8
20 — M
3
ROMA

Digitized by Google

EVANGELIA, CVM Commentariis Reuerendiſſimi

DOMINI DOMINI THOMAE DE VIO CAIETAni. Cardinalis Sancti Xiſti, in quatuor Euangelia & Acta Apoſtolorum ad Græcorum codicum veritatem caſtigata, ad ſenſum quem vocant Literalem Commentarii: cum indicibus oportunis, Recens in lucem editi.

PARISIIS.
Excuſſum pariſiis in officina Guilielmi Boſſozeli ſub cupa aurea via que eſt ad diuum Iacobum
1543

8.20.H.3

CLEMENTI. VII. PONT. MAX. THOMAS DE VIO CAIETANVS, CARDINALIS SANCTI XISTI, FELICITATEM.

ROmanæ ruinæ pars pater beatiſsime quamuis & rerum omnium direptione & perſonali captiuitate fuerim, magnitudo tamẽ ocii inde ſubſecuta in propria patria, vniuerſa temperauit. Septẽ ſiquidẽ ſupra viginti menſes integros priuatam Caietę vitam ducens, commentarios in nouum teſtamentum quos inchoaueram (duobus duntaxat Matthęi capitibus prius expoſitis) perfeci. Fuit autẽ intentio mea ſenſum literalem tantũmodo pſequi. Et quoniam acta apoſtolorum euãgelicam hiſtoriam ſecundum rerũ geſtarum ordinem immediate ſequuntur, idcirco volumẽ hoc (beatitudini tuę dicatũ) commentariorum noſtrorum in quatuor euangeliſtas: cõprehendit etiã acta apoſtolorum: vt vniuerſa hiſtoria noui teſtamenti ſimul habeatur. Qualiacunq; autem hæc ſcripta ſint apoſtolatus tui iudicio ſubiicio: quẽadmodũ & mea reliqua nihil in Chriſti eccleſia tutum eſt ꝙ apoſtolicæ ſedis doctrinæ nõ quadrat. Suſcipiat igitur benigne beatitudo tua fructum inuitę ſimulq; ocioſæ tam diuturnę meę abſentiæ: & fœlix valeat.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII SECVNDVM MATTHAEVM.

1 GEnealogia Chriſti.
2 De magis & pueris interfectis.
3 Primus Ioan.prædica.reg.cœ.
4 De tentatione Chriſti.
Devocatiõe Petri, Andreę filiorũ Zebedęi
De beatitudinibus.
5 Cum proximo non contenden.
Non Mœchandum.
De vxore non repud.
Non iurandum
De iniuria patienter toleran.
Diligendos eſſe inimicos.
6 De eleemoſyna,oratione,ieiu.
De contemnanda terrenorum cura.
Quomodo nullum condem.liceat.
7 Petendum eſſe.
Cauendos eſſe pſeudoprophe.
De leproſo.
8 De Centurione.
De ſocru Petri.
De dæmoniacis curatis.
De adoleſcente ſequi iuſſo.
De ſedata tempeſtate maris.
De dæmoniis in porcos eiectis
De paralytico.
9 De Mathæo.
De Chriſto cum publi.ſumente cibum.
De filia Archiſynagogi.
De mulie.ſang.proflu.laborante.
De duobus cæcis
De muto dæmoniaco
10 Inſtruit domin' duodecim Apoſtolos,dãs Illis poteſtatem curandi.
De diſcipulis à Ioan.miſsis.
11 De diſcipulis ſabbato vellentibus ſpicas
12 De ſanata manu arida.
De dęmoniaco cęco & muto
De petentibus ſignum.
De matre & fratribus.
Parabolę ſeminantis & 're cœ.
13 De Ioanne & Herode.
14 De quinq; panibus & duobus piſcibus.
De ambulante Ieſu ſuper mare.
De tranſgreſsione pręcep.dei ꝓpter cõſti-
15 tutiones humanas.
De cananæa
De turbis ſanatis.
De ſeptem panibus
16 De fermento Phariſęorum.
De interrogatione apud cęſaream.
De dehortatione Petri ne Ieſus &c.
17 De transformatione Chriſti.
De lunatico.
De exigentibus didrachma.
18 De quęrentibus quis maior &c.
De offendiculo abiiciendo.
De centum ouibus parabola.
De correptione proximi.
De poteſtate ligandi ſoluendique
De eo qui debebat decem milia talentorũ.
De interrogãtibus an liceret diuortium fa-
19 cere.
De diuite interogante Ieſum.
De mercede conductis operariis.
20 De filiis Zebedęi.
De duobus cęcis.
De aſina & puello.
21 De cæcis & claudis.
De ficu quę exaruit.
De principibus ſacerdotum & ſcribis interrogantibus dominum.
De duobus filiis parabola
De vinea.
De vocatis ad nuptias
22 De cenſu Cæſaris.
De Sadducæis.
De legislatore Chriſtum interrogante.
De quęſtione domini.
Deploratio Scribarum & Phariſæorum.
23 De conſummatione,die.& hora.
24 De decem virginibus.
25 De his qui talenta acceperunt
De aduentu Chriſti.
26 De ea quæ vnxit dominum
De paſchate.
De typo myſtico.
De proditione Iudæ & Caipha.
Negatio Petri.
De præſide Pylato.
27 De pœnitentia Iudæ.
De tormentis & pœnis Ieſu & morte eius.
De petitione corporis domini & ſepulchri cuſtodibus.
28 De Chriſti reſurrectione.
De ſepulchri cuſtodibus & teſtibus reſurrectionis.
Quomodo ſe præbuit Ieſus videndum mulieribus,& Apoſtolis in Galilæa.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII SECVNDVM MARCVM

1 DE Ioanne Baptiſta Chriſtum baptizante in Iordane.
De vocatione Petri, Andreę,& filiorum Zebedæi.

De demoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis.
2 De leproſo.
De paralytico.
De leui publicano filio Alphæi.
De Ieſu conueſcente publicanis.
De diſcipulis vellentibus præ fame ſpicas ſabbato.
3 De habente manum aridam
De Apoſtolorum electione, data illis varia poteſtate.
4 De matre & fratribus.
De ſemine parabola.
De increpatione aquarum.
5 De legione dæmoniorum.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluuio laborante
6 Quomodo Chriſtus miſit apoſtolos curatum varios morbos.
De Herode & Ioanne.
De quinq; panibus & duobus piſcibus.
7 De ambulatione in mari.
De diſcipulis illotis manibus prandentibus
De tranſgreſsione præceptorum dei
De ſyrophœniſſa.
De ſabbato.
8 De ſeptem panibus.
De quærentibus ſignum.
De fermento Phariſæorum.
De cęco.
De interrogatione in Cęſarea.
De hortatione Petri.
9 De transformatione domini.
De lunatico.
Dę diſputatione quis eſſet maior.
De offendiculo tollendo
10 De diuortio.
De diuite interrogante Ieſum.
De filiis Zebedæi.
De Bartimęo.
De pullo.
11 De ficu quæ exaruit.
De eiectis è templo nummulariis.
De fiducia erga deum.
De obliuione iniuriarum.
De principibus ſacerdotum & ſcribis qui dominum interrogabant.
De vinea.
De cenſu dando cæſari.
12 De Sadducęis.
De ſcriba.
De interrogatione domini.
Cauendos eſſe hypocritas
De vidua paupercula.
De conſummatione.
13 De die & hora.
14 De ea quę dominum vnxit vnguento.
De paſchate.
Chriſti captiuitas.
Negatio Petri.
De iis quæ domino IESV apud ſummum ſacerdotem irrogata ſunt.
De his quæ ſub Pilato præſide paſſus eſt.
15 De morte.
De petitione corporis domini.
16 De ſepultura.
De Chriſti reſurrectione.
Quibus poſt mortem apparuit viuus.
Quomodo diſcipulis commiſit Euangelii prædicationem.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII SECVNDVM LVCAM.

1 De parẽtibus Ioan. bapt. eiuſq; natiui.
Salutatur Maria ab Angelo.
Viſitatur Eliſabeth à Maria.
2 De cenſu.
De partu Mariæ.
De paſtoribus.
De Simeone.
De anna prophetiſſa.
IESVS inuentus in medio doctorum.
3 Ioannes prædicat baptiſmum pœnitentiæ.
De iis qui Ioannem interrogabant.
De Herode & Ioanne.
De baptiſmo Chriſti.
Genealogia Chriſti.
4 De ieiunio & tentatione Chriſti.
IESVS ductus in montem, ſubtraxit ſe Iudęorum conſpectui.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis & dæmoniis.
De captura piſcium.
5 De leproſo.
De paralytico.
De leui publicano.
De Ieſu prandente cum publicano.
Cur diſcipuli Ioãnis ieiunẽt, Xp̃i vero nõ
6 Diſcipuli ſpicas vellunt ſab. pręſa.
De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione.
De beatitudinibus.
Diligendos eſſe inimicos.
Cum proximo non contendendum.
Quod proximum condem. non liceat.

De ſeruo Centurionis.
7 De filio viduæ.
De diſcipulis miſsis à Ioanne.
De ea quæ vnxit dominum vn.
De eo qui ſementem faciebat para.
8 De matre & fratribus.
De increpatione aquarum.
De legione.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſan. proflu. laborante.
9 De duodecim Apoſt. & poteſtate illis datâ
Audiuit Herodes de Ieſu.
De quinq; panibus & duobus piſcibus.
De interrogatione domini
De transformatione Chriſti.
De lunatico.
De diſputatione quis eſſet maior.
De eo qui prohibitus fuit ab Apoſtolis eiicere dæmonia.
Prohibet ne petant vindictam ob ib quod non recepti ſint hoſpl.
10 De deſignatis ſeptuaginta.
De quæſtione legiſperiti.
De eo qui inciderat in latrones.
De Martha & ſorore eius Magdalena.
11 De oratione.
De habente dæmonium mutum.
De muliere quæ de turba vocem extulit.
De iis qui petebant ſignum.
De Phariſæo qui dominum inuit.
De ploratione ſcribarum.
De fermento Phariſæorum.
12 De eo qui volebat diui. hæredi.
De eo cuius ager ferax fuit.
De terrenorum cura deſpicien.
Fugiendam eſſe auaritiam.
De ſeruo vigili.
Cum proximo non contenderis.
De Galilæis & iis qui in Siloa.
13 De ficu quæ fruct. non protulit.
De muliere quę ha. ſpiri. infir.
De grano ſina. & fermen. para.
De eo qui quærebat an pauci eſſent qui ſalutem conſequerentur.
14 De iis qui dice. Ieſu de inſi. Herodis.
De hydropico.
Non amandos primos accubitus.
Pauperes ad prandium vocandos potius q̃ amicos.
De inuitatis ad cœnam.
De ædificatione turris parabola.
15 De centum ouibus parabola.
16 De filio peregre profe. in reg. lon.
De diſpenſatore iniquo.
Ne apicem quidem à lege periturum.
Diuortium non eſt licitum.
De diuite & lazaro.
17 De offendiculo.
Fratri remittendum delictum.
De fiducia erga deum.
De decem Leproſis.
IESVS interrogatus quando regnum dei veniet.
18 Semper orandum.
De iudice inico.
De Phariſæo & Publicano.
Puerorum eſt regnum dei.
De diuite qui interroga. Ieſum.
De cæco.
19 De Zachæo.
De decem ſeruis qui minas acce.
De puello Aſi.
Deflet Ieſus Hieruſalem.
Eiicit IESVS ementes & vendentes.
20 De ſenioribus quærentibus ex Ieſu qua poteſtate hæc face.
De vinea.
De iis qui Chriſto inſidiabantur occaſiōe cenſus.
De ſaddu. negantibus reſurrect.
21 De interrog. domini aduer. pha.
De vidua quæ duo minuta obtu.
De conſummatione.
Prædicit Ieſus excidium Hieruſalem.
De ſignis.
De paſchate.
22 De contendentibus quis maior
Captiuitas Chriſti.
Ducitur IESVS ad principem ſacer.
Ducitur ad præſidem Pilatum
23 Contemptus Herodis.
De mulieribus dominum plangentibus.
Crucifigitur Chriſtus.
Sepultura Chriſti.
24 Mulieres viſitant ſepulchrum.
De Petro concurrente ad ſepulchrum.
De peregrinis in Emaus.
IESVS in medio diſcipulorum.
Aſcendit IESVS in cœlum.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII SECVNDVM IOANNEM

1 Teſtimoniū Ioānis baptiſtę de Chriſto
Interrogatur Ioā. nō ipſe ſit Chriſtus.
De Andræa, Simone, Petro, Philippo & Nathanaele vocatis.
2 De nuptiis in Cana.

De eiectis è templo.
De eo q̃ dixit deſtruite templum hoc.
3 De Nicodemo & IESV.
IESVS & Ioannes baptizant.
Quæſtio de Purificatione.
4 De muliere Samaritana.
De filio reguli.
5 De eo qui triginta octo annos tenebatur morbo.
Iudæi quærunt interficere Chriſtum.
6 De quinque panibus & duobus piſcibus.
Seceſsit IESVS a turba ne diligeretur in regem.
De ambulatione in mari.
Sequitur turba Chriſtum nauiculis.
De turba quærente ſignum.
De pane cœleſti.
Diſcipulorum multi deſciuerunt à Chriſto
Sententia Petri de Chriſto.
7 IESVS clam aſcendit ad diem feſtum.
Mirantur Iudæi Chriſtum ſcire literas quas non didicerat.
Diſſentio turbæ de Ieſu.
Contendunt principis cum miniſtris & Nicodemo.
8 De muliere adultera.
De interrogantibus IESVM quem ſe eſſe diceret.
Interrogant IESVM de patre eius.
Promittitur à Ieſu libertas ſe ſequentibus
De iis qui dicebant Ieſum habere dæmonium.
Tentant Iudæi in Chriſtum iacere lapides eo quod præferret ſe Abrahæ.
9 De cæco à natiuitate,& inter hunc & Phariſæos diſceptatio.
De paſtore bono & mercenario.
10 IESVS interrogatur in porticu deambulans.
De Lazaro reſuſcitato.
11 Conſilium pontificum & Phariſęorum de IESV appręhendendo.
12 Maria vngit pedes Ieſu.
De aſella.
De Græcis interrogãtibus Philippum.
Auditur à turba vox è cęlo.
13 Lauat IESVS pedes diſcipulorum.
Exit Iudas proditurus Chriſtum.
Inculcat Ieſus vt inuicem ſe diligant.
Quærit Petrus Chriſtum quo vadat.
14 Thomas quæritur ſe neſcire quo vadat IESVS.
Philippus petit oſtendi ſibi patrem.
Iudas Thaddæus interrogat ieſum.
Promittit diſcipulis conſolatorem Chriſt⁹
15 De vite vera,agricola & palmitibus.
Præcipit ieſus mutuam dilect.
16 Prædicit Chriſtus diſcipulis quæ ventura ſunt ipſis.
Paracletus arguet mundum.
De eo q̃ dixit,puſillum & vi.
Patrem daturum eſſe quicquid petitum fuerit per nomen ieſu.
17 Oratio Ieſu ad patrem pro illis quos ſibi
18 delegit.
Proditur Ieſus.
Sternuntur in terram iudæi vero Chriſti
Amputat Petrus auriculam.
Ducitur ieſus ad Annam,ad Caipham,inde ad Pilatum.
19 Damnatur morte crucis dominus.
De ſtantibus iuxta crucem.
Sepelitur corpus ieſu.
20 Reſurrectio domini.
Mariæ Magdalenæ primum,dehinc Apoſtolis congregatis poſt reſurrectionem pręberſe videndum Chriſtus.
21 Petro & aliis piſcantibus apparet ieſus ad mare Tiberiadis.
Dicitur Petro,Paſche oues meas.

FINIS

Index commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis Sanctl Xiſti, in quatuor Euangelia & Acta Apoſtolorum.

ABiathar cur ante Dauidē regē noīatur princeps ſacerdotū. Marci. ii. fol. lxxx. H. I.

Abominatio deſolationis quā pdixit Daniel ſtaturam in loco ſancto, ſignificat exercitum Romanorum. Mat. xxiiii. fol. lxv. B.

Actiuę vitę vacātes egēt repetitiōe doctrinę adhoc vt illā imbibāt. Luc. x. fol. cxxvii. G.

Adoleſcentulus Chriſtū captū ſequēs nō fuit Apoſtolus veriſimile autem eſt ipſum fuiſſe filium hortulani. Mar. xiiii. fol. xcvi. E.

Adorationis cultus exterior nō propter ſeipſum deo gratus eſt: ſed pro quanto ad interiorē (qui in ſpiritu & veritate fit) ordinatur. Ioānis iiii. fol. cxcii. H.

Adulterii cauſa licet chriſtiano dimittere vxorem & aliam ducere: ſalua eccleſię diffinitione Matth. xix. fol. lii. B.

Admiratio in Chriſtū ex experimētali notitia quomō cadere potuerit. Mat. viii. fo. xxvi. I.

Aduerbia affirmandi (pura vere, certe & ſimilia) abundantioris apellatione non veniunt Matt. v. fol. xviii. D.

Affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio negationis in cauſis ppriis. Ioā. 8. fo. 226. G

Agnus aſſus cum luctucis agreſtibus in lege māducari māducabatur. Mat. xxvi. fo. lxxi. A.

Agni paſchalis eſus cū tot cærimoniis ſcriptis Exod. xii, immolatio erat in memoriam beneficii recepti nocte illa qua deus tranſiuit Aegyptiorum primogenitos occidendo & populus de Aegyto exiuit. Luc. xxii. fol. clii. I.

Amās eſt ſecundū veræ amicitæ ſimul & cōcupiſcētiæ amorē in amato: de illo cogitando, deſiderando illi bona gloriæ, famę, diuitiarū: ab illo ſperando &c. Ioan: vi fo. ccvi. B.

Amen dictio, nota eſt concluſionis affirmatiua: & vere ſeu fiat īterptatur. Mat. vi. fo. xxi. E

Amor Ieſu eſt primū, ſecūdum & tertiū ad pōtificē requiſitū: hinc enim pēdet totū negocium, & ſine hoc amore non eſt quis pontifex aut paſtor niſi æquoce, Ioā. xxi. fo. cclxi. D.

Amor & dilectio in quo differant. ibidem.

Amare proximum ſicut ſeipſum, eſt amare proximum propter bonum ipſius & non propter tuam vtilitatem: ſicut amas teipſum ppter teipſum. Matt. xxii. fo. lviii. F. & ſeq.

Amor primorū locorū ad ceteris pręſidēdū affectus eſt qui ſuperbiæ aſcribitur: amor autē ſalutationum & nominis Rabbi, affectus eſt inanis glorię. Matt. xxiii. fol. lxi. G.

Angelos aliquos deputatos eſſe ad hominū cuſtodiā videtur ſenſiſſe & primitiua eccleſia Actuum. xii. fol. cclxxv. G.

Anima Hebræo more aliquando pro vita ponitur. Matt. vi. fol. xxii. I.

Anima ſpiritus rationem habet, vt corpus ſupergreditur: vnde & ſpiritus ſtatum ſeparata á corpore ſortitur. Luc. i. fo. ciiii G.

Animarū & vniuerſaliter ſpirituū dānatorū tormēta q̄ ſint. Luc. xvi. fo. 143. B. & ſequētib⁹

Anima hominis ab extrinſeco venit: hoc eſt nō de potētia materię educitur (ſicut reliquorū animalium animę) ſed à deo glorioſo ſimplici emanatione fit. non tamen priusq̄ corpori infundatur: ſed creando infunditur & infundendo creatur, Ioan. i. fo. clxxv. F.

Anima chriſti ab inſtanti creationis ſuę oīa ſciuit & vidit. duplicēq; notitiā habuit, creatā ſ. & increatā. nec ppterea inferēdū eſt in Chriſto duas perſonas exiſtere, videlicet dei & hominis, ſed vnā tantū. Ioan. iii. fo. clxxvi. D.

Animæ humanę immortalitas quomō habeatur ex authoritate quā dominus inducit. Matt. xxii. fo. lvii. C. & Luc. xx. fo. cli. B. C.

Animū ppriū per patientiā poſſidere, q̄ ſit homini conducibile. Luc. xxi. fo. cli. C.

Anię cibus cōſtat ex vero & bono: quia aīa cōſtat ex intellectu & volūtate. & intellect⁹ paſcitur vero. volūtas autē bono &c. Ioā. vi. fo. cci. I

Animā ponere formaliter loquēdo idē eſt qđ ponere vitam corporalem. Ioā. x. fo. ccxxii. B.

Anima Chriſti quāuis ab ei⁹ corpore ſeparata fuerit, eadem tamen hypoſtaſis numero in corpore mortuo & in anima perſeuerauit: quoniam quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit. Ioannis. xix. fo. ccxix. D. E.

Animi quies magnus & incredibilis fructus eſt: quā nemo niſi humilis & mitis nouit, ſuaue iugū domini expertus. Matt. xi. fo. xxxv. G

Anima habet vſq; ad mortem ſtatū animæ: in morte autem in ſpiritus ſtatum tranſit, quoniam illo modo quo puræ ſpirituales ſubſtantiæ ſunt exiſtit. xxiii. fo. clxviii. C.

Angeli Græce latine nuncii dicuntur. Matt. xviii. fol. xlix. D.

Angeli per ſpecies cōgenitas de nouo ſingularia cognoſcunt. quum enim ſingularia ad actū exiſtērię veniunt, tunc per antiquas ſpecies cognoſcuntur: quia de nouo ipſis anti quis ſpeciebus aſſimilantur. Luc. iiii. fo. cxi. lz.

Anni fere. xl. fluxerūt à Chriſti paſſione vſq; ad Petri Apoſt. mortē. Ioā. xxi. fo. cclxi. I.

Antichriſtus etſi faciet miracula,nunquã tamen faciet ea quæ ſunt dei propria:viuificationem ſcilicet animarum & reſuſcitationẽ mortuorum.Ioannis.v.fo.cxcvii,F.

Apparitio prima angelica cum ſplẽdore, facta eſt ad paſtores in nati.do.Luc.ii.fo.cvii.D

Apoſtoli non viuebant ex mendicato aut expectando oblationes aut promiſcue apud omnes,ſed apud dignos regno cælorum.Matthęi x.fol.xxxi.B.

Apoſtoli ad Chriſti fidem nunquam mundum conuertiſſent,neq; eccleſię bonis temporalibus donatæ fuiſſent,ſi patres priſci dixiſſẽt & non feciſſent.Matt.xxiii.fo.lxi.B.

Apoſtoli Chriſti nullum errorem(ſiue ignorantia ſiue ex obliuione)circa doctrinam Ieſu, circa euangelia ſcribenda aut approbanda incurrere potuerunt.Ioan.xiiii.fo.ccxli.B.

Apoſtoli omnes Galilæi erant.Ioannis.xvi.fol.ccxlviii.H.

Apoſtoli non ſemper vtuntur ſcriptura ſecũdum literalem ſenſum ſed quandoq; ſecundũ ſenſum myſticum.Ioan.xix.fo.cclvii. D.

Apoſtoli.xi.non per ſuffragia ſed per ſolius Chriſti electionem creati fuerunt,& Paulus ſimiliter:Matthias autem per ſuffragia apoſtolatum adeptus eſt, Actuum.i.fo.cclxiiii.D.

Apoſtoli ſoli poſt Chriſtum mortem ſacerdotes erant:quibus & manuum impoſitio reſeruata legitur.vnde aperte colligitur ꝙ epiſcoporũ ex officio eſt in ſacramento cõfirmationis manus imponere.Actuum.viii.fo.cclxxi.Iz.

Aquam in vinũ Chriſtus anno ſecundo ſuæ prædicationis conuertit Luc.iiii.fo.cxii.C.

ArchitriclinusGræca dictio eſt à triũ lectorũ loco denominata,in quib⁹ comedebatur:quoniã triũ lectorũ numero perfectum conuiuiũ ſignificabatur.Ioan.ii.fo.clxxiii.E.

Aræ titulus Atheniis quis fuerit:an.ſ.ignoto deo:an diis aſiæ & Europe & aphricę diis ignotis & peregrinis.act. xvii.fo.cclxxx.I.Iz.

Areopagita nomen eſt officii iudicarii:nam Areopagitæ iudices graues athenis erant circa ſupremas cauſas decidendas. act.xvii.f.181.F.

Aſsiſtentia diuina eſt neceſſaria advtendum diuinis donis:vt ex facto Petri intueri licet. Matt.xiiii.fo.xliii.A.B.

Auguſtus imperator cur dixerit.meli⁹ eſt Herodis porcum eſſe ꝗ filium.Matt.ii.fo.vi.H.

Babylonicę traſmigratiõis nomẽ ab Ezechiele primę Iudęorũ captiuitati in Babylonem appropriata fuit Mat.i.fo.ii. E.F.

Baptiſmus eſt ſpiritualis animæ regeneratio. Matthæi,xxi,fo.llii.D

Baptiſmi lex quia eſt noua,non ligat pręteritos &c.Ioan.iii.fo.clxxv. F.

Baptiſmo ſuſcepto homines operanda docendi ſunt:quoniam nõ ſufficit ſcire credenda ſperanda & diligẽda ex charitate,ſed oportet etiã ſcire quæ ſunt operanda,& à quibus eſt abſtinendum.Matt.xxviii.fo.lxxviii.A.

Baptiſmi partes & comites in quo differant. ibidem.

Baptiſta cognomen Ioan.à baptizando dictum:quoniam primus baptiſmum inſtituit. Matth.iii.& Ioan.i.fo.clxiiii.I.

Baptizare in nomine IESV Chriſti,& in nomine patris,& filii, & ſpiritusſancti idem eſt Act.ii.fo.cclxvi.B.

Barieſus Hebræum.nomẽ eſt:compoſitum ex bar quod eſt filius,& Ieſus quod eſt ſaluator Act.xiii.fo.cclxxvi.C.

Bar iona nõ eſt vna dictio,ſed duę.bar enim idem eſt quod filius,& Iona eſt nomẽ propriũ Matt.xvi.fol.xlv.H.

Bartimæus filius Timæi interpretatur:ſicut Bartholomęus fili⁹ Tholomęi.Mar.x.f.92.C.

Benefacere homini pauperi,naturalis miſericordię officium eſt,fidelibus & infidelibus cõmune:ſed benefacere fratri IESV Chriſti , officiũ eſt chriſtianæ miſericordię,quę in pauperibus Chriſtũ conſiderat,& propter Chriſtum hæc opera exercet.Matt.xxv.fo.lxix.G.

Benefacientibus & mutuantibus legẽ parem. Chriſtus ſtatuit:videlicet ꝙ nihil inde ſperetur ex quo colligitur prohiberi non ſolum pactũ ſed internam ſpem aliquid habendi.& ex conſequenti peccatum vſuræ mẽtalis in mutuo cõſtituitur.Luc.vi.fo.cxvi.F.

Bethlehem locus Natiuitatis Chriſti,qui alio nomine Ephrata appellatur:licet duplex Bethlehem ſit.Matt.ii.fo.vi.A.

Bethlehem Dauid regis ſecũdum originem ciuitas fuit,Sion autem ſecundum regiam habitationem.Luc.ii.fo.cvi.Iz.

Betheſda Hebraicum cognomen eſt natatorii in quo animalia vt mũda viuerent abluebãtur.& ſignificat Betheſda fluxionis domum: quoniam defluentes pluuiales aquæ ibi colligebantur.Ioan.v.fo.cxciiii.G.

Boanerges dictio Hebraica eſt:& fili⁹ Tonitrui interpretatur.Mar.iii.fo.lxxxii.

Bonum eſt naturaliter prius malo:nec malũ aliter inueniri poteſt quam bono ſuperueniẽs nam ſi malum integrum fingatur,ſeipſum deſtruit Matt.xiii.fo.xl.B.

Bonum & malũ ſunt in rebus,verum autẽ & falſum in anima:quoniam voluntas tendit

in obiectum in re, intellectus autem obiectum in ſetrahit. Ioan. vi.fo.ceii.I.

Bonus eſt dominus, negás quod volumus & petimus, vt tribuat quod mallemus ſi omnia videremus quę ipſe videt. Matth. xviii.fo.l.C.

CAnes homines appellantur duorũ ſtudiũ ac officiũ eſt clamare ad repellẽdũ, impugnádũ & cõtradieédũ. Matth. vii.f.xxiiii.

Cardinalatus officium an licite vendi aut emi poſſit. Actu.viii.fol.cclxii.B.C.

Chaldea Meſopotamiæ pars eſt: in qua meſopotamia eſt etiam ciuitas Charan. Syriam verſus. Act.vii.fo.cclxix.lz.

Chaos ſonat confuſioné. Lu.xvii.fo. cxliii.G

Caphernaum (corrupto vocabulo capharnaũ dicitur eſſe eiuitas maritima. Matth. iiii.fo.xi.G

Charitatem ita deus ordinauit vt homo plus ſe q̃ proximum diligat. Mat.xxii.fo.lx.E.

Charitaté frigere quid. Mat.xxiiii.fo.lxiiii.H,

Charitatis gratia habitualis plurimũ differt ab illius vſu: quoniam homines non ſunt ex ſe ſufficientes ad vſum charitatis & gratiæ quã habent in anima à deo infuſam, ſed egent ad vtendum illa continuo gratuito dei auxilio. quo deſtitutus petrus negauit Chriſtum & perdidit charitatis gratiam. Matth.xxvi.fol.lxxiii. E.

Capitl. raſio ex Naſareorum uoto eſt ſecundum legem duplex. altera ſ. per ſe, & altera per accidens, Act.xviii.fol.celxxxii.A

Caro vna in quem ſenſum dicantur coniuges Mat.xix.fo.li.E

Caſtratio propter regnum coelorum, ſignificat non tantum abdicationem vſus ſed etiam poteſtatis. & propterea inſinuat votum caſtitatis. Math,xix.fo,lli.E.

Cauſæ ſecundæ (ſicut ſunt petitiones, inquiſitiones &c.) certitudini diuinæ prouidentiæ nó contrariantur, ſed ipſam exequuntur. ita quod ſicut diuinæ prouidentiæ ordo habet vt veſcamur pane in ſudore vultus noſtri (ferẽdo metendo & c.) ita habent vt petendo, inquirẽdo, pulſando regnũ cęlorũ ingrediamur. Matth. vii.fo.xxiiii.F.

Cauſa efficiẽs eorum que ſunt nobis intima adeſt noſtris intimis. & adeſt magis nobis quã alia quęcũq; cauſa: vt pote cauſa nõ ſolũ in fieri ſed etiam in ſeruando. Act.xvil.fo.cclxxxi.C.

Cedron ſeu hębraico more Chldron nomé torrẽtis qui eſt inter Hieruſalẽ & mõté Oliueti ſignif. obſcuritatem. Ioan.xviii.fo.cclii.G.

Coelum & terra inter primas partes vniuerſum corporeũ integrantes, primũ locũ tenent. Matth.v.fo.xviii.A.

Cephas cuias dictio ſit, & quid ſignificet. Ioan. i.fo.clxxi.k.

Coena Chriſti quo ordine facta fuerit, & quę poſt coenã ſecuta. Ioan.xiii.fo.ccxxxv.A.

Coena Chriſti quo die & qua hora facta fuerit. Ioan.xlii.fo.cxxviii.F.& ſeq.

Céchreæ portus Corinthiorũ eſt Act.xviii. fo.cclxxii.A.

Chriſtus duas generationes habuit: alterá ſecundũ diuinitatem, alteram ſecundum humanitatem Matth.i.fo.i.F.

Chriſtus ſimul atq; cõceptus eſt habuit corpus formatũ & animam intellectiuam & c. luc. i.fo.ciiii.B.

Chriſtus eſt nomé dignitatis ſeu gratiæ: quoniã Hębræorum reges dicuntur Hebraice Meſſiæ: hoc eſt Chriſti græce, latine vncti. Matth.i. fo.i.G.

Chriſtus ſecundum carnalem generationé eſt filius Dauid. Matth.ibi

Chriſtus ſecundum hiſtorias natus eſt anno. 42. imperii auguſti Cæſaris: qui erat annus. 34, vel circiter regni Herodis. Matt.ii.fo.iiii.I.

Chriſtus cur nomé filii hominis ſibi appropriauerit. Matt.viii.fo.xxvii.G.

Chriſtus vſque ad annum. 30. exercuit artem fabrilem. Mar.vi.fo.lxxxv.F.

Chriſtus crucifixus eſt. 8. calen. April. & .5. die ante venit ſuper aſinam in Hieruſalem. Matth. xxi.fo.lvii.B

In Chriſti morte àc reſurrectione omnia legalia mortua fuerunt: quamuis ſecundum apparentiam vſque ad Hieroſolymitanum exeidium tollerata fuerint. Matth.xxi.fo.lvii.D.

Chriſtus venditus eſt duobus diebus ante paſcha. agnus enim paſchalis immolatus illo anno fuit die veneris, incipiente tamen in præcedenti veſpere. Iudas autem vendidit ipſum die mercurii &c Matth.xxvi.fol.lxx.A

Chriſtus quãuis parobolice loqueretur, parabolas tamen ſecundũ audientiũ capacitaté proponebat vt fructuoſæ eſſent: licet multi indigne eas non intelligerent. Mar.iiii.fo.lxxxiiii. A.

Chriſti productio ex virgine naturalis fuit (quoniá in naturali loco, naturali materia, naturalibus actionibus partis vegetatiue beatę virginis productus eſt) licet modus ſupernaturalis fuerit. Luc.i.fo.ciii.F,

Chriſti conceptio in vtero virginis ſtatim poſt reſponſionem angelo factam ſecuta creditur. quod ex eo apparet q; viii. calen. April. annunciatio facta fuit. & .viii. calen. Ianuarii, Ieſus natus eſt. Luc.i.fo.ciii.I.k.

Chriſtus poſt mediam noctem natus eſt. Luc

ti.fol.cvii.F.

Chriſti ſecundus aduentus ſtatui meritorio terminum imponet.Luc.xix.fol.cxlviii.D

Chriſtus cur affirmauerit ſe eſſe medio diſcipulorum ſicut qui miniſtrat.Luc.xxii.fo.cliii.I.

Chriſtus vocabatur Naſarenus à ciuitate Naſareth vnde oriũdus putabatur Io.i. fo.clxxii.E

Chriſtus qua aſcenſione aſſerit ſe aſcendiſſe in cœlum quum dicit,nemo aſcendit in cœlũ niſi filius hominis &c.ioan.iii.fo.clxxvi.G.H.

Chriſtus quum vniuerſas virtutes habuerit, cur duarum tantum ſe proponit exemplum.ſ. humilitatis & mititatis.Matt.xii.fo.xxxv.F.G.

Chriſtus propoſuit tantum ea quæ ſunt ab omnibus imitabilia,ibidem.

Chriſtus non mendicabat ſed præcio cibum emebat.& proprium(in communi tamen),habuit non enim de alieno ſed de proprio cibos emebat.Ioan.iiii.fo.cxci.E.

Ante chriſti mortẽ nullus qũantũcunq; ſanct[9] in beatitudinis manſiones ingrediebatur , ipſa mors Chriſti beneficium hoc humano generi contulit vt iuſti purgatione non indigentes beatificarentur.Ioan.xiiii.fol.ccxxxvii.F.

De quibus rebus loquebatur Chriſtus,dicens adhuc habeo multa vobis dicere ſed non poteſtis portare modo.Ioan.xvi.fol.ccxlvi.G.

Chriſtus baptizatus in deſertum iuit,& circa illius anni fidem diſcipulos congregare cœpit, durannte adhuc immo in ſumma autoritate exiſtente ioannis baptiſmate.Io.ii.fo.clxxii.K.

Chriſtus an infra quadraginta dies ſui ieiunii eſurierit.Math.iiii.fo.x.B.

Chriſtus in cælo vere ſtat , non autem ſedet quo ad corporalem ſitum:quoniam ſtare naturalis hominis ſitus eſt.Act.vii.fo.cclxxi.B

Chriſtus in carne appellatus eſt à Thoma deus addito etiam articulo.Ioan,xx.fo.cclix.H.I.

Cibos impuros ſecundum legem Hebræi appellabant & communes & immundos.immundos quidem ſecundum legem, communes aũtẽ ſecundum quandam modeſtiam loquendi cum gentilibus.Act.xfol.cclxxiii.k.

Cibus debet ſic ſumi vt nullum præſtet impedimentum exerciiiis ſpiritualibus. & Chriſtus quidem tria maxima myſteria immediate poſt ſumptum cibum exercuit.Ioan.xxi.fo.clxi.A.

Claui quibus chriſtus eſt crucifixus tres ne an quatuor fuerint incertum eſt. Luc.xxiii.folio. clvii.F.

Cogitatio mala cur ponitur effectus malæ voluntatis.Mar.vii.fo. lxxvii.G.

Cognitio paſſiua Ieſu eſt nobis via ad cognoſcendum deum patrem eius,& non econuerſo Ioann.xiiii.fo.ccxxxviii. A.B.

Confeſsio ſacramentalis fuit à Chriſto inſtituta:ſed modus confitendi & abſoluendi eſt ab eccleſia determinat[9]. Io.xx.fo.cclviii.K. & ſe

Confeſſor vnde ſcire poteſt ſe à ſpiritu ſancto moueri ad remittendum vel retinendum peccata,ibidem.

Coniugium fuit à deo inſtitutum.ad hoc enĩ ſignificandum explicauit Moyſes maſculum & fœminam fecit eos.Math.xix.fo.li.C.

Coniugium filii cum matre ſeu filiæ cum patre eſt diuino iure prohibitum.cum reliquis autem perſonis(quantum eſt ex iure diuino) licitum eſt.Math.xix.fo.eodem.D.

Coniugium efficit duos carnem vnam vnitate communicatis:quoniam ponunt carnes ſuas in communi inter ſe,ita ꝙ ſunt duo in carne vna communi vtrique.Math.xix,fo.eodem.E.

Coniugiũ no tollit diuerſitatem perſonarum nec conſiſtit in communitate animæ aut ſpirit[9] ſed in communitate carnis.Mat .xix.fo.eod.G.

Coniugii in ſeparabilitatem chriſtus probat ex inſtitutione diuina ab initio mundi, ſecluſa eccleſiaſtici ſacramenti ratione.Mat.xix.eo.H.

Conſanguinei more ſcripturæ frates appellantur.ioan.ii.fo.clxxiii.I.

Contritio vnica ſufficit ad multa peccata delendum.Luc.vii.fo.cxix.F.

Corbona Hebræa dictio eſt:& ſignificat ſacrum theſaurum.Matth.xxvii.folio.lxxiii.k.

Corban donum deo dicatum ſignificat.Mar. vii,fo.lxxxvii.F.

Cor mundum habere apud Salomonem rariſſimum ſeu impoſſibile eſt:ipſo dicente prouerbiorum.xx.quis poteſt dicere mundaui cor meum.Mat.v.fo.xiiii .B.

Cordis nomine voluntas(quæ humanorum operum primum principium internum eſt)ſignificatur.Matth.v.ibidem.

Creatura quilibet hoc debet quod eius eſſe non eſt niſi ipſa:ac per hoc ſola eſt ſuo eſſe cuilibet autem & ſoli hypoſtaſi diuinæ dicere conuenit ſolus non ſolum:quoniam vno eodẽque eſſe quo vna hypoſtaſis diuina eſt,eſt & alia.Io. viii.fo,ccxiii.B.

Credere & peccatorum pœnitere , dona dei ſunt.Luc.xvi.fo.cxliii.I.

Credere actus intellectus eſt à voluntate moti.Ioan.v.fo.cx.H.

Credere deum aut deo ſolius intellectus act[9] eſt:ſed credere in deum eſt credendo confidere ſeu in deum tendere.quod continet in actũ intellectus & voluntatis,actus fidei,ſpei & charitatis.Ioan.vi,fo.ccii .

Credere non tantũ donum dei ſed etiã poſſe credere (loquendo de potentia propinqua) eſt gratiæ diuinæ: quãuis poſſe credere potentia remota naturæ ſit rationalis. Io. xii. fo. ccxxii. C.

Credendi modus & ratio eſt viſio credibilium credimus enim myſterium trinitatis, incarnationis & reliquos articulos fidei, quia videmus non illa quæ credimus ſed illa eſſe credibilia. Io vi. fo. ccii. C.

Culicẽ excollere quid. Matth. xxiii. fo. lxlii. B

Cura craſtina appellatur omnis illa cura quę ſecundum rectam rationem non præſenti tempori ſed futuro congruit. Mat. vi. fo. xxiii. E.

Cura pauperum & ſimiliũ continue incũbẽs non deberet impedire curã occurrẽtiũ bonorũ operum quę ex ſpeciali aliqua occurrenti occaſione exercenda ſunt. Ioan. xii. fol. ccxxviii. I.

Curæ animarum officium præcipuum ad ſpiritualiſſimum donum dei eſt: & propterea illud vendere aut emere ſuapte natura ſimoniacum eſt non quia ab eccleſia prohibitum. Act. viii. fo. cclxxii. B.

DAmnatorũ vermis intrinſeca pœna ſenſus eſt : ignis autem exterior pœna & c. quæ ſequuntur. Mar. ix. fol. 90 G.

Dauid primus rex in ſaluatoris Genealogia fuit. Matth. i. fo. i, G

Dauid rex diſtinxit filios Aaron ſortibus ad miniſtrandum per vices ſacerdotalia in templo domini: & octaua ſors contingit abiæ. Luc. pri. fo. c. H.

Debitores ſumus inuicem ab exẽplo chriſti ad mutua opera quibus opus eſt tam ad corpus q̃ ad animum. Ioan. xiii. fo. ccxxxv.

Dedicationis feſtum à Ioanne relatum cuius templi dedicationis fuerit anniuerſarium Ioan x. fo. ccxxi. E.

Dæmonium poteſtas ſuper res corporeas inhibita alligataq; à deo eſt. Mat. viii. fo. xxviii

Dæmonibus imperare, ſummi imperii genus apparet. Mar. i fo. lxxx. H.

Dæmonum poteſtas naturalis in pœnam peccati eius alligata eſt. Mar. i. fo. eod. G. H.

Dæmones applicando actiua paſſiuis, multas ægritudines cauſant. Mar. ix. fo. lxxxix. I.

Dæmonum intellectus in pœnã peccati eius ab ipſo deo ligatus ſeu impeditus eſt. ita q̀ nõ ſolum eorum potentia eſt ligata ſed etiam intellectiua vis, vt cognoſcere nõ valeant quę ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Luc. iiii. fo. cxi. k.

Dæmonũ poteſtas ligata eſt non ſolũ ad nocendũ ſed etiã ad tẽtandũ. Luc. xxli. fo. cliiii. B

Denarius diurnus dicitur denarius vnus valens. x. nummos pro opera totius diei dandus. Matth. xx. fo. liii. H.

Deus tribus modis eſt in rebus omnibus ſcilicet per eſſentialem, præſentiam & potentiam Matth. v. fol. xviii. B.

Deus præfert miſericordiam ſacrificio. Matt. xii. fo. xxxv. C.

Deus non cenſum ſed affectum, nec quantum ſed ex quanto offertur penſat. Matth. xix. folio. liii. G.

Deus non continue ſed frequentiſſime (tamẽ ſecundum ſuæ ſapientiæ diſpoſitionem) conuertit peccatores ad operandum in veritate charitatis communiter. Matth. xx. fo. liiii. I.

Deum diligi tota voluntate, tota animali vita & toto intellectu quid. Matth. xxil. fo. lx. C.

Dei dilectionis iam dictæ mandatũ cur dicitur primum & magnũ. Mat. xxii. fo. eodem. D.

Deus ſolus ex ſua naturali notitia nouit tempora & momenta quæ in ſua poteſtate poſuit: quoniam nullus naturali notitia nouit conſilium dei niſi ſpiritus dei. Chriſtus tamen etiam ſecundum quod homo ab inſtanti cõceptionis ſuę perfectæ beatus vidit in diuina eſſentia omnia & ſingula quæ ſunt, erunt & fuerunt. Math xxiiii. fo. lxvi. I.

Deo poſſibile eſt quicquid non implicat contradictionem. Luc. i. fo. ciii. I.

Deus cur à beata virgine in antiquo ſuo appellatur ſaluator. Luc. i. fo. ciiii. G.

Deo proprium eſt habere nomen ſanctum. Luc. i. fo. eodem. K.

Deus licet aliqualiter naturali cognitione ab angelis & hominibus cognoſcatur, à nullo tamen eorum ſicuti eſt clare videri poteſt (trinus ſcilicet in perſonis & vnus in ſubſtantia) ſed per reuelationem huiuſmodi notitia altior naturali communicatur. Luc. x. fo. cxxvi. H.

Deus quandoque nouiter pœnitentes interni gaudii magna conſolatione afficit donec in via dei firmentur: vt de paulo & Auguſtino patet. Luc. xv. fo. cxi. F.

Dei ſola eſſentialia (hoc eſt abſolute ad dei ſubſtantiã pertinentia) lumine naturali cognoſcimus: puta q̀ deus eſt actus purus, ſeipſum intelligens & omnia alia in ſeipſo, & q̀ eſt volens ſumme infœlix, à nullo dependens, & reliqua omnia quę ſunt perfectionis ſimpliciter. de vocatis autem nationalibus ſeu perſonalibus nihil cognoſcimus. Ioannnis. clxiii. D.

Deus omnib⁹ cœli habitator exiſtimatur: nõ p excluſionẽ habitãdi vbiq;, ſed p extenſionẽ q̀ etiã in cœlo habitet, & ibi manifeſtius propter clariores ibidem ęffectus. Ioa. iii. fol. clxxvi. I.

Deus eſt lux non ſenſibilis ſed intelligibilis
cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædã eſt
&c.Ioan.viii.fo.ccxii.

Deus ſolus eſt qui eſt,ſine quacunque permi
xtione non eſſendi. eſt enim ſolus actus purus
nullam in ſe compatiens potẽtialitatem omnis
autem creatura potentiæ permixta eſt.Ioannis
viii.fol.ccxiii H.

Deum eſſe extra mundum vniuerſum etiam
ſecundum philoſophos,manifeſtum eſt:& alia
pulchra/quæ ſequuntur.Ioan.x.ſol.ccxxiii.I.

Deus hominum peccata in aliquod bonum
ordinat.Ioan.xii.fol.ccxxxii.A.

Deus adoptione eſt pater multorum filiorũ:
natura vero proprius pater eſt Ieſu ſecundũ di
uinitatem.Ioan.xiiii.fo.ccxxxviii·B

Deus non habitat in templo tanquam loca-
tum in loco & contentum in continente,ſed ſe
cundum venerationem & cultum nominis ſui.
Act.vii.fol.cclxxi. A.

Deus prouidet de neceſſaria ad ſalutem fide
cuicunque in animo timendi deum & opere
iuſticiã facienti:quãtũcũque barbarus fuerit, &
nihil de Chriſti fide ſciens. Act.x.f.cclxxiiii.C

Deus præfixit ætates regnorũ ſeu nationũ &
ſimiliter locales terminos. Act.xvii.fo.281.B.

Diabolus Græca dictio eſt:& ex vi ſermonis
calumniatorem ſeu delatorẽ ſignificat. tranſla-
tum eſt autem ad ſignificandum dæmonem tã
apud Græcos quam apud latinos. Ioan.viii.fol.
ccxvi.A.

Dictio excluſiua ſeu exceptiua addita termi-
no perſonali:in eſſentialibus non excludit ab al
tera perſona diuina.Matth.xi.fol.xxxv. C.

Dictio pros principali ſua ſignificatione ſo-
nat ad:quamuis etiam vtantur illa Græci pro
apud.Ioan.i.fo.clxii.H.

Dictio excluſiua ſeu exceptiua iuncta termi
no perſonali (puta patri ſeu filio)reſpectu eſſen
tialium non excludit niſi a diuerſo. Ioan.xvii.
fo.ccxlix.E.

Didymus latine geminus dicitur ſeu gemel-
lus ſed an à Græcis Thomas hoc nomen acce-
perit an etiam inter Hebreos geminus appella-
retur,& qua ratione geminus dictus ſit incertũ
eſt.Ioan.xi.fo.ccxxv.F.

Dies aduentus chriſti ad iudiciũ ſoli deo na-
turali notitia notus eſt.Math.xxiiii.fo.lxvi.I.

Dies azimorũ ſeptem erant:in quorũ primo
agnus paſchalis immolabatur cum azimis pani
bus manducandus.Math.xxvi.fo.lxx. A.

Dies reſurrectionis Chriſti fuit dies qui à no
bis dicitur dominicus.Mat.xxviii.fol.lxxvi.Iz.

Dies xiiii. lunæ (qui menſe quo paſſus eſt
Chriſtus fuit dies Iouis)cur à Marco appellatur
primus dies azimorum.Marc.xiiii.fol.cxv. G.
& Luc.xxii.fo.clii.H.

Dies ſabbati à die ſabbatorum in hoc differt
quod dies ſabbati quemcunque diem feſtum ſi
gnificat:dies autem ſabbatorum ſolum ſeptimũ
diem &c.Luc.iiii.fo.cxii.C.

Dies azimorum erant ſeptem dies continui:
quorum primus & vltimus erant dies feſti & ce
lebres.Luc.vi.fo.cxiiii.G.& Luc.xxii.fo.clii.H.

Dies primus & ſeptimus paſchæ Iudæorum
erat feſtus quo populus ad ſermonem conueni
ebat.Ioan.ii.fo.clxxiiii.G.

Dies nuptiarum in quibus Chriſtus aquam in
vinũ mutauit,fuit anniuerſarius dies baptiſmi
Chriſti à Ioan.ſuſcepti.Ioa.ii.fo.clxxiii.Ik.

Diligere debemus proximũ noſtrũ vt nos ipſos
.i.amore amicitiæ &c.Matth.xxii.fol.lx.d.E

Dilectio inimici quomodo ſit præcepta.Luc
vi.fol.& infra. Vbi diligentiſſime nota domini
Caietani mirabilem diſtinctionem ſcilicet vel
in genere vel in ſpecie,vna cum eius diuina ſub
diſtinctione ſecundi membri ſcilicet vel regu
lariter vel in articulo neceſſitatis,quibus in iſta
quotidiana materia omnium fabulantium enig
mata ſolues.ideo memoriæ manda,& tanto do
ctori gratiam habe.Et vide hæc eadem.Mat.x.
fo.xix.F.& ſeq.

Dilectionis mandatum cur nouum ſit à domi
no appellatum.Ioan.xiii.fo.ccxxxvi.H.

Dilectio dei ſecundum actum diligendi eſt
æterna & non futura : ſed ſecundum effectum
eſt futura.Ioan.xiiii.fo.ccxl.d.

Dilectio inimici cur ſit a domino præcepta
Luc.vi.fo.c.xv.Iz.& ſeq.

Dionyſii ne Areopagitæ ſint libri de diuinis
no.& de cœleſti ac ecc.hierar,incertum eſt. Act
xvii.fo.cclxxxi.F.

Diſcipulos Chriſtus cõgregauit paulo poſt q̃
Ioãnes baptizare incœpit.Luc.iiii.fo.cxii.B.C

Diſcipuli ſeptuaginta omnes ſunt ſancti. &
quo ad hoc melius fuit collegiũ.lxx.quam.xii.
Apoſtolorum,quorum vnus damnatus eſt.Lu
x.fo.cxxvi.B,

Diſcipuli chriſti omnes(tam ſcilicet duode-
cim quã ſeptuaginta)Galilæi fuerunt. Act.i.fo.
clxiii.I.K.

Diuitiæ non ſunt ſecundum ſe impedimenta
ad regnum cœlorum:ſed affectus hominis mi-
nus ordinatus ad diuitias habitas(qui valde fre
quens eſt)difficilem reddit aditum diuitis ad re
gnum cœlorum.Matth.xix.fo.lii.K.

Diuortium cum libello repudii an fuerit lici-
tum.Math.xix.fo.li.k.

Doctores minimi dicũtur a domino violẽtes & violare docentes mãdata minima: magni aũt dicuntur facientes & docẽtes. Mat.v.fo.xvi.C.
Dogma illorũ qui tradũt deũ quãdoq; dãnatorũ miſerturũ vanũ eſt. Mat.xii.fol.xxxvii.G
Domini appellatione Hebræi deum nominare conſueuerunt. Luc.i.fol.ciiii.F.
Dominus dei congregatio fidelium. Ioannis viii. fol.ccxv.C.
Dono dei contrariatur non ſolum contraria actio, ſed etiam vſus negatio. ſ. quando, vbi & ſicut oportet. Matth.xxv.fol.lxix.A.B.
Dona dei dantur vt maneãt in æternum: ſed ex parte accipientium contingit quandoque vt non maneãt in æternũ Ioa.xiiii.fo.ccxxxix.D
Doni diuini appellatione non ſolũ veniũt cõſecrationes quę à ſolo deo pendẽt, ſed etiã curę animarum officium &c. Act.viii.fol.cclxxii.B.
Ecclesia chriſti eſt vna domus totius mũdi. Math.v.fol.xv.D.
Eccleſiæ appellatione aliquando intelligitur eccleſiæ prælatus. Mat.xviii.fo.xlix.I.
Eccleſiam eſſe Ieſu Chriſti ſponſam, apoſtolus ad epheſios & ad Corinthios ſæpe teſtatur. Matth.xxii.folio.lviii.G.
Electi quomodo dicuntur clamare continue ad deum pro vindicta. Luc.xviii.fol.cxlvi.C.
Electus nullus ſecũdum rectam rationem ab ſolute petit quod negari poteſt, ſed petit illud ſub conditione. Ioan.xvi.fo ccxlviii.A.
Eleemoſina data propter inanẽ gloriã peccatũ eſt ſubſequens autẽ relatiuo pauperis bona eſt: ſed non eſt fructus malæ voluntatis dantis, ſed eſt fructus rei quę datur. Luc.vi.fo.cxvii.F.
Elimas Hebræũ nomen eſt: dei mei menſurã ſeu ſenſum ſignificans. Act.xiii.fol.cclxxvi. C.
Eli & elohi quid ſonent. marxv. fo.cxvii.G.
Elizabeth de tribu leui quomodo fuerit cognata beatę virginis de tribu Iuda. Lu.i.f.ciii.H
Encænia græca dictio eſt: & ſignificat initialia, in euangelio autem notat feſtum dedicationis templi ſeu altaris. Ioan.x.fol.ccxxii.C.
Ephphata Hebraica dictio eſt: quam ipſemet euangeliſta per imperatiuum paſſiuum aperire interpretatus eſt. Mar.vii.fo.lxxxviii.A.
Ethnicus quid ſignificet. Mat.vi.fol.xx.F.
Euangeliſtæ non totam Chriſti doctrinam moralem ſcripſerunt. Act.xx. fo.cclxxxiiii.C.
Quod vn⁹ euangeliſta dicit, ali⁹ quãdoq; tacet & ꝙ vn⁹ tacet. alius ſupplet. Mar.x.fol.cxi.B.C
Euangeliorum tituli dicuntur ab euangeliſtis appoſiti. Matth.in proœ.fo.i.A.
Euangelium græce latine bonam nũciationẽ ſignificat. Math.in proœ.ibidem.B.
Euangelium non Hebraicæ ſed Græce à Mattheo ſcriptum fuiſſe conſtat. Matth. in proœ. ibidem.C.D.
Euangelium nihil aliud tradit quam Ieſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam, & eundẽ eſſe filium dei. ibidem.F.
Euangelia multa ſcripta fuerunt: videlicet nomine Bartholomei, Andriæ, Matthiæ Nicodemi & aliorum. Luc.in proœ.fo.c.B.
Euangeliorum multitudo rerum veratũ incertitudinem generabat. Lu.in proœ.ibidem.F.
Euangeliũ Ioãnis ſcriptũ eſt Chriſtianis pluſꝗ ſexaginta annis elapſis à paſſione domini & iã deſtructa Hieruſalem. Ioan.ii.fo.clxxiii.Iz.
Eucharistia infantibus tribuenda nõ eſt: quibus dici non poteſt, accipite comedite. Math. xxvi.fo.lxxi.B.
Eucharistia in articulo neceſſitatis licite ſumeretur à laico manibus propriis. Matth.xxvi ibidem.C.
Eunuchorum tria genera. Matt.xix.fo.lii.D.
Excommunicare apud Hebræos erat extra ſynagogam ſeu congregationem eiicere. Ioan. ix.fol.ccxix.D.
Excõmunicati vtinã haberentur ſolummodo vt ethnici & publicani & non interdiceretur colloquium cum eis &c. Math.xviii.fol.l.A.
Faber genericũ nomen eſt, nullã artẽ in ſpecie determinans. vnde incertũ reſtat qua fabri ſpẽ faber fuerit Ioſeph. Mat.xiii.f.xli.G
Facere verba chriſti ille dicitur qui vſque in finem perſeuerat. Math.vii.fo.xxvi.D.
Facilitas modum executionis ſignificat, & fieri poſſe præſuppoſnit. Matth.xix.fo.liii.A.
Fatuus quid ſonat. Math.v.fol.xvi.G.
Fecum quantitas (ſecundum hippocratem) in corpore ſano debet eſſe æqualis quantitatis alimenti. Matth.xv.fol.xliiii. G,
Ficulnea à Chriſto maledicta quid ſignificet. Matth.xxi.fo.lvii. C.
Fideles veri ſunt qui fidem Chriſtianam profitentur verbis & factis. Lu.xviii.fo.cxlvi.F.
Fides Centurionis an fuerit maior fide Ioannis baptiſtæ. Matth.viii.fol.xxvii.A.
Fides aliena apud clementisſimum Ieſum etiã aliis vtilis eſt. Math.ix.fo.xxviii.F
Fides ad hoc infunditur vt quilibet credentes in tenebris peccatorũ non maneat, ſed ſicut eor de credit ita lucida opera exerceat alioquin vanum eſt, damnum eſt. Ioan.xii.fo. ccxxxii.B.
Fidei vniuerſa materia in duobus comprehẽditur: altero ego ſum in patre meo, altero vos in me & ego in vobis quoniã in primo myſterium diuinarum perſonarũ, in ſecũdo eccleſiæ myſterium

myſteriũ cõprehenditur.Io.xiiii.fol.ccxl.B.C

Fides chriſtiana & conſonantia euangelii ad legẽ & pphetas,pendet ex paſſibilitate chriſti & reſurrectiõe eius. Act.xxvi.fo.cclxxxviii.F

Filii ratio habet locum in diuinis.Ioannis.i.fo clxxi.D.

Filii dei appellatio quid chriſti tempore apud Hebræos ſonaret.Ioannis.i.fol.eodem.D.

Filii fornicationum in ſcriptura appellantur Iſraelitæ Idolatræ.Ioan.viii.fol.ccxv.H.

Filius perditionis quis dicatur.Ioannis.xvii. fol.ccl.L.

Fimbria veſtimenti quid.Mat.xxiii.fo.lxi.E

Fimbriæ legales erant hyacintine vittæ poſitæ in angulis quattuor palliorum ad recordationẽ mandatorum omnium phylacterium autem erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde &c.Matth.xx.ii.fo lxi.F.

Finis eſt primum principium in actionibus & operationibus:quoniam finis eſt agẽdi,ratio, & ex fine ratio actionis & operis ſumitur.Mat. v.fo.xii.lz.

Foramen acus(vbi agit dominus de difficultate ſaluationis diuitum)quid ſignificet.Mat.xix fol.lii.lz

Fratres ſecundum ſcripturæ morem conſanguinei appellantur.Mat.xiiifol.xli.H.

Fratres ſumus omnes tribus rationibus.Mat. xxiii.fol.lxi. lz.

Fructus pœnitentia dignus eſt in operibus pœnitentiæ perſeuerare,nihil contra pœnitentię profeſſionẽ admittere,& facere ſatis deo pro peccatis commiſſis.Mat.iii.fo. viii.B.

Furta,homicidia,adulteria,& fornicationes cur numerentur à domino inter procedentia ex ore.Matth.xxv,fol.xliiii.I.

Gabatha Hebraice Latine dicitur excelſum ſeu eminens.Ioan.xix.fol.cclvi.A

Gabriel à fortitudine dei denominatur. Luc.primo.fol.cii.B.

Gadarenorum regio trãs Iordanem eſt.Mar v.fol.lxxxiiii.E.

Gamaliel quis fuerit act.v.fo.cclxix.B.

Gazophylaciũ quid ſignificet.Lucæ.xxi.foli. cl.F.

Gegennæ nomen vnde ſit deriuatum.Mat. v.fol.xvi.G.

Geſta hebraico more verba appellantur.Lucæ.xxiiii.fol.clx,E.

Gethſemane quid ſonet.Mat.xxvi.f.lxxii.A.

Gentilium error putantium quod ſicut multiloquium vtile eſt ad hoc vt à principibus exaudiamur,ita vtilis ſit ſermonis multiplicatio orando deum.Mat.vi.fol.xx.lz

Gentiles multi ibant in Hieruſalem ad adorãdum &c.Ioan.xii.fol.ccxxix.E.

Gloria communiter inter ſpiritualia eſt pręcipuum deſideratum:inter corporalia autẽ opulentia Math:vi.fo xix.lz.

Gloria humana tanq̃ Præmiũ bonorũ operũ exiſtimatur. Matth.vi.fo.ibidem

Gloria humana ſi intendatur ipſam pręferẽdo iis quę ſunt ex charitate neceſſario diligenda facienda aut vitanda, proculdubio mortale peccatum incurritur.Math.vi.fol.xx.A.

Gloria humana ſi appetatur vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea quę ſunt de neceſſitate charitatis,veniale tantum peccatum incurritur &c.Math.vi fol.ibidem.

Gloriam humanam gloriæ diuinæ præferre mortale peccatum eſt ex ſuo genere.Ioan.xii. fol.ccxxxii.H

Golgotha dictio Syra eſt,non Hebræa.Matth. xxvii.fol.lxxv.C.& Ioan.xix.fol.cclvi.E.

Gratiam miſericordia reſpicit quemadmodũ iuſtitia debitum.& iſtis duabus virtutibus vniuerſa ad alterum opera perficiuntur : cum aut debitum aut gratuitum eſſe oporteat id quod alteri exhibendum eſt.Matth.v.fol.xiiii.A.

Gratia coram deo præponitur iuſtitię.Matth. xx fol.liiii.A.

Gratia dei non datur ſecundum opera,labores,temporalia bona & ſimilia , ſed ſecundum diuinam voluntatem.Mat.xx.fol.eodem.F.

Gratiæ diuinæ munus eſt quicquid non deliquimus Luc.xviii.fol.cxlviii.A.

Gratia non eſt in anima ſicut aqua manens,ſicut res dormiens:ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens,ſemper vigilans , ſemper proferens noua opera ſpiritualia.Io.iiii.fol.cx.cii.B

Gratioſi nomen vſurpatur aliquando paſſiue.Luc.i.fol.cii.F.

HElleni nomen licet propriæ Græcos ſignificet,extenſiue tamen ſæpe ſignificat gentiles.Act.xiiii.fol.cclxxvii.G.

Herodis mors fuit tertio anno poſt Chriſti Natiuitatem.Matth.ii.fol.vii.A.

Herodes magnus ſeu aſcalonita primus rex inter herodes,& primus rex Iudæorum coronatus à Romanis , iuſſit occidi innocentes &c, Matth.ii.fol.iiii.lz.

Herodes tetrarcha filius herodis magni illuſit Chriſtum veſte ſplendida & occidit Ioannẽ &c.Mtthæi.xiiii.fol.xli.lz.;& Act.xii.fol.cclxxv. C.

Herodes filius Ariſtoboli filii Herodis ma-

gni(quem Ioſe phus appellat Agrippam)occidit Iacobum & conieeit Petrum in carcerem &c. Act.xii.ibi dem.

Herodis Agrippæ mors & verba eius morientis ad ami cos. Act.xii.fo.cclxxv.I.in fi.

Herodiadis pater & maritus incerti. Mathei. xiiii.fo.xlii.B

Herodiani putabant ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum Matth.xvi.fo.xlv.G.

Hieruſalem filia Siō appellatur, quia ab arce Sion tanquam filia à matre protegitur. Matth. xxi.fo.lvi.C.

In euerſione Hieruſalem authore Ioſepho mortua ſunt decem centena millia Iudæorum & nonagintaſex milia ducta in captiuitatem. Luc.xxi.fo.cli.E.

Hieruſalē eſt in ſorte Bēiamin. Ioā.3.f.178.I.

Hieruſalem à Dauide creata eſt in caput regni & in principatum tribus Iudæ de qua ipſe erat. Ioan.iii.ibidem.

Hieroſolymitana euerſio intra.xl.annos poſt Chriſti mortem ſubſecuta eſt, Matth. xxiii.fo. lxiiii.C.

Hypocriſis eſt vitium veracitati contrarium. Matth.xxiii.fo.lxiii.B.

Hypocriſis appellatur fermentum eo q̄ latēs virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinē fermenti, Luc.xii.fo.cxxxii.A.B.

Hypocrita Græca dictio eſt, à perſonis in ſpectaculis tragediarum ſeu comediarum deriuata. Matth.vi.fo.xx.B.

Hiſpani nauigant ſub paulo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus. Matth.xxiiii. fo.lxiiii.I.

Hominis tres ſunt partes: corpus, affectus & intellectus, iuxta quas iuſſit domin⁹ apoſtolis ituris ad predicandum vt ſe prepararēt ad tria patientiam, prudentiam, & ſimplicitatem. Mat x.fo.xxxi.F.

Homo nullo ſuo conatu ad veniendum ad deum, poteſt ſe reddere propinquum deo. Lu xv.fo.cxl.B.

Homini connaturale eſt, vitam actionesque ſuas dirigere & ducere non ſcientia ſed fide. fide eni tenemus patres & matres, fide negociationes exercemus &c. Matth.xi.fol.xxxv.H.

Hominibus naturale eſt ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis proprie, Matthæi. xxvi.fo.lxx.G.in fine,

Homines lucris inhiantes ad prædicandum mittendi nō ſunt nec à prelatis & prædicatori bus in cōſortiū admittendi. Lu.ix.f.cxxiiii.E

Homines circa mortalia intenti, cōmuni nomine mortui à Chriſto appellantur, ibi ſinite mortuos ſepelire mortuos ſuos. Luc.ix.ibi.F.

Homines aliqui poſſunt vere nominari dii non natura ſed participatione diuinæ poteſtatis, viſionis ſeu gratiæ. Ioan.xfo.ccxxiii.F.

Hominum mandata quæ malum non mandant non ſunt à domino dāmnata: ſed damnatum eſt quod ipſa in loco illo qui mandatis dei eſt proprius habeantur, quod circa ipſa tātum ſtudiū ſit ac ſi in ipſis timor cuiuſque dei conſiſteret &c. Matth.xvfo.xliiii.A.

Hominum colentium vnum deum tempore Apoſtolorum tria genera erāt. [Iudæi, proſelyti (qui circumciſi profitebantur legem Moyſi) & gentiles religioſi: qui non circūcidebantur nec Moyſi legem profitebātur, ſed cultum vnius veri dei abſque obligatione ad ſeruandum legem Moyſi. Act.xvifo.cclxxix.F.

Humiliare ſe quomodo ſit actus virtutis. Matth.xxiii.fo.lxii.D.

Humilitas virtus & ſuperbia vitium non inueniuntur in ariſtotele. ibidem

IAcobus Alphæi eſt ille qui dicitur frater domini. Act.i.fo.cclxiii.G.

Iconium eſt duarū ciuitatū nomen: vni⁹ in Cilicia, alteri⁹ in Lycaonia. Act.14.f.277.F

Iechonias cuius matthæus meminit quis fuerit & quomodo ex eo Chriſtus ſecundum carnem deſcenderit. Matth.i.fo.ii.F.G.

Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonū (cum ſit priuatio alimenti) ſed pro toto bonū eſt pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ abſtinentia dicitur. Matth.iiii.fo.x.B,

Ieiunia ſpontanea in primitiua eccleſia fiebant. Act.xiii.fo.cclxxvi.A.

Ieſus nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua non integre deductum, quod ſaluator interpretatur. Matthifo.iF.& fo.iiii.H.

Ieſus vſque ad tempus ſui baptiſmi conuerſatus & habitus eſt ſicut vnus de populo: à tempore autem baptiſmi incœpit exequi officium pro quo venerat. Matth.iii.fo.ix.G.

Ieſu vſque ad tempus mortis ſuæ non fuit irrogata iniuria facti niſi à ſuis conciuibus. Luc iiii.fo.cxiii.A.

Ignis inferni quomodo cruciet ſubſtantias ſpirituales: & an ſit corporeus. Matth.xxv.fo. lxix.G.

Ignis inferni inextinguibilis appellatur, aut quia perpetuus eſt, aut quia alterius eſt naturæ ab eo qui eſt, apud nos. Marci.ix. fol. xc.G.

Incarnationis myſterium ſeptem nobis contulit beneficia. Luc.ifo.cvi.D

Inimicus tripliciter conſideratur formaliter, materialiter,& vtroq; modo.Mat.v.fo.xix,E.

Inimicos diligere aliquo modo preceptū eſt, aliquo modo cōſultū.præceptū quidē in genere:hoc eſt vt à generali dilectione qua diligim⁹ omnes homines,omnes chriſtianos,omnes cōciues,omnes cōſanguineos,nō excludamus inimicum hominē,criſtianū,conciuē,cōſanguineum,& ſic de aliis genericis communionibus Conſultum autem in ſpeciali:quoniam ſub cōſilio diuinæ charitatis comprehenditur vt dili gamus in particulari inimicum.Nam ſicut in particulari non tenemur diligere ſingulos homines nec ſingulos chriſtianos, conciues aut conſanguineos,ita tenemur nec in particulari diligere inimicos.Luc.vi.fo.cxv.k.& ſeq.

Iniquorum proſperi ſucceſſus ſunt indicium æternæ damnationis eorum, quoniam aliquorum bonorum quæ hic faciunt ſeu fecerunt, mercedem,recipiunt,Luc.vi.fo.cxv.H.I,

Innocentes quanto tempore poſt receſſum magorum occiſi ſunt.Math.ii.fo.vi.H.

Innocentum clades clara eſt non ſolum ex euangelio.Matthæi ſed etiam ex libris gentilium.Mat.ii.ibidem,

Inſufflatio datio quædā corporei ſpiritus eſt: & ideo aptisſime congruit ad ſignificandū donationē incorporei ſpiritus.Ioa.20.fo.258.I.K

Intelligere tam excellens eſt actus humanę animæ vt parum valde participet anima intelligere:quoniam vniuerſa animæ actio in ratiocinatione conſiſtit,& non niſi in principiis intelligere participat.Luc.x,fo,cxxvi.C.

Ioannes baptiſta quo tempore decollatus fuerit. Math.xiii,fol,xli.lz,& Ioan,vi.fo.cc.D

Ioannes baptiſta non tantum propter Herodiadē ſed etiam propter populi ad ipſum concurſum carceri ab Herode addictus fuit·Math xiiii.fo.xlii. A.& Luc xiii ſo.cxxxvi.H.

Ioannes ſonat domini donum ſeu domini miſericordia.Luc.i.fo.cl. C.

Ioannes in ventre matris ſanctificatus fuit, ita ꝙ non ſolum ab originali peccato mundatus fuit ſed ſpiritu ſancto repletus per infuſam gratiam donorum ſpiritus ſancti a deo vt nulla eius animæ pars ſpiritu ſancto caruerit.Luc. primo ibidem.D.

Ioannes euangeliſta poſt Petri crucifixionem ſcripſit euangelium.Ioan.xxi.fo.cclxi.I,

Ioſes cognominatus eſt ab apoſtolis Barnabas.i.filius cōſolationis. Act.iiii.fo.cclxviii. C

Ira quomodo fuit in Chriſto.Mar.3.fo.82.A

Iſraelitæ vſitato vocabulo appellantur iudęi Act.ii.fo.cclxiiii.H.

Iudas gaulonites tempore natiuitatis Chriſti introducit quæſtionem an licet ſoluere cēſum Cęſari &c.Math.xxii.fol.lix.E.

Iudea ſub Syria comprehenditur tanquam pars eius.Luc.ii.fo.cvi.i,

Iudæa facta eſt tributaria diſpenſationi Syriæ iuncta ab octauiano auguſto,ſublato ab archelao &c.Luc.iii.fo.cix.lz.

Iudæi deferebant fimbrias hyacinthinas in quatuor angulis veſtis vt ab aliis nationibus diſtinguerentur.Ioan.iiii.fo.cxci.F.

Iudæi expectabant Meſſiam ſecundum regnū mundi huius adorandū ab omnibus regibus terrę & reducturū vniuerſum iſraelē de captiuitate & diſperſione.Ioa.xi.fo.ccxxvii.G

Iudæo cuique docto in Synagogis prædicare licebat.Act.xiii.fo.cclxxvi.F.

Iudæi filii regni appellantur,quoniā ex gēte cui regnū cœlorum promiſſum eſt naſcuntur ſecundum carnem. Math.viii.fo.cclxx E

Iudęi tempore Chriſti non habebant poteſtatem exercendi iuriſdictionem ad mortem. Math.x.fo.cxxxi.H.

Iudæi diſperſi in Græcia Græci vocabantur & diſperſi Romę,Romani.Ioan.vii.fo.ccx.C

Iudicare eſt ius dicere:quod eſt proprium iudicis officium.Ioan.iii.fo.clxxvii.i.

Iudicare proprie eſt ius dicere animo verbo aut opere:quod omnem iuſtitiæ actum complectitur.Ioan.viii.fo.ccxiii.A.

Iudicium voluntarium(tam publicum ꝙ priuatum)non ex ratione ſed voluntate procedens,iniquum valde eſt:& præcepto negatiuo probetur.Luc.vi.fo.cxvi.H.

Iura omnia diuina poſitiua,pro propria ratione habent diuinam voluntatem. Ioa.iii.fo. clxxv,D.

Iurare per creaturas eſt obligatorium.Matt. xxiii.fo.lxiii.A.

Iuſtitiæ deſiderium reliquis deſideriis antepoſitum velut eſuries & ſitis,beatum reddit hominem.Matth.v.fo.xiii.lz.

Iuſtitia,debiti rationem ſupponit:& eſt ipſius debiti exhibitio.Matth.v.fo.xiiii.A.

Iuſtitiæ rigor priſco tempore admittebat pro debitis ſoluendis hominum venditiones. Matth,xviii.fo.i.F.

Iuſtitiæ hominis vniuerſæ ſunt quaſi pann⁹ menſtruatę.ioa.xii.fo.ccxxxiii.C.

Iuſtus in vtroque teſtamento diſtinguitur contra ſubiectum cuicunque mortali peccato Matth.v.fo.xiiii.E.

Iuſti in cœleſti patria gaudebunt non ſolum de donis dei in ſeipſis .ſed etiam de do-

nis dei aliis collatis. Matt. xxv. fo. lxix. D.

LAcus Hebræa conſuetudine mare appellatur. Matt. iiii. fo. xj. G.

Laudes quibus laudamur, debemus retorquere in diuinā laudem & reuocare ad memoriam noſtrum & laudantium communem defectum. Matt. xix. fo. lii. G.

Legalia omnia çum Chriſto mortua ſunt: ita ꝙ ex eis non eſt amplius percepius fructus, nec paritpietur in æternum. Mar. xi. f. xciii. H.

Lex euangelica toti mundo data eſt, Matth. v. folio. xii. H.

Lex euangelica eſt doctrina vere bonorum. & ſanctorū morum, actionum, mentium, vniuerſæq; vitæ, Matt. v. fo. Ibidem. I.

Lex vetus rerum temporalium ſufficientiam & opulentiam in terra promiſsionis promittebat: euangelica autem à voluntaria paupertate inchoat à regnum cœlorum conſequendum Matt. v. fo. xiii. B.

Legis antiquæ vinculum ceſſauit ex primo aduentu Chriſti: quoniā lex data erat donec veniret ſemen cui promiſerat deus ad Galat. iiii. Matt. v. fo. xv. H. I.

Lex ſpiritus, ſapientię & intellectus nihil pręcipit imprudenter agendū: ſed in omni executione affermatiui præcepti ſubintelligitur circūſtantia prudentiæ, Matt. v. fo. xvi. Iz.

Lex propheta quantum ad prophetādi actū ad Meſiam terminantur: quæcunq; vero dicūt futura poſt Meſiam dicunt vt accidentia conſequentia pendentia &c, ad Meſiam Matt. x. fol. xxxiiii. D.

Legis īplēdę neceſsitas. Luc. 16. fol. 142. F. G.

Lex de vnitate vxoris nullibi in canonicis libris ſcripta eſt Mar. x. fo. xcl. C

Lex gratiæ ſicut præcipit ſeu conſulit tantum actus virtutum. ita nihil prohibet ſeu diſſuadet contra virtutem. Luc. vi. fo. cxvi. C. D.

Legū initia in primis trāſgreſſoribus ſemper vindictis cōmēdata fuerūt. Act. v. fo, cclxviii. G

Legis præcepta impleta ſunt à Chriſto: quia ſublatis imperfectionibus reduxit ea ad perfectionem &c. Luc. xvi. fo. cxlii. G.

Locus inter templum & altare vbi Zacharias occiſus eſt, erat ſpatium illud in quo erat lauatorium Matt. xxiii. fo. lxiii, Iz. & ſequen.

Loculos communes quāuis Chriſtus habuerit penes Iudam noluit tamen cōmunibus vti ad proprium perſonaleq; debitum perſoluendum publicanis: exemplum prælatis præbens vt communibus eccleſiæ bonis ad propria nō vtantur ſed ad cōmunia. Matt. xvii. fo. xlviii. G

Lithoſtrotos dictio Gręca eſt imperitia ſcriptorum in Latinis codicibus corrupta: & ſonat Latine lapide ſtratus ab Hebræis autem Gabatha à celſitudine nominabatur. Ioannis. xix. fo. cclvi. A.

Locuſtæ inter animalia munda computantur. Matt. iii. fo. vii. H.

Lucas ſcripſit euangelium ex auditu ab apoſtolis, non ex diuina reuelatione ſibi immediate facta Luc. in proœ. fo. c. C.

Lucas non à Paulo ſed à diſcipulis Ieſu qui ab initio cum Ieſu fuerunt didiſcit ea quæ ſcripſit Lucæ in Proœ. Ibidem.

Lucis ſenſibilis claritas gloria apellatur. Actuum. xxii. fo. cclxxxv. D.

MAgdalena à Magdalo Galileę oppido cuius domina erat vocatur. Lucæ. viii. fol. cxix. I.

Magdalena apoſtolorum apoſtola fuit. Ioā. xx. fo. cclviii. F.

Magnifacere & extollere internum cognoſcitiuæ partis eſt: exultare autem volitiuæ ſeu affectiuę Luc. i. fo. ciiii. F.

Magus dictio Perſica eſt: & idem ſignificat quod apud Græcos Philoſophus apud Latinos ſapiens. apud Indos Gymnoſophiſta vnde ex ipſa dictione ſignificatur ꝙ magi fuerūt Perſę Matt. ii. fo. v. A.

Magi ad minus fuerunt duo: cōmuniter tamen creditur ꝙ fuerunt tres. Ibidem.

Malos omnes extirpandi ſtudium prohibuit dominus: ex quo non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandas quaſdam certas malorū ſpecies Matt. xiii. fo. xl. D.

Mammona Caldæa dictio eſt, diuitias ſignificans. Matt. vi. fo. xxii. H.

Mādata hominū vide ſupra in dictione hō.

Manſueti dicunt qui & paſsionibus iræ non commouentur, & rectæ rationi illas ſubiectas tranquille retinent. Matt. v. fo. xiii. G.

Manuū lotio ex Iudæorum ſeniorum ſtatuto crebra erat. Matt. xv. fo. xliii. E.

Manducare carnem domini & bibere eius ſanguinem neceſſarium ad obtinendam vitam ęternam quid Ioan. vi. fo. ccvi, H.

Manuum impoſitio ab Apoſtolis fiebat abſq; alicuius ſacramenti collatione Actuum. xxviii. fo. cclxxxix. F.

Maria magdalena eſt illamet quæ eſt maria ſorori Lazari. Matt. xxvi. fo. lxx. F.

Maria virgo rationabiliter creditur fuiſſe xxiiii. ānorū quū cōcepit Chriſtū: vt perfecta etiā ſecundū oſſa mulier, perfecta mater perfectum gigneret filiū. Lucæ. i. fo. ci. D.

Marſupium cōmunę habente nō ſolum ad

proprias neceſsitates ſed ad pauperibus ſubue niendum perfectioni Chriſti apoſtolorũ non derogat.Ioan.xiii.ſo.ccxxxvi.D.

Martyrum ſolennitates non incœperunt in primitiua eccleſia. Act.vlii.fo.cclxxi.F.G.

Merces nõ ex gratia datur,ſed ex iuſtitia red ditur.Matt.v.fo.xiiii.H.

Miſericordia ſecundũ ſe à deo volita eſt,ſacrificium autem non &c. Matt.ix.fo.xxix.B.

Miſericordia dei eſt ſupra omnes regulares curſus & propterea nulli eſt deſperandũ.Matt. xii.fo.xxxvii.F.

Miſericordia proprie quid Matt.xv.f.xlv.B.

Mittere attribuitur patri appropriatione nõ proprietate.Ioan.xliii.fo.ccxli.A.B.

Mites præſtant manſuetis.matt.v.fo.xiii.G.

Mors martyrum cur ſomnus appellatur. Actuum.vii.fo.cclxxi.E.

Miſteriorum fidei notitia non niſi ex diuinæ electionis gratia,aliqui donantur.mat.xiii. folio.xxxix.B.C.

NAſareth dicitur ſita iuxta montem Tabor.matt.iiii.fo.xi.G.

Naſareus eſt nomen religioſitatis à ſeparatione dictum.matt.ii.fo.vii.C.

Naſareorum purificationis ritus Act.xxi.fo. cclxxxiii.H.& ſequen.

Negationis Chriſti appellatione venit non ſolum negatiua vox ſed etiam facta negatiua & omiſsio confitendi quæ ſunt fidei aut morũ quando oportet.Luc.xii.fo.cxxxii.H.

Nemo repente fit ſummus tam in bono q̃ in malo.matt.iiii.fo.xi.B.

Notitia trinitatis ita eſt propria diuinis perſonis ꝙ nulli naturaliter communicatur,ſed tantum per reuellationem.matt.xi.fo.xxxv.C.

Notitia eſt duplex:fidei & euidentiæ.Ioan. viii.fo.ccxviii.E

Notitia intellectualis duplex:ſpeculatiua & practica ſeu affectiua.Ioã.x.fo.ccxxi.G. & ſeq.

Numerus ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus:quo fit vt vniuerſitas electorum trinario fructus ſignificetur.Luc.xi.fo.cxxviii.H.

Numerus denarius vniuerſitatis eſt ſignificatiuus.Luc.xix.fo.cxlviii.C.

OBumbratio virtutis altiſsimi quid.Luc.i. folio.ciii.D.

Omiſsionum tria genera damnantur in inferno matt.xxv.fo.lxix.lz.

Onera Grauia & importabilia quæ aliqui miniſtri eccleſię in humeros hominum imponunt,nõ ſunt Chriſti cuius onus eſt leue matt. xi.fo.xxxv.H.

Onus Chriſti eſt leue & ſecundum ſe & no bis.matt.xi.Ibidem.

Opinio erronea Heluidii,aſſerentis, beatam Virginem & Ioſeph poſt Chriſti Natiuitatem conſummaſſe matrimonium. matthæi.i. folio.iii.E.

Opinio erronea Valentini,dicentis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe,& per vterum beatæ virginis quaſi per fiſtulã tranſiſſe.matt. i.fo.iiii.B.& Ioan.iii.fo.clxxiiii.B.

Opinio falſa Hebionitarum,dicentium Ieſum Chriſtum ante matrem ſuam non fuiſſe. Ioan.i.fo.clxii.B.C.

Opinio nonnullorum ſeparantium vitam à primo rerum principio,tanq̃ aliud ſit principium eſſendi & aliud principium viuendi. Ioan.i.fo.clxiii.lz.

Opinio negantium primam lucem ad humanum intellectum per ſeipſam extendi.Ioan.i. fol.clxiiii.B.

Opinio putantium Ioannem baptiſtam fuiſſe natura angelum,eo ꝙ à Malachia propheta Angelus appellatus ſit Ioan.i.fo.clxiiii.H,I.

Opinio falſa dogmatizantium animam hominis prȩextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt Ioan.i.fo.clxv.E.F

Opinio manicheorum.fingentium omnes naturas ſenſibiles eſſe malas Io.i.fo. clxvii.B.

Opinio nonnullorum Philoſophorum putantium deum plenum omni perfectione cõmunicare bonitatem ſuam rebus hominibuſq; naturali neceſsitate,velut quadam redundantia ſeu effluentia tantȩ ſuȩ bonitatis Ioan.i.fo. clxix.B.

Opinio hæreticorum diſtinguentium plures hypoſtaſes in Chriſto.Ioan.ix.fo.ccxvi.D

Opinio dicentium animas mortuorum circa mortuos eſſe Ioan.xi.fo.xxvii.B

Opinio Sabellii,putantis Ieſum eſſe patrem & filium.Ioan.xiiii.fo.238.D.E.

Opinio nonnullorum Græcorum,aſſerentium tres priores euangeliſtas fuiſſe à Ioanne correctos.Io xiii.fol.ccxxiii.lz.

Opinio Arrianorum,dicentium patrẽ ſolũ eſſe verum deum.Ioan.xvii.fo.cclix. D.

Opinio erronea attributa Origini ꝙ omnes in futuro ſæculo conſequentur quandoq; remiſsionem omnium peccatorum. Matthæi, xii.fo.xxxvii.F.

Oratio eſt mẽtis ac affectus eleuatio in deũ petendo.Matt.vi.fo.xx.G.

Orãdi mos vt digni efficiamur romiſsionib⁹ chriſti vnde ſumpt⁹ ſit.Luc.xxi.f.clii,D,

Orationi cur admiſcetur locutio Matthæi vi.fo.xx.E.F.

Oratio admittit quandoque prolixum ſermonem.Matth.vi.fo.xx.D.E.

Oratio quomodo debet eſſe continua. Lucæ. xviii.fo.cxlvi. A.

Orationes ea ratione neceſſariæ ſunt ad vitam æternam conſequendam,qua neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effectus,Luc. xviii.fo.ibidem

Ordo diuinæ gratiæ ſuperadiunctus eſt a deo non ad deſtruendum ſed perficiedum naturæ ordinem:ac per hoc neceſsitas ſeruandi diuinã ſanctificationem appoſitam rebus locis & temporibus,non tollit neceſſarium naturæ vinculũ quo res loca & tempora neceſſaria ſunt vitæ humane,& hinc fit vt eueniente articulo neceſsitatis abſque prophanationis crimine vtamur diuinis rebus locis, & temporibus Matth.v.fo. xliii.I.

Originali peccato ac pœnis concomitantibus quilibet obnoxius naſcitur,etiam ſi in eodem inſtanti diuina gratia ſanctificaretur. Luc.i.fo.ciii.F,

Oſihanna quid ſignificet.matth.xxi.fo.lvi.F,

PAnis conſubſtantiatio in corpus Chriſti conuincitur ex verbis domini. Matt.xxvi. folio.lxxi.F,

Paracletus quid ſignificet Ioa.xiiii.f.ccl,C,

Paradiſus ſignificans ortum arborum ,transfertur ad ſignificandum æternæ beatitudinis fœlicitatem,Luc.xxiii.fo.clvii.Iz,

Paraſceue quid ſignificet, Luc.xxiii.fo.155.E,

Paſcha Chriſtus celebrauit,xiiii,luna & non xiii.vt quidem Græci fingunt. Matt.xxvi.fo. xx,H,

Paſcha Græca dictio eſt,& ſignificat tranſitũ quem apud Hebreos ſignificat Paſcha.tranſũptiue autem ſignificat feſtiuitatem illorum ſeptem dierum, & agnum paſchalem & azimos panes Matt xxvi.Ibidem.I.

Paſchalis feſtiuitatis origo ,Matt. xxvi.Ibidẽ

Paſcha vocabatur totum illud tempus ſeptem dierum quibus panes azimi comedebantur. Mar.xiiii.fo.xcv.D.Quamuis tota hebdomada denominaretur Paſcha à primo die,primus tamen dies proprie Paſcha dicebatur Luc.xxii. fo.cliii.H.

Paſcha comedebatur tantum in Hieruſalem. Luc.xxii.fo.eodem.I.

Paſcha.Iudæorum in prima oppoſitione lunæ ad Solem in ariete exiſtentem celebrabatur Ioa. ii.fo.clxxiii.Iz.

Paſsionum omnium principium eſt amor. Ioa .xii.fo.ccxxxii.H,

Paſtoris officium eſt annunciare non aliquod ſed omne dei conſilium:tum de iis quæ fidei ſũt tum de iis quæ ſunt morum. Actuum.xx.fo.cclxxx.iiii.A.

Paſtores tenentur manibus laborare pro ſumptu habendo ad retinendum infirmos qui caderent ſeu abirent à fide ſeu doctrina eccleſiæ ſi ſumptibus paſtorum grauarentur Act.xx.fo. eodem. C ,

Pater dedit oĩa filio generando enim dedit illi naturam diuinam & cũ natura diuina oĩpotentiam & quicquid dei eſt.Luc.x fo.cxxvi.H,I

Paulus quando & cur incœpit vti noĩe Romano,ſcilicet Paulus Act.xiii.fo.cclxxvi.D.E

Paulus dicitur ſecundo Neronis anno Romã perductus, A.xxi.fo.cclxxxiiii,G, & Act.xxviii.fo.cclxxxvii.D,

Pax eſt ordinis tranquillitas,Matt.v.f.xliii.C

Pax cur à domino non præcipitur ſicut & dilectio , ſed relinquitur pax enim eſt hæreditas q̃ Chriſtus ſuis reliquit, Ioan.xiiii.fo.ccxli.C,

Pax vera conſurgit ex omnibus propriis actionibus & paſsionibus bene ordinatis ,Ioa.xiiii Ibidem,

Peccati grauitas duplex:altera ex parte cõuerſionis altera ex parte auerſionis, Matth.x,fo.xxxi,D,.

Peccatum eſt nomen culpę Matt.xii.f.37,GH

Peccata venialia non ſunt peccata,niſi ſecundũ quid. Ioan. viii.fo.ccxv,A,

Peccati ſeruitus in quibus conſiſtat, Ioan.viii. Ibidem,

Peccatorum remiſsio non perficitur in nobis niſi charitate diuina in fuſa,Luc.viifo,19,G,

Peccatum ineſt omnibus hominibus:in cõparatione autem ad magis peccatores dicuntur aliqui iuſti,Matt.ix.fo,xxix,C,D,

Peccata remittũtur à miniſtris Chriſti per abſolutionem ſacramẽtalem: retinentur autẽ quã negant eã indigno,Ioan.xx.f.cclix,A,B,

Peccatores(hoc eſt in animo peccandi perſeuerãtes)regulariter non exaudiuntur à deo Ioannis ix.fo,ccxix,A.

Pectoris percuſsio ad quid fit, Luc.xviii, folio, cxlvi,I,

Pœna damnĩ eſt qua homo deo priuatur, Matt.x.fo.xxxii,I,

Pœnæ ſenſus appellatione quę veniant.Matt. xxv.fo lxix,H,

Pœnitentia humani animi ſine gratia dei quanto eſt maior tanto eſt periculoſior Matt.xxvii.fo.lxxiii.Iz.

Pœnitentia eſt opus humanum remiſsio autẽ peccatorũ eſt opus dei:ſed pœnitentia nihil valet ſine peccatorũ remiſiõe,nec remiſsio pctõrũ datur ſine pœnitentia Luc.xxiiii,,fo.clx,H,

Pœnitentiæ ſacramentum inſtitutum eſt à Chriſto. Ioan.xx.fo.cclix. A,& ſeq.

Pœnitentia philoſophorum erat diſplicentia malè actæ vitæ abſq; relaxione ad deum offenſum. Act.xx.fo.cclxxxiii.I.lz.

Perfectio ſuprema noſtræ in Ieſum Chriſtũ fidei eſt pati propter ipſum Matt.v.folio. xiiii.F,

Periuriũ eſt ex ſe malũ,ita quod nulla ratione excuſari poteſt.Matt.v.fo.xvii.lz.

Perſecutio prima aduerſus Chriſtianos communiter,mota eſt Hieroſolymis occaſione diſputationis Stephani. Actuum. viii.fo.271.F.G.

Petrus quinquies ad minus Chriſtum negauit:ter ad vocem mulieris,& bis ad minus ad vocem virorum.Ioan.xviii.fo.ccliii.H.I.lz.

Petri poteſtas limitatur ad ea q̄ ſuper terrã liganda aut ſoluẽda ſunt Matt.xvi.fo.xlvi.E,

Petri regimen ad quid inſtitutum ſit.Ioan. xxi,fo.cclxi.E.

Petere orantis eſt,quærere facientis. Luc.xi. fo.cxxviii.. F.

Phariſæi & Sadducæi in quibus differebant Matt.iii.folio.vii.k.

Phylacterium quid Matt.xxii.fo.lx.F.

Pontificatus quibus verbis petro commiſſus fuerit.Ioan.xxi.fo.cclxi.A.B.

Porta anguſta cur dicatur via virtutis Luc. xiii.fo.cxxxvi.D.

Potentiæ naturalis ſicut non poſſunt proprios affectus producere niſi in patiente diſpoſito,ita potentiæ ordinariæ ad curationes & miracula non poſſunt producere effectus niſi in patiente diſpoſito per fidem.Mar.vi.folio. lxxxv.H,

Poteſtas ſuprema in eccleſia ex duabus reb⁹ conſtat.altera eſt autoritas diſcernendi,iudicandi,& diffiniendi ea quę ſunt regni cælorum,ſiue pro ſiue contra,& hæc apellata eſt clauis ſcientiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequẽdi diffinita:& hæc appellatur clauis potentiæ. Matt.xvi.fo.xlvi.B.C,

Præcepta affirmatiua obligant non pro ſemper,ſed pro loco & tempore & aliis circunſtantiis rationabilibus.Matt.v.fo.xviii.G,

Præcepta affirmatiua regulariter obligant tẽpore neceſſitatis:& ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi,ad veniale autem grau⁹ & minus graue ſi preter charitatem omittitur. Matt.v.fo.xix.B.

Præceptum iuris naturæ,legis & prophetarum eſt.quecunq; vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis Matt.vii.fo.xxv.A,B, Nullum præceptum de colore quantitate aut figura veſtium,de Barba aut capillis,& vniuerſaliter de huius indifferentibus corporeis inuenitur à Chriſto datum:ſicut nec de differentia cibi & potus.vt etiam per hoc cognoſcamus ipſum eſſe deum,qui fecit omnia,cui omnia ſeruiunt, cui nihil horum diſplicet &c.Mar,vi.folio. lxxxv.lz,

Præcepta affirmatiua nõ obligant niſi quum oportet vel expedit:præceptiua negatiua ſemp & ad ſemper &c. Luc.vi.fo.cxvi. A,B,

Præcepta omnia affirmatiua & conſilia ſicut dantur de ſolis actibus virtutum,ita nullum negatiuum tam præceptum q̄ conſilium datur cõtra virtutem.Luc.vi.Ibidem,C,D,

Pręceptum affirmatiuum non obligat niſi quum oportet : nec conſulit niſi quum expedit Luc.vi.Ibidem,C,& in pluribus aliis locis

Prædeſtinationis diuinę vis & neceſſitas. Luc. xvi.fo.cxlii,F.

Prædicatio Chriſti quando incœpit.Lucæ. iii.folio.cx. A.

Prędicationis apoſtolorum ſtudium & finis fuit conuincere mundum de relinquenda idolatria,de peccato infidelitatis,& de oblata propitiatione ex Chriſti morte,parataq; cœleſtis vitę retributione Ioan.xvi.fo.ccvi,G,

Pręlatorum eſt non negligere ſcire quid de ipſis dicatur.Matt.xvi.fo.xlv,G,

Pręlati officium non in agendo pro libito ſed in diſpẽſando cõſiſtit Luc.xii.f.cxxxiiii.D,

Pręlatus eccleſiaſticus debet appetitum ſeruiendi Chriſti membris & honorandi Chriſti membra(ſcilicet Chriſtianos)& ea quæ ſunt dignitatis & ea quę ſunt operis exercere, & non vt ipſe dominetur & honoretur Luc.22.f.153.H

Prępoſiti debent doctrinam,correctionem curamq; adhibere iuxta ſubditorum proportionem Luc.xii.fo.cxxxiiii.F.

Primogeniti Iudęorum propter quid pręſentabantur ſtatuto tempore in templo &c.Luc ii.fo.cviii,C,D,

Principium non ſubſtantię ſed rationalis nomen eſt Ioan.i.fo.clxii.B,

Principium initio Gene.& euangeliũ Ioan. quid ſignificet.Ibidem fo.clxii. B,

Probatica quid ſignificet.Io.v.fo.cxciiii,G,

Pronomen hoc quid demõſtret in verbis cõſecrationis corporis Chriſti Matt.26.fo.lxxi,D

Prophetarũ ſcripta multa perdita ſunt Matt. xxvii.fo.lxxiiii.B,

Prophetarũ dicta poſſunt licite afferri mutatis verbis modo ſeruetur ſenſus Io.xii.f.231,D,

Propoſitio,nolite ſanctũ dare canibus, quomodo intelligitur Matt.vii,fo.xxiiii.A.

Propoſitio, omnis qui male agit odit lucē, intelligenda eſt formaliter : hoc eſt quatenus mala agit Ioan.iii.fo.clxxviii, F,

Propoſitio iſta non eſt vera, filius aut ſpiritus ſanctus producitur de eſſentia aut ſapientia diuina: ſed ſane dicimus ꝙ producitur filius de ęſſentia patris, & ſpiritus ſanctus de eſſentia patris & filii Ion.xvi.fo.ccxlvii, B,

Proſelytus quid Matt.xxiii.fo.lxii, F,

Purgatorium colligitur ex remiſsione peccatorū in futuro ſęculo. Mat.xii.fo, xxxviii, G

QVæſtio cur Mattheus appellauerit Iacob patrem Ioſeph, quum Lucas dicat Hely fuiſſe patrē Ioſeph Matt.i.fo.ii.H,

Quæſtio cur euangeliſta déduxit generationem Chriſti ad Ioſeph, quum Ióſeph non fuerit pater Chriſti. Mat.i.Ibidem.

Quæſtio cur euangeliſta non deduxit generationem beatæ virginis ex Dauid, de qua vere Chriſtus natus eſt Matt.i. Ibidem.

Quæſtio, qu modo Matthæus oſtendat natiuitatem Chriſti ex Dauid per ſuam genealogiam Matt.i.Ibidem.

Quæſtio cur Matthęus genealogiam Chriſti in tres ordines diſtinxit. Matthæi.i.fo. iii.C,

Quæſtio Heluidii de virginitate beatæ virginis poſt Natiuitatem Chriſti Matth.i.folio iiii.E, F,

Quæſtio cur beatæ Virgini angelus apparuit in vigilia, Ioſeph autem in ſomnis. Mat, i. folio.iii.I.

Quæſtio, quomodo cum veritate coniugii ſtat continua virginitas mentis in beata virgine Matt.i.fo.iii.Iz,

Quæſtio cur omnes euangeliſtę vtantur nomine IESV ſcribentes geſta Chriſti Matt.i.fo. iiii.H,

Quæſtio quomodo verificetur verbum magorū vidimus ſtellā eius Mat.ii.fo.v.C.& ſeq.

Quæſtio quid monſtrauerit ſtella illa: Chriſtum ne iam natum an Chriſtum naſciturum poſt certum tempus. Ibidem.

Quæſtio quomodo ſtella illa monſtrauit Chriſtum. Ibidem.

Quæſtio quomodo Magi cognouerunt ortū illius ſtellę eſſe ſignū ortus Xp̄i, Ibidē.& .H

Quæſtio an Chriſtus intra.xl.illos dies quibus ieiunauit eſuriet. Matt.iiii.fo.x, C,

Quæſtio, cur potius beatificauit Ieſus ſanctum paupertatis vſum q̄ ſanctum vſum diuitiarum Matt.v.fo.xiii.B.C, D,

Quęſtio cur IESVS paupertatem prętulit ſufficientiæ quoad beatitudinem Matthæi.v. Ibidem.D, E,

Quæſtio cur Ieſus mendicos ſpiritu dicat beatos: quum ipſe totius perfectionis exemplar non fuerit mendicus ſecundum rei veritatem ſed potius dans eleemoſynas mendicis. Mat.v. Ibidem.D, F,

Quæſtio cur Ieſus beatificauit luctum: qui ad nihil vtilis ſcribitur: immo qui prohibetur. Matt, v.fo.xiii.I,

Quæſtio quomodo verificentur hęc Chriſti verba, non veni diſſoluere legem aut prophetas Matt.v.fo.xv.G.

Quęſtio qua ratione is qui violat & violare docet mandata minima vocabitur minimus in regno cęlorum. Matt, vi.fo.xv, A,

Quæſtio an per creaturam iurans intendat iurare per illam quatenus in illa eſt Deus mat. v.fo.xviii.C,

Quęſtio quid pręcepto nō iurande prohibetur Matt.v.Ibidem.

Quęſtio, quum dominus dicat ſi remiſeritis hominibus peccata eorum remittet & vobis pater veſter &c. an fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerás ſecurus ſit de venia cóſequēda à Deo ſi remittit aliis offenſas contra ſe factas Matt.vi.fo.xxi, G,

Quęſtio quomodo integre applicatur parabola arboris q̄tū ad ad hoc ꝙ putris arbor facit tantum malos fructus : quum falſi prophetæ malęvoluntatis faciant etiam aliqua bona opera Matt.vii.fo.xxv, H,

Quęſtio quomodo ſtant hęc duo ſimul: qđ vobis dico in tenebris &c.& ego palam loquutus ſum mūdo , & in occulto loquutus ſum nihil Matt.x.fo.xxxii, B, C,

Quęſtio quomodo ſtat dictū apoſtoli (nunquid deo cura eſt de duobus) cum ſententia domini, aſſerentis diuinam prouidentiam extendere ſe etiā ad paſſeres Matt.x.Ibidem, E,

Quęſtio quomodo verificatur Chriſtum fuiſſe tribus diebus & tribus noctibus in corde terræ Matt.xii.fo.xxxviii, B,

Quęſtio quomodo intelligendum eſt verbū domini, qui non habet & id quod habet auferetur ab eo Matt.xiii.fo.xxxix, C,

Quæſtio qua humana iuſtitia rex ille in parabola de homine rege, iudicat quod oportuit ſeruum illum ingratum facere ſicut factum eſt ei: nec ſolum iudicat ſed damnat & repetit totum debitum Matt.xviii.fo.l.G,

Quæſtio quomodo ſine pœnitentia ſunt dona dei, quum debita ſemel donata à deo poſtea repetantur Matt.xviii.fo.li, A,

Quæſtio quomodo verificatur ꝙ ſic faciet pater cœleſtis torquendo ingratum peccatorē quo aduſq; reddat:quum torqueatur poſt mortem in ęternū ſine termino aliquo Mat.xviii. Ibidem,B,

Quæſtio an in lege veteri diuortium cum libello repudii fuerit licitum.Matt.xix.fo.li,Iz.

Queſtio,ſi quos deus coniunxit homo ſeparare non poteſt,quomodo diuortium illud legale coniugium ſoluebat Matt.xix.Ibidem.

Queſtio quomodo illi primi operarii miſſi in vineam ſignificātur in numero electorum ac ſanctorum:quum vita ęterna non iuſtitia ſed gratia dei habeatur,iſti autem ſecundum puram iuſtitiam mercedem acceperint.Matt.xx. folio.liiii,C,

Quæſtio quomodo verificatur ꝙ deus præmiat omnes ſupra condignum,ſi primos illos operarios præmiat ſecundū puram iuſtitiam. Matt.xx.Ibidem,D,

Quæſtio cur filii Zebedæi petierunt ſedere in regno Chriſti à dextris & ſiniſtris eius:quū iam Chriſtus promiſiſſet illis hoc dicens. quū ſederit filius hominis &c.Mat.xx.folio.liiii,Iz

Quæſtio quomodo ex hoc ꝙ deus eſt deus Abrahæ & Iſaac & Iacob habetur reſurrectio mortuorum Matt.xxii.fo.lix,Iz,

Quæſtio cur dominus prędicens iudęis pœnam quam paſſuri erant propter occiſionem & perſecutionem Chriſtianorum, explicauit omnem ſanguinem iuſtū ab Abel & Zacharia filio Barrachię.Matt.xxiii.fo.lxiii,H,I,K,

Quæſtio quorſum affertur parabola de patre .vigilaturo ſi ſciuiſſet &c.Mat.24.f.67.B.C

Queſtio quomodo verificatur ꝙ omnes accipientes gladiū pereant gladio.& cur hoc applicatum ſit ad factū Petri,qui iuſtæ defenſionis cū gladio vtebatur. Matt.xxvi.fo.lxxii,H,

Quæſtio quum dominus apud matthęum vetet ne Apoſtoli ſui virgam in via portent, quomodo apud Lucam hoc eis concedit.Mar. vi.fo.lxxxvv.I,

Queſtio quum apud Matthęum videantur Apoſtoli mitti ad prædicandum ſine calciamentis,cur apud Lucā mittuntur calceati ſandaliis Matt.vi.Ibidem.

Quæſtio quomodo verificatur quicunq; reliquerit vxorem &c.quum non liceat alligato vxori illam dimittere propter affectum perfectioris vitę Matt,x.fo.xci.H,

Quæſtio an Lucas dicens factum eſt autem quum ſacerdotio fungeretur Zacharias,loquatur de ſimplici an de ſummo ſacerdotio.Luc.i. folio.ç.G,

Quæſtio cur Auguſtus iuſſit deſcribi vniuerſum orbem:quum vniuerſus vrbis non eſſet ei ſubiectus Luc.ii.fo.cvi,H,

Queſtio an verū ſit vniuerſaliter,ꝙ cui parū dimittitur,parum diligit Lucæ.vii.fo.cxix,F,

Quæſtio quomodo in transfiguratione Chriſti Petrus cognouit moyſen & Eliam. Luc.ix. fol.cxxiii,A,B,

Queſtio an iis qui nō remittunt offenſas ſit dicenda oratio dominica Luc.xi.fo.cxxviii C

Quæſtio cur Chriſtus in exemplo humani patris quo docet deum non dare petentibus niſi vtilia,panis,piſcis,& oui meminit.Luc.x fo.Ibidem,G,

Quæſtio quomodo Phariſæis vere dictum eſt,ecce regnū dei intra vos eſt Lu.xvii.f.144.Iz

Queſtio Arrianorum cur ibi & deus erat verbum,dictioni deus non pręponitur articulus &c.Ioan.i.fo.clxiii,B,

Queſtio quid noui crediderunt diſcipuli viſo miraculo mutationis aquę in vinum:qui iā crediderāt Xp̄m eſſe meſiā Ioan.ii.fo.173, H,

Queſtio cur Chriſtus non baptizabat per ſeipſum Ioan.iiii.fo.clxxxxi,B,

Queſtio quomodo verificatur ꝙ qui biberit ex aqua ſpiritualis gratię non ſitiet in ęternum:quum appareat inſtantia de ſiti eorū qui perdiderunt gratiam,& de ſiti proficientium, Ioan.iiii.fo.cxci,I,Iz.& ſeq.

Queſtio cur Ieſus apud Ioan.viſitauit locum vbi non erat honorandus,& iuit in Galilęam vbi honorandus erat Ioan.iiii.fo.193.I.Iz.

Quæſtio, quid deus vſq; modo continue operatur Ioan.v.fo.cxcv,D,

Quæſtio cur oportuit filium dei eſſe filium hominis ad hoc vt conſtitueretur iudex mundi Ioan.v.fo.cxcvii,H,

Queſtio quomodo verificatur,ſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo teſtimoniū meū non eſt verum,quum alio in loco aſſeratur cōtradictorium eius Ioan.v.fo.cxcviii,E,

Queſtio,quid eſt moyſen accuſare Iudęos Ioan.v.fo.cc,A,

Queſtio quum Ieſus præcepiſſet diſcipulis vt ſe ad Bethſaidam pręcederent, an diſcipuli inobedientes fuerint eundo caphernaum Ioā vi.fo.cci,B,

Quæſtio cur dicitur apud Ioan,ꝙ diſcipuli voluerunt accipere Ieſum in nauim:quum cōſtet ex aliis euangeliſtis cum ingreſſum nauim Ioan.vi.fo.eodem,D,

Queſtio quomodo verificatur ꝙ panis ille celeſtis tollit mortem:quum multi poſtquam comederunt hunc panem mortui ſint ſpiri-

tu.Ioan.vi.fo.cciiii.E.

Quæſtio quomodo cognouit cæcus curat⁹
à Ieſu quod Ieſus lutum fecerat:quum hoc nõ
vidiſſet.Ioann.ix.fo.ccxviii.F,

Quæſtio an quilibet ſolo Chriſto excepto
deſcribatur mercennarius ſeu non paſtor.Ioa
x.fo.211.D,

Quæſtio quomodo verificetur verbũ Chri
ſti,& fiet vnus paſtor:quũ iam eſſet ipſe Ieſus
paſtor vnus.Ioan.x.fo,ccxxi,i,lz,

Quæſtio quomodo Ieſus diſcipulos mittebat
ad prędicandum ſine marſurpia,& ipſe per Iu
dam marſupiũ portabat.Ioan.12,fo.228,G,

Quæſtio quomodo diſcipuli Chriſti dicũ-
tur recordati eorum quæ non cognouerant:
quum memoria non ſit niſi prius cognitorũ.
Ioan.xii,fo,229,C,

Quæſtio cur deus pœnas excæcationis & In
durationis &c.diſpoſuit,& per Eſaim dixit ſe
illaturũ eas Iudæis. Ioan.xii fo.ccxxxii.A,B

Quæſtio quomodo ſtãt hæc duo ſimul quod
Ieſus cœnauerit in primo die azimorum, &
ante feſtum paſchæ.Ioan.xiii,fo.233.I.

Quæſtio quum Ieſus prius numeraſſet Iu-
dam inter electos à ſe dicens,nonne ego elegi
vos duocim,quomodo poſtea excipit iudam
ab electis à ſe.Ioan.xiii,fo.ccxxxv,F,

Quæſtio de loco in quo tempore cœnæ fuit
colloquium Inter ieſum & Petrum:& de ordi
ne verborum. Ioan.xiii,fo,236,lz,

Quomodo ſtant hæc duo ſimul:ꝙ ſpiritus ve-
ritatis manebat apud Apoſtolos, & ꝙ erat eis
dandus.Ioan.xiiii,fo,239,G,

Quæſtio quomodo verificatur ꝙ nos pri-
us diligamus deum quam ipſe nos. Ioan.xiiii,
Folio.ccxl.D,

Quæſtio quomodo verificatur ſentẽtia chri
ſti,maiorem hac dilectionem nemo habet vt
animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis:quũ
appareat maioris eſſe dilectionis ponere ani-
mam ſuam pro inimicis quam pro amicis.Itẽ
de qua magnitudine eſt ſermo quum dicitur
maiorem.Ioan.xv,fo,ccxliii.H.I,

Quæſtio cur ſi Ieſus non iuiſſet ad patrem
paracletus non veniſſet.Ioan,xvi.fo.ccxlv,lz,

Quæſtio quomodo verificatur quod Pila-
tus poſt ſecundam examinationem Ieſu vole-
bat dimittere eum:quum antea hoc Idem quę
ſiſſet.Ioan.xix.fo,cclv,lz,

Quæſtio quomodo apud Lucam diſcipuli
redeuntes ex Emaus inuenerunt congregatos
vndecim:quum apud Ioan. innuatur defuiſſe
Thomam.Ioan.xx.fo.cclix.E.

Quæſtio quota fuit apparitio Ieſu iuxta ma-
re Galileæ&c.Ioan.xxi.fo.cclx.lz

Quæſtio in verbis Lucæ(vſque in diem quà
pręcipiens apoſtolis per ſpiritum ſanctũ quos
elegit &c.)an per ſpiritum ſanctum referatur
ad præcepit an ad elegit.Actuum primo. Fol
cclxii.H,I.

Quæſtio an pręceptum ſignificatum per pre
cepit,intelligatur factum illo die an prius.fo.
eodem,

Quæſtio quid ſeu quæ Chriſtus præceperit
Ibidem.

Quæſtio quomodo de die Pentecoſtes di-
cit Lucas quum compleretur dies &c: quum
rem geſtam mane illius diei deſcribat. Actuũ,
ii.fo,cclxiiii.E,

Quæſtio an apoſtolus loqueretur vna lin-
gua quæ intelligebatur ab vnoquoque aliarũ
linguarum,an vnuſquiſque loqueretur pro-
pria cuiuſque lingua,nunc hac nunc illa.Act,
ii.fo,cclxiiii.I,

Quæſtio cum quot perſonis profectus eſt
Iacob in Aegyptum.Actuum.ii,fol, cclxx.B,

Quęſtio vbi fuit ſepulchrũ emptũ ab abra
ham:in Hebron an in Sichem.Act.vii.ibi,C,

Quæſtio à quo ſeu quibus emerit abraham
ſepulchrũ illud:à filiis ne Emor an ab Ephro
filio Sohar.Ibidem.

Quæſtio an paulus vere maledixerit princi
pi ſacerdotũ,dicens percutiet te de⁹ paries de
albate.Item eſto quod paulus fuerit excuſatus
à maledictione principis quomodo excuſabi
tur à maledictione iudicis:quũ cognoſceret il
lum eſſe iudicem Act.23,fo.289,

R
Abbi autoritatiue eſt ſolus Chriſti:reli-
qui ſunt rabbi miniſterialiter tantum:
Matthæi.23.fo.lxl.

Rabbi & magiſter in quo differant,Matth,
xxiii.ibidem,H,

Rachab quæ fuerit:& cur eius ac Ruth me-
minit euangeliſta. Matth.i,fo.ii,A,

Rachel cur dicitur mater innocentium.
Matthæi.ii,ſovi,lz,

Regnum cœlorũ vnũ atque idem eſt quod
In cœleſti patria conſummate,in præſenti ve
ro vita inchoatiue eſt:& propterea à ſacris do
ctoribus modo pro militante modo pro triũ-
phante eccleſia ſumitur. Matth,v.fo.xvi, A,

Regnum terrenum promittebatur tẽpore
priſcorum prophetarum à diebus autem Ioan
nis baptiſtæ incœpit prædicari & promitti re
gnum cœlorum Matth.xi,fo,xxxiiii,A

Regnum cœlorum in parabola de homine
rege accipitur ſecundum vtrunque ſtatũ, viæ
ſcilicet & termini.Matth,20,fo.liii.G.,

Regnum dei duplicem ſtatum habet.alterũ ſpiritualem in præſenti vita in cordibus fideli um.alterum non ſolum ſpiritualem ſed etiam corporalem,regnante deo non ſolum in animabus ſed etiam in corporibus hominum iá glorificatorum,in anima & corpore Luc.xvi. fo,cxliiii,I,& Ioannis.iii.folio.clxxv.B.

Regni dei viſio quibus contingat. Ioan.iii, fo,clxxv.B,

Religio ſi ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur,eſt pietati poſtponẽda &c,Matth,xv.fo,xlii.F,

Requies animi in deo,magnũ & incredibile donũ eſt,quod nullus nouit (niſi humilis & mitis,expert9 ſuaue iugũ domini.Mat.11.fo.35G

Reproborum pœnæ quomodo in hac vita ordinentur,Ioa.xii,fo.ccxxxii.F,

Reſurrectio Chriſti in aurora facta eſt,Marci,xvi.fo,xcviii.C,

Reſurrectio eorũ qui ſurrexerunt cũ chriſto fuit ad vitã immortalẽ.Mat,xxvii,f.lxxvi.A.

SAbbatum apud Hebræos appellatur quilibet dies feſtus in quo operari non licet. Matth.xxviii.fo,lxxvi.I,

Sabbatum quum ad hominum vtilitatem ordinatum ſit,in hominis damnum verti non debet.Marci,ii.fo,lxxxi,K,

Sabbatum ſecundo primum appellatur vltimus dies feſtiuitatis ex multis ſabbatis conſtãtis &c,Luc,vi .fo,cxiiii.G,

Sabbatorum appellatione ſeptimi quinque dies(qui non quandoque ſed ſemper ſunt ſabbata(intelliguntur.Ioan.xx,fo,clvii,G,

Et cur dies dominicus dictus ſit vna ſabbatorum.Ibidem,

Sacerdotes & pontifices nuſquam in euangelio inueniuntur à Chriſto obiurgati ſeu reprehenſi &c.Matth,xxiii,fo,lxi,A,

Sacerdotum principes conſtituebantur à regibus & mutabatur prout regi videbatur non obſtante ſtatuto legis Moyſi. Luc.i,fo,c,H

Sacerdotum erat benedicere filiis Iſrael.Luc ii,fo.cviii.H.

Sacerdotes & leuitæ viuebant ex communibus toti populo, decimis , oblationibus & c. Luc,x,folio.cxxvii.C,

Sacrificãtes tẽpore legis manducabãt & bibebãt corã domino:hoc eſt in loco ad cultũ diuinũ dicato & ſecũdũ legis ritũ. Luc.13 .f.136.F,

Sacrificia iudæorum offerebantur in atriis templi in quibus etiam vocabatur orationi do doctrinæ legis in ipſum enim tabernaculum quod ſtrictori vocabulo tẽplũ appellatur nõ ingrediebãtur niſi ſacerdotes.Ioa,ii.fo,173 k,

Sadducæi non admittebant ſcripturas ſacras niſi Moyſi:neque ſciebant alium viuendi modum niſi quem in hoc mundo videbant inter homines ſcilicet comedendo,bibendo,generando &c.Matth,xxii,fo.lix,H.

Saluando tria ſunt neceſſaria:amor vitæ futuræ plus quam præſentis,conſtantia in hoc ſtudio,& electio diuina.Luc,xvii,fo,145.I.

Samaritani nec gentiles nec Iudæi erant:ſed ſimul colebant deum verum & propria idola. & ob id exoſi erant Iudæis plus quàm ii qui erant totaliter gentiles.Ian,iiii,fo,cxci,E,

Samaritani colebant deum Iſrael in loco in quo adoratus eſt à Iacob. Ioan,iiii.fo.cxcii D

Sanctificare quid.Ioann,xvii,fo.ccli,B,

Sanctitas ſoli deo per excellentiam conuenit.Ioan,xvii,fo,ccl.F,

Sanguis Chriſti in os infantium infundendus non eſt:qui bibere adhuc nequeunt ſed ſugere.Matth,26,fo,71,G.

Sapientia eſt circa diuina,prudentia circa humana.Matth.xifo,34,lz,

Satan Hebrea dictio ſonat aduerſarium Matthæi.iiii,fol,xi,C,

Satiſfactio fratri debita,ſi fieri poteſt,prçcedere debet ſacram communionem:quç eſt munus altaris noui teſtamenti.Matt.v,fo,xvii,A,

Satiſfactionis perfectæ forma eſt reſtituere male ablata non ſimpla ſed quadrupla(ad ſatiſfaciendum damnis quæ potuerunt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata.Luc,xix.fol,cxlvii.I.

Scandalizanti quæ & quanta pœna debeatur Luc,17,fo,143.lz.

Scenopegia eſt dictio græca,à fixione tentoriorum dicta:ſignificans tabernaculorum feſtum quod à 15.die menſis ſeptimi à Iudæis ſeptem diebus celebrabatur,in memoriam q̃ fixerant tabernacula.xl.annis in deſerto aliti à deo.Ioan.vii,fo,ccviii.B,

Sectæ tres apud Iudæos erant Phariſæorum. Sadducæorum & Eſſeorum.Matt.21,fo,lix.G

Senſus aliquis myſticus ad impletionem ſcripturæ ſpectat.Ioan,xix,fo,cclvii,D,

Septenarius numerus Hebreo more vniuerſitatis eſt index:quoniam apud Moyſen ſeptẽ dies vniuerſa comprehendunt. Lucæ octauo, Folio,119,lz

Sichar Sechem & Sichem ſunt nomina eiuſdem ciuitatis,Ioan.iiii,fo,cxci,C,

Sicera quid.Lucifo.ci.D,

Signa neceſſario præcedentia finem mundi quæ diſcipuli a chriſto didicerunt,non modo

ſtrant conſummaionem mundi quaſi in ianuiſcn ad certum tempus poſt ſigna hæc. Matth. xxiiii.fo.lxiiii.lz.

Simoniacum eſt papatum aut cardinalatum emere &c. Act viii.fo.cclxii.B.

Sinapis granum videtur ſimpliciter & abſolute eſſe minimum omnium ſeminum.Matth. xiii.fo.xl.E.

Sinus abrahę ante chriſti paſſionem erat lim bus patrum. qui Abrahę ſinus dicitur,eoꝙ merito fidei Ieſu Chriſti qui primo Abrahę promiſſus eſt,quietem illam iuſti aſſequebantur, Luc xvi.fo.cxliii.A.B

Solennitates duæ ſecundum legem ex pluribus ſabbatis conſtabat:paſchalis& tabernaculorum Matt.xii.fo.xxxv.lz.

Solicitudo eſt pars intellectus practici ,circa exequéda inquietam vigilantiam adhibens Luc. x.fo.cxxvii.B,

Sortes filiorum Aaron principium ſanctuarii & domus dei erant.xxiiii.Luc.i.fo.c.H.

Spicas confricare in ſabbato. cur phariſæi céſuerint illicitum. Matth.xii.fo.xxxv.lz.

Spiritus blaſphemia quid. Matt.xii, fo.37.D.

Spiritus blaſphemia regulariternon remittitur:quia comitem ſemper habet obſtinationem Matt.xii.fo.ibidem.

Spiritus ſancti appellatione quandoque ſignificatur deus ſecundum ꝙſpiritus ſancti officium exercet:hoc eſt ſecundum ꝙ ſpirituales ac ſáctos efficit animos hominum , illorum que fructus ſeu opera.& ſic accipitur ſpiritus ſanctus vbi dicitur qui dixerit verbum contra ſpiritum ſanctum & c.Matt.xii.foeodem,E.

Spiritus immortales & homines immortales quandoque apparent mortalibus. Matt.xxviif. lxxvi,B,

Ad ſpiritum ſanctum obtinendum requiruntur tria:orare mente,quærere factis & perſeuerare in vtriſque. Luc.xi.fo.cxxviii.F.

Spiritus ſanctus quare accommodatum ſit ad circunloquendū proprium nomen tertiæ perſonæ trinitatis.Ioan.xiiii.fo ccxl,I,

Spiritum ſanctum procedere à patre & filio ſub Eugenio iiii.in conſilio Græcorum & Latinorum hac ratione deductum eſt.pater & filius in omni operatione ſunt vnum in qua non obuiat relationis oppoſitio inter patrem & filium: in hoc quod eſt ſpiritum ſanctum procedere à patre nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter.patrem & filium ergo,Ioan, xv,fo.ccxlv,E.

Spiritu ſancto repletus,durante hac via ad cœleſtem patriam ſemper poteſt iterum atque iterum repleri & c. Act,iiii fo.cclxviii A.

Stare eſt naturalis ſitus hominis perfecti ſedere autem imbecilitatis.Mar.xvi.fo.xcxiD.

Stella quæ oſtendit Chriſtum natum quid fuerit.Matt.ii,fo.v.C.

Statuta omnia in lege & quæcunque prophetæ tradunt , ordinantur,vel ad diligendum deū in quo clauduntur omnia (quæ ſunt fidei,ſpei, religionis & morum) vel ad diligendum proximum:& in hoc clauduntur quæ ſunt iuſtitiæ obſeruantiæ,veritatis,amicitię miſericordiæ & ſimilium.Matt.xxii fo,lx.I.

Sudor ſanguineus Chriſti quomódo acciderit.Luc.xxii,fo.clv.

Superbi obiectum non eſt honor aut gloria ſed ipſemet:quoniam affectus,ſtudium officiū que ſuperbi totum tendit ad exaltandum ſeipſū Et ſimiliter obiectum humilis eſt ipſemet &c. Matt.xxiii.fo.lxii. C,Luc.xiiii, fo.cxxxvii.G.

Superbia ſola ſe opponit deo:cætera enim.vitia fugium &c.Luc,i,fo.cv,D,

Synagoga tempore templi erat locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem.Luc.vii.fó,cxviii,C.

TAlitha cumi quid ſignificet. Mar,v fo. lxxxv,C,D,

Templum Hieroſolymitanum inchoatū à Zorobabele,annis plus minus.xlvi.ædificatum eſt.Ioan.ii fo.clxxiiii.E,

Temporalia bona non comprehenduntur. ſub Petri poteſtate niſi relata ad ſpiritualia. Matt.xvi.fo.xlvi,C,

Tenebræ factæ ſuper vniuerſam térram tempore paſſionis Chriſti,vnde acciderint & quāto tempore durauerint. Matt.xxvi,f.lxxv,G, & Luc.xxiii.fo.clviii,A,

Teſtamenti veteris ſtatus,ſtatus legis & prophetarum vſque ad Ioannis Baptiſtæ tempora durauit,Luc.xvi fo.cxlii.E,

Tetrarchia nomem eſt principatus ad inſtar regni,Luc,iii.fo,cx,A,

Thamar quæ fuerit: & cur eius meminerit euangeliſta Matt.i.fo.i,lz,

Theſauriſare in terra quomodo eſt à domino prohibitum. Matt.vi fo.xxi lz,

Theudas cuius gamaliel meminit,.incertum eſt quiſnam fuerit & quæ fecerit.Actuum,v,f cclxix,B,

Thymiamatis vſus in veteri teſtaméto erat duplex.alter quotidianus:alter ſemel in anno, in die expirationis &c.Luc,I,fo,c,I,

Thimor ſolius mali eſt:quoniam nemo bo-

num timet. veruntamē poteſtas inferendi malum quantumcunque in ſe ſit bona timenda eſt ratione mali cuius eſt illatiua.& hoc modo deus in ſe optimus timendus dicitur Math.x.fo.xxxii,D.& Luc.xii.fo.cxxxi.D.

Toto corde, tota anima & tota mente diligere deum,quomodo præceptum eſt.Mat.xxii.fo.lx.C.& ſeq.

Trinitatis myſterum reuelare appropriatur filio:quoniam filius in carne veniens illud manifeſtauit.Math.xi.fo.xxxv.C.

Trinitatis notitia reſeruata eſt ſoli deo: quāuis notitia dei ſit naturaliter hominibus & angelis communicata.Matth.xi.ibidem

Trinitatis opera ad extra ſunt indiuiſa & quo ad rationem faciendi & quoad ſubſtantiam modumque faciendi,& non tantum quo ad terminum.Ioan.v.fo.cxcvi.D.E.

Triſtitia quomodo fuerit in Chriſto. Math. xxvi.fo.lxxii.B.

VElum templi (quod inter ſanctuarum & ſanctum ſanctorū erat)cur in morte chriſti ſciſſum eſt.Matth xxvii.fo.lxxv.K.

Verbum traducere quid ſignificet. Matthæi primo .fo.iii.H.

Verbum venimus ibi & venimus adorare eum,præteriti temporis eſt .Math.ii.fo.v,E.

Verbum caro factum eſt ſimulatq; beata virgo concepit.Luc.i.fo.ciiii.B.

Verba ſenſibilia frequenti vſu appellamus & omnes dictiones ſignificatiuas & ſermonem ex pluribus conſtantem dictionibus.Sicut autē verbum ſenſibile eſt id quod dicitur, ita intelligibile verbum eſt id quod intellectus apud ſe dicit intelligendo aliquid. ita quod conceptus ille quem intellectus intelligendo format de re quam cognoſcit,appellatur verbum intelligibile.Ioan.i,fo.clxii.E.

Verbum & ratio in quo differant. Ioannis.i. Ibidem.F.

Verbi eſſe ac per hoc omnium perſonarum diuinarum eſt relatio realis. Item verbum diſtinguitur realiter à deo dicente ipſum: ac per hoc perſonæ diuinæ omnes diſtinguuntur inter ſe realiter .Ioan i.ibidem.H.I.K.

Verbum diuinum deſcēdiſſe de cœlo quid Ion.vi.fo.ccii.D.& ſeq.

Via vitæ cœleſtis cur deſcribatur quærenda ex ſimilitudine portæ anguſtæ & viæ arctæ Math.vii.fo.xxv.C.

Vim pati proprie illud dicitur quod patitur ad quod nullam habilitatem habet. Math,xi. fo.xxxiii.C.

Viri non habent oſſa firmata vſque ad quartum ſeptennium Luc.i.fo.cii.

Vitam æternā volēti dicitur ſerua mandata adque lex diuina te obligauit: volenti autem Perfectionem dicitur vende omnia &c. hoc eſt ſerua conſilia paupertatis, miſericordię &c Math.xix.fo.lii.G

Vitę actiuæ vacantes egent doctrinæ repetitione ad hoc vt illam imbibant:quoniā ſunt diſtracti interius.& hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupati & diſtractis . Lucæ.x.fo. cxxvii. G,

Vita actiua circa multa deſcribitur:quoniā eius obiectum multiplx eſt.tum quo ad genera: vt paſcere eſurientem,potare ſitientem,veſtire nudum,& ſimilia.tum quoad executiones:quoniam multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequenda.Luc.x.ibidem.H.

Vitæ contemplatiuæ.obiectum eſt vnū ſcilicet æterna fœlicitas quæ conſiſtit in vno ſummo ſūme vno obiecto,deo ſcilicet & in vna mentis applicatione ad videndum deum & fruēdo deo abſque multiplicatione & ſucceſsione quacunq; &c.Luc.x.ibidem,H,I

Vita actiua poteſt tolli ab inuito.quoniam multipliciter poteſt quis impediri vt non vacet miſericordię operibus puta rapinis,direptionibus & huiuſmodi.ſed contemplatio non poteſt tolli ab inuito:quoniam contemplatiuus omnia ſecum portat,& inter tormenta maxime contemplatur.Luc.x.fo.cxxviii,A,

Vnctio olei qua apoſtoli vngebant ęgrotos non erat ſacramentalis(qualis eſt vnctio extrema qua eccleſia vtitur) ſed initium quoddam Mar.vi.fo.lxxxvi.A,

Vocari Rabbi ſeu magiſtrum & vocare nobis patrem ſuper terram,cur prohibuerit dominus.Matt.xxiii.fo.lxi.G,& ſeq.

Velle diuinum relatū ad præcepta,monita, conſilia,prohibitiones & ſimilia, appellatur à theologis voluntas ſigni:contra quam volumꝰ quotiens peccamus,non obediendo, præceptis dei.Relatum vero ad illa quę ab ęterno diſpoſuit executioni mandari,vocatur voluntas beneplaciti,de qua ſcriptum eſt omnia quæcunq; voluit fecit &c.Matt.xxiii,fo.lxiiii,B,

Duę ſunt in Chriſto voluntates, diuina & humana Matt.xxvi.fo.lxxii,D.

Voluntatis malę effectus ponitur mala cogitatio, tum vt intelligamus omnem malam cogitationem eſſe aliquo modo voluntariam, tum vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibus etiam ſi nullum exterius malum, nullus exterior ſermo

malus adſit. Mar. vii. fo. lxxxvii. G.

Voluntas mala non poteſt bonum fructum tam operationis ꝗ locutionis producere: cum quo tamẽ ſtat ꝙ ex illa operatione bonus effectus ſequatur. verbi gratia euangelizans propter inanem gloriam malum fructũ producit, quia prædicatio ipſa peccatum eſt, effectus tamen concomitans (puta cõuerſionis auditorũ ad pœnitentiam) bonus eſt: ſed non à mala voluntate prędicantis, ſed à bona voluntate audientis. Lucæ. vi. fo. cxxii. I. & ſequentibus.

Voluntas omnis dei glorioſi bona eſt, tam ſi referatur ad actum volendi quam ſi referatur ad volitum. Luc. x. fo. cxvii. E.

Voluntas bona confert intellectui diſcernere doctrinam quæ ex deo eſt ab ea quæ nõ eſt ex deo: quia ſpiritualis homo omnia diiudicat animalis autem homo nõ percipit ea quæ dei ſunt &c. Ioan. vii. fo. ccix. C.

Votum nullum inducitur à Chriſto volenti vitæ perfectionem aſſequi: quia non in vinculis votorum ſed in operibus conſiſtit perfectionis aſſecutio. Matth. xix. fo. lii. H.

Vxor non poteſt dimittere virum adulterã tem: quamuis iuxta domini doctrinam vir poſſit dimittere vxorem fornicantem & aliam ducere &c. Matth. xix. fo. lii. C.

Z

Orobabel ex gratia Cyri regis perſarũ templum Hieroſolymitanum reædificauit. Matth. i. fo. ii. H.

FINIS

Diui Hieronymi Preſbyteri in quatuor euãgelia Præfatio. Commentariis tamen eius in Matthæum præfixa.

PLures fuiſſe qui euangelia ſcripſerunt, & Lucas Euangeliſta teſtatur (dicens, Quoniam quidem multi conati ſunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis complete ſunt tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt ſermonem & miniſtrauerunt ei) & perſeuerantia vſque ad præſens tempus monimenta declarant: quæ à diuerſis autoribus edita, diuerſarum hæreſum fuere principia: vt eſt illud iuxta Aegyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomeum, duodecim quoque Apoſtolorum, & Baſilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longiſſimum eſt. Quum hoc tantum in præſentiarum neceſſe ſit dicere, extitiſſe quoſdam qui ſine ſpiritu & gratia dei conati ſunt, magis ordinare narrationem quàm hiſtoriæ texere veritatem. Quibus iure poteſt illud propheticum coaptari, Væ qui prophetant de corde ſuo: qui ambulant poſt ſpiritum ſuum: qui dicunt, hæc dicit dominus, & dominus non miſit eos. De quibus & ſaluator in Euangelio Ioannis loquitur, Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt & latrones. Qui venerunt non qui miſſi ſunt. Ipſe enim ait, Veniebant & ego non mittebam eos. In venientibus enim præſumptio temeritatis, In miſſis obſequium ſeruitutis eſt. ℭ Eccleſia autem: quæ domini voce ſuper petram fundata eſt, quam introduxit rex in cubiculum ſuum, & ad quam per foramen deſcenſionis occultæ miſit manum ſuam ſimilis damulæ hinnuloque ceruorum quatuor volumina paradiſi inſtar eructans, quatuor angulos & annulos habet per quos quaſi arca teſtameti & cuſtos legis domini lignis immobilibus vehitur. Primus omnium Matthæus eſt publicanus cognomento Leui: qui Euangelium in Iudæa Hebræo ſermone edidit, ob eorum vel maxime cauſam qui in Ieſum crediderant ex Iudęis, & nequaquam legis vmbra ſecedente Euangelii veritatem ſeruabant. Secundus Marcus interpres Apoſtoli Petri, & Alexandrinæ eccleſiæ primus epiſcopus: qui dominum quidem ſaluatorem ipſe non vidit, ſed ea quę audierat magiſtrum prædicantem iuxta fidem magis geſtorum narrauit quam ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochenſis, cuius laus in euangelio: qui & ipſe diſcipulus Apoſtoli Pauli in Achaiæ Bythinieq; partibus volumen condidit, quædam altius repetens: & vt ipſe in prœmio confitetur audita magis quam viſa deſcribens. Vltimus Ioannes Apoſtolus & Euangeliſta: quem Ieſus amauit plurimum, qui ſuper pectus domini recumbens puriſſima doctrinarum fluenta potauit: & qui ſolus de cruce meruit audire, ecce mater tua. Is cum eſſet in Aſia, & iam tunc hæreticorum ſemina pullularent Chærinthi & Heblonis & cæterorum qui negant Chriſtum in carne veniſſe (quos & ipſe in epiſtola ſua Antichriſtos vocat, & Apoſtolus Paulus frequenter percutit) coactus eſt ab omnibus pene tunc Aſię epiſcopis & multarum eccleſiarum legationibus de diuinitate ſaluatoris altius ſcribere, & ad ipſum (vt ita dicam) dei verbũ non tam audaci quam fœlici temeritate prorũpere. Et eccleſiaſtica narrat hiſtoria, quum à fratribus cogeretur vt ſcriberet, ita facturum ſe reſpondiſſe ſi indicto ieiu

nio in commune omnes deum deprecarentur. Quo explcto, reuelatione ſaturatus, illud prœmium è cœlo eueniens eructauit. in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum. ❡Hæc igitur quatuor euangelia multo ante prędicta, Ezechielis quoq; volumē probat. inquo prima viſio [illegible] contexitur. Et in medio ignis ſimilitudo quatuor animalium: & vultus eorum facies hominis, & facies leonis, & facies vituli, & facies aquilę. Prima hominis facies Matthæum ſignificat: qui quaſi de homine exorſus eſt ſcribere, Liber generationis Ieſu Chriſti filii Dauid filii Abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur Vox clamantis in deſerto, parate viam domini, rectas facere ſemitas eius. Tertia vituli: quæ euangeliſtam Lucam à Zacharia ſacerdote ſumpſiſſe initium præfigurat. Quarta Ioannem euangeliſtam: qui aſſumptis pennis aquilæ, ad altiora feſtinans de verbo dei diſputat. ❡Cætera quæ ſequuntur in eundem ſenſum proficiunt. Crura eorum recta & pennati pedes, & quocunque ſpiritus ibat, ibant & non reuertebantur, & dorſa eorum plena oculis, & ſcintillæ ac lampades in medio diſcurrentes, & rota in rota, & in ſingulis quatuor facies. ❡Vnde & apocalypſis Ioannis poſt expoſitionem vinginti quatuor ſeniorum qui tenentes citharas & phialas adorant agnum dei, introducit fulgura atque tonitrua, & ſeptem ſpiritus diſcurrentes, & mare vitreum, & quatuor animalia plena oculis, dicens. Animal primum ſimile leoni: & ſecundum ſimile vitulo: & tertium ſimile homini: & quartum ſimile aquilæ volanti. Et poſt paululum, Plena inquit erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia. ſanctus ſanctus ſanctus dominus deus omnipotens, qui erat & qui eſt & qui venturus eſt. Quibus cunctis perſpicue oſtenditu, quatuor tantum debere Euangelia ſuſcipi, & omnes apocryphorum nænias mortuis magis hæreticis quam eccleſiaſticis viuis canendas.

❡Vita ſancti Matthæi, per diuum Hieronimum in lib. de eccle. ſcrip.

MAtthæus qui & Leui, ex publicano Apoſtolus, primus in Iudæa propter eos qui ex circuncisione crediderant, Euangelium Chriſti Hebraicis litteris verbiſque compoſuit. Quod quis poſtea in græcum tranſtulerit, non ſatis certum eſt. Porro ipſum Hebraicum habetur vſque hodie in Cæſarienſi bibliotheca, quam pamphilus martyr ſtudioſiſſime confecit. Mihi quoq; à Nazareis qui in Berœa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, deſcribendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quod vbicunque Euangeliſta (ſiue ex perſona ſua ſiue ex perſona domini ſaluatoris) veteris ſcripturæ teſtimoniis vtitur, nō ſequitur, lxx. tráſlatorum autoritatem, ſed Hebraicam. E quibus illa duo ſunt: ex Aegypto vocaui filium meum. &, quoniam Nazarenus vocabitur.

Thomæ de vio Caietani A

CARDINALIS SANCTI XISTI, IN NOVVM TESTAMENTVM IVXTA SENSVM LITERALEM COMMENTARII. ET PRIMO IN EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

POST q̄ diuina fauente gratia expoſuimus pſalterium ad literam, intē- B
dimus multorum precibus acquieſcentes, nouum teſtamentum etiam
ad literam exponere. Et inchoando á Matthęo, titulū eius qui apud Grę
cos habetur (quem dicitur Matthæus ipſe appoſuiſſe) notandum duxi-
mus: ſcilicet, Euangelium ſecundum Matthæum. ❡ Euangelium græce,
ſignificat latine bonam nunciationem. Et vere hiſtoria hæc dicitur nū-
ciatio: quia nuncii officio fungitur Nec Matthæus authorem ſe ſed nū
cium auſus eſt ſignificare. In quo officio implicite continetur quod eſt
dei nuncius: dum non explicatur á quo iniuncta eſt hæc nunciatio. Et
hinc authoritas operis magnificatur: dum non ab homine ſed á deo nū
cius venit. Et propterea non dicit euangelium Matthęi, ſed ſecundum
Matthæum: ne nunciatio á Matthęo procedere ſignificetur, ſed nunciatio á deo prout per Mat-
thæum executioni demandata eſt ſignificetur. ❡ Nunciatio autem hæc bona dicitur, tanq̄ ſola
ſit bona. Et vere ſic eſt. tum ex parte rei nunciatæ: quoniam ſola nunciat vera bona, fœlicitatem C
integram continentia. Tum ex parte eorum quibus nunciatur: quia ſola eſt bona omnibus homi
nibus, cuiuſcunq; ſexus, conditionis, gradus. Tum ex parte modi: quia ſola optimo modo abſq;
tricis, clare (vt ab omnibus poſſit intelligi) annunciat.

❡ Aduerte in hoc principio prudens lector ꝙ euangelium hoc non fuiſſe ſcriptum á Matthæo Hebraice conſtat manifeſte ex ipſo euangelii textu. nam & in primo capitulo dicit, Emmanuel quod interpretatur nobiſcum deus. Et in cap. xxvii. dicit Ieſum clamaſſe in cruce, Eli, Eli lammach azabthani. ſubiungendo, hoc eſt deus meus deus meus vt quid dereliquiſti me? Si Hebraice totum euangelium ſcripſit, in qua quæſo lingua ipſe Matthæus ſubiunxit hoc eſt deus meus meus. &c. & cur magis hæc verba Hebræa Matthæus expoſuit in alia lingua q̄ reliqua euangelii ſi totum eſt Hebræum? Ex hoc igitur ꝙ ipſemet Matthæus exponit illa ſola verba Hebræa in
Græco, conuincitur ꝙ Matthæus euangelium ſcripſit græce: & quia illa verba retulit hebraice, D
ideo ſubiūxit illa græce. ❡ Nec obſtat prædictis ꝙ Hieroni. in lib. de viris illuſtribus dicit Matthęum haberi Hebræum. nam potuit ex Græco in Hebræum transferri: ſicut & liber contra gentiles Thomæ Aquinatis tranſlatus eſt e Latino in Græçum. & forte Matthæus ipſe ſcripſit in vtraq; lingua. Hoc enim certum eſt ex ratione dicta, euangelium iſtud quod habemus, græce á Matthæo ſcriptum eſſe: quicquid ſit de illo Hebræo codice.

❡ Si quis autem dixerit adiectitias eſſe huiuſmodi interpretationes quæ in textu Matthæi repe
riuntur, & ab interprete Græco fuiſſe adiectas, facile reiicitur. nam quod adiectitiæ ſint, nulla
authoritate fultum eſt: ꝙ autem de integritate textus ſint, omnia volumina tam Græca quam La E
tina (quæ ſola inueniuntur) teſtantur.

❡ Et quia vulgata editio totius noui teſtamęnti quandoque minus fida eſt, & nos non interpretes ſed verum textum intendimus exponere, ideo adhibuimus ſtudium noſtrum vt textus corrigeretur iudicio peritorum in vtraque lingua. Quod vbique facimus quando ſententiæ diuerſitas eſſet: vbi autem eadem eſt ſententia, pertranſimus. niſi apud Ioannis euangelium & epiſtolā ad Romanos. ꝓpter arduam enim vtriuſque materiam, exactius ſtuduimus correctioni literæ. ❡ Et ne oporteat milies repetere, græce ſic habetur, nouerint omnes, mutationes fieri appoſita ſola præpoſitione pro: & ſuperflua aut deficientia ſignificari, ſuperfluit aut deficit. ſubintelligendo, ſemper iuxta textum Græcum.

CAPVT PRIMVM.

F LIBER.) SCRIBENDI RATIONEM tangit, vt perpetuæ ſeruē
tur memoriæ libro commiſſa. ¶Generationis.) Non generationum. Singula
re eſt quod CHRISTVS duas generationes habuit alteram ſecundum diuini-
tatem. de qua Eſaias. liii. Generationem eius quis enarrabit? Alteram ſecun-
dum humanitatem. quam ſolam intendit Matthæus deſcribere. Et propterea
non dixit generationum ſed generationis. ¶IESV.) Nomen eſt proprium
perſonæ ex Hebraica lingua non integre deductum. nam qui Hebraice dici
tur Ieſuah, latine dicitur Ieſus. Quod & angelo teſte interpretatur ſaluator.
¶Chriſti.) Nomen eſt dignitatis ſeu gratiæ. Hebræorum ſi quidem reges dicuntur hebraice
Meſiæ: hoc eſt CHRISTI græce, hoc eſt vncti latine, ab vnctione olei ſeu vnguenti precioſi quo
G vngebantur: vt patet de primis regibus (Dauid, Saul & Salomone) in hiſtoria libri Regum. Et
vere IESVS Nazarenus fuit vnctus oleo letitiæ præ participibus ſuis Pſal. xlv. & ſpirituſancto &
virtute Act. x. Et intendit ad literam per hoc declarare quod intendit deſcribere generationem
IESV Nazareni veri Meſiæ à lege & prophetis prædicati. ¶Filii Dauid.) Hinc explicat quod
de generatione carnali Ieſu CHRISTI dicit, liber generationis. nam ſecundum generationem
carnalem eſt filius Dauid. Hinc rurſum habes Euangeliſtam aſſerere IESVM Chriſtum eſſe fi-
lium Dauidis. ita quod etiam ſi ſequens genealogia non comprobaret IESVM Chriſtum eſſe fi-
lium Dauidis, iſte textus ſufficit ad hoc comprobandum. ¶Filii Abraham.) Horum tamen duo-
rum patrum meminit: quia ad hos tantum facta eſt de CHRISTO repromiſſio. Ad Abraham
quidem. in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Gene. xxii. Ad Dauid vero. iurauit dominus
Dauid veritatem, de fructu ventris tui. &c. Pſal. cxxxii. ¶Et eſt ordo rectiſſimus: conſiderando
quod generatio quæ eſt materia libri, terminatur ad filium. & propterea exactiſſimo ordine di-
xit, liber generationis Ieſu Chriſti filii. Et quia filius refertur ad patrem, ordinem aſcenden-
di neceſſario conſtituit: aſcendendo autem, prius ad proximum patrem oportuit referri: & me-
H diante proximo patre ad remotiorem ſeu anteriorem. hoc enim ſeruatum videmus, dicendo.
Ieſu Chriſti, filii Dauid filii Abraham: hoc eſt Dauidis filii Abraham.
¶Aduerte hic quod verba hæc (liber generationis Ieſu Chriſti filii Dauid filii Abraham) præſe
ferunt titulum. vel primæ partis euangelii huius. ita quod vbi Matthęus prępoſuerat titulum
totius libri dicendo euangelium ſecundum Matthæum, modo proponit titulum primę partis,
dicendo liber generationis. &c. Vel totius libri materiam explicat in ſpecie, quam prius in ge-
nere dixerat euangelii nomine. Ita quod ſenſus eſt quod iſte eſt liber generationis Ieſu Chriſti:
hoc eſt, libri iſtius materia eſt generatio Ieſu CHRISTI, id eſt Ieſus Chriſtus inchoando ab eius
generatione qua eſt filius Dauidis, filii Abraham. Et hoc ad differentiam aliorum librorum de
Chriſto, aliunde Chriſtum tractantium, vt enim ſequentia monſtrant euangelia, Ioannes ſcri-
pſit Chriſtum Ieſum ſed à generatione æterna, Lucas ab annunciatione præcurſoris, Marcus à
I propheta præcurſione Ioannis baptiſtæ. Ita quod ſolus Matthæus ſcripſit euangelium Ieſu Chri
ſti ab illius ſecundum carnem natiuitate, ex patribus inchoans illius hiſtoriam. ¶Abraham ge-
nuit Iſaac.) Solius Iſaac inter filios Abrahę meminit, excluſis ab hac genealogia Iſmaele & cętę-
ris fratribus: iuxta verbum domini ad Abraham Gene. xxi. in Iſaac vocabitur tibi ſemen.
¶Iſaac autem genuit Iacob.) Et hic quoque excluditur Eſau: qui eodem partu congenitus eſt.
Scriptum eſt enim Gene. xxvi. quod maior ſeruiet minori. & Malach. i. Iacob dilexi, Eſau odio
habui. ¶Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.) Iudas non fuit primogenitus, ſed electa fuit
eius ſtirps à deo de qua naſceretur Chriſtus: iuxta illud. ſed elegit tribum Iuda, Pſal. lxxviii.
¶Meminit non ſolius Iudę (qui ſufficiebat ad genealogiam) ſed etiam fratrum, ad differentiam
fratrum Iſaac non commemoratorum in hac genealogia: vt intelligamus hoc ideo factum ab
Euangeliſta, quia fratres Iſaac non erant partes populi dei: fratres autem Iudę omnes fuerunt par
tes populi dei. electi in hęreditatem. ¶Iudas autem genuit Phares & zaram.) Nota prudentiam
euangeliſtę etiam hic. nam ideo meminit non ſolius Phares (qui ſufficeret ad genealogiam) ſed
etiam zaram eodem partu congeniti: vt intelligamus differentiam inter hos eodem partu geni
tos & Iacob ac Eſau vnico quoq; partu genitos: quod iſti ambo in dei populo permanſerunt, illo
rum autem alter tantum. Ita ꝙ ſicut deſcribendo fratres Iudæ reddidit rationem quare excluſit
fratres Iſaac, ita deſcribendo fratrem Phares, reddit rationem quare excluſit fratrem Iacob.
K ¶De Thamar.) Thamar fuit nurus Iudę. Gene. xxxviii. Et meminit eius Euangeliſta tum
quia peccatrix: vt Chriſtum ex peccatrice originem traxiſſe deſcribat, qui omnium peccata

venerat

venerat oblitarus. Tum vt deſcribat Chriſtum non horruiſſe orginem ducere ex inceſtuoſo cō A
cubitu:& inter alias vilitates hanc quoque ignominiam in genealogia ſua elegiſſe. Phares autē
genuit Fſrom. Eſrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab Aminadab autem ge
nuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmō. Salmō autem genuit Booz de Rhachab.) Meminit
Rhachab cauponæ ſeu tabernariæ eadem ratione, qua memini etiam Rhuth: vt ſcilicet deſcribat
Chriſtum non ſolum ex ſancto genere Abrahæ ſed etiam ex gentilibus non horruiſſe originē
Rhachab enim fuit Cananea ex Hierico, & poſtea in vxorem ducta à Salmon. Rhuth autem
fuit moabitis, & ducta poſtea in vxorem à Booz. ¶ Meminit autem harum duarum, vt
omnem gentilium ſtatum comprehendat. nam gentes omnes aut exterminandæ, aut tolerandæ
erant. Exterminandæ quidem in Rhachab. Cananei enim exterminari iuſsi ſunt. Tolerandæ ve
ro in Ruth continentur. Moabitas enim iuſsit deus non moleſtari propter Loth, Deutero.ii. In
tendit enim Euangeliſta ex ipſa genealogia aperire ꝙ Ieſus Chriſtus etiam ex iſtis traxit origi-
nem: qui pro omnium ſalute incarnatus eſt. ¶ Booz autem genuit Obed ex Rhuth. Obed autē
genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit Dauid.) Occurrit hic dubium quo pacto verificatur ſpaciū. ccc.
&. lxvi. annorum à ducatu Ioſue vſque ad natiuitatem Dauidis in his paucis generationibus. vi B
detur enim impoſsibile quod iſte quatuor perſone (Salmon, Booz, Obed & Ieſſe) conſumment
tantum temporis inter dictos terminos. Tantum autem temporis interceſsiſſe intra dictos ter-
minos, facillime patet conſideranti tempus ſcriptum. iii. Reg. vi. ſcilicet quod anno. cccclxxx.
ab egreſſu Aegypti (qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum eſt templum. Tollendo
enim ex hoc numero. xl. annos quibus populus fuit in deſerto, &. lxx. annos quibus vixit Da-
uid, &. iiii. annos regni Salomonis, reſtant. ccclxvi. anni à tranſitu Iordanis vſque ad natiuita-
tem Dauidis. ¶ Dicitur ad hoc dubium ꝙ fuerunt tres nominati Booz ſibi ſuccedentes: auus, fi-
lius & nepos & quod Euangeliſta prætermiſit duos eorum. Si hoc dictum inueniretur authori-
tate aliqua fultum, poſſet admitti: ſed vbi nulla affertur authoritas, voluntarie dicitur. & eo ma-
gis quod in fine libri Rhuth fit epilogus generationum Phares vſque ad Dauidem, & vnus tan-
tum nominatur Booz. Similiter (quod valde vrget). i. Parali. ii. referendo genealogi-
am Phares per Eſrom vſque ad Dauidem, vnus tantum inuenitur Booz filius Salmon & pa- C
ter Obed. Quapropter impoſsibile non eſt ꝙ iſti quatuor (ſcilicet Salmon, Booz, Obed & Ieſ-
ſe) adæquent totum prædictum tempus etiam intra dictos terminos. quando quidem æquis por
tionibus diuidendo, quilibet vnum cum dimidio annum ſupra nonaginta vixiſſet. Et ſi aliquis
eorum minus vixit, alius potuit tanto plus viuere: & ſic numerus adimpletur.
¶ Regem.) Dauid primus rex in genealogia ſaluatoris fuit. propterea Euangeliſta deſcripſit ip-
ſum regem. Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quę fuit Vrie.) Meminit mulieris adul-
teræ, propter quam etiam Dauid commiſit homicidium: ad manifeſtandum quod propter illa
crimina dauidis, non omiſit deus ſeruare promiſsionem factam dauidi de Chriſto. multi enim
putabant quod propter talia crimina deus mutaret ſententiam Contra hos Euangeliſta affert ge
nealogiam Chriſti ex illamet muliere quæ fuerat adultera, propter quam commiſerat Dauid
homicidium: vt oſtendat Ieſum Chriſtum non ſolum ex dauide ſed etiam ex illamet fœmina D
non horrere originem. ¶ Solomon autem genuit Rhoboam Rhoboam autem genuit Abia. Abia
autem genuit Aſa. Aſa autem genuit Ioſaphat, Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem ge-
nuit Hoziam.) Iſte Hozias nec filius nec nepos nec pronepos ſed abnepos fuit Ioram: vt patet.
iiii. Reg. Hos Matthęus ex induſtria ſe omiſiſſe inferius manifeſte teſtatur quum numerum ge
nerationum ſupputabit. Ratio autem quare hos omiſerit, eſt pœna criminis Ioram, qui dauidi-
cum ſemen miſcuit impiiſsimo ſemini Achab. ita quod in pœnam tanti criminis tollitur memo
ria eius vſque ad quartam generationem. Et merito: quia vxor eius nixa eſt delere ſemen re-
gium: vt patet ibidem. Accedit ad hæc, quod congruum fuit tantam eſſe maledictionem filiæ
Achab quæ erat vxor Ioram: quanta fuit benedictio Iehu qui deleuit domum Achab: ſcilicet vt E
ſicut Iehu electus ad delendum domum Achab, benedictus eſt vſque ad quartam generatio-
nem, ita Ioram maledictus ſit vſque ad quartam generationem in ſemine ſuo ex filia Achab.
¶ Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit. Achaz Achaz autem genuit Ezechiam.
Ezechias autem genuit Manaſſe Manaſſes autem genuit Amon Amon autem genuit Ioſiam. Io
ſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione, Babylonis.) Tranſmigra-
tio Babylonis non eſt menſura generationis iſtorum. ſed eſt menſura genitorum. Eſt enim
ſenſus quod genuit Iechoniam & fratres eius qui interfuerunt tranſmigrationi Babylonis: F
ſeu quorum tempore fuit Tranſmigratio Babylonis ¶ Et ſcito nomen tranſmigratio-
nis ab Ezechiele appropriatum fuiſſe primæ captiuitati Iudæ in Babylonem: quando ſci-

licet Ioachin Rex cum decem milibus ductus eſt in Babylonem:vt patet Ezech.i. Et redditur
ratio nominis quia Ioachim velut ſponte migrauit in Babylonem:quandoquidem ex conſilio
Hieremiæ dedidit ſe.¶Meminit autem,non ſolius Iechoniæ (qui ſufficiebat ad genealogiam)
ſed fratrum eius:ad commendandam memoriam Ioſiæ in multitudine filiorum regum.fuerunt
enim tres Ioſiæ filii reges:vt qui non potuit commendari ex ſucceſsione pronepotum regum,
ſaltem commendetur ex multitudine filiorum regum.Et hoc directe videtur feciſſe Euangeli-
ſta,ad ſignificandum quare,ſuſtulerit memoriam Ioram in quartam generationem. oſtenden-
do quantum illius impietas meruerit,ſupplendoque memoriam pietatis Ioſiæ:dum illi adimit-
tur & huic ſuperadditur. ¶Et poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel.)
Iſte Iechonias non eſt ille met Iechonias qui genitus eſt à Ioſia,ſed eſt filius illius Iechoniæ.
Quod conuincitur ex hoc ꝙ Iechonias filius Ioſiæ occiſus eſt extra portas Hieruſalem & ibi ſe-
G pultura aſini ſepultus:vt dicitur Hier.xxii.& à Ioſepho lib.x.cap.viii.& filius eius etiam Iecho-
nias cognominatus ſucceſsit ei in regnum.paucis tamen diebus.quia ipſum tranſtulit Nabucho
donoſor cum decem millibus in Babylonem,conſtituens Sedechiam patruum eius Regem vbi
patet ꝙ iſte Iechonias qui poſt tranſmigrationem genuit Salathiel eſt nepos Ioſiæ non filius.
Nec Euangeliſta omiſit hanc generationem:ſed ſufficienter ſignificauit.dicendo & poſt tranſ-
migrationem Iechonias genuit.Satis enim clare conſtat ex hiſtoria libri regum & Parali.ꝙ iſte
generans poſt tranſmigrationem non eſt ille filius Ioſiæ ſed nepos.ſub aliis tamen nominibus:
quia vterque appellatur Ioachim.¶Quæſtio oritur hic quo pacto Matthæus Chriſti originem
ex Iechonia deſcribit:quum ſcriptum ſit Hiere.xxii.de hoc Iechonia.Hæc dicit dominus,Scribe
virum iſtum ſterilem,nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid.
¶Soluitur quæſtio:dicendo ꝙ Hieremias loquitur ad literam de ſucceſſore in regno tempora-
li,eo modo duo fuerant alii reges ex ſemine Dauid. Chriſtus autem ſedit ſuper ſolium Dauid
non ſecundum regnum temporale(quod eſt ex hoc mundo)ſed ſecundū regnum venturi mun
di æterni:iuxta verbum angeli ad beatam virginem.dabit ei dominus deus ſedem Dauid patris
H eius,& regnabit in domo Iacob in æternum. Vnde prophetia Hieremiæ non obſtat origini
Chriſti ex Iechonia.¶Salathiel autem genuit Zorobabel.)Iſti Zorobabel eſt ille qui ædificauit
templum ex gratia Cyri Perſarum Regis:vt patet.i.Eſdræ.v.& nō eſt ille Zorobabel cuius me
minit primus Parali.cap.iii.quoniam ille fuit filius non Salathiel ſed fratres eius.¶Zorobabel
autem genuit Abiud.)Ab hinc vſque ad Chriſtum,nullum ex veteri teſtamento habetur teſti-
monium:ſed ſola Matthæi authoritate has generationes credimus.¶Abiud autem genuit Elia-
chim Eliachim autem genuit Azor.Azor autē genuit Sadoc.Sadoc autē genuit Achim. Achim
autem genuit Eliud.Eliud autem genuit Eleazar.Eleazar autem genuit Matthan.Matthan au-
tem genuit Iacob.Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariç.)Si quæritur quare Matthæus appel
lauerit Iacob patrem Ioſeph:quum Lucas.iii.cap.dicat Heli fuiſſe patrem Ioſeph.In promptu eſt
ratio:quia Matthæus patrem naturalem,Lucas vero patrem legalem deſcripſit.vnde Matthæus
I dicit genuit,ſignificando generationem naturalem:Lucas autem fuit,ſignificando ius legale.
¶De qua natus eſt Ieſus.)Occurrit hic triplex quæſtio.prima eſt cur Euangeliſta deduxit gene
rationem ad Ioſeph,quum ipſe non fuerit pater Chriſti.Secunda cur Euangeliſta non deduxit
generationem beatç virginis ex Dauid,de qua vere natus eſt Chriſtus:Tertia & principalis quę
ſtio eſt quomodo Euangeliſta aſſequitur intentum:ſcilicet monſtrare natiuitatem Chriſti ex
Dauid per hanc genealogiam. Ad primam quæſtionem dicitur ꝙ quia Ieſus Nazarenus habeba
tur,vocabatur & officio erat filius Ioſeph(nam legitimum inter Ioſeph & Mariam, & ipſamet
vocabat Ioſeph patrem Chriſti.ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te Luc.ii.& Ioſeph
officium patris manifeſte exercebat)ideo humanum ſeruans morem Matthæus Euangeliſta, de
ducit generationem Chriſti ſecundum paternam lineam:vt per hoc ſatiſfaceret Iudæis,vocan-
tibus Ieſum Nazarenum filium Dau id,eo ꝙ habebant ipſum pro filio Ioſeph.oportebat enim
ignorantes myſterium virginei partus noſſe ꝙ Ieſus eſſet ex ſemine Dauid:hoc eſt ꝙ legitimus
pater eius eſſet filius Dauid.Si enim Ioſeph non eſſet filius Dauid,excuſationem habuiſſent iu-
dæi non credendi ipſum eſſe Chriſtum:ſicut etiam excuſabant ſe ex eo ꝙ Chriſtus dicebatur à
Nazareth Galilææ:quia debebat naſci in Bethlehem ciuitate Dauidis.
¶Ad ſecundam quæſtionem dicitur ꝙ ſicut ad ſatiſfaciendum humanæ conſuetudini euange-
liſta deſcripſit genealogiam Christi per Ioſeph,ita ad ſatiſfaciendum conſuetudini ſcriptura-
K rum ſacrarum non deduxit generationem Chriſti per viam matris.non eſt enim conſue-
tum in ſcriptura,genealogias ſcribere per fœminas. ¶At ſi dicatur quod poterat euange-
liſta per maſculinam lineam ex Dauid deducere generationem Ioachim patris Mariæ, & con-

cludere Barpanther autem genuit Ioachim patrem Mariæ de qua natus eſt.&c.ſicut modo cō A
cluſit Iacob autem genuit Ioſeph virum Marię.&c.Reſpondetur primo ꝙ non conſtat beatam
virginem traxiſſe originem ex Dauide per continuam lineam maſculinam:quoniam ad verita-
tem fidei quod beata virgo ſit ex ſemine Dauid,non oportet quod per continuationem maſcu
linæ lineæ à Dauide deſcēderit.nihil enim officit veritati ſi per multas lineas fœminas hoc fue-
rit.Et forte hoc inſinuat ſcripta conſanguinitas beatę Marię cum Elizabet.quam conſtat fuiſſe
ex filiabus Aaron, Luc.i.Dicitur nihilominus ſecundo quod ſi hoc feciſſet Matthæus, duplex
aſſumpſiſſet opus.ſ.genealogiam beatę virginis texendi,& texendi genealogiam Ioſeph.gene-
alogia ſiquidem Ioſeph neceſſario erat deſcribenda ad ſatiſfaciendum Iudæis & humanæ con-
ſuetudini.¶ Ad tertiam quæſtionem Fauſti Manichęi(quæ eſt præcipua:vtpote de re ipſa) dici-
tur quod Matthæus aſſecutus eſt intentum.& voluit intelligi ſe aſſecutum intentum, ex eo ꝙ
iſtam ſeriem generationum afferre ſe propoſuit In principio in teſtimonium quod Ieſus Chri-
ſtus eſt filius David.hinc enim implicite ſignificauit quod Ioſeph iure propinquitatis erat vir
Mariæ:ac per hoc Maria & Ioſeph erant ex vna & eadem ſtirpe.Ita quod deducendo originem
Ioſeph,declarauit ſimul identitatem ſtirpis inter Ioſeph & Mariam:ac per hoc Chriſtum eſſe ve- B
re natum ex Dauid,& non ſolum ſecundum originem legitimi patris. Qui vocatur Chriſtus.)
Vocari non diſtinguitur contra eſſe:ſed quum ſuperius dixiſſet Ieſum eſſe Chriſtum (dicendo
liber generationis Ieſu Chriſti)modo adiungit quod etiam vocatur Chriſtus, Sic enim com-
muniter appellabatur tempore quo ſcripſit Matthęus,& appellatur.
¶Omnes itaꝗ generationes ab Abraham vſque ad David,generationes quatuordecim.& à
Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis,generationes quatuordecim.& à tranſmigratio-
ne Babylonis vſque ad Chriſtum,generationes quatuordecim.)Hic dicitur quod ſunt quatuor
decim generationes ab Abrahā vſque ad Dauid:& tamen in rei veritate non ſunt niſi tredecim.
tredecim enim vicibus tantum ſcriptum eſt genuit:conſtat autem quod cuilibet generationi re-
ſpondet vnum genuit.Sunt tamen.xiiii.perſonæ:quarum prima ſcilicet Abraham non numera
tur vt genita.Vnde ſenſus eſt quod omnes perſonæ ſecundum ſingulas generationes ab Abra-
ham vſque ad Dauid ſunt.xiiii. Et ſimiliter ad Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis C
(hoc eſt vſque ad Ioachim filium Ioſiæ)ſunt.xiiii.Et ſimiliter omnes à tranſmigratione Baby-
lonis(hoc eſt à Iechonia ſeu Ioachim nepote Ioſiæ)vſque ad Chriſtum incluſiue ſunt.xiiii.Sic
enim ſupputando ceſſant omnes ambiguitates:& inuenitur clara veritas ſignificata per Euange-
liſtam.¶Si quæris quare Euangeliſta diſtinxit genealogiam Chriſti in iſtos tres ordines (pri-
mum vſque ad Dauid:ſecundum vſque ad tranſmigrationem Babylonis,& tertium à tranſmi-
gratione vſque ad Chriſtum) in promptu ratio eſt hoc factum eſſe ad diſcernendum ordinem
regii generis à reliquis.Tota enim progenies Regum ex qua Chriſtus traxit originem compre
henditur à Dauide vſque ad tranſmigrationem Babylonis.Et quoniam Regum ſeries media in
uenitur inter patres ante Dauidem & inter filios poſt Iechoniam.ideo oportuit inter duos extre
mos ordines ordinem regum medium collocare.Hæc enim diſcretio coegit Euangeliſtam ad
iſtos tres ordines. ¶Et hinc habes quare meminerit tranſmigrationis Babylonis.& ſimiliter D
quare nominauerit Dauidem Regem.¶Curauit quoque Euangeliſta in quolibet ordine decla
rare numerū:ne quiſquam putaret ipſum ex obliuiōe aliquid reliquiſſe:ſed quod quicquid omi
ſit,ex induſtria omiſit.& ne cuilibet libera eſſet licentia addendi.
¶Chriſti autem generatio,)Deficit Ieſu,Legendum eſt.Ieſu Chriſti autem generatio ſic erat.)
Dixerat de qua natus eſt Ieſus:intendit nunc declarare modum quo de illa natus eſt Ieſus,dicē
do ſic erat.¶Quum eſſet deſponſata mater Ieſu Maria Ioſeph.) Non ſponſalibus de futuro,ſed
per verba de præſenti.ita ꝙ iam erat legitima coniunx:immo ſic conuerſabatur cum Ioſeph ꝙ
licite abſque vlla nota potuiſſent ſi voluiſſent conſummaſſe matrimonium.Quod patet ex eo ꝙ E
aliter non fuiſſet conſultum famæ beatæ virginis:ipſa apparente vtero grauida.
¶Et hęc eadem eſt ratio ad literam quare beata virgo fuit coniugata:vt.ſ.conſuleretur famę ei⁹
puella enim non coniugata inuenta grauida, infamis eſt.Ex parte quoque prolis (ſcilicet Ieſu
Chriſti)oportuit ad literam beatam virginem eſſe coniugatam:ne Ieſus ſpurius haberetur.
Nec deeſt quoque tertia ratio literalis ex parte opportunorum obſequiorum ad fugā in Aegy-
ptum:quæ per Ioſeph exhibenda erant.¶Antequam conuenirent.) Proculdubio ad conſum-
mationem matrimonii. Sed oritur hic quæſtio:quia hinc apparet ꝙ poſtea conſummauerint
matrimonium.modus enim iſte loquendi(ſcilicet anteꝗ̄ conuenirent) non conſueuit dici niſi
de conuenturis quandoque.nam de eo qui nunꝗ̄ eſt pranſurus,non dicimus anteꝗ̄ pranderet.
& ſic de ſimilibus. ¶Ad hoc fomentum erroris Heluidii(qui non eſt veritus dicere beatam

virginem & Ioſeph conſummaſſe matrimonium poſt natiuitatem Chriſti) reſpondetur quod
F nec veritas nec modus loquendi hunc errorem inducit. Veritati ſiquidem textus ſufficit nega-
tio conſummati matrimonii tempore quo beata Maria inuenta eſt grauida. hoc enim eſt quod
intendit Euangeliſta explicare. Modus autem loquendi congrue ſeruatur ſine ſubſequuta poſt
modum conſummatione matrimonii. nam hoc loquendi modo vtimur non ſolum quando po
ſtea ſubſequitur opus, ſed etiam ad denotandum diſpoſitionem, vel etiam ad denotandum tẽ-
pus. Dicimus enim de aliquo ꝙ anteq̃ in portu pranderet nauigauit. vbi non ſignificatur quod
pranſus eſt in portu poſtq̃ nauigauit: ſed ꝙ diſpoſuerat in portu prandere. Similiter dicimus de
eo qui tempore dormitionis iter arripuit, ꝙ anteq̃ dormiret accepit fugam. vbi non ſignifica-
tur ꝙ poſtea dormierit: ſed tempus dormitionis fuiſſe tempus fugæ. ¶ Sic enim in propoſito
Euangeliſta ſignificat ꝙ tempore conſummandi matrimonii inuenta eſt beata Maria grauida
G & ſimiliter ꝙ quum eſſet diſpoſitio ad conſummandum matrimonium, inuenta eſt grauida.
Et intellige tam tempus q̃ diſpoſitionem in hoc ꝙ erant legitimi coniuges, ſimul conuerſantes
ita ꝙ licite & ſine omni nota potuiſſent (vt dictum eſt) conſummare matrimonium. Hoc enim
tempus huiuſmodi & diſpoſitio ſufficit ad verificandum modum loquendi anteq̃ conuenirent
& non oportet ꝙ poſtea ſubſequutum fuerit opus conuentionis. ¶ Et hæc ad propoſitum dicũ-
tur. nam abſolute etiam verificatur quod iudices anteq̃ cognoſcerent cauſam damnauerunt. N.
& tamen non poſtea examinarunt. Et medicus anteq̃ cognoſceret ægritudinem. dedit medici-
nam & occidit illum: & tamen nec poſtea cognouit ægritudinem.
¶ Inuenta eſt.) proculdubio à Ioſeph familiariter cum ea conuerſante. vidit enim ventrum eius
tumentem. Et videtur hoc ad literam fuiſſe poſt tres menſes à conceptione Chriſti, quando bea-
ta virgo reuerſa eſt à domo zachariæ patris Ioannis Baptiſtæ. venter enim prægnantis, poſt tres
menſes manifeſte apparet. ¶ In vtero habens de ſpiritu ſancto. Ioſeph autem vir eius quum eſ-
ſet iuſtus.) Scriptum eſt enim Prouerb. xviii. qui tenet adulteram, ſtultus eſt & inſipiens.
H ¶ Et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.) Dictio interpretatur traducere, proprie
ſignificat exemplificare: hoc eſt facere illam exemplum aliis. Quod eſt vituperare ipſam, accu-
ſando eam adulterii. ſic enim ſpectaculum & exemplum feciſſet ipſam. Significatur enim tanta
iuſtitia Ioſeph (vt iuſtitia eſt nomen veræ rectitudinis animi) vt duo vellet: ſcilicet & conſulere
ſibi ne cohabitaret adulteræ, & conſulere coniugi ne vituperaret eam. propterea enim elegit me
dium dimittendi eam occulte: hoc eſt recedere nihil dicendo quod coniux ſua eſſet grauida ex
adulterio, exiſtimando nanque eam adulteram habebat violentam rationem: videndo eam gra-
uidam, & ſciendo ꝙ ipſe non cognouiſſet eam. ¶ Hæc autem eo cogitante.) Tempus congruum
ac neceſſarium diuinæ inſtructionis tangitur. Ante illud ſiquidem tempus non oportuit Ioſeph
inſtrui: nec ante illud tempus diſpoſita erat mens eius ad percipiendam angelicam inſtructionẽ
quando nihil de vtero coniugis cogitabat. ſed tunc imminebat periculum dimiſſionis, & ani-
mus iuſtus ſanctis cogitationibus fluctuans præparabatur ad diuinum lumen ſuſcipiendum: ſi-
I cut animus Nabuchodonoſor cogitans quid poſt ſe futurum eſſet, præparatus eſt ad ſuſcipien-
dum ſomnium, futurorum præſagium: vt dicitur Danie. ii.
¶ Ecce angelus domini in ſomnis apparuit illi, dicens. Teſtatur Euangeliſta ꝙ in promptu op
portune angelus domini apparuit Ioſeph in ſomnis. Et intellige per apparere, ꝙ apparuit ſic ꝙ
manifeſtauit ſe eſſe angelum domini. niſi enim Ioſeph fuiſſet certificatus quod eſſet angelus do-
mini, verbis eius certam fidem non dediſſet. ¶ Si quæritur quare beatæ virgini angelus appa-
ruit in vigilia, Ioſeph autem in ſomnis. in promptu ratio eſt differentiæ ex differenti perfecti-
one eorum. Iſte enim iuſtus, illa deſcribitur plena gratiæ. ¶ Verum hęc apparitio in ſomnis, pręſ-
ſtare videtur aut æquiualere omnibus apparitionibus angelorum in vetere teſtamento: quoniã
hæc fuit cum tanta claritate mentis quod nulla interuenit hęſitatio. In apparitionibus enim fa-
ctis Abrahæ ad ilicem Mambrę, Iacob, Ioſue, & cæteris, immo eſſet in apparitione facta zacha
rię patri Ioannis baptiſtę interuenit ignoratio aut hæſitatio. ¶ Ioſeph fili Dauid.) Quia de natiui
tate Meſsię tandiu expectati & promiſſi ex ſemine Dauid inſtruere eum volebat, ideo eum appel
lat fili Dauid: reuocando ad mentem eius per hoc promiſſionem factam Dauidi.
¶ Noli timere accipere Mariam.) Timor reſpectu mali eſt: ac per hoc aperit angelus quod Io-
ſeph timebat offendere. Deum ſi acciperet adulteram: quia quaſi patronus adulterii efficeretur.
¶ Coniugem tuam.) Hinc apparet quod ita erat deſponſata ꝙ erat coniux. erat enim inter
eos verum coniugium: quia erat vera copula coniugalis. ¶ At ſi ſpeculatiue obiicitur quo-
modo cum veritate coniugii ſtat continua virginitas mentis in beata virgine: quum vxor
poteſtatem corporis ſui coniugi tradiderit? Reſpondetur quod conſenſus in copulam coniu-
galem

galem non contrariatur virginitati mentali:quoniam non eſt conſenſus in futurum actum co
pulæ carnalis. ſed eſt conſenſus in potentiam. Copula enim coniugalis potentiam ſignificat ad A
copulam carnalem potentia ſiquidem tantum diſtat ab actu,vt quod eſt aliquid in potentia nõ
ſit illud:qui enim eſt Rex in potentia non eſt Rex. ¶Quod enim in ea natum eſt.) Nota natum
in ea:quoniam opus naturæ ſignificat. Et confutat errorem Valentini dicentis Chriſtum cor-
pus cœleſte habuiſſe,& per vterum beatæ virginis quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Excluditur ſiqui
dem hoc:dicente angelo,quod in ea natum eſt:non enim naſcitur niſi opere naturali.
¶In ea, in vtero eius. Et hinc habes diſtinctionem illam inter natiuitatem in vtero & natiuita
tem ex vtero,natiuitas ſiquidem in vtero hic ſignificatur. ¶Et apertè naturale opus maternum
aperitur:colligendo quod prius dixerat,quum eſſet deſponſata mater eius,& quod ſtatim ſub-
iungit,pariet filium,Ex eo enim ꝙ hic dicit in ea natum eſt,& eam vocat matrem eius quod in
ea natum eſt,& ꝙ pariet filium. manifeſtiſsime ſignificat naturale opus maternum intra viſcera
beatę virginis interueniſſe quo eſt mater & paries filium. Quæ ideo ſint notata vt naturalem
matrem Chriſti beatam Mariam intelligamus ſicut reliquæ matres ſunt naturales matres ſuorũ
filiorum hoc ſolo dempto ꝙ non ex virili ſemine concepit. Quod angelus ſtatim ſubdit.
¶De ſpiritu ſancto eſt.) Directe reſpondet angelus cogitationi Ioſeph præſupponentis adulte-
rium,excludendo hoc & dicendo quod non eſt ex virili ſemine ſed ex ſpirituſſancto natum eſt
in vtero beatę virginis id quod natum eſt in ea hoc eſt quod ſpirituſſanctus vice ſeminis virilis
in hac natiuitate fructus eſt. Nec propterea ſpirituſſanctus pater eſt Chriſti:ſicut nec ſemen vi- B
rile pater eſt eius qui concipitur. ¶Vbi nota vtrumq; dictum:ſcilicet & quod naturæ & quod
miraculi fuit. Dicendo enim quod in ea natum eſt,opus naturæ ſignificauit :dicendo autem de
ſpirituſſancto eſt,opus miraculi manifeſtauit. Et vere conceptio illa fuit naturalis quo ad mater-
num opus:miraculoſa autem quo ad excluſionem paterni operis,& quo ad opus ſpirituſſancti.
¶Pariet autem filium.) Non emittet quod in ea natum eſt qualitercunq;:ſed pariet naturali
opere materno per genitalia membra generabit filium maſculum. ¶ET vocabis nomen eius
Ieſum.) Fungeris tu officio patris in appellatione nominis. Et reddit nominis rationem.
¶Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum á peccatis eorũ.) In quo angelus inſtruit ipſum de offi
cio Chriſti in primo aduentu:ꝙ ſcilicet venit ad ſaluandum animas à peccatis. ¶Et implicite
Chriſti diuinitatem inſinuat:quoniam dei proprium eſt dimittere peccata, Nõ enim dixit,ſal-
uabit populum ſuum ne peccent,ſed à peccatis eorum:hoc eſt à peccatis quę habent, quod eſt
condonare peccata. ¶Significanter quoq; dixit populum ſuum:vt Ioſeph inſtructus ex lege ꝙ C
Meſias redempturus eſſet Iſrael,intelligeret filium hunc naſciturum,habiturum ſub ſe populum
ꝗuis non explicauerit quomodo. ¶Hoc autem totum factum eſt vt adimpleretur,quod dictum
eſt à domino per prophetam dicentem.) Debebat euangeliſta ſubiungere ſtatim obedientiam
Ioſeph:ſed diſtulit illam,interponendo vaticinium Eſaiæ vt lectores inſtrueret de myſteriis ab
angelo reuelatis:ꝙ non fuerunt nunc primum reuelata,ſed olim eadem fuerunt à domino per
Eſaiam prophetam prædicta. ¶Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium.) Aduerte hic ꝙ vt
Græcus teſtatur textus, Matthæus Euãgeliſta aperuit ſenſum Eſaię cap.viii. Ecce alma dicendo
ecce virgo in vtero habebit &c. ¶Et vocabitur.pro,vocabunt nomen eius Emmanuel.) Ange
lus dixit,quod enim in ea natum eſt de ſpirituſſancto eſt,pariet autem filium:Propheta dicit ec
ce virgo in vtero habebit & pariet filium Et vbi angelus dixit,& vocabis nomen eius Ieſum ip-
ſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum:Propheta dicit, & vocabunt nomen,
eius Emmanuel. Angelus enim nomen cum nominis ratione attulit,Propheta vero rẽ tantum. D
Non enim intendit ꝙ appellandus eſſet Emmanuel:ſed ꝙ res ſignificata per Emmanuel attri-
buẽda eſſet ei,quod cognoſcendũ eſſe ſecundum rem ſignificatum per Emmanuel,quod Euã-
geliſta declarat ſubiungendo. ¶Quod eſt interpretatum.pro, quod interpretatur,nobiſcum
deus.) In quo non minus ſignificatur diuinitas huius filii ꝗ ſignificata fuerit per hoc quod ſal-
uum faciet populum ſuum à peccatis eorum:immo hic filius eſt nobiſcum deus,in hoc ꝙ ſaluũ
facit populum ſuum à peccatis eorum. ¶Hic eſt primus locus ex quo apparet Matthæũ nõ ſcri-
pſiſſe Hebraice:dum Hebraicum nomen interpretatur in alia lingua:vt prius dictum eſt.
¶Exurgens autem Ioſeph à ſummo,fecit ſicut pręcepit ei angelus domini.) Obediẽtia Ioſeph E
deſcribitur ſine mora. ¶Et accepit.) ad perpetuam conuerſationem. ¶Coniugem ſuam.) quã à
ſua conuerſatione cogitauerat dimittere. ¶Et non cognoſcebat eam donec peperit.) Oritur
hic ex aduerbio donec quęſtio ad fomentum erroris Heluidii. Ex eo enim ꝙ euangeliſta dicit ꝙ
Ioſeph non cognoſcebat (proculdubio cognitione copulæ carnalis) coniugem ſuam donec pe-
perit filium,videtur ꝙ poſt ꝗ peperit cognouerit eam. ¶Sed hæc obiectio vana monſtratur &

 conuincitur

cenuincitur ex eo.ꝙ iſta verba ſignificant quidem negationem coitus vſq; ad partum,ſed non
F propterea ſignificant affirmationem coitus poſt partum.Fatemur ingenue hæc verba non ſigni
ficant affirmationem aut negationem copulæ carnalis poſt partum:quia euangeliſtę ſollicitudo
fuit ad monſtrandum Chriſtum non ſolum natum in virgine ſed etiam virginem peperiſſe
Chriſtum hæc enim duo cadere poterant ſub dubio:quoniam ambo ſupra naturæ vires ſunt,&
valde admiranda. Reliquum dimiſit intelligentiæ noſtræ:qui niſi deſipiamus, intelligere tene-
mur quod cognitis & viſis tot myſteriis à Ioſeph & maria,nec etiam cogitauerunt de carnali in-
ter ſe copula. ❡ Nec imprudentiæ arguendus eſt euangeliſta tanquam imprudenter ſcripſerit,
dicendo non cognoſcebat eam donec peperit.niſi etiam imprudentiæ arguas Dauidem pro-
phetam,ſcribentem,Dixit dominus domino meo ſede à dextris meis, donec ponam inimicos
tuos ſcabellum pedum tuorum.Conſtat enim ꝙ non minus ſedebit à dextris dei Meſias poſt-
G quam poſiti fuerint inimici ſub pedibus eius:& tamen dicit,ſede à dextris meis donec ponam.
Simili enim modo dicit euangeliſta,& non cognoſcebat eam donec peperit:relinquens pro in-
dubitato ꝙ multo minus cognoſcebat eam poſtquam peperit. ❡ At ſi contenderis quod non de
buit Matthæus hanc anſam hæreticis relinquere,pondera officium Matthęi. Nā aſſumpſit pro-
uinciam ſcribendi generationem Chriſti:non vitam beatæ Mariæ. Incepit enim,liber genera-
tionis Ieſu Chriſti.& rurſus,Chriſti generatio ſic erat. Perfecte autem narrauit generationem
Chriſti ex parte matris,explicādo ꝙ ex virgine cōceptus eſt de ſpiritu ſancto,& ꝙ virgo ipſum
peperit.Reliquum tanquam impertinens ſuo officio,tacuit,filium ſuum primogenitum.) Non
poſt quem alius fuerit genitus,ſed ante quem nullus eſt ab ea genitus.In hoc enim ſenſu iam in
ſacris ſcripturis q̄ in communi vſu vocatur,& eſt primogenitus:alioquin iura primogeniti nō
haberent locum in vnigenito. ❡ ET vocauit nomen eius Ieſum.)Hoc fuit adimpletum octa-
uo die quando circunciſus eſt puer. ❡ Aduerte hic ꝙ omnes euangeliſtæ ideo vtuntur nomine
Ieſu ſcribentes geſta Chriſti,quia Ieſus eſt nomen proprium perſonæ,& cōſueuerūt ſcriptores
hiſtoriarum vti nomine proprio perſonæ de qua loquuntur.

H

CAPVT II.

QVVM ERGO NATVS ESSET IESVS.)Continuat Euā
geliſta natiuitati Chriſti aduentum Magorum omiſſa circunciſione,
quam implicite ſignificauerat in fine præcedentis capituli dicēdo quod
Ioſeph vocauit nomen eius Ieſum impoſitio enim nominis fiebat in die
circunciſionis. ❡ In Bethlehem Iudæ.pro,Iudææ.) Locus natiuitatis
Chriſti deſcribitur Bethlehem,alio nomine Ephrata Et fuerunt duæ ci
uitates nomine Bethlehem altera in tribu Zabulon vt patet Ioſue.xix.
I altera in tribu Iuda de qua ortus eſt Dauid.& de hac eſt ſermo ideo ad-
ditur Iudææ:id eſt in ſorte tribus Iudæ quæ vocatur Iudæa.
❡ Et aduerte quod dominus Ieſus voluit naſci in Bethlehem ad literam
quia erat ciuitas Dauid,& non in Sion quæ vocabatur ciuitas Dauid,vt
ex electo loco natiuitatis inciperet aſſumere vilitates noſtras:eligendo naſci in vili terra & nō
in nobili qualis erat Sion illuſtrior pars Hieroſolymę.
❡ IN DIEBVS HERODIS REGIS.) Secundum hiſtorias Chriſtus natus eſt anno.
xlii.imperii Auguſti Cęſaris:qui.erat annus,xxxiiii.vel,circiter regni Herodis.Sed Matthę⁹ nō
dixit in diebus Cæſaris Auguſti,ſed in diebus Herodis Regis:quia hiſtoria aduentus Magorum
cum inde ſubſecutis ex Herode non ex Cæſare Auguſto pendebat.Herodes enim non Augu-
ſtus inquiſiuit de loco natiuitatis Chriſti,direxit magos in Bethlehem,occidit innocentes,fuga
uit Chriſtum in Aegyptum. Fuit autem ſecundum hiſtorias Herodes hic Idumæus,circunci-
ſus tamen ob amorem vxoris.Et appellatur ſimpliciter Herodes rex,quia fuit primus rex inter
K Herodes,& fuit primus Rex Iudæorum coronatus à Romanis:fuit enim ſenatuconſulto decre
tus rex Romæ:gubernationis mundum Cæſare auguſto & Antonio,præſentibus tunc in illius
creatione.Et eſt iſte qui ab aliis vocatur magnus Herodes:vocatur etiam Herodes Aſcolonitas
Ecce Magi. Nota continuationem. quum natus eſſet ecce Magi:vt intelligas ſtatim poſt nati-
uitatem Chriſti veniſſe Magos.Quod etiam conuincitur ex eo ꝙ Magi inuenerunt Chriſtum
in Bethlehem.Nam conſtat quadrageſimo die præſentatum fuiſſe Hieroſolymis in templo, &

poſtea

poſtea in Aegyptum delatum. Et ſi rationabiliter ſupputemus tempus, decimo forte die à nati-
uitate Chriſti Magi venerunt Hieroſolymam: rationabile ſiquidem eſt, ꝙ duo ad minus dies ef-
fluxerunt ſciſcitante Herode vbi Chriſtus naſceretur, & tempus ſtellæ: & ſic tertiodecimo die, A
Magi peruenerunt ad Chriſtum in Bethlehem. ¶ Magus dictio perſica dicitur, non latina: græ-
ca aut hebræa. & idem ſignificat quod apud græcos philoſophus, apud latinos ſapiens, apud in-
dos gymnoſophiſta. Vnde ex ipſa dictione ſignificatur ꝙ viri iſti perſæ, hoc eſt ſapientes perſa-
rum. Si enim euangeliſta dixiſſet ecce gymnoſophiſtæ, proculdubio intelligeremus ꝙ fuerunt
ſapientes Indorum. vnde ex quo dicit ecce Magi: intelligendum eſt ꝙ fuerunt ſapientes Perſa-
rum. Nec apparet difficile ꝙ decem dietis camelorum ab Oriente venerint Hieroſolymam:
quum cameli dieta vna æquiualeat dietis tribus æqui: vt dicitur. ¶ Et quia pluraliter dicitur Ma-
gi, conſtat q ad minus fuerunt duo. communiter tamen creditur ꝙ fuerint tres quantum ex euã
gelica litera habetur ſapientes ſeu philoſophi. Ab Oriente venerunt. Satis quadrat dictioni Ma-
gi ꝙ venerint ab oriente, quoniam Perſia in Oriente eſt. Et quia ter in hac hiſtoria Euange-
liſta repetit illam rationem vocando eam Orientem (nam & inferius dicit, Vidimus ſtellam
eius in oriente. & rurſus, & ecce ſtella quam viderant in Oriente) inſinuat immo ſignificare aper
te videtur ꝙ terra vnde iſti venerunt ſit in oriente: non ſolũ perſpectiue ad hieruſalem ſed ad vni
uerſam terram habitabilem. propterea enim totiens repetiit ſimpliciter & abſolute ab oriente.
in tali ſiquidem ſitu Perſia. Hieroſolymam.]Humana viſitatione Magi regem Iudæorum noui
ter natum quærunt in ciuitate regia ſimul & diuina, propter templum Domini ibidem.
¶ Dicentes, vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum vidimus enim ſtellam eius in oriente: & veni- B
mus adorare eum.) Vnum quærunt & tria affirmant. Quærunt enim ſpecialem locum in quo
manet Chriſtus natus, dicendo vbi eſt. Affirmant primo natum eſſe regem Iudæorum: dicẽdo
qui natus eſt rex Iudæorum. Et loquũtur de Iudæorum rege tam ex pectato & à prophetis prę
dicto. Affirmant ſecundo modum quo ſciunt natum eſſe Iudæorum regem, dicendo vidimus
ſtellam eius in Oriente. Affirmant tertio quorſum inquirunt, dicendo, & venimus adorare eũ.
¶ Vbi ſcito ꝙ venimus præteriti eſt temporis, vt textus græcus teſtatur. Acſi aperte dicant. Ad
hoc quærimus vt adoremus eum, quia ad hoc venimus. Et rurſus tam certi ſumus ex ſtella ꝙ na-
tus eſt rex Iudæorum, ꝙ venimus nos qui ſapientes habemur & vocamur adorare eum. ¶ Ad-
uerte hic ꝙ ſtella iſta ex iis quæ euangelica tradit hiſtoria, nõ erat ſtella aliqua cœleſtis, ſed erat
ſimilitudo quædam ſtellæ erat enim mixtum quoddam ex elementis pluribus & præcipue igni
ſimile ſtellæ, non in cœlo exiſtans ſed in aere prope nos, vt patet ex eo ꝙ mouebatur quaſi mo
tu progreſſiuo, antecedendo Magos ab Hieruſalem vſq; ad diuerſorium in quo erat Chriſtus, C
ſupra illam domum firmiter ſtans huiuſmodi enim motus & quies ad demonſtrandum domũ-
culam illam, conuincunt ꝙ in aere erat tam vicino ꝙ demonſtraret illam paruam domumcu-
lam, ita ꝙ non alium demonſtrabat locum. ¶ Sed eſt hic quæſtio difficilis quomodo verificatur
vidimus ſtellam eius. Quod enim viderint oculis corporeis ſtellam clare intelligimus, ſed ꝙ vi
derint ſtellam eius, valde difficile eſt intelligere. & tanto difficilius, quanto ſtella illa non ſolum
monſtrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur ſtella eius) ſed etiam monſtrauit tempus na
tiuitatis. Quod ex hoc patet ꝙ Magi ad manifeſtandum Iudæis ꝙ natus eſt rex Iudæorum di-
xerunt vidimus enim ſtellam eius in Oriente. Niſi enim ex ſtella didiciſſent Chriſtum natum,
non potuiſſent ex viſione ſtellæ affirmare natum eſſe regem Iudæorum. Et ratio difficultatis
eſt: quia non apparet modus quo ſtella illa in Oriente exiſtens monſtrauit Chriſtum natum.
¶ Ad euidentiam huius difficultatis tria declarari oportet primum eſt quæ ſit res monſtrata per D
ſtellam. ſecundum qui fuit modus monſtrandi rem illam. tertium quis fuit modus quo Magi
perceperunt ſtellam illam monſtrare Chriſtum natum.
¶ Circa primum in dubium vertitur an ſtella illa monſtraret Chriſtum iam natum, an monſtra
ret Chriſtum naſciturum poſt tot menſes ſeu annum. Sed verba Magorum præ ſe ferunt ꝙ ſtel-
la illa monſtrauit Chriſtum natum. nam ipſi dixerunt, vbi eſt qui natus eſt. & ad hoc manifeſtan
dum adduxerunt cœleſte teſtimonium, quia vidimus ſtellam eius. Perſpicaciter ſiquidem con-
ſiderando verba Magorum quorſum tendant, apparet ꝙ directe tendunt ad teſtificandum chri
ſtum natum. Prophetæ enim prædixerunt regem Iudæorum naſciturum, & hoc vniuerſi Iu-
dęi credebant. Vnde Magi non adduxerunt ſtellam pro teſtimonio regis Iudæorum abſolute E
aut naſcituri, ſed regis Iudæorum nati. Et ſi ſtella monſtraſſet regem Iudæorum non natum ſed
naſciturum, dixiſſent Magi: vidimus ſtellam eius in oriente tot menſibus ante, & ſupputatis
menſibus iam debet eſſe natus. Quod non dixerunt: ſed aſſeuerarunt ipſum natum ex eo quod
viderant ſtellam eius, abſque ſupputatione aliqua temporum. Concludendũ eſt ergo quod ſtel

la demonſtrauit Chriſtum natum. Quod etiam tanto magis rationi conſonat, quanto minus
F multiplicantur miracula.monſtrare enim Chriſtum natum eſt ſimplex miraculum: monſtra-
re autem Chriſtum naſciturum tali certo die,multiplicat miracula,quæ non. habemusex ſcri-
ptura.❡Circa ſecundum de modo demonſtrandi,duplex modus intelligi poteſt.Alter per mo
dum imaginis tanquam in ſtella illa apparuerit velut pictus Chriſtus natus.Sed ſi ſic fuiſſet,nõ
dixiſſent Magi vidimus ſtellam eius,ſed dixiſſent vidimus ſtellam cum imagine eius.non enim
omiſiſſent imaginem,que erat expresſio apparentis ſtellæ vnde hoc extraneum ab euangelica
apparet hyſtoria,& voluntariæ dici.Alter modus eſt ꝙ ortus ſtellæ monſtrauit ortum Chriſti,
hoc eſt,ꝙ ex hoc ipſo ꝙ ſtella illa apparuit tempus apparitionis fuit ſignum temporis natiuita-
tis Chriſti.Et hic modus conſonat verbis magorum:& ſubſequutis quæ referuntur in euãgelio
Conſonat in primis verbis magorum, non aliud teſtimonium afferentium Chriſti nati niſi
G ſtellam eius viſam.hoc enim ſignificat viſionem ſtellæ(hoc eſt apparitionem ipſius)ſignum fu
iſſe Chriſti nati.Conſonat deinde ſubſecute inueſtigationi quam fecit herodes de tempore ſtel
læ.Significanter enim euangeliſta dicit quod diligenter didici à Magis tempus ſtellæ.hoc enim
ad hoc ſpectat quod tempus apparitionis ſtellæ fuerat tempus natiuitatis Chriſti. tam diligens
ſiquidem inueſtigatio temporis ſtellæ,teſtatur quod magi dixerant tempus natiuitatis Chriſti
fuiſſe tempus apparitionis ſtellæ. Conſonat tertio, modo quo ſtella demonſtrauit locum in
quo Chriſtus eſt adoratus à magis. Deſcribit enim euangeliſta ꝙ ſtella motu ſuo ducatum
præbuit Magis ad Hieruſalem vſq; ad domum in qua erat Chriſtus: & quod quieſcendo ſupra
domum in qua erat Chriſtus,monſtrauit magis illic Chriſtum eſſe. Hinc enim ſecundum re-
ctam rationem intelligimus ꝙ eadem ſtella ſicut monſtrauit locum,proportionali modo mon
ſtrauerat tempus:ac per hoc ſicut quieſcendo in loco ſupra domum monſtrauit locum vbi erat
Chriſtus,ita tempore ortus ſui monſtrauit tempus ortus Chriſti.Sic enim omnia quadrant: vt
tempus fuerit ſignum temporis & locus loci.Vnde concludendum eſt ꝙ ſtella illa tanquam cœ
leſte teſtimonium ſuo ortu monſtrauit ortum chriſti.
H ❡Circa tertium(quomodo ſcilicet magi cognouerunt ortum illius ſtellæ eſſe ſignum ortus chri
ſti)in dubium non vertitur quod hoc cognouerunt ex diuina relatione: quum conſtet aliter
non potuiſſet hoc cognoſci,ſed dubitatur an diuina reuelatio fuerit antiqua,an noua ipſis Ma-
gis facta.Et quidem,quod non noua ſed antiqua fuerit,inſinuant verba Magorum:atteſtatur &
ratio.Verba quidem magorum quoniam non dicunt vidimus ſtellam quam nouam in aere, &
fuit nobis reuelatum quod eſſet iudex regis Iudæorum nati. ſed ſolum actum videndi ſtel-
lam proferunt,dicendo vidimus ſtellam eius.Hæc ſiquidem verba ſignificant in ipſis. Magis
ſolum actum videndi ſtellam indubie indicẽ chriſti nati. Sicut enim dicendo vidimus vexillũ
eius,ſignificamus in nobis ſolum actum videndi vexillum indubitatũ eius:ita dicendo vidimus
ſtellam eius,ſignificant in ſeipſis ſolum actũ videndi indubitatam ſtellã eius ex antiqua reuela
tione,Rationi quoq; valde conſentaneum eſt vt antiqua fuerit reuelatio de ortu iſtius ſtellę.nã
I ſi Magi ſeipſos pro authoritate attuliſſent ꝙ ipſi viderunt,ꝙ ipſis fuit reuelatum,deriſi forte fu-
iſſent,& in locum deducta eorum verba:vel ſaltem non fuiſſet tam vehementer commotus he
rodes vt inde procederet ad tantum innocentum cladem.Sed vbi autoritas patrum ab annis mil
le obſeruata de ortu futuro iſtius ſtellæ prolata eſt cum euentu ſubſecuto ꝙ corporeis oculis vi
dimus ſtellam expectatam tanto tempore ad iudicandum chriſtum natum.& inde moti ſumus
ita quod venimus adorare eum.rationabilem habuit Herodes cauſam credendi ortum eſſe regẽ
Iudæorum.Incertum eſt autem cui ſeu quibus & quando fuerit facta reuelatio de ortu ipſius ſtel
læ.nihil namque in ſacra ſcriptura de hoc habetur.Illud enim quod legitur.Nu.xxiiii.dictum
à Balaam orietur ſtella ex Iacob(vel ſecundum interpretes ex hebræo, inceſſit ſtella ex Iacob)
aſſimilat Meſſiam ſtellæ.& non ſignificat ortum ſtellæ ad indicandum natiuitatem eius,vt pa-
tet ex eo ꝙ ſtellam dicit ex Iacob orituram ſeu inceſſuram. Poteſt tamen fuiſſe ꝙ traditiones
Balaam alio ſeu clariori modo haberentur apud iſtos aperte ſignificantes ꝙ orietur ſtella ad in-
dicandũ natiuitatem Meſſiæ. Potuit quoq; talis traditio fuiſſe a Iob,qui manifeſte cognouit my
K ſteriũ Meſſiæ & fuit princeps orientalis.vt pat. Iob.i.Sed ſiue à Balaã ſiue à Iob ſiue à Sybilla
aliqua ſiue à quocũq; alio,credendũ eſt huiuſmodi antiquã traditionem fuiſſe ꝙ orietur noua
ſtella,nulla ex cœleſtibus ſtellis in natiuitate Meſſiæ. Et ſic Magi ſequaces huiuſmodi antiquæ
traditionis videntes nouã ſtellã cognouerunt chriſtum natũ. ❡Audiens autem Herodes rex,tur
batus eſt.Idumæus erat.& propterea audita natiuitate regis tam deſiderati à Iudæis,timuit per
dere proprium regnum.❡Et omnis Hieroſolyma cum illo.Turbatur omnis Hieroſolyma(que
debuiſſet lætari)timore forte Romanorũ ne ex hac occaſione opprimerentur,vel applaudens
Herodi

Herodi. Propter quod forte euangeliſta addidit cum illo: ſignificans quod mittando Herodem
omnis Hieroſolyma turbata eſt. Cum veritate tamen horum verborum ſtat ꝙ multi viri iuſti
læti fuerint: quoniam omnis Hieroſolyma non comprehendit ſingulos ſigillatim, ſed popu-
lum in communi. ¶Et congregans omnes principes ſacerdotum, & ſcribas.) Hoc eſt viros do
ctos. ¶Populi, ſciſcitabatur ab eis vbi Chriſtus naſceretur.) Non quærit Herodes locum vbi
Chriſtus natus eſt (quia dixiſſent ſacerdotes & ſcribæ neſcimus) ſed quærit vbi debet naſci ſe-
cũdum prophetiam. Hoc enim ſignificat vbi naſceretur. ¶At illi dixerunt ei. in Bethlehem Iu
dæ. pro, Iudææ.) Sic enim ſcriptum eſt per prophetam. Micheam. v. capite. ¶Et tu Bethlehem
terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. ex te enim exiet dux qui reget populum
meum iſrael.) In Michea quantum ad ſententiam intentam de loco natiuitatis Chriſti haben-
tur hæc, ſed aliis verbis. Nam ibi dicitur. & tu Bethlehem terra ephphrata paruulus es vt ſis in
milibus Iuda: ex te mihi egredietur vt ſit dominator, in Iſrael. Vbi etiam aduerte ꝙ in textu græ
co habetur pronomen mihi in hoc euangelio. & defectu forte deſcriptorum apud latinos co-
dices legitur, ex te exiet dux. Deberet enim legi, ex te mihi exiet dux. Eſt ita ꝙ ſenſꝰ autoritatis
Prophetæ vt refertur inducta à Scribis & ſacerdotibus, quod Bethlehem non eſt minima inter B
principes (hoc eſt in producendo principes ſeu duces tribus Iudæ) quoniam ex ipſa egredie-
tur ille maximus dux qui reget populum Iſrael. ¶Tunc Herodes clam vocatis magis. diligenter
didicit. pro, cognouit, ab eis tempus ſtellæ quæ apparuit eis. & mittens eos in Bethlehem dixit.
ite & interrogate diligenter de puero.) Aduerte ꝙ in tota hac hiſtoria vbi textus latinus nomi
nat Ieſum puerum, textus græcus nominat ipſum puerulum. ¶Et cum veneritis renunciate mi
hi: vt ego & veniens adorẽ eum.) Fallacem animum manifeſtat ſubſequutum factum. Vbi conſi
dera diuino nutu actum eſſe vt Herodes confideret in ſimplicitate Magorum, & crederet eos ad
ſe reuerſuros: vt ſic neminem daret eis comitem aut exploratorem. forte ne ſe ſuſpectum redde-
ret. ¶Qui cum audiſſent regem abierunt. Et ecce ſtella quam viderant in oriente.) Et non dicit
quæ anteceſſerat eos vſque ad loca vicina Hieruſalem, ſed ſolum quam viderant in Oriente hoc
eſt quam ipſi in Oriente poſiti viderant. Hinc enim inſinuatur ꝙ non niſi in oriente illam vi
derant. ¶Antecedebat eos.) Hinc clare apparet ꝙ tam vicina erat eis vt motus eius ſimilis eſſet C
motui eorum. ¶Vſque dum veniens ſtaret ſupra vbi erat puer. pro, puerulus.) Tam prope quie
uit vt diſcrete monſtraret locum illum. Et hoc ad tollendum ſollicitudinem inquirendi & in-
terrogandi. & rurſus ad tollendum aliorum notitiam qui potuiſſent referre Herodi. Quieſcen-
do enim ſupra locum illum. ſuo modo loquebatur. ecce hic eſt quem natum teſtata ſum.
¶Videntes autem ſtellam gauiſi ſunt gaudio magno valde. & intrantes domum.) Stabulum
vel diuerſorium. Diuino ſiquidem conſilio actum eſt vt inueniretur ibi a magis: vt nullus re-
maneret teſtis in Bethlehem ꝙ in tali priuata domo Magi fuerunt. Incertum eſt enim an Matthæ
us præſepium appellet domum, an forte ceſſauerit multitudo hoſpitum in illa domo diuerſo-
ria: & ſic beata Virgo ex præſepio, hoſpitata fuerit in domo diuerſoria, in qua non fuerat illi lo
cus, quum peperit Ieſum. ¶Inuenerunt puerum.) ſeu puerulum.) hoc eſt in nullo differentem
ætate, habitudine aut quouis alio exteriori ſigno ab infante. Propter quod etiam adiungitur D
¶Cum maria matre eius.) Vt in omnibus puerulus ſignificetur. ¶Et procidentes adorauerunt
eum.) Maxime reuerentiæ ſigno cadentes adorauerunt. Ita ꝙ non genu flexerunt: ſed in faciem
ceciderunt in nullo hæſitantes de teſtimonio ſtellæ. Et quoniam exteriores actus monſtrant in
teriores affectus, dubitandum non eſt ꝙ in mente iſti Magi adorauerunt in ſpiritu & veritate
cum maxima interna humilitate. ¶Et apertis theſauris ſuis.) Hinc apparet quod oneraria iu-
menta habebant ſecum. ¶Obtulerunt ei munera: aurum thus & myrrham.) Incertum eſt an ſin
guli obtulerunt hæc tria, an omnes ſimul hæc tria. Incerta quoque eſt literalis ratio quæ mouit
Magos ad offerendum potius hæc quam alia. Conſtat tamen ꝙ aurum congruit regiæ digni-
tatis. thus tum deitati, tum ſacerdotali dignitati. Myrrha tum infantilibus membris, tum fidei B
ſepulturæ eius. ¶Et reſponſo accepto. pro, oraculo accepto.) Vnde non oportet. ſolicitari ad
quid refertur reſponſio: quum reſponſio ex officina interpretis prodierit. ¶In ſomnis.) Cer
tiores redduntur iſti omnes, & non vnus eorum: ex eo quod ſubiungitur. ¶Nec redirent. pro,
ne reflecterent.) Iter ſuum. ¶Ad herodem.) Sicut Ioſeph certior redditus eſt in ſomno de
concepitione quod beata Maria conceperit ex ſpiritu ſancto. ¶Per aliam viam reuerſi ſunt
in regionem ſuam.
¶Qui quum receſſiſſent.) Intellige de receſſu conſummato, & non de initio receſſus: quoni-
am apparitio angeli ad Ioſep, admonentis de fuga in Aegyptum, non fuit poſt initium receſſus
Magorum, ſed multos dies poſt. medium enim fuit tempus apparitionis chriſti in templo, quæ
fuit

fuit quadrageſimo die à natiuitate chriſti. Et rationabile eſt quod hæc a ꝑparitio fuerit facta ip-
F ſi Ioſeph in Hieroſolyma poſt præſentationem Chriſti in templo. Quod ex eo colligitur: quia
aut fuit in hieroſolyma aut in Naſareth. Sed in Naſaret apparet non fuiſſe quoniam ſi in Na-
ſareth fuiſſet, Ioſeph antequam iret in Aegyptum, rediens ex ægypto, recto itinere veniſſet in
Naſaret, quum tamen legatur quod intendebat venire in iudæam. Hinc enim colligitur quod
poſt præſentationem Chriſti in templo, intendebat Ioſeph habitare in iudæa: puta hierolymis,
aut potius in Bethlehem. ſed antequam inciperet firmare habitationem, monuit angelus vt fu-
geret in ægyptum. ¶Ecce angelus domini apparuit. pro, apparet in ſomnis ioſeph: dicens, Sur-
ge & accipe puerum. pro, experrectus aſſume puerũ, & matrem eius fuge & in ægyptũ: & eſto
ibi vſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim vt herodes quærat puerum ad perdendum eũ.) Ita
quod angelus non præcepit vt vigilet: ſed vt quum à ſomno euigilauerit accipiat puerum & ma
G trem eius &c.
¶Qui conſurgens accepit puerum. pro, qui experrectus aſſumpſit puerulum, & matrem eius
nocte & ſeceſsit in ægyptum: (& erat ibi vſque in obitum herodis.) Ita quod eadem nocte quũ
euigilauit à ſomno Ioſeph, exequutus eſt quod monuit angelus. ¶Vt adimpleretur quod dictũ
eſt à domino per prophetam dicentem.) Oſeæ. xi. ¶Ex ægypto vocaui filium meum.) Vbi ad
uerte quod hæc autoritas ad literam loquitur de populo iſrael. quem deus appellat filium ſuum
non ſolum ibi, ſed Exodi quarto. Filius meus primogenitus Iſrael. Matthæus autem euangeliſta
in myſtico ſenſu dixit impleri hanc ſcripturam de Chriſto: ſicut Ioannes euangeliſta dicit imple
ri ſcripturam. Os non comminuetis ex eo, quia non fregerunt crura Chriſti. ¶Tunc herodes
videns quoniam illuſus eſſet à magis.) Facto non intentione illudendi fefellerunt ipſum. ¶Ira-
tus eſt valde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem & in omnibus finibus eius
a bimatu & infra.) Seu, & inferius, vt in græco habetur. Ex hiſtoria euangelica certum eſt quod
hæc Hærodis iuſsio non fuit ſtatim poſt egreſſum Magorum, ſed poſt præſentationem Chriſti
H in templo & fugam Ioſeph in Aegyptum: dicente tunc angelo futurum eſt enim vt Hærodes
quærat puerum ad perdendum eum. Ex his enim conſtat quod herodes non eſt vſus diligentia
in receſſu Magorum à Bethlehem ad ſciendum quo iuerint. nam à receſſu Magorum vſque ad
tempus occiſionis innocentium fluxerunt ad minus. xxx. dies. & ex rationabiliter ſuperius di-
ctis fluxerunt duo fere anni: dicente euangeliſta, a bimatu & inferius ſecundum tempus quod
exquiſierat à Magis. Hoc enim aperte ſignificat ꝙ fere biennium fluxerat ab apparitione ſtellæ:
alioquin non dixiſſet ſecundum tempus quod exquiſierat à magis.
¶Quare autem tanto tempore diſtulerit herodes occiſionem infantum, neſcitur Certa tamen eſt
tanta innocentum clades non ſolum ex euangelio Matthæi, ſed etiam ex libris gentilium. Re
fert enim Macrobius libro Saturnalium ſecundo, quod quum Auguſtus audiſſet inter pueros
quos in Syria herodes rex Iudæorum intra bimatum iuſsit interfici, filium quoque eius occiſum
ait. melius eſt herodis porcum eſſe quàm filium. Et hæc ideo attulerim, vt ſciant etiam incredu-
I li non fuiſſe ab euangeliſta ſeu Chriſtianis confictum aduentum Magorũ in hieruſalem, inqui-
rentium vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorũ. vt ſi non credunt euangeliſtæ, credant affectui necis
bimorũ patrate ab herode: vt Macrobius teſtatur. ¶Nec mireris nouicie quod macrobius dixe
rit in Syria: quia Iudæa pars eſt Syriæ. Prætulit autem Auguſtus porcum filio, quia herodes pe-
perciſſet porco: vtpote ſeruans ritum Iudæorum abſtinencium à porcis. ¶Nec obſtat ætati bi-
matus quod monſtrantur oſſa eſſe illorum innocentum teſtificantia ætatem maiorem. tum quia
non conſtat huiuſmodi oſſa eſſe illorum innocentum, quamuis deuotio fidelium illa veneretur
Tum quia poſsibile fuit vt aliqui eſſent ibi innocentes futuri proceræ ſtaturæ, ac per hoc ex tũc
habentes maiora oſſa quam communes homines. ¶Secundum tempus quod exquiſie-
rat. pro, exacte cognouerit. à magis. Tunc adimpletum eſt quod dictũ eſt per Hieremiã prophe
tam dicentem. Vox in Rhama audita eſt, ploratus & vlulatus multus. Rachel plorans filios ſuos
& noluit conſolari, quia non ſunt.) Hæc quoque prophetia ſcripta Hieremiæ. xxxiii. ſecundum
ſenſum myſticũ introducitur ab euangeliſta impleta. nam ſecundum ſenſum literalem refertur
captiuitas decem tribuum olim facta, promittendo futuram conſolationem quæ adhuc non eſt
adimpleta adhuc ſiquidem reliquiæ Iſrael non ſunt ſaluatæ. Textus enim ille perſpicue loqui-
tur de captiuitate iſrael: hoc eſt, decem tribuum quæ appellantur Ephraim. Propterea ſiquidem
K inducitur rachel plorans filios ſuos, quoniam Ephraim ex rachele deſcendit. Myſtice autem ra
chel dicitur mater iſtorum infantium, quia ſepulta eſt iuxta Bethlehem: vt patet Gene. xxxv.
per hoc enim dicitur mater Bethlehemitarum. ¶Et aduerte quod in textu græco habetur ſic.
Vox in Rhama audita eſt: lamentatio & ploratus & luctus ſeu eiulatus multus. Rachel plorans
filios

filios ſuos & noluit conſolationem admittere propterea ꝙ non ſunt:hoc eſt , quia mortui ſunt, A
vel quia antequam vitæ vſum haberet mortui ſunt.Ad literam autem apud hieremiam ſignifi-
catur ꝙ filii ſui non ſunt:quia non ſunt ſecundum eſſe populi ſed diſperſi in ſeruiturem ❡De-
functo autem herode.)Mors herodis ſuit tertio anno poſt Chriſti natiuitatem:vt colligitur ex
ſupputatione annorum.Chriſtus enim natus eſt.xlii.anno imperii Ceſaris Auguſti:qui ſuper-
uixit annos.xv.nam imperauit.lvii.anuos,menſes ſex & dies duos & paulo plus:vt inquit Ioſe
phus & mors Cæſaris Auguſti ſuit tempore quo AnniusRufus erat gubernator Iudęæ.Ita quod
oportet hos quindecim annos diſtribuere in res gubernatores Iudeæ:ſcilicet annium Rufum,
Marcum,& Copinium.& vt videtur ſonare Ioſephus etiam aliquid Cyrini qui præſidebat toti
Syriæ:& in decennium Principatu Archelai & in reliquum vitæ Herodis.Supputando ſiquidē
pro rectoribus & principatu Archelai duodecim annos , non niſi tres ſuperſunt vitæ Herodis
poſt natiuitatem Chriſti:ſi tamen tantum vixit.Quocirca ſi Chriſtus non fuit in Aegypto niſi
vſque ad obitum Herodis,quarto ætatis ſuæ anno reuerſus eſt in terram Iſrael. ❡Ecce angelus
domini apparuit.pro,apparet,in ſomnis Ioſeph in Aegipto:dicens.Surge & accipite puerum.
pro,excitatus aſſume puerulum,& matrem eius:& vade in terram iſrael.defuncti ſunt enim.) B
Aut numerus pluralis ponitur pro ſingulari:aut defuncto herode alii quoque complures deſun
cti ſignificantur. ❡Qui querebant animam pueri.pro,puerli.Qui conſurgens accepit puerum
pro,excitatus autem aſſumpſit puerulum,& matrem eius,& venit in terram Iſrael.)Non expli
cat certam ciuitatem ſed terram promisſionis.Audiens autem quod archelaus regnaret in Iudea
pro herode patre ſuo.) Archelaus nunq̄ fuit rex,ſed appellatur regnare non titulo regio ſed po
teſtate regia. ❡Timuit illo ire.)Hinc apparet quod Ioſep intendebat ire in Bethlehem aut ali-
quam aliam ciuitatem ſortis Iudæ : computando etiam Hieruſalem in ea tanquam caput regni
Iudęæ,compræhendentis ſortem Iudæ & aliquid Beniamin. ❡Et admonitus.) Deeſt,oraculo.
legendum eſt. ❡Et oraculo admonitus in ſomnis,ſeceſſit in partes Galileæ.Et veniens habitauit
in ciuitate quæ vocatur Naſareth.) Nota apud Naſareth debet ſcribi non per z ſed per ſ :
quia in Hebreo ſcribitur per ſ . Et multum intereſt Nazareus & Naſareus : quia Nazareus
eſt nomen religioſitatis,à ſeparatione dictum:vnde in veteri teſtamento appellantur Nazarei C
tanquam ſegregati deo.de quibus ſcribitur. Num.vi.Nazareus autem nomen eſt patrium,à ciui
tate Naſaret.& deriuatur à flore ſeu germine ſeu ſtirpe. vnde Chriſtus Nazareus appellatus eſt.
❡Vt impleretur quod dictum eſt per prophetas.)Ex quo nullum nominauit prophetam,teſti
monium ſenſus magis quam verbi videtur afferre.Chriſtus enim ſtirps , germen & flos totius
ſanctitatis fuit à prophetis prænunciatus.

CAPVT III.

IN diebus autem illis.) Tranſit euangeliſta ab infantia Ieſu Chriſti ab ætatem
perfectam trigeſimi anni eiuſdem.Ita quod dicendo in diebus illis : demon-
ſtrat annum quintumdecimum imperii Tiberii Cæſaris:vt Lucas dicit.
❡Tacet autem conuerſationem & opera Ieſu chriſti intermedio tēpore,quia D
communis ſuit illius conuerſatio:& habebatur tunc ſicut cæteri homines.
❡Venit.)Præſentis eſt temporis.Non à regione longinqua ſed a ſolitaria vita
❡Ioannes baptiſta.)ioannes nomen fuit proprium.Baptiſta autem cognomē
ex eo quod primus inſtituit baptiſmum. ❡Magna ieſu humilitas,qui baptiſtæ nomen perpetuū
detulit nuncio ſuo(ad confundendum humanum perpetui nominis appetitum) quum tamen
ipſe ieſus eſſet pater totius mundi per baptiſmum & ioannis baptiſmus breuisſimo duraturus
eſſet tempore. ❡Prædicans.)Ecce ad quid venit,ad officium prædicationis. ❡In deſerto iudęæ.
Locus prædicationis eſt. ❡Et dicens:Pœnitentiam agite.)Materia prædicata deſcribitur in ge- E
nere,continens duo.Primo quid eſſet agendum:dum dicitur penitentiam agite.vbi admiſſorum
criminum pœnitentia præcipitur.Interpres carens latino verbo ſimplici(ſcilicet pœnitete)di-
xit pœnitentiam agite.Secundo rationem pœnitendi,dicendo
❡Appropinquabit.pro,appropinquauit,enim regnum cœlorū.Regna terrena viſa ſunt & con
tinua experientia hominibus nota : regnum vero cœlorum (quod idem eſt cum regno dei &
regno Chriſti) quod in ſecundo aduentu manifeſtum palam omnibus erit , valde diſta-
bat tempore veteris teſtamenti. Diſtabat enim tempore notitia,affectu & acceſſu:ſed quando
verbum caro factum eſt, tunc incœpit regnum cœlorum aperiri, tunc homo aſſumptus in deū
primo beatus fuit ſecundum partem ſuperiorem animæ.Et ideo quando Ioannes baptiſta prę-
dicabat ,iam regnum cœlorum appropinquauerat,nō tamen adhuc aduenerat:quoniam regnū
dei non venit vſque ad Chriſti mortem & reſurrectionem. in morte quidem , dicente ipſo la-

troni:hodie mecum eris in paradiſo.In reſurrectione autem:dicente ipſo, data eſt mihi omnis
F poteſtas in cœlo & in terra.& iuxta ꝙ prædixerat, non bibam de hoc genimine vitis donec vo
biſcum bibam in regno patris mei.quando iam homo beatus etiam ſecundum corpus fuit.Et
cum his omnibus adhuc non aduenit palam vniuerſis regnum dei:ſed continue oramus adue
niat regnum tuum. ¶Ideo pœnitentialem vitam aſſumite , quia non terrenum ſed cœlorum
regnum,manifeſtandum,diligendum,acquirendum, poſſidendum que appropinquauit. Vbi
aperte ſignificat pœnitentialem vitam eſſe medium ad poſſidendum regnum cœlorum.Et per
cutit Ioannes baptiſta hac noua prędicatione iudæorum frontem. Acſi aperte diceret.hactenus
audiſtis prophetas prædicantes regnum terrenum(nam & Moyes & alii prophete fœlicitatem
terreni regni Iudæis ſi iuſte vixiſſent promiſerant)nouum ego affero nuncium prædico vo-
bis ꝙ cælorum regnum iam appropinquauit,pœnitentia acquirendum.
G ¶Hic eſt enim dequo dictum eſt per eſaiam prophetam,dicentem..)Non ſufficit euangeliſtæ
ſimplex narratio præcurſoris:ſed ipſum probat antiquo eſaie vaticinio capite.xl. ¶Vox clamá
tis in deſerto .)Non enſis, non ſceptrum,non clauis,non baculus,aut virga, ſed vox.Et eſt ſen-
ſus ꝙ Ioannes quantum ad officium eſt vox:hoc eſt habet non gladii. & c. ſed vocis officium.
Sed non eſt. vox præconis in exercitu aut in plateis ciuitatum.nec vox cantoris: ſed vox cla-
mantis.manifeſto grandique ſono,in deſerto,loco pœnitentiali:dicendo. ¶Parate.) In veſtris
mentibus affectibus & operibus. ¶Viam domini.)per quam ingrediatur ad veſtra corda. ¶Re-
ctas facite ſemitas eius.)Duo iubentur:rectificatio & apparatus viarũ. Rectitudo tollit quicquid
tortuoſum eſt:apparatus facilitatem præbet itineris.ad ſimilitudinem ſiquidem viarum in terra
deſcribuntur viæ animi. Vbi apparet officium Ioannis Baptiſtæ prædictum ab eſaia, præparato
rium animorum ad cognoſcendum ac ſuſcipiendum Meſſiam. ¶Ipſe vero Ioannes habebat ve-
ſtimentum de pilis camelorum.pro ,cameli.& zonam pelliceam circa lumbos ſuos.eſca autem
eius erat locuſtæ & mel ſilueſtrę.)Deſcribitur authoritas Ioannis à qualitate tum veſtitus, tum
victus.hæc enim voluntaria præ ſe ferunt hominem humana omnia contemnentem, ¶Anima
H lia quæ locuſtæ nominatur,inter munda Iudæis computantur clare Leu.xi.& propterea ex par
te legis nihil prohibet intelligere quod illis veſcebatur Ioannes.Solum obſtat quod non crude
ſed coctæ videntur in vſum ſibi aſſumi locuſtæ:coctum autem aliquid ſumere in deſerto, luxu
ria eſt:vt Hieronimy tempora teſtantur.propter quod ſuſpicor æquiuocum nomen eſſe ad ani
malia illa & radices,vel ſummitates teneras virgultorum ſeu ramuſculorum, ſed aliquid huiuſ-
modi quo crudo veſcimur.Quia tamen videmus cencros marinos paruulos manducari crudos
non eſt ab opinione alienum vt etiam locuſtis tenellis crudis veſcerentur ibidem pauperes: ac
per hoc Ioannes baptiſta. ¶Tunc egrediebatur ad eum Hieroſolyma & omnis Iudæa & om-
nis regio circa Iordanem.)Concurſus populorum ad prædicationem & baptiſmum Ioannis.de
ſcribitur ex tribus locis,ſcilicet ex ciuitate Hieroſolymitana, ex terra ſortis Iudæ quæ appellatur
Iudæa.& ex regione circa Iordanem,quam multarum tribuum ſortes participabant. Tota au-
tem Iudæa & regio circa Iordanem dicitur,non ꝙ ſinguli nullo excepto, ſed quia fere omnes
I concurrebant. ¶ET baptizabantur.) Remanſit apud latinos in eccleſiaſticis miſteriis di-
ctio græca.deberet dici & abluebantur. ¶Non ſolum nouam inchoauit Ioannes prædicatio-
nem,prædicando appropinquauit regnum cœlorum,ſed nouum inchoauit factum:ſcilicet bap
tiſmum.à quo baptiſta cognominatur,vt dictum eſt. Ambo hęc noua intulit Ioannes. ¶A B
illo in Iordane.)Ipſemet Ioannes miniſterium abluendi exercebat in Iordanis flumine.
¶CONfitentes peccata ſua,) profitebantur ſe peccatores.& in ſignum ꝙ pœnitentes eſſent
offerebant ſe abluendos a Ioanne tanquam exterior ablutio eſſet quædam profeſſio pœniten-
tiæ , & mundæ deinceps vitæ ducendæ. ¶QVVM vidiſſet autem.) deſcripto prædicatore
& prædicationis materia in genere,ſubiungit quanta autoritate ac libertate Ioannes prædicaue-
rit,ex quadam materia prædicata primalbus. ¶MVLTOS.)Non enim omnes ſed aliqui
ex Phariſæis & Sadducæis ſuſceperunt baptiſmum Ioannis. ¶EX phariſæis & Sadducæis.No
mina ſunt ſectarum inter iudęos. Vtraque profeſſionem facit iuſtæ vitę,ſed Sadducæi errabant
in fide immortalitatis animæ.Phariſæi autem errabant circa veritatem Bonorum morum , vt
pote auari,hypocritæ , & vani : vt patet in euangelica hiſtoria. Verum Sadducæorum error
erat ex ſecta:Phariſæorum autem ex particularium perſonarum affectibus corruptis. multi
enim phariſæ erant viri boni. ¶Venientes ad baptiſmum ſuum,dixit eis. Progenies vipe-
K rarum.) Appellat vtroſque progenies viperarum, quia vtriſque commune erat eſſe genitos ex
venenoſa inſtructione. Quid vobis demonſtrabit.pro , demonſtrauit , fugere à ventura ira?)
Et eſt ſermo admiratiuus. Ita ꝙ non eſt ſenſus.quis vobis demonſtrabit:quaſi dicat nullus. ſed
eſt ſenſus. quis tantum apud vos valuit quod demonſtrat vobis vt fugereris à ventura ira? Lo-
quitur

quitur Ioannes vſitato admirantium modo.Quum videmus enim homines aſſuetos malis mo- A
ribus ſolitos viuere ſecundum pertinacias ſuas:mutari ſtatim ad pœnitentiam,admirantes dici-
mus.quis vos ad hoc conduxit?intendentes per hoc dicere quod mirum eſt quod vos ad hoc ve
neritis:magnus artifex fuit qui vos commouit ad hoc.Ad hunc ſenſum directe tendit aſſimila-
tio ad genus viperarum.nam ratio admirationis eſt quod vos qui a patribus velut naturali pro
pagatione eſtis infecti,acquieueritis demonſtratori viæ rectæ. Acſi aperte diceret,apud vos
genitos ſecundum doctrinam malos quis tantum valuit quod demonſtrauit vobis.&c. Huc
directe tendit quæ ſubditur fuga à ventura ira. Neutri timebant pœnas alterius vitæ Saddu
cæi quidem,quia non credebant illas. Phariſæi vero quia iuſtos ſe exiſtimabant. Et propte
rea admiratur Ioannes,quis tantum apud vos valuit vt monſtraret vobis timendas à vobis & fu
giendas eſſe pœnas venturæ iræ. Vocatur ira punitio,ventura ſimpliciter & abſolute:hoc eſt
non præſentis ſed venturi ſeculi.Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas quod pha
riſæos & ſadduceos(qui erant velut optimates & primi reſpectu aliorum)non blando ſed repre
henſiuo ſermone monuit.arguens venenoſæ vitæ,& ſimul declarans quàm difficile ac admira-
bile eſt quod aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam. B
¶Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ.)Ex quo veniſtis profitentes vos peccatores ſuſci
piendo baptiſmum,oportet conſequenter vos facere,non dicere,non monſtrare,fructum hu-
mani operis dignum pœnitentia.ſi profeſſus eſſes militiam,oporteret te facere fructum dignum
militia:ſi aſcitus es in ſenatorem,fac fructum dignum ſenatoria dignitate.ſimiliter quia profi-
temini pœnitentiam,facite fructum dignum pœnitentia.Eſt autem fructus pœnitentia dignus
perſeuerare in operibus pœnitentiæ,nihil contra pœnitentiæ profesſionem admittere, facere
deo ſatis pro peccatis commiſſis.
¶ET ne velitis.pro,ne cogitetis,dicere intra vos ipſos.patrem habemus Abraham.) Hinc
inſinuat Ioannes communem errandi occaſionem tam Phariſæis quam Sadducæis,fuiſſe fidu-
ciam in genere Abrahæ.tanquam putauerint vtrique quod promisſio facta à deo Abrahæ de
cura & ſalute filiorum non ſineret eos perire. ¶DICO enim vobis quoniam potens eſt de-
us de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.)Fides quod deus curam haberet filiorum Abrahæ C
ne perirent,erat quodammodo vera,& quodammodo falſa.nam erat vera quantum ad vniuer
ſitatem filiorum Abrahæ:falſa autem quantum ad ſingulos,vt patet. Rurſus erat vera quantum
ad Abrahæ filios ſecundum ſpiritum:hoc eſt imitatores fidei Abrahæ: falſa autem quantum ad
Abrahæ filios ſecundum carnem:vt patet ad Roma.iiii.&.ix. Et propterea Ioannes ſupponit
cum Phariſæis & Sadducæis verum eſſe quod filii Abrahæ non peribunt.ſed vos & ſimiles etiam
ſi omnes eſſetis tales,& deus ad implendum promisſionem ſuam potens eſt ex lapidibus ſuſcita
re filios abrahæ.Et intendit quod litera ſonat,& myſterium quod vobis carnalibus filiis abra-
hæ pereuntibus,deus tanquam ex lapidibus ſuſcitabit ex ethnicis & idolatris filios abrahæ.
Quod impletum videmus. ¶Et abrahæ datiui eſt caſus. Iam enim ſecuris ad radicem arboris
ad radicem arboris poſita eſt.) Probat Ioannes vanam eſſe fiduciam ſalutis eorum in hoc ꝙ
ſunt filii carnales abrahæ,ex imminenti excidio hieroſolymitano. Aduerbium iam,aduenisſe D
tempus ſignificat quo ſecuris poſita eſt ad radicem arboris,proculdubio ad excidendum illam.
Metaphoricus iſte ſermo de poſita ſecuri ad excitendum arborem, non refertur ad excidium
ſingulorum hominum reproborum:quoniam ab initio ſemper fuit ſecuris ad radicem arboris
huiuſmodi poſita & non nunc de nouo imminet.Ioannes autem dicit ꝙ nunc ſecuris appoſita
eſt,ac ſi aperte diceret.Hactenus tollerati eſtis,expectati eſtis velut arbor ad faciendum fructum
ſed iam tempus venit quo velut arbor infructuoſa,excidenda eſt gloria gentis veſtrę, templũ
veſtrum,celſitudo veſtra.iam enim poſita eſt ſecuris ad radicem arboris, ad excidandum radi-
citus cultum templi iudaici.non erit hoc excidium ſicut alterum(quod.lxx.tantum durauit an-
nis)ſed ad radicem poſita,vt inæternum non reuiuiſcat. Vnde & non dixit & iam ſecuris incœ- E
pit excidere.ſed expoſita eſt,tam propinquum eſt excidium veſtrum ꝙ̃ propinqua eſt excisſio ar
boris cui ſecuris appoſita iam eſt,vt excidat non obſtante quod gens iſta ſit filia Abrahæ
¶Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.pro,
Exciditur & in ignem mittitur.Tangit rationem imminentis excidii,ex ſimilitudine arborum:
quia omnis arbor non proferens fructum bonum,exciditur & in ignem mittitur.Communẽ
affert conditionem arborum ex quibus expectatur fructus:ꝙ ſi non faciunt fructum bonũ con
ſueuerunt excidi & in ignem mitti. vt hinc intelligant phariſæi & ſadducæi cauſam excidii ſuæ
gentis,quia non facit fructum bonum,populus enim hic labiis me honorat,cor autem eorum
longe eſt à me.Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam.pro,ad pœnitentiam.)Tan-
dem

dem principale intentum per Ioannis prædicationem aperitur ſcilicet ꝙ teſtimonium perhi-
F buit de Chriſto.Hoc enim(vt Lucas teſtatur)fuit poſtq̄ ioannes in tantam emerſerat authorita
tem ac reputationem vt exiſtimarent ipſum eſſe Meſſiam.¶Comparatiue vero Ioãnes teſtatur
de chriſto,comparando perſonam ac officium.Et quo ad officium ponit differentiam magnam
dicendo ego baptizo aqua ad pœnitentiam,non in remiſſionem peccatorum,ſed in profeſſio-
nem pœnitentiæ:ita ꝙ baptiſmus meus eſt ablutio corporalis,tanq̄ ſignum quoddam profiten
tium pœnitentiam,profitentium ſe pœnitere peccatorum ſuorum. Quo ad perſonam autem.
Qui autem poſt me.)ordine temporis immediate.Venturus eſt.(ad prædicandum.Fortior me
eſt.)Fortitudo ad ſuſtinendum & ad vincendum eſt.Ioannes fortis quidem fuit & ſuſtinẽdo ma
la & vincendo ea quæ mundi & quę diaboli erant:ſed chriſtus fortior tum ſuſtiniendo mala,tũ
debellando aereas poteſtates,vincendo mundum ſuperando mortem.(Cuius non ſum dignus
G calciamenta portare.)Non ſolum fortior me eſt,ſed tantum præſtat mihi vt ego non ſim idone
us miniſter eius ad vile officium:ſcilicet portare calciamenta eius.Intendit enim ad literam de
ſcribere excellentiam Chriſti ſupra ſe multo maiorem excellentia principis reſpectu eius qui
non eſt idoneus ad portandum eius calceos.Ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto.) Inchoauerat
differentiam officii , & interpoſita differentia perſonæ modo proſequitur differentiam officii.
Dixi ego baptizo aqua ad pœnitentiam,ille autem baptizabit vos(pronomen vos declarat ꝙ ba
ptizati à ioanne erant baptizandi baptiſmo Chriſti)ſpiritu ſancto. Quanta differentia eſt inter
abluere exterius corpora & abluere interius animas,tãta eſt differentia inter baptiſmum meum
& baptiſmum illius.abluere enim ſpiritu ſancto eſt abluere,mundare atque ſanctificare ſpiri-
tum,non corpus.Et igne.)Duplex eſt ſenſus.Alter ſignificans ſolenne principium ablutionis
totius humani generis celebratum in die penthecoſtes,quando aduenit ſpiritus ſanctus in ſpecie
ignis &c.Iſte ſenſus magnum fundamentum habet ſuper verba domini Ieſu in die aſcenſionis
Act.i.Ioannes baptizauit aqua,vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto non poſt multos hos di
es.hæc verba monſtrant diſtingui contra baptiſmum Ioannis eregione baptiſmum penthecoſ-
H tes,qui fuit in ſpiritu & igne ad ſenſum.¶Alter ſignificans baptiſmum tribulationis.nam ſin-
gulariſſimus totius ablutionis modus à Ieſu Chriſto inferendus mundo deſcribitur per ſpiritũ
ſanctum & ignem tribulationis:dicente poſtmodum ipſo. qui vult venire poſt me abneget ſe-
metipſum & tollat crucem ſuam & ſequatur me.& ecce mitto vos ſicut oues inter lupos.& eritis
odio omnibus hominibus propter nomen meum.& omnes qui pie volunt viuere in Chriſto,
perſecutionem patientur. ¶Cuius ventilabrum in manu eius:& permundabit aream ſuam:&
congregabit triticum in horreum ſuum,paleas,pro paleam,autem comburet igne inextinguibi
li.)Non ſufficit Ioanni prædicare Chriſti officium ſecundum primum aduentum: ſed prædi-
cat etiam officium eius in ſecundo aduentu,ad ſimilitudinem ventilantis triticum in area,ſecer-
nendo triticum à palea,& triticum in horreum congregantis,paleas autem comburentis. Vbi
manifeſte deſcribitur officium chriſti iudiciarium.tunc enim iuſtos ſeparabit ab iniuſtis: & il-
los quidem congregabit in vitæ æternæ horreum,iniuſtos autem tradet igni inextinguibili.
I ¶Nota inextinguibili contra negantes ſupplicia iniuſtorum æterna. ignis enim inextinguibi-
lis æternus eſt.Et appoſuit inextinguibili,ad differentiam ignis tribulationis in præſenti vitæ:
de quo dixerat,baptizabit ſpiritu ſancto & igne. Ac ſi aperte dixiſſet.iuſtos purgabit igne qui
extinguitur,ſed iniuſtos comburet igne inextinguibili. ¶Tunc. quum Ioannes prædicabat
pœnitentiam & baptizabat & annunciabat venturum poſt ſe Chriſtum.¶Venit Ieſus.)præſen-
tis eſt temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad ſe baptizandum.ſed ipſe Ieſus venit ad
Ioannem. ¶A Galilæa.) .Nomen eſt prouinciæ. ¶Ad iordanem.)fluuium.¶Ad Ioannem
vt baptizaretur ab eo.)Ieſus nulla indigens pœnitentia(quia abſque peccato omnino erat) ſicut
ſuſcepit carnem ſimilem carni peccati,ita ſuſcepit baptiſmum ſimilem baptiſmo pœnitentium
fecit profeſſionem ſimilem profeſſioni pœnitentium.vnde& ſtatim poſtea cucurrit ad ieiunan
dum.Et hoc vltra ſecretum myſterium quo baptiſmo ſuo contulit aquis vim regeneratiuam.ex
huiuſmodi enim tactu ſanctificatę,hoc eſt habilitate ſunt aquæ omnes(ita ꝙ non oleum,non vi
num & alii liquores)ad hoc ꝙ ſint materia baptiſmi Chriſtiani.
¶Ioannes autem prohibebat eum,dicens.ego a te debeo.pro,opus habeo,baptizari,& tu venis
ad me)Hinc apparet quod Ioannes & ſi non prius,tamen tunc (quum Ieſus petiit baptizari an-
tequam baptizaret eum(cognouit Ieſum eſſe Meſſiam filium dei:alioquin non dixiſſet,ego à te
k debeo baptizari.ac per hoc(vt apud Ioannem euangeliſtam ipſe teſtatur)vidit ſpiritum ſanctum
in ſpecie columbæ ſupra Ieſum tunc,ſcilicet antequam baptizaret eum:quia in hoc ſigno aſſerit
ſe cognouiſſe eum:hoc eſt quod ille homo eſſet Meſſias filius dei. ¶In Græco habetur,mihi
opus eſt

opus eſt vt a te baptizer, vbi legimus ego a te debeo baptizari. Et ſecundum vtramque literam A
quæſtio oritur an fuerit executioni mandatum hoc debitum ſeu neceſſarium: an ſcilicet Ioãnes
aliquando fuerit baptizatus a Chriſto, vt ipſe dicit opus eſſe. Solutio eſt, certum eſſe ꝙ Ioannes
indiguit ablui ſpiritualiter a Chriſto. tum ratione originalis peccati quod adhuc erat in Ioãne
quo ad reatum pœnæ: propter quod clauſa erat etiam ei ianua paradiſi. tum ratione venialis
peccati. & conſtat de facto Ioannem fuiſſe baptizatum ſpiritualiter a Chriſto. Certum quoque
eſſe ꝙ Ioannes non fuit exemptus ab vniuerſali lege de ſuſpiciendo baptiſmum Chriſti: ſicut
non obſtante ꝙ fuerit ſanctificatus in vtero tam ipſe q̃ Hieremias, ſubditus fuit legi circumciſi-
onis. Et propterea vere dixit etiam de ſacramentali abluitione, ego a te debeo baptizari. Sed
incertum eſt an de facto Ioannes fuerit poſtea baptizatus in aqua a Chriſto, an præuentus car-
cere & martyrio migrauerit abſque baptiſmo aquæ. ¶Reſpondens autem Ieſus dixit ei, Sine.)
Cenſueuerat Ioannes dedecere vt ipſe baptizaret Chriſtum. & quia recte iudicauerat (vere ete-
nim indecens eſt abſolute loquendo vt homo quicunque baptizaret dominũ Chriſtũ) ideo Ieſ⁹
non dixit fac, ſed ſine, permitte hanc indecentiam abſolute. ¶Modo.) Dicendo modo, taci-
te inſinuat ꝙ poſtea fiet quod dicis. ſ. tu baptizaberis a me, ſaltem effectu. ¶Sic enim decet nos B
implere omnem iuſtitiam.) Si diceret ſic enim decet me, ſignificaret ſic. i. humiliter: ſi dice-
ret ſic enim decet te, ſignificaret ſic. i. parendo vel exequendo miniſterium tuum. Sed dicendo
ſic enim decet nos, rationem reddit ab eo quod eſt cõmune vtriq;, ab eo quod decet vtrumq;.
Et directe ſatiſfacit indecentiæ exiſtimatæ a Ioanne: dicendo. Sic, ſcilicet ſuſcipiendo à te ba-
ptiſmũ, decet nos, ambos, implere, opere, ſtatutam a deo iuſtitiam omnem, communem mihi
& tibi. Dum baptizatur ſiquidem Chriſtus a Ioanne, impletur iuſtitia miniſterii nõ verbi ſed
operis Ioannis verſus Chriſtum: quia debebat ſecundũ diuinũ ordinem baptizare Chriſtum.
Impletur quoq; iuſtitia operis Chriſti ad Ioannem. nam & ſecundum diuinam diſpoſitionem
debebat Chriſtus voluntarium ſubire baptiſmum a Iohanne. Et in hoc adimpleta eſt nõ aliqua
ſed omnis iuſtitia communis vtriq;. nullum ſiquidem ſuperfuit opus iuſtitiæ conſummandum
ab vtroq; ſimul: q̃uis ſuperfuerint officia verborum. ¶Vel ſic, exequendo ſcilicet diuinã or-
dinationem, decet nos, & me & te, implere, omnem iuſtitiam, omne debitum. vnde & poſtea C
dixit. filius hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de illo. ¶Tunc dimiſit. pro, dimittit, eum.) Per-
miſsiue Ioannes miniſterium hoc impleuit. Et propterea non dicit Euangeliſta, tunc acquieuit
aut baptizauit, ſed dimiſit illum (Ieſum) baptizari a ſe Ioanne. ¶Baptizatus autem Ieſus con-
feſtim aſcendit de aqua.) Non ergo per aſperſionem aut de ſuper effuſionem ſed per immer-
ſionem ſeu ſubmiſsionem corporis baptizatus eſt Ieſus à Ioanne. ¶Et ecce aperti ſunt ei cæli.
& vidit ſpiritum dei deſcendentem ſicut columbam & venientem ſuper ſe. Et ecce vox de cęlo
dicens. hic eſt filius meus dilectus.) Tria hæc mirabilia (ſcilicet ꝙ aperti cæli, ꝙ columba viſa, ꝙ
vox de cælis) declaranda ſunt prius qualia ad literam fuerunt. & deinde quorſum. ¶ Quod nõ
fuerit corporalis apertio cælorum, declarat pronomen ei. ſignificãs, ipſi Chriſto nõ in ſeipſis
cæli aperti ſunt: hoc eſt ꝙ apparuerũt Chriſto cęli ad ſimilitudinem apertorum. vnde & Mar-
cus expreſſe dicit ꝙ vidit cælos apertos. Formata eſt enim ſpecies ſeu ſimilitudo quędam aper-
turę ſenſibilis, in quam intuens videbat cælũ tanq̃ apertum, ſicut de beato Stephano. Act. vii, D
dicitur ꝙ intendẽs in cælum dixit, ecce video cælos apertos. Aperti autem apparuerunt cęli, vt
appareret è cæli penetralibus deſcẽdere ſpiritumſanctum in ſpecie columbæ, & vocẽ exire tu es
filius meus: &c. ſicut cælum apertum eſt Stephano vt videret in cælo Chriſtum ſtantem pro
ipſo. velut ducem pręlii. Cœlum apertum nullus ſcribitur vidiſſe niſi Chriſtus. Columba ſcri-
bitur viſa à Chriſto & à Ioanne baptiſta: vt patet. Ioan. i. Vox ſcribitur facta, ſed indefinite re-
linquitur à quo, aut quibus audita ſit. ¶Et de viſione quidem columbæ (ſi tam Ioannes q̃ alii
Euangeliſtæ ordinem rei geſtæ narrant) conſtat ꝙ prius fuit viſa à Ioanne q̃ à Chriſto: quia à
Ioanne ſcribitur viſa ante baptiſmum: quia qui miſit eum baptizare, dixit ei, ſuper quẽ videris
ſpiritum vt columbam. &c. & ipſe Ioannes in hoc cognouit primo perſonam Chriſti: quia neſ-
ciebat eum ſed ex columba cognouit. conſtat autem ꝙ cognouit ante baptiſmum, dicendo ego
à te debeo baptizari. Alii autem Euangeliſtæ ſcribunt baptizato Chriſto viſam columbam à E
Chriſto. Quocirca ſi alii Euangeliſtæ non narrant poſtea illud quod prius factum eſt (quia
Ioãnes ordinẽ hiſtoriæ magis ſeruare videtur) iſta columbę apparitio prius viſa eſt à Ioanne
inſtante à Chriſto pro baptiſmo: & deinde ab ipſo Chriſto iam baptizato, Et vterq; vidit co-
lumbam ſecundum actum deſcendendi, & terminantis deſcenſum ad manendum ſuper caput
Chriſti. Et quum omnes Euãgeliſtæ vtantur dictione ſimilitudinaria (ſicut, tanq̃, quaſi, ſeu ſpe-
cie columbæ) ſignificatur ꝙ non fuit columba ſed ſimilitudo columbæ: ſicut quũ apparuit ſpi-

F rkus ſanctus ſuper apoſtolos in igneis lingus, non fuerunt veræ linguæ neque fuit verus ignis,
ſed ſimilitudo igneæ linguæ. Et quia euangelica hiſtoria ſpecificat eos qui viderunt colũbã fuiſ
ſe duos (ſcilicet Chriſtum & Ioannem) ideo intelligo ꝙ ipſi ſoli viderunt columbam. ℭA quib⁹
autem audita fuerit vox, incertum eſt. nam Marcus & Lucas dicunt vocem illam directam ad
Chriſtum tu es filius &c. Matthæus deſcribit illam in tertia perſona, hic eſt filius meus: neç
vtrumque ſed alterum tantum geſtum eſt. Et rationi conſentaneum eſt vt ſicut cœlum aper-
tum eſt ei (ſcilicet Chriſto) & ſpirituſſanctus deſcendit ſuper ipſum, ita vox patris directa quoque
ſit ad ipſum, tu es filius meus. Ita quod Matthæus ſenſum rei dictæ tacita directione vocis
ſcripſit, dicendo hic eſt filius meus, nam dicendo tu es ſignificatur etiam quod hic eſt filius
meus. &c. Suppoſito igitur quod vox ad Chriſtum directa eſt, certam eſt quod ab ipſo ſit au-
dita. & rationabile eſt quod à Ioanne. & à multis: differenter tamen. quia à Ioanne audita &
intellecta: ab alii autem audita quamuis non intellecta. niſi forte à quibuſdam perfectioris vitæ.
G Quemadmodum vox de cœlo dicens, & clarificaui & clarificabo. Ioan. xii. à turba audita
eſt vt ſonus tonitrui, non vt vox ſignificans illa, clarificaui & clarificabo: ab aliis vt vox angeli-
ca, dicentibus, angelus locutus eſt ei. Et quamuis tam columba quam vox fuerit effectus to-
cius trinitatis, columba tamen erat ſolius ſpirituſſancti ſignum: & vox fuit ſolius patris vt lo-
quentis. Soli enim patri conuenit vere dicere Chriſto, tu es filius meus: ſeu de Chriſto, hic
eſt filius meus dilectus. ℭGeſta ſunt autem hæc tempore baptiſmi Chriſti, ad monſtrandum
officium Chriſti prædicantis & redimentis mundum. Ieſus ſiquidem vſque ad tempus ſui baptiſ
mi conuerſatus & habitus eſt ſicut vnus de populo: à tempore autem baptiſmi incœpit exequi
officium pro quo venerat. Propter quod Petrus Apoſtolus Act. i. dixit. oportet vt ex his vi-
ris qui nobiſcum conuerſati ſunt toto tempore quo ingreſſus & egreſſus fuit inter nos domi-
nus Ieſus incipiens à baptiſmo Ioannis vſque in diem quo aſſumptus eſt ad nobis, teſtem &c.
Vbi claret pater officium Chriſti inchoaſſe à baptiſmo Ioannis. Quia itaque baptiſmus Chri-
H ſti initium erat officii Chriſti. ideo exordium tanti officii conſecratum eſt tot myſteriis. ℭEt
ſingula vtcunque tangendo, nunc cœlũ apertũ eſt Chriſto, quia officium eius aperturum erat
cœlum. tunc apertum eſt illi cœlum, quia tunc officio ſuo manifeſtaturus erat ſecreta cœleſtia
& ſpecialiter myſterium ſacræ trinitatis: quę tunc primum apparuit nominibus propriis
patris, filii & ſpirituſſancti. Tunc ſpiritus venit ſuper ipſum in ſpecie columbæ, quia tunc in-
choabat officium ſuum ſpiritu animalis mundi volantis non longe à terra, ſua conuerſatione
(nam venit filius hominis manducans & bibens, mundus ab omni peccato, cœleſtibus operib⁹)
nec ſolum volantis ſed manſueti, ſine armis extra, ſine felle intus. diſcite inquit à me quia mi-
tis ſum & humilis corde. & Ioanni ac Iacobo: dicentibus, vis dicamus vt ignis de cœlo conſu
mat eos, reſpondit neſcitis cuius ſpiritus filii eſtis. venit enim in ſpiritu manſuetudinis vſque ad
mortem. nec ſolum tam manſueti ſed fœcundiſſimi: quia futuri ſeculi veniebat, vniuerſo
mundo vtiliſſimus, Tunc vox de cœlo intonuit, tu es filius meus: quia tunc officio ſuo Chriſtus
I manifeſtaturus (vt dictum eſt) erat mundo myſterium trinitatis in propriis nominibus. vnde
& ipſe ait, pater manifeſtaui nomen tuum hominibus. nomen inquam non qua deus ſed quo
pater diceris. propterea enim dixit. tu es ſeu hic eſt, filius meus, non adoptiuus ſed naturalis, cõ
ſubſtantialis, dilectus, vere ſupra omnia dilectus. Et quia per pronomen tu ſeu hic, demonſtra
tur ille homo qui vocatur Ieſus, ideo in his verbis non ſolum aperitur myſterium filii, & con-
ſequenter patris, & conſequenter generationis qua pater genuit filium ſed myſterium incar-
nationis: quoniam: ille homo demonſtratur filius dei homo (quod eſt verbum caro) qui di
lectus eſt ſecundum deitatem & ſecundum humanitatem ſupra reliquas creaturas. Et eadem
K ratione ſubditur. ℭIN quo mihi complacui.) In textu tamen Græco non habetur prono-
men mihi, ſed in quo complacui. quia tunc officium Chriſti erat ad exequendum & manifeſtã
dam complacentiam diuinam in ipſo, ad redimendum, reconciliandum & renouandum mun
dum, & inſtaurandum omnia quæ in cœlis & in terris ſunt. Hæc eſt ad literam ratio aperti
L cœli & columbæ & vocis in Chriſti baptiſmo. Et præter hoc ratio columbæ fuit vt perſona
Chriſti quæ Ioanni erat ignota, cognoſceretur à Ioanne. Et nihilominus ſignificant hæc ba-
ptiſmum Chriſti quem tunc contractu ſuę carnis conſecrabat, conferre cœlum apertum, &
in fide ſanctæ trinitatis conferri (ita quod hic opere monſtratum eſt quod poſtea verbis à do-
mino explicatum eſt, baptizantes eos in nomine patris & filii & ſpirituſſancti) & efficere ex
filiis hominum filios dei. Hæc tamen ad miſtycum videntur potius ſpectare ſenſum quam
literalem.

CAPVT. IIII

TVNC.) ſtatim poſtq̃ baptizatus eſt. ¶Ieſus ductus eſt.) Effectum ſpiritusſancti A
perſpice. non fuit velut ſola humana vtens ratione: ſed ductus eſt à ſpirituſancto, in-
ſpirante, regente & agente ipſum. ¶In deſertum.) Secundum hiſtoriam ſcribitur
locus ad vacandum operibus profitentium pœnitentiam, vitam ſolitariam, vitam con-
templatiuam in ieiuniis & orationibus. ¶A ſpiritu, vt tentaretur a diabolo.) Coniunctio
vt non ſolum tenetur conſecutiue (quia locum deſerti ſecutura erat tentatio) ſed etiam cauſa-
liter: quia ſicut ad hoc venit vt pateretur: ita ad hoc fuit voluntarius in deſertum vt tentaretur.
nam nec pati nec tentari malum eſt, ſed vtrunq; pro nobis ſponte ſubiit. & ſicut Hieruſalem
elegit pro loco paſsionis, ita deſertũ elegit pro loco tẽtationis. Eſt nihilominus deſertus locus,
aptus tentationi. tum ex genere vitæ ſpiritualis quæ in deſerto ducitur, tum ex ſolitudine. nam
dæmon ſpirituales viros maxime nititur tentare, & ſolitariis inſidiatur: vtpote quibus velut
ſubacto mundo & carne, contra ſolos dæmones pugna reſtat. ¶Significanter autem Chri- B
ſtus poſt baptiſmum deſertum ieiunii, orationis & tentationis petit, non ſolum vt ſua actione
exemplum præbeat nobis quid agendum eſt poſt profeſsionem Chriſtianæ vitæ, ſed vt præ-
ludia ſuæ prædicationis exerceat in huiuſmodi. propterea enim Euangeliſta dicit tunc. ¶Et
quum ieiunaſſet.) Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonum (quum ſit priuatio alimenti)
ſed pro tanto eſt bonũ, pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ vocatur abſtinentia. ¶Qua-
draginta diebus & quadraginta noctibus.) Quantitas tanta ieiunii excedit rationem virtutis
moralis ſecundum humanam rationem: quia diſſonat à ratione recta humana vt homo eligat
ieiunium intolerabile naturaliter homini. Sed fuit hoc ieiunium moderatum diſpoſitione
diuina. decuit enim vt Chriſtus in ieiunii opere aſsimilaretur excellentibus prophetis Moyſi
& Heliæ, quorum vterq; ieiunauit ſpatio. xl. dierum & noctium: & vno tanto ieiunio vniuer-
ſam Ioannis Baptiſtæ abſtinentiam ſuperaret. Nec eligit extendere plus ieiunium, ne in du-
bium verteret veram ſe habere carnem, Miraculoſum autem proculdubio fuit & in Chriſto
& in Moyſe & Helia tantum ieiunium: & non vt imitandum ſed admirandum proponitur
mundo. ¶Poſtea eſuriit.) Affirmat Euangeliſta Ieſum poſt ieiunium dierum ac noctium C
quadraginta eſuriiſſe: vt vnde occaſionem tentandi diabolus ſumpſit deſcribat. Sed an infra
tempus illorum quadraginta dierum eſurierit vel non eſurierit, nihil dicit. Si interim non
eſuriit, multiplicantur miracula. nam miraculo ieiunii dierum quadraginta adiungitur mira-
culum quod tanto tempore ſeruatum ſit Ieſu corpus abſq; indigentia alimẽti. eſuries ſiquidem
eſt naturalis appetitus alimenti ſicci, animalium quando indigent alimento ſicco: ſicut ſitis eſt
appetitus alimenti humidi. Et quod magis vrget, adiungitur implicite q; Ieſus ex tanto ie-
iunio non eſt afflictus ſecundum corpus: quia non affligitur corpus ex ieiunio donec deduca-
tur ad hoc q; indigeat alimento, eſuriat & careat alimento: vt experientia teſtatur. Quocirca
ſi Ieſus intra tempus quadraginta dierum non eſuriit, conſequens eſt quod non indiguerit ali-
mento, & q; non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. Si interim quoque eſuriit, cur diabolus non D
interim tentauit, cur Euangeliſta appoſuit aduerbium poſtea eſuriit? ¶Solutio eſt quod Ie-
ſus ex ieiunio illo afflictus eſt ſecundum corpus, indigente corpore eius alimento, ſed non eſt
tantum afflictus quantum vis tanti ieiunii naturaliter nata erat affligere, quia nata erat peri-
mere, ſed vſq; ad certum terminum rationi conſentaneum: vt rationabile ſcilicet ſeruaretur
obſequium illius ieiunii. oportet enim corporis hoſtiam eſſe rationabilem cultum: vt Apoſto-
lus teſtatur ad Rom. xii. Et eadem diuina diſpoſitione qua miraculoſe ſeruatum eſt corpus in
tanto ieiunio, retentus eſt appetitus animalis ab actu eſuriendi & ſitiendi. Moderauit itaq; diui-
na diſpoſitio afflictionem & indigentiam alimenti. Retinuit autem appetitum animalem ab
actu eſuriendi & ſitiendi ſicut etiam retinuit ignem ab actu comburendi tres pueros in cami-
no ignis. Et ideo Euangeliſta dixit poſt ea eſuriit, ideo diabolus non prius tentauit: ſed vbi E
eſurientem vidit ac carentem cibo, occaſionem opportunam tentandi nactus eſt. ¶Et acce-
dens tentator.) In humana ſpecie diabolum adueniſſe ſignificatur: dicendo & accedens ten-
tator. accedere enim progreſsiuus motus eſt. Conuinciturque ex hoc quod vniuerſa que de-
ſcribitur tentatio, foris fuit, non intus. nam integram perfectionem Ieſu dedecebat habere in-
tra cogitationes aut phantaſiæ vel ſenſus motus, aduerſus ſpiritum: exteriores autem ſuaſiones
ad malum, audire non dedecuit, vt illas vinceret.

¶Tentatoris autem officium recolito eſſe non ſolum explorare ad ſciendum ſeu experien-
dum, ſed etiam conari ad efficiendum. Sic enim Alcimiſtæ tentant ad efficiendum aurum:
& opifices ad faciendum ſtatuam aliquam ex tali lapide. Sic diabolus tentat ad efficiendum

nullo viſus eſt ſimili aduerbio aut coniunctione denotante ordinem rei geſtæ ſicut Matthæus.
¶In montem excelſum valde.) Neſcitur quis fuerit iſte mons.& ſimiliter quantum tempo- A
ris intercеſſerit a ſecunda in tertiam tentationem. ¶Et oſtendit ei omnia regna mundi
& gloriam eorum. Præſentis temporis eſt oſtendit.monſtrando digito ſitus climatum & re-
gnorum(ideo enim duxit ipſum in montem excelſum valde vt inde poſſet monſtrare) & de-
ſcribendo gloriam eorum. ¶Et dixit.pro,& dicit ei· Hæc omnia tibi dabo ſi cadens adó
raueris me.)Græca dictio participium eſt actiuum præterimm,quo latina lingua caret.Ita quod
ſenſus eſt.Si cecideris & adoraueris me,ſi à teipſo proſtratus adoraueris me. ¶Diſsimilis
valde & hæc tentatio præcedentibus.nam priores fuerunt exploratiuæ,ſi filius dei es.&c. hæc
autem eſt non ad ſciendum ſi filius dei eſt, ſed ad expertendum ſi poteſt allici ad adorandum
ipſum dæmonem,Vnde colligitur quòd in hac tentatione diabolus in humana ſpecie loquens
manifeſtauit ſe eſſe principem mundi huius, & poſſe diſponere de regnis mundi huius. quod
præſumptuoſe ac mendaciter dicit. ¶Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id
quod ſonat:quoniam non eſt veriſimile vt diabolus virum tantæ perfectionis quantam vide-
bat in Ieſu,quem nunquam potuit trahere ad minimum peccatum veniale,duxerit tentandum B
ad tam magnum ſcelus adorandi dæmonem,credendo aut ſuſpicando quod forte conſentiet.ſci
uit enim quòd nemo repente fit ſummus tam in bono quam in malo,ſed paulatim progredi-
tur hominis animus ad ſummum bonorum ſiue malorum. Sed intelligo quòd occultiore arte
tentationem hanc intulerit ad explorandum ſi filius dei eſſet.Conſiderans enim tentator prio
res conatus à ſuggeſtione ſi filius dei es,fuiſſe vanos,cogitauit occulte idem explorare,tentan-
do de ſupremo crimini vt.ſ.ſe adoraret:vt vel ſic prouocaret Ieſum ad increpandum tentato-
rem & dicendo.ego à te debeo adorari, & tu tam inſanis vt petas adorari a me.& ſic exploraſ-
ſet ipſum eſſe filium dei. Sed fefellit eum opinio ſua. ¶Tunc dicit ei Ieſus vade.pro,abi.)Et
deeſt poſt me.Legendum eſt,abi poſt me.Satana.)Quia diabolus manifeſtauerat ſe eſſe princi-
pem mundi,ideo Ieſus non reſpondet illi ſicut homini,vt prius,ſed expellit eum.Satan Hebrea
dictio eſt:latine dicitur aduerſarius.& nominauit eum Chriſtus ab officio & actu aduerſandi
hominis ſaluti. ¶Aduerte pro literali ſenſu quòd bis legimus Ieſum vſum hac increpatione C
vade poſt me Satana. Semel expellendo diabolum tentantem:vt iam Matthæus hic q̃ Lucas.
iiii.ſcribit.& ſemel reprehendendo Petrum:vt patet Matth.xvi. Et non eſt ſenſus vade poſt
me,hoc eſt ſequere me à tergo:ſed quia Satan apud Hebræos ſonat aduerſantem,non qualiter-
cunque ſed velut obſiſtendo coram ante faciem,ideo alludendo ad vocabulum eiicitur ad ſitum
à tergo,in quo non poſsit exercere officium aduerſandi obſiſtendo. Hic eſt ſenſus literalis:qui
vt patet eſt ſenſus ſimilitudinarius.ſumptus.ſ.à ſimilitudine corporalium ſitum ſeu poſitionũ
Et ſignificat ad literam ſecundum ſenſum intentum,abi illo vnde non poſsis aduerſari.Ita quod
non ſolum eiicitur ab actu aduerſandi & à ſitu idoneo ad aduerſandum, ſed emittitur ad ſitum
contrarium vbi nec poſsit officium aduerſandi exercere quod eſt totaliter eiicere aduerſarium.
Ac ſi dixiſſet abi totaliter à me aduerſarie. ¶Scriptum eſt enim.Deute.vi.dominum deum
tuum adorabis,& illi ſoli ſeruies.)Nec ex hac reſponſione potuit diabolus aliquid habere quod
Ieſus eſſet filius dei: quoniam ex communibus Ieſus illum ſuperauit, tacitis iis quæ ei propria D
erant. ¶Tunc reliquit.pro,relinquit.eum diabolus.)Conſummata vniuerſa tentatione reli
quit eum (vt Lucas explicat) ad tempus ceſſans à tentatione. ¶Et ecce angeli acceſſerunt,
& miniſtrabant ei.) Inducuntur angeli miniſtrantes ad teſtificandum illius excellentiam ſu-
pra angelos.ideo nanque non vnus angelus,qui ſufficeret ad cibandum vnum hominem,ſed an
geli in numero plurali deſcribuntur,non prouidentes ſed miniſtrantes famulatum exhibendo.
Vt quod diabolus tot tentationibus explorare nequiuit,confuſus ac inuitus videat in angelorũ
miniſterio:non ad portandum mittentem ſe deorſum (quod ipſe nequiſierat) ſed ad oppor-
tuna ſeruitia,quod ipſe non quæſierat.Decuit enim vt dominus Ieſus manifeſtaret ſe filium dei
quando & quomodo ipſe Ieſus diſpoſuit,& non quando & quomodo diabolus requirebat.
Verumtamen per hoc diabolus non certificabatur quod Ieſus eſſet Meſias:quia non penetrabat
miniſterium hoc eſſe veræ ſubiectionis angelorum ad Ieſum.videbat quod miniſtrabant, ſed E
non quod vt ſerui. ¶Quum autem audiſſet Ieſus quod Ioannes traditus eſſet,ſeceſsit in Ga-
lilæam.) Omnia Ieſu geſta poſt ieiunium vſque ad carcerem Ioannis(quæ Ioannes Euangeliſta
narrat vſque ad quartum capitulum integrum incluſiue)tacet Matthæus,tranſiens à ieiunio ad
auditum Ioannis carcerem. Et cura fuit Euangeliſtæ vt hoc explicaret:ne falleremur putan-
tes illa quæ ſcripturus erat geſta eſſe ſtatim poſt ieiunium : quum tamen conſtet interceſſiſſe
pluſquam annum:ut in euangelio Ioannis declarabitur.¶Igitur quum Ieſus in Iudæa conſtitu-

F tus audiſſet traditum à Iudæis Ioannem in manus Herodis. q̄uis enim hoc non conſtet, hæc ta
men Matthæi verba innuunt hoc. Quorſum nanque Euangeliſta narrat auditam traditionem
Ioannis fuiſſe rationem quod Ieſus ſeceſſerit in Galilæam, niſi quia Iudæa in culpa traditionis
fuit:& propterea relinquenda tunc fuit à Ieſu. Ex hoc enim quod in Galilæam ſeceſſit, appa-
ret quod non fugiebat Herodem, qui erat tetrarcha Galilææ. Et ſimiliter hinc apparet quod à
Iudæa ſeceſsit in Galilæam: quum nullus Euangeliſta narret alibi eum fuiſſe. & conſequenter
quod à Iudæa traditus fuit Ioannes ¶Cauſa autem quare Ioanues traditus fuerit Herodi
à Iudæis, in promptu eſt illa qua dicit Ioſephus Ioannem ab Herode captum ſcilicet quia ad Io-
anuem concurſus erat populi . Rationi nanque conſentaneum eſt quod Iudæi videntes populũ
G concurrere ad Ioannem & hoc in Iudæa, timuerunt nouitatem aliquam offenſiuam Romano-
rum, ſicut timuerunt poſtea ex concurſu ad Ieſum:& propterea caute tradiderunt ipſum car-
ceri trudendum ab Herode, cui huiuſmodi concurſus diſplicebat: vt Ioſephus dicit. Nec cauſa
iſta contrariatur cauſæ recitatæ ab euangeliſtis: quia. ſ. Ioannes arguebat Herodem. poteſt enim
ex vtraque cauſa proueniſſe effectus carceris. ¶Et relicta. (quo ad habitandum. ¶Ciuitate Na
zareth.) Non intelligo quod hoc tertio reditu in Galilæam venerit prius in Nazareth, & ibi le
gerit Eſaiam (quod Luc. refert) & poſtea tanquam eiectus venerit ad habitandum in Capharnaũ:
quia geſta illa in Nazareth, præſupponunt multa facta à Ieſu miracula in Capharnaum : dicen
tibus tunc Nazareis. quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Sed in-
telligo quod poſt Ioannis carcerem, ante illa geſta in Nazareth Ieſus qui ſolitus erat habitare in
Nazarth relicta ciuitate ſua quo habitandi officium elegit habitare in Capharnaum.
¶Venit. (Præteriti eſt temporis. ¶Et habitauit in ciuitate Capharnaum.) Superfluit ciui
H tate. ¶Maritima.) Nazareth aiunt iuxta montem Tabor eſſe, non maritimam: Capernaum
autem (corrupto vocabulo Capharnaum) maritimam eſſe aiunt. Et hanc differentiam deſcri-
pſiſſe videtur Matthæus addens maritima: iuxta. ſ. mare Galilææ: hoc eſt lacum qui Hebræa
conſuetudine mare appellatur. ¶In finibus Zabulon & Neptalim.) Non ſuffecit deſcri-
ptio loci à naturali ſitu, ſed adiuncta eſt deſcriptio à ſortibus tribuum Zabulon & Neptalim:
vt adiungeretur conſonantia prophetiæ . ¶Vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam
prophetam. Terrra Zabulon & terra Neptalim via maris. pro, viam marii, trans Iordanem
Galilææ. pro, Galilæa, gẽtium. Intellige adimpleretur ſecundum myſticum ſenſum: quoni-
am ad literam Eſaias in fine octaui & principio noni capituli vnde afferuutur ſubiecta ver-
ba, dicit ſecundum textum Hebræum quod non erit obſcuratio ſicut fuit primo tempore ab
alleuiatore terrę Zabulon & Neptalim, & nouiſsimo ab aggrauatore viæ maris trans Iorda-
nem. &c. ſed populus qui ambulabat. &c. Quod adimpletum eſt quum angelus domini per-
cuſsit. clxxxv. milia. vnde & ibi affertur ſimilitudo, ſicut in die Madiam : victoria. ſ. omnibus
I Iudæis viuis & ſanis. Et ad hoc inſinuandum truncauit Euangeliſta verba Eſaiæ, citans ſenſum
ſumptum. ſ. quod terra zabulon & terra Neptalim ac via maris trans Iordanem, appoſitiue eſ-
ſet populus qui ſedebat in tenebris, &c.
¶Et vocatur hic trans Iordanem reſpectu Moab & montis Hermon & Baſan. Ita quod illa
regio vbi locatæ ſunt duæ tribus & dimidia à Moyſe, inuenitur hic cis Iordanem: Hierico au-
tem , Hieruſalem. &c. trans Iordanem. nam conſtat Galilæam eſſe in terra quam mortuo
Moyſe Ioſue tranſito Iordane cum filiis Iſrael acquiſiuit. Et hæc oportuit hic notare : quia
aliter intelligeretur trans Iordanem repectu Hieruſalem. intelligitur enim terra vbi eſt mons
Hermon & Baſan & Moab. &c. ¶P O P V L V S qui ambulabat. pro, ſedebat, in tene-
bris, vidit lucem magnam:& ſedentibus in regione vmbræ mortis. pro, in regione & vmbra
mortis velut veſtigium & mortis. Et proprie ſignificat terrores & horrores mortis. hi enim
non ſunt mors ſed mortis vmbra. Illi nanque qui ſunt in continuis timoribus mortis & tor
mentorum ſunt in vmbra mortis corporis. & per metaphoram transfertur ad mortem ani-
mæ. & internæ animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata ſunt) vocantur hic ad literam
K vmbra mortis. Tanquàm mors ipſa ſit æterna damnatio, quia ſine ſpe vitæ anima mor-
tua eſt . & ne intelligeres tenebras faciles aut ſine periculo , explicauit quales eſſent ſcilicet
vmbra mortis. ¶E X I N D E cœpit I E S V S prædicare.) Tempus ac locum vnde
cœpit I E S V S publica prædicatione populum docere ſignificatur i tempus quidem poſt
Ioannis carcerem, locum vero Galilæam. non quod prius IESVS baptizatus ſiluerit (quum
Hieroſolymis & in ciuitate Sichar & in terra Iuda docuerit, diſcipuloſque habuerit) ſed quia
tempore illo. ſ. inter ſuum baptiſmum ſeu ieiunium & carcerem Ioannis, prædicante Ioanne

Ieſus

Ieſus doctoris potius q̃ prædicatoris exercuit officium : docens non occulte ſed palam multos A
& miracula faciens: vt Ioannes Euangeliſta teſtatur. ſed vbi Ioannes carceri addictus eſt cœpit
Ieſus in Galilęa publici prædicatoris officio vti, diſcurrendo ad prædicandum ad ciuitates &
villas.&c. ¶Decuit autem vt prædicante Ioanne non prædicaret Chriſtus:ne concurrere
viderentur,ſed Ioannes prædicans mitteret auditores ad Chriſtum doctorem.vt ſic inciperent
guſtare verba Ieſu Chriſti. Teſtantur autem etiam principes ſacerdotum coram Pilato quod
Ieſus cœpit prædicare à Galilæa.dicendo commouit populum per vniuerſam Iudæam, inci-
piens à Galilæa vſque huc.Luc.xxiii. ¶Et dicere. Pœnitentiam agite appropinquabit.pro,
appropinquauit,enim regnum cælorum.) Expoſita ſunt hæc ſuperius, Sed aduerte quod Ie
ſus ab eandem materia inchoat prædicationem ſuam à qua incœperat Ioannes.tum quia Ioan-
nes præparatorie,Ieſus vero perfectiue hanc materiam prædicabat.tum ad confirmandum prę
dicationem Ioannis.tum ad exemplum noſtrum, vt non dedignemur inchoata ab aliis etiam
minoribus bona proſequi. ¶Ambulens autem Ieſus iuxta mare Galilææ,vidit duos fratres
(Simonem qui vocatur Petrus,& Andream fratrem eius) mittentes rete in mare. (erant enim
piſcatores.) Hæc petri vocatio quod non ſit illamet quæ ſcribitur Luc.v. patet ex eo quod In B
hac Ieſus ambulans iuxta mare vocat, in illa Ieſus erat in naui : in hac Petrus & Andreas erant
mittentes rete in mare quando vocantur, in illa iam comprehenderant piſcium multitudinem
Quæ autem harum vocationum fuerit prior ,ibi tractabitur. ¶Et ait illis.venite poſt me.)
Vocantur ergo ad diſcipulatum,non qualencunque ſed ſequelæ etiã corporalis. Fuerunt enim
multi Ieſu diſcipuli qui non corporea ſocietate comitabantur illum.vt patet de Nicodemo &
Ioſeph ab Arimathia . Immo omnes credentes in Ieſum erant diſcipuli Chriſti: vt patet in
Actis apoſtolorum : & ex verbis Iudæorum dicentium cæco nato : tu diſcipulus eius ſis. ¶Et
faciam vos fieri piſcatores hominum.) Superfluit fieri. Apta magnaque promiſſio, ſed verita
tis plena:vt experientia comprobauit. ¶Ait illi continuo relictis retibus.) Non dicit relictis
omnibus.Deſcribitur enim non abdicatio proprietatis rerum, ſed promptitudo obedientiæ:
quod quamuis iacerent retia in mare ad piſcandum quia piſcatores erãt,nihilominus relinque-
runt retia.¶Secuti ſunt eum.) Animo & greſſu corporeo.non ita quin poſtea quandoque piſca C
tioni vacauerint:quum incumberet illis cura domus, nec haberent vnde ſuis prouiderent de
victu niſi de piſcatione,commune eſt enim piſcatoribus alere ſe & ſuos ex piſcatione. In cuius
ſignum etiam poſt reſurrectionem domini Petrus vacabat piſcationi. ¶Et procedens inde,
vidit alios duos fratres(Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius)in naui cum Zebedæo pa-
tre eorum:reficientes retia ſua:& vocauit eos.) Simili vocatione(ſcilicet ad diſcipulatum & ſe-
quelam corpoream)vocantur Iacobus & Ioannes. ¶Nec eſt mirandum quod iſti & illi ſta-
tim ſecuti fuerint Ieſum:quia interiori operatione Ieſus mouebat(motione non inuitatoria ſed
efficaci corda eorum ad relinquendum omnia & ſequendum ipſum. Tali enim attractioni in-
terni ſpiritus nullus vnquam reſtitit,nullus etiam reſiſtet vnquam:quia efficit voluntarium ſe-
ctatorem operarium martyrem.&c.¶Illi autem ſtatim relictis retibus & patre,ſecuti ſunt eũ.)
Et ſimiliter non dicitur hic relictis omnibus, ſed relictis retibus & patre:ad commendandam
promptam ſequelam. Ad huc enim& Petrus habebat domum & nauim:& iſti retia ſua quæ pa D
ternæ curæ relinquerunt,non dicuntur à ſe abdicaſſe ſed reliquiſſe patri. ¶Et circumibat
Ieſus totam Galilæam.) Non ſolum vocat ad diſcipulatum aliquos, ſed officium prædicationis
omnibus impendit:non in vno manebat loco quo omnes conuenirent,ſed ipſe circumibat abũ
dantiore charitate totam,non partem Galilææ. ¶Docens in ſynagogis eorum, & prædicans
euangelium regni,& ſanans omnem langorem.pro,omnem morbum, & omnem infirmita-
tem in populo.) Tria exercet.docet inſtruendo ea quæ morum,quæ legis quæ religionis & iu
ſtitiæ ſunt.annunciat euangelium,bonum nuncium,regni cæleſtis,non regni terreni.Hęc enim
duo ſunt officia veri prædicatoris cæleſtis, Annunciare quæ regni cælorum ſunt ſine doctrina,
tanquam fabuloſum habetur:docere quæ ad perfectionem vitæ moralis ſpectant abſque annũ-
ciatione fidei,ſpei ac charitatis cæleſtis regni,inſufficiens ac inutile eſt ad ſalutẽ æternam:& ideo
vtrunque Ieſus exercuit.Et adiungit tertium.ſ.ſanare miraculoſe.vt inciperet manifeſtare ſe eſſe E
Meſſiam . ¶Et doctrinæ quidem locus ſynagoga (hoc eſt publicus) ad opus tale deputata
deſcribitur. Sanationis vero opus omnis morbus omniſque languor dicitur (vt nulla egritu
do exempta intelligatur)non in aliqua domo ſed in populo quocunque totius Galilææ. ¶Vbi
aduerte quod dictio græca interpretata infirmitatem,proprie ſonaret molliciem:quę apud nos
non eſt nomen ægritudinis & propterea infirmitatis nomine (quo valitudo corporis minus
firma ſignificatur)interpretata eſt.molle enim cedit ſicut & infirmum. ¶Et abiit opinio.pro,

auditus,eius in totam Syriam.)Effectus doctrinæ,prædicationis & miraculorum in ſanationi-
F bus,deſcribitur fama Ieſu in tota Syria,cuius pars eſt Galilæa,¶ET obtulerunt ei omnes male
habentes variis languoribus.pro,morbis,& tormentis.pro,cruciatibus :comprehenſos : & qui
dæmonia habebant.pro,dæmoniacos,& lunaticos& paralyticos)Effectus famæ fuit quod audi-
ta tantæ nouæ gratiæ fama,offerebant Ieſu omnes male habentes variis languoribus febrium,&
tormentis:hoc eſt afflictionibus ſeu cruciatibus dolorum ſenſibilium,vt podagrarum,illiorum
& ſimilium.& lunaticos,malum caducum patientes:& paralyticos, membrorum diſſolutione
quaſſatos. ¶Et curauit eos.) Non aliquem eorum ſed eos abſque exceptione aliqua.¶Et ſe-
cutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa,& decapoli,& de Hieroſolymis & de Iudæa & de trans
Iordanem.(¶Effectus doctrinæ euangelii,miraculorum & famæ,fuit quod ſecutæ ſunt Ieſum
turbæ multæ ex quinq; locis.vt intelligamus extenſionem effectus extra Galilæam : dum vltra
Galilęam exprimitur decapolis à numero denario ciuitatum regio nominata:& Hieroſolyma,
in qua prius fecerat multa ſigna paſcali tempore:& Iudæa,in qua baptizauerat:& de trans Iorda
nem reſpectu Hieruſalem & Iudæa hoc eſt,regione ſortis duarum tribuum & dimidiæ in terra
olim ſeon:& Og regum quos percuſsit Moyſes.

G

CAPVT. V.

VIDENS autem Ieſus turbas aſcendit in montem.) Occaſionem loci & tem-
poris & docendi diſcipulos deſcribit Matthæus.temporis quidem a viſis turbis:
loci autem ab aſcenſu in montem . Tempus ſiquidem congruum ad nouam
promulgendam legem , fuit quando iam turbæ multæ concurrenter non cre-
debantur ſed videbantur. Locus autem congruus fuit,non templum, non ci-
uitas, nó vallis,ſed mons ad promulgandam legem non Iudæis aut vni gen-
ti ſed mundo:legem autem tam excelſam vt nec mons ipſe ſufficiat ad illius celſitudinem com
mendandam. ¶Et quum ſediſſet.(corporali etiam ſitu ſedit:vt quies & auctoritas docen-
tis etiam ſic aperitur. ¶Acceſſerunt ad eum diſcipuli eius . Hinc apparet quod turbæ non
H aſcéderunt in montem cum Ieſu,ſed diſcipuli ſoli ſecuti eum fuerint in muntem:& quod eui
tandas pro tunc turbas,Ieſus aſcendit in montem docturus ſeorſum diſcipulos.nam ſi etiā tur
bæ fuiſſent ſecutæ,non dixiſſet Euangeliſta.& acceſſerunt ad eum diſcipuli eius:ſubdendo doce
bat eos,non eas. ¶Et aperiens os ſuum. Tum ad differentiam quod olim aperuit idem Ieſus
ora prophetarum.propterea enim modo dicitur quod proprium os aperuit. Tum ad differen-
tiam huius ſermonis à reliquis domini ſermonibus ſcriptis & ſcribendis à Matthæo:quia hic ſer
mo eſt velut lex euangelica,reliqui autem ſunt particulares monitiones. Ita quod lex euange
lica non traditur ſicut lex Moſaica:non ſolum quia illa per angelos & cum terroribus,hæc per-
ipſum Ieſum proprio ore & ſedendo,ſed etiam quia illa vni populo data fuit,& propterea toti
congregato populo Iſrael data eſt : hæc autem toti mundo datur. & propterea non populo
Iſrael congregato ſed diſcipulis docturis vniuerſum mundum promulgatur. Si enim popu-
lo Iſrael fieret promulgatio, putaretur quod lex euangelica illi populo eſſet propria ſicut fuit
lex Moſaica:ſed vbi promulgatio fit diſcipulis in vniuerſum mundum mittendis, aptiſsime
I interfuerunt perſonæ euangelicæ,legis promulgationi. ¶Docebat eos dicens.) Singula-
ris excellentia euangelicæ legis tangitur,quod eſt doctrina non eſt ligamen arbitrio aut volun-
tate humana quia ſic iubet princeps : ſed eſt doctrina vere bonorum & ſanctorum morum,
actionum,mentium,vniuerſæque vitæ..Perlege totum ſequentem ſermonem,& nihil in eo in-
uenies quod iuris ſit poſitiui : quod ſcilicet antequam ſtatuatur indifferens ſit. omnia enim &
ſingula ſunt ſecundum ſe bona vel mala. ¶BEATI pauperes ſpiritu.) In actionibus &
operationibus primum principium eſt finis: quia finis eſt agendi ratio & ex fine ratio actionis
& operis ſumitur. Et propterea Ieſus legem euangelicam inchoat à beatitudine ,quā cōſtat actio
num & laborū noſtrorum omnium finem eſſe:quādoquidem vt beati ſimus,agimus & patimur
omnes quicquid voluntarie agimus & patimur.¶Numerat autem nouem beatorum ſpecies:cō
K uenientes quidem in beatitudine ſed differentes in beatitudinis merito & gradu . Et ſeptem
quidem meritum conſiſtit in agere:duarum autem in voluntario pati. ¶Beati inquit, hic in
ſpe & in futuro in re (ſic intellige in omnibus nouem)pauperes ſpiritu. Non dicit pauperes
ſpiritus:manifeſte ſignificando paupertatem ſpiritus proprii , quam appellamus humilita-
tem cordis.ſed dicit,pauperes ſpiritu.Quod poteſt dupliciter intelligi ſeruata proprietate no-
minum.Primo vtranque dictionem in ſua integritate ſeruádo:hoc eſt,quod pauperes ſignificet
vere

vere pauperes:immo ſecundum textum græcum mendicos,qui à ſuis rebus ceciderũt in neceſ- A
ſitatem mendicandi. Ita quod ad literam appellat Ieſus beatos eos qui quum res haberent,ef-
fecti ſunt mendici,non fortuna,non violentia raptorum,non voluntate quacunq;, ſed ſpiritu
hoc eſt voluntate ſpirituali. Nec dicit beati pauperes ſeu mendici ſtatu,hoc eſt profeſsione
paupertatis (quales ſunt religioſi profitentes tria vota) ſed dicit pauperes ſeu mendici ſpiritu:
quoniam pauperes ſeu mendici ſtatu, multi ſunt qui nolunt ſibi aliquid deeſſe:ſtatum pauper-
tatis profitentur ſed ſpiritum paupertatis non habent , pauperes ſpiritu ſunt qui reliquerunt
omnia quæ habebant voluntate ſpirituali, & huiuſmodi inopia atq; reali indigentia volunt &
gaudent perſeuerare. timentes ſibi non à penuria ſed à ſufficientia rerum ne impediat profe-
ctum ſpiritualem, quales legimus multos ſanctos fuiſſe. Prædicauit Ieſus relinquenda om-
nia non ſolum affectu ſed effectu ad ſequendum ipſum ſi perfectio deſideratur . locat modò
iſtos perſeuerantes in hoc ſpiritu in primo beatorum loco dicendo beati pauperes ſpiritu . Et B
eſt hic ſenſus literalis ſecundum planum ſenſum textus ſeruans proprietatem vocabulorum ,
& congruens diſcipulis audientibus eorumq; capacitati, & conſonans nouitati legis euangeli-
cæ.Lex enim vetus ſufficiẽtiã opulẽtiamq; rerum temporalium in terra promiſsionis promit-
tebat:euangelica autem inchoat à voluntaria paupertate ad conſequendum regnum cælorum.
¶Alter ſenſus eſt vt paupertas diminuatur per ſpiritum:ſicut quum dicitur homo pictus ſeu ho
mo mortuus,diminuitur homo per pictum ſeu mortem:quia homo tam pictus quàm mortuus
non eſt homo. Ita ꝙ pauperes ſpiritu ſignificentur,non pauperes ſed habentes ſpiritum pau-
pertatis:& dictum ſit pauperes ſpiritu, non re. nam pauper ſpiritu & non re,non eſt pauper.
Et ſic beatificatur non paupertas ſed voluntas ſeu affectus paupertatis ſi& quando expediret:
Propinqua eſt expoſitio hæc ſenſui literali:& ad illum ſpectat reductiue. ¶Quoniam ipſo-
rum eſt regnum cælorum.) Ratio quare pauperes ſpiritu prædicantur beati, eſt quia ipſorum
eſt non opulentia ſed regnum (quod imcomparabiliter ſuperat omne paupertatis meritum)
regnum autem non terrarum ſed cælorum. Et non dicit erit,ſed eſt :quia ius habent regni cæ-
lorum,quamuis adhuc non adepti ſint illius poſſeſsionem,ſicut creati epiſcopi Mediolanenſis; C
iam eſt epiſcopatus medlolanenſis.q̃uis adhuc non habuerit poſſeſsionem.pauperes ſpiritu ſunt
beati,quia ipſorũ eſt regnum cælorum. Nec obſtat ſi cederent:quia ſicut perderent perfectio-
nem qua ſunt pauperes ſpiritu,ita ſimul perderent ſuum regnum cælorum. ¶Occurrit autem
hic triplex quæſtio. Prima eſt.cur potius beatificauit Ieſus ſanctum paupertatis vſum quàm
ſanctum vſum diuitiarum:quum tam paupertas quã diuitiæ ſine culpa, ſint, & abuſus tam pau-
pertatis quam diuitiarum in culpa ſit,& ſanctus vtriuſq; vſus ſit laudabilis. cur ergo potius di-
xit beati pauperes ſpiritu,q̃ beati diuites ſpiritu? ¶Secunda eſt. cur Ieſus paupertatem pre-
tulit ſufficientiæ quo ad beatitudinem:cum conſtet accommodatius organum ad beatitudinem
conſequendam eſſe non diuitias ſed ſufficientiam rerum temporalium quã indigentiã earum-
dem,quam paupertas ſignificat:quoniam indigẽtes neceſſariis,oportet vacare vt habeãt neceſſa-
ria & non poſſunt ſeipſos totos impendere ad ea q̃ ſunt beatitudinis.vnde & ſacri doctores dicũt
ꝙ ſpiritualia non poſſunt durare diu ſine temporalibus. ¶Tertia eſt.cur Ieſus mendicos ſpiri- D
tu dicat beatos:quũ ipſe totius perfectionis exemplar,nõ fuerit mendic⁹ ſecundum rei veritatẽ,
ſed potius dãs eleemoſynas mendicis:vt patet Ioan. xiii: quando putatum eſt ꝙ Ieſus iuſsiſſet
Iudæ habenti loculos vt egenis aliquid daret. Hinc enim clare habetur ꝙ ſe & ſuos non connu-
merabat inter mendicos. Et idem patet Ioã.iiii.quando diſcipuli ierant in ciuitatem nõ vt mẽdi
carent ſed emerent cibum,& in pluribus aliis Euãgelii locis idẽ habetur.¶Ad primã queſtionẽ
dicitur ꝙ Ieſus plus tractat q̃ differentiam inter vſum paupertatis & diuitiarum, nam beatificat
efficere ſeipſum pauperem ex ſpũali voluntate. Et hinc clare apparet differentia ꝙ non poteſt
dici: beati diuites ſpiritu ſicut poteſt dici beati pauperes ſpiritu:quia non ſubeſt ſpiritui fieri di-
uitem,ſed fieri pauperem.in poteſtate enim noſtra eſt abdicare à nobis res noſtras:nõ aũt acqui-
rere. Et per hanc beatitudinem nihilominus declarauit dominus ꝙ nullus eſt perfectior vſus
diuitiarum q̃ ſpirituali volũtate abdicare illas à ſeipſo. Quod alio in loco declarauit impleri dã- E
dõ illas pauperibus.¶Ad ſecundã queſtionem dicitur ꝙ licet ad beatitudinem naturalẽ preſen-
tis vitæ,organice cõcurrat ſufficientia rerum temporalium,ad beatitudinem tamen infuſam in
preſenti(quæ eſt quædam ſupernaturalis beatitudinis participatio)longe accommodatius orga-
num eſt paupertas volũtaria q̃ ſufficientia rerum tẽporaliũ.paupertas enim ex ſpiritu,letiſsima
eſt & expeditũ reddẽs hominẽ ab omni ſolicitudine:quoniã etiã certũ reddit hominẽ ꝙ de⁹ cu
ram ſui gerit.Ex hoc experiẽtia in multis viris ſanctis mõſtrauit.q̃uis impoſsibile aut difficilli-
mũ ſit collegiũ aliquod cõſtare ex omnibus hominibus tantę perfectionis.vnde dominus beati-

bb.v tudines

F tudines quæ ſunt perfectiones ſingulorum non perfectiones collegiorum tractat⁹hic.de colle-
giis enim apparet verificari ꝙ non poſſunt durare ſine temporalibus,propter muliorum mino
rem perfectionem.❡Ad tertiam quæſtionem,dicitur ꝙ Ieſus non fuit mendicus:quia nunq̃ le
gitur petiſſe niſi à Samaritana potum aquæ. quod conſtat non proprie eſſe mendicare: cum
hoc cuilibet maiori poſſit accidere:q̃uis alibi ſequendo alios,aliter ſcripſerim⁹.Sed fuit in pau-
pertate mendicorum:quia nihil oīno habuit proprium niſi veſtes,ex quo cœpit prædicare.& c.
iuxta illud,vulpes foueas habent & volucres cæli nidos,filius autem hominis non habet vbi re-
clinet caput ſuum. Viuebat autem non ex mendicans rebus,ſed ex oblatis à deuotis perſonis;
iuxta illud Ioā.xiii. Iudas loculos habebat,& ea quæ mittebantur portabat. Et clare dicitur
Luc.viii.quod mulieres miniſtrabant Chriſto diſcurrenti prędicādo,de facultatibus ſuis.❡Nec
hic beatificat mendicos vt nominantur ab actu mendicandi,ſed à paupertate mendicorum: ꝙ
ſcilicet non habent vnde viuant de ſuo, vnde nec apoſtolos inſtituit viuere ex mendicatis ſed
G ex oblatis. ❡Beati mites.) Scito in textu græco hanc beatitudinem tertio loco ſcribi:& eam
quæ apud Latinos eſt tertia(.ſ. beati qui lugent)ſcribi in hoc ſecundo loco. Latinorum au-
tem codicum ordine ſeruato prædicantur mites beati. Manſueti dicuntur qui paſsionibus irę
& non commouentur,& rectæ rationi illas ſubiectas tranquille retinent.Mites autem præſtanț
manſuetis:quoniam non ſolum à paſsionibus iræ longe ſunt,ſed placidos ac vtiles ſeipſos exhi-
bent etiam illis qui puniendi aut obiurgandi ſunt:& velut fructus arborum iam mites exhibent
ſe exterius ſuaues.vt merito mites tanquam poſſeſſores ſuimet beati dicantur. ❡Quoniam ipſi
poſsidebunt terram.pro,hęreditabunt terram.i.hæreditate accipient. Quod plus eſt q̃ poſside-
re.nam ſignificat poſsidere hæreditaria ſucceſsione.Dicendo enim accipient,ſignificat poſside-
bunt,& dicendo hæreditate,ſignificat ſucceſsionem hæreditariam. Et eſt ſermo non de terra
promiſsionis in veteri teſtamento promiſſa patribus & diſtributa per Ioſue, ſed de terra futura
mundi.propter quod dicitur in futuro,poſsidebunt ſeu hæreditate accipient. nam nec ipſe Ie-
H ſus qui dixit, diſcite à me quia mitis ſum) poſſedit in hac vita terram quamcunq;. Et vere
quum erunt hæredes dei cohæredes autem Chriſti, hæreditate acquirent mites terram:hoc eſt
orbem terræ futurum qui non commouebitur. ❡Accommodatur autem mitibus poſſeſsio
terræ:vt qui ſeipſos hic poſſiderunt,in futuro mundum poſsideant.Hæreditarie autem quia mi
tes tam familiares ſunt in hac vita deo vt iam ſint cum deo non velut ſerui aut amici ſed velut
arrogati in hæredes dei. ad hanc enim mitium prærogatiuam ſpectat ꝙ ideo dicuntur beati
quia hæreditario iure poſsidebunt terram viuentium. ❡Beati qui lugent.)Mira ſententia non
ſolum contra communem opinionem vt prima beatificans pauperes ſpiritu,ſed etiam ſapien-
tum & ſacris documentis aduerſa apparet.nulla ſiquidem vtilitas in triſtitia agnoſcitur. Eccle.
xxx.& propterea inhibita eſt triſtitia à priſcis patribus.Qua ergo nouitate modo dicitur beati
qui lugent?❡Sed ſciendum ꝙ luctus non ab animi triſtitia quæ paſsio eſt,ſed voluntaria actio-
ne ſimili operibus lugentium ſumitur in propoſito.non enim beatificantur triſtes,nec luctuo-
I ſum ſtatum tenentes(quales ſunt lugentes per menſem vel annum ſuos defunctos)ſed qui con-
ſiderantes præſentis vitæ mala ac pericula reſpectu cæleſtis patriæ, luctuoſam vitam ducunt:
iuxta declarationem Apoſtoli.ii.ad Cor.vi.quaſi triſtes,ſemper autem gaudentes. Tales enim
ſubactis paſsionibus tum triſtitię,tum præcipue delectationis ſenſibilis, aſſumunt voluntarie &
opera & affectus lugentium:propter mala non ſolum contraria ſed impedientia ſeu differentia
cæleſtem patriam. Beatitudo ſiquidem iſta reſpicit directe mala hæc:quoniam merita propria
luctus eſt malum. Vnde & apte ſubditur præmium.❡Quoniam ipſi conſolabuntur.)Conſola-
buntur,in paſsiua ſumitur ſignificatione pro conſolationem accipient. Interpres vſurpauit in
paſsiuum ſeu commune verbum cōſolari:quum apud grāmaticos in actiua tantum inueniatur
K ſignificatione.Senſus itaq; eſt,quoniam ipſi conſolatione afficientur. pro luctu enim recipient
in cæleſti patria conſolationem. ❡Beati qui eſuriunt& ſitiunt iuſtitiam.) Deſiderii huma-
ni perfectio) circa quam ſapientes mundi huius tantum laborarunt) vnico verbo maniſeſta-
tur:aperiendo quod iuſtitia eſt propria materia deſiderii perficiens adeo ipſum vt beatum red-
dat hominem, non quomodolibet deſiderantem iuſtitiam ſed tanq̃ eſurientem & ſitientem,
ita quod iuſtitia ſit animæ hominis tum cibus tum potus (& animus hominis appetat iuſtitiæ
cibum vt eſuriens,Iuſtitiæq; potum vt ſitiens.In quibus deſcribitur non ſolum magnitudo ſed
etiam præualentia appetitus. eſuries nāq; & ſitis prȩualent reliquis noſtris appetitionibus:im-
perii ſiquidē,gloriæ & reliquorū deſideria poſthabet eſuriens ac ſitiens.Et intendit ad literam
quod deſiderium iuſtitiæ reliquis deſideriis antepoſitum velut eſuries & ſitis, beat hominem,
Nec dicit beatos eſurientes & ſitientes facere aut dicere iuſtitiam (ſed ipſam iuſtitiam) hoc eſt

debitum,

d..um, exhiberi tam à ſe q̃ à quocunq;.iuſtitia enim debiti rationem ſupponit, & eſt debiti A
exhibitio . beatitudo ſiquidem hæc conſiſtit in ſummo ardentiq; deſiderio vt debitum deo
præcipue & cuiq; exhibeatur. ¶Quoniam ipſi ſaturabuntur.) Plena iuſtitia non eſt durante hoc mundi ſtatu: quandoquidem multæ iniuriæ deo & hominibus irrogantur impune hic.
Et propterea non hic ſed in futuro mundo ſaturabuntur. quando deus erit omnia in omnibus,
nihil remanebit inultum,nihil abſq; ſuo præmio. ¶Beati miſericordes.) Quemadmodum
iuſtitia debitum ita miſericordia gratiam reſpicit. Iſtis duabus virtutibus vniuerſa opera ad alterum perficiuntur. nam aut debitum aut gratuitum eſſe oportet quod alteri exhibendum eſt.
Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ & effectum ſecundum vires ad ſoluendos alienos defectus veluti dei imitatores(qui gratis omnia creauit, omnia conſeruat,omniumq; miſeretur) beati aſſeruntur ex futuro præmio. ¶Quoniam ipſi miſericordiam.)Non
hanc vel illam, non quoad hoc vel illud, ſed abſolute, omnimodam. ¶Conſequentur.) B
Quo ad omnia quæ ſunt animæ & corporis & exteriorum ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat. ¶Beati mundo corde.pro,mundi corde.) Quia primum principiũ
internum eſt vitalium operum noſtrorum,ideo cordis nomine voluntas quæ eſt primum principium internum humanorum operum ſignificatur.iuxta illud.de corde exeunt adulteria,furta.&c.Mundum itaq; cor munda eſt voluntas,mũdum eſt principiũ noſtrorũ operũ. Et ſi apud
Salomonem rariſsimum ſeu impoſsibile æſtimatũ eſt mũdaſſe cor(dicente ipſo prouer.xx.quis
poteſt dicere mũdum eſt cor meum)q̃ celſioris perfectionis eſt mundũ habere cor: valde enim
præſtat hoc munditiæ. In excelſo itaq; locantur merito pollentes corde mundo,non ſolum à
vitiis,peccatis,affectibus,paſsionibus,erroribus ac ignorantiis,ſed etiam ab impulſionibus quibuſcunq; internis.¶Quoniam ipſi deum videbunt.)Sublatis in hac vita omnibus animi impedimentis ad videndum deum per cordis munditiam cõuenientiſsimum præmiũ apponitur(quũ
etiã corporis impedimentum tolletur migrãdo ad patriam) videre deũ.Rationis ſiquidem ordo
habet vt qui ſtudio aſsiduo aſſecuti ſunt hic abſolutioné ab impedimẽtib[9] animum à diuina viſione quum liberati fuerint à corporis carcere,dei viſionem omnino expediti aſſequantur.¶Beati C
pacifici.) Non dicit beati pacem habentes,ſed facientes.Illud poſſet alieno ſtudio fieri,hoc autẽ
proprio opere fit.Pax tranquilitas eſt ordinis ac per hoc beati aſſeruntur qui faciunt tranquillitatem ordinis.Magnum eſt tollere omnis immunditiæ impedimẽta:ſed imperfectũ eſt niſi ſubtractis impedimentis apponatur trãquillus ordo in ſuis partib[9]:vt partes inferiores ſubditæ ſint ſuperioribus,& ſuperiores partes ſubditæ ſint deo,& vtrunq; cũ tranquillitate,abſq; pugna,abſq;
reluctatione. ¶Impoſsibilis apparet tanta perfectio:impoſsibilis tamen non eſt ſi domini verba conſiderẽtur.Nõ enim dicit beati qui fecerunt aut perficiẽtes pacẽ,ſed pacifici:hoc eſt facientes ſeu factores pacis.vbi nõ in facto eſſe ſed in fieri pax ſignificatur.Ita ꝙ beati prędicãtur quorum perfectio tãta eſt vt adeptis iã aliis perfectionib[9] nõ remaneat apud eos ſtudiũ aliud q̃ faciendi pacẽ,q̃ efficiẽdi tranquillitatẽ ordinis in ſeipſo & in aliis. tales enim ſunt vere pacifici,
ſunt vere factores pacis.¶Quoniam filii dei vocabũtur.)Si ordo propriũ dei opus etiã à philoſophis ſcribitur aptiſsime pacis promittitur filiatio dei.vt qui hic ſimillimi fuerũt deo in opere
faciendo tranquillitatem ordinis,in patria ad ſummã dei perducãtur ſimilitudinẽ:qua.ſ.fili[9] ſimilis eſt patri.¶Vocabuntur autẽ nõ falſo,ſed vere:ac per hoc filii dei erũt. Sed plus ſignificatur dicẽdo vocabũtur:quia ex eo ꝙ vere vocabũtur,ſignificatur ꝙ erũt:& ex eo ꝙ nõ ſolũ erũt
ſed vocabuntur,ſignificatur ꝙ cognoſcẽtur & nominabũtur ab aliis filii dei.quod plus eſt q̃ eſſe
filios dei.¶Beati qui perſecutionem.) Poſt beatitudines conſiſtentes in agere:ſubiunguntur
beatitudines conſiſtentes in pati.Perſecutionis nomine intellige quodcunq; malũ pœnæ.¶Patiuntur.)Dicit,non ſibiipſis inferunt:vt faciũt occidentes ſeipſos,quorum damnatio iuſta eſt.
¶Propter iuſtitiam.) Non propter crimina,non propter regna,imperia,& alia huiuſmodi
ſed propter hoc ꝙ faciunt quod debent,& multo magis propter hoc ꝙ ſupererogationis opera
efficiunt.¶Clauditur quoq; in hac cauſa(.ſ.propter iuſtitiam)laudabilis voluntas immo conſtantia patiendi:quia dum propter iuſtum facere patitur,tanta eſt voluntas iuſtitiæ vt poſt habeat pati,vt nõ curet pati vt maneat iuſtitia. Hæc beatitudo cõmunis eſt omnibus ob quãcunq; E
virtutẽ patiẽtibus.¶Nec propterea ꝙ non dixit propter caſtitatẽ,propter fortitudinẽ, ꝓpter
tẽperantiã aut quãcunq; aliã ſpecialẽ virtutẽ,ſed propter iuſtitiã qua homo iuſtus eſt & dicitur
in ſacra ſcriptura,qua vtroq; teſtamento iuſtus diſtinguitur contra ſubiectum cuicunq; mortali peccato:quia non eſt beatus qui propter caſtitatẽ perſecutionẽ etiã mortis patitur,ſi alias non
eſt iuſtus.& ſic de ſimilibus.Ad cõprehendendũ ergo vniuerſam animi integritatẽ dixit ꝓpter
iuſtitiam.¶Quoniã ipſorũ eſt regnum cœlorum.) Vna atq; eadẽ merces mõſtratur agentiũ &

patientium:

F paſientium:dum idem præmium repetitur inprincipio patientium quod fuit inprincipio aɀē-
tium. Et per omnia idem explicatur,non ꝙ habebunt ſed iam eorum eſt regnum cœlorum:
hic patiuntur, & patiendo acquirunt non fore ſed eſſe ſuum cœlorū regnum:q̄uis poſſeſsio il-
lius futura ſit. ℭEt conſidera ꝙ non poteſt perſecutio aufferre patientibus,tot talia & tanta quot
qualia & quanta ſert ſecum regnum cœlorum.non enim ſunt condignæ paſsiones huius tem-
poris ad ſuperuenturam gloriam. ℭBeati eſtis quum maledixerint.pro,opprobrauerint vobis
homines & perſecuti vos fuerint.) Secunda patiendi beatitudo(quæ & vltima inter beatitudi-
nes eſt)ad finem incarnati verbi ſpecta.reliquę nāq; deū ac diuina reſpiciūt abſolute: hęc ſola
myſterio incarnati verbi propria eſt. Suprema itaq; perfectio noſtræ in Ieſum Chriſtum fi-
dei eſt pati propter ipſum. ℭNouitas autē huius beatitudinis ſignificatur per hoc ꝙ reliquis in
tertia perſona deſcriptis hæc ſola in ſecunda perſona promulgatur ad ipſius nouiter incarnati
verbi diſcipulos:dicendo beati eſtis quum opprobrauerint. Non vnico nomine paſsiones cō-
G plectitur vt in præcedenti beatitudine,ſed triplici explicat gradu: vt multitudinem paſsionum
futuram explicet.tum verbo opprobrauerint.tū opere,& perſecuti vos fuerint. ℭEt dixerint
omne malum.) Deeſt. ℭVerbum,aduerſus vos,mentientes.) Declarat opprobrauerint:q.ſ.
non veritate vitiorum aut peccatorum noſtrorum exigente,ſed falſo, ſed mentiendo dixerint
omne malum aduerſus vos. ℭPropter me.) Ad vtrumq; refertur hæc cauſa.ſ.ad iniuriam ver-
borum & factorum. ℭGaudete.intus.& exultate.)Extra.Magnitudo gratiæ futura in tolerā-
do iniurias propter Chriſtum illatas,ſignificatur per præceptum gaudii in perſecutionibus.Et
vere impletum legimus in geſtis apoſtolorum & martyrum Chriſti,propter quod in hac ſola
beatitudine appoſitum eſt præceptum gaudii. Nec ſola magnitudo ſed præſentanea. ſed ſtatim
exhibenda fœlicitas eſt ratio ſingularis in hac beatitudine præcepti.nā nec Ioanni baptiſtę cō-
ceſſum eſt hoc gaudium:ſed oportuit ipſum poſt martyrium expectare tranſitum Ieſu Chriſti
ad patrem ex hac mortali vita,ad hoc vt conſequeretur beatitudinem.martyres autem Chriſti
H ſtatim fiunt beati quum moriuntur. ℭQuoniam merces veſtra.) Sub ratione debiti pro-
mittitur fœlicitas æterna in ſola hac beatitudine:merces enim non ex gratia datur,ſed ex iuſti-
tia redditur pro opere.vt intelligamus ad tantā euectos celſitudinem incarnati verbi diſcipulos
vt etiam debita ſibi vendicent æternæ gloriæ pręmia: iuxta illud curſum conſummaui, fidem
ſeruaui, in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quā reddet mihi dominus in illa die iuſtus
iudex. ℭCopioſa eſt in cœlis) Inexplicabilis magnitudo ac qualitas mercedis inſinuatur
non explicando quę aut qualis ſit iſta merces:ſed dicendo,copioſa non in terris ſed in cœlis, in
cœleſti patria. vbi ad literam habitabunt beati corporaliter, vbi eſt modo Ieſus Chriſtus.
ℭSic enim perſecuti ſunt prophetas qui fuerunt ante vos.) Non ſolum à copioſo præmio ſed
ab exemplo ad hanc beatitudinem accendit diſcipulos, quia magnam & imminentem pręui-
debat perſecutionem. Non puretis hāc perfectionem ita nouā vt non pręceſſerint illius exā-
pla.noua eſt cauſa patiendi (ſcilicet propter me nouiter incarnatum) ſed non eſt nouus perſe-
I quēdi modus: quoniam ſic, ſimili modo & verbis & factis mentiendo perſecuti ſunt prophe-
tas dei,Hieremiam, Eſaiam &c. qui fuerunt ante vos,patres veſtros quorum debetis imitari
veſtigia. Ac ſi aperte diceret.non eſt mihi hoc proprium, ſed commune eſt mihi & patri
meo deo,ꝙ prædicatores,doctores & teſtes noſtri perſecutionem patiuntur. vt per hoc quoq;
ſe eſſe verum deum monſtraret: & diſcipulos paſſuros propter ſe doceret ꝙ paterentur pro-
pter deum ſicut & prophetæ priores. & non propter purum hominem. ℭVos eſtis ſal ter-
ræ.) Poſt propoſitum finem Chriſtianæ religionis monſtrat duces ſeu capita eiuſdem quo
ad tria. Primum quod ſunt ſal terræ. Vos inquit diſcipuli mei quos in paſtores & duces
mundi miſſurus ſum,eſtis.non monet ſitis ſed eſtis: vt quod ſunt perpendant, & neceſsitatem
K incumbendi proprio officio cognoſcant. Sal, non re ſed officio condiendi omnia appetibilia,
terræ, à terrenis hominibus Vniuerſa quidem quæ à terrenis hominibus appetuntur(ſiue
naturalia, vt proles & delectabilia tactus aliorumq; ſenſuum:ſiue diuitiæ,honores, imperia &
gloria,ſiue ſcientiarum ſeu artium notitiæ) indigent condimento veſtro, vt ſalubriter appe-
tantur, ſalubriterq; illis homines vtantur. Et verè apoſtoli olim & poſtea ſucceſſores ſancti
paſtores, ſua vita ac conuerſatione ſal fuerunt terræ condiendo vniuerſa appetibilia vt ſaperent
guſtui animi bene diſpoſiti. ℭQVOD ſi ſal euanuerit.pro infatuatus fuerit.ſeu,condi-
tionalis ſiquidem iſta , ſi ſal infatuatus fuerit in quo ſalietur , eſt vera etiam ſi antecedens
ſit impoſsibile ſcilicet ſaltem inſulſum eſſe . Sicut etiam vere dicitur ſi bos volat , habet
alas:licet tam antecedens quam conſequens ſit impoſsibile. Significatur enim quod ſi effe-

ctus

ctus fuerit inſulſus in quo ſalietur? quaſi dicat in nullo. Sal enim ſi inſulſus fuerit, nullam rem
habet qua ipſe ſallatur. Ita ꝙ in hoc differt ſal à rebus aliis. ꝙ res aliæ inſulſæ poſſunt ſale cō- A
diri: ipſe vero ſal ſi euanuerit à ſua ſalcedine: non habet quo condiatur. ¶Ad nihilum valet
vltra: niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.) Potuiſſet aliquis dicere. eſto ꝙ
ſal inſulſus caret condimento, habet tamen alias vtilitates ob quas habendus eſt in pretio. Hoc
excludit dominus dicens, ꝙ ſal inſulſum ad nihilum valet vltra niſi vt eiiciatur foras, extra cel-
las ſallarias, & conculcetur ab hominibus. non enim eſt vtile ſicut ſterquilinium & lutum, ad
agrorum feracitatem. ¶Et intendit ad literam declarare diſcipulis & ſucceſſoribus, quos in
ſalem mundi diſpoſuit, neceſsitatem ſeruandi ſeipſos in officio ſalis: quia ſi ipſi qui condire de-
bent vniuerſa delectabilia excinderint ab officio ſalis, incurrent hæc duo. Primum quod ir-
reparabiles erunt: vt poſte carentes paſtoribus reparentibus eos. alterum ꝙ ad nihilum valent
perdito condiendi officio ad nihil ſunt vtiles, niſi vt eiiciantur foras, ab interno à ſpirituali
bono, & conculcentur, deſpicientur, à reuerentia capitum tranſeant in conculcationem ſup-
pedaneam, ab hominibus, quod ad vitam. Impletur continue hoc: dum paſtorum vita merito B
deſpicitur, & eorum conſequenter verba contēnuntur. Experimur & ſpeciali modo hoc nunc
nos eccleſię prælati Romanæ, in prædam, direptionem atq; captiuitatem dari, non infidelibus
ſed Chriſtianis iuſtiſsimo dei iudicio: quia quum in ſal terræ electi eſſemus, euanuimꝰ, ac ad ni-
hilum vtiles niſi ad externas cerimonias externaq; bona conculcari etiam corporali captiuitate
ſumus, cum direptione & captiuatione totius vrbis, die. vi. Maii, hoc anno. M. D.xxvii.
¶Vos eſtis lux mundi.) Sal ad condiendum appetibilia, Lux ad illuminandum cognoſcibi-
lia, ſunt Chriſti diſcipuli, vt homo ſecundum vtranq; ſui partem voluntatem ſcilicet & intelle-
ctum haberet à quibus perficeretur. Sal ſunt ratione vitæ, lux ratione doctrinæ. Lux autem
non vt ſol (ſcriptum eſt enim Ioā. i. non erat ille lux. hoc nanq; eſt Chriſto proprium, dicenti
ego ſum lux mundi) ſed vt lucerna: iuxta illud Ioā. v. ille (ſcilicet Ioannes baptiſta) erat lucerna
ardens & lucens. Vnde & ſtatim hic ſubiungetur, neq; accendunt lucernam. &c. ¶Non po-
teſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita.) Supremis officiis paſtorum adiungit claritatem
ſtatus neceſſario comitantem duplici ratione. Primo ex celſitudine perfectionis, ſignificata C
per celſitudinem ſitus ciuitatis in monte poſitę. Intendit enim per hanc ſimilitudinem ꝙ
ſicut ciuitas ſuper montem poſita non poteſt abſcondi: ita vos ciuitatem ſpiritualis Hieruſa-
lem conſtituentes, ſal eſt lux mundi, in tam celſo perfectionis culmine eſtis ꝙ non poteritis
occulti manere ſed manifeſti patebitis palam. ¶Neq; accendunt lucernam & ponunt eam
ſub modio, ſed ſuper candelabrum: vt luceat. pro, & lucet, omnibus qui in domo ſunt.) Al-
tera ratio eſt ex intentione ipſius Chriſti quam declarat ex ſimilitudine intentionis hominum
accendentium lucernam. Et intēdit ꝙ ſicut hominū accendentiū lucernā intentio eſt accēdere
illam, nō vt ponatur ſub modio occultāte illā, ſed vt ponatur ſuper cādelabrū & luceat omnibꝰ
qui in illa domo ſunt. ita ipſe accēdit illos in lucernas, nō vt poneret illos ſub latebris, ſed ſuper
candelabrum, eccleſiæ, in ſuperiori loco vt luceant omnibꝰ qui in domo totiꝰ mūdi ſunt. eccle- D
ſia ſiquidē Chriſti vna eſt domꝰ totius mūdi: vt Apoſtolus dicit. i. ad Tim. iiii. ¶Sic luceat lux
veſtra corā hoībus vt videant opera veſtra bona, & glorificent) Poſt propoſitas diſcipulis tres
ipſorum conditiones (ꝙ ſal, ꝙ lux, ꝙ manifeſti ſunt mundo) diligentiſsima cura optimus ma-
giſter adiecit præcepta duo neceſſaria ipſis ad ſeruandum ſeipſos in dictis conditionibus. Alte-
rum eſt circa gloriam nō prohibendo inanē gloriam (quæ à tante perfectionis viris tanq̄ alie-
na ſupponitur) ſed mādando modum quo lucere debēt. Oportet enim vos lucere, ſed modꝰ lu-
cendi ſit iſte. Sic. i. hoc modo luceat lux, doctrina, veſtra corā hoībus, nō vidētibus cor ſeu mē-
tem veſtrā ſed ea quæ exterius fiunt: vt videant, non audiāt, opera, non verba, veſtra. non alie-
na, bona, nō mala, nec habētia ſpeciē mali, & glorificēt. Vanus eſſet finis iſte lucendi corā hoibꝰ
vt videant bona opera veſtra niſi huiuſmodi viſio eſſet vtilis, niſi comitem haberet vtilitatem
glorificationis. ¶Patrem veſtrum qui in cælis eſt.) Non vos. Vbi nota ꝙ quia nouerat dominꝰ E
amabile quidem bonum eſſe, vnicuiq; autem proprium, ideo ſuauiter diſponens præceptū ap-
petitus gloriæ, non trahit diſcipulos ad appetitum alienæ gloriæ, ſed temperat appetitum glo-
riæ propriæ tam transferendo in gloriam patris proprii. propterea enim non dixit, & glo-
rificent deum, omnino à nobis diuerſum, ſed glorificent patrem veſtrum. Patris ſiquidem
proprii honor & gloria naturaliter quæritur à filiis: nec gloria noſtri patris aliena eſt à noſtra
gloria. quin potius quęrendo gloriam noſtri patris, proprium quęrimus bonum. in filios enim
redundat gloria patris qui in cęlis eſt. cui merito vt pote etiam cęlis præſidenti debetur hæc
gloria. In quo etiam præceptum inſinuat vt etiam filiali amore, vt velut filii cæleſtis patris
glorificationem

F glorificationem per lucem operum noſtrorum intendamus. Ita ꝙ non ſufficit diſcipulis qui
ſunt ſal & lux mundi vt intendant gloriam dei per ſua opera, ſed exigitur ab eis vt intendant
illam filiali affectu: alioquin non quærunt gloriam patris ſui qui in cœlis eſt.
¶Nolite putare. pro, ne putetis.) Alterum præceptum circa veteris teſtamenti tam obſeruationem q̃ doctrinam eſt. Hæc enim duo (ſcilicet modus lucendi & vetus lex) poterant diſcipulorum animos à recto deducere. Ille propter magnam inclinationem animi humani ad
propriam gloriam. iſta propter autoritatem Moyſi. ne inquit putetis. Putauerunt multi ꝙ Ieſus ſolueret legem, ex eo ꝙ videbatur violare ſabbatum. ab hac opinione diſcipulos ſtudet ſeruare. ¶Quoniam, pro. ꝙ, veni ſoluere, pro, diſſoluere, legem aut prophetas.) Et ſimiliter
quod ſubiungitur non veni ſoluere, legendum eſt non veni diſſoluere. Dupliciter intelligi
poteſt ſolutio. vel pro non obſeruatione: iuxta quem ſenſum ſubditur, qui ergo ſoluerit vnum
G de mandatis: &c. Vel pro ſolutione vinculi legalis: vt ſcilicet lex non obligaret amplius homines ad ſui obſeruationem iuxta ꝙ dicunt teſtes contra Stephanum. Act. vi. Iſte dicit ꝙ
Ieſus Nazarenus mutaret traditiones quas tradidit nobis Moyſes. Primus ſenſus conſonat ſequentibus. ſ. qui ergo ſoluerit. tanq̃ exemplum ſeipſum proponat ſeruãdi & docendi legem &
prophetas. Alter conſonat etiam ſequentibus ſcilicet iota vnum aut vnus apex non præteribit
à lege donec omnia fiant. Vterq; diſtingui ſoluere contra adimplere: quia tam violando q̃
reuocando legem, non adimpleret, ſed rumperet aut tolleret illam. & propterea vterq; ſenſus
eſt amplectendus. ¶Sed occurrit quæſtio manichæa de veritate iſtorum verborum: quum
conſtet dominum Ieſum ſoluiſſe vincula legis Moſaycæ, tam quo ad cerimonialia q̃ quo ad iudicialia præcepta. Rurſus conſtat dominum non ſeruaſſe ſabbatum, præcipiendo in ſabbato
tolle grabatum tuum & ambula: vt patet Ioan. v. ¶Solutio primæ quæſtionis eſt ꝙ Ieſus ad
literam negat ſe veniſſe perſonaliter in carne ad exercendũ officium hoc q̃d eſt ſoluere vincu-
H la legis quo ad quæcunq; præcepta legis. Sicut enim dixit non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. quia non erat perſonaliter prædicaturus niſi filius Iſrael. q̃uis venerit ad
ſaluandum omnes gentes, ita modo dixit non veni ſoluere, quia non venit perſonaliter ad
exercendum officium abſoluendi a vinculo legis. Et hunc ſenſum monſtrat dicendo ꝙ veni.
& rurſus non veni. Non dixit, non ſoluã, ſed non veni ſoluere. Patet autem verba domini ſic
intellecta eſſe vera abſq; ſcrupulo, ex eo ꝙ diſcipulæ & diſcipuli Ieſu ſeruabant legem etiã poſt
Chriſti mortem. dicitur enim Luc. xxiii. ꝙ mulieres ſabbato ſiluerũt ſecundum mandatum &
Petrus act. x. dicit, Abſit domine quia omne immundum & commune nunq̃ comedi. Ex his
enim habetur ꝙ Ieſus non abſoluit à vinculo obſeruandi legem quandiu viator fuit. Vnde &
Act. vi. teſtes contra Stephanum dicunt Stephanum dixiſſe ꝙ Ieſus Nazarenus mutabit traditiones quas tradidit Moyſes. mutabit in futuro dicunt, non mutauit in præterito. Solutio nanq;
vinculi legalis vnum erat illorum de quibus Ieſus dixit, multa habeo vobis dicere quæ non po-
I teſtis portare modo. Vnde & Samaritanæ dixit, nec in monte hoc nec Hieroſolymis adorabitis. vbi futuram abſolutionem a cerimonialibus ſignificauit. Cum quo tamen ſtat ꝙ ſuapte
natura legis vinculum ceſſauerit ex primo aduentu Chriſti: quia data erat lex donec veniret ſemen cui promiſerat deus: vt ad Gala. iiii. dicitur, ¶Secundæ autem quæſtionis ſolutio eſt
ꝙ Ieſus præcipiendo tollit grabatum, nõ præcepit contra reuerentiam ſabbati. tum quia opus
illud fiebat ad manifeſtationem miraculi ad gloriam dei: & propterea licitum erat in ſabbato:
tum quia fiebat ad teſtificandum ꝙ Ieſus erat dominus ſabbati, quod maxime in ſabbato debebat fieri: iuxta illud. etiam ſabbati dominus eſt filius hominis. ¶Nõ veni ſoluere ſed adimplere. Vſq; adeo venit ad adimplendum legem & prophetas vt pati etiam crucis ſupplicium
voluerit ad hoc vt impleret legem & prophetas. ¶Amen quippe dico vobis.) Hebraica
dictio eſt amen, & ſignificat vere. ¶Donec tranſeat cœlum & terra.) Non ſecundum
K ſubſtantiam: ſed ſecundum ſtatum quo miniſtrant generationi, corruptioni, & vniuerſaliter
mutationibus. ¶Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant.) Minima quæq; per hæc duo (iota minimam literæ figurã, & apicẽ minimũ ſignũ) ſignificantur:
ad manifeſtandum, ꝙ omnia nullo prætermiſſo etiã minimo impleri oportet quę ſunt in lege
& ꝓphetis ſcripta. ¶Qui ergo. ꝓ, quicũq; ergo.) Ecce quorſum ꝓpoſuit ſeipſum legis adimpletorẽ: vt hinc ſuos cogat diſcipulos fore ſibi ſimiles. ¶Soluerit.) violauerit. ¶Vnum) Quãuis
reliqua ſeruet. ¶De mandatis iſtis minimis.) Significat ſ per iota & apicem. ¶Et docuerit ſic homines.) Minus malus eſſet ſi violaret & non ſic doceret, ſed doceret ſeruanda
eſſe omnia. [illegible] q non ſeruat & docet non eſſe ſeruandũ aliquod minimũ legis mandatũ. ¶Minimus vocabitur in regno celorum: qui autem. pro, quicunq; autẽ fecerit & docuerit, hic ma-
gnus

gnus vocabitur in regno cœlorum.) Abſq; æquiuocatione quacunq; regnum cœlorum intel- A
ligitur regnum quod in cœleſti patria conſummate, in præſenti vero vita inchoatiue eſt. Vnum
enim atq; idem regnum eſt, quod ſtatibus diuerſis diſtinguitur. Et propterea ſacri doctores
regnum cœlorum modo pro militante modo pro triumphante eccleſia exponunt. ¶Sed oc-
currit quæſtio. an ſit ſenſus ꝙ vocabitur minimus in regno cœlorum, an ꝙ in regno cœlorum
vocabitur minimus abſolute: ſicut in regno cœlorum vocatur Iudas damnatus. Et eſt ratio
dubii, quia hinc ordo literæ prætendit ſenſum ſecundo dictum: inde autem dura apparet ſen-
tentia ꝙ dicens verba ocioſa & docens alios dicenda eſſe verba ocioſa, cognoſcatur, habeatur
& nominetur in regno cœlorum tam hic q̃ in cœlo minimus. tum quia hoc non eſt ex ſuo
genere mortale peccatum. tum quia adulteri, blaſphemi, homicidę &c. ſunt longe minores iſtis.
quum tamen non detur minus minimo. ¶Solutio eſt. ꝙ ſicut peccatum veniale nõ eſt peccatũ
ſimpliciter ſed ſecundũ quid (vtpote non contra ſed præter legem) ita mandatũ circa venialia nõ
eſt mandatum ſimpliciter ſed ſecundũ quid: ac per hoc appellatione mandatorũ non veniũt niſi
illa quæ ſi violentur, ſit contra legem. & conſequenter appellatione mandatorum minimorum
intelliguntur minima quidem legis mandata, quorum tamen tranſgreſsio eſſet contra legem. B
Et per hoc ceſſat obiectio de mandatis circa venialia contra ſecundum ſenſum. qui conſonat li-
teræ dicenti ꝙ in regno cœlorum vocabitur. i. manifeſtabitur & nominabitur minimus inter
doctores regni cœlorum, de quibus eſt ſermo. Aduertendum eſt enim ꝙ dominus duos extre-
mos ordines doctorum explicat ſcilicet minimorum & magnorum. minimos definit à violan-
do & docendo violari mandata minima: magnos definit à faciendo & docendo. Intendens per
hos extremos ordines comprehendere etiam medios ſcilicet facientes non docendo, & docen-
tes non faciendo. ¶Deſcribit autem reſpectu minimorum mandatorum: vt ſimili ordine (di-
uerſo tamen gradu) intelligamus etiam reſpectu magnorum mandatorum: ac per hoc vniuer-
ſos quatuor doctorum ordines. Et per hoc ſoluitur obiectio de adulteris ac homicidis. eſt enim
ſermo de minimo & magno ordine doctorum regni cœlorum, & non de minimo abſolute,
Et intendit in minimo doctorum regni cœlorum ordine eſſe qui & violant & docent violari,
in magno autem qui docent & faciunt, reliquos vero medios: & in quolibet ordine dari gra- C
dus ſecundum quantitatem mandatorum. Ita ꝙ inter minimos doctores datur latitudo. inter ſe
enim alii aliis minores ſunt: ſicut etiam in magnorum ordine alii aliis maiores ſunt.
¶Dico autem. pro, enim, vobis: quia niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquam Scribarum
& Phariſęorum, non intrabitis in regnum cœlorum.) Poſt finem ducesq; populi Chriſtiani,
ad mandata communia omni populo deſcendit: inchoando à comparatione iuſtitiæ explican-
dorum mandatorum reſpectu iuſtitiæ Scribarum & phariſæorum: & exigit ab vniuerſis ma-
iorem iuſtitiam iuſtitia ſcribarum & Phariſęorum. Iaciendo pro dicendorum fundamento
vt non mirentur ſi maiora ſunt quam percipiant Scribę Iudæorum doctores, & Phariſęi re-
ligioſiores aliis: quia non poſſunt introire in cœlorum regnum niſi fuerit ipſorum iuſtitia ma-
ior quam iuſtitia Scribarum & Phariſæorum. Comparatur hic iuſtitia neceſſaria ad ingreſ-
ſum regni cœlorum non hypocriſi aut cuicunq; vitio ſeu peccato Scribarum & Phariſæorum,
ſed eorum iuſtitiæ dum dicit niſi iuſtitia veſtra abundauerit plus quam iuſtitia Scribarum &c. D
Et dicendo abundauerit, aperte monſtrat oportere à iuſtitia noſtra comprehendi iuſtitiam
Phariſæorum, & aliquid addere vltra illam. ¶Nec dixit plus quam iuſtitia legis & prophe-
tarum, ſed Scribarum & Phariſæorum: quia fere cuncta præcepta quæ Ieſus ſubiungit erant
apud legem & prophetas, ſed non apud Scribas & Phariſæos. qui exteriorum operum iuſti-
tiam ſectabantur: vt patet de iuſtitia Phariſæi orantis. Luc. xviii. Ieiuno bis in ſabbato, de-
cimas do, non ſum adulter &c. Iuſtitiam itaque maiorem vocat tum iuſtitiam non ſolum ex-
teriorum operum ſed internarum affectionum. tum correctionem exteriorum permiſſorum
in lege veteri: vt correctionem libelli repudii & vſuræ. tum declarationem præceptorum: vt
de odio inimicorum infra patebit. ¶Audiſtis.) Incipit declarare iuſtitiam maiorem iu-
ſtitia Scribarum & phariſęorum, à præcepto legis prohibente homicidium. E
¶Quia dictum eſt.) Adeo Exodi xx. ¶Antiquis.) patribus in Sinai. ¶Non occides.)
Subintellige hominem. nam reliqua viuentia ſunt data à natura & à deo. Gene. ix. Homini
in cibum ac per hoc occidenda conceſſa. Et ſubiunge priuata poteſtate. nam publica poteſta-
te licitum eſt occidere hominem qui ſuo crimine meretur exterminari à pręſenti vita. ¶Qui
autem occiderit.) Propria poteſtate hominem. ¶Reus erit iudicio.) Exod. xxi. vbi non vnũ
ſed varia inſtituta ſunt iudicia iuxta varios homicidii caſus. omnia autem dominus comprehẽ-
dit ſub nomine iudicii. ¶Ego autem dico vobis.) Non dicit more prophetarum dominus
dicit

dicit:ſed monſtrans ſe legiſlatorem æqualem illi qui dixit antiquis,ait. ego autem,non minor
deo,dico vobis,nouæ legis capacibus. ¶Quia. pro, ꝙ, omnis qui iraſcitur fratri ſuo.) De-
eſt ſecundum aliquos codices temere,ſeu ſine cauſa.Dico ſecundum aliquos codices:qa Hiero.
negat id in vetuſtis exemplaribus repertum,¶Circa homicidii legem addit Ieſus quinq; quo-
rum quatuor ſunt erga fratrem,quintum autem erga aduerſarium.Omnia vero ſunt ad com
plemetum precepti de homicidio.Primum itaq; eſt prohibens internum appetitum vindictę,
omnis qui iraſcitur,non primo paſsionis iracúdię motu ſed perfecta ira quæ eſt deliberata,fra
tri ſuo,non vitio,non peccato.frater enim nomen eſt coniunctionis ſecundũ naturam.¶Reus
erit iudicio.)non humano ſed diuino,iuxta qualitatem criminis iræ. ¶Qui autem dixerit fra-
tri ſuo.(Primum(.ſ.ira)eſt in animo:ſecundum eſt in ore,ſimiliter reſpectu fratris. ¶Racha.)
Errore ſcriptorum aſpiratio quæ debet eſſe in prima ſyllaba,ponitur in ſecunda.Reſtat ambi-
guitas an dictio hic poſita ſit interiectio(vt quidam putant)an ſignificatiua vacui ſenſu,vt Hie-
G ro.dicit.Siue autem indignatio interiectione ſignificata ſiue verbum minimę iniurię quo he-
betes homines ſine intellectu familiari cõuitio vocamus intelligatur, maius peccatum q̃ ira &
minus q̃ dicere fatue,ſignificatur. ¶Reus erit cõſilio.) Legendum eſt concilio. Significatur
enim conſeſſus iudicum.Non ſolum iudicio,quod eſt actus iudicis quo iudex ius dicit,ſed cõ-
cilio adhibendo propter maiorem exceſſum ſubiiciendus eſt. ¶Qui autẽ dixerit.)ſupple fra-
tri ſuo. ¶Fatue.) Tertium:punitio dicentis fratri ſuo conuitium potius q̃ cõtumeliam.nam
fatuus prudenti opponitur potius q̃ probo.Sed grauior iniuria irrogatur dicẽdo fatue q̃ dicẽ-
do ſine cerebro:quia hoc hyperbolice dictum intelligitur,illud vero proprie:hoc naturę,illud
vero virtuti prudentiæ opponitur. ¶Reus erit gehennæ ignis.) A valle iuxta Hieruſalem filii
Ennon,dæmoniis dicata ad filiorum per ignem conſecrationẽ creditur gehennæ nomẽ deri-
uatum,& a ſaluatore ad ſignificandum pœnam alterius vitæ aſſumptum.vnde dicẽs fratri ſuo
H fatue,definiti iam cõſilii & iudicii pœnæ certæ(gehennæ.ſ.ignis)reus dicitur. ¶Et ſi notaue-
ris fratris nomen,intelliges ꝙ nec dominus dicẽs ô ſtulti Luc.vlt.nec Paulus dicens ô inſenſati
Galatæ ad Gal.iii.conuitium dixit fratri ſed erranti. ¶Si ergo offers.pro,offeras,munus tuum
ad altare, & ibi recordatus fueris ꝙ frater tuus habet aliquid aduerſum te,relinque ibi munus
tuum ante altare:& vade prius recõciliari.pro reconciliare.imperatiuum eſt.fratri tuo: & tunc
veniens offeres.pro,offer,munus tuum.)Subiunctiuum eſt offeras.Legis præcepto de vitando
homicidii opere poſtq̃ adiunxit Ieſus tria præcepta de vitandis initiis & occaſionibus homi-
cidii tum in animo tum in ore,modo adiungit præceptum de adhibẽdo remedio patratę iam
in fratrem offenſæ.Sciebat enim multos non vitaturos offenſas fratrum. & propterea legẽ de
remedio addidit,dicendo ſi ergo offeras. ¶In qua lege multa ſimul bona noſtra ingerit. Sat
ſiquidem pro lege remedii fuiſſet dicere,ſi offendiſti fratrem tuum reconciliare illi:ſed optimo
doctori hoc non ſuffecit.verum neceſsitatem ſatiſfaciendi fratri offenſo ex proprio damno ſu-
perioris ordinis(.ſ.diuini)& ex diſplicentia diuina monſtrat:dum offenſam in fratrem mõſtrat
I impedimentum ei eſſe ad offerendum munus deo.vt intelligamus incumbere nobis neceſsita-
tem ſatiſfaciendi fratri offenſo,non ſolum vt debitũ reddatur fratri,ſed vt nobiſmetipſis tol-
lamus impedimentum offerendi deo munera noſtra.& vt tollamus diſplicẽtiam diuinam:quæ
tanta eſt vt nolit noſtra munera durante offenſa fratris.& perpendas non ſolum cõtra fratrem
ſed & contra te immo & contra deum te eſſe q̃diu non reconcilias fratrem. ¶Et quũ potuiſſet
dicere reconcilia fratrem offenſum anteq̃ offeras munus deo,non fuit contentus tali lege(ne
tempus reconciliandi cõcedere videretur vſq; ad tempus offerẽdi munus deo)ſed dixit ſi offe-
ras & recordatus fueris.Intendens ſignificare ꝙ olim debuiſti reconciliare fratrem offenſum:
K ſed ſi ex obliuione contingat te irreconciliato fratre veniſſe ad altare ad offerendum,& ibi re-
cordatus fueris ꝙ frater tuus habet aliquid aduerſus te(hoc eſt ꝙ tu eũ offendiſti:& ſic ipſe ha-
bet contra te cauſam,non tu contra eum)non offeras munus deo ſed vade prius. ¶Ex eo ꝙ nõ
dicitur fratri tuo prope moranti,ſed abſolute fratri tuo, inſinuatur per hoc præceptũ affirma-
tiuum neceſsitas recõciliationis fraternæ ante oblationem ad hoc vt oblatio ſit accepta.& ſi ra-
tio temporis permittit,cum executione exterioris itineris ad reconciliationem fratris:ſi vero
prudentiæ ratio non admittit(puta ꝙ relinquatur ante altare munus vſq; ad reditum ex Perſi-
de vbi manet frater offenſus)ſicut cæterorum affirmatiuorum præceptorũ executio exterior
differri poteſt & reconciliatio exterior.Lex enim ſpiritus ſapientiæ intellect9,ſciẽtię & cõſilii,
nihil precipit imprudenter agendũ:ſed in omni executiõe affirmatiui precepti ſubintelligitur
circunſtantia prudentię.Et propterea preceptum hoc quantum ad executionem,intelligitur ſi
ratio temporis permittit.quãtum vero ad animum intelligitur abſolute.Rurſus ſi ratio ſubeſſet
ſcandali

ſcandali ſi offerret irreconciliatio fratre, procúldubio debet prius exequi reconciliationem illo
quo poteſt modo ad tollendum ſcandalum: puta manifeſtare ſe petere à fratre agente in remo- A
tis veniam. &c. & ſic reconciliato fratre offerre munus deo: cui non placent hoſtiæ eorum qui
contra fratres ſuos ſunt. ℭEx hoc præcepto ad literam habetur ꝙ ſatiſfactio fratri debita, ſi
fieri poteſt, præcedere debet ſacram communionem: quæ eſt mundus altaris noui teſtamenti.
ℭEſto conſentiens. pro, beneuolus, aduerſario tuo.) Reliquum erat ad complementum præ-
ceptorum circa homicidium vt ordinaretur noſter animus erga aduerſarios: qui ſcilicet offen-
derunt. Per legem nanq; veterem ordinatum eſt opus, non occides. per adiuncta præcepta (ſi
quis iraſcitur, ſi dixerit thaca, ſi dixerit fatue) ordinata ſunt interna & externa principia nocen
di fratri ad euitandum: omnia enim hæc reſpiciunt euitationem futuræ offenſionis. per præce-
ptum autem ſi offeras, ordinatus eſt homo poſt offenſam præteritam à te commiſſam in fratrē.
Reſtabat ordinandus homo in altero genere offenſæ: ſcilicet acceptæ, quid ſcilicet mihi agendū
eſt ſi alter iam me offendit & vexat. Docuiſti me ne offendam fratrem quouis etiam in animo
latente cogitatu, docuiſti me quid mihi agendum eſt ſi iam fratrem offendi: ſupereſt vt doceas
me quid mihi agendum eſt ſi alter vexat me. Hoc intendit modo docere. & propterea non no- B
minat fratrem ſed aduerſarium. formalis enim eſt doctrina Ieſu Chriſti. Eſto inquit conſen-
tiens. hoc eſt beneuolus in animo ac benignus in opere, aduerſario tuo, homini aduerſanti tibi
quis tu non aduerſeris ei: hoc eſt ne iraſcaris aduerſario, ne dicas illi thaca, ne dicas illi fatue, ſed
eſto ei beneuolus, eſto illi benignus. ℭCito dum es in via cum eo.) Definit tempus dum es in
via, non tu ſolus ſed cū eo, dum ambo eſtis in via, dum negocium eſt in fieri, antequam deduca
tur ad tribunal iudicis: vt vtriq; proſit benignitas tua. Nec totum tempus viæ tibi conceditur:
ſed verget ad accelerationem dicēdo ſito. ℭNe forte tradat te aduerſarius iudici: & iudex tradat
te miniſtro, & in carcerem mittaris.) Præcepti rationem reddit ex timore proprii periculi.
Ne forte, dubitationis nota ſignificat ignotam nobis diſpoſitionem aduerſarii. Quia nanq; non
ſcis an benignitas tua aduerſarium à malo aduertat ſeu etiam ad bonum conuertat, ideo ſub du
bio aduerſarii malum quod ex negata tua benignitate perſeuerauit & auctum forte eſt, induci-
tur accuſans te apud deum iuſtum iudicem. & ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo trada-
ris miniſtro, pœnarum diabolo, & mittaris in carcerem, inferni vel purgatorii. ℭAmen di- C
co tibi: non exies inde donec reddas nouiſsimum quadrantem.) Si in carcerem contigat te ob
omiſſam benignitatem detrudi, amen, vere dico tibi ꝙ non exibis inde donec reddas. &c. hoc
eſt donec totum damnum cuius occaſio fuiſti ſoluas. ℭAduerbium donec ſignificat mani-
feſte tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis. & propterea ſi ſolutio nunquā finietur,
denotat tempus ęternum: vt contingit ſi iſte peccaſſet mortaliter non exhibendo ſe beneuolū
aduerſario. quod tunc eſſet quando omitteret debitam beneuolentiam in animo, & debitum
opus in locutione ſeu opere. Si autem ſolutio finietur, denotat tempus finitum. quod tunc eſſet
quando non omitteretur aduertenter, aut minus plene fieret: & breuiter propter imperfectio-
nem omiſsionis eſſet peccatum veniale. Tunc enim non exibit de carcere purgatorii donec
luendo pœnas ſoluat etiam nouiſsimum, minimum, quadrantē (hoc eſt vſq; ad minima quæq;
ex ſimilitudine minimi nummi ſignificata, ℭAudiſtis quia dictum eſt antiquis. non Mæ- D
chaberis.) Poſt perfectionem præcepti de homicidio vitando ſubdit præceptum de vitanda I
mœchatione, perfecturus quoque illud. ℭEgo autem dico vobis ꝙ omnis qui viderit mulierē
ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam. pro, cum ea, in corde ſuo.) Sicut homicidi-
um extendit ad iram, ita mœchationem extendit ad concupiſcentiā mulieris. Lex vetus in hac
materia prohibuit tum exterius opus, non mœchaberis, Exod. xx. tum internum appetitum
non concupiſces vxorem proximi tui ibidem. Ieſus autem non reſtrinxit præceptum ſuum ad
appetitum alienæ vxoris: ſed vniuerſaliter dixit qui viderit mulierem, non ſuam, ſiue ſit alterius
vxor ſiue non. & propterea appoſuit, egó autem dico vobis. ℭVbi etiam nota ꝙ non dixit qui
concupiſcet ſed qui viderit ad concupiſcendum: vt ſimul damnet tam internum appetitum quā
externum viſum libidinoſum. Sicut homicidio adiunxit damnationem iræ & locutionis.
ℭQuód ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eū & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat E
vnum membrorum tuorum q̄ totum. pro, & non totum, corpus tuum mittatur in gehennam.
Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abſcide eam & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat
vnum membrorum tuorum q̄ totum. pro, & non totum, corpus tuū erat. pro, mittatur, in ge-
hennam.) Sicut in homicidio ordinauit non ſolum internos affectus ſed etiam homicidii oc-
caſiones abſtulit (verba ſcilicet iniuriæ (ita in venereis poſtquam dānauit affectum & viſum, tollit
occaſiones concupiſcendi duas, alteram oculi dextri: alteram manus dextræ. Per quę pręcepta

 non

non intendit ꝙ naturalia noſtra membra abſcindamus ſi ipſa nobis occaſionem præbent ruinæ
F (abſit hoc ab intelligentia Chriſtiana) ſed intendit ꝙ exteriora officia, negocia, commercia &
id genus reliqua de genere bonorum, tam chara ac neceſſaria nobis vt oculus dexter aut manus
dextra abſcindamus à nobis ſi præbent nobis occaſionem ruinæ animæ. ¶Vbi temperamen-
tum nota præcepti quod metaphoram induxit in membris charis quidem ac neceſſaria, non
tamen ita neceſſariis quin ſine illis poſsimus & videre & operari manu. remanere enim tam al
ter oculus q̃ altera manus. Propterea non dixit ſi oculi tui aut ſi manus tuæ ſcandalizant, erue
illos & abſcinde illas: ſed in ſingulari alter oculorum etiam melior ſcilicet dexter (& ſimiliter de
manu) inducitur. vt præceptum abdicationis intelligamus in iis bonis quorum abdicatio ſub
noſtra eſt electione, ſine quibus vita animæ ſalua eſt abſque perplexitate ſiquidem ſunt diuina
præcepta. euenire enim non poteſt vt illud abſcindendum ſit quod eſt neceſſarium ad ſalutem
ſed euenire poteſt vt multa vtilia, multa delectabilia, multa ſancta negocia abſcindenda ſint ſi
occaſionem nobis præbent ruinæ: quia melius eſt ſine iſtis vtilibus & ſanctis operibus ſaluari q̃
cum tot bonis damnari. ¶Et meminit oculi & manus vt omnia genera vtilium comprehen-
dat. quicquid enim eſt nobis vtile, vel ad ea quæ ſunt notitiæ quæ per oculum vel ad ea quæ ſunt
actionis quæ per manum ſignificantur, vtile eſt. ¶Dictum eſt autem.) Inducitur hoc non
G tanquam inter principalia præcepta numeratum, ſed tanquam annexum. & propterea nõ dicit
audiſtis quia dictum eſt, ſed dictum eſt autem, proculdubio à lege veteri. ¶Quicunque dimiſerit
proculdubio totaliter. vxorem ſuam, det ei libellum repudii.) Vbi perpende non præcipit quod
dimittat vxorem: ſed quod ſi dimittat, det vxori libellum repudii. In quo certum eſt & ſcriptum
fuiſſe ipſum repudium: quia à ſcripto repudio tam in lege Deut. xxiiii. quam hic appellatur li-
bellus repudii. & quod dabatur vxori quæ dimittebatur, vt poſſet mõſtrare ſe liberam eſſe à iu-
go viri. Cura enim fuit legiſlatori vt dimiſsionem vxoris ſiqua fieret ordinaret. ¶Ego autem
dico vobis.) Noui teſtamenti tempore. ¶Quòd omnis qui dimiſerit vxorem ſuam.) Contextus
inuitat ad intelligendum de dimiſsione totali: quoniam de illa conſtat legem loqui, dicentem
qui dimiſerit vxorem det illi libellum repudii: & illam corrigit ad literam Ieſus. ¶Excepta
fornicationis cauſa.) Lex vetus latum reliquit campum cauſis dimittendi vxorem: Ieſus re-
H ſtringit vſque adeo vt ſolam cauſam fornicationis (proculdubio carnalis quæ ſola directe cõtra
riatur coniugali fidei.) excipiat. ¶Facit eam mœchari.) Dando dimiſſæ abſq; fornicatione oc-
caſionem mœchandi. ¶Et qui dimiſſam. proculdubio abſq; fornicationis cauſa. ¶Duxerit.
in vxorem. adulterat.) Non maritus ſed adulter eſt. Ita quod dimittens vxorẽ abſque cauſa for
nicationis, cauſat duo mala: ſcilicet quod dimiſſa mœchetur, & quod accipiens ipſam ſit adulter.
Hic eſt planus literæ ſenſus. ¶Nec hinc ſequitur quod lex noui teſtamenti concedat viro pro-
pter vxoris fornicationem dimittere illam totaliter: quoniam textus iſte non eſt tota lex noui
teſtamenti. Sed bene ſequitur quod ex hoc textu non eſt prohibita, nõ eſt illicita dimiſsio vxo-
ris propter ipſius fornicationem. cum quo ſtat quod ex alio textu ſit prohibita & illicita. Et rur-
ſus ſequitur quod dimittens totaliter vxorem propter ipſius fornicationem, non eſt cauſa quod
dimiſſa mœchetur: quoniam illa iam mœchata fuerat. Sicut lex diſponens quod maritus occi-
dens vxorem (niſi inuentam in actu adulterii) decapitetur, nõ reddit occaſionem vxoris in fla-
I granti repertæ crimine licitam, ſed impunem à decapitatione. Rurſus ſequitur quod in hoc tex-
tu nihil diſponitur de dimiſſa ob fornicationis cauſam: nec de ducente ipſam. Nec hoc eſt mi
rum: quia nec de ipſa dimiſsione quæ fiebat per libellum repudii diſponitur an fuerit licita: ſed
hoc alteri loco legis nouæ reſeruatur. ſ. ſequentibus ca. xix. Conſidera prudens lector euange-
lii textum: & teipſum euangelio non euangelium tuo accommoda ſenſui. ¶Iterum audiſtis.)
Perficit præceptum aliud legis veteris de periurio. ¶Quia dictum eſt antiquis. non periura-
bis.) Exo. xx, non aſſumes nomen dei tui in vanum. & Leuit. xix. non periurabis in nomine
domini. ¶Reddes autem domino iuramenta tua.) Prima pars huius præcepti (ſcilicet nõ per-
iurabis) eſt negatiua, prohibens malum ex ſuo genere. periurium enim eſt malum ex ſe ita ꝙ
nulla ratione poteſt excuſari. Secunda vera pars (ſcilicet reddes domino iuramenta tua) eſt affir
matiua, & non ſignificat adimple iuramenta quæ promiſiſti (vt patet ex eo ꝙ nihil hic ſubdi-
K tur de impletione promiſsionum) ſed ſignificat ꝙ referenda ſunt iuramenta in deum: hoc eſt ꝙ
iurandum eſt per dominum, & non per creaturas. Hæc enim verba non habentur in lege: ſed
ſententia eorum habetur Deut. vi. per nomen domini dei tui iurabis. Vbi iurare non præcipi-
tur, ſed regulatur: ſcilicet ꝙ fiat per nomen dei & non per nomen creaturarum. præcepit enim
lex vt actus iſte religionis qui eſt iurare, exhiberetur deo non creaturis ſeu idolis quibuſcunq;.
¶Ego autẽ dico vobis.) Perficit præceptum vtrunq;, duo adiungens præcepta. alterum negati-
uum:

uum:alterum affirmatiuum. ℭNon iurare omnino.) Ecce præceptum negatiuum.in quo A
clauduntur duo:ſcilicet non iurare.& omnino.prohibet enim iurare omni modo:ſcilicet tam
explicando deum q̃ non explicando deum:puta per cælum,terram & reliquas creaturas..ℭEt
in hoc perficit tunc præceptum de non periurando : tollendo non ſolum periurium ſed occa
ſionem periurandi.ſine iuramento enim impoſsibile eſt incurri periurium. Tum præceptũ
de referendo iuramentum in deum:tollendo ſolicitudinem referendi.vbi nanque non iuratur,
nulla eſt opus ſolicitudine referendi iuramenta in deum. ℭNeq; per cælum,quia thronus dei
eſt:neque per terram,quia ſcabellum eſt pedum eius:neque per Hieroſolymam, quia ciuitas eſt
magni regis neque per caput tuum iuraueris:quia non potes vnũ capillum album facere aut ni-
grũ.)Declarat illam particulam omnino,monſtrando quod iurando per creaturas iuratur per
deũ.Et monſtrat hoc in quatuor creaturis:cælo,terra.Hieroſolyma,& capite hominis. ℭVbi
nota ex parte creaturarũ explicari primo prima corpora:cælum ſcilicet & terrã.hæc enim in-
ter primas partes integrantes vniuerſum corporeum,primum tenent locum:vt patet in princi
pio Gene.& apud philoſophos in primo cæli.& ſupremum locum omnium factibilium & agi
bilium.ſcilicet Hieroſolymam.in qua vtpote ciuitate regia ſimul & diuina tam moralium q̃ ar B
tium ſumma eſt.& ſupremum inter mixta caput humanum.vt in his quatuor vniuerſitas crea-
turarum collecta intelligatur.Ex parte autem dictæ relationis ad deum,triplex modꝰ eſſendi dei
in rebus omnibus colligitur:ſcilicet per eſſentiam,præſentiam & potẽtiam.nam modus eſſendi
per eſſentiam,tangitur ex ſimilitudinario ſermone quo cælum ſedes dei & terra ſcabellum pe-
dum eius dicitur:tanquã dei ſubſtantia ſit in cælo & in terra,Intendit enim per hoc ſignificare
ꝙ deus eſt vbique per eſſentiã.Modus vero eſſendi per præſentiam,tangitur in hoc quod Hie-
roſolyma ciuitas dei regis magni deſcribitur:tanq̃ deus ſui regiminis prouidentia in regia ciui
tate ſit.modus enim præſentiæ ad claritatem notitiæ ſpectat.Modus autem per potentiam, tan-
gitur in hoc quod deſcribitur caput humanum opus non hominis ſed dei,vſque adeo quod ho
mo non poteſt mutare colorem capillorum ſuorum.per hoc enim ſignificatur diuina potẽtia
extendens ſe ad minima. Intendit ergo Ieſus quod quia deus eſt vbique per eſſentiam,præſẽti-
am & potentiam,ideo per quancunque creaturam iuretur per deum iuratur. ℭEt ſi obiiciatur C
quod iurans per creaturam non intendit iurare per illam quatenus in ea eſt deus.Solutio eſt ꝙ
obiectio ignorat propriam vocem.nam iurans in eo quod iurat intendit veritatem infallibilem
in teſtimonium inuocare :ac per hoc non creaturam ſecundum ſe,ſed ſecundum quod dei eſt,
qui ſolus eſt veritas infallibilis. ℭQuod autem dicitur non potes facere capillum album aut
nigrũ, intellige ab intrinſeco.ſciebat enim quod fucato artificio poſſumus capillos albos aut
nigros facere. ℭOccurrit hic quæſtio circa hoc negatiuum præceptum, quid prohibetur . Et
eſt ratio dubitandi:quia iurare non eſt de genere malorum.immo eſt de genere licitorum : vt
patet ex eo quod in ſacra ſcriptura attribuitur deo, angelis & viris perfectis, apoſtolus enim
pluries in ſuis epiſtolis iurauit:angelus in Apoc, iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum : &
per memetipſum iuraui dicit dominus. ℭSolutio eſt quod ſicut in præcepto non occides,
prohibetur occiſio hominis nuda,& non prohibetur occiſio hominis veſtita circunſtantiis iu
ſtitiæ(puta quod homo maleſactor occidatur à iudice neceſsitate reipub. id exigente.&c.) Ita D
præceptum Ieſu Chriſti prohibens iurare,refertur ad iudicare nudum,& non ad iurare veſtitũ
circunſtantiis iudicii,iuſtitiæ & veritatis:quia iurare nude ſumptum eſt malum moraliter:quia
ad irreuerentiam diuinam ſpectat.& propterea ſub præcepto ponitur negatiuo. Cum quo ſtat
quod iurare veſtitum iudicio iuſticia & veritate,eſt licitum,& non contra hoc præceptum. &
tale attribuitur deo,angelis & apoſtolo:& à reliquis viris iuſtis exerceri poteſt.ℭSit autem ſer-
mo veſter eſt eſt.pro ,etiam etiam,non non.) Ecce præceptum affirmatiuum eſt eſt non non
hoc eſt affirmandum affirma & negandum nega abſque adiectione iuramenti. ℭQuod autem
his abundantius eſt.) Appellatione abundantioris non veniunt aduerbia affirmandi :puta ve
re,certe,& ſimilia.vt apparet ex eo quod ipſe Ieſus huiuſmodi aduerbiis vſus eſt: dicendo amen
dico vobis,& in veritate dico vobis.& ex eo quod huiuſmodi aduerbia non addunt,non appo-
nunt aliam veritatem:ſicut apponeret iuramentum teſtimonium veritatis infallibilis.ℭA malo E
eſt.(Declarat Ieſus quod iuramentum appoſitum quantuncunque veſtitum iudicio iuſticia &
veritate,à malo eſt. Non dicit malum eſt,ſed à malo eſt, effectus mali eſt à malo occaſionem
habet:ſcilicet ab infirmitate humana,non firmiter credente niſi appoſito iuramento. Et dicẽ
do à malo eſt, inſinuauit non oportere omne iuramentum eſſe malum:quamuis ſemper occa-
ſionem habeat à malo.

ℭAudiſtis quia dictum eſt.)Exod.xxi.& Deuter.xix. ℭOculum pro oculo, dentem pro
cc.ii. dente.)

dente.) Statuit lex vetus iuſtum contrapaſſum:hoc eſt talionem. hoc enim ſignificat,oculus
F pro oculo,dens pro dente.&c. ¶Ego autem dico vobis.) Perficit IESVS legem talio-
nis præceptis quatuor. Non reſiſtere malo.) Hoc eſt primum præceptum .: Quod poteſt
dupliciter intelligi. Primo vt ſonat præceptum negatiuum.& ſic intenderet dominus prohi-
bere actum reſiſtendi malo.Quod valde diſſonat à recta ratione.nam autor naturæ Ieſus non
præcipit contra naturam: quia gratia non deſtruit ſed perficit naturam. conſtat autem natura-
liſsimum eſſe rebus omnibus reſiſtere malo.& propterea non poteſt cadere ſub præcepto nega
tiuo:quod obligat ſemper & ad ſemper.Sequeretur enim quod nunq̃ liceret reſiſtere malo:quũ
tamen reſiſtere malo etiam nude ſumptum nihil inordinatum ſignificet,ſed actum naturæ con
formem.¶Alio ergo modo intelligitur hoc præceptum circumlocutione:& per negationem
reſiſtendi malo intendit præceptor affirmationem ſuſtinendi malum. Et eſt ſemper ſermo de
malo pœnæ:hoc eſt nociuo.Ita ꝙ præceptum hoc quamuis ſecundum verba ſit negatiuum,ſe-
cundum tamen intentum ad literam ſenſum eſt affirmatiuum.Et ſic intelligendum eſt ad lite-
ram præceptum hoc ac ſi dixiſſet.ego autem dico vobis ſuſtinere malum.affirmatiuo enim exi-
ſtente hoc præcepto,ceſſat obligatio ſemper,ceſſat contrarietas rectæ rationi,ceſſat diminutio
vocabuli qua reſiſtere(quod eſt actus exterior)trahitur ad præparationem animi:quia ſuapte na
G tura præcepta affirmatiua obligant non pro ſemper ſed pro loco & tempore & aliis circunſtan-
tiis rationabilibus. Præceptum ſiquidem de colendo deum, & de honorando parentes, non
obligat vt omni tempore colamus deum ,& omni tempore honoremus parentes:ſed quod pro
loco & tempore & aliis circunſtantiis colamus deum & honoremus parentes. ac per hoc tam
hoc præceptum q̃ quinque alia immediate ſequentia,ex hoc ipſo quod ſunt affirmatiua,obligãt
non pro ſemper ſed pro loco & tempore. Quocirca non obligamus ex hoc præcepto ad reci-
piendum malum ſeu nociuum ſemper & ad ſemper,ſed pro loco & tempore:hoc eſt quum ra-
tio recta id requirit penſatis circunſtantiis omnibus . Et propterea ceſſant quæſtiones & obie-
ctiones ex ſanctorum geſtis:puta quod Paulus reſtitit malo appellando ad Cæſarem, & ſimilia.
recta enim ratio ſuadebat tunc reſiſtendum eſſe.& propterea non fiebat contra hoc præceptum.
¶Sed ſi quis te percuſſerit.Deeſt,alapa,in dexteram maxillam tuam,præbe illi.pro,vere illi,&
H alteram.) Secundum præceptum eſt præbere alteram maxillam, percutienti vnam. vbi præci-
pitur plus q̃ in primo : quia in primo præcipitur ſuſtinere malum illatum:in hoc autem præ-
cipitur poſt ſuſceptum primum malum offerre nos ad alterum malum. Et eſt etiam præceptũ
affirmatiuum,non obligans pro ſemper ſed pro tempore quo recta ratio id exigit.Ita quod non
tenemur ex hoc præcepto quotienſcunque percutimur,offerre ad ſuſtinẽdam alteram percuſſi-
onem:ſed tunc tantum quum omnibus circunſtantiis penſatis recta id exigit ratio. ¶Et proptere-
rea ceſſant obiectiones de ſaluatore noſtro qui percuſſus in maxilla non præbuit alteram.& ſi-
militer de Paulo:qui percuſſus in ore Act.xxiii.reprehendit principem ſacerdotum.circunſtã-
tiæ enim non exigebant præbere alteram maxillam. & propterea non eſt actum contra hoc
præceptum. ¶Et ei qui vult tecum.) Vult non ratione ſed voluntate mouetur.¶Et iudicio.)
non via facti ſed via iudicii. ¶Contendere.)Non diſcutere iuſtum. ¶Et tunicam tuam tol-
lere.) quod eſt effectus intentus per iudicium. ¶Dimitte ei ꝙ pallium.)Tertium eſt hoc præ
I ceptum ſimiliter affirmatiuum,& circa res neceſſarias.ſ.tunicam & pallium. Quod ſimiliter
obligat non pro ſemper,ſed quando recta ratio id exigit. ¶Et quicunq; & angariauerit.pro,
coegerit,mille paſſus.pro,ad miliarium vnum,vade cum illo & alia duo.) Superfluit & alia.
Quartum eſt ad præceptum ſimiliter affirmatiuũ & ſimiliter obligans ſicut præcedentia. ¶Et
nota ꝙ primum præceptum præcipit vniuerſaliter ſuſtinere malum in genere: reliqua autem
tria præcipiunt oblationem extrinſecam ad amplius ſuſtinendum,diſtinguendo tria genera ma
lorum.Primum in corpore,explicando percuſſionem maxillę:ſecundum in rebus exteriorib⁹
explicando tunicam & pallium:tertium in operibus,explicando ambulationem vnius miliarii.
vt intelligamus ad omnia malorum genera præcipi vt noſmetipſos offeramus. ¶Vbi cernere
potes q̃ perfectiorem formet animum lex noua q̃ vetus.Illa indulgebat peti vindictam oculi
K pro oculo,dentis pro dente.&c,iſta præcipit non ſolum ſuſtinere mala illata, ſed etiam offerre
ſe ad ſuſtinendum alia inferenda. ¶Aduerte quoq; hic quod contextus literæ continuando
primum præceptum abſolute promulgatum(.ſ.non reſiſtere malo)per coniunctionem aduer-
ſatiuam adiuncto pro nomine ſingularis numeri.ſ.te cum reliquis tribus præceptis,inſinuat ꝙ
omnia hæc præcepta ad priuatam diriguntur perſonam.Ita quod ex ipſo loquendi genere ha-
betur quod præceptis his non ligatur perſona publica quatenus publica eſt. hoc eſt quatenus
ipſius eſt tueri,miniſtrare,efficere iuſtitiam publicam. Sed ligantur perſonæ priuatæ:ſeu etiam
publicæ

publicæ quatenus ſunt ſingulares perſonæ. Et vere ſic eſt: quoniam Ieſus non præcipit hic prin A
cipibus & iudicibus non reſiſtere malo. immo ipſi tenentur ex officio non ſolum reſiſtere ma
lis ſed etiam punire. Propter quod ſignificantius textus (vt prædictum eſt) continuatur per cō-
iunctionem ſed: denotantem ad idem referri primum præceptum & tria reliqua. In quibus
plureis repetitur te & tua, ad oſtendendum quod alloquitur perſonam priuatam: in cuius po-
teſtate & ſine alterius iniuria ſuſtinere propria nocumenta. & offerre ſe ad maiora ſuſtinenda.
❡Qui petit à te, da ei.) Paſsionibus iniuriarum ordinatis, annectit optimus magiſter præce-
pta actionum noſtrorum ad alterum, duo: quod perfecti ſimus & in actionibus aliorum con-
tra nos, & in actionibus aliorum ſupplicibus ad nos. ❡Præceptum primum eſt gratuitæ dona-
tionis: vt. ſ. petenti demus. Et hoc præceptum quia affirmatiuum eſt, intelligitur quando recta
ratio penſatis omnibus circunſtantiis id exigit. Et hinc ſoluuntur innumeræ obiectiones. & ſup
plentur omnes ſubintellectæ conditiones: puta rationabiliter petenti dari potes. &c. ❡Et vo
lenti mutuare à te, ne auertaris.) Deponens eſt actiuæ ſignificationis, ſignificans ne auertas. Vl-
timum eſt hoc præceptum de gratuito mutuo exhibendo petenti. Minus dico: quia textus dicit
volenti. præcipimur enim mutuare non ſolum petenti ſed volenti & præ verecundia aut re- B
ſpectu aliquo non audenti petere mutuum. ❡Et hoc præceptum proponitur ſub forma nega
tiua, dicendo ne auertaris. Significatur enim quod quum præuidemus aliquem petiturum à no
bis mutuum, non diuertamus ab illo, non auertamus faciem, iter, ſermonem ne petat mutuum.
Hoc eſt quod directe præcipitur inhibendo exteriorem auerſionem à petituro mutuum, vt ſi
potes non ponas obicem mutuo, ſi non potes mutuare abſtineas ab inhumanis ſignis. Et quo-
niam ſigna ordinantur ad res & opera, nec exigit ſigna vana cæleſtis magiſter, per hanc inhi-
bitionem præcipitur tibi mutuare non ſolum petenti ſed volenti petere. vnde pro quanto eſt
negatiuum, prohibentur inhumanitatis ſigna. & quō ad obligat ſemper & ad ſemper: quia mala
ſunt moraliter. Pro quanto autem præcipit mutuare, affirmatiuum eſt intelligendum vt præ-
cedentia: quando ſcilicet recta id ratio exigit, ❡Memento hic prudens lector præcepta hæc
obligare ad peccatum pro loco & tempore ſicut & reliqua præcepta affirmatiua: & eorū tranſ-
greſsionem quandoque eſſe mortalem, quādoq; eſſe venialem. ſicut tranſgreſsio præcepti de ho C
nore parentum quandoque eſt mortalis quandoq; venialis. Regulanda enim ſunt hæc pręcepta
ſicut & reliqua affirmatiua: diſcernendo quando eorum tranſgreſsio eſt contra charitatem, &
quando præter charitatem. ❡Eſt autem exemplariter explicando contra charitatem reſiſtere
malo, quando fidei profeſsio incumbit, nec aliter poteſt exerceri niſi ſuſtinendo mala corporis
rerum. &c. Et ſimiliter quando aliorum fides periclitaretur niſi ego offerrem me paſsioni, cō-
tra charitatem ago niſi mea oblatione ſubueniam periclitanti fidei. Rurſus quum petens caret
aliunde ſubſidio neceſſario ad vitam, teneor ex neceſsitate charitatis ego dare vel mutuare. Quū
vero confeſsio ſeu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis neceſsitatis ſunt arti
culum, non parua tamen cauſa hæc exigit officia, præter charitatem omitterentur officia hæc.
Regulare eſt enim præcepta affirmatiua obligare tempore neceſsitatis: & ad mortale ſi contra
charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue, ſi præter charitatē omit-
titur. Penſando eſt ergo occurrens neceſsitas, ſi vrget contra vel præter charitatem. D
❡Audiſtis quia dictum eſt. diliges. proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.) Leuit.
xix. ſcriptum eſt, diliges amicum tuum ſicut teipſum. nullibi autem in tota lege inuenitur ſcri-
ptum odio habebis inimicum tuum. Sed dominus IESVS dicit hic etiam hoc dictum fuiſſe:
vel quia Iudæi intelligebant hoc dictum fuiſſe implicite. determinando enim obiectum dile-
ctionis eſſe amicum, inſinuatur inimicum eſſe obiectum odii, quod contrariatur amori. Vel
quia in Deut. inter benedictiones continetur ruina inimicorum à conſpectu populi Iſrael. Di-
citur enim Deut. xxviii. dabit dominus inimicos tuos corruentes in conſpectu tuo per vnam vi-
am veniant contra te & per ſeptem fugient à facie tua. Per hoc enim & ſimilia verificatur
dictum eſſe in lege, odio habebis inimicum tuū. perſecutio enim & proſtratio effectus eſt odii.
❡Ego autem dico vobis.) Perficit Ieſus præceptum de dilectione hominis dupliciter. prius E
præcepto, & deinde conſilio. ❡Diligite inimicos veſtros, benefacite iis qui oderunt vos. &
orate pro ſequentibus & calumniantibus. pro, offendentibus vos: vt ſitis filii patri veſtri qui
in cælis eſt: qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.
Tria præcipit ergo inimicos: diligere internum, benefacere externum, & orare intus & extra.
❡Vbi aduerte quod inimicus tripliciter conſideratur. Primo formaliter quatenus eſt inimi-
cus. & ſic non eſt obiectum amoris recti: ſed maximum peccatum eſt diligere inimicum for-
maliter. Secundo conſideratur materialiter: hoc eſt homo ipſe. & ſic clarum eſt quod poteſt

diligi.Sed hoc proprie loquendo non eſt diligere inimicum,ſed hominem. Tertio conſidera-
F tur inimicus quo ad vtrunque ſimul:hoc eſt homo odio me habens.Et ſic textus præſens loqui
tur de inimico:& præcipit quod amemus homines non obſtante quod ſint nobis inimici.Hæc
eſt intentio literæ quod ad obiectum. ¶Diligere autem,benefacere & orare,dupliciter poteſt in-
telligi ſcilicet in communi vel in ſpeciali Diligere inimicos in communi,eſt diligere eos,ſecū-
dum id quod eſt commune eis & aliis.& ſimiliter benefacere inimicis in communi,eſt non ex-
cludere eos à beneficiis communibus.& ſimiliter orare pro inimicis in communi,eſt non ex-
cludere eos ad orationibus communibus.Orare autem pro inimico in ſpeciali,eſt fundere ora
tionem ſpecialiter pro illo.& ſimiliter benefacere inimico in ſpeciali,eſt conferre inimico ali-
quod beneficium illi proprium.& ſimiliter diligere inimicum in ſpeciali,eſt habere actum amo
ris ſpecialiter erga inimicum. ¶Sub præſenti itaq; præcepta vterq; modus comprehenditur,ſed
diuerſimode:quia primus modus(ſcilicet diligere & benefacere in communi)explicatur ab ip-
ſo domino Ieſu,ſubiungendo imitationem cæleſtis patris qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bo-
nos & malos,& pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.Hæc enim diuina beneficia non ſunt beneficia p-
pria malis & iniuſtis qui ſunt inimici dei : ſed ſunt beneficia communia non ſolum inimicis &
amicis,ſed etiam irrationabilibus creaturis.Ex hoc enim quod dominus declarat rationem be-
G nefaciendi inimicis ex imitatione dei quatenus non excludit à communibus beneficiis malos
& iniuſtos,docet præceptum ſuum intelligendum eſſe de dilegere & benefacere in communi.
Specialiter autem diligere & benefacere non explicatur hic à domino,ſed reliquit intelligen-
dum ex generali regula præceptorum affirmatiuorum:quod ſcilicet obligant tempore neceſſi-
tatis.Ita quod ſub præcepto de diligendo inimicos, comprehenditur benefacere inimicis etiam
in ſpeciali tempore neceſſitatis:iuxta illud Prouerb.xxv.ſi eſurierit inimicus tuus ciba illum,ſi
ſitit da ei aquam bibere. ¶Si enim diligitis eos qui vos diligunt. Adiungit conſilium de dilige
do inimicos in ſpeciali extra articulum neceſsitatis,Quod enim hoc ſit conſilium,ex eo patet q
concluditur.eſtote enim vos perfecti ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Inferendo enim
perfectionem, monſtrat ſe non præcipere ſed conſulere:quoniam eſſe perfectum ad conſilia
ſpectat:iuxta illud infra.xix.ſi vis perfectus eſſe,vade & vende omnia quæ habes.&c.Quod autē
H de dilectione in ſpeciali tractetur,patet ex eo quod dicitur ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantum.
actus enim ſalutandi ad ſpecialem exercetur perſonam. ¶Triplicem autem rationem huius cō-
ſilii affert. Primo ex mercede.dicendo. ¶Quam mercedē habebitis.pro,habetis.nonne & Publi
cicani hoc faciunt?)Quaſi dicat nullam. Diligere enim diligentem ſe,eſt potius rependere vi
cem quam mereri mercedem:ſed diligere odientem,mercedem expectat à deo propter quem di
ligitur.Quod quamuis clarum eſſet, dominus tamen manifeſtat ex hoc quod diligere diligen-
tem,eſt actus communis etiam Publicanis,qui non expectant mercedem à cæleſti patre. ¶Alia
ratio eſt ex ſuperogatione:dicendo. ¶Et ſi ſalutaueritis fratres veſtros, tantū quid amplius faci
tis?)Quaſi dicat nihil,niſi id ad quod tenemini naturale iure. Et hoc etiam declarat dicendo.
¶Nonne & ethnici:pro,Publicani hoc faciunt? Eſtote ergo vos perfecti:ſicut & pater veſter cæ
leſtis.pro,qui in cælis eſt,perfectus eſt.)Publicani(qui publicum æs exigebant pro Romanis à
populo)infames erant apud Iudæos zelum legis habentes.& propterea tam hic q̄ alibi in euan-
gelio nominantur tanquam alieni à lege dei:vt meretrices & ſimiles ¶Tertia demum ratio ex
I imitatione perfectionis cæleſtis patris affertur.Ex hoc docens quod dilegere & benefacere ini-
micis in ſpeciali extra neceſsitatis articulū,perfectionis eſt ad imitationē diuinæ perfectionis.
qua inimicis ſuis ſpecialiter benefacit:vt patet in tanta & continua conuerſione peccatorum.

CAPVT VI.

ATTENDITE.)Poſtquam Ieſus doctrinam legis perfecit declarando præ-
cepta, tranſit ad perficiendum affectum circa ea quæ communi deſiderio ap-
petuntur : gloriam.ſ.& diuitias. Præcipuum inter ſpiritualia deſideratum
communiter eſt gloria:inter corporalia autem opulentia, Et propterea à pri-
mo inchoans præcipit attendite.Diligentia adhibenda atteſtatur à periculo.
K ¶Ne iuſtitiam veſtram.pro,eleemoſynam veſtram, faciatis coram homini-
bus.) Gloria enim humana tanquam præmium bonorum operum exiſtima-
tur.malis enim operibus non laus ſed vituperium debetur. Et inchoat ab eleemoſyna,vtpote
præcipuo opere:inde ad orationem & ieiunium proficiſcens. ¶Vt videamini ob eis.) Non
dixit cæleſtis magiſter,attendite ne eleemoſynam veſtram faciatis coram hominibus abſolute,
ſed cū adiectione finis vt videamini ab eis.hic enim finis prohibetur:quoniam vana gloria eſt,

¶Alioquin

¶Alioquin mercedem non habebitis.pro,habetis,apud patrem veſtrum qui in cælis eſt.¶Nõ
dixit alioquin damnabimini,ſed quod carerent mercede apud patrem cæleſtem.Et intelligitur A
ad literam de mercede illius operis quod fit ob vanam gloriam. ¶Qui enim bonum aliquod
opus facit (puta honorat patrem,reddit mutuum &c.)vt videatur, hoc eſt ad hunc finem vt
videatur & honoretur ab hominibus,non propterea æternam damnationem incurrit:ſed pri-
uatur mercede ſeu præmio cæleſti illius operi boni. quia non oportet interuenire ibi pecca-
tum mortale,ſed poteſt eſſe veniale. Nam ſi humana gloria intendatur præferendo ipſam iis
quæ ſunt ex charitate neceſſario diligenda,facienda aut vitanda, proculdubio peccatum in-
curritur mortale:& inde priuamur non ſolum illius operis mercede,ſed totaliter apud patrem
cæleſtẽ per excluſionem à cæleſti patria. Quando vero gloria humana appetitur vt finis qui-
dem illius operis,non tamen contra ea quæ ſunt de neceſsitate charitatis:veniale tamen pecca-
tum incurritur ex appetitu vanæ gloriæ conſequendæ ex bono opere.¶Quum ergo facis elee-
moſynam.) Poſtquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ vt mercedem ope-
ris boni,deſcendit ad ſpecies modorum.¶Noli turba canere ante te.)Morem tangit antiquum B
quo ſono tubæ excitabantur pauperes ad locum & tempus eleemoſynæ. Hic enim mos ratio-
nabiliter inſtitutus erat, ad tollendam vagationem incertam mendicantium, & moleſtiam
erogãtium eleemoſynas ne omni hora aut vbique moleſtarentur. ſed hypocritæ abutebantur
hoc more,ſeruantes illum ad hoc vt honorificarentur ab hominibus. ¶Sicut faciunt hypo-
critæ.) Græca dictio eſt deriuata à perſonis in ſpectaculis comœdiarum ſeu tragœdiarum.
homines enim illi, aliis ſunt intus & alios repreſentant foris.inde ſiquidem traſlatum eſt no-
men hoc ad ſignificãdum eos qui ſimulant ſe bonos,¶Vbi ſimiliter nota quod non præcipit
noli tuba canere ante te abſolute,ſed ea ratione vt honorificeris ab hominibus. Et propterea
appoſuit,ſicut faciunt hypocritæ vt honorificentur ab hominibus.intentionem ſiquidem pro-
hibet,non actionem,¶IN ſynagogis & vicis.) Hoc eſt in locis publicis.tum congregationis,
vt ſynagogis.tum tranſitus,vt vicis. ¶V T honorificentur ab hominibus.Amen dico vobis,
receperunt.pro,recipiunt,mercedem ſuam.)ſcilicet humanam gloriam propter quam eleemo
ſynam fecerunt:ac per hoc non expectant mercedem talis eleemoſynæ à cæleſti patre. ſufficit C
enim operi merces propria.¶TE autem faciente eleemoſynam,neſciat ſiniſtra tua quid faciat
dextra tua:vt ſit eleemoſyna tua in abſcondito.) Poſſumus præceptum ad cautelam intellige-
re.Si præceptum eſt,ad intentionem refertur. præcipitur enim vt intentio facientis eleemoſy-
nam aliena ſit ab hoc vt videatur ab hominibus:hoc eſt quod faciens eleemoſynam non intẽ-
dat videri ab hominibus,laudari ab eis.Ita quod vbi prius præcepit vitari intentionem vanæ
gloriæ in eleemoſyna publica,modo prohibet eandem in eleemoſyna quæ alicui particulariter
fit.Si autem cautela eſt, inſtruimur vt noſtræ infirmitati conſulendo ne obrepat in manifeſta
eleemoſyna vana gloria,ſtudeamus eleemoſynas ſecretiſsime efficere.Secretiſsimus enim mo-
dus ſignificatur per hanc metaphoram , neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextra tua.periclitatur
enim animus humanus in laudatis eleemoſynis propriis. ¶ET pater tuus qui videt in ab-
ſcondito reddet tibi.Deeſt in manifeſto.Et quum oratis non eritis.pro.Et quum oras non eris
ſicut hypocritæ.(Ordinata intentione eleemoſinæ cum adiuncta cautela, ordinat intentionem
orationis ſimili modo:ſcilicet vt non oremus vt videamur ab hominibus, D
¶QV I amant in ſynagogis.pro,quia amant in ſynagogis, & in angulis platearum.) Locis
publicis.altero vbi congregantur homines ad doctrinam legis. altero vbi congregantur ho-
mines ad negocia humana. ¶STANTES orare) Communis orantium ſitus tunc tem-
poris erat ſtare: vt hinc colligitur. & ex Phariſæo & publicano qui ſtantes deſcribunt oraſ-
ſe. ¶V T videãtur.pro,appareant hominibus. Amen dico vobis receperunt.pro,accepe-
runt,mercedam ſuam. Tu autem quum oraueris.pro,quum oras,intra in cubiculum tuum
& clauſo oſtio. Deeſt.tuo,ora patrem tuum in abſcondito.& pater tuus qui videt in abſcon-
dito reddet tibi.Deeſt,in manifeſto,) Cautela vitandi obrepentem vanam gloriam adhibe-
tur,vt ſecretiſsimas habeamus orationes.Et hoc intellige de orationibus ſpontaneis: nam ora-
tiones ſiue publicæ(quales ſunt miſſæ & horæ canonicæ)ſiue quas debemus in loco publico p- E
ſoluere(vt intereſſe diuinis laudibus,letaniis & ſimilibus)non comprehenduntur ſub hac cau-
tela propterea enim dominus ait , tu autem quum oras:ſignificans quod de priuata oratione
loquitur. Quod etiam ſignificatur ex eo quod induxit priuatas & ſpontaneis orationes hy-
pocritarum in angulis platearum.¶Orantes autem.) Aliud circa orandi modum præceptum
adiungit ſcilicet.¶NOLITE multum loqui,pro,ne ſcitis multi loqui.) Non dicit nolite multũ
orare,nec dicit nolite prolixe orate;quum ipſe prolixius orauerit & in oratione pernoctauerit.

F Nec dicit nolite loqui (per quod prohibetur oratio vocalis)ſed vetat multum loqui orando.
¶Vbi aduerte quod multa locutio non eſt per ſe appetendo in oratione: ſecus autem eſt quan-
do ratio recta ſuadet multam locutionem orando, ad excitandam ſeu continuandam aut
augendam mentis deuotionem. Vnde & dominus rationem ſubdit. ¶SICVT Ethnici
faciunt.) Superfluit faciunt. Græca dictio eſt Ethnici,ſignificans gentiles.tanquam qui in ea
qua geniti ſunt viuant natura ſine diuina lege. ¶Putant enim quod in multiloquio ſuo exau-
diantur.)Hinc enim confutatur electio multiloquii tanquam vtilis ad exauditionem.Putabant
enim Gentiles ꝙ ſicut multiloquium vtile eſt ad hoc vt exaudiamur à principibus,dum multi-
pliciter loca orationis exponimus oratorio more: ita vtilis ſit multiplicatio ſermonis orando
deum.Quod dominus confutat ſubiungendo.¶Nolite ergo aſsimulari eis.Scit enim pater ve-
ſter cæleſtis quid opus ſit vobis.pro, quibus opus habetis,antequam petatis eum.pro, ab eo.)
Ex hoc enim aperit quod nec multa nec parua locutio orando vtilis eſt ad manifeſtandum
deo neceſsitates noſtras aut rationes exaudiendi: ac per hoc non eſt multiplicandus ſermo in
oratione vt exaudiamur ſignificando deo omnia.Cur autem non prohibeatur omnis locutio
orando,alterius negocii eſt,hoc enim in loco non omnis ſed multa locutio prohibetur ex in-
tentione:hoc eſt per ſe prohibetur. ¶In promptu autem eſt ratio quare non prohibetur locu
tio orando:quia ſcilicet neceſſaria eſt communi hominum conditioni.Sumus enim compoſiti
G ex anima & corpore:& naturali curſu excitatur animus orantis loquendo,paucorum enim per-
fectorum eſt ſine exteriori ſermone prouocari ad mentis ac affectus eleuationem in deum petē
do: quod eſt orare.¶Sic ergo vos orabitis.pro,orare.)Orandum eſſe Ieſus præſupponit:& mo
dum orandi docet,dicendo ſic.Vbi non ſolum vitādi multi loquii in oratione ſed etiam modū
recurrendi ad deum & petendi à deo,docet Modus ſiquidem breui loquii monſtratur,tum col-
ligendo omnia quæ peti à deo poſſunt ad ſeptem.tum explicando,ſingula hæc ſeptem ſumma-
rie tanq̄ capita.Modus vero petendi ex parte rei petitæ mōſtratur per pronomina tuum & no
ſtrum:ex parte vero petētis & à quo petitur, eſt ipſe modꝰ recurrendi:ſcilicet vt filius ad patrē
Vnde incipit ſic.¶Pater.) Magna dignitas cuiuſlibet orantis habere patrē in cęlo.Incipiens er-
go orare,euectū te recogita ad filiationē dei.recurrere enim iuberis ad deum non vt ſeruus ad
dominū.ſed vt filiꝰ ad patrē,filiali affectu,filiali reuerētia,filiali fiducia immo ſecuritate.¶No-
H ſter.)Fratres te habere.fratres te recognoſcere,quum orare incipis iuberis ne ſolū te filiū præ-
ſumas,vt vnitatē eccleſiaſticam omnium filiorum dei ante mentis oculos habeas,dicendo non
meus ſed noſter.nec tamen minus eſt pater meus & aliorum. ¶Qui es in cælis.) Deus vbiq;
eſt:ſed proponitur orandus exiſtens in cælis,vt eleuetur mens orantis ad patris excellentiam,vt
pote præſidentis cælis,vt ſicut patris nomine ſignificatur dei cura & amor erga nos,ita exiſtē-
tia in cælis ſignificetur excellentia.¶Sanctificetur nomē tuū.)Oratio interpres eſt deſiderii:ſe-
cundū ordinem deſiderabilium procedit.rectus autem charitatis ordo eſt,vt primum petamus
quæ appetimus deo:& deinde quæ appetimus nobis. Et quia tam deſiderium quam petitio eſt
rei non habitæ,& deo in ſeipſo nihil poteſt aduenire. nullum bonum poteſt augeri, ideo ex
amore amicitiæ ad deum deſideramus augmentū deo,non in ſeipſo ſed in exterioribus ſuis.de-
ſideramus enim ipſum deum in nomine ſuo,in regno ſuo,in obedientia ſua augeri.Et ppterea
primæ tres petitiones ad dei bonum non in ſeipſo ſed in nomine,regno,& obedientia ſeu volun
tate augendum tendunt.¶Quod vt clarius intelligas, ſcito quod illa particula ſicut in cælo &
I in terra,determinat quemlibet trium primarum petitionū.Ita ꝙ ſenſus eſt ſanctificetur nomen
tuum ſicut in cælo & in terra.& ſimiliter adueniat regnum tuū ſicut in cælo & in terra & demū
fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra. ¶Petendo itaque ſanctificetur nomen tuū,petimꝰ au
geri ſanctificationem nominis eius: dum petimus ſanctificari illud in terra ſicut ſanctificatur
in cælo.Non dicit quantū in cælo & in terra, quia peteretur impoſsibile:ſed ſicut, hoc eſt illo
modo ſcilicet ex charitate.Sanctificari ſpecies eſt eius quod eſt glorificari.Diuinū enim nomen
quo deus ipſe ſanctificatur,innoteſcit & nominatur,quamuis ex parte ſui non egeat ſanctifica-
tione,minus tamen honoratur & minus blaſphematur in terra.Et propterea deſideramus & pe
timus vt honoretur in terra ſicut in cælo:hoc eſt imitando honorationem quæ illi exhibetur
in cælo hoc eſt habeatur in mentibus,in cordibus & in locutionibus excelſum atq; purum hoc
K eſt enim ſanctificari diuinū nomen.Sanctificetur itaq; hoc eſt glorificetur purum & excelſum
nomen nō meum nō noſtrū ſed tuū,in terra,ab hominibus in terra degentibus,& ſi non quan
tū tamē ſicut in cælo,hoc eſt ex charitate imitādo cæleſtes ciues.¶Adueniat regnum tuū.) Re
gnat in terra cupiditas,caro mūdꝰ, diabolꝰ: cupimꝰ in homine deū regnare,& propterea adue
niat regnū tuū ad deſtructionē horū regnorū:regna tu in terra,& ſi nō quātū tamē ſicut regnas

cælo. Quantum enim in nobis regnat auaritia, aut luxuria, aut quoduis aliud vitium, tantum A
ſubtrahitur regno dei in terra. Vnde aduenire regnum dei eſt ipſum regnare per fidem, ſpem,
charitatem, reliquaſq; virtutes in nobis. eſt enim regnum dei non eſca & potus, ſed iuſtitia, pax
& gaudium in ſpirituſancto. ¶Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.) Voluntas dei ve-
limus nolimus ſemper fit vbiq;: ſed non fit in terra ſicut in cælo. Ibi enim fit ex charitate ob-
ſequentium deo: hic autem à paucis ex charitate adimpletur. Et propterea petimus vt exten-
datur modus adimplendi diuinam voluntatem: vt ſcilicet fiat voluntas, non noſtra ſed tua, non
vbicunq; ſed in terra, hoc eſt in hominibus degentibus in terra, non qualitercunq; ſed ſicut in
cælo: hoc eſt ex charitate obſequendo illi. ¶Panem noſtrum.) Ordo petitionum cogit me
ad intelligendum non de pane corporis ſed animæ. Poſt petitiones ſiquidem boni diuini, ma-
nifeſte ſubiunguntur petitiones boni noſtri. vt ipſa differentia pronominum euidenter teſtatur.
inter bona autem noſtra non tenet primum locum ſecundum charitatis ordinem corporeus ci- B
bus, ſicut nec vita corporalis: ſed primũ locum tenet vita animæ, ac per hoc cibus animæ. primũ
ſiquidem quod nobis ex charitate appetimus eſt conſeruatio & vegetatio vitę animę: quæ
fit per cibum animæ. ¶At ſi ordinem confundere placet, perpende quod hæc ſola petitio
eſt boni noſtri. nam priores petunt bonum diuinum: poſteriores remotionem ſeu vitationem
mali noſtri, vt patet. vnica autem noſtri boni petitio, non eſt fas ꝙ corporeum cibum petat.
Amplius prohibemur inferius ſoliciti eſſe de pane corporis. Et propterea non congruit vt com
putetur inter petitiones dominicæ orationis: de quibus oportet nos eſſe ſolicitos, quotidie repli-
cando petitionem. Et propterea petimus panem cibum animæ, ſed quo comprehenditur cibus
verbi, operis & ſacramenti, & vniuerſaliter omne id quod alit vegetatq; animam, noſtrum non
meum, tum vt intelligamus nihil deperire petitioni orationis ex eo quod petitur pro ſe & alio.
Non eſt apud deum effuſa petitio ſicut apud homines: apud quod minor eſt petitio communis
quàm propria, apud quos facilius impetro petens pro me quàm petens pro nobis, panem me-
um quàm panem noſtrum. Tum vt intelligamus noſipſos non eſſe ita ſingulares quin ſimus vnũ
corpus eccleſiæ: ita ꝙ vt eccleſiæ membra ſimus alter alterius ſumus membra etiam orando. C
¶Noſtrum rurſus dicit hoc eſt nobis filiis, agnoſcentibus te patrem, dicendo pater noſter, no-
bis inquam filiis proprium, non communem panem omnibus bonis & malis, ſed panem filio-
rum. ¶Quotidianum.) Quo quotidie egemus. ¶Da.). Non vende, non accommoda ſed
da. ¶Nobis.) Filiis tuis. patris enim eſt alere filios. ¶Hodie.) Tempore præſenti. Quotidi-
anus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet die ſoliciti ſimus ad recurrendum ad patrem
cæleſtem pro animæ pane, ſicut quotidie volumus corporeum panem. Ideo itaq; adiungitur
hodie, vt ſingulis diebus panem animæ pro illo die, pro præſentaneo tempore petamus. ¶Et
dimitte nobis.) Vniuerſum bonum noſtrum in oratione petendum, vnica petitione complexus
eſt: circa malum vero tres petitiones diſtinguit. Dimitte, gratuito condona, nobis, filiis. ¶De-
bita noſtra.) Tum ex tuæ deitatis natura. tum ex collatis nobis beneficiis. tum ex noſtris offen-
ſionibus. ¶Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.) Modum veniæ nobiſipſis diffini-
mus, vt ſic deus dimittat nobis quæ illi debemus quemadmodum nos dimittimus debitoribus
noſtris. ſi duri tardiue ſumus ad remittendum, durus quoq; ſit deus aut tardus ad remittendum D
nobis: ſi ſemiplene remittimus, ſemiplene quoq; remittat nobis: & ſimilia. Quæ non ideo di-
cimus vt poſſint in deo inueniri modi remittendi omnes qui poſſunt inueniri in nobis: ſed ipſa
noſtra oratio monſtret nobis quod ſi non charitatiue dimittimus debitoribus noſtris, nec deus
charitatiue dimittet nobis debita noſtra. ¶Et ne nos inducas in tentationem.) Poſtꝙ petiui-
mus dimitti nobis debita quæ contraximus, conſequenter modo petimus cuſtodiri à pericu-
lis imminentibus. Non petimus ne fac nos tentari. ſed ne tentationi ſuccumbamus: quod eſt in-
duci in tentationem. Petimus autem à deo & ne nos inducas: vt hinc inſtruamur diuinæ per-
miſsionis eſſe opus, noſtrum ſuccumbere tentationi, iuxta illud. ego indurabo cor eius, & diuinæ
gratiæ opus eſſe quicquid non delinquimus: & propterea ſolicite recurramus ad deum, vt gratia
ſua cuſtodiendo non inducat nos in tentationem. ¶Sed libera nos à malo.) Non à tali vel E
tali malo, ſed ſimpliciter & abſolute à malo. Multæ enim ſunt ſpecies malorum à quibus non
expedit nos liberari, quoniam cooperantur nobis in bonum: verum liberari à malo eſt ſimpli-
citer & abſolute deſiderandum. Hoc enim petentes petimus ne vita corporis, ſanitas, opulentia,
aut quodcunq; aliud ſiue bonum ſiue malum tẽporale cedat nobis in malũ quod eſt ſimpliciter
& abſolute malum: quod eſt malũ æternę dãnationis in futuro & diuinę inimicicię etiã in præ-
ſenti. ¶Amen.) id eſt vere ſeu fiat. Nota enim eſt affirmatiua cõcluſionis. ¶Aduerte hic in qui-
buſdã codicibus apud græcos ante amen inueniri hæc verba, quia tuũ eſt regnum & potentia &

 gloria

F gloria in ſecula ſeculorum. Sed hæc adiecta fuiſſe ipſe ſtilus orationis dominicæ videtur teſtari.
ſapiunt enim multiloquium:contra quod inſtituit dominus hanc orationem. ¶Si enim dimi-
ſeritis hominibus peccata eorum.pro, delicta ſua, dimittet & vobis pater veſter cæleſtis delicta
veſtra. Si autem non dimiſeritis hominibus,nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.)
Et ſimiliter legendum eſt delicta. vbi ſubiungitur peccata. græca enim dictio à linquendo di-
cta eſt. Legendumq; eſſet remittet,remiſeritis.&c. ſi proprietas ſermonis ſeruanda eſſet. Et ſu-
perfluit pronomen vobis,quum dicitur remittet vobis.¶Multis virtutum officiis concurrenti-
bus ad dominicam orationem,fidei,ſpei,charitatis,religionis obedientiæ miſericordię,prudē-
tiæ,timoris, dominus tamen inſtat pro ſola miſericordia:docens,per hoc vniuerſam orationis
molem fundari ſuper miſericordia.Inquit enim ꝙ ſi remiſeritis licet non fratribus,non proxi-
mis,ſed hominibus,eiuſdem vobiſcum naturæ,delicta ſua,contra vos,remittet cōſequenter vo-
G bis filiis pater veſter cæleſtis,longe celſioris naturæ,ita ꝙ ſi non remiſeritis,nec ipſe quantum-
cunq; pater veſter remittet vobis delicta veſtra contra ipſum.¶Vbi aduerte nō dici ſicut remi-
ſeritis hominibus delicta ita remittet pater veſter:ſed dici ſi remiſeritis,& ſimiliter ſi non remi-
ſeritis.vt omnem ſpem.auferat conſequendæ veniæ à deo ſi nō remittimus aliis offenſas: & ſi-
militer plenam præbeat fiduciam conſequendi veniam ſi aliis remittim⁹ offenſas.¶Si hic obie-
cerit quiſpiam:inſerendo ergo fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerans, ſecurus eſt de venia
conſequenda à deo ſi remittit aliis offenſas contra ſe factas.veritas enim huius affirmatiuæ con-
ditionalis,ſi remiſeritis hominibus delicta ſua,remittet & vobis pater veſter cæleſtis delicta ve-
ſtra fundat & fouet hanc illationem.Reſpondetur dupliciter. Primo ꝙ ſermo domini eſt for-
malis:& intelligitur niſi aliunde ponatur obex. Docet enim ꝙ remittendo aliis meremur veniā
niſi aliunde ponamus obicem veniæ. ſicut colendo deum & ſeruando iuſtitiam, meremur vi-
tam æternam niſi aliunde ponamus obicem. Hæc reſponſio ſecundum Theologici rigoris re-
H gulas procedit. Crediderim tamen ego hominem qui tanto dei amore agitur vt hominibus
offendentibus ipſum remittat ex corde propter deum, etiam ſi in fornicatione perſeueret, tan-
dem à deo conuerti ita quod deus remittet ei omnia peccata ſua cōuertendo cor eius ad veram
pœnitentiam.vnde dominus non dicit quod vobis remittentibus deus remittit, ſed dicit in fu-
turo remittet.ita quod hanc ſpecialem prærogatiuam ſeu gratiam ſignificauit dominus per hāc
conditionalem.intelligendo literam vt ſonat. Nouit enim ſolus Ieſus quàm acceptum gra-
tumque ſit deo remittere aliis offenſas.& ideo ipſe ſolus potuit reuelare hoc. ¶Quum autem
ieiunatis.)Sicut circa eleemoſynam & orationem ordinauit intentionem ne ferantur in vanam
gloriam, ita nunc ordinat intentionem circa ieiunium.non enim præcipit hic ieiunare: ſed va-
nam intentionem vanumq; modum ieiunandi corrigit. ¶Nolite fieri.pro,ne ſitis.) Procul-
dubio ex intentione.voluntarium eſſe quod in poteſtate noſtra eſt prohibet. ¶Sicut hypocri-
tæ triſtes.pro,tetrici.) Hoc eſt vultu mœſti, ad differentiam mœſtitiæ aliunde prouenientis.
I Quod etiam non prohibet ſimpliciter & abſolute,ſed cum modificatione ſicut hypocritæ:ea ſci-
licet ratione vt appareant hominibus ieiunantes.¶Exterminant.pro, obſcurāt,enim facies ſu-
as.)Vere enim obſcurant naturalem vultum:& alterum vultum mentiuntur. Sicut enim mulie-
res multæ clarificant facies ſuas artificioſe ita vt pellis earum lucere videatur,ita huiuſmodi hy-
pocritæ obſcurabant facies ſuas arte,vt appareant ieiunantes.Quali autem artificio vterentur nō
conſtat. ¶Vt appareant hominibus ieiunantes.Amen dico vobis quia receperunt mercedem
ſuam. Tu autem quum ieiunas vnge caput tuum & faciem tuam laua.)Sicut in eleemoſyna &
oratione docuit cautelam præſtandi eleemoſynam & orandi ſecreto, ita in ieiunio cautelā do-
cet vt ieiunium ſit ſecretum, vngendo caput & lauando faciem: hoc eſt vtendo ſolitis lætitiæ ſi-
gnis.Vnctio enim capitis in regionibus illis iucunda erat:ablutio autem faciei,cōmunis eſt om
nibus gentibus cultus.Vnde nulla harum cautelarū eſt præcepta.neq; enim ipſe domin⁹ legitur
K vnxiſſe caput ſuum quū ieiunauit:nec intraſſe cubiculū ſuū & clauſiſſe oſtiū quū orauit.Sed do-
cuit nos his cautelis intelligere vt tanto ſtudio fugiēda ſit à nobis in operibus ſupererogationis
eleemoſynæ,orationis,& ieiunii,vitandaq; vana gloria,vt occulte exerceamus huiuſmodi bona
opera vbi timor eſt ne obrepat vana gloria.¶Ne videaris hominibus ieiunans,ſed patri tuo qui
eſt in abſcondito,& pater tuus qui videt in abſcondito reddet tibi.) Hoc eodem præmio con-
cluſit eleemoſynam & orationem:vt intelligamus eleemoſynam,orationem & ieiuniū eſſe ope-
ra grata deo,& meritoria,ita ꝙ deus reddet pro ſingulis præmia. ¶Nolite theſaurizare.pro,
ne recondes vobis theſauros,in terra:vbi erugo & tinea demolitur:& vbi fures effodiūt & furā-
tur.Theſaurizate autem vobis thezauros in cælo.vbi nec erugo nec tinea demolitur,& vbi fures
nō effodiūt nec furantur.) Litera iſta diligenter inſpecta non prohibet theſaurizare, ſed locum
theſauri.

theſauri.prohibet enim eligere terram pro loco theſauri.Nec reponatis inquit,in poteſtate vo- A
luntatis veſtræ eſt locus theſauri.cælum ſcilicet vel terra. Nolite reponere vobis theſauros in
terra.vnde rationem aſsignat ex aduerbio loci,dicendo vbi erugo.&c. de cælo ſubdit vbi nec
erugo.&c Et demum pro communi ratione ſubiungit,vbi eſt enim theſaurus ibi.&c.
¶Hæc enim perſpicacius cõſiderato,rationem vtriuſq; præcepri,negatiui ſcilicet in terra,& af-
firmatiui in cælo,aperiunt:ſoluuntq; quæſtiones. Nam hinc habetur non prohiberi homini
reponere ſibi vel filiis vel reipublicæ terreſtres theſauros: & IESV præcepta non eſſe contra
morem quo ſecundum Apoſtolum.ii.ad Corinth.xii. patres theſaurizant filiis. Et principes
debent habere theſauros. tum vt timeant alii mouere illic bellum.tum ne cogantur populum
grauare,tum ne vileſcat petendo mutuum,ſed prohiberi reponere in terra, vt terra contraria-
tur cælo. Propterea nanq; præcepta hæc data ſunt contraria de terra & cælo. vt non theſau-
rizemus in terra & theſaurizemus in cælo, vt ipſa contrarietas præceptorum nominata loca ſi- B
gnificet eſſe contraria quod etiam conditiones contrariꝫ. ſcilicet in terra erugo, tinea,fures:
in cælo autem nec erugo nec tinea nec fures teſtantur. Soli itaq; illi qui theſaurizant in terra
vt terra contraria eſt cęlo,agunt contra hoc pręceptum: qui ſcilicet accumulant diuitias,confi-
dentes in illis, intantum vt non curent prouidere ſibi in cælo. Horum enim ſalus & deus,
theſaurus in terra eſt. Qui vero accumulant diuitias & reponunt vt organa opportuna ad
opera virtutum ſibi,filiis,reipublicæ, præferendo theſaurum in cælo reponere pro anima, in
nullo agunt contra hoc præceptum: quia non reponunt in terra vt terra diſtinguitur contra
cælum,ſed vt terra ſubordinatur cęlo. ¶Poſtq̃ ergo IESVS prohibuit intentionem vanam
in ſanctis operibus eleemoſynę, ieiunii, & orationis, modo conſequenter ordinat humanum
ſtudium ne occupetur circa terrena vt terrena abducunt à cæleſtibus, ſed occupetur circa cæ-
leſtia. Præcipit autem ſub ſimilitudine theſauri: vt intelligamus quod de ſtudio ſalutis no-
ſtrę non in pręſenti ſed in futura vita loquitur, de ſtudio ſalutis non tranſitorię ſed æternę.&
propterea terram contra cęlum diſtinguit, propterea illas conditiones rerum inducit quibus
amiſsibiles differunt ab eis quę amitti non poſſunt. Erugo metalla, tinea pannos, fur omnia C
conſumit. ¶Vbi enim eſt theſaurus tuus. pro,veſter:ibi & eſt cor tuum.pro,veſtrum.)Scio
inquis has conditiones rerum corporales,nec repono eas putans conſumi non poſſe, ſed vt va-
leant quantum valere poſſunt. Audi rationem cogentem te ad ſeruanda hęc præcepta. vbi eſt
theſaurus veſter ibi eſt cor veſtrum. Si in terra reponitis theſaurum,non ſolum theſaurum ſed
etiam cor veſtrum in terra ponitis. & ſimiliter ſi theſaurizatis in cælo, non ſolum theſaurum
ſed etiam cor veſtrum ponitis in cælo. Attende modo,conſidera & elige, vtrum malueris in
terra cor tuum ponere.an in cęlo.valde quippe degeneras ſi cor,hoc eſt immortalem animum
cuius eſt velle & prouidere de theſauro, in terra figis. ¶Lucerna corporis tui eſt oculus tu-
us.) Superfluit tui & tuus. Ne paruipendas ſupremam tui partem habere in terra, adiungit
magnitudinem damni inde conſequentis: aſsimilando ſupremam animi partem oculo corpo-
reo. vere nanq; intellectus ſeu ratio perinde eſt inter reliquas animi partes vt oculus eſt inter
membra corporis. Oculum autem corporeum affirmat eſſe lucernam corporis,quia vere of-
ficio lucernę fungitur. Lucernæ ſiquidem eſt lumen præbere: & oculus officia membrorum D
noſtrorum clara reddit.Sine oculi nanq; officio manuum pedumq; officia obſcura & immani-
feſta nobis ipſis ſunt: vt experientia teſtatur. Lucerna inquit,corporis eſt oculus.Ita q; Incho-
at ſimilitudinem non à te ſed abſolute,dicendo lucerna corporis eſt oculus: hoc eſt oculus re-
ſpectu corporis,reſpectu corporeorum officiorum fungitur officio lucernæ. Et deinde appli-
cat ad te. Si oculus tuus.)Deeſt ergo. Legendum eſt. ¶Si ergo oculus tuus fuerit ſimplex,
totum corpus tuum lucidum erit.) Metaphora eſt. Si oculus tuus corporeus fuerit ſimplex,
abſq; admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis viſum, totum corpus tuum,
vniuerſa corporalia officia tua erunt lucida ex officio ſimplicis oculi quatenus lucerna eſt.
¶Si autem oculus tuus fuerit nequam.pro,malus.)Id eſt male diſpoſitus oculus fuerit.¶Etiam
totum corpus tuum tenebroſum erit.)Experimur enim quod habentes viſum corporalem pu- E
rum,videmus quid facimus,quo tendimus, quid comedimus.&c. Hoc eſt enim totum cor-
pus noſtrum lucidum eſſe.& econuerſo exiſtente viſu malo,nullum officium clare exercemus.
ſed ſicut in tenebris exiſtentes.hoc eſt enim totum corpus eſſe tenebroſum.
¶Senſus autem Metaphoræ eſt. Si ratio tua fuerit ſimplex, abſq; admixtione alicuius er-
roris,errant enim omnes qui operantur malum. Prouerb. decimoquarto. vniuerſa opera
tua lucida erunt:vtpote ſub lumine rationis rectę. ſi autem errauerit, etiam opera tua tene-
broſa erunt: vtpote lumine rectæ rationis priuata, & in tenebris peccatorum inuoluta.

¶Si ergo

F ¶Si ergo lumen quod in te eſt tenebræ ſunt,ipſę tenebræ quantæ erunt.)Cõcludit ex dicta me-
taphora magnitudinem conſequentis ſi cor ponitur in terra. Intendit enim quod inde oculus,
lumen ratio vertitur in tenebras:ac per hoc reliquæ partes animi,reliqua officia noſtra quæ ſe-
cundũ ſe carẽt lumine,multo tenebroſiora reddunt.vt perpendere poſsimus quod ſi figimus in
terrenis rationem noſtram,quæ oculi ac lucernæ officium habere debet,incurritur hoc dãnum
quod vertitur in tenebras:& vniuerſa opera noſtra incurrunt non ſolum dãnum tenebrarũ ſed
magnitudinem,ſed immenſitatem tenebrarum.Huiuſmodi enim immenſitas ſignificatur dicen
do ipſe tenebræ quantæ erunt.¶Et ſcito ꝙ futurum erunt non eſt in textu græco.¶Nemo po-
teſt duobus dominis ſeruire.)Poteras dominicis pceptis de theſauro nõ in terra ſed in cælo,ob-
uiam ire:putãdo te poſſe theſaurizare vtrobiq;,in cælo ſcilicet & in terra:& cor habere & in cę-
lo & in terra:ac per hoc non incurrere damna tenebrarum.Et propterea dominus Ieſus hãc opi-
G nionẽ excludit ex ſimilitudine ſeruitutis ad plures dominos:Nemo in quit poteſt duobus domi-
nis ſeruire,quatenus duo ſeu diuerſi ſunt:non quatenus in vnum cõueniunt & non ſunt duo.
¶AVT enim vnum odio habebit & alterum diliget.)Redditur ratio quare vnus nõ poteſt duo-
bus dominis ſeruire:quia diuerſa iubentibus ſi ſponte ſeruit,vnum diliget,alterum vero odio ha
bebit.amor enim vnius contrarii odium eſt alterius.Si autem cogitur ſeruire. ¶Aut vnũ ſuſti-
nebit.pro,vni adhærebit.)exequendo quod præcipit,¶ET alterum contẽnet,)alterum neceſſe
eſt vt contẽnat facto,nõ exequendo quod iubet.¶NON poteſtis deo ſeruire & mãmonæ,)Ap-
plicat vniuerſalem regulam ad ſpeciem:ſcilicet ad ſeruitium dei & mãmonæ, hoc eſt diuitiarũ.
Nõ dicit non poteſtis habere deum & diuitias,ſed non poteſtis ſeruire deo & diuitiis.vt hinc eti-
am intelligas eum qui fixit cor in terrenis theſauris,ſeruire diuitiis.& propter hoc nõ poteſt the-
ſaurizare & in cælo & in terra:ſicut non poteſt ſeruire deo & diuitiis. ¶Mammona chaldæa
dictio dicitur ſignificans diuitias. ¶Ideo dico vobis.) Poſt prohibitam intentionem humanæ
H gloriæ in bonis operibus,ac per hoc multo magis in aliis, poſt prohibitum ſtudium theſauri-
zandi in terra præceptumq; theſaurizandi in cælo,prohibet conſequenter ſolicitudinem circa
neceſſaria ad alimentum & veſtitum. huiuſmodi enim ſolicitudo pars nonnulla eſt ſeruitutis
mammonæ:pro quanto ex illa parte ſe tenet & non ex parte ſeruitutis diuinæ.
Et propterea Ieſus ait, ideo dico vobis. Ac ſi aperte diceret quod ad hoc idem genus ſpectat
quod ſubiungo.¶NE ſoliciti ſitis.) Non dicit ne operemini ne laboretis, ſed ne ſolicitemini
quia non prohibetur labor,ſed ſolicitudo: hoc eſt dubia anxiaq; mens.prouenit ſiquidem ex
nulla aut modica fide diuinæ prouidentiæ circa nos.homo enim faciens quod in ſe eſt,& adhuc
dubius anxiusq; ac timens deficere ſibi neceſſaria ad alimentum & veſtitum,aut non credit de-
um habere curam noſtri, aut parum confidit in diuina cura, ¶ANImæ veſtræ quid man-
duceris:neque corpori veſtro quid induamini.) Hebræo more anima pro vita ponitur.Et ni-
hilominus intelligendo de anima quæ eſt altera pars hominis,formalis eſt ſermo de anima quã-
I tum ad officium animandi.ad hoc enim officium continuandum egemus alimento. vnde in li-
tera non dicitur quod manducet, quod ſignificaret animam manducare, ſed quid manduceris
quod ſignificat nos manducare vt anima ſeruetur in officio animandi corpus. ¶Significantius
autem appoſuit animæ veſtræ, vt tollat ſolicitudinem etiam de neceſſariis ad vitam:ac per hoc
multo magis de neceſſariis ad ſtatum perſonę. ¶NOnne anima plus eſt quam eſca: & corpus
plusq̃ veſtimentum?)Ratione probat vitandam eſſe ſolicitudinem cibi & veſtimenti: quia ani-
ma pluris eſt q̃ cibus & corpus q̃ indumentũ:ac per hoc prouidit tibi de anima & corpore,mul-
to magis prouidet de cibo & veſtimento.qui enim præſtitit maiora, facile pręſtat & minora.
K ¶RESpicite volatilia cęli,quę nõ ſerunt neq; metunt neq; cõgregant in horrea:& pater veſter
cæleſtis paſcit illa.)Pręcedens ratio communis fuit cibo & veſtimento.Hęc autem propria eſt ci
bo,manifeſte ſumpta à prouidentia dei circa paſtum volatilium. ¶NOnne vos magis pluris
eſtis pro.præſtatis,illis?)Prima ratio orſa eſt à maiori,hęc autem oritur à minori. Si volatilia
quæ longe minora ſunt vobis,pater veſter paſcit abſq; hoc quod ſerant,metant,& horrea habe-
ant,quanto magis vos qui longe pluris eſtis,abſque veſtra ſolicitudine paſcet? Communis ſi-
quidem eſt vobis & illis neceſsitas cibi . ¶Caue ne hinc intelligas moneri à domino vt non
ſeramus,vt non metamus,vt non congregemus in horrea, imitantes aues Non hoc dicit nec
intendit Ieſus.Sed intendit quod reſpiciendo prouidentiam dei circa paſtum auium,ſim⁹ ſimi-
les volatilibus.non ſecundum ſpecies operum ſed ſimilitudine proportionali ſecundum excel-
ſum noſtrum gradum: hoc eſt quod quemadmodum volatilia paſcuntur à deo faciendo quod
in ſe eſt, ſcilicet eundo ad locum vbi eſt cibus, & omittendo officia incompetentia illis & ex-
cedentia vires eorum,vt ſunt, metere,ſerere,& huiuſmodi, ita homo faciat quod in ſe eſt,ſua

exerceat officia, omittendo ſolicitudinem: vt pote irrationabilem & excedentem vires eius: vt A
pote de futurorum cõtingentium euentu, diuinæ proprio prouidentię. ℂQVIS autem veſtrum
cogitans. pro, ſolicitus exiſtens, poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?) Hæc quoq;
ratio cibo propria eſt: ſed latet quo tendat. Poteſt enim dupliciter intelligi. vel ꝙ tendat ad idem
ex motu augmenti: ſcilicet ꝙ ſicut experimur ſine noſtra ſolicitudine quantitatem fieri ſtaturæ
noſtræ, vt patet ex hoc ꝙ nulla noſtra cogitatione poſſumus adiicere cubitum vnum ſtaturæ
noſtræ, ita ſine noſtra ſolicitudine deus qui facit noſtrum augmentum, prouidebit de cibo.
Vel quod tendat ad effectum cibi. Solicitudo nanque multorum de cibo eſt ad prorogandum
vitam timent enim ne defectu cibi minuatur eorum vita. Contra hunc timorem affert Ieſus
rationem ex effectu cibi in naturali motu augmenti, ſcilicet ꝙ ſicut vana eſt omnis cogitatio hu
mana circa effectum cibi in motu augmenti. nullus enim quantumcunq; cogitãdo poteſt adii-
cere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum, ita vana eſt omnis ſolicitudo circa effectum cibi in motu
nutritionis. quantumcunq; enim prouideas de cibo & potu, non propterea potes adiicere ad di B
es vitæ tuæ annum vnum. ℂET de veſtimẽtis quid ſoliciti eſtis. Cõſiderate lilia agri quomodo
creſcunt, non laborant neq; nent. Dico autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria
ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis.) Sicut rationem propriam cibo attulit, ita nunc rationem
propriam veſtimento affert, ſatis claram. ℂSi enim fœnum agri quod hodie eſt & cras in
clybanum mittitur, deus ſic veſtit: quanto magis. pro, nonne multo magis vos minimæ. pro, mo
dicæ, fidei?) In hac ratione aperte monſtrat fidelium ſolicitudinem de veſtimento, ex modica
fide prouenire. ℂNolite ergo ſoliciti eſſe dicẽtes. quid manducabimus, aut quid bibemus, aut
quo operiemur?) In hac concluſione aperit ꝙ non omnem curam ſed curam timidã circa victũ
& veſtitũ ꝓhibet. timidæ ſiquidem curæ eſt dicere q̃d mãducabimus aut quid bibemus, aut quo
operiemur? ℂHAEC enim omnia.) Apponit duas alias rationes communes victui & veſtitui.
Altera eſt. ℂHAEC enim omnia gentes inquirunt.) Hoc eſt gẽtilis erroris circa diuinam pro-
uidentiam eſt inquirere dubia & timida cura hæc omnia. Acſi aperte diceret. gẽtilis erroris par-
ticipes vos facitis ſi ſoliciti de iſtis fueritis circa victum & veſtitum. ℂSCIT enim pater veſter. C
Deeſt. cæleſtis, quia his omnibus indigetis. Altera ratio, quæ eſt radix omnium affertur ex ſci-
entia diuina non ſub nomine dei ſed patris veſtri. Acſi aperte diceret. ſuperflua eſt veſtra ſolici-
tudo circa res neceſſarias vobis: quia pater veſter cuius intereſt prouidere vobis de victu & ve-
ſtitu multo magis q̃ intereſt patris veſtri terreni, noticiam habet omnium veſtrarum neceſsita-
tum: ac per hoc ſicut ſciente patre veſtro veſtras neceſsitates & volente prouidere, non eſtis ſo-
liciti circa veſtras neceſsitates, ita non ſitis ſoliciti ſciente patre veſtro cæleſti. ℂQVAErite er-
go. pro, autem.) Poſt negatiuum prçceptũ prohibitiuũ dubię timidęq; curę circa neceſſaria ad
victum & veſtitum, adiungit prçceptũ affirmatiuum monſtrans modum quo Chriſtiani aſſe-
quuntur hęc omnia: Quærite. non dicit ſoliciti eſtote ſed quærite: quia nec etiã circa regnũ cçlo-
rum vult nos dubiã adhibere curã, ſed ſecurã, vt pote innixam fidei ac ſpei infallibili. ℂPri-
mum.) Non refertur primũ ad ſecundũ neceſſario alioquin nõ eſſet primogenitꝰ, vſq; quo na-
ſceretur ſecũdus. Sed neceſſario negat anterius ſeu prius. Et propterea hinc non habetur dominũ
Ieſum præcipere vt regnum dei quæramus primum, ſic quod ſecundario quærãꝰ hæc alia. ſed D
habetur quod debemus quærere regnũ dei primũ: hoc eſt ꝙ nihil ante ipſum quæramꝰ. ℂRE-
gnũ dei. (Ampliare, magnificare, honorare, voſmetipſos efficere. ℂET iuſticiam eiꝰ.) Id eſt re-
gni. Non poſſumus vere quęrere regnum dei niſi ſimul quæramus iuſticiã eius.) Id eſt regni. Im
poſsibile eſt enim amplificare, magnificare & honorare &c. regnum dei niſi exercendo iuſtitiã
eius: hoc eſt ea quæ ſunt debita ſecundum regnum eius. Et hæc omnia neceſſaria ad victum &
veſtitum. ℂADiicientur vobis.) Non ſupputabuntur ad mercedem ſed ſupra mercedẽ addẽtur.
Et hoc atteſtatur ei ꝙ diximus: ꝙ ſcilicet nõ præcepit dominus hæc ſecũdo loco inquiri. Si enim
inquiri iuſsiſſet ſecundo loco, nõ diceret adiicientur vobis. ℂVerum aduerte ꝙ hæc promiſsio
non fit, ſed ſolummodo iis qui tanto amore mouentur erga deum vt quærant regnum dei & iu-
ſticiam eius hoc eſt, quærant ratione dei primum & non ratione proprii boni etiam ipſa bona
ſpiritualia hoc enim ſignificat formaliter quærere regnum dei & iuſtitiam eius. E
ℂNOlite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum.) Poſt præcepta prohibentia timidam curam circa
neceſſaria, prohibet vniuerſaliter curam craſtinam. Et appellatur cura craſtina omnis illa cura
quæ ſecundum rectam rationem non congruit præſenti tempori ſed futuro. ita ꝙ cura incum-
bens præſenti tẽpori de prouiſione futurorum etiã poſt multos annos, non eſt cura craſtina ſed
eſt cura hodierna: quia præſenti cõgruit tẽpori. verbi gratia. cura Ioſeph congregandi frumen-
ta ad prouidendum ſterilitati ſeptem annorum, non fuit cura craſtina ſed hodierna: quia incom-
bebat

F bebat cognoſcenti talem temporum ſucceſsionem præparare ex tunc prouiſionem ſuccedenti-
bus annis. Et ſimiliter non eſt licitum eſſe in craſtinum præparare annuas prouiſiones : & ſi-
milia. Nil enim aliud hic præcipitur niſi quod futura cura non præoccupetur. Hoc enim
ad imprudentiam ſpectat. Vnde in textu aſsignatur ratio. ¶Quia craſtinus dies ſolicitus erit
ſibiipſi.) Hoc eſt futurum tempus habebit proprias curas.&c. ¶Sufficit.) Secundum rectam
rationem. ¶Diei.) Id eſt cuilibet tempori. ¶Malitia.pro,afflictione ſua. Per quod reuo-
cat Ieſus homines à cura craſtina,vt conſulant ſibiipſis.ſtultum eſt enim futuram)pœnam ſeu af-
flictionem anticipare. Nobis ergo ipſis conſulimus,craſtinas curas diei craſtino reſeruando,
præueniendo nanq; aduocamus futuras afflictiones ad præſens: quum non ſatis ſimus præſen-
tium curarum pœnæ. Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo nolite ergo:
quia ſimilis moris eſt curam craſtinam præuenire,& cura timida de neceſſariis.vtraq; enim ex
G irrationabili timore minoreq; fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hæc poſterior eſt illa,quæ
circa neceſſaria verſatur.

CAPVT. VII.

NOLITE iudicare.pro,ne iudicate.) Ordinat hic dominus humanum animum
quantum ad ea quæ ſunt iudicii, prohibens duo mala iudicii. Primum malum
eſt temeritas ſeu vſurpatio iudicii, Non alloquitur dominus iudices,ſed inſtruit
priuatos homines. & quemadmodum ſuperius priuatis hominibus præcepit non
reſiſtere malo,ita modo eiſdem priuatis hominibus pręcepit ne iudicare. nō ſpe-
ctat ſiquidem ad ſingulares ſed publicas perſonas iudicare alios. Eſt enim ſermo de iudicio non
rerum(quod ſenſui, experientiæ vel ſcientiæ ſubiicitur) ſed perſonarum:quod deo quantum
ad occulta:vel publicæ poteſtati quantum an manifeſta reſeruatur.Quocirca. quāuis cognoſca-
mus perſonas blaſphemas,adulteras.&c. prohibetur tamen priuatis iudicare illas:quia non niſi
H vſurpato iudicio aut temere ius dicerent illis. ¶Et non iudicabimini.pro,vt non iudicemini.)
Scilicet de hoc crimine ſeu peccato quod abſq; autoritate iudicaſtis. ¶Nolite condemnare &
non condemnabimini.) Hæc verba de condemnatione non ſunt de textu. ita quod hæ quinq;
dictiones nolite condemnare & non condemnabimini, ſuperfluunt. ¶In quo enim iudi-
cio iudicaueritis.pro,iudicatis,iudicabimini.) Vbi declarauit euaſionem pœnæ nolentium
iudicare, declarat modo pœnam ac præmium iudicantium.tum quod ad iudicium: dicendo,
quo iudicio iudicatis illo iudicabimini. Non dicit in quali:quia non iudicabimini temerario
aut iniuſto iudicio quali alios iudicaſtis. Nec dicit iudicabit vos deus aut iudicabo ego, ſed
dicit iudicabimini:ſignificando,iudicium paſsiue. Et vere in quo iudicio iudicamus,illomet
iudicabimur meritorie:quia illudmet iudicium quod nos exercemus,erit ratio quod iudicabi-
mur ad pœnam vel præmium. ¶Tum quo ad quantitatem pœnæ vel præmii: ſubiungen-
do. ¶Et in qua menſura menſi fueritis remetietur vobis.pro, Et in qua menſura metie-
I mini,menſurabitur vobis.) Hoc etiam eſt verum meritorie tam in pœnis quam in præmiis.
eadem nanq; menſura proportionaliter reſpondebitur homini ſiue præmiando,ſiue puniendo,
qua ipſe alios iudicando vſus eſt in bonum vel in malum. Nec dicit eadem menſura temporis,
quod eſſet tempus præmii vel pœnæ reſpondere tempori meriti vel demeriti,ſed dicit abſolute
qua menſura: vt intelligamus ex noſtri menſura meriti vel demeriti oriri menſuram propor-
tionatam præmii vel pœnæ, non deſcendendo ad has vel illas circunſtantias. ¶Quid au-
tem vides feſtucam in oculo fratris tui,& trabem in oculo tuo non vides? pro, non cōſideras?)
Prohibitio primo iudicii malo: ſcilicet eſſe ex non officio, prohibet alterum malum.ſcili-
cet eſſe ab indigno ſeu hypocrita: hoc eſt, ab homine grauiori peccato ſubiecto. hoc enim
K ſignificat per parabolam feſtucæ & trabis.Et reprehendit tam actum interiorem,dicendo vides
feſtucam & trabem non conſideras: quam actum exteriorem,dicendo ſine eiiciam feſtucam.
¶AVT quomodo dicis, fratri tuo, frater ſine eiiciam feſtucam de oculo tuo,& ecce trabs
in oculo?) Vtrunq; enim reprehenſibile eſt: ſcilicet & videre in aliis minima & in te ipſo
non videre magnum crimen, & monere fratrem vt patienter ferat corripi de minimis à te qui
opprimeris magnis . ¶Vbi nota ſermonem hunc verſari inter fratres, vt litera manifeſtat.
vt intelligamus quod etiam ſine quacunq; alia culpa indignum eſt vt irretitus maiori crimine
ingerat ſe purgationi minorum peccatorum in fratre . ¶Hypocrita.) Appellatur hæc
indignitas hypocriſis : quia ex natura facti hypocriſis eſt, præ ſe ferre officium probi
viri ſtudendo correctioni proximi , & eſſe prauum habendo grauiora crimina . ¶Eiice
primum trabem de oculo tuo .) Non reprehendo ſtudium tuum erga correctionem fra-
tris ſed inordinationem : quia prius debes videre trabem tuam & eiicere illam à te . ¶Et
tunc)

tunc.)Et non ante licitum erit tibi ſtudere ad eiiciendum feſtucam fratris tui. Videbitis eiicere A
feſtucam de oculo fratris tui.)Aduerte hic q Ieſus à manifeſtioribus docens, manifeſtiſsima in-
ducit inconuenientia exemplo trabis & feſtucæ:non q hanc ſolam intelligamus indignitatem
iudicis ſeu correctoris,ſed vt ex hac manifeſtiſsima intelligamus reliquas. Indignus ſiquidem
iudex ſeu corrector eſt habens trabem in oculo proprio, non ſolum ſi feſtucam ſed etiam ſi tra-
bem alienam nititur leuare.iuxta illud Apoſtoli ad Rom.ſecundo.Qui prædicas non furandum
furaris.&c.Sed hæc dominus à manifeſtioribus intelligi voluit. ¶Nolite dare.pro,ne detis;
ſanctum canibus, neq; mittatis margaritas veſtras ante porcos ne forte conculcent eas pedibus
ſuis,& canes conuerſi dirumpant vos.)Prohibitis malis iudicum ac correctorum,prohibet mala
diſpenſantium ſacra myſteria,duabus metaphoris. Altera eſt ne detis ſanctum canibus ne con-
uerſi dirumpant vos. Altera eſt non mittatis margaritas veſtras ante porcos,ne forte conculcent
eas pedibus ſuis. ¶In prima prohibetur ſanctum,hoc eſt quod dei eſt,dari canibus,hoc eſt im- B
pugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocem latratus ſui ad ſolam
obiectionem. & propterea iniquorum ſtudium ac officium eſt clamare ad repellendum,ad im-
pugnandum.ad contradicendum,canes appellantur.In ſecunda prohibetur margaritas veſtras,
hoc eſt id quod noſtrum eſt precioſum tamen,mitti ante porcos: hoc eſt homines non ſolum
carentes notitia margaritarum, ſed etiam immerſos terreno luto. quales inter cætera animalia
videmus porcos. Et huius quidem ſecundæ metaphoræ inconueniens clarum eſt.ſcilicet ne
forte porci conculcent margaritas veſtras pedibus ſuis, poteſt enim facile euenire hoc incon-
ueniens,& ſi non neceſſario euenit,quia poſſent porci alio diuertere. & propterea dicit forte.
In quo etiam caſu non eſſetis immunes à culpa. quia quantum in vobis fuit,expoſuiſtis marga-
ritas periculo conculcationis. ¶Sed primæ metaphoræ inconueniens latet.nam non apparet,
non videmus canes conuerti ad dirumpendum nos ex eo quod damus ei ſanctum panem aut
cibum,ſicut videmus porcos conculcare marguaritas ſi mitterentur ante illos. Penſentur verba
textus.non dicitur ſanctum panem,neq; ſanctas carnes, neq; ſanctum cibum: quodcunq; enim
horum ſonaret compoſitum ex cibo & ſanctitate.ſed dicitur ſanctum ſine additione aliqua:hoc C
eſt mundum ac eleuatum ab vſu non ſolum brutorum animalium ſed etiam humano. nam ſan-
ctum ſignificat mundum,competens tamen vſui diuino:ac per hoc non competens vſui canum.
Ita quod dando canibus rem incompetentem vſui canum,non obſtante quod ſi tantæ excellen-
tiæ ſcilicet q ſi ſancta præbetur materia canibus conuertendi ſeipſos ad dirumpendū vos. vide-
mus enim quod canes vacantes ſibipſis ſeu occupati in aliis , ſi inuitantur dando eis aliquid in-
vtile ipſis,irritantur quandoq; aduerſus illos qui rem illam eis iecerunt.Quamuis hoc nō ſemper
eueniat.propter quod in textu apponitur forte.Eſt itaq; metaphoræ inconueniens.ne forte cō-
uerſi canes ad iactum rei ſanctæ, hoc eſt competentis deo non canibus, materia irritationis ac-
cæpta,nulla habita ratione doni ſancti dirumpant vos,abinuicem ſeparando vel fragendo mor-
ſu. ¶Intentum autem per hanc primam metaphoram eſt quod ſancta dei myſteria (vt ſecreta
trinitatis,verbi incarnati euchariſtiæ & ſimilia)non declaremus impugnatoribus veritatis. Mi-
nus dixi.nam preuidit Ieſus impoſsibile eſſe ſcriptoribus & prędicatorib⁹,occultare hęc canib⁹ D
& manifeſtare aliis.& propterea dixit non detis canibus:hoc eſt ex intentione non detis canib⁹.
Secùs autem quando ex neceſsitate panduntur ſancta canibus: quando ſcilicet in communi do-
cere,oportet, & inter eos ſunt aliqui impugnatores veritatis: vel quando neceſsitas impugnan-
tium vrget vt aperiamus ipſis occultiora ſancta. Tunc enim nō agitur contra hoc præceptum:
quia prohibetur voluntaria nō neceſſaria datio ſancti canibus.quæ hic non interuenit:quia nō
ipſis canibus ſed eccleſiæ daretur ſanctum præſentibus canibus. Periculum autem manifeſtum
inde imminet:ſcilicet ne forte ſtudioſi ad contradicendum, ex prædicato ſancto vbi quieſcebāt
vertantur ad dirumpendum vos ſchiſmaticis & hęreticis documentis fabricatis ſuper audita ſan-
cta.Sic enim Arrius conuerſus dirupit nos, auditis myſteriis trinitatis ignotis & inutilibus ſibi.
& ſic de aliis ſimilibus.¶Secundæ autem metaphoræ intentum eſt.vt exponamus precioſa no-
bis eccleſiaſtica ſacramenta hominibus qui illa non cognoſcunt, qui non eſtimant, qui terrenis E
ſunt dediti,quorum animus ſolis terrenis paſcitur.ne affectibus malaq; vita conculcent illa. An
non margaritę mittuntur ante porcos,quum paſsim ſacramentū ordinis,ſacrę religionis aut ca-
ſtitatis profeſsio,ſacerdotia & id genus alia precioſa apud eccleſiam,exhibentur hominibus ſo-
la cupiditate hæc ſubeuntibus? Teſtatur conſequens cōculcatio tam precioſorum ordinum, ſta-
tuum:graduum atq; officiorum(quam vtinam non videremus)ex cœnoſis ſtudiis eorū ſic eſſe.
¶PETITE.) Docuerat ſuperius petere, orando pater noſter &c.docuerat & quærere,quæ-
rite primum regnum dei &c.Intendit modo monſtrare vtilitatē vtriuſq;(ſcilicet petere & quę-
rere)

F rere)adiuncto tertio:ſcilicet pulſare. Et hoc ad occurrendum putantibus vanũ eſſe petere, quæ-
rere & pulſare apud deum, qui omnia nouit, qui omnia ab æterno apud ſeipſum definiuit, qui
immutabilis eſt, huiuſmodi enim errorem confutat monſtrando hæc eſſe vtilia ſeu fructuoſa.
Et vere non obſtat certitudini diuinæ ſcientiæ, prædeſtinationis & immutabilitatis, vtilitas pe-
titionis, inquiſitionis & pulſationis: apud ſapientes & intelligentes. ꝙ cauſæ ſecundę non cõtra-
riantur diuinę prouidentiæ ſed exequuntur illam. petitiones ſiquidem, inquiſitiones & pulſa-
tiones, inter cauſas computantur ſecundas. Ita ꝙ ſicut diuinæ prouidentiæ ordo habet vt veſ-
camur pane in ſudore vultus noſtri (ſerendo, colendo, metẽdo, expurgãdo, morendo triticum)
ita habet vt petendo, inquirendo, pulſando, regnum cælorum ingrediamur. Et propterea ſicut
ſtultum eſt dicere vana eſſe media humana ad habendum panem, ita ſtultum eſt credere vana
eſſe hæc media ad poſsidendum cælorum regnum. omnia enim apud deum ab æterno certa &
definita ſunt abſq; quacunq; mutatione poſsibili in ipſo deo: ſed per cauſas ſecundas mutationi
G ſubiectas exequenda. ¶ Tria itaq; præcepta ſimul dat. Primum eſt petite, proculdubio à deo,
à patre veſtro cæleſti. Quod præceptum, quia eſt affirmatiuum, fert ſecum ſubintellectas cir-
cunſtantias præceptorum affirmatiuorum: quando, vbi, ſicut, quid, &c. ¶ Et dabitur.) Non
dicit & dabitur quod petitis, ſed abſolute dabitur: quia vt inferius ipſe Ieſus declarauit, noceret
aut inutile eſſet quandoq; dari quod petimus. Vnde & paulo ter dominum roganti vt diſce-
deret à ſe angelus Satanæ colaphizans ipſum: non eſt datum quod petiit: ſed gratia conſeruans
ipſum. Rurſus nõ dicit & dabitur tunc: ſed ſine determinatione temporis & dabitur. ¶ Vobis.)
petentibus, ad differendam aliorum: quibus q̃uis petamus, nõ tamen datur illis ſed nobis obſi-
ſtente illorum demerito. Scriptum eſt enim. ſi ſteterint Moyſes & Samuel coram me, non
eſt anima mea ad populum iſtum. Hiere. xv. Semper tamen petitio redit in ſinum petentis.
¶ Quærite.) Secundum præceptum affirmatiuum quoq; eſt hoc. Et ipſe dominus explicat
H inferius rem quærendam, eſſe viam ad vitam: ſubiungendo & pauci ſunt qui inueniant eam.
¶ Et inuenietis.) Ecce vtilitas inquiſitionis: inuenire: ſcilicet viam vitæ. ¶ Pulſate.) Tertium
eſt hoc præceptum ſimiliter affirmatiuum. Et directe, pulſare ad oſtium regni cæleſtis præ-
cepit: vt inferius Ipſemet dominus declarabit. ¶ Et aperietur vobis.) Fructus pulſandi eſt aper-
tio oſtii ad ingreſſum regni cælorum. Et hæc apertio non aliis ſed vobis pulſantibus fiet: quia
nullus veſtrum meretur alteri ingreſſum regni cælorum, ſed ſibiipſi tantum. Omnis enim.)
Ne intelligeres verba domini dirigi ad diſcipulos in perſona iuſtorum tantũ, reddit rationem
fructus vtilitatis ex vtili, omnis enim tam iuſtus q̃ peccator (vt patet de publicano) ¶ Qui
petit.) concurrentibus debitis circunſtantiis. ¶ Accipit. & qui quærit inuenit: & pulſanti ape-
rietur.) Aduerte hic duo. Alterum eſt quod quolibet horum trium definitur efficax vniuerſali-
ter. Et verificatur ſubintelligendo quolibet horum fieri concurrentibus debitis circunſtantiis.
¶ Alterum eſt ꝙ vtilitas duorum primorum deſcripta eſt in textu tum in futuro (accipietis, in-
I uenietis) tum in præſenti, accipit, inuenit. Tertii autem vtilitas in futuro tamen deſcripta eſt:
prius aperietur vobis, modo aperietur. Ad ſignificandum ꝙ petere & quærere, in præſenti vita
poteſt habere effectum: pulſate autem non niſi in extremo vitæ quum hinc ad cælum migra-
mus effectum habet. ¶ Aut quis eſt ex vobis homo quem ſi petierit filius ſuus panem, nunquid
lapidem porriget ei? aut ſi piſcem petierit, nunquid ſerpentẽ porriget ei? Intendens declarare
tria hæc præcepta ſigillatim, inchoat à primo petite & accipietis, & declarat ſimul duo ſcilicet
ſecuritatem accipiendi & qualitatem rei accipiendæ. vtrũq; ſiquidem manifeſtat ex ſimilitudi-
ne carnalis patris quum filii petunt ab eo panem vel piſcẽ. & metaphora eſt ſatis clara. ¶ In qua
aduertere ꝙ filio petenti panem pater non porrigit lapidem inutilem, neq; petenti piſcem pa-
K ter porrigit ſerpentem nociuum. Intendit enim per hanc metaphoram ꝙ nobis petentibus ne-
ceſſaria ſeu vtilia, deus non dat aliquid inutile aut nociuum. vt hinc intelligim⁹ deũ negare nõ-
bis quandoq; quæ petimus, quia ſi daret quod petimus daret inutile aliquid aut nociuũ. ita ꝙ no
bis petentibus panẽ (hoc eſt credentibus petere aliquid neceſſarium tanquam panem) daret la-
pidem: & ſimiliter petentibus aliquid vtile ſeu delectabile tanq̃ piſcem, daret ſerpentem. Vnde
pulchre Aug. dicit. bonus dominus qui negat quãdoq; quod volumus vt tribuat quod mallem⁹.
¶ Si ergo vos quum ſitis mali.) Tum quia eſtis ex nihilo. inde enim omnis creatura mali ali-
quid habet. & nemo bonus niſi ſolus deus. Tum in actione: quia ſi dixerimus nos peccatum nõ
habere, mentimur. ¶ Noſtis bona data dare filiis veſtris, quanto magis pater veſter qui in cælis
eſt?) Si ſecuri confiditis ꝙ pater veſter carnalis non det vobis niſi bona, quanto magis debetis
eſſe ſecuri de patre veſtro cæleſti, quum patres veſtri carnales ſint ex parte boni & ex parte
mali,

mali,pater autem veſter cæleſtis ſit omniquaque bonus. ¶Dabit bona.(Non dicit dabit pe- A
tita,ſed dabit bona:quia quandoq; neſcimus quod petimus eſſe nobis inutile aut nociuum.¶Pe
tentibus ſe?)Pronomen ſe refert patrem cæleſtem.Intendit enim quod petentibus ab eo, dabit
non inutilia & nociua ſed bona. ¶Omnia ergo.) Declaratis ſpectantibus ad primum præ-
ceptum,declarat ſpectantia ad ſecundum præceptum:ſcilicet quæritæ & inuenietis.manifeſtan-
do tum viam quærendam & inueniandam.tum à quibus inquirere illam debemus, ibi attendite
à falſis. ¶Via ergo quærenda & inuenienda declaratur primo in præceptis affirmatiuis actio-
num noſtrarum erga homines:reducendo omnia ad vnum præceptum. ¶Quæcunq; vultis
vt faciant vobis homines,& vos facite illis.) Et deeſt aduerbium ſic.Legendum eſt. ¶Omnia
quæcunq; vultis vt faciant vobis homines,ſic & vos facite illis.(Et eſt ſermo de voluntate na
turali:ac quam ſcilicet rationalis natura nos inclinat.Per hoc enim excluduntur inordinatæ vo
luntates.Rurſus non præcipitur vt omnia eadem ſecundum ſpeciem faciamus aliis quæ volu-
mus nobis exhiberi,ſed eadem proportionaliter.non enim præcipitur dominis volentibus ſer-
uitia à ſubditis vt ipſi illaſmet ſpecies ſeruitiorum exhibeant ſubditis,ſed proportionaliter:hoc B
eſt quod ſicut volunt ſubditos efficere quod debent ſubditi ,ita ipſi domini faciant ſubditis quod
debent domini efficere:& econuerſo.ſic enim impletur à dominis & ſeruis,à viro & vxore, à
patre & filiis,& reliquis differentiis hominum,hoc naturale præceptum:quæcunq; vultis vt fa
ciant vobis homines & vos facite illis. ¶Hæc eſt enim lex & prophetæ.)Non dicit tota lex:
quia præceptum hoc non complectitur niſi dilectionem proximi,& nihil dicit de dilectione
dei:tota autem lex in his duobus pendet:vt dicitur inferius cap.xxii.Et intendit quod hoc præ
ceptum non ſolum eſt iuris naturæ,ſed legis & prophetarum:& propterea quæritæ hanc viam?
¶Intrare per anguſtam portam.) Aſcendit paulatim dominus docendo viam. Incepit enim
monſtrare viam à præcepto iuris naturæ probato diuina lege, modo monſtrat viam præce-
ptorum fidei.monſtrauit initium viæ eſſe bene ſe habere erga homines:monſtrat modo viam
ipſam eſſe in bene ſe habere ergo vitam cæleſtis patriæ:quod eſt bene ſe habere erga deum. Via
enim gratiæ & fidei fundatur ſuper viam naturæ,& perficit illam.& propterea vtriuſque memi
nit.Declarat itaque viam vitæ cæleſtis quærendam ex ſimilitudine portæ anguſtæ & viæ ar- C
ctæ.Intrate ergo per anguſtam portam,fidei.fides enim eſt velut porta qua viam cæleſtem in-
gredimur.& quod apoſtolus appellat redigere omnem intellectum in obſequiū Chriſti, appel-
lauit hic Ieſus anguſtam portam. ¶Quia lata porta & ſpacioſa via eſt quæ ducit ad perditio-
nem:& multi ſunt qui intrant per eam.) Rationem reddit ex differentia inter viam ad perdi-
tionem:& viam ad vitam,pœnes tria:ſcilicet & portam,viam,& numerum gradientiū.porta enī
viæ ac perditionem.eſt lata,via quoque ſpacioſa:& multi ſunt qui intrant per eam ac propriam
perditionem æternæ mortis.Quo contra. ¶Quàm anguſta.pro,quoniam anguſta, porta &
arcta via eſt quæ ducit ad vitam:& pauci ſunt qui inuenierunt eam,) ¶Vide ſingula,Porta fi-
dei anguſtiis articulorum fidei concluditur.porta vero perditionis,abſque fide aut fidei ratione
nullos fere terminos habet:ſed valde lata eſt,dum vnuſquiſq; per ſuę rationis ſeu æſtimationis
iudicium ingreditur ad operandum.Via vitæ,quia via charitatis & reliquarum eſt virtutū (ita
vt qui in vno offenderit omnium reus ſit)non ſolum arcta eſt quia quælibet virtus eſt in medio
ſed etiam valde anguſta eſt,quia oportet nullius virtutis lineam in medio conſiſtentem deſere- D
re.ſi in vna enim erratur,extra totam viam erratur.Via vero perditionis quia per omnia extra
medium hinc & inde vitia expanditur,ſpacioſa valde eſt.ſicut;medium in circulo & linea per
centrum,ſtricta eſt:ſuperficies autem hinc inde ſpacioſa eſt.Multos denique ire per perditionis
viam,& paucos inuenire facto viam vitæ,vtinam non videremus. ¶Attendite.) Morale eſt
quærentibus viam interrogare alios expertos viam.Et propterea dominus non ſolum quæren
dam viam ſed etiam illos à quibus quærenda occurrit docet. tales enim communiter docto-
res & perſonæ ſpirituales monſtrantes viam aliis. Ne ergo fallamur,attendite inquit,diligēter
cauete. ¶A falſis prophetis.) Appellatione prophetarum intellige quoſcunq; officium vi-
dendi quæ aliis manifeſta non ſunt profitentes. ¶Qui veniunt ad vos.)Ego non mitto illos,
ſed ipſi ex ſe veniunt ad vos. ¶In veſtimentis ouium.)Ieiuniis,fletibus,orationibus,vilib⁹ E
veſtibus,& aliis huiuſmodi exterioribus ſignis virtutum . Hæc enim ſunt velut veſtimenta
ouium Chriſti. ¶Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces.) Tendentes ad perditionem ouium.
Chriſti intendunt enim ſub ſpecie tot exteriorum bonorum immiſcere venenum alicuius hæ-
reſis ſeu ſchiſmatis aut mali moris ſeu licentiæ. ¶A fructibus eorum cognoſcetis eos.) Ne
excuſationem ignorantiæ haberemus, dat regulam cognoſcendi interiora hominis vt caueamus ab eis à fructibus inquit eorum cognoſcetis eos. ¶Siſte mentis pedem:& diſcerne fruct⁹

 eorum

F eorum à fructibus non eorum,ſed vel officiorum,vel audientium,vt fidei,& vniuerſaliter gra-
tiarum gratis datarum. Fructus eorum ſunt proprie charitatis:ſiue conſiſtant in verbis , ſiue
in omiſsionibus,ſiue in factis. Non ſunt autem fructus eorum concurſus populi,conuerſio ho-
minum ad pœnitentiam mediantibus eorum prædicationibus,& ſimiles effectus:quoniam iſti
ſunt fructus fidei & deuotionis audientium & non ſunt propria opera prophetarum. Similiter
quæ dicunt ex ore Moyſi & prophetarum, non ſunt eorum ſed cathedræ fructus. Similiter
propheta re & dæmones eiicere,& miracula facere vera in nomine Ieſu Chriſti, non ſunt fru-
ctus eorum ſed gratiæ gratis datæ.ſtant enim hę gratiæ cum peccato mortali, cum inimicitia
eorum ad deum:vt in hoc capitulo dominus ſubiungit. Non eſt igitur temeraria ratio ad ope
ribus propriis cognoſcere animum hominis. ℭNunquid colligunt de ſpinis vuas aut de tri-
bulis ficus?) Declarat hanc regulam ex ſimilitudine vegetabilium,tum in ſpecie de fructibus
G ſpinarum & tribulorum. Vtrunque genus ſpinæ dicitur. Tum in genere,prius de facto:dicēdo
vniuerſalem. ℭSic omnis arbor bona fructus bonos facit:mala.pro, putris autem arbor
malos fructus facit. Deinde à poſsibili dicendo.non poteſt arbor bona malos fructus facere
neque arbor mala.pro,putris,fructus bonos facere.) Vbi non dicit, non poteſt arbor bona fie-
ri putris , aut econuerſo non poteſt putris fieri bona : ſed dicit quod non poteſt arbor bona
exiſtens bona fructus malos facere . & ſimiliter non poteſt arbor putris exiſtens putris
fructus bonos facere. Et ſignificatur per hæc ſimul iuncta quod arbór bona profert fru-
ctus bonos tantum, & non bonos & malos. & ſimiliter arbor putris profert fructus malos
tantum, & non malos & bonos:alioquin arbor bona poſſet facere malos & putris bonos : cu-
ius contrarium textus dicit, ℭIntendit autem per ſimilitudinem arboris voluntatem : &
H conſequenter per arborem bonam ſeu putrem, voluntatem bonam ſeu malam. Per fructus
vero bonos qui non ſunt veſtimenta ouium communia etiam lupis illos quos Apoſtolus ad
Galat.v.dicit eſſe fructus ſpiritus:dicendo. fructus autem ſpiritus eſt charitas , gaudium, pax
patientia,benignitas,bonitas, longanimitas,manſuetudo,fides,modeſtia, continentia, caſti-
tas. Hæc opera ſi ſunt fructus eorum,cognoſcimus eos eſſe veros prophetas eſſe bonas arbores.
habere bonam voluntatem.ſi autem fructus hos non videmus,attendamus diligentius:quia vel
aliquod operum carnis quorum ibi Apoſtolus meminit, vel ſaltem humana cupiditas aut glo-
ria,illorum fructus inuenietur. ℭSed occurrit difficultas applicandi integre parabolam ar-
boris, quantum ad hoc quod putris arbor facit tantum malos fructus : quum falſi prophetæ
male voluntatis,faciant etiam aliqua bona opera ieiuniorum,eleemoſynarum. &c. nam ve-
niunt in veſtimentis ouium.& ſimiliter quantum ad hoc quod bona arbor non niſi bonos fru-
ctus facit : quia nullus eſt tam ſanctus qui non peccet in hac vita. ℭSolutio eſt.quod ideo
I Ieſus hæc dixit,vt intelligamus quod quæcunque bona opera ex ſuo genere,procedunt à mala
voluntate falſorum prophetarum,non ſunt fructus boni ſed ſunt fructus mali.ita quod intelli-
gamus etiam ipſa veſtimenta ouium ſub quibus ſe occultant,fructus eſſe malos. Et vere ſic eſt :
quia ſunt effectus malæ voluntatis : ordinantis hæc omnia ad malum finem. Quód autem
obiicitur de peccatis ſanctorum, non obſtat ſententiæ euangelicæ.quia nullum peccatum eſt
fructus bonæ voluntatis.deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis quiſquis venialiter
peccat. ℭOmnis arbor quæ non facit fructum bonum,excidetur & in ignem mittetur.pro,
exciditur & in ignem mittitur. Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos.) Tacite occur-
rit quæſtioni,nunquid tales falſos prophetas tu manifeſtabis puniendo ? Reſpondet enim ni-
hil manifeſte promitto:ſed indubie quotidie intus ſuccidiur de horto ſeu conſortio ſanctæ ec-
K cleſiæ & in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur:dum quotidie aliquis eorum moritur, Nō
igitur aliunde quam ex fructibus eorum cognoſcetis eos in præſenti vita.
ℭNON omnis.) Declaratis ſpectantibus ad duo prima præcepta, declarat modo tertium
præceptum:ſcilicet pulſate & aperietur vobis. Et duo dicit.alterum negatiuum, non omnis
qui dicit. alterum affirmatiuum, qui facit voluntatem &c. per hæc enim duo declaratur quid
eſt pulſare ad ingreſſum regni cælorum:ac per hoc diſcernuntur vere pulſantes(quibus & ape-
rietur)à non vere pulſantibus,quibus non aperietur. ℭQui dicit mihi.) Quamuis nullus
dicere poſsit IESV domine niſi in ſpiritusancto(vt Apoſtolus.i.ad Cor.xii.dicit) quia ve-
ritas à ſpiritusancto eſt,non tamen ſufficit iſte effectus ſpiritusſancti ad hoc quod homo intret in
regnū cælorū:quia non ſufficit ad ſalutem vera fides ſine operibus. ℭDomine domine,intrabit
in regnū cælorū.)Repetitio vel confeſsionem vtriuſq; naturæ in Chriſto ſignificat,vel ſignum
eſt feruentis exterioris cultus. Ac ſi aperte dicat.non omnis qui profitetur integre fidem meam,
quantūcunq; ferueat exteriori cultu colendo me,intrabit in regnum cælorum. ℭSed qui facit
voluntatem

voluntatem patris mei qui in cælis eſt.) Ecce affirmatiuum, non ſufficit dicere domine domi A
ne, integra fide & exteriori cultu: ſed oportet, factis exequi voluntatem patris mei. ¶Ipſe in-
trabit in regnum cælorum.) Omnes iſtæ quinque dictiones ſunt ſuperfluę. ¶Multi dicent mihi
in illa die. domine domine nonne in nomine tuo prophetauimus? & in nomine tuo dæmonia
eiecimus? & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Declaraturus ambo propoſita, primo de-
clarat negatiuum: ſcilicet non omnis qui dicit mihi: &c. Declarat autem hoc à tribus generib9
hominum, quorum damnatio valde admiranda apparet hominibus. vix enim perſuaderi po-
teſt hominibus quod aliqui viri vere prophetant, & miracula vera faciant, & dæmones eiiciant
ab obſeſsis corporibus, & cum hoc ſint viri mali inimici dei, Hæc tria genere hominum indu-
cit hic Ieſus: non quod omnes tales ſed quod multi eorum dicent mihi in illa die, iudicii ſcilicet,
domine domine, rectitudine fidei, nonne in nomine tuo prophetauimus, de occultis ſecretiſq;
illuminati ſumus inuocando nomen tuum. & ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, dæ-
monia eiecimus, ab hominibus. & ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, virtutes multas,
verborum miraculorum fecimus. ¶Et tunc in die iudicii. fatebor illis. reſpondendo. quia nunq̃ B
noui vos.) Nota nunq̃: quoniam hinc manifeſte patet quod nec tunc quando prophetabitis,
quando dæmonia eiiciebatis, quando miracula faciebatis, noui vos, notitia filiorum. Et dixit
hoc vt intelligeremus iſtos damnari non quia poſt miracula effecti fuerint iniqui, ſed quia eti-
am tunc erant iniqui. propterea enim dixit nunq̃ noui vos. ¶Diſcedite à me omnes.) Super-
fluit omnes. ¶Qui operamini iniquitatem.) Rationem reddit quare nunq̃ nouit eos: quia
ſcilicet etiam tot gratiis exercebant opera iniqua. Hæc enim omnia (ſcilicet facere miracula, & p-
phetare, & dæmones eiicere) ſpectant ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatem aliorum,
& ſtant cum inimicitia ad deum. ¶Et bene hæc nota: ne curras cum vulgo ad adorandum
homines velut ſanctos quia prophetant aut miracula faciunt. Sunt enim hæc opera commu-
nia bonis & malis: vt hic dicit dominus. ¶Omnis ergo qui audit verba mea hæc & facit ea,
aſsimilabitur. pro, aſsimilabo, eum viro ſapienti. pro, prudenti, qui ædificauit domum ſuam ſu-
per petram. & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti: & irruerunt in domũ C
illam, & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram. Et omnis qui audit verba mea & non fa-
cit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam. & deſcendit pluuia, &
venerunt flumina, & flauerunt venti: & irruerunt in domum illam, & cecidit. & fuit ruina eius
magna.) Declarat affirmatiuum: ſcilicet qui facit voluntatem. &c. Declarat autem aſsimilan-
do facientem voluntatem patris, ædificanti domum ſuper petram: non facientem vero ædifi-
canti domum ſuper arenam. Similitudo eſt ſatis clara. ¶Circa quam tria ſunt notando. Pri-
mum quod ratio ſimilitudinis eſt eo quod tam ſeruare q̃ non ſeruare præcepta Chriſti, conſi-
ſtit non in vna operatione, ſed in conſtructione vniuerſæ vitæ hominis. Seruans enim Chriſti
præcepta ſolus ille eſt qui vniuerſam vitam ſuam conſtruit firmam ac ſtabilem ſemper dura-
turam: audiens vero & non ſeruans eſt quicunque vniuerſæ vitæ ſuæ ſic rationem habet vt non
ſit firma. Et eſt ſermo de firmitate & duratione perpetua: & ſimiliter de non firmitate in æter-
num. & propterea ille prudens, iſte ſtultus dicitur. ille enim vt prudens fundamentum firmum
elegit: iſte vt ſtultus infirmitatem admiſit fundamenti totius vitæ. ¶Secundum eſt quod tria
aduerſantia domui inducuntur tum vt ex numero ternario vniuerſa contraria intelligantur. tũ D
vt ex ſpeciebus nominatis (ſcilicet pluuia, vento & flumine) vndiq; occurrentia mala intellige-
remus. nam pluuia deſuper obruit, flumina ſubtus eradicant, venti latera domus percutiunt.
¶Tertium eſt quod ille ſolus appellatur facere qui perſeuerat vſque in finem. huiuſmodi perſe-
uerantia manifeſte ſignificatur per non caſum domus ex ventis, fluminibus & pluuiis. Et vere
ſic congruebat propoſito definite facientem: quia ſermo eſt de illo facere quo pulſamus & ape
ritur nobis regnum cælorum. conſtat nanque ſolos illos qui perſeuerat ſeruando præcepta
Chriſti, pulſare ad oſtium regni cælorum, ita quod aperietur eis. reliquis enim conſtat non ape
riendum eſſe: & conſequenter non pulſaſſe: quia omni pulſanti aperietur. ¶Et factum eſt quum
conſummaſſet Ieſus verba hæc, admirabantur: pro, obſtupeſcebant, turbæ ſuper doctrina eius.)
Admiratio turbarum ſubiuncta hic ab Euangeliſta ſuper doctrina Chriſti intelligi poteſt du- E
pliciter. Vel ad ſignificandum materiam ſtuporis: ſcilicet quod verba hæc in monte dicta ſigni-
ficentur materia admirationis. Et hic ſenſus non eſt literalis: quia turbæ non interfuerant ſer-
moni habito à Ieſu monte ad diſcipulos. Vel ad ſignificandum tempus admirationis: ſcilicet
quod fuit poſt prædictum ſermonem. Et hic eſt ſenſus literalis. Vnde & Marcus & Lucas hu-
ius admirationis & cauſæ meminerunt abſque ſermone hoc: Mirabantur enim turbæ de doctri
na quam audiebant Chriſto prædicante illis. ¶Erat enim docens eos ſicut poteſtatem ha-

 bens.)

F bens.)Ratio hæc admirandi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Fecerunt enim
olim Moyſes,Helias & Helizeus miracula,ſed non tali modo:ſcilicet imperando,ſicut videbant
Chriſtum imperare dæmonibus.Rurſus fecerant patres miracula,ſed non docendo propriam
doctrinam.Chriſtus autem & docebat propriam doctrinam,& poteſtatiue miracula apponebat
doctrinæ.& propterea dicitur docens ſicut poteſtatem habens.Et quia in hoc excedebat Scri-
bas,ſubditur.❡Et non ſicut Scribæ eorum & Phariſæi.)Superfluunt tres vltimæ dictiones:ſcili-
cet eorum & phariſæi.

CAPVT. VIII.

CVVM autem deſcendiſſet IESVS de monte,ſecutæ ſunt eum turbæ mul-
G tæ.Matthæus inchoauit doctrinam ſermonis dominici dimiſsis turbis à Ie-
ſu aſcendente in montem,& duo poſt facta ſubiunxit.alterum de admiratio-
ne turbarum ſuper doctrina Chriſti.alterum de ſequela multarum turba-
rum.Et dixit hæc quaſi redeundo ad ordinem hiſtoriæ: deſcribendo quod
poſtquam Ieſus deſcendit de monte,in quo ſupraſcriptum protulit ſermonē
multæ turbe ſecutæ ſunt eum.non quod turbæ ſubſtiterint & expectauerint in
cāpeſtrib⁹ donec Ieſus deſcenderet de monte:ſed quod licet dimiſſæ fuerint
turbæ à Ieſu aſcendente in montem,& illæ iuerint ad propria,nihilominus vbi audierunt ip-
ſum iterum prædicare publice,ſecutæ ſunt eum.❡Et ecce leproſus veniens adorabat eum.)
Signum ſenſibile honorationis genu flectendo exhibeat.❡Dicens.domine ſi vis potes me mun
H dare.)Magna fides,fatetur potentiam in voluntate conſiſtere.❡Et extēdens Ieſus manum,tetigit
eum.)Vt dominum legis prohibentis tactum leproſi ſe oſtenderet:ſimul que virtutem humanę
naturæ in ſe aſtrueret,dum tactu curat lepram.❡Dicens,volo.) Reſpondet ad id quod dixerat
ſi vis.❡Mundare.) Altera oratio eſt imperatiui paſsiui.Et reſpondet monſtrando veram con-
feſsionem potes me mundare:dum imperatiue dicit mundare:tanquam poteſtatem habens.
❡Et confeſtim mundata eſt lepra eius.Et ait illi Ieſus.vide nemini dixeris.)Non præcipiendo
ſed humilitatis affectum explicando,interdicit curato publicationem miraculi.nō quod timeat
ſibi de inani gloria:ſed quod doceat diſcipulos vt ſtudeant vitare humanam gloriam.❡Sed va
de oſtende te ſacerdoti,& offer munus tuum quod præcepit Moyſes.iuxta præceptum legis Le-
uit,xiiii.❡In teſtimonium illis.) Declarat quorſum tendat hæc miſsio ad ſacerdotes:vt ſcilicet
examinantes quomodo curatus eſt,intelligant ex hoc teſtimonio poteſtatem faciendi miracula
in me.Quum autem introiſſet Ieſus Capharnaū,acceſsit ad eum centurio,rogans eum & dicēs,
I domine puer meus iacet in domo paralyticus & male.pro,grauiter,torquetur.) Miraculū erga
ſeruum Centurionis:in Capharnaum narratur. Vbi aduerte quod ea quæ Matthæus narrat de
Centurione,intelligēda ſunt nō per ipſummet Centurionem dicta domino Ieſu,ſed per inter-
nuncios:vt Lucas explicans rei geſtæ modum teſtatur.cap.vii. ❡Et ait illi Ieſus.ego veniam &
curabo eū.)Hæc verba domini reſponſiua fuerunt petitioni Centurionis per ſeniores Iudęorū.
❡Et reſpondens Centurio ait.)per alios nuncios amicos,quum audiſſet quod Ieſus veniret ad
domum ſuam.❡Domine non ſum dignus.pro,idoneus,vt intres ſub tectum meum:ſed tantum
dic verbo & ſanabitur puer meus.nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus,habēs ſub me
milites:& dico huic vade,& vadit,& alii veni,& venit:& ſeruo meo fac hoc,& facit. Audiens
autem Ieſus miratus eſt.)Non eſt dubium Ieſum ſigna exteriora admirationis effeciſſe:ita quod
K exterior admiratio in eo apparuit.Interior autem admiratio in Chriſto quoq; fuit:non ex ea
parte qua omnia ei nota erant antequam fierent(nullus enim admiratur de iis quę iam nouerat
ſed ex ea parte qua experimentali noticia hactenus ei ignota fuerat tam noua,inſolita & magna
fides hominis gentilis.Erat enim tanta taliſq; confeſsio digna admiratione apud omnes. ❡Et
ſequentibus ſe dixit.)Inter ſequentes erant ſeniores Iudæorum qui primo miſsi fuerant à Cen-
turione:cū quibus Ieſus ibat verſus domum Centurionis.❡Amen dico vobis,non inueni tan-
tam fidem in Iſrael.)Non dicit non inueniam ſed adhuc non inueni:ad differentiam fidei in fu
turum inueniendæ.Et rurſus dicit non inueni:ſcilicet ex tempore quo quæro fructum prædica
tionis meæ & miraculorum quæ operatus ſum.Et hoc ſubintelligendum eſt ad differentiam fi-
dei maioris inuentæ in Ioanne baptiſta:qui confeſſus eſt in eo diuinam naturam ac paſsionem
& reconciliationem mundi per eum.&c.non enim fides centurionis præponitur fidei Ioannis
baptiſtæ:ſed reliquorum qui ob prædicationem Chriſti vel eius miracula crediderāt vſq; ad tē
pus illud.Leproſus enim Iudæus magnam oſtenderat fidē(dicēs,ſi vis potes me mundare) ſed
maiorem

maiorem oſtendit Centurio, profitens etiam modũ curandi in abſentia ſolo verbo. Ex eo enim quod dicit non inueni, ſignificat quod loquitur de tempore ex quo quæſiuit fidem in ſeipſum per prædicationem & miracula tanq̃ fructum prædicationis & miraculorum, & non abſolute. fides autem Ioannis baptiſtæ fuit anteq̃ Chriſtus prædicaret, non fuit fructus prædicationis Chriſti. Vnde per hæc verba non præfertur fides centurionis niſi Iſraelitis qui Chriſto prædicante. &c. crediderant in eam. ℂPoteſt quoque intelligi abſolute, referendo ad fidem etiam Ioannis baptiſtæ. in eo enim primum inuenit fidem ex quo venit ad executionem officii ſui. Sed tunc eſt ſenſus: non inueni tantam proportionaliter fidem in Iſrael. Quamuis enim fides Ioannis baptiſtæ fuerit maior quantitatem quantitati comparando, fides tamen centurionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gentili, militari, ex auditu famæ. Ieſu. fere in principio prædicationis Chriſti, q̃ fuerit in Ioanne baptiſta ipſius maxima fides: quia fuerat ſanctificatus in vtero: filius ſacerdotis, educatus in vita eremitica, conuerſatus cum ſpiritu ſancto. &c. Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, q̃uis minimæ fuerit quantitatis: ſcilicet duorum minutorum. ℂDico autem vobis quod multi ab oriẽte & occidente venient & recumbent cum Abraham & Iacob.) Occaſione ſumpta ex tanta viri gentilis fide, B prædicit futuram ſalutem gentium. ℂIn regno cælorum.) Ideo inducit ſimul regnum cælorum cum patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnum promiſſum patriarchis Abraham, Iſaac & Iacob in Meſsia, eſt regnum cælorum & non regnum de hoc mundo. cuius appoſitum intelligunt Iudæi, exiſtimantes regnum Meſsiæ eſſe regnum terrarum. ℂFilii autem regni eiicientur.(Iudæi appellantur filii regni, quia ex genere cui promiſſum eſt regnum naſcuntur ſecundum carnem. Verumnon dicit omnes ſed indefinite: quia quemadmodum non omnes ſed multi gentiles recumbent cum Abraham, ita non omnes ſed multi filii eiicientur. ℂIn tenebras exteriores.) Internæ tenebræ ſunt tenebræ animi: exteriores autem ſunt tenebrę ſenſibilis lucis priuatiuæ. tenebroſum enim credimus eſſe locum damnatorum. ℂIbi erat fletus & ſtridor dentium. Per has tres ſenſibiles pœnas (ſcilicet tenebras, fletum & ſtridorem dentium) deſcribit ad literam vniuerſas pœnas ſenſus quæ erunt in inferno. Quod enim de inferno ſit ſermo. ex eo patet quod è regione ponitur regni cælorum (in C quo recumbunt Abraham, Iſaac & Iacob) locus iſte. Quòd vero pœna ſenſus ſignificetur, Ipſa nomina teſtantur. & congruit vt quemadmodum regnum cælorum ſignificatum eſt ſecundum ſtatum perfectionis, dicendo recumbent cum Abraham Iſaac, &c. (hoc enim ad ſtatum reſurrectionis ſpectat, quando, & non ante ad perfectionem veniet regnum cælorum) ita damnatorum quoque perfecta afflictio, in anima ſcilicet & corpore, per has ſenſibiles pœnas ſignificetur. Ternarius autem numerus quia perfectionis eſt, ad vniuerſitatem pœnarum ſignificandam inductus eſt. plures enim & maiores erunt pœnæ ſenſibiles damnatorum q̃ hę tres explicent, Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum, ideo ſpecies pro genere intellige: hoc eſt per has ſpecies intellige pœnas ſenſibiles non minores iſtis. ſunt enim illæ immanifeſte nobis & propterea per has manifeſtas nobis deſcribuntur. ℂEt dixit IESVS centurioni. Non in propria perſona ſed in eius amicis. ℂVade: & ſicut credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer. Deeſt, eius ex illa hora. pro, in illa hora. ℂEt quum veniſſet IESVS in domum Petri, vidit ſocrum eius iacentem & febricantem: & tetigit manum eius, & dimiſit eam febris, & ſurrexit D & miniſtrabat eis.) Miraculum hoc circa ſocrum Petri, non in Capharnaum ſed in Bethſaida videtur factum: quoniam domus Petri in ea creditur fuiſſe ciuitate. ℂVeſpere autem facto; obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiiciebat ſpiritus verbo: & omnes male habentes curauit. ℂVt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam dicentem. ipſe infirmitates noſtras accepit: & ægrotationes noſtras portauit.) Aduerte hic textum Eſaiæ capite quinquageſimoquinto. quantum ad illa verba, Ipſe infirmitates noſtras accepit & ægrotationes noſtras portauit, exponi à Matthæo Euangeliſta de cura corporalium ægritudinum, quã exercuit Chriſtus. ℂEt ne putes(. vt porphirius dixit) Matthæum fuiſſe ignorantem, diſcutere diligenter textum illum Eſaiæ: & perſpicies ſenſum iſtum eſſe ſenſum literalem, Intendit enim Propheta de Meſsia in paſsione conſtituto dicere, quod ipſe non ficte, non vulgari fama ſed vere mira- E cula ſanitatum effecit alios ſanando: & tamen nos reputauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à deo. &c. Vnde principes Iudæorum illudentes Chriſto crucifixo dixerunt. alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere. &c. ℂNec modus loquendi quo vtitur Propheta obſtat. Non quidem pronomen noſtras: quoniam clare patet prophetam dicere hæc verba in perſona populi, & tam beneficia collata populo Iudæorum quàm peccata eiuſdem contra Chriſtum, vt communia etiã ſibi proferre. ſicut enim ait infirmitates noſtras, ægrotationes noſtras,

F ita ſubiungit & nos reputauimus eum quaſi leproſum.&c. Nec verbum tulit aut portauit
quoniam hoc loquendi modo ſignificauit facilitatem curationum exhibendarum à Chriſto
abſque medicinis, abſque alteratione aliqua. ita quod tam facile ipſe tollit à populo noſtro ægri
tudines corporis, ac ſi tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum . Eſt itaque
literalis ſenſus prophetiæ quod Meſsias vere tulit, hoc eſt abſtulit, infirmitates noſtras, quæ ſcili-
cet ex defectu accidunt, & ægrotationes noſtras, quæ ſuper exceſſu preueniunt. vt omnes genus
ægritudinis comprehendatur in illis. De animæ autem langoribus quæ peccata ſunt, ſubdit
poſtea Eſaias ibidem. deus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum:& ipſe peccata multo-
rum tulit. ¶Videns autem I E S V S turbas multas circum ſe.) Multitudo turbarum quæ
non poterant ſimul doceri, occaſionem dat domino prędicanti transfretandi cum diſcipulis
ſuis. ¶Iuſsit diſcipulos.) Superfluit diſcipulos. Ire trans fretum. pro ire in vlteriorem
ripam. Et accedens vnus ſcriba, ait illi magiſter ſequar te quocunque ieris.) Scriba iſte offert
G ſe non diſcipulum ſed comitem itineris, quocunque I E S V S ierit, non enim dignabatur
quum eſſet ſcriba, hoc eſt peritus in lege, ſubire diſcipuli nomen. ¶Et dicit ei I E S V S.
vulpes foueas habent & volucres cæli nidos.) Reſponſio hæc accuſat animum ſcribæ. ex eo
enim quod reſponſio non congruit oblationi ſcribæ, intelligens quod congruit animo eius.
Spem lucri tollit hæc reſponſio.& propterea animus ſcribæ ad quæſtum inſinuatur: meritoque
repellitur à ſocietate itineris. ¶Filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.)
Appellat ſeipſum I E S V S filium hominis. tum humilitate: quia alii vocabant ipſum filium
dei. tum veritate, contra hæreticos futuros: alios negaturos quod eſſet filius hominis, alios ne-
gaturos quod eſſet filius virginis. tum appropriatione: quia ipſe ſolus eſt deditus homini, eſt
H totus hominis ad hoc enim venit vt hominem ſaluaret, vt ſeipſum daret redemptionem pro
homine, quod eſt nomen naturæ humanæ. Sicut Hebræo modo loquendi, filii nuptiarum di
cuntur dediti nuptiis: filii ſponſi, dediti iis quæ ſunt ſponſi:& filii mortis obnoxii morti:& ſic
de ſimilibus. propter hoc enim IESVS appropriauit ſibiipſi hoc nomen filius hominis.
¶Alius autem de diſcipulis eius ait illi.) Scriba non inuitatus obtulit ſe & reiectus eſt: iſte au-
tem diſcipulus inuitatus (vt alius refert Euangeliſta) non recuſauit ſequi Chriſtum: ſed dilatio-
nem petiit, reſpondendo enim IESV dicenti ſequere me, ait illi permitte me.&c.
¶D O M I N E permitte me primum ire & ſepelire patrem meum . Non dicit patrem
meum mortuum, ſed patrem meum: quia non petit exiguum tempus paternæ ſepulturæ, ſed
petit totum tempus vitæ paternæ. Ac ſi aperte dixiſſet. dimitte me ire donec viuit pater me-
us. ſignificauit enim durationem vitæ paternæ ab officio ſepulchri. quemadmodum Euticia ma
ter beatæ Luciæ dixit filiæ, tege primum oculos meos & de facultatib⁹ fac quod volueris: ſigni-
ficando mortem ſuam ab officio tegendi oculos.
I ¶I E S V S autem ait illi. ſequere me.) Alius Euangeliſta adiungit annuntia regnum dei:
vt intelligamus relinquendum eſſe etiam patrem propter officium annunciandi regnum dei.
¶Et dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.) Non oportet mortuos deo eſſe, quibus dimi tti-
tur cura ſepeliendi mortuos ſuos: quum officia hæc humanitatis communia ſint bonis & ma-
lis & propterea mortuos appellat illos quorum ſtudium eſt circa mortalia. quod commune eſt
malis & bonis, imperfectis tamen. Ac ſi aperte dixiſſet. dimitte curam rerum mortalium iis
quorum ſtudium eſt circa mortalia: tuum autem ſtudium ſit circa æterna. Vſus eſt autem hoc
modo loquendi, dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos: ad ſignificandum proportionem im-
mo ſimilitudinem inter curatores & curandos. ¶Et aſcendente eo in naniculam. pro nauem
ſecuti ſunt eum diſcipuli eius : & ecce motus magnus factus eſt in mari : ita vt nauicula. pro,
K nauis, operiretur fluctibus. Ipſe vero dormiebat.) Coram aliis, in teſtimonium veræ
naturæ humanæ in ipſo : & ne motus fluctuum in mari ipſo ſpectante fieret. ſi enim ipſo ſpe-
ctante factus eſſet, aut non timuiſſent diſcipuli, aut putaſſent quod ipſo Inuito fieret: ſed vbi
dormiente Ieſu ſæuiunt fluctus terrentur diſcipuli, & confugiunt ad ſuſcitandum eum. ¶Et
acceſſerunt ad eum diſcipuli eius:& ſuſcitauerunt eum, dicentes. Domine ſalua nos, perimus.
Et dicit eis I E S V S : quid timidi eſtis modicæ fidei?) Hoc monſtrat diſcipulos non adhuc
perfectam habuiſſe fidem. ſi enim credidiſſent eum verum deum, non ſuſcitaſſent à ſomno:
nec putaſſent plus poſſe vigilantem quam dormientem. ¶T V N C ſurgens.) Proculdubio
à ſeſsione ſeu cubitu. ¶Imperauit ventis & mari. pro, increpauit ventos & mare.) Senſibili
imperio vſus eſt vt cognoſcerent præſentes quod ſolo imperio mutat creaturas.& ſic cognoſce-
rent ipſum eſſe verum deum: cui proprium eſt ſolo imperio res efficere. Nec propterea venti
& mare ſenſerunt aut perceperunt increpationem, ſed mutati ſunt. non enim ad hoc increpabat

vt elementa

vt elementa ſentirent:ſed vt homines præſentes viderent quod ſola increpatione mutantur vẽ A
ti & mare. ¶Et facta eſt tranquillitas magna Euidentia miraculi ex ſubita tranquillitate non
modica,ſed magna comprobatur.naturaliter enim paulatim fit tranquillitas poſt tempeſtatem.
¶Porro homines mirati ſunt dicentes,qualis eſt hic,quia venti & mare obediunt ei?)Proculdu
bio diſcipuli modicæ fidei,homines appellantur, non ſolum natura ſed defectu diuinæ fidei
eorum enim fuit hæc admiratio & non tantum nautarum:vt patet Luc.viii.
¶Et quum veniſſet IESVS trans fretum.pro,in vlteriorem ripam Geraſenorum. pro, Ger-
geſenorum,occurrerunt ei duo habentes dæmonia,de monumentis exeuntes ſæui nimis:ita vt
nemo poſſet tranſire per viam illam. Et ecce clamauerunt dicentes. quid nobis & tibi IESV
filii dei?(Non obliuiſcitur diabolus officii ſui.tentationem enim quam in deſerto inchoaue
rat poſt Chriſti ieiunium ad explorandum ſi filius dei eſſet,modo proſequitur:ex induſtria &
arte exploratoria appellans Ieſum filium dei.Non quod iam ſciret ipſum eſſe filium dei:quia ſi
cognouiſſent nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent.i.ad Corinth.ii.¶Veniſti huc ante tẽ-
pus torquere nos?)Vox iſta triſtitiæ eſt ſentientium ſpiritualem torturam in hoc quod cogebã- B
tur præcepto Chriſti exire inuiti ab hominibus poſſeſſis:vt patet ex verbis Luc.ix.cap.ipſa enĩ
coactio ad relinquendum poſſeſſa,tortura eſt ſpirituali creaturæ.Appellatur autem ante tempus
vel opinatum:eo modo loquendi quo dicimus euenire ſenium vel infortunium ante tempus,
quia ante opinatum tempus occurrit.Vel torturæ.nam tempus quo torquebimur erit poſt iudi-
cium:interim autem eſt tempus quo nos torquemus alios.& propterea ante tempus noſtræ tor
turæ dicunt ipſum veniſſe ad torquendum eos.¶Erat autem non longe.)Superfluit non. ¶Ab
illis grex multorum porcorum paſcens.Dæmones autem rogabant eum, dicentes.Si eiicis nos
hinc.(Superfluit hinc.¶Mitte nos.pro,permitte nobis,abire in gregem porcorum.) Eadem
iniqua voluntas qua homines vexant, petitur exercenda,ſaltem in porcis:vt vel ſic vexent ho
mines in rebus eorum.Similes eſt hæc petitio petitioni Sathanæ contra res quas poſſidebat Iob
vnde intelligimus naturalem poteſtatem dæmonum ſuper res corporeas,inhibitam alligatam-
que à deo eſſe ,ex eo enim quod licentia egent ad ſubmergendos porcos, qui non erant res ali-
cuius viri ſancti,quum porcus ſit animal prohibitum apud Iudæos,inſinuatur quod nec in res C
quantuncunque prophanas poſſunt poteſtatem ſuam exercere,licentia non obtenta à deo.
¶Et ait illis.ite.pro,abite.)Non vt dęmonibus rem gratam concederet:ſed vt vteretur opera dę
monum ad manifeſtandam ſuam potentiam.¶At illi exeuntes abierunt in porcos.& ecce ma-
gno impetu abiit totus grex per præceps in mare:& mortui ſunt in aliquis.) Vbi aduerte quod
ideo in porcos dæmones vexantes hominem,miſit ad ſubmergendum ſtatim porcos, vt perti-
nacia negantium dæmones vexare hominem, attribuendo vexationem ægritudini corporali,
manifeſte confutaretur & conuinceretur ex hoc facto.fingi ſiquidem non poteſt quod ſtatim in
vniuerſum gregem porcorũ ægritudo vexati migrarit,vt præceps ſe ſubmergeret. At ſi hoc fa-
ctum,hoc ſignum,hoc teſtimonium non ſufficit iſtis pertinacibus:dicant quæſo quo ſigno eui-
dentior monſtrari poteſt inuiſibilis ſpiritus opus:vt confutatos ſe agnoſcant. ¶Paſtores autem
fugerunt:& venientes in ciuitatem,nunciauerunt hæc omnia,& de his qui dæmonia habuerãt.
Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Ieſu:& viſo eo rogabant eum vt tranſiret à finibus eorum.(Vox
timoris magni eſt:vt patet Lucæ octauo.cap.Salutem nanq; hominum liberatorum à dæmoni- D
bus,& perditionem porcorum videntes ex aduentu Ieſu, magis timuerunt augmentum damni
rerum temporalium q̃ cõcupierint augmentum ſalutis ſpiritualis.ſalus hominum admirationẽ
ciuitati generauit:damnum porcorum timorẽ maioris damni in ea excitauit.& ſic timore acti
rogauerunt vt diſcederet ab eis.Et forte illi porci alicuius gentilis erant,à quo ſibi ciuitas time-
bat ſi ſequaces fuiſſent Ieſu autoris talis dãni.& propterea rogauerunt Ieſum vt diſcederet ab eis.

CAPVT. IX.

ET ASCENDENS IESVS in nauiculam.pro, nauem tranſfreta-
uit.) Redeundo in Galilæam. ¶Et venit in ciuitatem ſuam.)Poteſt in-
telligi dupliciter , Vel in Nazareth.ſed quid ibi fecerit tacetur.Vel in Ca- E
pharnaum.quæ poteſt dici ciuitas eius:quia iam ex toto migrauerat ex Na-
zareth,& tranſtulerat domicilium ſuum in Capharnaum.Dicitur enim Mat.
iiii:quod relicta ciuitate Nazareth,venit & habitauit in ciuitate Capharna-
um.Ideo autem intelligemus per ciuitatem ſuam Capharnaum: quia factum
ſequentis miraculi,in Capharnaum patratum dicitur Mar.iii.¶Et ecce offerebant ei paralyti-
cum iacentem in lecto.Videns autem IESVS fidem illorum.) Per tectum nudatum ſub-

ſceant, & rara etiam ſint vectigalia omni ex parte licita. ¶Et peccatores venientes, diſcum- A
bebant cum IESV & diſcipulis eius.) Admiranda humilitas.non dedignatur IESVS om-
ni ſanctitate maior ad propriam admittere menſam peccatores & infames:& hoc publice.
¶Et videntes Phariſæi dicebant diſcipulis eius.quare cum publicanis & peccatoribus manducat
magiſter veſter? At Ieſus audiens ait.Deeſt illis:) Siue diſcipulis referentibus: ſiue per ipſum
audierit Phariſæos impingentes eis crimen,tanq̄ indignum magiſtrum ſequatur, qui cum pu-
blicanis & peccatoribus manducat. Intendebant enim Phariſæi non ſolum reprehendere
Chriſtum,ſed etiam auertere diſcipulos ab eo. Non eſt opus medico valentibus:ſed male ha-
bentibus.) Triplici ratione confutat Phariſæos. prima eſt ex officio medici. quæ clara eſt.
¶Euntes autem,diſcite quid eſt,miſericordiam volo & non ſacrificium.) Secunda ratio ex
diuina voluntate præferente miſericordiæ opera, ſacrificiis. affert ſiquidem teſtimonium ex
cap.vi.Oſeæ prophetæ: vt intelligant Phariſæi opus hoc miſericordiæ quod exerceo alliciẽ-
do peccatores ad deum,eſſe maius ſacrificio.hoc enim ad literam ſignificatur per illa verba Pro-
phetæ. intendit ſiquidem præferre miſericordiam ſacrificio,& non refutare ſacrificium: vt
patet ex eo quod ſubdit, & ſcientiam dei plus quàm holocauſtum. Quamuis etiam verifice- B
tur quantum ad hoc ꝙ miſericordia eſt ſecundum ſe volita à deo, ſacrificium autem non:quia
miſericordia eſt virtus ſpiritualis: ac per hoc ſecundum ſe grata deo. ſacrificium autem eſt
res corporea non ſecundum ſe grata deo ſed ratione ſpiritualitatis annexæ.Vnde quãdoq; deus
abhominatur illa:vt patet Eſa.i. ¶Non enim veni vocare iuſtos ſed peccatores.) Tertia ra-
tio ex proprio officio. Vbi nota quòd non ſolum quatenus officium medici ſed etiam quate-
nus officium annunciantis verbum dei exercet,rationem reddit: In qua inſinuat nullos iuſtos
ſed omnes peccatores eſſe. ex eo enim ꝙ ipſe venit vocare omnes, & non venit vocare iuſtos,
conſequens eſt ꝙ nullus ſit iuſtus. Et vere ſic eſt:quoniam vt ad Rom.probat Apoſtolus, om-
nes tam Iudæi q̄ Gentiles peccauerunt & egent gratia dei.&c.Et q̄uis ad literam dici poſſit Mat-
thæum tacuiſſe ꝙ Lucas suppleuit,ſcilicet ad pœnitentiam,quod etiã in Græcis Matthęi codici-
bus inuenitur. eadem tamen ſententia redit: quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiam.
Vnde incepit prædicare pœnitentiã agite,appropinquauit enim regnũ cælorũ,Ita ꝙ ex hac do-
mini ſentẽtia cõfutatur Phariſęi, vt ſciant omnes eſſe peccatores, & nõ inueniri in hominibus
differentiã inter peccatores,& nõ peccatores: ſed quia aliqui ſunt magis & aliqui minus peccato C
res in cõparatione ad magis peccatores,dici aliquos iuſtos.¶Tunc acceſſerunt pro,accedunt,ad
eum diſcipuli Ioannis dicentes)Phariſæi confuſi in eo ꝙ reprehenderent manducationẽ Chriſti
cum peccatoribus,iuncti ſunt diſcipulis Ioannis,vt ſimul arguerent Ieſum.Vnde Ioannis diſci-
puli audaciores aggrediuntur ipſum Ieſum.¶Quare nos & Phariſæi ieiunamus frequẽter,diſci-
puli autem tui non ieiunant?) Arguunt Ieſum ꝙ exorbitet doctrina eius à patribus exemplari-
bus quales erant Phariſæi,& à Ioanne baptiſta omni exceptione maiore.exorbitet inquam quo
ad indulgentiam ieiunii:quod conſtat eſſe opus laudabile.Nos enim diſcipuli Ioannis & Phari-
ſæi ieiunamus frequenter,tui autem diſcipuli nequaq̄.Vbi nota ꝙ nõ dixerunt tu autẽ non ieiu-
nas,ſed tui diſcipuli non ieiunant. ſciebant Ieſum ieiunare, diſcipulos autem ſuos non ieiunare.
¶Et ait illis Ieſus. nunquid poſſunt filii ſponſi. pro, thalami nuptialis, q̄diu cum illis eſt ſpon-
ſus.) Duplici ratione ſatisfacit quæſtioni. Altera ſe tenet ex parte temporis præſentis;quia ſci-
licet tempus hoc non congruit ieiunio diſcipulorum. & hoc declarat ex ſimilitudine ad tẽpus D
gaudii vacantium lætitiæ nuptiali.Intendit enim per filios ſponſi ſeu thalami,non genitos à ſpõ
ſo, quoniam ſponſus ſeu thalamus nuptialis vt ſic non habet ſed habiturus eſt filios, ſed hæbrææ
linguæ conſuetudine vacantes ſponſalitiis gaudiis, ſicut enim tempus nuptialis lætitiæ ineptum
eſt ad ea quæ ſunt luctus,de quorum numero eſt ieiunium, ita tempus hoc ineptum eſt ad hoc
vt diſcipuli mei ieiunent. Et intendit per hanc ſimilitudinem non ſolum explicare ineptitu-
dinem temporis, ad ſimilem rationem: quia ſcilicet præſentia eius corporalis ſe habet ad diſci-
pulos ſuos tanq̄ præſentia ſponſi,tanq̄ dies nuptialis. Quod erat verum non ſolum ſecundum
rem myſterii quo Chriſtus velut ſponſus venerat copulaturus ſibi eccleſiam, iuxta verbũ quod E
dixerat Ioannes baptiſta propriis diſcipulis de Chriſto,qui habet ſponſam ſponſus eſt,ſed etiam
ſecundum diſpoſitionem diſcipulorum Chriſti.nam hylares ſequebantur Chriſtum redemptu-
rum Iſrael,tanq̄ ſi irent ad nuptias,¶Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc
ieiunabunt. Proſequendo ſimilitudinem ſponſi inchoatam ab eorum magiſtro, ſcilicet Ioanne
baptiſta, docet futurum tempus ieiunii quando ſponſus ipſe Chriſtus auferetur ab eis ſecun-
dum præſentiam corporalem. tunc enim, vt rei probauit euentus, ea quæ ſunt luctus ſenſibilis
tamen, ſponte ſubierunt Chriſti diſcipuli.¶Nemo autẽ immittit cõmiſſuram panni rudis.pro,

F impoliti in veſtimentum vetus.tollit enim plenitudinem.pro,ſublementum, eius à veſt imento
& peior ſciſſura fit.)Et eſt ſupplemẽtum nominatiui caſus.ſignificatur enim quod particula quæ
ſupplementum eſt,tollit integritatem eius à quo abſcinditur . ℭNeque mittunt vinum nouum
in vtres veteres.alioquin rumpuntur vtres& vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum
nouum in vtres nouos mittunt & ambo conſeruantur.) Altera ratio tenet ſe ex parte docto-
ris.& eſt hæc ratio extenſiua ſatiſfactio ad quæſtionem quare Chriſtus nouæ ſuæ doctrinæ exe-
cutionem in operibus perfectionis non exigit à diſcipulis quandiu fuit cum ipſis, ſed poſtea.
Monſtrat hoc autem duabus ſimilitudinibus, Prima ſimilitudo à Matthæ ominus, à Luca au-
tem pene explicata eſt:ℭSapiens artifex non tollit à veſtimento nouo particulam panni, appo-
nendo illam ad reficiendum veſtimentum vetus.Sequuntur enim duo inconuenientia. alterum
eſt ꝙ tollitur integritas à veſtimento nouo.alterum eſt quod fit maior ſciſſura in veſtimẽto ve-
G teri:quia particula noua trahendo veterem ſcindit eam.ℭAltera ſimilitudo eſt quod vinũ nouũ
non eſt ponendum in vtre veteri.Sequuntur enim duo inconuenientia,ſcilicet quod rumpun-
tur vtres,ac per hoc pereunt,& vinum effunditur. ſed vino nouo in vtres nouos immiſſo ambo
conſeruantur.Et intendit per has parabolas quod doctrina ſua noua non eſt pręcipienda viris re-
tinentibus veterem vitam:ſed oportet prius expoliare veterem hominem, & ſic induere nouũ,
ita quod non poteſt fieri vt pars ſit noua & pars vetus,vt doctrina ſit noua & vita vetus. Diſci-
puli ſiquidem eius erant tante imperfectionis vt adhuc nõ eſſent capaces vitæ noui teſtamenti:
vt patet ex eo quod dominus eis dixit poſt reſurrectionem.Luc,vltimo;manete in ciuitate quo-
adusq; induamini virtute ex alto . Et propterea ſapientiſſime abſtinuit à præcepto ieiunii &
aliorum ſpectantium ad vitam noui teſtamenti.hęc enim non tunc ſeruanda præcepit,ſed futu-
ra prædixit.ℭSi has parabolas ad amuſſim vis applicare, veſtimentum nouum eſt doctrina ac
vita noui teſtamenti:veſtimentum vetus eſt animus retinens ea quæ imperfectionis ſunt.Incon-
H uenientia ſunt quod ſcinditur integritas noui teſtamenti præcipiendo partem tamen(puta per-
fectionem ieiunii)& id parum boni quod apud animum imperfectum eſt,periculo maioris im-
perfectionis feruentis charitate noui teſtamenti exigitur adiectis animis, & perfectio non reti-
netur,& imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant. Propterea Apoſtolus tanq̃
paruulis in Chriſto lac dedit non eſcam.ℭHAEC illo loquente ad eos,ecce princeps vnus.pro,
quidam.) Scilicet ſynagogæ erat enim Archiſynagogus. ℭAcceſsit & adorabat eum,dicens.
Domine filia mea modo defuncta eſt:ſed veni,impone manum tuam ſuper eam,& viuet.)Mat-
thęus breuitati ſtudens,ex duabus orationibus conficit vnam. Nam ſecundum rei geſtæ ordi-
nem vt patet apud Marcum.v.& Lucam.viii.Archiſynagogus primo rogans dixit quod filia ſua
in extremis laborat.deinde eundo cum Ieſu accepit nuncios quod mortua eſſet filia. & tunc di-
xit Ieſu quod ſolus Matthæus explicat,filia modo defuncta eſt:& confortatus à Ieſu (noli time-
re,tantum crede)perſeuerauit in fide cum qua venerat & petierat, veni impone manum tuam
I ſuper eam & viuet.& propterea Matthæus verba explicantia fidem prius dicta, iungit verbis
ſecundo dictis. Apparet autem in eo fuiſſe fidem quod Ieſus reſuſcitaret eam, ex eo quod reli-
quis non credentibus ipſe ſe credere manifeſtauit eundo cum Ieſu promittente reſurrectionem
puellæ. ℭEt ſurgens Ieſus ſequebatur eum & diſcipuli eius.Et ecce mulier quæ ſanguinis flu-
xum patiebatur duodecim annis,acceſsit retro.& tetigit fimbriam veſtimẽti eius.Dicebat enim
intra ſe,ſi tetigero tantum veſtimentum eius ſalua ero.At Ieſus conuerſus & videns eam dixit.cõ
fide filia fides tua ſaluam te fecit.Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora.) Dum Ieſus cum Archi-
ſynagogo pergit,mulier hæc curatur. ℭET quum veniſſet Ieſus in domum principis,& vidiſ-
ſet tibicines.)Vel ad carmen lugubre,vel ad comprobationem mortis.nouiter ſiquidem defun-
ctis multi fiebant ſoni antequam ſepulturæ traderentur: ſi forte non vera mors ſed ſopor præ ſe
ferens mortem accidiſſet. ℭEt turbam tumultuantem,dicebat.pro,dicit,illis.Recedite.non eſt
K enim mortua puella,ſed dormit.)Mihi.qui tam facile poſſum eam ſuſcitare à morte ſicut homo
poteſt excitare dormientem à ſomno. ℭET deridebant eum. Et quum eiecta eſſet turba.)
A conſortio miraculi: vt ſcilicet non eſſet præſens in loco vbi puella iacebat mortua & ſuſci-
tanda erat. ℭINTRAVIT,& tenuit manum eius: & dixit puella ſurge), Superfluunt hæ
quatuor dictiones.Et Surrexit puella,& exiit fama hæc in vniuerſam terram illam.Et tranſeũtes
inde Ieſu,ſecuti ſunt eum duo cæci,clamantes & dicentes.miſerere noſtri.)Illuminatio duorum
cæcorum deſcribitur qui in via clamantes ſequendo Ieſum quum non eſſent exauditi,venerunt
vſque ad domum,& in ea illuminati ſunt.ℭFILI Dauid.)Meſsiam hac appellatione profitentur.
ℭQVVM autem veniſſet domum,acceſſerunt ad eum cæci: & dixit eis Ieſus. Creditis quia
hoc poſſum facere vobis .) Interrogat Ieſus non vt diſcat incognitum: ſed vt interrogando
credant

credant,aut augeat fidem eorum, ſimulq; diſcant neceſſariam eſſe ſibi fidem ad conſecutionem A
illuminationis. ¶DICVNT ei. vtiq; domine. Tunc tetigit oculos eorum,dicens: ſecundum
fidem veſtram fiat vobis.Et aperti ſunt oculi eorum. Et comminatus eſt illis IESVS,dicens.
videte ne quis ſciat) Non præcepit, ſed humilitatis humanæ ſunt hæc verba: ad inſtruendum
ſanctos vt quantum ex ſe eſt ſtudeant declinare humanam gloriam. ¶ILLI autem exeuntes,
diffamauerunt.pro,diuulgauerunt eum in tota terra illa. Egreſsis autem illis,ecce obtulerunt
ei hominem mutum, dæmonium habentem.) Aduerte primo quod iſte mutus non eſt ille
cuius meminit Lucas vndecimo capite,dicendo. Erat eiiciens dæmonium & illud erat mu-
tum:quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferius in capite duodecimo. ADVERTE ſe-
cundo dupliciter conſtrui poſſe textum : vel quod adiectiuum mutum determinet ſubſtanti-
uum hominem, vel quod mutum ſit neutri generis & determinet ſubſtantiuum dæmonium.
Prima enim conſtructione ſignificatur homo mutus & habens dæmonium. ſecunda autem ſi- B
gnificatur quod homo erat mutus ex dæmonio. Propterea enim dicitur dæmonium mutum
quia faciebat hominem non loqui. ¶ET electo dæmonio, locutus eſt mutus. Et miratæ
ſunt turbæ dicentes: nunquam apparuit ſic in Iſrael.) Verum dicunt turbæ viſa tanta multi-
tudine miraculorum quæ faciebat IESVS. ¶PHARISAEI autem dicebant.) Quum
non poſſent negare euidentia miracula. pleni maligno ſpiritu quærunt auertere turbas à fide
CHRISTI : interpretantes eiectionem dæmonum in malam partem. ¶IN principe dæ-
moniorum eiicit dæmones.) Hac vna blaſphemia, vniuerſa CHRISTI opera euertere ni-
tuntur. Dicendo enim ꝙ in principe dæmoniorum eiicit dæmones, infamant CHRISTVM
eſſe maximum magnum habentem conſortium cum principe dæmoniorum . Hæc autem
verba videntur dicta in abſentia IESV. & propterea nulla ſubditur reſponſio domini ad con-
futationem tantæ calumniæ, ſicut alia vice dominus confutauit eandem calumniam: vt patet
inferius capite duodecimo ¶ET circuibat Ieſus omnes ciuitates & caſtella.) Deſcribit
Euangeliſta exercitium CHRISTI circumeundo omnes nulla omiſſa,ciuitates & caſtella,par-
ua oppida. ita quod non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. ¶DOCENS in ſyna- C
gogis eorum.) Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem. Et prædicans Euangeli-
um regni.) Cæleſtis. Hoc enim proprium eſt Euangelii:ad differentiam veteris teſtamenti
promittentis temporalia bona in terra promiſsionis. ¶ET curans omnem languorem & om-
nem infirmitatem. Deeſt. in populo.) Vide quantam multitudinem miraculorum incul-
cat,ſummarie deſcribendo.

CAPVT X.

VIDens autem turbas miſertus eſt eis.) Rationem mittendi apoſtolos ad prædican-
dum Euangeliſta aſsignat fuiſſe miſericordiam Ieſu erga turbas. ¶Quia erat vex-
ati & iactantes.pro,diſperſi,ſicut oues non habentes paſtorē.) Aſsimilantur turbæ
ouibus,quia pronæ erant ad fidem.Sed defectus adiungitur paſtorū:quia doctores
earū nō fungebātur paſtoris officio.¶Tūc dixit diſcipulis ſuis.meſsis quidē mul-
ta:operarii autem pauci.) Non dicit ſacerdotes aut ſcribæ pauci,ſed operarii pauci:quia & ſi ma- D
gna eſt multitudo ſacerdotum,doctorum,prædicatorum pauci tamen ſunt operarii:quia pauci
ſunt qui vita & doctrina ſtudent ſaluti animarum. Non dixit operarii autem nulli,ſed pauci.ſci-
ebat enim paucos eſſe tales.¶Rogate ergo dominum meſsis.) Vult deus rogari à nobis vt mittat
paſtores vita & doctrina.¶Vt mittat) multiplicando.¶Operarios in meſſem ſuam. Et conuoca-
tis duodecim diſcipulis ſuis.) Non expectat rogari:ſed paucos operarios ex ſe mittit,tanq̄ multi-
plicaturus poſtmodum eos quū rogatus fuerit.¶Dedit illis poteſtatē ſpirituū immundorū.pro,
aduerſus ſpiritus immundos:vt eiicerent eos,& curarent omnem languorē,& omnem infirmi-
tatē.Duodecim aūt apoſtolorū nomina ſunt hæc.)Hic nō refertur electio & Inſtitutio.xii.apo-
ſtolorū,ſed miſsio ad prędicandū:cui immiſcet Euangeliſta catalogū eorū.¶Primus Simon qui
dicitur Petrus.)Solus Petrus ordine inſignitur & deſcribitur primus ad inſinuandum valde ſpe-
ctare ad Chriſtianā notitiā ſcire primatum Petri,nulliuſq; momenti eſſe noſſe ordinem apoſto E
lorum inter ſe. Ac ſi aperte dixiſſet.Scitote Petrum primum quicquid ſit de aliis. Propter quod
nullum deſcripſit ſecundum aut tertium: ex hoc ipſo ſignificans ꝙ primatum Petri ſuper alios
intendebat Euangeliſta inſinuare.¶Et Andreas frater eiꝰ,Philippus & Bartholomęus:Iacobus
zebedæi & Ioannes frater eius,Thomas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thadeus:
Legendum eſt.& Lebbæus qui cognominatus eſt Thadæus, Simon Cananæus.pro,cananites)
Aiunt denominatum Cananitem à Cana Galilææ.vbi aqua verſa eſt in vinum, ¶Et Iudas Sca-
rioris.pro,Iſcariotes.)Eſt & nominatiuus.Denominatio creditur à loco vnde oriundus fuit.

F ¶QVI & tradidit eum. Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis,dicens. In viam gentium
ne abieritis:& in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: ſed potius ite ad oues quæ perierunt
domus Iſrael.) Deſcripto numero predicatorum,deſcribuntur præcepta quinq; illis data. Pri-
mum de loco quo mittuntur. Inhibentur enim ire ad gentes & ad ciuitates Samaritanorum
quia tempus prædicandi gentibus & Samaritanis non erat ante Chriſti conſummatum myſte-
rium.oportebat enim primum Chriſtum pati & intrare in gloriam ſuam, & mittere ſpiritum
ſanctum, antequam prædicaretur gentibus, quæ erant omnino infideles, & Samaritanis,qui
erant fideles ſecundum quid. circuncidebantur enim & recipiebant libros Moyſi ſolos.Et ideo
fit ſpecialis mentio de eis tanquam mediis inter Iudæos & Gentiles.
¶Conſtat hoc præceptum ad tempus illud tãtum ſpectare.nam poſt reſurrectionem dixit. eun-
tes in mundum vniuerſum. & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, Samaria & vſque ad vltimum
terræ. ¶EVNTES autem prædicare dicentes quia appropinquabit.pro,appropinquauit re-
G gnum cælorum.) Secundum præceptum eſt de materia prædicanda. eandem namque ma-
teriam quam Iohannnes Baptiſta & quam ipſe Ieſus prædicabat,tradidit apoſtolis prædicandam
ſcilicet appropinquauit regnum cælorum.hic eſt enim omnis prædicationis fructus, vt homi-
nes intelligant,credant,ſperent & ament ea quæ ſunt regni cælorum.Quod ante Chriſti aduen-
tum valde diſtabat, non ſolum ab animis humanis ſed etiam ab executione. vnde nec ſancti
patres ad illud perueniebant in morte. In prædicatione autem regni cælorum clauditur præ-
dicatio contemptus regni terrarum,prædicatio vitiorum & quorumcunque impedientium ho-
mines ad regnum cælorum. ¶Infirmos curate,mortuos ſuſcitate,leproſos mundate, dæmo-
nes eiicite) Tertium præceptum de beneficiis miraculoſis conferendis eſt:vt qui noua prædica-
rent,id eſt propinquitatem regni cælorum ad homines,& nouis mirabilibus operibus prędica-
tionem confirmarent.¶GRATIS accepiſtis,gratis date.) Quartum præceptum de gratuita eſt
H collatione vitiorum abſque ſcilicet miraculorum & verbi diuini.¶Nolite poſsidere aurum neq;
argentum neque pecuniam.pro,æs,in zonis veſtris.non peram in via,neq; duas tunicas,neque
calciamenta,neque virgam.) Quintum præceptum de modo eundi. In quo prohibet, quin-
que. Primo precium pro viatico, ſiue in auro, ſiue in argento, ſiue in ære. Dico autem
pro viatico: quia non dicit abſolute nolite poſsidere aurum. &c.ſed dicit in zonis veſtris. quod
clare ſonat aurum ſiue argentum ſiue æream pecuniam quæ portatur in ſacculo ſeu crumenis.
Non enim hoc in loco priuat apoſtolos precio rerum & alimentis, ſed tantum ordinat ac diſ-
ponit de itinere eorum ad prædicandum : vt clare textus ſonat . Secundo peram panis &
quorumcunque pertinentium ad nutrimentum. Tertio duas tunicas: ſcilicet mutatorias. non
prohibet enim veſtiri pluribus indumentis:ſed prohibet deferre veſtimenta mutatoria. Nam
ipſum IESVM conſtat pluribus vſum indumentis: ex eo quod milites diuiſerunt ſibi veſti-
menta eius in quatuor partes. Quarto calciamenta. intellige mutatoria: ita quod numerus bi-
narius non ſolum determinat tunicas ſed calciamenta . manifeſte enim apud Marcum miſsi
I ſunt cum calciamentis ſandaliorum. Quinto virgam ad defenſionem. nam virga pro ba-
culo ſuſtentationis, patet Marci ſexto conceſſa apoſtolis. ¶Hæc enim omnia ad literam vt
ſonant Chriſtum ordinaſſe apoſtolis ſeruando, teſtatur ipſe Chriſtus Lucæ.xxii.dicens,quan-
do miſi vos ſine ſacculo & pera nunquid aliquid defuit vobis?idem ſiquidem eſt iudicium de
ſacculo & pera , quod eſt de duabus tunicis & reliquis. Et intendit ad literam IESVS per
hæc comprehendere omnia: hoc eſt per ſpecificata, omnia quæ homines pro occurrentibus
neceſsitatibus itinerantium parare conſueuerunt excludere. ſicut enim peram alimentorum ita
lenticulam vinariam(cuius non meminit) excluſiſſe intelligitur: quum eadem ſit ratio.& ſic
de ſimilibus. Et ſicut indumenta,calceos baculumq; ſuſtentationis conceſsit, ita pileum con-
ceſsiſſe intelligitur: quia eadem eſt ratio. adimit enim quæcunq; ſunt profutura famæ,ſiti,de-
K fenſione ac mutatione,concedit autem in præſentia opportuna ¶Nec intendit Ieſus præci-
pere hunc apoſtolis modum eundi ad prædicandũ:ſed duo intendit ſcilicet declarare & experi-
entia cõprobare.Declarare quidem apoſtolis modum congruum & expeditũ,quo poſſunt licite
vti eundo ad prædicandum inter fideles,propterea nãq; ſubdit, dignus eſt enim operarius cibo
ſuo.Hæc enim verba mõſtrant ꝙ nõ pręcipiẽdo ſed manifeſtãdo modũ licitum,diſpoſuit talem
eundi modum.ſciebat enim meliorẽ ſupererogationis modũ eſſe vt ex proprio ære viueret prę-
dicator,ne aliquẽ grauaret:vt apoſtolus Paulus fecit:& expoſuit verba domini eſſe non præce-
ptum ſed licentiam.Experientia autem cõprobare mittendo tunc de facto apoſtolos tali modo,
vt facto experirentur nihil ſibi deeſſe ſic euntibus,& quam vtile ad prædicationis officium atq;
fructũ ſit ſeruare hunc modum.¶Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.) Poterãt apoſtoli petere

à Chriſto

§ Chriſto, vnde victum habebimus ſi nõ portemus nobiſcum alimenta neq; precium ad emen- A
dum illa? Et propterea præueniens dominus hanc quæſtionem, manifeſtat eis ꝙ eo ipſo quod
pergunt operarii ferunt ſecum vnde viuant: quia dignus eſt operarius cibo ſuo. ¶Vbi nota
non eſſe ſenſum intentum per hanc metaphoricam locutionem, ſcilicet dignus eſt operarius
cibo ſuo, quod apoſtolis tanq̃ operariis debeatur cibus quaſi merces operis. nam hic ſenſus aduer
ſatur ante dato præcepto, gratis accepiſtis, gratis date: præter hoc quod valde infelix eſſet apo-
ſtolorum opus expectans cibum pro mercede. Sed ſenſus intentus per hanc metaphorã eſt quod
per gentes operarii fertis vobiſcum vnde vobis debetur cibus, multo magis quam ſit dignus o-
perarius cibo ſuo. Ita ꝙ eſt locus à minori multo enim eminentius vobis debetur cibus quam
operarius ſit dignus cibo ſuo vt mercede. Et intẽdit per hoc ad literã docere apoſtolos, ſi opera-
rii conducti ab hominibus ſunt ſecuri de cibo & mercede ſua, quia digni ſunt illa, multo magis
vos operarii dei ite ſecuri non ſolicitꝰ de alimentis: ſed omnem veſtri curam iactare in illum cu- B
ius eſtis operarii. ¶IN quamcunq; autem ciuitatem aut caſtellum intraueritis.) Adiũgit ordina-
to modo eundi ad prædicandum duo ſimul ſcilicet modum victꝰ & hoſpitii. vtrumq; enim ne-
ceſſarium erat declarare. ¶Interrogare.) Cum poteſtate miracula faciendi non dedit apoſtolis
notitiam eligendi hoſpitii: ſed vult eos recognoſcere ſe eſſe homines, & humana neſcientia in-
terrogare homines de fama eligendi hoſpitis. ¶Quis in ea dignus ſit.) Non quis in ea diues ſit,
non quis habens bonum hoſpitium, ſed quis dignus ſit regno cælorum. tum quia dignus cælo-
rum regno rationabile eſt quod recipiat vos hoſpitio. tum ne ex promiſcuo hoſpite prædicatio-
nis officium turpe reddatur. tum vt in veſtro hoſpitio incipiat prædicationis fructus. ¶Et ibi
manere.) Vbi clare patet quod apoſtolos ſine alimentis, ex precio non ordinauit viuere aut
mendicando, aut expectando oblationes, aut promiſcue apud omnes. ſed apud dignos, regno
cælorum. & humana interrogatione diſcernendũ eſſe quis habeatur dignꝰ. ¶At ſi obieceris, for-
te nullꝰ inuenietur dignꝰ: & ſic fame peribũt, & ſic oportebit apoſtolos fame perire. Audi Chri-
ſtũ quãdo miſi vos ſine ſacculo & pera nunquid aliquid defuit vobis? & ceſſabit obiectio intel-
lecta diuinæ curæ infallibilitate. ¶Donec exeatis.) Ex illa ciuitate, ituri ad prædicandum alio, C
Non vult cæleſtis magiſter dignum hoſpitem inuentum mutari propter meliorem aut opulen-
tiorem, ſeu propter anguſtiam hoſpitii, vel tenuitatem victus. ¶Intrantes autem in domum
ſalutate eam) Non expectetis ſalutari ab hoſpite: ſed vos præuenire ſalutationis officio. ¶Dicen
tes. Pax huic domui.) Cuncta ſimul bona animi fert ſecum pax. ¶Et ſiquidem fuerit domus
illa digna.) Hinc apparet quod non de vulgari ſalutatione loquitur. non enim intendit ꝙ tan-
quam humanos ſe exibentes ſalutent: ſed ꝙ ſalutatio ſit inuitatio ad pacem cæleſtem. talem enim
pacem ſignificat ſubiungendo. ¶Veniet. pro, veniat, pax veſtra. hoc eſt pax cæleſtis, pax ſpiritꝰ,
non pax mundi. ¶Super eam.) Oſtendit non fore vanam huiuſmodi ſalutationem. ſed fru-
ctuoſam domui illi ſi digna fuerit in veritate regno cælorum, aut ſaltem fructuoſam vobis: di-
cendo. ¶SI autem non fuerit digna, pax veſtra. Quo ad fructum. ¶Reuertetur ad vos.
pro, reuertatur, ad vos.) Vobis nihilominus erit meritoria ſalutatio exhibita. ¶ET quicunque
non receperit vos. neq; audierit ſermones veſtros exeuntes foras. ſuperfluit foras, de domo vel
ciuitate excutite puluerem de pedibus veſtris.) Ad duo. Primum ad teſtificandum illis ſigno D
excuſsionis quod ex ſua culpa relinquuntur à vobis, ſic enim Paulus. Act. xviii. fecit excutiendo
veſtimenta in Iudæos apud Corinthum. Secundo ad teſtificandum tali ſigno quod nihil relin-
quitur vobis commune cum eis: vt vel ſic exterreantur audientes ſe excluſos à conſortio regni
cælorum. ¶AMEN dico vobis: tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrheorum in
die iudicii quàm illi ciuitati) Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicii Sodomæ
& Gomorrhæ quàm ciuitati refutanti apoſtolicam prædicationem, diſtingue duplicem graui-
tatem peccati. Alteram ex parte conuerſionis. & hinc grauiora non dubites fuiſſe crimina So-
domæ & Gomorrhæ. Alterum ex parte auerſionis. & hinc grauiús eſt crimen refutantium
euangelium Chriſti: tanquam dicentium domino deo. recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum
nolumus. Rurſus crimina Sodomorum conſidera eſſe contra humanum bonum: crimen
autem refutantium Euangelium eſſe contra bonum diuini ordinis, ſcilicet fidei, ſpei ac charita- E
tis in Chriſtum. Ecce ego.) Non præter meam intentionem, non contra meam voluntatem.
non ſupra meam potentiam patiemini tot mala, ſed ego qui vos elegi, qui dedi vobis poteſta-
tem etiam reſuſcitandi mortuos. ¶Mitto vos) Non permitto ſed ex electione mitto vos mihi
charos. ¶Sicut oues) Nõ ſicut leones ſed inermes omnino tã ad offendendũ q̃ ad defendendum
ſicut oues. ¶In medio luporum.) Non ad lupos ſed ad recuperandas oues perditas, non hinc aut
inde ſed exiſtentes in medio luporum, inimicorum veſtrorum. ¶Eſtote ergo prudentes ſicut
ſerpentes,

F ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.) Tres ſunt hominis partes,ſcilicet corpus, affectus & intellectus. Quantum ad corpus mittit paſſuros ſicut oues: quantum ad intellectum præcipit prudentes eſſe ſicut ſerpentes: quantum ad affectum præcipit ſimplices eſſe ſicut columbas. vt præparent ſe ad tria, ſcilicet patientiam, prudentiam & ſimplicitatem. Et patientiam quidem ouilem, hoc eſt omnino inermem. prudentiam vero ſerpentinam:hoc eſt ad ſeruandum caput,ad ſeruandum id quod præcipuum eſt,fidem,ſpem,charitatemq; Chriſti. ſerpentis enim prudentia eſt totum corpus inuoluere ad protegendum caput: ſimplicitatem autem columbinam, hoc eſt ſine admixtione fellis amaritudinis, definiuit. Ita quod mittit apoſtolos patientes;ad iniurias omnes ſuſtinendas.prudentes,non ſtolidos,non inſenſatos: ſpiritus enim ſanctus eſt ſpiritus ſapientiæ,ſcientiæ,intellect⁹ & conſilii.& ſimplices,abſq; omni duplicitate,verſutia, ſimulatione & amaritudine,rectam proſequentes intentionem. ℭCauete autem ab hominibus.) Quorſum dixerit eſtote prudentes,declarat ſubiungendo actum cautelæ non à lupis ſed
G ab hominibus. In medio luporum vos expono dilaniandos,ab hominibus autem cauete,vtamini prudentia ad cauendum ab humanis perſuaſionibus. homines enim appellat eos qui humanitatis officiis prætextu conſanguinitatis,amicitiæ,patriæ,& aliorum humanorum vinculorum conſulunt vt non patiamur,vt non perdamus hanc vitam propter fidem Chriſti.
ℭTradent enim vos in conciliis.) Ratio cauendi ſubiungitur.& non ſubiunguntur ea à quibus debent cauere:non enim cauere debent à flagellis,ſynagogis,regibus. &c. ſed ratio cauendi à perſuaſionibus humanis eſt præuiſio malorum ſubſequentium eorum conſtantiam, cauendo ab humanis perſuaſionibus. Ac ſi apertius diceret.cauete ab humanis ſuaſionibus,preſciendo quod vos cautos tradent in cōciliis.&c. Et deſcribitur progreſſus Iudæorum futurus perſequendo apoſtolos gradibus multis. Primo enim ſingulares perſonæ tradent vos in conciliis publicis examinandos & iudicandos: vt patet in Stephano. ℭEt in ſynagogis ſuis flagellabunt vos,
H Tanq̄ malefactores:vt patet in apoſtolis flagellatis,& Paulo quinquies flagellato à Iudæis.
ℭEt ad præſides.) Vt patet de Paulo. Et dicit hæc, quia Iudæi non habebant illo tempore poteſtatem exercendi iuriſdictionem ad mortem: prout ipſi teſtantur Ioan.xviii.nobis non licet interficere quenq̄.& propterea non contenti flagellis volentes vos occidere,ducent vos ad præſides & reges habentes poteſtatem occidendi. ℭEt ad reges.) Vt patet de Iacobo:quem occidit Herodes Rex: ℭDucemini propter me.) Quia in me creditis,quia me prædicatis. Magna accumulatio malorum in hac legatione: quando propter mittentem, mala omnia imminere denunciat. ℭIn teſtimonium illis & gentibus.) Omni ex parte vtilia fore mala prænunciat.nam non ſolum ipſis apoſtolis & acquirendis ouibus vtilem fore apoſtolorum paſſionem ſed etiam conferre ſignificat: ad teſtificandum inimicis tam Iudæis q̄ gentilibus ꝙ ipſi negligunt ſalutem propriam, ꝙ ipſi excuſationem non habebunt ignorantiæ aduentus mei.examinantes enim & audientes vos;debent cogitare & prouidere ſibiipſis de propria ſalute.
I ℭQuum autem tradent vos,nolite cogitare. pro,ne ſoliciti ſitis,quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos eſtis qui loquimini: ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.) Mirabilis eſt diuina diſpenſatio. quædam donat.ſ.poteſtatem miracula faciendi.in quibuſdam vult eos interrogare,in quibuſdam vti prudētia.quædam promittit tunc quum tempus fuerit affutura,dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Et ne hoc reputent impoſsibile,ſubiungit ꝙ vos non loquamini ſed ſpiritus ſanctus in vobis. ℭTradet autem frater fratrem in mortem & pater filium:& inſurgent filii in parentes.) Dixerat cauete ab hominibus quia vos cautos tradent, declarat modo homines illos eſſe fratres,patres filioſq;: vt nullum genus hominum exemptū intelligamus. ℭEt morte eos afficient.) Non ſolū tradent ſed interficient. ℭEt eritis odio. Deeſt.habiti ab omnibus hominibus propter nomen meū.) Tolerabile erat tradi,flagellari,occidi etiam à cōſanguineis ſi ſaltem amor hominum erga eos affuiſ-
K ſet:ſed nō ſolū defuturus amor ſed etiam affuturū odiū omnium hominū erga eos deſcribitur. Et vere ab omnibus hominibus,hoc eſt ſapientibus.quæ hominis non quæ dei ſunt, odio habent Chriſti imitatores, ℭQui autem perſeuerauerit.pro,ſuſtinuerit,vſq; in finē,hic ſaluus erit.) Ad ſalutem non ſufficit prædicare,flagellari,& odio haberi ab omnibus,niſi adſit perſeuerantia vſq; in finem. ℭQuum autem perſequentur vos in ciuitate iſta,fugite in aliam.) Licentia eſt nō præceptum. Et appoſuit hoc ne illicitū exiſtimaretur fugere. ℭAmē dico vobis,nō conſummabitis ciuitates Iſrael donec veniat filius hominis.) Sicut illud in viā gentiū ne abieritis,arctatur ad tēpus illius legatiōis,ita hoc. Intendit enim ꝙ anteq̄ diſcurrēt prædicādo ſeu fugiēdo omnes ciuitates populi Iſrael,veniet ipſe Ieſus immortalis,reſurgendo à mortuis daturus nouā legationem. Et dixit hæc præoccupādo reſponſionē apoſtolorū.ſi expulſi fuerimus ab omnibus ciuitatibus

Iſrael

Iſrael ita q nulla ſuperſit,ad quam fugiemus? ¶Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum:nec ſer- A
uus ſupra dominum ſuum. Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter eius,& ſeruo ſicut dominus ei⁹)
Datis præceptis,& prædictis malis annexis legationi,adiungit exhortationem confortando eos
ad excludendum ab eis timorem ſpecialiter duorum malorum:ſcilicet tollētium honorem & tol
lentium vitam.maxime enim amamus hęc duo,honorem ſcilicet & vitam. Excutit ergo timo-
rem ab exemplo ſui,triplici comparatione adiecta inter ſe & apoſtolos.prima eſt quia ipſe ma-
giſter,illi diſcipuli.ſecunda eſt quia ipſe dominus,illi ſerui. tertia eſt quia ipſe paterfamilias.illi
domeſtici. Quas tamen modeſte profert, non dicendo ſe dominum & illos ſeruos &c.ſed in
tertia perſona,non eſt diſcipulus &c. Vt quum viderint ipſum dominum & magiſtrum flagel-
latum,crucifixum & occiſum,non timeant diſcipuli & ſerui. ¶SI patremfamilias Beelzebuth
vocauerunt,quanto magis domeſticos eius? Ne ergo timueritis eos.) Tacitis iis quæ tunc futu-
ra erant circa proprii corporis paſsionem,commemorat ea quæ paſſus eſt circa honorem. ſi me
patremfamilias dehoneſtauerunt, imponendo quod ſim vir diabolicus, q ſim Magus vtens B
Beelzebuth principe dæmoniorum.quanto magis infamabunt vos? Et vere prædicit dominus
quod rei probauit euentus.nam diabolici ſeu magicæ artis viri.habiti ſunt ab infidelibus Chriſti
ſequaces :vt teſtantur geſta martyrum. ¶Nihil enim opertum quod non reueletur.pro,re-
uelabitur:& occultum quod non ſciatur.pro,ſcietur.) Non ſufficit Chriſto confortare eos ad
tollerandas infamias ab exemplo ſui: ſed rurſus confortat eos à finali euentu: quia tandem cla-
ra apparebit veritas veſtræ innocentiæ & virtutis , ac calumniæ & iniquitatis perſecutorum ve-
ſtrorum.In die ſiquidem iudicii omne in hoc mūdo coopertum detegetur,& omne in hoc mū-
do occultum ſcietur:ac per hoc redibit honor ac gloria veſtra cum confuſione perſecutorum ve-
ſtrorum. ¶Quod vobis dico in tenebris,dicite in lumine:& quod in aure auditis,prædi-
cate ſuper tecta.) Confortat tertio ad tolerandas infamias à publica doctrina. Occaſionem ha-
berent forte infamandi vos ſi occulta ſi ſecreta docerem vos quæ vellem alios latere: modo au-
tem non eſt ſic.nam præceptum meum eſt quod dico vobis in tenebris,in myſteriis,in parabo-
lis,dicatis in lumine,in manifeſto:& ſimiliter quod auditis ad parietem,prædiceris publice nō ſo- C
lum ſuper cathedras ſed ſuper tecta,vnde ab omnibus audiri poſsitis. ¶Si quæris quomodo ſtat
ſententia horum verborum cum illa,ego palam locutus ſum mundo & in occulto locutus ſum
nihil.ſcito nullam eſſe inter ſententias has cōtrarietatem:eo quod nihil dixit. Chriſtus ſeorſum,
ſecreto, in aure, in tenebris,quod voluerit ſeruari occultum, ſed omnia voluit publicari poſt
reſurrectionem ſuam. Docuit itaq; quædam ſeorſum:ſed nihil quod voluerit ſeruari occultum,
quod voluerit non eſſe publicum. Vnde hæc eſt gloria Chriſtianæ fidei.ob hoc ridemus de in-
fidelibus imponentibus Chriſti imitatoribus:vt pote ſcientes nihil apud nos eſſe occultū ſed om
nia Chriſtianæ fidei myſteria tam pura,tam nitida,tamq; aliena ab omni contagione eſſe vt nō
vereamur publice cuncta prædicare. ¶Et nolite timere eos qui occidunt corpus.) Poſt
excluſum timorem infamiæ, excludit timorem occiſionis. Primo quia duplici exiſtente vi-
ta hominis (ſcilicet corporis & animæ) differentia inter hominem & deum hæc eſt,quod ho-
mines poſſunt tollere tantum vitam corporis,quæ longe minor eſt quam vita animæ: deus au-
tem poteſt & animam & corpus perdere in gehennam æternę damnationis. & propterea non D
homo ſed deus timendus eſt. ¶Animam autem non poſſunt occidere.) Verum eſt hoc
tum quo ad vitam naturæ: quia anima eſt immortalis, & ſolus deus poteſt occidere illam an-
nihilando.tum quo ad vitam virtutis. nullus enim homo poteſt tollere ab anima virtutem mo-
ralem ſeu gratiæ.tum quo ad vitam beatitudinis:quia ſolius dei eſt beare aut damnare animam.
¶SED potius timete eum.) Timor ſolius mali eſt: nemo enim timet bonum. verunta-
men poteſtas inferendi malum quantumcunq; in ſe ſit bona, timenda eſt ratione mali cuius
eſt illatiua. Et hoc modo deus in ſe optimus,timendus dicitur. ¶QVI poteſt & animam
& corpus perdere in gehennam.) Non dicit occidere) vt dicendum conſequenter fuerat) ſed il-
lud quod peius eſt occiſione: ſcilicet perdere corpus & animam in gehennam æternæ damna-
tionis. ¶Nonne duo paſſeres.pro,paſſerculi, aſſe veneunt:& vnus ex illis non cadet ſuper E
terram ſine patre veſtro?) Cōfortat ſecundo ad tolerandā mortem ex cura diuina circa redinte-
grationem omnium etiam ſingulorū capillorū:vt ſciant ſe non ſolū redintegrandos quo ad vitā
corporis & animæ ex præcedēti ratiōe,ſed etiā quo ad minima quæq; ſui quæ perdere poſſunt.
Suadet autē hoc ex diuina prouidentia circa paſſeres:aſſerendo q tanta eſt diuina prouidētia q
quātumcunq; viles ſint paſſeres(ita q duo veneūt aſſe vno) nihilominus nullus eorū moritur
ſine nutu dei patris veſtri. quāto ergo magis veſtri curā habet deus? ¶Si cōtra hāc diuinā curā
paſſerū obiicitur illud apoſtoli.i.ad Corinth.ix.nūquid deo cura eſt de bobus? Diſtingue aliud
eſſe

F eſſe curare de irrationalibus legem ſcriptam dando, & aliud eſſe curare de eiſdem prouidentia.
Aſſeritur enim hic prouidentiæ diuinæ curam comprehendere etiam paſſeres: negatur autem
ab apoſtolo deum habere irrationalium curam ſic vt ſolicitus ſit ſuperaddere legem circa ſalu-
tem eorum. hic enim modus diuinæ curæ reſeruatur rationali creaturæ: quam quia deus or-
dinauit ad æternam felicitatem, erudit atq; mouet ſuperaddita lege ſpectantiom ad fidem, ſpem
& charitatem. ¶Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt.) Non eſt hyperbolica
locutio (quoniam in veritate capillorum numerus notus eſt deo) ſed etiam ſignificatiua diuinæ
curæ circa quæcunq; quantumuis minima etiam ſigillatim electorum ſuorum. ¶Nolite ergo
timere: multis paſſeribus. pro, paſſerculis, meliores eſtis. pro, præſtatis, vos.) hoc eſt multitudine
vniuerſa paſſerum. ¶Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego
eum coram patre meo qui in cælis eſt: qui autẽ negauerit me coram hominibus negabo & ego
eum coram patre meo qui in cælis eſt.) Exhortationi excluſiuę timoris tam infamiæ q̃ mortis,
G adiungit neceſsitatem fidei, amoris & confeſsionis ſuæ. Ac ſi apertius dicat. non putetis me hor-
tari vos ad id quod eſt ſupererogationis, ſed ad id quod eſt neceſsitatis: Vnde hanc neceſsitatem
manifeſtat à pœna & præmio ſecundum tria. ſ. confuſionis & gloriæ, habendi & non habendi
Chriſtum, perdendi & inueniendi animam propriam. ¶De neceſsitate itaq; cõfitendi Chriſtũ
ex futura pœna confuſionis & præmio gloriæ ait, quod confitentem me confitebor eum coram
patre meo: & negantem negabo. Non ſufficit Chriſto interna fides aut internus amor, niſi quũ
opus fuerit adſit exterior confeſsio fidei & factorum. Nolite arbitrari.) Neceſsitatem confitendi
& amandi Chriſtum manifeſtat ex culpa. Peccatum enim ſignificat dicendo. qui amat patrem
aut matrem plus me non eſt me dignus. nullus enim indignus redditur Chriſto niſi ob culpam
propriam. ¶Vbi & duo alia nota. Alterum eſt quod Ieſus iuſtificat pœnam antedictam futuræ
confuſionis, aperiens illius cauſam eſſe proprium crimen negantium ipſum. ne putaremus
H mundos illos eſſe à peccato qui negant ipſum. Alterum eſt quod ſimul & ſemel declarat & ratio-
nem criminis eſſe quia poſtponitur amor ipſius Chriſti amori aliorum & vſq; adeo exigi ad ſa-
lutem amorem & confeſsionem Chriſti vt nec amor patris ſecundum carnem aut matris, fra-
tris aut vxoris &c. excuſet. ¶Quia veneri.) Manifeſtat ex proprii aduentus officio culpam
minus amantium ipſum. Ac ſi aperte diceret. non ſunt hæc mandata hominum, non ſunt poſi-
tiui iuris, ſed ſunt fructus aduentus mei in mundum: ad hæc efficiẽda veni ego dei filius in mun-
dum. ¶Pacem. (omnem. mittere in terram. non veni pacem mittere.) Dixerat ſuperius vt de-
ferrent pacem: ne intelligerent pacem omnem, declarat modo quod non venit mittere in terrã
pacem omnem. ¶Sed gladium.) Metaphorica eſt locutio, deſcribens bellum à ſupremo actu
eius: quo. ſ. venitur ad vſum gladii. ¶Veni enim ſeparare. pro, diſsidere facere, hominem aduer-
ſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam.) Ecce gladi*,
ecce contrarium pacis. ¶Et inimici hominis domeſtici eius.) Confirmat hoc bellum ex autori-
tate veteris teſtamenti. Mich. vii. vbi ſcribuntur hæc verba. ¶Qui amat patrem aut matrem
I Plus q̃. pro, ſupra, me. Declarat quam pacem non venit mittere in terram. ſ. contrariam ordini
charitatis. ſimul declarans ad quam ſeparationem faciendam venit. ſ. neceſſariam ad ordinem
charitatis ſeruandum: Non ſufficit Ieſu Chriſto amari: ſed exigit vt ametur plus q̃ proprius pa-
ter, mater, aut filius &c. ¶Non eſt me dignus) & qui amat aut filium aut filiam ſuper me. pro,
ſupra me, non eſt me dignus. Pœna damni ſignificatur quia homo priuatur ipſo deo: Et apte
indignus deo diffinitur, qui pluris fecit patrem, matrẽ aut filium &c. q̃ deum. ¶Et qui non ac-
cipit crucem ſuam.) Non patri aut filio tantum ſed etiam tibimet præponendus eſt Chriſtus,
Nec dicit qui non ſe crucifigit, ſed qui non accipit, qui refutat impoſitam ſibi crucem: hoc
eſt illatam mortem etiam dirã, turpẽ & vilem. hęc enim in cruce clauduntur. ¶Et ſequitur me)
Apponit hoc tum confortando ab exemplo ſui crucifigendi. tum monſtrando rationem ſub-
K eundæ crucis. ſ. propter Chriſtum. ¶Non eſt me dignus.) Identitas demeriti in non accipiente
crucem & in plus amante patrem, monſtrat quod de illo non accipiente crucem loquitur qui
ideo refutat crucem quia plus amat ſeipſum quam Chriſtum. & non de illo cui licitum eſt fuge-
re in aliam ciuitatem. Verba enim hæc licet ſint negatiua, ſecundum tamen ſenſum ſunt affir-
matiua vinculi ad ſufferendam crucem propter Chriſtum: quod conſtat intelligi quando &
vbi oportet. ¶Qui inuenit. pro, inuenerit, animam ſuam.) Si diceret qui amat aut ſeruat, clara
eſſent verba: ſed dicendo inuenit, & ſubiungendo inueniet, expoſitionem expoſcit. Differentia
itaq; inter præſentem vitam & æternam eſt: quod æterna nõ inuenitur hic ſed ſperatur, pręſens
autem vita hic habetur. Rurſus propoſitis humano ſtudio, hinc Chriſto, & inde vita propria,
ſi homo ſtuduerit poſt habito Chriſto ad ſeruandam vitam propriam, iam inuenit animam
ſuam

ſuam hoc eſt vitam ſuam:quia aſſecus eſt quod intendebat. Ita ꝙ ſenſus eſt.qui inuenit, qui iam A
inuentam habet me poſt habito. animam ſuam,vitam ſuam. ¶Perdet eam.) vitam ſuam in fu-
turo ſeculo, ¶Et qui perdiderit animam ſuam. Et per oppoſitum qui non inuenit ſed ſperans
perdiderit vitam ſuam. ¶Et propter me.)Explicare propter me,inſinuat contrarium eius(ſcili-
cet poſthabito me)ſubintelligendũ eſſe quũ dictũ eſt qui inuenit animã ſuã:vt contrariorũ eadẽ
ſit diſciplina. ¶Inueniet eam,)in futuro ſeculo. Vbi nota etiam ad literã verificari hęc dicta de
anima quantũ ad officiũ animandi corpus:quia habens vitam corporalẽ ꝑ inuẽta perdit corpo-
ralem vitam in æternũ.poſt reſurrectionem enim vita erit eis peius q̃ mors. nam quęrẽt mortẽ
& mors fugiet ab eis.Et ſimiliter voluntarie ponentes vitam ſuam corporalem propter Chriſtũ
inuenient poſt reſurrectionem eandem corporalem vitam æternam.Et dixit tertio loco hæc,vt
neceſſitatem ſeruandi & confitendi fidem Chriſti monſtraret ex periculo damni vel lucri pro-
priæ vitę: vt ſi non moueremur ex timore pœnę damni,ſaltem moueremur ex timore pœnæ
ſenſus.& rurſus vt non ſolum traheremur amore eſſendi cum Chriſto,ſed etiam amore corpo-
ralis vitę proprię perpetue.¶ Qui recipit vos,me recipit:& qui me recipit, recipit eum qui me B
miſit.Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit
iuſtum in nomine iuſti,mercedem iuſti accipiet.Et quicunq; potum dederit vni ex minimis.pro
puſillis,iſtis calicem aquę frigide tantum, in nomine diſcipuli:amen dico vobis,nõ perdet mer-
cedem ſuam.)Expeditis præceptis & periculis legationis: quia inter alia ordinauerat vt viuerẽt
apud hoſpites ſuos,& predixerat ſimul pœnam negantium hoſpitium,conſequens fuit vt pręmi
um hoſpitium declararet.Manifeſtat itaq; pręmium hoſpitum,tum á dignitate perſonę receptę
quia recipiendo vos,recipient me:ac per hoc eum qui me miſit, ſcilicet deum.recipientes ergo
vos recipient deum:quod eſt maximum donum. Tum à mercede:quia recipiens prophetam nõ
alia ratione niſi quia propheta eſt,efficitur particeps meriti prophetę:vtpote fouens prophetam
in officio ſuo.& propterea mercedem quoq; prophete debitam,accipiet. Non dicit tantã merce
dem:quia maius eſt meritum maiorq; merces prophetę q̃ recipientis ipſum.ſed ſicut particeps
fit meriti fouendo prophetam,ita particeps eſt mercedis.ſimilem ergo mercedem mercedi pro- C
phetę accipiet,q̃uis non tantam. Et eadem ratione recipiens diſcipulum,non quia amicus aut
gratus &c.ſed habita tantum ratione quia eſt diſcipulus meus, mercedem ſimilem mercedi di-
ſcipuli accipiet. Et breuiter ſcitote ꝙ nullus beneficium quantuncunq; paruum alicui ex puſillis
iſtis preſtabit ſine premio.nam qui potum non vini ſed aquę frigidæ (vt nullum laborem aut
ſumptum fecerit calefaciendo)dederit, non perdet mercedem ſuam.

CAPVT XI.

ET FACTVM eſt quum conſummaſſet IESVS præcipiens duodecim diſci-
pulis ſuis tranſiit inde.) Alio tendens ipſe & alio mittens diſcipulos . ¶Vt doceret
& predicaret.)Non ideo miſit diſcipulos ad prædicandum vt ipſe deſereret prædi-
cationis officium:ſed ita miſit illos,vt etiam per ſe ipſum prædicaret. ¶In ciuitati-
bus eorum) Seruat quod ſeruandum pręcipit.Ioannes autem.) Inchoauit Mathęus
prædicationem Ieſu à carcere Ioannis capite.iiii.commemorato:nunc narrat ſubſecutos fructus
adhuc viuente Ioanne in carcere. ¶Quum audiſſet.) A diſcipulis ſuis: vt alius teſtatur Euan-
geliſta. ¶In vinculis.pro, in carcere,opera Chriſti, mittens duos de diſcipulis ſuis, ait illi tu D
es qui venturus es.pro, ille venturus.ſeu. veniens.an alium expectamus? Dictio græca inter-
pretata venturus es anceps eſt ad vtrunq; tempus.ſed parui refert: quia vtroque ſenſu ſignificatur
Meſſias.Et ſi quidem legitur in pręſenti,ordo litere eſt,tu es veniens ille tam expectatus à Iudę-
is, tam acclamatus à prophetis ? Si autem legitur in futuro, ordo eſt.tu es ille venturus ſecun-
dum dicta prophetarum & expectationem Iudęorum ad ſalutem mundi ad regnandum in æter
num tam expectatus, tam acclamatus? Et hęc lectura eſt amplectenda : quia prima habet
neſcio quid duriuſcule conſtructionis. ¶Proponit autem Ioannes hanc interrogationem
non dubitans Ieſum fore redempturum mundum & regem Iſrael.ſed vt conſulat diſcipulis : vt
vel ſic inſtruantur & credant Ieſum eſſe verum meſſiam . Conſtat enim diſcipulos Ioannis mi-
nus bene ſenſiſſe de Ieſu. tum ex eo quod anteq̃ Ioannes mitteretur in carcerem , liuore tacti di- E
xerunt Ioanni de Chriſto,Rabbi qui erat tecum trans Iordanem .&c. Ioan. iii. tum quia (vt ſu-
perius.ix,cap.patuit)reprehenderunt Ieſum,quare nos & phariſæi ieiunamus.&c.¶Et reſpon-
dens Ieſus ait illis, euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis. pro,auditis & videtis .) Re-
ſpondet Ieſus non teſtimonio verborum ſed factorum:vt referendo Ioanni miracula conuin-
cantur à Ioanne ex ipſis miraculis,& non dubitent ipſum eſſe verum meſſiam . Auditus re-
fertur ad miracula prius facta:viſus autem ad miracula quæ tunc fecit, alio Euangeliſta teſtante.

 ¶Ceci vi-

❡Cæci vident,claudi ambulant,leproſi mundantur,ſurdi audiunt,mortui reſurgunt.) Ante ſi-
F quidem hoc tempus reſuſcitauerat filium viduę & filiam archiſynagogi. ❡Pauperes euangeli-
zantur.)Inter miracula teſtificantia Meſſiam connumeratur quod pauperes euangelizantur:hoc
eſt accipiunt bonum nuncium.Græci dicunt euangelizo te:hoc eſt affero bonum nuncium ti-
bi.& ſimiliter tu euangelizaris,tibi affertur bonum nuncium, tibi bonum annunciatur, tu ac-
cipis bonum nuncium.Et ſignificatur per hoc differentia inter mundanum & cæleſte regnum.
inter mundana et cęlſtia bona,inter communia bona nuncia mundana et cęleſtia quantū ad-
ordinem:quia mundana bona cōmunia.annunciantur magnatibus & diuitibus mundi,& per
illos deriuātur ad reliquos ac pauperes:cæleſtia autem bona communia toti generi humano,an-
nunciantur pauperibus,piſcatoribus & aliis huiuſmodi ſequacibus Ieſu,& per illos deriuantur ad
alios etiā mundi principes:vt experiētia teſtata eſt.❡Inter alia ergo Ieſu Chriſti admirāda ope-
ra cōnumeratur contrarius ordo ad ordinē mundanum circa annunciationem regni cælorum
Et cum hoc ſignificat etiam ꝙ ſoli pauperes ſpiritu,hoc eſt non affecti diuitiis, ſunt illi qui vere
G accipiunt bonum illis nuncium ex aduentu meo.❡Et beatus eſt qui non fuerit ſcandalizatus in
me.)Subiunxit hoc vt præberet occaſionem Ioanni erudiendi & præmuniēdi diſcipulos ſuos ne
ſcandalizantur in Chriſti abiectione & paſſione.ſciebat enim paſſionem mortēq́ ſuam fore of-
fendiculum etiam credentibus ꝙ ipſe eſſet redempturus Iſrael.Vnde etiā Chriſti diſcipuli eūtes
in Emaus,ſcandalizati morte Chriſti, dixerunt nos ſperabamus ꝙ ipſe eſſet redempturus Iſrael
❡Illis autem abeuntibus.)Ne coram diſcipulis Ioannis laudens Ioannem,videretur humano re-
ſpectu laudare.❡Cepit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne.)Hactenus quia non oportuit tacuit lau-
des Ioannis:modo autem quia periclitabatur in opinione turbarum tum conſtantia tum teſtimo
nium reditum à Ioanne de Ieſu ,inchoat laudes Ioannis.Neſciebant enim turbæ qua ratione Io-
annes miſiſſet diſcipulos ad interrogandum,tu es Meſſias,an alium expectamus? & propterea
dubitare poterant de Ioannis conſtantia & teſtimonio. huiuſmodi ambiguitatem tollit Ieſus lau
dans Ioannem multipliciter. ❡Quid exiſtis in deſertum videre? Inchoat laudes Ioannis apud
H turbas ex ipſarum turbarum concurſu,tali ac tanto vt relictis ciuitatibus iuerint vſq; in deſertum
ad Ioannem. Ac ſi aperte dicat.talis ac tantus veſter concurſus ad Ioannē,teſtatur de ipſo.❡Arū-
dinem vento agitatam?Prima Ioannis commendatio,animi eſt conſtantia.

❡Sed quid exiſtis videre,hominem mollibus.Deeſt.veſtibus,veſtitum?Ecce qui mollibus veſti
untur.pro,qui mollia geſtant,in domibus Regum ſunt.)Secunda commendatio eſt corporalis
vitæ auſteritas,à veſtibus ſignificata. ❡Sed quid exiſtis videre, prophetam? Etiam dico vobis,
& plus q̄ prophetam. pro excellentiorem propheta.Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt,Ecce ego
mitto angelum meum ante faciem tuam,qui præparabit viam tuam ante te.) Tertia commen-
datio donum eſt gratiæ plus q̄ prophetiæ.Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophetæ
capite iii. Et conſiſtit declaratio in hoc ꝙ ideo Ioannes eſt excelentior propheta quia prophetæ
prædixerunt Meſſiam futurum: Ioannes autem fuit preparator viæ Meſſiæ præſenti . Hoc
enim ſignificatur dicendo, qui præparabit viam tuam,non à remotis, ſed ante faciem tuam.
Dicuntur enim hęc verba in perſona dei ad meſſiam . ❡Amen dico vobis, non ſurrexit inter
I natos mulierum maior Ioanne baptiſta .) Quarta Ioannis commendatio relatiua eſt non ad
omnes homines . ſed ad omnes prophetas . nam alio Euangeliſta teſtante conſtat Chriſtum di
xiſſe non ſurrexit maior propheta : quam particulam Matheus tacuit, Immo literalis ſenſus
eſt quòd inter prophetas nullus fuit maior Ioanne . ❡Et bene nota quod non affirmatur Ioan-
nes maior omnibus prophetis : ſed negatur propheta maior ipſo, cum quo ſtat quòd habuerit
æquales.Vnde ex hoc ꝙ Ioannes fuit precurſor Chriſti (monſtrando , baptizando , præpa-
rando .&c.) habuit non ſolum gratiam plus q̄ propheticam : ſed ꝙ nullus prophetarum(Moy-
ſes ſcilicet,Dauid,Hieremias,Eſaias.&c.)fuit maior ipſo. ❡Qui autem minor eſt in regno cæ
lorum,maior eſt illo.)Ioannes relatus ad patres veteris teſtamenti, non habet maiórem:relatus
autem ad regnum cælorum (hoc eſt ad noui tempus teſtamenti, hoc eſt ad tempus præſens in-
K choans regnum cælorum) habet maiorem : ſcilicet Meſſiam . Et parcens IESVS laudi pro-
priæ, non dicit ego autem maior ſum illo:ſed deſcribit ſeipſum Meſſiam à minoritate in regnó
cælorum . Nec dicit qui minor eſt eo:ſed ſimpliciter qui minor eſt in regno cælorum . Et
quum extra propoſitum ſit loqui de regno cælorum,hoc eſt cæleſti beatitudine in qua tunc ſoli
angelici ſpiritus erant,conſequens eſt ꝙ de regno cælorum in terra inchoato tunc.eſt ſermo.
Nec in dubium vertitur quis ſit iſte minor in regno cælorum:quia conſtat ꝙ eſt ipſe Meſſias.
Qui q̄uis natura, gratia & dignitate ſit maximus, eſt tamen officiis minor: iuxta illud, quis
maior eſt,qui recumbit an qui miniſtrat?nonne qui recumbit?ego autem in medio veſtri ſum

ſicut qui

ſicut qui miniſtrat.& rurſus,filius hominis nõ venit miniſtrari ſed miniſtrare, & animam ſu-
am dare redemptionem pro multis. Eſt itaq; literalis ſenſus ꝙ ille qui in regno cælorum iam
inchoato à diebus ioãnis baptiſtæ eſt minor officiis, exercet officia minoris, exercet officia A
humilitatis, eſt maior Ioanne carente maiore inter priores), poteſt quoque non abſurde aliter
litera exponi. primus enim prædicator regni cælorum fuit Ioannes baptiſta, ſicut etiam fuit
pater primus baptiſmi:Ieſus autem fuit ſecundus in vtroque.& propterea dicitur minor in re-
gno cælorum.ſecundus enim minoritatem à primo ſonat.ac ſi aperte dicat:quamuis Ioãnes nul
lum priorum habeat maiorem ſe, qui tamen poſterior eſt illo in inchoatione regni cælorum,
eſt maior ipſo.❡A diebus autem Ioannis baptiſtæ vſque nunc regnum cœlorum vim patitur,&
violenti rapiunt illud).Quinta cõmendatio eſt nouæ prædicationis nouus fructus.Temporibus
priſcorũ prophetarum promittebatur regnum terrenum in terra promiſsionis,& regna terrarũ
Amorreorum & cananeorum.&c.paſſa ſunt vim,& violentia acceperunt filii Iſrael illa:à diebus
autem Ioannis baptiſtæ incepit prædicari & promitti regnum cælorum,ceperuntque homines
ex directa intentione tendere ad regnum cœlorum fide & pœnitentia & operibus bonis. ita
quod cõmendatur ioannes ex hoc quod fuit primus prædicator Inducens homines ad ten- B
dendũ directe in regnum cælorum. Præcedentibus namq; temporibus erant multi iuſti & ſan-
cti homines:ſed non operabantur ex explicita intentione ad regnum cælorum(ꝙ adhuc eis non
fuerat reuelatum niſi à remotis) ſed operabantur ex intentione obediendi deo in ſpe mercedis
mediante Meſſia venturo.manifeſtante autem Ioanne regnum cælorum, ceperunt populi ex-
plicite tendere ad regnum cælorum ꝙ audierant iam appropinquaſſe.Hoc autem explicite ten-
dere ad regnũ cælorum,appellat ieſus metaphorico ſermone violentiam vtrinque:hoc eſt tam
ex parte regni(dicendo quod regnum cælorum patitur vim) Sex parte tendentium dicendo &
violenti rapiunt illud.& ſignificatur per pati vim conditionem regni cæleſtis, carere habilitate
ad hoc quod ſit hominum,nam illud dicitur proprie vim pati quod illud patitur ad ꝙ nullam
habet habilitatem.& vere regnum cælorum vim patitur:quia tanta eſt excellentia vt nullam ha
beat habilitatem ad hoc ꝙ acquiri poſſit ab hominibus:ſicut corpus cæleſte non eſt habile quod
poſſit acquiri ab homine.vnde quia de facto acquiritur regnum cælorum ab homine,ideo dici- C
tur ꝙ vim patitur.& ne queras à quibus patitur vim, ſubiungitur.& violenti proculdubio fide
& operibus,rapiunt illud, non ex merito nature aut actionum,ſed ex vi ſpiritus habentis pote-
ſtatem ſuper regnum cælorum potius rapiunt q̃ iure acquirant, Vſq; nunc. Appoſuit hoc ad
ſignificandum perſeuerentiam violentiæ in regnum cælorum prædicante ipſo Chriſto.in-
tendit enim quod violentia que inchoauit à diebus Ioannis baptiſte,non inchoauit vt termine-
tur me præſente & illuminante mundum,ſed vt perſeueret.hoc enim denotat illud vſque nunc
vſque in tempus meum quod eſt vltimum.

❡Omnes enim prophete & lex vſque ad Ioannem prophetauerunt.)Sexta commendatio eſt ꝙ
Ioannes eſt terminus prophetie legis & prophetarum hoc eſt officium Ioannis eſt demonſtrati-
uũ eius quod prophetarunt lex & prophete omnes:quia demonſtrat Meſsiã. Aduerte hic quod
lex & prophete quantum ad actum prophetandi terminantur ad Meſsiam.non ꝙ taceant futu-
ra poſt aduentum Meſsie : ſed quia quecunque dicunt futura poſt Meſsiam,dicunt vt accidentia
connexa,conſequentia & pendentia &c.ad Meſsiam. & quũ ita ſit ꝙ intentus terminus legis & D
prophetarum ſit Meſsias,placuit domino Ieſu deſcribere terminum legis & prophetarum Io
annem,hoc eſt Ioannis officium:ad ſignificandum officium Ioannis eſſe monſtrare Meſsiam
preſentem.ita quod Ioannis officium terminare legem & prophetas eſt Ioannẽ monſtrare Meſ-
ſiam preſentem redundat ſiquidem Ioannis laus in approbationem teſtimonii quod perhibuit
de Meſsia. Omnes.priores.fuerunt enim poſtea alii prophetantes.& ſi vultis recipere. Se-
ptima commendatio quod Ioannes eſt Helias.Circa quam tria dicit.primo ponit in auditorum
libertate acceptationem huius commendationis:dicendo & ſi vultis recipere. Et hoc ideo quia
non ſecundum literalem ſenſum Ioãnes eſt Helias.docuit ſiquidem nos optimus magiſter Ieſus
vt non cogamus auditores ad ſenſus myſticos ſacre ſcripture:ſed ad ſignificationem eorum qui
libẽter audiunt & proficiunt ex ſenſibus myſticis.❡Ipſe.Ioannes.eſt helias qui venturus eſt.Ma-
lachie vlt.promittit deus.ecce ego mittam vobis Heliam prophetã anteq̃ veniat dies magnus E
domini & horribilis.Expectabatur propterea à Iudæis Helias precedens Meſsiam. neſcientes
enim diſtinguere inter primum & ſecundum Meſsie aduentum , putabant Heliam preceſſu-
rum primum aduentum Meſsie : quod tamen deus non promiſit niſi reſpectu ſecundi aduen-
tus:vt patet in litera Malachie, loquente de die domini horribili,qui eſt dies vniuerſalis iu-

dicii.Hanc iudæorum ignorantiam præoccupans Ieſus,ne ex hac occaſione impedirentur crede
re ipſum eſſe verum Meſſiam,dixit Ioannem eſſe Heliam:non identitate animę aut hypoſtaſis,
F ſed proportionali identitate officii.Ioannes enim circa primum domini aduentum illud met of-
ficium exercuit quod helias exercitaturus eſt circa ſecundum domini aduentum. Qui habet aures
audiendi audiat, Myſterium Heliæ & ioannis excedebat capacitatem turbarum tunc temporis
& propterea Ieſus ſummarię illud pertranſit: adhibita tamen monitione ſecreti myſterii . Se-
cretum nanq; myſterium latere in identitate & diuerſitate Ioannis & Heliæ, ſignificat monen-
do qui habet aures audiendi audiat.& vere latet ibi myſterium duorum Chriſti aduentum . quod
tam occultum fuit vt etiam dęmones lateret : qui ſi cognouiſſent dominum gloriæ nunquam
crucifixiſſent.vſq; hodie latet iudæos,Cui autem ſimilem æſtimabo generationem iſtam.Simi-
lis eſt pueris.pro,puerulis ſedentibus in foro:qui clamantes coæqualibus,dicunt, cecinimus vo-
bis & nō ſaltaſtis:lamentauimus.Deeſt. vobis & non planxiſtis,Venit enim ioannes neq; mādu-
cās neq; bibēs,&dicūt dæmoniū habet.Venit filius hominis manducans& bibens: & dicūt ecce
homo vorax.pro, edax,& potator vini.Publicanorum & peccatorum amicus.❡Ex tot laudib⁹
ioannis occaſione oblata reprehendendi generationem hominum illam increpat eam aſſumen
do parabolam ex ioco puerorum.Similitudo eſt ſatis clara in litera, Aduerte tamen applicando
G illam duo.primum eſt quod generatio illa aſſimulatur non parti puerulorum iocantium,ſed to-
ti iocantium cætui,ita quod ſicut inter iocantes pueros aliqui ſunt prouocantes alios faciendo
diuerſis viis quod in ſe eſt,& aliqui neutra via prouocati,ita in generatione illa iudæorum(quę
ſcilicet tunc temporis viuebat)erant aliqui diuerſis viis prouocantes ad regnum celorum vt io-
annes & Ieſus,& aliqui nec a ioanne nec à ieſu prouocati ad regnum cælorum.Immo(quod ſe
cundo notandum eſt)longe deterius euenit ioanni & chriſto quam pueris prouocantibus : quia pu
eri fruſtra prouocarunt:ioannes autem & ieſus retulerunt iniuriam ex beneficiis . nam de illo
dicunt,dæmonium habet:de hoc quod eſt vorax,potator vini.&c.Vbi cerne quod ſimilitudo genera-
tionis illius ad iocum puerorum,inducta eſt non ad ſignificandum quod fruſtra ioannes & ieſus
prouocarunt iudæos illius temporis,ſicut fruſtra pueri cecinerunt,& lamentati ſunt:ſed ad ſigni
ficandum quod nulla pretermiſſa eſt via prouocandi iudæos illis temporibus ad regnum cælo-
H rum & prouocatores,ioannes & ieſus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod includit apud
illos fruſtra laboraſſe,& aliquid deterius. Non manducans.cibos quibus communiter veſcū-
tur homines.& ſimiliter non bibens vinum aut ſinceram,communem hominum potum.Et per
oppoſitum filium hominis manducare cibos communes & bibere communem potum.Et iuſti
ficata eſt ſapientia à filiis ſuis.Concluſio parabolæ eſt quod diuina ſapientia diſponens tam ſua-
uiter per vtranq; viam trahere vos ad regnum cælorum iuſtificata eſt,facta eſt apud vos iuſta,à
filiis ſuis:hoc eſt ex collatione ad iocum puerorum veſtrorum.Puerulos illos appellat filios ſa-
pientiæ,quia ſunt naturalis ſapientiæ indices,Vbi aduerte quod rude vulgus inſtruendo ieſus vti
tur ac infirma parabola ex ioco ſumpta quia ex his turbæ magis mouentur, & huiuſmodi para-
bolas ſibi notas magis retinent.Tunc cepit exprobrare ciuitatibus in quibus ſunt factæ plurime
virtutes eius quia non egiſſent penitentiam Reprehenſa generatione illa iudæorum in genere
increpat modo in ſpecie quaſdam ciuitates.
I ❡Ve tibi Chorozaim,ve tibi bethſaida:quia ſi in Tyro & Sidone factę ſunt in vobis.olim in ci-
licio & cinere penitentiam egiſſent. Tyrus & Sidon ciuitates gentiliū erant,quibus non predica-
batur.Veruntamen dico vobis, Tyro & Sydoni remiſſius. pro,tollerabilius erit in die iudicii
quam vobis,Quia grauior eſt culpa infidelitatis veſtræ quam Tyri & Sidonis.dum viſis tot miracu-
lis apud vos factis increduli maneatis.& tu Capharnaum,nunquid vſque in celum exaltaberis.pro
quæ vſq; in cælum exaltata es,vſque in infernum deſcendes. Quia ſi in Sodomis factę fuiſſent
virtutes quę factæ ſunt in te.forte.pro,vtiq;,manſiſſent vſq; in hanc diem.Veruntamen dico vo
bis,quia terrę Sodomorum remiſſius.pro,tollerabilius.erit in die iudicii,quam tibi.In illo tempore.
Exprobrationi incredulorum apte adiungitur ratio conuerſionis electorum.
❡Reſpondens Ieſus.Hoc eſt reſpondendo diſcipulis reuerſis cum gaudio à predicatione:vt alius
euangeliſta inſinuat.Dixit.Confitebor tibi pater,domine cœli & terræ.Exultante ſpiritu ſuo cō
K uerſus eſt ad patrem:dicendo confiteor,profeſſione veritatis,& etiam gratias agendo.
❡Quia abſcondiſti hæc Mei aduentus myſteria. abſcondiſti autem non appoſitione opericuli,
ſed negatione luminis. A ſapientibus & prudentibus.Sapientia eſt circa diuina: prudentia circa
humana.Et reuelaſti ea.Illuſtrando lumine fidei interno.paruulis.pro,infantibus.
Non dicit inſipientibus & imprudentibus:vt ex hoc ipſo quod contrà ſapientes & prudentes è
regione diſtinguit infantes , diſcernamus & penetremus non diſplicere deo ſapientes &
prudentes qualeſcunque , ſed non paruulos : hoc eſt quo ſapientia & prudentia non ſinit eſſe
paruulos

eſſe paruulos in oculis ꝑpriis ,non ſinit redigere intellectū in captiuitatē,in obſequiū fidei chri
ſti tui.Et quia cõmuniter(q̄uis non vniuerſaliter)ſapientes et prudentes diſcutiunt res fidei ſe- A
cu ndum ſapientiā et prudētiam ſuam,et innitentes proprie ſapientię & prudentiæ inflantur ac
recuſant vere captiuitate intellectū & mores in obſequiū Chriſti, ideo Ieſus tangendo id quod vt
in pluribus euenit,dicit abſcondiſti hæc à ſapientibus& prudentibus. Quòd paulus apoſtolus
explicans Corinthiis dicit.videte vocationem veſtram quia non multi ſapientes ſecundum car-
nem,non multi potentes.&c.Ad literam, primi chriſti diſcipuli non fuerunt de numero ſapi-
entium & prudentum mundi huius :ſed homines ſimplices,piſcatores,& ſimiles paruulis inſan-
tibus ſecundum humanum ſtatum,& præcipue in oculis propriis. Tales enim ſemper placue-
runt deo:iuxta verbum Samuelis ad Saulem.nonne quum eſſes paruulus in oculis tuis,caput in
tribubus Iſrael factus es.i.Reg,xv. Meminit autem inſantum potius quam paruulorum, tum
vt maxime paruulos humilitate ſignificaret:tum vt non ab ætate ſed à neſcientia immo ab im-
potentia loquendi diſcipulos ſuos deſcriberet: vtpote qui vere inſantes erant ad ea que ſunt ſci-
entiarum & prudentiæ,regiminis & huiuſmodi,anteq̄ diuina reuelatione inſtructi eſſent.
¶Ita pater quoniam ſic placitum.pro,beneplacitum, fuit ante te.) Rationem reddit abſconſi- B
tnis à prudentibus & reuelationis paruulis primam & in reſolutione vltimam.diuinam volun-
tatem.Noli ergo diſputare de cauſa electionis & reprobationis:cur ſcilicet deus iſtos elegerit &
non illos.hinc enim habes primam , ſupremam,& vltimam cauſam eſſe quoniam ſic placitum
eſt deo. ¶Omnia mihi tradita ſunt à patremeo.) Explicat quę ſunt illa abſcondita à ſapienti-
bus & reuelata paruulis.quod eſt explicate demonſtrata per pronomen hęc quum dixit abſcon-
diſti hęc.Et inchoat à myſterio trinitatis, àcoæqualitate diuinarum perſonarum.Perſpiciendum
ſiquidem eſt in his verbis contineri myſterium trinitatis, tum quo ad originem originiſq; ſpe-
ciem dicendo à patre meo. vbi enim pater,ibi generatio. Tum quo ad equalitatem ſubſtantia-
lem:dicendo omnia mihi tradita ſunt:nihil enim excepit:ſed omnia comprehendit tradita per
generationem:ſcilicet eſſe,viuere,poſſe,& reliqua quæ dei ſunt.filius enim dei naſcendo accepit
omnia à patre. ¶Et nemo nouit filium niſi pater:neq; patrem quis nouit.) Inter deum & pa C
trem tantum intereſt quod deum naturaliter nouimus per ea que facta ſunt: vt dicitur ad Rom.i
& multo magis nouerunt naturaliter angeli deum: patrem autem ne q; angeli neq; homines na-
turaliter nouerunt: quoniam myſterium trinitatis ad quod ſpectant pater & filius , ſupra natu
ralem notitiam omnium creaturarum eſt. Et propterea ſignificantius dicitur patrem, & non
dicitur deum:intendit enimquod notitia trinitatis reſeruata eſt ſoli deo,quàmuis notitia dei ſit
naturaliter communicata. ¶Niſi filius. Dum excipitur filius aut pater , intelligitur quoq;
excipi ſpiritusſanctus:quia par eſt ratio de ſpiritusſancto & de patre & filio in eſſentialibus.
Et theologica regula eſt quod dictio excluſiua ſeu exceptiua addita termino perſonali in eſſen-
tialibus non excludit ab altera perſona diuina. ¶Et cui voluerit. Notitia patris & filii ita
eſt propria diuinis perſonis quod nulli communicatur naturaliter, ſed tamen per reuelatio-
nem. ¶Filius reuelare.) Appropriatur filio reuelare myſterium trinitatis: quia filius in
carne veniens manifeſtauit hominibus myſterium trinitatis in ſpeciali: dicente ipſo Ioan. xvii.
pater manifeſtaui nomen tuum hominibus. Appropriatur in quam:hoc enim non eſt ei pro- D
prium:quia indiuiſa ſunt trinitatis opera ad extra: de quorum numero eſt reuelare : vnde nunc
pręmiſit: & reuelaſti tu pater ea paruulis.Commune eſt ergo patri & filio reuelare: ſed appro-
priatur filio ſicut multa alia appropriantur filio: vt ſapientia ars , & ſimilia . Hæc ſunt
prima myſteria abſcondita à ſapientibus & prudentibus & reuelata paruulis. ¶VENITE
ad me.) Subſequentia ſubdit myſteria inuitando & exercendo officium ſibiappropriatum.
venite inquit fide ad me,cui tradita ſunt omnia,in cuius voluntate eſt reuelare ſecreta trinitatis,
ad me verum deum & verum hominem . ¶OMNES.)Nullum excipio .) ¶Qui labo
ratis & onerati eſtis .) Duas generi humano communes neceſſitates commemorat : alteram la-
boris,alteram oneris,alteram actionis, alteram paſſionis. Qui laboratis agendo:& ex actio-
ne relinquitur in vobiſmet onus quo onerati eſtis. Ita quod qui ab omni labore exemptus eſt,
qui nullo grauatur onere,ſolus reſtat non inuitatus à Chriſto. Et certe quum quilibet homo E
afflictione aliqua aut cura laboret , multorumq; malorum ſarcina oneretur,conſequens eſt vt
omnes non ſolum inuitentur ſed etiam ex ſibi ipſis moleſtis conditionibus trahantur . ¶Et ego
non miniſtri mei: hoc eſt per me ipſum ,non per meos miniſtros ſacerdotes aut Pontifices.¶Re
ficiam.pro,refocillabo,vos.)Non dicit tollam laborē ſeu onus veſtrum,ſed refocillabo vos Nō
promittit Chriſtus tollere labores & malorum onera in hac vita: ſed reficere interiori pabulo
mentes animoſq; hominum venientium ad eum.¶Tollite iugum meum.) euangelicam legem

 meam vo-

F meam voluntarie ſuſcipite. ¶Super vos.)non ſubtus vos nec iuxta vos ſed ſuper vos ſuſcipite euangelium,non deſpiciendo non eſt Imando tanq̄ legem humanam, ſed vt rem diuinam ſuperiorem omnibus vobis. ¶Et diſcite à me.) Exemplo mei. Tertia actio ad quam inuitat eſt diſcere. primum enim inuitat ad veniendum: deinde ad ſuſcipiendum iugum: & demum ad diſcendum ab ipſo. ¶Quia mitis ſum.) plus q̄ manſuetus ſum intus & extra exterioribus moribus. Et humilis.) Abſq; fictione in. ¶Corde.) Quum vniuerſas IESVS habuerit virtutes,duarum tantum virtutum ſe proponit exemplum:ſcilicet humilitatis tollentis ſuperbiam cui deus reſiſtit,& retinentis animum ne præſumat,ne ambiat, ne arroget ſibi,ne deſpiciat: & mititatis tollentis non ſolum iram ac etiam iracundiam: cuius eſt non ſolum moderari ne iniuriam alicui irrogemus,ſed etiam reddere nos patientes ac placidos in omnibus actionibus & verbis. quia his duobus ſtudiis vniuerſa vitæ chriſtiane perfectio aequiritur & augetur continue per humilitatem ſiquidem,patemus diuinę gratie,per mititatem patemus hominibus.

¶Et bene nota prudens lector q Ieſus vniuerſum mundum alloquitur, inuitando omnes. &
G propterea non dicit,diſcite à me quia ieiuno, quia oro. quia pedes diſcurro,quia prędico,& ſimilia à quibus poſſet ſe aliquis excuſare,allegando Impotentiam,dicendo ſe inhabilē,ſed diſcite à me quia mitis & humilis ſum corde,nullus enim poteſt ſe excuſare à domino propriæ voluntatis,à diſciplina domandi internas paſſiones:& in his Internis conſiſtit diſciplina chriſtiana cōmunis omnibus.¶Et inuenietis requiem animabus veſtris.) Animabus dixit non corporibus.nā multa mala corporis prædixit futura ſuis ſequacibus.¶Fructus primæ actionis explicatus eſt refectio:reliquarum vero duarum fructus explicatur requies animi. Magnus & incredibilis fruct⁹ eſt quies animi.hanc animi quietem nemo nouit niſi humilis & mitis,expertus ſuaue iugum domini.¶Nec obſtat ſi obiiciatur illud Auguſtini.feciſti nos domine ad te, & inquietum es cor noſtrum donec requieſcat In te.Scito requiem hic à Chriſto promiſſam non eſſe niſi in deo.

¶Iugum enim meum ſuaue eſt.Ne laborantes & onuſti quos inuitat,putant ſe grauandos & ad labores & ad onera ampliora vocari à Ieſu declarat naturam euangelici iugi, appellando illud
H ſuaue.Et vere ſuaue eſt:quia non tollit,non corrumpit:non violentat naturam rationalem , ſed perficit eam.omnia namq; naturalia & rationalia præcepta,euangelica lex ſeruat: & quę apponit pręcepta fidei ſuauia reddit internum gratiæ donum:præter hoc q connaturale eſt homini vitam actionesq; ſuas ducere & dirigere non ſcientia ſed fide . Fide ſiquidem tenemus patres ac matres,filios ac vxores:fide conuerſamur.commercia negociationesq; exercemus:fide reſpublicæ regnaq; adminiſtrantur.&c.Hęc enim teſtâtur ſuaue eſſe humano animo duci fide,regiq; pręceptis fidei,ab homine Ieſu Chriſto ſimulq; vero deo,actore nature,tradiris. ¶Et onus meum leue,)Non dicit nullum ſed leue:quia vere onus Chriſti leue eſt.tum ſecundum ſeipſum:quia ſupernaturalis rationis onus nihil addit niſi credere in ipſum, ſperare æternam vitam diligere deū ſuper omnia proximum propter ipſum,ac baptizari in remiſſionem peccatorum . Tum nobis: quia onus Chriſti fert ſecum donum charitatis,alleuiantis omnia niſi tu obicem poſueris.

¶Significanter dixit meum:quia onera grauia & importabilia quæ aliqui miniſtri eccleſiæ imponunt in humeros hominum,non ſunt Chriſti,cuius onus eſt leue.¶Collige ordinem. Primū
I Inuitat omnes laborantes & onuſtos ad refocillationem.deinde vt loco laboris & oneris ſuſcipiāt euangelium iugum,ſuaue contra laborem, & leue contra onus. & demum vt diſcant mores ab exemplo ſui,humilitatem & manſuetudinem:quia ſic inuenient in hac vita requiem animarum ſumme ab omnibus deſideratam.

CAPVT XII.

IN ILLO TEMPORE abiit IESVS per ſata ſabbato.pro,ſabbatis. Et ſignificatur non q pluribus ſabbatis per ſata iuerit , quoniam de vno tantum die eſt ſermo ,ſed tempus feſtiuitatis conſtantis ex pluribus ſabbatis.erant enim ſecundum legem duæ ſolennitates conſtantes ex pluribus ſabbatis. ſcili-
K cet paſcalis & tabernaculorum:vt patet Leuiti.xxiii. Et hęc feſtiuitas paſchalis erat in cuius ſecundo die offertur manipulus ſpicarum:vt patet ibidem: nā non eſt tempus ſpicarum menſe ſeptimo,quando feſtum fit tabernaculorum.

¶Diſcipuli autem eius eſurientes.) Neceſſitas cibi,ſignificatur. ¶Ceperunt vellere ſpicas & manducare.Phariſæi autem videntes,dixerunt ei:ecce diſcipuli tui faciunt quòd non licet eis.Superfluit eis. Facere ſabbatis.pro,ſabbato.) Phariſæi cenſebant illicitum confricare ſpicas ſabbato:quoniam eſt ſpecies præparationis cibi.præparare enim cibo vetitum erat in ſabbato.¶At ille dixit eis. non legiſtis quid fecerit Dauid quando eſuriit,& qui cum eo erant,quomodo intrauit in domū dei,& panes propoſitionis comedit:quos nō licebat ei edere neq; iis qui cū

eo erant,

ſo erant, niſi ſolis ſacerdotibus.¶Confutat I E S V S Phariſęos interpretantes diſcipulos quód
violent ſabbatum,duobus exemplis.alterum ſe tenet ex parte neceſſitatis:alterum ex parte ſer- A
uitii diuini. Primum exemplum affertur ex facto Dauidis ſatis clare. ¶In quo duo nota. Al-
terum eſt quod exemplum affertur ex facto non ſolum Dauidis ſed etiam eorum qui cum ipſo
erant ad excludendum ſingularitatem Dauidis:ne ſcilicet phariſęi dicerent licuiſſe Dauidi co-
medere panem ſanctum quia erat propheta.hoc enim non poſſunt dicere de illis qui cum ipſo
erant.Intendit nanq; Ieſus declarare quod ex neceſſitatis articulo licuit tam Dauidi q̃ ſuis veſci
pane ſancto,alias ſolis ſacerdotibus licito Leui.xxiiii. ¶Alterum eſt quod exemplum ſumptum
eſt à facto maiori,nam longe maius eſt laicos veſci panibus ꝓpoſitionis q̃ operari in ſabbato:
vt patet ex eo ꝙ operari in ſabbato,ex multis poteſt cauſis excuſari,& ſepe accidit. laicos veſci
panibus ſanctis,tantum ſemel accidit,& ſola neceſſitate famis excuſari videtur.& tunc etiam ſa-
cerdos exquiſiuit mundiciam eſurientium:vt patet.i.Regum.xxi.¶Aut non legiſtis in lege quia
ſabbatis ſacerdotes in templo ſabbatum violant,& ſine crimine ſunt?) Alterum exemplum ex
facto ſacerdotum legis autoritate,affertur:ſcilicet ꝙ ſacerdotes in ſabbatis occidunt animalia,de B
trahunt pelles,& breuiter multa opera ſeruilia ad officia templi exercēt.Legis autoritas in mul
tis habetur locis,præcipiens ſabbatis offerri huiuſmodi ſacrificia. Hoc factum appellatur viola-
re ſabbatum,quia reuera opus ſeruile eſt ex proprio genere:ac per hoc ex proprio genere violās
ſabbatum. Veruntamen ſine crimine ſacrilegii erat hæc materialis violatio:quia formaliter
erat offium templi.ſacrificia enim officia templi ſunt. ¶Dico autem vobis, quia templo ma-
ior eſt hic.)Non eſt pronomen ſed aduerbium loci hic.Et nonnulli græci codices habent non
maior ſed maius.rectior tamen lectio eſt legere maior. ¶Declarat quorſum attulerit exem-
plum à facto ſacerdotum.Et intendit quod diſcipuli ſui exercebantur in officiis,non minoribus
officiis templi,ſequendo ipſum qui eſt maior templo. Ita quod vbi prius excuſauit diſcipulos
ex neceſſitate famis eorum exemplo Dauidis & ſuorum , modo excuſat eoſdem ex ſanctitate
officii exemplo ſacerdotum:quia ſcilicet exercent diuiniora officia quam ſacerdotes,dum obſe-
quuntur mihi qui ſum maior templo. ¶Si autem ſciretis quid eſt miſericordiam volo & non
ſacrificium,nunquam.pro,nequaquam.condemnaſſetis innocentes.) Redditio eſt rationis pri- C
mi exempli.poterat quiſpiam reſpondere Ieſu excuſanti diſcipulos exemplo Dauidis & ſuorū
quod illud fuit factum diſpenſatiue & non eſt trahendum in exemplum.& propterea I E S V S
reddit rationem communem facto Dauidis & diſcipulorum ſuorum & ſimilium neceſſitatum
ex comparationę miſericordiæ ad ſacrificium reſpectu diuinę voluntatis . deus enim miſeri-
cordiam vult & non ſacrificium Oſeæ ſexto. Quod ſuperius expoſitum eſt ꝙ deus præfert mi-
ſericordiam ſacrificio: quia miſericordiam vult ſecundum ſeipſam:vt pote virtutem animi. ſa-
crificium autem non vult ſecundum ſe : vtpote opus corporeum quod poteſt bene & male fie-
ri.Et intendit per hoc quod ſubuenire eſurientibus,eſt gratius deo quàm ſeruare panes propo-
ſitionis intactos: quia paſcere eſurientes eſt miſericordia , huiuſmodi autem obſeruationes ad
genus ſpectant ſacrificii.Merito itaq; dominus ait Phariſæis. Si ſciretis , ſi penetraretis , dictū
dei apud Prophetam,ſcilicet miſericordiam volui & non ſacrificium , non condemnaſſetis in-
nocentes,diſcipulos meos: quoniam intelligeretis opus miſericordie præferendum eſſe præce-
ptis cerimonialibus ſacrificiorum & ſabbatorum.&c. ¶Dominus enim eſt filius hominis eti- D
am ſabbati.) Reddita ratione exempli ex facto Dauidis,reddit modo rationem alterius exem-
pli ex facto ſacerdotum. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu factum ſacerdotum non eſſe tra-
hendum in exemplum.quia autoritate legis exercebatur. Huic obiectioni occurere intendit
Ieſus:dicendo dominus eſt enim etiam ſabbati filius hominis. Acſi aperte diceret. Sacerdotes
violant ſabbatum & ſine crimine ſunt,quia autoritate legis fulti ſunt: diſcipuli mei autoritate
mea qui dominus ſum vniuerſorum & in ſpecie ſabbati excuſantur.
¶Et quum inde tranſiſſet,venit.) Altero ſabbato apud Lucam. ¶In ſynagogam eorū. Et ecce
homo Deeſt erat,manum habens aridam,& interrogabant eum dicentes ſi licet ſabbatis curare
vt accuſarent eum.)Docentem violare ſabbatum.¶Ipſe autem dixit illis.)Quis erit ex vobis ho-
mo qui habeat ouem vnam:& ſi ceciderit hæc ſabbatis in foueam nonne tenebit & leuabit eā?
Quanto magis melior eſt homo oue?)Superfluit magis Omittit Matthæus prudentem Chriſti E
reſponſionem quia interrogationem Phariſæorum alia interrogatione retulit, petendo ab
eis ſcilicet ſabbato bene an male facere. Poſt hanc ſiquidē interrogationē adiunxit quę Matthęus
ſubiungit de oue ſabbato extrahenda de fouea:vt ex communi eorum facto conuinceret Phari
ſæos. ¶Itaq; licet ſabbatis benefacere.)Concluſio iſta reſpicit interrogationem præmiſſam
ſcilicet ſabbato bene facere an male facere.concludit enim ex bene facere extrahendo ſabbato

ouem,quod licet ſabbatis benefacere. ¶T V N C ait homini. extende manum tuam. Et
extendit: & reſtituta eſt ſanitati ſicut altera. Exeuntes autem Phariſæi conſilium faciebant ad-
uerſus eum,quomodo perderent eum. I E S V S autem ſciens. receſsit inde.)Cedendo inſi-
F diis & odio Phariſæorum. Exemplumq; dedit diſcipulis cedendi furori.& ſimul docuit pro-
prio facto inculpabilem eſſe quandoq; fugam.nec dedecere virum ſummæ perfectionis.

¶Et ſecuti ſunt.pro,& ſecutę ſunt eum turbę multę.) Hinc apparet receſſum Chriſti fu-
iſſe opus maioris perfectionis quàm manere:quia recedere fuit vtilius ſaluti animarum.quæ ap-
paret in hoc quod ſecuti ſunt eum multi. ¶Et curauit eos omnes: & præcepit eis ne manife-
ſtum ſe facerent. Non ſolum ceſsit odio Phariſeorum,ſed vult ſeipſum non manifeſtari, ad
tollendum augmentum odii: ne ſcilicet Phariſæi audientes Chriſtum multiplicare miracula ar-
derent magis odio & inuidia. ¶Vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam,di
centem.) Autoritas Eſaiæ.capite.xlii.affertur ad teſtificandum Chriſti manſuetudinem in exer-
citatione officii prædicandi.quam monſtrauit recedendo & pręcipiendo ſe non manifeſtari
quum potuiſſet eos punire & propellere. ¶Ecce puer meus.) Nomen ſubiectionis eſt pu-
G er.) ¶Quem elegi.) Præ omnibus rationalibus creaturis.vtrumq; enim de Chriſto homi-
ne dicitur.) ¶Dilectus meus. Hoc ſecundum diuinam & humanam naturam verificatur
iuxta illud.hic eſt filius meus dilectus. ¶In quo bene complacuit. Abſq; vlla admixtione
diſplicentiæ.nihil enim Chriſti diſplicuit deo:immo nihil in eo fuit quod non optime placeret
deo. ¶Animæ meę.) Methaphorice in deo dicitur anima ſicut ira, ad ſignificandum affe-
ctum diuinum in omnibus & per omnia complacuiſſe ſibi in Chriſto. ¶Ponam ſpiritum
meum ſuper eum,) Iuxta illud,Eſaiæ xi. requieſcet ſuper eum ſpiritus domini.&c. ¶Et iu-
dicium gentibus nunciabit.) Non per ſe ipſum,ſed per euangelium ſuum. ¶Non con-
tendet.) Cum maledicis. ¶Neq; clamabit.)Clamore iræ & indignationis. Neq; audiet
aliquis: in plateis.) In publico,in plebe. ¶Vocem eius. Querulam ſeu tumultuariam.

¶Arundinem quaſſatam non confringet.) Quaſſata arundo populus eſt Iudæorum,iam ve
lut arundo deiecta ſub poteſtate à Romanis: adhuc tamen aliquid retinebat vitæ in hoc ꝙ habe-
H bant templum & ſacerdotium in Hieruſalem. ¶Et lignum fumigans non extinguet,) Idem
populus Hebræus ratione ſue deiectionis ſignificatus per arundinem quaſſatam,iterum ſigni-
ficatur per lignum fumigans ratione tenebroſi noxiiq; ſtudii contra Chriſtum.ad exterminan-
dum enim nomen Chriſti conſtat Iudęos ſtuduiſſe etiam poſt Chriſtum crucifixum. Et apte
eorum ſtudium comparatur ligno fumiganti,& propter tenebras,& propter intentionem no-
cendi cum paruo nocumenti effectu. ¶Donec eiiciat ad victoriam iudicium. Prophetatur ꝙ
Chriſtus non confringet,non deſtruet temporalem ſtatum Iudæorum: & ſimiliter non extin-
guet iniquum eorum ſtudium contra nomen Chriſti continue fumans,donec eiiciat ad victori
am iudicium:hoc eſt donec iudicium quo iudicatus eſt à Iudæis & Pilato deducat ad victoriam;
reſurgendo à mortuis, mittendo ſpiritum ſanctum, publicando euangelium, conuertendo ele-
ctos ex Iudæis ad fidem: & breuiter manifeſtando miraculis per diſcipulos ſuos ſe viciſſe mũdũ
& mundi principem diabolum.Hoc enim facto confregit arundinem quaſſatam & extinxit li-
gnum fumigans per Romanos.tunc nanq; deſtruxit Hieruſalem &c.¶Et in nomine eius gentes
ſperabunt.). Conuictis Iudęis ex prędicatione & miraculis apoſtolorum ꝙ Chriſtus victor re-
I gnaret,conſecutum eſt,vt gentes Idolatræ crederent in Chriſtum,& ſperarent in nomine eius:
vt experientia teſtatur. ¶Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens cæcus & mutus.) Triplici
malo ſubiectus erat.dæmonium habebat cęcus, & mutus erat.¶Et curauit eum,ita vt loqueretur
& videret.pro,ita vt cęcus & mutus & loqueretur & videret·Et ſtupebant omnes turbæ & dice-
bant, nunquid hic eſt filius Dauid?)Hoc eſt meſsias. ¶Phariſæi autem audientes dixerunt. hic
nõ eiicit dæmones niſi in beelzebuth principe dæmoniorum.Ieſus autem ſciens cogitationes eo
rum.) Hinc apparet ꝙ phariſęi non coram Ieſu ſed ſeorſum dicebant de Ieſu ꝙ in Beelzebuth
eiicit dęmonia.Rurſusq; apparet ex relatione aliquorum ſciuiſſe Ieſum quod dicebant Phariſæi:
ſed ea noticia qua ſciebat cogitationes hominum dixit eis, ¶Omne regnum in ſe diuiſũ
K deſolabitur:& omnis ciuitas vel domus diuiſa contra ſe,non ſtabit.Et ſi Sathanas Sathanam eli-
cit,aduerſus ſe diuiſus eſt,quomodo ergo ſtabit regnum eius?Prima ratio ad manifeſtandum ꝙ
non eiicit demones in Beelzebuth,ſe tenet ex parte dęmonis:ducẽdo ad incõueniẽs.ſ.ꝙ dæmo-
nes agerẽt ad deſolationẽ ꝓprii regni.hoc ſiquidẽ incõueniens infertur dicẽdo,quõ ergo ſtabit
regnũ eius?cõſtat enim nullũ:quãtũcũq; tyrãnũ ſtudere ad deſolationẽ ꝓprii regni:quia ſtudet
ad cõſeruationẽ proprii boni.¶Et ſi ego in beelzebuth eiicio dęmones. Secunda ratio ſe tenet
ex pte filiorum.¶Filii veſtri.Siue exorciſtę ſiue illi de quibꝰ dicitur Luc.ix.Præceptor vidimꝰ
quendam

quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia & prohibuimus eum.quia non ſequitur nobiſcū A
ſiue apoſtoli & diſcipuli ſequentes me,qui vobiſeum cōuerſantur,quorſum facta noſtis., quos
nō dicitis eſſe dæmoniacos qualē me dicitis.¶In quo eiiciunt?Ideo ipſi Iudices veſtri erunt.Si de
apoſtolis eſt ſermo,cōſtat eos futuros iudices.Si de aliis,prædicuntur iudices cōparatione: dum
illi à deo recognoſcunt quod vos dæmoni tribuitis.¶Si autem ego in ſpiritu dei eiicio dæmo-
nes.)Tertia ratio ex parte ipſius Chriſti ſe tenet.Et eſt vna cōditionalis:cuius antecedens eſt,ego
in digito dei eiicio dæmonia.Et intendit per digitum ſpecialem poteſtatem diuinam:ſimili mo
do lo quendiquo Exo.viii.magi dixerunt ad Pharonē.digitus dei eſt hic.Cōſequens eſt.¶Igi
tur peruenit.pro,præuenit,in vos regnum dei.) Quod Ioannes baptiſta prædicauit,quod ego
continue prædico,in vos,Iudæos,poſtea ad gentes.Et dicit præuenit:quia vere præuenit anteq̄
ipſi illud quærent: quia ex diuina præueniente gratia iam appropinquauerat regnum dei apud
Iudæos vt tam Ioannes baptiſta q̄ Ieſus prædicauerat. ¶Aut quomodo poteſt quiſquam intra-
re in domum fortis & vaſa eius diripere,niſi prius alligauerit fortem?& tunc domum illius diri
piet.)Probatio eſt antecedentis.ſ.ego in digito dei eiicio dæmonia.Et eſt probatio ſumpta ab B
effectu ſeu fructu,introducta tamen ex metaphora bellicæ direptionis.In negocio bellico ordo
eſt ꝙ dum fortis armatus cuſtodit domum ſuam,ſalua ſunt omnia quæ poſſidet.ſuperueniente
autē fortiore,non prius diripit ſpolia:ſed primum in captiuitatem redigit fortem, & eo alligato
diripit bona illius. ¶Et intendit per hanc parabolam ꝙ ex hoc ipſo ꝙ conſtat ipſum Ieſum di-
ripere vaſa dæmonis,hoc eſt animas, peccatorum plenas ac per hoc vaſa dæmonum,ad pœnitē
tiam reducendo,clare liquet ꝙ prius ſuperauit dæmonem & alligauit eum:ac per hoc non ha-
bet amicitiam cum eo,ſed virtute diuina eiicit dæmones.Et hinc etiam patet ꝙ regnum dei præ
uenit in vos.ad regnum enim dei ſpectat ſuperare dæmonem. ¶Qui non eſt mecum, contra
me eſt:& qui non congregat mecum,ſpargit.) Probatio eſt conſequentiæ ſcilicet præuenit in
vos regnum dei . Si me eiiciente dæmonia in digito dei,ac per hoc extrudente regnum dia-
boli,non præueniſſet regnum dei hac ſola ratione euenire potuiſſet quia daretur medium inter
regnum dei & regnum diaboli.ſed quum nullum inueniatur medium,quia qui non eſt mecum C
contra me eſt,& qui nō colligit mecum,ſpargit:conſequens neceſſario eſt vt me eiiciēte dæmo
nium in digito dei,præuenerit regnum dei in vos.¶Ideo dico vobis.)Quarta ratio tenet ſe ex
parte ſpiritusſancti in ipſo Ieſu.Et tendit hæc ratio directe contra priorem iniuriam qua dice-
bant quod Ieſus habet ſpiritum immundum:vt Marci tertio ſuppletur. ¶Vbi aduerte duo. Al-
terum ꝙ hæc ratio ſignificatur cum illatione ex præcedentibus,dicendo ideo dico vobis.ex præ
cedentibus enim declaratum eſt diuino ſpiritu Ieſum eiicere dæmones. Alterum eſt ꝙ ſpiritus-
ſanctus in Ieſu inducitur in hac ratione vt offenſus verbis Phariſæorum.ſpiritum habet immū-
dum & in eo eiicit dæmones. Et propterea inchoat à grauitate tanti criminis ex duplici capite.
tum ex ratione actus peccandi.tum ex ratione eius in quem peccatur..¶Omne peccatum.) No
men eſt generis.¶Et blaſphemia.)Nomen eſt ſpeciei.)Remittetur.)quandoque.¶Hominibus.)
Non dicit omnibus.ſufficit enim aliquibus fieri remiſſionem.¶Spiritus autē blaſphemiæ.pro
blaſphemia.)Ita quod blaſphemia eſt nominatiuus,& ſpiritus eſt genitiuus.cuiꝰ totū oppoſitū ap
paret in textu Latino.¶Excipitur à genere peccati & à ſpecie blaſphemiæ ſpiritus blaſphemia:
hoc eſt blaſphemia,non ex ignorantia,qualis fuit blaſphemia Pauli dicētis de ſeipſo qui fui blaſ D
phemus.nec ex paſſione vt blaſphemant iracundi:ſed ex ſpiritu,ex inclinatione,ex vitali impul
ſu ſupremæ partis animæ.Ita ꝙ ſpiritus blaſphemia importat vltra blaſphemiā pro cauſa prom
ptitudinem mentis ad blaſphemandum:itaq; ſpiritus humanus ſignificatur cauſa blaſphemiæ.
Quod ideo dixerim,quia ſubiungitur clare grauitas ex parte blaſphemati ſpiritusſancti. ¶Non
remittetur vobis.Deeſt.hominibus)Non dicit irremiſſibilis eſt,ſed euentū prædicit:ſcilicet qđ
non remittetur.Quod intellige regulariter.nam nec diuina potentia nec diuina miſericordia al
ligata eſt ad nō remittendum ſpiritus blaſphemiam:ſed ſecundum regularem curſum eueniet
non remiſſio,quia comitem ſemper habebit obſtinationem.¶Et quicūq; dixerit verbum con-
trā filium hominis,remittetur ei:qui autem dixerit verbum contra ſpiritumſanctum. Declara-
ta grauitate criminis ex ratione actus peccandi,declarat modo grauitatem ex ratione eius con- E
tra quem peccatur:diſtinguendo offenſam contra filium hominis ab offenſa contra ſpiritūſan-
ctum Quid autem ſignificatur per filium hominis,manifeſtum eſt.nam conſtat ſignificari ip-
ſum Ieſum vt eſt homo,verbum enim contra filium hominis eſt,ecce homo vorax,potator vi-
ni,amicus Publicanorū.Sed quid ſignificetur per ſpiritūſanctū non eſt clarū.materia tamē ſub-
iecta inſinuat appellatione ſpiritusſancti ſignificari deum ſecundum ꝙ exerceat officium ſpiritꝰ
ſancti:hoc eſt ſecundū ꝙ ſpirituales ac ſanctos efficit animos hominū,illorūq; fructus ſeu opera

 Ita quod

Ita ꝙ dicere verbum contra ſpiritumſanctum eſt verbis impugnare deum ſanctificantem ho-
F mines , negando ꝙ ſanctificet.& per iſtos patet diuinam ſanctificationem & ea quę patet eſſe
ſpiritusſancti,attri but ſpiritui inmundo.Hoc eſt enim directe ex intentione dicere contra ſpiri
tū ſanctum vt ſpiritusſanctus eſt nomen dei eſſentiale,non curando quantum ad hūc ſpectat tex
tum de hoc nomine vt eſt proprium tertiæ in trinitate perſonæ,ideo contra filium hominis ē re
gione diſtinctus eſt ſpiritus ſanctus vt contra hominem intelligatur diſtinctus deus non ſecun-
dum quancunque rationem ſed ſecundum officium ſancti ſpiritus.quod commune eſt toti tri-
nitati.❡Non remittetur ei.) Intellige vt ſupra.Cum quo ſimul memento ꝙ miſericordia dei
eſt ſupra omnes ſeculares curſus.& propterea nulli eſſe deſperandum.❡Neq; in hoc ſeculo ne-
que in futuro) Confutatur hic error attribūtur Origeni ſcilicet ꝙ omnes in futuro ſeculo con
ſequentur quandoq; remiſſionem omniū peccatorum.Habetur & hinc aliquod peccatum in fu
turo ſæculo remitti.nam ſi nullum peccatum in futuro ſęculo remitteretur ſuperfluo ſermone
vſus fuiſſet I E S V S,adponendo neq; in futuro:ſicut ſi peccatum remitteretur in hoc ſęculo nō
dixiſſet neq; in hoc ſęculo.Vtriuſq; ergo ſæculi diſtincte,ſeorſum & pari contextu mentionē fa
G ciens,ſignificauit aliqua peccata remitti in hoc ſęculo & aliqua in futuro.Ex quo habentur duo
ſcilicet purgatorium in futuro ſęculo,& remiſſio peccati quod in hoc ſęculo non fuit remiſſū.
De peccato enim aſſerit ꝙ non remittetur:vt intelligamus comprehendi non ſolum remiſsionē
pœnæ ſed culpæ.peccatum enim nomen eſt culpæ. ❡Aut facite arborem bonam,& fructum
eius bonū:aut facite arborem malam.pro,putrem,& fructum eius malum.pro,putrem, ex fru-
ctu enim arbor cognoſcitur.)Conſidera ordinem progreſſus.Vbi propoſuit in genere grauita-
tem criminalis verbi à Phariſæis dicti contra I E S V M.ꝙ dæmonium habet & in Beelzebuth
eiicit dæmonia,deſcendit ad ſingularia,applicando ad ipſorum Phariſæorum verba:tum cōuin
cendo eos ꝙ contra ſpiritum ſanctum dicunt.tum ꝙ ex ſpiritu blaſphemiæ peccāt, Hæc enim
duo propoſuerat in genere.❡Et quidem ꝙ contra ſpiritum ſanctum dicant , conuincit eos ſi-
militudine arboris:dicendo aut facite arborem bonam & fructus eius bonos,aut putrem & fru
H ctus eius putres.Non eſt oblitus doctor optimus doctrinæ ſuæ.Docuit ſuperius,miracula facere
& dæmones eiicere,poſſe conuenire etiam iniquis hominibus:ſed pro infallibili regula diſcer
nendi homines bonos à malis,tradidit à fructibus eorum cognoſcetis eos,quia non poteſt arbor
bona fructus malos facere,neq; poteſt arbor mala fructus bonos facere.Et propterea nūc ex ea
dem doctrina conuincit Phariſæos,ſuiipſius animum,& fructus proprios diſcutiendos,diſcer-
nēdosq; proponens iuxta connexionem neceſſariam inter qualitatem arboris & qualitatem fru
ctuum eius.Si facitis arborem malam,facite etiam fructus ejus malos:& ſi bonam,bonos:hoc eſt
ſi veſtro iudicio facitis animum meum malum,vt pote demoniacum,iudicate & monſtrate cō
ſequenter fructus meos malos.Quod nō poteſtis mōſtrare.nam fructus omnes & eos cōſtat eſſe
opera & act⁹ virtutū religionis,pietatis, miſericordię,gratię veritatis,humilitatis patientię&c.
quæ omnia I E S V S ſubintellecta tacuit tanquam notiora.Aut ergo facite opera mea mala ſi-
mul cum animo,quod non poteſtis,aut animum ſimul & opera bona:& non ſcindentes dicatis
intus me eſſe arborem malam & fructus proferre bonos.❡Progenies viperarum quomodo po
I teſtis bona loqui.)Conuincit eos quod ex ſpiritu blaſpemiam,non ex ignorātia nō ex paſsio-
ne loquuntur,monſtrando quod ex interna malitia loquūtur:nec ſolum ex interna ſed velut cō
genita.Progenies viperarum,quātum ad malitiam animi geniti à malis præceptoribus. ❡Quū
ſitis mali.)Non dicit quum habeatis magiſtros ſeu patres malos,ſed quum ſitis voſipſi mali. Sci
ebat enim Ieſus qui intus in Phariſæorum illorum animis erat.& propterea aſſerit quum ſitis
mali.❡Ex abundantia enim cordis os loquitur.)Probat dupliciter quod non poſſunt mali bo
na loqui.Primo quia ex abundantia cordis os loquitur.Et hæc eſt probatio ex propriis,& expe-
rientia comprobatur.❡Bonus homo de bono theſauro profert bona:& malus homo de malo
theſauro profert mala.)Secundo probat ex ſimilitudine.Vbi nota quod non tantum theſaurum
ſed etiam hominem deſcribit malum ſeu bonum.quia de theſauro malo poſſet homo bonus nō
proferre mala,ſed homo malus de malo theſauro profert mala. Et ſimiliter de bono theſauro
K homo nō malus profert bona,quia abutitur etiam bonis ad malū:ſed homo bonus de bono the
ſauro non profert niſi bona. Et intendit per hæc quod Phariſæi illi habebant internum the-
ſaurum cordis malum, hoc eſt malis habitibus plenum:& erant mali, hoc eſt malæ volun-
tatis.& propterea proferebant mala.❡Dico autem vobis:quoniam omne verbū ocioſum quod
locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii.) Ne putaretur,quod exageran
do & comminando ad terrorem Ieſus dixiſſet verba Phariſæorum nunquam eſſe remittanda,
pro eo quod peccata linguæ nō ſunt multum grauia,ſubiungit Ieſus quod de omni verbo ocio-

ſo reddēda

ſo reddenda eſt ratio in die iudicii: vt hinc intelligamus nõ ad terrorem ſed in veritate dictum A
eſſe peccata verborũ in ſpiritum ſanctum nunquam remitti. Si enim verbum ocioſum ſeruatur
di,curiendum in die iudicii, multo magis verbum blaſphemiæ in ſpiritum ſanctum punietur tũc
in veritate. ¶Ex verbis enim tuis iuſtificaberis: & ex verbis tuis condemnaberis.) Apponi
tur vniuerſalis doctrina demerito verborũ: declarando quod in die iudicii examinabuntur ver
ba ſicut & facta. Ita quod vnicuique reddetur ſecundum opera ſua bona vel mala ita ex verbis
tuis ſi fuerint bona iuſtificaberis, & ſi fuerint mala condemnaberis. Et dixit hæc ne paruipenda
mus merita ſeu demerita verborum. ¶Tunc reſponderunt ei quidam de Scribis & Phariſæis.)
Non pœnitentes ſed tentantes, ſocii illorum qui dixerant in Beelzebuth principe dæmoniorum
eiicit dæmonia: vt ex Luca ſumitur. ¶Dicentes. magiſter volumus à te.) Vide temeritatem.
¶Signum videre.) De cælo: vt Lucas ait. puta in manna, vt apud Moyſen: vel vt ſole: vt apud Io-
ſue & Eſaiam: aut in grandine & ſimilibus, vt apud Samuelem: aut in igne, vt apud Heliam.
¶Qui reſpondens ait illis. Generatio mala & adultera ſignum quærit.) Vere generatio illa erat
tum in ſe mala ſecundum voluntatem, & adultera hoc eſt falſa ſecundum intellectum i verum B
Meſſiam nõn cognoſcens, vero ſponſo non adhærens, ſed Scribarum, Phariſæorum & pontifi-
cum traditionis. Tum ſecundum originem mala & adultera, quia imitabatur malos & adul-
teros patres: qui occiderũt prophetas, qui fornicati ſunt cum idolis. ¶Et ſignum non dabitur ei
niſi ſignum Ionæ prophetæ.) Neuter euangeliſtarum integre refert ſignum Ionæ: ſed Lucas
quoad officium. Matthæus quo ad mortem & reſurrectionem. Intendit itaque Ieſus aperire Iu-
dæis quod non vult ſatisfacere tentationi eorum: ſed dare eis ſignum & vere ſignum futuræ eo-
rum ruine propter eorum obſtinationem. Et affert figuram Ionæ prædicantis Niniuitis, & in
ventre cæti triduo manentis. Sic ego plus quàm Ionas prædico vobis ſalutem & pœnitentiam
&c. & ero triduo mortu⁹ ac reſurgam: & inde veſtra a ſubſequetur ruina, & obſtinationis in ani
mo, & deuaſtationis ac diſperſionis in corporibus p Romanos. ¶Sicut enim fuit Ionas in ventre
cæti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terrę tribus diebus & tribus
noctibus.) De tempore quo Ionas fuit in ventre cæti nulla eſt quæſtio: ſed de tempore quo Ie- C
ſus fuit in corde terræ hoc eſt in intimo terræ mortuus, deſcendit enim ſecundum animam ad
cor terræ, hoc eſt ad inferos: ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio trium dierum &
trium noctiũ. ¶Solutio eſt duplex. Altera quod per tres dies & tres noctes artificiales Euãgeli-
ſta circunloquitur tres dies naturales, conſtat autem Ieſum fuiſſe mortuum tribus diebus natura
libus, non tamen integris. Nec integritatem illorum exigit veritas ſermonis. nam aliud eſt dice
re feci hoc tribus diebus, aliud feci hoc tribus diebus integris ad veritatem primi ſermonis ſuffi-
cit tres interfuiſſe dies, ſiue ſecundum totum ſiue ſecundum partes: veritas autem ſecundi exigit
integros occupatos fuiſſe dies. Fuit ſiquidem Ieſus apud iferos feria ſexta, ſabbato & dominica.
¶Altera ꝙ licet Ieſus fuerit in corde terre actu ab hora mortis tantum, fuit tamen in eodem ſe-
cundum actionem inferentem ipſi mortem ab hora illa qua captus eſt: dicente ipſo tunc. hæc eſt
hora veſtra & poteſtas tenebrarum. Ex tunc enim pro mortuo haberi poteſt: quia ad hoc tem-
pus, captus ac vinctus eſt vt occideretur, & indeſinenter ad hoc opera data eſt efficax. Ab illa
autem hora computando conſtat inueniri artificiales tres tam noctes quam dies. nam interuenit D
nox paraſceues nox ſabbati, & nox dominicæ, & interuenit dies paraſceues, dies ſabbati & dies
dominicus, qui vt dicitur Mr. vlti. Ieſus ſurrexit mane: ac per hoc interuenit prima pars diei
dominicæ. ¶Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta.) Prædicit eis aliter euen-
turum illis quam Niniuitis: vt vel ſic aliqui eorum trahantur ad pœnitentiam. ¶Et condemna
bant eam.) non poteſtate, ſed comparatione. ¶Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Io-
næ. & ecce plus quam Ionas hic. Regina auſtri.) Quia auſtrat reſpectu Hieruſalem erat regnum
eius. ¶Surget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ
audire ſapientiam Salomonis. Et ecce plus quàm Salomon hic. ¶Quum immundus ſpiritus exie
rit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem & non inuenit. Tunc dicit. reuertar in
domum meam vnde exiui. Et veniens inuenit eam vacantem, ſcopis mundatam & ornatam.
Tunc vadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores. pro peiores ſe. Et intrantes habitãt E
ibi, Et fiunt nouiſsima hominis illius peiora prioribus.) Pœnas generationis illius poſt quam de
ſcripſit in futura vita, deſcribit modo etiã in præſenti vita. Prædixit enĩ eis ꝙ in iudicio, reſur-
rectionis tempore condẽnabuntur: & modo prædicit ꝙ etiam in præſenti vita peiora patiẽtur
quàm patres ſui paſſi fuerint. Et ad hoc affert parabolam de reciduo ſtatu vnius hominis habi-
tati à dæmone. ¶Vbi ſcito ꝙ loca arida ſunt loco inepta ad hoc vt habitentur: domus vero va-
cans, ſcopis mundata & ornata, eſt domus non ſolum præparata ad hoc vt habitetur, ſed prouo-
catiua

cariua ad hoc:nam ex hoc quod eſt mundata & ornata, eſt præparata : ex hoc vero quod va-
F cat habitatore, inuitat ad habitandum. Deſcribitur itaque dæmon more humano expulſus & va
gus per loca arida, & non inueniens inter habitaculum in quo quieſcat:& propterea rediens ad
propriam domum, inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur & ſine habitante, cauens ne
iterum inde expellatur, aſſumit ſocios peiores ſe ad cohabitandum ibi:& fiunt nouiſſima homi-
nis illius peiora prioribus. Hæc eſt parabola:vt ipſe Ieſus teſtatur ſubiungēs. ℭSic erit & genera
tioni huic peſſimæ.pro,malæ.) Vſus eſt autem in hac parabola cōditionibus domus ſcopis mū-
datæ, ornatæ & vacuæ : quia generatio illa vere inuenienda erat à dæmone non ſolum apta vt
habitetur à dæmonibus, ſed velut ſcopis mundata ab immundiciis legalibus & ornata cærimo-
nialibus. Fuit nanq; gens Iudæa ætate illa mundata ab idolatria, & cuſtodiens exteriora legis:va
cua autem deo per internam gratiam habitante. ℭSic erit & generationi.) Longe peiora
euenerunt generationi illi quàm omnibus prioribus generationibus nam gens illa habitata ali-
âs fuit à dæmone, & vexata multis malis, curataque eſt mediante Noyſe & prophetis:ſed poſt re
G ſurrectionem CHRISTI &c. habitatur vſque in hodiernū diem ab vniuerſis dæmonibus,
effecta eſt obſtinata, & in ſua perfidia contra Meſſiam perſeuerans quod eſt peius omnibus prio
ribus. ℭAdhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres.) Moræ ſcripturę vocantur fra
tres conſanguinei. ℭStabant foris.) Prædicabat enim in domo ſynagogæ:quantum ex ſupe
rioribus & inferioribus ſumitur. Dictum eſt enim quod intrauit in ſynagogam.& ſubditur .qđ
exiit de domo. ℭQuærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam. ecce mater tua & fratres tui, foris
ſtant quærentes te. Deeſt alloqui. At ipſe reſpōdens dicēti ſibi, ait. quæ eſt mater mea & qui ſunt
fratres mei? Et extendens manum in diſcipulos ſuos, dixit, ecce mater mea & fratres mei. Qui-
cunq; enim fecerit volūtatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe meus frater, ſoror & mater eſt.)
Non ſunt hæc verba paruipēdentis matrem & conſanguineos, ſed docentis ſeruandum ordi-
nem:vt diuina opera præponantur humanis, vt diuina prædicatio vt religio non omittatur nō
interrūpatur propter pietatis officia. Dicit enim Euangeliſta ꝙ adhuc Ieſu loquente ad turbas,
H proculdubio euangelizando regnum dei, importunus autem dixit ecce mater tua.&c.

CAPVT XIII.

IN illo die exiēs IESVS de domo.) Egreſſus de domo ſynagogæ eo-
dem die cunctis cernentibus venit ad mare, quo copioſius cōuenire poſſent
auditores. Sedebat ſecus mare)Ipſa quiete prouocans populos ad cōcurren-
dum ad certum & capacem locum. ℭEt congregatæ ſunt ad eum turbæ mul
tæ ita vt nauiculam.pro,nauim aſcendēs.) Multitudo turbarū neceſſitatē intu
lit aſcendēdi nauim:ex qua omnes auditores corā ſe proſpiceret, & nulli poſt
tergum eſſent:in qua ab omnibus videretur, & tanq̄ in eminentiore loco.
ℭSederet.) Nō ſolū diſcipulos in more docet ſedēdo ſed vt etiam turbas:vt vterq; ſitus ſedēdi.ſ.
& ſtandi, cōueniēs p̄dicatoribus percipiatur. ℭEt omnis turba ſtabat in litore. Et locutus eſt eis
I multa in parabolis. dicens.) Nō dicit oia. parabolæ enim ſolę minus proſunt:ſed mixte proprie-
ti verborū, multū proſunt. ℭEcce exiit)Demonſtrat tēpus regni cælorū:in quo ipſe Ieſus exi-
uit à patre & venit in mundū. ℭQui ſeminat.pro,ſeminabat, ſemen ſuū. Hinc apparet quod ſei-
pſum demonſtrat. Prophetæ enim Apoſtoli & cæteri ſeminant ſemen non ſuum:ſed dei IESVS
autem vtpote verus deus, ſeminat ſemen ſuum . ℭET DVM ſeminat quædam ceciderunt ſecus viam : & venerunt volucres cæli & comederunt ea.) Non ex intentione ſator iacit
ſemen ſecus viam, & in petroſa:ſed hoc contingit ex concomitantia actus ſeminandi per vniuer
ſum agrum. ℭSecus viam terra eſt minus culta:in qua ſeminis grana non operiuntur terra, ſed
patula iacent auibus cæli. ℭAlia autem ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multā:
& continuo exorta ſunt, quia non habebant altitudinem terræ. Sole autem orto æſtuauerunt:&
quia non habebant radicem aruerūt. Loca ſaxea cooperta modica terra, cito vegetant ſemen in
herbam ex multitudine caloris:quia calor ibi non imbibitur in profundo vt in reliqua terra:ſed
reflectitur à ſaxo. ſed multiplicato calore in modica terra. ac per hoc in paruo humido, ſequitur
arefactio tam intus quàm extra. ℭAlia autem ceciderunt in ſpinas:& creuerunt.pro, aſcende
runt, ſpinæ, & ſuffocauerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam:& dabant fructum.)
Nota ſemen diuini verbi quadripartitum, & in tribus partibus perditum, in ſola quarta fructuo
ſum. & tamē nō propterea ceſſandū eſt à ſeminatione diuini verbi. ℭAliud cēteſimū.pro, cētū:
aliud ſexageſimū.pro, ſaxaginta:aliud triceſimū.pro, triginta.) Vniuerſitas electorū ternario fru
ctu ſignifi-

ctu ſignificatur. Numerus enim ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus. Et ſimiliter omnis di-
uerſitas graduum profectus ſpūalis deſignatur per hos tres numeros triceſimum, ſexageſimum A
& centeſimum. Vbi & nota mini. nō fructum eſſe triceſimum: quia tātæ feracitatis eſt quæli-
bet bona cordis terra vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi ſemen verbi diuini ſuſcepit
& in patientia coalucrit. ¶Qui habet aures audiendi audiat.) Non corporis ſed mentis aures exci
tat, non ad aliud quam ad proprium officium ſcilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis
non applicant ad audiendum, ad diſcendum & percipiendum verbum dei: ſed velut per vnam
(vt aiunt) aurem intrat verbum dei, & ex altera exit. ¶Et accedentes diſcipuli.) Seorſum: vt Mar
ci. 4. habetur. ¶Dixerunt ei quare in parabolis.) Hinc apparet ꝙ non tunc quando ſedebat Ieſus
docens ex nauicula, ſed poſt completas parabolas oēs quas tunc dixit ad turbas diſcipuli acceſſe
rūt ad Ieſum. Loqueris eis. Boni diſcipuli curam habent turbarum: & diſcere cupiunt non ſolum
ſenſum parabolarum, ſed cauſam quare non explicauerit Ieſus parabolarum ſenſus turbis.
¶Qui reſpondens, ait illis. Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: illis autem nō
eſt datum.) Reſponſio, diſcretionis inter ipſos & alios rationem continet ex gratia, dicē do datū B
& non datum: qui ex gratia diuina datum eſt vobis donum hoc ſcilicet myſteriū regni dei: il-
lis aūt non eſt hoc à diuina donatum gratia. acſi apertius diceret. quia vos non illi, eſtis electi ad
cognoſcendum myſterium regni dei. Per hoc non tamen intellige omnes qui de turba erant
excludi à notitia ſecretorum regni dei: rationabile ſiquidem eſt ꝙ multi in turbis illis erant vi-
ri boni & electi. ſed quoniam in turba erant multi non electi ad notitiam fidei: ideo omnes de
turba in genere computantur excluſi, & ſoli diſcipuli explicantur electi. ſignificat enim ad li-
teram ratio iſta ex diuinæ electionis dono prouenire quod aliqui ad notitiā veniant myſterio-
rum fidei: & non contingere hoc promiſcue ſicut promiſcue prædicatio fit ad omnes. Vnde pro
nomen vobis, monſtrat electos ad notitiam ſecretorum cœleſtium. & pronomen illis, de-
mōſtrat homines promiſcue auditores verbi dei. ¶Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui
autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Congruam diſpoſitionem ex parte hominum
in communi adiungit diuinæ gratiæ dono: vt ſic intelligamus donum gratię vt tamen tribuam⁹ C
aliquid libero noſtro arbitrio. Habere laudabiliter, & non habere vituperabiliter, nō ſunt natu
ræ ſed libertatis. Quo fit vt ille dicatur habere, qui recta exercitatione vtitur habitis: ingenio,
appetitu, fide, ac reliquis bonis ſiue naturalibus ſiue gratuitis. & per oppoſitum ille dicitur non
habere, qui non vtitur vt debet, donis naturalibus ſeu gratuitis. nā recto vſu ſeruatur imago dei
in homine, ſeruatur donum legis diuinæ ac fidei: & non ſolum per abuſum ſed etiam per non re
ctum vſum ruunt omnia. Valde igitur conſentaneum eſt rationi vt illi qui habet rectum vſum
diuinam imaginem, diuinam legem, & quecunque grauita accepit dona, detur amplius diuino
rum donorum. & propterea dabitur & abundabit, ad effundendum aliis: ab illo autem qui abu-
ſu vel ocio non ſeruauit habita auferetur quod habet. Si quæſtionem ingeris, contra dictoria im
plicari, dicendo qui non habet & ſubdendo auferetur qđ habet. Solutio eſt quod non habet inte
gra q̄ acceperat, & reſiduum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus concluditur quam oportue-
rit. nam ſufficiebat inferre, & illi qui non habet non dabitur: hoc enim faciebat ſatis, propoſito.
Sed maiorem intulit pœnam ille qui præuidit reprobos non ſolum priuari hic nouis donis D
ſed etiam acceptis: dum permittuntur etiam in naturalibus exæcari & indurari, iuxta illud apo
ſtoli. Tradidit illos deus in reprobum ſenſum vt faciant que non conueniunt &c. Nōne hoc
eſt tolli ab eis reſiduū quod habent? ¶Ideo in parabolis loquor eis.) Præcedenti congruitate de-
clarauit in genere quare quibuſdam datur noſſe myſteria regni dei & quibuſdā non: quia ſcilicet
quidem habent accepta dona recte vtendo illis, quidam non. modo declarat in ſpecie quare in
ter iudeos fit differentia. Et fuit opus deſcendere ad gentem iudæorum quia filii Iſrael oēs ſunt
de genere electo, & credebatur qđ oēs in aduentu Meſſiæ eſſent ſaluandi & præferendi cæteris.
Hanc erroneam opinionem confutat: deſcendendo ad ſpeciem quare turbis iudæorum occul-
tat myſteria & ſolis diſcipulis aperit. ¶Quia. Rationem reddit ex parte ipſorum iudæorum.
Videntes. miracula quæ ego facio & opera mea. Non vident. diuinam in me virtutem, ſuamq;
ſalutem. Et audientes. doctrinam meam, verba mea. Non audiunt. corde. neque intelligunt. Nō E
intelligere refertur tam ad viſa quam audita. Ac ſi apertius diceret, neq; ex viſis miraculis & o-
peribus neq; ex auditis verbis doctrinæ meæ & teſtimonio Ioannis &c. intelligere volunt re-
gnum cœlorum in me & per me adeſſe.
¶Vt adimpleatur. pro, & impletur in eis. ꝓphetia. Eſaiæ ca. 6. dicētis. auditu audietis & nō intelli-
getis & vidētes videbitis & nō videbitis. pro, & nō perſpicietis. Incraſſatū eſt eni cor populi eius
Metaphora eſt ſumpta à craſsitudine corpea īpedēte motū & opationes. Et ſignificat opſſionē
voluntatis

voluntatis ab abundanti malitia,velut à craſſitudine occupante cor.¶Et auribus grauiter audie
F runt)Ex indiſpoſitione auditus corporalis, ſimilitudinarie ſignificatur mala diſpoſitio Iudæo-
rum ad diſcendum à Chriſto. Auditus enim ſenſus eſt diſciplinæ.¶Et oculos ſuos clauſerũt: Mẽ
tis oculos non amiſerunt,ſed clauſerunt voluntarie.¶Ne quando videant oculis,& auribus au
diãt,& corde intelligant,& conuertantur,& ſanẽ eos.) Non ſignificatur ratio prædictorum,ſed
tẽpus,ſed pertinacia omnium prædictorum.Significatur enim ꝙ clauſerunt Iudæi oculos &c.nõ
ad horam,non ad menſem aut annum:ſed ne aliquando videant, audiant & corde intelligant,
& conuertantur ad veritatem Meſsiæ, & ſic conſequenter ſanarentur à me deo. Vere imple-
tam videmus propheriam hanc vſque hodie.nam que nollunt intelligere & diſcere quæ Meſ-
ſiæ ſunt. ¶Intellige prudens lector negari conuerſionem iudæorum omni tempore,non quia
ſemper pertinaces perſeuerabunt:ſed quia longiſsimo tempore(donec ſ.introeat plenitudo gen-
tium,& omnis iſrael ſaluus fiat)non conuertentur.¶Veſtri autem beati oculi,quia vident:& au-
res veſtræ,quia audiunt.)Perficit diferẽtiam inter diſcipulos & alios Vbi aduerte,quod prius no
minauit donum cognoſcendi myſterio cœleſtia,modo appellari beatitudinem:vt intelligamus
beatitudinem præſentis vitæ conſiſtere in aſſecutione miſteriorum cœleſtium . Hoc do-
G no veſtri beantur oculi:quia vident, quia vtimini veſtræ mentis oculis ad videndum.& ſimi-
liter aures beantur:quia audiunt, quia vtimini auditu mentis ad diſcendum. Hic enim ſenſus
quadrat contextui , è regione diſtinguenti diſcipulos contra alios : & rationem reddenti ex
parte aliorum quia non vident, quia non audiunt:oportet enim contraponere quia vos vi-
detis,quia vos auditis:& cõſtat omnia hæc ad vſum videndi & audiẽdi referri,vt expoſitum eſt.
¶Amen quippe dico vobis.quia multi prophetæ & iuſti cupierunt videre quę videtis:)Explicat
quare appelauerit beatos:ex eo.ſ.ꝙ vobis conceſſum eſt quod à tot iuſtis & prophetis deſidera-
tum eſt & non adeptũ.¶Et non viderunt:& audire quæ auditis,& non audierunt.oculo ad ocu
lum,præſentia & executione ſenſibili,vt vos videtis. Quod dico propter Abraham,qui vidit
diem Chriſti & gauiſus eſt.vidit enim ſpũaliter,ſed non vt dicipuli Chriſti facie ad faciẽ Chri
ſtum,& miracula in executione.& ſimiliter audiebant verba eius ex ore proprio,interrogabant
H aperiri myſteria,& diſcebant myſteria toto præterito æuo velata.¶Vos ergo audite parabolã ſe
minantis.Omnis qui audit verbum regni.)Hinc patet ꝙ appellauit ſemen verbum regni cœlorũ
¶Et non intelligit.Non penetrat verbum regni cœleſtis ita vt credat. In hoc enim primo nul
la eſt omnino germinatio:vtpote deficiente intellectu,qui eſt principium fidei
¶Venit malus.)Diabolus antonomatice vocatur malus,non natura ſed voluntate immutabili à
malo in bonũ.¶Et rapit quod ſeminatum eſt in corde eius.Hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt.
Dicimus ſeminatum tum ſemen tum agrum.Et vtroque loquendi modo Matthæus hic vſus eſt.
nam prius dixit de ſemine,quod ſeminatum eſt in corde:modo dicit de homine:qui ſeminatus
eſt velut locus ſecus viam.¶Qui autem ſuper petroſa.ſeminatus eſt:hic eſt verbum,audit,& cõti
nuo cũ gaudio accipit illud.Non habet autem in ſe radicẽ:ſed eſt tẽporalis,Facta autem tribula
tione & perſecutione propter verbũ cõtinuo ſcãdalizatur.Euangelicũ verbum cũ gaudio à mul-
tis ſuſcipitur(dũ nõ ſolis verbis ſed interno affectu credunt,ſperãt,diligunt,incipiuntque opari)
ad ſimilitudinẽ ſeminis iacti in terrã modicã ſup fundũ ſaxeum:ſed in proſecutione deficit, ex
I eo qđ nõ habet radicẽ obſtãte fundo petræ.q̃ia:differentia eſt inter tranquilitatem ꝙ perturba-
tionem,inter pacẽ & bellum, tanta eſt differentia inter ſemen radicatum & abſque radice : teſte
domino explicante qđ facta tribulatione & ꝑſecutione propter euangelicum verbũ,cõtinuo nõ
poſt multas tolleratas ꝑſecutiones ſcãdalizatur.Qui igitur euãgelicã vitam à prõptu animo in-
choant,ſed nõ vſque ad vltima ſpei,timoris,triſtitiæ,dilectionis amoriſque verbum euangelicum
eos penetrauit,'in ſaxeo corde modicã terram habent:hoc eſt qui verbis,cogitationibꝰ,ac affecti
bus bonis in tranquilitate animi,corporis,famæ ac rerum vigent,ſed quũ ad facta infamię igno
miniæ ,damni rerum aut cruciatus venitur:relinquunt euãgelica facta,profitẽtur nõ fuiſſe radi-
catum euangelicum verbum in timore reſpectu factorum imminentium in triſtitia, reſpectu
præſentium factorum:& ſic de aliis.Cor nãque eorum relatum ad damna , velut fundus terræ
K ſaxeus durum ſemper fuit:& propterea aruit inchoata herba. propterea tẽporales dicuntur : vt
pote ſolo tempore tranquillo durante.
¶Qui autẽ ſeminatus eſt in ſpinis:hic eſt qui verbũ dei audit,& ſolicitudo ſeculi iſtius & fallacia
diuitiarũ ſuffocat verbũ:& ſine fructu efficitur,qui vero in terrã bonã ſeminatꝰ eſt:hic eſt qui au
dit verbũ,& intelligit & fructũ affert:& facit aliud quidẽ centeſimũ.pro,cẽtũ:aliud autẽ ſexageſi
mũ.pro,ſexagita:aliud vero triceſimũ.pro,triginta.¶Aliã parabolã propoſuit illi dicens.Prima.

parabola,

la, euangelici verbi fructificationem & non fructificationem ex parte diuerſorum auditorum
tractauit:iſta vero mixtionem electorum & reproborum vſque ad conſummationem mundi A
tractat.¶Simile ſactum eſt regnum cælorum homini qui ſeminauit bonũ ſemen in agro ſuo.)
Regnum cælorum pro præſenti eccleſia hic poni teſtatur dominus ſubdens declarando hãc pa
rabolam.colligent de regno eius omnia ſcandala.¶Quum autem dormirẽt homines venit ini
micus eius.) Non dicit cuſtodes.Si enim dixiſſet cuſtodes, intelligeremus negligentiam cuſt o
dum accuſari.ſed dicit homines:vt inculpabiles intelligamus naturali ſomno occupatos.Deſcri
buntur ſiquidem dormientes homines quo ad parabolam,vt inſciis hominibus deſcribantur ſa
ta zizania.ſi vidiſſent enim prohibuiſſent.Quo ad ſenſum vero parabolæ:vt inculpabiles ſigni
ficentur prælati,curſum humanæ vitæ peragentes,modo vigilando modo dormiendo,humano
more temporum actiones diſpenſando.nam & apoſtolorum tempore immo ipſo I E S V præ
ſente ſata zizania Iudæ proditoris & Simonis magi &c.¶Et ſuper ſeminauit zizania.) Bonum
eſt naturaliter prius malo:nec malum aliter inueniri poteſt quàm ſuperueniẽs bono.nam ſi ma
lum fingatur integrum,deſtruit ſeipſum.¶In medio tritici.) Non ſufficit diabolo ſuper appo- B
nere malum bono:ſed ſatagit vt optimis quibuſque miſceat illud.¶Et abiit.)Nõ ſatio zizanio-
rũ deſcribitur latens dormientes:ſed ſator occultans ſeipſum recedendo,ne cognoſcatur author
mali.Studiũ diabolicũ ſignificatur quo occultare nititur ꝙ ab ipſo qui(hoſtis noſter eſt) proue
niunt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta.¶Quum autem creuiſſet herba & fructum
feciſſet,tunc apparuerunt zizania.Accedentes autẽ ſerui patrisfamilias, dixerũt ei.domine nõ-
ne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo?vnde ergo habet zizania?) Homines deum timentes
miniſtri iuſtitiæ conſulentes diuinam voluntatem introducuntur : ad explicandum tum pium
eorum affectum ,piam bonorum voluntatem ad extirpationem iniquorum.tum pium deſide-
rium ad ſciendum vnde in mundo homines mali inter bonos.¶Et ait illis.inimicus homo hoc
fecit.Serui autem dixerunt ei.vis imus & colligimus.pro vis igitur abeamus.& colligamus,ea.
Et ait.non?) Diffinitio eſt diuinæ prouidentiæ,non eſſe colligenda zizania.¶Ne forte.pro,
nequando,colligentes zizania,eradicetis ſimul cum eis & triticum.) Non dubitantis eſt, ſed C
prædicentis euentum præter intentionem ipſorum. Noui enim ipſe paterfamilias deus ꝙ ſi
homines colligerent zizania,ſimul cum zizaniis præter colligentium intentionem eradicarent
& triticum.¶Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem.) Præcipit permitti vt zizania creſcant
cum tritico vſque ad conſummationẽ ſeculi.Aduerte hic ꝙ quia Ieſus declarando hãc parabolã
expreſſe dicit per zizania ſignificari filios nequam,& per bonum ſemen filios regni,ideo ſecun-
dum literalem ſenſum ad nullam iniquitatis ſeu maliciæ ſpeciem arctandus eſt textus iſte.Tex-
tus non præcipit maleficos aut homicidas aut hereticos aut quoſcunque alios in ſpecie malos
tolerandos : ſed præcipit in genere ꝙ ex hoc ꝙ homines ſunt mali non euellantur de hac vita.
nam eſſe filios nequam ſeu mali ,nullam ſpeciem iniquitatis ſibi vendicat.Et hoc diuinum præ
ceptum eſt ſanctiſsimum:& neceſſario adimplendum eſſe conſtat. Cum hoc autem conſtat ſta-
re ꝙ reſiquitur curæ miniſtrorum iuſtitiæ,euellere de hac vita in tali & tali ſpecie criminis in-
uolutos:puta maleficos, homicidas & alios huiuſmodi.Ex hoc enim quod prohibetur ſtudium
ad genus malorum extirpandum, non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandum paricidas D
ſeu maleficos.alia ſiquidem eſt ratio extirpãdi malos omnes:& alia ratio extirpari quaſdam cer
tas ſpecies malorum.Primum prohibendo,nulli fit iniuria.ſecundum ſi prohibetur, diuinum
violaretur ius,quo ſcriptum eſt,maleficos non patieris viuere ſuper terram:& breuiter omnia
iura humana confunderentur.¶Et in tẽpore meſſis dicam meſſoribus.colligite primum ziza-
nia.)Non dicit,comburite prius zizania & deinde congregate triticum. prior enim retributio
bonorum quam punitio malorum eſt:dicente prius rege venite benedicti patris mei,quàm ite
maledicti in ignem æternum.Sed dicit colligite primum,hoc eſt ſeparate primum,malos ã bo-
nis.¶Et alligate ea in faſciculos ad conburendum.) Secundum diuerſitatem iniquitatum diuer
ſi fient faſciculi ſimilium iu crimine.¶Triticum autem congregate in horreum meum.
¶Aliam parabolam propoſuit eis,dicens.) Tertia hæc parabola de ſemine,vim magnam euã
gelii tractat.In prima Parabola ſemen eſt verbũ regni.in ſecunda ſemen ſunt filii regni.in hac E
tertia ſemen eſt rurſus verbũ regni.¶Simile eſt regnũ cælorũ grano ſinapis:quod accipiens ho
mo ſeminauit in agro ſuo.)¶Regnum cælorum pro præſentis temporis eccleſia ſumitur hic.
¶Quod minimũ quidem eſt omnibus ſeminibus.pro,omniũ ſeminum:quum autẽ creuerit,ma
ius eſt omnibus holeribus.pro,maximũ eſt holerũ.& fit arbor:ita vt volucres cæli veniant & ha
bitent in ramis eius.) Principiorum conditio eſt,parua eſſe ſecundum quantitatem, magna au-
tem ſecundum virtutẽ.Et ideo granum ſinapis ſecundum vtrunque laudatur:quia ſecundũ quã-
titatẽ,

titatem magna autem ſecundum virtutem. Et ideo granum ſinapis ſecundum vtrunq; laudatur
F quia ſecundum quantitatem minimũ, ſecundum virtutem maximũ monſtratur. ¶Verũ quum
dicitur ſemen ſinapis minimũ omnium ſeminum putat Albertus magnus intelligendũ nõ quan
titate (quoniam minus illo apparet ad ſenſum tam ſemen papaueris q̃ ſemen rutæ) ſed propor-
tione. Semen enim ſinapis quamuis in ſua quantitate ſit maius ſemine rutæ, eſt tamen minus illo
ſecundum proportionem: hoc eſt relatum ad producendum. Ita ꝙ referendo vtrunque ſemen ad
ea quæ producuntur, inuenitur minus ſemen ſinapis: quia inuenitur arbor ex tam paruo ſemi-
ne, excedens proportionaliter rutæ fruticem. & ſic de ſimilibus dicito. ¶Dubito ego ex diuerſa
conditione regionum contingere ꝙ ſemen ſinapis alicubi ſit maius alicubi minus: ſed ſimplici-
ter & abſolute eſſe minimum omnium ſeminum etiam quantitate. Comparaui ſiquidem ſemi-
na hæc in Italia: nec apparet vniformitas. ¶Senſus parabolæ eſt. Granum ſinapis euangelium
eſt, annuncians minima: ſcilicet Ieſum crucifixum. Nihil minus, nihil abiectius hoc dogmate
eſt: ſed idem maximæ virtutis in vegetatione eccleſiæ velut arboris inter holera apparet. ita ꝙ
aues cæli, homines cæleſtis deſiderii, cæleſtis mentis, in iis quæ eccleſiæ ſunt habitant. Homo ſe
minans I E S V S eſt: qui accepit à patre euangelicam doctrinam & ſeminauit in agro non alie-
G no ſed ſuo. mundus ſiquidem eius eſt. nam in propria venit. ¶Aliam parabolã locutus eſt eis.)
Congruo ordine tribus parabolis de ſemine, adiungitur parabola fermenti: quod ſeminis natu-
ræ propinquiſſimum eſt. Simile eſt regnum cælorum. ¶Quod præſens eccleſia in ſuis ini-
tiis eſt. ¶Fermento.) Puſillus grex Chriſti eſt virtutem habens fermentandi totum mundum.
vt enim fermentum, ſpiritus naturæ penetrans maturam ſapidamque reddit appoſitam farinã,
ac Chriſti diſcipuli prima regni cælorum membra, ſpiritu penetrarunt corda hominum. cru-
daque ac acerba ad maturitatem ac ſaporem celeſtis vitæ promouerunt. ¶Quod acceptum mu
lier.) Infirmus ſexus impotentiam ſecularem notat eccleſiæ primitiuæ. ¶Abſcondit.) Vilitas,
paupertas abiectuſque ſtatus diſcipulorum Chriſti abſcondebat cæleſte in illis regnum. ¶In fa
rinæ. Materia fermentabilis pro electis ponitur. ¶Satis.) Menſuræ nomen ſatum eſt, con-
menſurationem fermenti ad fermentandam farinam monſtrans. ¶Tribus.) Hoc eſt vni-
H uerſis. perfectionis enim numerus ternarius eſt. Sicut ſuperius omnes electos comprehendit
tribus fructibus. triceſimo ſexageſimo & centeſimo. Et vere electi omnes aut ſunt in ſtatu inci-
pientium au proficientium aut perfectorum. ¶Donec fermentatum eſt totum.) Ecce quan-
diu durat abſconſio fermenti. nam fermento toto, apparet clare virtus fermenti in toto, & con
uerſo mundo ad fidem C H R I S T I apparet clare virtus diſcipulorum Chriſti in ſalute mun
di. ¶Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & ſine parabolis non loquebatur
eis.) Non dicit, tantum in parabolis, ſed ſine parabolis: ſignificans comitari parabolas doctri-
nam. ¶Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam, dicentem. Aperiam in parabolis os
meum: eructabo abſcondita à conſtitutione mundi.) Tranſumptiue Matthæus traxit verbum
propheticum ex pſalmo. lxxviii. nam ad literam textus ille loquitur de ſimilitudinibus geſtorũ
ſed Euangeliſta myſtico vtens ſenſu, applicat ad ſimilitudines metaphoricas. vtræque enim con
ueniunt in communi ratione parabolæ ſeu ſimilitudinarii ſermonis.

¶Tunc dimiſsis turbis venit in domum. & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes. ediſſere
I nobis parabolam zizaniorum agri. ¶Qui reſpondens ait. Qui ſeminat bonum ſemen, eſt fi-
lius hominis. Ager autem eſt mundus. Bonum vero ſemen, hi ſunt filii regni. zizania autem filii
ſunt nequam. pro, mali. & eſt genitiuus. Inimicus autem qui ſeminauit ea. eſt diabolus. Meſ-
ſis vero conſummatio ſeculi eſt. meſſores autem angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania &
igni comburuntur, ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet ergo filius hominis angelos ſuos:
& colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittent eos in ca
minum ignis. ibi erit fletus & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris
eorum. Qui habet aures audiendi audiat.) Hinc apparet per bonum ſemen ſolos electos, & per zi
zania ſolos reprobos ſignificari: quoniam hi deſcribuntur damnati, illi autem fulgentes ſicut
ſol. Reliqua ſuperius ſunt expoſita.

K ¶I T E R V M ſimile eſt regnum cælorum.) Quatuor parabolas dixerat turbis: & quatuor
alias parabolas dicit domi diſcipulis. ¶Theſauro abſcondito in agro.) In quatuor antedi-
ctis parabolis regnum cælorum quo ad ſua initia deſcriptum eſt in ſemine & fermento, & corã
omnibus: in ſequentibus vero quatuor, regnum cælorum deſcribitur in ſtatu prouecto coram
diſcipulis. & propterea deſcribuntur ſtudioſi ad ea quæ perfectionis ſunt, in omnibus quatuor
Rurſus in prioribus parabolis regnum cælorum tractatũ eſt ex ea parte qua vim habet effectiuã
tanquam ſemen ſeu fermentum: modo in his duabus tractatur ex ea parte qua vim habet finis,

qua eſt

qua eſt deſiderabile.& propterea aſſimilatur theſauro ac margaritę. Vnde in prioribus electi ſi- A
gnificati ſunt per fructus conſequentes:in iſtis autem per rationalem conatũ,inquiſitionẽ &c.
¶ Appellatione itaque regni cælorum,euangelica vita intelligitur:iuxta illud Apoſtoli ad Ro-
manos.xiiii. regnum dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpirituſancto.
Euangelica itaque ſeu cæleſtis vita vel perfectio,ſimilis eſt theſauro abſcondito in agro: hoc eſt
poſsibili haberi ac poſsideri ab inuentore,magno tamen interueniente precio. huiuſmodi enim
poſsibilitatem circumloquitur per eſſe abſconditum in alieno agro. ¶Quem qui inuenit homo
abſcondit:& præ gaudio illius vadit,& vendit vniuerſa quæ habet.) Qantitatem theſauri lon-
ge immo incomparabiliter maiorem vniuerſis quæ habet inuentor,deſcribit:ponendo gaudiũ
theſauri eſſe cauſam vendendi vniuerſa quæ habet. ¶Et emit agrum illum.) vt agro exiſten-
te ſuo,theſaurus in proprio agro exiſtens ſit ſuus.in alieno enim inuentus diuidebatur inter in-
uentorem & dominum agri. Vendere vniuerſa habita ad emendum euangelicam vitam, eſt
proprias abiicere voluntates ac paſsiones propter integritatem vitæ aſſequendam: ſed vendere B
vniuerſa habita ad emendum euangelicam perfectionem, eſt relinquere non ſolum paſsiones
ſed impedimenta quæque perfectionis. Et hoc ſecundum literali ſenſui quadrat:conſiderando ꝙ
ad diſcipulos parabolas has dirigit, quos ad perfectiorem vitam vocauit:& quod tantam per-
fectionem exigit vt non ſolum vendant ſed ex gaudio theſauri cæleſtis vendant vniuerſa tem-
poralia. Ager in quo abſcondita eſt euangelica perfectio, eccleſiaſticum eſt ſtudium: continens
in intimis cæleſtis vitæ perfectionem,conuerſationem in cælis.

¶Iterum ſimile eſt regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas.) Non
ſuffeſit optimo magiſtro prouocare diſcipulos ad perfectionis ſtudium ex theſauro quaſi caſu
inuento(hoc eſt diuinitus demonſtrato) ſed vigiles docet eos eſſe ac ſolicitos ad quærendum vt
inueniant. Ita quod præcedente parabola precioſitatem perfectionis & ſtudium aſſequendi ob-
latam perfectionem deſcripſit: in hac vero addit ſtudium quærendi margaritam. Et ſicut per
theſaurum perfectio euangelica ita per margaritam(quæ pars ſolet eſſe theſauri) vna aliqua per- C
fectionis ſpecies ſignificatur puta exercere ſe in vita actiua vel contemplatiua.& rurſus curam
gerere ægrorum,vel alii operi miſericordiæ vacare. rurſus prædicationis vel lectionis officio
incombendo prodeſſe. ſic de aliis, Hæ enim ſunt margaritæ bonæ quas quærunt negotiatores
cæleſtes. ¶Inuenta autem vna precioſa margarita, abiit:& vendidit omnia quæ habuit, & e-
mit eam.) Nemo enim omnibus poteſt vacare precioſis ſtudiis:ſed vnum ſtudium precioſum
congruit vni & aliud alii. Pro quacunque tamen perfectionis ſpecie adipiſcenda ſibi commen-
ſurata(ad quam emendam ſufficiunt opes propriæ) vendit cæleſtis negotiator omnia ſua & emit
eam: tanto chariorem illam habens,quanto nihil ſibi reliquit propter illam habendam. ¶Ite-
rum ſimile eſt regnum cælorum.) Poſtquam duabus parabolis dupliciter inueniri in regno
cælorum ſtudium perfectionis deſcripſit (ſcilicet vel tanquam oblatum proſequendo,vel more
negotiatoris inquirendo) quia in vtraque ad proprium bonum ſingularis hominis tenditur,
ſupererat vt ad aliorum bonum officia perfectorum deſcriberentur. & hoc fit his reliquis dua-
bus parabolis. ¶Sagenæ miſſæ in mare & ex omni genere piſcium congreganti.) . Super-
fluit piſcium. Duo in hac parabola ſignificantur. Alterum eſt officium eccleſiæ in ſuis præ- D
dicatoribus. quod aſsimilatur ſagenæ quantum ad congregationem tam bonorum quam ma-
lorum. Alterum eſt officium diſcernendi bonos a malis. quod eſt officium CHRISTI
per eius angelos exercendum. Et hoc eſt ad quod terminatur ſagenæ congregatio. ¶Quam
quum impleta eſſet educentes & ſecus litus ſedentes. Legendum eſt. educentes in litus & ſe-
dentes, elegerunt bonos in vaſa. pro, collegerunt bona in vaſa, malos. pro, mala, autem
foras miſerunt. Sic erit in conſummatione ſeculi. Exibunt angeli, & ſeparabunt malos de
medio iuſtorum: & mittent eos in caminum ignis.Ibi erit fletus & ſtridor dentium.) Aduer-
te hic diuerſos eccleſiæ ſtatus a domino IESV deſcribi. In prioribus enim parabolis re-
gnum cælorum ſemini aſsimilatum (hoc eſt eccleſia in ſuis principiis conſtituta) malos habuit
cum bonis: tum ex diſpoſitione auditorum: tum ex superſeminatis à diabolo zizaniis: in
hac autem parabola, quando eccleſia iam prouecta eſt,malos habet mixtos bonis,tanquam ca
ptos ſimul cum bonis:hoc eſt inuoluntarios & coactos ſe profiteri Chriſtianos. Innumerabi-
lis eſt multitudo hominum qui baptiſmo in infantia aut timore ſuſcepto, tanquam captos ſe re-
tinent Chriſtianos: qui ſi eſſent omnino liberi etiam quo ad famam, honorem &c. non expe-
ctarent exituros angelos ad ſeparandum eos à iuſtis, ſed à ſagena exirent. Verum dominus ſa-
genam præuidit congregaturam captos bonos & malos. ¶Si miraris aut putas non dece-
re eccleſiam exercere ſagenæ officium, quia voluntarii ſoli in eccleſia eſſe deberent. conſide-

F ra captos eſſe non ſolos malos ſed etiam bonos:melius eſt autem quoſdam electos ſic ſaluare cũ
admixtione malorum quàm nullum capere : quum omnia quæ in mundo fiunt fiant propter
electos,quibus omnia cooperantur in bonum. Multitudo igitur electorum qui tanquam capti
ad eccleſiam congregati inueniuntur,laudabilem reddit ſagenam eccleſiaſticam capientem bo-
nos & malos.¶Intellexiſtis. Legendum eſt.Dicit illis IESVS. intellexiſtis hæc omnia?di-
cunt ei.etiam.Deeſt.domine.¶Ait illis.Ideo omnis ſcriba doctus in regno.pro,ad regnum, cæ
lorum,ſimilis eſt homini patriſfamilias.) Quarta ad diſcipulos parabola, definitiua eſt ſcientiæ
ac ſufficientiæ requiſitæ ad doctores eccleſiaſticos.Paterfamilias plene prudens deſcribitur qui
ſeruauit vetera non ſolum vſque ad noua , ſed etiam in tanta copia vt ſimul eum nouis habe-
at vetera . Scriba autem doctus ad hoc cælorum regnum ſimilis tali patriſfamilias definitur:
non ſolum ad ſignificandum quod debet plene thezauriſaſſe oportuna ad paſcendum Chriſti
familiam,ſed ad definiendum in ſpecie quod debet ſcire nouum & vetus teſtamentũ.ideo enim
G attulit parabolam explicantem in patriſfamilias thezauro recondita noua ſimul & vetera.
¶Qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.) Non dicit qui habet, aut qui poteſt proferre,
ſed qui profert: quia ſi non profert perinde ac ſi non eſſet doctor apud cælorum regnum: in
quo non habitibus ſed actibus meremur. ¶Et factum eſt quum conſummaſſet IESVS pa-
rabolas iſtas,tranſiit Inde.Et veniens in patriam ſuam.hoc eſt in Nazareth.docebat eos in ſyna-
gogis.pro,ſynagoga eorum:ita vt mirarentur.pro,ſtuperent,& dicerent. Vnde huic ſapientia
hæc & virtutes?nonne hic eſt fabri filius?nonne mater eius dicitur Maria:&fratres eius,Iacobus
& Ioſeph.pro,& Ioſes,Simon & Iudas?& ſorores eius nonne omnes apud nos ſunt? Vnde ergo
huic omnia iſta?) Admiratio conciuium teſtificatio eſt quod IESVS non vacauerit literis,
non ſtuduerit ſcientiis acquirendis. mirantur enim non ſolum de virtutibus miraculorum ſed
de ſapientia. ¶Faber genericum nomen eſt,nullam determinans artem in ſpecie.nam faber
ærarius,lignarius,ferrarius,& muri dicitur. vnde incertum reſtat qua fabri ſpecie faber fuerit
H Ioſeph.¶Fratres ſecundum ſcripturæ morem conſanguinei appellantur.
¶Et ſcandalizabantur in eo.) Vere donum dei eſt credere, nec datum omnibus.Conciues vi-
dent cum aliis in IESV ſapientiam & miracula, & teſtantur non humanitus acquiſita, con-
feruntque cum vilitate artis,fratrum ac ſororum.& vnde incitari deberent ad diuinam creden-
dum virtutem inde ſcandalizantur, offendiculum fit illis quod occaſio deberet eſſe ſalutis.
¶IESVS autem dixit eis. non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua & in domo ſua.)
Manſueta reſponſio non refert iniuriam iniuriæ:ſed communem conditionem prophetarum
cum patriis ſuis ad memoriam reuocat. vt vel ſic reſipiſcant. ¶Ratio quare non honoratur
propheta in ſua patria eſt,quia morale eſt animis ſubiectis paſsionibus minus libenter præferre
ſibiipſis pares vel inferiores:conciuilitas autem repræſentat conciues velut pares aut viliores.&
communiter homines (paucis virtute præditis exceptis) aguntur paſsionibus: & propterea re-
nuunt honore præferre ſibi profetam conciuem aut domeſticum.
¶Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum) Indignitas exprimitur
I conciuium ad ſuſcipienda miracula. Lege Euangelium:& inuenies fidem indigentium mira-
culorum ope concurrere ad miracula.Et propterea incredulitas, contraria diſpoſitio aſsigna-
tur ad ſuſceptionem miraculorum multorum. paucorum enim fides pauca meruit miracula
communiſque incredulitas indignos reddidit multitudine miraculorum.

CAPVT XIIII.

IN illo tempore.) Poſt multa à CHRISTO patrata miracula,poſt con-
curſus turbarum ad CHRISTI doctrinam. Tempus namque hoc au-
ditæ famæ fuit poſt decollationem Ioannis:vt Herodis verba clare teſtan-
K tur. Conſtat autem Ioannem decollatum fuiſſe prope feſtum paſchale quo
ſaciauit dominus quinque milia hominum ex quinq; panibus.inter quod &
baptiſma Chriſti à Ioanne pluſquàm biennium fluxit, vt adiuncto Ioannis
Euangelio patet,ſupputando numerum ſolẽnitatum paſcalium quarum Io-
annes meminit.quæ ſuper Ioannem clarius,aperientur.¶Audiuit Herodes Tetrarcha.)Ad dif-
ferentiam Herodis regis patris iſtius,cuius ſuperius meminerat deſcribendo tempus natiuitatis
Chriſti.Ille fuit rex ac pater Archelai & heródis iſtius:qui Tetrarcha & non rex dicitur & erat:
quia ſine regio titulo princeps erat partis regni patris ſui.Et iſte eſt qui poſtea illuſum IESVM
veſte ſplendida,remiſit ad Pilatum.¶Famam Ieſu & ait Pueris ſuis.) Nomen eſt non ætatis ſed
condirionis

conditionis hoc eſt ſeruis ſuis. ❡Hic eſt Ioannes Baptiſta:ipſe ſurrexit à mortuis.) Putauit He- A
rodes animam Ioannis Baptiſtæ introiſſe in Ieſum. Hunc enim ingreſſum appellat reſurgere
à mortuis.non corporis eiuſdem reſumptione,ſed ꝙ denuo ſpiritus Ioannis ad hãc vitam vene
rit in alio corpore. Et propterea dicit hic Ioannes:non ſecundum corpus ſed ſecundum ſpiritũ:
à principali parte,ſcilicet ſpiritu,denominans totum ſcilicet Ioannem. Et ideo virtutes operan-
tur in eo.) Ioannes baptiſta antequam decollaretur,nullum miraculum fecerat:vt dicitur Ioan
nis vndecimo:poſt decollationem autem exiſtimatus quod redierit ad vitam,creditur maioris
eſſe virtutis:tanquam attulerit ex alia vita & ex prioribus meritis virtutem faciendi miracula
quam prius non habuerit. ❡Herodes enim. Incidenter Euangeliſta inſerit mortem Ioannis.
❡Tenuit Ioannem,& alligauit eum:& poſuit in carcerem propter Herodiadem vxorem. De-
eſt. Philippi fratris ſui. Dicebat enim illi Ioannes, Non licet tibi habere eam. Vera cauſa ſed
non ſola.teſtatur enim Ioſephus quod propter multum populi concurſum ad Ioannem, Hero
des addixit Ioannem carceri. ❡Dubium eſt apud nos huius Herodiadis genus. tradente Ioſe- B
pho quod fuit filia Ariſtoboli fratris Archelai,Herodis & Philippi, teſtante autem Hierony-
mo ſecundum veterem hiſtoriam fuiſſe filiam regis Arete. Ioſephus certus eſt author, vetus hi-
ſtoria incerta. præter hoc quod repudiata ab Herode,filia fuit regis Aretæ. Rurſus Ioſephus di-
cit hanc Herodiadem vxorem fuiſſe non Philippi,ſed alterius Herodis fratris quoque Herodis
tetrarchæ ſed ex alia matre. Vnde binomius videtur fuiſſe ille alter Herodes:vel vocabatur con-
poſito nomine Herodes Philippus,vel Philippus Herodes. ❡Et volens illum occidere, timuit
populum:quia ſicut prophetam eum habebant.)Hinc apparet voluntas Herodis ad necem Io-
annis,abſque impulſu Herodiadis ſubſecuto. ❡Die autem natalis pro,quum autem agerentur
natalia Herodis,ſaltauit filia Herodiadis in medio.) Ad differentiam alterius vxoris aut concu-
binæ Herodis,explicatur quod erat filia ipſius Herodiadis.
❡Et placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus eſt ei dare quodcunque poſtulaſſet ab
eo. At illa præmonita à matre ſua,da mihi(inquit)huc in diſco caput Ioannis baptiſtæ.) Au- C
dita tanta talique Regis promiſsione,cucurrit puella ad matrem conſulendo quid peteret: & ſic
præmonita à matre ſua dixit regi da,&c. ❡Et contriſtatꝰ: eſt rex, Regem vocat quantum
ad poteſtatem, non quantum ad titulum. Optime pinxit contriſtatum non Herodem) qui af-
fectabat occidere Ioannem) ſed regem:quia exteriori ſigno officium contriſtati regis egit.
❡Propter iuſiurandum autem & propter eos qui pariter recumbebant,iuſſit dari.) Conſide
ra verba domini IESV de Herode(quod ſcilicet appellauit eum vulpem)& intelliges hæc om
nia fuiſſe ſimulationes. Monſtrat Herodes ſe inuitum coactum à religionis vinculo & à reue
rentia conuiuarum,tanquam etiam ipſis teſtibus fieret iniuria ſi non ſeruaret promiſſa:vt ſic po
pulus audiens quod inuitus occidiſſet Ioannem,minus ægreferat Ioannis necem, & fere excuſa
tum habeat Herodem. ❡Miſitque,& decollauit Ioannem in carcere. Et allatum eſt caput eius
in diſco:& datum eſt puellæ.& illa attulit matri ſuæ. Et accedentes diſcipuli eius , tulerunt cor-
pus eius & ſepelierunt illud.& venientes nunciauerunt IESV. Ecce Ioannis diſcipuli,iuncti ſi-
gnificantur IESV:dum veniunt ad IESVM nunciantes geſta circa Ioannem.
❡Quod quum audiſſet IESVS.)Non erat opus vt auditu diſceret mortem Ioannis, qui omnia D
nouerat:ſed hominem verum ſeipſum exercens,non mouetur antequam audiat geſta.
❡Seceſſit inde in nauicula pro,naui,in locum deſertum ſeorſum.) Secedendo docet non eſſe
imperfectionis cedere furori principum ſubtrahere ſeipſos materiam ſæuiendi. Et ſimul atteſta-
tur ꝙ non ſolum propter Herodiadem ſed propter concurſum populi occiderat Ioannem Hero
des.nam ſi communis cauſa IESV & Ioanni non fuiſſet,non ſeceſſiſſet Ieſus audita Ioannis mor
te. Cauſa autem Herodiadis propria erat Ioanni:ſed cauſa concurſus populi communis erat
Ieſu & Ioanni. Et tanto magis incitabat Herodem contra Ieſum, quanto multitudo miraculo-
rum maiorem procurabat concurſum. ❡Et quum audiſſent turbæ ſecutæ ſunt eum pedeſtres
de ciuitatibus. Et exiens de ſolitudine deſerti.vidit turbam multam;& miſertus eſt eis,& cura
uit languidos eorum. ❡Veſpere autem facto acceſſerunt ad eum diſcipuli eius,dicentes, deſertis
eſt locus,& hora iam præteriit:dimitte turbas,vt euntes in caſtella emant ſibi eſcas. Ieſus autem
dixit eis.non habent neceſſe ire:date illis vos manducare. Reſponderunt ei.non habemus hic
niſi quinque panes & duos piſces. Qui ait eis.afferte mihi illos huc.) Omittit Matthæus locum E
montanum & interrogationem Philippi &c.quæ Ioannes explicat.
❡Et quũ iuſſiſſet turbã.pro,turbas,diſcumbere ſuper fœnũ ,acceptis quinq; panibus & duobꝰ
piſcibus aſpiciẽs in cælũ.)Vt exterioribus actibus teſtaretur ſe omnia à deo habere & recogno
ſcere:& ſimul intuentium animos ad deum prouocaret. ❡Benedixit & fregit, & dedit diſcipu-

ff.ii. lis pane

F lis panes: diſcipuli autem dederunt turbis. Et manducauerunt omnes & ſaturati ſunt, & tulerũt
reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos.) Ne putas phantaſma fuiſſe, teſtes ſunt re
liquiæ. ℂManducantium autem fuit numerus quinque milia. Deeſt fere. Legendum eſt.) Fere
quinque milia virorum: exceptis mulieribus & paruulis. Et ſtatim compulit I E S V S diſcipu-
los aſcendere in nauiculam.) Inuiti enim à Ieſu recedebant. ℂEt præcedere eum trans fretum
donec dimitteret turbas. Et dimiſſa turba, aſcendit in montem ſolus orare. Veſpere autem facto
ſolus erat ibi. Nauicula autem. Deeſt. iam, in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim con-
trarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit. pro, abiit, ad eos ambulans ſuper mare. Et
videntes eum. Deeſt, diſcipuli ſuper mare ambulantem) Non ſolum viderunt Ieſum ſuper ma-
re ſed ambulantem ſuper mare, quamuis fluctuoſum. ℂTurbati ſunt, dicentes quia phantaſma
eſt. & præ timore clamauerunt.) Laborant remigando contra ventum diſcipuli & non timẽt:
ſed vbi phantaſma hominis ambulare ſuper mare prope ſe nocturno tempore vident, timuerũt:
G ita vt clamore vocis confuſo magnitudinem timoris exprimerent. ℂStatimq; Ieſus loquutus eſt
eis.) Vt quẽ viſu nõ cognoſcebant, auditu ſolitæ vocis diſcernerent. ℂDicens habere fiduciã, ego
ſum.) hoc eſt ego magiſter veſter quem ſolita hæc vox præ ſe fert ſum, & non ſum phantaſma
ℂNolite timere. Reſpondens autem Petrus dixit.) Vniuerſam non timendi ſed confitendi ra
tionem aſſignauerat I E S V S quia ego ſum. & propterea Petrus nihil dubitans de potentia Ie-
ſu, ſed adhuc non plene certus an ille loquẽs cum eis eſſet Ieſus, certificari quærit de hoc. Et ideo
reſpondendo verbis Ieſu, Petit certificari dicendo ℂDomine ſi tu es.) Niſi crederet illum eſſe
Ieſum non diceret domine: & niſi certificari quæreret an ille ſit Ieſus, non diceret ſi tu es. Cre-
dulitas itaque in Petro erat ſed non certitudo quod ille ambulans ſuper aquas eſſet Ieſus. Quæ-
rebat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tanta vt clare videre poſſet faciem, ma-
nus, veſtes, & reliquum corpus ſolito more quo quotidie cum eo conuerſabatur. ſic enim totali-
ter excluſa fuiſſet omnis ſuſpitio quod eſſe phantaſma. Verum quum iſta approximatio dupli-
H citer fieri potuiſſet (vel ipſo Ieſu veniente ad Petrum qui erat in naui, vel Petro eunte ad Ieſum
non auſus fuit Petrus petere, domine ſi tu es veni ad me. tum ob ſolitam reuerentiam, tum forte
quia viderat Ieſum nolentem venire ad ipſos, vt Marcus refert. Sed rogauit vt ipſe Petrus iret
ad Ieſum. ℂNec petendo hoc nouum miraculum tentat Petrus deum: quoniam licita
erat illa tunc in Petro incertitudo illius indiuidui (quum Sathanas quandoque transformet ſe in
angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurit quàm humiliter petere vt acu-
mulatione miraculi certitudinem efficeret quod ipſe eſſet. ℂIube me venire ad te ſuper aquas.
At ipſe ait. veni. Et deſcendens Petrus de nauicula, ambulabat ſuper aquam. pro, aquas. vt veniret
ad I E S V M.) In nullo dubitat Petrus de potentia Ieſu: dum confitetur quod ſi ipſe eſt, ſolo iuſſu
poteſt ipſum facere ambulare ſuper aquas.
ℂSed conſiderandus ſupereſt ſenſus huius petitionis. Non enim intendit petere ſola iuſsionis ver
ba, quia per hoc nihil peteret diſcretiuum inter phantaſma & Ieſum: iuſſionis nanque verba
proferre poterat etiam phantaſma. ſed intendit petere efficaciã veniendi ſuper aquas ſolo iuſſu
I Sed quo opere, quo effectu mediante efficacia iſta habenda & cognoſcenda erat à Petro, habi-
taq; & cognita fuit à Petro, ſcrutandum eſt. Petrus enim certificari quærẽs de perſona Ieſu, nec
petebat (vt dictum eſt) ſola verba iubentis veni: nec temere audito veni deſcendit de naui ad
aquas, ſed certificatus de eo quod ambulaturus eſſet ſuper aquas. Quærimꝰ ergo vltra verba iuſ-
ſionis veni, effectum eſt certificans Petrum ꝙ ambulaturus eſſet ſuper aquas. Oportuit autem
concurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte Ieſu iuſſionem diuinam, quia dixit & facta ſunt
omnia. Et hæc clare in euangelii textu habetur: tum Petro petente iube: tum Ieſu iubente veni.
Secundum ex parte animi Petri: ſcilicet ſecuritas veniendi. Et hæc etiam in Euangelio inue-
nitur: dum timens Petrus cepit mergi, & audiuit modicæ fidei quare dubitaſti? Hinc enim ap-
paret quod iubente I E S V Petro veni, effecta eſt in animo Petri tanta fides vt non dubitaret
K ſe tutum iturum ad I E S V M ſuper aquas. Tertium ex parte corporum: quod dupliciter po
tuiſſet fieri. vel ex parte maris ſolidando ipſum mare vt tanquam terra ſolida fieret: ſicut in ma-
ri rubro tranſeuntibus filiis Iſrael aquæ erant pro muro à dextris & à ſiniſtris. Sed mare nõ
fuiſſe redditum ſolidum in hac ambulatione Euangelium teſtatur: deſcribens mare fluctuo-
ſum ex vento qui ambulante Petro erat validus, & non ceſſaſſe quouſque Ieſus ingreſſus eſt na-
uiculam. Vel ſuſpendendo graue corpus Petri à grauidendo ſuper aquas. Et effectum hunc
fuiſſe, ex re geſta infertur. Ex eo enim quod conſtat Petrum ambulaſſe ſuper aquas, & aquas
nõ fuiſſe ſolidatas. reſtat ꝙ corpus Petri non grauidabat ſuper aquas. Si nãq; naturalis ſuæ graui
tatis actũ exercuiſſet, fuiſſet merſum. ℂEt bene intellige ꝙ non dicimus corpus Petri non fuiſſe
graue

graue:ſed dicimus illud graue non grauitaſſe tunc ex diuinæ iuſsione virtutis ſuſpendentis gra- A
ue à grauitatione:ſicut ſuſpendit ignẽ ab actione ſua ne læderet tres pueros in fornace. Vnde
Petrus audito iuſſu Ieſus,veni,non ſenſit corpus ſuum mutatum de graui in leue, ſed tanta eſt
in animo eius diffuſa fides aque ſecuritas vt tutiſsimum ſe ſciret ambulaturum ſuper aquas.
Ita ꝙ ſolum ſecuritatis donum in animo Petri,medium ad excludendam temeritatem à Pe-
tro vt auderet egredi nauem ad ambulandum ſuper aquas:quia in euangelio hæc ſecuritas hęc
fides ſola diſcribitur conſeruans ambulationem Petri ſuper aquas. Tandiu ſiquidem ſcribitur
ambulaſſe ſuper aquas quouſque non perdidit ſecuritatem timendo,& fidem dubitando. ſtatim
enim vt dubitauit & timuit,cepit mergi. ¶Videns vero ventum validum.Commouentem
vndam procelloſam. ¶Timuit.) O Petre ſecurus ambulas in præſenti ſuper aquas fluctuan-
tes,& futuram times à vento validiore procellam? Diuina diſpenſati one temperaui IESVS
miraculum:vt experiretur Petrus ſine diuinæ gratiæ aſſiſtentia proprium defectum in vten-
do diuinis donis.Non enim ſubtraxit Ieſus tunc à Petro donum fidei infuſæ, quia ſine pœ- B
nitentia ſunt dona dei; vt dicitur ad Romanos nono capite.ſed ſubtraxit grauitam aſſiſten-
tiam à Petri animo quo ad hoc quod reliquit Petrum ſubipſi quantum ad actum vtendi fide
conceſſa:& Petrus conſiderans imminentem ex valido vento procellam. actualiter dubitare
cepit & timere ſubmerſionem.¶Et quum cœpiſſent mergi.)Sicut prius Petrus confiſus eſt in Ie
ſu & poſtea ambulauit ſuper aquas,ita prius perdidit in animo ſecuritatis actum timendo, &
poſtea cœpit mergi vt intelligamus ſecundum animæ merita aſſiſtere diuinam opem corpori.
¶Clamauit dicens.Domine ſaluum me fac,& continuo Ieſus extendens manum, apprehendit
eum:& ait illi,modicæ fidei,quare dubitaſti.& quum aſcendiſſet.)pro aſcendiſſet Scilicet Ieſus&
Petrus.Certificat Ieſus non ſolum Petrum ſed omnes quod non phantaſma ſed ipſe eorum ma-
giſter eſt.¶In nauiculam,ceſſauit ventus.Qui autem in nauicula erant,venerũt, & adorauerũt
eum,dicentes.vere filius dei es.)¶Profitentur quod non ſecundum,opinionem, ſed ſecundum
veritatem eſt Meſsias.Circunloquuntur enim meſsiam noncupatione filii dei.ſicut & Nathana C
el in principio quo venit ad Ieſum,dixit tu es filius dei ioan.primo neſciens tunc trinitatis my
ſterium quod Ieſus poſtea maniſeſtauit.
¶Et quum transfretaſſent venerunt Geneſar.pro,Geneſareth. Alii ſunt Geraſeni,qui etiam Ger-
geſeni:de quibus ſuperius capite.viii.alii Geneſareni.de quibus hic.
¶Et quum cognouiſſent eum viri loci illius,miſerunt in vniuerſam regionem illam:& obtule
runt ei omnes male habentes.Conſentaneum rationi eſt quod multi eorũ interfuerint alibi præ
dicationi Chriſti,vltra notitiam ex fama.& propterea dicitur quod cognouerunt eum eſſe illũ
Ieſum,prædicantem regnum dei & miracula facientem.¶Et rogabant eum,vt vel fimbriam ve
ſtimenti eius tangerent. Non intelligo legalem fimbriam in quatuor angulis palii præceptam
à lege Nume.xv.Ne in fimbria legali fiduciam petenſium miraculoſam opem interpretemur;
ſed extremitatem quãcunque veſtimentorum Chriſti, confidebant enim non in legali fimbria
communi omnibus Iudæis,ſed in ipſo Ieſu Chriſto:& indignos ſe iudicantes tactu manus Ieſus.
rogabant vt ad infimam partem veſtis eius tangendam admittantur.
¶Et hunc ſenſum euangeliſta præ ſe fert,apponendo vel:dum dicit vel fimbriam. Deſcribit D
enim petentes quod ſaltem extremitatem veſtis tangerent:& non quod illam particulam veſtis
in qua erat fimbria legalis tangerent. Si enim hoc petiſſent,non dixiſſent vel fimbriam tang̃
minimam rem deſcribens.¶Et quicunque.pro,quotcunque,tetigerunt, ſaluifacti ſunt. poterat
ſine tactu veſtis ſanare:ſed vt ſecundum fidem rogantium petentium tactam veſtis & ipſe ſana-
ret & illi cognoſcerent ſe ſanari omnes & ſoli tangentes curati ſunt.

CAPVT XV

E
TVnc acceſſerunt ad eum.pro,accedunt ad Ieſum,ab Hieroſolymis.Deeſt qui. Legendũ
eſt.Qui ab Hieroſolymis.eminentiores aliis.Scribæ & phariſæi,dicentes. Quare diſci-
puli tui tranſgrediuntur,traditionem ſeniorum?Non inquirendo ſed arguendo non ſo
lum diſcipulos,ſed retorquendo in Ieſum tranſgreſsionem inuehuntur.Non enim lauãt
manus ſuas,quum panem manducant.Vt Marcus ſupplet non eſt quæſtio de lotione manuum
ex decentia hominibus ſolita,qua ſolent homines ante prandium & cœnam manus lauare:ſed
de lotione manuum ex ſtatuto ſeniorum, quæ erat crebra; puta quod ter aut quater eodem

F prandio lauabant manus . Quam etiam Mathæus tacite inſinuauit.dum arguentes non alle-
gant turpitudinem immunditiæ.ſed qua tranſgrediuntur traditiones ſeniorum. Ipſe autem re-
ſpondens ait illis.quare & vos.)clauum clauo retundit.Si Scribæ interrogaſſent cauſam reſpon-
diſſet ad cauſam:ſed vbi non quærunt ſcire quare, ſed criminantur,ſed inuehuntur in magi-
ſtrum innocentem,prætermiſſa cauſa quare diſcipuli non ſeruant illam traditionem,reſpondet
directe ad criminationem , monſtrando illis magnum ipſorum crimen in tanto ſtudio circa
traditiones ſeniorum.Monſtrat autem hoc,arguendo illos eodem modo ſed non eodem animo
quo illi ipſum arguerunt.ℭTranſgredimini mandatum dei propter traditionem veſtram?)Ma
gnitudo ſtudii veſtri circa traditiones veſtras,tanta ſcilicet quod redundat in tranſgreſsionem
præceptorum dei,quare eſt,qua ratione excuſari poteſt?ac ſi aperte diceret,non ex zelo iuſtitiæ
inſurgitis ad arguendum,ſed ex amore propriæ autoritatis : quum mandata veſtra præpona-
tis mandatis dei.ſi vos amor iuſtitiæ plenioris moueret,ſtuderetis primum circa obſeruationē
G diuinorum & poſtea humanorum præceptorum:ſed vbi excādeſcitis circa friuola humana poſt
habenta diuina mandata,apparet quod propriȩ amor authoritatis vos mouet.Nam deus dixit.)
pro,præcepit.ℭHonora patrem & matrem.Exo.xx.& qui maledixerit patri vel matri, morte
moriatur.Deut.xx.ℭVos autem dicitis.Cuicūque dixerit patri vel matri,Munus quodcunq; eſt
ex me,tibi proderit(Senſus eſt.quicquid ego offero deo quamuis tibi patri egenti non tribuam)
proderit tibi.Ad euidentiam huius particulæ aduerte ꝙ aliud eſt loqui de religione & pietate,&
aliud eſt loqui de vſu materiæ illius quæ non poteſt ſimul eſſe materia religionis & pietatis in ca
ſu neceſſariæ pietatis.nam ſi religio pietati comparetur,conſtat religionē eſſe anteponendā pie
tati : quanto honor diuinus præferendus eſt cuicunque debito humano.& in hoc fundamento
non errabant phariſæi.immo hoc frequenter Ieſus docuit dum patrem & matrem relinquendo
propter deum prædicauit. Si vero ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur,
inuenitur oppoſitum:ſcilicet quod materia neceſſaria pietati,non ſolum pietati potius quam re
H ligioni applicari debet,ſed etiam ſi voto dedicata ſit deo, debet in materiam pietatis transfer
ri.& hoc conſurgit ex parte materiæ, quæ in tali caſu eſt effecta materia debita pietati . De-
claro exemplariter ſingula. ℭFilius tenetur ſubuenire patri indigenti : ac per hoc bona fi-
lii conſtituuntur debita neceſſariæ pietati.& propterea ſi filius eſt impotens ad vtrunque ſimul:
ſcilicet ad munus deo offerendum & ad ſubueniendum patri, omittenda eſt oblatio, & ſub-
ueniendum eſt patri : quia non eſt facienda oblatio deo de debitis. de neceſſariis ad pietatem
Et ſimiliter ſi filius vouiſſet illa bona deo,debet ſuperueniente neceſsitate paterna, ſubuenire pa
tri & omittere executionem voti quia materia illa ex eo quod deuenit ad ſtatum quo eſt neceſſa
ria patri, mutata eſt & effecta eſt debita paterne pietati:ac per hoc ſicut modo non poſſet voto
obligari ita ex hoc definit eſſe materia voti.Sicut abſtinentia à concubitu habentis votum caſti-
tatis & poſtea effecti coniungis deſinit eſſe materia voti ex hoc quod mutata eſt : & concubitus
effectus eſt materia iuſtitiæ qua tenetur reddere debitum coniungi.phariſæi itaque errabant,ne
ſcientes aut nolentes diſcernere id quod religionis eſt eo quod ex parte materiæ relatæ ad huma
nas neceſsitates conſurgit.& propterea docebant vt filii dicerent parentibus munus quodcunq;
I ego obtulero deo omiſſo te proderit tibi:quia datur deo patri communi quia deus acceptat mu
nus etiam pro te.Si non quieſcit mens tua lector,recole ꝙ ex hac eadem radice domin⁹ Ieſus di
xit panes propoſitionis,non voto promiſſos,ſed iā oblatos deo,& facto oblationis ſanctificatos
licite tranſiſſe in vſus dauidis & ſuorū. quia panes illi relati ad neceſsitatem dauidis & ſuorum
effecti ſunt habiles ad laicorum vſum.Horū autem & ſimiliū ratio eſt vna ſcilicet quod diuinæ
ordo gratiæ ſuperadiunct⁹ eſt à deo non ad deſtruendum ſed perficiendum naturæ ordinem:ac
per hoc neceſsitas ſeruandi ſanctificationem appoſitam rebus,locis ac temporibus, non tollit
neceſſarium naturæ vinculum,quo res & loca & tempora neceſſaria ſunt vitæ humanæ. hinc
enim fit vt eueniente articulo neceſsitatis abſque prophanationis crimine vtamur diuinis re-
K bus,locis & temporibus(Et non honorificabit patrem ſuum aut matrem ſuam,& irritum feciſtis
mandatum dei propter traditionem veſtram)Hinc clare apparet quod in præcepto de parentum
honore,non ſola reuerentia ſed officia ac ſubſidia precipiuntur.Quod quantum ad ſubuentionē
intellige temporis indigentiæ:quoniam naturaliter pater filiis theſaurizat, & non econuer-
ſo.ℭHypocritæ(Hinc apparet quod non ex ignorantia errabant:ſed quod ſub ſpecie religionis
docebant quȩ in ſacerdotum redundabant vtilitatem,quamuis impia eſſent ſecundum rem
ℭBene prophetauit de vobis.Eſaias dicēs.capite viceſimo nono)Populus hic labiis me honorat
pro,appropiquat mihi popul⁹ ore ſuo & labiis me honorat.dicēdo illa que religioſis ſpeciē habēt.
ℭCor autē

¶Cor autem eorum longe eſt à me,pro abeſt à me.Sine cauſa.pro,fruſtra,autem.)Quantum ad A
aſſecutionem verifinis reſpondentis diuino cultui.¶Colunt me docentes doctrinas & manda
ta hominum.) Superfluit &.Quia Lutherani ex hoc textu exautorant eccleſiam, & ſuper hũc
textum fundant nullitatem mandatorum eccleſiæ:vtpote reprobatorum ab vtroque teſtamen-
to:veteri ſcilicet apud Eſaiam,& nouo hic à domino Ieſu,ideo diligentius textum hunc diſcute-
re oportet vt illius veritas non commentum eluceſcat. Neuter textus damnat mandata homi
num:ſed vterque reprobat cultum ſeu timorem dei ſuſtentari mandatis doctriniſque hominum
Et textus quidem Eſaiæ,clare hoc ſonat dicendo in perſona dei.timuerunt me mandato homi-
num & doctrinis.Vbi clare vides deum damnare ꝙ Iudæi timuerunt ipſum, non in mandatis
dei:ſed in mandatis hominum,non in doctrina dei:ſed in doctrinis hominum.Si enim timuiſ-
ſent ipſum ſeruando mandata dei & hominum,doctrinam dei& hominum,non reprehenderẽ-
tur quum ſeruare non ſolum dei ſed etiam hominum mandata ſit amplioris iuſtitiæ.ſed ex hoc
ipſo quod damnat timorem ſui in mandatis doctrinaque hominum, monſtrat ꝙ illi timorem B
dei coſtituerunt in mandatis hominum,& ſimiliter in doctrina hominum.Quod intellige non
quod explicite contemnerent doctrinam & mandata dei:ſed quia tanto ſtudio circa obſeruatio
nem mandatorum humanorum ſoliciti erant tanꝗ timor dei conſiſteret in obſeruatione huma
norum præceptorum.redundabat ſiquidem ſtudium hoc in poſtergationem diuinorum man-
datorum. ¶Textus quoque euangelicus eadem continet ſententiam,dicendo colunt me docen
tes mandata hominum.Non dicit,ſine cauſa colunt me& docent mandata hominum,diuiden-
do orationes:ſed vnam continuam conſtruit orationem,adiungendo participium docentes mã
data.Significat enim per hoc ꝙ cultum dei conſtituerunt in doctrina mandatorũ humanorum
&c.Et eſt illa met ſententia quæ in textu Eſaiæ habetur.¶Vide quæſo prudens lector quãta dif-
ferentia eſt inter damnare mandata hominum & dãnare ſubſtentationem timoris ſeu cultus dei
in mandatis hominum:& percipe quantus error eſt ex textibus iſtis damnare mandata hominũ
Non ſunt à domino damnata mandata hominum,quæ malum non mandant:ſed damnatum eſt C
quod ipſa in loco illo qui mandatis dei eſt proprius habeantur.quod circa ipſa tantum ſtudium
ſit acſi in ipſis timor cultuſque ſuſtentaretur,ꝙ ſtudium debitum ſeruandis mandatis dei adhi-
beatur humanis:quod ſecundum veritatem facti eſt humana mandata diuinis præferre.hoc eſt
enim colere deum docendo mandata hominum. Venerare igitur Lutherane eccleſiæ mandata,
non vt diuina:ſed ſecũdo loco,ſcilicet poſt diuina,quoniam ſic oportet nos implere omnem iu
ſtitiam. ¶Et conuocatis ad ſe turbis.pro,conuocata ad ſe turba,dixit eis. Audite & intelligi-
te.non quod intrat in os coinquinat hominem:ſed quod procedit ex ore,hoc coinquinat ho-
minem.) Senſus dictorum ex ratione dicendi hauriendus eſt. Ratio dicendi in propoſito eſt
crebra manuum ablutio pro cibo præcepta à ſenioribus,præ ſe fert autem tanta circa huiuſmo-
di mundiciam ſolicitudo,quo niſi ſic munde ſumatur cibus inquinat hominem:alioquin vana
eſſet tanta ſolicitudo mundiciæ ad ſumptionem cibi. Contra hoc directe tendunt verba Ieſu.
dicendo quod cibus intrans per os,non eſt inquinatiuus moraliter hominis Non dicit appe-
titus eius quod intrat per os,ſed quod intrat per os:quia appetitus culpabilis poteſt eſſe. Et bre-
uiter nihil morale adiunctum cibo explicat,ſed nudum cibum nudumque naturæ officium,di- D
cendo in genere non quod intrat per os. Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis a le-
ge.Moyſi.nam & de illis quoqꝫ verum eſt quod ſecundum ſubſtantiam qua intrant per os,non
coinquinant morali macula hominem:ſed ratione inobedientiæ adiunctæ.inquinabant homi-
nem¶Tunc accedentes diſcipuli eius,dixerunt ei,ſcis quia Phariſæi audito verbo hoc ſcandali-
zati ſunt?) Tanquam impingentes in offẽdiculum pedis fuerunt audito hoc tuo verbo.cõmo
ti enim & turbati ſunt in verbo tuo ſicut impingentes in lapillum ſuppedaneum cauſantem ca-
ſum:ita quod verbum tuum habuerunt pro offendiculo.
¶At ille reſpondens ait Omnis plantatio quam non plãtauit pater meus cęleſtis,eradicabitur:)
Diſcipuli curam habebant ne Phariſæi qui ceſpitauerant ruerent: IESV autem ſciẽs illos
non ex ignorantia ſed ex probo ſenſu ſcandalizari,reſpondet directe illorum nequitiæ, quod nõ E
ſolum ſcandalizari,ſed etiam eradicari merentur,quia non ſunt plantę cæleſtis patris. plantatio
non plantata à patre cæleſti eſt quæ ſpiritualis munditiæ(que cæleſtibus iungit) fructum non
profert,ſed carnalis,ſed apparentis exterius quales erant Phariſæi iſti. Vnde eradicãda de
ſcribitur:vtpote nullatenus remanſura,quæ in ſola apparentia conſiſtebat. Nec alieni a cæ-
leſti plantatione cenſendi ſunt illi de quibus dicitur,ego plantaui. Apollo rigauit:quoniã
eoſdem paulus externi miniſterii officio & cæleſtis pater poteſtate ad intima penetrante
Plantat.¶Sinite illos .)Non ſit vobis curæ ſcandalum illorum:quod ipſi acceperunt,nõ ego

reſpondens ait.non eſt bonum ſumere panem filiorum,& mittere canibus. At illa dixit. etiam A
domine. Nam & catelli edunt de micis quę cadunt de menſa dominorum ſuorum. Tunc re-
ſpondens IESVS ait illi. ô mulier magna eſt fides tua.) Putaſſes debuiſſe dici . magna eſt
conſtantia tua, perſeuerans non ſolum pluries habita indigna reſponſione, póſtq; repulſos in-
terceſſores apoſtolos,ſed etiam noncupata canis. Sed Ieſus qui intuetur cor, fidem commendat
magnam: quia fides in ipſum Ieſum, ſua magnitudine ſuperauit negatas reſponſiones, repulſas
& ignominias. ❡Fiat tibi ſicut vis.& ſanata eſt filia eius ex illa hora. ❡Et quum tranſiſſet inde
Ieſus, venit ſecus mare Galilææ: & aſcendens in montem ſedebat ibi . Et afferunt ad eum tur-
bæ multę:habentes ſecum mutos,cæcos,claudos debiles.pro,mutilos,& alios multos:& proiece-
runt eos ad pedes eius.Et curauit eos:ita vt turbæ mirarentur: videntes mutos loquentes.Deeſt.
mutilos incolumes,claudos ambulantes,cæcos videntes & magnificabant. pro, glorificabant,
deum Iſrael. ❡Ieſus autem conuocatis diſcipulis ſuis,dixit. Miſereor turbę.)Miſericordia pro-
prie eſt paſsio animi : & eſt triſtitiæ ſpecies: condolentia,ſcilicet alienæ miſeriæ velut propriæ.
Sicut autem in Ieſu fuit timor et triſtitia,ita fuit miſericordia.ad verificandum verum animum B
humanum in ipſo. ❡Quia iam triduo perſeuerant mecũ:)Multa deuotio illius turbæ erga præ-
dicationem & miracula Chriſti monſtratur in triduana mora in deſerto cum Ieſu. ❡Et non
habent quod manducent:& dimittere eos ieiunos nolo,ne deficiant in via.Et dicunt ei diſcipu-
li.vnde ergo nobis in deſerto panes tantos.pro,tot vt ſaturemus turbam tantam? Et ait illis Ie-
ſus.quod panes habetis? At illi dixerunt ſeptem & paucos piſciculos.Et præcepit turbæ.pro, tur-
bis,vt diſcumberent ſuper terram.& accipiens ſeptem panes & piſces:& gratias agens,fregit.&
dedit diſcipulis ſuis:& diſcipuli dederunt populo.pro, turbæ & comederunt omnes, & ſaturati
ſunt.Et quod ſuperfuit de fragmentis,tulerunt ſeptem ſportas plenas.Erant autem qui mandu-
cauerunt quatuor milia hominum.pro,virorum.extra.pro,præter,paruulos & mulieres. ❡Et
dimiſſa turba.pro,dimiſsis turbis.) Semper Ieſus refecta miraculoſe turba,licentiat illam.nam
& ſimiliter fecit ſatiatis quinq; milibus capite præcedente. exemplum præbens fugiendi publi-
cas laudes ex communi beneficio ſequentes,& ſimul ſubtrahens Herodi ac inuidis,occaſionem C
ſuſpicandi in ipſo quancunq; ambitionem.❡Aſcendit in nauiculã:& venit in fines Magedan.
pro,Magdala.) Nomen eſt regionis.

CAPVT. XVI.

ET ACCESSERVNT ad eum Phariſæi & Sadducæi tentantes.)
Sadducæi eſt nomen ſectæ aliæ à ſecta Phariſæorum. Qui licet inter ſe di-
uiſi ſint & contrarii, vniuntur tamen contra Ieſum. ❡Et rogauerunt eum
vt ſignum de cælo oſtenderet eis.) Quantum ex Ioannis euangelio colli-
gitur, iſti non petunt ſignum de cælo abſolute, ſed in teſtimonium quod
ipſe Ieſus eſt Meſsias: volentes ſic explorare an ſit Meſsias, vel potius quid
reſpondeat, quid faciat poſt hoc quæſitum . ❡At ille reſpondens ait illis.
Facto veſpere dicitis.ſerenum erit: rubicundum eſt enim cælum. & mane, hodie tempeſtas:
rutilat.pro ruber,enim triſte eſt cælum.) Intellige ſigna hęc tam veſpertini quàm matutini ru-
boris iuxta regulam naturalium ſignorum: quæ non ſemper ſed ſæpe verificantur. ❡Faciem D
ergo.) Deeſt Hypocrytę. Legendum eſt. ❡Hypocritæ faciem quidem cęli diiudicare noſtis:
ſigna autem temporum non poteſtis ſcire.)Huc tendit antedictus ſermo,redargutionem eorum
infert:dicendo quod ex præcedentibus ſignis didiciſtis iudicare futuram pluuiam vel ſerenita-
tem,& ſigna præſentia temporum Meſsiæ non ſolum neſcitis ſed non poteſtis ſcire ob veſtram
maliciam. Et dixit hoc quod ſigna temporum Meſsiæ certiora & clariora erant quam ſigna
pluuiæ & ſerenitatis,ad ſignificandum eorum inexcuſabilitatem. ❡Generatio mala & adultera
ſignum quęrit:& ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetę.) Hæc ſuperius expoſita
ſunt in cap.xii. Duo tamen nota. Alterum quòd non dedignatur dominus eadem diuerſis tem-
poribus pluries docere.ecce hic repetit ſignum Ionæ. Alterum quòd dando iſtis ſignum Ionæ
quod eſt dare ſignum ſuæ mortis, ſepulturæ & reſurrectionis, monſtrat quòd ſignum de cælo
quęrebant in teſtimonium Meſsię. ad hoc enim directe tendit ſignum Ionę.mors nanq; ac re- E
ſurrectio Ieſu,teſtimonium locupletiſsimum fuit,& eſt quod ipſe eſt Meſsias. ❡Et relictis illis
abiit.❡Et cum veniſſent diſcipuli eius trans fretum. pro,in vlteriorem ripam ,obliti ſunt panes
accipere.Qui dixit illis.Intuemini.pro,videte,& cauete.pro, & attendite,à fermento Phariſæ-
orum & Sadducęorum.) Fermentum metaphorice modo ad malum modo ad bonum tranſ-
fertur. Superius regnum cælorum fermento abſcondito aſsimilatur,propter ſpiritualem pene-
trationem ad bene reddendum totam farinam: hic peſtifera doctrina Phariſæorum & Saddu-

F cæorum aſsimilatur fermento,propter hoc quod occulta eleuat ad ſimilitudinem fermenti ab-
ſconditi ſub farina conſperſa eleuantis totam maſſam.erat enim doctrina inflatiua cordis: vt ip-
ſorum vana gloria atteſtatur. ¶At illi cogitabant inter ſe,dicentes quia panes non accepimus.
Sciens autem IESVS, dixit. quid cogitatis inter vos modicæ fidei , quia panes non habetis.
pro,non accepiſtis?Nondum intelliguis,neq; recordamini,quinq; panum in quinq; milia ho-
minum,& quot cophinos ſumpſiſtis?neq; ſeptem panum in quatuor milia hominum, & quot
ſportas ſumpſiſtis? Quare.pro,quomodo,non intelligitis quia non de pane dixi vobis cauete.
pro,attendire,à fermento Phariſæorum & Sadducæorum. Tunc intellexerunt quia non dixe-
rit cauendum à fermento panum. pro, panis: ſed à doctrina Phariſæorum & Sadducæorum.
Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ Philippi.) Ad differentiam Cæſareæ Herodis patris. Et
hic quidem in honorem Augusti quæ olim dicebatur turris ſtratonis Cæſaream, ille in hono-
rem Tiberii vrbem Paneam nuncupauit Cęſaream quæ cognominatur Philippi. ¶Et inter-
rogabat diſcipulos ſuos,dicens.Quem dicunt.)Deeſt me. Legendum eſt. ¶Quem me dicunt
G homines eſſe,filium hominis?) Exemplum dedit Ieſus pręlatis vt non negligant ſcire quid de
ipſis dicitur. ¶At illi dixerunt. Alii Ioannem baptiſtam.) Herodiani hoc putabant, putantes
ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum. ¶Alii autem Heliam.) Venturum enim expecta-
bant Heliam,iuxta verbum Malachiæ prophetæ.¶Alii vero Hieremiam,aut vnum ex prophe-
tis.) Regreſſum animarum in corpora omnes iſti pręſupponebant: excepta opinione Heliæ.
¶Dicit illis Ieſus. vos autem quem me eſſe dicitis?) Quantum profecerint ſequendo ipſum,
audiendo doctrinam,videndo miracula,experiendo vitā & mores ipſius,examinat.¶Reſpon-
dens autem Simòn Petrus dixit.)Ieſus omnes interrogauit,non tamen omnes reſpondent: nec
Petrus conſultat cum aliis reſponſionem, ſed vt poſtea dominus teſtatur, tactus interna reuela-
tione ſtatim reſpondet. ¶Tu es Chriſtus.) Profitetur ipſum eſſe meſsiam verum hominem,
regem vnctum à deo.¶Filius dei viui.pro,viuentis.)Non ſat fuit profiteri ipſum eſſe Meſsiam:
H ſed explicite ipſum eſſe deum,profitendo filium naturalem dei.Ideo nanq; non dixit filium dei
omnipotentis aut benedicti:ne filiatio adoptiua ex omnipotentia aut benedictione dei facta ſi-
gnificaretur:ſed dixit filium dei viui:ad explicandum quod eſt naturalis filius dei: vtpote ex deo
quatenus viuente procedens. naturaliſsimum ſiquidem eſt opus viuis omnibus inquantū viua
ſunt,generare alia qualia ipſa ſunt:vt philoſophi tradunt. Non dixit Petrus,tu es Chriſtus,tu es
filius dei,quemadmodum dixit Nathanael neſciens,myſterium trinitatis, accumulando excel-
lentias Meſsiæ:ſed naturalem generationem filii continua oratione,explicata ratione gignendi
in nomine viui profitetur.¶Reſpondens autem Ieſus dixit ei.Beatus es.)Vere beatus cum vni-
uerſa naturæ facultate calcata ad notitiam diuinæ generationis eleuatus eſt. ¶Simon Bar iona.)
Non eſt vna dictio Bar iona, ſed duæ ſunt dictiones.ſ. Bar & Iona.Bar enim idem eſt quod fi-
lius:& Iona nomen eſt patris naturalis ipſius Petri. Nuncupauit eum nomine proprio Simon,
& cognominauit filium Ionæ. tum vt intelligeremus quod non ad apoſtolum, non ad omnes
diſcipulos,ſed ipſum ſingularem hominem vocatum Simonem genitum à Iona,ſermonem diri
I git præſentem.hęc enim circunſtantię diſcretiuę ſunt ipſius ab aliis ideo ſunt nominatæ. Tum
vt intelligeremus profeſsionem Petri.ſ.filius dei viui,eſſe de filiatione non adoptiua, nō excel-
lentiæ ſed naturali intelligendā. Ac ſi aperte diceret.ita ego ſum filius dei ſicut tu es filius Ionæ.
ad hoc enim introducit Simonem Bar Iona, vt ſenſum reuelatę diuinę filiationis etiam ipſe
Petrus in exemplo propriæ filiationis clarius intelligat. ¶Quia caro & ſanguis non reuelauit.)
Si Ioannes aut alius conſanguineus Ieſu dixiſſet aut docuiſſet hanc profeſsionem, attributa fuiſ-
ſet carni & ſangui ni:ſed vbi Petrus nulla neceſsitudine carnis & ſanguinis coniunctus Ieſu, nul-
la cum conſanguineis Ieſu collatione habita prorupit in profeſsionem hanc, meritò audit quòd
non à carne & ſanguine hanc habet. ¶Tibi.)Non dicit vobis.ſoli enim Petro ſignificatur re-
uelatio hæc facta. ¶Sed pater meus qui in cœlis eſt.)Non dicit ſed ego docui te.non.enim ad-
huc myſterium trinitatis eos docuerat: ſed interna reuelatione Petrum didiciſſe hoc ſignificat.
K deſcribendo reuelationem patris.pater enim ſpiritus eſt: & apte ſpirituali operatione in mente
hominis operari deſcribitur.¶Et ego.)Pręuentus tu à patre meo reuelatione dixiſti mihi,tu es.
&c.& ego proſequendo cepta à patre.& ego viciſsitudinem tibi reddendo. ¶Dico tibi.)Non
vobis. ¶Quia tu.)Non vos. ¶Es.)Non ſolum vocaris. Petrus.)ſaxum. ¶Et ſuper hanc
Petram.)Ecce ad quid es Petrus,ad quid es ſaxum:ad officium.ſ.fundamenti. Pronomen ſiqui-
dem hanc demonſtrat ſaxum de quo eſt ſermo: de nullo autem ſaxo præmiſſus eſt aut ſequitur
ſermo niſi de Petro: ipſe igitur Petrus ſecundum planum contextum literæ demonſtratur per
pronomen hanc. Ac ſi apertius diceret.tu es ſaxum & ſuper hoc ſaxum. ¶AEdificabo eccle-
ſiam meam.)

ſiam meam. Te qui iam es ſaxum, efficiam fundamentum in ædificando eccleſiam meam ſuper
te. Principatum eccleſiæ ſuæ Petro promittit, quale fundamentum obtinet in ædificio. fun- A
damentum eccleſiæ Petrum facturum ſe Ieſus promiſit: quia ſuſtentandam prædeſtinauit eccle-
ſiam ſuper firmitatem ſedis Petri. Vide huius lectionis myſteria per nos latius diſcuſſa in opu-
ſculo de inſtitutione pontificatus à Ieſu Chriſto: ne eadem repetam. ¶Et portæ inferi non prę-
ualebunt.) Vt intelligamus ædificium eccleſię nullis contrariis concutiendum, ac per hoc nō hu-
mana ſed diuina virtute conſiſtere, declarat vanum conatum omnium contrariorum ad de-
ſtructionem illius. Non dicit & hæreſes, & tyranni, & perditi moribus, ſed portæ inferi: vt ſi-
gnificet non ſolum humanas vires ſecundum ſeipſas ſed etiam quatenus ſunt portæ inferi. hoc
eſt quatenus diaboli vtuntur humanis ſtudiis ac viribus velut portis inferni: per quas .ſ. adi-
tus ſit ad inferos, per quas pateat infernus omnibus. ita ꝙ per hoc excluduntur vires non ſolum
humanæ ſed diabolicæ. omnes ſiquidem ſuccumbent eccleſiæ: quantumcunque enim conentur
euellere eccleſiam nunquam prępualebunt. ¶Aduerſus eam.) Non dicit aduerſus delitias, diuiti-
as, temporaleſq; potentatus eius, ſed aduerſus eam; quæ cōſtat ex congregatione fidelium in vna B
fide, ſpe & charitate. Immo quanto contra eccleſiæ temporalia magis prępualuerunt, tanto magis
eccleſia aucta eſt numero vel merito: vt patet in actibus apoſtolorum, geſtis martyrum, & com-
paratione eccleſię diuitis ad olim pauperem. Diſcurre per ſingulos ſtatus eccleſię. ¶Et tibi.)
Non vobis. ¶Dabo.) Modo promittit: poſtquam reſurrexit dedit Ioan. vlt. paſce oues meas.
¶Claues.) Multis metaphoris deſcribit Ieſus principatum petri. prius enim deſcripſit ex simili-
tudine petrę fundamentalis in ædificio: modo deſcribit à ſimilitudine clauium. Conſuetudo
teſtatur ꝙ principibus primum venientibus ad regnum ſeu acquirentibus regnum, offerun-
tur claues, inſignum ſupremi dominii ſuper illo regno, ciuitate ſeu arce. Huius moris inſtar
claues Petro daturum ſe promittit: ſignificando quòd ſupremam poteſtatem in eccleſia ſua illi
daturus eſt. pluraliter autem dicit claues: quia ſuprema poteſtas conſtat ex duabus rebus. Altera
eſt authoritas diſcernendi, iudicandi, ac diffiniendi ea quæ ſunt regni cælorum, ſiue pro, ſiue
contra. Et hæc eſt clauis appellata clauis ſcientiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequendi C
diffinita. & hęc appellatur clauis ſcientię. ¶Regni cœlorum.) Non dicit regni terrarum. ſicut e-
nim ipſe Ieſus abſtinuit & abſtinet à ſenſibili regimine regni terrarum, quia adhuc non accepit
poſſeſsionem, quamuis acceperit poteſtatem regni terrarum: ſed ſedet à dextris dei donec veniat
tempus iudicii vniuerſalis quo accipiet poſſeſsionem regni terrarum: ita nec Petro promiſit cla-
ues regni terrarum, ſed regni cælorum. Tota petri poteſtas refertur ad regnum celorum, ad
gubernandum mundum in ordine ad regnum cœlorum, in ordine ad ſalutem animarum, in
ordine ad ea quibus regnum cœlorum in hominibus ſeruitur ac augetur. quæ conſtat eſſe bona
ſpiritualia. Quo fit vt temporalia non comprehendantur ſub poteſtate Petri niſi relata ad ſpiri-
tualia. ¶Et quodcunq;.) Si clauium officia propria explicare intendertet, aperueris & clauſeris
dixiſſet. ſed vbi ad ligandum & ſoluendum tranſiit, tacitis officiis clauium adiungit officia pote-
ſtatis promiſſę in collatione clauium. ita ꝙ ſoluere eſt non ſolum à vinculis peccatorum, pœna-
rum, præceptorum iuramentorum votorumq; liberare, ſed à nobis emergentium difficultatum
circa ea quę ſunt fidei declarando abſoluere. & ſimiliter ligare non ſolum eſt præceptis aſtrin-
gere ad ea quæ ſunt regni cœlorum, ſed etiam diffiniendo errores ac hęreſes arcere ne dam- D
nata credant. ¶Quodcunq;.) Non aliquid ſic: & aliquid non. ¶Ligaueris.) Nō dicit putabis aut
pronunciabis ligare, ſed ligaueris ſecundum rei veritatem. ¶Super terram.) Limitatur hinc po-
teſtas Petri ad ea quæ ſuper terram liganda aut ſoluenda ſunt, ad differentiam eorum quę ſunt
ſub terra. qualia ſunt quę ſunt apud inferos ſeu purgatorium. illa enim ſicut exempta ſunt à co-
gnitione petri, non enim poteſt Petrus cognoſcere cauſas eorum, ita exempta ſunt à iuriſdictiōe
Petri. tranſierunt ſiquidem à foro militantis eccleſię ad forum Ieſu Chriſti regnantis in cœlo.
¶Erit ligatum &. Superfluit &. in cœlis: & quodcunq; ſolueris ſuper terram, erit ſolutū &. Su-
perfluit &. in cœlis.) Admiranda efficatia vt ligatio à Petro facta ſuper terram, penetret cœlos.
Sed tam ſtupenda efficatia quemadmodum terribilis eſt ligatio à Petro, ita liberanda traditur ab
ipſo Petro. Colligere ſiquidem hinc poteſt & debet ꝙ non ad libitum ligat ſuper terram, ſed tūc E
tantum quando vinculum ratificatur in cœlis: & ſimiliter non ad libitum ſoluit, ſed tunc tan-
tum quando ſolutio rata eſt in cœlis: alioquin voluntarias immo etiam malas Petri ligatio-
nes & ſolutiones, cœleſtis cogeretur curia approbare: quòd eſt non ſolum ſtultum ſed blaſphe-
mum. Et explicauit Ieſus per huiuſmodi efficatiam eius quod prius dixerat: ſcilicet claues
regni cœlorum, nam per hoc aperuit Petri actiones ligando & ſoluendo pertingere ad cœ-
los. ¶TVNC præcepit diſcipulis ſuis vt nemini dicerent quia ipſe eſſet IESVS Chriſtus.)
Non

F Non eranr capaces homines ante Chriſti glorificationem tãti myſterii;ſcilicet ꝙ ille homo eſ-
ſet Meſsias filius dei viui. & propterea prohibet dominus, apoſtolis, qui tunc hoc à Petro:au-
dierant à Ieſu non ſolum approbatum, ſed teſtificatum ꝙ ex diuina reuelatione prodierit, ne
publicent myſterium hoc. Acſi aperte dicat. Sufficit pro nunc vt prædicetis ꝙ appropinquauit
regnum dei, vt vobis præcepi:reſeruate myſterium huc prædicandum futuro poſt meam glori-
ficationem tempori. Præcipit etiam hoc ſilentio interim ſupprimendum, ne ambitioni regii
tituli aut honoris ſtudere videretur. Chriſtus enim regium eſt nomen. ſciebat enim ꝙ hac cau-
ſa crucifigendus erat: ſed nolebat dare occaſionem, nolebat peruenire tempus prædefinitum.
¶Exinde cepit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis.) Non prius promulgat diſcipulis myſterium paſ-
ſionis & reſurrectionis ſuæ quam promulgauerit eiſdem ſe eſſe Meſsiam, verum hominem &
verum deum: vt ex monſtrata prius vtraque natura ipſius, capaciores reddantur paſsionis & re-
ſurrectionis. ¶Quia oporteret eum ire Hieroſolymã:& multa pati à ſenioribus & ſcribis & prin
cipibus ſacerdotum, & occidi, & tertia die reſurgere.) Oportet inquam ad ſalutẽ humani gene-
G ris, ad intrandum in propriam ipſius Chriſti gloriam, ex diuina prædeſtinatione ipſum pati,
occidi & reſurgere. Et dixit hæc inſtruẽdo diſcipulos de modo & tẽpore quo ipſe propriã Meſ-
ſiæ gloriam habiturus eſſet, qui modo tam abiectus conuerſabatur: expectabatur enim meſsias
rex glorioſus redempturus Iſrael. ¶Et aſſumens.) Seorſum ducens, ne coram aliis videretur ar-
guere magiſtrum. ¶Eum Petrus, cepit increpare illum dicens.) Imperfecta increpatio ſignifica-
tur. amoris enim non ſolum affectu ſed ſignis Petrus quandam increpationis ſpeciem præ ſe fe-
rebat. ¶Abſit à te. pro, propitius tibi ſis, domine.) Horrentis eſt paſsionem & occiſionem domi-
ni. ¶Non erit tibi hoc.) Multus amor præſagire facit falſum.
¶Qui conuerſus dixit Petro.) Corpoream faciem verſus Petrum vertit: quum collateralis audiſ-
ſet ipſum. ¶Vade. pro, abi, poſt me.) Eadem increpatione emittit Petrum qua emiſerat diabolũ
tentantem:ſed non eodem affectu. Diabolum enim eiecerat totaliter & abſolute: Petrum ve-
H rò totaliter eiicit ſecundum officium aduerſarii. propter quod ſubiungit rationes, ſcandalum
mihi es, & non ſapis ea quæ dei ſunt. per hæc enim ſignificat differentiam inter vtriuſq; eiectio-
nem: dum diabolus eiectus eſt ſine adiunctis rationibus tanq̃ eiectus abſolute: Petrus verò cum
adiunctis rationibus, tanq̃ eiectus ſecundum quid. Vide expoſitionem horum verborum ſupe-
rius cap. 4. ¶Sathana.) Nõ eſt diaboli nomẽ proprium ſathanas eſt:ſed in genere ſignificat ad-
uerſarium. Omnis enim qui aduerſatur, ſathanas eſt. Et quia petrus aduerſabatur diuinæ prede-
ſtinationi quam audierat ex ore Ieſu Chriſti, qua oportebat ipſum in Hieruſalem pati & occidi,
ideo merito appellatur ſathanas hoc eſt aduerſarius. ¶Scandalum es mihi.) Quãtum eſt ex par-
te tua offendiculum enim te mihi exibes ſub ſpecie boni ſuadens impedimentum ſalutis mun-
di: q̃uis ego alienus ſim à patiendo ſcandalum, ab offendendo in quocunque. Et ratio hæc ſumi-
tur ab exteriori locutione ſcandaloſa. ¶Quia non ſapis ea quæ dei ſunt, ſed ea quæ hominum.)
Ratio erroneæ ſuaſionis in petro aperitur quia adhuc non ſapiebat quæ dei ſunt. adhuc non gu-
ſtauerat ꝙ poſtea guſtauit, quum iuit gaudens à conſpectu conſilii flagellatus, quia fuit dignus
I pro nomine Ieſu contumeliam pati. ſed humano vigente adhuc affectu ſapiebat quæ hominum
ſunt: vitare paſsiones fugere mortem, & ſimilia. Hæc eſt altera ratio ſumpta ab interiori mala ſeu
minus bona diſpoſitione petri. Confert petrum ſathanam, ſcandalum & non ſapientem diuina
ſed humana, cum petro beato, cui pater reuelauit ꝙ Ieſus eſt Chriſtus filius dei viui: & diſcernes
petrum ſecundum ſeipſum à Petro diuina fulto gratia: & intelliges non ſuffragari percepta di-
uinæ gratiæ dona, ſi poſtea non perſeuerat aſsiſtentia eiuſdem diuinæ gratiæ. ¶Tunc.) Occaſio-
ne accepta ex petri affectu ad hæc humana.
¶Ieſus dixit diſcipulis ſuis. ſi quis vult poſt me venire.) Dixerat Petro vade poſt me: declarat
modo quid eſt ire poſt eum. ¶Abneget ſemetipſum.) Alibi dixit, niſi quis renunciauerit omni-
bus quæ poſsidet: hic dicit vt abneget non ſua, non ſuos, ſed ſemetipſum, hoc eſt proprium vel-
le. Hoc enim eſt præcipuum in homine: quo homo de ſeipſo diſponit, quo ſeipſum fouet. Quod
K poteſt abnegari, ſubmittendo illud diuino velle diuinoq; conſilio. ¶Et tollat crucem ſuam.)
Non ſufficit volenti ire poſt Ieſum optima animæ diſpoſitio abnegando ſuum velle:ſed oportet
vt etiam ſecundum corpus ſit optime diſpoſitus, voluntarie portando cruciatus ſuos.
¶Et ſequatur me.) Nihil prodeſt negare propriam voluntatem, nihil prodeſt tollere libenti
animo crucem propriam, niſi ſequatur me, niſi imitando me hæc fiant. quacunque ſiquidem
alia ratione hæc fiant, vana ſunt. ¶Qui enim.) Dixerat ſiquis vult venire, monſtrans volunta-
rium eſſe ire poſt Chriſtum: ne putares ſic voluntarium vt non ſit etiam neceſſarium ad ſa-
lutem animæ, adiungit neceſsitatem non coactionis ſed finis ſcilicet quod ſequendo ipſum
peruenitur

peruenitur ad vitam, & non ſequendo perditur vita. ¶Voluerit.) propriam voluntatem ad- A
implendo.¶Animam ſuam.vitam ſuam ſaluam facere.)Non abnegando ſeipſum, non tollen-
do crucem ſuam,non ſequendo me. ¶Perdet eam,) Quia amittet ipſam tranſeundo de hac
vita ad mortem æternam. ¶Qui autem perdiderit propter me.) In quo comprehenduntur
illa tria.ſ.abnegare ſeipſum, tollere crucem ſuam,& ſequi me. ¶Animam ſuam.i. vitam ſuam.
inueniet eam.) Tranſeundo de hac vita in vitam æternam. ¶Quid enim prodeſt,pro,prode-
rit,homini ſi vniuerſum mundum lucretur.) Ne paruifaceres damnum aut lucrum vitæ poſt
mortem,monſtrat incomparabilitatem vitæ ad totius mundi lucrum. ¶Animę vero ſuæ.)Hoc
eſt vitæ ſuæ quæ ſimpliciter eſt vita,non vitæ temporalis quæ partim eſt mors.¶Detrimentum
patiatur?priuatione illius. Aut quam dabit homo commutationem) Non ſufficit ſaluatori de-
clarare damnum vitæ non poſſe conferri cum lucro totius mundi : ſed declarauit etiam quod
non poteſt redimi tale damnum quacunq; humana compenſatione , PRO anima ſua?) pro
vita ſua quæ ſimpliciter eſt vita.quaſi dicat nihil. ¶Ex quibus habes neceſſarium eſſe abnega-
re ſeipſum,&c.ſi inuenienda eſt vita poſt hanc vitam:alioquin perdetur. ¶Filius enim.) Di- B
xerat ſequaces ſuos inuenturos moriendo vitam,ſaluantes autem vitam ſuam perdituros illam:
declarat modo quomodo, quando, quibus meritis & à quo erit vita & perditio poſt mortem.
¶Filius hominis.Ecce author.venturus eſt. Ecce quando in gloria patris ſui cum angelis ſuis.)
Ecce quomodo ex parte authoris. ¶ET tunc reddet.)Ecce quomodo ex parte actionis, mo-
dus ſiquidem iuſtitiæ ſignificatur per reddere. ¶Vnicuiq; ſecundum opera eius. Ecce meri-
ta. ¶Amen dico vobis.) Dixerat indeterminate tempus.& ne longum putes,determinat tam
proximum eſt vt illa ætate futurum ſit. ¶Sunt quidam de hic ſtantibus qui non guſtabunt
mortem donec videant filium hominis venientem in regno ſuo.) Proculdubio omnes qui vi-
derunt Ieſum poſt ipſius reſurrectionem,viderunt ipſum in regno ſuo:ipſo domino atteſtante,
qui in cœna dixit.non bibam vobiſcum donec bibam vobiſcum in regno patris mei.Reſurgẽs
enim venire cepit in regno ſuo:data ſibi omni poteſtate in cælo & in terra, adepta immortali-
tate & corporis gloria,non tranſitorie(vt in transfiguratione)ſed immobili permanentia. ¶Nõ C
omnes autem ſed quoſdam dixit aſtantium viſuros,propter Iudam Iſcariotis. Et forte alii inte-
rerant diſcipuli qui non perſeuerauerunt cum ipſo.

CAPVT. XVII.

ET POST dies ſex.) Lucas dicens fere dies octo, non contrariatur huic
textui:quia ſolos intermedios dies computauit Matthæus, Lucas autem etiam
extremos dies : hinc verborum inde transfigurationis . conſtat enim quod
octo exiſtentibus diebus computando extremos, tantum ſex ſunt interme-
dii.¶Et curam ordinis rei geſtæ habuit Euangeliſta ſpecialem: quia præli-
batio quædam regni Chriſti fuit hęc transfiguratio. & in hac cepit adimple-
ri promiſsio, ſunt quidam de hic ſtantibus: pro quanto ſimilitudo quædam
ipſius Ieſu glorioſi monſtrata eſt. ¶Aſſumpſit. pro, aſſumit, Ieſus Petrum ac Iacobum &
Ioannem fratrem eius: & duxit. pro, ſubducit, illos in montem excelſum ſeorſum.) Nullus
Euangeliſta explicat quis mons fuerit:ſed quod ad orandum aſcenderit, & orando transforma- D
tus eſt.¶Et transfiguratus eſt ante eos.) Non mutatione lineamentorum,ſed qualitate gloriæ.
erat enim & apparebat etiam tunc IESVS eiuſdem non mutatæ figuræ, ſed mutatæ qualita-
tis,¶Et reſplenduit.pro,ſplenduit,facies eius ſicut ſol.) Declarat transfigurationem. Si conſi-
deremus quod transfiguratio hæc facta eſt in teſtimonium glorioſi aduentus Chriſti, conſen-
taneum apparebit quod ſplendor hic ex gloria interna, animæ Chriſti coæua ab initio creatio-
nis ſuę,diuina diſpenſatione emanauit:& non ab extra aduenit, vt ſplendor faciei Moyſi. nam
ſic eadem videtur gloria corporis quæ poſt reſurrectionem erit,ſ quis non eodem modo: quia
tunc erit tanq̃ connaturalis corpori,in transfiguratione autem tanq̃ paſsio tranſitoria. ¶Veſti-
menta autem eius facta ſunt alba ſicut nix.pro,lux.) ſeu lumen. Vt ſplendorem non ſpiritua-
lem ſed corporeum intelligamus, candor veſtimentorum ex ſplendore corporis conſurgens E
teſtatur. ¶Et ecce apparuerunt.pro,viſi ſunt,illis Moyſes & Helias.) Vt in ipſis teſtimonia le-
gis & prophetarum de Ieſu,apoſtoli cernerent.¶Cum eo loquentes.) Vocali non intellectuali
aut imaginario ſermone.Loquebantur autem(vt Lucas refert)de paſsione & morte Ieſu Chriſti.
¶Reſpõdens autem Petrus,dixit ad Ieſum. Domine bonum eſt nos hic eſſe.ſi vis faciamus hic
tria tabernacula:tibi vnum,Moyſi vnum,& Heliæ vnum.) Reſpondet Petrus non loquenti ſe-
cum,ſed diſceſſui Moyſi & Helię.Quũ enim Moyſes & Helias diſcedere vellent (vt ex Luca pa-
tet)Petrus obuiare volens diſceſſui,& ſiſtere illos cupiẽs ibi cum Ieſu,dixit bonum eſt.&c. Nec

F mirum:quia neſciens quid diceret loquebatur. ¶Adhuc eo loquente,ecce nubes lucida obum-
brauit eos.Et ecce vox de nube dicens.Hic eſt filius meus dilectus in quo bene complacui:ipſum
audite. In baptiſmo paterna vox non dixit ipſum audite:ſed modo hoc addidit propter my-
ſterium.tunc enim regeneratio, modo doctrina ſignificatur. Et propterea tunc ſatis fuit teſtifi-
cari quod eſt filius: modo oportuit teſtificari etiam quod eſt doctor audiendus à mundo, præ-
ſertim de futuris in alia vita: quæ IESVS prædicabat, propter quæ transfiguratio iſta patra-
ta eſt.¶Et audientes diſcipuli,ceciderunt in faciem ſuam, & timuerunt valde. Et acceſsit Ieſus,
& tetigit eos:dixitq; eis.ſurgite & nolite timere.Leuantes autem oculos ſuos,neminem viderunt
niſi ſolum Ieſum. Et deſcendentibus illis de monte, præcepit Ieſus dicens.nemini dixeritis
viſionem donec filius hominis à mortuis reſurgat.Et interrogauerunt eum diſcipuli dicentes.)
Petrus, Iacobus, & Ioannes viſo Helia cum Ieſu, mouent in deſcenſu montis quæſtionem de
aduentu Heliæ. ¶Quid ergo ſcribæ dicunt.) Piſcatores autem neſcientes legem & prophe-
tas niſi ex auditu à doctoribus legis,qui Scribæ vocantur. ¶Quod Heliam oporteat primum
G venire?) Ante Meſsiæ aduentum ex Malachię vlt.cap.audierant iſti contraria.nam à Scribis in-
tellexerant quod Helias præcederet aduentum Meſsiæ : ab ipſo vero Helia & Moyſe audierant
Ieſu meſsiæ paſsionem & mortem imminere,& viderant Heliam receſsiſſe.vnde perceperant ꝙ
non eſſet Helias tunc venturus.Et propterea quærunt quomodo hęc verificantur. ¶At ille re-
ſpondens ait illis.) Solutio quęſtionis ſubditur: diſtinguens de Helia in propria perſona,& de
Helia in ſpiritu & virtute.& quod ille venturus eſt:iſte iam venit incognitus & occiſus. ¶Heli-
as quidem.)In propria perſona.de quo loquuntur Scribæ.¶Venturus eſt.Deeſt.prius.)Vt Ma-
lachias prophetauit,ante aduentum meum ad iudicium mundi. ¶Reſtituet omnia.) Iſrael,in
prędam abducta ab Antichriſto: quia tunc omnis Iſrael ſaluabitur. Reddet omnes fidei veri
Meſsiæ:reſtituet omnia Iſrael,in regnum cælorum reducendo omnes illos. ¶Dico autem vo-
bis.)tanq̃ ſpiritualis ſenſus capacibus. ¶Quia Helias.) In ſpiritu & virtute:vt angelus Gabriel
H dixerat.¶Iam venit.) Et teſtimonium perhibuit de me. ¶Et non cognouerunt eum.) Ne
diſcipuli intelligerent dominum dicere quod Helias veniſſet tunc quum apparuit in transfigu-
ratione,ſubiungit.Et non cognouerunt,Iudæi,eum: vt patet tum ex eo quod dixerunt dæmo-
nium habet tum ex eo quod dixerunt ſe neſcire vnde fuerit baptiſmus eius.è cælo an ex homi-
nibus.¶Sed fecerunt in eo,pro,ei,quæcunq; voluerunt.)Non dicit & dixerunt)quod ex euan-
gelio conſtaret) ſed fecerunt: quod ex euangelii hiſtoria non habetur.niſi quia primates Ga-
lilęæ conuiuę in natali Herodis,concauſæ deſcribuntur decollationis Ioannis: dum ſcribitur ꝙ
etiam propter ſimul diſcumbentes iuſsit Herodes caput Ioannis afferri. Quum enim dominus
ſignificet Iudæos dicendo non cognouerunt ſed fecerunt,. & Herodes ac Herodias non fuerint
Iudæi ſed proſelyti,oportet aut propter dictam concauſalitatem aut propter aliam non ſcriptam
intelligere Iudæos concurriſſe ad necem Ioannis. ¶Sic & filius hominis paſſurus eſt.) Ratio
quare Ieſus miſcuit quęſtioni de Helia Ioannem inſinuatur: vt.ſ. diſcipuli intelligerent ꝙ non
myſtice ſed in veritate ipſe eſſet paſſurus mortem ſicut Ioannes paſſus eſt mortem. tam alieni
I ſiquidem erant diſcipuli à paſsione Christi, vt oportuerit Ieſum toties repetere & exemplo Io-
annis Baptiſtę ſuadere:vt intelligerent quod vere eſſet paſſurus & occidendus. ¶Ab eis.) A qui-
bus paſſus eſt Ioannes. Sed pronomen eis non exercet demonſtrationem perſonalem ſed ſim-
plicem:hoc eſt non demonſtrat eaſdem perſonas à quibus paſſus eſt Ioannes, ſed eadem genera
perſonarum.paſſurus enim à Iudęis,à gentilibus proſelytis. Quàmuis etiam ab eodem Herode
Ieſus paſſurus erat ignominiam illuſionis.¶Tunc intellexerunt diſcipuli quia de Ioanne bapti-
ſta dixiſſet eis.)Ecce capacitas ſpiritualis ſenſus in diſcipulis.¶Et quum veniſſet.pro, veniſſent.
de monte.ad turbam,acceſsit ad eum homo genibus prouolutus ante eum.pro,genua flectens ei,
dicens.Domine miſerere filio meo:quia lunaticus eſt.) AEgritudinis naturalis nomen eſt:ſed
adiunctum habebat hic dæmonium, ſurdum & mutum illum reddentem apud alium euange-
liſtam. ¶Et male patitur.nam ſæpe cadit in ignem:& crebro in aquam.Et obtuli eũ diſcipulis
K tuis:& non potuerunt curare eum.¶Reſpondens autem Ieſus ait. O generatio.)Non indignati
ſed arguentis ſunt verba:non contra homines ſed contra vitia incredulitatis & peruerſitatis per-
ſeuerantia inter tot miracula tanto tempore quo apud eos prædicabat. ¶Incredula.) Ecce viti-
um in intellectus aſſenſu. Et in hoc tangitur ratio quare puer ille non eſt curatus à diſcipulis.ſ.
propter modicam fidem diſcipulorum & patris pueri.In genere tamen increpatio fit,quia con-
mune erat vitium.¶Et peruerſa.pro,diſtorta.in affectu.quouſq;.)Perſeuerantiam illorum in his
malis ſignificat à longo tempore pręſentiæ ſuę. ¶Pro vobiſcum.) Conferens vobis benefi-
cium præſentię meæ: prædicando, exempla præbendo, & miracula faciendo tanq̃ in vanum.
¶Vſquequo

¶Vſquequo patiar vos.) Eandem perſeuerentiam in vitiis exaggerat ex eo ꝙ inferunt IESV
paſsionem vitia illorum tandiu perſeuerantia. Ac ſi aperte diceret. quandoq́ finietur tempus tole A
randi vos in iſtis vitiis? quaſi dicat, tempus iam eſſe deberet mutationis veſtræ. ¶Afferte huc il-
lum ad me.) Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obſtante incredulitate
& peruerſitate impartitur beneficium ſanitatis. ¶Et increpauit IESVS illum.) Dæmonem,
arguentis officium exercens. ¶Et exiit ab eo dæmonium: & curatus eſt puer ex illa hora. Tūc.)
Non ibi ſed poſtꝗ venit domum. ¶Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum ſecreto. pro, ſeorſum, & di-
xerunt. quare nos non potuimus eiicere illum. pro, illud? Dicit illis Ieſus. propter incredulitatē
veſtram.) Non propter defectū poteſtatis à me vobis traditæ ſuper dæmonia. poteſtas illa nō
deficit, ſed fides veſtra deficit: quæ neceſſaria eſt ad vſum poteſtatis ſuper dæmonia. ¶Amen
quippe dico vobis: ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis.) Hoc eſt fidem magnam in vir-
tute multam enim efficaciam ad ſenſum habet ſinapis granum. ¶Dicetis monti huic tranſi
hinc. Deeſt, illuc, & tranſibit: & nihil impoſsibile erit vobis. Hoc autem genus.) Inſtruxit apo-
ſtolos quod ad vſum poteſtatis faciendi miracula, neceſſaria eſt perfecta fiducia facturi mira- B
culum. modo inſtruit oportere quandoq; concurrere orationem & ieiunium, quia opus ipſum
hæc exigit. Non dicit hoc genus egritudinis: ſed dicendo. ¶Non eiicitur. pro, egreditur.)
Seu in nullo poteſt exire (vt Marcus habet) ſignificat quod demōſtrat genus dæmonii, redden-
tis hominem ſurdum & mutum, agentiſq; illum ab infantia & modo in ignem modo in aquam.
Nouit ipſe Ieſus ſolus quare hoc genus dæmonii exigit orationem & ieiunium ad hoc vt egre-
diatur. ſed cuius orationem ac ieiunium exigat non explicatur. Suadet tamē ratio ꝙ vexati cu-
randi requiritur oratio ac ieiunium illo medio tempore quo quieſcit & non vexatur: quoniam
ex parte operis ſignificatur hæc exactio, dicendo hoc genus non eiicitur, ſeu in nullo poteſt exi-
re. Ita quod ex parte miniſtrorum exigitur perfecta fides: ex parte vero curandi exigitur ora-
tio cum ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniam potentia diuina non eſt alligata his re-
gulis. vnde ipſe dominus abſq; concurſu orationis & ieiunii curauit illum. ¶Niſi per oratio
nem.) Qua animus offertur deo: ¶Et ieiunium.) quo corpus ieiunantis offertur deo. Perpende C
hinc quanti fiat à deo ieiunium: ex hoc quod ad opera ardua ieiunii concurſum requiri expli-
cauit. ¶Conuerſantib' autem eis in Galilæa dixit illis Ieſus. filius hominis tradendus eſt in ma-
nus hominum & occident eum, & tertia die reſurget.) Repetit Ieſus ſermonem de paſsione,
morte ac reſurrectione ſua: vt crebro audita imprimantur duris ad hæc diſcipulorum animis.
¶Et contriſtati ſunt vehementer.) Diſcipuli non penetrantes verba Ieſu, contriſtabantur dum
crebro hæc audirent tam triſtia: & non intelligentes ſic futurum in veritate, timebant interro-
gare explanationem. ita quod inde crebrior ſermo de paſsione, hinc non intelligentia cum ti
more, triſtitiam cauſabant magnam. ¶Et quum veniſſent Capharnaum, acceſſerunt qui di-
drachmam. pro, didrachma.) Drachma ponderis nomen eſt ſcilicet octaua pars vnciæ. vnde per
didrachmum, duplex drachma ſignificatur. ¶Accipiebant.) Publicani. ¶Ad Petrum. Re-
uerebantur Ieſum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant cenſum à Ieſu. & ideo
conſulto adeunt Petrum, familiarem Ieſu, prioremque aliis diſcipulis. ¶Et dixerunt ei. magiſter
veſter non ſoluit. præſentis temporis. didrachmam. pro, didrachma? Ait. etiam.) Affirmantis eſt D
illius quod Publicani dixerant. ſ. quod Ieſus non ſoluit didrachma. ¶Et quum intraſſet in do
mum, præuenit eum Ieſu, dicens.) Hinc apparet Petrum concluſiſſe cum Publicanis quod ſug-
gereret domi Ieſu de ſenſu ſoluendo. nam niſi Petrus fuiſſet alloquuturus domi Ieſum de cenſu,
non diceret Euangeliſta quod veniens domum præuenit Petrum. ¶Quid tibi videtur Simon?
reges terræ à quibus accipiunt tributum. pro, tributa.) Quod ſubiectæ terræ quæ tributariæ ſunt
effectæ ſoluunt. Quod Pompeius dicitur primus inſtituiſſe in Iudæa. ¶Vel cenſum.) Quod
quilibet pro ſuo capite ſoluit. Quod Auguſtus primo dicitur impoſuiſſe eiſdem. vtrumque
ſoluere, ſubiectionis non negociationis aut rerum erat. ¶A filiis ſuis an ab alienis? Et ille dixit.
ab alienis. Dixit illi Ieſus. ergo liberi ſunt filii. Regis in quolibet regno. Ex eo quod reges non
ſunt ſoliti à propriis filiis accipere tributum aut cenſum ſed ab aliis, infert Ieſus in genere ergo
liberi ſunt filii. ita quod ex differentia dicta à Petro, infert Ieſus libertatem filiorum ad ſubin- E
telligendum vlteriorem concluſionem, ergo liber ſum ego. Appellatione ſiquidem regis non
ſolus proximus Rex (puta Herodes) ſed ſupremus potius (puta Cæſar) intelligitur. Ita quod libe-
ri ſunt filii regis, abſque vlla contradictione habetur quod filii ſupremi regis ſunt liberi: ac per
hoc ego qui ſum naturalis filius æterni regis qui vniuerſum regit, ſum liber. Noluit autem infer-
re ergo liber ſum ego, ſed in genere ergo liberi ſunt filii: quia ſatis erat rationem libertatis ſuæ
mōſtraſſe cōſiſtere in filiatione regis. ¶Vt autem non ſcandalizemus eos.) Non dixit vt autem
non

F non ſcandalizem, ſed ſcandalizemus:quia Petrus erat mediator.& ſi per Petrum negaſſet cen-
ſum,non ſolus ſed cum Petro ſcandalizaſſet eos. ¶Rurſus non dicit vt autem non ſcandali-
zentur, ſed dicit vt autem non ſcandalizemus eos:ad ſignificandum quod de ſcandalo actiuo
vitando loquitur.Vbi perpende differentiam. Superius Phariſæos ſcandalizatos, dimittendos
cenſuit:quia non datum ſed acceptum fuerat ſcandalum.hic curat ne ſcandalizemus:quia ſcan-
dalum actiuum imminebat negando cenſum. Ieſus enim non adhuc cognoſcebatur filius dei,
adhuc non habebatur liber quamuis eſſet & propterea ſi negato cenſus fuiſſet,actiui ſcandaliza-
tionem habuiſſet.Hæc namque conditionalis eſt vera quamuis impoſsibile fuerit quod IESVS
ſcandalizaſſet aliquem. ¶Vade ad mare & mitte hamum:& eum piſcem qui primum aſcen-
derit,tolle.& aperto ore eius,inuenies ſtaterem.)Crediderim ego ſtaterem à pondere, quiddam
denominatum quatuor drachmarum(hoc eſt ſemiunciæ)ſed ſpeciem fuiſſe numiſmatis. Quod
ex eo coniicio quod Ieſus præcipit illum dandum Publicanis. Si enim pondus argenti non
monetati fuiſſet,non dixiſſet da illum,ſed vende aut permuta illum. ¶Illum ſumens,da eis pro
G me & te.) Hinc præter beneficentia ſingularem exhibitam Petro non petenti,notandum eſt
quod Ieſus quamuis loculos communes habuerit penes Iudam,noluit cõmunibus vti ad propri-
um perſonaleq; debitum perſoluendum:exemplum præbens prælatis vt communibus eccleſiæ
bonis non vtantur ad propria ſed ad communia.

CAPVT. XVIII.

IN ILLA HORA.) Occaſionem æmulationis cuiuſdem acceperant
diſcipuli de primatu: videndo tres tantum diſcipulos ductos à IESV in
montem,audiendo tot promiſsiones factas à Ieſu Petro,tibi dabo claues.&c.
& demum videndo quod Ieſus pro ſe & Petro tantum ſoluit cenſum. ¶Ac-
ceſſerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes.) Tacet Matthæus diſputationem di-
ſcipulorum de primatu, tacet quod interrogati à Ieſu qua de re diſputaſſent
H tacuerunt præ verecundia: & tranſit ad vltimo geſta. ¶Quiſputas. pro,
quiſnam,maior.pro,maximus,eſt in regno cælorum?) Diſcipuli hinc erubeſcentes loqui de
primatu inter ſe,inde ſtimulante paſsione,mutant ſeu honeſtant quæſtionem: & non quærũt
quis eſt maximus inter nos,ſed in regno cælorum, & in ſtatu viæ & in ſtatu patriæ. ¶Et ad-
uocans Ieſus paruulum,ſtatuit in medio eorum.)Rudibus diſcipulis reſpondet non ſolis verbis
ſed exemplo ſenſibili ante oculos eorum propoſito. ¶Et dixit. Amen dico vobis, niſi con-
uerſi fueritis.Reſpondet dominus cordibus eorum,percutiens enim eos his verbis, ſignificat
illis ſe intelligere vnde prouenit hæc quæſtio:ſcilicet ex paſsione animi circa primatum.eo at-
teſtante ipſos non eſſe perfecte conuerſos ad regnum dei, ſed adhuc aliquid auerſionis ab illo
habere. Quantum enim homo habet tumoris,quantum habet ſuperbiæ,tantum habet auerſi-
onis à regno cælorum.Neceſsitas itaque indicitur dicendo,niſi.&c. ¶Et efficiamini ſicut par
uuli.) Non ſenſu ſed malitia:hoc eſt ſine malitia,ſine ſuperbia. ¶Non intrabitis in regnũ
cælorum.)Ecce ad quid neceſſarium eſt effici ſimiles paruulis.Manifeſte excluditur à regno cæ
I lorum quiſquis non efficitur ſicut paruulus,alienus à malitia & ſuperbia.&c.Superbis enim deus
reſiſtit. ¶Quicunq; ergo.) Prius docuit diſcipulos humilitatem neceſſariam ad regnum cæ
lorum: modo reſpondendo ad quæſitum docet humilitatem meritoriam maioritatis.
¶Humiliauerit ſe) Non verba, non geſtus,non honores, non laudes, non ſigna ſua, ſed
ſe.proprium enim humilitatis ſuperbiæque obiectum eſt ipſemet. Superbus magnificat ſeu
exaltat ſe:humilis paruificat ſeu humiliat ſe. ¶Sicut paruulus iſte.)Exemplum eſt vt intelligant
internam animi humilitatem ex quantitate paruuli & ex qualitate animi in ætate non ambiente
non contraria regno cælorum,vt hinc intelligamus humilitatem commendari & præferri ex
parte contrarii:hoc eſt ad remouendam ſuperbiam,contrariam & ingreſſui & profectui in re-
gno cælorum.¶Hic maior.pro,maximus,eſt in regno cælorum.)Secundum correſpondentiá
debetur humilitati maioritas: ſicut luctui conſolatio & paupertati regnum.
K ¶Et qui ſuſceperit vnum paruulum talem in nomine meo,me ſuſcipit.) Tertiam viri humilis
dignitatem aperit, quod perſonam ipſius Ieſu Chriſti agit apud ſuſcipientes ipſum virum hu-
milem in nomine Chriſti. ¶Qui autem ſcandalizauerit.) Quarta humilium dignitas ex
pœna ſcandalizantis eos, penſanda deſcribitur. Non dicit fecerit ſcandalizari ſed ſcandaliza-
uerit:quia quis ille non ſcandalizetur,non ruat,tu tamen qui ſcandalum das,ſcandalizas,& cri-
men ſcandalizantis non euadis. ¶Vnum.)Non exigitur ad hanc pœnam vt ſcandalizes po-
pulum aut multos:ſed ſi vnum tantum ſcandalizaueris,locus eſt pœnæ. ¶De puſillis iſtis qui
in me credunt, expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius,& demergatur in profun-
dum maris.)

dum maris.) Piſcatoribus & iuxta mare conuerſatis diſcipulis pœnam à ſubmerſione violen- A
ta deſcribit : vt intelligant peius morte violenta & ineuaſibili malum paratum ſcandalizanti
vnum paruulum CHRISTI. ¶Ve mundo à ſcandalis.) Magnum mundi malum inue-
niri ex ſcandalis adiungit:vt ex magnitudine mali perpendam' iuſtam eſſe pœnam prædictam.
ex magnitudine ſiquidem nocumenti penſantur peccata contra proximum:quale eſt ſcandalũ.
¶Neceſſe eſt enim.)Inter loquendum de ſcandalo occaſione humilium,inſerit vtilis doctor do
ctrinam de ſcandalo quo ad tria.Et primo declarat neceſsitatem ſcandalorum. Neceſſe eſt,non
neceſsitate coactiua aut cauſarum neceſſariarum ſed neceſsitate mortalis curſus.
¶Vt veniant ſcandala.)Sicut neceſſe eſt neceſsitate naturalis curſus vt ſint ægritudines & claudi
& cæci.&c.proni ſunt enim ſenſus hominum ad malũ morale.¶Veruntamen ve homini illi per
quem ſcandalum venit.)Inexcuſabilitas ſcandalizantium ſecundo ſubditur:aperiẽdo nõ quia ne
ceſſe eſt in genere fieri ſcandala,ideo excuſantur ſinguli ſcandalizantes:quia non eſt neceſſe vt tu
ſcandalizes,ſed ſua voluntate ſcandalizat quicunq; ſcandalizat.& propterea ve homini illi per B
quem ſcandalum venit.¶Hanc Ieſu Chriſti doctrinam habeto ante mentis oculos tu qui fundas
excuſationem tuam ſuper hoc quod omnino malum opus illud ſit & oportet fieri:quia ve tibi
qui facis illud.¶Si manus tua vel pes tuus ſcandalizat te,abſcinde eum proiice abs te.bonum eſt
tibi ad vitam ingredi debilem.pro,mancum,vel claudum,quam duas manus vel duos pedes ha-
bentem mitti in ignem æternum.Et ſi oculus tuus ſcandalizat te,erue eum & proiice abs te.Bo-
num eſt tibi cum vno oculo in vitam intrare quam duos oculos habens mitti in gehennã ignis.
Tertio cautela eorum quibus inferuntur ſcandala,ſubinfertur:conſiſtens in hoc quod ſi aliquid
eſt tibi occaſio peccandi,quamuis illud ſit tibi ſicut altera manus, alter oculus aut alter pes, ſe-
para illud à te.¶Vbi aduerte quod non proprius ſed methaphoricus eſt ſermo iſte dominicus.
nam non docet naturalia membra abſcindere : ſed ea quæ ſunt nobis neceſſaria ſeu vtilia vt
membra naturalia. ¶Ideo autem membra gemina(manus,pedes & oculos) in metaphoram
attulit,& non caput nec ambas manus amboſq; pedes ſeu oculos euellendos cenſuit:vt ſignifi- C
caret quod poſsibiles ac tolerabiles abdicationes præcipit. Si enim quod ſcandalizat te non
potes à te ſeparare(vel quia caput tuum eſt:vel quia non membrum tuum eſt,vt in poteſtate tua
ſit ſeparatio:vel quia vtraque manu carere oporteret)nõ ĩdiſcitur tibi à domino abſciſio.Sed nec
perplexus reliqueris : ſed ſupereſt remedium.attende tibi caue ne ſcandalizans te, habeat ef-
fectum in te:caue ne tu conſentias ruinæ tuæ altero ſtimulante.¶Videte ne contemnatis vnum
ex his puſillis.)Non ſolum prohibet ſcandalizare paruulos ſuos ſed deſpicere.Vtrunque enim
crimen facile in humiles exercet humanum genus. nam & offendicula ponere ad ruinam hu-
milium ſeu abiectorum hominum, pro nihilo habetur:& deſpicere humiles ſeu abiectos mo-
rale.Eſt.Et propterea ſapientiſsimus magiſter,volens ſuos diſcipulos eſſe pauperes & humiles,
præcipit vniuerſis.videte ne contemnatis etiam vnum ex iſtis. ¶Dico enim vobis quia an-
geli eorum in cælis, ſemper vident faciem patris mei in cælis eſt.) Quinta dignitas humi-
lium apponitur ex angelico miniſterio prompto pro ipſis. Quia angeli eorum,iuxta proprie-
tatem vacabuli dicitur quia nuncii eorum.angeli enim græce nuncii latine dicuntur. Et ſigni-
ficatur quod humilium nuncii promouentes cauſas illorum apud deum, ſunt ſemper præſen- D
tialiter videntes faciem dei.ita ꝙ nec egent vt eant ad deum aut ingreſſum ad colloquendum
deo petant,nec diſtrahuntur auiditate redeũdi ad videndum deum:ſed talis tantæque fœlicita-
tis ſunt vt ſemper videant faciem dei,& ſimul ſint angeli eorum:hoc eſt humilium nuncii apud
deum ad promouendas illorum cauſas,ꝙ contemnuntur,ꝙ opprimũtur.&c. ¶Cum hac tamen
proprietate verborũ poteſt etiam exponi ꝙ angeli eorum cuſtodes:quia iidem angeli ſunt eo-
rum cuſtodes & ſunt eorum angeli.Qui & ſunt dei angeli:ſed dei ſunt angeli famulando:humi-
lium autem ſunt angeli ex charitate patrocinando.¶Et bene nota ꝙ non dicit angeli ſinguli eo
rum,ſed dicit angeli eorũ.Ex hoc enim textu non habetur ſingulos homines aut etiã ſingulos
puſillos credẽtes in Chriſtum(de quibus loquitur textus ad literam) habere ſingulos angelos:ſed
ſolum eos habere angelos beatos.ad cuius verificationem non exigitur ſingulos ſingulorum:eſſe E
angelos:ſed ſufficit multos eſſe angelos eorum,hoc eſt multitudinis eorum. ¶Venit enim fi-
lius hominis ſaluare quod perierat.)Sexta dignitas humilium ex aduentu Chriſti propter eorũ
ſalutem apponitur:vt magnifaciamus humiles non ſolum ex angelico patrocinio,ſed ex ipſius
Ieſu Chriſti ſtudio circa eorum ſalutem. ¶Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues,
& errauerit vna ex eis,nonne relinquit nonaginta nouem in deſerto,& vadit quærere eam quæ
errauit?)Apponit ad hoc parabolam claram.¶Et ſi contigerit vt inueniat eam,amen dico vobis
quia gaudebit ſuper ea magis.) Actuali lætitia,non habituali.Certum eſt enim ꝙ plus gaudii in

gg.i. habitu

4

F habitu habet de nonaginta nouem quam de vna. Sed plus actualis lætitiæ habet de illa vna:quia
ſpecialis ratio actualiter gaudendi de illa occurrit(ſcilicet inuentio perditæ) quæ non occurrit
de nonagintanouem. ¶Quàm ſuper nonaginta nouem quæ non errauerunt. Sic.)Ecce ad
quid eſt inducta parabola. ¶Non eſt voluntas ante patrem veſtrum qui in cælis eſt.) Prius
dixerat venit filius hominis:modo dicit, voluntas ante patrem veſtrum qui in cælis eſt.vt of-
ficium IESV Chriſti hominis, & voluntatem diuinam erga ſalutem humilium intelliga-
mus. ¶Vt pereat.) Prius dixerat ſaluare quod perierat:modo dicit, non eſt voluntas vt pe-
reat.quia prius loquitur de interitu peccati: modo de interitu æternæ mortis ſeu damnationis.
prius deſcripſit quod perierat quantum eſt ex ſuo peccato: modo ne pereat ſimpliciter relictus
ſuo errori. ¶Vnus de puſillis iſtis. Concluditur ſermo in ſalute ſingulorum puſillorum,
hoc eſt humilium:quia ipſi omnes & ſoli ſunt electi:ad quos ſaluandos efficaciter venit Chri-
ſtus,quos deus vult non perire.¶Si autem.)Hactenus humiles commendauit multipliciter:mo
G do extendit doctrinam reſpectu fratrum peccantium:vt qualiter ad confratres errantes,nos ge
rere debeamus ſciamus.Poſtquam enim docuit te non peccare in fratrem tuum, ſuperbiendo,
ſcandalizando,deſpiciendo:modo docet qualiter te geras ſi frater peccauerit in te.

¶Peccauerit in te.) Ad differentiam peccati in alium.nam peccatum contra te,tuum eſt condo-
nare,tuum eſt accuſare.¶Frater tuus.) Ad differentiam ethnicorum,quorum correctio non ſpe
ratur.Et rurſus ad differenriam patris tui, contra quem non eſt fas ad vlteriora quæ ſequuntur
procedere.¶V A D E.)Non expectes vt veniat ad petendum veniam à te,aut vt prius ipſe ve-
niat ad te,aut vt obuiet tibi,ſed tu vade.¶Et corripe eum.)Non ſufficit vt parcas ei, vt benigno
oculo,placata lingua ac bonis factis,tractes eum:ſed iniungitur tibi vt cures ſalutem illius qui te
offendit,correctionis fraternæ verba adhibendo.

¶Auerte quod mandatum hoc eſt affirmatiuum,obligans pro loco & tempore. Et propterea
tunc intelligitur exequendum quando creditur opus eſſe ad ſalutem fratris. ¶Inter te & ipſum
H ſolum.)Vt vtilis ſit correctio, vt ex modo monendi percipiat qui offendit charitatem monen-
tis.Si enim coram aliis incipis monere,exiſtimabit qui corrigitur quod tuo ſtudeas honori aut
illius confuſioni, aut quod vindictam ſic exerceas:ſed vbi inter te & ipſum ſolum verba ſalutis
eius ſola funduntur,ſoli charitati rationabiliter attribuitur monitio.

¶Si te audierit. Pœnitendo.Non oportet ad hoc vt vadas monitum, certum te eſſe quod
fructuoſa erit monitio.dubius enim ſignificaris dicendo ſi te audierit. ¶Lucratus eris.pro,
es,fratrem tuum.) Ecce fructus ſperatus finiſq; intentus per hoc præceptum. Nec dicit ſaluus
erit frater tuus,ſed lucratus es fratrem tuum:vt fratris ſalutem tuum lucrum æſtimes. ac non
ſecus quam tuum lucrum inquiras,& de illo gaudeas. ¶Si autem te non audierit,adhibe tecum
adhuc vnum vel duos.) Hinc apparet quod non arctatur ſermo iſte dominicus (ſi peccauerit
in te frater.&c.) Ad peccata ſecreta:quoniam ſecretis peccatis non correctis non poſſunt ad-
hiberi teſtes correctionis. Et rurſus in ſecretis non eſt ad vlteriora procedendum contra im-
pœnitentem. Nam non dicitur,ſi recidiuauerit adhibe tecum, ſed ſi te non audierit adhibe
I tecum: t vt intelligamus quod abſque recidiuo contra impœnitentem monitum prius ſecreto
procedendum mandat ad vlteriora. ¶Vt in ore duorum vel trium teſtium ſtet.pro,conſiſtat,
omne verbum.) Hinc apparet quod ad bonum publicum tranſitur. Ex quo non potuiſti ſo-
lus prodeſſe fratri,adhibe tecum teſtes ad hoc vt proſis communi bono.ſi non vales curare fra-
trem,ſerua ne lædatur publica ſalus. Teſtes enim quamuis directe ſint propter iudicium publi-
cum,dominus tamen ordinat vt vtaris teſtibus ad vtrunque bonum ſcilicet & ad tentandum ſi
forte proſint ad ſalutem fratris:& ſi non profuerint,ad procedendum coram eccleſiæ iudicio,
pro communi,pro fratris & aliorum bono. ¶Quod ſi non audierit eos.)Hinc clare conſtat
teſtes ad correctionis actum induci. ¶Dic eccleſiæ.) Nec ratio nec vſus ſuadet congre-
gandam eſſe eccleſiam ad corrigendum fratrem impœnitentem ſolius peccati in me commiſsi:
ſed tam ratio quam vetuſtiſsimus mos habet vt dicatur capiti eccleſiæ.Ac per hoc appellatione
K eccleſiæ hoc in loco non ſolum eccleſia(non acephala)ſed etiam prælatus eccleſiæ,qui ordina
rius iudex eſt.fratris impœnitentis;intelligitur. ¶Dic.) Iudicialiter denunciando,ſeu accu
ſando & procedendo. ¶Si autem eccleſiam non audierit.)Vtrique,fratris ſcilicet & communi
bono fit ſatis,ſi eccleſiam audierit reſipiſcendo ac pœnitendo: ſi autem nec eccleſiam audierit
ad pœnitentiam,quia iam trina correctio facta eſt (prima à te ſolo, ſecunda à teſtibus tecum,
tertia ab eccleſia)& nulla profuit,nulla reſtat tibi via procurandi ſalutem fratris obſtinari. Et
propterea. ¶Sit tibi ſicut.) Non habebis eum amplius vt fratrem: ſed de reliquo ſit tibi
ſicut. ¶Ethnicus.) Hoc eſt gentilis:qui inter credentes in deum non computantur. ¶Et

 publican

publicanus.) Infame hominum genus apud fideles. ℭRecole hunc ordinem procedendi in A
eccleſia dei ſub affirmatiua lege ſtatutum: & propterea non ligare niſi quum oportet ad ſalu-
tem fratris & commune bonum. ℭLibenter viderem ſeruari hanc definitam à IESV Chri-
ſto pœnam non audientium eccleſiam: quod ſcilicet ſufficeret eos haberi vt ethnicos. hoc eſt vt
ipſi quidem ex vi excommunicationis haberentur vt ethnici & publicani: & non inuoluerentur
tur innocentes alii loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comeden-
tes cum ethnicis. ℭAmen dico vobis: quæcunque alligaueritis ſuper terram, erunt ligata & ſu-
perfluit & in cælo: & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & ſuperfluit & in cælo.)
Quam poteſtatem ſoluendi ac ligandi promiſerat Petro, hanc eandem omnibus diſcipulis com
municat. Et propterea expone vt ſupra in cap. xvi. vt non ſolum timeatur ſententia Petri, ſed
quilibet ſui prælati ſuæque eccleſiæ ſententiam timeat. ℭIterum dico vobis.) Promiſerat Petro,
declarauerat eccleſiæ cuiuſque poteſtatem iudiciariam: declarat modo accumulando dona eccle
ſiæ, poteſtatem imperandi à deo omnia. Ac ſi aperte diceret. dixi vobis poteſtatem veſtram B
circa iudicia: iterum dico non eandem ſed aliam veſtram communem poteſtatem. ℭQuia ſi
duo ex vobis.) Proculdubio diſcipulis meis, fidelibus meis. Non dixit ſi omnes: ne de vniuerſali
eccleſia tantum intelligeretur. non dixit ſi multi: ne ad magnarum eccleſiarum gratiam ſermo
reſtrictus videatur. Sed dixit ſi duo: vt etiam minimi numeri fidelium quanta ſit vis explicetur.
ℭConſenſerint ſuper terram.) Non fruſtra appoſuit ſuper terram: ſed quemadmodum decla
rando poteſtatem iudicialem appoſuit ſuper terram, ad declarandum materiam ligandam aut
ſoluendam eſſe illa quæ ſunt ſuper terram, ita declarando poteſtatem impetrandi apponit ſuper
terram, ad declarandum materiam conſenſus eſſe illa quæ ſunt ſuper terram. Differentia tamen
eſt in modo: quia ſuperius tenetur reſtrictiue, hic accumulatiue. nam ſenſus eſt. Si conſenſerint
etiam ſuper terram: hoc eſt ſi eundem ſenſum habuerit non ſolum circa ea quæ ſunt in cælis
& in inferno, & breuiter circa credenda, ſed etiam in iis quæ ſunt ſuper terram: hoc eſt circa
agenda, ſuſtinenda, patienda, & huiuſmodi occurrentia in terra. Ita quod plenitudo concordiæ C
ſignificatur per plurium conſenſum ſuper terram. ℭDe omni re. nulla excipitur, quancunque
petierint.) Hic apparet quod de virtute petitoriæ precationis eſt ſermo. ℭFiet.) Non dicit facient
quia non de poteſtate factiua miraculorum ſed impetratiua tractat. ℭIllis.) Non contra aut
præter illos. vt intelligas non promitti exauditionem niſi ſecundum voluntatem petentium q̄
haberent ſi cuncta noſſent quæ deus nouit. Bonus enim eſt dominus, negans quod volumus
& petimus vt tribuat quod mallemus ſi omnia videremus quæ deus videt. ℭA patre meo qui
in cælis eſt.) Ecce à quo petunt. Et dixit hæc vt in vim propriam communis orationis doceret
conſiſtere in plena concordia orantium: & hinc diſcerent quam grata ſit deo concordia fideli-
um: atque ſcirent duorum petentium vnanimitati conceſſum etiam quicquid exemptum eſt ab
eccleſiæ iudicio. ℭVbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo.) Ratio tantæ efficaciæ
in vnanimitate orantium, redditur præſentia ipſius Ieſu in medio talium. Ac ſi aperte diceret.
quia ego ſum præbens tantam efficaciam petitioni talium: ita ꝙ ipſi iam non ipſi petunt, ſed ego
in ipſis peto. Et non dicit vbi ſunt duo vel tres congregati ſeu vnanimes, ſed apponit in nomi-
ne meo: ad differentiam concordiæ mundanæ ſeu etiam humanæ amicitiæ: quæ licet ſit lauda- D
bilis, non tamen gaudet hoc priuilegio diuinæ præſentiæ. Non ſunt enim in Ieſu Chriſti nomi-
ne vnanimes, quibus aliud viuere eſt quam Chriſtus. ℭIbi ſum in medio.) Non dicit ero: quia
neſcit futurum deus, qui æternitate ſua ſemper adeſt omnibus. Sunt autem non communi mo
do per eſſentiam, præſentiam & potentiam: ſed ſpecialis aſſiſtentiæ gratia, operans intus in eis, &
extra pro eis. Neque enim minus efficit præſens in medio congregatorum in nomine ſuo quã
effecerit præſens in carne cum diſcipulis: de quibus dicit Ioan. xvii. quum eſſem cum eis ſerua-
bam eos in nomine tuo, quos dediſti mihi ego cuſtodiui. ℭTunc accedens Petrus ad eum, di
xit. domine quotiens peccabit in me frater meus & dimittam ei. vſque ſepties?) Occaſione ſum-
pta ex verbis domini ſi peccauerit in te frater tuus, mouetur Petrus ad interrogandum. ℭDicit
illi IESVS. non dico tibi vſque ſepties: ſed vſque ſeptuagies ſepties.) Numerus finitus ponitur E
pro infinito. ℭIdeo aſſimilatum eſt.) Ne putaretur quod perfectionis non neceſsitatis eſt
remittere fratri peccanti in te, ſubiungit Ieſus parabolam ad declarandum neceſſarium ad ſa-
lutem eſſe remittere offenſam fratri qui peccauit in te. ℭREGNVM cælorum.) Quod
in præſenti inchoatur vita fidelium, & in futuro conſummatur ſeculo. ℭHomini regi.) Non
intelligo cælorum regnum aſſimilari homini regi ſoli, ſed homini regi exigenti rationes à ſer
uis ſuis. &c. hoc eſt negocio ſeu officio in quo homo Rex voluit rationem ponere, & reli-
qua. huic enim negocio ſeu officio aſſimilatur regnum cælorum in ſimilibus actionibus.

F Meminit autem regis,ad ſignificandum quod in parabolam affert non patremfamilias aut iu-
dicem aut quemlibet dominum,ſed regem,ſupremam inter homines habentem poteſtatem.
❡Qui voluit rationem ponere pro conferre,cum ſeruis ſuis.Et quum cepiſſet rationem pone
re.pro,conferre,oblatus eſt ei vnus qui debebat ei decem milia talenta.) Tota parabola clara
eſt.Quum autem non haberet vnde redderet;iuſsit eum venundari & vxorem eius & filios,&
omnia quæ habebat:& reddi.)Si miraris præceptum regium vt crudele, recole quod antiquo
tempore rigor iuſtitiæ admittebat venditiones hominum fieri pro ſoluēdis debitis:vt patet.iiii.
Reg.iiii.❡Procidens autem ſeruus ille rogabat.pro.adorabat.eum,dicens patientiam.Deeſt do-
mine.Lengedum eſt.domine patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Miſertus autem
dominus ſerui illius,dimiſit eum:& debitum.pro mutuum,dimiſit ei.Egreſſus autem ſeru⁹ ille,
inuenit vnum de conſeruis ſuis qui debebat ei centum denarios:& tenens ſuffocabat eum,dicēs
redde quod debes.Et procidēs conſeruus eius,rogabat.pro,obſecrabat,eum,dicens.patientiam
G habe in me,& omnia reddam tibi. Ille autem noluit:ſed abiit,& miſit eum in carcerem do-
nec redderet debitum.Videntes autem conſerui eius quæ fiebant,contriſtati ſunt valde:& vene-
runt & narrauerunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit eum dominus ſuus:&
ait illi. Serue nequam.pro,male,omne debitum dimiſi tibi quoniam rogaſti me:nōne ergo o-
portuit & te miſereri conſerui?ſicut & ego tui miſertus ſum? Et iratus dominus eius tradidit eũ
tortoribus quoaduſq; redderet vniuerſum debitum.Deſunt duæ dictiones.illud ſibi.) Quæſtio
occurrit de hac ſententia:quia non videtur lata ab homine rege ſecundum humanam iuſtitiam.
Nam in materia debitarum pecuniarum(in qua conſtat parabolam proponi) non tenetur ex
debito legali ſed ex debito honeſtatis ille cui donatur quod debet fiſco ſeu regi,donare ſuis debi
toribus pecunias ſibi ab aliis debitas.vt patet. Qua ergo humana iuſtitia rex iſte iudicat quod
oportuit iſtum facere ſicut factum fuit ei: nec ſolum iudicat ſed damnat, & repetit vniuerſum
debitum? ❡Solutio eſt quod duo rex effecerit.primũ miſertus eſt ſerui illius dimiſitq; eum. al-
H terum & omne debitum remiſit ei, Non iudicauit autem oportuiſſe ſeruum illum donaſſe de
bitum conſeruo,ſed miſereri.nam non dicit,oportuit te donare conſeruo tuo debitum ſicut
& ego donaui tibi:ſed dicit, oportuit te miſereri conſerui tui ſicut & ego tui miſertus ſum Ac ſi
aperte diceret.etſi nolebas imitari me in liberalitate,oportuit tamen me imitari in miſericordia
ſaltem expectando ſupplicantē pro dilatione temporis.Tenebatur autem ad miſericordiam ſer
uus ille,quamuis non ex debito legali tamen ex debito morali, duplici ratione. primo ex ipſa
impotentia debitoris ad ſoluendum tunc.ſecundo ex beneficio ſimili(immo longe maiori)in ſi
mili materia & ſupplicatione ſibi, tunc præſtito à communi domino. Ita quod non de conſi-
lio & honeſtate ſed de debito (morali tamen)tenebatur ad miſericordiam.nam ſicut honeſtas
moralis non admittit hominem impotentem ſoluere debitum pecuniarium,vexari in perſona
& libertate, ita non admittit vexari in eiſdem impotentiam pro tunc, ſuppliciter rogantem
dilationem cum promiſsione ſoluendi omnia:iſte autem & vexabat in perſona, ſuffocando te-
nens,& in libertate, mittendo in carcerem. Rurſus in nonnullam iniuriam communis dō-
I mini redundat tractare ſic conſeruum ſtatim poſt acceptum tantum beneficium : tanquam
pro nihilo æſtimetur exemplum domini & etiam pro nihilo æſtimetur conſerui ſeruitus re-
ſpectu eiuſdem communis domini. Quod autem ſtatim deſcribatur caſus iſte ; ſignificatur
ex illo verbo,egreſſus autem ſeruus ille inuenit vnum de conſeruis ſuis.&c. Hoc enim ſigni-
ficat quod egreſſo à facie regis occurrit debitor: vel quod egreſſus quæſiuit,& ſic inuenit debi-
torem. Quod peius fuiſſet:tanquam egreſſus fuerit ad quærendum debitorem.&c. ❡Quamuis
autem inferiores iudices quorum eſt legalia debita iudicare,non damnent talem inhumanita-
tem & ingratitudinem, Rex tamen(in quo plenitudo reſidet poteſtatis non alligatæ legibus)po
teſt huiuſmodi inhumanitatis ingratitudinis ac contemptus crimen cognoſcere ac punire.pro-
pter quod parabola inducta eſt de homine rege:& non de inferiore aliquo domino.Et quoniã
arbitraria erat pœna,arbitratus eſt rex vt vniuerſum debitum priſtinum ſoluat, & inſuper tor-
K queatur interim.Hæc eſt parabola. ❡Sic & pater meus cæleſtis faciet vobis.)Senſus per para-
bolam intentus aperitur,non per ſingulas partes, ſed quo ad tria ſcilicet modum faciendi, di-
cendo ſic : & quo ad perſonam regis, pater meus cæleſtis:& quo ad perſonas ſerui & conſerui
ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo. ❡Vide ſingula, non aliquis ſed vnuſquiſque di-
ſcipulus eſt ſeruus debitor decem milium talentorum deo. & ſimiliter quilibet frater eſt con-
ſeruus cui remittere oportet centum denarios. Ita quod tanta eſt differentia inter debita noſtra
deo,& debita noſtra hominibus , quanta eſt diſtantia inter decem milia talentorum & centum
denarios. Quilibet igitur deſcribitur debitor deo tantorum vt non poſsit ſatisfacere,& poſsit
cogi ad

ꝛogi ad vendendum omnia ſua & ſeipſum: hoc eſt nihil eſt eius exemptum ab hoc debito ſi A
iuſtitiæ rigor exerceatur, & tamen conſequitur ſola humili ſupplicatione & intentione ſatisfa-
ciendi ampliſsimam pluſquam petierit veniam à deo. at ſi fratri petenti à nobis veniam non re
mittimus offenſam in nos, efficimur ſerui nequam & tradimur in morte. tunc enim cæleſtis
pater iudicium exercet, tradens dæmonibus tortoribus ad perſoluendum vniuerſum debitum
quod debebamus deo. ¶Si non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris. Deeſt.
delicta eorum.) Non vult ſimulatum remiſsionem ſed ex intimo corde, qui cordium ſcruta-
tor & iudex eſt deus. ¶Quæſtio occurrit hic quomodo ſine pœnitentia ſunt dona dei, vt
apoſtolus dicit ad Roma .xi. & debita ſemel donata à deo, poſtea repetuntur. ¶Solutio eſt
quod repetuntur non vt fuerant prius debita, ſed vt modo effecta ſunt materia ingratitudinis
tam inhumanæ. ingrata ſiquidem hæc inhumanitas tanto magis penſanda eſt, quanto maius
fuit beneficium donationis tantorum debitorum. ¶Altera occurrit quæſtio quomodo veri-
ficatur quod ſic faciet pater cæleſtis torquendo quoaduſque reddat: quum torqueat poſt mor- B
tem in æternum ſine termino aliquo. ¶Solutio eſt quod torquendus quouſque reddat, ſi nun-
quam reddit nunquam euadit tormenta. Tales ſunt damnati in inferno. qui ideo nunquam deſi
nunt torqueri quia nunquam reddunt, nunquam pœnitet eos offenſæ diuinæ, nunquam ſatiſ-
faciunt. perſeuerant enim in voluntate impœnitentiæ obſtinata in malo.

CAPVT. XIX.

ET FACTVM EST QVVM CONSVMMASSET IESVS
ſermones iſtos, migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iorda-
nem.) Hæc migratio videtur illa cuius meminit Ioannes caput. x. deſcri-
bendo ſpecialiter locum trans Iordanem vbi Ioannes baptizauerat.
¶Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. & curauit eos ibi. Et acceſſerunt ad eum
Phariſæi tentantes eum, & dicentes.) Non diſcendi ſed accuſandi cauſa in-
terrogant: ſi forte contra legem aut populi libertatem in diuortiis aliquid di- C
xerit. ¶Scilicet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa?) Hoc eſt quod quæli
bet cauſa ſit ſufficiens ad hoc vt licite poſsit quis dimittere vxorem. Erat tunc ſicut vſque hodie
eſt inter theologos quæſtio tractata in quarto ſenſu de cauſa libelli repudii: an quælibet cauſa red
dens vxorem exoſam viro ſufficeret ad licite dimittendum vxorem. Moyſes enim in Deutero.
xxiiii. vtitur verbis generalibus: dicendo ſi non inuenit gratiam in oculis viri. Et propterea
Phariſæi in quæſtione hac tentant Ieſum. ¶Qui reſpondens ait eis. Non legiſtis. Reuocat Pha-
riſæos ad ſacram ſcripturam. vt intelligant diuinam ſententiam in lege ſcriptam qui quæſtionē
de lege mouent: nec audiant ipſum IESVM reſpondentem, ſed legem ipſam.
¶Quia qui fecit hominem. Superfluit hominem. ab initio, maſculum & fœminam feci eos.)
Lege in principio Geneſis creationem rerum. & quum non inueneris in productione piſcium,
auium & iumentorum mentionem fieri de maſcula & fœmina, ſed in ſola productione homi
nis dici maſculum & fœminam fecit eos. percipies myſterium quod Ieſus hic declarauit. ſ. quod
ideo ſcriptum eſt in ſolo homine maſculum & fœminam creauit eos: quia per hoc ſignificatur D
deum inſtituiſſe coniugium, quod in ſolo homine locum habet. Inchoat itaque Ieſus reſponſionē
ab hoc ſcripto in lege. ſ. ꝙ deꝰ inſtituit coniugium. ad hoc enim ſignificandum explicauit Moyſes
quod maſculum & fœminam fecit eos. ¶Et dixit.) In Geneſi legimus quod Adam dixit ſequen
tia verba: ſed Ieſus ſciens diuino motu Adam illa dixiſſe, attribuit illa deo. verba enim quæ diui
nitus Adā protulit, abſque vlla ambiguitate conſtat verba dei eſſe. ¶Propter hoc. ſ. coniugium
dimittet homo patrem & matrem.) Non ſolum inſtituit deus coniugium, ſed inſtituit perſo-
nas habiles à coniugium, eximendo à coniugio patrem & matrem. Contra ius diuinum atque
naturæ eſt, vt homo iungatur coniugio cum patre aut matre. & propterea dicitur ꝙ dimittet
homo, à coniugio, patrem filia & matrem filius. ¶Et adhęrebit. non mulieri ſed vxori, non cu-
iuſcunque ſed. ſuæ.) Per hoc ſignificans omnes alias perſonas eſſe habiles vt ſint coniuges. Ex eo
enim quod ſolos patrem & matrē excluſit, reliquos (. ſ. fratres & ſorores, nepotes & neptes. & c. E
liberos ſignificauit vt ſint viri & vxores. ¶Et Erunt duo in carne vna. pro in carnem vnam.)
Inſtitutioni coniugii & idonearū perſonarū, adiungit ipſum coniugiū, Conſiſtit idonearum ꝑ-
ſonarum coniugium in hoc ꝙ duo ſunt in carne vna. ante ſiquidem q̃ ſint vna caro non eſt ꝑ-
fectum cōiugiū. Non loquimur nunc de ſacramento eccleſiæ: ſed de coniugio abſolute, de quo
loquitur textus. ¶Et pondera ꝙ hæc verba dei concludentis coniugii naturā ex ipſius dei inſti-
tutione, non ex humana adinuentione. propterea enim verba hæc Ieſus attribuit deo. Eſt itaq;
concluſio diuina, & erunt duo in carne vna. ¶Nec eſt opꝰ vagādo quęrere ſenſum horū verborū

F quoniam in promptu eſt clarus.ſ.quod duo erunt in carne vna vnitate communitatis. Sicut
enim ponentes res ſuas in communi, ſunt duo ſeu multi in re vna communi illis, ita maris &
fœminæ (excluſus patre & matre) coniugium in hoc conſiſtit quod ponunt carnes ſuas in com-
muni inter ſe: ita quod ſunt duo in carne vna communi vtrique, vt patet. ¶ Et ſi aduerteris quod
non dicit erunt ad horam neque ad tempus, ſed ſimpliciter & abſolute erunt in carne vna, perci
pies non conuenire cómixtioni meretricæ adulterinæ aut concubinariæ, eſſe duos in carne vna
quia inter eos non eſt communitas carnis ſimpliciter & abſolute , ſed ſecundum quid.ſ.ad ho-
ram, ad tempus. Propter communitatem enim ſecundum quid & de facto, dixit apoſtolus. i. ad
Corinth. vi. qui adhæret meretrici vnum corpus efficitur cum ea. eſt enim de facto ſecundum
quid verum illos eſſe duos in carne vna: & non ſimpliciter & abſolute, vt patet. ¶ Itaque.) Hacte-
nus retulit Ieſus verba legis in principio Geneſis ſcripta: modo exponit verba dei vltimo indu-
cta. ¶ Iam) Ex quo iuxta diuinam inſtitutionem iunguntur in carne vna. ¶ Non ſunt duo.)
G Secundum carnem. Ita quod qui prius erant duo, qui prius erant diſtincti ſecundum proprias
carnes, iam deſinunt eſſe duo, iam deſinunt eſſe diuiſi ſecundum carnem . ¶ Sed vna caro.)
Non dixit ſed vnus, non dixit ſed vnus ſpiritus aut vnus animus, ſed vna caro: vt intelligamus
coniugium non tollere diuerſitatem perſonarum, non conſiſtere in communitate animæ aut
ſpiritus (ſed cuilibet coniugum proprius rectat ſpiritus propriuſque animus) ſed in communita
te carnis. Neutrius enim caro remanet propria ſed communis vtriq; reddita eſt. & propterea nõ
duo ſecundum carnem ſed vna caro ſunt. ¶ Significantius autem dixit ſunt , ad differentiam
communicantium in rebus . Qui enim ſuas res communes habent, non ſunt ſecũdum aliquid
ſui indiuiſi: ſed exteriorem rem habent indiuiſam. Qui vero carnes proprias habent commu
nes non hic aut nunc ſed abſolute, quia caro pars altera eſſentialis eſt hominis compoſiti ex ani
ma & carne, ideo per verbum ſubſtantiuum ſignificantur indiuiſi: dicendo non ſunt duo ſed
vna caro. Ex hoc enim quod adiungitur ſed vna caro, ſignificatur quod non ſunt duo ſecundum
H carnem, quæ eſt altera pars ſubſtantialis eorum. ¶ Nec prætereas quod niſi dominus Ieſus de-
claraſſet verba Geneſis intelligi de carne coniugum, intellexiſſemus de carne prolis ſcriptum
ad literam. & erunt duo in carne vna, generanda. ¶ Quod ergo deus coniunxit, homo non ſe-
paret.) Declaratis verbis dei in lege ſcriptis (vnde habetur deum duos.ſ.coniuges feciſſe carnem
vnam) infert concluſionem reſponſiuam ad quæſtionem Phariſæorũ, dicendo quod ergo. Nõ
dicit quos, ſed quod.ſ.coniugium, deus, non homo, coniunxit, inſtituendo communitatem cor
porum in duabus perſonis idoneis, homo non ſeparet. Ac per hoc directe reſpondetur quæſtio-
ni ſcilicet homini dimittere vxorem. conſiſtit enim reſponſio negatiua: quia ex eo quod deus cõ
iunxit coniugium, homo non tantæ temeritatis eſſe debet vt ſeparet coniunctum à deo. ¶ Ad-
uerte hic q̃d dominus Ieſus inſeparabilitatem coniugii probat ex inſtitutione diuina ab initio
mundi, ſecluſa ratione ſacramenti eccleſiaſtici. Oportebit enim hæc recolere in expoſitione
epiſtolæ Pauli ad Corinth. ſi infidelis diſcedit diſcedat. &c. ¶ Dicunt illi.) Noua ac inopinata &
ſecundum legem reſponſione audita, Phariſæi ad ſe conuertunt. ¶ Quid ergo Moyſes mandauit
I dari libellum repudii & dimittere?) Legem legi obiiciunt. Si deus inſtituit coniugium inſepa-
rabile ab homine, quo pacto Moyſes ſtatuit legem de libello repudii? Deute. xxiiii. ¶ Et ait illis.
quoniam Moyſes. Legiſlator. ad duritiam cordis veſtri.) Non ſponte, ſed corde veſtro non cre-
dente, ſed exiſtente duro ad diuinam legem recipiendam. Duritia hæc ex hoc ipſo quod non ni
ſi duritia appellatur. intelligitur Iudæorum firmatus animus in hoc ꝙ volebant ſicut aliarum na
tionum mariti habere facultatem dimittendi vxores: nam conſtat etiam Romanos maritos hac
facultate vſos. ¶ Permiſit vobis. non mandauit. dimittere vxores veſtras.) Moyſes dimiſsionem
vxoris permiſit: ſed libellum repudii dari mandauit ſi dimitterent vxores. ¶ Ab initio autem
non fuit ſic.) Ratio redditur declaratiua quod Moyſes permiſit: quia ab initio inſtituti coniugii
non fuit ſic, non fuit libellus repudii, non fuit dimiſsio vxoris, non fuit ſic ſeparabile coniugiũ
ſed inſeparabile ab homine: vt declaratum eſt ex verbis dei ab initio inſtitutionis coniugii. Ex
K eo enim quod ab initio inſtituti coniugii à deo, fuit Inſtitutum non ſic ſeparabile ſed inſepara-
bile, conſequens eſt vt iſta nouitas declinatio quædam â lege primæua ſit: ac per hoc permiſsio
¶ Inter theologos occaſione horum verborum, quæſtio indeciſa propter opinionum diuerſita
tem eſt, in lege veteri diuortium cum libello repudii fuerit licitum. Crediderim ergo nec om
nino licitum nec mortaliter illicitum fuiſſe. Quod enim non fuerit totaliter licitum ex parte
virorum, & textus iſte ſignificat (dicens eſſe permiſsionem factam vobis, hoc eſt maritis, ob du
ritiam cordis. permiſsio enim malorum eſt) & pœna definita maritis dimittentibus vxores.
Deutero. xxiiii. ſ. non poſſe eaſdem viduas aut repudiatas iterum ducere in vxores. inſinuat.

Quod

Quod vero non fuerit mortale peccatum, colligitur tum ex modo legis. ſic enim data eſt lex A
iſta dimittendi vxorem & libellum dandi ſicut aliæ leges: vt patet ibi. Tum ex eo quod Malach.
ii. dicitur. quum odio habueris, dimitte, dicit dominus deus Iſrael. nefas enim apparet attribue-
re deo dicere dimitte vxorem, ſi crimen eſſet. Tum ex eo quod licitum erat vxori dimiſſæ nube-
re alteri: vt patet ibidem in Deutero. ¶ Sed maior quæſtio inſurgit. Si quod deus coniunxit ho
mo non poteſt ſeparare, quomodo diuortium illud legale ſoluebat coniugium: Solutio eſt quod
lex iſta diuortii q̄uis permiſſiua, non humana ſed diuina erat facta authoritate: vt verba Mala-
chiæ prophetæ & contextus Deuteronomii teſtantur. Oſtendit ergo dominus coniugium ex di
uina inſtitutione coniunctum, non niſi cum obliquitate aliqua ſeparatum eſſe in diuina lege
veteri. ¶ Dico autem vobis.) Promulgat iterum nouam legem quam coram diſcipulis promul-
gauerat in monte. ¶ Quod quicunque dimiſerit.) Totaliter. De tali enim dimiſſione erat ſermo
nam vxorem dimittere abſq; additione aliqua, ſignificat non dimittere ſecundū quid (puta quo
ad thorum) ſed ſimpliciter & abſolute: quod eſt dimittere totaliter. conſtat que de dimiſſione ab- B
ſolute motam eſſe quæſtionem à Phariſæis, & loqui Moyſen. ¶ Vxorem ſuam niſi ob fornica-
tionem, & aliam duxerit in vxorem, mœchatur.) Textus iſte clare conſtituit mœchum facien-
tē hæc duo. ſ. dimittere vxorem nō fornicariā, & aliam ducere. Et in promptu ratio mœchatus
eſt: quia durat coniugiū cū prima dimiſſa. Quid autem ſit in dimittēte vxorem fornicariā & aliā
ducente, textus iſte nihil dicit. ¶ At ſi vrgens obieceris verba Ieſu non eſſe ſuperflua, & propter
exceptionem fornicationis aliquid ſignificare diuerſum ab aliis cauſis, fateor ſic eſſe. Et ſi inſtes,
illud diuerſum nihil aliud eſſe niſi ꝙ propter fornicationem dimittens vxorem & aliā ducēs nō
mœchatur. reſpōdeo ſic ſonare textū ſecundū planū literę ſenſum· ſed quoniā non audeo appo-
nere me contra torrentē doctorū & iudiciorū eccleſiaſticorum, ideo dixi textū nihil diſponere
de dimittente fornicariā. intelligo igitur ex hac domini Ieſu Chriſti lege, licitū eſſe Chriſtiano
dimittere vxorem ob fornicationem carnalem ipſius vxoris & poſſe ducere aliam vxorem: ſal-
ua ſemper eccleſiæ definitione. Quæ hactenus non apparet. nam decretales pontificiæ de hac ma- C
teria, non ſunt definitiuæ fidei ſed iudiciales facti. Profitentur autem ipſemet pontifices (vt pa-
tet in. c. quanto. de diuor. & in. c. licet de ſpō. duorū) Romanos pontifices aliquando in his iudi-
ciis matrimoniū erraſſe. ¶ Nec ex his intelligas vxorem quoq; poſſe dimittere virū fornicantē:
quoniam Ieſus qui eſt verus deus, non hoc conceſſit. nec eſt par ratio: vt patet Nec etiam in veteri
lege vxor poterat repudiare virū. ¶ Nec ego ſum primus qui intellexi euāgelii textū: quoniam
ante annos mille beatus Ambroſius ſic intelligens, idem docuit primæ ad Corinth, vii. ¶ Aduer
te ꝙ hinc innocentius tertius extra de diuor. ca. gaudeamus. accipit ꝙ licet habere plures vxo-
res. nam ſi liceret habere plures vxores, qui dimiſſa non fornicaria acciperet aliam non mœcha
retur, ſed coniugio cū ſecunda vteretur: in textu autem dicitur ꝙ mœchatur. Et niſi Marcus ap-
poſuiſſet in eam, ſcrupulo careret argumentū Innocentii. ¶ Et qui dimiſſam.) Non fornicariam
nulla enim alia dimiſſa nominata eſt. ¶ Duxerit in vxorem, mœchatur.) Quia durat dimiſſæ
cōiugiū cum illo qui dimiſit eam. ¶ Dicunt ei diſcipuli eius. ſi ita eſt cauſa hominis cum vxore,
non expedit nubere, pro nuptias inire.) Diſcipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam
timent nuptias. ¶ Qui dixit illis. non omnes capiunt verbum iſtud.) In carne præter carnem D
viuere non eſt commune. ¶ Sed quibus datum eſt.) Non dicit ſed qui voluerint: quoniam nō eſt
volentis neq; currentis: ſed miſerentis dei: à quo datur donum virginitatis ſeruandæ. virginitatis
enim cuſtodia intelligitur in abſtinentia à nuptiis. ¶ Sunt enim eunuchi qui de matris vtero ſic
nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus.) Tria eunuchorum genera clare deſcri-
buntur, vt declaret ſententiam dictā. nam eunuchi à natura immo à naturæ defectu nati priuati
officio genitaliū, & ſimiliter eunuchi à violentia extrinſeca, non ſunt de quibus loquitur Ieſ⁹
ſed tertii. ¶ Et ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt.) Non membrorum abſciſione, ſed abdica-
tione officii generandi: ſeu potius voto virginitatis. caſtratio enim ſignificat non ſolum abdica
tionem vſus ſed etiam poteſtatis. & propterea inſinuat votum, quo homo ſe priuat poteſtate
vtendi ſeipſo ad officium generandi. ¶ Propter regnum cælorum.) In hoc conſiſtit vis & ra- E
tio perfectionis. non enim placet deo negatio naturalis officii nuptiarum, niſi quum ordinatur
ad regnum cælorum expeditius aſſequendum. Inupti enim cogitant quæ domini ſunt: & ſo-
licitii integro ſtudio ſunt quomodo placeant deo. quod nō poſſunt alligati coniugiis: quia opor-
tet eos cogitare quomodo placeant coniugi, & ſoliciti ſunt de mundanis. &c, ¶ Qui poteſt ca-
pere capiat.) Non præcipio hanc tantam perfectionem, ſed vnum quemq; in ſua libertate re-
linquo. Non dicit qui vult ſed qui poteſt: quia etſi velles & non ſentis te tantæ conſtantiæ vt
poſſis capere tantæ perfectionis munus, non es de numero eorum qui poſſunt capere.

F ¶ Tunc oblati ſunt ei paruuli, vt manus eis imponeret & oraret. Diſcipuli autem increpabant
eos. IESVS vero ait eis. ſinite paruulos & nolite eos prohibere ad me venire. Talium eſt
enim regnum cælorum.) Non dicit iſtorum ſed talium: ad ſignificandum regnum cælorum
eſſe qualitatis exiſtentis in paruulis ſcilicet innocentiæ (nihil enim inquinatum intrabit in re-
gnum cælorum) vel qualitatis ſignificatæ per paruulos: hoc eſt humilitatis: iuxta ſuperius dicta,
niſi efficiamini ſicut paruuli. Ac ſi aperte diceret: quia regnum cælorum eſt talium: hoc eſt in-
nocentum quales ſunt paruuli. & rurſus talium: hoc eſt humilium animo, ſicut iſti ſunt parui
corpore. ¶ Et quum impoſuiſſet eis manus, abiit inde. Et ecce vnus. adoleſcens: vt infra patet
accedens ait illi. magiſter bone quid boni faciam vt habeam vitam æternam? Qui dixit ei,
quid me interrogas de bono. pro, quid me dicis bonum? vnus & bonus deus. pro, nullus bonus
niſi vnus, deus.) Intellige omniquaque: omnis enim creata res admixtionem habet mali, naturæ
vel moris. Et dixit hoc ad docendum exemplo ſuo quod quum laudamur aut doctores aliorum
C recognoſcimur, retorquere debemus proprias laudes in diuinam laudem: & reuocare ad me-
moriam noſtrum & laudantium communem defectum. Sic enim & nobis ac laudantibus pro-
ſumus humilitate, & deum honoramus: in quo & à quo eſt omne bonum. ¶ Si autem vis ad
vitam ingredi, ſerua mandata. Dicit illi, Quæ? IESVS autem dixit, Non homicidium
facies: non adulterabis: non facies furtum: non falſum teſtimonium dices: honora patrem tuum
& matrem: & diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dicit illi adoleſcens, Omnia hæc cuſto-
diui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deeſt? Ait illi Ieſus, Si vis perfectus eſſe.) Nota diffe-
rentiam volentis ad vitam ingredi & volentis perfectionem. Volenti vitam dictum eſt, ſerua
mandata ad quæ lex diuina te obligauit. volenti perfectionem dicitur, vende omnia. &c. hoc eſt
ſerua conſilia, paupertatis. miſericordiæ & ſequelæ meæ. ¶ Vide ſingula. Non dicit ſi perfe-
ctus es, ſed ſi vis perfectus, ſi intendis perfectionem vitæ aſſequi. ¶ Vade & vende omnia.
ſuperfluit omnia. quæ habes, & da pauperibus.) Non dicit renuncia omnibus quæ poſsides,
H ſed vende & da pauperibus: vt ſimul vtranque virtutem ingerat ſcilicet paupertatis voluntariæ,
abdicando à ſe omnia, & miſericordiæ, dando illa pauperibus. ¶ Et habebis) Interiecta eſt
hæc particula. nam locus eius eſt vltimus: ſed ideo Euangeliſta interpoſuit eam, vt præmium
proprium effuſarum rerum pauperibus ſignificaret. ¶ Et habebis theſaurum in cælo.) Ex
venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc quod inchoas perfectionis iter,
ſcito te reponere theſaurum in cælis loco theſauri terreſtris. ¶ Et veni.) expeditus atque ſo-
lutus à curis ſeculi huius. ¶ Sequere me:) Euangelizantem regnum dei. ſequere vita, mori
bus & officiis: in hac enim ſequela perfectionem aſſequeris. Ac ſi apertius dixiſſet. in venden-
do omnia & dando ea pauperibus, repones tibi theſaurum in cælo: in imitatione vero mei im-
plebitur deſiderium quo vis perfectus eſſe. ¶ Attende prudens lector quod nullum indicitur
à IESV votum volenti perfectionem vitæ aſſequi: quia non in vinculis votorum ſed in ope
ribus conſiſtit perfectionis aſſecutio. Laudabilia ſunt vota religionis, ſed non illorum profeſsio
ne ſeu operibus quibus imitamur Ieſum Chriſtum acquiritur perfectio. Infinitus eſt hodie nu
merus eorum qui acquirunt perfectionis ſtatum, profitendo religionis vota: ſed rari ſunt qui
I volunt eſſe perfecti imitando Ieſum factis humilitatis, patientiæ, manſuetudinis, charitatis. &c.
¶ Quum audiſſet autem adoleſcens verbum, abiit triſtis. erat enim habens multas poſſeſsio-
nes. ¶ IESVS autem dixit diſcipulis ſuis, Amen dico vobis quia diues difficile intrabit in
regnum cælorum.) Non quia diuitiæ ſecundum ſe impedimenta ſint ad regnum cælorum
(quum dentur à deo ad hoc quod ſint adminicula ad regnum cælorum) ſed affectus hominis
minus ordinatus ad diuitias habitas, qui valde frequens eſt, difficilem reddit aditum diuitis ad
regnum cælorum. Propterea enim ſcriptum eſt. diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere. ¶ Et
iterum dico vobis.) Stupentibus diſcipulis (vt Marcus ſupplet) de difficili ſalute diuitum, addi-
dit IESVS ſententiam maioris difficultatis. ¶ Facilium eſt camelum per foramen acus tran-
ſire, quam diuitem intrare in regnum cælorum. pro, in regnum dei.) Si foramen acus ſecun-
dum proprietatem nominum intelligitur, non maior difficultas ſed impoſsibilitas ſignifi-
K caretur. quia enim impoſsibile eſt camelum tranſire per foramen, acus, ſenſus eſſet. facilius
eſt fieri impoſsibile quam diuitem intrare in regnum cælorum. Si autem verum eſt, hoc in
loco foramen acus eſſe nomen proprium portæ (ita quod quædam porta anguſta nominata
foramen acus ſignificetur) explicatur magnitudo difficultatis: valde enim difficilis debebat
eſſe tranſitus cameli per illam portam. Et ſi iſte eſt ſenſus, dixit hoc quia valde difficile eſt ho-
minem diuitem non confidere in diuitiis, non ſuperbire: iuxta illud, Beatus diues qui
poſt aurum non abiit. & ſubditur, qui eſt hic & laudabimus eum? Eccleſiaſtic. xiii. ¶ Apparet
autem

autem ex duobus hunc eſſe ſenſum literalem. Primo ex eo quod I E S V S non dicit poſsibilius A
ſed facilius. facilitas enim modum executionis ſignificat, & præſupponit poſſe fieri: ac per hoc
non niſi vſurpatiue dicitur de impoſsibili. Secundo ex eo quod inepte accommodatur tranſ-
itus cameli foramini acus, quæ eſt inſtrumentum ſutorium. debuiſſet enim dici, facilius eſt fu-
nem tranſire foramen acus. Vnde ex eo quod tranſitum cameli per foramẽ acus affert pro diffi-
ciliori, ſignum eſt quod porta vel auguſtus locus vulgari nomine appellatus foramen acus ſigni
ficetur. non enim eſt fas ſentire quod I E S V S ineptas ſtruxerit ſimilitudines. ❡Auditis au-
tem his, diſcipuli mirabantur valde dicentes, Quis ergo poterit ſaluus eſſe?) Intulerunt hoc di-
ſcipuli, computantes ſub periculo diuitum non ſolum qui ſunt diuites ſed etiam qui quærunt &
qui appetunt eſſe diuites: quoniam eadem eſt eorum damnatio. Illi enim ſunt diuites in re, iſti
ſunt diuites in ſtudio & in animo. Et propterea omnes ſub diuitum appellatione comprehen-
di intelligentes diſcipuli, admirantes inferunt quis ergo poterit ſaluus fieri? Quaſi dicant, rarus
aut nullus. Sciebant enim omnes fere homines comprehendi nomine diuitum, in re vel in ſpe
ſeu affectu. ❡Aſpiciens autem I E S V S, dixit illis. Apud homines hoc impoſsibile eſt.) Hoc B
(ſcilicet ſalus multitudinis hominum) ab affectu inordinato diuitiarum eſt impoſsibile apud ho
mines, conſiderans ſolis humanis viribus. ❡Apud deum autem.) Relata autem humanæ multi-
tudinis ſalus ad diuinam gratiam. ❡Omnia poſsibilia ſunt.) non ſolum ſaluare diuites in ſtu-
dio & in affectu ſed etiam diuites in re, & confidentes in diuitiis, poſsibile eſt: quoniam diuina
gratia tollit ab illis omnem inordinatum affectum & vſum. ❡Tunc reſpondens Petrus dixit
ei.) Dixerat I E S V S adoleſcenti, duo. Primum relinquenda omnia non quomodolibet ſed
dando pauperibus & appoſuit præmium. habebis theſaurum in cælo. Secundum ſequere me,
non appoſito præmio. Occaſione hinc accepta Petrus reſpondet his domini verbis: reſpondet
autem interrogatorie. ❡Ecce nos reliquimus omnia.) Non vendidimus dedimuſq; pauperibus
ſed reliquimus omnia vt ſequeremur te. ❡Et ſecuti ſumus te.) Ac ſi aperte dicat. ecce quod
nos non fecimus totum quod exigis ab adoleſcente ſi vult eſſe perfectus (quia nõ vendidim⁹ no
ſtra ad dandũ pauperibus) ſed fecimus duo ſcilicet reliquimus omnia propter te, & ſecuti ſumus C
te. ❡Quid ergo erit nobis?) Adoleſcenti dixiſti habebis theſaurum in cœlo, & quod perfectio-
nem aſſequeretur: nobis autem quid erit præmii? ❡I E S V S autem dixit illis, Amen dico vo-
bis, quod vos. Directe reſpondet quærentibus, quid erit nobis. ❡Qui ſecuti eſtis me. Non di-
cit qui reliquiſtis omnia: monſtrans per hoc non exigi relinquere omnia niſi propter ſequelam
ipſius. Ac ſi aperte diceret. non conſiſtit aſſequutio perfectionis in relinquendo omnia, ſiue dan-
do illa pauperibus ſiue non dando pauperibus, ſed in hoc quod ſequimini me. ❡Et eſt ſermo de
ſequela quo ad fidem, vitã ac mores. Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipſe dominus teſtatur,
vnus ex vobis diabolus eſt. non ſequebatur enim I E S V M animo ſed corpore. ❡In regenera-
tione.) non per baptiſmum ſed per reſurrectionem. Illa enim erit vere regeneratio hominum
eorundem ſecundum ſuamet corpora quæ ante mortem habuerant: ita ꝙ ſicut modo generan-
tur homines in eſſe naturali, ita tunc generabuntur in eſſe naturali. baptiſmus autem eſt ſpiritua-
lis tantum regeneratio animæ. ❡Quum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ.) Glorio-
ſum regiũmq; ſtatum ſuum futurum deſcribit. ❡Sedebitis & vos.) Ecce præmium dignitatis & D
honoris, glorioſa ſeſsio. eritis participes gloriæ meæ, intantũ ꝙ me ſedente in maieſtate, vos non
ſtabitis ſed vos quoq; ſedebitis. ❡Super ſedes duodecim.) Explicatio eſt dignitatis. non ſedebitis
confuſe aut in communi multis ſedili, ſed ſinguli ſuper ſingulas ſedes. Duodenarius enim nu-
merus ad diſtinctionem ſingularum ſimul & comprehẽſionem vniuerſarum inductus eſt, pro-
pter numerum Apoſtolorum & tribuũ Iſrael: non ꝙ præciſe duodecim tantum ſint futuri aſſeſ-
ſores. ❡Iudicantes.) Dignitati adiungit officium: vt & in dignitate ſedendi & in officio iudicis
aſsimilentur Chriſto. ita ꝙ non ſolum comparatiue iudicabitis (vt Niniuitæ & regina Auſtri)
ſed etiam tanquam aſſeſſores regis. ❡Duodecim tribus Iſrael.) Ad cumulum honoris ſpectat eſ-
ſe iudicem populi proprii, præſertim totius. & propterea non vnius ſed omnium tribuum Iſrael
Apoſtoli Iſraelitæ promittuntur futuri iudices: vt ex hoc intelligamus quod multo magis erunt E
iudices omnium aliarum nationum. ❡Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres aut ſoro-
res, aut patrem aut matrem, aut vxorem aut filios, aut agros.) Petrus petierat quid erit nobis ex
duplici capite ſcilicet quia reliquimus omnia, & quia ſequuti ſumus te. I E S V S primum reſpõ-
dit ratione præcipui capitis ſcilicet ſequelæ ſuæ: modo reſpõdet ratione alterius capitis ſcilicet di-
miſsionis omniũ propter ipſum. ❡Propter nomen meum.) Ratio meritoriæ dimiſsionis conſi-
ſtit in hoc ꝙ propter nomẽ dei fiat dimiſsio: hoc eſt ꝙ neceſſaria aut expediẽs ad honorem dei
fiat dimiſsio, non ſtulta, non irrationabilis, non contra aut præter charitatem dei aut proximi.

F ¶Centuplum.pro,centupla,accipiet.) Etiam in hac vita verificandum ſupplet Earcus. & pro-
pterea bonum ſpirituale centuplum ad bonũ temporale dimiſſum,promittitur in hac vita. Cẽ-
tuplum autem ex parte rerum:quia minimum ſpirituale pluſquàm centuplũ(vtpote incõparabi
liter excedens)eſt ad maximũ bonum temporale. Et nõ dixit ſpirituale bonum accipiet ſed cẽ-
tupla,ad explicandum maximum exceſſum ſpiritualis boni ſupra temporale:ne paruifaceremus
bona ſpiritus promiſſa in præmium hic, ſed æſtimaremus illa vt centupla reſpectu temporaliũ
bonorum quorumcũq;. ¶Et vitã æternã poſsidebit. Multi aũt erunt primi nouiſsimi,& nouiſsi-
mi primi.) Dixerat cẽtupla accipiet:ac per hoc ſonuerat quod plus relinquẽs plus eſſet accepturus:& ſic melior eſſet conditio diuitum, & vniuerſaliter relinquentium plura quã relinquentiũ
pauca vel fere nulla,quia pauca vel nulla habẽt:de quorum numero erat Petrus cum multis aliis
Apoſtolis. Ideo ad obuiandum huic intelligentiæ ſubiũgit quod multi nouiſsimi in hac vita quo
ad res,honores & reliqua tẽporalia,erunt primi in alia vita:& econuerſo multi primi hic in ho-
noribus,rebus & reliquis temporalibus,erunt nouiſsimi in alia vita:quia non cẽſum ſed affectũ,
G non quantum ſed ex quanto offertur penſat deus.

CAPVT. XX.

Imile enim eſt regnum cęlorum . Concluſerat IESVS reſponſionem Pe-
tro datam in ſentẽtia illa,erunt nouiſsimi primi & primi nouiſsimi. Cuius duę
$ ſunt rationes. altera ex parte noſtri,quã nos exponendo explicauimus. altera ex
parte diuinæ gratię:& hanc Ieſus intendit per hãc parabolam explicare. ¶Ap-
pellatione regni cælorum intellige ipſum in vtroq; ſtatu:viæ ſcilicet & termini.
nam operari ſpectat ad regnum cælorũ in hac via :merces vero ad idem in ter-
mino. ¶Homini patrifamilias.) Intellige aſsimilari cęlorum regnum non ſoli patrifamilias,ſed
H negocio parabolæ huius qua paterfamilias exiit primo mane,& reliqua. Paterfamilias perſonã
dei tenet. qui licet dominus ſit omnium,reſpectu tamẽ electorum patrẽfamilias ſe exhibet:quo-
niam ſunt domeſtici dei. ¶Qui exiit.) Exire deum,eſt operari ad extra. ¶Primo mane.) à prin-
cipio congrui temporis ad operandum. ¶Conducere.) Ecce operatio ſpecificatur, quam in gene-
re ſignificauit exire. Conducere autem dei eſt ſub ſpe præmii inducere homines. ¶Operarios.)
paratos ad operandum. ¶In vineã ſuã.) hoc eſt eccleſiam ſuam,aſsimilatã pluries in ſacra ſcriptu
ra vineæ. ¶Conuentione autẽ facta cũ operariis.) Non ſolum ſpem præmii,ſed certũ præmium
promiſſum à deo & acceptatum ab operariis,ſignificat cõuentio hæc. ¶Ex denario diurno. pro
in diem. miſit eos in vineã ſuã.) Quantum ad parabolam denarius diurnus dicitur denari[9] vnus
valẽs decẽ nũmos,dãdus pro opera totius diei. Quantũ ad ſenſum vero intentũ, eſt certus beati-
tudinis gradus qui ſecundum iuſtitiæ diuinæ rationẽ debetur labori toti[9] diei. ¶Et egreſſus cir-
ca horã tertiã.) Iſti quinq; exitus patriſfamilias ad mittendũ operarios,ſolicitudinem diuinã di-
uerſis tẽporibus cõgruis ad cõuertendũ homines ſignificat. ¶Potuiſſet cõponi parabola deſcri-
I bẽdo patrẽfamilias cõtinue manẽtẽ in foro ad cõducẽdũ operarios:ſed nõ deſcribitur cõtinuus
ſed certis horis,omnibus tamẽ quibus ſolicito cuiq; homini patrifamilias cõgruere poteſt. ſ. pri-
mo mane,hora tertia,ſexta,nona,& ad cumulũ ſolicitudinis etiã vndecima,quũ nõ ſupeſſet niſi
vna operãdi hora. Significatur enim per hoc ꝙ nõ cõtinue ſe frequẽtiſsime(tamẽ ſcd̃m ſapiẽtię
ſuæ diſpoſitionẽ)deus cõuertit efficaci nouãq; cõuerſione ad operãdum in veritate charitatis,cõ
muniter,eſt enim deus agens nõ naturale ſed à propoſito. ¶Nec ſententia hęc aduerſatur illi,in
quacunq; hora ingemuerit peccator &c. quoniã cũ hoc ꝙ deus omni hora cõuertit ſingulos pec-
catores ad gemendũ,ſtat ꝙ certis tẽporibus tantũ:tãq̃ publicus cõductor & excitator hominum
cõmuniter prouideat & cõuertat homines,puta ꝓuidẽdo de bonis paſtorib[9] vna ętate alia ętate
de ſanctis exemplaribus,alia de nouis religionibus ad vtilitatẽ populorũ:& ſic de aliis eiuſmodi
me diis. ¶Vidit alios ſtantes in foro ocioſos.) Quantũ ad parabolã,tã locus cõgruus q̃ diſpoſitio
K cõgrua explicatur. nã in loco negociorũ publicorum,& nõ occupati ſed vacantes deſcribũtur. ſi
enim iam eſſent occupati,nõ cõducerẽtur ad operãdum in vinea. Quãtũ ad ſenſum vero inten-
tum,ſignificatur ꝙ deus cõuertit quos videt nõ reſiſtere,nõ ponere obicẽ cõuerſioni. ¶Et dixit
illis,ite & vos in vineam meam:& quod iuſtum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterũ au-
tem exiit circa ſextam & nonam horam:& fecit ſimiliter. Circa vndecimam vero exiit: & inue-
nit alios ſtantes. Deeſt:ocioſos:& dicit illis,Quid hic ſtatis tota die ocioſi?) Deſcribitur inter-
rogatio cauſæ tanti ocii : vt ex reſponſione operariorum ſciatur cauſam ocii eſſe caruiſſe
conductore. Vnde intelligimus hos quoque eſſe de numero eorum qui non ponunt obicem
diuinę

diuinæ gratiæ conuertenti. ⁋Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dixit illis, Ite & vos in vineã A
meam. Deeſt. & quicquid fuerit iuſtum accipietis. Quum ſero autem factum eſſet.) In fine diei,
mercedis tempus deſcribitur: vt non maneat opus mercenarii apud patremfamilias vſque ma-
ne. Et ſignificatur tempus merdis reddendę: quod ſingulis eſt in morte, vniuerſis autem in
fine mundi. ⁋Dicit dominus vineæ procuratori ſuo, Voca operarios, & redde illis mercedẽ.)
I E S V S Chriſtus eſt hic procurator redditurus vniuerſis mercedem in fine mundi. ⁋Incipiens
à nouiſsimis, vſq; ad primos.) De induſtria hunc ordinem diſponit paterfamilias apud parabo-
lam: vt hinc oriatur occaſio diſputandi de iuſtitia & gratia. Et ſignificatur per hunc ordinẽ præ-
poni gratiam iuſtitiæ in conſpectu dei. nam gratia in nouiſsimis, iuſtitia in primis exercebatur.
⁋Quum veniſſent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt ſingulos denarios.
pro, ſinguli denarium.) Hoc eſt tantum pręmii quantum debetur toti labori vnius diei. Vbi
manifeſte liquet gratia patrisfamilias dans nouiſsimis ſupra condignum: ſignificans deum ſic fa-
cientem ex ſua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouiſsima hora vocatum. &
cum hoc dicitur illi, hodie mecum eris in paradiſo. Quod enim alii ſancti tot laboribus acqui- B
runt, ipſe ſtatim ex ampliſsima gratia conſequutus eſt. ⁋Venientes autem & primi.) Non ex-
plicantur cui tertia, ſexta & nona conducti fuerant, ſed nouiſsimi & primi: quia duæ tantum ra-
tiones retribuendi ſunt ſcilicet gratia & iuſtitia. quarum altera ſcilicet gratia, in nouiſsimis (&
conſequenter in reliquis qui non toto die laborarunt) relucet: iuſtitia autem in primis.
⁋Arbitrati ſunt ꝙ plus eſſent accepturi.) Quantum ad parabolam ſimpliciter & abſolute exi-
ſtimauerunt quod plus eſſent accepturi. Sed quantum ad ſignificatum non ſimpliciter & abſolu-
te hoc arbitrati ſunt: quia nulli electi falluntur tunc (ſcilicet tempore mercedis) in æſtimatio-
ne ſuæ mercedis. Sed ſecundum quid: hoc eſt ſecundum rationem inferiorem, quia de gratia
dei iudicatur ſecundum labores noſtros. conferendo enim diuinam gratiam labori, recte arbi-
trati ſunt quod plus eſſent accepturi Sed ſecũdum rationem ſuperiorem, quæ ſupremam cauſam
gratię (diuinum ſcilicet beneplacitum) conſiderat, aliter eſt arbitrandũ: quia licet ei facere quod
vult, & cui vult &c. ⁋Et hoc tantũ eſt iudicare ſimpliciter & abſolute. ⁋Acceperũt aũt & ipſi ſin- C
gulos denarios. pro, ſinguli denarium.) Eandem præmii menſuram quam alii acceperant acce-
perunt primi. Sed illi ex gratia, iſti ex iuſtitia: quia laborauerant tota die, & conuentum fuerat de
denario. Ita quod ſoli primi deſcribuntur exempti à gratia, & ſecundum puram iuſtitiam mer-
cedem accepiſſe. ⁋Sed tunc inſurgit quæſtio quo pacto ſignificantur iſti in numero electorũ ac
ſanctorum: quum vita æterna non iuſtitia, ſed gratia dei habeatur. Iuxta illud, Gratia dei vita
æterna. Soluit hoc Apoſtolus dicens. Gratia dei ſum id quod ſum. & bonum certamen cer-
taui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam red-
det mihi dominus in illa die iuſtus iudex. Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & miſſos
etiam primos ad operandum in vinea: ex iuſtitia autem redditam eſſe mercedem promiſſam.
⁋Sed adhuc reſtat dubium quo pacto verificatur quod deus præmiat omnes ſupra cõdignum,
ſi iſtos primos præmiat ſecundum puram iuſtitiam. Solutio eſt ꝙ id quod promittit deus velut
iuſtam mercedem, eſt ſupra condignum noſtri operis. non enim ſunt condignæ paſsiones huiꝰ
temporis ad ſuperuenturan gloriam. Ita quod ſignificatum per denarium eſt ſupra condignum D
totius operæ diurnæ: quia tamen promiſſum eſt vt merces totius diurni laboris, ſignificatur vt
iuxta merces reddita primis, & ex gratia data aliis. ⁋Et accipientes murmurabant aduerſus
patremfamilias.) Sicut Saluatoris oratio pater tranſeat à me calix eſt, explicat naturalem ap-
petitum fugientem mortem, ita murmur ſanctorum iſtorum explicat velleitatem amplioris
gloriæ ſecundum rationem inferiorem inſurgentem. ⁋Dicentes, Hi nouiſsimi vna hora fe-
cerunt, & pares illos nobis feciſti: qui portauimus pondus diei & æſtus. pro, æſtum.) Non ſunt
inuidiæ verba, ſed rationis inferioris, deteſtantis parem mercedem longe imparibus laboribus:
ſicut deteſtatur mortem iuſtorum. Ita quod electi iſti non abſolute murmurant, non abſolute
deteſtantur pares ſibi factos in præmio impares in labore: ſed ſecundum rationem inferiorem
loquuntur, & velleitatem ſecundum illam explicant, quo ad ſenſum ſignificatum. ſecundum pa- E
rabolam enim abſolute murmurant & inuident paribus. ⁋At ille reſpondens vni eorum dixit,
amice non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario conueniſti mecum? tolle quod tuum eſt &
vade. Volo autem huic nouiſsimo dare ſicut & tibi. Aut. pro, an, non licet mihi quod volo fa-
cere. Deeſt. in rebus meis?) Verum dicit in materia de qua eſt ſermo: hoc eſt in gratuitis. ſecus
eſt in debitis. ⁋An oculus tuus nequam. pro, malus eſt: ego bonus ſum?) Non aſſerit oculum
iſtius eſſe malum: ſed cauſas vndique excludendo murmuris & querelæ, quum prius ex parte cõ-
uentionis, deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis. tertio ex relatione ſuæ gratiæ qua vſus

F eſt ad nouiſsimos ad oculos eius,conuincit eum.an(quod abſit)oculus mentis tuæ efficitur nequa
videns ex obiecto bono,quia ego bonus ſum nouiſsimis largiendo. Et dixit hæc paterfamilias:
quia ſi murmur ex conuentione non ſeruata, aut ex illicito facto occaſionam habuiſſet, rationa-
bile eſſet:ſed ſi ex iniqua viſione boni,damnabile eſſet.Significatur autem per hæc deum ita ſer-
uare iuſtitiā retribuendo multis, vt multis aliis gratioſe retribuat ſine priorū offenſa.quā ex his
capitibus excludi deſcribitur.¶Hoc.)hoc modo.ſ.aliquib⁹ exhibēdo gratiā & aliquibus ſeruā-
do iuſtitiam.¶Erunt.) in futura vita. ¶Nouiſſimi.)in labore,& vniuerſaliter in exhibitione
temporalium.¶Primi) in præmio. ¶Et ecōuerſo,primi nouiſſimi)Optime quadrat concluſio
reſponſioni datæ Petro:ꝙ non beatior erit qui plura reliquit,ſed quem gratia dei priorem con-
ſtituet. Compoſita ſiquidem eſt hæc parabola ad aperiendum quod gratia dei, abſque iuſtitiæ
præiudicio non datur ſecundum opera,labores,temporalia bona & ſimilia, ſed ſecundum diui-
nam voluntatem.vt nec Apoſtolos qui minima reliquerunt,nec illos qui modicum habent ſpa-
tium aut modum operandi,poſthabeamus:nec illos qui multum laborant, qui multa largiuntur
G præponamus in gratia dei.¶Multi enim ſunt vocati:pauci vero electi.) Non miremini ſic diſ-
poni differentiam electorum,quia ſic quoq; diſponitur differentia inter vocatos & electos.Sub-
auditur repetēdum aduerbium ſic.Et eſt ſenſus,quia ſic multi ſunt vocati,pauci vero electi, hoc
eſt quia ſic.(.ſ.gratia & iuſtitia interuenientibus)fit vt multi ſint vocati & pauci electi, ad vitam
æternā.¶Cogor ad repetendum aduerbium ſic,ex coniunctione cauſali enim.textus ſiquidem
ſubiungit,multi enim ſunt &c. Nec video quo pacto hæc ſententia reddit rationem prioris ſen-
tētiæ(vt cauſalis coniunctio denotat) niſi repetēdo aduerbiū ſic vt expoſuimus:quoniā oēs ope-
rarii electi deſcribuntur ex accepto denario ab omnibus, & ex paritate mercedis omnium. &
propterea inter illos locum non habet differentia vocatorum electorum. Conſtat autem ſic
gratuite & iuſte fieri vt multi ſint vocati & pauci electi, nam in electis gratia, in vocatis iuſtitia
ſeruatur & ſeruabitur. ¶Et aſcendens IESVS Hieroſolymam,aſſumpſit duodecim diſcipu-
H los ſuos ſecreto.pro,ſeorſum.ab aliis.Et deeſt.in via.) Seorſum explicat Apoſtolis ſpeciem paſ-
ſionis & mortis:quia alii ſufferre non poſſent tantam ignominiam audire ſine ſcandalo. ¶Et ait
illis.Ecce.) in pręſenti tempore. ¶Aſcendimus.)Situs viæ ſignificatur.aſcenditur enim à Ga-
lilæa in Hieruſalem.¶Hieroſolymam. Locum futuræ paſsionis & mortis ſignificat.¶Et filius
hominis tradetur principibus ſacerdotum & ſcribis.) Repetit IESVS ea quæ ſunt futuræ
paſsionis & mortis ſuæ, non ſolum vt crebra repetitione firmet animos diſcipulorum ne ſcan-
dalizentur:ſed vt ſciant quod voluntarie vadit ad paſsionem & mortem,explicat illis quod mo-
do vado ad mortem, dicendo ecce aſcendimus.& ſimiliter vt cognoſcant quod voluntarie non
ſolum paſsionem ſed ſpeciem paſsionis ſubit,prædicit ſpecies, vbi prius in genere tantum dixe-
rat.Et quidem ſuperius in cap.xvii.dixerat traditionē in genere,dicendo filius hominis traden-
dus eſt in manus hominum:modo explicat quod tradetur principibus ſacerdotū & Scribis,tacē-
do à quo tradetur.Reſeruauit vſque ad vltimam cœnam reuelationem diſcipuli à quo tradēdus
erat principib⁹:quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat,propoſuerat ipſum tradere.¶Et condē-
I nabunt eum morte.)Hoc ſuperius non dixerat.& impletum eſt quando Caiphas & omnes cum
eo dixerunt,reus eſt mortis. ¶Et tradent eū gentibus.)Ordinate prædicit paſsionem ſuam ſi-
cut fuit res geſta. nam pontifices & ſeniores non potentes exequi ſententiam ſuam de morte Ie-
ſu,tradiderunt eum gētibus:curiæ.ſ.gentilium,in qua præſidebat Pilatus.¶Ad illudendū & fla-
gellandum & crucifigendum.) Superius dixerat in genere ꝙ erat paſſurus & occidendus:mo-
do in ſpecie explicat ſpecies paſsionum.ſ.illuſionem & flagellationem, & ſpeciē mortis ſcilicet
in cruce.¶Vbi aduerte quod tertium horum(ſcilicet crucifixio) fuit petita à Iudæis:duo autem
prima (.ſ.illuſio & flagellatio) fuerunt effectus ſubſecuti non procurati à Iudæis. & propterea
præpoſitio ad illudendum & flagellandum,denotat conſequutionem effectus,non intentionem
tradentium principum & Scribarum intendentium peiora illuſione & flagellatione.¶Et tertia
K die reſurget.) Quamuis ignominioſa & acerba futura ſit tam paſsio quam mors, conſtantes
eſtote,non longa ſpe ſed breuiſsima expectatione:quia tertia die reſurget à mortuis.¶Tunc.)au
dita tam propinqua reſurrectione IESV CHRISTI. ¶Acceſsit ad eum mater filiorum
Zebedęi cum filiis ſuis.)inſtructa & inducta à filiis Iacobo & Ioanne,qui hanc tam propinquam
reſurrectionē audierant.¶Adorans & petens aliquid ab eo.)Mulier prius genuflexa ſupplicat.
in genere petens vnam gratiam. ¶Qui dixit ei,quid vis?) vt ipſamet explicet petitionem ſuam
in ſpeciali.¶Ait illi.Dic vt ſedeant hi duo filii mei,vnus ad dexteram tuam & vnus ad ſiniſtrā.
pro,vnus à dextris tui & vnus à ſiniſtris, in regno tuo.) Putauerunt filii cum matre Ieſum poſt
reſurrectionem ilico regnaturum, neſcientes quod hoc differendum eſt vſq; ad ſecundum ad-
uentum

uentum:tunc enim & non ante,ſenſibile regnum Chriſti erit in vniuerſo mundo. & ideo petit A
ea quæ ſunt regni. ¶Sed occurrit quæſtio qua ratione petũt ſedere in regno Chriſti à dextris &
ſiniſtris eius:quum iam I E S V S promiſerit illis hoc in præcedenti cap.dicendo quum ſederit
filius hominis in maieſtate ſua,ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim &c. Solutio eſt quod per
dexteram & ſiniſtram ſignificant primas ſedes hinc & inde.& hoc denotat pronomen tui. Non
volebant eſſe ad dexteram Petri nec ad ſiniſtram Andreæ, ſed ad dexteram & ſiniſtram ipſius
I E S V Chriſti.Primas itaque ſedes inter duodecim prius promiſſis petunt;nec volunt alter ſub
altero ſedere,ſed vnus ad dexteram & alter ad ſiniſtram Chriſti:vt ex vtroque latere ſint primi.
¶Reſpondens autem I E S V S dixit,Neſcitis quid petatis.) Ex hoc quod I E S V S reſpon-
det Iacobo & Ioanni filiis Salomæ matris petentis,patet ꝙ filii petebant per os matris. Non di-
cit ambitioſe petitis:reſeruans reprehenſionem ambitionis poſt indignationem aliorum; vt cõ-
munis defectus affectus communiter reprehendatur. ſed defectum intellectus corrigit dicendo
neſcitis.Sed non dicit quid petitis ſed quid petatis.reprehenduntur enim quod ignorãt quid pe-
tendum eſt,ſupple acquirendum poſt reſurrectionem meam.Et vere neſciebant quid appeten- B
dum petendumq; ſibi eſſet poſt Chriſti reſurrectionem:quia errabant tũ in tempore regni; pu-
tantes regnum Chriſti ſenſibile ſequuturum ſtatim reſurrectionem Chriſti.tũ in modo regnã-
di:quia conſequenter putabant ſe ſic viuentes ſenſibiliter regnaturos cum Chriſto. Si ſciuiſſent
regnum Chriſti tanto tempore differẽdum poſt reſurrectionem,& ſe poſt Chriſti reſurrectio-
nem oportere per paſsiones & mortes proprias tranſire ad regnum Chriſti, ſciuiſſent quid ſibi
petendum eſſet acquirendum in reſurrectione Chriſti.ſ.gratiã ſpiritusſancti ad robur confiten-
di & prædicandi regnum Chriſti. ¶Poteſtis bibere calicem.pro,poculum.)Ratione quare ne-
ſciunt quid petant,inſinuat eſſe quia neſciunt quid ſibi immineat poſt Chriſti reſurrectionem,
Acſi aperte diceret.Ideo neſcitis quid petatis in mea reſurrectione,quia putatis vos peruenturos
ad regnum meum ſic viuentes quum ego ſurgam à mortuis.ſed lõge aliter eſt:quia modus per-
ueniendi ad regnum meum eſt per paſsionem & mortem. & propterea examinate vires ve-
ſtras ſi poteſtis bibere calicem paſsionis & occiſionis. ¶Quem ego bibiturus ſum.pro,quod ego C
bibo.) Verum deſunt hæc) ¶Et baptiſmo quo ego baptizor baptizari? Dicunt ei.poſſumus.)
Inexperti, animæquiores ſe exhibent. nam fugerunt & ipſi quum Ieſus captus eſt à Iudæis.
¶Ait illis,Calicem.pro,poculum,quidem meum bibetis.Deſunt hæc.& baptiſmo quo ego ba-
ptizor baptizabimini.)quãuis non mecũ,tandem tamen firmati virtute ex alto.Et de Iacobo cõ-
ſtat:quia calicem occiſionis bibit,occiſus ab Herode gladio. De Ioanne autem conſtat quod bi-
bit calicem paſsionis.nam & flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apoſtolorum:& à Proconſule
Epheſi tempore Domitiani in feruentis olei dolium miſſus:& in exilium actus ad inſulam Pat-
mos.Calicem vero occiſionis ſolo ſpiritu bibit. ¶Sedere autem ad dexteram meam vel ſiniſtrã.
pro à dextris mei & ſiniſtris mei.)etſi non poſt reſurrectionem meam vt putatis, ſed quum ad-
uenerit regnum meum. ¶Non eſt meum dare vobis.)Superfluit vobis.) Intellige ſecundum
præſentem meum ſtatum.non veni nunc ad diſtribuendas ſedes regni. ¶Sed quibus paratũ eſt
à patre meo.)ſed ſcitote ab æterno à patre meo diſtributas eſſe primas ſedes.vnde non ſitis de his
ſoliciti tanquam vacantibus. ¶Et audientes decem.) reſponſionem Ieſu,qua & reprehendit Ia- D
cobum & Ioannem,& non exaudiuit eos. ¶Indignati ſunt.) Non prius indignati ſunt quam
audirent reſponſionem domini.& vt carnales adhuc non ſunt compaſsi ignoranter petentibus:
ſed indignati ſunt,ægre ferentes quod illi duo voluerint omnibus præferri. ¶De duobus fratri-
bus.) Non inſurgunt contra mulierem quæ petiit,ſed contra filios ambientes primas ſedes: quia
non ægre ferunt peccatum aut ignorantiam,ſed poſtponi. ¶I E S V S autem vocauit eos ad ſe
& ait.) Vocauit eos,decem (alii enim duo erant prope ipſum) vt omnes ſimul propius, familia-
rius ac magis benigne reprehendat.duos quidem ambitionis,decem autẽ indignationis. Vna ta-
men & eadem ratione,quia vna erat radix peccati omnibus.ſ.appetitus primatus. nam illi duo
manifeſte petierunt primas ſedes: & iſti decem indignati ſunt quod omnes ipſi poſtpoſiti ſint
ab illis duobus.ex eodem ſiquidem more prouenit velle primatum & nolle poſtponi. Et pro- E
pterea Ieſus eandem medicinam exhibet omnibus, dicendo. ¶Scitis.) vtpote rem notoriam
¶Quia principes gentium dominantur eorum.pro,eis.) Non purus dominandi actus ſed finis
ſignificatur.Eſt enim ſenſus quod principes gentium ordinant principatum ſuum ad dominan-
dum. ¶Et qui maiores.pro,magni,ſunt.in mundo.poteſtatẽ exercent in eos.pro,in eas.) Simi-
liter non purus vſus poteſtatis ſed finis ſignificatur. Et eſt ſenſus quod qui magni ſunt ordinant
celſitudinem ſuam ad vſum poteſtatis: hoc eſt ad præcipiendum,ad compellendum, & huiuſ-
modi quæ ſunt poteſtatis. Ambo hæc notoria ſunt omnibus. ¶Non ſic erit inter vos.) Ordinat
Ieſus

F Ieſus principatum & maioritatem in eccleſia ſua: definiendo & ſtatuendo non ſic erit inter vos,
principatus veſter non erit ad dominandum & præcipiendum, cogendum, &c. ¶Sed quicũq;.)
non aliquis ſic & aliquis non. ¶Voluerit inter vos maior. pro, magnus fieri.) Non dicit facere
ſeipſum: quia nullus debet aſſumere ſibi honorem. Sed ſi vult ab iis ad quos ſpectat, fieri magn⁹
ſecundum gradum celſiorem. ¶Sit. pro, erit, veſter miniſter.) Magnitudo mundi eſt ad exer-
cendum poteſtatem: magnitudo veſtra erit ad exercendum miniſterium. ¶Et qui voluerit pri-
mus eſſe. primatu fungi. erit. iam primus. veſter ſeruus.) Principatus gentium eſt ad dominan-
dum: principatus veſter erit ad ſeruiendum. ¶Aduerte hic quod quamuis litera prima facie præ
ſe ferat viam ad magnitudinem & primatum (dicendo qui voluerit fieri, qui voluerit eſſe) ſecun
dum tamen veritatem ſignificat terminum: hoc eſt qualitatem primatus & celſitudinis eccleſia-
ſticæ, vt expoſuimus. Et habetur ſenſus ex ambobus extremis. nam primum propoſuit prin-
cipes gentium & qui magni ſunt, non qui quærunt principes & magni fieri. & ſimiliter poſt ſub-
iunget, ſicut filius hominis non venit miniſtrari &c. Ex eo enim quod vtrobiq; inducit vt præ-
G miſſas actiones eorum qui ſunt, & non quærentium aut volentium fieri aut eſſe, conſequens eſt
vt intenta concluſio intelligatur etiam de ipſo primatu & de ipſa celſitudine, de ipſis primis, de
ipſis magnis. Intendit enim dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi
& principes eccleſiaſticos. ad hoc ſiquidem directe tendunt vtrinque inducta. ¶Vtitur autẽ ta-
li loquendi modo, ad curandum ægritudinem animi apoſtolorum qui volebant primatũ: mon
ſtrando illis quid ſit illud quod volunt volendo primatũ: quod. ſ. volũt miniſtrandi ac ſeruiẽ-
di nõ præcipiendi ac dominandi officium. Acſi apertius dixiſſet. quicunque voluerit fieri aut eſ-
ſe magnus & primus inter vos, ſciat ꝙ erit veſter miniſter & ſeruus. ¶Sicut filius hominis.) Tũ
vt intelligant modum miniſterii & ſeruitutis, tum vt ab exemplo ipſius IESV diſcant quid
ſit principantis in eccleſia officium, proponit propria officia. ¶Non venit miniſtrari.) hoc eſt
vt ei miniſtretur. ¶Nota ꝙ non dicit ſicut filius hominis refutat ſibi miniſtrari: quia non ſolum
H Martha miniſtrauit illi, ſeu mulieres multæ miniſtrabant Ieſu de facultatibus ſuis: vt patet Luc.
viii. Sed dicit non venit vt ſibi miniſtretur, ſicut domini & principes mũdi ad hoc ſunt domi-
ni vt illis miniſtretur. Intentionem itaque aduentus ſui in carne, manifeſtat eſſe non ad hoc vt
ſibi miniſtretur: quamuis miniſteria exhibita reciperet. ¶Sed miniſtrare.) Hinc apparet ꝙ de mi-
niſterio in ſpiritualibus ſtatuit magnates eccleſiaſticos miniſtrare: ſicut ipſe IESVS venit vt
miniſtraret ſpiritualia, corporali exercitio & fatigatione interueniente prędicando, diſcurren-
do per ciuitates & caſtella. Non eſt enim æquum (explicauit poſtea Petrus apoſtolus) nos relin-
quere verbum dei & miniſtrare menſis. ¶Et dare animam ſuam.) hoc eſt vitam ſuam. Ec-
cleſiæ prælatis ſtatuit vt miniſtrarent & ſeruirent, & quantum ad miniſterium propoſuerat ſe-
ipſum exemplum: modo proponit ſeipſum exemplum quantum ad ſeruitutem. Et quia ſerui
quicquid eſt domini eſt, maximam ſuam ſeruitutem ſignificat ex hoc quod venit ad dandum
vitam ſuam. ¶Et dixit hoc: vt ſicut qualitatem miniſterii ſtatui prælatis declarauerat ab exem-
plo miniſterii ſui, ita qualitatem ſeruitutis ſtatutæ prælatis declararet ab exemplo ſeruitutis ſuæ:
I ſcilicet vſque ad exponendum vitam propriam pro multitudine cui præſunt. (Redemptionem.)
Aptiſsime pro libertate noſtra ſe ſeruum vſque ad mortem incluſiue declarat. ¶Pro multis.)
Quantum ad ſufficientiam multitudo hæc comprehendit multitudinem humani generis: quan-
tum vero ad libertatis fructum comprehendit multitudinem electorum. ¶Et egredientibus
illis ab Hierico, ſequuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci ſedentes ſecus viam, audierunt.)
ab interrogatis quidnam eſſet in hoc ſtrepitu turbæ tranſeuntis. ¶Quia IESVS tranſiret: &
clamauerunt, dicentes. miſerere noſtri domine filii dauid.) Meſsiam vocant à genere Dauidis:
quià vulgatum erat apud Hebręos Meſsiam fore filium Dauidis. ¶Turba autem increpabat eos,
vt tacerent.) Non petebant iſti mendici aliquid in ſpecie, ſed in genere tantum, miſerere no-
ſtri. & propterea putabatur quod peterent eleemoſynam à IESV. & ideo tanquam importu-
ni increpantur, & dicitur eis vt taceant. vel quia ſciebant Ieſum pauperem, vel quia indignum
K putabant vt talis propheta vexaretur clamore mendicorum. At illi magis clamabant, dicen-
tes. miſerere noſtri domine filii Dauid. Et ſtetit Ieſus: & vocauit eos. Sciens Ieſus quod non
pro eleemoſyna ſed pro viſu clamabant, ſtetit vocans illos: vt ſic cæci illam copiam haberent
alloquendi Ieſum. ¶Et ait. Quid vultis vt faciam vobis? Quamuis Ieſus ſciret omnia, quia
tamen ipſi cæci non explicauerant in ſpecie petitionem ſuam, interrogat illos: vt ſpecificent
quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipſo fidem. ¶Dicunt illi. domine vt aperian-
tur oculi noſtri.) Non petimus argentum ſed viſum. In qua petitione profitentur ſe credere
quod Ieſus poſſet facere hoc miraculum.

¶Miſertus

¶Miſertus autem eorum Ieſus.)Signum aliquod compaſsionis monſtrauit. & propterea deſcri- A
bitur miſertus.¶Tetigit oculos eorum.)non ſolo iuſſu ſed tactu interueniẽte ſanat,ad cõfirman
dam profeſsionem cęcorum.Sicut quia pluries clamauerant miſerere,miſertus eſt,ita quia pro-
feſsi fuerant potentiã miraculorum in filio Dauidis,vtitur tactu carnis ex genere Dauidis:mõ-
ſtrando per hoc humanitatem ſuam eſſe organam deitatis facientis miracula.¶Et confeſtim vi-
derunt. pro,viſum receperunt oculis illorum. & ſequuti ſunt eum.) Hinc apparet non ſolum
corporeum ſed internum lumen illum recepiſſe.

CAPVT XXI.

ET quum appropinquaſſent Hieroſolymis,& veniſſent Bethphage ad montẽ
Oliueti.) Bethphage viculus dicitur iuxta montem Oliueti. ¶Tunc Ieſus
miſit duos diſcipulos,dicens eis.Ite in caſtellum.) Incertum eſt nomen pro-
priũ huius caſtelli:quia nullus Euãgeliſta explicat illud oppidulum.¶Quod
contra vos eſt.) hoc eſt quod e regione ad vos ſitum eſt . Multis enim exi- B
ſtentibus ibi oppidulis ſeu vicis, deſcripſit Ieſus caſtellum ſeu oppidulum il-
lud à ſitu reſpectu eorum, monſtrando illud e directo contra facies eorum:
& propter ea non nominauit illud . ¶Et ſtatim inuenietis.) hoc eſt ingredientes caſtellum
non diſcurretis quærentes ſed ſtatim inuenietis: vt alii ſupplent Euangeliſtæ . ¶Aſinam alli-
gatam.) non communem ſed habentem dominum:vt Lucas explicat . ¶Et pullum cum ea,
ſoluite & adducite mihi.Et ſi quis vobis aliquid dixerit,dicite.pro,dicetis, quia dominus his o-
pus habet:& confeſtim dimittet eos.)aſinam ſcilicet & pullum.Præuidebat Ieſus obſtaculum fu-
turum.& propterea remedium dat,prędicendo efficatiam autoritatis ſuæ quamprimum audita
fuerit:vt ſecuri exequerentur iuſſa.¶Hoc autem totum factum eſt vt adimpleretur quod dictum
eſt.) Ne putares ſubleuandi laboris in itinere aut attentandæ alicuius nouitatis cauſa miſiſſe Ie-
ſum pro aſina & pullo,curauit Euangeliſta rationem interſerere facti,vt Ieſus impleret ſcriptu- C
ras prophetarum. ¶Per prophetam Zachariam cap.ix.dicentem.Dicite filiæ Sion.) Matthæus
nõ ſolicitus de verbis prophetæ,vbi Zacharias dicit,exulta filia Sion iubila filia Hieruſalem,di-
cit,dicite filiæ Sion.Ille inuitat filias Sion nobiliores & filias Hieruſalem ad gaudium:iſte expo-
nit inuitationem illam eſſe acclamationem turbarum dicentium filiæ Sion,hoc eſt ciuitati Hie-
roſolymitanæ,ecce rex &c. Appellatur Hieruſalem filia Sion, quia protegitur ab arce Sion tanq̃
filia à matre. ¶Ecce rex tuus.hoc eſt Meſsias ille quem expectas. ¶Venit tibi.) ad tuam ſalu-
tem. ¶Manſuetus.)In Zacharia dicitur pauper.veruntamen verum eſt vtrumque:quia & man-
ſuetus & pauper venit.¶Et ſedens ſuper aſinam.) non elephantem,non camelum,non equum,
non mulam,ſed aſinam. ¶Et pullum.)vt ex his manifeſtis iudiciis tanto tempore ante prædi-
ctis,nullus relinqueretur excuſationi Hieroſolymitarum locus.¶Filium ſubiugalis.)non indo-
mitæ aſinæ. ¶Euntes autem diſcipuli,fecerunt ſicut præcepit illis IESVS. Et adduxerunt
aſinam & pullum , & impoſuerunt ſuper eos . aſinam & pullum . Vnde habetur quod ſicut
propheta prædixerat Meſsiam venturum in Hieruſalem ſuper vtrumque animal(aſinam & pul- D
lum) ita Euangeliſta narrat impletum. Succeſsiue enim vectus eſt ſuper vtrunque: ſed an prius
ſuper pullum quàm aſinam an econuerſo, neſcitur. ¶Veſtimenta ſua:& eum deſuper.pro,ſu-
per illa.ſ.veſtimenta.ſedere fecerunt.)Facere hoc ad ſeſsionem terminatum,corporale officium
diſcipulorum ad locandum IESVM ſuper animal ſignificat:more miniſtrorum adiuuantiũ
aliquem ad equitandum. ¶Plurima autem turba ſtrauerunt veſtimenta ſua in via. Alii autem
cædebant ramos de arboribus,& ſternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant & quæ ſe-
quebantur,clamabant,dicentes.)Collige quatuor officia.Primum diſcipulorum,propria pallia
ſuper aſinam & pullum ſternentium. Secundum turbæ multæ ſternentis pallia propria in via,
honore regio viam calcandam pręparantis. Quod fuit valde mirabile.nunquam Dauidi trium-
phanti aut Salomoni talis honor exhibitus eſt. Et tanto mirabilius quod ex improuiſo factum
eſt, deo inſtigante turbam ad hoc .¶Tertium eſt aliorum cædentium ramos de arboribus, & E
ſternentium ſimiliter in via.Iſti forte non habebant pallia:& ſupplebant ramis arborum.
¶Quartum laudis nouę & prius inauditæ atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus
& ſequentibus,& etiam pueris in templo. ¶In quibus omnibus vide concurſum turbarum,vi-
de gaudium & exultationem:& perpende teſtimonia Meſsię,non ſolum in aduentu ſuper aſinã
& pullum,ſed in modo veniendi:cum honore,ſcilicet plus quam regio.cũ honore regis diuini,
& cum profeſsione turbarum clara & publica quod eſt Meſsias. ¶Oſanna.) Corruptum hoc

(ſcilicet

F (ſcilicet O ſanna apud Latinos,& hos anna apud Grecos)poteſt dupliciter intelligi. Et ideo am-
biguus reſtat ſermo,ſed nõ ſenſus. In Pſalm.cxviii.apud Hebreos verſu.xxiiii.inuenitur bis an-
na,& bis inuenitur na.& vtrũq; eſt eiuſdẽ ſignificatur& eſt aduerbium obſecrandi(loco cuius di-
cimus obſecro aduerbialiter)& aduerbium temporis præſentis, loco cuius dicimus nunc. Et in
eodem verſu ſemel inuenitur Hoſihah:hoc eſt ſaluifica. & imperatiuum hoſihah non iungitur
ibidem cum anna, ſed cum na.ita quod legitur hoſihah na. hoc eſt ſaluifica obſecro. ſeu nunc.
¶Crediderim ego Matthæum ſcripſiſſe hoſihah na, & non hoſihah anna: ſed à Græcis ac Lati-
nis ſcriptoribus & prolationibus corruptionem tanquam factã vt Græci duabus dictionibus hos
anna,& Latini vna oſanna dicant. quod in Hebrea lingua neſcitur. Ratio credulitatis meæ eſt,
tum quia propinquior eſt corruptionibus his hoſihah na quàm hoſihah anna.tum quia ex Pſal-
mo illo ſumptum apparet totum hoc,benedictus qui venit in nomine domini hoſihah na. vbi
non inuenitur hoſihah anna. ¶Filio Dauid.)Explicabant ipſum eſſe illum filium Dauidis qui
expectabatur ſcilicet Meſsiam ex genere Dauidis. ¶Benedictus qui venit in nomine domini.)
G in laude,honore,gloria,fama,non propria ſed domini. Ego inquit veni In nomine patris mei,
alius venit in nomine ſuo. ¶Oſanna) Repetunt deſyderium ac ſupplicationem ſalutis.
¶In excelſis.)Profitentur,à ſpirituſancto acti aduentum Meſsię ſalutiferum, nõ in infimis(qua
lia ſunt mundana omnia)ſed in excelſis:qualia ſunt ſola ſpiritualia ac cæleſtia. ¶Et quum in-
traſſet Hieroſolymam.)Inceperat ſiquidem magnitudo laudis circa principium deſcenſus mon-
tis Ol/ueti verſus Hieruſalem. ¶Commota eſt vniuerſa ciuitas. Augebatur turba laudantiũ,
volauit fama per ciuitatem,excitantur vniuerſorum animi ob hanc nouitatem. ¶Dicens quis
eſt hic?) Tempus hoc definitum erat à deo eſſe tempus laudis communis in Hieruſalem. Et
propterea commotionem vniuerſæ ciuitatis ſecundum motum admirationis intelligendam eſ-
ſe explicat Euangeliſta:narrando verba eorum admiratiua quis eſt hic,tanto dignus honore. Vi
dentes enim tantum concurſum, audientes tot taleſque laudum voces, admiratiue interrogant
H quis eſt hic,cui talia exhibentur. ¶Populi autem. pro,turbæ autem.) comitantes IESVM.
Nomine proprio reſpondent querentibus quis eſt. ¶Propheta.) Et rationem aſsignant tanti
concurſus:quia.ſ.propheta dei eſt.& deſcribunt ſimul quis eſt.ſ.Ieſus ille qui eſt propheta,prędi
cator faciens tot miracula. A Nazareth Galileæ.) A patria quoque deſcribunt:vt admirantes
omnes vtriuſque ſexus intelligant quis eſt hic.) Et intrauit Ieſus in templum dei.) Non iuit ad
plateam aut arcem, ſed ad templum dei terminat celebrem aduentum. Templi autem nomi-
ne intellige atria templi:in quæ licebat Iudæis non ſacerdotibus ingredi,in quibus morabantur
orantes deum.in ipſum enim templum non erat fas ingredi niſi ſacerdotibus. ¶Et eiiciebat.)
Secundo nunc eiicit:quia non ſe correxerunt eiecti iterum biennio ante. ¶Omnes vendentes
& ementes.) Pari pœna inſequitur vendentes & ementes:& abſque exceptione. ¶In templo)
hoc eſt in atriis templi,vt dictum eſt. Locus vbi venditur & emitur,in cauſa deſcribitur. ¶Et
menſas.) Non ſolum contra homines vendentes & ementes, ſed contra inanimatas res prepa-
ratas ibidem ad ſeruitium negotiatorum,vindictam exercet. ¶Nummulariorum.)qui reſide-
I bant ibi ad commutationes nummorum,lucrando vt fieri ſolent in cambiis.nummularii enim
negotiatores ſunt nummorum.vendendo & emendo nummos.Et erat hic locus illis commo-
dus:quia empturi animalia pro ſacrificiis,& vniuerſaliter venientes in Hieruſalẽ deuotionis cau
ſa,ibãt ad templũ:& egẽtes commutatione nũmorum,inueniebant ibidem reſidẽtes nummula-
rios.Sicut videmus Romæ in gradibus ſancti Petri:& ſimiliter ementes & vendẽtes etiã in inti-
mo atrio ante fores beati Petri)ita quod extra in parietibus ipſius eccleſiæ appenderẽtur vena-
lia)vidit mundus totus abſque eiectore ¶Et cathedras vendentium columbas.) Meminit ſpe-
cialiter ſedium in quibus reſidebant vendentes columbas:vt à ſummo negocio nummulariorũ
vſque ad minimum negocium vendentium columbas) quæ erant minimæ res tunc ibidem ve-
nales)deſcribat etiam in ipſas inſenſibiles res vindicaſſe. ¶Euertit.) Non dedignatur manibus
propriis Ieſus hæc euertere. Euertit autem vt monſtraret non eſſe redeundum ad huiuſmodi il-
K lic negocia exercenda. ¶Et dixit eis Scriptum eſt.Eſai.lvi.Domus mea domus orationis voca-
bitur:vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.) Prima vice reprehenderat illos honeſto
vocabulo, increpando negotiationem illic:modo acrius arguit induratos, producendo in lu-
cem quod non ſolum negotiationis ſed rapinę domum effecerunt domum dei. Quemadmo-
dum enim ſpelunca occultat latrones ad ſpoliandum tranſeuntes, ita ſub ſpecie commoditatis
exhibendæ diuino cultui in domo dei,pallíantur iſti oppreſſores peregrinorum. nam hinc ap-
paret quod aggrauando precia expilabant peregrinos,quos oportebat ab illis emere & cum illis
commutare:alioquin non aſsimilarentur latronibus. ¶Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in

templo:

templo:& ſanauit eos.) vt etiam miraculorum teſtimonio tunc fidem honorantium confirma- A
ret.& aduerſantes confutaret.¶Videntes autem principes ſacerdotum & ſcribæ mirabilia quæ
fecit,& pueros clamantes in templo,& dicentes.Oſanna filio Dauid. indignati ſunt.) Principes
ſacerdotum & doctores legis non ſolum abſtinent à laudando IESVM viſis etiam miraculis,
ſed indignantur,impotentes occultare venenum internum. ET dixerunt ei audis quid iſti di
cunt?)Interrogant IESVM ſi audit.vt crimen aut leſæ maieſtatis aut vſurpantis Meſsiæ no-
men in ipſum IESVM retorqueant.tanquam ipſe ſe acclamari Meſsiam procuret.¶IESVS
autem dixit ei.vtique.Nunquã legiſtis quia ex ore infantium & lactantium perfeciſti laudem)
Prudens & confutatiua reſponſio : monſtrando cauſam pueriliſ dicti non eſſe hominem ali-
quem procurentem aut excitantem,ſed deum implentem antiquas prophetias ſic. Ex his enim
ſcriptis in Pſal.viii.verbis confutati ſunt ſacerdotes & doctores:& firmata eſt fides credentium,
audiendo etiam teſtimonia prophetarum in vocibus puerorum impleri.
¶ET relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam) caſtellum quaſi ſtadiis quindecim B
diſtans à Hieruſalem.¶Ibique manſit.pro,diuerſatus eſt.) Significatur enim quod velut ho-
ſpitatus eſt ibi.Significauit namque per hoc Euangeliſta quod poſt tantum honorem in Hie-
ruſalem diuerſorium non habuit in Hieruſalem:proculdubio quia noluit. & hoc vt omnis ca-
lumniandi occaſio tolleretur pontificibus. Completo ſiquidem myſterio ſolemnis aduentus,
rediit IESVS ad ſolitum ambulandi modum cum diſcipulis ſuis, & ad ſolitum prædicandi
officium,ad ſolita hoſpitia.Et vltra hoc noluit tunc hoſpitari in Hieruſalem, ne redderet ho-
ſpitem ſuſpectum tanquam conſcium tantæ nouitatis qua Ieſus acclamatus eſt rex.
¶MANE autem.(die ſequenti:quæ tunc fuit viceſimaprima dies Martii more Romano.octa
uo namque.Izalendas Aprilis crucifixus eſt:& quinto die ante venit IESVS ſuper aſinam in
Hieruſalem. ¶Reuertens,in ciuitatem eſuriit.) in veritate:vt pote tantæ ſobrietatis vt etiam
mane eſuriret. Et ſignum eſurientis monſtrauit propter myſterium.nam totum hoc factum
circa ficum, res geſta fuit non propter rem ipſam ſed in figuram. Ita quod ſicut parabolas C
verbis, ita geſtis iſtis compoſuit figuram deſituræ ſynagogæ Iudæorum ſecundum diuinum
cultum. ¶ET videns fici arborem vnam ſecus viam.pro,in via venit ad eam.)Sciebat quod
non erat tempus ficuum:ſed venit, componens figuram actu veniendi. ¶Et nihil inuenit
in ea niſi folia tantum.Et ait illi.nunquam.pro,non vltra,ex te fructu: naſcatur in ſempiternum
Et arefacta eſt continuo ficulnea.Maledictio iſta manifeſtat quod figuram componebat.)Arbor
enim non dabat occaſionem maledictioni(quia non erat tempus fructus) ſed figurata ſynagoga
per arborem,merebatur maledictionem.
¶Ad literam geſta hæc ſignificant deſiderium IESV Chriſti paſcendi ſe ſalute Hebræi po-
puli in cultu diuino ſeruientis deo,& aduentum ipſius ad percipiendos fructus bonorum ope-
rum in ipſo : ſed quia inuenit populum colentem deum foliis tantum, hoc eſt exterioribus
tantum verbis & oblationibus(populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum à lon-
ge eſt à me) ideo maledicit illi , ita quod non ad tempus ſed in æternum non proferat fru-
ctum. Nunquam enim fructuficaturus eſt iudaicus cultus:qui ſtatim vt maledictus eſt ab ipſo,
aruit eſt enim illius maledicere malum facere. Quod ſecundum rem fuit in IESV Chriſti D
morte ac reſurrectione adimpletum : qui ex tunc legalia mortua fuerunt. quamuis ſecundum
apparentiam vſque ad Hieroſolymitanum excidium tolerata fuerint.¶Et videntes diſcipuli mi-
rati ſunt,dicentes,quomodo continuò aruit?Reſpondens autem IESVS,ait eis. Amen dico
vobis,ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis.pro,diiudicaueritis.)hoc eſt nõ diſcreueritis inter
facile & difficile opus apud deum:tanquam confidentes quod opus facile faciet & non faciet dif-
ficile.¶Non ſolum de ficulnea.pro,id quod accidit ficui,facietis : ſed & ſi monti huic dixeritis.
tolle & iacta.te pro tollere & iactare in mare,)Paſsiua imperatiua ſunt tollere & iactare. Et con-
ſonat executioni.¶Fiet)Non dicit & faciet:quia non intendit dicere quod mons tollet ſe & mit-
tet ſe in mare, ſed quod tolletur & mittetur in mare.¶Et omnia)nulla exceptione facta.¶Quę
cunque petieritis)Non veleitate,non cõditionaliter,ſed ſimpliciter & abſolute. ¶In oratione) E
in mẽtis ad deũ eleuatione.in qua nullꝰ abſolute petit niſi ad ꝙ abſolute petẽdũ ſpiritusſanctꝰ mo
uet.¶Credentes)ne modica fides obicem ponat aut impediat.accipietis.Et quum veniſſet in tẽ-
plũ,acceſſerunt ad eũ docentem principes ſacerdotum & ſeniores populi,dicentes.in qua pote-
ſtate hæc facis?& quis tibi dedit hãc poteſtatem?)Nõ dicũt in qua poteſtate hæc dicis,doces aut
prædicas ſed facis quia de authoritate faciendi non docendi quærunt.Duo autem operum gene-
ra fecit Ieſus in templo.Alterum miraculorum:quoniam tũc curauit in templo cæcos & claudos
alterum eiectionis vendentium & ementium,euerſionis menſarum &c.Tertiũ quoq; factũ tunc
 fuit

F fuit quod ſedens ſuper aſinam venit cum tanto comitatu, concurſu & honore in templum.
¶Sed quum non tunc inceperit I E S V S miracula facere, ſicut nec tunc inceperat docere populum, ſed continue miracula fecerit, minus quadrat quod de authoritate faciendi miracula inquirant. & tanto minus conſonat quanto quærunt quis dedit tibi hanc authoritatem ? Vnde relinquitur quod ad literam quærunt qua authoritate eiici vendentes & ementes,, euertis menſas & ſedes, vetas ferri vaſa per templum? qua authoritate commoues totum populum ad huiuſmodi concurſus gratia honorandi te tanto faſtu?
¶Conſonant huic ſenſui perſonæ interrogantium. ſ. principes ſacerdotum & ſeniores populi tanquam ad ipſos ſpectet & cura templi & cura ne huiuſmodi nouitates fiant in ciuitate. Conſonant verba, quis dedit tibi hanc poteſtatem? Cæſar Pilatus, magiſtratus, Pontifex. &c. Conſonat euitatio reſponſionis: quod. ſ. Ieſus noluit dicere qua authoritate hæc faceret. quum conſtet quod aperuit qua poteſtate faciebat miracula, quando dicebant quod in in Beelzebub eiicit
C dæmonia. ¶Reſpondens autem Ieſus, dixit eis. Interrogabo vos & ego vnum ſermonem: quem ſi dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteſtate hæc facio; Baptiſmus Ioannis vnde erat è cælo an ex hominibus? At illi cogitabant, inter ſe dicentes. Si dixerimus è cælo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis illi? ſi autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.)
Siue inter ſe, ſiue intra, ſe ſiue ſecum, ſiue apud ſe legas, vna communis reſponſio præ ſe ſert collationem habitam inter illos de reſponſione danda, ſignificari per illa verba inter ſe dicentes. Quod confirmatur ex numero plurali ſi dixerimus conſerentium enim hic ſermo eſt.
¶Omnes enim habebant. pro. Ioannem ſicut prophetam.) Continuatio eſt collationis ſacerdotum, conſiderando quid ſentit populus de Ioanne. ¶ET reſpondentes I E S V, dixerunt. neſcimus. Ait illis & ipſe. nec ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio.) Noluit I E S V S dicere ſe Meſsiam , ad explicandum qua authoritate hæc facit: quia non erat adhuc tempus mortis eius. vſque ad vltimum enim diem hoc reſeruauit: quia ſciebat illos dicturos. blaſphemauit reus
H eſt mortis.
¶Q V I D autem vobis videtur? Homo quidem habebat duos filios: & accedens ad primum dixit. fili vade hodie operari in vineam meam. pro in, vinea mea. ille autem reſpondens ait nolo poſtea autem pœnitentia motus, Abiit. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter. at ille reſpondens ait. eo domine.) ſiue abeo domine. vel ſecundum alios ego domine. imperfecto ſermone. Significatur præſto ſum, promptus ſum, ad parendum. ¶Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Et dicunt ei. primus. Dicit illis I E S V S. Amen dico vobis.) Parabola horum duorum filiorum clara eſt in ſe. Senſum autem illius literalem ipſe I E S V S manifeſtat. applicando perſonam primi filii Publicanis & meretricibus: vtpote manifeſte profeſsione ſuæ vitæ repugnantibus deo patri, ſicut ille dixit patri nolo, & poſtea pœnitentibus, ſicut ille pœnitentia ductus iuit ad operandum in vinea patris. perſonam vero ſecundi filii ſacerdotibus, ſcribis ac ſenioribus: vt pote officiorum ſuorum profeſsione exhibentibus ſe promptos ad opera dei, ſicut ille dixit ego ſeu eo domine, ſed facto nihil exequentibus, ſicut ille non
I iuit ad operandum in vinea. Et hic ſenſus literalis non ſolum verificatur in genere ſed in ſpecie de ipſis tunc ad quos loquebatur. ¶Quia publicani & meretrices præcedent pro, præcedunt.) ad præſentes enim applicat parabolam. ¶V O S in regno dei. Venit enim ad vos Ioannes.) Non dici veni ego (vt non ſeipſum illis exoſum proponat) ſed venit Ioannes vt baptiſmum pœnitentiæ Ioannis de quo moueat quæſtionem, approbaret ſanctumque monſtraret: quod illi dixerant ſe neſcire. ¶I N via iuſtitiæ.) tam exercitata quam prædicata. ¶E T non credidiſtis ei: Publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiſtis poſtea vt crederetis ei. Peiores concludit illos quam parabola pinxerat: dum eos etiam poſt viſam pœnitentiam Publicanorum & meretricum, obſtinatos dicis.
¶Aliam parabolam audite.) præcedenti parabola ſacerdotum ac primatum in pœnitentiam ac pertinaciam , hác vero eorundam ex crimine commitendo contra ipſum Ieſum perditionem deſcribit. ¶Homo erat pater familias, qui plantauit vineam, & ſepem circundedit ei,
K & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus eſt, Quum autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad egricolas vt acciperent fructus eius. Et agricolæ appræhenſis ſeruis ius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerunt. Iterum miſit alios ſeruos plures prioribus: & fecerunt illis ſimiliter; Nouiſsime autẽ miſit ad eos filium ſuum.) Parabola eſt clara. Senſus vero intentus eſt. Homo paterfamilias eſt deus Vinea eſt domus Iſrael. teſte Eſa. ca. v. plantata in terra promiſsionis: iuxta illud vineam de Aegypto tranſtuliſti, eiiciſti gentes & plantaſti eam. Seps turris & torcular ſicut omnia quæ oportet

oportet & expedit habere vineam optimam ſignificant, Ita om nia oportuna & ſpectantia A
ad bonum populi Iſrael ſignificant data à deo:munitiones ſcilicet ab ext raneis tam ſpiritualeis
quam corporales,& ſecuram habitationem velut in turri,& nece ſſaria quæque inſt rumenta ad
omnia, velut torcular reſpectu vineæ. Agricolæ, primates ſunt. peregrinatio ſubſtractio eſt
gratuiti auxilii ſeruantis illos à malo. Tempus fructum, tempus bonorum operum diuerſis
ætatibus populi eſt. Serui miſsi,prophetæ ſunt. Tres ſactorum iniuriæ(ſcilicet cadere,lapidare
& occidere)vniuerſæ ſunt iniuriæ illatæ ſanctis dei à Iudæis. Miſsio filii eſt Miſsio Meſsiæ, no-
uiſsime facta:quia poſt ipſum non expectatur vlterius propheta ; ſed ipſe eſt legis & prophe
tarum finis. ℂD I C E N S. verebuntur ſorte filium meum.) Aduerbium forte non eſt de textu.
Non ſignificatur quod erit,ſed quod eſſe debet ex conditione perſonæ quæ mittitur.
ℂA G R I C O L AE autem videntes filium,dixerunt intra ſe.) hoc eſt colloquendo inter ſe-
ipſos in ſecreto conſilio. ℂHic eſt hæres.)audita ſuſcitatione Lazari pontifices & Phariſæi col
lecto concilio dixerunt.quid facimus, quia hic homo ſigna multa facit:ſi dimittimus eum ſic B
omnes credent in eum. Quod hic ſub parabola dicũt hic eſt hæres,ibi, ſub proprietate ver-
borum dicũt omnes credent in eum. eſſe enim vineæ Iſrael hæredem,eſt omnes Iſraelitas cre-
dere in ipſum. ℂV E N I T E.) Colloquium manifeſte apparet inter ſe. in concilio enim
illo Caiphas inuitauit alios. ℂOccidamus eum.) ab illo namque die definierunt occidere
Ieſum. ℂEt habebimus.pro,occupemus,hereditatem eius.) gentem ſcilicet & locum primum
venient Romani & tollent locum noſtrum & gentem. Quod parabola ſub lucri ſpecie ſcribit,
res geſta ſub euitatione damni implet. idem eſt enim non perdere vineam & habere illam.
ℂET apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Totum hoc ad literam eſt
impletum. dum Ieſus comprehenſus à principibus ſacerdotum eiectus eſt à domo Iſrael tanquã
ſeductor in manus gentilium,& per eorum manus occiderunt illum. ℂQ V V M ergo ve-
nerit dominus vineæ,quid faciet agricolis illis? Aiunt illi. aliqui auditores recti iudicii. malos
male perdet:& vineam ſuam locabit aliis agricolis. qui reddent ei fructum temporibus ſuis. C
ℂDicit illis Ieſus. Nunquam legiſtis.)Saltat Matthæus,omittens quæ Lucas refert. in ſcripturis.
Pſal. cxviii. apud Hebræos. ℂLapidem quem reprobauerunt ædificantes,hic factus eſt in ca-
put anguli. Plus ſubiungit quam parabola pateretur parabola enim vſque ad vindictam duxit
ſed hac additione ſuppletur quod occiſio filii non priuauit filium hæreditate. hoc enim ſignifi
cat adiuncta prophetia de Meſsia ſub metaphora lapidis. Lapis namque Chriſtus eſt qui repro-
batus ab ædificantibus,à primatibus,ſacerdotibus,Phariſæis,ſenioribus(qui velut cõſtructores
viuæ fabricæ erant inter Iudæos) factus eſt ,per reſurrectionem à mortuis,in caput,in ſummum
locum,anguli, iungendo vtrumque populum Iudæum & gentilem in vnum:vt rei probauit
euentus. ℂA domino.)non à homine,non à cælo. ℂFactum eſt iſtud:& eſt mirabile in ocu
lis noſtris. Ideo.)propter veſtrum hoc crimen & mei exultationem futuram. ℂDico vobis;
quia auferetur à vobis regnum dei.) Impletum eſt hoc ad literã excidio Hieroſolymitano ſub-
ſequuto per Romanos quantũ ad cultũ diuinũ:quantum autem ad virtutem cultus qua ſortie ba-
tur rationẽ regni dei,impletum eſt morte Chriſti. nã ex tunc ceſſauit in veritate eſſe regnũ dei
vetus cultus. ℂEt dabitur genti)per baptiſmi regenerationem genitæ:vt res ſubſequuta teſtatur. D
ℂVbi aduerte ꝙ inter hanc parabolæ de vinea concluſionem & parabolam ipſam interpoſuit
Ieſus ſermonem de lapide reprobato ab hominibus & exaltato à deo,vt ordinem venturæ hiſto
riæ texeret mõſtrãdo ꝙ ipſe quidem eſſet occidendus reprobatus ab ipſis ſed à deo exaltandus,
& ſic ab ipſis auferendũ regnũ dei & dandũ nouæ genti. ℂFacienti fructus eius. ℂEt qui cecide-
rit ſuper lapidẽ iſtũ,confringetur:ſuper quẽ vero ceciderit,conteret eum(Duo genera caſus de-
ſcribit. Alterũ cadentium ſuper lapidẽ:tanq̄ ex excelſo loco ruendo vel impingẽdo ſup lapidẽ
Alterum ſuper quos lapis iſte cadat:tãq̄ ruens vel demiſſus excelſo loco. In primo caſu confra-
ctio,in ſecundo contritio deſcribitur:ad ſignificandum ꝙ quanto id quod conteritur ſeu contri
tum eſt deterioris eſt conditionis quam illud quod confringitur ſeu confractum eſt ,tanto ma-
ius malum imminet ſecundis quam primis. Rurſus in primo caſu homines concurrunt actiue E
& paſsiue. ad eorum ſiquidem actionẽ pertinet,qui ceciderit ſuper lapidem iſtum:nullus nãq;
cadit ſuper Chriſtũ niſi peccando. ad paſsionem vero ſpectat confringentur. pœna nãq; eſt cõ
fractio:caſus vero culpa. In ſecundo autem homines concurrunt tantum paſsiue.& lapis actiue
& ſignificat caſus lapidis actionẽ punitiuam. ℂEt ſignificatur per hæc differentia inter pœnã
q̄ incurrit homo peccans in Chriſtũ ex ſua culpa,& pœnam q̄ infert ipſe Chriſtus iratus:ꝙ illa
eſt velut cõfractio,hoc eſt curabilis:iſta autem eſt velut contritio,hoc eſt incurabilis. Et vere ſic
eſt,quoniam quantũcunq; homo peccet,curari poteſt,niſi deus iratus ſubtrahit gratiã, induret

F cor.&c : Et hic ſenſus directe monſtrat pœnam Iudæorum irrepabilem:quoniam ipſe lapis
cadet ſuper illos,quo ad ſpiritualia ſubtrahendo gratiam ,quo ad temporalia mittendo Romanos ad excidiũ.❡Et quum audiſſent principes ſacerdotum & Phariſæi parabolas eius cognouerunt quod de ipſis diceret. Et quærentes eum tenere,timuerunt turbas:quoniam ſicut prophetam eum habebant.

CAPVT XXII.

ET reſpondens I E S V S.)Cogitationi ſacerdotum & Scribarum, affectantiũ ipſum capere.❡Dixit iterum in parabolis eis,dicens.)Primæ parabolæ de vinea & lapide,deſcripſerant primates puniẽdos electione& perditione:hæc parabola non ſolum eos ſed populum puniendum ſimul cum ciuitate,& ſpeciẽ
C pœnæ incendio & exercitu deſcribit,declarando ſurrogandos eſſe bonos & malos,non impugne tamen mali ibi erunt.❡Simile eſt regnum cælorum.)
Secundum præſentem ſtatum vſque ad preſentis ſtatus terminum incluſiue. nam ad terminum præſentis ſtat⁹ ſpectat damnatio hominis ſine veſte nupriali.❡Homini regi
Non ſolum homini regi ſed toti negocio recitando,quod incipit ab homine rege, aſsimilari intellige regnum cælorum.Parabola clara eſt.Et intendit per hominem regem deum:qui rex eſt vniuerſi.❡QVI fecit nuptias filio ſuo.)Nupriæ filii dei,myſterium eſt incarnationis,tunc de⁹ fecit nuptias filio ſuo quum verbum caro factum eſt ad habitandum in nobis: hoc eſt ad copulandum ſibi eiuſdem iam naturæ ſponſam eccleſiam fidelium hominum.Ieſu Chriſti namque ſponſam eſſe eccleſiam,Paulus ſæpe teſtatur ad Epheſios & Corinthios.vnde nuptiæ iſtæ durãt vſque ad conſummationem ſeculi.❡Et miſit ſeruos ſuos.)Primo Magos:deinde Ioannem Baptiſtam:poſtea apoſtolos inter quos computa Ieſum,homo,quatenus ſeruus dei & propheta habebatur❡VOCARE inuitatos.)Proculdubio Iudæos iam per prophetas inuitatos.Magi enim
H facto vocauerunt inuitatos,vbi eſt.&c.Ioannes Baptiſta,ipſe I E S V S & diſcipuli miſsi p caſtella &c.vocauerunt inuitatos Iudæos tantum.AD nuptias.)Regni cælorum. ❡Et nolebant venire.)Pauci enim credere voluerunt in I E S V M,prædicantibus Ioanne,Ieſu & diſcipulis. ❡Iterum.)Poſt reſurrectionem.❡Miſit alios ſeruos.)Vere alios actos ex dono ſpiritusſancti. ❡D I C E N S.Dicite inuitatis Iudæis.)Diſcipuli enim Chriſti poſt Penthecoſten Iudæis prædicauerunt.❡Ecce prandium meum paraui:tauri mei & altilia occiſa ſunt, & omnia parata:venite ad nuptias.Primo miſsi ſerui,ſolum modo vocauerunt Iudæos ad nuptias.ſecundo autem miſsi, habent in mandatis non ſolum vocare Iudæos ſed explicare illis quod omnia ſunt parata:quia diſcipuli edocti à ſpiritusſancto ſunt prædicare Iudæis Meſsiam veniſſe,crucifixum,mortuum,reſurrexiſſe:& breuiter omnia quæ pro ſalute eorum facienda erant parata eſſe,nihil ſupereſſe niſi vt ipſi veniant fide ad eccleſiam I E S V Chriſti.❡Si ſingulorum ſignificationes exiguntur,ꝙ tamen non oportet, prandium Paratum eccleſia in Chriſti fide & ſacramentis eſt. Tauri & altilia mactata,vtriuſque teſtamenti patres in cibum harum nuptiarum,hoc eſt fidei Chriſtia-
I næ,ſunt:prophetæ ſcilicet & Ioannes Baptiſta,ipſaque mors I E S V.huic(inquiunt apoſtoli prędicantes) omnes prophetæ teſtimonium perhibent, remiſsionem peccatorum accipere credentes in nomine eius. I L L I autem neglexerunt & abierunt,alius in villam ſuam,alius vero ad negociationem ſuam.) Negligentes Iudæi venire ad fidem Chriſti,in duas ſecantur partes ſcilicet euntium in villam,hoc eſt agrum ſuum ad colendum illum,& euntium ad negociãdum. In quibus vniuerſæ negligentiæ cauſæ comprehenduntur.nam aut occupatione velut neceſſaria,quæ per cultarum agri ſignificatur. aut occupatione non neceſſaria ſed lucri cauſa, negligamus.Tertia autem cauſa:ſcilicet vacare delectabilibus,non parit negligentiam.ſed reddit impotentem ad veniendum.& ideo non computatur inter cauſas negligentiæ. ❡Reliqui vero tenuerunt ſeruos eius.) Iudæorum multi velut affecti & occupati ſuis. neglexerunt credere in Chriſtum poſt Penthecoſten:ſed aliqui primates inter illos, excanduerunt contra
K Chriſti diſcipulos:& ad literam tenuerunt apoſtolos & contumeliis affecerunt, communiter quando ibant à conſpectu concilii gaudentes quoniam digni fuerant pro nomine Ieſu contumeliam pati.❡Et contumeliis affectos occiderunt.)Stephanum,Iacobum fratrem Ioãnis,& Iacobum fratrem domini.❡Rex autem.deus.quum audiſſet.)Tempus vindictæ ſcribitur ob crimen in Chriſtum:incoatum dum Chriſtus per ſeipſum predicaret,& conſummatum ob crimina in ipſum predicantes poſtea apoſtolos.Totum enim hoc tempus fuit tẽpus viſitationis ei⁹ ꝙ non cognouit Hieruſalem.❡Iratus eſt.)Iuſtitiam vindicatiuam exercuit.❡Et miſsis exercitibus ſuis.)Romanorũ exercitus vocat exercitus dei:quia deus dirigebat illos ad vindictã Iudæorũ.

❡Perdidit

¶Perdidit homicidas illos.)Hieroſolymitanos,ſacerdotes,ſcribas.&c. ¶Et ciuitatem illorum A
Hieruſalem.ſuccendit.) Igne enim quo ad templum combuſta eſt . ¶T V N C.)Exploſi.
Iudæis. ¶Ait ſeruis ſuis.Nuptiæ quidem paratæ ſunt,ſed qui inuitati erant.)Iudæi.ſ.quib⁹ di
cunt apoſtoli.vobis oportebat primum predicari regnum dei, ſed quia indignos vos iudicat is
æterne vitæ ecce conuertimur ad gentes.¶Non fuerunt digni.Ite ergo ad exitus viarum.)Loca
congrua ad vocandum trāſeuntes.¶Et quoſcunq;.pro,quotquot,inueneritis,vocate ad nuptias
Ad literam ſignificatur vocatio gentium non prius inuitatarum ad regnum dei,facta per Chri-
ſti diſcipulos.Et deſcribuntur vocari in viis & non inciuitate aliqua:vt ſignificetur vocatio om-
nium abſque delectu.viæ enim communes ſunt tranſeuntibus cuiuſcunque nationis. ¶Egreſsi
ſerui eius in vias,congregauerunt omnes quos inuenerunt,malos & bonos.) Hoc eſt abſque de-
lectu nulli enim volenti baptizari,ſiue vere ſiue ficte accedat,negatur baptiſmus. ¶Et impletæ
ſunt nuptiæ diſcumbentium.)Ecce quādiu durat vocatio,quouſque impletæ ſint nuptiæ diſcum
bentibus.Quod non erit vſque ad conſummationem ſeculi.quamuis ſingulis ætatibus humanis B
impleantur nuptiæ ſecundum definitam à deo plenitudinem illius temporis. ¶Intrauit autem
rex vt videret diſcumbentes.) Hactenus de ſolicitudine regis ad vocandum parabola tractauit,
proſequendo illam vſque ad finem mūdi:modo de cura regis circa ingreſſos ad nuptias incipit
tractare.Ita ꝙ non intendit dicere neq; dicit quod poſtquam impletæ ſunt nuptiæ intrauit rex
ſed intendit & dicit quod poſt vocationem & ingreſſum vocatorum intrauit rex. Intrat deus
iudicio, qui foris manet tollerando.Intrat autem diſcutiendo & iudicando ſingulos,quum mor
te viſitat,& iudicio ſuo diſcutit merita cuiuſq; morientis. ¶Et vidit ibi hominem.)Subtilis
diſcretio in tanta multitudine deſcribitur.quia enim ita omnes deus videt vt ſingulorum ſigi-
latim curam habeat ideo vnus deſcribitur viſus homo. ¶Non veſtitum veſte nuptiali.) hoc eſt
charitate.quæ ſola diuidit inter filios regni & perditionis:vt Apoſtolus declarauit.i.ad Cor.xiii
¶Et ait illi. Amice.)officio conuiuæ propter fidei profeſsionem.¶Quomodo huc intraſti non
habens veſtem nuptialem?)indigne enim conuiuam ſe exhibuit,irreuerentiam exhibendo nu- C
ptiali conuiuio abſq; condigna veſte. ¶Nota prudens lector duo.Primum quod non con-
tumelioſe increpat.non dicit indigne,præſumptuoſe,imprudens,ſed amice:non quomodo au-
ſus es,ſed quomodo huc intraſti proponendo interrogatiue factum ſi [illegible]plex vt ipſe, ſeipſum
damnet ad erudiendum nos vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum, & examine-
mus abſque contumelia,abſque conuicio.cum dilectione hominum & odio vitiorum.¶Secun
dum eſt quid ſi cum veſte ſordida vidiſſet conuiuam..quando ſolam negationem veſtis condi
gnæ animaduertit.¶At ille obmutuit.) Coram diuino iudicio nulla eſt exceptio.ipſa namque
veritas palam accuſat conuincit confundit.¶TVNC.)Non expectato vniuerſali iudicio.
¶Dixit rex miniſtris ligatis manibus & pedibus eius.) Pœna inferni prima eſt obſtinatio in
malo:ligatis manibus ne poſsit operari ad bonum morale. & pedibus ne poſsit affectum habe-
re ad bonum morale.Mittite eum.pro tollite eum & iacite in tenebras exteriores.) Intellectus
etiam priuatus lumine,non naturali interno, ſed gratuito ac externo quo ab extra illuminari
poſſet.Deſcribitur cum materialibus tenebris loci inferni.
¶IBI erit fletus & ſtridor dentium.) Pœnis damni apponuntur pœne ſenſus.In oculis quidem D
fletus in vniuerſis autem mēbris rigor tantus vt ad dentium ſtridorem perueniat.Et metapho-
rico hoc ſermone deſcribuntur omnes pœne ſenſus:tanto propinquius quanto ad fidem reſurre
ctionis corporum corporales pœnæ ſpectant.¶Multi autem.pro.enim,ſunt vocati:pauci vero
electi.)Hæc concluſio aperit quod nec inuitati omnes,hoc eſt Iudæi, recuſarunt, quamuis fere
omnes:nec carens veſte nuptiali fuit vnus,ſed ſub illo multitudo deſcripta eſt fidelium , qui in-
dignos Chriſtiano conuiuio ſeipſos exibent.
¶Tunc abeuntes Phariſæi,conſilium inierunt vt caperent.pro,illaquearent enim in ſermone.)
illaquearent autem non in vinculis ligando,ſed laquea quæſtionis comprehendendo:ſicut aues
aut animalia incidunt in laqueos venatoris. ¶Et mittunt ei diſcipulos ſuos cum Herodianis.)
Vt teſtes non ſuſpecti adeſſent.cognoſcebant enim ſeipſos forte ſuſpectos teſtes contra Ieſum: E
quia inimicabantur ei. ¶Dicentes Magiſter ſcimus quia verax es,& viam dei in veritate doces,
& non eſt tibi cura de aliquo:non enim reſpicis perſonam hominū?)Vniuerſa hæc laus ex adu-
latoria officina,ad prouocandū Ieſum ne timeat præferre deū Cæſari, ꝓcedit. Dic ergo nobis
quid tibi videtur:licet cenſum dari Cæſari an nō?Non quærūt an debeant dare, ſed an licitū ſit
in foro conſcientiæ dare.hæc enim interrogatio & Ieſu Chriſti reſpōſio ſignificant ꝙ in dubiū
vertebatur apd̄ Iudæos an liceret ſoluere cēſum Cæſari.Et vt Ioſephus ait libro.xviii.antiqui Iu
das Gaulonites introduxit hāc quæſtionē tempore natiuitatis Chriſti ſub Octauio Auguſto. Et

 era

F erat ratio dubii:quia populus dicatus deo,non debebat profiteri ſe ſubditum homini infideli,ſo
lutio enim cenſus erat profeſsio ſubiectionis perſonalis.Intendebant ergo Phariſæi reddere Ie-
ſum minus gratum populo,ſi diceret licere dari cenſum Cæſari, tanquam non zelantem quæ
dei ſunt vel tradere eum curiæ Pilati ſi dicere non liceret:tanquam auertentem populum à
Cæſare.¶Cognita autem Ieſus nequitia.pro,malicia,eorum,ait Quid me tentatis hypocritæ?)
Illi laudant: Ieſus laudantes vituperat, manifeſtando quod ſimulant ac tētant ſi forte aliquid
diſſonum reſponſum daret.¶Oſtendite mihi numiſma cenſus. At illi obtulerunt ei denarium.
Et ait illis Ieſus Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio. Dicunt ei Cæſaris. Tunc ait illis. reddire
ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari, Illata iſta concluſio eſt ex principatu Cæſaris ſuper ipſos, quem
imago cum ſcriptione in numo conſtetatur.principiū enim eſt propriū numiſma conficere in
patria ſibi ſubdita. Ex eo itaq; quod profitemini in denario principem veſtrum eſſe Cæſarem,
cōſequens eſſe oportet vt reddatis ſiuæ ſunt(hoc eſt iura) Cæſaris Cæſari.Et quæ ſunt dei deo
G Hinc apparet quod prætextu dei fiebat illa quæſtio,tāquam cederet in dedecus dei dare cēſum
Cæſari.proter hoc enim ex cludendum Ieſus addidit & quæ ſunt dei, hoc eſt iura dei,deo,Et
docuit ꝑ hoc ꝙ ſoluere tributa,cenſus,veſtigalia & quæcūq; huiuſmodi principibus infidelibus
non contrariatur ad reddendum quæ ſunt dei deo:ſed vtrunq; poteſt ſimul fieri. vnde & ipſe
Ieſus ſoluit pro ſe & Petro & Paulus docet cui tributum tributum. &c.¶Et audientes mirati
ſunt.) De tam irreprehenſibili ſimul & ſatiſfactoria reſponſione, Fecit enim ſatis & iuribus
Cæſaris & iuribus dei.¶Et relicto eo abierunt. In illo die acceſſerunt ad eum Sadducæi.)
Nomen eſt ſectæ Apud Iudæos enim tres erant ſectæ, ſcilicet Phariſæorum,Sadducæorum &
Eſſeorum.De quibus Ioſephus libro decimo octauo anti. ¶Qui dicunt non eſſe reſurrectio
nem & interrogauerunt eum,dicentes. Magiſter Moyſes dixit,ſi quis mortuus fuerit non ha-
bens filium,vt ducat frater eius vxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. Erant autem apud
nos ſeptem fratres:& primus vxore ducta defunctus eſt:& non habens ſemen, reliquit vxorem
H ſuam fratri ſuo.ſimiliter ſecundus & tertius vſq; ad ſeptimum. nouiſsimæ autem omnium &
mulier de functa eſt. in reſurrectione. ergo cuius erit de ſeptem vxor? Omnes enim habuerunt
eam.Reſpondens autem Ieſus ait illis Erratis. Abſq; conmmelia aperit illis dogma eorum eſſe
errorem ex ignorantia.Erratis.)inquit à veritate,docēdo non fore reſurrectionem mortuorū.
¶Neſcientes.)Ecce cauſa erroris.¶Scripturas.)Tū interpretari,tum diſcernere.Sadducęi enim
non admittebant ſcripturas ſacras niſi Moyſi.& in hoc neſciebant ſcripturas diſcernere:quo-
niam etiam ſcripturæ prophetarū reputandæ erant inter admittendas. propterea enim dicitur
eis,neſcientes ſcripturas:hoc eſt que ſunt ſcripturæ ſacræ admittendæ.Rurſus non intelligebant
ipſas Moyſi ſcripturas & in hoc errabant neſcientes interpretari ſenſum ſcripturarum Moyſi.
¶Neq; virtutem dei.)Sadducęi(vt illorum hæc quæſtio quā reputabant inſolubilē manifeſtat)
non ſciebant aliū viuendi modum niſi quē in hoc mundo videbāt inter hoīes.ſ.comedēdo,bi-
bēdo generādo.&c.& non ſciebāt virtutē dei potentem corpora humana tranſmutare in gloriā
impaſsibilitatis ſine cibo & potu & reliquis huiuſmodi.Et ꝓpterea dicitur illis,neſciēter virtutē
I dei.¶In reſurrectione enim neq; nubēt neq; nubētur.ꝓ,neq; ducūt vxores neq; nubūt) Dixe-
rat duas radices erroris.ſ.ignorātiā virtutis dei & ſcripturarū.Vtrāq; ꝓſequitur,& primo virtu-
tē dei:manifeſtādo aliū viuēdi modū in reſurrectiōe.ſ.abſq; cōiugiis abſq; actib⁹ veneris.¶Sed
erūt.ꝓ,ſunt ſicut āgeli dei.)Nō ſolū erūt abſq; veneris ſed abſq; patris vegetatiuæ. & ſenſitiuæ
paſsionib⁹ & indigētiis.hoc enim totū ſignificat ſicut āgeli dei:nō comedētes,nō bibētes,nulli
ęgritudini aut paſsioni ſubiecti.Et rurſus erūt ſicut āgeli dei fœlices in cōtēplatione dei.¶Sad-
ducęi nō ſolū negāt reſurrectionē ſed etiā āgelos & ſpūs:vt patet Act.xxiii.& ꝓpterea Ieſus re-
ſpōdēdo quęſtioni eorū meminit āgelorū:& ſoluit illorū quęſtionē inexcogitato ab illis modo
¶In cælo.)id differētiā angelorū dānatorū qui vocātur dęmones.deſcribit ſiquidē reſurrectio-
nē mortuorū in ſtatu beato,hoc enim ſufficiebat quæſtioni Sadducęorū,qui oīno reſurrectionē
negabāt.¶De reſurrectione autē mortuorū.)Cōtra quam directe tēdebat argumentum Saddu
K cæorū.¶Nō legiſtis ꝙ dictum eſt. Deeſt vobis,à deo dicente vobis.) Superfluit vobis.Exodi
iii.Proſequitur alterā radicē.ſ.ſcripturarū ignorātiā.& affert textum ex ſcripturis Moyſi, quas
Sadducęi recipiunt ¶Ego ſum deus Abraham,deus Iſaac.& deus Iacob.) Non dicit ego ſui:vt
intelligas ꝙ non loquitur de tempore quo Abrahā,Iſaac & Iacob viuebant in hac mortali vi-
ta:ſed de præſenti tempore quo alloquitur Moyſen poſt tot annos à morte Abrahæ,Iſaac & Ia-
cob.N O N eſt deus)Bis legatur deus.ita ꝙ legendum eſt. ¶Non eſt deus, deus mortuorum
ſed viuentiū.)Nō dicit nō eſt dominus,quia eſt dominus & viuentiū & mortuorū,ſed dicit nō
eſt de⁹ mortuorū:quia eſſe deū alicui⁹ ſeu aliquorum eſt coli,haberi,æſtimariq; deū ab illo ſeu

illis

illis.conſtat autem mortuorum quatenus mortui ſunt nullum eſſe deum:quia ſunt mortui cor- A
pore,ſine ſenſu,ſine intellectu,ſine æſtimatione.Et propterea Ieſus ex hac authoritate conuincit
Sadducæos ꝙ Abrahæ,Iſaac & Iacob viuerẽt ſpiritus quãdo deus.ſ.tempore Moyſi,dixit hæc
verba ego ſum deus, Abraham, Iſaac & Iacob:appellans eorum animas ipſorum nominibus,
more ſcripturæ & eccleſiæ.ſancte Petre ora pro nobis per ſynecdochẽ partem,animã.ſ.ꝑ toto
ponendo:quia anima eſt quodãmodo totũ quod eſt homo.vt pote nõ ſolum præcipua eſſentię
pars,ſed ratio omnis vitæ & operũ hominis.❡Sed occurrit dubiũ:quia ex hac authoritate quã-
uis conuincantur Sadducęi ꝙ animę Abrahæ,Iſaac & Iacob ſit immortales,vtpote viuẽtes lon-
ge poſt mortẽ Abrahæ,Iſaac & Iacob,nõ tamen apparet quomodo hinc habeatur reſurrectio
mortuorũ ad quã tamẽ cõprobãdã Ieſus inducit hãc ſcripturã,dicẽdo.de reſurrectione autem
mortuorũ non legiſtis.&c.❡Ad hoc dicitur primo ꝙ hæc authoritas affertur ad hominẽ.ſ.Sad-
ducæum·quia radix negãdi reſurrectionem apud Sadducæos,erat interitus animę ſimul cũ corpore
vnde euellẽdo hãc radicẽ cõuincit ipſos de reſurrectione.❡Secũdo ꝙ licet immortalitas animę B
non conuincat philoſophos ꝙ futura ſit reſurrectio mortuorũ,cõuincit tamẽ cultores dei expe
ctantes cęleſtis patriæ beatitudinem perfectam:quia non eſſent perfectę beatæ animæ niſi vnitę
corporibus bearentur.maneret enim pars ſeparata ſemper à ſuo toto.vnde in Apocaly. Acce-
ptis ſingulis ſtolis clamant expectando corpora ſua.Et propter hanc rationem ſcriptura illa cõ
tinet non ſolum animas mortuorum viuentes,ſed animas colentes deũ.dicendo ego ſum deus
Abraham &c.vt ex ipſo cultu,reſurrectionis fides,quæ ex vita animarum initium habet,com-
pleatur. ❡Et audiẽtes turbæ mirabantur.pro,ſtupebant,de doctrina eius. Phariſæi autem
audientes quod ſilentium impoſuiſſet.pro,os obturaſſet,Sadducæis.) Hinc apparet quam fru-
ctuoſa fuerit domini I E S V reſponſio data Sadducæis. argumentum enim quod garrula vo-
ce tanquam inſolubile iactabant, excluſum videntes,non ſunt conuerſi ad veritatis lumen ſed
confuſi ſiluerunt, neſcientes quid replicarent. ❡Conuenerunt in vnum.& interrogauit eum
vnus ex eis legis doctor.pro,legalis.)hoc eſt exercitatus in iis quæ ſunt legis. ❡Tentans eum. C
Magiſter quod eſt mandatum magnum in lege?)Explorare intendebat quod mandatum cen-
ſebat I E S V S eſſe principium in lege Moyſi.❡Ait illi Ieſus. Diliges.) Reſpondet ex ipſa le-
ge Deuter.vi.Præceptum charitatis quæ eſt ſuprema omnium virtutum,ãte poſuit.Diliges.hic
eſt actus præceptus,non reſpectu cuiuſcũq; obiecti ſed.Dominum deum tuum.)Ecce obiectũ
ſummum.❡Ex.pro,in,toto.)Non in parte.❡Tuo corde.)hoc eſt voluntate:cuius proprius act⁹
elicitus eſt diligere.❡Totalitas autem dupliciter poteſt exponi,vel poſitiue,quod omnis vis vo
luntatis apponatur ad diligendũ deum.Et ſic non pręcipitur exequendũ viatori:quia impoſſibi
le eſt ſed implebitur in patria cæleſti.Vel negatiue:hoc eſt ſic dilige deũ vt nihil in tuo corde ſit
contrarium dilectioni dei.Si enim diligeres hinc deum,& inde aliquid contrarium,deo , puta
conſulere dæmones)non obedires præcepto huic:quia non diligeres in toto corde ſed in parte
Et ſimiliter intellige totalitatem in ſequentibus. ❡Et in tota tua anima.) hoc eſt vita animali:
quæ complectitur partem ſenſitiuam & vegetatiuam. Diligere autem in anima(hoc eſt in ani-
mali vita)eſt opera omnia ad animalem vitam ſpectantia dilectioni dei ſubiicere, ·ad dilectio-
nem dei ordinare.in omnibus huiuſmodi operibus dilectioni dei obſequi:non ſufficit enim vt D
voluntate diligamus deum : ſed oportet in ſenſualibus delectationibus nihil admittere contra-
rium dilectioni dei.❡Et in tota tua mente.)hoc eſt intellectu. Diligere autem deum intellectu,
eſt intellectum à dilectione dei motum ſeu imperatum aſſentire iis quæ ſunt fidei,& nihil con-
trarium diuinæ dilectioni admittere in intellectu. ❡Hoc eſt maximum.pro,magnum.& pri-
mum mandatum . Eſt enim primum in tentatione legiſlatoris:quia hoc præcipue intendit
& magnum quantitate virtutis in genere mandatorum : vt pote excedens reliqua & virtuali-
ter continens reliqua. ❡Secundum autem)non æquale ſed poſterius ac minus. ❡Simile eſt
huic)Dilectio enim ſimilis eſt dilectioni. ❡Diliges.)Ecce actus præceptus ſimilis actui primo
præcepto.❡Proximum tuum.natura rationali,capaci beatitudinis & miſeriæ. ❡Sicut vel vt
teipſum.)Non dicit quantum teipſum:quia quadrat ordini naturæ,moris ac charitatis de qua
ſcriptum eſt,ordinauit in me charitatem vt plus diligam me quam proximum. Sed dicit ſicut: E
hoc eſt eo modo quo diligis teipſum.❡Aduerte prudens lector quod ſicut in præcepto primo
præcipiuntur duo(.ſ.diligere deum:& modus diligendi,in toto corde &c.) ita in hoc ſecundo
præcipiuntur duo.ſ.diligere proximum,& modus diligendi,ſicut teipſum.Quo fit vt in hoc ſe-
cundo cõtineantur quatuor.quorũ duo præcipiũtur & duo præſupponũtur. Dicendo namque
diligere proximum,ſic duo præcipiuntur:& definiendo vt teipſum duo ſupponuntur.ſ.diligere
teipſum ſic.nam proximum diligere ſic, pręcipitur ad exemplum dilectionis propriæ & mo-

F di eius.¶Et hinc ſequitur primo ꝙ præceptũ hoc ſecundum non eſt de dilectione charitatis. Ex
eo enim ꝙ præceptũ hoc præſupponit dilectionem propriam & conſtat ꝙ poteſt impleri ſine
charitate(vt patet apud ſeruantes omnia præcepta ſecundæ tabulæ ſine charitate) conſequens eſt
ꝙ non pręſupponit dilectionem propriam ex charitate, nec præcipit dilectionem proximi ex
charitate. Rurſus dilectio proximi præcipitur hic ab exemplo dilectionis ꝓprię, certę & indubi
tatæ: niſi enim pręſupponeret tui ipſius certam & indubitatam dilectionem, non diceret, dilige
proximũ ſicut teipſum. cõſtat autem ꝙ dilectio propria ex charitate, non eſt certa & indubia. nõ
ergo eſt de illa ſermo. Et cõfirmatur: quia ſi pręciperetur hoc pręcepto dilectio proximi ex cha
ritate, dicendũ fuiſſet diliges proximũ tuũ propter deũ, & non ſicut teipſum. Et ſi dilectio ꝓpria
ex charitate ſupponeretur, dicẽdũ fuiſſet ſicut debes teipſum diligere, & non de facto ſicut te-
ipſum: alioquin quicunq; non diligit ſeipſum ex charitate, excẽptꝰ eſſet ab hoc ſecundo pręcepto
quod eſt ridiculũ. ¶Sequitur ſecũdo ꝙ dilectio naturalis, qua. ſ. naturali inclinatiõe quilibet in-
C clinatur ad diligendũ ſeipſum, pręſupponitur dicẽdo ſicut teipſum: & pręcipitur ſimilis dilectio
ꝓximi: ¶Manifeſtatur hoc tripliciter. Primo ex hoc ꝙ nõ pręcipitur dilectio ſuiipſius ſed ſup-
ponitur. Tria enim tantũ quũ ſint diligibilia amore amicitiæ, hoc eſt vt quibus volumus bonum
. ſ. ego, deus & proximus, ideo de dilectione dei & ꝓximi dãtur pręcepta, & de dilectiõe ꝓpria
non datur pręceptũ: quia ego naturaliter amo me, nec egeo virtute aliqua in voluntate ad volẽ-
dum mihi bonũ. ſed ad diligendũ deũ, & ſimiliter ad diligendũ proximũ virtute egeo & pręcepto:
quia nec ad volendũ quę dei nec ad volendũ quę proximi ſunt ſufficientem habeo à na-
tura inclinationem, opus eſt enim ad diligendũ deũ charitate, & ad diligendũ proximũ iuſtitia
¶Secũdo ex eo ꝙ præceptũ eſt dilectione charitatis, ſufficienter vnico præcepto cõtinetur. Pręcipiendo
enim qđ diligatur deus ſic vt nec in corde nec in mente nec in anima nec in viribus
admittatur aliquid contrariũ deo, implicite diligi non ſolũ meipſum & proximum propter deũ
ſed omnia quomodolibet referenda in deum dilectum: quoniã quæcũq; & quoſcunq; diligere
H propter deũ, non eſt aliud q̃ diligere deũ: ſicut diligere alia & alios ꝓpter meipſum, non eſt niſi
diligere meipſum. At ſi præcipiẽda fuiſſet alio pręcepto dilectio proximi ex charitate, pari aut
maiori ratione pręcipiendũ explicite fuiſſet, dilige teipſum propter deũ: quum hoc magis vrgeat,
& magnam habeat difficultatem. ¶Tertio ex eo ꝙ (vt iam aliqualiter dictũ eſt) dilectio non
gratuita ſed quam debeo proximo, ſecluſa charitate ſufficiẽter impletur ſeruando præcepta iu-
ſtitiæ & partium eius: puta honorando parentes, non occidendo, non rapiendo, non adulteran-
do: & breuiter ius ſuũ vnicuiq; reddendo, & quæcunq; volumus vt faciant nobis alii hæc eadem
illis faciendo. Hæc autem ſecundæ tabulæ, comprehenſa ſub vno præcepto dilectionis proximi
ſunt: ſicut omnia primæ tabulæ cõprehẽſa ſunt ſub præcepto dilectionis dei. Vt ſit omnia qua-
drẽt. Eſt igitur literalis ſenſus huius præcepti, diliges proximum tuũ ſicut teipſum. Volito bonũ
naturalium moraliũ exteriorumq; rerum, honoris famæ, pecuniarũ. agrorũ. &c. proximo tuo
natura rationali, ſicut hoc eſt, illo modo quo vis tibiipſi bonum. ¶Si quæris quis eſt ille modꝰ?
reſpondeo amice, amicabiliter. Pręcipitur enim vt diligas proximum propter bonũ ipſius ꝓxi-
mi, & nõ propter tuam vtilitatem: ſicut diligis teipſum ꝓpter teipſum. Diligere enim proximũ
I propter teipſum, non eſt diligere proximũ, ſed eſt diligere teipſum. Eſt enim dilectio concu-
piſcentiæ non amicitiæ. Dicendo itaq; ſicut teipſum, præcipit vt amore amicitiæ diligas proxi-
mum ad inſtar amoris quo diligis teipſum Amicabilia enim quæ ſunt ad alios, veniunt ex ami-
cabilibus ad ſeipſum. ¶In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ. pro tota lex
Pendet & prophetæ pendent.) Patet namq; quod omnia ſtatuta in lege & quęcunq; tradunt pro
phetæ, ordinantur vel ad diligendum deum ex charitate, in quo clauduntur omnia quæ ſunt fi-
dei. ſpei, religionis & morum, vel ad diligendum proximum. & in hoc clauduntur quæ ſunt
iuſtitiæ, obſeruantiæ, veritatis, amicitiæ, miſericordiæ, & ſimilium. ¶Congregatis autem Pha-
riſæis, interrogauit eos IESVS, dicens quid vobis videtur de Chriſto, cuius filius eſt? Dicunt
ei. Dauid. Ait illis. Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eum dominum, dicens. Dixit do-
K minus domino meo ſede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorũ,
Si ergo Dauid vocat eum dominum, quomodo filius eius eſt?) Vera ſolutio quæſtionis eſt ꝙ
Meſſias habet vtramque conditionem, ſcilicet quod eſt filius Dauidis & quod eſt dominꝰ Daui-
dis, ſed filius eſt ſecundum quod homo, dominus ſecundum quod deus. Phariſæi autem ignorabant
Meſſiam conſtare ex duabus naturalis, diuina ſcilicet & humana, in vna perſona. ¶Et propterea,
nemo poterat ei reſpondere verbum.) Quia carebant potentia reſpondendi, quæ eſt ſcientia
illius ſcripturæ. ¶Neq; auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare.) Ecce,
Phariſæi ſimiles redditi ſunt Sadducæis: quorum occluſum fuerat os.

CAPVT.

CAPVT XXIII. A

TVNC IESVS LOQVVTVS EST AD TVRBAS & ad diſcipu-
los ſuos,dicens. Super cathedram Moyſi.) Super ſedem docendi & iudicandi in le-
ge dei ſuper quam Moyſes primus ſedit. & propterea ab ipſo nominatur . ¶Sede-
runt.) Authoritatem habuerunt,præſidentes vt iudices. ¶Scribæ.) Doctiores legis
diuinæ. ¶Et Phariſæi.) Diuiſi à communi populo tanquam religioſiores. Non de omni-
bus itaq; Scribis & Phariſæis, ſed de ſedentibus ſuper ſedem Moyſi tractat. ¶Nec dicit ſede-
runt ſacerdotes aut pontifices, propter reuerentiam ordinis ſacerdotalis. Lege Euangelium:
nunquam inuenies I E S V M nominaſſe ſacerdotes aut pontifices arguendo aut reprehenden-
do, ſed Scribas & Phariſæos, profeſſores ſcientiæ & morum. inſtruendo prædicatores vt
non prædicent contra ſacerdotes aut pontifices in ſpecie,propter reuerentiam ordinis.
¶Omnia ergo quæcunq;.) Ex cathedra Moyſi non aliunde. ¶Dixerint vobis ſeruare.)
Hoc infinitiuum deficit latinis codicibus: vt Græci teſtantur. Alia dicunt ſcienda alia cre-
denda, alia ſeruanda. ſeruare autem commune eſt præceptis negatiuis & affirmatiuis.¶Ser-
uare.) Parendo præceptis negatiuis. ¶Et facite.) Parando pręceptis affirmatiuis. ¶Se- B
cundum opera vero eorum nolite facere.) Obedite dictis,ſed nolite imitari facta eorum.
¶Dicunt enim.) Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt quę ſunt legis diuinę, quę ſunt ſancti-
monię, que ſunt bononorum morum. ¶Et non faciunt.) Ecce ratio non imitanti facta. Et
hoc niſi eſſet peccatum, nequaquam inter alia iſtorum peccata numeraretur à domino I E S V,
nec ſolum numeratur ſed primo loco nominatur. Turpe enim eſt doctori quum culpa re-
darguit ipſum & qui prædicas non furandum furaris, qui prędicas non mœchandum mœcha-
ris inquit Apoſtolus monſtrum eſt in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ.
Et quia magis mouent exempla quam verba,inde eſt quod infructuoſe pręſuntii quorum vita
non preeſt ſed authoritas vel doctrina. Nunquam mundum conuertiſſent ad Chriſti fidem
apoſtoli ac eorum proximi ſucceſſores,ſi dixiſſent & non feciſſent. nunquam eccleſię tot fuiſ-
ſent donatę temporalibus bonis,ſi patres priſci quorum temporibus fuerunt data , dixiſſent &
non feciſſent. ¶Alligant autem.) De contentis in lege Moyſi dixit,dicunt & non faciunt : de C
adiunctis ſtatutis ſeu ordinationibus; quas ſcilicet ipſi ſedentes ſuper cathedram Moyſi addunt
(modo dicit quod ligant non vnũ aut duo)ſed multitudo ſignificatur vinculo ligationis.¶One-
ra.) Præcepta oneroſa.¶Grauia.)Non leuia ſecundum ſeipſa.
¶Et importabilia .)Hoc eſt vix portabilia. Si enim eſſent omninò importabilia, non dixiſ-
ſet, quęcunque dixerit vobis facite.¶Et imponunt in humeros hominum:digito autem ſuo no-
lunt ea mouere .)Cogunt homines ad humeros ſupponendos illis oneribus,ad quę ferenda nec
etiam digitum ipſi volunt applicare:vt vel ſic aliqualiter eſſent inter ferentes onera. ¶Et de-
ſcripſit per hoc ſecundum peccatum iſtorum eximentium ſeipſos ab oneribus quæ imponunt
aliis,& explicauit grauitatem fere intollerabilem onerum: vt diſcipuli & turbæ diſcerent etiam
in iſtis obedire ſedentibus ſuper cathedram Moyſi,niſi enim hæc explicaſſet ſtatim quum di-
xiſset omnia quæ dixerint facite,crederes forte te non teneri ad obediendum in huiuſmodi gra-
uibus & difficilibus ad exequendum quæ pręlati mandant. ¶Vtinam hęc verba domini ieſu,
in ſedentibus ſuper cathedram Moyſi finem habuiſſent: vtinam hodie non verificarentur. Tot D
iam onera ſunt ſuper vtriuſque teſtamenti honeſtiſſima præcepta , impoſita ſuper humeros ho-
minum,vt Chriſtiani facile ſe ſeruire chriſto credant ſi tot laqueis non ſubiicerentur . & con-
feſſores fœlices ſe arbitrarentur ſi de ſolis diuinis præceptis ſoliciti eſſe deberent . Cum his
tamen omnibus parendum èſt ieſu dicenti,omnia quę dixerint ſeruare ſeruate & facite . Et ipſi
quidem ſedentes ſuper cathedram Ieſu Chriſti, damnationem ſuam cognoſcant multiplicando
onera: & tu Lutherane damnationem tuam abiiciendo illa. ¶Omnia vero opera ſua faciunt
vt videantur ab hominibus.)Tertium peccatum iſtorum eſt inanis gloria.quam ipſe Ieſus vidés
corda, ſciebat regnare in animis eorum,ita vt omnia opera ſua ordinarent ad gloriam humanã.
Quod eſt peſſimum: vtpote intentionem maculans etiam in bonis ex ſuo genere operibus.¶Di-
latant enim.pro,autem,phylacteria ſua.)Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non E
malis,apponi à Scribis & phariſęis circunſtantias malas ſuperbię ſeu inanis gloriæ. Et incipit
ab obſeruantiis legalibus Mandatum erat. Deutero.vi.ligabis verba mea quaſi ſignum in manu
tua:eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos.Hoc mandatum phariſæi iuxta ſonum litere ſer-
uare volentes,pręcepta legis(.ſ.diliges dominum deum tuum.&c.& dominus deus tuus vnus eſt
hæc enim duo ibi præcipiuntur.) ſcripta ligabant vt dicitur in manu ſeu brachio,vt alii di-
cunt etiam in fronte: vt inter oculos haberentur . Et hæ ſchedulæ appellantur phylacteria

F græco vocabulo. Phylacterium enim ſonat conſeruatorium: quia ad conſeruandum memoriam
legis erant. Phariſæi itaq; phylacteriis communibus non contenti, dilatabant ea, faciendo illa
latiora vt magis apparerent. ℭEt magnificant fimbrias. Deeſt. veſtimentorum ſuorum.) Si-
cut phylacteriis latioribus ita fimbriis maioribus vtebantur. Erant autem fimbriæ, hyacinthinæ
vittæ poſitæ in quatuor angulis palliorum, mandatæ à lege Nu. xv. ad recordationem mandato-
rum omnium. Ita quòd phylacterium erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei di-
lectione ex toto corde. &c. fimbriæ autem pro generali memoria mandatorum dei: vt textus ipſi
ſonant. ℭAmant autem primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in ſynagogis: & ſa-
lutationes in foro, pro, foris: & vocari ab hominibus Rabbi.) Quartum peccatum Phariſęorum
eſt, non vti primis locis, ſed amare prima loca in conuiuiis. & ſimiliter nõ vti primis cathedris,
non ſalutari in foro, non vocari Rabbi peccatum eſt, ſed amare hæc. Amor enim primorum
locorum ad præſidendum cæteris, affectus eſt qui ſuperbiæ eſt: amor autem ſalutationum & no-
minis Rabbi, affectus eſt inanis gloriæ. ℭVos autem nolite vocari Rabbi.) Quamuis textus gre-
G cus careat nolite vocari, ſed habeat ne vocemini (& bis habet Rabbi: ita ꝙ ſonat ne vocemini
Rabbi Rabbi) quia tamen vocari non eſt in poteſtate noſtra ſed vocantium, ſenſus præcepti eſt,
nolite vocari. Non enim prohibetur mihi aliena actio ſed propria: ac per hoc non vocari, ſed
affectus vt vocer, affectus ad gloriam nominis. ℭEt dicit Rabbi Rabbi, ad explicandum af-
fectum ſingularioris honoris in duplicato nomine. ſicut hodie duplicamus domino domino,
ſcribentes magnis prælatis. Quia vocari Rabbi ſeu quouis alio titulo, non eſt actus vocati ſed
vocantis, ideo dominus Ieſus non prohibet vocari ſed velle vocari, dicendo ne vocemini, ſicut
non reprehenderat Scribas & Phariſæos quod vocarentur, ſed quòd amarent vocari Rabbi.
ℭVnus eſt enim magiſter veſter.) Ratio quare affectus ad nomen Rabbi prohibetur eſt, quia
vnus eſt doctor noſter qui eſt Chriſtus. Vis iſtius rationis ſi intelligatur conſiſtere in commu-
nitatẽ (.ſ. quia ſolus Chriſtus eſt magiſter veſter, hoc eſt communis omnibus: reliqui enim ſunt
H doctores particulares) & inſtantiam habet: quia apoſtoli erant doctores communes vniuerſi or-
bis. & non habetur neruus rationis: quia hinc non ſequitur quòd particulares doctores non de-
beant velle nominari doctores. nullum enim præiudicium fit vniuerſali doctori ſi particulares
quoq; appellantur doctores. Sed ſi vis rationis intelligatur conſiſtere in hoc quòd ſolus Chriſtus
eſt doctor noſter authoritate (reliqui enim ſunt doctores miniſterialiter tantum) & intellectum
ſimul fuerit quod volens vocari Rabbi, affectat honorem ac gloriam doctoris pro ſeipſo, ha-
betur neruus rationis. nam affectans ſeipſum honorari vt doctorem, non exhibet ſeipſum do-
ctorem vt miniſtrum alterius (miniſter enim quęrit honorem ac gloriam illius cuius eſt mini-
ſter) ac per hoc exhibet, ſe vt doctorem authoritatiue. quod manifeſte præiudicat Chriſto, qui
ſolus eſt doctor noſter authoritatiue. Et vt vno verbo dicatur, quia affectus nominis transfert
Rabbi miniſtrum in quaſi rabbi authoritate, ideo iniuria fit Chriſto, qui ſolus eſt authoritatiue
rabbi. Hæc eſt vis rationis huius & ſequentium duarum ſimilium. ℭEt hanc eſſe vim harum
rationum teſtatur ipſe IESVS, ſubiungendo poſt has rationes ſtatim iſta duo capita. Alte-
I rum de miniſterio. qui maior eſt veſtrum erit miniſter veſter. Alterum de affectu propriæ ex-
altationis. qui ſe exaltat humiliabitur. Super hæc enim duo fundantur hæ rationes: vt patet ex
dictis. ℭVbi intellige amantes vocari Rabbi, pater, magiſter, non ex intentione velle ſibi vſur-
pare nomen, honorem aut gloriam Chriſti vel dei, ſeu (quod idem eſt) doctoris patris aut ma-
giſtri authoritatiue (non enim oportet ipſis tantam ſuperbiam imponere) ſed facto interni af-
fectus ad honorem & gloriam propriam ex nomine doctoris patris aut magiſtri, non referen-
do honorem & gloriam in illum cuius ſunt miniſtri, vſurpant ſibi honorem & gloriam docto-
ris patris ſeu magiſtri authoritate. afficitur enim ad honorem huiuſmodi tanquam non ſit mi-
niſter: iuxta illud. quid gloriaris quaſi non acceperis? Qui enim gloriatur, affectum habet ad
gloriam quaſi non acceperit. q̃uis hoc non habeat in intellectu aut in intentione. ℭAduerte hic
quod in latinis codicibus deficit hæc clauſula, qui eſt Chriſtus. In græco enim habetur. vnus eſt
K enim magiſter veſter qui eſt Chriſtus. Eſumitur magiſter pro doctore ſeu magiſtro in do-
cendo: quia Rabbi doctorem ſeu magiſtrum officio docendi ſignificat. ℭOmnes autem vos
fratres eſtis.) Particula iſta non cum præcedente ſed cum ſequente quæ de patre vnico tractat,
iungenda eſt. ita quod hinc incipit mandatum aliud ſimile primo. Occaſione ſiquidem oblata
ex prohibitione affectus ad nomen Rabbi, extendit ſimilem prohibitionem ad nomen patris:
inchoans ab hoc quod omnes vos fratres eſtis, q̃uis multi veſtrum multos hic habeant filios. Et
vere omnes ſumus fratres, pro quanto ſumus filii vnius communis patris qui deus eſt. ſumus o-
mnes fratres ſecundum animam rationalem (quæ pręcipua eſt pars noſtri) quam nõ dat carnalis
pater

pater ſed ſolus deus omnibus.ſumus omnes fratres ſecundum vitam gratiæ, quam ſola trinitas A
dat. ¶Et patrem nolite vocare.pro,ne vocetis,vobis.) Circa nomen Rabbi & magiſtri inhi-
bet vocari, quatenus pendet ex noſtro affectu:circa nomen vero patris vetat vocare. Ita quod
ipſa differentia monſtrat illic interuenire peccatum ex parte vocari: hic vero etiam ex parte
vocantis. Et vere ſic eſt.nam vocantes doctores & gubernatos, Rabbi & magiſter,non pec-
cant:vocantes autem patrem hominum ſecundum animam (tam in eſſe naturali quàm gra-
tuito) aliquem alium à deo,peccant. ¶Super terram.) Ad excludendum etiam Chriſtum ſe-
cundum quòd homo (qui tunc erat ſuper terram) ratione humanę naturę. ¶Vnus eſt enim
pater veſter qui in cælis eſt.) Non dicit vt in aliis duobus,qui Chriſtus eſt, ſed qui in cælis eſt:
quia eſſe hominum ſecundum animas in eſſe naturę & in eſſe gratię patrem per creationem,
non conuenit Chriſto homini ſed ſoli deo .creatione ſiquidem fit tam anima rationalis quam
gratia. ¶Cum his tamen ſtat quod licite vocamus patres ſecundum carnem illos qui nos ge-
nuerunt:& patres ſecundum curam ſpiritualem prelatos: & ſic de ſimilibus. ¶Nec vocemini.)
Quia vocari (vt iam dictum eſt) non eſt in poteſtate noſtra, intellige prohibitionem cadere B
non ſuper vocari abſolute, ſed pro quanto proficiſcitur a voluntate vocatorum. Perinde acſi
dixiſſet,nec velitis vocari.affectus enim nominis vetatur. ¶Magiſtri.) Inter Rabbi & ma-
giſtrum hoc intereſt, quod omnis Rabbi eſt magiſter ſed non econuerſo. Rabbi enim ſecun-
dum officium docendi magiſter eſt: ſed magiſter etiam dicitur magiſter equitum, magiſter
domus &c. Vnde magiſtratus dicuntur qui preſunt reipublicæ. In hoc textu magiſter nomē
eſt moderatoris in moribus. ita quod prius doctoris reſpectu partis intellectiuæ, modo mode-
ratoris reſpectu patris affectiuę nomen vſurpari prohibet: nomen vero patris dantis eſſe ſpiri-
tuale,communicari prohibet cuicunque creaturæ. ¶Quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus.)
Repetit ſimilem rationem quam attulit de nomine Rabbi. Vnde eodem modo hanc intellige
quo & illam. Et vere ſolus Chriſtus eſt authoritatiue non ſolum doctor noſter ſed etiam ma-
giſter morum noſtrorum .reliqui enim homines miniſtri eius ſunt ad docendum & moderā-
dum, ſi vere docent & moderantur: aut fures ſunt & latrones ſi aliud docent, ſi alios mores in- C
ducunt. Totus ſiquidem ſermo iſte eſt de doctrina fidei & moribus & vita ſpiritus: & non de
doctrina geometrię, de partibus carnalibus, & huiuſmodi. ¶Qui maior eſt veſtrum.) Gradu
ſeu officio docendi aut moderandi. ¶Erit miniſter veſter.) Exhibebit ſe ad miniſtrandum
vobis:recognoſcendo ſe in veritate accepiſſe maioritatem ad miniſtrandum vobis doctrinam,
bonos mores,& vniuerſaliter quæ ſunt ſpiritus. Et ſubiunxit hoc ad declarandum ſtatus offi-
ciaque maiorum in ſua eccleſia: vt hinc intelligam⁹ rationem præceptorū, ne vocemini Rabbi
& magiſtri ¶Qui autem ſe exaltauerit.) Superbus acutiſsime deſcribitur per proprium ob-
iectum,dicendo ſe:nam obiectum ſuperbi non eſt honor aut gloria,ſed ipſemet.& per propri-
am actionem circa obiectum, dicendo exaltauerit. Affectus,ſtudium officiumq; ſuperbi totum
tendit ad exaltandū ſeipſum .¶Humiliabitur.) tandem à deo.¶Et qui ſe humiliauerit exaltabi-
tur.) Similiter intellige de obiecto & actione humilis eſt,vt humilitas nomē virtutis cōtrarię
vitio ſuperbiæ.¶Si nō intelligis quomodo actus virtutis ſit humiliare ſe,diſtingue te hinc ſecū-
dum quod tuus eſt,inde ſecundum quod dei es:& diſcernendo inter te tuum & te dei,videbis D
congruere virtuti vt deiicias te tuum,non autem te dei. nam humiliare te dei,eſt deiicere quæ
dei ſunt in te ſiue naturalia ſiue gratuita bona:humiliare autē te tuum,eſt deiicere quę aliunde
quàm à deo in te ſunt. Affectus itaq; ad ſe ſecundum quod quiſque ſuus eſt, per pronomen ſe ſi-
gnificatur in humilitate et ſuperbia.Nec hanc virtutem ne hoc vitium inuenies in Ariſtotele,
ſed in euangelio:quia euangelica,quia Chriſtana virtus eſt, non humana:moralis tamen eſt.
¶Et ſubiunxit hoc tum ad declarandum damnabilem affectum ſcribarum & Phariſęorum in
ſupradictis,ex pœna à deo diſpoſita exaltantibus ſe tum ad declarandum laudabilem affectum
obſequentium in nolendo vocari Rabbi.&c.ex pręmio repoſito iis qui ſeipſos humiliant.
¶V AE autem vobis Scribę & Phariſęi hypocritę.) Ad differentiā Scribarum & Phari-
ſęorum non hypocritarum.Hac enim adiectione explicat quod non omnes Scribas & Phari- E
ſęos alloquitur,non omnes reprehendit:ſed illos tantū qui erāt hypocritę. Erant enim inter
illos multi boni:vt Nicodemus & Simon leproſus. ¶Qui.pro,quia.) Rationem reddit
¶Clauditis regnum cælorum ante homines.) Ego aperio regnū cælorum,patefaciendo do-
ctrina & exemplo ea quę credenda, quæ ſperanda, quæ amanda in illo ſunt:vos illud claudi-
tis,docentes non eſſe credendū in me,qui ſum oſtium regni cælorum. ¶Vos enim non in-
tratis.)Vos non creditis mihi.hoc enim eſſet intrare per fidem. ¶Nec intro euntes.) Hoc eſt
volentes introire, venientes ad prædicationem meam.¶Sinitis intrare.)Loquendo contra me,

ſtatuendo

F ſtatuendo quod extra ſynagogam fiat qui fatetur me Chriſtum. ¶Væ vobis Scribę & Pha-
riſęi hypocritę:qui.pro,quia,comeditis domos viduarum.) Auaritiam ſub hypocriſi arguit.
¶Orationes longas orantes.) In græco habetur prętextu longum orantes. Et clare ſignifica-
tur orationes longas fieri non affectu multum orandi, ſed prætextu:hoc eſt monſtrando mul-
tum orare, vt viduę confidant in vobis tanquam in viris ſpiritualibus & ſanctis, & recurrant
ad vos in ſuis neceſsitatibus, vt deponant apud vos pecunias & ſimilia: & ſic exhauriatis opes
earum. Propter hoc amplius.pro,abundantius,accipietis iudicium.) Duplex iniquitas(ſimu-
latę.ſ. religionis & iniqui quæſtus)duplicem exigit pœnam. ¶Væ vobis Scribæ & Phariſæi
hypocritę:qui.pro,quia circuitis mare & aridam vt faciatis vnum proſelydum. Appellabatur
proſelytus qui ex gentibus tranſibat ad ritum Iudæorum,ſuſcipiens circunciſionē.&c.¶Et quū
fuerit factus,facitis eum.)Veſtra culpa,ex mala vita veſtra. ¶Filium gehennæ duplo. Deeſt.
magis,q̃ vos.) Quia vos rei eſtis malæ vitæ:illos autem veſtro exemplo facitis male viuentes,&
præter hoc rei ſunt idolatriæ quam commiſerant.ingratitudo enim recepti doni fidei,ob malam
G vitam conſtituit eum debitorem omnium præteritorum. Et nihilominus facile accidere pote-
rit vt proſelyti conuerſantes cum magiſtris ſuis malæ vitę fierent duplo peiores: quia nec erant
Iudei nec gentiles.ſicut modo marani multi,nec Iudæi nec Chriſtiani ſunt. ¶Si autem verum
eſt quod textus græcus ſonat vtroſq; eſſe dupliciter reos,ſed proſelytos magis, verificatur ex eo
quòd Scribę & Phariſæi hypocritę,erant rei & infidelitatis in Chriſtum & malę vitę:& eiuſdem
duplicis iniquitatis reos faciebant proſelytos,& magis reos propter prædictas cauſas. ¶Væ vo-
bis duces.)Ex eo quod inter iſta octo væ in ſolo iſto tacentur Scribę & Phariſęi, & ad duces di-
citur væ vobis,inſinuatur quod ad ſacerdotes ſeu Pontifices dirigitur ſermo iſte. Quos pro re-
uerentia ordinis ſacerdotalis non nominat ſacerdotes aut Pontifices, ſed communis illis & aliis
officii nomine duces aliorum,ad vitam ſanctam,ad obſeruationem legis.&c. ¶Cæci.) Igno-
rantia affectata ſeu craſſa & ſupina ſignificatur. ¶Qui.pro,quia,dicitis.quicunq: iurauerit per
H templum, nihil eſt.)iuramentum eſt nullum. ¶Quicunq; autem iurauerit in auro templi,de-
bitor eſt.) Seruandi iuramenti. Ratio quæ fefellit iſtos.debuit eſſe differentia propinqui & di-
ſtantis. Putauerunt quod templum non eſſet ſanctum niſi in ſuperficie quę aurata erat: & ſimi-
liter altare non eſſe ſanctum ſed oblationem. Ita quod ſubſtantia templi apud iſtos erat materia
remota ſanctitatis. & ſimiliter altare tanq̃ vas longe diſtans ab oblatione quę eſt ſancta: vtpote
quę deo offertur. ¶Stulti & cęci.quid enim maius eſt,aurum an templum.) Narrato errore
ducum,confutat rationibus duabus illum. Altera ſumitur ex maioritate templi ſupra aurum,&
altaris ſupra munus. ¶Quod ſanctificat aurum.) Probatio maioritatis eſt quia templum ſan-
ctificat aurum & non econuerſo. Quum enim non omne aurum ſanctum ſit,ſed illud quod ad
ornamentum eſt templi, conſequens eſt vt ex templo ſanctitatem contrahat aurum. templum
enim ipſum ſiue cum auro ſiue ſine auro ſanctum eſt. Et ſimile eſt de altari & dono. nam altare
ſiue cum dono ſiue ſine dono ſanctum eſt: quia altare dei eſt. donum autem ſanctificatur ex al
tari:quia non poterat niſi in altari offerri. ¶Et quicunq; iurauerit in altari, nihil eſt:quicunq;
I autem iurauerit in dono quod eſt ſuper illud,debet. Cęci,quid enim maius eſt donum an alta-
re,ꝙ ſanctificat donum? Qui ergo iurat in altari,iurat in eo, & omnibus quę ſuper illud ſunt.)
Duo dicebant iſti duces. Primum pręferebant aurum templo & oblationem altari in ſancti-
tate. & contra hoc militauit prima ratio. Secundum quod iuramentum per altare aut per tem-
plum erat nullum.& contra hoc tendit hęc ratio,procedens circa altare ex incluſione:quia in iu-
ramento per altare,clauditur iurare per oblationem quę ſuper illud offertur. Et in promptu eſt
ratio veritatis huius. Et repetitur ſtulti & cęci quid maius eſt:quia iurans in altari, iurat in illo
ſecundum quod altaris officium habet. conſtat autem altaris officium eſſe quod offerant ſuper
ipſum deo ſacrificia. &c.Iurans igitur in altari, iurat in omnibus quæ ſunt ſuper altare quatenus
altare eſt:ac per hoc in oblationibus ſuper altare. ¶Et quicunq; iurauerit in templo; iurat in
illo & in eo qui habitat in ipſo.) Proſequitur applicando rationem ad templum:quia iurare per
K templum includit iurare per deum. Et ſimiliter in promptu claritas eſt:quia templum vt tem-
plum eſt habitaculum dei,eſt domus dei. ¶Et qui iurat in cælo.)Vel ad clariorem doctrinam
affertur hoc ſimile:vel errabant quoq; in hoc quod putabant iuramentum per cælum non eſſe
iuramentum.quod hic confutatur. ¶Iurat in throno dei,& in eo qui ſedet ſuper eum.) Ad-
uerte in verbis domini explicari tria:cęlum,thronum dei,& deum ſedentem in eo.ad docendū
nos quod non ſolum iurare per templum dei, per altare dei,& ſimilia quæ immediatam habent
relationem dei, eſt vere iurare,ſed etiam iurare per creaturas quæ per medium dicuntur dei.
Cęlum enim ſecundum ſeipſum res naturalis eſt: ſed vt induit rationem ſedis diuinæ, ingredi-
tur or-

tur ordinem diuinorum:& ratione huius intelligitur aſſumi in iuramentum. ¶Et ratio quare A
dominus IESVS interpretanda ſic docet iuramenta,fundatur ſuper naturam iuramenti. Iu-
rare namq; eſt inuocare in teſtem deum:ac per hoc quicunq; iurat,conuincitur ex hoc ꝙ iurat
ꝙ deum inuocat in teſtem:ac per hoc per quamcunq; rem iurat, vtitur illa re vt diuina eſt,vt dei
eſt,vt deus in illa ſeu per illam ſeu ex illa ſeu cum illa.&c.teſtis ſit.Et propterea iurare per crea-
turas eſt obligatorium.Et hoc ignorabant duces iſti cæci. ¶Væ vobis Scribæ & Phariſæi hy-
pocritæ: qui.pro,quia,decimatis mentham & anethum & cyminum.) Decimam ſoluitis ho-
rum minimorum. ¶Et reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis.)Ecce peccatum in magnis. ¶Iu-
dicium.). In iis quæ ſunt debita alteri. ¶Et miſericordiam.) In iis quæ ſunt neceſſaria licet
non debita pauperibus,& vniuerſaliter indigentibus. ¶Et fidem.)Hoc eſt veritatem ſeu vera-
citatem in verbis.in promiſsis, in factis. hanc enim virtutem directe & primo relinquunt hy-
pocritæ. hypocriſis enim vitium eſt virtuti huic contrarium. ¶Hęc oportuit facere.) Mi-
ſericordiam,iudicium & fidem. ¶Et illa non omittere.) Decimare mentham, anethum &
cyminum.Et dixit hæc,ne putares Ieſum reprehendiſſe obſeruationem minimorum. Non vi- B
tuperat ſeruantes minima,ſed ſimulantes ſe obſeruatores legis ſeruando minima. Et conuinci-
tur ſimulatio: quia ſi ſtudio ſeruandę legis ſeruarent minima, multo magis ſeruarent maiora,
quorum tranſgreſsio eneruat legem. ¶Duces cæci.)Scribas & Phariſæos hypocritas, appel-
lat duces aliorum: illos doctrina,iſtos profeſsione ſanctimoniæ.cæcos vero in opere proprio,
non euitando incurrere in tam manifeſtam peruerſitatem. ¶Excolentes culicem.) Metapho-
ricus eſt ſermo à potu ſumpta. Culicem excolare, eſt vinum in quo apparet culex colare per
linteum: ita quòd culex cum omni ſua immunditia extra reſtet in linteo,vt ſic vinum mundũ
bibatur. Vbi ſumma diligentia deſcribitur ad euitandam minimam immunditiam in potu.
conſueuimus enim ſiquando culicem in cyatho videmus,contenti eſſe ſimplici extractione eiuſ-
dem: ſed hic deſcribitur colatio adhibita. ¶Camelum autem glutientes.) Nihil commune
eſt camelo & glutitioni:nullaq; conſonantia reſpondet excolationi culicis,glutitio cameli.Pro-
pter quæ crediderim ego tam græcum q̃ latinum textum corruptum haberi in nomine pro- C
prio iſtius animalis. Contextus metaphoræ exigit vt animal aliquod magnum ſignificetur ꝙ
degluriri bibendo poteſt:alioquin non quadrat metaphora. Sonat enim parabola hæc quod bi-
bendo hinc euitatis tanta diligentia minimam culicis immunditiam ita quòd excolatis eum,in-
de autem glutitis (proculdubio bibendo) animal magnum immundum: puta muſcam ma-
gnam,quam vulgariter dicimus muſconem. Si diceretur œſtrum apud Græcos, aſilum apud
nos,ſenſum clarum haberemus. q̃uis aſilus non currat ad vinum aut aquam,ſed infeſtus ſit bo-
bus. ¶Certiores autem eſſe poſſumus quod hic eſt literalis ſenſus quem diximus, ex eo quod
ſic & non aliter quadrant omnia.& directe ſignificatur peruerſitas Scribarum & Phariſæorum
in ſeruando minima & contemnendo grauiora, ſicut euitantes in potu culicis minimam im-
munditiam tanta diligentia,& glutiendo in potu aſilum aut veſpam aut muſconem ſi dici licet.
¶Væ vobis Scribę & Phariſęi hypocritę: qui. pro, quia, mundatis quod foris eſt calicis & pa-
ropſidis:intus autem pleni eſtis.pro,plena ſunt,rapina & immunditia.pro,iniuſtitia.)Corruptũ
eſſe textum teſtatur textus græcus,teſtatur & ipſe contextus ſermonis. nam ſubiungendo, mun- D
da prius quod intus eſt calicis & paropſidis vt fiat & id quod foris eſt mundum, clare manifeſtat
quod prius dixerat quod plena ſunt calix & paropſis rapina & iniuſtitia. Eſt ergo ſenſus litera-
lis quod Phariſæi mundabant vaſa potus & ciborum,ſed contenta in vaſis vtriuſq; erant immũ-
da: vtpote male acquiſita.ſ.ex rapina. Et propterea dicitur quod mundent quod eſt intus: hoc
eſt contenta in vaſis. Et intendit ad literam quod cibus & potus Phariſæorum erat ex rapina, &
tamen quaſi viri mundi non comedebant neq; bibebant niſi in vaſis mundis. ¶Et per cali-
cem intellige omne poculum:& per paropſidem omne catinum cibi. græca eſt enim dictio:la-
tine patina ſeu catinum dicitur. ¶Phariſęe cęce,munda prius quod intus eſt calicis & paropſi-
dis: vt fiat & quod foris eſt mundum. ¶Væ vobis Scribę & Phariſęi hypocritę:quia,pro, quia,
ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis:quæ à foris.pro,foris,parent.pro,apparent,hominibus ſpecio- E
ſa,intus vero plena ſunt oſsibus mortuorum & omni ſpurcitia. Sic & vos à foris,pro,foris,qui-
dem paretis.pro,apparetis,hominibus iuſti:intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate. ¶Væ
vobis Scribæ & Phariſei hypocritę:qui. pro,quia, ædificatis ſepulchra prophetarum & ornatis
monumenta iuſtorum:& dicitis.ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum,non eſſemus,pro,nõ
fuiſſemus,ſocii eorum in ſanguine prophetarum.Itaq; teſtimonio eſtis vobiſmetipſis, quia filii
eſtis eorum qui prophetas occiderunt.) Aduerte quod ædificare & ornare ſepulchra prophe-
tarum,ſi conſideratur vt fit affectu religionis, actus eſt laudabilis,nec eſt teſtificatio mali: ſed ſi
conſideratur

F conſideratur vt eſt conſummatio operis circa mortuos, ſic eſt actus conſummatorius occiſio-
nis.prius enim occidunt,deinde ſepeliunt. Ex eo itaq; quod patres occiderunt & ipſi ſepeliunt,
conſummant facto (q̄uis non intenſione)opus paternum. Ita quod teſtimonio eſtis &¦verbo
(dicendo quod patres noſtri interfecerunt)& facto ſepulturæ, conſummando opus paternum,
quod eſtis filii homicidarum. ¶Et merebantur Phariſæi hanc retortionem ſuorum operum
in malum: quia non religioſo animo ſed ex hypocriſi ædificabant & ornabant ſepulchra pro-
phetarum.vt monſtrarent ſe horrère crimina patrum ſuorum contra prophetas: & tamen per-
ſequebantur Ieſum caput omnium prophetarum. ¶Et vos implete menſuram patrum veſtro-
rum.) Deus olim dixit Abrahæ, nondum ſunt completæ iniquitates Amorræorum. ſic modo
I E S V S dicit implendas eſſe iniquitates patrum. Sub menſura namq; iniquitatum Iudæorum
quæ iam inceperant in patribus, comprehendebatur occiſio Chriſti & perſequutio diſcipulo-
rum eius.& propterea Scribis & Phariſęis dicitur,implete menſuram patrum veſtrorum.¶Nec
imperando ſed permittendo futura,dicit implete:ſecundum conſuetum loquendi modum quo
G dicimus perſequutoribus noſtris facite totum quod concepiſtis.¶Serpentes.morſu. genimina.
ſeu germina,progenies.viperarum.) Ex parentibus venenoſis genìti, vndiq; venenum haben-
tes. Et dixit hoc,monſtrans ipſos mendaciter dixiſſe.ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum
non fuiſſemus ſocii eorum in ſanguine prophetarum.¶Quomodo fugietis à iudicio gehennę?)
Quamuis habeatis hic modos fugiendi iudicia hominum, nullus tamen erit vobis modus fugi-
endi à iudicio gehennæ: hoc eſt pœnæ infernalis. ¶Ideo dico vobis.) Superfluunt hæ duæ
dictiones.ad conuincendum vos eſſe ſimiles patribus qui occiderunt prophetas. ¶Ecce.) De-
monſtrat tempus inſtans ſcilicet ſuæ reſurrectionis. ¶Ego.) In cælis reſidens. ¶Mitto.) In
pentecoſte.¶Ad vos.)Iudæos.Extendit ſermonem ad omnes, que hactenus alloquutus eſt Scri-
bas & Phariſæos. ¶Prophetas.) Act.xii.erant in eccleſia Antiochiæ prophetæ. ¶Et ſapien-
tes.) Circa diuina.¶Et Scribas.) Doctos in lege: apoſtolos ſcilicet & diſcipulos meós.¶Et ex
H illis occidetis & crucifigetis: & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris: & perſequemini de ci-
uitate in ciuitatum. ¶Vt.) Cauſam meritoriam denotat. ¶Veniat ſuper vos omnis ſanguis
iuſtus.)Hoc eſt pœna debita pro effuſione omnis ſanguinis iuſti.¶Non magna ſed maxima eſt
pœna iſta,continens in ſe pœnas cuiuſq; occiſoris cuiuſcunque iuſti. Non ſignificatur quòd
iſti dabunt pœnas pro Cain & pro aliis homicidis (non enim bis punit deus) ſed quod luent
pœnam æquiualentem pœnis omnium homicidarum, non quorumcunq; ſed iuſtorum. Et
ſignificatur per hoc enormitas grauiſsima criminis Iudæorum. Et vere ſic fuit:quia patres ſę-
uierunt in homines,iſti in Chriſtum,deum & hominem.Vnde ipſe dixit, Saule Saule quid me
perſequeris? ¶Qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti vſq; ad ſanguinem zacha-
riæ filii Barachiæ.) Hæc particula dupliciter poteſt apponi præcedenti.vel reſtrictiue:vt.ſ.non
loquatur I E S V S de effuſo ſanguine iuſto omni ſimpliciter & abſolute, ſed vſq; ad certum
tempus ſcilicet à principio mundi (quo occiſus eſt Abel à fratre ſuo Cain) vſq; ad tempus Ioas
Regis Iuda: quo occiſus eſt Zacharias filius Ioiadæ. qui nuncupatur Barachias (hoc eſt bene
I dictus domini)propter eius ſanctitatem, vel erat binomius. ita quod vocabatur Ioiada & ba-
rachias:ſicut pater Dauidis vocabatur Ieſſe & Iſai. Hic ſenſus nullam habet contradictionem,
ſed quæſtionem quare vſq; ad illud tempus tantum & non amplius : quum poſtea fuerit occi-
ſus tam Eſaias q̄ Hieremias à Iudæis. ¶Alter ſenſus eſt vt apponatur explicatiue:vt.ſ.declaret
omnem iuſtum ſanguinem effuſum ab his duobus.ſ. Abel & Zacharia. Sed tunc etiam inſurgit
quæſtio quare ab his duobus explicatur omnis ſanguis iuſtus: Ab hoc dicitur quod hi duo in-
ducti ſunt tanq̄ extremi inter iuſtos occiſos quos ſacra ſcriptura veteris teſtamenti nominat.
Extremos autem non ſecundum iuſtitiam aut ſanctitatem,ſed dignitatem. Alter enim eſt ſum-
mum extremum.ſ.Zacharias Pontifex:vtpote filius Ioiadæ pontificis. alter eſt infimum extre-
mum.ſ.Abel paſtor ouium. ¶Vel(quod potius crediderim)ideo hi ſoli inducuntur,quia in his
tantum ſcriptura petitionem vindictæ explicat. In Abel. ecce ſanguis fratris tui clamat ad me
K de terra. In Zacharia.videat dominus & requirat.ii.Paral.xxiiii.Quia enim de vindicta ſan-
guinis iuſti Ieſus loquebatur,par fuit vt illorum iuſtorum ſanguinem commemoraret quorum
vindicta petita traditur in ſacra ſcriptura: vt ex his duabus vltionibus petitis intelligantur ſimi-
liter petitæ vindictæ coram deo omnium aliorum iuſtorum: ac per hoc rationabiliter dictum
ſit.vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, tanq̄ petens vindictam, à ſanguine Abel iuſti, cu-
ius ſanguis clamauit ad deum, vſq; ad ſanguinem Zachariæ, qui moriens dixit videat dominus
& requirat. ¶Quem occidiſtis.)Lapidando ad imperium Regis Ioas. ¶Inter templum &
altare.)In atrio templi erat altare holocauſtorum:ita quòd inter templum & altare holocauſto-
rum erat

rum erat ſpatium quoddam in quo erat lauatorium. Latitudo illius ſpatii ſignificatur dicendo, A.
inter templum & altare. ¶Amen dico vobis, venient hæc omnia.) Mala pœnæ, debita pro
vniuerſo iuſtorum ſanguine effuſo. ¶Super generationem iſtam.) Infra. xl. ſiquidem annos
mala hæc ſuperuenerunt. Quæ fuerunt tanta vt incredibilia videantur: præter obdurationis
perſeuerantis pœnam, quæ eſt maior omnibus quas paſsi ſunt & patientur miſeriis. vt non im-
merito dictum ſit venturum ſuper eos omnem ſanguinem iuſtum. &c. ¶Hieruſalem Hieru-
ſalem.) Stringit ſermonem, alloquendo nominatim ciuitatem Hieroſolymitanam. Condupli-
cat autem nomen, exaggerando conditionem ciuitatis, tot dignitatibus, gratiis & beneficiis do-
natæ. ¶Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſsi ſunt.) Non dicit occidiſtis & la-
pidaſti, tanq̃ perfecerit iam ſua crimina: ſed occidis & lapidas, perſeuerans in criminibus iſtis.
vere enim perſeuerauit: occidendo Chriſtum, lapidando Stephanum, deinde Iacobum.
¶Quotiens volui.) Voluntate ſigni: præcipiendo, monendo, viſitando per prophetas, & demũ
per meipſum. Hęc enim omnia ſigna ſunt congregare volentis. ¶Congregare filios tuos,
quemadmodum gallina congregat pullos ſub alas.) Hoc eſt cogregare non qualitercunq; ſed B
ſub protectione mea habiturus vos materno affectu, more gallinæ reſpectu pullorum. ¶Et
noluiſti. pro, noluiſtis.) Congregari ſub me. Deus licet nõ habeat niſi vnam voluntatem & vnũ
velle quod eſt ſubſtantia eius, velle tamen diuinum relatum ad præcepta; monita, conſilia, pro-
hibitiones & ſimilia, appellatur à theologis voluntas ſigni: contra quam volumus quotiens pec-
camus non obediendo præceptis dei. Et de hoc velle eſt ſermo quum dicitur, quotiens volui &
noluiſtis. Relatum vero ad illa quę ab æterno diſpoſuit executioni mandari, vocatur voluntas
beneplaciti. De qua ſcriptum eſt. omnia quęcunq; voluit fecit. & voluntati eius quis reſtitit. &c.
¶Aduerte hic quòd IESVS dicendo quotiens volui, monſtrat ſe eſſe deum: vtpote qui toti-
ens tempore pręteritorum prophetarum voluit congregare filios Hieruſalem. ¶Ecce.) Demon-
ſtrantis eſt pœnam deſtructionis. ¶Relinquetur. pro, relinquitur.) Demonſtrat ſiquidem tanq̃
pręſentem deſtructionem Hieruſalem, infra quadrageſimum annum ſubſequutam. quum pro-
pter breuitatẽ temporis, tum propter cauſam deſtructionis pręſentem. nam infra illam hebdo- C
madam crucifixerunt Chriſtum: propter quod meruerunt quòd relinqueretur ciuitas deſerta.
¶Vobis domus veſtra deſerta. Dico enim vobis, non me videbitis à modo.) Tempus de-
monſtrat [illegible] n ſermonis illius ſed mortis ſuę imminentis. ¶Donec dicatis. Benedictus qui ve-
nit in nomine domini.) Hoc eſt vſq; ad meum aduentum glorioſum, quando conuerſi ad veri-
tatem, credentes in me, dicetis. confitendo me verum Meſsiam: benedictus qui venit. &c.

CAPVT XXIIII.

ET Egreſſus IESVS de templo ibat. & acceſſerunt diſcipuli eius vt oſten-
derent ei ædificationes templi.) Quia audierant, ecce relinquetur domus
deſerta, monſtrare volunt Ieſu ædificium templi, prouocaturi ad miſericor-
diam.. vel vt clare intelligant ſi deſertio hæc erit cum deſtructione templi.
¶Ipſe autem reſpondens. pro, Ieſus autem.) Superfluit reſpondens. ¶Dixit
illis. videtis. Deeſt nonne. Legendum eſt nonne videtis hæc omnia. amen D.
dico vobis: non relinquetur hic lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.)
Totalis deſtructio templi clare prædicitur. ¶Sedente autem eo ſuper montem Oliueti, acceſſe-
runt ad eum diſcipuli eius ſecreto. pro, ſeorſum, dicentes. Dic nobis. Nota peti tria. quando hęc
erunt.) Quæ dixiſti de ciuitate & templo. Petunt dici ſibi tempus deſolationis Hieruſalem &
templi. ¶Et quod ſignum aduentus tui.) Ecce ſecundum, quo petunt ſcire ſignum aduentus
Chriſti ad iudicium. ¶Et conſummatiònis ſeculi?) Tertium quod petunt ſibi dici, eſt ſignum
conſummationis mundi huius. ¶Et reſpondens Ieſus.) Ad ſingula quęſita ſigillatim. ¶Dixit
eis. Videte.). Inchoat reſpondendo ad tertium quæſitum. ſ. de ſigno conſummationis mundi.
Et circa duo monet eſſe cautos. ¶Ne quis vos ſeducat.) Ecce primum, ſpectans ad partem ho-
minis intellectiuam. ¶Multi enim venient in nomine meo. dicentes. ego ſum Chriſtus.) Peri- E
culum ſeductionis explicat ex multitudine Antichriſtorum: ſignificans ad literam quòd non
vnus tantum ſed multi Antichriſti futuri eſſent ante conſummationem mundi. ¶Et multos
ſeducent.) Non vane vſurpabunt nomen Chriſti, ſed cum effectu deceptionis multorum. tanto
ergo magis videte ne vos ſitis in numero eorum qui ſeducentur. ¶Audituri enim eſtis prælia
& opiniones præliorum. pro, bella & rumores bellorum.) Ordo prępoſterus. ſententia enim in-
cipit ibi. ¶Videte ne turbemini.) Et eſt ſecundum cauendum, ſpectans ad partem hominis
affectiuam. Et monet vt ſtudium adhibeant ne turbentur, timore: audiendo prælia, quæ com-

mittuntur,

F mittuntur,& rumores prælioꝛum,futuroꝛum.¶Opoꝛtet enim.Deeſt.omnia,hæc fieri.)Ex ne-
ceſsitate humanoꝛum appetituum. ¶Sed nondum eſt finis.) Hæc non ſunt ſigna conſumma-
tionis mundi. ¶Conſurget enim gens contra gentem,& regnum in regnum.)Ne aliqua pau-
ca prælia intelligerent,extendit ſermonem ad gentes & regna diuerſa. ¶Et erunt peſtilentiæ
& fames & terræ motus per loca.)Malis quæ ſibi inuicem homines inferunt,adiũgit mala pro-
uenientia non ab homine : vt intelligant nec etiam iſta mala futura eſſe ſigna conſummatio-
nis mundi.Vnde & ſubdit. ¶Hæc autem omnia.).ſ.bellum,fames,peſtis,terræ motus & ſimi-
lia. ¶Initia ſunt doloꝛum.) Non termini. ¶Tunc.) Inter hæc tempoꝛa tot vicitudinibus
maloꝛum ſubiecta. ¶Tradent vos.diſcipulos meos.in tribulationem:& occident vos.& eritis
odio omnibus gentibus propter nomen meum.) Non dicit omnibus hominibus ſed omnibus
gentibus. Hoc neſcio adimpletum adhuc:ſed non dubito implendum. ¶Et intendit per hęc
IESVS cumulare rationes vtriuſque monitionis . Prius enim ex communibus & modo ex
propriis malis futuris,monet ne ſeducantur,ne turbentur. ¶Et tunc ſcandalizabuntur multi:
G & inuicem tradent:& odio habebunt inuicem.) Auget rationem cauendi ex multiplici ratione
ruinæ futuræ multis Chriſtianis. Prima ratio eſt ſcandalum nam multi quaſi impingent in va-
rias occaſiones peccandi, & præcipue in exempla alioꝛum. Et ſcandalizabuntur: hoc eſt im-
pingendo cadent. ¶Et multi pſeudoprophetæ ſurgent & ſeducent multos.) Superius dixerat
multos Antichriſtos: modo adiungit multos pſeudoprophetas. Et eſt ſecunda ratio ruinæ per
viam ſeductionis. ſub quibus omnes hereſum doctoꝛes, cũ reliquis ſimulata ſanctitate ſeducto-
ribus,comprehendi poſſunt. ¶Et quoniam abundabit iniquitas.) Tertia ratio ruinæ eſt abun-
dantia iniquitatis,tum multitudine ac magnitudine.tum præualendo, afflictiones ac oppreſsio-
nes varias inferendo.Et ſic per viam timoꝛis & laſsitudinis.¶Refrigeſcet charitas multoꝛum.)
Charitas ſignificat vel amoꝛem ipſum vel foꝛmam amandi, quæ virtus theologalis eſt infuſa.
Frigere poteſt charitas, hoc eſt amoꝛ erga deum & erga proximos propter deum:ſed charitas
quæ eſt amoꝛis huius foꝛma, non comparitur ſe frigere ſi eſt (nam operatur magna ſi eſt) ſed
H hanc ipſam charitatem frigefieri eſt ipſam deſinere, eſt animum charitatem habentem oppreſ-
ſionibus ſeu timoꝛibus ſuccumbere & charitatem perdere, non ex quibuſq; ſed ex abundanti
iniquitate,excellentibus cauſis. Et ſignificatur iſte modus perdendi charitatem per frigere: quia
licet infuſa charitas perdatur,acquiſita tamen vſu charitas(quæ eſt ipſe amoꝛ)frigeſcit: dum non
ex intentione ſed paſsione deficit ab integro amoꝛe dei. reſtat enim animus amans deum, ſed
frigide: quia non ex toto coꝛde.¶Qui autem perſeuerauerit vſque in finem,hic ſaluus erit.Hęc
aduerſatiua particula monſtrat frigus charitatis inferre priuationem ſalutis. Et intendit quòd
inter tot mala aliqui ruent ſcandalo,aliqui ſeductione,aliqui victi ab afflictionibus ſeu timoꝛi-
bus:& ſolus perſeuerans vſq; in finem vitæ propriæ(non ob ſcandala,non ob ſeductiones, non
ob paſsiones deſiſtens) erit ſaluus.vt benè videant ne ſeducantur,ne turbentur. ¶Et prædica-
bitur hoc euangelium.)Hoc eſt vltimum ſignum conſummationis mundi. ¶Regni.) Supple
cæloꝛum. Non eſt euangelium Chriſti euangelium ſeruitutis,pœnarum, toꝛmentoꝛum, aut
I virtutum abſolute, ſed regni, non terreni ſed cæloꝛum. reliqua enim ad hoc vt regnemus cum
Chriſto,bene annunciantur. ¶In vniuerſo oꝛbe.non in parte.in teſtimonium.)Ad teſtimo-
nium perhibendum de regno cæloꝛum,reuelato & aperto per Ieſum Chriſtum. ¶Omnibus.)
Non aliquibus. ¶Gentibus.) Ita quòd ſic prædicabitur in vniuerſo oꝛbe vt nulla gens ex-
empta relinquatur à teſtificatione regni cæloꝛum per Chriſtum facta.&c. Et intendit per hoc
quòd non ſola fama perueniet ad omnes gentes de euangelio Chriſti,ſed quod ſic prædicabitur
vt perueniat ad omnes gentes teſtimonium euangelicum: ita vt ſint inexcuſabiles ſi noluerint
credere. ¶Hanc prędicationem neſcio adimpletam,ſed non dubito adimplendam. AEtate
noſtra audimus multas nationes ignotas patribus noſtris,inueniri à nauigatione Hiſpona.naui-
gatur ſiquidem ſub polo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus. Quod prioꝛibus ſeculis
non fuit auditum: quibus ſub æquinoctiali habitatio vix comperta fuit.¶Et tunc.)¶Omnibus
K prædictis adimpletis & non ante. ¶Veniet conſummatio.) Non dicit conſummatio huius
vel illius, ſed abſolute conſummatio : quia de conſummatione mundi huius loquitur, directe
concludens reſponſionem ad quæſitum diſcipuloꝛum, dic nobis quod ſignum conſummatio-
nis ſeculi. ¶Si omnia hæc domini dicta colliges, hauries dominum pinxiſſe tempus vſq; ad
conſummationem mundi habiturum mala quidem communia prælioꝛum.&c.pro initiis ęter-
ni mali, non pro ſignis conſummationis: mala vero propꝛia propter nomen eius,pro meritis
æternę ſalutis:& multos Antichriſtos,multos pſeudoprophetas,multoꝛum ſeductionem, ſcan-
dalum,frigentem charitatem,odium Chriſtianoꝛum pro meritis æterni mali: prædicationem
autem

autem euangelii apud omnes gentes, pro ſigno infallibili conſummationis mundi ex defini- A
tione diuina. Sic vt diſcipuli diſcerent ſigna neceſſario præcedẽtia conſummationem ſeculi: &
non ſigna monſtrantia conſummationem mundi quaſi In ianuis, ſeu ad certum tempus poſt
ſigna hæc. ¶Quum ergo.) Quia reſpondet principali quæſito de tempore deſtructionis Hie-
ruſalem & templi, ideo nota illationis vtitur. qua non inferuntur dicenda ex dictis: ſed quod
accedit ad reſpondendum ad præcipuæ quæſitum. ſ. quando hæc erunt? ¶Videritis.) Multi
enim illius ætatis vixerunt vſque ad tempus deſolationis: & videre potuerunt hæc. ¶Abomi-
nationem deſolationis quæ dicta eſt à Daniele propheta.) Danielis. ix. ſcribitur. & erit in tem-
plo abominatio deſolationis: & vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio.
¶Nota prudens lector quod Ieſus afferens hanc Danielis prophetiam, adiunxit qui legit in-
telligat: proculdubio an reddendum nos cautos ne fallamur in ſenſu prophetiæ huius, & conſe-
quenter in verbis ipſius Ieſu. Videbat ſiquidem multos abominationis nomine intelligere aut
intellecturos ſimulacrum aliquod futurum in templo: ſicut fuerat tempore Antiochi, vt dici- B
tur. i. Macca. i. quod author illius libri interpretatus eſt idolum deſolationis, applicando prophe
tia Danielis ad illud. Et præueniens monet qui legit intelligat. ¶Nullus melior interpres
Luca Euangeliſta eſt: qui exercitum Romanorum docuit intelligendum nomine abominatio-
nis deſolationis. Et vere ipſa Danielis verba hoc ſignificant. nam non dicit erit abominatio in
templo: ſed ſpecificauit abominationem, adiungendo deſolationis. Acſi aperte diceret. non dico
erit abominatio, hoc eſt abominandum ſimulacrum, ſed erit abominatio deſolationis. Signi-
ficando quod non terræ motu, non diluuio, non cæleſti igne deſolatio templi erit, ſed ex abo-
minalibus idolatris: vt rei probauit euentus. ¶Lucam autem euangeliſtam hunc docuiſſe
ſenſum, apparet. xxi. cap ex eo quod eadem verba ſubiuncta hic & ibi (ſcilicet tunc qui in Iudæa
ſunt fugiant ad mõtes, & reliqua) monſtrant hæc apud Matthæum verba de abominatione de-
ſolationis, intelligi ad literam de deſtructione Hieruſalem: ac per hoc præcedentia apud Lucam
verba (ſcilicet quum videritis circundari ab exercitu Hieruſalem) explicatiua eſſe verborum C
Ieſu apud Matthæum, quum videritis abominationẽ deſolationis. ¶Et conuincitur quodammo
do hic ſenſus ex ſubiũctis, tunc qui in Iudæa ſunt fugiant. &c. Tempus namq; fugiendi fuit ad li
teram tempus illius exercitus: & nullum legitur tempus ſimulacri ſucceſsiſſe quo fuerit fugien-
dum. ¶Stãtẽ in loco ſancto: qui legit intelliga.) Vere ſtetit in loco ſancto Romanus exercitus
qui non cecidit ſed perſeuerauit deſolando & ſanctam ciuitatem & ſanctum templum. ¶Tũc.)
quãdo appropinquabit ciuitati Hieroſolymitanæ hęc abominatio exercitur circa ciuitatẽ ſan-
ctam. ¶Qui in Iudæa.) in ſorte tribus Iudæ. illa enim pars circa Hieruſalẽ affligitur. ¶Sunt, fu-
giant ad mõtes. & qui in tecto, non deſcendat tollere aliquid de domo ſua) Nõ dicit non deſcen-
dat, ſed non deſcendat ad tollendum res ſuas domeſticas, ſed ad fugiendum dimiſsis omnibus.
¶Et que in agro, non reuertatur tollere tunicam ſuam. pro, veſtimẽta. ſeu pallia. ſua. Væ autem
prægnantibus) non valentibus fugere propter onus ventris. ¶Et nutrientibus. pro, lactantibꝰ)
quæ nequeunt dimittere infantulos ſuos & expedite fugere. Propterea enim tã prægnantibus q̃
lactantibus dixit vę: quia nõ poſſunt expedite fugere, ſicut in tecto vel agro occupati, q poſſunt
relinquere res domeſticas & veſtimenta. ¶In illis diebus. Orate autem.) Impedimenta rerũ mo
nuit relinquenda, impedimenta filiorũ cõpatiendo prædixit: impedimenta tẽporum oratione
tollẽda docet. Vt non fiat fuga veſtra in hyeme) incõmoda ad iter fugæ. ¶Vel ſabbato) in quo
non licet iter longũ agere. ¶Nec per hoc intelligas peccatũ fuiſſe ſi ſabbato longũ peregiſſent
iter fugiendo (quoniã neceſsitatis articulus excuſaſſet à peccato toto) ſed intellige animos eorũ
ratione ſabbati turbãdos: hinc timore ne forte violetur ſabbatũ, inde cauſa fugę impellente. ani
mo enim fluctuante ſi cauſa fugiẽdi ſit tanta vt nõ ſit habendã ratio ſabbati, impeditur homo
ab expedite fugere. ¶Et dixit tot de fuga ad ſignificãdũ ꝙ ſola fuga prouidendũ cuique tunc erit
¶Erit enim.) Particula hæc non eſt pars reſponſionis ad primũ quæſitum de tempore deſola-
tionis templi, ſed principium reſponſionis ad ſecundum quæſitum. ſ. quod ſignum aduẽtus tui.
Et continuatur cum dictis ad quęſitũ de conſummatione ſeculi. Ita ꝙ coniunctio enim ratio-
nem reddit non dictorum circa deſtructionem Hieruſalem & templi, ſed dictorum circa con
ſummationem mũdi ex aduentu glorioſo Ieſu. Et per modum interpoſitionis intelligendus eſt
Matthæus, interponens ſigna deſtructionis templi inter ea quæ ſunt cõſummationis ſeculi & ea
quæ ſunt aduentus Ieſu glorioſi: vt finita interpoſitione continuet enim. ¶Hanc ſiquidem par-
ticulam non tractare de tribulatione Hieruſalem, apparet tum ex eo ꝙ non conſtat tribulatio-
nem Hieruſalem fuiſſe maiorem omnibus præteritis ab initio mũdi: vel rectius loquendo fuiſſe
talem qualis nõ fuit ab initio mũdi. &c. textus enim nõ dicit quanta non fuit, ſed qualis nõ fuit.

 ¶Tum

F ¶Tum ex eo quod non conſtat nullam poſt futuram talem. Sed hic eſt ſcrupulus:quia inter-
pres latinus tranſtulit neq; fiet:græcus autem textus habet neq; fiat.ita quod optatiue dicitur per
modum abominantis,neq; fiat deinceps talis tribulatio.& ſic in idem redit qualitas. De tribu-
latione itaq; futura tempore Antichriſti eſt ſermo. credimus enim illam futuram maiorem in
quantitate & qualitate quàm fuerit Hieroſolymitana. ¶Tum præcipue quia textus clare lo-
quitur de ſalute omnis carnis.& non alicuius carnis.ſ.exiſtentis in Hieruſalem. Et hæc ratio
meũ cogit intellectũ.¶Tum quia textus dicit breuiandos dies illos ꝓpter electos ſimpliciter &
abſolute.& non dicit propter electos hos vel illos:aut in tali loco,puta in Hieruſalem. ¶Tum
quia inferius nulla alia tribulatione deſcripta ſubiungitur,ſtatim autem poſt tribulationem il-
lorum dierum ſol obſcurabitur,cum reliquis clare ſpectantibus ad aduentum Chriſti glorio-
ſum. vt intelligamus tribulationem quæ hic deſcribitur eſſe illam poſt quam ſtatim ſol obſcu-
rabitur.&c. Ex his itaq; apparet particulam hanc ad literam tractare de tribulatione futura
C ante aduentum Chriſti ad iudicium:& Matthæum tacuiſſe quam Lucas explicauit tribulatio-
nem Hieruſalem magnam. ¶Tunc.)Inter ſigna aduentus mei. ¶Tribulatio magna, qua-
lis non fuit ab initio mundi vſque modo.) Non dicit quanta non fuit:quia tanta immo ma-
ior fuit in diluuio vniuerſali. ¶Neque fiet.pro,futuro tempore. Et niſi breuitati numero.
fuiſſent dies illi,non fieret.pro, eſſet.ſeu fuiſſet.ſalua.à morte corporis.omnis caro.) Huma-
na,omnis homo. Iuxta morem ſcripturæ,omnis caro fœnum.& rurſus, videbit omnis caro
ſalutare dei. Dicendo omnis caro, ipſis nominibus ſignificat quod de ſalute corporis loquitur:
& quod de periculo communi hominibus bonis & malis loquitur. Nam ſi de ſalute animæ
eſſet ſermo,non periclitaretur omnis caro,quàmuis multitudo malorum ſit magna valde.
¶Vnde etiam apparet quod tribulatio hæc non erit ab hominibus. nam ſi ab hominibus iniſ-
quis inferretur,non periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur quod niſi trun-
cati fuiſſent quoad numerum dies illi,non ſeruata eſſet omnis caro (hoc eſt nulla caro ſeruata
H eſſet)apparet quod diuinum erit flagellum ac vniuerſale illa futura tunc tribulatio.
¶Et hinc habes quod non oportet reſtringere omnem carnem ad hominem: quia nihil pro-
hibet intelligi abſolute vt ſonat litera omnem carnem.vt ſignificetur plaga communis etiam
omnibus animalibus. ¶Sed propter electos breuiabuntur dies illi.) Benignus deus mauult
erga promiſcuam multitudinem propter electos clementia vti. quam ſolos electos à plaga illa
ſeruare:quod facillime poſſet. ¶Tunc ſi quis vobis dixerit.) Prædicta tanta taliq; tribulati-
one vniuerſali ante ſuum aduentum,prædicit modo modum aduentus ſui penes differentiam
occulte vel manifeſte quantum ad locum. Et prius excludit incertitudinem loci. ¶Ecce hic.
in hoc loco.eſt Chriſtus aut illic,nolite credere. Surgent enim Pſeudochriſti & pſeudopro-
phetę:& dabunt ſigna magna & prodigia. Quæ diabolica poteſtate fieri poſſunt. Quæ ſe-
cundum veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium.niſi pro quanto dæmon &
mouere poteſt aliqua quæ naturalia agentia non mouent vel ad mixtionem, vel ad locum.&
celerius agere, aut ad contraria ſtatim, aut applicando ad effectus ad quos natura nunquam
I applicaret,& huiuſmodi. Et propterea apparebunt mirabilia,& exiſtimabuntur vera mira-
cula. Facile enim eſt tantæ multitudini dæmonum libere in ſuo poſſe(quod modo ligatum
eſt)ſanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quaſi ſubito, & curare vulnera incurabilia
à nobis quaſi ſubito:mouendo quæ intus ſunt in corpore, & vtendo intus ſecretis viribus na-
turalium corporum, tanquam atomorum quæ non percipimus.& ſic de ſimilibus. ¶Ita vt
in errorem inducantur,ſi fieri poteſt.ſeu poſſit.etiam electi.) Recole conditionalem eſſe ve-
ram tam antecedente quam conſequente exiſtente impoſſibili:vt ſi leo volat habet alas. Vnde
cum hoc quod non poteſt fieri vt electi ducantur in errorem, veriſsime dicitur, ſi fieri poſſet
ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad ſignificandum magnitudinem fallaciæ co
mitantis magna ſigna & prodigia quæ tunc fient,non ab vno ſed à multis, Pſeudochriſtis &
pſeudoprophetis. ¶Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis.ecce in deſerto eſt,nolite exi
K re.)Quod in genere dixerat ecce hic aut illic,modo in ſpecie dicit in deſerto,loco remoto à cõ
muni habitatione:vt Ioannes Baptiſta.¶Ecce in penetralibus.)Loco ſecreto ſeu occulto.¶No-
lite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente,& paret.pro,apparet, vſque in occidentem, ita
erit aduentus filii hominis.)Excluſis locis incertis,declarat locum manifeſtum:prędicendo ad-
uentum fore manifeſtum ab oriente in occidentem,in aere coram omnibus ad ſimilitudinem
fulguris coruſcantis à parte orientali in partem occidentalem.
¶Suſpicor ego minus bene interpretatum hunc textum,& debere legi ſicut enim fulgor. Ita
quod ſimilitudo affertur de fulgore ſolis apparente mane ab oriente in occidentem:& non de
fulgure.

fulgure.nuſquam enim fulgur apparuit extenſum ab oriente in occidentem: ſed per modicum A
aeris ſpatium coruſcans deſinit:vt ad ſenſum videmus. ❡Vbicunque enim fuerit corpus.pro,
cadauer,illuc congregabuntur & aquilæ.) Ne putares aduentum eius in aere eſſe phantaſma
aliquod,adiungere curauit quod ad ſe in aere conuenient ſancti homines velut aquilæ conuo-
lant ad cadauer comedendum ,‘, ,‘, (.)
❡Ex qua ſimilitudine duo intelligimus quæ ad literam erunt vera. Alterum eſt quod ſancti
concurrent ad CHRISTVM, non ambulando ſuper terram ſed velut volando in aere:
quia vt dicitur.i.ad Theſſa.iiii.nos qui viuimus in aduentu domini,rapiemur obuiam Chriſto
in aera. Alterum eſt quod auidi velut ad olfactum cibum congregabuntur ad Chriſtum:qui
ſolus præſtat quicquid cibo & potu haberi poteſt . ❡Statim autem poſt tribulationem die-
rum illorum. Redit ad ſigna præcedentia aduentum ſuum. Vbi clare videre potes tribula
tionem dierum illorum nõ aliam repeti quam paulo ſuperius deſcriptam,& niſi breuiari eſſent
dies illi.&c. ❡Sol obſcurabitur.) Non intelligo per interpoſitionem lunæ vt conſueuit,ſed B
miraculoſa obſcuratione. ❡Et luna non dabit lumen ſuum.). Hinc ſignificatur quod luna
habens lumen ſuum non dabit illud.vt intelligamus,quod nõ loquitur de ecclypſi, ſed de mira
culo:quia in ecclypſi luna priuatur lumine,luna nõ habet lumen : hic autem non dicitur luna
non habebit,ſed non dabit lumen ſuum. ❡Et ſtellæ cadent de cælo.)Contextus cum ſole &
luna,cogit ad intelligendum de veris ſtellis quæ ſunt in cælo:ſed caſum earum intelligo eſſe ca-
ſum à lucendo.ita quod ſicut ſol obſcurabitur & luna non illuminabit, ita & ſtellæ non lucebũt
nobis.Et hoc metaphorice vocatur cadere de cælo.Ex eo enim quod ſemotis nubibus ſtellæ nõ
videbuntur,videbuntur non eſſe amplius in cælo, quod eſt ſecundum fulgere ſuum cadere de
cælo.❡Et virtutes cælorum mouebuntur.) Per virtutes cælorum intelligo vires ſeu poteſtates
corporum cęleſtium:quia non dicitur virtutes,ſed virtutes cælorum.Mutabuntur enim poten-
tiæ actiuæ cæleſtium corporum à ſolitis actionibus.hoc ſiquidem cognatum eſt mutationibus
dictis circa ſolem,lunam & ſtellas,quę à ſolitis actionibus impedientur. ,‘, ‘.‘ C
❡Et tunc apparebit.pro,parebit,ſignum filii hominis in cælo.) Teſtatur eccleſia ſignum cru
cis eſſe ſignum filii hominis, cantando.hoc ſignum crucis erit in cælo:quum dominus ad iu-
dicandum venerit. Teſtatur idem vniuerſa religio chriſtiana:vtens ſigno crucis in omni-
bus tanquam ſigno proprio, IESV CHRISTI. Et apte vexillum crucis præcedet Ie
ſum in humana natura venientem:tanquam in quo vicit mundum & diabolum, moriendo
&c.❡Et tunc plangent omnes tribus terræ.) Non pœnitendo nec timendo,ſed triſtes redditi
quia certi iam ſunt expectantes propriam damnationem tunc. ,‘, ‘,‘
❡Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli.) Non occultantibus ipſum, ſed
velut obſequium præbentibus. ❡CVM virtute.pro, poteſtate, multa & maieſtate.pro,
gloria. Et mittet angelos ſuos.)Si ordo actionum erit ſecundum ordinem hunc,ſcilicet quod
filius hominis veniens cum gloria,mittet angelos ſuos ad congregandum electos , non parum
durabit ſolemnitas Chriſti apparentis glorioſe mundo,in aere. ❡Cum turba & voce magna
pro,in turba vocis magnæ.)Vel in .tubæ voce magna.Ita quod non ſignificantur duo ſoni,al-
ter turæ & alter vocis ſed vnicus:vel vocis magnæ quaſi vel tubæ magnæ vocis. ❡Exo.xix.
ſcribitur quod deſcendente deo in montem Sinai,clangor buccinæ vehementer perſtrepebat,&
ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius,& audiebatur ab omni populo.Multo ergo magis
adueniẽte corporaliter Chriſto homine ad homines vniuerſos,qui ſunt,& erunt qui fuerũt,in-
terueniet ſenſibilis ſonus ſimilis ſono tubæ:non perſtrepentis,vt olim ad terrorem,ſed velut vo
cantis.vel interuenit formata ac dearticulata vox ſenſibilis magna quaſi tubæ.Primũ tamen ap-
paret verius,ex eo quod non ſubditur quid dicet illa vox.nam ſi vox ſignificaretur, explican-
dum fuiſſet quid diceret. Sed ſignificatur tuba vocans,non oportet aliud apponere:quoniam
clare intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum.❡Et congregabunt electos eius à
quatuor ventis.)Nominat quatuor mundi partes, orientem & occidentem , ſeptentrionalem E
& auſtralem,à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios.❡A ſummis cælo
rum vſq; ad terminos.pro,ſumma eorum.) Ita quod textus eſt.à ſummis cælorum vſque ad
ſumma cælorum:ſeu ab extremis vſque ad extrema. Significantur enim per hæc,ambo hemi-
ſphæria.quorum neutrum eſt altero ſuperius aut inferius, ſed ambo ſumma, ambo ſuprema
ambo extrema. Et intendit per hoc explicare quod congregabuntur electi:non ſolum ab hac
ſuperficie orbis terrarum quam inhabitamus , ſed etiam ab extremis vſque ad extrema cælo-
rum.ad comprehendendum loca omnia vbicunq; poſſunt inueniri animæ ſeu corpora electo-
rum. multi ſiquidem electi,ſecundum animam ſunt in cælis:multi tunc anima & corpore erũt

F in terra viuentes:multorum animæ forte in purgatoriis locis:multorũ corpora ſub aquis, mul-
torum ſub terra.&c.cæli enim ipſi & omnia intermedia comprehenduntur hac extenſione,à
ſummis cælorum vſque ad ſumma cælorum.❡Ita quod vbi prius omnia loca deſcripſerat à qua-
tuor ventis,ne intelligeres loca tantum ſubiecta ventis,declarauit intelligenda eſſe omnia loca
tam cæleſtia quam quæ infra cælos inueniuntur,adiungendo à ſummis cælorum vſque ad ſum-
ma cælorum.❡Ab arbore fici dicite parabolam.pro ſimilitudinem. Quum iam ramus eius te-
ner fuerit & folia nata,ſcitis quia prope eſt eſtas.)Prædictis ſignis & modo aduentus ſui,decla-
rat relationem ſignorum ad aduentum,tam ſecundum rem quam ſecundum effectum in homi-
nibus.Et relationem ſignorum præuenientium aduẽtum ſuum glorioſum ſecundum rem,decla
- rat eſſe ſicut gemmantium arborum fici & ſimilium ad æſtatem:hoc eſt relationem propinqui-
tatis.hanc enim relationem clare explicat textus. ‘,‘ (.) ,‘,
❡Ita & vos quum videritis hæc fieri,ſcitote quia prope eſt in ianuis.)Subaudi regnum dei, ſeu
C aduentum Chriſti glorioſum.❡Amen dico vobis,quia non præteribit generatio hæc.) Tum
electorum,tum hominum.Præteriret ſiquidem generatio electorum ante iſta ſigna, ſi comple-
to numero electorum adhuc differrentur ſigna,adhuc differretur aduentus Chriſti remanente
generatione reproborum ſola.Rurſus præteriret hæc vnica hominum generatio inchoata à tẽ-
pore diluuii ſi completo numero hominum generationis huius differrentur hæc omnia, inſti-
tuta alia generatione poſt conflagrationem orbis:vt tempore Noe inchoauit alia generatio poſt
diluuium aqueum vt poſſent hæretici fingere. Abſoluit itaq; nos à timore dilationis aduentus
ſui vltra completum numerum electorum ſecundum generationem iſtam:tam in eſſe naturæ
quam in eſſe gratiæ per euangelium & baptiſmum.Et opportune adiecit hoc:ne vagaremur per
multas æſtates,& redeuntes ſingulis annis gemmantes arbores.❡Donec omnia.Deeſt,hęc fiãt.)
Et demonſtrantur per pronomen hæc tam ſigna præcedentia.quam ſimultanea,& aduentus ip-
ſe glorioſus. ❡Cælum & terra tranſibunt.)Non ſecundum ſubſtantiam,ſed ſecundum ſtatum
H nam à ſtatu motus,generationis & huiuſmodi,tranſibunt ad ſtatum quietis & gloriæ.❡Verba
Non ſecundum vocalem prolationem.qua irreuocabile verbum deſinit prolatum,ſed ſecundũ
res dictas.❡Autem mea non præteribunt.)Sed perpetua immutabilitate perſeuerabunt.Hic ſen
ſus directe & é regione reſpondet ad cælum & terra tranſibunt,conſiderando res ipſas. Et ad-
didit hoc:ne relinqueret locum ſuſpicandi quod regnum ſuum glorioſum ad quod tunc congre
gabit electos,alicui mutabilitati ſubiectum foret. ,‘, (.)
❡Poſſunt ad alterum gignere ſenſum ſecundum ſimilitudinem proportionalem.& ſignificare
quod cælum & terra tranſitbunt à ſtatu ſuo : verba autem mea non tranſibunt à ſtatu ſuo pro-
portionaliter. Status enim verborum prædicentium futura,eſt veracitas:& tranſirent ſeu præ
terirent ſi veracitatem perderent.ſi non adimpleretur vt ſignificant. Et addidit hoc ac decla-
randum quod omnino & infallibiliter fient & erunt hæc omnia vt dixit.❡Et hic eſt ſenſus li-
teralis.tum quia tranſitus verborum prædicentium futura eſt hic.tum quia promiſſorio ſermo-
ni magis quadrat immobilis veracitas verborum. ❡De die autem illa & hora nemo ſcit.)
I Dixerat ſigna præcedentia ſuum aduentum,præmõſtrare illum proximum ſicut arbores emit-
tentes frondes monſtrant propinquam æſtatem : ne autem errares intelligendo hanc ſimilitu-
dinem non ſolum quantum ad propinquitatem,ſed etiam quantum ad certitudinem temporis:
& intelligeres quod ſicut à tempore quo arbores gemmant & frondeſcunt vſque ad æſtatem ſci-
tur ſpacium temporis determinati,puta trium menſium,ita ab iſtis ſignis vſque ad diem aduen
tus Chriſti ſciri poſſet certum tempus,ideo hanc opinionem excludit.Neque angeli cælorum.)
Notitia naturali. ❡Niſi pater meus ſolus.)Ex Marco clare apparet quod dictio excluſiua
in hoc textu excludit à filio,non ſecundum diuinitatem ſed ſecundum humanitatem.Et eſt ſer-
mo de notitia naturali.Solus enim deus nouit ex ſua naturali notitia tempora & momenta quæ
poſuit in ſua poteſtate:nullus ſiquidem naturali notitia nouit conſilium dei niſi ſpiritus dei.
❡Cum hac tamen veritate ſtat quod IESVS etiam ſecundum quod homo ſciat notitia ſuper-
K naturali diem illum.Nec eſt dubitandum quod ſciat illum & ſciuerit illum ab inſtanti quo cõ-
ceptus eſt materno vtero quoniam fuit perfecte beatus ſecundum partem ſuperiorem animę,&
vidit in diuina eſſentia omnia & ſingula quę ſunt,erunt & fuerunt. An etiam aliquibus ſuperio-
ribus angelis hæc notitia cõmunicata,ſit neſcimus. hoc certũ eſt quod naturali notitia neſciunt
diem illum.❡Sicut autem in diebus.pro,dies,Noe.)Et eſt dies nominatiuus pluralis. ❡Ita erit
& aduentus filii hominis.Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes,nu
bẽtes.pro,ducentes vxores,& nuptui trapẽtes vſq; ad eũ diẽ quo intrauit Noe in arcã.)Declarat
quem fructũ facient præuiſa ſigna: declarãdo ꝙ non facient cõmuniter fructũ,ſed erit tũc ſicut
fuit in

uit in diebus Noe.tum quo ad officia comedendo, bibendo, nubendo,& alia huiuſmodi faci- A
endo:tum quo ad impœnitentiam. ℭEt non cognouerunt donec venit diluuium,& tulit oẽs:
ita erit & aduentus filii hominis.) In hoc conſiſtit tota vis:quia ſicut tunc non cognouerunt
quamuis Noe pararet arcam pro diluuio,ita non cognoſcet mundus aduentum Chriſti immi
nentem quamuis ſigna præcedentia viderint. Culpa itaque nolentium credere ſignis inſinua-
tur ℭTunc duo erunt in agro:vnus aſſumetur pro aſſumitur,& vnus relinquetur pro relin
quitur. Duæ molentes in mola:vna aſſumetur pro aſſumitur,& vna relinquetur pro relinqui-
tur. Duo in lecto:vnus aſſumetur & alter relinquetur.) Superfluit,duo in lecto vnus aſſume-
tur & alter relinquetur. In his duabus combinationibus ſignificatur gratia diuinæ electionis
futuræ tempore aduentus Chriſti,cum multis myſteriis. Gratia ſiquidem diuinæ electionis ex-
primitur,in hoc quod vtriuſque combinationis alter eligitur ad regnum Chriſti,alter relinqui-
tur ſibiipſi. ℭMyſteria autem ſunt multa valde. Neutra combinatio meminit bonorum
aut malorum ſed indifferentium moraliter:vt non meritis electio nec demeritis relictio, ſed B
gratiæ diuinæq; libertati totum aſcribatur. Diuerſæ conditionis homines ſignificantur (& mo-
lentes,artificialibus operibus vacantes, & agrum colentes, ruſtici omnes) vt non paucos ex vna
familia vt tempore Noe,ſaluandos intelligas,ſed multos ex diuerſo hominum genere. Vtriuſq;
ſexus meminit:vt hinc intelligamus fœmineum ſexum in regno Chriſti manſurum. ideo enim
duarum molentium vnam aſſumendam deſcribit. ℭVigilate ergo:quia neſcitis qua hora do-
minus veſter venturus ſit.) Dixerat,de die autem illa & hora.&c.& proſequutus eſt ea quæ ſpe-
ctant ad incertitudinem dei. modo proſequitur ſpectantia ad incertitudinem horæ. ℭIllud
autem ſcitote quoniam ſi ſciret pater familias qua hora fur venturus eſſet,vigilaret vtiq; & non
ſineret perfodi domum ſuam. pro,quod ſi ſciuiſſet paterfamilias qua hora fur venturus fuiſſet,
vigilaſſet vtiq;,& non ſiuiſſet.&c. Adiungit parabolam de patreſamilias. ℭSed quorſum hæc
parabola? videtur enim diſſonare propoſito. nam excuſatoria apparet patrisfamilias, & conſe-
quenter noſtri:vtpote qui neſcimus qua hora filius hominis veniet. Reſpondetur quod para C
bola hæc affertur ad manifeſtandum duo:ſcilicet periculum noſtrum ex ignota hora,& neceſ-
ſitatem continue vigiliæ. Periculum quidem, quia ſi ſciremus horam vigilaremus illa hora:
ſicut paterſamilias ſi ſciuiſſet horam.&c. non incurriſſet damnum. Neceſſitas proinde con-
tinuæ vigiliæ,neceſſaria illatione concluditur:dicendo. ℭIdeo & vos eſtote parati.) Non in-
fert vigilate continue (ne intolerabile quid præcipere videatur) ſed eſtote parati:ad ſignifican-
dum continuam vigilantiam fore, eſſe paratum. ℭQuia neſcitis pro non putatis.) Et le-
gendum eſt. ℭQuia qua hora non putatis filius hominis venturus eſt.) ℭQuis putas.) Præ
cedenti ſimilitudine omnes ad vigilandum continue,monuit:iſta monet prælatos in ſpecie.
Vnde & deſcribit prælati conditiones. Et quia rari ſunt tales, ideo inchoat dicendo quis putas?
ſignificando raritatem talis eſt.
ℭEſt fidelis.) Ecce vna conditio fides,veracitas:vt non fallat. ℭSeruus,) Alia conditio ſub-
iectio ad dominum ſuum:vt non recalcitret. non eleuetur.&c. ℭEt prudens.) Tertia condi-
tio:vt non ſallatur.&c. ℭQuem conſtituit dominus.) Quarta conditio:non aſſumat ſibi-
ipſi gradum honoris,ſed conſtitutus ſit à domino. ℭSuper.) Ecce gradus. ℭFamiliam ſu
am.) domini, non ſerui prælati:vt charorum domino famulorum curam commiſſam intel-
ligamus. ℭVt det.) Ecce officium,ecce finis prælati. ℭIllis.) Non ſibiipſi. ℭCibum.) cuique
neceſſarium,non flagellum. ℭIn tempore:iuxta diuerſitatem temporum (æſtatis & hyemis,
veſpere & mane) quantum ad parabolam. Sed quantum ad intentum ſenſum, dare cibum illis
in tempore,eſt paſcere animas temporibus quibus oportet:vt nullo vnquam tempore quando
opus eſt,omittat prælatus dare cibum indigentibus animabus. ℭBEATVS ille ſeruus.)
Explicat beatitudinem talis prælati:vt magnitudinem meriti apud deum intelligamus.
ℭQVEM quum venerit dominus eius inuenerit ſic facientem.) Non dicit inuenerit vigi-
lantem (quod commune debet eſſe oĩbus) ſed ſic cũ ſeruitute fide prudẽtia dãtem illis cibum in
tempore perſeuerando vſquequo venerit dominus,quantũcũq; ex improuiſo,quãtumcũq; tar E
det. ℭAmen dico vobis,quoniã ſuper omnia bona ſua cõſtituet eũ.) Ecce ſpecialis gradus beati-
tudinis,reſpõdens officio:vt qui ſuper diſpenſando cibo familię bene ſe geſſit,cõſtituatur ſuper
omnes res quaſcunq; habet dominus. Non dicit ſuper omnes ſuos,ſed ſuper oẽs res ſuas, vt in-
telligas non hyberbolice eſſe dictum:& illud promitti ꝙ multis poteſt cõferri ſimul,quibꝰ vna
omnino eſt voluntas immutabilis. ℭSi autem dixerit malus ſeruus ille in corde ſuo.) Vitia ma-
lorũ prælatorũ ſubdũtur. ℭMoram facit dominus meus venire.) Ratio peccãdi tarditas diuini
iudicii aſsignatur. Et vere æſtimatur tardum iudicium,ex eo ꝙ non niſi poſt hanc vitã apparet.

F ¶Et ceperit percutere conſeruos ſuos.)Peccata contra proximos,hoc vno comprehenduntur.
¶Manducet autem & bibat cum ebrioſis.)Peccata contra ſeipſum intemperate viuendo, per
hoc deſcribuntur.¶Veniet dominus ſerui illius in die qua non ſperat.pro expectat,& hora qua
ignorat:& diuidet.pro diſſecabit)Id eſt in partes duas ſecabit.¶Eum.)Significauit mortem per
diuiſionem ſeu ſectionem,ad differentiam mortis hominum à morte aliorum animaliũ.Mors
enim hominum eſt ſeparatio partium remanentium, ſpiritus ſcilicet immortalis & materiæ:
mors vero aliorum eſt etiam animæ extinctio. ¶Et hinc apparet quod tranſtulit ſermonem
IESVS ab aduentu ſuo ad iudicium vniuerſale,ad aduentum ſpiritualiter quotidie per iudi-
cium ſingulare in morte cuiuſlibet.tum quia eiuſdem ſunt rationis quantum ad incertitudinem
diei & horæ.& quantum ad periculum noſtrum,tum quia qualis in hoc ſingulari iudicio quiſq;
iudicabitur,talis in vniuerſali iudicio comparebit.¶Partemq; eius.) Cogita ea que in mundo
ſunt diuidi,& vnicuiq; portionem ſibi debitam dari:& intelliges partem mali prę lati definitam
C eſſe id quod in æternũ habebit ſuppliciorum.¶Ponet cum hypocritis.Ideo cum hypocritis ma
li prælati deputantur:quia vere hypocritę ſunt,ſtatim profitentes ſanctum, & facta exercentes
iniqua:dum pretextu ſancti ſtatus velari impunitate ſaltem volunt iniquitates ſuas.¶Illic erit fle
tus & ſtridor dentium.)Pœna inferni deſcribitur,ſuperius expoſita.

CAPVT. XXV.

TVNC tempore aduentus ad iudicium vniuerſale,& etiam ad iudicia ſingularia. vtri-
uſq; enim iam meminit. ¶Simile erit regnum cælorum.) Quod hic inchoatur,& in
futuro ſtatu conſummatur.¶Decem virginibus.)Decem virgines , vniuerſi fide inte-
gra Chriſtifideles ſunt.¶Quæ accipientes lampades ſuas.)Sua ſtudia exteriorum ope-
rum bonorum ex ſuo genere:vt ieiunare,eleemoſynas facere,audire miſſas,& ſimilia . ¶Exie-
runt obuiam ſponſo & ſponſæ.In textu Græco non habetur & ſponſæ. Profeſsio conatus ad
H eundem in cæleſtem patriam,ſignificatur per ire obuiam ſponſo Ieſu Chriſto. ¶Vnde habes
quod parabola iſta ad literam tractat non de omnibus chriſtianis (nam multorum extrinſeca
opera manifeſte ſunt mala) ſed de illis tantum qui profitentur ſe ſtudere factis ad continuum
progreſſum verſus patriam cæleſtem.horum enim lampades exteriorum operum, lucentes ap-
parent. ¶Et ideo deſcribuntur euntes obuiam non iudici ſed ſponſo:ad ſignificandum quod
vniuerſi iſti profitentur ſe ex amore procedere ad Ieſum, tanquam ad amice & honorabiliter
ſuſcipiendum ſponſum.¶Quinque autem ex eis erant fatuæ & quinque prudentes.) Terribilis
ſententia:qua media tantum pars fidelium quorum lucent tam bona opera quam ſtudia ad obui-
andum ſponſo,prudens ac per hoc ſaluanda deſcribitur.¶Sed quinque fatuę.) Vera inter iſtas
differentia comproba tur:quia prudentes prouiderunt de mediis opportunis ad fidem:fatuę au
tem(& hinc fatuæ)non curauerunt prouidere de neceſſariis mediis ad finem. ¶Acceptis lam-
padibus non ſumpſerunt oleum ſecum.) Hoc eſt ſumpſerunt oleum in lampadibus tantum,&
non ſumpſerunt oleum ſecum:hoc eſt in vaſis ſuis vltra illud quod erat in lampadibus. pruden
I tes autem vltra oleum in lampadibus,acceperunt in vaſis ſuis. Iſte enim cogitauerunt id quod
euenit:ſcilicet quòd oleum lampadam non ſufficeret.illæ autem confiſæ ſunt in oleo lampandũ
tanquam ſufficient. Et ſignificatur per oleum teſtimonium bonitatis ſeu charitatis.In hoc dif-
ferunt operãtes bona opera,quod aliqui habent teſtimonium ſuæ bonitatis foris tantum in ip
ſis operibus bonis.intus enim non ſentiunt ſe diligere Deum in toto corde, ſe pœnitere pecca-
torum quia ſunt offenſæ Dei,ſed diligere proximum propter Deum. Alii autem operantur ſic
bona,vt & ipſa opera lucentia teſtimonium foris reddant boni animi, & intus in conſcientia
propria ipſe ſpiritus ſanctus teſtificetur ſpiritui eorũ quod filii Dei ſunt.ſentiunt enim in corde
toto ſe diligere deum,pœnitere propter deum diligere proximum & ſeipſum propter Deum:
& breuiter Deum eſſe ſibi rationem amandi,ſperandi,timendi,gaudendi,triſtandi, & breuiter
operandi intus & extra.hoc eſt enim oleum in vaſis propriis. ¶Prudentes vero acceperunt
K oleum in vaſis ſuis cum lampadibus.Moram autem faciente ſponſo.) Mora ſponſi totum tem-
pus vitæ huius eſt,conceſſum ad progreſſum & pœnitentiam.¶Dormitaueaunt omnes & dor-
mierunt.) Hinc apparet quod non ſponte dormierunt,ſeu dormitendo incurrerunt dormitio-
nem expectantes ſponſum.¶Significantur enim per hoc duo . Alterum eſt quod in hac vita
inter hæc bona opera obrepunt multæ paſsiones:& incurruntur multæ negligentiæ,& vniuer
ſaliter peccata infirmitatis humanæ. quæ per dormitationem & dormitionem ſignificant
tanquam quodammodo inuoluntaria. Alterum eſt quod per hæc peccata non eſt mutatus ſta-
tus expectantibus : quia talia ſunt quod non mutant ſtatum,non enim ſunt peccata mortali.

in eodem namq; ſtatu ſunt ſurgentes à ſomno, in quo erant quum inceperunt dormire. ¶Me- A
dia autem nocte.) quando minus creditur, quando quietis tempus putatur. ¶Clamor.) vel ſi-
gnum nuncians iudicium vniuerſale, vel ægritudo vel caſus mortalis in iudiciis particularibus.
¶Factus eſt. Ecce ſponſus.) IESVS Chriſtus. ¶Venit.) Ad iudicium vniuerſale vel parti-
culare. ¶Exite.) de corpore vel de mundo hoc. ¶Obuiam ei.) Amice ac honorabiliter ſu-
ſcipite illum. ¶Tunc ſurrexerunt.) à ſomno negligentiarum conſiderando ſeipſas. ¶Omnes
virgines illę: ornauerunt lampades ſuas.) Diſpoſuerunt opera ſua bona, præſentenda diuino
occurſui tanquam meritoria. ¶Fatuæ autem ſapientibus dixerunt, Date nobis de oleo veſtro,
quia lampades noſtræ extinguuntur.) Quantum ad parabolam in lampadibus vſq; ad mediam
noctem accenſis conſumptum eſt oleum quod in eis erat. & propterea fatuæ non habentes re-
conditum in vaſis ſuis oleum, dicunt quod lampades noſtræ extinguntur, & petunt oleum à
prudentibus. & illæ reſpondent rationabiliter. &c. ¶Quantum vero ad intentum ſenſum: au-
dito aduentu iudicis, illi qui internum non habent teſtimonium ſuæ bonitatis, ſed extra tantũ B
(quia ſcilicet bona opera fecerunt) recurrunt ad conſueta ſibi teſtimonia, hoc eſt exteriora con-
ſiderantes: enim extremo vitæ ſuæ opera propria extingui coram examine ſummi iudicis,
recurrunt ad ſanctorum virorũ teſtimonia, nonne bonus ego fui, ieiunando, eleemoſynas dan-
do, miſſas audiendo, ſingulis annis confitendo & communicando? nonne ego vixi ſicut alii re-
putati boni? & ſimilia. Et iſte recurſus ſiue fiat diſcurrendo ſecum, ſiue alloquendo ad literam
viros ſanctos, ſeu conferendo cum aliis parui refert.
¶Reſponderunt. Deeſt autem, prudentes dicentes, Ne forte. pro, nequando, non ſufficiat nobis
& vobis.) Nullus eſt in hac vita qui ſufficiens teſtimonium dare poſsit alienæ bonitatis. & pro-
pterea viri ſancti reſpondent quod teſtimonium proprium vix ſufficit ſibiipſis, & propterea ne-
gant teſtificari. ¶Ite potius.) Conſilium ſanctorum quod in extremo datur pœnitentibus,
quando iam clamor factus eſt ecce ſponſus venit, eſt vt prouideant ſibi de oleo, eundo ad emen-
dum. ¶Ad vendentes.) doctores confeſſoreſq;, qui non poſſunt donare ſed vendere oleum C
teſtimonii. nam quaſi vendere eſt exigere veram pœnitentiam pro precio olei. ¶Et emite vo-
bis.) Precium veræ pœnitentiæ internæ, amoris interni, appendite. ¶Dum autem irent eme-
re.) Veleitas veræ charitatis ſeu veræ pœnitentiæ ſignificatur, potius quàm vera voluntas.
¶Venit ſponſus.) Hinc apparet quod omnia geſta & dicta hactenus in hac parabola, ſpectant
ad præſentem vitam. nam aduentus ſpiritualis ſponſi eſt in morte ſingulorum: aduentus autem
corporalis ad iudicium, erit completo tempore pœnitendi. Ita quod tempus aduentus illius erit
ſicut mors quantum ad terminum viæ. nam ſi viui tunc poſſent pœnitere, omnes vere ad pœ-
nitentiam redirent. ¶Et quę paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias.) cæleſtis patriæ.
¶Et clauſa eſt ianua.) Clauſura ianuæ, definitio eſt negandæ gratiæ. ¶Mirum appa ret quod
exiſtentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cæleſtis regni, firmetur negatio in-
greſſus. vbi eſt illa promiſsio, In quacunq; hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum ei⁹
non recordabor. Sed ceſſat admiratio, intelligendo quod clauſio ianuæ non eſt negatio venię
pœnitentibus in veritate, ſed eſt negatio gratuiti auxilii diuini ad vere pœnitendum: quia etiam
hac animaduerſione inquit Auguſtinus, percutitur peccator vt moriens obliuiſcatur ſui, qui
dum viueret oblitus eſt creatoris ſui. Fundaturq; hoc in dictis Apoſtoli ad Hebr. xii. monen
tis ad exemplo Eſau, Scitote quoniam poſtea non inuenit locum pœnitentiæ, quanquam cum
lachrymis quæſiuiſſet illam.
¶Quando autem & cum quibus deus vtatur hac iuſtitia, neſcitur. Hoc vnum hinc habetur
quòd pœnitentia dilata vſque ad extremum quum auditur ecce ſponſus venit, non eſt ſecura:
immo deſcribitur non vera pœnitentia. ¶At ſi obieceris non eſſe in textu iſto ſermonem
de pœnitentia, aduerte quod ad rem loquor. nam ſi ſecundum textum iſtum homini fulto bo-
nis operibus exterioribus non datur locus inueniendi oleum internum, multo minus dabitur
homini carenti oleo intus & extra. ¶Noli tamen ſpem veniæ cuicunq; & quandocunq; ne-
gare: memor quod latro iam in cruce audierat, ecce non ſponſus ſed iudex venit (vtpote in ex- E
tremis conſtitutus) & tamen dicendo, Memento mei domine. &c. veniam pleniſsimam con-
ſecutus eſt. ¶Nouiſsime. pro, deinde. ſeu poſtea. ¶Vero veniunt & reliquæ virgines.)
Clauſa ianua veniunt adhuc in vita hac exiſtentes reliquæ virgines, Non dicit quód veniũt
cum oleo in vaſis ſuis: quia cum oleo in lampadibus tantum veniunt, cum ſolis bonis operibus
exterioribus: quæ coram deo extinguuntur, coram hominibus lucent. ¶Dicentes. domine
domine aperi nobis.) Adorant ac ſupplicant (ſed abſque interno ſpiritus ſancti oleo) pro in-
greſſu ad cæleſtes nuptias.

ii.iiii. ¶At

F At ille reſpondens,ait. Amen dico vobis,neſcio vos.) Noticia amicitiæ.quæ enim non eſt
amicitia non poteſt sciri.¶Vigilate itaque,quia neſcitis diem neq; horam.)Concluſio parabolæ
quia ideo quinq; virgines excluſæ ſunt,quia hora qua venit ſponſus non erant paratæ : & ideo
quinq; admiſſæ,quia hora aduentus ſponſi erant paratæ.Oportet ergo ſemper eſſe paratos, ex
quo neſcimus quando veniet. ¶Vbi ſcito in Græcis codicibus adiungi.in qua filius hominis
veniet.)Quod in latinis non habetur ſed ſubintelligitur.¶Sicut enim homo.) Præcedens pa-
rabola diſcreuit inter iuſtos apud nos:hæc parabola diſcernit inter vtiles & inutiles. Chriſto.
¶Peregre proficiſcens.)Saluator noſter ſuam carnem cælo inferens,ad peregrina loca iuit:quia
carnis locus eſt non cælum ſed terra. ¶Vocauit.)per fidem. ¶Seruos ſuos:& tradidit illis
bona ſua.)Res ſuas ad negociandum.Dona ſiquidem omnia dedit non ad habendum aut fru-
endum hic,ſed negociandum.¶Et vni.)Per tres iſtos intendit omnes comprehendere,ternario
perfectionis numero. ¶Dedit quinque talenta:alii autem duo,alii vero vnum.) Per talenta
C quinque,duo & vnum,diſparitatem omnem donorum comprehendit:ſimiliter ternario nume
ro diſparitatis donorum. ¶Vnicuique ſecundum propriam virtutem.pro,facultatem.)Ratio
diſparis doni redditur diſparitas virium.vnicuiq; enim dedit ſecundum proprias vires : hoc eſt
proportionaliter ad proprias vires. Diſponit ſiquidem IESVS in eccleſia ſua ſuauiter om-
nia.neminem onerat ſupra vires,nulli negat donum congruum eius viribus. ¶Et profectus
eſt ſtatim.) Ordinata eccleſia, ſtatim aſcendit in cælum. ¶Abiit autem qui quinque ta-
lenta acceperat, & operatus eſt in eis : & lucratus eſt alia quinque. Similiter & qui duo
acceperat,lucratus & alia duo. Qui autem vnum acceperat , abiens fodit in terram:& ab-
ſcondit pecuniam domini ſui.) Iſte non ſimpliciter abſcondit,ſed fodit & abſcondit. Abſcon
dere enim eſt abſtinere ab vſu:fodere vero terram ad abſcondendum, eſt ex puſillanimitate
non vti.nam ſicut animi magni eſt tendere ad ardua, ita puſilli eſt tendere ad infima.puſillis
enim cogitationibus & affectibus,quaſi foſſa fit occultatoria doni dei exiſtentis in ipſo. ¶Poſt
H multum vero temporis.) Ab aſcenſione vſq; ad ſecundum aduentum differt rationem exigere
ab omnibus. ¶Venit.)Præſentis eſt temporis.¶Dominus ſeruorum illorum, & poſuit.pro,
ponit,rationem cum eis.Et accedens qui quinque talenta acceperat,obtulit alia quinque talen-
ta,dicens.domine quinq; talenta tradidiſti mihi:ecce alia quinque ſuperlucratus ſum.Ait illi do
minus eius.euge ſerue bone.)In ſtudioſa negociatione.¶Et fidelis.)Integra relatione omnium
ad me.¶Quia ſuper pauca.)temporalis vitæ.¶Fuiſti fidelis,ſuper multa.)æternæ vitæ. ¶Te
conſtituam.)Intra in gaudium domini tui. Acceſſit autem & qui duo talenta acceperat, & ait,
Domine duo talenta tradidiſti mihi,ecce alia duo ſuperlucratus ſum.Ait illi dominus eius.euge
ſerue bone & fidelis:quia ſuper pauca fuiſti fidelis,ſupra multa te conſtituam intra in gaudium
domini tui.) Tam magnum eſt gaudium cæleſtis patriæ de deo,vt non poſſit concludi in ho-
mine.& ideo homo intrat in gaudium illud incomprehenſibile : & non intrat gaudium illud
in hominem,velut comprehenſum ab homine. ¶Par autem præmium redditu ambobus lu-
cra referentibus,quia meritum fuit æquale.nam quantum ſtuduit alter negociando in quinque,
I tantum alter ſtuduit negociando in duobus.vterq; enim ſecundum vires ſuas duplicauit ſibi da-
ta.¶Accedens autem & qui vnum talentum acceperat.ait.domine ſcio quia homo durus es)Nõ
ſolum ſe iuſtificare intendit,ſed rationem ſuæ iuſtificationis in domini crimen retorquet. Et
intendit dicere quod tu in exigendo rationem geſtorum negociorum non vis perdere, ſed ſo-
lum lucrari.& ſi lucrum non affertur,tollis res eorum qui negociati ſunt,afferendo cauillatio-
nes:hoc propter hoc, & hoc propter illud.& ita metis etiam agros pauperis negociatoris , vt
lucrum habeas intentum. ¶Metis vbi non ſeminaſti.)Tanquam ibi ſeminaueris , tanquam
debitum tibi.¶Et congregas vbi non ſparſiſti.) Tanquam ibi ſparſeris tanquam debitum tibi.
¶Nec eſt quærendum quomodo hæc proprie verificentur de deo : quum falſæ æſtimationes
ſint. Conſiderandum tamen eſt quod puſillanimibus iſtæ phantaſiæ de deo occurrunt:ſcili-
cet quod exacte rigorem iuſtitiæ requiret de negociationibus,hoc eſt de cura animarum,de au
K dientia confeſſionum,& huiuſmodi,quæ ad lucra ſpiritualia exercentur,& quod tot occurrũt
in huiuſmodi pericula perdendi vt tutum ſit non ſubire has negociationes. ¶Et ſi accuratius
perſpectum fuerit,verba hæc de deo licet falſa ſint prout ſonant, vera tamen inueniuntur ſed
male applicata.nam deus homo durus hoc eſt inexorabilis,dicitur : pro quanto nullum ma-
lum dimittit impunitum.& metit vbi non ſeminauit.pro quanto metit gloriam ſuam ex vitiis
quæ non ſeminauit in animis noſtris.& ſimiliter congregat gloriam ſuam in peccatis quæ non
ſparſit:ordinando tum vitia tum peccata noſtra in gloriam ſuam. Ita quod deus in omnibus
vult lucrari gloriam ſuam,ſiue lucremur,ſiue perdamus negociãdo,exigit enim pœnas ſi per-
damus.

damus.¶Et timens abii.)Ecce puſillanimitas:afficiens animum timore perdendi,& non ſolum A
adimens ſpem lucri. ¶Et abſcondi talentum tuum in terra.)Foſſa,infimis me cum dono tuo
continui. ¶Ecce habes quod tuum eſt.)Talentum mihi datum.Hinc apparet quod iſte timens
rigorem domini,abſcondit non vtendo.& ſeruauit talentum integrum. immo & timuit perde-
re talentum:& hoc abſcondit vt ſeruaret illud. ¶Quantum ad parabolam clarus eſt ſenſus. Sed
quomodo verificetur in propoſito,non facile apparet.nam difficile eſt coniungere hæc duo:ſci-
licet quod abſcondatur donum dei,& quod ſeruetur reddendum deo integrū,ecce habes quod
tuum eſt.At ſi perſpectum fuerit quod parabolę veritati ſufficit ſimilitudo. apparebit vtrunque
ſimul nam velut integrum donum dei ſe ſeruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus
cuſtodit ſeruando præcepta negatiua:nulli ſcilicet iniuriam faciendo,& à reliquis actionibus quę
præceptis negatiuis inhibentur abſtinendo.Quamuis ſecundum rei veritatem non ſeruetur inte-
grum donum dei,niſi etiā affirmatiua præcepta de vſu donorum dei ſeruentur: quia dono dei cō
trariantur non ſolum contraria actio,ſed etiam negatio vſus quando vbi & ſicut oportet: non
ſic autem eſt in argenti talento,quod per non vſum conſtat non minui.Ad ſimilitudinem ergo
integri talenti exiſtimat ſeruus puſillanimis ſe ſeruare donum dei ſi abſtinet ab actionibus malis B
ꝗuis non vtatur donis dei.& propterea dicit,ecce quod tuum eſt.

¶Reſpondens autem dominus eius, dixit ei. Serue male.) In animo:puſillanimitas eſt
maius vitium ꝗ nimia animoſitas. ¶Et piger. Ad operandum, ad vtendum donis dei.
¶Sciebas quia meto vbi non ſemino pro ſeminaui,& congrego vbi non ſparſi.) Hoc eſt ſcie-
bas ſeueritatem iuſtitiæ meę:quòd non ſolum volo gloriam ex donis meis, ſed etiam ex vitiis &
peccatis quæ non proceſſerunt ex me. ¶Oportuit ergo.) Vere conſequens fuit quod debe-
bas conſiderare peccatum omiſſionis,omittendo negociationem doni à me tibi dati. ¶Et cō-
mittere pecuniam meam nummulariis.) Hoc eſt tuto fere lucro exponere. parùm enim aut
nihil periculi hic interueniſſet:quia ſolum periculum decoctionis eſt in huiuſmodi. Et inten-
dit per hoc quod ſi non auſus fuit vti dono dei in actionibus multi periculi,vti tamen debuit il-
lo in actionibus in quibus eſt lucrum cum paruo periculo. ¶Et veniens ego recepiſſem vtiꝙ; C
quod meum eſt cum vſura.)Conſiderando ſubſequutam damnationem iſtius ſerui,quia nec eti-
am commiſit pecuniam nummulariis ad lucrum vſurarium,dicendum eſt quod vel loquitur ſe-
cundum tempus illud quo vſura cum extraneis habebatur licita:ac per hoc quia licito lucro nō
vocauit damnatur.vel loquitur conſequenter ad exiſtimationem ipſius ſerui. Acſi apertius di-
ceret. Quia tu exiſtimabas quòd meterem que non ſeminaui.&c.debebas conſequenter exiſti
mare ꝙ acciperem lucrum vſuræ vt vel ſic lucrum aliquod attuliſſes ex pecunia mea. Et hæc
expoſitio quadrat contextui,ex ore proprio damnationem ſerui deſcribenti. Et ſignificatur per
hoc ꝙ omnino ſeruus debebat vti dono dei,ſaltem alicui fere tuto lucro exponendo, ſocietatem
ſaltem ineundo cum aliis qui certo lucro operam dant.hoc enim ſignificat commitere pecuni-
am nummulariis:vt opus quod non audet aggredi ſolus,aggrediatur cum ſocio negociatore, ſal
tem vſurarie:hoc eſt cum certo paruo lucro.¶Tollite itaꝗ; ab eo talentum.)Ecce ſententia tollēs
donum quo ad gaudium de illo. ¶Et date ei.)Non quo ad vſum:quia non eſt amplius tempus
meriti,ſed quo ad gaudium.Gaudebunt enim iuſti in cæleſti patria non ſolum de donis dei in ſe-
ipſis,ſed de donis dei collatis aliis iuxta illud Apoſtoli.iii.Tene quod habes:vt nemo accipiat co D
ronam tuam.¶Qui habet decem talenta.Omnia enim habenti.(Proculdubio digne.Hinc appa-
ret talentum illud datum non ſoli habenti decem talenta:ſed etiam habenti quatuor.ex hoc enim
ꝙ omni habenti dabitur.ſequitur ꝙ etiam habenti quatuor talenta dabitur.Et vere ſic eſt:quia
ita datur vni ꝙ dabitur omnibus.communio enim gaudii de vno & eodem, nihil minuit gau-
dii à ſingulis.¶Dabitur & abundabit.ei autem qui nō habet.digne.& quod videtur habere.pro,
& ꝙ habet.)Et eſt ſenſus.& ꝙ habet indigne.¶Auferetur ab eo.Quo ad gaudium. ¶Et inutilē
ſeruum eiicite in tenebras exteriores illic erit fletus & ſtridor dentium.)Altera pœna inferni,ſu
perius declarata.¶Quum autem venerit filius hominis.)Nulla fit mentio parabolæ, nulla nota
ſimilitudinis puta ſicut,hoc in loco habetur:quia non parabola ſed hyſtoria gerendæ rei prędi-
citur. ¶In maieſtate.pro,gloria,ſua,& omnes. Deeſt.ſancti,angeli cum eo:tunc ſedebit ſuper E
ſedem maieſtatis.pro,glorię ſuę.)An ad literam Chriſtus ſedens corporali ſitu iudicabit, incer-
tum habeo.humani enim forma iudicii id ſuadet.Alioquin ſedes gloriæ,authoritas eſt quieta re
gnandi & iudicandi mundum,tunc primum incipiens quo ad poſſeſſionem ſenſibilem vniuerſi
totius.& propterea appellatur ſedes gloriæ eius. ¶Et congregabuntur ante eum omnes gen-
tes:& ſeparabit eos ab inuicem.ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis.) In actu ſegregandi affertur
ſimilitudo,monſtrans facilitatem ſegregandi bonos à malis:ſicut facile paſtor ſegregat oues ſine

F cornibus, manſuetas, ab hædis, non ab agnis. Separare enim matres à filiis habet quandam diffi
cultatem: ſed ab hædis, filis caprarum paruulis, imbellibus, non. ¶ Et ſtatuet oues quidem) ele-
ctos & manſuetos, vtiles & c. ¶ Ad dextris ſuis: hædos autem) reprobos fœtidos. ¶ A Siniſtris.
Tūc dicet rex his qui à dextris ei⁹ erūt. Venite benedicti patris mei poſsidete paratū vobis regnū
à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare. ſitiui & dediſtis mihi bibere.
hoſpes eram, & collegiſtis me, nudus & operuiſtis me infirmus & viſitaſtis me, in carcere eram
& veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti) Occaſionem reſpondendi habebunt ex tanta di-
gnatione quod ſibiipſi aſcribit exhibita hęc beneficia. ¶ Dicentes. Domine quando te vidimus
eſurientem, & pauimus te? ſitientem) Deeſt coniunctio aut, Legendum eſt. ¶ Aut ſitientem, & de
dimus tibi potum? quando autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te? aut nudum, & coope-
ruimus te? & quando te vidimus infirmum aut in carcere, & venimus ad te? & reſpondens rex,
dicet illis. Amen dico vobis, quandiu feciſtis vni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.)
Non dicit quandiu feciſtis vni pauperi: quia benefacere homini pauperi, officium eſt naturalis
G miſericordiæ cōmune fidelibus & infidelibus: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti, officium eſt chri
ſtianę miſericordię quę in pauperibus Chriſtū cōſiderat & propter Chriſtū exercet hęc opera.
¶ Conſidera quoq; ꝙ quamuis rex in ſede maieſtatis tātæ, non dedignatur tamen appellare fra-
tres ſuos, pauperculos ſuos. ¶ Tunc dicet rex & iis qui à ſiniſtris eius erunt. diſcedite à me male
dicti in ignem æternum.) An ignis inferni corporeus ſit, non eſt certa fidei definitione firma-
mentum. Credimus tamen rationabiliter ipſum eſſe corporeum: quia ſcriptura vocat ipſum
ignem: & proprie intelligere ignem, nullum habet obſtaculum. nullum ſiquidem inconueniens
ſequitur ex confeſſo igne corporeo, ſicut ſequuntur inconuenientia ſi approbarentur multę
alię pœnę corporeę: puta fletus corporalis & corroſiones corporales, & huiuſmodi. ¶ Veruntamen
ſi ignis corporeus non eſt, ſupplicium illud appellatum eſt ignis propter vehementiā. Ignis
enim inter omnia corpora vehementius cruciat. & quia pœna illa eſt maxima ex ſuo genere,
H ideo ignis nominata eſt nobis, quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ ſunt. ¶ Qui parat⁹ eſt diabolo
& angelis eius.) Hinc apparet eundem ignem paratum hominibus reprobis. & angelis repro
bis: communeq; eſſe ſupplicium vtriſq;. Et propterea difficultates inſurgunt quale ſit suppli-
cium illud. ignis corporeus non poteſt affligere diabolum & angelos eius: quorum ſubſtantia
eſt incorruptibilis. ¶ Verum in theologia ſpeculatiua dicitur quod ignis cruciat ſpirituales
ſubſtantias non comburendo ſed alligando illas. Eſt enim ignis vt inſtrumentum diuinæ iuſti-
tiæ detentiuus ſpiritus damnati: ita quod eſt velut carcer ſpirituum. Nec ſolo carcere priuatiuo li-
bertatis localis, ſed ademptione liberi vſus tam intellectus q̄ voluntatis q̄ etiam ſuæ potentię cru
ciabuntur. detinebitur enim illorum intellectus ad conſiderandum, & voluntas ad deteſtandum
ſupplicium illud: ac per hoc ad continuam triſtitiam actualem. Hæc enim omnia intelliguntur
appellatione pœnæ ſenſus: quæ nomine ignis ſignificatur, etiam ſi non ſit corporeus ignis.
Vnde clare patere poteſt intelligenti & penetranti hæc, quòd eſt maxima afflictio: & tanto maior
omnibus ſenſibilibus malis, quanto intellectus eſt velut fons, ſenſus vero omnes ſunt riuuli quo
I ad cognitionem: & voluntas eſt ſicut fons, appetitus verò ſenſitiui (quorum eſt triſtari, delectari
& c. ſecundum ſenſum (ſunt velut riuuli in appetendo, delectando, triſtando, amando, & reliquis
eiuſmodi. ¶ Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare. ſitiui, & non dediſtis mihi potum
hoſpes eram, & non collegiſtis me. nudus, & non operuiſtis me. infirmus & in carcere eram, &
non viſitaſtis me. Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicentes. Domine quando te vidimus eſurientē
aut ſitientem, aut hoſpitem aut nudum, aut infirmum aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi?)
Aduerte differentiam. iuſti ſigillatim ſingula repetunt; reprobi autem omnia ſimul inculcant.
quia illi quieto animo gaudent recolere ſingula cum ſuis actionibus: iſti turbata conſcientia, cū
faſtidio repetunt quę aduerſus ſe ipſos militare ſentiunt. ¶ TVNC reſpondebit illis dicens
Amen dico vobis: quandiu non feciſtis vni de minoribus. pro, minimis, his.) ſcilicet fratribus
meis. ¶ NEC mihi feciſtis. Et ibunt hi in ſupplicium.) Quod prius vocauit ignem, modo ap-
k pellat ſupplicium. ¶ Aeternum.) Obmuteſcat dogma tradentium deum quandoq; miſerturū
damnatorum. ¶ Siſte prudens lector: & nota in his tribus documentis huius capituli dam-
nari in inferno tria genera omiſſionum. nam in parabola virginum damnantur imparati ex
omiſſione interni teſtimonij: in parabola verò talentorum damnantur puſillanimes ex omiſſo
vſu diuinorum donorum: hic autem damnantur omittentes opera miſericordiæ chriſtianæ
Quid cum illis aget æternus iudex qui commiſſione malorum operum peccauerunt, ſi illi dam
nantur qui omiſerunt bona opera? ¶ Iuſti autem in vitam æternam.

Et factum

CAPVT XXVI. A

ET Factum eſt quum conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis
ſuis. Scitis quia poſt biduum paſcha fiet. pro, fit:& filius hominis tradetur. pro,
traditur, vt crucifigatur.) Et poſſunt hæc duo ſimul & ſeparatim intelligi. Si-
mul quidem, explicando vtrunq; præſens pro tempore poſt biduum: quia
tunc fit paſca (hoc eſt immolatio agni paſchalis: pro memoria exitus de Ae-
gypto) & traditur Ieſus vt crucifigatur. Separatim autem, explicando paſcha fi-
eri poſt biduum, ſeipſum verò tradi nunc: quia Iudas duobus diebus ante pa-
ſcha (vt inſinuat ſtatim euangeliſta) vendidit Chriſtum. Agnus namq; paſchalis immolatus illo
anno fuit die Veneris. incipiente tamen in præcedenti veſpere: Iudas autem vendidit Ieſum die
Mercurii. &. ſic duo interceſſerunt dies, (ſcilicet Mercurii & Iouis) ante paſcha. Hæc enim verba
dicta apparent à Ieſu in mane diei Mercurii. ¶Tunc) eodem mane. ¶Congregati ſunt prin
cipes ſacerdotum. Deeſt. & Scribę, ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui diceba-
tur Caypha:& conſilium fecerunt vt Ieſum dolo tenerent & occiderent. Apud Ioannem ab illo B
die quo communi conſilio definitum eſt vt occideretur Ieſus, conſultabant deinceps de executi-
one. inter quæ conſilia, hęc congregatio fuit ad ſpecialem modum exequendi deſcēdens: vt ſcili-
cet doloſe Ieſum caperent. Exiſtimabant enim nimis difficile eſſe capere illum aperta violentia
propter turbam. & propterea intendebant miſcere violentię fraudes. ¶Dicebant autem. nō
in die feſto: ne forte: Superfluis forte. ¶Tumultus fieret. pro, fiat.) verba enim hæc omnia
ſunt ſacerdotum, ſcribarum & ſeniorum. ¶In populo quum autem Ieſus eſſet.) Commemoratio
hęc vnctionis factę ſabbato precedenti, fit ad inſinuandum occaſionem qua motus eſt Iudas ad
vendendum Ieſum. ¶In Bethania) Caſtello prope Hieruſalem vbi reſuſcitauerat Lazarum.

¶In domo Simonis.) Hoc fuit ſabbato pręcedenti in cœna in qua Lazarus reſuſcitatus erat
vnus ex diſcumbentibus, & Martha miniſtrabat: vt patet apud Ioannem. ¶Leproſi. olim cre-
ditur enim hunc à Ieſu curatum fuiſſe à lepra, & pluries inuitaſſe Ieſum ad conuiuium. ¶Acceſ-
ſit ad eum mulier) Maria ſoror Lazari, quę cognominatur Magdalena, ¶Habens alabaſtrum C
pixidem ex allabaſtro. ¶Vnguenti pręcioſi: & effudit.) Tacet Matthæus ꝙ mulier hęc tunc
prius vnxit pedes Ieſu ex illo vnguento. & de reliquo vnguento dicit non quod vnxit ſed effudit
verſando pixidem. ¶Super caput ipſius recumbentis.) prima vice quando venit peccatrix, vn
xerat pedes tantum: modo animæ quior reddita ex conſequuta venia, ex multis ſignis beneuolen
tię Ieſu erga illam, audet tangere caput Ieſu. ¶Videntes autem diſcipuli indignati ſunt. Iudas
præcipue: vt patet apud Ioannem.

¶Dicentes vt quid. pro, ad quid perditio hæc? potuit. pro, poterat enim iſtud Deeſt. vnguen-
tum venundari multo, & dari pauperibus.) Vſitato loquendi modo perditum dicunt & vnguē
tum tanti præcii, quod poterat eſſe vtile multis pauperibus. ¶Sciens autem Ieſus ait illis.
Quid moleſti eſtis huic mulieri opus enim bonum operata eſt in me.) Diſcipuli fremebant in
mulierem tanquam operatam opus malum, vt quę conſumpſerat quaſi deliciando vnum paupe-
rem, quod multis erat tribuendum pauperibus. Et propterea Ieſus excuſat illam, aſſerendo quod
bonum opus operata eſt ergà me. ¶Nam ſemper pauperes habebitis. pro, habebitis vobiſcum: D
me autem non ſemper habebitis. pro, habebitis.) Hanc rationem bene pondera: quia hinc doce
mur, in raris poſſe multo ſumptu vti abſq; remorſu conſcientiæ quod melius fuiſſet dare paupe
ribus. Et hoc directe dixit contra rationem eorum de vtilitate pauperum. ¶Mittens enim hæc
vnguentū hoc in corpus meum, ad ſepeliendum me fecit.) Prius dixit opus fuiſſe bonum: modo
dicit intentionem fuiſſe bonam, vt pote religioſam immo probat fuiſſe opus bonum. nam non
ad delicias corporis mei, ſed velut corpori ſepeliendo adhibuit hoc vnguentum conſtat enim
quod cadaueri nō adhibetur vnguentum ad delicias. ¶Et dixit hoc tum ad declarandū tam mu-
lieris quàm ſuum animum, quòd neutrius animus erat ad delicias. Sed illa non dubitabat adhibe-
re vnguentum homini diuino, merenti hoc & longe maiora: vt pote vero Meſſię, alieno ab om-
ni ſenſualitate ſicut corpus ſepeliendum. & ipſe vtebatur hac vnctione ſine omni ſenſualitate, ſi- E
cut cadauer quod vngitur vt ſepeliatur. Verba ſiquidem illa, ad quid perditio hæc, tam aduerſus
mulierem quàm aduerſus Ieſum ſuſcipientem in corpore proprio talem vnctionem procede-
bant. quamuis nō auderent fremere in magiſtrum ſed in illam. ¶Tum ad declarandum quod
quemadmodū opus bonū ac conſuetum apud Iudæos eſt adhibere vnguēta pręcioſa corporibus
ſepeliendis, & nullus dicit ad quid perditio hæc. &c. ita opus bonum fecit hęc mulier, vngendo
me viuum eo officio ac religioſo animo quo me ſepeliendum vnxiſſet. ¶Vt taceam ꝙ forte mu
lier hęc audita proxima Chriſti morte, dubitans quòd non poſſet ſepeliendo corpori officium
exhibere

F exhibere vnctionis (ſicut de facto euenit) præuenit vngere ipſum viuum velut ſepeliendum
¶Amen dico vobis,vbicunq; prædicatum fuerit hoc euangelium,in toto mundo dicetur quod
hæc fecit,in memoriam eius.) Non ſat fuit Ieſu declarare quòd mulieris opus bonum,ꝙ inten-
tio bona fuit, ſed declarauit quód tam laudabiliter fecit vt in toto mundo in memoriam illius
commemorandum ſit hoc quod fecit . Et quia hoc eccleſia commemorat in laudem Mariæ
Magdalenæ,habes hinc aliud argumentum vltra collecta in ientaculis noſtris,ꝙ Maria Magda-
lena eſt illamet quæ eſt Maria ſoror Lazari,de qua textus iſte loquitur. ¶Tunc.)Dixerat euan-
geliſta ꝙ quū Ieſus dixit ſcitis ꝙ poſt biduū paſcha fiet,tunc congregati ſunt ſacerdotes & Scribæ
in atrio Caiphæ: & interpoſuit commemorationem vnctionis prius factæ in Bethania, quia
occaſio fuit mouendi animum Iudæ. modo redit ad ſeriem facti, dicendo tunc: non quando
hæc vnctio fuit facta, ſed quando congregati ſunt ſacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ.¶Abiit
vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scariot. pro, Iſcariotes, Nomen villæ vnde erat
oriundus creditur. ¶Ad principes ſacerdotum) congregatos in atrio Caiphæ. ¶Et ait illis.
G Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? Auaritiam euangeliſta ſcribit cauſam pro-
ditionis, ad redimendum vnguentum precio magiſtri. ſufferre non poterat quòd tanta mate-
ria furti ſibi ſubtracta eſſet. ¶Aduerte hic quòd euangeliſta narrat ſubſtantialia: prætermittens
circunſtantias palliantes . Sicut enim narrando tentationes Chriſti ſcripſit nudas concluſio-
nes, ſi filius dei es dic vt lapides iſti panes fiant &c. ita modo ſcribit nudam petitionem, quid
vultis mihi dare &c. Rationi conſentaneum eſt vt Iudas ſe ſcandalizatum dixerit de magiſtro
ſuo:& quòd hactenus putauerit ipſum eſſe ſpiritualem virum, ſed quòd nunc perdidit bonam
opinionem de illo: quia vidit ipſum in tanta ſenſualitate quòd vnguento precioſiſſimo mulie-
bribus manibus vſus eſt,non ſolum in capite ſed etiam in pedibus. Naturale ſiquidem eſt ho-
minibus,ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ:& præcipue talis ſcilicet offeren-
do proditionem proprii magiſtri.¶AT illi conſtituerunt ei triginta argenteos.Et exinde.quę-
H rebat opportunitatem vt eum traderet.)
¶PRIMA autem die azimorum.)præcepto legis Moſaicę. Exod.xii.ſeptem erant dies azimo-
rum:in quorum primo immolabatur agnus paſchalis, manducandus cum azimis panibus &c.
¶Ex hoc textu clare apparet Ieſum celebraſſe paſcha quartadecima luna & non tertiadecima:
vt quidam Græci fingunt.primus enim dies azimorum eſt quartadecima luna. ¶Acceſſerunt
diſcipuli ad Ieſum,dicentes. Vbi vis paremus tibi.) Ieſus hoſpitabatur Bethaniæ & non Hie-
roſolymis:paſchalis autem agnus,immolandus omninó erat in Hieruſalem: quia extra illam nō
poterat immolari. & propterea diſcipuli quærunt in quo loco, in qua domo intra Hieruſalem
vult parari ſibi paſca. ¶Comedere paſca?) hoc eſt paſchalem agnum.Paſcha enim græca dictio
eſt: & ſignificat tranſitum . quem apud Hæbreos ſignificat paſcha . Feſtiuitatis ſiquidem
paſchalis celebratur à Iudęis diebus ſeptem in memoriam tranſitus domini ad occidendum pri-
mogenitos Aegyptiorum, nocte qua egreſſus eſt populus Iſrael de Aegypto.tranſlatum que eſt
nomen facti memorabilis (ſcilicet illius tranſitus) ad feſtiuitatem illorum dierum ſeptem : &
I ad agnum qui primo die immolabatur : & ad azimos panes . nullo enim fermentato pane lice-
bat diebus illis ſeptem vti . Sumitur itaq; hic paſcha pro agno paſcali. ¶At Ieſus dixit,Ite
in ciuitatem ad quendam.) Non nominauit hominem iſtum Ieſus , ſed incirconſtantiis
quas tacet Matthęus(ſed non Marcus & Lucas)deſcripſit . ¶Et dicite ei.Magiſter dicit, Tem
pus meum prope eſt . apud te facio paſca cum diſcipulis meis . Et fecerunt diſcipuli ſicut con-
ſtituit illis Ieſus: & parauerunt paſcha . Veſpere autem facto diſcumbebat cum duodecim di-
ſcipulis ſuis:& edentibus illis dixit,Amen dico vobis quia vnus veſtrum me traditurus eſt.)Plu-
ries dixerat imperſonaliter,filius hominis tradetur: modo deſcendit ad ſpeciem , non tamen ad
indiuiduum.vt cognoſcant quòd ſponte paſſionem adit, quòd omnia prænouit anteq̃ fiant : ne
occaſionem habeant perdendi fidem quum viderint ipſum pati & mori. ¶Et contriſtati val-
de, cœperunt ſinguli dicere . Nunquid ego ſum domine? At ipſe reſpondens ait . Qui intingit.
k pro,intinxit,mecum manum in paropſide.pro, catino, hic me tradet.) Dixerat vnus ex duode-
cim,determinans apoſtolicum ordinem. modo dicit qui intinxit mecum, determinans actionē
ſocialem in menſa.¶Et determinat per hoc quod vnus ſedentium prope ipſum Ieſum eſt.Quum
enim vnum catinum aceti in quo intingebantur lactucę agreſtes non commune fuerit tredecim
comedentibus ſimul,ſed rationi conſentaneum ſit duo aut tria catina fuiſſe (ſingula ſcilicet in-
ter quatuor aut ſex)propterea Ieſus catinum commune ſibi & quatuor aut ſex aliis ,demonſtrat
dicendo qui intinxit mecum:'ac per hoc deſcendit ad magis ſpecialia', non tamen ad indiui-
duum. Dixi catinum aceti cum lactucis agreſtibus:puta agnus erat aſſus,nec locum in eo habet
intictio

intinctio.& in lege mandabatur manducari agnum cum lactucis agreſtibus. ¶Filius quidem A
hominis vadit ſicut ſcriptum eſt.) Occurrit tacitæ obiectioni.ſi ſcis te tradendum cur non eui-
tas proditionem? Reſpondet quia volo implere ſcripturas. ¶Væ autem homini illi per quem
filius hominis tradetur.pro,traditur.) Excludit excuſationem proditoris implentis ſcripturas:
ne quiſq̃ putaret quòd ſicut ipſe Ieſus bene facit eundo ſicut ſcriptum eſt de ipſo, ita Iudas ex-
cuſetur faciendo ſicut ſcriptum eſt de illo.propterea enim ait,væ homini illi per quem traditur.
¶Bonum erat ei ſi natus non fuiſſet homo ille) quia mortuus in vtero matris incurriſſet ſolam
pœnam damni,cum incircunciſis infantibus in limbo:modo autem incurret etiam pœnam ſen-
ſus & talem ac tantam in inferno. ¶Reſpondens autem Iudas qui tradidit. pro, tradebat
eum,dixit, Nunquid ego ſum rabbi? Iudas vnus eorum qui prope Ieſum ſedebant, vnus eorum
qui intingebant in catino prope Ieſum, audita reſtrictione ad ſex vel quatuor communicantes
in catino Ieſu, petit nunquit ego:ne tacendo (& non dicendo ſicut aliis dixerant nunquid ego)
accuſaret ſeipſum. ¶Ait illi,Tu dixiſti.) Anceps verbum eſt.nam & affirmanti rem dictam
& affirmanti dictionem commune eſt. poteſt enim intelligi quòd tu dixiſti quod eſt. vel quòd B
ego non dixi ſed tu dixiſti te eſſe proditorem. ¶Cœnantibus autem eis.) Tacet hic matthæus
quòd demum Ieſus ſubmiſſe declarauit in indiuiduo proditorem Ioanni interroganti ſubmiſſa
voce. ¶Inter comedendum itaq; ſacramenta Euchariſtiæ celebrantur. tum ad tollendum erro-
rem quo Euchariſtia negaretur non ieiunis. tum ad inſtruendum temperantiam cœnæ talem
debere eſſe vt ſacramentis etiam cœnantes, immo in fine cœnæ (vt alii euangeliſtæ teſtantur)
ſimus idonei. ¶Accepit Ieſus panem & benedixit) benedictione laudis non benedictione con-
ſecrationis.vt patet ex eo quòd tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinth. xi. loco benedictio
nis ponit gratiarum actionem(quæ eſt benedictio laudis)ante fractionem.¶AC fregit: dedítq;
diſcipulis ſuis,& ait, Accipite & comedite.) In textu Græco non eſt copula &. Hinc habetur
Euchariſtiam non eſſe tribuendam infantibus:quibus non poteſt dici accipite,comedite. Sicut
enim quia dominus dixit niſi qui natus fuerit denuo ex aqua & ſpiritu, negatur baptiſmus in-
fantibus in materno vtero, quia non poteſt denuo naſci qui non eſt natus, ita dicente domino C
in communione euchariſtiæ accipite comedite,negatur euchariſtia illis qui adhuc non poſſunt
accipere, qui adhuc non poſſunt comedere. Aduerte hic quòd ſicut eccleſia laudabiliter pro
reuerentia euchariſtiæ non vtitur euchariſtiæ cibo niſi ieiuna(excepto extremæ ægritudinis ar-
ticulo) licet dominus inter cœnandum communicauerit diſcipulos, ita laudabiliter pro reue-
rentia euchariſtiæ abſtinet ab iſto modo manducandi ſcilicet accipite comedite: vt non niſi ſa-
cris manibus tangatur euchariſtia. ¶Verum ad imitationem Chriſti communicare tali modo
in articulo neceſsitatis, non eſſet inconueniens: ſicut etiam non ieiunos (vt dictum eſt) in arti-
culo neceſsitatis communicamus. Eſſet autem neceſsitatis articulus,ſi tempore epidimiæ non
haberetur ſacerdos communicans more eccleſię ſolito,ſed haberetur ſacerdos qui prope offerret
euchariſtiam:& locando ſuper præparato loco diceret communicaturis prope expectantibus &
adorantibus,accipite comedite. poſſent enim reuerenter accipere & comedere: ſicut fecerunt
Chriſti diſcipuli, qui acceperunt à Ieſu non manu ad manum ſed ex menſa,quum ſederent mul-
ti in tanta diſtantia vt manus Ieſu manibus eorum non poſſet iungi. ¶Crediderim ego quò ſicut D
vnum calicem communem omnibus tradidit, ita in vna patina panem in duodecim bucellas
fractum manibus propriis tradiderit, & quod hinc eccleſia vſum patinarum apoſtolica tradi-
tione acceperit. Ita quod ſicut calicem vnus diſcipulus dedit alii,ita patinam cum pane fracto
propinquiores Ieſu,remotioribus ſucceſsiue porrexerunt. ¶Hoc.) Non dicit hic.i.in hoc:loco
ſed dicit hoc quod eſt pronomen demonſtratiuum ſubſtãtię. ¶Et eſt propiſsimus nõ metaphoricus
ſermo.vt hæretici interpretantur.Demonſtratur autem per pronomen hoc,non panis nec cor-
pus Chriſti (ſed ſubſtantia ſine qualitate.i. non demonſtrando certæ ſpeciei naturam. prono-
minis enim officium eſt monſtrare ſubſtantiam ſine qualitate. Eſt itaq; propiſsimus & veriſsi-
mus ſenſus hoc .i. hæc ſubſtantia,demonſtrando id quod habebat in manibus. ¶Eſt non appa-
ret,non ſignificat ſed eſt. ¶Corpus meum) non corpus panis. Vbi ſcito quòd ſermo iſte domini- E
cus eſt non ſolum enunciatiuus veritatis (veriſsimum enim eſt quòd hæc ſubſtantia eſt corpus
Chriſti) ſed eſt etiam factiuus veritatis ſignificatæ. facit enim quod enunciat. Et propterea
pronomen hoc non demonſtrat panem neq; corpus Chriſti, ſed hanc ſubſtantiam. Nam ve-
ritati nunciatæ repugnat demonſtratio panis. falſum eſt enim quòd panis eſt corpus Chriſti.
Efficientiæ autem repugnat demõſtratio corporis Chriſti.falſum eſt enim quòd efficiatur quòd
corpus meum eſt corpus meum. nulla ſiquidem eſt opus efficientia ad hoc vt corpus meum
ſit corpus meum: vt clare patet. Sed tam veritati enunciatę q̃ efficientiæ quadrat demonſtratio
ſubſtantię

F ſubſtantię non demonſtrando ſpecialem naturam:quia & verum eſt quòd hæc ſubſtantia (non
hoc occidens) eſt corpus meum:& verum eſt quòd fit, quòd hæc ſubſtantia eſt corpus meum.
hoc eſt enim quod fit per hunc ſermonem. ❡Vnde apparet non eſſe ab eccleſia adinuentam
tranſubſtantiationem panis in corpus Chriſti,vt hæretici fingunt. ſed eccleſia à veritate per hæc
domini prope intellecta verba ſignificata, cogitur ad confitendum efficientiam, non enimali-
ter verificatur nunc & non prius,hoc eſt corpus meum, niſi quia nunc & non prius ſactum eſt
vt hoc ſit corpus meum.Ex vtroq; autem(.ſ. veritate ſignificata & effecta) cogitur ad confiten-
dum tranſubſtanciationem panis in corpus Chriſti.neq; enim aliter fieri potuit quòd hæc ſub-
ſtantia ſit corpus Chriſti q̄ per tranſubſtanciationem. nam ſi tranſubſtanciatio non interuenit,
non verificatur quòd hoc demonſtratum quando Chriſtus profert pronomen hoc (.i. illamet
ſubſtantia quam pronomen demonſtrat in ſui prolatione) ſi corpus Chriſti: ſed illa ſubſtantia
quæ tunc demonſtratur,ſit qualis eſt tunc remanet in fine conſecrationis, non eſt corpus Chri-
ſti ſed eſt panis:ſi annihilatur, nec eſt panis nec eſt corpus Chriſti ſed eſt nihil. Omnes itaq;
G hæreſes excludunt hæc verba (hoc eſt corpus meum) ſecundum proprietatem ſermonis intel-
lecta. At ſi verbis propriis,ſi proprietate ſermonis non habetur veritas fidei, ruit tota fides tri-
nitatis,ruit vniuerſa certitudo ſacræ ſcripturæ.❡Et accipiens calicem) Interpres poſuit ſpeciem
pro genere.nam in Græco non habetur calix ſed poculum. ❡Gratias egit:& dedit illis dicens,
bibite.)Hinc apparet quòd nec ſanguis Chriſti infundendus eſt in os infantum:qui bibere adhuc
nequeunt ſed ſugere. ❡Ex hoc omnes.Hic eſt enim.)Interpres addidit coniunctionem enim.
❡Sanguis meus noui teſtamenti.) Quum teſtamentum diſpoſitio ſit hæreditatis, dicitur ſan-
guis Chriſti noui teſtamenti,ad differentiam ſanguinis in veteri lege aſperſi.Exod.c.xxiiii. Ille
enim ad firmandum pactum inter deum & populum accepturum terram promiſsionis fœlici-
tatemq; terrenarum opum: hic autem diſpoſitio eſt hæreditatis & hæredum cæleſtis regni. &
propterea appellatur nouum teſtamentum.Sanguis namq; Chriſti eſt effector nouæ,antea non
H habitæ,& quæ nunq̄ veteraſcit,diſpoſitionis hæredum & hæreditatis regni cæleſtis. Soli enim
illi hæredes ſunt cæleſtis regni,qui Chriſti ſanguinis abluitione ſunt ad illud aſciti. ❡Qui pro
multis effundetur.pro ,effunditur.)Tempus ſiquidem paſsionis eius iam inceperat.Sciebat enim
qui tunc fiebat a Iuda & Iudæis ad effundendum eius ſanguinem. ❡In remiſsionem peccatorū)
pro omnibus quantum ad ſufficientiam: ſed pro multis tantum quantum ad effectam remiſsio-
nem peccatorum. ❡Dico autem vobis:non bibam amodo de hoc genimine vitis vſq; in diem
illum quum illud bibam vobiſcum nouum.) hoc eſt nouo modo. nam nunc bibo indigens ali-
mentis:tunc autem bibam impaſsibilis,indigens cibo aut potu. ❡In regno patris mei.) Statum
immortalitatis etiam corporalis quem reſurgendo adeptus eſt. vocat regnum patris:quia totali-
ter in illo regnat deus.nihil eſt ibi inobedientiæ,nihil paſsibilitatis,nulla indigentia.Et intendit
per hoc,quòd non erat amplius bibiturus vinum donec reſurgeret à mortuis, manducaturus &
bibiturus tunc cū diſcipulis:vt rei probauit euentus.❡Et hymno dicto)Interpres imperſonali-
ter tranſtulit:quod tamen in Græco attribuitur pluribus,dicendo quum dixiſſent laudes. vt in-
I telligamus non ſolum Ieſum ſed diſcipulos quoq; hymnū dixiſſe.❡Exierunt in montē Olíueti.
Tunc.) Non demonſtrat tempus ambulationis verſus montem Oliueti,ſed tempus quo adhuc
ſedebant in cœna poſt q̄ Iudas ſurrexerat & receſſerat:vt ex euangelio Ioannis habetur. nā poſt
hæc dicta dixit Ieſus diſcipulis vndecim.Surgite eamus hinc.Matthæus itaq; compleuit cœnā in
gratiarum actione,inchoās egreſſum in montem oliuarū:& redit ad dicta,perfecta quidē cœna
ſed adhuc ſedentibus Ieſu & diſcipulis. ❡Dicit illis Ieſus. Omnes vos.)Hinc apparet ꝙ Iudas
non erat ibi.ipſe enim non fuit ſcandalum paſſus nocte illa,ſed fecit ſcandalum omnibus.❡Scā-
dalum patiemini in me)ceſpitabitis velut impingendo in me patientem.videndo enim me capi,
ligari.&c.timebitis fugietiſq; à me ſicut ab offendiculo,ne cadatis,ne incidatis in manus capien-
tium.❡In iſta nocte.Scriptū eſt enim.Zach.xiii.Percutiam paſtorem.) Si miratis euangeliſtam
mutaſſe verbum prophetæ dicentis percute, ſcito euangeliſtā declaraſſe hac mutatione prophe-
tam. nam clare explicat percuſsionem paſtoris eſſe actionem dei:.quod illic non clare ſignifica-
tur.vbi deus alloquitur frameam ſeu gladium,præcipiendo percute paſtorem.In idem ſiquidem
reditur,deum percuſſurum eſſe paſtorem,& deum pręcipere gladio Iudęorū vt percutiat paſtorē
Ieſum.ad literā nāq; framea ſeu gladius præſidis percuſsit Ieſum:& cū gladiis venerunt miniſtri
iuſticię ad capiendū eū.❡Et diſpergentur oues gręgis.Poſtq̄ autē reſurrexero.) Ne diſperſi de-
ſperent,& pro eo ꝙ fugerunt putēt ſe non redintegrandos ad Ieſu Chriſti gratiam & regnū pro-
miſit:poſt ſuam reſurrectionē ſe venturū ad illos.❡Pręcedam vos in Galilęam.)Magna conſo-
latio.anteq̄ vos fugientes redeatis in Galilęam veſtram patriam ad veſtras domos, ego ibo illuc

videndus à vobis. ¶Reſpondens autem Petrus,ait illi.Et ſi omnes ſcandalizati fuerint in te, A
ego nunquam ſcandalizabor.) Petre nimis de te præſumis,preferendo cóſtantiam tuam cæteris
condiſcipulis. ¶Ait illi IESVS. Amen dico tibi.) Vobis omnibus communiter dixi
quòd ſcandalizabimini:tibi autem qui prefers te ceteris,dico peius futurum. ¶Quia in hac no
cte antequàm gallus cantet,ter me negabis.) Quod longe peius eſt quàm ſcandalizari, quàm
fugere. ¶Ait illi Petrus,Etiam ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo, Similiter &
omnes diſcipuli dixerunt.) Bona ac vera pro tunc animi diſpoſitio communis Petro & aliis
diſcipulis ſignificatur. ¶Tunc.)completo ſermone domi. ¶Venit Ieſus cum illis.)Pre-
ſentis temporis eſt venit. ¶In villam.pro, prædium, quod dicitur Gethſemane.)Dictio He-
brea eſt:& nomen proprium loci ad radices montis Oliueti. Hiero.teſte. ¶Et dixit diſcipu-
lis ſuis,Sedete hic donec vadam illuc.(Locus monſtratur diſtans quantum iactus eſt lapidis
apud Lucam. ¶Et orem.)Et aſſumpto petro & duobus filiis zebedei,cepit contriſtari.)In po-
teſtate Ieſu ſignificatur fuiſſe tempus & propaſſionem triſtitiæ:quum narratur quòd non prius
coram omnibus diſcipulis,ſed coram tribus cœpit contriſtari. Et vere voluntarium fuit in Ieſu B
triſtari,ſicut & mori. Triſtitiam in Ieſu intellige veram triſtitiam internam tam in voluntate quã
in appetitu ſenſitiuo,ſed non præuenientem neq; impedientem rationem rectam. Fuit enim ve
rus homo,paſsibilis non ſolum ſecundum corpus ſed etiam ſecundum animam quamdiu fuit
viator.q̃uis fuerit etiam ſimul comprehenſor ſecundum ſuperiorem animæ partem. ¶Et mœ-
ſtus eſſe.pro,grauiter angi.)In Ieſu ſicut triſtitia non impediebat rationem,ita econuerſo ratio
non mitigabat triſtitiam: ſed (vt in theologia ſpeculatiua docetur) vnicuiq; virium permiſſum
eſt quod ſuum erat.& propterea in Ieſu fuit maxima triſtitia, propterea ſcribitur quod grauiter
angebatur.¶Quod vt pleni⁹ intelligas,ſcito dominũ Ieſum ſubiſſe volũtarie nõ ſolum cruciatũ
corporalis paſsionis in flagellis cruce & morte,ſed etiam cruciatum internæ propaſſionis. Volũ
tarie enim propoſuit ante internos oculos quæ, qualia, quanta, à quibus, qualiter.&c.paſſurus tũc
erat.& quum hæc cogitata & propoſita,ſint contraria appetitui naturali tam voluntatis huma-
ne quam appetitus ſenſitiui hominis ſequebatur triſtitia magna & quædam animi conſtrictio in C
ter tot prementia mala.quam vt dictum eſt,non ſubleuabat ratio ad deum ſpectans: ſicut in aliis
ſanctis & martyribus ſubleuabit.

¶Tunc ait illis. Triſtis eſt anima mea. Quòd intus ſentit,ſermone manifeſtat:vt ipſo teſte co-
gnoſcamus quòd vere habuit animam paſſibilem, quòd vtitur animo non ſtoico ſed paſſibili.
¶Vſque ad mortem. Intenſiue propter magnitudinem triſtitiæ,& extenſiue:quia ſicut conti-
nue vſq; ad horam mortis paſſus eſt in corpore,ita continue triſtatus eſt in animo. Et hic ſen-
ſus apparet literalis. Acſi apertius dixiſſet.ex nunc vſq; ad mortem meam triſtis eſt anima mea.
¶Suſtinere.pro,manete,hic & vigilate mecum.) Octo diſcipulis dixerat ſedete:iſtis tribus tanq̃
magis familiaribus præcipit vt vigilent ſecum,proculdubio orationi vacando. ¶Et progreſſus
puſillum.)Etiam ab iſtis ſe oraturum ſeparat. ¶Procidit in faciem ſuam. Non orat ſtans nec
genu flexo,ſed procumbens. ¶Orans,& dicens. Pater mi.)Oratio hæc affectum naturalem
hominis (quo nolumus mala pene contraria nobis) cum adiuncto moderamine rationis ſupe-
rioris deo præſentat. ¶Si poſsibile eſt.) Moderamen primum potentiam reſpicit,non ab- D
ſolutam ſed ordinatam. Modus autem conditionalis propter Inferiorem rationem appoſitus eſt.
Non enim ideo dicit conditionaliter quia ipſe Ieſus ignoret ſi poſsibile eſt (ipſe enim omnia no-
uit) ſed quia ratio inferior in ipſo neſcit ordinem definitum à diuina ſapientia. Neſcit autem
quia eius non eſt ſcire ſupremas rationes, ſed conſiderare rationes inferiores : hoc eſt illas quæ
ſecundum res creatas congruunt aut diſſonant. ¶Tranſeat à me calix iſte. Veruntamen non
ſicut ego volo.)Non voluntate deliberata,ſed velleitate naturalis affectus. ¶Sed ſicut tu.) vis,
voluntate beneplaciti.Ecce moderamen referens totum in diuinam voluntatem. ¶Hinc con-
tra hæreticos habet duas in Chriſto voluntates.alteram humanam,non ſicut ego volo: alteram
diuinam communem ſibi & patri,ſed ſicut tu vis. ¶Et venit ad diſcipulos ſuos:& inuenit eos
dormientes.)Præſentis temporis ſunt venit & inuenit. ¶Et dicit Petro. ſic non potuiſti.pro, E
potuiſtis,vna hora vigilare mecum? vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus
quidem promptus eſt,caro autem infirma.) Neceſsitatem orandi & petendi ne intrent in ten-
tationem,aperit ex periculo infirmæ carnis: hoc eſt carnalis affectus. Acſi apertius diceret. non
ſufficit vobis quod habeatis ſpiritum promptum ad vitandum peccatum, ſed oportet vos orare
ne intretis ſuccumbendo in tentationem: quia periculum eſt ex parte carnalis affectus,qui non
eſt firmus ſub ſpiritu, ſed mutatur ad præſentiam obiecti. Quod vtinam quotidie non expe-
riremur.quod & ipſi Apoſtoli tunc experti ſunt,quum præſentes affuerunt lictores curiæ.

¶lterum

F ¶Iterum ſecundo abiit:& orauit dicens,Pater mi,ſi non poteſt hic calix tranſire.)Deficit præ-
poſitio cum pronomine in latino textu.Debet legi.¶Tranſire à me niſi bibam illum.)Et eſt ſer
mo metaphoricus,aſſimilans paſſionem mortemq; eius calici amari liquoris. Quem tranſi-
re à ſe,eſt non pati,non mori.quem bibere eſt pati,eſt mori.¶Fiat voluntas tua.Et venit iterum
& inuenit eos dormientes.erant enim oculi eorum hrauati.Et relictis illis,iterum abiit :& ora
uit tertio eundem ſermonem dicens.Tunc venit ad diſcipulos ſuos:& dixit illis,Dormite iam.
pro,poſt hac ſeu de cetero.& requieſcite.)Hęc domini verba permiſſiua eſſe ſomni ad tollendã
quam patiebantur grauedinem oculorum,teſtatur Marcus:ſubiungens ſufficit. ¶Ecce appro-
pinquabit,pro,appropinquauit hora.)Hęc verba non dixit IESVS ſimul cum ante dictis,dor
mite iam:ſed interuallo ſomni indulto illis,excitauit eos dicendo ſufficit:quod Matthęus tacuit.
Ecce appropinquauit hora,de finita ab æterno. ¶Et filius hominis tradetur. pro, traditur,in
manus peccatorum.Surgite.)Sedentes enim potius quàm cubantes putandi ſunt dormiſſe.¶Ea-
mus.)Obuiam querentibus me.¶Ecce appropinquabit.pro,appropinquauit,qui me tradet.pro
G tradit.Adhuc eo loquente,ecce Iudas vnus de duodecim venit:& cum eo turba multa cum gla-
diis & fuſtibus miſſi.)Interpres addidit dictionem miſſi:quæ in Græco non habetur.¶A princi
pibus ſacerdotum & ſenioribus populi.Qui autem tradidit eum,dedit illis ſignum,dicens,Quã
cunq; oſculatus fuero,ipſe eſt:tenete eum.Et confeſtim accedens ad Ieſum,dixit.Aue Rabbi.Et
oſculatus eſt eum.)Hinc colligitur maximam à Ieſu indultam diſcipulis cum ipſo familiaritatẽ.
¶Dixitq; illi Ieſus,Amice ad quid veniſti,pro,venis.ſeu addes:Quamuis ſciret IESVS ad quid
adeſſet(ſcilicet ad prodendum ipſum)non tamen appellauit eum proditorem,ſed amicum ab of
ficio oſculi.Et interrogat ad quid,cuius rei gratia adſit,quid ſibi velit àduentus iſte amicus :vt
nec tanta proditione commotum Ieſum intueamur.

¶Tunc acceſſerunt,& manus iniecerunt in Ieſum:& tenuerunt eum. Et ecce vnus,Petrus,
ex iis qui erant cum Ieſu,extendens manum,exemit gladium ſuum:& percutiens ſeruum prin-
cipis ſacerdotum,amputauit auriculam eius. Tunc ait illi ieſus, Conuerte gladium tuum in lo-
H cum ſuum.Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.) Duplicem hæc verba in-
gerunt quęſtionem. Altera eſt de illorum verificatione:quia non apparet verum quod omnes
accipientes gladium moriantur gladio.Altera eſt de applicatione ad factum petri: quia iuſtę de
tenſionis cauſa gladio vtens,non merebatur audire pœnam homicidarum. ¶Solutio primę
eſt.quod accipere gladium,eſt propria temeritate vſurpare ſibi gladii vſum contra hominem:
& quod non ſignificatur euentus ſequuturus dicendo in gladio morientur, ſed ſignificatur me-
ritum pœne.Ita quod ſenſus & veritas eſt:quod omnis vſurpans ſibi gladii vſum contra homi-
nem meretur mori gladio.quod caret queſtione. ¶Solutio vero ſecundæ eſt .quod quia
Petrus reprehenſione dignus erat(vtpote non expectata magiſtri reſponſione:preceps vtens gla
dio) ideo meruit vt ad memoriam illius reuocaretur communis lex, olim inter alias leges à
Moyſe promulgata.omnes qui gladium acceperint,in gladio morientur. Eſt enim talionis
ſeu iuſti contrapaſſi. ¶An putas quia non poſſum rogare patrem meum,& exhibebit mihi
I modo.)Aduerbium modo,in Græco iungitur cum prima particula orationis,& non cum ſecun
da.Ita quod legendum eſt. ¶An putas quia non poſſum modo rogare patrem meum, & ex-
hibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum?) Significauit per hæc quod modo
(hora ac tempore paſſionis)non minuitur facultas mea,ſed quicquid hactenus potui poſſum:ita
quod non ex impotentia patior. ¶Quomodo ergo implebuntur ſcripturæ quia.pro, quod ſic
oportet.)Neceſſitate diuinę definitionis.¶Fieri.In illa hora dixit Ieſus turbis. Tanq̃ ad latro-
nem exiſtis cum gladiis & fuſtibus comprehendere me:quotidie apud vos ſedebam docens in
templo,& non me tenuiſtis.)Intuere Ieſum inter Iudæ oſculum, lictores & diſcipulos, ſingulis
attendere,ſingulis proſpicere,& nihil omittere ſuauiſſimis tum verbis tum factis :vt intelliga-
mus nihil in ipſo turbulentum fuiſſe,ſed ſereniſſimum ſemper ſeruaſſe animum,ſermonem ge-
ſtum,motum,ac vniuerſum ſuum opus. ¶Hoc autem totum factum eſt,vt adimplerentur
K ſcripturę prophetarum.¶Tunc diſcipulis omnes.)Nullo excepto.experientia comprobante ver
bum Chriſti caro autem infirma, pręſentibus perſequutoribus.ſubducens à ſpiritu. ¶Relicto
eo fugerunt.At illi tenentes Ieſum,duxerunt ad Caipham principem ſacerdotum:vbi Scribæ &
ſeniores conuenerant.) Tacet Matthęus intermedia geſta in domo Anne ſoceri Caiphę: quæ
ſolus Ioannes explicauit. ¶Petrus autem ſequebatur eum â longe vſque in atrium principis
ſacerdotum.)Petrus ſic fugiſſe omnibus diſcipulis fugientibus intelligitur,vt in manus capien-
tium non incideret:non tamen ad latibula aut ad remota ſe contulit. ſed ita temperauit fugam
vt tuus tanquam homo impertinens ſequi poſſet Ieſum, à longe tamen. ¶Et ingreſſus intro,

ſedebat

ſedebat cum miniſtris vt videret finem. Principes autem ſacerdotum & omne concilium quæ- A
rebant falſum teſtimonium contra Ieſum, vt morti eum traderent:& non inuenerunt. Et quum
multi) Deeſt in textu latino coniunctio &, & repetitio particulæ non inuenerunt. Legendũ eſt.
¶Et non inuenerunt ;& quum multi falſi teſtes acceſsiſſent non inuenerunt.) Significatur
enim quod principes quærebant falſum teſtimonium, non qualecunque ſed ſufficiens ad occi-
dendum Ieſum, & non inuenerunt inter ſe tale falſum teſtimonium:& quòd nec accedentibus
multis falſis teſtibus inuenerunt tale teſtimonium. ¶Nouiſsime. pro, poſtea, autem venerunt
duo falſi teſtes:& dixerunt. Hic dixit, Poſſum deſtruere templum dei, & poſt. pro, per, triduum
reædificare. pro, ædificare illud.) Aduerte iſtos falſos appellari & eſſe teſtes, quia verba Ieſu mu-
tauerunt, ita quod mutatio verborum mutat ſenſum literalem verborum Chriſti. nam Ieſus
(vt habetur Ioan. ii.) dixerat ſoluite templum hoc:& iſti referunt, poſſum deſtruere templum
dei. Rurſus Ieſus dixerat, & triduo excitabo illud: iſti vero referunt, & per triduum ædificare
illud. Magna differentia eſt inter excitare & ædificare, magna differentia eſt inter affirmatio- B
nem potentiæ deſtructiue & pronunciationem ſolutionis efficiendæ ab ipſis Iudæis. Vnde &
mutatur ſententia. verba enim Ieſu ſignificant actiones circa naturale templum: futuram ſcilicet
ſolutionem corporis per ſeparationem animæ à corpore (quam effecerunt Iudæi occidentes
ipſum) & excitationem à ſomno mortis per reſurrectionem. verba vero iſtorum ſignificant
actiones circa ædificium artificialis templi: deſtructionem ſcilicet & ædificationem, vt patet.
¶ET ſurgens princeps ſacerdotum, ait illi, Nihil reſpondes ad ea quæ iſti aduerſum te teſtifi
cantur?) Interpres ex duabus orationibus interrogatiuis confecit vnam. nam iuxta græcum
altera oratio eſt, nihil reſpondes? altera eſt, quid iſti contra te teſtificantur, ſeu teſtimonium
dicunt? Loco quid, poſuit interpres ad ea quæ. ¶IESVS autem tacebat. Et ſurgens princeps
ſacerdotum, ait illi, Adiuro te per deum viuum, vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius dei. Dixit
illi IESVS, tu dixiſti.) Ex marco intelligimus verba hæc aſſerentia ſic eſſe vt Caiphas dixit,
Ita quod ſenſus eſt. tu dixiſti quod eſt. Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium ho- C
minis ſedentem à dextris virtutis dei. interpres appoſuit dei. ¶Et venientem in nubi-
bus cæli.) Hoc adiungit Ieſus ad declarandum pontificibus, ſacerdotibus & ſenioribus myſte-
rium occultum vſque hodie Iudæis, de duplici aduentu Meſsiæ, altero humili, altero glorioſo.
ne fallerẽtur in ipſius deiectione, ſubiectione. &c. ¶Tunc princeps ſacerdotum ſcidit veſtimen
ta ſua) in ſignum execrationis irrogatæ deo iniuriæ. ¶Dicens Blaſphemauit: quid adhuc egem⁹
teſtibus? ecce nunc audiſtis blaſphemiam) In græco additur pronomen eius, audiſtis blaſphemiã
eius. ¶QVID vobis videtur? At illi reſpondentes dixerunt, reus eſt mortis.) Qui debebant audi
ta diſtinctione duorum aduentuum Meſsiæ, interrogare à Ieſu (quem ſciebant multa ſigna feciſſe:
& ſpecialiter illuminaſſe cæcum à natiuitate, ac reſuſcitaſſe Lazarum) vnde diſtinctio iſta duorũ
aduentuum Meſsiæ habetur authentice in prophetis, & ſcrutari veritatem erumpunt cæci ad dã-
nandum doctorem veritatis. ¶Vbi aduerte Ieſum elegiſſe damnari à pontificibus, doctoribus
legis & ſenioribus, non velut tortum aut confeſſum, ſed velut committentem coram ipſis crimẽ
in diuinam maieſtatem: in quo caſu iidem ſunt iudices & teſtes. vt & turpiſsimo modo cum tã- D
ta execratione & facti euidentia damnaretur à talibus:& extremam ſubiret infamiam apud Iu-
dæos ſpectantes ad id quod primates ſentiunt de Meſsia. ¶Tunc expuerunt in faciem eius:& co-
laphis eum ceciderunt, Alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis
Chriſte quis eſt qui te percuſsit? Petrus vero ſedebat foris in atrio.) Ieſus erat intus, hoc eſt in au-
la: Petrus vero non erat in aula, ſed extra aulam in atrio.
¶Et acceſsit ad eum vna ancila, dicens. ET tu cum Ieſu Galilæo eras. At ille negauit coram
omnibus, dicens. neſcio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam. pro egreſſum autem illum
in veſtibulum, vidit eum alia ancila. (Interpres addidit ancila in latinis codicibus.) Locus alter
& mulier altera ſignificatur. ¶ET ait iis qui erant ibi. & hic erat cum Ieſu Nazareno. Et ite-
rum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et poſt puſillum acceſſerunt qui ſta
bant:& dixerunt Petro. vere & tu ex illis es: nam & loquela tua manifeſtum te facit. Tunc E
cepit deteſtari & iurare.) Conſidera & treme vir iuſte. Petrus pauloante ipſo Ieſu atteſtante
mundus, ac per hoc in charitate exiſtens, ſacramentis corporis & ſanguinis Chriſti digne com-
municans, præmonitus de futura hac tentatione, paratus potius mori quam negare Chriſtum,
ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & ſucceſsiue addidit periurium. Quare hoc? quia ma-
gna eſt differentia inter charitatis gratiam habitualem & vſum illius: quia non ſumus ſuffi-
cientes ex nobis ad vſum charitatis & gratiæ quam habemus in anima infuſam à deo, ſed ege-
mus ad vtendum illa continuo gratuito dei auxilio. quo quia Petrus caruit tũc (quia de⁹ reliquit

kk.i. Petrum

F Petrũ tunc ſibiipſi prædito charitate & gratia habituali)ideo cecidit & perdidit charitatis gratiã.
Sic Moyſes,ſic Dauid cecidit. ¶Quia non nouiſſet.pro,non noui.)Verbum enim Petri recita-
tur. ¶Hominem.Et continuo gallus cantauit.Et recordatus eſt Petrus verbi Ieſu quod dixerat.
pro,qui dixerat ei.)Interpres & relatiuũ referens Ieſum,mutauit:& omiſit pronomen ei,demõ
ſtrans Petrum. ¶Prius quàm gallus cantet,ter me negabit.Et egreſſus foras,fleuit amare.

CAPVT XXVII.

MANE autem facto.)Alter eſt hic conuentus conſilii.Primo enim conuene-
rant in prima parte noctis qua poſt cœnam captus eſt Ieſus:& tunc iudicarunt
ipſum reum mortis tanquam blaſphemum,& redierunt conſiliarii ad ꝓpria:
Ieſu ſubiecto irriſionibus,alapis,colaphis & ſputis.mane autem facto conue-
C nerunt iterum. ¶Conſilium inierunt.) Nõ ſolum à diuerſitate temporis,ſed
ab inchoatione conſilii deſcribitur nouus conuentus. ¶Omnes principes ſa-
cerdotum & ſeniores populi aduerſus Ieſum,vt eum morti traderent.)Decre
uerant ſiquidem prius Ieſum occidere,iudicantes ipſum reum mortis,ſed non executionis mo-
dum.Executio ſiquidem non erat in poteſtate eorum:quia Romani reſeruauerant præſidi cau-
ſas ſanguinis:vt ipſemet Iudæi teſtantur apud Ioannem. & propterea conſilium inierunt de mo
do exequendi.Erat autẽ opus cõſilio:quia præſes erat Ethnicus,& paruipẽdebat cauſas Iudęorũ
de tranſgreſsionibus legis Moyſi.Cogitabant enim Iudæi volentes vt Pilatus occideret Ieſum.
ſi petemus à præſide mortem Ieſu tanquam blaſphemi,non exaudiet nos,paruipendens hæc no
ſtra:& propterea oportet inuenire modum quo præſidem inducamus ad occidendum Ieſum.
Hæc fuit ad literam ratio noui huius conſilii vt Ieſum morti traderent. ¶Quæ autem fuerit cõ
ſilii huius concluſio,ſubſequuta ipſorum primatum facta manifeſtant.Concluſerunt enim im-
H ponere Ieſu multa crimina.ſ.quod ꝓhiberet tributa dari Cæſari, quod eſſet ſeductor populi à
Cæſare,&c.ſed præcipue reum eſſe lęſæ maieſtatis.Quod fundabant ſuper hoc quod fecerat Ie-
ſus ſe regem:dicendo ſe eſſe Meſsiam,& veniendo ante quinq; dies in Hieruſalẽ cum turba mul-
ta acclamante ipſum regem. ¶Et vinctum.) Tanquam notorie dignum morte. ¶Adduxerunt
eum:& tradiderunt Pontio Pilato præſidi.)Si vera ſunt quæ de patriæ Pilati dicuntur, nomen
proprium eſt hominis illius qui præſes erat.ita quod neutrum eſt nomen patrium:ſed vel(vt ſę
pe contingit)nominabatur nomine compoſito.vel alterum(forte Pilatus)eſt cognomen.Dici-
tur enim natione Burgundio,patria Lugdunenſis. ¶Tunc.)quum publice Ieſus vinctus traditus
eſt præſidi vt occideretur. ¶Videns.)Oculis corporeis. ¶Iudas qui eum tradidit quod damnatꝰ
eſſet.)Ieſus ad mortem à principibus ſacerdotum & ſenioribus.Iuxta hunc enim loquendi mo-
dum dicitur Luc.vlt.quomodo tradiderunt eum principes noſtri in damnationem mortis.
¶Pœnitentia ductus.)Hinc apparet quod Iudas putauerat tradere Ieſum caſtigandum à prin-
cipibus Iudæorum & non occidendum.Et ideo quã vidit quod Ieſus dãnatꝰ eſſet à principibus
I ad mortem(videndo eum vinctum tradi præſidi)pœnituit eum facti. ¶Retulit triginta argen
teos.)Quos pro proditione illa nocte receperat. ¶Principibus ſacerdotum & ſeniorибꝰ.) A qui-
bus illos receperat. ¶Si obiicitur quod principes ſacerdotum erant tunc corã Pilato,ac per hoc
non erant in templo in quo Iudas audiuit illos.Reſpondetur ꝙ principes ſacerdotum nõ ſoli An
nas & Caiphas(qui erant ſupremi)ſed etiam alii primates inter ſacerdotes,appellantur.Ita quod
aliqui primores occupabantur circa procurandam Ieſu mortem,& alii primores etiam erant in
templo:quum eſſet primus dies paſchæ.ſicut alii ſeniores erant ibi,& alii ſeniores erant in tem-
plo.Vtriq; enim vtrobiq; commemorantur. ¶Dicens.Peccaui.)Fatetur Iudas peccatum ſuum
& offert reſtitutionem precii:ad exonerandum conſcientiam ſuam,& ad excitandum principes
& ſeniores vt retractent damnationem Ieſu. ¶Tradens ſanguinem iuſtum.pro, innocentem.)
Hinc apparet ꝙ Iudas impoſuerat Ieſu crimen delitiarum,tradendo ipſum tanquam virum ſer
K ſualem.Reſtituendo enim ei famam,reddit rationem proprii peccati,quia IESVS eſt innoce[illegible].
¶At illi dixerunt.quid ad nos?tu videris.)Futurum eſt actiui verbi. ¶Et proiectis argenteis in
templo,receſsit.) Hinc apparet quod principes recuſarunt per præcedentem reſponſionem
(quid ad nos?tu videris)recipere à Iuda triginta argenteos,tanquam pro exoneratione ipſi
Iudæ & aggrauatione ipſorum principum relatos à Iuda.recuſantibus ſiquidem eis recipere,
Iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis,tanquam omnino volens ſe exonerare. ¶Et abi-
ens laqueo ſe ſuſpendit.)Pœnitentia humani ſine gratia dei,quanto maior eſt tanto periculoſi-
or abſorbet ſiquidẽ hominem abundantiori triſtitia & deſperationem inducit.talẽ enim fuiſſe
pœnitentiam.

pœnitentiam Iudæ:hic exitus comprobat. ¶Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis) A
Quos ab ipſo Iuda recuſauerant accipere,poſtea proiectos acceperunt. ¶Dixerunt.non licet.)
Vere colantes culicem & glutientes aſilum.¶Eos mittere in corbonam.) Hebræa dictio eſt.&
ſignificat ſacrum theſaurũ:vt Ioſephus.cap.viii.lib.ii.de bello iudaico teſtatur,dicens:erat apud
eos ſacer theſaurus quam corbonam dicunt.¶Quia precium ſanguinis eſt. Conſilio autem ini-
to,emerunt ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum.Propter hoc vocatus eſt ager: ille
acheldemah,hoc eſt ager ſanguinis vſq; in hodiernum diem.)Interpres Hebræa & latina lin-
gua protulit quod Matthæus ſcripſit Græca.nam ſuperfluunt tres dictiones.acheldemah hoc eſt.
¶Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam,dicentem.& acceperũt tri-
ginta argenteos precium appreciati quem appreciauerunt à filiis Iſrael:& dederunt eos in agrũ
figuli,ſicut conſtitui mihi dominus.) Quia hæc in Hieremia noſtro non habentur,ſi Euange-
liſta ſcripſit vt litera ſonat,credendum eſt in Hieremia non apocripho ſed canonico ſcripta fu-
iſſe hæc quæ citantur.quamuis ad nos non peruenerit.multa enim prophetarum ſcripta perdita
fuiſſe,conſtat ex hiſtoria librorum Regum & Parali. Si autem malignitate aut errore aliorum,
pro Zacharia ſcriptus eſt Hieremias(quod credi poteſt:quia ſententia horum verborum in illo B
inuenitur)habemus verba Zach.cap.xi.hæc.Et appenderunt mercedem meam triginta argen-
teos:& dixit dominus ad me,proiice illud ad ſtatuarium decorum precium quo appreciatus
ſum ab eis:& tuli triginta argenteos,& proieci illos ad ſtatuarium. Hæc verba occultæ prophe-
tiæ Matthæus exponendo attulit:cogendo omnes actiones quę interuenerũt circa precium quo
traditus eſt Ieſus in vnam,& vtendo effectibus actionum pro actionibus.¶Vide ſingula. Mat-
thæus loco illorum verborum,& tuli triginta argenteos & proieci illos in domo domini,expo
nendo explicat effectum huius proiectionis.dicens & acceperunt triginta argenteos. Loco
illorum verborum,decorum precium quo appreciatus ſum ab eis(omiſſa ironea qua deus vtitur.
apellando illud precium decorum)dicit precium appreciati quem appreciauerunt à filiis Iſrael.
Loco illorum verborum,ad ſtatuarium,exponendo dicit,& dederunt eos in agrum figuli.Lo-
co illorum verborum,& dixit dominus ad me proiice illud ad ſtatuarium, abbreuiando dicit, C
ſicut conſtituit mihi dominus.¶Vbi potes prudens lector perſpicere eandem eſſe ſententiam
prophetæ & euangeliſtę,ſed altero ordine dictam:quoniam apud prophetam poſtquam deus
narrauit appenſos pro ſe eſſe triginta argenteos,præcipit prophetæ vt proiiciat tam turpe pre-
cium in domo domini ad formatorem,ad figulum formatorem vaſorum,quod Matthæus ex-
ponit ad emendum agrum figuli.& propheta tulit huiuſmodi argenteos, & proiecit in domo
domini ad ſtatuariũ:hoc eſt ad dictum effectum ſcilicet ad emendum agrum figuli. Et ſignifica
tur per præceptum domini factum prophetæ,diuina ordinatio de precio illo conuertendo in
emptionem agri figuli.per exequutionem vero ſubſequutam,aperitur quod de facto erat adim-
plendum præceptum.Per hoc autem quòd cui pręcipitur & qui exequitur eſt perſona prophetę.
ſignificatur quod miniſtri operum horum(ſcilicet Iudas qui proiecit, & principes ſacerdotum
qui dederunt precium illud pro agro figuli)non ex ſe ſed diuina acti ordinatione hæc fecerũt:
ſicut etiam Caiphas prophetauit apud Ioannem.propter hoc enim vtrumq; attribuitur prophe
tæ ſcilicet & proiice argenteos in templo.& intentio ad agrum figuli.quæ non fuit in Iuda ſed
in principibus ſacerdotum.¶Apud Euangeliſtam vero deus explicat primo actionem princi D
pum ſacerdotum ſcilicet quod acceperunt triginta argenteos,explicando quales commemora-
tione prioris facti ab eiſdem.precium appreciati,Meſsiæ,à filiis Iſrael,principibus ſacerdotum
ſenioribus & Iuda,non à gentilibus Pilato & ſuis:quem,Meſsiam,appreciauerunt,precio æſti-
mauerunt prædicti vendendo & emendo. Deinde actionem eorundem alteram.& dederunt
eos in agrum figuli. Et demum ſubiunguntur verba prophetæ de diuina ſuper hic actionibus
ordinatione facta ei:hoc eſt miniſtris dei in his,reſeruata notitia diuinæ ordinationis apud pro-
phetam, ¶Ieſus autem ſtetit ante præſidem:& interrogauit eum præſes, dicens.tu es Rex
Iudæorum?) In textu græco apponitur articulus,ſignificans ille Rex:ad ſignificandum quod
Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à Iudæis:hoc eſt Meſsia.Et hinc apparet cõ
cluſio conſilii Iudæorum : quod ſcilicet concluſerunt imponere ei crimen lęſę maieſtatis apud E
Pilatum. ¶Dixit illi Ieſus.tu dicis.) Tacet Matthæus multa quæ Ioannes explicat. Verba
hæc(vt ſuperius diximus)duplicem habent ſenſum ſcilicet affirmationis dicti vel dictionis.
¶ET quum accuſaretur à principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpondit.) Prior
interrogatio fuerat intus in prætorio, principibus ſacerdotum expectantibus extra præto-
rium ne contaminarentur : hæc autem accuſatio fuit extra prætorium, ducto illuc IESV
coram accuſatoribus.¶TVNC dicit Pilatus.non audis quanta.pro,quot. ſeu quam multa. &

F breuiter quanta numero,non mole. ¶Aduerſum te dicunt teſtimonia?Et non reſpondit ei
ad vllum verbum:ita vt miraretur præſes vehementer. Per diem autem ſolennem conſue-
uerat præſes populo dimittere vnum vinctum quem voluiſſent. Habebat autem tunc vnum
victum inſignem qui dicebatur Barrabas. ¶Congregatis ergo illis dixit Pilatus.quem.pro,
vtrum,vultis dimittam vobis:Barrabam an Ieſum qui dicitur Chriſtus ? Sciebat enim quod
per inuidiam tradidiſſent eum.) Hoc dicit Euangeliſta ad ſignificandum quod Pilatus ex
induſtria propoſuit populo liberationem I E S V:vt.ſ.populus peteret liberationem Ieſu,quem
primates inuidia acti tradiderāt in manus curię. ¶S E D E N T E autem illo pro tribnali, mi-
ſit ad eum vxor eius,dicens.Nihil tibi & Iuſto illi.multa enim paſſa ſum hodie per viſum.pro,
in ſomnis,propter eum.) Afflictio huius mulieris ſomniando)ita vt cognoſceret ſe terreri aut
pati propter Ieſum)quum non fuerit à ſanctis angelis.qui myſterium redemptionis humanæ
non impediebant, à dæmone videtur immiſa : qui ab initio tentauerat ſcire ſi Ieſus eſſet filius
dei.Aliquantulum enim timuit tunc.& ideo excitauit per ſomnium vxorem Pilati ad liberan-
G dum Ieſum.¶Vbi nota quod nullus nullaue expendit minimum verbum in fauorem Ieſu toto
tempore paſsionis,niſi vxor Pilati & ipſe Pilatus. Quum neuter credebat in Ieſum, ſed am-
bo erant gentiles.Et neuter incitatus fuit ab aliquo aut aliqua pro Ieſu:ſed vxor à ſomnio , Pi-
latus ab ipſa iuſtitia & nota inuidia primatum. ¶Principes autem ſacerdotum & ſeniores
perſuaſerunt populis.pro,turbis,vt peterent Barrabam:Ieſum vero perderent.) Non ſufficit
principibus & ſenioribus ſuadere turbæ vt liberarent Barrabam ſeditioſum ac homicidam, ſed
etiam ſuaſerunt vt peterent & inſtarent pro occiſione Ieſu.
¶R E S P O N D E N S autem præſes,ait illis.quem.pro,vtrum,vultis vobis de duobus dimit-
ti?)Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilatus reſpondet.Turba enim prius rogabat fieri ſi-
bi gratiam ſolitam:& obtenta gratia in genere,petebat in diuiduo vnum. Hac autem vice turbæ
roganti pro ſolita gratia,reſpondit Pilatus dando illi optionem Ieſu vel Barrabæ:turba autem
non ſtatim optauit:ſed quum cogitarent vter eſſet optandus,principes & ſeniores ſuaſerunt op-
H tionem tanquam ſolicitans optionem.¶At illi dixerunt.Barrabam.) Conſiderat quod Ieſus
elegit etiam pati hanc ignominiam, quod optaretur Barrabas latro, ſeditioſus & homicida
contempto ipſo actore vitæ,pacis.& omnium largitore bonorum.) Dixit illis Pilatus. quid
igitur faciam de Ieſu qui dicitur Chriſtus ? Pilatus audita optione Barrabæ vbi vidit quod
per viam optionis non liberaret turba Ieſum, proponit per viam interrogationis & velut con-
ſilii:vt vel ſic turbæ liberationem Ieſu peterent.Dicunt omnes) Tanta erat efficacia perſuaſio-
nis à principibus & ſenioribus,vt nullo diſcrepante omnes contra Ieſum verterentur. ¶Cru
cifigatur.)Turbæ quæ ad opus miſericordiæ,ad liberandum.ſ.vnum à morte, conuenerant co-
ram præſide (quæ ſaltem debebant tractare Ieſum ſicut alios vinctos, & dicere.fac iuſticiam
noſtrum non eſt niſi petere gratiam ſolitam, quia ad hoc tantum conuenimus) vertuntur ad
crudelitatem,ad petendum mortem innocentis:& non ſolum mortem ſed crudele ac ignomi-
nioſum mortis genus.¶Ait illis præſes.quid enim mali fecit?) Ad retrahendum turbam à tam
iniuſta petitione,inquirit cauſam qua mereretur Ieſus crucifigi. ¶At illi magis clamabant.)
I Loco cauſe clamores augent. ¶Dicentes crucifigatur.Videns autem Pilatus quia nihil pro-
ficeret.)ſtudium ſuum in turba ad liberandum Ieſum. ¶Sed magis tumultus fieret.) Tantus
excitatus erat furor in turbis contra Ieſum,vt tumultum timeret præſes. ¶Accepta aqua,lauit
manus coram populo.)in ſignum publicum innocentiæ Ieſu,& exonerationis propriæ, & re-
iectionis culpæ in Iudæos. hæc enim tria explicant verba ipſius, exonerationem propriam.
¶Dicens.innocens ego ſum.)innocentiam Chriſti,dicendo. ¶A Sanguine huius iuſti.) reie-
ctionem culpæ in iudæos,dicendo. ¶V O S videritis.)eſt enim futurum actiui verbi ſubiun-
ctiui. ¶Et reſpondens vniuerſus populus,dixit.ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.)
Præceps furor turbarum, ſuper ſe ac filios ſuos ſuſcipit damnationem eius quem innocentem
iudex pronunciat. Et ſicut dixerunt ita experiuntur factum ſubſequutum : quoniam vſque in
K hodiernum diem dant pœnas ſanguinis Chriſti,diſperſi per vniuerſum mundum, exoſi om-
nibus.¶T V N C dimiſit illis Barrabam,Ieſum autem flagellatum.) Matthæus non ſcribit res
geſtas ordinate:ſed infra ſignificat Ieſum ante definitionem fuiſſe flagellis cæſum. Flagellauit
Ieſum Pilatus, arbitrans ipſum non eſſe dignum morte,ſed flagellis corripiendum pro eo quod ſe
feciſſet Meſsiam.¶Tradidit eis vt crucifigeretur.)Pronomen eis non eſt de texto. Factum hoc
monſtrat nō ſolū inſtabilitatem turbarum(quæ quinto die ante acclamauerant Ieſu, benedictus
qui venit in noīe domini: & deinceps quotidie cōcurrebant ad illius prędicatiōnē audiendam in
templo

templo)ſed monſtrat nullis artibus,nullis attractionibus,nullis mediis vſum fuiſſe Ieſum ad ca- A
ptandum fauorem hominum tam magnatum quàm plebis.tot ſiquidem horis decurſis à tem-
pore comprehenſionis vſq; ad mortem incluſiue, nullus diues aut pauper comparuit in fauo-
rem eius,nullus inter turbas inuentus eſt qui non fuerit contra ipſum. Elegit namq; Ieſus à
turbis vnanimi voto & nullo ſibi fauente pati ſic:vt cognoſcat mundus ex ipſo facto quod ip-
ſe non fuit author ſectæ ſicut ſunt alii homines capita ſectarum, vt teſtimonia diuinitatis eius
credibilia redderentur. ¶Tunc.) Non monſtratur tempus poſt condemnationem:ſed re-
dit Euangeliſta ad geſta prius.illuſio enim hæc facta fuit ante deffinitiuam ſententiam. Pilatus
ſiquidem intellectis quæ dicta & geſta ſunt à IESV & ſequacibus ipſius circa regni nego-
cium(ſcilicet quod dixit ſe Meſsiam, quod quinto die ante ingreſſus eſt ſuper aſinam cum tur-
bis acclamantibus ipſum Meſsiam)& comperto quod nihil aliud eſt ſubſequutum ex hoc tã in
ciuitate quam extra,& videns quod nullus pro eo loquitur,& alia huiuſmodi humilitatis Ieſu
teſtimonia, arbitratus eſt ſicut & Herodes Ieſum eſſe puniendum vt fatuum:vtpote qui tam
fatuis mediis aſpiraret ad regium titulum.Et propterea derideri illum fecit in habitu regio. B
ET flagellis caſtigatur tanquam aliqualiter peccaſſet, & irriſionis vituperatus vt fatuus,abſti-
neret à profitendo ſe Meſsiam,& perderet deinceps authoritatem coram turbis: & tam princi-
pes ſacerdotum & ſeniores quam etiam turbæ videndo illum iam caſtigatum & vituperatum
ceſſarent à petendo mortem Ieſu,Hæc ſunt ad literam cauſæ ex parte Pilati, ¶Sed Intuere-
tur lector quod Pilatus cuius intererat,locupletiſsimus eſt teſtis quod Ieſus non aſtutiis mundi
huius,non prudentiis hominum ambitioſorum vſus eſt.ſed talibus quæ à ſapientibus hoĩ9 mũ-
di ſtulta iudicantur. Et elègit ſimiliter hæc Ieſus ad tollenda impedimenta credendi in ipſum
ab animis hominum: vt teſtimonia diuinitatis ſuæ credibilia redderentur. ¶Milites præſidiis
ſuſcipientes Ieſum in prætorio,congregauerũt ad eum vniuerſam cohortem:& exuentes eum,
chlamydem.pallium militare.coccineam.purpuream. circundederunt ei: & plectentes coro-
nam de ſpinis impoſuerunt ſuper caput eius, & arundinem in dextera eius:& genu flexo ante
eum,illudebant ei,dicentes: Aue rex Iudæorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem: C
& percutiebant caput eius. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum chlamyde: & induerunt
eum veſtimentis eius:& duxerunt eum vt crucifigerent. Exeuntes autem inuenerunt homi-
nem Cyreneum nomine Simonem,hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.) Hinc appa-
ret quod Ieſus non poterat continuare portationem ſuæ crucis & propterea coegerunt Si-
monem illum ad ſupplendum. erat enim tantæ ignominiæ portare in illo ſpectaculo crucem,
vt nullus inueniretur qui precio hoc vnus ſubiret.¶Hinc quoq; apparet rationi conſentaneum
eſſe quod Ieſus ſub onere crucis caderet,nimio preſſus onere:vt predicatur. ¶Et venerunt in
locum qui dicitur Golgotha.) Aiunt Golgotha non Hebraicam ſed Syram eſſe dictionem.
¶QVOD eſt Caluarię locus.)In Græco habetur. ¶Quod eſt interpretatum Caluariæ locus)
quia ibi damnatorum capita iacebant. Locus ad ſupplicia deputatus ſignificatur:vt etiam hanc
ignominiam Ieſus eligeret pati. ¶Et hic eſt alius locus ex quo patet Matthæum non ſcripſiſſe
hebraice ſed græce,propterea enim dictionem Golgotha vſurpatam ab Hebręis ex Syra lingua
interpretatus eſt græce. ¶Et dederunt ei vinum bibere.)Non conſtat an vinum an acetum D
Matthæus ſcripſerit,propter diuerſitatem codicum. ¶Cum felle mixtum.)O crudelitatem
etiam tam afflicto crucifigendo addunt afflictionem potus amari. ¶ET quum guſtaſſet,no-
luit bibere.Poſtquam autem crucifixerunt eum.)clauis perforantes manus & pedes. Quamuis
etiam funis monſtratur vſq; hodie,quo ligatus in cruce fuit Ieſus dum crucifigeretur clauis.
¶Diuiſerunt ſibi veſtimenta eius,ſorten9 mittentes. Vt impleretur quod dictum eſt per pro-
phetam dicentem.diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.)
Tota hęc citatio prophetici teſtimonii,inſerta dicitur Matthęo:eo quod non habetur in mul-
tis græcis codicibus Prophetia tamen clara eſt in Pſal.xxii. ¶ET ſedentes ſeruabant eum.)
In textu Latino deficit aduerbium ibi.Legendum eſt. ¶ET ſedentes ſeruabant eum ibi,) ad
ſignificandum quod non illinc receſſerunt ad procul cuſtodiendum, ſed manſerunt ibi iuxta E
crucem.¶Et Impoſuerunt ſupra caput eius cauſam ipſius ſcriptam.hic eſt rex Iudæorum.) Af-
fixerunt ſupremæ parti crucis tabellam continentem cauſam damnationis ipſius : vt omnibus
publica authoritate innoteſceret quare crucifixus eſt. Niſi enim ſupra crucem cauſa damna-
tionis fuiſſet ſcripta,quis crederet Chriſtianis quod Ieſus pro hac cauſa fuiſſet à Pilato damna-
tus:cui non daretur licentia figendi quodcunq; crimen pro cauſa damnationis Ieſu? quum etiã
cum toto hoc auſi fuerint nonnulli(Maximini Galeri tempore)hæc fingere.¶TVNC cru-
cifixi ſunt pro,crucifiguntur,cum eo duo latrones:vnus à dextris,& vnus à ſiniſtris.)Et hoc ad

F cumulum ignominiæ Ieſu:vt inter ſceleratos punitus,ſceleratus haberetur ab omnibus.¶Præ-
tereútes autem.)Non ſolum à turbis & miniſtris curiæ.ſed etiam à tranſeuntibus patitur. quum
tamen mos ſit quod tranſeuntes & ſpectantes commiſerentur crucifixos. ¶Blaſphemabant
eum.) Hinc habes quòd iniuriæ verborum quæ illatæ aliis hominibus ſunt detractiones, con-
tumeliæ,irriſiones & huiuſmodi, quum irrogantur Chriſto ſunt blaſphemiæ quia Ieſus erat
deus. ¶Mouentes capita ſua,& dicentes. Vah qui deſtruis templum dei & in triduo illud
reædificas.pro,ædificas,ſalua temetipſum:ſi filius dei es,deſcende de cruce.) Non eſt in textu
græco interiectio vah:ſed continuatur oratio,includendo ſalua teipſum.ita quod verbum prin-
cipale eſt imperatiuum ſalua. Exprobrando enim quod poſſit ædificare templum in triduo,
inſultant ſalua teipſum.modo qui templum dei olim gloriabaris poſſe deſtruere & triduo ædi-
ficare. ¶Similiter & principes ſacerdotum illudentes cum Scribis & ſenioribus, dicebant,
Alios ſaluos fecit,ſeipſum non poteſt ſaluum facere.ſi Rex Iſrael eſt,deſcendat nunc de cruce:
& credimus ei.pro,& credemus in eo.confidit in deo:liberet eum nunc,ſi vult.dixit enim quia
G filius dei ſum.) Tantus erat in primatibus ad Chriſti necem furor,vt non erubeſcerent ſpe-
ctaculo crucifixorum inter eſſe,& inſultare crucifixo.ipſi volebant intereſſe vſque ad mortem
Ieſu,timentes ne aliquod obſtaculum obueniret.¶Idipſum autem & latrones qui crucifixi erãt
cum eo,improperabant.pro, opprobrabant,ei. A ſexta aura autem tenebræ factæ ſunt ſuper
vniuerſam terram vſque ad horam nonam.) Quod tenebræ fuerint ſuper terram vniuerſam
non partem terræ,Euangeliſta teſtatur.Modus autem quo factæ ſunt,incertus eſt:quia nulla au-
tentica authoritate conſtat. Nullus apparet mihi modus communis vniuerſæ terræ euidentius
mirabilior quam ſine interpoſito aliquo corpore ſubtractos ſolis radios à tota hemiſpherii diur
ni terra fuiſſe.in terra enim alterius hemiſpherii erat tunc nox,nec oportebat ibi tenebras fieri.
¶Et circa horam nonam clamauit Ieſus voce magna,dicens.Eli Eli lammahhaſabatani.) Duæ
dictiones hebreæ ſunt altera lammah .i.vt quid ſeu quare.altera haſabathani,quadriſyllabum.Et
hæc equiualet duabus.ſ.verbo dereliquiſti & pronomini me.Vbi apparet quod latini confun-
H duntduo ài n vnũ à.¶Hoc eſt deus meus deus deus meus vt quid dereliquiſti me ? Hinc apparet
Matthæum non ſcripſiſſe euangelium in lingua Hæbraica,nam ſcribendo in lingua Hæbraica,
locum non habet interpretatio(hoc deus meus)in alia lingua. Si enim totus textus eſt Hæ-
braica lingua ſcriptus,ita hæc particula ſicut cæteræ interpretanda aliis linguis relinquebatur.
Quo circa interpretatio appoſita teſtatur quod totum textum ſcripſit alia lingua.ſ.græca. & ꝙ
hanc particulam retulit iuxta linguam hebræam,vt intelligeremus occaſionem erroris putan-
tium quod Eliam vocaret.& ſubiunxit interpræta tionem in lingua græca,in qua totum textum
ſcribebat.¶Nec obſtat ſi Hiero.viderit Matthæum in Hæbræo:quia ſicut liber contra Gen.diui
Tho.inuenitur tranſlatus ex latino in græcum,ita poteſt Matthæus fuiſſe ex Græco in Hebreũ
tranſlatus.¶Quidam autem illic ſtantes & audientes,dicebant.Eliam vocat iſte.) Gentiles au-
dientes Eli,ignari hebrææ linguę,putarunt ꝙ vocaret Eliam.¶Et continuo currens vnꝰ ex eis,
accepiam ſpongiam impleuit aceto,& impoſuit arundini, & dabat ei bibere.) ad afflictionis
I cumulum. ¶Omittit hic Matthæus vocem Ieſu dicentis ſitio:propter quam datum eſt ei ace-
tum.¶Cæteri vero dicebant.ſine videamus an veniat Elias liberans eum.)Tam ille qui acetum
dedit quam iſti gentiles erant ignari hebrææ linguæ.¶Ieſus autem iterum clamans voce magna
emiſit ſpiritum.)Interpres carens participio actiuo præteriti temporis,dixit clamans. Certum
eſt enim quod implicatio eſt dicere,clamando emiſit ſpiritum:quia dum clamat quis viuit. Sed
ad ſenſum in quo dicitur,verificatur : pro quanto terminus clamoris fuit emiſit in ſpiritus. &
hoc in textu græco ſignificatur.Tacet Matthæus quid clamando dixit.ſ.in manus tuas.&c.
¶Vocem autem magnam emittendo expirauit:vt intelligerent etiam præſentes ibi ꝙ in pote-
ſtate eius eſt miracula facere,quod voluntarie moritur qui tanto aſſumpto robore expirat,qui
paulo ante adhuc non crucifixus portare nequiuit crucem.¶Confutantur & hinc hęretici om-
nes negantes Ieſu mortem in cruce.¶Et ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes,à ſummo
K vſq; deorſum.)Inter ſanctuarium & ſanctum ſanctorum in templo erat velum:ſignificans nõ-
dum eſſe propalatam ſanctorum viam durante ſtatu illo:vt dicitur ad Heb.ix.Et hoc ſciſum eſt
non ſolũ vt pontifices & ſacerdotes ſtuperent nouo miraculo:ſed intelligerẽt ceſſare per mor-
tem Chriſti veterem ſtatũ, apertam iam eſſe ſanctorum viam.eodem ſiquidem die ſancti pa
tres ingreſſi ſunt paradiſum:in quo fuit cum Ieſu etiam latro.¶Et terra mota eſt, & petræ ſciſſæ
ſunt.)Sol,aer tenebroſus,velum templi,terræmotus,petrarum ſciſſio,teſtimonium reddunt Ie-
ſu Chriſto.¶Et monumenta aperta ſunt.)Neſcio ſi hoc præueniendo narret. Euangeliſta:ſicut
ſequens miraculum. Et multa corpora ſanctorum qui dormierunt,ſurrexerunt.) Hoc pro-
culdub

culdubio præueniendo narrat. nam iſti ſurrexerunt poſtquã ſurrexit Ieſus, & non tunc quum A
expirauit Ieſus.¶ET exeuntes de monumentis,poſt reſurrectionẽ eius.)Hæc particula tempo-
ris ſignificatiua, refertur non ſolum ad exitum de monumentis ſed etiam ad reſurrectionem
corporum.Ita ꝙ ſecundum ſententiarum ordinem ordinanda eſt litera ſic.& poſt reſurrrectio-
nem eius,multa corpora ſanctorum.&c.¶Venerunt in ſanctam ciuitatem.) hoc eſt in Hieru-
ſalem.Quæ ſancta dicitur,quia electa erat à deo ad cultum diuinum in ipſa perſoluendum.
¶Et apparuerunt multis.) teſtimonium reddendo reſurrectionis Ieſu,& quod ipſe eſt Meſsias.
¶Scito ꝙ iſti ſancti ſurrexerunt à mortuis non vt Lazarus(qui iterum mortuus eſt)ſed immor
tales. Quod patet ex differentia vitæ.nam Lazarus ſuſcitatus eſt ad officia ac conuerſationem
vitæ præſentis cum aliis hominibus:& propterea ſurrexit mortalis:ſicut filius viduæ reſtitutus
matri ſuæ,& ſimiles iſti autem nõ ſunt ſuſcitati ad officia & conuerſationem præſentis vitæ.Pro
pter quod ſignificatiuus Matthæus explicauit ꝙ apparuerunt multis:&non quod conuerſati ſunt
cum multis.Significatur enim per hoc ꝙ ſurrexerunt ad officia &conuerſationem alterius vitę
ſed ad multos mortales venerũt per modum apparitionis.Hoc ſiquidẽ modo ad mortales quã-
doq; veniũt immortales ſpiritus& immortales homines:quorũ conuerſatio continua non eſt B
nobiſcum.Vnde & de Ieſu Chriſto poſtq̃ ſurrexit à mortuis,idem modus ſignificatur veniendi
ad homines.dicendo Act.i.per dies.xl.apparens eis. ¶Centurio autem & qui cum eo erant cu-
ſtodientes Ieſum,viſo terræ motu &iis quæ fiebant.pro,facta fuerant,timuerunt valde:dicentes
vere filius dei erat iſte.Erant ibi mulleres multæ à longẽ.Deeſt.ſpectantes,quæ ſequutæ erant Ie
ſum à Galilæa miniſtrantes ei.)Dubiũ eſt an referatur à Galilæa,ad mulieres(ſignificando mu-
lieres Galilæas)an ad ſequelã.ſignificãdo mulieres quæ tunc fuerant Ieſum à Galilæa venientem
in Hieruſalem ſequutæ.Hoc ſecundum eſt certum:primũ autem non eſt certum.immo diſſonat
à contextu Lucæ:qui ait.Stabant noti eius à longẽ & mulieres quæ ſequutæ eum erant à Galilęa
& paulopoſt.ſubſequutæ autem mulieres quæ cum eo venerãt de Galilæa.Si nationem mulierũ
Euangeliſta intenderet ſignificare,nõ repeteret infra paucas lineas nationem:ſed quia ſequaces
illius itineris vltimi intendit ſignificare.ideo deſcribunt Matthęus & Lucas eas ſemper à ſequela C
ex Galilæa.Fuiſſe ſiquidem multas earum Hieroſolymitanas inſinuant Ieſu verba.filiæ Hieruſa-
lem nolite flere ſuper me.¶Inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi.) Non dicit qua-
rum.vt etiam ſi duro expoſitori concederetur gregem illum mulierum fuiſſe Galilæum,non in-
telligatur ſingulas fuiſſe Galilæas,ſed inter illas erat Maria Magdalena,quæ erat Iudæa non Ga-
lilæa. ¶Et Ioſeph.pro,Ioſe,mater,& mater filiorum Zebedæi.)Vnamet mulier intelligitur
mater Iacobi minoris(qui dicitur frater domini)& Ioſe ſeu Ioſeph, nomine Maria . Ita quod
tres tantum mulieres nominantur:quamuis tertiæ nomen proprium ſileatur hic:quod alibi ex-
plicatur Salome.¶Quum autem ſero.pro,ſerum,factum eſſet.pro,fieret.) Significatur enim
tempus diei tardum:hoc eſt veſpertinum.¶Venit quidam homo diues ab Arimathia.) Nomen
proprium ciuitatis eſt Arimathia.& dicitur quod eſt Ramatha,vnde oriundus fui Samuel.
¶Nomine Ioſeph.)Hic in græco etiam habetur Ioſeph. ¶Qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu.Hic
acceſsit ad Pilatum:& petiit corpus Ieſu.) Iuxta humanam rationem iſte Ioſeph quandiu Ieſu
ſub iudice fuit(pontificibus cauſam mortis procurrentibus)non fuit auſus opponere ſe torrenti: D
vbi autem Ieſum mortuum cognouit, putauit non ſibi imputandum ad crimen contra pontifi-
ces,opus humanitatis in mortuum.& propterea petiit corpus Ieſu. Secundum autẽ diuinam defi
nitionem motus eſt tunc animus eius ad obſequiũ ſepultura exhibendum Chriſto & non priꝰ,
ne impediretur redemptio humani generis,ne hoc impedimentũ ad credendum Chriſti paſsio-
nem voluntariã præberetur hominibus:qui dixiſſent ꝙ adiuuit ſe cum amicis quantum potuit
ne pateretur.¶Tunc Pilatus iuſsit reddi corpus.Et accepto corpore,Ioſeph inuoluit illud in ſin-
done munda:& poſuit illud in munumẽto ſuo nouo quod exciderat in petra)in rupe, In mon-
te ſaxeo.Hoc enim propenſioris fuiſſe conſilii intelligitur(non humani ſed diuini)vt immobi-
le eſſet ſepulchrum Ieſu Chriſti,ad perennem.etiam ex illo certo loco memoriam. Quæ per-
ſeuerat glorioſa.iuxta Eſaiæ.cap.xi.vaticinium.& erit ſepulcrum eius glorioſum.Vere glorioſũ E
perſeuerat etiã ſub poteſtate infidelium plus quam ſepulchrũ cuiuſlibet alteriꝰ,inter tot deuaſta
tiones & mutationes.in teſtimoniũ diuinitatis Ieſu. ¶ET aduoluit ſaxum magnum ad oſtium
monumenti:& abiit. Erant autem ibi Maria Magdalene & altera Maria ſedentes contra ſepul-
chrũ.) Tres mulieres quas ſpecificauerat,duas tantum nominando(ſcilicet Mariam Magdalene
& Mariam matrem Iacobi & Ioſe)deſcribit non amplius ſtantes, ſed ſedentes ẽ regione ſepul-
chri.¶Altera autem die quæ eſt poſt paraſceuen,conuenerunt principes ſacerdotum & Phari-
ſæi ad Pilatum,dicentes:Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, poſt

F tres dies reſurgam.pro,reſurgo.iube ergo cuſtodiri.pro,muniri.hoc eſt tutum reddi ſepulchrũ
vſq; in diem tertium:ne forte veniant deſcipuli eius & furentur eum,& dicant plebi,ſurrexit à
mortuis:& erit nouiſsimus error peior priore.)Hinc apparet odium primatum non ſolum cõ-
tra Ieſum ad mortem,ſed contra fidem in ipſum.hanc enim extinguere conabantur, timentes
ne à diſcipulis propagaretur. ℂAit illis Pilatus.habetis cuſtodiam.)Inſeriunt aiunt eſſe in Grę-
co,habetis vel habete.& vtrunq; poteſt congruere:vt vel indicet habere eos in promptu cuſto
diam,vel præcipiat vt accipiant cuſtodiam.Et eſt hoc in loco cuſtodia nomen ſocietatis militũ
deputatorum ad cuſtodiam ciuitatis vel palatii ſeu præſidis. Illa enim ſocietas in promptu erat
& ex illa volebat Pilatus aſſumi milites ad munitionem ſepulchri. ℂIte,cuſtodite.pro,munite.)
Sigillo & militibus cuſtodiæ.ℂSicut ſcitis.Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum:ſignan-
tes.pro,ſigillantes,lapidem cum cuſtodibus.pro,cuſtodia.)Totum hoc diuina prouidentia diſ-
poſuit ad maius teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.

CAPVT XXVIII.

G VESPERE AVTEM ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati.) Aduerte
prudens lector quod latinus textus non reddit græcum. Latinus ſiquidem in tri-
bus diſſonat à græco. Primum in dictione veſperæ nam græca dictio aduerbium
eſt:& ſonat vel veſperi aduerbialiter,vel ſero ſeu tarde Deinde in Dictione ſabba
ti,bis nam vtrobiq; eſt pluralis numeri apud græcum ſcilicet ſabbatorum. Et de-
mum in dictione prima.nam in græco habetur vna cum præpoſitione in.Ita quod textus græ-
cus ſonat.ſero ſeu veſperi autem ſabbatorum quod luceſsit in vnam ſabbatorum.Et ſignificatur
nox media inter ſeptimũ diem & diem ſequentẽ,ab vtroq; extremo:à veſpertino & diluculo.
ita tamen ꝙ veſpertino vt terminatur per diluculum. Perinde acſi dictum fuiſſet.nocte autem
ſabbatorũ illuceſcente in vnam ſabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam di-
luculi.nam apud Marcum veſpere ſabbati occupatæ fuerunt ambæ iſtæ mulieres circa emptio-
nem aromatum:& quum reliqui euangeliſtæ teſtantur veniſſe mulieres ad ſepulchrum mane,ſi
H hora veſpertina ſabbati veniſſent ad monumentum,inueniſſent ibi cuſtodes & monumentum
ſigillatum : & non auſæ fuiſſent venire ſequenti mane ad monumentum cum aromatibus vt
vngerent Ieſum.Sciuiſſent namque quod hoc non poſſent efficere.tum propter cuſtodes, tum
propter ſigillum.vtrumq; enim ſe neſcire profitentur,tum opere,tum verbis dicendo.quis re-
uoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? ℂNominauit autem Matthæus diluculum illud à
veſpertino ſeu tardo tempore:vt noctem immediate ſequentem ad diem ſeptimum, ex relatio-
ne ad ipſum diem ſeptimum præcedentem deſcriberet.nox enim illa pars erat ſequentis nõ pre
cedentis diei apud Hebræos,à veſpera in veſperam celebrantes ſabbata ſua. Et cum hoc quod
erat pars ſequentis diei naturalis, vocabatur communiter veſpertinum ſeu tardum tempus diei
artificialis præcedentis.vt patet ex eo quod ieiunium illius diei in illam horam differebatur.Vt
igitur relatiue ad diem ſeptimum immediate præcedentem, diluculum illud deſcriberet Mat
thæus,vſus eſt tali modo deſcribendi tempus illud Intentio ſiquidem Matthæi fuit deſcribere
I certum diem & certam horam.Et hora quidem ſic definita eſt, dicendo quod illuceſcit. certus
autem dies(hoc eſt quod non dies lunæ,dies martis, nec dies mercurii, nec dies iouis aut ve-
neris aut ſabbati,ſed dies qui à nobis vocatur dominicus hic fuit)deſcribitur vtrinq; ex ſabbatis
in plurali numero:hoc eſt ex ſeptima die. ℂSi dixiſſet veſperi autem ſabbati,genitiuus ſabba-
ti non arctaretur ad diem ſeptimum:quia apud Hebræos quilibet dies feſtus in quo operari nõ
licet, appellatur ſabbatum,quocunque die venerit.Sed dicendo veſperi autem ſabbatorum,ſi-
gnificatur determinate die: ſeptimus:quia ſoli ſeptimi dies erant ſemper ſabbata.Ita ꝙ ſenſus eſt
veſperi autem ſabbatorũ,hoc eſt dierũ ſabbatorũ non quãdoq; ſic & quãdoq; non ſed ſemper.
hæc enim eſt ſola dies ſeptima.ℂSimiliter ſi dixiſſet quod luceſcit in vnam ſabbati,ſignificaſſet
ꝙ luceſcit in vnam diem feſtiuam:ſed vbi reperiit ſabbatorum,reperiit diem ſeptimum;qui ſem-
per eſt dies ſabbatorũ.Matthæus ſiquidem imitatus eſt Moyſen,qui illum diem quem domini-
k cum vocamus,appellauit non diem primũ ſed diem vnum.dicendo de die creationis cæli & ter-
ræ.factũ eſt veſpere & mane dies vnus.propterea enim Matthæus non dixit in primam ſed in
vnã,ſignificãdo diem illam quæ procedendo ad dies ſabbatorum appellatur vna in lege Moyſi.
Dicendo itaq; in vnam ſabbatorũ,dixit in diẽ quę appellatur vna procedendo ad dies ſabbato-
rũ:hoc eſt ad ſeptimũ quemq; diem.ℂCernis itaq; prudens lector ꝙ Euãgeliſta vtrimq; ex die
ſabbatorũ definiuit diem quem dominicum appellamus,in ipſius diluculo : vt ex euangelio ſuo
Matthæus certũ redderet mundũ quo die Ieſus reſurrexit. ℂVenit Maria Magdalenæ & altera
Maria.)Illaſmet reperit quas ſedentes contra ſepulchrum dixerat.ſ.Magdalenam & matrem Ia-
cobi

cobi & ioſe. ¶Videre ad videndum ſepulchrum.) Minus dicit & plus ſignificat.non enim ad
curioſitatem explendam vana viſu,ſed ad exibendum vnctionis officium ſepulto veniebant. A

¶Et ecce.) Tunc cum mulieres approplnquarent ad monumentum. ¶Terræmotus fa-
ctus eſt magnus. Angelus enlm deſcendit de cælo .) Ratio ergo terræmotus fuit deſcenſus an-
geli. ¶Et accedens reuoluit lapidem. Deficit ab oſtio.)nam ad oſtium monumenti aduolue-
rat ſaxum magnum Ioſeph) ad ſignificandum ꝙ non fregit terræmotus lapidem ſed illum re-
uoluit angelus ab oſtio.tum vt mulieribus ingreſſum ad monumentum patefaceret.tum vt cuſto
des oculis cernerent ad quid venit:ac inexcuſabiles redderentur tam ipſi q̃ pontifices quibus erãt
relaturi quod viderant. ¶Et ſedebat ſupra eum.) Quantumcunq; reuoluiſſet lapidem niſi ſe
diſſet ſupra illum,attributa fuiſſet reuolutio lapidis terræ motui:ſed ſedendo ſupra illum, aufert
omnem obliquam interpretationem:certificans ꝙ Ieſu miniſter eſt,& reſurrectionis ipſius mon
ſtrator. ¶Erat autẽ aſpectus.pro,ſpecies,ſeu forma.eius ſicut fulgur.)Micans ſplẽdore igneo.

¶Et veſtimenta.pro,veſtimentum, eius.)Deficit in latino textu album.ita quòd legendum
eſt. ¶Veſtimentum eius album ſicut nix.)Viſibili forma angelus apparuit, qui corporalem
reſurrectionem,qui Ieſum in corpore vere ſenſibili reſurrexiſſe teſtabatur.¶Præ timore autem B
eius exterriti.pro,commoti.ſeu concuſsi.ſunt cuſtodes:& facti ſunt velutmortui.)Cuſtodes In-
digni vt viderent angelum,terræ motu ſimul & coruſcatione(non nubium ſed formæ angeli)
intus timent,exterius concutiuntur,& tam intus quà extra exanimes fere redduntur. ¶Re-
ſpondens autem angelus.)tum ad corda mulierum trepidantium. tum ad verba inter ſe dicta
quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti. ¶Dixit mulieribus. nolite timere, vos.)
Hinc apparet deſcenſum angeli fuiſſe præſentibus mulieribus, quæ neſcientes illic adeſſe cuſto-
des veniebant ad monumentum.nulla enim alia ratione angelus appoſuit pronomen vos, niſi
ad differentiam cuſtodum. ¶SCIO enim quod Ieſum qui crucifixus eſt quærltis.) Ange-
lus ad confortandum mulieres,aperit ſe noſſe quid quærunt.hinc enim animequiores reddeban
tur. ¶NON eſt hic.Surrexit enim.)Voluit enim diuina prouidentia, IESV reſurrectio-
ni(quæ facta eſt non coram hominibus videntibus cadauer eius reſurgere, ſed ſepulchro clauſo)
teſtimonium primum perhiberi ab angelis vt illi quibus certiſſime conſtabat, IESVM reſur- C
rexiſſe annunciarent & teſtificarentur hominibus. ¶Sicut dixit.) Affert angelus verificatio-
nem dictorum IESV quæ erant nota mulieribus:vt fidem adhibeant tam læto nuncio ac teſti.
¶Venite.) Inuitat ad perficiendum ceptum iter.ſubſtiterant enim. Videre locum.) Etiam
vacuitatem ſepulchri affert in teſtimonium. Quod ſufficiebat ad comprobandum primum
dictum.ſ.nõ eſt hic.& credible reddebat ſecundum ſcilicet ſurrexit : quia inuenerant illic cuſto-
des ne IESV corpus inde tolleretur.hinc enim credibile fiebat verbum angeli,ſurrexit.¶Vbi
poſitus erat dominus.) Non dicit dominus veſter aut meus,ſed dominus abſolute:vtpote do-
minus vniuerſorum. ¶ET hinc habes quod diuinitas non fuit ſeparata à corpore Ieſu ſe-
pulto.Nam quum in loco illo non fuerit poſitum niſi corpus, Ieſu,ſi hypoſtaſis illius corporis
non fuiſſet deus,non eſſet verũ verbum hoc angeli ſcilicet vbi poſitus erat dominus.nõ enim do
minus ſed corpus quod fuerat domini,fuiſſet tunc in illo loco poſitum. ¶Et cito euntes.)
poſtq̃ videritis locum vacuum. Efficit angelus mulieres nuncias reſurrectionis ad diſcipulos D
Ieſus:vt magis trahat illas ad credendum ſibi. ¶Diſcite diſcipulis eius quia ſurrexit.) Deficit in
latinis codicibus à mortuis.Legendum enim. ¶Quia ſurrexit à mortuis.Et ecce præcedet.pro,
præcedit,vos in Galilæam.)Hoc eſt antequàm vos eatis in Galilæam ipſe illuc vadit. Meminit
autem ſpecialiter Galileæ:quia illic apparitio fuerat promiſſa à Ieſu,antequàm diſcipuli diſperſi
irent ad propria. ¶Collige loca quibus fidem exigit angelus à mulieribus. Miraculis appa-
ritionis ſuæ,terræ motus, auolutionis ſaxi ab oſtio,extraſioniſq; cuſtodum,adiunxit conforta-
tionem earum:& vbi narrauit quid quærerent,à vacuo ſepulchro,à propria teſtificatione,à veri
ficatione verborum Ieſu ab affutura Ieſu præſentia in loco promiſſo.(.ſ. Galileæ) nititur eas &
diſcipulos per illas inducere ad credendum Ieſum reſurrexiſſe. Et cum toto hoc, nec iſte nec
illi propterea crediderunt tunc. ¶Ibi eum videbitis.) Non detinebimini in ſolo teſtimonio
meo, ſed oculis corporeis videbitis eum illic. ¶Crediderim ego ideo ad Galileam remitti :
quia ibi omnes ſimul erant Ieſum viſuri,alibi autẽ nunc iſtis nunc illis erat apparitures. ¶Ecce E
prædixi.pro,dixi,vobis.) Ego quidem feci officium meum annunciando vobis:reliquum eſt
vt vos credatis. ¶Et exierunt cito de monumento.) Paruerant enim verbis angeli, inuitantis
venite videre locum.Intellige hoc in loco angelũ finitis verbis omnibus diſparuiſſe, vt mulie-
res auderent ipſo abſente venire in monumentũ & videre.& exiſtentibus in monumento mulie
ribus mãdatũ fuiſſe ab angelo,cito euntes dicite.&c.& ſic parentes exierũt cito de monumento.

 ¶Cum

F ¶Cum timore & gaudio magno.) Afficiuntur ſimul timore & gaudio, vt timor gaudium
temperet,& gaudium timentes ſubleuet. Perſeuerabat adhuc timor viſi angeli : aderat gaudium
auditę reſurrectionis,quàmuis non plene creditę. ¶Currentes.)Intellige tamen velocem am-
bulationem:quę in muliere(graui) appellatur curſus.) ¶Nunciare diſcipulis eius. Et ecce.)
Deficiunt in latino textu ſex dictiones ſcilicet dum autem irent renunciare diſcipulis eius,Le-
gendum eſt. ¶Dum autem irent renunciatum diſcipulis eius,& ecce.¶Mattheus extrema iun
git tacitis mediis.Primum ſiquidem aduentum mulierum deſcripſit quando angelus auoluit ſa-
xum:& tacitu redditu earum ad diſcipulos,& aduentu Petri & Ioannis ad monumentum ac red
ditu,& apparitione Ieſu in ſpecie hortulani Marię Magdalenę,tranſit ad vltimum redditũ mu
lierum:quo Maria Magdalena etiam verba quę audierat à Ieſu nunciatura ibat altera autem quæ
ab angelis firmata viderat. Viderunt ſiquidem vltra hunc angelum ſedentem ſuper ſaxum extra
monumentum,alios angelos alloquentes etiam illas & teſtificantes Ieſum reſurrexiſſe : vt Lucas
C & Marcus ſcribunt. ¶IESVS occurit illis,dicens auete.)In propria ſpecie apparuit iſtis , &
ſolita voce ſalutauit eas.& propterea ſtatim cognouerunt eum eſſe Ieſum:& abſq; vlla heſitatio-
ne adorauerunt eum. ¶Ille autem acceſſerunt,& tenuerunt pedes eius.) Ad oſculum adora
tionis, vt loca vulnerum quæ in pedibus Ieſu apparebant oſcularentur. ¶Maria Magdalena
paulo ante fuerat repulſa à contactu Ieſu,quia in amplexum eius ruebat. & propterea modo
prudentior ac reuerentior ad contactum pedum tendit,nec repellitur. Tunc ſtans amplexu-
ra neſciens quid faceret,repellitur:nunc conſiderans,adoratura procumbens admittitur.

¶Et adorauerunt eum. Tunc ait illis Ieſus. nolite timere,) Quàmuis Ieſus tam amatus,
quàmuis adoratus,q̃uis tactu corporali tentus eſſet, nihilominus quia mortuus fuerat & apparu
it illis.timore affectę ſunt. ¶Ite, nunciate fratribus meis.)O confuſionem humanę ſuperbiæ
Ieſus effectus immortalis,accepta omni poteſtate in cælo & in terra,ſeruos ſuos(eoſq; piſcato-
res)quos olim humilis vocarat amicos,modo appellat fratres:& nos eleuati ad ſuperiorem gra-
H dum,quos prius habebamus fratres,dedignamur habere amicos. ¶Vltra moralę autem exem
plum,veritas carnis Ieſu ſignificatur. Ideo enim appellauit diſcipulos fratres ſuos Ieſus immorta-
lis,vt eiuſdem naturę ſe & illos eſſe teſtaretur:ne crederes cum noua immortalitate & gloria no-
uam adueniſſe naturam. ¶Vt eant in Galilęam: ibi me videbunt. ¶Quæ cum abiſſent,ecce
quidam de cuſtodibus venerunt in ciuitatem.) Extra ciuitatem enim erat monumentum in
quo ſepultus fuerat Ieſus. ¶Et nunciauerunt principibus ſacerdotum.(A quibus fuerant qua-
ſi conducti ad cuſtodiendum ſepulchrum Ieſu. ¶Omnia quæ facta fuerant. Et congregati
cum ſenioribus,conſilio accepto pecuniam copioſam dederunt militibus,dicentes.dicite quia di
ſcipuli eius nocte venerunt & furati ſunt eum,nobis dormientibus. Et ſic auditum fuerit à prę-
ſide.pro,ſub pręſide.)Significatur enim tribunal pręſidis, ¶Nos ſuadebimus ei:& ſecuros vos
faciemus, At illi accepta pecunia fecerunt ſicut erant edocti. Et diuulgatus eſt verbum iſtud
apud Iudęos vſq; in hodiernum diem. Vndecim autem diſcipuli.) Sed non ſoli: vt ſequen
tia teſtantur. ¶Abierunt.à Hieruſalem,in Galilęam.)Quando hoc fuerit neſcitur : niſi quan-
I tum ad hoc ꝙ non fuit infra octo dies.nam poſt dies octo, diſcipuli vndecim in Hieruſalem,
quando Thomas vidit & credidit. ¶In montem vbi conſtituerat illis Ieſus.) Incertum nobis
eſt montis huius nomen. ¶Et videntes eum,adorauerunt. Deeſt eum: quidam autem dubita-
uerunt.) Hinc apparet cum vndecim alios veniſſe adhuc dublos,etiam viſo Ieſu.nam vndecim
iam erant certificati in Hieruſalem. ¶Et hinc coniicitur quod hęc apparitio fuit communis
omnibus diſcipulis Ieſu,& non ſolis vndecim cum ſeptuaginta.Hęc enim apparitio (vt ſuperius
dixi)videtur illa maxima de qua apoſtolus.i.ad Corinth xv.dicit quod viſus eſt plusq̃ quingen-
tis fratribus ſimul,& poſtea apoſtolis omnibus. Et ſignum eius eſt quod iſta ſola ab angelis, iſta
ſola à Ieſu promittitur,iſta ſola à matthęo narratur.hęc enim omnia ſignificant quod iſta fuit ma
xima & communis omnibus diſcipulis:puta Ioſeph,NIcodemo & ſimilibus, etiam qui non ſe-
quebantur Ieſum diſcurrentem ad prædicandum. ¶Et accedens Ieſus.(Viſus & non credi-
K tus appropinquat dubitantibus,vt certos illos reddat. ¶Loquutus eſt eis.)Vt quibus non ſat eſt
videre propinquumq; habere alloquutio, ſatiſfaciat. ¶Dicens.Data eſt mihi.) Tum quo ad
ſtatum:tum quo ad modum.nam qui hactenus ſtatum quo ſubiectus fui elementorum calori ac
frigori,hominum flagellis.clauis cruciq; aſſumpſi, modo ſtatum adeptus ſum regni, quo præ-
ſum cælo & terræ.Et ſimiliter qui prius quatenus homo, poteſtatem habebam ſuper omnia ex
ſimplici dono diuino,modo etiam ex merito paſſionis & mortis meę adeptus ſum poteſtatem
ſuper cæleſtia & terreſtria. ¶Omnis poteſtas in cælo & in terra Euntes ergo.)Interpres appo-
ſuit ergo:quod in Græco non habetur, Declarato potentatu ſuo,mittit ad ſalutem mundi diſci

pulos

cipulos. ¶Docete, ea quę ſunt credenda,ſperanda,ac chara ſuper omnia habenda.Hinc eccle-
ſia premittit catechiſmum baptiſmo. Omnes gentes,) Olim manducauerat in viam gentium ne A
ca1 is:quia non erat tempus tunc prędicandI Iſraelitis.modo mandat vt omnes (nulla excepta)
nationes doceant: quia tempus aduenerat propagande ſalutis in vniuerſis gentibus . ¶Bapti-
zantes .Dictio vſurpata à Latinis ex græco eſt: & ſonat abluentes. In quo ſacramentum ba-
ptiſmi pręcipit miniſtrari. Et dicendo abluentes,ſubintelligitur aqua,alibi expreſſa. ¶Eos.
hinc ſumitur ratio quod nullus poteſt baptizare ſeipſum. Dicit enim eos, non dicit voſmet:ſi-
gnificando diuerſitatem perſonarum abluentium & abluendarum. ¶In nomine.) non in no-
minibus:ad ſignificandum vnitatem dei. ¶Patris & filii & ſpiritusſancti.) Opotet multos li-
bros implere ad declarandum patrem & filium ſpiritum ſanctum.Habes ſymbolum Athanaſii,
habes innumeros theologorum libros . ¶Tamen hic aduerte ꝙ hinc habetur regularis forma
baptiſmi ego te baptizo(ſeu baptizatur iſte)in nomine patris & filii & ſpiritusſancti.Inſtituitur
autem Ieſus omnes baptizari:vt effectus paſſionis, mortis ac reſurrectionis ſuæ, mediante ſacra-
mento baptſmi applicaretur ſingulis ſaluandis merito ipſius ſeu Chriſti. Conſeritur enim per B
baptiſmum interior ablutio animæ:ita vt nulla immunditia,nulla macula,nullus reatus ad pœ-
nam aliquam in anima baptizati remaneat,niſi ponat obiicem ipſemet.Ita ꝙ ſi ſtatim migraret
ex hac vita,in cæleſtem beatitudinem ex Chriſti merito admitteretur. ¶Docentes eos ſeruare.)
Poſt baptiſmum docendi ſunt operanda. Non ſufficit ſcire credenda, ſperanda & diligenda ex
charitate ſed etiam ſcire quæ ſunt operanda & à quibus eſt abſtinendum . Hęc enim ſunt quæ
ſeruare oportet. ¶Omnia quecunq;)non aliqua ſic & aliqua non. ¶Mandaui)ego non man
dabitis vos,non adinuenietis vos,mea enim mandatata ſeruare, & neceſſarium ad ſalutem:veſtra
autem poſſunt eſſe mortifera. ¶Vobis.) Imponit neceſſitatem mundo credendi Ieſu Chriſti
diſcipulis de mandatis ieſu. Nam non dicit quęcunq; ſcripſi ſed quæcunq; mandaui vobis:vt ipſi
diſcipuli ſint ſimul doctores & teſtes mandatorum Ieſu chriſti. Aduerte hic quod aliud eſt deſcri
bere partes ex quibus conſtat baptiſmus,aliud eſt deſcribere comites baptiſmi . ¶Et intelligo
per partes ea quę neceſſario concurrunt ad baptiſmum,ita quod ſine illis non eſt baptiſmus.Do- C
minus hoc in loco deſcribit comites non partes baptiſmi.Et quidem quod deſcribantur comites
textus ipſe euangelicus teſtatur aſſocians officio baptizandi duo officia docendi.alterum antece-
dens baptiſmum:alterum conſequens eundem. Quod vero non deſcribantur partes,ex eo patet
ꝙ ſi baptiſmum non ſequitur alter comes(docentes eos ſeruare quęcunq; mandaui vobis)nihilo
minus verus baptiſmus pręceſſit.& ſimiliter ſi præcipites tā baptizans q̄ baptizandus abſq; præ-
miſſa doctrina concordant,& ſic minus inſtructus baptizatur,verus datur ac ſuſcipitur baptiſ-
mus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum contra baptiſmum infantium. habetur.quā-
doquidem ſine his comitibus verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus. ¶At ſi queris quorſum do-
minus hos comites adiunxerit,in promptu eſt ratio. Tradit ſiquidem dominus eccleſiaſticū
baptizandi officium,iunctum duobus aliis eccleſiaſticis officiis:quoniam tradit baptizandi offi-
cium relatiue ad perfecte ſuſceptiuos baptiſmi. Conſtat autem illos ſolos perfecte ſuſcipere ba-
ptiſmum,qui & propria voluntate,& ſufficienter inſtructi,& parati ſunt ſeruare mandata Chri-
ſti.Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum conditionum , deficiunt quoq; à perfecte ſu- D
ſceptiuo baptiſmi. Vnde illi qui non ſunt parati ſeruare mandata Chriſti(ſed perſiſtere in con-
cubinatu aut aliquo alio peccato)quàmuis recipiant ſacramentum ſi baptizentur, minus tamen
perfecte ſunt ſuſceptiui baptiſmi.& ſimile eſt de defectu aliarum conditionum. Quia egitur do
minus tradit officium baptizandi ſecundum ritum omni ex parte perfectum, ideo tradit ipſum
relatiue ad perfecte ſuſcipientes illum.& propterea adiungit dictos duos comites.

¶NEC ex his inferas duplicem baptiſmum(perfectum vel imperfectum)ſed multiplicem
diſpoſitione ſuſcipientium baptiſmum:perfecte.ſ.vel imperfecte.& hoc multipliciter. ¶Et ecce
ego.)Non ita mitto vos & relinquam vos,vt abſens ſim à vobis.¶Vobiſcum.)Non exercet pro
nomen demonſtrationalem perſonalem ſed ſimplicem:hoc eſt non demonſtrantur illi homines
pręciſe,ſed demonſtrantur in perſona omnium diſcipulorum IESV tam pręſentium quàm fu-
turorum quatenus diſcipuli IESV ſunt, vt patet ex eo quod alloquitur duraturos vſq; ad conſum E
mationem ſeculi. Conſtat namq; quod illi homines qui tunc ibi erant,non vixerunt vſq; ad
conſummationem ſeculi) ¶SVM ,)Non dicit ero.tum vt ſignificet ſe eſſe verum deum:qui
ſemper eſt,nunq̄ fuit nunquam erit.tum vt intelligamus promitti nobis per hoc non præſenti-
am Ieſu corporalem ſed diuinam,omnibus diebus.)Nullum excipit diem à ſua nobiſcum pręſen
tia,nullum admittit interpollationem. Vſq; ad conſummationem ſeculi.) Non eſt ergo ti-
menda extinctio fidei Chriſtianę:ſed ſemper erit in aliquibus veris IESV diſcipulis vſque ad
finem

F fin em mundi. Amen. Laus deo. Caietę in die ſancti Britii anno domini. 1527. ¶ Commentarii Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis ſancti Xiſti in Euangelium ſecundum Matthæum, finis.

¶ Vita ſancti Marci: per diuum Hiero. in lib. de ſcriptoribus illuſt.

MARCVS DISCIPVLVS ET INTERPRES PETRI: IVXTA quod Petrum referentem audierat, Rogatus Rome à fratribus, breue ſcripſit euangelium. Quód quum petrus audiſſet, probauit, & eccleſię legendum ſua authoritate edidit: ſicut Clemens in ſexto demóſtratiuú libro ſcribit. Et papias Hieroſolimitanus Epiſcopus meminit huius Marci. Et petrus in epiſtola prima (ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans) ſalutat vos inquit

C quę in Babylone celecta, & Marcus filius meus. Aſſumpto itaq; euágelio quod ipſe confecerat, perrexit Aegyptum & primus alexandriæ Chriſtum annuncians, conſtituit eccleſiam: tantę doctrinæ & vitæ continentia vt omnes ſectatores Chriſti ad exemplum ſui cogeret. Deniq; Philo diſertiſſimus Iudæorum, videns Alexandriæ primam eccleſiam adhuc Iudaizá tem, quáſi in laudem gentis ſuę librum ſuper eorum conuerſatione ſcripſit: & quomodo Lucas narrat Hieroſolimæ credentes omnia habuiſſe communia, ſic ille quod Alexandriæ ſub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus eſt autem. iii. Neronis anno. & ſepultus Alexandrię: ſuccedente ſibi Aniano.

¶ DIVI HIERONYMI (VT NON nulli putant) in Euangelium ſecundum marcum Pręfatio

H

MArcus euangeliſta dei electus, & petri in baptiſmate filius, atq; in diuino ſermone diſcipulus, ſacerdotium in Iſrael agens ſecundum carnem leuita, ad fidem Chriſti conuerſus, Euangelium in Italia ſcripſit: oſtendens in eo quid & generi ſuo deberet & Chriſto. Nam initium principii in voce prophetice exclamationis inſtituens, ordinem leuiticę electionis oſtendit: vt pręedicans prædeſtinatum Ioannem filium zacharię. in voce angeli annunciantis emiſſum, nó ſolum verbum carnem factum, ſed & corpus domini in omnia per verbum diuinę vocis animatum, in initio euangelicę predicationis oſtenderet. vt qui hæc legeret, ſciret cui initium carnis in domino, & Ieſu aduenientis habitaculum caro deberet agnoſcere: atq; in ſe verbú vocis quod in conſonantibus perdiderat inueniret. Deniq; perfecti euangelii opus intrans, & à baptiſmo domini prædicare deum inchoans, non laborauit natiuitatem carnis quam in prioribus viderat dicere: ſed totius exprimens expoſitionem deſerti, numerum ieiunii, tentationem diaboli, congregationem beſtiarum & miniſterium protulit angelorum. vt inſtituens nos ad intelligendum

I ſingula in breui compingens, nec authoritatem factę rei demeret, & perficiendi operis plenitudinem non negaret. ¶ Deniq; amputaſſe ſibi poſt fidem pollicem dicitur vt ſacerdotio reprob' haberetur: ſed conſentiens fidei prędeſtinata potuit electio, vt nec ſic in opere verbi perderet, quod prius meruerat in genere. Nam Alexandriæ Epiſcopus fuit. cuius per ſingula opus fuit ſcire, & euangelii in ſe dicta diſponere, & diſciplinam legis in ſe agnoſcere, & diuinam in carne domini intelligere naturam. Quę in nobis primú requiri oportet. de hinc inquiſita volumus agnoſci, habentes mercedem exhortationis: quoniam qui plantat & qui rigat vnum ſunt, qui autem incrementum pręſtat, deus eſt.

K

Commentarii thomæ de VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI IN EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM. A

INITIO MATTAEO OCCVRRIT MARCVS EXPOnendus breuiori ſermone, ne reperantur eadem quę in Matthęo dicta ſunt à nobis. ¶ TITVLVS itaq; apud græcos eſt euangelium ſecundum MARCVM. Qui expoſitus eſt in titulo euangelii ſecundū MATTAEVM. Sed tamen aduertendum quòd Marcus licet in Italia ſcripſerit euangelium, græce tamen ſcripſit: propter quod corrigendus eſt textus ex Græcis exemplaribus.

CAPVT I B

INITIVM euangelii. Aperit intentionem ſuam, vnde intendit incipere euangelicam hiſtoriam atq; doctrinam ſcilicet ab initio euangelii: hoc eſt publice annunciationis bonæ, Et hoc ad differentiam aliorum qui inceperunt aliunde nam Mattheus incepit à generatione Chriſti: Lucas à natiuitate Ioannis Baptiſtę. Et intendit initium euangelii fuiſſe prædicationem Ioannis Baptiſtę, quia tunc primum euangelizatus eſt Ieſus Chriſtus. Nec obſtat quod prius fuerat à Gabriele archangelo beatæ virgini, ab angelis paſtoribus, à Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniã priuatæ fuerunt huiuſmidi annunciationes, non enim publice ad populum fiebant. Sed prima euangelizatio publica fuit à Ioanne Baptiſta. & propterea Marcus aſſeruit initium euangelii à prædicatione Ioannis baptiſte. ¶ IESV.) Specificat de quo euangelio loquitur, apponendo materiam euangelizatam. Simile quid fecit Paulus ad Romanos. i. dicendo. in euangelium dei de filio ſuo qui factus eſt ei. &c. Ieſus igitur nomen proprium eſt. ¶ Chriſti. C Nomen dignitatis eſt: hoc eſt Meſſię Hebraicę, latine autem vncti, in regem & ſacerdotem oleo ſpiritusſancti & virtutis. ¶ Filii dei. Totam materiam euangelii proponit in his tribus Euangeliſta, Ieſu, Chriſti, filii dei. Nam vniuerſum euangelium nihil aliud tradit, quàm Ieſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam: in quo verus homo & Rex ille miſſus à prophetis redempturus Iſrael &c. comprehenditur. & eundem eſſe filium dei: in quo verus deus explicatur filius eni eiuſdem eſt naturę cum patre: ac per hoc filius dei eſt diuinæ naturæ, eſt verus deus: ſicut filius hominis eſt verus homo. ¶ Aduerte ſubintelligi verbum ſubſtantiuum eſt.

SICVT ſcriptum eſt in Eſaia propheta pro, ſicut ſcriptum eſt in prophetis &c.) Magna euangelii authoritas, magnumq; fidei Chriſtianæ teſtimonium adhibetur: dum non noua adinuentio, ſed à prophetis longe ante prænunciatum eſt euangelium quod credimus. Duo autem prophetę afferuntur teſtes initii à Ioanne Baptiſta. Alter eſt Malachias. capite tertio. ¶ Ecce mitto.) Deeſt latinis pronomen ego. nam & in græco euangelio & in Hebræo propheta habetur. ecce ego mitto. Et loquitur deus. ¶ Angelum meum.) Angelus græce, latine nuncius D ita quod nomen officii eſt, non naturæ, quo officium Ioannis Baptiſtæ ſignificatum eſt. ¶ Ante faciem tuam.) In propheta Hebręo habetur pronomen meam, ante faciam meam: ita quod mittens teſtatur ſe eſſe deum qui venit. Sed euangeliſta mutauit pronomen, ad exponendum quòd ſecundum naturam humanam Meſſiæ conueniebat habere nuncium præcedentem, habere Ioannem Baptiſtam præcurſorem ante faciem ſuam: hoc eſt annunciantem populis vt cognoſcant Ieſum Chriſtum filium dei. facie enim propria cognoſcitur & diſcernitur homo ad aliis. ad hoc nanque pręuenit Ioannes, vt appareret vt innoteſceret Ieſus propria facie in propria perſona. ¶ Qui præparabit viam tuam.) Euangeliſta appoſuit pronomen tuam, ad exponendum viam rectam viam dei, eſſe viam propriam Chriſti Et deſcribitur officium Ioannis eſſe præparare viam Chriſto: quia ad hoc auſteritates vitæ, baptiſmum, & prædicationis officium aſſumpſit, vt in mentibus hominum viam ad credendum chriſto præpararet. E

¶ Ante te.) Non longe à te ſicut alii prophetę, ſed ante, coram, ſeu à fronte tua. ¶ Vox clamentis in deſerto. parate viam domini: rectas facite ſemitas eius.) Alter propheta id eſt Eſaias. cap. xl. affertur appellans Ioannem vocem clamentem in deſerto, parate viam domini. Quorum expoſitio Matth. iii. habita non eſt repetenda. ¶ Fuit Ioannes.) Monſtrat prophetarum dicta adimpleta eſſe in Ioanne baptiſta. ¶ In deſerto.) Verificat locum prophętarum. ¶ Baptizans.)

Verificat

F Verificat præparationem.bapiſmus enim Ioannis præparatorius erat ad Chriſtum. ¶Et præ
dicans.) Non ſolum facto baptiſmi,ſed doctrina prædicationis præparauit viam domini.
¶Baptiſmum pœnitentię.) Prædicatione declarabat Ioannis qualis eſſet ſuus baptiſmus,
& quorſum tendebat erat enim in ſignum pœnitentiæ : & ad hoc tendebat vt accipiens ipſum
profiterentur ſe pœnitere. ¶In remiſſionem peccatorum. Particula hęc non determinat
baptiſmum,ſed pœnitentiam. nam non ſignificatur quod Ioannis baptiſmus eſſet baptiſmus
in remiſſionem peccatorum (hic enim effectus reſeruabatur baptiſmo Chriſti) ſed quod pœni-
tentia eſſet in remiſſionem peccatorum,ita quòd qualitas pœnitentię explicatur. Nec mirum
quòd hoc de pænitentia dicitur:quum idem ſcriptum ſit de ſalutis ſcientia in cantico zachariæ.
ad dandam ſcientiam ſaluti plebi eius in remiſſionem peccatorum eorum. ¶Et egrediebatur
ad eum omnes Iudeę regio,& Hieroſolymitę vniuerſi.) Superfluit vniuerſi. ¶Et baptiza-
bantur.) Deeſt latinis illa dictio omnes.. Et eſt ſenſus,non quod omnes egredientes ad eum au
C diendum baptizarentur(multi enim non receperunt eius baptiſmum)ſed quòd omnes egredien
tes ad ſuſcipiendum baptiſma,baptizabantur non à diſcipulis Ioannis ſed. ¶Ab illo Ioanne.
in Iordanis flumine:confitentes peccata ſua.)quę commiſerant. Confitentes autem non ſpecie.
ſed in genere profitendo.ſe peccaſſe,computando ſeipſos non inter iuſtos ſed inter peccatores
¶Et erat Ioannes veſtitus pilis cameli & zona pellicea circa lumbos ſuos;locuſtas mel & ſyl-
ueſtre edebat.) De cibo Ioannis dictum eſt Matthęi.iii.¶Et prædicabat dicens.)Pręcipua prędi
cationis materia modo ſubiungitur. ¶Veniet fortior me poſt me.)Erat Ioannes fortis in ſub-
ſtinendo aſperitates victus & veſtitus.& in aggrediendo correctionem vitiorum:ſed Ieſum for
tiorem pręnunciat,quia & fortior Ioanne veniebat tum in ſuſtinendo iniurias & perſequutiones
vſq; ad crucem incluſiue.tum in aggrediendo debellationem mundi,immo & dęmonum. tum
in robore operandi miracula: qui Ioannes nullum ſignum fecit:Chriſtus autem robur ſuæ vir-
tutis monſtrauit innumeris miraculis,tum in penetrando vſq; ad intima animarum.quia Ioan-
H nes ſuadere tantum poterat & exterius abluere:Chriſtus autem interius ablutnrus veniebat ani-
mas.Hoc enim ideo dixit Ioannes ne reuerentes ipſum exiſtimarent ipſum eſſe Meſſiam:ſed in-
telligerent ab eo quod Ieſus eſſet Meſſias qui ſtatim poſt ipſum venturus eſſet. ¶Cuius non ſum
dignus.)Dixerat fortior me:ne hinc intelligeres comparationem inter ipſum & fortiorem ven
turum,ſubiunxit ſe non eſſe dignum ad minimum ſeruitium illi exhibendum:dicendo. ¶Pro
cumbens ſoluere corrigiam calciamentorum eius.) Apud Matthęum Ioannes dicit,cuius nō ſum
dignus portare calciamentum:apud Marcum longe viliori officio & actu ſe indignū dicit.Vtrū-
q; enim dixit Ioannes augendo orationem:ſed neuter euangeliſtarum vtrunq; retulit. Poterat
Ioannes dicere cuius non ſum dignus oſculari veſtigia pedum:ſed miniſterium quod de facto ex
hiberi Ieſu poterat,maluit exprimere miniſter ad baptizandum & parandam viam. Vnde Ieſum
non nudipedem ſed calciatum pedes intelligimus.Quod etiam habetur ex hoc ꝙ communem
vitam elegit. ¶Ego baptizo.)Deeſt latinis coniunctio opportuna.legendum eſt enim. ¶Ego
quidem baptizaui vos aqua:ille vero baptizauit vos ſpiritu ſancto.)Deeſt vtrobiq; latinis prępo
ſitio in.nam textus græcus habet,in qua.in ſpiritu ſancto. Declarat enim per hoc excellentem
I fortitudinem illius de quo dixit,veniet fortior me:declarando vim ſui baptiſmi & vim baptiſmi
Meſſię manifeſtat enim per hoc ꝙ baptiſmus ſuus non penetrat ad animas,ſed aquę tantum vim
habet,quis ſit ſignum pœnitentiæ:baptiſmus autem Chriſti vim habebit penetratiuam ad ablu-
endum intima animarum à ſordibus & macula peccatorum:quia abluet in ſpiritu ſancto,penetran
te ſpiritus noſtros & purgante ac mutante & eleuante illos in amorem dei diuinorūq; omnium.
Et ſignificauit per hoc quidem Meſſiam eſſe verum deum.nam ſolius dei eſt abluere in ſpiritu
ſancto.Hác ablutionem exercuit Chriſtus:ſpiritualiter quidem,quoties remiſit peccata:cum viſi
bili autem ſigno in die penthecoſtes:dicēte ipſo ad apoſtolos quū aſcenderet in cęlū.Ioānes qui
dē baptiſauit aqua,vos autē baptizabini ſpiritu ſancto nō poſt multos hos dies. Exercet quoq;
quotidie chriſtus hác ablutionē mediāte ſacramēto baptiſmi in oībus nō ponētibus obicē.¶Et fa-
ctū eſt in diebus illis,venit Ieſus á Nazareth Galileæ.)vbi habitabat & habitauerat continue. ¶Et
K baptizatus eſt à Ioāne in iordane.)Sicut nō dedignatus eſt circūcidi,ita nō dedignatur baptiſmum
pœnitentiū ſuſcipere:vt quemadmodum habebat carnem non peccati ſed ſimilem carni pecca-
trici,ita haberet non pœnitentiam ſed ſimilitudinem pœnitentium,exterius:intrinſecus autem
ſanctificabat tactu carnis ſuę aquas,vt idoneę eſſent ad ſanctificandū nos in ſacramento baptiſmi.
¶Et ſtatim aſcendens de aqua,vidit cælos apertos.pro,findi.)In græco enim pręſentis eſt tēpo-
ris participium: loco cuius puto interpretem poſuiſſe apertos,nō pro participio præteriti tempo
ris ſed nominaliter.Et ad literam deſcribitur cælum aperiri,tanquam hinc & inde cedendo vt ſpiritus
in ſpecie

in ſpecie columbę deſcenderet. Et quoniam ſpecies columbę corporea fuit (vt clare Lucas teſta- A
tur) conſequens eſt, quod tam deſcenſus quam diuiſio cæli fuerit quoq; ſecundum corpoream
ſpeciem: diſponit enim & facit omnia ſuauiter diuina ſapientia. ac per hoc quod oculis corpo-
reis viſa ſint hæc, non ab omnibus tamen: quum etiam corpora glorioſa præſentia non ab om-
nibus videantur. Et ſicut non columba ſed ſimilitudo columbæ fuit (vtentibus omnibus euan
gelistis aliquo ſimilitudinis aduerbio) ita non ſciſſio cælorum ſed ſimilitudo apertionis, & ſimi
liter non deſcenſus de cælo ſed ſimilitudo deſcenſus de cęlis fuit. Nec propterea fallacia ali-
qua interuenit, nec deceptus eſt viſus: ſicut abſq; vlla fallacia & deceptione viſę ſunt linguę in ſpe
cie ignis ſuper apoſtolos in die pentecoſtes formata ſiquidem eſt in aere ſimilitudo columbæ
cum ſimilitudine deſcenſus ex cælo aperto: & cum hoc fuit realis deſcenſus illius ſpeciei in aere
ad Ieſum. ¶ Et ſpiritum ſanctum.) Superfluit latinis dictio ſanctum. quamuis non ſit dubium
quod de ſpiritu ſancto ſit ſermo. ¶ Tanquam columbam deſcendentem & manentem in ip-
ſo.) Non ſunt in græco textu iſte duę dictiones. ¶ In ipſo pro, ſuper ipſum, ſeu ſuper ſe. Et
vox facta eſt de cælis:) Hoc eſt à ſuperioribus tanquam de cælis ſonans. ¶ Tu es filius meus. B
Hinc apparet totius myſterium trinitatis. nam patri ſoli conuenit dicere Chriſto tu es filius me-
us: & ſoli Chriſto vere debetur à deo patre. tu es filius meus. ſpiritus autem ſanctus in ſpecie co
lumbæ apparuit. ¶ Dilectus.) ſingulariſſima dilectione: vtpote quem conſtitui hæredem vni-
uerſorum &c. ¶ In te complacui. pro, in quo mihi bene complacui.) ſeu in quo mihi bene cō-
placitum eſt. Prius explicauit Chriſtum eſſe verum deum, dicendo tu es filius meus. deinde im
menſum gratiarum pelagus in eodem vero homine, dicendo dilectus. & demum explicat opera
eiuſdem omnia gratiſſima deo, dicendo in quo mihi bene complacitum eſt. Opera ſiquidem
Chriſti omnia & ſingula fuerunt materia diuinæ complacentiæ: pro quanto fuerunt digna vt de
lectarent deum. propter quod additur aduerbium bene, ſignificans modum complacentiæ: non
ex parte dei (à quo nullus actus poteſt non bene exire) ſed ex parte rerum quæ poſſunt bene &
male adimplere diuinam voluntatem. nam & Iudas & crucifigentes Chriſtum adimpleuerunt
diuinam voluntatem, ſed non bene. Chriſtus autem in omnibus ſuis operibus non ſolum adim- C
pleuit ſed bene adimpleuit diuinam voluntatem. & propterea ad ipſum dicitur in quo mihi be-
ne complacitum eſt. ¶ Et ſtatim ſpiritus expulit. pro, emittit, eum in deſertum.) Et ſignifica-
tur ꝙ ſpiritusſanctus ſtatim poſt baptiſmum mouebat animum Ieſu tanꝗ pellens ad eundum in
deſertum. ¶ Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.) Hę tres dicti-
ones non habentur in græco. ¶ Et tentabatur a Sathana.) Tacet Marcus tentationes ipſas.

¶ Eratq; cum beſtiis.) Vt non deſertum domeſticum, ſed vere deſertum intelligeremus.
¶ Et angeli miniſtrabant illi.) Superata tentatione. ¶ Poſtquam autem traditus eſt Ioannes, ve-
nit IESVS in Galilæam: prędicans euangelium regni dei.) Vniuerſa materia euangelii hoc
verbo comprehenſa eſt. ¶ Et dicens quoniam impletum eſt tempus.) In quatuor ſecatur partes
euangelizatio regni dei. Prima eſt veniſſe plenitudinem temporis prædicti à lege & prophetis
quo .ſ. miſit deus filium ſuum in mundum. ¶ Et appropinquabit. pro, appropinquauit, regnū
dei.) Secunda eſt appropinquaſſe regnum cælorum: ad differentiam veterum, qui annunciabant
regnum terrenum: promittentes fœlicitatem regni in terra promiſſionis. Et per hoc declarat
regnum dei eſſe idem quod regnum cælorum. Et ſicut in prima particula prędicat veritatem D
legis & prophetarum, ita in hac ſecūda prædicat ſpē nō terrenę fœlicitatis ſed regni cælorum.
quod tunc dicitur appropinquaſſe, qui venerat introductor hominum in regnum cælorum.

¶ Pœnitemini. pro, pœniteat vos.) Tertia pars ad male actę vitæ pœnitentiam inducit. ſi-
ne qua vana eſt ſpes regni cælorum: in quod nihil coinquinatum poteſt introire. ¶ Et credite
euangelio.) Fides quarto loco prædicatur adhibenda non ſolum veteri teſtamento ſed nouo:
quod euangelium appellatur. Conſidera has quatuor partes: & perſpice primam & quartam
comprehendere differentiam veteris & noui teſtamenti: ſecundam autem & tertiam compre-
hendere differentiam boni & mali. ¶ Et præteriens pro, ambulans autem, ſecus mare Gali-
leæ.) Lacum Hæbraico more appellat mare. ¶ Vidit ſimonem & Andream fratrem eius. ſ.
Simonis mittentes retia in mare. erant enim piſcatores. Et dixit ei Ieſus. venite poſt me: & faciam E
vos fieri piſcatores hominum. Et protinus relictis retibus, Deeſt. ſuis, ſecuti ſunt eum. ¶ Et
progreſſus inde puſillum, vidit Iacobum zebedæi & Ioannem fratrem eius: & ipſos componen-
tes. pro, reficientes ſeu ſarcientes. retia in naui. Et ſtatim vocauit illos. & relicto patre ſuo zebe
dæo in naui cum mercenariis, ſecuti ſunt eum. & ingrediuntur Capharnaum. Et ſtatim ſabbatis.)
Diebus congruis populo ad audiendum verbum dei. ¶ Ingreſſus in ſynagogam.) Locum cō-
gruum & deputatum ad doctrinam diuini verbi. ¶ Docebat eos.) Pronomen eos non eſt in
græco

F græco. ¶Et ſtupebant ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos quaſi.pro, tanq̃, poteſtatem
habens.)doctrinam confirmando miraculis. ¶Et non ſicut Scribę.) qui doctrinam miraculis
non confirmabant, ¶Et erat in ſynagoga.) Subiungit Euangeliſta factum monſtrans quod
Ieſus docebat vt poteſtatem habens. ¶Homo in ſpiritu immundo: & exclamauit, dicens quid
nobis & tibi Ieſu Nazarene?) querula vox eſt. ¶Veniſti ante tempus.) vel opinatum vel per
ditionis noſtræ futurę quum claudemur in inferno, vt Matthæi viii. expoſuimus. ¶Perdere
nos?) Appellant dęmones perditionem ſuam, vel perditionem regni ſui in hominibus vel coacti
onem ſpiritualem qua ſentiebant ſe cogi à Chriſto ad exeundum ab hominibus. ¶Scio
quod ſis. pro, noui te quis es.) Mentitur dęmon & fingit ſe ſcire ad tentandum vt ſciat: prout
in deſerto tentauerat. ¶Sanctus dei.) In gręco habetur articulus, inſinuans acſi diceretur ille
ſanctus dei.ſ. prædictus à lege & prophetis, expectatus à Iudęis, ¶Et comminatus eſt ei. pro,
increpauit eum, Ieſus; dicens. obmuteſce.) Imponit ſilentium dęmoni, refutans teſtimonium
illius: inſtruens per hoc omnes vt teſtimonia dęmonum etiam oblata refutent. ¶Et exi de ho-
G mine. Et diſcerpens eum ſpiritus immundus & exclamans voce magna, exiit ab eo.) Præteri-
ta ſunt diſcerpens & exclamans, ſignificantia diſcerpto illo & clamore emiſſo. Per diſcerpti-
onem non intellige ſciſſionem alicuius membri (quoniam teſtatur Lucas capite.iiii. quod dęmõ
proiecit hominem illum in medium, & nihil ei nocuit) ſed ſciſſionem virium. ita q̃ diſcerptio nõ
membrorum ſed virium corporalium ſignificatur: quam Lucas ab effectu proiectionis in terrã
abſq; membrorum lęſione ſignificauit. Permiſit autem Ieſus hominem illum affligi in modo
exeundi; tum vt diſcerneretur ſpiritus immundus à ſpiritu hominis, & cognoſceretur quod non
homo ille ex ſpiritu proprio ſed ex demone dixerat quę dixit. tum vt cognoſceretur à quanto
malo liberauit eum. ¶Et mirati ſunt omnes; ita vt conquirerent inter ſe, dicentes. Quidnam
eſt hoc? quęnam doctrina hęc noua? quia in poteſtate ſpiritibus immundis imperat, & obedi-
unt ei.) Hinc apparet quare dictum ſit quód erat docens vt poteſtatem habens. Reddunt enim
H rationem doctrinæ nouę: ex poteſtate imperatiua dęmonibus, Immo etiam dęmonibus. nam
in gręco pręponitur coniunctio, &, dicendo quia in poteſtate & ſpiritibus immundis imperat.
Summum enim imperii genus apparet imperare dęmonibus; & propterea cum Emphaſi di-
cunt & ſpiritibus immundis. ¶Et proceſſit rumor. pro, fama, eius ſtatim in omnem regi-
onem. pro, in totam circumiacentem regionem, Galilęę.) Datiui caſus eſt Galilęę. Et hinc appa
ret q̃ intendit Euangeliſta dicere in totam regionem finitimam Galilęę. ¶Et protinus egredi
entes de ſynagoga, venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacob & Ioanne. Recumbe
bat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa. Et accedens eleuauit eam ap-
prehenſa manu eius: & continuo dimiſit eam febris, & miniſtrabat eis.) Quum ciuitas Si-
monis fuerit Bethſaida, cura ſocrus in Bethſaida videtur facta. ¶Veſpere autem facto quum
occidiſſet ſol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dęmonia habentes.) Dies ille ſabbatum
tum ſignificatur: ex eo quod poſt ſolis occaſum afferebant ægros, quos in die ſabbati vehere non
licebat. ¶Et erat omnis ciuitas, id eſt tota ciuitas, congregata ad ianuam domus Petri. Et cura-
I uit multos.) Non dicit nec excludit omnes. ¶Qui vexabantur. pro, male habentes, variis lan
goribus: & dęmonia multa eiiciebat. & non ſinebat ea loqui quoniam ſciebant eum.) In mul
tis græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones ſcilicet Chriſtum eſſe. ¶Sed aduerte dili-
gentiſſime in græco haberi coniunctionem q̃, Non ſunt enim hec verba euangeliſtę reddentis
rationem quare non ſinebat ea loqui (vt latinus textus ſonat: ſignificans euangeliſtam affirma-
re dęmones ſcire eum eſſe Chriſtum) ſed ſunt verba explicantia ſermonem inhibitum, ſermo-
nem non permiſſum dęmonibus. Ita quòd ſenſus eſt. non ſinebat dęmones dicere quód ſcirẽt
eum eſſe Chriſtum. Dęmones enim iſti dicebant quod ſciebant eum eſſe Chriſtum: ſicut etiam
clare dixerat dęmon excluſus ab homine in ſynagoga. Et hos ſermones non permittebat Ie-
ſus, refutans eorum teſtimonia. & nihilominus mentiendo & perſeuerantes tentando dæmones
hoc dicebant. ¶Et diluculo valde ſurgens, egreſſus abiit in deſertum locum: ibiq; orabat.
K Et proſequutus eſt. pro, proſequuti ſunt, eum Simon & qui cum illo erant.) Hinc apparet quod
Ieſus ſummo mane ſolus receſſit è domo in deſertum ad orandum: exemplum prædicatoribus
prębens rapiendi tempus aliquod ad orandum, ad mentem in deum eleuandam, præcando quæ
ſunt ſalutis &c. & poſtea Petrus & alii diſcipuli venerunt ad eum. ¶Et quum inueniſſent eum,
dixerunt. pro, dicunt ei, quia omnes quęrunt te. Et ait illis. eamus in proximos vicos & ciuita
tes. pro, municipia.) Quod tamen non proprie reſpondet græcę dictioni, ſignificanti potius ru
ſticana oppida. ¶Vt & ibi prædicem. ad hoc enim veni. Et erat prædicans in ſynagogis eorum
& in

& in omni Galilæa:& dæmonia eiiciens. Et venit ad eum leproſus, deprecans eum:& genu fle- A
xo dixit. ſi vis potes me mundare. Ieſus autem miſertus eius, extendit manum ſuam:& tangens
eũ.) vt dominum ſe legis oſtenderet, tactu leproſi non inquinatus ſed mundans lepram. Hæc de
leproſo declarata ſunt Matth. viii. ¶Ait illi. volo mundare. Et quum dixiſſet, ſtatim diſceſsit ab
eo lepra:& mundatus eſt. Et comminatus eſt ei,) more comminantis inhibuit. Statimq; eiecit illũ
inuitum iuſsit abire. ¶Et dixit ei. vide nemini. Deeſt, quicquam dixeris.) Nec vlla præcepti diſ-
ſimulatio interuenit:ſed intimi affectus virtute humilitatis prædití, deſiderium verum & vrgẽs
ad fugandum quantum ex parte ſua eſt formenta humanæ gloriæ. huius enim veracis deſiderii
verba ſunt, vide ne cui quicquam dixeris. & ideo non obligatoria erant mundati ad peccatum
inobediendi, ſed manifeſtabant quid ex intimo corde humili Ieſus deſiderabat. ¶Sed vade oſtẽ
de te principi ſacerdotum. pro, oſtende te ſacerdoti:& offer pro emundatione tua quæ præcepit
Moyſes in teſtimonium illis.) vt cognito miraculo moueantur ad credendum:& ſi non credide
rint reddantur inexcuſabiles; vtpote accipiendo munus duorum agnorum & ouis (Leuit. xiiii.
præceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui. ¶At ille egreſ-
ſus cepit prædicare. Deeſt, multum.) Cepit enim ille prędicare multum. ¶Et diffamare. pro, di- B
uulgare, ſermonẽ.) Infamare ſiquidem in malam ptem ſonat. Non intelligas ꝑpterea leproſum
hunc reum fuiſſe inobedientiæ. intellexit enim Ieſum prohibuiſſe ne diceret factum, ad euitan-
dam humanam gloriam:& quod officii ipſius curati erat publicare diuinum miraculum, & gra-
tum ſe exhibere Ieſu, prędicando & extendendo famam ipſius. ¶Ita vt iam non poſſet manifeſte
introire in ciuitatem:ſed foris in deſertis locis eſſe. pro, erat:& conueniebant. pro, veniebant, ad
eum vndiq;.) Quod verbo ſignificauerat Ieſus, ſcilicet fugere ſe gloriam humanam facto mõſtra
uit: dum extenſa ſua fama vitabat manifeſtum ingreſſum in ciuitatem, in quam non poterat ma
nifeſte ingredi ſine multa gloria:ſed erat foris in locis deſertis.

CAPVT II.

ET iterum intrauit Capharnaum poſt dies octo.) In græco non habetur octo:
nec habetur poſt ſed per. Et videtur ſignificari quod Ieſus intrauit Caphar- C
naum manſurus per dies aliquot. ¶Et auditum eſt quod in domo eſſet:& cõ-
uenerũt. pro, & cõgregati ſunt, multi:ita vt nõ caperent neq; ad ianuam. pro,
ita vt non amplius caperent ne ea quidem quę ad ianuam.) Et eſt ſenſus quod
neq; loca domus neq; loca circa ianuam caperẽt plures. Et loquebatur eis
verbũ. ¶Et venerũt. pro, veniũt, ad eum ferentes paralyticum qui à quatuor
portabatur. Et quum non poſſent offerre eum illi. pro, appropinquare illi, præ turba.) Significa
tur ꝙ portatores paralytici, turba occupante etiam loca ianuæ, non poterant appropinquare ad
Ieſum. ¶Nudauerunt tectum vbi erat.) Hinc apparet domum illam non habuiſſe ſolarium, ſed
opertam fuiſſe tegulis:quas auferendo detexerunt tectũ. ¶Et patefacientes. pro, fodiẽtes.) Vnde
apparet quod domus illa ſub tegulis habebat neſcio quid quod oportuit frãgi. quod crediderim
fuiſſe lignum. ¶Submiſerunt. pro, ſubmittunt, grabatum in quo paralyticus iacebat.) Non ꝓ-
iiciunt neq; portant ſed funibus lectulũ in quo iacebat ſubmittunt. hoc enim ſignificari per ſub-
miſsionem patet Act. xxvii. & ſubmittentes bolidem inuenerunt paſſus. xx.
¶Quum autem vidiſſet Ieſus fidem illorum.) Magna dei gratia, etiam alienis meritis hominis D
miſereri, & quo ad animam & quo ad corpus. vt hinc diſcamus, tum magnipendere aliorum
ſuffragia pro nobis ad deum:tum confidenter orare pro aliis. ¶Ait paralytico. Fili dimittũtur.
pro, dimittantur.) Imperatiue enim peccatorum dimiſsio ſignificatur. ¶Tibi peccata tua. Erant
autem illic quidam de ſcribis ſedentes, & cogitãtes in cordibus ſuis, quid hic ſic loquitur.) Duo
horrebãt Scribę & rem. ſ. & modũ imperatiuũ. & ꝑpterea apponũt aduerbiũ ſic. ¶Blaſphemat.
pro, blaſphemias.) Eſt enim. vnica oratio, quid hic ſic loquitur blaſphemias? ¶Quis poteſt di-
mittere peccata niſi ſolus, ꝓ vnus deus? Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo, quia ſic cogitarent
intra ſe dicit illis. Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris? quid eſt facilius, dicere paralytico, di-
mittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge tolle grabatum tuum & ambula? Vt autem ſciatis
quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico:ſurge E
tolle grabatum tuum & vade in domum tuam. Et ſtatim ſurrexit ille:& ſublato grabato, abiit
inde coram omnibus. ita vt mirarentur. pro, ſtuperent omnes, & honorificarent. pro, glorifica
rent deũ:dicẽtes quia nunq̃ ſic vidimus.) Hæc de cura iſtius leproſi, declarata ſunt. Matth. ix.
¶Et egreſſus eſt rurſus ad mare:omniſque turba veniebat ad eum:& docebat eos. Et quum
præteriret, vidit Leui Alphæi.) Scilicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Le-
ui, filius Alphæi. ¶Sedentem ad telonium:& ait illi, Sequere me. Et ſurgens ſequutus eſt eum.

F Et factum eſt quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores ſimul diſcumbe
bant cum Ieſu & diſcipulis eius. Erant enim multi qui ſequebantur. pro, ſequuti ſunt eum. Et
Scribæ & Phariſæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſci-
pulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magiſter veſter? Hoc au-
tem audito, Ieſus ait illis, Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui male habent. Nō enim veni
vocare iuſtos ſed peccatores. Deeſt. ad pœnitentiam.) Hæc circa vocationem & conuiuium Mat
thæi ſcripta, expoſita ſunt Matth. ix.
¶ Et erant diſcipuli Ioannis & Phariſæi. pro, Phariſæorū.) Hæc tamen correctio non eſt vſque-
quaq; certa. ¶ Ieiunantes: & veniunt.) vtriq; nominati ſcilicet diſcipuli Ioannis & Phariſæi,
ſeu & diſcipuli Phariſæorum: qui etiam ipſi Phariſæi erant. ¶ Et dicunt illi. Quare diſcipuli
Ioannis & Phariſæorum ieiunant.) De ſeipſis loquuntur tanquam de tertiis perſonis.
¶ Tui autem diſcipuli non ieiunant? Et ait illis Ieſus, Nunquid poſſunt filii nuptiarum q̄diu.
pro, filii Thalami nuptialis in quo ſponſus cum illis eſt ieiunare?) Vbi aduerte quod loco Tha-
G lami interpres poſuit nuptiarum. & loco in quo interpres poſuit quandiu. Et ſignificatur non
ſolum thalamus (hoc eſt nuptiale cubiculum) ſed etiam communitas illius, ſponſo & feſtiuan
tibus nuptias. tales enim Hebraico more (quo vtebatur Ieſus loquendo) appellantur filii thalami
nuptialis. De tempore autem ſubiungitur. ¶ Quanto tempore habent ſecum ſponſum, non poſ-
ſunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt in illis die-
bus. ¶ Nemo aſſumentum. pro, immiſſuram panni rudis.) Hac metaphora ſignificauit interpres
pannum nondum à fullone curatum & politum: hoc eſt omnino nouum.
¶ Aſſuit veſtimento veteri. alioquin aufert ſupplementum. Deeſt. eius, nouum à veteri: & ma
ior. pro, deterior, ſciſſura fit. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres. alioquin dirumpet
vinum. Deeſt. nouum, vtres: & vinum effundetur & vtres peribunt. ſed vinum nouum in vtres
nouos mitti debet.) Declarata ſunt ſimiliter hæc omnia Matth. ix.
¶ Et factum eſt iterum.) In græco non eſt iterum. ¶ Quum dominus ſabbatis.) Non pluribus
H ſed in feſtiuitate conſtante ex pluribus ſabbatis. erat enim ſolennitas paſchalis. ¶ Ambularet. p,
tranſirent per ſata, & diſcipuli eius ceperunt progredi. pro, iter agere.) Significatur enim quod
diſcipuli ceperunt antecedere, vt ſic viam qua incederet Ieſus inter culmos aperirent. Et dixit hoc
euangeliſta ad ſignificandum quod diſcipuli ante oculos Ieſu vellebant ſpicas: arguentibus Pha-
riſæis coram ipſo hoc fieri: dicendo ecce, quid faciunt? Non eſt enim in græco diſcipuli tui, ſed
interpres appoſuit. ¶ Et vellere ſpicas. Phariſæi autem dicebant ei, Ecce quid faciūt diſcipuli tui
ſabbatis quod non licet. Et ait illis. Nunquid legiſtis quid fecerit Dauid quando neceſsitatem
habuit, & eſuriit ipſe & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domum dei ſub Abiathar prin-
cipe ſacerdotum.) Primi Reg. xxi. hiſtoria hæc narratur ſub Achimelech, nulla facta mentione
Abiathar. Sed non eſt diſſonantia: quoiam vterque ibi erat. nam Abiathar filius erat Achime
lech. Appellatur autem princeps ſacerdotum non quod tempore illius facti fuerit princeps
ſacerdotum: ſed quia fuit primus princeps ſacerdotum. antea enim non erat iſte titulus (ſcilicet
princeps ſacerdotum) ſed initium habuit tempore regni Dauidis. Vnde ſicut Matthæi dixit Ieſſe
I autem genuit Dauid regem. non quia genitus fuit rex, ſed quia fuit primus rex in genealogia
Chriſti, ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotum quia fuit primus princeps ſacerdotum,
ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolenni cultu exhibendo in templo
Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe.
¶ Et manducauit panes propoſitionis quos non licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus: & de-
dit eis & qui cum eo erant. pro, & dedit etiam iis qui cum eo erant.) Significatur enim Dauidem
non ſolum comediſſe panes ſacros ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant. ¶ Et dicebat eis ſabba-
tum propter hominem factum eſt.) Hoc eſt ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc enim vt
homo ſanctus fiat mente & animo, ſanctificantur dies & loca, & non econuerſo. inanimatorum
namq; omnium ſanctitas ad hominis ſanctitatatem ordinatur.
¶ Et non homo propter ſabbatum. Itaq; dominus eſt filius hominis etiam Sabbati.) Infert Ie-
k ſus ſeipſum filiū hominis eſſe dominum ſabbati ex eo quod ſabbatum eſt propter hominem,
in virtute vniuerſalis dominii ſuper omnia quę ſunt propter hominem. ex eo enim quod filius
hominis eſt dominus omnium quæ ordinantur ad ſalutem humanam, optime infertur quod eſt
etiam dominus ſabbati ordinati ad humanam vtilitatem. Et apte congruit propoſito: ad ſignifi-
candum quod ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatem non debet verti in damnum homi-
nis: verteretur enim in damnū hominis, ſi ob ſabbatum ſeruandum homo priuaretur neceſſario
alimento. Reliqua ſpectantia ad factū diſcipulorum, vellentium ſpicas expoſita ſunt Matth. xii.

CAPVT

CAPVT III.

ET introiuit iterum in ſynagogam.& erat ibi homo habens manum aridam:& obſeruabant A
eum ſi ſabbatis curaret. Deeſt.eum,vt accuſarent illum. Et ait homini habenti manum ari-
dam, ſurge in medium. Et dixit eis, Licet ſabbatis benefacere an male. Deeſt.facere.) Et ſigni
ficatur per benefacere prodeſſe:& per malefacere lædere. ¶ Animam ſalutare an perdere.pro,
occidere?) Proponit enim Ieſus vtrum ſabbatis liceat prodeſſe an nocere.& augendo orationē
vtrum liceat ſabbatis vitam ſeruare an occidere. vitam enim nomine animæ ſignificauit. Tacet
ſiquidem Marcus exemplum de oue quæ cecidit in foueam:dictum tunc à Ieſu ad declarandum
& benefacere & ſeruare vitam licitum eſſe ſabbatis ex exemplo ouis. ¶ At illi tacebant. Et cir-
cūſpiciens eos cum ira.) Sicut in Chriſto fuit vera triſtitia, ita vt etiā vera ira. non enim aſſum-
pſit animum ſtoicum, ſed vere naturalē. Fuit tamen ira in Chriſto, non paſsio rationem turbās,
ſed propaſsio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animæ.
¶ Contriſtatus.pro, condolens.) Ira quod duabus pro paſsionibus vſus eſt Ieſus: ira contra vitiū,
condolentia ad homines. vt intelligas non iratum ſęuiendo, ſed cōdolendo: quod perfectæ vir-
tutis eſt. ¶ Super cæcitate cordis eorū. (non mentis. vt cæcitatem affectatam intelligamus: dum B
hinc non poſſunt negare fas eſſe ſabbatis extrahere ouem quæ cecidit, inde autem illicitum pu
tāt quòd Ieſus reſtituit homines ſanitati ſabbatis, Magnitudo enim inuidię& odii in Ieſum excę
cabat eos. ¶ Dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit:& reſtituta eſt manus illi. pro, il-
lius ſana vt altera. Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduer-
ſus eum, quomodo. pro, vt, eum perderent.) Magna obſtinatio Phariſæorum ſignificatur: q nec
conuicti reſipiſcunt, ſed quod per viam accuſationis apud eccleſiaſticam curiam efficere nequi-
bant, tentant vt per curiæ ſecularis non iuſtitiam ſed potentiam & impugnem iniquitatem per-
dere poſsint Ieſum. Hoc enim ſignificat conſilium cū Herodianis ad occidendum Ieſum. Hero-
des namq; ſecularis princeps erat. ¶ Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſsit ad mare.) Quia non-
dum erat tempus paſsionis eius, diuertit Ieſus à malignitate illorum.

¶ Et multa turba à Galilæa & Iudæa ſecuta eſt eum:& ab Hieroſolymis, & ab Idumæa & trans C
Iordanem,& qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat venerūt
ad eum.) Conſidera hic tres ordines. Primo cateruam diſcipulorum comitantem Ieſum: deinde
turbam multam Galilæorū & Iudęorum ſequentem:& demum multitudinem magnam ex di-
uerſis patriis venientem. ¶ Vbi etiā aduerte multos inter hos veniſſe nō Iſraelitas ſed Idumæos
filios Eſau,& Gentiles circa Tyrum & Sidonem, Tyrios & Sidonios. hi enim forte erant proſe-
lyti: aut ſicut mulier illa Cananea ad famam miraculorum Ieſu cucurrerunt. ¶ Vnde euange-
liſta dicit audientes quæ faciebat.& forte multos eorum curioſitas mouebat ad videndum oculis
propriis fieri miracula ad comprobandum ſi vera erant quæ audierant. ¶ Et dixit Ieſus diſcipu-
lis ſuis vt in nauicula ſibi deſeruirent. pro, vt nauicula inſeruiret ſibi, propter turbam, ne cōpri-
merent eum.) Petiit non ſeruitium diſcipulorum in nauicula, ſed ſeruitium nauiculæ: hoc eſt
vſum nauiculæ ad ſedendum in ea in aqua, ne turbæ exiſtentes in terra premerent eum. ¶ Mul-
tos enim ſanabat: ita vt irruerent in eum vt illum tangerent quotquot habebant plagas. pro fla-
gella.) Aegritudines euangeliſta appellauit flagella, quia ſunt flagella dei. ¶ Et ſpiritus immundi
quum illū videbāt, procidebāt ei:& clamabāt dicentes, Tu es filius dei.) Non deſinūt dæmones D
tentare ad ſciendum ſi Ieſus eſſet filius dei. Propterea enim velut adorantes procidūt & clamant,
tu es filius dei. tentant namq; ſi poſſent his profeſsionibus & reuerentiis, certi aliquid haurire.
¶ Et vehementer cōminabatur eis. pro, increpabat eos, ne ſe manifeſtū facerent.) Ieſus quoq; p-
ſeuerat increpando dæmones & refutando teſtimonia eorum. vt nihil poſſent ex propriis pro-
feſsionibus dæmones proficere:& mundum doceat repellere teſtimonia dęmonis, quamuncun-
que cum reuerentia veritatem profiteantur. ¶ Et aſcendens in montem, vocauit ad ſe. pro, aduo
cat. Tranſit Marcus ad inſtitutionem Apoſtolorum factam à Ieſu in monte, non ipſis petenti-
bus ſed à Ieſu vocatis. ¶ Quos voluit ipſe.) Nulla enim ratio meritorum aut prioris ſequelæ, aut
cuiuſuis alterius reſpectus, ſed ſolius voluntatis Ieſu redditur.

¶ Et venerunt ad eum. Et fecit vt eſſent duodecim,) Certum decreuit numerum iuxta E
numerum filiorum Iſrael: dicente ipſo domino alibi, Sedebitis ſuper ſedes duodecim, iudican-
tes duodecim tribus Iſrael. ¶ Cum illo. pro, ſecum.) Velut collaterales ſui. ¶ Et vt mitte
ret eos prædicare. pro, ad prædicandum.) Ad duo itaq; inſtituuntur apoſtoli:& vt ſint colla-
terales Ieſu,& vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuerſatio, familiarius
diſcere, ſanctos Ieſu mores familiarius haurire, & vniuerſaliter eorum profectus datur: ex
ſecundo vero ad populorum vtilitatem ſpectatur. ¶ ET dedit illis poteſtatem curandi

F infirmitates& eiiciendi dæmonia.)In græco habetur & vt haberent poteſtatem.Ita quod tota eſt
vna oratio.fecit vt eſſent duodecim ſecum,& vt mitteret eos ad prædicandum, & vt haberent
poteſtatem curandi.Hoc enim tertium(ſcilicet poteſtas faciendi miracula)vt annexum ſecundo
intelligendum:quoniam huiuſmodi poteſtas ad aliorum vtilitatem datur,& ad confirmationem
euangelicæ prædicationis data eſt Apoſtolis.☞Et impoſuit Simoni nomen petrus.)Hic apparet
impletum eſſe nunc quod prius futurum dixerat Ieſus apud Ioannem,tu vocaberis Cephas.
clare enim dicitur hic quod impoſuit illi nomen Petrus quando inſtituit Apoſtolos..
☞E T Iacobum Zebedæi,& Ioannem fratrem Iacobi.& impoſuit eis nomina Boanerges:quod
eſt filii tonitrui Dictio Hebraica eſt Boanerges:quam Euãgeliſta interpretatus eſt filii tonitrui.
Et Ioannes ſolus filius tonitrui clare patet:quum per ipſum intonuerit mũdo.In principio erat
verbum,& verbum caro factum eſt.&c.Ambo quoq; ſimul filii tonitrui ideo fuerunt,quia toni
truum diuinæ maieſtatis gloriam Chriſti in transfiguratione videntes audierunt.
☞E T Andream,& Philippum,& Bartholomæum,& Matthæum, & Thomam,& Iacobum
G Alphæi.) Sicut Superius dixit & Iacobum Zebedæi,ita modo dicit & Iacobum Alphæi:ac per
hoc diſtinctionem Iacoborum ex diuerſitate patrum ſignificat.Sicut etiam Simonem Cananei
diſtinguit à Simone Petro.☞E T Thadæum,& Simonem Cananeum.)Aiunt Cananeum dictũ
à Cana Galileæ cognominatum.☞E T Iudam Scariot.pro, Iſcariotem:qui & tradidit illum.
☞Aduerte quod quamuis non eodem ordine nominãtur Apoſtoli à Marco,& Matthæo,apud
vtrumq; tamen primus eſt Simon Petrus tanquam noſſe vel neſcire aliorum ordinem nihil re
ferat,noſſe autem oporteat Petrum Primum.☞E T veniunt ad domum & conuenit iterum tur
baita vt non poſſet neq; panem manducare.) Præſentis eſt temporis conuenit.& ſignificatur
I E S V M quamuis inſtitutis Apoſtolis,prędicationi vacare:ita vt etiam hora comedendi,cibũ
potius quam doctrinam omitteret.☞E T quum audiſſent ſui.) hoc eſt illi qui ad Ieſum perti-
nebant:vt agnati.☞Exierunt tenere eum.pro,vt comprehenderent eum.) hoc eſt vt manuum
H iniectione tenerent eum & compeſcerent tanquam fatuum.
☞Dicebant enim quoniam in furorem verſus eſt.pro,quoniam extra ſe eſt, hoc eſt quoniam
mente captus eſt.Conſanguinei Ieſu,putabant ipſum verſum in amentem,conferendo priorem
vitam Ieſu cum tam repentina nouitate.Viderant ſiquidem ipſum vſque ad annum triceſimum
Mechanicis artibus occupatum(vacabat enim arti fabrili:vt inferius Euangeliſta dicet) & ſcie-
bant operam literis nunquam dediſſe.& propterea audientes quod prædicabat cum concurſu
populi,putauerunt ipſum verſum in inſaniam:& velut fatuum garriendo diſcurrere.& ideo pro
ceſſerunt ad comprehendendum eum,ne cum infamia cognationis vagaretur garriendo. ☞Et
hinc prudens lector habes teſtimonium quod Ieſus non didicerat ſacras literas à Scribis ſeu ſa
cerdotibus,non vacauerat philoſophiæ aut aliis ſcientiis.Nam ſi prius ſtuduiſſet ſciẽtiis ſeu ſacris
literis,non putaſſent ſui quod verſus eſſet in furorem:conſentaneum ſiquidem cognouiſſent eſſe
vt homo prius doctus prædicaret quandoq; aliis. ☞Et Scribæ qui ab Hieroſolymis deſcende
rant.)Nota peſſimos doctores deſcribi ab Hieroſolymis deſcendiſſe:vt vnde optimi debebant
I prodire,inde peſſimi deſcribantur:& maior authoritas Hieroſolymitani ſupercilii militaret cõ
tra Ieſum. ☞Dicebant quoniam Beelzebub habet:& quia in principe dæmoniorum eiicit
dæmonia.)Marcus tacet miraculum quod Matthæus & Lucas hic referunt. ☞Et conuocatis
eis)ſcilicet Scribis,ad cor eorũ loquuturus.dixerant enim non in faciem Ieſu ſuper iores blaſphe
mias: ☞In parabolis.) Parabolas appellat rationes ſubiunctas ex ſimilitudinibus:tum regni
in ſe diuiſi.tum domus in ſe diuiſæ:tum fortis direpturi domum.Quæ omnia Matth.xii.expo-
ſita ſunt.☞Dicebat illis,Quomodo poteſt Satanas Satanam eiicere?Et ſi regnum in ſe diuida-
tur.pro,in ſeipſum diuiſum fuerit,non poteſt regnum illud ſtare.& ſi domus ſuper ſemetipſam
diſpertiatur,non poteſt domus illa ſtare.Et ſi Satanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſpertitus
eſt.&c.)Auerte quod iſta coniunctio &,transpoſita eſt.debet enim præcedere participium diſ-
pertitus eſt ?legendo.☞Et diſpertitus.)ſeu diuiſus eſt.☞Et non poterit.pro,non poteſt ſtare,ſed
K finem habet,Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum.Deeſt.eius,diripere,niſi fortem alli-
get:& tunc domum eius diripiet:Amen dico vobis.) Confutatis Scribis, grauitatem criminis
eorum ſubiungit.☞Quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blaſphemiæ quib⁹.
pro,quibuſcunq; blaſphemauerunt.Qui autem blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum.) Hoc eſt
in deum quatenus ſanctificans eſt ſpiritum humanum:vt diffuſe hæc expoſita ſunt Matth.xii.)
☞Non habet remiſſionem in æternum,ſed reus erit.pro,reus eſt æterni delicti,pro,iudicii.)Si
gnificatur enim iudicium æternæ damnationis.
☞Quoniam dicebant,ſpiritum immundum habet.)Clarificat Euangeliſta quorſum dominus

meminerit

meminerit blaſphemiæ in ſpiritum ſanctum:ſignificans per hoc. Phariſæos blaſphemaſſe ſpi- A
ritum ſanctum,dicendo quod Ieſus immundum ſpiritum habet.Et vere ſic eſt.nam per hoc ne-
gabant ſpiritum ſanctum in Ieſu,negabant ſanctificatum ſpiritum Ieſu à deo:quòd redundabat
in negationem ſanctificationis omnis ſpiritus.nam ſi ſpiritus Ieſu cuius omnia opera ac verba
erant ſancta,non erat ſanctificatus à deo, facile poteſt negari ſpiritus ſanctus in cæteris homi-
nibus:quod eneruat vniuerſam fidem.¶E T veniunt mater eius & fratres:& foris ſtantes miſe-
runt ad eum,vocantes eum)Legatio iſta vocantium,non renuentium ire ad eum ſed impoten-
tium ingredi ad eum impediente turba,intelligenda eſt tum propter matrem domini tum pro-
pter verba ſubiuncta,quærunt te. quærentes enim eum non ſubſtitiſſent foris extra domum,ſi
potuiſſent ingredi domum.Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam.Supe-
rius enim dictum eſt,quod adeo occupabatur à turbis vt nec cibum capere poſſet. ¶Et ſedebat
circa eum turba:& dicunt ei.Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et reſpondens eis,
ait,Quæ eſt mater mea & fratres mei?Et circunſpiciens eos qui in circuitu eius ſedebant,pro, &
quum circunſpexiſſet in circuitu eos qui circum ſe ſedebant,ait,Ecce mater mea & fratres mei. B
Qui enim fecerit voluntatem dei,hic frater meus & ſoror mea & mater mea eſt.) Vide Mat-
thæi.xii.verborum domini rationem.

CAPVT IIII.

ET iterum.)In præcedenti capitulo retulerat Ieſum ne premeretur à turba na-
uiculæ officio alia vice vſum.& propterea dicit iterum.¶Cepit docere ad ma
re.pro,iuxta mare.Et cōgregata eſt ad eum turba multa:ita vt in nauim aſcē-
dens ſederet in mari:& omnis turba circa mare ſuper terram erat & docebat
eos in parabolis multa:& dicebat illis in doctrina ſua,audite.Ecce exiit ſemi-
nans ad ſeminandum.& dum ſeminat,aliud cecidit ſecus viam:& venerūt vo-
lucres cœli & comederūt illud.Aliud vero cecidit ſuper petroſa:vbi non ha-
buit terram multam & ſtatim exortum eſt:quoniam non habebat altitudinem terrę.& quando C
exortus eſt ſol exæſtuauit.pro,exuſtum eſt.)ſiue æſtuperiit. ¶Et eo quod non habebat radicē,
exaruit.Et aliud cecidit in ſpinas:& aſcenderunt ſpinæ & ſuffocauerunt illud:& fructum non de-
dit.Et aliud cecidit in terram bonam.& dabat fructum aſcendentem & creſcentem:& afferebat
vnum triceſimum,& vnū ſexageſimum,& vnum centeſimum.pro, & afferabat in tringinta &
in centum.Et dicebat,Qui habet aures audiendi audiat.¶Et quum eſſet ſingularis.pro,ſolitarie
ſeu,ſolitarius.)Significatur enim quòd quum eſſet ſine turbis.¶Interrogauerunt eum qui cum
eo erant duodecim.)Nonnulli codices græci habent,ii,qui circa illum erant cum duodecim.
¶Parabolam exponere.)Spectantia ad hanc parabolam dicta ſunt Matth.xiii.& propterea cor-
rigimus tantum textum latinum.¶Et dicebat eis.Vobis datum eſt noſſe myſterium regni dei:
illis autem qui foris ſunt.pro exteris,in parabolis omnia fiunt.vt videntes videāt & non videāt
pro,& non perſpiciant:& audientes audiant & non intelligant.nequando conuertantur, & di-
mittantur eis peccata.)Aduerte hic quod hęc verba apud Matthæū clare inducuntur ex Eſa.xi.
cap.ſignificantia pertinaciam audientium & videntiū:vt ibi expoſitum eſt.apud Marcum vero D
aliter ſonant.Et propterea textus iſte intelligendus eſt vtendo cōiunctione vt non cauſaliter ſed
conſequutiue.nō enim ad hunc finē Ieſus loquebatur in parabolis vt non perſpicerent, vt non
intelligerent:ſed loquebatur in parabolis,ad quas conſequens erat impleri prophetiam Eſaiæ,di
centis videntes viſuros opera & miracula Chriſti & non perſpecturos diuinam illius virtutē : &
ſimiliter audituros doctrinam & teſtimonia illius(& non intellecturos ipſum eſſe Meſſiā. poteſt
nihilominus coniūctio vt,intelligi cauſaliter:referendo tamen eam non ad rem ſed ad propbetiā
ſubintellectam.Ac ſi aperte dixiſſet.ideo in parabolis omnia fiunt exteris vt impleatur ſcriptura
prophetica.Reliqua expoſita ſunt Matth.xiii.¶Et ait illis,Neſcitis parabolā hanc & quomodo
omnes parabolas cognoſcetis?Qui ſeminat verbū ſeminat.Hi autem ſunt qui circa viam vbi ſe-
minatur verbum:& quum audierint,confeſtim venit Satanas.& aufert verbum quod ſemina- E
tum eſt in cordibus eorum. Et hi ſunt ſimiliter qui ſuper petroſa ſeminantur : qui quum au-
dierint verbum , ſtatim cum gaudio accipiunt illud:& non habent radicem in ſe, ſed tem-
porales ſunt.deinde orta tribulatione & perſequutione propter verbum, confeſtim ſcandali-
zantur.Et alii ſunt qui in ſpinis ſeminantur,hi ſunt qui verbum audiunt:& erumnæ.pro,ſolici-
tudines,ſeculi Deeſt.huius,& deceptio diuitiarum.& circa reliqua concupiſcentiæ introeuntes
ſuffocant verbum:& ſine fructu efficitur.Et hi ſunt qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt : qui
audiunt verbum & ſuſcipiunt:& fructificant,vnum triceſimum, vnum ſexageſimum, & vnum

F centeſimum.pro,& fructificant in triginta,& in ſexaginta,& in centum.Et dicebat illis. Nun-
quid venit lucerna.pro,incenditur lucerna,vt ſub modio ponatur aut ſub lecto?nonne vt ſup
candelabrum ponatur?) Hæc eſt alia parabola ad declarandum quod tam ſermo parabolicus
non intellectus ab exteris quam ſermo proprius communicatus Apoſtolis publicandus erat.
Ac ſi aperte diceret .non ideo loquor in parabolis, non ideo communico ſeorſum vobis my-
ſterium regni dei, vt velim hæc occulta eſſe:volo enim omnia quandoq; publice prædicari,&
manifeſtari non ſolum dicta ſed facta mea. Ad hoc enim affert ſimilitudinem de accenſione
lucernæ:ſignificando ſe ipſum hominem per lucernam,accenſam lumine diuinitatis ad hoc vt
luceat mundo ſuper candelabrum eccleſiæ, non eſt enim aliquid mei, meorum verborum &
factorum quod non manifeſtandum ſit. ¶Non eſt enim aliquid abſconditum quod non ma-
nifeſtetur:nec factum eſt occultum.aliquid à me.quod non veniat in palam.pro,ſed vt in pro-
patulum veniat.)Vnde liquet quod de factis propriis loquitur:ſignificando quod nihil fecit vt
eſſet occultũ,ſed quicquid fecit,fecit vt publicetur.Et ꝓpterea ſubdit.¶Siquis habet aures audi-
G endi audiat.)Loquebatur enim de ſeipſo,non manifeſtans quod de ſe loqueretur.¶Et dicebat
illis,Videte quid audiatis.)Dixerat quod vult publicari ſua dicta & facta:& quia intendebat hoc
adimplendũ eſſe per diſcipulos ideo monet eos ad conſiderandũ quicquid audient, proculdu-
bio ab ipſo:tum vt mente penetrent quod audierint:tum ne aliud prædicent quam quod au-
dierint ab ipſo. tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint. ¶IN qua menſura.)
Periculum tacendi,omittendo,ſeu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur:
explicando quod qua menſura communicauerit audita aliis,eadem menſura fiet eis retributio.
& vltra hoc aliquid ſuperaddetur. Sed corrige textum. ¶MENSI fueritis.pro,metimini,
remetietur.pro, menſurabitur,vobis:& adiicietur vobis.Deeſt.qui auditis.) Quod autem
dicit & adiicitur vobis, intelligitur tam in bono quam in malo:hoc eſt tam in præmio quam
in pœna.Sicut etiam menſura intelligitur tam abundans quam deficiens. Ad hæc enim expli-
canda ſubiungitur quoad præmium.¶QVI enim habet dabitur illi.)Et quo ad pœnam,
H ¶Et qui non habet,etiam quod habet auferetur ab eo.) Et per eum qui habet & eum qui non
habet,ſignificatur habens ſeu non habens ſecundum debitum vſum:vt Matth.xiii.diffuſe expo-
ſitum eſt .¶ET dicebat.Sic eſt regnum dei.)Parabola hæc apud ſolum Marcum inuenitur:&
affertur conſequenter ad declarandum modum quo apoſtolica prædicatio fructificat . Et in-
tendit quod diſcipulorum eſt prædicare ad ſimilitudinem ſeminantis:ita quod germinatio &
fructificatio expectetur aliunde ſcilicet à cordibus auditorum, ſicut germinatio & fructificatio
ſeminis expectatur à terra:& quemadmodum tempore meſsis apponitur falx, ita producto prę
deſtinato fructu,ſucciduntur viri iuſti ex hac vita.Hæc intentio parabolæ huius. ¶Regnum
dei.) in militanti eccleſia incipiens. ¶Quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram,
& dormiat & exurgat nocte & die.)Referuntur hæc ad hominem qui ſeminauit. Et ſignifica-
tur per hæc hominem occupari ſuis naturalibus neceſsitatibus,& vacare ſuis exercitiis. Nam
ordinanda eſt litera applicando ſingula ſingulis ſcilicet noctẽ dormitioni, & diem exurrectio-
I ni.Ac ſi aperte dixiſſet.& vacet negociis ſuis. Significatur enim per hoc quod non opera ho-
minis prædicantis efficitur fructificatio ſeminis iacti in terram. ¶ET ſemen germinet & in
creſcat.)Prius deſcripſit diſpoſitionem hominis qui ſeminauit, modo deſcribit diſpoſitionem
ſeminis ſeminati.¶Dum neſcit ille.) Neſcit ſiquidem homo qui ſeminauit qui ſub terra fiat
donec ſemen germinet Et ſimiliter neſciunt prædicatores quid verbum dei ſeminatum per prę
dicationem hominis operetur,donec prodeat in opus.¶Vltro enim terra fructificat.) Signi-
ficatur enim per vltroneam fructificationem,ex libero arbitrio prodire fructum auditi diuini
verbi.Ita tamen vt ſubintelligas ſimul diuinam gratiam : ſicut in terra ſubintelligitur concur-
ſus ſuperiorum cauſarum ſcilicet caloris ſolaris,pluuiæ & huiuſmodi.concurrentibus enim his
intelligitur terræ fructificans.Et ſignificatur per progreſſum fructificationis terræ, progreſſus
fructificationis cordis ſuſcepto ſemine diuini verbi,Et deſcribitur ordo, quia nemo repente fit
K ſummus:ſed primum exercetur operibus incipientium,deinde proficientium, & demum per-
fectorum.¶Primum herbam:deinde ſpicam:deinde plenum frumentum in ſpica. Et quum ex
ſe produxerit.pro,quum autem productus fuerit fructus.) Significatur enim quod quum præ-
deſtinatur fructus regni cælorum(hoc eſt præſentis eccleſiæ) productus fuerit,ſtatim erit finis.
Poteſt nihilominus intelligi de producto fructu cuiuſq; delecti : quoniam tunc eſt meſsis par-
ticularis per mortem illius.¶Statim mittit falcem:quoniam adeſt meſsis.)Quantum ad parabo-
lam illemet homo ſignificatur mittens falcem qui ſeminauit.quantum vero ad ſenſum, prin-
cipalis ſeminator(ſcilicet Ieſus Chriſtus)ſignificatur.ipſe enim qui in prædicatoribus iacit ſemẽ

verbi

verbi diuini in terram,per ãgelos metet. ℭE T dicebat. Cui aſsimilabimus regnum dei:aut cui: A
parabolæ.pro,in qua parabola,comparabimus illud?) Alia recitatur parabola de grano ſina-
pis:quæ expoſita eſt Matthæi.xiii.Et apponitur vt declarato modo fructificandi,declaretur vis
euangelici ſeminis quod prædicatur.ℭSicut granum ſinapis:quod quum ſeminatum fuerit in
terra,minus eſt omnibus ſeminibus quæ ſunt in terra.& quum natum fuerit,aſcendit in arbo-
rem.)Neſcitur quis appoſuerit has duas dictiones ſcilicet in arborem. ℭE T fit maius omnibus
holeribus.& facit ramos magnos:ita vt poſsint ſub vmbra eius aues cœli habitare:pro,nidificare.
ℭE T talibus multis loquebatur eis verbum.) Habes apud Matthæum multas parabolas quas
Marcus ſub his verbis comprehendit.ℭProut poterant audire.)Quamuis dominus parabolice
loqueretur,proponebat tamen eas ſecundum capacitatem audientium,vt fructuoſe eſſent.Mul-
tis ſiquidem fructuoſe erant quãuis multi indigni eſſent:de quibus dictum eſt,vt videntes non
videant.&c,ℭSine parabola autem non loquebatur eis.)Nõ dicit omnem ſermonem fuiſſe pa-
rabolicum,ſed quod habebat parabolam comitem.docebat enim multa ſub propriis verbis &
annectebat parabolas.ℭSeorſum autem.Declarat Euangeliſta quod etiam parabolas habentes B
aliquid difficultatis declarabat diſcipulis ſeorſum à turba.Diſcipulis ſuis diſſerebat.p,diſſoluebat
omnia.)Significatur enim ꝙ ſoluebat dubia ſeu nodos difficultatem. ℭE T ait illis in die illa,
quum ſero eſſet factum.tranſeamus contra.pro,in vlteriorem ripam.Et dimittentes turbã,aſſũ-
munt eum ita vt erat in naui:& aliæ naues erant cum illo.)Promptam ac celerem executionem
deſcribit ab inchoata à nautis nauigatione antequam Ieſus ſedens in nauicula mutaret ſitum, &
antequam diſiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis.Identitas ſiquidem ſitus IESV ſignifica-
tur dicendo,ita vt erat in naui.coniunctio autem adhuc aliarum nauicularum ſignificatur dicẽ
do.& aliæ nauiculæ erant cum illa.Aduerbium,ita,ad ambo refertur ſcilicet ad ſitum I E S V,
& ad coniunctionem nauicularum.Et legendum eſt cum illa ſcilicet naui:& non cum illo.erãt.
enim nauiculæ multæ iunctæ naui in qua erat I E S V S docens. Et facta eſt.pro, fit pro-
cella magna venti:& fluctus mittebat.pro,immittebat in nauim:ita vt impleretur nauis. Et
erat ipſi in puppi,ſuper ceruical dormiens.Et excitant eum.) proculdubio diſcipuli. ℭEt di- C
cunt illi,Magiſter non ad te pertinet.pro,non eſt tibi curæ,quia.pro,quod perimus? Et exurgẽs
cõminatus eſt vento.pro,& excitatus increpauit ventum:& dixit mari.Tace obmuteſce.)Incre-
pat ventum cauſantem fluctus,& ſillentium imponit mari ſonanti:non vt ventus & mare per-
cipiant,ſed ad oſtendendum hominibus præſentibus quod ſolo imperio ceſſare facit ventum &
fluctus maris.ℭEt ceſſauit ventus,& facta eſt tranquillitas magna.)Repente fieri non tranquili-
tatem ſed tranquilitatem magnam,teſtatur opus eſſe excedens totius naturæ facultatem. ℭEt ait
illis.Quid timidi eſtis?)Deeſt aduerbium ſic.non enim reprehenditur ſimplex timor,ſed timor
ſic hoc eſt adeo magnus vt præſente Ieſu timeant perire.ℭNec dum habetis fidem?)Increpatiue
legenda ſunt.Obiurgat enim diſcipulos quod adhuc non habeant fidem quum viderint tot mi
racula facta ab eo.Monſtrauerunt enim minus credere,tum magnitudine timoris, tum exci-
tando Ieſum à ſomno:tanꝗ non poſſet dormiẽs ſaluare eos.ℭE T timuerunt timore magno:&
dicebant ad alterutrum.quiſputas eſt iſte,quia ventus.Deeſt Latinis copula præcedens ventum.
Legendum enim eſt.ℭQuia & ventus & mare obediunt ei.)An ſoli diſcipuli nautarum offi- D.
cium exercentes,an etiam nautæ alii interfuerint qui hæc dixerint,incertum eſt. Hoc tamen
eſt certum quod nec diſcipuli plenam in Ieſu fidem habebant.illis enim dictum eſt, necdum
fidem habetis:vt patet Matth.viii.

CAPVT V.

ET venerunt transfretum.pro,in vlteriorem partem, maris, in regionem
Geraſenorum.pro,Gadarenorum.)Aduertendum eſt enim quod apud Matth
c.viii.regio hęc appellatur regio Gergeſenorum:apud Marcum autem &
Lucam Gadarenorum.Nec aliquid certi comperio,propter hoc quod diuerſi E
diuerſa ſentiunt:ſed parui refert ſcire nomina locorum ſeu habitatorum.
Si tamen verum eſt quod regio hæc ſit trans Iordanem, nomen Gadareno-
rum quadrat : pro quanto trans Iordanem Gaditę acceperunt à Moyſe por-
tionem ſuam.ℭE T exeunti ei de naui,ſtatim occurrit de monumentis homo ſpiritu immũdo.)
Quãuis duo fuerint apud Matth.cap.viii.Marcus tamen tacens vnum non contradicit.ſęnioris
enim creditur mentioné facere.ℭQui domiciliũ habebat in monumentis.Et neq; catenis iam
quiſꝗ poterat eũ ligare:quoniã ſępe cõpedibus & catenis vinctus,dirupiſſet catenas & cõpedes

F comminuiſſet:& nemo poterat eum domare.Et ſemper die ac nocte in monumentis & in mon
tibus erat clamans:& concidens ſe lapidibus. Videns autem Ieſum à longe,cucurrerit & adora-
uit eum.)Dæmon,aut coactus aut malum aliquod tendens,virtutis actum exercet.propter quod
magnus iſte religionis actus proceſsiſſe videtur ab animo explorandi an I E S V S ſit filius dei.
expertus namq; in deſerto quod tentando Ieſum,hæc omnia tibi dabo ſi cadens adoraueris me
non potuit cognoſcere an ſit filius dei,tentat modo contrariam viam ſcilicet adorando ipſum Ie
ſum.Vnde & aſſertiue,nominat eum filium dei:ſicut etiam cum tanta reuerentia adorat.¶Quid
mihi & tibi Ieſu fili dei altiſsimi?)Fingit dæmon nihil commune eſſe ſibi & Chriſto:hoc eſt ni-
hil negocii habere cum eo:quum tamen multum negocii cum eo haberet tentando.
¶A diuro te per deum.)Verba hæc fuerunt dicta à dæmone poſtq̄ Ieſus dixerat ei, exi ſpiritus
immunde:vt manifeſte ſubiungit Euangeliſta. ¶Ne me torqueas.)Imperium Ieſu vt dæmon
exeat.tormentum eſſe dæmonis ipſemet dæmon teſtatur.inuitum enim oportere exire,eſt tor-
mentum ſuperbo & pertinaci in proprio velle.¶Et interrogabat eum.quod tibi nomen eſt?)Ie
G ſus interrogat, vt ipſemet dæmon fateatur inuitus multitudinem:ad hoc vt magnitudo mira-
culi innoteſcat,& ad hoc vt cognoſcatur quamcunq; multitudinem dæmonum ei ſubiici. ¶Et
dicit ei legio mihi nomen eſt:quia multi ſumus.Et deprecabatur eum multum ne ſe expelleret
extra regionem.) Hinc apparet affectus diuerſorum dæmonum ad diuerſas regiones.niſi enim
multitudo hæc affecta fuiſſet regioni illi,non petiſſet extra regionem non mitti. ¶Erat autem
ibi circa montem grex porcorum magnus paſcens in agris.)Superfluit in agris.¶Et deprecabā
tur eum ſpiritus.pro,omnes dæmones,dicentes,Mitte nos in porcos,vt in eos introeamus. Et
conceſsit.pro,permiſit,eis ſtatim Ieſus.) Hinc habes poteſtatem naturalem dæmonum ligatam
teneri,in pœnam ſui peccati.ſi enim libere vti poſſent ſua potentia,non indiguiſſent licentia Ie-
ſu ad inuadendum porcos:& intolerabilia mala facerent.
¶Et exeuntes ſpiritus immundi,introierunt in porcos::& magno impetu grex præcipitatus eſt
H in mare ad duo milia.pro,erant autem fere bis mille.)proculdubio porci. ¶Et ſuffocati ſunt in
mari.Qui autem paſcebant eos fugerunt:& nunciauerunt in ciuitatem & in agros.Et egreſsi ſunt
videre quid eſſet facti.pro,quid eſſet quod factum eſt:& venerunt.pro,veniunt ad Ieſum,Et vi-
dent illum qui à dæmonio vexabatur ſedentem veſtitum & ſanæ mentis.) In Græcis codicibus
ſubiungũtur hęc quatuor dictiones,eum qui habuerat legionem.Et ſignificatur per hoc magni-
tudo facti:vt non ſolum ſignificetur dæmonio vexatus ſed legione dæmonum oppreſſus, iam
ſedens & veſtitus & ſanæ mentis,qui prius nudus diſcurrebat & furioſus. ¶Et timuerunt.Et
narrauerunt illis.)egreſsis ex ciuitate. ¶Qui viderant,qualiter factum eſſet ei qui dæmoni-
um habuerat:& de porcis. Et rogare cœperunt eum vt diſcederet de finibus eorum.) Illi qui
egreſsi fuerant de ciuitate,timentes ne peius aliquid iactura porcorum ſubſequeretur, rogant
venerando tantam authoritatem monſtratam in curatione illius furioſi, vt diſcedat à regione
illa.¶Quumq; aſcenderet.pro,& ingreſſo eo nauim, cœpit illum depræcari qui à dęmonio ve
xatus fuerat vt eſſet cum illo.Et non admiſit eum:ſed ait illi,Vade in domum tuam ad tuos:& an
I nuncia illis quanta tibi dominus fecerit.)Non dicit quanta ego fecerim tibi,ſed in deum refert:
quem Hebræorum more appellat dominum,Vnde apparet Hebræum fuiſſe illum hominem in
quo fuerat legio.niſi enim fuiſſet Hebræus,non Hebręo more nuncupaſſet deum Ieſus,illi mā
data dando. ¶Et miſertus ſit tui.)Ordo præpoſterus.nam ſenſus eſt annuncia quòd domi-
nus miſertus tui fuerit,& quanta tibi fecerit.prior enim eſt ſubleuatio à miſeria quam colatio bo
norum.¶Et abiit:& cœpit prædicare in decapoli quanta ſibi feciſſet Ieſus.& omnes miraban-
tur.Et quum tranſcendiſſet.pro,& quum traieciſſet Ieſus,in naui rurſus trans fretum.pro,in vl-
teriorem ripam,conuenit turba multa ad eum:& erat circa mare.Et venit quidam.pro, & ecce
venit vnus,de Archiſynagogis nomine Iairus:& videns eum procidit ad pedes eius. & depre-
cabatur eum multum,dicens quoniam filia mea in extremis eſt.) Quod apud Matth. dicitur
modo moriebatur,hic dicitur in extremis eſt. ¶Veni, impone manum tuam.pro,manus.)
K Pluraliter.& ſuperfluit tuam. ¶Super eam vt ſalua ſit.& viuat.pro,viuet.)Affirmat enim Ar-
chiſynagogus,quod ſi Ieſus impoſuerit filiolę ſuæ manus,ſequetur vita : hoc eſt quod non mo-
rietur quamuis ſit in extremis. ¶Et abiit cum illo:& ſequebatur eum turba multa:& com-
primebant eum. ¶Et mulier quæ erat in profluuio ſanguinis annis duodecim, & fuerat mul-
ta perpeſſa à compluribus medicis,& erogauerat omnia ſua, nec quicq̄ profecerat, ſed magis
deterius habebat:quum audiſſet de Ieſu,venit in turba retro:& tetigit veſtimentum eius. Di-
cebat enim quia ſi vel veſtimentum eius tetigero,ſalua ero. Et confeſtim ſiccatus eſt fons ſan-
guinis eius:& ſenſit corpore quia ſanata eſſet à plaga.pro,à flagello. Aegritudinem enim ap-
pellat

pellat flagellum dei. Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcens virtutem quę exierat de illo. A
pro,de ſe.)Intellige virtutem de Ieſu exire non migratione ſed effectu. ¶Conuerſus ad turbam,aiebat.Quis tetigit veſtimenta mea?non corpore ſed fide.De quo tactu ſi intellexiſſent diſcipuli,non admirati fuiſſent verba Ieſu. ¶Et dicebant ei diſcipuli ipſius,Vides turbam comprimentem te,& dicis quis me tetigit?Et circunſpiciebat videre.pro, vt videret eam quæ hoc fecerat.) Volebat Ieſus manifeſtari miraculum factum non ſolum ob diuinam gloriam ex illo miraculo,ſed ad vtilitatem fidei in Archiſynagogo.Sciebat enim ipſe affuturos ſtatim nuncios mortis puellæ:& oportere augeri fidem Archiſynagogi ad credendum quòd etiam mortuam filiam poſſet ſuſcitare.

¶Mulier vero timens & tremens,ſciens quod factum eſſet in ſe,venit & procidit ante eum :& dixit ei omnem veritatem.pro,omnem cauſam ſuam.Ille autem dixit ei.Filia, fides tua te ſaluã fecit.vade in pace:& eſto ſana à plaga tua.pro, flagello tuo.)Manifeſtat Ieſus fidem mulieris meruiſſe ſalutem,vt augeatur fides Iairi præſentis. ¶Adhuc eo loquente,veniunt nuncii ad Archiſynagogum.) In græco non habetur dictio nuncii:nec habetur ad archiſynagogum, ſed ab
archiſynagogo.Significatur domeſticos veniſſe à domo archiſynagogi. hos enim deſcribit di- B
cendo quòd veniunt ab archiſynagogo. hoc eſt domeſtici à domo archiſynagogi,proculdubio ad ipſum Iairum archiſynagogum. ¶Dicentes.).ſ.archiſynagogo . ¶Quia filia tua mortua eſt.quid vltra vexas magiſtrum?)Non credebant iſti Ieſum poſſe ſuſcitare mortuam:& propterea vanam dicebant eſſe ſollicitationem Ieſu ad veniendum domum . IESVS autem,Deeſt. ſtatim,audito verbo quod dicebatur,ait archiſynagogo. Noli timere .) Hinc apparet Iairum in periculo fuiſſe timendi iacturam filiæ eſſe irreparabilem. ¶Tantummodo crede.) Nihil aliud à te exigitur niſi vt ſicut credidiſti me poſſe ſanare filiam tuam in extremis conſtitutam, ita credas me poſſe tibi illam quàmuis mortuam reſtituere viuam ac ſanam. ¶Et non admiſit.pro permiſit,quemquam ſe ſequi,niſi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi.) Intellige hæc de ſequela ad ingrediendum domum Iairi.reliquit enim turbam & diſcipulos reliquos quum eſſet prope ſeu iuxta domum. ¶Et veniunt.pro,venit .ſ.Ieſus in domum Archiſynagogi & vidit. pro,videt,tumultum:& flentes & eiulantes multum. Et ingreſſus ait illis . Quid turbamini,
pro,tumultuamini,& ploratis?puella non eſt mortua ſed dormit.)Sciebat Ieſus illam eſſe mortu- C
am.nec tamen falſum dixit:intendens non eſſe mortuam ſibi ſed dormire ſibi deo:cui tam facile erat ſuſcitare illam à morte quàm facile fuiſſet homini excitare illam à ſomno,

¶Et irridebant eum.Deeſt.ſcientes quod eſſet mortua.) Et ſcripſit hoc euangeliſta ad firmandum teſtimonium verę mortis:& conſequenter verę reſuſcitationis ſubſequutę. ¶Ipſe vero eiectis omnibus.)Noluit coram turba hoc miraculum facere,qui tamen alios publice ſuſcitauit : ad inſtruendum vtrunque quandoque oportere ſeruari pro loco & tempore. ¶Aſſumit patrem & matrem puellæ:& qui ſecum erant.).ſ.Petrum & Iacobum,& Ioannem.¶Et ingrediuntur.pro,ingreditur,vbi puella erat iacens:& tenens manũ puellę,ait illi, Thabita.Gręci ſcribũt Talitha cu-
mi,cũ quod eſt interpretatũ,puella(tibi dico)ſurge.) Nota hic duo.Alterũ eſt quod illę duę dictiones ti- D
bi dico nõ ſignificatur verbis Ieſu(talitha cumi)ſed interpoſitæ ſunt ab euangeliſta vel ad maiorẽ expreſſionem authoritatis verbi Ieſu, quod ſolo dicere ſuſcitauit eam.vel(quod magis crediderim)accentus,articulus ſeu modus proferendi à Chriſto,Expreſſus eſt ab Euangeliſta per has dictiones,tibi dico.Alterum eſt quod imperatiuum ſurge,ſignificatur per dictionem Hebraicam cumi.puella autem,vel non ſignificatur per dictionẽ talitha directe,ſed tanquam genus, ſi Talitha nomen erat propriũ illius puellę.quia enim ſignificauit tunc indiuiduum puellę,ideo Euangeliſta interpres dixit puella ſurge.Vel Chaldaica dictione ab Hębreis vſurpata talitha,puella ſignificatur,maior enim eſt authoritas euangeliſtę interpretantis talitham puelllam quàm quorumcunque aliter ſentientium. ¶Et confeſtim ſurrexit puella & ambulabat.)vt intelligas non ſolum viuam ſed ſanam.¶Erat autem annorum duodecim:& obſtupuerunt ſtupore magno.Et precepit illis vehementer.)affectu humilitatis & vitandę humanę gloriæ. ¶Vt nemo id ſciret.)Perſpice differentiam temporum:miraculum mulieris curatę à fluxu ſanguinis latens, voluit manifeſtari , quia tempus vrgebat ad augendam fidem Archiſynagogi:hoc autem miraculum vult latere,
quia non imminebat neceſſitas tunc manifeſtandi.Vtroque autem opere docuit diſcipulos vt pro E
loco & tempore quandoque manifeſtarent miracula quę facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta.¶Et iuſſit dare illi manducare.)Ad cumulum teſtimonii veræ reſurrectionis:vt obſtupeſcentes parentes & diſcipuli comprobarent non eſſe phantaſma id quod videbant Reliqua circa hęc miracula,expoſita vide Matth.ix.

CAPVT VI.

F T egreſſus inde abiit in patriam ſuam.) Hoc eſt in Nazareth. ¶Et ſequebatur.pro,ſe
Equuntur,cum diſcipuli ſui. Et facto ſabbato cepit in ſynagoga docere:& multi audientes
admirabantur in doctrina eius.) In Græco nihil aliud eſt quàm obtupeſcebant : ita ꝙ ni-
hil dicitur de doctrina . ¶Dicentes.Vnde huic hęc omnia.)In græco non eſt omnia.Et quæ
eſt ſapientia quę data eſt illi:& virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur?Nonne hic eſt Fa-
ber.)Apud Matthęum dicitur Fabri filius:apud Marcum vero Faber cum articulo .ſ.ille Faber,
vt intelligamus vtrūq; eſſe dictum:& quod erat filius fabri & quod erat faber.perſonaq; certa fa-
brilis artis ſignificatur per articulū.¶Hinc autē habemus vnde ſatiſfiat curioſis quęrentibus,quid
fecerit Ieſus vſq; ad triceſimū annum?Vacabat enim exercitio fabrili.Et hoc valde congruit te-
ſtimonio humano quod non vacauit literis,non ſciendis,non doctrinæ legis:vt certa cognitione
ſcirent omnes compatriote quod ſcientia eius non erat humanitus acquiſita.Vnde conciues ob-
C ſtupeſcunt,non ſolum de miraculis ſed de ſapientia(hoc eſt ſcientia diuinorum)quę apparebat
in Ieſu. ¶Filius Mariæ:& frater Iacobi & Ioſeph.pro(Ioſe,& Iudæ & Simonis?nonne & ſo-
rores eius hic nobiſcum ſunt?Et ſcandalizabantur in illo.)Qui aliis erant teſtes de viſu quod ſci-
entia Ieſu non erat humano ſtudio acquiſita,videntes eum plenum ſapientiæ & gratiæ miraculo
rum:vnde debebant moueri ad credendum & laudendum deum,inde moti ſunt ad cadendum,
inde ruerunt . ¶Et dicebat illis Ieſus,quia non eſt propheta.)Superfluit quia. ¶Sine honore
pro,inhonoratus.)Quod peius eſt.Significat enim eſſe contemptum. ¶Niſi in patria ſua,& in
domo ſua,& in cognatione ſua.)Quamuis etiam extra patriam prophete quandoq; deſpiciantur:
quia tamen communiter contemnuntur prophetę apud ſuos,ideo dominus dixit niſi in patria
cognatione & domo ſua:ad ſpecialiora ſemper deſcendens.¶Et non poterat ibi virtutem vllam
facere.)Non ex defectu potentiæ,ſed ex impedimento immo repugnantia obiecti.eſt enim ſer-
mo de potentia non abſoluta,ſed ordinaria. Nam ſicut potentiæ naturales non poſſunt pro-
prios effectus producere niſi in patientiæ diſpoſito,ita potentiæ ordinariæ ad curationes & mi-
H racula,non poſſunt producere effectus niſi in patientę diſpoſito per fidem:quæ quia iſtis Naza-
renis deerat,ideo dicitur quod non poterat virtutem vllam facere.¶Niſi.) Addenda eſt coniun-
ctio ꝙ.¶Paucos infirmos impoſitis manibus curauit. Et mirabatur.) vera admiratione , cau-
ſata ex ignota ſibi experimentaliter infidelitate comperta in Nazarenis contra omnem ratio-
nem. ¶Propter incrudelitatem.pro,infidelitatem eorum.) Refertur hęc cauſa ad vtrumq;
ſcilicet non poterat & mirabatur. Et ſignificatur ſimul in diſpoſitio Nazarenorum ad recipi-
endum effectus miraculorum . ¶Et circuibat caſtella in circuitu docens.)Expertus incrudeli-
tatem Nazarenorum, quęrit fructum facere in caſtellis per circuitum, ne culpa Nazarenorum
iſti poſthabeantur.Reliqua circa geſta in Nazareth expoſita.vide Matth.xiii. ¶Et conuocauit
duodecim:& cœpit eos mittere binos:& dabat illis poteſtatem ſpiritum immundorum.) ſcilicet
ordinariam:hoc eſt efficacem tunc ſi tam ex parte Apoſtolorum q̄ ex parte curandorum ſeu agē
I tium pro ipſis concurrerent quę concurrere debent. Ex parte enim aliorum debebat concur
rere fides.ex parte autem Apoſtolorum debebant etiam concurrere quędam puta oratio & ieiu
nium.Vnde non potuerunt eiicere dęmonium:de quo dominus dixit,hoc genus dęmoniorum
non eiicitur niſi in oratione & ieiunio.¶Et præcepit illis ne quid tollerent in via niſi virgam tā-
tum.)Matth.x. dicitur nec virgam.Solutio eſt ꝙ virga ad officium defenſionis) ſicut & cætera
arma defenſiua)inhibita eſt virga autem ad officium ſuſtentationis in itinere conceſſa eſt. ¶Nō
peram,non panem,neq; in zona æs:ſed calceatos ſandaliis.)Math. x dicitur neq; calciamenta.
Solutio eſt,ꝙ apud Mat. duplicata calciamenta inhibentur:hic vero mittuntur calciati ſandaliis
iuxta illorum morem.Non enim fecit eos vendere calceos & emere ſandalia:quum ab vniuerſa
euangelica doctrina diſcrepet ſollicitudo circa figuram calceorū,veſtis & cuiuſcunq; operimenti
indigna ſiquidē tali tantoq; doctori eſt huiuſmodi cura:à quo nullū ſimile pręceptū inuenitur.
K Nullū enim de colore,quātitate aut figura veſtiū,nullū de barba aut capillis, & vniuerſaliter nul
lū de hōi indifferentibus corporeis pręceptū inuenitur à Ieſu datū : ſicut nec de differentia cibi
aut potus.vt etiā per hoc cognoſcamus ipſum eſſe deū qui fecit omnia,cui oīa ſeruiunt:cui nihil
horū diſplicet,qui vniuerſis in toto orbe nationib⁹ leges dabat,oībus & ſingulis cōgruas,nulli-
que incōmodas,nulla exceptione alicubi aut aliquādo egētes.Ex induſtria itaq; Marcus dixit ꝙ
miſit eos calceatos ſcandaliis,prout erant calceati:ne erramus in Matth.intelligendo Ieſum pro-
hibuiſſe calciamenta.¶Et ne induerentur duabus tunicis.)Ne deſipias intelligendo iuſsiſſe Ie-
ſum diſcipulis,vnica tantū veſte indui:ſed prohibet indui veſtibus mutatoriis.& ꝓpterea eiuſdē
ſpeciei veſtes duplices inhibuit.ſ.tunicas,alteram induendo,& alteram ſeruando ad induendum
loco

loco prioris. ¶Et dicebat eis, Quocunq; introieritis in domum, illic manete donec exeatis in-
de.) ſcilicet de illo oppido, ciuitate ſeu villa. mutationem enim hoſpitii prohibet. ¶Et quicunq; A
non receperint vos, neq; audierint vos, exeuntes inde, excutite puluerem de pedibus veſtris, in
teſtimonium illis.) Hoc eſt in ſignum teſtimonii, tum ꝙ non ex vobis ſed ex illis procedit pri
uatio diuinæ gratię apud illos. tum quod nihil commune vobiſcum habebunt in regno cælo-
rum, ſicut vos nec puluerem habetis eorum. ¶Scito apud græcos poſt hæc verba ſubiungi.
Amen dico vobis, tollerabilius erit Sidomis aut Gomorris in die iudicii quàm ciuitati illi. Hæc
in textu Gręco: quæ Matthę. x. cum reliquis expoſita ſunt. ¶Et exeuntes prædicabant vt pœ-
nitentiam agerent: & dæmonia multa eiiciebant: & vngebant oleo multo ægros.) Credendum
eſt præcepto Ieſu eos hoc feciſſe. non enim fas eſt credere ex proprio ſenſu vſos fuiſſe vnctione.
Verum hæc vnctio non ſacramentalis intelligitur (qualis eſt vnctio extrema qua vtitur eccleſia)
ſed initium quoddam. ¶Et ſanabantur. pro, & ſanabat.) Et refertur ad oleum. ſignificatur enim
quòd oleum ſanabat ægrotos. Vnde apparet quòd oleo vtebantur ad ſanandum, non ad ſacra-
mentum miniſtrandum. Apparet quoq; quòd ſtatim ſequebatur ſanitas: alioquin non fuiſſet
cognita virtus olei ſanantis. ¶Et audiuit rex Herodes.) Iſte Herodes titulo non erat rex ſed
poteſtate. erat enim tetrarcha Galilęæ. ¶Manifeſtum enim factum eſt nomen eius. & dicebat
ꝙ Ioannes baptiſta reſurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. Alii autem. ſup B
ple nonnulli. dicebant quia Helias eſt. Alii vero dicebant quia propheta eſt, quaſi vnus ex pro-
phetis.) Harum trium opinionum de Ieſu, prima ſuper migrationem ſpiritus de corpore in
corpus fundatur. Et neſcio vnde ortum habuerit migratio talis ſcilicet in hominem contempo-
raneum. Secunda autem ſuper prophetiam Malachiæ de aduentu helię. Tertia ancipitem habet
ſenſum, an ſignificetur vnum ex prophetis rediſſe: iuxta traditiones quorundam philoſophorum
de circulo animarum an ſignificetur quod Ieſus eſt propheta ſimilis antiquis prophetis. & ſi
hoc ſignificatur, rationabilior cæteris hęc opinio fuit. ¶Quo audito Herodes ait, Quem ego
decollaui Ioannem, hic à mortuis reſurrexit.) Deſunt Latinis duæ dictiones. altera verbum
eſt. altera pronomen ipſe, puncto tamen intermedio. Ita quod legendum eſt. quem ego decolla-
ui Ioannem hic eſt. & deinde ſubiungitur, ipſe à mortuis reſurrexit. Et hæſitando non defini-
endo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam. ¶Ipſe enim Herodes miſit ac tenuit Io-
annem & vinxit eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui: quia duxerat C
eam. Deeſt. vxorem. Dicebat enim Ioannes Herodi, Non licet tibi habere vxorem fratris tui.
Herodias autem inſidiabatur illi: & volebat occidere eum nec poterat. Herodes autem. pro;
enim.) Redditur enim ratio quare Herodias non poterat Ioannem occidere. ¶Metuebat Ioan-
nem ſciens eum virum iuſtum & ſanctum. & cuſtodiebat. pro, obſeruabat eum: & audito eo mul
ta faciebat: & libenter eum audiebat.) Hi actus virtutum qui narrantur de Herode. intelligendi
ſunt ficti: iuxta verbum domini appellantis Herodem vulpem: & teſtimonium Matthæi ꝙ He-
rodes volens Ioannem occidere timuit populum. Ficte itaq; Herodes exercebat hos virtutum
actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannē vt volebat Mar-
cus enim refert apparentes actus. ¶Et quum dies opportunus accidiſſet, Herodes natalis ſui.) In
græco habetur. ¶Quando Herodes in natalitiis ſuis, cœnam fecit. pro, faciebat, principibus. pro
primatibus, & tribunis. qui pręſunt mille. & primis Galilęæ: quumq; introiſſet filia ipſius He-
rodiadis, & ſaltaſſet, & placuiſſet Herodi ſimulq; recumbentibus. pro accumbentibus; rex ait pu
ellæ, pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: quia quicquid petieris dabo tibi. licet dimi- D
dium regni mei. Quæ quum exiſſet, dixit matri ſuæ. quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Ba-
ptiſtę. Quum introiſſet ſtatim cum feſtinatione ad regem, petiuit dicens, Volo vt protinus. Super
fluit protinus. des mihi in diſco caput Ioannis Baptiſtę. Et contriſtatus eſt rex, propter iuſiuran-
dum & propter ſimul recumbentes noluit eam contriſtare. pro, reiicere. ſed. pro, & protinus
miſſo.) Deeſt rex. Legendum eſt. ¶Rex miſſo ſpiculatore, præcepit afferri caput eius in diſco.)
Superfluit in diſco, ſed deſunt tres aliæ dictiones. ¶Ille autem abiit. Significatur enim quod ſpe-
culator abiit ad exequendum mandatum. ¶Et decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in
diſco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri ſuæ. Quo audito diſcipuli eius venerunt & tule-
runt corpus. pro, cadauer, eius: & poſuerunt illud in monumento.) Geſta hęc expoſita vide Matt.
x iiii. ¶Et conuenientes Apoſtoli ad Ieſum, renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant
Nota Apoſtolos ſingula tam quæ egerant quàm quę docuerant referre ad Ieſum: vt hinc diſcāt E
prædicatores ad prælatum referre & quæ egerint & quę docuerint. ¶Et ait illis, Venite ſeor-
ſum in deſertum locum: & requieſcite puſillum. Erant enim qui veniebant & redibant mul-
ti: & nec ſpatium manducandi habebant.) Prouidet pius ac prudens magiſter diſcipulis de

F aliquantula quiete: inſtruens prçlatos quid agere debeant cum miniſtris ſuis. ¶Et aſcenden-
tes in nauim abierunt.) In Græco non habentur hę tres dictiones, aſcendentes in nauim. nec
habetur abierunt,ſed abiit.Ita legendum eſt. ¶Et abiit.) Significatur enim de Ieſu quod
abiit. ¶In deſertum locum. Deeſt.naui,ſeorſum.)Significatur quòd Ieſus abiit in nauicula
locum deſertum.qui erat in territorio ciuitatis Behſaidæ:vt lucas dicit. ¶Et viderunt eos abe
untes:& cognouerunt.Deeſt.eum .ſ. Ieſum,multi & pedeſtres de omnibus ciuitatibus cócurre-
runt, illuc. pro, concurrunt:& preuenerunt eos pro,conuenerunt ad illum.)Vbi patet ꝙ non
ſignificatur iſtos concurrentes ad Ieſum,preueniſſe deſcenſum Ieſu de nauicula:ſed quod conue-
nerunt ad Ieſum iam exiſtentem in deſerto.¶Et exiens.) de ſecretiore loco in quo erat.vnde &
Lucas dicit ꝙ excepit eos ſignificatur enim, quod Ieſus quamuis ſequeſtrauerit ſe & ſuos diſcipu-
los à turbis,videns tamen tot ad ſe concurriſſe in deſertum,non diuertit ab eis, ſed exiuit ad eos,
ſed excepit eos.¶Vidit turbam multam Ieſus.& miſertus eſt ſuper eos:quia erant ſicut oues non
C habentes paſtorem.) Magna indigentia ſignificatur per hanc ſimilitudinem: oues enim valde
egent paſtore. ¶Et quum iam hora multa fieret.pro,facta eſſet.) Significatur enim tarda dies
hora ad quam protractus fuerat ſermo doctrinæ.

¶Acceſſerunt diſcipuli eius,dicentes,Deſertus eſt locus hic:& iam hora præteriit. Deeſt.
G multa: dimitte,illos vt euntes in proximas,pro,circumiacentes,villas & vicos,emant ſibi cibos.
pro, panes,quos manducent.pro,quod enim manducent non habent.) Rationem enim red-
dunt ſuæ ſolicitudinis. ¶Et reſpondens ait illis,Date illis manducare.)Pręcepit hoc ſciens fu
turam executionem quam diſcipuli impoſſibilem reputabant. ¶Et dixerunt ei,euntes ema-
mus ducentis denariis panes:& dabimus.pro, demus,illis manducare?)Reſponſio hęc diſcipu-
lorum legenda eſt interrogatiue:non ad ſignificandum interrogationem,ſed impoſſibilitatem,
conſueto enim modo loquendi ſignificant non habere modum prouidendi tantę turbę quia ca-
rent tanta pecunia:quum tamen debuiſſent exhibere ſe promptos ad exequendum iuſſa,suppli-
cando vt Ieſus prouideret.¶Et dixit eis,Quot panes habetis?ite & videte.Et quum cognouiſſent,
dicunt, Quinq; & duos piſces. Et pręcepit illis vt accumbere facerent omnes ſecundum contu-
H bernia.)In Græco habetur conuiuia conuiuia.& ſignificatur per diuerſa conuiuia.¶Super viri-
de fœnum.pro,ſuper viridem herbam.Et diſcubuerunt in partes.)In græco habetur areolæ are-
olæ.& ſignificatur per diuerſas areolas. ¶Per centenos & quinquagenos.) Ordinem diſcum-
bentium deſcribit Marcus tripliciter ſcilicet à diſiunctione locorum per diuerſas areolas. hoc
eſt diuerſas partes prati diſiunctas propriis ſulcis,quemadmodum areolæ hortorum diſtinguun-
tur.& à diuerſitate conuiuiorum:hoc eſt quod erant diſtincti velut per diuerſas menſas. & demú
à diuerſitate numeri:hoc eſt quod aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quin
quaginta vel potius quòd aliquod conuiuium erat centum & aliquod quinquaginta. Et deſcri
pſit hæc euangeliſta vt cognoſcamus coram Ieſu non fuiſſe confuſam comeſtionem:ſed ordina-
te diſpoſitos ſedentes ac quieſcentes omnes comediſſe.¶Et acceptis quinq; panibus & duobus pi
I ſcibus,intuens in cęlum.)vt omnes viderent à deo fieri miraculum.¶Benedixit & fregit panes.)
Propriis manibus melius ſcindendo quã gladio.& frangendo multiplicabat.& hoc ad euidenti-
am miraculi.Vnde etiam & piſces ipſos ipſemet diuiſit.

¶Et dedit diſcipulis ſuis vt ponerent ante eos.& duos piſces diuiſit omnibus.& manducaue
runt omnes & ſaturati ſunt.& ſuſtelerunt reliquias.Superfluit reliquias. ¶Fragmentorum duo-
decim cophinos plenos:& de piſcibus.) Ad cumulum teſtimonii patrati miraculi voluit Ieſus
tot cophinos fragmentorum ſupereſſe. ¶Erant autem qui manducauerant.Deeſt.fere,quin-
q; milia virorum.) Aduerbium fere ad numerum quinq; milium refertur. Reliqua vide ex-
poſita circa hoc miraculum Matth,xiiii.¶Et ſtatim coegit diſcipulos.)Inuiti enim diſcipuli re-
cedebant ab eo:quibus tamen cauebat à conſortio nocturno tot mulierum poſtquam ſaturata
erat turba.¶Aſcendere nauim vt precederent ſe trans fretum ad Bethſaidam.)Erat enim aliquã
K ta diſtantia à deſerto Bethſaidæ ad ipſam Bethſaidam,verſus quam iubet diſcipulos ire.

¶Dum ipſe dimittit populum.pro,turbam. Et quum dimiſiſſet eos.)Græca dictio non ſi
gnificat ſimplicem dimiſſionem:ſed dimiſſionem benignam qua amicis recedentibus quaſi vale
dicimus.Significat enim quod Ieſus more celebrantium cõuiuia beneuole eos emiſit.In quo ma
xima Ieſu comitas etiam ad ruſticos commendatur. ¶Abiit in montem orare.pro,vt oraret.)
L Verum hominem ſe monſtrat orando:exemplumq; aliis præbet poſt prædicationem, mentem
ad deum leuandi. ¶Et quum ſero eſſet.pro,factum eſſet.) Vnde ſignificatur quod ante ſolis
occaſum dimiſit Ieſus turbam. ¶Erat nauis in medio mari.) Non ſignificatur medium per
æquidiſtantiam à ripis,ſed profundum mare,erant enim. xxv. ſeu . xxx. ſtadiis longe à terra
apud

apud Ioannem. ¶Et ipſe ſolus in terra:& videns eos laborante.) Niſi viſionem corporalem: A
ſignificaret euangeliſta,non dixiſſet,quod ipſe erat in terra videns eos laborantes: quoniam in
tuitu diuino videbat non ſolum eos ſed vniuerſa quæ fiunt in cælo & in terra. Nec obſtat quod
nox eſſet:quoniam etiam nocte in monte exiſtentes videmus nauiculas in mari prope laborã-
tes. ¶In remigando.) Dictio græca non ſpeciem remigationis, ſed genus ſignificat commune
remigationi & actioni qua agimus naues & currus:verum interpres quia Ioannes explicat quum
remigaſſent ſtadia quaſi.xxv.ideo ſpeciem expreſſit. ¶Erat enim ventus contrarius eis. Et cir-
ca quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans ſuper mare,& volebat præterire eos.) Hoc
eſt diſpoſuit greſſus ſuos ad ſimilitudinem volentis prçterire.talem enim exhibebat,ſe in ambu-
latione qualis apud eos erat in mente ſcilicet non fixus,non firma fide. ¶At illi vt viderunt
eum ambulantem ſuper mare,putauerunt phantaſma eſſe:& exclamauerunt.) timentes à phan-
taſmate. ¶Omnes enim viderunt eum & conturbati ſunt. Et ſtatim loquutus eſt cum eis: & di
xit eis,Confidite,ego ſum,nolite timere. Et aſcendit ad illos in nauim:& ceſſauit ventus.) Omit C
tit hic Marcus verba & geſta inter Ieſum & Petrum. Et plus magis.pro, valde ex abundanti.)
ſeu valde ſupra modum. ¶Intra ſe ſtupebant.) Magnitudo enim ſtuporis ſignificatur:vnde in B
græco ſubiungitur ſtupebant & admirabantur,ordine prçpoſtero. ¶Non enim intellexe-
rũt de panibus,erat enim cor eorum obcecatum.) Nota etiam in chriſti diſcipulis poſt tot mira-
cula viſa,adhuc obcecatum cor:& diſce diuinæ gratię tribuere donum fidei,non viſioni miracu-
lorum. ¶Et quum tranſfretaſſent,venerunt in terram Genezareth.) Hinc apparet terram Ge-
nezareht communem eſſe bethſaidæ &.Capharnaum,quo apud Ioannem venerunt.nam verſus
Bethſaidam præceperat Ieſus vt irent. ¶Et applicuerunt Deeſt.in portum. Quumq; egreſſi
eſſent de naui,continuo cognouerunt eum.pro,agnouerunt eum.) Significatur enim ꝙ incolæ
recognouerunt eum:vtpote prius et notum. ¶Et percurrentes vniuerſam. Deeſt, circumia-
centem ,regionem illam.) Non ſufficit incolis agnoſcentibus Ieſum propria conſolatio:ſed per
vniuerſam regionem diſcurrunt annunciando quòd Ieſus qui facit miracula adeſt.
¶Ceperunt in grabatis eos qui ſe male habebant circunferre.) Non ſolum annunciant:ſed in-
choant circunferre ægrotos in grabatis,ad prouocandum alios tum ad continuandum ceptas la-
tiones,tum ad inchoandum aliorum lationes ægrorum. ¶Vbi audiebant eum eſſe.) Non mane
bat Ieſus in vno loco.ſed per regionem diſcurrebat. Et propterea circunferebantur in grabatis
ægroti vt ante eum locarentur. ¶Et quocunq; introibat in vicos vel in villas aut ciuitates,in pla
teis ponebant infirmos & deprecabantur eum vt vel fimbriã veſtimenti eius tangerent. Opus
erat prece:quoniam decumbentes in lectulis.non valebant attingere ad Ieſum, niſi ſubſtituiſſet
aut appropinquaſſet ad eos, vel econuerſo. ¶Et quotquot tangebant eum,ſalui fiebant. Quamuis
tangerent non carnem ſed veſtimentum Ieſu.euangeliſta tamẽ deſcribens rationem miraculi,di
cit quód tengebant eum.ipſe enim erat(non veſtis eius)ſanitatem donans, mediante tactu ſuç ve-
ſtis. Et conſidera hic quantam multitudinem curatorum euangeliſta ſimul ſignificat.

CAPVT VII.

ET conuenerunt ad eum Phariſæi & quidam de Scribis,venientes ab Hiero- D
ſolymis. Et quum vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus ma-
nibus (.i. non lotis) manducare panes,vituperauerunt.pro,incuſauerunt.) Si-
gnificatur enim quod reprehenderunt. ¶Phariſæi enim & omnes Iudæi niſi
crebro lauerint manus, non manducant: tenentes traditionem ſeniorum.
Et à foro venientes niſi baptizentur non comedunt. Et alia multa ſunt
quæ tradita ſunt illis ſeruare:baptiſmata calicum & vrceorum, & eramentorũ
& lectorum. Et interrogabant .pro, deinde interrogant, eum. proculdubio arguendo:
Phariſçi & Scribç.quare diſcipuli tui non ambulant iuxta traditionem ſeniorum : ſed commu-
nibus manibus manducant panem? At ille reſpondens dixit eis,Bene prophetauit eſaias de vobis
hypocritis ſicut ſcriptum eſt. Populus hic me labiis honorat:cor autem eorum longe eſt à me
inuanum autem me collunt,docentes doctrinas & præcepta hominum.) Superfluit coniun- E
ctio &. Significatur ſiquidem quòd doctrinæ eorum ſunt præcepta hominum.appoſitiue enim
legendum eſt. ¶Relinquentes enim madata dei,tenetis traditionem hominum: baptiſmata
vrceorum & calicum,& alia ſimilia his facitis multa. Et dicebat illis,Bene irritum feciſtis.pro,
reiicitis,præceptum dei vt traditionem veſtram ſeruetis. Moyſes enim dixit.) Nota idem ap-
pellari à Ieſu præceptum dei & dictum Moyſi: vt hinc intelligamus dicta Moyſi eſſe dicta dei.

F ¶Honora patrem tuum & matrem tuam:& qui maledixerit patri vel matri,morte moriatur.
Vos autem dicitis,Si dixerit homo patri vel matri corban (quod eſt donum) quodcunq; ex
me,tibi proderit.) Aiunt corban non quodcunq; donum,ſed deo dicatum ſignificare. ¶Et
vltra non dimittitis eum quicq̃ facere patri ſuo aut matri.) Vniuerſa hæc materia expoſita eſt
Matthæi.xv.diffuſe.Sententia tamen horum verborum non tam clara eſt apud Matthæum:quo
niam illic dicitur,& non honorificabit patrem ſuum aut matrem ſuam: hic vero dicitur, & vl-
tra non dimittis eum quicquam facere patri ſuo aut matri ſuæ. Significatur enim hic quòd tol-
lendo materiam debitam à filio patri aut matri,non relinquebãt filio vnde ſubueniret patri aut
matri. ¶Reſcindentes.pro,abrogantes,verbum dei per traditionem veſtram quam tradidiſtis.
Et ſimilia huiuſmodi multa facitis.) Hinc habes quod non in hoc ſolo errabant.

¶ET aduocans iterum turbas,dicebat illis,Audite me omnes & intelligite. Nihil eſt extra
hominem,introiens in eum,quod poſſit eum coinquinare: ſed quę de homine procedunt, illa
G ſunt quæ coinquinant hominem. Si quis habet aures audiendi audiat. Et quum introiſſet
in domum à turba interrogabant eum diſcipuli eius parabolam. Et ait illis, Sic & vos im
prudentes.pro,ſine intelligentia,eſti ? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiens in
hominem,non poteſt eum coinquinare: quia non intrat in cor eius, ſed in ventrem vadit & in
ſeceſſum exit,purgans omnes eſcas ? Dicebat autem quoniam quæ de homine exeunt, illa
coinquinant hominem. Ab intus enim de corde hominum malę cogitationes procedunt.)
Primus effectus male voluntatis(quæ cor appellatur) deſcribitur mala cogitatio. tum vt intelli-
gamus omnem malam cogitationem eſſe aliquomodo voluntariam. in cuius ſignum fatemur
in Chriſto,nullam tentationem fuiſſe intus. Si enim cogitationes malæ inuenirentur inuolun
tariæ,non dixiſſet Ieſus,de corde procedunt cogitationes malæ. Tum vt intelligamus inquinari
homines ſolis malis cogitationibus, etiam ſi nullum exterius opus malum nullus exterior ſer-
mo malus adſit. ¶Adulteria fornicationes,homicidia,furta,auaritiæ nequitiæ.) Nomine
H generis ſignificatur vel vniuerſi mali habitus,appellari nequitiæ qua reddunt hominem neque
untem continere ſe à malis operibus:vel vitia ad luxum vitæ ſpectantia,quæ ſpecialiter reddunt
homines impotentes ad ea quæ ſunt virtutis. ¶Dolus, impudicitiæ, oculus malus, blaſphe-
mia. ſuperbia, ſtultitia,) Imprudentia (non defectu naturalis ſagacitatis, ſed contrarietate ad
virtutem prudentiæ)ſignificatur.

¶Omnia hęc mala ad intus procedunt: & coinquinant hominem. Et inde ſurgens abiit in fi-
nes Tyri & Sidonis:& ingreſſus domum,neminem voluit ſcire. Tanquam non venerit prędica-
turus Gentilibus. ¶ET non potuit latere.) Non ſignificatur impotentia Ieſu ſed impotentia ſilẽ-
tii.quamuis enim Ieſus veniſſet non vt publica perſona non potuerunt tamen ſilere qui cogno-
ſcebant ipſum. Superius namq; capite.iii.dictum eſt quod multi ex iduinęa & partibus circa Ty
rum & Sidonem conuenerant ad ieſum. ¶Mulier enim ſtatim vt audiuit de eo(cuius filia ha-
bebat ſpiritum immundum)intrauit.) in domum in aqua erat Ieſus. ¶ET procidit ad pe-
des eius.Erat autem mulier Gentilis Syrophœniſſa genere.)Dictio interpretata Gentilis proprię
I ſignificat græcam : ſed interpres quia eadem dictio tranſlata videtur in libris noui teſtamenti
quandoq; ad ſignificandum ethnicum,ideo tranſtulit Gentilis.quod eſt certius quàm quod fue-
rit græca quum genere dicatur Syra non cuiuſcunq; patris Syriæ ſed phœnicis. ¶Et rogabat
eum vt dæmonium eiiceret de filia ſua. Qui dixit illi. Sine prius ſaturari filios. non enim bo-
num ſumere panem filiorum,& mittere canibus . At illa reſpondit, & dixit illi, vtiq; domine
nam & catelli comedunt ſub menſa de miſis puerorum, Et ait illi, propter hunc ſermonem va-
de,exiit dæmonium à filia tua. Et quum abiſſet domum,inuenit puellam pro filiam, iacentem
ſuper lectum & dæmonium exiſſe. Vide expoſita circa hæc Matthæi .xv. ET iterum .) Alium
aduentum Ieſu ad mare Galilęę ſignificat: ¶Exiens de finibus Tyri venit per Sidonem.pro,
de finibus Tyri & Sidonis venit,ad mare Galilçæ inter medios fines Decapoleos.) Decapolis no
men eſt regionis decem vrbium. ¶Et adducunt ei ſurdum.& mutum.pro,ſurdum impeditę
linguæ.) Significatur enim non mutus ſed vix valens loqui. Narratur quæ à ſolo Marco, hoc
K miraculum in ſpecie. ¶Et depræcabantur eum vt imponat illi manum.& apprehendens eum
de turba ſeorſum,miſit digitos ſuos in auriculas eius) In græco habetur ſic.miſit digitos ſuos ex-
puens in aures eius. ¶Et expuens tetigit linguã eius:& ſuſpiciens in cœlũ,ingemuit.)Inter ſpecia-
les modos quibus quãdoq; vſus eſt Ieſus ad curandũ,admiratiõe dignus eſt iſte,cũ tot circonſtã-
tiis nulla neceſſitate ſed ſola volũtate adhibitis nã ducit illũ ſeorſum,tangit loca egritudinũ, vti-
tur ſputo,in vtriſq; adhibet gemitũ,eleuat oculos in cœlũ:ad ſupplẽdũ quæ deerãt ex pte aliorũ,
ad efficaciã ordinariæ poteſtatis quę appellatur gratia curationũ. Noluit enĩ Ieſus vti excellẽti

poteſtate

poteſtate ſua,ſed illa ordinaria poteſtate quam dederat diſcipulis:quę diſpoſitionem exigit expar
te aliorum.nihil ſiquidem de huius ſurdi fide aut deuotione apparet : offerentium autem illum A
minor fides ſignificatur,quum deſcribuntur pręcantes vt imponat illi manum. Vndiq; ergo
deficiente fide,ſupplet Ieſus gemitu,ſuſpectione in cælum, & applicatione proprię carnis ac pu-
ti,tanq̃ ſancta inſtrumenta adhibendo : nam ſancta erant omnia quę Ieſu erant . Et inſtruxit
per hoc diſcipulos ad ſupplendum quandoq; orationibus & adhibitione ſactarum rerum, ea quæ
deſunt ex parte aliorum. ¶Et ait illi,ephphtha: quod eſt adaperire.)Hebraica dictio eſt eph
phtha: quam ipſemet euangeliſta interpretatus eſt per imperatiuum paſsiuum aperire . Et di-
rigitur iſte ſermo non ad aures ſed ad hominem:cui dicitur fias apertus. ¶Et ſtatim apertę ſunt
aures eius:& ſolutum eſt vinculum linguæ eius:& loquebatur recte. Vnde etiam conſequent er
habetur quod non erat ſurdus à natiuitate.ſurdi enim à natiuitate,neq; recte neq; non recte ſciunt
loqui . ¶Et præcepit illis.)humilitatis affectu . Vide quàm crebo vtitur Ieſus humilitatis af-
fectu . ¶Ne cui dicerent.Quanto autem eis præcipiebat,tanto magis plus pręدicabant:& eo
amplius admirabantur.pro,ſtupebant,dicentes,Bene omnia fecit & ſurdos fecit.pro,facit,audi-
re & mutos loqui.)græca dictio non ſignificat mutos,ſed elingues,ſeu non potentes loqui. Dire B
cte enim reſpondet hoc ei quod in principio huius narrationis dictum eſt,ſurdum impeditæ lin
guę.Nec mireris pluraliter dici:quia numerus pluralis pro ſingulari ſæpe vſurpatur.

CAPVT. VIII.

IN diebus illis,iterum quum turba multa eſſet cum Ieſu, nec haberent quod
manducarent,conuocatis diſcipulis,ait illis. Miſereor ſuper turbam .) Miſe-
ricordia proprie paſsio eſt.eſt enim condolentia quædam alienę miſeriæ tan-
quam proprię.Verumq; humanum animum ſe habere monſtrauit miſerendo
¶Quia ecce iam triduo ſuſtinent me.pro, manent apud me , nec habent
quod manducent.)Non eſt putandum illos triduo ieiunaſſe: ſed conſumpſiſ-
ſe quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuiſſe ad C
manducandum. ¶Et ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam,deficient in via. quidam enim
ex eis de longe venerunt. Et reſponderunt ei diſcipuli eius, Vnde iſtos quis poterit hic ſatiare
panibus in ſolitudine?) Diſcipuli minoris fidei ſe eſſe monſtrant quamuis viderint prius mira-
culum quinq; panum & duorum piſcium . ¶Et interrogauit eos quot panes habetis? Qui
dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ diſcumbere ſuper terram. Et accipiens ſeptem panes,gra
tias agens fregit:& dabat diſcipulis ſuis vt apponerent . Et appoſuerunt turbæ .Et habebant pi-
ſciculos paucos.& ipſos benedixit.)Pronomen ipſos ſuperfluit hic.Legendum eſt enim. ¶Et
benedixit & iuſſit apponi & ipſos ſcilicet piſciculos.Et manducauerunt & ſaturati ſunt.& ſuſtu-
lerunt quod ſuperfuerat de fragmentis ſeptem ſportas. Erant autem qui manducauerant quaſi.
pro,ferme,quatuor milia & dimiſit eos.) Vide Matthęum.xv.expoſita circa hoc miraculum,
¶Et ſtatim aſcendens nauim cum diſcipulis ſuis,venit in partes Dalmanutha.) Idem locus eſt
qui à Matthæo nominatur Magdala.¶Et exierunt phariſæi:& ceperunt conquirere.) hoc eſt diſ
putare.Hęc diſputatio videtur illa quę deſcripta eſt Ioannis .vi. conſonat enim tempus : conſo- D
nat& petitio ſigni de cælo.. ¶Cum eo querentes ab illo ſignum de cælo:tententes eum.)
Non ad hoc vt crederent petebant ſignum de cælo, vel ſimile mannæ in deſerto. vel aliquid ma
ius,de cælo tamen ¶Et ingemiſcens ſpiritu. Deeſt.ſuo.)Condolentiam Ieſu ſuper Phariſæ-
orum incredulitate,non inſurgentem ex ſeſe,ſed excitatam à proprio ſpiritu deſcribit,
¶Ait,Quid generatio iſta ſignum quærit? Amen dico vobis,ſi dabitur generationi iſti ſignū.
Sermo mutilus eſt,conſonans ingemiſcenti. Vtuntur enim ingemiſcentes ſermone truncato,
quemadmodum & irati.Et propterea ſicut deus iratus deſcribitur dicens,ſi introibunt in requi-
em meam, ita Ieſus ingemiſcens dicit.ſi dabitur generationi iſti ſignum. Vtrobiq; enim
mutilo ſermone ſignificatur negatiuus ſenſus hoc modo prolatus . ¶Et dimittens eos , aſcen-
dit iterum nauim:& abiit trans fretum. Et obliti ſunt panem ſumere.& niſi vnum panem non
habebant ſecum in naui.Et pręcipiebat eis,dicens Videte & cauete.) Superfluit et. ¶A fer- E
mento Phariſæorum & fermento Herodis.) Sicut fermentum Phariſæorum appellat ſimula
tam doctrinam,ita fermentum Herodis appellat ſimulatam religionem . Fermenti enim vſus
in abſconſione ſub farina eſt.& virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam ſignificat . ¶Et co-
gitabant ad alterutrum.pro,& diſputabant inter ſeſe, dicentes,quia panes non habemus. Quo
cognito

F cog nito,ait illis ieſus. Quid cogitatis quia panes nō habetis?.nondum cognoſcitis nec intelligi-
ti s?adhuc cæcatum habetis cor veſtrum?) Prouida diſpenſatione diuina effectum eſt vt diſcipu-
lil eſu viſis tot miraculis,adhuc cæcatum cor haberent: ad tollendum à mundo ſuſpicionem
omnis humanæ artis in Ieſu & diſcipulis eius, per ;quos poſtea mundus conuerſus eſt ad fidem
Ieſu ℂOculos. habentes non videtis: & aures habentes non auditis:nec recordamini quando
quinq; panes fregi in quinq; milia,quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis ? Dicunt
ei,duodecim.Quando atem ſepiam panes in quatuor milia,quot ſportas fragmentorum tuliſtis?
illi autem dixerunt ei; ſeptem. Et dicebat eis. Quomodo nondum intelligitis? ℂEt veniunt
Bethſaidam.& adducunt ei cæcum:& rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehenſa manu cę
ci, eduxit eum extra vicum:& expuens in oculos eius impoſitis manibus ſuis, interrogauit eum
ſi quid videret.) In huius ceci curatione vtitur quoq; Ieſus ſimili modo quo vſus fuerat. in cura-
tione ſurdi impeditę linguę. Et cum hic non fuerit cæcus à natiuitate,ſicut nec ille natus ſur-
C dus, apparet quot in iis quæ erant faciliora miracula Ieſus difficilius curat. mortuos enim ſuſci-
tat ſolo verbo: & his minimis adhibet tot media.vt cognoſcamus ꝙ non ex impotentia Ieſu
hoc prouenit:ſed quia deffectum alienę fidei ſupplet ad efficaciam poteſtatis ordinariæ. nam &
hujus cęci nulla legitur fides:& rogantes petunt vt imponat illi manum, non credentes illius im
perio poſſe cecum curari .: ℂEt aſpiciens. pro,accepto viſu, ait, Video homines velut arbo-
res ambulantes.) Deſunt in hac oratione duæ dictiones. In græco enim habetur. video ho-
mines,quoniam velut arbores video ambulantes. Ita quòd cæcus aliquantulum videns fatetur
ſe videre homines,non quia viſu diſcernat ipſos quos videt eſſe homines (videbat enim homi-
nes velut arbores)ſed quia videbat eos ambulantes. Ita quòd ex ambulatione diſcernebat illos
quos ſic confuſe videbat, eſſe homines. ℂDeinde iterum impoſuit manus ſuper oculos eius:
& cepit videre.pro,& fecit eum videre.ſupple denuo.& reſtitutus eſt,ita vt clare videret omnia.
pro,& vidit clare omnes ſupple homines.) Eſt in hoc miraculo ſingulare quòd paulatim Ieſus
H cæco viſum reſtituit:primo imperfecte & deinde perfecte tum vt intelligamus quantus erat de-
fectus alienæ fidei.tum vt diſcerent diſcipuli etiam ſi imperfectum opus miraculoſe facerent nō
deſiſtere,ſed iterum orare,ſacra adhibere & huiuſmodi.tum vt diſceremus non eſſe à miracu-
lis exemptas curationes imperfectas,& quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum
fierent:quum ad deum ſeu ſanctos confugeremus ſupplicantes pro ſanitate,emiſſis vel non emiſ-
ſis votis .. ℂEt miſit illum in domum ſuam,dicens Vade in domum tuam.). Superfluit vade
in domum tuam.) Et ſi in vicum.) Diſſonant inter ſe Græci codices: dum quidam ſi habent,
alii autem & neq; in vicum . ℂIntroieris, nemini dixeris. Deeſt. in vico.) . Ex quo apparet
quòd præcedens litera legenda eſt vt textus noſter habet, & ſi in vicum introieris.Si enim pro-
hibuiſſet ingreſſum in vicum,non ſubiunxiſſet neq; dixeris in vico.ſed optime quadrat vt poſt-
q̄ dixit & ſi in vicum introieris,ſubiunxerit nemini dixeris in vico.Pluries expoſitum eſt præ-
cepta hęc ex affectu prodire humilitatis. Et egreſſus eſt Ieſus & diſcipuli eius in caſtella Cęſareę
Philippi:& in via interrogabat diſcipulos ſuos,dicens eis, Quem me dicunt homines eſſe? Qui
I reſponderunt illi,dicentes.)Superfluit illi dicentes.ℂAlii Ioannem Baptiſtam:alii Heliam , alii
vero quaſi.Superfluit quaſi.vnum de prophetis. Tunc.pro,& ipſe dicit illis,Vos vero quem me
dicitis eſſe? Reſpondens Petrus ait ei, Tu es Chriſtus. Et interminatus eſt eis.ne cui dicerent de
illo.pro,de ſe.)Circa hęc dicta(latius Matth.xvi.ſcripta)vide quę ibi ſcripſimus. Et adde quod
ideo Ieſus noluit ante mortem ſuam prædicari à diſcipulis quod ipſe eſſet Meſſias,ne impedimē-
tum pręſtaret euangelio regni cælorum: ne ſcilicet ſuſpicarentur quòd ambiret regnum. Meſſi-
as enim expectabatur Rex magnus. Fuiſſe autem hanc ſuſpitionem tollendam euentus ſubſequu-
tus teſtatur.quinto enim die poſtq̄ acclamatus fuit Meſſias,Pontifices & ſeniores tanquàm reum
lęſe maieſtatis fecerunt ipſum crucifigi à pręſide. Noluit itaq; ante electum paſſionis ſuæ tem
pus hoc publicari,ſed congruo reſeruari tempori.ℂEt cepit docere eos.) poſt tot miracula, poſt
fidem profeſſionemq; diſcipulorum quod ipſe eſſet Meſſias,incipit aperire diſcipulis myſterium
K paſſionis & mortis ſuæ. ℂQuoniam.pro,quod,oportet filium hominis multa pati,& reproba-
ri à ſenioribus & à ſummis ſacerdotibus & Scribis,& occidi:& poſt tres dies reſurgere. Et palam
pro,libere,verbum loquebatur.)Significatur quòd Ieſus ea quæ erant paſſionis & mortis ſuæ,
libere ſeu audacter ſine verborum inuolucro,ſine timore prænunciabat. Et apprehendens eum
Petrus,cepit increpare eum. Qui conuerſus & videns diſcipulos ſuos,comminatus eſt Petro.pro
increpauit Petrum,dicens,Vade retro me Satana : quoniam non ſapis quæ dei ſunt,ſed quæ
ſunt hominum.)Vide hæc omnia expoſita Matthæ.xvi. ℂET conuocata turba cum diſcipu-
lis ſuis,dixit eis.Si quis vult me ſequi deneget.pro,abneget,ſemetipſum:& tollat crucem ſuam:&

ſequatur me.Qui.pro,quicũque enim voluerit anima m ſuam ſaluam facere, perdet eam.pro, A
quicunque autem perdiderit animam ſuam propter me & euangelium. Deeſt.hic,ſaluam faciet
eam.Quid enim proderit homini ſi lucretur mundum totum,& detrimentum animæ ſuæ fa-
ciat? aut quid dabit homo commutationis.pro,aut quã dabit homo cõmutationem,pro oĩa ſua?
Hæc omnia fuerũt expoſita Matth.xvi.❡Qui enim me cõfeſſus fuerit & verba mea.)Corrupti
ſunt codices(vt creditur)à ſcriptoribus.debet legi erubuerit. ❡In generatione iſta adultera.)
Appellatur generatio illa Iudæorũ adultera,quo ad affectum:quoniam relicto affectu dei tanq̃
proprii viri,adhærebat ſibiipſi,ſeipſam ſolam amans.ex hoc enim poſtea occiderũt Chriſtum:
teſtantibus ipſis,ne forte veniant Romani & tollant locum noſtrum.❡Et peccatrice.)Ex prę-
dicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. ❡Et filius hominis confitebitur.pro,
erubeſcet,eum.)Similiter enim corruptus eſt hic textus.❡Quum venerit in gloria patris ſui cũ
angelis ſanctis.)Conueniens deſcribitur retributio,vt qui verecũdatur in hac vita fateri aut imi
tari Chriſtum,Chriſtus quoq; quum venerit in gloria verecundetur habere ipſum inter ſuos.

CAPVT IX. B

ET dicebat illis.amen dico vobis, quia ſunt quidam de hic ſtantibus qui non
guſtabunt mortem donec videant regnum dei veniens.pro, veniſſe,in vir-
tute.) Hæc Marci verba.ſ.veniſſe in virtute(quæ Matth.xvi.non habentur)
fauent intelligentibus dominum loqui de reſurrectione ſua quum dicit, do-
nec videant regnum dei veniſſe in virtute . Tunc enim & non ante venit re-
gnum in virtute immortalitatis corporalis & in plenitudine poteſtatis Ieſu,
quum data eſt ei omnis poteſtas in cælo & in terra:& victa morte, etiam to-
tum corpus Ieſu in regnum dei tranſlatum,eſt,nulla paſsibilitate animi vel corporis remanen-
te. Hæc enim ex regno peccati venerunt & excluduntur à regno dei. ❡Et poſt dies ſex aſ-
ſumpſit.pro,aſſumit,Ieſus Petrum & Iacobum & Ioannem:& duxit.pro,ſubducit,illos in mon-
tem excelſum ſolos.)In græco habetur ſeorſum ſolos.Videtur enim ſignificari quod non cum C
aliis ſed ſegregatos ab aliis ſeorſum in loco ab aliorum diſcipulorum loco remoto, duxit illos
tręs ſolos.❡Et transfiguratus eſt.pro,tranſformatus eſt.) Non enim figura ſed forma exterior
mutata eſt. Coram ipſis,Et veſtimenta eius facta ſunt ſplendentia & ſuperfluit &.candida
nimis velut nix:qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere.Et apparuit.pro,viſus eſt,
illis Helias cum Moyſe:& erant loquentes cum Ieſu.Et reſpondens Petrus ait Ieſu . Rabbi bo-
num eſt nos hic eſſe:& faciamus tria tabernacula:tibi vnum,Moyſi vnum,& Heliæ vnum.
Non enim ſciebat quid diceret.erant enim timore exterriti.Et facta eſt nubes obumbrans eos:
& venit vox de nube,dicens.hic eſt filius meus chariſsimus.pro,dilectus,audite illum.Et ſtatim
circunſpicientes,neminem amplius viderunt niſi Ieſum tantum ſecum. Et deſcendentibus illis
de monte,præcepit illis ne quicquam quod,pro,quæ,vidiſſent narrarent:niſi quum filius homi
nis à mortuis reſurrexerit.)Spectantia ad hanc domini tranſfigurationem,vide expoſita Matth.
xvii. ❡Et verbum continuerunt apud ſe:conquirentes quid eſſet quum à mortuis reſurrexe-
rit.pro,illud à mortuis reſurgere.)Significatur enim quod iſti tres diſcipuli inter ſe diſputabant D
illud à Ieſu dictum ſcilicet à mortuis reſurgere. Dixerat enim niſi quum filius hominis à mor-
tuis reſurrexerit:& non penetrantes reſurrectionem ſeu reſurrectionis ſtatum immortalem &
glorioſum,diſputabant inter ſe,non quid ſignificaretur ſed quid eſſet I E S V M à mortuis reſur-
gere.❡Et interrogabant eum,dicentes.Quid ergo.Superfluit ergo.dicunt Phariſæi & Scribæ.)
Superfluunt duæ dictones.ſ.Phariſæi &.Legendum eſt enim interrogatiue.❡Quid dicũt Scri-
bæ quia Heliam oporteat venire primum?)Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & reſponſio
Ieſu,expoſitæ ſunt Matth.xvii.diffuſe.

❡Qui reſpondens,ait illis.Helias quũ venerit primo,reſtituet.pro,reſtituit,omnia.) Præſentis
tẽporis eſt reſtituit.Quo ad ſenſum autem nihil refert.quod nobis enim futurũ eſt,hoc eſt præ-
ſens erit in tẽpore Helię.❡Et quomodo ſcriptum eſt in filiũ.pro,de filio,hominis vt multa pa-
tiatur & cõtẽnatur.Sed dico vobis quia & Helias venit,& fecerunt illi quęcũq; voluerunt:ſicut E
ſcriptũ eſt de eo.)Tã alieni ſiquidẽ erant diſcipuli à fide paſsionis & mortis Ieſu, vt fidei de ad-
uentu Heliæ interſerat Ieſus fidem paſsionis & mortis ſuæ.propterea quum cõprobaſſet dictum
ſcribarum ab aduentu Heliæ,ſtatim adiungit,& quomodo ſcriptum eſt de filio hominis vt con-
temnatur &c.vt vel ſic ex cõſortio ſimilis credibilis incipiant credere futurã paſsionem & mor
tem ipſius.❡Vbi etiã perſpice ꝙ prius pręnũciauit paſsionẽ & mortẽ ſuã abſolute:modo autẽ
repetẽdo pręnũciat prophetatã in ſacris ſcripturis mortẽ paſsionẽq; ſuã.Et quoniã neſcientibꝰ

F ſacras ſcripturas loquebatur, muniuit hoc credendum duplici teſtimonio.ſ.ſimili fide venturi
Heliæ,& morte Ioannis Baptiſtæ, ſimiliter prophetata:vt ſicut credunt prophetatum Heliam
venturũ,& ſciunt Ioannẽ Baptiſtam mortuũ, ita credant vere futuram paſsionem & mortem
ipſius iã prophetatã in ſcripturis.❡Et veniẽs ad diſcipulos ſuos)alios.tres enim cũ eo veniebãt.
❡Vidit turbam magnã circa eos:& ſcribas cõquirentes cum illis.) hoc eſt diſputantes cũ diſci-
pulis Ieſu.❡Et confeſtim omnis populus.pro, turba,videns Ieſum, ſtupefacta eſt:& expaue-
runt.Superfluit & expauerunt.& accurrentes ſalutabant eum.) Ratio ſtupefactionis turbæ,aut
inopinatus Ieſu aduentus illuc, aut neſcio quid Inſolitum in Ieſu ex tranſformatione deſcen-
dente apparuit turbæ:ſicut Moyſi deſcendentis à colloquio diuino,facies apparuit fulgens.
Vnde & ſubiungitur inſolitus actus turbæ.ſcilicet quod accurrentes ſalutauerunt Ieſum.accurſus
enim ſignificat deſiderium præſentiæ Ieſu : ſalutatio autem reuerentiam.vt ex hoc facta intelli-
gamus attractiuũ aliquid in Ieſu apparuiſſe.❡Et interrogauit eos. pro, Scribas qui inter vos.
pro,aduerſus illos.ſeu cum illis.conquiritis?) Vt enim dictum eſt,diſputabant Scribæ cum di-
G ſcipulis Ieſus. Et q̃uis Ieſus ſciret omnia, interrogat tamen Scribas qua de re diſputant cum di-
ſcipulis ſuis:vt reſponſio,occaſio fiat miraculi ſequentis. ❡Et reſpondens vnus de turba,dixit.
magiſter attuli filium meũ ad te,habentem ſpiritum mutum,qui vbicunq; eum apprehenderit,
allidit illum:& ſpumat & ſtridet dentibus & areſcit.& dixi diſcipulis tuis vt eiicerent illum,&
non potuerunt.) Hinc apparet materiam diſputationis fuiſſe impotentiam diſcipulorum Ieſu
ad curandum puerum lunaticum oppreſſum à dæmonio.niſi enim de hoc diſputaſſent, quæ-
renti domino à ſcribis quid conquiritis cum illis,non diceret Marcus.& reſpondens vnus,pro-
ferens dictam diſcipulorum impotentiã.&c.Rationabile autem eſt ꝙ Scribæ imputarẽt diſcipu
lis mali aliquid:puta quod vane ſequerentur Ieſum,aut aliquid huiuſmodi,ex quo non poterant
illum curare.❡Qui reſpondens ei,dixit.O generatio incredula, q̃diu apud vos ero, q̃diu vos
patiar?)Apparet hinc incredibilitatem illorum obſtitiſſe curationi iſtius.❡Afferte illum ad me.
Et attulerunt eum. Et quum vidiſſet.ſupple Ieſus eum.lunaticum.ſtatim ſpiritus conturbauit.
H pro diſerpſit,illũ.)Et intellige diſcerptionem non membrorum ſed viriũ.❡Et eliſus.pro,lap-
ſus,in terram,volutabatur ſpumans.Et interrogauit patrem eius.)non vt diſceret ignotum,ſed
vt difficultatẽ curationis pater pueri confiteretur:& hac occaſione proficeret in fide.Quantum
temporis eſt ex hoc accidit? At ille ait.ab infantia:& frequenter eum in ignem & aquam
miſit,vt eum perderet.Sed ſiquid potes,adiuua nos,miſertus noſtri. Magna differentia inter
hunc & leproſum.ille dixit domine ſi vis potes me mundare:iſte non credit poteſtatem in Ieſu,
dicendo ſiquid poteſt. ❡Ieſus autem ait illi.ſi potes credere.)Deeſt præcedens articulus, hoc
ſi potes credere. Apta obiurgatio,aperiens non ex defectu potentię curatiuę ſed ex defectu fidei
difficultatem curæ prouenire.❡Omnia poſsibilia ſunt credenti.) Ex parte petentis fides reddit
omnia poſsibilia,& non ſolum hoc.❡Et continuo exclamans pater pueri,cũ lachrymis alebat
credo domine:adiuua incredulitatem meam.) Fatetur ipſemet ſemifidem ſuam:& paulatim
proficit,petendo vt ſuppleat Ieſus id incredulitatis quod in ſe recognoſcit. ❡Et quum vidiſſet
I Ieſus concurrentem turbam,comminatus eſt ſpiritui immundo.pro, increpauit ſpiritum im-
mundum dicens illi.Surde & mute ſpiritus.) Hinc habes & ꝙ dęmon redit quandoq; hominẽ
ſurdum & mutum:ſimiliſq; eſt ratio de aliis ægritudinibus.& ꝙ non ſunt audiendi philoſophi
deridentes eos qui dicũt ꝙ dæmon cauſat quandoq; huiuſmodi ægritudines,eo ꝙ cauſas natu-
rales habent.Falluntur enim ex affirmatione cauſarum naturalium intrinſecarum, inferendo
negationem extrinſecæ cauſę qui dæmon eſt.non enim dicimus dæmonem ſine mediis cauſis
ſurdum & mutum efficere:ſed applicando actiua paſsiuis.ex induſtria ſiquidem Ieſus alloqui-
tur dæmonem, ſurde & mute ſpiritus:ad confutandum negantes huiuſmodi ægritudines à ſpi-
ritu malo quandoq; eſſe. ❡Ego præcipio tibi,exi ab eo,& amplius ne introeas in eum.) Ad
cumulum teſtimonii quod ſpirius ſit efficiens illum ſurdum & mutum ac lunaticum (vt alius
Euangeliſta teſtatur)præcepto cogit illum ad exeundum.præcepta enim intelligẽtibus dirigun
K tur. ❡Et exclamans & multum diſcerpens eum,exiit ab eo.Et factus eſt ſicut mortuus:ita vt
multi dicerent quia mortuus eſt.Ieſus autem tenens manum eius,eleuauit eum:& ſurrexit.) Si
non credis verbis Ieſu, coſidera facta:& vel ſic crede fuiſſe ſpiritum.ægritudo ſiquidem pura
non curatur clamando, diſcerptionem patiendo ita vt fiat velut mortuus:immo tunc maxima
ægritudinis vis & tamen tunc Ieſus eleuauit eum,& ſurrexit ſanus. Et dæmon quidem torſit
puerum quia inuitus exibat,faciens peius quod potuit:Ieſus autem permiſit hæc fieri vt euiden-
tia miraculi magis eluſceret. ❡Et quum introiſſet in domum,diſcipuli eius ſecreto interroga-
bant eum.quare non nos potuimus eiiçere eum? Et dixit illis.hoc genus in nullo poteſt exire
niſi

niſi in oratione & ieiunio.)Paulo ante Ieſus fidem requiri ex parte patientium dixerat, modo A
ieiunium & orationem ex parte curantium requiri docet:vt intelligamus miracula quandoque
impediri ex parte agentis quandoq; ex parte patientis. ¶E T inde profecti prætergrediban-
tur Galilæam.)Deeſt in medio præpoſitio per:prætergrediebantur per Galilæam. Significatur
enim celer tranſitus per Galilæam abſq; commoratione.¶Nec volebat quemq̃ ſcire. Docebat
autem diſcipulos ſuos:& dicebat illis.quoniam filius hominis trandetur.pro,traditur,in manus
hominum,& occident eum,& occiſus tertia die reſurget.) Ecce tertio Ieſus prædicit diſcipulis
ſuis ſuam paſsionem & mortem:prædicit autem tamq̃ præſentem, vt intelligant quod in ianuis
eſt.¶At illi ignorabãt verbum,& timebant eum interrogare.)Omnes iſtæ octo dictiones ſunt
ſuperfluæ.¶Et venerunt Capharnaum. Qui quum domi eſſet,interrogabat eos.quid in via,
Deeſt.inter voſipſos,tractabatis.pro,diſputabatis? At illi tacebant.inter ſe ſiquidem diſputauerãt
in via quis eorum maior eſſet.)In græco habetur quis maior.cætera addidit interpres pro clari-
tate.¶E t recidens vocauit duodecim.)Hinc inſinuatur quod priorem interrogationem (quid
in via diſputabatis)dixerat communiter ad diſcipulos anteq̃ ſederet:poſtquam autem ſedit non B
vocauit omnes diſcipulos ſed duodecim.qui accendentes ad eum,dixerũt id quod Matth.xvi.le
gitur,quiſputas maior eſt in regno cælorum?quod Marcus tacet.ita ꝙ qui prius tacuerant præ
verecundia fateri diſputationem ſuam propriæ ambitionis,poſtq̃ vocati fuerunt, non tamquã
reſpondentes ſed potius tamq̃ inuertentes materiam interrogando petunt,non quis maior?ſed
quis maior in regno cælorum?timuerũt enim quum ſe viderunt vocatos deprehendi. & repræ-
hẽdi.¶E T ait illis.Si quis vult.)Monſtrat Ieſus ꝙ vidit cogitationes eorum ambitioſas quãuis
verba eorum ambitionem non ſanarent:dicendo ꝙ quicunque appetit primatum, oportet eſſe
vltimũ.¶Primus eſſe.)nõ videri,non haberi.¶Erit omniũ nouiſsimus & omnium miniſter.)
Pondera ordinem.appetitũ primatus fundat ſuper eſſe, non ſuper appetitum ſed ſuper eſſe vl-
timum ac minimum:aperte docens ſi vis eſſe primus,eſto omnium vltimus ordine,& minimus
ſubiectionis officio.¶Et accipiens puerum,ſtatuit eum in medio eorũ. Quem quum cõplexus
eſſet.pro,quum poſuiſſet in vlnis.) Vnde ſignificatur puer hic infantis ætatis . Et ordine præ G
poſtero ſcripta ſunt.nam prius tenuit ipſum in vlnis:& deinde ſtatui in medio. ¶AI T illis
Quiſquis vnum ex huiuſmodi pueris receperit in nomine meo, me recepit.)Per demonſtratũ
puerum intendit repręſentatum per puerũ:hoc eſt humilem corde.tales enim ſignificantur per
huiuſmodi pueros.¶Et quicunq; me ſuſceperit,non me ſuſcipit,ſed eum quime miſit.) In deũ
reſoluit receptionem cuiuſcunq; minimi:tum vt meriti ratio ex relatione ad deum cognoſcatur
tum vt omnis gloria in deum referatur.¶Reſpondit illi Ioannes.)Quia dixerat Ieſus quiſquis re
ceperit vnum in nomine meo,intellexerat Ioannes verbũ Ieſu non de ſola receptione ad hoſpi-
tiũ aut ad conſortium,ſed ampliſsime de quacunque acceptatione ſeu approbatione:& occaſio-
nem inde accepit reſpondendi,anis qui in nomine Ieſu eiicit dæmonia & tamen non eſt de con-
ſortio diſcipulorum ſequentium Ieſum,ſit probandus an reprobandus?Et hanc conſultationem
proponere intendit narrando factum. ¶Dicens Magiſter vidimus quemdam in nomine tuo
eiicientem dæmonia.)Hinc apparet quod diſcipuli Ieſu miracula faciebãt interiecta inuocatio-
ne nominis Ieſu.¶Q V I non ſequitur.Legendum eſſet.& prohibuimus eum quia non ſequitur D
nos.)zelo vnitatis moti videntur diſcipuli prohibentes illum.
¶IES V S autem ait.nolite prohibere eum.Nemo eſt enim qui facit virtutem in nomine meo,
& poſsit cito male loqui de me.)Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractationis ſumitur.ideo
enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Ieſu ad facienda miracula non facile de-
trahit ipſi Ieſu:non detrahere autem Ieſu,vtile eſt chriſtianæ fidei.Et hinc habetur quod iſte qui
eiiciebat dæmonia in nomine Ieſu,non plene credebat:ſed erat ſicut illi qui dicent,nonne in no
mine tuo virtutes multas fecimus?erat ſicut illi deſcripti in Actibus apoſtolorum cap.xix.qui-
bus dixit dæmon.IESVM noui & Paulum ſcio,vos autem qui eſtis?
¶Qui enim non eſt aduerſum nos,pro nobis eſt.) Altera ratio ex negatione medii inter
pro & contra ſumitur, ita quod declarat Ieſus non dari medium in religioſis & moralibus:ſed E
eſſe tam religioſos quam morales actus,aut contra ipſum Ieſum aut pro ipſo.Et vere ſic eſt:quo-
niam ſi recti ſunt mores,ſi recta eſt religio,pro Ieſu eſt,pro fide Chriſtiana eſt:non recta autẽ
religio,& ſimiliter non recti mores,contra Ieſum ſunt. Quocirca iſte qui in nomine Ieſu dæ-
mones eiiciebat, quũ ſancte religione actũ exercet,non contra Ieſum ſed pro ipſo erat. Et ex
hoc claro ſenſu habes conſonantiam huius dicti ad illud Matthæi.xii.qui non eſt mecum, con-
tra me eſt.eadem enim eſt ratio veritatis vtriuſq;.¶Quiſq; enim potum dederit vobis calicem
aquæ frigidę in nomine meo(quia Chriſti eſtis)amen dico vobis,nõ perdet mercedem ſuam.)

F Manifeſtat quod dixerat ſcilicet eiicientem dæmonia in nomine Ieſu eſſe pro eis, argumento à
minori:quia quiſquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet merce-
dem ſuam:vt per hoc intelligant quod multo magis mercedem ſuam recipient,qui vobis hoc
præſtant quod nomen meum inuocant ad expellendum dęmones:quando longe minus eſt pre-
bere vobis calicem aquæ frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc quod quantuncunque mini-
mum officium intuitu Ieſu factum,dignum eſt mercede apud ipſum. Et rurſus quod quilibet
quantuncunq;,pauper poteſt aliquod opus miſericordiæ exhibere,ſaltem calicem aquę frigidę.
¶E T quiſquis ſcandalizauerit.pro,ſcandalizat,vnũ ex his puſillis credentib' in me.) Intercel'
fuerat ſermo Ieſu de paruulis occaſione verborum Ioannis,& propterea modo redit ad prio-
rem ſermonem de magnipenſione paruulorum cum extenſione doctrinæ de ſcandalis:vt etiam
habetur apud Matth.xviii.vbi hæc quæ ſequuntur expoſita vide. ¶Bonum eſt ei magis ſi cir-
cundaretur mola aſinaria.pro,ſaxũ molare,collo eius,& in mare mitteretur.Et ſi ſcandalizaue-
rit.pro, ſcandalizat,te manus tua,abſcinde illam.bonũ eſt tibi debilem.pro mancum, introi-
G re in vitam q̄ duas manus habentem ire in gehennam in ignem inextinguibilem.) Appellatur
inferni inextinguibilis,aut quia perpetuus eſt,aut quia(quod potius crediderim) alterius eſt na-
turæ ab igne qui apud nos eſt. ¶V B I vermis corũ nõ moritur,& ignis nõ extinguitur.) Affert
ſaluator authoritatem ex Eſaiæ prophetæ cap.vlt.de pœnis inferni. Ex qua rationabiliter
conicitur quod ſicut vermis damnatorum non eſt naturalis vermis , ita ignis eorundem non
eſt naturalis ignis.ſed vterq; metaphorice. Et vermis quidem appellatur intrinſeca pœna ſen-
ſus, velut corrodens internus morſus:ignis autem exterior pœna tam vehemens quam ignis
nos cruciat. Et attulit teſtimonium Eſaiæ,vt intelligerent à prophetis eſſe prædictas pœnas
inferni quas ipſe Ieſus prædicabat. ¶E T ſi pes tuus te ſcandalizat,amputa illum.bonum eſt
tibi claudum introire in vitam æternam,quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis
inextiguibilis.pro, In ignem inextinguibilem. vbi vermis eorum non moritur & ignis non
H extinguitur. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te, eiice eum.bonum eſt tibi luſcum introire in
regnum dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. vbi vermis eorum non
moritur & ignis non extinguitur. Omnis enim igne ſalietur.) Docuerat abſcindendam
manum,eruendum oculum, præcidendumq; pedem,ſi ſcandalo nobis eſſent, ad euitandum
ignem æternum.Et quia per abſciſionem huiuſmodi non ſignificabantur ipſe abſciſiones men-
brorum,ſed abdicatio commodorum vtilium ac delectabilium quę afflictio eſt,ac per hoc non-
nullus ignis eſt ideo ſub ſpecie ignis genus totum afflictionum & tribulationum voluntariarum
comprehendit.Et docet ꝙ omnis electus,igne tribulationis ſaliendus eſt:hoc eſt igne huiuſmo-
di vtetur ad ſeruandum ſeipſum à malo.igne enim ſaliri,eſt igne vti ad ſalitionem:hoc eſt ad ſer
uandum ne putreſcat. Docemur ſiquidem per hoc ꝙ electus quiſq; eget voluntario tribulatio-
nis igne ad ſe ſeruandum ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus caſtigabat corpus ſuum,
& accepit ſtimulum carnis ne extolleretur. Et docuit per hoc diſcipulos ſuos neceſſitatem am-
plectendi afflictones:vt pote neceſſarias ad ſeruandum eos:quia non ſolum ſunt neceſſariæ pa-
I tientibus ſcandala,ſed vniuerſaliter omnibus electis.tum ad viendũ afflictionibus rationabiliter
iuxta illud apoſtoli.rationabilẽ cultum veſtrum.Salitio ſiquidem vtrũq; habet officium:& ſer-
uandi & condiendi. ¶E T omnis victima ſale ſalietur.) Firmat ſaluator dictum ſuum authori-
tate legis veteris:exponendo myſtice ꝙ ideo in lege præceptũ eſt ꝙ omnis victima ſale condia-
tur,vt figuretur ꝙ omnis electus viua dei victima ſaliendum eſt. ¶Bonum eſt ſal ꝙ ſi ſal inſul-
ſum fuerit,in quo illud condietis?) Quia documentum de abſciſione manus.&c. datum eſt &
cuilibet priuato homini(vt eiiciat à ſe omnes occaſiones peccandi)& perſonis publicis,vt tol-
lant à gregibus ſibi creditis occaſiones peccandi.ideo poſtq̄ declarauit illud reſpectu ſingulo-
rum,modo declarat reſpectu paſtorũ eccleſiæ.Et intendit per ſal rationem vt exercet officium
tum ſeruandi ſubditos à malo, tum condiendi opera regiminis vt ſuauiter cuncta diſponan-
tur.Et ſal quidem vere bonum eſt:vt pote valens ad ſeruandum & condiendum omnia alimé-
K ta.ꝙ ſi inſulſum fuerit irrepabile eſt:nihil enim habemus quo condiamus illud. Et ſimiliter
ratio bona eſt & ad ſuauitatem regiminis & ad ſeruandum populum à malo. ſed ſi ratio ſtulta
eſt,irrepabilis eſt:vt pote defectus principii & regulæ. ¶Habete in vobis ſal.) Ex parabola
ſalis infert intentum.habete, vos quos elegi in paſtores mundi,ſal rationem,in voſipſis, non
in libellis:ad condiendum opera regiminis, ad ſeruandum commiſſos vobis à contagione &
occaſione peccatorũ.Et dixit hoc ne præcipites tollerent ſcandalizantes,ſed vtãtur ſale rationis.
¶E T pacem habete.) Quamuis multa conſideranda ſint à ratione procedente ad tollendum
occaſiones peccandi in populo, Ieſus tamen vnius quod præcipuum eſt meminit.ſ.pacis.vult
enim

enim ſeruari pacem:ſine qua nihil boni eſt in populo.Et per hoc probibet rationi zelũ ad tol- A
lendũ ſcandala,ſi ſimul eum ſcandalis tollitur pax.Et eſt ſermo de pace ipſius eccleſiæ in ſeipſa:
& non de pace eccleſiæ cum perſequutoribus ipſius.propter hoc enim adiungit. ¶Inter vos.

CAPVT X.

ET inde exurgens venit in fines Iudææ vltra Iordanem.) Deſunt quatuor
dictiones.Legendum enim eſt.¶Per locum qui eſt vltra Iordanem.) Signi-
ficatur enim qua venerit in fines Iudææ ſcilicet per locum qui eſt vltra Ior-
danem. ¶Et conueniunt iterum turbæ ad eum:& ſicut conſueuerat iterum
docebat illos.)Significat Euangeliſta per conuentum turbarum iterum,& ſi-
militer p Chriſti doctrinam iterum,quod alias Ieſus ibidem docuerat turbas
quod Ioan.iii.inſinuatur.¶ET accedentes Phariſæi interrogabant eum,ſi li-
cet viro vxorem dimittere:tentantes eum.)De hac quæſtione & reſponſione domini, diffuſe B
ſcripſimus Matth.xix.¶AT ille reſpondens,dixit eis.quid vobis præcepit Moyſes? Qui dixe-
runt Moyſes permiſit libellum repudii ſcribere,& dimittere.Quibus reſpõdens Ieſus,ait Ad du-
ritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud:ab initio autem creaturę maſculum & fœmi
nam fecit eos deus.propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem,& adhærebit ad vxo-
rem ſuam:& erunt duo in carne vna.pro,& erunt qui duo fuerant in carnem vnam.Itaq; iam
non ſunt duo.ſed vna caro.Quod ergo deus coniunxit.pro, coniungauit,homo non ſeperaret.
¶ET in domo iterum diſcipuli eius,de eodem interrogauerunt eum.Et ait illis.Quicunq; dimi
ſerit vxorem ſuam,& aliam duxerit,adulterium committit ſuper eam.pro,in eam)Aduerte ꝙ
Marcus non refert omnia quæ Ieſus dixit,omittens exceptionem quã Ieſus appoſuit ſcilicet ex-
cepta fornicationis cauſa:vt clare patet Matth.xix.vbi hæc eadem narrantur, Nec mirum:quia
quod vnus Euãgeliſta dicit(alius quandoq; tacet:& ꝙ vnus tacet,alius ſupplet.Vnde econuerſo
quod Matthæus tacuit(ſcilicet ſuper ſeu in eam)Marcus ſuppleuit.Mattheus ſiquidem dixit abſo C
lute,mœchatur.Marc⁹ autem ſupplet,mœchatur in eã:ne cogamur intelligere quod mœchatur
abſolute,ſed quod mœchatur in illam,dimiſſam.Multum enim refert,mœchari vel mœchari
in illam.mœchatur enim abſolute qui fornicationem committit:mœchatur autem in illam qui
fornicationem committit in iniuriam illius:hoc eſt loco illius cognoſcens aliam. Hic apparet
planus literæ ſenſus.quem ideo exacte explicauerim,vt intelligatur verum eſſe quod theologi di
cunt ſcilicet legem de vnitate vxoris,r ullibi in canonicis libris eſſe ſcriptam.¶Et ſi vxor dimi
ſerit virum ſuum,& alii nupſerit mœchatur.)Nullam exceptionem dat dominus vxori.Impares
ſiquidem cenſet maritum & vxorem quo ad cauſam dimittendi.marito enim cõceditur dimit-
tere vxorem cauſa fornicationis:vxori autem non permittitur dimittere virum, dare libellum
repudii viro. Vnde & abſolute ſubiungitur quod mœchatur:quum de viro iniuſte dimittente
vxorem & ducente aliam non dixerit mœchatur,ſed mœchatur aduerſum illam dimiſſam.
¶ET offerebant illi paruulos.pro,pueros,vt tangeret eos.diſcipuli autem comminabantur of-
ferentibus.pro,increpabant offerentes.Quos quum vidiſſet Ieſus,indigne tulit:& ait illis.Sinite D
paruulos venire ad me:& ne prohibueritis eos.talium eſt enim regnum dei.)Non dicit horum
ſed talium qualitatem ſignificans innocentiæ exiſtentis in puerulis,& humilitatis ſignificatæ.p
eorum paruitatem.¶AMEN dico vobis:quiſquis non receperit.fide & opere.regnum dei ve
lut paruulus.pro,puellus.)quo ad humilitatem & puritatem.¶NON intrabit in illud.) Nihil
enim inquinatum ingredietur regnum cælorum.& propterea oportet recuperare puritatẽ pue-
rilem.¶Et complexans.pro,& ponens in vlnis,eos.)Vnde apparet paruulos iſtos infantilis fuiſ
ſe ætatis.¶Et imponens manus ſuper illos,benedicebat eos.)oratione ſeu ſancta aliqua impre-
catione,offerebant enim eos vt oraret ſuper eos,apud Matth.¶ET quum egreſſus eſſet in viam
procurrens.pro,accurrens,quidam genu flexo ante eum,rogabat eũ,dicens.magiſter bone quid
faciam vt vitam æternam præcipiam?Ieſus autem dixit ei.
Quid me dicis bonum?nemo bonus niſi vnus,deus.) Quare Ieſus retulerit bonitatem in ſolum E
deũ(qui ſolus eſt omniquaq; bonus)ſcripſimus Matth.xix.vbi hæc quoq; ſcripta ſunt.¶Præce-
pta noſti:ne adulteres,ne occidas,ne fureris,ne falſum teſtimonium dixeris,ne fraudum feceris
honora patrem tuũ & matrem.At ille reſpondens,ait illi.magiſter hæc omnia obſeruaui à iu-
uentute mea.Ieſus autẽ intuitus eum,dilexit eum.)Signum dilectionis vultu mõſtrauit vt ado-
leſcens petens perfectionis viã nõ terreretur reſponſione danda,ſed occaſionẽ haberet aggrediẽ
di eam.¶Et dixit ei.Vnum tibi deeſt:vade,quæcunq; habes vende,& da pauperibus:& habebis

F theſaurum in cælo.)Non dixit & affer præcium ad me aut ad eccleſiam ſeu conuentum diſcipu
lorum,nec da templo,ſed da pauperibus:nec diuidi iuſsit (vt partem ſcilicet daret pauperibus
& partem daret conuentui)ſed quęcunq; habes da pauperibus. ¶E T veni,ſequére me.Deeſt
ſublata cruce.) Nolo tua ſed te,nec qualitercunq; ſed tollentem crucem:hoc eſt ſubeuntem
cruciatus famis,ſitis,perſequutionum.&c.¶Qui contriſtatus in verbo,abiit mœrens.erat enim
habens multas poſſeſsiones. ¶E T circunſpiciens Ieſus,ait diſcipulis ſuis.quam difficile qui
pecunias habent,in regnum dei introibunt.Diſcipuli autem obſtupebant in verbis.pro, ſuper
verbis ejus.)hoc eſt ſuper dicto de difficultate ingrediendi regnum dei reſpectu habentium pe-
cunias. ¶A T Ieſus rurſus reſpondens ait illis.filioli.pro,filii quam difficile eſt confidentes
in pecuniis in regnum dei introire.)Explanat hic Ieſus quod dixerat, intelligi de confidenti-
bus in pecuniis. ¶Facilius eſt camellum per foramen acus tranſire.pro,ingredi.)Et hinc fir
matur quod Matth.xix.exponendo hæc ſcripſimus, foramen acus eſſe nomen proprium por-
tæ vel certi anguſti tranſitus.huic enim conſonat vocabulum.ingredi. ¶Q V A M diuitem
G intrare in regnum dei.) Non ſolum confidentes in pecuniis ſed vniuerſaliter diuites explicat
Ieſus difficile ingredi in regnum cælorum : quia rarus eſt diues qui poſt aurum non abiit nec
ſperauit in pecuniæ theſauris:vt dicitur Eccleſiaſtici.xxxi.ſubiungendo quis eſt hic & laudabi-
mus eum?præmiſerat enim beatus diues qui poſt aurum non abiit. ¶Qui magis admira-
bantur.pro,amplius ſtupebant:dicentes ad ſemetipſos.& quis poteſt ſaluus fieri?) Intulerunt
hoc diſcipuli intelligentes talli appellatione non ſolum diuites in re ſed diuites in affectu:quorũ
plenus eſt mundus.idem periculum vtrorumq; Intelligebant.¶E T intuens illos Ieſus, ait.apud
homines impoſsibile eſt,ſed non apud deum:omnia enim poſsibilia ſunt apud deum.)Ad intel-
lectum diſcipulorum reſpondet Ieſus:conſentiens quod ſecundum humana ſtudia impoſsibilis
eſt ſalus tam diuitum quam affectorum ad diuitias,ſed ſecundum gratiam dei abſtrahentem af-
fectus humanos à diuitiis vtriq; ſaluari poſſunt.
H ¶E T poſt hæc cepit ei Petrus dicere.ecce nos dimiſimus omnia,& ſequuti ſumus te. Reſpon-
dens autem Ieſus ait. Amen dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domum aut fratres aut ſorores
aut patrem aut matrem. Deeſt.aut vxorem,aut filios aut agros,propter me & propter euange-
gelium.) Occurrit hic quæſtio,quo pacto hæc doctrina domini verificetur:quum non liceat
alligatum vxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitæ.conſtat enim quod Petrus
huiuſmodi perfectionem propoſuerat,ecce nos reliquimus omnia & ſequuti ſumus te.¶Solutio
eſt ꝙ licet Petrus cauſam propriam propoſuerit,Ieſus tamen quemadmodum extendit reſpon-
ſionem ſuam reſpectu omnium(dicendo,& nemo eſt qui reliquerit.&c.)ita extendit doctrinam
ad dimiſsionem non ſolum propter frugem melioris vitæ,ſed etiam propter ipſam vitam ſpiri-
tualem.¶Dupliciter enim contingit relinquere ſuos & ſua. Vel propter frugem melioris vitæ.
& ſic non comprehendit dimittere vxorem:immo nec filiole,ſi paterna indigent cura.Vel pro-
pter ipſam vitam ſpiritualem.& ſic etiam vxor dimittenda eſt impediens fidem Chriſti, qua
viuit anima.Quocirca textus iſte in communi loquens de dimiſsione, intelligendus eſt ſeruatis
I ſeruandis ſecundum recte rationis iudicium. ¶Qui non accipiet centies tantum nunc in tem-
pore hoc:domos & fratres & ſorores & matres & filios & agros cum perſequutionibus : & in
ſeculo futuro vitam æternam.Multi autem erunt primi nouiſsimi, & nouiſsimi primi.)Fabella
mille annos promittens in hac vita cum centuplis agris,fratribus,domibus,& id genus reliquis
excluditur.tum.quia impoſsibile erit habere matrem niſi vnam: & tamen inter centupla textus
numerat matres.tum quia expreſſe dicitur cum perſequutionibus:à quibus tamen illos mille an-
nos ſabulantur exemptos. Senſus itaq; literalis eſt quod quicquid boni ex patre,matre vxore
filiis,domibus,agris,in hac vita carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hac vita relin-
quentibus hæc propter Chriſtum,promittitur,Et verificatur:quia in hac vita datur iſtis à Chri-
ſto ſpirituale bonum centuplum ad bonum corporeum, quod ex patre,matre,agris.&c. habe-
retur:vt diffuſius Matth.xix.explanauimus,cum reliquis huius particulæ. ¶Applica tamen
K propoſito:quod ſicut quo ad opes centuplum comprobantur recepiſſe,qui ſunt vere tanquam
nihil habentes & omnia poſsidentes,ita quo ad patrem,matrem.&c: qui vere iuncti ſunt facien
tibus voluntatem cæleſtis patris,centuplum receperunt:dum quilibet eorum eſt cuiuſq; ſoror,
frater,mater ac pater:vt ſaluator dixit. ¶Erant autem in via aſcendentes Hieroſolymam:&
præcedebat illos Ieſus. Et ſtupebant.)Non mittebat diſcipulos ante ſe quaſi timens,ſed an
cedebat,monſtrans per hoc ſe ſponte ad paſsionem & mortem progredi. propter quod ipſi
diſcipuli ſtupebant videndo tam prompte ire ad locum paſsionis & mortis. ¶E T ſequentes
timebant.)Non quod prędictum fuerit eis ipſos paſſuros aliquid:ſed incipiunt timere tanquam

adhærentes

adhærentes Ieſu. ¶ET aſſumens iterũ duodecim, cepit illis.dicere quæ eſſent ſibi ventura Quia A
ecce aſcendimus Hieroſolymam:& filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & Scribis &
ſenioribus:& damnabunt eum morte,& tradent eum gentibus,& illudent ei, & conſpuent eum
& flagellabunt eum,& interficient eum:& tertia die reſurget.)Quarto prædicit eis ſuam paſsio-
nem explicans ſingula. ¶ET accedũt adeum Iacobus & Ioannes filii Zebedæi, dicentes.) non
per ſeipſos ſed p os matris:vt Mat. xx.dicitur. ¶Magiſter volumus vt quodcũq; petierimus,fa-
cias nobis. At ille dixit eis.quid vultis vt faciam vobis?Et dixerunt da nobis vt vnus ad dextram
& alius ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua.Ieſus autem ait eis.neſcitis quid petatis:poteſtis bi
bere calicem quem ego bibo,aut.pro,& baptiſmo quo ego baptizor baptizari?) Et intendit de
baptiſmo ſanguinis.per metaphoram enim potus & baptiſmi,paſsionem mortemq; ſuam ſigni-
ficat. ¶At illi dixerunt ei poſſumus.Ieſus autem ait eis calicem quidem quem ego bibo bibetis,
& baptiſmo quo ego baptizor baptizabimini:ſedere autem ad dexteram meam vel.pro, & ad
ſiniſtram,non eſt meum dare vobis.Superfluit vobis.ſed quibus paratũ eſt.)Spectant ia ad hanc
particulam & ſequentem de indignatione diſcipulorum,expoſita vide Matth.xx. ¶ET audien- B
tes decem indignati ſunt.pro,ceperunt indignari,de Iacobo & Ioanne.Ieſus autem vocans eos,
ait illis.Scitis quia ii qui videntur principari,pro imperare,gentibus,dominãtur eis,pro in eas:
principes pro,magni,eorum poteſtatem habent ipſorum.pro,poteſtatem exercent in eis.Non
ita eſt.pro,erit,autem in vobis:ſed quicunq; voluerit fieri maior.pro,magnus Deeſt! in vobis,
erit miniſter veſter:& quicũq; voluerit in vobis.pro,eſſe primus,erit omnium ſeruus. Nam &
filius hominis non venit vt miniſtraretur ei:ſed vt miniſtraret & daret animam ſuam redem-
ptionem pro multis. Et veniunt Hiericho:& proficiſcente.pro egrediente,eo de Hiericho,&
diſcipulis eis & plurima multitudine,filius Timæi bartimeus cæcus.) Quamuis idem ſonet He-
braice Bartimæus quod filius Timæi,ſicut Bar Iona filius Ionæ,euangeliſta tamen vtrumq; di-
xit:vt intelligeremus quod erat nomen proprium illius hominis.ita quod vocatur Bartimæus
& erat filius Timæi:ſicut Bartholomæus idem ſignificat quod filius Ptolomæi,& tamen eſt no
men proprium.Et ſi aliquis vocaretur Bartholomæus,& eſſet filius Ptolomæi,diceremus Bar- C
tholomæus filius Ptolomæi.Apud Matth.duo ſcribuntur cæci hoc in loco:quorum alterius tan
tum meminit Marcus,forte quia notior,& magis clamabat. ¶Sedebat iuxta viam mendicans.
Qui quum audiſſet quia Ieſus Naſarenus eſſet,cepit clamare.& dicere Ieſu filii Dauid miſerere
mei.Et comminabantur.pro increpabant,illi multi vt taceret.At ille multo magis clamabat,fi-
lii.Dauid miſerere mei.Et ſtans Ieſus præcepit.pro dixit,illum vocari.Et vocant cęcum,dicen-
tes ei animęquior.pro,bono animo,eſto:ſurge,vocat te.Qui pro iecto veſtimento ſuo,exiliens
venit ad eum.Et reſpondens dixit illi Ieſus.quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei.Rab-
boni vt videam.pro,viſum recipiam.Ieſus autem ait illi.vade,fides tua ſaluum te fecit.Et con-
feſtim vidit.pro,viſum recepit:& ſequebatur eum in via.)Expoſitã hanc hiſtoriã habes Mat.xx.

CAPVT XI

ET quum appropinquarent Hieroſolymæ.Deeſt.ad Bethphagæ, & Betaniæ.
pro,Bethaniam.)Colligit Marcus aduentum Chriſti in Bethaniam ſabbato, D
& ad Bethphagæ die ſequenti:vt patet ex euangelio Ioannis. ¶AD montem
Oliuarum.)Locus eſt ad inſinuandum ſitum tam Bethaniæ quam Bethphagę
vtraq; enim iuxta montem Oliuarum ſita dicitur. ¶Mittit duos ex diſcipulis
ſuis:& ait illis.Ite in caſtellum.hoc eſt in oppidum.quod contra vos eſt.)hoc
eſt è regione ad aſpectum veſtrum eſt.Non enim miſit eos in Hieruſalem,ſed
in caſtellum quod erat in proſpectu eorum.& propterea non aliter nominauit ipſum:ſed velut
digito monſtrauit. ¶Et ſtatim introeuntes illuc.)Intus illud oppidum non longe à porta,ſed
ſtatim deſcribitur inueniendus aſellus.
¶Inuenieris pullum Marcus ſolius pulli meminit,Matthæo pullum & aſinam ſcribente. ¶Li-
gatum.)Intelligo ligatum pullum pro quanto erat cum matre ligata. ¶Super quem nemo adhuc E
hominum ſedit:ſoluite illum & adducite.Et ſiquis vobis dixerit, quid facitis.)Deeſt pronomẽ
hoc.aduerbialiter enim ſumitur quid pro cur. ¶Dicite quia domino neceſſarius eſt:& conti-
nuo illum mittet huc.Et abeuntes inuenerũt pullum ligatum ante.pro, ad ianuam foris hoc eſt
extra ſtabulum.in biuio:& ſoluunt eum. Et quidam de illic ſtantibus dicebant illis.quid facitis
ſoluentes pullum:Qui dixerunt eis ſicut præceperat eis Ieſus:& dimiſerunt eis.Et duxerunt pul
lum ad Ieſum:& imponunt illi veſtimenta ſua.& ſedit ſuper eum,)Matthæus dicit Ieſum sediſſe

F ſuper aſinam & pullum. Marcus qui ſolius pulli meminit, dicit ꝙ ſedit ſuper pullum. Et vtrūq;
verum eſt: quamuis incertum ſit ſuper quem prius ſederit. ¶Multi autem veſtimenta ſua ſtra-
uerunt in via al.i autem frondes cædebant de arboribus, & ſternebant in via. Et qui præibant &
qui ſequebantur, clamabant dicentes. Oſanna, benedictus qui venit in nomine domini. bene-
dictum quod venit regnum. Deeſt. in nomine domini, patris noſtri Dauid : Oſanna in excel-
ſis.) Turbæ tam præcedentes q̄ ſequentes duo benedicunt. ſ. ipſum Ieſum, benedictus qui venit
& regnum promiſſum, benedictum quod venit regnum. Motæ enim à ſpiritu ſancto acclama-
uerunt Ieſum eſſe verum Meſsiam & regem illum promiſſum Dauidi regnaturum in ęternum:
repetendo hoſihah na. Vide expoſita Matth. xxi. ¶Et introiuit Hieroſolymam in templum. &
circunſpectis omnibus quum iam veſpera. pro, veſperæ. genitiui caſus. eſſet hora, exiit in Betha-
niam cum duodecim.) Significatur quod veſpertina hora illius diei, nullus in ciuitate Hieruſa-
lem inuitauit eum. hoc enim inſinuare videtur quod circunſpectis omnibus exiuit & iuit in Be
G thaniam ¶Et alia die. pro, poſtero die, quum exirent à Bethania, eſuriit. ¶Quumq; vidiſſet
à longe ficum habentem folia, venit quid forte. pro, vtiq;, inueniret in ea.) Significatur quod Ie
ſus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea : non quod dubitaret aut crederet eſſe in ea
fructum (quum non eſſet tempus) ſed quia totum hoc negocium vt parabola exercebatur, ideo
actionem ſuam exercuit tanquam perſonæ quærentis fructum. Conſiderandum eſt enim quod
ſicut I E S V S verba metaphorica dicebat proponendo parabolas, ita modo factis vſus eſt me
taphorice. Significabat enim aduentum ſuum eſſe ad quærendum fructum ſpiritus in Synago-
ga, in populo Iudæorum, quem repræſentabat ficulnea habens tantum folia: vt latius expoſita
hæc ſunt Matthæi. xxi. ¶Et quum veniſſet ad eam, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tem-
pus ficorum. Et reſpondens.) vel alicui forte dicenti non eſſe ibi ficus: vel demeritis Synagogæ
ſignificatæ per ficulneam. vt euangeliſta de induſtria dixerit reſpondens ad inſinuandum quod
demeritis Hebræi populi reſpondebat maledicendo ficulneæ. ¶Dixit ei. iam non amplius in
æternum ex te fructum quiſquam manducet: Verificatum eſt ad literam inchoando à tempore
mortis Chriſti: quoniam cum eo mortua ſunt legalia. ita quod ex eis non eſt amplius perceptus
H fructus, nec percipietur in æternum. ¶Et audiebant diſcipuli eius: & veniunt Hieroſolymam.
Et quum introiſſet in templum, cepit eiicere vēdentes & ementes in templo: & menſas numula-
riorum & cathedras vendentium columbas euertit Matthæus & Lucas referunt eiectionem vē-
dentium & ementium factam fuiſſe in die almarum: Marci vero verba ſonare videntur factā
fuiſſe in die ſequenti. Creditur autem rem geſtam fuiſſe in die palmarum: à Marco autem com-
memoratam in contextu geſtorum die ſequenti, ad declarandum quo tenderet res geſta circa fi-
culneam. propterea enim poſt geſta circa ficulneam ſtatim commemorauit hæc geſta in templo
Acſi aperte diceret ficulneam figuram templi geſsiſſe. ad literam enim figurabat cultum cære-
monialem qui in templo exhibebant. Quamuis inconueniens nullum ſit quod iterum Ieſus
eundem actum exercuerit: & maiorem, pro quanto die lunę adiunxit hoc quod non ſinebat por
I tari vas per templum. ita quod alii euangeliſtæ deſcribant eiectionem factam die palmarū: Mar-
cus vero alteram factam die lunæ. Et præter has Ioannes deſcripſit tertiam, ante omnes iſtas fa-
ctam: adhuc viuente Ioanne Baptiſta. ¶Et non ſinebat vt quiſquam transferret vas per templū.)
Aut vaſa ipſa erant venalia, aut ponitur continens pro contento. prohibebat enim transferri ve
nalia in vaſis contenta per templum. Vide hæc expoſita Matt. xxi.
¶Et docebat, dicens eis. nonne ſcriptum eſt quia domus mea domus orationis vocabitur om-
nibus gentibus? vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Quo audito principes ſacerdo-
tum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent.) Modum inquirebant: iam enim delibe
rauerāt perdere eum. ¶Timebant enim eum.) Ne turbas contra eos concitaret. propterea
enim expectabant oportunum modum ſine turba capiendi eum. ¶Quoniam vniuerſa turba
admirabatur ſuper doctrina eius. Et quum veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate. Et quū
K mane tranſirent.) Marcus diſtinguit tempora: & ſignificans mane diei martis. ¶Viderunt
ficum aridam factam à radicibus..) Non diſſonat Marcus à Matthæo dicente quod ficus aruit
ſtatim. non enim oppoſitum dicit Marcus. Arefactio ſiquidem ſtatim ſubſequuta eſt, ſed viſa
fuit à diſcipulis mane ſequenti: quià ſtatim non ceciderunt folia, non ſtatim apparuit arida ra-
dicitus, ſed mane ſequenti viderunt ipſam aridam factam à radicibus. Et tunc dixerunt, quo-
modo ſtatim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum Ieſu, dixit ad Ieſum ea quæ refert
Marcus. ¶Et recordatus Petrus dixit ei. Rabbi ecce ficus cui maledixiſti aruit, Et reſpondens
Ieſus ait illis, Habete fidem dei. Amen dico vobis quia quicunq; dixerit huic monti, tollere &
mittere in mare.) imperatiua paſsiua ſunt. ¶Et non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit
quia

quia quodcunq; dixerit fiat ei.pro,quòd quæ dicit fiant,erit illi quicquid dixerit. Propterea di- A
co vobis.omnia quæcunq; orantes petitis,credite quia accipietis:& euenient vobis.) Non dicit
quæcunq; petitis,ſed quæcunq; orantes petitis:ſignificans quæcunq; eleuata in deum mente peti
tis ſimpliciter & abſolute.nullus enim ſapiens eleuata in deum mente petit abſolute,niſi ad quę
petenda à ſpiritu ſancto mouetur. Siue petantur ea quę ſunt noſtræ ſalutis æternę(ad ea quæ
petenda certum eſt nos moueri á ſpiritu ſancto)ſiue petantur quæcunq; alia:ad quę ſpiritus ſan-
ctus aliquos ſpecialiter mouet. ¶Et quum ſtabitis ad orandum.)Signum quod ſtantes orabant
illo tempore. ¶Dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & pater veſter qui in cælis eſt
dimittat vobis peccata veſtra: quod ſi vos non dimiſeritis,nec pater veſter qui in cælis eſt di-
mittet vobis peccata veſtra.) Diſpoſitionem adiungit neceſſariam ex parte orantis ad efficaci-
am petitionis æternę ſalutis. ¶Et veniunt rurſus Hieroſolymam. & quum ambularet in
templo.) Matthęus dicit acceſſiſſe principes ad Ieſum docentem. Vnde colligitur quod
ambulando in templo docebat. ¶Accedunt ad eum ſummi ſacerdotes & Scribæ & ſeniores
& dicunt ei.in poteſtate hæc facis:& quis dedit tibi hanc poteſtatem vt iſta facias? Vide expo-
ſita Matth.xxi. ¶IESVS autem reſpondens ait illis interrogabo & ego vos vnum verbum B
& reſpondite mihi,& dicam vobis in qua poteſtate hæc faciam. pro, facio. Baptiſmum. pro,
baptiſmus,Ioannis de cęlo erat an ex hominibus?reſpondete mihi. At illi cogitabant ſecum.di
centes. Si dixerimus de cælo, dicet nobis,quare ergo non credidiſtis ei:ſi dixerimus ex homi-
nibus,timemus populum. Omnes enim habebant Ioannnem quia vere propheta eſſet. Et
reſpondentes dicunt,Ieſu,neſcimus. Et reſpondens ieſus ait illis.neq; ego dico vobis in qua po
[illegible] hæc faciam.pro,facio.

CAPVT XII.

ET cepit illis in parabolis loqui. Vineam paſtinauit. pro, plantaui, homo
& circundedit ſepem,& fodit lacum.)In quo excipitur vinum fluens ex vuis C
tritis ſeu tortis. ¶Et ædificauit turrim,& locauit eam agricolis:& peregre
profectus eſt. Et miſit ad agricolas in tempore ſeruum,vt ab agricolis accipe
ret de fructu vineæ.qui apprehenſum eum ceciderunt:& dimiſerunt vacuum
Et iterum miſit ad illos alium ſeruum: & illum in capite vulnerauerunt. pro,
& illi iactis lapidibus caput percuſſerunt,& contumeliis affecerunt.pro,remi-
ſerunt affectum contumelia. Et rurſum alium miſit:& illum occiderunt.& plures.pro,multos,
alios:quoſdam cedentes,alios vero occidentes. Adhuc ergo vnum habens filium chariſſimum
pro,dilectum. Et deeſt.ſuum,& illum miſit ad eos nouiſſimum, dicens quia reuerebuntur fili-
um meum.Coloni.pro,agricolæ,autem dixerunt ad inuicem.hic eſt hæres: venite, occidamus
eum,& noſtra erit hæreditas.Et apprehendentes eum occiderunt& eiecerunt extra vineam.Quid
ergo faciet dominus vineæ? veniet,& perdet Colonos.pro, agricolas:& dabit vineam aliis.
¶Nec ſcripturam hanc legiſtis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes,hic factus eſt in ca-
put anguli:à domino factum eſt iſtud,& eſt mirabile in oculis noſtris. Et quærebant eum te-
nere,& timuerunt turbam cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit.) Para- D
bola hæc de vinea expoſita eſt Matth.xxi.cum annexo lapide reprobato. ¶Et relicto eo abi-
erunt:& mittunt ad eum quoſdam ex Phariſæis & Herodianis, vt eum caperent in verbo. Qui
venientes dicunt ei. Magiſter ſcimus quia verax es,& non curas quenq̃. nec enim vides in fa-
ciem hominum:ſed in veritate viam dei doces.Licet dari tributum.pro,cenſum,Cęſari,an non
dabimus?) In gręco habetur.licet cenſum Cęſari dare an non?dabimus an non dabimus? Vbi
duo interrogant. Primum circa ius,an licitum ſit vel illicitum dare cenſum Cæſari:alterum cir
ca factum,an à nobis dandus ſit cenſus vel non.vt multiplicatis quæſtionibus & vrgeant ad re-
reſpondendum,& in aliqua earum dicat aliquid reprehendendum & accuſandum. ¶Qui ſci-
ens verſutiam.pro,ſimulationem,illorum,ait illis. Quid me tentatis?afferte mihi denarium vt
videam.At illi obtulerunt ei. Et ait illis.cuius eſt imago hæc & inſcriptio? Dicunt ei.Cæſaris. E
Reſpondens autem Ieſus,dixit illis,reddite igitur.Superfluit igitur.quæ ſunt Cæſaris Cæſari, &
quæ ſunt dei deo.) Aduertite reſponſionem datam à Ieſu vtriq; quæſtioni facere ſatis.Nam dicē
do reddite,reſpondet ſecundæ:& dicendo quæ ſunt.ſatiſfacit primæ.Significantur enim iura.Vi-
de expoſita Matth.xxii.¶Et,mirabantur ſuper eo.Et venerunt.pro,veniunt,ſuper eum Saddu-
cęi: dicunt reſurrectionem non eſſe. & interrogabant eum, dicentes Magiſter Moyſes nobis
ſcripſit vt ſi cuius frater mortuus fuerit, & dimiſerit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat
frater eius vxorem ipſius,& reſuſcitet.pro,exuſcitet,ſemen fratri ſuo. Septem fratres erant? &

mm.v. primus

primum accepit vxorem,& mortuus eſt non relicto ſemine.& ſecundus accepit eam,& mortu
F us eſt:& nec iſte reliquit ſemen.& tertius ſimiliter.& acceperunt eam ſimiliter ſeptem:& non re-
liquerunt ſemen:nouiſſima autem omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo quum
reſurrexerint,cuius de is erit vxor?ſeptem enim habuerunt eam vxorem. ¶ET reſpondens
Ieſus,ait illis. Nonne ideo erratis,non ſcientes ſcripturas neq; virtutem dei?) Dicit & eos ne-
ſcire ſcripturas,& ideo errare quia neſciunt ſcripturas.declarat enim cauſam erroris Sadducæo-
rum eſſe ignorantiam interpretandi ſcripturas. ¶Quum enim à mortuis reſurrexerint,neq;
nubent neq; nubentur.) Græca dictio vtrobiq; communis eſt maſculis & fœminis & propte-
rea interpres vſus eſt hoc modo loquendi,neq; nubent neq; nubentur: intendens negare vtrin-
q; coniugium. ¶Sed ſunt ſicut angeli dei in cælis. De mortuis autem ꝙ reſurgant,non legiſtis
in libro Moyſi ſuper rubum quomodo dixerit illi deus:inquiẽs.ego ſum deus Abraham & deus
Iſaac & deus Iacob. Non eſt deus mortuorum ſed viuorum. Vos ergo multum erratis.) Cir-
G ca hanc Sadduceorum quæſtionem vide expoſita Matth.xxii. ¶Et acceſſit vnus de ſcribis qui
audierat illos conquirentes.pro,diſputantes:& videns quoniam bene illis reſponderit,interro-
gauit eum quod eſſet primum omnium mandatorum. Ieſus autem reſpondit ei quia primum
omnium mandatum eſt.audi Iſrael, dominus deus tuus.pro, dominus deus noſter, dominus,
vnus eſt.)Et punctandum eſt ſic dominus deus noſter,dominus.Aduerte hic Ieſum ex Deutero,
vi.explicare non ſolum preceptũ ſupremũ dilectionis dei,ſed obiectum ipſum(hoc eſt deum di
ligendum)præponendo vnitatem dei:ad ſignificandumꝗ; præcipitur dilectio conſequens fidem
dei vnius.qui ſolus eſt dominus,qui ſolus colitur à nobis.ne intelligeremus diligendum deum
vage,quaſi genus deorum aut aliquid quomodolibet pendens, quomodolibet ſubditum: ſed illũ
qui adoratur à populo Iſrael creator celi & terræ.Verum circa hoc preceptum & ſequens ſum-
ptum ex Leuit.xix vide expoſita Matth.xxii.¶Et diliges dominum deum tuũ ex toto corde tuo
& ex tota anima tua,& ex tota mente tua,& ex tota virtute tua.Hoc eſt primum mandatum. Se-
cundum autem ſimile eſt illi.pro,hoc,diliges proximum tuum ſicut teipſum.Maius liorum.pro
his,aliud mandatum non eſt.Et ait illi Scriba.Bene magiſter in veritate dixiſti,quia vnus eſt de
H us,& non eſt alius præter eum.& vt diligatur.pro,diligere.ipſum ex toto corde & ex toto intel-
lectu & ex tota anima & ex tota fortitudine,& diligere proximum tanq̃ ſeipſum, maius. pro,
plus,eſt omnibus holocauſtomatibus & ſacrificiis.¶Ieſus autem videns ꝙ ſapienter reſpondiſ-
ſet.dixit illi.non es longe à regno dei.) Scriba iſte tentando interrogauerat(vt Matthæus dicit)
ſed audita reſponſione Ieſu.dedit honorem veritati.& propterea propinquus fiebat regno dei
quod euangelizabatur à Ieſu,propinquũs fiebat ad hoc vt eſſet pars regni dei:vt deus (non pec-
catum,non mundus)regnaret in illo per fidem in Ieſum Chriſtum. ¶Et nemo iam audebat
eum interrogare.) Ratio excluſæ audatiæ interrogandi tentando erat:quia colligendo ſupradi-
cta apparet quod ſatiſfecerat Herodianis,Sadducæis,Phariſæis ac Scribis. ¶Et reſpondens Ieſus
Apud Matthæum apparet quòd phariſeis Reſpondit,non percunctantibus de hac ſubiuncta ma-
I teria,ſed qui interrogauerant tentando quod eſt mandatum magnum in lege? Ita ꝙ reſpondere
eſt mouentibus prius quæſtionem,poſtq̃ reſponſum eſt reddere quæſtionem interrogando il-
los. Vel forte interceſſit ſermo de Meſſia aliquis tacitus ab euangeliſta,cui reſpondiſſe deſcribitur
Ieſus. Vide etiam hec Matth.xxii.
¶Dicebat docens in templo. Quomodo dicunt Scribæ Chriſtum filium eſſe Dauid?ipſe enim
Dauid dixit in ſpiritu ſancto.dixit dominus domino meo:ſede à dextris meis,donec ponam ini
micos tuos ſcabellum pedem tuorum. Ipſe ergo Dauid dixit eum dominum. & vnde eſt fi-
lius eius?? Et multa turba eum libenter audiuit. ¶Et dicebat eis in doctrina ſua. Cauete à
Scribis.) Hæc quæ ſequuntur, habentur, Matth. xxiii. præter hoc. ¶Qui volunt in ſto-
lis ambulare.) Per ꝙ ſignificatur affectus ad veſtem longuam vſq; id imos pedes ¶Et ſaluta-
ri in foro.pro,foris.) Significatur enim ꝙ non in certo foro,ſed in omnibus amabam ſalutari.
K ¶Et in primis cathedris ſedere.pro,& præſidentias,in ſynagogis,& primos diſcubuitus in cœ-
nis.qui deuorant domos viduarum ſub obtentu prolixe orationis. pro,ſub prætextu prolixe o-
rantes.) Significatur enim quod prolixe orabant, non deuotione orandi ,ſed oſtentando pro-
lixam orationem ad hoc vt deciperent viduas. ¶Hi accipient prolixus.pro abundantius,iu-
dicium.) Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio. ¶Et ſedens Ieſus contra, ga-
zophylacium, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs gazophylacium: multi diuites iactabant
multa. Quum veniſſet autem vna vidua pauper,miſit duo minuta:quod eſt quadrans.
Et conuocatis diſcipulos ſuos,ait illis. amen dico vobis quoniam vidua hæc pauper plus om
nibus miſit qui miſerunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abundabat illis, mi-
ſerunt:hæc vero de penuria ſua omnia quæ habuit miſit, totum victum ſuum.) Intellexiſſes

plus

plus omnibus quantum ad effectum,non quantum ad rem,niſi dominus declaraſſet plus omni-
busetiam ſecundum rem:quia iſta dedit totum , alii partem:iſta dedit totum victum ſuum , alii A
ſuperfluum proprio victui.Hæc enim declarant, plus omnibus ex parte rei,non abſolute ſed pro
portionaliter.plus enim erat illi viduæ quadrans q̃ reliquis offerentibus quicquid dabatur.

CAPVT XIII.

ET quum egrederetur de templo, ait vnus ex diſcipulis eius. magiſter aſpice
quales lapides & quales ſtructurę. Et reſpondens Ieſus , ait illi. Vides has
omnes. Superfluit omnes, magnas ædificationes? non relinquetur lapis ſu-
per lapidem qui non deſtruatur. Et quum ſederet,in monte Oliuarum con-
tra templum, interrogabant eum ſeparatim Petrus & Iacobus & Ioannes
& Andræas.dic nobis quando iſta fient.pro,erunt:& quod ſignum erit quan-
do hęc omnia incipient conſummari.pro,conſummanda ſunt.) Duo petunt
Primum,tempus deſtructionis templi. Secundo ſignum conſummationis mundi:vt claret pa-
tet apud matth.capite.xxiiii. ¶Et reſpondens Ieſus,cepit dicere illis.videte ne quis vos ſedu-
cat. Multi enim venient in nomine meo dicentes quia ego ſum: & multos ſeducent.)Incipit reſ B
pondere primo Ieſus ſecundæ quæſtioni: monendo diſcipulos prius quo ad partem intellecti-
uam,ne ſeducantur à multis venturis profitendo ſe Chriſtos .¶Quum audieritis autem bella &
opiniones.pro,rumores,bellorum,ne timueritis.pro.ne turbemini.)Monet deinde quo ad par
tem affectiuam,ne turbentur timentes propinquam conſummationem mundi quum audierint
bella & rumores bellorum. ¶Oportet enim.)neceſſitate humanorum morum. ¶Hęc fieri:
ſed nondum finis.Exurget enim gens contra gentem,& regnum ſuper. pro,contra. regnum:&
erunt terrę motus per loca & fames,Deeſt,& turbationes.)Declarat hæc omnia quę communi-
ter accidunt,non eſſe ſigna conſummationis mundi propinquę: ne putaretur quod hęc emergen
tia poſt primum Chriſti aduentum eſſent ſigna ſecundi aduentus. ¶Initium.pro,initia,dolo
rum hęc.) Vniuerſa ſiquidem hęc non ſunt mala ipſa quę ventura ſunt in conſummationem ſe
culi:ſed ſunt initia eorum. ¶Videt autem voſmetipſos.) Neſcio,quare vertendum cenſetur
videte in cauete. Aſſerunt enim in græco haberi videte:& tamen mutandum eſſe & dicendum
cauete autem vos vobiſipſis .Euangelicę ſiquidem monitioni magis quadrat videte autem voſ- C
metipſos.nam vbi prius monuerat ſpectandum tum ad ſeductores extrinſecos,tum ad bella ex-
trinſeca,modo monet ſpectandum ad propria corpora.hoc enim ſignificant quę ſubiunguntur
tradent enim vos in conciliis.&c. Et monet vt ſicut aduertere debent ne ſeducantur, & ne pu-
tent ex terrę motibus & bellis propinquum eſſe finem mundi.ita aduertere debent ne propter
flagella & paſſiones inferendas propriis corporibus,ſemetipſos perdant . ¶Tradent enim vos
in conciliis & in ſynagogis. vapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis.pro, ſtatuemini. pro-
pter me,in teſtimonium illis.) tum perhibendum à vobis de me,tum inexcuſabilis damnatio-
nis illorum principum perſeuerantium in infidelitate ſua poſtq̃ vos audierint. ¶Et in omnes
gentes primum oportet prædicari euangelium.) Quarto loco ponitur diuturnitas temporis D
ante conſummationem mundi:explicando quod oportet primum prædicari euangelium in om
nes gentes. Non dicit oportet audiri famam euangelii,ſed prædicari euangelium in omni-
bus nationibus mundi. Quod adhuc non apparet adimpletum: dum quotidie inueniuntur gen
tes nouæ quę nihil vnq̃ audierunt de Chriſto . ¶Et quum duxerint vos tradentes, nolite præ-
cogitare.pro,ne ante ſoliciti.ſiue anxii.ſitis, quid loquamini.Deeſt.neq; meditemini .) Ita quod
prohibet tum anxietatem ſeu ſolicitudinem anteriorem,tum meditationem:volens illos loqui
quod tunc datum fuerit à ſpiritu ſancto. Et in hoc monſtrat ſe eſſe deum:promittens per ſpiri-
tum ſanctum daturum ſe totiens quotiens quid loquantur . ¶Sed quod.pro, quicquid, datum
vobis fuerit in illa hora,id loquimini . Non enim vos eſtis loquentes,ſed ſpirituſſanctus. Tra-
det autem frater fratrem in mortem,& pater filium,& conſurgent filii in parentes,& morte affi-
ciens eos.)Dixerat tradent enim vos:declarat modo à quibus tradentur ſcilicet patribus, fratri-
bus,filiis. ¶Et eritis odio omnibus.)hominibus ſecundum hominem ſapientibus. ¶Pro-
pter nomen meum. Qui autem ſuſtinuerit.pro,perſeuerauerit,in finem,hic ſaluus erit.)Decla-
rat fructum tantarum paſſionum fore ſalutem æternam,ſi tamen vſq; in finem propriæ vitę per E
ſeuerauerint in fide & confeſſione nominis Ieſu:vt hinc intelligerent tum perſeuerantium fœ-
licitatem, tum non perſeuerantium miſeriam quantumcunq; prius multa paſſi fuiſſent. nulla
enim virtus ſine perſeuerantia coronatur . ¶Cum autem videritis abominationem deſolatio
nis. Deeſt.quæ dicta eſt à Daniele propheta,ſtantem vbi non debet,.p, non oportet, qui legit
intelligat.)

F intelligat.) Tranſit ad primam quæſtionem de tempore deſtructionis templi. ¶Tunc qui
Iudæa ſunt, fugiant, in montes: & qui ſuper tectum, non deſcendat in domum, nec introeat vt
tollat quid de domo ſua, & qui in agro erit, non reuertatur retro tollere veſtimentum ſuum. Væ
autem prægnantibus & nutrientibus. pro, lactantibus, in illis diebus. Orate vero vt hyeme non
fiant. pro, fiat. Deeſt fuga veſtra.) Vide hæc expoſita Matth. xxiiii. ¶Erunt enim dies illi tri-
bulationis tales quales non fuerunt. pro, talis qualis non fuit, ab initio creaturę. quam condidit
Ieſus vſq; nunc: neq; fient. pro, neq; fiet.) Aduerte quod particula hęc non ſpectat ad deſtructio-
nem Hieruſalem (vt diffuſe declarauimus Matth. xxiiii.) ſed ad præcedentia conſummationem
mundi. Ita quod ſermo ieſu de conſummatione mundi interceptus eſt à Matthæo & Marco inter
ponentibus ſigna ſpectantia ad deſtructionem templi. continuatur ſiquidem hæc particula poſt
illa qui autem perſeuerauerit in finem hic ſaluus erit, ſubiungendo erunt enim dies illi. Et
manifeſtatur ratio difficilis perſeuerantię ex tribulatione quæ nunq̃ habuit parem. Et directe
G adiungitur hæc particula ad declarandum & proſequendum verba illa, initia dolorum hęc ex-
planatur enim terrę motus & bella fames & reliqua mala conſueta, eſſe initia quædam dolorum:
quia erunt dies illi omnino inſolitę tribulationis. Nec prętereas notare nomina talis qualis,
non dixit tribulationis tantæ, quanta non fui: ſed tribulationis talis qualis non fuit. maior enim
tribulatio fuit omni carni ſuper terram in diluuio vniuerſali. In quo autem conſiſtet hæc tri-
bulatio. neſcio: niſi quod mortifera erit. niſi enim eſſet mortifera, non dixiſſet, non fuit ſalua om
nis caro. ¶Et niſi breuiaſſet. pro, decurtaſſet, dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro: ſed
propter electos quos elegit, breuiauit. pro, decurtauit, dies.) Significat enim amputationem die-
rum quo ad numerum. Vbi nota tribulationem hanc non eſſe inferendam ab hominibus, ſed
à deo: quia non periclitaretur omnis caro ſi eſſet ab hominibus. Rurſus quod propter electos
deus ſtatuit amputare dies illos, vt etiam bene ſit aliis propter electos. Vide hæc diffuſe expo-
ſita Matth. xxiiii. ¶Et tunc.) Tempus demonſtrat non arctatum ad dictam tribulationem, ſed
comprehendit totum medium tempus à primo aduentu vſq; ad ſecundum. Subiungit enim
H hanc particulam ad declarandum id quod in principio huius ſermonis dixerat. videte ne quis
vos ſeducat, multi enim venient in nomine meo. Explicauerat enim hoc ſolum quod multi vē
turi in nomine ſuo, & quod multos ſeducent: modo autem complet ſermonem illum monen-
do à diuerſitate locorum (ecce hic, ecce illic, & prophetis falſis. vbi inſinuatur etiam quod Pſeu-
dochriſti habebunt pſeudoprophetas quaſi teſtes. & à ſignis & prodigiis ita efficacibus vt ſedu-
cant etiam electos ſi fieri poſſet. ¶Si quis vobis dixerit, ecce hic eſt Chriſtus ecce illic: ne cre-
dideritis. Exurgunt enim pſeudochriſti & pſeudoprophetę: & dabunt ſigna & portenta, ad ſe-
ducendos ſi fieri poteſt etiam electos. Vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.) Vide &
hæc diffuſe declarata Matth. xxiiii. ¶Sed in illis diebus poſt tribulationem illam ſol contene
brabitur, abſq; ecclypſi & nubibus. & luna non dabit ſpendorem ſuum.) Non dicit non habe-
bit: quia ſimiliter abſq; ecclypſi & nubibus ſubtrahetur ſplendor eius. ¶Et ſtellæ cæli erunt
I decidentes.) A lucendo nobis aere ſereno. ¶Et virtutes quę in cęlis ſunt, mouebuntur. pro,
quatientur.) Significatur enim quòd actiue poteſtates corporum cęleſtium ad influendum ad in-
feriora & mutandum illa, impedientur ab actionibus ſuis: & propterea metaphorice dicuntur
concutiendæ. Latius ſcripſimus de his Matth. xxiiii. ¶Et tunc videbunt filium hominis veni-
entem in nubibus cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos ſuos: & congregabit ele-
ctos ſuos à quatuor ventis, à ſummo terrę vſq; ad ſummum cæli.) Hæc omnia quoq; declarata
ſunt Matth. xxiiii. exceptis illis verbis, à ſummo terrę: quoniam Matthęus ibi dicit à ſummis cæ
lorum vſq; ad ſumma eorum. Idem autē intelligo per alia verba ſignificatum à Marco: ita quod
intendit vtrunq; hemiſphærium ſignificare per hæc verba. Et hemiſphærium quidem appel-
latum inferius, ſignificat à ſummo terrę. denominauit ſiquidem ipſum à terra: ſicut & denomi-
nauit ipſum inferius, cum tamen ſit ſuperius ſicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferi
K us appellatur hemiſphærium inferius: & ſimiliter quia ex parte ſubiectę nobis terrę apparet ſe
tenere, denominatur ſummum terræ. hemiſpherium autem ſuperius appellat ſummum cęli. Ap
paret autem hunc autem eſſe ſenſum literalem. tum ex conſenſu ad Matthęum. tum quòd ſic &
non aliter comprehenditur totum vniuerſum corporeum: includendo etiam infimas terrę par-
tes, in quibus forte multi electi erunt: & quęcunq; abſtruſa, in quibus forte corpora electorum
erunt. ¶A ficu autem diſcite parabolam. pro, ſimilitudinem. Quū iam ramus eius tener fuerit, &
nata fuerint folia, cognoſcitis quia in proximo ſit æſtas. Sic & vos cum videritis hęc fieri, ſcitote
quod in proximo ſit in oſtiis. pro, foribus. Amen dico vobis, quoniam non tranſibit. pro, præ-
teribit, generatio hæc, donec omnia iſta fiant, cælum & terra tranſibunt. pro, præteribunt: verba

autem mea non tranſibunt.pro,præteribunt.) Eſſent multa hic dicenda niſi fuiſſent hęc verba
declarata Matth.xx iiii. ¶De die autem illa vel hora nemo ſcit.) Ne putares ex ſimilitudine A
genmantis ficus ad æſtatem, certum ſignificari ſpatium temporis inter ſigna & diem aduentus
Chriſti, ſubiungit incertitudinem illius diei. ¶Neq; angeli in cælo.). Græce habetur;qui ſunt
in cælo:vt clare intelligas de angelis beatis. ¶Neq; filius,niſi pater.) Intellige neq; filius ſe-
cundum humanam naturam naturali notitia. Solus enim deus nouit ex ſua naturali ſcientia tem
pora & momenta quę pater poſuit in ſua poteſtate. Et propterea ſubiungit, niſi pater: ſignifi-
cans per patrem deum. ¶Videte,vigilate & orate.) Colligit tria neceſſaria, videte, mentis
oculis:vigilate,ſtudio.nihil enim prodeſt videre niſi adhibeatur ſtudium ad exequendum vel ca
uendum. Et orate,recurrando ad deum,recognoſcentes vires proprias non ſufficere,recogno-
ſcentes non ſufficere veſtrum videre veſtrumq; vigilare. ¶Neſcitis quando tempus ſit.)
Vera eſt hęc neſcientia tam de tempore vniuerſalis iudicii,quam de tempore ſingularis ac pro-
prii iudicii reſpectu ſingulorum. ¶Sicut homo qui peregre profectus. Parabolam adiungit.
reliquit domum ſuam:& dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſq; operis.pro,& vnicuiq; opus ſuum.
Significatur enim quod dedit ſeruis ſuis duo ſcilicet poteſtatem & opus: deſtribuendo vnicuiq;
ſuum opus, hoc eſt ſuum officium. ¶Et ianitori præcepit vt vigilet. Vigilate ergo. neſcitis enim B
quando dominus domus veniat:ſero an media nocte,an galli cantu.an mane, ne quum venerit
repente,inueniat vos dormientes.Quod. pro,quæ,autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.)
In hac parabola relata ad vniuerſale iudicium homo peregre profectus eſt Ieſus: qui in cælum
aſcendit,& carnem velut ad peregrina loca in cælum tranſtulit. Domus eius eccleſia eſt: quam
in hoc mundo reliquit.Serui eius,Chriſtiani ſunt:quibus dedit poteſtatem filios dei fieri. Opus
eius quod diſtribuit vnicuiq; eſt quod dedit quoſdam quidem apoſtolos, quoſdam autem euan-
geliſtas,quoſdam paſtores,quoſdam doctores:& breuiter ſingulis ſui corporis membris ſua diſ
tribuit officia. Ianitor autem paſtor eſt eccleſiæ:cui præcipitur vt vigilet ſuper domum Crhiſti.
Vbi aduerte quod ſi ſoli ianitori pręcipiteretur vt vigilet,non ſubiungeretur, vigilate ergo: &
non concluderetur omnibus dico vigilate. Vigilia itaq; primum pręcepta ſignificatur Ianitori;
cui pro ſe & pro aliis incumbit vigilare:& deinde ſingulis pro ſeipſis. Quatuor noctis partes,
vniuerſas temporis differentias ſignificant. Et ſignificatur totum tempus nocturnum, propter
tenebras ignorantiæ noſtre ſimul & peccatorum.propter has enim opus eſt vigilantia. ¶Si re- C
feratur autem hæc parabola tota ad ſingulare iudicium vniuſcuiuſq;,myſticus apparet ſenſus,ad
ſingulos pertinere vigilantiam quę in ipſa concluditur parabola.Et proculdubio vniuſcuiuſq;
vigilantia ne inuenlatur dormians tempore quo ad ſingulare iudicium in ſua morte oportebit
conueniri,redundat in eſſe paratum tempore vniuerſalis iudicii:vt patet. Et propterea vigilia
ſingulorum poteſt etiam intelligi ad litteram diſtincta per quatuor differentias noctis, ad com-
prehendendum omnes differentias temporis & ætatis cuiuſlibet hominis.

CAPVT XIIII.

ERat autem paſcha.(ſolennitas Iudęorum in memoriam exitus de Aegypto. 1
¶Et azima.)pluralis eſt numeri.Significantur enim panes azimi: quibus D
tantum veſci licebat ſeptem diebus paſche. Et addidit Marcus azima, ad
ſignificandum initium ſolennitatis paſchalis. Paſcha enim vocabatur to-
tum illud tempus ſeptem dierum. ¶Poſt biduum.) hoc eſt diem Mercurii
& diem iouis illo anno. Significat enim euangeliſta mane diei mercurii in
quo congregatis ſummis ſacerdotibus apud Caipham, conuentum fuit cum
Iuda proditore. ¶Et querebant ſummi ſacerdotes & Scribæ quomodo eum dolo tenerent &
occiderent.) Non ſolum conferebant de modo,ſed quærebant modum quo doloſe Ieſum com-
prehenderent & occiderent.non enim audebant vim manifeſtam illi inferre palam. ¶Dice-
bant autem,non in die feſto.pro,in feſtiuitate.)Significatur enim reſpectus non ſolum ad pri-
mum diem paſchæ feſtiuum,ſed ad ipſam feſtiuitatem paſchalem. ¶Ne forte tumultus fieret
in populo.pro,fiat populi.)Timebant enim ne populus tumultuaretur contra ipſos, ſi vim pu-
blice in Chiſtum intuliſſent. ¶Et quum eſſet Bethanię in domo Simonis leproſi, & recum-
beret,venit mulier habens alabaſtrum vnguenti nardi ſpicati.pro,piſtici.)vel vt alii volunt piſti-
cæ fœminini generis.Sed niſi textus græcus compellat,melius legitur neutri generis:quoniam E
quadrat vt referatur ad vnguentum:& ſit ſenſus quod vnguentum erat piſticum(hoc eſt fidele)
ac præcioſum.minus autem conſonat quod nardus fuerit piſtica, hoc eſt fidelis.non enim adul-
terina timetur herba nardi.ſed timetur adulterinum vnguentum nardi. ¶Præcioſi: & fracto
alabaſtro.)hoc eſt aperta pixide alabaſtri. ¶Effudit ſuper caput eius.) Commemorat Marcus
vnguentum

F vnguentum effuſum ſuper caput Ieſu in Bethania ſabbato præcedenti, ad inſinuandam rationem
qua motus fuit Iudas ad vendendum Ieſum ſummis ſacerdotibus.propterea .n. hic hoc comme-
morat vt denotet diem proditionis fuiſſe biduo ante paſcha, & continuet hiſtoriam ſubiungen
do aditum Iudæ ad ſummos ſacerdotes congregatos, deſcriptos querere modum quo doloſe cō-
prēhenderent Ieſum. ¶Erant autem quidem indigne ferentes intra ſemetipſos.pro, apud ſe-
ſę. Significatur enim quod non corde tantum, ſed ore colloquebantur inter ſe. ¶Et dicen-
tes vt quid .pro, ad quid, perditio iſta vnguenti facta eſt? poterat enim vnguentum iſtud venun-
dari pluſq̄ trecentis denariis. & dari pauperibus. Et fremebant in eam.) Non audebant freme
re in Ieſum conſentientem immo admittentem quum tamen verba & Ieſum & mulierem car-
perent: vtpote concurrentes ad perditionem illius vnguenti pręcioſi. ¶Ieſus autem dixit.
Sinite eam: quid illi moleſti eſtis? bonum opus operata eſt in me. Semper enim pauperes habe
bitis.pro, habetis, vobiſcum: & quum volueritis, poteſtis illis benefacere. me autem non ſemper
C habebitis.pro, habetis. Quod habuit hęc, fecit: pręuenit vngere corpus meum in ſepulturam.
Amen dico vobis. vbicunq; prædicatum fuerit euangelium iſtud in vniuerſo mundo, & quod
fecit hęc narrabitur in memoriam.pro, monumentum eius,) Vide hęc explanata Matth. xxvi.
¶Et Iudas Scariotis.pro, Iſcariotis.) nomen enim creditur patrium. Vnus de duodecim, abiit
ad ſummos ſacerdotes, vt proderet.pro, traderet, eum illis.) Reditur ad ordinem hiſtoriæ nar-
rando aditum Iudæ ad ſummos ſacerdotes, proculdubio congregatos in atrio Caiphę. ¶Qui
audientes gauiſi ſunt: & promiſerunt pecuniam ſe daturos. Et quærebat quomodo eum op-
portune traderet. Et primo die azimorum.) Appellat marcus diem Iouis in quo poſt ſolis oc
caſum incipiebat ſolennitas paſchalis, primum diem azimorum. Quæ appellatio non fuiſſet
vſquequaq; vera, niſi adiunctum fuiſſet quando paſcha immolabant. hæc enim adiunctio expli-
cat quod non loquitur de primo die azimorum abſolute more hebraico: quoniam primus die-
rum azimorum abſolute erat dies ſequens, incipiens tamen ab occaſu ſolis diei Iouis. ſed loquitur
de primo die azimorum quo ad veſperam illius diei in qua paſcha immolabant. Et vſus eſt
H hoc modo loquendi, quia cœna quæ fit in prima noctis parte appellatur cœna illius diei qui fini-
tus eſt. immolatio ſiquidem paſchę erat cœna anni paſchalis. Quando paſcha immolabant.)
proculdubio Iudęi: contra quoſcunq; dogmatizantes Ieſum pręueniſſe diem quo Iudęi immo-
labant paſcha, ¶Dicunt ei diſcipuli. Deeſt. ſui. quo vis eamus & paremus tibi comedere paſcha?
Et mittit duos ex diſcipulis ſuis: & dicit eis. Ite in ciuitatem: & occurret vobis homo lagenam
aquæ baiulans.) Lagena vas eſt fictile commune aquæ & vino: ſed in propoſito erat aquę.
¶Sequimini eum: & quocunq; introierit, dicite domino domus, qui magiſter dicit. vbi eſt refe
ctio mea.pro, diuerſorum. & ſuperfluit mea. vbi paſcha cum diſcipulis meis manducē?) Aduer-
bium vbi, manifeſtat quòd non refectio ſed locus quærebatur. ¶Et ipſe vobis demonſtrabit cœ
naculum grande ſtratum. Deeſt. paratum.) Significatur enim locus non nudus, ſed cum oppor-
tuna ſupellectili: ita quod non deerat niſi parare cibos. ¶Et illic parate nobis. Et abierunt diſci-
I puli eius: & venerunt in ciuitatem: & inuenerunt ſicut dixerat illis: & parauerunt paſcha. Veſpe-
re autem facto venit cum duodecim: & diſcumbentibus eis & manducantibus, ait Ieſus amen di
co vobis quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecum. At illi ceperunt contriſtari: &
dicere ei ſingulatim. nunquid ego? Deeſt. & alius nunquid ego? Qui ait illis. vnus ex duodecim.
Soli duodecim leguntur ibi interfuiſſe. & ideo non ad diſtinguendum, ſed ad exaggerandum
crimen ex beneficio electionis ad apoſtolatum repetit vnus de duodecim. ¶Qui intingit ma-
num mecum in catino.) Superfluit manum. Prius dixerat ſermonem communem omnibus du-
odecim: modo reſtringit ſermonem ad eos cum quibus communis erat ei catinus. quos rationa-
bile eſt fuiſſe quatuor diſcipulos propinquius ſedentes: inter quos erat Iudas. ¶Et filius quidem
hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de eo: væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.
pro traditur. bonum erat ei ſi natus fuiſſet homo ille. Et manducantibus illis accepit Ieſus pa-
K nem: & benedicens.) Benedictione laudis non conſecrationis: vt in Matthæo eadem dicti-
one vtente declarauimus & probauimus ¶FREGIT & dedit eis: & ait. ſumite. Deeſt. co-
medite, hoc eſt corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit eis. Et biberunt ex illo om
nes: & ait illis. hic eſt ſanguinis meus noui, teſtamenti, qui pro multis effundetur.pro, effunditur.
Iam enim venditus erat, & incepta erat paſſio eius. Et propterea dixit effunditur. ¶Amen dico
vobis quòd iam non bibam de hoc genimine vitis, vſq; diem illum quum illud bibam nouum in
regno dei.) Vide expoſita Matth. xxvi.

¶Et hymno dicto.pro, quum hymnum dixiſſent.) Significatur enim quod non ſolus Ieſus
dixit hymnum. ¶Exierunt in montem Oliuarum. & ait eis Ieſus omnes ſcandalizabimini

in me

in me in nocte iſta. Quia ſcriptum eſt, percutiem paſtorem, & diſpergentur oues, Sed poſtq̃ re-
ſurrexero, pręcedam vos in Galilęam. Vide Matth. xx vi. Petrus autem ait illi. & ſi omnes ſcan A
dalizati fuerint, ſed non ego. Et ait illi Ieſus. amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte prius-
q̃ bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.) Solus Marcus numerum vocis galli explica-
uit: quia ſolus refert prima Ieſu verba, alii autem euangeliſtę poſterius dicta. Ita quòd Ieſus pri
us dixit Petro, anteq̃ gallus cantet bis, negabis me ter. deinde Petro nimis ſibi arrogante conſtan
tiam Ieſus, peiora prænunciauit dicens, anteq̃ gallus cantet negabis me ter. quod tres alii euan-
geliſtę retulerunt tanq̃ vltimam concluſionem prędictam. ❡At ille amplius loquebatur. pro
ex abundanti dicebat. & ſi. pro, immo ſi, opportuerit me ſimul. Superfluit ſimul. commori ti-
bi.) hoc eſt quod ex abundanti dicebat, immo ſi opportuerit me mori tecum. ❡Non te nega
bo. Similiter autem & omnes dicebant. Et veniunt in prędium cui nomen Gethſemani: &
ait diſcipulis ſuis. ſedete hic donec orem. Et aſſumit Petrum & iacobum & Ioannem ſecum: &
cepit pauere & tedere. pro, cepit expaueſcere & grauiter angi.) Cruciatus pro paſſionis hic inci
pit a duabus paſſionibus: timoris. ſ. & triſtitię tam vehementis vt animus angeretur. Collegit ſi-
quidem Ieſus coram interno ſuo aſpectu (tum vt intellectus vt rationis inferioris officium exer-
cet: hoc eſt vt conſiderantis res has inferiores. tum cogitatiue & phantaſiæ) pœnas quas paſſurus B
erat. Et propterea cauſabatur expaueſcentia quædam talium tantorumq; imminentium malo-
rum: & triſtitia anguſtans animum tanq̃ impotentem euadere. nulla enim (vt dictũ eſt apud Mat-
thæum) redundabat conſolatio ex ratione ſuperiori. Et ſimiliter nulla iſtarum paſſionum per-
turbabat rationem. non reddebatur ſiquiden Ieſus attonitus ex his: quoniam vnicuiq; virium
eius permittebatur exequi ſuum officium. ❡Et ait illis. triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem
ſuſtinete. pro. manete, hic & vigilate. Et quum proceſſiſſet paululum, procidit ſuper terram: &
orabat vt ſi fieri poſſet tranſiret ab eo hora.) Paſſionem & mortem à tempore ſignificauit. tranſi
tu enim horæ vitatio paſſionis ſignificatur. ❡Et dixit abba pater.) Abba ſyra dictio dicitur: &
idem ſignificat ꝙ pater. Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis ſignificat in
Ieſu orante. ❡Omnia tibi poſſibilia ſunt: transfer calicem hunc à me: ſed non quod ego volo ſed
quod tu, Et venit & inuenit eos dormientes. Et ait petro. Simon dormis? non potuiſtis vna ho-
ra vigilare? Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt ca-
ro autem infirma. Et iterum abiens. orauit, eundem ſermonem dicens. Et reuerſus, denuo in- C
uenit eos dormientes.) Denuo, in textu græco refertur ad inuenit, & non ad reuerſus. Significa-
tur enim quod iterum inuenit, eos dormientes. ❡Erant enim oculi eorum grauati: & ignora-
bant quid reſponderent ei. Et venit tertio: & ait illis. dormite iam & requieſcite. Sufficit. Ap-
paret hinc paululum indulſiſſe ſomni poſtq̃ tertio venit: & poſt indultum ſomnum excitaſſe eos
dicendo, ſufficit quia hora eſt traditionis meæ. Circa orationem Chriſti vide expoſita Mat. xxvi.

❡Venit hora: ecce filius hominis tradetur. pro, traditur, in manus peccatorum: Surgite ea-
mus: ecce qui me tradet prope eſt. Et adhuc.) Deeſt continuo, poſt copulam. Ita quod legendum
eſt. ❡Et continuo adhuc eo loquente venit Iudas Scariot,) Superfluit ſcariot. ❡Vnus de du
odecim, & cum eo turba multa cum gladiis & lignis, miſſi. Superfluit miſſi. ❡A ſummis ſa-
cerdotibus & ſcribis & ſenioribus. Dederat autem traditor eis ſignum, dicens. quemcunq; oſcu D.
latus fuero, ipſe eſt: tenete eum & ducite caute. pro, abducite tuto. Et quum veniſſet ſtatim acce-
dens ad eum, ait. Deeſt, illi. aue Rabbi Rabbi. Duplicatur Rabbi Rabbi, in ſignum maioris
reuerentiæ & affectus: vt perfecta eſſet ſimulatio. ❡Et oſculatus eſt eum. At illi manus iniece
runt in Ieſum & tenuerunt eum. Vnus autem quidem de circunſtantibus. pro, aſtantibus, educens
gladium, percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis: & amputauit illi auriculam. Et reſpondens Ieſus
ait illis.) Reſponſio refertur ad tacitas à Marco voces Iudæorum dicentium ſe quærere Ieſum
Nazarenum. tunc enim ieſus dixit illis quæ ſubiunguntur. ❡Tanq̃ ad latronem exiſtis cum
gladiis & lignis comprehendere me: quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenu
iſtis. Sed vt impleantur ſcripturæ.) Truncata oratio eſt. ſubaudiendum eſt. ſic fit. ❡Tunc
dicipuli eius) Superfluit diſcipuli eius. & deeſt coniunctio &. Ita quod legendum eſt. ❡Tunc
& relinquentes eum, omnes fugerunt. Adoleſcens. pro, adoleſcentulus. Vnde apparet quòd
iſte non fuit apoſtolus nullus enim apoſtolus erat adoleſcentulus: quum qui creditur minoris fu
iſſe ætatis inter omnes cõuincatur ex tempore mortis eius collato cum tempore mortis Chriſti B
tranſiſſe annum ætatis propriæ triceſimum: vt in quodam ientaculo deduximus. Veriſimile au
tem eſt adoleſcentulum hunc fuiſſe forte filium hortulani: qui exurgens ex lecto, linteamine ſu
per nudum coopertus (ad videndũ forte quidnã eſſet auditu: ſtrepitus cohortis & miniſtrorũ.)
tanq̃ non diſcipulus nihil ſibi timens, ſequebatur Ieſum. ❡Autem quidam ſequebatur eum.

F amictus ſindone ſuper nudum:& tenuerunt eum. Deeſt.adoleſcentuli.(Significatur enim quòd adoleſcentuli miniſtri diaboli,adoleſcentulum tenuerunt ſequentem Ieſum. Erant enim cum cohorte illa & miniſtris etiam adoleſcentuli, vt moris eſt ad ſeruitia,ad deferendas laternas,faces &c. vt ſic etiam Ieſus à cuiuſcunq; ætatis hominibus pateretur. ¶At ille relicta ſindone,nudus profugit ab eis. Et adduxerunt Ieſum ad ſummum ſacerdotem:& conuenerunt.pro,conueniunt.& deeſt.ad eum.)ſcilicet ſummum ſacerdotem omnes ſummos ſacerdotes & ſcribas & ſeniores. Vnde apparet quod licet vnus fuerit apud Iudæos qui exerceret officium ſummi ſacerdotis anno illo,pluries tamen erant ſummi ſacerdotes,ſuis annis ſucceſſiue ſummi ſacerdotis officio fungẽtes,qui hic appellantur ſummi ſacerdotes. quorum tamen precipui diuitiis & authoritate erant Annas & Chaiphas:& propterea ſpecialiter appellantur ipſi à Luca principes ſacerdotum.

¶Et bene aduerte quòd ad Caipham conuenerunt omnes ſummi ſacerdotes:vt intelligas & ſummos ſacerdotes fuiſſe coram pilato contra Ieſum,& ſummos ſacerdotes alios tunc quoq; fuiſſe in

G templo coram quibus Iudas dixit peccaui &c. vt in Matthæo diximus:& non ex proprio commento ſed ex authoritate huius euangeliſte proficiſci tot ſummos ſacerdotes. ¶E ſcribę & ſeniores Petrus autem à longe ſequutus eſt eum vſq; in tro in atrium ſummi ſacerdotis:& ſedebat cum miniſtris ad ignem. Superfluit ad ignem.& calefaciebat ſe.pro,& calefiebat ad lucem.) hoc eſt ad flammam ignis lucentem,ad differentiam carbonum ignitorum.

¶Summi vero ſacerdotes & omne concilium quęrebant aduerſus Ieſum teſtimonium vt eum morti traderent.) Quia non poterant Ieſum damnare ad mortem cum exequutione, reſeruato iudicio mortis Romanis,ideo quęrebant teſtimonia quibus poſſent apud præſidem obtinere mortem ieſu, ¶Nec inueniebant, Multi autem.pro.enim ſalſum teſtimonium dicebant aduerſus eum:& conuenientia.pro,æqua ſeu æqualia.teſtimonia non erant.) Significãtur teſtimonia prolata non eſſe æqualia ad mortem obtinendam à prę ſide:hoc eſt non eſſe apud præſidem iuſta ad damnationem mortis cauſandam,offenſiones enim legis iudæorum de quibus ferebantur teſtimonia,non erant cauſę apud prę ſidem æquales pœne mortis. ¶Et quidam ſur

H gentes,ſalſum teſtimonium ferebant aduerſus eum,dicentes:quoniam nos audiuimus eum dicentem, Ego diſſoluam templum hoc manufactum,& poſt.pro,per triduum aliud non manufactum ædificabo.) Multa ſunt in hoc teſtimonio reddentia ipſum ſalſum. Tum ego diſſoluam dixerat enim Chriſtus,ſoluite.tum manuſactum:quod nunquam dixerat Chriſtus. tum aliud: quod ſimiliter non dixerat.tum ædificabo:Chriſtus enim dixerat,illud excitabo.

¶Et non erat.pro,& ne ſic quidem erat,conueniens teſtimoniorum illorum. Et exurgens ſummus ſacerdos in medium,interrogauit Ieſum,dicens, Non reſpondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his.pro,quid iſti aduerſum te teſtificantur?)Ita quod ſunt duæ orationes. altera, non reſpondens quicquam?altera,quid(ſeu cur) iſti aduerſum te teſtificantur? ¶Ille autem tacebat:& nihil reſpondit. Rurſum ſummus ſacerdos interrogabat eum:& dixit ei, Tu es Chriſtus filius dei benedicti?Ieſus autem dixit illi, Ego ſum.)Clare confeſſus eſt Ieſus ſe eſſe Meſſiam.

I ¶Et videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis dei.) Superfluit dei. Significatur enim quòd videbunt ipſum ſedentem,hoc eſt regnantem,à dextris,hoc eſt in optimis bonis,virtutis, hoc eſt poteſtatis, non huius aut illius ſed abſolutę:vt intelligamus regnaturum ipſum in optimis bonis cuiuſcunq; poteſtatis:hoc eſt ad quecunq; poteſtas ſe extendit. Prædicit enim ſe futurum regem vniuerſi,& venturum iudicem vniuerſalem in nubibus cæli,vt non deſpiciant modo humilem:vt ſic intelligant ſcripta de meſſia,in eo verificari ſecundum diuerſos aduentus.

¶Et venientem cum nubibus cæli. Summus autem ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua.)In ſignũ deteſtationis blaſphemiæ conſueuerant aperire veſtimenta ſupra pectus. hoc enim appellatur ſcindere veſtimentum,etiam ſi nulla ſciſſio proprie interueniſſet. ¶Ait, quid adhuc deſideramus teſtes.pro,opus habemus teſtibus?)Ecce nos omnes ſumus locupletiſſimi teſtes.

¶Audiſtis blaſphemiam quid vobis videtur?Qui omnes condemnauerunt eum eſſe reum

K mortis. Et ceperunt quidam conſpuere eum,& velare faciem eius,& colaphis eum cedere:& dicere ei,propheti za. Et miniſtri eum alapis cædebant. Et quum eſſet petrus in atrio deorſum.)Hinc apparet Ieſum fuiſſe non ſolum in aula interiori,ſed etiam ſuperioſi. niſi enim Ieſus fuiſſet ſuperius,non deſcripſiſſet Marcus Petrum deorſum. ¶Venit vna ex ancillis ſummi ſacerdotis:& quum vidiſſet petrum calefacientem ſe,aſpiciens illum ait, Et tu cum Ieſu Nazareno eras. At ille negauit,dicens.neq; ſcio neq; noui.)Permutatæ ſunt particulæ. Legendum eſt.

¶Neq; noui.prius.neq; ſcio.nunc.quid dicas. Et exiit foras ante atriũ.pro,in veſtibulũ & gallus cantauit.)Non tamen mutauit Petrum. ¶Rurſus autem quum vidiſſet illum ancilla,cepit dicere circunſtantibus

circunſtantibus quia hic ex illis eſt. At ille iterum negauit. Et poſt puſillum rurſus qui aſtabāt, A
dicebant Petro, Vere ex illis es, nam & Galilęus es. Deeſt. & loquela tua aſsimilatur.) ſupple Galilææ loquutioni. ¶Ille autem cepit anathematizare. pro, deteſtari.) Deteſtatio iſta execrationē ſeu imprecationem eo modo quo ſolemus imprecationes malorum in iuramentum aſſumere, ſignificat. Significatur enim quod Petrus non ſimplici iuramento iurauit, ſed appoſitis huiuſmodi imprecationibus. ¶Et iurare quia neſcio. pro, non noui, hominem iſtum quem dicitis. Et ſtatim gallus iterum cantauit. Et recordatus eſt Petrus verbi quod dixerat ei IESVS: prius quā gallus cantet bis, ter me negabis. & cepit flere. pro, & prorupit in fletum.) Cerne diuinæ gratiæ repentinum impetum prorumpentem in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandem ſuper Ioannem, qui vltimo ſcripſit. Circa reliqua vero ſupradicta vide expoſita Matth. xxvi

CAPVT XV.

ET confeſtim mane conſilium facientes ſummi ſacerdotes cum ſenioribus & Scribis & vniuerſo conſilio.) Deſcripſerat Marcus Ieſum damnatum à ſacerdotibus & ſenioribus (reus eſt mortis) ſubiectum fuiſſe nocte illa ſputis, colaphis & illuſionibus: & tacito regreſſu ſcribarum & ſeniorum ad propria, deſcribit modo alterum concilium celebratum mane confeſtim: vt excluſa omni negligentia & pigritia feſtiuos intelligamus concurriſſe ad conſilium prima diei hora. Neceſsitas autem huius conſilii declarata eſt Matt. xxvii. ¶Vincientes Ieſum.) Prius ligatus fuerat à miniſtris, quum comprehenſus fuit in horto: ſed hinc habetur quod in domo ſummi ſacerdotis ſolutus fuerat. & propterea nunc iterum ligauerunt eū: vt publice duceretur vinctus ad præſidem, in ſignum ꝙ erat damnatus ad mortem. ¶Duxerūt.) non miſerunt: quia ſacerdotes, Scribæ & ſeniores ibant ſimul, tanquam authorizantes factum ne plebei auderent attentare aliquid pro libertate Ieſu. Et ad hoc etiam elegerunt primam diei horam: in qua populus adhuc non eſt congregatus. ¶Et tradiderunt Pilato.) Habenti poteſtatem inferēdi mortem. ¶Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudæorum?) Hinc apparet quod ſacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Ieſum tanquam reum læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi titulum regium. ¶At ille reſpondens, ait illi, Tu dicis. Et accuſabāt eum ſummi ſacerdotes in multis.) Tacet Marcus multa geſta, quæ alii explicant euangeliſtæ. ¶Pilatus autem rurſus interrogauit eum, dicens, Non reſpondes quicquam? vide in quantis te accuſant. pro quanta aduerſum te teſtificantur. Ieſus autem amplius nihil reſpōdit: ita vt miraretur Pilatus. Per diem autem feſtum ſolebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunq; petiſſent. Erat autem qui dicebatur Barabbas qui cum ſeditioſis erat vinctus, qui in ſeditione fecerat pro, fecerant, homicidium.) Significatur enim quod ſeditioſi fecerant homicidium.
C

¶Et quum aſcendiſſet. pro acclamaſſet, turba, cepit rogare. pro, petere.) Et eſt loquutio incompleta. ſubaudiendum eſt, enim, vt faceret. & tunc ſubiungendum. ¶Sicut ſemper faciebat illis.) Eſt enim ſenſus quod turba incepit petere à Pilato vt ſeruaret conſuetudinem donandi ſibi vnū vinctum quem maluiſſet. ¶Pilatus autem reſpondit eis, & dixit, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiam tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes. Pontifices autem concitauerunt turbam vt magis. pro, potius, Barrabam dimitteret eis. ¶Pilatus autem iterum reſpondens, ait illis, Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum. pro, quem dicitis regem Iudæorum?) Et ſubaudiendum eſt pronomen ei, congrua ſit conſtructio. ¶At illi iterum clamauerunt. Crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis, Quid enim mali fecit?) Pilatus Ethnicus horrens crucifigere hominem ſine culpa, quærit maleficium, ſciens nullum eſſe: vt vel ſic retrahat Iudæos à tanto ſcelere. ¶At illi magis clamabant. crucifige eum. Pilatus autem volens populo ſatiſfacere, dimiſit illis Barabbam: & tradidit Ieſum flagellis cæſum vt crucifigeretur. Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii. pro, quod eſt prætorium.) Ipſum enim atrium ſignificatur eſſe prætorium: hoc eſt locum vbi cognoſcebantur cauſæ & ferebantur ſententiæ in domo Pilati. ¶Et conuocant totam cohortem: & induunt eum purpura: & imponunt. pro, circumponunt, ei plectentes ſpineam coronā. & ceperunt ſalutare eum, aue rex Iudęorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conſpuebant eum: & ponentes genua adorabant eum. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum veſtimentis ſuis & educūt illū vt crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quendam Simonem Cyræneum de villa, patrem Alexandri &. Superfluit &. Rufi vt tolleret crucem eius.) Ratio coactionis huius Simonis & illuſionis Ieſu, dicta eſt Matth. xxvii. ¶Et perducunt illum in golgotha locum: quod eſt interpretatum caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.)
D
E

F Clare Marcus explicat fuiſſe vinum:quod apud Matthæum dubium eſt.Et ibi mixtum felle,à
Marco autem myrrhatum dicitur:vt vel vtramq; mixtionem fuiſſe, vel tantummodo myrrhatum,ſed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus:vt omnis crudelitas in Ieſum exerceeretur. ¶Et non accepit.)Vt etiam ſic impleretur quod dixerat,ſe non bibiturum vinum donec reſurgeret à mortuis.¶Et crucifigentes eum.pro,& quum crucifixiſſent eum,diuiſerunt.pro diuidunt,veſtimenta eius:mittentes ſortem ſuper eis,quis quid tolleret.Erat autem hora tertia & crucifixerunt eum.)Credimus errore ſcriptorum mutatum ſextam in tertiam propter caracterum ſimilitudinem deſignantium ternarium & ſenarium. Conſtat enim ex euangelio Ioannis Ieſum crucifixum hora ſexta. ¶Et erat titulus cauſæ eius inſcriptus.)Non fuit hoc ſpeciale in Chriſto:ſed laudabilis mos erat vt cauſa cuiuſq; crucifixi apponeretur ſuper crucem eius. ¶Rex Iudæorum.)Hinc clare apparet mundo Pilatum damnaſſe Ieſum tanquam reum læſæ maieſtatis,quia Regem ſe Judæorum(hoc eſt Meſsiam)profeſ-
G ſus eſt. ¶Et cum eo crucifigunt duos latrones:vnum à dextris,et alium à ſiniſtris eius. Et impleta eſt ſcriptura quæ dicit.Eſa.liii,& cum iniquis reputatus eſt. Et prætereuntes blaſphemabant eum mouentes capita ſua,& dicentes, Vah qui deſtruis templum dei, & in tribus diebus reędificas:ſaluum fac teipſum,deſcendens de cruce.Similiter & ſummi ſacerdotes illudentes, ad alterutrum cum ſcribis dicebant,Alios ſaluos fecit:ſeipſum non poteſt ſaluum facere. Chriſtus rex Iſrael deſcendat nunc de cruce,vt videamus & credamus.Et qui cum eo crucifixi erant conuitiabantur ei. ¶Et facta hora ſexta,tenebræ factæ ſunt.)Quando crucifixerunt eum,incipiebat hora ſexta:completa autem ſexta hora factæ ſunt tenebræ. ¶Per.pro,ſuper, totam terram vſq; in horam nonam.Et hora nona exclamauit Ieſus voce magna,dicens, Elohi Elohi.) Si textus tam apud Græcos quam latinos non eſt corruptus,Marcus vſus dicitur dictione Chaldæa, elohi:hoc eſt deus meus,ab eloha quod eſt deus.Matthæus autem dictione Hebræa eli:ab el,quod eſt deus, ¶Lamah haſabthani.quod eſt interpretatum deus meus deus meus vt quid.pro,ad quid,me dereliquiſti?) Vox iſta querula,vox eſt Ieſu veri hominis ſecundum partem
H inferiorem(hoc eſt corpus,& animum prout ad creatas res refertur)valde patientis, vſque adeo quod nihil conſolationis interius recipiebat ex parte ſuperiori.ita quod derelictus erat non ſolum exterius,in vituperiis,in ignominiis,in afflictionibus clauorum & reliquis,ſed etiam intus Et ad hoc declarandum vocem hanc querulem magno clamore expreſsit:ne putaremus animã eius tanquam ſtoicum quodammodo non ſentire aut non ponderare ea quæ patiebatur, vel interna conſolatione refici ſecundum gratiam quæ poſtea apparuit in Apoſtolis & martyribus.Et dicit ad quid,non quod Ieſus ignoraret ad quid:ſed quia nec ſenſus nec rationis inferioris erat noſſe ad quid ſecundum diuinæ ſapientiæ ordinem derelictio hæc ordinabatur.

¶Et quidam de circunſtantibus.pro,aſtantibus,audientes dicebant,Ecce Heliam vocat.) Et ſignificãtur Gentiles linguæ Hebrææ ignari,putãtes vocari Heliam. ¶Currens autem vnus & implens ſpongiam aceto,circumponensq; calamo,potum dabat ei,dicens, Sinite videamus ſi
I veniat Helias ad deponendum eum,Ieſus autem emiſſa voce magna expirauit. Et velum templi ſciſſum eſt in duo,à ſummo vſque deorſum. videns autem Centurio qui ex aduerſo ſtabat, quia ſic clamans.pro,quum ſit clamaſſet,expiraſſet.)Intellexit Centurio miraculoſam expirationem,ex eo quod iuncta fuit clamoſæ voci ipſius Ieſu. ¶Ait,vere hic homo filius dei erat.) Hinc apparet non ignoraſſe gentiles milites Pilati quæ dicebantur de Ieſu : ſcilicet quod erat Meſsias,qui cognominabatur à Iudæis filius dei. Vnde & Caiphas etiam adiurauit Ieſum ſi eſſet Chriſtus filius dei benedicti.Et Nathanael primo veniens ad Ieſum,dixerat tu es filius dei. Singularem enim quandam excellentiam Meſsiæ per hoc intelligebant, non penetrantes adhuc ſcripturarum,quod Meſsias erat naturalis filius dei.¶ Erant autem & mulieres de longe aſpicientes.inter quas erat Maria Magdalenæ & Maria Iacobi minoris.pro,parui.) Forte cognomen erat Iacobi:ita quod vocabatur Iacobus paruus, & dicitur ad differentiam Iacobi filii Ze-
K bedæi.¶ Et Ioſeph.pro,Ioſe,mater,& Salome.)Nomen eſt mulieris vxoris Zebedæi.

¶Et quum eſſet.)Deeſt relatiuum quæ pluralis numeri.Ita quod legendum eſt. ¶Quæ & quum eſſet in Galilæa ſequebantur eum,& miniſtrabant ei:& aliæ multę quę ſimul cum eo aſcẽderant Hieroſolymam.)Ita quod deſcribuntur mulieres iſtæ ab officio ſequelæ,etiam quum IESVS diſcurreret prædicando per Galilæam.¶Et quum iam ſero eſſet factum.pro,& quum iam ſerum fieret,quia erat paraſceue quæ eſt ante ſabbatum,venit Ioſeph ab Arimathia nobilis decurio.pro honeſtus Conſul.ſeu ſenator.)Deſcribitur tum à moribus, honeſtus:tum à gradu ſeu officio.Conſul ſeu Senator.Qualis eſſet magiſtratus Conſulis aut Senatoris tunc temporis ibidẽ non eſt perſpicuum.nomen ſiquidem ipſum ſonatq; magiſtratum.

¶Qui

℃QVI & ipſe erat expectans regnum dei.Et audacter.pro,& ſumpta audacia.)Timuerat enim A
quandiu Ieſus captus & ſub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit,loqui pro Ieſu:ſed cognita mor
te eius.ſumpſit audaciam ad officium ſepulturæ:putans hoc pietatis officium erga mortuum nõ
ſibi imputandum à pontificibus,ſacerdotibus.&c.℃Introiuit ad Pilatum:& petiit corpus Ieſu.
Pilatus autem mirabatus ſi iam obiicet.)Ad certificandum Ieſu mortem vtilis fuit admiratio Pi
lati.℃ET accerſito Centurione interrogauit eum ſi iam.pro dudum,mortuus eſſet.Et quum eo
gnouiſſet à Centurione,donauit Corpus Ioſeph.)Et per hoc occaſiones abſtulit perſequutorib⁹
Ieſu,ignominioſe ſe tractandi corpus eius mortuum.℃Ioſeph autem mercatus ſidonem.)vt no
uis linteaminibus ac ſudariis inuolueret corpus Ieſu.Vide Matth.xxvii.reliqua expoſita.℃ET
deponens eum,inuoluerit ſindone:& poſuit eum in monumento quod erat excifum de petra:&
aduoluit lapidem ad oſtium monumenti.Maria autem Magdalenæ & Maria Ioſeph.pro,Ioſe,
aſpiciebant vbi poneretur,

CAPVT XVI

ET quum tranſiſſet ſabbatum.)hoc eſt poſt occaſum ſolis ſabbati.Maria Mag- B
dalenæ & Maria Iacobi & Salomę emerũt aromata.Tres iſtæ mulieres poſt
ſolis occaſum ſabbati emerũt aromata,quia duráte ſabbato illicitum erat eme
re.Et hinc apparet quod mulieres iſtæ quamuis viderint locum monumenti
in quo Ioſeph & Nicodemus cum ſuis miniſtris ponebant corpus Ieſu, non
tamen viderunt quod vnxerint corpus Ieſu aromatibus quia ſi vidiſſent hoc,
non poſtea ſolicitæ fuiſſent vt emerent aromata ad vngendum corpus Ieſu.
verecundia ſiquidem muliebri & optimo more aſſuetæ procul à conſortio virorum non auſæ
ſunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Ieſu, Ioſeph & Nicodemus cum
ſuis miniſtris.& tanto minus potuerunt hoc videre,quanto vnctio facta forte fuit intus in mo-
numento:quod erat velut quædam domuncula,intra quam erat ſepulchrum. ℃VT venientes.)
non tunc ſed ſequenti mane.℃Vngerent Ieſum.Et valde mane vna ſabbatorum.)hoc eſt die illa
quæ relata ad dies qui ſemper ſunt ſabbata,appellatur vna:vt enim diffuſius declarauimus Matt.
vltimo,deſcribitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. ℃Veniunt ad monumentum C
orto iam ſole.)Auroræ hora deſcribitur ab orto ſole:qui reuera incipit oriri nobis ſol per ſplé-
dorem auroræ.℃Et dicebant ad inuicem. Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?)
Hinc habetur latuiſſe mulieres iſtas quod monumétum ſigillatum fuiſſet,& quod cuſtodes fuiſ-
ſent appoſiti; Si enim hæc ſciuiſſent,non dixiſſent adinuicem.
Quis reuoluet nobis lapidé,ſolius fœmineæ imbecillitatis rationé habétes:immo nec cogitaſſét
venire ad monumentum.℃Hinc quoq; habetur quod ante illam horam auroræ, nulla earum
venerat ad monumentum:Si enim veſpere præcedenti aut nocte ad monumentum prius veniſ-
ſent,ſciuiſſent mane quod erant ibi cuſtodes,ꝙ ſepulchrum erat ſigillatum:& non rediſſent.℃Et
reſpicientes viderunt.pro,vident,reuolutum lapidem.)proculdubio ab angelo. ℃Erat enim
magnus valde.Et introeuntes.)ad mandatum angeli,quem marcus tacet. ℃IN monumentum,
viderunt iuuenem.pro,adoleſcentulum,ſedentem in dextris.) Iſte angelus aut non eſt ille qui
apud Matthæum ſedebat ſuper reuolutum lapidem.aut ſi eſt ille met,poſtq̃ euanuit ab oculis mu D
lierum(cedens eis vt introirent libere in monumentum)iterum apparuit eis intus in monumen-
to ſedens à dextris ſepulchri:hoc eſt in illa parte verſus quam dextra pars corporis Ieſu iacuerat
vel in dextris ipſarum mulierum.℃Coopertum.pro,amictũ.)Deſcribitur enim indutus.℃Sto-
la candida.)veſte longa vſq; ad pedes.℃Et obſtupuerunt)Tum ob angeli præſentiam.tum ob
abſentiam corporis Ieſu.tum ex perſeuerante timore qui prius eas inuaſerat. ℃QVI dixit illis,
Nolite expaueſcere.Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum:ſurrexit non eſt hic:ecce locus vbi
poſuerant eum.)Eadem dicit quæ dixerat angelus ſedens ſuper reuolutum lapidem:vt duplica-
to teſtimonio & reſipiſcant à timore,& credant Ieſum ſurrexiſſe.℃Sedite, dicite diſcipulis eius
& Petro.) Negauerat Petrus Ieſum.& propterea angelus neminem nominat niſi Petrum:tum
vt magnam dei erga peccatores gratiam commendet tum vt Petrus audita ex ore mulierum an-
gelica voce animæquior fiat.℃QVIA præcedet vos in Galilæam ibi eum videbitis ſicut dixit E
vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento.Inuaſerat.pro,habebat.enim.) Significatur
perſeuerantia tremoris & ſtuporis.℃Eas tremor & pauor.pro,ſtupor.Et nemini quicquam di-
xerunt.timebant enim.)Silentes deſcribuntur rediſſe domum,nulli in via audentes dicere quod
viderant aut audierant. ℃Surgens autem Ieſus.) Aduerte hic prudens lector Hieronymum
habere dubium hoc capitulũ.In epiſtola ſiquidem ad hedibiam ſuper duodecim quæſtionibus,

 ſoluendo

F ſoluendo quæſtionem tertiam recitatis verbis (ſurgens autem IESVS prima ſabbati,apparuit Mariæ Magdalenæ &c.)ſubiungit hæc verba. Aut enim non recipimus Marci teſtimonium, ꝙ in raris fertur euangeliis:omnibus græcis libris pene hoc capitulum in fine nõ habentibus.pręſertim quum diuerſa atque contraria euangeliſtis cæteris narrare videtur. Hæc ille. ¶Rurſus in ſecundo dialogo contra Pelagionos ait idem Hieronymus.In quibuſdam exẽplaribus & maxime in græcis codicibus iuxta marcum in fine eius euẽgelii ſcribitur.poſtea quum accubuiſſent vndecim,apparuit eis IESVS:& exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorum,quia iis qui viderant ipſum reſurgentem non crediderunt.Et illi ſatisfaciebant,dicentes.Seculum iſtud iniquitatis & incredulitatis ſubſtantia eſt:quæ non ſinit per immundos ſpiritus veram dei apprehendi virtutem:idcirco iam nunc reuela iuſtitiam tuam.Hæc ibi.¶Quæ ideo attulerim vt intelligamus quam varie habeatur capitulum hoc.

Et reuera nonnulla ſunt in hoc capitulo quæ in nullo alio euangeliſta habentur. nihil tamen
G ego video contrarium manifeſte aliis euangeliſtis. Nec quiſquam mentis compos aſſere aut credere poteſt hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulum totum adiectitium eſſe, niſi aliud quo quæremus perditum fuerit:quia ſequeretur euangelium Marci terminari in ſepultura Chriſti,ita quod nihil penitus de reſurrectione IESV Marcus ſcripſerit. Quod non ſolum ſtultum ſed perfidum eſt cogitare.nam tota fides euangelii ex reſurrectione Chriſti pẽdet:dicente Paulo,Si Chriſtus non reſurrexit,inanis eſt fides noſtra, inanis eſt prædicatio noſtra. Crediderim ego ſuſpectum apud multos græcos habitum hoc capitulum propter admixtionem à neſcio quibus illorum verborum quæ Hieronymus retulit in dialogo:& etiam propter promiſſionem ſubiunctam, ſigna autem eos qui crederint hæc ſequentur:in nomine meo dæmonia eiicent &c. Quicquam autem ſit de veritate,ſuſpiciorum tamen iſtarum effectus eſt, quod hæc ſcripta non ſunt ſolidæ authoritatis ad firmandam fidem ſicut ſunt reliqua Marci indubitata. ¶MANE.) A putantibus Ieſum ſurrexiſſe media nocte, refertur mane non ad participium ſurgens,ſed ad verbum apparuit. Sed præter hoc quod conſtructio hęc duriuſcula eſt, tollit certitudinem primæ apparitionis. nam ſecundum hanc conſtructionem
H ſenſus eſt quod mane prima ſabbati apparuit primo Magdalenæ: per quod non excluditur quia prius antequam eſſe mane apparuerit alteri.& ſic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda eſt igitur ſuauis conſtructio literæ:referendo mane ad participium ſurgens.ita ꝙ hinc habeamus horam reſurrectionis Chriſti fuiſſe in aurora. Et valde congrue.dies æternitatis glorioſorum corporum incipit cum aurora.reſurrectio enim Chriſti eſt initium vniuerſalis reſurrectionis omnium corporum,ſicut aurora eſt initium diei. ¶Prima ſabbati.Quam ſuperius appellauit vnam ſabbatorum,modo appellat primam ſabbati:eo quod dies dominicus,dies prima eſt relata ad ſabbatum,quę ſeptima dies eſt.in ordine ſiquidem ad ſeptimam lex Moyſi numerabat dies.¶Apparuit primo Mariæ Magdalenæ.)Hæc apparitio eſt quæ ſcribitur à Ioanne,quum in ſpecie hortulani apparuit.¶De qua eiecerat ſeptem dæmonia.)Magna dei gratia er
I ga peccatores ſignificatur.quod primo voluit peccatrici & tali peccatrici(.ſ.que fuerat ſubiecta omnibus peccatis,ſignificatis per ſeptem dæmonia)apparere. ¶Illa vadens nunciauit iis qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus.)Iſta annunciatio ſcripta quoque eſt à Ioanne. ¶Et illi audientes quia viueret & viſus eſſet ab ea,non crediderunt.) Hoc ſcriptum eſt à Luca,dicente adhuc autem illis non credentibus.¶POST hæc autem duobus ex eis ambulantibus oſtenſus eſt in alia effigie.pro,forma,euntibus in vilam. Hæc apparitio ſcripta eſt à Luca, narrante diſcipulos euntes in caſtellum nomine Emaus. ¶Et illi euntes nunciauerunt cæteris:nec illis crediderunt.)Hoc quoq; ex dictis verbis apud Lucam apparet.¶Nouiſſime autem,pro,poſtea. Non ſignificatur vltima apparitio in vero textu ſed poſterior.)recumbentibus illis vndecim apparuit:& exprobrauit incredulitatem illorum & duritiam cordis:qui aiis qui viderant eum reſurrexiſſe:pro,reſuſcitatum.non crediderunt.) Collatis ſimul iis quæ referuntur in hac appari-
K tione,apparet ꝙ iſta apparitio eſt quæ fuit die octauo quando erat Thomas cum eis.nam expreſſe hic dicitur ꝙ erant vndecim:& ꝙ vndecim incredulitas & duritia cordis ad credendum iis qui viderant ipſum reſuſcitatum increpata eſt.tunc enim increpatus fuit Thomas ne ſis incredulus.& rurſus,quia vidiſti me credidiſti.Et vel ipſa increpatio Thomæ, quia tacita fuit increpatio aliorum,appellatur à Marco increpatio eorum:vel occaſione ſumpta ex increpatione Thomæ,explicite increpauit alios:reuocando ad memoriam incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tum mulieribus quæ eum viderant,tum diſcipulis redeuntibus ab Ema',tum Petro qui etiam viderat Ieſum:vt clare Lucas explicat.nam poſt hæc omnia Lucas dicit, adhuc illis non credentibus.)Et intellige increpatos eos cõmuniter.Ioãnes enim exemptus videtur ab

huiuſmodi incredulitate:quia quumvidit linteamina poſita ,credidit.Petrus quoq; nõ fuit incre A
dulus diſcipulis,ſed forte mulieribus. Actus autem recumbendi,à ſolo Marco deſcribitur.nec
hoc eſt mirum,quum pluries quod vnus euangeliſta tacet alius ſuppleat.¶E T dixit eis.)Verba
illa quæ refert Hieronymus in dialogo,tamq̃ manifeſte adiecta ab aliis,habentur. ¶Euntes.)
Deſcribitur mandatum ad prædicandum in vniuerſo mundo:quod ab aliis quoque euangeliſtis
deſcribitur,¶IN mundum vniuerſum.)Finitum per hoc oſtendit tempus prioris mandati.in
viam gentium ne abieritis,& in ciuitates Samaritanorum &c.Sed aduerte quod illis dicit, eun-
tes in mundum vniuerſum, quibus apud Matthæum dixit,Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad
conſummationem ſeculi.non enim Apoſtolis & illis diſcipulis ibi præſentibus precepit vniuer
ſum peragrare mundum per ſeipſos:ſed præceptum factum ad illos, intelligitur factum ipſis &
ſucceſſoribus eorum:ita quod ipſi inchoarent,& ſucceſſores perficerent. ¶Prædicare euange-
lium omni creaturæ.)omni nationi,omni hominum conditioni,ſtatui, nullam exceptionem
faciendo.Et omnem hominum nationem,conditionem,ſtatum,ſexum &c.appellat creaturã,
ad explicandum quare eſt illis prædicandum : ratione ſcilicet illius quod habent à creatore,&
non ratione peccatorum quæ appoſuerunt ipſi. Ac ſi apertius dixiſſet.predicate euangelium B
omnis conditionis.ſexus,ſtatus, nationis &c.hominibus:non ſpectantes ad eorum peccata &
merita,ſed ad conditiones creatas in illis,ſed ad opus dei in illis. ¶Qui crediderit.)Ecce fides
neceſſaria.¶Et baptizatus fuerit.Ecce ſacramentum fidei neceſſarium.¶Saluus erit.)Ecce præ-
mium æternæ ſalutis.¶Qui vero non crediderit condemnabitur.) Ne putares conſilium non
præceptum ,& præmium acquieſcentibus non pœnam renuentibus:adiungitur quod qui non
crediderit condemnabitur. Non dicit iudicabitur(quia qui non credit iam iudicatus eſt)ſed
damnabitur,in æternam ibit damnationem.¶Signa autem eos qui crediderint hæc ſequentur,
In nomine meo dæmonia eiicient,linguis loquentur nouis, ſerpentes tollent,& ſi mortiferum
quid biberint,non eis nocebit ſuper ægros manus imponent,& bene habebunt.) Suſpecta ap-
paret hæc clauſula ſignorum:eo quod ſecundum euangelicam doctrinam ſigna hæc non ſunt
fidei,ſed magnitudinis fidei,ſed donorum fidei:vt patet in pluribus locis euangelii:textus autem
iſte ſignificat ſigna hæc conſequi fidem ſufficientem ad ſalutem.nam eidem præciſe vtitur ver-
bis dicendo,qui crediderit & baptizatus fuerit:& dicendo ,ſigna autem eos qui crediderint hæc C
ſequentur.Hæc tamen apparentia non ſolidum habet fundamentum:quoniam Ioãnis decimo-
quarto ſimilis ſententia habetur.Qui credit in me,opera quæ ego facio ipſe faciet : & maiora
horum faciet,quia ego ad patrem vado.Intelliguntur igitur promiſſa ſigna conſequentia fidem
quantum eſt ex parte virtutis fidei:ſequentia quando & vbi opus fuerit.Cum cuius veritate pro-
miſſionis ſtat ex parte habentis fidem defectus accidat,ſeu impedimentum præſtetur:ita quod
fides ipſa non deeſt ſignis,ſed domo deeſt fidei ad efficaciam ſignorum.

¶E T dominus quidem Ieſus.)Superfluit Ieſus.¶Poſtquam loquutus eſt eis.) Non dicit ſtatim
(non enim ſignificatur quod ſtatim poſt hæc verba aſcendit in cœlum) ſed tantummodo quod
poſt hæc verba aſcendit in cœlum,non explicando quanto tempore poſt. ¶Aſſumptus eſt.)
non alieno adminiculo ſed propria virtute. ¶I N cœlum:& ſedet.pro ſedit, ad dextris dei)
Non ſignificatur poſitio corporis:quoniam Ieſus in cælo ſtat, non ſedet.ſtare enim eſt natu-
ralis ſitus hominis perfectus.ſedere autem imbecillitatis eſt. Et propterea ſicut per dexteram D
dei metaphorice ſignificantur optima quæq; bona,ita per ſeſsionem ſignificatur quiete poſsi-
dere,quiete regnare.& perinde dictum eſt ſedit à dextris, acſi dictum fuiſſet & quiete poſſedit
optima quæq; bona dei:poſſeſſurus in ſecundo aduentu etiam reliqua minus bona tunc enim
accipiet poſſeſsionem iſtorum inferiorum. ¶Illi autem profecti prædicauerunt vbique.) non
affirmatione omnium locorum,ſed negatione certorum locorum. Non enim tempore quo
ſcripſit Marcus prædicatum fuit euangelium in ſingulis locis mundi:quum poſtea multæ gẽtes
quibus prædicatum non fuerat inuentæ ſint.ita ꝙ noſtra etiam etate inueniuntur. Sed diſcipuli
Ieſu non arctauerunt prædicationes ſuas ad hæc vel illa loca:ſed prout facultas affuit, extende-
runt prædicationes ſuas ad omnes mundi partes. ¶Domino cooperante.)internis inſpiratio-
nibus trahendo auditores.¶E T ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.pro per ſubſequen-
tia ſigna.)Hæc enim tria(.ſ.prædicatio apoſtolica, & interna inſpiratio diuina,& miracula ad E
confirmationem euangelii)conuerterunt mundum ad fidem Ieſu Chriſti.Cui eſt honor & glo-
ria in ſecula ſeculorum:Amen.Caietæ die.ii.Decembris, M.D.XXVII.

Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis Sancti
Xiſti in euangelium ſecundum Marcum,finis.

F
VITA SANCTI LVCAE: PER DIVVM HIERONYMUM in libro de ſcriptoribus illuſtribus.

LVCAS MEDICVS ANTIOCHENSIS (VT EIVS ſcripta indicant) græci ſermonis non ignarus, ſectator apoſtoli Pauli & omnis perigrinationis eius comes, ſcripſit euangelium. De quo idem Paulus Miſim' (inquit) cum illo fratrem, cuius laus eſt in euangelio per omnes eccleſias. Et ad Colo. ſalutat vos Lucas medicus chariſsimus. Et ad Timoth. Lucas eſt mecum ſolus. ¶ Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo praxeis apoſtolō prænotatur. cuius hiſtoria vſq; ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit: id eſt vſq; ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum. ¶ Igitur periodus Pauli & Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam, inter
G apocryphas ſcripturas computamus. Quale enim eſt, vt indiuidu' comes Apoſtoli, inter cæteras eius res hoc ſolum ignorauerit? Sed & Tertulianus vicinus eorum temporum, refert presbyterum quemdam in Aſia ſpudaſtin apoſtoli Pauli, conuictum apud Ioannem quod author eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe: & ob id excidiſſe. Quidam ſuſpicantur, quotieſcunq; in epiſtolis ſuis Paulus dicit iuxta euangelium meum. de Lucæ ſignificare volumine. Et Lucam non ſolum ab apoſtolo Paulo didiciſſe euangelium (qui cum domino in carne non fuerat) ſed à cæteris apoſtolis. Quod ipſe quoq; in principio ſui voluminis declarat, dicens Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. Igitur euangelium ſicut audierat, ſcripſit: Acta vero apoſtolorum, ſicut viderat compoſuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem non habens. Sepultus eſt Conſtantipoli. ad quam vrbem viceſimo Conſtantii anno, oſſa eius cum reliquiis Andrææ apoſtoli tranſlata ſunt de Achaia.

¶ DIVO HIERONYMO INSCRIPTA IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM
H
PRAEFATIO.

LVCAS quum iam ſcripta eſſent euangelia, per Matthæum quidē in Iudæa, per Marcum autem in Italia, ſancto inſtigante ſpiritu in Achaiæ partibus hoc ſcripſit euangelium: ſignificās etiam ipſe in principio, ante ſuum alia, eſſe deſcripta. Cui extra ea quę ordo euangelicæ diſpoſitionis expoſcit, ea maxime neceſsitas laboris fuit: vt primū Græcis fidelibus omni prophetatione venturi in carnem Chriſti dei manifeſtata humanitate, ne Iudaicis fabulis attenti in ſolo legis deſyderio tenerentur, vel ne hæreticis fabulis & ſtultis ſolicitationibus ſeducti exciderent à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio euāgelii, Ioannis natiuitate præſumpta, cui euangeliū ſcriberet, & in quo electus ſcriberet in-
I dicaret conteſtans in ſe completa eſſe, quæ eſſent ab aliis inchoata. Cui ideo poſt baptiſmum filii dei, à perfectione generationis in Chriſto impletæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, vt requirentibus demonſtraret in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid (introitu recurrentis in deum generationis admiſſo) indiſſeparabalis dei: vt prædicans hominibus Chriſtum ſuum, perfecti hominis opus redire in ſe per filium faceret, qui per Dauid patrem venientibus iter præbebat in CHRISTO

K

Thomæ de vio Caietani A

CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM COMMENTARII

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM
COMPLETO MARCO, LVCAS OCVRRIT

In cuius Euangelii titulo repetenda eſſent quæ dicta ſunt in titulo MATTHAEI.

QVONIAM QVIDEM.pro,quandoquidem.)Coniunctio enim
cauſalis eſt.Solus Lucas à præfatione incipit euangelium:in qua & cau- B
ſas ſcribendi & conditiones declarat inchoans ab exemplo multorum
qui ſcripſerant euangelia:excludens per hoc temeritatem ſeu audaciam,
ne ipſe primus videatur auſus ſcribere. ¶Multi.)In genere tangit diuer-
ſos ſcriptores euangelii.aiunt enim multa ſcripta fuiſſe euangelia:nomi-
ne Bartholomæi,Andreæ,Matthiæ,Nicodemi,& aliorum. ¶Conati
ſunt.pro,aggreſsi ſunt,ordinare narrationem.) in ordinem aliquem
redigere res geſtas.¶Quæ in nobis completæ ſunt.pro, pleniſsime ſci-
tæ ſunt,rerum.) Hæ ſunt res geſtæ quarum narrationem ordinare alii
aggreſsi ſunt:quæ ſcilicet nobis manifeſtiſsimæ ſunt.Et hoc propenſio-
ris modeſtiæ fuit:vt non argueret ſcriptores alios manifeſte,ſed aperiendo pleniſsimam notitiã
earum rerum apud ſe eſſe:inſinuans per hoc non plene fuiſſe cognita ab aliis ſcriptoribus.Et in
hoc tangitur vera ſcribendi cauſa.nam quod alii ſcripſerint occaſio potius fuit.
¶Sicut tradiderunt nobis.) Originem pleniſsimæ ſcientiæ declarat traditionem apoſtolicam, C
Vnde clare apparet Lucam ſcripſiſſe ex auditu ab Apoſtolis,& non ex diuina reuelatione ſibi
immediate facta:diuina tamen gratia dirigente & ſeruante ne in aliquo erraret . ¶Qui ab
initio.) Vnde habetur quod non à paulo ſed à diſcipulis IESV,qui ab initio fuerunt cum
Ieſu,ſe didiciſſe Lucas dicit hæc quæ ſcripſit. Paulus enim nunquam fuit cum IESV diſcur-
rente & prædicante. Et intellige ab initio quo IESVS cepit docere:iuxta verbum Petri
Act.i.oportet ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore quo intrauit & exiuit
inter nos dominus Ieſus,incipiens à baptiſmate Ioannis. ¶Ipſi viderunt.) A teſtibus de
viſu didicit. ¶Et miniſtri fuerunt ſermonis,pro,verbi.)non ſolum viderunt ſed etiam fue-
runt miniſtri verbi. Quod dupliciter exponitur.Vel quod fuerunt miniſtri verbi incarnati
quod verificatur quia Ieſus vtebatur diſcipulis vt miniſtris ad prædicandum. Vel quod fuerunt
inſtituti miniſtri verbi, id eſt ſermonis euangelici:ita quod deſcribuntur non ſolum à viſu re-
rum ſed ab officio miniſtrandi euangelii. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum à
quibus didicit.omnis enim ratio habet,vt fides adhibeatur iis qui non ſolum viderunt, ſed in- D
iunctum eſt officium teſtificandi aliis quæ viderunt. Et hic eſt ſenſus literalis.) ¶Viſum eſt
& mihi aſſequuto.pro,aſſectato,omnia.)Non deſcribit Lucas ſe cõſequutum omnia,ſed ſtudio-
ſum fuiſſe ad ſciendum omnia..Et hanc ſuam ſtudioſitatem deſcribit à ſimilitudine eius qui ſe-
ctatur aliquem velut comes indiuiduus. Acſi dixiſſet.mihi qui in ſtudio poſt omnia.Et hoc eti-
am ad modeſtiam Lucæ pertinet,vt non ſe conſequutum ſed aſſectatum omnia ſcribat.Et dixit
hoc,ne putares eum neglexiſſe aliqua.Et fac punctum poſt dictionem omnia. ¶A principio
pro,à ſummo,diligenter.pro,exacte.) Tres conditiones ſcribendi euangelii promittit. Prima
eſt à ſummo.incepit enim euangelium ab annunciatione Ioannis Baptiſtæ,quæ fuit velut ſum-
mum initium materiæ euangelicæ. Secunda eſt exacte.ſcribit enim ita vt exigit euangelica
hiſtoria & non pro arbitrio. Tertia eſt. ¶Ex ordine.)ordinate enim intendit tradere euan- E
gelium. ¶Tibi ſcribere.)ad firmum & perpetuum teſtimonium. ¶Optime.pro, præſtan-
tiſsime.)moribus ac fide. ¶Theophile.)nomen proprium eſt.¶Vt cognoſcas.pro, agnoſ-
cas.) Iam enim nouerat hæc Theophilus,ſed legens euangelium Lucæ agnoſcebat quæ prius
nouerat:ſicut videndo faciem hominis, olim notum agnoſcimus. ¶Eorum verborum de qui-
bus eruditus es.pro,inſtitutus es.)vocali inſtructione. ¶Veritatem.pro,certitudinem.)Hinc

A pparet ꝙ multitudo euangeliorum incertitudinem generabat rerum verarum. propterea enim
F Lucas cauſam finalem ſcribendi à ſe euangelii, aſignat certitudinem rerum euangelicarum,

CAPVT I.

FVit in diebus Herodis regis Iudææ.)Inter Herodes ſolus iſte fuit rex Iudææ
& propterea non oportuit Lucam aliter ipſum deſcribere.& eſt ille met Hero
des Idumæus, cuius meminit Matthæus in aduētu Magorum.❡Sacerdos qui-
dam nomine Zacharias de vice Abia.)Hic apparet quod ex ſtirpe Aaron de-
ſcenderat Zacharias. nam.I.Paralip.xxiiii.Abias numeratur inter filios Aarō.
Et dicitur vice Abia, quia(vt ibidem patet) Dauid rex diſtinxit filios Aaron
ſortibus, ad miniſtrandum per vices ſacerdotalia in templo domini:& octaua
G ſors contigit Abiæ.❡E vxor illius de filiabus Aaron.)Iuxta legis præceptum vxorem habebat
de pontificia ſtirpe.❡Et nomen eius Eliſabet. Erant autem ambo iuſti ante deum.) vt ex iuſtis
parentibus velut hæriditario iure Ioannes Baptiſta ſanctus naſceretur.❡Incedentes in omnibus
mandatis.)moralibus.❡Et iuſtificationibus.)ceremonialibus.❡Domini ſine querela.pro, irre-
prehenſibiles.)Et hoc quo ad iudicialia.quibus ad proximos bene ordinamur.❡Et non erat il-
lis filius pro, proles.)Significatur enim ꝙ nec filius nec filia eſſet eis.❡Eo quod eſſet Eliſabet ſte
rilis.)Ne putares mortuos eſſe filios aut filias, reddit rationem ex ſterilitate vxoris:vt intelliga-
mus eos nunq̃ habuiſſe prolem.❡Et ambo proceſsiſſent in diebus ſuis.) Deſperationem & im-
poſsibilitatem habēdi amplius prolem ſignificat ex ſenectute vtriuſq;.❡Factum eſt autem quū
ſacerdotio fungeretur Zacharias.) Quæſtio eſt an de ſimplici ſacerdotio an de ſummo ſacerdo-
tio ſit ſermo. Contextus autem(vt patebit)aperit quod de ſacerdotio ſummi ſacerdotis quo fun-
gebatur in feſto expiationis decima die menſis ſeptimi, loquitur.❡In ordine vicis ſuę ante deū.)
Per hoc apparet quod Zacharias non erat ſummus ſacerdos quantum ad principatum.ſ.enim
H princeps ſacerdotum fuiſſet, non dixiſſet Lucas, in ordine vicis ſuæ.ſed erat vnus ex.xxiiii.pari-
bꝰ.Dicitur enim.i.Paralip.xxiiii.vbi diſtingūtur.xxiiii.ſortes filiorū Aarō, ꝙ erāt principes ſan
ctuarii & principes domꝰ dei, tā de filiis Eleazar q̃ de filiis Ithamar:qui erāt duo filii Aarō, qui
libet enim horū in ordine vicis ſuæ poterāt fungi officio ſummi ſacerdotis. Vnde Mar.xiiii.cō
uentus ſummorum ſacerdotum ad principem ſacerdotum deſcribitur. Princeps ſiquidem ſacer-
dotum conſtituebatur à regibus:& mutabatur prout regi videbatur. Dauid enim conſtituit prin
cipem ſacerdotum Abiathar:qui deſcenderat ab Aaron per Ithamar vltimum filium. Salomon
autem amouit eum,& inſtituit Sadoch:qui deſcenderat ab Aaron per Eleazar. Vnde apparet ꝙ
etiam illo tempore nō ſeruabatur ſtatutus ordo in lege Moyſi de ſucceſſore in ſommo ſacerdo-
tio.❡Secundum conſuetudinem ſacerdotii.) Hinc quoque apparet conſuetudine introductum
fuiſſe, vt quilibet horum poſſet fungi officio ſummi ſacerdotis in die expiationis.❡Sorte exiit.
I pro, ſortitus eſt.)Explicatur conſuetudo vt ſorte definiretur quis ſummi ſacerdotis officio fun-
geretur. An autē ſortes renouarētur tunc ſingulis annis, an ſemel per aliquot annos, puta.xxiiii.
(vt videmus diſtribui magiſtratus in pluribus Italiæ ciuitatibus)nō explicatur.❡Vt incenſum.)
Incenſum pro thymiamate incendendo ſumitur. Vbi prudens lector ſcito duplicem fuiſſe in
veteri ſacerdotio vſum thymiamatis.alterum quotidianum, immo bis ſingulis diebus:alterum
ſemel in anno in die expiationis.❡Quotidianus vſus(vt patet Exod.xxx.)vocatur adolere thy
miama ſuper altare, quod in textu vocatur altare incenſi.& filiorum Aaron tantum erat hoc of-
ficium. Vſus vero thymiamatis in die expiationis, vocatur in lege ponere incenſum ſeu thymia-
ma vt patet Leuit.xvi. Et ponebatur in ſancto ſanctorum in thuribulo à ſolo ſummo ſacerdote,
ad hoc vt nebula conſurgens ex tali fumo operiret propitiatorium, ad hoc vt ſummus ſacerdos
non moretur. Hæc enim omnia clare habentur in illo textu. quæ idcirco retulit, vt prudens le-
K ctor diſcernere poſsit de quo vſu incenſi loquitur Lucas.❡Poneret.) Non dicit adoleret. hoc
enim verbum manifeſtat quod non de adolere ſed ponere thymiama, loquitur. ❡Ingreſſus in
templum domini.)Si locum tantum incenſi intenderet explicare, ſat fuiſſe nominare templum
ſed ex quo nominauit ingreſſum in templum. cauſam explicat ponendi incenſum:ne.ſ.ſacerdos
ingreſſus moriatur. Hæc enim cauſa in præallegato capitulo dicitur. Et dixit in templum, non
in partem vnam tantum templi, ſed in templum abſolute : vt inſinuaret ingreſſum in totum
templum, in quotidiano enim vſu ſacerdotes adolentes thymiama, non ingrediebantur in tem-
plum abſolute, ſed in primam tantum partem templi : & ideo non imminebat eis timor mori-
endi. Sed in feſto expiationis ingrediebatur ſummus ſacerdos in templum abſolute, ad explan-
dum

dum totum templum ab iniquitatibus filiorum Iſrael. Et propterea imminebat ei periculum A
mortis: vt pluries clare dicitur in eodem capitulo. Et ad euitandum periculum mortis iuſ
ſerat deus fieri nebulam ex thymiamate incenſo: vt dictum eſt. ℂEt omnis multitudo po-
puli.) Hinc apparet ꝙ ſolennitas erat ad quam concurrebat omnis multitudo populi. ℂErat
orans foris.) Videtur quod ex induſtria euangeliſta explicauerit foris, ad monſtrandum ob-
ſeruatam legem ibidem mandatam, nullus hominum ſit in tabernaculo quando pontifex ſanctu
arium ingreditur. niſi enim hoc intenderet ſignificare ſuperflue videretur adiunctũ foris: quã
conſtaret multitudinem populi ſemper extra templum orare in atriis templi. ℂHora incen-
ſi.) Tantus apparatus deſcriptus ab euangeliſta circa hoc incenſum, manifeſtat quod ſingulare
illud incenſum in feſto expiationis deſcribit tanq̃ enim horam raram deſyderatam ac promul-
gatam ad orandum deſcribit. & merito: quia communis cauſa expiationis omnium iniquitatum
totius populi agebatur. ℂApparuit. pro, viſus eſt, autem.) Significatur enim non phanta-
ſtica apparitio, ſed corporalis viſio. ℂIlli angelus domini, ſtans à dextris.) Corporali er-
go ſpecie viſum eſſe angelum, ſitus localis teſtatur. non enim ſedens ſed ſtans, non à ſiniſtris ſed
à dextris. ℂAltaris incenſi.) Altare enim hoc erat altare aureum, intus in medio inter cande B
labrum & panes propoſitionis. & eſt illud altare in quo ſacerdotes quotidie mane & veſperi ado
lebant thymiama. ℂEt zacharias turbatus eſt videns: & timor irruit ſuper eum.) Naturale
eſt nobis timere & turbari huiuſmodi tam raris viſionibus. ℂAit autem ad illum angelus). Ne
timeas zacharia.) Confortat angelus zachariam, forte timentem mori ex viſione angeli. ℂQuo-
niam exaudita eſt.) Hinc firmatur zachariam officio ſummi ſacerdotis tunc functum eſſe: quo
niam ſummo ſacerdoti mandatum eſt exodi. xxx. præces effundere coram deo ſuper altare in-
cenſi. Clare enim altare incenſi ad hæc duo deſcribitur factum. ſ. & ad hoc vt adoleretur quo
tidie thymiama ſuper ipſum: & ab hoc vt ſemel in anno ſummus ſacerdos precaretur deum ſu-
per cornua eius. Quocirca apparitio iſta fuit facta poſtq̃ zacharias poſuerat iam incenſum &
expiauerat ſanctum ſanctorum, & erat in oratione expiendo altare incenſi. orantem enim mõ-
ſtrãt verba angeli, dicentis exauditam eſſe deprecationem eius. C
ℂDeprecatio tua.) de aduentu Meſſię. Quod enim precaretur pro aduentu Meſſię, teſtatur con-
cluſio verborum angeli. ℂEt vxor tua eliſabeth.) Si pro prole habenda zacharias fuiſſet præ-
catus, ſubiunxiſſet angelus quia vxor tua: ſed vbi ſubiunxit copulatiuam, monſtrat alio tendiſſe
præces zachariæ q̃ ad partum vxoris, Incipit autem angelus explicare aduentum Meſſiæ in fori-
bus eſſe, annunciando ꝙ filius eius erit pręcurſor Meſſię. ℂPariet tibi.) non alteri viro: conci-
piet ex te. non ex alio & ſic pariet. ℂTibi filium, Et vocabis nomen eius Ioannem.) Specia
lis cura de nomine, mõſtrat qualis futur⁹ ſit filius ille. nomẽ enĩ Ioãnes ſonat domini donũ, ſeu
domini miſericordia. ℂEt erit gaudiũ tibi & multi exultatio: & in natiuitate ei⁹ gaudebũt.) Hoc
non ſolum impletũ fuit tunc quum natus eſt Ioannes: ſed vſq; hodie: impletur anniuerſaria cele
britate natiuitatis eius. ex hoc enim textu celebrat natiuitatem Ioannis Baptiſtę eccleſia. ℂErit
enim magnus coram domino.) Reddit rationem nominis quare vocandus eſt Ioannes quia erit
magnus coram domino, & ſi non coram hominibus: hoc eſt in ſpiritualibus bonis erit magnus
& ſi non in temporalibus. illa enim ſola eſt vera magnitudo coram domino: temporalia enĩ hæc D
nõ ſunt partes magnitudinis apud dominum ſed apud homines. ℂEt vinũ & ſiceram nõ bibet.)
Dictio hæbraica eſt ſicera, ſignificans omnẽ potũ aliũ à vino valentẽ inebriare. ℂEt ſpiritu ſan-
cto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ.) Hinc clare apparet Ioannẽ ſanctificatũ in ventre ma
tris: ita ꝙ nõ ſolũ fuit ab originali peccato mũdat⁹, ſed ſpiritu ſancto repletus ꝑ infuſam gratiá do
norũ ſpiritus ſancti: vſqueadeo vt nulla pars animę eius caruerit gratia ſpiritus ſancti. ℂEt mul-
tos filiorum iſrael conuertet ad dominũ deũ ipſorũ. Fructus prædicationis Ioannis pręDicitur cõ
uerſio multorũ filiorũ Iſrael ad deũ. ℂEt ipſe pręcedet. ecce officiũ pręcurſoris. ℂAnte illũ. Nõ
dicit ante meſſiam, ſed ante illum: vt intelligamus angelum reſpondere zachariæ qui pręces fude
rat pro aduentu Meſſię, ante illũ pro cuius aduentu pręcatus eſt. ℂIn ſpiritu.) non in ꝑſona, non
in anima ſeu naturali ſpiririritu, ſed in ſpiritu gratiæ. ℂEt in virtute. pro, fortitudine, elię.) Prædi
cit angelus Ioannem præceſſurum Meſſiam in gratuito ſpũ elię. non eodẽ ſed ſimili. & ſimiliter E
in fortitudine elię, nõ eadẽ ſed ſimili. & fortitudo quidẽ eliæ clara apparet tum in ſuſtinendo ꝑ-
ſequutiones, tum in aggrediendo ardua, qua non minor apparuit in Ioanne. & in aggrediendo
ardua reprehenſionis officia: & in ſuſtinendo vſq; ad mortem, etiam Herodiadis inſidias. Spirit⁹
autem peculiaris elię fuit vt ſecundum ſpiritus ſancti monitionem dirigeret greſſus ſuos; ita ꝙ
videbatur magis agi à ſpiritu ſancto q̃ agere ſeipſum. Similis in Ioanne ſpiritus pręDicitur. quo-
niã (vt ipſemet teſtatur) miſſus eſt à ſpiritu ſancto ad baptizandũ populum, & ad cognoſcendum

 Ieſum

F Ieſum facie corporea,& ad monſtrandum ipſum. Significatur enim per hæc ꝙ Ioannes præce-
der Meſſiam,actus non à ſeipſo ſed actus à ſpiritu ſancto, non ſegniter ſed forti animo exe-
quens officium præceſſionis:ſicut elias vtroq; dono(fortitudinis & ſpiritus) poluit. ¶Et hæc
dicimus referendo ad ſpiritum & fortitudinem in elia præterito. Si autem intelligantur ver-
ba angeli de eodem elia venturo ante glorioſum Ieſu aduentum, tunc ſenſus eſt ꝙ Ioannes præ-
cedet Ieſum in hoc humili aduentu in promiſſo ſpiritu & promiſſa fortitudine eliæ venturi an-
te glorioſum Ieſu aduentum. Er promiſſus in elia ſpiritus (vt patet Malach. vltimo.)eſt ad con-
uertendum corda patrum in filios & econuerſo:hoc eſt ad concordandum fideles veteris & no-
ui teſtamenti in vnam vtriuſq; veritatem, ne imparati inueniantur à iudice. Hic idem ſpiri-
tus apparuit in Ioanne:qui ad Ieſum (patrem noui teſtamenti) corda Iudæorum præparauit, vt
apparati ſuſciperent fidem Ieſu. Et quoniam angelus expreſſe ſubiungit officium hoc,ideo iſte
amplectendus eſt ſenſus literalis. & huic conſonat ꝙ Ioannes dicitur elias in ſpiritu. ¶De
fortitudine autem futura in elia,nihil ſcio ſcriptum. Sed ramen coſtat ꝙ erit fortitudo ad ag-
grediendum tam arduum officium:& ad ſuſtinendum quecunq; imminentia propter hoc peri-
G cula,etiam mortis.que in Ioanne manifeſte apparuit. ¶V T conuertat corda patrum.) De-
clarat ad quid ſpritus & fortitudo eliæ in Ioanne præcurſore erunt.ſ.vt conuertat corda patrum
hoc eſt hominum veteris reſtamenti. ¶I N filios.)hoc eſt homines noui teſtamenti. Et me-
rito illi vocantur patres & iſti filii: quia nouum teſtamentum genitum ex veteri. Et declarat
per hoc angelus non ſolum officium Ioannis, ſed etiam ſimilitudinem ad officium Eliæ de elia
enim ſcriptum eſt malachię vltimo ꝙ pręcedet aduentum Meſſiæ ad iudicium vt conuertat cor
da patrum in filios & econuerſo:ſed hic tacetur ſecundum. ¶Et incredulos.)non ſolum ad cō
uertendum corda patrum proborum hominum veteris teſtamenti ad fidem Ieſu Chriſti,ad gra-
tiam noui teſtamenti, ad conuertendum incredulos Iudæos, incredulos reſpectu Ieſu.
¶Ad prudentiam iuſtorum.)per fidem Ieſu Chriſti. Qui enim apud Iudæos increduli erant
Ieſu Chriſto indigebant vt reducerentur ad rectam rationem eorum qui Iuſti erant:ſicut Ioan-
H neſmet conuertebat diſcipulos ſuos incredulos ad rectam rationem ſequacium Ieſu. tum dum
inuidia mouebantur.tum in carcere. ¶Parare.pro,vt paret.)Finis deſcribitur vt prioris ope
rationis.ſ. conuerſionis:ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt patet. ¶Do-
mino plebem perfectam.pro,apparatam.) Non ſignificatur ꝙ Ioannes ſtudebit ad hoc vt ple-
bem reddat perfectam ſed ad hoc vt reddat eam adornatam,apparatam ad ſuſcipiendum Ieſum
apparatam proculdubio pœnitentia peccatorum, & diſpoſitione ad credendum Ieſum eſſe ve-
rum filium dei. ¶Et dixit zacharias ad angelum. vnde hoc ſciam,pro,in quo hoc cognoſcam?)
Signum quærit certificans ipſum de filio ſibi promiſſo ex eliſabet,futuro præcurſore &c.¶Ego
enim ſum ſenex:& vxor mea proceſſit in diebus ſuis.) Rationem reddit incredulitatis ſuæ.
¶Et reſpondens angelus dixit eis,Ego ſum Gabriel.)Certificat zachariam angelus ex authorita-
te propriæ perſonæ:explicans ſeipſum ex nomine quo ſignificatur fortitudo dei,ad faciendum
hæc & longe maiora. ¶Qui aſto ante deum.)Simul ſum hic & aſto ante deum: non ſum an-
gelus eiectus à facie dei,ſed qui ſemper aſto,videndo fruendoq; ipſo. ¶Et miſſus ſum.)nunci-
I us eius ſum. Authoritati propriæ adiungit authoritatem dei,vt indubie credat. Miſſio angeli
non Impedit viſionem fruitionemq; continuam quam habet de deo: quoniam nulla loci diffe-
rentia impedit intellectualem viſionem ac fruitionem dei vbiq; præſentis.¶Loqui ad te,& hæc
tibi euangelizare.Et ecce eris tacens:& non poteris loqui vſq; in diem quo hæc fiant.)Petiiſti ſi
gnum,ecce ſignum pœnale in promptu.¶Pro eo quod non credidiſti verbis meis.Niſi zacha-
rias peccaſſet non credendo,nequaq̄ angelus mutum prædixiſſet eo ꝙ non crediderit.Non tamē
per hoc intelligas peccatum mortale.paruitas enim pœne monſtrat peccatum veniale. ¶Quæ
implebuntur.)Incredulitas tua non impediet impleri que dixi:non obſtante enim tua incredu-
litate implebuntur verba mea. ¶In tempore ſuo.)quo adimplenda ſunt. Natiuitas enim filii
adimpleta fuit eodem anno,antequā per aliquot menſes repletus eſt Infans ſpiritu ſancto in ma-
terno vtero.Et reliqua ſucceſſiue impleta ſunt:quædam in deſerto,quædam in Iordane &c. ¶Et
K erat plebs expectans zachariam.)Et atteſtatur hęc plebis expectatio ſummi ſacerdotii officio.
¶Et mirabantur ꝙ tardaret ipſe in templo.quia nulli licebat intrare in templum ſummo ſacerdo
te ibi exercente officium:ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat. ¶Egreſ
ſus autem non poterat loqui ad illos.)quia ſtatim fuerat effectus mutus. ¶Et cognouerunt ꝙ
viſionem vidiſſet in templo.)aut ex hoc ipſo ꝙ non poterat loqui,aut ex adiuncta aliqua innuiti
one puta ꝙ zacharias manu aut oculis inſinuebat deſuper obueniſſe ſibi impedimētū loquēdi.Et
hoc videtur inſinuare euāgeliſta ſubiungendo.¶Et ipſe erat innuens illis.)tanquā reddēs ratio

nem

nem ſui ſilentii:ne putarent cum ægritudine aliqua repentina effectum elinguem. alioquin non A
cognouiſſent quòd viſionem vidiſſet in templo,ſed dubitaſſent de repentina ægritudine. ¶Et
permanſit mutus ad verificandum verbum angeli. Nec dicit & permanſit impotens loqui,
ſed mutus: vt ſignificetur perfectè mutus:hoc eſt vt ſignificetur per hoc quod non ſolum fuit
mutus ſed ſurdus,vt clarius apparet inferius,ex eo quod quum imponendum eſſet nomen na-
to infanti,non loquebantur ſed innuebant illi quem vellet vocari eum. ¶ET factum eſt vt
impleti ſunt dies officii.pro, miniſterii eius,) Dies multi miniſterii ſacerdotalis conuenientis
zachariæ,teſtantur ipſum non ſolum ſummi ſacerdotis proſequutum officium in die expiatio-
nis quantumcunq; eſſet mutus,ſed etiam exercuiſſe officium non ſummi ſacerdotis ſed ſacerdo-
tis ex ſtirpe Aaron aliquot certis diebus:quorum numerum neſcimus. Paucos tamen dies fu
iſſe,teſtatur natiuitas Ioannis baptiſtæ octauo kalendas Iulii.nam poſt illos dies concipit Eliſa-
bet : vt textus ſubiungit. ¶Abiit in domum ſuam. Poſt hos autem dies concepit eliſabet
vxor eius & occultabat ſe menſibus quinq;.) Erubeſcebat enim in ſenili ætate dediſſe operam
amplexibus virilibus,vt vterus teſtabatur. ¶Dicens. Quamuis ſe occultaret grauidam ho- B
mibus,gratias tamen agebat deo.) Quia ſic fecit mihi dominus in diebus quibus reſpexit au-
ferre.pro,vt auferret,opprobrium meum inter homines.)ob ſterilitatem.maledicta enim erat
ſterilis in lege. Et nonnulla ignominia eſt mulieri prolem non habuiſſe: quum non ob aliud
ſexus muliebris legatur à deo creatus. ¶IN menſe autem ſexto.) Poſt conceptionem Ioan
nis baptiſtæ certa temporis diſtantia ſignificatur ad conceptionem Meſſię. ¶Miſſus eſt ange
lus Gabriel.) Idem angelus qui zacharię prędixerat aduentum Meſſię,Mittitur modo ad be-
atam virginem ad annunciandum conceptionem Meſſiæ. Et denominatur a fortitudine Dei.
tum quia in myſterio incarnationis verbi dei, tota ratio facti eſt fortitudo ſeu potentia facien-
tis. nullum ſiquidem opus comparabile eſt operi quo verbum caro factum eſt. Tum quia an
nunciabat Meſſiam non ſolum fortiſſimum ad debellandum quæ ſunt carnis, quæ ſunt mun-
di & quæ ſunt dæmonum,acſi ipſos,etiam dęmones,ſed patrem totius verę fortitudinis, Chriſti-
anorum ſiquidem virtus propria.vera fortitudo eſt.quæ apparuit in apoſtolis & martyribus: & C
apparere continue debet in veris Chriſti ſequacibus. ¶A deo in ciuitatem Galilęæ cui nomen
Nazareth,ad virginem deſponſatam viro cui nomen erat.ſuperfluit erat, Ioſeph.) Explicauit
virginem,ad teſtificandum quòd virgo concepit: deſponſatam autem ne infamis redderetur ex
tumeſcente vtero.& ſimiliter ne proles illegitima haberetur.

¶Virginem deſponſatam intelligimus non ſolum integritate carnis, ſed etiam ætate nubili:qua
ſcilicet ſecundum rectæ rationis ordinem virgines habiles ſunt ad nuptias.quæ ætas exigit ſaltem
completum motum augmenti: quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur perſona quam de-
tur opera ad conſeruandum ſpeciem. Et dico ſaltem:quia ratio ſuadet quòd natura exigit plus
ætatis: videlicet vſquequo firmata ſint oſſa: ad quod quartum ſeptennium dicitur requiri in vi
ris. Quocirca certum eſt beatam virginem fuiſſe tunc ad minus annorum decem & nouem.
& hoc ſi mulieris tertio ſenario annorum completur augmentum: ſicut ſecundo ſenario pube-
ſcit. Et rationabile eſt vt fuerit tunc annorum vingintiquatuor: vt perfecta etiam ſecundum
oſſa mulier,perfecta mater,perfectum gigneret filium. ¶De domo Dauid.) vt legitima D
ſucceſſione filius Dauidis haberetur Ieſus. ¶ET nomen virginis maria. Et ingreſſus an-
gelus ad eam.) Hinc incipit deſcribi corporalis ſpecies angeli. ingreſſus enim corporalem
motum ſignificat.ita quod non apparuit tanquam ex improuiſo in aula, ſed gradiens ad virgi-
nis aulam introiuit. Ex hoc itaque quod deſcribitur ingreſſus,ambulatio,ex hoc vero quod
ad eam,locus propriæ manſionis ſignificatur:hoc eſt quod non in via occurrit,non in ſynago-
ga moranti apparuit,ſed ad eam intus in propria manſione manentem ingreſſus eſt.

¶Dixit, Aue.) Dictio gręca ſignificat gaude vel ſalue vel vale.interpres autem elegit me-
dium(.ſ.ſalue ea ratione quia hæc ſignificatio propria eſt ſalutanti. angelum enim ſalutantis offi-
cio intellexi fungi. Et verè a ſalutatione incepit:quam nihil refert ſignificare per ſalue ſeu aue.
vtraq; enim dictio propria eſt ſalutanti.¶Vbi aduerte ꝙ nuſq̄ alias inuenitur in ſacra ſcriptura E
angelum huiuſmodi ſalutationis verbo vſum fuiſſe.reſeruata ſiquidē eſt hęc angelica veneratio
beatę virgini.¶Gratia plena.) In græco habetur vna ſola dictio que eſt participium præteriti tē
poris paſſiuum:quam interpres carens vocabulo latino expoſuit. Potuiſſet tamen fingi partici-
pium paſſiuum & dici gratificata. hoc enim paſſiue acceptum ſignificat dictiò græca. quòd la-
tine dicitur gratioſa facta.Et ſignificatur per hoc quod erat facta gratioſa,eo ſolito loquendi ge-
nere quo perſonā multū dilectam ab aliquo dicimus gratioſam illi ſeu apud illum.ſalutauit ſiqui
dem angelus virginem non ſolū gratioſam(hoc eſt acceptam,placentem & dilectam) ſed effectā

gratioſam

F gratioſam: vt donum dei ſignificaretur quo reddita eſt grarioſa. non enim ex ſeipſa erat gratio-
ſa, ſed ex diuinę gratię dono effecta erat gratioſa. Et propterea interpres non falſo expoſuit gra
tia plena, ſed explicauit illud quo effecta eſt gratioſa. ex plenitudine enim donorum diuinę gra-
tię in ipſa, effecta eſt gratioſa. Nec explicat angelus apud quem aut quos reddita ſit gratioſa.
tum qui ſecundum veritatem effecta erat gratioſa abſolute. & non apud hunc vel illum. tum
quia hoc reſeruabat ſequentibus verbis explicandum. ❡Et recole quod proprie loquendo gra
tioſi nomen paſſiue intelligitur, non actiue: quis in vlterio pſalterio nouo coacti fuerimus vſur-
pare illud actiue. nam proprie ſignificat eum non qui facit gratiam, ſed qui acceptus eſt apud ali
os: qui vulgariter dicitur habere apud alios gratiam: ❡Dominus tecum.) Imprecatorie dici
tur ſalutantis more, dominus ſit tecum. intendens tamen ſingularisſimo modo: hoc eſt per incar
nationem in vtero tuo. ſed modū explicandum poſtea reſeruauit. Et nota differentiam: dum gra
tioſam aſſeruit factam, dominus autem tecum, non dixit fuit aut eſt: quia ſecundum rei veritatem
iam erat effecta gratioſa apud oculos diuinę maieſtatis, vſqueadeo vt mitteret ad eam angelum
G annunciantem incarnationem filii dei ex ea. niſi enim apud deum fuiſſet tam gratioſa non mi-
ſiſſet deus angelum ad hoc non elegiſſet eam tunc in matrem. Sed dominus adhuc non erat il-
lo ſingularisſimo modo cum beata virgine. ❡Benedicta tu in mulieribus. pro, inter mulie-
res.) Et hoc quoq; imprecatorie dictum eſt. benedicta ſis tu inter mulieres. Et ſignificatur ꝙ
laudata erit ſupra omnes muliere. Quod impletum eſt ex conceptione filii dei, ipſamet beata
virgo poſtea explicauit dicens ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.
❡Quæ quum audiſſet. pro, vidiſſet.) Senſus viſus deſcribitur: ſicut de zacharia ſcripſerat quod
vidit angelum. Et ex ſenſu viſus corporalis ſpecies angeli alloquentis virginem deſcribitur.
❡Turbata eſt in ſermone eius.) Adiungitur viſui auditus ſermonis ad comprobandum corpo-
ralem ſpeciem angeli. Turbata autem deſcribitur in ſermone angeli, aut quia complementum
turbationis inchoatę ex viſo angelo fuit ſermo: aut quia non turbata ex viſo angelo ſed ex ſer-
H mone eius. Primum tamen rationabilius apparet: quoniam virginis eſt ad inſoliti viri in-
greſſum non nihil mutari. ❡Et cogitabant qualis eſſet.) Ratio inquietæ commotionis in-
ternæ aſſignatur prudentia virginis cogitantis qualis (bonus ne an malus) eſſet huiuſmodi ſermo.
Suppetebat ſiquidem ratio cogitandi ad vtranq; partem. nam verbū medium: ſcilicet (dominus
tecum) ſonabat bonum: extrema autem verba communia erat bono & malo. Poteſt enim adu-
latorie dici, benedicta tu inter mulieres: & ſimiliter blandiendo dici, aue gratioſisſima.
❡Iſta ſalutatio.) Hinc habetur quod verba hactenus ab angelo dicta, ſalutatoriæ ſunt intelligen
da vt expoſuimus. ❡Et ait angelus ei.) Nihil reſpondit beata virgo angelicæ ſalutationi: ſed co
gitatione circa qualitatem ſalutationis occupata, timebat nequid mali occideret. ❡Ne timeas.
Videbat angelus virginis animum pauentem & timentem malam eſſe ſalutationem. Et pro-
pterea confortat eam, monendo ne timeat: vt etiam ex hoc ipſo quod virgo perciperet affectum
ſuum internum cognoſci ab angelo nunciante, ſecura fieret. ❡Maria.) Proprium adiicit no
men, ad maiorem propulſationem timoris & fiduciam habendam, ex hoc ipſo quod velut à ſa-
I miliari, nomine proprio appellatur. ❡Inueniſti enim gratiam apud deum.) Reddit ratio-
nem angelus verborum quæ dixerat ſalutando vt ſatiſfaciat virgini cogitanti, qualis eſſet iſta ſa-
lutatio, monſtando quod eſt bona. Et quia primo dixerat aue gratificata ſeu gratiora facta,
nec dixerat apud quos aut quem, modo hoc explicat. Quo explicato conſtat ſalutationem ſu
iſſe bonam. inueniſti enim, ideo non eſt tibi timendum quia inueniſti gratiam. Quod dixerat
ſuperius gratioſa facta, hoc modo dicit inueniſti gratiam: idem enim ſignificant. Sed modo ex-
plicat apud deum: non apud hominem aliqem te concupiſcentem, ſed apud deum. ſed ideo di-
xi aue gratioſa effecta quia facta eſt gratioſa apud deum, quia inueniſti gratiam corā oculis dei,
quia valde grata quia valde accepta es apud deum. ❡Ecce.) Poſtq̄ ſecuram reddidit beatam vir
ginem de qualitate ſalutationis, progreditur ad principale intentum. quod imprecando dixerat
dominus tecum, ecce demonſtrantis eſt, nunc nunc. ❡Concipies in vtero.) non in mente, non
K in corde (vt nouellus error ſomniauit) ſed in loco naturali conceptionis prolis. ❡Et paries.)
tempore ſuo. paries inquit, non emittes per os, ſed naturali partu gignes. ❡Filium.) non fili-
am. Rurſus ex hoc quod dicit filium, excluduntur omnes hæreſes putantium beatam virginem
non veram matrem Ieſu, ſed in ea velut in vaſe Ieſum fuiſſe, & per eam quaſi per fiſtulam tran-
ſiſſe. Hæc enim omnia confutat angelus, materna beatæ virginis officia explicans, non ſolum
conceptionis & partus nominibus, ſed explicando filium: vt hinc intelligamus concepturam &
parituram filium veris maternis officiis in generatiua parte ipſius beatæ virginis: alioquin non
verificaretur quod conciperet & pareret filium. ❡Et vocabis nomen eius.) Inſtruit quoq; an

gelus

gelus virginem de nomine filii. ¶Ieſum.) Hæbraice,latine ſaluatorem:co ꝙ ſaluatoꝛ eſſet po A
puli à peccatis:vt alibi angelus expoſuit. ¶Hic erit magnus.) Declarat angelus conditiones
filii generandi.Prima conditio eſt magnitudo,non mole corporis ſed virtute.Ita ꝙ ſub magnitu
dine comprehenditur ꝙ erit potens in opere & ſermone,in faciendis miraculis in debellando
mundum, & reliqua huiuſmodi. ¶Et filius altiſſimi.) Eundem dicit filium altiſſimi quem di
xerat filium virginis:vt duas illius naturas,duaſq; natiuitates vnius ſignificet.alteram ſecum natu
ram humanam qua eſt filius virginis:alteram ſecundum naturam diuinam qua eſt filius altiſſimi.
¶Vocabitur.) Et quia falſo non vocabitur,habetur hinc ꝙ vere filius beatę virginis eſt filius
altiſſimi.Nec dixit erit,ne intelligeres nouiter futurum filium altiſſimi: quia ab æterno eſt filius
altiſſimi.ſed dixit vocabitur,quoniam appellatio futura erat. ¶Et dabit illi dominus deus.De-
ſcribit tertio adimpletiones ſcripturarum & deſideriorum omniū expectantiū promiſſum Da-
uidi Meſſiā ex ipſius ſtirpe.Et dabit inchoatiue tēpore reſurrectionis eius:cōplete autem in ſe-
cundo aduentu.Dabit inquā quū dicet data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra,dabit be-
nemerenti per paſſionē & mortē ſuā,¶Sedem dauid.) regnum promiſſū Dauidi in proprio ſe- B
mine.Et dixit hoc angelus ad declarandū ꝙ filius iſte eſſet verus Meſſias promiſſus Dauidi.¶Pa
tris eius.Hinc clare apparet beatā virginē ex Dauide deſcendiſſe:alioquin falſum eſſet verbum
angeli,patris eius,non enim aliter dauid& pater Ieſu q̄ ſecundū carnē ex beata virgine ſumptā
Et dixit patris eius ad declarandū ꝙ Ieſu ſecundū ꝙ homo prout erat filius Dauidis danda erat
regia authoritas,& non ſecundū ꝙ erat filius altiſſimi. ¶Et regnabit in domo Iacob.Nō ſuper
ſolā tribū Iuda,ſed ſuper vniuerſā domū Iacob.pro,ſuper domum Iacob.(cōprehendentē omnes
tribus Iſrael(regnaturus deſcribitur:ad explicandū adimpletionē ſcripturarum.¶In æternū.pro.
in ſecula.)Hęc duo(ſcilicet promiſſus ex proprio ſemine Dauidi rex,& regnum integrum toti-
us Iſrael)expectabantur cōmuniter ab omnibus in Meſſia adiplenda,& propterea horum duo-
rū angelus meminit,ſpecialiter deſcribens Meſſiam regnaturū in ſecula:& non ſicut quilibet ali
us rex regnat ſuo tamen ſęculo. Et hęc(vt dictum eſt)de regno Ieſu in domo Iacob & ſuper ſe-
dem Dauidis non ſunt adhuc impleta,ſed inchoata fuerunt in reſurrectione Chriſti , implenda C
in ſecundo aduentu.tunc enim veniet rex qui in primo venit ſubditus.¶Et regni eius non erit
finis.)Ne dubitares antedicta ſecula quandoq; finienda,explicat angelus quòd nullus erit finis.)
Ne dubitares antedicti ſecula quandoq; finienda,explicat angelus quod nullus erit finis. regni
Ieſu. ¶Dixit autem Maria ad angelum , Quomodo fiet.pro , erit iſtud.) Non dubitat Ma-
ria,non quærit ſignum ſicut zacharias,ſed querit modum quo erit iſtud:ſcilicet concipere nunc
in vtero . Et ex hoc ipſo quod inquirit modum,non quo fieri poteſt ſed quo erit , manifeſtat
ſe credere, fide quę præbetur auditis. Ac ſi aperte diceret.credo quæ dicis,ſed modum quo hoc
erit non audio; neſcio,noſſe velim . ¶Quoniam virum non cognoſco.) Rationem quare
quęrit modum,ſubiungit quia expers ſum virilis cōmercii.Non dixit non cognoſcam ſed non
cognoſco : quia intellexerat verba angeli tunc implenda:dicente angelo ecce concipies. Maxi-
mam affero rationem inquirendi modum quo nunc concipiam : quoniam vſq; in præſens viri
cognitionem non habeo:hoc eſt quia virgo ſum. ¶Et reſpondens angelus dixit ei. Spiritus
ſanctus ſuperueniet in te.) Ecce modus quo nunc concipies in vtero.ſpiritus ſanctus non ſpiri-
tus humani ſeminis. Apte enim ſpiritum ſanctum loco humani ſeminis poſuit:quoniam proli- D
ficum ſemen ſpirituale valde eſt,hoc eſt ſpiritibus plenum: vt philoſophi tradunt.Loco ergo hu
mani ſeminis ſuperuenientis in alias mulieres ad hoc vt concipiant,ſuperueniet in te ſpiritus ſan-
ctus:hoc eſt nullam habent immunditiam cuiuſcūq; generis(hoc eſt neq; corporis neq; animæ)
ſed omnino eleuatus ab omni immunditia. ¶Et virtus altiſſimi obumbrabit tibi.) Ad hoc
quod mulier concipiat requiritur non ſolum ſemen virile,ſed actio virtutis generatiue mulieris.
Et quia ad hanc concurrunt duo(ſcilicet applicatio digeſtorum humorū ex corpore mulieris ad
ſubſtantiam prolis,& delectatio ſenſibilis concomitans huiuſmodi applicotionem (ideo ratio-
ne vtriuſq; dicitur obumbrabit tibi:tanquam præſeruando quidem velut vmbra ab æſtu & ardo
re concupiſcentiæ,quo ad ad ſecundum:tanquam vero fouendo & trahendo velut regens in vm
bra,quo ad primum . Sicut enim in ſeminibus terræ mandatis videmus requiri quaſi vmbram E
tegmen terræ (ſub quo vires terræ colliguntur & attrahuntur ad concipiendum quodammo-
do ex ſemine , & ſic terra germinat) ita in mulieris vtero pręter virile ſemen velut obum-
bratio quædam generatiuæ partis mulieris cum virili ſemine fit fotiua & attractiua naturali-
um humorum & virium mulieris ad concipiendum . Ita quòd intendit angelus dicere ꝙ vltra
ſpiritum ſanctum loco ſeminis,virtus diuina dabit tibi actualem efficaciam concipiendi ſeruan-
do te à delectatione venerea. ¶Ideoq;.) Ex hoc ſigulariſſimo modo generandi . ¶Et quod
naſcetur.) Cum hoc quod ſupernaturalis erit modus ipſum tamen fieri erit anturale . Et vere

naturalis

F naturalis fuit productio Ieſus ex virgine? quoniam in naturali loco.naturali materia, naturali-
bus actionibus partis vegetatiuæ beatę virginis productus eſt. & propterea vere dicitur natus.
propterea angelus vere dixit naſcetur. ¶Ex te.) Superfluit Non limitauit verbum ſuum an-
gelus ad natiuitatem ex ea:vt comprehenderet natiuitatem in ea.iuxta verbum angeli ad Ioſeph
Math.i.quod enim in ea natum eſt. Satis fuit dicere angelo naſcetur: ad declarandum natura-
litatem fieri,poſtq̃ declarauerat ſupernaturalitatem modi. ¶Sanctum.)Non ſolum ſignifica-
tur ſanctitas prolis,ſed ſignificatur modus ſanctitatis: quod .ſ.naſcetur ſanctum, ad differentiam
cuiuſ anq; alterius naſcentis.quilibet enim naſcitur obnoxius originali peccato ac pœnis con-
comitantibus, etiam ſi in eodem inſtanti diuina gratia ſanctificaretur: Ieſus autem naſcitur ſan-
ctus,nulli obnoxius culpę aut pœnæ. ¶Vocabitur filius dei.) Non vocabitur tantum filius
hominis,ſed filius dei. Et ad hoc directe refertur coniunctio ideo,ex ſingulari enim modo(.ſ.
ꝙ de ſpiritu ſancto conceptus eſt)congruiſſima ratione ſubſequuta eſt appellatio filii dei. Talis
enim & non alia natiuitas congruit filio dei,talis enim modus adminiculatur ad cognoſcendum
G credendum atq; conferendum filium Marię eſſe filium dei. Repetiit autem angelus vtramq; in
Ieſu naturam,non vt magis imprimeret vtriuſq; naturę fidem beatę virgini: ſed vt explicaret
ꝙ ab initio cõceptionis vnio fieret naturarum(diuinæ & humanæ)in vna perſona hoc enim ſi-
gnificatur dicendo,quod naſcetur vocabitur filius dei. Niſi enim ab initio quo naſcitur eſſet fi-
lius dei,falſo appellaretur filius dei quod naſcitur. ¶Ecce eliſabet.)Supernaturalem modum
generandi confirmat angelus teſtimonio alterius modi ſupernaturalis:q̃uis minus. Supernatu
rale ſiquidem fuit Eliſabet ſterili & ſeni habere vim generandi:q̃uis naturalis fuerit vſus conceſ-
ſa ei vi generandi,quoniam ex viro concepit. Nec hæc in teſtimonium adulit angelus ad tollen
dum à beata virgine aliquid ambiguitatis: ſed ad etiam ſuauiter humano more per exemplum
ſenſibile firmandam integram beatæ virginis fidem, habet enim hoc ſuauis diuinæ ſapientiæ diſ
poſitio, vt hominem naturaliter per ſenſibilia cognoſcentem, ſenſibiliter quoq; exemplis in-
H ſtruat,firmet,conſoletur. ¶Cognata tua.) Certa eſt cognatio inter mariam & eliſabet: ſed
incertum eſt quo modo.Genealogias enim earum ſecundum vtrumq; ſexum certas neſcio.Hoc
tamen certum in ſacra ſcriptura eſt quod domus Dauidis mixta erat cum domo Aaron.vxor
enim Ioiadæ pontificis fuit ſoror Ochozie regis Iuda:vt pat in.iiii.lib.Reg. Vnde nihil obſtat
huic cognationi quod eliſabet fuerit de tribu leui ac filiabus Aaron, beata autem virgo de tribu
Iuda ac filiabus Dauidis. ¶Et ipſa concepit filium in ſenectute ſua.)Vna miraculi ratio. ¶Et
hic menſis eſt ſextus illi.) Explicat patentem ad ſenſum veterum grauidum. ¶Quæ vocatur
ſterilis.) Altera miraculi ratio.¶Quia non erit impoſſibile apud deum.Hinc clare apparet quod
ad ſuauiter firmandam per ſenſibilia integram beatę virginis fidem,angelus adduxit prædictum
teſtimonium. ad hoc enim refertur ratio angeli, quia non erit,refertur namq; ad demonſtratum
teſtimonium ſenſibile per aduerbium ecce. Et eſt ſenſus. ecce teſtimonium ſenſibile quia non
erit impoſſibile apud deum omne verbum. Intendit enim angelus ex hoc teſtimonio ſenſi-
bili inſtruere quod omne poſſibile eſt apud deum: vt ſuauiter confirmet poſſibilem eſſe apud de-
I um etiam mirabilem modum quem annunciauit virgini. ¶Omne verbum.)Nihil excipimr
niſi quod implicat contradictoria.quod etiam non excipitur,ſed non includitur:quia non com
prehenditur ſub verbo aliquo: vtpote quòd non poteſt intelligi. ¶Dixit autem maria, ecce
ancilla domini.) Non plus interrogat,ſed promptam ſe exhibet:& quanto magis ſe audiuit ele
uandam in matrem meſſie filii dei,tanto magis ad humilitatis gremium confugit: & ſe ancillam
recognoſcit & offert, ¶Fiat mihi.)Non ſolum aſcenſum præbet,ſed pręces adiungit ad tantum
donum conſequendum. ¶Secundum verbum tuum.) Prudentia ſimul & modeſtia loquen-
di comprehenditur,in hoc quod breuiſſimo ſermone & vniuerſa nunciata complectitur, & an
gelum qui nunciauit honorat. ¶Vbi ſcito nos credere quod ſtatim prolatis his verbis conce-
pit in vtero filium dei:& impletum eſt verbum angeli ecce concipies in vtero. Quod etiam ap
paret ex eo quod octauo Calendas Aprilis annunciato hæc fuit,& octauo Calendas Ianuarii na-
K tus eſt Ieſus. Et nihilominus in promptu eſt ratio: quia nulla erat deffendendi ratio, completa
angelica annunciatione,& virginei atq; humilis aſſenſus oblatione conſummata.

¶Et diſceſſit ad illa angelus. ¶Exurgens autem Maria in diebus illis,abiit in montana.
pro,in montanam.ſupple regionem.cum feſtinatione.)Tum ad celeriter viſitandum cognatam
ſenem.tũ vt in itinere non moraretur:inſtruens exẽplo virgines feſtinas eſſe in itinere,& non mo
roſo gradu ſpectandas ſe exhibere. ¶In ciuitatem Iuda: & intrauit id domum zachariæ:& ſa-
lutauit eliſabet. Et factum eſt vt audiuit ſalutationem Mariæ eliſabet. exultauit. pro, ſaliit ſeu
ſubſiliit.) Deſcribitur enim motus infantis ſaltantis in vtero. Deſcribit euangeliſta ordinem
effectuum

effectuum. Et primum effectum audire ſalutationis ex ore beatæ virginis, explicat eſſe ſaltum
Ioannis Baptiſtæ in vtero. Tunc enim impletum eſt quod dixerat angelus ad zachariam de illo. A
& ſpirituſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſue. . Ieſus enim qui conceptus matris carnem
ſtatim ſanctificauerat (extinguendo in ea fomitem) modo incipit exterius operari, ſanctifican-
do præcurſorem ſuum. Hæc ſiquidem ſanctificatio cauſa fuit quod ſaliret. ¶Infans in vte-
ro eius. Et repleta eſt ſpirituſancto Eliſabet.) Poſtq̄ repletus eſt Ioannes ſpirituſancto, replet
quoq; eſt elizabet ſpirituſancto: vt ordine quodam diſtributus intelligatur ſpiritusſanctus e vo-
ce Mariæ. ¶Et exclamauit voce magna.) Intellige tamen, modeſtia ſeruata: quoniam ſpi
ritus ſanctus nullius immoderaminis cauſa eſt. ¶ET dixit. Benedicta tu inter mulieres.) Non
imprecatiue ſed aſſertiue dicuntur hæc verba. iam enim conceperat filium dei: & erat ſuper
omnes mulieres benedicta merito, & ſi non adhuc aliorum vocibus. ¶Et benedictus.) Hoc
addidit ſpiritusſanctus per eliſabet ad verba angeli, non ſolum ipſam beatam virginem bene-
dictam, ſed Ieſum in vtero eius manentem benedictum clamat. Sed vide differentiam. nam
mariam benedictam cum limitatione (ſcilicet inter mulieres) dicit Ieſum autem benedictum ab-
ſolute abſq; vlla limitatione. ¶Fructus ventris tui. Vtitur naturali vocabulo fructus, vt vere B
productum fructum ventris naturalibus officiis ſignificaret. ¶Et vnum hoc mihi.) Vbiq;
apparet ſpiritusſanctus, ſpiritus humilis cordis. In beata virgine apparuit, ecce ancilla: & poſtea
in ſubmiſſione ad viſitandum eliſabet. &. modo apparet in ipſa eliſabet, recognoſcente ſe indi-
gnam vt ad eam veniat beata virgo. ¶Et veniat.) quum ego debuiſſem præuenire. ¶Mater.
Hinc apparet beatem virginem veram ac naturalem genitricem iam tunc fuiſſe: & cognitam eſſe
reuelante ſpirituſancto ab eliſabet. ¶Domini mei ad me?) Cognouit etiam cuius eſſet mater
didicit à ſpirituſancto quòd erat mater dei & hominis. propter naturam enim humanam dixit
fructus ventris tui: propter diuinam domini mei. Hinc habetur quòd in principio quo con-
cepit beata virgo, verbum caro factum eſt. Si enim imperfecta quædam inchoatio proli fuiſ-
ſet tunc in vtero virginis (quemadmodum in aliis mulieribus eſt informis materia) non dixiſ-
ſet elizabet, immo ſpiritus ſanctus per eam, mater domini mei: quia adhuc tunc non fuiſſet ma-
ter dei. Dicta ſunt enim hęc verba paucis diebus poſt annunciationem. Fundatam itaq; hic ha- C
bent doctrinam formati corporis Ieſu Chriſti (& conſequenter infuſæ animæ intellectiuę in pri
cipio conceptionis) theologi: quia ex tunc vere fuit mater domini noſtri ¶Ecce enim vt fa-
cta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis.) Teſtem affert dictorum ſuorum ſalutationem
filii ex ſalutatione beatæ virginis. Ac ſi aperte diceret. non ſolum ego ex aduentu tuo cognoui
hęc ſpirituſancto reuelante, ſed etiam infans in vtero meo hæc ſenſit. quoniam vt facta eſt vox ſa
lutationis tuę in auribus meis, anteq̄ mihi reuelarentur hęc, infans in vtero meo ſaltauit in gau-
dio. ¶Exultauit in gaudio. pro, ſaliit in exultatione.) quæ effectus eſt letitiæ ſeu gaudii. Duo
dicit: quòd ſaliit: & quod in exultatione. Ex quibus iunctis cum prædictis ab angelo (quod in vte-
ro matris replendus eſſet ſpiritusſancto) apparet quòd exultatio hec. exultatio ſpiritusſancti fue-
rit, cauſantis ſaltum illum corporalem ad ſenſibiliter modo quo poterat teſtificandum matri, &
per ipſam mundo vniuerſo, quanto repletus ſit interno gaudio ob præſentiam Ieſu Chriſti ge-
ſtari in vtero à beata virgine: ac per hoc quod Ioannis baptiſte anima donata tunc fuerit cogni
tione actuali Ieſu Chriſti, & actuali lætitia de illius pręſentia. D

¶An autem donum hoc collatum ei fuerit per modum paſſionis tranſitoriæ, an per modum do
ni permanentis (hoc eſt quod ex tunc perſeuerauerit in ſoluto vſu mentis) incertum habeo.
Quomodo enim tunc hoc donum habuerit, ratio ſpiritusſancti indicat. nam ſpiritusſanctus pri-
mo & directe reſpicit mentem, & per diffuſionem partem ſenſitiuã: ac per hoc non prius cauſa-
uit letitiã in parte ſenſitiua (vt more pecudis Ioannes exultaſſet) q̄ in parte intellectiua. Rurſus
nulla ratio letitiæ in parte ſenſitiua hic interuenit, quẽadmodum blendum aliquid lætificare vide
mus infantulos tota lętitię ratio, pręſentia Ieſu Chriſti tanq̄ ſonans per os virginis in auribus eli
ſabet fuit conſtat autem huiuſmodi præſentię perceptionem non ad ſenſum ſed ad intellectum
pertinere. Deniq; ſi Ioannes non fuiſſet gauiſus de cognita pręſentia domini, non attuliſſet eli
ſabet in teſtimonium dictorum ſuorum, tantam infantis in ſuo vtero letitiam. ¶Infans in vtero E
meo Et beataquę credidiſti. pro, credidit.) Alloquitur beatem virginem in tertia perſona, meri
tũ fidei (dicendo quæ credidit) & pręmium beatitudinis futurę explicans. Vnde apparet fuiſſe
reuelatum eliſabet non ſolum beatem virginem eſſe matręm dei, ſed etiam dicta ab angelo, &
fidem beatę virginis. ¶Quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi. pro, ei.) virgini. Ra
tionem beatitudinis reddit: prophetans & ipſa, complenda eſſe omnia nunciata ei per Angelum
A domino.) explicat nunciata per angelum proceſſiſſe à domino, domini nomine & authoritate
fuiſſe

F fuiſſe dicta. Et hoc ad ſignificandnm infallibilem veritatem dictorum: vt potæ quæ à domino
emanaſunt. ¶Ex hoc ꝙ Elizabet mutat perſonam ſecundam in tertiam, dicendo & beata quę
credidit &c. apparet ꝙ alię perſonę erant pręſentes huic colloquio: ad quas conuerſa Eliſabet di-
xit de beata virgine, & beata quæ credidit &c. ¶ET ait Maria.) Tempus iam erat vt pro-
diret etiam in ſermonem diuinitas qua repleta erat Maria. Vnde laudata ab Eliſabet, cognoſcens
verba illius verba eſſe à ſpiritu ſancto, non reſpondet Eliſabet, ſed prorumpit ad gratiarum acti-
ones deo: laudando illum ob beneficia ſibi, timentibus deum, humili corde, populo Iſrael ac vni
uerſo præſtita ¶Magnificat.) hoc eſt extollit: ſeu tangendo radicem, magnifacit. ex magni-
facere enim oritur magificare pro extollere. ¶Anima mea.) Manifeſtat internam animę ſuę
actionem. ¶Dominum.) Non ſeipſum. non me ſed eum qui eſt vniuerſorum dominus. hac
enim appellatione nominare conſueuerant Hebræi deum. ¶Et exultauit.) Magnifacere & ex-
tollere internum, cognoſcitiuę partis eſt: exultare autem volitiuæ ſeu affectiuæ. Eſt enim exul-
tatio plus quam letitia. exundans ſiquidem letia velut in geſticulationem exultatio eſt.
G ¶Spiritus meus.) Ne intelligeres exultationem corporalem, remotiſſimo à corporę animæ
nomine vtitur: dicendo ſpiritus meus. anima enim ſpiritus rationem habet vt corpus ſupergredi
tur: vnde & ſtatum ſpiritus ſeparata à corpore ſortitur. Et diſcerne quod anima magnificat & ſpi
ritus exultat: quia res illa quæ eſt anima vtrinq; ſignificatur: & vt reſpicit hęc inferiora & vt re-
ſpicit ſuperiora. nam vt eſt anima, vt exercet viuificandi officium, non æſtimat, non extollit ad
aliquid eorum quę ſpectant ad viuere niſi dominum: vt vero eſt ſpiritus, vt officium exercet
ſpiritus, vt ſuperioribus intendit, non ſolum amat, deſiderat, delectatur & gaudet, ſe exultat. ¶In
deo.) non in ſeipſo ſpiritu, ſed in deo: qui puriſſimus ſpiritus eſt. ¶Saluari. pro, ſaluatore.)
Quamuis enim deus ex quo mundum condidit, ſemper fuerit ſaluator, officium tamen ſaluandi
perſonaliter tunc aſſumpſit quum caro factus eſt. & propterea hoc ſpeciali modo ſaluator ſigni-
ficatur. Et vere in deo ſaluatore ſpiritus beatæ virginis exultauit: quia exultauit in deo incarna-
to. Saluatore autem non huius vel illius mundi. ¶Meo.) Poſſeſſionem ſignificat ſaluatoris
H tanq̃. proprii. Vere enim meus inquit Maria: quoniam totũ corpus eius mediante quo ſaluat
mundum, meum eſt: nullam in eo partem habet vir aliquis. ¶Quia reſpexit. pro, aſpexit.) Ratio
nem magnificationis & exultationis & proprietatis reddit ex parte dei: quia aſpexit. ¶Humilita-
tem. pro, ad humilitatem.) i. exiguitatem ſeu paruitatem. ¶Ancillę ſuæ.) Dictio greca interpre
tata humilitatem non eſt nomẽ illius virtutis animi quam humilitatem appellamus: ſed eſt nomẽ
conditionis qua aliquid eſt imũ ſeu exiguum ſeu paruũ. Eſt enĩ ſenſus. quia aſpicere dignatus eſt
ad exiguitatẽ ſeu infimitatem (ſi dici licet) ancile ſuę. Nec propterea interpres arguendus eſt: quia
ſecundum nominis proprietatem, eſſe humilitatem non eſt habere virtutem, ſed eſt eſſe imum
q̃uis theologi vſurpauerunt humilitatem pro virtute animi. Et aduerte quòd in his beatæ virginis
verbis, virtus humilitatis non ſignificatur voce, ſed exercetur opere. nam hic eſt intime humi-
litatis actus. æſtimare ſe infimam, exiguam. paruam &c. Et hoc magis quadrat humilitati maxi
mę beatæ virginis q̃ cantare virtutem humilitatis ſuæ eſſe aſpectam à deo. hoc enim ſonat ad
I meritum propriæ virtutis reſpexiſſe deum: quod dicere procul eſt ab humilibus. illud autem,
cordis humilitas eſt in actu exercito. Magnitudinem igitur beneficii diuini erga ſe explicat,
dicendo quia aſpexit ad exiguitatem ancillæ ſuę. ita ꝙ non ſat fuit dicere, quia aſpexit ancillam
ſuam: ſed appoſuit ad exiguitatem ancillæ ſuę. ¶Et intellige exiguitatem quo ad merita. æſti-
mabat ſiquidem ſe nullius meriti nullius, nulliuſq; virtutis. Nec ficte aut falſo: quoniam conſi-
derabat ſeipſam ex parte ſui, non ex parte donorum dei in ipſa, hæc enim conſideratio mater eſt
humilis cordis, quum in anima radicata eſt. ¶Ecce enim ex hoc. Deeſt nunc.) Manifeſtat ab
effectu magnitudinem beneficii diuini in ſe: quia ex iſto nunc (& demonſtratur nuc quo con-
cepit filium dei) quo tantum beneficium contulit mihi deus. ¶Beatam me dicent omnes ge-
nerationes.) Propheta beata virgo fœlicem ſe habendam ab omnibus generationibus. Quod
verificatur tum comprehenſione omnium nationum, tum ſucceſſione cuiuſq; futuræ generatio
K nis. ¶Quia fecit.) Explicat quare beatam illam dicent omnes generationes. Mihi magna.
pro, magnalia.) hoc eſt ingentia admiratione digna. Tanq̃ inexplicabilia ſigillatim, hoc nomi-
ne cuncta comprehendit. ¶Qui potens eſt. pro, ille potens.) Deum nominat à potentia tanq̃
excellentiſſime ſeu ſolus potens. reliqua enim omnia mendicans poſſe ab eo. & denominauit de-
um à potentia, quia tota ratio facti in myſterio incarnationis eſt potentia facientis. ¶Et ſanctũ.)
Laudat ſecundo deum à celſitudine naturæ. Sanctum enim eleuatum ab omni impuritate
ſignificat deum, qui ſolus eſt actus purus. ¶Nomen eius. Nullum nomen deo conuenit ni
ſi ſanctum: hoc eſt niſi infra latitudinem actus puri. Et propterera omnę nomen dei eſt ſanctũ:
& ideo

& ideo propriũ eſt deo habere nomen ſanctũ.& propterea beata virgo à ſpirituſancto docta A
deſcripſit deum ex hoc quod ſanctum eſt nomen eius. ❡Et miſericordia eius.) Laudat tertio de
miſericordiam. Ita ꝙ tria ſpecialiter laudat dei: potentiam, naturam, & miſericordiam. Et na-
turam quidem laudauit nominatam: hoc eſt prout cognoſci nominariq́; poteſt. potentiam ve-
ro abſolute: miſericordiam autem cum extenſione ſubiuncta. ❡A progenie in progenies. pro,
in generationem & generationem.) Extenſio miſericordiæ ad quamlibet ſucceſsionem genera-
tionis ſignificatur. Eſt enim ſenſus. in generationem & generationem ſine defectu: ita quod
nulli generationi deficit. ❡Timẽtibus eum.) Quamuis miſericordia dei diffuſa ſit ſuper omnia
opera eius, & ſecundum aliquos effectus communis ſit timentibus & non timentibus deum: ſe-
cundum tamen effectum ſubleuationis à vera miſeria (quæ eſt ſola miſeria æternæ damnatio-
nis) propria eſt timentibus eum timore filiali, & talis miſericordia cantatur indefficiens cuili-
bet generationi. Nec actatur textus ad generationes futuras, ſed abſq́; limitatione aliqua com-
prehendit omnem generationem: præteritam, præſentem & futuram. Laudat enim beata vir-
go benefactorem ſuum ab huiuſmodi æterna miſericordia. ❡Fecit potentiam. pro, robur.)
ſiue imperium. vtrumq́; enim græca dictio ſignificat. Ab hinc proſequitur vtriuſq́; attributi (.ſ. B
potentiæ & miſericordiæ) opera reſpectu rationalium creaturarum vt referũtur ad beatitudinẽ
vel miſeriam æternam. ❡Vbi aduerte ꝙ ſi opera hæc intelligantur in ſua latitudine & præteri-
ta vt ſonant, appellatione ſuperborum & humilium, diuitum & eſurientium, non ſolum com-
prehenduntur homines ſed etiam angeli mali & boni. Angeli ſiquidem ſuperbi fuerunt pri
mi diſperſi & detracti ex ſedibus & emiſsi inanes: & per oppoſitum, angeli humiles & eſurien-
tes diuinam gloriam exaltati ſunt & repleti ſunt bonis. Ante aduentum quoque Chriſti ſu-
perbos eiectos legimus etiam de temporali ſtatu: vt Nabuchodonoſor & Saul. ſed hoc extra
propoſitum eſt æternæ fœlicitatis vel miſeriæ: niſi pro quanto hæc ſigna quædam ſunt teſti-
ficantia quantum deo ſuperbia diſpliceat, quantumq́; humilitas placeat. Directe tamen præ-
ſenti cantico congruit vt intelligantur hæc opera facta in myſterio incarnationis. ita quod cã-
tantur hæc opera vt fructus verbi incarnati: & aſſeruntur facta quia iam erant facta inchoati-
ue, erant facta in radice. Intendit ſiquidem beata virgo declarare quid in hoc myſterio
incarnationis fecit (hoc eſt faciendum in radice ſtabiliuit) erga genus humanum, quod ſi- C
licet decreui vti potentia contra ſuperbos, primates & diuites, exaltare autem humiles & re-
plere bonis eſurientes. Hæc enim eſt diſpoſitio propria nouo teſtamento. nam in teſtamento
veteri diuitiæ promittebantur: in nouo nulla habetur diuitiarum ratio, ſed pauperrimi piſcato
res exaltati ſunt. ❡Vide ſingula iuxta hunc ſenſum: quem literalem credimus. Primum itaq́;
opus potentiæ eſt quod fecit robur. ❡IN brachio ſuo.) Verbum incarnatum brachium diui-
num appellatur: iuxta illud Eſa. liiii. & brachium domini cui reuelatum eſt. eſt enim velut bra-
chium quo operatur deus. Perſpicaſius autem appellatur brachium ratione humanæ naturæ:
quæ eſt velut organum coniunctum dei, ſicut brachium eſt organum coniunctum hominis. eſt
enim organũ iunctum in perſona, ad differentiam organi ſeparati: quale eſt quodcunq́; inſtru-
mentum artificiale: puta ſerra, maleus &c. Fecit inquam deus in homine aſſumpto robur, tum
fortitudinis meritoriæ, tum potentiæ, opere & ſermone: ſed præcipue robur vniuerſalis domi-
nii, robur efficiendi omne opus tam iuſtitiæ quam gratiæ. ❡Diſperſit ſuperbos.) Ecce opus
robuſti brachii, ad corporei brachii robuſti diſpergentis conantes ipſum ſuperare. ſimilitudi- D
nem. Quum enim cætera vitia fugiant, ſola ſuperbia ſe opponit deo. & propterea actio
Ieſu Chriſti in totum genus perſeuerantium in iniquitate, deſcribitur à capitibus eorum ſuperbis
quos diſpergit in æternos cruciatus.
❡Mente. pro, cogitatione, cordis ſui.) Significatur non diuina mens, ſed cogitatio cordis ſuper-
borum. & diſperſio robuſta declaratur actio iuſtitiæ. Eſt enim ſenſus ꝙ diſperſit ſuperbos meri
to cogitationis cordis eorum. Quamuis poſsit etiam ſignificari vnde diſperſi ſunt: ſcilicet à cogi-
tatione cordis eorum. diſperſi ſunt enim à celſitudine & gloria cogitata & affectata corde eorũ.
Vterq́; ſiquidem ſenſus quadrat propoſito. ❡Depoſuit potentes de ſede. pro, detraxit primores
à ſedibus.) Significatur enim ad literam ꝙ deiecit eos qui poteſtate funguntur publica à ſedibus
ſuis. Quod ad literam verificatum eſt quum deiecti ſunt magiſtratus Iudæorum quia occide- E
runt Chriſtum: & altati ſunt humiles Chriſti, diſcipuli, vniuerſo orbi euangelizantes. Po-
teſt nihilominus vniuerſalius intelligi de eiſdem ſuperbis: vt non ſolum ſint diſperſi à cogita-
tis & affectatis celſitudinibus, ſed etiam detracti à ſedibus quas habent. omnibus enim bonis
priuati ſunt. ❡Et exaltauit humiles,) corde. Exaltauit inquam ad cælorum regnum. Et
hinc apparet eoſdem appellatos ſuperbos & potentes, diſperſos & eiectos. nam ſolos humiles

cord[illegible]egione apponit.Et propterea ſecunda expoſitio amplectenda tanquam literalis inſinua-
F tur.¶Seruientes.)non corporis cibum,ſed iuſtitiam,ſed panem cęleſtem.¶Impleuit bonis.)re-
gni cælorum.quæ ſola ſunt vere bona.¶E T diuites.)mente & animo:qui ſe non recognoſcunt
indigentes diuina gratia, euangelica doctrina:exiſtimantes ſe abundare diuitiis ingenii,ſapien-
tiæ,prudẽtię ſagacitatis,cognitione & aquiſitione fœlicitatis abſq; Chriſto.¶Dimiſit.pro,emi
ſit,inanes.)eiecit à ſe vacuos veris bonis.Et nihilominus cum his intellige quod elegit pauperes
& infimos ſecundum mundum homines , ſignificatos per eſurientes(hoc eſt indigentes pane)
magnos autem ſecundum mundum nominatos diuites non elegit ſed emiſit vacuos:pro quan-
to nec lecti ſunt ad apoſtolatum,& rari ſunt qui ſaluantur.iuxta verbum domini.facilius eſt ca-
melum tranſire per foramen acus quam diuites intrare in regnum cælorum. ¶SVSCEPIT.)
more ſuccurrentis ac manum porrigentis,Poſtquam opera declarauit gratiæ & iuſtitię noui te-
ſtamenti,adimpletionem ſubiungit teſtamenti veteris perfectam in hoc myſterio incarnationis.
G ¶Iſrael puerum ſuum.)populum Iſraelitam ſeruum ſuum.
¶Memorari .pro,vt recordaretur.) Loco cuius,neſcio quis in eccleſia introduxit cantandum
recordatus:quum interpres tranſtulerit memorari,& textus grecus habeat recordari. ¶Miſe-
ricordiæ ſuæ.)Superfluit ſuæ. Et eſt ſenſus quod ſuccurrit populo Iſrael ad hoc vt recordare-
tur opere & effectu miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſeculum, ſicut loquutus
eſt ad patres noſtros.Iſte eſt verus ordo conſtructionis literæ.nam Abraham datiui caſus eſt:
nec poteſt conſtrui cum patres noſtros. Rurſus etiam non quadrat ſicut loquutus eſt ſemini
eius in ſeculum:ſed bene quadrat quod ſuſcepit populum Iſrael per myſterium incarnationis
ſuccurrendo, ad hoc vt recordaretur miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſe-
culum.promiſerat enim deus exhibiturum ſe miſericordiam Abrahæ & ſemini eius in æter-
num.& propterea per modum recordationis exhibenda deſcribitur miſericordia . Expecta-
bat quoq; & Abraham miſericordiam I E S V Chriſti liberaturam ſe de limbo.Semini quoq;
Abrahæ non quodam tempore ſed in æternum exhibetur miſericordia : dum ad cœlorum re-
H gnum pro parte perductum eſt,& reliquum perducetur per Ieſum quum intrauerit plenitu-
do gentium.& nihilominus quotidie aliquis eorum perducitur. Sicut loquutus eſt ad patres
noſtros.prophetas qui ſcripſerunt de Meſsia & gratia eius. ¶Abraham & ſemini eius in ſecula.
pro,in ſeculum.Manſit autem Maria cum illa quaſi:pro,fere, menſibus tribus.& reuerſa eſt in
domum ſuam.) Vnde apparet quod non interfuit beata virgo natiuitati Ioannis Baptiſtæ.
nam quum octauo Calendas Aprilis audierit ab angelo,ecce Eliſabet cagnata tua, & in illis
diebus ſurrexerit & venerit ad Elizabet,ſi fuiſſet cum Eliſabet in natiuitate Ioannis proculdu-
bio perſtitiſſet per aliquod dies:ſaltem donec Eliſabet plene conuoluiſſet ex partu.& ſic fuiſſet
cum ea tribus menſibus & amplius:cuius oppoſitum Euangeliſta dicit.qui videtur ex induſtria
hoc dixiſſe vt ſignificaret Mariam non interfuiſſe partui Eliſabet.¶Eliſabet autem impletum eſt
tempus pariendi:& peperit filium.Et audierunt vicini & cognati eius qui magnificauit domin⁹
I miſericordiam ſuam cum illa.)non ſolum tollendo opprobrium ſterilitatis in ſenectute,ſed do-
nando filium maſculum.¶E t congratulabantur ei.Et factum eſt in die octauo.)iuxta legis præ-
ceptum.¶Venerunt circuncidere.pro,vt circunciderent,puerum.& vocabant eum nomine pa
tris ſui Zachariam.Et reſpondens mater eius,dixit.nequaquam ſed vocabitur Ioannes.) A ſpiri-
tu ſancto didicerat Eliſab et hoc nomen imponendum filio. Zacharias enim mutus non poterat
ei hoc dixiſſe.¶Et dixerunt ad ad illam,quia nemo eſt in cognatione tua qui vocetur hoc no-
mine.Innuebant autem patri eius quem vellet.pro,quid vellet,vocari eum.)Ita quod non oſtẽ-
debant diuerſos homines quærentes ſi vellet vocari eum nomine iſtius vel illius,ſed nutib⁹ quę
rebant quod eſſet nomen imponendum infanti.
¶E T poſtulans pugillarem.hoc eſt nutibus petita tabella in qua ſcribitur. huiuſmodi enim ta-
bella pugillaris vocatur.quæ forte tunc temporis erat cerea.¶Scripſit dicens.)Mutus erat:& ſeri
K bere quidem poterat,dicere autem non.& propterea dicens,caſus eſt accuſatiui. Et eſt ſenſus
ſcripſit ſcripturam dicentem.¶Ioannes eſt nomen eius. Acſi aperte diceret.non ego illi impo-
no nomen,ſed Ioannes eſt nomen eius:vt pote impoſitum ab angelo.E T mirati ſunt.) de con-
uenientia patris & matris in nomine nouo cognationi illi. ¶V N I V E R S I. Apertum eſt
autem ilico.) Tunc enim completa ſunt quæ dicta ſunt per angelum de natiuitate Ioannis.
ante diem ſiquidem octauum quo in circunciſione nominabatur infans, quia anonymus erat.
fere vt non natus habebatur. ¶O S E I V S & lingua eius:& loquebatur benedicens deum.)
An præter ſubiunctum canticum aliqua prius dixerit Zacharias gratias agendo deo, incertum
eſt. ¶E T factus eſt timor ſuper omnes vicinos eorum:& ſuper omnia montana.pro, in tota
montana

montana.ſcilicet regione,Iudææ,diuulgabantur omnia verba hæc.Et poſuerunt omnes qui au A
dierant,in corde ſuo,dicentes,quiſputas puer iſte erit? Timor dei,diuulgatio,geſtorum,& ex-
pectatiua admiratio dicentium quiſnam puer iſte erit,poſt canticum Zachariæ fuerunt ſecun-
dum ordinem hiſtoriæ.immo canticum ipſum, vnum erat eorum quæ diuulgabantur:& ma-
gna erat pars teſtimonii,quod manus domini erat cum illo puero.¶Et enim.)ſuperfluit cõiun
ctio enim.Non redditur ratio quare illi dicebant,quiſnam puer iſte erit?ſed vbi Euangeliſta ge
ſta deſcripſit natiuitatis,circuncíſionis & nominationis,pueri,ordinate deſcribit quid eſt ſubſe-
quutum in audientibus,quid in ipſo infante,quid in patre.Et de auditoribus quidem dixit timo
rem &c.de infante vero ſubdit. ¶Et manus domini erat cum illo.ſignificans ſpecialem curam
diuinam de infante,velut ſub manu dei.De patre autem ſubiungit.¶Et Zacharias pater eius re
pletus eſt ſpirituſancto·& prophetauit.)tum de Meſsia,tum de Ioanne. ¶Dicens Benedictus.)
benedictione laudis.Dominus deus Iſrael.)per gratiam ſpecialis cultus.
¶QVIA viſitauit.mittendo.& fecit redemptionem.) ad differentiam priorum viſitationum
quibus viſitauerat mittendo prophetas:modo enim viſitauit faciendo redemptionem myſterio
incarnationis.¶Plebis ſuę.pro,populo ſuo.)hoc eſt ad libertatem populi ſui.¶ET erexit cornu B
ſalutis nobis.)non ſolum libertatem dedit,ſed erexit cornu,potentiam.Ipſum Meſsiam appellat
cornu ſalutis:quia vere fuit potentia ſaluationis noſtræ.¶IN domo Dauid.) quia ſecundum car
nem ex domo Dauid ortus eſt.· Pueri ſui.Sicut loquutus eſt per os ſanctorum qui à ſeculo ſunt
prophetarum eius.pro,fuerunt prophetarum ſuorum. Salutem ex inimicis noſtris.& de manu
omnium qui oderunt nos.)Declarat cuius ſalutis cornu erectum eſt.
Vnde ſecundum grammaticam legendum eſſet ſalutis,referendo ad id quod dixerat cornu ſa-
lutis.Acſi dictum fuiſſet,ſalutis inquam ex inimicis noſtris. ¶Vbi etiam ſcito quod græca di-
ctio tam hic quam ibi & inferius,potius ſignificat ſaluationis quam ſalutis.& optime quadrat vt
ſit cornu ſaluationis,ſaluationis inquam ex inimicis noſtris:primum quo ad ſpiritum & demũ
quo ad omnia.¶ET ſimiliter intellige de manu hoc eſt de poteſtate odientium. In prima ſi-
quidem aduentu ſaluati ſumus ab iis qui aduerſantur ſpiritui:in ſecũdo autem ab omnibus quo-
modolibet contrariis, ¶Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris.)Miſericordiam
dicit,non iuſtitiam:quia non ex meritis patrum ſed ex diuina gratia miſericorditer patres no- C
ſtri & nos liberati ſumus per incarnationis myſterium . ¶ET memorari.pro,& ad recordan-
dum teſtamenti ſui ſancti.)Prius dixerat miſericordiam:modo adiungit iuſtitiæ ſpeciem in exe-
quutione teſtamenti.Vbi nota appellari hic primum teſtamenti nomine, promiſsionem factã
Abrahæ à deo de benedictio ſemine in quo omnes gentes benedicentur.
¶Iuſiurandum.) Explicat teſtamentum ſcriptum Gen.xxii.Et grammatice ſimiliter legendum
eſſe iuſiurandi,appoſitiue ad teſtamentum ſui ſancti. ¶Quod iurauit ad Abraham patrem no-
ſtrum,daturum.pro,vt daret,ſe.)Superfluit ſe.¶Nobis.)Iungi debet hæc clauſula cum ſequen-
ti:& eſt ſenſus vt daret nobis hæc ſequentia.ſ.¶Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorũ
liberati,ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo,omnibus diebus noſtris.)Vbi collige-
re poteſt ſeptem cõditiones gratuitas.Prima eſt libertas.liberati de manu inimicorum noſtro-
rum.Secunda eſt diuina ſeruitus.ſeruiamus illi.Tertia eſt excluſio timoris ſeruilis.ſine timore.
Quarta eſt mundicia.in ſanctitate.Quinta.eſt iuſtitia fidei,dando vnicuiq; quod ſuum eſt.Sex-
ta eſt veracitas.coram ipſo.vt excludatur omnis fictio:& ſimul ſignificetur reuerentia tanquam D
præſente deo.Septima eſt perennitas ſe iugis continuatio,omnibus diebus noſtris. Hæc enim
omnia per incarnationis myſterium olim promiſſa.adimpleta ſunt intrinſecus:exterius autem
conſummabuntur in ſecundo aduentu. ¶Et tu puer.pro,puelle. Prophetat apoſtrophando
ad infantem. Vnde nonnullum ſumitur argumentum quod donum ſolute meritis perſeuera
uerit in Ioanne Baptiſta.Et propterea tanquam ad intelligentem paterna verba Zacharias cõ-
uertit ſermonem.¶Propheta.)immo etiam pluſquem propheta. ¶Altiſsimi vocaberis,præ-
ibis enim ante faciem domini parare.pro,ad parãdum, vias eius.) Dono prophetiæ adiun-
git officium præcurſoris. Et vtrumque ad literam impletum eſt.nam & pluſquam propheta
fuit monſtrando Ieſum:& velut ante faciem luit præparando viam, prædicando & baptizan-
do,ad hoc vt diſponeret auditores ad Chriſtum ſtatim ſubſequentem.¶Ad dandam ſcientiam E
ſalutis plebi.pro,populo,eius, in remiſsionem peccatorum eorum.) Superfluit eorum.Par
ticula in remiſsionem peccatorum,poteſt conſtrui cum ſalutis:vt determinetur qualis ſalus:ſci-
licet interna.in remiſsionem peccatorum. Et poteſt conſtrui cum ſcientiam ſeu cognitionem:
ad ſignificandum cognitionem ſalutis tendere in remiſsionem peccatorum.
¶PER viſcera miſericordiæ dei noſtri in quibus viſitauit nos.) Apoſtrophat hic ad ipſum

oo.ii. ſaluatorẽ

ſaluatorem Meſsiam,Ita quod ordo literæ ſecundum conſtructionem eſt iſte.O oriens ex alto,
F per [illegible]cera miſericordiæ dei noſtri in quibus viſitauit nos,illuceſce in tenebris & vmbra mortis
ſedentibus,ad dirigendum pedes noſtros in viã pacis.Incipit itaq; apoſtrophario literæ ad ſal-
uatorem ab obſecratione.per viſcera,hoc eſt intima,miſericordiæ dei noſtri:in quibus,viſceri-
bus,viſitauit nos,deus noſter.Obſecrat per intimum affectum diuinum monſtratum in tam mi
ſericordi viſitatione per myſterium incarnationis factæ.¶ORIENS.) ſubſtantiuum eſt:& ca-
ſus vocatiui ex ſubſequente imperatiuo inſinuatur.Quamuis careat articulo ſeu aduerbio voca-
tiuo.nam non ſemper hoc aduerbium apud græcos præponitur:vt pateat apud Ioannem,domi-
ne oſtende nobis patrem.& iterum, Philippe qui videt me.Et ille ſignificatur de quo ſcriptum
eſt Zach.vi.ecce vir oriens nomen eius.& zach.iii.ecce adducam ſeruum meum orientem.¶Ex
alto.)Perinde dicitur o oriens ex alto acſi diceretur o ſol ex alto,ex excelſo, nempe patris ſinu.
in quo Ieſus erat velut ſol,latens tamen & propterea ſubiungitur petitio.¶Illuminare.pro,illu-
G ce.)ſeu illuceſce.¶IIS qui in tenebris)ignorantiæ. ¶Et vmbra mortis .Peccata præ ſe ferẽ-
tia mortem æternam,vmbra mortis tum quo ad rem:quia ſe habent ad mortem æternam ſicut
vmbra ad corpus.tum quo ad officium terrendi:quia terrent cultores dei,vt exiſtimate vmbræ
mortuorum exterrere ſolent.Similitudo hæc ſumpta eſt ex ſenſibilibus tenebris ita horribili-
bus,vt ſit non mors,vmbra tamen mortis appareant.¶Sedent.pro,ſedentibus. In textu græco
habetur.illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus.At ſi contendatur non poſſe transferri
infinitiuum in imperatiuum, facilis eſt conſtructio:omiſſa apoſtrophatione ad ſaluatorem,&
legendo oriens in nominatiuo.vt illuminet & cætera.¶Ad dirigendos pedes.hoc eſt affectus.no
ſtros,in viam pacis.)ſpiritus:quæ veræ eſt pax.non pacis mundanæ,plene immunditia & malis
moribus.¶PVER.pro puellus,autem creſcebat & confortabatur.pro,potẽs fiebat,ſpiritu,)At-
teſtatur hoc libero vſui mentis in puello.fieri enim potentiorem ſecundum ſpiritum,meritũ eſt:
quod non eſt ſine libero vſu mentis.Et erat in deſertis.)vt non ab homine ſed à deo inſtructꝰ
cognoſceretur:vt à pueritia iugum domini portaret ac contemplationi vacaret.¶Vſq; in diem
oſtenſionis ſuæ ad Iſrael. hoc eſt vſq; ad annum viceſimumnonum ſuę ętatis:tunc enim mani-
H feſtatus fuit populo Iſrael qualis eſſet.

CAPVT II.

FACTVM eſt autem in diebus illis.)ſcilicet anno quadrageſimo ſecũdo vel
circiter imperii Octauii,qui cognominatꝰ eſt Auguſtus.¶Exiit edictũ à Cæ-
ſare Auguſto vt deſcriberetur.per capita.vniuerſus orbis.)Secundum verita-
tem ſubintelligitur,ſubiectus Romano imperio:ad differentiam vniuerſi or-
bis ſimpliciter.nam vniuerſus orbis ſimpliciter non erat ſubditus Ramono
imperio:quamuis Auguſtus ad gloriam ſui imperii ſcriberet abſolute vniuer-
I ſum orbem deſcribendum,tanquam eſſet dominus vniuerſi orbis:cuius tamẽ
nullus vnquam Imperator fuit dominus.Conſtat enim omnes quartas terræ nulli vnquam fuiſ-
ſe ſubditas:præter hoc quod ſcriptores tradunt multas nationes iſtius noſtræ quartæ non fuiſſe
tunc ſubditas Auguſto.¶Hæc deſcriptio prima.)ad differentiam ſubſequentium. Facta eſt à prę
ſide.pro,agente præſidem,Syriæ.)Iudæa enim comprehendebatur ſub Syria, vtpote pars eius:
nec tunc temporis habebat præſidem proprium.Herodes enim erat Rex Iudææ.¶Cyrino. Et
ibant omnes vt profiterentur.)propria nomina & cognomina:& forte ſubiectionem.¶Singuli
in ſuam ciuitatem.)Ignotæ ſunt nobis conditiones decreti illius quantum tamen ex relatis à Lu
ca cõiicitur, quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus,quãuis alibi natus fuiſſet.hoc enim in-
ſinuatur aſsignando rationem quare Ioſeph venerit in Bethlehem eo quod eſſet de domo & fa-
milia Dauid:nec dicitur eo quod natus eſſet in Bethlehem.Quia ergo ſtirps eius Bethlehemiti-
K ca erat,ideo Bethlehem ciuitas eius dicitur.Similis eſt autem ratio de cuiuſlibet ciuitate ſua.
¶ASCENDIT autem & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Naſareth in Iudæam ciuitatem.) Deeſt
præpoſitio in primo enim deſcribitur regio & deinde ciuitas:dicendo in Iudæam in ciuitatem.
¶Dauid quæ vocatur Bethlehem.)Dixit hoc Lucas ad differentiam Sion quæ appellata eſt ciui-
tas Dauid:vt patet.ii.Reg.v.Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid ſecundum Origenem:Sion au-
tem ſecundum regiam habitationem.¶Eo quòd eſſet de domo & familia Dauid.) Deſcenden-
tes per mulieres à Dauide,erant de domo ſed non de familia Dauidis: deſcendentes autem per
lineam maſculinam,erant de domo & familia Dauidis.ideo vt ſignificaretur Ioſeph per lineam
maſculinam deſcendiſſe à Dauide,dicitur de domo & familia Dauid.

¶Vt profiteretur cum Maria.) Hinc etiam habetur alia conditio decreti, quod etiam mulieres A deſcribebantur: alioquin non ducta fuiſſet beata virgo tam vicina partui, in Bethlehem.

¶Deſponſata ſibi vxore.) Non ideo quod traducta adhuc non fuiſſet in viri domum (Ioſeph enim monitus ab angelo acceperat iam eam in coniugem) ſed ideo vt ſecundum rem nō vxor ſed vxor deſponſata, hoc eſt incognita ſignificetur. ¶Prægnante. pro, quæ erat prægnans. Factū eſt autem quum eſſent ibi, impleti ſunt dies vt pareret. & peperit.) Naturali via per genitalia membra genuit: alioquin non peperiſſet. ¶Filium ſuum primogenitum.) ante quem nullum alium genuit, ſiue ſequatur alius ſiue non. Quod diffuſius Matth. i. declaratum eſt.

¶Et pannis eum inuoluit. pro, & eum inſaſciauit.) Nullus dolor matris, nulla obſequia obſtetricis aut alterius mulieris, nullum balneum, ſed ſola faſciatio maternis manibus interuenit.

¶Et reclinauit eum in præſepio: quia non erat ei. pro, eis.) Scilicet Mariæ & Ioſeph. Ratio quare non erat eis locus in diuerſorio, neſcitur an fuerit paupertas ſoluendi, an multitudo hoſpitum.

¶Locus in diuerſorio.) Hinc apparet quod præſepium erat extra diuerſorium, hoc eſt hoſpitiū. ex eo enim quod dicitur quod non erat eius locus in diuerſorio, ſignificatur quod non erat eis locus in hoſpitio: ex eo autem quod hinc redditur ratio quare poſuerit infantem in præſepio, B ſignificatur quod præſepium erat extra hoſpitium. Si enim extra diuerſoriū fuiſſet, nō dixiſſet non erat eis locus, ſed non erat eis locus alius in diuerſorio. In hoc itaq; non hominum ſed animalium brutorum erant beata virgo & Ioſeph. & ideo reclinatus eſt Ieſus in præſepio (hoc eſt in loco in quo pabulum apponitur animalibus) vt in fœno quietius eſſet infans & minus frigus ſentiret. aptior ſiquidem locus in ſtabulo non eſt. Abſtinuit autem ad hoſpitii nomine, quia ciuis non hoſpes erat Ioſeph Bethlehem: ſed vſus eſt diuerſorii nomine ad ſignificādum quòd domum propriam non habebat Ioſeph in Bethlehem: & (quod amplius eſt) in publico hoſpitio nō poterat habere locum in quo commoraretur per aliquos dies.

¶An autem ſtabulum hoc fuerit intus in Bethlehem an extra muros, incertum habeo. Hinc enim textus dicit eos aſcendiſſe in Bethlehem, & dum eſſent ibi peperiſſe Mariam: inde difficile apparet Magos intus in ciuitate adoraſſe Ieſum & obtuliſſe munera apertis theſauris, & latuiſſe Herodem: qui diligenter inquiſiuit vbi fuerant magi, vt veriſimile eſt. Hęc autem difficultas ceſſat ſi extra muros adoratus eſt Ieſus in ſtabulo, ſine arbitris Bethlehemitis. Nec propterea contra C dicitur textui: quia ad hoc iuerunt vt morarentur intus: ſed quia non erat eis locus, morabātur foris. tum quia etſi eſſent foris, non erant foris vt eſſent foris. ſed vt deſcriberentur intus tanquā oriundi ex ciuitate. & propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium profeſſionis & per ſe quamuis per accidens, præter intentionē morarentur extra muros. ¶Et paſtores erant in regione eadem vigilantes. pro, in agro ſtabulantes.) Significatur enim quod morabantur circa ouile agreſte. ¶Et cuſtodientes vigilias. pro, cuſtodias, noctis ſuper gregem ſuum.) In diuerſas enim cuſtodias diſtribuebantur à lupis & id genus reliquis. ¶Et ecce angel' domini ſtetit iuxta illos.) Aiunt dictionem gręcam ſignificare magis angelum imminuiſſe ex alto ſupra illos quam ſtetiſſe iuxta illos: ita quod in aere corporali ſpecie tanquam ex cælo deſcendens ſterit angelus eminentius iuxta illos. ¶Et claritas. pro, gloria, dei circūfulſit illos.) Duo nominat ſcilicet gloriam dei, & actionem circūfulgendi. Ex hoc ſecundo apparet corporalis ſplendor circumcirca illos; ex primo autem apparet quod ſpecies quędam corporea apparuit quæ fulgebat. & quod illa ſpecies erat ſpecies gloriæ dei: hoc eſt erat res quædam præ ſe ferens ſtatum glorioſum dei. Qualis D autem fuerit iſta ſpecies, euangeliſta non dicit: ſed ſolum dicit quod erat gloria dei. nē intelligerem' lumen ſydereum aut ſolare aut lunare aut igneum fulſiſſe, ſed rem velut gloriam, dei, velut glorioſam apparitionem dei, ad differentiam apparitionum non ſecundum ſtatum glorioſum. Hæc eſt prima in tota ſacra ſcriptura apparitio angelica cum ſplendore: reſeruata iure natiuitati filii dei. ¶Et timuerunt timore magno.) Recolendo omnes ſupradictas angelicas apparitiones, ſemper inuenitur timor in hominibus. timuit Zacharias, timuit Maria, timent modo paſtores. Inſolita enim & diuina, tremenda aduenıunt nobis. & nihilominus timor ipſe reuerentiæ ſignū eſt. ¶Et dixit illis angelus. nolite timere.) Confortat eos angelus. ¶Ecce enim euangelizo vobis.) Non pontificibus, non ſacerdotibus non Scribis, non Phariſæis, non optimatibus vt hinc percipiamus quam chari ſint deo etiam viliſſimi homines: vtpote ad quos dirigit angelos, qui- E bus primum manifeſtat myſterium nati filii. ¶Gaudium magnum, quod erit populo.) Vobis quidem annunciatio, ſed non erit proprium vobis ſed commune omni populo gaudium magnum. Nec dixit omni populo Bethlehem aut Iſrael, ſed abſolute: vt intelligamus omni populo mundi. in omni enim mundi populo ſaluantur aliqui habentes gaudium magnum de natiuitate CHRISTI:

¶QVIA natus eſt vobis.pro veſtra ſalute.¶Hodie.)Vnde apparet nocte eadem natum fuiſſe
F Ieſum & non ante mediam noctem:quia tempus ante mediam noctem computatur ſecundum
communem morem loquendi,cum die præcedenti:vt teſtatur cœna nocturna. Si enim ante
mediam noctem diei viceſimiquinti decembris natus fuiſſet,non hodie ſed heri natus fuiſſet:ſi
cut heri cœnauit qui tunc cœnauit. Nec obſtat quod apud Hebręos dies inciperet à veſpera:quia
hoc erat in ſpeciale quantum ad celebrationem feſtorum:nunc autem ſermo de communi ſup-
putatione & non quo ad feſta eſt.¶Saluator.)Merito dixit natus eſt vobis ſaluator:quia non erat
natus ſaluator angelorum ſed hominum.ſaluator ſiquidem angelorum natus erat nõ hodie,ſed
ab æternitate.Quamuis etiam ideo dixerit natus eſt vobis hodie,vt ſignificaret natiuitatem ſe-
cundum carnem.Si enim dixiſſet natus eſt hodie,anſam dediſſet hæreticis putandi quod hodie
incepiſſet eſſe:ſed adiungendo vobis,reſeruauit locum intelligendi prius fuiſſe natum in æter-
nitate.Nec dixit ſaluator ab hoc vel illo malo,ſed abſolute:ad ſignificandum ꝙ ſaluator eſt ab
G omni malo:vt in reſurrectione vniuerſali manifeſtabitur.¶QVI eſt Chriſtus.)Explicat angelus
infantem natum eſſe Meſsiam.¶Dominus.)explicat ipſum eſſe verum deum.¶IN ciuitate Da-
uid.)hoc eſt in Bethlehem.Et cognominauit ipſam,ciuitatem Dauid,quia omnes expectabant
Meſsiam ex Dauid:vt etiam paſtores capaciores redderentur annunciandæ veritatis. ¶Et hoc
vobis ſignum.)Vere omnia diſponit ſuauiter diuina ſapientia:naturalibus ſiquidem hominibus
ſignum dedit ſenſibile,ꝙ in promptu comperirent quod dicebatur.¶Inuenietis infantem.)quẽ
dixit natum hodie. ¶Pannis inuolutum.pro,infaſciatum.)non purpura aut auro tectum,ſed
ſimplicibus faſciis inuolutum. ¶ET poſitum in præſepio. non in cunis:Hinc inſinuatur quod
præſepe illud notorium,erat vnicum ac commune:alioquin angelus aliquam particularem cõ-
ditionem addidiſſet ad ad diſtinguendum illud præſepe ab aliis.
Ex eo enim quod nullam aliam conditionem appoſuit,apparet ꝙ ſolum erat, notorium & cõ-
mune:alioquin dicendum fuiſſet in præſepio talis domus aut talis domini:quoniam non eſt ve
riſimile non fuiſſe multa præſepia:in ciuitate Bethlehem.Et hoc forte atteſtatur ꝙ hoc erat vni
cum,publicum,iuxta muros notorium,ꝙ velut per antonomaſiam appellabatur ibidem præſe-
H pe ſeu prę̨ſepium:& ideo angelus more illorum loquens,dixit in prę̨ſepio abſolute.¶Et ſubito
facta eſt cum angelo multitudo militiæ cæleſtis,laudantium deum & dicentium) Hic apparet
quod in corporali ſpecie affuit multitudo cæleſtis militiæ.Et notando verbum euangeliſtæ di-
centis cum angelo, firmatur quod diximus angelum in aere ſubſtitiſſe:& completa euangeli-
zatione ſubito ſimul cum ipſo apparuiſſe multitudinem angelorum dicentium. ¶Gloria in al-
tiſsimis deo,& in terra pax hominibus bonæ voluntatis.) In græco ſic habetur.gloria in altiſsi-
mis deo,& in terra pax,In hominibus bona voluntas. Ita quod tria beneficia,tres effectus in-
carnati verbi ſignificantur:gloria,pax,& bona voluntas.gloria in excelſis, pax in terra; & bo-
na voluntas in hominibus.Et quælibet deo.ita quod deo ſemper ſubintelligitur reperi.Et eſt ſen
ſus quod myſterium hoc eſt ad efficiendum,in ſuperioribus quidem gloriam dei, in terra vero
I (hoc eſt infimis)pacem,id eſt tranquillitatem ordinis deo,& ſi,non ipſis.in hominibus autem
bonam voluntatem deo,ac per hoc reliquis.Bonam autem dicit,non vtilem:quia voluntas vti-
lis plerumq; mala eſt:teſtante ſcriptura de conſilio Achitophelis.ii.Reg.xvii. ¶Et ſi perſpica-
citer conſideraueris, inuenies in his tribus vniuerſum Incarnationis effectum comprehendi.
Ordinatur ſiquidem incarnationis myſterium primo ad gloriam dei in ſuperioribus. vbi com-
prehenduntur omnes beati. Deinde ad tranquillitatem ordinis in inferioribus,nomine terræ
ſignificatis,eo ꝙ terra infima eſt vniuerſi pars.vbi comprehenditur vniuerſa diſpoſitio inferio-
rum,etiam damnatorum:qui & ſi non glorificabunt deum, velint tamen nolint, vniuerſa in-
ordinatio criminum ad tranquillum ordinem per pœnas reducetur. & propterea tranquillus
ordo inferiorum qui pax vocatur,licet non ipſis,attamen deo erit.Ordinatur tertio ad bonam
voluntatem in hominibus. a qua genus humanum ſine Chriſto carebat & caret.& ſingula deo:
K quia finis incarnationis eſt vt deus ſit omnia in omnibus:vt dicitur.i.ad Corinth.xv.Hunc eſſe
literalem ſenſum huius angelici tituli,apparet ex eo quod ſic cauſæ vniuerſali inſtaurandi mun
di(qualis eſt myſterium incarnationis)intelliguntur aſsignati effectus vniuerſales comprehen-
dentes totum vniuerſum.¶Vbi etiam aduerte, Tum quod non interponitur coniunctio & in-
ter terram & homines, ſicut interponitur inter excelſa & terram : dicendo & in terra,: nec di-
cendo & in hominibus.ad ſignificandum ad eandem vniuerſi partem(inferiorem ſcilicet)perti
nere vtrumq; ſcilicet tam pacem quam bonam in hominibus volũtatem.Tum ꝙ diuerſa eſt pr̨e
poſitio præpoſita altiſsimis & præpoſita terræ.nã dicitur in altiſsimis & ſuper vel in terra præ-
poſitio ſiquidem ſecunda potius ſignificat ſuper quã in. Et inſinuatur per hanc diuerſitatem ꝙ
gloria

gloria quidem in altiſsimis hinc eſt deo, pax autem non tam in terra q̃ ſuper terram:eo ꝙ pax A
eſt eminens totius terræ viribus.¶Et factum eſt vt diſceſſerunt ab eis angeli in cęlum, paſtores
loquebantur adinuicem.tranſeamus vſq; Bethlehem:& videamus hoc verbum.)ideſt hãc rem.
Verbum enim pro re geſta in ſcriptura poni conſtat.ii.Re.i.interrogante Dauide,quod eſt ver-
bum quod factum eſt indica mihi.¶Quod factum eſt, quod fecit dominus & oſtendit nobis.)
Multæ ſunt hic particulæ ſuperfluæ.nam in græco habetur, quod dominus notificauit nobis.
¶ET venerunt feſtinantes: & inuenerunt Mariam & Ioſeph, & infantem poſitum in præſe-
pio.Videntes.pro,quum vidiſſent,autem,cognouerunt.pro,diuulgauerunt.ſeu notificauerunt.
de verbo quod dictum erat illis de puero hoc .) Significatur ꝙ manifeſtauerunt angelica ver-
ba illis dicta de hoc puero.¶ET omnes qui audierunt,mirati ſunt & de iis quæ dicta erant à
paſtoribus ad ipſos.)Superfluit ſecundum &. Significatur enim ꝙ audientes mirati ſunt de iis
quæ dicebantur à paſtoribus ad ipſos audientes. Qui autem quot fuerint iſti(præter Ioſeph &
beatam virginem(neſcitur.¶Maria autem cõſeruabat omnia verba hæc.) relatura poſt glorifi-
cationem Ieſu,apoſtolis.¶Conferens in corde ſuo.)Officium contemplationis exercebat,con-
ferendo dicta ſibi cum dictis à paſtoribus.Et rurſus conferendo vilitatem præſepii cum celſitu- B
dine angelorum annunciantium Chriſti natiuitatem.¶Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes &
laudantes deum in omnibus.pro,ſuper omnibus,quæ audierant.ab angelis,& viderant.in pręſe
pio,ſicut dictum eſt ad illos.)Et poſtquã conſummati ſunt dies octo vt circuncideretur puer.)
Conſummatio non refertur ad octauum diem:quia non ſignificatur ꝙ poſt cõſummatum octa-
uum diem:fuiſſet enim dies nonus.ſed refertur ad numerum dierum.Vnde non dixit poſtquã
cõſummatus eſt dies octauus,ſed poſtq̃ cõſummati ſunt dies octo:vt cõſummatũ octonariũ die-
rum numerum ſignificaret. Impletus ſiquidem eſt numerus octonarius,ſtatim vt octauus in-
cepit dies.Propter quod euangeliſta apponit vt circunciderετur puer:vt ſic conſummatos dies
octo ſignificaret vt exiguntur ad circũciſionem.quod eſt aduenifſe diẽ octauũ:quia die octauo
ſecundum legem pręcepta erat circunciſio.¶Vocatum eſt nomen eius Ieſus.)Deeſt cõiũctio &.
Vnde apparet ꝙ textus conciſus eſt.nam ſubintelligitur circũciſus eſt:& poſtea ſubditur & vo-
catum eſt nomen eius. ¶Circunciſus eſt Ieſus,vt ex tunc inciperet ſeruare legem.¶QVOD vo
catum eſt ab angelo priuſq̃ in vtero cõciperetur.¶Et poſtq̃ impleti ſunt dies purgationis eius.) C
Varia eſt lectio apud græcos codices:aliis in ſingulari, aliis in plurari habentibus pronomen
eius.referendo purgationis eorum ad matrem & filium.¶Secundum legem Moyſi.) Leui.xii.
vbi quadraginta dies purificationis aſsignantur genito maſculo. ¶Tulerunt illum in Hieruſa
lem vt ſiſterent eum domino Sicut ſcriptum eſt in lege domini.quia omne maſculinum ad ape
riens vuluam.)Alterũ præceptum in lege erat Exod.xiii.de præſentãdo domino primogenitũ
Præſentabatur enim domino propter interfectionem primogenitorum in Aegypto & redi-
mebatur præcio:vt ibidem habetur.Et ratione huius præcepti exhibitus fuit domino in templo
infans Ieſus,velut redditus deo tanquã debitus.A quo tamen præcepto etiam ſecundum verba
legis exemptus erat Ieſus : quoniam lex non comprehendit niſi maſculinum quod aperit vul-
uam.hoc eſt matricem.Ieſus autem ſicut natus clauſo genitali membro matris, ita etiam clauſa
vulua eſt.Et propterea nõ erat ſubiectus legi illi:quã tamẽ voluit obſeruare qui nõ venerat ſol-
uere legem ſed adimplere. ¶Sanctum.hoc eſt conſecratum ſeu dicatum, domino vocabitur. D
Et vt darent hiſtoriam ſecundũ ꝙ dictũ eſt in lege domini.)Alia lex erat de ſacrificio offerendo
ſcripta Leuit.xii.¶Par turturum aut duos pullos colũbrarum.)dicit lex ꝙ offerat agnũ & turtu-
rem aut pullũ colũbæ:ſubiungendo ꝙ ſi pauper fuerit ita ꝙ non poſsit offerre agnum, offerret
par turturũ aut duos pullos columbarum. Et hanc per pauperibus legem refert Lucas:ſignifi-
cans per hoc paupertatem Ioſeph & Mariæ.Vbi cernere potes prudens lector ſeruatam vtrãq;
legem:tum hanc communem mulieribus parientibus ſiue maſculum ſiue fœminam:tum illam
propriam primogenitis maſculis.¶ET ſcito ꝙ etiam ſecundũ verba legis non tenebatur beata
virgo ad oblationem huius ſacrificii:quia expreſſe lex dicit,mulier ſi ſuſcepto ſemine &c. Con-
ſtat enim exemptam eſſe beatam virginem,quæ cõcepit abſq; ſuſcepto ſemine.Nec eſt dubiũ à
ſpiritu ſancto fuiſſe appoſita illa verba in lege,ad excipiẽdũ beatã virginem:alioquin ſuperflua
eſſent Manifeſtum enim erat mulieres reliquas nõ aliter poſſe parere q̃ ſuſcepto ſemine. ¶ET E
ecce homo erat in Hieruſalem cui nomen Simeon.Et homo iſte iuſtus & timoratus.pro, pius,
ſeu religioſus.) Deſcribitur enim Simeon non ſolum iuſtus ſecundum communem iuſtitiam,
ſed pietate flagrans erga cõmune patriæ bonũ.¶Expectans cõſolationẽ Iſrael.) Inſtãte Meſsiæ
tẽpore,Simeõ aut intellectis hebdomadib' Danielis aut ſolo ſpiritusſancti inſtinctu,expectabat
cõſolationẽ Iſrael:hoc eſt Meſsiam ad cõſolandũ populũ Iſrael. Et hæc tertia virtus Simeonis.

¶ET ſpiritus ſanctus erat in eo.pro,ſuper eum.)Significatur quarto quod Simeon habebat ſpĩ
F tũ ſanctum velut ſuperintendentem,gubernantem & fouentem ipſum.¶ET reſponſum accepe
rat Simeon à ſpiritu ſancto non viſurũ ſe mortem niſi prius videret Chriſtum domini.) Vnde
apparent ſupplices preces expectantis,tam digne dei auribus vt reſponſum meruerint promiſ-
ſiuum vitæ corporalis vſquequo videret Chriſtum.¶ET venit In ſpiritu.)hoc eſt actus à ſpiritu
ſancto,nõ vocatus,nec excitatus ab homine.¶IN tẽplum.Et quum inducerent puerum Ieſum
parentes eius vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo.)Certe ſignificantur actiones ce
rimoniales conſuetæ ſeruari in huiuſmodi oblatione primogeniti. ¶Et ipſe Simeon ſacerdos.
Accepit eum in vlnas ſuas:& benedixit deum,& dixit.Nunc.)Spiritu ſancto reuelante cognouit
Ieſum eſſe Meſsiam:& exhibito iam ei quod promiſſum fuerat,nihil vltra expectans videre,of-
fert ſe morti.¶Dimittis ſeruum tuum domine.)Detentum ſe in hac vita ſignificat,qui mori ap-
pellat dimitti.¶Secundum verbum tuum.)hoc eſt promiſsionem tuam.
G ¶IN pace.) ſatiato iam appetitu meo. ¶QVIA viderunt oculi mei ſalutare tuum.)Ieſum
officio ſaluandi denominat,eo quod venit vt ſaluum faceret quod perierat. ¶QVOD para-
ſti ante faciam omnium populorum.)Ieſus prout ſalutaris eſt, propoſitus eſt à deo non iis vel
illis ſed in conſpectu omnium populorũ.Salutem ſiquidem attulit omnibus populis: & publice
manifeſtatus eſt in conſpectu omnium populorum ꝙ ipſe eſt ſaluator mundi, ꝙ ipſe eſt quem
deus præparauit gratia vnionis perſonalis & gratia virtutum omnium & meritorum ad hoc
vt ſalutaris ſit modo. ¶Lumen.)Non ſolum ſaluator ſed lumen appellatur Ieſus, qui vere eſt
lux mundi. ¶AD reuelationem gentium.)hoc eſt non concluſum infra populum Iſrael,ſed
extenſum ad reuelationem gentium:hoc eſt ad reuelatæ veritatis fidem in gentibus quæ modo
ſunt infideles. ¶Et gloriam plebis tuæ Iſraęl.) Cerne differentiam.Salutare dicit commune
omnibus populis:lumen appropriat gentibus quibus non fuerat reuelata diuina veritas per pro-
phetas.gloriã appropriat populo Iſrael:quia gloria illius populi eſt Meſsias,ortus ex illo, pro-
miſſus illi,& perſonaliter in primo aduentu tantummodo inter illos,¶Et erant pater.pro, Io-
H ſeph,& mater eius mirantes ſuper iis quæ dicebantur de illo.) Digna enim erant admiratione
etiam apud Ioſeph & matrem ſcientes illum eſſe Meſsiam:tum quia magna erant: tum quia ad
ſenſum audiebant quæ in particulari neſciebant. Et refertur hæc admiratio etiam ad ea quæ
ſubiungit Euangeliſta dicta à Simeone & Anna. ¶Et benedixit illis Simeon. Hinc apparet
quod Simeon fuit Sacerdos. nam ſacerdotibus in lege mandatum erat benedicere filiis Iſrael
Nume.vi.Et hoc tanto magis ſignificatur,ꝙ in templo benedixit.Immo ſignificatur quod pars
cerimoniarum erat huiuſmodi benedictio,ex hoc quod vtriq; parenti benedixit. Intendit enim
euangeliſta dicere quod vſus eſt forma benedictionis ſtatuta in dicto capitulo.Et propterea non
aliter explicat quomodo benedixit eis.¶Et dixit ad Mariam matrem eius. Ecce poſitus eſt hic
in ruinam & in reſurrectionem.)prophetat Simeon de Ieſu contrarios effectus:ruinam, ſcilicet
& reſurrectionem.Et quia reſurrectio ſpiritualis eſt(ſcilicet à peccatis)conſequens eſt vt ruina
I ſpiritualis quoq; intelligatur,in cæcitatem & interitum æternum.Nec dicit ꝙ Ieſus ſit facturus
ruinam,ſed ꝙ poſitus eſt in ruinam.occaſionem enim accepit ruina in Ieſu. ¶Multorum in
Iſrael.) Dixerat & gloriam plebis tuæ Iſrael:ne autem intelligeremus ſaluandos omnes Iſraeli-
tas per Ieſum,explicauit ruinam multorum Iſraelitarum ſequendam ex Ieſu. ¶Et in ſinum.)
Reconciliationis humani generis ad deum.¶Cui contradicitur.pro,contradicetur.) Explicat
modum quomodo Ieſus poſitus eſt in ruinam:quia ſcilicet poſitus eſt in ſignum cui contradici
tur.Ieſus pauperculus tot & tanta miracula faciens, poſtea crucifixus ac reſurgens ex mortuis,
appellatur ſignum:non ꝙ non fuerit vera res,ſed quia fuit etiam ſignum:quia ſignificat adim-
pletas eſſe ſcripturas prophetarũ,quia ſignificat pacem inter deum & humanũ genus perfectã
quia ſignificat immenſam dei gratiam erga mundum iam exhibitam. Vnde & tunc dixit con-
ſummatum eſt. Contradicitur autem huic ſigno à Iudæis dicentibus Ieſum Nazarenum cru-
K cifixum,crucifixum quidem fuiſſe ſed non eſſe ſignum adimpletarum ſcripturarum,diuinę cũ
hominibus pacis,ac gratiæ cũ mundo.Et hic eſt modus,hęc eſt ratio ruinæ.Nec dixit contradi-
cetur,ſed contradicitur:quia iam contradictio inchoata erat:iam aduenerant magi, & turbata
fuerat omnis Hieroſolyma cum Herode contra Ieſum. ¶ET tuam ipſius.)Sonaret litera,&
ipſius,ſcilicet Ieſu,gladius pertranſibit tuã animã:niſi ipſius generis fœminini eſſet.Et perinde
ſonat ac ſi diceretur & tuãmet.¶Animam.)non corpus:ne hinc intelligeretur corporeo gladio
ipſam feriendam. ¶Petranſibit.hoc eſt penetrabit gladius.) Metaphorice gladius appel-
latur cruciatus compaſsionis quem ſuſtinuit vſq; ad intima beata virgo in paſsione filii.Signi-
ficat enim per hoc Simeon Chriſti futuram paſsionem ac mortem talem ex magnitudine cru-
ciatus

ciatus matris. ¶Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Status mundi ſequens Chriſti A
mortem(ſignificatam in cruciatu matris)prophetatur futurus in exteriori profeſſione interio,
rum cogitationum : hoc eſt in profeſſione fidei Chriſtianę vel profeſſione incredulitatis Chri
ſto. Ante mortem ſiquidem Chriſti,ſoli Iudæi exteriori profeſſione manifeſtabant cogitatio-
nes cordis ſui erga deum ſalutemq; animæ:alii autem ſi vere fuiſſent iuſti apud deum,nullum ha
bebant vinculum alicuius exterioris profeſſionis.Sed vbi Chriſtus exaltatus eſt in cruce,& om
nia ad ſeipſum traxit,conſtituit vt reuelentur exteriori profeſſione fidei in ſacramento baptiſmi
ex multitudine omnium humanorum cordium cogitationes de deo deq; propria ſalute.Neceſ-
ſaria ſiquidem fidei profeſſio exterior reuelat cogitationes omnium hominum: dum manifeſta.
profitentes recte ſentire de deo & ſalute propria,& non profitentes male ſentire de deo ac pro-
pria ſalute. Comprehendit Itaq; Simeon non ſolum curſum vitæ Ieſu cum contradictione &
mortem crudelem,ſed & Iſraelitarum multorum ruinam,& ſtatum humani generis in profeſſi-
one fidei Chriſtianæ. ¶Et erat Anna propheriſſa filia Phanuel de tribu Aſer.) Hinc apparet
multos Iſraelitas ex decem tribubus quæ nunq̄ reuerſæ ſunt, in Iudæa habitaſſe.
¶Hec proceſſerat in diebus multis:& vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua. Et B
hęc vidua vſq; ad annos.pro circiter annorum,octoginta quatuor.) Non ſignificatur ꝙ erat
annorum.lxxxiiii.ſed circiter. Quæ non diſcedebat de templo ieiuniis & obſecrationibus
pro,deprecationibus,ſeruiens nocte ac die.)Hinc apparet ꝙ erat vna mulierum de quibus ſcribi
tur.primi Regum ſecundo.ꝙ abſeruabant ad oſtium tabernaculi domini. ¶Et hæc, ipſa hora
ſuperueniens.pro,aſſiſtens,confitebatur domino.)Deeſt vna particula ſignificans ꝙ reſponden
do confitebantur. Quod quidem interpretati ſunt viciſſim confitebantur:hoc eſt poſtq̄ Simeon
laudauit deum cóſeſſusq; eſt myſteria Ieſu,Anna proſequuta eſt confeſſionem Simeonis reſpon
dendo illi,confirmando dicta illius apponendo confeſſionem propriam confeſſioni Simeonis.
Et eſt ſermo de confeſſione Meſſiæ laudando deum. ¶E loquebatur de illo omnibus.) Su-
baudi præſentibus. ¶Qui expectabant redemptionem Iſrael.pro,in Hieruſalem.)Et ſignifi-
catur ꝙ meſſiam redemptio expectabatur in Hieruſalem:quoniam in Hieruſalem erat templum C
& ſolium regni Dauidis,ſuper quod regnaturum omnes expectant Meſſiam.¶Et vt perfecerũt
omnia ſecundum legem domini.)Narrauerat ſolam oblationem primogeniti: nihil dixerat de
hoſtia,tum holocauſti tum pro peccato.Et propterea modo omnia perfecta dicit. Nec mireris
hoſtiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatum : quoniam communi lege & remediis
peccatorum vti voluerunt mater & filius, tum ad euitandum ſcandalum,tum ad exemplum hu-
militatis nobis præbendum. ¶Reuerſi ſunt in Galilęam in ciuitatem ſuam Nazareth.)Suam
dicit quantum ad habitationem. An iſta reuerſio in Nazareth fuerit tunc in mediate poſt p̄-
ſentationem in templo,an interceſſerit fuga in Aegyptum,euangeliſta non dicit. Ex iis tamē
quæ refert Matthęus(ſcilicet ꝙ Ioſeph rediens ex Aegypto, timuit ire in Iudæam, audiens ꝙ
Archelaus ibi regnaret) coniicimus ꝙ Ioſeph volebat tunc ire in Iudęam ad habitandum ibi;
quod eſt ſignum ꝙ ex Iudęa receſſerat iens in Aegyptum:& conſequenter non regreſſus fuerat
in Nazareth Galilęæ poſtq̄ inde iuit Bethleem. Si enim ex Nazareth iuiſſet in Aegyptum,re-
diens ex Aegypto veniſſet recto tramite in Nazareth:& non intendiſſet ire in Iudęam, vbi do- D
mum nullam habebat. Pręcipueq; ꝙ in Nazareth habebant domum propriam:iuxta illud prę
cedentis capituli,reuerſa eſt in domum ſuam : habebant & ſorores matris &c. ¶Puer autem
creſcebat & confortabatur.pro,corroborabatur ſpiritu.) Ita ꝙ in textu noſtro deficit ſpiritu.
Creſcebat corpore & non ſpiritu,ſed robore ſpiritus:hoc eſt robore ad officia ſpiritus.vt intelli-
gamus Ieſu ſenſus in puerili ætate profeciſſe ad exercenda officia ſpiritus. ¶Plenus ſapientia.
Apte roborationi ad officia ſpiritus,adiungitur plenitudo ſapientiæ:vt nulla pars expers ſapien-
tię intelligatur,vt non profeciſſe eum in ſapientia ſed iam plenum eſſe ſapientia deſcribat. ¶Et
gratia. dei erat in illo.pro,ſuper illum.)tanquam ſuperintendens,gubernans ac fouens illum.
¶Et ibant parentes eius per omnes annos,pro,annue.ſeu quotannis.in Hieruſalem In die ſo-
lenni paſchæ.Et cum factus eſſet annorum duodecim,aſcendentibus illis Hieroſolymam ſe-
cundum conſuetudinem diei feſti.)Proculdubio ſolennitatis paſchalis:ex eo ꝙ dixerat parentes E
eius ſingulis annis ſolitos aſcendere in Hieruſalem paſchali tempore,& nunc dicit ſecundum cō-
ſuetudinem. ¶Conſummatiſq; diebus.)ſeptem paſchatis.Cũ redirent illi,remanſit puer Ieſus
in Hieruſalē:& non cognouerunt parentes eius.pro,Ioſeph & mater eius.Exiſtimãtes autē il-
lũ eſſe in comitatu,venerũt iter diei.)Aiũt fuiſſe cõſuetudinē vt ſeorſũ viri & ſeorſũ mulieres
iter agerent in ſolennitatibus,pu erosq; impuberes licite cũ vtriſq; iuiſſe.Quo factũ eſt vt beata
virgo exiſtimaret illum eſſe in comitatu Ioſeph,& Ioſeph exiſtimaret eſſe in comitatu mulierũ

 & propterea

Et propterea peregetunt inter vnius diei,exiſtimantes illũ eſſe in comitatu ¶Et requirebant le
F intercognatos & notos.Et nõ inuenientes.Deeſt eũ.)Veſpere ſiquidẽ quũ hoſpitarentur & colloquerentur mutuo Ioſeph & Maria,quũ neuter ex altero cognoſceret vbi eſſet Ieſus;requirebãt illum nõ ſolum inter cognatos ſed etiã inter notos:nec inuenerunt illũ.¶Regreſſi ſunt:ſequenti die.¶In hieruſalem,requirentes eũ.)per viam & in hoſpitio aut vicinia vbi hoſpitati fuerant in Hieruſalẽ.Oportuit enim alterũ diem occupari itinere regreſſus.¶Et factum eſt poſt triduum.) Non poſt diem tertium,ſed poſt ternarium numerũ dierum.Tertio enim die mane(hora ſcilicet qua doctores reſidebant docendo.)¶Inuenerunt enim in templo ſedentem.)vt grauitatem pueri intelligas.¶In medio doctorũ.)vt omnes doctores audiret. ¶Audientem.) Deeſt coniunctio &.Legendũ eſt.¶Et audientem illos & interrogantem eos.)Prius audiebat,& ſuper auditis interrogationes formabat.Stupebant autem omnes qui eum audiebant ſuper prudentia.pro, intelligentia.)Monſtrabat enim magnam intelligentiam eorum quæ audiebat,formando interrogationes.¶Et reſponſis eius.)Hinc habemus ꝙ doctores non ſolum interrogabantur à Ieſu,ſed viſa tanta eius intelligentia interrogabant eum:alioquin non adiunxiſſet euangeliſta.& reſponſis eius ¶Et videntes.Deeſt.eum,admirati ſunt.pro,attoniti facti ſunt.)hoc eſt ad ſimilitudinem attoni-
G torum valde obſtupuerunt,præter opinionem videntes in illa ætate Ieſum in medio doctorum incipere monſtrare ſapientiam ſuam.Sciebat enim Ioſeph & mater eius ipſum eſſe filium dei:ſed non putabant in ætate illa ipſum ſic ſe demonſtraturum.¶Et dixit mater eius ad illum:Fili quid feciſti nobis ſic?) Non arguit,ſed querulam neſcientiæ propriæ vocem depromit: nec quærit cauſam cur fecerit,cur intulerit eis dolorem,ſed affectum manifeſtat.Vnde & ſubiungit.¶Ecce pater tuus.)non generatione,ſed legitima appellatione.Erat enim maritus beatæ virginis:ac per hoc legitimus pater Ieſu merito appellabatur.præter hoc ꝙ officio curę pater erat.¶Et ego dolẽtes quærebam⁹ te.Et ait ad illos.Quid eſt ꝙ me quęrebatis.)Non reprehẽdẽdo quęrẽdi officium ꝙ exercuerant,ſed manifeſtando id ꝙ erat ex parte ſui(ſcilicet ꝙ non egebat vt inquireretur ſuperfluam inquiſitionem dicit.Et hunc ſenſum ſequentia verba porrigunt. ¶Neſciebatis quia in iis quæ patris mei ſunt oportet me eſſe?)Non aſſertiue ſed interrogatiue dicitur, habebant enĩ
H rationem ſciendi, etſi non illud particulare, tamen in genere ſciendi ꝙ non poterat eſſe niſi in iis quæ dei ſunt,& ꝙ oportebat ipſum eſſe in iis quæ dei ſunt: ſed neſciebant ꝙ in iſto exercitio (ſcilicet audiendi & interrogandi doctores)eſſet tunc futurus. Vnde & Ieſus non dixit, neſciebatis ꝙ in iſtis ſpecialibus nunc oportuit me eſſe:ſed in genere in iis quæ patris mei ſunt oportet me eſſe,hoc enim extendit ex parte ſui non oportuiſſe ipſum inquirere:tanꝗ difficilem ad inueniendum. ¶Vbi etiam nota ꝙ ab ætate puerili incepit Ieſus appellare deum patrem ſuum:vt hinc hęreticos confundat audientes ex ore matris de Ioſeph,ecce pater tuus.patris mei dicit,non patris noſtri:qui ſolius ipſius,deus pater naturalis.¶Et ipſi non intellexerunt verbum ꝙ locutus eſt ad eos.)Si parentes monſtrantur,intellige verum per ſynecdochen:quia Ioſeph non penetrauit hæc:beata autem virgo intellexit,quæ plenius didicerat diuinitus incarnati verbi myſteriũ. Si autem audientes monſtrantur,patet ſenſus:quoniam non intellexerunt ipſum eſſe naturalem filium dei.¶Et deſcendit cum eis & venit Nazareth:& erat ſubditus illis.¶Quamuis ad horã Ieſus exemerit ſe à parentibus vt velut præludium quoddã futurorum oſtenderet:ſtatĩ tamẽ
I regreditur ad ſolitam ſubiectionem parentibus debitam à filiis illius ætatis.Nec mirum ꝙ puer ſubditur parentibus:quã tot claris miraculis reſuſcitans mortuos,ſubdiderit ſe principibus ſacerdotũ & Herodi atq; Pilato.¶Et mater eius conſeruabat omnia verba hæc in corde ſuo.Hinc apparet ꝙ intellexerat verba Ieſu:& frequenti meditatione cõtẽplabatur & conſeruabat illa.¶Et Ieſus ꝓficiebat ſapientia in ætate & gratia.Non eſt immemor ſuorum verborum euangeliſta:vt quem paulo ſuperius dixerat plenum ſapientia,modo oblitus dicat proficere ſapientia,Plenus ſiquidem fuit ſemper habitu ſapientiæ:proficiebat autem actibus ſapientiæ,ꝓcedendo de ſapientibus actibus ad ſapientiores.& ſimiliter intellige de ꝓfectu gratiæ.¶Apud deũ & homines.quoniam erat in veritate ꝓgreſſus ad ampliora merita apud deum,& apparebant apud homines.

CAPVT. III

K A NNO AVTEM quinto decimo imperii Tiberii Cæſaris,procurante.pro,præſidem agente.)quanuis etiam ꝓcurator diceretur.¶Pontio Pilato Iudęam.Sublato enim Archelao ab octauio Auguſto, & in exilium miſſo ad Viennam Galliæ ciuitatem,Iudęa tributaria facta eſt, & iuncta diſpenſationi Syriæ: & nõn amplius per principem aliquem ſed per ꝓcuratorem ſeu præſidem gubernata. Poſt multos autem procuratores ſucceſſiue miſſos Pontius Pilatus miſſus eſt à Tiberio Cæſare ad gubernandam Iudæam. ¶Tetrarcha autem Galileæ Herode:Philippo autem fratre eius Tetrarcha Iturçæ & Tetrarchonitidis regionis:&

Lyſania

Lyſania Abilinæ) Subaudi regionis. ¶Tetrarcha.) Tetrarchia nomen eſt principatus (vt A
teſtatur Plinius libro quinto.cap.xviii.&.xxiii.) ad inſtar regni. Vnde & tetrarcha nomen
eſt principis ſicut rex. Pilatus enim non erat tetrarcha (hoc eſt princeps)ſed pręſes. Iſti au-
tem tres fratres(ſcilicet Herodes,Philippus & Lyſanias)erant tetrarchæ:quia erant principes ve-
lut reges. Et vere quo ad poteſtatem erant reges:propter quod quandoq; appellantur reges.
titulum autem regium non habebant. ¶Sub principibus ſacerdotum Anna & Caipha.)Non
quod eſſent ſimul principes ſacerdotum Annas & Caiphas, ſed alternatim: iuxta illud, quum
eſſet pontifex anni illius. ¶Factum eſt verbum domini ſuper Ioannem zachariæ filium in
deſerto.(More antiquorum prophetarum à tempore principum & (quod plus eſt)pontificum
deſcripſit Lucas initium prædicationis Ioannis baptiſtæ. Niſi enim Lucas tempus hoc ſignifi-
caſſet,fluctuaremus circa tempus prędicationis Ieſu Chriſti: quum tantummodo hic à ſacra ſcri
ptura habeatur. Appellatur autem diuina inſpiratio inſtructio atq; miſſio verbum domini.Om-
nia ſiquidem ſub hoc nomine comprehendit i.ſignificãs quod tunc deus miſit Ioannem ad præ
dicandum ,inſtruendo eum de prædicatione baptiſmo, & demonſtratione Ieſu. ¶Et venit.) B
Manifeſtat ad quid factum eſt verbum.vt veniret.

¶In omnem regionem Iordanis.pro circa Iordanem prędicans.) Ecce primum offici-
um. ¶Baptiſmũ.) Plus intenditur quam ſignificetur: quoniam baptiſmus non ſolum præ-
dicabatur ſed exercebatur. Quod eſt ſecundum Ioannis officium. ¶Pœnitentiæ.) Qualitas
baptiſmi ſignificatur. Baptiſmus ſiquidem Ioannis erat baptiſmus pænitentię, hoc eſt quoddam
initium pœnitentiæ,ad differentiam baptiſmi Chriſtiani in quo ſine aliqua pœnitentiali ſatiſ-
factione remittuntur peccata merito Chriſti. ¶In remiſſionem peccatorum.) Non refer-
tur ad baptiſmum ſed ad pœnitentiam Explicat enim pœnitentiam non qualemcunq; ſed in
remiſſionem peccatorum. ¶Sicut ſcriptum eſt. cap.xl.in libro ſermonum eſaiæ prophe
tæ. Deeſt,dicentis. ¶Vox.) Ioannis officium appellatur vox:quia non ſcripture prophetiam
ſuam commendabat ſicut alii prophetæ,ſed miſſus erat adhoc vt viua tantum voce prædicaret.
¶Clamantis non ſola magnitudo affectus perſonæ Ioannis ſed publica declamatio ſignificatur. C
ita quod non vox dicentis priuatim,ſed publice prædicantis ſignificatur per clamorem. ¶In
deſerto.) Etiam locus deſcribitur vnde ad literam incepit prædicare ¶Parate viam domi-
ni.) Ecce quid clamat vox parate viam domini.in cordibus veſtris ad hoc vt dominus veniat
ad corda veſtra:parate.proculdubio actibus virtutum. ¶Rectas facite ſemitas eius.) Ordo
præpoſterus.prius eſt reſtificare vias & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus ſubiun
gitur rectitudo. Ac ſi aperte diceret.parate non corporeis ornatibus,ſed rectitudine ſemitarum
dei noſtri. Lucas enim loco dei noſtri poſuit pronomen eius. ¶Omnis vallis implebitur:
& omnis mons & collis humiliabitur.) Quatuor difformitates viarum per quas corporaliter
gradimur,corrigendas dicit propheta ad hoc vt via ſit omnino ſuauis. Difformitas enim via-
rum eſt vel propter montes ſeu colles quos oportet aſcendere. Et hanc difformitatem corrigit
dicendo quod omnis mõs & collis humiliabitur. Vel propter valles in quas oportet deſcende-
re. Et hanc difformitatem corrigit dicendo omnis vallis implebitur. Montibus enim collibus
depreſſis,&.vallibus impletis,reducitur via ad æqualitatem. Vel propter obliquitatem viarum D
& hanc difformitatem corrigit dicendo. ¶Et erunt praua in directa.pro, & erunt obliqua in
directam.ſubaudi viam.) Vel propter aſperitatem viæ. Et hanc difformitatem corrigit dicen-
do. Et aſpera in vias planas.) ſeu lenes.directe enim lene opponitur aſpero ſicut rectum obli-
quo. Significatur autem per huiuſmodi metaphoras tollenda omnis difformitas morum:
tollenda puſillanimitas,ſuperbia iniuſticia, & aſperitas morum. Prophetanturq; hæc tunc fore
quum Meſſias venerit: vt ex his materialibus diſpoſitionibus viæ intelligamus neceſſarias no-
bis diſpoſitiones ad recipiendum meſſiam.quęcunq; enim harum conditionum defuerit, non
eris in nobis parata via vt Meſſias veniat ad nos.Et merito:quia gratia p̄ſupponit naturã,& boni
tas meritoria præſupponit bonitatem moralem.¶Et videbit omnis caro.)Ecce aduętus meſſiæ
omnibus carnalibus oculis manifeſtus:& propterea dicit omnis caro. Venit enim Meſſias in
vero corpore viſibili:& ſic publice conuerſatus eſt vt potuerit(quantum eſt ex.parte ſui)ab vni E
uerſis carnalibus oculis videri.Et propterea dicit & videbit omnis caro. ¶Salutare dei.) In
propheta habetur quod os domini loquutum eſt: Lucas exponendo dixit ſalutare dei. Ieſum
appellauit ſalutare dei,quia venit diuinam afferens ſalutem. ¶Dicebat ergo ad turbas quæ exibãt
vt baptizarentur ab ipſo. Genimina viperarum.)Prædicatio Ioannis recitatur quo ad partem
reprehenſiuam & comminatiuam. Et appellat (vt Matthæus ca.tertio explicat Phariſæos &
Sadduçços genimina viperarum.Et ne eadem repetantur,vide hanc particulam totã expoſitã
Ibidem.

F ibidem.¶Quis oſtendit, preterium eſt, vobis fugere à ventura ira?) Facite ergo fructus dignos
pœnitentiæ:& ne ceperitis dicere. Deeſt, in vobis ipſis. patrem habemus abraham. Dico enim vo
bis, quia potens eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahę. Datiui caſus eſt Abrahæ. Iam
enim. pro, iam vero, & ſecuris ad radicem arboris. pro, arborum, poſita eſt. Omnis ergo arbor nõ
faciens fructum bonũ, excidetur. pro, exciditur, & in ignem mittetur. p, mittitur.) Parabola enĩ
dicitur non applicaturi ſed qui iam applicauit ſecurim ad radicẽ, non vnius ſed multarũ arborũ.
Vnde infertur ꝙ omnis arbor infructuoſa non excindenda eſt ſed exciditur, nõ eſt mittẽda ſed
mittitur in ignẽ: vt in promptu hæc omnia eſſe ſignificentur. ¶Et interrogabant eum turbę, di
centes. quid ergo faciemus?) Dixerat in genere Ioannes facite fructus dignos pœnitentia. Et pro
pterea turbæ interrogabant in ſpecie, quid faciemus. ¶Reſpõdens autẽ dicebat. pro, dicebat, illis.
¶Qui habet. Opera miſericordiæ explicat exercẽda. ¶Duas tunicas.) Nõ dixit tres, quatuor aut
decem, ſed duas, ad ſignificandum vt ſis contentus vna vt ſis contẽtus ſufficienti tibi veſtimẽto.
¶Det. Pro, impartiatur, nõ habenti.) hoc eſt indigẽti: nõ hyſtrioni, & aliis huiuſmodi. ¶Et qui
habet eſcas. ſimiliter faciat.) Nõ dicit eſcã (ne neceſſarius tibi cibus, tribuẽdꝰ alteri prædiceretur)
G ſed eſcas pluraliter, vt tibi non neceſſariam indigenti tribuas. ¶Venerunt autem & publicani.)
exactores tributorum, vectigalium & huiuſmodi. ¶Vt baptizarentur: & dixerunt ad illum. ma-
giſter quid faciemus? At ille dixit ad eos. Nihil amplius q̃ quod conſtitutum eſt vobis faciatis. pro
exigatis.) Non prohibet officium ſed iniuſtam exactionem: vt ſcilicet non plus exigant quam
ſtatutum fuerit. ¶Interrogabant autem eum & milites, dicentes. quid faciemus & nos? Et ait illis.
Neminem concutiatis, neq; calumniam faciatis, & contenti eſtote ſtipendiis veſtris.) Tria pręce-
cipit militibus, concernentia eorum ſtatum. Primo prohibet violentiam inferre. neminem con-
cutiatis. Deinde fraudem neq; calumniam faciatis, ſiue facto ſiue verbo, imponendo alicui cri-
men, Et demum vt ſint contenti ſtipendiis ſuis. ¶In his enim tribus genus militum peccare con
ſueuit. nam & crebras violentias inferunt ruſticis & hominibus humilibus viribus: calumnian-
tur quoq;, imponentes aliis ea quę non fecerunt: & rariſſimus eſt qui propriis ſtipendiis ſit con
H tentus. Et ſi perſpicaciter hæc tria conſiderentur, ordinatur animus militum in tertio: & vterq;
modum iniuriandi (ſcilicet manifeſte vel occulte, vi vel dolo) tollitur. ¶Exiſtimante. pro,
expectante ſeu ſperante. autem populo & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne ne
forte ipſe eſſet Chriſtus.) Significatur ꝙ populus expectabat videre euentum ſeu ſucceſſum
aliquem quo cognoſceretur ꝙ Ioannes eſſet Meſſias. dubitabant nanq; an ipſe eſſet Meſſias.
¶Reſpondit Ioannes.) Inſtructus Ioannes à ſpiritu ſancto de cogitationibus & expectatione po
puli, reſpondit. ¶Dicens omnibus.) Non aliquibus ſed publice coram omnibus. ¶Ego quidem.
Differentiam inter ſe & Meſſiam manifeſtat ex differentia baptizandi. ¶Aqua baptizo vos.)
Incepit differentiam a baptiſmo, quia nouitas baptiſmi non parua erat occaſio cogitandi quod
Ioannes eſſet meſſias. Nullus enim venerat propheta cum hac aut ſimili nouitate. nam nec Moy
ſes ſimilem nouitatem induxit. Circunſio enim non fuit ex Moyſe ſed ex Abraham, inchoata
non in populo ſed in familia domeſtica. Ioannes autem nouitatem baptizandi populo attulit. vn
de & baptiſtæ cognomen accepit. Ne itaq; ex hac nouitate putarent ipſum eſſe Meſſiam, vili-
I ficat ſuum baptiſmum reſpectu baptiſmi Chriſti: ſe abluere eos dicit ſolo corporeo elemento
aquæ. Ac ſi apperte diceret. Ego abluo vos ſolum corporaliter. ¶Veniet. pro, venit.) Et
eſt præſentis temporis. Non eſt venturus ſed in præſenti venit tempore. ¶Autem fortior me.
Vere fortior tum ad debellandum mundum & diabolicas poteſtates: tum ad ſuſtinendum igno
minias: paſſionem & mortem &c. ¶Poſt me.) Vtraq; dictio ſuperflua eſt. ¶Cuius non
ſum dignus.) Dixerat fortior me: ne intelligerent comparationem aliquam eſſe inter ipſum
& Meſſiam (tanquam ipſe ſit fortis, & meſſias aliquanto fortior) ſed intelligeretur maximum
eſſe & incomparabilem exceſſum Meſſiæ ad ipſum, declarat ſe indignum eſſe ad minimum
miſterium (vt pote ſoluendi corrigiam calciamentorum) exhibendum illi. ¶Soluere cor-
rigiam calciamentorum eius.) Ad litteram calciatus incedebat Ieſus: vt textus iſte ſignificat.
K & ratio comprobat: quia ſicut manducauit & bibit ſicut cæteri Iſraelitę. ita etiam veſtitus ac cal-
ciatus intelligitur more Iſraelitarum ſue conditionis. ¶Ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto.)
Explicata diſtantia perſonali maxima inter ſe & meſſiam, explicat conſequenter alteram Incho-
atam differentiam quo ad officium baptizandi: de quo dixerat, aqua baptizo vos: de Chriſto mo
do dicens, ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto. Quanta ergo eſt differentia inter aquam & ſpirit-
tum ſanctum, tanta eſt differẽtia inter baptiſmũ meũ & baptiſmũ Chriſti. Et per hoc ſignificat ꝙ
ego abluo corpora, ille autem abluet animas ſpiritu enĩ ſancto anima abluitur. Et ſignificat per
hoc poteſtas Chriſti ad abluendum animas à peccatis. quod manifeſte eſt ſolius dei. Per hęc enim

Ioannes

Ioannes ſignificabat Chriſtum eſſe verum deum. ¶Et igni.) Ad literam prædicit Ioannes miſ- A
ſionem ſpiritusſancti,quę poſt Chriſti reſurrect.onem in die pentechoſtes facta eſt,declarans ꝙ
illam faciet Meſſias,declarans illam miſſionem eſſe Chriſti ablutionem ſpiritusſancto. Tunc
enim in corporali ignis ſpecie ſpiritusſancto abluit Chriſtus homines: atteſtante ipſo I E S V
Actuum.i. Ioannes quidem baptizauit aqua,vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto non poſt
multos hos dies. Vbi clare vides Chriſtum expoſuiſſe iſta Ioannis verba.Et ex tunc Ieſus bap-
tizauit non ſolum Iudęos,ſed totum humanũ genus ſpiritu ſancto. dicitur enim Ioan.vii.ꝙ nõ-
dum erat ſpiritus datus,quia Ieſus nondum erat glorificatus. ¶Et diſpoſuit deus vt Ioannes bap-
tiſta prædiceret miſſionem ſpiritusſancti à Ieſu Chriſto in viſibili ſpecie ignis, vt inexcuſabiles
ſint non credentes Chriſto poſtq̃ viderint apoſtolos baptizatos ſpiritu ſancto in ſpecie ignis,prę
dicantes Ieſum glorificatum.vt vel tunc poſtq̃ crucifixerint ipſum,credant in eum qui noluerint
credere in ipſum prędicantem & miracula facientem.Vnde ſignificanter dixit vos,demonſtra-
tione ſimplici monſtrando Iudæos illius ætatis q̃uis etiam multos credamus illic affuiſſe,qui po
ſtea fuerunt inter Ieſu diſcipulos baptizatos ſpiritu ſancto & igne in die pentecoſtes. B
¶Cuius ventilabrum in manu eius.) Tertiũ ꝙ de chriſto dicit Ioannes,eſt aduentus ad iudici-
um.ita ꝙ qui de primo aduentu dixerat venit fortior me,& de ipſo p reſurrectioné glorificato
dixerat,ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto & igni:modo de aduentu ad iudiciũ dicit cuius ven
tilabrum in manu eius Metaphorice à ventilabro ſeggregatiuo palearum à granis, ſeparationé
reproborum à iuſtis deſcribit in manu,in poteſtate & officio Chriſti eſſe. ¶Et purgabit aream
ſuam eccleſiá ſuá(in qua mali bonis mixti ſunt)purgabit tunc eiectis paleis. ¶Et congrebabit tri-
ticũ.hoc eſt electos,in horreũ ſuũ.)In locũ congruũ ad hoc paratum:hoc eſt in regnũ cælorum
paratum electis à conſtitutione mũdi ¶Paleas.pro,paleá autẽ.) Hebręo more multitudinem ſi-
gnificat numero ſingulari.Reprobi paleis aſſimilantur:vt cognoſcamus eos fuiſſe ꝑpter electos,
ſicut paleę ſunt ꝑpter grana:& intelligamus verũ eſſe ꝙ poſtea ſcripſit apoſtolus.Diligẽtibus deũ
omnia cooperantur in bonum. ¶Comburet igni inextinguibili.) Duo dicit:combuſtionem in-
extinguibilitatem.vt combuſtionem non finiri,ſed in perpetuum durare intelligamus:ita ꝙ abſ C
que conſumptione aliqua combuſtionem ſentient in perpetuum. Pœna enim interni ad literá
deſcribitur per hanc metaphoram. ¶Multa quidem & alia exortans euangelizabat populo.
¶Herodes autem tetrarcha quum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui,& de om-
nibus malis quę fecit Herodes.)Solus lucas meminit ꝙ Ioannes reprehenderit Herodem de aliis
criminibus.Matthæus decimoquarto.& Marcus.vi.ca.tractant de correctione propter inceſtum
cum herodiade.Quæ autem fuerint iſta alia Herodis crimina,neſcimus. Fuiſſe tamen ipſum vi-
rum malum,non ſolum ex domini verbis(appellantis ipſum vulpem inferius,capite decimoter
tio.)ſed ex pœna priuationis tetrarchiæ & exilii perpetui apud Lugdunum à Caio imperatore
inflicta,haberi poteſt. ¶Adiecit & hoc ſuper omnia:& incluſit Ioannem in carcerem.)
¶Factum eſt autem cum baptizaretur omnis populus,& Ieſu baptizato & orante.) Hoc ſolus
Lucas explicat.alii quidem confitebantur peccata ſua: Ieſus autem ſine peccato orationi vacauit.
¶Apertum eſt cælum.)Qualiter apertum ſit diximus Marc.primo.& Matthæi.tertio. Vbi etiã
de qualitate columbæ & voce paterna ſcriptum eſt. ¶Et deſcendit ſpiritusſanctus corporali D
ſpecie ſicut columba in ipſum: & vox de cælo facta eſt.Deeſt.dicens,tu es filius meus dilectus,in
te complacui mihi.Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi.pro,ferme,annorum triginta.) Aetas Ieſu
tempore baptiſmi à ſolo Luca deſcribitur,quod erat prope inchoationem triceſimi anni. Non
enim dicit quod erat incipiens triceſimum annum,ſed quod erat incipiens fere ſeu(vt alii dicũt)
circiter annorum triginta. ¶Vt putabatur filius Ioſeph:qui fuit Heli.) Obiectio de diuer
ſitate patrum Ioſeph apud Matthæum & Lucam (vt Matth.i.dictum eſt) ſoluitur per hoc quòd
Iacob fuit pater Ioſeph ſecundum carnem,Heli autem ſecundum legem.
¶Qui fuit Matah:qui fuit Leui:qui fuit Melchi:qui fuit Iannæ:qui fuit Ioſeph:qui fuit Matthatię
qui fuit Amos:qui fuit Naum: qui fuit Eſli: qui fuit Nagge: qui fuit Maath: qui fuit Mata-
thie: qui fuit Semei: qui fuit Ioſeph: qui fuit Iuda: qui fuit Ioanna: qui fuit Rheſa: qui fuit zo E
robabel: qui fuit Salathiel: qui fuit Neri: qui fuit Melchi: qui fuit Addi: qui fuit Coſain: qui
fuit Elmadam: qui fuit Her: qui fuit Ieſo: qui fuit Heliezer:qui fuit Ioram:qui fuit Mattha:qui
fuit Leui; qui fuit Simeon: qui fuit Iuda: qui fuit Ioſeph: qui fuit Ionã: qui fuit Heliachim:qui
fuit Melea; qui fuit Menam: qui fuit Matatha: qui fuit Nathan: qui fuit Dauid.) Maior eſt
hæc quæſtio ꝙ Matthæus Ioſeph filium Dauidis per Salomonem, Lucas autem filium Dauidis
per Nathan dicit: Conſtat enim Nathan filium legitimum ac naturalem fuiſſe Dauidis ex Ber-
ſabęæ genitum.i.Parali.tertio.Nec veritas huius ſcripturę(quę etiã habetur.ii.Reg.v,vbi Nathã
inter

F inter filios natos Dauidi in Hieruſalem computatur)vertenda eſt in diſputationem,propterea ꝙ
Prouerb.iiii.dicit.Salomon.Ego filius fui patris mei tenellus & vnigenitus coram matre mea &
docebat me.Tum quia vnigenitus pro primo genitus intelligitur,Hębraico more,vnū non pro
ſolo & pro primo ponendo:iuxta illud.Factum eſt vtveſpere & mane dies vnus. Tū quia ſecun-
dum tempus ætatis tenellę quo inſtruebatur à matre,loquitur.ſtat autem ꝙ tunc fuerit vnigeni-
tus,& poſtea geniti ſint fratres eius,& ſoror.vt liber Parali.clare dicit.Tum quia ſecundū affectū
& diligentiam curæ maternę erga ipſum tanq̄ ſi eſſet vnigenitus loquitur.nam non dicit vnige-
nitus matris meę,ſed coram matre mea, de inſtructione materna tractans. ¶Sed quomodo
deducatur ſtirpis iſta non coſtat.Diuerſi enim diuerſa ſentiunt & tandem nihil certi habetur,Pu-
tant nonnulli Ioſeph ſecundum carnem fuiſſe filium Salomonis iuxta genealogiam apud Ma-
thæum:eundemq; ſecundum legalem patrem qui eſt Heli deſcendiſſe ſecundum carnem à Na-
tham:hoc eſt ꝙ pater eius legalis deſcendit ſecundum carnem à Dauide per Nathan, iuxta hanc
apud lucam genealogiam.& addunt ꝙ hęc eſt carnalis generatio beatæ virginis.ita ꝙ Ieſus ſecū-
dum carnem deſcendit à Dauid per Nathan: ſecundum vere legalem patrem (Ioſeph ſcilicet(
G deſcendit à dauide per Salomonem. Et hęc opinio ſi conſtaret amplectenda eſſet:quoniā nulla
apparet inter ipſam & ſacram ſcripturam contradictio.Reliquas prætereo opiniones,eo ꝙ à ſacra
ſcriptura diſſonare vidētur.Conſilio tamē Pauli apoſtoli ad Tim.vlt.quęſtiones de genealogiis
vitabimus.¶Qui fuit Ieſſe:qui fuit Obed:qui fuit Booz:qui fuit Salomon:qui fuit Naaſſon:qui
fuit Aminadab:qui fuit Aram:qui fuit eſrom:qui fuit Phares:qui fuit Iuda:qui fuit Iacob:qui fu-
it Iſaac:qui fuit Abrahę:qui fuit Thare:qui fuit Nachor:qui fuit Saruch:qui fuit ragau:qui fuit
Phalec:qui fuit Heber:qui fuit Saleh:qui fuit Cainam.)Confert tam cum vulgata æditione qui
cum Hebraica veritate:& inuenies hanc generationem ſuperfluam eſſe.nam inter patrem Heber
& Arpachſad nulla eſt media generatio:ſed Arpachſad genuit Saleh qui fuit pater Heber.Excu-
ſatur tamen Lucas:quia recenſuit genealogias vt inuenit eas ſcriptas à ſeptuaginta:apud quos ſcri
pta legitur hęc genealogia ſuperflua.& merito excuſatur:quia tunc temporis interpretatio ſe-
H ptuaginta erat magne authoritatis apud græcos & nationes alias ¶Prouiditq; per hoc ſpiri-
tuſſanctus:ne ſanctis doctoribus imputaretur ꝙ expoſuerunt tēxtum ſacre ſcripturę iuxta inter-
pretationem communiter receptam & vſu communi probatam. Quandoquidem Lucę euan
geliſtę hoc idem fecisse licuit abſq; proprio errore. ¶Et hæc dixerim ſi vere illa generatio
abundat.Poſſet tamq; dici textus Hebręos modernos eſſe mancos,& textum interpretatum à ſe
ptuaginta fuiſſe integrum.Et hoc crdibilius eſt:pręſertim ꝙ apud ſeptuaginta ſcribuntur etiam
anni quibus vixit Cainan,medius inter Arpachſad & Saleh patrem Heber:tam antequām genuit
Saleh q̄ poſt.Rationi ſiquidem conſentaneum eſt vt credantur potius manci moderni codices
quam vt tot viri inſignes ſtuduerint ad figmentum hoc conſtruendmm.¶Qui fuit Arpachſad:
qui fuit Sem:qui fuit Noe:qui fuit Mathuſala:qui fuit Enoch:qui fuit Iared : qui fuit Malalehel:
qui fuit Cainan:qui fuit Enos:qui fuit Seth:qui fuit Adam:qui fuit Dei.

CAPVT. IIII.

I IESVS autē plenus ſpiritu ſancto egreſſus eſt,à Iordane:& agebatur in ſpiritu
in deſerto.pro, in deſertū.)Significatur enim Ieſum actū fuiſſe à ſpiritu ſancto
quo erat plenus in deſertū.¶Diebus quadraginta.)Tēpus more in deſerto.nō
tempus ductionis ſignificatur.Verūtamē quia ſub actione ſpiritus ſancti intēdit
compehendere tum ductionem tum moram.xl. dierum ,ideo Lucas ſub eo-
dem conſtruxit verbo: ac ſi dixiſſet ſpiritu ſancto agebatur in deſertum ad
morandum ibi. xl. diebus, apponitur autem prępoſitio in , dicendum
in ſpiritu ad ſignificandum quod non velut neſciens agebatur,ſed in ſpiritu, in ſpirituali intenti
one.intellectu ac ratione. ¶Et tentabatur.) poſt.xl. dies. ¶A diabolo gręca dictio eſt,
infamando ſeu criminando denominans dæmonem : eo quod vniuerſa intentio eius tendit ad
criminandum homines apud deum.ad nihil enim aliud conatur,niſi vt poſſit reddere homines
vituperabiles apud deum.
K ¶Et nihil manducauit in diebus illis:& conſummatis illis.Deeſt.poſtea,eſuriit.) Dixerat quod
tētabatur:explicat modo occaſionē tentandi.¶Dixit illi autem diabolus,Si filius dei es,dic lapi-
di huic vt panis fiat.) Hinc apparet intellectum dæmonum ligatum ſeu impeditum eſſe à deo
in pœnam ſui peccati.ita quod non ſolum potentia eorum eſt ligata,ſed etiam intellectiua vis:vt
non poſſint cognoſcere quæ ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Ex eo enim ꝙ poſt
verba Gabrielis ad beatam virginem,poſt verba angeli ad paſtores,poſt verba de cælo in bapti
mo diabolus nō cognoſcit Ieſum eſſe filium dei,& hoc tētat cognoſcere ex miraculo,dic vt lapis
iſte panis

iſte panis fiat,habetur ꝙ non intellexit iot teſtimonia.nam non maiorem habuiſſet certitudinē A
ex iſto miraculo ꝙ Ieſus eſſet filius dei q̃ ex illis teſtimoniis intellectus habetur.ſciebat enim dia
bolus angelos cæleſtes non mentiri.¶Et reſpondit ad illum Ieſus.ſcriptū eſt quia non in pane ſo-
lo viuit.pro,viuet.homo,ſed in omni verbo dei.Et duxit illum diabolus in montem excelſum,
& oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento.pro,puncto,temporis.)Metaphorica eſt lo
cutio à mathematico puncto ſumpta,ad ſignificandum breuiſſimum tēpus. ¶Et ait illi.Deeſt,
diabolus,Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam & gloriam illorum:quia mihi tradita ſunt, &
cui volo do illa.pro,illam,ſcilicet vniuerſam poteſtatem ac gloriam.)Iactabat ſe diabolus de do-
minio orbis terræ,vſq;adeo ꝙ daret illud cuicunq; vellet:ſed mendaciter.Et hoc ipſum arte dice
bat,vt ſic magis prouocaret Ieſum ad manifeſtandum ſeipſum:vt Matth.iiii.diffuſe vniuerſa hęc
tentatio tractata eſt.& ad euitandam repetitionem vide ibi. ¶Tu ergo ſi adoraueris procidens
coram me,erunt tua omnia.pro,erit tua omnis,ſcilicet potentia ac gloria regnorū terrę. Et re-
ſpondens Ieſus dixit illi.Deeſt, vade poſt me Sathana.)Quod etiam Matth.iiii.expoſitū.¶Scri
ptum eſt enim.dominū deū tuū adorabis,& illi ſoli ſerulies.Et duxit illū in Hieruſalem:& ſtatu- B
it eū ſuper pinnaculum tēpli:& dixit illi,Si filius dei es,mitte te hinc deorſum.Scriptū eſt enim
ꝙ angelis ſuis mandauit.pro,mandabit,de te vt conſeruent te:& quia. Superfluit quia,in mani-
bus tollent te,ne forte.pro,nequando offendas ad lapidem pedem tuum.Et reſpondens Ieſus ait
illi.dictū eſt,non tentabis dominum deum tuū.Et conſummata omni tētatione diabolus receſſit
ab illo vſq;ad tempus.)Quando autem redierit ad tentandū per ſeipſum.nō ſcriptū eſt:pluries ta
men dęmones tentaſſe ipſum per ora dæmoniacorū legimus.¶Et egreſſus eſt Ieſus in virtute ſpi
ritus in Galilæam.)Venerat à Galilæa ad Ioannis baptiſmū nihil virtutis ſuæ monſtrans: regreſ-
ſus autem eſt prędicans & miracula faciens,& propterea dicitur regreſſus in virtute ſpiritus ſan-
cti,ad prædicandum,ad miracula faciendum,ad trahendum homines ad deum & ſui ſequelam.
¶Vbi ponderando verbū regreſſus eſt,apparet ꝙ poſt ieiuniū.xl.dierū Ioanne baptiſta ad huc
baptizante,aduentus iſte in Galilæam fuerit.Et conſonat hoc tam ſcriptis à Ioanne quā verbis Pe
tri apoſtoli.Act.i.oportet ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt &c.incipiens a baptiſmate C
Ioannis.Ibi enim clare apparet ꝙ paulo poſtq̃ Ioannes incepit baptizare,Ieſus congregauit diſci-
pulos:alioquin non oportuiſſet teſtem reſurrectionis eius eligere ab illo tempore. ¶Et fama
exiit per vniuerſam.Deeſt finitimam,regionē de illo.)Hoc fuit in ſecundo anno: poſtq̃ ſcilicet
conuertit aquā in vinum,poſtea enim exiit fama eius in finitimas vndiq; nationes Galilęę & nō
ſolum per ipſam Galilęam. ¶Et ipſe docebat in ſynagogis eorum:& magnificabatur. pro, glo-
rificabatur,ab omnibus.& venit Nazareth vbi erat nutritus:& intrauit ſecundum conſuetudinē
ſuam die ſabbati.pro,ſabbatorum,in ſynagogam.)Inter diem ſabbati & diem ſabbatorum hæc
eſt differentia,ꝙ omnis dies ſabbatorum eſt dies ſabbati,ſed non e diuerſo.nam dies ſabbati ſigni
ficat quemcunq; diem feſtum:dies autem ſabbatorum ſignificat ſolum diem ſeptimum.qui ideo
vocatur dies ſabbatorum quia ſemper eſt dies ſabbati,ad differentiam diei ſexti , quinti , quarti
&c.quorum nullus eſt ſemper,ſed quandoq; ſic & quandoque non dies ſabbati ; hoc eſt quietis.
¶Et ſurrexit.) Corporalis ſitus deſcribitur.ſederat enim cum aliis. ¶Legere.pro,vt legeret
& traditus eſt illi liber eſaiæ prophetę:& vt reuoluit.pro,explicuit,librum inuenit .)Primus oc- D
curſus ſignificatur dicendo,vt explicuit inuenit. ¶Locum vbi.)ſcilicet eſaiæ.lxi.¶Scriptum
erat. Spiritus domini ſuper me.)gubernando,mouendo, dirigendo me hominem .
¶Propter quod.) Subſequentium cauſa ſignificatur. Et eſt ſenſus. propterea vnxit me,ſci-
licet ſpiritus domini, vt euangelizarem , vt ſanarem & reliqua . ¶Vnxit me.)Hinc nomen
Meſſiæ apud Hebræos , & Chriſti apud Græcos. De hac vnctione inquit Petrus apoſtolus
Actuo.v. vnxit eum deus ſpiritu ſancto & virtute. Vnctus fuit oleo vnionis perſonalis & om-
nis gratię ac veritatis. ¶Euangelizare.p,vt euangelizarem.pauperibus.)hoc eſt etiam paupe-
ribus.¶Miſit me.)prius vnxit,poſtea miſit ad euangelizandum.Vnctus quum verbum caro fa-
ctum eſt,miſſus ad euangelizandum fuit anno triceſimo. ¶Sanare.p,vt ſanarem.)ſeu medi
carem.¶Contritos corde.)hoc eſt pœnitentes vere peccatorum ſuorum.attulit enim pœnitenti E
bus ſalutarem medicinam fidei inſe. Prædicare.p.vt prędicarem captiuis.) Sub ſeruitute
peccati & diaboli. ¶Remiſſionem.)à captiuitate.Hanc enim prædicauit chriſtus futuram.nunc
iudicium eſt mundi Princeps huius mundi eiicietur foras.& rurſus.liberi eritis ſi filius liberabit
vos.¶Et cæcis.) mente. ¶Viſum.) Dictio græga proprie ſignificat redditum viſum huma-
num enim genus priuatum erat ſpirituali viſu:quem Ieſus prædicabat reſtituendum immo, &
reſtituit.aperuit enim illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas:& venit lux mentium,quamnis ho
mines dilexerint magis tenebras quàm lucęm.¶Dimittere.pro,vt dimitterē,confractos.magno

pondere

F pondere legis Moſaicæ.¶In remiſſionem,pro,in remiſſione.)ab oneribus legalibus Quod fu-
it adimpletum per paſſionem Chriſti. ¶Prędicare.pro,vt prædicarem,annum domini acce-
ptum.)tempus gratiæ noui teſtamenti. De quo apoſtolus.Ecce nunc tempus acceptabile. ¶Et
diem retributionis ſuperfluunt hæ tres dixiones. ¶Et quum plicuiſſet librum,reddidit mini-
ſtro.)Non proprio(Ieſus enim non habebat ſeruitores:quia non venit miniſtrari ſed miniſtra
re)ſed miniſtro ſynagogæ.¶Et ſedit.)Stans legit omnibus audientibus textum eſaiæ,ad reueren
ter legendum publice prophetam:& deinde ſedit docturus & prædicaturus ſuper verba prophe-
tæ.¶Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum.Cepit autem dicere ad illos, quia
hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris.Et omnes teſtimonium illi dabant.)Multa nar
rantur de omnibus præſentibus in ſynagoga.primum attentio, quum dictum fuit:ꝙ oculi om-
nium erant intendentes in eum,ſecundū acceptio dictorum Ieſu,vſqueadeo vt ſignis teſtarētur
quod Ieſus verum diceret dicendo ꝙ hodie completa eſt ſcriptura hæc.Et hæc ſignificat euange-
liſta,dicendo ꝙ omnes teſtimonium illi dabant:& propterea non dicit dicebant ſed dabant.
Deſcribit enim Lucas per hoc ꝙ fuit iam acceptus omnibus,vt monſtrarēt ſe aſſentire illi. ¶Et
G mirabantur in verbis gratiæ quę procedebant de ore ipſius.)Tertium eſt admiratio de tanta gra
tia eloquii:hoc eſt de gratioſo apud omnes ſermone.¶Et dicebant.)Ratio admirationis quarto
loco ſubiungitur.Quia autem ſequentia verba contemptiue & cum ſcandalo dicta ſunt(vt patet
Matth.xiii.& Marc.vi.)ſubintelligendum reliquit Lucas ꝙ poſtq̄ iam acceptus fuerat Ieſus om-
nibus in ſynagoga exiſtentibus,mutati ſunt & verſi ad deſpiciendum Ieſum fabrū filiū fabri,vi-
lam ſcilicet perſonam.Ratio autem mutationis non ſcribitur.Forte fuit ꝙ ſubiunxit Ieſus præ-
dicando aliqua reprehenſiua,vel ꝙ aliqui ſuperuenerunt inuidi,qui ex duobus capitibus mutaue
runt animos præexiſtentium in ſynagoga:primo ex vilitate perſonę,quia erat faber filius fabri.
ſecundo calumniando miracula,dicendo quòd non vere faciebāt miracula:quia ſi vera eſſent quę
narrantur miracula ab ipſo facta,faceret in patria ſua. Et hæc videtur vera ratio mutationis
prædictę,ex eo ꝙ hęc duo tanguntur ab euangeliſta,& nihil de prædicatione reprehenſiua dici-
H tur:& expreſſe dixerat ꝙ omnes teſtimonium dabant illi.Ex his enim ſimul iunctis apparet quod
inuidi ſuperuenerunt dicentes hęc duo,& ſic mutantes animos bene diſpoſitos. ¶Nonne.)
contemptiue dicitur ab inuidis. ¶Hic eſt filius Ioſeph.)perſonę vilis:vtpote fabri. ¶Et ait
illis. Vtiq;.pro,omnino,dicetis mihi hanc ſimilitudinem.)Hinc apparet ꝙ non ſolum dixerāt
verba deſpectiua,ſed etiam verba calumniantia miracula.niſi enim illi hanc calumniam dixiſſent
non diceret Ieſus cum aduerbio confirmandi,omnino dicetis mihi. Hæc enim confirmatio præ
ſupponit eorum dictum. ¶Medice cura teipſum.) Medico patienti ægritudinem quam pati-
untur alii,& non curanti ſeipſum,non creditur ꝙ poſſit curare alios:ſed ad conuitium ſcientiæ
eius dicitur illi medice cura te ipſum. Iuxta hanc ſimilitudinem dicebāt Nazareni ad Ieſum.ſi
potes facere miracula in aliis,fac in te ipſo?hoc eſt in ciuitate tua. ¶Quanta.pro,quæ(ſiue quę
cunq;)audiuimus.) Et explanat ſimilitudinem,medice cura teipſum. ¶Facta in Capharnaū
fac & hic in patria tua.) Non enim iuit Ieſus ad Nazareth in principio prædicationis ſuæ,ſed
poſt multa alibi facta miracula:vt vel ſic diſponerentur conciues ad credendum, ſed præualuit
I inuidia.Hæc enim verba quantum ad ſenſum fuerant Nazarenorum:recitata autē à Ieſu ſub hac
ſimilitudinis forma. ¶Ait autem.) Interponit hæc euangeliſta ad ſignificandum verba
præcedentia,relata tantum à Ieſu,dicta autem à Nazarenis:ſequentia vero eſſe reſponſionem Ieſu.
¶Amen dico vobis quia nemo ꝓpheta acceptus eſt in patria ſua.Reſpōdet Ieſus ad verba cōtē-
ptiua,nōne hic eſt filius Ioſeph?Et quia directe dicta fuerāt in deſpectionē pſonæ eius,ideo dire
cte reſpondet manſuetiſſime,nō eſſe hoc nouū:quia cōmune eſt ꝙ nemo ꝓpheta acceptus eſt in
patria ſua,ꝓpter velut connaturalē inuidiā inter cōciues.¶In veritate.Deeſt.autē,dico vobis.)
Reſpondet calumnię miracuorlū ſecūdo loco obiectę.quāta audiuimus facta in Capharnaum,fac
& potentia,ſed quia ipſi non merebātur,quia indigni erāt ꝓpter ſuam incredulitatem.& tamen
hæc eorū demerita ſine contumelia,ſola oblatione hiſtoriarum ſacræ ſcripturæ ꝓfert.¶Multæ
viduæ erant in diebus eliæ in iſrael quādo clauſum eſt cælum:annis tribus & menſibus ſex.)
K Metaphoricæ deſcribitur negatio pluuiæ per clauſum cælum quia appare ꝓ pluuiam deſcendere
de cælo,ac per hoc impediri ne deſcēdat ex clauſura cæli:quod contra quando multū pluit dici-
mus ꝙ aperte ſunt cataractę cęli.¶Quū facta eſſet fames magna in omni terra:& ad nullam illa-
rum miſſus eſt elias.niſi in Sarephtha Sidoniæ.pro, Sidonis,ad mulierem viduam.) Hanc
hiſtoriam habes.iii.Regum.xvii. ¶Et multi leproſi erant in iſrael ſub eliſęo propheta:& ne
mo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus.) Hiſtoria hæc ſcribitur.iiii.Reg.quinto.

¶ET repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes.) Vide mirabilem mutationem, non A
aliquorum ſed omnium ægre ferentium alios ſibi anteponi. & hoc velut ex diuina electione: ſi-
cut diuinitus electa fuit vidua Sidonia. & ſanatus Naaman Syrus. ¶E T ſurrexerunt.) ex furore.
¶E T eiecerunt illum.) ducentes illum eiciendo. ¶Extra ciuitatem: & duxerunt illum vſq; ad
ſupercilium montis ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata.) Si verum eſt ꝙ Nazareth ſit
ædificata ad latera ſeu radices montis Tabor, mons iſte Tabor eſt. ¶Vt præcipitarent eum.) Le-
ge vniuerſam ſcripturarum Euangelicam: & nullibi inuenies fuiſſe Ieſu iniuriam facti irrogatã
vſq; ad tempus mortis ſuæ, niſi a propriis conciuibus: immo nec tempore paſsionis ſæuierunt
in Ieſum niſi mediantibus miniſtris curiæ. conciues autem proprii furiis acti, ad præcipitandũ
eum de ſupercilio montis concurrunt: factoq; ducunt, & non ſolum attentant: vt Hieroſolymitę
poſtea bis attentarunt lapidare. Et Gerazeni quidem quamuis paſſi fuerint damnum duorum
milium porcorum: non tamen auſi ſunt attentare aliquid contra Ieſum, ſed rogauerunt eum vt
diſcederet ab eis: Nazareni vero nullam paſſi iacturam: præcipitare Ieſum conantur.
¶Ipſe autem tranſiens, per medium illorum ibat.) Inuiſibilem illis ſe reddidit poſtq̃ fuit in ſu-
percilio montis, & ſic per medium tranſiens iuit quo voluit, remanentibus illis deluſis: vt vel ſic B
occaſionem reſipiſcendi haberent. Noluit Ieſus tunc, nec tali morte, nec ibi mori, & propte-
rea ſic euaſit. ¶ET deſcendit in Capharnaũ ciuitatẽ Galilææ, ibiq; docebat illos ſabbatis. Et ſtu
pebant in doctrina eius: quia in poteſtate erat ſermo ipſius.) hoc eſt quod ſolo ſermone facie-
bat miracula. hoc eſt enim ſermonem eſſe in poteſtate. Et huiuſmodi poteſtas conceſſa ſermo-
ni, reddebat doctrinam eius ſtupendam, non ſic enim prophetæ alii docuerant. ¶Et in ſyna-
goga erat homo habens dæmonium immundum. pro, ſpiritum dæmonii immundi.) Dæmo-
nium ſecundum proprietatem nominis, eſt commune bonis & malis ſpiritibus. nam ſignificat
ſcientem, & propterea Lucas addidit immundi, ad dictinctionem à ſpiritibus mundis. Vſus ta-
men Chriſtianorum appropriauit dæmonii & dæmonis nomen ſpiritibus malis. ¶E T excla-
mauit voce magna dicens. ſine.) græca dictio, aduerbium ſeu interiectionem ſonat exclaman-
tis ſeu dolentis. loco cuius interpres poſuit imperatiuum ſine: ad ſignificandum affectum eius
qui torquetur, deſyderantis vt Ieſus qui torquebat ipſum deſiſteret à tortura. Huiuſmodi enim
affectui atteſtantur ſequentia verba. ¶Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos?) Ac C
ſi aperte dicerent. nos te non offendimus, tibi non nocemus, nulla inter nos & te eſt lis, quare ve
niſti perdere nos? ¶Scio te quia ſis. pro, ſcio te quis es.) Tentando mentitur dicendo ſe ſcire quis
eſt. intendebat enim vel ſic explorare quod in deſerto non valuit.
¶S A N C T V S dei.) Punctandum eſt inter præcedentia verba & hæc. ſunt enim hæc verba
aſſertiua. velut appoſitiue adiecta, Quum ſiquidem dixiſſet ſcio te quis es, adiungit explicationẽ
aſſertiuam, quod eſt ſanctus dei: hoc ille ſanctus dei qui expectatur à Iudæis. Meſsias ſcilicet
filius dei. ¶E T increpauit illum Ieſus, dicens. obmutteſce.) Iubet ſilere, nolens teſtimonium à dę
mone. ¶E T exi ab eo. Et quum proieciſſet illum dæmonium in medium, exiit ab illo: nihilq;
ei nocuit. ſcilicet proiecto in terram. Intendit enim quod quamuis proiecerit eum in terram di-
ſcerpendo ipſum (vt Marci. i. dicitur) ipſa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit. ¶E T fact⁹
eſt pauor in omnibus. pro: ſuper omnes.) Deſcribitur ſuperueniens paſsio quædam maior tum
timore tum admiratione: velut ſtupor ex viſo miraculo imperatiue facto à Ieſu. ¶Et colloque-
bantur adinuicem, dicentes quod eſt hoc verbum: quia in poteſtate & virtute imperat immun- D
dis ſpiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. pro, finitimæ
regionis. Surgens autem Ieſus de ſynagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem
Simonis tenebatur magnis febribus. pro, febre magnã. & rogauerunt illum pro ea. Et ſtans ſu-
per. pro, ſupra illam.) Non enim erat ſupra illam contingendo. ¶Imperauit febri. pro, incre-
pauit febrem.) Significatur enim ꝙ velut percipientem rem eiecit febrem increpando velut
puerum moleſtum. ¶Et dimiſit illam, & continuo ſurgens miniſtrabat illis. Quum autem ſol
occidiſſet. pro, occideret, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eũ.
At ille ſingulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem & dæmonia à multis, clamantia &
dicentia quia tu es. Deeſt, Chriſtus, filius dei.) Et increpans non ſinebat ei loqui quia. pro, ꝙ ſcie-
bant ipſum eſſe Chriſtum.) Non ſunt hæc verba Euangeliſtę reddentis rationem quare non E
ſinebat ea loqui, ſed ſunt verba eiuſdem ſignificantis quid non permittebantur loqui.
Eſt enim ſenſus. non ſinebat ea loqui, hoc ſcilicet ꝙ ſciebãt ipſum eſſe Chriſtum. tum quoniã
dicebant mendaciũ: quoniam dicebãt ſe ſcire quod neſciebant. tum quoniam nolebat teſtimo-
nium ab illis, tum quoniam ſciebat quod tentando, hoc dicebant, ad explorandum an ipſe eſſet
vere Chriſtus. ¶Facto autem die. egreſſus ibat in deſertum locum.) Ad exemplum aliorum

F doctorum, poſt tot miracula petit locum deſertum:tum propter quietem orationis,tum ob fugam gloriæ humanæ.¶Et turbæ requirebant eum:& venerunt vſq; ad ipſum:& detinebant illũ ne diſcederet ab eis.)Quibus ille ait:quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum dei.)Et hoc quoq; ad aliorum exemplum doctorum,vt non quieſcant ibi vbi ſe acceptos conſpiciunt.immo quód nec permittãt ſe detineri ab illis,ſed memores ſint aliorum locorum.¶Quia ideo.pro,ad hoc,miſſus ſum.& erat prædicans in ſynagogis Galilææ.

CAPVT V.

G FACTVM EST autem quum turbę irruerent in eum vt audirent verbũ dei:& ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Genezareth.& vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum:piſcatores autem deſcenderant.Deeſt.ex illis:& lauabant retia. Aſcẽdens autem in vnam nauim quæ erat Simonis,rogauit eum à terra reducere puſillum:& ſedens docebat de nauicula.pro,naui:turbas.)Nullus locus inept⁹ ad docendum quę dei ſunt cenſetur:modo in ſynagoga,modo in monte,modo in campo,modo de naui ſecus ſtagnum prædicabat Ieſus.¶Vt ceſſauit loqui dixit ad Simeon.duc in altum:& laxate retia veſtra in capturam.Et reſpondens Simon dixit illi.Præceptor.pro,præfecte.)Quamuis non omnino ſonet præfectum : ſed honorabiliori nomine quam præceptoris vſus eſt Petrus.¶Per totam noctem laborantes nihil cepimus.) Hic apparet quod Petrus adhuc non erat aſsiduus ſequax Ieſu,ſed piſcationi vacabat.¶In verbo autem tuo laxabo rete.Et quum hoc feciſſent,concluſerunt piſcium multitudinẽ copioſam. Rũpebatur aũt rete eorum.Et annuerunt ſociis qui erant in alia.pro, altera,naui,vt venirẽt & adiuuarent eos.pro,ſe,& venerunt & impleuerunt ambas nauiculas.pro,naues.ita vt pene.Superfluit pene.mergerentur.) Non ſignificatur naues fuiſſe adeo plenas vt ſubmergerentur,ſed vt

H mergerentur:hoc eſt quod vſq; ad ſummitatem laterũ naues erant ſub aquis.¶Quod quum videret Simon Petrus,procidit ad genua Ieſu,dicens.exi à me domine,quia homo peccator ſum.) Indignum ſe recognoſcit præſentia Ieſu:& conferens peccata ſua cum ſanctitate quam conſpiciebat in Ieſu ex tanto miraculo,timet ſibi à propinquitate tam ſancti viri. Sacrilegium æſtimabat proximitatem ſuam ad virum tam ſanctum. ¶Stupor enim circunderat eum & omnes qui cum illo erant,in captura piſcium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios zebedæi:qui erãt ſocii Simonis.)Et ait ad Simeon Ieſus,Noli timere. Confórtat Petrum Ieſus annuncians ei bonum hinc ipſi futurum,¶Ex hoc iam.pro,ex hoc nunc.)ac ſi dixiſſet poſt hac. ¶Homines eris capiens.pro,viuos capiens.)Et ſignificanter Ieſus vſus eſt vocabulo ſignificante capturam viuorum:quoniam ad vitam ac libertatem non ad mortem ac ſeruitutẽ capturus erat

I homines Petrus.piſces enim capiuntur ad mortem,& homines in bello capiũtur ad ſeruitutem: Ieſus autem miſit Petrum ad capiendos viuos homines,hoc eſt ad liberam vitam.¶Et ſubductis ad terram nauibus:relictis omnibus,ſequuti ſunt eum.)Ecce fructus miraculi.

¶Et factum eſt quum eſſet in vna ciuitatum,& ecce vir plenus lepra:& videns Ieſum,procidens in faciem ſuam rogauit eum,dicens.domine ſi vis,poteſt me mundare.)Mirum eſt quod leproſus in ciuitate veneretur Ieſum:quum leproſi ab vrbibus excluderentur ſecũdum legem Moyſi. Verum lex excluſionis quantum ad habitandum intelligenda eſt:nec tam arcte excludebantur ab vrbibus quin per modum tranſitus via publica incedere potuerint:ſicut etiam hodie permittitur.Vnde leproſus iſte non in domo ſed in publica occurrit via:nõ quod habitaret in ciuitate. ¶Et extendens manũ, tetigit eum,dicens. volo, mundare.) Imperatiuum paſsiuum eſt hic mundare. ¶Et confeſtim lepra diſceſsit ab illo.Et ipſe præcepit illi vt nemini diceret:ſed vade

k oſtende te ſacerdoti:& offer pro emundatione tui ſicut pręcepit Moyſes,in teſtimonium illis.) De cura huius leproſi dictum eſt Matthæi.viii.& Marc.i. Vide expoſita ibi. ¶Perambulabat autem magis ſermo de illo.& conueniebant turbæ multæ,vt audirent & curarentur ab infirmitatibus ſuis.Ipſe autem ſecędebat.) Ratio ſeceſſus erat fuga humanæ gloriæ:vt clarius habetur Marci.i. ¶In deſertum.pro,in deſerta.ſupple loca.) ¶Et orabat.)Verum hominem ſe exhibebat orando:& exemplum prædicatoribus dabat.non ita vacandi prędicationis officio vt obliuiſcantur recurrere ad contemplationis quietem,eleuando in deum mentem.vtriuſq; enim vitæ(actiuæ ſcilicet & contemplatiuæ)actiones iungi oportere in prædicatore aſtruit exemplo proprio. ¶Et factum eſt in vna dierum:& ipſe ſedebat,pro,erat,docens. Et erant Phariſæi ſedentes & legis doctores qui venerant ex omni caſtello Galilææ & Iudææ & Hieruſalem.) Ex

virtus

virtus domini erat ad ſanandum eos.) Intellige quo ad exequutionem:quoniam quantum ad A
poſſe,ſemper virtus domini eſt ad ſanandum ſed tunc exequebatur ſanationes. ¶E T ecce viri
portantes in lecto hominem qui erat paralyticus:& quærebant eum inferre & ponere ante eũ.
Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba,aſcenderunt ſuper tectum:& per tegu-
las ſubmiſerunt.pro,demiſerunt.)cum funibus.¶Eum cum lecto.pro, lectulo in medium ante
Ieſum.Quorum fidem vt vidit,dixit. Deeſt ei,homo remittantur tibi peccata tua. Et cœperunt
cogitare ſcribæ & phariſæi,dicentes.quis eſt hic qui loquitur blaſphemias?quis poteſt dimitte-
re peccata niſi ſolus deus? Vt cognouit autem Ieſus cogitationes illorum, reſpondens dixit ad
illos.Quid cogitatis in cordibus veſtris?quid eſt facilius,dicere dimittantur tibi peccata,an di-
cere ſurge & ambula? Vt autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimitten-
di peccata,ait paralytico.tibi dico,ſurge,tolle lectum.pro,lectulum,tuum, & vade in domum
tuam. Et confeſtim ſurgens coram illis,tulit lectum in quo iacebat:& abiit in domum ſuam.
magnificans.pro,glorificans,deum.) De geſtis & dictis in cura huius paralytici Matth.ix.&
Marcus.ii.latius ſcripſit.vide ibi expoſita.¶E T ſtupor apprehendit omnes:& magnificabant.
pro,glorificabant,deum.Et repleti ſunt timore.) Significantur iſti primo magna admiratione B
ſtupentes.& deinde repleti timore:vt intelligatur fructus miraculi in aſpicientibus.¶Dicentes
quia vidimus mirabilia.pro,inopinabilia,hodie.)Valde enim aliena ab humana opinione ſunt
ambo viſa:ſcilicet ſolo imperio curatũ eſſe paralyticum tam perfecte vt tolleret & portaret ipſe-
met lectũ proprium,& hoc fuiſſe factum in teſtimonium quod Ieſus habet poteſtatem in terra
dimittendi peccata.¶E T poſt hæc exiit.)verſus mare.¶Et vidit publicanum nomine Leui ſe-
dentem ad telonium.)Pro reuerentia Euangeliſtæ & Apoſtoli,Lucas Matthæum nomine Leui
ne Matthæum publicanum dicat:erat enim infame officium apud Iudæos.
¶Et ait illi.ſequere me.Geſta quoq; in vocatione Matthæi expoſita ſunt Matth.ix.¶E T relictis
omnibus.)negociis. ¶Surgens ſequutus eſt eum.& fecit ei conuiuium magnum Leui in domo
ſua.)Ex hoc quod Matthæus & domum propriam habebat,& fecit ei conuiuium magnum pro-
prio ſumptu,patet quod quando dictum eſt relictis omnibus,ſermo fuit non de rebus ſed de ne-
gociis.¶Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erãt,diſcumbẽtes.Et mur-
murabãt ſcribæ & phariſæi aduerſus diſcipulos eius,dicentes.quare cũ peccatorib⁹ & publicanis C
manducatis & bibitis? Et reſpondens Ieſus dixit ad illos.non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui
male habent,non enim veni vocare iuſtos ſed peccatores ad pœnitentiam.) At illi dixerunt ad
eum.) Confer hæc cum ſcriptis Marci.ii.& Matth.ix.& cognoſces phariſæos & ſcribas diſci-
puloſq; Ioannis conueniſſe ad hanc quæſtionem:ſed Lucas introducit verba hæc prolata à pri-
matibus phariſæorum & doctoribus,directe contra Ieſum ꝙ male inſtruat diſcipulos. ¶Quare
diſcipuli Ioannis ieiunant frequenter.)Non interrogando ſed reprehendendo dicunt.¶Et ob-
ſecrationes faciunt.)Solus Lucas adiungit obſecrationem,Matthæus enim & Marcus ſolũ ieiu-
nium proferunt.¶Similiter & Phariſæorũ.)tui autem edunt & bibunt?)Non dicunt nõ erant.
ita ꝙ quum duas virtutes diſcipulorum Ioannis & Phariſæorum propoſuiſſent) ſcilicet ieiuniũ
& orationes)contra ieiunium dicũt ꝙ diſcipuli Ieſu edunt & bibũt:hoc eſt non ieiunant.contra
obſecrationes vero nihil dicunt:vt intelligamus non fuiſſe reprehenſibiles Ieſu diſcipulos etiam
apud Phariſæos & Scribas circa orationem:ſed ad oſtentandam ſanctitatem ſuorum diſcipulorũ D
ſcribę & Phariſæi appoſuerunt illorum ieiunio etiam obſecrationes.¶Quibus ipſe ait.nunquid
poteſtis filios ſponſi.pro,thalami nuptialis,dum cum illis eſt ſponſus facere ieiunare.
Venient autem dies:& quum ablatus fuerit ab illis ſponſus,tunc ieiunabunt in illis dieb⁹)Nota
Ieſu manſuetudinem:ꝙ reſpondendo excuſat quare diſcipuli ſui non ieiunant,& tacet ꝙ vacant
orationi.Vniuerſa hæc doctrina expoſita eſt Matth.ix.diffuſe exceptis vltimis. ¶Dicebat au-
tem & ſimilitudinem ad illos:quia nemo cõmiſſuram à veſtimẽto nouo.pro,immiſſuram veſti
menti noui,immittit in veſtimentum vetus:alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit
immiſſura ex nouo.Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres:alioquin rumpit.pro,rum-
pet,vinum nouum vtres:& ipſum effundetur,& vtres peribunt. Sed vinum nouum vtres no-
uos mittendum eſt:& vtraq; conſeruantur.)Et nemo bibens vetus,ſtatim vult nouũ.dicit enim
vetus melius.pro,ſuaui⁹ eſt.Hæc in Matthæo nõ habentur.Præcedens doctrina ex ſimilitudi- E
nibus veſtium & vtrium, ex parte doctoris monſtrat & rationem continet claram quare Ieſus
non faciebat diſcipulos tunc ieiunare: hæc autem parabola ex parte affectus diſcipulorum ſe
tenet.In prioribus ſiquidem parabolis ex parte temporis nuptialis & ex parte imperfectionis
diſcipulorum,ſapientia magiſtri cõmendatur:in hac autem explicatur indiſpoſitio diſcipulorũ
ex conſuetudine.Sicut enim guſtus aſſuet⁹ vino veteri recuſat ſtatim mutationem in vinũ nouũ

F (eo ꝙ ſuauius guſtatur vetus)paulatim autem aſſuefactus ad nouum,ſentit ſuauitatem noui, ita
diſcipuli aſſueti veteri legi non guſtant adhuc ſuauitatem nouæ legis quam ego mecum fero,
ſed veniet tempus quando guſtabunt ſuauitatem noui teſtamenti.¶Conſidera prudens lector
Ieſum per has parabolas non tantum voluiſſe reddere rationem quare diſcipuli ſui non ieiuna
bant tunc:ſed quod occaſione ſumpta ex verbis ſcribarum & phariſæorum,extendit doctrinam
ſuam ad declarandum quare ea quæ ſunt nouæ legis nõ exigebat à diſcipulis ſuis.Immo per hãc
vltimam parabolam, rationem reddit literalem quare etiam poſt miſſionem ſpiritusſancti non
ſtatim abſtraxit fideles ſuos à legalibus cærimoniis.Suauiter ſiquidem aſſuetos homines veteri le
gi diſponens,paulatim & nõ ſtatim abſtraxit à legalibus:quoniam(vt parabola iſta dicit)aſſue-
tis veteri vino,non ſtatim ſapit nouum.

CAPVT VI.

G FActum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo quum tranſiret per ſata,vellebant
diſcipuli eius ſpicas:& manducabant,confricantes manibus.) Dictio vna cõ-
poſita eſt ſecundoprimo,ſignificans ſecundoprimum.Et Hebræam quid ſo
nat,græca tamen dictione.Et quoniam in libris Moyſi nõ inuenitur ſabbatũ
aliquod ſic nominatũ ,non facile eſt diuinare quid ſignificetur per ſabbatum
ſecundoprimum.Conferendo autem hũc textum cũ textu Matthæi.xii.&
Mar.ii.(vbi tranſitus ꝑ ſata,deſcribitur non ſabbato ſed ſabbatis:hoc eſt in fe
ſtiuitate conſtante ex multis ſabbatis,vt ibidem declaratum eſt)apparet ꝙ ſabbatũ ſecũdoprimũ
appellatur vltimus dies feſtiuitatis cõſtantis ex multis ſabbatis. Vltimus ſiquidem dies erat ſab-
batũ(hoc eſt dies feſtus)ſicut & reliqui illius ſolẽnitatis dies:& quod plus eſt, erat præcipuũ ſeu
principale ſabbatum:quoniam erat celebrior & ſanctior reliquis diebus poſt primum.Et quia
erat æqualis primo diei,ideo dicitur ſecũdoprimũ:hoc eſt præcipuũ ſeu principale.Primꝰ enim
dies ſolẽnitatis,erat ſabbatũ primoprimũ,hoc eſt primoprincipale:vltimꝰ autẽ erat ſabbatũ ſecũ
doprimũ,id eſt ſecundoprincipale.Et in ꝓpoſito ad literam ſignificatur vltimus dies ſolẽnitatis
H Paſchalis.tũc enim nõ adhuc perfecte maturis ſpicis, oblato iam ſecundo die ſolennitatis Paſ-
chalis manipulo primitiarũ ſecũdũ legem veſci licebat ſpicis cõſpicatis. ¶Quidam autem Pha-
riſæorũ dicebãt illis.quid facitis ꝙ non licet.Deeſt.facere,in ſabbatis?)Apud Matthæũ & Marcũ
alloquũtur Ieſum contra diſcipulos:hic vero arguunt diſcipulos.nulla tamen eſt diſſenſio:quia
vtrũq; verũ eſt.nam & diſcipulos arguerũt(quod Lucas refert)& Ieſu dixerunt,ecce quid faciũt
diſcipuli tui:ꝙ alii euangeliſtę referũt.Reliqua circa rem hãc vide expoſita Matth.xii.& Mar.ii.
¶Et reſpõdens Ieſus ad eos,dixit.nec hoc legiſtis ꝙ fecit Dauid quũ eſuriret ipſe & qui cum eo
erant:quomodo intrauit in domum dei,& panes propoſitionis ſumpſit & mãducauit,& dedit.
Deeſt.etiam,iis qui cum ipſo erant,quod non licebat manducare niſi tantum ſacerdotibus? Et
dicebat illis,quia dominus eſt filius hominis etiã ſabbati.Factum eſt autem & in alio ſabbato,vt
I intraret in ſynagogam & doceret.Et erat ibi homo:& manus eius dextera erat arida. Curatio
iſtius habentis manũ aridam,Mar.iii.& Matth.xii.expoſita eſt.¶Obſeruabant autem ſcribæ &
phariſæi ſi in ſabbato curaret:vt inuenirent vnde accuſarent eum.pro,accuſationem eius.) tanꝙ
ſacrilegi violatoris ſabbati. ¶Ipſe vero ſciebat cogitationes eorum:& ait homini qui habebat
manum aridam.ſurge & ſta in medio.Et ſurgens ſtetit.Ait autem.pro,ergo.ad illos Ieſus.Inter-
rogo.pro,interrogabo vos.)Facto enim conſtitutionis ægri in medio:& verbo mouendę quę-
ſtionis attentos omnes reddit:vt vel ſic ſcribæ & phariſæi reſipiſcãt,aut ſaltem ceſſent ab huiuſ-
modi obſeruatione,videndo ꝙ non occulte ſed palam & ratione adiuncta curat Ieſus ſabbato.
¶Si licet.pro,vtrum liceat.)id eſt quid horum duorum liceat.. ¶Sabbatis benefacere an male.
Deeſt.facere,animam ſaluam facere an perdere.pro,occidere?Et circumſpectis omnibus.Deeſt,
illis.)ſi aliquis vellet aliquid reſpondere.¶Dixit homini.extende manum tuam.Et extendit.p,
k ille autem fecit.ſic.)id eſt extendit manum ſuam.¶Et reſtituta eſt manus eius. Deeſt. ſana vt al-
tera.Ipſi autem repleti ſunt inſipientia.pro,amentia.) quæ deterior eſt inſipientia.
¶Et colloquebantur adinuicem quidnam facerent de Ieſu.Superfluit præpoſitio de.)Machina-
bantur enim quid facerent contra Ieſum, vt eum occiderent.ita quod repleti (quo ad partem
intellectiuam)dementia & (quo ad partem affectiuam)odio,malignitas eorum prodiit in collo-
quium ad tractandum de morte Ieſu.¶Factum eſt autem in aliis diebus,exiit in montem ora-
re.pro,vt oraret.)Deſcribitur Ieſus electurus duodecim ex diſcipulis ſuis in apoſtolos, prius ad
orationem recurrens in loco ſolitario:in monte ſcilicet. ¶Et erat pernoctans in oratione dei.)
Non ſolum orauit, ſed nocte tota in oratione perſeuerauit:docens eccleſiam ſuam vt promo-
tura aliquos,orationem præmittat,non pro cerimonia,ſed vere recurrendo pro diuinæ gratiæ
inſpiratione

inſpiratione & aſpiratione.Ieſus enim non indigebat vt oraret, ſed ad noſtram Inſtructionem A
pernoctauit in oratione.❡Et quū dies factus eſſet,vocauit diſcipulos ſuos:& elegit duodecim.)
Ipſe eos elegit & non econuerſo:ipſe eos promouit & non econuerſo. ❡Ex ipſis.)Vt diſcamus
ꝙ ex græmio eccleſiæ eligendi ſunt præpoſiti.❡Quos & apoſtolos nominauit.) Solam ac pri-
mam apoſtolatus dignitatem à Ieſu inuenimus nominatam in eccleſia eius.quam non à gradu
aliquo nominauit,ſed à paſsiua miſsione:quæ ſubiectionem ſonat, Apoſtolus enim græce, lati-
ne dicitur miſſus.❡Simonem,quem cognominauit.pro,quem & nominauit, Petrum.) Vnde
nominatio ſortita eſt effectum:dum iam communiter non appellatur Simon Petrus ſed Petrus.
❡Et Andræam fratrem eius,Iacobum & Ioannem,Philippum & Bartholomæum,Matthæum
& Thomam,Iacobum Alphæi & Simonem qui vocatur zelotes,Iudam,Iacobi & Iudam ſcariot
pro,Iſcariotem,qui fuit proditor.❡Et deſcendens cum illis de monte.) Hic apparet quod apo-
ſtolos elegit in monte:vt ex loco celſitudo apoſtolatus ſignificaretur.❡Stetit:)non ſedit:ad dif-
ferentiam ſermonis relati Matt.v.vi.&.vii.quem habuit Ieſus ſedens. ❡In loco campeſtri.)ad
differentiam montis:in quo dictum ſermonem apud Matthæum habuit . ❡Et turba diſcipulo-
rum eius,& multitudo copioſa plebis.)ad differentiam dicti ſermonis.ad quem audiendum de- B
ſcribuntur tantum accedentes diſcipuli eius. ❡Ab omni Iudæa & Hieruſalem & maritima &
Tyri & Sydonis.Superfluit coniunctio &,ante dictionem Tyri.) Significatur enim ora ma-
ritima Tyri & Sidonis.Et eſt ſermo non de mari Galilææ,quod eſt lacus:ſed de vero mari me-
diterraneo.❡Qui venerant vt audirent eū & ſanarentur à languoribus ſuis.) Non ſolum vene-
rant vt audirent Ieſu doctrinam ſed vt ſanarentur à ſuis ægritudinibus. ❡Et qui vexabantur à
ſpiritibus immundis curabantur.Deeſt etiam.Legendum eſt.Et iam curabantur.)Ita quod non
ſolum ſanabantur ægritudines ex naturalium agentium exorbitātia cauſatæ:ſed etiam vexatio-
nes hominum ab immundis ſpiritibus.❡Et omnis turba quærebat eum tangere.)Quandoꝗ Ie-
ſus curat ſolo imperio.quandoꝗ tactu:vt monſtret authoritatem diuinā & ſanctitatem huma-
nitatis ſuæ.Propterea enim tactū vim dat ad curandum,vt cognoſcamus naturam humanā in Ipſo
eſſe organū coniunctū deitatis:ſicut manus mea eſt organū coniūctū perſonę meę:ſeu ſicut lin-
gua eſt organū coniūctū intellectus humani.cōiunctū autem non organice ſed perſonaliter.
❡Quia virtus de illo exibat.)quo ad actionē ſanationem ſcilicet & curationē.❡Et ſanabat oēs.) C
nullo excepto.❡Et ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos.)Si dixiſſet in cælū,clara eſſet neceſsi-
tas eleuationis oculorū:ſed dicēdo in diſcipulos,inſinuat ꝙ demiſsis oculis Ieſus prædicabat.&
propterea eleuare dicitur oculos à ſolita modeſtia demiſſorum oculorum.❡In diſcipulos ſuos.)
Vt intelligamus principium ſermonis ſubiūcti,dirigi ad diſcipulos eius.❡Dicebat.Beati paupe-
res.)Diſcipulos ſuos quos ad voluntariam paupertatem quantum ad bona temporalia,& à carna
libus commoditatibus quantum ad corpus,& à delectabilibus mundi quātum ad animum ab-
ſtraxerat,& ad patiendum mala omnia propter ſe Ieſum aſciuerat ,alloquitur:& beatos fore ex
ſingulis horum prænunciat. Vnde non dicit beati pauperes ſpiritu(vt in monte dixerat)ſed
beati pauperes:vt ad literam intelligamꝰ de paupertate oppoſita diuitiis.Proculdubio tamen lo-
quitur de paupertate voluntaria:ſed hoc non explicauit,quia diſcipulos alloquebatur volunta-
rie pauperes.Eſt enim ſenſus,beati vos mei diſcipuli pauperes.iam enim dixerat euangeliſta ele
uatis oculis in diſcipulos ſuos.Beati autem modo in ſpe,& demum in re.Et rurſus perſpicacius,
beati inchoatione cæleſtis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio vt inchoatio D
quædam ſit æternæ fœlicitatis:ſicut gemma arboris inchoatio eſt fructus.Summa enim virtu-
tis celſitudo in hac vita,per beatitudines tam apud Matthæum quam Lucam ſcriptas ſignifica-
tur.quæ perfectiſsimis à deo conceditur:ita quod eorum amor,contemplatio & agendi patien-
diꝗ ratio,in confinio eſt beatorum & viatorum.❡Quia veſtrum.)Clare patet ad diſcipulos eiꝰ
dirigi ſermonem.Eſt.)Non dicit futurum eſt,ſed iam eſt, propter celſitudinem virtutis in qua
inchoatum eſt regnum dei.❡Regnum.)Non dixit quia veſtræ ſunt diuitiæ,paruipendens red
dere diuitias pro paupertate:ſed redditum regnum pro paupertate declarat.
❡Dei.)Apud Matthæum dicitur regnum cælorum,hic vero regnū dei.Quod quamuis idem ſit
regnum, excellentior tamen denominatio eſt à deo quam à cælis:ad ſignificandum ſummos
eſſe qui ad perfectionem diſcipulorum ſuorum perueniunt.❡Beati qui nunc eſuritis.)Non di- E
cit eſuritis iuſtitiam(vt in monte dixerat beati qui eſuriunt iuſtitiam)ſed dicit qui nunc eſuritis,
ad literam loquens de corporali fame.In qua comprehendit voluntariam abſtractionem ab iis
quæ ſunt carnis.Similiter enim non oportuit exprimere voluntarie eſuritis : quia diſcipulos
ſuos loquitur,qui voluntarie amplexi ſunt ſtatum eſuriendi:hoc eſt ſubeundi neceſsitates quaſ-
cunꝗ neceſſariorum ad corpus.quorū quia maxime neceſſarius eſt cibus, ideo in eſurie omnia

F comprehenduntur. ¶QVIA ſaturabimini.)Non dicit quia ſaturamini, ſicut dixerat quia ve-
ſtrum eſt regnum:ſed quia ſuturabimini.nulla enim quantacunq; inchoatio cæleſtis fœlicitatis
in hac vita ſaturat:ſed cæleſti patriæ ſatietas reſeruatur.¶Beati qui nunc fletis.) Gradatim poſt
abdicationem rerum per voluntariam paupertatem:adiunxit mortificationem carnis per vo-
luntariam eſuriem:& nunc tertio ad animum aſcendit,cuius eſt tam ridere quam flere. Et ſi-
mili ratione de voluntario fletu,ſubiugante quęcunq; mundi oblectamenta:famam,honorem,
gloriam,amari,& reliqua huiuſmodi.Congruit autem huiuſmodi perfectis flere.tum propter
impedimentum carnis:iuxta illud.infœlix ego homo,quis me liberabit de corpore mortis hu
ius? tum propter dilatam gloriam cæleſtem.ſpes enim quæ differtur affligit animam.tum pro-
pter infinitos laqueos mũdanorum omnium,& his ſimilia.¶Quia ridebitis.)Sicut metaphorice
riſu ſignificatur gaudium,ita fletu ſignificata eſt interna ſecũdum deum triſtitia.
G ¶Beati eritis.)Quarto loco beatitudo in patiendo propter ipſum Ieſum deſcribitur:vt intelliga-
mus Chriſti diſcipulos beatos non ſolum voluntariis actionibus,ſed etiam voluntarie ſuſtinẽdo
paſsiones illatas ab aliis ¶Quum vos oderint homines.)Ecce primum malum,odio haberi ab
hominibus..¶Et quũ ſeparauerint vos.)Ecce ſecũdũ malũ ſequeſtrationis carceris,exilii.Et ex-
probrauerint.pro,probris affecerint,&eiecerint nomen veſtrum tanquã malum propter filium
hominis.)Quemadmodum duo mala (odii ſcilicet & ſeparationis)cõtra ipſos diſcipulos,ita duo
mala contra nomen eorum prædicit,ſcilicet affectionem probri,& eiectionem.Et primum qui-
dem experimentum probauit:quoniam nominati ſunt ſuperſtitioſi,magicæ artis &c. Eiectum
quoq; Chriſtianum nomen tanquam malum,antiquorum geſta teſtantur.
¶Gaudete in illa die & exultate:ecce enim merces veſtra multa eſt in cælo.)Secũdum hæc enim
faciebant prophetis patres eorum.Conſolatur diſcipulos paſſuros à Iudæis,ab exemplo pro-
phetarum priſcorum:inſinuando eis quod ſuccedunt priſcis prophetis in patiendo,& Iudæi qui
perſequentur eos ſuccedent patribus ſuis perſequutoribus prophetarum.Acſi aperte diceret.nõ
eritis primi patientes hæc à veſtris,quoniam Iudæi etiam antiqui ſimiliter perſequuti ſunt pro-
H phetas.¶Veruntamen væ vobis diuitibus.) Conſidera prudens lector hæc quatuor væ:& clara
luce comperies literalem ſenſum antedictarum beatitudinum eſſe quem diximus. Clare ſiqui-
dem contra pauperes è regione ponit diuites:contra eſurientes,ſaturatos:contra flentes, riden-
tes:contra exoſos & ſeparatos,laudatos ab hominibus cum exemplo pſeudoprophetarum.
Iuxta quatuor itaq; rationes beatorum,quatuor quoq; rationes reproborum ſubiunguntur per
quatuor væ.& vbi prius alloquutus fuerat diſcipulos ſuos,modo vertit ſermonem ad filios per-
ditionis.Sicut pauperes voluntarii dicti ſunt beati,ita væ æternæ damnationis prædicitur diuiti
bus:hoc eſt affectis ad diuitias,qui ſeruiunt diuitiis.
¶QVI habetis.pro,quia recipitis,conſolationem veſtram.)ideo erit vobis væ in alia vita, quia
in hac vita recipitis conſolationem veſtram:ideſt recipitis à deo quicquid conſolationis vobis
I debetur.nullaq; supereſt vobis in alia vita debita conſolatio.Vbi prudẽs lector indiciũ hinc ha
bes æternæ dãnationis in proſperis ſucceſsibus iniquorũ.recipiunt enim hic mercedem aliquo-
rum bonorum operum quæ faciunt ſeu fecerunt.¶Væ vobis qui ſaturati eſtis.) Intellige etiam
affectu:quorum ſcilicet deſyderia carnalia,in hac vita adimplentur.¶Quia eſurietis.Væ vobis
qui ridetis nunc.)hoc eſt qui fruimini hoc mundo.Quia lugebitis & flebitis.Væ quum benedi
xerint vobis.)Contra omnia mala inferenda diſcipulis ſuis ponit vnum ſcilicet benedici:hoc eſt
laudari,commendari. ¶Omnes homines.)vt diſtinguntur contra deum.mundani enim ho-
mines non laudant niſi mundanos. ¶Secundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres
eorum.)Vt nihil deſit huic contrapoſitioni,ſicut diſcipulos aſsimilauerat in patiendo veris pro-
phetis,ita laudatos ab hominibus aſsimilat pſeudoprophetis priſcis:dicendo q; ſimiliter antiqui
Iudæi approbauerunt laudaruntq; pſeudoprophetas:vt patet.in.iiii.lib. Reg.
K ¶SED vobis dico qui auditis.)Poſt ſpecialem ſermonem prius ad diſcipulos ſuos de ſecuritate
æternæ beatitudinis,& deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis,ad omnes au-
ditores dirigit ſermonem.¶Diligite inimicos veſtros.) Inchoat ab actu charitatis erga inimi-
cos.Nec eſt ſermo de inimicis inquantum inimici ſunt:ſed de ipſis hominibus qui ſunt inimici,
vt non obſtante inimicitia illorum ad nos diligamus.Et huiuſmodi diligere aliquo modo eſt
præceptum,& aliquo modo eſt conſultum.præceptum quidem in genere:hoc eſt vt à generali
dilectione qua diligimus omnes homines,omnes Chriſtianos,omnes conciues,omnes cõſan-
guineos,non excludamus inimicũ,hominẽ,chriſtianum,conciuem,conſanguineũ,& de ſic aliis
genericis communionibus.Conſultum autem in ſpeciali,ſub conſilio enim diuinę charitatis cõ
prehenditur vt diligam in particulari inimicũ:ſicut ſiquidem nõ teneor in particulari diligere
ſingulos

ſingulos homines,nec ſingulos Chriſtianos,conciues aut conſanguineos,ita nec teneor in par A
ticulari diligere inimicum.Incepit autem Ieſus à dilectione inimicorum:quia internus actus di-
ligendi ad ſolos amicos aut non inimicos,naturalis eſt:ad inimicos autem.diuini præcepti ſeu
conſilii eſt nulla enim ratione ducimur ad diligendum inimicos niſi propter deum.
¶Benefacite iis qui oderunt vos.) Non ſufficit intus diligere ſed oportet exterius benefacere.
Quod cum prædicta diſtinctione intelligendum eſt:cum hac ſubdiſtinctione de diligere & be-
nefacere in particulari,vel regulariter vel in articulo vrgẽtis neceſsitatis.nam regulariter con-
ſilii non præcepti eſt tam diligere quam benefacere in particulari:ſed ſi articulus vrgentis neceſ-
ſitatis contigeret,ſub pręceptor teneor eſurientem paſcere,ſitientem potare,ſubmergendum eri
gere,& ſic de ſimilibus.¶Benedicite maledicentibus vobis.)Præceptum hoc(ſicut & pręceden-
tia & ſubſequentia)quia affirmatiuum eſt,non obligat pro ſemper & pro vbiq;,ſed pro loco &
tempore:quando ſcilicet oportet.extra tempus ſiquidem neceſsitatis quandoq; conſilii eſt,quã-
doq; imprudentiæ eſſet.Vnde & dominus Ieſus non benedixit(ſiue præcando ſiue laudando)
eos qui tempore paſsiones eius illi maledicebant,quia nec oportebat nec expediebat.Benedici-
te ergo quum oportet vel expedit.¶Et orate pro, calumniãtibus vos.)Et hoc quoq; affirmatiuũ B
eſt præceptum:& cum diſtinctione ſuperius dicta(in genere vel in ſpecie) intelligendum eſt:
Conſilii ſiquidem eſt diuini orare in ſpeciali pro calumniantibus nos:præcepti autem vt à cõ-
munibus orationibus non excludamus eos:vt declaratum eſt de benefacere & diligere.¶ET qui
te percuſſerit in maxillam vnam,præbe illi alteram.)Poſt charitatem ea quę ſunt patientiæ ſub-
iungit Præceptum hoc quia affirmatiuum eſt,non obligat niſi quum oportet:neq; conſulit niſi
quum expedit,Vnde & ipſe Ieſus quia nec oportebat nec expediebat, percuſſus in maxilla non
præbuit alteram:ſed dixit,ſi male loquutus ſum &c.¶Et ab eo qui aufert tibi veſtimentum.pro
tuum pallium)Pallium enim eſt ſumma veſtis:ſub qua eſt tunica.
¶Etiam tunicam noli prohibere.pro,ne prohibeas.) præceptum eſt negatiuum:& propterea
obligat ſemper & ad ſemper.Sed bene nota quid præcipitur.Sola enim voluntaria prohibitio
inhibetur,ad differentiam prohibitionis rationabilis. Quum enim ratio cogit aut conſulit ad
prohibendum,non eſt voluntas quæ prohibet ſed ratio,non fit contra hoc præceptum. Porro C
quum nec oportet nec expedit prohibere, præcipitur vt voluntatem noſtram non expleamus
prohibendo.nam peccatum eſſet prohibere ſicut & mentiri.¶Omnia autem petenti te,tribue.)
Hoc affirmatiuum eſt,& ad miſericordiam ſpectat.nec obligat niſi quum oportet, nec conſulit
niſi quum expedit quod omni petenti à te tribuas quod petit .¶Et qui aufert quæ tua ſunt,ne re
petas.)Præceptum hoc negatiuum eſt:& conſequenter obligans ſemper & ad ſemper. Sobrie
tamen intellectum.Conſiderandum eſt enim quod non repetere ſuum non eſt negatio act⁹ ex
proprio genere mali,ſicut non furari & non mœchari.nam repetere ſuum, nullum crimen eſt
ex proprio genere:quum iuſtitiæ innitatur.Sicut autem omnia affirmatiua præcepta & conſilia
dantur de ſolis actibus virtutum,ita nullum negatiuum tam præceptum quam conſilium datur
contra virtutem.& propterea præceptum ſiue conſilium hoc nouę legis(quæ eſt lex gratiæ,quæ
non aduerſatur naturæ ſed perficit illam)intelligitur de non repetere ſuum circa præiudicium
virtutis,immo virtuoſo.Et quoniam repetere ſuum implicitam habet negationem relinquendi
ſuum in poteſtate eius qui abſtulit ſeu qui habet,conſequens eſt quod quandocunque negatio D
iſta occurrit neceſſaria aut expediens ſecundum rectam rationem,non præcipitur neq; conſu-
litur non repetere ſuum:quia tunc pręceptum ſeu conſilium militaret contra virtutem.
Tunc ergo præcipitur aut conſulitur non repetere ſuum quum rectæ rationi conſonat vt neceſ-
ſarium aut expediens.vt neceſſarium quidem præcipitur:vt expediens autem conſulitur. Sicut
ieiunare tunc præcipitur aut conſulitur quum virtuoſum eſt:& non quum comedere infra diẽ,
neceſſarium aut expediens eſt ſecundum rectã rationem.¶Et prout vultis vt faciant nobis ho-
mines.)Præceptũ hoc affirmatiuum generale eſt,cõprehẽdẽs omnia:& eſt iuris naturalis.Quod
ideo ſubiunxit Ieſus,vt manifeſtaret præcepta ſua,præcepta euangelica non aduerſari præceptis
naturalis iuris ſed perficere illa.Quum autem audis quæcunq; vultis,intellige de voluntate regu
lata naturali iure rectæ rationis.¶Et vos facite illis ſimiliter,)ſimilitudine proportionali.Non E
enim præcipitur dominis qui recta ratione volunt ſeruiri ſibi à ſubditis,vt ſubiiciantur illis:ſed
vt proportionaliter exhibeant ſeipſos illis ſubditus.vt quẽadmodum volũt ſubditos facere quod
debent,ita ipſi quod debent ſubditis faciant.hoc eſt enim ſimiliter de viro & vxore.& reliquis
diſparibus conditionibus.¶Et ſi diligitis eos qui vos diligunt.)Reddit rationem præceptorum
ſuorum. Et ratio vrgens ad reddendam rationem eſt:quia præcepta hæc erant noua.In veteri
ſiquidem lege dictum erat, diliges amicum tuum & odio habetis inimicum tuum. ſimiliter

pp.iiii. dictum

F dictũ m erat.mutua fratri tuo,ab extraneo autem accipies vſuram.Reddit itaq; rationem ſuorũ præceptorum ex parte meriti.Et intendit quod diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus,actio communis eſt merentibus & non merentibus cæleſtem beatitudinem. Diligere autem inimicos & benefa cere ac mutuare omnibus,actio eſt propria merẽtibus vitã æternam.¶Quæ vobis eſt gratia.)reddenda à deo?quaſi dicat nulla.¶Nam & peccatores diligentes ſe diligunt.).Hoc eſt quia communis eſt huiuſmodi dilectio vobis ac peccatoribus:ac per hoc non eſt meritoria.Et per hoc patet ſenſus ſequentium.

¶Et ſi benefeceritis iis qui vobis benefaciunt,quæ vobis eſt gratia?ſiquidem & peccatores hoc faciũt.Et ſi mutuum dederitis iis à quibus ſperatis recipere.ſ.alia vice mutuum.quę gratia eſt vobis?nam & peccatores peccatoribus fœnerantur.pro,mutuum dant,vt recipiant æqualia.) Hoc eſt non vltra ſortem,ſed equum beneficium.¶Veruntamen diligite inimicos veſtros.)Poſt rationem redditam repetit præcepta ſua tanquam ex ratione meriti illata.¶Benefacite. Deeſt cõ-

G iunctio &.Legendum eſt.& benefacite & mutuum date,nihil inde ſperantes.) Subintellige ab hominibus quibus benefacitis & quibus mutuatis.Parem dominus legem ſtatuit benefacientib⁹ & mutuãtibus quo ad hoc nihil inde ſperent:quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritorie.Et propterea vult nihil ſperari inde:hoc eſt ex mutuo,ex beneficio.¶Et bene nota quod etiam internam ſpem aliquid inde habendi prohibet,& nõ ſolum pactum:quia ſpes aliquid inde habẽdi ab hominibus tollit meritum tam in beneficio quam in mutuo.& præter hoc in mutuo conſtituit peccatum vſuræ mentalis.

¶Et erit merces veſtra multa.)Quia dixerat ſi dilexeritis amicos,ſi benefeceritis & mutuaueritis rependentibus quæ vobis eſt gratia?& intulerat diligendos inimicos,benefaciendum & mutuandum omnibus ſine vlla ſpe humanæ retributionis,declarat non ſolum manere eos gratiam ſed mercedem:vt intelligamus debitam fore talibus retributionem æternam.merces enim debita eſt.Propterea dicebat Paulus.repoſita eſt mihi corona iuſtitię quam reddet mihi iuſt⁹ iudex.

¶ET eritis filii altiſsimi.)non ſolum merces multa,ſed dignitas filialis promittitur altiſimi dei.

H Quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.) Rationem filiationis diuinæ ex aſsimilatione ad deum reddit.ex hoc enim quod deus benignus eſt ſuper gratos & ingratos,& vos diligendo inimicos benefaciendo & mutuando omnibus,aſsimilabimini illi,ideo filii eritis altiſsimi.

¶Eſtote ergo miſericordes.) Infert vniuerſale præceptum miſericordiæ ex hoc quod in filios dei aſciti eſtis.¶Sicut & pater veſter miſericors eſt.)Ex iure imitationis paternæ tenemini ad miſericordiam,quia pater veſter miſericors eſt. Et eſt præceptum hoc affirmatiuum:obligans pro quando oportet,& conſulens pro quando expedit,etiam ſi non oporteat.¶Nolite iudicare pro,ne iudicate.)Prohibet iudicium voluntarium:hoc eſt non ex ratione ſed volũtate procedens quod iniquum valde eſt.Vnde & pręceptum hoc negatiuum eſt (obligans ſemper & ad ſemper) tum de iudicio publico quam priuato.

I ¶Et non iudicabimini.)Hoc eſt & hinc non merebimini iudicari. ¶Nolite condemnare.pro, ne condemnate.)Prohibet condemnationem ex voluntate non ex recta ratione procedentem: quia hoc eſt iniquiſsimum,& ideo præcepto negatiuo prohibetur.¶Et non cõdemnabimini.) hoc eſt & hinc non merebimini condemnari.¶Dimitte.)offenſas & iniurias veſtras,offendentes & iniuriantes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum eſt:obligans pro loco & tempore quando oportet:& conſulens quando expedit,etiam ſi non oporteat. Aduerte tamen quod in hoc præcepto clauduntur duæ negationes.ſ.non habere odio offendentes & iniuriantes,& non iudicare priuata poteſtate iniurias & offenſas acceptas.Et quo ad vtrumq; præceptum hoc obligat ſemper & ad ſemper.quo ad tertium autem quod affirmatiue faciendum præcipitur(.ſ.parcere ſeu donare)obligat pro quando oportet,& conſulit pro quando expedit vt dictum eſt.¶Et dimittemini.)hoc eſt & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offenſæ veſtræ in deum.

K ¶Date.)bona fortunæ,doctrinæ,& miniſterii gratiæ. Et hoc ſimiliter quia affirmatiuum eſt, obligat pro quando oportet,& conſulit pro quando expedit.

¶Et dabitur vobis.)Ecce merces.& merebimini vt detur vobis. ¶Menſuram bonam & confertam & coagitatem & ſupereffluentem.)Quatuor conditiones materialis menſuræ deſcribuntur.primo quod ſit non auara ſeu adamuſsim iuſta,ſed bona.Secundo quod ſit conferta:hoc eſt preſſa.quum menſurantur enim arida non numero aut pondere,ſed vaſe continẽte,preſsio eorum quæ menſurantur auget bonitatem menſuræ.Tertio ꝙ concutiatur vas inter menſurandũ. poſt præſsionem ſiquidem ſi agitetur vas maiorem quantitatem capit.& hoc ſignificat & coagitatam.Quarto quod ſupereffluat,dicendo & ſupereffluentem.¶Dabunt.) veſtra merita, veſtrũ dimittere, veſtrum dare.& ſimiliter veſtra demerita,veſtrum voluntarium iudicare, veſtrum

voluntariũ

voluntariũ condemnare. Dabunt inquit,non dabit deus,nec dabunt iudicati,condemnati, di- A
miſſi & donati.(quum iſtos non oporteat eſſe de numero electorum) ſed dabunt meritorie
veſtra bona & mala opera,propterea enim omnes retributiones paſſiue ſunt dictæ(non iudica
bimini,non condemnabimini,dimittemini,dabitur vobis)vt omnia hęc ad merita referri in-
telligamus,vt meritorię intelligantur. Merita itaq; datura ſignificantur menſuram bonam
&c. Intendit enim ad litteram deſcribere ac declarare tam premia quàm pœnas futuræ vi-
tæ reſpectu earum quæ ſunt in pręſenti pœnarum & ſimiliter præmiorum,fore ad ſimilitudiné
menſurę bonę,confertę,coagitatę & ſuperfluentis.incomparabiliter ſiquidem exceduntur hæc
bona & mala pœnæ pręſentis vitę à bonis & malis futuræ vitę. ¶In ſinum veſtrum. Eadem
quippe menſura qua menſuri fueritis,remitietur vobis.) Ne crederes puniendos aliquos ſu-
pra condignum, declaratur quod menſura qua menſi fueritis bene vel male operando , eadem
proportionaliter fiet retributio tam pœnæ q̃ premii. Ita quod iuſtitia menſuræ ſeruabitur:hoc
eſt iuxta quantitatem meriti vel demeriti,reſpondebit proportionaliter præmium & pœna .Sed
res pœnales & ſimiliter res præmii in alia vita erunt velut menſura bona, conferta, coagitata
& ſuperfluens,relatę ad pœnas & bona præſentis vitę. B

¶Dicebant autem illis & ſimilitudinem. Nunquid poteſt cæcus cæcum ducere?nonne ambo
in foueam cadunt.pro,cadent?) . Tribus ſimilitudinibus continguis declarat tria crimina eorũ
qui alios regunt. Et prima quidem ſimilitudine declaratur ignorantia præſumens regere ali-
os cum damno vtrorumq;. Et clara eſt,de cæco cæcum ducente.

¶Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum.Deeſt.ſuum.) Secunda ſimilitudine declaratur crimen
nimis ſapiendi:quod incurrunt rectores illi qui dum plus volunt ſapere quàm oportet, non ſer-
uant leges ſed detrahunt illis. Contra hoc enim affertur ſimilitudo, quod non eſt diſcipulus
ſupra magiſtrum ſuum. ¶Perfectus autem omnis.ſupple diſcipulus.erit ſi ſit) Superfluunt
duæ dictiones.ſi ſit. Legendum eſt. ¶Erit ſicut magiſter eius.) Et eſt clariſſima ſententia
quod tunc omnis diſcipulus erit perfectus quum erit ſicut magiſter eius.diſcipulus enim inquan
tum diſcipulus,non poteſt peruenire ad maiorem perfectionem quam ſui magiſtri . Vnde hic
reprehenduntur qui volunt nimis ſapere tam ſupra leges quam ſupra prelatos ſuos,nam tam le- C
ges quam prælati,magiſtri locum tenent.

¶Quid autem.) Tertia ſimilitudine damnat crimen hypocriſis facto,tum in actu interiori, di
cendo quid vides feſtucam & non vides trabem.tum in actu exteriori,ſubiungendo quomodo
potes eiicere ſine eiiciam feſtucam. Clare ſiquidem per hanc ſimilitudinem damnantur inuo
luti maioribus criminibus,qui vident ſeu corrigunt minora in fratribus. ¶Vides feſtucam in
oculo fratris tui.) Non eſt ſermo de videre,id eſt ſcire,ſed de videre,id eſt ponderare. Dam-
nantur enim qui magnipendunt parua aliorum crimina,quum ipſi habent magna .

¶TRABEM autem quæ in oculo tuo eſt non conſideras? Aut quomodo potes dicere fra
tri tuo,frater ſine eiiciam feſtucam.Deeſt.quę,in oculo tuo eſt,ipſe in oculo tuo trabem non vi
dens?Hypocrita.) Appellat crimen hoc hypocriſim:quia facto exercet officium boni viri pō-
derando & corrigendo peccata fratris,& ſimiliter facto eſt malus vir:vtpote habens in ſe maio-
ra crimina. Quia itaq; officio ponderandi & corrigendi alienos defectus agit virum bonum &
non eſt vir bonus,ideo hypocrita dicitur. D

¶EIICE primum trabem de oculo tuo.) Ordinem damnat cæleſtis magiſter,dicendō eii-
ce primum. Ita quod nōn damnat reprehenſionem aliorum,ſed ordinem reprehendendi quia
primum debes videre & purgare teipſum,& deinde videre & purgare alios. ¶Et tunc per-
ſpicies vt educas.pro,eiiceas,feſtucam quæ in oculo fratris tui. Non eſt enim arbor bona.)
Subiungit demum tria generalia documenta.Primum de connexione inter bonam voluntatęm
& bonum opus ,ex ſimilitudine arboris & fructus.

¶Quæ facit fructus malos.pro, fructum malum. neque arbor mala faciens fructum bonum .)
Per arborem intelligi voluntatem ipſemet dominus exponit,ſubiungens theſaurum cordis:per
fructum autem intelligi non ſolum exteriorem operationem ſed etiam loquutionem exponit,
ſubiungendo ex abundantia cordis os loquitur. Et aduerte vt diſtinguas inter fructum & effe- E
ctum conſequentem fructum,inter operationem & effectum conſequentem ex illo opere.nam
mala voluntas non poteſt bonum fructum tam operationis quam loquutionis producere:cum
quo tamen ſtat ꝙ ex illa operatione ſeu loquutione ſequatur bonus effectus.Verbi gratia euange
lizans propter inanem gloriam malum fructum producit,quia prædicatio ipſa peccatum eſt:ef
fectus tamen concomitans (puta conuerſionis auditorum ad pœnitentiam) bonus eſt: ſed non
a mala voluntate prædicantis , ſed à bona voluntate audientis . Et ſimiliter quum aliquis

dat eleemoſynam propter inanem gloriam eleemoſyna ipſa peccatum eſt, reuelatio autem pau-
F peris ſubſequens bona eſt, ſed non eſt fructus malæ voluntatis dantis, ſed eſt fructus rei quę da-
tur. Manet ergo ſemper ſolida Ieſu Chriſti regula, quod non poteſt mala voluntas bonum opus
facere neque bona malum Vnde quum ad bonum finem malas operationes proprias homo or
dinat, non eſt hic fructus bonæ voluntatis. ¶Vnaquęq; enim arbor ex fructu ſuo cognoſci
tur.) Non ſolum quantum ad eſſe, ſed etiam quantum ad cognitionem, regulam infallibilis
connexionis inter bonam voluntatem & bonam operationem, malam voluntatem & malam
operationem tradit dominus. Ita quod non eſt temerarium iudicium à propria operatione iu
dicare voluntatem. ¶Neq; enim de ſpinis colligunt ficus: neq; de rubo vindemiant vuam
Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro
profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur Legendum eſt. loquitur os eius.
¶Quid autem vocatis me domine domine. & non facitis quæ dico?) Secundum generale docu
mentum eſt de vanitate profeſſione fidei ſine opere. ¶Eſt enim ſenſus quod fruſtra vocatis me
domine domine (hoc eſt profitemini me dominum, duplicando orationem orationibus, preci-
bus, exteriori cultu, & ſimilibus) ſi non facitis quę dico. ¶Omnis qui.) Tertium generale do-
G cumentum de eſt ſtabili propoſito benefaciendi, fundato ſuper Chriſtū. Intendit ſiquidem decla
rare quis eſt benefaciens apud deum. ¶Dixerat enim priore documento quod profeſſio fidei
ſine facere ea quę Ieſus dicit, vana eſt: nunc autem declarat quod non quilibet modus faciendi
pręcepta Chriſti ſufficit ad hoc vt ſit benefaciens apud deū, ſed requiritur quod habeat cor fun-
datum firmum, & quantum eſt ex ſe immutabile ad facienda præcepta Ieſu Chriſti. Et docet hoc
diſtinguendo inter benefacientes quo ad hoc quod aliqui bona opera faciunt ſine deliberato
immutabiliter propoſito perſeuerandi contra tentationes mundi, carnis & dęmonis: aliquid au-
tem bona opera faciunt cum deliberato propoſito perſeuerandi & pugnandi cotra tentationes.
Primi enim aſſimilantur ædificanti domum ſuper terram ſine fundamento: alteri autem aſſi-
milantur ædificanti domum ſuper petram.
¶Venit ad me. fide. & audit, ſtudio. ſermones meos, & facit eos. vere coram deo. oſtendam vo-
H bis cui ſimilis ſit. Similis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum.) Legendum eſſet,
qui fodit & profundauit. Significatur enim quod fodit in profundum pro fundamento po-
nendo. Per quod intelligitur hominis propoſitum ad intima cordis penetrare debere. ¶Et po-
ſuit fundamentum ſupra. pro, ſuper Petram.) Per quod ſignificatur ſoliditas ac firmitas pro-
poſiti manendi in Chriſto innixi Chriſto. Vbi aduerte in ſimilitudine hęc tria dici de fundati-
one domus. ſ. foſsionem, profundationem, & petrarum poſitionem pro, fundamento. ¶Inun
datione autem facta illiſum eſt flumen domui illi.) Vniuerſæ tentationes per hoc ſignificantur.
¶Et non potuit eam mouere.) fundata enim erat ſuper petram.) Bene nota dici quod exterio.
illiſio non potuit eam mouere, ad differentiam caſus ſeu ruinę, prouenientis deſuper. Et hoc di-
cimus propter Petrum, Dauidem, Moyſen, & ſimiles, qui deſerente eos diuina gratia, cecide runt
q̄uis enim ædificaſſent domos ſuas ſuper Petram. & ab exteriobus tentationibus non fuiſſent mo
ti, deſerente tamen modicum eos diuina gratia ceciderunt. Cuius ſignum, eſt quod minimis oc-
caſionibus non magnis tentationibus ceciderunt.
I ¶Qui autem audit & non facit.) cum firmo propoſito omnia ſeruandi q̄uis velleitatem habeat
omnia ſeruandi. ¶Similis eſt homini ædificanti. pro, qui ædificat, domum ſuam ſuper Petram
ſine fundamento. in quam illiſus eſt fluuius: & continuo cecidit: & facta eſt ruina. pro, factura,
domus illius magna.) Vbi è regione deſcribi vides ruinam hominis qui congeriem operum
ſuorum ædificauit ſuper non integrum ſeu non infirmum vſq; ad intima cordis penetrans pro
poſitum perſeuerandi in omnibus. vel propoſitum non fundauit ſuper Chriſtum: hoc eſt non
eſt fiducia eius innixa ſuper Chriſtum, ſed ſuper viribus proprii animi. Vtroq; enim modo
deeſt verum fundamentum. Propter primum ſiquidem deeſt profunditas: & propter ſecun-
dum deeſt Petra. Nec alium de ruina domus deſcribitur quàm ex impetu fluuii: immo ad-
iungitur quod continuo cecidit ex fluuii illiſione. vt intelligamus ex defectu fundamenti proue
nire ruinam: cuius oppoſitum eſt in domo fundata ſuper Petram. At ſi duriuſculam forte pu-
K tas hanc expoſitionem, conſidera diligentius textum: & vbi compereris auditores Ieſu diſtinctos
penes facere vel non facere (que ſunt extrema contradictionis, inter quę nullum etiam fingi me
dium) & omnes qui faciunt comprehenſos explicet ſub iis qui ædificarunt ſuper petram perpen
des reliquos omnes appellari non facientes, & comprehendi ſub iis qui ædificarunt ſuper terram
ſine fundamento. nec miraberis ſi magna multitudo Chriſtianorum ſub hoc membro à Ieſu
deſcribitur: quoniam pauci ſunt electi.

CAPVT

CAPVT. VII. A

QVVM autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, intrauit Capharna
um. Centurionis autem cuiuſdam.) Hæc geſta & dicta circa curationem
ſerui Centurionis, expoſita vide Matth. viii. Ordo tamen rei geſtæ hic ex-
plicatur. ¶Seruus.) Clare hinc conſtat non filium fuiſſe Centurionis.
ſed ſeruum ſeu famulum. ¶Male habens, erat moriturus.) Hoc eſt pe-
riculo mortis. ¶Qui illi erat preciosus.) Hoc eſt charus & in præcio
habitus. ¶ET quum audiſſet de Ieſu.) miracula & aduentum eius in Ca-
pharnaum, ¶Miſit ad eum.) Hæc prima miſſio à Matthæo Significatur
acceſſus Centurionis: quia vere acceſſit per ſeniores Iudęorum ad Ieſum, q̄uis non perſeipſum.
¶Seniores Iudęorum.) Centurio gentilis recognoſcens ſeipſum inferiorem Iudæis electis à
deo ad cultum vnius dei, arbitratus eſt ſe non eſſe dignū ad hoc vt accederet ad Ieſum: & pro-
pterea miſit ad eum ſeniores Iudęorum tanq̄ perſonas ideonas. Vnde non acceſſit ſed plusq̄ ac-
ceſſit ad Ieſum & propterea Matthęus dicit quod acceſſit, intentionē deſcribens centurionis. B
¶Rogans eū vt veniret & ſanaret ſeruū ſuum.) Quia non quadrat intentioni & verbis Centurio-
nis ſubiunctis iſtam petitionem iniunctan fuiſſe à Centurione, ideo intelligendum eſt Lucam
ſcripſiſſe petitionem centurionis ſecundum ſenſum, quo intellecta eſt à ſenioribus Iudęorū qui
erant nuncii. Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum: nec aliud eis iniunxit niſi quod Mat-
thæus refert à Centurione dictum. ſ. puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur. ſed
ſeniores Iudæorum neſcientes magnitudinem fidei & humilis cordis Centurionis, intellexerūt
Centurionem cupere vt Ieſus veniret, & ſanaret illum: quum tamen Centurio non cuperet niſi
vt ſanaret. Et propterea Lucas deſcribit petitionem Centurionis ſecundum ſenſum quem
intellexerunt & exequuti ſunt ſeniores, dicendo rogans eum vt veniret & ſanaret.
¶At illi quum veniſſent ad Ieſum, rogabāt eum ſolicite. pro, ſtudioſe, ſeu ſedulo, dicentes ei.
Superfluit ei. quia dignus eſt vt hoc illi preſtes.) Appoſuerunt ſeniores rationes. tum ex par-
te animi. ¶Diligit enim gentem noſtram.) In quo aperitur quod Centurio non erat Iudę- C
us. Tum ex parte operis religioſi. ¶ET ſynagogam ipſe ædificauit nobis.) erat enim ſyna-
goga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinę legis & orationem. ¶IESVS autem ibat
cum illlis. Et quum iam non longe eſſet. pro, abeſſet, à domo, miſit ad eum Centurio.) Altera
hęc miſſio ſcribitur à Matthęo ſub forma reſponſionis: quia vere reſponſio fuit ad verba & ad-
uentum Ieſu ad domum Centurionis. Annuerat enim Ieſus ſenioribus, & veniebat cum illis ver
ſus domum Centurionis: quo audito Centurio miſit iſtos amicos ad obuiādū ne veniret. quod
fuit vere reſpodere oblato & inchoato aduentui. ¶Amicos.) proculdubio etiam Iudęos. ¶Di-
cens. Domine noli vexari (non enim ſum dignus. pro, idoneus. ſeu ſufficiens, vt ſub tectum me-
um intres.) propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus vt venirem ad te.) Hinc clare
apparet quod ſupra diximus. ſ. quod centurio non petiit vt veniret. manifeſtat enim his verbis
quod à principio quo miſit, arbitratus eſt ſe non eſſe dignum vt compareret coram Ieſu: & propter
eandē rationē arbitrari ſe indignū tanto hoſpite.) Sed dic verbo & ſanabitur puer meus.) Pro-
fitetur Centurio non ſolum quòd poteſt ſanare (quod etiam leproſus profeſſus fuerat) ſed quod D
ſolo imperio poterat abſens ſanare.

¶Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic va
de & vadit: & alio. pro, alii, veni & venit: & ſeruo meo fac hoc & facit. Quo audito, Ieſus
miratus eſt. Deeſt. eum.) Significatur enim materia admirationis ipſe Centurio, per ami-
cos tantum profitens fidem & humilitatem. ¶ET conuerſus, ſequentibus ſe turbis. pro, ſe-
quenti ſe turbæ, dixit. amen. Superfluit amen. dico vobis nec Iſrael tantam fidem inueni. &
reuerſi qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruum qui languerat ſanum.) Tacet hic lucas
multa Ieſu verba à Matthæo relata. interquæ continetur quod dixit Ieſus Centurioni per ami-
cos illos vade, ſicut credidiſti fiat tibi. Secundum rem IESVS dixit vadite (quoniam ami-
cos Centurionis remiſit) ſed Matthæus coactus eſt vti numero ſingulari, quia introducit Centu-
rionem acceſſiſſe. ita quod Centurioni in amicis dictum intellige vade. Reliqua (vt diximus) E
expoſita ſunt Math. octa. ¶Et factum eſt deinceps, ibat Ieſus in ciuitatem quę vocatur Naim.)
Ciuitas dicitur in Galilæa in ſorte zabulon, ſita ſub mōte tabor. ¶ET ibant cum eo diſcipuli
eius. Deeſt. multi, & turba copioſa. Qum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce de
functus efferebatur filius vnicus. pro, vnigenitus, matris ſuæ. & hęc vidua erat: & turba ciuitatis
multa cum illa. Quam quum vidiſſet dominus, motus miſericordia motus ſuper eam. Materia
miſericordiæ manifeſta ęſt: vidua. ſ. priuata vnigenito filio adoleſcētulo. ita q̄ȝ ex etate apparet
quod

quod non relinquebatur mari nepotem. ¶Dixit illi. noli flere.) quia nunc reſtituetur tibi filius
F ¶E T acceſsit:& tetigit loculum. Ii autem qui portabant ſteterunt. Et ait. adoleſcens. pro, ado-
leſcentule, tibi dico ſurge.) Conſidera modum reſuſcitandi. non ſicut elias aut eliſęus precan-
do aut incumbendo ſuper puerum, ſed imperando, ſolo verbo, non tangendo etiam adoleſcen-
tulum: ſolum enim loculum tetigit. ſtatim reſuſcitauit. non adhuc iacentem in lecto, ſed extra
portam ciuitatis iam delatum vt ſepeliretur. ¶E T recedit.) vt clara pateret reſurrectio. Qui
erat mortuus. pro, qui fuerat mortuus: & cepit loqui.) vt clare omnes perciperent vere viuum.
¶E T dedit illum matri ſuæ.) Fructus miraculi, fructus miſericordiæ ſignificatur per hoc ꝙ
datur matris. ¶Accepit autem omnes timor.) dei. Hic eſt fructus miraculi in aliis, intus ti-
mor, & foris glorificatio dei. ¶E T magnificabant. pro, glorificabant, deum, dicentes quia pro-
pheta magnus. promiſſus à Moyſe Deutero. xviii. ſurrexit in nobis, & quia deus viſitauit. tanto.
propheta. plebem ſuam. Et dixit hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, & omnem circa regi-
onem. pro, & omnem circumiacentem regionem.) Miraculum ſiquidem hoc tam publice patra-
tum eſt & tam ſtupendum fuit, vt non ſit admiranda diuulgatio eius. ¶E T nunciauerunt
Ioanni. in vinculis conſtituto diſcipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de diſcipu-
G lis ſuis Ioannes: & miſit ad Ieſum, dicens. tu es qui venturus es. pro, qui venturus erat. ſeu ille ve-
niens an alium expectamus. Quum autem veniſſent ad eum viri, dixerunt. Ioannes baptiſta
miſit nos ad te dicens. tu es qui venturus es. pro, ille venturus ſeu veniens. an alium expectamus?
in ipſa autem hora multos curauit à langoribus ſuis & plagis pro, flagellis.) Significantur enim
morbi flagella diuina. ¶E T ſpiritibus malis: & cecis multis donauit viſum. Et reſpondens
dixit illis. Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis: quia cæci vident, clauſi ambulant,
leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes euangelizantur. & beatus eſt qui-
cunq; non fuerit ſcandalizatus in me. E T diſceſsiſſent nuncii Ioannis, cepit de Ioanne dicere
ad turbas Quid exiſtis in deſertum videre, arundinem vento agitatam? ſed quid exiſtis vide-
re, hominem mollibus veſtimentis indutum? Ecce qui in veſte precioſa pro, glorioſa & deli-
tiis ſunt, in domibus regum ſunt. Sed quid exiſtis videre, prophetam vtiq;, dico vobis & plus-
H quam prophetam. Hic eſt de quo ſcriptum eſt. ecce mitto angelum meum ante faciem tuam,
qui preparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis. maior inter natos mulierum propheta Io-
anne Baptiſta, nemo eſt: qui autem minor eſt in regno dei, maior eſt illo.) Hiſtoria hæc cum
omnibus hic dictis, Matth. xi. expoſita ſunt: & propterea non repetenda duximus. E T omnis
populus audiens & publicani.) Interrumpit Lucas ſermonem Ieſu vt reddat rationem ſequen-
tium verborum Ieſu. interrumpit autem declarando quam accepte fuerint laudes Ioannis bapti-
ſtę apud populum & publicanos baptizatos à Ioanne: diſtinguendoq; eos à phariſęis & legiſ-
peritis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Phariſęos & legiſperitos non acquieſcentes
Ioanni nec ipſi Ieſu tendunt directe verba ſequentia ſcilicet cui ego aſsimilabo. ¶Iuſtificaue-
runt deum baptizari baptiſmo Ioannis. id eſt iuſtum (hoc eſt veracem) laudauerunt deum ſuper
baptiſmo Ioannis. audientes enim Ioannem ſic laudari à Ieſu. laudauerunt deum tanquam ve-
raciter adimpletorem promiſſa baptizatis à Ioanne. ¶Phariſęi autem & legis periti conſilium
dei ſpreuerunt in ſemet ipſos.) hoc eſt aduerſus ſemet ipſos: hoc eſt in malum proprium. Si-
I gnificatur enim quod ſpernendo baptiſmum Ioannis ſpreuerunt cõſilium dei in ſuum proprium
malum. ¶Non baptizati ab eo. Ait autem dominus.) Iſtæ tres dictiones non ſunt de textu
ſed interpoſitæ ſunt ab interprete ad claritatem conditionis. Euangeliſta enim interiecta diſtin-
ctione legiſperitorum à plebe, continuat ſermonem Ieſu.
¶Cui ergo ſimiles dicam. pro, aſsimilabo, homines generationis huius: & cui ſimiles ſunt? Simi-
les ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentibus. pro, acclamantibus, adinuicem, & dicentibus.
Cantauimus vobis tibiis & non ſaltaſtis lamentauimus. Deeſt. vobis, & non ploraſtis. Venit autẽ
pro, enim Ioannes baptiſta neq; manducans panem neque bibens vinũ: & dicitis dæmonium habet.
Venit filius hominis manducans & bibens: & dicitis. ecce homo deuorator. pro, edax, & bibens
vinum. pro, vinipotor. amicus Publicanorum & peccatorum. Et iuſtificata eſt ſapientia ab om-
nibus filiis ſuis.) Explicata Phariſæorum & legiſperitorum generatione mala, explicatur gene-
K ratio acquieſcentium Ioanni baptiſte & Ieſu, appellando eam ꝙ ſunt filii ſapientiæ. Eſt enim ſen-
ſus ꝙ quamuis repulſa ſit diuina ſapientia per Ioannem & Ieſum predicata, eſt tamen iuſtificata,
hoc eſt verax facta, ab omnibus filiis ſuis, ab omnibus (nullo excepto) filiis ſapiẽtię: hoc eſt electis.
vere filiis diuinæ ſapientiæ: dum credentes Ioanni & Ieſu, exercent opera ſecundum diuinę ſapi-
entiæ diſpoſitionẽ, regulas & ordinẽ. Reliqua vide expoſita Matth. xi. ¶Rogabat autẽ illũ quidã
de phariſæis.) Nomen huius Phariſæi inferius explicatur Simon. ¶Vt manducaret cum illo.
Et ingreſſus

Et ingreſſus domũ phariſæi,diſcubuit. Et eccce mulier.)Nomen mulieris huius tacetur à Lu- A
ca propter honorem mlieris,quum deſcribitur peccatrix: quum tamen Ioannes. xii. nominat
Mariam deſcribendo eam à laudabili officio ꝙ vnxerit dominum & exterſerit pedes eius capil
lis ſuis:vt ibi declarabitur. Lucas enim ſicut tacuit nomen vſitatum Matthęi deſribendo eum pu-
blicanum,ita modo tacet nomen Marię deſcribendo eam peccatricem. ❡Quæ erat in ciuita
te.) Nomen ciuitatis tacetur,forte quia in partibus illis appellatione ciuitatis intelligebatur
Hieruſalem. Ex eo enim ꝙ mentionem facit & nullam nominat,videtur principalem ciui-
tatem ſignificare:ſicut etiam inferius cap. xxii.dicitur. ecce introeuntibus vobis in ciuitatem.
occurret vobis homo.& conſtat ꝙ de Hieruſalem loquebatur. ❡Aduerte tamen pluspoſſe ex
textu græco intelligi.nam legitur, Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix. vbi in ciuitate,
poteſt iungi tam cum antecedentibus quam cum ſequentibus. Et ſiquidem ſequentibus iunga-
tur(vt interpres iunxit)expoſitum eſt. Si autem antecedentibus,demonſtrando mulierem in
ciuitate,ſignificatur ꝙ nõ peregrina nec ruſticana ſed ciuilis erat hæc mulier. ❡Peccatrix.)Ge-
nus peccati non explicatur:ſed quum mulier abſolute dicitur peccatrix,peccata carnis intelligun B
tur:vt pote mulieribus propria quo ad infamiam. ❡V T cognouit quod Ieſus accubuiſſet in
domo Phariſęi.) Nacta commoditas mulieri huic ſignificatur ex accubitu Ieſu in domo pha-
riſęi,aut ex vicinitate,aut ꝙ in eadem domo in alia tamen contignatione habitaret:& forte ſan-
guine iuncta erat Phariſæo. omnino enim neceſſitudo aliqua inter eos coniicitur,ex eo ꝙ mu-
lier hęc auſa eſt phariſęi domum introire tamq̄ commodam:præcipue quum phariſæi huiuſ-
modi conſortia horrerent,aut horrere ſe ſimularent. An autem domus hęc Phariſæi fuerit in
ciuitate Hieroſolimitana,an in chaſtello Bethanię,incertum habeo. textus iſte non dicit domum
iſtam fuiſſe in ciuitate,ſed peccatricem mulierem in ciuitate:ſignificans quod erat peccatrix in
ciuitate Hieroſolimitana,& non explicans an tunc fuerit in Bethania an in ciuitate. ❡Attulit
alabaſtrum pixidem ex allabaſtro,vnguenti. Et ſtans.) Corporalis ſitus ſignificatur. ❡Retro.
ne inuerecundam putares & impudentis audacię. Idemq; ſignificatur ex eo quod non iuxta
caput aut latus.ſed iuxta pedes Ieſu ſe locauit. ❡S E C V S pedes eius. Deeſt.flens,lachrymis C
cepit rigare pedes eius:& capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius,& vnguẽto vn-
gebat.) Non dicit rigauit ſed cepit rigare:quia ſtans in tantum prorupit fletum, vt antequam
ſe inclinaret inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic conſpice:abluere lachry
mis pedes Ieſu,capillis tergere,oſculari eoſdem,& demum vnguento vngere. Nouum & in-
auditum genus oblationis ac ſacrificii pro peccatorum venia adinuenit hec mulier, proculdu-
bio à ſpiritu ſancto inſpirata. ❡V I D E N S autem phariſęus qui vocauerat eum. ait intra ſe,
dicens. hic ſi eſſet propheta,ſciret vtique quæ & æqualis eſt mulier quæ tangit eum:quia pecca
trix eſt.) Ignorantiæ perſonæ aſcribit Phariſęus quod Ieſus permittat pedes ſuos tangit à pecca-
trice:putans quod ſi ſciret Ieſus illam eſſe peccatricem non permitteret ſe tangi ab illa. Et hinc
minorem concipit de Ieſu opinionem,non arbitrans etiam eum eſſe prophetam. Quum ta-
men etiam in hoc erraret Phariſęus: quia etiam veri prophetæ ignorant aliqua quæ ſunt facti:vt
patet de Eliſęo,dicente.anima illius in amaritudine eſt.& dominus celauit à me.

❡E T reſpondens Ieſus.dixit ad illum. Simon habeo tibi aliquid dicere. At ille ait, ma- D
giſter dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori.pro,creditori:vnus debebat denarios quin-
gentos, & alius. pro.alter, quinquaginta, Non habentibus autem illis vnde redderent, do-
nauit vtriſq;. Quis. pro,vter,ergo. Deeſt ipſorum. Ita quod legendum eſt. vter ergo ipſorũ
dic plus eum diligit. pro,diliget? Reſpõdens Simon dixit.ęſtimo.pro,exiſtimo, quia is cui plus
donauit. At ille dixit ei.recte iudicaſti.Et conuerſus ad mulierem,dixit Simoni. Vides hanc mu
lierem? intraui in domũ tuam:aquã pedibus meis non dediſti:hæc autẽ lachrymis rigauit pedes
meos.& capillis ſuis,pro,capillis capitis ſui.terſit.Oſculũ mihi non dediſti:hęc autẽ ex quo intra
uit,non ceſſauit oſculari pedes meos.Oleo caput meũ nõ vnxiſti:hęc autẽ vnguẽto vnxit pedes
meos.Propter quod dico tibi:remittuntur.pro,eius,peccata multa, quoniam dilexit multum.)
Inuerſa concluſio infertur.nam ex dictis inferendum erat. quoniam remittuntur peccata eius
multa ideo diligit multũ:& tamen infertur quod quia dilexit multũ ideo dimittũtur peccata eius E
multa. ❡Solutio eſt quod hæc duo conuertibiliter ſeſe conſequuntur. Et propterea licet vtrumq;
inferre,& vtrumq; Ieſus intulit. multa remiſſio & multa dilectio. mutuo ſe inferunt: & ſimili-
ter parua remiſſio & parua dilectio. Sed vltra hoc docuit Ieſus in his verbis rationem cauſalita-
tis:ꝙ.ſ.dilectio.eſt cauſa remiſſionis velut pficiẽs:remiſſio autẽ eſt cauſa dilectionis velut diſpo
nens.diſponimur enim ad amandũ benefactorẽ ex accepta remiſſione debiti:ſed non perficitur
in nobis peccatorũ remiſſio,niſi charitate diuina infuſa. Ne itaq; intelligeremus ſimilitudinẽ de
remiſſione

remiſſione debitarũ pecuniarum,per omnia currere cum remiſſione peccatorũ,mutauit Ieſus
F cauſalitatem,In .emiſſione enim debitarum pecuniarũ,ex remiſſione ſic diſponimur ad amãdũ
vt amor non perficiat remiſſionem ſed ſequatur eam ex noſtra voluntate in remiſſione autem
peccatorum aliter eſt.nam remiſſio non perficitur niſi in dilectione.quę etiam magis ex deo eſt
q̃ ex nobis:quia infunditur gratuito à deo.& propterea dominus intulit, remittuntur eius pecca
ta multa quoniam dilexit multum.❡Vbi etiã nota ꝙ non dixit quia dilexit multoriens,ſed mul
tum:vt hinc diſcas non oportere ad delendum centũ peccata,exegi centum actus diligendi,exi-
gi centũ contritiones:quoniã ſemel diligere multum,delet innumerabilia peccata.❡Cui autem
minus.pro, parum,ſeu paulum.dimittitur,minus.pro,parum,diligit.) Ecce altera concluſio ad-
æquans dilectionem remiſſioni. ❡Vbi magna occurit quęſtio:quia ſequitur ꝙ Ioannes Bapti
ſta cui parum dimittitur parum diligat,ſi verum eſt vniuerſaliter quod cui parum dimittitur,pa
rum diligit. ❡Solutio eſt quod ſermo Ieſu eſt formalis:hoc eſt de debitoribus quatenus debi-
tores ſunt,de peccatoribus inquantum peccatores ſunt.infra ſiquidem hanc latitudinem ſolam
loquendo,vniuerſaliter verũ quod eſt cui parum dimittitur,parum diligit:quod eſt dicere quod
quantum eſt ex beneficio remiſſionis,parua remiſſio parit paruam dilectionem. Cum quo;ta-
G men ſtat quod aliunde cui parum dimittitur,maxime diligit.& ſic Ioannes baptiſta maxime di-
lexit aliunde q̃ ex remiſſione peccatorum eius. ❡Dixit autem ad illam remittuntur tibi pec-
cata . Et ceperunt qui ſimul accumbebant dicere intra ſe.quis eſt hic ?) Paulo ante Simõ
nec prophetam reputabat Ieſum :, modo autem ſtupens cogitat quis eſt hic?Et vere ſtupendũ
erat:quia non homo tantum ſed deus erat hic. ❡Qui etiam peccata dimittit ? Dixit autem
ad mulierem. Fides tua te ſaluam fecit.) Præter officia exteriora,duas in hac muliere inter-
nas virtutes habes ex verbis Ieſu:fidem ſcilicet & charitatem, Spes enim in officiis eius ſatis pa
tebat.niſi enim ſperaſſet veniam,non tot feciſſet. Fides igitur per dilectionem operans te ſal-
uam fecit. ❡Vbi prudens lector collige diuinam miſericordiam remittentem peccata,non re
mittere peccata nobis dormientibus, ſed cooperantibus fide,ſpe ac dilectione : ſine qua nulla
eſt remiſſio,quantacunq; ſit fides ac ſpes. Et ſignum in nobiſipſis hinc datum,ad cognoſcen-
H dum ſi nobis dimiſſa ſunt peccata multa ſcilicet ſi diligimus multum.nam ſi non diligimus mul
tum,non remittutur peccata noſtra multa:& ſi remittuntur nobis multa noſtra peccata,diligim⁹
multum,iuxta has domini regulas. ❡Vade in pace.) Sentiebat intus mulier fructum magnũ
ex præſentia Ieſu:& propterea præcepta venia peccatorum & commendata eius fide non recede
bat,niſi Ieſus ſuaui præcepto receſſum imperaſſet;. Vnde non abſolute dixit vade , ſed ad-
didit in pace.tum ad continuandum internam mulieris conſololationem.tum futurum illius ſta
tum præfigendo pacificum:quod poſtea rei probauit ſucceſſus.

CAPVT. VIII.

ET factum eſt deinceps:& ipſe iter faciebat per ciuitates.) Deeſt ſingulas.Le-
gendum eſt. ❡Per ſingulas ciuitates.) vt intelligamus ſigillatim viſitari ciui
tates à Ieſu,& non in genere prædicaſſe ipſum ciuitatibus. ❡Et caſtella prę-
dicans& euangelizans regnum dei.) Materia prædicationis & annunciatio
I nis ſignificatur regnum dei , non regnum mundi. In quo comprehenduntur
omnes virtutes in hac vita:& omnis fœlicitas in futura. ❡Et duodecim
cum illo.) Comitantur Ieſum prædicantem vt diſcant omnia & vbiq; duo-
decim apoſtoli. ❡Et mulieres aliquæ.) Fœmineus ſexus non repellitur à ſocietate Ieſu.
❡Quæ erant curatæ.) dupliciter. Quo ad animam. ❡A ſpiritibus malignis.) Et quo ad
corpus. ❡Et infirmitatibus.) Intelligo tamen hæc reſpectiue:non ꝙ omnes fuerint ægrotæ.
❡Maria quæ vocatur Magdalene.) Magnum argumentum hinc habetur quod hęc Maria eſt illa
peccatrix deſcripta in præcedenti capitulo:quoniam in appellatione nominum vſus præfertur
conſtat autem communi vſu nominum appellari Mariam Magdalenam peccatricem illam. ſic
enim accepimus à patribus noſtris,& illi ab auis,& illi ab attauis &c.ita quod vſus iſte ab apoſto
K lorum tempore videtur incepiſſe. Propter quod Lucas tanq̃ à notiſſima appellatione deſcri-
bit eam,quæ vocatur Magdalene. Dicitur autem quod vocatur Magdalene à Magdalo Galilęæ
oppido cuius erat domina,nullam enim aliam communis vſus vocat Magdalenam.
❡De qua ſeptem dæmonia exierant.Perſeuerat Lucas in abſtinentia à turpibus adiectiuis huius
mulieris.Noluit dicere quę ſubiecta fuerat vniuerſis vitiis:ſed excuſando quodãmodo eã & dę
mones accuſando,dicit de qua exierant ſeptem dęmonia,ſeptem vitia quibus poſſidebatur à dę
moniis.Septenarius enim numerus vniuerſitatis eſt index Hebræo more.vnde & ſeptẽ angeli &
ſeptem

ſeptem candelabra &c.deſcribuntur.quia ſeptem dies apud Moyſen vniuerſa comprehendunt. A
¶E T Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis.) Non ſine miſterio euangeliſta etim coniu-
gatam mulieren deſcribit ſequacem Ieſu: non quod inuito viro hoc faceret (quoniam Ieſus non
venit ad dirimendum coniugia,qui venit adimplendum legem!) ſed vt deuotionem mulieris ſi-
mul & viri hoc concedentis ad aliorum exemplum ſcriberet. ¶E T Suſanna & aliæ muliæ.
Quę miniſtrabant ei.) .Morem fuiſſe aiunt apud Hebræos vt honeſte mulieres ſequerentur ſpi-
rituales doctores qui diſcurrebant prædicando,& miniſtrarent eis de faculiatibus ſuis. Et pro-
pterea antiquum ſectantes morem mulieres iſtæ ſequebantur Ieſum. ¶D E faculiatibus ſuis.)
Hinc apparet quod non erant pauperes:immo ſi quæ pauperes quandoq; comites erant(vt Salo
me mater filiorum zebedei) quę non ad hoc ibant vt miniſtrarent de ſuis facultatibus, ſed ſo-
lum vt audirent verbum dei,viuebant vt veriſimile eſt ſumptibus iſtarum diuitum.

¶Quum autem turba plurima conueniret & de ciuitatibus.pro,& de ſingulis ciuitati
bus,properarent ad eum,dixit per ſimilitudinem. Exiit qui ſeminat ſeminare.pro,vt ſeminaret
ſemen ſuum. Et dum ſeminat.pro,ſeminabat,alius cecidit ſecus viam , & conculcatum eſt: &
volucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit ſupra.pro,ſuper,petram:& natum aruit, quia B
non habebat humorem. Et aliud cecidit inter ſpinas:& ſimul exorte ſpinę ſuffocauerunt illud.
Et aliud cecidit in terram bonam:& ortum fecit fructum centuplum.Hæc dicens clamabat. Qui
habet aures audiendi audiat. Interrogabant autem eum diſcipuli eius quę eſſet hæc parabola.
Quibus ipſe dixit. Vobis datum eſt noſſe myſterium.pro,myſteria ,regni dei:cæteris autem in
parabolis:vt videntes non videant , & audientes non intelligant.) Hęc verba vide expoſita
Mar.iiii. Reliqua ſpectantia ad hanc parabolam vide expoſita Matth.xiii. ¶E S T autem
hæc parabola.Semen eſt verbum dei. Qui autem ſecus viam,hi ſunt qui audiunt: deinde venit
diabolus & tollit verbum de eorum corde,ne credentes ſalui fiant. Nam qui ſupra.pro,qui au-
tem ſuper petram:qui quum audierint cum gaudio ſuſcipiunt verbum.& hi radices.pro , radi-
cem,non habent:quia.pro,qui ad tempus credunt,& in tempore tentationis recedunt. Quod
autem in ſpinas cecidit:hi ſunt qui audierunt & ſolicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ
euntes ſuffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terrā:hi ſunt qui in cor C
de bono & optimo.pro,honeſto & bono .) Significatur enim cor honeſtum à morali virtute,
bonum autem ab exercitio vtili. Diuerſitas ſiquidem cordium diuerſis gradibus electorum
ſignificatur .alii enim ſibiipſis tantum alii ſibi & aliis boni ſunt in ſtudiis ſuis:dum alii cor ap-
plicant contemplatiue vitæ aut ſoli propriæ ſaluti,alii vitę actiuæ aut aliorum incumbunt ſpiri-
tuali ſaluti. ¶Audientes , verbum retinent & fructum afferunt in patientia.) Non ſufficere
cor honeſtum & vtile niſi adſit patientia in ſuſtinendo aduerſa & iniurias quaſcunq;, edocet do-
minus à ſimilitudine terræ quæ quantumuis óptima non affert fructum niſi patiendo aratrum
& ſimilia. ¶Nemo autem lucernam accedens operit eam vaſe , aut ſubtus.pro,ſubter, lectū
ponit:ſed ſuper candelabrum ponit,vt intrantes videant lumen.) Dixrat vobis datum eſt noſ-
ſe myſteria regni dei:ne intelligerent ſibi ſolis credita hæc miſteria, ſed ad hoc manifeſtata vt
prædicent mundo,monſtrat ex triplici capite quod debent prędicare hæc aliis. Primum caput
penes intentionem ipſius Ieſu attenditur: & declaratur ex ſimilitudine accedentis lucernam .
Sicut enim accendens lucernam non accendit vt occultet,ſed vt luceat.ita ego non accendo lucer D
nam,euangelicam lucem in vobis ad operiendam eam,ſed ad ponendum ſuper candelabrum
eccleſiæ meæ:vt intrantes in eccleſiam meam videant euangelicum lumen. ¶NON eſt enim
occultum quod non manifeſtetur:nec abſconditum quod non cognoſcatur, & in palam . pro ,
apertum,ſeu propatulum veniat.) Secundum caput penes naturam ſen conditionem rerum
euangelicarum attenditur:quia ex natura ſua ſunt honeſta neceſſaria & vtilia ad ſalutem humani
generis.hæc enim ratio ſignificatur dicendo.non eſt enim occultum.euangelicum aliquid,quod
non manifeſtetur &c. ¶Videte ergo quid.pro,quomodo,audiatis,) Hinc clare apparet q̄ de
doctrina ſua, de myſteriis euangelii dixit,non eſt aliquid occultum quod non manifeſtetur:ali-
oquin non intuliſſet monitionem hanc,videte igitur quomodo audiatis ad prædicandum aliis &
non pro vobis ſolis. ¶Q V I.pro,quicunq;,enim habet,dabitur illi:& quicunq; non habet , E
etiam quod putat ſe habere,auferetur ab illo.) Tertium caput penes eorum proprium damnum
& lucrum attenditur.Et intendit q̄ quicumque myſteriorum noticiam habet recto vſu,lucrabi-
tur:dabitur enim recte vtenti habitis,amplior adhue notitia.ab eo,autē qui nō habet per rectum
vſū q habitis nō recte vtitur(quod perinde eſt ac nō habere)etiā quod putat ſe habere,auferetur
ab illo.datur enim reprobū ſenſum vt abutatur habitis aut etiā naturalibus:vt latium Matth.xiii.
declarauimus.¶Venerunt autem ad illum mater & fratres eius.Hic aduentus matris clarius de-

F ſcribitur Mar.iiii.Intellige autem fratres Hebraico more conſanguineos. ¶Et non poterant
adire cum præ turba. Et nunciatum eſt illi, Mater tua & fratres tui ſtant foris volentes te videre.
Qui reſpondens.dixit ad eos,mater mea & fratres mei hi ſunt,qui verbum dei audiunt & faciũt
Prædicabat actu Ieſus dum hoc ei diceretur:vt Matthęus.xii. teſtatur. Et propterea ſecundum
naturam negotii diuini, matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum dei,
¶Factum eſt autem in vna dierum:& ipſe aſcendit in nauiculam.pro, nauim ,& diſcipuli eius:
& ait ad illos.tranſfretemus trans ſtagnum. Et aſcenderunt.pro,receſſerunt.)Significatur enim
executio nauigationis,non conſcenſus diſcipulorum in nauim. ¶Nauigantibus autem eis,ob
dormiuit:& deſcendit procella venti in ſtagnum:& compellebantur.pro,complebantur. ſup-
ple aquis & periclitabantur. Accedentes autem ſuſcitauerunt eum,dicentes pręceptor.)Repeten
dum eſt: & legendum. ¶Pręceptor pręceptor perimus.)Timor & inſtantia ſuſcitantium du
plicatione ſignificatur. ¶At ille ſurgens.pro,expergefactus,increpauit ventum & tempeſtatẽ
aquæ:& ceſſauit:& facta eſt tranquillitas.Dixit autem illis.vbi eſt fides veſtra?Qui timentes,mi-
rati ſunt, adinuicem dicentes. Quis putas hic eſt?quia & ventis & mari imperat, & obediunt
G ei.) Vide Matth.viiii. & Mar.iiii. expoſita circa hoc miraculum in nauicula.¶Et nauigaue-
runt ad regionem Geraſenorum.pro,Gadarenorum:quę eſt contra Galileam. Et quum de naui
egreſſus eſt ad terram,occurrit illi vir.Deeſt.e ciuitate.)Significatur enim homo ciuilis.
¶Qui habebat dęmonium.pro, dęmonia iam. Deeſt.à Legendum enim eſt.iam à temporibus
multis.vt antiqua ſignificetur vexatio.& veſtimento non induebatur:neq; in domo manebat ſed
in monumentis.Is vt vidit Ieſum,procidit ante illum:& exclamans voce magna,dixit.quid mi
hi & tibi eſt Ieſu fili dei altisſimi?obſecro te ne me torqueas.Pręcipiebat enĩ ſpiritui immũdo vt
exiret ab homine.)Hinc clare patet pręceptum Ieſu ad exeundum fuiſſe tormentum diaboli. erat
enim compulſiuum ad exeundum contra libertatem tum potentię tum voluntatis ipſorum dæ-
monum: & propterea torquebat eos. Multis enim temporibus arripiebat.pro,corripuerat,illum
& vinciebatur catenis,& compedibus cuſtodiebatur:& ruptis vinculis agebatur à dęmonio in
H deſerta.Interrogauit autẽ illum Ieſus.) Non interrogat vt cognoſcat ignotum aliquid.ſed vt ma-
gnitudo miraculi cognoſcatur,& humana miſeria qua vnus homo multitudini ſubiectus erat dæ
monum,perpendatur ex hac occaſione. ¶Dicens quod tibi nomen eſt? Ad ille dixit.Legio:
quia intrauerunt dęmonia multa in eum. Et rogauerunt illum ne imperaret illis.)experimen
to enim ſentiebant ꝙ ſolo imperio poterat illos compellere. Vt in abiſſum irent.) Non ꝙ
timerent ſubmergi aut ſuffocari in aquis:ſed ne in locum carceris vbi omnino ligata eſſet eorum
potentia mitterentur.¶Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte.) Mar
.v. dicitur circa montem:vt intelligamus in infima parte montis porcos fuiſſe. ¶Et rogabant
eum vt permitteret eis in illos ingredi.) Hinc clare apparet poteſtatem dęmonum ligatam eſſe
non ſolum reſpectu hominum ſed etiam rerum aliarum :alioquin non rogaſſent Ieſum vt per-
mitteret eis ingreſſum in porcos. naturali ſiquidem ſua potentia hoc poſſunt. ¶Et permiſit
illis.Exierunt ergo dęmonia ab homine,& intrauerunt in porcos:& impetu abiit grex per prę-
ceps in ſtagnum:& ſuffocatus eſt.Si rationem damni quæris,nulla eſt quęſtio:quia dominus vni-
I uerſorum eſt Ieſus.Si vero rationem facti ad literam quęris,apparet hoc ideo hoc permiſſum vt
cognoſcamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidẽtię,quę non permittit homines
qui à dęmoniis vexãtur,occidi ab illis.facillime enim potuiſſent hominem illũ quẽ tanto tẽpo
re vexauerãt,occidere:qui tã facile potuerunt duo milia porcorũ ſubmergere. Vt diuinę itaq;
gratię tribuamus quicquid non patimur à dęmoniis,docere voluit hoc facto. ¶Quod vt vide-
rũt factum qui paſcebant.fugerunt.& nunciauerũt in ciuitatẽ & in villas.Exierunt autẽ videre.
pro,vt viderẽt,quod factum eſt:& venerunt ad Ieſum:& inuenerũt hominẽ ſedentẽ á quo dæ-
monia exierant,veſtitum ac ſana mente,ad pedes eius:& timuerunt.Nunciauerunt autem illis.)
qui venerant ex ciuitate. ¶Et qui viderant quomodo ſanus factus eſſet à legione.pro,à dæmo-
niis agitatus. & rogauerunt eum omnis multitudo regionis Geraſenorum.pro, circumiacentis
K regionis Gadarenorum,vt diſcederet ab ipſis.)Vide differentiam inter iſtos & Nazarenos, iſti
enim quamuis damnum paſſi,rogant Ieſum recedat:illi autem nullo damno affecti ad pręcipitã-
dum eum concurrerunt.¶Quia magno timore tenebantur.ne iacturam maiorem incurrerent.
Reliqua circa geſta in hac regione Gadarenorum,vide expoſita Matth.octa.& Mar.v.
¶Ipſe autem aſcendens nauim,reuerſus eſt:& rogauit illum vir à quo dæmonia exierant vt
cum eo eſſet. Dimiſit autem eum Ieſus. dicens,redi in domum tuam,& narra quanta tibi fe
cit deus:& abiit per vniuerſam ciuitatem,prædicans quanta illi feciſſet Ieſus. Factum eſt autem
quum rediſſet Ięſus,excepit illum turba erant enim omnes expęctantes eum.)Deuotio populi
Galilęi

Galilæi(non Phariſæorum & ſcribarum)ſignificatur. ¶Et ecce venit vir cui nomen Iairus,& A
ipſe princeps ſynagogæ erat:& cecidit ad pedes Ieſu,rogás eum vt intraret in domum eius:quia vnica filia erat ei fere annorum duodecim,& hæc moriebatur.Et contigit.Superfluit & cótigit. Dum autem ipſe iret,à turbis comprimebatur.pro,turbæ ſuffocabant eum.)Deſcribit euangeliſta humanum morem loquendi concurſum turbarum,ita conſtringentium vt in ſimilibus cóſtrictionibus ſolemus dicere quod ſuffocant illum.¶Et mulier quædam.pro,quę,erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim.)æquale tempus ætatis puellæ & ægritudinis huius mulieris , non caſu narratur:ſed ex intellecto ab euangeliſta myſterio quare diuina prouidentia miracula hęc ſecundum hanc temporis æqualitatem diſpoſuit.ad myſterium enim myſtici ſenſus hæc ſpectare cognouit.Quod clare manifeſtatum eſt à ſacris doctoribus:ſed à nobis tacetur,quia ſolus ſenſus literalis ſub noſtri propoſiti intentione comprehenditur.¶Quæ in medicos erogauerat.p, inſumpſerat.)non enim donauerat ſed ſumptu conſumpſerat.¶Omnem ſubſtantiam ſuam,nec ab vllo potuit curari,acceſsit retro,& tetigit fimbriam veſtimenti eius:& confeſtim ſtetit flux⁹ ſanguinis eius. Et ait Ieſus:quis eſt quis me tetigit? Negantibus autem omnibus.)Horum negatio referenda videtur ad contactum ex propoſito ad differentiam contactus ex impulſu : ita quod B
omnes negarunt ex propoſito illum contigiſſe.Petri autem & diſcipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda ſunt:vt ſic vtriq; verum dixerint.

¶Dixit Petrus & qui cum illo erant.Præceptor turbæ te comprimunt & affligũt.pro,afflictãt.) Crebra enim afflictio ſignificatur. ¶Et dicit quis me tetigit? Et dixit I E S V S.tetigit me aliquis.) Aſſertiue legenda ſunt affirmat enim Ieſus quod aliquis tetigit eum tactu ex propoſito. Quod & manifeſtat,ſubiungens.¶Nam & ego noui virtutem.ſanatiuam.de me exiiſſe.ex equẽdo effectum ſanationis.¶Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius:& ob quam cauſam tetigerit eum indicauit coram omni populo:& quemadmodum confeſtim ſanata ſit.)Quia miracula ſua Ieſus ordinabat magis ad propagandam fidem noui teſtamenti quam ad ſalutem corporum,& ſciebat futurum tunc eſſe vt nunciaretur Iairo mors filiæ,& propterea oportere Iairi fidem confortari,ideo miraculum hoc manifeſtari voluit præſente Iairo,vt fides illius roboraretur & augeretur.¶At ipſe dixit ei.filia,Deeſt fide. Legendum eſt,Confide filia.)Tremebat enim mulier illa:& propterea confortatur à I E S V.¶Fides tua te C
ſaluam fecit.)Etiam verbo manifeſtat coram Iairo quo tendit ſua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quod fides illius mulieris in ipſum Ieſum ſanauit eam, diſcere debebant credendum eſſe in ipſum.¶Vade in pace.

Adhuc illo loquente venit quidam ad principem.pro,à principe,ſynagogę.)Non quod ab alio principe nuncius veniret ad Iairum,ſed quod à domo ipſius Iairi principis nuncius veniebat.Et ſignificatur per hoc quod erat certus nuncius mortis,domeſticus & non caſu nuncians mortem puellæ.¶Dicens ei quia mortua eſt filia tua,noli vexare illum.pro,magiſtrum.)Sperabãt enim quod poſſet forte illam ſanare dum viueret:ſed poſtq̃ mortua eſt, nullam habebant ſpem quod poſſet ipſam reſuſcitare.& propterea dicunt noli vexare magiſtrum. Ac ſi dicant.negocium eſt deſperatum.¶I E S V S autem audito hoc verbo,reſpondit patri puellæ Noli timere.) Inuaſerat enim eum timor irrepabilis vitæ propriæ filiæ.¶Crede tantum.) Ecce propter quid voluit manifeſtari miraculum curatæ mulieris.¶Et ſalua erit.Et cum veniſſet ad domum non permiſit intrare ſecum quenquam.) in aulam in qua iacebat mortua puella. D

¶Niſi Petrum & Iacobum & Ioannem,& patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes,& plangebant illam.At ille dixit.nolite flere:non eſt mortua puella.)mihi, ſeu apud me, quamuis vere ſit mortua.¶Sed dormit.)Quoniam tam facile poſſum eam ſuſcitare à morte quam excitatur aliquis à ſomno.¶Et deridebant eum.)Non intelligentes myſterium verborum Ieſu.Et hęc deriſio ad cumulum ſpectat teſtimonii veræ reſuſcitationis ſubſequutæ.

¶Scientes quia mortua eſſet.Ipſe autem.Id eſt.electis foras omnibus.) Eiecit ſiquidem omnes quos inuenit in aula in qua iacebat puela mortua:& remanſit cum iis qui cum eo ingreſsi erant quinque perſonis,in textu nominatis. ¶Tenens manum eius,clamauit,dicens.puella ſurge. Imperando ſuſcitat acſi à ſomno excitaret,tenendo manum & clamando : vt experimento cognoſcerent miſterium verborum quæ dixerat,non eſt mortua puella ſed dormit. ¶Et reuerſus.pro,conuerſus, eſt ſpiritus eius.) Deſcribit enim Lucas ſpiritum puellæ ad ſimilitudinem conuerſi ad corpus:tanquam prius auerſus fuerit à corpore. Et vere quadrat ſimilitudo. nam in morte ſpiritus auertitur à corpore deſinendo animare ipſum : in ſuſcitatione autem quaſi conuertitur ad viuificationem corporis. ¶Et ſurrexit continuo.) Vt perfectum miraculum non ſolum reſtitutæ vitæ ſed valetudinis monſtraretur.Surrexit enim & ambulauit: E

F vt alter euangeliſta teſtatur. ¶Et iuſsit illi dare manducare.pro,ad manducandum.) Vt omni-
quaq; veritas miraculi comprobaretur:& nullus relinqueretur locus ſuſpicandi phantaſma eſſe.
¶Et ſtupuerunt parentes eius.Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.) Semper
prudens magiſter inuenitur Ieſus:quum oportuit maniſeſtari miraculum curatæ fœminæ vo-
luit non latere:modo autem quia non imminebat ibi neceſsitas firmandi fidem præſentium,in-
dicit ſilentium,humilitatis affectu vero:vt alias declarauimus.

CAPVT IX.

CONuocatis autem I E S V S duodecim apoſtolis,dedit illis.)Vere deum ſe eſſe cõ-
G probat,dando aliis poteſtatẽ ſuper dęmones & ęgritudines.vix enim inuenti ſunt
aliqui qui haberent huiuſmodi poteſtatem.a Ieſus autem non ſolum habet ſed dat
aliis.¶Virtutem & poteſtatem.pro,poteſtatem & authoritatem.) Data poteſtas,
clare monſtrat conceſſum apoſtolis vt ex poteſtate miracula facerent,& non ſolũ
peccando.Data vero authoritas monſtrat dignitatem ac præſidentiam quandã.¶Super omnia
dæmonia & vt languores curarent.) Crediderim ego diſtribuendas poteſtatem & authoritatem
ſic, vt authoritas intelligatur ſuper omnia dæmonia,poteſtas vero ſuper curandos languores.
Quadrat ſiquidem hinc intellectus illi ſententiæ,qua dominus dixit.hoc genus dæmoniorũ nõ
eiicitur,niſi in oratione & ieiunio.¶Et miſit illos prædicare.)Hactenus duxerat ſecũ duodecim
apoſtolos vt diſcerent à doctrina & exemplo ipſius:modo inſtructos mittit ad prædicandum.
¶Regnum dei.)Illud idem quod ipſe prædicat,mandat ab apoſtolis prædicandum:non reſer-
uans ſibi altius aliquid.¶Et ſanare infirmos.) Non ſolum dedit poteſtatem curandi:ſed etiam
præcepit vſum poteſtatis.¶Et ait ad illos.)Poſt iniunctum officium,poſt datam poteſtatẽ, mo-
dum eundi diſponit expeditum.¶Nihil tuleritis in via.pro,in viam).Hoc eſt pro via,pro via-
H tico.Vniuerſa enim ſolita deferri à viatoribus, prohibet.Et vt clarius intelligatur,deſcendit ad
ſpecies quinq;:vt ex his alia quæ non nominantur intelligam⁹:puta poculũ,cui⁹ nulla fit in ſpe-
cie mentio.¶Neq; virgam.pro,virgas.) hoc eſt arma quæcunq; etiam minima:qualia ſunt vir
gæ.¶Neq; peram.cum cibariis.neq; panem.)Nõ ſolum diuerſa cibaria ſed etiam panem por-
tandum prohibet.¶Neq; pecuniam.)pro ſumptu occurrente.¶Neq; duas.pro, binas, tunicas
habeatis.)Duplicata prohibet veſtiméta:hoc eſt vnam tunicam pro itinere & alteram pro quiete
non enim prohibet veſtiri diſcipulos pluribus veſtimentis,ſed mutatoria prohibet indumenta.
¶Et in quamcunq; domum intraueritis,ibi manete:& inde ne exeatis.)Legẽdum eſt affirmati-
ue,& inde exite.Non præcipit Ieſus clauſos manere domi,ſed præcipit non mutari domũ q̃diu
in eadem eſſent ciuitate.Hoc enim ſignificatur dicẽdo.Et inde.hoc eſt non ex alia domo,exite,
I quum migrabitis in aliam ciuitatem.Si enim mutata fuiſſet domus,non manſiſſẽt in eadem do
nec exirent ex ciuitate:& ſic non inde exirent.¶Et quicunq; nõ receperint vos,exeuntes de ciui
tate illa,etiam puluerem pedum veſtrorum.pro, à pedibus veſtris, excutite in teſtimonium
ſupra.pro,aduerſus,illos.)tanquam indignos regno cęlorum,tanquam nihil commune haben-
tes cum ciuibus cæleſtibus.¶Egreſsi autem circũibant per caſtella, euangelizantes & curantes
vbiq;.)Efficaciam poteſtatis acceptæ,exequutione curationum nõ in vno loco ſed vbiq; circu-
meundo caſtella,comprobant.¶Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo:&
hæſitabat.Hinc apparet quod verba Herodis relata Matth.xiiii.(ſcilicet hic eſt Ioannes Baptiſta,
ipſe ſurrexit à mortuis,& ideo virtutes operantur in eo(non aſſerendo ſed conferendo cum ſuis
domeſticis dicta ſunt:vt dubiæ mentis homines ſolent in aliquam partem argumentando decli-
nare.¶Eo quod diceretur à quibuſdam quia Ioãnes ſurrexit à mortuis.à quibuſdam vero quia
K Elias apparuit:ab aliis autem quia propheta vnus de antiquis ſurrexit. Et ait Herodes Ioannem
ego decollaui :quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et quęrebat videre eum.)vulpino cõ-
ſilio,nõ ſtudio vitæ aut doctrinæ bonæ,¶Et reuerſi apoſtoli narrauerunt illi quæcũq; fecerãt.
Ideo hoc ſcriptum eſt vt inde diſcant miſsi referre geſta & prælati ſtudioſos ſe exhibere ad au-
diendum quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt.¶Et aſſumptis illis ſeceſsit.ſeorſum in locũ
deſertum qui eſt Betſaide.pro,ciuitatis quæ vocatur Bethſaida.Significatur enim quod eſt lo-
cus infra diſtrictum ſeu territoriũ illius ciuitatis.¶Quod quũ cognouiſſent turbę,ſequutæ ſunt
illum.Et excepit eos,& loquebatur illis de regno dei.)Quamuis ſeorſum quietis cauſa ſeceſsiſſet
deuotione tamen,turbarum vincitur:& omiſſa orationis quiete,ſuſcipit benigne turbas,docens
eas de regno dei.¶Et eos qui cura.pro,curatione,indigebant ſanabat. Dies autem ceperat de-

clinare

dinate:& accedentes duodecim,dixerunt illi.Dimitte turbas,vt euntes,in caſtella villaſque quæ A
circa ſunt diuertant & inueniant eſcas:quia hic in loco deſerto ſumus. Ait autem ad illos. Vos da
te illis manducare. At illi dixerunt, Non ſunt nobis pluſq̃ quinq; panes & duo piſces.niſi for-
te.Superfluit forte.nos eamus & emamus in omnem hanc turbam eſcas.)Hæc verba ad mõſtrã
dam impoſsibilitatem dandi ad manducandum turbæ illi, apponuntur ab apoſtolis. primum
enim excuſarunt ſe quia non habent niſi quinq; panes & duos piſces:& modo apponũt ratio-
nem omnimodę impoſsibilitatis,quia nec habent vnde poſsint emere.Hoc enim reuerenter ſi-
gnificãt,ſubiungendo niſi nos eamus & emamus:ſubaudientes quod tu noſti eſſe nobis impoſ-
ſibile.Vnde etiam Lucas ſubiungit magnam multitudinis quantitatem:vt intelligamus impoſsi
bilitatem ſignificatam tali loquendi modo hominibus referentibus conſueto.¶Erant autem fe
re virorum quinq; milia. Ait autem ad diſcipulos ſuos, Facite illos diſcũbere per conuiuia.pro,
per diſcubitus,quinquagenos.)Significatur enim quod diſtributi ſunt ſi q; quinquaginta in ſin-
gulo erant diſcubitu.omnia enim ordinate Ieſus diſponebat. ¶Et ita fecerunt:& diſcubuerunt
pro,fecerant diſcumbere,omnes.)Effectus ſubſequutus præſidentibus diſcipulis ſignificatur.
¶Acceptis autem quinque panibus & duobus piſcibus.reſpexit.pro,ſuſpexit in cęlũ.)vt omnes B
viderẽt diuina virtute fieri ſubſequutum miraculum.¶Et benedixit illis.)hoc eſt multiplicauit:
benedictionem enim ad multiplicationem ſpectare ſacra ſcriptura in multis teſtatur locis.
¶Et fregit.)propriis manibus:vt etiam ſic virtutem naturæ aſſumptæ monſtraret..¶Et diſtri-
buit diſcipulis ſuis vt ponerent ante turbas.& manducauerunt omnes,& ſaturati ſunt. Et ſublatũ
eſt quod ſuperfluit illis,fragmentorum cophini duodecim.)Vt ſuperflua fragmenta comproba
rent etiam non fuiſſe phantaſma,ſed veros panes & veros piſces.¶Et factum eſt quum ſolus.p.
ſolitarie.)hoc eſt ſine turba,nam diſcipuli erant cum eo.¶Eſſet orans,erãt cum illo & diſcipuli,
& interrogauit illos.)Hinc apparet quod nõ de actuali oratione dixit quum ſolitarie eſſe orãs
ſed de tempore & loco electo ad vacandum orationi.nam ſtultum eſt intelligere quod quum
actualiter oraret interrogauit diſcipulos:ſed deſcribitur quod in loco & tempore electo ad ora-
tionis quietem ſine turba,medio tempore quo repetenda intermittitur oratio interrogauit Ie-
ſus diſcipulos ſuos de ſeipſo.Et apte orationis tempori miſcetur huiuſmodi interrogatio:vt inde
incipiat manifeſtare eis myſterium paſsionis & mortis ſuæ,ſimul & accendat eos ad martyriũ, C
hæc enim omnia intermedio orationum tempori congruunt.
¶Dicens,Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt & dixerunt.Ioãnem Baptiſtam alii
autem Heliam:alii vero quia vnus propheta de prioribus ſurrexit. Dixit autem illis, Vos autem
quem me eſſe dicitis?Reſpondens autem Simon Petrus,dixit, Chriſtum dei.) Lucas nec Petri
reſponſionem integre nec verba domini ſubiuncta narrat.& propterea vide hæc Matth.xv.in-
tegre & diffuſe ſcripta.¶At ille increpans illos.pro,interminatus illis.)Significatur enim com-
minatio quædam adiecta præcepto.¶Præcepit ne cui dicerẽt hoc.ſcilicet quod ipſe eſſet Meſ-
ſias. Sciebat enim hoc non eſſe prædicandum vſq; poſt reſurrectionem:quoniam(vt rei proba
uit euentus)ſtatim vt acclamatus eſt Meſsias,fuit delatus ad Pilatum tanq̃ reus læſæ maieſtatis,&
crucifixus. Verum conſydera ꝙ Ieſus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni
dei & doctrinę diuinitatatis ſuæ,ſe eſſe Meſsiam q̃uis nec prædicaret nec vellet prędicari ſub titu
lo Meſsię.Cum hoc tamen priuatis ſermonibus aſſerebat ſe Meſsiam.¶Dicens quia oportet fi-
lium hominis multa pati,& reprobari à ſenioribus & principibus ſacerdotum & ſcribis,& occi- D
di & tertia die reſurgere.)Poſt quam diſcipulos inſtruxerat & illi crediderant ipſum eſſe verum
Meſsiam,incipit eis aperire futuram paſsionem & mortem ſuam:vt abſtraheret eos ab appeti-
tu gloriæ humanę & aliorum temporalium bonorum comitantiũ humana regna.expectabatur
enim Meſsias rex magnus,redintegraturus regnũ Iſrael. Ne itaq; Inirent in ambitioſas aut mũ-
danas appetitiones,proponit eis ſtatim ignominias paſsionis & mortis ſuæ.¶Dicebat autem ad
omnes.) Tacet Lucas hoc in loco verba Petri(abſit à te domine) & reſponſionem Ieſu ad eum:
& tranſit ad ſubiuncta verba Ieſu ad omnes diſcipulos & non ad ſolum Petrum,¶Siquis vult.)
Non ſuffecit cæleſti magiſtro prædicere eis mortem propriam, ſed adiunxit neceſsitatem im-
minentem cuiq; ſuo diſcipulo patiendi : vt non ſolum abſtrahantur ab appetitu vanorum ſed
præparent ſe ad perpeſsionem malorum. ¶Poſt me venire.)Dixerat quod tertia die eſſet re E
ſurrecturus,proculdubio ad immortalem vitam & regnum æternum, ſciebatq; omnes cupere-
participes fieri tantæ fœlicitatis:& propterea viam veniendi ad corregnandum ſecum, intendit
declarare:proponens ſub conditionali, quod ſiquis vult me poſt reſuſcitatum & regnantem
venire,oportet,opus eſt vt faciat hæc, ¶Abneget ſemetipſum.)Ecce primum Magnum eſt
hominem abdicare à ſe exteriora bona,ſed longe maius eſt abdicare à ſe ſeipſum:hoc eſt pro-

F prium velle,proprium ſapere,& alia huiuſmodi ſpectantia ad interiorem animi partem.& ta-
men hoc eſt primum quod exigitur ad perueniendum ad Ieſum regnantem.¶Et tollat crucem
ſuam quotidie.)Superfluit quotidie.Secũdum quod exigitur,ad corporis cruciatus ſpectat:quos
oportet vel voluntarios ſubire exercitationibus pœnitentialibus,vel illatos ab aliis ſuſtinere.re-
gulare enim eſt electos pati in hac vita.Et omnes paſsiones appellatione crucis comprehendũ-
tur.¶Et ſequatur me.)Non corporali greſſu, ſed quod ratio actionum & paſsionum eius ſim
ego:alioquin fruſtra abnegaret ſeipſum & tolleret crucem ſuam. ¶Qui.pro,quicunq;,enim.)
Rationem neceſsitatis horum trium reddit ex lucro & damno.Et inchoat à ſecundo:ſcilicet tol-
lat crucem ſuam,quæ contrariatur vitæ corporali.¶Voluerit.ſine me.animam ſuam.hoc eſt vi-
tam ſuam.ſaluam facere.)Simpliciter & abſolute,non hic aut nunc,non certo loco aut certo tẽ-
pore,vt dei cultores intendunt ſaluare fidem ſuam.ad fideles enim loquitur,credentes & ſperan-
G tes verã ſalutẽ in alia vita.¶Perdet illam.ęternaliter.Nam qui.pro,quicunq; autem,perdiderit
animam ſuam.)hoc eſt vitam ſuam.¶Propter me.)Hic prudens lector perpendere potes quod
ex iſta particula propter me,habetur quod quum dixit quicunq; enim voluerit, intelligitur ſi-
ne me.¶Saluam.)Præponi debet pronomen hic:& legi.
¶Hic ſaluam faciet illam.)ad amphaſim faciẽdam eius quod inopinabile apparet:vt qui perdit
vitam ſuam,ipſemet ſaluet eã,in æternum.Hęc enim eſt noua Ieſu Chriſti doctrina ſalluberri-
ma.¶Quid enim proficit homini ſi lucretur vniuerſum mũdum.)Reddit rationem primi,ſci-
licet abneget ſemetipſum:comparando lucrum totius mundi ad damnum ſuiipſius ; ſatis
clare:ſupponendo(vt eſt)ꝙ abnegans ſeipſum,hic,ſeruat ſeipſum nõ abnegans autem ſeipſum
perdit ſeipſum aut iacturam ſui facit.¶Seipſum autem perdat,& detrimẽtum ſui faciat.pro;aut
iacturam ſuiipſius faciat?)Vterq; modus ruinæ proprię ſignificatur:vel tanq̃ voluntarie perdẽ-
do ſeipſum,vel tanquam incurrendo ſeu patiendo iacturam ſuiipſius.Altero enim iſtorum mo-
dorum reprobi omnes damnantur.Et alludit hic ſermo ad negociatores:qui ob ſpem magni lu
cri aut ſponte nonnulla à ſe abdicant,aut non curant incurrere illorum iacturã.Similiter enim
H reprobi vel tanq̃ voluntarie poſtponunt ea quę ſunt ſpiritus,vel appetitiones malas proſequẽ-
tes,incurrunt ęternæ damnationis iacturam. ¶Nam qui me.pro,quicunq; enim me, & meos
ſermones.)Reddit rationem tertii(ſcilicet & ſequatur me& pœna& pręmio . Et pœna qui-
dem clare ſignificatur in litera : præmium autem per locum ab oppoſito ſubintelligendum re-
liquit. ¶Erubuerit.)Non dicit quicunq; non crediderit,ſed qui erubuerit me:hoc eſt eru-
buerit confiteri fidem meam,laudem meam,doctrinam meam, & huiuſmodi.eſt enim de ne-
ceſsitate ſalutis exterior confeſsio:quam omittit erubeſcens. Intellige concurrentibus debi-
tis circũſtantiis:quia eſt præceptum affirmatiuum.Erubeſcere tamẽ Chriſtum,importat actum
ſemper vitioſum quoniam importat actum poſitiuæ erubeſcentiæ dare optima. Et propterea
erubeſcere Chriſtum,ex ſuo genere peccatum mortale eſt.poſſet tamen propter imperfectionẽ
I actus eſſe peccatũ veniale.¶Hunc filius hominis erubeſcet.)Metaphorica eſt loquutio,ſicut deus
dicitur iraſci.IESVS enim erubeſcet quoad effectum,illum qui erubuit Chriſtum hic : quia
non agnoſcet eum inter ſuos,abiiciet illum à ſuis,indignum ſuis habebit illum.
¶Quum venerit in maieſtate.pro,gloria,ſua & patris & ſanctorum angelorum.Dico autem vo
bis vere,ſunt aliqui hic ſtantes qui non guſtabunt mortem donec videant regnum dei.)Ne pu-
taretur longiore ſpe expectandum eſſe promiſſum in præmium regnum,dei ſubiũgit tam pro-
pinquum eſſe vt aliqui ex illic ſtantibus viſuri ſint regnum dei antequam moriantur. Et vere
adimpletum eſt:quoniam multi ex illis viderunt Chriſtum poſt reſurrectionem, & aſcenden-
tem in cælum.Conſtat autem regnum dei glorioſum,in Chriſti reſurrectione inchoaſſe,quum
mortale corpus induit immortalitatem : teſtante ipſo domino inferius dicente.non bibam de
generatione vitis donec regnum dei veniat.¶Factum eſt autem poſt hæc verba fere dies octo.).
K Non diſcrepat numerus iſte à numero ſex dierum ſcripto ab aliis euangeliſtis. nam alii poſt
diem illum quo loquebatur Ieſus,numerauerunt dies ſex:& ſic. poſt ſex dies octauus illuceſce-
bat dies cuius meminit Lucas. Meminerunt autem euangeliſtæ numeri horum dierum non ea
ratione quod in transfiguratione Chriſti adimpleta deſcribatur promiſsio antedicta de regno
dei videndo à quibuſdam:ſed ea ratione quia in transfiguratione Chriſti monſtrata eſt quædam
ſpecies regni dei.fuit enim velut quædam prælibatio viſus regni dei. ¶Et aſſumpſit Petrum &
Iacobum & Ioannem.& aſcendit in montem vt oraret. Et facta eſt dum oraret.) vt etiam ani-
mus totus in diuina actualiter tenderet.
¶Species vultus eius altera.) Propriiſsime loquutus eſt,accidentalem mutationem ſignifi-
cans dicendo altera ſubſtantiæ enim vultus figura eadem perſeuerante, ſed qualitas altera fuit:
quoniam

quoniam ſplendida facta eſt facies eius. ¶Et veſtitus eius albus & refulgens.pro, ſulgurans.) A
Tam temperata fuit lux illa vt colorem permitteret,& fulgorem ſimul emitteret:alioquin non potuiſſent diſcipuli in tantam lucem figere oculos. ¶Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyſes & Elias viſi in maieſtate.pro,gloria,)Deſcribitur enim quod apparuerũt glorioſi Moyſes & Elias.¶Et dicebant exceſſum.pro,exitum,eius.)Hoc eſt mortem.loquebantur enim de morte I E S V qua exiturus erat de hoc mundo.¶Quem completurus erat in Hieruſalem.Petrus vero & qui cum illo erant,grauati erant ſomno.)Hinc apparet aut nocte aut matutina hora octaui diei hæc geſta fuiſſe:& propterea Lucas dixit fere dies octo.I E S V ſiquidẽ orante Petrus,Iacobus & Ioannes à prolixa oratione repente ſomno retrahuntur.propter ꝙ veriſimilius eſt quod poſt aliquas noctis horas hoc fuerit.¶Et euigilantes.) Non ſolum fuerũt grauati ſomno,ſed dormierunt I E S V orante.¶Viderunt maieſtatem eius.) Hoc eſt gloriam eius.¶Et duos viros.)Scilicet Moyſen & Heliam.Incertum eſt de Moyſe an cum naturali corpore an cum aereo corpore apparuerit.vtroq; enim modo vere appellantur duo viri.Elias quidem integer Moyſes autem ſecundum id quod præcipuum eſt in viro ſcilicet ſecundum animam,ſi corpus ſuum naturale non habuit.¶Qui ſtabant cum illo.)Corporalis ſitus deſcribitur. Et dixit hoc euangeliſta, ne intelligeres euigilaſſe apoſtolos & vidiſſe Moyſen Et Eliam venientes B
vel in fine rei geſtæ. ¶Et factum eſt quum deſcederent ab illo.quum valefacerent.aït Petrus ad Ieſum. Præceptor bonum eſt nos hic eſſe,& faciamus tria tabernacula:vnum tibi & vnum Moyſi & vnum Eliæ.) Hinc clare apparet quod antequam diſcederent quum eſſent diſceſſuri Moyſes & Elias,Petrus dixit hæc verba præoccupans diſceſſum,vt impediret licentiam.

¶Si quæris quomodo Petrus cognouit illos eſſe Moyſen & Eliam.reſpondetur quod vel ex verbis eorum vel ex ſimilitudine ad pictos Moyſen & Eliam,agnouit eos. Teſtatur enim Ambroſi⁹ quum reuelata ei fuerunt corpora Geruaſii & Protbaſii, apparuiſſe ſibi Paulatim apoſtolum qualem eum pictura docuerat.¶Neſciens quid diceret.) Vere neſciebat quid diceret:proponens impedire diſceſſum illorum,proponens habitandum in monte tribus tabernaculis.¶Hęc autem illo loquente facta eſt nubes. lucida.& obumbrauit eos.) diſcipulos:hoc eſt temperamentum præſtitit diſcipulis vmbræ ſuæ,ne à multitudine lucis ſplendentis in facie Ieſu ſicut ſol,opprimerentur oculi corporei.¶Et timuerunt intrantibus illis in nubem.) Quia nubes C
non obumbraret diſcipulos,niſi media eſſet inter lucem & ipſos,ideo explicando vndique rem geſtam,ſubditur quod illi tres viſi in gloria(ſcilicet Ieſus,Moyſes & Elias) intrarunt in nubem. Et quia non dicitur quod nubes deſcendit ad eos,ſed ꝙ ipſi intrauerũt in nubem(quæ teſte Petro apoſtolo in.i.capite.ii.epiſt.ſupereminens deſcribitur,dicendo de cęlo.niſi enim fuiſſet eminentior,non ſonuiſſet vox de ipſa exiens tanq̃ de cælo)ideo intelligendum eſt quod illi eleuati ſunt à terra Paulum vſq; ad nubem illam incluſiue.& hoc ſignificatur per hoc ꝙ dicitur illis intrantibus in nubem.Vnde hinc dicit Lucas cauſatum timorem diſcipulorum.Et merito.timebãt enim ſe relinqui videndo Ieſum cum Moyſe & Elia intrare in nubẽ.¶Et vox facta eſt de nube.) Non à Moyſe,non ab Elia,ſed ab obumbrante ſuperius nube.¶Dicens.Hic eſt filius.)Perſona patris manifeſte hic loquitur,dicendo de Ieſu.hic eſt filius,naturalis.

¶Meus.mei ſolius.dilectus.)omniquaq;.ipſum audite.)Præcedentia verba dixerat quoq; pater in baptiſmo:hæc autem primum dixit quando iam Ieſus docendi officium exercebat, quando D
doctorem ſe mundi iam manifeſtauerat.Præceptum diuinum datur primis apoſtolis de audiendo Ieſum.Vnde & Petrus apoſtolus poſtea ſcripſit quod non indoctas fabulas ſequuti,manifeſtam facimus Ieſu virtutem:quoniam nos audiuimus cæleſte teſtimonium, quum eſſemus in monte ſancto cum ipſo.ii.Petri.i.¶Et dum fieret vox.pro,& dum facta eſſet vox.) Significatur enim quod ſtatim completa voce cæleſti. ¶Inuentus eſt Ieſus ſolus:hoc eſt ſine Moyſe & Elia Vnde habetur quod apoſtoli nec viderũt incipere gloriam Ieſu nec deſinere illam.ſicut nec viderunt venire nec recedere Moyſen & Heliam. ¶Et ipſi tacuerunt:& nemini dixerunt in illis diebus quicq̃ ex iis quæ viderant. Factum eſt autem in ſequenti die. Et hoc atteſtatur ꝙ nocte facta eſt transfiguratio:& ſequẽs dies eſt dies artificialis,hoc eſt ab ortu ſolis.non enim eſt veriſimile ꝙ tota illa die & nocte ſequenti perſeuerauerint ſoli in monte. ¶Deſcendentibus illis de
monte,occurrit illis turba multa.Et ecce vir de turba exclamauit,dicens.magiſter obſecro te reſpice in filium meum:quia vnicus eſt mihi. Et ecce ſpiritus apprehendit eum:& ſubito clamat E
& elidit.) Superfluit & elidit. ¶Et diſsipat eum cum ſpuma:& vix diſcedit.Deeſt,ab eo,dilanians.pro,conterens,eum.Et rogaui diſcipulos tuos vt eiicerent illum:& non potuerunt:Reſpondens autem IESVS,dixit. O generatio.)Hinc apparet quod ex defectu eorum prouenîebat quod filius eius non curaretur. ¶Infidelis.)Ecce defectus fidei,non in vno ſed in multis

F per generationem ſignificatis. ¶ET peruerſa.pro,diſtorta. Non ſolum deficiunt in intellectu ſed etiam in affectu:vtpote non recto ſed diſtorto.à rectitudine ſiquidem regulæ diuinæ declinabant,tum non credendo in Ieſum,tum non ſectãdo ſanctorum patrum mores. ¶Vſquequo.) Non ſunt hæc impatientis aut irati animi verba:ſed arguentis tarditatem Iudęorum ad credendũ & recta via incedendum. ¶ERO apud vos & patiar vos?) Magna enim afflictio eſt ſanctorum virorum iniquitas eorum apud quos conuerſantur : ſicut vniuerſaliter contrarium à contrario iuxta poſito patitur. Et dixit hoc vt vel hinc reſipiſcant,vt tantum tolerantiam agnoſcant. ¶Adhuc huc filium tuum. Et quum accederet,eliſit illum dæmonium & diſsipauit.pro,laniauit illum dæmonium & concerpſit.) Et intelligo ſciſsionem referri non ad membra, ſed ad vires. Ita quod tunc quum duceretur ad Ieſum,dæmonium apprehendit illum,ex integro ſcindendo interiores vires:& ſic proiecit in terram ita vt volutaretur ſpumans : vt Marcus refert

G cap.ix. ¶Et increpauit Ieſus ſpiritum immundum.) Qualis fuerit increpatio à Marco recitatur. ¶ET ſanauit puerum:& reddit illum patri eius) Eleuauit enim puerum propria manu Ieſus de terra qui erat velut mortuus:& propterea dicitur,& reddidit illum patri. Vide hyſtoriam hanc latius Mar.v. Et dicta ſubſequuta circa hoc Matth. xvii.

¶Stupebant autem omnes in magnitudine.pro,magnificẽtia,dei.) Significantur enim magnifica facta diuina per Ieſum. ¶Omnibuſque mirantibus in omnibus.pro,ſuper omnibus,quæ faciebat,dixit ad diſcipulos ſuos.) Exemplum ſe Ieſus humilis cordis monſtrat:dum mirantibus atq; ſtupentibus omnibus ſuper operibus eius mirabilibus,ipſe ſermonem conuertit ad humilitatem paſsionis ſuæ futuræ. ¶Ponite vos. Non dico hæc ad turbas,ſed nobis electis ad notitiam myſteriorum regni dei. ¶IN cordibus veſtris.pro,in aures veſtras, ſermones iſtos.) applicate aures veſtras non ad humanas laudes quibus omnes me commendant, ſed ad ſermones quos dicam de paſsione mea. Attentos enim ſtuduit reddere diſcipulos ad verba paſsionis:ſciens eos

H valde remotos eſſe ab intellectu paſsionis eius. ¶Filius enim hominis futurum eſt vt tradatur in manus hominum.) Prædicit ſecundo paſsionem ſuam:vt quum viderint eum crucifixum,recordentur verborum eius. ¶AT illi ignorabant verbum iſtud.)

Quamuis Ieſus clare loqueretur,diſcipuli tamen non intelligebant : dubitantes quod parabolicę loqueretur de ſeipſo,& non ſecundum proprietatem verborum. ¶ET erat velatum ante eos.pro,ab eis,vt non ſentirent illud.) Explicat euangeliſta quare non intelligebant:ſcilicet non ex ex parte verborum Chriſti,ſed ex parte diſcipulorum, Et ratio quidem ex parte intellectus eorum iam dicta eſt:ex parte autem affectus,erat quia adhuc carnales non ſapiebant ea quę myſterii crucis ſunt. Verum ſuper hæc omnia præcipua ratio erat negatio diuini luminis, & diuini ſpiritus interius in eorum anima operantis. relinquebantur enim à deo ſibiipſis quo ad notitiam & affectum huius myſterii & propterea euangeliſta dicit & erat abſconditum ab eis vt non ſentirent illud. Sentire enim non puræ notitiæ ſed notitiæ affectę eſt:iuxta illud

I ad Philip.ii.hoc ſentite in vobis quod in Chriſto IESV. ¶Et timebant.) ne forte audirent quod nollent:ſcilicet reperi ſermonem de morte. Sciebant enim quod Petrus quum egre tulit futuram mortem IESV,reprehenſus fuerat,& idem retulit. ¶Eum interrogare de verbo hoc. Intrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior eſſet.) Mar.ix.latius narratur non ſolum cogitatio ſed diſputatio inter diſcipulos de maioritate. Audierant Petro dictum tibi dabo claues regni cælorum,viderant Ieſum ſoluiſſe cenſum pro ſe & Petro,& cum hoc viderant tres diſcipulos (Petrum Iacobum & Ioannem) ductos in montem:vnde humanæ ambitionis paſsio orta eſt. prorumpens etiam in diſputationem.

¶AT Ieſus videns cogitationẽs.pro,cogitationem,cordis illorum. Vna communis ambitioſa cogitatio ſignificatur. Significantiuſq; Euangeliſta dicit Ieſum vidiſſe cogitationem cordis eorũ vt intelligamus quod ad cor eorum loquitur,q̃uis ipſi verba inuerterint,ſcripta Matt. xviii.

K ¶Apprehendit puerum.pro, puellum:& ſtatuit illum ſecus ſe:& ait illis. Quicunq; ſuſceperit puerum.pro puellũ,iſtũ in nomine meo ; me recipit:& quicunq; me receperit, recipit eum qui me miſit.) Idiotas diſcipulos à parua quantitate pueruli inſtruit & monet ad affectum humiliũ miniſteriorum:vt non apperant magna & celſa ſed parua & humilia, vt corde ſint non elati & magni,ſed humiles & parui. Et ad hoc affert rationem:quia quicunq; eſt ſic paruulus,vices meas gerit,ac per hoc vices dei qui me miſit. ¶Nam qui minor eſt inter vos omnes,maior.pro, magnus,eſt.) Rationem quam duxerat ex parte ſui habitantis in paruulo,confirmat ex parte eorũ, ſoluendo eis quęſtionem de qua diſputauerant. Declarat enim quis eorum eſt maior:dicendo ꝙ qui minor eſt inter vos,ille eſt magnus. Et loquitur proculdubio de minore ſecundum cor:hoc eſt de affectante minoritatem.talis enim ſecundum veritatem eſt magnus apud deum.

¶Reſpondẽs

¶Reſpondens autem Ioãnes.Dixerat Ieſus quicunq; receperit puellum iſtum in nomine meo: A
& intellexerat Ioannes(& bene)non de ſola receptione ad hoſpitium,ſed in inſtructoré aut do-
ctorem aut etiam quomodolibet approbando & propterea inquirit de eiiciente dæmonia in
nomine Ieſu,an ſit prohibendus an approbandus.
¶Dixit præceptor,vidimus quendam in nomine tuo eiiciétem dæmonia:& prohibuimus eũ.)
Petit poſt factum edoceri·quoniam ex verbis Ieſu incepit dubitare,bene an male fecerit.in quo
oſtenditur,& quod bono animo fecerit,& quod paratus eſt corrigi.¶Quia non ſequitur nobiſ-
cum.)Videbatur Ioanni quod ille eſſet velut ſchimaticus,quodq; vſurparet inuocationem no-
minis Ieſu:eo quod corporali conuerſatione non ſequebatur Ieſum ſicut alii diſcipuli.¶ET.ait
ad illos.pro,ad illum ſcilicet Ioannem.Ieſus.Nolite prohibere.)Non dixerat Ioannes prohibui
ſed prohibuimus:multos prohibentes ſignificans.& propterea Ieſus pluraliter reſpondet.QVI
enim non eſt aduerſum vos,pro,nos,pro vobis.pro, nobis eſt Nullus eſt medius inter eos qui
ſunt pro Chriſto & inter eos qui ſunt cõtra Chriſtum,tam in moralibus quã in religioſis acti-
bus.& propterea qui non eſt contra nos pro nobis eſt.
Quilibet exercens rectos actus moris aut religionis,vt ſic eſt pro Chriſto.& propterea iſte qui B
ſanctæ religi õis actum exercebat,pro Chriſto erat.¶Factum eſt autem dum complerentur dies
aſſumptionis eius.)Futuram paſſionem & mortem vocat aſumptionem,quia per eam aſſumé-
dus erat ex hoc mundo. Et deſcribitur tempus non ſolum propinquum paſſioni eius ſed præ-
definitum,dicendo dum complerentur dies aſſumptionis eius.¶Et ipſe faciem ſuam firmauit vt
iret in Hieruſalem.)Magnanimitatẽ quam monſtrabat etiam exterius Ieſus volendo ire in Hie-
ruſalem non obſtante quod Iudæi in Hieruſalem vellent ipſum occidere deſcribit Euangeliſta
à firmitate faciei.prætendebat enim etiam in facie,animi conſtantiam & magnitudinem.¶Et
miſit nuncios ante conſpectum ſuum.)ad diſponendum animos hominum vt audirent verbum
dei ex ore tanti magiſtri.¶Et euntes intrauerunt in ciuitatem.pro,caſtellum.erat enim oppi-
dulum.Samaritanorum.)Qui nec gentiles nec Iudæi erant,ſed ſimul colebant deum verum &
propria idola:vt patet.in.iiii.lib.Reg.¶Vt pararent illi.)populum auditorem¶ET non rece-
perunt eum.)noluerunt ipſum audire.
¶Quia facies eius erat euntis.pro,iens,in Hieruſalem.) Indignatio Samaritanorum ea ratione C
ſignificatur quia Ieſus tendebat in Hieruſalem.erat enim lis ſpecialis inter Samaritanos & Iu-
dæos de loco adorandi deum:vt patet ex verbis Samaritanæ Ioan.iiii.patres noſtri in mõte hoc
adorauerunt,vos autem dicitis quod in Heroſolymis eſt templum in quo oportet adorare.Ieſus
enim ibat tunc ad ſolemnitatem paſchalem ad adorandum in Hieruſalem.& propterea tanquã
directe euntem contra ipſos Samaritanos,noluerunt recipere eum.¶Quum vidiſſent autem di-
ſcipuli eius Iacobus& Ioannes,dixerunt.domine vis dicamus.pro,dicimus, vt ignis deſcendat
de cælo & conſumat illos.) Deſunt quatuor dictiones.
¶Sicut & Elias fecit.)Iacobus & Ioannes zelo accenſi vindictæ, afferunt exemplum Eliæ.IIII.
Regum.i.& magna fide credentes ſe ſolo verbo poſſe ſimile efficere ſi IESVS vult, conſulunt
voluntatem Ieſu.¶Et conuerſus increpauit illos.) Non ſimpliciter reſpondit ſed increpando.
¶Dicens.neſcitis cuius ſpiritus eſtis vos.)Hic apparet intellectum in culpa fuiſſe,non diſcernē-
do ſpiritum gratiæ in nouo teſtamento à ſpiritu conceſſo in veteri teſtamento. Acſi aperte dice D
ret.adhuc non diſcernitis differentiam inter impulſum conſonum gratiæ quam ego affero mũ
do,ab impulſu gratiæ conceſſæ Eliæ & patribus veteris teſtamenti.in illis enim fuit impulſus ad
iuſtitiam vindicatiuam:ſic enim congruebat illi tempori.modo autem vniuerſus impulſus eſt
ad miſerendum & ſaluandum.¶Filius hominis non venit animas perdere ſed ſaluare.)Declarat
ſpiritum noui teſtamenti à proprio ſpiritu,proprio officio.¶Et abierunt in aliud caſtellum.
Factum eſt autem ambulantibus illis in via.)Nota tria,hæc genera circa ſequelam Chriſti.
¶Dixit quidam.)non plebius,ſed Scriba,ſed doctor fuit iſte vt apud Matth.viii.patet.
¶Ad illum.Sequar te quocunq; ieris.Dixit illi Ieſus.Vulpes foueas habent & volucres cæli ni-
dos,filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.) Hinc apparet quod lucri gratia
Scriba iſte offerebat ſe ad ſequendum Ieſum.niſi enim lucro ſtuderet ;non repelleretur allegã- E
do quod ipſe Ieſus cum tot officiis & laboribus prædicando tam alienus eſt à lucro vt pauperior
vulpibus & auibus ſit.Et exemplum reliquit poſteris prælatis & prædicatoribus,non admitten-
di ad conſortium ſuum homines lucri cupidos. Multo ergo magis non ſunt ad prædicandũ
mittendi inhiantes lucris,quum repellantur à conſortio prædicatorum.
¶AIT autem ad alterum. Hic diſcipulus erat,Matthæo teſte. ¶Sequere me.) Scribam

cupidum.q̃uis offerẽtem ſe,repellit:diſcipulum inuitat ad corporalem ſequelam,ad indiuiduũ
F conſortium.❡Ille autem dixit.domine permitte mihi primum ire, & ſepelire patrem meum.)
Ab officio ſepulturæ inducias petit temporis totius vitæ paternæ:ſicut Euthiria Luciæ mater ab
officio tegẽdi oculos petebat etiam inducias temporis totius vitæ ſuę.tege inquit primum ocu-
los meos. Affectus enim carnalis ad patrem ſignificatur, Veriſimile autem eſt quod patrem habe
ret ſenem:& propterea non videbatur ſibi petere moram multi temporis.
❡Dixit autem ei Ieſus.ſine vt mortui ſepeliant mortuos ſuos.) Metaphorico ſermone intendit
dicere.Sine vt ſimiles ſimilium curam habeant.Et accepit Metaphoram à morte,appellando ho
mines mundanos mortuos:eo quod ſtudium eòrum circa mortalia eſt. Vnde non intendit per
mortuos reprobos, ſed homines mundanis curis occupatos.omnium enim horum cura circa
mortalia eſt:diuerſo tamen affectu,nam aliqui citra præiudicium diuinorum præceptorum oc-
cupantur circa mortalia:aliqui contemptis ſeu neglectis diuinis præceptis.Quia tamen cómu-
G netis omnibus eſt ſtudere & laborare circa hæc mortalia, ideo communi nomine appellantur
mortui.❡Tu autem vade,& annuncia regnum dei,)è regione contra mortuos diſtinguitur or-
do perfectorum:quorum ſtudium totum eſt ad annunciandum aliis regnum dei.vt hinc cogno-
ſcas non reprobos,ſed(vt diximus)ſtudentes mortalibus appellatos mortuos.Et optime quadrat
vt relicta cura temporalium & mortalium omnium,officium exerceatur prædicandi regnum
dei.❡Habetur quoq; hinc quod non erat ſermo de modico tempore occupãdo in officio ſepul-
turæ patris iam mortui,ſed(vt dictum eſt)de toto tempore vitæ paternæ:quia de tempore im-
pediente officium annunciandi regnum dei eſt ſermo.conſtat autem modicum illud ſepulturæ
tempus pro nihilo reputari:ac per hoc non eſſe inter impedimenta computãdum.❡Et ait alter.)
Iſtius tertii conditio ſcripta non eſt.❡Sequar te domine.)Proculdubio de ſequela corporali ad
indiuiduam ſocietatem more diſcipulorum ſequacium,loquitur,promittendo ſequelam.❡Sed
permitte mihi primum renunciare.pro,vt vale dicam,iis qui domi ſunt.)Dictio græca ſignifi-
H cat non ſolum dicere vale,ſed datis mandatis dicere vale.Vnde intelligimus ꝙ iſte petiit tempus
componendi,negocia ſua domi,ſeu cum domeſticis:& compoſitis negociis ſequuturum ſe Ie-
ſum pollicebatur.❡Ait ad illum Ieſus.Nemo mittens.pro,qui miſit manum ſuam ad aratrum &
aſpiciens retro.)Ex hac reſponſione apparet primo hunc fuiſſe de numero diſcipulorum:alio-
quin non aſsimilaretur ei qui applicauit manum ſuam ad aratrum. ❡Apparet ſecundo quod
diximus.ſ.velle prius componere negocia ſua,& non tantum dicere vale: alioquin non dixiſſet
de eo domus,& aſpiciens retro.Intendit enim per hanc metaphoram: quod qui applicauit ſe
ad officium prædicandi,ſi affectu reuertitur ad mundana negocia,ineptus fit ad euangelizandũ
regnum dei.Et in promptu ratio eſt:quia vincitur ab affectu mundano, intantum ꝙ non af-
ficitur ad euãgelium propter mundana negocia.Secundum enim metaphoram,habens manum
ad aratrum & retro aſpiciens, ineptus eſt ad arandum:quia arandi opus exigit applicationem
non ſolum manus ſed oculi ad arandum.Quantum vero ad ſenſum intentum,aſpicere retro eſt
I mentum affectumq; habere ad impertinentia & contraria euangelizandi ſtatui & officio:qua-
lia ſunt mundana negocia.❡Aptus eſt regno dei.)Subaudi euangelizando)ad hoc enim diſcipu
li eligebãtur ad ſequelam Ieſu)ſicut non eſt aptus ad arendum,proſequendo metaphoram.

CAPVT X.

POST hæc autem deſignauit dominus & alios ſeptuaginta duos.) Super-
fluit dictio duos.Quis autem ipſam addiderit tam hic quã inferius,neſcim⁹.
❡Et miſit illos binos.)Mutuum teſtimonium,mutuam cuſtodiam morum,
mutuamq; conſolationem ſtatuit Ieſus in ſuis diſcipulis peregrinantibus:
exẽplum præbens poſteris,ſimilibus officiis addictis.❡Ante faciem ſuam in
K omnem ciuitatem & locum quo erat ipſe venturus.)Et hoc ad cumulum vr-
gentis ſtimuli ad recte exequendum iniunctum officium, ſcientes enim di-
ſcipuli quod ſubſequeretur magiſter,cogebantur omni ſtudio bene exequi iniuncta ſibi.❡Et di
cebat illis.meſsis quidem multa.)Metaphorica eſt loquutio,aſsimilans prædicationem euange-
licam meſsi ratione fructus.non enim euangelizatur niſi ad referendum fructum ex fidelium
cordibus:ſicut metitur ad referendum fructum granorum tritici,cordei & ſimilia.Multa autem
dicitur ex parte metendorum:quia multitudo magna humanorum cordium ex quibus euange
lica prædicatione quærendus eſſet fructus,erat,& eſt.Et apte officium euangelizandi vt exer-
cetur per diſcipulos,aſsimilatur meſsioni : vt autem diuina in eo operatur virtus, aſsimulatum
eſt ſeminationi.vt intelligamus quod ſicut metens, fructus non ſuos ſed ſeminis refert, ita di-

ſcipuli

ſcipuli fructum non ſuum ſed diuini ſemini in cordibus auditorum vegetati referunt. ¶Opera A
rii autẽ pauci.) Non dicit prædicatores ſed operarii: vt intelligamus paucos eſſe qui opere ſe exi
bent prædicatores. quàmuis exercitatione vocis multi prædicent. ¶Rogate ergo dominum meſ
ſis.) Primum præceptum quod datur prædicatoribus, eſt vt orent pro ſeipſis & pro populo in
ordine ad deum. ¶Vt mittat pro, emittat.) Significatur enim non ſimplex miſsio, ſed cum
cęleritate vel impulſione. ¶Operarios.) Ecce præces pro ſeipſis, vt mittat euangelizantes nõ
verbo ſed opere: hoc eſt, vt faciat ipſoſmet operarios, & multiplicet operarios. ¶In Meſſem,
Ecce vtilitas populi. corda enim populorum fructificantia ſunt Meſsis. ¶Suam.) Ecce rala
tio ad deum: vt totum ſtudium & intentio operis referatur ad deum, cuius ſunt, cuiq; debentur
humana corda, ¶Vbi prudens lector aduerte duo. Primum quòd deus vult rogari à nobis
pro Meſſe ſua: contra incuriam dicentium de deo, res eius agitur, propterea enim in oratione
dominica, primas petitiones docuit de iis, quæ Dei ſunt. Alterum q hoc rogare neceſſario in-
cumbit nobis. nam huiuſmodi neceſsitas ſignificatur ex nota illationis, dicendo rogate ergo.
Ex hoc enim quod multitudo magna populorum diſpoſita eſt ad fructum diuinę gratię, & ve- B
re operarii ſunt pauci, coguntur veri diſcipuli Chriſti (qui vere amant & quærunt non quæ ſua
ſunt ſed quę Ieſu Chriſti) rogare deum vt emittat operarios in meſſem ſuam ne pereat. ¶Ite:
ecce ego mitto vos ſicut agnos.) manſuetos ſine offenſione & defenſione. ¶INTER lu-
pos. pro, in medio luporum.) parum erat mittere ſicut agnos: ſed addendo in medio luporum,
declarauit quòd vorandos eos deſtinabat. Et vere præparatos ad martyrium oportet eſſe eos qui
à Chriſto mittuntur ad prædicandum,

¶Nolite portare. pro, ne portate.) Optime explicat Lucas pręcepta ſequentia, dicendo ne por-
tate. voluntaria enim portatio prohibetur, eo ipſo quòd præcepta ad electionem referuntur. ni
hil enim præcipitur quod in electione hominis non conſiſtat. & hinc habetur q gratia mate-
rię ſecundum ſe indifferentis, in hoc eſt ſimilibus præceptis excluditur vrgens neceſsitas. ¶Sac-
culum locum pecuniæ. neq; peram. cum cibariis. neq; calciamenta.) mutanda. Non prohibet enĩ
calciamenta quibus erant calceati: vt clare apud mar. ¶Et neminem per viam ſalutaueritis.(C
Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis, non prohibet ne ſalutem⁹ homines: ſed ad litterã
ocioſa verba in via (vt pote familiaria viatoribus) prohibet à ſaluationibus, quæ videntur minus
ocioſæ & humanitate quadam excuſari. Ita q prohibendo vanas ſalutationes in via, vult in-
telligi quod multo magis prohibeat omnem vanam fabulationem. ¶In quamcunq; domum
intraueritis, primum dicite.) Prohibuit in via ſalutationes vanas: præcipit autem omnia, in
egreſſu domus ſalutate: vtpote congruum loco & hoſpitibus. ¶Pax huic domui.) Optima ſa-
lutatio, imprecatiua omnis boni ſub vno nomine pacis, pax enim fert ſecum omne bonum:
quoniam fert ſecum tranquillitatem animorum etiam deficientibus rebus. ¶Et ſi ibi fuerit.)
Hinc apparet quod vanas ſalutationes vanaq; verba prohibuit in via: dum tanto ſtudio de
clarat fructum verborum quæ præcepit dicere ſalutando niſi enim ad hoc tenderet quòd om-
nia diſcipulorum verba eſſent fructuoſa, non tanto ſtudio declararet iuſſam ſalutationem, in om
nem euentum fructuoſam fore. ¶Filius pacis.) Hebraico more ſicut dicitur filius nuptiarum, fi-
lius mortis, & huiuſmodi, ita dicitur filius pacis dignus pace, vacans paci. ¶Requieſcet ſuper illũ D
pax veſtra.) ecce fructus ſalutationis. ¶Sin autem. pro, ſin minus.) Hoc eſt ſi non fuerit di-
gnus pace in quo paſſit quieſcere pax veſtra ¶Ad vos reuertetur.) Supple pax veſtra, quo ad
meritum: hoc eſt non perdidiſtis meritum ſalutationis, quamuis non acquiſieritis fructum in ſa-
lutatis. ¶In eadem autem domo manete. Præcipit diſcipulos non diuidi quo ad hoſpitium:
ſed ſicut bini ſunt, ita bini hoſpitentur. ¶Edentes & bibentes quæ apud illos ſunt. pro, quæ
ab illis ſunt.) Vult cæleſtis magiſter vt comedant & bibant quæ à dominis domus offeruntur.
Per quod vetat inquirere hoc vel illud: ſed contenti ſint iis quæ illis offeruntur. Dignus eſt enim
operarius mercede ſua declarat per hoc quod iuſte veſci poſſunt iis quæ ab illis offeruntur. Dico
autem iuſte, non vt diſtinguitur contra illicitum ſed vt diſtinguitur contra gratuitum. Docet
enim debita eſſe ſuis diſcipulis alimenta ab iis quibus prædicant.

Et ad hoc affert metaphoram de operariis mercenariis: & propterea adiunxit mercede ſua, vt de-
biti rationem clare ſignificet. ¶Et bene nota quòd parabolica ſeu metaphorica doctrina eſt
hæc. Abſit enim vt operarii Chriſti pro mercede habeant alimenta. non eſt hic ſenſus in- E
tentus ad literam: ſed à ſimilitudine mercedis debitæ operariis, intelligi vult deberi operariis ali
menta, non tamen tanquam mercedem, ſed tanquam neceſſaria adminicula vitæ. Prædicatores
enim operarii ſunt ad vtilitatem audientium: ſicut operarii in vinea, agris, & huiuſmodi operan
tur ad vtilitatem conducentium eos. ¶Nolite tranſire. pro, ne tranſite, de domo in domum.)

F Mutationem hoſpitii in eadem ciuitate prohibet. Verum prohibetur hic voluntarius tranſitus
de domo indomum,non autem neceſſarius.poſſent enim multi euenire caſus vrgentes ad tranſi-
tum ad aliam domum. Vnde & paulus Actuum.xviii,mutauit hoſpitium Corinth. ❡Et in quã-
cunq; ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint vos,manducate quæ apponuntur vobis.) Nullam
cibi ſpeciem Ieſus prohibet. ❡Et curate infirmos qui in illa ſunt.in teſtimonium euangelii.
❡Et dicite illis.)Materiam porrigit prędicandam. ❡Appropinquabit.pro, appropinquauit.
Ecce materia prædicanda.propinquitas regni dei.appropinquauit inquam per aduentum Ieſu
quod ab initio mundi vſque modo diſtans fuit.
❡IN vos.)non ad veſtras res,non ad veſtras opes,ſed ad vos,ad veſtra corda. ❡Regnum dei.)
Non regnum humani principis aut humani potentatus:hoc eſt quòd deus regnet in humano ge
nere,in humanis mentibus & cordibus,in quibus regnauit & regnat peccatum regnat diabolus,
regnant vitia &c,Hoc regnum per aduentum Chriſti factum eſt propinquum hominibus,fi-
de,ſpe ac charitate Ieſu Chriſti propinquum illud reddente. & ita propinquum vt ſtatim poſt
mortem fruantur homines regno dei,niſi obicem ponant:quod præteritis ante Chiſtum ſecu-
lis concesſum non erat. ❡In quamcunque autem ciuitatem intraueritis,& non ſuſceperint vos,
G exeuntes in plateas eius,dicite.etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra,extergimus
in vos.) Cerne differentiam. In ciuitate ſuſcipiente diſcipulos manducant,curant infirmos,&
prædicant regnũ dei appropinquaſſe illis in ciuitate autem non ſuſcipiente, non manducant,
non curant infirmo:ſed publice proteſtantur nihil illis ſecum commune,non ſolum verbo,ſed
opere extersionis pulueris de pedibus.
Tamen. pro,veruntamen,hoc ſcitote.) Benignus dominus non vult obſtante repulſa priuare
eos notitia eius quòd repellunt:vult eis manifeſtari materiam quæ erat illis prædicanda, vt ſic vel
reſipiſcant,vel ſibi ipſis imputent inexcuſabiliter propriam damnationem. ❡Quia appro-
pinquabit.pro.appropinquauit regnum dei.) Non additur in vos,quod additum eſt in ciui-
tate ſuſcipiente.Et in promptu eſt ratio diſparitatis:quia ciuitas ſuſcipiens diſpoſita eſt ad fructifi-
candum regno dei,ciuitas autem repellens indiſpoſita eſt. ❡Dico vobis,quia Sodomis in illa
H die remisſius.pro,tollerabilius.) Quantum ad genus peccati. ❡Erit quam illi ciuitati.) Ciui-
tas enim Sodomorum rea eſt peccatorum in proximum,ciuitas autem repellens apoſtolos rea
eſt peccati in deum:vtpote repellens altitudinem diuini conſilii circa ſalutem humani generis
per fidem Ieſu Chriſti. ❡Væ tibi Chorozain,væ tibi Bethſaida.) Ad demonſtrandum grauita-
tem criminis repellentium euangelicam prędicationem,ſubiungit ſimilem grauitatem in ciui
tatibus impœnitentibus poſt tot miracula in eis facta ab ipſo, ❡Quia in Tyro & Sidone.)
Nomina ſunt ciuitatum gentilium.
❡Factæ fuiſſent virtutes.)Hoc eſt miraculoſa opera. ❡Quæ factæ ſunt in vobis,olim in cilicio
& cinere ſedentes pœniterent.pro,pœnituiſſent. Veruntamen Tyro & Sidoni remisſius.pro,
tollerabilius,erit in iudicio quã vobis. Et clara eſt ratio:quia impœnitentia Tyri & Sidonis non
eſt rea obdurationis ad miracula & prædicationem Chriſti,quorum rea eſt impœnitentia Beth
ſaidę & Corozain ciuitatum Iſraelitarum, ❡Et tu Capharnum. Meminit ſpecialiter Capharnaũ
quia ciuitatem illam elegerat in ſuam habitationẽ. ❡Vſq; ad cælum exaltata.) præſentia mea,do
I ctrina mea,miraculis meis,& tamen impœnitens. ❡Vſq; ad infernum demergere.) Pœna reſ-
pondens ingratitudini tantæ exultationis. congruit enim vt ſumme exaltata ad imum demer-
gatur. ❡Qui vos audit, me audit, & qui vos ſpernit,me ſpernit:qui autem me ſpernit,
ſpernit eum qui miſit me.). Reddit rationem dictorum omnium in vtranq; partem. Et con-
ſiſtit ratio in hoc quod tam auditus quam iniuria præſtatur deo. Graduat enim diſcipulos,ſe &
deum:ita quòd à diſcipulis ad ſe,à ſe in deum omnia refert. Et vere ſic eſt:quoniam diſcipuli nõ
niſi in Chriſti nomine,qui non niſi in dei nomine venit. Reuerſi ſunt autem.) Narratur reuer
ſio lxx.diſcipulorum:non ſolum propter ſubiuncta,ſed etiam vt intelligamus omnia ab illis ad
magiſtri examen relata. ❡Septuaginta duo.ſuperfluit duo.cum gaudio.) Humani aliquid pasſi
videntur gaudendo de eo de quo non oportebat. ❡Dicentes.domine etiam dęmonia ſubiiciũ-
tur nobis in nomine tuo.) Deeſt coniectio &. Legendum eſt.
K ❡Subiiciuntur nobis & in nomine tuo.) Emphaſis enim quędam nominis Ieſu ſignificatur. eſt
ſenſus quod non ſolũ languores corporum ſed etiam dęmonia ſubiiciuntur nobis:& hoc eſt in no-
mine tuo,hoc eſt in inuocatione nominis tui.) ❡Et ait illis. Videbam.)non mihi rem nouam
dicitis;olim enim ego videbam. ❡Sathanam ſicut fulgur de cælo cadentem.) Caſum diaboli à
ſua celſitudine quam obtinebat in mundo cauſatũ ab aduentu Chriſti asſimilat caſui fulguris de
cælo:quia de ſumma celſitudine repente eiectus ſic eſt vt euanuerit. Experientia enim teſtatur
poſt ad

poſt aduentum Chriſti corruiſſe cultum idolatriæ, defeciſſe tantam multitudinem obſeſſorum A
à dęmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum niſi quędam micatio. ¶Ecce dedi. pro
ecce do, vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones & ſuper omnem virtutem ini-
mici,) Dederat prius eis poteſtatem curandi languores: dat modo eis explicite poteſtatem ſuper
animalia venenoſa & ſuper omnem virtutem demonis. Apteq; iungit venenoſa animalia cum
diabolo: quia diabolus maximè venenoſus eſt humano generi.
¶Et nihil vobis nocebit.) Securos eos reddit inter animalia venenoſa & dęmones: vt ſecuri de ſe
ipſis, audeant alienę dare operam ſaluti. Veruntamen in hoc nolite gaudere. pro, ne gaudete.) Ve
re dulcis magiſter, non prius reprehendit diſcipulos de gaudio quàm accumulauerit poteſtatē:
vt reprehenſionem ſuaniter ſuſcipiant. Et culpabile gaudium tollendum ſignificat inhibendo ne
gaudete, ad differentiam naſcentis naturaliter gaudii de bono.
¶Quia ſpiritus vobis ſubiiciuntur.) In hoc conſiſtit tota reprehenſionis ratio. non enim erat
culpabile gaudium quòd ſpiritus ſubiicerentur nomini Ieſu: ſed quod ſubiicerentur eis, culpa-
bile gaudium erat. ¶Gaudete autem.) Transfert gaudium in aliam materiam. ¶Quod nomi
na veſtra ſcripta ſunt in cælis.) Acſi aperte diceret. ſpiritus ſubiici vobis non ſpectat ad veſtram B
ſalutem, non eſt initiũ neq; pars materiæ duraturi in ſempiternum gaudii: nomina autem veſtra
ſcripta eſſe in cælis (hoc eſt vos eſſe prędeſtinatos) ſpectat ad veſtram ſalutem, eſt initium & pri
ma pars & ratio duraturi in æternum veſtri gaudii: & propterea de hoc gaudete. ¶Significa-
tur autem prædeſtinatio ipſorum per ſcripturam nominum in cælo. Scriptura ſiquidem fir-
mitatem electionis ſignificat: cæli autem celeſtem patriam, ad quam aſcripti ſunt (proculdubio
ab eo qui in cælis regnat) ſignificant nomina vero propria explicant illos non in communi ſed
ſingulariter. ſingulos (velut nominatim) ſcriptos eſſe electos. Vtitur autem hoc modo loquen-
di, vt humano more diuina explicet. conſueuerunt enim principes ſcribere nominatim electos
ad tractandum ſecum propria quæ præcipua & ardua ſunt. Ex hoc textu clare habetur omnes.
lxx. diſcipulos eſſe ſanctos: meliuſq; quo ad hoc fuiſſe collegium ſeptuaginta quàm duodecim
apoſtolorum, quorum vnus fuit damnatus.
¶In ipſa hora exultauit in ſpiritu ſancto. Superfluit ſancto: & deeſt IESVS.) Exultatio C
iſta actuale gaudium ſpirituale etiam foris oſtenſum ſignificatur. ¶Et dixit. Confitebor. pro,
confiteor. confesſione laudis. tibi domine pater. pro, pater domine.) Nam pater refertur ad ip
ſum IESVM, confiteor tibi pater. quod autem ſubditur domine, refertur ad ſequentia ſcilicet.
Cæli & terræ.) Et iunxit vtrumq; vt intelligerent diſcipuli quòd pater Ieſu eſt dominus cæli &
terrę: vt intelligeremus nos quod, naturalis pater Ieſu eſt ille qui ſolus eſt dominus cæli ter
rę hoc eſt totius vniuerſi. ¶Quòd abſcondiſti hęc.) negatiue: hoc eſt non reuelaſti hęc fidei
myſteria. ¶A ſapientibus & prudentibus. pro, intelligentibus.) Duo genera hominum ſigni
ficantur (ſapientes & intelligentes) ambo ſecundum ſupremam animę partem. Intelligerę ſiqui-
dem tam ſupremus eſt actus noſtræ animæ vt parum valde participet anima intelligere vniuer
ſa ſiquidem actio animę in ratiocinatione conſiſtit: & non niſi in principiis participamus intel-
ligere: vtpote ſuperioribus ſpiritibus proprium. Sapientes autem, iudicio maximè vigent. &
ſimpliciter hi ſunt qui ſecundum ſuperiores cauſas optime iudicant: quales philoſophi reputan-
tur. ¶Vigentes itaq; naturali acumine ingenii, & exercitatione effecti ſapientes, hic ſignificā- D
tur materia diuinę laudis ꝙ eis non ſunt reuelata myſteria fidei. Et merito. tum quia conſtat
eos abuti naturalibus & acquiſitis bonis. nam quum deum cognouiſſent, non ſicut deum glori-
ficauerunt &c. vt dicitur ad Rom. i. tum quia non apparuiſſet diuinum opus ſed humanę ſapiē-
tię opus conuerſio mundi ad fidem, ſi reuelata eſſent hæc ſapientibus & intelligentibus.
¶Et reuelaſti ea paruulis.) Dictio græca ſignificat vel infantes vel inſipientes. Et quia di-
xerat abſcondiſti hæc à ſapientibus & intelligentibus, conſequenter ē regione appoſitum cre-
ditur, & reuelaſti ea inſipientibus. Interpres autem credidit apponi, & reuelaſti ea infantibus:
& propterea tranſtulit paruulis. Sed parui refert quo ad ſenſum euangelii: quoniam vtrumq; eſt
verum: & in idem redit. Reuelauit ſiquidem deus myſteria fidei inſipientibus: dicente Paulo apo
ſtolo. i. ad Corint. i. quæ ſtulta ſunt mundi elegit deus vt confundat ſapientes & rurſus quod ſtul
tum eſt dei, ſapientius eſt hominibus. Reuelauit itaq; inſipientibus, non mente captis aut de-
mentibus, ſed ineruditis & qui habentur velut ſtulti: vtpote docentes diuina non inſtructi. Iidem E
quoq; appellantur infantes, tum ab impotentia loquendi: quum ſint (ex ſe ignorātes. tum propter
figuram infimi ſtatus per ætatem & quantitatem infantum repręſentati. reuelauit enim deus
myſteria fidei piſcatoribus (& id genus reliquis infimi ſtatus hominibus) ignorantibus, nihil
ſcientibus diuinorum myſteriorum: qui velut inſipientes & ſtulti ad diſſerendum & docendum

diuina

F diuina erant quantū eſt ex ſe & mundi opinione. Et merito hæc eſt materia diuinæ laudis vt per
infimos & ignorantes propagauerit fidem in vniuerſo mundo, ſubiecerit iugo fidei ſapientes,
principes & magnates mundi. ¶Etiam pater.) Confirmatis eſt, vt ſubiungat rationem.
¶Quoniam ſic placuit. pro, quoniam ſic fuit bona voluntas ſeu beneplacitum ante te.) Tota ra-
tio quare diſcreuit inter ſapientes & infimos idiotas, quare iſtis & non illis reuelauit, redditur ex
parte diuinæ voluntatis non qualiſcunq; ſed bonę. Non dicit quoniam ſic fuit voluntas ſed vo-
luntas bona. & quum omnis voluntas dei ſit bona (tam referatur ad actum volendi q̄ ad voli-
tum) ſpecialiter hęc voluntas bona dicitur, ad ſignificandum vtilitatem magnam huius volunta-
tis. Eſt enim voluntas valde bona humano generi. Non facile ſiquidem eſſet credere myſteria
Chriſti, ſi apoſtoli fuiſſent viri docti & ſapientes huius mundi, ſi ipſe Ieſus fuiſſet vir eruditus
in ſcientiis humanis. putaſſemus enim humanis artibus Chriſtianam religionem mundo illatā
ſed vbi Ieſus faber filius fabri qui nunq̄ literas didicit, apoſtoli piſcatores & huiuſmodi fuerunt
valde bene conſultum agnoſcimus noſtrę fidei. ¶Omnia mihi.) Deſunt hic quinq; dictiones
ante dictionem omnia. Legendum enim eſt. ¶ET conuerſus ad diſcipulos ſuos dixit. omnia
mihi tradita ſunt à patre.) Hactenus alloquutus fuerat deum: modo conuertit ſermonem ad di-
G ſcipulos. omnia mihi & c. Dixerat Ieſus alloquendo patrem audientibus diſcipulisq; ipſe pater
diſcreuerat inter ſapientes & c. ita q; totum opus attribuerat patri. ne autem hinc putarent diſci-
puli minus aliquid de diuinitate ipſius Ieſu, ad tollendum hunc errorem, ſubiungit equalitatem
ſui ad patrem: cum authoritate tamen originis in patre. Dicendo enim omnia, æqualitatem ſi-
gnificat: vtpote nihil includens inchoando ab ipſa deitatis natura. nam pater generando filium
dedit illi naturam diuinam: cum natura autem diuina tradidit ei omnipotentiam, & quicquid
dei eſt, Dicendo autem tradita ſunt, origo ipſa ſignificatur. Dicendo vero mihi à patre meo
diſtinctio perſonarum cum authoritate originis in patre ſignificatur. ¶MEO.) mihi proprio
ſolius mei naturali patre. ¶ET nemo ſcit quis ſit filius niſi pater, & quis ſit pater niſi filius. De-
clarata in genere æqualitate patris & filii, declarat modo in ſpecie æqualitatem eorundem, tum
quo ad ſcientiam, tum quo ad naturam incognoſcibilem à quocunq; intellectu creato. Et æqua
H litas quidem ſcientiæ ſignificatur dicendo & nemo ſcit niſi pater: & ſimiliter niſi filius. Natu-
ræ autem incognoſcibilitas ab aliis, ſignificatur ſubiungēdo, quis ſit filius & quis ſit pater. Quis
enim eſt relatiuum ſubſtantiæ.
¶ET cui voluerit filius reuelare.) Quamuis deus aliqualiter cognoſcatur naturali cognitione
ab angelis & ab hominibus, à nullo tamen creato intellectu clare videtur ſicuti eſt, trinus in per
ſonis & vnus in ſubſtantia: ſed per reuelationem communicatur huiuſmodi notitia altior noti-
tia naturali. Et propterea de notitia clara loquendo, poſtq̄ dixit q; nemo nouit quis ſit filius niſi
pater & ediuerſo, ſubiungit & cui voluerit filius reuelare. In quibus etiam verbis æqualitas filii
ad patrem quoad voluntatem inſinuatur. declarando in voluntate filii conſiſtere reuelare my-
ſterium trinitatis. Dubium enim non eſt pandere ex voluntate patris: ſed vt eadem voluntas
patris & filii ſignificaretur, explicauit ſpecialiter de filio & cui voluerit filius reuelare ¶ET
conuerſus ad diſcipulos ſuos. Superfluit ſuos: & deeſt. ſeorſum, dixit.) Vbi aduerte verba quæ
ſubiunguntur non fuiſſe continuata à Chriſto cum prædictis: ſed tranſit Lucas ad alia. nam Mar.
I xiii. ſubiuncta verba dicta ſunt à Ieſu diſcipulis petentibus vt declararet eis parabolam ſeminis.
& quoniam Mar. iiii. clare dicitur hoc fuiſſe quum eſſet ſeparatus à turbis, propterea Lucas in-
troducens hæc, dicit & conuerſus ad diſcipulos ſeorſum. Significatur enim quod ſeorſim à turbis
quadam affabili conuerſione vultus ad diſcipulos dixit ſubiuncta verba.
¶Beati oculi qui vident quæ vos videtis.) Duo videnda propoſita ſunt, docente & miracula fa-
ciente Ieſu. Alterum quod viſum eſt à bonis & malis, ſcilicet ipſa miracula ipſa perſona Ieſu. Alte
rum quod viſum eſt à bonis tantum ſcilicet credibilitas quòd ipſe eſſet Meſſias, q; eſſet filius dei
quod eſſet ſaluator mundi, & huiuſmodi, Non dicit beatos oculos qui vident primum (quum
hoc viderint etiam multi iniqui) ſed qui vident vtrumq; propter hoc enim limitando di
xit, quæ, vos electi & boni, videtis. Videbant enim ipſum eſſe filium dei &c. non ipſis rebus cre-
K ditis, ſed in ipſa credibilitate hoc eſt videbant ipſum eſſe credibilia, & ideo credebant. ¶Dico
enim vobis quòd multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt:
& audire quę auditis, & non audierunt.) Deſiderauerunt reges & prophetæ videre in actu exer
cito tam manifeſta teſtimonia præſentis perſonaliter filii dei, & non viderunt ſed a longe futu-
rorum reuelationem acceperunt. & ſimiliter deſiderauerunt audire ex ore Meſſiæ doctrinam
euangelicam, & non audierunt. Vnde beantur interni oculi diſcipulorum tum ex viſis, tum ex
eo q; pręferuntur tot regibus & prophetis: immo q; ipſis vltro occurrit quod illis deſiderantibus
negatum

negatum eſt. ¶E T ecce.)Non dicit tunc,non enim ſignificatur continuatio ſequentium geſto A
rum cum præcedentibus,tranſit enim ad alia. ¶Quidam legiſperitus ſurrexit.)Hinc clare appa-
ret quòd hoc non fuit tunc quum Ieſus ſeorſum erat,ſed quum communicaret ſe populo:& do-
ctoribus ſedentibus iſte ſurrexit. ¶T E N T A N S illum.)explorando quid reſpondeat. ¶E T
dicens.magiſter quid faciendo,vitam æternam poſſidebo? At ille dixit ad eum.In lege quid ſcri-
ptum eſt?quomodo legis?Ille reſpondens dixit, Diliges dominum deum tuum ex toto cordę
tuo:& ex tota anima tua:& ex omnibus.pro,totis,viribus tuis:& ex omni.pro,tota mente tua.)
Hæc de dilectione dei ſcripta ſunt Deutero.vi.& declarata Matth.xxii.
¶E T proximum tuum ſicut teipſum.)Hoc præceptum habetur Leuit.xix.expoſitum vbi ſupra
¶Dixitq; illi.recte reſpondiſti.)quoniam in his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & pro-
phetæ. ¶H O C fac.)non cogita,non dic non ſcribę,ſed fac. Nec dixit hęc ſed hoc:quoniam
vnum ſine altero fieri nequit. ¶E T viues.)proculdubio in æternum. Interrogauerat enim legiſ
peritus,quid faciendo vitam æternam poſſidebo?& dominus directe reſpondit,hoc fac & viues.
¶Ille autem volens iuſtificare ſeipſum.)hoc eſt,intendens ſeipſum declarare iuſtum. Declaraue-
rat ſiquidem ſe doctum:Laudante Ieſu eius reſponſionem ſecundum legem.ſupererat vt declara- B
ret etiam ſe iuſtum? Viderat hic quòd interrogatio tentatiua ſucceſſerat ſibi ad gloriam do
ctrinæ : & propterea cogitans quod etiam hęc interrogatio ſucceſſura ſit ſibi etiam ad lau-
dem vitę ſeu effectus,nouam proponit quæſtionem. ¶Dixit ad Ieſum, & quis eſt meus pro-
ximus ?) Putauit iſte appellari proximos,ſolos viros iuſtos aut Iſraelitas:& hoc reſponſurum
Ieſum.& quia præferebat ſe amicum iuſtorum ſeu Iſraelitarum.ideo hac interrogatione inten-
debat iuſtificare ſeipſum. ¶Suſpiciens.pro,ſuſcipiens autem Ieſus.) Non ſignificatur quòd
Ieſus oculos in cælum leuauit,ſed quod acceptauit quæſtionem,& reſpondentis perſonam ſuſce
pit. ¶E T dixit hoc euangeliſta ad differentiam ipſiuſmet ieſu in prima quæſtione. nam
in prima quæſtione non fuit ſuſcipiens ſed reiiciens eam interrogantem, efficiendo de interro-
gante reſpondentem.
¶Dixit homo quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho,& incidit in latrones:qui etiam
deſpoliauerunt eum:& plagis impoſitis abierunt,ſemiuiuo.pro, ſemimortuo, relicto. Accidit C
autem & ſacerdos quidam deſcenderet eadem via:& viſo eo præteriuit,ſimiliter & leuita quum
eſſet ſecus locum & videret eum,pertranſiit. Samaritanus autem quidam iter faciens,venit ſe-
cus eum:& videns eum,miſericordia motus eſt. Quia declarare intendit proximum definiri na
tura,non iuſtitia,genere aut affectu,ideo à naturæ nomine inchoat parabolam,dicendo homo,
Parabola ſecundum ipſum parabolicum ſenſum clara eſt. Et quantum ad loca itineris deſcri-
pta congruitatem habet:quia ab Hieruſalem in Hierico deſcenditur, Congruunt quoq; perſo-
næ ſacerdotis,Leuitæ, & Samaritani : ad ſignificandum eos qui maxime erant perſonæ com-
munes (ſacerdotes ſcilicet & Leuitas qui viuebant ex communibus toti populo decimis,oblatio-
nibus &c.)non eſſe proximos:& vterq; ordo (maiorum in ſacerdote & minorum in Leuita) in-
humanus ſignificetur. extraneus autem & reprobi generis Samaritanus,proximus monſtretur
ad confutandum arrogantiam legiſperiti,qui ſolos iuſtos aut Iſraelitas expectabat declarari pro
ximos. ¶E T appropians alligauit vulnera eius,infundens oleum & vinum. Et impo-
nens illum in iumentum ſuum, duxit in ſtabulum. pro,hoſpitium.) Et ſignificatur hoſpiti- D
um meritorium non gratuitum.
¶E T curam eius egit. & altera die. Deeſt,egrediens,protulit duos denarios:& dedit ſtabu-
lario.pro,hoſpiti:& ait ei,curam habe:& quodcunque ſeu ſupererogaueris,ego quū rediero reddā
tibi. Quis. Deeſt.igitur,horum trium tibi videtur proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones?
¶At ille dixit,qui fecit miſericordiam in illum.pro,cum illo.& ait illi Ieſus.vade.) Honeſte
percutit legiſperiti intentionem,qua volebat iuſtificare ſeipſum. Acſi aperte dicat:recede à tua
intentione,noli proſequi ceptum propoſitum, ſed vade.
¶E T tu fac ſimiliter.)Vtere miſericordia in hominem obuium indigentem,non diſcernendo
genus,mores,aut effectus, Aduerte hic prudens lector quòd quantum ad ſatiſfaciendum motæ
quæſtioni hęc ſufficiunt ad literam ſenſum parabolę:quoniam hinc habetur q̄ omnis homo eſt
proximus:quum Samaritanus(plus exoſus Iudęis quàm gentiles)proximus indicatus ſit. Tam
accurata tamen fictio huius parabolę meretur vt fere literalis ſenſus parabolæ ſit myſtica inter- E
pretatio de Chriſto quam ſacri doctores diffuſe proſequuntur. ¶Factum eſt autem dum irent
& ipſe intrauit in quoddam caſtellum.)hoc eſt paruum oppidum.
¶Et mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum ſuam. Et huic erat ſoror nomine
Maria. Quę etiam ſedens ſecus pedes domini.pro,Ieſu,audiebat verbum illius.) Ex euangelio
Ioannis

Ioannis clare patet Martham & Mariam fuiſſe ſorores Lazari.propter quod caſtellum hoc vi-
detur eſſe Bethania:quam etiam Ioannes vocat caſtellum. Et ſi Lucas ordinem inchoati itineris
in fine capi .ix.ſeruat,hiſtoria hęc geſta eſt paulo ante ſolemnitatem paſchalem in qua Ieſus cru
cifixus eſt. ℭMartha autem ſatagebat.pro,diſtrahebatur .)Significatur enim diſtractio animi
ad multa adnitentis. ℭCirca frequens miniſterium.pro,multam miniſtrationem. Quæ ſtetit.)
hoc eſt ſubſtitit(ægre ferens oportere ſe ſolam diſtrahi)volebat enim partem curæ ſororem ſub
ire:vt ſic non immineret ſibi tanta diſtractio. ℭE T ait. Domine non eſt tibi curæ quod ſo-
ror mea reliquit me ſolam miniſtrare?)Ad compasſionem ſui Martha intēdit prouocare Ieſum:
vt adiuncta ſorore,reueletur in parte à multitudine operarum. ℭDic ergo illi vt me adiuuet.)
Et cura erga ipſam Martham à Ieſu habenda,infert vt pręcipiat ſorori vt illam adiuuet. Sciebat
enim ſororem non niſi dominico præcepto auelli poſſe ab auditione verbi. ℭE T reſpondens
dixit illi dominus.pro,Ieſus.Martha Martha.)Duplicauit nominationem Ieſus in ſignum bene-
uolentię huiuſmodi enim conſuetum tunc fuiſſe ad maiorem affectus explicationem dupli-
catione vti. Vnde & Iudas dixit Rabbi Rabbi, magnam beneuolentiam ſimulans, & Ieſus dicit
non omnis qui dicit mihi domine domine,ad cumulum affectus honorandi,
G ℭDuplicauit rurſus nominationem propter myſterium doctrinæ ſubiunctæ de vita actiua & cō
templatiua. Actiuæ enim vitę vocantes egent repetitione doctrinę ad hoc vt imbibant illam
eo quòd diſtracti interius ſint. Et hinc prudentes viri bis repetũt mandata occupatis & diſtractis.
ℭSolicita es.)Ad literam myſterium vitæ actiuæ deſcribit. Primo in parte cognoſcitiua. Sollici
tudinem pars eſt intellectus practici, circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens. ℭE T
turbaris erga plurima.pro,circa multa.)In parte affectiua turbatio comitatur non culpabilis ſed
ſubſeruiens multiplici actioni. Quemadmodum enim pasſio irę ſubſeruit actiuæ reprehenſio
ni vitiorum, ita turbatio ſubſeruit actiuo myniſterio circa multa. & ſicut iram ſubſeruientem,
moderatam intelligimus,ita moderatam intellige huiuſmodi turbationem.
ℭCirca multa autem deſcribitur actiua vita,quia obiectum eius multiplex eſt:tum quo ad gene-
ra:vt paſcere eſurientem,potare ſitientem,veſtire nudum,& ſimilia. Tum quo ad exequutiones:
H quoniam multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequenda:vt experientia teſtatur.
ℭPorro vnum eſt neceſſarium.pro,vno autem eſt opus.)ſeu vnius autem eſt necesſitas è regio-
ne diſtinguit contra multa vnum:ſignificans per hoc obiectum contemplatiuę vitę. Deſcripta
vita Marthę actiua,ſubiungit aduerſatiue communem omnium ſaluti necesſitatem conſiſtere in
acquiſitione vnius. Ac ſi apertius diceret.vita hæc tua quamuis bona,non tamen ipſa eſt quę eſt
de neceſſitate ſalutis omnibus:quoniam ipſa eſt circa multa.ad ſalutem vero omnium neceſſari-
um eſt acquirere vnum:ac per hoc etiam vita tua tendit ad vnum: nec ipſa via tua bona eſt niſi
quia ducit ad vnum quo eſt opus,quod eſt neceſſe acquirere. ℭEx differentia itaq; inter multa &
vnum intendit tria. Primum quòd communis necesſitas omnibus incumbit acquirendi non
multa ſed vnum. Secundum, quòd etiam ipſa vita actiua necesſitatem habet vnius acquirendi.
Tertium quòd hinc vita contemplatiua Mariæ præfertur vitę Marthę.
ℭE T deſcribit ſub nomine & ratione vnius, æternam fœlicitatem. Ex parte quidem ipſius fœ-
licitatis quia conſiſtit in vno,immo ſumme vno obiecto:deo ſcilicet & in vna applicatione mē-
I tis ad videndum & fruendum deo,abſq; multiplicatione & ſucceſsione quacunq; illa ſiquidem
vna applicatio,continua æterno perſeuerabit actualiter.& in adunatione omnium virium homi
nis ſub illa fœlicitate:ita quòd nulla erit diſtractio. Quorum trium oppoſita deſcripta ſunt in vi-
ta Marthę. nam circa multa,inquieta mens & diſtractus animus deſcriptus eſt. Et hinc patet ra-
tio ex parte materię de qua erat ſermo,quare ſub nomine & ratione vnius fœlicitatem deſcripſit
æternam:ita quòd occaſio materię & conditio ipſius fœlicitatis effecerunt vt ſub nomine & rati
onę vnius fœlicitatem deſcriberet omnibus necesſariam. ℭM A R I A optimam,pro,bonam.
Veruntamen articulus appoſitus neſcio quid plus quā bonam ſignificat:tanq̃ dictum ſit illam bo
nam,demonſtrando affectatem ab omnibus partem. propter quod interpres poſuit optimam.
ſcripſerat vitam vtriuſq; : & adiunxerat quò tam Marthæ q̃ Marię vitam tendere oportet. reſ-
K pondet modo querelę Marthę, non ſolum excuſando ſed laudando Mariam contemplationi
verbi dei audiendo vacantem:& conſequenter ad neceſſarium omnibus vnum æternæ fœlicita
tis, laudat Mariæ vitam:quia illud elegit quod perſeuerabit cum ea in æternum. Vide tamen ſin
gula, Illa bonū, bonitate honeſti, delectabilis ac vtilis ſpiritui.
ℭPartem) non totum. Marthę enim ſua pars relinquitur: cotemplatiua ſiquidem vita diſtin-
guitur contra actiuam vt pars à parte. Rurſus partem ad differentiam vitæ apoſtolicę & paſtora
lis,hæc enim non eſt pars:ſed totum, ſed integra vita conſtans ex vtraq; parte,contemplatiua

ſcilicet

ſcilicet & actiua. Vacant ſiquidem contemplationi,& contemplata impertiuntur aliis:quod eſt
vacare operibus miſericordiæ ſpiritualibus:prædicando,monendo ,corrigendo & c. Vnde & A
Petrus in actibus apoſtolorum vtranq; vitam ſuam eſſe clare deſcribit,Act.vi.dicens.nos vero
orationi(ecce vita contemplatiua)& miniſterio verbi ecce vita actiua inſtantes erimus.
¶Elegit.)vt viam & medium ad illud vnum.electio enim eſt eorum quæ ſunt ad finem. ¶Quę
non auferetur ab ea.)Directe hoc dixit ad differentiam vitæ Marthę,quæ auferetur ab ipſa quum
peruenerit enim ad vnum ceſſabit occupatio circa multa:Maria autem perueniente ad vnum,
non ceſſabit contemplatio electa,quamuis deſinet imperfectio contemplationis. In præſenti
enim vita contemplatur per ſpeculum & in ænigmate : in patria autem contemplatur videndo
facie ad faciem. Modus itaq; contemplandi tolletur ab ea:ſed contemplatio non auferetur ab
ea,ſed perſeuerabit cum ea in æternum. ¶ET cum hoc alia tangitur differentia in hac vita inter
actiuam & contemplatiuam :quoniam vita actiua poteſt tolli ab inuito.poteſt enim multiplici-
ter quis impediri vt non vacet operibus miſericordiæ:puta rapinis,direptionibus & huiuſmo-
di. Sed contemplatio non poteſt tolli ab inuito:quoniam omnia ſecum portat contemplati-
uus.& inter tormenta maxime contemplatur:vt geſta ſanctorum teſtantur.Quocirca Maria quę
timuerat ne ad præces ſororis Ieſus pręciperet ſibi vt ſurgeret,iam ſecura ſedet ſecus pedes domi B
ni audiendo verbum illius.

CAPVT. XI.

ET factum eſt quum eſſet in quoddam loco orans.)vtverum hominem ſe mon
ſtraret,& formam vitæ apoſtolis præberet. ¶VT ceſſauit,dixit vnus ex
diſcipulis eius ad eum. Domine doce nos orare,ſicut docuit Ioannes diſcipu-
los ſuos. ¶ET ait illis, Quum oratis,dicite.Pater ſanctificetur nomen tu-
um,adueniat regnum tuum.) Orationem dominicam Lucas refert non totã
vt Matthæus.ſed parui refert:quoniam tertia petitio tacita,in præcedentibus
duabus quodammodo continetur. Et ſimiliter vltima continetur in prę-
cedentibus. ¶Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.pro,quotidie.)Et certe ſatis qua- C
drat vt quotidianũ panẽ petamus dari quotidie:ne aliquãdo deſit,& ſuo detur tempore. ¶Et di
mitte nobis peccata noſtra:ſiquidẽ & nos dimittimus omni debẽti nobis.Explicat Lucas ſenſum
illius particulę apud Matthęum,ſicut & nos dimittimus:declarãdo ſuper hoc firmari quòd nos
dimittendo debitoribus petimus dimitti nobis. Neceſſitas ergo indicitur oranti & petenti di-
mitti ſibi debita.parcendi aliis:alioquin fruſtra orat,vane petit. ¶At ſi inſtes dicendam non eſſe
orationem dominicam ab iis qui non remittunt offenſas. Reſpondetur quòd in perſona ec-
clesiæ poteſt illam vere dicere.in propria autem perſona.peterẽ contra ſeipſum quantum ad il-
lam particulam ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris:& mentiretur dicendo ſiquidem di
mittimus omni debitenti nobis. Et intellige obligare hominem ad dimittendum non pœnam
non vindictam pro offenſa & iniuria illi illata debitam illi qui offendit:quoniam poteſt petere
& exigere à iudice vt vindicet puniendo &c. Sed teneri ad dimittendum odium & appetitum
vindicandi ſe per ſeipſum:quoniam vtrumq; eſt iniquum. ¶ET ne nos inducas in tentationẽ
Et ait ad illos.Quis veſtrum habebit amicum:& ibit ad illum media nocte & dicet illi. Amice
commoda mihi tres panes:quoniam amicus meus venit de via ad me,& non habeo quod ponã D
ante illum.& ille deintus reſpondens dicat, Noli mihi moleſtus eſſe iam oſtium clauſum eſt , &
pueri mei mecum ſunt in cubili:non poſſum ſurgere & dare tibi.)
Poſtq̃ docuit ipſam orationem , declarat vtilitatem orationis& hoc ad confutandum errorem
putantium vanum eſſe petere aliquid à deo,qui omnia nouit & ab æterno definiuit quorũ cõ-
futationem vide Math.vii. Affert autem parabolam ſatis claram ad manifeſtandum fructum pe
titionis perſeueranter quęrentis.talis enim oratio fructuoſa eſt. ¶ET ſi ille perſeuerauerit pul-
ſans.)Quàmuis hæc verba in nonnullis codicibus gręcis non habeantur, ipſe tamen contextus
monſtrat codices illos in hac parte deficere. Sicut etiam aliqui græci codices abundant,haben-
do integram orationem dominicam in textu Lucę. ¶Dico vobis & ſi non dabit illi ſurgens
eo ꝙ amicus eius ſit, propter improbitatem.pro,propter impudentiam.) Significatur enim in-
uerecunda perſeuerantia in pulſando,quam non inepte interpres improbitatem appellauit.
¶Tamen eius ſurget,& dabit illi quotquot habet neceſſarios.) Vide fructum importunita E
tis, Petierat tres mutuo victus importunitate amicus non mutuat ſed dat,nõ tres ſed quotquot
indiget panes. ¶ET ego dico vobis.)ecce quorſum attulit parabolam. ¶Petite à deo orando.
¶ET dabitur.) ecce fructus proprius,directe reſpondens petitioni. ¶Sed bene nota quòd non
dicit

erat mutum.)Intellige cauſaliter:hoc eſt efficiebat hominem mutum. ¶Et quum eieciſſet.pro, A
exiſſet dæmonium,loquutus eſt mutus:& admiratæ ſunt turbæ.) ſimplici corde facta penſantes
admiranda vt erant.¶Quidam autem exiis.ſ)Phariſæi:vt patet Matt.xii.Et Scribæ qui à Hiero
ſolymis deſcenderant:vt patet Mar.iii. Hi enim malignitate pleni nitebantur inuertere ſancta
opera in diabolica.¶Dixerũt,in Beelzebuth.deo aquarum.principe dęmoniorum eiicit dęmo-
nia.)Vt colarent dicta ſua, dicunt quod virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones.
Et faciunt Ieſum non ſolum virum malum, ſed peſsimum magum:diuinaq; opera fingũt dia-
bolica.¶Et alii.)de ſcribis & Phariſæis:vt ex Matt.xii.& Mar.viii.colligitur.¶Tentantes.)non
ad credendum,ſed ad tentandum potentiam Ieſu an extenderetur ad ſuperiora.Videbant enim
ipſum in inferioribus multa miracula operari.
¶Signũ de cęlo quærebant ex eo.)Si per cælũ intelligebant ſuperiorem aerem,ad Eliã & Moy-
ſen ſpectant.ille enim ignem,iſte manna de cælo attulit.Si vero de cęlo proprie loquuntur,ad
Eſaiam & Ioſue ſpectant.Ille enim ſolem per quindecim lineas retro duxit:iſte autem ſolem fi-
xit in cælo contra Gabaon. ¶Ipſe autem vt vidit.pro,ſciuit.)Significatur enim quod non exte-
rioribus ſignis vidit ſed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum : tam tentantium B
qui ab ipſo petebant ſignum de cęlo,q̃ blaſphemantium,qui in ipſo non audiente dicebant in
Beelzebuth eiicit dęmonia.¶Cogitationes eorũ.dixit eis.Omne regnum.(Prima ratio ex ſimi
litudine regni & domus ſumitur.Et clare ponitur in litera. ¶In ſeipſum diuiſum,deſolabitur.
pro,deſolatur.)Ipſa enim diuiſio deſolat illud.¶Et domus ſupra domum.pro,ſuper domũ, ca-
det.)Eſt enim ſenſus.& domus aduerſus ſeipſam diuiſa,ruet ſuper domum:hoc eſt ſuper ſeipſam.
Nec leg ẽdũ eſt cadet ſed cadit eadem ratione:quia diuiſio domus contra ſeipſam eſt illius caſus.
¶Et ſimile adiungitur Matth.xii.de ciuitate.Ita ꝙ dominus induxit ſimilitudinem à regno,ci-
uitate & domo:vt ab his tribus declararet ꝙ omnis cõgregatio diuiſa in ſeipſam,ruit.¶Si autem
& Satanas in ſeipſum.hoc eſt contra ſeipſum,diuiſus eſt.)vt vos dicitis ꝙ princeps dæmoniorũ
expellit alios.¶Quomodo ſtabit regnum eius?)Hoc eſt totum inconueniens ad quod deducit:
ſcilicet ꝙ princeps dæmoniorum ageret contra regnum proprium : quod eſt manifeſte incon-
ueniens.¶Quia dicitis in Beelzebuth me eiicere dęmonia.¶Si autem ego in Beelzebuth eiicio
dæmonia,filii veſtri in quo eiiciunt?) Prima ratio ſumpta eſt ex parte principis dæmoniorum C
& regni eius:hæc vero ſecunda ſumitur ex parte propriorum filiorum ipſorum Iudæorum.Et
conſiſtit in hoc ꝙ ſi ego accuſor à vobis,filii veſtri quos non accuſatis teſtantur ꝙ non in Beelze
buth eiicit dęmonia.Et apellat filios veſtros diſcipulos ſuos,qui eiiciebant dæmonia,& tamen nõ
reputabantur magi.¶Ideo ipſi.)filii veſtri,diſcipuli mei.
¶Iudices veſtri erunt.)Tum comparatione:quia ipſis credentibus vos nõ creditis.Tum aſſeſſo-
ria dignitate:quia ſedebunt iudicantes & condemnantes vos.¶Porro ſi in digito dei eiicio dęmo
nia.)Tertia ratio ab affectu diuinæ operationis ſumitur.Vbi prudẽs lector aduerte qđ dominus
procedit contra iſtos in virtute ſubintellectæ diſiunctionis talis,aut eiicio dæmonia in principe
dæmoniorum aut in digito dei.Et prius proſequutus eſt alterum membrum(ſcilicet ſi eiicio in
principe dęmoniorum)dupliciter vt patuit.Modo proſequitur reliquum membrum:ſcilicet ſi
eiicio dęmonia in digito dei.Et intendit per digitum dei ſpecialem & exactam operationem di-
uinam,qualis fit digito ꝓprio ipſius artificis. Ab hac enim metaphora propriam ſibi filio dei
poteſtatem eiiciendi dæmonia ſignificat:vt intelligatur digitum dei eſſe digitum ipſius Ieſu, nec D
alium eſſe digitum dei & alium digitum ipſius.¶Profecto peruenit in vos.pro,ad vos regnum
dei.)Cerne illationem.ſi eiicio in digito dei dęmonia,iam aduenit ad vos,Iudæos,Iſraelitas,re-
gnum dei,à prophetis prædictum regnum Meſsię.Et apte contra regnum diaboli(quod deſola-
ri intulerat ſi Satanas in ſeipſum diuiſus eſt)ẽ regione infert regnum dei ex hoc quod in digito
dei eiicit dæmonia.Acſi aperte diceret.ab effectu cognoſcite me in digito eiicere dæmonia quia
attuli ad vos regnum dei.non enim aliud annuncio per me & per diſcipulos meos niſi regnum
dei,non ſtudeo & laboro ad aliud niſi ad regnum dei:hoc eſt ad hoc quod excluſo regno pec-
cati,regno carnis,regno mundi à cordibus hominum,regnet deus in illis. ¶Quum fortis ar-
matus cuſtodit atrium ſuum,in pace ſunt ea quæ poſsidet.)Probat conſequentiam ex ſimilitu-
dine ſumpta ab homine forti armato cuſtodiente atrium ſuum. Et parabola quidem duorum E
fortium quorum alter prius quiete poſsidens & cuſtodiens vincitur, exarmatur & perdet ſpo-
lia clara eſt.Intendit autem per hanc ſimilitudinem quod dum diabolus fortis & armatus cuſto-
diuit regnum mundi huius ſibi velut atrium ſuum,quiete poſſedit genus humanum:ſed poſtq̃
IESVS fortior illo ſuperuenit & vicit illum propriis meritis & propria fortitudine ſuſti-
nendo tot mala & tandem crucem, tollit in primis arma quibus armatus erat diabolus (quæ

F proculdubio vitia ſunt,ſicut arma Chriſti ſunt virtutes)& demum ſpolia eius diſtribuit:quæ ho
mines ſunt velut res poſſeſſæ à dæmone.Hinc enim clare patet quod ipſo in digito dei eiiciente
dæmonia vincendo illa,d eſtruitur regnum diaboli(in vitiis hominum conſiſtens) & introdu-
citur regnum dei,diſtribuendo ſpolia in regnum dei.¶Si autem fortior eo ſuperueniés vicerit
eum vniuerſa arma eius auferet.pro,aufert,in quibus confidebat:& ſpolia eius diſtribuet.pro,di
ſtribuit.)Conficit ſiquidem parabolã eorum quæ fiunt inter armatos quum alter vincit. ¶Qui
non eſt mecum,contra me eſt.) Quarta ratio à negatione medii inter ſe & contra ſe,ſumitur.
Et directe tendit contra calumniantes fingendo adhibitionem malorum mediorum ad bonum
finem tanq̃ IESVS adhibeat opera dæmonum ad regnum dei.Contra hoc inquit,qui nõ eſt me
cum,q ui non conuenit mecum in bona voluntate & actione,contra me eſt,non ſolum ſuffraga-
tur mihi nec adiuuat me ſed eſt contra me:ac per hoc dæmon qui non eſt mecum in bona volũ-
G tate & bona actione,contra me pugnat & non adiuuat regnum dei.
¶Et q ui non colligit mecum.)Et ſimiliter qui non colligit,qui non congregat & adunat ad re-
gnum dei,mecum,concordi mecum voluntate.¶Diſpergit.)Non ſolum non adiuuat ad colli
gendum,ſed etiam contrariatur diſpergendo.Ita quod non datur medius inter colligẽtem me-
cum & diſpergentem:ac per hoc quum dæmon ſit diſpergens homines à regno,dei,non poteſt
fieri vt me adiuuet qui colligo ad dei regnum homines.
¶Quum immundus ſpiritus exierit ab homine,ambulat per loca inaquoſa,quærens requiem:&
non inueniens,dicit.reuertar in domum meam vnde exiui.Et quum venerit, inuenit eam ſco-
pis mundatam. Deeſt.& ornatam.Et tunc vadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores
pro maligniores ſe:& ingreſsi habitant ibi.Et fiunt nouiſsima hominis illius peiora prioribus.
pro primis.)Parabola hæc ad pœnam ſignificandam generationis illius Iudæorum affertur:vt
expreſſe patet Matth.xii.Excluſa ſiquidem calumnia,ſubiungit Ieſus pœnam ſpiritualem quam
H incurret illa Iudæorum generatio refutans Chriſtum.Deſcribitur autem quantum ad parabolã
dæmon egreſſus ab homine & diſcurrens per loca inepta ad habitandum(hæc enim ſignifican-
tur per loca inaquoſa ſunt enim hæc loca humano more inhabitabilia)& ſic,non inueniens vbi
habitet,reuerſus ad hominem inuenit illum paratum immo prouocatiuum ad hoc vt inhabite-
tur.talis enim homo ſignificatur per domum ſcopis purgatam & ornatam. nam domus ſcopis
mundata & ornata prouocat ad hoc vt habitetur &c.Et intẽdit per hanc ſimilitudinem ꝙ diabo
lus qui exiit à gente Iudæorum per patriarchas & prophetas,non inueniens requiem in genti-
libus,in quibus per euangelium regnabit deus, reuertetur ad nationem Iudæorum tanq̃ domũ
ſcopis purgatam & ornatam.tanq̃ prouocatiuam dæmonis ad hoc vt inhabitetur. Et erunt no-
uiſsima nationis Iudææ peiora primis : vt experientia teſtatur.ſunt enim Iudæi longe peiores
modo repugnando Chriſto quam fuerint à principio antequam illuminarentur per prophetas
quoniam effecti ſunt pertinaces contra veritatem Meſsiæ. ¶Factum eſt autem quum hæc dice-
I ret,extollens vocem quædam mulier de turba,dixit illi.)Superfluit illi. Quamuis ſermonem
mulier dixerit ad Ieſum(vt pronomen te ſignificat)non tamen vt alloqueretur Ieſum ſed vt lau
daret,extulit vocem. ¶Beatus venter qui te portauit & vbera quæ ſuxiſti.)Aptiſsime mulier
laudat ventrem & vbera(quæ muliebria ſunt beatificat matrem à fructu ventris & vberum quæ
talem ac tantum filium aluerunt.¶At ille dixit.Quinimmo.) Non negat vere dictum beatum
ventrem & beata vbera:ſed hoc affirmans adiicit formalem ad communem beatitudinis ratio-
nem Dictum eſt enim quinimmo,. perinde ac diceretur quin potius.vbi affirmatur dictum &
adiicitur potior beatitudinis ratio.¶Beati in ſpe.qui audiunt verbum dei & cuſtodiunt illud.)
Hoc eſt curam habent verbi dei ne in vanum audierint,ſed in corde in ore & in opere ſeruetur.
in hoc enim conſiſtit forma beatitudinis in ſpe.
¶Et eſt hæc beatitudinis ratio communis omnibus electis:& maxime conueniens beatæ virgi-
K ni.Ita quod magis commendata eſt beata virgo(in genere tamen)per hæc filii verba q̃ fuerit in
ſpecie commendata per verba mulieris:quoniam verbis Ieſu laudata eſt ex parte animę,in ver-
bis vero mulieris laudata eſt ex parte corporis.Illa ſiquidem laudauit naturalia corporis officia
Ieſus autem liberi arbitrii(diuina affecti gratia)officia commendauit. In qua commendatione
aduerte quod non dicit qui audierunt & cuſtodierunt,ſed qui audiunt & cuſtodiunt : vt intelli-
gamus ſolos perſeuerantes audiendo & cuſtodiendo eſſe beatos. ¶Turbis autem concurrenti-
bus.)Hoc eſt,condenſantibus ſe circa Ieſum.¶Cepit dicere,Generatio hæc.) Directe reſpondet
ad alios Phariſæos & Scribas qui tentantes ſignum de cælo quærebant,poſtquam confutauit il-
los qui dicebant id Beelzebuth principe dæmoniorum eiicit dæmonia.
¶Generatio nequam eſt.)Superfluit generatio. Et ſignificatur quod generatio Phariſæorum
& Scribarum

& Scribarum tentantium & caſumniantium peior eſt quam creditur eſſe. ❡Signum quærit:& A
ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis.)
Modus quo Ionas fuit ſignum diuinæ legationis ipſius ad Niniuitas, conſtat ex factis & verbis.
Factis quidem in eo quod mirabiliter triduo in ventre cæti ſeruatus, eiectus in terram eſt viuus
& incolumis ad ſalutem niniues. Verba autem in prædicatione ipſius apparuerunt.
❡Sic erit & filius hominis generationi iſti.) Non dicit ſic eſt ſed ſic erit: quoniam modus ſimi-
lis modo Ionæ, futurus erat in morte & reſurrectione ipſius. Triduo enim mortuus & immor-
talis reſurgens ſignum fuit diuinæ ſuæ miſsionis ad pœnitentiam & ſalutem generationis illius
quam non poſtea vt Ionas per ſeipſum ſed per diſcipulos ſuos prædicauit. Vnde dicunt apoſto-
li in die pentecoſtes Iudæis compunctis quærentibus quid facerent, pœnitẽtiam agite & bapti-
zamini &c. & acceſſerunt die illo animę circiter ter mille. ❡Regina auſtri ſurget in iudicio cum
viris generationis huius, & condemnabit illos.) comparatiue. Quia venit à finibus terræ audire
ſapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hic.) Non eſt pronomen hic. ſed aduerbiũ
loci. Et ſimiliter quum ſubiungitur plus quam Ionas hic, aduerbium eſt loci.
Et vtriuſq; condemnationis ſenſus eſt comparatiuus: hoc eſt quod Niniuitis pœnitentibus vos B
pœnitentiam non agitis: & ſimiliter regina veniente ad audiendum, vos non auditis me plus q̃
Salomonem. ſic enim, & non autoritatiue condemnabunt. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cũ
generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ: &
ecce plus q̃ Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit neq; ſub modico, ſed ſu-
per candelabrum: vt qui ingrediuntur, lumen videant.) Parabola hæc inducitur ad monſtrãdũ
finem & fructum euangelicæ doctrinæ per os ipſius Chriſti. Quia enim dixerat ſe fore in ſignũ
generationi iſti quemadmodum Ionas fuit in ſignum Niniuitis, & ſubiunxerat effectum con-
trarium in generatione iſta & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, iſti autem impœni-
tentes condemnandi deſcripti ſunt) ideo fructum aduentus ſui modo ſubiũgit: ne putares ipſum
veniſſe in damnationem generationis illius. Monſtratur enim hac ſimilitudine lucernæ quod
ipſe eſt lucerna, euangelica lucens doctrina & diuinis operibus, ideo accenſa non vt lateat ſed vt
ſuper eccleſiæ candelabrum ſit: ad hoc vt qui ingrediuntur eccleſiæ domum, videant lumen, nõ
in tenebris ſe inueniant ſed videant quid operentur, quo eantq; in lumine fidei & euangelicæ do- C
ctrinæ Hic eſt enim finis & fructus in præſenti vita intentus per aduentum Chriſti: & non dã-
natio, quæ ex demeritis impœnitentiam ſubſequitur.
❡Lucerna corporis tui.) Superfluit tui. Et ſimiliter ſuperfluit pronomen tuus, quũ ſubiungitur
eſt oculus tuus. Legendum enim eſt. ❡Lucerna corporis, eſt oculus.) Altera parabola penes lucer
nam affertur. Vbi diligenter aduerte quod prius loquutus eſt de lucerna communi quum dixit
nemo accendit lucernam &c. de lucerna accenſa ad illuminationem aliorum ingredientium do
mum. modo vero loquitur de lucerna vnicuiq; propria, non relata ad aliorum illuminationem
ſed ad proprii corporis claritatem. Nec ſolum in hoc differt lucerna hæc à prius dicta: ſed etiam
in hoc ꝙ lucerna illa non eſt niſi lux, lucerna autem hæc poteſt eſſe lumen & tenebræ. Et am-
bæ differentiæ in textu clare patent. ❡Eſt itaq; parabola hæc ſumpta à membris humani corpo-
ris, inter quæ oculus habet officium lucernæ. Sicut enim lucerna facit nos videre quod facimus,
ꝙ comedimus, quo imus, ita oculus facit nos videre exercitia aliorum membrorum hoc enim
ſignificatur dicendo, lucerna corporis eſt oculus: hoc eſt officium lucernæ, in exercitiis corpo D
ralibus gerit oculus. Et hinc conſequenter fit vt oculo exiſtente ſimplici, hoc eſt puro & mundo
ab omni lippitudine & huiuſmodi, vniuerſa corporis officia, clara reddẽtur. & ꝑ oppoſitũ ſi ocu
lus fuerit male diſpoſitus, officia quoq; membrorum corporalium tenebroſa redduntur: hoc eſt
velut in tenebris fiunt: dum homo male videt quod facit. ❡Verum dominus ad rem para-
bolæ feſtinans, ad interiorem oculum transfert fere ſtatim ſenſum. Et intendit per internum
oculum, naturalem rationem etiam ſcientia præditam. Hæc enim pars animi eſt velut lucerna
in homine. Et hanc ad literam intendit ſignificare. I E S V S per hanc parabolam. hæc eſt
enim vniuerſi corporis, hoc eſt vniuerſæ congeriei operationum humanarum, lucerna. hęc po-
teſt eſſe lux & tenebræ, bona & mala quoad vſum. Et propterea ſubditur. ❡Si. pro quum igi-
tur, oculus tuus fuerit ſimplex.) A genere (lucerna corporis eſt oculus) deſcendit applicando ad E
te, cum igitur oculus tuus. Et integram rectitudinem vſus mentis ac ſcientiæ appellat ſimpli-
citatem, dicendo fuerit ſimplex: vt intelligamꝰ omnem abuſum omnemq; malitiam ſpectare ad
admixtionem alicuius contrarii tam naturali lumini q̃ cuicunq; virtuti intellectuali. nam tam
naturale lumen q̃ adiunctum per virtutes intellectuales, ſua ſimplicitate tendunt ad bonum: &
ſi conformiter ad eorũ ſimplicitatem vteremur eis, non niſi recte vteremur illis, non niſi lumẽ

Phariſæorum.curam habere munditiæ exterioris,intus autem immunditia malignitatis & ra- A
pinæ repleri. Vnde I E S V S non reprehendit exteriorem munditiam,ſed hanc peruerſita-
tem quod curam habent exterioris.¶Stulti.pro,imprudentes.Non contumelioſe ſed rationem
erroris proponendo,appellat eos imprudentes,ad diſcernendum inter immunditiam interio-
rem & exteriorem. ¶Nonne qui fecit quod deforis eſt,etiam id quod deintus eſt fecit?) Hic
apparet ratio mandati de mundina exteriori. Docebant enim quod ideo abluenda eſſent pocu
la & catina & manus,quia corpus humanum factum eſt à deo mũdum:& propterea cum omni
munditia ſeruandum eſſet.Ita quod curam munditiæ exterioris referebãt in ſolicitudinem ope-
ris diuini.niſi enim hac ratione fulcirent Phariſæi hæc mandata , non afferret dominus contra
eos hanc rationem quod idem deus fecit quod foris eſt & quod intus eſt.Intendit ſiquidem cõ-
futare eos ex identitate factoris:quod ſi propter opus diuinum tanta eſt vobis cura exterioris
munditiæ, non minor debet eſſe cura interioris munditiæ:quum idem deus qui fecit exterius
corpus fecerit internum animum. propterea enim appellauit eos imprudentes ſeu ſtultos,cu-
rando de minimo & non curando de maximo opere eiuſdem factoris ; immo mundando mi-
nimum & fœdando maximnm opus dei. B
¶Veruntamen quod ſupereſt.pro,quę adſunt,date.pro,datis,eleemoſynam:& ecce omnia mũ
da ſunt vobis.) Aduerte hic græcam dictionem interpretatam datis, ancipitem eſſe ad indicati-
uum & imperatiuum modum:ad date vel datis.Contextus ipſe apud me ſonat indicatiuum.cõ-
plet enim Ieſus peruerſitatem Phariſaicam circa curam munditiæ his verbis. quibus ſignificat ꝙ
vos Phariſæi pleni malignitate & rapina,datis quæ adſunt per fas & nefas eleemoſynam:& hoc
adiuncto ad exteriorem munditiam,omnia tam intus q̃ extra munda ſunt vobis:hoc eſt apud
vos,non munda in veritate. At ſi legitur date,ad eundem ſenſum reducendus eſt textus. Et eſt
increpatiue & ironice dictum.veruntamen date eleemoſynam,& ecce omnia munda ſunt vo-
bis. Secundum enim eorum doctrinam omnia erant munda poſt datam eleemoſynam, quãuis
pleni eſſent rapina & iniquitate.Et vtinam non perſeuerarer doctrina hæc in hodiernũ vſq; diẽ.
¶Cogor autem ad intelligendum textum hunc in malem partem:quia licet verba iſta abſolute
bene ſonent,contextus tamen clare explicans quod plenis rapina dicuntur, efficit vt non bene
ſonent.cõſtat enim diabolicũ eſſe conſiliũ plenis rapina,date eleemoſynam & ecce omnia mũ- C
da ſunt vobis.¶Sed væ vobis phariſæis. Alia peruerſitas arguitur. ¶Qui.pro,quia decimatis.
decimam offertis.menthã & rutam,& omne olus.) Ecce curam minorum:menthæ,rutę,& hu-
iuſmodi.¶Et præteritis, Ecce peruerſitas,cum tanta minimorum moralium cura tãta tranſgreſ
ſio maximorum præceptorum.¶Iudicium.)quo ius dicitur.in quo violatio iuſtitiæ ad proxi-
mos ſignificatur.¶Et charitatem dei.)ita ꝙ nec præceptorum erga deum nec præceptorum er-
ga proximũ curam habetis.¶Hęc autem oportuit facere & illa non omittere.) Ne errares intel-
ligendo reprehendi curam minorũ pręceptorum moraliũ,ſubiungit ꝙ oportuit hęc maiora fa
cere & illa minora non omittere.peruerſitas enim curæ eſt quæ reprehenditur.
¶Væ vobis Phariſæis;quia diligitis.) Tertio loco vana gloria affectata reprehenditur. Non di-
cit qui pręſidetis,ſed qui diligitis.& ſimiliter non dicit qui ſalutamini,ſed qui diligitis:quoniam
affectus eſt culpabilis,non præſidere aut ſalutari.¶Primas cathedras.pro,pręſidentiam in ſyna-
gogis,& ſalutationes in foro.pro,foris.¶Væ vobis.Deſunt quatuor dictiones.Scribæ & Phari- D
ſæi hypocritæ.)Hactenus loquutus eſt ad genus Phariſæorum tribus væ:modo loquitur ad Scri
bas & Phariſæos ſimul.Genus enim Scribarum genus doctorum eſt quorum multi erant de ſe-
cta Phariſaica & multi non.¶Quia eſtis vt monumenta quæ non parent.pro,apparent.) Per ſe-
pulchra non apparentia ad literam deſcribit ſepulchra ita operta terra quod non diſcernitur eſſe
ibi ſepulchra.Et hunc eſſe ſenſum literalem,ex eo patet quod ſubditur.
¶Et homines ambulantes ſupra neſciunt. Hinc enim liquet quod locus ille ſepulchrorum exi-
ſtimatur ab ambulantibus ſicut reliqua terra. Et aſsimilat Ieſus Scribas & Phariſæos hypo-
critas talibus non apparentibus ſepulchris : quia tales in veritate ſua vaſa fœtidorum vitio-
rum ſicut ſepulchra ſunt vaſa mortuorum,ſed non apparent coram hominibus, latet apud ho-
mines eos eſſe intus plenos vitiorum,& conuerſantes cum eis,ita cum illis ſe habent ſicut cum
reliquis hominibus,qui ſi ſcirent cauerent ab eis : ſicut ambulantes ſupra ſepulchra non appa- E
rentia,exiſtimant ſe ambulare ſuper communem terram, & ſi ſcirent eſſe ſepulchra non am-
bularent ſupra ipſa. ¶Reſpondens autem quidam ex legiſperitis,ait illi. Magiſter hæc di-
cens,etiam nobis contumeliam facis.) Scriba iſte quamuis verba IESVS dicerentur in genere,at
rogat ſibi iniuriam, conſcientia forte accuſante ipſum. ¶At ille. Et vobis legiſperitis væ.)
Tribus væ conuertit ſermonem ad Scribas. ¶Qui a oneratis homines oneribus.mandato-

 rum:vt

rum:vt multi etiam Inter Chriſtianos doctores faciunt multiplicando doctrinas præceptorum.
F ¶Quæ portari non poſſunt.pro,difficilibus portatu:& ipſi vno digito veſtro non tágitis.pro,
non attingitis,ſarcinas.)Similitudo eſt, ſumpta à portantibus onera ſuper humeros:& tamen
alter nec digito attingit ad ſupportandum.Tales ſunt prælati intolerabilia fere præcipientes.à
quibus ſe eximunt.¶Væ vobis:quia ædificatis monumenta prophetarum.)Matth.xxiii.expoſi
ta eſt ratio quare Ieſus retorquet opus religioſum ex ſua genere in malum.¶Patres autem veſtri
occiderunt illos.Profecto teſtificamini.)complemento facti.mors enim completur ſepultura.
¶Quod conſentitis.pro,comprobatis,opera patrum veſtrorum:quoniam ipſi quidem eos oc-
ciderunt,vos autem ędificatis eorum ſepulchra.Propterea & ſapientia dei.)Ipſemet Ieſus ſecun
dum diuinam naturam ſapientia dei eſt.Dixit.definiuit. Mittam.) Apud Matthæum ipſe dicit
mitto:quia ipſe homo exequitur quod diuina ſapientia definiunt,mittam. ¶Ad illos Iudæos.
Crediderim aliquam ſcripturam autenticam citari hic à Ieſu quæ non habetur à nobis:alioquin
G non allegaſſet in præterito dixit, & in futuro mittam.textus enim ſignificat hæc verba fuiſſe
olim dicta à diuina ſapientia. ¶Prophetas & apoſtolos.)Prophetæ ad tempus ſpectant an-
te Chriſtum:apoſtoli ad tempus Chriſti. ¶Et ex illis occident & perſequentur.vt inquiratur.
pro,vt requiratur.)Et coniunctio,vt meritoriam cauſam ſignificat. ¶Sanguis omnium pro-
phetarum,quantum ad pœnam.qui effuſus eſt.pro,qui effúditur.)Significatur enim quod per-
ſeuerant effundendo. ¶A conſtitutione mundi,à generatione iſta.Iudæorum.à ſanguine Abel
vſq; ad ſanguinem zachariæ.)Vide expoſita circa hæc Matth.xxiii.Et adde quod ideo etiam ho
rum duorum meminit,quia ſunt primus & vltimus nominati in ſacra ſcriptura pro religione
interfecti.Quamuis enim multi fuerint interfecti à Manaſſe Rege Iuda poſt iſtum zachariam,
& Hieremias dicatur poſtea obrutus lapidibus à Iudæis in AEgypto,autentica tamen ſcriptu-
ra nullum nominatim tradit occiſum pro religione poſt zachariam filium Ioiadæ.¶Qui periit
inter altare & ędem.hoc eſt domum dei.Ita dico vobis requiretur ab hac generatione.)Confir-
H mando repetit certe requirendum eſſe ab hac natione ſanguinem omnium prophetarum. Et ve
re ſic meruerunt:quoniam maius crimen commiſerunt occidendo Chriſtum & perſequendo
fidem chriſtianam quam fuerint crimina commiſſa contra omnes præteritos prophetas:vt ſub-
ſequuta pœna ſpiritualis & corporalis reſtatur.¶Væ vobis legiſperitis:quia tuliſtis.i.abſtuliſtis.
clauem ſcientiæ.)Scientia recondita in lege & prophetis ſignificatur.clauis autem ſcientiæ me-
taphorice eſt eruditio,inſtructio ac doctrina apertiua & manifeſtatiua ſcientiæ clauſæ in lege &
prophetis.Tunc autem tollitur clauis ſciétię,quum tollitur eruditio,inſtructio ſeu doctrina ape
riens ſenſum legis & prophetarum.Quod tunc quidem effecerunt legiſperiti, introducentes má
data hominum & non docentes ea quæ legis & prophetarum ſunt.Poſtea vero hoc idem efficiűt
qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas,in humanas leges,in poetas & philoſophos
conuerterunt.¶Ipſi non introiſtis.)Vtrumq; malum feciſtis. Qui tollunt clauem materialem,
& ſi aliis vetant ingreſſum,ſibi tamen ipſis conſulunt ad ingrediendum:vos autem nec vobis có
I ſuluiſtis(quia ipſi non introiſtis in ſcientiam legis & prophetarum)& prohibuiſtis alios. ¶Et
eos qui introibant prohibuiſtis.)Iudęi appetentes & cognantes diſcere & ſcire legem & prophe
tas introeuntes appellantur:quia quantum ex eis erat veniebant ad templum,ad ſynagogas vt
diſcerent legem & prophetas:ſicut hodie populus vadit ad prædicationem vt diſcat euangeli-
cam ſcientiam,ſed doctorum culpa prohibentur intrare,conuerſa doctrina euangelica in imper
tinentia.¶Quum autem hæc ad illos diceret,ceperunt Phariſæi & legiſperitis grauiter inſiſtere.
pro imminere.)Siue vrgere.Significatur enim quod ceperunt ſimul tendere ad hoc vt Ieſum ve-
lut in anguſto ſtringerent,non quo ad corpus,ſed quod ad loquutionem:& hanc intentionem nó
mediocriter ſed grauiter ceperunt exequi.Modus autem ſubiungitur.¶Et os eius opprimere de
multis.pro,& os eius tentare de multis.)Ecce modus grauiter vrgendi.Nec ſignificatur quod ce
perint obturare os eius,ſed quod tentauerint interrogando ſimul multa:vt multis interrogatio
K nibus ſimul pulſatus,confunderetur,& aliquid falſi ſeu mali diceret.¶Inſidiantes ei.)Qualia in-
terrogauerint non ſcribitur:ſed quoniam inſidiando interrogabant,perplexa aliqua videntur
fuiſſe.Et cerne malignitatem quod quamuis multis interrogationibus vacarent, ab inſidiando
tamen non recedebant.¶Et quęrentes aliquid capere.pro,venari,de ore eius,& accuſarent eű.)
Venatoriam artem & operam Lucas deſcribit in iſtis.Nam ſi recte conſyderes,Ieſum more fe-
ræ ceperunt vrgere multis interrogationibus velut multis canibus appoſitis inſidiis,& quęren-
do venari aliquid ex ore eius dignum accuſatione.

CAPVT

CAPVT XII. A

MVltis autem turbis concurrentibus.pro,myriadibus autem turbę ſimul aggre
gatis.)Et deſcribitur numerus infinit' à finito.myrias enim decem milia ſi-
gnificat:& vt aiunt, Græci met vtuntur huiuſmodi loquutione ad ſignifican-
dum innumeram multitudinem.Vnde non dicit duabus vel tribus myriadi-
bus ſed indefinite myriadibus.¶Ita vt ſeinuicem conculcarent, cepit dicere
ad diſcipulos ſuos.Deeſt.Primum.)Anceps tamen eſt conſtructio huius ad-
uerbii,cum ſequentibus vel cum pręcedentibus.Et aptius videtur conſtrui cũ
ſequentibus,dicendo primum attendite.Vbi etiam deeſt vobiſipſis.Ita ꝙ legendum eſt. ¶Pri-
mum attendite vobiſipſis à fermento Phariſęorum;quod eſt hypocriſis.)Niſi ipſe IESVS ex-
plicaret quid nomine fermenti intelligit,quęrendum eſſet ſignificatum:ſed vbi explicauit quod
eſt hypocriſis,non opus eſt gloſa.Monet itaq; vt ante omnia caueant ne imitentur Phariſæorũ
hypocriſim.quam fermentum appellat,eo ꝙ latens virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinẽ
fermenti.modicum enim fermentum eleuat totam maſſam.Phariſæi ſiquidem ſub ſpecie reli- B
gionis inflati erant ſtudentes auaritiæ.Primum ergo cauendum à diſcipulis,eſt internum malũ
hypocriſis:quia præcipua & pernicioſiſsima doctorũ Plaga eſt hypocriſis.¶Nihil enim oper-
tum.)Affert rationem vitandæ hypocriſis ex euentu contrarii.ideo enim ſubiiciunt ſe homines
hypocriſis vitio,quia putant latere ſuum vitium, & propterea contra hoc directe prædicit eis
ꝙ nihil eſt opertum in præſenti vita.¶Quod nõ reueletur.prò,reuelabitur.)hoc eſt diſcoope-
rietur in futura.hoc enim directe contrariatur ad opertum.Et tangit naturam hypocriſis ope-
rientis ſub religionis ſpecie vitium.Neq; abſcõditum.)A ſpecie procedit ad genus vt vnico ver
bo omne occultum in hac vita comprehendat.¶Quod non ſciatur.pro ſcietur.ſimiliter in futu
ra vita. Quoniam quę in tenebris dixiſtis.in lumine dicentur,pro,audientur. Et quod
in aure.pro,aurem,loquuti eſtis in cubiculis.pro,penetralibus,prædicabitur In tectis.)Rationẽ
reddit dicti ſui ex oppoſitione luminis ad tenebras & tectorum ad penetralia:ad ſignificandum
ꝙ nec tenebræ nec modus dicendi ſecretus(ſcilicet in aurem)nec locus(ſcilicet in penetralibus)
retinebit aliquid occultum:ſed omnia in lumine,hoc eſt in manifeſto audientur & prædicabũ- C
tur ſuper tecta:hoc eſt in locis patulis & publicis.¶In tectis.) Alludit ad morem patriæ illius in
qua domus tabulatis tectis finiuntur ſub diuo.Huiuſmodi enim tecta loca patula erant.Et propte
rea diſtinguntur contra penetralia domus.¶Dico autem vobis amicis meis.)Seruos ſuos (quos
in diſcipulos admiſit)dignatur appellare amicos tunc quum ad martyrium eos accendit:vt intel
ligamus præſentis vitæ mala(tormenta mortemq;) parari amicis eius,& talia eſſe amicitiæ eius
pignora.¶Ne terreamini ab iis qui occidunt corpus.) Abſq; timore necis corporalis vult eſſe
amicos ſuos:quia ſciebat vltimum terribilium dici mortem.Hanc anſam timoris humani inten-
dit excludere ſubiungendo.¶Et poſt hæc non habent amplius quid faciant.)Acſi apertius dice
ret.non eſt vltimum terribilium occidi, ſed eſt vltimum eorum quod poteſt inferri ab occiſori-
bus corporis:quoniam poſt occiſionem corporis non habent amplius quid mali vobis faciant.
¶Oſtendam autem vobis quem timeatis.) Ad ſenſum apparet vltimum terribilium eſſe mortẽ
quia nihil ex ſenſibus percipimus eorum quæ ſuccedunt morti.& propterea Ieſus docens vlti-
mum terribilium non eſſe mortem,dicit.oſtendam vobis,ſub lumine fidei,quem timeatis.¶Ti D
mete eum qui poſtq̃ occiderit,habet poteſtatem mittere in gehennam.)Ecce vltimum terribi-
lium in veritate.Appellatione autem gehennæ conſtat intelligi pœnam inferni.Aduerte hic ꝙ
quum timor non ſit niſi mali vt eius quod timetur incurrendum:extenditur tamen ad poten-
tem inferre malum,vt eum quo timetur.Et ſecundum huiuſmodi relationem dicitur hic ne ter-
reamini ab iis qui occidunt,& quem timeatis & timete eum. & in ſacra ſcriptura ſępe repetitur
ꝙ timeamus deum.¶Ita.)id eſt profecto,certe. pro aduerbio enim valde affirmantis ſumitur.
¶Dico vobis,hunc timete.)Repetit monitionem timendi,vt ſolus hic timor imbibatur.
¶Nõne quinq; paſſeres.pro,paſſerculi.)Tam hic q̃ inferius diminutiuum eſt. ¶Veneunt diſpõ
dio.pro,aſſculis duobus.eſt enim diminutiuũ.& vnus ex illis non eſt in obliuione coram deo?)
Dixerat vt non timerent occidi,immo plus vt non timerent ab iis qui poſſunt occidere : ꝙ eſt E
non timere quęcunq; mala aut tormenta antecedentia occiſionẽ.Et ſciebat magnipendi huiuſ-
modi damna ab hominibus:ideo declarat diſcipulis,deum omnium & ſingulorum curã habere
omniaq; dãna ponderare.Et ad hoc arguit à minori:ab auibus.ſ.minimi precii.Nec hyperboli
ce dictum intelligas,nec vnum paſſerem obliuioni dari coram deo:quoniam deus ſecundum
veritatem (q̃uis nobis mirabilem)curam habet de ſingulis paſſeribus,non ſolum in genere aut

 in ſpecie

F in ſpecie,ſed etiam in indiuiduo.Spectat enim ad immenſitatem prouidentiæ eius,& videre ſin-
gula quæque indiuidua,& curã illorũ habere,ſine vlla mutatione aut multiplicatione actuum vi-
dendi,volendi,diſponendi,curãdi &c.in ipſo.Nec hoc eſt vertendũ in dubiũ apud chriſtianos
quis philoſophi hoc non credant:metientes dei prouidentiam ex iis quę apud nos cognoſcimus.
¶Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt.)Cerne quod dixi,non eſſe hyperbolem ſed
veritatem euangelicam,capillorum omnium numerum eſſe apud deum.ita quod non ſolũ cogno-
ſcit quot capillos habemus,ſed curam habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius.¶No
lite ergo timere.)Merito infert non timendum,ex quo nullius damni periculum eſt:ſed omnia
in integrum reſtituentur.¶Multis paſſeribus.pro,paſſerculis,pluris eſtis vos.) Applicat ad pro-
poſitum quod multo magis curam veſtri deus habet:qui præſtatis nõ quinque ſed vniuerſæ mul-
titudini paſſerum.¶Dico autem vobis:omnis quicunque.) Parum erat prætuliſſe amicos ſuos
G paſſeribus & declaraſſe reſtitutionem in integrum à deo,niſi gloriam quam ipſe Ieſus homo re
pendet adiungeret.¶Confeſſus fuerit me.pro,in me,)hoc eſt confeſſus fuerit quæ in me ſunt:
diuinam humanamque naturam virtutem,dignitatem &c.& quæ in me fuerunt,mortem,paſſio-
nem:& vniuerſaliter quæ mea ſunt.Et eſt ſermo de confeſſione fidei de laudis.¶Coram homi
nibus,& filius hominis confitebitur illum pro,in illo.)hoc eſt quæ in illo fuerunt merita & quę
in illo ſunt partes omnes,laudabit,glorificabit.¶Coram angelis dei.)Longe præſtantior retri-
butio eſt pro confeſſione coram hominibus confeſſio coram angelis. præter hoc quod confeſſio
tua ſerui eſt:filii autem hominis confeſſio regis erit vniuerſorum. ¶Qui autem negauerit me
coram hominibus.)Ne crederes promitti præmium confitenti abſque pœna neganti,ſubiungit
paratam pœnam negantibus eum coram hominibus: vt hinc intelligeremus non qualiſcunque
virtutis ſed virtutis neceſſariæ ad ſalutem,eſſe confiteri Ieſum coram hominibus:alioquin pœ-
na neganti ipſum non eſſet parata.Et appellatione negationis intellige non ſolum negatiuam
H vocem,ſed & negatiua facta(qualia ſunt eorum qui confitentur ſe noſſe deum, factis autem ne-
gant)& omiſſionem confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet.
¶Negabitur.)Sicut confeſſio Chriſti,approbatio eſt electorum,ita negatio,reprobatio eſt eo-
rum qui eum hic negauerunt verbo vel facto.¶Coram angelis dei.)ad plenitudinem confuſi-
onis.¶Et omnis qui dicit.pro,dicet.) Duo dederat præcepta. Alterum ad euitandum fermentũ
Phariſæorum:alterum ne timerent ab occiſoribus corporis.Et primum præceptum firmauerat
ex vanitate hypocriſis:proſequitur modo illud ex alio capite:ſcilicet ex irremiſſibilitate crimi-
nis:quia fermentum Phariſęorum vſqueadeo in corruptionem prorupit vt incurrerit irremiſ-
ſibilitatem ad hoc enim propoſitum ſubiungitur hæc verba.¶Et omnis qui dicet verbum in fi-
lium hominis,remittetur illi:ei autem qui in ſpiritum ſanctum blaſphemauerit,nõ remittetur.)
Quorum ſenſus declaratus eſt Matt.xii.¶Quum autem inducent.pro,adducunt,vos in ſynago-
gas & ad magiſtratus & poteſtates,nolite ſoliciti eſſe qualiter aut quid reſpondeatis,aut qui dica
I tis.Spiritus enim ſanctum docebit vos in ipſa hora,quid oporteat vos dicere.)Proſequitur ſecun
dum præceptum.quod vſque ad confeſſionem coram hominibus deductum erat:adiungendo ſe-
curitatem affuturę reſponſionis tunc à ſpiritu ſancto.Et in hoc monſtrauit ſe eſſe deum:promit-
tens ſpiritum ſanctum in quacunque hora oportebit coram principibus loqui.
¶Ait autem ei quidam de turba.magiſter dic fratri meo vt diuidat mecum hereditatem.At ille
dixit ei.homo quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos.)Docet hoc exemplo domi-
nus prædicatores vt euitent ſecularia negotia,vt etiam quantumcunque requiſiti nõ ſe immiſceãt
negotiis ſecularibus,Et rationem explicat verbis ſuis:quia ſcilicet impertinentia ſunt hæc ad of-
ficium prędicatoris.huiuſmodi enim impertinentia ſignificatur dicendo,quis me conſtituit iu-
dicem aut diuiſorem.¶Dixitque ad illos.Subaudi turba.videte & cauete.)
Videre,mentis eſt:cauere exequutionis. ¶Ab omni auaritia.Superfluit omni.Quia non in
K abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex iis quæ poſſidet.)Ordo literæ eſt.quia vita eius non eſt in
abundantia cuiuſquam ex iis quę poſſidet.Et eſt ſenſus.quia vita hominis corporalis non eſt in
facultate abundantiæ cuiuſcunque rei poſſeſſæ. ¶Dixit autem ſimilitudinem ad illos.)clare
monſtrantem prædictum ſenſum.vniuerſa enim hæc parabola manifeſtat quod quantumcunque
res abundent, non tamen ſufficiunt ad ſeruandam vitam,ſed cum ſumma abundantia,repentina
accidit mors. ¶Dicens.hominis cuiuſdam diuitis,vberes fructus ager attulit:& cogitabat in-
tra ſe,dicens.quid faciam quod non habeo quo congregem fructus meos.Et dixit.hoc faciam:
deſtruam horrea mea,& maiora faciam:& illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi & bo-
na mea & dicam animæ meæ.anima habes multa bona poſita in annos plurimos.pro,multos re
quieſce,comede,bibe,epulare.pro,lætare.Dixit autem illi de⁹.)Dicere dei,facere eſt:ac per hoc

initia

inicia repentinæ mortis ſacta,ſunt dicere dei:quoniam ferunt ſecum ſubiunctam increpationem A
& propterea tanq̄ loquutio dei inducitur. ℂStulte. pro,imprudens.Ecce ſignificata increpatio
Et vere imprudens: quia non prouidit ſibi de neceſſariis ad ſalutem animæ . ℂHac nocte.)Ecce
mors repente inopinata. ℂAnimam tuam repetunt à te.) miniſtri diuinæ iuſtitię exigunt à te
animam tuam velut depoſitam apud te. Non dicit hac nocte morieris(quod ſignificat finem
vitæ) ſed animam tuam à te repetunt.quod ſignificat requirere & cogere ad reddendam animã
tuam immortalem, ad ſtandum iuri . Significatur enim clare per hoc ſtatus alterius poſt cor-
poris mortem vitæ:pro qua iſte nihil prouiderat. ℂQuæ autem paraſti.pro,pręſenti vita.cu-
ius erunt.pro,cui erunt?) Tibi enim non erunt vtilia,cui ergo pręparaſti? Et propterea vn-
diq; imprudenter egiſti. ℂSic eſt.) Vniuerſale infert ex parabola documentum.
ℂQui ſibi theſaurizat,& non eſt in deum diues.) Non damnat theſaurizantem ſibiipſi. niſi ſi-
mul adiunctam habeat alteram conditionem,ſcilicet non eſſe diuitem in deum.ad differentiam
eorum qui theſaurizant ſibi, & cum hoc ſunt diuites in deum:hoc eſt vtuntur diuitiis ſuis ad ea
quæ dei ſunt.Qui enim vtrunq; facit,expers eſt huius damnationis.Poſſunt ſiquidem homines
licite & ſibi & filiis theſaurizare,dummodo vtantur etiam diuitiis ſuis in iis quę dei ſunt:paſcẽ B
do pauperes Chriſti,& reliqua quæ pietatis ac religionis ſunt,exequendo. Qui autem ſibi tan
tum theſauriſat,ſimilis eſt diuiti hic deſcripto . ℂDixitq; ad diſcipulos ſuos.) pręcedens ſer-
mo de auaritia vitanda communis fuit turbæ ſubſequens autem ad diſcipulos dirigitur,quos ad
profeſſionem perfectionis vitę vocauerat.ℂIdeo dico vobis:) Proportionaliter doctrina ſub-
ſequens reſpicit diſcipulos,ſicut doctrina præcedens reſpicit communiter homines . & propte-
rea dixit Ideo dico vobis diſcipulis . ℂNolite ſolliciti eſſe animæ veſtrę quid manducetis:ne
q; corpori quid induamini. Anima plus eſt quàm eſca:& corpus plus q̄ veſtimentum.) Do-
ctrina hęc declarata eſt Matth. vi. Vnde hic tantum diſtinguentur rationes .
Prima itaq; ratio ſumitur ex eo quod deus prouidit de maiori(.ſ.de anima & de corpore) ſine
veſtra ſollicitudine. ℂConſiderate coruos quia non ſeminant neq; metunt,quibus non eſt cel
larium.pro,penu,neq; horreum:& deus paſcit illos. Quanto magis vos pluris eſtis illis.pro,
volucribus?) Secunda ſumitur ex parte auium clara. ℂQuis autem veſtrum cogitando.pro C
ſolicitudine,poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? Si ergo neq; quod minimum eſt
poteſtis,quid de ceteris ſolliciti eſtis?) Tertia ratio ex impotentia ſollicitudinis ad augendum
ſtaturam ſumitur. ℂConſiderate lilia quomodo creſcunt.non laborant neq; nent. Dico au-
tem vobis,ꝙ nec ſalomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut vnum ex iſtis. Si autem fœnum
pro, herbam,quę hodie eſt in agro & cras in clibanum mittitur,deus ſic veſtit,quãto magis vos
puſille fidei?) Quarta ratio ex floribus ſumitur. ℂEt vos nolite quęrere.pro,ne quęrite.)
Superius internam anxietatem prohibuerat,dicendo ne ſollici ſitis: modo interiorem inquiſi-
tionem prohibet. Sed de voluntaria vt diſtinguitur contra neceſſariam inquiſitionem eſt ſer
mo:hoc eſt de quęrere ex appetitu,non ex recte rationis iuditio.nam ſoli actus à virtute deuii,
ſub prohibitione communi omnibus. Chriſti diſcipulis comprehenduntur.ℂQuid manduce-
cetis aut quid bibatis.) Parui refert quale futurum ſit.ſed quo ad rem poteſt intelligi & de cibo
& potu abſolute(vt Paulo ſuperius,quid manducetis)& de ſpecie cibi & potus. Itaq; ſpecies cibi
prohibeatur dicendo quid comederitis,& ſpecies potus dicendo quid biberitis. Ità ꝙ prohi- D
betur diſcipulis per hoc mandatum, vt voluntatem ſuam non flectant ad quęrendum ſpeciem
cibi quem appetunt,aut quam appetunt ſpeciem potus. Dedecet enim valde Chriſti diſcipu-
los conſentire huiuſmodi appetitionibus:& multo magis dedecet quęrere,niſi ægritudinis ne-
ceſſitas cogat.ℂEt nolite in ſublime tolli.pro,ne in ſublime tollamini.)græca dictio interpreta-
tata ſublime.ſignificat ea quę ſunt in nubibus,ſeu in ſublimi aeris regione propter quod exiſti-
matur inſeri his præceptũ ne diſcipuli curent de iis quę ſupra nos fiunt impreſſionibus in aere
Magis tamen ad contextũ & propoſitũ materiæ ſpectat pręcipi hic vt quum hęc omnia & lauda-
ti plurimum fuerint tanq̄ ſublimiorẽ vitã ducentes,nõ cõſentiant ſe tolli in ſublime. Nec ſolus
cõſenſus ſed etiã occaſio ꝓhibetur:ne.ſ.occaſionẽ dẽt vt in ſublime tollãtur opinionibꝰ & laudi
bus humanis iuxta illud pauli.parco aũt ne quis me exiſtimet ſupra id qđ videt in me aut audit
aliquid ex me.ii.ad Cor.xii.ℂHęc.n.oĩa gentes mũdi quęrunt.)Quinta ratio ex differẽtia inter
ipſos & ethnicos ſumitur.ℂPater autẽ veſter ſcit quoniã his indigetis. Sexta ratio ſumitur ex E
patris ſcientia.In qua ratione nota ſingula.ſ.indigentiam noſtrã & ſcientiam dei & paternita-
tem:in qua clauditur amor & cura prouidendi filiis de iis quibus indigent.Et hęc ſola ratia ſuf-
ficit ad confidendum de diuina prouiſione illis filiis qui contenti ſunt iis quibus indigent: quales
vult Ieſus ſuos eſſe diſcipulos . ℂVeruntamen quęrite primum.Superfluit primum.regnum

F dei & iuſticiam eius. Superfluit & iuſticiam eius. Ita quòd legendũ eſt. quęrite regnum dei, & hęc
omnia adiicientur vobis. Septima ratio ſumitur ex eo, q̃ tanq̃ adiectiua bona tẽporalia dantur à
deo quærentibus non quæ ſua ſunt ſed quæ dei ſunt: quærentibus ꝙ deus regnet per fidem ſpem
& charitatem hic in hominibus, & per gloriam demum in futura vita in eiſdem. hoc eſt enim
regnum dei quærere. . ¶Nolite timere puſillus grex. pro, parue gregule.) Ardua dederat
mandata. & propterea radicem quærendi huiuſmodi bona temporalia eradicare volens adiun-
git, nolite timere mali aliquid ex non ſollicitudine & inquiſitione temporalium. Et deſcribit eos
à paucitate numeri. vnde timendum magis illis erat. Acſi apertius diceret, non obſtante quòd ſi-
tis tam pauci, nolite tamen timere. ¶Quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum.) Ma-
gna ratio excludendi timoris: ex hoc quòd complacuit patri dare vobis non parua aliqua aut di-
uitias magnas, ſed regnum comprehendens omnia bona. ¶Vendite quæ poſsidetis: & date
eleemoſynam.) Ad perfectionem diſcipulis congruam ſpectat mandatum hoc. hinc enim di-
ſcipuli poſt penthecoſtem vendebant agros, & præcium ponebant ad pedes apoſtolorum pro
eleemoſyna diſtribuenda. ¶Facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt, theſaurum non deficien
tem in cælis.) Fructus eleemoſyne deſcribitur ad ſimilitudinem recondentium pecuniam in
G ſacculis & congregantium theſaurum. Iuxta has enim ſimilitudines meliores deſcribit ſacculos:
quia ſacculi pecuniarum conſumuntur, eleemoſynarum vero non veteraſcunt. & ſimiliter the-
ſaurus terreſtris deficiens eſt: theſaurus autem eleemoſynarum indeficiens: quia tam ſacculi q̃ the
ſaurus eleemoſynarum in cælis fiunt. ¶QVO fur non appropriat, neq; tinea corrumpit.)
Proſequitur contrarias cõditiones ad terreſtria. Quæ enim hic reconduntur, aut à tinea ledun-
tur aut furem timent. Per quę duo, internę & externę omnes cauſę damni ſignificantur: per ti-
neam internæ, per furem externæ, neutræ autem contra recondita in cælis militant.
¶VBI enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.) Ratio quare gratus eſt deo deſcriptus
neglectus temporalium propter cæleſtia ſubiungitur, non ex parte rerum ſed ex parte affectus
quia cor comitatur theſaurum. Ita quòd locus theſauri trahit ad ſe cor. hinc enim fit vt theſauri
zantes in terra, habeant cor affectum terrenis. & theſaurizantes in cęlis, habeant cor affectum
H cęleſtibus, vbi enim res amata, ibi eſt cor amantis. ¶Sint lumbi veſtri præcincti.) Adiun-
git parabolam declaratiuam quales eſſe debemus reſpectu cæleſtium & præparatione lumborum
Si ad iter tenderent parabola, præcinctio lumborum apte deſcriberetur. ſed quum ad expectati-
onem domini redeuntis à nuptiis parabola tendat, pręparatio lumborum non pro ſimilitudine
ſed pro ſignificato pręposita eſt. Significatur enim ad litteram pręparatio corporalium offici
orum vt ſcilicet ſint ad corporalia officia pręparati. A pręcinctione autem lumborum huiuſmo-
di pręparatio deſcribitur: quantum ad metaphoram quidem, quia pręcinctio lumborum vlti-
mum eſt inter ſpectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. tanq̃ ſi di-
xiſſet. ſitis induti, ita ꝙ etiam ſint lumbi veſtri præcincti. Nocturno enim tempore (de quo lo
quitur) ſolemus nos exuere: & nec lumbos præcinctos nec etiam indumenta habere. ¶Quo ad
ad ſignificatum vero quia maximum impedimentum pręſtant venerea exercitia quæ in lumbis
vigent, ideo à præparatione circa principale officium corporale deſcribit præparationem ad
I vniuerſa corporalia officia: qualia ſunt comedere, bibere, & reliqua exercitia corporalia.
¶ET lucernę ardentes in manibus veſtris.) Superfluit in manibus veſtris. Quantum ad parabo-
lam nocturnum tempus deſcriptum quo expectatur dominus reuerſurus à nuptiis, exigit lucer-
nas accenſas ne in tenebris offendantur aduenienta domino. Quantum vero ad ſenſum parabo
læ, lucernæ (quę vaſa lucis ſunt) partes cognoſcitiue ſunt. quæ tũc ſunt accenſę, quum claritate ful
gent ſcientiæ eorum quæ ſpectant ad ſalutem. ¶ET vos.) Non ſufficit vobis pręparata habere
tam ſpectantia ad corporalia officia q̃ ſpectãtia ad intellectum & ſcientiam ſalutis (hę enim ſunt
partes quędam) ſed oportet vos qui eſtis velut totum eſſe paratos. ſecundum enim partem affe-
ctiuam appellauit vos: quoniam in illa conſiſtit ſalus. ¶Similes hominibus expectantibus
K dominum ſuum quando reuertatur à nuptiis, vt quum venerit & pulſauerit confeſtim aperiant
ei.) Ex ſimilitudine ad expectantes tales, tria ſignificantur. primo vigilantia: deinde deſyde-
rium aduentus domini: & tertio intentum ſcilicet confeſtim aperire. Homines enim expectantes
oportet primum vigilare & quoniam expectent redeuntem à nuptiis, iucundum ac letum do-
minum expectant ac per hoc ipſi quoq; & cupidi talis aduentus expectant. tertium autem ma-
nifeſte in litera ſcribitur. ¶Vbi ſi collegeris hęc, videbis mandari diſcipulis vt expedit quo ad
ea quę ſunt carnis & fulti ſcientia ſalutis lęti expectent Ieſum redeuntem à cæleſtibus nuptiis ad
domum animarum ſuarum: vt quum venerit circa tempus mortis, & pulſauerit, ægritudine,
tormentoſo ſiue repentino interitu, cõfeſtim aperiant ei, hoc eſt confeſtim ianuis corporis apertis

in animabus ſuis puris gaudeant recipere illum. Et vere qui ſic expectant, non timent aperire, A
non timent abſq; quocunq; velamine quę ſunt in animabus ſuis deo patefacere. ¶Beati ſer-
ui illi. Vere beati quum venerit dominus.) Quantum ad parabolam, non eget expoſitio-
ne. quantum ad ſenſum, iam dictum eſt ꝙ de aduentu mortis tempore eſt ſermo, inuenerit vi-
gilantes. Amen dico vobis, ꝙ præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere.) Ad parabolam ſpe-
ctant hæc officia domini erga ſeruos vigilantes. Ita ꝙ rationem beatitudinis aſſignat quia do-
minus eorum præcinget ſe (pręparando ſeipſum ad miniſtrandum illis) & faciet illos diſcumbe
re tanq̃ dominos. ¶ET tranſiens miniſtrabit illis.) Quantum ad parabolam ſpectat, mini-
ſtrare tranſeundo dicitur, ad differentiam fixorum ad miniſtrandum. Deſcribitur enim domi-
nus tanq̃ ſuperintendens miſterio quod fit tranſeundo de menſa ad menſam, ne aliquid alicui
deſit. Quantum vero ad ſenſum intentum, ſignificatur æternum conuiuium in quo diſcumbēt
electi: ad quod ipſe Ieſus ſe præcinxit immortalitatis corporalis gloria, & ſuperintēdens miniſtrat
omnibus beatitudinem. ¶Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita
inuenerit, beati ſunt ſerui illi.) Per vigilias intellige cuſtodiarum nocturnarum tempora. Et
deſcribuntur tres tantum: quia ternarius, numerus perfectionis eſt, vt omnes coſtodię tribus cō B
prehendantur. & ad literam parabolæ, vltra tertiam cuſtodiam noctis non conſueuit differri red
ditus à nuptiis. Significantur autem per has tres cuſtodias. omnes differentiæ ætatis humanę
& quód in quacunq; ætate inuenti fuerint vigilantes, beati ſunt ſerui illi: vt nullus deſperet qui
in ſenectute inceperit vigilare. ¶Hoc autem ſcitote.) Adiungit parabolæ parabolam declara-
tiuam periculi. Precedente enim parabola declaratum eſt premium ſeruorum vigilatium: ſubſe
quente autem declaratur damnum ac periculum non vigilantium. ¶Quoniam ſi ſciret pater-
familias qua hora fur veniret, vigilaret vtiq;, & non ſineret perfodi domum ſuam.) Omnia
hæc pręterita imperfecta ſubiunctiui modi (ſciret, veniret, vigilaret, fineret) pręterita ſunt: ſciuiſ
ſet, venturus fuiſſet vigilaſſet, ſciuiſſet, Deſcribitur enim perfoſſa domus à fure: quæ perfoſſa nō
fuiſſet ſi pater familias ſciuiſſet horam qua fur venturus fuiſſet. Vbi damnum ex non vigilantia
ratione ignotæ horę deſcribitur. ¶ET vos eſtote parati.) Quod ſuperius appellauerat vigilare
modo appellat eſſe paratum: ne impoſſibili homini continua vigilentia præcepta intelligatur. C
is enim continue vigilat qui continue eſt paratus. ¶Quia qua hora non putatis.) Incerta eſt
enim mortis hora, & ſepe inopinata. ¶Filius hominis veniet.) tum ad vniuerſale iudicium,
tum ad ſingulare cuiuſq; iudicium tempore mortis. ¶AIT autem ei Petrus. domine ad nos di-
cis hanc parabolam, an etiam ad omnes? Dixerat Ieſus parbolam de ſeruis expectantibus do-
minum, adiuncta altera parabola de patrefamilias non vigilante. Petrus autem ſciens ſe & con-
diſcipulos electos ad officiū patrisfamilias, dubitabat an hæc parabola quæ pro vltima parte ſpe
ctat ad patremfamilias, ſit eis propria an ſit communis omnibus ¶Dixit autem dominus
Non directe reſpondet ad quæſtionem. ſed plus dicit. quoniam inſtruit Petrum de differentia
inter ipſos electos ad paſtorale officium & alios, & quoad meritum & quo ad præmium, & ſi-
militer quo ad crimen & pœnam, ex quibus facile intelligere poſſet dictam parabolam ſecun-
dum proportionem, communem eſſe omnibus cum differenti præmio ac pœna. ¶Quiſputas.)
Inchoat ab iis quæ ſunt propria paſtoribus ſeu prępoſitis. Et quoniam rari ſunt habētes omnes
requiſitas conditiones, ideo dicit quiſputas (ſeu quiſnam) ſignificando raritatem. ¶Eſt fidelis. vt D
non fallat. diſpenſator.) non dominus. Officium prępoſiti à diſpenſatione nominauit: vt intelli
gant prælati officium ſuum non in agendo pro libito ſed in diſpenſando conſiſtere. Diſpenſatio
enim rationis recte diſtribuentis actio eſt. ¶ET prudens. vt non fallatur. quem conſtituit. pro,
conſtituet, dominus.) Non ipſe vſurpabit aut aſſumet diſpenſandi officium, ſed conſtituetur à
domino. ¶Super familiam ſuam. pro, famulitium ſuum.) Significantur enim præpoſitus ſu-
per minores, quantum ad parabolam. Quantum vero ad rem tangitur neceſſitas conſtituendi
diſpenſatorem. maiores enim non egent præpoſito: quoniam ipſi ſibi ſunt lex, ſed imperfecti &
minus boni ſimiles famulitio egent curatore. ¶Vt det illis.) Ecce quorſum ſuperior conſtitui-
tur, non vt accipiat ab illis ſed vt det illis. Dare enim ſpiritualia officium eſt propter quod dire-
cte inſtituta eſt à Chriſto ſuperioritas in eccleſia: accipere autem temporalia introductū eſt tāq̃
quiddam conſequens. vnde & hic coniunctio cauſalis apponitur, dicendo vt det ilis. ¶In tempo
re. congruo tritici menſuram.) Dictio græca compoſita dicitur non à tritico ſed à frumento & E
menſura ſeu à cibo & menſura. propter quod interpretes non omnino cōueniunt: ſed alii à ci-
bo & menſura intelligentes interpretantur demenſum alii frumenti menſurā. Magis tamen
quadrat legere demēſum nā hoc nomine proprie ſignificatur id quod ſeruis dabatur ꝓ alimēto
& vt aiūt menſibus ſingulis. Quod quia quædā menſura erat frumenti ideo neutra lectio abiiciē

da videtur

F do videtur. Intẽtus tamen ſenſus clarus eſt:quoniam ſignificatur commenſuratus famulis ci
bus. Debent enim præpoſiti doctrinam, correctionem, curamq; adhibere iuxta proportionem
ſubditorum,ixuta quod ſcriptum eſt,ego dominus docens te vtilia. ¶Beatus ille ſeruus quem
quum venerit dominus.)Deſcripto bono diſpenſatore,ſubditur eius præmium:deſcribendo eũ
beatum,in re,tunc cum venerit dominus mortis tempore. ¶Inuenerit ita facientem.) Non
quod ita fecerit,ſed ꝙ ita perſeuerat faciendo:hoc eſt cum prædictis conditionibus paſcentem
Chriſti famulos minimuos. ¶Vere dico vobis,ꝙ ſuper omnia quæ poſſidet conſtituet illum.)
Vide diſparitatem præmii pręparari ad confeſtim aperiendum. Diſcumbunt enim & ſuperin-
tendẽte domino p̃cincto miniſtratu illis:fidelibꝰ autẽ & prudẽs diſpẽſator cõſtituitur in alia vi-
ta ſuper omnia quæ dominus poſſidet. Et vere ſuper omnia conſtituitur, non ſolum quoniam
omnia in bonum illius cedunt(quod commune eſt omnibus electis)ſed ſpeciale quoddam gau-
dium ſuperioritatis rectę adminiſtrate habebunt tanq̃ conſtituti etiam in cælis ſuperiores ſuper
res domini., Deſcribit enim Chriſtus ſpiritualia illa præmia à ſimilitudine ſenſibilium quę no-
uimus. ¶Quia ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo.)Declaratis merito & præmio boni diſpenſato-
ris,ſubiiciuntur crimina cum pœna mali diſpenſatoris. Seruus enim ille eſt qui conſtitutus eſt
G ſuper famulitium. ¶Moram facit dominus meus venire.)Ex mora domini ad iudicandum &
puniendum,licentia maccipiunt prælati male operandi. ¶ET ceperit percutere ſeruos & an-
cillas.)Ecce crimen iræ & iniuſtitiæ.in quo intellige omne crimen in proximos. Et comede-
re & bibere,& inebriari.)Ecce crimẽ gulæ.in quo intellige omne crimen in ſeipſũ cuiuſcunq;
intemperantiæ. ¶Veniet per mortem illus ignotam quo ad diem & horam. ¶Dominus ſer
ui illius in die qua non ſperat & hora qua neſcit. Et diuidet.pro,diſſecabit,eum.) Significatur
enim quòd ſcindet eum in duas partes:in animam ſcilicet & corpus ſeorſum.quod conſtat fieri
per mortem. ¶Partemq; eius.)Miſerum ſtatum partem eius appellat quoniam ex toto vni-
uerſo miſeria eſt pars ei debita ex propriis meritis. ¶Cum infidelibus ponet.)quorum dam-
natio manifeſta eſt. Et merito:quoniam infidus fuit domino ſuo.
¶Ille autem ſeruus qui cognouit voluntatem domini ſui,& non ſe pręparauit,& non fecit ſe-
H cundum voluntatem eius,vapulabit multis:qui autem non cognouit,& fecit digna plagis,vapu
labit paucis.) Hactenus reſpondit Petro quid proprium eſt ipſis aſciitis in diſpenſatores:modo
ſubiungit quòd modo commune eſt vnicuique ſecundum proportionem ſuam, ſecun-
dum differentiam ſcientię & ignorantię. Docet enim quod duorum malefacientium, quorum
alter cognouit voluntatem domini & alter non,plus punietur ſciens q̃ ignorans. Quod intellge
cæteris paribus. Et ſententia clara eſt in littera. ¶Omni autem cui multum datum eſt multum
quęretur ab eo:& cui commendauerunt multum,plus petent ab eo.) Vniuerſalio ratio di-
cti redditur. Dico autem vniuerſalior:quoniam extenditur doctrina hæc non ſolum ad donum
ſcientię,ſed ad quodcunq; donum.& explicatur tum in datis:qualia ſunt quę naturalia dicimus
dona.tum in commendatis:qualia ſunt adiecta dona.ſiue gratiarum quæ dicuntur graris datę,
ſiue poteſtatum ſeu officiorum,ſiue etiam bonorum temporalium. Cui enim multum datum eſt
donorum naturalium,multum quræretur ab eo:& per oppoſitum cui parum datum eſt,parum
quæretur ab eo. Et ſimiliter cui commendauerunt multum(ſiue bonorum exteriorum ſiue bo
I norum interiorum)multum etiam petent ab eo. Hęc enim ſunt quę ſunt communia omnibus.
¶Ignem veni mittere in terram.) Parabola hæc declaratiua eſt officii eius ſcilicet ipſius Chri
ſti. officio ſiquidem diſcipulorum par eſt vt adiungat officium proprium magiſter. Et ſignifi-
catur ſimilitudine ignis amor ſpiritusſancti, quem ipſe attulit mundo tanquã ignem arſurum in
cordibus humanis. ¶ET quid volo niſi vt accendatur.pro,& quid volo ſi iam accenſus eſt.)
Et eſt ſermo imperfectus: relinquens ſubintelligendum qui ipſe deſyderat ex quo iam accen-
ſus eſt. Vnuſquiſq; enim ſubintelligit quid deſiderat qui venit ad mittendum ignem quando
videt iam accenſum.deſiderat enim vt creſcrat & extendatur. accenſio enim eſt principium, &
proculdubio deſiderat complementum. Significatur autem per hoc, quòd ex quo inceperat
accendi ignis amoris ſpiritualis in diſcipulis,deſiderabat vt extenderetur ad vniuerſum mundum
Vbi declarat non ſolum ſuum officium,ſed fructum quem expectat mediantibus officiis diſci-
K pulorum. ¶Baptiſmo autem habeo baptizari.) Aliud ſuum officium Ieſus adiungit ſigni
ficans illud à ſimilitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ conſuetudine deſcribit ſe abluendum ablutí
one. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negocii de quo eſt ſermo:puta vt eſt pro-
poſito perfecta ablutio. ſignificatur autem per huiuſmodi ablutionem mors eius,in qua ablutus
eſt proprio ſanguine: iuxta id quod alias filiis zebedei dixit, poteſtis baptizari baptiſmo quo
ego baptiror. ¶ET quomodo coarctor donec perficiatur?)Deſiderium propriæ paſſionis &
mortis

mortis ſignificatur,diuerſa tamen expoſitione. Nam vel ſignificatur affirmatione afflictionis: A
iuxta illud. ſpes quæ differtur affligit animam. Et ſic affirmatur coarctio.i.afflictio.& ſub admiratione ponitur modus quomodo: qui incredibili modo affectabat perfectionem paſsionis ſuæ. Vel ſignificatur à negatione anguſtię ſeu conſtrictionis.& eſt ſenſus.quomodo velut inuitus ſeu impotens inuadere,coactor,angor,ſtringor? Quaſi diceret.nullo modo,ſed deſidero abſolutionem ſanguinis mei perfici. ¶Et hęc expoſitio magis conſonat,tum verbo coarctationis, amoris enim non eſt corctare,ſed magis dilatare. Tum ſimilitudini lauacri:quæ ideo appoſita eſt vt ſignificaretur res deſiderata:& quadrat vt propoſita re deſiderata, ſubiungatur tanq̃ manifeſte conſequens excluſio anguſtiæ animi compleatur deſiderium.protenditur enim continue deſiderium.& non arctatur. Tum interrogatiuo modo quo in textu hęc proponuntur. Et ſenſus planior eſt, expectato lauacrum deſideratum:& quomodo interim donec perficiatur anguſtor? quaſi dicat nullo modo conſequens eſt vt anguſter, ſed vt propenſior ſim ad ablutionem. ¶Putatis quia pacem veni mittere.pro,vt mitterem, in terram?non dico vobis, ſed ſeparationem.) non ſignificatur tertium officium Ieſu, ſed effectus duorum præcedentium deſcribitur:declarando quòd effectus ſuæ paſsionis & ſui ignis non erit pax mundana aut carnalis, B
ſed ſeparatio carnalibus& mundanis hominibus. Et apte contra pacem poſuit ſeparationem: quia pacis eſt iungere. ¶Erunt enim ex hoc. Deeſt.nunc.) Significatur enim tempus euangelicæ doctrinę. ¶Quinq; in domo vna diuiſi:tres in duos & duo in tres.) Imparitatem vtrinq; ſignificauit. quandoq; enim duo conuertentur, & tres contra illos inſurgent:quandoq; autẽ tres conuertentur,& duo contra illos inſurgent. ¶Diuidentur.)pro. ¶Diuidetur.)Conſtituitur enĩ hoc verbum cum ſequentibus:legendo. ¶Diuidetur pater in filium & filius in patrem.ſuum: mater in filiam & filia in matrem:ſocrus in nurum ſuam & nurus in ſocrum ſuam. Dicebat autẽ & ad turbas. Subiuncta verba indicant quod turbas alloquitur ratione hominum peritorum.

¶Quum videritis nubem orientem ab occaſu,ſtatim dicitis nimbus,pro,imber,venit. & ita fiet pro,fit.& quum auſtrum flantem,dicitis quia æſtus erit.& fit. Hypocritę faciem cæli & terrę noſtis probare.) Hinc apparet quod non ex ignorantia ſed ex malo affectu peccabant.arguuntur enim quod quum ſciant prognoſticatam pluuiæ quàm æſtus cognoſcere ex apparentibus in aere nubibus & in terra vento, noſſe quoq; deberent aduentus eius tempus. Et propterea ſubdit. ¶Hoc autem tempus quomodo non probatis?) Id eſt pręſens aduentus mei meſsiæ tempus quo pacto deſeritis certis argumentis immò manifeſtis indiciis cognoſcere?Et arguit eos ab euidentioribus.manifeſtiora enim & certiora ſigna habebant quòd hoc eſſet tempus aduentus Meſsiæ, quàm quòd nubes oriens ab occaſu ſignificaret pluuiam. Et propterea ex hypocriſi eorum proueniebat quòd hoc nolebant cognoſcere. ¶Quid autem & à vobiſipſis.pro,cur autem & ex vobiſipſis,non iudicatis quod iuſtum eſt?)Cæcitatem electionis malorem in iſtis peritis ſubiũgit. Dixerat increpatiue quomodo ſigna temporis huius non probatis, qui ſigna temporis pluuiæ & æſtus probatis?Peius quid modo ſubiungit.cur non ex internis veſtris iudicatis quod iuſtum eſt?longe ſiquidem peius eſt habere apud ſe intus exemplaria & errare,q̃ errare circa cognitionem pendentem ab exterioribus ſignis. Habemus enim apud nos ſynderesim & virtutum ſemina,naturæ iura, ex quibus debemus quod iuſtum eſt iudicare.à quorum ſequela nullus poteſt ſe excuſare. Et propterea arguendo quòd etiam in moribus errabant hypocritę iſti,dicit.cur D
non ex vobiſmetipſis(hoc eſt ex iis quę intus habetis virtutum ſeminibus ac principiis)quod iuſtum eſt iudicatis? Acſi aperte diceret.non eſt mirum ſi hypocriſis veſtra abducit vos, à probatione temporis aduentus mei:quum ipſamet abducat vos à iuſto iudicio circa moralia, & ea quæ ſunt ad proximum quorum tamen rationem habetis intus.

¶Quum autem vadis.pro,quum enim vadis.)Sequens ſiquidem parabola ſignificatur ſpectans ad præcedentia. Vbi aduerte & diſcerne q; hæc parabola ſubiũcta ſcribitur etiam Matt v. ſed ibi affertur ad materiam ire & precepti non occides:hic autem affertur ad materiam longè alienã. Et quantum contextus inſinuat, affertur ad materiam litis inter ſtimulum rationis & malum affectum,præcedens ſiquidem ſermo increpat hypocritas peritos quòd habentes euidentia ſigna temporis meſsiæ non curant examinare illa:& ſimiliter habentes in ſeipſis rationes iuſtitiæ moralis, non ſequuntur illas.ac per hoc ſignificat litem inter rationem(tum naturalem,tum euidẽtium ſignorum aduentus Chriſti)ex vna parte,& malum affectum hypocritarum ex altera parte. E
Et propterea ſubiungit benignus magiſter optimum conſilium per parabolam euntis cum aduerſario in via. Et parabola quidem clara eſt:& in propoſito applicatur ad hominem cuius affectus,cuius electio atq; operatio contrariatur rationi. Ita quòd aduerſarii nomine intelligitur ſynderesis:quę cõtinuè aduerſatur mordendo,& ſtimulando animum praue agẽtis,pręcipuè

extantibus

F extantibus in promptu rationibus male actionis:vt patet contigiſſe,iſtis.Própter quod ſignifi-
cantius deſcribitur ire ſimul cum illo in via:quoniam eſt indiuidua comes remordens ratio,ſti-
mulanſq; conſcientia.¶Cum aduerſario tuo ad principem.hoc eſt ad magiſtratum, ad habentē
officium iudicis.¶In via da operam liberari.pro,vt libereris,ab illo.)Optimum ac ſolum con-
ſilium eſt,vtdum es in via huius vitę libereris à conſcientię remorſu.
¶Nę forte.)Sub dubio euentus futurus ſignificatur:quia & ſi non ex tua cautela,ex diuina tamē
gratia poſſet euenire contrarium.¶Trahat te ad iudicem:& iudex tradat te exactori,)pœnarū
qui diabolus eſt miniſter diuinæ iuſtitie.¶Et exactor mittat te in carcerem.Dico tibi,non exies
inde donec etiam nouiſsimum minutum reddas.)Aduerbium donec determinat tempus carce-
ris coęuum tempori non ſolutionis,& non determinat certum tempus:ac per hoc ſi nunquam
ſoluis,nunquam exibis de carcere.& quia in inferno nunquam ſoluitur, ideo nunquam carcer
finitus.Oportuit autem ſic ſignificari hoc in loco perpetuum inferni carcerem,propter Parabo
lam de lite,quę terminatur ad carcerem donec ſaluatur vniuerſum debitum vſq; ad minima.

CAPVT. XIII

G

ADERANT autem quidam ipſo in tempore nunciantes illi de Galilæis.)
Nihil certi inuenio de cauſa quare iſti Galilæi occiſi fuerint à Pilato.
¶Quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis eorū.Incertū eſt an de le-
gitimis ſacrificiis,in Hieruſalem ad offerenda venerant iſti Galilęi,an de propri
is eorum ſacrificiis extra templum domini,ſit ſermo Admixtio enim ſangui-
nis proprii cum ſacrificiis eorum,ſignificat quòd inter ſacrificādum occiſi ſunt.
¶ET reſpondens dixit illis.) Occaſione ſumpta ex facto nunciato,prædi-
cit eis ſimilam futuram eis ruinam niſi pœnitentiam agant.
¶Putatis quòd hi Galilæi pre omnibus galileis peccatores fuerint,quia talia paſſi ſunt?Non di-
co vobis.) Declarat primo quòd iam horrida mors non accidit Galilęis illis ex hoc quòd pec-
H cauerint magis quam alii Galilæi.Ita quòd non excuſat eos à peccato,ſed à maiore peccato : vt
diſcant poſſe quoq; ſibi ſimile euenire. ¶Sed niſi pænitentiam habueritis.pro,egeritis.)ſeu(vt
aliis placet)niſi reſipueritis.¶Omnes ſimiliter peribitis.)Pœnitentiam eis neceſſariam demon
ſtrat ad euadendum à ſimili interitu. Vnde apparet quòd alloquitur iſtos in perſona populi.
Hebræi:quorum ſimilis fuit interitus,ex quo non reſipuerūt infra quadraginta annos.nam fue
runt in ſolemnitate paſcali à Romanorū exercitu interempti.¶Sicut.pro,aut illi decem & octo.
Exemplo Gallilęorum adiungit exemplum Hieroſolimitanorum. ¶Supra.pro , ſuper,quos
cecidit turris in Siloa,& occidit eos.)Natatoria Siloe conſtat fuiſſe in Hieruſalem: hiſtoria au-
tem huius caſus tantum hic ſcripta apparet.vnde neſcitur modus:modernus tamen caſus tunc fu
iſſe videtur.¶Putatis.)Similem ſententiam ſubiungit,referēdo illos decem & octo ad reliquos
habitantes in Hieruſalem:& eandem ruinam prædicit. Vnde & ipſa repetitio,ſignum firmitatis
eſt quòd eueniet eis ſimilis interitus.quod rei probauit euentus
¶Quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes.pro,præ omnibus homini-
I bus habitantibus,in Hieruſalem?)Non dicit quid habitauerunt hinc enim apparet quod moder
nus erat tunc caſus turris.¶Non dico vobis:ſed ſi pœnitentiā nō habueritis.pro,nō egeritis.)ſeu
niſi reſipueritis.¶Omnes ſimiliter peribitis.Dicebat autem & hanc ſimilitudinem.) Adiungit
parabolam declaratiuam pœnæ niſi pœnitentiam agant.¶Arborem fici.)Parabola clara eſt.
Senſus autem intentus eſt explicare futurum excidium Iudęorum poſt expectationem tanti tē-
poris ad fructificandum deo:qui tamen fructum non produxerunt. Vnde per ficum cultum
diuinum in ſacrificiis & cærimoniis legis ſignificat.¶Habebat quidam plantatam in vinea ſua.)
Vinea domini ſabaoth,domus Iſrael eſt apud Eſaiā:in qua plātatus eſt diuinus cultus.¶Et venit.
perſonaliter ille quidam innominatus verus deus innominabilis. ¶Quærens fructum in illa.)
Ad hoc enim venit Ieſus vt quæreret fructum in Iudęis cultoribus dei.
¶ET non inuenit.) Quoniam populus hic labiis me honorat,cor autem eorum longè eſt a me.
K ¶Dixit autem ad cultorem vineæ. Michael archangelus(qui Daniel.x.præpoſitus eſt populo
Iudæorum)nomine cultoris vineæ,congrue intelligitur. ¶Ecce anni tres ſunt ex quo venio
quærens fructum in ficulnea.pro,ficu,hac,& non inuenio. Vniuerſum expectationis tempus
perfectum iam eſſe,ternario annorum numero ſignificat.Et congruè in ficulnea tres anni abſq;
fructu,perficiunt tempus expectationis. ¶Succide ergo illam.)Meritum Iudaici populi ſigni
ficatur præcepto ſuccidendi:hoc eſt iam meretur ſuccidi & exterminari cultus iſte. ¶Vt quid
etiam

etiam terram occupat.pro,onerat?) Significatur enim quòd ad onus eſt terræ,ſugens illam,& A
tamen fructum non rddens.Et vere non ſolum cultores templi,ſed Iudæi habitantes in terra
promiſsionis,ſugebant bona temporalia terræ dei,& fructum bonorum operum non reddendo
tanꝗ onera erant terrę.¶AT ille reſpondens dixit.pro,dicit,illi.)Michael archangelus interce
dit pro populo,petens adhuc ſpatium fructum ferendi. Domine dimitte illam & hoc anno.)
Spatium quadraginta annorum hoc anno ſignificatur.¶Vſq; dum fodiam circum illam& mittā
ſtercora.pro,fimum.)Non enim ſignificantur excrementa animalium,ſe d fimus: hoc eſt læta-
men.Et ad literam ſignificatur per foſsionem & ſtercorationem adhibitio omnium oportuno-
rum & quæ accommoda ſunt ad hoc vt arbor fructificet.Et vere infra illud quadraginta anno-
rum ſpatium.miſso ſpirituſancto prædicauerūt Apoſtoli,facta ſunt tot miracula in populo illo,
vt nihil prętermiſsum ſit eorum quæ ad prouocandum populum illum ad ferendum fructum
bonorum operum,ſpectarent.& tamen multos apoſtolos occiderunt,& eccleſiam Chriſti per-
ſequuti ſunt.¶ET ſiquidem fecerit fructum.)Defectiua loquutio.& ſubauditur,non eſt ſuccin-
denda. Si enim fructum boni operis Iudęa reddidiſſet,non fuiſſet per Romanum exercitum
ſucciſa & exterminata.¶Sin autem.pro,ſin minus,in futurum ſuccides eam.)Et ita euenit quòd B
infructuoſa ſucciſa eſt.¶Erat autem docens ſynagoga.pro,in vna ſynagogarum,eorum ſabba-
tis.Hoc eſt die ſeptimo,ſemper eſt ſabbatum:& ideo pluraliter ſignificatur.

¶ET ecce mulier quę habebat ſpiritum infirmitatis.)Significatur infirmitati cauſa malignus ſpi
ritus. ¶Annis decem & octo.& erat inclinata.pro,deflexa:nec omnino poterat ſurſum reſpi-
cere.pro,reflecti. Significatur enim diſpoſitio corporis huius mulieris ,talis quòd erat ex toto
corpore deflexa verſus terram ita quòd non poterat reflecti:hoc eſt illum geſtum corporis habe
re quo vtuntur ſurſum aſpicientes.¶Quam quum videret Ieſus,vocauit eam ad ſe:& ait illi,Mu
lier dimiſsa es ab infirmitate tua.Et impoſuit illi manus.)Hoc eſt quòd offendit archiſynagogum
hypocritam.¶ET confeſtim erecta eſt:& glorificabat deum. ¶Reſpondens autem archiſyna-
gogus.)Reſpondere dicitur archiſynagogus ad factum Ieſu.

¶Indignās quia ſabbato curaſſet Ieſus,dicebat turbæ. Sex dies ſunt in quibus oportet operari.)
Hinc apparet quòd dies ſeptimus erat. ¶In his ergo venite & curamini,& non in die ſabbati. C
Reſpondens autem ad illū dominus,dixit Hypocrita.(ſub verbis religionis diuina opera arguēs
ſub prætextu obſeruationis legis auertens populum à vera fide.)vnuſquiſq; veſtrum ſabbato nō
ſoluit bouem ſuum aut aſinum à præſepio.& ducit adaquare.pro,aquatum? Hanc autem filiam
Abrahę quam alligauit ſatanas ecce decem & octo annis .) Hinc clare apparet ægritudinem
mulieris à dæmone fuiſſe.¶Non oportuit ſolui á vinculo iſto,die ſabbati?& quum hęc diceret.
erubeſcebant omnes aduerſarii eius:& omnis populus.pro,turba,gaudebat in vniuerſis quę glo
rioſę fiebant ab eo.Dicebat ergo.pro,autem.Cui ſimile eſt regnum dei:& cui ſimile æſtimabo.
pro,faciá illud?Duæ ſubiūguntur parabolę.altera de grano ſynapis:altera de fermēto abſcōdito.
Quarum expoſitiones vide Mat.xiii.¶Simile eſt grano ſynapis:quod acceptum homo miſit in
hortum ſuum:& creuit,& factum eſt in arborem magnam:& volucres cæli requieuerunt.pro,
nidificauerunt,in ramis eius.Et iterum dixit,cui ſimile ęſtimabo.pro,faciam,regnum dei? Si-
mile eſt fermento quod acceptum mulier abſcondit in farinę ſata tria , donec fermentatum eſt
totum.& Ibat per ciuitates & caſtella docens,& iter faciens in Hieruſalem. Ait autem illi quidam D
Domine ſi.pro,an,pauci ſunt qui ſaluantur.Ipſe autem dixit ad illos,Contendite.pro,certate,in
trare per anguſtam portam.)Quęrenti an pauci ſint qui ſaluantur,reſpondet Ieſus vt adnitantur
omni conatu ingredi per anguſtam portam:ex anguſtia portę ſignificans paucos eſſe qui ſaluā
tur.Et appellatur anguſta porta,via virtutis media inter extrema vitia.extrema ſiquidem ſphere
ſeu circuli, lata& ſpatioſa ſunt:medium autem anguſtum.ſic enim ſe habet virtus ad vitia. & ſi-
gnificantius dicit certate:vt feſtinent quodammodo alter alterum præuenire,dum tempus eſt in-
troeundi.¶Quia multi(dico vobis)quærent intrare,& non poterunt.) Ecce ratio feſtinandi
quia multi quærent intrare & non poterunt.Illi deſcribuntur qui non ſuper opus ſed fidem,ex
teriores cærimonias & verba, fundant merita ſua.his enim meritis quærent in fine vitę intrare
in ſalutem,& non poterunt.¶Quum autem intrauerit.pro,ex quo vtiq; ſurrexerit,paterfami-
lias..) Per hanc parabolam ſignificatur tempus ſecundi aduentus Ieſus enim pater familias
totius domus eccleſię, ſedet modo ā dextris dei,velut expectans in domo ingredientes per E
anguſtam portam.Et propterea durante iſta ſeſsione,durante expectatione, adnitendum nobis
eſt & feſtinandum vt ingrediamur:quia quum ſurget ad iudicandum .

¶Et clauſerit oſtium.) Simul ſurgit & claudit oſtium:,quia quando tempus tam iudicii vni-
uerſalis quàm iudicii ſigularis aduęnit,claudit oſtium gratiæ. ¶ET incipietis foris ſtare.)

Qui

F Qui ante clauſum oſtium gratiæ per bona opera ingreſſi ſunt.Inueniuntur intus in regno cælo-
rum,in domo Chriſti:qui autem vſq; ad illud tunc diſtulerunt pœnitentiam veram, incipient
foris ſtare.hoc eſt incipient cognoſcere quòd ſtant foris extra domum dei : vel incipient ſe ha-
bere ſicut foris ſtantes qui hactenus non exiſtimabant ſe foris remanſuros,ſed cum aliis commu-
niter progredi¶ET pulſare oſtium.præcibus.dicentes,Domine.) Deeſt repetitio. Legendum
eſt. ¶Domine domine aperi nobis.)Confidentia in profesſione fidei & exterioris cultus diui
ni per hoc ſignificatur.¶ET reſpondens dicet vobis.)Pater familias Ieſus reſpondebit in iudi-
cio:reſpondet quotidie huiuſmodi impœnitentibus.¶Neſcio vos vnde ſitis.)Scientia approba
tionis,ſcientia gratiæ qua nouit electos ſuos,negatur reſpectu horum.¶Tunc incipietis dicere.)
Allegatio meritorum tanq̃ manifeſtantium vnde ſint ſubiungitur. ¶Manducauimus coram te
& bibimus.)Cultus exterior in ſacrificiis iuxta mortem illius temporis ſignificatur. Sacrificantes
enim manducabant & bibebant coram domino.hoc eſt in loco dicato ad diuinum cultũ & ſecũ
dum legis ritum.¶Et in plateis noſtris docuiſti.)Publica profeſſio fidei cum publico conuen-
tu ad audiendum diuinum verbum ſignificatur: ¶ET dicet vobis.)Deeſt dico.Legendum eſt
¶ET dicet,dico vobis neſcio vos vnde ſitis.)Repetit Ieſus primam reſponſionem firmando il-
G lam:neſcio vnde ſitis:quia non ex ipſo eſt iniquitas ex qua ſunt ſecundum opera. ¶Diſcedite
à me.) Eiicit eos a ſe:hoc eſt à ſuo conſortio. ¶Omnes operarii iniquitatis.) Hic clare ap
paret quòd quàmuis fide & cultu exteriori Chriſtiani fuerint, operibus tamen chriſtiani non
fuerunt. ¶Ibi erit fletus & ſtridor dentium.) Pœnę inferni ſignificantur in triſtitia animi
cauſa fletus,& in conquuſſione totius corporis vſq; ad ſtridorem dentium:vt pena animi & cor
poris comprehendatur. ¶Quum videritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes prophetas in
regno dei,vos autem expelli foras.) Multiplicantur pœnę. Prima enim fuit eiectio à conſor
tio Ieſu quę eſt pœna damni. Secunda fuit fletus & ſtridor:hoc eſt pœna ſenſus in animo & in
corpore. Tertia ſubiungitur,degeneres ſe experiri à patribus. Abraham,Iſaac, &c. Et adidit
hoc Ieſus Iudęos alloquens,vt vel ſic reſipiſcant : conſiderando patres ſuos in regno dei,ſeipſos
autem expelli foras. ET venient ab oriente & occidente,& aquilone & auſtro: & accumbent
H in regno dei.) Ad cumulum demum pœnę adiicitur ſalus futura omnium nationum mundi.
¶ET ecce ſunt nouiſſimi, modo qui erant.pro,erunt,primi.) Quum venient ad oriente & oc
cidente &c. gentiles, qui modo ſunt nouiſſimi, erunt primi. ET ſunt primi. modo). qui
erant.pro,erunt nouiſſimi.)Hoc eſt & Iudei modo ſunt primi(vtpote pollentes fide & cultu di
uino)qui tunc erunt nouiſſimi.vel quia vltimo cõuertẽtur poſt plenitudinem gentium:vel pro
pter damnationem incredulorum. ¶IN ipſa die acceſſerunt quidam Phariſęorum , dicentes
illi.) Vt terrerent Ieſum phariſæi inimici Chriſti hoc dicunt.
¶EXI & vade hinc.)Sub ſpecie charitatis volebant quòd Ieſus à Galilea recederet,in qua domi
nabatur Herodes.¶Quia Herodes vult te occidere.)Non vſquequaq; mentiebantur,ſi Ioſepho
creditur dicenti quòd Herodes Ioannem baptiſtam interfecit propter eius prædicationem val-
de gratam populo:eadem quippe(immo maior)ratio militabat contra Ieſum.ET ait illis,ite,di-
cite vulpi illi.) Hinc manifeſte apparet ſimulatus animus Herodis verſus Ioannem Baptiſtam,li
benter eum audiendo &c.Doloſus enim ſignificatur appellatione vulpis.¶Ecce eiicio dęmonia
I & ſanitates perficio.) Declarat Ieſus ſe non timerę interrumpi ab Herode opus ſuum.quod de-
ſcribit ab eiectione dęmonum & collatione ſanitatum. Vbi etiam poteſtatem ſuam tantã vt ſi-
bi timendum non ſit ab Herode.manifeſtat.qui enim eiicio dęmonia,qui ſanitates confero,qua
ratione timebo Herodem?Hodie & cras & tertia die conſummor.)Per hodie & cras & tertiam
diem, vniuerſi temporis requiſiti ad opus ſuum perfectio ſignificatur. Acſi apertius dixiſſet,ec-
ce perficio vniuerſum tempus definitum pro opere meo. Diſſentiunt autem interpretes circa di
ctionem conſummor,aliis legentibus conſumor per ſimplex,m aliis cõſummor per duplex m
quibus etiam videtur actiue dicendum fuiſſe conſummo , græcam ſiquidem dictionem aiunt
eſſe verbum medium:quemadmodum ſut verba communia apud nos.
¶Poſt itaq; eſſe triplex ſenſus.Primus conſummo,hoc eſt perficio,& ſignificatur quòd non an
te ſed completo tempore,perficio ſeu abſoluo opus meum.¶Vel conſummor:hoc eſt perficior
K ſecundum omnia quæ ſcripta ſunt de me. Vnde in cruce poſitus clamauit conſummatum eſt. &
ſimiliter ſignificatur quod non antę,ſed completo tempore perficitur ſecundum omnia ſcripta.
¶Vel conſumor morte.& ſimiliter ſignificatur quòd non ante ſed completo tempore morior.
¶Veruntamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare.)Quàmuis non propter He-
rodis timorem,veruntamen oportet me hinc abirę itinerę trium dierum:hoc eſt vſq; Hieruſalẽ
hoc enim ſignificatur dicendo,hodie & cras & ſequenti die ambulare.

¶Quia

¶Quia non capit.pro,non contingit.)Habet enim græca dictio vim imperſonalis. Et eſt ſen- A
ſus quod oportet prophetam perire in Hieruſalem.Ratio ſiquidem quare oportet ipſum tridua-
num iter verſus Hieruſalem ſubire eſt,quia non contingit vt propheta pereat extra Hieruſalē
ac per hoc oportet me perire in Hieruſalem.Et dixit hoc quia tanta erat iniquitas Hieroſolymi
tana vt crimen occidendi prophetas non permitterēt aliis,ſed ipſi occidebant omnes prophetas
ex hoc enim conſequens erat vt eſſent etiam occiſuri Ieſum dominum prophetarum tanquam
vnum ex prophetis.¶Prophetam perire extra Hieruſalem.Hieruſalem Hieruſalem.) Ad maio
rem exaggerationem duplicat. ¶Quæ occidis.pro,occidit.prophetas,& lapidas.pro,lapidat.)
Non dicit in præterito occidit & lapidauit,ſed in præſenti occidit & lapidat:quia perſeuerat in-
ſtatu occidendi & lapidandi.Et prius quidem repleta fuerat ſanguine prophetarum:poſtea au
tem occidit dominum & apoſtolos,lapidauitq; Stephanum.¶Eos qui mittuntur ad te.pro, ad
ſe.) Et explicat per hæc verba id quod dixerat:ſcilicet non contingit prophetam perire extra
Hieruſalem.Quotiens volui congregare filios tuos.) Alloquitur Hieruſalem in ſecunda perſona
& interiecta ipſamet cum relatiuo in tertia perſona,proſequitur ſermonem ad ſecundam. Sic
enim iacet in textu græco.Non eſt hic ſermo de volūtate proprie(de qua ſcriptū eſt.omnia quę B
voluit fecit)ſed de velle metaphorice.Et eſt ſenſus.quotiens volui:hoc eſt ad ſimilitudinem vo
lentis me habui,mittendo prophetas,monendo,præcipiendo,cōminando.Et per hoc declarat
ſe eſſe verum deum:vtpote curam habentem populi & congregandi in vnitatem verę charitatis
filios Hieruſalem,quæ erat caput regni.¶Quemadmodum auis.pro.gallina.)Anceps tamen eſt
dictio græca ad auem & gallinam:ſed gallinæ conuenit congregare ſub pēnis nidi ſui pullos,po
tius quam aliis auibus.¶Nidum ſuum ſub pennis,& noluiſti pro,noluiſtis.)Significat inobedi-
entiam,crimina & obicem,quem toties Hieroſolymitæ oppoſuerunt bono proprio.¶Ecce re-
linquetur.pro,relinquitur.)in proximo mōſtrat deſertionem Hieruſalem:& propterea vt prę-
ſentem demonſtrat.¶Vobis.)Vere poſt paſſionem Chriſti tunc imminentem relicta eſt dom⁹
dei Iudæis,non deo amplius fructificans.¶Domus veſtra.) Templum dei non tam dei ſed do-
mum eorum appellat.Vnde & velum templi in paſſione Chriſti ſciſſum eſt.¶Deſerta.Dico au-
tem vobis.) An ſermo iſte dirigatur ad Hieroſolymitas an communiter ad Iſraelitas, non clarę
conſtat.Et de Hieroſolymitis quidem conſtat verificari hæc verba ſubiuncta quo ad viſionem C
corporalem:quia non viderunt Ieſum vſq; ad diem palmarum,quo dixerūt benedictus qui ve-
nit in nomine domini.Quo ad Iſraelitas vero verificatur de viſione ſpirituali.Et vere dicitur ꝙ
nunquam videbunt eum oculis fidei,donec dicant benedictus qui venit in nomine domini. Et
hic ſenſus videtur magis quadrare textui,dicenti tanq̄ quiddam ſpeciale,dico autē vobis ad prę
ſentes enim videtur conuertere ſermonem,poſtq̄ alloquutus fuerat Hieruſalem abſentē.¶Quia
non videbitis me.oculis fidei.donec veniat.ſupple tempus.quum dicetis,benedictus qui venit.)
Et eſt præſentis temporis venit.¶In nomine domini.)Ego inquit ipſe,venit in nomine patris
mei.Et ad literam videtur deſcribere & prædicere tempus quo Iſraelitæ poſt deſertam Hieruſa
lem ſuſcepturi ſunt fidem Chriſti & dicturi de Chriſto benedictus qui venit in nomine domi-
ni.Quod tempus(inquit apoſtolus)erit tunc quum intrauerit plenitudo gentium.

CAPVT XIIII. D

ET factum eſt quum introiſſet Ieſus in domum cuiuſdam principis Phariſęo-
rum ſabbato manducare panem,& ipſi obſeruabant eum.Phariſæi deſcribū
tur obſeruantes Ieſum tum quo ad verba,tum quo ad facta, ſi in aliquo offen
deret.¶Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.)non audens pe-
tere ſanitatem.Timebat forte offendere Phariſæos petendo curationem ſab-
bato.præſentauit ſe tamen conſpectui Ieſu:petens facto vt ſe curaret. ¶Et re-
ſpondens Ieſus.)non ad verba ſed ad obſeruationem Phariſęorum.¶Dixit ad
legiſperitos ad Phariſæos,dicens.ſi licet ſabbato curare? At illi tacuerunt.)timentes cōtra ſe m i-
litare vtramq; reſponſionis partem.Nam dicendo ꝙ licet,loquerentur cōtra ſuam obſeruatio-
nem:dicendo vero ꝙ non licet,timebant confundi à Ieſu:vt de facto euenit.¶Ipſe vero appre- E
henſum ſanauit eum,ac dimiſit.Ex induſtria Ieſus manibus hydropicum apprehendendo ſana-
uit:vt ſtultitiam Phariſæorum ſic confutaret.¶Et reſpondens ad illos.tanq̄ ſcandalizatos de
corporali apprehenſione facta.¶Dixit. Cuius veſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non
continuo extrahet eum die ſabbati?)Confutat eos Ieſus ab opere corporeo quod ipſimet exer-
cebant ſabbato:quod longe minus erat neceſſarium curatione hominis.

F ¶ET non poterant ad hæc reſpondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.) Hinc
manifeſte apparet quòd ſequens doctrina(quæ ſecundum literam morále ſonat documentum)
alio tendit quàm ad docendum morem ſeruandum circa accubitus in conuiuio. ¶Intendens
quomodo primos accubitus eligerent.) Occaſio parabolæ deſcribitur attentio Ieſu ad modum
quo eligebant primos accubitus. An autem iſte modus fuerit interior affectus,an exterius ali-
quod ſignum non explicatur. ¶Dicens ad illos. Quum inuitatus fueris ad nuptias,non diſcum-
bas in primo loco:ne forte honoratior te ſit inuitatus ab illo:& veniens is qui te & illum voca-
uit,dicat tibi da huic locum:& tunc incipias cum rubore nouiſsimum locum tenere. Sed quum
vocatus fueris vade,recumbe in nouiſsimo loco:vt quum venerit qui te inuitauit,dicat tibi,ami
ce aſcende ſuperius.tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcūbentibus. Parabola ſatis clara eſt. Quia
omnis qui ſe exaltat humiliabitur:& qui ſe humiliat,exaltabitur.) Ecce quo tendit parabola,ad
G pœnam ſuperbiæ & præmium humilitatis, Propriiſsime autem ſuperbum deſcribit ex proprio
actu,dicēdo qui ſe exaltat.obiectum enim ſuperbi non eſt exterior gloria aut honor aut quæcū-
q; res alia,ſed ipſemet. Et ſimiliter obiectum humilis eſt ipſemet. Propter quod humilitatis vir
tus & ſuperbiæ vitium latuerunt philoſophos.euangelica ſiquidem eſt virtus humilitas:& dia-
bolicum vitium ſuperbia. Quod enim alii laudant(hominem ſcilicet exaltare ſeipſum quantum
poteſt)euangelica doctrina deteſtatur:vt latius Matth.xxiii.declarauimus. ¶Dicebat autem &
ei qui ſe inuitauerat.)Prius ad inuitatos,modo ad inuitantem doctrinæ beneficium dirigit.
¶Quum facis prandium aut cœnam,noli vocare amicos tuos,neq; fratres tuos,neq; cognatos,
neq; vicinos neq; diuites.)Superfluit vltimum neq;. Legendum eſt.
¶Neq; vicinos diuites.) Sermo præſens non eſt de prādio aut cœna morali(hoc eſt ad morē
gerendum iis quibus conuiuitur)ſed de conuiuio meritorio æternæ vitæ. Non enim prohibet
Ieſus conſuetos tam nuptiarum q̄ aliorum conuiuiorum mores(vocando fratres,cognatos,ami
H cos,&c.) ſed declarat non eſſe hæc conuiuia ex ſuo genere meritoria.conuiuia autem exhibita
pauperibus propter deum,eſſe eo ſuo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc eſt ad literam ſententia
huius doctrinæ. ¶Ne forte.pro,nequando,& ipſi te reinuitent,& fiat tibi retributio. Sed quum
facis cōuiuium,voca pauperes,debiles,claudos,cæcos:& beatus eris.in ſpe.quia non habēt.pro,
non poſſunt,retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum. Hęc quum audiſ-
ſet quidam de ſimul diſcumbentibus,dixit illi,Beatus qui manducabit.pro,manducat,panem in
regno dei. At ipſe dixit ei)Occaſione ſumpta ex verbis ſimul diſcumbentis,affert parabolam di-
ſcretiuam primo inuitatorum ad cæleſtem cœnam ab aliis. ¶Vbi diligenter aduerte in hac para
bola,omnes primo inuitatos deſcribi recuſantes venire hora cœnæ ad cōuiuium & reprobatos:
dicente patrefamilias,nemo illorum qui vocati ſunt guſtabit cœnam meam. Et quantum ad pa
rabolam quidem homo iſte inuitauit diuites ſeu communes ciues:quibus recuſantibus hora cœ-
næ venire,iuſsit vocari pauperes ac debiles & reliquos huiuſmodi, in ciuitate tamen manentes:
I quibus non ſufficientibus ad conuiuium,iuſsit peregrinos compelli per vias & ſepes. Quantum
vero ad ſenſum parabolæ, deſcribuntur in primis inuitatis non omnes reprobi (quum nullus
deſcribatur homicida,blaſphemus,fornicarius)ſed illud reproborum genus qui humanis ne-
gotiis licitis ex ſuo genere impediuntur à cæleſti conuiuio ex inordinato affectu ad humana ne
gocia ſeu officia licita.tales enim deſcribuntur inuitati ad cæleſte conuiuium:quia ſecūdum ex-
teriora opera nihil præ ſe ferunt indignum cæleſti beatitudine,& tamen quum hora cœnæ ve
nit inordinatus affectus manifeſtatur. Et hæc parabola directè contra Phariſæos exteriorem iu-
ſtitiam ſectantes tendit. ¶Vide itaq; ſingula. ¶Homo quidam,Ieſus eſt.fecit cœnam magnam.)
æternæ beatitudinis. Et vocauit multos.)Multi enim ſunt vocati per fidem. ¶Et miſit ſeruum
ſuum.)angelicum miniſterium ad incitandum homines ad cæleſte conuiuium. ¶Hora cœnæ.)
Tempus migrandi ex hac vita ad cœleſtem patriam,hora cœnæ eſt. ¶Dicere.pro, vt diceret.)
K excitando eos ad amorem cœleſtis conuiuii. ¶Inuitatis.)hominibus bonorum operum exterio
rum tantum. ¶Vt venirent.pro,venite,quia iam parata ſunt omnia.)Tempus noui teſtamenti
ſignificatur:in quo iam per Chriſtum parata ſunt omnia ſpectantia ad cœleſte conuiuium. ¶Et
ceperunt ſimul omnes excuſare.pro,recuſare.)Hinc apparet quod non de omnibus inuitatis ad
cœleſte conuiuium,ſed de omnibus huius generis tractat.nam non omnes inuitati recuſant,
ſed omnes huius generis inuitati recuſant. Apparet etiam hinc quod ternario numero recuſan-
tium ſubiuncto,omnes intelliguntur. Et quantum ad parabolam quidem,recuſatio fit verbo(vt
patet in ſingulis ſubiunctis) quantum autem ad ſignificatum,recuſatio fit facto.fit enim præpo
nente humana officia cœleſti beatitudini. ¶Primus dixit ei.)ſeruo dicenti venite. Hoc dicere
eſt affectu inordinato præponere villam amori cœleſtis conuiuii.

¶Villā

℄Villam emi.)In hoc ordine ſunt occupati maioribus negotiis humanis licitis.non enim ma-
lum eſt emere villam, ſed inter magna negotia eſt.eſt ſiquidem emere dominatum quendam.
℄Et neceſſe habeo exire & videre illam.)Ecce perſeuerans affectus inordinatus vrgens ad prę
ponendum villam cæleſti conuiuio.℄Rogo te habe me excuſatum.) Quamq̃ iſti habent affe-
ctum inordinatum,commendant tamen ſe angelis & deo,tanq̃ putantes acceptandam eſſe excu
ſationem ſuam.Vnde & moriuntur acceptis omnibus ſacramentis eccleſiæ tanq̃ iactantes ſe di-
uinæ miſericordiæ. ℄Et alter dixit.Iuga boum emi quinq;,& eo probare illa.rogo te habe me
excuſatum.)Non differt hic à primo niſi ſecundum maius & minus. Ille circa maiora negotia,
iſte circa minora occupatur.ille enim emit villam:iſte autem quinq; iuga boum.Vnde & ſimi-
liter rogat rationem ſuæ cauſę acceptari:perſeuerans in affectu inordinato ad probandum iuga
boum.tanquam ſi tunc inciperet.℄Et alius dixit.)carnalibus delectationibus(licitis tamen)ſub-
iectus.Hic tertius eſt qui vxorem duxit.℄Vxorem duxi:& ideo non poſſum venire.)Non ro-
gat iſte ſed impotentiam veniendi pro ratione affert:quia animus carnalibus delectationibus de
ditus,tam eſt à ratione alienus vt non roget rationem ſui haberi,omnino elongatus à ſpiritua li-
bus.hoc enim ſonat & ideo non poſſum venire.℄Vbi collige prudens lector nullum Iſtorum B
trium vacaſſe malo operi ex genere:ſed omnes & ſingulos præpoſuiſſe ſua(ſcilicet villam, iuga
boum,vxorem)conuiuio cæleſti.℄Et reuerſus ſeruus nunciauit hęc domino ſuo.)Angelicus or
do humano more ad deum reuertitur,quum merita hominum qui opere exteriori ſunt boni,
affectu autem inordinati,diuino offerunt iuditio.

℄Tunc iratus paterfamilias.)Ira dei,punitio eſt iuſta quam merita iſtorum exigebant. ℄Dixit
ſeruo ſuo.)angelico ordini.℄Exi cito.)accelera miniſteriũ.℄In plateas & vicos ciuitatis.) tanq̃
in vicinoria loca Infra pręmium eccleſiæ ſurrogari alios iubet.℄Et pauperes ac debiles & cęcos
& claudos introduc huc.)Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in
operibus exterioribus.tales enim tanq̃ manifeſte indigni cęleſti conuiuio, non computantur
inter primo inuitatos,ſed tamq̃ ſurrogati in locum priorum introducuntur:iuxta aliam clario-
rem domini ſententiam.meretrices & publicani præcedent vos in regno cælorum.℄Et ait ſer
uus.Domine factum eſt vt imperaſti:& adhuc locus eſt.)Rurſus angelici ordinis ſolicitudo de
implendo numero electorum deſcribuntur,proponendo ꝙ adhuc locus non eſt plenus.℄Et ait C
dominus ſeruo.)angelico ordini.Exi in vias & ſepes.)Non ſolum peccatores intra eccleſiã exi-
ſtentes,ſed etiam ex iis qui extra eccleſiam vagantur & qui ſepti legibus aut dogmatibus contra-
riis eccleſiæ ſunt,vult deus cæleſte intrare conuiuium.℄Et compelle intrare.) Modus quodam-
modo violentus conuertendi iſtos ſignificatur. Conſidera conuerſionem Pauli:& videbis com
pelle intrare.Si ſciremus quibus viis deus aliquos conuertit,videremus pluries impleri ꝙ com-
pelluntur intrare.non ꝙ compellatur voluntas,ſed mutantia voluntatem talia ſunt vt compel-
latur quis mutare voluntatem:vt vides in exemplo Pauli.℄Vt impleatur domus mea.)hoc eſt vt
compleatur numerus electorum.℄Dico autem vobis.)Ad propoſitum reducit parabolam.
℄Quia nemo virorum illorum qui vocati ſunt,guſtabit cœnam meam.)Hic clare apparet oẽs
illos vocatos eſſe in numero reproborum.Et vt dictum eſt,dixit ad diſcumbentes Phariſæos ne
præponant affectui cæleſtis conuiuii affectum terrenorum quantuncunq; licitorum officiorum
℄Ibant,autẽ turbę multę cũ eo:& cõuerſus dixit ad illos.Si quis venit ad me.fide.& non odit pa D
trem ſuum & matrem & vxorem & filios & fratres & ſorores,adhuc autem & animam ſuam,nõ
poteſt meus eſſe diſcipulus.) Intellige hæc de odio patris,matris &c.non abſolute ſed quatenus
impedirent adhæſionem ad Chriſtum.gratia enim non deſtruit ſed perficit naturam:qua natu-
raliter diligimus patrem,matrem & vitam propriam.Odium autem etiam animæ ſuæ (hoc eſt
etiam propriæ vitæ)retrahentis ab obſequio Chriſti,conſtat eſſe de neſsitate ſalutis. Et propte-
rea merito dicitur non poteſt meus eſſe diſcipulus.℄Et qui.pro, & quiſquis, non baiulat crucẽ
ſuam.)Non ſufficit ad ſalutem internus amor Chriſti tantus vt odio habeantur pater, mater,fi-
lii,fratres ac etiam vita propria,pro quanto impedirent Chriſti amorem:ſed quia probatio dile
ctionis exhibitio eſt operis,oportet exterioribus tum paſsionibus tum actionibus quæ ſunt cha-
ritatis diuinæ exequi.Et propterea quantum ad exteriores paſsiones ſubditur, & qui non baiu-
lat crucem ſuam.Baiulare ſiquidem propriam crucem quum ſit portare proprium ignominio- E
ſum ſupplicium(erat enim tunc mos vt crucifigendus portaret ſibiipſi crucem) poſitum eſt ad
ſignificandum paſsiones omnes inferendas chriſtianis,tam contra honorem quàm contra vitã
& integritatem corporis.Oportet enim chriſtianum quemq; pro Chriſti nomine hæc ſi inferã
tur ſufferre.Quo ad actiones autem ſubiungitur. ℄Et venit poſt me.imitando vitam meam,
mores meos,gradiẽndo ſecundum doctrinam meam.

F ¶Non poteſt meus eſſe diſcipulus.)Quodcunq; enim horum trium defecerit, non poteſt eſſe
chriſtianus:non nomine ſed re.¶Quis enim ex vobis volens turrim ædificare,nonne prius ſe-
dens computat ſumptus qui neceſſarii ſunt,ſi habeat ad perficiendum:ne poſtquam popoſuerit
fundamentum,& non potuit perficere,omnes qui viderint incipiant illudere ei, dicentes quia
hic homo cæpit ædificare & non potuit conſummare.) Communi doctrinæ neceſſariæ omni-
bus chriſtianis,adiungit doctrinam propriam apoſtolis(hoc eſt diſcipulis perfectioris vitæ ſta-
tum profitentibus)tribus parabolis.Prima eſt de homine volente ædificare turrim.quæ ſatiscla
ra eſt. Quo ad ſignificatum autem ædificatio turris profeſsio eſt perfectioris vitæ:merito turri
ſua celſitudine comparatæ.Sumptus autem opportuni(vt ipſemet dominus dignatus eſt decla-
rare)ſunt abrenunciare omnibus quæ homo poſsidet.Debet itaq; antequam quiſquam profitea-
tur perfectioris vitæ ſtatum,ſedens quieta mente cogitare & diligenter atq; exacte examinare
G affectus ſuos an ſint alieni ab omnibus quæ poſsidet, an in veritate renunciet non ſolum rebus
ſed affectibus rerum exteriorum computando inter poſſeſſa non ſolum agros, ſed etiam hono-
res,Si enim hi ſumptus deſunt, melius eſt non incipere quàm poſtquam poſuerit fundamentũ
profeſsionis carendo ſumptibus perfectæ renunciationis non poſſe perficere ædificium turris
vitæ celſioris.Fieret enim tunc ludibrio videntibus dęmonibus & etiã hominibus.Et merito:tã-
quam demens inchoans ędificium quod non poteſt perficere. ¶Aut quis rex iturus committere
bellum.pro,vt congrediatur prælio,aduerſus alium regem.nonne ſedens prius cogitat ſi poſsit
cum decem milibus occurrere ei qui cum viginti milibus venit ad.pro, contra,ſe.alioquin ad-
huc illo longè agente,legationem mittens rogat ea quæ pacis ſunt.)Secunda parabola ad idem.
ſimilitudinem regis ſatis claram affert.Et ſignificatur regis nomine,ſimiliter profeſſurus ſtatum
perfectioris vitæ tanquam aliis celſior ducatum belli ſuſcepturus.Bellum aduerſus alium regẽ
eſt perfectior vita ad ſuperandum mundum quantum ad licita communiter aliis : puta habere
H agros,vacare humanis negotiis & officiis & reliqua huiuſmodi,hominibus quidem licita, apo-
ſtolicæ autem perfectioni interdicta Debet enim ſimiliter hic quieta mente prius cogitare,ſi af-
fectus ſui vires(per decem milia hominum ſignificatæ)ſufficiunt ad occurrendum mundo ve-
nienti contra ipſum cum viginti milibus,cum dupla fortitudine.Et deſcribitur mundus dupli-
cata potentia aduerſus profitentem vitam perfectiorum:quia & pugnat communi impugnatio-
ne,trahendo ad illicita communiter omnibus:& pugnat ſpeciali impugnatione,trahendo ad in-
terdicta apoſtolicæ vitæ Si enim conſiderata proprii animi diſpoſitione imparem ſe videt tan-
to prælio ſapienter præuenit antequam bellum inchoet,rogans ea quæ pacis ſunt:hoc eſt non
aggreditur ſtatum perfectioris vitæ, non vult bellum ad ſuperandum licita communiter aliis,
ſed velut pacem rogans contentus eſt ſtatu communis vitæ.¶Sic ergo omnis ex vobis qui non
renunciat.pro,valefacit,omnibus quæ poſsidet.) Hinc clare apparet quòd quo ad profeſſuros
perfectiorem vitam,attulit vtranq; parabolam.renunciare ſiquidem omnibus quæ poſsidemus
I non mandatur à Chriſto omnibus Chriſtianis,ſed profitentibus apoſtolicæ vitę perfectionem.
Et intelligo renunciare facto,quidquid ſit de voto.illa enim eſt vera renunciatio quam in Acti
bus legimus apoſtolorum & in ſanctis patribus antiquis,Ambroſio,Antonio,Paulo, Benedi-
cto.¶Non poteſt meus eſſe diſcipulus.)Quales erant tam duodecim quam ſeptuaginta. ¶Bo-
num eſt ſal.)Tertia parabola perfectioris vitę homines compararans ſali.Sal.)nanq; bonum eſt
ad cibos omnes condiendos & ſeruandos. ¶Si autem ſal euanuerit.pro,infatuatum fuerit.) Si-
gnificatur enim ſi fuerit inſulſum.huiuſmodi ſiquidem inſipida fatua dicimus.¶In quo condie-
tur?)Hoc eſt per quid condietur ipſum ſal?Quaſi dicat.nihil reſtat quo poſsit condiri. Et hinc
iuncto Matth.v.apparet quod de præpoſitis aliis loquitur.nam illis dictum eſt vos eſtis ſal terrę
cum reliquis hic ſubiunctis.¶Neq; in terram.)hoc eſt neq; ad officium terræ. ¶Neq; in ſter-
quilinium.)ad officium ſtercorationis agrorum.¶Vtile.pro,accommodum,eſt.) Et vere qui
K perfectioris vitæ gradum tenent ſine ſapore vitæ & doctrinæ,nihil proſunt eccleſiæ dei. ¶Sed
foras mittetur.pro,ſed foras proiiciunt illud.)Incorrigibiles enim per alios ſunt.& propterea
tanquam omnino inutiles,foras merentur proiici.¶Qui habet aures audiendi audiat.) Sciebat
Ieſus de prælatis eccleſiæ ſe loqui,quos nullus corrigit.& propterea præueniendo ſaltẽ in ſcriptis
excitat aliquem(quamuis rarum ad reſipiſcendum.Propter raritatem enim dicit qui habet au-
res ad audiendum.habent enim omnes aures mentis,ſed non ad audiendum ſpiritus ſancti vo-
cem vt faciant mandata eius.

CAPVT XV. A

ERant autem appropinquãtes ei. Deeſt. omnes, Publicani & peccatores.) Significatur quod omnis generis Publicani & peccatores ſine delectu appropinquabant ad Ieſum. ¶ Vt audirent illum.) Sanctus finis ac impertiendus omnibus. ¶ Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes quia hic peccatores recipit & manducat cum illis.) Magna Ieſu comitas relata ad fructum diuini verbi ſignificatur, ad hoc enim vt Publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini, recipiebat eos comiter & exhibebat ſe eis conuiuam. ¶ Et ait ad illos. Phariſæos & Scribas. parabolam iſtam, dicens. Quis ex vobis homo qui habet centum oues: & ſi perdiderit vnam ex illis: nonne dimittit nonaginta nouem in deſerto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et quum inuenerit eam, imponit in humeros ſuos gaudens. & veniens domum, conuocat amicos & vicinos, dicens illis. congratulamini. pro, congaudete, mihi: quia inueni ouem meam quę perierat.) Parabola ſatis clara eſt. Et ſignificat ipſum Ieſum filium dei habentem centum oues (hoc eſt vniuerſos electos) quarum vna perdita, natura B eſt humana: nonaginta vero nouem dimiſſæ in deſerto, omnes ſunt electi angeli, quibus deeſt ad perficiendum electorum numerum genus humanum. Deſertum autem, cælum eſt, ſeparatũ omnino à nobis. Aduentus ad quærendum ouem perditam, incarnatio eſt filii dei. Impoſitio ouis in humeros, redemptio eſt humani generis in proprio corpore. Et hoc quia ſponte fecit, ideo gaudens deſcribitur. Reditus domum, reſurrectio & aſcenſio eſt in cęlum. Conuocatio amicorum & vicinorum, aſſociatio eſt angelica gaudens & reparatione humana. ¶ Dico vobis.) Cõcluſio parabolæ directe percutiens Phariſæos & Scribas: ſimulq; prouocans Publicanos & peccatores ad pœnitentiam. ¶ Quod ita gaudium erit in cælo ſuper vno peccatore pœnitẽtiam agẽte q̃ ſuper nonagintanouem iuſtis qui non indigent pœnitentia.) Specialis ratio gaudii eſt pœnitentia vnius peccatoris, quæ ſpecialis ratio non habet locum in iuſtis nõ egentibus pœnitentia. Nec propterea pœnitentia iſtius præfertur iuſtitiæ illorum: ſicut ſpecialis ratio gaudendi de eo qui euaſit periculum aut recuperauit ſanitatem, non præfert eum aliis qui ſemper fuerunt ſani, qui non fuerunt in periculo. noua ſiquidem ratio gaudendi ſignificatur, non maior. ¶ Aut quæ C mulier habens drachmas decem.) Secũda parabola ad idem affertur de drachma perdita. Et ipſa quidem parabola clara eſt: ſignificatum autem ſimile præcedenti. Nam mulier, diuina eſt ſapiẽtia. Decem drachmæ, nouem ſunt ordines angelorum & humana natura, imaginem habentes dei ſicut numiſmata quæ drachmæ appellantur imaginem habent principis. Drachma perdita, eſt humana natura. Lucerna accenſa, myſterium eſt incarnationis, verbum in carne tanq̃ lux in teſta. ¶ Amicæ & vicinæ, angelicæ mentes ſunt. Et cõcluſio eſt eadẽ. ¶ Et ſi perdiderit drachmã vnam, nonne. pro, non.) Quod quia interrogatiue ſumitur, ideo interpres ad claritatem maiorẽ explicauit, dicendo nonne. ¶ Accendit lucernam & euertit domum.) Errore ſcriptorum mutatum eſt. r. in. l. Legendum eſt euertit: quod eſt purgare ſcopis. hoc enim officio vtuntur quęrentes numum perditum in aula. Et hoc officio vſa eſt diuina ſapientia, purgando mundum per Ieſum. Et quærit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas. dicens. congratulamini. pro. congaudete, mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico D vobis, gaudium erit. pro, fit coram angelis dei ſuper vno peccatore pœnitẽtiam agente. ¶ Ait autem. Homo quidam. Tertia parabola ad idem de filio prodigo adhibetur. ¶ Habuit. pro, habebat, duos filios.) Parabola hæc in ſe clara eſt: ſed ſignificatum eius ad literam eiuſdem propoſiti habet aliqua obſcura ſeu difficilia. ¶ Homo igitur quidam, deus eſt. Duo filii genus iuſtorũ perſeuerantium in tota vita ſine peccato mortali & genus lapſorum (pœnitentium tamen) ſunt. & propterea vterq; appellatur filius, non ſolum natura ſed adoptione.

¶ Et dixit adoleſcentior ex illis patri.) Merito adoleſcentior ad peccandum pronior deſcribitur. ¶ PATER da mihi portionem ſubſtantiæ.) Velle ſuiipſius curam habere, eſt petere portionem ſubſtantiæ.) ¶ Quæ me contingit. pro, quæ mihi obuenit.) Nolebat enim ſub paterna cura viuere in communi cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad E vtendum donis naturæ & gratiæ: confidit dico non deliberando huiuſmodi confidentiam ſed ita procedendo ad opera ſua acſi confideret in propriis viribus abſq; ſpeciali nouo gratuito dei auxilio. Quod tunc fit quum non recurritur ad curam dei vt patris, vt gratuita cura ſpecialiter cuſtodiat, ſeruet, illuſtret &c. ſed animæquior eſt homo ad occurentia, ſciens ſe habere bonam voluntatem, prudentiam & reliqua: & cum hoc credens ex coniecturis ſe eſſe in ſtatu charitatis. ¶ Et diuiſit illis ſubſtantiam.) Ne aliquid ſubtractum intelligamus petenti

 filio, ne

F fillo, ne putemus actum ſicut egit Abraham (filiis concubinarum largiendo munera & ſolum
Iſaac faciendo hæredem)explicatur diuiſio. Dedit enim petenti integram partem donorum na-
turalium & gratiarum, ſed non remanſit ſub cura patris ſicut remanebat alter:quia ipſe petiit
eximi à paterna,cura,petendo portionem ſibi obuientem. ¶ET poſt non multos dies congre
gatis omnibus.)Confidentiā in omnibus donis naturæ,animi & corporis & gratiæ,eſt cōgre-
gatio. ¶Adoleſcentior filius peregre profectus eſt.)non ſolum à paterna domo,ſed ab vſu gra-
tiæ cito receſſit. ¶In regionem longinquam.)deformitatis ac diſſimilitudinis à forma tam na-
turalis quam gratuitæ rectitudinis. ¶Et ibi diſſipauit ſubſtantiā ſuam,viuendo luxurioſe.) Diſ-
ſipatio ſubſtantiæ eſt donorum tam ſpectantium ad intellectum quam ad affectum continua di
minutio.nam hæc luxurioſe viuendo(hoc eſt indulgendo appetitui delectabilium) minuuntur,
ea enim quæ ſunt ſcientiæ bene viuendi,& ea quæ ſunt affectus ad rectitudinem, continueq; debi
G litantur. ¶Et poſtq̄ omnia conſummaſſet.pro,conſumpſiſſet.) Ad ſimilitudinem eius qui exte-
riora bona omnia conſumpſit,peccator eſt qui ſuperfluis delectationibus(non ſuperbis aut cō-
tumacibus in profundum culparum venit, malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delecta
bilia.conſumpſiſſe enim omnes inclinationes ad bonum,tunc eſt quum habitus ſunt geniti ad
delectabilia. ¶Facta eſt fames valida in regione illa.)Minor penuria eſt in regione diſſimilitu
dinis quamdiu partim peccatores inclinantur ad delectabilia & partim inclinantur ad actus vir
tutum:ſed quum totaliter inclinantur ad delectabilia, valida penuria eſt diuini verbi & virtu
tis actuum. ¶Et ipſe cepit egere.) Ad ſimilitudinem egentis deſcribitur quando etiam naturale
lumen in agibilibus minus inuenitur. Videmus enim ſubiectos luxui,etiam male ſe habere cir-
ca humana negotia. ¶Et abiit.(amplius elongando ſe à ſeipſo. ¶Et adhæſit vni ciuium regionis
illius.)Subiecit ſe totaliter dæmoni,qui vere eſt ciuis regionis peccati. ¶Et miſit illum in villā
ſuam.pro,villas ſuas,vt paſceret porcos.) Ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales:
H vt maior miſeria interioris partis ſignificetur.ita quod rationis officia abſorpta deſcribuntur,in
hoc quod ad paſcendos porcos(non ſolum bruta ſed immunda animalia)mittitur. ¶Et cupiebat
implere ventrem ſuum de ſiliquis quas porci manducabant:& nemo illi dabat.) Poſtquam dia-
bolus in ſeruitutem redegit hominem,inuidet ei hoc quod faciet ſuum appetitum delectabilibꝰ
propter quod vt augeat peccatum,immittit cupidates vanorum delectabilium:vt autem non ſa
cientur,priuat eos concupitis delectabilibus . Hæc enim eſt diſpoſitio iſtius cupientis ſacia-
ri de ſiliquis(hoc eſt vanis)& tamen nemo illi dabat. Quieto ſiquidem dominio iam poſſidentes
dæmones hominem,inuident illi(vt dictum eſt) ſacietatem appetitus:quam tamen procurabant
quouſq; illum plene ſibi ſubiecerunt.
¶In ſe autem reuerſus.)Hinc clare apparet quod à ſeipſo abierat,à forma naturalis rectitudinis
procul iuerat in deformitatem naturæ animæ:& rurſus à forma doctrinæ fidei (quam infuſam
ex diuina habuerat gratia)procul abierat,exercens contraria diuinis præceptis. Reuerſio autem
I ad ſe,per actum intellectus facta deſcribitur:inchoando à memoria & relatione domus paternæ
& relatione ſui ad mercennarios,ſuæ egeſtatis ad abundantiam eorum. ¶Dixit. Quanti.pro,
quot.)Seu quam multi. Apte non memoria ac collatio ſui cum mercennariis iam dictis verbis
ſed ſuſpirium in modo dicendi intelligitur.ita quod ſuſpirando dixit quam multi. Ecce quid
in ſe conſiderauit, gradum ſcilicet ſuum reſpectu mercennariorum:hoc eſt conſiderauit ſe fi-
lium tanti patris ſcilicet dei. Memor fuit domus paternæ, hoc eſt ſpiritualis gratiæ.memor fuit
magnæ abundantiæ ſpiritualium donorum in iis qui apud patrem ſunt ; hoc eſt qui diuinis
vacant obſequiis & ſeruitiis.
¶Mercennarii in domo patris mei abundant panibus.) Collatio hæc congruit iis qui à magni
donis ceciderunt. Habent ſe enim iſti ad alios ſicut filii ad mercennarios.qui enim magna ſunt
à deo ſortiti dona,velut filii ſunt:qui autem parua,velut mercennarii ſunt. Vnde illi tanquàm
K perfectiores, non tam beatitudinem quàm patrem conſiderant : iſti autem tanquam imper-
fecti beatitudinis mercede alliciuntur. vtriq; tamen grati in domo dei abundant.panibus ſpi-
ritualibus. ¶Ego autem hic fame pereo?)Superfluit hic. Nota ſingula. Ego filius,illi mer-
cennarii:fame pereo non eſurio.illi abundant panibus:nec eſt vnus abundans mercennarius,
ſed quàm multi? Hęc conſideratio intus habita,parturit propoſitum ſequens. ¶Surgam.)
qui deiectus iaceo,eleuabo mentem & animum à tanta miſeria. ¶Et ibo.) affectibus, ab hac
conſuetudine male operandi. ¶Ad patrem meum.)ad deum qui me creauit ad imaginem &
ſimilitudinem ſuam. ¶ET dicam ei)Adhuc non dicit ſed proponit dicere:iuxta illud pſal.
Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino. ¶Pater.)Cerne iam incipere affectū
velut filii ad patrem. ¶Peccaui.fateor me peccaſſe.

¶In cælum

℄In cælum & coram te.) Hominem alloquens dicit ſe peccaſſe in primis in cælum:hoc eſt in A
deum habitantem in cælis.& deinde coram te,homine patre. Vnde referendo ad deum, idem
eſt peccare in cælum & coram te:quamuis iuxta proprietatem verborum augeatur oratio prius
dicendo peccaui contra te,& poſtea adiungendo & coram te,in conſpectu tuo:iuxta illud.tibi
ſoli peccaui & malum coram te feci. ℄Et iam non.pro,& non poſt hac,ſum dignus vocari filius
tuus.) Proponit non ſolum fateri ſe peccaſſe,ſed etiam adeo degeneraſſe vt ſit indignus vocari
filius eius.Et verum dicit ℄Fac me ſicut vnum de mercennariis tuis.) Tertium proponit peti-
tionem humilem.ita quòd ex gratia petit tractari ſicut mercennarium:hoc eſt non audebo pete
re redintegrationem in ſtatum filii,in priſtina dona grandia,ſed petam dona incipientium, qui
a more æternæ mercedis ſeruiunt deo. ℄Et ſurgens.)Hinc apparet quod non velleitate,quod nõ
cogitando vellem,ſed voluntate deliberata propoſuit ſurgam & ibo & dicam &c.effectus enim
hoc teſtatur. Et ſurgens,à conſuetudine male operandi. ℄Venit.deſideriis & precibus ad patrem
ſuum deum. Quum autem adhuc longè eſſet.pro,abeſſet.) Nulla exurrectio humana,nullus co
natus humanus ad veniendum ad deum,ſufficit ad reddendum propinquum hominem deo. Et
propterea quis peccator ſurrexerit & venerit ad deum, adhuc tamen longè abeſſe deſcribitur. B
vniuerſæ enim iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ.
℄Vidit illum pater ipſius.) Paternis oculis vititur deus,quum videt ad non permittendum am-
plius elongationem filii. Viſus ſiquidem & prius erat,ſed oculis iuſtitiæ permittentis elongatio-
nem. ℄Et miſericordia motus eſt.) Ecce affectus humano more compaſsionis diuinæ, filii miſe
riam tanquàm propriam æſtimans. ℄Et accurrens.) Ecce effectus miſericordiæ.acceleratio ve
niæ accurſus eſt. ℄Cecidit ſuper collum eius & oſculatus eſt eum.) Amplexus cum oſculo, ipſa
gratia reconcilians eſt his ſignis deſcripta, ad ſignificandum magnitudinem affectus & effectus
diuinæ benignitatis erga pœnitentem. Multo enim maior eſt q̃ amplexus & oſculum ſignificet
ſed ſpiritualia per hæc ſenſibilia ſignificãtur.oſculo enim amor amicitiæ redditus, amplexu au-
tem collata gratia ſignificatur. ℄Dixitq; ei filius.) Suſcepta gratia non excludit ſed exequitur
ſanctum propoſitum. ℄Pater. Ecce affectus filialis.peccaui in cælum & corã te.) Fatetur ſe pec-
caſſe vt propoſuerat. ℄Et iam non.pro,& non poſthac,ſum dignus vocari filius tuus.) Fatetur
quoq; ſe indignum eſſe nomine filii.ſed nõ ſubiungit petitionem quam tertio loco propoſue- C
rat:ſcilicet fac me ſicut vnum de mercennariis tuis:quia non,eſt in eodem ſtatu nunc in quo erat
quando propoſuit hoc petere.nam tunc vrgente fame anhelabat ad panem , hoc eſt reco-
gnita miſeria proprii ſtatus mouebatur affectu ad proprium bonum:nunc autem amplexus &
oſculatus à patre occurrente ad ipſum,tanq̃ abſorptus à paterna benignitate.tanq̃ iaciens ſe totũ
in paternam gratiam,nihil petit,ſed ſolum confitetur peccatum & indignitatem. ℄Dixit autem
pater ad ſeruos ſuos.) Non reſpondet pater filio verbis,ſed factis conuertendo ſermonem ad ſer
uos,eccleſiæ paſtores. ℄Cito proferte. Superfluit cito.ſtolam primam.) Stola, veſtis, lõ-
ga vſq; ad pedes vniuerſum tegens corpus,prima,hoc eſt præcipua. Vnde & in græco habetur
articulus,quaſi ſignificans ſtolam illam primam, demonſtrãdo certam & inſignem quandam nõ
tam ſeruis ſtolam:quia noua vita eſt,non qualiſcunq; ſed præcipua:hoc eſt condigna non ſolum
ad bonum,ſed etiam ad ſatiſfaciendum pro præteritis.Stola prima eſt quę alibi ſignificatur dicẽ
do,facite fructus dignos pœnitentia.Hanc proferendam pœnitẽti iubet à ſeruis:quia vere pœ D
nitentium,paſtores eccleſiæ debent vniuerſam vitam dirigere in bonum,nulla parte neglecta:
alioquin ſtolam non proferunt.nec ſolum debent dirigere ad bonam vitam,ſed ad præcipuam,
hoc eſt etiam ſatiſfactoriam pro prẹteritis:alioquin non proferunt primam. ℄Et induite illum.)
Parum eſſet quod paſtores proferrent ſtolam primam,docendo & inſtruendo, niſi induerent
illum,niſi ſic ad hoc attenderent vt applicarent ſtolam primam ad pœnitentem. Magnum ergo
ſtudium prẹlatis indicitur,quum induendi officium eis iubetur.oportet enim in hac indutione
vti magna prudentia & ſuauitate.
℄Et date anulum in manum eius.) Anulus in manu, ornamentum eſt manus:ac per hoc orna-
menta operum ſignificandum. Et hoc quoq; ornamentum à paſtoribus dandũ iniungitur.opor
tet enim vt efficiant(quantum in ipſis eſt)vt pœnitentium opera exteriora per manus ſignifica- E
ta,non ſolum ſint bona ſed ornata:alioquin nõ ſunt condigni fructus pœnitentiæ.oportet enim
opera talium non ſolum ab omni ſpecie mali eſſe aliena.ſed palam velut decora & ornata ap-
parere , ſicut turpia apparuerunt præterita. ℄Et calciamenta in pedes.) Pedes pro affectibus ſu-
muntur:calciamenta autem quæ ex pellibus mortuorum animalium fiunt, exempla ſunt mor-
tificationis præcedentium pœnitentium. huiuſmodi enim exempla exhibenda ſunt à paſtori-
bus affectibus pœnitentium. ℄Vbi nota quòd deſcribendo quæ debeant à paſtoribus erga

F pœnitentem effici,deſcribitur quæ debeat pœnitens complecti,deſcribitur quid filius iſte pœ
nitens ſuſceperit .ſuſcepit enim de manu ſeruorum ſtolam primã in vniuerſa vita:& ſpecialiter
ornamenta in operibus exterioribus,& exempla aliorũ vere pœnitentiũ in effectibus ſuis.Hęc
eſt enim optima pœnitentiæ forma.❡Et adducite vitulum ſaginatum.) Aduerte in textu græ-
co haberi articulum:quaſi diceretur illum vitulum.Vitulus hic in ſignis valde eſt:vtpote Chri-
ſtus ipſe pinguis ad ſacietatem & delitias totius mundi ſufficiens. ❡Et occidite.pro,mactate.)
Myſterium mortis Chriſti ad memoriam reuocandum præcipitur,talem vt ſit cibus ad delitiæ
animi pœnitentis.❡Et manducemus & epulemur.pro, lætemur.)Commune conuiuium com
muniſq; lætitia patri,filio & ſeruis deſcribitur:quia fructus paſsionis Chriſti in pœnitente,ma-
teria eſt gaudii non ſolum ipſi pœnitenti & eccleſiæ paſtoribus,ſed etiam ipſi deo:cuius gaudi-
um q̃uis non poſsit augeri,materia tamen gaudii multiplicatur in nouis fructibus gratiæ eius.
G Metaphoriceq; deus quoq; dicitur conuiua:quoniam ad ſimilitudinem conuiuæ dignatur cõ-
currere quum nos paſcimur bonorum operum fructibus. Perinde enim gratum habet ac ſi ip-
ſe paſceretur.❡Quia hic filius meus.)creatione,redemptione& adoptione. ❡Mortuus erat.)
quo ad vitam gratiæ quæ eſt vita æterna.❡Et reuixit.vita gratiæ.perierat.)mors erat ipſi filio,
perierat autem mihi,perdideram enim filium.Et inuentus eſt.)nobis. Metaphora eſt, ſumpta à
rebus perditis,ab ouibus perditis & ſimilibus quæ poſtea inueniuntur. ❡Et ceperunt epulari.
pro,lætari.)ſonis & cantibus.Aduerte prudens lector omnes iſtas tres parabolas concludere læ-
titiam communem ſuper vno peccatore pœnitentiam agente.tum ad confundendum Scribas
& Phariſæos murmurantes quod Ieſus cum peccatoribus manducaret.tum ad declarandum hu-
mano generi quàm grata eſt deo & angelis,& quã grata eſt veris eccleſiæ paſtoribus conuerſio
cuiuſcunq; peccatoris ad pœnitentiam.❡Erat autem filius eius ſenior.)Hic alter filius non pro
toto iuſtorum genere ponitur:ſed illorum iuſtorum perſonam gerit,qui in timore dei perſeue-
H rantes,ſpiritualibus conſolationibus interni gaudii non reficiuntur in hac vita.❡In agro.) Agri
culturæ ſuperintendens perſonam iuſtorum vitæ actiuæ repræſentat..❡Et quum veniret & ap-
propinquaret domui.) Aduentus ex agro & appropinquatio ad domum paternam, vacatio eſt
ad ea quæ in eccleſia geruntur.❡Audiuit ſymphoniam & chorum.pro,choros.) An ſolus con-
centus chororum ſaltantium,an etiam ſonus muſicus per ſymphoniam ſignificetur,certum non
eſt.deſcribitur enim chorea cum muſica audita foris.Et ſignificatur audita lætitia in eccleſia.
❡Et vocauit vnum de ſeruis.)hoc eſt de famulis domus,doctorem aliquem eccleſiæ.❡Et inter-
rogauit quid eſſent hæc.) Videntes enim actiui iuſti,peccatores cum magna lætitia in eccleſia,
petunt à doctoribus vnde hæc tanta lætitia.& audiunt diuinæ eſſe gratiæ erga aliquem q̃uis ſce-
leratum pœnitentem.❡Iſq; dixit illi.frater tuus venit:& occidit pater tuus vitulum ſaginatum,
quia ſaluum illum recepit. Indignatus eſt autem & nolebat introire.) Primi motus huma-
narum paſsionum in hoc iuſtorum genere deſcribũtur:tum in indignatione,tum in recuſatione
I intrandi domum.Conferendo ſiquidem merita propria meritis nouiter pœnitentium,& conſo
lationes ſpiritualis gaudii quibus ipſi carent collatis nouiter pœnitentibus,inſurgunt indigna-
tionis motus & recuſandi communicare cum huiuſmodi feſtiue ſe habentibus.
❡Pater ergo illius egreſſus cepit rogare.pro,rogabat,illum.) Hinc apparet quod primi motus
non deliberati actus fuerunt indignatio & nolle intrare.maior ſiquidem dei beneuolentia erga
hũc ſeniorem filium deſcribitur,in eo ꝙ ſtatim audita eius indignatione non ſolum egreditur,
ſed rogat vt ingrediatur:ꝙ non fecerat alteri filio.Et ſignificatur per hunc egreſſum & rogatio-
nem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & ſuperandum hos malos motus inſurgentes.
❡At ille reſpondens dixit patri ſuo.Ecce tot annis.)Hæc quæ filius dicit,rationes ſunt ex quib⁹
inſurrexerunt illi motus mali.conſiſtunt enim in collatione meritorum ſuorum ad merita pœ-
nitentis filii,& conſolationum negatarum ſibi conceſſarum autem pœnitenti.Vide ſingula.
K ❡Seruio tibi.)In cura rerum tuarum in actiua vita.❡Et nunquam mandatum tuum præteriui.)
Alteram partem iuſtitiæ(ſcilicet facere bonum)adimpleui,tot annis ſeruiendo tibi.alteram au-
tem(ſcilicet declinare à malo)etiam adimpleui,nunq̃ mandatum tuum tranſgrediendo.Nec in-
telligas omnimodam innocẽtiam per hanc negatiuam(quoniam ſi dixerimus quod peccatum
non habemus,ipſi nos ſeducimus)ſed innocentiam à peccatis mortalibus.hoc enim proprie ſi-
gnificat,nunquam mandatum tuum præteriui. Nam proprie loquendo peccata venialia non
ſunt peccata niſi ſecundum quid:ac per hoc peccando venialiter, non tranſgredimur mandata
dei, ſimpliciter & abſolute,ſed ſecundum quid.Verum ergo dixit iſte(quàmuis venialiter pec-
cauerit)nunq̃ mandatum tuum præteriui:quia ſimpliciter & abſolutè loquitur.
❡Et nunquàm dediſti mihi hædum.) Poſt narrata propria merita, ſubiungit negatum inter-
narum

narum conſolationum gaudium,conferendo cumtot meritis hanc negationem. ¶VT cum
amicis meis epularer.pro,letarer.) Amicos eius intelligo partes animi inter ſe concordes ad A
bene operandum.in viro ſiquidem iuſto amicitia eſt interna inter partes animi:ſicut per oppo
ſitum,iniuſtorum animus à ſeipſo diſcordat. ¶Poſtquàm autem filius tuus hic.) Conferen
do merita propria meritis fratris ſui,nominat fratrem filius tuus hic,contemptiue: vt merita æ
ſtæ vitæ exigebant. ¶Qui deuorauit ſubſtantiam ſuam.pro,tuam.) Et verè dicit tuam,quia
dei dona conſumpſerat. ¶Cum meret icibus.) Luxurioſam vitam à præcipua parte no-
minauit. Vide merita quę contraponit. ¶Venit.)pœnitens. occidiſti illi vitulum ſaginatum.)
Et hic quoq; habetur articulus, ſignificans vitulum illum ſaginatum. Mihi nunquàm dediſti
hædum,& huic occidiſti vitulum,non qualemcunq; ſed optimum.pinguem:hoc eſt repleſti cũ
conſolationibus interni gaudii tam affluenter,& mihi nec minimam partem dediſti. Hæc me
rita & hęc velut præmia collata,in cauſa ſunt motuum inſurgentium. ¶At ipſe dixit illi,inter
na ratione.Fi i.) Alteri non reſpondit,ſed huic reſpondet,filiumq; appellat:vt filiali nomine
paternam recognoſcat beneuolentiam. ¶Tu ſemper mecum es.) Duo hinc apparent. Alte-
rum quòd iſte ſemper iuſtus perſeuerauit:alioquin non dixiſſet ſemper mecum es. Alterum B
quòd ratio exhibitæ lætitiæ fratri,non habet locum in ipſo: quoniam nouitas ratio gaudii ſi-
gnificatur,dicendo huic,tu ſemper.nulla eſt inte ratio nouitatis,quę eſt ratio gaudii ſpecialis de
fratre tuo. ¶Et omnia mea tua ſunt.) Non ſolum hædus aut vitulus ſed omnia mea tua ſunt,
nihil habeo quin iam hæreditario iure tuum ſit. Minus dixit & plus ſignificauit.nam non ſo-
lum mea omnia ſed egomet tuus ſum. in cæleſti enim patria me frueris:& vniuerſa mea bona
non minus tibi communicabuntur q̃ ſi ſolius tui eſſent. Omnia ſiquidem cœleſtis patriæ
bona, ſunt ita communia omnibus acſi eſſent propria ſingulorum. ¶Epulari. pro,
lętari autem & gaudere oportebat.) Rationem reddit ſpecialis lætitiæ & gaudii ex noua ſpeci-
ali ratione gaudendi.Et è regione contraponit ad id quod dixerat,tu ſemper. ¶Quia frater tuus
hic mortuus erat & reuixit:perierat & inuentus eſt.)quod ſuperius expoſitum eſt. Aduerte hic
prudens lector,deum quandoq; nouiter pœnitentes afficere magna conſolatione interni gaudii
donec firmentur in via dei:vt patet de paulo Apoſtolo rapto ad tertium cœlum:& de Auguſtino C
qui non ſaciabatur diebus conuerſionis conſiderare altitudinem diuini conſilii ſuper ſalutem ge
neris humani.huiuſmodi enim conſolationes ſignificantur exhibitæ huic filio prodigo pœni-
tenti in vitulo ſaginato & feſtiuitate.Hęc autem non ſunt maioris perfectionis fructus:ſed deli-
tie quędam ſeu blanditiæ cæleſtis patris,quę perfectioribus multis negantur.

CAPVT XVI.

DIcebant autem & ad diſcipulos ſuos. Homo quidam erat diues qui habebat
villicum.pro,œconomum.) Significatur enim prępoſitus diſpenſationi vni-
uerſæ domus,& non curam habens villę tantum.propter quod latino voca-
bulo diſpenſationis vtemur in reliquo huius parabolæ. ¶Et hic diffamatus
eſt:pro,delatus eſt.denunciatus eſt.apud illum,quaſi diſſipaſſet,pro,velut diſ-
ſipans,bona.pro,facultates,illius. Et vocauit illum.) Hinc canoniſte re-
gulam ſumunt non à iudice præcipitandam ſententiam contra delatum, ſed D
prius eſſe vocandum. ¶ET ait illi. Quid hoc audio de te?redde rationem villicationis
pro diſpenſationis,tuæ.) Parabola hęc clara eſt:ſed applicatio eius per ſingula, valde difficilis
ſi non impoſſibilis eſt. Prima tamen hęc pars facile applicatur ab hominem diuitem,cui credi
ta eſt à deo diſpenſatio facultatum temporalium,hoc eſt rectus vſus illarum,qui tamen abutitur
illis:cuius merita quum à deo diſcutiuntur(vel per internam inſpirationem,vel per ægritudinẽ
vel per per prædicationes,vel per aliorum exempla)quodammodo citatur ad reddendam ra-
tionem qualiter vſus eſt diuitiis,poteſtate & reliquis huiuſmodi.
¶Iam enim non poteris.pro,non enim poteris poſt hac,villicare.pro,diſpenſare. Comminatio
eſt hęc ſignificans comminationem mortis,qua deus mouet hominem quandoq; ad reſipiſcen-
dum.finitur enim vſus harum rerum temporalium ſimul cum hac vita. E
¶AIT autem villicus.pro,œquonomus,ſeu diſpenſator,intra ſe.) Ecce effectus diuinæ com
minationis,redire ad ſeipſum & cogitare vt prouideat vitæ ſuæ æternę. ¶QVID faciam,
quia dominus meus aufert à me villicationem.pro,diſpenſationem? Fodere non valeo,men-
dicare erubeſco.)Negatio harum duarum viarum viuendi (ſcilicet vel labore vel mendicitate)
ſignificat conſilium hominis de æterna vita non quærenda labore ieiuniorum nec mendacita-
te orationum.Et vere quũ cõminatio mortis adeſt,ieiunare non valemus:& orare erubeſcimus,

F conſcii male actæ totius vitæ.nulla enim ſuppetit ratio quòd exodiamur.❡Scio,pro,noui,quid
faciam.)Conſilium optimum init,deliber ndo tertiam viam: ſcilicet eleemoſinarum,
❡V T quum amotus fuero à villicatione.pro,diſpenſatione,recipiant me in domos ſuas.Con-
uocatis itaque.pro, & accerſitis,ſingulis debitoribus domini ſui,dicebat primo.quantum debes
domino meo?At ille dixit.centum cados.pro,batos,olei.)Hebræa dictio eſt batus:& eſt nomen
menſuræ liquidorum.❡Dixit que illi.accipe cautionem.pro,literam,tuam:& ſede. pro, & quũ
ſederis.)Quies ſignificatur:immo ſilentium videtur indici,vt nec verbo nec ſigno aliquid mõ-
ſtretur huius fraudis. ❡Cito Scribæ quinquaginta.Deinde alio.pro,alii,dixit.tu vero quan-
tum debes?Qui ait.centum coros tritici) Corus menſura quoque eſt ſollidorum.
❡AIT illi,accipe litteras tuas.pro,litteram tuam:& ſcribe octoginta.) . Hæc pars parabolæ ad
amuſſim in applicabilis apparet ad propoſitum conſequenter loquendo. Verum ad hoc affer
tur vt ſic applicetur:ſed quid inde hauriendum ſit,dominus ipſe explicabit.❡E T laudauit do-
minus villicum.pro œconomum,iniquitatis.) Vtrumque explicatur :·& quod iniuſte fecit, &
G quòd laudatus eſt à domino ſuo.❡Quia prudenter feciſſet.) Non laudatur de iniuſtitia ſed de
prudentia.Et appellatur prudentia,non recta ratio abſolute,ſed recta ratio ad ſuam vtilitatem.
❡Quia filii huius ſeculi.) hoc eſt habentes pro fine quæ ſunt ſeculi huius.horum enim rationes,
affectus & opera quia procedunt ex fruitione huius ſeculi tanquam ex fine qui eſt pater & prin
cipium in moralibus,ideo filii huius ſeculi Hebraico more dicuntur.❡Prudentiores.non abſo-
lute,filiis lucis.)hoc eſt habentibus pro fine bona æternę lucis.❡I N generatione ſua ſunt.) Ex
hoc quòd iſti dicuntur filii lucis & illi huius ſeculi,congrue intelligimus generationem filiorum
huius ſeculi coincidere cum generatione tenebrarum contra lucem enim tenebrę diſtinguntur
Quo fit vt filii huius ſeculi ſint filiis lucis prudentiores,non abſolute ſed in natione tenebroſa:
ſicut noctue melius vident in tenebris animalibus diurnis.Et experientia teſtatur hanc domini
ſententiam eſſe veram.innumeras enim aſtutias & verſutias exercent filiis huius ſeculi pro hac
H vita,quas filii lucis ignorant, ſimpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ ; Coniunctio autem
cauſalis (quia filii,) denotat quòd hoc non feciſſet diſpenſator filius lucis quod fecit dipenſator
iniquus:propter quod prudentior dicitur filiis lucis. ❡E T ego dico vobis.) Declarat appli-
cationem huius parabolæ. ❡Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.)Mammona chal
daica dictio eſt,in vſum Syrorum deducta:& ſignificat diuitias. Nec mammona iniquitatis in-
telligas diuitias iniuſtè acquiſitas(quoniam repugnat diuinis præceptis eleemoſynę ſacrificium
offerre de rapina)ſed diuitiæ in genere appellantur diuitię iniquitatis,hoc eſt inæqualitatis: eo
quòd inæqualiter diuiſe ſunt,ita quòd non à vitio ſed à relatione inæqualitatis appellantur di-
uitiæ iniuſtæ ſeu iniquæ.Poſſunt nihilominus à vitio iniuſtitiæ denominari:eo ꝙ raræ vel nul-
læ ſunt diuitiæ in quarum congregatione ſeu conſeruatione non interuenerit peccatũ.vel habẽ
tium vel miniſtrorum,vel patrum ſeu auorum.❡Facere autem amicos ex diuitiis nobis à deo
creditis,nihil aliud eſt quàm eleemoſynam dare. ❡V T quum defeceritis.à præſenti vita.re
cipiant vos.)amici ex eleemoſynis facti.❡IN æterna tabernacula.)non in temporalia,& vtitur
I hoc modo loquendi,vt concludat concluſionem ſimilem parabolæ:vt ſicut diſpenſator fecit ſi-
bi amicos recepturos in domos ſuas, ita vos facite vobis amicos eleemoſynis vt merita diuinæ
amicitiæ:per eleemoſynas comparatæ recipiant vos in æterna tabernacula. Et hoc eſt primum
deductum ex hac parabola. ❡Qui fidelis eſt in minimo,& in maiori.pro,multo,fidelis eſt:&
qui in modico.pro,minimo,iniquus eſt,& in maiori.pro,multo,iniquus eſt.) Intendens alterũ
ex eadem deducere parabola documentum(de pœna ſcilicet mali diſpenſatoris temporalium fa-
cultatum)præponit vniuerſales regulas duas. Altera eſt.fidelis in minimo eſt quoque fidelis in
multo. Altera eſt.iniquus in minimo eſt quoq; iniquus in multo. Et ambe ſunt veræ per in-
tellectæ:hoc eſt qui ex fide rectè ſe habet in diſpenſatione rerum quantumcunq; paruarum,mul
K to magis rectè ſe habet ex eadem fide,diſpenſando res magnas:& ſimiliter qui ex iniquitate ma
le ſe habet diſpenſando minima, multo peius ſe haberet ex eadem iniquitate diſpenſando ma
iora. ❡Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis,) Infert in virtute iſtarum regularum
vniuerſalium,ex antedicta parabola pœnam mali diſpenſatoris,applicando ad auditores. Et in-
tendit per iniquum mammona temporales diuitias tanquam minimum quid.Ita quòd ſenſus eſt
Si in facultatibus ſecularibus(quę ſunt minimum quid)non fuiſtis fideles
❡Quod verum eſt.) hoc eſt facultates ſpirituales quæ ſunt multo maiores ſecularibus faculta-
tibus. ❡Quis credet vobis.)diſpenſandas?quaſi dicat nullus.Significatur ergo pœna malè di-
ſpenſantis temporalia quod indignus eſt vt committatur ei diſpenſatio ſpiritualium. ❡E T ſi
in alieno fideles non fuiſtis.)Idem ſub alia ratione repetitur.quod prius dixit iniquum mãmona

modo

modo appellat alienum:quia quicquid ſeculare eſt.alienum eſt à perfectione animi.alienum eſt A
quia poteſt ab inuito auferri. Et propterea ſi in alieno (hoc eſt in ſecularibus quæ poſſunt ab
inuito auferri,quę minima ſunt)fideles non fuiſtis. ¶Quod veſtrum eſt.)genus ſpiritualium,
quod veſtrum eſt,quod non poteſt à vobis inuitis auferri,quod ad perfectionem veſtri animi
ſpectat,quod multo maius eſt toto genere ſecularium.¶Quis dabit vobis?quaſi dicat nullus.
¶Vbi nota prudens lector quòd contra iniquum mammona(hoc eſt diuitias ſeculares)è regio-
ne poſuit quod verum eſt:ſignificãdo per hoc non eſſe vera bona,ſed apparentia,ſed inſtrumen
ta viri boni temporales diuitias.& ſimiliter contra alienum è regione poſuiſſe quod veſtrum
eſt:ſignificando per hoc aliena extranea eſſe (ſicut vere omnia corporea extranea ſunt à perfe-
ctione animi)& tantummodo ſpirituale bonum eſſe proprium.Et dixit hęc omnia ad inſtruen
dum humanum genus, ne parui pendamus malam rerum temporalium à deo nobis conceſſa-
rum adminiſtrationem.Hæ enim pœnæ teſtantur quòd huiuſmodi abuſus temporalium,indi-
gnum reddunt hominem ſpiritualibus,indignum reddunt hominem vt dentur illi à deo ſpiri-
tualia dona. ¶Cerne quoq; hic prudens lector,ad quæ & quod parabola inducta fuerit.Indu
cta ſiquidem eſt primo vt ſicut diſpenſator prouidit ſibi de amicis recepturis ſe priuatum diſpen B
ſatione,ita homo cui deus diſpenſandas dedit diuitias,comparet ſibi eleemoſynis cæleſtem ami-
citiam profuturam ſibi poſt mortem. Inducta eſt ſecundo ad ponderandum malam diſpenſa-
tionem qua diſpenſator diſſipauit bona domini ſui:adiiciendo pœnam quæ inde incurritur. Et
in hoc clauditur tertium implicite:quòd deus eſt ille dominus qui temporalium adminiſtratio-
nem diuitibus dat,quòd ipſe idem eſt negans male diſpenſantibus quod verum & proprium bo
num ipſorum eſſet.¶Nemo ſeruus.)Adiungit aliam parabolam magis vrgentem contra auari
tiam:prædicta enim parabola magis ſonat contra prodigalitatem.militat tamen in veritate con
tra abuſum diuitiarum per auaritiam.nam contra auaritiam eleemoſyna eſt. Hæc parabola de
ſeruo non valente duobus dominis ſeruire.Matth.vi.tractata eſt.
¶Potes duobus dominis ſeruire.)quatenus duo,hoc eſt diuerſi ſunt.nam inquantum conueni-
rent in vnum,non ſolum duobus ſed decem dominis poteſt vnus ſeruus ſeruire.¶AVT enim
vnum odiet,& alterum diliget:aut vni adhærebit,& alterum contemnet.)Odium & dilectio in C
terni affectus ſunt:adhæſio autem & contemptus,ad exteriores ſpectant actiones. Et eſt ſenſus
quòd aut intus vnum diliget & alterum odio habebit:aut ſaltem vni ſeruiet,obediendo illi,& al
terum facto contemnet, non exequendo quod alter iubet : quum impoſſibile ſit vtriuſq; iuſſa
exequi.¶Non poteſtis.)Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos:deum & mammona.
¶Deo ſeruire & mammonę.)Non dicit non poteſtis deo ſeruire & mammona habere:ſed dicit
quòd non poteſtis ſeruire deo & mammone,hoc eſt diuitiis:quoniã contraria iubent.deus enim
vult præponi ſpiritualia omnibus rebus:diuitiæ autem volunt ſe præponi ſpiritualibus.¶Audie
bant autem hæc omnia.Oportet hic facere pũctum.eſt enim ſenſus, quòd hæc omnia audiebant
pariter diſcipuli & alii.Deinde adiungenda eſt coniunctio &.Legendum eſt enim.¶ET Pha-
riſæi qui erant auari.)Ita quòd inter audientes annumerantur etiam Phariſæi:& non ſoli ipſi de-
ſcribuntur audientes.¶ET deridebant.pro,ſubſannabant,illum.)ſignificatur enim ſpecies de-
riſionis quæ naſo fit.geſtu enim vultus monſtrabant irriſionem non omnes audientes ſoli pha
riſęi auari. ¶ET ait illis. ſcilicet phariſeis auaris. Vos eſtis qui iuſtificatis vos.(Oporteret D
quòd deus iuſtificaret vos qui cognoſcit corda veſtra,ſed vos iuſtificatis voſmetipſos.¶Coram
hominibus.)qui non vident corda veſtra auara
¶Deus autem nouit corda veſtra. Quia ꝙ hominibus,altum eſt abominatio eſt ante deum.)
Dixerat iuſtificationem phariſeorum eſſe coram hominibus,non coram deo.probat modo hoc
quia ꝙ hominibus(ſubintelligetantummodo)altum pro excelſum eſt,abominatio eſt coram deo
ſuperbia enim eſt, vana gloria eſt quod in ſolis hominum oculis excelſum eſt. ¶Lex & pro
phetæ.) Hinc inſinuatur ratio qua iuſtos ſe dicebãt coram hominibus phariſæis palliantes
auaritiam ſuam. inſinuatur enim quòd ex conditione ſtatus promisſi in lege & prophetis,Iudę-
is,dicebant eſſe diuites & abundare valde in temporalibus diuitiis viri iuſti,vnde quanto magis
erant diuites,tanto magis prædicabant ſe iuſtos tanq̃ diuinæ promisſiones iuſtis factæ,adimple- E
rentur in ipſis.Contra hoc enim tendunt hæc verba domini. ¶Lex & prophetæ vſque ad
Ioannem,)hoc eſt ſtatus veteris teſtamenti,ſtatus legis & prophetarum vſq; ad Ioannis Baptiſtæ
tempora durauit.Ex eo.pro,ex tunc.hoc eſt à tempore Ioannis.regnum dei euangelizatur.)Du
rãte ſtatu veteris teſtamenti,annunciatum eſt à lege & prophetis regnum terrenum,opulentia re
rũ temporalium:à tempore autem Ioannis Baptiſtę euangelizatur regnum Dei,regnũ cælorũ,
non terrenum.Vnde & Ioannes Baptiſta incepit prædicare,Pœnitẽtiam agite,appropinquauit

enim

F enim regnum cælorum. Et ſimiliter idem incepit prædicare Ieſus:& in toto euangello continue
de regno cælorum tractat. Acſi apertius dixiſſet.finitum eſt tempus opulentiæ ſecularis promiſ-
ſæ in ſtatu veteris teſtamenti:& iam venit tempus regni dei,regni ſpiritualis,quo deus regnum
ſuum propagare vult in cordibus totius humani generis. ℂET omnis in illud vim facit.)hoc
eſt & quilibet appetens regnum dei,exercet ſuas vires,admittitur vniuerſo ſuo conatu ad parti-
cipandum illud regnum dei:tanq̃ violentiam inferens. Metaphorico ſiquidem vtitur ſermone,
à ſimilitudine vtentium omni qua poſſunt vi ad aſſequendum regnum terrenũ.multo enim ma
iore vi vtendum eſt ad aſſequendum regnum celorum,ad corregnandum in regno dei: quum
terrenum quàmuis difficile,poſſibile tamen ſit vi humana vi aſſequatur? cæleſte autem ſuperat
omnem vim humanam. Et tamen quia euangelizatur quodammodo rapiendo magna violen
tia omnis conatus appetentium illud,ideo quilibet appetens illud vim facit affectibus & operibus
in illud. ℂFacilius eſt autem cælum & terram præterire quàm de lege vnum apicem cadere.
Ne intelligeres legem & prophetas ſic finiri vt à tempore Ioannis euanuerint, ſubiungit hunc
G erroneum intellectum tollendo,quòd facilius eſt cœlum & terram præterire(perdendo eſſe ſu-
um)quàm minimum apicẽ à lege & propheris cadere:hoc deficere ab eſſe ſuo.hoc eſt fieri quin
impleatur,fieri quin duret in æternum. Et verum eſt quod facilius eſt nature nexus vinculaq;
ſolui quàm ordinem diuinæ prædeſtinationis:vtpote ſuperiorem naturæ ordine.cælum autem
& terra ad ordinem ſpectant naturę:lex vero & prophete ad ordinem diuinæ prædeſtinationis
ℂOmnis qui dimitit.)Ne errares iterum male intelligendo hęc dicta verba de lege & prophe
tis,adiunxit vnum ex quo ſanus intellectus prędictorum verborum inſinuatur.
ℂQuod vt intelligas,aduerte primo ſenſum perpetuitatis legis & prophetarum etiam in mini-
mo apice eſſe,quòd Ieſus non ſoluit ſed implet legem & prophetas. Quod quantum ad pro-
miſſiones,indubium non vertitur:quantum vero ad præcepta de quibus poteſt dubitari,decla-
ratur modo in hoc textu,quòd non implentur quum ſublatis imperfectionibus ad perfectionẽ
H reducuntur.hoc eſt enim quod in hoc vno præcepto de dimittente vxorem ſignificatur.ℂPro-
pter quod recole ſecundo quòd in lege & propheris conceſſus erat libellus repudii : ac per hoc
præcepta circa coniugium imperfectionem huiuſmodi habebant annexam . Ieſus autem noui
teſtamenti author,hanc imperfectionem tollit à pręceptis circa coniugium: & ſic non ſoluit ſed
perficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto itellige vniuerſaliter ab hoc exẽ-
plo in vniuerſis præceptis legis & prophetarum. Significat ergo Ieſus ſubiungendo hoc exem-
plum,ꝙ precepta legis implẽda omnino ſunt quemadmodũ iſtud:hoc eſt ſublatis imperfectio-
nibus. Vide pręceptũ. ℂOmnis qui dimittit vxorẽ ſuã & alterã ducit mœchatur.)Manifeſte hic
tollitur licentia dimittendi vxorem per libellum repudii
ℂEt omnis qui dimiſſam à viro ducit,mechatur.) Manifeſte tollitur licentia nubendi , con-
ceſſa à lege repudiatę vxori. ℂHomo quidam. An hiſtoria ſit vel parabola naratio hęc de diui-
te & Lazaro mendico,non clare conſtat. lucas enim parabolæ titulum non ſolum huic negauit,
ſed etiam paulo ante propoſitę de homine diuite habente œconomum. Nomen tamen propri
I um Lazari argumentum eſt pro hiſtoria,non tamen vrgens:quoniam Ieſus parabolæ conſtru-
ctor ex induſtria mendicum nominauit,diuitem autem ſine nomine deſcripſit(homo quidam)
ad monſtrandum contrarium eſſe ordinem ſpiritus ordinis mundano. Apud mundanos ſiqui
dem diuitum nomina ſciuntur,& quum de eis verba fiunt,nominatim explicantur:pauperum
autem nomina nec ſciuntur,nec ſi ſciuntur,digna exiſtimantur propria appellatione : ſed ſi de
aliquo eorum ſermo accidit,dicitur quidam pauper. Totum oppoſitum eſt ſecundum ordinẽ
ſpiritus: & propterea diues appellatur homo quidam:pauper autem nominatim appellatur La-
zarus. Et hæc eſt literalis ratio,ſiue ſit hiſtoria ſiue ſit parabola. ℂErat diues.) In quo abundantia
temporalium facultatum ſignificatur. ℂQui induebatur purpura.)peccatum luxus in immo-
K derato veſtitu exteriori ſignificatur.purpura enim regnum non cuiuſq; diuitis eſt. ℂEt byſſo.)
Luxus in camiſia deſcribitur.eſt enim byſſus lini molisſimi genus,reginarum dilitiis forte com
modum,non cuicunq; diuiti. ℂEt epulabatur quotidie ſplendide.)Tertius hic eſt luxus.congruit
enim quandoq; epulari,ſed quotidie nimis eſt. Hęc autem non ideo commemorantur vt ſignifi
centur peccata eſſe mortalia ſecundũ ſe,ſed ſigna animi dediti totaliter vitę ſenſuali . quę iuncta
cum inhumanitate verſus Lazarum,teſtantur ꝙ diues ſeipſum tantum amabat:quod eſt manifeſte
mortale peccatum. ℂMendicus autem ẽ regione ad diuitem.quidam erat nomine Lazarus.
De quo iam dictũ eſt.qui iacebat.pro,porrectus erat.)Significatur enĩ ꝙ non qualitercunq; iace
bat,ſed iacebat extenſus:velut qui ſe non poteſt mouere. ℂAd ianuam.pro,veſtibulum,eius.)Vt
nullam poſſet diues ignorantiã prætẽdere miſerię Lazari. ℂHulceribus plenus.pro,hulceroſus.

Abundantia enim hulcerum ſignificatur magis q̄ plenitudo.hęc enim contra purpuram & byſ
ſum. ❡Et cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis.)contra epulas quotie ſplendi A
das. In quo apparet vrgens neceſsitas iſtius mendici. ❡ET nemo illi dabat.. Superfluunt
hæ quatuor dictiones. Sed & canes veniebant,& lingebant hulcera eius.)Nuditas Lazari deſcri
bitur ex hoc quòd canes lingebant hulcera eius.Et ſimul inhumanitas confutatur ex officio ca-
num;nonnihil boni pręſtantium lingendo.❡Factum eſt autem vt morerętur mendicus. & por
taretur ab angelis.)Metaphora eſt ad ſimilitudinem portantium mortuum ad ſepeliendum.ni
hil enim deſcribitur de ſepultione Lazari.Significatur autem per hoc,meritorum Lazari obla
tio coram diuino iudicio.rationabile ſiquidem eſt angelorum officio merita iuſtorum colligi
in morte:quum hic neſciamus qui actus noſtri fuerint meritorii.Congregatio itaq; meritorum
Lazari angelico miniſterio producta,portatio eſt Lazari ad quietis locum.❡IN ſinum Abrahę.
Sinus Abrahę tunc temporis erat limbus patrum.Qui ideo Abrahæ ſinus dicitur,eo q̄ merito fi
dei Ieſu Chriſti qui primo promiſſus eſt Abrahę quietem illam iuſti aſſequebantur.❡Mortuus
eſt autem & diues:& ſepultus eſt.)fiat hic punctum. Ad cumulum bonorum pręſentis vitę,diues
deſcribitur ſepultus.quod de Lazaro non eſt dictū:non quia inhumanatus relictus fuit, ſed quia B
non fuit cum honore ſepultus.❡IN inferno.)Deeſt coniunctio pręcedens.Ita quòd legendum
eſt.& in inferno eleuans oculos ſuos.)Superfluit enim coniunctio autem,poſt eleuans. ❡Vbi
duo deſcribuntur:ſcilicet locū animę infernus,& eleuatio oculorum.Ordinatio intellectus ani-
me diuitis ad Abraham & Lazarum,eleuatione oculorum metaphorice ſignificatur. ❡Quum
eſſet in tormentis.) Torqueri animas in inferno dubium non eſt:modus autem quo torquen-
tur,quo ad deteſtationem voluntatis facile patet perſeuerant ſiquidem cum eodem velle iniquo
quod hic habebant:& dum experiuntur ſe priuatas beatitudine quam potuiſſent adipiſci,valde
hanc priuationem deteſtantur:& propterea valde affliguntur de pœna damni. Et quia etiam
experiuntur ſe deputatas ad locum inferni(non circunſcriptiue ſed definitiue)Ita quòd adimitur
eis libertas abſoluendi ſe ab illa definitione,deteſtantur tam viliſſimum carcerem : & propterea
valde hinc affliguntur de hac pœna ſenſus. Rurſus experiuntur vires animę(intellectum ſcilicet
& voluntatem)cogi:illum ad actualem conſiderationem pœnarum ſuarum,iſtam ad actualem C
penitentiam contra pœnas.Ita quòd non poſſunt paululum quietis(velut dormientes aut non
cogitantes)percipere:ſed ſemper oportet eas ſic ſentire intellectu & voluntate pœna ſicut à prin
cipio.hęc enim maxime affligunt animum.Inter pœnas quoq; damnatorum computa vincula
intellectus:hoc eſt quòd non permittitur eis vti intellectu ad intelligendum quecunq; poſſent
naturaliter intelligere.Et præter hoc in dæmonibus eſt alia pœna,ſcilicet allegatio poteſtatis,vt
non poſsint vti illa ad omnia ad quæ ſe extendit naturalis eorum poteſtas.Omnia enim impedi
menta deteſtantur & inuiti ſuſtinent damnati omnes.Et propterea affliguntur.triſtitia enim eſt
de iis quæ nolentibus inſunt nobis.Hæc ſunt tormenta animarum & vniuerſaliter ſpirituum dā-
natorum.De pœna autem corporum poſt reſurrectionem,non eſt pręſentis propoſiti.
❡Vidit.pro,videt,Abraham.)Si quæris quomodo agnouit Abraham,non facile certa redditur
reſponſio:quoniam etſi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamen diſcreuerit hanc fuiſſe
animam Abrahæ & illam Lazari ex naturalibus,non patet.Præſenti tamen propoſito deſcripta
eleuatio occulorum(hoc eſt ordinario intellectus ad Abraham & Lazarum)intelligi poteſt diui D
nitus facta:ac per hoc patet modus quo agnouit Lazarum & Abraham.ordinario ſiquidem diui
na effectrix eſt huius diſcretionis:vt in theologia ſpeculatiua declaratur.❡A longe.) non ſolum
diſtantia localis,ſed magis diſtantia ſtatus.
❡Et Lazarum in ſinu.pro,ſinibus eius.)Tanquám complexus vtraq; ſinus parte deſcribitur La-
zarus:vt valde charus ſignificatur Abrahæ. ❡Et ipſe clamans dixit.Pater Abraham.) Iſrae-
lita,erat ex ſemine Abrahæ.Et propterea patrem eum appellat. ❡Miſere mei.) Ex affectu
amoris proprii prodit vniuerſa hæc pręcatio.❡ET mitte Lazarum vt intingat extremum digiti
ſui in aquam vt refrigeret linguam meam:quia crucior in hac flamma.)More ſenſibilium deſcri
bit ſpiritualia. Non habet anima corpoream linguam,non eget corporea aqua:nec anima Laza-
ri habebat digitos.Et ſimiliter ibi non erát cruciatus flammæ:ſed per maximam pœnam apud
nos(qualis eſt cruciari flamma ignis)ſignificatur multo maior pœna immo incomparabiliter E
maior pœna ſpiritus. Et ſimiliter ſignificatur aliquantula remiſsio per refrigerationem quę fie
ret per guttę aquæ infuſionem. & ſpecialiter deſcribitur cruciatus linguæ : quia in guſtu ſpecia
liter peccauerat,& alimentum Lazaro negauerat.) ❡Aduerte prudens lector vere impeditū
intellectum iſtius diuitis apparere in hac petitione : dum petit Lazarum mitti ad ſui refrigera-
tionem cui meminit ſe tam inhumanum fuiſſe. ❡ET dixit illi Abraham,Fili) Recognoſcis

F filiū naturæ. ¶Recordare quia recepiſti bona. Deeſt. tua, in vita tua.) Commemorat præteri-
tam mercedem. Acſi aperte dicat. recordare quòd ſi quid meruiſti boni, recepiſti: antequàm mo
rereris: vnde non ſupereſt tibi boni aliquid recipiendum. Significantius autem dicit bona tua,
hoc eſt à te concupita: ad differentiam bonorum ſimpliciter. Et ſimiliter dicit in vita tua, in vita
à te concupita: in qua finem tuum tu conſtituiſti. ¶Et Lazarus ſimiliter mala.) Lazarus non re-
cepit mercedem ſuam in priori vita, ſed recedit mala. hoc enim ſignificat ſimiliter. ſicut tu rece
cepiſti bona, ita iſte recepit mala: vnde ſupereſt vt meritis eius reddantur nunc bona. ¶Nunc au
tem hic.) Non eſt pronomen ſed aduerbium loci. continuatur ſiquidem oratio de Lazaro qui
olim ſuſcepit mala: nunc autem (hoc eſt poſt mortem) in hoc loco, in ſinu meo. ¶Conſolatur.)
In paſſiua ponitur ſignificatione. In limbo patrum erat conſolatio tum ſecuritatis æternę beati
tudinis, tum ſanctæ ſocietatis, tum exemptionis ab omni pœna ſenſus. ¶Tu vero cruciaris. Et
in his omnibus. pro, & ſuper omnia hęc, inter nos & vos chaos magnum. pro, hiatus magnus.)
Non enim ſignificatur confuſio denotata per chaos: ſed apertura, vorago magna ſimilis hiatui
G terræ. ¶Firmatum eſt. Conſequenter legendum eſt. firmatus eſt. Inacceſſibilitas hinc inde fir
mata ſignificatur per huiuſmodi magnam voraginem intermediam, immutabilitas vtriuſq; ſta-
tus per hoc deſcribitur ſtabilita & firmata. Et hæc manifeſte declaratur per impotentiam hinc
illuc eundi & econuerſo. ¶Vt ii qui volunt hinc tranſire ad vos.) Non ſignificatur voluntas
deliberata, ſed voluntas naturalis affectus velut ad miſerandum. In limbo enim quamuis confir-
matam habuerint voluntatem in bono, non tamen adhuc erant beati: ac per hoc naturalis volun
tas ad miſerandum aliquibus damnatis non videtur eos dedecere. ¶Non poſſint.) Non eſt im-
potentia hæc pœna aliqua, non eſt ademptio libertatis animabus exiſtentibus in limbo: ſed eſt
immutabilitas voluntatis firmatę in conformitate ad voluntatem diuinę iuſtitię.
¶Neq; inde huc tranſmeare. Et ait, Rogo ergo te pater vt mittas eum in domum patris mei.)
Non proueniunt hæ præces ex bono affectu ad ſalutem fratrum (quoniam damnati habent vo-
H luntatem firmatam ad malum) ſed proueniunt ex affectu ſuperbię. Superbus enim videns ſe deie
ctum in miſeriam, quamuis omnes vellet eſſe miſeros ſimiles ſibi aut miſeriores ſe, videns tamē
aliquos euaſuros miſeriam, appetit ſuos eſſe qui euadant miſeriam: vt vel ſic) hoc eſt in ſuis. exal
tetur. Ex hoc affectu procedunt iſtæ præces. Videbat enim diues multos ſaluari & propterea ap
petebat ſuos fratres euadere miſeriam, vt vel ſic in ſuis fratribus exaltaretur.
¶Habeo enim quinq; fratres.) Si hiſtoria non eſt: ad cumulum fœlicitatis temporalis iſtius di-
uitis deſcribitur fultus quinq; dilectis fratribus, ſuperſtitibus, adultis, inter tot diuitias, delitias
& pompas. ¶Vt teſtetur illis: ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum. pro, tormenti. Et
ait illi Abraham, Habent Moyſen & prophetas: audiant illos.) Optima reſponſio ſecundum
ordinem diuinæ prouidentiæ. ¶At ille dixit, non pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit
ad eos. pœnitentiam agent.) Hic apparet imprudens iſtius petitio. petit reſuſcitationem vnius
mortui ad ſuam inſtantiam fieri: & quod dementius eſt, audet docere Abraham, dicendo. non
pater Abraham ſed ſiquis ex mortuis &c. ¶Ait autem illi, Si Moyſen & prophetas non audi-
I unt; neq; ſiquis ex mortuis reſurrexit credent.) Nota ſententiam hanc incredule: qui dicis ſi vi
derem reſuſcitari vnum mortuum, facerem & dicerem &c. Ecce Abrahæ ſententia contra te: quod
ſi Moyſen & prophetas non audis, neq; ſiquis ex mortuis reſurrexit credes. Et vere ſic eſt: quo-
niam credere donum dei eſt, quoniam pœnitere peccatorum donum dei eſt. & vere ſic de facto
fuiſſe apparet in euangelio Ioannis: ſcribentis quod præſentium in reſuſcitatione Lazari aliqui
crediderunt, & aliqui iuerunt ad phariſæos: & inde collegerunt concilium pontifices, & conclu-
ſerunt occidere Ieſum.

CAPVT XVII.

K AIT AVTEM ad diſcipulos ſuos. Impoſſibile eſt vt non veniant ſcan-
dala.) Non impoſſibilitate logica ſed impoſſibilitate morali. tam proni
enim ſunt homines ad malum, vt ineuitabilis ſit euentus ſcandalorum.
¶Væ autem illi per quem veniunt.) Quamuis in genere, impoſſibile ſit
vitari ſcandala: quilibet tamen ſcandalizans, voluntarie ſcandalizat. & pro
pterea non excuſatur ex impoſſibilitate in genere: ſed væ illi per quem ſcan-
dalum venit. imputatur enim ei ad pœnam ſcandali culpa. ¶Vtilius eſt illi.
pro, expedit illi, ſi lapis molaris. pro, mola aſinaria.) In idem tamen redit: niſi quòd magnitudo
molæ deſcribitur ad quem aſinus deputatur. ¶Imponatur circa collum eius & proiiciatur in
mare

mare,potius quàm vt ſcandalizet.)Ratio huius dicti eſt: quoniam quęcunq; atrocisſima huius A
temporis pœna,minor eſt pœna debita ſcandalizanti.prętet hoc quòd omnis pœna expedit ad euitandum culpam ſcandali. ¶Vnum de puſillis iſtis.) Appoſuit hoc ad differentiam ſcandali Phariſęorum:quod alibi negligendum docet. ¶Attendite vobis.) hoc eſt cauere ne incidatis in ſcandala. De ſcandalis enim tractans,tria dicit. Primum neceſsitatem ſcandolorum in genere deinde culpam ac pœnam ſcandalizantis:& nunc demum cautelam ne ſcandalizemur quantuncunq; alii off. ndicula ponant. Hoc enim eſt attendere nobis ipſis:cauere ſcilicet ne impingamus in huiuſmodi offendicula. Et de his vide ſcripta Math.xviii. ¶Si peccauerit in te. Non dicit in deum aut in proximum,ſed contra te. ¶Frater tuus.) Non dicit ſuperior tuus,ſed frater relatio enim æquiparentiæ ſignificatur. ¶Increpa illum.) prouoca illum dulci reprehenſione vt reſipiſcat. noli negligere ſalutem illius. Intellige hoc præceptum fraternæ correctionis pro loco & tempore:ſuppoſita ſcilicet ſpe fructus,& ſeruatis congruis circunſtantiis.

¶Et ſi pœnitentiam egerit.pro,pœnituerit.) Non enim ſumitur hic pœnitentiam agere pro ſatisfacere,ſed pro pœnitere ſeu reſipiſcere. ¶Dimitte.pro,remitte illi.) Non ſolum offenſam ſed ſatiſfactionem quam tibi deberet pro offenſa. ¶Et ſi ſepties in die peccauerit in te,& ſepties in B
die.) Significatur per numerum ſeptenarium toties quoties. ponitur enim numerus finitus pro infinito. ¶Conuerſus fuerit ad te. Superfluit ad te. dicens pœnitet me.) Sapiens pręceptor Ieſus vult vt homo videns quæ foris ſunt,& non cor alterius dicentis pœnitet me, vt pœnitentem ſuſcipiat. ¶Dimitte.pro,remittes,illi.) Recole hic quod hic tractatur de remisſione offenſæ non in deum aut proximum,ſed in te. in cuius libera poteſtate eſt remittere quod tibi debetur, Et propterea vult dominus quòd potius fallaris remittendo fratri dicenti pœnitet me. quàm fallaris non remittendo. Secus autem eſt quum de offenſis publicis agitur:quæ non ex tuo libero pendent arbitrio. oportet enim attendere ne fallaris. De his vide ſcripta Matth.xvii.

¶Et dixerunt apoſtoli domino.) Tranſit Lucas ad aliam materiam. ¶Adauge. pro, adiice,nobis fidem.) Reſponſio domini aperit ſenſum petitionis apoſtolicæ. Audierant enim Apoſtoli ſæpe Ieſum magnificantem fidem,attribuendo fidei miracula & ſalutes:& conſiderantes in ſeipſis nõ C
ita vigere fidem,petunt hoc donum,adiice nobis fidem. Fidem petendo,fidẽ magnam ſe habere monſtrant:credendo quod Ieſus poſſit infundere in animis eorum donum fidei. Nec fidei nomine ſignificatur credere ea quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem(quoniam hanc fidem habebant) ſed confidentia in deo ſeu in ipſo Ieſu,ad virtutes & miracula operandũ,ad exercendũ quęcunq; incumbunt circa prædicationis officium,& alia Chriſti mandata ſeruanda. hanc enim enim fidem adiici ſibi petunt ſuper eam quam habent.

¶Dixit autem dominus. Si habueritis.pro,habetis, fidem ſicut granum ſinapis. diceris.pro, dixiſſetis,huic arbori Moro.pro. ſycamino.eradicare & tranſplantare in mare.pro, plantare in mari, & obediet.pro,obediſſet,vobis.) Contemplare textum:& vide mirum loquendi modũ Si habetis fidem,in pręſenti,dixiſſetis in præterito:& ſimiliter obediſſet, Ineptus apparet loquendi modus & abſq; nexu,ſi habetis dixiſſetis. reſpondere ſiquidem poteſt nullam eſſe ſequelam,ſi nunc habeo dixiſſem. ¶Sed dominus minus dicit & plus ſignificat. Dicendo enim ſi habetis,negat eos habere fidem ſicut granum ſinapis. Et in hac negatione de præſenti ſignificat negationem pro vniuerſo quoque tempore pręterito. ita quòd negationem temporis præ- D
teriti durantem vſq; ad tempus præſens incluſiue,ſignificat à negatione præſentis, Et eſt ſenſus. Si vſq; in pręſens habuiſſetis fidem ſicut granum ſinapis(ſignificando quòd nec habuiſtis nec habetis fidem ſicut granum ſinapis) hoc eſt fidem in minima quantitate,multæ tamen virtutis. ſicut granum ſinapis minimum eſt quantitate,magnum tamen virtute. Et dixit hoc vt recognoſcerẽt apoſtoli maiorem defectum fidei in ſe quàm putarent:& magis accenſi deſiderio doni fidei,capaciores ac idonei redderentur ad ſuſcipiendum tantum donum. ¶Dixiſſetis huic ſycamino. virtutem minime fidei ſicut grani ſinapis(hoc eſt paruę in quantitate,magnę tamen in virtute confidentię in deo(Explicat ab affectu quem potuiſſent efficere ſolo verbo circa vegetabilia; vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili diſcant quanta ſit virtus fidei ſicut grani ſinapis. Nec intendit quòd ſi habuiſſent talem fidem dixiſſent hoc:ſed quòd potuiſſent dicere,& effectum fuiſſet quod dixiſſent. Et quia pręſens erat arbor illa ſycamini(quæ arbor dicitur peculiaris Syriæ,nobis ignota) ideo dicit huic ſycamino. ¶Eradicare,) Ecce primum factum mirabile. ¶Et pl ntare in mari. Ecce ſecundũ mirabilius. Et ſunt hęc imperatiua paſſiua. ¶Et obediſſet vobis. tanquàm ſubdita imperio veſtro. in quo ſignificatur homo confidens in deo,ſic deo vnitus vt eius imperio obediat creatura inſenſibilis ſicut deo. ¶Quis autem veſtrum habens ſeruum arantem.) Petierant apoſtoli adiungi ſibi donũ confidentiæ:quod & eis collatũ ſubintelligitur. Et quoniã ſuperbia etiã

bonis

F bonis operibus inſidiatur vt pereant, ideo Ieſus adiungit parabolam cõſeruatiuam eorum in
vera recognitione ſui met, ne extollatur. Et tum parabola, tum applicatio eius clara habetur
in littera. ¶Aut paſcentem boues.) Superfluit boues. Deſcribitur enim ſeruus paſcens, ſed non
deſcribũtur animalia quæ paſcit; nihil nanq; refert an ſit paſtor ouium, an caprarum. ¶Qui
regreſſo de agro dicat illi. pro, dicet. & ſuperfluit illi, ſtatim tranſi & recũbe. & non dicit. Deeſt.
ei. para q̄ cœnam, & pręcinge te, & miniſtra mihi donec manducem & bibam: & poſt hęc tu
manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet ſeruo illi.) tanq̃ pro gratuito beneficio recepto.
¶Quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos. Hæc eſt concluſio parabole quum fece-
ritis omnia. non quædam ſic & quędã non. quæ pręcepta ſunt vobis, dicite, ſerui inutiles ſumus,
vtpote debita tantum perſoluentes & nihil vtilitatis ſuperaddentes. hunc enim ſenſum teſtantur
ſequentia verba. ¶Quod debuimus. pro, debebamus facere, fecimus.) Nota parabolam pro me
moria, & concluſionem pro documento. Si ſeruando omnia pręcepta ſumus inutiles, nec
habemus vnde ſuperbiamus, quid ſentiendum de nobiſipſis eſt, qui nõ omnia ſeruamus, qui mul
torum rei ſumus? ſed quid de nobis dico: quum nullus dicere poſsit q̄ debebam feci, niſi exem-
ptus eſt à dicendo, dimitte nobis debita noſtra. Quod ergo dicitur quũ feceritis omnia, nõ ideo
G dicitur q̄ facturi eſſent omnia: ſed quod ſi etiam facerent omnia, ſed quod quũ merita habuerit
facientium omnia præcepta, recognoſcant ſe ſeruos inutiles: vt à fortiori recognoſcant ſe mi-
nus quẽ inutiles, hoc eſt debitores & reos multorũ quæ debebant ſeu debent facere. ¶Et factũ
eſt dum iret in Hieruſalem, trãſibat per mediam Samariam & Galilęam, Et quum ingrederetur
quoddam caſtellum, occurrerunt ei decem viri leproſi: qui ſteterunt à longe. & leuauerũt vocẽ,
dicentes Ieſu præceptor miſerere noſtri. Quos vt vidit, dixit, ite, oſtendite vos ſacerdotibus
Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt.) Iuxta pręceptum legis Leui. xiiii. ſacerdotum erat iudi-
care de vera mundatione à lepra. & propterea Ieſus non mundatos ſed mundandos mittit ad ſa-
cerdotes cenſores vere mundationis. ¶Vbi nota fidem leproſorum confidentium in verbis Ieſu
quod inueniendi eſſent mundi coram ſacerdote; Dicendo enim ite oſtendite vos ſacerdotibus
mundos futuros promittit. vt clare patet ex eo quòd dum irent mundati ſunt. ¶Vnus autem ex
H illis vt vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt, cum magna voce magnificans. pro, glorificans, de
um. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens. Deeſt. ei. Et hic erat Samaritanus.) genere
non fide & cultu: vt patet ex eo quòd ibat vt oſtenderet ſe ſacerdoti. erat ſiquidem proſelytus.
¶Reſpondens autem Ieſus dixit. nonne decem mundati ſunt? nouem autem vbi ſunt? Non eſt
inuentus qui redderet & daret. pro, non ſunt reperti qui redierint vt darent, gloriam deo, niſi hic
alienigena. Et ait illi, ſurge, vade: quia fides tua. Superfluit quia. te ſaluũ fecit. ¶Interrogatus au-
tem à Phariſeis quando venit. pro, veniet regnum dei.) An in veritate an irriſorie interrogaue-
rint Pharisæi de tempore quando veniet regnum dei, certum non eſt: reſponſio tamen domini
tanq̃ vere interrogantibus quadrat. Prædicante enim Ieſu & ſępe repente regnum dei propin-
quum, petunt (ſiue irridendo ſiue vere inquirendo) quando veniet. ¶Reſpondit eis, & dixit.
Non veniet regnum dei.) Regnum dei duplicem habet ſtatum. Alterum ſpiritualem in pręſen-
ti vita in cordibus fidelium. regnat enim deus per fidem, ſpem & charitatem Ieſu Chriſti in cor
I dibus hominum. Alterum non ſolum ſpiritualem ſed etiam corporalem, regnante deo non
ſolum in animabus ſed etiam in corporibus hominum iam glorificatorum in anima & corpo-
pore. Quęrentibus itaq; Phariſęis quando veniet regnum dei, reſpondet primo Ieſus de aduentu
regni dei abſolute, vt commune eſt vtriq; ſtatui. ¶Cum obſeruatione.) temporis. neuter enim
ſtatus eget obſeruatione temporis quia ſpiritualis ſemper, ſenſibilis autem publicus ac repentinus
erit. ¶Neq; dicent.) vęre euangelizantes regnum dei. ¶Ecce hic aut ecce illic.) Superfluit aut.
Sicut non veniet cum obſeruatione temporis, ita nec cum obſeruatione loci. omnis enim locus
eſt locus regni cælorum ſecundum ſtatum ſpiritualem: & vbiq; clarus apparebit Chriſtus in ſe-
cundo aduentu. ¶Ecce enim regnum dei intra vos eſt.) Ratio excludens tam certum tempus
quàm certum locum. quantum ad ſtatum ſpiritualem ſubiungitur: & eſt quia regnum dei ſpiri-
K tuale eſt in ſpiritibus veſtris, intra vos eſt. Ita quòd ſpecificat hac ratione regnum dei ſecundum
ſtatum ſpiritualem, incipiendo deſcendere ad ſingulos regni ſtatus. hoc nanq; teſtatur coniun-
ctio enim. ¶Et ſi quęſitum fuerit quomodo Phariſęis vere dicitur, ecce regnum dei intra vos
eſt. Reſpondetur quòd erat in eis per veram vnius dei fidem, per quam inchoatur, regnum dei
ſecundum ſtatum ſpiritualem. vel demonſtratur proxime futurum regnum dei intra illos poſt
miſſionem ſpiritus ſancti Et pronomen vos non oportet exercere demonſtrationem perſo-
nalem (hoc eſt demonſtrare illos ad quos loquitur) ſed in illis fideles omnes, fide non mortua
ſed viua. ¶Et ait ad diſcipulos ſuos.) Reſponſurus de regno dei quo ad ſtatum manifeſtum etiã

in corporibus

incorporibus(qui erit in aduentu.Chriſti glorioſo)conuertit ſermonem ad diſcipulos ſuos tũ A
quia intendit eis declarare multa præcedentia ante talem aduentum regni dei:tum quia ad vti-
litatem diſcipulorum non Phariſæorum ſciebat hæc profutura.❡Venient dies quando deſide-
retis.pro,deſiderabitis,videre vnum diem filii hominis.)Non clare conſtat an per vnum diem
filii hominis ſignificetur dies quietis pacificæ qualem habebant Ieſu diſcipuli tunc quum cõuer
ſabantur cum eo,an ſignificetur dies aduentus glorioſi Ieſu Chriſti.vtrũq; enim ſenſum tex-
tus admittit.Et iuxta priorem ſenſum prędicitur diſcipulis.venient dies tribulationis& anguſtię
veſtrę ante aduentum manifeſtum filii dei.& tantę tribulationis quod deſiderabitis naturali de-
ſiderio habere hanc quietem quam modo habetis. Ac ſi apertius diceret.paupertas & reliqua quę
modo ſuffertis relata ad ea quę paſſuri eſtis,deſiderabilia reddentur vobis:peiora paſſuri eſtis his
quæ modo ſuffertis,ita quod hæc deſiderabuntur à vobis tanquam bona. Nec ſola magnitudo
perſequutionem futurarum ſed continuitas ſignificatur dicendo quod deſiderabitis videre vnũ
diem.ſuſpirabitis enim ad vnum diem horum,nullum habentes diem quietum. ❡Iuxta alterũ
vero ſenſum prædicitur eis futura magna tribulatio cum deſiderio aduētus glorioſi ipſius Chri
ſti abſq; ipſo aduentu. Ac ſi apertius dixiſſet.præcedent manifeſtum aduentum regni dei,dies tri B
bulationum veſtrarum,dies vitæ veſtræ,ita quod deſiderabitis videre diem vnum:hoc eſt diem
illum glorioſum,qui non eſt niſi vnus:quoniam erit dies æternitatis.❡Et non videbitis.) quia
prius moriemini quam veniat regnum dei manifeſtum.& ſimiliter non habebitis requiem quã
nunc habetis . ❡Et dicent vobis.)pſeudoprophetæ & pſeudo apoſtoli.Hic clare apparet quod
pronomen vobis,facit demonſtrationem ſimplicem.demonſtrantur enim diſcipuli in genere.
❡Ecce hic & ecce illic.)eſt Chriſtus afferens regnum dei. ❡Nolite ire.)ad videndum talem
Chriſtum annunciatum in certo loco.❡Neque ſectamini.)talem Chriſtum.Vtrumque prohi-
bet:& ire ad ipſum,& oblatum ſectari . Et intendit per hoc quod manifeſtum regni dei aduẽ
tum non ſolum præcedent tribulationes diſcipulorum , ſed etiam multi antichriſti cum multis
eorum nunciis. ❡Nam ſicut fulgur.)Ratio redditur excludens omnia loca terrę:& ſimiliter
omnem occultationem glorioſi aduentus Chriſti. ❡Coruſcans de ſub cælo.pro,de ea regione
quæ ſub cælo,in quæ.pro,in eam quæ,ſub cælo ſunt.pro,ſub cælo eſt,fulget.) Aſſimilatur aduẽ-
tus ſecundus Chriſti fulguri coruſcanti de regione orientali aeris in regionem aeris occidentalẽ C
quia ad literam in aerem deſcendet Ieſus:vt clare explicatur.i.ad Theſſa.iiii.& ſic in aere appa-
rebit vt manifeſtus ſit vniuerſis vndecunque.Hæc enim duo ſignificãtur per hanc ſimilitudinẽ
per quæ duo manifeſte excluditur ecce hic aut ecce illic:quoniam omnibus apparente in aere
manifeſto,non erit ratio dicendi ecce hic aut illic.❡Ita erit filius hominis in die ſua.) Seipſum
nominat filium hominis,quia in forma humana veniet. Diem autem ſuam appellat humano
more diem expectatam& valde deſideratam,diem gloriæ in qua veniet ad accipiendum poſſe-
ſsionem ſenſibiliter totius vniuerſi.❡Primum autem oportet illum multa pati.)Inter alia præce
dentia manifeſtum aduentum regni dei,connumerat paſsionem propriam par enim fuit vt ſicut
prædixit paſsiones diſcipulorum ante illum aduentum,ita prædicat & ſuam.
❡Et reprobari à generatione hac.ſcilicet Iudæorum.Et ſicut factum eſt in diebus Noe, ita erit
& in diebus filii hominis.Edebant & bibebant,vxores ducebant,& dabantur ad nuptias, vſque
in diem quam intrauit Noe in arcam:& venit diluuium & perdidit omnes. Similiter & ſicut fa D
ctum eſt in diebus Lot:edebant,& bibebant,emebant & vendebant,plantabant & ædificabant,
qua die autem exiit Lot è Sodomis,pluit ignem & ſulphur de cœlo:& omnes perdidit. Secun-
dum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur.pro,reuelatur.)Subiungit inopinatum mundo
futurum aduentum illum à duobus exemplis.altero diluuii:altero incendii Sodomę.Et omnia
clara ſunt in litera.❡In illa hora qui fuerit in tecto & vaſa eius in domo, ne deſcendat tollere
illa:& qui in agro,ſimiliter non redeat retro.pro,ad ea quæ retro.Memores eſtote vxoris Lot.)
Poſtquam declarauit aduentum ſuum glorioſum futurum inopinatum ſubiungit modo moni-
tionem ad celerem animum ad ea que ſunt ſpiritus:docendo hoc ſub duabus metaphoris. Al-
tera eſt.exiſtens in tecto & habens vaſa ſua,res ſuas in domo,ne deſcendat ad ſumendũ res ſuas.
Altera eſt.exiſtens in agro,non redeat ad ea que retro reliquit tollenda.❡Vbi aduerte quod Ie-
ſus Matth.xxiiii.hæc eadem dicit, ſed ad aliud propoſitum.nam ibi ad monſtrandam celerita- E
tem fugæ neceſſariæ volẽtibus euadere ab excidio Hieruſalem:hic vero de tempore ante aduẽ
tum Chriſti glorioſum loquitur:ad ſignificandum non celeritatem fugæ ſed celeritatem affe-
ctus neceſſarii ad ſpiritualia. Intendit enim per hæc aperire quod non tunc erit commoditas
temporis differendi affectum ad ſpiritualia.ſed quam celerrime abſque quacunque minima di-
latione etiam prætextu cuiuſcunque neceſſariæ occupationis, adhibendus eſt animus ad ſpiri-

F tualem vitam.Hunc eſſe.literalē ſenſum teſtantur ſubiuncta verba memores eſtote vxoris Lot:
quæ cum vertiſſet ſe retro,non habuit tempus ſe vertendi ad ante. Quocirca monet quod nec
prætextu tam paruæ morulæ quæ occu paretur ad tollendũ ea quæ domi ſui retro relicta ſunt,
differenda eſt ſpiritualis vita:ſiue tanquam poſtea recuperanda ab habentibus & deſerentibus
illam,ſiue tanquam poſtea acquirenda à non habentibus illam. Vnde quum dixit in illa hora
non tempus aduentus ſui ſignificauit (quoniam aduentus eius terminus erit viatorum:nec erit
tunc tempus quo monitio poſsit prodeſſe)ſed ſignificat tempus propinquum aduentui. Vnde
nomine horæ illud appellauit:velut tempus ita propinquum quod infra horam eſſet aduentus
Chriſti.Tunc enim monitio prodeſſe poteit:ſed nulla interpolatio admittenda eſt propter tem
poris anguſtiam ſimul & incertitudinem.quam exemplum vxoris Lot teſtatur.
¶Quicunque quæſierit animam ſuam.)Quid eſt retro aſpicere,quid eſt deſcendere ad tollen-
G dum vaſa in domo,quid eſt redire ad ea quæ retro,declaratur hac ſubiunctione quòd eſt ſtude-
re vitæ animali:hoc eſt quærere vnumquemque quæ ſua ſunt non quæ Ieſu Chriſti.Ideo autem
declarauit per quærere ſaluare animam propriam , id eſt vitam propriam ſecundum ,com-
munem curſum humanorum affectuum ratio damnationis hominum,eſt nimis amor vitæ pro
priæ:& rarus eſt qui vitam propriam poſtponit futuræ vitæ,Quicunque igitur quæſierit, quo-
uis modo per fas & nefas,animam ſuam,vitam ſuam.¶Saluam facere,perdet illam.)vitam ſuam
æternaliter.¶Et quicunq; perdiderit illam.)vitam ſuam,ſubaudi propter me.¶Viuificabit eam
pro,viuam generabit eam.)in æterna vita.Perdendo hic,generat illam in vita æterna.
¶Dico vobis,in illa nocte.)Paulo ante dixerat, in die ſua:modo dicit in illa nocte. Secundum
enim hiſtoriam aduentus Chriſti glorioſus erit in die:vt pote tẽpore congruo ad hoc vt videa-
tur ab omnibus.Deſcribitur autem in nocte propter ſimilitudinem ad occurrentia nocte:quia
veniet ex improuiſo quando non creditur,ſicut ea quæ occurrunt intempeſta nocte.Et in pro
H poſito noctis mentio fit,propter occultam rationem diuinæ electionis ac reprobationis quæ de
ſcribitur.¶Erunt duo in lecto vno.)Genus hominum quieſcentium ſignificatur.¶Vnus.mas.
aſſumetur.)diuina electione.¶Et alter relinquetur.)ſibiipſi:quod eſt reprobari. ¶Duæ erunt
molentes in vnum.pro,ſimul.)Genus operantium labore manum ſignificatur. ¶Vna.mulier.
aſſumetur.)ſimiliter diuina electione.¶Et altera relinquetur.ſibiipſi.Duo in agros:vnus aſſume
tur,& alter relinquetur.Tota hæc particula de duobus in agro,ſuperflua eſt.Duo tantum homi
num genera Lucas refert:quieſcentium ſcilicet & operantium.in his enim vniuerſum humanũ
genus comprehenditur. Vtriuſq; ſexus meminit,ſic quod vtriuſq; ſexus pars aliqua eligitur &
pars relinquitur:vt vtrumq; ſexum diſcamus aſſumendum.Ita quod vterq; ſexus remanebit in
regno Chriſti.propterea enim dixit vna aſſumetur.Et ſimiliter vterq; ſexus erit in inferno.
¶Diuinæ quoq; electionis gratia deſcribitur,dicendo aſſumetur:deſcripta præſertim paritate
ſtatus,quietis in lecto & laboris molendo.Similiter quoq; meritum reprobationis ſignificatur,
dicendo relinquetur.non poteſt qui relinquitur ſibi ipſi,imputare relinquenti niſi negationẽ
I gratiæ:ſed ſuis imputet meritis quidquid ſibi euenerit.¶Aduerte prudens lector quod potuiſſet
multipliciter vniuerſa hæc monitio fieri:maluit Ieſus hanc conſtare ex his tribus partibus ſcili-
cet ex cautela ne retro redeant,ex ſtudio vitæ futuræ pluſquam vitæ propriæ,& ex diuinæ ele-
ctionis gratia:et hinc diſceremus conditiones tres requiſitas ad ſalutem cuiuſq; æternam.Prima
eſt amor vitæ futuræ pluſquam præſentis:qui declaratur in ſecunda particula,quicunq; quæſie-
rit &c.Secunda eſt conſtantia in hoc ſtudio:ſiue contemplatiuam ſiue actiuam vitam quis agat.
Et hæc deſcribitur in prima particula de exiſtentibus in tecto contemplationis,vel agro operis
exterioris.Et hæ duæ conditiones ſe tenẽt ex parte noſtra.& periculum inconſtantiæ illorum
qui non ex intentione perdendi vitam futuram ſed ex occaſionibus peccant mortaliter,tan-
quam habituri poſtea ſpatium pœnitendi,declaratur ex eo quod euenit vxori Lot:quæ credidit
K ſe poſſe ad priſtinum ſitum redire,& interim punita eſt Tertia ex parte diuinæ gratiæ ſe tenẽs
(quæ eſt vtriuſq; radix)eſt electio diuina.quæ vt omnino gratuita ſignificetur & non ex meri-
tis,deſcribitur circa omnino pares ac iunctos ſexu,occupatione,loco & tempore : duos ſcilicet
in lecto vno,& duas molentes ſimul.
¶ET reſpondentes dicunt illi,Vbi domine?Non explicauerat Ieſus locum quo ducendi ſunt
aſſumendi & aſſumendæ.Et propterea diſcipuli reſpondendo quærũt vbi dominæ. ¶Qui dixit
illis.vbicunq;.pro,vbi,fuerit corpus,illuc congregabuntur & aquilæ.)Aliqui codices, loco di-
ctionis corpus habent cadauer.& omnino corpus pro corpore mortuo ponitur. Similitudine
enim ſumpta ab aquilis concurrentibus ad cadauer vt paſcantur,declarat non ſolum locum ſed
etiam modum & affectum & fructum. Itendit ſiquidem quòd electi diuina electione ſic aſſu-
mentur

mentur,quod velut volantes(hoc eſt per aerem meantes) & tanquam eſurientes ad fruendum A
Chriſto,cõgregabuntur ad locum in aere vbi erit Chriſtus ad fruendum ipſo:quemadmodum
aquilæ congregantur ad comedendum corpus mortuum. Vnde & paulus dicit.rapiemur ob-
uiam Chriſto in aera,& ſic ſemper cum domino erimus.

CAPVT XVIII.

DIcebat autem & parabolam ad illos,quoniam.pro,ad hoc quod,oportet ſem-
per orare,& non deficere.pro,ſegneſcere.)ſeu defatigari. Explicat Euangeli-
ſta quorſum tendit parabola ſequens.Quod autem dicitur oportet ſemper ora
re abſq; vlla defatigatione,non continuum orandi exercitium indicit(quum
hoc homini ſit impoſsibile)ſed horis omnibus congruis abſq; vlla pigritia ne
ceſsitas orandi ſignificatur. Et hoc de oratione quæ eſt actualis mentis eleua-
tio loquendo.extenſo tamen orationis nomine ad omnem actum meritoriũ
apud deum,abſq; vlla exceptione oportet ſemper orare quoniam oportet omni tempore gra-
tum deo obſequium exhibere.Ita quòd qui comedit,domino comedat:& qui dormit in domi- B
no dormiat:& ſic de reliquis.Sic enim ſemper oratur.& nunq̃ defatigatio interuenit, niſiquũ
peccatur. De neceſsitate autem orandi,ſuperius dictum eſt ea ratione neceſſarias eſſe orationes
ad vitam æternam conſequendam,qua neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effe-
ctus,qua oportet agros colere vt fructus agrorum percipiamus:& ſic de ſimilibus. Dicẽs.Iudex
quidam erat in quadam ciuitate,qui deum nõ timebat,& hominem non reuerebatur.)Parabo
la ſatis clara eſt.¶Vidua autem quædam erat in ciuitate illa:& veniebat ad eum,dicens,Vindica
me de aduerſario meo.Et nolebat per multum tempus.pro,ad tempus.)Significatur enim q̃ ali
quandiu nolebat facere iuſtitiam.Poſt hæc autem dixit intra ſe.& ſi deum non timeo,nec homi
nem reuereor,tamen quia moleſta eſt mihi hæc vidua, vindicabo illam:ne in nouiſsimo.pro,
tandem,veniens ſugillet me.)Motus deſcribitur iudex iſte ex importunitatis moleſtia & timore
propriȩ maculæ,qui nec propter deum nec propter homines mouebantur:ne ſcilicet viduæ il-
lius tanta importunitas tandem vituperaret eum:& ſic infamiæ maculam incurreret.¶Ait autẽ
domin⁹,Audite quid iudex iniquitatis dicit.) Ad concluſionẽ parabolæ excitat audientes quia C
parabola hæc non eſt introducta vt diſcerent audientes aliquid imitandum:ſed vt ex ea ar-
gumentum dicerent ad credendam diuinam iuſtitiam.¶Deus autem non faciet vindictam ele
ctorum ſuorum.)Concludit parabolam:arguendo quod ſi iudex iniquus victus frequentia pre-
cum viduæ diſpoſuit tandem vindicare viduam,quanto magis deus iuſtiſsimus faciet vindictam
electorum ſuorum.¶Clamantium ad ſe die ac nocte.)Clamor continuus electorum non eſt for
maliter petitio vindictæ(quamuis vindicta iuſtitia ſit punitiua,& ſancte poſsit deſiderari)ſed eſt
formaliter petitio quod adueniat regnum dei,eſt formaliter deſiderium beatitudinis perfectæ
(in anima ſcilicet & corpore)quæ erit quum adueniet regnum dei). (Et quia aduentus regni dei
annexã habet vindictam(hoc eſt iuſtitiam punitiuam iniuriarum illatarum in electis dei)ideo cla
mor iſte eſt virtualiter petens vindictam.Et quoniam electi continue ſuſpirant ad regnum dei,
ideo continue dicuntur clamare petendo vindictam die ac nocte.Et conformis eſt hæc ſenten-
tia clamori martyrum ſcripto apoc.vi.Vnde patet quod non contrariatur ſententia hȩc alteri do
mini doctrinæ.orate pro perſequentibus vos.Electi enim pro perſequutoribus ſuis orant, affe- D
ctu veniæ eorum:& cum hoc orando pro aduentu regni dei,orant effectu pro vindicta,non cõ
tra hunc aut illum,ſed in genere:quæ fiet in iudicio vniuerſali.¶Et patientiam habebit in illis
pro,& longanimis ſuper illis?) Aduerte hic quoſdam codices græcos loco & habere etiam.ita
quòd in eis legitur etiam longanimis ſuper illis.Et eſſet ſenſus, quod quamuis longanimis ſit
ſuper illis,nihilominus faciet vindictam.Legendo autem & ,negatur longanimitas, & eſt ſenſus
quod deus non protrahet in longum vindictam,interrogatiue enim tota hæc clauſula legitur.
Hic autem ſecundus ſenſus,hęc lectio(ſcilicet cum coniunctione &)quadrat ſequentibus Ieſu ver
bis.¶Dico autem vobis quia cito faciet vindictam illorum.Subiungendo affirmationem cę e-
ris vindictȩ,declarat quod non protrahet in longum vindictã.Similis ſententia ſcribitur. Apoc.
vi.& dictum eſt illis vt requieſcerẽt adhuc tempus exiguum.Quod enim hic dicitur cito,ibi di- E
citur exiguum tempus.Quod licet proculdubio verum ſit reſpectu æternitatis qua durabit æter
num Chriſti regnum,ad literam tamen dicitur ad excludendum veram tarditatem quæ in appa-
rentia videtur hominibus tarditas:quia in veritate non interuenit tarditas aliqua, ſed ſuauis di-
ſpoſitio qua conſtat cito fieri quod q̃ primum congruo ſeruato ordine fit.
¶Veruntamen filius hominis veniens putas.pro,an, inueniet fidem in terra?) Aduerſatiua

F hæc ſententia contrà officium dei ad cito faciendam vindictam electorũ ſuorum,ẽ regione con
traponit diminutionem tantam fidelium vt vix inueniantur aliqui veri fideles tempore aduen
tus Chriſti glorioſi. Ac ſi apertius dixiſſet.quamuis deus tantam curam habeat electorum ſuo-
rum quod cito faciet vindictam eorum nihilominus numerus fidelium diminuetur,non reco-
gnoſcent homines tantum beneficium:ſed vbi deberent creſcere,minuẽtur,ita vt vix inueniã-
tur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandum mundũ.¶Ex hoc loco timeo diminutio-
nem Chriſtianæ fidei quam videmus non ſolum inchoatam ſed valde extenſam , non eſſe re-
ſtaurandam ſed potius extendendam. Non ſum tamen propheta neq; filius prophetæ:ſed video
viam valde frequentatam ad verificationem huius textus. Magna ſiquidem mundi pars mau-
methana eſt:& parua pars Chriſtianis relecta, tot hæreſibus & ſciſmatibus ac prauis vſibus re-
pleta eſt vt exiguus vere fidelium numerus iam apparere videatur. Vere autem fideles dico pro-
feſſores Chriſtianæ fidei verbis & factis. Dixit autem & ad quoſdam.) Frequenter Ieſus ſuper-
G biam damnat & humilitatem approbat propter maximum damnum quod ſuperbia infer & bo
num magnum quod humilitas affert.¶Qui in ſe confidebant tanquam.pro,quod eſſent, iuſti.)
Significantur enim ſuperbi putantes ſe iuſtos.¶Et aſpernabantur cæteros,parabolam iſtam:di
centes. Duo homines aſcendebant in templum vt orarent:vnus Phariſæus & alter Publicanus.)
Parabola hæc modica eget innuitione magis quàm expoſitione.¶Phariſæus ſtans,hæc apud ſe
ora bat. Deus gratias ago tibi. Recognoſcit hic Phariſæus iuſtitiam ſuam eſſe dei donum,gratias
agendo.¶Quia non ſum.)Prima iuſtitię pars(ſcilicet declinare à malo.)recognoſcitur.)¶Sicut
cæteri homines.)Hinc apparet in Phariſæo hoc,illa ſuperbiæ ſpecies quæ ſingularitas appella-
tur. Vbi debuiſſet reſpicere ad negationem vitiorum in ſeipſo,& dicere gratias tibi ago quia nõ
ſum raptor,iniuſtus,adulter(quandoquidem diuinæ gratiæ munus eſt quicquid non delinqui-
mus)reſpexit ad ſe relatum ad alios.quod eſt officium ſuperbiæ, quod eſt ſingularitatis tumor:
ex relatione ſcilicet ad alios ſe præferre.nec intelligo per cæteros homines, reliquos homines.
H multi enim erant Phariſæi ſimiles huic:nec tã deſipiens putãdus eſt iſte vt ſe reliquo humano
generi præferret.ſed determinãtur cæteri homines per ſubſequentia ſcilicet.¶Raptores,in-
iuſti,adulteri.)Ita quòd ſenſus eſt.non ſicut ſum alii hõies qui ſunt raptores &c.¶Velut etiã.pro
aut etiam vt,hic publicanus.)Vide quo tumor Phariſæum hunc abduxerit.nõ ſufficit ei præfer-
re ſe raptoribus,iniuſtis,adulteris, ſed præfert ſe etiam publicano religionis officio vacanti.&
hoc deſpectiuẽ,dicendo hic publicanus,¶Ieiuno.)Altera iuſtitiæ pars)quæ eſt facere bonum)in
materiam gratiarum actionis aſſumitur.Ieiuniũ contra adulteros(hoc eſt peccata carnis)refert.
¶Bis in ſabbato.)hoc eſt in hebdomada.integritas ſeptem dierum à ſabbato eorum termino no
minatur.¶Decimas do omnium quæ poſſideo.) contra rapinam & iniuſtitiam,iuſtitiam deci-
marum apponit.¶Et publicanus à longẽ ſtans.)Clare hinc apparet quod ſtantes olim orabant.
Nam tam Phariſæus quam publicanus deſcribitur ſtans:ſed Publicanus à longẽ ab altari, per
quod inſinuatur quod Phariſæus erat propẽ.Et hæc eſt prima differentia inter eos. ¶Nolebat
I nec oculos ad cœlum leuare.)Hæc eſt ſecunda differentia,qua ſe indignum cenſebat Publican⁹
aſpectu ad deum tanquam habitantem in cœlo.Et hinc inſinuatur quod Phariſæus erat oculis
eleuatis in cœlum.Et coniicio quod eleuatis etiam ad cœlum manibus Phariſæus orabat,ex mo
do narrandi quum dicitur nec oculos ad cœlum leuare adiunctio enim quædã ſignificatur di-
cendo nec.¶Sed percutiebat pectus ſuum,)Ex coniunctione aduerſatiua ſed,clarius apparet ſi-
gnificatum eſſe quod nec manus nec oculos audebat leuare ad cœlũ,ſed manu percutiebat pect⁹
ſuum.Et hæc eſt tertia differentia.Percuſſio autem pectoris in ſignum fit redargutionis cordis:ꝙ
pro voluntate conſueuit poni.¶Dicens.Deus propitius eſto.Vide differentiam inter orationes
horũ.ille nihil petiit.ſed tumens deſpiciendo alios gratias egit:iſte petit veniã.& proprie loquẽ
do longinquum à deo ſe profitetur,dum petit propitius eſto:hoc eſt, ego non poſſum tibi ap-
propinquare,tu propẽ me veni:non appropinquatione locali ſed collatione veniæ.
K ¶Mihi peccatori.)Superbia phariſæi efficiebat vt reſpiceret ſe relatum ad alios:humilitas Publi
cani efficiebat vt reſpiceret ſe ſecundum ſeipſum,& non reſpectiue ad alios peiores ſe aut ęqua-
les.¶Dico vobis.Ecce concluſio parabolæ.Deſcendit hic.Publicanus.iuſtificatus.effectus iuſt⁹.
in domum ſuam ab illo.pro,magis quam ille.)Iuſtior effectus ſignificatur Publicanus ſola hu-
mili oratione,ꝙ̃ Phariſæus fuerit ex vtraq; iuſtitię parte in ſe exiſtẽte.¶Quia omnis qui ſe exal-
tat humiliabatur:& qui ſe humiliat exaltabitur.) Ratio tantæ iuſtitiæ ſtatim acquiſitæ à Publi-
cano vt præferatur iuſtitiæ Phariſæi,redditur ex humilitate Publicani & ſuperbia Phariſæi.
Superius autem expoſita eſt hæc vniuerſalis.regula:cuius experientia apparet in exemplo iſto-
rum. Vere enim Phariſæus ſeipſum exaltauit,ſingularitate delectatus,ſimul & deſpectione
aliorũ

aliorum:& Publicanus quantum ſeipſum intus humiliauerit,exteriora ſigna teſtantur. Affere- A
bant autem ad illum & infantes vt eos tangeret.)Hiſtoria hæc de infantibus,tractata eſt Matth.
xix.& Mar.x.¶Quod quum viderent diſcipuli,increpabant illos.Ieſus autem conuocans.pro,
aduocans,illos.ſ.infantes dixit.Sinite pueros.pro,puellos, venire ad me:& nolite vetare eos.)
Conſicitur quod Ieſus nutu vel ſigno ſimul aduocauit puellos,& alloquutus eſt diſcipulos vt nõ
impedirent aduentum paruulorum ad ſe.¶Talium eſt enim regnum dei.)Nõ dicit horum ſed
talium,ſignificans non ætatis ſed ſimilitudinis eſſe regnum dei.
¶Amen dico vobis:quicunq; non acceperit regnum dei ſicut puer.) hoc eſt ſimili ſimplicitate
perſuaſibilitate ac fide.pueri enim documenta paterna ſuſcipiunt ac imbibunt abſque contradi-
ctione,pure & ſimpliciter credunt.Tales autem oportet eſſe homines ad ſuſcipiendum doctrinã
regni dei fructuoſe:alioquin non intrant in illud.Et nihilominus ſimilitudo ad paruulos,etiam
ſecundum humilitatem intelligitur ratione paruæ quantitatis:vt ſimiles paruis corpore dican-
tur humiles parui animo.Non intrabit in illud.Et interrogauit eum quidam princeps.)Ratio-
ne diuitiarum & forte generis appellatur hic adoleſcens apud Matth.xix.princeps.) Forte etiã
primatum aliquem in ciuitate habebat. B
¶Dicens.magiſter bone quid faciens vitam æternam poſsidebo? Dixit autem ei Ieſus,Quid me
dicis bonum?)Non negat ſe bonum:ſed laudatus laudem reiicit in deũ,recognoſcendo ſeipſum
inquantum homo erat, bonitatem habere à deo:ac per hoc laudem deberi deo,à quo pendet
vniuerſæ creaturæ bonitas.hoc enim ſignificant ſubiuncta verba.¶Nemo bonus niſi ſolus deus
pro,vnus,deus.)Sicut enim deus eſt(quia ſolius dei eſſe eſt proprium.reliqua enim eſſe habent
communicatum & pendens continue à deo)ita ipſe vnus tantummodo eſt bonus:quia bonitas
eſt ipſius,reliqua autem bonitatem non niſi communicatam & pendentem continue à deo ha-
bent.¶Docuit itaq; Ieſus omnes nos vt quum laudamur,reflectamus oculos mentis noſtræ ad
defectum noſtrum,& ad eius quod in nobis laudatur dependentiam à deo:& ſic laudem nobis
exhibitam,in deum cui debetur retorqueamus,dicendo cum ipſo.quid me dicis bonum aut iu-
ſtum aut ſapientem?mea non ſunt niſi quæ ad defectum ſpectant:deus autem ſolus eſt cuius ſunt
quę ad perfectionem quancunque ſpectant.Hic eſt enim literalis ſenſus huius reſponſionis.
¶Mandata noſti.non occides,non mœchaberis,non furtum facies, non falſum teſtimonium C
dices,honora patrem tuum & matrem.Qui ait.Hæc omnia cuſtodiui à iuuentute mea.Quo au-
dito,Ieſus ait ei. Adhuc vnum tibi deeſt.)Subaudi ad perfectionem vitæ:vt Matthæus explicat.
¶Omnia quæcunq; habes.vende & da.pro,& diſtribue.)Significatur enim cum ratione largi-
tio.¶Pauperibus.)Reliqua ad hanc hiſtoriam ſpectantia.& ſubiuncta à Petro cum reſponſione
domini,diffuſe declarata vide Matth.xix.&.Mar.x.ne eadem repetantur.¶Et habebis theſaurũ
in cælo:& veni,ſequere me.His ille auditis,contriſtatus eſt:quia diues erat valde. Videns autem
Ieſus illum triſtem factum,dixit.quàm difficile qui pecunias habent, in regnum dei intrabunt?
Facilius eſt enim camelum per foramen acus tranſire quàm diuitem intrare in regnum dei.
Et dixerunt qui audiebant.& quis poteſt ſaluus fieri? Ait illis. Quæ impoſsibilia ſunt apud ho-
mines,poſsibilia ſunt apud deum.
¶Ait autem Petrus.ecce nos dimiſimus omnia & ſequuti ſumus te.Qui dixit eis.Amen dico vo
bis:nemo eſt qui reliquit domum aut parentes aut fratres aut vxorem aut filios propter regnũ
dei,& non.pro,qui non,recipiat multo plura in hoc tempore,& in ſeculo futuro vitam æternã. D
Aſſumpſit autem.)hoc eſt ſeorſum duxit in itinere:vt Matth.xx.apparet. ¶Ieſus duodecim,&
ait illis.Ecce aſcendimus Hieroſolymam.)Iterum prædicit diſcipulis ſuis paſsionem ſuam,deter
minando locum,Hieroſolymam ſcilicet.¶Et conſummabũtur omnia quæ ſcripta ſunt per pro-
phetas de filio hominis.)Non ſolum prędicit paſsionem & mortem ſuam,ſed rationem patien-
di & moriendi,ſcilicet vt impleantur ſcripturæ prophetarum.vt minus mirentur & magis cre-
dant.¶Tradetur enim gentibus.)à Iudæis. Et prædicit eis in ſpecie quòd in manus gentilium
tradetur.¶Et illudetur & flagellabitur.pro,& illudetur & contumeliis afficietur,& conſpuetur.)
Singula ſingulariter explicat futura:vt & perſuaſibiles redderentur: & vt cognoſcant quod ipſe
ſcit ſingulariter ſingula quęcunq; paſſurus eſt,& non ſolum in genere quod paſſurus eſt. ¶ET
poſtq̃ flagellauerint,occident eum.)Violentam mortem ſe paſſurum ſignificat. ¶Et die tertia E
reſurget.)Et hoc quoque ad conſolationem & ſoliditatem fidei prædixit:ne quum occiſum vi-
derint,diſperent,ſed credant reſurrecturum & expectent reſurrectionem eius.
¶ET ipſi nihil horum intellexerunt.) Non quòd verba Ieſu non intelligerent.ſed quia ſen
ſum verborum exiſtimabant aut dubitabant eſſe ſicut ſenſus ſermonis parabolici. Audiebant
enim Ieſum ſæpe loqui ſermone metaphorico:& quem credebãt Meſsiam regnaturũ in mũdo,

F non poterant credere paſſurum,taliavt verba ſignificabant ſecundum ſenſum literalem.❡E T
erat verbum iſtud abſconditum ab eis:& non intelligebant quæ dicebantur.) Non ſolum non
intellexerunt,ſed etiam perſeuerarunt non intelligentes hæc.❡Factum eſt autem quum appro-
pinquaret Hierico.)Hinc apparet ꝙ hiſtoria hæc de ſanatione huius cæci,non coincidit in hi-
ſtoriam tam narratam á Matthæo de duobus cæcis cap.xx.q̃ á Marco de vno,cap.x.quoniam
Lucas deſcribit rem geſtam appropinquante Ieſu ad ingreſſum Hierico ſubiungendo ingreſſum
Matthæus autem & Marcus ſcribunt rem geſtam egrediẽte Ieſu ab Hierico.Iſte itaq; cæcus ante
portam qua ingreſſus eſt Ieſus,erat:illi autem extra Hierico portam qua egreſſus eſt Ieſus ver-
ſus Hieruſalem,erant.Similitudo autem geſtorum hic & ibi, occaſio eſt putandi quod eadem eſt
vtrobiq; narrata hiſtoria:quum in veritate non idem ſed ſimile fuerit factum.❡Cæcus quidam
ſedebat ſecus viam mendicans.& quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc
G eſſet.Dixerunt autem ei ꝙ Ieſus Naſarenus tranſiret.Et clamauit dicens,Ieſu fili Dauid.)hoc eſt
ille fili dauidis qui promiſſus eſt Dauidi regnaturus in æternum,quem expectat populus Iſrael
redempturum ſe de ſeruitute.❡Miſerere mei.Et qui præibant,increpabant eum vt taceret.Ipſe
vero multo magis clamabat,filii Dauid miſerere mei.Stans autem Ieſus iuſsit illum adduci ad
ſe.Et quum appropinquaſſet,interrogauit illum,dicens.quid tibi vis faciam? At ille dixit.domi-
ne vt videam.Et Ieſus dixit ei.reſpice,fides tua te ſaluum fecit.Et confeſtim vidit:& ſequebatur
illum,magnificans.pro,glorificans,deum.Et omnis plebs vt vidit,dedit laudem deo.)

CAPVT XIX.

ET ingreſſus.Manifeſte hiſtoriam proſequitur Lucas:poſt q̃ narrauit illumina
tionem cæci quum appropinquaret Hierico,ſubiungens & ingreſſus.❡Per-
ambulabat Hierico.)Hierico ciuitas eſt inter Iordanem & Hieruſalem:quę tẽ
H pore Ioſue deſtructa fuit,ſed poſtea reædificata.iii.Reg.xvi.❡Et ecce vir no
mine zachæus.)Tam grata eſt deo conuerſio peccatorũ vt mereatur proprio
nomine caput Publicanorũ nominari.❡Et hic princeps erat Publicanorum.
caput erat publicis exactionibus vacantium.❡Et ipſe diues.Et quęrebat vide
re Ieſum quis eſſet:& non poterat præ turba,quia ſtatura puſillus erat.Et pręcurrens.Deeſt.an-
te.)Significatur enim ꝙ tempus pręoccupauit anteq̃ à turba impediretur ad conſcẽdendum in
arborem,prius q̃ Ieſus illac tranſiret.❡Aſcendit in arborem ſycomorum.pro in ſycomoreã.)
Eſt autem ſycomorus ficus fatua.aiuntq; eſſe arborem magnã ſimilem arbori ficuum,quę pro-
fert fructũ non ramis ſicut ficus,ſed ex ipſo caudice.❡Vt videret eum:quia inde.pro,illac, erat
tranſiturus.Et quũ veniſſet ad locũ,ſuſpiciens Ieſus vidit illum:& dixit ad eum.zachæe feſtinans
deſcende,quia hodie in domo tua oportet.)neceſsitate fructus quem quæro:non enim deerant
Chriſto hoſpitia,ſed ad ſalutem peccatorum efficiendã oportebat ipſum ſuaui commitate exhi-
I bere ſe cõuiuam peccatoribus.❡Me manere.Et feſtinans deſcendit:& excepit illum gaudens.Et
quum viderent oẽs murmurabant.Omnes quidem viderunt Ieſum;hoſpitantem apud zachæũ,
ſed non omnes murmurauerunt.indefinite enim Euangeliſta dicit ꝙ murmurabant.❡Dicentes
ꝙ ad hominem peccatorem diuertiſſet.pro,ꝙ apud virum peccatorem ingreſſus eſſet ad diuer
tendum.)Hæc verba murmuris manifeſtant qui fuerint murmurantes:illi.ſ.qui profitebantur
ſe iuſtos:quales erant Phariſæi.peccatores enim gaudebant)non murmurabant) videntes Ieſum
hoſpitari apud peccatorem.❡Stans autẽ zacheus,dixit ad Ieſum.)Inter prandendũ ſtetit zachę⁹
profitens publice ſe poenitentẽ.❡Ecce dimidiũ bonorũ meorũ domine.) Eleemoſynis cõmiſſa
peccata interno ſpiritus ſancti conſilio redimit.❡Do pauperibus. Non dicit dabo:quia imprõ-
ptu erat vt daret.❡Et ſi quid aliquẽ defraudaui reddo quadrapulum.Perfecta forma ſatiſfactio-
nis eſt reſtituere mala ablata,non ſimpla ſed quadruplat(ad ſatiſfaciẽdum damnis quæ potuerũt
K incurrere damno affecti)& de proprio eleemoſynis redimere peccata,Ex quibus zachæi verbis
apparet ꝙ nõ de male acquiſitis erat diues.aſſerendo enim ſe dimidiũ bonorũ propriorũ datu-
rũ eleemoſynaliter,& ſub dubio ponẽdo fraudẽ q̃ etiam in quadruplo reſtituit,manifeſtat ſe nõ
ex male partis diuitẽ eſſe.❡Ait Ieſus ad eũ,quia hodie ſalus.)Ecce fructus propter quẽ oportuit
diuertere ad domum zachei.Manifeſtat his verbis Ieſus verã & ex corde eſſe poenitentiã zachei
q̃ publice profeſſus eſt,quia officio publice infami vacabat.❡Domui hic facta eſt.)Non demõ
ſtratur ædificium ſed familia zachæi.Et ſignificatur facta ſalus non ſoli zachæo ſed familiæ eius.
ſciebat enim Ieſus fructum ſecurum in cordibus familiæ.Et dixit hoc ad manifeſtandum magni
tudinem fructus ſuæ diuerſionis ad domum zachæi.❡EO ꝙ & ipſe filius ſit Abrahæ.)Hinc ap-
paret zachæum q̃uis princeps fuerit Publicanorũ,fuiſſe genere Iſraelitã:alioquin non dixiſſet
dominus

dominus eo quod ipſe filius ſit Abrahæ,afferens originem zachęi pro confutatione murmurá- A
tium quod apud virum peccatorem hoſpitatus eſſet.Reſpondet enim quod ad ſalutẽ filii Abra-
hæ hoſpitatus eſt:vt & dignitas generis & promiſsio ſalutis facta Abrahę reſponderent murmu
ri Phariſæorum.Nec minuitur vis reſponſionis huius ſi legatur(vt legi etiam poteſt)in fœmi-
nino genere,eo quod & ipſa filia ſit Abrahę:quoniam ſignificatur non ſolus zachęus ſed tota fa
milia filii Abrahę ſecundum carnis originem.❡Venit enim filius hominis quęrere & ſaluum fa
cere quod perierat.)Ex parte zachęi reſpondet Ieſus murmuri,citans filiationẽ Abrahę:ex par-
te vero ſui Ieſu reſpõdet,citans proprium officium:quia ad hoc venit filius hominis vt ſaluet &
quęrat quod perierat humanum genus,& perſonali conuerſatione quod perierat Iſraelitarum
filiorum Abrahæ.Hæc illis audientibus,adiiciens dixit parabolã. Deſcribitur ſubiuncta parabo
la de dilato ſeu de differendo regno:dicta publice vt poſt Chriſti reſurrectionem memores za-
chæus & alii huius parabolæ credant apoſtolis,prędicantibus futurũ regnum dei,nec putent ꝓ-
pter Chriſti mortẽ euanuiſſe prędicationẽ & promiſsionẽ Chriſti de regno dei.❡Eo ꝙ eſſet ꝓ-
pe Hieruſalem,& quia exiſtimarent ꝙ cõfeſtim regnum dei manifeſtaretur.)Ne ambigui quę-
reremus quorſum tendit ſubiuncta parabola.declarat euangeliſta quo tendit.ſ.ad tollendam fal- B
ſam exiſtimationem quã habebant diſcipuli de manifeſtatione regni dei quantũ ad tempus.Pu-
tabãt enim ꝙ ſtatim poſt illũ in Hieruſalẽ aſcẽſum,manifeſtandũ eſſet regnum dei:hoc eſt regnũ
Chriſti.idẽ eſt enim regnũ dei,regnũ Chriſti,& regnum cęlorum in euãgelio prędicatũ.Quod
in veritate non manifeſtabitur publice vſq; ad ſecundum Chriſti aduentum:& tamen iſti(vt di-
ctum eſt)putabant tunc eſſe manifeſtandum Chriſti regnum. Ad hanc itaq; erroneam exiſtima
tionem tollendam explicat Lucas ſubiunctam dici parabolam.❡Dixit ergo.Homo quidã)Ieſ⁹
filius dei verus homo.❡Nobilis.)clarus genere.Et vere clarus.tum paterna origine:quia verus
deus ex vero deo.tum materna:quia ex regali Dauidis progenie. ❡Abiit.)ex hac vita mortali
per mortem.❡In regionem longinquam.)hoc eſt in alteram vitam,vere longiſsime diſtantem
ab hac rerum conditione.❡Accipere ſibi regnum.pro,vt acciperet ſibi regnum.) Finis mortis
Chriſti ſignificatur.ad hoc enim mortuus eſt vt acciperet regnũ.iam erat ſuum,ſed non accepe-
rat poſſeſsionem eius.quã regni poſſeſsionem meruit per mortem:iuxta quod dicetur,oportuit
pati Chriſtum & ita intrare in gloriam ſuã.Sibi dicit,nõ alii,non procuratorio nomine,ſed in C
ſibiipſi.Regnum demũ dicit,ad differẽtiam reliquorũ ſanctorũ qui hinc tranſeunt ad propriã
beatitudinem.Chriſtus enim ad hoc tranſiit vt regnaret ſuper vniuerſum,verus rex totius vni-
uerſi.❡Et reuerti.pro,& reuerteretur.)ſenſibiliter ad hunc mundum,ad vniuerſos mũdi huius
homines.Quæ reuerſio erit in ſecundo aduentu.❡Vocatis autem decẽ.)hoc eſt vniuerſis.Quia
enim denarius numerus ſecundum conſuetudinẽ numerandi omnes numeros continet,& ipſo
quicquid ſuperadditur menſuratur,ideo per decem vniuerſa ſignificãtur.❡Seruis ſuis,dedit eis
decem mnas.)Mna græca dictio eſt quę latine dicitur mina:ſignificans pondus.xxii.vnciarũ &
dimidiæ,centum enim drachmis appẽditur.Et ſimiliter intellige per decem minas vniuerſa do
na quæ Ieſus diſtribuit eccleſiæ ſuæ.❡ET ait ad illos.Negociamini.)Finis donorũ Chriſti non
eſt vt habeamus illa ocioſa:ſed vt negociemur,vt vtamur,ad lucrum,ad augmentum,proculdu-
bio ſpirituale.❡Dum venio.pro,donec venio.)ſeu veniam.Anceps ſiquidẽ eſt græca dictio ad
vtrunq; tempus.Totum tempus vſq; ad ſecundum Chriſti aduentum tempus negotiationis eſt, D
tempus meriti eſt.Et hinc habes ꝙ ſecundus Chriſti aduentus terminum imponit ſtatui meri-
torio.ita ꝙ homines illi viui in hoc mundo,adueniente Chriſto non poterunt mereri aut deme
reri amplius:ſed aduentus Chriſti terminum imponit viæ illis ſicut mors nobis.❡Ciues autem
eius.)Iudæi ſub eadem lege Moyſi viuentes,& in vno eodẽq; templo communicantes,ab eodẽ
patre(Iacob)deſcendentes.& in eadem patria cohabitantes,ciues eius dicuntur, propter has ci-
uium conditiones ❡Oderant eum.)Et vere oderũt eum vſq; ad crucis mortem incluſiue.Vn-
de & ipſe alibi dicit.nunc autem viderunt & oderũt me & patrem meũ. ❡Et miſerunt legatio-
nẽ poſt illũ.)Legatio hæc poſt mortem Chriſti miſſa à Iudæis,perſequutio eſt Chriſtianæ fidei
facta à Iudęis.❡Dicẽtes.nolumus hũc regnare ſuper nos.)Ecce quo tendit perſequutio nolum⁹
Ieſum Nazarenum in Meſsiã.Significãtiuſq; dicitur nolumus:quoniam voluntate non ratione
primates Iudæorum perſequuti ſunt fidẽ Chriſtianã,renuerũt recognoſcere Ieſum in Meſsiã. E
❡Et factum eſt vt rediret accepto regno.)Incepit accipere regnũ in reſurrectione,ſua quando
dixit data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.accepit poſſeſsionem cœli in aſcenſione
ſua:accipiet poſſeſsionem terræ in ſecundo aduentu. Qui hic appellatur reditus accepto regno:
quia redibit iam rex in gloria regia abſq; vlla contradictione.❡Et iuſsit vocari. Deeſt.ad ſe.)
Iuſſa vocatio,miſsio eſt angelorum ad congregandum homines ad iudicium.

F ¶Seruos. Deeſt.illos,quibus dederat pecuniam:vt ſciret.) hoc eſt vt ſciri faceret.ipſe enim Ieſus
præſcit iſta:ſed ad ſimilitudinem quęrentis ſcire deſcribitur quantum ad effectum:hoc eſt mani
feſtationem.vt manifeſtet enim iubebit vocari ſeruos ſuos.¶Quantum quiſque.pro,quis quid,
negociatus eſſet.¶Venit autem primus, dicens.domine mna tua decem mnas acquiſiuit.) Non
dicit,ego ſuperlucratus ſum decem minas,ſed mina tua acquiſiuit decem minas.Gratiæ dei attri
buit totum lucrum vir ſanctus:iuxta illud apoſtoli.deus autem incrementum dedit. Ho.minis
ſiquidem eſt rigare aut plantare,& vniuerſaliter operas proprias adhibere:ex diuina autem gra
tia eſt fructus. Hinc quoque apparet quod hæc parabola non coincidit in illam quam refert
Matth.xxv.ca.de quinque talentis.nam ibi duplicatum lucrum quilibet bonus negociator retu-
lit:hic autem primus retulit lucrum decuplum, alter vero quintuplum.Et ſignificanter dicitur
ꝙ mina minas acquiſiuit:quia ſpirituale donum non niſi ad ſpiritualia dona multiplicanda tē-
G dit.ſenſibilia enim bona vt ſtercora arbitratur.¶Et ait illi.Euge bonę ſerue.) Internam lætitiā
quam Ieſus habet de profectu electorum interiectione applaudentis ſignificat,adiunctis verbis
laudis:vt intelligamus quam feſtiue ſuſcipiet Chriſtus electos ſuos.¶Quia in modico.pro, mi-
nimo.)Reſpectiue ad dona futuræ vitæ,dono etiam ſpiritualia pręſentis vitę minima dicuntur.
¶Fuiſti fidelis,eris.pro,eſto poteſtatem habens ſupra decem ciuitates.)Spirituale præmium no
bis ignotum ſimilitudine ſenſibilium ſignificatur.Et intendit.eſto in regno meo quemadmodū
in mundano regno eſt qui præſidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum. ignotæ enim
nobis pręeminentiæ cæleſtis patriæ per has ſenſibiles ſignificatur.¶Et alter venit.dicens,domi-
ne mna tua fecit quinque mnas.) Eadem gratia conceſſa priori fecit decem mnas.quæ conceſſa
huic alteri fecit quinque mnas:non ex defectu gratiæ aut vtentis, ſed ex conditione hominum
apud quos diuerſi ſe exercent.aut etiam ex conditione officiorum quæ diuerſi exercent.mai-
rem vel minorē & fructum diuina gratia efficit:quæ operatur omnia ſuauiter.
H ¶Et huic ait & tu eſto ſupra quinque ciuitates.¶Et alius venit,dicens,domine ecce mna tua q̄
habui repoſitam in ſudario.Timui enim te:quia homo auſterus es.tollis quod non poſuiſti,&
metis quod non ſeminaſti.)Tertius iſte integram refert minam.De quo multa exponēda, vide
Matth.xxv.quoniam nulla eſt differentia inter iſtum tertium apud Lucam referentem minam
& illum etiam tertium apud Matthæum referentem talentum.niſi quod iſte repoſuit minam in
ſudario,& ille in foſſa:ſed hæc ad officium puſillanimis relata non differunt.Dicit ei.de ore tuo
te iudico ſerue nequam.pro,male.Sciebas quod ego homo auſterus ſum,tollens quod non po-
ſui,& metens quod non ſeminaui.& quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego ve-
niens cum vſuris.pro,vſura,vtique exegiſſem illud.pro,illam.ſ.pecuniam. Et aſtantibus dixit.
auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet.Et dixerunt ei.domine habet decem
mnas.Dico enim vobis quia omni habenti dabitur,& habundabit.Superfluit & habundabit.aƀ
eo autē qui non habet,& quod habet auferetur ab eo.¶Veruntamen.pro,quin,inimicos meos
I illos qui noluerunt me regnare ſuper ſe.)Non ſolum in ſecundo ſuo aduentu reddet præmia iu
ſtis & pœnas negligentibus, ſed etiam acrius puniet inimicos Iudæos qui perſequuti fuerunt
Chriſtianam fidem.ad hoc enim ſignificandum meminit eorum in ſpecie:& coram ſe iugulari
iubet,proculdubio æterna morte,que nunquam finitur.
¶Adducite huc & interficite.pro, iugulate.)Species enim occiſionis ſignificatur ex membro vi
tali,hoc eſt iugulo:vt ſupplicium expeditum ſignificetur.¶Ante me.)Plenitudo vindictæ hu-
mano more ſignificatur quantum ad parabolam ſpectat:quantum vero ad rem,maior Iudæorū
confuſio & ſumma Chriſti fœlicitas coram ſe habentis etiam ſupplici hoſtium ſignificatur.¶Et
his dictis præcedebat aſcendens Hieroſolymam.)Quod parabola dixerat,facto adimplet:dum
K præcedens deſcribitur.ſponte iens ante alios ad locum paſsionis,ad ſubeundam mortem in Hie-
ruſalem.¶Et factum eſt quum appropinquaſſet ad Betphage & Bethaniam.) Bethania caſtellū
eſt quindecim ſtadiis diſtans à Hieruſalem:Betphage autem vicus propinquior Hieruſalem.Me
minit autem vtriuſque:quia in Bethania dormierat nocte illa,cuius die artificiali ſequente ad Bet-
phage venit,& inde miſit pro aſino.¶Ad montem qui vocatur Oliueti.pro,oliuarum.ad radi-
cem enim ſeu latus montis Oliueti eſt Betphage. ¶Miſit duos diſcipulos ſuos,dicens.Ite in ca-
ſtellum quod contra vos eſt.)hoc eſt quod ē regione veſtri eſt.mōſtrabat enim caſtellum illud
ē regione,ad differentiam aliorum caſtellorum.¶In quod introeuntes,inuenietis pullum aſinę
alligatum,cui.pro,in quo,nemo vnquam hominum ſedit:ſoluite illum & adducite.
Et ſiquis vos interrogauerit quare ſoluitis, ſic dicetis ei, quia dominus operam eius deſiderat.
pro,eo opus habet.Abierunt autem qui miſſi erant:& inuenerunt ſicut dixit illis ſtantem pul-
lum.Superfluit.ſtantem pullum.Soluentibus autem illis pullum,dixerunt domini eius ad illos.)
Hinc

Hinc patet fabellam eſſe quod erat aſina communis:ſicut etiam fabella eſt quod erat aſina Hie-
ruſalem. oppidulũ enim innominatum eſt. ¶Quid ſoluitis pullum? At illi dixerunt quia domi- A
nus eum neceſſarium habet. pro, eo opus habet. Et duxerunt illum ad Ieſum. Et iactantes veſti-
ſtimenta ſua ſuper pullum, impoſuerunt Ieſum. Eunte autem illo ſubſternebant veſtimenta ſua
in via. Et quum appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ de-
ſcendentium. pro, omnis multitudo diſcipulorum.) Et nomine diſcipulorum intelligendi viden
tur non ſolum duodecim & ſeptuaginta, ſed etiam alii multi adhęrentes doctrinæ Ieſu.
¶Gaudentes laudare deum voce magna ſuper omnibus quas viderant virtutibus.) Diſcipuli
qui innumera viderant miracula patrata à Ieſu, voces extollunt occaſione tot viſorum miracu-
lorum: q̃uis turba quæ venit obuiam, mota fuerit occaſione reſuſcitationis Lazari.
¶Dicentes Benedictus qui venit rex.) Meſſias acclamatur. Et hinc læſæ maieſtatis poſtea habi
tus eſt reus. Acclamant autem regem à ſpiritu ſancto moti, ad conteſtandum publice impleri
tunc prophetiam zacharię prophetæ. ecce rex tuus venit tibi manſuetus ſedens ſuper aſinam.
In nomine domini pax in cœlo. hoc eſt redditur per hunc regem pax inter cœlum & mundum.
fuerat enim tantum bellum vt nullus quantumcunq; iuſtus admiſſus ſit in cœlum: ſed rex iſte B
pacem cœleſtem effecit aduentu ſuo. ¶Et gloria in excelſis. pro, altiſſimis.) in ſupremis.
Quem etiam angeli in natiuitate cecinerunt. ¶Et quidam phariſęorum de turbis. pro, de tur
ba.) Phariſæi iſti de turba quæ venit obuiam videntur fuiſſe. ¶Dixerunt ad illum. magiſter in-
crepa diſcipulos tuos.) Aut inuidentes gloriæ, aut inexcuſabilem reddere Ieſum volentes ſi nõ
increparet diſcipulos, dicunt hoc Phariſei. ¶Quibus ipſe ait. dico vobis quia ſi hi tacuerint,
lapides clamabunt.) ſciebat Ieſus tempus illud definitum eſſe à diuina prouidentia ad conteſtan-
dum publice & acclamandum ipſum eſſe meſſiam, & oportere impleri diuinam prædeſtinatio-
nem: & propterea dixit conditionalem. ſi iſti tacuerint lapides clamabunt, dicendo quę iſti dicũt
ad adimplendã diuinam prædeſtinationem. Et vere ſic oportuiſſet. ad adimplendam diuinam
prædeſtinationẽ, lapides clamaſſent. Et dixit hoc vt intelligerent impoſſibile eſſe vt iſti taceant.
¶Et vt appropinquauit, videns ciuitatem fleuit ſuper illam.) Vide Phariſeæ, quàm charam ha-
beat Ieſus huiuſmodi gloriam. Inter tot honores ſedens ſuper aſinum flet: non extollitur, non C
magni facit honores qui fletum non continet compaſſionis. ¶Dicens, quia ſi cognouiſſes & tu.
Duplex eſt verborum horum ſenſus. Alter eſt. ſi cognouiſſes mala tibi ſuperuentura, fleres quæ
modo frueris bonis quę ſunt ad pacem tuam: hoc eſt bonis temporalibus. Alter ſenſus eſt ſi co-
gnouiſſes quæ ad pacem tuam (hoc eſt mea geſta, meum aduentum, mea bona quæ ſunt ad tuam
veram pacem) quæ modo ſunt abſcondita ab oculis tuis internis. Et iuxta hunc ſenſum oportet
punctare literam ſic. ¶Quia.) Refertur hoc quia ad fletum. reddendo enim rationem fletus
inchoat à quia. Quod autem ſubdit, ſi cognouiſſes, concupiſcentis eſt & tu. ad emphaſim ſpectat
coniunctio &, ſignificans locum ab ipſa ciuitate electa à deo ad diuinum cultũ. ¶Et quidem in
hac die tua.) Altera eſt emphaſis tangens alterum locum ex tempore illius diei quo ipſe iuxta za
chariæ vaticinium aperte manifeſtabatur Hieroſolymitanis Meſſias. ita quod intendit vtinam
cognouiſſes & tu electa ciuitas & in hac die tua, tibi quidem peculiariter directa à propheta za-
charia. Deinde ſubiunguntur cognoſcenda, dicendo. ¶Quę ad pacem tibi. pro, tuam: nunc autẽ
abſcondita ſunt ab oculis tuis.) Vtinam cognouiſſes mea quæ quidem ad pacem tuam veram di- D
recta ſunt: ſed nunc abſcondita ſunt hęc mea quę ſunt ad pacem tuam ab oculis tuis internis.
¶Quia venient dies in te.) Ad fletum etiam refertur hoc ſecundũ quia. rationẽ enim fletus prius
aſſignauit ex concupiſcentia notitiæ qua carebat & indigebat electa dei ciuitas in die illa: modo
autem eiuſdem fletus alteram rationem reddit ex excidio Hieroſolymitano, quod præuidet &
prædicit futurum à romanis ob culpam dictæ cæcitatis. Et à tempore inchoat proximo, deſcri
bendo illud non per annos ſed per dies. Et circundabunt te inimici tui vallo.) Obſidio prędici-
tur futura conſtruendo vallum circumcirca. ¶Et circundabunt te.) Multitudo exercitus tanta de
ſcribitur vt ſufficiat ad circundandam ciuitatem: ita ꝙ non ſolum vallum, ſed exercitus circum
circa futurus deſcribitur, ¶Et coanguſtabunt te vndiq;.) Primus effectus, reſtrictionis vndiq; de
ſcribitur ex vtraque præmiſſa circundatione. Quanta autem fuerit anguſtia, à Ioſepho & Ege- E
ſippo deſcribitur. ¶Et ad terram. pro, ſolum, proſternent te & filios tuos qui in te ſunt.) Ex eo
ꝙ homines quoque proſternendos ad ſolum dicit, metaphorica monſtratur loquutio. nam de
materiali edificio ſubiũgetur. Hęc vera verba ſignificant omnimodã & reip. & ſingulorum de-
ſtructionem à ſimilitudine deiectionis vſq; ad fundamentum. ¶Et non relinquent in te lapi
dem ſuper lapidem. Hoc directe prædicitur de deſtructione corporeorum ædificiorum. ¶EO
ꝙ non cognoueris tempus viſitationis tuæ.) Cauſa tantæ pœnæ ſignificatur culpa cęcitatis qua

F non cognouit tempus hoc quo Ieſus illam viſitauit perſonaliter cum tot euidentibus& claris te-
ſtimoniis quòd ipſe eſſet Meſſias. ¶Et ingreſſus in templum.) Non pergit ad plateam ſed
ad templum. ¶CEpit eiicere vendentes. Deeſt.in ipſo.& ementes) Vide hæc &reliqua ſpe-
ctantia ad hunc diem palmarum,ſcripta Matth.xxi, ¶Dicens illis.Scriptum eſt quia domus
mea domus orationis eſt:vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. ET erat docens quo-
tidie in templo.) A die dominico quo ingreſſus eſt Hieruſalem cum tanto honore,vſq; ad fe
riam ſextam qua comprehenſus &occiſus eſt,erat quotidie docens in templo. ¶Principes autẽ
ſacerdotum & Scribę & principes.pro,primores,plebis.) Tria genera maiorum deſcribuntur:
capita ſcilicet ſacerdotum,& doctores,& capita plebis. ¶Quærebãt illum perdere.) Non ſo-
lum odio habebant ſed operam dabant ſtudioſam ad hoc vt occiderent Ieſum.¶Et non inue-
niebant quid facerent illi.) Non ex defectu voluntatis & ſtudii,ſed quia non inueniebant quod
poſſent illi inferre,omittebant illius occiſionem.¶Omnis enim populus ſuſpenſus erat.pro,pẽ
debat,audiens illum.) Velut inhians erat audiendo Chriſtum docentem.Magna deuotio popu
li ad doctrinam Ieſu,ratio redditur quare non inueniebãt primates quid mali facerent Ieſu:quia
G contra populum non audebant facere .

CAPVT XX.

ET Factum eſt in vna dierum. Deeſt illarum.)Explicatur enim quod fuit poſt
aduentum honorabilem in Hieruſalem.¶Docente illo populum in templo
& euangelizante,conuenerunt.pro,adfuerunt,principes ſacerdotum & ſcri-
bæ cum ſenioribus,& aiunt:præteritum eſt.ad illum,dicentes. Dic nobis in
qua poteſtate hæc facis,aut quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem? Reſpodẽs
autem Ieſus,dixit ad illos.Interrogabo vos & ego vnum verbum:reſpondete
pro,dicite,mihi.baptiſmus Ioannis,de cœlo erat an ex hominibus? At illi co-
gitabant intra ſe,dicentes:quia ſi dixerimus de cœlo,dicet,quare ergo non credidiſtis illi?ſi au
H tem dixerimus ex hominibus,plebs vniuerſa lapidabit nos. certi ſunt enim. pro, perſuaſa eſt
enim,Ioannem prophetam eſſe.)Verba hęc ſunt ſcribarum & primatum,ſcientium quòd plebs
perſuaſa iam eſt ad credendum Ioannem baptiſtam eſſe prophetam.De hac aggreſſione prin-
cipum & reſponſione Ieſu,tractatum eſt diffuſe Matth.xxi.Vide ibi expoſitionem horum omni
um.Vbi etiam vide expoſita circa ſequentem parabolam:quoniam eadem eſt apud Matthæum
ibi,& apud lucam hic.Paucula tamen verba quę hic adiunguntur explicabimus.¶Et reſponde-
runt ſe neſcire vnde eſſet.Et Ieſus ait illis.neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio .
¶CEpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, Homo quidam plantauit vineam, & loca
uit eam colonis:& ipſe peregre fuit multis temporibus.) Apud Matthęum deſcribitur peregre:
hic adiungitur multis temporibus. Deus enim multis temporibus à tempore plantatæ vineæ
domus Iſrael,velut peregre fuit quouſque verbum caro factum eſt . Alienus ſiquidem omni
no & natura & perſona fuit:ſed quum verbum caro factum eſt, iunctus nobis eſt in perſona
I quoniam vna eademque perſona ex tunc eſt dei & hominis.¶Et in tempore illo miſit ad cul-
tores ſeruum,vt de fructu vineæ darent illi.Qui cęſum dimiſerunt eum inanem.Et addidit alte-
rum ſeruum mittere. Illi autem hunc quoque cędentes & afficientes contumelia.dimiſe-
runt inanem.Et addidit tertium mittere.Qui & illum vulnerantes,eiecerunt.)Tribus ſeruis per
fectus numerus prophetarum & bonorum paſtorum ad populum Iſrael ante Chriſtũ miſſorũ,
aptiſſime deſcribitur:quoniam ternarius numerus eſt perfectionis,cõſtans ex principio, medio
& fine, ¶Dixit autem dominus vinęæ.quid faciam? Mittam filium meum dilectum:forſitan
quum hunc viderint,verebuntur.Quem quum vidiſſent coloni.cogitauerunt intra ſe,dicentes
Hic eſt hęres,occidamus.Deeſt.venite.Legendum eſt. venite occidamus illum vt noſtra fiat hę
reditas. & eiectum illum extra vineam,occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?
K Veniet & perdet colonos iſtos:& dabit vineam aliis. Quo audito.) Apud matthæum audi
tores dixerunt auditam ſententiam de perditione colonorum:hic autem Ieſus deſcribitur dicẽs
illam ſententiam.quia fuit ab auditoribus dicta à Ieſu approbata : & Matthæus primum, Lucas
ſecundum refert. ¶Dixerunt illi.) Scribę & alii qui aderant contra Ieſum. ¶Abſit.)Hor-
rentium eſt tantam pœnam.¶Ille autem aſpiciens eos ait.Quid eſt ergo hoc quod ſcriptum eſt?
lapidem quem reprobauerunt ædificantes,hic factus eſt in caput anguli. Omnis qui ceciderit
ſuper illum lapidem,conquaſſabitur:ſuper quem.pro,quemcunque,autem ceciderit,comminu
et illum.Et quærebant principes ſacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa: timu-
erunt populum.Cognouerunt enim quòd ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc. Et obſeruantes
miſerunt

miſerunt inſidiatores qui ſe iuſtos. Deeſt.eſſe,ſimularent:vt caperent eum in ſermone. pro, vt A
caperent eius ſermonem.) Hiſtoria hæc recitatur à Matth.cap.xxii.& ibi expoſitam vide.
¶Et traderent illum principatui & poteſtati prȩſidis.)Hanc clauſulam adiecit Lucas ſupra Mat
thæum:ꝙ ideo miſerunt diſcipulos ſuos cum Herodianis. vt cauſam haberent tradendi Ieſum
puniendum à curia præſidis,Pilati ſcilicet qui Cæſaris nomine prȩſidebat Iudȩæ.Ideo enim cau
ſam contra Cæſarem proponunt.¶Et interrogauerunt eum,dicentes Magiſter ſcimus quia re-
ctè dicis & doces:& non accipis perſonam,ſed viam dei in veritate doces.licet nobis tributum
dare Cæſari an non? Conſiderans autem dolum.pro,aſtutiam,illorum,dixit ad eos. Quid me
tentatis, Oſtendite mihi denarium. Cuius habet imaginem & inſcriptionem? Reſpondentes di-
xerunt,Cȩſaris.Et ait illis reddite ergò quȩ ſunt Cæſaris Cæſari:& quæ ſunt dei deo.Et non po
tuerunt verbum eius reprehendere coram plebe:& mirati in reſponſo eius,tacuerunt. Acceſſe-
rũt autem quidã ſaduceorum qui negant eſſe reſurrectionem.pro,qui contradicendo dicunt re-
ſurrectionem non eſſe. Hæc quoque ſaducȩorum quæſtio,cum domini reſponſione & doctri-
na ſcripta & expoſita eſt Matth.xxii. Vide ibi. ¶Et interrogauerunt eum, dicentes. Magiſter
Moyſes ſcripſit nobis.ſi frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem,& hic ſine liberis fuerit B
Deeſt.mortuus,vt accipiat eam frater eius vxorem.& ſuſcitet ſemen fratri ſuo.Septem ergo fra
tres erant:& primus accepit vxorem,& mortuus eſt ſine filiis.& ſequens.pro,ſecundus, accepit
illam:& ipſe mortuus eſt ſine filio.Et tertius accepit,ſimiliter & omnes ſeptem. Superfluit om
nes.)& non reliquerunt ſemen.pro,liberos,& mortui ſunt.Nouiſsime omnium mortua eſt &
mulier.In reſurrectione ergo cuius eorum erit vxor?ſiquidem ſeptem habuerunt eam vxorem.
¶Et ait illis ieſus. Filii huius ſeculi nubunt.pro,ducunt vxores, & traduntur ad nuptias.pro,
dantur nuptui:illi vero qui digni habebuntur ſeculo illo & reſurrectione ex mortuis, neq; nu-
bent neq; ducent vxores.pro,neq; ducunt vxores neq; dantur nuptui.neq; enim vltra mori po-
terunt.pro,poſſunt.Equales enim angelis ſunt:& filii ſunt dei.) Non ſolum pares angelis (quòd
Matthæus explicauit)ſed etiam filios dei Lucas explicat propter conſortium diuinȩ naturæ com
municate beatis.Sunt enim aſciti in deiformitatem ſupra omnem participatam & participabi-
lem naturaliter dei ſimilitudinem.eleuantur ſiquidem ad diuinam ſimilitudinem diuini ordi- C
nis:hoc eſt incommunicabilis naturaliter.Et propterea filii dei,eiuſdem cum deo naturȩ dicun
tur.eiuſdem ſiquidem naturȩ ſunt filii cuius eſt pater.¶Quum ſint filii reſurrectionis.) Apponũ
tur hæc ad reddandam rationem quare non erunt nuptiæ.& è regione diſtinguit filios reſurre-
ctionis à filiis huius ſæculi,à quibus inchoauerat dicendo filiis huius ſeculi ducũt vxores.Et inte
dit quia non ſunt filii huius ſeculi.quia non ſunt filii primȩuæ generationis qua generantur ho-
mines ad vitam animalem:hoc eſt indigentem alimento.nuptiæ enim ſequuntur alimentum.ge
neratiua ſiquidem pars alimento vtitur.Vnde & primi parentes quamuis in ſtatu innoſcentiȩ,
quia tamen erant filii huius ſeculi, quia ad animalem vitam producti erant (quòd eſt eſſe filios
primæ generationis:quoniam prius eſt animale quàm ſit ſpirituale,vt dicitur.i.ad Corinth.xv.)
à nuptiis non fuerunt exempti:ſed dictum eſt eis,creſcite & multiplicamini.Sed ſunt filii reſur
rectionis:quȩ(vt ipſum aſtruit nomen)regeneratio eſt non ad animalem vitam,ſed ad ſpiritua-
alem:hoc eſt ad vitam non indigentem alimento:& conſequenter exemptam à nuptiis.
¶Quia vero reſurgent mortui, & Moyſes oſtendit ſecus rubum:ſicut dicit dominum, deum D
Abraham & deum Iſaac & deum Iacob.Deus autem non eſt mortuorum,ſed viuorum. omnes
enim viuunt ei.) hoc eſt quantumcunq; homines ſint mortui nobis,& ſint mortui corpore,om
nes tamen viuunt ſecundum animam, non nobis nec cadaueribus ſed ei, deo ſcilicet qui ſpiri-
tus eſt. Acſi apertius dixiſſet ꝙ omnes homines mortui viuunt ſecundum ſpiritum: & pro-
pterea deus qui ſpiritus eſt,dicitur deus eorum,non mortuorum ſed viuorum ¶Reſponden-
tes autem quidam ſcribarum dixerunt ei. Magiſter bene dixiſti. Et amplius non audebant
eum quicquam interrogare. Dixit autem ad illos.) hoc eſt Phariſȩos:vt Matthȩus explicat.
xxii. Vbi etiam hȩc vide expoſita,ne eadem repetamus.Quomodo dicunt Chriſtum filium eſſe
Dauid:& ipſe dauid dicit in libro pſalmorum. dixit dominus domino meo ſede à dextris meis
donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?Dauid ergo dominum illum vocat: & E
quo modo filius eius eſt? Audiente autem omni populo dixit diſcipulis ſuis. Attendite.pro,
cauete,à ſcribis qui volunt ambulare in ſtolis(hoc eſt veſtibus demiſsis vſq; ad talos. Reliqua
expoſita vide Math.xxiii.quȩ etiam habentur Matth.xii.¶Et amant ſalutationes in foro.pro,
foris:& primas chatedras in ſynagogis,& primos diſcubitus in conuiuiis.Qui deuorant domos
viduarum.ſimulantes longam orationem:pro,& prætextu prolixè orãt.Hi accipient damnatio
nem maiorem pro,abundantius iudicium.)ſubaudi ad puniendum.

m

Reſpicien

CAPVT XXI.

Reſpiciens autem vidit.) Ex induſtria ſpectant deſcribitur.non enim curioſe ſed pro
pter ſubſequentem doctrinam tradendam. ¶Eos qui mittebant munera ſua in ga
zophylacium diuites,) Gazophylacium eſt dictio compoſita ex Perſica & græca
dictione:capſam ſignificans in qua conduntur opes.
¶Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo.
Et dixit.Vere dico vobis quia vidua hec pauper plus quàm omnes miſit.nam omnes hi ex abun
danti ſibi miſerunt in munera dei:hæc autem ex eo quod deeſt illi.pro,ex penuria ſua,omnem
victum ſuum.pro,ſubſtantiam.& ſuperfluit ſuum.quam habuit miſit.) Hiſtoria huius viduæ
expoſita eſt Marci.xii.Vbi eadem fere verba habentur.vide ibi. ¶E T quibuſdam dicenti-
bus de templo.) Diſcipuli ſignificantur,vt Matthæus & Marcus explicant. ¶Quòd bonis la-
pidibus & donis ornatum eſſet.) Lapides partes ſunt ædificii.dona autem ornamenta applica
ta ſeu appenſa,aurea,argentea & gemmata:quæ in columnis ſeu parietibus aut potius in facie &
G atriis templi quæ appellantur templum,erant ſuſpenſa:iuxta illud.i.Maccab.iiii.ornauerunt fa
ciem templi coronis aureis.Hæc enim coram populo palam erant,ipſum autem templum ſolis
ſacerdotibus patebat.¶Dixit.Hæc quę videtis,venient dies in quibus non relinquetur lapis ſu-
per lapidem qui non deſtruatur.Interrogauerunt autem illum.)Subaudi in monte Oliuarum Pe
trus & Iacobus & Ioannes & Andræas(vt marcus explicat)dum ſederet è regione templi.
¶Dicentes,præceptor quando,deeſt igitur.Significatur enim interrogatio tanquàm illata ex au
ditis.Acſi apertius dixiſſent,dixiſti nobis futura,ſupereſt vt dicas nobis tempus futurorum.
¶Hæc erunt,& quod ſignum quum fieri incipient.pro,quum hęc futura ſunt.)Duo petunt tem
pus & ſignum temporis.Et ex reſponſione Ieſu tam de deſtructione Hieruſalem quàm de aduē-
tu ſuo ſecundo habetur quòd numerus pluralis hęc,demonſtrat vtraq; ſcilicet deſtructionem
templi & cōſummationem.ita quòd implicite Lucas pronominibus ſignificauit interrogata quę
H Matthęus explicauit cap.xxiiii. ¶Qui dixit.Reſponſio in tres diſtinguitur partes. Prima ad-
monitio eſt,tum ne fallantur,tum ne timeant.ne fallantur autem & à falſis prophetis ſeu Chri-
ſtis & à falſis ſignis.¶Videte ne ſeducamini.)à falſis prophetis ſeu Chriſtis.¶Multi enim veni
ent.Non vnus tantum Antichriſtus ſed multi prædicuntur:dum dicitur
¶IN nomine meo.) hoc eſt vſurpantes ſibi nomen meum quod eſt Chriſtus ¶Dicentes
quia ego ſum.ſcilicet Chriſtus & tempus appropinquauit.) non ſolum dicent ego ſum Chri-
ſtus,ſed etiam dicent quòd tempus conſummationis ſeculi appropinquauit. Nolite ire.pro,
ne ite poſt eos.Prius monuit ſpectantia ad fidem,videte ne ſeducamini:modo monet ſpectan-
tia ad voluntaria opera,dicendo ne ite poſt eos .¶Quum autem audieritis pręlia & ſeditiones.)
Poſt monitionem ne fallantur ab Antichriſtis,adiungit monitionem ne fallantur terrore ſigno
rum falſorum:præliorum ſcilicet quę cum externis committuntur,& ſeditionum quæ inteſtina
ciuitatum ſcindunt.¶Nolite terreri.)exiſtimantes hæc eſſe ſigna conſummationis mundi.
¶Oportet enim primum hæc fieri.) Ex humanorum morum corruptione neceſſitas oritur
I præliorum & ſeditionum,non ex coactione voluntatum. Primum autem refertur ad tempus
conſummationis mundi.Significatur enim quòd antequàm veniet tempus illud, ex corruptis
moribus hominum oportet pręcedere & bella & ſeditiones.
¶S E D nondum ſtatim finis.) Superfluit dnm. Ne Intelligeremus poſt bella & ſeditiones
ſtatim finem mundi,excludit hunc errorem. ¶T V N C dicebat illis,Surget gens contra
gentem, & regnum aduerſus regnum: & terræmotus magni erunt per loca,& peſtilantiæ & fa-
mes.) Bella,terremotus,peſtes,fames,terriculamenta & ſigna in aere magna prædicuntur:nō
ea ratione vt noua aliqua aut inſolita denuncientur futura , ſed vt deſcribatur mundus ſolitum
curſum habiturus.vt intelligerent Chriſtiani hæc ſpectare ad conſuetum mundi curſum,& non
K ad ſpecialia ſeu propria ſigna conſummationis mundi.Niſi enim dominus hoc docuiſſet,quo-
tidie adeſſent prophetantes finem mundi quum hæc patimur. ¶Terroreſq;.pro, & terricula
menta.) Significantur non ipſi terrores,ſed ea que incutiunt terrorem. ¶DE cœlo,& ſigna
præpoſterus eſt ordo. Legendum eſt. ¶ET ſigna de cœlo magna erunt.) qualia ſunt ea quę
apparent in regione aeris:vt trabes igneæ,cometes,& ſimilia. ¶SED ante hæc omnia iniji-
cient vobis manus ſuas. Admonitioni ne fallantur ab Antichriſtis aut terroribus malorum
belli,famis,peſtis &c. adiungit quę circa ipſos apoſtolos futura ſunt,inſtruendo tam quo ad intel
lectum quàm quo ad effectum. Secundum hiſtoriam itaq; verificatum eſt quod ante huiuſ
modi prædicta mala inceperunt inijcere manus in Chriſti diſcipulos.nam fere ſtatim iniicerūt
manus

manus in apoſtolos: Act.iiii.& flagellauerunt eos:vt patet Act.v. & lapidauerunt Stephanum, A
Actuum.vii. ¶Et perſequentur tradentes in ſynagogas & cuſtodias trahentes.pro, quum cuce-
mini,ad reges & præſides propter nomen meum .)In actibus apoſtolorum implete hæc legun-
tur in Iacobo occiſo ab herode, & petro Incarcerato ab eodem,& Paulo ſub præſide.h. ¶Contin
get autem vobis in teſtimonium.) Tum mel eritis(inquit alibe)mihi teſtes in Hieruſalem &
Samaria & vſq; ad vltimum terræ. Tum inexcuſabilis infidelitatis illorum coram quibus eritis.
¶Ponite ergo in cordibus veſtris non præmeditari quemadmodum reſpondeatis.pro,deffenſi-
onem.)Superfluit quemadmodum vel(vt aliis placet)vt reſpondeatis. Conſtat enim Ieſum tol-
lere à diſcipulis ſollicitudinem medianti defenſiuam reſponſionem quum ducerentur coram
magiſtratibus. ¶EGO enim dabo vobis.)Ecce enim ratio ſecuritatis.Et in hac promiſſione
manifeſtat ſe deum.ſolius enim dei eſt adimplere hoc promiſſum.
¶Os.)gratias ſpectantes ad linguę officium. ¶Et ſapientiam.)quantum ad ea quę dicenda ſunt
ſcientiam,prudentiam,iudicium,ordinem. ¶Cui non poterunt reſiſtere neq; contradicere om
nes aduerſarii veſtri. Trademini autem à parentibus & fratribus & cognatis & amicis .) Dixe-
rat perſequentur tradentes declarat modo à quibus tradentur. Et enumerat coniunctiores om- B
nes tum, carne,tum amoris vinculo.vt præcognoſcant ſe nec in domo propria fore ſecuros:&
ſimul intelligant fidem Chriſti ſuſcipiendam quandoq; à filio & non à patre,ab vno fratre &
non ab altero,& ſic de ſimilibus:& cum hoc non ſuſcipientes illam vertendos in perſequutores
veſtros. ¶Et morte afficient ex vobis.)Non ſolum perſequutiones patiemini ſed etiam multi
veſtrum interficientur:vt intelligāt etiam vitam ſe perdituros propter Ieſum.
¶Et eritis odio omnibus.pro,odio habiti ab omnibus,propter nomen meum.)Non ſignifican
tur per hoc reliquorum vniuerſi generis humani hominum ſingulorū actualia odia erga chri-
ſtiano(quum multi homines ſint qui nunq̄ odium huiuſmodi habuerint in chriſtianos) ſed ſi-
gnificatur contrarietas profeſſionis chriſtiane ad vitam & profeſſionem omnium aliorum,quę
eſt fundamentum odii in aliis erga chriſtianos. Et nihilominus ſignificatur quòd odio ſunt
habendi ab omni genere hominum.quod experientia teſtata eſt & teſtatur.nam ab omni ſexu,
conditione,profeſſione,natione &c.habiti ſunt odio. ¶Et capillus de capite veſtro non pe- C
ribit.pro,non perit.) Securitas omnis indemnitatis magis ſignificatur per pręſens quàm per
futurum.per hoc enim ſignificatur quòd nihil penitus damni ſubſtinebunt,ſed omnia ſeruan-
tur in integrum reſtituenda.Et ad literam non ſolum membra corporis ſed etiam vniuerſa quę
ſunt decoris,in reſurrectione,integra erunt. ¶IN patientia veſtra.)Sumitur hic patientia pro
tolerantia:hoc eſt pro virtute qua libenter tolerantur mala. ¶Poſſidebitis. pro, poſſidet .)
Præcipit enim,non prædicit. ¶Animas veſtras.) Eximium documentum poſſidendi , non
agros,non opes,non regna,ſed (quòd maius eſt omnibus)proprium animum virtute patientiæ
Quod ſi non penetras,perſpice ad quæ & quot abducit impacientia:& vel ſic videbis maximam
vim tollerantie ad hoc vt homo poſſideat ſeipſum. Et hoc quidem in hac vita.nam præter hoc
largitur etiam poſſeſſionem animæ in futura vita. perdunt enim proprias animas pro futura
vita,qui hic nolunt mala tollerare pro Chriſto . ¶Quum autem videritis.) excluſis falſiſſi-
gnis & inſtructis diſcipulis circa ventura eis mala,reſpondet quęſtio de tempore deſtructionis
templi. ¶Circundari ab exercitu.pro,ab exercitibus .) Multitudo enim Romani exerci- D
tus(propter diuerſitatem forte nationum & copiam æquiualentem multis exercitibus) appella-
tur exercitus in numero plurali. ¶Hieruſalem.tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius.)
Non credatis tunc quòd liberabitur Hieruſalem ſed ſcitote q̄ tunc erit tempus deſolationis eius
¶T V N C qui in iudea ſunt,fugiant ad montes. incipiente obſidione, qui in regione Iudææ
ſunt non eant in hieruſalem,ſed fugiant ad montes .
¶Et qui in medio eius.ſ.Hieruſalem,diſcedant:& qui in regionibus,non intrent in eam,quia di
es vltionis ii ſunt,vt impleantur omnia quæ ſcripta ſunt.)à prophetis de pœnis Hieruſalem.
¶Væ autem prægnantibus & nutrientibus.pro,lactentibus,in illis diebus.tum quia impedietur
fuga vtrarumque.prægnantes enim impediuntur vtero,& lactantes infante. Tum quia tales B
egent duplici alimento.tum quia incumbit eis duplex cura. ¶Erit enim preſſura.pro. vis.)
ſeu neceſſitas,ſeu,vt aliis placet afflictio. ¶Magna.)Violentia enim magna ſignificatur.
¶Super terram. Hieroſolymitanam. ¶Et ira. vindicta diuina. ¶Populo huic. Hieroſoly
mis manenti. ¶ET cadent in ore.i. acie gladii. Dicit Ioſephus decem centena milia mor-
tuorum tunc fuiſſe. ¶ET captiui ducentur. Ioſephus dicit nonaginta ſex milia captiuorum.
¶IN omnes gentes. vt diuina iuſtitia apud omnes nota fiat . ¶ET Hieruſalem calcabitur
à gentibus donec impleantur . Calcanda deſcribitur Hieruſalem ab idolatris donec impleantur
tempora

F tempora idolatrarum. Et vere ſic fuit:quia excuſa idolatria per hoc quòd conuerſæ ſunt gentes
ad fidem Chriſti,deſiit calcari hieruſalem ab idolatris,& habitata eſt à chriſtianis. ¶Tempora
nationum.pro,gentium.)Conſtat enim appellatione gentium idolatras intelligi:& tunc imple-
ta eſſe earum tempora quum ceſſauit idolatria. ¶Et erunt ſigna.)Reſpondet alteri quæſito de tē
pore & ſigno finis mundi aduentusque ſui ſecundi.
¶IN ſole & luna & ſtelis.Matth.xxiiii.explicantur iſta:ſol obſcurabitur,luna non dabit lumē
ſuum,& ſtellę cadent de cœlo.quæ ibi vide expoſita. ¶Et in terris.pro,terra,preſſura.pro,co-
arctatio, gentium.)Non ſupponit genus pro ethnicis vt paulo ſuperius:ſed communiter pro ho
minibus peccatoribus,tam chriſtianis quàm non chriſtianis. ¶Præ confuſione.pro,in perplexi
tate,ſonitus maris.pro,reſonantis maris,& fluctuum.)ex quibus colligitur ſignificari quòd tan
tus taliſque erit terror reſonātis maris fluctuoſi quòd homines coarctabunt ſe,perplexi, neſcientes
euentum ſeu potius locum quo tendit ſonans mare. Non enim erit mare ſonans & fluctuans
more ſolito verſus vnam plagam (ſic enim non cauſaret perplexitatem) ſed eo ipſo quòd per
G plexitas deſcribitur,tam anceps erit vt neſciant ſe homines reſoluere.
¶Areſcentibus hominibus.) Exterius erit coarctatio:interius areſcent. ¶Præ timore.)In in-
tellectu perplexitas:in affectu timor. ¶Et expectatione.)Non ſignificatur ſpes,ſed mora euē
rus. ¶Quæ ſuperuenient.pro,eorum que ſuperuenient, vniuerſo orbi.pro, orbi terrarum.
Nam virtutes cœlorum mouebuntur.pro,agitabuntur.) Ad ſimilitudinem eorum quæ apud
nos à locis pelluntur ſeu quatiuntur,deſcribitur deordinatio velut confuſio quædam,corporali
um virtutum cœleſtium in ſuis effectibus:tanquam virtus partis orientalis agitetur ad meridiē
& virtus meridionalis agitetur ad ſeptemtrionem,& ediuerſo.Confuſio itaque effectuum ſignifi-
catur ex irregularitate cœleſtium virtutum. Et ſi enim virtutes illæ corporales non mutabunt
tunc ſitus ſuos,mutabuntur tamen à regularitate quam nunc habent.ita quòd ſicut ſol,luna& ſtel
læ ſubtrahent luces ſuas,ita virtutes corporum cœleſtium ſubtrahent regularitates ſuas:quas to-
taliter perdent ceſſante motu cœli.Et huiuſmodi regularitatis ſubtractio merito aſſignatur pro
H ratione corporalium malorum quæ in elementis apparebunt.nam regularitate cœleſtium vir-
tutum ſeruatur elementaris ſphæra in diſpoſitione congrua animalibus & vegetabilibus.
¶ET tunc.) Tunc ad excluſionem prioris temporis:acſi diceretur poſt hæc. Non enim ſigni
ficatur aduentus Chriſti tunc quum iſta ſigna prædicta apparebunt,ſed poſt hæc.
¶Videbunt.)vniuerſi homines. ¶Filium hominis venientem in nube.)An vera nubes an denſa
lux quaſi nubes ſit,neſcio:propter hoc quòd in aſcentione domini vera nubes videtur fuiſſe quę
ſuſceperit ipſum ab oculis eorum. Et ſcriptum eſt,ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum eun-
tem.& rationabilius eſt vt ſit vera nubes,ad temperandum fulgorem corporis Chriſti:ad hoc vt
clare videri poſſit ſplendidus & diſcerni ab hominibus.& non ſicut videtur ſol: in quē non poſ
ſunt oculi hominum figi. ¶Cum poteſtate magna.) Superfluit magna. Non ſicut prima
vice venit cum ſubiectione.Et in hoc ſignificantur ſigna potentatus quæ tunc videbuntur ab om
nibus. ¶Et mageſtate.pro,gloria & deeſt.multa.) Ita quòd multa refertur tam ad gloriam
I quàm ad poteſtatem.apparebit enim in ſtatu multum glorioſo & multi potentatus. ¶HIS
autem fieri incipientibus.) Poſtquam deſcripſit ſigna præcedentia aduentum eius ſecundum
& ipſum aduentum ſimul cum terroribus peccatorum,confortat diſcipulos vt quum inceperint
hæc ſigna apparere,non terreantur,non timeant,non coarctentur,non areſcant:ſed. ¶Reſpi
cite.pro,ſuſpicite.) non oculis corporeis.ſed mentis.
¶Et leuate capita veſtra.)hoc eſt eleuate ſuperiores partes animi veſtri. Ad ſuperna bona mo
ne erigere & cogitationes & affectus tunc quum alii coarctantur & areſcunt.
¶Quoniam appropinquat redemptio veſtra.) hoc eſt bonum deſiderate à vobis libertatis à ſer
uitute mortis & corporis,& reliquorum quæ mundi ſunt. ¶Et dixit illis ſimilitudinem.) Ad-
K iungit parabolam vt memoriæ melius mandetur.
¶Videte.) Dictio græca anceps eſt ad indicatiuum vel imperatiuum. ¶Ficulneam. pro,
ficum,& omnes arbores quum producunt iam ex ſe fructum.pro,quum iam proruperint.) Si-
gnificatur enim ſtatus arborum gemmantium. ¶SCITIS quoniam prope. Deeſt.iam,ęſtas
Ita & vos quum videritis hęc fieri,ſcitote quoniam prope eſt regnum dei.) Ad hoc allata eſt.
ſimilitudo gemmantium arborum,vt ſignificetur relationem ſignorum dictorum ad regnum
dei manifeſtum in aduentu Chriſti,eſſe relationem propinquitatis:quemadmodum gemmæ ar
borum monſtrant propinquam æſtatem. Et aſſimilatur regnum dei æſtati reſpectu electorum
ratione lucis ac quietis deſideratæ ac delectabilis. vt merito omnia deſideria eleuare tunc debe-
ant ad cœleſtia regna ab eis deſiderata.

¶Amen

¶Amen dico vobis,quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant.) Non ſolum re A
lationem propinquitatis inter ſigna & aduentum ſuum,ſed coniunctionem aduentus cum gene-
ratione hac aſſueuerat. Et demonſtratur generatio electorum.iſta, ad excludendam generationẽ
renouandam,quemadmodum renouata fuit tempore. Noe poſt diluuium. Ita quòd hæc verba
duo excluduntur.alterum eſt quod finito electorum numero non remanebit generatio reprobo
rum alterum eſt quòd finita hac generatione terminanda in mundi conflagratione, non ſucce-
det alia generatio media vſque ad aduentum Chriſti ſed completo numero electorum,genera-
tionis huius,veniet Chriſtus.Et hæc diffuſius dicta ſunt Mat.xxiiii.
¶Cœlum & terra tranſibunt.)Non ſecundum ſubſtantiam,non abeſſe ſuo ſubſtantiali:ſed cœ
lum à ſtatu motus quem nunc habet,& terra à ſtatu generationis quo nunc profert vegetabilia
¶Verba autem mea non tranſibunt.) á veracitate ſua,ſed implebuntur omnino.
¶Attendite autem vobis.) Electis perfectioribus dixerat,his fieri incipientibus ſuſcipite &
leuate capita veſtra:modo autem mediocri Chriſtianorum generi dicit. attendite vobis.
¶Ne forte.pro,nequando,grauentur.) A declinatione mali incipit monitio. ¶CORDA
veſtra in crapula & ebrietate.) Crapula & ebrietas,grauamina corporum ſunt:Ieſus autem mo B
net attendendum eſſe ne corda,ne animæ,grauentur vitiis crapule & ebrietatis. Et ad literam
adiecit corda:quoniam vtrumq; ſi ſine vitio fieret,quàmuis grauaret corpus non tamen graui-
ter cor:vt ſi medicine ratio vrgeret ad crapulam aut ebrietatem. ET curis huius vitæ.)
Non ſolum prohibemur incurrere delectionem animi ob crapulam & ebrietatem, ſed etiam
ob curas ad procurandum ea quæ ſunt ad victum. Et bene nota,nullum tempus eximi:eo q̄
dictum eſt nequando, ne vnquam grauitatem cordis(hoc deiectionem animi ad inferiora)in-
curramus. ¶ET ſuperueniat.pro,ingruat,in vos,hoc eſt contra vos.repentina dies illa.) Ad
literam deſcribitur dies aduentus Chriſti repentinus,inopinatus,incognitus,non creditus pro
tunc.Et appellatione diei illius intelligo totum tempus aduentus illius,ab initio à quo incipient
ſigna ſimultanea:hoc eſt quæ vnico contextu fient cum aduentu ipſius.quoniam in initio illo-
rum erit terminus viatorum,& erit ſicut repentina mors:& propterea dominus monet né im-
prouiſi reperiamur ſuperueniente die illo. C
¶Tanquàm laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.) Simi-
litudinem apponit ad ſignificandum diem illum fore repentinum & periculoſum.& affert ſimi
litudinem laquei venatorii,qui ex improuiſo repente ſuperuenit animalibus. Et dixit hæc ne er
raremus ex priore parabola gemmantium arborum monſtrantium æſtatem:ne ſcilicet intellige
remus determinatum tempus(puta trium menſium)inter illa ſigna antecedentia & aduentum
Chriſti.quemadmodum determinatum eſt tempus inter gemmantes arbores& æſtatem.ad tol-
lendum enim hunc erroneum intellectum,dicit quòd ſuperueniet dies ille repentinus tanquàm
laqueus repentinus,non reſpectu aliquorum ſed reſpectu omnium habitantium in terra.
¶Vigilate itaque, omni tempore orantes.) Concludit vigilandum ſimul atque orandum om
ni tempore:hoc eſt congruis orationi & vigiliæ temporibus. præceptum enim affirmatiuum
eſt.Vel vigilandum & orandum merito indeſinenter eſſe ſemper enim vigilat & orat qui per-
ſeuerat in boni operis merito.
¶VT digni habeamini.pro,reddeamini,fugere iſta omnia quæ futura ſunt,& ſtare ante filium D
hominis.Materia petenda operatione,explicatur non fugere mala & aſſequi bonum,ſed dignũ
effici fuga mali & aſſequutione boni. Hinc eccleſia accepit morem orandi vt digni efficiamur
promiſſionibus Chriſti.Gratia dei radicanda in nobis petitur,petendo vt digni reddamur.So-
li enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia,digni ſunt euitatione futurarum malo-
rum,& fixa ac ſtabili præſentia coram chriſto.
¶Erat autem diebus docens in templo.)Dixerat ſuperius quod erat quotidie docens in templo:
aperit modo quo ſenſu intelligendum ſit, ne intelligeres ipſum continue manſiſſe in templo à
die palmarum.Diſtinguit enim dies à noctibus:dicendo quòd diebus quidem erat in templo do
cens. ¶Noctibus vero exiens morabatur.pro,diuerſabatur,in monte qui vocatur oliueti.)
Hinc inſinuatur quòd Bethania vbi Ieſus hoſpitabatur nocte aliqua illarum noctium(vt Marcus
dicit)infra ambitum montis Oliueti erat.¶Et omnis populus manicabat,pro,mane ibat ad eum E
in tẽplo audire eũ.Solicitudo populi ad audiẽdũ illius predicationẽ ſummo mane ſignificatur.

Appropinquabat

CAPVT XXII.

F APPropinquabat autem dies feſtus azimorum.) Septem dies continui erant di
es azimorum (hoc eſt quibus illicitum erat veſci pane fermentato) ſed primus
eorum erat dies feſtus, hoc eſt dies celebris. Et propterea primi diei ſpecialiter
meminit narrando appropinquationem illius. ¶ Qui dicitur paſcha.) Quã
uis tota hebdomada denominaretur paſcha à primo die, primus tamen dies prō
prie dicebatur paſcha. Dictio paſcha non eſt græca dictio in propoſito: ſed eſt
dictio Hebrea corrupta apud græcos & latinos, deriuata à paſch. quod ſignificat
tranſire, Ad litteram enim à trãſitu domini occidentis primogenita Aegypti dictum eſt paſcha:
vt patet Exodi.xxii. ¶ ET quærebant principes ſacerdotum & Scribę quomodo eum in-
terficerent.) Deliberauerant interficere: ſed modum quęrebant quo poſſent illum habere ſeu
tradere præſidi occidendum. ¶ Timebant vero. pro, enim, plebem.) Ratio redditur qua-
re inquirebant modum: quia ſcilicet timebant plebem. ex hoc enim timore quęrebãt aliquem
modum ſecretum à plebe. ¶ INtrauit autem Satanas in Iudam.) Qui prius tanquam foris
G ſtans ſuggerebat Iudę furta, modo tanquam intus ingreſſus deſcribitur i vtpote aditu ei pa-
tente ad animum iudę. Coniunctio itaque velut domeſtica inter dęmonem & iudę animum
ſignificatur per introitum in ipſum. ¶ Qui cognominabatur Scariot. pro, Iſcariotes, vnum de
duodecim. Deeſt numero. Legendum eſt. vnum de numero duodecim. Et abiit & loquutus eſt
cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus. pro, ducibus.) Significantur ii qui ducebant alios
quorum ſcilicet nutu res gerebantur. ¶ Quemadmodum illum traderet eis.) Directę Iudas
deſideratum offert modum quem quęrebant principes, declarando eis ſe proditurum Ieſum.
Talis enim modus vltro oblatus, ſatisfecit deſiderio quęrentium modum. & propterea Lucas
dicit quòd dixit eis modum quo traderet eum illis. ſcilicet proditorie. ¶ ET gauiſi ſunt.) ad-
inuento immo vltro oblato modo meliori quàm deſiderarent. ¶ ET pacti ſunt pecuniam
illi dare.) firmarunt præcium pacto. ¶ ET reſpondit. Iudas. Et quęrebat opportunitatem
vt traderet illum. Deeſt. eis.) Non enim aliud promiſit quàm dare eum in manus eorum.
H ¶ Sine turbis. pro, ſine turba.) Sic enim conuenerat cum principibus timentibus turbam.
¶ Venit autem dies azimorum.) Diem quartędecime lunę (qui tunc fuit dies Iouis) appellat Lu
cas diem azimorum in qua immolabatur agnus paſchalis: non quod in ipſa quarta decima luna im
molatio agni fieret, aut fermentata eſſet prohibita, ſed quia in veſpera illius diei incipiebat dies
azimorum, incipiebat quintadecima luna: & tunc immolabatur paſcha. ita quòd veſpera quar-
tædecimę lunæ erat initium diei azimorum. Et quia cœna veſpertina computatur cum die
quem terminat (quoniam appellatur cœna illius diei) ideo lucas illum diem iouis appellauit di-
em azimorum: intendēs ſignificare quod erat primus dies azimorum ratione cœne illius diei.
¶ In qua neceſſe erat occidi. pro, immolari paſcha.) Appellatur hic paſcalis agnus paſcha, qui im
molabatur inchoante die azimorum primo. Ipſe enim eſus agni paſchalis cum tot cærimoniis
ſcriptis Exodi.xii, immolatio erat in memoriam beneficii recepti nocte illa qua deus tranſiuit
occidendo primogenitos Aegyptiorum, & populus exit de Aegypto. ¶ Et miſit petrum & Ioan
I nem, dicens, Euntes parate nobis paſcha vt manducemus.) Hinc clare apparet appellari diem
azimorum ratione futuræ cœnæ, quam iubet pręparari. ¶ At illi dixerunt, vbi vis paremus?)
Non erat licitum comedere paſcha in hieruſalem in qua Chriſtus non fuerat illis diebus hoſpi-
tatus: & propterea diſcipuli quęrunt vbi parandum eſt paſcha. Hac ſi apertius dixiſſent. hoſpitium
non elegiſti in Hieruſalem in qua oportet comedere paſcha, dic ergo locum vbi parandum eſt.
¶ ET dixit ad eos, ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occuret vobis homo quidam ampho
ram aquæ. pro, lagenam Significatur enim teſtea hydria quam lagenã vulgo appellamus. ¶ Por
tans. Sequimini eum in domũ in quam intrat. Et dicetis patrifamilias domus. dicit tibi magiſter
vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis manducem? Et ipſe oſtendet vobis cœnacu-
K lum magnum ſtratum: ibi parate. Euntes autem inuenerunt ſicut dixit illis: & parauerunt paſcha
Et quum facta eſſet hora.) à lege Moyſi ſtatuta: hoc eſt poſt ſolis occaſum, incipienti altera die ab
occaſu ſolis diei præcedentis. ¶ DIſcubuit.) Inter cerimonias legis non erat quod comederēt
ſtando: vt patet Exodi.xii. ¶ Et duodecim apoſtoli cum eo. & ait illis, Deſiderio deſideraui,
Hebręo more magnitudinem deſiderii ſignificat. ¶ Hoc paſcha manducare vobiſcum.) Quia
hoc paſcha vltimum erat veteris teſtamenti paſcha, & initium tranſitus ad veritatem figuratam
paſchali tranſitu, ideo Ieſus dicit deſiderio deſideraui manducare hoc paſcha. Summo enim
deſiderio concupierat venire ad imponendum finem ſacrificiis veteribus. tranſeundo ex hoc mũ
do ad regnum dei. Vnde & adiungit. ¶ Antequam patiar.) ad ſignificandum hoc eſſe vltimum

Et apponit ſe non manducaturum amplius paſcha donec impleatur in regno dei:ad ſignifican- A
dum inchoari nunc tranſitum ipſius ad regnum dei.¶Dico enim vobis quia ex hoc non man-
ducabo illud.pro,non vltra edam ex eo.)ſcilicet paſchate. Explicat enim hoc paſcha eſſe ſibi vl-
timum:quum implicite dixiſſet ꝙ erat vltimum abſolute dicendo anteqū patiar. ¶Donec im-
pleatur.)paſcha paſchalis figura,paſchalis tranſitus.¶in regno dei.)in mea reſurrectione:quod
eſt principium regni dei tandiu expectati & prophetati.Regnum ſiquidem dei quod in ſecun-
do aduentu manifeſtabitur,in Chriſti reſurrectione inchoauit:quoniam ex tunc regnauit deus
per gloriam etiam in corpore humano,& impleuit Chriſti reſurrectio figularia ſacrificia vete-
ris teſtamenti,& ſpecialiter tranſitum ſacrificio paſchali ſignificatum.. Completus ſiquidem eſt
tunc tranſitus de ſeruitute in libertatem plenam,& de morte in plenitudinem vitæ immortalis
&c.¶Quod autem dicitur donec,non ad præfigendum terminum ſed ad excludendum inter-
medium tempus,appoſitum eſt:ſicut dicitur in pſal.Sede à dextris meis donec ponam inimicos
tuos.Non ſignificatur ꝙ in regno dei Ieſus eſt comeſturus pacha, quod compleri in regno dei
dicit:quum ridiculum ſit hoc intelligere,verbis etiam ipſis repugnantibus:quoniam ſi comple-
tum eſt,reſumendum non eſt.ſed ſignificatur ꝙ intermedio tempore inter cœnam illam & re- B
gnum dei,nõ eſſet comeſturus paſcha.¶Et accepto calice.)Quàmuis nulla fiat mentio ſpecialis
de libamine in immolatione agni paſchalis,veriſimile tamen eſt libamen aliquod interueniſſe,
ſicut in reliquis ſacrificiis.Vnde ad complementum immolationis paſchalis agni,poculum à Ie
ſu accipitur.¶Gratias egit.)Quæ verba dixerit neſcimus:pro terminatione tamen veterum ſacri
ficiorum,gratias egit.¶Et dixit, Accipite & diuidite inter vos.)Vnum poculum voluit commu
ne eſſe omnibus terminando vetera,ſicut inchoando noua:vt alii dicunt euangeliſtæ.ſolus enim
Lucas meminit huius calicis ſpectantis ad vetera ſacrificia. ¶Dico enim vobis ꝙ non bibam de
generatione vitis donec regnum dei veniat.)Ad literam dicit ſe poſthac non bibiturum vinum
donec veniat regnum in ſua reſurrectione.poſt reſurrectionem enim manducauit & bibit cum
apoſtolis:dicente Petro,qui manducauimus & bibimus cum illo poſtq̄ ſurrexit à mortuis.
¶Vbi nota quòd non dicit(ſicut dixerat de paſchate)donec impleatur in regno dei:ſed abſolute
dicit donec veniat regnum dei.¶Et accepto pane.)Finitis veteris legis ſacrificiis inſtituit ſacri-
ficium noui legis:non aſſumens agnum aut carnes quaſcunq; ſed panem pro propria euchari- C
ſtię materia.¶Gratias egit.)pro initio ſacrificii noui teſtamenti.
¶Et fregit.) in tot bucellas quot erant diſcipuli.¶Et dedit eis.comedendum.dicens, Hoc eſt
corpus meũ.)Quorum expoſitionem vide Math.xxvi.¶Quod pro nobis datur.)Ne intellige-
rent myſticum aut metaphoricum corpus,verum ac naturale explicat dicendo.quod pro vobis
datur,ipſummet corpus eſt quod datur morti crucis.Et non dicit dabitur,ſed datur:quia iam in-
ceptum erat dari,iam venditus erat.¶Pro vobis.)non pro mea culpa,ſed pro veſtri redemptio-
ne.¶Hoc facite.)Non dicit hoc dicite,ſed facite:quia mãdat fieri quod ipſe fecit ſcilicet accipe-
re panem,gratias agere,frangere,conſecrare,ſumere ac dare.
¶In mei commemorationem.)Paſſio enim mea qua pro vobis corpus meum datur tranſibit in
pręteritum:& propterea in mei commemorationem,in memoriam tanti beneficii quod vobis
confero,facite hoc ſacrificium.¶Similiter & calicem poſtq̄ cœnauit.)Si nõ alter eſſet calix iſte
à prius commemorato,non dixiſſet Lucas ſimiliter:quoniam iam explicatum fuiſſet quod acce D
pit calicem.quod gratias egit,ꝙ dedit diſcipulis diuidendum inter eos.Vnde ex hoc ipſo ꝙ cali-
cem iſtum introducit cum aduerbio ſimiliter,ſignificat ſimilem modum ſeruatum qui ſeruatus
eſt in pane.ſ.quòd accepit calicem,ꝙ gratias egit,ꝙ dedit diuidendum in ſingulos.Et ad maio-
rem expreſſionem immo ad differentiam prioris adiunxit tẽpus:dicendo poſtq̄ cœnauit. Acſi
aperte dixiſſet priorem calicem accepit cœnando,hunc autem accepit poſtq̄ cœnauit. ¶Nec
vim aliq̄ facias in nomine calicis:quoniã ex interpretis officina qualix nominatur.enim nõ ca-
lix in ſpecie ſed poculum in genere nominatur.¶Dicens,Hic eſt calix.)Alii euãgeliſtę inter ver
ba Chriſti non ponũt calicem:quia intendebant ſignificare virtutem ſanguinis Chriſti effuſi in
cruce,reſpectu no.teſt.Lucas autẽ calicem explicatũ à Chriſto cõmemorat:quia intendit etiam
explicare vim vſus euchariſtiæ ſub ſpecie potus.calix enim(ſeu poculũ)vas pro vſu bibendi ſo-
nat.¶Nouum teſtamentũ in ſanguine meo.)Appoſitiua conſtructio eſt:ad ſignificandũ pocu- E
lum euchariſtiæ non eſſe poculũ ſacrificiorum veteris teſtameni,ſed poculũ ſacrificii noui teſta
menti.Et eſt cõſtructio cauſalis,dicendo calix nouũ teſtamẽtũ.eſt enim calix ex nouo teſtamẽ
to ſanguine Chriſti firmato.Ex nouæ ſiquidẽ & ęternę hęreditatis diſpoſitione,Chriſti ſangui-
ne in cruce firmata,poculũ euchariſtię prouenit:inde enim ſacrificiũ hoc emanauit.¶Qui pro.
vobis fundetur,pro.funditur.) Sicut enim inceperat dari corpus,ita inceperat fundi ſanguis

F venditio ſiquidem inchoauerat ipſius mortem ſanguinis effuſione ſequuturam. ℭVerũtamen
ecce manus tradentis me,mecum eſt in menſa.)quamuis corpus meum & ſanguinem pro vo-
bis ponam,nihilominus ecce vnus veſtrum tradet me.ℭEt quidem filius hominis ſecundũ ꝙ
definitum eſt.)à deo in ſacris ſcripturis.ℭVadit:veruntamen væ homini illi per quẽ tradetur.)
Non excuſatur qui me tradet propter hoc quod definitum eſt me eſſe tradendum & occiden-
dum,ſed væ æternæ damnationis illi:quia voluntarie crimen hoc committet.ℭEt ipſi ceperunt
quærere inter ſe,quis eſſet ex eis qui hoc facturus eſſet.) Alii euangeliſtæ narrãt diſcipulos quę-
ſiſſe à Ieſu nunquid ego ſum rabbi? Lucas explicat quod inter ſeſe etiam queſierunt quiſnam eſſet
hoc facturus.Significatur enim per hoc quod mutuo ſe reſpiciebant inquirendo quis eſſet hoc
facturus.ℭFacta eſt autem & contentio inter eos,quis eorum videretur eſſe maior.) Poſt turba-
tionem diſcipulorum audito quod vnus eorum foret proditor,obrepſit ambitio,occaſione ac-
G cepta ex eo quod inceperunt tunc cognoſcere quod in veritate Ieſus eſſet occidendus.nam vſq;
ad illam horam non intellexerant verba Ieſu de ſua paſsione & morte:ſed audito quod vnus di-
ſcipulorum erat ipſum proditurus,inceperunt intelligere quod non parabolice ſed proprie in-
telligenda eſſent verba Ieſu prius dicta de paſsione & morte ſua. Et propterea contendunt de
primatu poſt mortem Ieſu.ℭDicit autem eis,Reges gẽtium dominantur eorum.pro,eis:& qui
poteſtatem habent ſuper eas,benefici vocantur.)Reprimit ambitionem ex differẽtia inter prin-
cipatum mundanum & eccleſiaſticum:penes hoc quod finis regum eſt dominari.& ſimiliter
finis habentium poteſtatem diſtribuendi cõmunia bona)puta honores,dignitates &c.)eſt voca
ri beneficium.hoc eſt gloria.Ita quod finis principátium in hoc mundo eſt dominari & gloria.
ℭVos autem non ſic.)Vtrumque finem abdicat à ſuis.Vos apoſtoli,vos capita eccleſiæ,non ſic,
non tenderis ad dominum aut ad humanam gloriam.

ℭSed qui maior eſt in vobis,fiat ſicut minor.pro,iunior.)Maioribus honor & debetur & com-
H muniter exibetur à iunioribus,contra appetitum itaque glorię humanę mandat maiorem fieri
ſicut iuniorẽ.hoc eſt habere ſe circa honores ſicut iuniorem.cuius eſt non honorari, ſed hono
rare.ℭEt qui pręceſſor.pro,dux,eſt, ſicut miniſtrator.)Contra appetitum humani domini mã
dat eum qui ducis officio fungitur,fieri ſicut miniſtrum.Ducis ſiquidem eſt imperare,& mini-
ſtri eſt ſeruire.Ieſus autem mandat eum qui dux eſt,habere ſe ſicut eum qui miniſtrat:quod eſt
habere ſe non vt dominum ſed vt ſeruum.Et vtrumq; horum pręcipitur quantum ad appetitũ
& rationem operis.debet enim eccleſiaſticus prælatus appetitu ſeruiendi Chriſti mẽbris & ho-
norandi Chriſti membra(chriſtianos ſcilicet)& ea quę ſunt dignitatis & ea quę ſunt operis exer-
cere:& non vt ipſe dominetur & honoretur.ℭNam quis maior eſt,qui recumbit an qui mini-
ſtrat?nonne qui recumbit?)Prouocat eos ad ſeruandum præceptum hoc,ab exemplo ſuo. Vbi
nota quod vniuerſo orbi propoſuit ſe exemplum humilitatis internæ Matt.xi.diſcite à me quia
mitis ſum & humilis corde.diſcipulus autem primatibus proponit ſe etiam exemplum humili-
I tatis exterioris miniſterii:vt ab exteriori etiam exemplo diſcant & intus & extra humilia ſape-
re de ſeipſis.ℭEgo autem in medio veſtrum ſum ſicut qui miniſtrat.) Affirmat Ieſus ſe eſſe in
medio diſcipulorum ſicut qui miniſtrat.tum quia lauit pedes diſcipulorum ad hũc effectum vt
ab exemplo diſcerent humilitatem.tum quia quamuis ſcriptũ non ſit,ex ſcriptis tamen coniici-
tur ſolitum fuiſſe Ieſum in menſa officium miniſtri exercere.frangendo illis panem.
Et ex hoc textu habetur ſolitum fuiſſe miniſtrare apoſtolis:propter ꝙ dicit in medio veſtrum.
Et nihilominus vniuerſæ Chriſti actiones miniſteria fuerunt.curare enim infirmos,prædicare
diſcurrere pro ſalute animarum & huiuſmodi,quid aliud ſunt quam miniſteria? ℭVos autem
eſtis qui permãſiſtis mecum.) Repreſsit ambitionem primum ex differantia apoſtolici gra-
K dus ad principatum mundi:reprimit modo eandem à perſeuerantia ſecum in malis. Reuocat
ſiquidem ante eorum oculos quod ſecum perſeuerauerint . Acſi apertius diceret.Conſiderate
tanti temporis laborem perſeuerando mecum: & hinc perpendite quam dedeceat vos in am-
bitionis vitium modo incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mentis oculos ponit, di-
cendo vos eſtis qui permanſiſtis mecum.magnam enim vim habet locus huiuſmodi ad exor-
tandum. ℭIn tentationibus meis.)hoc eſt in peſecutionibus & paſsionibus meis. Paſſus eſt
enim perſequutionem,primo in Nazareth, quãdo voluerũt ipſum pręcipitare.oportuit quoq;
ipſum declinare Herodis faciem audita Ioannis nece.pluries quoq; voluerunt ipſum lapidare
in Hieruſalem.Has ſiquidem perſequutiones,ſuas appellat tentationes:quia ex ſuo genere tenta-
tiones ſunt iuſtorum,ad experientia comprobandum iuſtorum fortitudinem.ℭET ego diſpo
no vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnũ.)Retrahit demum eos ab ambitione,ex pręmio
præparato eis in cæleſti gloria:vt non ſolum ex tanti temporis merito ſed ex præparato tam
excelſo

excelſo præmio,erubeſcant ambire. Vos mecum permanſiſtis in meis perſequutionibus:& ego A
pro h c merito diſpono vobis regnum æternum,ſicut pater meus diſpoſuit mihi.ſimiles mihi
diſpono vos futuros in regno,qui perſeueraſtis mecum in afflictionibus.¶Vt edatis & bibatis.)
Metaphorica eſt loquutio:intellectum ſignificans per edere,& delectationem per bibere. Satie-
tatem ſiquidem ſibi ſapientiæ & intellectus & fruitionem annexam,ſignificat,per manducare
& bibere.ſpiritualia enim cæleſtis patriæ,ſenſibilium ſimilitudine explicatur.
¶Super menſam meam in regno meo.)Superfluit in regno meo.Et per menſam,æternæ beati-
tudinis ſignificatur conuiuium ¶Et ſedeatis ſuper thronos,iudicantes duodecim tribus Iſrael.)
Non ſolum commenſales ſuos ſed etiam iudices diſponit futuros in ſuo regno.Et ne intelligeres
quod iudicaturi eſſent quemadmodum Niniuitæ & regina Auſtri(ſcilicet comparatiue)dicit,&
ſedeatis,ſuper thronos iudicantes.explicatur enim per hoc quòd authoritatiue tāq̄ aſſeſſores prin
cipis iudicabunt.¶Creditur Iudam iam exiſſe quando dominus hęc verba dixit abſq; exceptio-
ne.Et rationabiliter creditur:quia.in lotione pedum præſente Iuda,quum dixiſſet dominus vos
mundi eſtis,appoſuit exceptionem ſed non omnes.vnde nunc ex eo quod abſq; exceptione di
cit hæc,creditur quod Iudas iam exierat.¶Ait autem dominus Simoni.) Non ſuffecit optimo B
magiſtro tollere à diſcipulis ambitionem,ſed occaſionē recidiuæ contentionis auferre ſtuduit
inſinuando eis quis futurus eſſet caput eorum.propter hoc enim conuertit ſermonem ad Petrū.
¶Simon.pro,Simom Simon.)ad excitandum tam Petrum quàm alios vt attente audiant dicē-
da,conduplicat nomen.Et merito:quia hinc tollitur occaſio recidiuæ contentionis, declarato
Petri officio:& ſimul ratio humilitatis ingeritur Petro,declarato.eius caſu futuro.¶Ecce ſatanas
expetiuit.pro,depopoſcit.)Vbi nota non ſolum ad nocendum ſed etiam ad tentandum ligatā
eſſe poteſtatem demonum.Si enim ſine licentia diuinætentare poſſent vt vellent,non diceret Ie-
ſus dæmonem depopoſciſſe.¶Vos.)non te ſolum,ſed te & alios coapoſtolos.¶Vt cribaret ſicut
triticum.)ad ſimilitudinem cribantis triticum commoueret,ventilaret,excuteret. Quod aliquo
modo aſſequutus eſt:quoniam omnes fugerunt, & fidem aut fidei profeſsionem perdiderunt.
¶Ego autem rogaui pro te)Non dicit rogaui pro vobis(quum tamen pro eis rogauerit dicen-
do,pater ſancte ſerua eos à malo)ſed pro te ratione officii : quoniam rogaſſe pro te redundat in
rogaſſe pro fratribus tuis,quos confirmaturus es. Ego itaq; rogaui pro te,non ſingulariter exclu C
ſis aliis,ſed præcipue tanq̄ aliorum futuro capite.
¶Vt non deficiat fides tua.)Non dicit vt non deficiat charitas tua,non dicit vt non deficiat con-
feſsio fidei tuæ,ſed fides tua,quæ eſt in corde.corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem con-
feſsio fit ad ſalutem ad Ro.x. Defecit ſiquidem Petri charitas,defecit & confeſsio fidei, quum
Chriſtum ter negauit:ſed nō defecit fides,quoniā timore negauit,non incredulitate.¶Et tu ali-
quando conuerſus.)Hic manifeſte caſum Petri prædicit.niſi enim auerſurus ſe eſſet, non ei dice-
retur & tu aliquando conuerſus.auerſus ſiquidem eſt & ſi non à fide,tamen à confeſsione fidei,
à charitate dei,falſum iuramentum incurrendo quū iurauit ſe nō noſſe Chriſtum.Sed prædicē-
do auerſionem,prædicit quoq; conuerſionem ſubſequuturam. Vtramq; autem rei geſtæ proba
uit euentus.¶Confirma fratres tuos.)Officiū confirmandi fratres,prædicit futurū Petri.Et hinc
tollit occaſionē recidiuæ contentionis. Sed vide ꝙ non ſubditos ſed fratres vult haberi reliquos
à Petro.vide quod officium non dominādi,ſed confirmandi in bono fidei ſpei& charitatis prę- D
nunciat ac mādat.¶Qui dixit ei, Domine tecū paratus,ſum & in carcerem & in mortem ire.)
Audierat Petrus & tu aliquādo conuerſus,& intellexerat prædici ſuum:conſciuſq; bonæ mentis
boniq; animi proprii,velut obuians verbis Ieſu,dicit ſe eſſe paratū ad carcerem & ad mortem
pro ipſo & cum ipſo Ieſu.¶Et ille dixit,Dico tibi Petre.)Dixi implicite,dico modo explicite
tibi quē appellaui iam ſolidū ſaxum.¶Non cantabit hodie gallus donec ter abneges noſſe me.
Et dixit eis.)Omnes alloquitur diſcipulos.¶Quādo miſi vos.) proculdubio ad prædicandum.
¶Sine ſacculo pecuniæ.& pera.)alimētorum.Et his duobus intellige reliqua.ſ.ſine baculo &c.
¶Et calciamentis,nunquid aliquid de fuit vobis? At illi dixerūt.nihil. Dixit ergo eis,Sed nunc.)
Contra tēpus prędicationis tēpus perſequutionis diſtinguit.Ita ꝙ per nunc intelligit perſequu
tionis tempus.¶Qui habet ſacculum tollat,ſimiliter & peram.) Non dicit tollite ſed in tertia
perſona qui habet marſupiū pecuniæ portet ſecum.Nec propterea mutat mādata, nec reuocat E
libertatem eundi prædicatū ſine ſacculo & pera:ſed declarat quādoq; licitum fore portare ſac-
culum& peram.Et quia hoc cōmuniter imperfectioris vitæ diſcipulis declarabat,ideo apoſtolis
qui perfectiores erant non dixit,ſed in genere in tertia perſona dixit qui habet tollat . Liberta-
tes ſunt tam iſtæ q̄ illę,quando miſi vos ſine ſacculo.& declarantur illæ congruæ prædicationis
tempori:iſtæ vero congruæ quādoq; perſequutionis tempori,quū diſcipuli iniqui reputabūtur
vv:ii. ¶Et qui

F ¶E T qui non habet.ſupple gladium,vendat tunicam ſuam & ematgladium.)Sicut de ſacculo
& pera materiali conſtat loquutum fuiſſe,ita ambigendum non eſt de gladio quoque materiali
loqui.Verum maiorem neceſsitatem gladii ſignificat quàm ſacculi & peræ , dicendo vendendã
eſſe tunicam vt ematur gladius defenſiuus.Et intendit per hoc ad literam declarare quod non
tam patientur ex penuria ſumptus & alimentorum q̃ ex perſequutione violenta in corpus.hoc
enim aperte mõſtrat deſcripta maior neceſsitas gladii defenſiui q̃ ſacculi & peræ. Et declaratur
per hoc libertas vtendi armis defenſiuis quum expedit.materiali enim gladio omnia defenſiua
arma ſignificantur.Illisq; vti imperfectiores poſſe,hic declaratur.perfectioribus autem ſeipſum
exemplum dedit imitandum:qui Petro dixit conuerte gladium tuum in vaginam.qui potens
rogare patrem ſuum vt exhiberet ſibi.xii.legiones angelorum,noluit,ſed tanq̃ agnus occidẽ-
dus proceſsit.¶Dico enim vobis ꝙ adhuc hoc ꝙ ſcriptum eſt oportet impleri in me.& cum ini
G quis deputatus eſt.)Meminit ſpecialiter ignominię qua cum iniquis deputandus erat:vt hinc in-
telligamus tempus demonſtratum per aduerbium nunc,eſſe præcipue tempus quando diſcipu-
li eius non admittentur ad prædicationis officium,ſed tanq̃ iniqui habebũtur.¶Et enim ea quę
ſunt de me,finem habent.)Quamuis valde admirãdum erat apud diſcipulos ꝙ occidendus eſſet
multo tamen admirabilius reddebatur audiendo ꝙ cum iniquis deputandus eſſet.& propterea
Ieſus ſcripturæ authoritatem affert:& ad terminum iam deduci declarat omnia quæ ſunt de eo
ſcripta:inter quæ erat hoc. ¶At illi dixerunt,Domine ecce duo gladii.De materiali gladio
intellexiſſe apoſtolos textus iſte manifeſtat.Nec dixerunt ecce duo gladii nobiſcum ſed in hoc
forte demonſtrabant gladio patrisfamilias illius domus qui ibidem erant.Et dicunt hæc verba
non penetrantes ſenſum verborum Ieſu Chriſti:putantes ſe dicere aliquid pertinens ad neceſsi-
tatem gladii,quum tamen ſecundum veritatem,impertinens hoc eſſet ad ſenſum verborum.
¶At ille dixit eis,ſatis eſt.)Non dixit ſatis ſunt:vt ſignificet impertinentem fuiſſe reſpõſionem
H diſcipulorum,& ideo poſthabitam à Ieſu,dicendo ſatis eſt:hoc eſt ſufficit præſenti doctrinæ ha-
bitus ſermo.Humano enim more ſilentium imponentes ſermoni de aliquo negocio,dicimus ſa
tis eſt.& iuxta hunc morem dixit Ieſus,ſatis eſt.
¶Et egreſſus ibat ſecundum conſuetudinem.)ſuam ſeruatam illis diebus.¶In montem oliuarũ
Sequuti ſunt autem illum & diſcipuli.Et quum perueniſſet ad locum dixit illis,Orate ne intre-
tis in tentationem.)Et materia orandi eſt non intrare in tentationem.& remedium non intran-
di in tentationem ipſa oratio eſt:quoniam actualiter eleuando mentem in deum,non ſolum de
uiamus & auertimus animum à tentationibus,ſed ſub præſidio diuino ponimus illum:& peti-
mus gratiæ diuinæ opem,ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ tentando à dęmo
nibus à mundo,ſeu à carne ingeruntur.Et non dicit,Ne tentatio intret ad vos,ſed ne intretis In
illam:quoniam primum inuoluntarium eſt, ſecundum autem voluntarium.ſicut introire te in
aliquam domum,ex voluntate tua pendet.¶Et ipſe auulſus eſt ab eis quantum iactus eſt.pro,ſe
I re ad iactum,lapidis.)Non ſignificatur præciſe ſpatium loci tantum quantus iactus eſt lapidis,
ſed prope quantitatem illam.¶Et poſitis genibus orabat.) Vt ſuperius dictum eſt,ſtando anti-
quitus orabatur communiter:ſed Ieſus poſitis genibus orat ad vrgentis articuli neceſsitatem cõ-
teſtandam.Vere enim paſsibilem humanum animum ſe habere per hoc declarauit.¶Dicens,Pa
ter ſi vis transfer calicem iſtum à me.)Non Ieſu ignorantis euentum aut putantis poſſe aliter eue
nire eſt hæc petitio:ſed agentis inferiorem partem animi,quæ pati horrebat,cui repræſentaba-
tur paſsio futura ab ipſo Ieſu cogitante quæ ſuperuentura erant ſibi.Ad huius enim partis offi-
cium affectus euadendi proprium malum ſpectat:quem hæc petitio repreſentat. ¶Duo ſimul
in hoc opere Ieſus effecit.Alterum eſt quod ſe verum hominem eſſe,verum animum paſsibilẽ
K habere,& animum facere in eo ſuum officium conteſtatus eſt.Alterum eſt quod cruciatum pro
paſsionis adiicere cruciatui paſionis ſuæ voluit,ita quod voluit non ſolum pati exterius crucẽ
& mortem , ſed etiam interius prouenire cruciatum meditationis, triſtitiæ & timoris futuræ
paſsionis ac mortis:vt omnia noſtra mala experiretur.¶Veruntamen non mea voluntas.)na-
turali appetitu fugiens malum corporis.
¶Sed tua fiat.)Hinc clare apparet in Ieſu fuiſſe noc ſolum diuinam voluntatem,ſed etiam huma
nam:de qua dicit non mea voluntas fiat.Vbi etiam apparet regulatio naturalium motuum inte-
rioris partis animi,dum ſumittitur totum diuinæ voluntati:exemplumq; nobis & orãdi & mo-
di orandi quum in timoribus aut tribulationibus ſumus,hoc facto præbuit Ieſus.
¶Apparuit autem illi angelus de cælo confortans eum.)In Chriſto nulla erat redundantia par
tis inferioris ad ſuperiorem aut econuerſo.ita quod motus timoris & triſtitiæ non pertinge-
bant ad ſuperiorem partem animæ:& econuerſo delectatio cõtinua ſuperioris partis de diuina
eſſentia

eſſentia viſa,non tollebat neque mitigabat triſtitiam aut timorem inferioris partis.& propterea A
magnitudo triſtitiæ ac pauoris tanta deſcribitur in inferiori parte animi Chriſti,vt indiguerit
mitigatione:quæ quoniam ab intrinſeco non erat(quia inuiolatus perſeuerabat dictus ordo)fa-
cta eſt ab extrinſeco.aduenit enim angelus tanquam homo,exteriore colloquio confortãs eum,
Sicut nanque olim in deſerto non fuit intus tentatus,ſed diabolus exteriori ſuggeſtione tantum
tentauit eum,ita modo exteriore tantum colloquio angelus confortauit eum:ſicut amicos ſole-
mus confortare.Et hac confortatione opus fuit,ne abſorberetur nimia triſtitia,ne plus patere-
tur tunc quam congruum erat.❡Aduerte quod Hieronymus non reputat omnino certam hãc
angeli apparitionem:eo quod non inuenitur in omnibus codicibus euangelii ſecundum Lucã.
Sunt autem verba Hieronymi in.ii.lib.dialogi cõtra Pelag.hæc in quibuſdam exemplaribus tã
Græcis quàm latinis inuenitur ſcribente Luca,apparuit illi angelus de cœlo confortans eum.
❡Et factus in agonia.)hoc eſt in horrore.magnitudo ſiquidem triſtitiæ & timoris ſignificatur.
❡Prolixius orabat.Et factus eſt ſudor eius ſicut guttæ ſanguinis decurrentis.pro, decurrentes,
in terram)Quamuis naturaliter accidere poſsit ſudor ſanguineus,& Ariſtoteles fateatur id iam
accidiſſe:quia tamen indigeſti ſanguinis & minus bonæ complexionis hoc accidens ſecundum B
naturam eſt apud eumdem,Ieſus optimæ complexionis ſanguineum ſudorem emiſit ſicut natu-
ra in parte generatiua deficiente ſemine miniſtrat ſanguinem.Simili namque modò,deficiente
aquoſitate ſanguinis quæ eſt materia ſudoris,non nihil quoque ſanguinis emiſit.Erat enim cor
pus Ieſu exhauſtum & magnitudo paſsionum pellens violente ſudorem, pepulit ſimul aliquid
ſanguinis deficiente ſudoris materia.❡Et quamuis non deſcribatur ſanguis decurrens,deſcribũ
tur tamen guttæ ſanguineæ decurrentes,vt multitudo earum ſignificetur.❡Et quum ſurrexiſſet
ab oratione,& veniſſet ad diſcipulos ſuos,inuenit eos dormientes præ triſtitia,& ait illis, Quid
dormitis?Surgite,orate:ne intretis in tentationem. ❡Adhuc eo loquente ecce turba:& qui vo-
cabatur Iudas,vnus de duodecim,antecedebat eos: & appropinquauit Ieſu vt oſcularetur eum
Ieſus autem dixit illi, Iuda oſculo filium hominis tradis?Videntes autem ii qui circa ipſum erãt
quod futurum erat,dixerunt ei domine ſi pro,num,percutimus in gladio?)Hinc clare apparet
diſcipulos non itellexiſſe ex verbis Ieſu ſuperioribus(qui non habet gladium emat)mandatum
ſibi eſſe vt ſumant arma ad defenſionem ipſius.Si enim hoc intellexiſſent,non petiſſent modo C
licentiam percutiendi.❡Et percuſsit vnus ex illis ſeruum principis ſacerdotum.)Non expecta-
ta reſponſione Ieſu Petrus percuſsit vnum.❡Et amputauit auriculam eius dexteram. Reſpon-
dens autem)diſcipulis interrogantibus num percutiemus in gladio?
❡Ait,Sinite vſque huc.pro,hucuſque.)Ita quod aduerbium temporis ſonat dictio græca. Et eſt
ſenſus.permittite eos in me ſæuire vſque in hanc eorum horam.hæc eſt enim hora eorum & po
teſtas tenebrarum.Ita quód non dixit abſolute ſinite,ſed appoſuit tempus:ad ſignificandum ra-
tionem non impediendi eſſe quia hæc eſt hora eorum,& non ad ſuſpendendum permiſsionem
tanquam poſtea nõ ſint permiſſuri.Non enim aduerbium temporis determinat permiſsionem,
ſed rem permiſſam:illorum.ſ.ſæuitiam.Acſi apertius dictum fuiſſet permittite ſęuire vſquequo
durat hæc hora eorum.❡Significantius autem dicitur ſinite:vt intelligamus conatum eorum
ad non ſinendum fuiſſe licitum,& Ieſum mandare eis vt permittant illicitam illorum ſæuitiam.
❡Et quum tetigiſſet auriculam eius,ſanauit eum.)Euangeliſta duo ſimul enarrauerat.ſ.interro-
gationem diſcipulorum,& factum Petri.Et propterea explicata reſponſione ad diſcipulos,ſub- D
iungit factum Ieſu:tangendo percuſſum ſeruum ad ſanandum eius vulnus.Tactu autem ſanat,ne
putares carnem eius perdidiſſe virtutem curandi tempore paſsionis.
❡Dixit autem Ieſus ad eos qui venerant ad ſe principes ſacerdotum & magiſtratus templi & ſe-
niores.Quamuis eſſe potuerit quod aliqui horum affuerint ibi,rationabilius tamen intelligi-
tur iſtos non per ſeipſos ſed in ſuis miniſtris affuiſſe.hoc enim quadrat & narratis ab aliis euange
liſtis,& naturæ negocii.Tanta tamen erat iſtorum maiorum cæcitas, vt incredibile non non ſit
ex quolibet ordine(.ſ.primorum ſacerdotum,magiſtratus templi,& ſeniorũ)aliquem perſona-
liter adueniſſe,& non horruiſſe talem vilitatem,Siue itaq; ad præſentes per ſeipſos ſiue ad prę-
ſentes per miniſtros dirigitur ſermo,ad ſignificandum eos eſſe authores tanti ſceleris . ❡Quaſi
ad latronem exiſtis.)Ignominioſus modus explicatur:vt penſemus beneficium quod non ſolum E
comprehendi ſed ignominioſe comprehendi volui tanquam latro.❡Cum gladiis & fuſtibus.)
Gladii cohortis erant præſidis:fuſtes autem miniſtrorum pontificis.Vnde forte inoleuit vt etiã
Romani pontificis miniſtri fuſtibus vtantur.
❡QVVM quotidie vobiſcum fuerim in templo,non extendiſtis manus in me. Sed hæc hora
veſtra.)non fato ſed diuinæ definitionis permiſſu.

F ¶Et poteſtas tenebrarum.)Dæmones tenebras appellat, tum propter ſtatum eorum in perpe-
tuis tenebris.tum propter tenebras quæ erant rationes agendi:quoniam ſi cognouiſſent, nunq̃
dominum gloriæ crucifixiſſent. Libertati itaque propriæ permiſſa tunc poteſtas dęmonum ſi-
gnificatur,ad faciendum contra Ieſum quæ ſcripta erant de illo.¶Cóprehendentes autem eum,
duxerunt.)Deſunt duæ dictiones. Legendum eſt.¶Duxerunt & induxerunt in domum prin-
cipis ſacerdotum.)ſignificatur enim triplex actio ſcilicet compræhenſio,ductio & inductio in
domum principis ſacerdotum.¶Petrus vero ſequebatur eum à longe . Accenſo autem igne in
medio atrii pro,aulæ.)Locus ignis ſignificatur non à trium ſed aula quædam.¶Et circumſeden
tibus illis.)pronomen illis demonſtrat prius dictos:comprehendentes, ducentes & inducentes.
¶Erat.pro ſedebat,Petrus in medio eorum.Quem quum vidiſſet anclila quædam ſedentem ad
lumen.)hoc eſt ad flammam ignis illuminantem.Quamuis etiam intelligi poſsit è regione lu-
G minis candelæ ſeu lucernæ ipſum ſediſſe:vt clarius apparens prouocauerit intuitum mulieris ad
ſe,tanquam cognitum non eſſe de familia ſeu de illis qui miſsi fuerant ad compræhendendum
Ieſum.nam illi reuerſi deſcribuntur circumſedentes.
¶Et cum fuiſſet intuita.pro & fixis in eum oculis,dixit,Et hic cum illo erat. At ille negauit eũ,
dicens,Mulier non noui illum.Et poſt puſillum alius videns eum dixit.Et tu de illis es. Petrus
vero ait O homo non ſum.Et interuallo facto quaſi horæ vnius,alius quidam affirmabat,dicẽs,
Verè & hic cum illo erat:nam & Galilæus eſt.Et ait Petrus homo neſcio quid dicis.Et continuo
adhuc illo loquente cantauit gallus.Et conuerſus dominus reſpexit Petrum.)Non oculis corpo
reis(quum Ieſus eſſet in aula ſuperiore,Petrus vero in aula inferiore:vt Marcus teſtatur)ſed ocu
lis gratiæ ſuæ. Conuerſuſque deſcribitur:quoniam tanquam auerſus à Petro ſubtractione gra-
tiæ fuerat.Commendatque Lucas per hoc præuenientem gratiam.ita quod prima gratia fuit
ad ſimilitudinem videntis:eo modo quo ſolemus Intuendo aliquem ſolo intuitu excitare illum
verſus nos.Vnde ſequitur.¶Et recordatus eſt Petrus verbi domini.) Ecce effectus præueniẽtis
H diuinæ excitationis gratuitæ.¶Sicut dixerat.pro,quomodo dixiſſet ei.quod priuſq̃ gallus can-
tet,ter me negabis.)Ita quod non ſolum eſt recordatus verborum Ieſu, ſed eſt etiam recordatus
modi quo dixerat:vt magis commoueretur ad pœnitentiam.Et hinc inſinuatur quod in modo
dicendi,affectus nonnullus apparuerat:qui ad memoriam veniens,cooperatus eſt ad Petri pœni
tentiam.Et egreſſus foras Petrus fleuit amare.)Et fletus extra & amaritudo intus,magnitudi-
nem triſtitiæ teſtatur.¶Et viri qui tenebant illum,illudebant ei,cædentes.& velauerunt eum &
perquutiebant faciem eius.Et interrogauerunt eum,dicentes Prophetiza quis eſt qui te perquuſ-
ſit.)Primum in deriſum deducunt Meſsiæ nomen in Ieſu.
¶Et alia multa blaſphemantes dicebant eum.) Hinc habes quod iniuriæ verborum quæ contra
alios homines ſunt irriſiones,detractiones,contumeliæ & ſimilia,illatæ Chriſto, ſunt blaſphe-
miæ:quia Chriſtus eſt verus deus.¶Et vt factus eſt dies)Aduerte hic quòd duo fuerunt concilia
I alterum nocte,alterum mane:illud ad examen Ieſu,iſtud ad modum quo tradendus eſſet Pilato
vt occideretur Ieſus.Lucas autem matutini tantum concilii meminit:Matthæus autem vtrumq;
narrat concilium.¶Ita quòd Ieſus bis fuit ductus in concilium.primum nocte quãdo aduenerũt
tot falſi teſtes:& tandem adiuratus à ſummo ſacerdote.aperte confeſſus eſt ſe eſſe Meſsiam (vt
Marcus explicat)& ſummus ſacerdos ſcidit veſtimenta ſua &c. Et hoc fuit ante illuſionem.ita ꝙ
illuſio confeſsionem quòd eſſet Chriſtus,ſubſequuta eſt.Et propterea dixerunt,prophetiza no-
bis Chriſte quis eſt qui te perquuſsit.Et hoc conſilium penitus tacetur à Luca. Secundo autem
ductus eſt in concilium mane facto:quia in hoc ſecundo concilio affuit vniuerſus Senatus,quo-
rum aliqui tantum affuerant in primo concilio:& æquum videbatur vt vniuerſo Senatui præ-
K ſentaretur.Et huius concilii meminit tam Matthæus quàm Marcus quo ad tractatum de modo
tradendi Ieſum Pilato vt occideretur:ſed Lucas diffuſe illud narrat quo ad præſentationem Ieſu
tacitam ab aliis Euangeliſtis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio teſtium,nec loquitur aut
adiurat ſummus ſacerdos ſed concilium loquitur.¶Conuenerunt ſeniores.pro,cógregatus eſt
Senatus,plebis & principes ſacerdotum & ſcribæ:& duxerunt in concilium ſuum.) In noctur-
no concilio quàmuis ſeniores affuerint,non tamen congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis.ho-
ra enim inepta erat ad hoc:ſed mane congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis ſimul cum princi-
pibus ſacerdotum & Scribis. ¶Dicens,Si tu es Chriſtus,dic nobis.)Audierat Senatus ab iis
qui interfuerant nocturno concilio quod Ieſus confeſſus erat ſe eſſe Chriſtum:& volentes hoc
ex proprio ore Ieſu audire,interrogant vt dicat. ¶Et ait illis,Si vobis dixero non credetis.ſi
autem interrogauero,non reſpondebitis mihi neq; dimittetis.) Sciens Ieſus malignitatem eo-
rum,aperit eis vanam eſſe declarationem veritatis apud eos:quia ſi ſimplici verbo affirmauero

me

me eſſe Meſsiam,non ſequetur fructus credulitatis invobis.& ſi non ſimplici verbo ſed interro A
gando vos inſtruere voluero(deducendo ſic ad agnitionem veritatis, formando interrogatio-
nes iuxta dicta prophetarum de Meſsia)nullus etiam fructus ſequetur:quia vos non responde-
bitis interroganti.& ſiue reſpondero ſiue interrogauero,non propterea dimittetis me : vana eſt
ergo vtraq; via apud vos.¶Aduerte prudens lector ex iſtis Ieſu verbis ad Senatum Iudæorum
argumentum haberi magnum quod perſequutores Ieſu Chriſti quàmuis maiores inter Iudęos,
non nouerint ipſum eſſe Meſsiam.nam clare hic dicitur,non credetis.Et conſtat quod ſi nouiſ-
ſent credidiſſent,vel ſponte vel coacte.¶Ex hoc.Deeſt.nunc.)Et demonſtratur pręſens paſsio-
nis tempus.& rurſus ſignificatur appropriatio præmil ad meritũ.Acſi aperti⁹ diceret.ex merito
huius ſubiectionis qua vobis ſubditus ſum,repoſitum eſt mihi præmium ſedendi à dextris vir-
tutis dei:vt tantæ humilitati reſpondeat tanta celſitudo.¶Erit filius hominis ſedens.)hoc eſt re-
gnans quiete.¶A dextris.)hoc eſt in ſuprema dignitate & poteſtate.¶Virtutis dei.)hoc eſt ad
illa omnia efficienda quæ ſubſunt diuinæ virtuti ¶Et aduerte ꝙ tam in primo quàm in ſecun-
do concilio Ieſus declarat myſterium ſecundi aduentus ſui & regni ſui futuri:vt occaſionẽ pręꝫ-
beret eis interrogandi hæc myſteria duorum aduentum Meſsiæ(quos non diſcernere fefellit B
etiam diabolum)& vt nolentes ſcire inexcuſabiles redderentur.¶Dixerunt autem omnes,tu er-
go es filius dei?)Ex hoc quod dixerat ſedens à dextris virtutis dei, inferunt tu ergo es filius dei?
Meſsiam appellantes filium dei.¶Qui ait,vos dicitis quia.pro quod,ego ſum.)hoc eſt vos dici-
tis me eſſe filium dei.Indignos eos iudicauit magis explicite audire.¶At illi dixerunt.Quid ad-
huc deſyderamus teſtimonium.pro,quid inſuper opus habemus teſtimonio?Ipſi enim audiui-
mus ex ore eius.) Iuncta enim verba Ieſu,manifeſtabant affirmationem quòd eſſet Meſsias
& propterea aſſequutus intentum ſuum Senatus,dicit non eſſe opus teſtimonio.

CAPVT XXIII

ET Surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.) Tacet hic
Lucas tractatum de modo tradendi Ieſum in manus præſidis ad hoc vt occi-
deretur Ieſus:ſed non tacet concluſionem tractatus.immo vnanimi voto cõ-
cluſum fuiſſe ſignificat,dicendo quod omnis multitudo eorum ſurgens duxit C
Ieſum ad Pilatum.¶Et ex factis colligendo tractata in concilio,liquet quòd
tractauerunt de crimine læſę maieſtatis imponendo coram Pilato.& quòd nõ
mitterent Ieſum ad Pilatum,nec aliqui eorum irent,ſed omnes concurrerent
ad hoc.Tum ne Pilatus differret damnationem Ieſu,ſeruando Ieſum in carcere vt plene cogno
ſceret cauſam.Tum ne aliquis fauere auderet Ieſu ipſis omnibus præſentibus.¶Ceperunt autem
illum accuſare,dicentes,Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tri-
buta dare Cæſari,& dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.)Quatuor crimina obiiciunt:ſubuerſio-
nem ſcilicet gentis,prohibitionem tributorum,vſurpationem Meſsiæ. In quo continentur duo
ſcilicet blaſphemia,vſurpando ſibi filiationem dei:& crimen læſæ maieſtatis,vſurpando ſibi re
gium titulum.& propterea ſignificantius explicant Chriſtum regem.
¶Pilatus autem interrogauit eum,dicens,Tu es rex Iudæorum?)Poſthabet Pilatus reliqua ob-
iecta,ſciens ab eorum inuidia accuſationem proficiſci.de læſa tamen maieſtate ſolicitus interro-
gat Ieſum,qui non fuerat præſens accuſationi:quoniam Ieſus erat intus in prætorio,accuſatio au D
tem fuerat facta extra prætorium:vt Ioannes narrat.
¶At ille reſpondens ait,tu dicis.)Tacet Lucas intermedia verba quę refert Ioannes:& ſolum re
fert id quod etiam dixit Ieſus verbum medium inter affirmationem & negationem.Et ſenſus
refertur ad regnum nõ de hoc mundo.¶Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum & turbas.)
foris expectantes.egreſſus enim Pilatus loquitur.¶Nihil inuenio cauſæ.)Quum audiſſet Pila-
tus à Ieſu quod regnum Meſsiæ non eſt de hoc mundo,confirmatus eſt in opinione quam habe-
bat de inuidia accuſantium:& perpendens nihil ſua intereſſe(qui de regno mundi huius iudicat)
dicit Iudæis ſe nihil cauſæ ad condemnandum Ieſum inuenire in eo. ¶In homine hoc.)Acſi
apertius dixiſſet.in accuſationibus veſtris audio cauſam,ſed in ipſo non inuenio cauſam.Sub iis
autem verbis perſtrictis ab Euangeliſta intelligendum eſt Pilatum explicaſſe quæ dixerat Ie- E
ſus ſcilicet quod non eſt quæſtio de regno huius mundi. Euangeliſta enim tantum ſummam
verborum narrat.¶AT illi inualeſcebant,dicentes,Commouit.pro,commouet,populum.) Di
cente Pilato ex ore Ieſu non eſſe quæſtionem de regno mundano,inſtant Iudæi quod Ieſus aſtu
te inuertit cauſam:& ꝙ quæſtio eſt de mundano regno probant ,allegando commotionem po-
puli perſeuerantem vſq; hodie.Et propterea dicunt de præſenti commouet populum.

F ¶Docens.)Coacti à veritate,non dicunt quod commouet populum armis ſed docendo.
¶Per vniuerſam Iudæam.)tuæ curæ commiſſam.præſidebat enim Pilatus regioni quæ voca-
batur Iudæa.¶Incipiens.pro,orſus,à Galilæa vſq; huc.)non ſufficit ei Iudæa,ſed incepit à Gali-
læa & peruenit commotio vſq; huc ſcilicet in Hieruſalem.Commouerat enim Ieſus ante quinq;
dies vniuerſam ciuitatem in admirationem:dicendo quis eſt hic?& turba multa commota eſt
quum ingreſſus eſt Hieruſalem ſuper aſinum.Hæc enim omnia explicarunt accuſantes Ieſum.
Pilatus autem audiens Galilæam,interrogauit ſi homo Galilæus eſſet.Et vt cognouit quod de
Herodis poteſtate.pro,ditione eſſet,remiſit eum ad Herodem.) Male libenter Pilatus miſcebat
ſe huic cauſæ:& nitebatur auellere illam à ſe.Et propterea audito Galilææ nomine (quæ ſub te-
trarchia Herodis erat)quàmuis Herodes eſſet ei inimicus,occaſioné accepit excutiendi à ſe cau-
ſam iſtam:& remiſit ad Herodem tanquàm ad iudicem ordinarium Galilęorum.Et Pilatus qui-
G dem hac ratione remiſit:ſed diuina prouidentia diſpoſuit hanc remiſsionem vt incredulis occa-
ſio tolleretur calumniandi quod ſi cauſa affectati regni ſub Meſsiæ nomine fuiſſet cognita à iu-
dice habente notitiam iudaicæ legis,fuiſſet Ieſus damnatus & non excuſatus : vt Pilatus ignarus
legis putauit.Herodes igitur legem Iudæorum & Meſsiæ pondus ſciens iudex adiungitur:vt vi-
deant quid ille cenſuerit de Ieſu cauſa:& ſimul videant ex parte Ieſu quomodo ſe coram tali iu-
dice habuerit,putantes quòd coram Pilato Ieſus ſe excuſabat.
¶Qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus.)Venerat forte Herodes ad celebrãdum paſcha.erat
enim proſelytus,filius primi Herodis qui interfecerat innocentes,& frater Archelai & Philippi
&c.¶Herodes autem viſo Ieſu gauiſus eſt.)Non eſt opus rationem reddere gaudii:quia Euãge
liſta explicat illam fuiſſe curioſitatem,qualis ſolet in principibus paruum credulis regnare.ſunt
enim auidi ad videndum aliquod miraculum:eo quod parum credunt.¶Erat enim cupiens ex
multo tempore videre eum:eo quod audiret multa de eo,& ſperabat ſignum aliquod videre ab
H eo fieri Interrogabat autem eum multis ſermonibus.)Non ſola curioſitas erga miracula ſed etiã
erga ambigua deſcribitur.¶At ille nihil illi reſpondebat.)Ex parte Herodis in promptu eſt me
ritum:quia curioſitate mouebatur ad interrogandum.ex parte autem Ieſu ratio fuit ne impedi-
ret propriam paſsionem.Si enim reſpondiſſet ſicut Ioannes Baptiſta reſponderat Herodi,impe-
dita aut dilata fuiſſet paſsio eius comperta ipſius ſapientia ab Herode. Vnde elegit ſilere coram
Herode habente notitiam legis Moſaicæ:vt hinc etiam cognoſceremus quàm voluntarie pate-
retur.nam hinc diſcernendum à nobis eſſe monſtrauit quod non ideo Pilato reſpondit regnum
meum non eſt de hoc mundo,vt euaderet:quum coram Herode cum gaudio ſuſcipiente ipſum
& prouocante multis ſermonibus,facultas euadendi oblata fuerit & noluerit ea vti. Immo ad
cumulum paſsionis ſuæ elegit ſilentium:vt non ſolum minor Ioanne Baptiſta (noto Herodi)
haberetur,ſed etiam fatuus exiſtimaretur.
¶Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ conſtanter.pro,intente.ſeu acriter.accuſantes
I eum.)Vide ſpectaculum.Timebant principes ſacerdotum & Scribæ (videntes Herodem cum
gaudio videre Ieſum,& pulſare multis quæſtionibus)ne Ieſus ſapienter reſpondendo euaderet:
ſed vbi vident Ieſum tacere,& Herodem exiſtimare illum ſtolidum,tranſeunt in alium timoré:
ne ſcilicet Ieſus tanquam fatuus punitus euadat.Et propterea inſtant acrius accuſando,tendentes
ad hoc ne tanquam fatuus abſolueretur.Aiebant enim ipſum fingere,& eſſe hominem dicacem
coram turbis,non coram regibus:& latere in eo malitiam,qua ſi abſolueretur,iterum exerceret
in periculum ſubuerſionis populi.¶Spreuit autem illum Herodes.)Scribæ & ſacerdotes Ieſum
vt malum,Herodes autem vt fatuum nõ ſolum habet ſed tractat.Exiſtimauit enim illum eſſe ho
minem loquacem coram vulgaribus,neſcias turbas ſequi illum:& propterea ſpreuit illum.
K ¶Cum exercitu ſuo.pro,cum exercitibus ſuis.)Diuerſorum exercituum homines qui cum He
rode erant ſignificantur:vt à multis nationibus ſpretus inſinuetur.
¶Et illuſit.pro,& quum illuſiſſet,indutum veſte alba.pro,ſplendida,& remiſit.)[Superfluit &
Ita ꝙ legendum eſt.¶Et quum illuſiſſet indutum veſte ſplendida,remiſit ad Pilatum.) Non ꝙ
remiſerit ad Pilatum indutum veſte ſplendida:ſed quòd poſtquàm indutum veſte ſplendida il-
luſit,remiſit ad Pilatum.Significatur enim quod veſte ſplendida indutus, multis ludibriis affe-
ctus eſt & punitus vt fatuus:& poſtea remiſſus ad Pilatum.Ex ſplendida auté veſte inſinuatur ꝙ
Meſsiæ dignitas illuſa in eo eſt. ¶Voluit autem Ieſus ab Herode prius & poſtea à Pilato pro-
priis iudiciis puniri vt inſanus,non ſolum vt has ignominias ſuſtineret pro ſalute noſtra & exé-
plo : ſed ad excludendum à mentibus hominum incredulorum,quòd ipſe vſus fuerit malis aut
humanis artibus ambiendo primatum. locupletiſsimi ſiquidem teſtes adſunt Herodes & Pila
tus factis illuſionum.teſtantur enim hi(ad quos ſpectabat negocium primatus)quod geſta Ieſu
ad principatũ

ad principatum digna erant ludibrio ſecundum humanum iudicium. Et vere digna fuiſſent lu- A
dibrio, ſi per hæc intendiſſet ambire principatum. ¶Et facti ſunt amici herodes & Pilatus in ip-
ſa die, nam antea Inimici erant ad inuicem.) Hinc coniectura eſt quod ratio inimicitiæ fuerat
quia pilatus occiderat Galileos inconſulto Herode, quando miſcuit ſanguinem cum ſacrificiis
eorum: vt ſuperius ca p. xiii. dicitur, Miſſio ſiquidem Ieſu ad tribunal Herodis ideo amicitiam in
ter Pilatum & Herodem reſtituit, quia erat agnitio iuriſditionis Herodis, erat tanquam profeſſio
Pilati quod non ex propoſito violat iuriſditionem Herodis, erat quaſi pœnitentia olim facti.
¶Pilatus autem conuocatis principibus ſacerdotum & magiſtratibus & plebe, dixit ad illos,
Obtuliſtis mihi hunc hominem quaſi auertẽtem populum, & ecce ego coram vobis interrogãs,
nullam inuenio cauſam in homine iſto, ex his in quibus eum accuſatis. Sed neque Herodes. nam
remiſi vos ad illum: & ecce nihil dignum morte. ſed dignum fatuo. actum eſt ei.
¶Emendatum. pro, correptum, ergo.) hoc eſt caſtigatum flagellis. ¶Illum dimittam.) Putauit
Pilatus Ieſum non morte digum, ſed iunctis flagellis illuſioni factę ab Herode, dimittendum: vt
vel ſic accuſantibus ſatisfieret. ¶Neceſſe autem habebat dimittere eis per diem feſtum. pro, ſin-
gulis feſtis.) hoc eſt ſingulis annis in feſto paſchatis. ¶Vnum.) videns Pilatus accuſatores non B
eſſe cõtẽtos flagellis (flagellauerat enim iã Ieſum) tantauit an poſſet cũ fauore populi liberare Ie
ſum à principibus & magnatibus accuſantibus eum. Neceſſitas autem ſeruatæ conſuetudinis ſi-
gnificatur aſtringens eum ad concedendum populo vnum quem petiſſent. ¶Exclamauit autem
ſimul vniuerſa turba, dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam.) Hac reſponſione vult Lu-
cas intelligi propoſitionem factam à Pilato, verum vellent Ieſum an Barrabam.
¶Qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, miſſus in carcerem.
Et hanc quoq; ignominiam elegit Ieſus pati, vt homicida actori vitæ, & ſeditioſus actori pacis
præferretur. ¶Iterum autem pilatus loquutus eſt ad eos, volens dimittere Ieſum. At illi clama-
bant, dicentes, Crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad eos, quid enim mali fecit iſte? nullam
cauſam mortis inuenio in eo corripiam ergo illum & dimittam.) Altera hæc correptio, irriſio
fuit, qua veſte purpurea, corona ſpinea & perquutionibus arundinis &c. illuſus eſt.
¶At illi inſtabant, vocibus magnis poſtulantes vt crucifigeretur.) Et hoc ad cumulum teſtimo- C
nii ſimplicis progreſſus Ieſu ſpectat, vt vniuerſa plebs quam ſacerdotes ſciebãt libenter audire
prædicationem Ieſu, quamque pilatus tanquam deuotam Ieſu excitabat in fauorem Ieſu, accla-
maret eum crucifigendum. Ita quod nullus eſt inuentus qui obſtaret, qui faueret Ieſu: q̃uis to-
ties prouocari fuerint à Pilato. Hinc enim manifeſte habetur quod Ieſus non fecerat ſibi ami-
cos aliquos velut factioſos, ſed ſimplici doctrina fidei & morum inſtruebat omnes: vt incredulis
nullus relinqueretur locus obiiciendi humanas artes fidei Ieſu. ¶Et inualeſcebant voces eo-
rum. Deeſt. & principum ſacerdotum. Et pilatus adiudicauit.) Tandem ſententiam protulit.
¶Fieri petitionem. pro, vt fieret petitio, eorum.) qua petebant ipſum crucifigi. ¶Dimiſit au-
tem illis eum qui propter homicidium & ſeditionem miſſus fuerat in carcerem, quem petebant
Ieſum vero tradidit voluntati eorum.) Non dicit manibus: quoniam non eſt crucifixus à Iu-
dæis ſed à gentilibus miniſtris ipſius Pilati. Et ſignificatur per hoc, initium exequutionis poſt
ſententiam. aſſignauit ſiquidem Ieſum exequutoribus, vt ducerent eum ad crucifigendum ſe-
cundum voluntatem iudæorum, & non ſecundum recte rationis iuſtitiam. Et quum D
ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenenſem venientẽ de villa. pro, agro:
& impoſuerunt illi crucẽ portare. pro, vt portaret, poſt Ieſum.) Hinc apparet quod Ieſus iã debi-
lis redditus erat quod non potuit continuare portationẽ crucis propriæ. propter hoc enim cõ-
pulerunt hunc Simonẽ ad hanc ignominioſam ſarcinam. Quam tamen non ſolus portabat, ſed
poſt Ieſum, ne videretur Simon crucifigendus. ¶Sequebatur autem illum multa turba populi &
mulierum: quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuerſus autem ad illas Ieſus, dixit, Filiæ
Hieruſalem.) Quamuis eſſent ibi mulieres Galileæ ſimul cum turba populi, Ieſus tamen ad ſolas
Hieroſolymitanas vultum vertit: quia turba petierat Ipſum crucifigi, indigna erat ſermone Ieſu, E
ad Galilæas autem non ſpectabat deſtructio Hieruſalem futura quam eis prædicit.
¶Nolite flere ſuper me: ſed ſuper voſipſas flete, & ſuper filios veſtros.) Non intendit prohi-
bere fletum compaſſionis qui erat actus virtutis: ſed aperire eis pœnam ſequuturam, quæ erat af
flictura illas & filios earum longe magis quàm iſta compaſſio. ¶Quoniam ecce venient dies.)
Intra. xl. annos venerunt iſti dies, quando fuit deſtructa Hieruſalem à Romanis. ¶IN quibus
dicent, Beatæ ſteriles.) propter afflictionem & cædem filiorum. ¶ET ventres qui non ge-
nuerunt & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos: & col-
libus, operite nos.) Deſperatarũ verba prędicuntur deſyderantiũ opprimi à mõtibus & collibus

 vt liberentur

F vt liberentur à tot afflictionibus. ¶Quia ſi in viridi.pro,humido,ligno hæc faciunt,in arido
quid fiet? Parabolam adhibet qua ſeipſum comparat ligno humido, Hieroſolimitas autem li-
gno arido. Et eſt ſermo de lignis relatis ad combuſtionem. ligna enim humida (vtpote aquoſa)
difficile ardent: arida autem facilime. Et eſt argumentum à difficiliori: quod ſi lignum humidū
comburunt, multo facilius aridum conſument. Et intendit per hoc quód ſi ipſum Ieſum in quo
eſt innoſcentia repugnās pœnæ, affligunt ſic; quid fiet in Hieroſolymitis idoneis ex ſuis crimi-
nibus ad hoc vt puniantur? ¶Ducebantur autem.)& hoc ad cumulum innominię adiectum
eſt: vt ſimul cum flagitioſis duceretur ad crucem, ¶Et alii duo nequam.pro,malefici.ſeu facino
roſi.cum eo, vt interficerentur. Et poſtq̄ venerunt in locum qui vocatur Caluariæ, Ibi crucifixe
runt eum.) Ad augmentum ignominie ſpectat quód in loco vbi communiter malefactores in-
terficiebantur, Ieſus crucifixus eſt. Crucifixus autē manibus & pedibus perforatis clauis. tribus au
tem an quatuor certum non eſt. ¶¶Et latrones.pro,malefactores: vnum à dextris, alterū
à ſiniſtris. Ieſus autem dicebat, Pater.) Quod docuerat verbo, docet modo exemplo , orans pro
crucifixoribus. Et tanto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem .
G ¶Dimitte illis.) Veniam pro illis petit. ¶Non enim ſciunt.) tanquam aduocatus illorum
excuſat crimen ab ignorantia. ¶Quid faciunt.) Et vere neſciebant circunſtantiam quid, ne-
ſciebant enim quis eſſet ille quem crucifigebant. ſi enim cognouiſſent, nunq̄ dominum gloriæ
crucifixiſſent. Et fuit hæc Chriſti oratio exaudita: quoniam (vt inferius ſubditur) reuerſi ſunt per-
cutientes pectora ſua: & magna multitudo conuerſa eſt in die Pentechoſtes: dicēte illis petro, ſcio
quód per ignorantiam feciſtis. ¶Diuidentes vero veſtimenta eius, miſerunt ſortes.pro, ſor-
tem.& ſtabat populus expectans.pro, ſpectans. Deridebant autem eum & principes cum eis.)
Non ſoli primates ſed etiam plebei deridebant Ieſum geſtibus. Dictio enim græca irriſionem
quæ facie fit ſignificat: puta ſubſannare. ¶Dicentes, Alios ſaluuos fecit.) Geſtibus verba adiun
gunt: & ex beneficiis & miraculis blaſphemiam conficiunt. ¶Se ſaluum faciat.) Blaſphemant
eum, dicentes eum impotentem ſaluare ſeipſum. ¶Si hic eſt Chriſtus dei electus.) Comme-
H morare intendunt vſurpationem nominis Meſſię filii dei . ¶Illudebant autem ei & milites,
accedentes & acetum offerentes ei, dicentes. ſi tu es rex Iudęorum, ſaluum te fac.) Non ſolum à
Iudęis cuiuſq; ordinis ſed à gentilibus miniſtris iuſtitiæ illudi voluit. tum factor, oblatione ace-
ti. tum verbo, ſaluum te fac. ¶Erat autem & ſuperſcriptio ſcripta ſuper eum litteris Græcis & la-
tinis & Hebraicis. hic eſt rex Iudeorum. vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blaſphema
bat eum, dicens. ſi tu es Chriſtus, ſaluum fac teipſum & nos.) Vt nihil deeſſet, etiam à latronibus
crucifixis blaſphematus. ¶Vbi aduerte à Matthęo & Marco in numero plurali dici crucifixos
latrones conuitiatos eſſe Ieſu: Lucas autem vnum eorum dicit blaſphemaſſe. Vnde certum non
eſt, an prius vterq; blaſphemauerit Ieſum & poſtea alter pœnitens increpauerit alterum impœ-
nitentem, an (quód potius crediderim) tam Matthęus quam Marcus numero plurali vſus fuerit
pro ſingulari. hoc enim magis conſonat narratæ à luca increpationi quam exercuit in alterum,
dicendo neq; tu times deum . Hæc nanq; verba ſonant non pœnitentem conuitii proprii: ſed
I increpantem alterum quód nec ipſe timeat deum, ſed ſimul cum aliis inſultet Ieſu. Quod & am-
plius manifeſtatur, ſubiungendo quód nos iuſte patimur, digna factis recipiendo: & non accu-
ſat ſe, quod conuitium aliquod dixerit in Ieſum.
¶Reſpondens autem alter, increpabat eum, dicens. neq; tu timens deum, qui in eadem damnati
one es.& nos quidem iuſtę: nam digna factis recipimus. Hic vero nihil mali.pro, abſurdi, geſſit.
Significatur enim quod non ſolum immunis eſt à malo opere, ſed etiam à quocunq; inconueni
ente, à quocunq; dedecente. ¶Et dicebat ad Ieſum. Domine.) Vide ſpiritum ſanctum in animo
latronis operantem agnitionem domini in Ieſu, quem videbat crucifixum & tam ignominioſe
derideri. ¶Memento mei.) Pro ſalute animæ propriæ ſupplicat. ¶Quum veneris in regnum
K tuum.) Non ſolū in præſenti dominum fatetur, ſed regem euntē ad accipiendū regnū propriū
& credit & profitetur. Mirabilis valde eſt tam fides interior q̄ profeſſio exterior, tunc temporis
quando ab apoſtolis & diſcipulis tanto tempore eruditis derelictus eſt. ¶Et dixit illi Ieſus. Amē
dico tibi hodie mecum eris in paradiſo.) Duo inaudita prius, nouiter manifeſtantur. Alterū eſt
paradiſi nomen tranſlatum ad ſignificandum æternæ beatitudinis fœlicitatem. Paradiſus autem
græca eſt dictio : & ſignificat hortum non olerum ſed arborum. ex ſenſibilibus enim de-
clarantur nobis ſpiritualia & intelligibilia bona: ex loco delectabili ſignificatur fœlicitas beatitu
dinis. Alterum eſt q remiſſio culpæ & totius pœnæ hic primū habetur. peccatrici ſiquidē mu-
lieri remiſſa ſunt peccata multa, ſed nihil dictum eſt de remiſſione pœnæ: latroni autem ex hoc
ipſo quod illo die promittitur ei beatitudo, dimiſſa eſt non ſolum culpa ſed pœna omnis.

¶Erat

¶Erat autem hora fere ſexta: & tenebræ.) Non dicit & nubes,nebulæ aut caligo ſed tenebrę A
quæ ſola priuatione luminis ſunt.¶Factæ ſunt in.pro,ſuper,vniuerſam terram.)Sicut pro vni-
uerſo orbe patie batur Ieſus,ita totus terrarum orbis obtenebratus eſt meridie.¶Vſq; in horam
nonam. tribus horis immediate ſequentibus meridiem deſcribuntur tenebræ ſuper vniuer-
ſam terram. ¶Et obſcuratus eſt ſol.) Ratio tenebrarum redditur, ex hoc quod obſcuratus eſt
ſol. Non dicit eclipſatus eſt,ſed obſcuratus eſt:vt intelligamus miraculoſam ſubtractionem ra-
diorum ſolis abſq; aliquo corpore interpoſito. Quod etiam teſtari videtur duratio trium ho
rarum ſuper totam terram.nulla enim interpoſitio lunæ videtur ad hoc ſufficere.
¶Et velum templi ſciſſum eſt medium.Et clamans voce magna IESVS,ait.Pater in manus tuas
commendo pro,commendabo.ſeu deponam.ſpiritum meum.)Dictio græca interpretata com
mendabo ,ſignificat commendationem depoſiti reſumendi.Et eſt futuri temporis. & ſignificat
ad literam certitudinem ſuę reſurrectionis.nam affirmando quòd deponet(moriendo ſecundũ
corpus) ſpiritum in paternis manibus , ſimul affirmat reſumpturum ſe depoſitum de paternis
manibus alioquin vane deponeret. ¶Vbi nota quod perſona Ieſu eſt illa quæ loquitur,eſt illa
quæ deponit :quoniam ipſamet eſt quæ reſumit depoſitum. Humano more diuinam B
cuſtodiam ſignificat ſimilitudine manuum.Solemus enim depoſitum commendantes charum,
in manus proprias amici aſſignare. ¶Futuro autem vtitur:quoniam quum loquebatur adhuc
non aſſignabat rem deponẽdam.ſed in morte ſubſequuta aſſignaturus erat eam. Et aſſerere futu
ram depoſitionem in morte,propriam fuit Chriſto.quilibet enim moriens poteſt dicere in præ
ſenti in manus commendo,ſed non poteſt aſſerere commendabo: quia neſcit quid futurum poſt
mortem ſit de ſpiritu ſuo,q̃uis credat.&c.Et rurſus quilibet alius moriens deſinit per mortem
eſſe ipſemet:ac per hoc non poteſt aſſerere quòd ipſemet deponet ſpiritum ſuum in manus alte
rius,Chriſtus autem ſolus per mortem non deſiit eſſe ipſemet:quoniam hypoſtaſis eadem per-
ſeuerauit poſt mortem,& propterea ſolus potuit vere dicere commendabo ſpiritum meum.
¶Spiritum autem non animam appellat:quia vſq; ad mortem res quæ eſt anima,ſtatum animę
habet:quoniam animat ſeu viuificat corpus.in morte autem tranſit in ſtatum ſpiritus:quoniam
exiſtit illo modo quo puræ ſpirituales ſubſtantiæ exiſtunt. ¶Nec prætereas quòd ſicut prima C
ſcripta in euangelio verba Ieſu,à patris nomine initium ſumpſerunt quum dixit duodennis in
templo,neſciebatis quia in iis quæ patris mei ſunt oportet me eſſe,ita vltima Ieſu in cruce in pa-
trem finita ſunt,dicendo nunc pater in manus tuas.&c. vt intelligamus ab extremis media ver-
ba tendere ad declarandum & propagandem fidem æternę proceſſionis ſuę à patre.
¶Et hæc dicens.) Hinc apparet hæc fuiſſe vltima verba Ieſu in cruce. ¶Expirauit.)Hinc con
futantur hæretici omnes qui negant veram Chriſti mortem in cruce. ¶Videns autem Cen-
turio quod factum fuerat,glorificauit deum.)Ecce fructus orationis Chriſti in gentili,qui prę-
erat militibus. ¶Dicens.vere hic homo iuſtus erat. Et omnis turba eorum qui ſimul aderant.
pro,& omnes quę ſimul aduenerant turbæ ad ſpectaculum iſtud,& videbant quæ fiebant,percu
tientes pectora ſua reuertebantur.)Ecce alter fructus in turbis Iudęorum, non in primatibus
eorum. ¶Stabant autem noti eius à longe,& mulieres quæ ſequutæ eum erant à Galilæa,hęc
videntes.Et ecce vir nomine Ioſeph qui erat decurio,vir bonus & iuſtus.) Non eſt hoc in loco
decurio nomen militaris officii,ſed nomen dignitatis:puta Senator. Decurionis enim nomen D
in Senatores aliarum vrbium & in præfectos aliis,tranſlatum eſt.¶Hic non conſenſerat conſilio.
hinc apparet quòd Senator erat:& noluit conſentire iniquitati aliorum.¶Et actibus.pro,actui
ſeu facto.eorum.)Ita quòd neque conſenſerat conſilio neq; operi aliorum.Et hoc nota contra
conſiliarios,qui etſi non conſentiunt conſilio,conſentiunt tamen actibus executionis concluſæ
ab aliis.Non enim euadunt crimen . ad hoc ſiquidem lucas ſcribit de Ioſeph quòd nec conſi-
lio nec actibus conſenſerat.)Ab Arimathia ciuitate Iudeæ.pro,Iudęorum:qui expectabat & ipſe
regnum dei.Hic acceſſit ad pilatum.)Poſt mortem Ieſu.¶Et petiit corpus Ieſu.)Non enim lici
tum erat abſque præſidis authoritate tollere corpora damnatorum. ¶Et depoſitum inuoluit in
ſindone.& poſuit eum.pro,illud.ſcilicet corpus.in monumento exciſo.)Hoc eſt non fabricato,
non mobili,ſed in ipſa rupe exciſo.Et hoc propenſioris diuinæ prouidentiæ fuit:vt monumen E
tum Ieſu eſſet immobile,ad perpetuam loci memoriam.¶In quo nondum quiſquam poſitus fue
rat.)Et hoc tum dignitati Ieſu,tum teſtimonio reſurrectionis congruebat.
¶Et dies erat paraſceues.pro,paraſceue.) nominatiui caſus.Dictio græca eſt paraſceue à præ-
paratione dicta. Quamuis enim dies ille eſſet primus paſchatis,ac per hoc dies feſtus,quia ta-
men ſequens dies erat dies ſeptima longe ſanctior(vt pote in qua nec coquere aliquid licitũ erat)
ideo dies ille erat præparatorius alimentorum pro ſabbato.Et propter hoc ſubiungit lucas quod
illuceſcebat

illuceſcebat ſabbatum immediate poſt illum diem. ¶Et ſabbatum illuſcebat. Morem moyſi ſe-
F quutus Lucas, à termino noctis Luce, deſcribit noctem inchoatam ſabbatum. ¶Subſequutæ
autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum & quemadmodum
poſitum erat corpus eius.) Non dicit & quemadmodum vnctum fuit aromatibus, ſed quema-
admodum poſitum. Viderunt enim modum quo corpus portatum fuit in monumentum, ſed
non viderunt illud vngi. vnctio ſiquidem intus in monumento facta videtur: quam ipſe non
audentes iungere ſe Nicodemo & Ioſeph miniſtriſq; eorum, vide nequiuerunt. ¶Et reuerten-
tes: pro. reuerſæ autem, parauerunt aromata & vnguenta.) illomet die. Vnde apparet quod ipſæ
non viderunt corpus Ieſu vngi, nam ſi vidiſſent, non præparaſſent aromata pro vnctione cor
poris. ¶Et ſabbato quidem ſiluerunt. pro, quieuerunt, ſecundum mandatum.) Aduenit enim
ſolis occaſus in quo inchoauit ſabbatum. & propterea quieuerunt ſeruantes legem: & non ve-
nerunt ad vgendum. ¶Aduete hic bis mulieres paraſſe aromata: ſemel ipſa die veneris ante ſolis
occaſum, cuius Lucas meminit: & alia vicæ tranſacto ſabbato hora veſpertina, cuius meminit
Marcus. Et ratio numeri fuit, aut quia non inuenerunt in promptu illa hora tarda die veneris
G ad ſufficientiam, vel quia putauerunt ſufficere quæ poſtea cenſuerunt non ſufficere. Reliqua ad
prædicta ſpectantia, vide apud Matthæum & marcum expoſita.

CAPVT XXIIII.

VNA AVTEM ſabbati. pro, ſabbatorum. hoc eſt die immediate ſequente diem
ſeptimum: vt diffuſe expoſuimus apud Matthæum, & iterum apud Marcum.
¶Valde diluculo. pro, diluculo profundo.) hoc eſt quum adhuc multum ſuper
eſſet diluculi. Tempus ſiquidem diluculi ſignificatur, ſed multum adhuc di-
ſtans ab ortu ſolis, tunc enim diluculum profundum: ſicut dicitur aqua profunda
quæ multum habet aquæ. Nec contrariatur marco dicenti orto iam ſole: quoniam diluculum
initium ortus ſolis eſt. ¶Venerunt ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata.)
H Deſunt quatuor dictiones. ¶Et quædam cum ipſis.) Significatur enim ꝙ non ſolæ muli-
eres ſequutæ Ieſum à Galilæa que viderant monumentum, ſed etiam quædam aliæ mulieres cū
ipſis venerunt. ¶Et inuenerunt lapidem reuolutum à monumento. & ingreſſe non inuene
runt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent. pro, dum perplexæ
eſſent, de hoc.) hoc eſt dubitantes quid actum eſſet de corpore Ieſu non inuento ibi. ¶Ecce
duo viri.) angeli in forma virorum. ¶Steterunt. Corporalis ſitus ſignificatur.
¶Secus illas.) Extra monumentum videtur locus iſte. tum propter multitudinem mulierum.
tum quia intus monumentum ſedentem angelum in dextris viderunt: vt Marcus teſtatur. Iſti
ergo duo ſtantes ſecus illas. extra monumentum intelliguntur apparuiſſe poſtquàm viderant
non eſſe corpus Ieſu ibi. ¶In veſte fulgenti. pro, in veſtibus fulgurantibus.) Significātur enim
veſtes fulgentes, ad ſimilitudinem fulguris ſplendentes. ille autem qui intus in monumento vi
ſus eſt ſedens, indutus erat ſtola candida. ¶Quum timerent autem. pro, quum territæ autem
I eſſent illæ.) ex præſentia angelorum. ¶Et declinarent vultum in terram.) tum modeſtia
ſolitæ verecundiæ, tum pre fulgore veſtium. ¶Dixerunt ad illas. Quam quæritis viuentem
cum mortuis?) Arguunt angeli mulieres de ſtudio quod adhibent ad querendū Ieſum tanq̄ mor
tuū: quia debebant credere ipſum viuum. ¶Non eſt hic.) Arguunt eaſdē à loco. Ita quòd pri-
ùs arguerunt eas à morte, modo à loco. ¶Sed ſurrexit à mortuis.) Non eſt ablatus, ſed ſurrexit
& abiit. ¶Recordamini qualiter loquutus eſt vobis.) Reuocant ad memoriā verba Ieſu: vt vel
ſic credant Ieſum reſurrexiſſe. ¶Quū adhuc eſſet in Galilæa.) Locū nominat vbi dicta ſunt ver
ba, [illegible] reminiſcerentur.) Dicens quod oportet diuina definitione ad implendas ſcripturas pro
ſalute humani generis. ¶Filiū hominis tradi in manus hominū peccatorū & crucifigi, & die ter
K tia reſurgere. Per ſingula reuocāt ad memoriā que dixerat Ieſus: vt per hoc redderētur credule.
¶Et recordatę ſunt verborū eius. Ecce effectus primus. ¶Et regreſſæ à monumēto. Non dicit
& egreſſæ: ne ſignificarentur eas intus monumentū audiſſe hæc angelorū verba. ¶Nunciaue-
runt hęc omnia illis vndecim & ceteris omnibus. ecce alter effectus, quo mulieres iſtę credētes
nunciauerunt hæc diſcipulis. ¶Erat Maria Magdalenę & Ioanna & maria Iocobi, & cæteræ quę
cum eis erant, quę dicebant ad apoſtolos hęc. Et viſa ſunt ante illos ſicut deliramentum verba
iſta. pro, ipſarum.) Diuina diſpenſatione permiſſum eſt vt apoſtoli vndecim cum reliquis di-
ſcipulis exiſtimarent mulieres tanquàm deliras ad firmitatem fidei noſtrę: vt hinc perpendamus
non fuiſſe eos faciles ad credendum, & quòd verba mulierum vt muliebria paruipenderūt. ¶Et
non

non crediderunt illis.) Tot mulieres teſtificabantur de viſu,& tamen non crediderunt illis quòd A
vidiſſent angelos qui dixerint eis hęc quæ retulerant. Fuit tantæ efficacię hæc paruipenſio, vt
etiam mulieres ipſas dubias redderet de audita reſurrectione ; vt patet ex eo quod reuerſe ſunt
mulieres ad monumentum,adhuc quęrentes Ieſum. Sed mirum non eſt quod muliebris animus
tam inſtabilis eſt. ¶Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum.) Tacet Lucas de Ioanne
qui ſimul cucurrit cum Petro. ¶Et procumbens.pro,& demiſſo capite proſpiciens.) Signi-
ficatur enim diligentia Petri exiſtentis in monumento adhibendo inclinationē capitis ad loculū
in quo iacuerat corpus Ieſu:vt ſcrutaretur oculis veritatem.vidit.pro,videt,linteamina ſola po-
ſita.pro,iacentia.) Deſcribuntur linteamina abſq; corpore,non complicita ſed iacentia .
¶Et abiit ſecum mirans quod factum fuerat.) Non dicit credens:quoniam adhuc non credebat,
ſed mirabatur comperta veritate eorum quæ dixerant mulieres quantum ad hoc ꝙ corpus Ieſu
non erat ibi. Nec erat ratio ſuſpicandi quòd fuerit ſublatum:quoniam non fuiſſent ibi relicta
linteamina iacentia, ſed cum illis eſſet inuolutum corpus Ieſu. tollentes corpus non nudaſſent
illud ,ſed inuolutum abſtuliſſent vt erat. ¶Et ecce duo ex illis. diſcipulis Ieſu.ibant ipſa die in
caſtellum quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Hieruſalem,nomine emaus:& ipſi loque B
bantur ad inuicem de his omnibus quę acciderant. Et factum eſt dum fabularentur & ſecum quę
rerent,& ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis.oculi autem eorū tenebantur ne eū agnoſce-
rent.) De oculis internis eſt ſermo:quia de illis oculis loquitur quos poſtea ſubiungit fuiſſe aper
tos.conſtat autem internos fuiſſe apertos oculos,non exteriores.non enī ibant oculis clauſis. Mo
dus autem quo tenebantur interni oculi ,ſimilis eſt ecſtaſi:ita quòd quandam ecſtaſis ſpeciem ex
ſua mala diſpoſitione incurrerunt in pœnam ſuorum demeritorum. Simile apparuit in Petro
(quâmuis non ex ſimili cauſa) quum eductus ab angelo de Herodis carcere , non diſcernebat
quòd in veritate ambularet,ſed exiſtimabat ſe viſum videre. Simile apparet in hominibus qui
valde intenti ad aliquid,non diſcernūt multa alia occurentia. Tali(modo detineri partem cogno
ſcitiuam interiorem quæ(comprhendit,intellectum & interiores ſenſus)conſentaneum rationi
eſt. In cuius ſignum non impediebantur ab aliarum rerum cognitione:ſed ſolum ne eum agno-
ſcerent,quem familiari vſu cognouerant. ¶Et ait ad illos. Qui ſunt hi ſermones quos con- C
fertis adinuicem ambulantes,& eſtis triſtes.pro,eſtis vultu triſti? Apparebat enim in vultu illorū
triſtitia. Et merito ob mortem talem talis magiſtri.
¶Et reſpondens vnus cui nomen Cleophas,dixit ei. Tu ſolus peregrinus es in Hieruſalem,
& non cognouiſti quę facta ſunt in illa his diebus?) Hic explicatur forma quam in genere de-
ſcripſit Marcus:dicendo quòd oſtenſus eſt in alia forma euntibus in villam., Explicatur ſiqui-
dem hic quòd in forma peregrini ſeu aduenę viſus eſt. Non quod mutata fuerint linteamenta
facie Ieſu,nec quòd fuerit mutatus color(ſed in proprio colore & propriis lineis faciei & manu
um totiusq; corporis erat)ſed in apparentia tantum erat alia forma.propter quòd ſignificanter
Marcus dicit,oſtenſus eſt în alia forma. ¶Modus autem quo altera apparebat forma,ex par
te immutationis erat . Lineamenta enim & colores Chriſti ſecundum aliquid ſui immu
tabant viſum diſcipulorum & ſecundum aliquid non immutabant.& ſic ſpecies in ſenſu,non re
preſentabat faciem Ieſu qualis erat:ſed qualem ſpecies illa præ ſe ferebat. Et ſic oſtenſus eſt in alia
effigie. ¶At ſi miraris talem immutandi modum,recole quòd corpus Chriſti erat lucidum D
in ſeipſo:& tamen non immutabat ſecundum quòd erat lucidum viſum diſcipulorum. Sicut
itaq; in poteſtate eius erat non immutare ſecundum quòd erat lucidum , ita in poteſtate eius
erat immutare ſecundum aliquid ſic,& ſecundum aliquid non. ¶Et quòd Euangeliſtæ ſcri-
bunt de aliena forma,ſimile intelligendum eſt de aliena voce.nam vox Chriſti non eſt cogni-
ta à diſcipulis,ſimili ratione:quia ſcilicet vox eius ſecundum aliquid ſui(puta modum proferen-
di ſolitum Chriſto,ſuauitatem loquendi,propriam Chriſto,ſeu accentus aliquos ſolitos Chriſto
non immutabat auditum diſcipulorum. ¶Quamuis etiam hoc potuerit eſſe alio modo.ſ.ꝙ
Chriſtus loquutus fuerit non conſueto ſibi modo. Primus tamen dicendi modus magis conſo
nat geſtis circa viſum : vt pote non ponens varietatem ex parte ipſius Ieſu,nec in obiecto viſus E
nec in obiecto auditus. Certum eſt enim quòd inter ea quæ ſenſibus diſcipulorum de Ieſu per
cipiebantur,non erat illud ſenſibile per accidens quod erat Ieſus:quia per ſenſibilia tam propria
quam communia conſueuerat ab ipſis percipi internis ſenſibus & intellectu . quo ad hoc enim
percipiendum & diſcernendum ſenſibile per accidens,oculi interni detinebantur:vt nec vidēdo
nec audiendo,illud,haurirent in parte cognoſcitiua interna . ¶Interrogatiue autem admirando
legenda ſunt hæc verba Cleophæ:& cōſtruenda ſic.tu ſolus habes hæc duo.ſ.ꝙ peregrinus es in
Hieruſalem,& ꝙ n ō cognouiſti ea quæ facta ſunt in illa his diebus. Quaſi dicat.quomodo poteſt
eſſe quod

F eſſe quòd tu ſolus habeas hæc duo? Videbatur enim cleophæ mu ltum difficile ſeu impoſſibile
quòd ille ſolus inter aduenas in Hieruſalem neſciuerit hęc. ¶Meminit autem aduenæ ſeu pere-
grini, vel quia ignorando nomen ipſius ab habitu nominat: vel quia aduenis præcipue incum-
bebat hoc ſcire. tum quia aduenis iniuria facta fuerat, crucifigendo Ieſum innocentem aduenam
Hieruſalem. tum quia ſoliti erant aduenę conuenire ad prædicationem Ieſu in ſolennitatibus.
Vnde ſcriptum eſt quòd mane ibant ad prædicationem ipſius quotidie. ¶Quibus ille dixit quę.
Ieſus omnium omnia ſciens interrogat: vt ex proprio ore argumenta contra ſeipſos proferant
& inde inſtruantur. ¶Et dixerunt. De Ieſu Naſareno: qui fuit vir propheta, potens in opere &
ſermone, coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & prin-
cipes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem ſperabamus.) Specie er-
go perdiderant. ¶Quia ipſe eſſet redempturus. pro, quòd ipſe eſſet qui redempturus eſſet, Iſ-
rael.) Fatentur Ieſum fuiſſe prophetam potentem in opere miraculorum & ſermone doctri-
næ: & dicunt ſe ſperaſſe quòd ipſe eſſet ille qui à prophetis promiſſus eſt redempturus populum
G Iſrael de ſeruitute & captiuitate. In quo manifeſtant ſe crediſſe ꝙ Ieſus eſſet Meſſias: & quod
in illo aduentu eſſet redempturus populum Iſrael, iam longè ante in captiuitatem redactum, qui
non rediit & pro parte quæ rediit ſeruientem Romanis: & nunc perdidiſſe tam fidem ꝙ̃ ſpem de
Ieſu Meſſia. ¶Et nunc ſuper hęc omnia, tertia dies eſt hodie ꝙ hæc facta ſunt. Sed & mulie-
res quędam ex noſtris terruerunt. pro, ſtupefecerunt, nos.) Non enim ſignificatur illatus timor,
ſed illata adminiſtratio magna velut ſtupor quidam. ¶Quæ ante lucem fuerunt ad monumen
tum: & non inuento corpore eius, venerunt dicentes ſe etiam viſionem angelorum vidiſſe, qui
dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex noſtris.) Petrus ſcilicet & Ioannes.
¶Ad monumentum: & ita inuenerunt ſicut mulieres dixerunt: ipſum vero non inuenerunt pro
non viderunt. ¶Et ipſe dixit ad eos. O ſtulti, pro, amentes, & tardi corde ad credendum in om
nibus quæ loquuti ſunt prophetę. Sicut amantes abſolute dicuntur homines deficientes in iudi-
H cando & rationabiliter operando, ita amen es reſpectu fidei ſunt deficientes in iudicio creden-
di. Nec dixit Ieſus amantes abſolute ſed ô amentes ad credendum. Vterque enim defectus (ſcili-
cet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & non alter tantum. Arguit enim eos amen
tiæ in parte cognoſcitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc eſt voluntate, nomine cordis ſignifi
cata. ¶Collige hic prudes lector tres defectus diſcipulorum ſcilicet deſperationem prius
dictam, amentiam, & tarditatem (non operis ſed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc deme-
rita, has malas diſpoſitiones cum duabus ſupra dictis pœnis (altera ex parte alienæ immutatio-
nis ſenſuum, altera ex parte quaſi ecſtaſis oculorum mentis) & videbis merito pœnas illas illa-
tas his diſcipulis. ¶Nonne hæc oportuit. pro, oportebat.) Quod prius declara tum eſt.
¶Pati Chriſtum. & ita. Superfluit ita. intrare in gloriam ſuam?) Duo dicit. alterum eſt quòd
oportuit paſſionis merito intrare in gloriam. Alterum eſt quòd gloria paſſionis merito parta,
erat ipſius: vt intelligamus non ſolo paſſionis merito gloriam eſſe ipſius nam eius erat heredita-
rio iure: & ſuam vnomodo, fecit ſuam altero modo.
I ¶Et incipiens à Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ
de ipſo erant.) Non dicit omnia quæ de ipſo erant. in omnibus enim ſcripturis de ipſo ad pro-
poſitum tractantibus aliquid interpretabatur. ¶Et appropinquauerunt caſtello quo ibant: &
ipſe ſe finxit longius ire.) hoc eſt compoſuit geſtus & motus ſuos tanquam iturus longius. non
ad ſimulandum proſequutionem itineris non futuram, ſed ad excitandum amorem diſcipulo-
rum erga ſe: vt tali merito diſponerentur ad hoc vt aperirentur oculi eorum. ¶Et coegerunt
illum.) Ecce ſubſequutum meritum hoſpitalitatis, non inuitantis ſed cogentis: vt hinc etiam
diſcamus non ſolum inuitandos ſed cogendos peregrinos ad hoſpitium. ¶Dicentes. mane no
biſcum: quoniam ad veſperacit, inclinata eſt iam dies. Et intrauit. Deeſt. vt maneret. cum
K illis. Et factum eſt dum recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrige-
bat illis.) Quatuor actiones Ieſu circa panem deſcribuntur: acceptio, benedictio, fractio, & por-
rectio. & tamen in ſola fractione agnitus dicitur inferius: vt intelligamus fractionem fuiſſe
miraculoſam: hoc eſt quòd frangebat panem manibus ſicut alii incidunt cultello. Solitum au-
tem hunc frangendi modum fuiſſe IESV credimus: & propterea diſcipuli ex conſueto Ieſu
modo cognouerunt eum. ¶Et aperti ſunt oculi eorum & cognouerunt eum.) Duæ ratio-
nes concurrerunt ad cognitionem hanc: ex parte Ieſu. fractio panis conſueto modo mirabili. ex
parte autem diſcipulorum, apertio internorum oculorum. Adempta eſt enim pœna qua deti-
nebatur pars eorum cognoſcitiua velut in ecſtaſi, quoad elongationem ab agnitione Ieſu: & velut
reuerſi ad ſeipſos agnouerunt eum eſſe Ieſum.

¶Et ipſe

¶Et ipſe euanuit.pro,diſparuit ex oculis eorum.pro,ab ipſis.& dixerunt ad inuicem, Nonne
cor noſtrū ardens erat in nobis dum loqueretur in via,& aperiret nobis ſcripturas? Teſtimoni- A
um ab interna inflammatione cordis in ſeipſis cauſata ex ſermone Ieſu in via,proferunt:vt eti-
am ab ipſo intimo effectu agnoſcendum Ieſum,ſubinuicem pendant.¶Et ſurgentes eadem ho-
ra,regreſsi ſunt in Hieruſalem:& inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant,
dicentes quod ſurrexit dominus vere.] Apoſtoli & diſcipuli mulieribus non crediderunt,ſed cre
diderunt Petro.Et propterea audito Petro dicunt quòd ſurrexit dominus vere, non opinatiue.
¶Et apparuit Simoni.)Vbi aut qua hora neſcitur:ſed hoc ſcitur quòd illo die apparuit ei.
¶Et ipſi narrabant quæ geſta erant in via: & quomodo cognouerunt eum.pro, & quomodo
agnitus fuit eis,in fractione panis.)Hinc duo habentur alterum eſt quòd fractio panis fuit (vt
dictum eſt)ratio agnitionis:alioquin non magis dixiſſent in fractione quàm in porrectione.
Alterum eſt quod modus ille frangendi tanq̄ ſolitus Ieſu coram diſcipulis ſuis,inſinuatur : dum
iſti duo affirmant ſe agnouiſſe eum hoc modo.ſ. in fractione panis.appoſitiue enim adiungitur
fractio panis ad modum agnitionis.Hoc ſiquidem teſtimonium præſupponit notorium fuiſſe
apud diſcipulos hunc modum frangendi panem fuiſſe proprium ac conſuetum Ieſu: alioquin B
nullum agnitionis teſtimonium afferrent,dicendo quomodo agnitus.fuiſſet eis in fractione pa
nis.¶Dum autem hęc loquuntur,ſtetit Ieſus in medio eorum:& dixit,pax vobis:ego ſum noli-
te timere.)Superfluunt hæ quatuor dictiones.ſ. ego ſum,nolite timere. Tantummodo ſalutauit
eos,dicendo pax vobis:vt etiam ipſa ſalutatione agnoſcerent ipſum eſſe qui docuerat eos hanc ſa
lutandi formam¶Conturbati.pro,ſtupefacti,vero & conterriti.) Deſcribuntur diſcipuli con-
territi & ſtupefacti.& terroris quidem paſsio conſueta videtur hominibus in apparitione vmbra
rum quę exiſtimantur ſpiritus dęmonum vel mortuorum:paſsio autem ſtuporis ex nouitate rei
tam inſolitæ & admiratione dignę conſurgebat. ¶Exiſtimabant ſe ſpiritum videre.)hoc eſt
ſpiritualem aliquam ſubſtantiam aerii corporis.¶Et dixit eis.Quid turbati eſtis.) exterius &
interius.nam exteriori habitu faciei.territos ſe demonſtrabant ¶Et cogitationes aſcendunt in
corda veſtra?)Videbat Ieſus intima diſcipulorum,& cogitationibus internis laborare.Quales au
tem eſſent cogitationes,euangeliſta declarauit.ſ.quòd exiſtimabant ſe ſpiritum videre. C
¶Videte manus meas & pedes. Deeſt.meos,quia ego ipſe ſum. Confoſſas manus & confoſſos
pedes in teſtimonium producit quod ipſemet eſt qui crucifixus fuit. ¶Palpate. Deeſt. me,
& videre.)Eiuſdem naturæ caro Chriſti poſt reſurrectionem fuit cuius erat prius:non eſt muta
ta in carnem ſpiritualem quæ palpari poteſt. Quod autem dicit videte, non ſpectat ad oculos
corporis ſed ad certificationem ſenſus:perinde ac dictum fuiſſet.palpate me & certificate vos ip
ſa palpatione. Videre enim vſurpatur frequenti vſu ad ſignificandum certificationem cuiuſq;
ſenſus. ¶Quia ſpiritus.)quem exiſtimatis videre:ſiue bonus ſiue malus,ſiue incorporeus ſiue
corpus habens aerium. ¶Carnem & oſſa non habet.)Quàmuis aſſumant quandoq; ſimilitudi
nes carnis & oſsium:vt quum angeli(ſiue boni ſiue mali) in ſimilitudine hominum apparent.
non enim tunc habent vera oſſa & veram carnem,ſed ſimilitudinem oſsium & carnis.
¶Sicut me videtis habere. Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus & pedes. Adhuc au-
tem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio. Legendum eſt ſic.adhuc autem illis non
credentibus præ gaudio, & mirantibus.) Significatur tanta gaudii paſsio, vt non applica- D
rent mentem ad credendum illum eſſe Ieſum. Ita quòd non ex cordis duritia,ſed ex velut ec-
ſtaſi cauſata ex multo gaudio viſis manibus & pedibus,non applicabunt mentem ad credendum:
ſed erant velut in ecſtaſi admirantes ¶Dixit.habetis hic aliquid quod manducetur?) Teſtimo
nio oculorum & tactus adiungit comeſtionem : vt ex omnibus vitalibus operibus inducátur ad
credendum. ¶At illi obtulerunt ei partem piſcis aſsi,& fauum mellis,pro,& de apiario fauo.)
Ad differentiam fauorum aliorum animalium dicit quòd obtulerunt fruſtum faui mellis ex ope
ribus apum. ¶Et quum manducaſſet coram eis,ſumens reliquias dedit eis.pro,Et quum acce
piſſet,coram eis manducauit.) Nihil ſignificatur de reliquiis:ſed quod acceperit oblatum pi-
ſcem cum fauo & manducauerit coram eis. ¶Et dixit ad eos.Hæc ſunt verba.) hoc eſt hęc
ſunt facta. Hebraico enim more geſta appellantur verba. ¶Quæ loquutus ſum ad vos.) Ad E
confirmandam veritatem ſuæ reſurrrectionis adiungit teſtimoniorum eorum quę ante mortem
dixerat eis:vt vndique comprehendant ipſummet eſſe qui fuit eorum magiſter. Nec comme-
morat quæcunq; prius dicta,ſed ſpectantia ad propoſitum.declarat enim hæc quæ cómodo vi-
dent in ipſo eſſe illa quę olim eis prędixerat.¶Quū adhuc eſſem vobiſcum.hoc eſt quum,cómu
nis mihi & vobis eſſet mortalis vita,quum conuerſabar vobiſcum ſimilis vobis paſsibilis.Quali
communione nunc non erat cum eis: quoniam ipſe tranſierat ad vitam immortalem & im-
paſsibilem

F paſſibilem. ¶Quoniam neceſſe eſt impleri.) Ad loquutionem præteritam Ieſu ſpectat hoc ꝙ
præſenti dicitur, quoniam neceſſe eſt impleri. commemoratio eſt enim quòd prius dixerat hæc
quæ facta vident circa ipſum, quoniam neceſſe eſt impleri ſcripturas. ¶Omnia quæ ſcripta
ſunt in lege Moyſi & prophetis & pſalmis de me.) Scripturas de ſe diſtinguit in tres partes: le
gem, prophetas & pſalmos. ſub his reliquas ſcripturas comprehendens. ¶Tunc aperuit illis
ſenſum. pro, tunc aperuit illorum mentem vt intelligerent ſcripturas.) Hactenus manifeſtauerat
ſe eſſe verum eundem hominem (ſcilicet Ieſum) ab humanis: modo manifeſtat à diuinis, agendo
& operando in eorum mentes. hoc enim diuinum eſt opus. donare piſcatoribus ſtatim vt intel-
ligerent ſcripturas prophetarum, non hominis ſed dei eſt opus. ¶Et dixit eis.) Summarie
colligit ſcripta ad propoſitum. ¶Quoniam ſic ſcriptum eſt.) Non ſolum dicit ſic ſcriptum eſt:
ſed aſſumit pro ratione dicendo quoniam ſic ſcriptum eſt. Et ſignificatur per ſic diſpoſitio mo-
dus & ordo geſtarum & gerendarum rerum quę ſubiunguntur. ¶Et ſic oportebat.) Conſe-
quentię vis ſignificatur, coniunctione vim affirmationis habente. acſi dictum fuiſſet, & conſe-
quenter ſic oportebat. Ita ꝙ ſenſus eſt. quoniam ſic ſcriptum eſt, conſequenter ſic oportebat; hoc
G eſt oportebat illum ordinem, illum modum, illam diſpoſitionem ſeruare quę ſeruata eſt, quia ſic
ſcriptum erat. ¶Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius.)
Quinq; capita ſummat. primum de paſſione Chriſti ſe. ſecundum de reſurrectione eius à mor-
tuis tertia die ſic. tertium de prædicatione in nomine eius. ¶Vbi nota quòd quum dicitur ſic
oportebat prædicari, pręteritum oportebat non reſpicit prædicationem præteritam (quum de
futura ſit ſermo) ſed reſpicit diſpoſitionem futuræ prædicationis per apoſtolos. eſt enim ſenſus
ꝙ oportebat ſic: hoc eſt talem diſpoſitionem, ordinem ac modum ad prædicandum efficere
qualis modus, qualis ordo, qualis diſpoſitio effecta eſt; vt ſcilicet colligeret Ieſus diſcipulos teſtes
miraculorum, vitæ, prædicationis paſſionis & reſurrectionis ſuæ.

¶Pœnitentiam & remiſſionem peccatorum.) Pœnitentia opus eſt humanum: remiſſio pec
catorum, opus eſt dei. ſed pœnitentia nihil valet ſine remiſſione peccatorum, nec remiſſio pec-
H catorum datur ſine pœnitentia. Significatur enim oportere prædicari vitamq; ſcilicet malæ actę
vitæ pœnitentiam, non quacunq; ratione ſed in nomine Ieſu, & tunc in eodem nomine conſe
quentem remiſſionem peccatorum. Et intendit per hoc prædicandum eſſe ꝙ in inuocatione
Ieſu, pœnitenter & baptiſmum ſuſcipientes conſequerentur remiſſionem peccatorum. ¶In om
nes gentes.) Ecce quartum caput, extenſio prædicationis ad vniuerſas mundi gentes. ¶Incipien-
tibus ab Hieroſolyma.) Quintum caput, initium apoſtolicæ prædicationis definit Hieruſalem.
ita quòd deſcripta materia ac termino prædicationis, deſcribitur modo initium locale. ¶Vos au
tem teſtes eſtis horum.) Anceps eſt dictio græca ab eſtis vel ſitis. Declarat qui erunt iſti prædica
tores, dicendo eos eſſe ſeu fore teſtes horum: quia interfuerant, audierant & viderant modum or
dinem & diſpoſitionem rerum geſtarum. ¶Et ego mittam.) Tranſit lucas à die reſurrectionis
ad diem aſcenſionis quo dixit Ieſus hęc verba: vt patet Act. i. Apte quoq; iungit hęc verba ante-
dictis. nam poſtq̃ prædicatores eos & teſtes futuros deſcripſit, apte ſubiungit dona neceſſaria ad
I huiuſmodi officium. Et ego mittam. Hinc theologe ſpeculatiue authoritatem originis reſpectu
ſpiritusſancti in filio inſinuari intelligendum filius dicit. ego mittam. ¶Promiſſum.)
proculdubio ſpiritumſanctum. ¶Patris mei in vos.) Et hic eandem filii & patris operationem
intelligendum promiſſum filii promiſſum patris dicitur. filius enim promiſerat. ¶Vos autem ſe
dete, hoc eſt quieſcite. in ciuitate. Deeſt. Hieruſalem.) Mandauit enim eis in die aſcenſionis ne di
ſcederent à Hieruſalem. ¶Quoadusq; induamini virtute ex alto.) hoc eſt quoadusq; adueniens
ſpiritusſanctus tanta vos virtute repleat vt virtus diuina ſit vobis tanquàm indumentum. Et vere
apparuit in apoſtolis tanquàm indumentum: quoniam exterius virtus diuina manifeſte appare-
bat in eis ſicut indumentum apparet, & tegebat eorum quaſi naturalis ignorantiæ nuditatem.
erant enim idiotę. ¶Eduxit autem eos foras.) In die ſiquidem aſcenſionis mandauit eis vt extra
K Hieruſalem in montem irent Oliueti ſecum ibi futuri. ¶In Bethaniam. pro, vſq; in Bethaniam.
Locus aſcenſionis in monte Oliueti iuxta Bethaniam ſignificatur ex eo ꝙ non in Bethaniam ſed
vſq; in Bethaniam excluſiue educti dicuntur. ¶Et eleuatis manibus ſuis.) vt exteriori etiam ſi-
gno ad cæleſtia mentes diſcipulorum erigeret. ¶Benedixit eis.) Quæ verba dixerit, ſcriptum
non eſt ſolum hoc ſcimus quòd verba benedictionis protulit. ¶Et factum eſt dum benediceret
illis, receſſit ab eis.) Videntibus & attendentibus diſcipulis receſſit verſus cœlum.

¶Et ferebatur in cœlum.) Hinc apparet quòd non per modum gradientis aut volantis ſed per
modum lati totius ſimul mouebatur ſurſum verſus cœlum. hoc enim ſignificat ferebatur in cœ-
lum. ¶Et ipſi adorantes. pro, adorato eo.) Hinc diſcimus adorandum eſſe Ieſum. ¶Regreſſi

ſunt

ſunt in Hieruſalem cum gaudio magno. Et erant ſemper in templo laudantes & benedicentes A
deum. Amen.) Vt præceptum Ieſu adimplerent, erant ſemper (hoc eſt horis congruis indeſinẽter) illis diebus vſque ad pentecoſten in templo, vacantes diuinæ laudi & gratiarum actioni: vt ſic idonei magis redderentur ad recipiendum promiſſum ſpiritum ſanctum. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Caietæ die vigeſima quinta Ianuarii. M.D.XXVIII.

¶Commentariorum Thomæ de Vio,
Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in
euangelium ſecundum Lucam.

FINIS.

¶Vita ſancti Ioannis Apoſtoli & euangeliſtæ
per diuum Hieron. in lib. de illu. eccleſiaſti-
cis ſcriptoribus.

IOannes apoſtolus quem Ieſus amauit plurimum, filius zebedei, frater Iacobi B
Apoſtoli quem Herodes poſt paſsionem domini decollauerat, nouiſsimus omnium ſcripſit euangelium rogatus ab Aſiæ epiſcopis, aduerſus Cerinthũ alioſq; hæreticos: & maxime tunc Ebionitarum dogma conſurgens, qui aſſerunt Chriſtum ante Mariam non fuiſſe. vnde & compulſus eſt diuinam eius natiuitatem edicere. ¶Sed & aliam cauſam huius ſcripturę ferunt: quod quum legiſſet Matthæi, Marci & Lucæ volumina, probauerit quidem textum hyſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauerit: ſed vnius tantum anni (in quo & paſſus eſt) poſt carcerem Ioannis hiſtoriam texuiſſe. Prætermiſſo itaq; anno cuius acta à tribus expoſita fuerant, ſuperioris temporis antequàm Ioannes clauderetur in carcere geſta narrauit: ſicut manifeſtum eſſe poterit iis qui diligenter quatuor euangeliorum. volumina legerint. Quæ res etiam diſcordiã, quæ videtur Ioannis eſſe cum cæteris, tollit. ¶Scripſit autem & vnam epiſtolam cuius exordium eſt.
Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis noſtris quod perſpeximus & manus noſtrę contrectauerunt de verbo vitæ. Quæ ab vniuerſis eccleſiaſticis & eruditis viris probatur. C
Reliquæ autem duæ (quarum principium eſt, Senior electæ domine & natis eius, & ſequentis, Senior Caio chariſsimo quem ego diligo in veritate) Ioannis preſbyteri aſſeruntur. Cuius & hodie alterum ſepulchrum apud Epheſum oſtenditur. & nonnulli putant duas memorias eiuſdem Ioannis Euangeliſtæ eſſe: ſuper quare quum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, diſſeremus. ¶Quarto decimo igitur anno ſecundam poſt Neronem perſequutionem mouente Domitiano, in Patmos inſulam relegatus ſcripſit apocalypſim: quam interpretantur Iuſtinus martyr & Hirenęus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu reſciſsis, ſub Pertinace principe rediit Epheſum: ibiq; vſq; ad Traianum principem perſeuerans totas Aſię fundauit rexitq; eccleſias. & confectus ſenio, ſexageſimooctauo poſt paſſionem domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem ſepultus eſt.

D

¶Diuo Auguſtino attributa in euangelium
ſecundum Ioannem pręfatio.

OOnibus diuinæ ſcripturæ paginis euangelium excellit: quia quod lex & prophetæ futurum prædixerunt, hoc completum dicit euangelium. Inter ipſos autem euangeliorum ſcriptores, Ioannes eminet in diuinorum myſteriorum profunditate. Qui à tempore dominicæ aſcenſionis per annos ſexagintaquinq; verbum dei abſque adminiculo ſcribendi, vſque ad vltima Domitiani prædicauit tempora. Sed occiſo Domitiano quum permittente Nerua de exilio rediſſet Epheſum, compulſus ab Epiſcopis Aſiæ, E
de coæterna patri diuinitate Chriſti ſcripſit aduerſus hæreticos qui eo abſente irruperant in eius eccleſias: qui Chriſtum ante Mariam fuiſſe negabant. Vnde merito in figura quatuor animalium aquilæ volanti comparatur: quæ volat altius cæteris auibus, & ſolis radios irreuerberatis aſpicit luminibus. Cæteri nanque euangeliſtæ, qui temporalem Chriſti natiuitatem & temporalia eius facta quæ geſsit in homine ſufficienter exponunt, & de diuinitate pauca dicunt, quaſi animalia greſsibilia cum domino ambulant in terra. Hic autem pauca de tem-

F poralibus eius geſtis edifferens,ſed diuinitatis potentiam ſublimius contemplans,cum domino ad cælum volat, qui enim ſuper pectus domini in cœna recubuit, caleſtis hauſtum ſapientiæ cæteris excellentius de ipſo dominici pectoris fonte potauit. Legerat ſiquidem euangelia triũ euangeliſtarum, & approbauerat fidem eorum & veritatem.in quibus deeſſe vidit aliqua geſtarum rerum hiſtoriæ:& ea maximæ quæ dominus geſsit primo prædicationis ſuæ tempore: ſcilicet antequã Ioannes Baptiſta clauderetur in carcere.Hæc ergo(quaſi dimiſſa ab illis) ſcribit Ioannes quæ fecit Ieſus anteq̃ Ioannes clauderetur.ſed maxime diuinitatem Chriſti & trinitatis myſterium commendare curauit.tres ſiquidem alii Euangeliſtæ dicta & facta domini temporalia quæ ad informandos mores vitæ præſentis maxime valent,copioſius proſequuti, circa actiuam vitam ſunt verſati:in qua laboratur,vt cor mundetur ad videndum deum. Ioannes vero pauca domini facta dicit: verba vero domini quę trinitatis vnitatem & vitæ ęternæ fœlicitatem inſinuant,diligentius conſcribit. Et ſic in contemplatiua vita,virtute commendanda,intentionem ſuam & prędicationem tenui:in

G qua contemplatiua vacatur vt deus videatur.Iſte enim eſt Ioannes quem dominus de fluctiuaga nuptiarum tempeſtate vocauit:& cui matrem virginem virgini commendauit.

Thomæ de vio Caietani

CARDINALIS SANCTI XISTI IN EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM COMMENTARII

EVANGELIVM ſecundum Ioannem.) Ioannes vltimus Euangeliſta(de diuinitate Ieſu Chriſti tractans)occurrit. Et titulus quidem declaratus eſt in principio Matthæi. ¶Singularis autem modus huius Euangeliſtæ eſt quod narrat etiam minutulas circunſtantias rerum geſtarum: ne quiſpiam putaret quod ipſe fuerit author doctrinæ talis, ac tantæ, circa quam liber hic fere ex integro occupatur.quemadmodum Plato fingit Socratem,aut Permedidem docentem,quæ tamen ipſe Plato docet. Ad excludendum,inquam hunc errorem à mentibus legentium hoc euangelium,& ſignificandum quod IESVS in veritate hæc docuit, refert per ſingula minutiſsimas circunſtantias hyſtoriæ:vt qua occaſione,vbi, quando, quo interrogante &c.ſecundum veritatem hyſtoriæ Ieſus docuerit ſignificet.Propter quod forte illas ſolas res geſtas Euangeliſta narrat quæ ſpectant vel ad continuationem temporum, occaſionum &c.vel ad omiſſa ab aliis euangeliſtis. B

CAPVT I.

IN PRINCIPIO.) Principium non ſubſtantiæ ſed relationis nomen eſt:& intelligi nequit ſine illo cuius eſt principium. Directe itaq; Ioannes inchoat euangelium contra Hebionitarum errorem:dicentium IESVM Chriſtum non fuiſſe ante matrem ſuam In principio inquit:ſubaudi durationis. Moyſes deſcribens generationem mundi, inchoauit à principio temporis:dicens in C
1 principio,temporis,creauit &c.Creatus eſt enim mundus ad literam in principio temporis.Ioannes vero vt comprehendat etiam principium æuiternitatis,inchoat à principio durationis:quæ cõmunis eſt tempori & æuiternitati,& cuicunque alteri imaginabili durationi.¶ERAT.)Moyſes dixit,in principio creauit:ſcribens actionem creationis menſuratã Inſtanti principio temporis:Ioannes autem ſcribit non actionem ſed eſſe: non menſuratum initio durationis,ſed præcedens initium durationis: & ita præcedens quòd tamen non deſinit in initio durationis,ſed eſt perſeuerans. Et propterea non vtitur præterito perfecto(non dicit fuit, tanquam iam deſierit)ſed præterito imperfecto:dicendo erat. Præteritum enim imperfectum conſignificat ita tempus præteritum, quod ſimul conſignificat perſeuerare in illa duratione de qua eſt ſermo. Vnde dicendo,In principio erat,ſignificatur quòd præceſsit initium ſic quod perſeuerans erat cum initio.¶Hæc duo ſimul iuncta,eſſe æternum à parte ante ſignificant.nam D
ex hoc quod res aliqua in initio durationis erat optime infertur nunquam incepiſſe eius durationem.Si enim incepiſſet ipſius duratio,ergo in principio non durationis erat:quia non præceſsiſſet initium durationis qua incepit. Ab æternitate ergo à parte ante contra dicentes IESVM inchoaſſe ex tempore,directe incipit Ioannes. Et deſcribit eum non à negatione ſed ab affirmatione(.ſ.in principio erat)tam breuiter & tam formaliter vt vere monſtretur ſpiritus ſanctus loquutus in Ioanne.¶Verbum)Vbi ſcito quod in textu græco præponitur articulus,acſi diceretur illud verbum. Significatur enim per articulum quod non de verbo in genere, neq; de quocunq; verbo,ſed de inſigni ac ſingulari verbo eſt ſermo. Vnde patet quod non de ſenſibili verbo,ſed de intelligibili ac ſupremo verbo loquitur.

¶ET quoniam ad intelligibilium notitiam manudocimur per ſenſibilia, ideo ex ſenſibilibus verbis ad intelligibile verbum erigendus eſt intellectus. Senſibilia verba frequenti vſu appellamus ſiue omnes dictiones ſignificatiuas(nomen,verbum,participium, pronomen)ſiue ſermonem ex multis conſtantem dictionibus. Dicimus enim audi verba mea.ſępæ in ſacra ſcriptura dicitur,factũ eſt verbũ domini ad talẽ prophetam:& beata virgo dixit Gabrieli,fiat mihi ſecundum verbum tuum.Sicut itaq; verbũ ſenſibile(ſiue ſimplex ſiue compoſitum)eſt id quod dicitur ita intelligibile verbum eſt id quod intellectus apud ſe dicit,intelligẽdo aliquid.loquitur enim E

F ſibiipſi intelligens,dum explicat actuali intellectione aliquid.Ita quod conceptus ille quem in-
tellectus intelligendo format de re quam cognoſcit,appellatur verbum intelligibile:appellatur
quoque ratio.Et quia dictio græca hic poſita ſignificat verbum,ſermonem & rationem,& ſer-
mo ſpecies eſt verbi(nam eſt verbum conſtans ex ſimplicibus verbis)magis quadrat propoſito
verbum quàm ſermo.Compoſitum enim minus quadrat quã abſtrahens à compoſitione.At ſi
interpres ſicut tranſtulit verbum tranſtuliſſet ratio(dicendo in principio erat ratio)non erraſſet
immò propinquiori vocabulo vnus fuiſſet:quoniam ratio non niſi intelligibilis generis eſt:ver
bum autem per tranſlationem ab ſenſibilibus intelligibile genus ingreditur. Conſulto tamen
credimus amplexam hanc fuiſſe ſignificationem,vt verbi potius quam rationis nomine vtere-
mur in propoſito:quia explicatur verbi nomine ordo originis,qui non explicatur nomine ra-
tionis.verbum enim intelligi nequit niſi à dicẽte:ratio autem intelligitur ratio,abſq; hoc quod
intelligatur excogitata.Multis itaq; exiſtentibus intelligibilibus verbis(nam homo intelligens
format ſuũ intelligibile verbum rei q̃ intelligit:& angeli formant ſua verba eorum quæ intelli-
G gunt:& deus ipſe intelligendo ſeipſum & omnia alia in ſeipſo,dicit vnũ verbũ ipſius dei & om-
nium aliorũ)Ioannes de ſupremo verbo ait,in principio erat verbum:deſcribens alius æterni-
taté.❡Significantiuſq; dicit verbum in ſingulari numero:ad ſignificandum illud eſſe vnicũ &
ſimplex,non conſtans ex multis verbis.vnico enim verbo dicitur à deo totus deus,ſimul cũ to-
to vniuerſo & quocunq; poſsibili & quouis modo intelligibili.Et ad hanc ſummam excellentiã
verbi denotandam tendit articulus in idiomate græco præpoſitus ab ipſo Ioanne qui grȩce ſcri
pſit.Acſi aperte dixiſſet.in principio erat illud verbum quod eſt verbum omnium ſcilicet dei&
omnium rerum,ſenſibilium & intelligibilium,& poſsibilium & imaginabilium.De hoc enim
verbo affirmat eſſe æternum:dicendo,in principio erat verbum.Et(vt dictum eſt)idem quãtũ
ad rem ſignificaretur dicendo,in principio erat ratio.❡Et verbũ.) In textu græco præponitur
iterum articulus:ad ſignificandum ꝙ de eodem verbo ſubiunguntur hæc.❡Erat.) Cõprehẽdit
præteritum abſq; deſitione.❡Apud deũ.) In textu græco præponitur articulus dictioni deum:
ad ſignificandum deum qui eſt vere deus,non participatione aut nominatione.❡Deſcripta ȩter
nitate verbi, quia nec verbum nec ſermo nec ratio intelligi poteſt ſolitarie(oportet enim tam
verbum ſimplex q̃ compoſitum ab aliquo dici,& rationem eſſe alicuius intelligentis rationẽ)
H ideo conſequenter ſubiungit cuius eſt ratio illa,à quo dicitur verbum illud:aperiendo ꝙ verus
deus eſt ille cuius eſt verbũ ſeu ratio. Vbi vltra hãc originis implicite ſignificatã conditionem,
aliæ duæ eiuſdem conditiones ſimul deſcribũtur.Altera eſt ꝙ nõ ſeparatur à deo dicente ipſum
altera eſt ꝙ eſt diſtinctum à deo dicente ipſum.❡Vide ſingula.Ex hoc ꝙ verbũ quatenus ver
bum(formalis enim eſt loquutio intelligenda in tam ſublimi re)erat apud deũ, infertur ꝙ deus
erat dicens illud verbum:alioquin non inquantum verbum eſſet apud deum. verbũ enim qua-
tenus verbum,non eſt apud aliquẽ niſi dicẽtem illud.Rurſus ex hoc ꝙ verbum eſt apud deum,
ſignificatur ꝙ non diſtat & ꝙ non ſeparatur à deo.qui enim eſt apud Regem, iuxta,Regem eſt:
& qui eſt apud Cȩſarẽ,iuxta,Cæſarẽ eſt.Et demũ quia nullus proprie eſt apud ſemetipſum(nã
præpoſitio apud,diſtinctionem extremorum ſecũ fert ſimul cum cõtiguitate eorum)ideo hinc
deſcribitur diſtinctio verbi à deo dicente.❡Scito ꝙ dictio interpretata apud, ſonat principali
ſua ſignificatione ad q̃uis vtantur etiam illa græci pro apud.& propterea tam particula hæc(&
I verbum erat apud deũ)quam ſubiuncta(hoc erat in principio apud deum)poteſt legi dupliciter
vel apud deum,vel ad deum.Et ſi quidem legitur apud deum,ſenſus iam dictus eſt.Si vero legi-
tur ad deum,ſenſus non minus altus eſt:& magis proprius habetur.Et eſt ꝙ poſtq̃ ſcripſit Ioã-
nes verbum eſſe ab æterno,ſcripſit ꝙ verbum quatenus verbum habet eſſe relatiuum ad deum.
Relatio enim non ſignificatur proprie & formaliter dictione quacunq; quemadmodum ſigni-
ficatur dictione ad. nam formalis ac propria ratio eſſentialis relationis conſiſtit in hoc quòd
ſignificat ad.pater enim eſt ad filium,& filius ad patrem:æquale eſt ad æqualæ, & ſimile ad ſi-
mile:& ſic de reliquis formaliter ſumptis relatiuis.Ex hoc enim ꝙ ad,verbo ſubſtantiuo adiun-
K gitur in hac litera(dicendo & verbum erat apud deum) docemur ꝙ verbum quatenus verbum
non faciebat,non dicebat,non pendebat , ſed erat ad deum hoc eſt quòd eſſe verbi erat eſſe ad
deum.Et hoc ad differendam cuiuſcunque creati verbi,cuiuſcunque creatæ ſubſtantiæ.nam de
nullo verbo creato. de nulla ſubſtantia creata verificari poteſt quòd eſt ad deum : ſed quòd pen
det à deo, Nullius enim creati verbi aut ſubſtantiæ creatæ eſſe eſt relatio ad deum:ſed hoc eſt
eminentiſsimæ deitati proprium quòd perſona diuina cum hoc ꝙ eſt deus eſt ad deum, eſt re-
latio ad deum.Huiuſmodi igitur eminentia ſignificatur dicendo & verbum erat ad deum.
❡Manifeſtatur nihilominus per præpoſitionem ad,diſtinctio verbi à deo cuius eſt verbũ.nam
dicendo

dicendo verbum erat ad deum,excludit relationem rationis,& ſignificat relationem realem. A
Non dicit & verbum dicebatur ad deum,ſed erat ad deum:vt ad,non ſecundum intelligi ſed ſe-
cundum eſſe, vt non rationis ſed reale manifeſtetur.relationem autem realem inter vnam &
eadem rem nullus admittit,ſed rationis tantum.Quocirca realem diſtinctionem verbi à deo di
cente verbum,ioannes per hæc verba manifeſtat.¶Ita quod ex hac particula(& verbum erat ad
deum)duo reuelantur. Alterum quod eſſe verbi,ac per hoc omnium perſonarum diuinarum,
eſt res relatiua:immo vt rectius loquar eſt relatio realis.Alterũ quod verbum diſtinguitur rea-
liter à deo dicẽte ipſum:ac per hoc quòd perſonæ diuinæ omnes diſtinguntur inter ſe realiter.
¶Et deus erat verbum)Deſcripta æternitate verbi & contiguitate eiuſdem ad deum dicẽtem,
deſcribit modo quiditatem verbi declarando quid eſt,& dicẽdo quod erat deus.Et dixit hoc,ne
erraremus,male intelligendo deſtinctionem verbi à deo dicente:ne intellegeremus æternũ ver
bum eſſe quidem apud deum,non tamen eſſe deum.Ad hoc enim excludendum ſubiungit ꝙ
verbum erat deus:aperte dicens ita verbum erat apud deum quòd etiam erat deus.¶Sed occur-
rit hic occaſio magna erroris Arrianorum : eo quod in græco textu in hac tertia propoſitione
non præponitur articulus dictioni deus , ſed dictioni verbum.ita quòd ſignificatur quòd illud- B
met verbum erat deus:ſed nõ explicatur ꝙ erat ille deus qui per articulũ ſignificatur verus deus.
Hinc enim hæretici dicunt verbum ſummum,eſſe deũ participatione:ac per hoc minorem deo
vero.¶Duæ ingeruntur difficultates.altera de diuinitate verbi.altera de hoc textu. Illam nunc
ſupponamus.quoniam alibi in teſtamento nouo clare ponitur,appoſito articulo dictioni deus:
vt inferius patebit.Ad hanc autem de hoc textu,reſpondetur dicendo non valere argumentum
eſt non appoſito articulo:quoniam in hocmet capitulo bis Euangeliſta ſummum deum nomi-
nat ſine articulo.ſ.dicendo fuit homo miſſus à deo, & dicendo deum nemo vidit vnquam.cõ-
ſtat enim vtrobique ſermonem eſſe de vero per eſſentiam deo, & non de deo per participatio-
nem.Nullius ergo efficaciæ eſt argumentum Arrianum, ſumptum ex non præpoſito articulo
dictioni deus,dicendo & deus erat verbum. ¶Ratio autem quare non præpoſuit Euangeliſta
hoc in loco articulum eſt:quòd coactus fuit Ioannes ne præponeret articulum ad euitãdam cõ-
fuſionem diuinarum perſonarum.Quum enim dixiſſet verbum eſſe apud deum dicentem, de-
monſtrando deum cum articulo, ſi ſubiunxiſſet verbum eſſe deum cum articulo ſignificatum C
fuiſſet quod verbum eſſet illemet deus dicens:quod eſſet confundere perſonas dicentis & verbi:
Hac itaque neceſsitate compulſus,abſtinuit ab articulo:& non ad ſignificandum aliquid minus
vero deo.Niſi enim de vero deo intenderet loqui,vane ſubiunxiſſet , & deus erat verbum.nam
ex hoc quòd deſcriptum erat æternum à parte ante,& apud verum deum dicentem ipſum, ſa-
tis cõſtabat quod verat fere deus.Vnde addendo quod erat deus,ſignificauit quod erat verus de
us.Non enim ſemper verus deus in textibus græcis ſignificatur cum articulo:vt mõſtratum eſt.
quamuis quandoque hoc fiat. ¶Hoc erat in principio apud deum.)Iam dictum eſt quòd præ-
poſitio interpretata apud, ſonat potius ad.& propterea in tota expoſitione ſequenti,per apud,
intellige apud ſeu ad.Ne intelligeremus tria antedicta vera eſſe ſingillatim & non ſimul ad ex-
cludẽdas omnes cauillationes ſubiũgit colligẽdo omnia.declarãdo ea eſſe ſimul vera.Et eſt ſen-
ſus.hoc.ſ.verbũ deus,apud deũ erat in principio.Verbũ deus fuerat tertio loco dictũ:apud deũ,
ſecundo loco:erat in principio,primo loco.Et oportuit hanc collectionem effici ad declarandũ D
quòd verbum erat in principio deus,& ꝙ erat in principio apud deum.ne erraremus intelligẽ
do:ꝙ verbum erat quidem in principio,ſed non erat in principio apud deum, ſed non erat in
principio deus.Cuncta ergo æterna eſſe à parte ante deſcribit hac collectione. ¶Circa dicta
aduerte erudite lector,diſtinguendum eſſe inter ea quę cognoſcimus de deo lumine naturalis ra
tionis,& illa quæ ſunt de deo tradita lumine diuinæ reuelationis. Nã ſi intra latitudinem noto-
rum de deo lumine naturali ſiſtatur,ſola eſſentialia(hoc eſt pertinentia ad ſubſtantiam dei abſo
lute)cognoſcimus:puta quod deus eſt actus purus,intelligens ſeipſum & omnia alia in ſeipſo, ꝙ
eſt volens,ſumme fœlix,à nullo pendẽs,& reliqua oĩa que ſunt perfectionis ſimpliciter.Nihilq;
cognoſcimus de vocatis notionalibus ſeu perſonalibus.hæc enim naturale lumẽ intellectus ex-
cedunt & lumine fidei credimus.In hoc cognoſcibilium ordine ſunt hæc quæ Ioannes de ver-
bo tradit.Scribit enim euangeliũ non philoſophis incredulis,ſed fidelibus Chriſti.& propterea E
reuelata aſſerit.¶Nõ ergo putes ratione naturali cognoſci verbũ à deo dici,apud ipſum pma-
nẽs:ſed reuelatiõe diuina hoc haberi,nã lumẽ rationis naturalis nõ ducit nos ad cognoſcẽdũ ver
bũ pſonaliter diſtinctũ à dicẽte,ſed ad cognoſcẽdũ ꝙ in deo idẽ eſt intelligens & intellectũ,di
cẽs & dictum,oĩbus modis abſq; vlla omnino diſtinctione : quoniam(vt dictum eſt)eſſentialia
tantũ nouimus.& hoc ꝙ cognoſcimus,eſt verum infrà eſſentialia ſiſtendo. ¶Omnia per ipſum

F facta ſunt.)Declarata æternitate,diuinitate,origine & diſtinctione verbi, declarat modo ad fa-
ctorem omnium æqualitatem verbi reſpectu factorum.quod eſt declarare ipſum verbum non
eſſe factum:& eſt ſupplere id ꝙ minus explicatũ fuerat,dicendo verbum eſſe deũ ſine articulo.
ex hoc enim ꝙ ſubiungit verbũ non eſſe factum,manifeſte infertur ꝙ eſt deus nõ factus.Mani
feſtatur rurſus per hoc ꝙ verbũ nõ eſt factũ,ꝙ origo verbi à dicente nõ eſt factio.ita ꝙ licet di
catur,non tamen fit:licet dictũ fuerit,non tamen factum fuit.¶Declarat autẽ hanc negatiuam
(.ſ.verbũ non eſſe factum)per affirmatiuam,omnia per ipſum facta ſunt.Non dicit quædã, ſed
omnia.Rurſus non dicit,omnia ipſum fecit,ſed per ipſum facta ſunt:vt faciendi omnia cõmuni
catio,ei ab alio ſignificetur.in hoc enim ꝙ dicitur per ipſum,conſignificatur alius à quo per ip-
ſum facta ſunt oĩa.Vna itaq; atq; eadem factio ſignificatur prodiens per ipſum ab alio:vt intel-
ligamus cõmunem eſſe actionem qua facta ſunt oĩa,verbo & dicenti . Cõmunem autem ordi-
ne quodam:quoniam autoritas originis ſignificatur in dicente:& deriuatio cauſandi ad verbum
dicendo per ipſum,Et vere ſic eſt:quoniam verbum non ſolum cauſalitatem ſed & deitatem ha-
G bet à dicente.¶Significantius autem dicit per ipſum facta ſunt,& non dicit per ipſum fecit oĩa,
quod tamen dicitur ad Hebr.i.ad explicandum quod ibi ad Hebrę. non explicatur.ſ.verbum
eſſe rationem rerum factarum,non ex parte facientis ſed ex parte rerum factarũ. Verbũ enim
non tenet locũ formæ qua factor facit:quia verbum non eſt dicenti velut ars qua artifex agit.
nihil enim prima trinitatis perſona accipit à ſecunda. Sed rerum factarum ratio & ars omnis,
verbum eſt.appropriate quidem ex eo ꝙ eſt verbum:proprie autem ſecundũ ꝙ eſt ratio & ars
dicta:ſicut etiam proprie eſt deus dictus.ita tamẽ vt intelligas dictum vt verbum dicitur, non vt
res verbo dicta. Vnde dicendo,oĩa per ipſum facta ſunt.ſignificatur ꝙ factio rerum omnium
deducta eſt,exemplata eſt à productione verbi:iuxta illud ad Ephe.iii.flecto genua mea ad pa-
trem domini noſtri Ieſu Chriſti,ex quo omnis familia in cælis & in terra nominatur. ¶Et ſine
ipſo factum eſt nihil.pro,neq; vnum.quod factum eſt.)Ita quòd textus eſt. ¶Et ſine ipſo factũ
eſt,neq; vnum quod factum eſt)Ex quo textu clare apparet ceſſare omnes difficultates quę ſũt
circa punctationem ſeu terminationem ſententiæ,legẽdo nihil. Ecce quanti refert interpretari
ad verbũ,& interpretari iuxta interpretis intellectum.¶Dixerat itaq; omnia facta per verbum.
Et quoniam conſtat falſum eſſe vt verba ſonant omnia facta fuiſſe per verbum, quia deus non
H eſt factus per verbum qui tamen comprehenditur ſub oĩa,ideo hæc oportuit ſubiungere. At ſi
dixiſſes intelligi diſtributionem accõmodam,materia præbetur hæreticis excipiendi:& ſicut tu
accõmodas oĩa ad reliqua citra deũ & verbum, ita Arrius accommodabit ad opera ſex dierum:
de quibus dicitur,& vidit deus cuncta quæ fecerat.& ſic ruet Ioãnis doctrina. Ad declarandum
igitur pro quibus diſtribuit oĩa,ſubiungit & ſine ipſo factum eſt neq; vnũ quòd factum eſt:aper
te declarans ꝙ diſtribuit pro oĩbus factis,aperte excludens omnẽ exceptionem,aperte mõſtrãs
verbum non eſſe factũ.Ex hoc.n.ꝙ oĩa facta,ſunt facta,per verbum,conſtat verbum ſignificari
alienũ eſſe à factis.nec oportere excipere deũ aut verbum:quia omne nõ factum exceptum eſt
ab ipſo Ioanne,dicendo,& ſine ipſo,verbo,factum eſt nihil ſeu neq; vnũ quod factum eſt.hac
enim ſubiunctione clare cõprehendit omnia facta ſiue viſibilia ſiue inuiſibilia,ſiue inter opera
ſex dierum ſiue extra aut ante illa.adiecta enim hęc vniuerſalis negatiua cuiuſq; facti abſq; ipſo
verbo,omnem tollit ambiguitatem & exceptionem.Si adieciſſet & ſine ipſo factum eſt nihil,
I non apponendo ꝙ factum eſt,adhuc ſub dubio ſeu exceptione reliquiſſet diſtributionẽ affirma-
tiuam & negatiuã.& ideo appoſuit ꝙ factũ eſt:vt claram diſtributionẽ redderet,& nullũ ambi-
guitati aut exceptioni locũ relinqueret:aperiẽdo ꝙ de factis oĩbus ac ſolis loquitur.¶Vbi etiã ſi
gnificantius apponitur præpoſitio ſine ſiue abſq; ,ſocietatem ſignificãs ipſius cum faciente.Quia
enim dixerat oĩa per ipſum facta,ne ex modo loquendi,minoritatem aliquã aut velut organum
aliquod verbũ intelligeres concurrere ad factionẽ rerum,curauit euangeliſta adiũgere præ-
poſitionem denotantem ſocietatẽ:vt vel ſic tolleret occurrentẽ forte tuę phantaſię minoritatẽ
verbi ad faciendum res.¶In ipſo vita erat.)Ordinate euangeliſta progreditur,poſtq̃ declarauit
K verbi eſſe,declarans verbi vitam:ad excludẽdum illorum dogmata qui ſeparant vitam à primo
rerum principio,tanq̃ aliud ſit principium eſſendi & aliud principiũ viuendi.Hanc fictionem
excludens dicit.in ipſo,verbo, vita erat.Inferius.n.dicet Ieſus.ſicut pater habet vitam in ſeipſo
ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo.¶Inductus eſt autem euãgeliſta ad ſubiungendum ꝙ
in verbo erat vita,non ſolũ propter ordinem antedictum inter eſſe & viuere,ſed etiã ad expli-
candum ꝙ prius dixerat omnia per ipſum facta ſunt.Declarat.n.nũc in verbo eſſe vitam:ac per
hoc verbum eſſe exemplar vitæ omniũ viuentium.ne errares intelligendo oĩa per ipſum facta
quantum ad eſſe & non quantum ad viuere. Hinc.n.explicatur ꝙ eſt ſufficiens exemplar non
ſolum

ſolum vniuerſi eſſe ſed etiam vniuerſæ vitæ factorum.¶Et vita erat lux hominũ)In textu græco A
præponitur articulus dictioni vita:ad ſignificandum non ſolum quod de eadem vita loquitur,
ſed quod vita quam dixit eſſe in verbo eſt vita illa ſuprema,eſt vita per eſſentia. De vita itaque
verbi quæ ſuprema eſt,dicit quod erat lux hominum:ad differentiam lucis corporeę quam ocu
lis corporeis videmus.quæ eſt lux brutorum & non hominum ſecundũ quod homo præſtat cũ-
ctis ſenſibilibus:quamuis ſit hominum ſecundum quod homo communicat cum aliis animali
bus in natura ſenſitiua. Ad differentiam itaque iſtius corporeę lucis,illa ſuprema vita verbi dici-
tur lux hominum ſecundum ꝙ homo:hoc eſt ſecundum partem intellectiuam hominis.ex qua
homo eſt homo:quoniam ex ipſa reponitur inſpecie hominis.¶Deſcribit autẽ ſupremam lucẽ
intelligibilem per hoc quod eſt lux hominum potius quàm per hoc quod eſt lux angelorum.
tum vt ex iis quæ nobis ſunt nota, lucem illam nobis manifeſtaret. euangelium ſiquidẽ homi-
nibus non angelis ſcribebat.& nos quidem lucem intelligibilem participare cognoſcimus expe
rientia in noſtro intellectu:angeli autem nobis ignoti ſunt.Tum quia homo infima eſt creatu-
ra inter omnes creaturas intellectum habentes:ac per hoc dicendo quòd ſupra vita eſt lux ho-
minum, comprehendit ꝙ eſt multo magis lux aliarum ſuperiorum creaturarum intelligentiũ. B
conſequens eſt.n.ꝙ ſi ſuprema lux eſt lux infimi intellectus,multo magis ſit lux intermediorũ
intellectuũ.Si autem dixiſſet ꝙ eſt lux angelorũ,clauiſſemus illatione quod eſſet etiam lux ho-
minum:quoniã conditiones & ſtatus angelicæ naturæ longè diſtant à natura hominis:& mul-
ta conueniunt eis quæ non conueniunt nobis. Tũ ad excludendum illorum dogma qui negant
primam lucem extendi per ſeipſam ad intellectum humanum, putantes intellectum noſtrum
illuminari ab infimo lumine:hoc eſt ab infima intelligentia, ab infimo angelo.tanquam prima
lux nõ pſeipſam poſsit ſe extendere ad intellectum noſtrum, ſed mediantibus cauſis ſecundis.
¶Et dixit lux hominũ,non hominum iuſtorum ſeu ſanctorũ:vt intelligamus ꝙ de hominibus
quatenus homines ſunt(hoc eſt ſecundum eſſe naturale,ſecundum primęuum eſſe quod habent)
loquitur.Qui.n.eſt lux hominum ſecundum eſſe ſubſtantiale hominũ,multo magis eſt eorum-
dem lux ſecundũ eſſe ſuperadditum,ſecundum eſſe gratiæ.¶Adiungit autem lucem vitæ verbi
(dicendo & vita erat lux)eiſdẽ rationibus quibus prius dixerat in ipſo vita erat:hoc eſt tũ ad cõ-
ſequenter progrediendũ, poſt eſſe & vitã perueniendo ad lucem intelligibilẽ vt explicetur vna C
atq; eadem res verbum,vita & lux intelligibilis:ne eſſe,viuere & intelligere ſeparata intelligan-
tur.ſed in vnam ſimplicisſimam rem coire. Tum vt exemplar rerum factarũ deſcribitur perfe-
ctum:præhabens in ſe non ſolũ eſſe ad vitam ſed etiam cognoſcere.vt hinc intelligamus oĩa per
ipſum facta,non ſolum quatenus ſunt & quatenus viuunt ſed etiã quatenus cognoſcunt, ab ipſo
eſſe exemplata.¶Vbi perſpicacius nota erudite lector ꝙ quum in quatuor rerũ gradus diſtribua
tur vniuerſitas factorum(ſcilicet in ea quæ ſunt tantũ,in viuentia,in ſenſitiua,& in intellectiua)
euangeliſta oĩa quidem facta dicit per verbũ,ſed tamen in verbo nõ locat niſi tria ſcilicet eſſe,vi
uere & intelligere.Et ipſum intelligere nõ ſub nomine intellectionis ſed ſub nomine lucis intel
ligibilium deſcribit:ea proculdubio ratione ꝙ fons intelligibilis luminis præhabet in ſe eminẽ-
tisſimo modo quicquid eſt cognitionis ſenſitiuæ.cognitio enim ſenſitiua propter ſuam imper-
fectionẽ non eſt formaliter in verbo.Et ſicut non vita vegetatiua ſed vita formaliter eſt in ver-
bo,ita non cognitio ſenſitiua ſed cognitio quam lux ſignificat eſt in verbo.ita quod ex illa luce,
exemplata eſt omnis facta cognitio tam intellectiua quam ſenſitiua.¶Et lux in tenebris lucet.) D
Dixerat ꝙ ſuprema illa lux eſt lux hominum(proculdubio quia videri poteſt ab intellectu ho-
minis:ſicut tamen lux ſolis videri poteſt ab oculo noctuæ,quo ad cognitionem naturalẽ quam
experimur.Sicut autem eſt de viſione quam ſperamus,tunc.n,illa lux,clare erit lux clare viſa ab
homine)declarat modo quare dixerit hominum, ex differentia inter homines & alia ſenſibilia
reſpectu ſummæ lucis.¶Appellatiõe itaq; tenebrarum ſignificat res omnes ſenſibiles: quia pri
uatæ ſunt lumine intelligibili.nam tenebræ non ſignificant naturam aliquam, ſed priuationem
luminis.& conſtat quod lux illa non lucet in nihilo,in iis quæ non ſunt,ſed in rebus:ac per hoc
in tenebris,hoc eſt in rebus priuatis lumine intelligibili,ſignificatur lux lucens.
¶Et ſignificanter dicit lux lucet in tenebris,& nõ dicit lux illuminat tenebras:quoniã intendit
ſummam lucem ita lucere in ſenſibilibus rebus vt tamen ab eis non tollat tenebroſitatem,vt ta E
men eas relinquat priuatas lumine intelligibili. ad ſimilitudinem lucis corporeæ lucentis in
tenebris,ſic quod ipſa quidem lucet,tenebræ autem non tollũtur:vt experientia teſtatur in qui-
buſdam corporibus,lucidis quæ videntur nocte in tenebris.Iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinem
excelſa dei vt poſſumus balbutiendo reſonamus:quum hoc longè disſimile ſit à relucentia di-
uini verbi in rebus ſenſibilibus. Sed hac ſimilitudine volumus intelligi quòd lucet in tenebris

F & non tollit tenebras.ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta dicit vtrumq; .ſ.quó dlucet,&
quòd in tenebris.Si enim tenebras tolleret,non diceret quòd lucet in tenebris:quia non luceret
in tenebris,ſed in claro,ſed in iis quæ fuerunt tenebræ.Quod manifeſtius etiam ſubiungitur di-
cendo.❡Et tenebræ eam non comprehenderunt.pro,apprehenderunt.)Ecce manifeſte rema-
nentes tenebræ ſignificantur.Nec dicit & tenebræ eam non cognouerunt,ſed non apprehende
runt:hoc eſt non attigerunt ad eam.Potuiſſet Euangeliſta eandem ſententiam explicare,dicen-
do & lux quidem in tenebris lucet ſed non eis(quia non tranſfert res ſenſibiles in ordinem in-
telligibilium)ſed ex induſtria noluit imputari luci quòd tenebræ remanent tenebræ:hoc eſt ꝙ
res ſenſibiles non attingunt ad ordinem intelligibilium.in quo lux ſumma & lucet & illuminat
Sed curauit explicare quòd hoc prouenit ex naturali impotentia ipſarum tenebrarum: hoc eſt
rerum ſenſibilium.propter hoc enim vtitur dictione apprehenderunt. Tenebras ſiquidem nõ
apprehendere lucem in eis lucentem eſt non attingere ad participationem luminis ipſius, eſt
non illuminari ab ipſa.❡Et quum dicat lucet in præſenti,propter perſeuerantiã lucendi in ſen-
G ſibilibus,dicit in præterito non apprehenderunt:ad ſignificandum quòd ex ipſa ſua natura quã
ex ſui creatione ſortitę ſunt res ſenſibiles,habuerunt vt non attingerent ad lucem hanc.❡Signi-
ficatur itaq; per hæc quòd lux ſumma lucet in rebus ſenſibilibus,quàmuis res ſenſibiles non il-
luminentur ab ipſa.quia nec quatenus ſentientes eriguntur in cognitionem illius,nec quatenus
ſenſatæ illius pariunt cognitionem.ſed ſic in ſenſibilibus lucet vt teſte Apoſtolo ad Rom.i.qua
tenus intellecta ducant in illius cognitionem. Ex quibus patet declaratum eſſe qualiter lux illa
ſumma propriè eſt lux hominum,rerum autem ſenſibilium eſt tanquam tenebrarum.in quibus
ſic lucet quòd ab eis non attingitur.❡Poteſt aliter particula hæc intelligit vt quum dictum eſt
& vita erat lux hominum,intelligatur de luce ſpirituali vniuerſaliter:quia vere erat lux hominũ
tam in eſſe naturæ quàm gratiæ.quum autem dicitur & lux in tenebris lucet, de lucere lumine
gratiæ intelligatur,Etenim diuina lux inter tenebras peccantium indefeſſe lucet reuelata mun-
do fide per patres & prohetas internis inſpirationibus,multis teſtimoniorum radis per miracu-
la &c.& tenebræ,hoc eſt mentes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebroſæ,eam qua-
tenus lucem gratiæ non attigerunt.Vere non attigerunt:quia non peruenerunt ad tangendum
illam tactu fidei formatæ,quàmdiu tenebrę ſunt.
H ❡Prima expoſitio conformior eſt antecedentibus,quæ de verbo abſolute loquuntur.hæc autẽ
conformior eſt ſequentibus:quæ de verbo relatiue ad eſſe gratiæ tractant,inchoando à teſtifi-
catione Ioannis Baptiſtæ.

Vit homo.)De Ioanne Baptiſta loquitur. Deſcriptis ſiquidem iis quæ ad diuinitatem
F verbi ſpectant,deſcendit ad deſcribendum incarnationis myſterium.❡Et ſignificanti⁹
dicit fuit homo:ad excludendum errorem illorum qui Ioannem putant fuiſſe natura
angelum: eo quòd à Malachia propheta appellatur angelus, ecce ego mitto angelum meum.&
declaratur Matt.xi.& Mar.i.Hominem itaq; fuiſſe Ioannem deſcribit.ſed officio,angelum,ſub-
iungens.❡Miſſus à deo.Ecce enim nuncium dei,eſt eſſe angelum officio.Quando miſſus ſit,ſcri
bit Lucas.ſ.anno quintodecimo imperii Tiberii Cæſaris.Sed modus quo miſſus eſt.nulla autẽ-
tica ſcriptura habetur:an.ſ.viſibili apparitione,an ſola interna inſtructione & deſtinatione.Ip-
ſe enim Ioannes inferius dicet.qui me miſit baptizare,ille mihi dixit &c. ❡Cui nomen erat
I Ioannes.)Superfluit erat. Ioannes ſiquidem eſt nomen eius:ſed Baptiſta cognomen à baptiſmo
cuius fuit author.❡Hic venit in teſtimonium.) Officium Ioannis deſcribitur quod venit teſtis.
In quo ſignificantur omnes conditiones requiſitæ,ad idoneum ac omni exceptione maiorẽ te-
ſtem:vtpote à deo miſſum in teſtem.❡Et dicendo venit in teſtimonium, deſcribit quòd ex in-
tentione ſpecialis officii venit ad teſtandum. Et hoc ad differentiã aliorum ſanctorum.qui quã-
uis vita,operibus,ſcriptura & verbo teſtimonium reddant diuinæ luci,vt glorificetur deus:non
K tamen ſpecialiter miſsi ſunt à deo vt proprium eorum officium ſit teſtari,ſed ad hoc vt bene vi-
uant & doceant commune ratione electi ſunt à deo. Ioannes autem ad hoc miſſus ſignificatur
à deo vt veniat teſtis. ❡Vt teſtimonium periberet de lumine.pro,de luce.)Ne vagaremur quæ-
rendo ad quid teſtandum venit Ioannes,explicat materiam teſtificandam eſſe lucem, procul-
dubio illam quæ ſuperius dicta eſt lux hominum.in quo conſignificatur tum Ioannem habuiſſe
certam claramque notitiam de luce illa:alioquin non veniſſet idoneus teſtis.quod.n.ſcimus lo-
quimur,& quod vidimus teſtamur:vt inferius ca.3.dicitur.Tũm aliis ignotam fuiſſe lucem illã.
nam ſi fuiſſet lux illa manifeſta reliquis,non opus fuiſſet immo ridiculus fuiſſet teſtis:ſicut ridi
culum eſt adhibere teſtem ad teſtificandum de luce ſolis.❡Vt omnes crederent per illum.)Finis
officii Ioannis(.ſ.teſtificationis)deſcribitur fides omnium. ❡Sed aduerte primo quod prono-
men

men interpretatum illum, in textu græco anceps eſt ad maſculinum vel neutrum genus & pro-
ptereaduplex poteſt eſſe ſenſus. Alter vt pronomen demonſtret Ioannem: & ſignificatur vt A
omnes crederent per Ioannem teſtem. Alter vt pronomen demonſtret lucem, gręcis neutri ge-
neris: & ſignificetur vt omnes crederent per illam lucem a Ioanne teſtatam. Et hic ſenſus magis
conſonat veritati: quoniam Ioannes non venit ad teſtandum vniuerſo mundo de ſumma luce,
ſed ad teſtificandum Iudęis, & iis qui in terra promiſſionis erant ac per hoc non venit vt omnes
crederent per ipſum teſtem. Neque nos etiam credimus propter Ioannis teſtimonium: quoni-
am vt ipſe Ieſus inferius dicet, ego habeo teſtimonium maius Ioannis. Amplius Ioannes non
docuit omnia credenda, ſed Ieſus. Quocirca ad hoc Ioannes teſtatus eſt de luce vt lux haberetur
lux, crederetur lux, vt tranſmitteret homines ad lucem, per quam omnes inſtruerentur in fide,
per quam omnes ducerentur ad credendum. Hoc.n. facto comprobari legimus. nam conſtat Io-
annem tranſmiſiſſe ad lucem etiam quum in carcere eſſet, vt per lucem inſtruerentur in fide,
vt per lucem crederent. Non.n. dedignata eſt lux miniſterium prædicationis exercere, miracula
adhibere, diſcurrere &c. vt per ipſam omnes crederent. Hoc experimur. nam per euangelium
non Ioannis ſed lucis nos credimus. ¶ Aduerte ſecundo quòd dicendo omnes, non deſcribit B
fructum ſed finem intentum voluntate antecedente: ſicut dicit apoſtolus. i. ad Timo. i. deus vult
omnes homines ſaluos fieri. & nunquid voluntatis meæ eſt mors impii dicit dominus deus, &
non vt conuertatur à viis ſuis & viuat? Eze. xviii. Et nihilominus teſtatæ lucis ſufficientia expli-
catur ad hoc vt nõ aliqui ſed omnes crederent per illã euangelizantẽ, miraculiſque coruſcantẽ.
¶ Aduerte tertio quod non dicit vt ſcirent ſed crederent. Apte ſiquidem teſtimonio reſpondet
fides, non ſcientia. non.n. ſcientia innititur teſti, ſed demonſtrationi, ſed euidentiæ: fides autem
eſt quę teſtimonio innititur. Lux autem à Ioanne teſtata non docuit ſcienda ſed credenda: vtpo
te ea quæ excedunt capacitatem ſcientiæ noſtrę, & neceſſaria ſunt ad ſalutem æternam. Quæ in
hac vita nobis tanquã diſcentibus oportet pponi credenda (quia oportet addiſcẽtem credere)
videnda poſtea in alia vita, quum euacuabitur imperfectio noſtra. ¶ Non erat ille lux.) In textu
græco præponitur articulus dictioni lux: ad ſignificandum quod Ioannes non erat illa lux ſum
ma. ¶ Et hinc excluditur obiectio opponentium quod Ieſus dixerit apoſtolis, vos eſtis lux mũ- C
di. pari ſiquidem ratione Ioannes vere poteſt appellari lux. Liquet. nullum patere aditum obie-
ctioni, ex eo quod nòn negatur lux communiter ſed lux cum articulo: hoc eſt ſuprema lux.
¶ Et dixit hoc euangeliſta: quoniam lux teſtata à Ioanne erat etiam homo: ipſe nempe Ieſus. Ad
declarandum itaque diſparitatem maximam inter Ioannem & teſtatam lucem, ſubiunxit non
erat ille lux. ¶ SED vt teſtimonium perhiberet de lumine. pro, de luce. Reperit officium Ioannis
cum materia teſtificandi. vt intelligamus teſtificationem Ioannis non alio tendere quam ad te-
ſtandam diuinitatem Ieſu Chriſti. hoc eſt enim teſtari de luce latente in Ieſu Chriſto: immo de
luce quæ erat Chriſtus: ſed quia carne velata (vt inferius explicabit) ideo teſtimonio Ioannis opus
fuit. Magna ſiquidem autoritas tanti viri qui putabatur quod eſſet ipſe meſſias, extitit ad ſuaden
dum hominibus quod non ipſe ſed Ieſus erat lux ſumma. ¶ ERAT lux vera.) In textu gręco
præponuntur duo articuli. alter dictioni lux: alter dictioni vera. ¶ Vbi erudite lector nota ordi
nem ſubiunctorum. intendit.n. ſingula declarare quæ propoſuit çirca officium Ioannis. Et incho
at à materia teſtata, quam appellauerat lucem explicando quòd teſtata à Ioanne lux nõ erat quę- D
cunq; lux, ſed erat cum articulo (hoc eſt lux illa ſuprema) ac illa vera. ¶ Quum dixit in ipſo
vita erat, non appoſuit vera, ſed quum dicit erat lux, apponit vera: quia non ideo addidit vera
excluderet ſuſpicionem falſitatis aut defectum aliquem (quoniam pari ratione dicendum fuiſſet
vita vera) ſed ad explicandum apertius quòd de ſumma intelligibili loquitur. Verum enim pro-
prium eſt obiectum intellectus, homogeniumq; eſt intelligibili: perindeq; dictum eſt quòd lux
à Ioanne teſtata erat illa lux illa vera, acſi dictum fuiſſet quod erat ſumma lux ſumme intelligi
bilis. Et per hoc diſtinguit hanc lucem non ſolum à luce ſenſibili, verumetiam ab omni luce in-
telligibili citra ſupremam. ¶ Quæ illuminat omnem hominem,) Superius appellauit eam E
lucem hominum, & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras: modo conſequen
ter dicit quòd præbet lumen omni homini. ¶ Non dicit alicui homini ſic & alicui non, ſed
vniuerſaliter quod illuminat omnem hominem: vt intelligamus naturale lumen intellectus agẽ
tis quo videmus immediate abſq; ſtudio veritatem primorum principiorum: quibus intercedẽ
tibus conſurgimus etiam ad videndum inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt intellecta. hoc enim
lumen præbet omni homini lux illa ſuprema. ¶ Venientem in hunc mundum.) Superfluit
pronomen hunc. Et in textu græco præponitur articulus dictioni mundum: ad ſignificandum
ꝙ loquitur non de parte ſed de integra vniuerſitate rerum, quæ mundus appellatur.

¶ Tempus

F ℭTempus itaq; illuminationis exprimitur,dicendo venientem in mundũ. ita quod omnis ho-
mo tũc illuminatur quãdo venit in mundũ. Venit autem in mundum quando fit: immo ipſum
eius fieri eſt eius venire in mundum. Nam ſi prius fuiſſet,iã eſſet pars mũdi. fuiſſet enim pars
aliqua vniuerſę creaturę:& ſic non veniſſet in mundum. Et rurſus fuiſſet prius ſcilicet ante illu-
minationem à ſumma luce:quoniam illuminatur veniens in mundum. Cõtra hæreſes ergo
quorumcunque dogmatizantium animam hominis preextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt,
dicit Ioannes quod illuminat venientem (& non ante)in mundum:hoc eſt in vniuerſitatem cre
aturarum. ℭAt ſi quæris cur non dixit quid fit,ex quo venire in mundum eſt idem quod fie
ri in mundo?In promptu ratio eſt:ad ſignificandum.ſ.quod anima hominis venit ab extrinſeco:
hoc eſt fit non eductione ipſius de potencia materiæ(ſicut fiunt animæ reliquorum animalium)
ſed fit ſimplici emanatione à deo . non prius quam infundatur corpori:ſed creando infunditur
& infundendo creatur.ad deſcribendum ergo ſingularisſimum modum fiendi quo anima cuiuſ
libet hominis fit,dixit venientem in mundum. ℭEt ſi rurſus queſieris cur dixit omnem ho-
minem,& non dixit omnes animas hominum?In promptu quoque ratio eſt:ne erraremus ſaltẽ
G ſuſpicando animas pręexiſtere aut præ illuminari antequam homo exiſtat & illuminetur. In
mundum itq; omnem hominem venientem ratione ſuæ animæ qua reponitur in ſpem homi-
nis, deſcribit illuminari:vt omni ambiguitate excluſa intelligamus tunc intellectum animę no
ſtræ illuminari quum homines ſimus:quod eſt dum anima creando infunditur corpori & in-
fundendo creatur. Et dixit hoc ad deſcribendum illam ſummam lucem à Ioanne teſtatam , eſſe
illam quæ eſt creatrix animarum intellectiuarum ſingulorum hominum:vt ex opere diſce-
remus quod eſt ſumma lux ſumme intelligibilis. Dixi autem creatrix:quia non aliter illumi-
nat omnem hominem venientem in mundum quam creando animas noſtras cum lumine intel
lectus agentis. ℭIn mundo erat.) Dixerat vt crederent.& propterea modo aperit neceſſitatem
credendi,ex hoc quod verbum præſens in mundo non fuit cognitum.ex hoc enim quod cogni
tum non fuit,oportuit vt vel fide cognoſceretur:ne omnino remaneret ignotum. Præſentiam
H ergo verbi in mundo deſcribit,dicendo in mundo erat:ne eius abſentiæ imputaretur quod nõ
eſt cognitum. ℭEt ſcito quod quũ quater nominetur mundus(ſemel dicendo venientem in mũ
dũ:& nunc,in mundo erat:& tertio, & mundus per eum factus eſt: & demum,& mundus eum
non cognouit)ſemper dictioni mundus præponitur articulus in textu græco:ad ſignificandum
quod non diuerſimode mundi nomine vtitur his quatuor vicibus, In mundo itaque, hoc eſt
in vniuerſo,erat verbum:quod ſecundum ſuam naturam eleuatum eſt ſupra totum vniuerſum.
ℭEt mundus per ipſum factus eſt.) Ne errares intelligendo quod verbum erat in mundo ſicut
pars aliqua vniuerſi,ſubiunxit modum quo erat in mundo,dicendo & mundus per ipſum fact⁹
eſt. Non enim ad explicandum quod mundus factus eſt per verbum, hoc ſubiunxit(quia iam
hoc prædixerat aperte,dicendo omnia per ipſum factum ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil quod
factum eſt)ſed ad declarandum modum quo verbum erat in mundo, ſubiunxit & mundus per
in ipſum factus eſt : vt hinc intelligamus quod verbum erat in mundo ſicut exemplar
I exemplato , & non ſicut aliquid clauſum in mundo. ℭEt mundus eum non cognouit.) Eum
pro ipſum. Neutro enim genere latina lingua interpretandum fuit:vt congrua grammatica re-
feratur ad verbum. ℭCogor ex identitate ſignificati mundi, intelligere quod & verum
eſſe conſtat ſcilicet quod mundus non cognouit diuinum verbum:hoc eſt nulla creatura cogno
uit diuinum verbum.quamuis exiſtens in mundo facto per ipſum quia nec homines nec ange-
li cognouerunt diuinum verbum in creaturis repræſentatum:quia omnes latuit myſterium tri-
nitatis:quia myſterium trinitatis excedit naturalem cognitionem & hominum & angelorum.
Vnde & ipſe Ieſus dicit.nemo nouit patrem niſi filius,neque filium quis nouit niſi pater.
ℭVbi erudite lector perſpice euangeliſtam reddere rationẽ quare oportet credere,ex hoc quod
myſterium trinitatis incognitũ fuit naturali noticia non ſolũ hominibus ſed etiã vniuerſis cre
K aturis,hoc enim clare ſignificatur dicendo,& mundus ipſum(verbum)non cognouit. verbum
nanque perſonã ſignificat trinitatis. ℭIn propria.pro,in ſua,venit.)Dixerat vt teſtimoniũ per-
hiberet de luce:& ſubiunxit poſtea quę eſſet illa lux,ſed adhuc nõ dixerat veniſſe illã.Et pro-
pterea modo ſub verbi nomine deſcribit veniſſe ad declarandũ quod Ioannes venit vt teſtimo-
nium perhiberet de luce poſtquã lux venit in ſua. ℭSed caue ne erres,neſciendo iungere &
verificare hęc duo ſimul,ſcilicet in mũdo erat,& cũ hoc venit in ſua.Diuerſus enim modus eſ-
ſendi,veritatem aperit. In mundo ſiquidem erat & eſt exemplar in exemplato:venit autem
alio modo ſcilicet perſonaliter formam ſerui accipiens. ℭEt dicit in ſua,non ſolum ad ſignifi-
candum quod facta omnia ipſius ſunt,ſed ad explicandam rationem quare venit ſcilicet ob ſua

Conſentaneum

Conſentaneum ſiquidem humanæ rationi eſt vt dominus quandoq; veniat ad ſua, viſitet ſua, re
ſtauret ſua quæ reparatione indigent. Et hanc fuiſſe rationem aduentus verbi dei in mundum, A
dubium nullum eſt. ¶Et ſui eum non receperunt.) Dixerat vt omnes crederent: ne errares intel
ligendo fructum aduentus verbi eſſe fidem omnium, declarat modo Euangeliſta quod omnes
crediderunt. ¶Sui.) Non dicit omnes ſui ſed indefinite ſui, hoc eſt homines, quos iam definie-
rat ſuos, dicẽdo illuminat omnem hominem venientem in mundum. nam nullius magis pro-
prii ſunt quàm illius qui creauit eos. ¶EVM. pro, ipſum.) vt congrua grammatica referatur ad
verbum. ¶NON receperunt.) fide. In qua etiam clauſula redditur ratio oportuni teſtimonii Io-
annis Baptiſtæ. nam ſi accedente officio Ioannis Baptiſtæ adhuc homines non crediderunt ver-
bo quod venit in mundum, multo pauciores credidiſſent ſine Ioannis officio.
¶Quotquot autem receperunt eum.) Dixerat vt crederent: & poſtea ſubiunxit neceſſitatem crẽ
dendi. explicat modo vtilitatem credendi: vt cognoſcamus quantum eſt vtile nobis credere.
¶Dicendo quotquot autem, manifeſtat ꝙ indefinite dixit ſui ipſum non receperunt: ẽ regionẽ
diſtinguens alios qui receperunt. Aperit quoq; nullã eſſe diſparitatem ſexus, ætatis, ſtatus, gentis
&c. inter recipientes ipſum: nullumq; eſſe limitatum hominibus numerum recipientium qui B
poſſint fieri filii dei, ſed quotquot receperint omnes poſſe fieri filios dei. ¶Et dixit hoc nequis
putaret ſe tarde recipere, completo iam numero: aut ſe non idoneum ex conditione, ſtatu, ſexu,
gente &c. ¶Receperunt eum. pro, ipſum.) refertur enim verbum. Receperunt inquit in præteri
to, non recipiunt: ad ſignificandum ꝙ de fidelibus loquitur ſuſcepta iam fide Chriſti. ¶Dedit eis
poteſtatem filios dei fieri. pro, vt filii dei fierent.) Non dicit dedit eis poteſtatem vt filios dei ſe
facerent, ſed vt fierent filii dei. Sicut enim in naturalibus elementis eſt poteſtas non vt ſe moue-
ant ſurſum aut deorſum, ſed vt moueatur terra deorſum & ignis ſurſum, ita Chriſti fidelibus da-
ta eſt poteſtas non efficiendi ſeipſos filios dei (actio enim hæc omnem creatam facultatem exce-
dit) ſed vt fierent filii dei. Poteſtas autem hæc, donum gratiæ gratum facientis eſt. illa enim poſ-
ſumus potentia propinqua, potentia quæ eſt velut inchoatio eiuſdem generis, fieri filiis dei. Et
eſt ſermo de filiis dei adoptione conſummata: hoc eſt in ſtatu gloriæ. hanc enim, ſupremam vti-
litatem fidei intendit fidelibus proponere: vt patet ex ſubiunctis. C
¶Iis qui credunt in nomine. pro, in nomen, eius.) Exponit quibus dedit dictam poteſtatem:
ne errares intelligendo datam eſſe omnibus qui fidem receperunt Chriſti. Adiungit ſiquidem
recepte fidei duo. Alterum eſt perſeuerantia in fide: ſignificata dicendo iis qui credunt. Et pro-
pterea non dicit iis qui crediderunt, ſed qui credunt: hoc eſt perſeuerant credendo. Alterum eſt
ſtudium ad diuinam gloriam: ſignificatum dicendo in nomen eius. Multi enim perſeuerant cre-
dentes: ſed non tendendo in nomen, in gloriam, famam, laudem dei. Sed qui credunt in
nomen verbi, non quærunt quæ ſua ſunt: ſed tendunt ad ea quæ ſunt nominis (hoc eſt famæ, lau
dis, gloriæ) Ieſu Chriſti verbi dei. ¶Et ex clauſula apparet quod loquitur de glorioſa adoptio
ne filiorum dei: ad quam ſuſpirat Apoſtolus ad Rom. viii. nam filios dei fieri & eſſe per gratiam
in præſenti vita, collatum eſt etiam iis qui non perſeuerant credentes in nomen eius. Qui.) Hoc
relatiuum non refert eos qui credunt, ſed refert filios dei. Poſtq̃ enim expoſuit illam particulã
quotquot receperunt eum, adiungendo iis qui credunt in nomen eius, exponit modo reliquam
particulam ſcilicet filios dei fieri: declarando modum quo naſcuntur filii dei. ¶Non ex ſan H
guinibus.) Non naſcuntur filii dei ex commixtione ſeminum, ex coniunctione maris & fœ-
minæ, ex actione & paſſione partis vegetatiuæ. ¶Sanguines appellauit ſemina humana, maſculi
& fœminæ: quoniam maſculinum ſemen ſanguis eſt cauſaliter: fœmineum autem forte eſt ſan-
guis etiam formaliter. Sine dubio autem eſt cauſaliter: appellando mulieris ſemen quod vt ma-
teriam præbet mulier generationi. ¶Neq; ex voluntate carnis.) Filii huius ſeculi, deliciis va-
cantes, ducentes in bonis dies ſuos, ſunt illi ad literam qui nati ſunt ex voluntate carnis: hoc eſt
ex voluntate carnalibus affecta. neq; ſic naſci filios dei, Ioannes deſcribit. ¶Neq; ex voluntate
viri.) Heroici homines, ex ſtudio ad ardua euecti quodammodo in deos apud opinionem homi E
num, ad literã dicuntur nati ex voluntate viri. hoc eſt ex voluntate affecta ad ſupremum virili
tatis. Et neq; ſic naſci filios dei, Ioannes ſcribit. ¶Et in his tribus modis cõprehendit omnes mo-
dos quibus homines fiunt tam ſecundum eſſe naturæ q̃ ſecundũ eſſe modis & ſtatus cuiuſq;. Fieri
quidem quoad naturalia, primo membro comprehenditur. Fieri autem ſecũdũ mores & ſtatus,
aut eſt ſecundum voluntatem affectã iis quæ ſunt corporis: quæ in ſecundo membro deprehen
duntur, aut ſecundum voluntatem affectam iis quæ ſunt animi quæ tertio membro comprehen
dũtur. In quo magna eſt latitudo. alii enim militia, alii ſcientiis ſpeculatiuis, alii inuẽtionibus
artiũ, alii morali rigore, affecti ad ea quæ ſunt animi ſunt. Omnes itaq; humani modi excludũtur
à fieri

F à fieri filios dei.¶Sed ex deo nati ſunt.)Non dicit facti ſunt,ſed nati ſunt:& ſimiliter non dicit
à deo (velut ab extrinſeco(ſed ex deo,velut homogenio.ad ſignificandum filios dei ſpectare ad
genus diuinum : hoc eſt ordinem in communicabilem vt ſit naturalis quibuſcunq; ſubſtantiis
aliis à deo,quantuncunq; excellentibus,tam factis quàm factibilibus.Eſt enim ille rerum æter-
nę fœlicitatis,ordo rerum ſupernaturalium,non reſpectu huius vel illius ſed ſimpliciter & ab-
ſolute:quia eſt conſtitutiuus in iis quæ propria ſunt deo:qualia ſunt videre deum ſicuti eſt trinũ
& vnum,frui ipſo deo immediate & inamiſſibiliter.Hoc eſt enim eſſe filios dei conſummate . &
propterea ex ipſo deo naſci eos oportet:vtpote ad diuinum genus inamiſſibiliter eleuatos.Hęc
eſt vtilitas fidei chriſtianæ.¶Et verbum caro factum.)In textu græco præponitur articulus di-
ctioni verbum:ad ſignificandum quód de illo verbo loquitur de quo tot & tanta dixit.
¶Dixerat quòd Ioannes venit vt teſtimonium perhiberet de luce,ipſi Ioanni nota,aliis occulta
& ſubiunxerat quòd in ſua venit. Aperit nunc & modum quo venit,in quo latuit lux : & ſimul
declarat non eſſe incredibile quod dixerat (ſcilicet homines fieri filios dei ita quòd ex deo nati
G ſunt)dicendo & verbum caro factum eſt,Hæc enim omnia per hoc explicat. Nam & modum
quo venit explicat,dicendo quòd factum eſt caro.Ne enim errares vagando ad quęrendum mo
dum veniendi,explicat quòd verbum veniſſe in ſua,eſt verbum factum eſſe carnem.Acſi aper
tius dixiſſet.in ſua venit ſic.ſ. quod verbum factum eſt caro.In quibus verbis ſimul dicit quòd
lux in carne latuit.Et ex quo hoc ſuperans omnia mirabilia immo omnia excogitabilia verum
eſt(ſcilicet quòd verbum caro factum eſt)facile credendum eſt homines aliquos ex deo naſci fi-
lios dei. ¶Et quoniam in his verbis definitur incarnationis myſterium, oportet diligentiſſime
ac perſpicaciſſime hæc intelligere.Intellige igitur ante omnia verbum non dici factum. Non
enim dicit & verbum factum eſt(hoc ſiquidem eſſet contra ſuperius dicta, omnia per ipſum fa
cta ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt)ſed dicit verbum factum eſt caro.Non ſi-
gnificatur quòd verbum incepit eſſe,ſed quòd verbum incepit eſſe caro:non ſignificatur quòd
verbum factum eſt,ſed quòd verbum factum eſt caro.¶Et quoniam verbum deus eſt alienum
H ab omni mutabilitate,oportet intelligere quod verbum abſq; quacunq; ſui mutatione factum
eſt caro.ita quòd nulla alteratio,nulla mixtio,nulla conuerſio in verbo ſignificetur.Non enim
alteratione aliqua alteratum eſt verbum vt fieret caro:nec mixtio aliqua verbi cum carne inter-
ceſſit,nec verbum verſum eſt in carnem.Hæc ſiquidem omnia ſomnia potiusq̃ dogmata appel-
landa ſunt:quoniam conſtat immutabile omnino eſſe verbum quod erat in principio deus.Ve-
re itaq; ac proprie & tamen abſq; ſui mutatione verbum factum eſt caro.
¶Et quoniam fieri terminatur ad eſſe,& eſſe carnem eſt eſſe ſubſtantiam.oportet quoq; intellige
re quòd verbum factum eſt caro ita quòd iam eſt caro.Et hic excludũtur errores quorumcunq;
dicentium quòd verbum iunctum eſt carni relatione aut negatione aut quocunq; eſſe accidenta
li.Nulla enim relatio,nulla negatio,nullumq; eſſe accidentale ſufficit ad verificandum verbum
eſt caro,vt patet:quamuis ſufficeret ad verificandum, verbum inhabitat carnem,aut verbum eſt
carneum,& ſimilia.eſſe enim carnem eſt eſſe ſubſtantiam & non eſt denominari à ſubſtãtia.Pro
I pter quod Ionnes non dixit verbum factum eſt carneum,ſed dixit verbum factum eſt caro:ex-
preſſe ſonans quod verbum incepit eſſe caro:quæ eſt ſubſtantia,& non denominatio, non rela-
tio,non negatio,nõ accidens aliquod à ſubſtantia.¶Et ſi perſpicacius conſiderentur hæc verba
(quibus ſignificatur quòd verbum in ſua integritate remanens verbum,factum eſt caro non car
neum)apparebit Euangeliſtam excluſiſſe ab hoc facto,omnem modum quod apud nos vna res
præexiſtens fit alia. Aer enim qui fit aqua,non remanet aer:homo qui fit albus, non fit albedo:&
vniuerſaliter materia non fit forma.verbum autem factum eſt caro factum eſt alterum extremũ:
& vt dictum eſt abſq; omni ſui mutatione.¶At ſi inſtas quomodo ergo intelligemus quòd ver
bum factum eſt caro?Reſpondemus quod verbum factum eſt hypoſtaſis carnis. verbum ſiqui-
K dem ab æterno ſuapte natura erat hypoſtaſis diuina:& vbi venit plenitudo temporis,factum eſt
hypoſtaſis carnis.ita quod illamet hypoſtaſis quæ erat hypoſtaſis deitatis,eſt modo etiam hypo
ſtaſis carnis.& propterea vere dicitur & eſt caro.nam hypoſtaſis carnis vere eſt caro:ſicut hypo-
ſtaſis naturæ bouinæ vere eſt bos:& ſic de aliis.
¶Quum autem dupliciter intelligi poſſit verbum fieri hypoſtaſim carnis(vel quod carnis prę
exiſtentis propriam hypoſtaſim abiecerit & loco illius ſubintrauerit:vel quod quũ caro fieret,
præuenerit verbũ carnis hypoſtaſim ꝓpriã)ne errares putando ꝙ verbũ pręexiſtentẽ carnẽ aſ-
ſumpſerit & hypoſtaſim carnis corruperit,dixit quòd verbum factum eſt caro.Ex hoc enim ꝙ
verbum factum eſt caro,habetur & quod verbum nihil carnis abiecit(nam quũ homo fit albus
nihil alibi abiicit:& quũ aer fit aqua,nihil aquæ abiicit:& vniuerſaliter nihil termini ad quem
abiicitur

abiicitur in factionibus)& ꝙ caro non præextiterit, ſed tunc facta eſt quando verbum factum A
eſt caro nam terminus in omni factione tunc fit quando factio terminatur, quum enim homo
fit albus tunc noua eſt albedo:quum aqua fit aer, tunc nouus eſt aer:& ſic de aliis. Quando itaq;
verbum factum eſt caro, tunc illa facta eſt:imo in hoc ipſo ꝙ verbum factum eſt caro, facta eſt
caro, non in ſeipſa ſed in hypoſtaſi verbi:vt ſuaui diſpoſitione (non inferendo corruptionem)
intelligatur ꝙ verbum factum eſt caro. Præter hoc ꝙ fas non eſt à corruptione inchoare ver-
bum eleuationem naturæ noſtræ in diuinam hypoſtaſim renouatricem mundi. ¶Et q̃uis appel-
latione carnis Intelligatur homo quum dicitur ꝙ verbum factum eſt caro. Euangeliſta tamen
non dixit & verbum factum homo, ſed factum eſt caro. tum ad explicandam diuinam dignatio
nem, in hoc ꝙ verbum factum eſt id quod eſt infimum in homine. ſ. caro. maxima ſiquidem de
ſcribitur dei benignitas, dum vſq; ad infimum deſcendiſſe deſcribitur.
¶Tum ad excludendum erroneum ſenſum qui fuiſſet acceptus ſi dixiſſet & verbum factum eſt
homo. nam homo eſt homo ratione animę intellectiuæ:ac per hoc intellectum fuiſſet ꝙ verbũ
iunctum eſt homini ratione animę intellectiuę per gratiam, per operationem intelligendi &
amandi. & non ſecundum eſſe ſubſtantiæ. Sed dicendo ꝙ factum eſt caro(quæ non eſt capax gra B
tiæ, non intelligit, non amat) intelligendum expreſſit ꝙ verbum iunctum eſt carni ſecundum
eſſe ſubſtantiæ. ¶Tum quia homo nomen eſt perſone:hoc eſt rationalis naturæ hypoſtaſis, &
non hypoſtaſis abſolute. & potuiſſet intelligi ꝙ verbum factum eſt perſona hominis, & non hy
poſtaſis ſubſtantiæ:ſic quidam textum hunc non penetrantes intellexerunt, dicendo vnionem
factam in perſona non hypoſtaſi. Dicendo autem ꝙ verbum factum eſt caro, manifeſte expli-
cat ꝙ verbum factum eſt hypoſtaſis carnis, quæ eſt hypoſtaſis ſubſtantiæ abſolute.
¶Tum ad explicandum diuinæ omnipotentiæ efficaciam:ex hoc ꝙ pertingit ad faciendum de-
um eſſe etiam hypoſtaſim ſubſtantiæ non ſolum rationalis ſed irrationalis, ſed inanimate. Quis
enim auderet dicere verbũ diuinum eſſe hypoſtaſim corporis Chriſti mortui in illo triduo mor
tis, niſi Ioannes dixiſſet & verbum caro factum eſt. ¶Tum ad declarandum naturas ſenſibiles
(de quarum numero eſt caro)quas appellauerat tenebras, non eſſe malas :vt manichæi fingunt.
Ex hoc enim ipſo ꝙ verbum factum eſt caro, ſignificatur ꝙ caro non eſt res mala. non enim eſt C
fas cogitare ꝙ ſupremum illud verbum. factum eſt res mala. Si diceretur autem homo, omnia
interpretarentur ratione partis intellectiue:per quam homo reponitur in ſpecie hominis.
¶Nec propterea omiſit Euangeliſta ſignificare ꝙ verbum factum eſt homo: quoniam dicendo
factum eſt caro:cointelligitur ꝙ factum eſt homo. Tum quia caro non eſt caro niſi ſit anima
ta:caro enim mortua non eſt caro niſi æquiuoce. & ſimiliter non eſt caro humana niſi ſit ani-
mata anima hominis. conſtat autem & ſi non dici tamen ſignificari & intelligi carnẽ humaná,
quũ dicitur & verbum factũ eſt caro. ¶Tum quia hypoſtaſis carnis in hoi e, eſt hypoſtaſis in ho-
minis. Quáuis enim in hoie ſint plures partes, & à multis dicantur plures forme, nullus tamẽ fin
git plures hypoſtaſes in vno homine. Vnde ex hoc ꝙ verbũ factum eſt caro, ex hoc ꝙ verbũ eſt
iam hypoſtaſis carnis illius humanæ aſſumptæ, habetur ꝙ factum eſt homo, ꝙ eſt hypoſtaſis ho-
minis. ¶Tum quia explicato eo quod poſſet verti in dubiũ, reliqua illius miſterii vt certa coin-
tellecta relinquũtur. Poterat autem in hoc myſterio dubitari an verbũ vſq; ad hoc infimũ deſcẽ
diſſet vt fieret caro. & propterea explicando ꝙ factũ eſt caro, conſignificata vt certa reliqui quod H
factus eſt homo, ꝙ factus eſt ſenſitiuus, ꝙ factus eſt rationalis:& reliqua quę ſuppoſito ꝙ factum
eſt caro, in nullam debent ambiguitatem deduci. ¶ET habitauit in nobis.)Pronomen nobis,
monſtrat ꝙ non de habitatione in aſſumpta natura eſt ſermo. nam aſſumpſit vnam ſingularem
humanitatem, & non multas. Prepoſitio vero, in(dicendo in nobis)monſtrat quod non de habi
tatione locali ſeu exterioris conuerſationis eſt ſermo. dicendum enim fuiſſet & habitauit, inter
nos, vel nobiſcum ſi localis habitatio ſignificaretur. De habitatione itaq; in cordibus noſtris eſt
ſermo, quum dicitur & habitauit in nobis. ¶Et dixit hoc:ne erraremus exiſtimando verbum ex hoc
ꝙ factum eſt caro, impeditum eſſe ab habitando ſpiritualiter in animis noſtris, & docuit ꝙ ver- E
bum ita factum eſt caro quod tamen habitauit ſpiritualiter in nobis ſecũdum animam. Vnde &
ſignificantius dicit habitauit:ad excludendũ impedimentũ carnis, quę habitare nõ poteſt in ſpi
ritu qui eſt anima noſtra. ¶Et dicit habitauit, non dicit contulit nobis gratiam fidei, ſpei, chari-
tatis &c. ad ſignificandam differentiam inter dona diuinæ gratię & virtutes animi. nam virtutes
tam intellectuales q̃ morales ſunt ad perfectionem congeniti animi, dona autem gratiæ ſunt ad
hoc vt ab extra veniens verbum deus, non hoſpes ſed habitator in animis noſtris ſit, vtens con-
tinue & iis quæ ſunt animi & iis quæ ſunt corporis noſtri:ſicut habitator vtitur domo in qua nõ
hoſpitatur ſed habitat. Vnde & Paulus dicebat habitare Chriſtũ per fidẽ in cordibus veſtris. & de
ſeipſo,

F ſeipſo,an experimentum quæritis eius qui in me loquitur.Chriſti Dicendo itaq; & habitauit in
nobis,explicat ꝙ fuit intus in animis noſtris,continue vtens intellectu,voluntate,affectibus,vi-
ribus,ſtudio,operibusq; noſtris ad ſeipſum,hoc eſt ſiquidem verbum habitare in nobis.habita-
tor enim ad proprium vſum domo vtitur. ¶Et vidimus.pro,& ſpectauimus.)Significatur enim
plusq̃ videre ſcilicet diligentius ac fixe intueri. ¶Gloriam eius.)Quum dixiſſet quod verbum ca
ro factum eſt occurrit modo tacitæ queſtioni,quid ſcis tu de hoc?Et ſatiſfacit quæſtioni dicen-
do,& ſpectauimus gloriam eius,ſcimus hoc quia vidimus. ¶Nec dicit & ſpectaui,ſed ſpectauimꝰ
quia non ſolus fui ſpectator. ¶GLORIAM eius.) Non dicit miracula eius,ſed gloriam.
Quam ſpectauit Ioannes cum aliis poſt Chriſti reſurrectionem , præcipue in die Aſcenſionis.
tunc enim ſpectarunt gloriam eius.Quam etiam ſpectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in trãſ-
figuratione Ieſu. His enim directe verificatur,& ſpectauimus gloriam eius:quoniam vtrobiq;
ſpectatus eſt in forma glorioſa. ¶Gloriam quaſi vnigeniti à patre. Quaſi aduerbium ſimilitudi
nis eſt,non fruſtra appoſitum: ſed ad explicandam veritatem puram, ad explicandum ꝙ non
G ſpectauimus gloriam vnigeniti.Illam enim neq; Ioannes neq; alii diſcipuli viderunt:ſed reſerua
tur videnda in cœleſti patria.Et propterea non dixit gloriam vnigeniti, ſed gloriam tanq̃ ſeu
velut vnigeniti:hoc eſt gloriam ſimilem gloriæ vnigeniti,hoc eſt gloriam repræſentantem vni
genitum.Et vere talem gloriam ſpectarunt tam in transfiguratione q̃ aſcenſione.Viderunt enim
gloriam decentem vnigenitum, gloriam manifeſtantem vnigenitum: & non ipſam vnigeniti
gloriam,quam in ſemet ipſo habet ab æterno. ¶Et ſcito ꝙ dictio vnigeniti,eſt nomen & nó par
ticipium.& propterea duplex poteſt reddi conſtructio literæ. Altera, gloriam à patre tanq̃
vnigeniti.& tunc ſignificatur gloria collata à patre.& ad literam ſonat gloriam transfigurationis
in qua glorioſus viſus eſt:dicente patre,hic eſt filius meus dilectus &c. Iuxta quod Petrus Apo-
ſtolus etiam dixit in primo capite ſecundæ epiſtolæ.ſpeculatores facti illius magnitudinis:accipi
ens enim à deo patre honorem & gloriam,voce delapſa ad eum à magnifica gloria,hic eſt fili
H us meus dilectus &c.Quia tamen duriuſcula eſt hec conſtructio,reliqua plana eſt:vt à patre,refe
ratur ad vnigenitum.reſpectu cuius conſtat dici patrem.
¶Sed aduerte erudite lector quod euangeliſta tranſit in aliud genus rerum hactenus enim nũq̃
nominauit patrem aut filium,ſed verbum,deũ,lucem,vitam.Duo rerum genera nobilia in vni
uerſo ſunt.alterum rerum quæ cognoſcunt:alterum rerum quæ viuunt.Inter quæ tanta eſt diſtã
tia quod in rebus cognoſcentibus quatenus cognoſcentes ſunt,non inueniuntur pater. & filius
nullus ſiquidem angelus eſt pater alterius,nullus homo ſecundum quod cognoſcit eſt pater ali-
cuius:& ſimiliter nullum aliud animal ſecundum quod cognoſcit ,filium generat.In rebus autẽ
viuentibus tantum inueniuntur pater & filius:ſic ꝙ naturaliſſimum opus viuentium quatenus vi
uentia ſunt,eſt generare ſibi ſimile. ¶Quum declaraſſet itaq; Ioannes naturam intellectualem
verbi, ac per hoc deſcripſiſſet verbum in ſupremo rerum gradu (ſummus enim rerum gradus
eſt gradus intellectualis)ne erraremus intelligendo naturã intellectualem verbi quemadmodũ
eſt intellectualis natura in vniuerſo ſcilicet abſq; patre & filio,ſubiungere curauit verbum ſic eſſe
I verbum ,hoc eſt intellectualis naturæ,ꝙ etiam eſt filius vnigenitus à patre : vt per hoc doceret
ꝙ hæc duo (ſcilicet eſſe intellectualis naturæ, & eſſe naturæ habentis patrem & filium) q̃uis in
vniuerſo nó coeãt ſed ſint diſparata,in deo tamẽ vniuntur:Immo abſque omni diſtinctione cum
ſumma ſimplicitate præhabitur.Ita ꝙ non metaphoricæ aut ſola appellatione ſed vere & proprie
ſunt in diuina natura pater & filius:Immo pater & filius vnigenitus,Ita quòd verbũ vere & pro
prie eſt filius vnigenitus:& dicens verbum eſt vere & proprie pater à quo genitus eſt filius vnige-
nitus.Hæc ſiquidem omnia clare ſignificant hæc Euangeliſtæ verba,explicantia verbũ eſſe vni-
genitum: explicat vnitum à patre:nã dicendo patre,cõ ſignificat correlatiuũ eius,filiũ & dicen-
do vnigenitũ explicat vnicũ genitũ filium à patre.Ita ꝙ plus expleat dicendo vnigeniti à patre,
K quam ſi dixiſſet filii à patre,quam explicatur etiam natiuitas & vnitas filii, vi patet. ¶Quod
autem vere ac proprie in diuina natura ſint pater & filius ſitq; vere ac proprie natiuitas (ſic ꝙ
verbum proprie eſt filius, & dicens verbum eſt proprie pater;& dicere verbum eſt proprie ge
nerare filium & verbum dici eſt proprie filium naſci,& verbum dictum eſſe eſt proprie filium
vnigenitum eſſe)declarari poteſt,monſtrando conditiones omnes requiſitas ad patrem & filium
& ad natiuitatem,inueniri in deo dicendo verbum.Quod ſi cupis itelligere,oportet vt prius in
communi loquendo penetres omnes & ſolas conditiones requiſitas ad productionem illam
qua filius à patre gignitur.penetrabis autẽ illas,ſi eleuabis intellectũ ad expoliãdũ generationẽ
qua aliquis homo eſt à patre ſuo genitus,à modo quo genitus.Quia enĩ homo qui eſt filius cor-
poreæ ſenſibiliſq; eſt naturæ,ideo à patre ſuo productus eſt tali modo ſcilicet mediante ſemine
corporeo

corporeo,mediante fœmina,medlante tranſmutatione,& intercedente tempore quo educitur
de potentia materiæ ad actum &c. Sed ſi intellectualis eſſet naturæ vterq;(ſcilicet producens & A
productus)nullum corporeum,nulla mutatio,nullum tempus interueniret:ſed ſola communi
catio eiuſdem viuæ naturæ ſpecificę qua viuit producens,ex vitalis productionis fieret produ
cto.ac per hoc non minus eſſet ille pater & iſte filius quam modo eſt tali modo: hoc eſt cum tot
mediis & modis,ad imperfectionem pertinentibus. ℂConditiones itaq; omnes & ſole requiſi
tæ ad veræ ac propriæ productionem filii à patre, ſunt tres.Prima eſt quod ſit productio hypo
ſtaſis viuentis ab hypoſtaſi viuente vt ſic.ignis enim productus ab igne non eſt filius eius.nec
Eua eſt filia Adæ:quia non per actionem vitalem producta eſt de Adam.Secunda quod ſit ſecũ-
dum ſimilitudinem in natura ſpecifica qua eſt & viuit producens.vermis enim pulex &c. geni
ti ex homine non ſunt filii hominis. Tertia quod ex vi illius productionis ſit productus ſimi
lis in ſpecie producenti.Et hæc in ſecunda formaliter intellecta continentur.ponitur tamen ex-
plicite propter minus eruditos:vt explicite hinc intelligant differentiam inter productionem
filii & ſpiritus ſancti:vt inferius declarabitur.ℂQuia itaq; deo dicente verbum,inueniuntur om
nes iſtę conditiones,merito vere & proprie dicens eſt pater & verbum filius.Deus enim dicens B
eſt hypoſtaſis viuens:& quatenus viuens dicit.nam dicere actus vitalis eſt.Verbum quoq; dictũ,
hypoſtaſis viuens eſt(nam in ipſo vita erat)& a deo dicente productum.Similitudo quoq; inter
eos eſt naturæ ſpecificę:quia dicens eſt deus,& verbum eſt deus.Et hoc eſt vi productionis:quo-
niam non voluntate ſed natura producitur vt ſimilitudo ipſius dei:ſicut quilibet intelligens ſe-
ipſum, profert verbum ſimilitudinem ſuiipſius. Vnde merito verbum dicitur & eſt genitum à
patre.nec ſolum genitum ſed vnigenitum:quia perfectum omnino eſt, adæquans totum dicen-
tem.Non enim ideo eſt vnigenitus,quia exhauſta eſt natura aut potentia dei dicentis & generã
tis:ſed quia vnus genitus accipit quicquid poteſt communicari per dicere,quicquid poteſt com-
municari per generare,quia adęquat dicere , quia adæquat generare. ℂConclude itaq; quod
ideo Euangeliſta poſt deſcriptum verbum nominat illud met vnigenitum à patre ad aperiendũ
quod non accidentalis ſed ſubſtantialis,non voluntaria,ſed naturalis,non imperfecta ſed perfe
cta eſt illa verbi productio,præhabens in ſe & quicquid imperfectionis eſt in productione ver- C
bi intelligibilis,& quicquid perfectionis eſt in productione vnigeniti filii,non à matre ſed à pa
tre.tam eminens ſiquidem eſt productio illa diuina vt non poſſit explicari aliqua vna produ-
ctione illarum quæ in creaturis inueniuntur.Et propterea ad explicandum quod productio di
uina eſt non ſolum immaterialis,ſed etiam quod eſt per actionem non tranſeuntem in aliam na
turam(qualis eſt productio qua deus angelum creat)ſed immanentem, primo deſcripſit ſub re
& nomine verbi:ad explicandum vero quod productio eadem eſt ſubſtantialis,naturalis,vitalis,
communicatiua diuinæ naturæ perfecte vt ſimili,ſubiunxit ꝙ verbum eſt vnigenitum à patre.

PLenum gratiæ & veritatis Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo.) Aduerte quod dictio
plenum eſt caſus nominatiui in textu originali:ac per hoc non poteſt conſtrui cum ver
bo ſpectauimus.ita ꝙ non ſignificatur,ſpectauimus plenum gratiæ & veritatis:quoniã
oporteret fuiſſe caſus accuſatiui.Et eadem ratione non poteſt conſtrui appoſitiue ad gloriam,ſpe
ctauimus gloriam eius:vt exponendo gloriam,ſubiungatur plenum gratiæ & veritatis:quoniam
hæc conſtructio requireret caſum accuſatiuum.Et ſimiliter non poteſt apponi ad dictionẽ vni D
geniti quoniã huiuſmodi conſtructio requireret caſum genitiuũ,& dicendũ fuiſſet,pleni gratia
& veritate.ℂRelinquitur igitur ꝙ cum deſtruatur vel cum dictione verbũ:dicẽdo & verbũ caro
factũ eſt plenũ gratię & veritatis:ſeu dicendo & habitauit in nobis plenũ gratię & veritatis. Sed
cõſtructio hęc quis veriſſimã cõtineat ſententiã,minus tamẽ quadrat contextui.nõ enĩ ſeruatur
ſuauitas textus:ſed tracta cõſtructio eſt,vt interpoſitis & vidimꝰ gloriã eius gloriã quaſi vnigeni
ti à patre,dilata ſit appoſitio adiectiui prioris orationis.Parentheſim ſiquidẽ excludit cõiunctio
copulatiua,& dicẽdo & vidimus parentheſis enim abſq; cõiunctione &,ſignificata fuiſſet ſi parẽ
theſis interceſſiſſet.Propter quod ſuauis cõtextus literæ debuit interpretes monere ad iungẽdũ E
hęc verba nõ cũ precedẽtibus,ſed cũ ſequẽtibus.nã dictio interpretata plenũ,eſt maſculini gene
ris:cuius generis eſt in Græco iã verbũ q̃ Ioannes,& ex quo minus quadrat cũ præcedentibus,&
ſuauiſſime quadrat cum ſequentibus,debuit transferri.plenus gratiæ & veritatis Ioannes teſti-
monium perhibet de ipſo.ℂNec eſt mirum ꝙ Ioannes Baptiſta,dicatur plenus gratiæ & verita
tis: quum Stephanus Act.vi.dicatur plenus fide,ſpiritu ſancto,gratia, & fortitudine.& angelus
Gabriel dixerit de Ioanne quod replebitur ſpiritu ſancto ex vtero matris.ℂDixerat itaq; euange
liſta, fuit homo miſſus à deo &c. & quum deſcriptum verbum manifeſtaſſet a teſtimonio ſuo
& apoſtolorũ(dicendo & ſpectauimus gloriã eius) proſequitur modo inchoata de Ioannis teſti-
monio

F monio:& præponit qualitatem teſtis, Superius enim nullam Ioannis qualitatem dixerat:ſed tan-
tummodo ſubſtantiam naturæ, fuit homo, ſubſtantiam legationis diuinæ, miſſus à deo: ſubſtan-
tiamq; officii, vt teſtimonium perhiberet de luce. Vnde oportuit modo qualitatem Ioannis te-
ſtis tantæ rei deſcribere. Et vnico verbo deſcribit eum plenum gratiæ & veritatis. vt plenitudi
ne gratiæ monſtretur qui miſſus eſt à deo. Donatus ſecundum omnem ſui partem gratia ſic
quod nihil Ioannis gratia vacaret, minus dico, immo quod nulli Ioannis parti aliquid gratię de
eſſet. plenum enim eſt cui nihil deeſt eius cuius capax eſt. Plenitudo autem veritatis ad veritaté
teſtimonii directe ſpectat, ſicut plenitudo gratiæ ad diſpoſitionem teſtis in ſeipſo.
¶Cum his tamen eleua mentis oculos:& perſpice euangeliſtam ſignificantiſſime deſcribere qua
litatem teſtis, talis tantiq; myſterii. Sciebat enim quod omnis homo mendax:ac per hoc teſtimo
nium Ioannis hominis, ex ſuo genere fallax. Et propterea ſimul qualificatum cauſa & effectu
deſcribit. plenitudo ſiquidem gratiæ cauſa eſt plenitudinis veritatis. Acſi apertius dixiſſet.
Quamuis Ioannes quia homo potuerit deficere a veritate:quia tamen plenus gratiæ, ac per hoc
G plenus veritatis perhibet teſtimonium de ipſo verbo, exemptus eſt ab omni ſuſpicio ne falſitatis
à pleno enim gratiæ ac veritatis, non poteſt exire niſi verum diuinæ gratiæ teſtimonium, niſi
verum verbi (quod eſt fons gratiæ & veritatis) teſtimonium. ¶Significanter quoq; dicitur per-
hibet in præſenti:ad ſignificandum perſeuerantiam teſtificationis. non enim ſemel aut bis ſed
ſępe, ſed perſeuerando cótinue Ioannes perhibebat teſtimonium de Ieſu:ſciens ſe ad hoc miſſum
vt frequenti teſtificatione induceret filios Iſrael:ad credendum Ieſu.
¶Et clamat. pro, & clamauit.) Hæc mutatio temporum à præſenti in præteritum, innuit quod
diximus ſcilicet priorem ſententiã fuiſſe plenus gratia & veritate Ioannes teſtimonium perhi-
bet de ipſo. Et declarata qualitate teſtis, ſubiungit modo factum præteritum. Et inchoat à
modo teſtificandi, dicendo & clamauit non in latebris, non ſecreto, non ſubmiſſa voce, ſed cla-
mando, hoc eſt publice, cunctis audientibus teſtificatus eſt. Qui enim clamando teſtatur, pu-
blice & abſq; delectu auditorum manifeſte teſtatur. Dicens. Hic.) Quatuor teſtimonia prolata à
H Ioanne, in hoc capitulo refert:non ordine quo Ioannes illa protulit, ſed manifeſte dicit Euange
liſta hoc quod primo refert teſtimonium ſubſequutum fuiſſe aliud: vt ipſa etiam verba Ioannis
baptiſtæ clare ſonant. ¶Dicendo hic, ſignificatur quod hoc teſtimonium protulit Ioannes Ba
ptiſta demonſtrando ad ſenſum Ieſum. Pronomen enim hic, demonſtrationem ſignificat ad ſen
ſum præſentis eius quem prædixerat venturum. ¶Erat quem dixi.) Quum expectares dicentem
hic eſt quem dixi, non dixit hic eſt ſed hic erat:ad ſignificandum quod non de nouo eſt iis qui
eſt, ſed erat, ¶Quod vt clarius penetres, recole ſuperius dictum eſſe quod Ioannes venit vt teſti
monium perhiberet de luce quę illuminat omnem hominem venientem in mundum. Et hoc
primum teſtimonium ꝙ hic refertur, directæ eſt de diuinitate Ieſu Chriſti, quę eſt illa lux. Et
propterea dicit hic erat:vtendo eodem ſubſtantiui verbi tempore quo deſcripta ſunt diuina. In
principio erat verbum, & verbum erat apud deum &c.
¶Dicendo quem dixi, clare monſtrat Ioannes Baptiſta tempore huius teſtificationis demon-
I ſtrantis Ieſum præſentem iam prædixiſſe venturum. ¶Qui poſt me venturus eſt. (Recitat Io-
annes Baptiſta propria verba olim dicta de Ieſu ſub nomine relatiuo. ¶Et quoniam pluries re
petuntur hæc verba vt magna myſteria continentia, ideo perſpicatius oportet illa intelligere.
Tria enim explicant ordine reſolutorio. Primum officia gratiæ ad que exercenda venturus
erat tunc ieſus. Inceperat ſiquidem prius Ioannes baptiſta prædicare antequam Ieſus inciperet
prædicare. Et propterea aduentum Ieſu ad officia gratiæ, ad prædicandum, deſcribit poſterioré
ſe. Eſt enim ſenſus, qui poſt me venturus eſt ad officia gratię, ad prędicádũ ad Baptizandum, ad
conuertendum mundum. ¶Ante me factus eſt.) Ante non ſignificat temporis menſuram qua fa
ctus eſt; ſed ſignificat terminum ad quem terminatur factus eſt. Et eſt ſenſus. factus eſt ante me, fa
ctus eſt anterior me. Ita ꝙ non ſignificatur prius tempore factus (quũ hoc ſit falſum de Ieſu, & ſe
K cundum quod eſt deus:quia non eſt factus. & ſecundum quod homo:quia non fuit prius factus
homo quã Ioannes:quũ fuerit factus homo ſextũ menſem Ioanne iam in vtero agente) ſed ſigni
ficatur quod factus eſt anterior in ordine gratiæ ſecundum quod homo. ¶Et hoc eſt ſecundum
myſterium:quo declaratur quod Ieſus ſecũdum humanam naturam eſt factus anterior in ordine
gratiæ, ſecundum dona gratiæ, quam Ioannes. Et vere longe anterior factus eſt, & gratia vnionis
perſonalis & gratia capitali &c. ¶Quia prior me erat.) Ratio quare factus eſt anterior in ordine
gratiæ, redditur quia prior me erat. Et in textu græco habetur ſuperlatiuum:puta primus. Vbi
ratio redditur ex diuinitate, qua erat prior & primus:& duratione, quum eſſet æternus & non ſo-
lum perfectione ſed omni perfectionis genere prior erat, immo primus incomparabiliter. ¶Et
hoc eſt

hoc eſt tertium myſterium:quo declaratur Ieſu diuinitas ex eo quod prior immo primus erat A
antequàm Ioannes eſſet. Et hoc teſtimonium Ioannis Baptiſtæ directe confutat Hebionitas,ne-
gantes Ieſum fuiſſe antequam conciperetur in vtero matris. ❡Et de plenitudine eius.) Hæc di-
cta(.ſ.qui poſt me venturus eſt,ante me factus eſt quia prior me erat)recitando Ioannes Baptiſta
olim à ſe dicta repetiit quum demonſtrauit Chriſtum.& adiunxit hæc quæ ſequuntur:explican
tia vltimam particulam,ſcilicet quia prior me erat.explicantia diuinitatem Ieſu Chriſti demó-
ſtrati:quæ implicite continebantur in illis verbis,prior me erat. Declarat autem diuinitatem Ie-
ſu Chriſti ab effectu,& de plenitudine. Dixerat ſuperius verbum eſſe deum, vitam,lucem illu-
minantem omné hominem &c.& per ipſum facta omnia:ex quibus immenſa plenitudo verbi
patet. Et propterea nunc dicit.& de plenitudine eius,Ieſu Chriſti ratione diuinitatis.
❡Nos omnes accepimus.)Demonſtrat Ioannes Baptiſta vel ſeipſum cum reliquis prædeceſſo-
ribus prophetis:cóteſtans ſe cum omnibus aliis prophetis accepiſſe de plenitudine Ieſu Chriſti.
quod eſt manifeſte teſtari ipſum eſſe verum deum:quum omnes prophetæ acceperint de pleni-
tudine dei ſolius. Vel(quòd potius ſonat litera)ſeipſum cum aliis filiis Iſrael.pronomen enim
nos,præſentes monſtrat Iſraelitas,quos alloquebatur.& apponendo omnes, extendit ad genus B
Iſraeliticum.in cuius ſignum ſubdit de data lege per Moyſen. ❡Significantius quoque dicit de
plenitudine accepiſſe:ad explicandam participationem ad ſimilitudinem eorum qui accipiunt
aliquid de pleno. Et comprehendit omnes:ad explicandum plenitudinem Ieſu Chriſti eſſe
illam quæ in principio erat verbum apud deum,ex hoc ipſo quod extendit ſe ad omnes, præde
ceſſores & præſentes. Et dicit accepimus:vt teſtimonium proferat ex expertis,ex experta acce-
ptione in ſeipſo. ❡Nec explicat quid acceperint:ad ſignificandum quod quæcunque acceperũt
Iſraelitæ præ aliis nationibus,acceperunt de plenitudine Ieſu Chriſti.per quod Manifeſte teſtā-
tur ipſum eſſe verum deum. ❡Et gratiam pro gratia.)Ne erraremus intelligendo quod accepi-
mus de plenitudine eius per modum effluentis redundantiæ(ſicut nonnulli philoſophi putant
deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem ſuam rebus nobiſque naturali ne-
ceſſitate,velut quadá redundá ia ſeu effluentia tantæ ſuæ bonitatis)adiungendo explicat, & gra-
tiam. Dicendo enim gratiam,excludit communicationem per modum redundantiæ ſeu effluẽ-
tis. Et ſignificat communicationem voluntariam.gratia enim niſi voluntarie conferatur.gratia C
non eſt. Verum ſæpe accipimus gratuita dei beneficia,ſed non accipimus ea vt gratuita:ſed ve-
lut noſtro ſtudio,aut caſu.aut hominum ſeu cœlorum vel naturæ ope collata. Et hoc eſt accipe-
re gratiam non pro gratia,ſed pro ſorte vel virtute &c. Contra hoc Ioannes Baptiſta dicit quod
accepimus gratiam ſub ratione gratuiti beneficii. Accipere nanque gratiam pro gratia,eſt accipe
re gratiam ſub ratione gratiæ ſicut accipere aurum pro auro & non pro aurichalco,& margari-
tam pro margarita & non pro lapillo &c.
❡ET adiunxit hæc ad ſignificandum quod ex plenitudine Ieſu Chriſti,non ſolum diuina do-
na ſecundum illorum ſubſtantiam accepimus,ſed etiam accepimus gratuito illa collata, ita quod
recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim de plenitudine eius accepimus, ſignifi-
catur donorum ſubſtantia.dicendo & gratiam,ſignificatur collatio gratuita. dicendo pro gra-
tia,ſignificatur,ſub ratione gratuiti acceptio. ❡Et intendit per hæc explicare quod quæcunque
accepit populus Iſrael vt gratuita à deo beneficia,accepit de plenitudine Ieſu Chriſti.
Hoc enim ſignificatur dicendo quod nos omnes accepimus & gratiam pro gratia,non aliunde D
quam de plenitudine eius. Siue intelligamus ꝙ omnes Iſraelitæ affirmentur accepiſſe etiam gra
tiam ꝓ gratia:quia hoc verificatur de omnibus Iſraelitis fidelibus,etiam fide informi. Siue non
intelligamus affirmari omnes Iſraelitas accepiſſe gratiam pro gratia, ſed affirmari ꝙ de pleni-
tudine Ieſu Chriſti habuerint.hoc beneficium(ſcilicet vt acciperẽt gratiam pro gratia) omnes
qui tale cóſequuti ſunt beneficium. & propterea Ioannes Baptiſta dixerit in prima perſona nos
omnes:ad ſignificandum ſcilicet Iſraelitas ſimiles ſibi in veri vnius dei cultu. Et ſic non fieret
diſtributio ſimpliciter ſed accómoda,dicendo nos omnes. ❡Vbi conſidera erudite lector ſignifi
catam plenitudinem Ieſu Chriſti,eſſe illam de qua omnes acceperunt prophetæ & Iſraelitæ:nec
ſolum acceperũt ſed recognouerunt gratuitam illius volũtatem,ſuſcipiédo gratiam pro gratia
Hæc enim manifeſta ſunt teſtimonia deitatis. Quia lex per Moyſen data eſt.) Pondera coniun- E
ctionem cauſalem quia. Reddit enim Ioannes Baptiſta rationem quare nos omnes de plenitudi
ne eius accepimus.& gratiam pro gratia. Et conſiſtit ratio in hoc,quia gratia & veritas per
Ieſum Chriſtum facta eſt. Introducit autem hanc rationem non ſimpliciter, ſed cum relatio-
ne Ieſu Chriſti ad Moyſen, & gratiæ & veritatis ad legem,non ſine magno miſterio:ad ſigni-
ficandum ſcilicet tum ꝙ Ieſus Chriſtus eſt author legis datæ per Moyſen.tum quod Ieſus Chri-

 ſtus

F ſtus venit lator nouæ legis;quæ eſt lex gratiæ.tum pręcipuę quod exteriora mandata data ſunt
pėr Moyſen & prophetas,interna vero dona gratiæ & veritatis facta ſunt per Ieſum Chriſtum:
vt hac comparatione magis eluceſcat excellentia efficatię Ieſu Chriſti.¶Vide ſingula. Lex exte-
rior,per Moyſen miniſtrum dei data eſt. Non dicit condita eſt : quoniam à deo condita, adeo
dictata,ſed Moyſi miniſterio data eſt populo. ¶Et lege hoc non vt partem rationis ſignificatæ
per quia:ſed perinde ac dictum,quia lex quidem per moyſen data eſt. vt hinc proficiſcatur ora-
tio ad neruum rationis ſubiunctum. ¶Gratia & veritas.)Sub his quidem duobus comprehen-
duntur vniuerſa opera dei:iuxta illud.vniuerſæ viæ domini gratia & veritas.¶In propoſito ta
mē gratia ſignificat gratuitum dei donum ſupra naturalia dona conceſſum.veritas.explicat ve-
ritatem ſupernaturalium quæ credenda propoſita ſunt. Quamuis enim de omni dono dei &
de omni veritate hæc verificentur:directa tamen intentio Ioannes Baptiſtæ dicentis tendit ad
ſupernaturale donum,· quod ſolum conſueuit appellari gratia,& ad veritatem ſupernaturalem,
non geometricam & reliquarum ſcientiarum.¶Per Ieſum Chriſtum.) Non dicit per verbum
G non dicit per deum,quoniam non intendit teſtificari de verbo,de deo ſecundum ſe, ſed quòd
Ieſus Chriſtus eſt verbum,eſt deus,eſt lux quæ illuminat omnem hominem. ¶Facta eſt.)Non
dicit fit aut fiet,ſed facta eſt,non nuper ſed ſimpliciter & abſolute facta eſt:hoc eſt quia quæcun-
q; veritas & quæcunq; gratia facta eſt,per Ieſum Chriſtum facta eſt. ¶Et hinc clare patet qua-
drare rationem.nam ex hoc ꝙ per Ieſum Chriſtum facta eſt gratia & veritas, optime infertur
ꝙ nos omnes de plenitudine eius accepimus.Et cum hoc ſimul declaratur ꝙ lex per Moyſen da
ta,fuit per Ieſum Chriſtum facta:quum lex ipſa gratuita fuerit, & veritas legis quædam veritas
ſupernaturalis ſit, & vt ſupernaturalis data & accepta etiam quo ad veritates naturaliter notas.
Ad hoc enim meminit ſpecialiter legis & Moyſi, vt à ſuprema ſcriptura & ſupremo propheta-
rum explicet reliquas ſcripturas & reliquos prophetas,à Ieſu Chriſto pendere:ſicut omnes ſcri-
pturæ & omnes prophetæ comprehenduntur ſub gratia & veritate.quæ per Ieſum Chriſtum
ſunt factę,per illos autē datæ.¶Vbi etiam aduerte ꝙ eodē loquendi modo vtitur quo ſuperius
dictum fuit, omnia per ipſum facta ſunt.nam ſic dicit,per Ieſum Chriſtum gratia & veritas fa-
cta eſt.¶Deum nemo vidit vnquam.)Modus quo per Ieſum Chriſtum facta eſt veritas,ſubiū-
gitur.De gratia enim iam dixerat quòd accepimus gratiam pro gratia. ¶Et primo monſtrat
H neceſſitatem vt fieret veritas per Ieſum Chriſtū,dicendo quod deum nemo vidit vnq̄. Si enim
deus viſus fuiſſet ab aliquibus alijs à Ieſu Chriſto,non eſſet neceſſe vt veritas fieret per Ieſum
Chriſtum,ſed facta eſſet per alios qui viderunt deum:ſed ex quo nullus alius vidit vnquam deū
niſi filius,oportet vt veritas fiat per filium Ieſum Chriſtum.Et hinc apparet quòd non de qua-
cunq; veritate ſed de veritate illorum quæ non ſciuntur niſi à videnre deum.dixit veritas per Ie
ſum Chriſtum facta eſt:alioquin extra propoſitum ſubiungeret,deum nemo vidit vnquam.
Et eſt vera hæc ſententia de cognitione naturali cuiuſcunq; creaturę.nulla enim creatura ex ꝓ-
priis viribus vidit vnquam deum,Et hoc dicimus propter angelos beatos:qui tempore quo Ioā
nes Baptiſta dixit hæc verba ,iam videbant deum.vnde & dominus dicit,angeli eorūm ſemper
vident faciem patris.¶Et hic videtur germanus ſenſus huius literæ:vt ſicut Ieſus dixit nemo no
uit patrem niſi filius neq; filium &c. ita Ioannes Baptiſta dicat quod deū nemo vidit vnq̄. vter-
q; enim loquitur de cognitione & viſione poſsibili cuicunq; creaturę ſecundum proprias vires.
I Et patet hunc eſſe ſenſum literalem,ex eo quod hinc manifeſte ſequitur indigentia diuinæ reue
lationis:quæ vtrobiq; ſubiungitur.¶Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris.) Metaphora ſinus,
ad ſignificandum coniunctionem inſeparabilem inter filium & patrē inducta eſt.in ſinu enim
complexus filii infantis ſignificari ſolet. Quo contra de filio ſubiungit quod ipſe enarrauit. vt
ex hoc non infans ſignificętur,ſed ex ſinu cōiunctio ad patrē intelligatur. vt ex hoc ꝙ eſt con-
iūctus,ſignificetur vidēs deū:longeq; ſupra alios qui nō poſſunt videre deū intelligatur ipſe ſol9
K vnigenitus filius. ¶Vbi quo ad myſterium trinitatis potes erudite lector perſpicere diſtinctio-
nem patris à filio ipſis nominibus patris & filii.conſubſtantialitatem autē ex exiſtentia in ſinu.
¶Ipſe enarrauit.)Ecce modus quo veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.ipſe enarrauit, narran-
do communicauit veritatem.¶Et ſignificatur narrationis modo tum voluntaria communica-
tio.narratio enim actus eſt voluntarius, Tum communicatio abſq; euidentia.narratio enim nō
facit euidentia narratorum ,ſed dicit narrata. Tunc electionem auditorum quibus narrabit. qui
enim voluntarie dicit aliquid,eligit cui dicat:& non oportet quòd narret omnibus.Omnes autē
hæ conditiones inueniuntur reſpectu veritatis eorum quæ ſunt fidei.nam Ieſus Chriſtus qua-
tenus verbum,communicauit voluntarie ea quæ ſunt dei,abſq; euidentia,& quibus voluit. Et
Propterea dicitur ꝙ ipſe narrauit;non ſermonę vocis ſenſibilis,ſed reuelatiōe & luminis interni
infuſione

infuſione. ¶Et hoc eſt teſtimonium Ioannis quando miſerunt.) Duo Ioannis de Ieſu teſtimo- A
nia tetigerat Euangeliſta.alterum quo monſtrauit Ieſum præſentem.alterum quod recitauit ſe
olim perhibuiſſe de futuro.Subiungit autem tempus teſtimonii quod recitauit Ioãnes Baptiſta.
ita quod pronomen hoc(dicendo & hoc teſtimonium) monſtrat teſtimonium recitatum à Io-
anne Baptiſta quando illud perhibuerit,dicendo qui poſt me venit:quando ſcilicet miſerunt.
¶Et hinc inſinuatur verba omnia antedicta fuiſſe Ioannis Baptiſtæ.Ipſa enim continuatio teſti
monii Ioannis Baptiſtæ ad teſtimonium eiuſdem,monſtrat cuncta hæc fuiſſe Ioannis Baptiſtæ
teſtimonia.Quamuis etiam hoc pateat ex eo quod alioquin non fuiſſet in hoc capitulo allatum
teſtimonium Ioannis Baptiſtæ de luce,niſi valde in communi.dicendo prior me erat, & cuius
non ſum dignus vt ſoluam corrigiam calciamenti, & quòd eſt filius dei.quód erat cognomen
Meſsiæ:vt verba Nathanaelis & Caiphæ teſtantur.Et non ſignificabatur verus deus.hæc ſiqui-
dẽ valde remota ſunt ab explicito teſtimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifeſta eſt te-
ſtificatio deitatis & lucis veræ per quam facta eſt omnis veritatis.¶Rurſus per hoc quando,ſigni
ficat euangeliſta hoc prędictum teſtimonium tam clarum de deitate Ieſu Chriſti,fuiſſe vltimũ
inter omnia teſtimonia in hoc capitulo inſerius ſcripta (quę tribus diebus continuis perhibita B
ſunt à Ioanne Baptiſta)ac inter omnia teſtimonia ſcripta ab aliis euangeliſtis:vt patet conferẽti.
¶Iudęi ab Hieroſolymis.)Secundum Ioannis Baptiſtę teſtimonium(quod tamen fuit prius an-
tedicto)introducitur.Legatio in primis deſcribitur.& legantes quidem fuerunt non Galilęi,ſed
Iudæi,qui nobiliores erant:& tanto inſigniores quanto ab Hieroſolymis primaria ciuitate.¶Sa
cerdotes & leuitas ad eum.)Superfluit ad eum.Legati,ſacerdotali & leuitica dignitate fulgentes
deſcribuntur.¶Vt interrogarent eum.)Ecce officium legatorum.

¶Tu quis es?)Tanti habebatur Ioannes vt inſignes Legati mitterentur ad interrogandum ab
ipſomet tu qui es? Non ꝙ lateret eos ipſum eſſe filium zachariæ ſacerdotis:ſed vt tali interroga
tione cognoſcerent ex ore eius an ipſe eſſet Chriſtus,ſeu Elias,quem expectabant præcurſorem
Chriſti.¶Et confeſſus eſt.)Quid confeſſus eſt.euangeliſta aperiret.¶Et non negauit.)Quid nõ
negauit,Euangeliſta nõ aperiret ſed ſubiunget:referendo Ioannem non negaſſe ſe eſſe quod eſt,
non negaſſe officium ſuum.¶Et confeſſus eſt quia.pro quod,non ſum ego Chriſtus.)Hinc ap-
paret legatos prima interrogatione quęſiſſe ſi ipſe erat chriſtus.hãc enim interrogationem Euã- C
geliſta nõ aliter explicat quã explicãdo reſpõſionẽ,quæ preſupponit interrogationẽ.nullã ſi-
quidẽ interrogationẽ ꝑdeſcripſit:ſed ſolã materiã legationis deſcripſerat,dicẽdo ꝙ miſsi ſunt vt
interrogarẽt tu qui es Omiſit enim Euãgeliſta verba interrogatoria quibꝰ legati vſi ſunt:ſicut &
omiſit multa verba quibus & interrogationẽ fouerũt.¶Et interrogauerunt eũ.Quid ergo?)In-
ferendo ſubinterrogant:eo ꝙ expectantes Meſsiã,& audientes ꝙ ipſe non eſſet Meſsias,facile ſu
ſpicari potuerunt ꝙ eſſet præcurſor Meſsiæ inſtabat enim tempus aduentus Meſsiæ. ¶Elias es
tu?)Mirum eſt ꝙ quærunt an ſit Elias:quum ſciuerint ipſum eſſe filium zachariæ,& Eliam fuiſ-
ſe tranſlatum viuum. Crediderim ego iſto ſcientes ſcriptum eſſe Malach.vlt.de aduentu Eliæ
ante Meſsiam,dubitaſſe de modo quo implenda eſſe illa promiſsio:& propterea quęſiſſe an ipſe
eſſet Elias promiſſus ante aduentum Meſsiæ.¶Et dicit,non ſum.)Vere Ioannes non erat Elias
promiſſus ante aduentum ſecundum Meſsiæ.& propterea ad interrogãta directe reſpondit ve-
ritatem.Quamuis in ſpiritu & virtute Eliæ venerit:& propterea Elias appellatus fuerit à domi-
no Matt.xi.¶Propheta es tu?)In textu græco præponitur articulus dictioni propheta:ad ſigni D
ficandum quod non quærunt an ſit propheta,ſed an ſit ille propheta promiſſus. Deuter.xviii.
¶Et hinc apparet Iudęos iſtos tunc temporis non intellexiſſe quod Meſsias & propheta ille co-
inciderent in vnum hominem.Si enim intellexiſſent nomine illius prophetę Meſsiam non in-
terrogaſſent ſeorſum propheta es tu,poſtquam Ioannes negauerat ſe eſſe Meſsiam.

¶Et reſpondit,non.)Non enim erat propheta ille.¶Dixerunt ergo ei. Quis es,vt reſponſum
demus iis qui miſerunt nos:quid dicis de te ipſo? Ait, Ego vox clamantis in deſerto, dirigite
viam domini:ſicut dixit Eſaias propheta.)Ecce executio eius quod dixerat Euangeliſta, & nõ
negauit.Poſtquam enim confeſſus eſt ſe non eſſe Chriſtum,non eſſe Eliam, non eſſe prophe-
tam illum,non negauit ſe eſſe eum qui eſt,non negauit officium ſuum ſcilicet ſe præcurſorem
Meſsiæ ad hoc vt pararetur via Meſsiæ. ¶Dicit autem ego vox:ad ſignificandum officium ſuum E
non ſcripturæ ſed vocis teſtimonio exequendum.ad ſignificandum quòd non ad poſteros
(propter quos ſcribuntur libri)ſed ad præſentes vocis officio miſſus eſt.¶Et hoc ſuum tale offi-
cium,iam olim prophetatum ab Eſaia teſtatur:ne minus ei credat iam perdita opinione quod
eſſet Meſsias.Reliqua ſpectantia ad hæc verba,vide expoſita ſuperius in aliis Euangeliſtis.¶Et qui
miſsi fuerant,erant ex phariſæis.)ſacerdotes & leuitas legatos,deſcribit modo fuiſſe ex ſecta pha

F riſæorum:ea ratione vt inſinuet eorum arrogantiam in ſubſequentibus. Arrogabant enim mul-
tum ſibiipſis Phariſæi authoritatis, freti religioſitate ſuæ ſectæ. ¶ Et interrogauerunt eum.) Addi-
dit hoc Euangeliſta: vt intellegeremus quod non ex commiſſione mittentiũ, ſed ex proprio ſen-
ſu ſubiunctam interrogationem fecerunt. Commiſſum enim erat eis vt interrogarent eum tu
quis es? & non vt arguerent eũ de baptiſmo. ¶ Et dixerunt ei, Quid ergo baptizas, ſi tu non es
Chriſtus neq; Elias neq; propheta?) Cerne arrogantiã. arguunt Ioãnẽ, inferẽdo ꝙ nõ debet ba-
ptizare ex quo non eſt Criſt⁹ neq; Elias nec ille propheta. Tãtũ propriæ tribuũt ſcientiæ & autho
ritati vt decernant non licere baptizare niſi alicui iſtorum triũ. nec ſolũ decernunt ſed reprę-
hendere audent Ioannem. ¶ Reſpondit eis Ioãnes, dicens, Ego baptizo in aqua) Profitetur Ioã-
nes baptiſmũ ſuum eſſe imperfectũ: vt pote in aqua ſolũ. ac per hoc non vſurpare ſibi aliquid in-
decens, ſeu ſupra vires. ¶ Medius autem veſtrum ſtetit.) hoc eſt in medio veſtri conuerſatus eſt
ſicut vnus veſtrum. ¶ Quem vos neſcitis.) ſupple quis ſit. De Ieſu loquitur. ¶ Ipſe eſt qui poſt me
venturus eſt.) ad prædicandum, ad baptizandum &c. ¶ Nota hic teſtimonium hoc Ioannis Ba-
G ptiſtæ eſſe de futuro, & non de præſenti: quale fuit ſuperius ſcriptum teſtimonium. Qui ante me
factus eſt.) Expone vt ſupra qui factus eſt anterior me in ordine gratiæ: quamuis adhuc non ap-
pareat vobis dignitas authoritaſq; eius. ¶ Hoc eſt teſtimonium quod ipſemet Ioannes Baptiſta
pluries reſumpſit, citando hæc ſua verba: vt patet iam in teſtimonio ſuperius ſcripto, quã in alio
teſtimonio immediate inferius ſubiuncto. ¶ Cuius ego non ſum dignus vt ſoluam eius corrigiã
calciamenti.) Relationem ſui ad Ieſum (non tamen adhue nominatum aut monſtratum) explicat
dicendo ſe indignum ad minimum ſeruitium, explicatum per ſolutionem corrigiæ calciamẽ-
ti. ¶ Aduerte hic quod cæteri Euangeliſtæ (Math. iii. Marcus. i. & Lucas. iii. explicant quod quũ
Ioannes Baptiſta dixit ego baptizo in aqua, & ſubiunxit alium venturum ſe maiorem, adiecit
quod ille baptizabit in ſpiritu ſancto. Quod Ioannes Euangeliſta hic tacuit integram reſponſio-
nem Ioannis Baptiſtæ, quum dixit ego vox clamantis in deſerto dirigite viam domini, Sciens
enim hæc ſcripta ab aliis euãgeliſtis cenſuit ſufficere ꝙ capita reſponſionũ ſcribere: reliqua ſub-
intelligenda ex aliis relinquens. ¶ Hæc in Bethania. pro, in Bethabara, facta ſunt.) Errore ſcri-
ptorum apud Latinos & apud multos Grecos codices, mutatum eſt nomen Bethabara in Bet a-
H nia. ¶ Trans Iordanem.) vbi Moyſes ſortes dederat duabus tribubus & dimidiæ. Et tam accura-
te deſcribit Euangeliſta locum, vt rei geſtæ hiſtoriam omnes eſſe percipiant. ¶ Vbi erat Ioan-
nes baptizans. Altera. pro, poſtera, die.) Hinc clare apparet quod hoc quod tertio loco ſubiungi-
tur teſtimonium fuit poſt teſtimonium immediate ante ſcriptum. Et inſuper apparet quod die
immediate ſecuto poſt reſponſionem datam legatis Iudęorum, hoc fuit quod modo ſubiungitur
alioquin non dixiſſet poſtera die. ¶ Vidit. pro, videt, Ioannes Ieſum venientem ad ſe.) Quantũ
ſubiuncta porrigunt, aduentus iſte Ieſu ad Ioannem, non fuit quando Ieſus venit ad Ioannem vt
baptizaretur ab eo ſed poſtq̃ Ieſus ieiunauit in deſerto poſt baptiſmum. ¶ Et ait. Ex participio ve
nientem, intelligitur tempus quando Ioannes dixit ſubiuncta verba. habetur ſiquidem ex illo
participio ꝙ videndo ipſum venientem ad ſe, dixit, quæ ſequuntur. ¶ Ecce agnus dei.) Demon-
ſtratio exercita ſignificatur per aduerbium ecce. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni
agnus: ad ſignificandum inſignem certumq; illum expectatum agnum agnus autem metaphori
ce demonſtratur: eo ꝙ immolandus eſſet, eo ꝙ eſſet iuge ſacrificium agnus, qui occiſus eſt ab
I initio mundi, Apoc. xiii. Et adiungitur dei: vt determinetur tam hypoſtaſis humanitatis immolã
dæ, quam deus cui immolandus eſt.
¶ Ecce qui tollit.) Superfluit ecce. Ad declarandum quorſum monſtratur agnus, quare immolã-
dus dicitur, ſubiungit effectum tantæ hoſtiæ, dicendo qui tollit. ¶ Peccatã. pro, peccatũ mundi.)
Ecce effectus. tollere peccatum non alicuius aut mille hominum, non populi Iſrael, ſed mundi.
Et dicit in ſingulari peccatum: vt cauſæ vniuerſali aſſignet effectum vniuerſalem. Immolatio
Chriſti, vniuerſalis cauſa eſt: peccatum commune toti mundo tollere, vniuerſalis effectus eſt. Et
K vere ablatum eſt in pſſione Christi peccatum mundi, tum quo ad reatum pœnę communis toti
mundo: quoniã tunc & non ante patuit ingreſſus ad beatitudinẽ æternę fœlicitatis, qui clauſus
erat ex peccato originali cõmuni toti mundo. tum quo ad culpam, ſatiſfaciente ipſo tota natura
humana, Et hinc fit vt quibuſcũq; applicatur hæc vniuerſalis cauſa per baptiſmum, nulla ſit op⁹
pœnitentia: quoniam Chriſtus iam abſtulit peccatum. ¶ Hic eſt.) Non ſolo aduerbio ſed etiam
pro nomine demonſtrat Ieſum. ¶ De quo dixi, poſt me venit vir qui ante me factus eſt, quia
prior me erat.) Et reuocat ad memoriã audientium prius à ſe dicta de eo ſine nomine proprio
ad monſtrandum perſeuerantiam teſtimonii. & tanto efficacius propiquius. ¶ Et ego neſcie-
bam eum) hoc eſt ego nõ cognoſcebã ipſum Ieſum ſenſibili cognitione, explicat enim Ioãnes Ba

ptiſta ſe non cognouiſſe ſenſibiliter Ieſum cõuerſatione aut indice aliquo humano. Quomodo A
autem cognouerit ipſum, inferius explicabit. ¶Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores nulla
affectione, nulla conuerſatione aut humana quauis notitia ipſum Ioannem motum ad dicendũ
qui poſt me venit &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus Ieſus fuerit & à Ioã-
ne non monſtratus. ¶Sed vt manifeſtetur in Iſrael. pro, Iſraeli.) Ita quod legendum eſt. ¶Sed
vt manifeſtetur Iſraeli.) Refertur autem coniunctio aduerſatiua ſed, ad inſcitiam. Et eſt ſenſus.
ego quidem neſciebam eum, ſed tamen vt manifeſtaretur Iſraeli veni non cognoſcens eum.
¶Propterea veni ego in aqua baptizans.) Declarat ipſemet Ionnes quare officium baptizandi
aſſumpſerit ſcilicet ad hoc vt Ieſus manifeſtaretur filiis iſrael. Baptizans enim Ioannes, nouũq;
& inſolitum ritum ingerens cũ tanta authoritate ſancti nominis, congregabat populum, ad timo
rem dei excitans vniuerſos. & ſic commoditatem nanciſcebatur teſtificandi de Ieſu filiis Iſrael,
& ſic mediante baptiſmo manifeſtabat Ieſum. ¶Teſtimonium perhibuit Ioannes, dicens quia.
pro, quòd, vidi.) Hactenus teſtimonia Ioannis quæ per reuelationem intellectualem nota illi
fuerunt, relata ſunt modo adiungit teſtimonium eiuſdem Ioannis probatum ad ſenſum viſus.
Quia vidit, oculis corporeis. ¶Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cœlo) Apparuit B
enim corporea ſimilitudo columbæ cum motu deſcenſionis de cœlo: hoc eſt ita deſcendens ex
ſuperiori ſitu tanquam deſcenderet de cœlo. ¶Et manſit ſuper eum.) Non ſolum vidit ſpeciem
columbæ deſcendentem, ſed vidit terminum quo deſcendit: quòd ſcilicet manſit, quieuit, ſuper
eum, Ieſum. Quorſum autem viderit, explicat iungendo. ¶Et ego neſciebam eum) id eſt non co
gnoſcebam ipſum ſenſibiliter. ¶Sed qui miſit me baptizare in aqua. pro, vt baptizarem in aqua.
hoc eſt deus, ille mihi dixit, Super quem videris ſpiritum deſcendentem & manẽtem ſuper eũ.)
ſupple ſicut columbam. ¶Hic eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto.) Ex quibus verbis claret quòd
Ioannes Baptiſta ex diuina reuelatione comprobata ſigno ſpecie columbæ, cognouit Ieſum ad
ſenſum. nam intelligibiliter nouerat eum ſine hoc ſigno. venit enim ad baptizandum & teſtifi-
candum de Ieſu venturo, ad prædicandum & baptizandum, ſciens intelligibiliter quòd Meſsias
erat iam in medio populi Iſrael & quod erat verus vnigenitus filius dei &c. ſed neſciebat ad ſen-
ſum hominem qui vocabatur Ieſus Nazarenus eſſe Meſsiam &c. Et hoc cognouit per ſignum
co umbæ, prædictum ſibi à deo ad hoc. C
¶!E ſignificatius dicit baptizat in ſpiritu ſancto: ad differentiam ipſius Ioannis qui baptizat in
aqua. Abluere enim in ſpiritu ſancto, proprium eſt dei: quoniam huiuſmodi ablutio nõ eſt ablu
tio corporis ſed ſpiritus, quem ſolus deus abluere poteſt. ¶Et ego vidi) ſcilicet columbam deſcẽ
dentem & manentem ſuper eum. ¶Aduerte hic quod collatis inter ſe eis quæ dicuntur in hoc ca
pitulo & à Matthæo, apparet quòd Ioannes Baptiſta viderit columbam deſcendentem & manẽ-
rem ſuper Ieſum antequam baptizaret ipſum Ieſum : & conſequenter iſta apparitio columbæ,
altera eſt ab illa apparitione columbæ quę facta eſt Ieſu baptizato: dicente etiam patre, hic eſt,
filius meus &c. Pater autem quòd dicimus ex hoc quod Ioannes Baptiſta dicit & ego neſciebam
eum, ſed ex ſigno columbæ cognoui eum. Nam conſtat ex Matt. iii. quòd antequam baptizaret
eum cognouit eum: quoniam dixit, ego à te debeo baptizari & tu venis ad me. hæc enim verba
manifeſte teſtantur quòd tunc cognouit eum eſſe qui baptizat in ſpiritu ſancto: alioquin non di
xiſſet ego à te debeo baptizari. ¶Et teſtimonium perhibuit.)
Ex eo ꝙ in præterito dicit & teſtimonium perhibuit, innuitur quòd hoc non fuit primum te- D
ſtimonium de Ieſu iam nominato ſeu demonſtrato. Quamuis dici poſſit quòd hæc fuerunt vlti-
ma verba primi teſtimonii de Ieſu demonſtrato ſeu nominato : & propterea potuit vti verbo
præteriti temporis ratione iam dictorum. ¶Quia. pro, quòd, hic eſt filius dei.)
Quamuis in veritate Ieſus ſit naturalis filius de : ad literam tamen appellatio filii dei apud He-
bræos tunc temporis non ſonabat explicite verum deum (ſicut apud Chriſtianos ſonat) ſed ſo-
nabat Meſſiam, quem appellatione dignum cenſebant. Vnde & inferius in hoc eodem capitulo
Nathanael dicet tu es filius dei: cui tamen adhuc nota non erat Ieſu vera deitas. & Caiphas pon-
tifex adiurauit Ieſum vt diceret ſi eſſet Chriſtus filius dei benedicti: qui tamen myſterium trini-
tatis ignorabat. Propter quod dum hic dicit Ioannes Baptiſta ſe teſtimonium perhibuiſſe de Ie-
ſu quòd eſt filius dei, explicat quod Ieſus eſt Meſſias. hoc enim populus intelligebat, dicente Ioã- E
na ꝙ hic (ſcilicet Ieſus eſt filius dei. ¶Altera. pro, poſtera die.) ſeu poſtridie: hoc eſt die immedi-
ate ſubſecuto. ¶Et hinc apparet quod nõ fuit deſcriptus à Ioanne Euangeliſta aduentus Ieſu
ad baptiſmum in præcedente teſtimonio Ioannis Baptiſtæ: quoniã expreſſe Marcus cap. i. dicit
quod poſt baptiſmum Ieſu, ſtatim ſpiritus expulit eum in deſertum, ex hoc enim quod ſtatim
iuit in deſertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi, cõſequẽs eſt vt

F hæc quæ ſcribit Ioannes poſtero die geſta,non fuerint geſta immediate poſt baptiſmum Ieſu.
¶Iterum ſtabat Ioannes,& ex diſcipulis eius duo.)Hinc apparet quòd etiam præcedenti die Io
annes ſtans demonſtrauit Chriſtum:alioquin non dixiſſet,iterum ſtabat.¶Et reſpiciens.pro,&
intuitus.)quod plus eſt quam reſpicere.¶Ieſum ambulantem.)Corporeis enim oculis deſcribi
tur intuitus Ieſum corporaliter ambulantem.¶Et explicat Euangeliſta hæc minutula:vt refe-
rens quartum teſtimonium Ioannis,circunſtantias etiam minutulas explicet :more eorum qui
referunt circunſtantias teſtimoniorum.¶Dixit,Ecce agn⁹ dei.In textu Græco præponitur arti-
culus dictioni agnus:ad ſignificandum quòd eſt ille prophetatus agnus,manſuetus.ducendus ad
victimam,qui velut coram tondente ſe ſilebit:iuxta vaticinium Eſaiæ.¶Et audierunt eum duo
diſcipuli loquentem:& ſecuti ſunt Ieſum. Conuerſus autem Ieſus.)Secundum hiſtoriam Ieſus
anteibat,& duo Ioannis diſcipuli poſt tergum ſequebantur taciti.propter ꝙ ſciens Ieſus eorum
animos,corporaliter vertit ſe ad eos.¶Et videns eos ſequentes,ſe,dixit eis.Quid quæritis?)Inter
rogat non vt diſcat:ſed vt ad familiaritatem trahat.¶Qui dixerunt ei Rabbi:quod dicitur inter
G pretatum magiſter.)Hebræa dictio eſt propterea Euangeliſta græce ſcribens, & dictione He-
bræa vtens,appoſuit interpretationem.¶Ex eo autem quod Ioannis diſcipuli appellant Ieſum
rabbi,inſinuatur quod iam Ieſus incœperat docere quod iam erat not⁹ doctor.Completo enim
ieiunio.quamuis ſcriptum aliter non ſit, ex hoc tamen verbo ſcribitur quod docere incœpit,
alioquin eum rabbi non appellaſſent.Et rationi conſentaneum eſt vt vnum annum qui inter ba
ptiſmum & nuptias interceſſit,exigerit docendo priuatim & conuerſando ſæpe cum Ioanne,
vt frequens de ipſo teſtimonium Ioannes redderet, & ipſe inchoaret docendo priuatim mon-
ſtrare qui erat.vt vtrinq; mouerentur ad credendum.
¶Vbi habitas.pro,vbi manes?) Quod communius eſt quam habitare.nam manemus etiam in
diuerſorio.interroganti Ieſu quid quæritis,reſpondent querendo rabbi vbi manes? ad explican
dum quod quærebant noſſe locum vbi maneret,adhoc vt frequenter poſſent ad ipſum venire
ad diſcendum.propterea enim appellauerunt ipſum rabbi. ¶Non dicunt quærimus à te doceri,
ſed ſolum noſſe locum manſionis tuę:quia erat hora tarda,vt Euangeliſta clare ſubiungit.Vere-
bantur enim eſſe illi impedimento ſi tali hora petiſſent doceri. ¶Dicit eis,venite & videte.)
Dulcis Ieſus non deſcribit eis locum in quo manet:ſed cupientes diſcere & verentes impedire,
H familiariter allicit,Inuitando venite & videte.¶Venerunt & viderunt vbi maneret:& apud eum
manſerunt die illo.)Diſcipuli Ioannis ſolam domus notitiam pro tunc quærebant ſed Ieſus reti-
nuit eos domi in qua manebat die illa,vt magis eos familiares redderet.
¶Hora autem erat quaſi decima.)Deſcribitur hora tarda diei(hoc eſt ante occaſum ſolis paulo-
plus quam per duas horas)tum ad reddendam rationem quare illi diſcipuli non petierunt diſce-
re,ſed notitiam loci.tum ad commendandam Ieſu comitatem,qua retinuit illos illo die nō ob-
ſtante hora tarda,docendo eos. Suauitas enim diuinæ diſpoſitionis inducit vt intelligamus do-
ctrina retentos qui diſcere cupiebant.¶Erat autem Andreas frater Simonis Petri,vnus ex duo
bus qui audierant à Ioanne & ſecuti fuerant eum.Inuenit hic primum fratrem ſuum Simonē .)
Ad differentiam aliarum inuentionum narratarum ab aliis Euangeliſtis(ſcilicet quando Petr⁹
inuentus eſt à Ieſu in mari Galileæ)dicit Ioannes quod primum Andreas inuenit Simonem fra-
trem ſuum.¶Et dicit,inuenimus Meſsiam,)Hinc apparet fructus perceptus ab Andræa illo diei
I ſpatio quo fuerat apud Ieſum:quod ſcilicet credidit Ieſum eſſe Meſsiam Et per hoc explicatur ꝙ
ibi apud Ieſum didiſcerat fidem.¶Quod eſt interpretatum Chriſtus.)Dictio Hebræa eſt Meſ-
ſias & propterea Euangeliſta vtens ipſa ſcribens græce ponit Græcam interpretationem ſcilicet
Chriſtus,latine vnctus.¶Et adduxit eum ad Ieſum.Intuitus autem eum Ieſus,dixit.)Tu es Simō
Significanter Euangeliſta dicit quod Intuitus Ieſus illum,dixit illius nomen proprium & origi
nem cum nomine proprio patris eius,vt intelligamus Ieſum abſq; indice homine, Simoni
K ignoto indicaſſe proprium ipſius nomen & patris:& non ſolum occaſione mutandi nomen ei⁹.
¶Filius Ioanna.pro,filius Iona.)Pater Simonis Petri non vocabatur Ioannes,ſed Ionas.
Corruptione ſiquidē,ſcriptorū nomen Ioannis appoſitum eſt,& alibi. Quod clare patet Mat-
thæi.xvi.vbi Petrus appellatur Bariona:hoc eſt filius Iona.¶Tu vocaberis Cephas.quod inter-
pretatur Petrus.)Dictio non Hebræa ſed Syra ſecundum Hierony.eſt Cephas:ſignificans ſolidū
Vel potius à dictione Chaldæa Cepha quæ ſignificat Petram,ſeu à dictione Hebræa Ceph(ſimi
liter ſignificante Petram ſeu ſaxum)deriuatum videtur. Cephas in vſu Hebræorum. Quod
Euangeliſta interpretatum dicit Petrus Græca lingua in qua ſcribebat:latine autem ſaxum.
¶Nota erudite lector duo. Alterum eſt ꝙ ab initio quo Simon Petrus venit ad Ieſum, nouum
nomen lucratus eſt ab ore ipſius Ieſu:ad ſignificandū futurū illius officiū.ſcilicet ꝙ futurus erat
petra

petra ſuper quam ędificanda eſſet eccleſia Chriſti. Vt hinc intelligamus diuinæ gratiam electio
nis non Petri merita in cauſa fuiſſe. ℂAlterum eſt quod de futuro dicit tu vocaberis: non dicit A
ex nunc vocare. poſtea ſiquidem impoſuit ei hoc nomen Marc. iii. quod modo prædicit. ℂEx
induſtria autē videtur Euangeliſta interpretationem nominis appoſuiſſe apud Græcos, vt oc-
curreret errori in quem etiam poſt Euangeliſtæ interpretationem impactum eſt: ſcilicet quod
Cephas caput ſignificaret, quia Cephale apud Græcos ſignificat caput. ad hunc enim errorem
excludendum ait quod interpretatur Petrus, non caput. ℂIn craſtinum, pro poſtridie.) ſeu poſte
ro die. Idem enim hic ſignificatur quod iam bis interpres tranſtulerat altera die.
ℂ Sed aduerte in hac ſupputatione dierum quod quamuis dies duo prius ſignificati ſic iūcti fue-
rint ꝙ dies quo Ioannes primū demonſtrauit ecce agnus dei, fuerit immediate poſt diē reſpon-
ſionis datæ legatis Iudæorum, & dies quo iterum Ioannes dixit ecce agnus dei, fuerit immedia
te poſt diem alterius ſimilis demonſtrationis ecce agnus dei (ita quod illi tres dies fuerunt cōti
nui) iſte tamen dies de quo nunc dicitur poſtero die, non fuit immediate poſt illos tres dies: vt
patet ex eo quod Andreas illo tertio die manſit apud Ieſum: ac per hoc poſt illum diem inuenit B
Simonem Petrum & adduxit illum ad Ieſum. iſte autem dies appellatur poſtridie reſpectu diei
quo Simoni dictum eſt, tu vocaberis Cephas (vt contextus literæ clare ſonat) & non reſpectu illi⁹
diei quo Andreas & alius diſcipulus manſerunt apud Ieſum. Quot autem dies interceſſerint, ſcri-
ptum non eſt. ℂIntendit itaq; Euangeliſta ſignificare quod die immediate ſubſecuto ad diē quo
Petrus venit ad Ieſum, geſtū eſt quod ſequitur. ℂVoluit. Deeſt Ieſus, exire in Galilæam.) Tem-
pus quo Ieſus cœpit congregare ſequaces diſcipulos, deſcribitur fuiſſe quando diſpoſuit exire à
Iudæa, in qua commoratus fuerat fere annum: à tempore ſcilicet quo baptizatus eſt. nam iſti di-
es de quibus eſt ſermo, proximi erant anniuerſario diei baptiſmi Chriſti: vt inferius ſubiuncta
manifeſtant. ℂSignificanter autem dicitur voluit: ad explicandum quod ex libra electione diſ-
poſuit exire à Iudæa in Galilęam. ℂEt dicit exire, & non dicit redire: ad explicandum quod diſ-
poſuerat ire in Galilæam manifeſtus: hoc eſt ire ad manifeſtandum ſeipſum quis eſſet. hoc enim
ſignificat exire. Propter quod Euangeliſta non appoſuit terminum à quo, ſed tantummodo ter-
minum ad quem: quia ſecundum veritatem exitus erat ab intimo, à penetralibus latentibus, ad C
manifeſtandum ſe in Galilæa. Sicut enim inferius dicet exiui à patre & veni in mundum. ita mo
do deſcribitur ꝙ voluit in Galilæam exire (ab ocultis deitatis ſuę) ad manifeſtandum ſeipſum in
Galilæa. ibi enim elegit inchoare manifeſtationem ſuiipſius ad literam.
ℂEt inuenit Philippū.) Præſentis temporis eſt inuenit. & debuiſſet dici poti⁹ & reperit: vt ſigni
ficaretur obuius inuentus. Et ſignificatur quod obuius fuit Philippus antequam exiret Iudęam
ex hoc quod dicit ꝙ voluit exire & reperit (in pręſenti) Philippū. ℂEt dicit ei Ieſus. Superfluit
Ieſus Sequere me.) Primus diſcipulus vocatus à Ieſu ad ſequelam eius ſcribitur Philippus, ſi ver-
borum forma ſpectata fuerit. Secundum rem tamen prius vocati à Ieſu fuerunt illi duo Ioannis
diſcipuli: aut ſaltem Andreas. De altero enim nihil aliud ſcimus: ſed de Andrea ſcimus quod non
ſolum effectus tunc eſt diſcipulus ieſu ſed quod etiam traxit ad eum fratrem ſuum Simonem.
Conſtat autem ieſum eos vocaſſe, ex eo quod inferius dicet eis, non vos me elegiſtis ſed ego ele-
gi vos. ℂ Quamuis etiam ex iis quę ioannes Euāgeliſta hic refert idē habeatur. Nam illis duobus
diſcipulis ſequentibus ieſum vt viderent vbi maneret, niſi interceſſiſſet vocatio ieſu (non ſcripta D
ſed ſignificata ex ſubſecuto fructu) Andreas non traxiſſet Petrum ad ieſum. ipſa quoq; mutatio
nominis reſpectu Petri. applicationē ipſius Petri ad ſeipſum ſequendum monſtrat.
ℂErat autem Philippus à Bethſaida ciuitate Andreæ & Petri.) Inſinuat per hoc Euangeliſta
Philippum monitum fuiſſe ab Andrea. propter hoc enim conciuem illius dicit: ne miraremur
abſq; aliqua monitione Philippū ſecutū fuiſſe Ieſum. In cuius ſignum de Nathanaelis ciuitate ni
hil dicit: quoniam monitio eius explicatur. ℂBethſaida autem oppidum eſt Galileę, vicinum ſta
gno Genezareth. ℂInuenit Philippus Nathanael.) Similiter hic reperit veluti obuium Natha-
naelem Philippus. ℂPerſpice fructiferos diſcipulos. Andreas trahit Petrum: Philippus trahi
Natanaelem. ℂEt dixit, Quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ.) Hinc apparet tam Phi-
lippum quam Nathanaelē eruditos fuiſſe vtpote qui de lege & prophetis loquuntur. Et ab expe E
ctata promiſsione Moyſi & prophetarum excitat Philippus Nathanaelem: vt homo eruditus,
ex lege & prophetis moneatur. ℂInuenimus Ieſum.) A nomine proprio ſignificat. ℂ Filium Io-
ſeph.) Ab origine paterna deſcribit. habebatur enim filius Ioſeph: quia erat maritus matris eius.
ℂA Nazareth.) hoc eſt nazarenum. A ciuitate vnde oriundus putabatur (quia ibi erat nutritus
& Nazarenus vocabatur) deſcribit. ℂEx quibus innuitur, Philippum habuiſſe cognitionem
Ięſu quando ſecutus eſt eum. ℂEt dixit ei Nathanael. A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?)

F Interrogatiue ſeu admiratiue prolata hæc verba fuiſſe apparet.tum ex eo quod homo eruditus
in lege & prophetis,noſſe debebat quòd non à Galilęa ſed à Iudæa Meſsias originem duceret:&
quod Meſsias non Nazareuus ſed Bethlehemita expectabatur. Tũ ex ſubſequutis Philippi ver-
bis. ¶Dicit ei Philippus.veni & vide.)Non eſt fractus Philippus admiratione Nathanaelis de
Nazareth : ſed nihilominus inuitat vt veniat & videat:hoc eſt experimento comprobet Ieſum
eſſe Meſsiam. ¶Vidit Ieſus Nathanaelem venientem ad ſe:& dicit de eo.) Antequam Natha-
nael cum Philippo appellaret ad Ieſum,teſtificatur Ieſus de illo. ¶Ecce vere Iſraelita,in quo do-
lus non eſt.)Nota hic duo. Alterum quòd non eſt vere Iſraelita ſed ficte,ſed falſo,is in quo do-
lus eſt. Alterum quod cognitorem cordis ſe eſſe declarauit Ieſus, teſtificando quòd in Nathana-
ele non erat dolus.nam dolus internum eſt peccatum. ¶Dicit ei Nathanael,Vnde me noſti.) Au
diens ſe laudari Nathanael.prudenter interrogat vnde me noſti quòd ſic me laudas? ¶Reſpon-
dit Ieſus:& dixit ei,Priuſquam te Philippus vocaret.)Incœperat Ieſus manifeſtare ſe,Nathana-
eli,teſtificando de præſenti oculto in animo proprio:modo amplius manifeſtat ſeipſum, teſtifi-
G cando de præterito. ¶Quum eſſes ſub ficu vidi te.)Locus in quo Nathanael erat ſub ficu imme
diate antequam fuerit repertus à Philippo,erat tali ſeu tanto interuallo ſegregatus à loco In quo
erat Ieſus vt nõ potuerit corporeis oculis videri à Ieſu.& propterea hoc miraculo præterito ma
nifeſtat ſe Ieſus.Manifeſtat autem explicando locũ in quo erat tunc ſcilicet ſub ficu,ad hoc enim
explicat ſub ficu,vt ex hoc teſtimonio explicati loci cognoſcat Nathanael verum eſſe quòd vi-
derit tunc illum Ieſus.Philippus ſiquidem non poterat hoc retuliſſe:quia ſimul venerant ad Ie-
ſum,& venientibus ad huc illis incœpit iſte ſermo.Vnde & Nathanael ſtatim cognouit miracu-
loſe ſe viſum à Ieſu,ex eo quod audiuit locum determinatum ſcilicet ſub ficu. ¶Reſpondit ei
Nathanael:& ait,Rabbi.)Iam incipit magiſtrum appellare,qui prius abſolute dixerat vnde me
noſti? ¶Tu es filius dei.)hoc eſt tu es Meſſias, Non enim cõfitetur ipſum verum deum:ſed filiũ
dei adoptione præcipua,talem enim expectabant Meſsiam.Et propterea ſubdit. ¶Tu es rex
Iſrael.)Multiplicat nomina dignitatis Meſsiæ.Expectabatur ſiquidem Meſsias cognominandus
filius dei,futurus rex Iſrael.vtrũque enim prophetæ prædixerant de Meſsia. ¶Reſpondit Ieſus:
& dixit ei,Quia dixi tibi vidi te ſub ficu,credis.)ſcilicet me eſſe Meſsiam. ¶Maius.pro,maiora,
his videbis.)& longe maiora teſtimonia mei quã ſit hoc videbis. ¶Et dicit ei, Amen amen dico
H vobis.)Ioannes euangeliſta conſueuit repetere amen in verbis Chriſti ꝓpter excellentiam ma-
teriæ.tractat enim miſteria valde magna.Et ad maioris certitudinis explicationem conduplicat
amen:vt dicendo vere vere,omnem tollat ambiguitatem in myſteriis excedentibus humani in
genii vires. ¶Videbitis.Deeſt amodo.Ita ꝙ legendum eſt. ¶Amodo videbitis.)Ecce tempus
electum ad manifeſtãdum ſeipſum,poſt hac videbitis.Manifeſtauerat ſe Nathanaeli quo ad præ
ſens & quo ad præteritum: promittit modo manifeſtationem quo ad futura,non audiendo:ſed
videndo. ¶Cœlum apertum.)hoc eſt cœlum velut apertum. ¶Et angelos dei aſcendentes & de-
ſcendentes ſuper filium hominis.)Hinc apparet Euangeliſtas omnes prætermiſiſſe quando hoc
fuit adimpletum.nullibi enim legitur diſcipulos Chriſti vidiſſe cœlum apertum & angelos dei
(non angelum dei)vtroque fungi officio ſcilicet aſcendendi & deſcendendi ſuper Ieſum. Quã-
uis legamus vnum angelum confortaſſe eum in horto ante paſsionem:& poſt reſurrectionem
multos angelos apparuiſſe ſed non ſuper filium hominis.& in aſcenſione angeli apparuerunt di
I ſcipulis,ſed non ſuper filium hominis aſcendentes & deſcendentes.Et breuiter certum eſt quod
hoc viderunt Chriſti diſcipuli.immo hic textus ſignificat quod pluries hoc viderunt,dicendo
amodo videbitis:ſignificatur enim nunc incipere tempus ex quo viſuri eſſent hæc.Quando au
tem & quotiens ex tunc viderint,ſcriptum non eſt.

CAPVT II.

ET Die tertia.)à die quo venit Nathanael. Hinc diẽ anniuerſarium eſſe diem
K baptiſmi Chriſti,teſtatur eccleſia in celebratione feſti Epiphaniæ. ¶Et de-
ſcripſit Euangeliſta tam accurate propinquitatem dierum quibus Ieſus con-
gregauit diſcipulos ad diem nuptiarum anniuerſarium baptiſmi:vt intelliga
mus Ieſum vſque ad calcem anni manſiſſe in Iudæa,& conuerſatum cum Io
anne:circa finem autem anni incœpiſſe congregare diſcipulos , veniſſeꝗ In
Galilæam ad manifeſtandum ſeipſum. ¶Nuptiæ factæ ſunt In Cana Gali-
leæ.)Aiunt duas ciuitates appellari Canas.& propterea ad differentiam alterius Canæ adiun-
ctum eſt Galileæ.Et eſt in tribu Aſer in Galilæa gentium:vt Hierony.dicit. ¶Et erat mater Ieſu
ibi.)Hinc apparet conſanguinitas matris Ieſu ad ſponſum ſeu ſponſam.creditur tamen conſan-
guinitas ad ſponſum Ioannem ſcilicet euangeliſtam nepotẽ eius. ¶Vocatus eſt autem & Ieſus.)
Ideo

Ideò præmiſit matrem:vt intelligamus quod ratione mătris vocatus eſt & Ieſus,tanq̃ conſangui- A
neus. ℭEt diſcipuli eius.)Vt intelligamus ratione ipſius Ieſu (non ratione conſanguinitatis)
inuitatos etiam diſcipulos Ieſu ſcilicet Andream,Petrum,Philippum & Nathanaelem.
ℭQuintus autem forte erat ipſe Ioannes ſponſus:qui ſeipſum comitem Andreæ tacuit. Sed ex
hoc quod inuitati dicuntur diſcipuli.innuitur quod ſponſus familiaris erat diſcipulus.& propte
rea ſatis veriſimile eſt quòd fuerit ille vnus comes Andreæ.Ad nuptias.) Niſi Ieſus veniſſet ad
nuptias,quis ſanctus nuptialia conuiuia non reprehenderet?quis etiam heræticos prohibentes
nubere argueret? Ad confirmandam itaque fidem coniugii,& ad approbandum nuptialia cō-
uiuia,inuitatus ad nuptias venit Ieſus.ℭEt deficiente vino.)Et paupertas celebrantium nuptias
aperitur,& quòd vinum non penitus defecerat. Non enim dicit & quum defeciſſet vinum,ſed
deficiente ad ſignificandum inchoatum defectum,non conſummatum. ℭDicit mater Ieſu ad
eum.)Hinc apperet pertinniſſe ad beatā virginē ſponſum:cuius erat prouidere de vino.nec ha-
bebat modum prouidendi.ℭVinū non habent.Iunge hæc cum tempore deficientis vini:& vide
ꝙ ideo non dixit vinum non eſt,vinum nullus habet.ſed vinum non habent,quia vinum defi-
ciebat ſic & quū bibendum eſſet multi conuiuæ non haberent vinū. Vnde cū hoc quod aliquid B
vini haberetur,verum quoque erat quòd vinum non habent multi quod bibant.ℭEt perpende
modeſtiam ſimul & ſecuritatem.Non dicit rogo te conſule honori conſanguinei tui,& ſimilia:
ſed tantummodo defectum vini proponit,neceſſitatem ſolam vini proponit.Non vt filius ſciat
ipſa proponente:ſed vt ordinem diuinæ diſpoſitionis ſeruet,quo ſtatuit recurrere nos debere in
neceſſitatibus ad ipſum deum,hac enim ratione neceſſitatem proponit.ℭEt dicit ei Ieſus.Quid
mihi & tibi eſt mulier?)Sic habetur in textu græco.& non ſunt verba obiurgantis ſeu arguētis
aut repellentis matrem:ſed inſtruentis quod neutrius intererat pro tunc. Eſt enim ſenſus.quid
mea & tua intereſt defectus vini? Tu enim es mulier:ac per hoc non tibi imputabitur defectus
vini.intereſt ſiquidem ſponſi prouidere:& non pertinet ad te quæ es mulier. vnde Architri-
clinus ſponſum vocauit(tanq̃ eum ad quem ſpectabat de vino)& non mulierem aliquam. ego
autem ſpecto tempus faciendi hoc miraculum.huiuſmodi enim expectatio ſignificatur,dicendo.
ℭNondum venit hora mea.) Acſi apertius dixiſſet.q̃uis ſit hora deficientis vini, adhuc tamen C
non eſt hora congrua operi meo miraculoſo:quia adhuc non defecit vinum,vt manifeſtetur mi
raculum.Mater enim non expectauit vt vino carerent:ſed deficiente vino præuenit,ne ſubſeque
retur defectus.ℭHunc autem eſſe germanum ſenſum iſtius litere,teſtatur intellectus matris,nā
intellexit petitionem ſuam fuiſſe exauditam & adimplendam,ſed cum aliquanta dilatione: do-
nec ſcilicet deficeret vinum.alioquin non ſubiunxiſſet præceptum miniſtris,quodcunque dixe-
rit &c. Apparet quoque hunc eſſe litteralem ſenſum·ex eo quod ſingula verba ſic referuntur ad
propoſitum deficientis vini & miraculi petiti.ℭQuare autem non aperta negatione inſtruxerit
matrem(dicendo neque tua intereſt mulier neque mea quia nondū venit hora mea)ſed interro
gatiuo modo loquendi vtens,dicendo quid mihi & tibi eſt?In promptu ratio eſt filialis reueren
tiæ.modeſtius enim negationem damus interrogando(tanq̃ relinquēdo iudicium illi quem al-
loquimur)q̃ formali negatione.Vnde etiam in templo inuentus,ſimili loquendi modo vſus eſt:
quid eſt quod me quærebatis:neſciebatis &c. ℭEt hinc patet etiam quare appellauerit matrem
mulierem:ad ſignificandum ſcilicet rationem qua non imputandus illi eſſet defectus vini. non H
enim eſt muliebre officium prouidere de vino in nuptiis.ℭNec mulier eſt nomen corruptio-
nis ſed ſexus. Claret ſiquidem Gene.ii.quum producitur eua virgo appellatur mulier:dicendo.
& ædificauit dominus coſtam quam tulerat de Adam in mulierem. Nec igitur ſecundum pro
prietatem nominis(qua mulier nomen eſt mollis ſexus) nec ſecundum ſcripturam ſacram mu-
lier nomen eſt corruptionis.. Et hæc dicta ſint contra Heluidium,negantem perpetuam virgi-
nitatem beatæ mariæ.ℭDicit mater eius miniſtris.Quodcunque dixerit vobis facite.)Hæc ver-
ba manifeſte teſtantur beatam virginem intellexiſſe verba Ieſu in ſenſu explicato propterea
enim mandant miniſtris vt faciant quodcunque dixerit Ieſus.videns ſiquidem in promptu defe- E
ctum vini,pręparat miniſtros ad exequendum quicquid pręceperit Ieſus.ℭErant autem ibi lapi-
deę hydriæ ſex poſitæ.)Gręca dictio eſt hydria,ab aqua deriuata.latine aquales dicuntur.ℭSe-
cundum purificationem Iudæorum.)Conſueuerant Iudęi multis purificationibus vti: vt patet
Mar.vii.& propterea erant ibi aquales cum aqua munda,ad purificationem idonea. ℭCapien
tes ſingule metretas binas vel ternas. Græca dictio eſt metreta à menſura,deriuata.Et deſcribun
tur aquales ille non æquales:ſed aliæ binas,alię ternas metretas cupientes.
ℭDicit eis.).ſ·miniſtris.Ieſus,implete hydrias aqua.Vt euidentius eſſet miraculum, voluit hy-
drias impleri aqua. ℭEt impleuerunt eas vſque ad ſummum. Et dicit eis Ieſus.Haurite nunc

Impletis

F Impletis hydriis aqua vſq; ad ſummum,iubet hauriri nulla dilatione interpoſita:vt intelligam'
ſtatim aquam conuerſam in vinum. ¶Et ferte Architriclino.hoc eſt præfecto apparendo cō-
uiuio Græca dictio eſt Architriclinus,denominata à loco trium lectorum in quibus comedeba
tur:eo quod ternario huiuſmodi lectorum numero,perfectum conuiuium ſignificatur .
¶Et tulerunt.vt autem guſtauit Architriclinus aquam vinum factam)Non dicit bibit ſed guſta-
uit:ad ſignificandum officium Architriclini. ¶ET non ſciebat vnde eſſet:miniſtri autē ſciebāt
qui hauſerant aquam)vocat ſponſum Architriclinus:& dicit ei. Omnis homo primum.pro,
prius,bonum vinum ponit) Hinc apparet perfectum opus patrari miraculi. ¶Et quum ine-
briati fuerint, tunc id quod deterius eſt tu autem ſeruaſti bonum vinum vſq; adhuc. pro vſq;
nunc) Magna ſiquidem pars conuiuii peracta hinc monſtratur. ¶Hoc fecit initium ſignorum
Ieſus.) Quamuis ſubiunctus locus. ¶Scilicet in cana Galileæ.)torquere poſſit apparenter ſen
ſum intentum ab euangeliſta per hæc verba:dicendo quòd non deſcribitur initium ſignorum
abſolute ſed in illo loco.ſ.in cana Galileæ . ipſa tamen in primis ratio reprobat hunc ſenſum:
G quia pari ratione debuiſſet euangeliſta narrando alibi facta miracula,dicere hoc fecit initium ſi-
gnorum in Hieruſalem:& ſimiliter hoc fecit initium ſignorum in Capharnaum:& ſimiliter in
monte &c.quod eſt ridiculum. Taceo quod euangeliſta nulla alia miracula ſubiunget facta in
cana Galileæ:quæ tamen ſubiungenda fuiſſent ſi hoc fuiſſet primum factorum in cana Galileæ
& non primum abſolute. ¶Deinde ſequentia verba manifeſtant extortum eſſe hunc ſenſum
Nam ſubiungitur,& manifeſtauit gloriam ſuam.Si prius feciſſet ſigna,ſi hoc nō eſſet ininitium
ſignorum abſolute,non ſubiunxiſſet euangeliſta & manifeſtauit gloriam ſuam : quoniam iam
prius manifeſtaſſet eam. Rurſus quum expreſſe deſcripſiſſet euangeliſta locum nuptiarum eſſe
canam Galileæ,ſuperflue repeteret mod ocanam Galileæ ſi locum huius miraculi deſcriberet.
vnde ex ipſa repetitione non ſuperflua,explicauit non locum ſigni ſed locum initii ſignorum.
Et hoc clare ſonant etiam ipſa verba:dicendo, hoc fecit initium in cana Galileæ. Solicitus enim
fuit euangeliſta ad explicandum ꝙ cana Galileæ quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus
H initii ſignorum quæ fecit Ieſus:vt hinc confutarentur apocryphæ traditiones de miraculis Ieſu
antea factis. Et manifeſtauit gloriam ſuam.)quam Intus habebat,qua Intus fulgebat.& propte-
rea dicit ſuam.Fulgebat enim intus deitatis gloria,fulgebat gloria beatitudinis in anima,fulge-
bat intus gloria diuinæ potentiæ &c.& conuertendo ſic tantam aquam in vinum perfectum,ma
nifeſtauit latentem in ſe gloriam diuine potentiæ. ¶Et crediderunt in eum diſcipuli eius)Non
caret quæſtione quid noui crediderint diſcipuli,qui iam crediderant ipſum eſſe meſſiam:vt ex
calce præcedentis capituli apparet.Solutio eſt quod diſcipuli credentes ipſum eſſe filium Ioſeph
& deſtinatum regem Meſſiam,ad futurum fide tendebāt,habentes ipſum pro tunc in magiſtrū:
viſo autem hoc miraculo,crediderunt in præſenti in ipſo latere diuinam potentiam.& propte-
rea dicitur quod diſcipuli eius crediderunt in eum . ¶POST hæc deſcendit Capharnaum,
ipſe Deſcenſus iſte Capharnaum,nō eſt ille cuius alii euangeliſtæ meminerunt:quoniam iſte fu-
it ante Ioannis carcerem,ante multa miracula patrata:alii autem euangeliſtæ aduentum Ieſu in
I Capharnaum,multorum miraculorum tempore deſcribunt poſt Ioannis carcerem. Vnde de-
ſcenſus iſte non eſt ille quo reliquit patriam ſuam Nazareth,& venit ad habitandum in Caphar
naum:quoniam quum mutauit habitaculum,multa iam fecerat in Galilæa miracula:vt alii nar-
rant euangeliſtæ. ¶Et mater eius)quæ ad nuptias venerat.¶Et fratres eius.) Conſanguinei,
fratres appellantur more ſcripturæ. ¶Et diſcipuli eius)Non dicit & apoſtoli.adhuc enim non
elegerat apoſtolos:ſed quinq; habebat diſcipulos,quantum ex euangelio habetur.

¶Et ibi manſerunt non multis diebus.)Hoc dictum eſt ad ſignificandum quod non habi-
tandi gratia venerint. ¶ET prope erat paſcha. Hinc apparet fulciri euangelica authoritate
nuptias celebratas fuiſſe tempore epiphaniæ. Propinquitas enim ad paſcha (quod in prima
K oppoſitione lunæ ad ſolem,exiſtentem in ariete celebratur) inſinuat propinquitatem temporis:
ac per hoc aniuerſarium tempus baptiſmi:& conſequēter, hoc paſcha non eſſe primum paſcha
poſt baptiſmum Ieſu à Ioanne ſuſceptum, ſed ſecundum. Hoc enim clare ſequitur ex eo quod
dies nuptiarum fuit aniuerſarius dies baptiſmi. Quod eccleſiæ celebritas teſtatur.'& euangeli-
cis dictis conſonat:vt patet ſupradicta diligentius intenti.¶Iudæorum.)Scribebat Ioannes euan
gelium chriſtianis pluſq̄ ſexaginta annis elapſis à paſſione domini,& iam deſtructa Hieruſa-
lem,in qua ſola celebrabatur paſcha Iudæorum.& propterea ad differentiam paſchatis chriſtia-
norum dicit paſcha Iudęorum. ¶Et deſcendit Ieſus Hieroſolymam.)adimplens legem,man-
dantem.ter in anno apparebit omne maſculinum coram me.exo. xxiii. ¶Et inuenit in templo.
appellat templum atria templi : in quibus & ſacrificia offerebantur , & orationi vaccabatur &

do ctrinæ

doctrinæ legis.nam in ipſum tabernaculum quod ſtrictiori vocabulo templum appellatur,nõ
ingrediebantur niſi ſacerdotes. ¶Vendentes oues & boues & columbas.)Non vendebant iſti A
niſi opportuna ad ſacrificia.& propterea excuſari videbantur à venditione in tali loco. Sicut
hodie etiam in atriis eccleſiarum(& vtinam non in eccleſiis) videmus vendentes candelas &
imagines ſanctorum.¶ET nummularios ſedentes)Ad commutandum nummos aliqui aderant
vt peregrini in promptu haberent commutationem. Sicut etiam hodie in gradibus ſancti Pe
tri videmus nummularios ad commutationem minutam ¶Et quum feciſſet quaſi flagellum.
ſuperfluit quaſi. ¶De funiculis.)Non dicit de funiculo ſed de finiculis:vt intelligas funiculos
inuentos ibi vbi erant oues & boues,coegiſſe flagellum, ¶Omnes eiecit de templo.),Non
refertur ad homines dictio omnes,ſed oues & boues.non enim legendum eſt(vt latinus codex
habet) oues quoq; ſed,Oueſq; & boues)Ita quod explicat comprehenſas res ſub nomine omnes
dicendo omnes eiecit de templo,expoſitiue oueſq; & boues:hoc eſt tum oues tum boues,ad de
clarandum quod nec ouem nec bouem reliquerit in templo.¶Et nummulariorum effudit æs)
Dictio interpretata æs,pecuniam minutulam ſignificat. Quæ ex vaſe aliquo in quo contine-
batur effuſa ſignificatur,dicendo effudit æs. ¶Et menſas ſubuertit.) Non: ſat fuit effundere B
pecuniam,ſed & menſas nummulariorum propriis manibus dignatus eſt euertere.
¶Et iis qui columbas vendebant dixit.) Hinc apparet quod abegit homines,ſed oues & bo-
ues.hoc enim teſtatur manſio eorum qui vendebant columbas. ¶Flagello vſus fuerat ad eiici
endum oues & boues:ſed ad columbas eiiciendum,inutile erat flagellum. concluſæ ſiquidem
erant in ligneis caueis in quibus ſolent ſeruari columbæ venales in foro.& propterea verbo mo
net vendentes columbas.¶Auferte iſta hinc.) Oues & boues ego eieci vt vidiſtis, vos tollite
iſta hinc. ¶Et nolite facere.pro,& ne facite, domum patris mei.) Domum dei,domum pa
tris ſui appellat:ingerens ſemper veritatem illam quòd naturalis filius. Quamuis non intelli-
geretur tunc in hoc ſenſu ipſum loqui,ſed deum appellare patrem iuxta propheticas monitio-
nes patrem vocabis me Hiere.iii. ¶Domum negociationis.pro. mercatus)ſeu emporii.Erat
enim locus ille redactus vt eſſet velut quædam domus in emporio ad vendendum.ꝙ quãtum re-
præhenſibile ſit geſta domini teſtantur. ¶Et aduerte ꝙ iſta eiectio fuit prima inter ſcriptas ab C
euangeliſtis.nam iſta facta eſt paulo poſt miraculum nuptiis,anteq̃ tot miracula in Galilæa face
ret:alii autem euangeliſtæ narrant geſta ſimilia paulo ante paſſionem Chriſti. ¶Recordati ſunt
vero diſcipuli eius quia ſcriptum eſt.)Subdit euangeliſta hoc quod poſt Ieſu Chriſti reſurrecti-
onem,poſt acceptum ſpiritum ſanctum occurit diſcipulis circa hęc geſta ſcilicet;quia rationem
facti ex ſcriptura ad memoriam reuocarunt.Tanq̃ enim ſcientes in habitu & docti à ſpiritu ſan
cto deſcribuntur,dicendo recordati ſunt quia ſcriptum eſt Pſal.lxviiii.hoc eſt recordati ſunt ra-
tionis ſcriptæ.ratio enim ſignificatur in coniunctione quia.¶Zelus domus tuæ.)hoc eſt amor
impatiens conſortii in domo tua:vt ſcilicet domus tua communis ſit prophanis.
¶Comedit me.)Metaphorico ſermone,conſumi ſe amore domus dei ſignificat. ¶Reſponde
runt ergo.)operi potius q̃ verbis Ieſu. ¶Iudæi)commoti ex tali facto.¶Et dixerunt ei. Quod
ſignum oſtendis nobis.)Natura facti & modus faciendi,authoritatem monſtrabant in Ieſu. &
propterea ſignum petunt poteſtatis eius.tum quia ſolitum eſt Iudæis ſigna quærere:vt Apoſto-
lus dicit.i.ad Cor.i.Tum quia quum Moyſes authoritatem educendi populum ex ægypto præ- H
tenderet,ſignum authoritatis ſuæ:vt patet Exo,4.¶Quia hæc facis?hoc eſt poteſtatis ſeu autho-
ritatis qua hæc facis.Dicendo quia cauſam poteſtatiuam ſignificant.& non dicunt quia hęc dicis
ſed facis,eiiciendo & euertendo &c.¶Reſpondit Ieſus:& dixit eis.Soluite.pro,ſoluitote. Futu-
rum.)eſt enim imperatiui.¶Templum hoc.)Petentibus ſignum poteſtatis eius,prædicit ſignũ
dandum poſt reſurrectionem ſuam.& propterea prædicit eis ſub metaphora templi quòd occi-
ſuri ſunt prius ipſum.Minus dico.quòd non ſolum occiſuri ſunt,ſed velut ex debito ſunt ipſum
occiſuri.hoc enim ſignificat futurum imperatiui.
¶Et ſignificatur per hoc id quod explicatur alias de debito implendi ſcripturas. ¶Et in tribus E
diebus excitabo illud.)Vos quidem deſtrueris templum hoc corporis mei,ego autem in tribus
diebus excitabo illud à ſumno mortis:& tunc habebitis ſignum quia hęc facio poſtq̃ enim Ieſus
reſurgendo à mortuis glorificatus eſt,miſit ſpiritum ſanctum ſignum poteſtatis ſuæ.Non me-
ruerunt Iudæi claram reſponſionẽ.& propterea ſub hac metaphora Ieſus reſpõdit. ¶Dixerunt
ergo Iudæi.Quadraginta & ſex annis ædificatũ eſt templũ hoc)inchoatum à Zorobabele,à pri-
mo Cyri anno vſq; ad ſextũ annum Darii filii Hydaſpis ædificatũ eſt.ita quòd fluxerunt anni.
xlvi.ſeu circiter:ſi computantibus Hebræis creditur.& propterea iſti dicunt.xlvi. annis duraſſe
ædificationem templi:intelligentes verba Chriſti de templo manufacto.¶Et tu in tribus dieb⁹
excitabis

recitatis verbis, venisti magiſter.& incepit ipſum inſtruere, inchoans à lege regenerationis per A
baptiſmum. Quod enim mandaturus erat apoſtolis (ſcilicet docete omnes gentes, baptizãtes &c.
incepit facere, docendo Nicodemum de fide ſacramenti baptiſmi. ¶ Et dixit ei. Amen dico tibi.
Legem mundo promulgens de baptiſmo, non dicit hæc dicit dominus (vt Moyſes & prophe-
tæ dicebãt) ſed autoritatiue loquitur dicendo dico: incipiens hic excitare Nicodemum ad maio-
rem de ſe fidem. Minus ſiquidem de Ieſu ſentiebat Nicodemus: qui pro ſummo titulo profeſſus
eſt Ieſum magiſtrum deſtinatum à deo. hic enim titulus communis erat Chriſto & reliquis pro-
phetis. Per hoc autem quod dicit dico, maiorem ſe prophetis cunctis ex modo loquendi aperit.
¶ Niſi quis renatus. pro, natus, fuerit denuo.) dictio interpretata denuo, anceps eſt ad denuo vel
ſuperne. Verba autem Nicodemi ſubiuncta (quomodo poteſt homo naſci & nunquid poteſt in
venterum matris ſuæ introire) teſtantur ꝙ optime ac vere interpretata eſt denuo. Nam ſi Ieſus di-
xiſſet oportet vos naſci ſuperne, non obiecisſet Nicodemus ea quæ ſunt generationis carnalis vt
patet ex hoc ꝙ poſtq̃ Ieſus explicauit quod oporteret vos naſci ex aqua & ſpiritu, nihil oppo-
ſuit de modo generationis carnalis. Hinc enim habetur quod ſi in primis verbis Ieſus dixiſſet
oportet vos naſci ſuperne, iam intellexiſſet Nicodemus quod nõn de carnali generatione loque B
retur: ac per hoc non obiecisſet quæ obiecit, audiendo ſimpliciter & abſolute oportet vos naſci
iterum. ¶ Et nota legem: quia neceſſitatem imponit, dicendo niſi quis.
¶ Non poteſt videre regnum dei.) Regnum dei duplicem habet ſtatum. Alterum in præſenti
vita in mentibus fidelium: Secundum quem ſtatum inquit Apoſtolus ad Roma. viii. non eſt re-
gnum dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpiritu ſancto. Alterum in futura vita
æternæ fœlicitatis. Vnde videre regnum dei in ſtatu fœlicitatis, eſt proprium beatis: quia ſoli
beati vident fœlicitatem illam in ſeipſa. Videre autem regnum dei ſecundum præſentem ſtatum
nullis aut paucis electis conceditur fide enim & euidentia regni ambulamus. ¶ Quum ergo di-
citur non poteſt videre regnum dei, de expectata & deſiderata ac præparata cunctis electis viſi-
one regni dei ſecundum ſtatum fœlicitatis eſt ſermo. Et ſignificatur quod niſi quis iterum natus
fuerit, non poteſt peruenire ad expectatam viſionem fœlicitatis regni dei. ¶ Dicit enim Nico-
demus. Quomodo poteſt homo naſci, quum ſit ſenex.) Audiens Nicodemus quod oportet iterũ C
naſci: obiicit primo ab ætate. obiicit autem interrogatiue, reuerentiam ſeruans. Et citat ſenectutẽ:
vt ab ætate omnino contraria naſcenti, obiectio ſit euidentior. ¶ Nunquid poteſt in ventrem
matris ſuæ iterato introire.) Obiicit ſecundo à modo naturali naſcendi: vt tanto rationabilior
appareat admiratio. ¶ Et renaſci. pro, & naſci? Reſpondit Ieſus) admirationi Nicodemi.
¶ AMEN amen dico tibi niſi quis renatus. pro, natus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto.) Su-
perfluit ſancto. Explicat ſenſum dictorum verborum: declarando quod non loquitur de na-
tiuitate carnali, ſed de natiuitate ex aqua & ſpiritu. ¶ Vbi attente nota ſingula verba. Nam
dicendo niſi quis, omnes comprehendit. omnibus neceſſitatem imponit, nullumq; excepit,
nullam ætatem, nullum ſexum, nullam conditionem excipit, ſed cuiuſq; differentiæ homi-
nem comprehendo quis: ¶ Dicendo natus, nouam naturam in illo ſignificat. omnis enim
natiuitas, alicuius eſt naturæ. Et hoc ad differentiam eorum qui baptizantur ſed non naſcun-
tur filii dei, quia obiicem ponunt. ¶ Quod autem dicit ex aqua (non ex vino, non ex oleo,
aut quacunque re alia ſenſibili) ſtatum eſt ipſius Ieſu Chriſti qui eſt verus deus. Et ſicut reli- H
qua iura velut poſitiua diuina, pro propria ratione habent diuinam voluntatem, ita & hoc. Po
tuiſſet enim Ieſus nouam natiuitatem ſtatuere ſine aqua & ſine omni elemento ſenſibili: ſed
placuit ſic maieſtati eius. Non tamen ſine multa ratione ex parte noſtri: qui per ſenſibilia natu
raliter ducimur in ſpiritualia, qui compoſiti ſumus ex natura corporis & ſpiritus. vt intelli-
gamus ex ablutione exteriori internam animi ablutionem: vt percipiamus quod ſicut aqua
mater eſt omnium viuentium, ita ſacramentum hoc initium eſt nouæ vitæ: vt credamus. hoc
ſacramento in eam nos naſci naturam quæ beatitudo eſt non ſolum animæ ſed etiam corporis.
hinc enim corpora noſtra erunt glorioſa. ¶ Quod demum dicit & ſpiritu, formale eſt & id E
in quo ſumma totius conſiſtit: & eſt velut naturale ius diuinum. Naſci ſiquidem ex ſpiritu, ne
ceſſarium eſt ſimpliciter & abſolute ad conſequendum regnum dei ex ipſa extremorum natu-
ra. nam regnum dei non carnale ſed ſpirituale eſt: & nõ caro ſed ſpiritus eſt qui meretur regnũ
dei. Et quum humani ſpiritus vires ad hoc non ſufficiant oportet diuino ſpiritu humanũ fulciri,
oportet in diuinum ſpiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnum dei. ¶ NON po-
teſt introire in regnum dei.) Quod ſuperius dixerat non poteſt videre, modo explicat non po-
teſt introire: vt intelligamus coincidere videre regnum dei, & introire in regnum dei. ¶ Aduerte
hic quod lex iſta quoad naſci ex ſpiritu, non eſt noua: ſed communis eſt omnium temporum
non ſolum

ſpiritu,ſic eſt vt ſpiritus qui vbi(ſeu quo) vult ſpirat ad ſignificandum quod natiuitas ex ſpi- A
ritu:fert non tollit libertatem liberæ electionis proprii operis ſpiritualis: ſed nati ex ſpiritu,
tendunt ſpirituali opere quo libere volunt,operantur in quo volunt exercitio:Propter quod &
Apoſtolus dixit quod ſpiritus prophetarum ſubiecti ſunt eis.Hanc conditionem diligentisſime
nota:contra illos qui ſpirituales eſſe creduntur , excuſantes ſe aliquo indecenti quod non pos-
ſint aliter facere tales enim ſpiritus neſcit euangelica atq; apoſtolica doctrina. ❡Participat
ſecundo quòd vocem ex ſpiritu profert ſenſibilem. ex abundantia enim cordis os loquitur.
Eius ſiquidem qui ex ſpiritu natus eſt,vox quidem præcipue,ſenſibiles tamen omnes operatio-
nes ex ſpiritu præcedunt:quoniam ſpiritus præeſt animo,& dirigit operationes omnes.ita audi-
amus vocem talium tanq̃ vocem ſpiritus:hoc eſt cognoſcere posſimus ex ſignis viſis & auditis
internum ſpiritum. ❡Participat & tertio quod ingnoratur ab aliis vnde veniat & quo vadat.
Quamuis enim vocem & opera audiant & videant,neſciunt tamen euidenti cognitione diuinũ
principium vnde venit,& ſimiliter diuinum terminum quo vadit. ❡Et quum legis , ſic eſt
omnis qui natus eſt ex ſpiritu,Intellige ſic actu vel habitu:ne infantes baptizatos neges natos ex
ſpiritu propterea quod non habent actu velle vt tendant quo volunt.Rurſus intellige ſic,quan- B
tum eſt ex natura ſpiritus ex qua homo naſcitur.Quod ideo etiam intelligendum:quia multi na
ſcuntur in baptiſmo ex ſpiritu imperfecte propter ipſorum indiſpoſitionem. vel corporalem:
vt infantes.vel ſpiritualem:vt adulti qui minus deuote baptizantur. Par autem fuit vt diuina
ſapientia explicaret effectum proprium baptiſmi in recipientibus ipſum perfecte ſcilicet ſecun
dum actum volendi &c.vt relatiue ad perfecte recipientes,intelligeremus & metiremur imper-
fecte recipientes baptiſma.Talis ſiquidem eſt cuiuſque doctrinæ modus.vt actus doceat relatiue
ad recipientia perfecte diſpoſita:vt facile patet diſcurrendo per ſingulas. ❡Reſpondit Nicode
mus:& dixit ei.quomodo posſunt hæc fieri?) Audita natiuitate hominis ex ſpiritu,& auditis con
ditionibus quas habet homo natus ex ſpiritu,mouetur nicodemus(qui venerat vt diſceret) ad
inquirendum modum quo poſſunt hæc fieri. Et demonſtrat pronomen hęc,tum natiuitatem
hominis ex ſpiritu , tum efficaciam huius natiuitatis tum neceſſitatem huius natiuitatis . hæc
enim tria Ieſus dixerat.Nam non ſolum dixerat homines naſci ex ſpiritu,ſed dixerat neceſſitatẽ C
niſi qui natus fuerit,oportet vos naſci.& efficaciam videndi & introeundi in regnum dei. Mo-
dum itaq; diſcere quærit quo hæc fieri posſunt.❡Reſpondit Ieſus:& dixit ei. Tu es magiſter in
in Iſrael.pro,in Iſraelis)Hinc apparet Nicodemum non ſolum inter primarios fuiſſe Iudæorum
ſed etiam fuiſſe legis diuinæ doctorem.propterea enim dicitur magiſter Iſraelis.❡ET hæc igno
ras?)Admiratiue legenda ſunt:ſonantq; nonnihil reprehẽſionis,quod doctor populi fidelis igno
ret hæc.Et vere non debebat vſquequaq; ignorare hæc:quoniam noſſe poterat multos prophe
tas natos ex ſpiritu,ſpirituales,expectantes regnum dei &c. ❡Amen amen dico tibi)Reſpon-
ſurus dominus Nicodemo ad quæſita,proponit tria opportuna ad propoſitum. Primum eſt
commune dicendis & dictis:& eſt clara euidentia apud ipſum Ieſum omnium dictorum & dicẽ
dorum.vt per hoc intelligat Nicodemus quod Ieſus non loquitur ex auditu aut exiſtimatione,
aut etiam ex certa fide,ſed ex certa ſcientia & euidentia.hoc enim ſignificatur dicendo.
❡Quia quod ſcimus.)non dicit credimus ſed ſcimus,certa notitia cognoſcimus. ❡Loquimur.)
quibuſcunq; loquimur. ❡ET quod vidimus. Non dicit quod audiuimus. ❡Teſtamur.) H
quibuſcunq; teſtamur. Vtitur autem numero plurali primæ perſonæ,propter duplicem noti
tiam,vtranq; claram & euidentem:creatam ſcilicet & increatam. Anima ſiquidem Chriſti ab
initio creationis ſuæ ſciuit & vidit omnia.præter hoc quod Chriſtus erat verus deus,ſciens & vi
dens omnia. Ita quod dicendo quod ſcimus,deum & hominem refert.nam deus & homo ſciue
runt,viderunt,loquuti ſunt.teſtati ſunt. Non quod in Chriſto duæ ſint perſonæ deus & homo
ſed pluralis numerus ad pluralitatem refertur naturarum. ❡Quamuis hoc posſit etiam pro-
pter ſpiritusſancti perſonam quæ ſimul cum filio loquebatur & teſtificabatur(de qua erat ſermo)
dictum intelligi. ❡ET teſtimonium noſtrum non accipitis.) Secundum quod præmittit eſt E
quod modus diſcendi quomodo poſſunt hæc fieri,eſt non modus cognoſcendi euidenter ſed cre
dendo. Ad hoc enim ſpectat quod dicitur,& teſtimonium noſtrum non accipitis . teſtimoni-
um nanq; ad fidem non ſcientiam faciendam ordinatur. Et intendit per hoc inſinuare Nico-
demo quod ſi vult noſſe quomodo hæc fieri,præparet ſe ad credendum ipſi Chriſto:& non per
ſeueret in hac duritia non accipiendi teſtimonium noſtrum. ❡Vbi nota quod dicendo non
accipitis in plurali numero,inſinuatur Nicodemum non ſolum inſtrui,ſed alios cum eo eſſe ſi-
miles ei incredulitate imperfecta.Quod etiam ſuperius inſinuatum eſt in primis Nicodemi ver
bis,dicendo pluraliter ſcimus quia a deo veniſti.Quia tamen Nicodemus caput eorum erat,&
ipſe

F ipſe ſolus loquebatur,ad eum ſermo dirigitur. ¶Siquis tamen hæc verba aliter exponeret(vt
ſcilicet Ieſus ſe & prophetas monſtrauerit,dicendo quod ſcimus loquimur & quod vidimus teſta
mur:& modo dicendo non accipitis: demonſtrauerit Iudæos minus credulos ſibi & prophetis)
non erraret. Verificatur enim proportionaliter de Chriſto & omnibus prophetis,quod ſcimus
loquimur & quod vidimus teſtamur: & de Iudæis quòd teſtimonium noſtrum non accipitis.
Vos enim inquit Stephanus ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto. Et eſt hic ſenſus planior:& magis cõ
futans ignorantiam Nicodemi. ¶Si terrena dixi vobis & non creditis,quomodo ſi dixero vo-
bis cœleſtia credetis. Tertium opportunum eſt quod valde ardua ſunt,quòd ſuprema ſunt ea ex
quibus diſcendum eſt quomodo poſſunt hęc fieri. Et declarat excellentiam quæſitorum reſpectu
dictorum excellentia cœleſtium reſpectu terreſtrium. Non enim intendit terrena cœleſtibus
comparare:ſed metaphorico ſermone per terrena ſignificat inferiora quæ dixit,& per cœleſtia
intelligit ſuprema dicenda. optimo vtẽs argumento quod ſi ea quæ dixi,inferiora velut terrena,
non crederis,quomodo ſi dixero vobis ſuprema elõgata ab inferioribus ſicut cœleſtia à terrenis
G rcedetis? Et dixit hoc ad accendendum Nicodemum & alios ad credendum. ¶Et nemo inten-
dit Ieſus reſpondere ad principale quæſitum Nicodemi:quomodo poteſt homo naſci ex ſpiri-
tu:& dicere quod modus eſt credendo in ipſum Ieſum perfecte. Et propterea inchoat à creden-
dis:& primo ab vtraque ſua natura:diuina.ſ.& humana,non qualitercunq; ſed beata. ¶Inchoat
autem à coniunctione & propter emphaſim:ad excitandum mentem ad celſitudinem myſteri-
orum,vnde & repetit eandem coniunctionem,ſubgendo aliud credendum de myſterio mortis
ſuæ(quum ſubiunget,& ſicut Moyſes)ad repetendam emphaſim.

¶Aſcendit in cœlum.) Quia præteriti temporis eſt aſcendit,cogimur non intelligere textum
hunc de aſcenſione Chriſti qua poſt reſurrectionem aſcendit in cœlum:quoniam illa non erat
præterita. Et quia aſcendere in cælum,non diuinæ ſed humanæ naturæ, nullaq; apparet tunc
præterita aſcenſio Chriſti ad cœlum niſi aſcenſus animæ ad viſionem & fruitionem beatam(à
H principio ſiquidem conceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecundum animã aſcendit in cœ
lum:hoc eſt ad beatam dei viſionem & fruitionẽ. fuit enim Chriſtus verus cõprehenſor ſecũdũ
partem ſuperiorem,& verus viator ſecundum partẽ inferiorem)ideo de hac aſcenſione intelligẽ
dus eſt textus iſte ad litteram. ¶Et veriſſime dixit nemo aſcendit in cælum:quia ſolus ipſe inter
homines aſſequutus fuerat beatitudinem cœleſtis patriæ. Quamuis etiam ponderando verbum
aſcendit,etiam angeli excludantur quantuncunq; beati:quia nullus angelus ex vi ſuæ hypoſtaſis
aſſequutus eſt beatitudinem:Chriſtus autem ex vi ſuæ propriæ perſonæ peruenit ſecundum ani
mam ad cœleſtis patriæ beatitudinem. Et hic modus ſignificatur verbo aſcendit. Sicut enim Chri
ſtus ſolus aſcendit in cœlum ſecundum corpus(reliqui enim ſancti velut rapiuntur in cœlum)ita
ſolus ſecundum animam aſcendit in cæleſtem fœlicitatem. ¶Niſi qui deſcendit de cœlo fi-
lius hominis.) Duo dicuntur ſcilicet quod idem deſcendit de cælo,& quod deſcendit filius ho-
minis nec vnum ſine alio intelligi poteſt. Intellexiſſet forte Nicodemus localem deſcenſum,ni-
ſi declaraſſet terminum deſcenſus non eſſe locum ſed eſſe filius hominis. nihil enim eſt aliud dei
I filium deſcendiſſe de cœlo,quàm effectum eſſe filium hominis. ¶Et aptiſſime deſcribit myſteri
um incarnationis,dicendo deſcendit de cælo filius hominis. nam effectum eſſe filium hominis,
non ſolum claudit in ſe quòd deus effectus eſt homo(quod potuiſſet fieri in cœlo)ſed quod effe-
ctus eſt filius hominis,quòd eſt effectum eſſe hominem natum ex homine: hoc eſt ex matre.
Quod quia in terra vbi erat mater factum eſt,merito vtitur verbo deſcendit:vt etiam inferior lo
cus verificetur. Cœlum autem pro cœleſti habitatione ſumitur. Deus enim ab omnibus exiſti-
matur habitator cœli. Et vere ſic eſt:non per excluſionem habitandi vbiq;,ſed per extenſionem
ꝙ etiam habitat in cœlo,& ibi manifeſtius propter clariores ibidem effectus.

¶Hunc veriſſimum Senſum ſi Valentinus hęreticus voluiſſet intelligere,non finxiſſet deſcen-
K diſſe de cœlo filium hominis eo quòd attulit cœleſte corpus. quod ridiculum eſt.

¶QVI eſt in cœlo.) Ne intelligeret Nicodemus deſcenſum hunc fuiſſe differendo terminũ
à quo(quemadmodum eſt deſcenſus localis) ſubiunxit ſe ſic deſcendiſſe filium hominis vt ta-
men remanſerit in cœlo. vt hinc intelligeret Nicodemus ipſum Ieſum eſſe verum deum & ve
rum filium hominis:qui ita de cœlo deſcendit filius hominis vt tamen ſit in cœlo. hoc enim im
poſſibile eſt alteri quàm deo. ¶Collige quatuor credenda in his verbis propoſita. Primum
eſt quòd filius hominis eſt verus deus. Secundum quòd eſt verus filius hominis. Tertium quòd
aſcendit in cœlum ſecundum animam:& quartũ quòd ſolus ipſe aſcendit ſecundũ animã in cœ
lum,qui ſolus deſcendit filius hominis & in cœlo. ¶Et ſicut moyſes exaltauit ſerpentem in de-
ſerto.) Adiungit(vt dictum eſt)repetens emphaſim ſecundum credendum:quod eſt myſterium

paſſionis

paſsionis eius. Quod ex figura æneì ſerpentis declarat. Nu.xxi.ſcribitur res geſta. ꝙ quum à ſer-
pentibus ignitis morderentur in deſerto filii Iſrael, Moyſes præceptor dei fecit ſerpentem æneũ A
& poſuit eum in ligno excelſo pro ſigno: ita quòd quicunque percuſſus à ſerpentibus aſpiciebat
ſerpentem æneum, non ſolum viuebat ſed ſanabatur. Declarat Ieſus ſe eſſe exaltandum ſimili mo
do. Et ad literam intendit ſe eſſe crucifigendum ad ſimile beneficium.

¶ Ita exaltari. Quòd exaltatio ſignificet crucifixionem, inferius. ca. xii. clare patet. Vbi Chriſto
dicente & ego ſi exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipſum: explicat euangeliſta. hoc
autem dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus, Et ad ſenſum quidem exaltabantur crucifi-
xi. pro quanto eleuati à terra, in cruce pendebant. Verum Ieſus myſterius intendit ſignificare
exaltationis quo ad meritum: quoniã ex morte crucis meruit exaltari. propter ꝙ inquit Apo-
ſtolus. deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen.

¶ Aſsimilat autem Ieſus ſeipſum in cruce ſerpenti Aeneo in ligno pendenti: eo ꝙ caro eius nõ
caro peccati ſed ſimilis carni peccati erat, ſicut ſerpens æneus non venenoſus ſed ſimilis veneno-
ſo animali erat. Atq; ita, in ligno, ita in ſignum, ita ſalutifere. Et in ligno quidem patet, quia in
cruce lignea. in ſignum vero dicitur: quia crucifixum corpus eſt ſignum latentis filii dei & excel B
lentiſsimæ charitatis qua redemptio mundi per crucifixum facta eſt. Quod autem ſalutifere, ex-
plicatur in textu: ſubiuncta vita æterna habenda per crucifixi fidem.

¶ Oportet) neceſsitate tũ diuinæ ordinationis, tum humanæ ſalutis ſubiunctæ. Filium hominis
Eundem quem dixi deſcendiſſe de cælo filium hominis, modo dicit oportere crucifigi & quem
dixerat aſcendiſſe in cęlum, modo dicit oportere pati. vt intelligeremus ꝙ ſecundum animam
quidem aſcenderat in cęlum, ſecundum corpus autem erat adhuc paſsibilis. ¶ Vt omnis qui cre
dit in ipſo. pro, in ipſum.) Proſequitur figuram ſerpentis ænei quantum ad fructum. Ibi enim
ſtatutum erat vt omnis qui aſpiceret in illum, hic autem vt omnis qui credit in ipſum. ibi oculis
corporeis erat aſpectus: hic oculis mentis eſt non viſio ſed fides, non videre ſed credere.

¶ Significanterq; dicitur in ipſum: ad differentiam credentium ipſum ſed non in ipſum. Qui
enim credunt ſed factis negant, credunt quidem ipſum ſed non in ipſum: qui autem fide quę per
dilectionem operatur credunt, ita credunt ꝙ credendo tendunt in ipſum. ¶ Non pereat.) Morſi C
enim à ſerpentibus ignitis, peribant niſi aſpectu ſerpentis ænei ſanarentur. & nos omnes morſi
ab ignitis ſerpentibus (dæmonibus ſcilicet) perimus niſi credamus in filium hominis exaltatum
in cruce. ¶ Sed habeat vitam ęternam.) Duo hic ſignificantur. Alterum quod non ſolum benefi-
cium liberationis à malo (ſcilicet ne pereamus) ſed etiam conſecutionis boni ex fide in Ieſum cru
cifixum. conſequimur. Alterum ꝙ non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita eſt ſer-
mo, ſed de vita æterna. ¶ Sic enim deus dilexit mundum. (propoſitis crededis cũ fructu credẽ-
tium, procedit ex propoſitis Ieſus ad reſpondendũ quęſitis à Nicodemo quomodo poſſunt hec
fieri. Procedit autem reddendo rationem propoſitorum credendorum ex diuinæ charitatis au-
thoritate. Et quoniam primum à deo dilectum apud legiſlatores & ſapientes eſt mundus (ſingu
la enim fecit deus bona, mundum autem fecit valde bonum: vt dicitur Gene. i.) ideo Nicode-
mum legiſlatorem inſtruens deus, à modo quo deus dilexit mundum, rationem reddit dictorũ
Et intendit ꝙ magnitudo dilectionis diuinæ erga mundum, fuit ratio vt filium ſuum vnigeni-
tum daret mundo ad hoc vt omnes credentes in eum non perirent ſed haberent vitã æternam.
Hanc ſententiam intendit. quæ quoniam profunda valde eſt, eleua lector mentem. rationem, in D
primis vtriuſq; propoſiti credendi, ſe reddere ſignificat per coniunctionem enim.

¶ Aduerbium autem ſic, ineffabilem magnitudinem amoris, ineffabilem modum amandi, ex
parte rei amatæ ſignificat. nam ex parte dei amantis omnis amor, omnis modus eſt immenſus.

¶ Deus explicatur: vt intelligat Nicodemus ꝙ non ab vnitate dei quem Iudæi colunt receditur
ſed ille met deus citatur qui creauit mundum. ¶ Dilexit.) Ratio omnis collati boni, dilectio ſigni
ficatur: vt voluntariam collationem diuinam intelligamus, non naturali neceſsitate factam. & cõ
ſequenter ineffabilis modus diligendi, ratio ſignificatur eorum quæ ſubiunguntur.

¶ Mundum) mundum dicit, non hominem: non quia non dilexit hominẽ, ſed quia homo pars
eſt mundi, & bonum partis pars eſt boni totius. parq; fuit vt creatori mundi aſſignaretur potiꝰ
dilectio totius quam dilectio partis. Et dixit hoc ad ſignificandum quod non velut ex conſequẽ E
ti, non velut ex quadam redundantia ceſsit in bonum vniuerſi myſterium incarnationis: ſed ex
directa & primaria intentione ipſius dei, myſterium incarnationis factum eſt propter bonum
vniuerſi. ¶ Et ſi altius fueris contemplatus, intelliges hinc quod ſicut deus creando, ſingula creat
vt partes vniuerſi, (quod eſt creare ipſa propter bonum vniuerſi, quod eſt creare ipſa vt congru-
ant vniuerſo) ita reſtaurando ſingula facit ad bonum vniuerſi, ſingula facit conſona vniuerſo,

F vt intelligamus ꝙ ordo gratiæ non deſtruit,non maculat, non deturpat vniuerſum ſed perficit
ipſum:immo plus vt intelligamus vniuerſum indiguiſſe miſterio incarnationis:ne in multis ſuis
partibus detrimentum pateretur,quæ per myſterium incarnationis reſtauratæ ſunt. ¶Vt filiũ
ſuum vnigenitum daret.pro,dederit.)Manifeſte coniunctio vt,explicat dilectionem mundi ra
tionem fuiſſe vt deus dederit filium ſuum vnigenitum,dederit autem proculdubio mundo.
¶Et merito dicit dederit: quoniam tam deus dans q̃ deus datur vnigenitus filius eius non con-
cludebatur in vniuerſo.nam etiam ſecundum philoſophos deus eſt ſupra totum vniuerſum,&
nulla pars eſt vniuerſi.Sed hoc ipſum quod eſt dediſſe filium ſuum vnigenitum,eſt feciſſe filium
ſuum vnigenitum partem vniuerſi.factus eſt enim homo:quem conſtat vniuerſi partem eſſe.
¶Et non ſat fuit vt diceret filium ſuum,ſed appoſuit vnigenitum:vt myſterium trinitatis ape-
riret legiſdoctor. Nam filius dei,nomen poteſt eſſe commune multis:ſed filius dei vnigenitus
cogit intelligere filium dei naturalem,& non aliqua adoptione.Propter quod etiam non dixit
filium ſuum primogenitum:quoniam appellatio hæc iam indulta erat populo Iſrael. Exo.iiii.
G filius meus,primogenitus Iſrael.Vnde in his verbis inſinuauit duas trinitatis perſonas:filium ſci
licet & patrem.nam filius ſine patre intelligi nequit. Tertiam autem trinitatis perſonam, prius
innuerat dicendo ſpiritus vbi vult ſpirat.¶Vt omnis qui credit in eum non pereat,ſed habeat vi
tam æternam.Dilectio mundi non ſolum explicatur ratio vt filium ſuum vnigenitum dederit,
ſed etiam vt dederit ad hoc vt omnis qui credit in eum non pereat ſed habeat vitam æternam:
quoniam(vt dictum eſt)dilectio totius,ratio eſt dilectionis partium:quoniam ſalus credentium
diligitur à deo vt pars boni vniuerſi.¶Nec propterea minus diligitur(ſicut non minus diligi-
tur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis,propter ipſum hominem),ſed vt intelliga-
mus quod etiam vita æternę beatitudinis diligitur à deo vt pars vniuerſi:& penetremus non fie-
ri monſtrum aliquod,non fieri mundum alium,ſed perfici vniuerſum per incarnationis myſte
rium,per ordinem gratiæ & gloriæ ſupernæ fœlicitatis.
¶Significantius autem repetit vt omnis qui credit in eum,& reliqua prius dicta:ad reddendam
rationem quare ſalutiferum eſt credere in filium hominis exaltatum in cruce.De filio enim ho-
minis loquens dixerat,vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vitã æternam. Red-
dit ſiquidem modo rationem ex hoc ꝙ idem ipſe eſt vnigenitus filius dei.Acſi apertius dixiſſet
H ideo eſt ſalutiferum credere in filium hominis,quia credendo in ipſum creditur in filium vnige
nitum dei,datum vniuerſo à deo ad hoc vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vi-
tam æternam.¶Non enim miſit deus filium ſuum in mundum.)Expectabant Iudæi filium dei
regem magnum,iuxta tot prophetarum vaticinia.Et quoniam hoc verum quidem erat ſed diffe
rendum vſque ad ſecundum filii dei aduentum,ne erraret Nicodemus,ne iterum in admiratio-
nem conſurgat,præoccupat Ieſus & inſtruit eum de myſterio huius primi ſui aduentus.
¶Et fuit hoc neceſſarium:quia dixerat ſe exaltandum in cruce.Facile enim potuiſſet errare Ni-
codemus, aut ſaltem percontari quomodo tu es ille promiſſus filius dei ad ſalutem mundi &
tamen moriturus es in cruce, quum ille promiſſus ſit rex mundi?Hanc inquam tacitam obie-
ctionem excludendo,declarat aduentum hunc ſuum non eſſe ad iudicandum ſed ad ſaluandũ:
vt hinc intelligat Nicodemus quòd venit ad ſaluandum per propriam mortem mundum per
viam fidei.¶Coniunctio enim,refertur ad duo.tum ad id quod ſuperius dixerat, ita exaltari
I oportet filium hominis.tum ad id quod immediate dixerat,vt omnis qui credit in eum. Quia
enim credimus ea quæ non apparent,ex hoc ipſo quòd ſalus ordinata eſt penes credere,ſignifi-
catum eſt ꝙ non in ſua manifeſta gloria miſſus eſt vnigenitus filius. vtriuſque ſiquidem ratio
redditur:& quare non glorioſus venerit,& quare crucifigendus.
¶Significanter dicit miſit:vt intelligamus quòd de pręterita miſsiõe loquitur,hoc eſt de primo
aduentu:ad differentiam ſecundi aduentus,quo mittet iterum deus filium ſuum.
¶Vbi etiam nota quod ſuperius appellauit dare,modo appellari mittere.vtroque tamen verbo
K myſterium incarnationis ſignificatur.¶Vt iudicet.)Iudicare eſt ius dicere:quod proprium eſt
eſt iudicis officium.Et propterea ex negatione exercendi officii iudicis,declarat ſe non miſſum
in glorioſa forma quæ exigitur à iudice mundi.
¶Mundum.) Par eſt vt vnigenitus filius iudex ſit non horum aut illorum tantum,ſed mundi:
prout vere in ſecundo aduentu veniet vt iudicet mundum,vt ius dicat mundo in omnibus par
tibus ſuis quibus dicendum erit ius:vt reddat quibuſque ſecundum ſua merita.vt reddat ſingu-
L s que illis debentur,ſiue bona ſiue mala.manifeſtum ſiquidem eſt ꝙ ad hoc non venit in pri-
mo aduentu.Væ enim mundo ſi in primo aduentu veniſſet ad iudicandum mundum,ſi reddi-
diſſet vnicuicunque ſecundum merita quę inuenit.

¶SED

¶Sed vt ſaluetur mundus per ipſum.)credendo in ipſum.Et proſequitur ſermonem ſemper de
mundo,perſeuerando in prima intentione boni totius vniuerſi.Et eſt ſenſus.vt mundus in ſuis
partibus quæ aliter perirent,ſaluetur per ipſum. Hic eſt fructus intentus per primum aduen-
tum.Et eſt ſermo de ſalute ab æterna morte ad æternæ vitæ felicitatem.
¶Qui credit in eum non iudicatur.)Declarat quòd officium ſuum ad ſaluandum mundum per
fidem,non eſt officium iudicis,non eſt iudicare.Et oportuit hoc declarare:ne errares exiſtimã-
do quòd licet Ieſus non venerit iudex ad exercendum publicum iudicium,venit tamen ad exer
cendum occultum iudicium.Et hinc ſequeretur magnus error quod donum fidei eſſet actus iu-
dicis,quòd credentes à non credentibus diſtinguerentur meritis:ita quod ex meritis:cred erẽt
credentes,& non credentes ex illata pœna non crederent.
¶Ad hunc errorem excludendum declarat Ieſus ex natura ipſorum actuum credendi & non
credendi,nullum interuenire iudicium ipſius in quem creditur vel nõ creditur.Et incipit à cre
dere:dicendo qui credit in eum non iudicatur.Non dicit non iudicabitur ſed nõ iudicatur:quia
intendit declarare quòd credere in eum,non eſt ius dici illi qui credit,ſed eſt gratuitam ſalutem B
conſequi.Qui enim credit in eum,non iudicatur de commiſſis antea peccatis:quoniam credẽ
do conſequitur remiſſionem eorum & gratiam,non ex iure ſeu ex debito ſed gratuite credit.
Hoc eſt enim dicere non iudicatur.¶Qui autem non credit.)Declarat idem ex actu non credẽ-
di.vtitur enim loco diuiſiuo. Et ideo vbi primo declarauit ꝙ in actu credendi ipſe Ieſus non
iudicat,declarat idem modo in altero oppoſito:ſcilicet in actu non credendi.
¶Iam iudicatus eſt.) Ad per hoc non credens non iudicatur à me.qui enim iudicatus eſt non
iudicatur. ¶Et ne hæſites quærendo à quo iudicatus eſt,ſubiungit.¶Quia non credidit in no-
mine.pro,in nomen vnigeniti filii dei.)Ecce iudex ipſemet qui non credidit.eo enim ipſo ꝙ
non credidit,iudicatus eſt,ius ſibi dixit excluſionis à ſalute & vita credentium.Sicut enim refu-
tans ciuitatem vrbis,ius ſib dicit excluſionis à ſalute & vita credentium.
¶Hoc eſt autem iudicium.) Dignatur dominus per ſeipſum declarare(adiuncta ſimilitudine
ſenſibili)ꝙ ipſe non iudicat,ſed non credentes ſibiipſis inferunt pœnam. ¶Et pronomen hoc,
demonſtrat ſubiunctam electionem non credentium.Quæ iudicium appellatur,quo non cre- C
dentes ius ſibiipſis dicunt, quia eſt ipſum in iudicium executione.eligendo enim non credere,
eligendo tenebras,excludunt ſe à luce & vita credentium.Quum dixiſſet itaque ꝙ qui non cre-
dit iam iudicatus eſt,declarat modo iudicium hoc eſſe iudicium in executione electionis.Et de
monſtrat illud,dicendo hoc eſt autem iudicium.¶Quia.pro,ꝙ lux.) Sermo iſte ſemi proprius
& ſemimetaphoricus eſt.Ttransferr enim nomina ſenſibilium lucis & tenebrarum in ſpiritualẽ
& intelligibilem lucem:& iuxta differentiam hominum in ſuis actionibus præferentium, lucẽ
tenebris vel tenebras luci, declarat non credentes,electionis iudicio inferre ſibiipſis malum ꝙ
credentes euaſerunt.¶Lux)non corporalis ſed ſpiritualis,non ſenſibilis ſed intelligibilis.Seipſũ
quem prius nominauerat filium dei vnigenitum,modo nominat lucem.
¶VENIT.)Ipſum incarnationis myſterium veniſſe eſt.Per quod ſignificat ſe ſic datum ac miſ-
ſum à patre vt etiam ipſe eadem voluntate venerit.¶In mundum.)Quemadmodum in intentio-
ne dilectio mundi prælata eſt(dicendo ſic deus dilexit mundum)ita in executione mundus prę D
fertur,dicendo lux venit in mundum:vt quæ prius ſupra mundum exiſtens lucebat in mundo
quemadmodum exemplar in exemplato,luceret mundo tanquam vna mundi pars.
Lux enim diuina incarnata luxit vniuerſo mundo,iam pars mundi effecta.luxit autem euange
lica doctrina,innumeris miraculis &c. ¶Et dilexerunt.)Libera electio ſignificatur.Et dire-
cte deſcribitur contrarium diuinæ rationi.nam ratio aduenientis lucis deſcripta eſt diuina dile-
ctio mundi:& modo ex oppoſito ratio non credendi,ratio refutandi lucem diuinam,deſcribi-
tur dilectio humana
¶Homines. Tangitur ratio diligendi homo,compoſitus ex duabus naturalis,intellectuali & ſen
ſitiua:vt intelligamus homines ſequentes ſenſibilia bona.quod commune valde eſt, quod ratio
eſt mali moralis inuenti communiter in genere humano.Magis tenebras.)Hoc eſt bona ſenſibi
lia:Quæ tenebræ appellantur quia priuata ſunt lumine ſpiritus.Et inter bona ſenſibilia ſupputa E
etiam humanam gloriam,famam,& alia huiuſmodi:quoniam hæc à ſenſibilibus hominibus pẽ
dent,& in ſenſu hominum conſiſtunt.¶Quam lucem)ſpiritualis intelligentiæ, q̃ lucem fidei.
Vbi vides iudicium in exequutione diligendi magis ſenſibilia bona quam ſpiritualem lucem
mentium.& ſic iſti præferendo tenebras lucis,ſeipſos excluſerunt à lucis beneficiis.
¶ERANT enim mala eorum opera.)Redditur ratio quare homines dilexerunt magis te-
nebras quam lucem.Non dicit fuerunt ſed erant(ad ſignificandum perſeuerãtiam eorum in ma

F lis operibus.Ex hoc enim quod homines perſeuerant in malis operibus,diligunt magis tene-
bras quam lucem.¶Omnis enim qui male.pro,mala,agit,odit lucem.)Probat rationem indu-
ctam ex iſta vniuerſali,quod omnis qui mala,agit odit lucem.Quæ eſt vera intelligendo forma
liter:hoc eſt quatenus mala agit.Multi enim mala agendo,appetunt lucem.volunt in manifeſto
mala agere,ſed non quatenus mala agunt:ſed quatenus vindictam exercent,quatenus potentiá,
gloriam aut excellentiam ſuam manifeſtare ſic intendũt quatenus enim mala agũt,vellẽt latere.
¶Et non venit ad lucem:)Duo dicit.& ꝙ odit interno affectu lucem:& ꝙ non venit exteriori
opere ad lucem,ad manifeſtum,ad publicum.Quod etiam intellige formaliter.
¶Vt non arguantur opera eius.)Quare omnis qui mala agit odit & non venit ad lucem,expli-
catur vt non repræhenſibilia appareant opera eius,illa mala.¶Non dicit vt non arguatur ipſe.
Multi enim ſunt exempti ab hoc timore(qui ſcilicet non timent reprehendi)ſed nullus eſt cuius
opera manifeſta ſi ſunt mala non arguantur:nullus eſt qui non appetat & naturali & rationali ap-
petitu opera ſua exempta eſſe à reprehenſione.¶Qui autem facit veritatem venit ad lucem.Nõ
G dicit qui autem facit bona opera(quod tamen expectabas dicendum)ſed é regione perſeueran-
tium in malis operibus diſtinguit facientes veritatem.Nec dicit qui loquitur aut meditatur ſed
qui facit veritatem:vt intelligamus quod de opere loquitur.
¶Et intendit per facere veritatem,facere opera conformia veritati:tum naturaliter inſertæ mẽ-
tibus humanis:tum euangelizatæ.Et deſcribit per hoc venientes ad fidem,in hoc differre à non
venientibus,ꝙ non venientes perſeuerant in malis operibus:& propterea non veniunt ad lucem
fidei.venientes autem,faciunt veritatem:quia ex hoc ipſo ꝙ faciunt conformiter ad veritatem
naturaliter incertam,ad ſynderesim & ad veritatem euangelizatam,veniunt ad lucem fidei.Pro
pter ꝙ ſignificanter dicit qui facit,non qui fecit.nam quámuis multi multa mala opera fecerint,
ex quo tamen non cogitatione aut verbo ſed facto conformant ſe veritati,veniunt ad lucem fi-
dei.¶Vbi erudite lector perſpicere potes in quo euangelicus iſte textus diſcernit inter veni-
entes & non venientes,quantum ad rationem veniendi vel non veniendi ad lucem: iuxta illud
quod inferius coram Pilato dicit.omnis qui eſt ex veritate,audit vocem meam.
¶Vt manifeſtentur opera eius.) Agentes mala,vitant lucem vt non arguátur opera eorum.quo
contra,facientes veritatem,veniunt ad lucem,veniunt ad manifeſtum,ad publicum vt opera eo-
H rum manifeſtantur:hoc eſt vt manifeſtabilia appareant,nulla reprehenſione digna.Et ad literã
prodeunt in publicum,profitentes ſe publice chriſtianos,vt manifeſtantur opera eorum.¶Nõ
dicit vt manifeſtantur ipſi:quoniam non docet Ieſus Chriſtianos quærere propriam gloriam,
ſed querere manifeſtationem operum chriſtianorum.
¶Quia in deo facta ſunt.)Ratio quare ad manifeſtandum opera chriſtiana venitur,per hæc ver
ba ſignificatur : vt ſcilicet cognoſcatur quia opera chriſtiana ſunt facta,non innitendo homini
ſed innitendo deo.ac per hoc vt manifeſtetur deus in ipſis operibus,& non vt glorificetur homo
Et in hac concluſione percutit Nicodemum:qui volebat venire ad lucem,& tamẽ veniebat no-
cte volebat manere occultus.¶Collige erudite lector reſponſionem Ieſu ad quæſita Nicodemi
quomodo poſſunt hæc fieri.Tria enim quæſiuit:ſcilicet modum naſcendi ex ſpiritu,efficaciam
natiuitatis ex ſpiritu,& neceſsitatem eiuſdem.His tribus ſatiſfactum eſt à Ieſu ex dictis,nam mo-
dus naſcendi declaratus eſt credere in filium dei vnigenitum eundemq; filium hominis exal-
I tandum in cruce pro ſalute mũdi.efficacia declarata eſt ex diuina dilectione ex meritoq; mortis
vnigeniti,ad hoc vt credentes in ipſum non pereant ſed habeant vitam æternam.Neceſsitas de-
mum monſtrata eſt,ex hoc ꝙ non credentes iam iudicati ſunt à ſeipſis & excluſi à luce. Hinc
enim clare apparet quòd oportet credendo in vnigenitum naſci ex ſpiritu.

Oſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram.)Ex Hieruſalem)quæ eſt in for-
P te Beniamin;vt patet Ioſue.xviii,)venit in terram ſortis Iudæ.Quámuis enim appella-
tione Iudeę quandoq; comprehendatur etiam Hieruſalem cum ſorte Beniamin(vt quũ
K dicitur procurrente Pontio Pilato Iudæam:eo ꝙ Hieruſalem à Dauide erecta eſt in caput regni
& in principatum tribus Iudæ de qua ipſe erat)proprie tamen etiam poſt tempora Dauidis Hie-
ruſalem diſtinguebatur à terra Iudæ.vnde.ii.Parali.xx.Zachiel propheta dicit. O Iuda & Hie
ruſalẽ nolite timere &c.¶Et illic demorabatur cum eis,& baptizabat.)Niſi euangeliſta in prin
cipio ſequẽtis capituli repetens hoc,exponeret quód non per ſeipſum ſed per diſcipulos ſuos Ie
ſus baptizabat , intelligendum eſſet quod propriis manibus baptizabat:ſed ex quo euangeliſta
negatiuam appoſuit,excluſi ſumus à tali intelligentia.
¶ERAT autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim:). Nomina propria ſunt lo-
corum.¶Quia aquæ multæ erant illic:& veniebant & baptizabantur Nondum enim miſſus
fuerat

fuerat Ioannes in carcerem. Narrans euangeliſta ſimul baptizare in diuerſis locis Ieſum & Io-
annem(quod nullus alius euangeliſta narrauerat)excludit cauſam admirandi quare alii euange A
liſtæ hoc tacuerint ex parte temporis : quia hoc fuit geſtum antequam Ioannes mitteretur in
carcerem. viderat enim reliquos euangeliſtas inchoaſſe prædicationem Chriſti poſt carcerem
Ioannis. ¶Facta eſt autem quęſtio.) Adiiciens euangeliſta quintum teſtimonium Ioannis bapti-
ſtæ de Ieſu, narrat occaſionē teſtificandi fuiſſe controuerſiam inter diſcipulos Ioannis & Iudęos.
¶Ex diſcipulis Ioannis.)Origo quæſtionis à diſcipulis Ioannis ſignificatur.
¶Cum Iudæis. Non dicit cum Galilæis quos ſuperius numerauerat diſcipulos Ieſu qui interfue
rant nuptiis:ſed cum Iudæis,qui viderant miracula facta à Ieſu in Hieruſalem,& propterea cre
debant. ¶De purificatione.)Hoc eſt de baptiſmo ſeu ablutione. Diſcipuli ſiquidem Ioannis prę
ferebant baptiſmum Ioannis baptiſmo Ieſu:Iudæi autem econuerſo.
¶Et venerunt ad Ioannem.)arbitrium quæſtionis. ¶Et dixerunt ei Rabbi qui erat tecum trans
Iordanem.)Hinc habetur ꝙ Ieſus poſt ieiunium in deſerto reuerſus eſt ad Ioannem baptiſtam,
& erat cum eo. Nam poſt baptiſmum immediate iuit in deſertum:& inde rediit ad Ioannem,vt B
monſtraretur ab eo,vt populus cognoſceret Ieſum,& circa finem illius anni cœpit Ieſus congre
gare ſequaces, Andream &c. ¶Et nota quatuor quæ dicunt Ioanni.tendere omnia ad excitādū
Ioannem aduerſus Ieſum. Et inchoant à priſtino ſtatu humiliori Ieſu reſpectu Ioannis. Talis
enim humilior ſtatus ſignificatur,dicendo qui erat tecum.non tu cum eo,ſed ipſe tecum,velut
ſub vmbra tua. ¶Cui tu teſtimonium perhibuiſti.) Ecce ſecundum commemoratio beneficii:
vt velut ingratus Ieſus haberetur,qui fauore teſtimonii tui cognitus eſt.
¶Ecce hic baptizat.)Tertium eſt vſurpatio officii Ioannis à Ieſu,tam cito. Celeritas enim ſigni
ficatur dicendo ecce:vſurpatio autem officii,dicendo baptizat. ¶Et omnes veniunt ad eum.)
Hoc eſt quartum quòd indigne ferebant,quòd cruciabat eos:concurſus ſcilicet non aliquorum
ſed omnium pœnitentium ad Ieſum. nam tam venientes ad Ioannem quàm non venientes ad
Ioannem(pœnitentes tamen)veniebant ad Ieſum:quia Ioannes mittebat omnes ad Ieſum, quia
ad hoc venerat, ¶Reſpondit Ioannes.)Nota reſponſionem Ioannis ad ſingula. Et inchoat à re-
preſsione paſsionis ſeu affectus nimii diſcipulorum ſuorum erga ſe. ¶Et dixit. Non poteſt ho- C
mo accipere quicquam niſi fuerit ei datum de cælo.)Suauis magiſter Ioannes,ab vniuerſalibus,
à communibus quæ nota erant diſcipulis reprimit affectum eorum:ex hoc ſcilicet ꝙ non poteſt
licite,homo,quicunque,acipere quicquam,officii,tituli,dignitatis,gradus &c. niſi fuerit ei datū
à deo habitante in cælis. vt per hoc intelligerent ſeruandam eſſe menſuram in appetitu officio-
rum & graduum,& ſimul intelligerent ipſummet cognoſcere officium ſibi deſuper datum:& ra-
tionabiliter menſurare ſeipſum,continereque ſeipſum in inferiori gradu reſpectu Ieſu. ¶Et ſi-
gnificanter dicit non poteſt:ad exponendum diſcipulis ꝙ non ex reuerentiali quadam humili
tate ſed ex debito(quo non poteſt licite aliter facere)continet ſe ſub Ieſu.
¶Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis quòd dixerim non ſum ego Chriſtus.) Diſcipulorum
indignatio ex hoc erat ꝙ Ioannes qui maior Ieſu fuerat autoritate & fama,immo,qui fuerat ve-
luc exaltator Ieſu,modo fiat minor autoritate, fama & concurſu populi.& propterea Ioannes
poſtquam communia propoſuit de vniuſcuiuſq; hominis temperantia ad propriam menſuram
ſecundum deum,explicat quod non de nouo ſed ſuapte natura Ieſus eſt ipſo maior & ipſe minor D
& ꝙ ex debito ſui officii ipſe teſtimonium perhibuit Ieſu:ꝙ non exaltauit Ieſum ſed executus eſt
debitum ſuum. ¶A Verbis eorum inchoat propria. Dixerunt enim cui tu teſtimonium perhi-
buiſti.& propterea vos inquit ipſi teſtamini ꝙ olim dixerim non ſum ego Chriſtus:quòd mei-
pſum recognoui ac confeſſus ſum me non eſſe Chriſtum.ſed Ieſum eſſe. Chriſt um.
¶Sed quia.pro,ꝙ miſſus ſum.)Non de nouo inferior ſum illo:ſed diuina diſpoſitione tanquā
inferior miſſus ſum. ¶Ante illum.)Hoc eſt ad parandam viam pro illo.
¶QVI habet ſponſam.ſponſus eſt.) Adiicit olim dictis de ſeipſo & Ieſu,non modo declarare
diſtantiam inter Ieſum & ſe. Et facit hoc declarando propria vtriuſque officia. intendens quod
officium Ieſu eſt officium ſponſi:officium autem ſuum eſt officium amici ſponſi. Significatur
enim per hoc ꝙ multitudo fideliū deſpōſanda eſt fide nō ei ſed Ieſu:ac per hoc ipſe Ieſus eſt ſpō
ſus:quia habet multitudinē fidelium nō qualitercunq;,non ſicut ego habeo,ſed ſicut ſponſam.
Deſpondi enim vos(inquit Apoſtolus)vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto,non mihi
Eccleſia ſiquidem(quæ multitudo eſt fideliū)amatur tractaturque à Ieſu non vt ſerua ſed vt ſpō
ſa. Et directe percutit immo inſtruit diſcipulos Ioannes de officio baptizandi aſſumpto à
Ieſu. Acſi apertius dixiſſet. ille baptizat vt ſponſus, vt generet filios ſuæ ſponſæ:ego autem
baptizo vt amicus ſponſi, præparans homines ad hoc vt fiant filii ſponſæ. ¶Et ſignifi-

nia eſt, vt ex eo quod perſona diuina eſt quæ venit, ipſe Ieſus ſupra omnia deſcribatur. Et vere A
ſupra omnia inferius probabitur: quia omnia dedit ei pater in manu. Quamuis Ieſus actualiter
prædicans non appareret quod eſſet ſupra omnia: in rei tamen veritate erat ſupra omnia non ſo-
lum quatenus deus ſed etiam quatenus homo, quo ad poteſtatem. Et hoc hominē Ieſum habuiſ-
ſe ex gratia vnionis perſonalis: ex hoc quòd erat diuina perſona, manifeſtant hæc Ioannis ba-
ptiſtæ verba: dicentis ipſum ideo ſupra omnia quia de cœlo venit.
¶Et quod vidit & audiuit.) E regione ad tertium (ſcilicet & de terra loquitur) dicit & quod vi-
dit & audiuit. ¶Naturalis noticia diuinorum quam habuit Ieſus Chriſtus filius dei, ſignificatur
per viſum & auditum. Per viſum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum vero ad
explicandum ordinem originis. quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur. filius ſiquidē
dei ita omnium habet viſionem, vt tamen ſuum videre habeat à patre. Et propterea dicitur &
quod vidit, & audiuit. ¶Hoc teſtatur.) prædicando, docendo &c. Et intendit Ioannes baptiſta
per hæc omnia, tum excludere à diſcipulis opinionem comparandi ſe ad Chriſtum: vtpote
quum ipſe de terra ſit, & non niſi ex terrenis loqui poſſit: Ieſus autem de cælo veniat verus deus B
ſupra omnia, & quæ vidit & audiuit à patre teſtetur. Tum excludere erroneum intellectum ami
citiæ inter ſe & Ieſum (appellauerat enim ſe amicum ſponſi) ne putarent amicitiam velut inter
pares aut propinquos. Tantum ſiquidem ſe diſtare ab illo ſignificat, quantum perſona ex terra
(hoc eſt infime creata) diſtat à perſona diuina. ¶Et teſtimonium eius.) Poſtquam Ioannes ba-
ptiſta declarando Ieſum & ſe, ſatiſfecit quæſtioni diſcipulorum: adiungit neceſſitatem credendi
Ieſu. vt intelligerent diſcipuli non eſſe liberum credere vel non credere Ieſu (ſicut liberum erat
ſuſcipere vel non ſuſcipere baptiſmum Ioannis) ſed neceſſarium eſſe ad ſalutem credere Ieſu &
alioquin incurri damnationem æternam.
¶Nemo accipit.) Vel quia nullus perfectæ adhuc accipiebat teſtimonium eius: nullo adhuc cre-
dente ex eius prædicatione ipſum eſſe verum deum. Vel propter raritatem credentium, hyper-
bolica figura dicitur quòd nemo accipit teſtimonium eius. ¶Et in hoc etiam percutit diſcipulos
querulos de multo concurſu ad Ieſum, dicendo & omnes veniunt ad eum. Contra hoc enim di-
cit quòd nemo accipit teſtimonium eius. Acſi apertius dixiſſet. adeo pauci ſunt vt nullus merea- C
tur dici concurſus ad eum. Vel quamuis multi concurrant, nemo tamen perfecte accipit teſtimo
nium eius. Primus tamen ſenſus magis quadrat ſequentibus.
¶Qui autem acceperit. pro, qui accepit, eius teſtimonium.) Hinc apparet nonnulos ſed valde
paucos intendiſſe dicendo nemo, Subiungit enim aliquos accepiſſe eius teſtimonium: hoc eſt
credidiſſe ei. ¶Signauit. pro, ſigillauit.) Ad ſimilitudinem ſigillantis affirmationem ſeu confir-
mationem acceptantis, teſtimonium Ieſu deſcribit. ¶Quia. pro, quod deus verax eſt.) Intendit
Ioannes baptiſta duplicem fructum deſcribere fidei in Ieſum. alterum relatiue ad deum. alterū
relatiue ad ipſummet credentem. Et fructus quidem in ordine ad deum, deſcribitur dicendo ꝙ
acceptans teſtimonium Ieſu, ſigillat, confirmat quòd deus eſt verax. Sicut enim qui proprio ſi-
gillo approbat ſcripturam aliquam, firmitatem dat illi quantum eſt ex parte ſua, ſic qui acceptat
teſtimonium Ieſu ſua profeſſione confirmat & tanquam ſigillum imprimit ad hoc quód deus ve
rax eſt. Quomodo autem hoc ſequatur, declarat ſubiungendo. ¶Quem enim miſit deus, verba
dei loquitur.) Ecce ratio quare acceptans teſtimonium Ieſu, confirmat deum eſſe veracem: quia D
verba Ieſu ſunt verba dei. Hinc enim manifeſte ſequitur ꝙ acceptans verba ieſu, ſubſcribit verba
Ieſu eſſe vera: ac per hoc verba dei: ac per hoc deum eſſe veracem.
¶Non enim ad mēſurā dat deus ſpiritū. Reſtabat adhuc obiectio: quia ꝓphetę etiā miſſi à deo
non ſemper loquuntur verba dei, ſed quandoque loquūtur ex proprio ſpiritu: vt patet de Na-
than propheta, quando dixit Dauidi quòd ipſe ædificaturus erat templum .ii. Reg. vii. Et ſic non ſe-
queretur quod acceptans teſtimonium Ieſu ſubſcribit verbis dei: excipiendo quod Ieſus quan-
doque loquitur propria non dei verba. ¶Contra hanc tacitam exceptionem ſeu obiectionem
ſubdit Ioannes baptiſta Ieſum ſemper verba dei loqui: reddendo rationē quare Ieſus verba dei
loquitur, quia non ad menſuram dat deus ſpiritum. Acſi apertius dixiſſet. Ideo dixi ſingulariter
quem miſit deus: quia non de quocunque miſſo à deo ſed de illo ſingulariter miſſo loquor, di-
cens quod verba dei loquitur, non quandoque ſic & quandoque non ſed abſolute & ſimplici- E
ter: quia deus dat ſpiritum huic ſingulariter miſſo non ad menſuram. ¶Dare ſpiritum ad men-
ſuram, eſt diſtribuere diuerſis diuerſa dona ſpiritus: eſt dare dona ſpiritus ad limitatos actus,
ad certum terminum. tum donorum ſpiritus, tum recipientis. Et per oppoſitum dare ſpi-
ritum non ad menſuram, eſt dare vniuerſa ſecundum ſummum gradum dona ſpiritus, &
afficere huiuſmodi donis ſpiritus totam capacitatem recipientis. hoc enim eſt dare ſpiritum

¶Si iunxerimus hæc cum dictis Math.iiii.& Marc.i.(quòd Ieſus ex Iudęa venit in Galilæam tra A
dito Ioanne)perpendemus quòd euangeliſta tractans hic eundem Ieſu aduentum in Galilęam
ex Iudæa,quàmuis non explicet Ioannem traditum,inſinuat,cauſam traditionis Ioannis: quam
nullus alius Euangeliſta narrauerat.& inſinuat Phariſæorum inuidiam tradidiſſe ioannem He
rodi.Quod etiam verba domini Math.xvii.teſtatur de ioanne.Elias iam venit & non cognoue
runt eum ſed fecerunt in eo quæcunq; voluerunt, ſic & filius hominis paſſurus eſt ab eis. Hæc
enim verba ſignificant quòd illi à quibus ipſe Ieſus erat paſſurus,fecerunt in ioanne quecunq;
voluerunt. conſtat autem Ieſum Phariſeorum inuidia maxime vexatum & tandem occiſum.
Inſinuat itaq; euangeliſta quod ioanne tradito Herodi ab inuidia phariſeorum vt cognouit ie-
ſus occaſionem maioris erga ſeipſum inuidiæ phariſeæ,quia audierant phariſęi quòd Ieſus plu-
res facit contitue diſcipulos quàm ioannes fecerit.¶Modus quo Phariſæi tradiderunt ioannem
Herodi,ſcriptus non eſt.ſecretus enim fuit. Et forte ſuadendo quod Huiuſmodi congregatio-
nes non expediunt regno eius:quod ſunt periculoſę, & ſimilia. Ratio inuidiæ in promptu eſt,
quia ſecta Phariſæorum offuſcabatur ex noua baptizatorum profitentium penitentiam ſchola.
Multoq; maiorem inuidiam ſignificat euangeliſta ex maiore multitudine diſcipulorum ieſu. B
¶Quanq̃ Ieſus non baptizaret ſed diſcipuli eius.) Interponit euangeliſta expoſitionem verbo-
rum bis dictorum:ſcilicet quòd ieſus baptizabat: declarando quod non per ſeipſum ſed per diſci
pulos baptizabat. ¶Si quęris quare non per ſeipſum. In promptu eſt ratio ab Apoſtolo ſum
pta.non miſit me Chriſtus baptizare ſed euangelizare. Et petrus apoſtolus in domo cornelii
Centurionis,non baptizauit ſed iuſſit eos baptizari. Quia vacabat itaq; ieſus prędicationi, ba-
ptiſmum exercebat per diſcipulos.¶Reliquit iudæam.)Ecce effectus cognitæ inuidiæ phariſeæ
Ceſſit inuidiæ,ceſſit machinationibus Phariſæis:eo quod non erat adhuc tempus patiendi.Exẽ-
plum quoq; prębens aliis,credendi quandoq; odii.¶Et abiit iterum in Galilæam.)Iſte ſecundus
aduentus ieſu in Galilæam,eſt ille cuius meminerunt alii Euangeliſtæ.Et propterea Ioannes ap-
poſuit iterum: vt erudiret lectores aliorum euangeliſtarum quod de primo reditu in Galilæam
non meminerunt ſed de hoc ſecundo:qui fuit tradito Ioanne carceri.
¶Oportebat autem eum tranſire.)vt non de induſtria ſed ex neceſſitate viæ Ieſum ad Samarita- C
nos declinaſſe intelligamus,dicit oportebat.¶Per mediam Samariam.)Superfluit mediam. Et
eſt Samaria nomen non ciuitatis ſed regionis in propoſito. Samaria enim fuit ciuitas ædificata
ab Amri rege Iſrael.iii. Reg.xvi. quæ poſtmodum deſtructa & reędificata appellata eſt Sebaſte.
A ciuitate ergo illa capite regni,appellata eſt regio Samaria:per quam oportebat ieſum tranſire.
¶Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar.)Eadem eſt quæ dicitur Sechem & Si-
chem.Et erat pręcipua ciuitas Samaritanorum ſecundum ioſephum.¶Iuxta prædium quod de
dit iacob ioſeph filio ſuo.) De hoc agro ſcribitur Gene.xlviii.dicente iacob ad ioſeph.Do tibi
partem vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo.
¶Erat autem ibi fons iacob.)Deſcribit Euangeliſta ſingula.quoniam hæc ad claritatem ſubſe-
quentium ſermonum inter Samaritanam & ieſum ſpectant. Retinuit autem appellationem à ia
cob puteus ille tanto tempore,propter memoriam patriarchæ. ¶Ieſus autem fatigatus ex iti-
nere.) Vere humanam naturam in Ieſu agnoſcamus,fatigatus deſcribitur ex itinere ¶Sedebat
ſic.)hoc eſt illo modo quo ſedent laſſi. ¶Supra.pro,ſuper fontem.)hoc eſt innixus fonti.Signi D
ficatur enim quod non ſolum ſedebat, ſed quod ſedebat more fatigati innixus fonti: puta applica
to brachio ſuper labium fontis ad ſuſtinendum caput.Sic enim ſolent fatigati ſedere. ¶Hora
autem erat quaſi ſexta.)Ad explicandum tempus acti itineris per tot horas diei,deſcribit horam
quaſi ſextam.tanto enim ſpatio iter peragere. ieiunium.fatigationem inducit. ¶Venit mulier
de Samaria.)Non vnde venit(nam in Samaria erant)ſed vnde oriunda erat deſcribitur. ¶Hau-
rire.pro,vt hauriret,aquam.Dicit ei Ieſus.Da mihi bibere.)Occaſione oblata quanquam fati-
gatus vacat inſtructioni,euangelizare intendit mulieri.Et ſuauiter volens eam trahere an ſpiri-
tualem doctrinam,petit potum:non ratione quod bibere vellet,ſed vt inuitet illam ſic ad euange- E
lium:vt rei ſucceſſus monſtrauit. ¶Diſcipuli enim eius abierant in ciuitatem.)ratio redditur
quare Ieſus remanſerit ad fontem:quia ſcilicet decreuerant ibi prandere iuxta fontem:hoc enim
ſignificatur dicendo quod diſcipuli iuerant ad emendum cibos. Et nihilominus redditur etiam
ratio quare à muliere petiit potum:quia ſcilicet diſcipuli aberant.
¶VT cibos emerent.)Hinc apparet quod Ieſus non ibat mendicando:ſed pręcio cibum emen
do. apparet rurſus quod proprium(in communi tamen)habebat non enim de alieno ſed de
proprio emebant cibos.Habeturq; hinc non eſſe imperfectionis habere proprium.niſi quis blaſ
phemet,dicendo in Chriſto inueniri imperfectionem moralem. ¶Dicit ergo ei mulier illa

F Samaritana, Quomodo tu Iudęus quum ſis.) Ex habitu cognouit mulier Ieſum eſſe Iudęum, Nume. ſiquidem. xv. præcipitur Iudęis vt deferant fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis veſtis, ad diſtinctionem aliarum nationum. ¶Bibere à me poſcis, quæ ſum mulier Samaritana.) Quarti Reg. xvii. habes qui ſunt ſamaritani. Ethnici enim erant, & colebant ſimul deum Iſrael & idola: vt vbi dicitur. Erantque exoſi Iudęis pluſquam illi qui erant totaliter Gentiles: ſicut heretici ſunt Chriſtianis magis exoſi quàm pagani.

¶Non enim coutuntur. pro, commercium habent, Iudæi cum ſamaritanis.) Rationem interponit euangeliſta verborum mulieris ad Ieſum: quia ſcilicet Iudęi nolebant habere commercium, dandi & accipiendi cum Samaritanis. Ita quod ex Iudæis hoc proueniebat, non ex Samaritanis qui libenter commercium habuiſſent cum Iudęis: vt patet. i. Eſdræ. iiii. ¶Reſpondit Ieſus: & dixit ei, Si ſcires donum dei.) Hinc clare apparet quòd Ieſus non vt biberet ſed vt occaſionem acciperet inſtruendi, petiit potum à Samaritana. Incipit Ieſus docere mulierem, occaſione ſumpta ab admiratione immo repulſione Samaritanæ. Huiuſmodi enim quæſtio repulſiua erat, ¶Quatuor autem proponit. Primum eſt. ſi ſcires donum dei. Vbi non explicando

G rem dono datam inſinuare videtur donum mundo datum, donum commune non ſolum generi humano ſed etiam toti vniuerſo à deo datum. De quo ſuperius dictum eſt. ſic deus dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum dederit. Liberalem itaque collationem vnigeniti ſibi ſignificat intendendo quod ſi ſcires liberalitatem diuinam qua contulit vnigenitum ſuum mundo. ¶Et quis eſt qui dicit tibi, da mihi bibere.) Quod appellauerat donum dei, ſignificat adiungendo propriam perſonam. Acſi apertius diceret. ſi ſcires donum dei in me, ego enim ſum illud dei donum. ¶Relatiuo quis, propriam perſonam ſignificauit. quam conſtat eſſe diuinam hypoſtaſim. ¶TV forſitan. pro, vtique, petiſſes ab eo.) Ecce tertium. tu negas mihi potum aquæ velut vindictam exercens in Iudæos: & tamen ſi tu ſcires duo prædicta, non ſolum dares mihi potum aque ſed certe tu petiſſes à me. ¶Et dediſſet tibi aquam viuam.) Declarat ſimul quod petiſſes (ſcilicet aquam viuam) & quod dediſſet tibi aquam viuam: & non

H repuliſſet te obiurgando, ſicut tu obiurgaſti me. ¶Et Ieſus quidem in his verbis non loquitur de aqua corporea, ſed de aqua ſpirituali: hoc eſt de ſpirituali gratia, quam inferius declarabit. Quæ appellatur aqua metaphorice, propter multas aquę conditiones: hoc eſt mundare, refrigerare, ſitemque tollere. Et ratione huius tertiæ directe in propoſito gratia ſpiritus ſancti appellatur aqua: vt inferius Ieſus explicat. ¶Appellatur autem non qualiſcunque aqua ſed aqua viua cōtinue ſcaturiens.) ad differentiam aquarum quæ reconduntur in ciſternis & lacunis, propterea quòd continue ſcaturit verſus vitam æternam: vt inferius declarabitur.

¶Dicit ei mulier, Domine.) Audita manſueta ac placida reſponſione Ieſu, incipit honorare Ieſum. prius enim dixerat quomodo tu: modo dicit domine. ¶Neque in quo haurias. pro, neque hauſtrum, habes.) Vas velut inſtrumentum ad hauriendum aquam ſignificatur.

¶Et puteus altus. pro, profundus eſt.) Qui prius appellatus fuit fons Iacob modo appellatur puteus, ne ciſternam crederes. nec fontem in ſuperficie terræ ſcaturientem ſed in profundo.

I ¶Vnde ergo habes aquam viuam.) Intellexerat mulier verba ieſu de corporea aqua. & propterea infert interrogatiue. vnde ergo habes aquam viuam? ¶Nunquid tu.) Poſtquam mulier obiecit verbis ieſu pro quanto dixerat & dediſſet tibi aquam viuam, modo obiicit pro quanto dixit ſi ſcires quis eſt qui dicit tibi. ¶Nunquid tu maior es.) Quaſi dicat non.

¶Patre noſtro Iacob.) Patrem appellat iacob. non origine carnis ſed religione: pro quanto Samaritani deum iſraël colebant in loco in quo adoratus eſt à iacob. ¶Qui dedit nobis puteum.) Succeſſiua fama acceperant, puteum illum foſſum à iacob. Et dicit dedit nobis: tanquam filiis quo ad religionem & habitationem loci. ¶Et ipſe ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius.) Bonitatem & abundantiam aquæ illius declarat ex vſu ipſius, filiorum & pecorum: ¶Reſpondit Ieſus: & dixit ei, Omnis qui bibit ex hac aqua ſitiet iterum.) Differentiam inter aquā illam & aquā

K ſuam declarat ieſus: penes hoc quòd aqua illa etſi tollit ſitim ad tempus, non tamen tollit ſitim abſolute: hoc eſt quin iterum ſitiatur. Et hoc eſt per ſe manifeſtum. ¶Qui. pro, quicunque, autē biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum.) Duplex occurit circa hęc verba quęſtio. Altera eſt de ſiti eorum qui perdiderunt gratiam. tales enim biberunt ex aqua ſpiritualis gratiæ, & tamen poſtea iterum ſitierūt. Altera eſt de ſiti proficientium in gratia. nam tales quanto magis bibunt ex aqua ſpiritualis gratiæ tanto magis ſitiunt: iuxta illud Eccleſiaſtici. xxiiii. qui bibunt me, adhuc ſitient. ¶Solutio. primæ quæſtionis eſt. quòd quantum eſt ex parte aquæ ſpiritualis gratiæ, tollitur ſitis non ad tempus ſed ſimpliciter & in perpetuum. ſine pœnitentia ſiquidē ſunt dona dei vt dicitur ad Rom. xi. Sed ex defectu liberi arbitrii euacuantis ſed aqua ſpiri

tualis

tualis gratiæ, prouenit noua ſitis. Differentia inter corpoream aquam & aquam gratiæ in pro- A
poſito eſt ꝙ quantum eſt ex parte ipſarum aquarum, aqua corporea tollit ſitim ad tempus: &
propterea qui bibit eam iterum ſitit aqua vero gratiæ tollit ſitim in perpetuum: & propterea
qui bibit eam non ſitiet in æternum. ¶Solutio vero ſecundæ quæſtionis eſt, quod equiuocatur
de ſiti. nam hic eſt ſermo de ſiti alimenti humidi, hoc eſt de ſiti gratiæ: proficientes vero non ſi
tiunt gratiam (quum illam habeant) ſed ſciunt vitam æternam. ¶Sed aqua quam ego dabo ei,
fiet in eo fons.) Duo diexerat ſcilicet aquam, & viuam. ¶Et propterea poſtquam declarauit ſu-
am aquam ex tam excellenti conditione quòd tollit ſitim in æternum, declarat modo viuam: di
cendo quòd aqua ſua fiet in bibente fons ¶Aquæ ſalientis.) non aquæ deſcendentis. ¶In vitam
æternam.) Ecce quo aſcendit. Et intendit per hunc ſermonem ſemimetaphoricum quòd gratiâ
in anima fit indeficiens (quantum ex ſe eſt) principium operum proficientium in vitam æter-
nam. proficientium autem meritoriȩ quidem ſecundum omnia gratiȩ opera: emergendo autem
ſecundum charitatis, actus, remanentes in vita æterna. ¶Et declarat per hoc quod gratia non eſt
in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiens, ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſem-
per vigilans, ſemper proferens noua opera ſpiritualia. ¶Dicit ad eum mulier, Domine da B
mihi hanc aquam: vt non ſitiam, neque veniam huc haurire.) Quantuncunq; Ieſus diceret ea
non poterant intelligi corporaliter (puta quòd aqua ſua in bibente illam fieret fons aquæ) & ex-
preſſe nominaret vitam æternam, mulier tamen non ſolum muliebris ſed & craſſi ingenii de
corporea aqua intelligit: appetens hanc aquam vt non ſitiat, neque oporteat ipſam venire ad hau
riendum aquam ex illo puteo. Ieſus tamen paulatim traxit mulierem quo volebat: ſcilicet ad pe
tendum ab ipſo aquam. Dixerat enim in principio loquutionis, tu vtique petiſſes ab eo: nec ad-
huc mulier voluerat petere, modo autem audita tanta virtute huius aquæ, petit. ¶Dicit ei Ie-
ſus. Vade, voca virum tuum: & veni huc.) Quia moralis honeſtas habet vt mulieri nuptæ
non donetur niſi conſcio viro, ideo Ieſus antequam donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet
virum ſuum: tanquam affuturum præſentem dono, tanquam teſtem pudici doni. Hæc eſt ra-
tio conſequentis reſponſionis: vt ſcilicet petenti aquam illa, Ieſus reſponderit voca virum tuum.
¶Interius autem intendebat ipſam trahere ad ſpiritualem notitiam hac via. Sciebat illam non C
habere virum: ſed quia nupta apparebat, dixit voca virum tuum.
¶Reſpondit mulier: & dixit, Non habeo virum. Dicit ei Ieſus, Benedixiſti quia. pro, ꝙ, non ha
beo virum: Quinque enim viros habuiſti: & nunc quem habes non eſt tuus vir. Hoc vere. pro,
hoc verum, dixiſti.) Reſpondenti mulieri non habeo virum, aperit Ieſus geſta mulieris à prin
cipio adoleſcentiæ eius: incipiens illi monſtrare quis eſt ipſe Ieſus, per hoc ꝙ ſcit abſentia & ea
quæ humana notitia erant ei ignota. ¶Dicit ei mulier, Domine video quia. pro, quod, pro-
pheta es tu.) Tandem Tracta eſt mulier, etſi non ad notitiam aquæ ſpiritualis, tamen ad aliqua
lem notitiam Ieſu. Et ex propriis geſtis, ab eo ſibi commemoratis, profitetur ipſum prophetam.
¶Patres noſtri in monte hoc adorauerunt.) Reperto propheta, mouet mulier quæſtionem
tritam ac omnibus notam inter Samaritanos & Iudæos: curioſa vt ſciat à propheta quid ſentiat
de hac quæſtione. ¶Appellat patres noſtros ſorte omne patriarchas, quos fama tradente ac-
ceperant ibi in monte illo coluiſſe deum. Explicite tamen de ſolo Iacob cum familia ſua le-
gitur Gene. xxxiii. quod reuerſus de Meſopotamia, Iuxta vrbem Sichimorum erexit altare, & H
inuocauit ſuper illud fortiſſimum deum Iſrael. Vnde hinc verificatur ad literam, patres noſtri
hoc eſt Iacob & patres tribuum. ¶Et vos dicitis quia. pro, quod. Hieroſolymis eſt locus vbi
adorare oportet.) Quæſtio erat de loco: Iudȩis dicentibus locum diuini cultus eſſe templum
in Hieruſalem, Samaritanis autem montem illum. ¶Dicit ei Ieſus, mulier crede mihi.) Reſpon
dens Ieſus quæſtioni, reddit primo mulierem ſuaſibilem ad credendum.
¶Quia. pro, ꝙ, veniet hora. Futurum tempus gratiȩ noui teſtamenti euacuantis vtrunq; locum
immo omnem locum, prȩdicit: per hoc ſoluens quȩſtionem quod iam ſuperflua erit. ¶Quando
neque in monte hoc.) Ecce excluſio huius loci. ¶Neque in hieroſolymis.) Ecce excluſio cultus E
in templo. Et per hæc duo excluſa loca, intelliguntur excluſa omnia alia loca. ¶Adorabitis pa-
trem.) Tanta notitia ac fiducia adorabitis deum quod adorabitis eum vt patrem. ¶Vos adoratis
quod neſcitis: nos autem adoramus quod ſcimus.) Poſt communem excluſionem locorum,
ſubiungit deus diſparitatem adorantium tunc quantum ad notitiam, preferendo Iudȩos Sama-
ritanis: in hoc quod Samaritani adorant neſciendo rem adoratam, Iudæi autem adorant ſcien-
do rem adoratam. ¶Et ſermo de ſcientia fidei. Iudei enim certa fidei cognitione adorabant
vnum ſolum deum creatorem cœli & terrȩ &c. Samaritani autem adorabant quidem eundem
deum, ſed non cognoſcendo certa fide ipſum ſolum eſſe verum deum. adorabant enim alios
deos:

F deos,& ſimul cum aliis diis etiam deum Iſrael. Vnde nec cognoſcebant nec credebant verum de
um.ſed in quodam confuſo adorabant ipſum ſicut & alios deos, tanquam deum illius terræ:vt
patet.iiii.Reg.xvii.& propterea veriſſime dicitur, vos adoratis quod neſcitis. ¶Quia ſalus ex
Iudæis eſt.)Ratio hæc monſtrat quod de ſcientia fidei fuit ſermo.nam ſalus ex Iudæis orta, eſt
ſalus ex fide vnius dei:quæ in Iudæis inchoauit & ex eis propagatur. Et intendit ab effectu hoc
(quia ſalus animarum ex fide Iudæorum orta eſt) manifeſtare quod Iudæi ſciunt quód adorãt
Ex hoc enim quod fides Iudæorum ſalutifera eſt,habetur ꝙ Iudæi habent certam fidei notitiã
de deo adorato:alioquin non eſſet ſalutifera. ¶Sed venit.pro, veniet,hora,& nunc eſt.) Dicit ve-
niet,ratione perpetuæ perſeuerantiæ ſtatus noui teſtamenti. Dicit ſimul & nunc eſt,propter ini
tium gratiæ temporis ſtatus noui teſtamenti. ¶Quando veri adoratores.) Ad differentiam illo-
rum qui labiis adorant & cor eorum longe eſt à deo. ¶Adorabunt patrẽ.)adorabunt deum vt
patrem ¶In ſpiritu.)non in monte.non in Hieroſolymis,non in loco aliquo,non cultu tempo
rali,non lingua,ſed interiore cultu conſiſtente in ſpiritu:hoc eſt in animo quatenus officiũ ha-
G bet quatenus ſpiritualibus intendit. ¶Et veritate.fidei,contra id quod dixerat vos adoratis quod
neſcitis:ſicut dixit in ſpiritu, contra loca & exteriorem cultum. ¶Et nihilominus vtranque ani
mi partem complectitur.nam ſub ſpiritu voluntas,ſub veritate intellectus comprehenditur.
¶Nam & pater tales quærit.)Probat ex duplici capite debitum huiuſmodi adorationis. Primũ
ex parte qualitatis adorantium,grate patri.minus dico,immo quęſitæ à patre cœleſti. Tam gra
ta enim deo deſcribitur qualitas honorantium ipſum integra mente,vt dicatur quód pater non
ſolum amat,non ſolum gratos habet ſed quærit tales:ſcilicet mente integra,in ſpiritu & verita-
te. ¶Qui adorant eum.pro,ſe.)Et ſignificantius dicit patrem quærere ad ſignificandum pater-
nam ſollicitudinem dei ad habendum tales per prædicationes & miracula Chriſti & Apoſtolo-
rum,per paſſionem & mortem Chriſti,per euangelium &c.hæc enim omnia ſunt patrem quæ
rere tales qui adorant ſe. ¶Spiritus eſt deus.)Prima ratio reddita eſt ex parte ſollicitudinis pater-
H nę:hæc autem ſecunda redditur ex parte naturæ ipſius dei:quia ſcilicet natura eius eſt nõ corpus
non corporeum aliquid,ſed ſpiritus,res omnino incorporea & immaterialis.
¶Et eos qui adorant eum,in ſpiritu & veritate oportet adorare.) hoc eſt & propterea oportet
adorantes eum adorare in ſpiritu & veritate,vt adoratio conformis ſit adorato.
¶Hinc habes erudite lector quod exterior cultus non propter ſeipſũ gratus eſt deo:ſed pro quã
to ordinatur ad interiorem,qui fit in ſpiritu & veritate. ¶Dicit ei mulier, Scio quia.pro,ꝙ,Meſ
ſias venit.)Samaritana mulier excluſa à quæſtione,nec capax nouæ doctrinę: recuſanſꝗ inſtrui
à propheta Iudæo,remittit ſe ad meſſiam. inſtructi enim erant Samaritani de aduentu Meſſię.&
propterea mulier certa fide credens,dicit ſcio quia Meſſias venit. Non quod intendat affirmare
ipſum in pręſenti venire:ſed confuſe tempore pręſenti vtitur pro tempore incerto.
¶Qui dicitur Chriſtus.)Hæc interpretatio verbũ euangeliſtę,non mulieris. Interpretatur enim
Hebreum nomen græce:quia græce ſcribebat. ¶Quum ergo venerit,ille annunciabit nobis om
nia.)Hinc apparet quod recuſabat mulier diſcere à Ieſu. ¶Dicit ei Ieſus, Ego ſum qui loquor ti-
I bi.) Mira gratia vrgentibus nanque Iudæis quouſque animam noſtram tollis ſi tu es Chriſtus
dic nobis palam,diſtulit palam dicere ſe Meſſiam,immo & diſcipulis prohibuit hoc publicare:
& tamen nunc ſponte Samaritanæ dicit ſe eſſe Meſſiam. Et ratio eſt:quia hęc manifeſtatio non
erat periculoſa ad præueniendum paſſionem eius: & vt non ſolum Iudæos ſed etiam primitias
gentilium,dignas efficeret manifeſtatione tanti myſterii ore proprio.immo digniores quodam-
modo reddit:quoniam prius manifeſtauit ore proprio ſe eſſe Meſſiam illis quàm Iudæis.
¶Et continuo.pro,& in hoc.hoc eſt interloquendum. ¶Venerunt diſcipuli eius:& mirabantur
quód cum muliere loquebatur.)Nulla in textu,huius admirationis ratio redditur alia niſi loquu
tio Ieſu cum muliere. Et dixit hoc euangeliſta ad ſignificandum inſolitam fuiſſe loquutionem
K Ieſu cum muliere.miramur enim inſolita, ¶Nemo tamen dixit quid quæris aut quid loquę
ris cum ea?)Reuerentiam diſcipulorum admirationi iunctam explicauit.tum ad declarandam
qualitatem diſcipulorum.tum ad exemplum aliorum:ne præſumant quærere etiam ſi mirentur
maiorum facta. Reliquit ergo hydriam ſuam mulier:& abiit in ciuitatẽ.) Audito quód ipſe eſſet
meſſias,iuncta reuelatione propriorum geſtorum,cõmota eſt mulier vſqueadeo quod reliquit
hydriã,oblita eſt aquæ,& abiit in ciuitatem ad excitandum alios. ¶Et dicit illis hominibus. Veni
te & videte. Superfluit &.hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci. Inuitat homines ci
uitatis vt veniant ad videndum hominem qui reuelauit ſibi totam vitam ſuam.
¶Nunquid ipſe eſt Chriſtus.pro,nonne ipſe eſt Chriſtus?) Ad aſſertionem vſqueadeo declina-
bat mulier vt exigat ab aliis aduentum & viſum ad confirmandum ſuam aſſertionem.

¶Exierunt

¶Exierunt ergo de ciuitatẽ & veniębant ad eum. ¶Interea.)interim quod venturi erant & ve ni A
ebant Samaritani, ¶Rogabant eum diſcipuli.) Affectus diſcipulorum ad hoc vt Ieſus corpore re
ficeretur. explicatur præcibus. ¶Dicentes, Rabbi manduca.) Appoſiti ſibi iniactio ſignificatur.
¶Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare quem vos neſcitis.) Nec fatigatio nec hora
ſexta, retinens Ieſum à docendo deſcribitur: vt diſcamus omittere cibum corporis quacunq; ho
nora imminet ſpiritualium cura exercenda. Sicut Samaritanam traxerat ex hauſtu aquæ occaſi-
onem ſumens, ita diſcipulos eleuat ex oblati cibi occaſione: inſtruens de illorum officio ſub
metaphora cibi. ¶Dicebant ergo diſcipuli ad Inuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare.)
Diſcipuli ſicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo. ¶Dicit eis
Ieſus. Meus cibus eſt vt faciam.) Aperit Ieſus quod de cibo animę loquitur: qui eſt vt faciam, nõ
vt dicã aut cogitem. paſcitur enim anima factis. ¶Voluntatem eius qui miſit me, vt. pro, & , per
ficiam opus eius.) Duo dicit: facere voluntatem dei, & perficere opus eius. Primũ refertur ad
obedientiam: qua vt impleret voluntatem dei factus eſt obediens in omnibus vſque ad mortem
crucis. Alterum autem refertur ad gratiam perficiẽtem naturam. effectus enim obedientiæ Ieſu
Chriſti, eſt opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primum ſubornatur huic ſecundo: B
dicendo meus cibus eſt vt faciam voluntatẽ eius. & apponendo rationẽ iſtius facere, vt perficiã
opus eius. Opus enim dei eſt opus creationis, quod per Chriſti obedientiam perfectionem gra-
tiæ acquiſiuit: iuxta illud ad Epheſios.i. inſtaurare omnia quæ in cælis & quæ in terris ſunt.
¶Nonnne vos dicitis quod adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis venit?(Hinc ſupputari facile
poteſt quòd Ieſus nouem menſes vel circiter poſt paſcha manſit in Iudæa, vacans prædicationi,
baptiſmo, & propagationi diſcipulorum. nam quadrimeſtre ante meſſem hyemale tempus eſt.
Et quia in regionibus illis præcoces ſunt fructus terræ, computando meſſem ſole exiſtente in
geminis, conſequens eſt ꝙ ſole exiſtente in acarlo vel circa, hęc dicta fuerint à Ieſu ac per hoc
quum paſcha celebraretur ſole exiſtẽte in ariete, conſequens eſt vt duobus ſaltem mẽſibus veris,
totaq; æstate ac toto autumno, parteq; hyemis Ieſus manſerit in Iudæa. ¶Ecce dico vobis. Sama
ritanis exiſtentibus primitiis Gentilium, annunciat Ieſus in promptu eſſe ſalutem vniuerſarum
gentium. ¶Vbi nota quòd quemadmodum occaſione ſumpta ex fonte docuit ſuperius de ſpiri- C
tuali gratia ſub metaphora aquæ, ita nunc occaſione ſumpta ex manducatione oblata a diſcipulis
ſalutem ſpiritualem annunciat ſub metaphora colligendarum frugum ad cibum humanum.
Ex hac enim occaſione metaphoram meſſis aſſumpſit. Et de meſſe quidem corporali dicit quod
diſtat: adhuc per quatuor menſes: de meſſe autem ſpirituali ſubiungi ꝙ præſens, ꝙ in promptu
eſt, demonſtrando ecce. ¶Leuate oculos veſtros.) Iuxta metaphoram leuantium oculos corpo-
ris ad videndum regiones iam albas ad meſſem (quando enim ſunt maturæ tunc videmus eas
albas) intendit leuare oculos mentis. ¶Et videte regiones.) Non regionem Samaritanorum, aut
Iudæorum: ſed regiones vniuerſas, vniuerſorum populorum gentes. ¶Quia albæ ſunt iam.) ma-
turæ, pręparatę ſunt & in promptu vt metantur. Sciebat Ieſus hoc eſſe verum non ſecundum diſ-
poſitionem exiſtentem in Ipſis gentibus, ſed ſecundum diſpoſitionem diuinę prædeſtinationis
Et (vt dictum eſt) dixit hoc occaſione ſumpta ex Samaritanis primitiis gentium: qui tunc erant
metendi. ¶Ad meſſem.) Metaphora meſſis aliter applicatur Matthæi.xiii. (vbi dicitur. meſſis cõ
ſummatio eſt ſeculi: cuius meſſis meſſores ſunt angeli) aliter applicatur hic. vbi meſſis eſt colle- H
ctio fidelium: cuius meſſores ſunt & ipſe Chriſtus & diſcipuli eius.
¶Et qui metit.) Metentis opera, meritoria deſcribitur & fructuoſa: ad inſtruendum diſcipulos
meſſores de illorum officio. ¶Mercedem accipit.) Ad ſimilitudinem corporaliter metentis, di
cit mercedem accipit: vt intelligant diſcipuli quod vacando collectioni fidelium, mercedem ſi-
bi ipſis acquirunt: non temporalem ſed illam, ego merces tua magna nimis. Gene.xv.
¶Et congregat fructum in vitam æternam.) Meſſores corporaliter, ad hoc metunt vt congre-
getur fructus pro vita temporali. meſſis autem ſpiritualis eſt ad congregandum fructum in vitã
æternam. non ad propria metentium ſeruitia, non ad eorum gloriam, non ad ipſorum implen- E
dás burſas. ¶Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat & qui metit.) Differentia inter æternam & tempo
ralem vitam eſt: quòd temporalis vita non ſemper eſt communę gaudium ſeminanti & metenti.
contingit enim eum qui ſeminauit mortuum eſſe tempore meſſis, aut congregari fructus alteri
quàm ſeminanti: & propterea non ſimul gaudet qui ſeminat & qui metit. vita autem æterna cõ-
mune eſt gaudium ſeminanti & metenti, etiam ſi ſeminans longo ante mortuus corpore fuit: &
propterea dicitur, vt ſimul gaudeat qui ſeminat & qui metit.
¶In hoc enim eſt verbum verum, quia alius eſt, qui ſeminat & alius eſt qui metit.) Affert Ieſus
ad cumulum beneficii collati diſcipulis, verificationẽ vulgati prouerbii. ſ. alius ſeminat & alius
metit

metit. vt cognoſcant magis beneficium ſibi collatu m. Sumitur itaqué verbum,pro prouerbium.
F Erat enim tum temporis prouerbium infortunatorum,quibus eueniebat ꝙ labores eorum co-
medebantur ab aliis. Dicebant ſiquidem quod vnus ſeminat & alius metit:ad ſignificandum
quod vnus laborat,& alius vtitur fructu laboris. Hoc prouerbium applicat ad propoſitum
dicens illud verificari in officio diſcipuli. ¶Ego miſi vos.)Hinc habetur quod Ieſus infra illos
nouem menſes quibus prædicauit & baptizabat per diſcipulos,miſit diſcipulos ſuos ad prædicā-
dum.ego inquit miſi. Non dicit mitto,aut mittam,ſed miſi. ¶Et hæc præterita miſſio à ſo-
lo Ioanne hic commemoratur. nam alii euangeliſtę non meminerunt miſſionis ante carcerem
Ioannis hæc autem miſſio fuit Ioanne adhuc baptizante in Aenon. ¶Metere.) gladio diuini
verbi colligere fideles.¶Quod vos non laboraſtis.)hoc eſt Iudæos:quos vos non inſtruxiſtis fi-
de,ſed à Moyſe & prophetis ſeminata eſt eorum fides. ¶Alii laborauerunt.) ſcilicet moyſes &
prophetæ,docendo & inſtruendo tanquam ſeminando & collendo agrum. ¶Et vos in labo
res.pro,laborem,eorum introiſtis.)colligendo fructum fidei ſeminatæ ab eis. Diſcipuli
enim Chriſti erant idiotæ & non erant prophetæ neque doctores qui laboraſſent inſtruendo
G Iudęos.& propterea quum Ieſus miſiſſet ad prædicandum Iudæis, miſit eos ad colligendum fru
ctus laboris prophetarum.¶Et ſignificanter hanc prærogatiuam dat diſcipulis:quia omnis la-
bor prophetarum ad hoc tetendit vt Iudæi iungerentur Meſſię. lex enim prophetę vſque ad
Meſſiam erant. Tam expectatus ac deſideratus itaque fructus conceſſus diſcipulis ſignificatur:di
cendo & vos in laborem eorum introiſtis. ¶Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum
Samaritanorum.) ecce fructus ſermonis habiti cum Samaritana,ecce primitiæ gentium, ecce
quotquot autem receperunt eum. ¶Propter verbum mulieris,teſtimonium perhibentis quia.
pro,quod,dixit omnia quæcunque feci.) Hinc apparet ꝙ mulier credens,abiit in ciuitatem ad
inuitandum alios etiam ad credendum,¶Quum veniſſent ergo ad illum Samaritani,)creden-
tes propter verbum mulieris.¶Rogauerunt eum vt ibi.pro,apud ſe, maneret.) Effectus fidei,
ſupplex inuitatio eſt ad manendum in ciuitate.Ita quod non ſolum venerunt ad videndum, ſed
H ad rogandum vt apud ſe maneret.¶Et manſit ibi.)Benignus Ieſus non negat ſe Samaritanis:qui
bus negant ſe Iudæi.¶Duos dies.)Temperat manſionem:vt & ſalutaris ſit Samaritanis,& occa-
ſionem ſubtrahat Iudęis diuertendi ab eo tanquam à Samaritano:quam habuiſſent ſi diu cum
Samaritanis manſiſſet.

¶Et multo plures crediderunt.)ecce fructus ex tam parua mora ſubſequutus.

¶Propter ſermonem eius.)ſcilicet Ieſu. Ecce exercitium Ieſu illis diebus.& ſignificatur ſimul
promptitudo Samaritanorum credentiū ſine miraculis ad ſolam prædicationem Ieſu. Erat enim
ſermo Ieſu viuus:& magis penetrans quàm gladius. ¶Et mulieri dicebant quia.pro,ꝙ non pro
pter tuam loquelam credimus.Fructus ſermonis Ieſu fuit non ſolum ꝙ multo plures crediderūt
ſed ꝙ illi qui prius crediderant propter verbum mulieris, intantum profecerunt prædicante
Ieſu ꝙ mulieri dicebant ſe credere iam non propter teſtimonium mulieris.

¶Ipſi enim audiuimus.)Ecce quare credimus:quia noſipſi non per te ſed ex ore Ieſu proprio au
I diuimus.fides ſiquidem ex auditu eſt verbi dei.¶Et ſcimus.)certitudine fidei abſque aliqua hæ
ſitatione,hic eſt enim verus fructus auditus. & hinc apparet ſermonem Ieſu non ſonaſſe
exterius tantum:ſed mentes penetraſſe & donum fidei contuliſſe. ¶Quia hic eſt vere ſaluator
mundi.Deeſt,Chriſtus.)Clara profeſſio:continens & ꝙ eſt Meſſias,& ꝙ eſt ſaluator non Iudæ-
orum aut Samaritanorum ſed mundi.Et quoniam dicunt ipſi enim audiuimus & ſcimus, mani
feſtant ꝙ Ieſus euangelizauerat eis ſe eſſe Meſſiam ſaluatorem mundi.quod nunq̄ publice euan
gelizauit Iudęis quoad illam particulam ꝙ eſſet Meſſias:propter rationem ſuperius dictam.

¶Poſt duos autem dies exiit inde:& abiit in Galilæam .) Regionis nomen explicatum con
tra nomen patriæ, ſubiuncta verba ſignificant. Ac ſi apertius dixiſſet,abiit non Nazareth ſed
in Galilæam. ¶Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit quia.pro,quod propheta in ſua patria
K honorem non habet.Ratio redditur quare non in Nazareth abiit. quia ipſe Ieſus teſtimonium
perhibuit prophetam in ſua patria honorem non habere. ¶Quale fuerit hoc teſtimonium,
ſcriptum non eſt.nam quod ſcibitur Luc.iiii.teſtimonium in Nazareth,fuit poſt multa mira-
cula facta in Caphatnaū(nam ibi dicitur quanta audiuimus facta in Capharnaum)hoc autē fuit
prius.¶Poſſet tamen intelligi ꝙ ipſum factum Ieſu(hoc eſt ipſum non ire in Nazareth)fuit pa-
tratum in teſtimonium ꝙ propheta non honoratur in patria ſua. Clarius tamē eſt ſi intelliga
mus ꝙ Ieſus dixerit tunc ſe non ire in Nazareth quia propheta non honoratur in patria ſua. Et
hoc ſont euāgeliſtæ verba:dicendo ꝙ teſtimoniū perhibuit facto & verbo.¶Quare autē nemo
propheta acceptus eſt in patria ſua,vide Luc.4.¶Si q̄ris quare Ieſus vitauit locū vbi nō eſſet ho

norandus. venit in Galilæam honorandus in promptu ratio eſt:quoniam tunc initia erant præ A
dicationis eius in Galilea, & requirebatur ad fructum prædicationis vt honorabiliter haberetur
Non itaque honorari voluit propter ſuum honorem,ſed propter fructum prædicationis, requi
ritur.enim in principiis autoritas veneranda prædicationis. ¶Quum ergo veniſſet in Galilæã,
exceperunt eum Galilei.)Gratus aduentus eius Galilæis ſignificatur. ¶Quum omnia vidiſſent
quæ fecerat Hieroſolymis in die feſto. Et ipſi enim venerant ad diem feſtum.) Ratio redditur
gratioſe exceptionis ex viſis miraculis quæ fecerat Ieſus Hieroſolymis in paſcate . nam & ipſi
Galilæi interfuerant ſolemnitati paſchali. ¶Et narrat hęc euangeliſta:vt intelligamus deſcribi
aduentum ſecundum Ieſu in Galilęam anteq̃ multitudinem miraculorum faceret in Galilęa quę
recitantur ab aliis Euangeliſtis. Si enim apud ipſos Galilæos multa iam feciſſet Ieſus miracula,nō
diceret Euangeliſta quòd ideo exceperunt eum quia viderunt quę fecerat Hieroſolymis:ſed quia
viderunt quæ fecerat apud ipſos. ¶Venit ergo iterum. Deeſt, Ieſus.)Prius venerat fere ante an-
num quum inuitatus fuit ad nuptias. ¶In Cana Galilęæ vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam
regulus.pro,regius.)Incertum eſt autem an eſſet regius genere vel officio. Potuit enim eſſe &
quòd fuerit de genere regio Herodis, & quod furit regius conſiliarius , vel aliquid huiuſmodi, B
Herodes ſiquidem tetrarcha velut rex habebatur:quum tetrarchia adinſtar regni eſſet. Et nihi-
lominus de ſemine erat regio:vt pote Herodis regis filius. ¶Samaritanis iungitur proſelytus:vt
cuiuſque generis fides inchoata deſcribatur in his principis. ¶Cuius filius infirmabatur Caphar
naum. Hic quum audiſſet quòd Ieſus adueniret à Iudæa in Galelæam, abiit ad eum.)in Cana Ga
lilææ manentem, ¶Et rogabat eum vt deſcenderet.)Minus credebat:qui quàmuis crederet Ieſum
poſſe ſanare filium ſuum,credebat tamen opus eſſe præſentia corporali ipſius Ieſu ad filiũ ægro
tum.& propterea petebat vt deſcenderet à Cana in Capharnaum .
¶Et ſanaret filium eius.) non ſeruum. ¶Incipiebat enim mori.pro, erat enim moriturus.) hoc
eſt in promptu erat vt moreretur, Sicut de eo qui in promptu erat vt comederet aut vt recedere
dicimus. erat enim comeſturus,erat enim receſſurus.& ſignificatur per hoc quòd tam grauiter
ægrotabat vt eſſet prope mortem . ¶Dicit ergo Ieſus ad eum. Niſi ſigna & prodigia videritis
non creditis.) Arguitur iſte velut relatus ad Samaritanos:qui crediderunt ſine ſignis & prodigiis C
Et merito arguitur qui tam imperfecte credebat, Immo per hæc domini verba explicatur quòd
non credebat : & ꝙ recurſus ad eum pro ſanitate filii non procedit ex fide, ſed ex opinione &
affectu ad filium. ¶Dicit ad eum regulus.pro, regius domine deſcende priuſquam moriatur.)
Hic clare apparet quod erat in periculo mortis. immo ꝙ erat in portis mortis.& rurſus apparet
quòd non vere credebat:ſed opinione quadam mouebatur ad petendum .
¶Filius meus.pro, puerulus meus.) Aetas filii deſcribitur. ¶Dicit ei Ieſus, vade.) Duo petierat
ſcilicet vt deſcenderet, & vt ſanaret filium. Ieſus primum negat, dicendo vade. ſecundum conce-
dit ,ſubiungendo. ¶Filius tuus viuit.)Non dicit viuet ſed viuit vt præſentia potentiæ eius in Ca
pharnaum in lecto ægritudinis filii illius ſignificetur. Minuſque dicit quam ſignificet. nam dicit
viuit:& ſignificat ſanus eſt. ¶Credidit homo ſermoni quem dixit ei Ieſus.)Et iſte q̃uis immeri-
tus conſequutus eſt non ſolum beneficium ſanitatis filio,ſed donum dei fidei ſibiipſi . venerat
nanq;non credens & recedit credens. donum enim dei fides eſt.
¶Et ibat. Iam autem eo deſcendente , ſerui occurerunt ei:& nunciauerunt , dicentes quia .pro, H
quòd. filius eius viueret.pro, puer tuus viuit.)Verba ſunt ſeruorum. ¶Interrogabat ergo horam
ab eis In qua melius.pro, commodius, habuerit.)Vt cognoſceret ex hora certitudinem miracu-
li, petit à ſeruis horam ſanitatis. ¶Et dixerunt ei, ꝙ heri hora ſeptima reliquit eum febris.)Perfe-
cta ſanitas deſcribitur:quòd quum eſſet in portis mortis, liberatus ſtatim eſt à febre.& ſimul de-
ſcribitur genus ægritudinis. ¶Cognouit ergo pater ꝙ illa hora erat in qua dixit ei Ieſus, filius
tuus viuit. Et credidit ipſe,& domus eius tota. Prius crediderat ſermoni Ieſu quem dixerat, filius
tuus viuit:modo credit abſolute in Ieſum, comperto miraculo. nec ſolus credit,ſed ad fidem du
cit totam domum ſuam, narrando quomodo res eſt geſta .
¶Hoc iterum ſecundum ſignum fecit Ieſus quum veniſſet à Iudæa in Galilæam .) Duo di- E
cuntur hic non multum clara . Alterum eſt ad quid refertur iterum. alterum ad quid refer-
tur ſecundum. ¶Duo verba in hoc ſermone ponũtur ſcilicet fecit & veniſſet. Si aduerbium
iterum determinaret verbum fecit, ſenſus eſſet ꝙ iterum fecit hoc ſecundum ſignum, quod vix
eſt intelligibile. Sed ſi determinat verbum veniſſet, ſenſus eſt clarus:quod quum iterum veniſſet
in Galilęam fecit hoc ſecundũ ſignũ. prius enim venerat in Galilęã quando venerat ad nuptias.
Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc ſignum appellatur ſecundum:quia ſcilicet fuit
ſecundum miraculum factum in Galilæa. Fecerat enim alia miracula Hieroſolymis:ſed in Ga-
lilæa

F lilæa primum miraculum fuit conuerſio aquæ in vinum:ſecundum autem fuit hæc ſanitas filii
regis. ¶Et dixit hæc euangeliſta:vt intelligeremus etiam hoc miraculum fuiſſe factum à Ieſu
ante omnia miracula quę narrantur ab aliis euãgeliſtis facta à Ieſu in Galilęa. Et finitur ſupplecio
geſtorũ Ieſu intenta ab hoc Euangeliſta:quę ſcilicet geſſit ante geſta narrata ab aliis euangeliſtis.

CAPVT. III.

POST hæc erat dies feſtus Iudæorum.) Quantum temporis intereeſſerit,
certum non eſt.neſcimus enim de quo feſto ſit ſermo. Suppoſito autem ꝙ
hoc feſtum fuerit inter paſcha quo eiecit vendentes & ementes de templo(cu
ius mentio facta eſt cap.ii) & paſcha cuius mentio fiet in capi. ſequenti in
miraculo de multiplicatione panum,oportet conſequenter intelligere hõc di
em feſtum fuiſſe feſtum temporis hyemalis : quoniam hoc fuit poſt ſecundũ
in Galilæam aduentum,qui fuit quatuor menſes ante meſſem:vt ipſa Ieſu ver
G ba in præcedenti capitulo teſtantur.¶Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam.)Secundus hic eſt aſcen-
ſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilæa , à Ioanne ſcriptus. ¶Eſt autem Hieroſolymis probatica.
pro,ad ſeu ſuper.probaticam.)Græca dictio eſt probatica:latine pecualis. Et ſignificat locum
ouium,vt creditur pro ſacrificio manentium.Singulis enim diebus duo agni immolabantur.&
propterea oportebat habere in ciuitate locum idoneum ad continendum oues, ſaltem pro hoc
iugi ſacrificio.¶Piſcina.pro,natatorium.)Iuxta locum ouium erat lauacrum natatorium:eo ꝙ
in eo natando abluebantur animalia,vt munda viuerent.¶Quæ cognominatur Hebraicæ Beth
ſaida.pro,Betheſda.)Apponit euangeliſta Græcę dictioni cognomen Hebraicum. Quod non
eſt cognomen probaticæ ſed eſt cognomen natatorii.¶Aiunt quód Betheſda ſignificat domum
defluxionis:eo ꝙ defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur.Et domus nomen ratione porticuũ
conſonat.Ita ꝙ defluctio dicitur ratione ipſius natatorii:domus autem ratione porticuum,quas
H ſubdit euangeliſta eſſe quinq;. ¶Quinq; porticus habens.In his iacebat multitudo magna lan
guentium(cæcorum,claudorum,aridorum)expectantium aquæ motum.Angelus autem domi
ni.Superfluit domini.& legendum eſt.angelus enim.)Redditur ratio quare iacebat ibi multi-
tudo languentium:ſcilicet propter beneficium ſanitatis quod expectabatur ex deſcenſu angeli.
¶Deſcendebat ſecundum tempus in piſcinam.) Quo tempore deſcendebat neſcitur: certum
tamen tempus ſignificari videtur,dicendo ſecundum tempus.¶Et mouebatur aqua.pro,& tur-
babat aquam.Et qui prior.pro,qui igitur primus,deſcendiſſet in piſcinam.Superfluit in piſcinã
poſt motionem aquæ.pro,poſt turbationem aquę , ſanus fiebat à quacunq; detinebatur infir-
mitate.pro,morbo.Non enim à debilitate ſed à morbo deſcribitur ſanatio.
¶Quare deus angelico miniſterio aquam turbaret & ſanaret primum deſcendentem, ſcriptum
non eſt authentice.& propterea ignoratur.¶Erat autem quidam homo ibi,& triginta octo an
nos habens in infirmitate ſua.Superfluit ſua.Hunc quum vidiſſet Ieſus iacentem,& cognouiſſet
I ꝙ iam multum tempus haberet,dicit ei. Vis ſanus fieri?)Non petit vt cognoſcat voluntatem
infirmi(quę cuilibet erat per ſe nota)ſed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipſo:
vt vel ſic diſponatur ad perceptionem beneficii.¶Reſpondit ei languidus,[Domine hominem
non habeo vt cum turbata fuerit aqua,mittat me in piſcinam.)Non audet languidus explicite pe
tere à Ieſu vt velit ſibi opem ferre mittendo eum in piſcinam ſeu natatorium:ſed tacite hoc pe
tit, manifeſtando id quo indiget ſcilicet ꝙ indiget homine mittente ipſum in natatoriũ. Per hoc
enim implicite petit ꝙ prouideat ſibi de homine,ſeipſo vel alio.¶Dum venio enim ego,alius
ante me deſcendit. Dicit ei Ieſus,Surge.)Imperat non ſolum homini ſed naturæ : quoniam non
erat in voluntate aut poteſtate languidi ſurgere,Sed dicendo ſurge,morbũ abſtulit,vim ſurgen
K di contulit. ¶Tolle grabatum tuum.)Perfectio ſanitatis ſignificatur:vt ita ſanus effectus eſſet vt
qui non poſſet vſque ad natatoriũ deſcendere,tolleret lectulũ ſuũ.¶ET ambula.)Non ſolũ vi-
res ad ſurgendum & tollendum grabatum,ſed ad ambulandum portando onus collatæ ſunt.
¶Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille:& ſubſtulit grabatum ſuum,& ambulabat.) Subdit euan-
gelista effectum ſubſequutum ſecundum ſingula præcepta.¶Vbi conſidera quod ſolo præcepto
ſubſequuta eſt perfecta ſanitas ſtatim:vt & modo diuina virtus eluceſcat.
¶Erat autem ſabbatum in die in illo.)Non ſolum naturæ dominus ſed etiam ſabbati narratur
ex hoc ꝙ præcepit portari grabatum in die ſabbati.¶Dicebant ergo Iudęi.Communi generis
nomine ſignificatur illud Iudæi qui aduerſabantur Ieſu. ¶Illi qui ſanatus fuerat.Sabbatum eſt,
non licet tibi tollere grabatum tuum.Reſpondit eis.Qui me ſanum fecit,ille mihi dixit, tolle
grabatum

grabatum tuum & ambula. Curatus homo citat authoritatem eius qui miraculoſe ipſum ſanauit: vt hinc oſtendat non illicite ſe portare grabatum ſuum. Acſi apertius dixiſſet, Non violo ſabbatum, quia authoritate illius hoc facio qui miraculoſe me ſanauit. ¶Interrogauerunt ergo eum, Quis eſt ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?) Hinc apparet maligoitas horum Iudæorum. nam quum ſanatus dixiſſet duo (ſcilicet & ꝙ ſe ſanum fecit, & ꝙ dixit tolle grabatum tuum & ambula) non ioterrogant iſti Iudæi quis eſt ille homo qui te ſanum fecit: ſed tantummodo quis eſt ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula. Hinc apparet ꝙ machinabantur ad malum. ¶Is autem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat quis eſſet.) Fuerat enim tāto tempore velut immobilis conſtitutus quòd non interfuerat prædicatiooibus Ieſu. & propterea non eſt mirum ſi non cognoſcebat quis eſſet Ieſus. ¶Ieſus enim declinauit à turba conſtituta in loco. pro, Ieſus enim declinauit, turba exiſtente in loco.) Non enim ſignificatur explicite ꝙ Ieſus abierit à turba: ſed quòd turba exiſtente in loco illo, Ieſus declinauit ſeu ſe ſubduxit. ¶Et ſignificaotur duo: ſcilicet quòd Ieſus ſanato infirmo abiit, & ꝙ propter turbam ibi exiſtentem abeundo mixtus turbæ eſt. ¶Et dixit hoc Euangeliſta: ad ad explicandum quare ille ſanatus nō manifeſtauit tunc quis eſſet qui eum ſanum fecerat: quia ſcilicet nec cognoſcebat ipſum Ieſum, nec Ieſus erat amplius ibi præſens, nec aduerterat qua via diſceſſerat propter turbam ibi exiſtētem, ita quod oon potuit diſcerni & inſinuari ab illo ſanato. A B

¶Poſtea inuenit eum Ieſus in templo: & dixit illi, Ecce ſanus factus es: iam noli peccare.) Hinc inſinuatur quod infirmitas illa propter peccatum acciderat. ¶Ne deterius tibi aliquid cōtingat.) Tum reciduum peccatum, tum noua ingratitudo deterius aliquid mereretur.

Abiit ille homo: & nunciauit Iudæis.) Hinc apparet ꝙ non quicunq; Iudæi ſed primores aliqui erant iſti qui vexauerant & interrogauerant ſanatum. nam Hieruſalem plena erat Iudęis: & niſi aliqui certi Iudæi fuiſſent. non dixiſſet, Euangeliſta, abiit ille homo & nunciauit Iudæis.

¶Quod Ieſus eſſet qui fecit eum ſanum.) Hinc apparet quòd bono animo rectaq; intentione iſte retulit Iudęis. ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta narrat non retuliſſe quod interrogauerāt (ſcilicet quis eſt ille qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula) ſed annunciaſſe quod non interrogauerant beneficium receptum. Annunciauit enim quod Ieſus eſſet qui ſe fecit ſanum, annunciauit opus miraculoſum affectu gratitudinis & ad dei gloriam. ¶Propterea pſequebantur Iudæi Ieſum.) Deſunt hic quatuor dictiones. ¶Et quærebant ipſum interficere. Tanquam tota hæc hiſtoria propter hanc concluſionem relata fuerit ab Euangeliſta, hinc incipit rationem doctrinæ ſubſequenter datæ à Ieſu. ¶Quia hæc faciebat in ſabbato.) Prima itaq; culpa quam imponebant Iudæi Ieſu, erat violatio ſabbati. ¶Ieſus autem reſpondit eis.) Dicendo reſpondit, aut ad animos refert, aut ſubintelligi vult Iudęos arguiſſe forte ſignis eum quod ſabbatum violaret curando in ſabbato. ¶Pater meus vſque modo operatur.) Rationem reddit Ieſus quod licite operaretur in ſabbato, ex immitatione dei. ¶Et conſiſtit vis rationis in directa percuſsione rationis ſabbati. Ratio ſiquidem ſabbatizandi erat quia de ſeptimo requieuit deus ab vniuerſo opere ꝙ patrarat. Quod non ſic intelligitur, quod die ſeptimo inceperit eſſe ocioſus: ſed quod ceſſauit cōdere noua genera creaturarum. Et propterea Moyſes non dixit quod deus requieuit die ſeptimo: ſed appoſuit à quo requieuit ſcilicet ab vniuerſo opere quod patrarat. Falſum ego intellectū diuinæ quietis Ieſus tollens dicit. pater meus vſque modo operatur? Acſi apertius dixiſſet. quāuis quieuerit die ſeptimo à creando noua genera creaturarum: non tamen quieuit abſolute, ſed vſque modo operatur, ſed continue operatur. C D

¶Si quæris quid operatur? in promptu eſt conſeruatio continua rerum omnium: quæ in nihilū redirent niſi eas manus omnipotentis conſeruaret. In promptu eſt gubernatio vniuerſi: & ſpecialiter creaturarum rationalium. In promptu ſunt illuminationes, inſpirationes, miracula. & id genus reliqua: quæ deus vſque modo operatur, tam in ſabbatis quam io aliis diebus.

¶Et ego operor.) Ex hoc ipſo quod deus operatur diebus omnib⁹, infert quod ipſe quoq; operatur diebus omnibus. Perinde acſi dixiſſet. Non eſt ratio cur me arguatis quod operor in ſabbatis, quoniam aſsimilior patri meo. ipſe enim abſque diſcretione dierum operatur, & ſimiliter ego omnibus diebus licite operor. Hic enim ſenſus directe reſpondet tacitæ obiectioni Iudæorū de violatione ſabbati. Nec excludit quod hæc verba ſint vera abſolute de ipſo Chriſto inquantum deus, quod operatur ſicut operatur pater eius continue, propter quod Euangeliſta pręmiſit quod reſpondēdo ad perſequutionem ratione ſabbati, dixit hæc verba. ¶Vbi etiā aduerte quod alii Euangeliſtę narrauerunt Ieſum, calumniantibus ipſum quod ſabbatum violaret, reſpondiſſe confutando illos ex geſtis à Dauide, à ſacerdotibus, ab ipſiſmet extrahentibus aſinum ex fouea aut ducentibus bouem ad aquam: hic vero Euangeliſta narrat IESVM reſpondiſſe ex opera- E

 tione de

te operis declarat,tum ex negatione potentiæ faciendi à ſe:quod eſt ex negatione diuerſę potē
tiæ diuerſæq; naturæ in ſe & patre.tum ex negatione potentiæ faciendi aliud quam pater,Quæ A
duo ſe mutuo inferunt:quoniam negatio diuerſę naturæ infert negationem diuerſi faciendi &
econuerſo.Et clara eſt doctrina,ex principio & termino aperiens veritatem.¶Dicit ergo non
poteſt,non dicit non licet:ad declarandum identitatem potentiæ filii & patris.Vt hinc audiant
Iudæi ꝙ non eſt iunctus patri ſicut alii filii iungũtur patribus ſuis,aut ſicut filii adoptiui per gra
tiam iunguntur deo:qui etſi imitantur patrem,poſſunt tamen aliud facere quàm facit pater.ip-
ſe enim eſt talis filius patris ſui dei quod omnino non poteſt facere niſi quod facit deus pater.
Et ſi mitter alii filii quia alterius ſunt naturæ,etiã ſi non facerent tamen poſſunt à ſe facere aliud
ipſ vero talis eſt filius quòd omnino nõ poteſt à ſe ipſo(prout à patre diſtinguitur)facere aliud
quàm pater.Vt hinc habeatur manifeſte quòd potentia faciendi in filio eſt illamet.quæ eſt po-
tentia faciendi in patre.nam ſi eſſe alia,penes principium faciendi vel terminum faciendũ dif-
ferret.¶Et dicit niſi quod viderit:ad ſignificãdum liberũ concurſum ad faciendũ,ad differentiã
agentis naturalis.Facere enim videndo,proprium eſt agentis à propoſito:& quod facimus vi- B
dendo alium facere, facimus libere.filius autem non naturaliter ſed libere facit quicquid facit.
Et ppterea dicitur niſi quod viderit.vt per hunc modũ faciendi(.ſ.videndo ꝙ facit pater)intel-
ligamus filium ita non poſſe aliud facere,quòd cum hac impotentia libere facit,libere concur-
rit ad faciendum.Ne errares:intelligendo patrem quidem libere facere,filium vero non libere
ſed naturali neceſsitate facere quod facit pater. ¶Et non dicit didicerit ſed viderit:vt intelliga-
mus quòd non diſciplina ſed penetratiuus intuitus filii interuenit in hoc quòd filius facit idem
quod pater facit.Ita quod dicendo niſi ꝙ viderit,ſignificatur niſi ad quod concurrerit tanquam
agens à propoſito,penetrando patrem facientem.Rurſus dicit viderit,ne notionalem actum ſed
eſſentialem intelligamus ſignificari (videre enim actus eſt ad ea quę ſunt ſubſtantiæ non ad ea
quæ ſunt relationis in diuinis ſpectans)& intelligamus prout eſt,quod filius clare videns vniuer
ſum diuinum facere,libere facit illud idem quod facit pater.¶Et dicit facientem,non feciſſe aut
facturum:vt intelligamus filium ſimul facere.Dicit facientem ,non imperantem aut ordinan-
tem:vt nulla ſubiectio,nulla ſubordinatio filii ad patrem reſpectu operationis ſed ſolus concur C
ſus liber ſignificetur ad faciendum(hoc eſt ad exequendum)illud idem quod exequitur pater.fa
cere enim exequentis eſt.¶Et dicit quod:vt intelligamus vnũ atq; idem eſſe illud quod facit fili⁹
& quod facit pater.Nec dicit niſi ꝙ viderit fieri à patre:ne ex parte paſsi intelligatur concurſus
filii & patris.Sed tam ex parte patris quam filii dicit facere:vt intelligamus concurſum patris &
filii ad faciendum vnum & idem ex parte actionis.¶Significantiuſq; dicit ſeorſum filium face-
re & ſeorſum patrem facere,nullam mentionem faciens de concurſu amborum niſi videndo:
ne errares intelligendo patrem & filium concurrere ad facere idem ſicut cauſam ſuperiorem &
inferiorem,aut ſicut cauſas partiales,aut ſicut agens & inſtrumentum,aut ſicut patrem & matrē,
& ſiquid eſt aliud huiuſmodi:ſed intelligeres(ſi potes)filium facere libere illud idem quod facit
pater,vna omnino indiuiſa actione,vna ratione agendi:quia ſunt vnum faciendi principium.
¶Quecunque enim ille fecerit.pro , facit, hęc & filius ſimiliter facit.) Duo continentur in
antedictis verbis:ſcilicet filium non poſſe niſi idem quod facit pater facere,& filium videre pa-
trem facientem.& ambo probat.Et prius primum:ex hoc quod tam terminus ad quem termi- D
natur facere filii adæquat terminum ad quem terminatur facere patris (hæc enim adæquatio
clare ſignificatur dicendo quòd quæcunque pater facit hæc & filius facit) quam qualitas facien-
di in filio,ſimilis eſt qualitati faciendi in patre aduerbium namque ſimiliter,vnam qualitatem
actionis in vtroq; ſignificat. Quia igitur ex adæquatione faciendorum cognoſcitur æqualitas
potentiæ,& ex identitate faciendorum cognoſcitur identitas potentiæ, ideo probatur à poſte-
riori(ſcilicet ex facere omnia quæ facit pater) æqualitas ſiue identitas potentiæ factiuæ in filio
ad potentiam factiuam in patre. Et multo magis manifeſtatur,adiuncta ſimilitudine facien-
di. ¶Vera autem hæc eſſe conſtat:quia indiuiſa ſunt opera trinitatis ad extra: quæ ſola ſi-
gnificantur per facere, indiuiſa autem & quo ad rationem faciendi & quo ad ſubſtantiam mo-
dumque faciendi:& non ſolum quo ad terminum. ¶Pater enim diligit filium:& omnia de E
monſtrat ei quæ ipſe facit.)Poſtquam declarauit primum(ſcilicet non poſſe facere niſi quod fa-
cit pater)declarat ſecundum:ſcilicet niſi quod viderit patrem facientem. Declarat autem hoc
ex parte rei viſæ. ſcilicet quia pater monſtrat filio omnia quæ pater facit.ideo enim filius vi-
det patrem facientem, quia pater monſtrat filio omnia quæ facit. Et hoc declarat à priori,
quia pater diligit filium.ita quod dilectio eſt ratio monſtrationis,& monſtratio eſt ratio viſio-
nis.Hic eſt planus & formalis ſenſus literæ.¶Vbi aduerte ꝙ patrem monſtrare filio omnia quæ

F facit:eſt, patrem facere in manifeſto filii omnia quæ facit.ita ꝙ non actio aliqua q̀ uę ſit monſtra
tlo,ſed modus quo facit pater omnia deſcribitur.ſ.in manifeſto filii.Quẽadmodũ enim deſcri-
pſit modũ quo filius facit,dicẽdo ꝙ viderit;ita deſcribit modũ quo pater facit, dicẽdo mõſtrat
filio oĩa quę facit.Et dixit hoc:quia hic modus faciẽdi,eſt ex parte rei viſæ ratio ꝙ filius videat.
Ex hoc enim ꝙ pater in manifeſto filii oĩa facit.infertur ꝙ filius videt patrẽ faciẽtẽ quicquid
facit.Nõ ꝙ inter hęc interueniat cauſalitas aliqua:ſed quia ſi videre filii cauſaretur à re viſa,cau-
ſaretur ex hoc ꝙ pater in manifeſto filii omnia facit.ſicut æternitas nõ cauſatur ab immutabili-
tate:ſed quia ſi cauſaretur cauſaretur ab immutabilitate,dicimus deũ ęternũ quia immutabilẽ.Et
ſimili modo intellige ꝙ quia pater diligit filiũ,facit quæ facit in manifeſto filii,Hæc ſiquidẽ tria
(ſcilicet filiũ videre,& patrẽ in manifeſto filii facere,& patrẽ diligere filiũ)naturalia ſunt in deo
& cõſequẽter ſe habent ſicut cauſa & cauſatũ ſi cauſarentur.In carnalibus patribus clare patet ꝙ
ex vehementi dilectione qua pater aliquis afficitur filio,nihil facit occulte à filio ſed vtrunq; eſt
liberum:quia carnalis pater & libere diligit filiũ,& libere facit quæ facit in manifeſto filii. Ve-
G rũ ſi carnalis patris erga filium amor tã vehemẽs eſſet non liber ſed naturalis,cauſaretur quoq;
ꝙ naturaliter nihil occultaret eorũ quę facit filio ſicut enim ex amore libero cauſatur libere ni
hil occultare,ita ex naturali amore cauſaretur,naturaliter nõ occultare. Aſcẽde hinc ad diuina
& percipe ꝙ pater diligit filiũ quantũ diligibilis eſt, amore naturali.vult enim naturaliter pa-
ter filio,nõ hoc vel illud bonum ſed omne ac ſummum bonum ſimpliciter & abſolute.& hinc
naturaliter facit in manifeſto filii quicquid facit. ¶Et bene nota quod quãuis patrem facere ſit
libere,modus tamẽ iſte faciendi(ſcilicet in manifeſto filii)eſt naturalis.Quamuis enim in liberta
te patris ſit facere vel non facere,non tamen eſt in libertate patris modus iſte faciendi ſcilicet
in manifeſto filii vel occulte à filio :ſed naturale eſt quod ſi facit faciat in manifeſto filii.& pro
pterea ex naturali amore patris ega filium infertur in textu.Naturalia enim in deo, ex natura-
libus in ipſo formaliter declarantur tanquam vnum cauſetur ex altero:vt voluntas ex intellectu
& intellectus ex eſſentia,& ſimilia. ¶Ordinat itaque Ieſus naturalia patris & filii quatenus ſunt
opifices,formali ordine,declarans Iudæis humani intellectus more ſecundum ordinem forma
lem quomodo pater & filius conueniunt ad faciendum idem,ex hoc quod pater diligit filiũ quã
tum diligi poteſt:& conſequenter omnia quę facit monſtrat filio:hoc eſt in manifeſto filii facit.
H Hinc enim declaratur prius dictum ſcilicet quod filius videt patrem facientem.quod declarandũ
erat.¶Et maiora his demonſtrabit ei opera,vt vos miremini.)Declarata æqualitate filii ad patrẽ
ex parte operis longe eleuati à noſtra notitia operis ſcilicet diuini communis toti trinitati:quod
ab initio exercuit,creando mundum &c.declarat modo æqualitatem filii ad patrem etiam ex
parte operis,ſed operis nobis manifeſti:quod ſcilicet exercet ipſe filius factus homo.Et propte-
rea vbi hactenus vſus eſt verbo præſentis temporis,ſpectantis ad continuam operationem diui-
nam communem patri & filio(dicendo facit,mõſtrat)modo vtitur verbo futuri temporis:quia
tranſit ad opera à filio dei ſimulque filio hominis exercenda.
¶Et appellat maiora his,reſuſcitationem mortuorum,viuificationem animarũ,iudicium mun
di,& huiuſmodi.Quæ vere ſunt maiora opera illis operibus quæ fecerat ſcilicet curare infirmos
eiicere vendentes & ementes de templo,præcipere vt quis tolleret grabatum ſuum in ſabbato.
I ¶Demonſtrare autem ſignificat in manifeſto facere,ſicut ſuperius.Sed addit:quia ſuperius ſu-
mitur pro in manifeſto filii facere.hic autem ſumitur non ſolum pro facere in manifeſto filii
(vt teſtatur pronomen ei)ſed etiam cum ſenſibili ſigno apud alios : vt teſtantur ſubiuncta ver-
ba,vt vos miremini. Ita quod opera hæc maiora faciet pater in manifeſto filii,quia filius cla-
re videbit deum facere hæc opera.in aliorum autem admirationem de filio:quia videbunt ipſa
opera,ſed non videbunt patrem operantem. ¶Sicut enim pater.) Explicat tria genera ope-
rum maiorum his,demonſtranda a patre filio cum admiratione Iudæorum. Primum habet
K duos ramos ſcilicet ſuſcitare mortuos ad vitam corporis,& viuificare animas.vtrumque ſiquidẽ
eſt magnum opus & proprium deo.Propter hęc enim duo dicit. ¶Suſcitat mortuos.)quo ad
vitam corporis. ¶Et viuificat.)quo ad vitam animæ,quæ eſt per gratiam.Niſi enim de vi-
uificatione animarũ loqueretur,ſuperflue addidiſſet & viuificat:quonia ſuſcitare mortuos,nihil
aliud eſt quam eos ad vitam reducere. ¶Sic & filius.Ecce æqualitas quo ad modum faciendi:
quod ſicut pater facit ſic & filius. ¶Quos vult.)Ecce æqualitas quo ad libertatem.& ex par-
te voluntatis explicat filium concurrere cum patre ad faciendum vtagens a propoſito:quod ſu-
perius explicauerat ex parte intellectus dicendo,quod viderit. ¶Viuificat.) tam ſuſcitando
mortuos ꝗ viuificando animas;vt ſignificetur æqualitas in vtroq; opere.¶Neq; enim pater iu
dicat quẽq̃.)Secundũ genus operis explicatur.Ita ꝙ cõiũctio enim,nõ eſt redditiua rationis im
mediate

mediate prius dictæ viuificationis:ſed refertur ad explicandũ maiora opera,& accumulat opus
iudicii operi viuiſicationis.¶Sed nota differentiã inter opus viuificãdi & iudicandi relatiue ad A
patrem. Nam ſuſcitare & viuificare deſcriptum eſt commune patri & filio,dicendo ſicut pater
ſuſcitat & viuificat,ſic & filius:iudicare autem deſcribitur aliter patris quàm filii. Deſcribitur
enim pater non iudicare,ea ratione quia non exercet perſonam ſenſibilis iudicis:quia pater nõ
eſt homo,non eſt iudex ſenſibilis.de illo enim iudicio eſt ſermo quo mundus eſt iudicandus.
¶Sed omne iudicium dedit filio.)Iudicium omne appellatur iudicium vniuerſale.dare autem
gratuitam collationẽ ſignificat factam filio dei in myſterio incarnationis.tunc enim dedit deus
filio opus iudicii quum factus eſt homo:hoc eſt tunc conſtituit eum iudicem mundi.
¶Vt omnes honorificent filium ſicut honorificant patrem.)Tertium opus(quod vt fructus prę
cedentium proponitur)eſt debitus honor filio ſicut patri.Demonſtrauit enim deus hæc opera,
vt Ieſus Chriſtus filius dei adoretur latria ſicut adoratur pater deus.Et huiuſmodi adoratio eſt ter
tium genus operis,maius illis. ¶Qui non honorificat filium,non honorificat patrem.)Duo
priora genera operum quia exercenda ſunt per filium,ſine contrarietate deſcripta ſunt:honora
tio vero quia per homines exercenda eſt, cum contrarietate deſcribitur inter honorantes & nõ B
honorantes.¶Et ne errares intelligendo fructum honoris eſſe ex quadam decentia & non ex
neceſſario debito,ideo ſubiungit rationem neceſſarii debiti ad honorandum filium ſicut patrẽ,
ex hoc quod non honorare filium eſt non honorare patrem. Hinc enim manifeſte ſequitur ꝙ
ſicut debitum & honorare patrem ita & filium.¶Qui miſit illum.)Adiunxit hoc ad explicandũ
quòd de filio miſſo(hoc eſt de filio incarnato,de filio dei qui eſt etiam filius hominis) loquitur:
& ſimul explicat rationem redundantiæ inhonorationis ſuæ inhonorationem patris, ex eo ꝙ
pater miſit ipſum.iniuria enim quæ fit legato,fit leganti.
¶Et ſignificanter non dicit qui dehonorat filium,ſed qui non honorat:vt intelligamus non ſo
lum iniuriam dehonorationis ſed negationem honoris culpabilem eſſe. ¶Amen amen dico
vobis.)Conſidera ordinem.Prius dixit,maiora his demonſtrabit.Deinde explicauit proponẽ-
do quæ ſunt illa maiora.& explicauit eſſe tria genera operum ſcilicet viuificare,iudicare,& ado
rari.Modo manifeſtat ſigillatim ſingula ſecundum ſingulos ramos.Et incipit á viuificatione,ita C
quód declarat quód ſicut pater viuificat ſic & filius viuificat.¶Quia qui verbum meum audit.)
Explicat modum quo filius viuificat,Duo ſiquidem concurrunt ad hunc modum.nam ex parte
filii concurrit verbum euangelicum:& propterea dicit quia qui verbum meum.Ex parte autẽ
viuificandorum concurrit primo auditus verbi Chriſti:& propterea dicit audit. Concur-
rit ſecundo fides.& propterea ſubiungit.¶Et credit ei qui miſit me.)Fides ipſa explicatur,dicẽ
do : credit Credenda autem ſummarie traduntur, dicendo ei qui miſit me,nam & myſterium
trinitatis & myſterium incarnationis in his verbis continetur.pronomina enim ei & me,patrẽ
& filium monſtrant:miſsio autem myſterium incarnationis ſignificat.In his enim reliqua credẽ
da clauduntur.¶Habet vitam æternam.Ecce viuificatio animarum:quam facit Chriſtus euange
lizando,in iis qui credunt euangelio Dicendo enim habet vitam æternam, manifeſtat ſe loqui
de vita animæ.Et dicit habet:quia in præſenti vita habetur inchoatiue vita æterna.Gratia enim
ſeu charitas,viuere in æternum perſeueraturum inchoat in anima.¶Et in iudicium non venit
pro,veniet.)Modus explicatur quo anima credendo viuificatur,ſecundum duo.Alterum eſt ple D
na remiſsio peccatorum.Et quoad hoc hoc dicitur quòd in iudicium non veniet:quoniam cõ-
miſſa peccata ita delentur quòd non veniet iudicandus pro illis.non dicetur ei ius quod mere-
retur pro illis:quia omnia ſunt ei condonata.
¶Sed tranſiet.pro,tranſiuit,à morte in vitam.)Alterum eſt tranſitus à ſtatu ęternæ mortis in ſta
tum æternæ vitæ.vt intelligamus ſtatum ante fidem,eſſe ſtatum mortis æternæ:& in viuificatiõe
animarum interuenire reſuſcitationem animæ de morte æterna in vitam æternam.¶Amẽ amẽ
dico vobis.)Declarato modo quo filius viuificat animas, conſequenter declarat modum quo
reſuſcitat mortuos corpore.vtrunque enim propoſuerat.
¶Quia venit pro,veniet,hora,& nunc eſt. Dicit veniet,propter futuram reſuſcitationem.
Et dicit hora,non dies aut annus,propter breue tempus ſuæ prædicationis. Et dicit & nunc E
eſt:quia imminebat tunc.Humano enim more loquitur:quo conſueuimus eum qui iam appro
pinquat,nunciare dicendo veniet & nunc eſt hic. ¶Quando mortui.) corpore. Non di-
cit omnes:ſed indefinite:quia aliqui tantum ſignificantur reſuſcitandi in imminenti hora : La-
xarus ſcilicet:filius viduæ,& filia Archiſynagogi. ¶Audient.)hoc eſt ad ſimilitudinem au-
dientium obedient. Mortui enim non poſſunt audire.proprie loquendo:ſed tamen ſurrexe
runt omnes hi tres ad literam acſi audiſſent. ¶Vocem ſenſibilem:Lazare veni foras,adole

F ſcens tibi dico ſurge,talitha cumi. Ad literam enim deſcribitur modus quo mortui erant ab ip-
ſo reſuſcitandi:ſenſibili ſcilicet vocatione interueniente.ac ſi mortui audirēt. ¶Filii dei.)virtu-
tem vocis ad reſuſcitandum ſignificat ex diuinitate,vox enim formatur à filio hominis:ſed vir-
tutem habebat ex hoc quòd erat vox filii dei. ¶Et qui audierint.)modo dicto. Quos audientes
non legimus niſi tres fuiſſe. Viuent.)Ecce reſuſcitatio:non ad vitam æternam,ſed ad vitam prę-
ſentem. ¶Vbi nota erudite lector quòd nullum aliud corporeum opus miraculoſum Ieſus affert
in teſtimonium ſuæ æqualitatis ad patrem(hoc eſt ſuę veræ deitatis)niſi reſuſcitationem mor-
tuorum & illam per modum imperii ſola voce. Ad hunc enim imperii modum explicandum
dicitur quod mortui audient vocem & qui audient viuent. Vnde habes quod Antichriſtus etſi
faciet mirabilia,nunquam tamen faciet hęc quę ſunt dei propria ſcilicet viuificationem anima-
rum & reſuſcitationem mortuorum. ¶Sicut enim pater.)Declarans modis vtriuſq; viuificatio-
nis à filio,declarat poteſtatem viuificandi in ipſo ſicut in patre:ad reddendam rationem dictorū
circa vtrūq; opus.& propterea apponitur coniunctio enim,dicendo ſicut enim. ¶Habet vitam
G in ſemetipſo.)Habere vitam in ſemetipſo,eſt habere vitam ſine dependentia ab alio. Qui enim
habet vitam dependentem ab alio,quantum eſt ex ſe poteſt deficere à vita:ac per hoc non in ip-
ſomet ſed in alio conſiſtit conſeruatio vitæ eius:& partim habet,partim non habet in ſe vitam.
Qui autem habet ſimpliciter & abſolute in ſemetipſo vitam,ſine dependentia ab alio habet illā.
Sic autem eſt in trinitate:quia & pater habet vitam ſine dependentia ab alio,& filius habet vitā
ſine dependentia ab alio. Et hoc eſt quod hic dicitur.
¶Sic dedit.)non gratuito dono,ſed naturali generatione. Et dixit hoc:vt intelligamus propria
poteſtate filium viuificare tam animas quàm corpora,ſicut & patrem. ¶Et filio habere vitam in
ſemetipſo. Et poteſtatem dedit ei.)Explanatis iis quæ ſpectabant ad æqualitatem ex parte operis
viuificatiui filii incarnati, explanat modo ſpectantia ad opus iudicii vniuerſalis.quod ſecundo
loco propoſuerat:dicendo neque enim pater iudicat quēquam ſed omne iudicium dedit filio.
Explanando ſiquidem dicta verba propoſita,ſubiungit hęc. ¶Significanterq; dicit & poteſtatē:
ne executionem iudicii intelligeres. Quod autem dicit dedit,gratuitum ſignificat donum.
¶Iudicium. Deeſt coniunctio. Legendum eſt. & ,ſeu etiam.iudicium facere.) Et eſt ſermo de iu
H dicio vniuerſali,quo mundus iudicabitur. ¶Quia filius hominis eſt.) Non dicit & poteſtatem
dedit filio hominis(ne parem rationem inferres de quolibet filio hominis)ſed dicit quòd pote-
ſtatem dedit ei,filio dei,quia eſt filius hominis. vt intelligamus poteſtatem iudiciariam datam
coniunctio ſcilicet filio dei tam filio hominis. Ita quod ratio quare conſtitutus eſt filius dei iudex
eſt quia ipſe eſt etiam filius hominis. Si quæris quare oportuit filium dei eſſe filium hominis ad
hoc vt conſtitueretur iudex mundi? In promptu eſt ratio:quia ſcilicet iudex dum ius dicit opor-
tet quòd videatur à iudicandis.deus autem ipſe purus non poteſt videri à iudicandis:quum ma-
gna pars iudicandorum ſit reproba,qui non poſſunt videre deum.viſio enim dei beatos eos ef-
ficeret. Deus autem in natura humana aſſumpta videri poteſt ab omnibus iudicandis.tam bonis
I quàm malis. Et propterea quia filius dei eſt filius hominis,conſtitutus eſt iudex mundi:quod eſt
patrem dediſſe ei poteſtatem faciendi iudicium.hanc enim habuit Ieſus ab inſtanti conceptio-
nis ſuæ.& propterea dicit dedit in præterito.
¶Nolite mirari hoc.)ſcilicet quòd filius conſtitutus eſt iudex quia filius hominis eſt:audientes
factum neſciendo quare. ¶Quia venit.pro,veniet,hora,in qua omnes qui in monumentis ſunt)
Rationem facti reddit ex modo iudicii futuri. Et intendit quòd quia congregatio iudicandorū
erit ſenſibilis & iudicium erit ſenſibile,ideo dedit ei poteſtatem iudicium facere quia filius ho-
K minis eſt.ideo non eſt mirandum. ¶Vide ſingula. Deſcribitur in primis hora ventura futuri
vniuerſalis iudicii. Et dicitur quòd omnes,non aliqui,non indefinite(vt ſuperius)ſed vniuerſali-
ter tam boni quàm mali qui in monumentis ſunt corpore mortui.
¶Audient vocem filii dei.pro,vocem eius.) Modus quo ſuſcitabuntur omnes mortui,idem
omnino deſcribitur cum modo quo reſuſcitati ſunt illi tres. Eadem enim verba repetuntur
ſcilicet audient vocem eius:quia ad ſenſibilem vocem Ieſu Chriſti tanquam audientes ſuſcita-
buntur tanquam ſi à ſomno ſurgerent.imperii ſiquidem vis deſcribitur. ¶Significanter au-
tem Euangeliſta non repetit filii dei,ſed pronomine vtitur monſtrante filium dei eundémque fi-
lium hominis,quem poſtremo nominauerat:quia in ſuſcitatione illorum trium à Ieſu homi-
ne paſſibili,explicāda fuit deitas illius,& propterea dictū eſt vocem filii dei. In ſuſcitatione autē
omnium mortuorū à Ieſu homine immortali glorioſo,nō oportuit explicari deitatem:quoniā
ipſa forma glorioſa cū maieſtate,præ ſe feret filiū hominis eſſe filium dei. ¶Et procedent qui
bona fecerūt.)Ecce iudicium,ius dicetur iuxta merita,& propterea fit mētio operū. ¶Nō dicit
& procederent

& procedent qui crediderunt,ſed qui bono fecerunt:quia fides ſine operibus mortua eſt, quia
operibus ius dicetur.❡In reſurrectionem vitæ.Ecce pręmium bonorũ operũ.Quod vt intelli- A
gas,vide in litera ꝙ ꝓcedere in reſurrectionẽ cõmune erit mortuis bonis & malis:quoniã vtri-
ꝗ per reſurrectionẽ habebũt vitã corporalẽ.ſed differentia erit ꝙ bonorũ reſurrectio erit ad vi
tã,malorũ autẽ erit ad iudiciũ.Vtrorũꝗ reſurrectio ſecundũ rei veritatẽ erit ad iudiciũ(quoniã
oẽs aſtabimus ante tribunal Chriſti)ſed iudiciũ quod fiet bonis,deſcribitur tacito iudicii no-
mine à termino,à pręmio,à vita:ad ſignificãdũ ꝙ nõ tã iure q̃ gratia eis dabitur vita, Et deſcri-
bitur vniuerſum pręmiũ à vita:quia quicquid perfectionis eſt vitalis, erit eorum præmiũ:quia
erũt toti vita,nihilꝗ mortalitatis in eis locũ habebit.quo contra pœna reproborũ non deſcribi
tur in ſeipſa ſed deſcribitur in iudicio:ad ſignificandũ ꝙ nõ aliunde q̃ ex iure iuxta eorũ mala
opera punientur.Et propterea non dixit procedent in reſurrectionẽ pœnarum ſed iudicii:vt re
ſurgere ſignificentur nõ ad pœnas ſed ad ius.nõ enim delectatur deus pœnis dãnatorũ,ſed iure.
❡Perpẽde hinc ꝙ ſuperius diximus iudicem dicturũ ius tam bonis q̃ malis:& propterea opor-
tere eſſe deum hominem. ❡Qui vero mala egerunt.in reſurrectionem iudicii.Non poſſum B
ego.)Declarato modo iudicii,declarat iuſtitiam.Et quoniam triplici ex capite poteſt iudicium
à iuſto declinare(vel ex parte potentia, vel ex parte intellectus, vel ex parte voluntatis)ideo ex
hi ..ribus capitibus oſtendit iudicium ſuum eſſe iuſtum.Et inchoat à potentia.non poſſum ego,
quamuis filius hominis ſim.❡A meipſo facere quicquam.)Non ſolum poſſum declinare à iu-
ſto iudicio & facere alicui violentiam,ſed nec quicquam poſſum facere à meipſo : hoc eſt quod
non faciat deus,quod non faciat pater.Et in promptu ratio eſt:quia non ſum à meipſo ſed à pa-
tre.Sicut audio iudico.Excluſa violatione iudicii poſsibili ex parte potentiæ:excluditur modo
ex parte ſcientiæ.ſicut audio.Auditus ſenſus eſt diſciplinæ.& propterea diſciplinam qua doctus
eſt filius hominis à deo,ſignificat dicendo audio.
❡Et intendit quòd quamuis ſim homo,iudico tamen ſicut audio à deo,ſecundum regulam di-
uinæ ſcientiæ.Et propterea hinc non poteſt violari iudicium.❡Et iudicium meum iuſtum eſt.)
Concluſio & præcedentium & ſequentis partis,in medio locata eſt.❡Quia non quæro volun-
tatem meam,ſed voluntatem eius qui miſit me.Deeſt.patris.)Excluditur tertio violatio ex par- C
te voluntatis. Voluntas enim humana declinare poteſt.& propterea quicunque quærit facere
voluntatem propriam,facile errat in iudicio,Voluntas autem diuina, lex eſt omnis iudicii.&
propterea qui conformat ſe voluntati diuinæ,non errat iudicando.❡Quòd autem ſermo ſit de
voluntate Chriſti humana quum dicitur non quæro voluntatem meam,teſtantur verba ſubiũ-
cta de eius miſsione.Miſsio enim ad myſterium incarnationis ſpectat.
❡Et nota quod concluſio in medio poſita, quantum ad formam concluſionis ponitur vt con-
cluſio iſtius tertii ſcilicet conformitatis ad voluntatem diuinam. Non quin ſit concluſio etiam
præcedentium:ſed quoniam non eſt concluſio præcedentiũ niſi mediante hoc tertio.hoc enim
tertium eſt immediatum concluſioni.Poſſe ſiquidem & ſcire, exiguntur quidem ad iudicium:
ſed nihil ſunt niſi ſequatur voluntas recta ad iudicandum. Voluntas enim recta eſt quæ infert
iudicium,præſuppoſitis iis quæ ſunt potentiæ & ſcientiæ.❡Si ego teſtimoniũ perhibeo de me-
ipſo,teſtimonium meum non eſt verum.) Explanatis ſpectantibus ad opera viuificationis &
iudicii(æqualitatem filii dei manifeſtantium) explicat modo tertium quod ſimul propoſue- D
rat,de debito honore filio ſicut patri. Hoc enim propoſuerat dicendo, vt omnes honorifi-
cent filium ſicut patrem.&c. ❡Et quoniam debitus honor filio exhibendus eſt ei per fidem,
fides autem innititur teſtimonio:propterea honorem ſibi debitum tractat explicando teſtimo-
nia quę ſunt de ipſo:vt ſit adhærentes teſtimoniis honorem:& inhonorantes conuincantur in-
honorare deum,repellendo tot teſtimonia diuina. ❡Circa teſtimonia autem de ſeipſo primo
mo excludit teſtimonium proprium. deinde affert teſtimonium humanum.& poſtea teſti-
monia diuina. Et quoniam teſtimonium proprium ipſius CHRISTI ſecundum rem erat
verum(quia nec ſecundum quod deus nec ſecundum quòd homo poterat mentiri) ac per hoc
non poterat categorice excludere teſtimonium proprium tanquam non verum, ideo hypo-
thetice conditionaliter excludit teſtimonium proprium. Conditionalis enim eſt vera ſi tam E
antecedens quàm conſequens eſt impoſsibile. ❡Verum occurrit hic quæſtio de veritate ipſi⁹
conditionalis:quia eius contradictoria ab ipſomet IESV aſſertur inferius cap.viii. Solutio
eſt quod hic loquitur de ſeipſo ſecundum quid,ibi vero ſimpliciter. Quòd enim hic loquatur
de ſeipſo ſecundum quid,ex præcedentibus inſinuatur. In verbis immediate præcedentibus
tria dixit, diſtinguentia quodammodo ipſum à ſeipſo:dum dixit non poſſum à meipſo face-
re quicquam.& ſicut audio iudico,& non quæ voluntatatem meam ſed voluntatem patris.Sta-

timq; ſubiungens ſi ego teſtimonium,quid aliud inſinuat niſi quòd prenomen ego demonſtrat
F ipſum non abſolute ſed ſecundum quid:hoc eſt demonſtrat ipſum ſecundum ſe tanquam vnum
hominem,demonſtrat ipſum ſecluſo auditu à patre,demonſtrat ipſum ſecluſo quærere volun
tatem patris Acſi apertius dixiſſet.Si ergo affectans ea quæ teſtimonii proprii ſunt teſtimoni-
um perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum:pro quanto non ex ratione veri
ſed ex affectu proprio procederet.℄ Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me.Cõtra propriũ
teſtimonium inducit alienum.Et quoniam inferius explicat duos alios(ſcilicet Ioannem bapti-
ſtam& patrem)ideo quum indefinite dicatur alius eſt,poteſt indefinite intelligi abſq; determina
tione ad alterum eorum.Sat enim eſt præſenti propoſito quòd non ego teſtimonium perhibeo
de meipſo,ſed alius eſt qui teſtimonium perhibet de me.
℄ Et ſcio quia verum eſt teſtimonium quod perhibet de me.)Quamuis ego non perhibeam te-
ſtimonium mihi ipſi, ſcio tamen certa ſcientia & fateor quia verum eſt teſtimonium quod ille
alius perhibet de me,tam pater quam Ioannes.Et dixit hoc:ad explic ndum ꝙ ea quæ dicit de
ſeipſo,dicit ex certa ſcientia ad verificandum teſtimonium quod de ipſo perhibetur.Acſi aper-
G tius diceret.non dixi hęc ad teſtificandum,ſed ad verificandum teſtimonium tam Ioannis quàm
patris.℄ Vos miſiſtis ad Ioannem.)Explicat alium,teſtimonium perhibentem de ipſo. Expli-
cat autem ab autoritate Ioannis apud illos:dicendo vos miſiſtis ad Ioannem,tanquàm ad homi
nem maximę apud vos autoritatis miſiſtis.℄ Et teſtimonium perhibuit veritati.) Non dicit &
teſtimonium perhibuit mihi,ſed veritati:quia Ioannes teſtificatus eſt veritatem non ſolum de
Ieſu ſed etiam de ſeipſo dixit enim ſe non eſſe Chriſtum &c.vt hinc teſtimonium Ioannis irre-
fragabile eſſet:vt pote qui veritatem præpoſuit propriæ gloriæ.
℄ Ego autem non ab homine teſtimonium accipio.)Verba hęc valde obſcura eſſent,niſi aduer
ſatiua ſubiuncta explanaret illa.Nam & ipſe Ieſus dicet diſcipulis,eritis mihi teſtes in Hieruſalẽ
& Samaria & vſque ad vltimum terræ.quod ſonat oppoſitum eius quod modo dicitur,teſtimo
nium ab homine non accipio.℄ Sed ſenſus eſt quod non accipio teſtimonium humanum vte
ſtimonium neceſſarium mihi,vt teſtimonium propter me.hunc enim ſenſum manifeſtat aduer
ſatiua ſubiuncta.℄ Sed hæc dico vt vos ſalui ſitis.)Ecce quare teſtes apoſtolos,ecce quare teſti-
monium Ioannis ſcilicet propter noſtram ſalutem. Et vere ſic eſt.indignum eſt enim vt Ieſus
H Chriſtus verus deus,veritas infallibilis, vtatur ex parte ſui teſtimonio humano.quod conſtat
eſſe fallibile.Et propterea veriſsime dicit.ego nõ ab homine teſtimonium accipio,ex parte mei
ſed vtor teſtimonio humano vt vos ſalui ſitis,ex parte veſtri,vt vos credatis more veſtro per hu
mana teſtimonia.℄ Ille erat.Qualitatem Ioannis(qui perhibuit de ipſo teſtimonium)declarat ex
ſimilitudine lucernæ.Tempus præteritum erat,inſinuat quod Ioannes iam erat in carcere aut
occiſus,Ieſu dicente hæc.℄ Lucerna ardens & lucens.)Vas ignis & lucis Ioannes deſcribitur:vt
ardore interior charitas,luce vero exterior doctrina verbo & exemplo ſignificetur.Vos autem
voluiſtis ad horam exultare in luce eius.)Quamuis Ioannes fuerit lucerna ardens & lucens,vos
I tamen non credidiſtis ei.miſiſtis ad eum quod non perſeueranti voluntate ſed ad horam, ad
modicum tempus,voluiſtis exultare ſub luce eius:hoc eſt voluiſtis læto animo ipſum ſuſcipere.
Nam quum Ioannes negaſſet ſe Chriſtum,& teſtimonium perhibuiſſet veritati de ſe & de me,
noluiſtis amplius exultare ſub luce eius.immo increpaſtis eum,quid ergo baptizas ſi tu non es
Elias &c.Et dixit hoc ad aperiendum quod non ſolum verba ipſius Ieſu ſed etiam verba Ioannis
paruipenderunt.℄ Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne.prò,Ioãnis,ſubauditur enim
K teſtimonio.Non accipio ab homine teſtimonium ex partę mei:ſed ex parte hac habeo teſtimo
nium maius teſtimonio Ioannis.
℄ Opera enim.)Primum teſtimonium maius eſt genus operum mirabilium quę fecit.
℄ Quæ dedit mihi pater.)Collatione gratuita,mihi verbo incarnato.℄ Vt perficiam ea.) Non
dicit vt aliqualiter diſponam,vt rogem pro illis,ſed vt perficiam, vt ex integro faciam illa:ad
differentiam aliorum ſanctorum.Solus enim Ieſus Chriſtus virtutem habuit perficiendi mirabi
lia opera:quia ſolus fuit deus.℄ Ipſa opera quæ ego facio.)Nota erudite lector eadem opera de
ſcribi data ei a patre,& eadem quæ ipſe facit:vt intelligamus ſic conceſſa eſſe incarnato verbo,
vt ipſe filius authoritatiue & propria poteſtate faciat illa:eadem.ſ.poteſtate qua pater.
℄ Teſtimoniũ perhibẽt de me quia.pro,quòd pater miſit me.)Explicatur quid teſtificãtur ope
ra de ipſo ſcilicet ꝙ pater miſit me:hoc eſt myſterium trinitatis & incarnationis:vtrumq; enim
in his verbis clauditur:vt prius dictũ eſt.℄ Et qui miſit me pater.)Secundũ teſtimoniũ maius eſt
patris.℄ Ipſe teſtimonium perhibuit de me.Conſtat ꝙ pater perhibuerat teſtimonium quando
Ieſus fuit baptizatus.hic eſt filius meus dilectus. ℄ Quamuis non oporteat reſtringere teſti-

monium

montium paternum ad teſtimoninm ſenſibile.n m de petro ſcriptum eſt,caro & ſanguis nõ re A
uelauit tibi,ſed pater meus qui eſt in cœlis.Vnde paternum teſtimonium ſiue ſenſibiliter ſiue
ſpiritualiter,perhibitum fuerit.intelligitur.Conſtat enim multos ſpirituali tractu ad Ieſum acceſ
ſiſſe.ipſe ſiquidem ſpiritualis tractus,teſtimoniũ eſt paternum.¶Neque vocem eius vnquàm
audiſtis.)Sicut aperuerat quod non crediderant teſtimonio Ioannis,ita modo aperit quòd non
acceperunt teſtimonium patris:excludendo tres modos quibus paternum teſtimonium accipi
poteſt à nobis.¶Primus eſt per ſignum ſenſibile.& hic excluditur dicendo , neque vocẽ eius
vnquam audiſtis.vt appellatione vocis,omne ſenſibile ſignum intelligatur. ¶Neque ſpeciem
eius vidiſtis.)Secundus modus eſt per claram viſionem.Et hic excluditur dicendo neque ſpe-
ciem eius vnquam vidiſtis.¶Et verbum eius non habetis in vobis manens.)Tertius modus eſt
per internam inſpirationem ſeu reuelationem:qui eſt communis omnibus vere fidelibus.Et hic
excluditur dicendo & verbum eius ſcilicet dei patris relatum per prophetas,non habetis,deli-
beratione & ſtudio,in vobis,non in codicibus,non in ſermonibus.in vobis,non ſecundũ quid
hoc in ſcientia veſtra,ſed in vobis abſolute.in Intellectu voluntate & opere.manens,non tranſi
toriũ quantum eſt ex parte diuini teſtimonii ſed permanens : ſine pœnitentia enim ſunt dona B
dei:ita quod verbum ex ſe manens non habetis vt manens in vobis : quia deliberationę & ſtu-
dio perſeuerandi non habetis verbum dei.Et deſcripſit teſtimonium internæ inſpirationis ſeu
reuelationis ab hoc effectu(ſcilicet habendi verbum propheticum perſeuerans in animis.)vt in
telligamus & ſciamus diſcernere interna teſtimonia de Ieſu ab hoc indiuiduo effectu : quia ſine
iſto effectu non ſunt.Cornelii Centurionis geſta teſtantur quod diuinum teſtimonium remiſit
ipſum ad verbum dei per petrum.Saulus ab ipſo Chirſto vocatus remittitur ad verbum dei exe
quendum ſuſceptione baptiſmi ab Anania. Et breuiter ſi hæretici , ſi Iudæi verbum dei
in ſeipſis manens haberent , non fallerentur ſuis internis moribus. ¶Quia quem miſit ille,
huic vos non creditis.)Ratio quare teſtimonium patris internum habens verbum ſuum manẽs
in animis non percipitis,eſt quia non creditis eis quem pater miſit.Erat tunc tempus credendi
non ſolum deo ſed etiam meſię,dei filio miſſo à deo patre.Et propter hoc incredulitatis pecca
tum merebantur quòd verbum diuinum non haberet manſionem in animis eorum. ¶Scruta- C
mini ſcripturas.)Tertium teſtimonium maius,eſt ſcripturarum autoritas.Vere amica eſt veritas
veritati.Remittit Ieſus ad ſcripturas:nullam ſacrarum ſcripturarum refutans,nullam mendoſam
falſam aut ſuſpectam dicẽs.Cuius oppoſitum faciunt hæretici,cuius oppoſitũ fecit Machomet.
¶Quia vos putatis in ipſis vitá æterná habere.)Quales ſunt ſcripturæ de quibus loquitur,expli-
cat:illas ſcilicet in quibus vos putatis vitam æternam habere.Simulque hic aperitur quòd Iudæi
tunc temporis putabant in ſacris ſcripturis promitti ſibi vitam æternam.& non ſolum tempo-
rale regnum.Neque enim aliter ſcripturæ habent vitam æternam quàm promitendo. ¶Nec
reddit rationem ſcrutandarum ſcripturarum propter ſeipſum Ieſum,ſed propter vitam æterná
ipſorum Iudæorum.ad hoc enim ſpectat coniunctio quia vos putatis. Rationem itaque ex pro-
pria ipſorum opinione affert ad eorum vtilitatem.
¶Et illæ ſunt quę teſtimonium perhibent de me.)Scripturæ quę etiam iudicio veſtro promit-
tunt vitam æternam,ſunt illę quę teſtimonium perhibent de me ſcilicet quôd ego ſum donator
vitæ.¶Magna chriſtianę fidei autoritas habetur:ex hoc ꝙ non credit nouo,ficto adinuentoque D
deo incarnato,ſed ſcripturarum ſacrarum antiquo teſtimonio longe ante perhibito.nec ſunt ſcri
pturæ à nobis conditæ,ſed ab aduerſariis vſque hodie ſeruatæ:nec ſolum ſeruantur ab eis,ſed ex-
pectantur toto animo implendæ.
¶Er non vultis venire ad me.)In ſingulis teſtimoniis culpantur Iudæi quod non acquieſcunt
illis.¶Nec dicit & non poteſtis aut neſcitis,ſed non vultis:vt in excuſabilis culpa monſtretur.
¶Vt vitam habeatis.) Quæritis vitam ex ſcripturis:& tamen actorem vitę teſtificatum à ſcri-
pturis pręſentem refutatis.ita quod voluntate & facto contradicitis vitæ promiſſæ in ſcripturis
¶Claritatem.pro gloriam,ab hominibus non accipio.)Totus iſte ſermo de teſtimoniis(vt prę E
dictum eſt)ordinatur ad honorem debitum filio ſicut patri.& propterea explanatis ampliſsimis
teſtimoniis de ſe ipſo quòd debeant ſibi credere,ſubiungit honorem ipſum qui credendo eſt ei
debitus.¶Et ne putemr ambire honorem,explicat & qualiter ipſe ad huiuſmodi honorem ſe ha
bet,& vnde prouenit quod ipſi Iudæi non ipſum honorant.Gloriam inqut ab hominibus non
accipio,vt gloriam quoniam indigna eſt me gloria humana:quoniam nihil eſt humana gloria
mihi,qui hloriam habo æternam apud patrem.Sicut enim nox eſt quę claritatem accipit à can
delis accenſis,dies autem non accipit claritatem ab eis(quia clarus eſt ſole)ita Ieſus clarus gloria
diuina non accipit claritatem gloriæ ab hominum laudibus.

 ¶Sed

¶ Apud patrem.)de hoc quod non honoratis me,quod non creditis mihi.
¶ EST qui accuſat vos.) Iam præſens eſt accuſatio contra vos,non expectans futuram meam accuſationem. A
Moyſes.) Non accuſabit ſed accuſat,laceſſitus ipſe iniuria à vobis
¶ In quo vos ſperatis.)Scitote quod illum habetis accuſantem vos de hoc vno eodem que crimine,in quo vos ſperatis,ſed non creditis illi.Si quæris quod eſt moyſen accuſare Iudęos:in promptu eſt reſponſio quòd eſt punibiles eos ex ſuis ſcriptis monſtrare , in hoc quòd non credebant IESV. ¶ At ſi quęris quo pacto Iudæi ſperabant in moyſe & tamen non credebant illi:reſponſio eſt quod ſperabant in promiſſis Moyſi,& credebant moyſi in genere , non credebant autem in ſingulari:hoc eſt credebant quòd illa quæ Moyſes ſcripſit eſſent vera,& ſperabant ſe conſequi illa.ſed non credebant promiſſiones in illo ſingulari quod erat Ieſus impleri , quod tamen tenebantur credere ex tot ſcripturæ veteris legis teſtimoniis.
¶ Si enim crederetis Moyſi,crederetis forſitan.pro,vtique,& mihi.) Superflult coniunctio &. Iſta conditionalis manifeſtat quòd credere Moyſi,infert neceſſario credere Ieſu. ¶ Et dicit hæc ad manifeſtandum iniuriam quam inferunt Moyſi,ad manifeſtandam rationem quare Moyſes B
accuſat eos de hoc quòd non credunt Ieſu.Vtrunque enim horum hinc manifeſtatur. Vnde & primo probat conſequentiam conditionalis:ſubdendo hæc verba.
¶ De me enim ille ſcripſit.Dicendo de me ſeipſum in ſingulari demonſtrat. Si quæris vbi eſt ſcriptum,lege Deuteronomii decimo octauo capitulo.
¶ Si autem illius litteris non creditis.) Arguit à maiori,grauiorem eſſe incredulitatem eorum in Moyſen quam in ipſum.ſimulque manifeſtat aliam radicem in Iudæis quare non credebant Ieſu ſcilicet ex defectu fidei in Moyſen. ¶ Ita quod colligere potes tres cauſas in Iudæis quarę non credebant Ieſu.Prima eſt quia non diligebant deum tam amore amicitiæ quam concupiſcentię, Secunda eſt affectus ad humanam gloriam. Tertia eſt imperfecta fides erga Moyſen:& eadem ratione prophetas. ¶ Significanter itaque dicit literis:ad exaggerandum incredulitatem erga Moyſen. Nam ſicut firmius eſt quod mandatur litteris quam quod dicitur verbis,ita culpabilius eſt non credere litteris quam verbis. Et propterea optime ex eo quod non credunt litteris Moyſi,infertur quod non credunt verbis Ieſu.Immo hinc declaratur maior grauitas peccati in moyſen:merito vrgens vt Moyſes accuſet eos apud patrem. C
¶ Quomodo verbis meis credetis?Differentia inter Ieſum & Moyſen(quo ad hoc quòd Moyſes ſcripſit,Ieſus vero nihil ſcripſit)inſinuatur.Et in hoc etiam monſtrauit ſe eſſe deum : cuius non eſt ſcribere in membranis ſed in rebus,ſed in cordibus, & reuelare ſcribenda per alios : vt & in hoc æqualis eſſet filius patri

CAPVT VI.

POST hæc abiit Ieſus.) Ratio quod Ieſus iuerit nunc,ex Matth.xiiii.habetur quòd fuit audita occaſio Ioannis Baptiſtæ hac enim ratione Matthæus deſcribit Ieſum abiſſe nauigatio in hunc locum deſcriptum à Ioanne. Vnde habetur quod quum Ieſus exiſtens in Galilæa audierit mortem Ioánis(vt pote qui illinc nauigio venit trans mare)& verba in præcedenti cap.relata,Hieroſolimis dicta appareant(ex eo quòd miraculo ibidem facto adiunguntur,non pure ſed vt reſponſiue dicta , non ad Galilæos ſed ad Iudæos , perſequentes Ieſum quia operabatur in ſabbato)geſta hæc quæ ſubiunguntur non immediate iuncta fuerunt geſtis in præcedenti cap. Quantum autem temporis intereeſſerit neſcitur.hoc tamen euangeliſta aſſerit quod poſt illa geſta & dicta fuit hæc nauigatio Ex eadem coniunctione euangeliſtarum habetur quod Ioánes fuit occiſus parum ante miraculum multiplicationis panum quod ſubiungitur.Et propterea vere dicitur quòd ioannes fuit occiſus prope paſcha illud cuius mentionem faciet euangeliſta nunc nunc. D E
¶ Trans mare Galileæ.)Lacus eſt:ſed hebraica conſuetudine appellatur mare Galileæ à prouincia. ¶ Quod eſt Tiberiadis.) Ora maris declaratur ad quam abiit Ieſus,non quæcunque ſed ea quæ eſt Tiberiadis. Diuiſæ enim erant oræ maris illius iuxta diſtrictus proprios ciuitatibus: ſicut communiter accidit.Tiberiadis nanque nomen eſt ciuitatis proprium.
¶ Et ſequebatur eum.)pedeſtri itinere.vt Marcus.vi.cap.refert.
¶ MVLTITVDO magna quia videbant ſigna.)Deeſt eius.)Legendum eſt ſic.
¶ QVIA VIDEBANT eius ſigna quæ faciebat ſuper iis qui infirmabantur. Euangeliſta

¶Ieſus ergo quum cagnouiſſet.) Duo affectus illius miraculi narrantur. Alter profeſſionis fidei. alter commotionis turbæ ad volendum facere Ieſum regem. Quam commotionem Ieſus cognouit præſentem in animis eorum. Et ratione nouæ præſentiæ obiecti, notitia Ieſu ſignificatur noua. erat enim noua ex parte rei cognitę: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. A
¶Quia. pro, ꝙ vēturi eſſent. Non dicit quod tunc facturi erant ipſum regē, ſed ꝙ venturi eſſent: ſignificans ꝙ illi diſpoſiti erant ad tractendum cum aliis, &, redituri ad hoc vt facerent eū regē.
¶Vt raperent eum & facerent eum regem. pro, & raperent ſe vt facerent ſe regem.) Significat enim euangeliſta diſpoſitionem illorum ad cogendum per modum raptus Ieſum ad hoc vt acceptaret regnum. In quo monſtratur magnus affectus illorum ad faciendum Ieſum regem: motorum ex eo quòd pauerat eos. Simulq; monſtratur quòd cognoſcebant Ieſum alienum eſſe ab appetitu regni: vtpote quem oportebat rapere. ¶Fugit iterum.) Superfluit iterum. Et non eſt legendum fuit ſed ſeceſsit. ¶In montem ipſe ſolus.) Hinc clare apparet quod Ieſus deſcenderat de monte ad docendum, ad ſanandum, & demum paſcendum panibus & piſcibus turbam. ¶Nec interuenit fuga: quoniam dimiſſa ſeu licentia turba (vt Mathęus teſtatur) aſcendit in montem. tum ad orandum. tum ad ſecedendum à loco quo venturi erant vt facerent ipſum regem. B
¶Vt autem ſero. pro, ſerum, factum eſt.) Hoc factum diſcipulorum non fuit poſt ſeceſſum Ieſu in montem, ſed ante: pręcipiente immo compellente Ieſu diſcipulos vt cōſcenſa naui ſe pręirent ad Bethſaidam donec licētiaret turbas. Sed Ioannes euangeliſta prius narrauit integrum progreſſum Ieſu vſq; ad montem: & deinde narrat progreſſum diſcipulorum. ¶Deſcenderunt diſcipuli eius ad mare.) A deſerto Betſaide aliquantulum remoto à mari, deſcenderunt ad illam forte maris partem in qua reliquerant nauem. ¶Et quum aſcendiſſent nauim venerunt. pro, veniebant trans mare in capharnaum.) Relatiuum eſt trans. Et ſicut ora maris Tiberiadis erat trans mare reſpectu loci vnde Ieſus venerat cum diſcipulis, ita Capharnaum erat trans mare reſpectu iſtius loci vnde mundo ſoluebant diſcipuli. ¶Sed ſtatim occurit hic queſtio: quia Ieſus præceperat vt ſe præcederent ad Bethſaidem. apparet quod enim inobedientes fuerint diſcipuli euntes ad Capharnaum. ¶Solutio eſt quòd (quatum ex ſcriptis colligitur.) Capharnaum eſt ciuitas non ad littus maris, ſed aliquantulum à mari remota: ita ꝙ portus non erat portus Capharnaum. ſed portus Bethſaide. & propterea coincidunt nauigare ad Caparnaum & ad portum Bethſaidę, quo appulerunt. Et quoniam portus ille in regione Genezareth erat, aut forte Genezareth vocabatur, ideo terminus iſte ad quem huius nauigationis appellatur & Genezareth & Bethſaida & Capharnaum ab euangeliſtis, diuerſis rationibus. Et nota ꝙ non dicit venerunt ſed veniebant. inchoata enim nauigatio verſus Capharnaum ſignificatur, non perfecta. C
¶Et tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Ieſus.) Ratio redditur receſſus diſcipulorum ſine Ieſu. Significaturq; diſcipulos expectaſſe vſq; ad tenebras nocturnas Ieſum, ſi forte licentiata turba veniret ad eos: qui iam pręceſſerant & pręparauerant nauim.
¶Mare autem vento magno flante exurgebat. Tempeſtas maris deſcribitur ex vento. quam alii euangeliſtę diffuſius proſequuntur. ¶Quum remigaſſent ergo quaſi ſtadia vinginti quinque aut tringinta. Rem geſtam humano more euangeliſta deſcribit, velut ignota menſura ſtadiorum: vt intelligamus ꝙ hiſtoriam ſcribit humanæ hiſtoriæ more. ¶Vident Ieſum ambulantem ſuper mare, & proximum naui fieri.) Circa quartam vigiliam noctis hoc fuiſſe teſtatur Marcus. ita ꝙ D
tanto tempore tam parum nauigauerant. ¶Et timuerunt.) putantes phantaſma eſſe.
¶Ille autem dicit eis. ego ſum nolite timere.) Tacet euangeliſta ſcripta ab aliis de Petro: qui iuit ad Ieſum &c. Voluerunt ergo accipere eum in nauim.) Scrupuloſa ſunt hæc verba: quoniam præ ſe ferunt ꝙ Ieſus non ingreſſus eſt nauim: quod tamen conſtat ex aliis euangeliſtis eſſe falſum. ¶Solutio eſt quod euangeliſta non dicit Ieſum non eſſe ingreſſum in nauim (quod eſſet contrarium narrato ab aliis) ſed dicit ꝙ voluerunt eum accipere in nauim: ſignificans ꝙ diſcipuli putantes ſe more ſolito nauigaturos vſque ad portum, voluerunt ipſum accipere in nauim. Sed quia opinio ſolitæ nauigationis fefellit eos, ideo ſubiungitur non negatio ingreſſus E
Ieſu in nauim, ſed negatio ſolitæ nauigationis: ſubiungendo. Et ſtatim nauis fuit ad terram. pro, in terra, in quam ibant.) Ita quòd ſecundum hiſtoriam Ieſus ingreſſus eſt nauim: & ſtatim non ſolito curſu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebant. vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiam hoc miraculum factum ꝙ ſtatim nauis appulit ad terram ad quam ibant. Et quia non eſt ingreſſus Ieſus nauim ad finem ſolitæ nauigationis ad quem volebant ipſum accipere, ideo euangeliſta vſus eſt tali modo loquendi. ¶Altera die. pro, poſtero die.) Significatur enim dies immediate ſequens. ¶TVRBA quę ſtabat trans mare) in illa parte maris vnde diſceſſerant diſcipuli ſine Ieſu. ¶Vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi vna.) Deſunt ſex

dictiones

tio celeſtis magiſtri eſt auertere homines à ſollio fine ſtudiorum humanorum & conuertere ac
eleuare homines omnes.ad dirigendum ſtudia & opera ſua pro quanto tendunt ad proprium bõ A
num ipſorum,ad cibum æternum vt finem concupiſcibilium reliquorum. ¶Vbi & aduerte
quòd in præcedenti ca.affectũ ꝓponentẽ gloriam humanam,deſcripſit impedite fidẽ:hic verò
ſtudium ad cibum pereuntem plus q̃ ad æternum,prohibet.Illud anima,hoc corpus pręſtat im
pedimentum ſaluti æternæ ¶Quem filius hominis dabit vobis.)Ne erraremus intelligendo
poſſe per noſmetipſos operando acquirere cibum permanentem in vitam æternam abſq; eo ꝙ
daretur nobis ab aliquo homine,ſubiunxit proprium poſſeſſorem ſimulq; largitorem cibi per
manentis in vitã æternam,eſſe filium hominis(vt intelligamus non aliunde poſſe nos acquirere
cibum q̃ ex dono filii hominis. Simulq; intelligamus ad habendum hunc duo oportere con-
currere.alterum ex parte noſtri ſcilicet opus , alterum ex parte filii hominis ſcilicet dare.
¶Hunc enim.)Pronomen hunc,clare in textu græco demonſtrat non cibum ad filium homi-
nis:quoniã eſt maſculini generis,& dictio interpretata cibũ eſt fœmini generis ¶Pater ſigna-
uit.pro,ſigillauit, deus.)Coniunctio enim,monſtrat ꝙ hæc ſententia reddit rationem præcedẽ
tis.Redditur ſiquidẽ ratio quare filius hominis dat nobis panem permanentẽ in vitã æternam,
quia ipſum pater deus ſigillauit:hoc eſt quia ipſe eſt filius dei.¶Incarnationis myſterium ſigil- B
latione filii hominis à patre deo,ſignificatur:eo ꝙ quemadmodum ſigillando figura ſigillantis ſi
gilli imprimitur ſigillato,ita filio hominis impreſſus quodammodo eſt filius dei,qui eſt figura
dei:iuxta illud ad Hebre.i.qui quũ ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius.eſt enim filius
dei ſimilis patris in ſubſtantia.Et propter hoc ſignificantius in litera non dicitur pater ſed pater
deus.quod eſt nomen ſubſtãtię diuinę.¶Dixerunt ergo ad eum.Nõ dicit reſponderunt aut di
xerunt illi,ſed dixerunt ergo:vt intelligamus non illos ruſticos qui dixerant quando huc veni
ſti,ſed homines eruditos in lege occaſione accepta ex verbis Ieſu,dixiſſe hæc quę ſubiũguntur.
prę ſe ferunt enim loquentes eruditos,qui prҫſentes erant in Synagoga.¶Quid faciemus.ꝓ,fa
cimus,vt operemur opera dei?)Intellexerant iſti verba Ieſu(.ſ.operamini cibũ qui permanet in
vitã æternam)mouere ad opera dei:percipientes ꝙ operari opus dei eſt id quod dat vitã æternã.
Et propterea erudite petunt quod eſt illud factũ noſtrũ in quo conſiſtit operari opus dei. Sicut
enim alias petierunt quod mandatum magnũ in lege,ita modo petunt quod eſt factum noſtrũ C
quod nos oportet operari,in quo conſiſtit operari opus dei prębens vitã æternã. Factũ ſiquidem
noſtrũ ſignificatur,dicendo in præſenti facimus.¶Reſpondit Ieſus:& dixit eis.Hoc eſt opus dei
Illi quęſierant de operibus,Ieſus reſpõdet,de opere:ſignificans vnum eſſe opus velut ſubſtantia-
le.¶Et dicit dei,non legis.contra opera ſiquidẽ legis diſtinguitur ab apoſtolo fides,& non con
tra opus dei. ¶Vt credatis in eum quẽ miſit ille.)Credere eſt opus noſtrum & eſt opus dei:& pro
pterea directe reſpondet quęſito:aſſignans opus noſtrũ voluntariũ,ſimul & diuinũ.Credere ſi-
quidẽ in Ieſum,cõtinet in ſe, & id quod eſt intellectus(ſcilicet credere Ieſum.quod cõmune eſt
voluntariis & inuitis:nã & dęmones credunt inuiti myſteriũ incarnationis & trinitatis,ex euidẽ
tia factorũ)& id quod eſt voluntatis:ſcilicet confidere,tendere in Ieſum.hoc enim præpoſitio in,
adiungit.Credere ſiquidẽ deũ aut deo,actus eſt ſolius intellectus:ſed credere in deũ,eſt credẽdo
confidere ſeu tendere in deum,quod continet in ſe actũ intellectus & voluntatis:actus fidei,ſpei,
& charitatis.¶Et ſignificanter complectitur myſterium trinitatis & incarnationis dicẽdo in eũ
quẽ miſit ille.ſ.deus.Vbi aduerte ꝙ credere in verbũ incarnatũ,appellatur opus dei non ſolũ D
quia eſt donũ dei in opere noſtro,ſed quia eſt opus primum exactũ à deo,& vniẽs hominẽ deo
In hoc enim opere conſiſtit ſubſtantialiter vnio hominis ad deum in hac vita:& eſt illud quod
præbet vitã æternã.¶Dixerunt ergo ei)rurſus eruditi in Synagoga:occaſione accepta alterius
quęſtionis ex eo ꝙ ad hoc peruenerat doctrina Ieſu ꝙ credere in ipſum miſſum à deo,confere-
bat vitã æternã.¶Quod ergo tu facis ſignum.vt videamus & credamus tibi?)Non petunt quod
cunq; ſignum,ſed tale ſignum ꝙ habeat duas conditiones.Prima eſt quod videatur à nobis,alte
ra eſt ꝙ ſufficiens ad faciendum nos credere tibi quæ dicis de te ipſo.Ex propterea magis expli-
cando intentionem quęſtionis ſubiungunt.¶Quid operaris?)ſcilicet ſufficiens ad hoc.
¶Patres noſtri manducauerunt manna.)Argute petunt,proponendo ſignum monſtratum quũ E
miſſus eſt Moyſes:clare ſignificantes ꝙ quia tu maiorem te dicis Moyſe(dicendo ꝙ credere in
te miſſum à deo,confert vitam æternã)oportet quod tu opereris ſignum maius q̃ fuit illud quod
fuit tempore Moyſi:quo tempore patres noſtri manducauerunt manna. Acſi apertius dixiſſent
non aliqua turba ſed vniuerſus populus qui tunc erant patres noſtri,manducauerunt mãna,nõ
panes hordeaceos.¶In deſerto.)in quo quadraginta annis fuerunt.Et intendunt per hoc ꝙ ſigna
quæ fecerat non erant ſufficiẽtia,ſed oportebat ſignum maius monſtrare.
¶Sicut ſcriptum eſt.) Hinc clare apparet ꝙ non erant ruſtici ſed eruditi in lege(in Synagoga

prҫſentes

F præſentes)qui mouebant has quæſtiones.¶Panem de cælo dedit eis manducare.) Communis
panis,ex terra generatur:manna autem ex quo conficiebatur panis , non generabatur in terra,
ſed ad modum roris de ſupernis deſcendebat.& propterea ſicut ros dicitur de cælo deſcendere,
ita & panis ille dicitur de cœlo datus.

Ixit ergo eis Ieſus.Occaſione nacta ex quærentium verbis,aggreditur Ieſus doctrinam de-
D ſeipſo quatenus eſt panis vitæ.Et primo tractat de ſeipſo vt eſt panis vitæ.deinde de paſſione
ſua futura,ſecundum quam eſt cibus& potus vitę.¶Amen amen dico vobis, non Moyſes
dedit vobis panem de cœlo.In textu græco pręponitur articulus dictioni panem.Ex quo pa-
tet quòd non negat Ieſus Moyſen dediſſe patribus eorum panem de cœlo,ſed negat moyſen de
diſſe illum panem de cœlo:hoc eſt inſignem illum panem de cœlo præbet vitam æternam.¶Ita
vt hinc duas differencias intelligamus.alteram inter datores,Moyſen & patrem Ieſu.alteram in
ter datos panes de cœlo ſcilicet manna & panem illum.hę enim duę differentiæ mōſtrantur ex
aduerſatiua ſubiuncta.¶Sed pater meus dat vobis panem de cœlo verū.Et ſignificanter apponit
G verum:ad declarandum ꝙ illum panem permanentem in vitam æternam, pater Ieſu dat , non
fictum, non pręſumptum,ſed verum,ſed veri exiſtentem talem ꝙ permanet in vitam æternam.
¶Panis enim verus.pro,dei; eſt.) Dictioni panis præponitur articulus:vt intelligamus quod de
eodem inſigni pane loquitur,& quem prius appellauerat panem verum, modo appellat illum
panem dei.¶Et non per coniunctionem enim,reddit rationem vtriuſq; differentiæ prædictę,ex
duabus conditionibus.Altera eſt.¶Qui de cœlo deſcendit.)hoc eſt qui non ſolum datus dici-
tur de cœlo,ſed vere deſcendit de cœlo.Deſcendere ſiquidem actus eſt voluntarius:qui non cō
petit inanimatis.quę mouentur quidem deorſum,ſed non vere deſcendunt.Rurſus de vero cœ
lo,ſumma celſitudine deſcendere,non competit cuicunque inanimato.Et propterea etiam hinc
apparet differentia panis veri ſeu dei.¶Altera eſt.¶Et dat vitam mundo.Et hęc quoq; differen
tia duo complectitur:ſcilicet dare vitam,& mundo.non populo Iſrael tantum. Et intendit per
H dare vitam,dare vitam ſimpliciter & abſolute,& non ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis
dei habet his conditiones(ſcilicet ꝙ vere deſcendit de cœlo,& vere dat vitam mundo)manifeſte
infertur ꝙ Moyſes non dedit illū.¶Dixerunt ergo ad eum.)Occaſione accepta ex tam pręcla-
ris conditionibus deſcripti panis prorumpunt auditores ad petendū.¶Domine ſemper da no-
bis panē hunc.)Quēadmodū Samaritana petiit,da mihi hanc aquā vt non ſitiā neq; veniā huc
haurire,ita iſti carnaliter,petunt.Signum autem ꝙ carnaliter petunt,habetur ex eorum verbis:
iunctis cū hoc ꝙ Ieſus ſubiungit eos non credere. ¶Dixit autem eis Ieſus.Ego ſum panis vitæ.)
Hactenus dixerat in tertia perſona credendum eſſe in eum quem miſit pater deus:modo expli-
cat in prima perſona. tāquam prius de ſeipſo velut in indiuiduo vago loquutus fuerit,& modo
in indiuiduo ſignato,dicendo ego ſum.Ita ꝙ petentibus da nobis hunc panem,reſpondet, ecce
hic panis ſum,ego ſum panis vitæ.¶Qui venit ad me,non eſuriet:& qui credit in me nō ſitiet.)
Declarat ſe eſſe panem vitæ,ex effectu quia ſcilicet præſtat non eſurire neq; ſitire vnquam.Acſi
apertius diceret,panis quicunq; alius non eſt panis vitæ abſolute,ſed eſt panis vitæ ad horā:quia
I non tollit famem & ſitim abſolute,ſed pro tunc:ego autem tolo famem & ſitim in æternum. Et
ratio differentiæ eſt:quia reliqui ſibi ſunt tranſitorii:& propterea redit fames,redit ſitis.ipſe autē
ſolus eſt permanens,ita quod nunquam deſinit.¶Et debuiſſet dicere qui manducat me(vt con
ſequenter loqueretur ad panem)dixit qui venit ad me,qui credit in me:vt abſtraheret auditores
à cogitatione panis corporei,à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter,& eleuaret eos
ad cogitandum & intelligendum ꝙ de pane ſpiritus loquitur.¶Dicit autem venit & credidit:vt
vtriuſque partis animæ officia explicet,credere ſiquidem partis eſt intellectiuæ : venire autem
partis affectiuæ.Voluntas enim tendit ad obiectum in re:intellectus autem trahit obiectum in ſe.
Propter quod dicunt philoſophi quòd bonum & malum eſt in rebus , verum autem & falſum
K in anima.¶Et quum dixiſſet ſe eſſe panem vitæ,declarat nihilominus ꝙ tollit non ſolum famē
ſed ſitim:vt eleuemur ad intelligendum & penetrandum ꝙ quæ ſunt diuiſa in inferioribus ali-
mentis(nam alimenti ſicci eſt tollere famem,humidi vero tollere ſitim)vniuntur in rebus ſupe-
rioris ordinis.nec ibi eſt distinctio huiuſmodi alimētorū:ſed plenā vtriuſque appetit⁹ ſatietatib⁹
panis vitæ fert ſecum.Et verificatur tam non eſurire quam non ſitire(vt in cap .iiii. declaratum
eſt)ſimpliciter & abſolute.Cum quo ſtat ꝙ quanto magis credimus in Ieſum & venimus ad eum
tanto magis eſurimus & ſitimus augmentum & perfectionem.

¶In æternum.pro,vnquam.)Satietas non ad horam ſed perpetua ſignificatur.¶Sed dixi vobis:
quia & vidiſtis me& nō credidiſtis.pro,creditis. Tacite obiectioni reſpondet,vtendo hac aduer
ſatiua.Poterant enim obiicere ꝙ oportebat facto monſtrare ſeipſum panem vitę & nō verbis.

Huic inquam

Huic inquam obiectioni reſpōdet, ſed dixi vobis, ſed verbo explicaui me eſſe panem vitæ, quia vidiſtis me factis & tamen non creditis. Ita quod neceſsitas dicendi eſt quia facta viſa non dicunt A vos ad credendum. verba enim adiuncta factis plus valent. ¶ Omne quod dat mihi pater ad me veniet.) Petentibus panem hunc, reſponderat Ieſus ecce ego ſum hic panis: & ſubiunxerat veniē dum eſſe ad ſe. Declarat modo modum habendi hunc panem: qui eſt modus veniendi ad eum. ¶ Et intendit ꝙ habere hunc panem pendet primo ex dono patris ſibi infallibili. Acſi apertius dixiſſet. Vos petitis da nobis hūc panē: ſcitote ꝙ modus habēdi eſt iſte, ꝙ pater dat mihi habituros hunc panem: & ita dat ꝙ infallibiliter ad me venient. oportet ergo vos volentes hunc panē eſſe datos mihi à patre meo, datos ſic ꝙ infallibiliter ad me veniatis. Et per hoc excluditur omnis via ſalutis ſi non itur ad Chriſtum. ¶ Et eſt ſermo de dare non ſecundum quid (hoc eſt ſecundum præſentem iuſtitiam) ſed de dare ſimpliciter & abſolute. quod vocatur dare per prædeſtinationem. Quod enim deus abſolute dat Chriſto, proculdubio ſortietur effectum; quod ſcilicet ad deum veniet ex tali dare. ¶ Et eum qui venit ad me.) Non ſola patris datio, ſed liberum hominis arbitrium ad habendum hunc panem concurrit. Et propterea deſcripto infallibili euentu ex or- B dine diuini doni, ſubiungitur liber concurſus hominis: dicendo & eum qui venit. venire enim actus eſt voluntarius. ¶ Non eiiciam foras. Tertium concurrens ad habendum hunc panem, eſt conſequutio ipſius Ieſu. Ad quam ſe concurrere Ieſus, tertio loco deſcribit: ad ſimilitudinem acceptantis venientem ad ſe domi. Non acceptans ſiquidem venientem: eiicit eum foras, acceptans autem retinet eum intus.

¶ Duo ergo dicit. Primum quòd ſeipſum concurrere ad hoc, declarat: vt ſeipſum obiectum beatitudinis declaret. Alterum eſt quòd eiectio eſt eiectio ab intimis; alioqun non terminaretur ad foras. Vt hinc intelligamus venientes ad Ieſum, admittendos ab ipſo ad intima, ad ea quæ ſunt internæ fœlicitatis. ¶ Et dixit hoc ad declarandum qualis vitæ eſt panis: ſcilicet vitæ ſpiritus, vitę quę conſiſtit in intimis. Sicut dixit non eiiciam, ad declarandum ſe quantum eſt ex ſe, venientes omnes recipere. ¶ Collige prudens lector quòd tribus concurrentibus ad habendum hunc panem (ſcilicet patre dante, homine veniente, & Ieſu admittente) quum ipſe Ieſus dicat ſe nullum eiicere venientem. relinquuntur duo reliqua tanquam non ad ipſum Ieſum ſpectantia, ſed ad pa- C trem & ad homines: ac per hoc ſatisfactum eſt petitioni da nobis hunc panem. Acſi apertius dixiſſet ego quidem ſum ille panis, & nullum eiicio venientem ad me: ſed patris dono & veſtra voluntate opus eſt vt ad me veniendo panem hunc habeatis. ¶ Quia deſcendi de cęlo.) Simul reddit rationem quòd ipſe nō eiicit datos ſibi à patre: & declarat ſe habere conditiones ſuperius deſcriptas panis dei. Prima enim conditio erat quòd deſcendit de cęlo. & hanc in ſe verificari explicat: dicendo quia deſcendi de cęlo, non corporeis greſsibus ſed vniendo mihi carnem humanā. Ipſa enim carnis in terra aſſumptio, deſcenſus eſt de cælo de ſumma celſitudine.

¶ Non vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me.) Duas eſſe in Chriſto voluntates hic patet: humanam ſcilicet (de qua dicit voluntatem meam) & diuinam, quam dicit voluntatem patris. ¶ Dupliciter autem de voluntate humana Ieſu loqui poſſumus. vel ſecundū ſeipſam: vel vt ſubiacet regulę diuinę voluntatis. Voluntas enim Ieſu ſecundum ſeipſam: ſecundum ſuam naturam, nude accepta, non habet bonitatem infallibiliter: quoniam eiuſdem eſt na- D turæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum. Prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis, declinare non poteſt ad malum. Vtriuſq; autem conditionis textus meminit. nam dicēdo non vt faciam voluntatem meam, de voluntate humana nude accepta loquitur. veriſſimum ſiquidem eſt ꝙ non venit ad habendum pro regula operum ſuorum voluntatem humanam ſecundum ſe. Dicendo autem ſed vt faciam voluntatem eius qui miſit me, ſignificat voluntatem ſuam faciendi conformiter ad voluntatem diuinam. ¶ Hæc eſt enim pro autem voluntas ei⁹ qui miſit me patris.) Explicat voluntatem paternam quam ipſe eſt adimpleturus. Et primo quo ad datos ſibi à patre dicendo. ¶ Vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo.) Ratio quare non eiicio, eſt voluntas patris vt non perdam aliquid eorum quę dedit mihi. ¶ Sed reſuſcitem illud.) Duo conſtituit mihi pater erga datos à ſe mihi. Alterum eſt negatiuum: vt ſcilicet non perdam aliquem eorum. Alterum poſitiuum, vt reſuſcitem illos. Primum ſpectat ad ſalutem ſpiritus, E ſecundum ad ſalutem corporis vtrunq; tamen ad ſtatum æternę fœlicitatis. ¶ Et declarat per hæc duo officia ſua: ſe miſſum eſſe ad ſeruandum ea quæ ſunt ſpiritus, & ad reſuſcitandum corpora. quæ manifeſte ſunt officia ſolius dei. ¶ In nouiſsimo die.) Tempus reſuſcitationis deſcribitur finis tēporis: non enim eſſet nouiſsimus dies niſi eſſet finis tēporis: iuxta illud Apoc. x. iurauit per viuentē in ſecula ꝙ tēpus nō erit vltra. ¶ Hęc eſt aūt volūtas patris mei qui miſit me.) Repetit voluntatem patris: vt explicet eandem reſpectu venientium quam explicauerat reſpe-

F ctu datorum.Ita ꝙ vbi prius explicauit voluntatem patris ad explicandum officia propria ſibi
conſtituta erga datos ſibi á patre,modo explicat eandem ad explicandum effectus ſeu fructus ac
quirendos á venientibus ad Ieſum.¶Vt omnis qui videt filium & credit in eum.)Vere creden-
tes deſcribuntur duobus actibus ſcilicet videndi filium,& credendi in eum.Et hic quidem ſecũ-
dus iam declaratus eſt:Primus autem continet quòd filius videtur credendus. Non enim dicit
quòd omnis qui videt me(quod poſſet intelligi de viſu corporali)ſed.qui videt filium:quod nõ
poteſt intelligi niſi de viſu ſpirituali.Et quum conſtet ꝙ non eſt ſermo de viſione beata(quoniã
iungitur videre cũ credere)conſequens eſt quod de illa ſpirituali viſione filii eſt ſermo quę ſtat
cum credere:immò quæ eſt ratio credendi.nam præponitur videre filium ad credere in eum.
Huiuſmodi autem viſio filii eſt qua mente videmus filium credendum:vel ex euidentia miracu
lorum,vel ex teſtimonio ſcripturarum,vel ex interno lumine fidei.Hæc enim ſufficiunt ad vi-
dendúm filium ſub ratione credibilis.quam credibilis rationem explicãt ſubiuncta verba,cre-
dit in eum.Niſi enim de viſione filii ſub ratione credibilis eſſet ſermo,& eſſet implicatio in ad-
G iectio adiicere viſioni filii credere in ipſum(quoniam quod videtur non creditur)& non ſubiũ
xiſſet & credit in eum. Adiiciendo itaque & credit in eum,explicat quod de videre filium ſub
ratione credibili loquitur.¶Et hinc habes erudite lector modum rationemque credendi,eſſe vi
ſionem credibilium.Non enim ſpeciale aliquid de filio explicatur:ſed quod commune eſt om-
nibus quæ ſola fide habentur.Credimus enim myſterium trinitatis,myſterium incarnationis
& reliquos articulos fidei,quia videmus non illa quæ credimus,ſed illa eſſe credibilia. Sicut cre
dimus remotiſsimas partes terræ conditioneſque earum quas nunquam vidimus, quia habem⁹
tot teſtimonia quòd videmus illas eſſe credibiles.¶Habeat vitam æternam.)Ecce fructus prim⁹
ſpectans ad fœlicitatem ſpiritus.¶Et ego reſuſcitabo eum in nouiſsimo die.) Ecce ſecundus fru
ctus,ſpectans ad fœlicitatem corporis.¶Vbi aduerte quod non repetendo dicit & ego reſuſci-
tabo:ſed ad ſignificandum ſe executurum conſtitutum ſibi á patre vt reſuſcitet,executurum au-
tem reſpectu credentium in eum.¶Murmurabant ergo Iudæi de illo.)Hinc apparet quod non
ruſtici,non Galilæi ſed Iudæi qui ab Hieroſolymis venerant(vt alii teſtantur Euangeliſtæ) erãt
mouentes quæſtiones,increduli & omnia perturbantes.
H ¶Quia dixiſſet,ego ſum panis viuus.Superfluit viuus.)Qui de cœlo deſcendi.Et dicebant.nõ-
ne hic eſt filius Ioſeph.)Deeſt Ieſus.Legendum eſt.¶Nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph,cuius nos
nouimus patrem.& matrem?)A nomine proprio & á genere ſimul deſcribunt ipſum:apponen
tes etiam notitiam patris & matris.¶Et habes hinc coniecturam quód Ioſeph viuebat tunc tem
poris;ſicut & mater.Dico autem coniecturam:quia poſſet dici quód paulo ante mortuus eſſet,&
tamen notus erat iſtis.¶Quomodo ergo dicit hic,quod de cęlo deſcendi?)Ratio murmuris cõ-
ſiſtit in hoc quod Ieſus erat homo genitus ſicut & alii:quod incompoſsibile apparebat verbis Ie
ſu,quibus dicebat ſe deſcendiſſe de cælo.venit enim ex matris vtero ſicut & cæteri.
I ¶Reſpondit ergo Ieſus:& dixit eis.)Huic murmuri occurrit Ieſus:primo compeſcendo.
¶Nolite murmurare.pro,ne murmurate in inuicem.)Superfluit præpoſitio in.In quo apparet
quod non dicebant hæc IESV,ſed inter ſe.
¶Nemo poteſt venire ad me.) Explicat deinde rationem quare murmurant:quia ſcilicet ca-
rent dono dei quo trahentur ad Chriſtum.¶Nec dicit nemo venit ad me,ſed nemo poteſt ve-
nire:vt intelligamus negari non ſolum actum veniendi ſed potentiam veniendi. Et eſt ſermo
K de potentia propinqua:quæ ſcilicet elicitiua eſt actus,cui ad operandum non deeſt niſi execu-
tio.¶Niſi pater qui miſit me traxerit eum.Non violentia,ſed reuelatione,inſpiratione,inſtin-
ctu,excitatione mentis.Nec propterea excuſatur non veniens ad Ieſum,ſi non trahitur á pa
tre cęleſti:quoniam non excuſatur ab obice impediente ipſum vt trahatur á patre.
¶Explicat ergo Ieſus clare quod ſuperius occulte dixerat,omne quod dat mihi pater &c. decla-
rando ſimul quod ideo iſti murmurabant quia non erant tracti á patre. Ita quod ordo veni-
endi ad Ieſum, eſt quod primo eſt tractus internus:& propterea attribuitur patri, inuiſibili.
deinde eſt poſſe per donum acceptum venire.& tertio eſt venire. ¶Et ego reſuſcitabo eum in
nouiſsimo die.) Non eſt repetitio ſed explicatio eiuſdem gratiæ reſuſcitationis, conferendæ
ab ipſo venientibus ad eum. Quam etiam á ſe conferendam dixerat credentibus in ſe:vt idem
intelligamus præmium vtrorunque ſcilicet venientium & credentium. Quæ autem ſit diffe
rentia inter venire & credere,iam declaratum eſt. ¶Eſt ſcriptum in prophetis.)Authorita-
te ſcripturæ declarat tractum paternum. Nec nuninatur propheta aliquis:quoniam ſenten-
tia prophetarum inducitur.¶Et erant omnes.)Non diſtribuit pro ſingulis generum, ſed pro-
generibus ſingulorũ:hoc eſt nõ ſignificãtur omnes homines:ſed omnes cõditiões hominũ:ma

ſculi,

ſculi,fœminę ſenes & pueri,diuites & pauperes,barbari & reliquæ hominum differentiæ.Intē-
dit enim quòd cuiuſq; conditionis homines erunt. ❡Docibiles.pro,dociles,dei.) Hic eſt mo A
dus quo pater trahit ſcilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarum ſententia q͏ cuiuſq; cō-
ditionis homines erunt dociles,facile ſuaſibiles reſpectu dei docentis.Hinc enim facile apparet
vniuerſalis extenſio diuini tractus ad ruſticos, ad mulieres &c.ita quòd nemo venit niſi tractus
diuina doctrina interiori. ❡Omnis qui audiuit à patre & didicit.Efficacia tractus ſimul com-
modo diſcendi à deo declaratur. Acſi apertius diceret. Ex parte quidem patris concurrit docere
trahendo,ſeu trahere docendo:quorum alterum pertinet ad intellectum,alterum ad voluntatē·
ex parte vero eorum qui docentur & trahuntur,cōcurrit primo audire internū:& propter hoc
dicitur,audiuit à patre.concurrit ſecundo diſcere. ❡Humano more ſpiritualia deſcribuntur. Di
ſcipulus primum audit à magiſtro:& per hoc diſcit.ſed auditus perceptio eſt eorum quæ dicū-
tur:diſcere autem continet in ſe & credere & proficere. oportet enim adiſcentem credere præce
ptori.& quāuis credat,non diſcit niſi in auditis proficiat.Proportionaliter ſiquidem accedentes
ad deum,oportet primū audiſſe:hoc eſt percepiſſe quæ deus docet.deinde didiciſſe:hoc eſt cre B
dendo profeciſſe in auditis.& ſic tertio. ❡Venit ad me.)nō corporali greſſu ſed affectu,ſed ope-
ribus.Hęc eſt enim efficacia diuini tractus. ❡Non quia patrem vidit quiſquam.) Ne intellige-
res audiri patrem ſicut auditur ſenſibilis doctor(qui videtur dum auditur) & putares ſpirituali
viſione videri patrem à ſpiritualiter audientibus,occurrit huic falſæ eſtimationi:declarando q͏
ſolus ipſe vidit patrem.Et excluditur non ſolum quilibet homo,ſed etiam quicūq; angelus. Sed
eſt ſermo de quocunq; ſecundum vires naturales,& propterea ſubiūgit. ❡Niſi is qui eſt à deo,
hic vidit patrem.)Solus enim deus naturali facultate videt deum. Vnde & per hoc non ſolum
excludit erroneum intellectum,ſed & ſimul declarat ſeipſum eſſe verum deum: vtpote qui ſo-
lus vidit deum patrem. ❡Nec propterea excluditur ſpiritus ſanctus:quia videre eſt actus eſſen-
tialis,reſpectu cuius excluſiua ſeu exceptiua adiuncta termino perſonali(puta patri aut filio)nō
excludit aliam perſonam diuinam:vt in theologia ſpeculatiua declaratur.

❡Amen amen dico vobis,qui credit in me.) Tertio reſpondet quo ad materiam de qua mur-
murabant ſcilicet ego ſum panis qui de cælo deſcendi. Reſpondet autem prius diuiſim:hoc eſt C
prius quantum ad illud ego ſum panis,deinde quantum ad illud qui de cęlo deſcendi.& demum
coniungit vtrunq; ſimul. ❡Confirmat quod dixerat ego ſum panis:declarando qualis panis eſt
ab effectu & modo edendi illum.Dicendo enim qui credit in me,manducationem panis ſigni-
ficat.Subiungendo autem. ❡Habet vitam æternam.)præſentaneum effectum manducatio-
nis huius panis ſignificat.Et verificatur q͏ habet vitam æternan virtualiter & in ſui initio. Cha
ritas enim ſeu gratia initium eſt vitæ æternæ:ſicut ſemen continet fructum. ❡Et declaratur per
hoc quòd nulla opus eſt mora ad hoc quòd panis iſte cauſet vitam æternam:ſed dum mandu-
catur,efficit q͏ manducans habet vitam æternam in ſeipſo. ❡Ego ſum panis vitæ.) Ratio qua-
re qui credit in me habet vitam æternam, eſt quia ego ſum panis vitæ:hoc eſt ſum cibus confe
rens vitam abſolute(& non ad tempus)manducanti me. ❡Patres veſtri manducauerunt man-
na in deſerto,& mortui ſunt.)Declarat illam particulam qui de cælo deſcendi,ex differentia in-
ter manna appellatum panem de cęlo,& hunc panem de cęlo:penes hoc quòd manna à man-
ducantibus ſe non tollebat mori,panis autem iſte manducantibus ſe,confert non mori. D

❡Vbi perſpicacius attende quod differentia iſta non eſt penes omnino idem:hoc eſt penes mo
ri corpore.puta quod alter permiſerit mori corpori,alter vero tollat mortem corporis:vel quod
alter permiſerit mori ſpiritu,alter vero tollat mortem ſpiritus.Neuter enim ſenſus eſt literalis.

❡Sed differentia iſta eſt penes idem proportionaliter:ſcilicet penes comedentes reſpectiue. Eſt
enim ſenſus q͏ manna ſe manducantibus non conferebat non mori corpore, quum manducan-
tes ipſum ederent ad vitam corporis:iſte autem panis manducantibus ſe confert non mori illa
vita ad quam ſeruandam manducatur.manducatur enim propter vitam ſpiritus:& confert non
mori ſpiritu. Stat itaque ſolida differentia, relata ad manducantes & mortem proportiona-
liter ſeu reſpectiue. ❡In qua differentia conſidera etiam q͏ reſpondet dicentibus.quid ope-
raris tu pluſquam Moyſes,patres noſtri manducauerunt manna in deſerto:ſicut ſcriptum eſt,pa E
nem de cęlo dedit eis.Reſpondet enim ecce quid operor maius:quoniam manna cibus fuit nō
tollens mortem,iſte autem panis eſt cibus tollens mortem. ❡Si quæris quo pacto verificatur
q͏ iſte panis tollat mortem:quum multi poſtquam comederīt hunc panem mortui fuerint ſpi-
ritu:alioquin in errorem illorum laberemur qui dicunt charitatē ſemel habitam nō poſſe perdi.
Solutio eſt q͏ quātū eſt ex parte cęleſtis panis,ſufficiens eſt ad conferendū comedēti nunq̄ mo
ri ſpiritu:hoc eſt nunq̄ peccare mortaliter.ſed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitā quæ

F duraret in æternum,prouenit mors ſpiritus. Abiicit enim à ſe vitam ſpiritus ille qui peccat:&
nó ex defectu panis aut vitæ prouenit mors ſpiritus. Non ſic autem erat in mãna:quoniã cibus
erat corporeus,impotens ad præſtandum vitam corporis ſinæ mori. ¶ Hic eſt panis de cælo de-
ſcendens:vt ſiquis ex ipſo manducauerit non moriatur.pro,vt quis ex eo edat & non moriatur.)
Plus continet hæc litera quàm vt comedens hunc panem non moriatur quoniam eum hoc ſigni
ficat etiam quòd panis iſte deſcendit de cęlo ad hoc vt edatur.hoc enim clare ſignificatur dicen
do,de cęlo deſcendens vt quis ex eo edat. Ego ſum panis viuus.) Declaratis ſigillatim ſingulis
particulis,iungit vtranque ſimul. Ego ſum panis viuus.quo ad primam.
¶ Qui de cęlo deſcendi.)quo ad ſecundam ¶ Vbi aduerte ꝙ prius dixit ego ſum panis vitæ,mo-
do autem ego ſum panis viuus:vt intelligamus ipſum eſſe & panem vitæ,ſeruatiuum vitæ alio-
rum in æternum,& panem in ſeipſo formaliter viuum:& differre à manna non ſolum quia eſt
panis tollens mortem,ſed etiam quia eſt panis in ſeipſo viuus. Ita ꝙ deſcendit vere de cęlo vi-
uus:& non cecidit de cęlo vt manna res non viua. ¶ Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in
G æternum.) Prius oblationem mortis dixerat effectum huius panis::modo collationem vitæ ęter
næ dicit effectum eiuſdem panis. Vt vtrinque,ex vtroque contrario(morte ſcilicet & vita)decla
retur effectus huius panis. Et intellige viuet in æternum,quantum eſt ex parte panis:vt expoſi-
tum eſt. ¶ Vbi perſpice efficaciam huius panis non ſolum ad tollendam famen,ſitim & mortẽ,
& ad conferendum ſtatim vitam,ſed ad efficiendum quod viuat in æternum. Et panis quem ego
dabo.) Poſtquam declarauit ſeipſum ratione ſuæ deitatis panem viuum qui de cęlo deſcendit,
tranſit modo ad declarandum rurſus ſeipſum etiam ſecundum humanam naturam aſſumptam
eſſe panem viuum.& incipit à morte paſsioneq; ſua:dicens eſſe ſimiliter cibum mundi. Ita quod
non ſolum ipſe verbum eſt cibus & vita mundi,ſed etiam ipſe crucifixus:mortuus &c. eſt panis
& vita mundi. Quod eſt dictu,oportere mundum paſci credendo & amando non ſolum deum
in ipſo Ieſu homine,ſed etiam hominem paſſum ac mortuum pro ſalute mundi. Propterea enim
hactenus ſeipſum dixit panem:modo autem cum coniunctione copulatiua, accumulando ait &
panis. ¶ Significanter que dicit dabo,& non dicit do:quoniam futura erat donatio eius. Simul-
que petentibus da nobis hunc panem,declarat qualis eſt panis quem ipſe dabit. ¶ Caro mea eſt.)
H Deſunt tres dictiones ſcilicet. ¶ Quam ego dabo.) Et ſequitur.
¶ Pro mundi vita. Maniſeſtiſsime explicat panem hunc fore paſsionem & mortem ſuam:dicẽ-
do quod panis quem ego dabo eſt caro mea,non myſtica non ſpiritualis ſed quam ego dabo pro
mundi vita.conſtat enim quod in paſsione & morte ſua daturus erat carnem ſuam naturalem
pro mundi vita. ¶ Et dicendo dabo,ſignificat voluntario dono ſe paſſurum ac moriturum. Et
dicendo pro mundi vita, manifeſtat cauſam patiendi & moriendi non pro aliquorum ſed pro
mundi vita. ¶ Si vita ſpiritus intelligitur,gloſa opus eſt diſtinctiua de ſufficientia vel efficientia.
Mors enim Chriſti ſufficiens fuit pro ſpirituali vita mundi: quamuis non effecerit illam in om-
J nibus propter impedimentum ex parte multorum. Quamuis etiam ſecundum efficientiam poſ
ſit verificari mors Chriſti pro mundi vita ſpirituali:pro quanto ſpiritualem vitam effecit non
alicuius partis aut ætatis mundi,ſed in omni parte & ætate mundi.
¶ Sed ſi vita in ſua amplitudine intelligitur,non eſt opus gloſa limitatiua:quoniam vitam cor-
poralem etiam iniquorum efficit mors Chriſti:reſtaurauit enim naturam non in aliquibus ſed
in omnibus:vt potentius ſit donum Chriſti quam peccatum Adæ. ¶ Litigabant,pro, pugna-
K bant,ergo Iudæi ad inuicem.) Occaſione ſumpta ex hoc quod Ieſus dixerat carnem ſuam eſſe pa-
nem quem eſſet daturus,inter ſe certabant Iudæi,non Galilæi. ¶ Dicentes, Quomodo poteſt hic)
Impoſsibilem modum exiſtimabant. ¶ Nobis carnem ſuam. Superfluit ſuam:ſed ſubintelligi-
tur. ¶ Dare ad manducandum? Dixit ergo eis Ieſus.) Occaſione ſumpta ex hac verborum pugna
inter Iudæos,procedit ad explanandum ordinare manducationem carnis ſuæ. Et inchoat à ne-
ceſsitate manducandi illam. ¶ Amen amen dico vobis:niſi manducaueritis carnem filii homi-
nis ꝙ biberitis eius ſanguinem.) Neceſsitas manducãdi carnẽ & bibẽdi ſanguinẽ filii hominis,
explicat ex priuatiõe vitę,proculdubio ſpiritualis. Nõ habebitis.pro,non habetis. Significatur
enim p̃ſens priuatio,nõ futura tantũ. ¶ Vitã in vobis.) Et quoniã textus iſte ſimilis p̃cepto ba-
ptiſmi ſuperius.iii.ca.deſcripto(niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpũ nõ poteſt introire in regnũ
dei.pari ſiquidẽ neceſsitate ac modo hic dicitur,niſi mãducaueritis carnem filii hoĩs & biberitis
eius ſanguinẽ nõ habetis vitã in vobis)occaſio diuerſarũ factionũ ſeu ſectarũ fuit & eſt,ideo ꝑ-
ſpicacius diſcutiẽdus eſt:vt clarę habeatur ſenſus literalis,ex quo ſolo trahitur efficax argumẽtũ.
¶ Triplex igitur ſenſus dicitur hui⁹ literę, Primus eſt de fide mortis Chriſti. Et eſt ſenſus. niſi
vſi fueritis morte filii hoĩs tãq̃ cibo & potu,nõ habetis vitã ſpũs in vobis. Et hic ſcẽ⁹ eſt in ſever⁹
& neceſ-

& neceſſario intẽtus. Verus quidẽ: quoniã niſi anima hominis ſic credat mortẽ Chriſti ꝙ ſuſtẽ
tetur per illã velut cibo & delectetur in illa velut potu, non habet vitã gratię in ſeipſa. Neceſſario A
autẽ intẽtus. tũ quia ſeparatio carnis & ſanguinis manifeſte mortẽ Chriſti in qua ſeparatus eſt
ſanguis à carne, explicat. tum quia expreſſe dixit, caro mea eſt quã dabo pro mundi vita: quod
cõſtat mortẽ eius explicare. immò ad declarãdũ hoc (ſcilicet quam dabo pro mundi vita) ad re-
ſpondendum Iudæis quomodo poteſt hic nobis dare, manifeſtat modum: ſcilicet per ſeparatio-
nem carnis & ſanguinis: hoc eſt per mortem talem in qua ſanguis ſeparabitur à carne qualẽ con
ſtat eſſe mortẽ crucis. ℂ Secundus ſenſus eſt de fide ſacramẽti euchariſtiæ, quod eſt memoriale
mortis Chriſti: iuxta illud apoſtoli. quotienſcũ ꝙ manducabitis panem hunc & calicem bibetis,
mortem domini annunciabitis. Calix enim & hoſtia ſeparationem realem carnis & ſanguinis
quæ fuit in cruce ſignificant. Et eſt ſenſus. niſi ſpiritualiter manducaueritis & biberitis ſacramẽ-
tum euchariſtiæ, nõ habetis vitam in vobis. Et hic ſenſus eſt verus in ſe: quoniã ſpiritualiter mã-
ducare & bibere ſacramentũ euchariſtiæ quo ad rem ſacramenti, nihil aliud eſt quàm manere
In Chriſto & Chriſtum manere in eo. ſine qua manſione conſtat nõ eſſe vitam ſpiritus. ℂ An B
autem ſit intentus, non clare apparet. immo ſi perſpicaciter fuerit conſyderatum, apparet ꝙ ſer-
mo formalis non eſt de ſacramento ſed de re ſacramenti, ſed de fonte ſacramenti: quoniam for-
maliter loquendo ſi manducare & bibere ſpiritualiter ſacramentum euchariſtię neceſſarium eſt
ad vitam, ſequitur ꝙ ſacramentaliter manducare & bibere idem ſacramentum, eſt neceſſarium
ad vitam. Et patet ſequela: ex eo ꝙ præceptum cogens ad ſacramentum, formaliter loquendo co
git primo & directe ad ſacramẽtalẽ perceptionem: vt patet in præcepto baptiſmi. ad ſpiritualẽ
autem perceptionem (quæ conſiſtit in voto) cogit tanq̃ ad initium ſacramenti. Vnde dicere ꝙ
hic præcipitur ſpiritualis perceptio euchariſtiæ & non ſacramentalis: formaliter loquendo eſt
contraria implicare. Nec propterea intelligas arguendos doctores exponentes hoc de ſpirituali
manducatione: quoniam ad rem ſacramenti referunt. Tertius itaq; ſenſus eſt de manducatione
ſacramentali, digne tamẽ. Et eſt ſenſus, niſi realiter manducaueritis carnẽ filii hoĩs in ſacramẽ-
to hoſtiæ, & biberitis in ſacramento calicis eius ſanguinẽ, nõ habetis vitã ſpũs in vobis. Ita ꝙ iu-
xta hũc ſenſum neceſſariũ eſt ad ſalutẽ nõ ſolũ ſacramentũ baptiſmi. ſed etiã ſacramẽtũ euchari- C ſacramentũ
ſtiæ ſub vtraq; ſpecie. Ex hoc ſenſũ orta paulo ante eſt ſecta Bohemorũ, cõmunicantiũ etiam in
fantes ſub vtraq; ſpecie. Huic ſenſui cõtrariatur eccleſię cõſuetudo, nõ cõmunicans infantes nec
cõmunicãs populũ ſub vtraq; ſpecie. Nec ſola cõſuetudo ſed doctrina: quoniã docet ſufficere ad
ſalutẽ cõmunicare ſub ſpecie panis. ℂ Et q̃uis hæc autoritas ſufficiat ad manifeſtãdum ꝙ textus
iſte non tradit pręceptũ de perceptione ſacramenti ſub vtraq; ſpecie, & cõſequẽter ꝙ nõ tradit
pręceptũ de mãducando & bibendo ſacramentũ euchariſtię, ſectatoribus tamẽ illorũ dogmatũ
nõ ſatis fit, ſed textũ hũc pro ſe afferunt cõtra noſtrã cõſuetudinẽ & doctrinã: dicẽdo ꝙ niſi de
perceptione ſacramẽti tractaret dominus in his verbis, nõ diſtingueret inter manducare & bibe-
re. & rurſus nõ diſtingueret inter manducare carnẽ & bibere ſanguinem. ſed ex hoc ꝙ iam accu
rate diſtinguit inter hæc, inſinuat ꝙ de perceptione ſacramenti euchariſtiæ tractat. Præterea ſub
iungendo caro mea vere eſt cibus & ſanguis meus vere eſt potus, nõ poteſt negari quin de ſacra
mento carnis & ſanguinis loquatur. eadẽ autẽ materia tractatur hic mõſtrando neceſſitatẽ, quæ
tractatur ſubiungendo veritatẽ. De ſacramẽti ergo euchariſtię mãducatione & bibitione eſt hic D
ſermo. ℂ Sed hæc facile reiiciuntur: perſpiciendo ꝙ in hoc eodẽ capitulo paulo ſuperius Ieſus di
xit. qui venit ad me nõ eſuriet, & qui credit In me nõ ſitiet vnq̃. Clare enim in his verbis quę cõ
ſtat non ſpectare ad ſacramentũ euchariſtiæ, dominus diſtinguit eſurire & ſitire: quod equiua-
let ad diſtinguere inter manducare & bibere. nã eſurire ad mãducationẽ & ſitire ad bibitionẽ
pertinent. Non poteſt itaq; ex diſtinctione inter manducare & bibere, trahi argumentum effi-
cax ad inferendum ꝙ de ſacramento euchariſtiæ eſt ſermo. Similiter diſtinctio inter carnem
& ſanguinem non adiuuat. ſed potius ad contrarium ducit: quoniam caro non qualitercunq; de
ſcribitur diſtincta à ſanguine, ſed ſeparatione vt cibus à potu: conſtat autem quòd realis ſepara-
tio carnis & ſanguinis Chriſti in ſacramento, eſt repręſentatiue tantum: in morte autem Chriſti
fuit ſecundum rem. ℂ Et ſi inſtetur quòd hic eſt ſermo de carne & ſanguine ſub ratione cibi & E
potus, & non ſecundum quòd in eſſe ſuo naturali erant: ac per hoc de carne in ſacramẽto & ſan-
guine in ſacramento ſeparatis. Solutio habetur ex iam dictis: quòd ſuperius dominus tracta-
uit de ſeipſo vt tollit famem & vt tollit ſitim: & tamen non propterea infertur quòd de ſeipſo ſub
ſpecie ſacramenti qua tollit famem & ſpecie ſacramenti qua tollit ſitim. Tractat enim de carne
& ſanguine partibus mortis ſuæ, vt complectendis mente vt cibo & potu animæ: quia niſi ſu-
ſtentetur ſpiritus morte Chriſti vt cibo & delectetur illa vt potu, non eſt vita ſpiritus in nobis.

F Quod demum dicitur caro mea vere eſt cibus &c.ad literam(vt patebit)eandem materiam tra-
ctat,& mortem ſuam habere vere rationem cibi ac potus ſignificat:vt ibi declarabitur.Quamuis
extenſiue verificetur etiam de carne & ſanguine ſub ſacramẽto:ſicut etiam caro naturalis & ſan-
guis naturalis Chriſti extenduntur ad ſacramentum euchariſtiæ:pro quanto.vere continentur
ſub ſpeciebus panis & vini in illo ſacramento.¶Inepte autem applicari hinc neceſsitatem com-
municandi omnibus,ex eo deprę̄henditur quod manducare ſacramentum præſupponit man-
ducationem naturalem:ſicut naſci ſacramentaliter præſupponit naſci naturaliter. Nullus naſci-
tur ex aqua & ſpiritu niſi natus ſecundum carnem.& ſimiliter nulli impotenti exercere actum
manducandi naturalem imponitur neceſsitas manducandi ſacramentum.Infantes ergo qui ad-
huc mãducare nõ poſſunt ſed ſuggere,inepte cõcludũtur ſub hoc præcepto:dato ſed non conceſ
ſo quod de manducatione ſacramenti textus loqueretur.Quod enim ſub actu manducandi im-
ponitur,ſolis potentibus manducare indici intelligitur ſecundum planam legum omnium in-
telligentiam.Sed non oportet ex datis arguere iſtos:quia ex textu conuinci poſſunt.nam de illo
manducare ac bibere tractat textus iſte,de quo immediate ſubditur.
G ¶Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem.)Conſtat enim quod manducare &
bibere ſacramentum,non eſt hoc manducare & bibere quoniam manducare & bibere ſacramẽ-
tum,cõmune eſt ad indigne & digne manducare & bibere:vt Apoſtolus clare docuit.i.ad Cor.
xi.hoc autem de quo textus loquitur,nõ eſt commune ad digne & indigne:quia eſt habere vitã
æternam:vt textus dicit.Non enim dicit qui manducat digne carnem meam & bibit digne ſan-
guinem meum,ſed qui manducat & bibit:vt intelligamus ꝙ de ipſo mãducare & bibere loqui-
tur quod non eget modificatione digne,quod non eſt commune ad digne vel indigne. Clare
igitur apparet ꝙ non eſt ad literam ſermo de manducare & bibere ſacramentum euchariſtiæ,
ſed de manducare & bibere mortem Ieſu.¶Declarata itaq; neceſsitate manducandi carnem &
bibendi ſanguinem(alioquin non habetur vita ſpiritus in nobis)declarat modum quo hoc mã-
ducare & bibere ſe habet ad vitam.Multipliciter ſiquidẽ contingere poteſt aliquid eſſe neceſſa
rium ad vitam.Poſſumus enim dicere niſi pecuniam habeas non ſanaberis, niſi medicum ha-
bueris non ſanaberis, niſi tali balneo aut cibo vſu fueris non ſanaberis,& hęc diuerſimode veri
H ficantur.Et propterea quum dixiſſet Ieſus niſi manducaueritis carnem & biberitis ſanguinem
non habetis vitam in vobis,quia multipliciter intelligi poterat mãducatio neceſſaria ad vitam,
declarat quomodo concurrit manducare carnem & bibere ſanguinem ad vitam:dicendo.¶Ha-
bet vitam æternam.)Ecce de quo manducare loquor:de illo ſcilicet quod eſt habere vitam ęter
nam,quod fert ſecum vitam æternam,quod ponit in manducante & bibente vitam æternam.
¶Vbi patet qualiter ſe habet hoc manducare & bibere ad vitam æternam,quòd nõ ſicut aliquid
accidentale aut extrinſecum,ſed eſt ipſum habere vitam æternã.Dicendo enim poſt promulga
tam neceſsitatem manducandi ad vitam,qui manducat habet vitam,ſignificat ꝙ manducare eſt
I habere vitam.Et vere ſic eſt:quandoquidem paſci morte Ieſu,eſt habere vitam æternam.
¶Et ego reſuſcitabo eũ in nouiſsimo die.Non eſt repetitio ſed explicatio eiuſdem pręmii man-
ducantium carnem & bibentium ſanguinem filii hominis:quod promiſſum eſt tam venienti-
bus quam credentibus in filium dei,miſſum à deo.¶Caro enim mea.)Coniunctio enim teſta-
tur ꝙ ad reddendam rationem præcedentium inducuntur hæc verba.Redditur ſiquidem ratio
eius quod dixerat,qui mãducat meã carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam.
Et incipit ratio ab hoc ꝙ caro eius eſt cibus & ſanguis potus.Caro mea,naturalis quã dabo pro
K mundi vita.¶Vere eſt cibus.)Non dicit eſt cibus corporis,ſed abſolute eſt cibus:ne arctares ſen
ſum ad cibum corporis.Vnde ſufficit ad verificandum hunc textum quòd ſit cibus animæ:trã-
fertur enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animæ.Cibus autem nomen eſt of-
ficii cibandi,ſignificans proportionem rei quæ manducatur ad cibandum manducantem.Vnde
panis qui eſt cibus hominis,eſt venenum accipitri.Ad ſignificandum itaque quòd caro ſua non
falſo,non opinione ſed ſecundum veritatem cibat animam,dicit,vere eſt cibus:ad differentiã
gloriæ humanæ,quæ reputatur cibus animæ:ad differentiam ſpeculatiuæ contemplationis,quæ
reputatur cibus animæ:& vniuerſaliter ad differentiam reliquorum quæ reputantur cibare
animam.quoniam nihil horum vere eſt cibus animæ:quoniam nihil horum viuificat animam.
verus enim cibus ſolus ille eſt qui viuificat. ¶Et ſanguis meus)naturalis qui effundetur pro
mundi vita.¶Vere eſt potus)non venenum.Eſt enim non falſo,non opinatiue officium habens
potus animæ.eſt nanque viuificans animam ſicut potus corporeus viuificat corpus. ¶Et dixit
hæc:ad manifeſtandum quòd mors ſua eſt alimentum perfectum animæ conſtat enim alimen-
tum perfectum ex cibo & potu.

¶Qui manducat

¶Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem,in me manet & ego in illo.)Proſequitur rationem:declarando modum quo tam caro q̄ ſanguis ſuus viuificat alendo animam. Et A
affert ambas veri cibi & veri potus conditiones,verificari inter carnem ac ſanguinē ſuū & mā
ducantem ac bibentem. Tandiu res manducata eſt cibus corporis quādiu manet in manducante & manducans in illa.& ſimile eſt de potu. Alimentum enim corporis oportet quod ſit in illo qui alitur:alioquin non aleret.& rurſus oportet ꝙ qui alitur ſit in re quæ alit:ſit dico per operationem naturæ. Niſi enim natura eius qui alitur attendat alimēto,non iam alitur:rurſus ſi alimentum tranſiuit ſiue in eum qui alitus eſt,ſiue in quācunq; aliam materiam, iam non eſt amplius alimentum,iā non eſt cibus aut potus. ¶Dicendo itaque in me manet & ego in illo,omnes conditiones alimenti deſcribit ſibi conuenire reſpectu manducantis carnem & bibentis ſanguinem eius. Nam dicendo manet,excludit tranſitum.dicendo in me,ponit attentionem manducantis ad ipſum.& dicendo & ego in illo,ponit ſe intus in manducante. Coniunctionem ergo mutuam ac permanentem intus,ſignificat inter manducantem & ipſum. Conſtat autem coniūctio iſta mutua in anima,ex charitate:iuxta illud,Qui manet in charitate,in deo manet & deus B
in eo. Et eſt animum manere in Ieſu vt amato & deſiderato:& ſimiliter Ieſum in manere in animo vt amato & trahendo ad ſe. ¶Si hæc latius intelligere vis,conſydera quomodo amans eſt in amato ſecundum amorem veræ amicitiæ,ſimul & concupiſcentiæ:cogitando de illo,deſyderādo illi bona(gloriæ,famæ,diuitiarum)ſperando ab illo &c.& intelliges hæc. ¶Significanus autem dicit in me & ego in eo,& nō dicit manet in carne aut in ſanguine meo & ſanguis aut caro mea in illo:vt aſcendat à carne & ſanguine ad ſeipſum:vt declaret quod manducare carnem & bibere ſanguinem,coniungit manducantem & bibentem non tantum carni & ſanguini ſed ſibiipſi.vt intelligamus quód qui paſcitur morte eius,non cōiungitur tantum humanæ meæ naturæ,ſed coniungitur mihiipſi,qui ſum non ſolum homo ſed verus deus.

¶Sicut miſit me.)Pedetentim inducit concluſionem. Incepit enim ex hoc quòd caro & ſanguis meus eſt verum alimentum animæ:& inde ſubiunxit quod hoc alimentum præſtat manducanti & bibenti, manere in me & me in illo:modo autem adiungit ꝙ manere in me & me in illo,
dat manducanti viuere propter me,& ſic de primo ad vltimum illatio pateat eius quod propoſuerat ſcilicet qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam. C

¶Ad declarandum itaq; hoc quod manere me in manducante & manducantem in me,conferat viuere propter me,immo ſit ipſum viuere propter me,affert ſimilitudinem modi quo ipſe Ieſus viuit. Et dicēdo miſit me, vtranq; naturam ſuam ſignificat.nam miſſus eſt filius dei:miſsio autem eſt ipſa incarnatio. ¶Viuens pater.)Quia intendit reſoluere effectum qui eſt vita manducantium,in ſupremam cauſam propriam,ideo non dicit ſicut miſit me pater,ſed adiungit viuēs vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanq̄ propriam vitæ cauſam.

¶Et ego viuo.)Ecce cauſa media,ſimiliter ſecundum latitudinem vitalem. ¶Propter patrem.) Ex eo quod meminit miſsionis,& præpoſitio propter dependentiam ſignificare videtur,de vita Ieſu ſpirituali qua verus homo viuit ſpiritu propter patrem viuentem tum effectiue,tum exēplariter,tum finaliter,eſt ſermo. ¶Et qui manducat me,& ipſe viuet propter me.) hoc eſt ſicut miſsio à patre viuente facit me viuere propter patrem.ſic conſequenter manducatio mei viui
facit manducantem viuere propter me. Ita quod miſsioni reſpondet manducatio:& viuere propter patrem viuum,reſpondet viuere propter me viuum. Et miſsio quidem filii à patre viuente,eſt veriſsima & propria ratio quod filius ſecundum humanitatem viuat totaliter propter patrem.nam myſterium incarnationis eſt ratio quod filius ſecundum quod homo totaliter viuat propter patrem:tota enim vita Chriſti fuit ſemper propter deum.ita quod nihil penitus declinauit ab eſſe propter deum.manducare vero Ieſum viuum(hoc eſt paſci in intellectu & affectu de Ieſu viuo)ratio eſt quod manducans viuat non totaliter ſed ſecundum ſpiritum propter Ieſum viuum,non mortuum cibum. Vt intelligamus quod á patre viuente deriuatur vita in filium viuum,& à filio viuo deriuatur vita in nos:ſed à patre deriuatur per miſsionem, à filio vero deriuatur per manducationem.& percipiamus non ſolum in Ieſu vt filius eſt dei ſed etiam vt eſt
filius hominis,eſſe virtutem cauſatiuam vitæ noſtræ:non ſicut in primo principio vitæ ſed ſicut in media cauſa tali qualis deſcripta eſt:ſcilicet vnita filio dei per gratiam vnionis perſonalis quam Ipſius miſsio ſignificat. Simulque percipiamus contrarium eſſe ordinem in manducatione hac ſpirituali & in manducatione corporali,quo ad rationem vitæ. In cibatione enim corporis,ratio viuendi ex patre manducantis ſe tenet,& ex ipſo prouenit quod cibo communicetur vita:vt patet.in mādųcatione autē hac,vita cōmunicatur mādųcāti ex cibo mādųcato:ita ꝙ vita ſe tenet ex parte Ieſu qui mādųcatur viuus. Et ad hoc explicandū attulit aduerbiū ſimilitudinis E

F tudinis dicẽdo ſicut miſit me.ſignificatur enim aſsimilari modo viuendi propter patrẽ,ex miſ-
ſione cauſato,modũ viuendi noſtrum ex manducatione ipſius.Mutila autẽ apparet ſimilitudo:
quia poſt ſicut nõ ſubiungitur ſic.perfecta enim locutio exigebat vt diceretur ſic & qui mandu
cat me.Sed propter myſterium Euangeliſta tacuit ſic:ad ſignificandum ꝙ non tam ſimilitudo
quam cauſalitas intenditur,per hæc verba.vt intelligamus ꝙ quia pater viuens miſit filiũ viuen
tem propter ipſum deum patrem,ideo effectum eſt vt qui manducat Ieſum viuat propter Ieſum.
Hic enim ſenſus intentus eſt reddens rationem veram & propriam quare manducans carnem
& bibens ſanguinem Ieſu habet vitam æternam.& propterea nõ ſubiunxit ſic:ſed tacito hoc ad-
uerbio ſubiunxit coniunctionem copulantem effectum ſuæ propriæ cauſæ. ❡Hic eſt panis.)
Recole ꝙ ſermo iſte de carne eius vt cibo incepit,dicendo & panis quẽ ego dabo caro mea eſt
quã dabo pro mundi vita:quia itaq; à pane incepit,ad panem redit.Nec ad repetendum dicũtur
iterum verba hæc:ſed ad explicandum eadem competere filio homini quæ dicta ſunt de filio
dei.Superius de ſeipſo ratione naturæ diuinæ exiſtẽtis in ipſo miſſo à deo,in ipſo verbo incar-
G nato,dixerat hic eſt panis qui de cælo deſcẽdit,& reliqua de differentia ad mãna in deſerto:mo-
do hęc eadẽ dicit de carne ſua,ratione tamẽ hypoſtaſis.Vnde pronomẽ hic demõſtrat panẽ car
nem ſuam dandam pro mundi vita.❡Qui de cęlo deſcẽdit. Et eſt præteriti tẽporis deſcendit.
Vt intelligamus non eſſe aliam carnis ſuæ hypoſtaſim & aliam hypoſtaſim filii dei, ſed vnam &
eandẽ,dicit de pane carnis ſuæ ꝙ deſcendit de cælo.Et vere hypoſtaſis carnis Ieſu deſcendit de
cęlo,quando verbum caro factũ eſt.❡Non ſicut manducauerunt patres veſtri manna & mor-
tui ſunt.)Non eſt repetitio ſed explicatio ꝙ etiam panis quis eſt caro ſua, habet hanc conditio-
nem ꝙ tollit mortẽ.& differt à manna dato in deſerto:in hoc quod manducantes manna mor-
tui ſunt,perdiderũt vitam pro qua ſeruanda manducabãt manna:nõ ſic autẽ contingit mandu-
cantibus hunc panem,ſed.❡Qui manducat hunc panẽ.carnis meę.viuet in ęternũ.)illa vita pro
qua ſeruanda manducat hunc panẽ.Quod verum eſt quantũ eſt ex parte mãducati panis:quo-
niam ſufficit ad ſeruandũ vitã ſpiritus in æternum. Quia tamẽ nõ tollit libertatẽ arbitrii huma-
ni,ex parte hominis contingere poteſt ꝙ mãducato hoc pane homo poſtea moriatur morte ſpi
ritus,morte peccati mortalis,abiiciendo à ſe vitam æternã quã panis hic præſtat. ❡Hęc dixit in
H ſynagoga docens in Carpharnaum.Locus deſcribitur,vt hyſtoria explicetur.

Multi ergo audientes ex diſcipulis eius,dixerunt.Durus eſt hic ſermo.) Accuſant ſermo
nem Ieſu ꝙ impenetrabilis ſit ad ſimilitudinem duri:quod non cedit tangenti.
Et quis poteſt eum audire?)Superfluit cõiunctio &.Non ſolum ſermonẽ accuſant,ſed
auditorem non poſſe inueniri dicunt. ❡Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum.) Vt intelligamus
ꝙ murmur diſcipulorum non audiebatur à Ieſu:ſed diuinitus ſciebat Ieſus diſcipulorum mur-
mur.❡Quòd murmurarent de hoc diſcipuli eius,dixit eis,Hoc vos ſcandalizat? Interrogatiue
legendum eſt.Intelligens ſiquidem Ieſus ex ſermone ſuo ſcandalizatos diſcipulos,intendit ſeda-
I re eorum ſcandalum:& interrogatiue manifeſtat eis quæ inter ſe dixerant murmurando.
❡Pronomen hoc,demonſtrat ſermonẽ dictum de ſeipſo quo erat panis cęleſtis &c.Et non ex-
pectata illorum reſponſione tollit rationem ſcandali,ſubiungendo. ❡Si ergo videritis filium
hominis.)Duo dixerat Ieſus quæ videbantur dura.Alterum fuit:ego ſum panis viuus qui de cę-
lo deſcendi.Vnde & contra hoc dixerant Iudæi,nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph &c.
Alterum fuit,Niſi manducaueritis carnem filii hominis & biberitis eius ſanguinem non habe-
bitis vitam in vobis.cum reliquis huiuſmodi. Contra quod dixerant Iudæi,quomodo poteſt
hic nobis dare carnem ſuam ad manducandum?Et propterea quo ad vtrunque ſedat Ieſus ſcã-
dalum.Et quantum ad primum(ſcilicet ego ſum panis viuus qui de cælo deſcendi) dicit.ſi er-
go videritis filium hominis. ❡Aſcendentem vbi erat prius,)Supple videbitis veritatem ver
borum meorum ſonantium quòd deſcendi de cęlo.Et vere conuincit diſcipulos conditionalis
iſta:quod ſi viderint ipſum aſcendentem in cęlum, certi erunt quòd deſcenderit de cælo.viſus
enim conteſtans aſcenſum,ſufficiens eſt teſtimonium de priori deſcenſu. Subintelligitur au-
tem categorica, quod videbitis filium hominis aſcendentem:ac per hoc manifeſtum tunc erit
quod deſcendit de cęlo. ❡Dixit autem hæc conditionaliter:eo quòd multi illorum diſcipulo
K rum non erant viſuri ipſum aſcendentem in cœlum.Propter hoc enim non dixit videbitis:ſed
conuicit eos ex conditione ſi videritis.multi ſiquidem illorum erant viſuri & multi non:vt pa-
tet ex eo ꝙ multi remanſerunt & multi abierunt. ❡Et dicit vbi prius erat, propter veritatem
vtriuſque naturæ.erat enim prius ſecundum naturam diuinam in cęlo,& aſcendebat ſecundum
naturam humanam:vna tamen & eadem hypoſtaſis vtriuſque naturæ. Et propterea ratione
vnius erat ibi:ratione alterius erat aſcenſurus.

❡Spiritus

¶Spiritus eſt qui viuificat.) Quantum ad ſecundam occaſionem ſcandali(ſcilicet manducatio
nem carnis ſuæ)ſedat ſcandalum acceptum, prius aſſignando rationem vitæ abſolute. & deinde A
applicando ad propoſitam materiã. Et abſolute quidẽ dicit. ſpiritus eſt qui viuificat, vita quæ ſo
la eſt vera vita ſine admixtione mortis, qui viuificat animam, qui dat & ſeruat vitam æternam.
¶Caro non prodeſt quicquam.) hoc eſt caro inquantum caro, inquantum diſtinguitur ẽ regio
ne ſpiritus, non prodeſt quicquam ad dandum ſeruandumq; vitam æternam. Sicut Nicodemo
impoſſibile reputanti ꝙ homo iterum naſcatur, dixerat quod natum eſt ex carne caro eſt quod
natum eſt ex ſpiritu ſpiritus eſt, ita modo diſcipulis ſcandalizatis de manducatione carnis ſuæ &
potu ſanguinis ſui ad habendum vitam æternam, dicit. Spiritus eſt qui viuificat, vita æterna, caro
non prodeſt quicquam, ad vitam æternam. Et eſt ſermo iſte formalis de ſpiritu & carne. & ve
rus ſic vt nullam habeat contradictionem ſi penetretur. Non dicit, caro mea non prodeſt quic
quam(hoc enim contrariaretur antedictis qui manducat meam carnem habet vitam æternam)
ſed dicit caro, vt intelligamus in pronomine mea, ſignificari ſpiritum iunctum carni: ex quo
caro mea prodeſt multum ad vitam æternam, ex quo caro mea manducata ſeruat vitam æter-
nam. Propter quod reddidit rationem quare caro ſua confert vitam æternam, ex hoc ꝙ ip- B
ſe viuit propter patrem, & manducans ipſum viuit propter patrem: & manducans ipſum viuit
propter ipſum. quæ ambo conſtat ſpectare ad ſpiritum. Vnde hinc habetur ꝙ etiam caro chri
ſti in quantum caro ẽ regione ſpiritus, nec crucifixa nec mortua prodeſt quicquam ad vitam mũ
di: ſed confert vitam mundo inquantum caro Chriſti crucifixa, mortua &c. quoniã dicendo ca
ro Chriſti inquantum caro, dicitur id quod commune eſt omni carni: dicendo autem inquantũ
caro Chiſti, dicitur id quod eſt proprium Chriſto: ſcilicet caro iuncta filio dei & ſpiritui chari-
tatis in anima Ieſu Chriſti. ¶Verba que ego locutus ſum. pro, loquor, vobis.) Res ſigni
ficatę per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & ſanguinis mei manduca
tione & bibitione ¶Spiritus & vita ſunt.) Tum ex parte rei manducandæ & bibendę: quia caro
mea & ſanguis meus habent rationem cibi & potus, ex ſpiritu & vita. ex ſpiritu quidem deitatis
meæ & charitatis meę: ex vita vero ſimiliter diuina & ſpirituali in me exiſtente. Tum ex parte
actus manducandi & bibendi: quia manducare & bibere non non ſunt actus carnales ſed ſpiritu C
ales & vitam veram ſecum ferentes. Tum ex parte manducantium: quia non ſecundum carnalẽ
partem ſed ſecundum eã partem hominis quæ ſpiritus eſt, & ad quam ſpectat vita vel mors æter
na, exercenda eſt manducatio carnis meæ & bibitio ſanguinis mei. Tum ex parte effectus: quia
non ſeruatur per hoc manducare & bibere caro, ſed ſpiritus: & confertur non vita opinata aut ſe
cundum quid, ſed vita quę vera & æterna vita eſt. Omni ergo ex parte quę dixi ſunt ſpiritu &
vita. ¶Vbi prudens lector conſidera ꝙ quum duo in re hac dixerit(ſcilicet manducare & bibere
& vitam æternam habere manducando & bibendo) primum declarat eſſe ſpiritum, hoc eſt ſpi-
rituale. alterum autem confirmat eſſe vt dixerat: ac per hoc inſtruit eos ꝙ verba ſua ſpiritualiter
intellecta(hoc eſt de ſpirituali cibo, de ſpirituali potu. de ſpirituali manducare & bibere) habent
ſecum vitam æternam, vt prius dixerat. Et quia tota ratio ſcandali erat ratione manducationis
& bibitionis carnalis. ideo ſufficientiſſime ſublata eſt. ¶Et ſcito hoc in loco antiquum erro-
rem negantem in euchariſtię ſacramento verum Chriſti corpus contineri, modernis tempori-
bus fundatum eſſe ſuper hunc, textum. caro non prodeſt quicquam. Conuincuntur autem D
ex hocmet textu, intellecto ſecundum eos de ſacramento euchariſtię: ex eo ꝙ manifeſte dictum
eſt, qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam. Si nanque de
ſubſtantia carnis Chriſti eſt ſermo, caro multum prodeſt: vtpote qui manducat meam carnem
& bibit meum ſanguinem habet vitam æternam. & modo dicitur quòd non prodeſt quicquam:
ergo propriam ignorant vocem hęretici iſti. ¶Planus literæ ſenſus iam explicatus eſt: ſcilicet
quòd eſt ſermo de carne vt caro diſtinguitur contra ſpiritum, eſt ſermo de carne abſolute non
de carne Chriſti, quæ eſt raro iuncta ſpiritui qui eſt deus. Sed ſi etiam condeſcendendum eſt iſtis
hebetioris intellectus in promptu eſt altera expoſitio: ſcilicet quòd quum dicitur quòd caro nõ
prodeſt quicquam, caro non eſt nomen ſubſtantiæ ſed officii: hoc eſt carnalis tam cibus quam
potus. Hic enim ſenſus directæ reſpondet ſcandalo diſcipulorum, & nulli prius dictorum aduer
ſatur: quoniam cum hoc ſenſu eſt ſimul verum ꝙ qui ſpiritualiter manducat carnem naturalem B
Chriſti & ſpiritualiter bibit naturalem ſanguinem Chriſti(credendo confitendo, & amando car
nem datam pro mundi vita & ſanguinem ſimiliter fuſum pro mundi vita) habet vitam æternã.
Perinde eſt autem aſſerere ꝙ caro naturalis Chriſti non prodeſt quicquam ad vitam ſpiritus, &
aſſerere quod caro crucifixa, ſanguis effuſus Ieſu Chriſti nihil nobis prodeſt ad ſalutem æternã
quia caro non prodeſt quicquam quod eſt non eſſe chriſtianum.

F ¶Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt.) Reddita ratione doctrinæ ſuæ Ieſus declarat
ſcandalum diſcipulorũ nõ ex duro ſermone ſed ex eorum incredulitate procedere. Et ad hoc ſi-
gnificandum aduerſatiua vtitur coniunctione: dicendo, ſed ſunt quidam ex vobis. Acſi apertius
dixiſſet, Non eſt duritia ſermonis occaſio ſcandali, ſed incredulitas quorundam ex vobis.
¶Sciebat enim ab initio Ieſus.) Interponit euangeliſta rationem verborum Ieſu non eſſe ſcienti
am nouam, ſed ſcientiam ab initio conceptionis ſuæ.
¶Qui eſſent credentes.) Duo explicat præſcita. Alterum commune multis: quo diſtinguuntur
credentes à non credentibus. Alterum proprium Iudæ proditori: dicendo. ¶Et quis traditurus
eſſet eum.) Quo diſtinguitur Iudas ab aliis vndecim Apoſtolis. ¶Et dicebat.) ex ſciencia prædi-
cta. ¶Propterea dixi vobis.) Non ſolum docet originem ſcandali eſſe ex eorum incredulitate,
ſed originem incredulitatis eorum declarat. propterea, quia ſunt quidam ex vobis qui non cre
dunt, dixi vobis, paulo ante. ¶Quia. pro, ꝙ. nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à pa
tre meo.) Ecce origo incredulitatis veſtræ, negatio tractus à patre meo. hoc enim ſuperius dixe-
rat, nemo poteſt venire ad me niſi pater meus traxerit eum. ¶Ex hoc. pro, ex eo. Subaudi tem-
G pore. multi diſcipulorum eius abierunt retro. pro, abierunt ad ea quę retro.) Incredulorum per
tinaciam ſubiungit euangeliſta: ꝙ non obſtantibus his ſermonibus Ieſu, multi diſcipuli abierũt
ad ea quę retro. Profectum vitæ ſpiritualis ſignificari per progreſſum ad anteriora, defectũ vero
per ire ad ea quę retro, teſtatur Apoſtolus ad Philip. iii. ea quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea ve-
ro quę ſunt priora meipſum extendens. Vnde euangeliſta deſcribit iſtos ad defectum vitæ ſpi-
ritualis abiſſe ¶Et iam non cum illo ambulabant.) ſequela corporali. Vnde apparet ꝙ & corpo-
re & ſpiritu deſeruerunt Ieſum. & ꝙ abire retro, ſpectat ad ſpiritum: ſicut non ambulare ſpectat
ad ſocietatem corporalem. ¶Dixit ergo Ieſus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?)
Occaſione accepta ex receſſu multorum diſcipulorum, Interrogat Ieſus duodecim: non inuitan
do ad receſſum, ſed tum ad explicandum eos eſſe in ſua libertate. tum ad cauendum ne putarent
Ieſum indigere eis: & arrogarent ſibi ꝙ remanendo cum Ieſu, conferrent beneficium ipſi Ieſu.
¶Reſpondit ergo ei Simon petrus.) Significanter Euangeliſta apponit ergo: vt intelligamus Pe
trum plenum fidei & feruoris, occaſione accepta ex hac propoſitione Ieſu prorupiſſe in hanc reſ
ponſionem. ¶Domine ad quem ibimus.) Nota particulas reſponſionis. Inchoat à perſona Ieſus
tanquam ab eo cui nullus eſt comparabilis: dicendo ad quem ibimus, ſcilicet ſimilem tibi? Quaſi
dicat, nullus eſt qui poſſit tibi comparari ad quem ire poſſumus.
¶Verba vitæ æternę habes.) Dixerant alii diſcipuli durus eſt hic ſermo. & propterea Petrus
poſt commendatam perſonam, commendat ſermonem Ieſu.) Commendat autem ad commu-
nem mundi vtilitatem, non diuitiarum ſed vitæ, non temporalis ſed æternæ.
¶Et nos credidim⁹. pro, credimus. & cognouimus. Vtrunque eſt præteritum. In perſona colle-
gii. xii. apoſtolorum Petrus putans ſe verum dicere. putans alios vndecim eſſe tales qualis ipſe
erat, tertio loco à communi apoſtolorum fide perſeuerantiam aſſerit, & dicit duos actus: ſcilicet
I credidiſſe (& hic eſt. actus intellectus moti à voluntate ad credendum) & cognouiſſe. & hic eſt
actus intellectus moti à teſtimoniis tot miraculorum.
¶Quod tu es Chriſtus filius dei. Deeſt ſecundum quoſdam codices Græcos viuentis. Quod ſi in
omnibus non eſt. adiunctum ab aliquo videtur. Si autem de textu eſt, dicta videntur hæc a Pe-
tro poſtquam in partibus Cæſareæ Philippi dixerat ex patris cæleſtis reuelatione, tu eſt Chri-
ſtus filius dei viui. Math. xvi. vbi hæc expoſita ſunt.
¶Reſpondit ei Ieſus. Nonne ego vos duodecim elegi. Corrigit Ieſus reſponſionem Petri ape-
riendo quod occaſio dicendi nunquid & vos vultis abire, non ex differentia aut ignorantia fuit
ſed. ex iniquitate vnius eorum. ¶Nec dicit abſolute vnus ex vobis diabolus eſt, ſed com-
memorando electionem nonne ego elegi vos duodecim: ad explicandum grauitatem criminis,
K quod cum tanto beneficio (ſcilicet quod ego elegi vos) vnus ex vobis eſt diabolus: & ad inſinu-
andum nouitatem huius criminis in illo, ſcilicet ꝙ poſt electionem eſt effectus diabolus. Dicen-
do namq; nonne ego elegi vos, inſinuat ꝙ bonos elegit duodecim ex vniuerſo numero diſci-
pulorum. immo ad hoc ſignificandum, pronomen emphaſin exercens ppoſitum apparet. Acſi
apertius dixiſſet, ex eo ꝙ non obſtante ꝙ ego elegeri vos bonos ad gradũ Apoſtolatus, vnus ex
vobis ex ſua libertate eſt diabolus occaſio mihi data eſt interrogandi omnes. nũquid & vos vul
tis abire, vtendo male veſtra libertate ſicut ille vnus vtitur. Simulq; declarat Petro & aliis non
verificari verba Petri ad quem ibimus, de ſingulis eorum. nam ille vnus habebat alium ad quẽ
iret: ſcilicet ad propria commoda. ¶Et ex vobis vnus diabolus.) Dictionem græcam interpres
reliquit. debebat transferre hanc vt alias: & dicere calumniator ſeu delator. explicat ſiquidem Ie

ſus pe

ſus ſpeciem criminis. Et vere Iudas calumniator ſeu delator ſeu quoniam detulit Ieſum & calum
niatus eſt Ieſum tanquam malum, quando vendidit ipſum. Quod quamuis alibi non ſit ab Euan A
geliſtis explicatum, conſtat hoc in loco explicari: expreſſe ſubiungente euangeliſta ꝙ propter
Iudam proditurum Ieſum. dixerit Ieſus hæc de Iuda. ¶ Eſt.) non dicit erat aut fuit, ſed eſt: vt in-
telligamus crimen præſens: non in vno actu ſed in vſu. calumniator enim ſeu delator non poteſt
proprie dici qui ſemel tantum calumniatur aut defert, ſed qui in vſum ducit calumniari ſeu de-
ferre. Ita ꝙ hinc habemus ꝙ Iudas iam erat calumniator, etiam antequam calumniaretur Ieſum
ꝙ ſenſualis eſſet: vtpote qui vnguenti pręcioſi vnctionibus delectaretur: & hoc à muliere pul-
chra. hanc enim calumniam implicite elicimus ex euangelio.
¶ Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis. pro, Iſcariote.) Legendum eſt enim in caſu ablati-
tiuo: quia refertur non ad Simonem ſed ad Iudam: vt ipſius cognomen. ¶ Hic enim erat traditu
rus eum, quum eſſet vnus ex duodecim.

CAPVT VII.

POſt hæc autem.) Ordo hiſtoriæ ſignificatur. ¶ Ambulabat. prædicando. Ieſus B
in Galilæam. pro, in Galilæa.) Erat enim in Galilæa. ¶ Non enim volebat in
Iudęam. pro, in Iudęa, ambulare.) hoc eſt non volebat diſcurrere per Iudæam
prædicando, ſed diſcurrebat per Galilæam. ¶ Quia quærebant eum Iudęi in-
terficere.) Ad litteram ideo declinabat Iudæam, quia nolebat adhuc capi &
occidi: agens quod erat hominis. Erat autem in proximo. pro, in propinquo
dies feſtus Iudæorum ſcenophegia. pro, ſcenopegia.) Et eſt dictio Græca, à
fixione tentoriorum dicta: ſignificans feſtum tabernaculorum. quod à quintodecimo die menſis
ſeptimi à Iudęis ſeptem diebus celebrabatur, in memoriam ꝙ fixerant tabernacula quadraginta
annis in deſerto, aliti à deo: vt dicitur Leui. xiii. Et deſcribit tempus euangeliſta: vt intelligamus
ſex menſes defluxiſſe inter relata in pręcedenti capitulo & quæ referuntur in hoc. nam illa fue-
rant geſta quum prope eſſet paſcha, quod celebrabatur ad primam oppoſitionem lunę ad ſolem
in ariete: hoc autem feſtum celebrabatur ſole exiſtente in libra, quum eſſet in oppoſitione lunæ C
menſis ſeptimi. vt geſta interim, ab aliis euangeliſtis ſcripta, non repetat. ¶ Dixerunt autem. pro,
ergo.) Occaſionem dicendi, prius præmiſit Euangeliſta fuiſſe, quia Ieſus declinabat Iudęam, de-
clicans perſecutiones Iudęorum. Et propterea dicit, dixerunt ergo: hoc eſt ex hac occaſione.
¶ Ad eũ fratres eius.) Scripture conſuetudine, conſanguinei appellantur fratres. ¶ Tranſi hinc
id eſt ex Galilæa. & vade in Iudęam.) Vbi eſt Metropolis Hieruſalẽ. ¶ Vt & diſcipuli tui videãt
opera tua quæ facis,) Seipſos eximunt à numero diſcipulorũ: cupienies vt diſcipuli Ieſu qui erãt
in Iudęa, qui non ſequebantut ipſum ſed audiebant ipſum, viderent miracula quę faciebat Ieſus
¶ Nemo quippe In occulto quid facit, & quærit ipſe in palam. pro, in libertate, eſſe.) Rationem
aſſignant tranſeundi in Iudæam ad hoc vt diſcipuli eius videant miracula ipſius, ex communi ra
tione quærentium liberari à perſecutionibus. Nullus enim quærens liberari à perſecutionibus
facit miracula ſua in occulto, ſed in publico: vt ſic, viſis miraculis habeat fauores & liberetur à ti-
more perſecutionum. ¶ Vbi duo conſidera. Alterum eſt quod iſti duo ſupponebant Ieſum quę
rere liberari à perſecutionibus Iudęorum, quærere vt ipſe eſſet in libertate eundi per Iudæam D
& Hieruſalem, & libere prædicandi & docendi ibidem, abſque timore perſecutionum Iudæo-
rum. Et hoc putabant quia videbant ꝙ Ieſus nolebat in Iudæam ire quia quærebant ipſum
Iudæi interficere. ¶ Alterum eſt ꝙ locus Galileę reſpectu Iudeę exiſtimabatur ab illis locus oc-
cultus reſpectu Iudæorum. propter hanc enim exiſtimationem, dicunt Ieſum facientem mira-
cula in Galilęa facere in occulto reſpectu Iudęorum. Et habet non nihil veritatis dictum iſtorũ:
quoniam miracula quamuis publice fierent in Galilæa, quia non fiebant in Iudæa, non credeban
tur à Iudæis narrata audientibus. & propterea erant Iudæis occulta quantum ad certitudinem
ſcientię, quantum ad viſum. ¶ Si hæc facis.) Sub dubio dicunt Ieſum facere miracula vt ex eo- E
rum verbis cognoſcamus ipſorum incredulitatem ¶ Manifeſta teipſum mundo.) Primum hor-
tati ſunt vt iret in Iudæam ad faciendum ibidem miracula ad acquirendum libertatem à per
ſecutionibus Iudęorum: modo hortantur ipſum ad idẽ ad acquirendã gloriã humanã. ¶ Et ma
nifeſtationẽ in Iudæa appellant maanifeſtationẽ mũdo. tum quia ibi erant ex omni natione mũ
di. propter templum ad quod confluebant Iſraelitæ ex omni parte mundi. tum quia ibi erant pri
cipes ſacerdotum & Sribæ ac ſumma totius populi Iſrael. Et propterea quod ibi erat manifeſtũ,
redundabat in manifeſtationẽ toti mundo: per quem diſperſi erant Iſraelitæ. Ibi etiam erat Cæ
ſaris no

ſaris nomine præſes:quo mediante poterat manifeſtari Cæſari:ac perhoc mundo.
F Neque enim fratres eius credebant in eum.) Interponit euangeliſta rationem verborum:quia
ſcilicet necipſi credebant in Ieſum.ſed exiſtimantes ipſum eſſe purum hominem, ad ea quę
mundi ſunt hortabantur:libertatem ſcilicet & gloriam. vnde clare apparet hos Ieſu conſangui-
neos non eſſe illos qui erant electi in eius Apoſtolos,ſed alio,
¶Dicit ergo eis Ieſus.Occaſione accepta ex eorum verbis.¶Tempus meum nondum aduenit.)
Reſpondet ordine retrogrado ad ſingula. Et primo ad tertium,ſi hęc facis manifeſta teipſum
mundo,dicendo ꝙ tempus manifeſtandi ſeipſum ita publice in Iudęa,nondum aduenit.Signi-
ficans per hoc ꝙ ſingula opera ſua agebat definitis temporibus,& non prout occurrebat: vt fa-
ciunt alii homines. Et in hoc continetur quòd nondum aduenerat tempus eundi in Iudæam, vt
illi ſuadebant.¶Tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum.)Adiungit differentiam inter tem
pus ſuum & tempus illorum:ad ſignificandum impedimentum non eſſe commune ſibi & illis:
ſed differri tempus ſuum non autem tempus illorum,ad eundum manifeſte in Hieruſalem.
¶NON poteſt mundus odiſſe vos.)Reſpondet ſecundo dicto:ſcilicet vt viſis miraculis in Iu
G dęa,liber ſit à perſequutionibus.Reſpondet autem declarando cauſam perſecutionum non eſſe
ignorantiam miraculorum, ſed odium ex eo ꝙ teſtimonium reddit de malis operibus eorum.
Et ſimul explicat impedimentum temporis ſui non habere locum in fratrum ſuorum tempo-
re.Ita ꝙ vtrunque intendit:ſcilicet & reddere rationem quare tempus ſuum nondum aduenit,&
tempus illorum ſemper eſt paratum:quia mundus me odio habet,vos autẽ nõ.& declarare quod
non ignorantia miraculorum ſed odium eſt ratio quod Iudæi quærunt ipſum interficere.
¶Quia autem fratres eius meminerant mundi(dicendo manifeſta teipſum mundo)Ideo Ieſus
etiam mundi meminit,dicendo non poteſt mundus.intendens appellatione mundi vniuerſita
tem affectorum mundo vt ſic.Propter ꝙ ſignificãter dicit nõ poteſt.naturale ſiquidem eſt vni-
cuique diligere quod ſuum eſt:ac per hoc naturale eſt mundo diligere quod ſuum eſt, diligere
vos qui eſtis affecti mundo.
H ¶Et per hoc ſoluitur obiectio opponentium quòd poterant iſti odio haberi ab aliis mundanis
hominibus:vt continue videmus odia mundanorum hominum inter ſe. Nam hinc apparet ꝙ
non mundus,non ipſa vniuerſitas mundanorum contrariatur munda is ſed contrarietas eſt in
ter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus cauſis.Inter Ieſum autem & mun
dum(hoc eſt vniuerſitatem mundanorum)erat contrarietas: quoniam ipſe contrarius erat non
aliquibus ſed omñibus mundanis vt ſic.Vnde & ſignificanter Ieſus loquitur de mundo tanquam
de aliquo vno ſubiungendo.¶Me autem odit,quia ego teſtimonium perhibeo de illo.)non quia
neſciat miracula mea,ſed quia ego tum operibus tum verbis teſtimonium perhibeo de illo.
¶Quia.pro,quód,opera eius mala ſunt.)Ecce res de mundo teſtificata à me:ſcilicet ꝙ opera mũ
di(quoruncunque affectorum mundo)mala ſunt. Et hæc eſt vera ratio odii Iudæorum contra
me.¶Vos aſcendite ad diem feſtum hunc.) Reſpondet primo,tranſi hinc & vade in Iudæam,
Reſpondet autem ſimul concludendo ex præmiſſis vos aſcendite nunc.
¶Ego enim non aſcendam.pro,ego nondum aſcendo. ad diem feſtum iſtum.) Non negat ſe
I aſcenſurum:ſed negat ſuum tunc aſcenſum.Sciebat enim ſe paulo poſt aſcenſurum.
¶Quia meum tempus nondum impletum eſt.)Quod prius dixerat nondum aduenit,mod di
cit nondum impletum eſt.inchoauerat enim ſed non aduenerat quo ad terminum.
¶Hæc quum dixiſſet,ipſe manſit in Galilæa.)exequendo quod dixerat,ego nondum aſcendo.
¶Vt autem aſcenderunt fratres eius,tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum.)Quot dies interceſ-
ſerint quibus moratus eſt in Galilæa poſt illa verba neſcitur:ſed hoc tamen ſcitur ꝙ poſt aſcẽſum
cognatorum ſuorum ipſe aſcendit. ¶Non manifeſte,ſed quaſi in occulto.)Nõ enim aſcendit
prædicando,præmittendo diſcipulos ad præparandos auditores &c.ſed velut perſona priuata.
¶Iudæi ergo.)de quibus dictum eſt ꝙ quærebant eum interficere.¶Quærebant eum in die fe-
ſto,vt caperent.Et dicebat,vbi eſt ille?)Non aperiebant venenum ſuum turbis:ſed non videntes
eum more ſolito,interrogabant vbi eſt ille.volentes inueſtigare vbi eſſet.¶Et murmur multus,
K pro,multum,erat in turba.pro,in turbis,de eo.Quidam enim dicebant ꝙ bonus eſt.alii autẽ di
cebant non,ſed ſeducit turbas.pro,turbam.)In turbis quidem erat murmuratio:& de turba erãt
dicentes ꝙ bonus eſt,dicentes aut ꝙ ſeducit turbam,inter turbas quidem erant ſed nõ de turba.
Niſi forte increduli aliqui de turba:arrogantes ſibi exẽptionem à turba, tanquam prudentio-
res aliis.Nemo tamen palam.pro,libere,loquebatur de illo.)Quamuis diuerſæ eſſent opinio-
nes de Ieſu,illi tamen qui recte ſentiebant,non libere loquebantur quod ſentiebant.
¶Propter metum Iudæorum.)Turbæ erant diuerſarum tribuum:& exiſtentes in Hieruſalem ti
mebant

mebant Iudęos, qui principabantur & perſequebãtur Ieſum. ¶Iam autẽ die feſto mediante. pro
circa feſti dimidium.) Feſtũ ſenopegiæ durabat ſeptẽ dies. vnde quarta dies videtur ſignificari. A
¶Atendit Ieſus in templum.) Dixerat prius euangeliſta quòd aſcendit Ieſus ad diem feſtum: mo
do autem dicit quod quarta die aſcendit in templum. An autem iſta ſit explicatio temporis
quo appulit Ieſus Hieroſolymis, an triduo fuerit ibidem quaſi in occulto, certum non habeo.
¶Et docebat.) more ſolito in templo. ¶Et mirabantur Iudæi.) Quamuis quęrerent eum interfi-
cere, & Ieſus agens quod eſt hominis ad tempus declinauerit eos, modo agens quod eſt dei, com
peſcebat eos ne ſe caperent: & in motum admirationis eos vertit.
¶Dicentes. Quomodo hic litteras ſcit.) Manifeſtant ipſimet Iudęi duo. Alterum eſt ꝙ doctrina
Ieſu erat talis quæ ex notitia ſcripturarum procedebat, & tali notitia quæ non poterat haberi niſi
à viro literato: alioquin non dixiſſent, quomodo hic literas ſcit. Alterum eſt ꝙ ſciebant Ieſum
non didiciſſe litteras: alioquin non dixiſſet. ¶Quum non didicerit?) Vbi aduerte ꝙ non Galilęi
ſed Iudæi erant iſti: vt intelligamus Iudæos diligentius examinaſſe ante actã vitã & exercitationẽ
Ieſu in pueritia, in adoleſcentia & in iuuentute, & inueniſſe ꝙ fabrili arti operam dederat, non
litteris. ¶Reſpondit Ieſus: & dixit.) Occaſione ſumpta ex admiratione Iudæorum, declarat Ieſus
quomodo literas ſcit. ¶Mea doctrina.) quam auditis. ¶Non eſt mea.) hoc eſt non à me. Quod B
veriſſimum eſt: quia eſt à patre. Ita ꝙ pronomen mea quum dicitur mea doctrina, ſimplicem
poſſeſſionem ſignificat. quum vero dicitur non eſt mea, originem negat à ſe: quoniam nec ipſe
eſt à ſe ſed à patre. ¶Sed eius qui miſit me.) Sed eſt originaliter eius, patris, qui miſit me, per
myſterium incarnationis. ¶Si quis voluerit.) Declarauerat quomodo literas ſcit, dicendo quod
ſuum docere erat in ſe à patre qui miſit illum. declarat modo qui ſunt cognoſcentes hoc: ſcilicet
quod doctrina eius eſt ex deo. Nec exigit vt litteras didiſcerint aut diſcant, non magnitudinem
ingenii, non lungum ſtudium: ſed ſolam voluntatem, dicendo ſiquis voluerit.
¶Voluntatem eius facere.) Ecce quod exigit volendum: ſcilicet facere voluntatem dei, factis
exequi quod vult deus. ¶Cognoſcet.) Ampliſſima ſchola ad cognoſcendum, omnibus patet ſola
bona voluntate. ¶De doctrina. ſupple mea. verũ ex deo ſit an ego à meipſo loquar. pro, loquor.)
Bona voluntas confert: intellectui diſcernere doctrinam quæ ex deo eſt, ab ea quæ nõ eſt ex deo C
quia ſpiritualis homo omnia diiudicat. animalis autem non percipit ea quæ dei ſunt, Sicut enim
bona diſpoſitio guſtus dat guſtui diſcernere differentias ſaporum, ſic bona diſpoſitio volunta
tis ſi eſt vere bona (hoc eſt quantum eſt ex ſe, ex executione diuinę voluntatis ſuam bonitatem
comprobans) dat intellectui diſcernere doctrinam ex deo à doctrina quæ non eſt ex deo. hæc
enim vt contraria vere bonæ diſpoſitioni ſentitur: illa autem vt conſona.
¶Et dixit hoc ſuauiſſimus doctor: vt declararet in Iudæorum voluntate conſiſtere vt cognoſcãt
ſi doctrina eius eſt ex deo, an ipſe loquatur à ſe ipſo ſecluſo deo. Et excluſit per hoc tacitã interro
gationem quomodo poſſumus nos cognoſcere verum eſſe quod doctrina tua ſit ex deo. modus
enim iam dictus eſt. ¶Qui à ſemetipſo loquitur gloriam propriam quærit.) Declarat nihilomi-
nus benigniſſimus magiſter ſignum commune omnibus etiam non facientibus voluntatem
dei, quo poſſit cognoſci doctrinam eius eſſe à deo. Et conſiſtit ſignum in hoc ꝙ qui loqui-
tur à ſemetipſo ſecluſo deo, tendit ad propriam gloriam, quærit quæ ſunt mundanæ gloriæ:
qui autem non quærit propriam gloriam ſed gloriam dei, monſtrat ꝙ doctrina ſua eſt à deo.
Gloria enim eſt præcipuum appetibile ex doctrina. & propterea qui non quærit propriam ſed D
dei gloriam docendo, ex deo docet, non à ſeipſo. Hanc tamen ſecundam partem latius proſe-
quitur: dicendo. ¶QVI autem quęrit gloriam eius qui miſit eum, hic verax eſt.) Quo ad
officium fideliter quærens quæ ſunt mittentis, veraciter exercet officium miſſi.
¶Et iniuſtitia in illo non eſt.) Eſſet iniuſtitia ſi gloriã ſibi vſurparet. Vbi conſidera quod abſo-
lute hæc ſunt vera de quolibet doctore diuinorum: ꝙ qui quærit propriam gloriam, non à deo
ſed ex ſeipſo loquitur: qui autem quærit gloriam dei, & verax eſt in officio docendi, & iniuſtiti-
am non committit vſurpando ſibi gloriam quæ deo debetur. Immò & conſignificatur ꝙ qui lo-
quitur à ſeipſo non ſolum iniuſtus eſt querendo propriã gloriã. ſed etiã nõ verax eſt: vt pote qui E
à ſemetipſo (hoc eſt non ex deo) loquitur. omnis enim homo mendax. ¶Singulariſſime autẽ di
cit hæc Ieſus de ſeipſo in tertia perſona verificata: quoniam & omnino verax. & ſine vlla iniuſti
tia quærens gloriã dei cũ cõfuſione propria, vixit, docuit, & conuerſatus eſt, ¶Nonne Moyſes.
Dixerat ſiquis voluerit, declarando in voluntate eorum conſiſtere ꝙ cognoſcant doctrinã eius
ſubiungit modo ipſos non eſſe tales: eo ꝙ non ſeruant legem dei. Et hinc reddit rationẽ quare nõ
cognoſcunt doctrinam eius eſſe ex eo. Aggrauat autem tranſgreſſionem eorum, dicendo nonne
Moyſes. Commemorando enim datorem legis quem ipſi venerabantur, excuſabiles eos mon-
ſtrat

F ſtrat.nonne Moyſes,quem vos veneramini.¶Dedit vobis legem.dei.& nemo ex vobis facit le-
gem?) Quamuis ſermo iſte verificaretur de omnibus,pro quanto nullus perfectæ ſeruabat le-
gem (iuxta illud Act.xv.quod neque nos neque patres noſtri portare potuimus)directe tamen
ad Iudæos quærentes Ieſum interficere,ſermo iſte dirigitur. Vnde & ſubiungitur.
Quid me quæritis interficere?) Contra legem directe agitis,quærentes me interficere. Scrip-
tum eſt Exo.xiii.inſontem & iuſtum ne occidas.quænam cauſa eſt in me cur quæratis me in-
terficere.Reſpodit turba.) Ieſus in communi loquebatur,ad Iudæos intendens:turba autē ne-
ſciens Iudęorum conſilium,arrogauit ſibi verba omnibus dicta. Et propterea reſpondit.
¶Et dixit,Dæmonium habes.)Prorumpit in contumeliam,immo blaſphemiam: vere conte-
ſtans quòd non ſeruabat legem:ac per hoc non cognoſcebat doctrinam Ieſu eſſe ex deo,ſed at-
tribuebat eam dæmoni.Neſciens inſana turba vnde Ieſus doctrinam haberet,attribuit illam dæ
monio:& dęmoniacum aſſerit Ieſum.¶Quis te quærit interficere?) Attribuit mendacium Ieſu,
dicenti quid me quæritis interficere?Et hoc quia turba neſciebat conſilium Iudæorum:ſed teme
G ritas turbæ monſtratur negando quod neſcit.
¶Reſpondit Ieſus:& dixit eis,Vnum opus feci.) Non reſpondet contumeliis,ſed cauſæ quam
imponebāt ei Iudęi:ſcilicet quòd eſſet violator ſabbati.propter quam cauſam dicebant ſe per-
ſequi illum:vt in capi,v.dictum eſt.Vbi & narrauit euāgeliſta curationem languidi xxxviii.an-
norum:cuius nunc meminit Ieſus,dicendo vnum opus feci. Commemorat enim illud opus
quo curauerat hominem illum in ſabbato.& præceperat vt tolleret grabatum ſuum. hoc ſiqui-
dem fuerat opus factum ab ipſo in Hieruſalem.¶Et omnes miramini,Quū multa feciſſem mi-
racula in Hieruſalem,non eſtis admirati omnes niſi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno
quaſi contraria.hinc diuina operatio miraculi,præſertim quia cura facta fuerat ſolo imperio:
inde violatio ſabbati.Et propterea mirabantur omnes,neſcientes cauſas vtriuſque facti iungere.
¶Propterea Moyſes.)hoc eſt vt non miremini opera mea in ſabbato,vt intelligatis licita eſſe
H opera mea in ſabbato, ideo Moyſes circuncisionem præcepit fieri etiam in ſabbato. Intendit
enim Ieſus inſtruere eos ꝙ ex hoc ꝙ ſecundum legem circunciſio licita eſt in ſabbato, inſinua-
tum eſt ꝙ opera quæ fiunt diuina autoritate,in ſabbato licita ſunt:talia autem erant opera eius.
¶Dedit vobis circunciſionem.) Dupliciter dedit.primo ſcribendo mandatum dei factum ad
Abraham de circunciſione.Secundo præcipiendo illud ſeruari Leui.xii.¶Non quia ex Moy-
ſe eſt ſed ex patribus.) Prioribus Moyſe.Et interpoſuit hoc ne male intelligerent quod moyſes
dedit circunciſionem.¶Et in ſabbato circunciditis hominem.)Factum ſubiungit ex ſuo gene-
re illicitum in ſabbato:quod tamen facitis.¶Si circunciſionem.)quę non eſt curare ſed vulnera
re.¶Accipit homo in ſabbato vt non ſoluatur lex Moyſi.)præcipiens octauo die circuncidi.
¶Mihi.)miſſo à deo.¶Indignamini.) contra me inſurgitis.
¶Quia totum hominem ſanum feci in ſabbato?) E regione circunciſionis ponit ſanare totum
hominem.Circunciſionem integritatem hominis tollit,auferendo particulam pellis:vulnuſq;
inſert,egens medicina.Et propterea dicit ſanum feci,contra ægritudinem vulneris:& dicit to-
I tum,contra diminutionem integritatis. ad conuincendum eos ꝙ ſi in ſabbato licet facere opus
violans ſanitatem & tollens integritatē homini,multo magis licet facere opus ſanitatis integrę.
Verificatur autem integritas ſanitatis in illo homine curato,quia ſanauerat eum non ſolum in
corpore ſed in anima.Quod apparet ex eo ꝙ illi dixit noli āplius peccare ne deterius tibi aliquid
contingat.ad hanc enim integritatem ſignificandam dicit,totum hominem ſanum feci.
¶Nolite iudicare ſecundum faciem.pro,aſpectum.)E regione circunciſionis locauerat,ſanum
facere totum hominem:ē regione Moyſi locauerat ſeipſum. Et propterea ad occurendum iis
qui poterant dicere tu te æquiparas Moyſi,dicit.Nolite iudicare ſecundum aſpectum,exteriorē
quo aſpicior à vobis pauper & vnus de populo,& non dux populi ſicut Moyſes:
K ¶Sed iuſtum iudicium iudicate.) Conſiderate merita cauſæ,conſiderate me patratorem mi-
raculi ſolo imperio : & ſic iuſtum iudicium iudicatē , mihi licere facere hæc in ſabbato non
minus q̄ Moyſi circuncidere in ſabbato.immo ex parte operis multo magis. ¶Dicebant ergo
quidam ex Hieroſolimis.pro,Hieroſolimitis.)Ciues Hieroſolimitani deſcribuntur. ¶Nonne
hic eſt.)Hieroſolimitæ iſti quamuis increduli & ſcientes conſilium Iudęorū contra Ieſum, ni-
hilominus nō erant in numero quęrentiū interficere Ieſum.Et propterea in tertia perſona aiūt.
¶Quem quærunt.ſcilicet Iudęi.interficere?Ecce palam.pro,libere.)Et deeſt coniunctio.Ita ꝙ
legendum eſt.¶Et ecce libere loquitur.)In quo apparet ꝙ vtebatur Ieſus virtute deitatis ſuę quā
do volebat libere loqui & non capi.Teſtantur enim iſti ꝙ non ſolum non audebant facere,ſed
nec dicere.Et propterea ſubdunt. ¶Et nihil ei dicunt.Nunquid vere cognouerunt.)Suſpican
tur mutaſſe

tur mutaſſe ſententiam principes,ſuſpitione collatiua diſcurrendo,non currando,¶Principes.)
Primates notitiam habẽtes legis & prophetarum, principes appellant:& ex eis pendere populũ A
quo ad notitiam Meſſiæ ſignificant,referendo cognitionem ad principes ſpectare.¶Quia.pro,
ꝙ,hic eſt Chriſtus? Deeſt vere.Legendum eſt.ꝙ hic eſt vere Chriſtus?)Ieſus enim erat ſecun-
dum multorum opinionem Chriſtus.& propterea iſti dicunt ſi cognouerunt ꝙ eſt vere Chri-
ſtus,non ſecundum opinionem.¶Sed hunc ſcimus vndę ſit.Hinc apparet incredulitas iſtorum:
& ꝙnec ipſi credebant in Ieſum.nec putabant principes mutaſſe ſententiam.Excludunt ſiquidẽ
his verbis Ieſum eſſe Chriſtum,propterea ꝙ ſciebant originem eius:ſcilicet natum ex Maria &
Ioſeph,vt ipſi putabant.¶Chriſtus autem cum venerit nemo ſcit vnde ſit.)Mira cæcitas. Sciebãt
Meſſiam ex ſemine Dauid promiſſum:& cum hoc nemo ſcit vnde ſit.quod eſt manifeſte confi-
teri duas origines Chriſti.alteram notam,ex Dauid: & alteram ignotam.Et tamen ex eo ꝙ co-
gnoſcebant originem ſecundum carnem ,negant ipſum eſſe Chriſtum:confundentes originem
confuſum habentes intellectum,ſicut & confuſum habebant affectum.

¶Clamabat ergo Ieſus in templo.)Occaſione accepta ex verbis Hieroſolymitarum Ieſus dupli-
cem originem ſuam ſignificat.Clamor autem tum ad libertatem ſermonis,tum ad magnitudi- B
nem materiæ ſignificandam fiebat.¶Docens & dicens.Et me ſcitis.ſecundum carnem. & vnde
ſim ſcitis.)ſecundum carnis originem:vt vos dicitis. ¶Et à meipſo non veni.)hoc eſt & cum
hoc ꝙ de me ſcitis,verum eſt etiam aliud quod neſcitis : ſcilicet ꝙ à meipſo non veni. In hoc
enim ſignificatur myſterium tum deitatis tum incarnationis eius.nam venit deus incarnatus nõ
à ſeipſo ſed à patre.¶Sed eſt verus ſeu verax.)Deum ſignificat appellatione veri ſeu veracis:quia
vt dicitur ad Rom.iii.deus verax,omnis vero homo mendax. Nam ſicut ſuperius in capi.vi.
quia ſe actorem vitæ dicebat,appellauit deum verum.doctrina enim à veritate procedit.

¶Qui miſit me.)Miſſio incarnatio eſt.explicando enim illam negationem à meipſo non veni,
dicit ſe miſſum ab eo qui eſt fons veritatis. ¶Quem neſcitis.) Et hæc origo Meſſię quam
vos neſcitis:de qua dicitis.Chriſtus cum venerit nemo ſcit vnde ſcit. ¶Ego ſcio eum.) Hie-
roſolimitæ dixerant,nemo ſcit vnde ſcit.Ieſus diſtinguit:declarando quod vos quidẽ neſcitis vn
de ſit,quia neſcitis eum qui miſit Meſſiam:ego vero ſcio eum. quod eſt ſcire originem diuinam C
Meſſiæ,quod eſt ſcire vnde ſit. ¶Et ſi dixero quia neſcio eum,ero ſimilis vobis mendax:ſed
ſcio eum.)Omnes iſtæ tredecim dictiones ſuperfluæ ſunt.¶Quia ab ipſo ſum.)Rationem red-
dit quare ſcit illum veracem,hoc eſt deum:quia ab ipſo ſum.Non dicit quia ab ipſo ſum hoc vel
illud,huius vel illius naturæ.in hoc vel illo gradu,ſed abſolute quia ab ipſo ſum : ad ſignifican-
dum natiuitatem ſuam diuinam,qua eſt a deo patre.Sufficiens enim ratio ſciendi deum,eſt quia
ab ipſo ſum abſolute:quoniam hoc importat eſſe deum.¶Et ipſe me miſit,)in carnem.Ex pri-
mo eſt ſcientia diuina:ex ſecundo ſcientia humana.beata tamen.quam habuit anima Chriſti ab
inſtanti conceptionis ſuæ ex gratia vnionis perſonalis:quam ſignificat miſſio.Quærebant ergo
eum apprehendere.)Accenſos animos Iudæorum ex dictis Ieſu verbis(quibus duas origines ſu
as manifeſtauerat)Euangeliſta ſignificat:deſcribens eos hac occaſione quærentes eum apprehẽ
dere.Intelligebant enim Ieſum loqui de origine ſua diuina præter humanam.& propterea ac-
cendebantur ad apprehendendum eum tanquam blaſphemum.¶Et nemo miſit in illum manus
quia nondum venerat hora eius.)hoc eſt ab ipſo diffinita vt apprehenderetur.In hoc enim di- D
uinam ſuam virtutem monſtrabat.

¶De turba autem multi crediderunt in eum.)Quamuis pertinaces fuerint Iudęi,non tamen in
fructuoſa fuit Chriſti doctrina tunc:quoniam multi de turba crediderunt in illum.

¶Et dicebant.)illi de turba qui credebant.¶Chriſtus quum venerit,nunquid plura ſigna faciet
quàm quæ hic facit?) Recitat euangeliſta argumentum quo vtebantur credentes in Ieſum,ad
firmitatem ſuæ fidei. Et eſt argumentum à multitudine miraculorum:quia promiſſus Chriſtus
non faciet plura miracula quam facit Ieſus:ac per hoc non eſt expectandus venturus Chriſtus,
ex quo præſens eſt faciens tot miracula. Acſi apertius dicerent.In quo cognoſcendus eſt Meſſias
ſi non cognoſcitur ex tanta multitudine miraculorum qua maiorem non faciet Chriſtus. E

¶Vtuntur autem modo loquendi tanquam Chriſtus ſit venturus,dicendo Chriſtus quum vene
rit nunquid plura ſigna faciet?vel communicando in modo loquendi cum nõ credentibus Ie-
ſum eſſe Meſſiam:vel referendo futurum ad promiſſionem factam patribus & ſcriptam à pro-
phetis. Acſi dixiſſent.Chriſtus ſecundum prophetas venturus,nunquid plura ſigna promiſſus
eſt facturus iis quæ hic facit?¶Vbi aduerte legendum eſſe.

¶Plura ſigna his faciet.)Ita ꝙ in noſtro textu deeſt pronomen his.¶Quod. Superfluit.quę hic
facit.vel fecit.Audierunt Phariſęi turbã murmurantẽ de illo hæc.)Subiungit euãgeliſta occaſio
nem ſubſe

F nem ſubſequetis:doctrinæ narrando quòd Phariſæi audientes turbam non libere loquentem hæc prædicta de Ieſu,ſed murmurantem,tanquam magis ſonarent quàm proferrent.

¶Et miſerunt principes & Phariſæi.pro,& miſerunt Phariſæi & principes ſacerdotum miniſtros vt apprehenderunt Ieſum.)Phariſæi quidem audierunt turbam ſonantem hæc de Ieſu: ſed non ſoli,ſed ipſi ſimul cum principibus ſacerdotum(apud quos ſumma autoritas erat)miſerunt miniſtros vt apprehenderent Ieſum. Ecce prouiſio quam fecerunt ne creſceret multitudo credentium in Chriſtum. ¶An autem miſſio miniſtrorum fuerit illo die.quarto quo aſcendit Chriſtus in templum,altero die,hic non clare dicitur.Rationi tamen conſentaneum eſt ꝙ altero die hoc fuerit:& quòd doctrina illius diei ſoluta ſignificata ſit in pertinacia quærentium apprehendere eum,& in fructu multorum credentium in ipſum.quorum verba Phariſæi audientes poſt predicationem concurrerunt ad principes ſacerdotum:& cum eis poſtea miſerunt miniſtros.Et hoc ſine dubio amplectandum apparet:ex eo ꝙ inferius altera turbæ diſſentio ex nouis Ieſu ſermonibus ſubiungitur.¶Dixit ergo ei Ieſus.)Superfluit eis. Tacet euangeliſta executi

G onem:hoc eſt aduentum miniſtrorum ad hoc vt apprehenderent Ieſum. Et illorum aduentu ſubintellecto narrat quid dixerit Ieſus:ſciens miſſos miniſtros vt ſe apprehenderent

¶Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum.)Aperit Ieſus ſe nolle adhuc comprehendi: dicendo ſe adhuc modico tempore cum illis permanſurum. Acſi apertius dixiſſet.non eſt adhuc tempus quo ego volo apprehendi:ſupereſt enim modicum tempus. Quod fuit ſpatium ſex menſium. hoc eſt vſque ad paſcha. ¶Elegit autem Ieſus modico tẽpore prædicare,vt etiam hinc monſtraret ſe eſſe verum deum:vtpote qui iam modico tempore monſtrans ſeipſum perſonaliter ſufficeret ad mutandum totum mundum:vt rei probauit euentus.

¶Et vado ad eum qui me miſit.)Voluntariam mortem ſuam ſignificat,dicendo vado. Nam de ire per mortem ad litteram loquitur.Intercedente enim morte iuit ad eum qui miſit illum:iuit autem moriendo,reſurgendo & aſcendendo in cælum. ¶Et ſignificanter explicat qui me miſit:vt intelligamus quòd vadit ſecundum naturam humanam,quam miſſio explicat.

H ¶Quæritis me.)Poſtquam iuero ad patrem quæretis me ad retinendum.

¶Et non inuenietis.) me reſurgente.Cuſtodia enim quam procurarunt poni in ſepulchro Ieſu Chriſti(ne forte venirent diſcipuli eius & furarentur eum)fuit quærere Ieſum ad retinendum corpus eius , vt confunderent diſcipulos Ieſu de promiſſa reſurrectione infra triduum.ſed non inuenerunt ex tertio die retinendum:quoniam ſurrexit. ¶Perſecutionem itaque ſui à Iudæis, non finiendam morte ſua prędicit:dicendo.quęris me etiam in ſepulchro retinere,& non inuenietis,retinendum illo tempore quo quęretis me retinere.¶Et vbi ſum ego.)in gloria patris mei. Non dicit vbi ero,ſed vbi ſum:vt intelligamus ipſum iam eſſe ibi quo vadit.eſſe quidem vt deus quo vadit autem vt homo.¶Vos non poteſtis venire.)Non ſolum non venietis,ſed nec poteſtis venire.tum quia facultas naturæ non extendit ſe ad hoc,tum quia malitia veſtra impedimentum pręſtat,& efficit vt non poſſitis venire.¶Dixerunt ergo Iudæi ad ſeipſos.)Subiungit euangeliſta cogitationes Iudæorum cauſatas ex dictis verbis.

I ¶Quo hic iturus eſt.)Intellexerãt verba Ieſu non de ire per mortem,ſed de ire de loco ad locum in hac vita:& propterea diſcutiunt,incerti quo hic iturus eſt.¶Quia non inueniemus eum?)Anguſtia Iudæorum erat ne Ieſus euaderet perſecutionem ipſorum.

¶Nunquid in diſpertionem gentium.pro,Græcorum,iturus eſt,& docturus gentes pro, Græcos.)Dubitauerunt iſti an Ieſus iturus eſſet ad docendum Iſraelitas diſperſos in regno Gręcorũ: vbi non poterant poteſtatem ſuam exercere principes Iudæorum.fuerant enim Iſraelitæ longo tempore ſub regno Græcorum: & magna videtur multitudo eorum diſperſa inter græcos . & propterea dicunt in diſpertionem Græcorum.Iſraelitę ſiquidem diſperſi in Gręcia,Gręci vocabantur:& diſperſi Romæ ,Romani vocabantur:vt patet Act.ii.

K ¶QVIS eſt hic ſermo quem dixit.quæritis me & non inuenietis: & vbi ego ſum, vos non poteſtis venire?) In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis?) Ad inſinuandum quòd continuabat Ieſus illis diebus exercitium docendi,extremos dies commemorauit Euangeliſta : inchoando à medietate feſti vſque ad vltimum. Et quoniam addit diem illum nouiſſimum eſſe magnum,octauus dies deſcribi videtur:qui erat dies ſolemnis. Dicitur enim Leui.xxiii. de die primo & octauo ꝙ erit celeberrimus atq; ſanctiſſimus:eſt enim coetus atq; collectę. Hic ſiquidem erat terminus feſtiuitatis.¶Stabat Ieſus,& clamabat.)vt ab omnibus audiretur,vt magis excitaret ad magnitudinẽ promiſſi.¶Dicens,ſiquis ſitit.)Dixerat malis,quo ego vado vos nõ poteſtis venire:inuitat modo non omnes ſed ſitiẽtes,ſed appetẽtes ſpiritualia bona.& propterea dicit ſiquis ſitit.¶Explicat autẽ appetitũ boni ſpiritualis nomine ſitis,quia ſub ſimilitudine aquæ

ſpirituale

aquę ſpirituale bonũ promiſſurus erat. Veniat ad me. ¶ Nemo excipitur:ſed cuilibet ſitienti ſpi A
rituale bonũ, monſtratur fons, monſtratur iter ad fontem. Dicendo veniat. voluntariũ ire ſigni
ficat dicẽdo ad me fontem, demõſtrat. Et bibat. quod eſt etiam actus voluntarius. Non ſufficit
venire ad fontẽ, ſed oportet bibere, ſi leuãda eſt ſitis. non ſufficit venire ad Ieſum fide, ſed opor
tet incorporare ſibi Ieſum hauſtu amoris. Qui credit in me. Quod dixerat veniat ad me & bi-
bat, exponit dicendo credit in me. Actus enim fidei & amoris ſignificatur dicendo credit in me
vt ſuperius declaratum eſt. Sicut dicit ſcriptura. Duplex poteſt eſſe conſtructio citatæ ſcripturę:
vel cũ pręcedenti particula. & eſt ſenſus. qui credit in me quemadmodũ ſcripturę prophetarum
dicunt in me eſſe credendũ. vel cũ ſequenti particula. & eſt ſenſus. quẽadmodum dicit ſcriptura
ſacra, flumina aq; viuę fluxura de ventre eius. Primus ſenſus, indubie eſt verus. Alter autem incer
tus eſt: eo ꝙ in ſacra ſcriptura quam habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autem quam ha-
bemus: quoniam multos libros prophetarum nõ haberi qui forte tempore quo Ieſus erat in ter
ra habebantur, apparet ex lib paral. vbi fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahię, Addo, Semeię,
& Ozai. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Plus dicit hic Ieſus quam dixerat Samaritane.
Tunc enim dixerat. aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. nunc B
autem dicit ꝙ flumina fluent de ventre eius. Et dicit flumina. tum ad ſignificandum alterum flu
men ad ſalutem propriam, alterum ad ſalutem aliorum. tum ad ſignificandum diuerſa flumina
gratiarum diuerſarum ad ſalutem aliorum. Vtroq; enim modo apparet in Apoſtolis flumina
fluxiſſe aquæ viuæ poſt receptũ ſpiritum ſanctum in pentecoſte. ¶ Hoc autem dixit dei ſpiritu
quem accepturi erant credentes in eum. Declarat Euangeliſta ſermonem Ieſu metaphoricum.
¶ Nondum enim erat ſpiritus datus. pro, ſanctus. Explicat Euangeliſta ſignificanter ſe dixiſſe in
futuro accepturi erant: quia ſpiritus ſanctus de quo eſt ſermo, nõdum erat. vt intelligamus quod
non de ſpiritu ſancto quomodolibet, ſed illo modo quo nondum datus erat. ſed dandus, eſſe ſer
monem. ¶ Vbi aduerte duo eſſe hic obſcura. Alterum circa verba textus. Non enim dicit non-
dum erat ſpiritus ſed nondum erat ſpiritus ſanctus. ꝙ ſecundum ſonum verborum blaſphemia
eſt ſonat enim ſpiritum ſanctum ſecundum ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi mani-
feſtat ꝙ non loquitur de eſſe in ſe ſed de eſſe in credentibus. Dixerat enim de ſpiritu quem acce C
pturi erant credentes in eum & reddendo rationem ꝙ accepturi erant credentes, dicit nondũ
enim erat ſpiritus ſanctus ſupple in credentibus in eum. ¶ Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hãc
ſententiam: ex eo ꝙ conſtat in quocũq; eſt charitas eſſe ſpiritũ ſanctũ: ac per hoc non apparet ve-
rum ꝙ nondum erat ſpiritus ſanctus in credentibus in eum. Solutio eſt ꝙ hic eſt ſermo de ſpiri-
tu ſancto ſub ratione ſpiritus ſancti communis ſenſibiliter credentibus in Ieſum. Tria dico. Pri-
mum ſub ratione ſpiritus ſancti: hoc eſt ſub ratione ſpiritus ſimpliciter & abſolute ſancti: ad dif-
ferentiam ſpiritus ſancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donum prophetiæ vel quo ad gratiã
miraculorum & ſimilia. Secundum communis credentibus in Ieſum quamuis enim Ioannes Ba
ptiſta repletus fuerit ſpiritu ſancto communis tamen non fuit ſpiritus ſanctus ante feſtum Pen-
tecoſtes. Tertiũ ſenſibiliter. ita quòd ſpiritus ſanctus abſolute & communiter & cum hoc ſenſi-
biliter: hoc eſt cum hoc ſignis ſenſibilibus non erat tunc in credentibus in Ieſum, Et de hoc ad li
teram Euangeliſtam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quod dicit quam accepturi erant cre-
dentes in eum, per hoc enim ſignificat quod de futuro dono communi credentibus in eum lo- D
quitur ſicut per hoc quod nomina ſpiritum ſanctum ſignificat ꝙ loquitur de ſpiritu ſancto abſo
lute. Tum ex ratione ſubiuncta de glorificatione Ieſu: quum dicit.
¶ Quia Ieſus nouum erat glorificatus. Hęc enim ratio clare ſignificat quod de ſpiritu ſancto cõ-
muniter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt aſcenſionem domini eſt ſermo.
¶ Et dicitur Ieſus nondum glorificatus. quia non totaliter fuit glorificatus ante reſurrectionẽm
ſuam. immò ante aſcenſionem ſuam. nam ante reſurrectionem habuit tam corpus quam animã
paßioni alicui ſubiectam: & ante aſcenſionem adhuc non habebat extrinſecam gloriam cœle-
ſtis habitaculi. ¶ Ex illa ergo turba. multi ergo è turba. Non ſuperius nominata ſed alia. vnde &
diſſenſiones proprias huic turbæ ſubiungit.
¶ Quum audiſſent hos ſermones eius, dicebant, Hic eſt vere propheta. pars turbę etſi nõ perfectę
credit, ſentit tamen Ieſum non ficte, non falſo ſed vere eſſe prophetam: ſicut fuerunt alii vere E
prophetæ. ¶ Alii dicebant, Hic eſt christus. pars turbæ melius diſpoſita recte ſentiens de Ieſu,
aſſerit ipſum eſſe Meſsiam. ¶ Quidem autem dicebant. Nunquid à galilæa venit. pro, venturus
eſt Chriſtus? Nonne ſcriptura dicit quod ex ſemine Dauid & de Bethlehem caſtello vbi erat
Dauid, venit Chriſtus? pars turbæ male diſpoſita obiicit à patria: eo quod.
I E S V S Galilæus reputabantur. Et quoniam iſti ſcripturam citant, eruditiores in turba viden-

F tur fuiſſe. Diſſenſio itaque facta eſt in turba propter eum. Vniuerſum hoc capitulum narratiuũ
eſt diſſenſionum: vſq; adeo vt ſi ſupputentur, ad ſeptenarium numerum aſcendant. Tanquam
ex intentione euangeliſta collegerit diſſenſiones cum propriis occaſionibus, quas alii Euange-
liſte prætermiſerant. quæ tamen omnes in feſto illo vel occaſione illius feſti oborte ſunt, Inté-
dit ſiquidem Euangeliſta deſcribere quę erant de Ieſu opiniones in iudæa: poſtquam alii euan-
geliſtæ deſcripſerant, in Galilæa quem dicunt homines eſſe filium hominis.
Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum. Pertinaces non ſolum in incredulitate, ſed
in propoſito capiendi Ieſum etiam in illa turba deſcribuntur. longe peiores miniſtris miſsis ad
capiendum Ieſum. nam miniſtri abſtinuerunt voluntarie ab executione mandati: iſti autem
iniuſsi volebant eum capere. Sed nemo miſit ſuper eum manus. Hinc clare apparet aliam turba
fuiſſe hanc ab illa ſuperius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere, ideo
euangeliſta iterum dicit quòd nemo apprehendit eum: eadem proculdubio ratione, quia non-
dum venerat hora diffinita ab ipſo. ❡Venerunt ergo miniſtri ad pontifices & Phariſæos. Ordo
G narrationis inſinuat quód miniſtri die vltimo feſtiuitatis interfuerũt prædicationi Ieſu. An au-
tem pluribus diebus venerint & tamen diſtulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum
die venerit ad capiendum, incertum eſt. Potuit enim eſſe quod phariſæi & pontifices prius or-
dinauerint vt miniſtri irent ad capiendum Ieſum (& propterea Euangeliſta ſuperius narrauit ꝙ
miſerunt miniſtros) & tamen miniſtri non iuerint vſque ad vltimum diem. & potuit eſſe ꝙ pe-
nultimo die miſerunt. ita vt vltimo irent. Diuerſis enim modis potuit accidere interuallum tē-
poris. ❡Et dixerunt eis illi, Quare non adduxiſtis illum? Reſponderunt miniſtri, Nunquam ſic
locutus eſt homo ſicut hic loquitur. Superfluit loquitur: & deeſt homo. Legendum eſt. ſicut hic
homo. Ex modo luquendi, ex gratia ſermonis fatentur miniſtri ſe victos & mutatos. hoc enim
ſignificant aduerbia ſic & ſicut. ❡Reſponderunt ergo eis Phariſæi. Nunquid & vos ſeducti eſtis?
inſurgunt miniſtros: arguentes eos ex ſermonibus Ieſu ſeductos à veritate legis.
H ❡Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? Non ſufficit arguere eos
tanquam ſeductos: ſed ab exemplo nituntur illos conuincere. ab exemplo inquam maiorum, tũ
primatum: apud quos eſt authoritas & ſcientia. tum Phariſæorum: apud quos vigebat religio.
❡Sed turba hæc. Ne ſequantur turbam, ne ſeducantur cum turba, monent miniſtros ſuos.
❡Quæ non nouit legem. Ex ignorantia legis turbam ſeduci dicunt. & quod peius eſt ſubdunt.
❡Maledicti ſunt. Deut. xxvii. dicitur maledictus qui non permanet in ſermonibus legis. & pro-
pterea appellant eos de turba credentes in Ieſum maledictos: tanquam recedentes à lege.
❡Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte: qui vnus erat ex ipſis. Vltima diſſentio
inter ipſos principes ex verbis Nicodemi deſcribitur.
❡Nunquid lex noſtra iudicat hominem. Videns Nicodemus furorem collegarum pręcipitum
contra Ieſum, quia damnabant iam ipſum inauditum, non opponit excuſando Ieſum tanquam
innocentem (nolebat enim ſe manifeſtare eſſe diſcipulum Ieſu) ſed obiicit quod damnatur inau-
ditus. obiicit modum quo proceditur contra Ieſum. & hoc non ex meritis Ieſu ſed ex vi legis.
I ❡Niſi prius audierit ab ipſo & cognouerit quid faciat? Excludit Nicodemus iudicium ex alio-
rum relatione: & oportere ipſum audiri qui iudicandus eſt dicit. tum vt opponat ſe torenti. tum
vt audirent Ieſum loquentem: ſperans quod ſi audirent illum, mutarent ſententiam ſaltem aliqui
eorum. ❡Reſponderunt: & dixerunt ei, nunquid & tu galilæus es? excęcante illos furore, non
reſpondent obiectioni: ſed inſurgendo in collegem, quod hanc ſuaſionem non zelo legis ſed af
fectu ad Ieſum protulerit, ſuſpectum eum proferunt tanquam Galilæum· hoc eſt imitatorem. Ie-
ſu Galilęi. Hic enim mos eſt magnatum nolentium audire ſana cõſilia: reddere ſcilicet ſuſpectos
eos qui ſane conſulunt, tanquam factioſos aut affectos.
❡Scrutare ſcripturas. Superfluit ſcripturas. Inter doctos erat ſermo. & propterea diuertendo à
K iuſto modo ſuaſo, diuertunt Nicodemum ad ſcrutandum hiſtorias.
❡Et vide quia. pro, ꝙ, à galilæa propheta non ſurgit. pro, non ſurrexit. Arguebant iſti ex præte
ritis (ex eo. l. quod nullus fuerat propheta ex Galilæa) ꝙ Ieſus non ſolum non eſſet Meſsias ſed
nec propheta: ac per hoc quod eſſet pſeudopropheta. & conſequenter quod iuſte eum perſeque-
bantur. Sed ſicut falſum dixerunt dicendo quod nullus ex principibus credebat Ieſu (vt patet de
Nicodemo) ita forte falſum dixerunt in hoc. Sed quicquid ſit de falſitate aut veritate præteri-
torum, conſtat temerarium eſſe iudicium propterea iudicare quòd nullus Galilæus poſſet eſſe
propheta, conſtat furorem eſſe propterea perſequi Ieſum. ❡Et reuerſi ſunt vnuſquiſq; in domũ
ſuam. Diſſenſio hæc Peperit bonum fructum: diſſoluendo congregatos principes & phariſæos
contra I E S V M.

CAPVT.

CAPVT VIII.

IESVS autem perrexit.) Aduerte quod hæc prima pars huius capituli cum A
tota hiſtoria adulteræ, non eſt omnino authentica: quoniam non conſtat ip-
ſam eſſe partē euāgelii. Vnde & Hierony. in. ii. lib. dialogi aduerſus Pelagia-
nos dicit. in euangelio ſecundū Ioannem in multis & Græcis & Latinis codi-
cibus inuenitur de adultera muliere quæ accuſata eſt apud dominū. Dicendo
in multis, monſtrat nō eſſet authenticā hanc hiſtoriā ſicut reliquę partes euā-
gelii ſecundum Ioannem. Quia tamen in eccleſia legitur tanq̄ pars euangelii
exponemus illam. ¶In montem olïueti. pro, oliuarum.) hoc eſt in Bethaniam, intra diſtrictum
montis oliueti exiſtentem. Ibi enim hoſpitabatur nocte: vt patet ex aliis euāgeliſtis. ¶Et dilicu-
lo iterū venit in tēplū: & omnis populus venit. pro, veniebat, ad eū. & ſedens docebat eos. ¶Ad-
ducunt autē Scribæ & Phariſęi. Deeſt. ad ipſum: mulierem in adulterio deprębenſam: & ſtatue
runt eam in medio: & dixerunt. pro, dicunt, ei. Magiſter hæc mulier modo depræhenſa eſt in
adulterio. Superfluit modo: & deſunt aliquæ dictiones. Ita quòd legendum eſt. ¶Depræhenſa B
eſt in ipſo facto quum adulteraretur.) Proponunt patratum crimen inexcuſabile. ¶In lege autē
Moyſes mandauit nobis huiuſmodi. pro, eas quæ ſunt huiuſmodi lapidare. Tu ergo quid dicis?
Hoc autem dicebant tentantes eum. Exponit Euangeliſta quorſum proponerent hanc quæſtio
nem. ¶Vt poſſent accuſare eum.) Vel quòd contrarius eſſet legi, ſi contra legem Moyſi diceret
non lapidandam: vel de inclementia, ſi diceret lapidandam. Et ſi quidem contra legem diceret,
accuſarent eum iudicialiter. ſi autem contra clementiam; accuſarent eum apud populum, mani-
feſtando ipſum inclementem. ¶Ieſus autem inclinans ſe deorſum, digito ſcribebat in terra.)
Quid ſcripſerit, neſcitur. Cur autem ſcripſerit, ad literam puto vt hoc facto oſtenderet ſe eſſe
deum: qui olim digito ſcripſerat in tabulis lapideis mandata decalogi. Scribit non in lapide ſed
in terra, & calamo ſed digito: vt ex modo ſcribendi ſe eundem deum, ex differentia autem inter
terram & lapidem, differentiam ſtatus noui teſtamenti à ſtatu veteris teſtamenti ſignificaret.
Niſi enim hoc factum ad ſignificandum feciſſet, inutile apparet.
¶Quum ergo perſeuerarent interrogantes eum.) Hinc coniicitur quòd non ſcripſit verba quæ C
po modum protulit vt legerentur à Scribis & Phariſæis: tanquam prius reſponderit ſcripto, &
poſtea protulit quæ ſcripſerat. Non enim perſeueraſſent petentes reſponſum.
¶Erexit ſe & dixit eis, Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat. Pruden-
tiſsima reſponſio, nec legi contraria nec à clementia aliena: ſed via ad clementiam ſine offenſio
ne legis, cum confutatione malignantium. ¶Et iterum ſe inclinans ſcribebat in terra Audientes
autem hæc.) Superfluit hæc. & deſunt aliquæ dictiones. Legendum eſt. At illi quum audiſſent,
& à conſcientia redarguerentur.) Totum enim explicat Euangeliſta.
¶Vnus poſt vnum exibant: incipientes à ſenioribus) Deſunt tres dictiones. ¶Vſque ad poſtre-
mos. Et remanſit. pro, & relictus eſt.) Significatur enim quòd illi abeuntes reliquerunt Ieſum.
¶Solus Ieſus.) non per excluſionem diſcipulorum, ſed tentantium. ¶Et mulier in medio ſtans)
hoc eſt immota à loco medio in quo ſtatuerant eam Scribæ & Phariſæi.
¶Erigens autem ſe Ieſus.) Deſunt hic multæ dictiones. ¶Quum neminem vidiſſet præter mu- D
lierem.) Intellige neminem illorum qui contra mulierem venerant. ¶Dixit ei, Mulier vbi ſunt
qui te accuſabant. pro, vbi ſunt illi accuſatores tui? nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo do-
mine. Dixit autem Ieſus. Nec ego te condemnabo. pro, condemno.) Ecce clementia ſine legis
iniuria. Eſt enim ſenſus. nec ego condemno te ad hoc vt lapideris.
¶Vade & iam amplius noli peccare.) Officium iudicis recuſauit exercere: quia non venit vt iu-
dicet mundum. officium vero ſaluatoris exercet, monens vt amplius non peccet. ¶Vbi etiam re
lucet magna manſuetudo. non enim eam aſperitate verborum corripuit, ſed ſola monitione ca
uendi in futurum à peccato.
Terum ergo locutus eſt eis Ieſus.) Nulla continuatio præcedentis facti ad hæc ſubiuncta,
I teſtatur adiectitiam eſſe præcedentem particulam: nec immerito ab illuſtribus doctoribus
prætermiſſam. ¶Poſtquam ergo in nouiſsimo feſtiuitatis die dixerat Ieſus, ſiquis ſitit ve- E
niat ad me &c. iterum locutus eſt eis: ſcilicet Iudæis. ¶Dicens, ego ſum lux mundi. Apte ſermo-
ni de veritate doctrinæ & de ſpiritu ſancto, adiungitur ſermo de luce. ne intelligerent ſpiri-
tum quem accepturi erant diſcipuli, forte ſpiritum impetus & furoris quo poetæ ſcribunt ho-
mines agi (quem philoſophi maniæ tribuūt) declarat venientes ad ſe, ita replendos ſpiritu quod
ſimul replebuntur lumine. propterea enim ſubiungit, ego ſum lux mundi. Proculdubio de ſe-
ipſo diuina hypoſtaſi ſecundum diuinam naturam loquitur, appellando ſe lucem mundi. Eſt

F enim lux non ſenſibilis ſed intelligibilis:cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædam eſt.eſt lux
non lumen:quoniam eſt fons luminis,non participatio lucis.Eſt lux mundi,non hominũ tan-
tum ſed vniuerſorum,ab vniuerſis diuerſimode participata.nam à creaturis intellectum haben-
tibus participatur intelligendo:diuerſimode tamen,tum ſecundum diuerſos naturę gradus & di
ſpoſitiones,tum ſecundum diuerſitatem meritorum à creaturis vero ſenſum habentibus dimi-
nute participatur ſentiendo.ſunt enim ſenſus velut riuuli intellectus. A creaturis demum infi-
mis,veſtigio quodam potius quàm imitatione lucis illius participatio habetur.
¶Qui ſequitur me.)non corporali greſſu,ſed fide,charitate,imitationeq; operum.¶Non am-
bulat.pro.non ambulabit,in tenebris.)Lucem ſine occaſu ſe eſſe manifeſtat:promittẽdo ſequẽ
tem ſe lucem,non ambulaturum in tenebris.Si enim ipſe eſſet lux quandoque deficiens.cõtin-
geret quod ſequens ipſum lucem quandoque ambularet in tenebris:quando ſcilicet lux defice-
ret ſeu occideret.Sed ex hoc ꝙ non eſt ambulaturus in tenebris ſequens ipſum manifeſtat quod
ipſe eſt lux indeficiens,non ſolum in ſeipſo ſed etiam in ſequente ipſum,ſimulq; declarat nullũ
G ambulantem in tenebris,eſſe ſequacem ſuum.Et eſt ſermo de tenebris ignorantiæ,oppoſitę ſciẽ-
tiæ ſalutis:& tenebris peccatorum,quæ contrariantur ipſi ſaluti.¶Sed habebit lumen vitę.)Lu-
men participatio eſt lucis.& dicitur vitæ,ad differentiam luminis ſcientiæ eorum quæ non re-
quiruntur ad vitam animæ .¶Et declarat per hoc quod non promittit ſequacibus ſuis partici-
pationem ſuæ lucis ad ſciendum ſpeculabilia philoſophiæ & ſimilium,ſed lumen vitę hoc eſt lu
men directionem ſuæ vitæ in vitam.vnde & dicitur lumen vitæ tum illuminandæ tum confe-
rendæ.illuminat enim vitales actiones noſtras(quales ſunt omnes actiones voluntariæ)& con-
fert vitam gratiæ,quæ eſt initium vitæ ęternæ.¶Duplex itaq; fructus in ſequacibus lucis deſcri
bitur:ſcilicet negatio ambulationis in tenebris,& aſſecutio luminis vitæ. Vterq; proprius lucis
effectus eſt.¶Dixerunt ergo ei Phariſæi.)Religionis profeſſores ex ſua profeſsione audaciores
cęteris loquuntur:qui humiliores eſſe deberent.¶Tu de teipſo teſtimonium perhibes:teſtimo-
nium tuum non eſt verum.) Prorumpunt Phariſæi in repræhenſionem Ieſu,occaſione ſumpta
ex eo ꝙ proprium teſtimonium non habet rationem veri teſtimonii.Quod verum eſt de teſti
monio puri hominis vt ſic. ¶Reſpondit Ieſus:& dixit eius.Et ſi ego teſtimonium perhibeo.
H Pronomẽ ego,non demonſtrat Ieſum ſecundum quòd homo ſecluſo deo (vt in cap.v.demon-
ſtrauit)ſed demonſtrat hypoſtaſim vtriuſq; naturæ, diuinæ ſcilicet & humanæ:vt ſequentes ra-
tiones manifeſtant.¶De meipſo.)quod ad ea quæ de me credenda ſunt,quæ videri ab homini-
bus non poſſunt:cuiuſmodi ſunt quòd deus ſum.quòd verbum ſum factum caro.
¶Verùm eſt teſtimonium meum.) Directe contrarium eius quod dixerant Phariſæi aſſerit in
hac conditionali.Non dicit verus eſt ſermo meus,verum eſt dictum meum, ſed verum eſt te-
monium meum. Plus enim requiritur ad verũ teſtimonium quam ad verum ſermonem.Ser-
I mo nanque verus,contentus eſt ſic eſſe vt ſignificat.ad teſtimonium autem verum requiruntur
tria.Primo quòd ſic ſit vt ſignificat.Secundo quòd ſit iuſtum,non ex paſsione prolatum.ſuſpe-
cti enim teſtimonium non habetur pro vero teſtimonio.Tertio ꝙ ſit legitimum.Quicquid ho-
rum deſit,non eſt verum teſtimonium:vtpote non conſtans ex iis quæ requiruntur ad integram
rationem teſtimonii.ſicut non eſt verum aurum,ſi aliquid deſit ex requeſitis ad integram ratio-
nem auri.Et propterea ſubiungit Ieſus probationem ſequelę in conditionali propoſita, quantũ
ad hæc tria.¶Quia ſcio.)Prima conditio requiſita ad veritatem teſtimonii(ſcilicet veritas ſer-
monis)pendet ex ſcientia.oportet enim ſcire ſic eſſe qui teſtatur ſic eſſe. Et propterea quantum
eſt ex parte ſcientiæ manifeſtat teſtimonium proprium eſſe verum,dicendo quia ſcio.
¶Vnde veni & quo vado.) Vniuerſa materia teſtificata conſiſtit in myſterio incarnationis
& fructu ipſius. Et propterea vtriuſq; ſe plenã haberet notitiã explicat.Myſterii quidem incar-
nationis,dicendo vnde veni.nam in his verbis continetur vtraque natura.Dicendo vnde,deitas
ſignificatur cum origine à patre:iuxta illud,exiui à patre.dicendo veni, myſterium incarna-
tionis explicatur. ¶Fructus vero,dicendo & quo vado.Totus enim progreſſus eius ad ſalu-
tem humani generis,ſignificatur dicendo vado:adiuncto termino paternæ dexteræ ad quam va
dit ducendo ſecum membra ſua. ¶Vos autem neſcitis vnde venio aut quo vado.)Differen-
K tia inter me & vos penes ſcire & neſcire vnde venio & quo vado.ratio eſt quòd vos dicatis mi
hi teſtimonium tuum.de teipſo non eſt verum.& quod ego dicam eſſe verum. Acſi apertius
dixiſſet,Si vos ſciretis vnde venio & quo vado non diceretis mihi,teſtimonium tuum de teipſo
non eſt verum. Vos ſecundum carnem iudicatis.) Secunda conditio veri teſtimonii eſt
iuſtitia,eſt quod non procedat ex paſsione,ex affectu,ſed ex iuſtitia.Differentia inter vos & me
penes iuſtitiam,eſt quod vos ſecundum carnem iudicatis.Iudicare enim proprius eſt actus iu-
ſtitiæ:

ſtitiæ:quum ſit ius dicere.quod tūc in veritate eſt,quum ius dicitur animo, verbo & opere:ꝙ A
complectitur omnem iuſtitiæ actum.Vnde iudicare ſecundum carnem, eſt ius dicere ſecundū
carnalem affectum.¶Ego non iudico quenquam.)Non dicit ego non iudicabo, ſed dicit ego
non iudico:quia quamuis futurus eſſet iudex, in præſenti tamen tunc vita non iudicauit,non
ius dixit.ſed gratiam ſalutis impendebat.¶Et ſi iudico ego.)iuſtitiam ſuam Ieſus(quam nō exer
citatione iudicii monſtrabat)aperire volens,manifeſtat eam conditionali.propterea enim præ-
miſit ſe non exercere iudicium,vt locum pararet conditionali.Intendit ſiquidem contra id ꝙ
dixerat vos ſecundum carnem iudicatis,è regione apponere iuſtitiam ſuam:ſicut fecit de ſcien-
tia.Et quia categorice non poterat aſſerere,ego autem iudico iudicium verum(eo quòd ipſe nō
exercebat iudicium)ideo negando ſe iudicare,ad conditionalem deuenit.¶Iudicium meum ve
rum eſt.)Contra iudicium ſecundum carnem diſtinguit iudicium verum contra iudicium illo
rum monſtratorum per pronomen vos)diſtinguit iudicium ſuum:ſignificans quòd illi iudicant
iuſtitia ſed affectu,ipſe autem iudicat ex iuſtitia.
¶Et intendit per hanc differentiam in præcipuo iuſtitiæ actu inter ſe & illos, manifeſtare diffe B
rentiam in ſecundariis iuſtitiæ actibus de quorum numero eſt ferre teſtimonium. Acſi aper-
tius dixiſſet.Vos ſecundum carnem iudicatis ſecundum carnem teſtimonium perhibetis:& pro-
pterea inter vos teſtimonium proprium non eſt verum ex parte iuſtitiæ ego autem licet non
iudicem,quia tametſi iudico,iudicium meum ſecundum veritatem iuſtitiæ eſt,ideo etiam teſti-
monium meum de meipſo,verum eſt etiam ex parte iuſtitiæ.¶Quia ſolus non ſum.)Ratio qua
re iudicium meum verum eſt,eſt quia non ſum purus homo ſed deus. Deum ſe eſſe ſignificat
dicendo quia ſolus non ſum.Quælibet creatura habet hoc quod eius eſſe non eſt niſi ipſa:ac per
hoc ſola eſt ſuo eſſe cuilibet autem & ſoli hypoſtaſi diuinę conuenit vere dicere ſolus non ſum
quoniam vno eodéq; eſſe quo eſt vna hypoſtaſis diuina,eſt & alia.Vnde & ſubiūgit.¶Sed ego.)
quod eſt pronomen hypoſtaſis.¶Et qui miſit me pater.)quod eſt etiam nomen hypoſtaſis. Et
meminit miſsionis,vt intelligamus eandem eſſe hypoſtaſim vtriuſq; naturæ:diuinæ.ſ.commu-
nis ſibi & patri,& humanæ ſecundum quam eſt miſſus.¶Et in lege veſtra ſcriptum eſt.),Tertia
conditio veri teſtimonii eſt eſſe legitimum. Et ideo hanc etiam conuenire teſtimonio proprio C
de ſeipſo manifeſtat citans legem Moyſi,quam illi profitebantur.
¶Quia.pro,ꝙ,duorum hominum teſtimonium verum eſt)Quantum eſt ex parte legis nume-
rus binarius teſtium ad legitimam veritatem ſufficit. ¶Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de
meipſo.Si duorum hominum teſtimonium legitime verum eſt multo magis teſtimonium dua
rum perſonarum quæ ſunt deus.Ego enim ſum vna perſona diuina.¶Et teſtimonium perhibet
de me qui miſit me pater.)Ecce alia perſona diuina.Sed diligentius nota ꝙ vis huius probatio-
nis conſiſtit in hoc quòd me perhibente teſtimonium de meipſo,pater ſimul perhibet teſtimo-
nium de me.ita quòd teſtimonium meum de meipſo eſt teſtimonium duorum teſtium:ſcilicet
meum & patris.Ex hoc enim directe probat quod teſtimonium ſuum de ſeipſo eſt verum legi
time:quia eſt teſtimonium duarum perſonarum.Et per hoc manifeſtat indiuiſa eſſe opera diui-
narum perſonarum:ſicut in præcedenti probatione manifeſtauit indiuiſum eſſe diuinarum per
ſonarum.Vnde non eſt quęrendum quid eſt illud teſtimonium paternum:quoniam de eodem
teſtimonio loquitur.¶Dicebant ergo ei.)Occaſione toties introducti patris nouam quæſtionē D
mouent.¶Vbi eſt pater tuus?De loco quærunt dei,quem credebant vbique eſſe.& propterea
non meruerunt reſponſionem ad quæſitum,ſed ad ignorantiam.
¶Reſpondit Ieſus.)monſtrando eis rationem ignorantiæ.¶Neq; me ſcitis neq; patrē meum.)
Et verum dicit:quia neutram hypoſtaſim diuinam cognoſcebant.¶Si me ſciretis, forſitan.pro,
vtiq;,& patrem meum ſciretis.Ecce via ſciendi patrem,ſcire me.Et eſt verum non ſolum de no-
titia certæ fidei(qua qui indubitata fide cognoſcit filium,indubitata quoq; fide cognoſcit patrē)
ſed etiam de ſcientia euidentiæ.nam qui videt filium, videt & patrem:vt inferius dicetur phi-
lippo.¶Hæc verba locutus eſt.Ieſus in Gazophylatio.) Specialem templi locum Euangeliſta
explicat:in quo erat capſa theſauri,ſeu potius oblationum quæ ſeruabantur pro ærario diuino-
rum.¶Docens in templo.Et nemo appræhendit eum,)Sicut nec durante feſto appræhenſus eſt E
ita nec tranſacto feſto appræhendi potuit nolens:eadem ratione repetita.
¶Quia necdum venerat hora eius.)Vere eius,vtpote ab ipſo libere definita.
¶Dixit ergo iterum eis Ieſus.)Nec intelligeremus Euangeliſtam repetere in præcedenti narrata
capitulo,appoſuit iterum.Subiunguntur enim ſimilia immo eadem ſecundum partem.
¶Ego vado.)Totus progreſſus meus tam vitæ quàm mortis,eſt voluntarium ire.
¶Et quæretis me.)tum in ſepulchro retinendum,tum in meis membris perſequendo, Saule

F Saule quid me perſequeris? ¶Et in peccato veſtro moriemini.)hoc eſt & in peccatō perſequu-
tionis meę,in peccato pertinacię veſtre moriemini corpore.Quod vſque in hodiernū diem ve
rificari videmus.moriuntur enim Iudęi in peccato infidelitatis ſuæ erga Ieſum. ¶Quo ego va-
do.)ad dexterā.ſ.patris mei.¶Vos non poteſtis venire.) impediente vos infidelitatis crimine.
¶Dicebant ergo Iudæi.non Galilæi.Nunquid interficiet ſemetipſum:quia dicit quo ego vado
vos non poteſtis venire?)Prius audientes hæc eadem verba,dixerant nunquid in diſperſionē
græcorū iturus eſt?nunc peiora cogitant,nunquid interficiet ſemetipſum?exiſtimantes ad om
nem locum quo iret Ieſus poſſe quoq; ſe ire(de locis huius mundi loquendo)& ſola morte poſſe
ire illo quo ipſi non poſſent ſequi.ſupponebant enim ꝙ nullus eorum ſe vellet interficere.
¶Et dicebat eis.)Interpoſitis verbis Iudæorum circa ſenſum verborum Ieſu,proſequitur euan-
geliſta doctrinam Ieſu:explicatiuam illius particulæ,& in peccato veſtro moriemini.
¶Vos deorſum.pro,ex iis quæ deorſum)ſeu ex infernis.¶Eſtis:ego de ſupernis ſum.)Intendēs
declarare fidem ſuam ſolam eſſe remedium quod non moriantur in peccatis ſuis,inchoat à du-
G plici differentia inter ſe & illos:qua manifeſtatur hinc eorum neceſſitas,inde ipſius virtus.
¶Prima differentia eſt.vos ex infernis eſtis,ego de ſupernis ſum.Quæ vera eſt tum quo ad eſſe
perſonale:quia vos conſtatis ex infimis,quæ ſunt ex nihilo, ego autem ſum de ſupernis,quæ
ſunt diuina.Tum quo ad eſſe moris ſeu ſpiritus.vos enim habetis affectum ex infimis:ego au-
tem repletum habeo affectum de ſupernis,quæ diuina ſunt.¶Vos de mundo hoc)ſcilicet ſenſi
bili.¶Eſtis:ego non ſum de hoc mundo.) Altera differentia etiam vtroque modo verificatur:
quia ex perſona mea non eſt de mundo ſenſibili,perſonæ autem veſtrę ſunt de mundo ſenſibili:
& mores veſtri ſunt de ſenſualitate huius mundi,mores autem mei non inde ſunt.¶Et hæc ſecū
da differentia eſt velut ſpecies primæ quæ eſt velut genus.eſſe enim ex infimis,cōmune eſt om-
nibus creaturis:eſſe autem de mundo ſenſibili,ſolis ſenſibilibus conuenit.Et habetur ex his diffe
rentiis quod vos indigetis me:vtpote qui eſtis ex infernis,qui eſtis de mundo ſenſibili.indige-
tis me qui ſum de ſupernis,qui non ſum de hoc mundo.
¶Dixi ergo vobis.)Infert ex his differentiis vtrunq;.Et primo mortem eorum in peccatis.
¶Quia.pro,quod,moriemini in peccatis veſtris.Ex hoc enim quòd vos eſtis ex infernis,mane
H tis in peccatis veſtris:& ex hoc quòd vos eſtis de hoc mundo(ſcilicet ſenſibili)moriemini in ſta
tu in quo eſtis.¶Si enim non credideritis quia.pro,quod,ego ſum.)Ecce ſecundum,ecce reme
dium,in poteſtate eorum poſitum,quod ego de ſupernis ſum,quod non ſum de hoc mundo.ſi
nō credideritis ꝙ ego ſum.¶Moriemini in peccato veſtro.pro,in peccatis veſtris.)Significan
ter autem non repetit de ſupernis,ſed dicit abſolute ꝙ ego ſum:vt intelligamus oportere crede
re ipſum eſſe verum deum.Nulla enim creatura poteſt abſolute dicere,ego ſum:quum plus ha-
beat de non eſſe q̄ de eſſe.ſicut qui plus habet nigredinis q̄ albedinis,non poteſt abſolute dicere
I ego ſum albus.Solus autem deus eſt qui eſt ſine quacunq; permixtione non eſſendi.eſt enim ſo-
lus actus purus, nullam omnino compatiens in ſe potentialitatem:omnis autem creatura per-
mixta eſt potentiæ:vt in philoſophia patet.¶Dicebant ergo ei.)Occaſione ſumpta ex eo ꝙ di-
xerat ego ſum,abſq; additione aliqua,interrogant Iudæi Ieſum.¶Tu quis es) Adiectionem pe-
tunt,non intelligentes ꝙ ſe deum diceret.¶Dixit.Deeſt coniunctio.Legendum eſt. ¶Et dixit
eis Ieſus.Principium qui.pro,quia,& loquor vobis.)Dictio interpretatiua principium,in textu
græco aut eſt caſus accuſatiui aut eſt aduerbium.Et in caſu quidem accuſatiuo conſtruere hunc
textum fateor me neſcire.propter quod aduerbialiter hunc textū intelligo.¶Duo enim in hac
prima reſponſione Ieſus de ſeipſo reſpondet quærētibus tu quis es?& poſtea addit tertium, Re-
ſpondet enim in primis ſe poteſtatē habere iudicariam:quod eſt ipſum eſſe iudicē eorū.Et dein-
de ſe eſſe miſſum à verace ad annunciandum mundo quæ ab illo audiuit. & demum ſubiungit
notitiam ſui futuram poſt mortem ſuam. ¶Se autem eſſe iudicem non qualitercunq; ſed com-
memorando eorum demerita,eorū crimina,in hoc quòd audiunt ipſum Ieſum loquentem ſibi
& non credunt,reſpondet dicēdo.proprium,hoc eſt primum quidē dico vobis,quia & loquor
vobis. ¶Multa habeo.pro,poſſum,de vobis loqui & iudicare.)Hoc eſt,in primis quia & ego
perſonaliter loquor vobis prędicando,manifeſtando myſterium ſalutis mūdi)ideo poſſum mul
K ta de vobis tum loqui teſtificando iniurias quas mihi infertis,tum iudicare damnando. Infe-
rius dicetur,ſi nō veniſſem & locutus eis nō fuiſſem peccatū nō haberēt,hoc idē hic ſignificatur
ꝙ quia Ieſus locutus eſt eis,ideo multa de ingratitudine & pertinacia eorū poteſt loqui & iudi-
care.¶In quo vides ꝙ commemorando eorū demerita explicat ſe iudicē:non actu iudicantem
ſed potentē,ſed habentē poteſtatē iudiciariā. Et hoc eſt primum quod reſpondet quærentibus,
tu quis es?Sed quoniā iudiciū in futurū ſeruabatur(ad ſecundum ſcilicet aduentum)ideo modus
explicandi

explicandi ſe iudicẽ tãquam officii veri quidẽ ſed futuri introducitur cum aduerbio primũ & A
cõiunctione aduerſatiua ſed tranſeunte ad officium præſens. ¶Sed qui miſit me verax eſt.) Ad-
uerſatiua vt dictum eſt coniunctio, ad ipſum dicere potiusquam ad rem dictã refertur ſicut &
aduerbium principium, & dicere quoq; refertur. Ita ꝙ continuatio literæ eſt hæc. Primum di-
co quia & loquor vobis, multa poſſum de vobis dicere & iudicare: ſed quoniam hoc ſeruatur in
futurum, dico præſens officium meum. qui me miſit verax eſt. ¶Deſcribit præſens ſuum offi-
ciũ, prius ex parte mittentis: deſcribendo mittentẽ eſſe veracẽ. Deum mittentem appellat vera
cem, quia de miſsione ad docendum eſt ſermo. doctrina enim procedit à veritate. Et dicendo
qui me miſit verax eſt, dicit, miſſus ſum à verace. ¶Et ego quæ audiui ab eo: hæc loquor in mũ-
do.) Non ſolum mittens eſt verax, non ſolum miſſus ſum à verace, ſed etiam ego ſum verax:
quia quæ audiui ab eo (& non alia) loquor in mundo. Ita quòd petentibus Iudæis tu quis es, re-
ſpondet quo ad præſentia ꝙ ſum miſſus à verace verax ad loquendum mundo. ¶Significanter
autẽ dicit audiui, & nõ dicit vidi: quoniã quę ipſe Ieſus etiam ſecundũ animã vidit in deo veri-
tatis fonte, nõ ſunt ſermone explicabilia: quæ autem audiuit, ſicut vocibus ſignificantur audita, B
ita ſermone quoq; poſſunt mundo explicari. Ad ſignificandum itaq; ꝙ non omnia quorum no-
titiam habuit à deo, ſed ea tantum quæ vt explicabilia nouit hæc docuit, dicit quæ audiuit ab eo.
¶Significanter quoq; dicit loquor in mundo. loquor inquit, non ſcribo: & in mundo, nõ in an-
gulo, non in vno regno, non in Aſia ſed in mundo. quoniam doctrinam ſuam ſic tradebat in
vno loco ꝙ intendebat eam tradere mundo: quoniam miſſus eſt doctor mundi, & non Iſraeli-
tarum tantum. ¶Et non cognouerunt quia. pro, ꝙ, patrẽ eius. pro, eis dicebat deum.) Superfluit
deum. Intendit enim euangeliſta dicere quod non cognouerunt ꝙ loquẽdo illis ſupradicta patrẽ
appellaret veracem qui miſit ipſum: & à quo audiuit hæc quæ docet & teſtatur in mundo, ex-
plicanda mundo. Oportebat enim ad hoc cognoſcendum ꝙ iungerent hæc verba cum verbis
à Ieſu ſępe dictis: ſcilicet pater meus miſit me. his nanq; adiunctis cognouiſſent ꝙ de patre ſuo
loqueretur: ꝙ reſpõdiſſet quærentibus tu quis es, ſum filius veracis qui miſit me verax annũcians
mundo quæ à patre meo audiui. Hoc enim officium continue exercebat Ieſus. ¶Dixit ergo eis
Ieſus.) Occaſione ſumpta ex eo ꝙ non intellexerant Iudæi reſponſionem Ieſu quo ad hoc ꝙ di- C
cebat ſe filium veracis, adiunxit ſequentia. ¶Quum exaltaueritis filium hominis) in cruce (mor-
tem enim ſuam vt inferius euangeliſta exponet, ſignificat exaltatione filii hominis) hoc eſt poſt
mortem meam in cruce. ¶Tunc cognoſcetis) quod modo non cognoſcitis, ꝙ modo non intel-
ligitis tunc cognoſcetis. Et dixi hoc: quia multos eorum qui crucifixuri ipſum erant, prę uidebat
pœnitentiam acturos & ad fidem venturos. eoſdem enim alloquitur, dicendo quum exaltaueri-
tis, & dicendo cognoſcetis. Lege actus Apoſtolorum: & inuenies hæc impleta ad literam poſt
miſsionem ſpiritusſancti, Act. ii. ¶Quia ego ſum.) Reſpondet directe petentibus tu quis es: ex
eo quòd dixerat quia ego ſum. non eſtis modo capaces ad cognoſcendum quia ego ſum, abſque
quacunq; permixtione non eſſendi. hoc eſt deitatem meam: ſed tunc cognoſcetis me eſſe deum
notitia certæ fidei. ¶Et à meipſo facio nihil.) Non ſolum cognoſcetis ꝙ ego ſum (ꝙ eſt deitatis)
ſed etiam cognoſcetis me eſſe filium dei: ꝙ eſt originis diuinæ. Hæc enim ſignificatur dicendo
& à meipſo facio nihil. ſed eſſe & facere meum, oritur ab alio. ſ. patre.
¶Sed ſicut docuit me pater. Deeſt, meus, hæc loquor.) Explicat patrem quem non intellexe D
rant. Et quemadmodum ſuperius dixerat audiui ab eo, ita modo dicit docuit me pater: ad idẽ
ſcilicet ſignificandum. nam neque proprie eſt ibi auditus neque docere: ſed vtrunque aſſumptũ
eſt ad limitandum explicanda. quæ enim homo dixit, poteſt quoque loqui. Cognoſcetis ergo
tunc etiam hoc ꝙ ſicut docuit me pater hæc loquor: hoc eſt ſermones meos procedere à deo pa
tre meo. ¶Et qui miſit me.) Cognoſcetis etiam myſterium incarnationis, quo ego miſſus ſum.
Cognoſcetis inquam me non eſſe miſſum ſicut prophetæ miſsi ſunt à deo, ſed ſicut filium pro-
prium ipſius dei: dum cognoſcetis ꝙ & qui me miſit. ¶Mecum eſt.) Minus dicit, & plus ſi-
gnificat: quoniam ſignificat mecum eſt inſeparabiliter. pater enim inſeparabilis eſt à filio incar-
nato. ¶Et non reliquit me ſolum. Deeſt, pater.) Significanter dicit non reliquit: quo-
niam de continuata gubernatione diuina in omnibus & per omnia quæ erant filii hominis. eſt E
ſermo. Ita ꝙ ſenſus eſt. cognoſcetis ꝙ pater nõ reliquit deſiſtẽdo à cõtinuata ſeruatione me ho-
minẽ ſolũ: hoc eſt ſecluſo deo. ¶Quia ego quæ placita ſunt ei. facio ſemper.) Meritũ continuatæ
gubernationis deſcribitur. ex hoc ꝙ nõ quãdoq; ſed abſq; vlla interpolatione ſemper fecit quæ
placita ſunt patri, meruit cõtinue gubernari, cõtinua diuina cura ſeruari in omnibus ſuis actio-
nibus & paſsionibus &c. ¶Nec obiicias contra hoc meritũ ꝙ ipſemet erat deus, ſeruans ſeipſum
hominem ſine vllo merito, voluit enim etiam hoc modo (ſcilicet merendo) continuam habe-

F re gubernationem diuinam.ita ꝙ non ſolum iure diuinæ perſonę ſed etiã alio modo)ſcilicet iu re meriti(habere voluit continuitatem diuinæ curæ.Quemadmodum voluit intrare in gloriã ſuam etiam merito mortis ſuæ.Hæc illo loquente multi crediderunt eum.)Fructus prædicationis Ieſu ſubiungitur ab euangeliſta.❡Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderũt ei Iudæos(Duas conditiones horum deſcribit euangeliſta.Alterã generis:ſcilicet Iudæos. qui maxime aduerſabantur Chriſto.Galilæi enim minus erant illi contrarii.Alterã fidei informis nam nõ dicit crediderunt in eũ)quod ſignificat fidẽ formatã charitate(ſed crediderũt ei:quod eſt actus fidei informis.❡Si vos manſeritis in ſermone meo.)Præuidebat iſtos non perſeueraturos.& propterea à conditionali incipit.Nec dicit ſi vos deliberaueritis manere,ſed ſi vos manſeritis.quod ad ipſam perſeuerantię executionẽ ſpectat.Manere autem in ſermone Ieſu,eſt perſeuerare in fide & opere prędicatis atq; pręceptis ſermone Ieſu.❡Vere diſcipuli mei eritis.pro,eſtis.)Ad differentiã diſcipulorũ ad tẽpus)qui ſcilicet ad tẽpus credũt,& in tẽpore tẽtationis recedũt)apponit vere:declarans per hoc ꝙ diſcipuli ſui ad tẽpus,nõ ſunt vere diſcipuli ſui. Propter hoc enim dicit
G in pręſenti eſtis:aperte ſignificãdo ꝙ diſcipuli nõ manſuri,nõ ſunt vere diſcipuli ſui:quia non ſunt diſcipuli abſolute ſed ſecundũ quid,ſcilicet ad tẽpus.❡Et cognoſcetis veritatẽ.)Pondera cõditionalẽ:cuius antecedens eſt,ſi vos manſeritis in ſermone meo.Cuius conſequẽs multas habet partes.primam de præſenti,vere diſcipuli mei eſtis.ſecundam de futuro,& cognoſcetis veritatẽ Perſeuerantia ergo in ſermone Ieſu,infert non ſolum eſſe diſcipulum Ieſu abſolute,ſed etiã futuram cognitionem veritatis.❡Non dicit & credetis,ſed cognoſcetis:vt claritatẽ notitiæ ſignificet.Nec dicit cognoſcetis quæ dico.quæ propono mundo vt credantur, ſed veritatẽ.tum quia diſcipuli Ieſu perſeuerantes ſuperueniente lumine ſpiritus ſancti cognouerunt veritatem fidei, quamuis non viderint illa quæ credebant.tum quia perſeuerantes omnes in fide formata,adipiſcuntur fructum fidei cognitionem veritatis fidei.vidẽt enim credẽda eſſe quæ ſunt fidei,non vt opinabilia,non vt probabilia,ſed vt vera.Hoc eſt ſiquidem cognoſcere veritatẽ:quod eſt videre credibilia ſub ratione veri credibilis,non opinabilis aut probabilis.❡Et veritas liberabit. pro.liberos faciet,vos.)Hæc eſt tertia pars conſequentis,quæ eſt fructus ſecundę:ſcilicet ꝙ veritas fidei cognita faciet vos liberos à ſeruitute peccati,à ſeruitute paſsionum mundanarum.
H ❡Vide diſcipulos Chriſti ſuſcepto ſpiritu ſancto à timore & reſpectibus humanis liberos:& intelliges hanc promiſsionem.Conſpice quotidie electos dei liberos à ſeruitute mundanarum paſſionum:& videbis veritatem huius promiſsionis.Præter hoc ꝙ veritas, fidei formatę liberat à ſeruitute peccati,quantum ad maculam.❡Reſponderunt ei)Iudęi ſcilicet qui ei crediderunt. ❡Semen Abrahæ ſumus,Quum multa audiſſent,nihil magis eos offendit quàm imputata ſeruitus.Et propterea omiſsis reliquis,ſuperbi diſcipuli impatientes ꝙ appellati fuerint ſerui,non ſolum liberum ſed nobile genus ſuum ex Abraham proferunt.Carnales enim erant:& de corporali libertate intellexerant verba Ieſu.& propterea liberum citant genus.
I ❡ET nemini ſeruiuimus vnquam.) Non ſolum genere ſed etiam ſecundum proprias perſonas liberos ſe affirmant:dicendo ſe nunquam ſeruiſſe alicui.Artificioſe loquuntur, libertatem ab extremis tuentes(ſcilicet ex Abraham primo patre & à propriis perſonis) omittendo intermedios parentes:quos conſtabat multiplici ſeruitute affectos,tum in ægypto,tum in Babylone, tum in variis ſubiectionibus & direptionibus:vt patet in libro iudicium.Dicebant autẽ iſti perſonas ſuas eſſe liberas, quia adhuc non erant in ſeruitutem Romanorum redacti,ſed erant tributarii:& non vt ſerui ſed vt liberi ſub Cæſare gubernati per præſidem.❡Quomodo tu dicis,liberi eritis?)Futura enim libertas ſeruitutem ſupponit. Hinc clare apparet diſcipulos iſtos parum reuereri magiſtrum:dum ſe ſic opponunt contra eum. ❡RESPONDIT eis Ieſus.manſuetiſsimus magiſter ordine præpoſtero. Nam prius reſpondet explicando de qua libertate & ſeruitute loquitur.& deinde ad id quod dixerant ſemen Abrahæ ſumus. Amen amen dico vobis quia.pro,quod omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.) Ecce de qua ſeruitute loquor. Et eſt ſenſus quòd omnis nullo excepto faciens peccatum,incurrit ſeruitutem peccati. Conſiſtit autem ſeruitus peccati in duobus.vnum eſt in non poſſe abiicere illud à ſe.Quãuis in poteſtate facientis peccatum,ſit facere vel non facere peccatum:factum tamen peccatum
K abiicere,à ſe non eſt in poteſtate eius.Hanc ergo ſeruitutem incurrit, ꝙ oportet ipſum ſubiici peccato facto.remanet enim peccatũ macula & reatu in anima inſeparabiliter:quãuis actio peccati transitoria ſit ſicut & delectatio. ❡Secundum eſt quod peccatum remanens dominatur in animo,trahendo ad aliud peccatum tanta & tali efficacia vt oporteat hominem ſubiectum peccato niſi pœniteat,denuo peccare:quia iam animus auerſus eſt ab incõmutabili bono,retinẽte hominem ne peccet.Nec propterea excuſatur peccator à nouis peccatis.tum quia voluntarie

committit

committit ſingula,licet non poſſit vitare omnia.tum quia voluntarie ſe poſuit in ſtatu talis ſer- A
uitutis.tum quia poteſt quod inſe eſt facere vt pœniteat. ¶Merito autem qui facit peccatum
incurrit ſeruitutem peccati:quia faciendo peccatum exorbitat à vera libertate quia abutitur li-
bertate,vtendo ea contra rectam rationem,vtendo ea contra præcepta dei largitoris libertatis
iuſtum eſt enim vt qui ſeipſum ab ordine rationis recte deiecit,torte rationis ſeruituti ſubiicia-
tur. Et eſt ſermo de peccato ſimpliciter & abſolute:quod eſt ſolum peccatum mortale. pecca-
tum enim veniale non eſt peccatum niſi ſecundum quid. ¶Seruus autem non manet in do-
mo in æternum:filius manet in æternum.) Declarata ſeruitute,declarat liberatorem à ſeruitu
te,& ex differentia inter ſeruum & liberum in genere,deſcendit ad propoſitum in ſpeciali. Aſſu
mit autem differentiam inter filium & ſeruum abſolute.penes hoc quod eſt manere vel non ma
nere in domo. Et intendit quòd ſeruus non habet ius manendi in domo in æternum:quoni-
am nullum habet ius perſeuerandi in domo domini ſui,ſed ex nutu domini pendet quòd venda
tur,quòd nunquam ad domum redeat:filius autem ius habet manendi in domo patris in æter-
num,eo ipſo quòd filius eſt.¶Significantiuſq; dicitur filius in numero ſingulari:vt plenum ius
manendi in domo patris explicetur,ne vlla diuiſio cum fratre impediens obiiciatur.¶Et quum B
multæ ſint differentiæ inter filium & ſeruum,hanc ſolam ſuauiſſimus doctor aſſumpſit:quoni-
am hęc differentia directe manifeſtat fructum libertatis. Dixerat enim quòd veritas liberos
vos faciet:nec vlteriorem fructum ſubiecerat. & propterea modo fructum libertatis ſubiungit:
qui eſt manere in domo in æternum.Quem dependere a filio,ex hac differentia infert ſubiun-
gendo. ¶Si ergo vos filius liberauerit.pro,liberos faciet,vere liberi eritis.pro, eſtis.) Ex hoc q;
filius manet in domo in æternum poteſtatem liberum faciendi ſeruum habet.Et ſi hac poteſtate
vſus fuerit filius æterni patris erga vos ſeruos peccati,ſubiungendum erat manebitis in domo in
æternum, Sed radicem manendi in domo in æternum,ſubiunxit,vere liberi eſtis:hoc eſt non
eſtis amplius ſerui peccati,ſed vere liberi ,ad differentiam eorum qui ſunt liberi ad tempus : &
conſequenter manebitis in domo patris mei in æternum.in qua ſerui peccati ad tempus quidem
manere poſſunt,non autem in æternum.Domus enim dei(vt patet.i.ad Tim.iii.)eſt congrega-
tio fidelium.in qua multi ſerui peccati ſunt, ſed non perſeuerabunt in æternum in ſocietate iu- C
ſtorum:quod eſſet manere in domo dei in æternum. ¶Conſidera quod prius dixerat veritas
vos liberos faciet:& modo dicit,ſi filius vos liberos faciet.vt intelligamus libertatem non pendere
ex ſola cognitione,veritatis,non pendere ex ſolis actibus noſtris quos numerauerat(ſcilicet per
manere in ſermone eius,& cognoſcere veritatem)ſed etiam ex gratia filii. Et vere ſic eſt: quo-
niam ex parte noſtri requiritur & id quod eſt intellectus & id quod eſt operis : ex parte autem
dei requiritur donum filii ad noſtram libertatem. ¶Conſidera rurſus quod libertas à paſſi-
onibus,à reſpectibus mundanis & huiuſmodi,oritur à libertate ſpiritus , quæ eſt per veritatem
fidei:& per oppoſituum eſſe ſeruum paſſionum & reſpectuum humanorum,ex ſeruitute pecca-
ti prouenit.& propterea Ieſus contra libertatem gratiæ quæ eſt per veritatem fidei è regione lo
cat ſeruitutem peccati. ¶Scio quia.pro,quòd filii.pro,ſemen,abrahæ eſtis.) Occaſione ac-
cepta ex eo quod dixerant diſcipuli Iudæi ſemen Abrahæ ſumus,arguit eos.intendens quòd licet
natura deſcenderint ex Abraham,imitatione tamen morum ex alio ſunt patre quam Abraham
Aſſentit itaque generi ſecundum naturalem originem ex Abraham:& opponit contrarium mo
rem dicendo. ¶Sed quæritis me interficere.) In quo apparet quod iſti qui crediderunt,ei iā D
mente recidiuauerant. ¶Quia ſermo meus non capit.pro,non habet locum,in vobis.) Ne
excuſarent tanquam Iuſtam intentionem occidendi ipſum, ſubiungit innocentiam ſuam.
Acſi apertius dixiſſet.quæritis me interficere non ob aliquod meum crimen,ſed quia ſermo me
us non habet locum in vobis.¶Et vere ſermo eius non habet locum in animis paſſionibus ſub
iectis:quales eſſe iſtorum animos,& præcedentia & ſequentia teſtantur.Ex eo enim quod ſermo
Ieſu non habebat locum ſuum in animis Iudæorum,procedebat quod ipſum vt blaſphemum
ac vt violatorem ſabbati perſequebantur.paſſio ſiquidem animi impedit mentem à diſcretione
veri. ¶Ego quod vidi apud patrem, Deeſt,meum,loquor.) Arguit rationem arguendi,ad
conuincendum eos quod habent alium patrem quam Abraham. Et arguit ab exemplo ſuo,
ego loquor quæ vidi apud patrem meum.& vna eademq; ſententia ab exemplo ſuo arguit & iu E
ſtitiam doctrinæ ſuæ explicat,dicendo ſe loqui viſa apud patrem ſuum deum.
¶Nec te moueat quod ſuperius dixerat ſe loqui audita & docta à patre.Eadē ſiquidē ſunt viſa,au
dita & docta,diuerſis rationibus diuerſimode ſignificata.Hinc enim ſignificātur vt viſa,ad teſtifi
cādū euidētē notitiā illorū ſe habere.Et quia argumēto ab exēplo cōgruit,vt cōgrue inferat.ſub
iungit.¶Et vos.Deeſt,igitur,quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis.) Quemadmodum ego

loquor quæ vidi apud patrem meum, ſic conſequens eſt vt vos quæ vidiſtis apud patrem ve-
F ſtrũ faciatis. Quod eſt dicere ꝙ quęrẽdo me interficere, facitis quę vidiſtis apud patrẽ veſtrũ: vt
hinc intelligerent ſe aliũ patrẽ habere quàm Abraham. ¶Reſponderũt,& dixerũt ei. pater no
ſter Abraham eſt.) Audientes ſe facere quæ viderunt apud patrem ſuum, & non intelligentes
quid Ieſus intenderet, preſtant in carnali origine, rurſus aſſerendo ſuum patrem eſſe Abraham
Acſi apertius dixiſſent. hoc ſcimus quòd pater noſter Abraham eſt: quid autem tu intendas di-
cendo quod facimus quæ vidimus apud patrem noſtrum neſcimus. ¶Dicit ei Ieſus. Si filii Abra
hę eſtis. pro, eſſetis, opera Abrahæ facite. pro, faceretis vtique.) Non de filiis ſecundum carnem
ſed ſecundum imitationem fidei & morum loquitur, dicendo. ſi filii, imitatione, eſſetis Abrahæ
faceretis vtique opera Abrahę. Nec eget probatione hæc conditionalis? ¶Nunc autem quęritis
me interficere.) Procedit à deſtructione conſequentis ad deſtructionem antecedentis, opus ve-
ſtrum eſt quęrere occidere me, non virum iniuſtum ſeu malum, ſed: ¶Hominem qui vobis ve-
ritatem locutus ſum.) Nota ſingulas particulas. Primo hominem. in quo nullum ſonat meritũ
vt occidatur, ſed potius vt non occidatur. Deinde qui veritatem locutus ſum. ad excludendum
G crimen quodcunque tam mendacii quam falſitatis. ¶Quam audiui à deo.) ad excludendum cri-
men pſeudoprophetę. Et per hoc excludit vtranque cauſam quæ ſecundum legem erat contra
prophetas. ſcilicet ſi vel falſum dixiſſet, vel propheta eſſet non veri dei ſed idolorum ſeu dęmo-
num &c. ¶Hoc Abraham non fecit.) Pronomen hoc, demonſtrationem ſimpliciter exercet, de
monſtrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit ſiquidem quod ſimilę opus
nunquam fecit Abraham. Et in hoc completur deſtructio conſequentis.

¶Vos facitis opera patris veſtri.) Vbi concludendum erat vos non eſtis Abrahæ filii, imitatio-
ne, concludit non dictam negatiuam: ſed affirmatiuam continentem in ſe virtualiter illam: dicẽ
do. vos facitis opera patris veſtri, intendit enim inferre concluſionem pendentem etiam ex ante
dictis, vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Excluſio nanque quòd non facerent opera
abrahæ, perſiſtit in concluſione priore, vos facitis opera alterius quàm Abraham patris veſtri:
H non ſecundũm carnem ſed ſecundum morem. ¶Dixerunt itaque ei.) Tandem intellexerunt ꝙ
non de patre carnali, ſed de patre fidei ac morum Ieſus loquebatur, & propterea inchoant nouã
reſponſionem. ¶Nos ex fornicatione non ſumus nati. Forninicationem appellant idolatriam
eo ꝙ in ſacra ſcriptura filii fornicationum appellantur Iſraelitę idolatræ. De patre ergo fidei,
religionis, & conſequenter morum. reſpondent ſe non eſſe ſecundum cultum & mores natos ex
idolatria. ¶Vnum patrem habemus deum.) Non ſumus vt Samaritani, habentes plures patres re
ligionis: colentes plures deos, ſeu colentes deum verum & cum hoc alium deum. hi enim ha-
bens plures patres: nos vero vnum tantum patrem religionis habemus deum, qui ſolus eſt deus.
¶Et dicunt hoc vt reiiciant verba Ieſu, vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Non enĩ
poſſent argui ſi facerent quę vidiſſent apud patrem ſuum deum.

¶Dixit ergo ei Ieſus.) Conſequenter ad eorum verba dicit. ¶Si deus pater veſter eſſet, diligere-
tis vtique me.) hoc eſt ſi deus amore & honore haberetur à vobis pater, diligeretis ſaltem me.
Et non dixit diligeretis & honoraretis: quoniam ab honorando poterant excuſari exigno
I rantia ꝙ ipſe eſſet deus: ſed a diligendo nulla poterant palliatione ſe excuſare. debebant enim ip
ſum diligere ſaltem vt dei nuncium ſeu prophetam. conſequens nanque eſt vt diligens aliquem
vt patrem, diligat omnem nuncium illius vt rem patris. Propter quod ſubiungit.

¶Ego enim ex deo poceſſi.) Deus de deo æterna natiuitate, & homo miſſione. ¶Et veni. pro,
venio.) ad prędicandum, ad redimendum mundum. Ecce ratio conſequentiæ: ꝙ ſi deus pater
veſter eſſet diligeretis me, quia ego ab illo proceſſi & veni, quia ſum res dei & nuncius eius.

¶Neque enim à me ipſo veni. pro, venio.) hoc eſt non venio ad prædicandum ex proprio cõ-
ſilio ſecluſo deo. ¶Sed ille me miſit.) ad euangelizandum. ¶Quare loquelam meam non co-
gnoſcitis?) Interogatiue legendum eſſet. Et eſt ſenſus: quare non cognoſcitis loquelam meam
K eſſe diuinam ex ipſa loquela? Sicut enim petrus Galilęę loquens: ex loquela agnitus eſt (quum
dictum eſt illi. Galileus es, nam & loquela tua manifeſtum te facit) & communiter hominũ pa-
triæ loquelis agnoſcuntur, ita Ieſus loquelam ſuam diuinam habens dicit, quare loquelam me-
am non cognoſcitis? Quemadmodum enim miracula ſua faciebat non ſicut alii prophetæ ſed
modo diuino (ſcilicet imperando) & quemadmodum docebat tanquã poteſtatẽ habens, ita mo-
dus loquendi diuinus erat, & diuinitatem ſonabat. Quod miniſtri pontificum in præcedenti ca-
pitulo teſtati ſunt: qui miſſi vt eum caperent, ex modo loquendi Ieſu mutari retulerunt. nunquã
ſic locutus eſt homo ſicut loquitur iſte homo. ¶Quia non poteſtis audire ſermonem meum.)
Reddit ipſememet Ieſus rationem quare loquelã ſuam non cognoſcerẽt. Acſi apertius dixiſſet. Di

cam ego

dicam ego vobis quare loquelam meam non cognoſcitis ratio eſt quia non poteſtis audire ſer- A
monem meum:tanto me odio habetis,tanta inuidia me proſequimini vt non poſſitis audire ſer
monem meum. hinc enim fit vt non poſſitis cognoſcere loquelam:faſtidio habentes ſermonē
meum, non cognoſcitis loquelam.❡Et dixit hoc ad explicandum quôd ignorantiæ ſuæ cauſa
ſunt ipſimet,eſt eorum malitia paſſio tanta vt nec audire quidem poſſint ſermonē eius redditq;
ſimul veram cauſam non cognoſcendi loquelam oportet enim ad diſcernendum loquelam at-
tente audire ſermonem loquentis. ❡Vos ex parte diabolo eſtis.)Quod plures in genere dixe
rat.patrem veſtrum,demum explicat illum.Diabolus(vt dictum eſt)græca eſt dictio:& ex vi ſer
monis ſignificat calumniatorem ſeu delatorem.tranſlatum autem eſt ad ſignificandum dęmonē
tam apud gręcos quàm apud latinos.Ita quòd hoc in loco nomen eſt dæmonis. Patrem autem
non natura,ſed exemplo dicit. Vnde & ſubiungit. ❡Et deſideria patris veſtri vultis facere.)
Quod habeatis diabolum vt exemplar quod imitamini,hinc pater quia deſideria illius vultis fa
cere filii enim eſt adimplere deſideria paterna.In quo oſtendit eos obſequentiſſimos eſſe filios
diaboli:vtpote qui non expectant præcepta patris,ſed ſpontanei ſunt ad adimplendum deſide-
ria patris.❡Ille homicida erat ab initio.)Probat quòd ipſi deſideria patris diaboli volunt facere B
quo ad duo ſcilicet homicidium & elongationem à veritate.Vtrunque enim horum erat in iſtis
quærentibus interficere Ieſum,& elongatis valde à veritate quam euangelizabat Ieſus.Et propte
rea vtrunq; horum manifeſtat eſſe in diabolo:vt conuincantur ꝙ volendo hęc facere, volunt
adimplere deſideria diaboli. Ille, diabolus,homicida erat.Vere homicida:qui occidit hominem
anima & & corpore.abſtulit enim vitam animæ & vitam corporis,non ab vno homine ſed ab
homine,ab humano genere.Vere homicida:quoniam ex intentione occidendi animam & cor-
poris hominis,tentauit & ſuaſit homini.Et dicit ab initio:quia in initio mundi quo creatus fuit
homo,homicidium fecit.❡Et in veritate non ſtetit.)Declarat alterum crimen dęmonis, quod
fuit prius quàm homicidium.Et eſt ſermo de veritate fidei.In principio ſiquidem omnes ange
li illuminati ſunt veritate fidei ſupernaturalis beatitudinis,ad quem peruenire poſſent propriis
meritis:ſed aliqui perſeuerarunt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis,appetentes & petentes illā
ex diuina gratia:aliqui autem non perſeuerarunt in veritate conformantes ſe gratię reuelatę be- C
atitudinis.& propterea dicuntur in veritate non ſtetiſſe. ❡Quia non eſt veritas in eo.)hoc eſt
quia non eſt in eo amor veritatis.Et conſidera ꝙ vbi debuiſſet dici,quia non fuit in eo veritas,
dixit quia non eſt in eo veritas:vt plus ſignificaret:vt ſcilicet manifeſtaret perſeuerantiam non
veritatis in diabolo.Ita ꝙ quia ex tunc non eſt in eo veritas vt amata in amante,ideo in verita-
te non ſtetit.vera enim & propria ratio non perſeuerandi in veritatæ reuelatæ beatitudinis , eſt
negatio amoris ad veritatem.In hoc nanque primum diſcreti ſunt angeli boni à malis:quod illi
amauerunt veritatem reuelatam vt regulam & finem actionum ſuarum,iſti autem non amaue-
runt illam nec amant. ❡Et aduerte ꝙ quamuis ſit ſermo de veritate iuſtitiæ fidei reuelatę,non
tamen dicitur & in veritate iuſtitię fidei,ſed in veritate non ſtetit: & ſimiliter non dicitur quia
non eſt in eo veritas iuſtitię,ſed quia non eſt in eo veritas.ad ſignificandum ꝙ veritas iuſtitię fi-
dei,eſt veritas ex qua pendet omnis veritas quæ eſt in libera poteſtate cuiuſcunq; cræaturę. Ita
ꝙ ideo dicitur abſolute in veritate & veritas:eo ꝙ eſt ſermo non de hac vel illa ſed abſolute in
qua liberum eſt ſtare,quæ poteſt amari & non amari.Quod dicimus propter veritatem natura- D
lem intellectus:quę non ſubeſt libertati creaturę rationalis:quę & remanſit in diabolo, De hac
enim non eſt ſermo,ſed de veritate in qua ſtare vel non ſtare poſitum eſt in libertate rationalis
creaturę:vt textus ipſe clare ſonat. ❡Quum loquitur mendacium,ex propriis loquitur.) Ve-
ritatem reuelatam reliquit,naturalem autem habet non propriam ſed communicatam à deo:
ſed quum mendacium loquitur.non ex communicatis ſibi à deo. ❡Quia mendax eſt & pater
eius.) ſcilicet mendacii. Non ſolum eſt mendax,ſed etiam primus qui dixit mendacium.
Primum enim mendacium in ſacra ſcriptura commemoratum,eſt mendacium quod dixit dia-
bolus Euæ,nequaquam moriemini. ❡Ego autem ſi.pro,quia, veritatem dico, non creditis
mihi.)Duarum conditionum quas deſcripſit in dæmone,alteram(ſcilicet homicidii)ſuperius de
ſcripſerat iſtos imitari,dicendo quæritis me interficere.alteram(ſcilicet auerſionis à veritate)ſub
iungit modo iſtos imitari:dicendo ꝙ quia dico veritatem ideo non creditis mihi.Vere compro E
batur inimica vobis veritas.ex eo ꝙ non creditis mihi quia dico veritatem.hoc enim eſt compro
bare vos eſſe filios diaboli,qui contrarius eſt veritati,vtpote pater mendacii. ❡Quis ex vobis
arguet.pro,arguit,me de peccato? Ne Iudęi ſe excuſarent , dicendo ꝙ ideo non credunt ei quia
peccator eſt,innocentiam ſuam ab omni peccato proponit dicendo.Quis ex vobis arguit , hoc
eſt habet rationem arguendi,me de peccato?quaſi dicat nullus,quia nullum peccatum habeo.

❡Si verita

non tamen effectum facere vult ſtudioſe quærens, ſed quæſiturum poſtea eos qui glorificaue- A
runt & qui non, examinando merita hominum. ¶Et iudicet.) Non aduerſatur hęc ſententia ſu-
periori. pater non iudicat quenquam: quoniam ibi eſt ſermo de iudicio ſenſibili & vniuerſali:
hic eſt ſermo de iudicio quod quotidie exercetur à deo & in vita & in morte hominum. Non
ſolum itaque extat qui inquirat, ſed etiam qui ius dicat non glorificãtibus & glorificantibus me:
illos puniendo, iſtos præmiando. ¶Amen amen dico vobis: ſi quis ſermonem meum ſeruauerit:
Laceſſitus iniuria Ieſus non deſiſtit à prędicatione inſtruens ab exemplo prædicatores. & quod
dixit verbo ſe non quærere propriam gloriam, monſtrat euangelio: proponendo ea quæ erant
ſalutis humani generis. Simulque conteſtatur à potentia ſermonis ſui, non dæmoniacum ſed
diuinum eſſe ſuum ſermonem: docendo quòd ſiquis ſermonem ſuum opere ſeruauerit.
¶Mortem non videbit in æternum.) Dicit in æternum, ad differentiam mortis temporalis.
mors enim æterna eſt mors animæ: mors vero temporalis eſt mors corporis.
¶Nec dicit non morietur, ſed non videbit mortem: vt intelligere poſſent quod de morte illa
loquebatur quę conſiſtit in videre, quæ priuat non vita naturæ, ſed vita quæ conſiſtit in viſione,
quæ eſt vita fœlicitatis æternę. Ita ꝙ videre mortem, eſt habere mortem in actibus animæ, viſi- B
one ſignificatis. ¶Dixerunt ergo ei Iudæi. Nunc cognouimus.) Vide furorem. Non ſolum à cõ-
tumelia inchoant reſponſionem (quum tamen Ieſus eis manſuetiſſime proponeret eorum ſalu-
tem) ſed proprii honoris obliuiſcuntur, manifeſtantes ſe temere hactenus dixiſſe, dæmonium
habes. Non enim dicunt nunc etiam cognouimus, ſed nunc cognouimus. prius igitur non co-
gnouerant, & tamen dixerant. ¶Quia. pro, ꝙ dęmonium habes.) Impoſſibilem reputabant ve-
ritatem verborum Ieſu. & propterea dicunt ſe nunc cognouiſſe ꝙ dęmonium habet: vtpote lo
quens manifeſte falſa & impoſſibilia ¶Abraham mortuus eſt & prophetæ.) Excecati odio non
ſolum erant intelligendo verba Ieſu de morte corporis. ſed præcipites non dubitant, non quæ-
runt quo ſenſu illa verba dixerit, ſed diffiniunt de morte corporis dicta. & propterea obiiciunt
mortem Abrahę & prophetarum: quos conſtabat ſermonem dei ſeruaſſe.
¶Et tu dicis. ſiquis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Ieſus dixe-
rat non videbit: mortem ſpiritus ſignificãs actione ſpiritualiſſima, qualis eſt viſio. iſti vero paſ- C
ſionibus excęcati, de morte corporis intelligentes, actionẽ materialiſſimã inter ſenſationes (qua
lis eſt guſtare) repetunt. ¶Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt, & pro-
phetę mortui ſunt. Dicebant conſequenter dicere nunquid tu maior es deo (cuius ſermo ſeruatus
non abſtulit mortem Abrahę & prophetarum: quũ dicas ſiquis ſermonem meũ ſeruauerit non
videbit mortem in æternum) ſed paſſio non ſolum impedit cognitionem ſed etiam ordinem
conſequentiamq; ſermonis. Simul manifeſtant quam de illo opinionem habebant poſt tot mi-
racula: ꝙ ſcilicet non eſſet maior nec Abraham nec prophetis. ¶Quem teipſum facis? Sicut a cõ-
tumelia inchoarunt ita in contumeliam terminant. Non dicunt quis es, ſed quem te facis? ſigni
ficandoq; ſeipſum exaltaret, ꝙ ſibiipſi arrogaret perſonam quæ non eſſet: dicendo tantã eſſe vim
ſermonis ſui vt ſeruet à morte. ¶Reſpondit Ieſus. ordine præpoſtero. nec ad ſingula, ſed ad duo
vltima. Omittit enim reſpondere ad primum (ſcilicet dęmonium habes) quia iam reſponderat.
¶Si ego glorifico me ipſum.) Dixerant vltimo, quem teipſum facis? imponentes ei ꝙ non eſſet
ſed faceret ſeipſum perſonam tam excelſam. Et propterea ad hoc primum reſpondet, Si ego, ho D
mo ſecluſo deo, facio meipſum glorioſum, vt eos dicitis. ¶Gloria mea, nihil eſt.) tum quia vana
tum quia falſo eſſet gloria quam ego mihi vſurparem. ¶Et pater meus qui glorificat me.) Ecce
vnde veniunt verba glorioſa de me ſcilicet à patre meo. Quem vos dicitis quia. pro, ꝙ deus ve-
ſter eſt.) Clare aperit eis ꝙ pater ſuus eſt deus, non alius deus quam ille quem Iudæi dicunt deum
ſuum: vt manifeſte intelligas qu d ipſe homo non glorificat ſeipſum, ſed deus aſt qui glorificat
illum, deus eſt mandat ei dicere illa, deus eſt qui dedit ei vnde illa glorioſa verba vera ſint. nam
deus pater generando filium dedit ei deitatem, ex qua glorificabatur.
¶Significanter autem non dicit, pater meus deus veſter, ſed apponit quem vos dicitis deum ve
ſtrum. quia in veritate non erat deus eorum vtpote quem non colebant corde ſed ore: iuxta il-
lud. hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me. ¶ET non cognouiſtis
eum.) Differentiam ſubiungit inter ſe & illos, penes notitiam patris dei. Si pronomen eum mõ- E
ſtrat patrem: planus eſt ſenſus: quia non cognouerunt deum ſub ratione patris æterni filii. Si au
tem pronomen eum demonſtrat deum, tunc ſcrupulus occurrit: quia notus in Iudæa deus. ¶Solu
tio eſt ꝙ ſi eſt ſermo de notitia fidei, intelligitur de notitia affectiua & effectiua: qua iſti carebant
Et hic ſenſui, fauent ſubiuncta è regione verba Ieſu, ſcio eum & ſermonem eius ſeruo. Si autem eſt
ſermo de notitia euidentiæ, planus eſt ſenſus ꝙ Iudæi nõ habebant euidentẽ notitiã dei ſui. Quã
uis enim

raſſe manifeſtat Ieſus,non eſt mirũ ꝙ ſomniauerint alteram queſtionis partẽ ſcilicet peccatum A
illius.vere enim aſſimilatur ſomnio:quum fuerit natus cæcus,nec potuerit peccare anteq̃ na-
ſceretur.Reſpondit Ieſus.Neq; hic peccauit neq; parentes eius.Subintellige vt cæcus naſceretur:
Non negat eum aut parentes peccaſſe:ſed negat peccatum eorum fuiſſe cauſam cæcitatis.
¶Sed vt manifeſtentur opera dei in illo. Diſcimus hinc mala pœnæ à deo infligi quandoq; ad
manifeſtandum gloriam ipſius dei.Nec in hoc iniuriam facit deus alicui vtpote qui nulli debet:
& qui propter maius bonum diſponit res ſuas ſic.¶Significanter autem dicit opera dei,& non
dicit opus dei:vt intelligamus non ſolum opus miraculoſe ſanitatis manifeſtandum in illo, ſed
ꝙ opera Ieſu ſint à deo manifeſtandum in illo.ad hoc enim directe ordinata eſt miraculoſa hęc
curatio.Me oportet operari.Diuerſis occurrentibus occaſionibus,multiplicat Ieſus documenta
Vnde & nunc occaſione oblata cæci qui non petebat curari , docet qua ratione & quanto tempo
re operaturus eſt.Dicendo enim oportet , manifeſtat ꝙ etiam non rogatus facturus eſt opera,
ad hoc vt adimpleat quòd ſibi iniunctum eſt à patre.Huiuſmodi enim neceſſitatem clare ſigni-
ficat,dicendo me oportet operari opera ejus qui miſit me. De ſeipſo ſiquidem miſſo loquitur. B
conſtat autem ipſum oportere adimplere iuſſa à mittente.Opera eius.Significanter dicit opera
ri opera eius:vt indiuiſum ſignificetur operari filii & patris.immò vt vnum & idem operari in-
telligamus eſſe filii hominis,filii dei,& patris.
¶Qui miſit me non ſolũ ad ſignificandũ rationẽ neceſſitatis ſed ad explicandũ q̃ ſunt opera quę
oportet illum operari,dicitur qui miſit me.Significatur eni per hoc quod ſunt opera ad quæ fa
cienda miſſus eſt in primo ſuo aduentu . ita ꝙ omnia opera ſpectantia ad primũ aduentũ,com
prehenduntur.Donec dies eſt.Ecce quanto tẽpore oportet ipſum facere ea ad q̃ miſſus eſt.Et ap
pellat totũ tempus ab initio primi aduentus vſq; ad tẽpus ſecundi aduentus diẽ,ad ſimilitudi-
nẽ diei ſenſibilis.Conſueuimus enim noſtra. exercere donec dies eſt:iuxta illud ortus eſt ſol,
exibit homo ad opus ſuũ & ad operationẽ ſuã vſq; ad veſperã.Ratione itaq; tẽporis idonei ad
operandũ appellatur totũ tempus vſque ad iudiciũ dies:eo quod vſque ad tẽpus illud,liberũ eſt
operari meritorie vel demeritorie.Et vſque ad tẽpus illud extenduntur opera Ieſu ſpectantia ad
primũ eius aduentum.continua enim gubernatio eccleſiæ ad primũ eius ſpectat aduentũ.vnde C
& ipſe dixit.ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſæculi.Venit nox quando ne-
mo poteſt operari. Hinc clare apparet quod de die cui ſuccedit nox , locutus eſt.& quod no
ctẽ appellat tempus in quo non poteſt aliquis operari.proculdubio meritorie. Vnde non
dicit venit nox in qua ego non poſſum operari ſed dicit in qua nemo poteſt operari:ſignificans
operte quod de die & nocte aliorũ loquitur:hoc eſt de tempore quo alii poſſunt operari meri-
torie vel demeritorie & de tẽpore quo neutrũ poterunt.Quod erit tẽpus ſecundi aduentus.tunc
enim erit completa dies merendi vel demerendi.& veniet nox:hoc eſt tẽpus non amplius merẽ
di aut demerendi. ¶Quandiu ſum in mundo,lux ſum mundi.Ne intelligeres diem & noctem
ſuccedere ſibi Ieſu neue intelligeres noctem propter abſentiam ipſius Ieſu,declarat præſentiam
ſuam in mundo eſſe ſicut præſentiam lucis ſolaris.quę ſemper eſt clara, nullaque habet in ſe vi-
ciſſitudinem diei & noctis,ſed ſemper eſt lux mundi:diuiſio autem diei & noctis eſt partibus ter
ræ.Acſi apertius dixiſſet non dixi diem & noctem niſi veſtrũ diẽ & veſtrã noctem.nam vobis
eſt dies & vobis nox,non mihi:quia ego quandiu ſum in mundo, ſiue in primo ſiue in ſecundo D
aduentu,ſemper ſum lux mundi,ſemper luceo luce intelligibili. Vnde non definitur certum
tempus dicendo quandiu futurum ſit tempus quo non ſit in mundo:ſed ſignificatur coæuitas lu
cendi mundo ad eius eſſe in mundo . & quia eſſe in mundo erit æternum , ipſe quoque erit lux
mundi in æternum.In cuius ſignum non dicit quamdiu ero,nec dicit lux ero:ſed vtitur præſen
ti tempore(quod eſt proprium deitatis & æternitatis)dicendo vtrobique ſum. Hæc quum dixiſ-
ſet,expuit in terram:& fecit lutum ex ſputo.Non accepit puluerem ex terra , & in vola manus
fecit lutum:ſed expuit in terram & ibi fecit lutum.Et liniuit lutum. Non ſolum poſuit lutum,
ſed vngendo,illud ſuper oculos extendit. Super oculos eius.pro,cæci.& dixit ei.Vade,laua in
natatoria ſiloe,quod interpretatur miſſus.Quia dictione hebraica vtebatur ſcribens gręce(q̃uis
eſſet nomen proprium)apponit interpretationem ad ſignificandum myſterium virtutis illumi E
natiue in illo lauacro eſſe non ex natura ſed ex ſignificato:hoc eſt ex miſſo hoc eſt verbum ca-
ro factum eſt.Abiit ergo,& lauit:& venit.ex lauacro illo.Videns.itaq; vicini & qui viderant eũ
prius quia mendicus.pro,quod cæcus,erat,dicebant, nonne hic eſt qui ſedebat & mendicabat?
alii dicebant quod hic eſt quid eſt.alii autem nequaquam ſed ſimilis.Superfluunt duæ dictiones:
nequaquam ſed.Legendum eſt.Alii autem ſimilis eius.pro,ei,eſt.Ille vero.Superfluit vero.

¶Dicebat

¶Dicebat quia.pro,ꝙ ego ſum.Dicebant ergo ei.quomodo aperti ſunt tibi oculi?Reſpõdit ille
F Deſunt duæ dictiones. Et dixit.Homo qui dicitur Ieſus lutũ fecit & vnxit oculos meos.Si quæ-
ritis quomõ cognouit,cæcus ꝙ Ieſus lutũ fecerit ,quũ hoc non viderit?Reſpondetur quòd ſpue-
re illũ interrã,ſenſu auditus percipit:facere autẽ lutũ,relatione ipſius aut aſſiſtantium diſcipulo-
rum cognouit. Non enim res geſta concurrentibus ſolis nudis verbis quæ recitat euãgeliſta:vt
conuincitur ex eo ꝙ non recitatur promiſſio recipiendi viſum,Non enim recitatur dictũ,vade
laua in natatoria Siloe & recipies viſum.quod tamen conſtat fuiſſe ei dictum. Quemadmodũ
ergo hoc non eſt recitatum,ita non ſunt recitata verba quæ interuenerunt inter cæcum & Ieſũ
ſeu diſcipulos.oportet enim ſubintelligere ꝙ aut cæcus dixerit quid vultis mihi facere? aut ꝙ
ei ſine interrogatione dictum fuerit.bono animo eſto,permitte luto ꝙ facit ſeu fecit Ieſus vngi
oculos tuos.A ratione ſiquidem humana alienum eſt quod res ſic nude geſta ſit,cum ſolis ver-
bis euangeliſtæ.Et dixit mihi.Vade ad natatoriam Siloe & laua.Et abii & laui,& video.pro, vt
G autem abii & laui,viſum recepi.Et dixerunt.pro,dixerunt igitur,ei.vbi eſt ille? Ait.neſcio. Ad-
ducunt ad Phariſæos eum qui.Deeſt,dudum.cæcus fuerat.Erat autem ſabbatum quando lutum
fecit Ieſus.& aperuit oculos eius.Iterum ergo interrogabant eum & Phariſæi quomodo vidiſſet.
Ille dixit eis.lutum poſuit mihi ſuper oculos:& laui & video.Dicebant ergo ex phariſæis quidã.
non eſt hic homo à deo,qui ſabbatum non cuſtodit.alii autem dicebant.quomodo poteſt homo
peccator hæc ſigna facere?Et ſchiſma erat inter eos.dicunt ergo.ſuperfluit ergo.Cæco iterum tu
quid dicis de illo.pro, quia,aperuitꝙ oculos tuos?Interrogant pbariſæi illũ qui fuerat cæcus. quid
dicis de Ieſu,propter hoc ꝙ aperuit tibi oculos?Ille autẽ dixit quia.pro,ꝙ propbeta eſt.Non cre
diderunt ergo Iudæi de illo quod cæcus fuiſſet & vidiſſet,donec vocauerũt parentes eius qui vi
derant & interrogauerunt eos,dicentes.Hic eſt filius veſter quem vos dicitis quod cæcus natus
eſt?quomodo ergo nunc videt?Reſponderunt eis parentes eius:& dixerunt.Scimus quod hic eſt
filius noſter.& quod cæcus natus eſt.quomodo autẽ nunc videat neſcimus:aut quis eius aperuit
oculos,nos neſcimus.ipſum interrogate:ætatem habet.Tranſpoſitæ ſunt particulæ.Legendũ eſt,
¶Ipſe ætatẽ habet,ipſum interrogate:ipſe de ſe loquatur.p,loqtur.Hęc dixerũt parẽtes eius quo
niã timebant iudęos.iã enim cõſpirauerãt Iudæi,vt ſiquis eũ cõfiteretur eſſe chriſtũ,extra Syna
H gogã fieret Propterea parẽtes eius dixerunt quia.pro,ꝙ ætatẽ habet,ipſum interrogate.Vocaue
rũt ergo rurſum hominẽ qui fuerat cæcus:& dixerũt ei.Da gloriã deo.nos ſcimus quia.p,ꝙ hic
homo peccator eſt.Nõ valẽtes phariſæi inficiari factũ,procurãt vt illuminatus nõ adhęreat Ieſu
nec publicet miraculũ in laudẽ Ieſu.& hoc ſub ſpecie diuinę gloriæ. intendunt enim dicere ꝙ
gloria miraculorum danda eſt deo,non homini peccatori,quod det gloriam deo , affirmando
cum eis veritatem ſcilicet quod Ieſus eſt peccator,& quod deus illuminauit eum.
¶Dixit ergo eis ille.Si peccator eſt!neſcio.vnum ſcio quia.pro,quod,cæcus quum eſſem,modo
video.Dixerunt ergo ei.Deeſt,rurſus.Iterum interrogant.ſi forte variaret narrando factum.
¶Quid fecit tibi?quomodo aperuit tibi oculos?Reſpondit eis.dixi vobis iã:&.Deeſt,nõ,audi-
ſtis.Intendit qui fuerat cæcus arguere eos quod non audierant interno auditu,quod non erant
ſurdi corde.Ita quod de auditu interno loquitur·Quum autem ſubdit.
¶Quid iterum vultis audire?de auditione exteriori loquitur.
I ¶Nunquid & vos vultis diſcipuli eius fieri?inſinuat ſe iam diſcipulum Ieſu eſſe.
¶Maledixerunt.pro,conuitiati ſunt.Non enim imprecatio ſignificatur,ſed conuitium.
¶Ergo ei:& dixerunt.Tu diſcipulus illius ſis.pro,es.intellexerant Phariſæi iſtum ſe profiteri
diſcipulum Ieſu,& hoc ipſum in conuitium illi dicunt.ſicut conuitiando dicimus,tu es indiſci-
plinabilis,& ſimilia.Erant enim iſti de numero illorum de quibus ſcriptum eſt,vę qui dicitis bo
num malum.eſſe namq; diſcipulum chriſti in contumeliam vertunt.
¶Nos autem Moyſi diſcipuli ſumus. Tanq̃ conuitii rationem reddentes,Ieſum contrarium
Moyſi ponunt:occaſione illa quia ſabbatum non cuſtodit.inſtitutum à Moyſe.
¶Nos ſcimus quod Moyſi locutus eſt deus:hinc autẽ neſcimus,vnde.ſit.Quantũ ad doctrinã.Fa
tebãtur enĩ ſe neſcire vnde ſit doctrina Ieſu,ſciẽtes doctrinã Moyſi eſſe à deo:ſed nolebãt ſcire.
K Reſpõdit ille homo:& dixit eis.in hoc enĩ mirabile eſt quia.p,ꝙ vos neſcitis vnde ſit:& aperuit
meos oculos.Eorũ ignorãtiã iũctã miraculo illuminatiõis ſuę,vertit iſte hõ in cumulũ miraculi
Et intẽdit ꝙ ſi vos ſciretis vnde ſit(puta à deo)min⁹ miraremini de opib⁹ ei⁹:ſicut min⁹ mira
bãtur de miraculis xp̃i illi q ꝓ certo tenebãt ipſũ eſſe filiũ dei.ſed veſtrũ neſcire accumulat admi
rationẽ:vtpote latẽtiorem cõteſtãs cauſam euidentis facti,ſere oĩbus manifeſti quo aperuit ocu
los meos

los meos.¶Scimus autem quia.pro,ꝙ peccatores deus non audit.Secundum communem regu
lam communiter à fidelibus creditam,loquitur iſte homo. Regulare ſiquidem eſt peccatores A
non exaudiri à deo:hoc eſt perſeuerantes in animo peccandi.Tales nanq; ſoli dicũtur peccato-
res cõmuniter.qui enim non perſeuerant,vocantur pœnitentes.¶Nec obſtat ſi perſeuerãtes in
peccatis,quandoq; exaudiantur:quoniam hoc eſt præter regulare & rarum.¶Sed ſi quis dei cul
tor eſt,& voluntatem eiꝰ facit,hunc exaudit.pro,audit.) Et eſt ſermo de audire cum effectu:ꝙ
dicimus exaudire.Et dixit hęc, ad redarguendum aliud dictum Phariſæorum.ſ.nos ſcimus ꝙ
hic homo eſt peccator.ex hoc enim quod Ieſus exaudiebatur à deo,arguit quòd non erat pecca
tor.¶A ſęculo non eſt auditum quia.pro,quod quis aperuit oculos cęci nati.)Procedit ad vltio
ra ex nouitate facti ex hoc quòd nunquam alias legitur factum à quocunq; propheta ſimile mi
raculum.¶Niſi eſſet hic à deo.Non ſuffecit iſti homini concluſiſſe negatiuam (ſcilicet ꝙ Ieſus
non erat peccator)& communem conditionem iuſtorum ſcilicet ꝙ cultor dei eſt & voluntatẽ
eius facit:ſed ex nouitate miraculi infert ipſum eſſe à deo.ad confutandũ tertium Phariſæorum
dictum,hunc autem neſcimus vnde ſit:apertius dicens ꝙ ex ipo facto apparet hunc Ieſum eſſe à B
deo,& quo ad miracula & quo ad doctrinam. Non poterat.pro,non poſſet, facere quicquam.
Verum dicit iſte olim cæcus ſecundum doctrinam legis.in qua eruditus erat.Homines nanque
eſſe à deo,cognoſcebant ex miraculis ſic enim cognoſcebant Moyſen,Eliam,ſic Eliſeum.Nõdũ
intellexerat cęcus iſte nouam Chriſti doctrinam:qua docuit ꝙ etiam gratia miraculorum conce
ditur peccatoribus.& propterea dixit,niſi iuſtis eſſet hic à deo non poſſet facere quicq̃. Et nihi
lominus regulariter loquendo.gratia miraculorum non niſi conceditur.¶Et hæc intellige ex-
ponendo verba iſtius cęci dicta ab eo.Quod ideo dixerim:quia conferendo primam reſponſio-
nem quam dederat Phariſæis dicentibus nos ſcimus ꝙ hic homo peccator eſt,cum iis quæ mo-
do dixit,apparet ſuperueniſſe intus diuinum lumen quo protulit hęc verba de Ieſu. Nam pri-
ma reſponſione dixerat,ſi peccator eſt neſcio.modo vero probat ꝙ non eſt peccator,ſed dei cul
tor & faciens eius voluntatem:&(quod plus eſt)probat ꝙ eſt a deo,ex nouitate tanti miraculi.
Vnde exponendo tanquã ex interno lumine procidentia,dicta de hoc ſingulari,veriſsima ſunt
ꝙ niſi eſſet hic a deo miſſus non poſſet facere quicquam mirabilium operum quę facit. C
¶Reſponderunt:& dixerunt ei.in peccatis.Deeſt,tu.)Contemptiue appoſitum videtur prono
men.¶Natus es totus.)Cæcitatem pœnam peccati interpretantes,dicunt eum natum totum in
peccatis.Et refertur totum ad animam & corpus.Omnes nanq; ſecundum animam naſci in pec-
cato,didicerant à Dauide.Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum &c. Sed quia iſte etiam in
corpore cum pœna peccati natus fuerat,ideo dicunt in peccatis tu natus es totus:hoc ſecundum
vtranq; partem,animam & corpus.¶Et tu doces nos?)Repetunt pronomen contemptiue:& in-
dignum dicunt vt doceat.Præſumptionis eum arguunt:tanquam immerſum peccatis, præſumẽ
tem officium iuſti.docere ſiquidem diuina,officium eſt iuſtorum. ¶Significanterq; adiungunt
nos.acſi aperte dicerẽt.Si doceres infimos aut pares,tolerabile forte eſſet:ſed quod tu doceas nos
(Phariſæos profitentes religionem & iuſtitiam)intolerabile eſt.
¶Et eiecerunt eũ foras.)hoc eſt extra Synagogam decreuerunt eũ eſſe:hoc eſt excommunicaue
runt eum.Quod enim modo eſt excommunicare,hoc tunc erat ab eorum congregatione ſepa-
rare:quod eſt extra Synagogam facere.Qui autem eſſent actus à quibus priuabantur ſeu ſepara- D
bantur iſti,non eſt ſcriptum.¶Audiuit Ieſus quia.pro,quod,eiecerunt eum foras.& quum inue
niſſet eum.)Non dicit reperiſſet,tanquam fortuito obuium:ad ſignificandum quòd ex inten-
tione inuenit eum.Quod ideo dixit Euangeliſta:vt inſtrueret paſtores eccleſiæ,vt eſſent ſtudio-
ſi erga repulſos ab aliis propter nomen Ieſu.¶Dixit ei.Tu credis in filium dei? Non interrogat
tu credis in me,ſed in filium dei,latentem in homine.fidem enim diuinitatis ſuę exigit.
¶Reſpondit ille:& dixit.Quis eſt domine.)ſupple filius dei.¶Vt credam in eum?) Quamuis
cæcus iſte agnoſceret Ieſum eſſe illum qui ſe illuminauerat,non tamen didicerat quod ipſe eſſet
filius dei.& propterea credens Ieſu,ab ipſo petit quis eſt filius dei:exhibens ſe paratum ad credẽ
dum.¶Et dixit ei Ieſus.Et vidiſti eum.)ſcilicet filium dei,in corpore.
¶Et qui loquitur tecum,ipſe eſt.)Pronomen eum & relatiuum qui,ſignificant hypoſtaſim filii E
dei eſſe hypoſtaſim illam quæ videbatur,quę loquebatur:ad confutationem hæreticorum diſtin
guentium plures hypoſtaſes in Chriſto.¶At ille ait.credo domine.Et procidens adorauit eum.
Superfluit procidens. Verbis dixit credo domine:& facto adorationis confeſſam fidem execu-
tus eſt opere religionis.
¶Et dixit ei Ieſus.)Superfluit ei.Non dicit Euangeliſta ſubiuncta verba dicta illi qui fuerat cę-
cus:ſed abſolute dicta à Ieſu in communi.¶In iudicium ego in hunc mundum veni.

F Non eſt cōtraria hęc ſententia illi ſuperius dictæ cap.iii.non miſit deus filium ſuum in mundum
vt iudicet mundum:quoniam ibi de officio ſuo loquitur,hic autem de effectu qui conſurgit ex
officio eius.Vnde ibi negauit ſe iudicare,quod ſonat officium.hic vero non affirmat ſe veniſſe
ad iudicandum,ſed veniſſe in iudicium,tanquam conſurgens ex ſuo officio. Subiuncta enim
verba hunc ſenſum manifeſtant.¶Vt qui non vident videant,& qui vident cæci fiant.)Ex offi-
cio prædicandi,docendi,miracula faciendi,& demum redimendi mundum per crucem,conſe
quutum eſt hoc iudicium tum diſcretiuum tum punitiuum:vt qui non vident, tam gentiles qui
modo non vident quam Iudæi qui non arrogant ſibi videre,videant(& eſt ſemper ſermo de vi-
ſione ſalutis fidei)& per oppoſitum qui vident,hoc eſt qui arrogant ſibi videre,cæci fiant.
¶Nec dicit non videant(quod importat priuationem actus vidēdi)ſed dicit cæci fiant, quod
importat priuationem poſſe videre:quoniam arrogantes ſibi quod ſine Ieſu videant ea quæ ſunt
ſuæ ſalutis,incurrunt iuſto dei iudicio talem mentis diſpoſitionem vt nec poſsint videre ſalutē
fidei.Quamuis diuina gratia non ſit alligata huiuſmodi pœnis,ſed multos horum conuertat ad
G ſe:vt patet de Paulo apoſtolo,& multis Iudæis induratis poſtea vere conuerſis. Hæc diſcretio,
hęc pœna,ſubſequuta ex aduentu Chriſti manifeſte apparet.
¶Et audierunt quidam ex Phariſæis. Deeſt,hæc,qui cum ipſo erant.) Inter multos auditores
deſcribuntur etiam quidam ex Phariſæis:qui non diſcendi ſed notandi ac accuſandi gratia cum
ipſo erant.Et dixerunt ei.Nunquid & non cæci ſumus?)Scientes ſe non credere in Ieſum,& au-
dientes appellari cæcos incredulos Ieſu,petunt explicari in ſpecie de ſe,nunquid & nos cæci ſu-
mus?¶Dixit eis Ieſus.Si cæci eſſetis.)Non interrogauerunt iſti Phariſæi nunquid & nos cæci ſu
mus,vt debebant interrogare, interrogando conſequenter ad verba dicta à Ieſu.dixerat enim
& qui vident cæci fiant:& non dixerat cęci ſunt.Sed interrogauerant nunquid & nos cæci ſum⁹
quod longe diſtat à verbis Ieſu.Nam Ieſus locutus fuerat de fieri cæcum cæcitate quæ eſt pœna
peccati:vt qui arrogant ſibi videre,puniantur cæcitate.iſti autem interrogant non de pœna in-
H currenda:ſed quid ſentit & dicit de præſenti ipſorum diſpoſitione in mente, quoad hoc quod
eſt videre vel cæcum eſſe.Et propterea Ieſus directe & proprie reſpondet interrogationi eorū
non de cæcitate quæ eſt pœna peccati ſed de diſpoſitione mentis eorum abſolute,dicendo ſi cę
ci eſſetis:hoc eſt ſi priuati eſſetis notitia ſcripturarum,notitia doctrinæ meæ, notitia miraculo-
rum meorum.¶Non haberetis peccatum.)infidelitatis in me.eſſetis enim excuſati ab hoc pec-
cato.Hinc ſiquidem clare patet quòd non de cæcitate illa quæ eſt pœna peccati(de qua dixerat,
cæci fiant)loquitur nunc.illa enim non excuſat à peccato infidelitatis.
¶Nunc vero dicitis quia.pro,quod,videmus.)Non dicit nunc vero videtis(quod eſt contrariū
cæcitati)ſed dicit,nunc vero dicitis ꝙ videmus:hoc eſt nunc vero arrogatis vobis videre.Et per
hoc explanat quod ſuperius dixerat,& qui vident cæci fiant.Hic ſiquidem explicatur quod ap-
pellantur qui vident,qui dicunt ꝙ videmus.arrogantes ſibi videre.quod commune eſt omnib⁹
ſuperbis & ſapientibus huius mundi,& Iudæis incredulis Chriſto:vt patet.¶Peccatum veſtrū.)
Deeſt ergo.Legendum eſt.¶Peccatum ergo veſtrum manet.)Arrogantia videndi myſteria di
I uina,videndi ea quę ſunt propriæ ſalutis,optime infert peccatum veſtrum manere.Duo infert.
tum peccatum:ſcilicet infidelitatis in me.tum perſeuerentiam infidelitatis veſtræ, ſignifica-
tam dicendo manet.

CAPVT X.

AMEN amen dico vobis.) Minus perſpicaciter qui diſtinxit textum Euan-
gelii per capita,inchoauit hic caput decimum. Debuerat ſiquidem inchoare
vbi dictum eſt.& dixit Ieſus in iudicium ego in hunc mundum veni. Inde
K enim ex priuato cum olim cæco ſermone tranſiit Euangeliſta ad narrandum
ſermonem publicum. Vbi & deſcripſit inter auditores etiam Phariſæos:
ad quorum interrogationem quum declaraſſet Ieſus qui ſunt videntes incurſuri
cæcitatem,modo declarat qui ſunt non videntes viſuri,declarando eſſe oues.&
illiſmet auditoribus continuato ſermone ait,amen amen dico vobis.¶Qui nō intrat per oſtiū.)
Parabolā proponit differentiæ inter furem & paſtorem.penes non intrare per oſtium vel intra
re per oſtium:ſubiungendo conditiones paſtoris & ouium.¶In ouile.pro,in ſtabulum.) Plus
enim ſignificatur quam ouile.ſignificatur nanq; locus ſeptus intra quē ſeruantur oues.¶Ouiliū
non camelorum,non boū,nō aſinarū,nō equarum,nō caprarum.Minimis infimiſq; ac vtilio-
ribus & inermibus quadrupedibus gregalibus indigentibus paſtoris cura,aſsimilat electos ſuos
Ieſus.

Ieſus.reliqua enim maiora,capræ autem & minus vtiles & armatæ ſunt cornibus.❡Sed aſcendit A
aliunde.)Duas conditiones ingreſſus deſcribit.alteram negatiuam.ſ.nō intrare per oſtium.alte-
ram affirmatiuam ſcilicet aſcendere aliunde.Vt duabus hic conditionibus concurrentibus de-
ſcribatur ex modo ingrediendi ſur. ❡Et ſignificanter dicit aſcendit,& non dicit intrat:ad ſi-
gnificandum quod non qualitercūq; intrat fur ſed aſcendendo:hoc eſt altiorem gradum vſur-
pando.Doctores enim capita ſectarum & pſeudo prophetæ deſcribuntur.❡Ille fur eſt & latro.)
Et appellatur fur ſimul & latro:quia & occulte & violente accepturus eſt non ſuum.Fures enim
ſunt,occultando doctrinam ſuam ſub ſpecie veritatis:latrones autem adiiciendo tot media vt tā
quam vim inferant mentibus hominum quos ſeducunt.Vel qui prius ſunt fures,poſtea emer-
gunt latrones,cogendo manere in falſa doctrina.❡Qui autem intrat per oſtium,paſtor ouium)
Ecce differentia inter furem ouium & paſtorem earum,penes viam intrandi.paſtor enim intrat
per oſtium:fur autem aſcendit aliunde.❡Huic oſtiarius aperit.)Ratio differentię eſt: quia oſtia
rius aperit paſtor ouium non autem furi. ❡Vniuerſa hæc parabola inferius exponitur ab ipſo
Ieſu:excepta hac clauſula,& ea quam iam expoſuimus,ſed aſcendit aliunde. Et propterea ſcito
oſtiarium intelligi ſpiritum ſanctum:qui aperit vero paſtori ingreſſum ad oues, & non aperit B
furi ingreſſum ad oues.Nullus enim illuſtratione ſpiritus ſancti ſeducitur ab huiuſmodi docto-
ribus:& ſoli illuſtrati à ſpiritu ſancto, ſuſcipiunt verum paſtorem.❡Et oues vocē eius audiūt.)
Sex conditiones veri paſtoris deſcribit. Tres conſiſtentes in actionibus ouium ſcilicet audire,
ſequi & ſcire quod tres conſiſtentes in actionibus paſtoris ſcilicet vocare,educere,& pręcedere.
Sed in textu non hoc ordine nominantur,ſed interſecantur:inchoando ab actione ouium quæ
eſt audire.Et eſt ſermo non de auditione exteriori(quoniam tali auditione oues audiunt etiam
fures)ſed de auditu velut ſpontaneo,lęto enim animo audiunt vocem paſtoris.
❡Et proprias oues vocat nominatim.)Hæc eſt conditio prima ex parte paſtoris.in qua ſimul de
ſcribitur vocare nominatim.& eius ratio ſcilicet quia oues ſunt eius propriæ.
❡Et educit eas.)Secunda paſtoris conditio,æductio eſt ouium ex ſtabulo ad paſcua.
❡Et quum proprias oues emiſerit,ante eas vadit.) Antedictæ conditiones quadrant paſtoribus
ouium corporaliter.hæc autem tertia minus quadrare videtur:quòniam paſtores corporei ſoliti C
ſunt ſequi greges:iuxta illud & ſuſtulit eum de grecibus ouium, depoſt fœtantes accepit eum.
Poſſet tamen intelligi quod cuſtodes ſequuntur gregem : paſtor autem cuius ſunt propriæ oues
præcedit.Et hunc puto eſſe ſenſum parabolæ.❡Et oues illum ſequuntur.) Adiungitur ſecunda
conditio conſiſtens in actu ouium ſequendo paſtorem.❡Quia ſciunt vocem eius.Tertia condi
tio conſiſtens ouium in actu ouium(ſcilicet cognoſcere vocem paſtoris(deſcribitur vt ratio ſe-
cundæ.Et eſt etiam ratio primæ:ideo enim & audiunt & ſequuntur,quia cognoſcunt vocem pa
ſtoris.Vnde apparet quòd non quemcunq; greſſum ouium ſed illum qui fit ad vocem paſtoris,
parabola hæc tractat,& propterea deſcribit paſtorem præcedere.Si enim paſtor ſequeretur gre-
gem,quantumcunq; grex graderetur,non tamen graderetur tali ratione.ſ.verſus vocem paſto-
ris.❡Alienum autem non ſequuntur.pro,ſequentur.)Quem prius dixerat furem & latronem,
eundem modo appellat alienum.Qui enim fur eſt,aſcendendo aliunde quam per oſtium,idem
alienus eſt ouibus,quum vocat oues vt ſequantur ſe.& propterea oues non ibunt poſt eum.
❡Sed fugiunt.pro,fugient,ab eo.)Et hoc quoq; verum cernitur. D
❡Quia non nouerunt vocem alienorum.)Propria ratio ſequelæ eſt notitia vocis.& propterea
propria ratio non ſequelæ,eſt notitia vocis.❡Hoc prouerbium dixit eis Ieſus.)Appellauit euā-
geliſta parabolam hanc prouerbium:eo quod loco doctrinæ inferius explanandę propoſita eſt.
❡Illi autem non cognouerunt quid.pro,quæ eſſent quę.) Diminute enim interpres traſtulerat.
❡Loqueretur eis.Dixit ergo eis iterum Ieſus.Amen amen dico vobis,quia ego ſum oſtium oui
um.)Non intelligentibus auditoribus parabolam quo tenderet,incipit declarare eam ,inchoās
ab initio,ſcilicet qui non intrat per oſtium,ille fur eſt & latro:explicando ſe eſſe oſtium,& quot-
quot venerunt fures & latrones. Inchoat autem à coniunctione cauſali,dicendo quia ego ſum
oſtium:vt ex hoc quod ipſe eſt oſtium,inferat reliquos eſſe fures & latrones. Non dicit oſtiū
ouilis ſeu ſtabuli,ſed oſtium ouium:vt intelligamus ipſum eſſe oſtium proprium ouium,hoc eſt
prædeſtinatorum. & intelligamus per ipſum tantum aditum haberi ad oues,hoc eſt prędeſtina- E
tos:nullaque alia via ingreſſum patere ad eas.
❡O M N E S quotquot venerunt.) Subaudi ideo. Eſt enim ſenſus.quia ego ſum oſtium
ouium,ideo omnes quotquot venerunt. ❡Quod ſuperius deſcripſit non intrare per oſtium
ſed aſcendere aliunde,modo deſcribit dicendo omnes quotquot venerunt.Quibus verbis mul-
titudo ſignificatur dicendo quotquot:propria autē pręſumptio,ſignificatur dicendo venerunt.

F vt per hoc ꝙ non miſsi ſunt à deo ſed venerunt præſumptione propria,& per hoc ꝙ multi tales
ſunt,ſignificentur non intrare per vnum oſtium quod ego ſum,ſed aſcendere aliunde. ¶Et eſt
ſermo ad literam de omnibus capitibus ſectarum qui præſumpſerunt duces ſe exhibere homi
num ad veram beatitudinem.¶Fures ſunt & latrones.)Et hoc ipſo quód perſeipſos venerunt
& non per me oſtium,fures ſunt,ſtudentes ad tollendum homines qui eorum non ſunt occulta
doctrina ſub ſpecie veritatis:& latrones,velut violentiam inferentes multiplicatis mediis ad tra
hendum ſeu retinendum homines.¶Sed non audierunt eos oues.) Hinc in primis clare patet
appellatione ouium intelligi prædeſtinatos.hi enim ſunt ſoli qui non audiunt interno auditu
fures & latrones. Appat et ſecundo declarari hic illam particulam parabolæ,alienum autem nō
ſequuntur quia non nouerunt vocem &c.Apparet tertio ratio quare ſi dixerit oſtium ouium,&
non dixerit ſe oſtium ouilis ſeu ſtabuli:quoniam hic manifeſtatur quòd quamuis iſti quotquot
venerunt ingreſsi fuerint ſtabulum ſeu ouile ad furandum, non tamen aditum habuerunt ad
oues,quantum ipſe eſt oſtium.Hæc enim negatio aditus ſignificatur dicendo ſed non audierunt
G eos oues:vt per hoc intelligamus quod per aliam viam quam per oſtium poteſt iri ad ouile ſeu
ſtabulum,ſed non ad oues.Capita enim ſectarum & hæreſum,per aliam viam quàm per Chri-
ſtum ingrediuntur congregationem fidelium,aggrediuntur eccleſiam, ſed non ingrediuntur
ad oues,non furantur eas.¶Ego ſum hoſtium.)Aſſumpſerat pro ratione declarandi fures & la-
trones ſe eſſe oſtium:nec hoc probauerat.& propterea modo probat illud;reaſſumendo abſolute
ego ſum oſtium.Et eſt ſenſus.ego creditus,officium habeo oſtii reſpectu ouium. Vnde & ipſe
met expreſſe dixit, ego ſum oſtium ouium:vt intelligamus non oportere nos eſſe ſollicitos ad
inueſtigandum quomodo ipſe Ieſus eſt oſtium reſpectu ſuiipſius,Ex eo enim ꝙ declarando pa
rabolam explicat ſe eſſe oſtium ouium,exemit nos ab hac ſolicitudine.Vnde probando ſe eſſe
oſtium,non probat niſi reſpectu aliorum.¶Per me ſi quis introierit.) Officium oſtii eſt ꝙ per
ipſum introeatur & exeatur : finis autem oſtii eſt ſalus ex ingreſſu & egreſſu.ad hoc enim fit
oſtium vt ingrediantur ſeruandæ oues,& egrediantur ad paſcua.Et propterea ex officio & fru-
H ctu probat ſe oſtium.Officium quidem tangitur dicendo,per me ſiquis introierit. Et eſt ſenſus
quod ſiquis per fidem in me,introierit in meipſum,in intima dei,in vnitatem eccleſię.
¶Saluabitur.Ecce præcipuus fructus ingreſſus per ipſum.Et eſt ſermo de æterna ſalute.
¶Et ingredietur & egredietur.)Secundarius fructus deſcribitur,ſpectans ad præſentem vitam.
primus nanq; ſpectat ad futurá.Dicere enim & ingredietur & egredietur,perinde eſt ac dicere
exercebitur in iis quę intus & in iis quę foris,in iis quę ſunt animę & in iis quę ſunt corporis,cō
uerſabitur cum fidelibus qui ſunt intus & cum infidelibus qui ſunt foris,vocabit ſpiritualibus &
temporalibus.Non quód prænuncietur quemlibet electū hęc omnia facturum:ſed quod liber-
tatem faciendi hæc cum ſecuritate fructus ſubiuncti habet. ¶Et paſcua inueniet. Magna oſtii
commendatio,quod indeſinenter dat ingredi & egredi variis occupationibus ſemper cum fru-
ctu,ſemper cum inuentione paſcui,proculdubio animæ:hoc eſt ſemper cum inuentione alimē-
ti animæ propriæ. diligentibus ſiquidem deum qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti,
I omnia cooperantur in bonum. ¶Fur non venit.)Duo dixerat alterum quia ego ſum oſtium
ouium,alterum,omnes quotquot venerunt fures ſunt & latrones.Et propterea poſtquam decla-
rauit primum,modo declarat ſecundum ex contraria intentione furis & ſua.Acſi apertius dice-
ret,ex intentione patet omnes non per me intrantes eſſe fures:quia fur non venit ad oues.
¶Niſi vt furetur.)oues ſibi.¶Et mactet.)tollendo vitam ouium.¶Et perdat.) æterna damna-
tione. Ad tria hæc mala ordinatur doctrina ſectarum.nam primo ad tollendum oues à verita-
te,ſecundo ad tollendum vitam ſpiritus,& tertio ad æternam damnationem ouium tendūt.Quo
contra.¶Ego veni vt vitam habeant.)ſpiritus in præſenti tempore.
¶Et abundantius habeant.)in æternitate. Vbi nota prudens lector duo. Alterum eſt quod
K IESVS probat ſe oſtium ouium non ſolum ex officio fructuoſo oſtii,ſed etiam ex intentio-
ne vtili ouibus:vt intelligamus ipſum eſſe oſtium Intellectuale, habens propriam intentionem.
Alterum eſt quod deſcribendo conditiones ſuas quatenus eſt oſtium ouium,deſcribit eas dupli
citer:ſcilicet ex fructu,dicendo ſaluabitur &c.& ex intentione,dicendo ego veni &c. ¶Furem
autem deſcribit non ex fructu ſed ex intentione tantum dicendo fur non venit niſi vt furetur
&c.vt intelligamus ipſum oſtium aſſequi intentum ſuum:furem vero nequaquam quo ad oues
quarū ipſe Ieſus eſt oſtium:quoniam licet fur veniat vt furetur mactet & perdat oues,non tamē
furatur mactat aut perdit aliquam ouium prædeſtinatarum. ¶Ego ſum paſtor bonus.)De-
clarat conſequenter propoſitæ parabolæ ſequentem particulam ſcilicet qui autem intrat per
oſtium paſtor eſt ouiū.declarando quis eſt iſte paſtor:& dicendo ego ſum paſtor bonus.¶Et in
textu

textu græco præponitur articulus dictioni paſtor,& alter articulus dictioni bonus.vt intelliga A
mus ꝙ explicat ſe eſſe non paſtorem ſed illũ paſtorem:& ſi ambigeres quis eſt ille paſtor,ſub-
iungitur ille bonus.ad ſignificandum ꝙ eſt ſummus paſtor ſumme bonus, ꝙ eſt ille expectatus
paſtor,expectatus bonus.Hæc enim ad ſignificãdum ſe eſſe verum Meſsiam optimo officio pa
ſcendi animas,dicta ſunt.Bonus paſtor.) Antequam declarat quod dixit ego ſum paſtor bonus,
multiplicat parabolam ſuperius inchoatam:adiungendo differentiam inter paſtorem bonum &
mercenarium ac nõ paſtorem.Ita ꝙ ab hoc loco vſq; quo reſumatur ego ſum paſtor bonus,pa
rabola eſt.Et primo deſcribit bonũ paſtorem ab opere.¶Animam ſuam ponit pro ouibus ſuis)
Superfluit ſuis.hoc eſt vitam ſuam corporalem exponit periculo pro ſeruandis ouibus. Sicut
enim homines pro ſeruandis rebus à latronibus vitam ſuam periculo exponunt,pugnando pro
ſeruatione rerum,ita boni paſtores vitam exponunt periculo, pugnando contra lupum pro
ſeruandis ouibus.Vnde & dauid oppoſuit ſe contra leonem & vrſum pro ſeruando grege:vt di
citur.i.Reg.xvii.¶Mercenarius autem.) Supple paſtor.ita ꝙ è regione boni paſtoris locat pa-
ſtorem mercenarium:qui.ſ.mercede conductus paſcit alienas oues. ¶Et qui non eſt paſtor.) B
Non ſolum mercenarium ſed etiam eum qui non eſt paſtor loca è regione paſtoris boni,cum
ſubiuncta explicatione.¶Cuius non ſunt oues propriæ. Tum quia contingere poſſet vt is qui
non eſt paſtor eſſet dominus ouium,& præſens veniente lupo:qui ſe opponeret contra lupum
pro ſeruandis ouibus propriis.& propterea ad excludendum à ſermone ſuo non paſtorem do-
minum ouium,dicit cuius non ſunt oues propriæ. Tum ad explicandum verum paſtorem eſſe
ſolum illum qui paſcit oues proprias. ¶Duas itaque perſonas contra bonum paſtorem diſtin-
guit ſcilicet paſtorem mercenarium(qui vocatur paſtor ſed non bonus)& eum qui non eſt pa-
ſtor ita ꝙ nec eſt dominus ouium:vt eſt cuſtos,famulus & quicunq; alius cui deeſt vtrunq;.
¶Et appoſuit hoc:vt intelligamus vim rationis conſiſtere in proprietate ouium & non in offi
cio mercenarii vel non paſtoris. Et vere ſic inter homines apparet ꝙ ſiue officium habeat ſiue
non,ſi oues non ſunt ipſius,fugit quilibet tam paſtor ſeu cuſtos ꝗ non paſtor non cuſtos.Et or-
do literæ eſt.Mercenarius autem & vniuerſaliter qui nõ eſt paſtor:cuius &c.Ita ꝙ à ſpecie aſcẽ
dit ad genus,à mercenario ad omnem non paſtorem:ita ꝙ nec ſit dominus ouium.mercenarius C
enim ſpecies eſt non paſtoris.¶Videt lupum venientem.)Vtriuſq; ex vna parte differentia ad
bonum paſtorem ex altera parte deſcribitur in aduentu lupi(ſiue exemplo ad corrumpendum
mores,ſiue doctrina ad errores fidei,ſiue ſeuitia contra credentes)venientis contra oues.
¶Et dimittit oues.)eueniat illis quicquid eueniat.Et fugit.)timore ſeu ſilentio. ¶Et lupus ra-
pit.Hinc clare apparet ꝙ parabola eſt nam ſecundum veritatem inferius dicetur quod nemo
rapiet oues, Vnde gloſæ lupi & huiuſmodi.dictæ ad ſupplendum ſenſum inferius non expo-
ſitorium intelligendæ ſunt.Secundum parabolam autem tantum intelligendum eſt ꝙ lupus ra-
pit & ſimiliter quod ſequitur. ¶Et diſpergit oues.Non enim diſperguntur ſpiritualiter oues
prædeſtinatæ veniente lupo.¶Mercenarius autem fugit quia mercenarius eſt.) Reddit rationẽ
quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intento lucro quia ſcilicet propria intentio eius
ad mercedem.¶Et non pertinet ad eum ouibus.pro,& non eſt illi cura ouium.)Cura mercena-
rii eſt circa lucrum ſuæ mercedis.& non circa ſalutem ouium.Vbi aduerte quod quamuis duas
perſonas dixerit fugientes (ſcilicet tam mercenarium quam eum qui non eſt paſtor cuius non D
ſunt oues propriæ.)tantummodo tamen rationem reddit quare mercenarius fugit vt intelliga-
mus eandem militare rationem circa illum quemcunq; cuius non ſunt oues propriæ & merce-
narium.¶Occurrit hic non diſsimulanda quæſtio ex eo quod ſecundum huius intimæ intelli-
gentiæ ſenſum quilibet ſolo Ieſu excepto deſcribitur hoc in loco mercenarius ſeu non paſtor:
quia nullius ſunt oues propriæ niſi Chriſti.Et ne hoc quiſpiam gloſet,ipſe Ieſus teſtatur inferiꝰ
dicens,Petre,paſce oues meas,non tuas.Tam Petrus igitur quam quicunq; ſucceſſor & epiſcopꝰ
cuiuſcũq; eccleſiæ deſcribitur hinc videns lupum venientem, & dimittens oues & fugiens:cu-
ius tamen oppoſitum euentum geſta multorum teſtantur.
¶Solutio eſt quod verum eſt hinc haberi quod ſolus Chriſtus eſt verus paſtor cuius ſunt oues
propriæ:reliquos autem omnes non eſſe ſecundum ſeipſos paſtores, ſed pro tanto eſſe paſtores E
pro quanto poſſunt cum paulo vere dicere.viuo ego iam non ego viuit autem in me Chriſtus,
cuius ſunt oues propriæ. ¶Ego ſum paſtor bonus.Præpoſita parabola.reſumit probandum
adhibiturus probationes. ¶Et cognoſco meas.)Prima probatio à cognitione affertur.Propo
ſitum fuerat inter conditiones paſtoris quod proprias oues vocat nominatim & ꝙ oues cogno-
ſcunt vocem paſtoris & proptea probat ſe eſſe paſtorem ex his duabus conditionibus altera acti
ue & cognoſco meas altera paſsiue.¶Et cognoſcunt me meæ.pro,& cognoſcor à meis.)ſupple

¶Propterea me diligit pater quia ego pono animam meam.) Declarata illa particula ouibus, A
declarat illam particulam pono animam meam, quadrupliciter. Primo explicando quam gra-
tum eſt patri hoc ſuum opus. Et hoc ad differentiam carnalium patrum: qui ægre ferunt filios
ponere animas ſuas pro ouibus. ¶Verum ante omnia aduerte ordinem literæ: quoniam ſic or
dinanda eſt. quia ego pono animam meam, propterea me diligit pater vt iterum ſumam eam:
Ita ꝙ non eſt ſermo de paterna dilectione ſimpliciter & abſolute, ſed ad hoc. ſ. vt iterum ſumã
eam. Eſt enim ſenſus ꝙ tam gratum eſt patri me ponere animam meam, hoc eſt voluntarie mo
ri, vt quia ego pono animam meam, propterea ex hoc merito diligat me ad tantum beneficiũ
ſcilicet vt iterum ſumam eam, hoc eſt vt reſuſcitem meipſum. Vbi longe plus dicit quam Paulus
dixerit. factus obediens vſq; ad mortem, propter quod & deus exultauit illum &c. Nam hic ex-
plicatur ꝙ datũ eſt ei vt ipſemet reſuſcitet ſeipſum. ¶Significãtes autem dicit diligit me: vt intel-
ligamus ꝙ non loquitur de ſeipſo quatenus eſt filius dei pure, ſed quatenus eſt verbũ caro factũ.
Nam quãuis verum ſit in opere creationis ꝙ tam pater q̃ filius q̃ ſpiritus ſanctus ex dilectione
creat, nõ tamen proprie dicitur ꝙ pater diligit ſe aut filium ad hoc vt creet: ne ſignificetur aliqua
vtilitas adueniens deo in hoc ꝙ creat. In opere tamen reſuſcitationis Ieſu Chriſti ex mortuis, B
verbum factum caro vtilitatem aſſequutum eſt vitæ corporalis immortalis. & propterea dicit, di
ligit me vt iterum ſumam eam. Vnde apparet ꝙ pronomen me, demonſtrat verbum carnem fa
ctum. Et ratio meriti ac premii quadrat. ¶Vt iterum ſumam eam.) Hinc quoq; apparet ꝙ ap-
pellatione animæ intelligit vitam corporalem, quam moriendo poſuit, & reſurgendo iterum
ſumpſit. Hypoſtaſis ſiquidem diuina etiam in morte iuncta tum corpori tum rei quæ fuerat ani
ma, ſumpſit iterum corporalem vitam: quod eſt ſumere iterum animam animantem corpus.
Deſierat enim morte animatio: in qua conſiſtit vita corporalis. ¶Nemo tollit eam à me.) Secun
do declarat ꝙ ponit animam ſuam non inuitus dicendo quòd nemo tollit eam à me, inuito. Ita
quòd crucifixores abſtulerunt quidem vitam à Ieſu, ſed non ab inuito.
¶Sed ego pono eam à meipſo.) hoc eſt ſpontanee. Et adiunxit hoc ad differentiam corporei pa
ſtoris: qui exponit periculo vitam ſuam ad ſeruandum pecudes, ſed non ſponte moritur nec ſpõ
te exponit ſe tali periculo, ſed coactus neceſsitate inuadentium. Propter hoc enim declarat ꝙ C
non inuitus, non coactus violentia perſecutorum ſed ſpontanee moritur. Et hoc eſt vſqueadeo
verum vt voluntarium fuerit mori ſicut voluntarium fuit eſurire, ſitire, & reliquæ actiones ac
paſsiones Ieſu. poterat enim ab his omnibus ſe ſeruare ſi voluiſſet. ¶Poteſtatem habeo ponendi
eam & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.) Tertio declarat modum voluntariæ mortis, ad
differentiam aliorum qui ſponte ſe offerunt morti. Declarat autem ſingulariſsimum modum vo
luntarii in ſe ex poteſtate. Nullus nanque aliorum habet in ſua poteſtate mori & iterum reſu-
mere vitam. Non enim in poteſtate alicuius prophetæ ſeu martyris fuit mori. vnde & precabã-
tur, domine tolle animam meam. Sed Ieſus habebat in ſua libera poteſtate ſuum mori quando
volebat. Et ſimiliter habebat in ſua poteſtate reſuſcitare ſeipſum. quod conſtat nulli alteri con-
ceſſum. Et per hoc apparet quòd ſingulariſsimo modo voluntarie poſuit vitam ſuam. ¶Hoc mã
datum accepi à patre meo.) Declarat quarto quòd ex obedientia ponit animam ſuam. hoc man
datũ, ſcilicet ponendi animam meam accepi à patre meo. Et ſic declarauit verba illa & animam
meam pono. quòd non inuitus ſeu coactus ſed ſpontanee & omnino ſpontanee (vtpote habens D
poteſtatem ponendi & ſumendi eam) & quod ex obedientia ponit eam, faciens gratiſsimum
opus patri. ita quod propterea diligitur ad hoc vt iterum ſumat eam. ¶Diſſenſio iterum.
Deeſt igitur. Legẽdum eſt. Diſſenſio igitur iterum facta eſt inter Iudæos propter ſermones hos.)
Poſt diſſenſionem ſeu diſſenſiones ſuperius narratas, noua refertur diſſenſio inter Iudæos pro-
pter hæc verba. ¶Dicebant autem multi ex ipſis dæmonium habet & inſanat: quid eum auditis?
Alii dicebant. Hæc verba non ſunt dæmonium habentis. nunquid dæmonium poteſt cæcorum
oculos aperire?) Hinc apparet aliquos Iudæorum recte ſenſiſſe dixiſſe de Ieſu: nec inſtructuoſum
fuiſſe ſermonem Ieſu ad Iudæos.
¶Facta ſunt autem encęnia in Hieroſolymis.) Dictio græca eſt encęnia, ſcribenda per diphton-
gum in ſecunda ſyllaba: ne mutetur ſignificatio. & ſignificat apud nos initialia. Hoc autem loco
ſignificat feſtum dedicationis templi ſeu altaris. ¶Et hyemus erat.) Hinc clare apparet quod E
non erat anniuerſarium feſtum dedicationis templi factæ tempore Salomonis: quoniã conſtat
illum fuiſſe non hyeme ſed menſe Septembris: vt patet. iii. Reg. viii. ¶Sed an fuerit feſtum an-
niuerſariũ dedicationis ſecundi tẽpli tẽpore Zorobabel factæ, vel dedicationis altaris factæ tẽ-
pore Macchabęorũ, nõ clare patet prima facie. Si tamẽ ꝓprietas ſermonis cõſideretur (quæ quũ
in cęteris tum pręcipue in hoc Euangeliſta penſanda eſt) apparet ꝙ non ſignificatur feſtũ Mac-

¶Et ego vitam æternam do eis.)Non dicit dabo ſed do:vt intelligamus ꝙ de dono in præſen A
ti vita loquitur:iuxta id quod ſuperius dixit.qui credit in me habet vitam æternam, in ſemine
præſentis gratiæ.in pignore charitatis.Sicut enim tanquam præmiū auditæ vocis attulerat curā
ouium,ita tanquam præmium ſequelæ affert donum vitæ æternę in ſemine & pignore certo.
¶Et non peribunt in æternum.)Præcedentes conditiones ad præſentia dona ſpectant:hæc au-
tem ad futura.illa ad virtutes & dona quæ ſunt in animabus,iſta ad gratuita auxilia ſpectant. Et
non peribunt,ęgritudine,paſſione,negligentia,& aliis quibuscunque internis occaſionibus,in
æternum,quamuis ad tempus cadere poſſint:vt de Petro,Paulo,Dauide,Moyſe apparet. ¶Et
non rapiet eas quiſquam.)Omnem modum deficiendi excludit.nam primo excluſit modos ab
intus:& modo excludit modos ab extra,dicendo & non rapiet eas quiſquam.Vnde manifeſte
apparet ꝙ de ouibus prædeſtinatis loquitur de iis enim ſolis verum eſt ꝙ vltra gratiam,charita
tem & virtutes in anima,tot,talia & tanta adhibentur à deo gratuita auxilia vt in æternum nō
pereant,vt non rapiat eas violentia cuiuſcunque ſeuitiæ,cuiuſcunque pœnæ &c. ¶Et dixit hæc
ad declarandum illam parabolæ particulam:ſcilicet ꝙ fur aliunde aſcēdit & venit vt furetur ma B
ctet & perdat. Ad declarandum inquam ꝙ non ſortietur effectum quo ad oues ſuas(quod hacte
nus non declarauerat)dicit ꝙ quamuis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues
meas. ¶De manu mea.)ſeruatoria,de poteſtate,de cura,de poſſeſſione mea. ¶Pater meus quod
dedit mihi,maius.pro,pater meus qui dedit mihi,maior omnibus eſt.)Probat vltimam particu
lam(ſcilicet nemo rapiet de manu mea)ex magnitudine patris:quia ſcilicet pater deus qui de-
dit ei oues,maior eſt potentia,prouidentia,ſolicitudine & reliquis,non iſto vel illo,ſed omni-
bus hominibus,dæmonibus & rebus. ¶Et nemo poteſt rapere de manu patris mei.)Magnitu-
dinem paternam applicat ad excludendum quamcunque potentiam ad pręualendum contra
manum paternam. ¶Ego & pater vnum ſumus.)Vbi directa ſubſumptio expectabatur,manus
mea & manus patris mei eſt vna(ſic enim cōcluſum directe fuiſſet, ergo nemo poteſt rapere de
manu mea:quod erat probandum)ſubſumpſit ego & pater vnum ſumus,ſubſumpſit non vnita
tem membri vnius(ſcilicet manus)ſed vnitatem totius.Ego enim & pater,ipſas totas hypoſtaſes
ſignificant.& eſſe vnum,vnitatem eſſentialem non ſecundum partem ſed ſimpliciter & abſolute C
ſignificat.Ita ꝙ dicendo ego & pater ſumus,diſtinctas hypoſtaſes ſignificat dicendo autem vnū
ſine additione aliqua,vnitatem eſſentiæ ſignificat. ¶Et ꝙ hoc intendat ſignificare,ex eo patet
ꝙ aliter non concluderet eandem eſſe manum ſuam & manum patris:quod hinc intendit inferre
vt concludat ꝙ nemo poteſt rapere de manu ſua. Et confirmatur ex intellectu Iudæorum:qui
quum hoc audiſſent,concurrerunt ad lapides:vtpote audientes hominem dicentem ſe eſſe vni-
us eſſentiæ cum deo. ¶Suſtulerunt ergo.Deeſt.rurſus,lapides Iudæi vt lapidarent eum.) Ne in-
telligeremus repeti attentatam lapidationem in capitulo octauo addidit Euangeliſta rurſus occa
ſione ſiquidem tam manifeſte apparentis blaſphemię lapidare illum volebant ſine proceſſu,ſine
iudice,acti furore. ¶Reſpondit ei Ieſus.)Vere monſtrat Ieſus in poteſtate ſua eſſe cohibere per
ſecutores ſuos.nam etſi Iudæi ſuſtulerunt lapides vt lapidarent eum,& nihil deerat niſi actus la-
pidandi,quia tamen ipſe lapidari nolebat,cohibet eos diuinitatis ſuæ virtute:& velint nolint cō
tinent ſe a lapidatione,& audiunt Ieſum ipſos alloquentem.
¶Multa bona opera oſtendi vobis ex patre meo.) Ab operibus incipit confutare eos:eo quod D
Iudæi ex abrupto ad lapidandum procedere volebāt,non dicentes an propter opera an propter
verba vellent ipſum lapidare.vtraque enim propoſuerat.verba quidem dicendo, dixi vobis &
non creditis.opera vero dicendo,opera quæ ego facio &c.Et Iudæi calumniabantur tam opera
quam verba Ieſu:vt ſuperius euangeliſta dixit cap.v. Perſequebantur ſiquidem eum ratione ope
rum,quia curabat in ſabbato.ratione vero verborum,quia æqualem ſe dicebat deo.
¶Propter quod eorum operum me lapidatis?)Nō dicit vultis lapidare,ſed lapidatis:vt intelliga
mus quod erant in procinctu lapidandi.immo quod quantum ex ipſis erat lapidabant:diuina
autem virtute inuiti continebātur à lapidando. ¶Reſponderunt ei Iudæi.Deeſt.dicentes. De bo
no opere non lapidāmus te:ſed de blaſphemia.)Fatentur quod ratione verborum perſequūtur
ipſum. ¶Et quia tu homo quum ſis.)Emphaſis eſt,non coniunctio alterius criminis. Acſi aper- E
tius dixiſſent.ſed de blaſphemia & tam enormi blaſphemia.
¶Facis teipſum deum.) Vſitato modo loquendi dicunt facere ſeipſum deum intendentes quod
aſſerebat ſeipſum eſſe deum,quod ingerebat ſe pro deo. ¶Reſpondit ei Ieſus.)Ad ſingula reſpon
det.& primo ad id quod calumniabantur:ſcilicet de blaſphemia.
¶NONNE ſcriptum eſt in lege veſtra.)Nomine legis appellat omnes libros canonicos,pa-
ri authoritate habitos apud Iudæos cum libris Moyſi.liber ſiquidem pſalmorum hic citatur.

F ¶Quia.Superfluit quia.ego dixi dii eſtis.)Propheta nominat deus in allato textu homines.vere
enim poſſunt homines aliqui nominari dii,non natura ſed participatione diuinæ poteſtatis,vi-
ſionis ſeu gratiæ.¶Si illos dixit deos ad quos ſermo dei factus eſt.)Arguit explanando ſcriptu-
ram.explanat enim dicendo ad quos ſermo dei factus eſt:declarando ꝙ ratione diuini ſermo-
nis facti ad homines , homines nominati ſunt dii quod eſt ratione diuinæ notitiæ participatæ
audiendo deum homini loquentem,communicari homini diuinum nomen. Arguit vero,pre-
adducendo irrefragabilitatem ſcripturæ ſacre.¶Et non poteſt ſolui ſcriptura.) hoc eſt non po-
teſt negari aut deſtrui quin ſcriptura ſacra vera ſit. ¶Quem pater ſanctificauit & miſit in mun-
dum.Aduerte perſpicaciſſime ꝙ formalis eſt ſermo Ieſu reſponſiuus ad Iudæos. Dixerant Iu-
dæi ꝙ Ieſus blaſphemaret,dicendo ſeipſum hominem eſſe deum:ita q, blaſphemia tam enormis
conſiſtebat in hoc quod homo eſſet deus. Ad hoc directe Ieſus reſpondet,non ſolum monſtran-
do quòd ſecundum ſcripturam poteſt ſine blaſphemia dici homo deus:ſed argumento moſtran
do ꝙ ſi ſecundum ſcripturam ex minori dono nominatur homo deus, nulla eſt blaſphemia ex
G patris ſui ſingulariſſimo dono ſanctificationis,& miſſionis in mundum dicere ſe hominem eſſe
deum ſeu filium dei.Hic eſt ſenſus literalis:directe confutans Iudæos,& clare manifeſtans verita-
tem rationis quare Ieſus Chriſtus homo quum ſit,eſt verus filius dei & verus deus. Vide ſingu
la. Arguit in primis ab hominem eſſe deum ex facto ad hominem ſermone dei,ad hominem
eſſe deum ex ipſo ſanctificato a patre & miſſo in mundum:vt ponderemus differentiam inter fa
ctum ad hominem ſermonem & ſanctificatum ipſum hominem.vt intelligamus quòd eſſe deũ
ex ſermone ad hominem facto eſt eſſe accidentale(ſermo enim non niſi accidentale eſſe confert
audienti)eſſe vero hominem deum ex fieri ipſum ſanctum à patre,eſt eſſe ſubſtantiale.Signifi-
catur enim non quòd ipſe homo prius extiterit auditurus aut viſurus ſed quod quum factus eſt
non eſt qualitercunque factus ſed eſt factus ſanctus à patre:hoc eſt factus eſt ſanctus filius . pater
enim inquantum pater ad filium refertur.Et veriſſime ac propriiſſime ſignificatur donum gra
tiæ vnionis ex dono ſiquidem gratiæ vnionis & non ex natura homo eſt filius dei perſonaliter,
homo eſt deus perſonaliter.¶Iterum dico bene nota quod aliud eſt loqui de hypoſtaſi Ieſu qua
re eſt deus,& aliud de homine Ieſu quare eſt deus.Prima quæſtio quærit de natura diuina reſ-
H pectu hypoſtaſis.& reſpondendum eſt quòd non ex dono ſed ex natura eſt deus,ex æterna gene
ratione eſt deus & non ex ſanctificatione. Altera vero quæſtio quærit de indiuiduo humanæ
naturæ reſpectu naturæ hypoſtaſis diuinæ.& reſpondetur quòd ex dono gratiæ vnionis perſo-
nalis,ex dono ſanctificationis non ex natura homo habet quod ſit deus.eſt enim Ieſus homo,
verus deus vnitate perſonæ, Et hoc directe quadrat tam calumniæ Iudæorum , quia tu homo
quum ſis facis teipſum deum hinc enim manifeſtat quòd ipſe homo quum ſit,factus eſt à patre
ſanctus filius(quod eſt hominem factum eſſe deum)quam ſuauitati argumentationis: quoniam
ex hominem eſſe deum propter minus gratiæ donum,ſuauiſſime procedit argumentum ad ho
minem eſſe deum ex maximo & ſingulariſſimo dono gratiæ. Apparetque nihilominus hinc
quod Ieſus non declinauit,non ſubterfugit,non palliauit veritatem quam dixerat de ſua vera di
uinitate:ſed Iudæis impoſſibile reputantibus quod homo ſit vere deus,manifeſtauit (manducẽ
do ex ſcripturæ authoritate) ꝙ homo ex ſingulari dono gratiæ vnionis eſt vere & ſecundum
I eſſe ſubſtantiale deus filius dei perſonaliter. Vnde & ceſſant Harriane obiectiones.
¶Quamuis autem dicendo quem pater ſanctificauit , manifeſtauerit hominem factum ſanctum
filium dei patris,ad explicandum tamen veram illius hypoſtaſis diuinitatem(vt omnis heretico
rum praua extorſio tolleretur)ſubiunxit & miſit in mundum. Conſtat enim ſecundum veram
philoſophiam ſolum deum eſſe extra mundum vniuerſum : omnes autem ſubſtantias reliquas
tam intellectualis quam ſenſibilis ordinis eſſe partes vniuerſi.Quocirca ex hoc quod filius iſte de
ſcribitur miſſus in mundum , ſignificatur clare quod erat ſecundum ſe extra mundum : nullus
enim mittitur illuc vbi eſt . ac per hoc quòd eſt verus deus miſſus in mundum : hoc eſt factus
pars vniuerſi. Per miſterium enim incarnationis(quod ſignificat miſſio)filius dei verus de-
us,factus eſt homo: ac per hoc pars vniuerſi,quod ſignificat mundus. ¶Vos dicitis quia.pro,
K quod.blaſphemas,quia dixi filius dei ſum.) Dicendo ego & pater (quam omnes intelligebant
deum)dicebat ſe filium dei. Si enim dico deum patrem meum,dico me filium dei. ¶Si non
facio.) Poſtquam excluſit quod blaſphemet(monſtrando ex ſcriptura quòd hominem dicere
deum ex dono gratiæ diuinæ.non eſt blaſphemia:& apperiendo quod ipſe homo ſit,ex ſingula
ri dono paternæ ſanctificationis eſt filius dei perſonaliter)ſubiungit conſequenter argumentum
conuincens Iudæos ad credendum ipſum eſſe filium naturalem,ipſum & patrem eſſe vnum eſ-
ſentialiter.Et arguit à diſtinctione contradictoriorum:inter quæ nullum conſtat eſſe mediũ.Et

incipit

incipit à membro negatiuo,dicens.ſi non facio. ¶Opera pâtris mei.) Ad probandum quòd A
ego & pater vnũ ſumus,oportuit ſignificare eadem eſſe opera ſua & patris. & propterea ſigni-
ficanter dicit opera patris mei. & illamet tractat aut ſe non facere aut facere:aperte proponendo
ex identitate(non ex ſimilitudine)operũ patris & ſuorum ,cognoſcendum quòd ipſe & pater
ſunt vnum.Sunt autem dei patris opera,ſolo i mperio reſuſcitare mortuos,expellere dęmones,
curare omnia genera morborum. ¶Nolite credere mihi.)Si opera non teſtantur veritatem
verborum,licentiam habetote non credendi verbis meis.¶Si autem facio.)Ecce alterum con-
tradictionis membrum:quod eſt affirmatiuum .Si facio opera patris mei.¶Et ſi mihi non vul-
tis credere.pro,non creditis,operibus credite.) Duo debentur Ieſu ex hoc quod facit opera
patris ſui Alterum eſt fides verbis eius,alterum eſt fides operibus eius. Nam ex huiuſmodi ope-
ribus & debebant credere vera eſſe verba quæ dicebat(quoniam deus non eſt teſtis mendacio-
rum:miracula autem eius fiebant ad teſtificandum verba eius:iuxta illud.vt autem ſciatis quòd
filius hominis habet poteſtatem in terra dimittẽdi peccata, ſurge & ambula)& debebãt credere
factis quæ monſtrabant diuinitatem facientis. Et propterea Ieſus vtriuſque credulitatis memi-
nit.Et ad ſecundam ſaltem côuincit illos:dicendo. & ſi mihi non creditis,dicenti me filium dei B
patris,me eſſe vnum cum patre,ſaltem operibus credite. Opera enim ipſa teſtantur me facientẽ
opera patris mei,eſſe vnũ cum patre meo. ¶Vt cognoſcatis & credatis.) hoc eſt vt ex operibus
ipſis cognoſcatis,non quòd ego in patre & pater in me eſt,ſed credẽdum eſſe ꝙ ego in patre &
pater in me eſt. & propterea cognitioni adiungit fidem,& credatis. Ita quòd me eſſe in patre &
econuerſo,eſt cognoſcendum & credendũ, & prius cognoſcendum ex operibus & poſtea cre-
dendum. eſt enim cognoſcendum quòd eſt credendum:eſt autem credendum quòd eſt ſic.eſt
cognoſcendum & cognitum ſub ratione credibilis:eſt credendum & creditum ſub propria ra
tione .¶Quia.pro,quod,pater in me eſt & ego in patre.)Conſubſtantialitas patris & filii(pro-
poſita ſub aliis verbis,dicendo ego & pater vnum ſumus)explicatur modo per mutuum ineſſe.
Diſcurre omnis generis patrem & filium in toto vniuerſo,& nunquam inuenies hoc mutuum
ineſſe:quanquam inuenies mutuum amorem,mutua officia,& id genus ſimilia.vt ex hoc ꝙ pa-
ter eſt,non intelligit amat aut quouis alio opere iungitur ſed eſt (ſecundum eſſe proculdubio C
ſubſtantiale:quum in deo nullum ſit accidens)in me & ego ſimiliter in patre, identitas eſſe ſub-
ſtantialis in patre & me ſignificetur.Hæc enim idem ſola identitas verificare poteſt quòd ego in
patre & pater in me eſt,ſecundum eſſe ſubſtantiale.¶Quærebant ergo.pro,rurſus.)Quamuis
retracti fuerint à furore lapidandi,verterunt tamen furorem in aliquid minus malum. Et quo-
niam alias quæſierant apprehendere Ieſum ideo dicitur rurſus.

¶Eum appræhendere.)vt ſic ſatisfacerent & ſuo furori & principibus ſuis,tradendo illis Ieſum
comprehenſum.¶Et exiuit de manibus.pro,manu eorum.)Dicendo de manu, inſinuat quòd
iam ad apprehendendum eum non ſolum animum adiecerant ſed & manus extendebant.

¶Modus autem quo exiuit non explicatur:intelligendum tamen videtur quòd fuit ſimilis alte
ri deſcripto in capitulo octauo quando reddidit ſe inuiſibilem illis.

¶Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum vbi erat Ioannes baptizans primum.) Ideo in
hunc locum venit Ieſus,vt occaſio commemorandi teſtimonia Ioannis de ipſo daretur,ad con-
firmationem credentium in ipſum.multum enim prodeſt perſecutionis tempore rememoratio D
priſtinarum teſtificationum.¶Et manſit illic.)commoditatem præbens tam credentibus quàm
volentibus diſcere aut curari adeundi eum,ad certum locum & ſolitum ſanctis doctoribus.

¶Et multi venerunt ad eum.)Ecce fructus commodi loci.¶Et dicebant.)Siue incole loci illius
ſiue venientes,occaſione accepta commemorandi teſtimonia Ioannis ex loco.hic eſt enim fru-
ctus electi loci.¶Quia.pro,quòd,Ioannes quidem ſignum fecit nullum.)Duo dicunt. Alterum
eſt comparatiuum inter Ioannem & Ieſũ quo ad miracula,quòd Ioannes nullum fecit miracu-
lum.vbi ſubaudi, Ieſus autem fecit tot miracula.Et hæc cóparatio excitata,fructus eſt loci electi
Et vtilis eſt:vt ſciamus Ioannem baptiſtam ſine miraculis traxiſſe ad ſuam doctrinam, ad ſuum
baptiſma populos: Ieſum autem cum tot miraculis tot perſecutionibus publicis vexatũ.¶Alterũ
eſt.¶Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc,vera erant.)Ecce firmitas fidei ex verifica
tione omniũ de Ieſu prædictorum à Ioanne.Ita quòd teſtimonium duplex de Ieſu ex hoc loco E
prolatum eſt.alterum quòd prælatus eſt Ioanni in virtute ſignorum alterum.quòd verificata ſu-
nt omnia de ipſo dicta à Ioanne.¶Et crediderunt multi.Deeſt.ibi,in eum.) Ecce fructus vlti-
mus & principalis ex loco illo ex teſtimoniorum collatione, quod illic crediderunt. Negatus
fructus in porticu Salomonis in templo,deſcribitur in loco deſerto.in templi enim porticu nul
lus credidit:hic autem multi crediderunt in eum

CAPVT XI.

F ERAT autem quidam languens. pro, qui infirmabatur, Lazarus à Betha-
nia.)Oppidum vnde originem habebat Lazarus,ſignificatur. ¶De caſtello
Mariæ & Marthæ.) Appoſitiue ad Bethaniam exponitur Bethania fuiſſe
oppidum harum mulierũ:vt cõditio nobilis ſororum eius deſcriberetur:vt-
pote quæ dominæ eſſent oppidi illius. Dicit enim Euangeliſta caſtellum eſſe
illarum,non ipſas eſſe de caſtello : quòd ſignificaret ipſas inde oriundas.
¶Sororum eius. pro, ſororis eius.) Et pronomen eius eſt fœminini generis.
refertur enim non Lazarus ſed Maria,dicendo Martham eſſe ſororem Mariæ. Per hoc autem
quòd Martha introducitur vt ſoror Mariæ,inſinuatur quòd Maria erat maior,quod erat prin-
cipalior. ¶Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento.)Ex hoc quoque quòd reſolutio
deſcriptionis fit ad Mariam,inſinuatur quod Maria erat perſona pręcipua. ¶Non dicit quæ po
ſtea vnxit aut quæ vnctura erat,ſed vnxit:vt intelligamus Mariam fuiſſe illam quæ vnxerat. Et
ſi huic deſcriptioni iunxerimus ꝙ deſcriptio communiter fit à notioribus,& ꝙ nulla alia inueni
G tur de qua verum fuerit tunc ꝙ vnxit pedes Ieſu,apparebit ꝙ illam eſſe dicit Mariam quæ Luc.
vii. ſine nomine deſcribitur vnxiſſe pedes domini. immò ex induſtria Ioannes qui legerat euan
gelium Lucæ,explanat hanc eſſe illam. Atteſtatur huic ſenſui non ſolum ꝙ planus ac ſuauis eſt
iuxta literam:ſed etiam mos huius euangeliſtę,qui eodem modo à præteritis actionibus deſcri
bit tam Caipham quam Nicodemum inferius. ¶Nec quadrat anticipatiue dictum hoc fuiſſe
ab euangeliſta:eo ꝙ anticipatio habet locum quando non narratur res geſta in ſuo loco aut oc-
caſio præoccupandi vrget. in propoſito autem hicmet euangeliſta narrat in proprio tempore
ſubſecutam vnctionem:& nulla ſeſe obtulit occaſio præoccupandi futuram vnctionem, vt pa-
tet. Extorqueri igitur videtur litera,huiuſmodi anticipatione. Deſcribitur itaq; Maria maior
ac præcipua,ex notiſſimo actu præterito quo vnxerat pedes Ieſu : ad quem meruit admitti ſola.
¶Et extærſit pedes eius capillis ſuis.)Officia & verba Lucæ euangeliſtæ refert:vt illa intelliga-
H tur. ¶Cuius frater Lazarus infirmatur.)Etiam Lazarus deſcribitur relatiue ad Mariam:ad ſigni-
gnificandum Mariam non ſolum ſorori ſed fratri;pręſtare. ¶Miſerunt ergo.)Inſerendo inſinu
at quorſum ſunt hęc deſcripta. Non iuerunt,occupatæ circa curam fratris graui ægritudine labo
rantis,ſed miſerunt. ¶Sorores eius ad eum.)Superfluit eius. Ambę miſerunt.
¶Dicentes.) per nuncium ſeu nuncios. ¶Domine ecce quem amas infirmatur.)Sciunt non
oportere ab amante petere,ſed ſignificare ſufficit neceſſitatem.& propterea non explicite petũt
ſana eum:ſed ſolum ſignificant ægritudinem. Et citant non merita propria aut Lazari,ſed meri
tum amoris Ieſu erga Lazarum prouocando per hoc vt amoris ſui erga Lazarum officia exer-
ceat.quod eſt plus quàm ſimplici petitione ſupplicare ſana eum. ¶Audiens autem Ieſus,dixit eis.
Superfluit eis.ex eo tamen quòd audiens dixit,proculdubio coram nuncio ſeu nunciis dixit. Si
multas enim temporis audiendi & dicendi,ſignificat illis aut coram illis dictum.
¶Infirmitas hæc non eſt ad mortem.)De infirmitate illa poteſt dupliciter haberi ſermo. Vel
I ſecundum ſe.& ſic erat ad mortem.nam vere Lazarus ex illa infirmitate mortuus eſt.vel vt erat
ſub ordine diuinæ prouidentiæ.& ſic verum eſt quòd non erat mortem:hoc eſt ad hoc vt La-
zarus maneret mortuus;ſicut alii homines mortui. Et hic eſt ſenſus literalis.vt aduerſatiua ſub
iuncta teſtatur. ¶Sed pro gloria dei.) Et vere fuit pro gloria dei:quoniam fuit ordinata ad
hoc vt Lazarus moreretur reſuſcitandus. ¶Vt glorificetur filius dei per eam.) Explicat mo-
dum gloriæ dei:vt ſcilicet glorificetur filius dei per ipſam infirmitatem. Addidit hoc,ad expli-
candum filium dei eſſe deum.ex eo enim quod poſtquam dixerat pro gloria dei,ſubiungit glo
riam fore filii dei,aperte ſignificat ipſum filium eſſe deum,pro cuius gloria eſt hæc infirmitas.
¶Diligebat autem Ieſus Martham & ſororem eius Mariam. Superfluit mariam. ¶Et Lazarum)
Ne putares Ieſus ex minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire ad curandum
K ſeu reſuſcitandum Lazarum,excludit huiuſmodi cauſam euangeliſta,narrans amorem Ieſu erga
ſingulos. ¶Vt ergo audiuit quia. pro, quod, infirmatur.)Sicut excluſit negationem amoris fuiſ-
ſe cauſam amore,ita excludit quod præoccupatus ſit à morte Lazari,ne ſanaret eum:deſcriben-
do voluntariam moram Ieſu ab auditione ægritudinis . nec cogitares ꝙ iuit aut diſpoſuit ſe ad
eundem,ſed morte Lazari præuentus non fuit in tempore. ¶Tunc quidem manſit in eodem.
pro, in quo erat, loco.)vbi audierat ꝙ Lazarus infirmatur. Immotus ab illo loco in quo erat
deſcribitur:vt omnino voluntariam intelligamus moram. ¶Duobus diebus.) Non ſolum mo-
ra ſed quantitatis moræ electa ſignificatur , vt inueniret quatriduanum mortuum : quo tamen eui
dens fieret miraculum vt nulla poſſet calumnia effici.

¶Deindę

¶Deinde poſt hæc.pro,hoc.ſcilicet geſtum.dicit diſcipulis ſuis.Superfluit ſuis.eamus in Iudæã A
iterum.)Ideo hac vice ſpecialiter dicit diſcipulis eamus in Iudæam:quia euidens fuerat pericu-
lum lapidationis eius paulo ante in Iudæa.vt intelligerent diſcipuli ꝙ,voluntarie ibat,non ob-
ſtantibus periculis.¶Dicunt ei diſcipuli.Rabbi nunc quærebant te Iudæi lapidare.)Hinc appa
ret primo , paulo ante fuiſſe feſtum encæniorum in quo quæſierunt Ieſum lapidare in porticu
Salomonis:ac per hoc fuiſſe in menſe duodecimo:quum hæc circa reſuſcitationem Lazari, ge-
ſta fuerint prope paſcha. ¶Apparet ſecundo ꝙ vltimus aſcenſus in Hieruſalem ex Galilæa (cu-
ius meminerunt alii Euangeliſtæ,ecce aſcendimus Hieroſolimam & filius hominis tradetur &c.
fuit aduentus ille quo Ieſus venit tempore feſti encæniorum.Ita ꝙ pluſquam per menſem præue
nit tempus paſchalis nam vt hæc Ioannis hiſtoria ſonat,poſt feſtum encæniorum Ieſus non re
diit in Galilæam ſed iuit trans Iordanem vbi Ioannes baptiſta primum baptizauerat. & inde eũ
non receſſiſſe vſquequo venit ad Lazari reſuſcitationem,patet ex tanta propinquitate ad feſtum
encæniorum vt diſcipuli tanquam præſens nominent illud tempus , dicendo nunc quærebant
Iudęi te lapidare. Supplet enim Ioannes geſta omiſſa ab aliis euangeliſtis poſt vltimum ex Ga- B
lilęa aſcenſum in Hieroſolimam.¶Et iterum vadis illuc?)Diſcipuli amore amicitiæ erga magi
ſtrum moti auertere nituntur magiſtrum à malo lapidationis, à malo mortis, à malo periculo-
rum,cauendo abire illuc.¶Reſpondit Ieſus.)Duo dixerant diſcipuli & ad ambo reſpondet ſatiſ
faciendo.¶Nonne duodecim ſunt horæ diei.)Ad idquod dixerant nunc quærebant, reſpondet
ex diuerſitate horarum in vno eodemque die artificiali.qui tempore veris conſtat ex duodecim
horis:quia tunc eſt equinoctium.Et intendit per hoc dicere ꝙ mutantur quæ geruntur non ſo-
lum de hebdomada in hebdomadam & de die in diem,ſed etiam de hora in horam vniuſmet di
ei non ſemel ſed multociens:ſicut multæ(puta.xii.)ſunt hore in vno & eodem die.vt per hoc
intelligerent ꝙ licet paulo ante quæſierint Iudæi ipſum lapidare,modo eſt aliud tempus & non
quærent hoc.¶Si quis ambulauerit.pro,ambulat,in die,non offendit:quia lucem huius mundi
videt.Si autem ambulauerit.)Deeſt quis.& legendum eſt in præſenti.¶Si autem quis ambulat
in nocte,offendit:quia lux non eſt in eo.)Dixerant ſecundo & iterum vadis illuc. reſpondet ad
hoc Ieſus ꝙ ſecurus vadit,abſque periculo ꝙ offendat in aliquid, ꝙ impingat in aliquid impedi C
ens:quia vadit in claritate lucis diuinæ,omnia videns.Hoc enim directe ſatiſfacit timori diſcipu
lorum ne magiſter incidat in lapides vt manus Iudæorum.Et hoc ſignificat ex metaphora dif-
ferenter ambulãtium in die & ambulantium in nocte.illi enim non offendunt , quia vident in
claritate diei quæcunque occurunt : iſti autem impingunt vel in lapides vel in parietes vel in
gradus &c.quia non vident in clara luce ſolis.

¶Vbi diſcerne quod per hæc non dicit Ieſu ſe ire ſecuram à morte aut perſecutione Iudæorum,
ſed ſe ire ſecurum ab offendendo ab impingendo:hoc eſt ab incurſu alicuius incogniti,alicuius
non clare viſi.quod eſt timentis. Quem timorem diſcipuli incutiebant Ieſu,hortantes vt ca-
ueret à Iudæa. ¶Hæc ait:& poſt hæc.pro,dicis eis.)Clare ſignificatur ex duplicata ſignifica
tione ordinis poſt deſcriptam manſionem ibi duobus diebus,ꝙ verba vtraque (ſcilicet eamus
in Iudæam iterum,& Lazarus amicus &c.) dixit Ieſus poſt illud biduum. Vnde coniicitur ꝙ
infra illud tempus Lazarus eſt mortuus.& ex induſtria non receſſit inde donec eſſet mortuus
(vt dictum eſt)præoccupatus morte Lazari in itinere videretur. ¶Lazarus amicus noſter dor- D
mit.) Mortem appellat Ieſus ſomnum:quia Lazarus quamuis in ſeipſo mortuus eſſet,dormie-
bat tamen Ieſu.Vnde & ſubdit. ¶Sed vado vt a ſomno excitem eum.) Explicat ſimul cauſam
quare vadit in Iudæam,& tam facile ſibi eſſe ſuſcitare Lazarum à morte quam facile eſt hominẽ
dormientem excitare à ſumno.propterea enim mortuum dixit dormire.¶Dixerunt ergo di-
ſcipuli eius,Domine ſi dormit,ſaluus erit.Dixerat autẽ Ieſus de morte eius:illi autẽ putauerunt
quia.pro,ꝙ de dormitione ſomni diceret. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſte.Lazarus mortuus
eſt,& gaudeo propter vos vt credatis quoniam non eram ibi.)Ordo huius litteræ eſt.& gaudeo
quoniam non eram ibi,propter vos vt credatis. Conſtat enim non poſſe conſtrui vt credatis quo
niá non eram ibi:quia hoc(ſcilicet Ieſum non fuiſſe ibi)viderant & non erat eis credendum. Et
eſt ſenſus.Et gaudeo de abſentia mea corporali ab ægritudine Lazari.præſentia enim mea inter- E
pellata,curaſſet eum & ſeruaſſet à morte.Gaudeo inquam de mea abſentia ex qua ſecuta eſt mors
Lazari,propter vos,propter veſtrum bonum inde prouenturũ ſcilicet vt credatis.Magnũ ſiqui
dem eſt bonum & ad ſalutem neceſſarium credere.¶Hinc apparet ꝙ pronomen vos , non de-
monſtrat diſcipulos ſecundum ſeipſos(qui iam credebant)ſed in perſona aliorũ.Vel vt credatis:
hoc eſt vt habeatis teſtimonium euidẽtiſſimum ad credendum.reſuſcitatio enim Lazari ſola,eſt
ſufficiens ac euidentiſſimum teſtimonium ad credendum ea quæ ſunt chriſtianæ fidei. Et ſic

pronomen

F pronomen vos,demoſtrat dicipulos credentes,¶Sed eamus ad eum.¶Dixit ergo Thomas qui
dicitur didymus.) Dictio Græca eſt didymus,latine geminus ſeu gemellus:natus ſcilicet ſimul
cum altero.Neſcio an à Græci Thomas hoc nomen acceperit,an etiam inter Hebræos geminus
appellabatur.Qua quoque ratione dictus ſit geminus,fateor me,neſcire diuinare.¶Ad condiſci-
pulos.Superfluit con.Eamus & nos:& moriamur.pro, vtmoriamur,cum eo.)Magni feruoris
impauidique animi verba ſunt hæc Thomæ : adhortantis alios diſcipulos non ire ſed eamus cū
Ieſu, vt cum ipſo Ieſuſimul moriamur,ſimul lapidemur,ſimul occidamur. Et dixit hæc Tho
mas:quia videbat Ieſum ire in Iudæam, & ſponte offerre ſe periculo perſecutionis Iudaicæ,quá
manifeſte viderant fuiſſe:& cognoſcens illorum nequitiam arbitrabatur(ſicut veritas erat)quòd
non deſiſterant à perſecutione Ieſu Chriſti. ¶Venit itaque Ieſus:& inuenit eum quatuor dies
iam in monumento habentem.) Hinc apparet ꝙ ſi pro quia Ieſus tunc dixit diſcipulis Lazarus
mortuus eſt, quando expirauit,iter illud à loco vbi Ioannes baptizauerat vſque ad Bethaniam
quatuor diebus Ieſum peregiſſe. Ita ꝙ Lazarus biduo vixit poſt quam Ieſu nunciatum eſt,ecce
G quam amas infirmatur.rationi enim conſentaneum eſt ex eo ꝙ.Ieſus biduo poſt dixit Lazarus
mortuus eſt,tunc dixiſſe quando expirauit.¶Et confirmatur:quia tempore quo nunciatum eſt
Ieſu ecce quem amas infirmatur,Lazarum adhuc vixiſſe indicaut verba Ieſu,infirmitas hæc nō
eſt ad mortem.ex hoc enim quòd infirmitatem præſentem demonſtrat,
viuum adhuc ſignificat.Immo ſi perſpicacius aduerterimus,intelligemus verba illa dicta nuncio
ſeu nunciis pro reſponſione:ex quo nihil aliud narratur reſpondiſſe. & ipſe non eſt mortu⁹ do
loco illo per biduum.& rationi conſonat vt nucius nullam audiens promiſſionem ꝙ Ieſus veni-
ret,audita hac bona reſponſione(ſcilicet infirmitas hæc non eſt ad mortem ſed pro gloria dei)
reuerſus fuerit lætus nuncius ad ſorores,& Lazari infirmitas non eſſet ad mortem. Sed ſenſum
verborum Ieſu nec penetrauit ipſe,nec penitrarunt alii qui audierunt. ¶Erat autem Bethania
iuxta Hieroſolymam quaſi ſtadiis quindecim .)Stadium octaua pars eſt miliarii Romani: hoc
eſt conſtantis ex mille paſſibus.Minus itaque duobus miliaribus(& vt Lucas teſtatur ſabbati iti-
nere)diſtabat Bethania ab Hieruſalem. ¶Et deſcribitur propinquitas ad Hieruſalē,tum vt cō-
moditas Hieroſolymitarum nobilium ad viſendum Mariam & Mattham,tum vt reſuſcitatio
H Lazari prope Hieruſalem & præſentibus Hieroſolymitis nobilibus intelligatur.De quibus ſub-
ditur. ¶Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam vt coſolarentur eas de fratre
ſuo.) Multitudo Iudæorum ex Hieroſolymis affutura miraculo deſcribitur. Et hæc eſt ad litte
ram vna rationum quare Ieſus diſtulit vſque ad quartum diem mortis Lazari venire:vt interim
ſcilicet & mors Lazari publica eſſet in Hieruſalem & Iudæi conuenientes ad conſolandum ſoro
res,teſtes eſſent tanti miraculi. ¶Martha ergo vt audiuit quòd Ieſus venit.) Curam domus
geſſiſſe Martham teſtantur euangelicæ multi,deſcribendo illam multis vicibus miniſterio oc-
cupatam.& propterea modo tanquam curæ domus vacanti,primum annunciatum eſt Ieſum ve
nire. ¶Occurit illi.)Promptitudo explicatur. ¶Maria autem domi ſedebat.) Hinc appa-
ret tum quòd Martha per domum diſcurrebat(ad hoc enim ſpectat differentia inter mariam do
mi ſedentem,& martham audientem aduentum Ieſu)tum quod Maria erat præcipua in domo
vtpote quæ domi ſedebat cum Iudæis qui venerant ad conſolandum eas , Martha circa curam
I domus occupata.¶Dixit ergo Martha ad Ieſum.Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet
mortuus.)Fides quidem explicatur de poteſtate Ieſu ad ſeruandum fratrem ne moreretur : ſed
minor quam oportuit ex eo apparet quod abſentiæ corporali attribuit negationem gratiæ.Vn
de clare apparet quòd non credebat adhuc explicite Ieſum eſſe verum deum.
¶Sed & nunc ſcio quia.pro,quòd,quæcunque popoſceris à deo,dabit tibi deus.)Hæc verba ad-
didit Martha tum ad temperandum verba antedicta, domine ſi fuiſſes hic frater meus nō fuisſet
mortuus.Sonabant enim quærulum aliquid,tanquam tarditas Ieſu ad veniendum fuiſſet cauſa
non habitę gratię. Acſi apertius dixiſſet,nō propterea perdo fidē in te,ſed ſcio quod quæcunꝗ
popoſceris &c. Tum ad conſequenter loquendū(in genere tamen)iuxta reſponſionem Ieſu rela
tam à nuncio.infirmitas hæc non eſt ad mortem ſed pro gloria dei vt glorificetur filius dei per
K illā·Videns enim Martha fratrem mortuū ante aduentum Ieſu,& credens ipſum eſſe veracem:
conferendo hinc mortem fratris ſui ſecutam,inde verba Ieſu,neſciuit melius dicere quā explica
re ſortem ſuam malā ex abſentia Ieſu,& ſubiungere quod indubie credit quòd quæcunque popo
ſcerit.Non quod per hoc intenderit petere aut credere futurā fratris reſuſcitationem in ſpecie,
ſed fateri in genere integram in ipſo & verbis eius quæ non intellexerat fidem.Et hæc quo ad in
tentionem Marthæ:ſed mota proculdubio fuit à ſpiritu ſancto vt in genere fateretur ſpem futuri
tunc miraculi.¶Dicit illi Ieſus,Reſurget frater tuus.)Reſpondet Ieſus,prædicendo miraculum

tunc futurum:vt per hoc explanet ſenſum verborum ſuorũ,infirmitas hæc &c.¶Dicit ei Mar- A
tha,Scio quia.pro,quod,reſurget in reſurrectione in nouiſsimo die.)Ieſu non dicente reſurget
nunc ſed reſurget,intellexit Martha de reſurrectione communi.¶Dicit ei Ieſus,Ego ſum reſur-
rectio.mortuorum corpore.Et eſt ſermo cauſalis:hoc eſt qui reſuſcito mortuos. ¶Et vita.)ani
marũ:hoc eſt qui viuifico animas.vtriuſque enim vitæ(corporis ſcilicet & animæ)ſe eſſe acto-
rem primum ſignificat.¶Qui credit in me.)qui credendo tendit ſpe atq; charitate in me.
¶Etiam ſi mortuus fuerit.corpore.viuet.)etiam corpore tandem vita beata,vita quę vere eſt vi
ta:non illa communi malis,qua quærent mortem & mors fugiet ab eis. ¶Et per hoc diſcernit
inter reſurgentes in nouiſsimo die.Hic enim habetur quod ſoli qui credunt in Ieſum, tunc vi-
uent,proculdubio vita beata.alii nanque viuent,vita pœnali,vita miſera,vita exoſa ipſiſmet.Et
hoc dixit declarando ego ſum reſurrectio:ſequentia vero dicit declarando ego ſum vita,
¶Et omnis viuit.corpore.& credit in me,fide formata.non morietur in æternum.)morte ani-
mæ.Quod veriſsimum eſt quantum eſt ex ſufficientia vitæ quam habet ex fide formata in me.
Alioquin credit,perſeuerantiam ſignificat coniungentem fidem vitæ corporis.Ita ꝙ ſenſus eſt. B
& omnis qui viuit & credit in me:hoc eſt in quo credere in me,coniungitur cum illius viuere
in corpore.Per hoc nanque excluditur omnis non perſeuerans vſq; in finem vitæ,quia talis in
fine viuit & non credit in Ieſum.Et ſic abſque alia gloſa indubie verificatur quòd non morietur
in æternum:hoc eſt morte animæ,quæ ſola eſt mors æterna ſecundum veritatem.
¶Credis hoc?) Non dubitat ſed prouocat interrogando ad credendum altiora quàm confeſſa
fuerat:ad credendum non ſolum hominem ſanctum potentem impetrare à deo quæcunque,
ſed verum deum.eſſe enim reſurrectionẽ & vitam,propriũ eſt deo.¶Ait illi. Vtique domine.)
Verum dicit,ſed in genere.Credidit enim vera eſſe quæ Ieſus dicebat, & credidit ita eſſe vt Ie-
ſus dicebat,ſed non penetrabat quod hæc ſignificarent ipſum eſſe verum deum. Et propterea
ſubdit. ¶Ego credidi quia.pro,quod,tu es Chriſtus.)Hinc clare apparet ſenſus dictus:ſcilicet ꝙ
Martha credidit ita eſſe vt dicebat Ieſus,ſed non penetrabat vim verborũ,non propterea expli-
cite in ſpecie credidit Ieſum eſſe deũ qui creauit cœlũ & terram,ſed credebat explicite in ſpecie
Ieſum eſſe illum Chriſtum qui prophetatus eſt venturus ad ſaluandũ mundum:ac per hoc om- C
nia quæ de ſeipſo dicebat eſſe vera.nam reddens rationem quòd credat Ieſum eſſe reſurrectio-
nem & vitam &c.affert ſuam iam olim fidem ꝙ ipſe eſſet ille Meſsias.¶Filius dei viui.) Super-
fluit,viui.Quia Chriſtus commune nomen erat regibus omnibus Iudęorũ, ideo propria adie-
ctiua illius expectati Chriſti ſubiunguntur Quorum primum eſt filius dei. Vnde & Caiphas etiã
dixit,adiuro te vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius dei.Ita ꝙ per hoc quod dicebant Chriſtum
filium dei,non intelligebant ſecundam in trinitate perſonã:ſed excellens donũ diuinę gratiæ.
¶Qui in hunc mundum veniſti.pro,venturus erat.)& ſuperfluit hunc. Alterum adiectiuũ ex-
pectati Chriſti erat,quòd à prophetis prædictus erat venturus in mundum ad ſalutem mundi.
Et propterea Martha plene fatetur explicite & in ſpecie Ieſum eſſe verum illum Chriſtum hac
ſua profeſsione.¶Et quum hæc dixiſſet,abiit.)Omittit Euangeliſta quod Ieſus vocandam iuſsit
Mariam:ſubintelligendum hoc relinquens ex ſubiunctis Marthę verbis ad Mariam.Et eadem ra
tione ſimul omittit ꝙ Ieſus monuit Martham dicentem ſe credere,ꝙ ſi credet videbit gloriam
dei:intendens quod videret gloriam dei in miraculo reſuſcitationis fratris ſui.nam & hoc ſubin- D
telligendum reliquit Euangeliſta in ſubiunctis poſtea verbis Ieſu ad Martham, nonne dixi tibi.
¶Et vocauit Mariam ſororẽ ſuam ſilentio.pro,clanculum.)hoc eſt occulta voce.¶Dicens,Ma-
giſter adeſt:& vocat te.)Hinc clare apparet quod vult ſubintelligi Euangeliſta, Ieſum iuſsiſſe vt
vocaretur Maria.¶Illa vt audiuit.Promptitudo ſignificatur.ſurrexit.pro,ſurgit, cito.cum celerita
te.& venit.)Præſentis eſt temporis.actus enim præſentes deſcribuntur.¶Ad eum. Nondum
enim venerat Ieſus in caſtellum:ſed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha.Ex propo-
ſito ſiquidem Ieſus ſubſtitit expectans Mariam.Superfluit illo,& adhuc.¶Iudæi ergo qui erant
cum ea in domo & conſolabantur eam. Hinc coniicitur quod perſonæ nobiles erant Iudęi iſti:
vtpote qui venerant ex Hieruſalem ad hoc,& erant in aula cum Maria domina oppidi ad con-
ſolandum eam.¶Quum vidiſſent Mariam quia.pro,quod,cito ſurrexit & exiit,ſecuti ſunt eam E
dicentes quia.pro,quod,vadit ad monumentũ vt ploret ibi.)Diuina prouidentia diſponebatur
vt omnes qui in domo erant conuenirent ad videndum miraculum,& etiam inuiti teſtes fierẽt
tanti miraculi & virtutis Ieſu.propter hoc enim Ieſus iuſsit vocari Mariã,propter hoc & ſubſti-
tit in loco vbi occurrerat ei Martha.¶Maria ergo quum veniſſet vbi erat Ieſus,videns eum cę-
cidit ad pedes eius.)Ex hoc quod videns Ieſum cecidit ad pedes eius,inſinuatur vel ꝙ tam demiſ
ſis oculis Maria venit vſque ad locum vbi erat Ieſus vt non niſi proxima illi viderit eum, vel ꝙ
locus

locus extra oppidum in quo ſubſtiterat Ieſus ex obliquo erat viæ qua veniebat maria:ita vt à via
F recta torquendo iter verſus locum illum, ſimul concurrerent proximum eſſe & videre. vnde &
Euangeliſta Mariam appuliſſe vbi erat Ieſus, deſcribit quando vidit Ieſum. ℭ Cecidit ad pedes
eius.) Locum proprium maria agnouit pedes Ieſu. & ita agnouit vt non iaceret ſe ſed caderet, ten
quam impotens ſe continere iuxta pedes Ieſu à quibus veniam conſecuta fuerat. ℭ Et dixit ei,
Domine ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus.) Verba ſunt deplorantis infœlicem ſortem
ſuam abſentię Ieſu in tempore ægritudinis fratris: indubie credendo quod affuiſſet, tum amore
proprio tum pręcibus motus ſeruaſſet Lazarum à morte. Communis hæc quęrela, communis &
minor fides fuit Mariæ & Marthæ: dum vtraque corporali pręſentiæ tribuit gratiam. Verifica-
tur, non inueni tantam fidem in Iſrael. ℭ Ieſus ergo vt vidit eam plorantē & Iudęos qui venerāt
cum ea plorantes.) Non ocioſe euangeliſta deſcribit Ieſum motum ad lachrimas, ex hoc ꝙ vi-
dit Mariam & Iudæos plorantes. Ita enim tendit ad narrandum Ieſu diuinitatem ex verbis & fa-
ctis vt deſcribat eundem eſſe verum hominē. moueri nanque ad compaſſionem vidēdo alios fle
G re, humanę eſt commiſerationis. ℭ Infremuit ſpiritu & turbauit ſeipſum.) Tam fremitus quàm
turbatio nomen eſt paſſionis. Et fremitus quidem ad accenſionem ſeu feruorem animi ad ardu-
um aggrediendum ſpectat: turbatio autem ad triſtitiam. Neutra in Ieſu ſurrexit ex carne concu
piſcente aduerſus ſpiritum. ſed ex ſpiritu. Et propterea euangeliſta paſſiones in Ieſu deſcribens
humanas (ne Ieſum non hominem aut hominem ſtoicum putaſſemus) ſimul deſcribit ex ſpiritu
non carnali affectu originem habuiſſe illas, ita quod ſpiritu refertur ad infremuit & turbauit. Et
fremere quidem voluit intus ſicut exterius clamare, reſpectu ardui operis reſuſcitationis Lazari
quatriduani, vt interior motus paſſionis appareret in facie conformis operi, omnia enim ſuaui-
ter diſpoſuit Ieſus. Turbari autem voluit, quia triſtitia in turbatione conſiſtit. ex hoc enim quod
delectatio quies eſt animi, patet quod triſtitia. inquietudo (quæ in turbatione conſiſtit) eſt animi.
Simul itaque turbationem ad condolendum & fremitum ad remedium conferendum, in ſe fe
cit ſecundum rectam ſpiritus rationem Ieſus. ℭ Et dixit. pro, dicit.) Significatur enim tempore
H præſenti quòd inter has propaſſiones Ieſus protulit ſequentia verba. ℭ Vbi poſuiſtis eum?) Ecce
fremendo inquirit de loco reſuſcitandi mortui: vt intelligamus ipſum fremere ad tam arduum
opus reſuſcitandi Lazarum ſepultum. ℭ Dicunt ei, Domine veni & vide. Et lachrymatus eſt Ie-
ſus.) Effectus turbationis internæ, ſunt lachrymę compaſſionis humanæ. Nullus ergo reprehen
dat moderatas lachrymas funeris: quas Ieſus propriis lachrymis approbauit. ℭ Dixerunt ergo Iu
dęi. ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipſis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit
oculos cæci nati.) Superfluit nati. Et legendum eſſe admiratiue ſeu interrogatiue, aſſertio ꝙ ape-
ruit oculos cæci nati manifeſtat. Conferebant iſti, hinc potentiam qua illuminauit cæcum, inde
lachrymas pro morte Lazari, atteſtantes quod mors Lazari diſplicuit Ieſu: ac per hoc quod Ieſu
nolente mors Lazari euenit. triſtitia enim de iis quæ nobis nolentibus accidunt. Et propterea vel
dubitantes inquirendo dicunt non poterat? vel admirando dicunt non poterat? Acſi apertius di
xiſſent. mirum eſt quod non potuit, ex quo aperuit oculos cæci. ℭ Facere vt hic. Deeſt &. Legen
I dum eſt. facere vt & hic non moreretur: Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo venit ad monu-
mentum.) Hinc apparet quòd fremitus propter arduum reſuſcitationis opus erat. Nam hoc ſi-
gnificatur dicendo ꝙ venit ad monumentum iterum fremens: hoc eſt actum fremendi feruore
animi exercens non aduerſus Iudæos contrarios ſibi (quos nouerat ibi eſſe) ſed in ſemetipſo. Fre
mitum ſiquidem monſtrabat, ſed non contra aliquē ſed in ſeipſo, diſpoſitionem animi ad opus
arduum proportionatam in ſeipſo iterans: vt magnitudinem operis penſemus. ℭ Erat autem ſpe-
lunca: & lapis ſuperpoſitus erat ei.) Hinc apparet quòd ſpelunca illa excauata verſus partem infe
riorē (hoc eſt ſub terra) erat: alioquin non deſcriberetur lapis ſuperpoſitus ſpeluncæ. Si enim fuiſ
ſet ſpelunca concaua in directū ſuper ſuperficiem terræ nō diceretur lapis ſuperpoſitus ſpelun-
cæ, ſed appoſitus vel aduolutus: ſicut de monumento Ieſu ſcribitur. ℭ Ait Ieſus. tollite lapidem.)
K Magnitudo lapidis inſinuatur, ex eo ꝙ non vni ſed multis dicitur tollite lapidē. ℭ Dicit ei Mar-
tha ſoror eius qui mortuus fuerat. Domine iam fœtet. pro, olet.) Quamuis Gręca dictio anceps
ſit ad male vel bene olere, materia tamen ſermonis teſtatur ꝙ de male olere (quod fœtere voca-
mus) eſt ſermo. Quatriduanus eſt enim.) Vt nulli calumniæ poſſit miraculum hoc ſubeſſe, qua-
triduanus in monumento aſſeritur. Et vt ſimul intelligamus Martham non ſperaſſe tale miracu-
lum, ipſa eſt quę obſtat ne aperiatur ſpelunca: ne fœtore offendatur Ieſus cum aſtantibus. ℭ Di-
cit ei Ieſus, Nonne dixi tibi quoniā. pro, ꝙ ſi credideris videbis gloriam dei?) Hinc habetur quod
prius diximus: ſcilicet Ieſum Marthæ aſſerēti ſe credere, dixiſſe ſi credideris videbis gloriā dei.
inſinuans & hoc futurū miraculū, & minorē Marthę fidē, ex conditionali ſi credideris. Et dixit
modo

modo Ieſus nonne dixi tibi,ad declarandum quorſum dixit ei hæc:vt vel nunc erigatur Mar-
tha cum auditoribus in fidem& ſpẽ futuri miraculi ad gloriam dei.❡Tulerũt ergo lapidem.) A
Deſunt ſeptem dictiones.❡Vbi erat iis qui mortuus fuerat poſitus.)Cõfirmatur magnitudo la
pidis in executione,ex hoc ꝙ multi tulerunt illum.& deſcribitur executio nõ obſtante fœtore.
❡Voluit autem Ieſus tolli lapidem quo claudebatur ſepulchrũ,vt ab omnibus præſentibus eui-
dentiſsime videretur Lazarus reſurgens.Si enim clauſo ſepulchro exiſſet,exiſtimatũ fuiſſet ſpe
ctrum aliquod.Si autem reſuſcitatus pulſaſſet aut clamaſſet vt aperiretur ſibi exiſtimatum forte
fuiſſet ꝙ non tunc primo clamaſſet,ſed quod pluries ante clamauit & non fuit auditus & quod
non vere fuiſſet mortuus.Sed vbi aperto ſepulchro,omnibus patuit mortuus ac viuus fugãtur
calumniæ omnes.❡Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit. Tum vt verum hominem ſe eſſe
teſtetur orat deum,tum vt Iudæi videant quòd non ad dæmonem ſed ad deum conditorem cœ
lorum recurrit.tum vt magnitudinem operis ſignificet.tum vt internam mẽtis eleuatione etiã
exteriori eleuatione oculorũ doceat.❡Pater.)Nomẽ Iudæis exoſum explicat:vt vel hoc opere
cognoſcant ꝙ verus eſt filius dei.❡Gratias ago tibi.)In gratiarum actione conſiſtit hæc oratio
vt gratia agentem intelligamus hominem gratum deo,& non petentem reſuſcitationẽ Lazari B
ſed imperantem,vt Iudæi penetrent eſſe deum.❡Quoniam audiſti me.)hominem in omnibus
ad te recurrentem.❡Ego autem ſciebam ꝙ ſemper me audis)Non ideo gratias ago pro exau-
ditione quia nouiter nouerim me exaudiri:quoniam hoc mihi notum erat. Sed propter popu-
lum.pro,turbam,quę circunſtat dixi.)Ecce quare publice tibi gratias ago.❡Vt credant qui.pro
quòd,tu me miſiſti.)Non quæro gloriam meam,non vt honorent me:ſed propter ſalutem eo-
rum vt credant quòd tu me miſiſti.❡Hæc quum dixiſſet.)Deeſt &.Legendum eſt.❡Et hæc quũ
dixiſſet.Totum tempus quo Ieſus orauit,conceſſum eſt omnibus & videndi mortuum & ſenti-
endi fœtorem.❡Voce magna clamauit.)Tum vt vox proportionata eſſet magnitudini operis.
tum vt nulla poſſet calumnia verbi. ſecreto dictis tanquam magicę artis inferri.tum ad figmen-
tum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos eſſe dicunt:ad quas vtpote
propinquas,non erat opus magna voce clamare.❡Lazare.Multis ibidem ſepultis,vnus erat no-
minandus vt ille vnus reſurgeret.❡Veni foras.)Non ſolum ſurge à morte ſed veni extra ſpe- C
luncam,Non petit non obſecrat,ſed præcipit:vt hinc velint nolint,cogantur videntes credere
ipſum eſſe filium dei vt ſe prædicabat eſſe.❡Et ſtatim prodiit.)Superfluit ſtatim.Et ſignificatur
quòd exiuit extra ſpeluncam,vt ei fuerat imperatum dicẽdo veni foras. ❡Qui fuerat mortuus,
ligatus manus & pedes inſtitis.pro,faſciis ſepulchralibus:& facies eius ſudario erat ligata.)Non
ſolum geminum deſcribitur miraculum(ſcilicet & quòd reſuſcitatus eſt, & quòd ligatus exiuit
extra ſpeluncam)verum etiam ad omnes tollendas calumnias,deſcribitur tot vinculis ligatum
exiſſe.Si ſolutus inuentus fuiſſet aut exiſſet,non mortuus ſed ſtupefactus maxima cõtradictiõe
ſpiritus,ſepultus forte diceretur.Aiunt enim aliquos quandoque tales exiſtimatos mortuos fuiſ-
ſe ſepultos. Sed tales redeuntes ad opera vitæ,non ſolum ſe ſoluunt ſed clamant ac corrodunt
quicquid poſſunt,facientes vltimum de potentia vt redeant ad terram viuentium. Lazarus ve-
ro manſuetiſsimus,ligatus non ſolum tam manus quam pedes faſciis ſolitis adhiberi mortis ſe-
peliẽdis(quas facillimum eſt ſoluere)ſed etiam faciẽ ſudario vt mos erat Iudæorum,exiuit extra
ſpeluncam coram omnibus.❡Omittit hic Euangeliſta quanta admiratio quantuſq; ſtupor ap-
præhenderit circunſtãtes.❡Dixit eis Ieſus,Soluite eum.)Vult Ieſus vt alii ſoluãt faſcias Lazari: D
vt tangendo Lazarum,etiam ſenſu tactus cognoſcant veritatẽ Miraculi & alii hoc videntes fir-
mentur.❡Et ſinite abire.)Hinc apparet quòd miraculoſum fuit,ligatum exiſſe foras.non pote-
rat ſiquidem modo ambulare niſi ſolueretur.Et hoc ad perfectionem notitię ſpectat,vt videant
Lazarum ambulare:vt non ad momentum putent reſtitutam vitam Lazaro,ſed ſicut prius an-
tequam moreretur:immo antequam ægrotaret.Ad hoc enim ſpectat ſinite abire,propriis pedi-
bus:vt ſani ambulare conſueuerunt.❡Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Mar-
tham.Superfluit & Martham.& viderant quę fecit Ieſus,crediderunt in eum.)Ecce primus mi-
raculi iſtius fructus in Iudæis. ❡Quidam autem ex ipſis.)Nota aduerſatiuam & pronomen.&
percipe quòd quidam illorum qui venerant ad conſolandum Mariam & viderant Ieſum reſu
ſcitaſſe Lazarum,deteriores effecti ſunt ex tanto viſo miraculo,percipe verum eſſe quod dixit E
Abraham diuiti,quód neque ſiquis ex mortuis reſurrexit credent.percipe verum eſſe quod di-
cit Apoſtolus,quod credere,donum dei eſt.

❡Abierunt ad Phariſæos perſecutores Ieſu.& dixerunt eis quæ fecit Ieſus)Narrauerunt quidem
facti veritatem:ſed quorſum,ſed quanto dolore,quanta malignitate,non ſolum aduerſatiua pę
poſita ab Euangeliſta ſed effectus ſubiunctus teſtatur.

F ¶Collegerunt.pro,congregauerunt,ergo Pontifices.pro,principes ſacerdotū,& Phariſæi concilium.)Ecce effectus,ecce quorſum dixerunt Phariſæis quæ fecit Ieſus:ad concilium habendū quid facto opus eſſet contra Ieſum.Phariſæi autem nō ſoli ſed cum principibus ſacerdotum,de congregando concilio tractant:definiuntq; congregandum ac congregant.Ec quoniam non dicit concilium inter ſeſe,ſignificat quòd concilium ciuitatis publicum congregauerunt:vocando Senatores,& breuiter eos qui de concilio erant.¶Et dicebant,Quid facimus?)Arguēdo legendum eſt.Materia tractata in concilio non nuda deſcribitur,ſed cum modo quo tractabatur:ſcilicet arguendo proprias moras ad occurrendum tanto periculo.¶Quia hic homo multa ſignā facit.ſi dimittimus eum ſic,omnes credent in eum.)Ratio arguendi moras eſt,quia ex parte Ieſu continue creſcit cauſa attrahendi populum ad ſe:quoniam non ſolum fecit ſed facit multa ſigna.& ſi ex parte noſtra non occurritur,non apponitur impedimentum ipſi Ieſu.conſequens erit quod omnes credent in eum. ¶Significanter dicunt ſi dimittimus eum,tractando quòd oportet apponere impedimentum ex parte ipſius Ieſu impediendo ipſum:quia iam experti erāt
G quòd impedimentū appoſitum ex parte populi ſcilicet quòd ſi quis confiteretur Ieſum eſſe Chriſtum extra ſynagogam fieret)non ſufficiebat.vincebatur enim hoc impedimentum à magnitudine miraculorum.¶Quod etiam timent omnes credere in Ieſum,intellige credere Ieſum eſſe Meſiam.hoc eſt enim quod prohibuerant.¶Et venient Romani,& tollent noſtrum locum & gentem.)Amor proprius,amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerēt genti à Romanis.Proponūt iſti cæci quòd continuato concurſu populi ad Ieſum vt Meſiam,Romani videntes Iudęos regem propriū profiteri,venient cum valida manu:& tollent ſacerdotium cultumq; templi Iudæorum, & transferent Iudæos in alienum ſolum. ¶Sed vere cæci erant:quoniam ſi deus miraculorum ſignis ducet omnes ad Ieſum vt Meſiam,ipſemet deus poteget à Romanis & ab omnibus.Et tanto magis debebant hoc conſequenter procedendo credere,quanto ipſi expectabant Meſiam ſecundum regnum mundi huius quem adoraturi erant omnes reges terræ,re-
H ducturum vniuerſum Iſraelem de captiuitate & diſperſione.¶Patet itaque quòd non cohęrebāt ſibiipſis Senatores iſti.excæcauit enim illos malitia eorum,& amor propriæ authoritatis quam ſciebant ſe non habituros ſub Meſia rege iuſtiſsimo.conſcientia nanq; propria teſtificabatur ipſiſmet quòd perdituri erant locum authoritatis ſuæ ſi omnes crederent in Ieſum iuſtum. Mirum itaq; non eſt ꝙ aduerſus Ieſum cæci fuerunt:quorum concilia ſibiipſis non conſtabant.
¶Vnus autem ex ipſis Caiphas nomine.)Superfluit nomine.Inter tractandū,inter arguendum inter inquirendum quid facto opus eſſet in propoſito periculo, Caiphas in ſpecie nominatur.
¶Quum eſſet pontifex.Ecce ſuprema dignitas.anni illius.)Venalem fuiſſe pontificatum Ioſephus teſtatur.& eadē auaritia,frequens erat mutatio Pontificis:& non ſeruabatur lex Moyſi de perpetuitate Pontificis.¶Dixit eis,Vos neſcitis quicquam.) Hæc verba inſinuant quòd conſiliarii ambigebant:& in varias declinabant opiniones,varia tractantes remedia circa mortem Ieſu.& propterea repræhendit illos Caiphas imprudentiæ.¶Nec cogitatis quia.pro,quòd,expedit vobis.pro,nobis.)Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & cōmu-
I ne bonum conſtat,ideo vtile medium non animaduerti ab iſtis arguit.¶Vt vnus moriatur homo pro populo.& non tota gens pereat.)Pręſtat vt moriatur vnus & ſaluetur tota gens quàm vt viuat vnus & pereat tota gens.Palliatū iudiciū ſpecie cōmunis boni præponendi bono particulari,nulla mentione facta de iuſtitia deque innocētia.non admittit recta ratio vt occidamus iuſtum innocentemq; vnum vt ſaluetur libertas aut vita totius gentis.¶Hoc autem à ſemetipſo non dixit:ſed quum eſſet Pontifex anni illius,prophetauit quia.pro,ꝙ,Ieſus moriturus erat pro gente.)Exponit Euangeliſta ꝙ hæc verba,Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant dixit actus à ſpiritu ſancto ratione officii Pontificalis.quāuis quātum ad iniquæ occiſionis conſilium intentum à Caipha,dixerit à ſeipſo.Ita ꝙ Caiphas prophetauit:hoc eſt verba dixit quæ
K ſecundum ꝙ erant vera(non ſecundum ꝙ erant intenta ab ipſo)erant prophetica:vt pote prædicentia mortē Ieſu pro populo.¶Et non tantum pro gente:ſed vt filios.Deeſt &.legendum eſt ſed vt & filios dei.)per prædeſtinatam adoptionis gratiam.¶Qui erant diſperſi.)per varios ritus in toto terrarum orbe.¶Congregaret in vnum.)non locum,ſed in vnitatem fidei ſpei ac charitatis,in vnam communionem meritorum,in vnum baptiſma.¶Ab illo ergo die.)Cōcluſum fuiſſe ſecundum iudicium Caiphæ,Euangeliſta narrat à ſubſecuta executione.
¶Cogitauerunt.pro,conſultauerunt,vt interficerent eum.)hoc eſt vt executioni mandarent occiſionem Ieſu.Prius enim deliberauerant Iudæi & quæſierant Ieſum interficere(vt Euangeliſta ſuperius in capitulo ſeptimo dixit)ſed deliberationem illam fuiſſe aliquorum)& nō communis conſilii teſtatur tractatus nunc poſt Lazari reſuſcitationem congregati cōcilii.nam tractatum

fuit

fuit quid faciendũ eſt:& inter varias opiniones Caiphas cenſuit Ieſum eſſe occidendũ,arguẽdo A
alios imprudentiæ.hæc enim omnia non fuiſſent dicta,ſi iam cõmuni concilio prædiffinitum
fuiſſet quod Ieſus eſſet interficiendus.In hoc itaque concilio primum diffinitum fuit à commu-
ni conſilio vt Ieſus interficiatur.& propterea ab hoc die conſultare cœperunt cõmuni conſilio
circa executionem.occiſionis concluſæ.Prius enim velut priuatæ fuerant conſultationes aliquo
rum primatum.❡Ieſus ergo non iam palam.pro,libere,ambulabat.)Ex occaſione huius conci-
lii Ieſus quãuis reſuſcitaſſet Lazarum,non ambulabat libere.❡Apud.pro,inter,Iudæos.)vtpote
ſciẽs habere ſe illos perſecutores ad mortem.❡Sed abiit.Deeſt.illinc.)ſcilicet ex Bethania.cedẽs
ad tempus furori,fiduciam præbens futuris Chriſtianis declinandi quandoq; perſecutiones.
❡In regionem iuxta deſertũ in ciuitatem quæ dicitur Ephrem.& ibi morabatur cum diſcipulis
ſuis.❡Proximum.pro,propinquum,autem erat paſcha Iudæorum.) Addidit hoc Euangeliſta
ad ſignificandum quòd breui tempore declinauit furorem : & vt intelligamus reſuſcitationem
Lazari fuiſſe factam prope paſcha.immo tam prope vt iam inciperet purificatio hominum pro
paſchate.Vnde & ſubditur.❡Et aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante paſcha vt
ſanctificarent ſeipſos.)hoc eſt mundi fierent iuxta ritũ legis adhibitis cerimonialibus legitimis, B
ad hoc vt manducarent paſcha.Solis enim mundis licitum erat manducare paſcha.❡Quærebãt
ergo Ieſum.)Incertum eſt an ſacerdotes ſtantes in templo vacando purificationi aduenientium
ad hoc vt mundi fierent,an ipſi aduentantes quærerent Ieſum an compareret in templo vel ciui
tate more ſolito.❡Et colloquebantur.pro,dicebant,adinuicem in templo ſtantes.Quid putatis.
pro,quid videtur vobis,quòd non venit ad diem feſtum?)Ratio autem quare ambigebãt de ad-
uentu Ieſu ad paſcha,ſubiungitur dicendo.❡Dederant autem Pontifices.pro,principes ſacerdo
tum,& Phariſæi mandatum:vt ſi quis cognouerit vbi ſit indicet,vt appræhendant eum.)Ratio-
nabile ſiquidẽ erat humano iudicio quòd non veniret:ſciens tale mandatum contra ſe emanaſſe.

CAPVT XII.

C

IEſus ergo ante ſex dies paſchæ venit Bethaniam.) Vt litera ſonat intelligendũ
eſt:hoc eſt quòd feria ſexta(quæ ſabbatum immediate præcedit)venit Ieſus in
Bethaniam.Illa enim dies veneris fuit anno illo ante ſed dies paſchę:vt patet
ſupputando dies vſque ad veſperam diei Iouis immediate ſequentis in qua ve-
ſpera immolatum eſt paſcha.❡Vbi Lazarus fuerat mortuus:quam ſuſcitauit.
Deeſt.à mortuis,Ieſus.)Explicat Euangeliſta factum.❡Fecerunt autem.pro,
igitur ei cœnam.)Infert quorſum tendit narratio aduentus Ieſus in Bethaniã
ſcilicet ad narrandum geſta in illa cœna.Nec explicatur qui ſunt qui fecerunt cœnam:vt colla-
tis narratis ab omnibus Euangeliſtis intelligamus cœnam fuiſſe factam communiter à Maria,
Martha & Simone leproſo.❡Ibi)hoc eſt in Bethania.Alii Euangeliſtæ explicant etiam domum
Simonis leproſi.Non dicit fecerunt tunc ſeu illo die,ſed ibi:quia cœna hæc fuit facta ſabbato.Ita
quòd Ieſus die Veneris venerat.& cœna hæc fuit facta ſabbato.nam ſabbato non licebat iter age
re:nec ſabbatum illud fuit ante ſex ſed ante quinq; dies paſchæ anno illo.❡Et Martha miniſtra D
bat.)Hinc cõiicitur domum illam fuiſſe cõmunem Simoni leproſo & Marię ac Marthę,diſtin-
ctam contignationibus:vt in altera Simon,in altera illæ habitarent.Sanguine enim iunctos illos
crediderim,ex eo quod Martha miniſtrabat ibi:& ex eo quod Maria ibi veniam olim prome-
ruit.❡Lazarus vero vnus erat ex diſcumbentibus cum eo.) Adiunxit hoc Euangeliſta:vt veri-
tatem reſuſcitationis Lazari confirmet perſeuerantia vitæ Lazari,& actionibus communibus co
medendi & bibendi cum aliis continuatis.❡Maria ergo)Quoniam hinc occaſio modi quo Ie-
ſus in manus traditus eſt Iudæorum pendet ideo Euangeliſta cum nota illationis officium Ma-
riæ intulit deſcriptis officiis Marthæ & Lazari. Et ſororum quidem officia,gratitudinis refert:
Lazari autem teſtimonii,non verbo ſed facto diſcubitus in cœna.❡Accepit.),Et hic actus in-
ſinuat in domo propria Mariam eſſe:tanquam non aduexerit ſed acceperit ibidem exiſtentẽ.
❡Librã.)Quantitas non modica ad tale opus narratur.❡Vnguenti nardi piſtici,pro,piſticæ.) E
Nardum determinat eſſe non adulterinam ſed fidelem.Græca enim dictio eſt piſticæ.latine fi-
delis.❡Precioſi,Et vnxit pedes Ieſu.Non eſt contraria actio vnctionis pedem effuſioni vnguẽ-
ti ſuper caput quam alii Euangeliſtæ tradunt.Vtrunq; ſiquidem opus Maria fecit prius vnxit pe
des:& deinde totum reſiduum effudit ſuper caput verſando pixidem immo demum frangẽdo
illam.ne aliquid ſupereſſet vnguenti,Suppleuit nanq; Ioãnes omiſſam ab aliis? vnctionẽ pedũ.
❡Et extersit capillis ſuis pedes eius.)Hinc inſinuatur hanc fuiſſe peccatricẽ quæ olim ſimili ca-

F pillorũ officio veniã meruit. Ordo præpoſterus prius exterſit ab immundiria pedes Ieſu. capil
lis ſuis mundans illos:& deinde mundos iam pedes vnxit vnguenio nõ enim extergendum erat
vnguẽtum. ¶Et domus impleta eſt ex odore vnguenti. Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius Iudas
Scariotis.) Deeſt. Simonis. Eſt caſus eſt nominatiui Iſcariotes. determinat enim non Simonẽ Iu-
dæ patrẽ. ſed ipſum Iudam. Legendum itaque eſt. ¶Iudas Simonis Iſcariotes qui erat eum tra-
diturus. Quare hoc vnguentũ nõ veniit trecentis denariis & datum eſt egenis?) Nõ cõtrariatur
Ioannes alus Euangeliſtis dicentibus nõ vnum ſed multos diſcipulos hoc dixiſſe: quoniam Ioan-
nes præcipuo in hoc murmure tanquã capiti Iudæ attribuit. Et recte: quoniã alii non malo ani-
mo ægre tulerũt factum hoc ſed pietatis intentione: Iudas autẽ iam maligno animo vt inde oc-
caſionem ſumpſerit vendẽdi Ieſum. ¶Dixit autẽ hoc non quia de egenis pertinebat ad eum.
pro, quia de egenis cura illi eſſet. Nõ negatur pertinuiſſe ad Iudã dare egenis de cõmuni marſu-
pio: ſed negatur curam illi fuiſſe de pauperibus. multa enim ad nos ex officio pertinẽt quę non
ſunt nobis curæ. ¶Sed quia fur erat. & loculos. pro, marſupium, habens.) Hinc apparet nõ dero-
G gare perfectioni vitæ, habere cõmunem marſupiũ pro ſumptu oportuno. nihil enim imperfe-
ctionis Ieſu fecit in tota vita ſua. ¶Ea quę mittebãtur portabat.) Occurrit quæſtio. quomodo Ie-
ſus diſcipulos mittebat ad prędicãdum ſine marſupio, & ipſe per iudã marſupiũ portabat. Ieſus
enim nõ ſolum verbo ſed exemplo inſtruebat diſcipulos. ¶Solutio eſt. ꝙ alia eſt ratio vnius col
legii ſeu multitudinis, & alia eſt ratio duorum. Ieſus mittens diſcipulos binos ad prædicandum,
noluit ꝙ ferrent pecuniã. facile eſt enim inuenire hoſpitem pro duobus. Sed vnum collegium,
vnam multitudinem tot diſcipulorum euntium cum Chriſto, honeſtas morũ non habet mitti
ſeu ire ſine pecunia, in grauamẽ notabile hoſpitis. Quocirca nõ fecit Ieſus cõtrarium eius quod
pręcepit diſcipulis. ¶Dixit ergo Ieſus. Sinite. pro, ſine, illã.) Ad ſolum iudã ſermo dirigitur, ra-
tione dicta. ¶Vt in diẽ.) Superfluit vt. ¶Sepulturæ meæ ſeruet. pro, ſeruauit, illud.) Ratio quare
nõ vexanda nõ arguenda ſed ſinẽdo In ſua pace eſt Maria, redditur à ieſu quia ſeruauit vnguẽ-
H tum illud in diem ſepulturæ eius. ¶Nõ dicit in ſepulturã meam ſed in diem ſepulturæ meæ: in-
tendendo declarare ꝙ dies ille erat dies nõ ſuarum delitiarũ ſed dies ſuæ ſepulturæ. ꝙ Maria nõ
ſeruauerat hoc vnguentum pro delitiis ieſu ſed pro puro pietatis ſeu religionis officio, nõ ſecus
quàm ſi in die ſepulturæ eius hoc faceret. Dies ſiquidem ſepulturæ quo ad vnctionem, eſt dies
nõ delitiarũ ſed humanitatis cõmuniter, vel pietatis ad cõiunctos, vel religionis ad ſanctos pro-
phetas. Et eſt puræ pietatis ſeu religionis: quoniã nulla ſenſualitatis ratio in ſepultura locum ha-
bet. & præter hoc eſt poſtremi officii dies: vt patet. ¶Significatur itaque hæc ex parte Marię ꝙ
ipſa ſeruauit vnguentum illud in diem ſepulturæ ieſu (hoc eſt in officium puræ pietatis ſeu po-
tius religionis, quale exerceretur in die ſepulturæ ieſu) & nõ ad ſenſuale obſequiũ. Ex parte vero
Ieſu ꝙ ipſe vnguentũ ſuſcipiebat tanquã ſepeliendus, & nõ ad delitias: vt iudas interpretatus eſt.
Et præter hoc ſignificatur ꝙ illa vnctio erat poſtrema Marię reſpectu Ieſu. Et hoc ſecundũ fa-
ctum nõ ſecundum intentionẽ intellige mulieris. Qui itaque & ex facto & ex intẽtione Mariæ
I & ex intentione ieſu, ſeruauit Maria vnguentum illud in diem ſepulturæ ieſu, ideo ſinenda eſt
in quiete ſua, & nõ eſt arguenda. ¶Pauperes enim ſemper habebitis. pro, habetis, vobiſcum: me
autem non ſemper habebitis. pro, habetis,) Reddit rationẽ quare ſinẽda eſt Maria relato opere
eius ad eleemoſynam pauperum: reſpectu cuius arguebant opus Mariæ. Et cõſiſtit ratio in hoc:
quòd pauperum cura eſt continuata, huius autẽ pietatis cura eſt tempori ſpeciali: occurrẽs ratio
Et propterea ſicut filio innocẽti dictum eſt, fili tu ſemper mecũ es, epulari autẽ & gaudere opor-
tuit quia modo hic frater tuus reuixit, ita modo dicitur, pauperes ſemper vobiſcum ſunt, ego au
tem modo tantum. manifeſtans per hoc ꝙ cõtinua incũbens cura pauperum & ſimilium, non
debet impedire curam occurrentium bonorum operum quæ ex ſpeciali aliqua occurrẽti occa-
ſione exercenda ſunt. ¶Vbi etiã aduerte ꝙ Euangeliſta miſcendo ſermonem ieſu directum ad
K multos (dicẽdo habetis, nõ habetis) inſinuat quod diximus: Iudã quidem caput, alios vero diſci-
pulos acceſſiſſe ad murmur. ¶Cognouit ergo turba multa ex iudæis quia. pro, ꝙ, illic eſt: & ve-
nerunt non propter ieſum tantum.) Hinc etiam apparet ꝙ ieſus feria ſexta venit in Bethaniam:
quoniã ſi veniſſet ſabbato, non interceſſiſſet tantũ temporis vt turba quæ extra Bethaniã erat,
cognouerit ieſum eſſe in Bethanie & venerit ad videndum ipſum. ¶Sed vt Lazarum. Deeſt &,
Legendum eſt. ſed vt Lazarum viderent quem ſuſcitauit à mortuis.) Hinc apparet ꝙ turba iſta
iudæorum nõ erat de Bethania: quoniam habitantes in Bethania, viderant Lazarum tot diebus
quibus ieſus fuerat in Ephrem. ¶Cogitauerunt. pro, cõſultauẽrũt, autem principes ſacerdotum
vt & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibãt ex iudæis. & credebãt in Ieſum.)
Cerne iniquitatem pontificum. iam non ſufficit eis vt vnus moriatur pro populo, ſed etiam

Lazarum(quem diuinâ potentia reſuſcitauerat)nituntur occidere:vt cognoſcamus quanta cæ- A
citate mentis tenebantur ex propria malitia. Forſan Lazarum vocabant vt de alia vita interro-
garent,vt de veritate Ieſu certiores redderentur.¶In craſtinum autem.pro,poſtero die.)& ſur-
perfluit autem. Non ad diem aduentus Ieſu in Bethaniam ſed ad diem cœnæ narratæ refertur
dies poſterus.qui anno illo die fuit dies poſt ſabbatum:hoc eſt dies dominicus.quem quotannis
veneramur diem palmarum.¶Turba multa quæ venerant ad diem feſtum,quum audiſſent au
tem quia.pro,quod venit Ieſus Hieroſolymam.)Sciens Euangęliſta hunc Ieſu ingreſſum ſolē-
nem in Hieruſalem deſcriptum ab aliis Euangeliſtis,perſtringit illum:ſupplendo multa omiſſa
ab aliis.¶Et primo diem explicat quintum ante paſca:dicendo die poſtero.Deinde explicat tur
bam quæ venit obuiam Ieſu non fuiſſe Hieroſolymitanam, ſed illam quæ aliunde venerat ad
diem feſtum paſchatis.dicendo quæ venerat ad diem feſtum.¶Acceperunt ramos palmarum.)
Hoc eſt tertium quod ſupplet. Alii ramos oliuarum,Ioannes adiungit ramos palmarum.quod
maioris fuit honoris.¶Et proceſſerunt obuiam ei:& clamabant. Oſanna.)Vide dicta apud Mat-
thęum.¶Benedictus qui venit in nomine domini rex Iſrael.)Verum Meſiam fatentur Ieſum:
appellando ipſum regem Iſrael,benedictum,venientem in nomine domini, non in nomine B
proprio,non ad gloriam propriam ſed ad gloriam domini:adiuncta ſupplicatione expectatę ſa
lutis.¶Et inuenit Ieſus aſellum.)mittendo diſcipulos pro illo:vt alii referunt. ¶Et ſedit ſuper
eum.)Ecce modus quo venit. ¶Sicut ſcriptum eſt.noli timere filia ſion:ecce rex tuus venit ſē-
dens ſuper pullum aſinæ.)Appoſuit vaticinium prophetæ Zachariæ.ix.ad ſignificandum qua-
re Ieſus ac vice iuerit in Hieruſalem ſedens ſuper aſinum & cum honore regio ſcilicet vt adim-
pleret ſcripturam.vt vel ſic Iudæi agnoſcerent ipſum eſſe Meſiam promiſſum per prophetas,ex
tam publico & ſingulariſſimo teſtimonio olim prophetato.

¶Hæc non. Deeſt autem. Legendum eſt. Hæc autem non cognouerunt diſcipuli eius primum.)
Fatetur euangeliſta quòd ipſe & alii diſcipuli non intellexerunt tunc, quæ gerebantur eſſe ad
impletionem prophetię.¶Sed quando glorificatus eſt Ieſus,tunc recordati ſunt quia.pro,quod
hęc erant ſcripta de eo:& hæc fecerunt ei.)Non dicit tunc cognouerunt,ſed tunc recordati ſunt
Et propterea quæſtio ſurgit quomodo recordati dicuntur eius quod non cognouerunt,expreſ- C
ſe enim dixit quòd primum non cognouerunt:hæc memoria ſiquidem non eſt niſi prius cogni
torum.¶Solutio eſt.quòd recordatio iſta refertur ad ſcripta de Ieſu.& ad facta eidem(vt clare
textus ſubiungit)& quòd ambo fuerant nota diſcipulis quando recordati ſunt. Facta ſiquidem
fuerant illis nota ad ſenſum,dum fiebant:quia præſentes erant.& ipſimet inter facientes erant.
Scripta vero fuerant illis nota,docente illos ſpiritu ſancto omnia in Pentecoſte. Poſt modum
enim recordati deſcribuntur amborum ſimul.applicando notam iam ſibi ſcripturam ad facta
quæ viderant & pro parte geſſerant.¶Teſtimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo
quando Lazarum vocauit de monumento,& ſuſcitauit eum à mortuis.) Hoc eſt quartum ſup-
pletum.¶Propterea & obuiam venit ei turba.)Hoc eſt quintum ſuppletum.¶Quia audierant
eum feciſſe hoc ſignum.)Hinc apparet duas fuiſſe turbas. Alteram præbentem teſtimonium
de viſu quòd reſuſcitauit Lazarum.alteram quæ Ieſus reſuſcitauit Lazarum.Prima iuit cum Ie-
ſu:altera obuiam venit.Prima diſcipulorum Ieſu & habitantium Bethanię fuit.nam talium tur-
ba interfuit reſuſcitationi Lazari,præter nobiles. Altera fuit eorum qui venerant ad paſchalem D
ſolennitatem:vt clare euangeliſta dixit.¶Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos. Videtis quia.
pro,quòd,nihil proficimus.pro,proficitis.)Ex eo quòd non dicit proficimus ſed proficitis,poſ-
ſunt intelligi hæc verba dicta ab illis phariſæis qui occulte credebant Ieſu:ad aduertendum alios
phariſæos à cœpta perſecutione Ieſu,ab experientia inanis ſtudii eorum ad impediendum con-
curſum populi ad Ieſum. Poſſunt & in malam partem accipi:vt ſint verba complicum,excitan-
tium illos quibus incumbebat ex officio ſeu delegatione vacare ad impediendum. Excitant
autem proponendo vt conſiderent id quod vident : quòd ſcilicet nihil proficiunt quo ad im-
pediendum.

¶Ecce mundus totus poſt eum abiit.)Superfluit totus. Et nihilominus hyperbole eſt conſueta
de multitudinis innumeræ concurſu dicere.mundus vadit:& ſimilia.¶Erant autem quidem gē
tiles.pro,græci.)Quartum hominum genus explicat euangeliſta. poſt turbam enim præſen- E
tium ſuſcitationi Lazari turbamque audientium & phariſæos, commemorat græcos:vt in di-
uerſis diuerſos fructus deſcribat,& illa ſuppleat,quæ alii euāgeliſtæ omiſerāt.¶Ex iis qui aſcen-
derāt vt adorarent in die feſto.)Si iſti græci fuiſſent Iſraelitæ aut Proſelyti,diceretur de illis ꝙ
aſcēderāt ad diē feſtū celebrandū,ſicut de aliis dixit.Quocirca ex eo ꝙ appoſuit vt adorarent,
deſcribit ꝙ erant gentiles.venire enim ad adorādū in Hieruſalem,cōmune erat omnibus vnde

¶Vbi aduerte ꝙ ex hoc ꝙ in odio apponitur in hoc mundo,ſubintelligenda ſignificatur eadē
cōditio in amore.& propterea non expoſuimus:ſed ſuppleuimus ſubintelligendo dictam cōdi A
tionem.¶In vitā æternam cuſtodit. pro,cuſtodiet, eam.)Et hinc clare apparet ꝙ de perditione
mortis æternæ dictum eſt perdet eam.contrariorum enim contrarię intelligēdæ ſunt propriæ
conditiones.Qui enim vitam ſuā in hoc mundo odio habet vt finem,ipſe ſeruabit eam in æter
nam vitam quam habet pro fine:quia nō ſolum vitam ęternā habebit in anima ſed in corpore.
¶Si quis mihi miniſtrat.) Nō ſufficit interno amore & odio eſſe bene diſpoſitum, ſed oportet
etiam exterioribus officiis Ieſu Chriſto ſeruire.Et propterea odio propriæ vitæ adiungitur mi-
niſtrate Ieſu Chriſto,quacunque exteriori actione,¶Me ſequatur.)Hæc eſt tertia cōditio:quæ
eſt ratio omnium.Odio habere propriam vitam,poteſt etiā ethnicis cōpetere (nam & propter
famam & gloriam exponunt ſe morti.quāuis & hoc propter præſentem vitā faciāt,quoniam fa
mam & gloriā humanā in hoc trāſitorio mundo quærunt(ſed odio habere vitam propriam ad
imitādum Ieſum Chriſtum,proprium eſt electis.Et ſimiliter miniſtrare ac ſeruire Chriſto.con-
mune eſſet etiam malis chriſtianis:ſed ſeruire Chriſto ad imitationem Chriſti,propriū eſt ele-
ctis.¶Et aduerte quód eſt ſermo de miniſtris qui ſunt fructus mortis ipſius Ieſu:quoniam ante B
mortem non venit vt habeat miniſtros ſed vt miniſtret:ſed propter mortē omne genu flecta-
tur.¶Et vbi ſum ego,illic & miniſter meus erit.) Arduas conditiones eorum qui fructus erunt
deſcripſit ex parte eorum.& propterea ſuaues reddit ex præmio.Et primæ quidem conditionis
præmium deſcripſit vitam æternam.ſecundę autē & tertię,modo deſcribit duplex præmium.
Alterum reſpondens ſequelæ:promittēdo eundē locum in quo ipſe Ieſus eſt. Non dicit & vbi
ero,ſed vbi ſum:vt intelligamus non corporeū locum ſed fœlicitatis gaudium.in quo ipſe Ieſus
etiam inquantum homo,ab inſtanti cōceptionis ſuæ erat ſecundum ſuperiorem animæ partem.
¶Si quis.Deeſt &.Legendū eſt.¶Et ſi quis mihi miniſtrauerit,honoroficabit eum pater meus.
Superfluit meus.Alterum præmium reſpondens miniſterio,apponitur promittēdo honorem.
vt qui ſe humiliauerit miniſtrando,honorē habeat nō ab homine ſed à deo.& propterea me-
minit patris.ſic enim deum appellare conſueuerat.¶Nunc anima mea turbata eſt.)Incœperat
reſpōdere Andreæ & Philippo ꝙ inſtabat tempus glorificationis ſuæ,intercedēte tamē morte C
propria fructuoſa & deſcripſerat conditiones ac præmia eorum qui futuri ſunt fructus mortis
ipſius Ieſu.Deſcribit modo cōditiones proprias,tum reſpectu ſuæ mortis,tum reſpectu ſuę glo
rificationis,tum reſpectu fructus.Et conditiones quidem proprias pro quāto refertur ad immi-
nentem mortem,deſcribit tripliciter.& quantum ad effectum:deſcribendo animā turbata pro
paſsionibus triſtitiæ & timoris,cogitando,imminente mortem.Et voluit excitare in ſemetipſo
Ieſu has propaſsiones,vt verum hominem ſe comprobaret:nec ſolum verum hominem ſed paſ
ſibilem,non corpore ſolo ſed etiam animo.ne paruipenderemus ꝙ voluntarius ibat ad mortem
tanquam habens animum ſtoicum ſeu impaſsibilem.¶Et quid dicam.) Ecce ſecundum:ſcilicet
quantum ad intellectum:hoc eſt rationem diſcurſiuam,conferendo mortem imminētem(con-
trariam naturæ & innocentiæ ſuæ)cum diuina ordinatione.Huiuſmodi enim collationē ſigni-
ficat dicendo.¶Et quid dicam.)inter hæc ſuperiora & inferiora,diuina & humana.¶Pater ſalui
fica me ex hora hac.) Ecce tertium quantum ad deliberationem,ecçe quid turbata anima mea
dicam deliberate,ecce concuſio acceptatæ mortis meritoriæ.recurro ad patrem, non vt ſeruet D
me à paſsione & morte imminente,ſed vt ex hoc paſsionis & mortis tempore ſaluum me dein-
ceps faciat,ſalute immortali:vt ex merito huius horæ in qua patior & morior,immortalis effi-
ciat.Et exauditus eſt.¶Sed propterea veni in hanc horam.)Quartum eſt ratio deliberationis fa-
ctę.Ita quod ex parte paſsionis & mortis imminentis propoſitæ ante animum,inſurgebat turba
tio interna:ex parte vero diuinæ ordinationis diſponentis olim ꝙ veniret Ieſus ad patiendum
& mortem ad hoc vt ſic etiam merito propriæ mortis acquireret ſalutem corporis immortalis
ſibi & aliis,prouenit deliberatio voluntariæ mortis meritoriæ ſalutis æternæ:explica per pe-
titionem pater ſaluifica me ex hac hora.Rationem ſuæ deliberationis reddit,accumulando. ſed
propterea,vt patiendo & moriendo mererer ſalutem æternam,veni,diuina diſpoſitione ſpon-
taneus,in hanc horam.paſsionis & mortis.

¶Pater clarifica.pro,glorifica,nomen tuum.)Declaratis cōditionibus ſuis Ieſus reſpectu mor- E
tis,declarat conſequenter conditionem propriam reſpectu glorificationis propriæ:de qua dixe
rat,venit hora vt glorificetur filius hominis. Declarat autem explicando affectum ſuum non
tendere ad gloriam propriam ſed ad gloriam dei.hoc enim ſignificat petitio iſta. Acſi apertius
dixiſſet.Glorificationem propriam cuius horam dixi venire,appeto ad gloriam diuini nomi-
nis.petitio enim quę orando fit,interpres eſt interni affectus.

F ¶Nõ dicit glorifica te ſed nomen tuum, quo cognoſcetis & nominaris tam deus quàm pater
Vtrũq; enim nomen glorificatum eſt in mundo per mortem & reſurrectionem Chriſti: quo-
niam adoratus eſt à toto mundo,ſolus deus & pater Ieſu Chriſti.¶Venit ergo vox de cælo di-
cens.)Superfluit dicens.Intellige vocem de cælo,non ꝙ vox illa ſenſibilis exierit è corpore cæ
leſti & illuc peruenerit:ſed quoniam ex ſupernis veniens tanquam è cælo deſcendens ſonabat
loquentem è cœlo perſonam.perſona ſiquidem dei patris loquens fuit illa voce:quoniam ad pa
trem directa erat petitio.Ita ꝙ vox iſta vt effectus, erat totius trinitatis cauſantis illã in aere:vt
perſonæ loquẽtis,erat propria patris.¶Et clarificaui.pro,glorificaui,& iterũ clarificabo. pro,
glorificabo.)Duas petitiones porrexerat.alteram ſalutis proprie, alterã gloriæ diuini nominis
Ad primam nihil reſpondet cæleſtis vox,ſed ad ſecundam tum quia in effectu ſecundæ claudi-
tur effectus primæ.in glorificatione enim clauditur ſalus.Tum vt intelligamus illam gratiorem
eſſe deo petitionem qua quęrimus quę dei ſunt quam qua quęrimur noſtra,qua cupimus gloriã
diuini nominis quam qua cupimus propriam ſalutem.Et merito:quia illa eſt amoris amicitiæ
G ad deum,iſta amoris concupiſcentię propriæ.¶Nec dicit & glorificaui te & iterum glorificabo
te,ſed abſolute & glorificaui & glorificabo.quod ſecundum planum literæ contextum refertur
ad nomen patris.Reſponſio nanq; ſecundum petitionem intelligitur regulariter.conſtat autem
petitum fuiſſe pater glorifica nomen tuum.igitur reſponſio dicens & glorificaui & glorificabo.
ſubintelligit nomen meum.Et quoniam petitio plus ſignificabat quàm explicaret(nam intende
bat ꝙ nomen patris glorificaretur in propria ipſius Ieſu glorificatione,futura per meritum paſ-
ſionis & mortis eius)ideo hæc vox nõ explicat nomen meum,ſed abſolute ſonat ſine additione
aliqua & glorificaui & glorificabo:ad comprehendendum vtranq; glorificationem,& Ieſu Chri
ſti & nominis patris.Et hic eſt verus & intentus ſenſus huius vocis.¶Nam vtrunq; fuerat & glo
rificatum & glorificandum iterum.Fuerat enim Ieſus vnione perſonali,beatitudine animę,par
tu virgineo,angelorum teſtimonio & obſequio.adoratione magorũ,prophetia Simeonis,An-
H næ,teſtimoniis Ioannis baptiſtę.miraculorum,doctrinę,ſolẽniq; demum ingreſſu in Hieruſa-
lem glorificatus.fuerat & patris nomen glorificatum in voce baptiſmi & transfigurationis, in
prædicationibus Chriſti:vſqueadeo vt Ieſus teſtetur,pater manifeſtaui nomen tuũ hominibus.
Glorificãdus vero Ieſus promittitur,quia gloria corporis gloriaq; exaltationis eius adiungenda
erat.& ſimiliter glorificandũ ſupererat nomen patris per vniuerſum mundum. Et vtrunq; im-
pletum videmus.¶Turba ergo quæ ſtabat & audierat.)Hinc apparet ꝙ Ieſu ſtipato multa tur-
ba,Græci illi petierunt viſitare Ieſum:& quod Ieſus coram turba reſpondit Andreæ & Philippo
¶Dicebat tonitruum eſſe factum.)Turba hebetior,non vocem ſed ſonum percipiens interpre
tata eſt fuiſſe tonitruum.¶Alii autem dicebant.angelus ei locutus eſt.)Eruditiores qui percepe
rant non ſolum ſonum ſed vocem dearticulatam,interpretati ſunt conformiter ad apparitiones
factas Moyſi & prophetis:dicendo angelum locutum. Et verum dicebant quantum ad hoc ꝙ
miniſterio angelico formata fuit vox illa.deus enim per cauſas ſecundas operatur.Sed perſona
loquens non erat angelus ſed deus:quoniam non angeli ſed dei eſt,& glorificaſſe & glorifica-
I turum eſſe Ieſum ac patris nomen.¶Reſpondit Ieſus.)Inter diuiſas opiniones Ieſus medius non
reſpondet opinionibus:ſed manifeſtat quorſum tendat hæc vox.Reſpondet mentibus ſeu cor-
dibus vtrorumq; pręſupponentium ꝙ propter ipſum Ieſum venerit hęc vox, quemadmodum
fiebant verba domini ad prophetas.¶Et dixit.Non propter me.)inſtruendum,nõ propter ali
quid mihi reuelãdum:ſicut fiebat verbũ domini ad prophetas propter inſtructionem ipſorum.
ego enim omnia noui abſq; voce iſta,abſq; quacunq; noua reuelatione. ¶Hæc vox venit ſed
propter vos.) ſed ad veſtram vtilitatem:vt etiam cæleſtis vocis teſtimonio moueamini ad cre-
dendum verbis meis,vt ex hac occaſione audiatis myſterium mortis meæ.¶Nunc iudicium eſt
mundi,Deeſt.huius.)Non dicit mundi ſed mundi huius(de quo alibi regnum meum non eſt de
K hoc mundo)vt intelligamus quod de mundo ſecundum præſentem ſtatum tranſitorium loqui
tur:vtpote qui mutandus modo eſt iure,Idcirco iudiciũ nũc(hoc eſt mortis ſuæ merito),eſſe di-
cit ſignificatum per vocem iterum glorificabo:vt intelligamus non potentia,non mera gratia,
ſed interueniente iuſtitia mundum hunc mutari.Merito ſiquidem mortis Ieſu Chriſti donatus
mundus,ius iam habet vt eruatur à ſeruitute diaboli.& propterea ius dicitur mundo huic,nunc
ſuffulto tali tantoq; merito mortis Ieſu.¶Ita quod ſi mundus iſte ſecundum ea quæ ſua ſunt cõ-
ſideretur,non iure ſed mera gratia cum eo agitur,per Chriſti mortem percipiendo fructus mor
tis Chriſti Sed ſi conſideretur vt ſuffultus dono meriti Chriſti,vendicat ſibi iure, conſequentes
fructus.Et ſic hoc in loco Ieſus loquitur de mundo:ſignificante hunc ſenſum aduerbio nunc,de-
monſtrante tempus mortis eius:adiuncta ratione iudicii quæ eſt ius dici,

¶Nunc

¶Nunc princeps huius mundi.)Ecce materia iuſtitiæ & iudicii,ecce ad quid ius dicitur huic A
mundo:ad hoc ſcilicet vt diabolus princeps eiiciatur foras.¶Non dicit diabolus,non tentator
non ſeductor mundi huius,ſed princeps:quia non eiicitur à ſeducendo,à tentando,à calumni-
ando,ſed à principatu,non particulari huius vel illius hominis,ciuitatis aut patriæ ſed.mundi
huius.Principabatur enim & adorabatur vt princeps mundi huius diabolus ante mortem Chri-
ſti non communiter à mundo,hoc eſt colebatur in omnibus diis gentium.Et ab hoc principa
tu eiectus eſt,ſublato per Chriſtum cultu deorum,ablata ex mundo(quamuis non ex ſingulis
partibus ſimul)idolatria.Et hæc eiectio facta eſt iure.non meritorum noſtrorũ ſed merito Chri
ſti communicato hominibus.meruit enim Ieſus vt etiam genu infernorum flectatur in nomine
ſuo.¶Nec explicatur tantum eiectio à principatu:ſed etiam quo eiiciendus eſt,apponendo.
¶Eiicietur foras.Parũ eſſet eiici à principatu tollendo cultum,niſi eiiceretur in exilium, extra
ſpem recuperandi principatum:hoc eſt extra opinionem numinis.Ita quod eiectio à principa-
tu conſiſtit in eiectione à cultu:eiectio autem foras,conſiſtit in eiectione ab opinione numinis:
hoc eſt ꝙ ſublata eſt ab hominibus opinio ꝙ in dæmonibus ſit aliquid numinis.Manifeſtatũ eſt B
enim ꝙ non ſunt dii,ꝙ non ſunt entia beata,ſed ꝙ ſunt miſeri,ꝙ non ſunt mali hominibus, ꝙ
ſunt inimici humanæ naturæ & inuidi hominum gloriæ. Vnde videmus quod quantuncunq;
mundus pro magna parte deſceerit à fide Ieſu Chriſti,non tamen rediit ad idolatriam,non re-
diit diabolus princeps:quia non rediit ad hoc vt adoretur.Eiectus eſt ergo à mundi principatu
foras,extra opinionem communem hominum quòd ſit inter deos.¶Et ego ſi exaltatus fuero
à terra.)Non eſt opus quærere interpretationem:exponente ipſomet Euangeliſta quid ſignifica
ret in propoſito exaltari à terra.Quandoquidem efficaciam ſuæ mortis aſſeruit:ſubiungendo cõ
ditionalem declarantem tum bis dictum nunc,eſſe tempus exaltationis ſuæ à terra:hoc eſt tem-
pus mortis ſuæ in cruce . tum rationem ac modum iudicii mundi & eiectionis foras principis
eius,tum ampliorem valde efficaciam ſuæ crucis. ¶Omnia.pro,omnes,traham ad meipſum.)
verum principem non ſolum iſtius mundi ſed mundi.Traxit enim omnes homines immo rati
ones creaturas merito crucis(ſuæ præteritas, præſentes & futuras) ad ſeipſum recognoſcendum
principem & adorandum.quamuis diuerſimode: quia quoſdam voluntarios quoſdam inuitos, C
quoſdam in hac vita quoſdam in altera.meruit enim vt ſibi omne genu flectatur,cœleſtium ter-
reſtrium & infernorum.¶Vbi cernere potes erudite lector quòd vna quædam particula effica-
ciæ crucis Chriſti eſt iudicium mundi eiiciendo foras illius principem.multo enim maior effe-
ctus eſt trahere omnes ad ipſum Ieſum adorandum.¶Hoc autem dicebat, ſignificans qua mor
te eſſet moriturus.) Hinc apparet quòd illa verba(ſcilicet exaltari à terra)apud Hebræos illos
ætatis ſignificabant.nõ mori ſed mori in cruce.ſpeciem enim mortis indicat relatiuũ,qua morte
& conſtat ſpeciem mortis fuiſſe mortem crucis. ¶Congruit autem modus moriendi,exalta-
tioni à terra.Nam crucifixi exaltati erant à terra.Et erat ſenſus verborum tunc in communi no
titia:alioquin turba non ſtatim intellexiſſet & oportuiſſet.¶Reſpondit ei turba.Nos audiuimus
Recte loquũtur:quia ipſi non legerant.¶Ex lege.)Nomine legis intellige omnes libros veteris
teſtamenti. ¶Quia.pro,quod Chriſtus manet in æternum.) Ea quę ad regnum Meſię ſpectãt
docebantur communiter à ſcribis,& erant diuulgata:inter quæ eſt quod regnabit in æternum.
ea vero quæ ad humilitatem paſſionem mortemq; Meſſiæ ſpectant,non erant communiter nota D
quamuis in prophetis etiam eſſent ſcripta.Et propterea turba credens ex legis authoritate per-
petuitatem Meſſiæ.& neſciens ea quæ humilitatis Meſſiæ ſunt,neſciens hæc concordare , affert
veritatem æternitatis Meſſiæ tanquam contrariam humilitati mortis eius,tanquam incomposſi
bilem crucifixioni eius.& vſque hodie infœlix Iudæa reputat hæc impoſſibilia. Et quomodo
tu dicis,oportet exaltari filium hominis.) Hinc apparet ꝙ Ieſus multa dicebat quorum aliquas
tantũ ſententias collegerunt euangeliſtę.Ecce hoc in loco euangeliſta non retulit niſi cõditiona
lem de efficacia crucis Ieſu:& tamen Ieſus inſeruit etiam quòd oportet exaltari filium hominis,
quod turba replicauit,non finxit. ¶Et.ſuperfluit &.quis eſt iſte filius hominis?) Ordinatio li
teram ſic.iſte filius hominis,quis eſt.Acſi apertius dixiſſent.ex hoc quòd Chriſtus manet in æter
num,& filius hominis crucifigendus eſt,conſtat quòd filius hominis non eſt Chriſtus: & pro- E
pterea quærimus de iſto filio hominis quis eſt,ex quo non eſt Chriſtus vt nos intelligamus : vt
paulo ante conclamatum eſt,benedictus qui venit rex Iſrael.
¶Dixit ergo eis IESVS .) Reſpondet Ieſus turbæ quo ad ambo quæſita .ſcilicet & quod
coeunt in vnam perſonam æternitatis & mors,& ipſe quis eſt. ¶Adhuc modicum.Deeſt.tem-
pus,lumen.pro,lux,in vobis,pro,vobiſcum,eſt.Ecce ꝙ in vnam perſonam coeunt lux & com
municare cum mortalibus modico tempore.Eſſe ſiquidem nobiſcum,eſt communicare nobiſcũ

F in carnis mortalitate. Vnde & poſt reſurrectionem dominns dicit diſcipulis, quum eſſem
vobiſcum. Lux autem(non lux talis,non lux huius rei)nomen eſt deitatis:quæ ſola eſt lux ſine
additione aliqua omnis enim creata lux eſt lux talis,non lux. Et vere modicum tempus ſupe-
rerat quo lux cum illis erat:quia illamet hebdomada deſiit eſſe cum illis. ¶Ecce ſimul reſpon
ſio ad alterum quæſitum,quis eſt iſte filius hominis?eſt lux modicum adhuc tempus vobiſcum
exiſtens:hoc eſt modico adhuc tempore mortalis. ¶Ambulate.) Ad duo proinde ex lucis ra
tione monet:ad ambulandum ſcilicet & credendum.Ita tamen quod ſecundum eſt expoſitiuū
primi.ad ſpirituales enim animi motus ex ſimilitudine corporalium hortatur.ambulate,inquit
mentis animeque motibus. ¶Dum lucem haberis.) Se dicit lucem:vt non participatum lu-
men,ſed lumen quod eſt ipſa lux intelligatur. ¶Nec dicit dum lux vobiſcum eſt(ne intellige
remus hoc monitorium reſtrictum ad illos pauculos dies mortalitatis Chriſti) ſed dum lucem
habetis:vt intelligamus hanc monitionem extendi quandiu lucis præſentia habetur. Quę cor
poraliter quidem paruo tempore durauit: ſed ſpiritualiter continue vſque ad mortem cuiuſ-
G que(vſquequo durat etiam ambulatio)perſeuerat. ¶Vt non tenebræ vos comprehendant.)
Ratio monitorii ex parte mali periculique humani vitandi explicatur. Tremendaque pe-
riculi ſententia eſt non vti gratia oblatæ copiæ lucis,ex eo quod in hac via inciditur in hoc quòd
homo comprehenditur à tenebris. Ad ſimilitudinem negligentis iter agere in die (qui com-
prehenditur in via à ſuperuenientibus noctis tenebris)periculum noſtrum deſcribitur.¶Et inſi
nuatur per hoc pœna peccati quæ quandoque infligitur à deo contemnentibus vti gratia lucis
Chriſti:quia ſcilicet priuantur internæ lucis irradiatione:& vndique à tenebris cæcitatis mentis
velut comprehenduntur tam in parte intellectiua quam in parte affectiua.¶Et qui ambulat in
tenebris.)Hinc clare apparet quòd de tenebris in præſenti via ſermo eſt.ambulare enim pro-
prium eſt viatorum.¶Ne paruipenderes comprehendi in via à tenebris,ſubiungit malum in-
de tibi prouenſens. ¶Neſcit quo vadit.)Non dicit non videt quo vadit:quia etiam in die am-
bulans non videt in via ciuitatem ad quem tendit,ſed ſcit quo vadit ambulando:quia videt viam
qua graditur ducere ad locum quo intendit ire.ambulans vero in tenebris non videt ſi errat,nō
videt qua ambulat:ac per hoc neſcit quo vadit,neſcit ſi ambulando pergit verſus locum quem in
H tendit an alium.Hæc quo ad ſimilitudinem.Sed quo ad ſenſum intētum ambulans in mentis te
nebris neſcit infernum quo vadit.ſi enim ſciret Inferni pœnas,multo maiori ſtudio caueret ne
iret illuc quàm cauet à morte corporis & infamia perpetua huius mundi.
¶Dum lucem habetis credite.)Quod prius hortatus fuerat ſub metaphora viatoris,modo horta
tur ſub proprietate verborum.Et repetit dum lucem habetis,non dum lux vobiſcum eſt, pro-
pter rationem dictam.¶Dicendo autem credite,non ſolum declarat quòd credere in lucem eſt
ambulare in præſentia lucis & vti luce,ſed etiam declarat modum quo habetur ab hominibus
lux:ſcilicet non vt clare viſa ſed vt credenda.Et oportuit hoc explicare,ne oponers. ego lucem
non video,ego lucem non habeo ſecundum lucis officium quod eſt illuminare & lucere: ſi ha-
berem ſi viderem illam,ambularem,crederem. Ad hoc enim excludendum dicit. In lucem.)
Ipſa itaque lux apparet & habetur,non vt viſa ſed vt credenda. Et propterea non dicit videre
I lucem,ſed credite in lucem,videndam poſt huius vitæ viam.Seipſum enim(vt dictum eſt)dicit
lucem in quam oportet credere:ſuam per hoc deitatem ſignificans. Vt fili lucis ſitis.Prius præ-
cepit vti luce ex parte mali ad euitandum periculum:modo idem præcipit ex parte boni quod
aſſequuntur credentes in lucem.Et more hebræo filios lucis appellat:ſicut filios nuptiarū,filios
mortis,& ſimilia.intendentes per hoc plenos lucis:contra id quod dixerat cōprehēdi à tenebris
Illi enim contēnentes lucem,pleni tenebrarum inueniuntur,credentes autem in lucem pleni lu
cis redduntur.. augetur namq; lumen continue in credentibus in lucem:& magis ac magis re-
plentur luce.Credere enim in lucem(vt iam dictum eſt)eſt fidei non informis ſed formatæ.
¶Hæc loquutus eſt IESVS:& abiit,& abſcondit ſe.pro,abſconditus eſt,ab eis.) Alii Euan-
geliſtæ poſt ſolemnem ingreſſum IESV in Hieruſalem narrant IESVM regreſſum in Be-
thaniam:& illis diebus in templo,noctibus vero in monte oliueti commoratum :Vnde abſcon
K ſionem iſtam(quam ſupplendo narrat Ioannes) intellige non quantum ad tempus, hoc eſt ꝙ
aliquo tempore latuerit.ſed quantum ad rationem abeundi: hoc eſt quod IESVS ſciens Iu-
dæos ſtudere ad ſe capiendum quàm primum capere commode poſſent,& nolens capi vſque
ad præfinitum à ſeipſo tempus & locum.ideo abiit vt abſconderetur à Iudæis volentibus ipſum
capere. ¶Et inſinuat euangeliſta in his verbis tria. Primum quod illi qui audiebant (Ieſum
erant mali animi erga eum:alioquin non oportuiſſet abſcondi Ieſum ab eis. Secundum ꝙ iſta
abſconſio non fuit miraculoſa: ſicut illa quando tulerunt lapides vt lapidarent eum. Ad illius

enim

enim differentiam deſcribitur quod abiit & abſconditus eſt prius, & poſtexiuit de templo. A
Tertium eſt ꝙ Ieſum exire illis diebus quotidie hora veſpertina de ciuitate & in monte oliueti morari noctibus, euangeliſta. appellat abire & abſcondi: quia ea ratione abibat vt occultus eſſet Iudæis, ne caperetur ante tempus. Diebus autem manifeſtus apparebat, ſciens quod propter timorem tumultus popularis non audebant capere ipſum in die. ℭ Quum autem tanta. pro, tot.) & deeſt tua. Legendum eſt. ℭ Tot ſua ſigna feciſſet coram eis:) Et ſignificatur per pronomẽ ſua, non ſolum ꝙ ſigna erant eius quantum ad dominum (ad differentiam ſignorum factorum à prophetis. quorum non erant ſigna quæ faciebant ſed dei) ſed etiam quod erant eius quantum ad teſtificationem ipſius. Ita ꝙ ideo faciebat miracula vt ſignificarent ꝙ ipſe erat filius dei. & tot mirabilia opera erant in veritate ſigna ipſius quod erat filius dei. ℭ Non credebant in eum. Vt ſermo Eſaie. Deeſt, prophetæ. liiii. capi. impleretur.) Non dicit vt implerent ſermonem Eſaiæ ſed vt impleretur: quia incredulitas Iudęorum ordinabatur a deo ad implendum prophetiam Eſaię ſicut ordinauit deus diabolicam Iniquitatem contra Iob, ad profectum ipſius Iob. Deus enim etiam peccata noſtra ordinat in aliquod bonum. ℭ Quem dixit. Domine quis credidit auditui noſtro.) Aduerte hic quòd euangeliſta affert textum Eſaiæ iuxta interpretationem. lxx. qua vtebãtur græci. In hæbræo autem non habetur illa dictio domine, ſed apud lxx. B

ℭ Significatur autem paucitas credentium dicendo quis credidit. ℭ Et brachium domini cui reuelatum eſt?) Ieſus brachium domini apellatur, eo quod humanitas ipſius erat organum coniunctum hoc eſt ſpectans ad perſonam dei: ſicut brachium eſt organum coniunctum cuiuſque hominis habentis illud. Ita ꝙ brachium quatenus eſt organum coniunctum appellatur Ieſus. qui erat homo iunctus perſonaliter deo. quatenus autem brachium eſt operatiuum (ſcilicet fortium operum) appellatur idem Ieſus brachium, quia venit ad fortiſſima opera miraculorum, debellationis diaboli & conuerſionis mundi. Vnde brachium domini paucis eſſe reuelatum, eſt myſterium duarum naturarum in vna perſona Ieſu paucis eſſe ſine velo maniſeſtatum: illis ſcilicet paucis Iudæis qui internum velamen ſuæ malitiæ non interpoſuerunt inter propriæ mentis oculos & Euangelium. ℭ Propterea non poterant credere.) Hinc habes ꝙ non ſolum credere eſt donum dei, ſed etiam poſſe credere (loquendo de potentia propinqua) eſt gratiæ diuinæ: quamuis C
poſſe credere potentia remota, naturæ ſit rationalis. Ex hoc enim quod homo rationalis eſt naturæ, potentiam habet intellectus & voluntatis quibus poteſt credere: ſed non niſi ex gratuito dei auxilio appropinquat ad hoc vt poſſit fidei adhærere chriſtianæ. ℭ Apparet autem hoc hinc quia expreſſe negatur nõ credere ſed poſſe credere ex priuatione gratię. Si enim priuatio gratię fert ſecum non poſſe credere, conſequens eſt quod poſſe credere conferatur à gratia. & hoc ſuperius dominus capi. vi. dixit, nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eum. Ante itaque fidei donum oportet præuenientis gratiæ non habituale donum ſed gratuitum auxilium diuinæ motionis haberi, quo homo redditur potens credere: dono autẽ fidei infuſæ redditur credens. ℭ Quia iterum dixit Eſaias.) Textus iſte ſonat quod prophetia Eſaiæ fuit cauſa impotentię credendi. Et verum apparet apud penenetrantes ꝙ tria hic interuenerunt: primũ prophetia Eſaiæ, ſecundum priuatio gratiæ, tertium impotentia credendi in Iudæis. & quod deus ordinatæ hæc omnia effecit. ita ꝙ deus executus eſt priuationem gratiæ: quia prædixerat per Eſaiam: ac per hoc de vltimo ad primũ, ideo executione reddidit Iudæos imponentes credere, quia prædixerat hoc per Eſaiã. Ordo itaq; inter ipſas diuerſas executione diuinas, explicatur ab Euãgeliſta per propterea & quia. ℭ Excæcauit oculos eorũ. Ex Eſa. cap. vi. ſumpta ſunt hæc: ſed neque iuxta verba Hebræa neque iuxta. lxx. interpretes. ſed ſecundum ſenſum. vt diſcamus à Ioanne Euangeliſta licere nobis afferre dicta prophetarum mutatis verbis, modo ſeruetur ſenſus. Excæcauit itque deus, actor omnis mali pœnæ. excæcatio ſiquidem pœna eſt, & eſt priuatio potãtiæ videndi: hoc eſt auxilii gratuiti in intellectu quo poſſet mentis oculis videre

ℭ Et indurauit cor eorum. (Induratio quoque cordis pœna eſt: & priuatio gratiæ præuenientis in voluntate, in parte affectiua. ℭ Vt non videant oculis.) Effectus excæcationis deſcribitur: prioriſque pœnæ, ſubſequens quoque pœna altera deſcribitur. ℭ Et non intelligant corde.) Similiter E
indurationis effectus altera pœna deſcribitur, non penetrare corde (hoc eſt affectu) eaque Chriſti ſunt. Sicut enim paſſiones animi excæcant mentem hominis, ita induratio voluntatis impedit mentem ne penetret miracula doctrinamq; Chriſti. ℭ Et conuertantur.) Deſcriptis ambarũ pœnarum propriis effectibus ſigillatim, ſubiungitur communis effectus omnium illarum quatuor, ſcilicet non conuerti. & eſt quinta pœna. ℭ Significatur autem affirmatiue hęc pœna: quia ſic conſueuit ſignificari. Dicimus enim priuauit eos medico ne mendicarentur & ſanarentur: & non dicimus & non ſanarentur. Similiter dicimus priuauit eos equo, ne equitarent & venirent:

& non

F & non dicimus & non venirent. Si enim dicitur in propoſito, exçcauit & indurauit ne videāt
ne intelligant & conuertantur. Vitatur nanque his verbis cōuerſio quæ ſequeretur ſi viderent
& intelligerent. ¶Et ſanem eos.) Sicut ſignificatur excluſio conuerſionis ex non videre nec in-
telligere, ita ſignificatur poſtremo excluſio ſanationis actiuæ quæ ſequeretur ſi viderent, intelli-
gerent & conuerterentur ad Chriſtum. Et hæc eſt vltima pœna: priuatio ſcilicet actionis diui-
næ ſanantis animam languentem peccatorum morbo. ¶Vbi videre potes deſcriptum pœna-
rum ordinem in hac vita reſpectu reproborum. inchoant enim à priuatione gratiæ præueni
entis: & per tot medias pœnas perueniunt ad priuationem gratiæ ſanantis: & ſic relinquitur ani
ma cæca & indurata, non videns vim miraculorum nec intelligens doctrinam Chriſti, in ſua
mortali ægritudine laborans vſq; ad infernum. ¶Si quæris cur deus has pœnas diſpoſuit & per
prophetam dixit illaturum ſe pœnas iſtas Iudæis. in promptu ratio eſt, propter eorū peccata. nā
deus non eſt prius vltor q̄ homo ſit peccator. Conſiſtit itaq; ratio euangeliſtæ quare Iudæi non
poterāt credere: quia decretæ erant à deo (propheta promulgante) iſtæ pœnæ Iudæis.
G ¶Hæc dixit Eſaias, quādo vidit gloriam eius & loquutus eſt de eo. ¶Veruntamē & ex principi-
bus.) Ne intelligeremus hanc prophetiam extendi ad omnes Iudæos ſeu principes eorum, ſub-
iungit euangeliſta quod hæc pœna non fuit decreta omnibus: quoniam multi primates Iudæo-
rum crediderunt intus in animo ſuo in Ieſum. ¶Multi crediderunt in eum.) Aduerte prudens
lector ꝙ hinc habes ꝙ credere in Ieſum, apud euangeliſtā hunc non ſignificat ſemper actum fi-
dei formatæ. In hoc enim loco dicitur ꝙ principes multi crediderunt in Ieſum: quos ex ſubiun
ctis conſtat non formata ſed informi fide crediſſe. Significat tamen plus q̄ credere verbis illi-
us: quoniam ſignificat credere confidendo in ipſo, ſcilicet ꝙ ipſe eſſet ſaluator Iſrael.
¶Sed propter phariſæos non confitebantur, vt de ſynagoga non eiicerentur.) Hinc apparet tan
tum valuiſſe tunc authoritatem Phariſeæ ſectæ vt ipſa obtinuerit ſtatui vt ſiquis cōfiteretur Chri
ſtum extra ſynagogam velut excommunicatus fieret: & vſqueadeo ſeruari vt etiā in primates ci
uitatis ſæuiret cenſura hæc. Timor enim ne extra ſynagogam fierent, principes detinebat. ¶Di-
lexerunt enim.) Omnis paſſio animi oritur ab amore. omnis actio, omnis vitatio, omnis omiſ-
ſio oritur ab amore aliquo. Et propterea ratio timoris, ratio omiſſæ confeſſionis redditur ex di
H lectione. ¶Gloriam hominum magis q̄ gloriam dei.) Manere in ſynagoga Iudæorum, ad glori
am humanam ſpectat: quia eiici ab illa, ignominioſum erat corā hominibus, ſed glorioſum erat
apud deum. in conſpectu ſiquidem hominum glorioſum erat manere: coram deo vero & ange-
lis glorioſum erat eiici propter chriſti confeſſionem. Iſti autem primates dilexerunt magis glo
riam apud homines q̄ apud deū. In quo clare apparet mortale illorū peccatū. Præferre enim glo
riā humanā gloriæ diuinæ, mortale eſt peccatum ex ſuo genere. ¶Ieſus autem clamauit.) Incer
tum eſt an clamor iſte fuerit ſimul cū præ recitatis ſuperius verbis Ieſu anteq̄ abiret & abſcon-
deretur, an ſequenti die fuerit, Certum eſt enim ꝙ euangeliſta interpoſuit incredulitatem Iudæ
orum cum incredulitate quorundam eorum (puſilanimi tamen) ad reddendam rationem huius
clamoris. Dirigitur nanq; clamor iſtæ ad vtroſq;. & vtrorumq; occaſione declarat Ieſus per ſub
iuncta verba, neceſſitatē credendi in ipſum: ne paruipenderetur credere vel non credere in Ie-
ſum, vt penſetur quantū malum eſt non credere in Ieſum. Clamor itaq; Ieſu ad promulgationē
I legis de neceſſitate credendi in Ieſum ſpectat. Conſueuerunt clamando publicari noua edicta.
¶Et dixit. Qui credit in me.) In hoc reſiduo capituli huius ſimul monſtrat Ieſus neceſſitatē cre-
dendi in ſe, & arguit vtrunq; genus deſcriptum: ſcilicet tum incredulorum, tum credentium fide
ſed non factis: quales erant principes deſcripti. Et inchoat ab iſtis: ſimul commedando fidē argu
endoque facta, & monſtrando neceſſitatē credendi in ipſum. primo ex parte dei. ſecundo ex par
te neceſſarii fructus. Clamat ergo primo. Qui credit in me: hoc eſt ita credit ꝙ etiam cōfidit in
me. ¶Non credit in me.) vt terminum fidei ſuæ. ¶Sed in eum qui miſit me.) hoc eſt in deum vt
terminum fidei ſuæ. Itaque ꝙ fides credentis in me hominem. non terminatur in hominem vt
vltimum terminum, ſed in deum. Et dicendo qui miſit me, aperit tum ꝙ de ſe miſſo (hoc eſt ſe
K cundum carnem aſſumptam, ſecundum hominem) loquitur: tum ꝙ fides in eum, terminatur in
ipſum vt nuncium dei, vt miſſum à deo, in deum autem vt vltimum terminum. vt intelligamus &
commendatam fidem credentium in Ieſum, ex hoc ꝙ eſt fides non in hominē tantū ſed in verū deū, & neceſſitatē credendi in Ieſum: quia neceſſariū eſt credere in deū qui miſit Ieſum. ¶Et
qui videt me, videt eum qui miſit me.) Ne erraremus intelligendo ꝙ credere in Ieſum miſſum
à deo eſt credere in deū qui miſit illū, ſicut credere in prophetā aut in Ioannē baptiſtā eſt crede
re in deū qui miſit illū: & breuiter ne erraremus intelligēdo ꝙ credere in Ieſum eſt credere in ho
minē purū, & propterea terminari oportet in deū q miſit in illū, ſubiūxit ꝙ ipſe & deus q miſit
illum

ſillumſunt inſeparabiles quoad videri.Hæc enim inſeparabilitas ſignificatur dicendo,& qui vi A
det me videt & eum qui me miſit.¶Et aperit per hoc ſe non eſſe purum hominem,ſe non eſſe
puram creaturam.nam videndo hominem,videndo quancunq; excellantisſimam creaturam,
videtur deus.Nullus enim angelus videndo ſeipſum aut alium angelum,videt deum.Ex hoc er
go ꝙ quicunq; videt Ieſum viſione intellectuali videt deum qui miſit illum,manifeſtatur Ieſum
eſſe verum deum contra Arrianos.¶Ego lux.)Non lux talis ſed lux abſolute lux intelligibilis
lux omnium mentium,lux à qua deriuatur omnis creata lux.
¶In mundum veni.)Niſi extra mundum vniuerſitatem creaturarum comprehendentem ante
fuiſſes,non diceret in mundum veni:ſed dixiſſet forte in mundum iſtum veni.Solius autem pro
prium eſt,eſſe extra mundum.¶Et dicit veni:quia formam ſerui accipiens,venit intra vniuer-
ſum.Factus enim caro,factus eſt pars vniuerſi,qui ſupra vniuerſum ſuapte natura eſt.¶Vt om
nis qui credit in me.)internam habens fidem in me ſaluatorem mundi.¶Et dicit omnis.ad com
prehendendum principes:vt nulla fiat exceptio. ¶In tenebris non maneat.)Ecce reprehenſio
principum: qui animo credebant & facto non confitebantur , qui credebant in Ieſum & facto B
manebant in tenebris.Nam & manebãt in tenebris culpæ præferendo gloriam hominum glo
riæ dei:& manebant in tenebris occultate fidei quando opus erat confiteri illam.Et quidē opus
fuiſſe confesſione principum apparet ex argumento Phariſeorum contra fidem Chriſti.Nun-
quid aliquis ex principibus credit in eum?ſuperius capi.vii.Et arguuntur ꝙ non implent prin-
cipale propter quod venit Ieſus.nam non venit vt crederemus tantum,ſed vt credentes in tene-
bris non maneamus peccatorum.¶Ecce ſimul fructus fidei neceſſarius omnibus. Et eſt fructus
lucis,eſt fructus fidei formatæ luce diuinæ gratiæ.Ad hoc enim fides infunditur,vt quilibet cre-
dens non maneat in tenebris peccatorum: alioquin vanum eſt,damnum eſt credere.¶Signifi-
canter quoq; dicit non maneat.ad inſinuandum omnes qui credunt in Ieſum in tenebris pecca
ti fuiſſe,in tenebris peccati inuentos:ſed per fidei lucem non perſeuerare in tenebris eos qui de
tenebris exeunt.¶Et ſi quis audierit verba mea & non cuſtodierit.pro,crediderit.) Poſtquam
arguit credentes corde ſed non facto, arguit incredulos qui poſt tot miracula non crediderunt.
Et deſcribuntur increduli non abſolute ſed poſt audita verba Ieſu,tanquam inexcuſabiles:qua- C
les erant Iudæi,quales ſunt qui publicato euangelio non credunt.
¶Ego non iudico eum.)Non dicit non Iudicabo,ſed non iudico:vt intelligamus quod de tem-
pore præſenti(primi aduentus ſcilicet ſui)loquitur,quòd modo ius dicit meritis incredulorum
¶Non enim veni vt iudicem mundum.Clare explicat primum aduentum,dicendo veni.Et ra
tionem reddit quare non iudicat modo:quia non venit ad ius dicendum mundo ſecundum me
rita.Si nanque ad iudicandum veniſſet,omnes damnaſſet,reddendo vnicuique ſecundum pro-
pria merita,quilibet proprio iure meretur damnari: quum vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ ſint quaſi
pannus manſtruatæ:vt Eſaias teſtatur.¶Sed vt ſaluificem mundum.)Superius in cap.iii.attribu-
erat deo hæc eadem,dicendo non enim miſit deus filium ſuum vt iudicet mundum ſed vt ſalue
tur mundus per ipſum:modo attribuit illam et ſibi ipſi,dicendo non veni vt iudicem ſed vt ſal-
uificem mundum,vt intelligamus indiuiſam intentionem voluntatemq; patris & filii.
¶Nec fruſtratum intelligas patrem ac filium intento proprio tanquam intenderit vterque ſalu
tem mundi & non fuerit ſubſecuta.Salus ſiquidem mundi intenta,eſt partim ſubſequuta & partī
ſubſequetur.nam non dixit vt ſaluificem ſingulas perſonas mundi, ſed vt ſaluificem mundum.
Quod quidem verificatur non ſolum quantum ad ſufficientiam(quia venit ſufficiens ex parte ſua
ſalus mundi)ſed etiam quantum ad efficientiam,quia effecit & facit ſalutem in omnibus partibus
mundi:cœleſtibus,terreſtribus & infernis,in omnibus temporibus mundi,ab initio creationis
mundi vſque in finem in omni differentia perſonarum mundi:ſine exceptione ſexus,ætatis,con
ditionis &c. Qui ſpernit.pro,reiicit,me,& non accipit verba mea.)Incredulos euangelio,ite
rum deſcribit ab incredulitate verborum ſuorum & a ſui reiectione:vt pote dicentium Ieſu.Re
cede à nobis,ſcientiam viarum tuarum nolumus.
¶Habet qui iudicet eum.) Ne impugnem putares incredulum(hoc eſt ſolis ſupradictis pœ- E
nis præſentis temporis ſcilicet cæcitate,induratione &c.puniri)ſubiungit quòd habet qui iudi-
cet eum. Quamuis ego modo non iudicem incredulum verbis meis habet tamen in præſenti
non qui iudicat ſed qui iudicet in futuro eum.¶Sermo quem loquutus ſum.)hoc eſt euangeli-
um quod euangelizaui.¶Ille iudicat eum.)non vt Iudex,ſed vt lex.Iudicatur enim reus in iudi
cio & à lege & à iudice:ſed hic tacito iudice eſt ſermo de lege.Et eſt ſenſus quòd ſermo meus ha
bet vim legis obligãtiue hominum ad credendum in me & propterea qui nō accipit verba mea

F ſed relicit me à ſuo credere,habet iam euangelium quod iudicabit ipſum , vt lex continens ius
reddendum incredulis.℄In nouiſſimo die.Vſque ad diem nouiſſimum differendũ eſt vniuerſa
le iudicium:quo complete dicetur vnicuique ius. Ante ſiquidem incomplete ius dicitur.tum
quia non puniuntur cum corpore increduli.tum quia non complentur incredulorummultorũ
merita vſque nouiſſimum diem.Continue enim creſcunt merita pœnarum Machometi & alio
rum qui cauſam peccandi poſteris,reliquerunt.℄Et propterea rectus rationis ordo exigit vt dif
feratur commune iudicium donec omnium merita ſint completa.
℄Quia ego ex meipſo non ſum locutus.) Vis iudiciaria in ſermone meo eſt,ex hoc quòd ego
homo non ſum locutus ex meipſo homine:originaliter.℄Sed qui miſit me pater,ipſe mihi mã
datum dedit.)Aduerſatiua coniunctio ſed.explicans officio mittentis deum patrem, inſinuat ꝙ
de ſeipſo homine dixit non ſum locutus ex meipſo:ſed vt nuncius patris.vt miſſus à patre. Ac
ſi legatus diceret.non à meipſo locutus,ſed qui miſit me rex mandauit vt hæc dicerem.Conſtat
enim quòd miſſio Ieſu,ad myſterium incarnationis ſpectat. Et Ieſus quatenus homo dubium
G non eſt quod mandatum accepit à deo patre. ℄Significantiuſque non dicit mandauit mihi,ſed
mandatum mihi dedit:ad comprehendendum non ſolum quod ei mandatum eſt,ſed etiam quę
mandata data ſunt ei promulganda aliis.Propter hoc nanque meminit mandati,vt vim manda
ti,vim legis in ſermone ſuo ex deo patre prodiſſe intelligamus:qua iudicabit incredulos.
℄Quid dicam & quid loquar.)Explicatur vis diuini mandati in ſermone Ieſu.Et extenſum de-
claratur mandatum tam ad quid dicam,authoritatiue,quàm ad quid loquar narratiue. Loqui-
mur enim etiam narrando & recitando quæ nos non dicimus.℄Et explicauit vtrunque , quia
Ieſus vtroque modo ſermonem habuit.& authoritatiue,ego autẽ dico vobis:vt patet apud Mat
thæum.Et narrando.velut nunciando quæ audiuit à deo patre:vt patet. Et ad hos duos modos
reducuntur omnia quæ in euangelio Ieſus dixit:vt mandati diuini vim habere intelligamus vni
uerſum ſermonem euangelium.
Et ſcio quia.pro,ꝙ,mandatum eius vita æterna eſt.) Dixerat quod venit ad ſaluandum mun-
dum,& addiderat poſtea quod ſermo ſuus vim iudiciariam habet ex dei patris mandato.Ne ob
iiceres quod ſermo eius ad puniendum & ad occidendum eſt.quamuis ipſe eſt Ieſus ad ſaluandũ
H venerit modo,occurit:declarando ꝙ mandatum dei patris vnde ſermo ſuus habet vim iudicari
am.non eſt mandatum pœnæ & mortis,ſed mandatum vitæ,non cuiuſcunque ſed vitæ æternæ
Per ſe enim ordinatur ad vitam æternam,per ſe enim ductiuum eſt ad vitam æternam.Acſi aper
te diceret.Non ex parte mandati ſe tenet iudicium punitiuum incredulorum,ſed ex parte iniu
riæ quam ipſi increduli inferunt diuino mandato:quoniam mandatum patris ex parte ſua ten-
dit ad hoc vt diſponat homines ad vitam æternam. ℄Et dixit ſcio,teſtificans ex certa ſcientia
quod ipſe nouit:vt nos credamus Ieſu,teſtimonium de hoc perhibenti.℄Quæ ergo loquor ego.
Quia plures modos loquendi mandatos ſibi dixerat.declarat in omnibus ſe ſeruare mandatum
paternum. Loqui enim commune eſt ad dicere & narrare. ℄Sicut dixit mihi pater ſic lo-
quor.)Fideliſſimus legatus Ieſus:qui non ſolum dicit quæ dixit ei pater,ſed nec in modo loquẽ
di exit fines mandati,ſed ſicut loquendum mandauit pater ſic loquitur.ipſe Ieſus.

I

CAPVT XIII.

ANte diem feſtum paſchæ.)Superfluit diem:& deeſt autem.Legendum eſt.
℄Ante autem feſtum paſchæ.)Et ſtatim quæſtio occurit circa veritatem tem-
poris.Quoniam teſtantibus aliis euangeliſtis tempus cœnæ fuit feſtum paſchæ
quia fuit primo die azimorum quando neceſſe erat occidi paſcha.Quomodo
ergo ſtant iſta duo ſimul:quod cœnauerit Ieſus in primo die azimorum (quod
conſtat eſſe feſtum paſchæ)& ante feſtum paſchæ? Si enim ante feſtum,ergo
non in feſto:& ſi in feſto,ergo non ante feſtum.
K ℄Ad hoc dicitur,poſt habita reſponſione illorum Græcorum qui correctos aſſerunt alios euã-
geliſtas à Ioanne:quoniam ſi vnum falſum in euangelio admittitur, perit certa fides reliquorũ,
perit certa fides totius ſacræ ſcripturæ:quoniam qua ratione erratum eſt à veritate vnius. pari
ratione poteſt eſſe error in alio,& ſic de aliis,Dicitur inquam quod cœnatum fuit veſpere quar
tæ decimæ lunæ quod erat initium quintæ decimæ quæ erat feſtum paſchatis:& cœna illa ſecun
dum veritatem temporis erat cœna diei non qui inchoabat illo veſpere ſed qui terminabatur
illo veſpere.Erat enim cœna diei Iouis & non cœna diei veneris.Vnde etiã lex nominat ip-
ſam cœnã quartæ decimæ nõ quintædecimæ lunæ,dicendo Exod.xii. quartadecima luna adve

ſperam

ſperam immolandum eſſe agnum paſchalem. Quia igitur cœna illa erat initium primi diei azi
imorum incipientis ab illo veſpere, ideo alii euangeliſtæ vere dixerunt primo die azimorum Ie A
ſum cœnaſſe cum diſcipulis, & quia eadem cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut modo
inter Chriſtianos eſt vigilia feſti) ideo Ioannes vere quoque dixit Ieſum ante feſtum paſchę cœ
naſſe cum diſcipulis. Eſt itaque vtrunque verum de cœna illa: & quod fuit in feſto paſchatis quo
ad legale initium feſti, & quòd fuit ante feſtum paſchatis quo ad naturale tempus cœnæ. Cœ-
na ſiquidem illa erat diei ante feſtum. Alii itaque euangeliſtæ diem legalem, Ioannes diem vſua
lem ſecundum prandium & cœnam ſupputauit. Deſcribitur ita que concorditer ad omnibus euan
geliſtis veſpertina hora diei Iouis illo anno, quæ erat initium feriæ ſextæ in qua tunc erat luna
quintadecima & primus dies azimorum. ac per hoc feſtum paſchæ: vt patet Leuit. xxiii.
¶Sciens Ieſus.) Euangeliſta narrãdo rem geſtam, explicat tum ſcientiam tum charitatem Ieſu
reſpectu paſchalis myſterii: hoc eſt tranſitus ſui ad patrem pro ſalute ſuorum.
¶Quia. pro, quod venit hora eius.) Res ſcita eſt veniſſe iam horam, vere eius: vtpote ab ipſo
electam atque decretam. ¶Vt tranſeat.) Apte in paſchali feſto, tranſitus Ieſu eligitur. nam paſ-
chæ nomen & ratio ad tranſitum domini ſpectat. ¶Ex hoc mundo.) ex tranſitorio ſtatu hu- B
ius mundi, in quo erat: vtpote paſſibilis & mortalis. ¶Ad patrem.) Ad ſpiritualem, immorta-
lem, impaſſibilemque ſtatum paternæ glorię. ¶Quum dilexiſſet ſuos.) Scientia imminentis
proprii tranſitus ad fœlicem ſtatum, nec obliuioni tradidit amorem erga ſuos nec interrupit il-
lum: nec nouum generauit amorem erga illos ſed continuauit & conſummauit. Continuationẽ
enim amoris ſignificat dicendo quum dilexiſſet dilexit. ¶Et dicit ſuos, vt prædeſtinatos intelli
gamus: ad differentiam iudæ & ſimilium.
¶Qui erant in mundo.) Non qui erant in Iudæa aut Galilæa ſed in mundo, immo non qui erant
in hoc tranſitorii ſtatus mundo ſed in mundo: vt compræhendantur etiam ſui exiſtentes in lim
bo ſeu purgatorio. Eſt enim ſenſus. quum dilexiſſet in tota vita ſua continua veræ charitatis dile
ctione ſuos electos exiſtentes per diuerſas mundi partes. ¶In finem. pro, ad finem, dilexit eos.)
Ex hoc quod ſcientię imminentis proprii ad patrem tranſitus adiungitur continuatio immo cõ
ſummatio dilectionis ſuorum ad finem, inſinuatur quod tranſitu ſuo ad fœlicem ſtatum dilexit C
eos ad finem eorum, ad fœlicitatem ad beatitudinem quæ eſt illorum finis dilexit eos: hoc eſt
quod tranſitum proprium ſubibat non ſolum vt proprium ad fœlicitatem tranſitum ſed vt ra-
tionem beandi ſuos. Quod conſtat eſſe veriſſimũ: quoniam tunc primum ex vi tranſitus Ieſu be
atus eſt homo in limbo, tunc primum homo audiuit hodie mecum eris in paradiſo. Et expoſuit
per hęc verba euangeliſta, tranſitum Ieſu habere duplex officium: & transferendi Ieſum in pa-
tris gloriam, & beandi electos. Diligi enim ſuo tranſitu à Ieſu electos ad finem, eſt per ſuum tran
ſitum velle electis aſſequutionem finis. ¶Et dixit hæc hic euangeliſta vt exordium deſcribendi
tranſitus Ieſu ex hoc mundo ad patrem (de quo tractaturus eſt in toto reſiduo euangelii) occa ſi-
one ſumpta ex legali feſto paſchatis. Et valde congrue narraturus tranſitum Ieſu, à fructibus ta-
lis tantique tranſitus præſciti & dilecti ab ipſo Ieſu, orſus eſt. ¶Et cœna facta.) Interpoſita ſcien-
tia & charitate Ieſu circa ſuum tranſitum, proſequitur hiſtoriã euãgeliſta: deſcribẽs tempus ablu
tionis pedum fuiſſe poſt cœnam. Cœna ſiquidem facta tunc eſt quando cœnatum eſt.
¶Quum diabolus iam miſiſſet in cor.) Non ſolum ab hora factæ cœnæ, ſed a deliberata in D
corde diſcipuli proditione Ieſu ablutio deſcribitur: vt horam tranſitus Ieſu iam veniſſe hinc in-
telligamus. Ex eo enim quod proditio Ieſu iam inchoata erat, deſcribitur quod aduenerat ho-
ra tranſitus Ieſu ad patrem. ¶Vt traderet.) Legendum eſt ſic. ¶Iudæ Simonis Iſchariotæ
vt traderet eum.) Et aſcribitur diabolo miſiſſe in cor Iudæ: vt intelligamus Iudam non ſo-
lum propria auaritia motum ad tradendum Ieſum, ſed etiam immo principaliter impulſum
ſuggeſtione diaboli: vt percipiamus diabolum vires ſuas execuiſſe ad hoc vt Ieſus proderetur. ac
per hoc quòd latuit diabolum myſterium regni Ieſu: quia ſi cognouiſſent nunquam dominum
gloriæ crucifixiſſent. i. ad Cori. ii. ¶Sciens.) Euangeliſta quemadmodum exordium commu
ne toti futuro, tractatui de tranſitu Ieſu præpoſuit, ita modo ſpecialiter exorditur, pro ſingulari
ac nono humilitatis actu quem deſcripturus erat: & inchoat à ſcientia. ¶Quia. pro, quod, omnia
dedit ei. pro, ſibi, pater in manus.) Res ſcita à Ieſu, eſt patrem dediſſe in manu Ieſu omnia. Et E
quidem Ieſu vt filio dei, omnia dedit pater in manu (hoc eſt in poteſtate) ab æterno generando
illum omnipotentem. Eidem quoque vt filio hominis omnia) nullo excepto dedit, gratuito ab
incarnationis myſterio, in manu, hoc eſt in poteſtate. Habuit enim Ieſus homo ex tunc poteſta
tẽ ſuper omnia, ſiue in cęlo ſiue in terra ſiue in inferno: quãuis non acceperit omnium poſſeſſio
nem. Omnia inquam inter quæ continetur tum diabolus, tum cor Iudæ. tum omnis eorum

& Iudæorum

F & Iudæorum machinatio aduerſus ipſum Ieſum.❡Et quia.pro,ꝙ ,à deo exiuit & ad deum va-
dit) Altera res ſcita Ieſu eſt tum gratia vnionis perſonalis qua à deo exiui homo filius dei.tanquã
ab intimis ſiquidem puritatis diuinæ exiuit filium dei,quum externam ſerui naturam aſſumẽs
factus eſt homo. Tum continua & in nullo deficiens gratia viatoris quã indefeſſe Ieſus in toto prę
ſentis viæ tempore ibat meritis ad deum,ad conſummate omnia referendum in deum,ad of-
ferendum ſe & omnia deo. ❡Surgit à cœna.) Sciens ſe omnipotentem,& ſupremis gratię do
nis excelſum,ſurgit à cœna:ne paruipenderes & actum humilem à neſcio,ab inconſulto,& pro
priæ conditionis rationem non habente exercitatum interpretaretis. ❡Et ponit veſtimenta
ſua.) Superfluit ſua.vt expeditus eſſet ad exercitationem officii.) ❡Et quum accepiſſet linte-
um,præcinxit ſe.)ne indigeret miniſtro porrigente linteum ad extengendum pedes lotos.
❡Deinde miſit.pro,mittit,aquam in peluim. Per ſeipſum deſcribitur mittens aquam in pel-
nim:ſpectantibus apoſtolis quorſum actiones iſte nouæ tenderent. ❡Et cepit lauare pedes di
ſcipulorum,& extergere lintheo quo erat præcinctus.) Proſequitur prius euangeliſta vniuer-
G ſas actiones Ieſu quę interuenerunt in hoc officio:rediturus poſtea ad ordinem lotorum & diſ-
putationem quę interceſſit in principio quum applicaret ſe ad lauandum pedes diſcipulorum.
Immo ſi verbum cæpit libratum fuerit,non deſcribit euangeliſta ꝙ Ieſus lauit & extersit ſed ꝙ
cæpit lauare & extergere:hoc eſt applicauit ſe ad lauandum pedes & conſequenter ad extergen
dum pedes,ad exequendum vtrunque officium ordinate. ❡Venit ergo.incipiendo lauare. ad
Simonem Petrum.) A Petro(qui primus erat in ordine apoſtolorum)incæpit. ❡Et dicit ei Pe-
trus.Domine.)Etiam titulo rationem horrendi ſignificat petrus. ❡Tu mihi lauas pedes?)Reſ-
pondit Ieſus:& dixit ei. Quod ego facio.)hoc eſt myſterium contentum in hoc quod ego facio
lauando pedes veſtros.❡Tu neſcis modo:ſcies autem poſtea.)q̃ lauero nam poſt lotionem pe-
dum aperuit illis myſterium huius facti.❡Dicit ei Petrus.non lauabis mihi pedes in æternum.)
Animi ſui deliberationem,non futurum euentum petrus affirmauit. & ideo non temere affir-
mat,ſed ad reuerentiam erga Ieſum retinendum humana ratione & ſibi congrua firmauit:inter
pretans myſterium quod dicebat Ieſus occultũ,non ingerere ei tantam irreuerentiam ❡Reſpon
dit ei Ieſus.Si non lauero te.)Sicut Ieſus quum alloqueretur Samaritanam,ex aqua corporea trã
H ſtulit ſermonem ad aquam ſpiritus,ita modo alloquẽs petrum,ex lotione pedum extulit ſermo
nem ad ablutionem animæ.Non enim dicit ſi non lauero pedes tuos,ſed ſi non lauero te:ſigni-
ficãs ex ipſa mutatione ſermonis ꝙ non de pedum externa ablutione ſed de ipſius Petri interna
ablutione loquebatur.q̃uis Petrus non intelligeret ſic.❡Non habebis.pro,habes.)Non cõmi-
natio futuræ pœnę ſed denunciatio pręſentis priuationis,explicatur dicendo non habes.❡Par-
tem mecũ.)in hæreditate mea paterni regni. Et vere ſic exigit diuinæ prouidentię ordo, vt qui-
cunq; non fuerit à Ieſu ablutus intus,careat,conſortio Ieſu in regno æternæ patriæ : quia nihil
coinquinatum intrabit in illã.❡Dicit ei Simon petrus.Domine non tantum pedes meos,ſed &
manus & caput.)Sicut Samaritana intelligebat verba Ieſu de aqua corporea,ſic Petrus(minus pe
netrãs mutatum ſermonẽ Ieſu)intellexit verba Ieſu de ablutiõe pedum corporis.& audita denũ
ciata pœna,ne incurrant illam,offert alia membra lauãda:qui prius recuſabat lauari ſibi pedes.
❡Dicit ei Ieſus.Qui lotus eſt,non indiget niſi vt pedes lauet.)Quod de interna ablutione loqua
I tur in hac vniuerſali,teſtatur ſubſumpta particularis,& vos mundi eſtis .conſtat enim ꝙ de mũ-
ditia animę loquebatur.Petro igitur carnaliter intelligente & offerente non ſolum infima pedũ
membra ſed media(ſcilicet manus)& ſupremum(ſcilicet caput lauanda,reſpondit Ieſus de inter
na ablutione animi ad ſimilitudinem exterioris. Qui enim corporaliter lotus eſt , non opus
habet niſi vt pedes lauet:quos gradiendo oportet immundiciam contrahere.Et ſimiliter qui lo-
tus eſt ſpiritualiter,non opus habet niſi vt infimas partes animi quibus terrenis ſe oportet immi-
ſcere officiis(cibi,potus,rei familiaris,& ſimiliũ)lauet.Sed eſt mundus totus.)lotis pedibus. Et
aduerte ꝙ ſicut eſt ſermo de lotis corporaliter & ambulantibus,ita eſt ſermo de lotis ſpirituali-
ter & ambulantibus in via huius vitæ. Sicut enim illi loti ſola pedum ablutione indigent vt ſint
mundi toti,ita iſti ſpiritualiter .❡Et hæc dixerim ad euitandas obiectiones de ablutis baptiſmo
K qui ſtatim morerentur.De talibus enim non eſt ſermo:quoniam ex eo ꝙ officio pedum non vtũ
tur poſt lotionẽ,non opus habet vt pedes lauent.❡Et vos mũdi eſtis,ſed non omnes.Clare hinc
apparet ꝙ de interna ablutione ac mundicia,deq; internis pedibus locutus eſt. Apparet & hinc
Iudam interfuiſſe lotioni pedum:vt euangeliſta exponit.❡Sciebat enim quiſnam eſſet qui tra-
deret eum. Propterea dixit,non eſtis mũdi omnes.❡Poſtquam ergo lauit pedes eorum,accepit
veſtimẽta ſua.Obediẽte petro,reliqui apoſtoli permiſerũt abſque diſceptatione ſuos pedes ablui
à Ieſu.❡Et quũ recubuiſſet iterum.)Non contrariatur iteratus recubitus cœnæ factæ:ſed poſtq̃
cœnatum

cœnatum eſt iuxta legis ritum feſtinanter comedendo agnum paſchalem(& propterea abſque
interruptione,facta dicitur cœna)lauit Ieſus pedes diſcipulorũ:& poſtea iterũ recubuit,tanquam A
ad ientacula poſt lotioné pedum.℄ Vbi tamé aduerte ꝙ ſolus Ioãnes ſupplet lotioné pedũ:me-
diáq; dicit inter cœná & quaſi ientaculá. Quę Matthęus quidé cóputauit vt parté cœnę,dicés
cœnátibus auté illis:Lucas auté cú Ioáne vt poſt cœná.ait enim Lucas,ſimiliter & calicé poſt q̃
cœnauit. Quia enim fuit poſt cœnam legalem(agni ſcilicet)& fuit pars cœnę vſualis,ideo diuer
ſimode nominari vere potuit & poteſt.vnde ꝙ ipſemet Ioannes cap.vlt.appellat cœná,dicens
qui & recubuit in cœna ſuper pectus eius.Conſtat enim ex ſubiunctis ꝙ recubitus ille fuit poſt
cœná.℄ Dixit eis.Scitis quid fecerim vobis?)Docet vt promiſerat Petro(ſcies auté poſtea)my-
ſterium ablutionis factæ.℄ Vos vocatis me magiſter & domine.)Magiſter eſt nomé ſapientiæ:
dominus nomé eſt potétiæ.℄ Et bene dicitis.ſum etenim.)Si ergo ego laui pedes veſtros domi
nus & magiſter,& vos debetis alter alterius lauare pedes.)Si ꝙ ſonant verba intelligimus, ridi-
culum reddimus tantũ apparatũ officii,doctrinæ ac debiti:præter hoc ꝙ rei cóſtituuntur Chri-
ſtiani omnes.nó ſoluentes debitũ mutuæ ablutionis pedũ.In vna itaq; ſpecie officii;totum gen⁹
officiorũ intelligimus.ita ꝙ explicando debitum abluendi pedes,cóprehéditur debitũ cuiuſq; B
officii tam corporalis q̃ ſpiritualis:quia & ipſa ablutio,à Ieſu corporalis quidé exercitata eſt,ſpi
ritualis vero ſermone expoſita.Intédit ergo ad literá Ieſus vt ab ipſius exéplo cognoſcam⁹ nos
debitores inuicem ad mutua officia quibus opus eſt tam ad corpus q̃ ad ſpiritũ. Mutua ſiquidé
præcipit dicédo alter alterius.℄ Sed intellige proportionaliter,vt nó dedignétur ſuperiores ex-
ercere officia ſibi cógruatam ad corporis q̃ ad ſpiritus aliorũ vtilia:ex quo Ieſus dominus nó ho
rum aut illorũ ſed omniũ,& magiſter non horũ aut illorũ ſed omniũ,dignatus eſt ſpóte tá vile
exercere officium lauandi pedes piſcatorũ &c.℄ Exemplũ enim dedi vobis.)Ne facta à Ieſu do
mino & magiſtro,admirenda potius q̃ imitanda acciperemus,explicat imitanda.℄ Vt quemada
modũ ego feci vobis.)Non dicit vt quæ ego feci vobis,ſed quéadmodũ:vt intelligamus quod
ad imitádum modum faciendi(humiliter,manſuete,beneuole,ſtudioſe &c.)monet.Prius enim
explicauerat imitandum officium.dicendo alter alterius lauate pedes:nunc monet imitandum
modum,dicendo quemadmodum.℄ Et dicit feci,non dixi:quia non ad implenda ſua verba ſed C
ad imitandum ſua exempla monet.Et addit vobis,perſonis minimis.℄ Ita.)Ecce modus imitá-
dus.℄ Et vos faciatis.)non dicatis.℄ Amen amen dico vobis.Hæc accumulatio tot rationum ad
idem,teſtatur quòd diximus,ſcilicet quòd Ieſus intendit monere & præcipere in hac operis ſpe
cie vniuerſum genus officiorum quibus opus eſt ad proximum,non ſolum quo ad ipſa officia
ſed etiam quo ad modum exercendi ipſa:alioquin non tot rationes multiplicaret.
Non eſt ſeruus maior domino ſuo.)Ex parte conditionis eorum & ſui monet illos vt alter alte-
rius lauet pedes,vt quemadmodum ipſe fecit ita faciant:quia ſcilicet ipſi ſunt ſerui,ipſe domin⁹.
Turpe autem eſt ſermo vt velit eſſe maior domino ſuo,vt dedignetur imitari dominum.
℄ Neq; apoſtolus.) Græcam dictionem reliquit interpres:quum debuiſſet latine dicere miſſus
ſeu legatus.Ad idem ex officii ratione mone.veſtrum officium eſt officium miſſi ſeu legati:me-
um autem eſt officium mittentis.℄ Maior eſt eo qui miſit illum.)Non dicit quòd apoſtolus mi
nor eſt illo qui miſit ipſum(quum ipſe Ieſus apoſtolus vocetur ad Hebr.iii.& tamen non eſt mi-
nor deo qui miſit illum)ſed dicit non eſt maior. Poteſt ergo eſſe æqualis.& propterea turpe eſt D
vt dedignetur imitari illum qui miſit eum.℄ Si hęc ſcitis.)Non dubitando hæc ſciant dicit ſi ſci
tis:ſed communi more monendo,ambo requiſita ad beatitudinis meritum complectitur, ſcili-
cet ſcire & facere.Et vtrunq; ſub conditionalis antecedente locat:vt neutrũ ſine altero ſufficere
intelligamus.Pronomen enim hęc,monſtrat proprias ipſorum & Ieſu conditiones,facta Ieſu &
modum quo fecit Ieſus.hæc enim oportet ſcire.℄ Beati eritis.pro,eſtis.)Ex parte præmii, non
qualicunq; ſed beatitudinis,non tantum futuræ ſed præſentis in certa ſecuraq; ſpe,monet ad idé
& propterea dicit eis.℄ Si feceritis ea.)Nó ſufficit hæc ſcire ad eſſe beatum certa ſpe,ſed oportet
hæc eadé etiam facere,non dicere.℄ Et hinc clare apparet ꝙ in lotionis pedum officio intendit
vniuerſa officia ad proximum,illo modo quo fecit Ieſus:alioquin non dixiſſet in numero plu
rali hæc & ea,non dixiſſet beati eſtis ſi hec ſcitis & feceritis.
℄ Non de omnibus vobis dico.)Excipit à beatitudine apoſtolorum(indefinite tamen)dicendo E
non de omnibus vobis.Et eſt ſenſus ꝙ non dico de omnibus vobis ꝙ eſtis beati ſi hæc ſcitis & ſi
feceritis.℄ Vbi diſcerne quòd quamuis iſta conditionalis de futura beatitudine(ſi hæc ſcitis ſi fe-
ceritis ea,beati eritis)vera fuiſſet tam de Iuda quám de aliis:Ieſus tamen non dixit ipſam ſed al-
teram de præſenti beatitudine,ſi hæc ſcitis ſi feceritis ita beati eſtis. Quam conſtat non veri-
ficari tunc de Iuda:qui tunc erat in ſtatu & animo peccati mortalis,& de numero reproborum

ſcendum manerent,non videtur cõgrue ꝙ diſcipulus ille in gremio Ieſu ſederet aut iaceret.Ineptus enim talis ſitus fuiſſet vtriq; ad veſcendum.Quocirca appellatione ſinus aut fluentem ve- A
ſtem Ieſu aut ſpatiũ ꝙ complexione brachii Ieſu compræhendi poterat, ſignificat.Deſcribitur enim ꝙ diſcipulus ille recumbebat cõtiguus Ieſu:vtpote ſedens in ſinu veſtis Ieſu,ſeu infra ambitum qui brachio cõpræhendi poteſt.Deſcribitur ſiquidem ſitus diſcipuli illius antequã innueret illi Simon Petrus quicquam.❡Quem diligebat Ieſus.) hoc eſt cui ſpecialia ſigna dilectionis demonſtrabat.nam dilectione interna omnes diligebat:vt in hoc eodem cap.dicet, ſicut dilexi vos.Et hac cognominatione ſeipſum deſcribit euangeliſta in tertia perſona:ſicut Moyſes de ſe loquitur in tertia perſona.❡Innuit ergo huic Simon Petrus.)Ex hoc ꝙ Petrus innuendo loquitur Ioanni,inſinuatur ꝙ non erat coniunctus localiter Ioanni:vt potuiſſet ei in aure loqui.❡Et dixit ei quis eſt.pro,vt in interrogaret quis eſſet,de quo dicit.Non dicit euangeliſta ꝙ Petrus & innuerit & dixerit,ſed ſolummodo ꝙ innuit & quid innuit,ſcilicet vt interrogaret quis eſſet.Facile enim fuit hoc ſigno aliquo ſignificare.❡Itaq; quum recubuiſſet.pro,quum incidiſſet,ille.) Non eſt eadẽ dictio hic & ſuperius.illa enim ſitum iacentis ſignificat:iſta autem ſitum cadẽtis. Vnde clarior redditur ſenſus antedictus ꝙ non in gremio Ieſu recumbebat,ſed iuxta eum.Iacẽs B
enim in gremio nõ cadit ad pectus:ſed potius aſcenderet ad pectus.❡Supra.pro,ſuper pectus Ieſu.Caput ſiquidem acclinando ſuper pectus Ieſu,dicitur incidiſſe ſuper pectus eius. ❡Dixit ei domine quis eſt?❡Reſpondit.pro,reſpondet,Ieſus.Ille eſt cui ego intinctum panem.pro, buccellam,porrexero.Et quum intinxiſſet panem.pro,buccellam,dedit.pro,dat,Iudæ Simonis Scariotis.pro,Iſcariotæ.)Datiui enim eſt caſus.Et refertur nõ ad Simonem ſed ad Iudam. ❡Si iũgis his ſcripta ab aliis euangeliſtis,inuenies Ieſum proditorem ſuum primo manifeſtaſſe vnum ex duodecim:deinde reſtringendo,vnũ ex comedentibus in catino Ieſu:& demum ſoli Ioanni demonſtraſſe in indiuiduo.❡Et poſt buccellam.proculdubio comeſtam.introiuit.Deeſt tunc. Legendum eſt Tunc introiuit in eum Satanas.) Tanquam buccella traxerit poſt ſe Satanam ad interiora Iudæ.Significatur autem per introitum Satanæ,tantum augmentum malitiæ in Iuda vt velut habitans in eo fuerit Satanas:hoc eſt vt effectus fuerit Satanas viens Iuda ſicut habitans in domo vtitur illa.❡Et dicit ei Ieſus.quod facis,fac citius.)Dicendo quod facis,inſinuat Iudæ C
ſe noſſe ꝙ Iudas facit.Dicendo fac citius:vt nõ præcipit vt faciat ꝙ facit:ſed circunſtantiam temporis,ſignificatam per citius:vt ſcilicet tempore illo à ſe deo decreto faceret.Quamuis enim de non præceperit ꝙ Iudas proderet Ieſum,præcepit tamen vt tali tempore faceret quod facit.& quia illud tempus iam aduenerat,ideo præcipitur vt citius faciat:vt impleat tunc, quod erat tẽpus decretum à deo.❡Hoc autem nemo ſciuit diſcumbentium ad quid dixerit ei.)Etiam ipſe Ioannes inter neſcientes quorſum tenderent hæc verba ſupputatur. ❡Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas,ꝙ dixiſſet ei Ieſus.Eme ea quæ opus ſunt nobis.pro,eme ea quibus opus habemus,ad diem feſtum.)puta azimos panes,& reliqua ad veſcendum neceſſaria in ſolẽnitate paſchali.❡Aut egenis vt aliquid daret.)Hinc clare apparet nec Ieſum nec apoſtolos vixiſſe mendicando:ſed potius dando mendicis. Apparet etiam hinc ꝙ non ſolum mulieres ſequentes Ieſum miniſtrabant Ieſu de facultatibus ſuis:ſed etiam Ieſus habebat marſupium pecuniarum apud Iudam,non tantum ad victum,ſed etiam ad erogandum egenis. Niſi enim ſępe Ieſus pręcepiſſet dari egenis:non putaſſent diſcipuli ad hoc fuiſſe hæc verba dicta. Quod etiam apparet ex D
murmure diſcipulorum in Bethania.Potuit vnguentum iſtud venundari,& dari pauperibus.F ❡Et hæc notent qui de paupertatis perfectione diſputant:vt intelligant non derogare perfectioni Chriſti & Apoſtolorum,habere commune marſupium non ſolum ad proprias neceſsitates ſed ad ſubueniendum pauperibus.❡Quum ergo accepiſſet ille buccellam.) Sicut inferius dicet quum accepiſſet acetum, ita tunc dicit quum accepit buccellam:vtrobiq; ſignificans actum ſumendi in cibum ſeu potum.❡Exiuit continuo.)Erat autem nox.) Explicatur tempus nocturnum.tum ad inſinuandum aptum tempus proditioni,tum ad ſignificandum noctem mentis Iudæ.❡Quum ergo exiſſet,dixit Ieſus. Nunc clarificatus eſt.pro,glorificatus eſt.)Et ne oporteat repetere in omnibus ſequentibus iſtius textus,legendum eſt glorificare ſeu glorificari.

❡Eunte Iuda ad exequendum proditorem, prænunciat Ieſus diſcipulis prius imminentia,ſibi: deinde imminentia diſcipulis vndecim. Et inchoat ab imminente ſua gloria. Et aduerbium nũc E
demonſtrat tempus:cuius executio iam inchoata erat eunte Iuda ad exequendum proditionem. Et dicitur glorificatus tempore paſsionis,tum merito:quia paſsio erat meritum glorificationis. tum via:quia paſsio erat tranſitus ad glorificationem. Appellat itaq; tempus proditionis paſsionis mortiſq; ſuę,tempus glorificationis ſuæ:ad firmandã fidem diſcipulorum vt erigantur ad cognoſcendũ ꝙ tranſit ad gloriam,ꝙ oportet ipſum pati vt glorificetur. Et eſt ſermo pe gloria

F omni ei debita ex morte ſua.ita ꝙ cóprehenditur & glorificatio corporis & glorificatio nomi
nis &c.¶Filius hominis.)vt de ſeipſo quatenus homo eſt intelligamus.¶Et deus clarificat⁹ eſt.
pro,glorificatus eſt,in eo.)Non ſolum nunc glorificatus eſt filius hominis, ſed etiã glorificatus
eſt deus in ipſo filio hominis.Vere videmus glorificatum deum in Ieſu Chriſto mortuo pro-
pter ſalutem humani generis.nam inde videmus deum cognitum & adoratum à toto orbe ter-
rarum.¶Si deus clarificatus eſt.pro,glorificatus eſt,in eo.)Non ſuffecit explanare fructum du
plicẽ mortis eius,ſed ex ſecũdo fructu manifeſtat actorẽ primi fructus:ex hoc enim ꝙ deus glo
rificatus eſt in Ieſu,intendit inferre ꝙ deus eſt actor glorificationis Ieſu.Et propterea ſubiungit
conſequẽs.¶Et deus clarificabit.pro,glorificabit eum.)ſcilicet filium hominis.¶In ſemetipſo.)
filio hominis.Parum ſiquidem eſſet glorificare filium hominis in fama,in opinione aliorum,
immo nihil eſſet niſi glorificaret eundem in ſemetipſo:glorioſum efficiendo ipſum,viuum,ani
ma & corpore.¶Et continuo clarificabit.pro,glorificabit,eum.)Ne putares de differri glorifi-
cationem filii hominis in ſemetipſo,manifeſtat ꝙ continuo,ſtatim(vtpote infra triduum)glo-
G rificabit eum,reſuſcitando ipſum à mortuis.¶Filioli.)Prædicto fructu mortis ſuæ,prædicit eis
ipſam mortem iam imminere.Et appellat eos filiolos,tum amoris teneritudinẽ in fine illis mõ
ſtrans,tum eorũ internũ ſignificans,Erant enim velut filii paruuli,adhuc nõ firmati,adhuc nõ
perfecti virtute ex alto.¶Adhuc modicũ vobiſcũ ſum.)Breuiſsimo ſiquidẽ tẽpore ab his ver-
bis cum ipſis fuit quantũ ad cõuerſationẽ:puta per duas vel tres horas.Breuiſsimo quoq; tempo
re cum ipſis fuit quantum ad cõmunicationẽ mortalis carnis:vſq; ſcilicet ad horã nonã diei ar-
tificialis ſequentis.Vnde & poſt reſurrectionẽ ipſe dicit de cõmunicatione mortalis carnis, quũ
adhuc eſſem vobiſcũ.Ita ꝙ per eſſe nobiſcũ intelligit nõ ſolum conuerſari nobiſcũ,ſed etiã eſſe
ſimilẽ nobis.paſsibilẽ,mortalem.¶Quęritis me.)deſiderabitis pręſentiã meã corporalẽ.¶Et ſi
cut dixit Iudæis.)ſuperius.vii.cap.¶Quo ego vado nõ poteſtis venire,& vobis dico modo.)Iu
dæis dixerat abſolute,quo ego vado vos non poteſtis venire:diſcipulis autẽ vndecim dicit hęc-
H met verba nõ abſolute ſed adiũcto aduerbio tẽporis modo,quo ego vado vos nõ poteſtis veni
re modo quia illi reprobi nec tũc nec vnq̃ venturi erant ad ſtatũ glorię,quo Ieſus ibat:diſcipuli
autẽ vndecim nõ tũc quidẽ ſed poſtea venturi erant ad ſtatũ glorię ęternę.¶Mandatũ nouũ do
vobis,vt diligatis inuicem.)Pręceptum charitatis mandatũ nouũ appellatur.tũ quia ſemper eſt
nouum,nihil vnq̃ ſapiẽs vetuſtatis.tum pręcipue qui nouo modo explicabatur.In veteri enim
lege explicatũ eſt mandatũ dilectionis ſecundũ formã naturalis iuris,diliges proximũ tuũ ſicut
teipſum.amicabilia enim quę ſunt ad alios,naturali ratione ſunt ex amicabilibus quę ſunt ad ſe:
vt etiã philoſophi tradiderũt.Vnde diliges ꝓximũ ſicut teipſum,formã ſonat naturalis iuris:vt
quẽadmodũ amas te amore amicitiæ,ita ames proximũ amicitię amore.hoc eſt pręceptum ve-
tus.Pręceptũ autẽ nouum ſonat nouũ formam:quę explicatur ſubiungẽdo.¶Sicut dilexi vos.)
Modus præcipitur diligendi inuicẽ,ſimilis modo quo ipſe Ieſus dilexit nos.Cõſtat enim ꝙ hic
modus ſonat diligere relatiue ad vitã ęternam:ſubordinando tam diligentis q̃ dilectorum bo-
I na omnia temporalia vſq; ad vitam incluſiue,ſpirituali ſaluti dilectorum.Chriſtus nanq; ſic di-
lexit nos vt etiã vitã poneret pro ſalute noſtra:& ſic dilexit diſcipulos vt mitteret eos tanquã
oues inter lupos &c.Hæc eſt igitur explicata noua dilectionis forma, hoc eſt mandatum nouũ:
vt ſicut Chriſtus dilexit nos non carnaliter ſed ſpiritualiter,ponendo vitam pro nobis,& volẽ-
do nobis non bona huius mundi ſed bona vitæ ęternæ cum quibuſcũq; huius mundi malis in-
cidentibus,ita nos diligamus inuicem,parati ponere vitam pro ſpirituali ſalute proximorum:&
velimus proximi bona vitæ ęternæ plus q̃ bona mundi huius,plus q̃ vitam corporis.Hoc enim
mandatum ad noui teſtamenti ſtatum ſpectat:hoc eſt nuſquã fuerat in veteri teſtamento explica
tum.Vnde merito mãdatum nouũ à Chriſto dicitur. ¶Et eſt præceptũ hoc.nõ cõſiliũ(vnde
& mandatum appellatur) affirmatiuam tamen:obligans quidem ſed non ad ſemper executioni
K mandandum,ſed quando oportet.¶Vt & vos diligatis inuicem.)Ad diſtinguendum inter vim
mandati & vim exempli,repetit vt diligatis inuicem:vt intelligamus debere nos diligere inui-
cem ſicut ipſe dilexit nos,tum ratione præcepti tum ratione exempli ipſius Ieſu.Propter quod
Euangeliſta inter præceptum & exemplum in medio locauit ſicut dilexi vos:vt ſimul ſignifica-
ret & modum præcepti & vim exempli.¶In hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei eſtis,
ſi dilectionem habueritis ad inuicem.Ecce infallibilia apud omnes nationes ſigna diſcipulorum
Chriſti,ecce inſignia propria Chriſtianorum,quæ vtinam hodie apparerent.

¶Dicit ei Simon Petrus.)Occurrit hic duplex quæſtio.Altera de loco:quoniã apud Mattheũ
& Marcum verba inter Ieſum & Petrum narrãtur hymno dicto poſt cœnã,exeũte Ieſus verſus
Gethſemane Ioannes autẽ refert ea dicta in loco cœnæ:¶Solutio eſt.ꝙ Ioãnes ſeruat ordinem
hiſtoriæ

hiſtoriæ:Matthæus autem & Marcus ſine ordine res geſtas & dictas referunt. Vnde & inferius A
aperte ſubiungetur,ſurgite eamus hinc.Matthæus autem & Marcus rememorant dicta:nō dicen
do ibi vel alibi hæc dicta fuiſſe.¶Altera eſt de ordine verborū.Et hęc queſtio ab alio quàm ſpi
ritu ſancto declarari nequit cum certitudine.Cōiicere tamen licet ꝙ colloquiū inter Ieſum &
Petrū incepit ab iſtis verbis quę Ioānes refert.ſ.quo ego vado vos non poteſtis ſequi modo.ab
his enim verbis motus Petrus petit.¶Domine quo vadis?Quod ideo petiit,vt audiens explicari
terminū quo ibat Ieſus,offerret quoq; ſe ad ſimul eūdū.¶Reſpōdit.Deeſt,ei,Ieſus.Quo ego va-
do nō poteſt me modo ſequi.)Indignum mōſtrauit Petrū reſpōſione clariore:repetēdo Petro
quod cōmuniter dixerat vndecim.¶Poſtea autem ſequeris.Deeſt,me.)Secut⁹ enim fuit Ieſum
Petrus poſtea quū Romę crucifixū eſt.¶Dicit ei Petrus.Quare.Deeſt,domine.Legendū eſt.Do
mine quare nō poſſum te ſequi modo?animā meā pro te ponā.) Prōpti & feruētis ſpiritus ver-
ba ſunt.habebat nanq; paratā intentionē etiā moriēdi pro Ieſu: aperte per hoc ſignificās ꝙ para
tus erat ſequi ipſum euntē per mortē ad aliā vitā.Quibus auditis Ieſus dixit ea quæ Lucas refert,
ſcilicet Simon ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret &c.& inſeruit,omnes vos ſcandalū patie-
mini in me in hac nocte iſta.& prædixit Petro tantū de ſeipſo ꝓmittenti ꝙ ter eū eſſet negatu- B
rus.¶Reſpōdit ei Ieſus.Animā tuā pro me pones?amen amē dico tibi.nō cāta bit gallus donec
ter me neges.)Vel tacet Ioānes quod Marcus explicauit.ſ.bis:vt Ieſus dixerit.nō cātabit bis gal-
lus donec ter me neges.vel tacet ꝙ Ieſus prius dixerit Petro,nō cātabit gallus bis donec ter me
neges:& Petro adhuc ꝓmittenti de ſe cōtrariū,poſtea peiora ꝑdixerit non cantabit gallus donec
ter me neges.Ita ꝙ vtrunq; ei prędixit ſucceſsiue.Quod verificatum fuiſſe,inferius declarabitur.

CAPVT XIIII

ET ait diſcipulis ſuis. Totum hoc ſuperfluit. ¶Non turbetur cor veſtrum.)
Prædixerat eis ꝙ omnes ſcandalū paſſuri eſſent in ipſo,& ꝙ tradēdus eſſet.&
ꝓpterea diſcipulos turbatos videns,monet vt turbatio non perueniat vſque ad
cor:hoc eſt voluntatē.Acſi apertius dixiſſet.quāuis turbati ſitis paſsionibus tri C
ſtitiæ & timoris.nō tamē turbetur voluntas veſtra,ſed maneat immota & quie
ta in affectu ad bonū ſpirituale ad quod modo eſt affecta.habebant enim tunc
cor mundum & affectum ad bonum ſpiritus.¶Creditis in deum & in me cre-
ditis.) Anceps eſt vtrobiq; ad indicatiuum vel imperatiuū,ad creditis vel credite.Poteſt enim legi
vt moneantur vtrūq; itaq; ratio nō turbādi corde,apponatur fides in deum & fides in ipſum:mo-
nendo credite in deū & credite in me.Poteſt quoque legi alterum indicatiue & alterum impera-
tiue ſcilicet creditis in deū & in me credite,ſignificando ꝙ fides in deum,ſit ratio credendi in Ie-
ſum:vt intelligamus non eſſe duas fides(alteram in deum, alteram in Ieſum) ſed eadem ratione
qua credimus in deum,credendum eſſe in Ieſum.Vbi implicite ſignificat ſe eſſe deum.ex eo enim
quòd credere in deum infert credere, in Ieſum,manifeſte ſequitur Ieſum eſſe deum. Nam non di-
cit creditis deo credite & mihi,ſed creditis in deum credite & in me:eodem vinculo exigens crede D
re in ſe quo creditur in deum.¶Et dixit hoc,implicite inſinuans quo turbatio cordis ducebat,ſci-
licet ad perdendum fidem in ipſum,vt intelligerent quòd quādiu crederēt in ipſum,turbatio nō
perueniret ad cor.præuidebat enim eos turbandos corde & perdituros fidē ipſum, ¶In do-
mo patris mei.)Metaphorice domus patris ſignificatur gloria æternæ fœlicitatis, in fruitione
dei conſiſtentis:quia beati ſunt apud deum ſicut domeſtici filii apud patrem. ¶Manſiones mul-
tæ ſunt.)Sicut gloria beatitudinis appellatur domus, ita eſſe beatum appellatur manſio:& multi-
plex participatio beatitudinis,multitudo manſionum appellatur. Et adiunxit hoc,quia dixerat
quo ego vado vos non poteſtis venire modo. ne errarent male intelligendo ſcilicet quod in do-
mo patris non eſſet manſio niſi pro ſolo Ieſu, vel pro paucis:& propterea dixerit eis non poteſtis
modo venire,& propterea dixerit ſoli Petro ſequeris autem poſtea. Ad tollendum itaq; hunc erro-
neū intellectū,& ſimul erigendo ſpem eorum ad cęleſtem beatitudinem,manifeſtat eis ꝙ in domo E
patris ſui māſiones multę(ſine numero)ſunt.Hæc tria Ieſus proponit diſcipulis ad ſpem, ad fidem,
ad charitatē immotā ſeruandā.Circa quæ tria totius huius capituli ſermo verſabitur, ordine re-
trogrado:inchoando ſcilicet ab vltimo,in domo patris mei manſiones multæ ſunt. ¶Si quo mi
nus.pro,ſin minus.)ſeu alioquin.¶Dixiſſem vobis.)hoc eſt ſi non eſſet multitudo manſionū in do
mo patris mei,indicaſſem hoc vobis. Et addidit hoc,vt intelligamus quod omnia cæleſtia quæ
oportet nota eſſe nobis Ieſus indicauit,nihilq; eorum tacuit. ¶Quia vado.)Superfluit quia.Et
proſequitur erectionem ſpei diſcipulorū ex ſuo officio ad parandum diſcipulis manſiones in domo

F patris.Vado inquit,per mortem.¶Parare vobis locum.)Manſiones quidē in domo patris mei
iam ſunt multæ,ſed non ſunt paratæ vobis niſi ego parē vobis illas:& propterea vado ad parā-
dum vobis locum manſionū in paterna domo.¶Et iſta pręparatio eſt beneficiū apertionis pa
radiſi.Ante mortem enim Chriſti nullus quantuncunq; ſanctus ingrediebatur in manſiones
beatitudinis:ipſa mors Chriſti beneficium hoc humano generi contulit,vt iuſti purgatione nō
indigentes beatificarētur.Et hoc beneficium ſicut metaphorice appellatur apertio paradiſi,ita
metaphoricæ quoq; appellatur parare locū ſeu manſionē hominibus ſanctis. Et eſt ratio huius
metaphorę:quia tanquā nō paratus locus alicui eſt,quando ipſe quidem dignus eſt loco, ſed im-
pedimentū aliquod ne loco illo potiatur adeſt.¶Et ſi abiero & præparauero.pro,parauero,vo-
bis locum.)Non ſufficit Ieſu erigere ſpem diſcipulorum.ex hoc ſolo ꝙ vadit ad parandū eis lo-
cum:ſed erigit etiam ſpem ex reuerſione ſua.Et ſi abiero,per mortem,& parauero vobis locum
beatitudinis,per mortē,reſurrectionē & aſcenſionē meam.¶Iterum venio.pro,venturus ſum
Ire meum ex hoc in carnē mortalem aduentu,eſt ad parandū vobis beatitudinis animæ locum:
G iterum autem venturus ſum in mundū.¶Et accipiam vos ad meipſum.)Tunc accipiā vos reſu-
ſcitando vos integros,ex anima & corpore conſtantes,ad meipſum,ad conſortiū meum. ¶Vt
vbi ſum ego,& vos ſitis.)Eundem locum(paternā ſcilicet domum) promittit diſcipulis in quo
ipſe eſt.Et non dicit vbi ero ego,ſed vbi ſum ego:quia ipſe erat in beatitudine ſecundum ſupre-
mam animæ partem,¶Dixit quoq; hęc de ſecundo aduentu,ad mitigandum dolorem diſcipu-
lorum de ſuo receſſu.Et ad hoc ſignificādū præpoſuit,& ſi abiero:vt promiſſa reuerſio tēperet
abire.¶Et quo ego vado ſcitis,& viam ſcitis.)Interrogauerat Petrus,domine quo vadis:& indi
gnus clara reſpōſione fuit.Sed dulcis magiſter tractās modo de domo patris ſui,de gloria æter-
næ fœlicitatis,excitat eos ad conſiderandum ꝙ ſciunt quo ipſe Ieſus vadit & viā qua itur illuc.
Sciebant enim(hoc eſt rationem ſciendi habebant ſufficientem)ex tot auditis à Ieſu quod vadit
ad gloriam æternæ fœlicitatis per viam mortis proprio.Ita ꝙ ſenſus verborum Ieſu eſt. Scitis,
H hoc eſt in promptu habetis ſufficiētem rationem ſciendi,& quo vado & qua vado.Et eſt ſermo
de ſcire comitante fidem,non de ſcire euidentię:vt patet.Dicit ei Thomas. Domine neſcimus
quo vadis:& quomodo poſſumus viam ſcire.Ex hoc quod Thomas argumentando, ex igno-
rantia termini infert ignorantiam viæ,apparet ꝙ non intellexerat verba Ieſu vt ſonant (ſcilicet
ꝙ ſcirent diſcipuli & terminum & viam.huiuſmodi enim argumentatio non eſt congrua reſpō-
ſio ad verba Ieſu in tali ſenſu)ſed ꝙ intellexit verba Ieſu in ſenſu quē diximus ſcilicet ꝙ habetis
ſufficientem rationem ſciendi & terminum & viam.Huic nanq; ſenſuit cōgrue & non contradi
cendo magiſtro reſpondens Thomas,fatetur hebetudinem ſuam & aliorum circa terminum,
& conſequenter concomitari oportere neſcientiam viæ.Et eſt ſenſus.Quamuis verum dicas ꝙ
habemus rationem ſciendi vtrunq;, tamen fatemur ꝙ de facto neſcimus quo vadis,ac per hoc
quomodo poſſumus viam ſcire,hoc eſt & conſequenter impoſsibile eſt nos ſcire viam,notitiam
enim vię conſtat pēdere ex notitia termini:vt patet.¶Dicit ei Ieſus.)Reſpōdet directe Ieſus,pri⁹
I explicādo viā.¶Ego ſum via & veritas & vita.) In textu græco ſingulis his tribus dictionibus
ſuus pponitur articulus.Ita ꝙ ſignificatur,ego ſum illa via & illa veritas & illa vita:vt intelliga-
mus ꝙ Ieſus nō eſt quęcūq; via,ſed ſuprema via & ſuprema veritas & ſuprema vita.Et dixit ego
ſum via,ad cōuincendū Thomā ꝙ ſciebat viam,ſciēdo Ieſum.Vere autē dicit ego ſum illa via:
quoniā ipſe ſiue faciens ſiue docens ſiue moriens,reſurgens &c.via eſt & qua ipſe iuit & qua no
bis eūdū eſt.¶Adiunxit autē ſe eſſe veritatē & vitā,ne purū hominē ipſum eſſe intelligerent:ſed
ſimul cū hoc ꝙ eſt via humanis actionibus & paſsionibus,eſt etiā veritas nō quæcūq; ſed ſupre
ma,& vita ſimiliter ſuprema.quorū vtrūq; ſoli deo cōuenit.Et adiūguntur hæ vię,ad ſignificā
dum viam hanc fultam veritate & vita,ad differētiam humanarū viarum:quę aut falſę ſunt aut
falſitatis aliquid admixtum habēt,quo ad intellectū:& quæ laborē ac mortem inferunt,vel ſal-
K tem nō tollunt.Via enim Chriſti,tota plena eſt veritatis,& omnē laborē mortēq; tollit:dū ſpi-
ritus eunt is,cōtinue magis ac magis viuificatur,& ad vitā tandem perducit fœlicitatis animæ &
corporis.¶Nemo venit ad patrem niſi per me.)Manifeſtat ſe eſſe illam viam,ex hoc ꝙ niſi per
ipſum(hoc eſt ipſius meritum)nullus venit ad patrem.Acſi apertius dixiſſet.ſumma via eſt qua
itūr ad patrem:nemo autem venit ad patrē niſi per me:ego igitur ſum illa via. ¶In quibus ver-
bis explicare dignatur etiam alterum ſcilicet terminū quo vadit:dicendo nemo venit ad patrē.
Non dicit nemo vadit ad patrē(quaſi ſine ipſo)ſed nemo venit,tanquam comes ipſius: vt pater
inſinuetur cōmunis terminus quo vadit Ieſus & quo venit quicunque it ad vitā æternā ¶Supe-
rius.ca.vi.dixerat,nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eū:& modo dicit
ꝙ nemo venit ad patrē niſi pe me, vt intelligamus & indiuiſa eſſe opera trinitatis,& mutua of-
ficia

ficia inter hominem Ieſum & deum.¶Si cognouiſſetis me.)Explicatis via ac termino,explicat A
rationẽ ignorantiæ diſcipulorũ:quare ſcilicet ipſi neutrũ ſciunt,vt Thomas dixerat.Et ẽ regio-
ne argumenti Thomæ docet modũ cognoſcẽdi inchoandũ à via,nõ à termino. Thomas pro-
ceſſerat à termino ignoto ad viã ignotam.Ieſus docet in ꝓpoſito eſſe cõtrariũ progreſſum in-
tellectus.ſ.à via ad terminũ,à notitia Ieſu ad notitiã patris.Hoc enim clare ſignificat hæc cõdi-
tionalis..vt intelligamus ꝙ nõ eſt legitima excuſatio,procedere ex ignoto termino ad ignotã
viam in hac materia,vt Thomas arguebat:quia econuerſo procedendũ eſt.ſi enim cognouiſſe-
tis me.Et eſt ſenſus.ſi cognouiſſetis me viã & veritatẽ & vitã.¶Et patrẽ meũ vtiq; cognouiſſe-
tis.)Ecce quo vado cognitũ eſt vobis ex notitia mei qui ſum via.eo igitur modo quo cognoſci
tis vel nõ cognoſcitis me,eodẽ modo cognoſcitis vel nõ cognoſcitis patrẽ meũ ad quem vado.
¶Et dicit ſub cõditione ſi cognouiſſetis me:vt intelligamus ꝙ nõ de cognitione ſenſitiua ſed de
cognitione intellectuali penetrante ad intima perſonæ Ieſu(hoc eſt ad diuinitatẽ ipſius) loqui-
tur.Et vere cõditio hæc infert cõſequens.nam impoſſibile eſt cognoſcere perſonam Ieſu & nõ
cognoſcere deum patrem Ieſu. Et vere hic eſt legitimus noſcendi deum patrem modus quo ad
nos:vt ſcilicet ex notitia quam habemus de Ieſu qui nobis viſibilis apparuit,ad notitiam patris B
aſcendamus.¶Significanter q; dicit meũ:& non patrem adoptiuum ſed patrem naturalem intel-
ligamus. Adoptione enim,deus eſt pater multorum filiorum:natura vero proprius pater eſt Ie-
ſu ſecundum diuinitatẽ,¶Et amodo cognoſcetis.pro,cognoſcite,eum,& vidiſtis eũ.)Quamuis
dictio Græca anceps ſit ad cognoſcitis vel cognoſcite:magis tamen quadrat propoſito impera-
tiuũ q̃ indicatiuũ.Declarata ſiquidẽ ratione quare neſciebant tam viam q̃ terminũ (quia.ſ.ne-
ſciebant ipſum Ieſum)declarat modo rationẽ quare ipſe dixerit & quo ego vado ſcitis & viam
ſcitis,hoc eſt habetis rationẽ ſciendi.¶Et duo dicit.Alterum ſignificans apud illos affuiſſe ratio
nem cognoſcẽdi patrẽ,qui difficilior cognitu putabatur:dicendo & vidiſtis eum.ſ.patrẽ.Quod
verificari Ieſus ſubiunget,quia qui vidit filiũ vidit patrẽ.Et loquitur Ieſus ad diſcipulos humano
more.ex hoc enim ꝙ homo aliquis videtur à te,habes tu rationẽ cognoſcẽdi illũ.Vnde ita di-
cit & vidiſtis eũ,acſi dixiſſet de aliquo viſio homine quẽ dicerẽt ſe nõ cognoſcere & vidiſtis eũ.
¶Alterũ conſequens ad prædictam viſionem,ſignificans ꝙ ſaltem deinceps cognoſcant patrẽ: C
dicendo amodo cognoſcit eum.Conſuetum morem(vt dictum eſt)loquendi ſequens Ieſus,dicit
diſcipulis ꝙ quamuis excuſetis vos non cognouiſſe hactenus patrem ad quem vado, ſaltem ex
nunc cognoſcite eum quandoquidem vidiſtis eum videndo me.Sicut diceremus de homine pri
us viſo.etſi hactenus non cognouiſtis eum,amodo cognoſcite illum quoniam vidiſtis illum.Et
eſt ſermo de cognitione comitante fidem:iuxta illud Apoſtoli.nunc cognoſco ex parte.¶Dicit
ei Philippus.Domine oſtende nobis patrẽ.)Dixerat Ieſus,& vidiſtis eũ ſcilicet patrẽ.nõ audẽs
autẽ dicere Philippus nunq̃ vidimus patrẽ tuũ,rogat oſtende nobis patrẽ implicite negãs ſe vi
diſſe patrẽ.¶Et ſufficit nobis.)Totiens & tot dixiſti de patre tuo.oſtende nobis ipſum & ſuffi-
cit nobis de omnibus quę dixiſti.¶Dicit ei Ieſus.Tanto tẽpore vobiſcũ ſum,& nõ cognouiſtis.
pro,nõ cognouiſtis me?)philippus aliquãtę temeritatis reus,quãuis pro omnibꝰ vſurpauerit pe
tere,ſolus tamẽ arguitur ꝙ nõ cognouerit tanto tẽpore Ieſum.¶Philippe qui videt me,videt & D
patrẽ.Superfluit coniunctio &:præter hoc ꝙ pręſentia habemus pro pręteritis. Legendum eſt.
¶Pilippe qui vidit me,vidit patrem.)Directe declarat verba quę prius dixerat,& vidiſtis eum:
quę iã declarauimus.Intendit ſiquidem Ieſus ꝙ quicunq; cognoſcit ipſum,cognoſcit patrem:&
quicunq; vidit ipſum vidit patrem.Si clare vidit ipſum,clare,quoq; vidit patrem:& ſi imperfe-
cte nouit ipſum,imperfecte quoq; nouit patrem.¶Quomodo tu dicis, oſtende nobis patrem?)
Philippũ arguit:eo ꝙ reputabat Philippus cognito Ieſu,adhuc ſupereſſe noſcendũ patrẽ.cuiꝰ op
poſitũ tunc dixerat Ieſus,ſi cognouiſſetis me,& patrem meũ vtique cognouiſſetis.¶Nõ credis
quia.pro,ꝙ,ego in patre,& pater in me eſt?) Duo hinc myſteria apparent. Alterum ꝙ de noti-
tia comitãte fidem locutus eſt:vt expoſuimus.Hoc enim manifeſtat,dicendo nõ credis. Alterum
ꝙ ne erraremus,intelligendo ipſum Ieſum eſſe patrem & filium(vt Sabellius intellexit) probat
quòd qui vidit ipſum vidit patrẽ:nõ quia ipſe eſt pater ſed quia ipſe eſt in patre & pater in eo E
In quibus verbis conſubſtantantialitas ſimul cum diſtinctione perſonarum ſignificatur.nam ꝑ
nomen ego,perſonam ſupponit:& nomen patris,perſonam quoq; ſignificat.Et me eſſe in pa-
tre ꝙ patrem in me eſſe,conſubſtantialitatem ſignificat extremorum. Neque enim proprie in-
telligi poteſt filium eſſe in patre & patrem in filio niſi conſubſtantialitate.¶Verba quæ ego lo-
quor vobis,à meipſo non loquor.) Manifeſtat quadrupliciter quòd ipſe in patre & pater in
ipſo eſt.Primo alloquutione:quia verba quæ loquor nõ loquor à meipſo,ſed à patre.Et inten-
dit per hoc ꝙ indiuiſi ſunt ipſe & pater in loquendo:ac per hoc ipſe in patre & pater in ipſo eſt.

¶Pater autem in me manens,ipſe facit opera.)SI intendiſſet indiuiſionẽ ſolum quo ad loquẽ
F dum,dixiſſet,ipſe loquitur verba:ſed quia intendit non ſolum indiuiſionem quo ad verba ſed
etiam quo ad facta,ideo dixit ipſe facit opera.¶Vbi acutius perſpice quód ſimul adiicit indiui
ſionem ſui & patris quo ad facta,& probat indiuiſionem,ſui & patris quo ad verba. Nam ſen-
ſus eſt,pater autem in me manens ipſe facit opera quæ verbis loquor,vt intelligamus ꝙ quum di
xit Lazare veni foras,& ſimilia,verba quæ dixit non dixit à ſeipſo ſed à patre:& quia pater in
ipſo manens facit opera,ſignificata per illa verba.¶Non creditis.pro,credite mihi.)Poſtquam
primo ex verbis,ſecundo ex operibus declarauit patrem in ſe & ſe in patre, declarat tertio hoc
idem ex propria authoritate.Credite inquit mihi,qui nunquam mentitus ſum,qui ſum veritas.
¶Quia.pro,ꝙ,ego in patre & pater in me eſt.Alioquin.) Quarto per locum à natura operum
mirabilium quę fecit,exigit vt credant ſibi,aperte dicens:alioquin,hoc eſt ſi non ob authorita-
tem meam mihi creditis.¶Propter opera ipſa.)mirabilia quæ feci.Credite.Deeſt,mihi.)Si mi-
hi propter me non creditis.credite mihi propter mirabilia opera mea.¶Amen amen dico vo-
G bis.)Expeditis iis quæ occaſione illius particulæ,in domo patris mei manſiones multę ſunt,di-
cenda occurrerunt,tranſit ad ſpectantia ad illam particulam tunc ſimul propoſitam, creditis in
deum & in me credite.¶Qui credit in me.)Quia propoſuerat creditis in deum & in me credite,
intendit monſtrare rationem dicti:monſtrando parem eſſe facultatem credentis in Ieſum & cre
dentis in deum,De fide enim in deum,referunt alii euangeliſtæ dictum. habete fidem dei & ſi
dixeritis monti tollere &c.fiet & alia huiuſmodi.Et propterea de fide in Ieſum paria modo tra
dit.Et non dicit qui credit in deum,ſed qui credit in me:vt oſtendat ſe eſſe deum. ¶Opera quæ
ego facio.) Non dicit opus ſed opera,ne intelligeremus ſingulare opus humanæ redemptionis
(quo tunc actualiter faciebat)ſed opera quæ communiter faciebat,in quibus faciendis continue
perſeuerabat:& propterea vtitur præſenti, dicendo facio.qualia ſunt opera tam moralia quàm
miraculorum.In his enim perſeuerabat faciendo.¶Et ipſe faciet.)Ecce officium credentis in Ie
ſum,facere opera tam moris q̃ miraculorum quæ continue exercuit Ieſus.non ꝙ illa met nume
H ro opera faciet,ſed ꝙ ſimilia illis.¶Et maiora horum.pro,his,faciet.)Mirabilis apparet promiſ
ſio:ſed ceſſabit admiratio libratis ſubſequentibus conditionibus adiunctis.Et eſt ſenſus, non ꝙ
omnia faciet maiora his:ſed ꝙ aliqua maiora his(& moralibus & mirabilibus)faciet credens in
Ieſum.¶Quia ego ad patrem.Deeſt,meum,vado.) Ex tribus partibus integratur cauſa reddita
ex qua credens in Ieſum faciet hæc & maiora.Prima autem pars cauſæ,tria in ſe continet.ſ.ſur-
rogationem credentium in ſe loco ſui in ſua abſentia:Huiuſmodi enim ſurrogatio ſignificat di-
cẽdo quia ego ad patrem vado. Acſi apertius dixiſſet,Qui credit in me faciet hæc& maiora,quia
loco mei relinquo illum eunte me ad patrem.¶In quo etiã clauditur efficacia mortis eius,di-
cendo vado.per mortem enim ibat ad patrem.Et demum clauditur etiam glorificatio eius,di-
cendo ad patrem.Tranſire enim Ieſum ex hoc mundo ad patrem,eſt de ſtatu mortali & humili
ad ſtatum immortalitatis,gloriæ & regni ire.Ita ꝙ ſignificat hæc prima pars cauſæ,quia ego mo
riendo aſſequor regnum & gloriam,ſubſtituens eos loco mei.Hinc enim & ipſi ſurrogati in of
I ficium,hinc & meritũ mortis eius & tẽpus glorificationis eius(quod expectabatur ad abunde ef
fundendũ ſpiritũ ſanctũ)ſignificatur in cauſa ꝙ credẽtes in ipſum facient hæc & maiora. ¶Et
quodcũq;.pro,& quicquid.)Secũda pars cauſæ ex parte credentiũ in Ieſum ſe tenet:continẽs ſi-
militer tria,¶Petieritis patrẽ.)Superfluit patrẽ.Ratio modusq; faciẽdi hæc & maiora, explica-
tur ampliſsima facultas impetrãdi nõ aliquid ſed omne quod petierint.¶Vbi diligẽtius cerne &
nota cõiunctionẽ &,iungentẽ hanc cauſæ partẽ præcedẽti.Ita ꝙ cõtinentur hæc verba ſub illa
cõiunctione cauſali quia.Et eſt ſenſus planus.quia ego ad patrẽ meũ vado,& vos ſurrogati quic-
quid petieritis &c.Et ſignificatur clare per hoc ꝙ ad hoc vt credẽs in Ieſum faciat hæc & ma-
iora,cõcurrunt vt cauſa nõ ſolũ ꝙ ego vado ad patrẽ ſed & ꝙ vos petatis. Et cũ hoc declaratur
K etiã modus faciẽdi hæc & maiora,lõge diſtãs à modo quo ipſe Ieſus hęc fecit.nã ipſe fecit impe
rãdo:credẽtibus autẽ in eum promittitur ꝙ facient hęc & maiora,ſupplicando. ¶Et dicendo
quicquid,rationem reddit ꝙ hęc & maiora faciet,nam ſub quicquid comprehenduntur hæc &
maiora.Memento tamen quòd ſubintelligitur ſeruatis ſeruandis in ſupplicatione.¶In nomine
meo.)Ecce tertiũ.Non promittit quicquid petieritis,ſed limitat in nomine meo:hoc eſt ad ho-
norem,famã & gloriã meã.nomẽ enim ad notitiã:famã gloriãq; ſpectat.¶Verũ intellige hanc
conditionẽ nõ ſolum reſpectu intentionis petentis ſed etiã reſpectu rei:hoc eſt nõ ſolũ ꝙ petens
petat pro gloria Chriſti,ſed etiam ꝙ in rei veritate illud ſit expediens tũc pro gloria Chriſti,
alioquin ex parte rei ſeu tẽporis aut loci nõ petitur in nomine Ieſu.¶Hoc faciã.)Deeſt,ego.Le-
gendũ eſt.¶Hoc ego faciam.) Tertia pars cauſæ ex parte ipſius Ieſu in ſtatu glorię explicatur.
Et ſignifi-

Et ſignificat per hoc quòd credens in eum faciet hæc & maiora petendo in nomine Ieſu : non
ita quod ipſe petens faciet hæc ſine me(ſicut fiunt res à ſurrogatis abſente principali qui ſurroga A
uit)ſed ita quod egoipſe in gloria patris exiſtens faciam quicquid ipſi petierint in meo nomine.
Et in hoc manifeſtat ſe eſſe deum:qui quæcunque petenda quamuis maiora his,faciet faciendo
facere credentes in eum.hoc enim eſt dei proprium.❡Vt glorificetur pater in filio.)Vos quidē
petetis pro gloria mea,ego autem faciam quod petetis pro gloria patris mei,vt pater glorifice
tur in gloria filii.Omnia ſua referre ſe in patrem non ſolū quādiu in carne paſſibili erat ſed etiā
in ſtatu gloriæ,hinc manifeſtat.vt confirmet fidem ꝙ vna & eadem eſt gloria filii & patris ſicut
eſt vna natura & vna voluntas. Et ſimiliter eadem eſt exhibenda gloria à nobis filio & patri.
❡Collige prudens lector has conditiones requiſitas ad hoc vt credens in Ieſum faciat hæc & ma
iora:& ceſſabit admiratio,tam quod promiſſa ſint cuilibet credenti in Ieſum (quoniā non ſunt
promiſſa abſolute ſed cum his conditionibus)quam ſi non inueniuntur executioni mādata.Nō
enim hoc prouenit ex defectu promisſionis ſeu promittentis,ſed ex defectu conditionum quæ
non ſeruantur à nobis,quę nō concurrunt vt exiguntur.❡Si quid petieritis me in nomine meo
hoc faciam.)Dixerat ſiquid petieritis &c.vt rationem & modū faciendi hæc & maiora aperiret, B
repetit modo eandem ſententiā abſolute:vt intelligamus petitiones noſtras in nomine eius exau
diendas non ſolum vt faciamus hæc & maiora,ſed abſolute.Eſt quoque & altera repetendi ratio
quia vbi prius dixerat ſiquid petieritis,ſubaudiendo deum,modo dicit ſiquid petieritis me : ad
extendendum quod dixerat creditis in deum & in me credite,ſimiliter eſſe intelligendum pe-
titis deum petite & me:fidem ſuæ diuinitatis aſtruens.❡Si diligitis me.)Poſt ſpectantia ad duas
particulas(ſcilicet in domo patris mei,& creditis in deum)tranſit ad ſpectantia ad primam par-
ticulam:ſcilicet non turbetur cor veſtrum,in principio propoſitam.Et intendit conſolari eos
turbatos ex dilectione ad ipſum auditis ſupradictis de proditione eius & diſperſione eorum.&
propterea incipit à dilectione.Si diligitis inquit me,in veritate:vt mœſtitia veſtræ turbationis
præ ſe fert. ❡Mandata mea ſeruate.)Probatio dilectionis ſit ſeruare mandata mea:hoc eſt non
perducat vos turbatio veſtra ad tranſgresſionem mandatorum meorum.hoc erit vobis teſtimo
nium non turbati cordis(hoc eſt voluntatis)perſeuerantia in obſeruatione mandatorum meo C
rum:& econuerſo ſi turbatio ducit vos ad non ſeruandum mandata mea,ſcitote ꝙ tunc non dili
gitis me.❡Et ego rogabo patrem.)Comprehendite fructus immote dilectionis.Ex parte ſiqui
dem veſtra fructus eſt ſeruare mandata mea:ex parte autem mea fructus eſt quod ego rogabo pa
trem.Et dixit hoc.tum ad ſignificandum quaſi reciprocam gratitudinem obſeruationi mandato
rum eius.tum ad ſignificandum ꝙ ad habendum alium paraclettum non ſufficit vos ſeruare mā
data mea,ſed oportet adeſſe quoque præces meas.❡Conuenit autem Ieſu ſecundum humanam
naturam rogare patrem. Et dicit rogabo: quia futurum erat meritum mortis eius,intercedens
apud patrem.❡Et alium paraclitum.)Interpres reliquit dictionem Græcam:quum potuiſſet La
tine dicere conſolatorem.Iuxta Græcum tamen loquendo corrupta eſt ſcriptura.nam ſcribi de-
bet paracletum,& proferri penultima producta. ❡Alium conſolatorem ſpiritum ſanctum no-
minat,vere alium perſonaliter à filio.& vere conſolatorem,quia officium conſolatoris interni
exercebit.Et optime quadrat vt turbatis mœſtitia,conſolator promittatur.Et inſinuat per hoc
ſe quoque conſolatorem vnum eſſe:dicendo ꝙ alius conſolator dabitur. D
❡Dabit vobis.)Pater dator ſignificatur.Quod adimpletum eſt in Pentecoſte. ❡Vt maneat vo-
biſcum in æternum.Ne intelligerent quòd alius conſolator dandus eſſet illis ad tempus (ſicut ip
ſe Ieſus in carne datus eſt conſolator ad tempus)manifeſtat eis quòd ille alius cōſolator dabitur
eis non ad manendū cum ipſis ad tempus,ſed in æternū,ſed ſine fine.Sine pœnitentia enim ſunt
dona dei:vt Apoſtolus dicit ad Romanos vndecimo.Et propterea ipſe deus dat conſolatorem
internum vt maneat in æternum cum omnibus illis quibus dat.Sed ex parte eorum quibus da-
tus eſt,contingit quādoque quòd nō manet cū eis in æternum.hoc tamen in vndecim apoſtolis
non habuit locum:ſed non ſolum ex partu dantis ſed etiam de facto manſit & manet internus cō
ſolator cum eis in æternum.❡Spiritus veritatis.)Ne intelligerent alium conſolatorem corporeū
(ſicut ipſe fuit)manifeſtat eis ꝙ conſolator ille erit ſpiritus:vt intelligant ꝙ non erit exterior cō-
ſolator vt homo.ſed internus ſpiritus. ❡Et appellatur ſpiritus veritatis,non ſolum quia à veri- E
tate procedit diuina,ſed etiā quia veritatis puræ ac integræ eſt largitor.Nihil enim mendacii,ni
hil falſitatis,nihil doli & huiuſmodi,eſt à ſpiritu promiſſo diſcipulis Chriſti:ſed pura ab omni
admixtione cuiuſcunque fallaciæ veritas,& integra.omnia ad ſalutem æternam neceſſaria com
prehendens.❡Et dicendo veritatis,explicat alterum ſpiritus officiū:quod ſcilicet dabitur nō ſo
lum conſolator quo ad partem hominis affectiuā ſed etiā veritatis doctor : non tanquā externus

F doctor ſed internus ſpiritus..¶Quem mundus non poteſt acc[illegible]re.)Ne putarent alium conſo-
latorem dandum communiter omnibus(ſicut ipſe datus eſt cōmuniter omnibus)ſimul manife-
ſtat quòd mundo(hoc eſt omnibus promiſcue)non eſt dandus,& quare non eſt dandus,dicēdo
quem mundus non poteſt accipere:quia ſcilicet non eſt capax eius.Vere ſiquidem non fuit ſpi
ritus ſanctus datus Apoſtolis in Pentecoſte,datus mundo(hoc eſt communiter omnibus)ſed qui
buſdam tantum electis.Et vere mundus non erat capax tanti doni. ¶Quia non videt eum nec
ſcit eum.)Quare mundus non erat capax ſpiritus veritatis & cōſolatoris,ratio redditur ex parte
intellectus,quia non videt,clara noticia,nec cognoſcit,noticia,fidei,eū,veritatis ſpiritū mundus
enim tunc temporis non ſolum carebat noticia clara dei,ſed etiam carebat noticia fidei: vtpote
non credens eſſe ſpiritum ſanctum ſpiritum intrantem animam ad inſtruendum de veritate cœ
leſtis patriæ.¶Vos autem cognoſcetis.pro,cognoſcitis,eum.)Non differt cognitionem in futu
rum ſed dicit quod in præſenti cognoſcunt eum.Et quum duo negaſſet de mundo(ſcilicet vide-
G re & cognoſcere)non affirmat vtrunque de eis.non enim dicit vos autem videtis & cognoſcitis:
ſed alterum tantum affirmat:vt intelligamus alterum ſufficere:& intelligamus ſimul quòd Apo
ſtoli tunc cognoſcebant ſpiritum veritatis noticia fidei.Et propterea ipſis & non mundo dandus
erat conſolator.¶Quia apud vos manebit.pro,manet.) Ratio cognitionis redditur manſio:vt
intelligamus ſpiritum veritatis manentem in animis Apoſtolorum iam facere officium ſuum,fa
ciendo eos cognoſcere ipſum.ipſe enim ſpiritus teſtimoniū reddit ſpiritui noſtro quòd filii dei
ſumus.Vnde noticia ab experientia in ſeipſis ſignificatur.dat enim deus etiā hoc vt ſciamus quæ
à deo nobis donata ſunt.i.Cor.ii.¶Si obiicis quo pacto ſtant hæc duo ſimul,quòd ſpiritus veri
tatis manet apud eos & quod dandus eſt eis.Solutio eſt vtrunque eſſe verū.nam & tunc Apoſtoli
habebant ſpiritum veritatis ſecundum effectum neceſſarium ad propriam ſalutem:dandus autē
erat eis ſecundum effectum conſolationis qua tunc carebant,& ſecundum effectum veritatis ad
docendum alios cum plenitudine gratiæ & firmitatis &c.¶Et in vobis erit.)Coniunctio & de-
notat rationem cognoſcendi ſpiritum veritatis integrari ex duobus : ſcilicet ex eo quòd manet
apud vos,& ex eo quod in vobis erit:hoc eſt ex manſione & perſeuerantia.immo rectius ex mā
H ſione & electione diuina.Quod ideo dixerim:quoniam interrupta fuit manſio ſpiritus ſancti
in apoſtolis(ſaltem in Petro)ſed non fuit interrupta diuina electio:ſecundum quam dicitur & in
vobis erit.¶Vbi etiam nota quod prius dixerat vt maneat vobiſcum:modo autem adiungit in
vobis erit.vt intelligant quòd non ſolum cum eis ſed etiam in eis intus erit.¶Nec prætereas no-
tare quòd ex his duobus integrantibus rationem cognoſcendi ſpiritum veritatis,inſinuatur pro
prium hoc eſſe electorum vt cognoſcant in ſeipſis ſpiritum ſanctum.Si enim ad noticiam ſuf-
ficeret habere illum ſine perſeuerantia,nō dixiſſet Ieſus,quia apud vos manet & in vobis erit, iū
gendo nanque hæc duo ſub vno quia, vtranque conditionem requiri ſignificauit.
¶Non relinquam vos orphanos.)Apoſtoli ex animo & corpore conſtabant.& propterea Ieſus
conſolator eorum abceſſurus,poſtquam promiſit.alium conſolatorem internum , ac per hoc
conſolatorem animi,modo promittit ſeipſum rediturum conſolatorem corporeum.Et dicendo
non relinquam vos orphanos,conſolatorem ſe promittit vt patrem.Orphanus enim Græca di
I ctio eſt ſignificans orbatum parentibus. Vnde per hoc & ſe illis exhibuiſſe hactenus vt patrem
manifeſtat,& ſe rediturum vt patrem pollicetur.¶Venio ad vos.)Intra triduum enim reſurre-
cturus,tanquam in præſenti ſit dicit venio ad vos,ego ipſe carneus,ego ipſe pater.¶Adhuc mo-
dicum.) Vere modicum temporis ſupererat quo videretur communiter ab omnibus: vſque
enim ad nonam horam videndus erat viuus,mortuus autē paulo poſt.¶Et mundus iam nō me
videt.Poſt hoc modicū temporis,mundus.hoc eſt homines cōmuniter,me non videt.¶Et dicit
in præſenti videt,referendo non ad præſens tempus ſed ad tempus poſt modicū. Et eſt ſermo
de mundo ſecundum ſtatum tranſitorium huius mundi.Significatur enim quòd poſt illud modi
cum tempus homines communiter,durante ſtatu tranſitorio huius mundi non viderent Ieſum,
videndum tamen ab omnibus in fine mūdi.Propter quem ſtatū mundi.ſignificandum vſus eſt
K verbo præſentis temporis,dicendo non me videt:& non dicendo,& non me videbit.Sonat ſi-
quidē præſens quòd mundus in ſtatu mundi poſt illud paululum non videt Ieſum.Quod eſſe ve
riſſimū patet.poſt reſurrectionem enim non eſt communiter ab omnibus viſus,ſed tantum à
teſtibus præordinatis à deo.¶Vos autē videtis me.)Non dicit videbitis ſed videtis: referendo
præſens ad tempus poſt illud paululū.Ita quòd aduerbium temporis iam,ſeruit vtrique oratio-
ni:negatiue ſcilicet mundus me iam non videt,& affirmatiue,vos autem videtis me.¶Et decla
rat per hoc ſimilem differentiam ſeruandā in reditu ipſius reſurgētis inter ipſos & mundū,quę
deſcripta eſt inter ipſos quoque & mundum quo ad alium internum conſolatorem.Sicut enim
ibi

tibi dixit quòd dabit vobis,non mundo,ita modo dicit quod non mundus ſed vos videbitis me: A
ne intelligerent quod reſurgens videndus ſit communiter ab omnibus ſicut tunc paſſibilis vide
batur communiter ab omnibus.❡Quia. pro,ꝙ ego viuo.)Et hoc quoque præſens viuo.ad tem
pus poſt paululum præſens refertur.❡Et ſignificantur res videndæ ſuæ. Altera eſt quòd ego vi
uo poſt quam crucifixus mortuus ac ſepultus fuero. viuo egomet in hacmet carne, hacmet vita
qua modo viuo. Altera eſt.❡Et vos viuetis.)Securos per hoc apoſtolos reddit ꝙ non morientur
ſecum,ſed ꝙ perſeuerabunt viuentes. Perſeuerantiam enim vitæ,dicendo viuetis ſignificat timo
rem mortis interim quòd ipſe redibit,ab eis tollens.❡In illo die.)hoc eſt in illa claritate reſur-
rectionis meæ.Et ad litteram etiam In illo die quo reſurgam & veniam ad vos. quoniam eodē
die aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas,& inſufflando dedit eis ſpiritum ſanctum.
❡Vos cognoſcetis.)Ecce alter fructus reditus mei.primus enim deſcriptus eſt conſolatio viden
do me viuum:alter autem eſt notitia.Ille ad partem affectiuam & ſenſibile gaudiū, iſte ad partē
ſpectat intellectiuam.Sicut etiam a ſpiritu paracleto deſcripſerat vtranque partem perficiendā.
❡Quia.pro,ꝙ,ego ſum in patre meo.)Cognouerunt apoſtoli poſt reſurrectionem Chriſti non B
confuſa notitia(neſciendo quid crederent:vt quandiu erant quandiu cum Ieſu paſſibili credebāt
propter verba Ieſu)ſed diſtincta & explicita notitia,per ſpeculum tamen & in ænigmate,cogno
uerunt Ieſum eſſe filium naturalem dei,eſſe conſubſtantialem patri,eſſe in patre ſecundum idē
titatem ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ.❡Et vos in me & ego in vobis.)Myſterium vnitatis eccleſiaſticæ
ſecundum vnionem ſpiritus interni inter caput & membra,immo rectius inter perſonam & mē
bra,alterum cognoſcendum ab Apoſtolis prædicit.Ieſum enim eſſe in nobis & nos in Ieſu,nihil
eſt aliud quàm nos eſſe membra Ieſu,ipſum vero eſſe velut perſonam horum membrorū.Hoc
ſiquidem modo ipſe eſt in nobis vt perſona in membris ſuis,& nos ſumus in illo vt membra in
perſona:iuxta declarationem Apoſtoli ad Romanos duodecimo multi vnum corpus ſumus in
Chriſto ſinguli autem alter alterius membra.❡In his duobus(altero ego ſum in patre meo, alte
ro vos in me & ego in vobis)vniuerſa fidei materia comprehenditur.in primo enim myſterium
diuinarum perſonarum. in ſecundo autem myſterium eccleſiæ comprehenditur.
❡Qui habet mandata mea & ſeruat ea,ille eſt qui diligit me.)Quia reſtrinxerat promiſſionem C
vtranque(ſcilicet & alius paracleti & reditus ſui)ad Apoſtolos excluſo mundo,ne erraremus pu
tando per has reſtrictiones haberi mundum à Ieſu pro derelicto,ideo vtranque promiſſionem
quo ad aliquid extendit ad vniuerſum mundum,& propterea vniuerſaliter & in tertia perſona
dicit qui habet.Et intendit ſimul deſcribere diligentem Ieſum,& manifeſtare quis eſt in toto mū
do conſecuturus non ipſam vtranque promiſſionem ſed effectum vtriuſque.
❡Deſcribitur autem diligens Ieſum ex duabus cōditionibus:ſcilicet ex habere & ex ſeruare mā
data eius.In habere excluditur tam refutatio quam negligentia diſcendi mandata Ieſu:in ſerua-
re vero excluditur tam refutatio quam negligentia exequendi. Vtrāque enim conditionē opor
tet concurrere.nam ſicut non ſufficit plene habere in notitia mandata Ieſu ſine executione om-
nium,ita non ſufficit exequi omnia mandata Ieſu quæ quis habet in notitia,ſi refutat aut negli-
git habere notitiam omnium mandatorum Ieſu.❡Qui autem diligit me,diligetur à patre meo.)
Ecce participatio primæ promiſſionis,qua dixerat ꝙ pater dabit vobis alium paracletum.Ex-
tenditur enim promiſſio illa ad omnes diligentes Ieſum,non ſecundum nouum affectum ſed ſe D
cundum dilectionis effectum.& propterea dicit in futuro diligetur. Dilectio nanque dei ſecū
dum actum diligēdi eſt æterna & non futura:ſed ſecundum effectum eſt futura.❡Et ego dili-
gam eum.)Non ſolum à patre meo diligetur ſed etiam à me. Erit itaque amicitiæ amor inter di
ligentem me ex vna parte & patrem meum ac me ex altera.❡Sed occurit hic obiectio:quia tex
tus ſignificat dilectionem hominis erga Ieſum in præſenti tēpore,dilectionē autē patris & Ieſu
in futuro.Ex hoc enim inſinuatur quòd dilectio qua diligimus Ieſum debet præuenire dilectio
nē patris & Ieſu erga nos.cuius oppoſitū conſtat eſſe verū:quoniā ipſe prius dilexit nos immo
ex hoc quod deus diligit nos prouenit quòd nos diligamus eū.❡Solutio eſt.ꝙ abſolute prius de-
us diligit nos q̄ nos ipſum,ſed quod aliquē effectum(puta plenitudinē gratiæ,donum perſeue-
rantiæ,& vniuerſaliter quo ad ea quæ meremur)prius nos diligimus Ieſum quam deus nos:quo E
niā prius eſt noſtra dilectio meritoria quàm ſit deum dare donū quod meruimus.deum autē da
re donum aliquod,eſt deum diligere nos ad illum effectū.Sic autem eſt ſermo in propoſito:vbi
de ſpecialibus promiſſionibus eſt ſermo.Et declarat Ieſus ꝙ quicunque diligit eum meretur vt
diligatur à patre eius ad potiora dona.quo ad primam promiſſionem:& quod diligatur ab ipſo
Ieſu,quo ad ſecundam promiſſionem.❡Et manifeſtabo.pro,inſinuabo ei meipſum.)Ecce effe-
ctus in quo quilibet participabit promiſſionem reditus Ieſu. Apoſtolis dixerat ꝙ viſuri eſſent
ipſum

F ipſum & cogniturí &c. cuilibet diligenti ipſum promittit non quòd ſe manifeſtabit ſed quòd ſe
inſinuabit. Dictio enim græca ſignificat velut tacite & clam indicare: quoniá Ieſus cuilibet di-
ligenti ſe indicat ſeipſum intus interna illuſtratione & inſpiratione, diuerſimode: prout electi
experiuntur, accipientes manna abſcóditum quod nemo nouit niſi qui accipit. ¶ Dicit ei Iudas,
non ille ſcariotis. pro, iſcariotes. Domine quid factum eſt quia. pro, ꝙ manifeſtaturus es nobis te
ipſum, & non mundo?) Admiratur Iudas quo merito conſurgit hæc differentia, ſuperius expli-
cata in vtraque promiſſione inter mundum & ipſos Apoſtolos. Et ratio admirationis Iudę erat
quia ſolitus erat Ieſus dona ſua promittere cómunia omnibus: vtpote qui venerat pro ſalute mű
di, & qui vitá ſuam dixerat ſe daturű non pro apoſtolis tantum ſed pro multitudine hominű.
¶ Reſpondit Ieſus.) tali ordine. Primo declarat quomodo ſe habebit ad mundum: & deinde quo
modo ſe habebit ad ipſos apoſtolos. vt melius intelligant differentiam quam dixerat inter ipſos
& mundum. Et eſt hæc reſponſio declaratiua antedictorum. ¶ Et dixit ei. Siquis diligit me. Extē
G ſionem quam prius fecerat ad mundum in tertia perſona, qui habet mandata mea &c. modo de
clarat ſimiliter in tertia perſona: vt diligamus ꝙ de hominibus promiſcue loquitur. Si quis, cu-
iuſcunque nationis, ſexus, ætatis &c. diligit me, vere. ¶ Sermoné meum ſeruabis.) Exequetur má
data mea: alioquin nó eſt vera dilectio. ¶ Et pater meus diliget eum.) Ad dona potiora: vt prius
expoſuimus. ¶ Et ad eum veniemus.) Non paſſibus corporalibus, ſed donis internis. veniemus
inquam pater, paracletus & ego. ¶ Et manſionem apud eum faciemus.) Ad ſimilitudinem ami
corum aduentantium & eligentium manere apud eum quem diligunt, aduentum trinitatis ad
animam Ieſus deſcribit. vt plurali numero (veniemus. faciemus) multitudinem donorum quę có
fert deus ſuperueniens ad animam, intelligamus: dilectionem autem aduentu & manſione pro
greſſus intenſiuus cum perſeuerantia ſignificetur. ¶ Qui non diligit me.) Noua differentia inter
mundi perſonas immiſcetur, quæ nó habet locum inter ipſos vndecim Apoſtolos quos alloque
batur: vt intelligamus non eſſe idem de mundo intelligendű & de vndecim apoſtolis. In mun-
do enim ſunt & diligentes Ieſum & non diligentes: Apoſtoli autem vndecim omnes erát electi.
Et propterea de mundo adhuc loquens dicit. qui non diligit me. ¶ Sermones meos non ſeruat.
H Dilectio Ieſu propria monſtratur cauſa ſeruandi ſermonem Ieſu, ex hoc ipſo ꝙ dilectio ponitur
cauſa ſeruationis & non dilectio non ſeruationis. in cauſis enim propriis ſi affirmatio eſt cauſa af
firmationis negatio eſt cauſa negationis. ¶ Et dicit pluraliter ſermones meos vt intelligamus
non ſeruantem vniuerſos ſermones eius non diligere ipſum. ¶ Et ſermonem. pro, & ſermo.)
Errore ſiquidem non interpretis accuſatiuus iſte introductus videtur. nam & in Græco textus
eſt etiam nominatiui caſus. ¶ Quem audiſtis. pro, quem auditis. non eſt meus.) hoc eſt non ex hu
mana procedit autoritate. ¶ Sed eius qui miſit me patris.) hoc eſt ſed ex diuina autoritate vim ha
bet. Sicut ſi legatus nomine principis ſui loquens diceret, ſermo iſte non eſt meus ſed principis
qui miſit me. ¶ Et adiunxit hoc Ieſus ad manifeſtandum vim ſermonis ſui. Dixerat enim opor
ter ſeruari ſermonem ſuum, vſque adeo ꝙ qui non ſeruat ſermones eius extra charitatem eſt. De
clarat nanque hoc ideo eſſe quia ſermo eius eſt ſermo diuinus, quia ſermo eius habet vim legis à
deo: & propterea oportet ipſum ſeruari ab vniuerſo mundo.
I ¶ Hæc loquutus ſum vobis.) Poſtquam reſpondit Iudæ quantum ad viſitationem ſuam & patris
exhibendam mundo, reſpondet modo quantum ad ſpecialem viſitationem conferedá ipſis apo
ſtolis poſt ipſius reſurrectionem: & conſolatur eos ex differentia inter futuram viſitationem &
præſentem. De præſenti enim dicit, hæc loquutus ſum vobis: manifeſtans ꝙ officium loquentis
apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de ſeipſo homine, exteriori ſermone prædicáte, inſtru
ente, exhortante. & propterea ſubiungit. ¶ Apud vos manens.) communicans vobiſcű ſicut in
manſione ita in exteriori ſermone. ¶ Paracletus. pro, paracletus. ſeu conſolator. autem. E regi
one ſui manentis diſcipulos diſtinguit futurum conſolatorum. ¶ Spiritus ſanctus.) Hæ duæ di-
ctiones dupliciter in ſacris litteris intelliguntur. Nam quandoque vtimur in vi vnius nominis
K proprii tertiæ perſonæ trinitatis: iuxta illud, baptizare omnes gentes in nomine patris & filii &
ſpiritus ſancti. Circűloquimur enim ignotű nomen illius perſonæ his duabus dictionibus. Quá
doque auté in ſuis diuerſis ſignificatis intelliguntur. Et tunc verificantur & de patre & filio, &
de ſpiritu hominis quádo ſanctus eſt: vt facile patet inducendo per ſingula. In propoſito auté in
vi vnius nominis proprii tertiæ trinitatis perſonę ſuműtur. ita ꝙ proprio nomine nominat có
ſolatorem futurű, dicendo ſpiritus ſanctus. ¶ Ratio autem nominis huius eſt autoritas ſcripturę,
accómodantis hoc nomen ad circűloquendum propriű nomen ignotű nobis illius tertiæ in tri
nitate Perſonæ. Sed accómodationis ratio videtur, vt vel ſic tertia illa perſona ſignificetur tan-
quam incorporeus flatus mundus ab omni potentialitate. Sic enim ſignificatur non à ſeipſa
ſed

ſed ab alio,aliter quam filius.& ex adiuncta puritate ſignificata nomine ſancti diuina conſignifi A
catur natura.Lege ſacram ſcripturam:& nullum(ni fallor) inuenies actum vitalem ſimilem ſpi
ritui ſancto expreſſus ſignificatum quam flatum:inſufflante Ieſu & dicente accipite ſpiritum ſan
ctum.Quid clarius alibi habeatur neſcio.Et propterea hinc ſpiritus ſancti nomen accommoda
tum tertiæ perſonæ apparet:tanto rationabilius quanto ſic inuenitur relatiuum originis nomē
ſpiritus ſanctus:intelligi enim nequit ꝙ flatus(ſiue corporeus ſiue incorporeus)non ſit ab alio.
¶Quem mittet.)Quia ad litteram ſermo eſt de effuſione ſpiritus ſancti in Apoſtolos quæ futu-
ra erat in pentecoſte,& tunc ſpiritus ſanctus miſſus eſt in ſpecie viſibili igneæ linguæ foris, in
animis autem Apoſtolorum ſecundum dona gratiæ linguarum,doctrinæ,amoris,fortitudinis
&c.ideo hinc dicitur quem mittet. Ipſe enim ſpiritus ſanctus ſecundum ſeipſum non mittitur:
ſed ratione viſibilis ſpeciei dicitur mitti viſibiliter,& ratione interni doni in animis hominum
dicitur mitti inuiſibiliter. ¶Pater.)Attribuitur patri mittere appropriatione,non proprietate:
quum etiam filius mittat ſpiritum ſanctum,& ipſemet ſpiritus ſanctus mittat ſeipſum:vt in theo
logia ſpeculatiua declaratur.¶In nomine meo.) Ad notificandum me.ad manifeſtandum no- B
men meum,ad gloriam meam propagandam in mundo.¶Ille vos docebit omnia) Ecce diffe-
rentia.ego loquutus ſum hæc:ille autem docebit intus.Quanta differentia eſt inter loqui & do-
cere intus,tanta differentia eſt inter hanc præſentiam meam & præſentiam ſpiritus ſancti futu-
ram in vobis.¶Et ſuggeret.pro,& ſubmonebit.)Non ſolum docebit quæ non intelligitis, ſed
reuocabit ad memoriam.¶Vobis omnia quæcunque dixero.pro,dixi vobis.)Vbi aperte mani
feſtat ꝙ ſpiritus ſanctus perficiet quæ Ieſus inchoauit.Et dicit omnia quæcūque:vt intelligamus
nihil periturum,ſed omnia & ſingula,incognita quidem docenda,quæ autem exciderant à me
moria commonenda.Et hinc habes,nullum errorem apoſtolos(ſiue ex ignorantia ſiue ex obli
uione potuiſſe incurrere circa doctrinam Ieſu,circa euangelia ſcribenda aut approbanda
¶Pacem relinquo vobis.) Poſtquam Ieſus reſpondit Iudæ de ſeipſo tam circa mundum quam
circa ipſos , tanquam rediens ad propoſitam conſolationem turbatorum diſcipulorum proſe-
quendam, dicit pacem relinquo vobis. Superius dixerat,mandatum nouum do vobis vt dili-
gatis &c.modo non dicit pacem mando vobis:ſed legat teſtamentali iure,dicendo pacem relin C
quo vobis. Dilectio enim actio eſt quæ directe præcipi poteſt : pax autem nulla eſt actio, ſed
fructus conſurgens ex actionibus bene diſpoſitis. Et propterea non mandatur ſed relinquitur
tanquam præcioſiſſima hæreditas.hoc eſt enim teſtamentum Ieſu. Et vere quadrat pacis bo-
num mandato dilectionis : iuxta illud.pax multa diligentibus legem tuam. Intendit enim per
hoc declarare eis quod hæredes ſui oportet ꝙ ſint hæredes pacis:immo ꝙ hæreditas ſua quam eis
relinquit eſt pax.Vera ſiquidem pax conſurgit ex omnibus propriis actionibus & paſſionibus
bene ordinatis:ſi aliqua enim exorbitaret, turbatio eſſet & pax violaretur. Vt intelligamus in
hac hæreditate indictam eſſe nobis neceſſitatem habendi omnes actiones & paſſiones bene ordi
natas.Nec moriturus Ieſu pater Apoſtolorum,relinquit illis agros,domos, aut curam propriæ
ſepulturæ,ſed tantummodo pacem.Acſi apertius dixiſſet quamuis non agros & huiuſmodi tem-
poralia bona,quamuis nec corpus proprium relinquam vobis ſed reſumam illud,pacem tamen
relinquo vobis.¶Pacem meam do vobis.)Ne erraretis putando ꝙ Ieſus teſtamento relinquit rē
non ſuam,explicat pacem eſſe ſuam. ¶Nec dicit pax quam relinquo vobis eſt mea,ſed pacem D
meam:vt intelligamus veram pacem quæ ſola eſt digna nomine pacis,eſſe ipſius. Non enim
eſt pax impiis,non eſt vera pax,exteriori concordia quatumcunque tranquilla & ordinata. Et
breuiter non eſt vera pax niſi interna:qua intus omnibus actionibus & paſſionibus,recte diſpo-
ſitis & habituatis,inferiora animi concordant ſuperioribus,ſuperiora autem animi cum deo.hęc
enim ſola eſt vera pax:quam conſtat non eſſe hominis ſed dei vt domini proprii.Et propterea
merito Ieſus rem ſuam aperit relinquere,ſubiungendo pacem meam do vobis.¶Et dicit do, ad
declarandum modum quo relinquit:quòd ſcilicet relinquit donando liberaliter,non ex fidei cō
miſſe auorum,non ex debito quocunque.¶Non quomodo mundus dat,ego do vobis.) Non
dicit non quam,non qualem mundus dat,ſed non quomodo mundus dat:vt intelligamus quòd
de differentia in modo dandi loquitur.Modus quo mundus dat pacem,eſt exterius tranquille ſe E
habendo verbis & factis.Dat enim mundus(hoc eſt communis hominum curſus)pacem,impre
cando,conueniendo,non lædendo,& reliqua huiuſmodi exteriora ſeruando: Ieſus autem non
ſic dat pacem,tam ex parte dantis quàm ex parte diſcipulorū quibus datur.non dat interius ope
rando in animis hominum:dat exterius tollendo vitam propriā & res,filios,vxorē, & demum
propriam vitam ſingulorū quibus dat.Ecce modus dandi pacem contrarius modo quo mūdus
dat pacem. ¶Non turbetur cor veſtrum.) Reſumit quo hic ſermo tendit:ſicut conſueuerunt
prædicatores

F prædicatores reſumere thema ad maiorem vim excitationis. ¶ Neque formidet.) Turbatio ad
triſtitiam, formido ad timorem ſpectat, quo quis t... ...tur à cœpto ſeu propoſito. ¶ Et non dicit
non turbemini nec formideris (quia non exigit modo ab illis tantam perfectionem vt paſſio-
nes triſtitiæ & timoris præueniant) ſed dicit non turbetur cor, nõ formidet cor: quia exigit vt
nec turbatio nec formido perueniant ad volũtatem, cordis nominis ſignificatam. ¶ Audiſtis
quòd ego dixi vobis.) Repetit quoque rationem conſolatoriam: vt temperet illã ex ea parte qua
turbationem intulit. ¶ Vado. pro, abeo, & venio ad vos.) Vtrunq; dixerat. & quatenus dixerat
venio ad vos., conſolatorium erat: quatenus vero dixerat abeo, turbationem intulit & timorem.
¶ Si diligeretis me.) Temperat Ieſus triſtitiam diſcipulorum ex parte boni ipſius Ieſu hactenus
enim conſolatus eos fuerat promittẽdo bona illis. Et propterea dicit ſi diligeretis me, vero amo
re amicitiæ. ¶ Gauderetis vtique.) qui triſtamini de abſceſſu meo. ¶ Quia vado. Deeſt, dixi. Le-
gendum eſt. quia dixi vado ad patrem.) Materia gaudii ſignificatur non ſolum vado ad patrem
Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directæ quo ad terminum ad quem, ſub
G iungendo. ¶ Quia pater. Deeſt meus, maior me eſt.) Ecce ratio gaudii ex parte termini: ſcilicet
patris mei. quia maior me eſt, vado ad maiorem, vado ad maius bonum meum. ¶ Vbi nota
quòd ipſemet textus fert ſecum declarationem quo ſenſu intelligendum ſit pater maior me eſt:
dum aſſumitur hoc pro ratione itineris ad patrem ex hoc enim clare manifeſtatur ꝙ pater ma-
ior eſt me eunte ad ipſum: hoc eſt ſecundum naturam qua vado ad ipſum. Conſtat ſiquidem ꝙ
ſecundum diuinam naturam filius nec exiuit a patre nec vadit ad patrem: ſed ratione humanæ
naturæ exiuit à patre & redit ad patrem. ¶ Et nunc dixi vobis prius quam fiat.) Reddit ſecundo
rationem ex parte actus dicendi, ſignificati dicendo gauderetis vtique quia dixi. ¶ Vt quum fa-
ctum fuerit credatis.) Et ſumitur hæc ratio ex vtilitate ipſorum diſcipulorum. Intendit enim
quòd dixiſſe eis vado ad patrem, eſt illis materia gaudii quia eſt eis vtile ad fidem. Quę enim pri
us quàm fiant prædicuntur, quum facta fuerint autoritatem fidei ei, qui dixit conciliant.
¶ Nec dicit credatis hoc vel illud, ſed credatis abſolute: vt intelligamus quod loquitur de credere
vniuerſa quæ dixit Ieſus. Ita quòd ſenſus eſt. Dixi vobis prius quam fiat meum ire ad patrem, vt
quum factum fuerit ire meum ad patrem, credatis vniuerſa quæ dixi. Supponit enim ꝙ prius di
H xerat. quòd ipſi viſuri eſſent ipſum iuiſſe ad patrem. hoc ſiquidem viderunt quũ viderunt ipſum
tranſiſſe de morte ad vitam glorioſam, &c. ¶ Iam non multa loquar vobiſcum.) Tertio alteram
reddit rationẽ eiuſdem actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas conditiones. Alterã ꝙ
fuit ante factum, & huius rationẽ reddidit, dicendo dixi vobis prius q̃ fiat &c. Alterã ꝙ fuit nũc
& propterea ſimul iunxit aduerbium nunc, dicendo & nunc dixi vobis prius q̃ fiat. Huius itaq;
nunc reddit rationẽ, dicendo iam non multa loquar vobiſcũ. ideo nũc dixi vado ad patrẽ quia
reſeruaui hoc ad tempus vltimũ quo nõ multa vobiſcũ loquar. Si enim multa adhuc ſupereſſent
dicenda, impedirent forte vos à retaniatione huius. ¶ Et declarauit per hec ꝙ elegit tempus con
gruũ ad dicendum vado ad patrem: vt & ipſa cõgruitas electi tẽporis materia quoque ſit lætitię.
¶ Venit enim princeps mundi huius.) Quarto ex parte rei dictæ alteram reddit principalem ra
tionem gaudii. Et ſumitur hæc ratio penes modum & rationem eundi ad patrẽ. Dicendo enim
vado ad patrem, res dicta non ſolum eſt terminus ad quem (ſcilicet ad patrem) ſed etiam ipſum
I ire, vado. Et propterea quũ primam gaudii rationẽ, reddidiſſet ex parte termini, modo reddit al
teram ex parte modi rationiſque eundi. ¶ Modus autem ſignificatur dicendo, venit enim prin
ceps mundi huius. Vbi nota ex coniunctione enim, reddi ſimul rationem ſupremi temporis (iã
non multa loquar vobiſcum) & adiungi modũ eundi. ¶ Dictioni princeps præponitur in textu
Græco articulus: vt intelligamus ꝙ non de homine aliquo ſed de illo principe (diaboli) ſcilicet
loquitur. Qui appellatur princeps non ſolum quia tunc principabatur & regnabat in mundo,
ſed quia in propoſito veniebat vt princeps ad debellandum Ieſum. Et dixit hoc vt intelligamus
impetum furoremque perſecutorum Ieſu non eſſe humanarum tantum paſſionum ſed diaboli
pugnam, non qualitercunque ſed vt principis: tanquã in hoc congreſſu ageretur de principatu.
Sicut vere ita fuit. ¶ Venit autem ad preliandum contra me, ad occidendum me. Declarat enim
K per hoc quòd modus quo hinc vadit ad patrem, eſt congrediendo cum principe mundi huius.
propter hoc ſiquidẽ dicit quòd princeps mundi huius venit. Eſt enim præſentis tẽporis venit: &
aduentum ad congrediendum cum Ieſu ſignificat.
¶ Et in me non habet quicquam.) Non dicit & in me non poteſt quicquam, ſed dicit non ha-
bet: hoc eſt nihil mihi eſt eius. In me nanque nullum eſt peccatum. ipſe quoque pœnalitates meæ
non ſunt eius: immo ſunt contra eum: nam ſunt arma aduerſus eum. Vt hinc intelligamus quòd
princeps mundi venit ad congrediendũ cum eo, nullũ ius habẽs in ipſo, hinc enim modus eũdi
ad

ad patrem valde glorioſus eſt,& magni eſt materia gaudii:ſcilicet mori congrediendo cum A
principe mundi nullum habente ius,mori in pugna tam iuxta ex parte ipſius Ieſu,& tam ma-
gna vtpote principe mundi huius.Ecce modus eundi hinc.Ratio autem ſubiungitur. ¶Sed vt
cognoſcat mundus.)Tres partes habet hæc ratio vltra executionem:ſcilicet dilectionem patris,
obedientiam paternam,& vtilitatem mundi.A quia inchoat cum coniunctione aduerſatiua:inſi
nuante quòd quamuis in me non ſit meritum mortis(quia princeps mundi huius in me non ha
bet quicquam)veruntamen pro mundi vtilitate quo ad notitiam.¶Quia.pro,ꝙ,diligo patrem.
Magna enim eſt mundi vtilitas noſſe quòd Ieſus diligit patrem.¶Et ſicut mandatũ dedit mi hi
pater.)Mundus non ſolum cognoſcat ꝙ diligo patrem,ſed etiam cognoſcat pleniſſimã meam
obedientiam:vtpote qui non ſolum facio mandatũ ſed etiam adimpleo modum mandati. Ad-
uerbium enim ſicut,modum importat.¶Sic facio.)Illo modo impleo mandatum ſicut manda
tum eſt.Vbi nota quòd quemadmodũ aliis ſuperius dixerat ſi diligitis me mãdata mea ſeruate,
ita modo comprobat dilectionẽ ſuam erga patrem ex hoc ꝙ ſeruat mandatum patris non ſolum
quo ad mori,ſed etiam quoad modum patiendi & moriendi.¶Surgite eamus hinc.)Vnica eſt B
ratio,incipiens ſed vt cognoſcat mundus hucuſque.Eſt enim ſenſus planus & ſuauis.Sed vt co-
gnóſcat mundus hæc duo(ſcilicet quòd diligo patrem,& ſicut mandatum dedit mihi ſic facio)
ideo ſurgite(recumbebãt enim adhuc)eamus hinc,vt tradar,vt capiar,vt patiar,vt moriar,& bre
uiter vt adimpleam modos & conditiones omnes paſſionis & mortis meæ iuxta mandatũ quod
dedit mihi pater.¶Et docet ex iſtis ꝙ ipſe homo ex dilectione erga deum & obedientia ada-
muſſim dati ſibi à deo mandati,ſingula adimplet. Manifeſtat quoque per hæc verba decretũ
fuiſſe à deo vt capiendum ſe exhiberet non in ciuitate,non in domo,ſed in tali loco , tempore
modo &c.Et propterea in executionem mandati dicit ſurgite eamus hinc.

CAPVT XV.

EGO ſum vitis.) Proſequitur Ieſus exortationem diſcipulorum:aſſumendo
metaphoram qua comparat ſe viti, fideles ſuos palmitibus fructuoſis & in- C
fructuoſis.patrem autem ſuum agricolæ,tollenti palmites infructuoſos,pur-
ganti autem fructuoſos vt plus fructificent.Et in declaratione huius parabolę
occupantur duo capitula:quintumdecimum & ſextum decimum. ¶Sed mi-
rum occurit,in hoc quòd euangeliſta nulla vtitur continuationis nota ad prę
cedentia quum dixit Ieſum recedere ex loco cœnaculi.Suſpicor ego ſurgen-
tibus apoſtolis factam inter ipſos contentionem quis eorum eſſet remanſurus maior,audito re-
ceſſu Ieſu ad patrem.quam contentionem à Luca relatam quia Ioannes omittebat , & aduerſus
illam fructus vnitatis ſæpe in ſubiunctis commendatur,ideo abſque continuationis nota ſubiun
xit,interrupionem inſinuans per hoc. ¶Primo itaque proponit ipſam metaphoram, expli-
cando perſonam ſuam & patris. Ego inquit,homo,ſum,metaphorice,vitis,officium exerceo
vitis. ¶Vera.) ad differentiam labruſcæ & ſimilium:ſicut dicimus aurum verum ad differen
tiam auri alchimici. Aſſimilat enim ſe non labruſcæ & huiuſmodi,ſed vere viti. ¶Et pater me
us agricola eſt.) Hinc apparet ꝙ ſeipſum hominem aſſimilat viti.nam ipſemet vt deus,agri- D
cola eſt non minus quàm pater. Deus enim ſignificatur agricola per hæc verba:hoc eſt offici-
cium exercens agricolæ. ¶Omnem palmitem in me.)Solos fideles per palmites ſignificat,di-
cendo palmitem in me.ratione enim fidei ſunt palmites in ipſo exiſtentes:perennes autem infi-
deles nunquam fuerunt palmites chriſti.¶Non ferentem fructum.Sola negatio proferendi fru
ctum fidei penſatur:& ſufficiens explicatur cauſa abſciſionis,ſubiunctæ. Tollet.pro, tollit eum.)
Pater meus agricola abſcindit eum à vite.Sicut enim in materiali vite agricola abſcindit palmitẽ
infructuoſum,ita deus fidelem infructuoſum quotidie ſeparat à conſortio Chriſti.¶Et om nem
qui fert fructum.Ecce alterum genus palmitũ.¶Purgabit.pro,purgat,eum.)Et hoc quoque in
materiali vite fit ab agricola:& fit quotidie à deo circa fideles fructificantes in fide.¶Vt fructũ
pro,fructus,plus afferat)Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet:& ad hoc purgatur E
a deo bonus chriſtianus vt melior fiat.¶Iam vos mundi eſtis.)Propoſita parabola,declarat Ieſus
illam dupliciter. Primo velut explicando terminos applicatos ad propoſitum:& intentionem
quo tendit per hãc parabolã.Et quoniã exhortatio iſta tendit ad hoc vt perſeuerent diſcipuli in
coniunctione ad Ieſum,perſeuerentia autem in bono ſupponit ſtatum præſentem bonum.ideo
à præſenti diſcipulorum ſtatu in bono,incipit dicendo iã vos mundi eſtis.Rurſus introductis in
parabola quatuor(ſcilicet ſe vitæ,patre agricola,& duobus generibus palmitum)par fuit vt à pa
tre

F tre agricola inchoaret declarationem,aſsignando pro cauſa boni ſtatus diſcipulorum patris ſer
monem.propter quod non ſub bonitatis ſed munditiæ nomine ſtatum præſentem diſcipulorũ
ſignificauit.Vt quia dixerat officium patris eſſe purgare,ex hoc ipſo ꝙ proponit ante mentis eo
rum oculos quod ſunt mundi propter ſermonem patris,agnoſcant in ſeipſis exercuiſſe officium
ſuum patrem:& ex percepto beneficio à patre accendantur ad ſtudium perſeuerendi & percipi
endi futurum beneficium purgationis ad plus fructificandum.Nec dicit vos mundi eſtis,ſed præ
ponit iam:vt ponderent quod quanuis prius fuerint in mundi,mundo mundi effecti ſunt. hoc
enim auget beneficium. ¶Propter ſermonem quem loquutus ſum vobis.) Munditia veſtra
beneficium eſt ſermonisquem loquutus ſum, Et in hoc manifeſtat beneficium eſſe patris ſui:
quia ſuperius dixerat,& ſermo quem audiſtis non eſt meus ſed eius qui miſit me patris. Sciebat
Ieſus quam efficaciam habuerat ſermo ſuus in animis diſcipulorum,ſciebat ꝙ habuerat in eis ef-
ficaciam mundandi ex virtute diuina:quam patri attribuit.& propterea dixit ipſos mundos pro
pter ſermonem. ¶Manete in me.) Ex percepto beneficio declarat quod ſupereſt ſtudium:ſi-
G mul declarans quorſum tendit hæc parabola.& ſimul nihilominus exponens atq; applicans ad
propoſitum illum terminum in me.Ita ꝙ ſicut dicendo iam vos mundi eſtis propter ſermonem
&c.declarauit patrem agricolam quò ad fructum munditiæ, ita modo explicando ad quid de-
bet eorum ſtudium tendere,explicat in duobus conſiſtere inhæſionem palmitis in vitæ:hoc eſt
coniunctionem diſcipulorum cum Chriſto ad fructificandum.Manete inquit in me. ¶Et ego
in vobis.)Non eſt ſenſus,manete in me & ego manebo in vobis:ſed ſtudete vt vos maneatis in
me & ego in vobis.ita ꝙ vtrunq; mandatur eorum ſtudio.Quid autem hæc duo ſignificent ſpe-
cialiter,inferius ipſe Ieſus explicabit.nunc enim velut ſummarie applicat metaphoram.¶Sicut
palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vitæ,ſic nec vos niſi in me manſe-
ritis)Quadruplici ratione monet ad hoc ſtudium. Vbi aduerte ꝙ ſimul inſerit his rationibus
applicationem aliorum terminorum metaphore ad propoſitum.¶Prima itaq; ratio ad primã
partem ſpectat ſcilicet manete in me.& ex parte neceſsitatis ſumitur. Quæ ſatis clare patet ex ſi
militudine palmitis non potentis ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vitæ.
¶Ego ſum vitis,vos palmites.)Præcedenti & ſubſequenti rationi ſeruit hæc particula,explicãs
H Ieſum eſſe vitem reſpectu diſcipulorum vt palmitum:quod adhuc non fuerat explicatum.
¶Aduerte ꝙ hæc ratio quãuis ſit completa ex ratione ſimilitudinis,non tamen eſt completa ex
ratione rei:ſed poſtea complebitur.¶Qui manet in me & ego in eo.)Secunda ratio ad vtranq;
ſpectat particulam ſcilicet manete in me,& ego in vobis.Et ex parte vtilitatis ſumitur, ſubiun-
gendo.¶Hic fert fructum multum.)Prima enim ratio neceſſariam coniunctionem cum Ieſu ad
ferendum fructum,hæc autem vtilem ad ferendum fructum multum monſtrat. ¶Quia ſine
me nihil poteſtis facere.) Directo & plano ſenſu redditur ratio complens primam rationem:
quæ ſuper ſolam ſimilitudinem ad vitem & palmitem fundata erat.Relinquebat enim ratio illa
locum quæſtioni vnde eſt ꝙ tu officium vitis & alii officium palmitis habent? Hinc inquam
tacitæ queſtioni occurit,reddendo rationem quare non poſſunt fructum quemcunq; (multum
vel paucum)ferre,quare ipſe vitis & alii palmites:quia ſine me nihil poteſtis facere. Quæ ſen-
I tentia eſt veriſsima vt ſonat,vtendo pronomine me pro Ieſu ſecundum diuinam naturam:quo-
niam ſine ipſo nec poſſumus eſſe. Verum ſequendo contextum literæ)loquentis de Ieſu vitæ,
hoc eſt ſecundum humanam naturam)ſenſus eſt.quia ſine me,homine,nihil,fructus,hoc eſt ni
hil meritorii ad vitam æternam,poteſtis facere.Sermo eſt enim ad literam de fructu fidelium.
¶Si quis in me non manſerit.)Tertia ratio ad primam ſpectat particulam ſcilicet manete in me
& ſumitur ex pœna non manentis in Ieſu.Simulq; exponitur ille terminus in parabola poſitus,
tollit eum. ¶Mittetur.pro,miſſus eſt,foras ſicut palmes.)Ex hoc præterito apparet ꝙ dictio
manſerit tam apud Græcos quàm latinos anceps ad præteritum vel futurum ſubiunctiui,intelligen-
da hoc in loco eſt in præterito:ne pœna præcedat culpam. Sed præcedente culpa ſignificata
per hoc ꝙ non manſit in Ieſu (vtpote nolendo ſeruare præcepta Ieſu) ſubſequuta eſt pœna ꝙ
K miſſus eſt foras,iudicio diuino excluſus eſt à beatitudinis conſortio.pœna enim damni permiſ
ſionem foras,ſignificatur:quia iuſti admittuntur intus ad interna nempe gaudia æternę beatitu
dinis.Quocirca idem ſignificatur per miſsionem foras & per ablationem ſignificatam dicendo
tollit eum.& exponitur ꝙ pœnam hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vite.
¶Et areſcet.pro.aruit.)omnem fidei virorem perdidit:vt etiam damnum donorum præſentis
vitæ intelligas.¶Et collegent eũ.pro,& colligũt eos.)Significatur enim quod quotidie fit Sine
intermisſione nãq; reprobi colliguntur ex hac vita à dæmonibus cum ſibi paribus,velut palmi
tes in faſciculos.& propterea pluraliter dicitur eos.¶Et in ignem æternũ,mittent. pro, mittũt
quotidie

quotidie,& ardet.pro,ardent.)continue ex nunc vſq; in æternum.Abſq; conſumptione eni m A
animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinceps ſine fine.¶Si manſeritis in me & verba mea
in vobis manſerint.)Quarta ratio ſicut ſecunda adutranque ſpectat particulam ſcilicet mane in
me,& ego in vobis. ¶Vbi aduerte explicari quid importat & ego in vobis,dicendo & verba
mea in vobis māſerint.vt intelligamus Ieſum eſſe in nobis nihil aliud eſſe quam verba Ieſu ma
nere in vobis:manere in intellectu fide,in voluntate ſpe & charitate,in viribus executione. Et
ſumitur hæc quarta ratio ex ſacietate appetitus,ſignificata ſubiungendo.¶Quodcunque volue-
ritis peteris,& fiet vobis.)Vbi ſimul promittitur adimplendum quicquid volumus ex coniun-
ctione ad Ieſum,& explicatur modus fructificandi.Explicatur enim in his verbis quod petēdo
fiet quicquid volumus:quod eſt dicere,intercedēte ſupplicatione fructum producetis deſidera-
tum.vt intelligeremus coniunctionem noſtri ad Chriſtum non fructificare per modum natu-
ræ,ſed mediante humili ſupplicatione. ¶In hoc clarificatus.pro,glorificatus,eſt pater meus.)
Supererat ratione reddere patris agricolæ,gurgantis palmitē fructiferum vt fructus plus affe-
rat.Ratio itaq; quare pater Ieſu deus,agricolę officio deſcribitur,aſsignatur gloria ipſius patris
dicendo in hoc glorificatus eſt pater meus.¶Vt fructum plurimum.pro,multum,afferatis.)hoc B
eſt vt in ſtatu & diſpoſitione ſitis afferendi fructum multum. Glorificatus enim eſt inchoatiue
quum diſpoſiti ſunt apoſtoli ad afferendum copioſum fructum.Quod qualiter fiat, inferius ex-
ponetur.¶Et efficiamini mei diſcipuli.)Duo ſimul ſignificantur.Alterum eſt quòd explicatur
quod oportet manere in me,dicendo & efficiamini mei diſcipuli:vt intelligamus quum admo
nemur manere in me,admoneri efficiamini mei diſcipuli.¶Et bene nota ꝙ de exiſtentibus iam
diſcipulis ſuis dicit & efficiamini mei diſcipuli:quod eſt alterum hic ſignificatum. vt intelliga-
mus perſeuerantiā manendi in Ieſu,conſiſtere in continuo effici eius diſcipulum:hoc eſt in cō
tinuo profectu ſub diſciplina eius.quod eſt continue proficere in charitate.nam ſuperius dixit
in hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei eſtis ſi dilectionem &c.Et hic finitur ratio para-
bolæ,explicata applicatione terminorum ad materiam.poſthac autem proſequetur ſignificata
parabolæ per ſingula.¶Sicut dilexit me pater.)Incipit à duab⁹ particulis:manete in me,& ego in
vobis.Quod ſi vis penetrare,recole quòd ego in vobis explicatum eſt,verba mea in vobis man C
ſerint.Et propterea in hoc progreſſu quum leges pręcepta mea ſeruaueritis,ſeu feceritis quę prę
cipio vobis,intellige importari & ego in vobis:& loco manete in me,ad ſpeciem deſcendendo
intellige dictum manete in dilectione mea. Et hæc pro clariori notitia terminorum & intelle-
ctu perſecutionis metaphorę prælibata ſint.

¶Monet itaq; ad manete in me,ex autoritate modi quo.Ieſus dilexit eos.Autoritatem autem di
lectionis ſuę erga eos,deducit ex modo quo pater dilexit eum:dicendo.¶Et ego dilexi vos.)illo
modo quo deus pater dilexit me hominem,ego homo dilexi vos.Et determinat modus ſigni-
ficatus per ſicut,dilectionem ex parte rei dilectæ.Ita quod ſenſus eſt.ſicut dilectus ſum ego ho-
mo à deo,ita vos dilecti eſtis à me.¶Et eſt verum proportionaliter.nam Ieſus homo dilectus
eſt à deo ſic vt ſpiritualia dona ſibi congrua in præſenti haberet:per meritum autem & paſsio-
nem ac mortem acquireret quæ congruebat ipſum acquirere in futurum.Simili nanq; modo Ie- D
ſus dilexit Apoſtolos vndecim:dando eis ſpiritualia dona ſecundum congruitatem temporis,&
diſponendo vt reliqua acquirerent patiendo,laborando.moriendo &c.

¶Manete in dilectione mea.)Optime infertur monitio ad manendum in dilectione Ieſu erga
eos ex tanta autoritate.Et eſt ſenſus perſeuerate dilecti à me,digni dilectione mea actiue:qua ſci-
licet dilexi & diligo vos.vt intelligamus quòd manere in Ieſu eſt manere dilectum ab eo.

¶Si præcepta mea ſeruaueritis,manebitis in dilectione mea.) Ne vagarentur quærendo quid
agendum eſt ad manendum in Ieſu dilectione(quæ non eſt in facultate diſcipulorum)declarat
quid agendum eſt ſcilicet quòd ſeruanda ſunt opere præcepta Ieſu.quod eſt in facultate eorum.
¶Vbi aduerte quòd per hęc ſimul declarat illas duas partes(ſcilicet manete in me,& ego in vo
bis)mutuo ſeſe inferre.nam Ipſum in nobis eſſe declarauerat verba ſua in nobis manere, quod
modo magis explicat, præcepta ſua ſeruari à nobis.Præcepta igitur Ieſu ſeruando,manemus in E
vite,manemus in Ieſu,dilectione,manemus dilecti à Ieſu,& vitis Ieſus in nobis manet,verba ei⁹
manent in nobis.¶Et dixit hæc,ne errarent putando ꝙ ſiue ſeruarent Ieſu præcepta ſiue non,
perſeuerarent dilecti à Ieſu:ſicut carnis filii perſeuerant dilecti à patre etiā ſi inobedientes fue-
rint.¶Sicut & ego.)Superfluit &.

¶Patris mei præcepta ſeruaui,& maneo in eius dilectione.)Ne dura appareat ſarcina impoſita
diſcipulis ad ſeruandum ſeipſos in dilectione Ieſu,monſtat hanc obedientiam eſſe neceſſariam di
ſcipulis ab exemplo ipſiuſmet qui eſt filius:vt intelligamus ꝙ ſi filium oportuit obidire ſeruādo

F præcepta patris proprii,adhoc vt perſeueraret dilectus à patre,conſequens eſt vt diſcipulis non
ſit onerosum obedire ſeruando præcepta Ieſu(quæ iam dictum eſt eſſe pręcepta dei patris Ieſu)
vt perſeuerent dilecti à Ieſu.Vbi clariſsime conſpicitur quod Ieſus loquitur de ſe ſecundum hu
manam naturam. ℂHæc locutus ſum vobis,vt gaudium meum in vobis ſit.pro,maneat.)Ne
obedientia ſeruandi præcepta,propter bonum proprium Ieſu mandata diſcipulis putetur ſub-
iungit quòd ideo ſimile obedientiæ onus illis iniunxit vt ſimile gaudium habeant:vt quemad-
modum ipſum obedientem patri imitabuntur obediendo ei,ita gaudium ipſius quod habet obe
diendo patri,participetur in ipſis diſcipulis.Ita quòd ad eorum gaudium obedientiam hanc or
dinari intelligant.ℂEt gaudium veſtrum impleatur.)Non ſolum ad participationem mei gau-
dii in præſenti vita,ſed etiamad hoc vt gaudium participatum iam effectum veſtrum impleatur
in futura vita,ordinatur obedientia hæc. Plene enim gaudere in hac vita ſancti non poſſunt:
ſed in cœleſti patria,ſanctorum gaudium impletur. vbi nulla pœnalitas,nullus defectus plenitu
dinem gandii impediet.Vtrunq; autem in Apoſtolis impletum eſſe conſtat:quoniam & in præ
G ſenti vita ibant gaudentes à conſpectu concilii &c.& omnes tranſierunt ad gaudium æternum.
ℂHoc eſt præceptum meum.)Vniuerſa monitio ad hoc reducta erat ſi præcepta mea ſeruaue-
ritis,& propterea conſequens fuit vt quę eſſent hæc præcepta manifeſtaret.Et quamuis plurali-
ter dixerit verba mea,præcepta mea, omnia tamen ſumendo ad vnum redigit dicendo hoc eſt
præceptum meum:quoniam in hoc vno impleto omnia implentur,& ſine hoc ſeruatio cætero
rum nihil prodeſt ad manendum in dilectione Chriſti.ℂVt diligatis inuicem ſicut dilexi vos.)
Repetit mandatum nouum ſuperius declaratum in decimotertio capitulo.ℂMaiorem hac dile-
ctionem nemo habet.)Explicat modum ſignificatum dicendo ſicut dilexi vos,ex parte modi
amandi penes magnitudinem amoris:intendens quòd dilexit eos tanta dilectione quanta ne-
mo habet maiorem. ℂQuam vt animam ſuam.)Superfluit q̃ hoc eſt vitam ſuam corporalem.
anima enim ſecundum animandi officium & vita corporalis in idem redeunt.ℂPonat.)non co
H gatur mori ſed ſponte moriatur.ℂQuis.)Infinite dixerit,ad compræhendendum omnes homi
nes.ℂPro amicis ſuis.)Duplex quæſtio occurrit circa hanc ſententiam. Altera eſt:quia maioris
dilectionis eſt ponere animam ſuam pro inimicis ſuis quam pro amicis ſuis:iuxta illud Pauli ad
Romanos quinto commendat autem charitatem ſuam,ſubiugendo.ſi enim quum inimici eſſe-
mus reconciliati ſumus deo per mortem filii eius.Et iuxta doctrinam ſaluatoris apud Mattheũ
diligite inimicos veſtros &c.ℂAltera eſt de qua magnitudine eſt ſermo,quum dicitur maiore.
Nam ſi de magnitudine extenſiua eſt ſermo,non apparet verum:quum maior dilectio ſit pone
re non ſolum vitam ſed etiam famam.& gloriam q̃ ponere vitam pro amicis.Si vero de quan-
titate intenſiua,non apparet quoque verum:quoniam ſtat maiorem intenſiue eſſe intus charita-
tem,quæ nõ adęquatur ex actu ponendi animam pro amicis.ℂAd hęc ordine retrogrado reſpõ
detur.Et ſolutio quidem ſecundæ quæſtionis eſt:ꝙ hic eſt ſermo non de dilectione abſolute,ſed
de dilectione alterius. Affertur enim hæc ſententia ad pręceptum,diligatis inuicem ſicut dile-
xi vos:vbi patet ſermonem eſſe de dilectione qua alius diciitis.Nec eſt ſermo de alterius dilectio
I ne ſecundum ſe, ſed ſuos actus exterioris : vt patet ex explicato exteriori actu :ſcilicet vt
ponat quis animam ſuam pro amicis ſuis . Et per hoc ceſſat quæſtio de quantitate intenſiua
charitatis in ſe.ſermo enim eſt de charitate vt extenditur ad actus exteriores.Et eſt ſenſus ꝙ nul
lus habet dilectionem ſecundum actum exteriorem, maiorem q̃ qui ponit animam ſuam pro
amicis ſuis.Et hoc patet comparando omnes exteriores actus dilectionis alterius, comparan-
do inquam ſecundum proprias materias:puta ponere vitam,ponere regnum,ponere famam,&
reliqua quæ ordinata dilectione poſſunt poni pro altero.conſtat enim ꝙ ponere vitam maius
eſt.ℂNec obſtat ꝙ maius eſt ponere vitã & famã q̃ ponere vitã:quoniã cõparatio intelligitur
inter diſparatos actus dilectionis,& nõ inter vnũ actũ ſolũ & ipſummet iũctũ cum alio:quoniã
K ſic cõmuniter fiũt cõparationes & intelliguntur.Quũ enim dicitur ꝙ charitas eſt maior cæte
ris virtutibus,nõ intelligitur ꝙ charitas eſt maior ſeipſa iuncta cũ alia virtute:ſed accipiẽdo ſin-
gulas virtutes diſparate.Maius eſt autẽ ponere vitã q̃ ponere famã,eo modo quo ordinata dile-
ctio poteſt ponere famã & gloriã ſuam pro altero:ſcilicet ſubeũdo ignominias & calumnias &c.
ℂSolutio vero primæ eſt.tũ ex eo ꝙ ſermone formali nullus ordinata dilectione ponit animã
ſuã pro inimicis:quoniã inimicus vt ſic ſonat rationẽ repugnãtẽ dilectioni ordinatę.Vnde fal
ſum eſt ꝙ maioris dilectionis actus eſt ponere vitam pro inimicis:quia nõ eſt actus ordinatę di
lectionis.Ad autoritates autẽ inductas in oppoſitũ, dicitur ꝙ loquũtur de inimicis materialiter
& relatiue ad amicitiam.Chriſtus enim mortuus eſt vt nos de inimicis efficeremur amici. & iu
bemur diligere inimicos materialiter:hoc eſt dona dei quæ ſunt in inimicis. Vnde ſecundum
hoc

hoc ponere vitam pro amicis actu vel potentia,ſeu habitis vel habẽdis,includit ponere vitam A
pro inimicis materialiter.& propterea non eſt maius ponere pro inimicis q̄ pro amicis,immo
eſt pars eius quod eſt ponere pro amicis.¶Tum ex eo ꝙ dominus ideo in tertia perſona indi-
cit hanc ſententiam(dicendo nemo habet)vt inſinuet quod non de ſeipſo ſed de aliis hominibus
loquitur. Aliis autem hominibus quamuis præceptum ſit diligite inimicos veſtros,benefacite
orate &c.nunquã tamen dictum eſt ponite animas veſtras pro inimicis veſtris,pro iis qui vos
odio habent:quoniam diligere,benefacere & orare poſſunt referri ad naturam & ad ſpem bea-
titudinis.ſed mori pro actualiter inimicis quum non referatur ad ſalutem ſpiritualem inimicis
(quem conſtat perſiſtere in peccato mortali)ordinata dilectio non cauſat in hominibus aliis à
Chriſto,qui ſciebat ꝙ ſuum mori efficiebat inimicos amicos.Quocirca quum pręcipiſſet Ieſus
vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos, ſubiunxit hanc ſententiam de hominum inter ſe maxima
dilectione in actu exteriori tum vt hinc intelligeremus quàm maior ſit dilectio eius erga nos:
penſando ꝙ ipſe ponit animam ſuam pro nobis(quãuis inimicis)recõciliandis,librando quod
dilectio eius ſuperat maximam hominũ inter ſe dilectionẽ.tum vt temperaret præceptum, dili
gite inuicem ſicut dilexi vos. Acſi apertius ſubiunxiſſet,nõ exigo à vobis vt modum meæ erga B
vos dilectionis imitemini,quantum ad hoc ꝙ dilexi vos ponendo animã meã pro vobis quum
inimici eſſetis:ſed ſufficit quo ad hoc ꝙ diligatis inuicem ponendo animas veſtras pro amicis:
quia inter homines maiorem hac dilectionẽ nemo habet vt animam ſuam ponat quis pro ami-
cis ſuis.¶Eſt itaque huius vniuerſalis vt ſonat ſententiæ ſenſus ꝙ nullus homo maiore dilectio-
ne proſequitur exteriori opere alios q̄ ponens vitam ſuam pro amicis ſuis,habitis vel habẽdis.
Quamuis Chriſto excepto nullus homo ponat vitam pro amicis niſi quos habet. Solus enim
Chriſtus moriens potuit acquirere amicos:qui ſolus mortuus eſt infra triduum reſurrecturus.Et
propterea hanc vniuerſalem ſententiam adiecit Ieſus vt intelligerent Apoſtoli quod Ieſus maxi
mum illis dilectionis impendebat officium, ponendo animam propriam pro ipſis vt amicis.
Vnde & ſubiungit.¶Vos amici mei eſtis ſi feceritis.pro,faciatis.)Eſt enim pręſens ſubiunctiui.
¶Quæ ego præcipio vobis.) Ne iugum præceptorum exactum ad manendum in dilectione
Ieſu,pareret in animis diſcipulorum quòd monerentur ad perſeuerandum in Ieſu dilectione vt C
ſerui dilecti,declarat eis quòd ſunt in dilectione Ieſu vt amici vt intelligant ſe moneri vt perſe
uerent in dilectione Ieſu,hoc eſt à Ieſu dilecti vt amici:ſimulque intelligant amicos id ſe ſeruare
faciendo præcepta Ieſu vt hinc percipiant ꝙ iugum præceptorum ad dignitatem eorum ſpectat
vtpote fouens & ſeruans eos in gradu amicorum Ieſu. Vbi perpende quòd ſicut paulo ſuperius
fructum ſeruandi præcepta,declarauit eſſe gaudium hic & in futuro,ita modo alium fructum
eorundem explicat gradum amicitiæ Ieſu,eſſe amicum Ieſu.diligi a Ieſu vt amicum.¶Iam.pro,
poſthac,non dicam.pro,dico,vos ſeruos.)puros.Non promittit mutationem nominis ſeruorũ
in nomen amicorum obſtaret enim promiſſioni quòd paulo inferius nominat eos ſeruos,non
eſt ſeruus maior domino ſuo &c.ſed pronũciat eos poſthac non eſſe mere ſeruos ſed ſeruos ami
cos.Dicit itaq; eis ꝙ poſthac non ſunt puri ſerui,ſed ſerui amici, ſed ſerui aſciti in amicos:hoc
eſt quòd habent in ſeipſis vnde non ſunt poſthac mere ſerui. D
¶Quia ſeruus neſcit.)Hinc apparet dictus ſenſus:quòd ſcilicet non deliberationis ſeruitute ſeu
ſeruitutis nomine ſed de quadam eleuatione inter ſeruos eſt ſermo. Tranſlatio enim ex neſcire
quæ facit dominus ad ſcire quæ facit dominus,non tollit ſeruitutẽ ſed eleuat ſeruum in gradum
amicorum.¶Quid faciat dominus Ieſus.)Quãuis ſerui ſciant quid fieri per eos iubeat dominus
non tamen ſciunt quid dominus faciat,non communicant ſeruis domini quid ab ipſis dominis
faciẽdũ eſt.¶Vos autem dixi amicos:quia omnia quæcunq;.pro,quę audiui à patre meo nota
feci vobis.)Non dicit omnia quæ vidi aut noui,ſed quæ audiui:vt inſinuaret ꝙ non de omnib⁹
ſibi notis ſed de omnibus quę tanquã legatus à patre audierat loquitur.Omnia enim illa notifi-
cauerat diſcipulis quæ acceperat à patre vt in carne paſsibili annunciaret :' & in hoc continue
perſeuerabat officio ad magis explicandum.Multa autem alia ſe noſſe quę etiã dicturus eſt illis,
inferius teſtatur.multa habeo vobis dicere quæ non poteſtis &c. vt,intelligamus illa alia multa E
eſſe extra numerum eorum quæ audiuit à patre:vtpote quæ nouit à patre vltra mandata noti-
ficandorum in carne paſsibili.¶Non vos me elegiſtis.)Quamuis in vite clarum ſit,quòd vitis
efficit palmites & non palmites vitam, in politicis tamen congregationibus contrarium appa-
ret.nam populus eligit regem,non rex populum:& ſic de aliis.Et propterea ad hoc excluden-
dum & declarandum ſecundum proprietatem rei geſtæ quod deſcripſerat in metaphora vitis,
affert hanc tertiam rationem ad hoc vt diſcipuli maneant in dilectione Ieſu. Primam enim at-
tulit ex fructu gaudii:ſecundũ ex fructu amicitiæ:hanc autem tertiam ex beneficio præcedentis

F electionis.Et in hac ſimul manifeſtat quod coniunctio ipſorũ cum Ieſu,non eſt orta ab eis, ſed
ab ipſo Ieſu. Non,inquit,vos me elegiſtis,quemadmodum populus regem,aut milites ducem,
aut diſcipuli præceptorem & c.¶Sed ego elegi vos.) Ne etiam errares quod caſu aut ſorte con-
iunctio hæc euenerit,explicat ſed ego elegi vos,tum electione æterna,tum temporali
¶Et poſui vos:in apoſtolatus gradu.vt eatis ad prædicandum.& fructũ afferatis.)prædicando,
duplicem:ſcilicet profectum meriti vobis,& ſalutis animarũ aliis. ¶Et fructus veſter maneat.)
De vtroq; fructu hoc verificatur.Fructus quidem meriti Apoſtolorũ perſeuerat in vitam æter-
nam:fructus autem conuerſionis ad fidem perſeuerat vſq; ad finem mũdi, inſerendus vitę ęter
næ.¶Et dixit hæc ad exponendum ꝙ ipſe eſt vitis non naturalis ſed voluntaria:quæ produxit
Apoſtolos non natura ſed electione,tanquam palmites ferentes fructum non periturum. ¶Vt
quodcunq; petieritis patrem in nomine meo,det vobis.) Apponit modum ferendi fructum fo-
re ſupplicando:vt intelligant media oratione tam fructum meriti quam fructum prædicatio-
nis producendum eſſe. ¶Hęc mando vobis vt diligatis inuicem.) Poſtquam declarauit metapho
G ram quo ad mãſionem palmitum fructiferum in vite,declarat conſequenter eandem metapho
ram quo ad purgationem eorundem palmitum.dictum enim fuit,purgat vt fructus plus afferat.
De hac itaq; purgatione(quæ malis pœnę fit)dicturus,pręmittit.hæc mando vobis vt diligatis
inuicem:demonſtrans per pronomen hæc innumera genera malorum toleranda.quæ ſubiun-
guntur redacta in duo capita:odium ſcilicet & perſecutionem.¶Præmittit autem hæc mala to-
leranda ideo mandare,vt ſe inuicem diligant,eo modo ſupple ſicut ipſe dilexit eos.vt intelligãt
etiam præcepta hæc ordinari & tendere ad eundem fructum ac finem quo tendit obſeruatio reli
quorum præceptorum.Et apte explicauit hoc in materia odiorum & perſecutionum:quoniam
exhibere ſe exoſum mundo,præſefert quandam apparentem contrarietatem ad pręceptum de
mutua dilectione.Ad tollendam igitur hanc apparentem repugnantiam,præmittit.hæc,vt ſcili
cet ſitis exoſi & perſecutionibus mundi expoſiti,mando vobis,non recedendo à nouo pręcepto
H ſed ad hoc vt diligatis inuicem,vt ſuperius mandaui:ſcilicet ſicut dilexi vos.
¶Et vere fructus patientiæ tot malorum, eſt mutua ſanctorum dilectio,ſicut Chriſtus dilexit
nos.pugnantur enim ad proficiendum in charitate,ad maiori charitate fructificandum in eccle-
ſia dei.¶Si mundus vos odit.)hoc eſt ſi cõmuniter homines vos odio habent.Et ſub odio intel
lige omnes internas paſsiones & machinationes, ſignificatas à prima paſsione contraria bono:
quæ eſt odium.Ecce primum caput purgationum,continens multa purgationum genera.
¶Scitote.)Dictio Græca anceps eſt ad imperatiuum & indicatiuum:magiſq; videtur quadrare
vt legatur indicatiue.¶Scitis.) Teſtes enim ipſoſmet inducit ex certa quam iam habebant ſciẽ-
tia.¶Quia.pro,quod,me priorem vobis.) Textus Græcus anceps eſt ad prius quam vos,vel pri
mum veſtrum.ita quod veſtrum eſt genitiuus pluralis.& primum eſt accuſatiuus. Sed magis
quadrat ſequentibus vt legatur.¶Primum veſtrum odio habuit.)nam ſubiungitur ratio,non eſt
ſeruus maior domino ſuo.Eſt itaq; ſenſus.ſcitis quòd me primum omnium veſtrum,caput om-
I nium veſtrum,odio habuit.Conſolatur enim eos ab exemplo ſuo:qui tamen non egebat purga
ri his odiis.¶Si de mundo fuiſſetis.) Rationem reddit naturalem quare mundus odit diſcipulos
eius.Et intendit,per eſſe de mundo,conſtare doctrina,moribus & actibus ex ſapientia ſeu pru-
dentia ſeu affectibus humanis.¶Mundus quod ſuum erat diligeret.) Naturaliter ſiquidem in-
quiunt philoſophi amabile eſt bonum,ſingulis autẽ propriũ.Naturaliter ergo mundus diligit bo
num proprium.¶Quia vero de mundo non eſtis.)quia fides veſtra,mores veſtri,doctrina ve-
ſtra non ortum habet à mundo:quia nec ab affectibus humanis,nec à ſapientia & prudentia hu-
mana.¶Sed ego elegi vos de mundo.) Nullum locum relinquit errori putantium Apoſtolos ſe
cundum originem animæ non eſſe de mundo ſicut alios homines:apponendo pro aduerſatiua,
ſed ego elegi vos de mundo.Electionem ſiquidem cauſam monſtrat eſſe quare non ſunt de mũ
K do.Electio enim abſtraxit eos ab affectibus,ſapientia & prudentia mundi:& tranſtulit in ſapien
tiam,prudentiam & affectus Chriſtianos.
¶Propterea odit vos mundus.)Quum inferendum fuiſſet, propterea non diligit vos mundus,
intulit longe peius, propterea odit vos mundus.vt intelligeremus quod in eo quòd dixit ſed
ego elegi vos de mundo, ſignificatur contrarietas ad mundum:quod ſcilicet electi ſunt ad ſa-
pientiam,prudentiam & affectus contrariantes mundo.In virtute ſiquidem contrarietatis per
hæc verba ſignificatæ, intulit propterea odit vos mundus.odium enim eſt reſpectu contrarii.
¶Mementote ſermonis mei quẽ ego dixi vobis.)Reuocat ad memoriã ſuperius dicta,ad mon-
ſtrandam vim exempli proprii quod dixerat.ſcitis ꝙ me primum veſtrũ odio habuit.¶Nõ eſt
ſeruus maior domino ſuo.)reuocate ad mentem quod non eſtis melioris cõditionis quàm ego.
¶Si

¶Si me perſecuti ſunt,& vos perſequentur.)Ecce ſecundum caput purgationis, continens etiã multa genera. Nam ſicut odium cõtinet omnes paſsiones & machinationes internas, ita perſecutio omnia externa mala pœnæ. Et ſimiliter ab exẽplo proprio procedit.¶Si ſermonẽ meum ſeruauerunt,& veſtrum ſeruabunt.)Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omnĩ caret quęſtione:ex eo ꝙ ipſe Ieſus teſtatur ſic fore.Et hic eſt ſenſus literalis:vt patet ex cõtexto. ¶Sed hæc omnia faciẽt vobis.)primũ & præcipue Iſraelitæ ſeu Iudæi.¶Propter nomẽ meũ.) profitendum à vobis,exoſum eis.¶Quia neſciũt eum qui miſit me.)hoc eſt quia neſciũt deum miſiſſe me.Ignorãtia ergo ꝙ deus miſerit me,cauſa erit tot malorũ:verũtamẽ huiuſmodi ignorantia non excuſat eos.Quod dupliciter probat.¶Si non veniſſem & locutus fuiſſem eis.)Negatio non,cadit ſuper vtrunque verbum:ſcilicet veniſſem,& locutus fuiſſem.Et pronomen eis demonſtrat Iſraelitas:ad quos in perſona venit & locutus eſt,tanto tempore prędicando. Vnde & dicebat,non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael.¶Peccatum non haberent) huiuſmodi ignorantię.¶Nunc autem excuſationem.pro,prætextum.)Qui plus eſt q̃ excuſatio ſonat enim palliationem quandam.¶Non habent de peccato ſuo.) Significatur ꝙ non habent colorem ſeu apparentiam excuſandi peccatum ſuum poſt manifeſtam meam prædicationem. B
¶Qui me odit.)Ecce inexcuſabilis ignorantiæ radix,odium Iudæorum erga me.ad hoc enim inſinuandũ ſubdit hæc verba infinite.¶Et patrẽ meum odit.)Ne excuſabile intelligeres odium Iudæorum erga Ieſum,explicat ꝙ qui odit ipſum,cõſecutiue odit & patrem eius:hoc eſt deum. ¶Si opera.mirabilia.non feciſſem in eis.)Iſraelitis. Adiungit prædicationi mirabilis opera à ſe facta inter Iudæos:vt nullum tergiuerſationis locum relinquat.¶Quæ nemo alius fecit.)Vt patet legenti antiquorum geſta,nullus vnquam reſuſcitauit quatriduanum mortuum &c. ¶Peccatum non haberent.huiuſmodi ignorantiæ.¶Nunc autem & viderunt.) Non audierũt ſed viderunt mirabilia quæ feci.¶Et oderunt.)Et cum his omnibus oderunt.Ecce radix cæcitatis.¶Et me & patrem meum.)hoc eſt deum.Et quidem ꝙ oderint Ieſum,clare apparet ex effectibus.Quod vero oderint deum,conſecutiue habetur:quia quum in Ieſu nullum eſſet malum quod recta ratione poſſet odio haberi,ſed ratio odiſſerat prædicatio firmata tot miraculis trahẽs populum,manifeſte ſequitur quod in deum actorem horum redundabat odium ergo Ieſum. C
¶Sed vt adimpleatur ſermo.)Tacitæ quæſtioni(quare deus permittit huiuſmodi odiũ Iudæorum erga Ieſum)reſpondet vt adimpleatur.hoc eſt ordinetur à deo odium eorum ad veritatem ſcripturarũ ſacrarũ.Qui in lege eorũ ſcriptus eſt.) Clare patet hinc ꝙ de Iſraelitis locutus eſt. Et appellatione legis tota vetus ſcriptura ſacra cõprehẽditur.nã ſermo iſte ſcript⁹ eſt in pſal.35. ¶Quia.pro,ꝙ,odio habuerũt me gratis.)hoc eſt ſine vlla offenſa,ſine vlla iniuria,ſine vlla data occaſione odii.Quum autem venerit.) Ad cumulum inexcuſabilitatis perſecutorum nominis mei accedet multiplicatio teſtium.nam vltra prędicationem meam & opera mea ſuperueniet ſpiritus ſanctus teſtis:adiungemini & vos teſtes.Et dicit venerit,vt intelligamus quòd ſpiritus ſanctus non eſt res aliqua carens facultate veniendi:vt ſunt virtutũ dona,quæ dantur & infunduntur ſed non veniunt proprie loquendo ad nos.Vnde Ieſus proprio & formali vtens ſermone vt intelligamus rem quæ eſt paracletus non eſſe ſicut dona virtutũ,ſed eſſe ſubſtantiã viuam facultatem habentem veniendi homines,dicit quum autem venerit. D
¶Paraclitus.pro,paracletus.hinc ad paucos dies.quem ego mittam vobis.)Superius dixerat quẽ pater mittet, modo dicit quem ego mittam:vt eandem operationem patris & filii inquantum deus eſt intelligamus,vt indiuiſa intelligamus opera trinitatis.Ego demonſtrat proculdubio Ieſum ſecundum diuinam naturam.ſolius enim dei eſt mittere ſpiritum ſanctum.Miſsio autem iſta eſt miſsio viſibilis:qua ſcilicet in ſpecie viſibili ignis & linguæ venit ſpiritus ſanctus in corda Apoſtolorum.¶A patre.)Et quod mittam habeo à patre,& ita mittam quod pater mittet vt fons & caput miſsionis.
¶Spiritum veritatis.)Græca dictio interpretata ſpiritum,anceps eſt ad accuſatiuũ vel nominatiuum,ſpiritũ vel ſpiritus:ſed parui refert an ſenſus ſit quũ venerit paracletus ſpiritus veritatis,vel quem ego mittã,ſpiritum veritatis.Et appellatur ſpiritus veritatis non ſolum ad differentiam ſpiritus mendacii(de quo ſcribitur tertii Regum vltimo ero ſpiritus mendax in ore prophetarum eius)ſed etiam ad ſignificandum quod erit ſpiritus ſolius & totius veritatis eorum quę ſunt neceſſaria ad ſalutem ęternã.¶Qui à patre procedit,)æternaliter.Et aduerte hic quod nulla ratio admittit ex iſta affirmatiua(ſcilicet qui à patre procedit)inferri negatiuam,ergo non procedit à filio:quin potius quia indiuiſa ſunt opera patris & filii in omnibus vbi non obuiat relationis oppoſitio(vt ſub Eugenio.4.in concilio Græcorũ & latinorum deductum hac ratione eſt) in hoc quod dicitur qui à patre procedit,includitur quod etiam procedit à filio.Pater enim & filius in E

omni operatione ſunt vnum in qua non obuiat relationis oppoſitio.& quia in hoc quod eſt ſpi
F ritum ſanctum procedere à patre, nulla ad miſcetur relationis oppoſitio inter patrem & filiũ
ideo conuenire etiam à filio concluditur ꝙ ſpiritus ſanctus procedit ab eo,ex hoc ipſo ꝙ pro-
cedit à patre.❡Ille.)proculdubio paracletus ſpiritus veritatis.❡Teſtimoniũ perhibebit de me.)
quod ſum miſſus à patre,quod ſum naturalis filius patris &c.Ecce nouus teſtis irrefragabilis(vt
pote ſpiritus veritatis)aderit.❡Et vos teſtimonium perhiberis.pro,perhibete.)Quamuis græca
dictio anceps ſit ad perhibere vel perhibitis,magis tamen congruit propoſitio præſens impera-
tiuum q̃ indicatiuum.Mandat enim Ieſus vt & ipſi libere teſtimonium de vita ſua,de actionibus
ſuis,de moribus ſuis proferant publice.❡Quia ab initio mecum eſtis.)quia præſentes fuiſtis,vi
diſtis,palpaſtis omnia,ab initio quó in cœpi dicere.Initiũ nanq; geſtorum a Ieſu à tempore ba-
ptiſmatis Ioannes atiendi,teſtatur Petrus Apoſtolus in dilectione Math. Act.i.

CAPVT XVI.

G HEc locutus ſum vobis(de odiis & perſecutionibus imminentibus vobis. Vt
non ſcandalizemini.)Non ideo hæc dixi vt accumulem vobis triſtitiam aut
timorem,ſed ad veſtram vtilitatem,ad veſtram cautelam:vt ſuperuenientibꝰ
his odiis & perſecutionibus non impingatis,non ruatis.Iacula enim prçuiſa
minus feriunt.& nota cauſa profectus,facilius tolerantur.❡Abſq; ſynagogis.
pro,alienos à ſynagoga,faciant vos.)Effectus odii & perſecutionum deſcri-
bens.explicat duos extremos effectus:primum ſcilicet & vltimum.Primus eſt
excommunicare eos à congregationibus Iudæorum.vltimus eſt occiſio.De quo ſubditur.❡Sed
venit hora.ſeu.tempus.Dictio ſiquidẽ Grçca vtrunq; ſignificat & magis congruit vt intelligatur
tempus.Et eſt præſentis temporis venit.a paſsione enim Chriſti tempus hoc cœpit eſſe præ-
ſens.Aduerſatiua autem coniunctio,ad quantitatem paruam antedicti mali(ſcilicet excommu-
H nicationis de ſynagoga)refertur.Quod enim diceretur ſed hoc parum eſt,venit tempus &c.id
exercet coniunctio aduerſatiua:paruo malo adiungẽs maximum malum.❡Vt omnis.non ali-
quis.qui interficit.pro,interfecerit,vos)Ecce alterum extremum longe peius malum. Arbitre-
tur.pro,exiſtimet,Non ſignificat dictio Græca iudicare,ſed putare:ꝙ dicimus videtur mihi.
❡Obſequium.pro,cultum,ſe prçſtare deo.)interfici quidẽ extremũ malum eſt:ſed horribilius
valde redditur ꝙ tanq̃ inimici,non deorum(qui dæmones ſunt) ſed veri dei interfectio immi-
nens prænunciatur:vſqueadeo vt inter religionis opera quibus deus colitur habendũ ſit interfi-
cere vos.❡Et hęc faciẽt vobis.)Superfluit vobis.Ratio omniũ perſecutionũ ſubiũgitur ignorá-
tia:nó tamen excuſata,vt prius dixit.❡Quia nó nouerũt patrẽ.)hoc eſt deũ vt patrẽ.quòd eſt
ignorare myſteriũ trinitatis.❡Neq; me.verũ deũ & verũ hoiem,ꝙ eſt ignorare myſteriũ incar
nationis pro ſalute mũdi.Iſraelitę enim de quibus loquitur(quorũ ſunt ſynagogę)q̃uis noſſent
deũ,neſciebãt tamẽ hęc duo quæ Ieſus manifeſtauit mũdo.❡Sed hęc locutus ſum vobis Aduer
I ſatiua ad triſtitiã cauſatã in apoſtolis ex auditis refertur:ſignificãs ꝙ non vt ingereret illis triſti
tiã hęc locutus eſt illis.❡Vt quũ venerit hora.ſeu.tẽpus.)Eadẽ enim eſt dictio quę eſt ſuperiꝰ.
Ecçe ad quid hęc dixi,vt quum venerit tempus perſecutionum.❡Eorũ reminiſcamini.pro,me
mineritis.Significatur enim recordari,non reminiſci:quòd proprie eſt oblitorum. Et prono-
men eorum,refertur ad hæc quæ locutus eſt.Vnde & in textu græco habetur memineritis eorũ,
❡Quia ego dixi vobis.)Non paruam vobis conſolationem afferret memoria prçnunciatarum
perſecutionum:ea prçcipue ratione quia ego propter quem tolerandæ ſunt(vtpote omnia præ-
uidens)non decepi non occultaui ſed ſciens & prudẽs dixi vobiſmet, non per tertiam perſoná
intermediam,non alicui veſtrum.❡Hęc autem.ſcilicet imminentia mala vobis,poſtq̃ aſcende-
K ro ad patrem.❡Non dixi vobis ab initio.electionis veſtræ in Apoſtolos:quum dixi vobis ecce
ego mitto vos ſicut agnos inter lupos &c.Tũc enim nec dixit hec duo hic explicata(ſcilicet ex-
communicationem à ſynagogis,& occiſionem ipſorum habendam vt cultum dei:vt patet Matt.
x.)nec dixit pſecutiones imminere illis poſtq̃ ipſe abſceſſerit ab eis ad patrem:ſed omnes ille p-
ſecutiones ſonabant tempus præſentię.eius.vnde & ibi dicitur, non conſummabitis ciuitates
Iſrael donec veniat filius hominis.❡Quia vobiſcum eram.hoc eſt quia quãdiu durabat tempus
præſentiæ meæ vobiſcum, non erat tempus vt ſolicitos vos redderem de malis imminentibus
poſt abſceſſum meum ad patrem hoc enim fuiſſet cogitare de craſtino,hoc fuiſſet præuenire tẽ
pus congruum ſermonis huius.Modo autem non ſum manſurus vobiſcum conuerſatione hu-
mana vt hactenus,ideo non tunc ſed nunc quum tempus inſtat dixi hæc vobis.

❡Nunc

¶Nunc autem vado.)non ibo ſed actualiter vado.nam actualiter ad patiendum & mor iendũ A
ibat.¶Ad eum qui miſit me.)vt intelligamus quòd ſecundum quòd homo, ſecundum huma-
nam naturam in qua miſſus eſt vadit ad deum patrem mittentem. Et ſubiunxit hoc tum ad ſi-
gnificandum Apoſtolis quòd iam obliti ſunt ipſius Ieſu,quamuis recedentis ab eis ad patrem.
tum ad inchoandum declarationem modi quo mala prænunciata purgant ad plus fructifican-
dum.à morte ſiquidem Chriſti qua iuit ad patrem,inchoat meritum paracleti vim fructifica-
tiuam dantis patientibus perſecutiones.¶Et nemo ex vobis.)Quãuis petrus, Thomas & Phi-
lippus antequam hæc prænunciaſſem mala interrogauerint:nunc tamen nemo ex vobis
¶Interrogat me,quo vadis?)hoc eſt ſolicitus eſt de me,vt ſaltem interrogaret(hoc eſt perſeue-
raret interrogando)de loco ad quem vado:de quo loco adhuc nihil reſpondi explicite,priorib⁹
interrogationibus pulſatus.¶Sed quia hęc.)imminentia poſt receſſum meum mala.
¶Locutus ſum vobis.manifeſtando illa.triſtitia impleuit.non in parte occupauit.cor veſtrum.)
vt nec cogitetis de mę,vt non ſit amplius vobis curæ proſequi quæſtionem à vobis toties mo-
tam de loco ad quem vado.¶Sed ego veritatem dico vobis.)Coniunctio aduerſatiua,ad triſtitiã
de imminentibus malis ipſis Apoſtolis quæ mutos illos reddiderat refertur. B
¶Expedit vobis.)Poſtquam declarauit metaphoram vitis & palmitum,& quantum ad manere
in ipſo & econuerſo & quantum ad purgationem palmitum quo ad res quibus purgantur,decla
rando ꝙ mundi odia & perſecutiones ſunt res quibus purgantur,ſupererat vt declararet quomo
do hę purgationes haberent vim magis fructificandi.Dictum eſt enim in parabola,purgabit eũ
vt plus afferat fructus.Et propterea hoc intendens modo declarare,aperit ꝙ vis proferendi ma
iorem fructum patiendo,erit mediante alio paracleto:ad quem mittendum oportet ipſum mo-
riendo ire ad patrem agricolam,cuius eſt purgare palmites fructuoſos vt plus fructificent.A ꝓ-
pria itaq; Apoſtolorum vtilitate futura ex ipſius ire ad patrem,conſolatur ipſos dicens expedit
vobis.¶Vt ego vadam.per mortem.Si enim. Deeſt.ego,non abiero,paracletus non veniet ad
vos.)Declarat vtilitatem futuram ipſorum eſſe illam,talem ac tantam,quam,qualem & quantã
ex alio paracleto habituri ſunt:quia aduentus eius pendet ex ſuo receſſu.¶Si quæris cauſam qua
re ſi Ieſus non iret paracletus non veniret,multæ poſſunt accommodari rationes congruæ:ſed C
illa quę cogit,eſt quia ſic decreuerat ſancta trinitas.quæ omnia ſuauiter diſponens.ordinauit vt
non duo,ſimul adeſſent in hac vita conſolatores(alter humana conuerſatione & alter ſpirituali
eleuatione)ſed recedente primo,apoſtoli abſtraherentur ab humanis conſolationibus,& totos ſe
darent ſpiritualibus,ſuccedente ſecundo:vt rei probauit euentus.¶Si autem abiero, mittam eũ
ad vos.)Perpende prudens lector ꝙ pater agricola vtitur odiis & perſecutionibus mundi aduer
ſus Apoſtolos ad purgandum illos,à rebus,à filiis,vxore,coniunctis,à carnis propriæ occaſio-
nibus,& breuiter ab affectibus omnibus vitæ huius:ſed ipſe non eſt author iniquitatum illarũ.
paracleto autem vtitur ad hoc vt purgationibus his apoſtoli magis ac magis fructificent & ipſe
ſimul cum filio eſt author miſsionis.Dicit autem potius mittam q̃ mittet pater,vt proſequatur
parabolam.palmitem enim purgatum fructificare magis,q̃uis ſit effectus vtriuſq;(ſcilicet vitis
& agricolæ)magis tamen eſt vitis. ¶Et quum venerit ille,arguet mundum.)proculdubio per D
vos ad quos mittetur,Et hinc incipit deſcribi maior fructificatio Apoſtolorum,ſimul cum ratio
ne perſecutionum quibus purgabuntur.Ex eo enim ꝙ conſolator ille per vos arguet,manifeſta-
tur noua fructificatio:& ſimul ex eo ꝙ per vos arguet mundum,mundus inſurget contra vos.
¶De peccato,& de iuſtitia.& de iudicio.De peccato quidem:quia non crediderunt,pro,nõ cre
dunt in me.)Peccatũ mundi declarat eſſe non credere in Ieſum:vt intelligamus non perfectio-
nis ſed neceſſariæ rectitudinis eſſe credere in Ieſum:ita ꝙ nõ credere in Ieſum eſt peccatum,eſt à
recta ratione recedere.peccatum enim rectæ aduerſatur rationi.¶Et meminit ſpecialiter huius
peccati.tum quia ſicut fides tollit omne peccatum,ita ſine fide impoſsibile eſt placere deo.tum
quia mundus non reputabat eſſe peccatum non credere in Ieſum:ſed ſpiritus ſanctus per os Apo
ſtolorum repræhendit & conuicit mundum quod hoc eſt peccatum.¶De iuſtitia vero:quia ad
patrem vado & iam non videbitis.pro,videris,me. Quemadmodum peccatum declarauit eſſe E
non credere in eum,eodem ſtylo intelligendum eſt declarari iuſtitiam eſſe Ieſum ire ad patrem
& iam non videri ab Apoſtolis.¶Eſt autem prima pars huius iuſtitiæ,Ieſum ire ad patrem:hoc
eſt Ieſum ſatiſfacere per mortem ſuam pro peccatis humani generis.mortuus eſt enim propter
noſtra peccata & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram,ad Romanos quarto. Hoc enim
quod eſt ire ad patrem,ſignificat mortem & reſurrectionem.eſt ſiquidem moriendo acquirere
immortalitatis gloriam,ſatiſfaciendo pro humano genere.Satiſfactio enim iuſtitiæ actus eſt.

F ¶ Altera vero pars huius iuſtitiæ eſt retributio cæleſtis habitaculi,ſignificata dicendo & iam nõ
videtis me.à negata ſi quidem conuerſatione viſibili cum Apoſtolis,retributionem cæleſtis ha-
bitaculi remotiſsimi à nobis,ſignificauit.Vnde quum dicitur & iam non videtis me,demõſtra-
tur tempus ab aſcenſione Chriſti.Significãt iuſq; non dicit nõ videbitis ſed nõ videtis:vt intel
ligerent φ à die aſcẽſionis qua conſummauit ire ſuum ad patrem,in præſenti ſeculo non vide-
rent eum.Nec tollit ſpem videndi eum in futuro ſeculo:in quo ſemper cõuerſabitur corporali
ter cum eis.¶De hac inquam tali ac tanta iuſtitia Ieſu Chriſti(continente in ſe & ſatiſfactionem
pro mundo & præmium glorię cęleſtis)arguet,reprę hendet,conuincet per Apoſtolos ſpiritus
ſanctus mundum φ ſine fructu quò ad multos facta ſit.¶De iudicio autem:quia princeps huius
mundi iam iudicatus eſt.)ſuperfluit iam.Primum ex parte mundi non credentis, ſecundum
ex parte Ieſu moriendo ſatiſfacientis &c.tertium autem ex parte diaboli ſumptum eſt. Et dicen
do princeps mundi huius,de diabolo non qualitercunq; ſed quatenus princeps huius mundi ꝑ
idolatriam loquitur.Hac enim ratione vt princeps venerabatur:vt ſuperius declaratum eſt.Et di
G citur iudicatus:quia non potentia ſed iure deiectus eſt à principatu mundi huius.Iudicatus ſiqui
dem eſt in morte Chriſti.tunc enim merito Chriſti iniuſte ab eo occiſi, ius dictum eſt contra
principem mundi huius:executio autem ſententiæ poſt modum per Apoſtolos & Chriſti diſci
pulos facta eſt,deſtructa idolatria in mundo cõmuniter.Arguet itaq; ſpiritus ſanctus mundum
per Apoſtolos de hoc iudicio,φ venerantur principem iure eiectum:ac per hoc iniuſte princi-
pem.¶Si colligeris hæc tria.& conſideraueris apoſtolicas prædicationes,videbis capita prædi-
cationis eorum hæc tria fuiſſe:& adhoc ſtuduiſſe,ad hoc miracula feciſſe,vt conuincerent mun-
dum de relinquẽda idolatria,de peccato infidelitatis,& de oblata ꝓpitiatione ex Chriſti mor-
te.parataq; cæleſtis vitæ retributione.Quod nunq̃ aſſecuti eſſent niſi ſpir⁹ ſanct⁹ per eos fuiſ-
ſet locutus & operatus.¶Adhuc multa habeo vobis dicere.)Inchoat aliud augmentum fructifi-
cationis futuræ per eos adueniente paracleto.Sunt autem multa quę reſtabant dicenda, φ con-
H ceptus eſt de ſpiritu ſancto,φ conceptus & natus ex virgine,quod deſcenſurus erat ad inferos ad
beandum ſanctos patres,φ aſcenſurus erat in cælum,& alia quæ poſt reſurrectionem Apoſtoli
didicerunt.¶Sed non poteſtis portare modo.)Non taceo illa multa quia nolim vobis cõmuni
care,ſed quia vos non eſtis modo diſpoſiti ad percipiendum ea.Et vtitur metaphora importabi
lis ponderis,dicendo non poteſtis portare:vt intelligant illa multa eſſe magni ponderis)nõ cor
poralis grauitatis ſed ſecundum ſpiritualem magnitudinem ſeu virtutem)& ſeipſos eſſe ſecundũ
mentem velut imbecilles reſpectu magni oneris.¶Quum autem venerit ille.)Hic punctandũ
eſt commate.nam pronomen ille non refertur ad ſequentia(eo quod ſpiritus neutri generis eſt
apud Græcos)ſed refertur ad antedictum paracletum maſculini generis.Eſt enim ſenſus.quum
autem venerit ille paracletus.¶Spiritus veritatis.)non ſolũ paracletus ſed ſpiritus veritatis.¶Do
cebit.pro,ducet,vos omnem.Deeſt in.Legendum eſt.in omnem veritatem.)Ecce fructus.q̃uis
ego multa taceã vobis dicenda,ille tamen ducet vos non ſolum in veritatem illorum multorũ
I quę taceo,ſed etiam in omnem veritatem.intellige chriſtianę fidei,non veritatem geometriæ
&c.¶Et eſt ſermo deducere interno.quod prius ſignificat q̃ docere.nam docere ſiſtit in intelle-
ctu:ducere autem in omnem veritatem,ad vniuerſas partes animi ſe extendit:memoriam.ſ.vo
luntatem & affectum.ſimul cum viribus ſubminiſtrantibus:cogitatiua.ſ.phantaſia,& reliquis.
¶Non enim loquetur à ſemetipſo.)Coniunctio enim,monſtrat φ ratio redditur quare ſpiritus
veritatis ducet in omnem veritatem tam eorum quæ dixit quam eorum quæ habebat dicenda
Ieſus diſcipulis:quia non loquetur à ſemetipſo. Spiritus enim ſanctus quia non à ſemetipſo ſed
eſt à patre & filio,ideo nec loquitur nec quidcunq; aliud facit à ſemetipſo: ſed & operari & lo-
qui habet ab alio,à quo habet eſſe.¶Sed quæcunque audiet.pro,audierit loquetur.)Dictio Grę-
ca interpræta audierit,anceps eſt ad præteritum vel futurum ſubiunctiui.Et ſi ad æternam no
K titiam ſpiritus ſancti referatur,nihil refert vero tempore intelligatur:quoniam æternitas com-
præhendit omne tempus.Sed quoniam non dicit quæcunque ſciet aut ſciuerit,planus literæ ſen
ſus eſt quod quæcunque audiet à mittẽte:ad ſimilitudinem legati,qui non loquitur à ſemetipſo
ſed quæ audiui a mittente.
¶Præmiſit enim mittam illum ad vos:vt intelligamus quòd de ſpiritu ſancto loquitur ſecundũ
officium nuncii,ſeu vt mittendo aut miſſo:& percipiamus hęc omnia quæ de ſpiritu ſancto ſub
iunguntur,dici de ſpiritu ſancto vt nuncio,Propter hoc enim non dixit quæcunq; nouerit ſed
audierit,ad ſignificandum quod de notis ſpiritui ſancto vt nũcio(hoc eſt vt annuncianda)loqui
tur. Hæc ſiquidem ſunt quæ metaphora auditionis a mittente ſignificantur non enim inter
diuinas perſonas inuenitur proprie auditio. Et quemadmodum ſpiritum ſanctum mitti ad

Apoſtolos eſt ſpiritum ſanctum fieri nouo eſſendi modo in Apoſtolis,ita ſpiritum ſanctum au A
dire à mittente eſt ſpiritum ſanctum fieri nouo modo in Apoſtolis ſecundum officium loquen
di. Nòn dico ſecundum actualem loquutionem(quoniam de illa ſubditur loquetur)ſedſecun
dum officium loquendi . mittitur enim Apoſtolis vt ſit in illis:audit autem vt loquuturus inſit
Et quamuis ſignificata notitia in ſpiritu ſancto nuncio per audire,non ſit noua ſed æterna,ratio
ne tamen temporalis effectus connotari in officio quo mittitur,ſignificatur temporaliter per ver
bum futuri temporis audierit. Et quæ ventura ſunt.annunciabit vobis)non ſolum vos doctos
reddet,ſed etiam prophetas conſtituet. Et non dicit & omnia quæ ventura ſunt:ſed indefini-
te,& quæ ventura ſunt. Quæ autem annunciabit & quæ non, humanæ eſſet præſumptionis
diſcutere:quum ſpiritus ille diuidat ſingulis prout vult. ❡Ille me clarificabit.pro,glorificabit
Primum augmentum fructus relatiue ad mundum,ſecundum vere relatiue ad Apoſtolos, hoc
autem tertium relatiue ad ipſum I E S V M deſcribitur. Ille,per vos prædicantes & prophe
tantes,me glorificabit, in hoc mundo, ❡Quia de meo accipiet.) Non ſumitur hic meum poſ
ſeſſiue(eo modo quo ager meus)ſed eſſentialiter : eo modo quo ánima eſt mea, quo natura eſt
mea.Dicimus enim animam meam,naturam meam, eſſentiam meam. Hoc ſiquidem modo B
Ieſus dicit de meo accipiet:de eſſentia mea,de ſapientia mea,de ſcientia mea.

❡Nec dicit meum ſed de meo:vt ordo originis ſpiritus ſancti de meo ſignificetur. Vbi ſubtili
ter penetrare ſtudeas duplicem ordinem ſignificari:tum accipientis ad rem quæ accipitur, tum
originis accipientis,vt de meo.Et alter quidem ordo(ſcilicet accipientis ad rem quę accipitur)
monſtrat quòd ſpiritus ſanctus accipiet ſapientiam ſcientiamque filii:non filiationem . propter
quod non dixit de me ſed de meo accipiet.Alter(ſcilicet originis importate in præpoſitione)de
monſtrat ꝙ ſpiritus ſanctus procedit ab eo quod eſt filii vt principio quo filius producit ipſum.
Sicut enim filius generatur ab eſſentia patris vt principio quo pater generat filium,quãq; eſſenti
am filius per generationé accipit,ita ſpiritus ſanctus producitur ab eſſentia patris & filii vt prin
cipio quo pater & filius producunt ſpiritum ſanctum:ita quod ſpiritus ſanctus in hoc quod pro
ducitur accipit eadem patris & filii eſſentiã,ſapientiã,ſcientiam,potentiam,& reliqua omnia ab·
ſoluta. ❡Et bene nota qui minus exercitatus es in theologia ſpeculatiua,quòd non vere dicitur C
quod filius aut ſpiritus ſanctus producitur de eſſentia aut ſapientia diuina(hoc enim ad quater-
nitatem abbatis Ioachim damnatam ſpectat)ſed ſane dicimus quod producitur filius de eſſentia
patris,& ſpiritus ſanctus de eſſentia patris & filii. Et hoc ſignificatur hoc in loco per pronomen
meum.formaliſſime enim dixit de meo . ſignificatur nanque eſſentia, ſapientia, ſcientia &c.
non abſolute ſed vt eſt perſonæ. ❡Dixit autem accipiet in futuro,propter officium tempo-
rale connotatum.acceptio enim ipſa eſt productio paſſiua ſpiritus ſancti quæ æterna eſt:ſed quo
niam temporali futuro officio nuncii iungitur,ideo tempore futuro ſignificatur.Eſt enim pla-
nus literræ ſenſus,ideo me glorificabit ille quem ego mittam quia de meo ſapere,de meo ſenſu
accipiet,proculdubio nuncius:ad differentiam humanorum nunciorum.qui mittuntur quidem
& audiunt quæ mittent dicit,ſed non accipiunt ſapientiam prudentiamque mittentis:iuxta pro
uerbium.poteſt dari officium ſed non ſenſus. ❡Et annunciabit vobis.) Ecce executio officii
paracleti ſpiritus veritatis quem mittet ipſe:vt etiam ex ipſa executione officium nuncii in illo
agnoſcamus.Significanterque adiungit vobis: vt fructum hunc qui eſt glorificare me, Intelli- D
gant ſpiritum ſanctum producturum per ipſos Apoſtolos. ❡Omnia quæcunque habet pater,
mea ſunt.) Indiuiſio inter patrem & filium, quantum ad omnia(non quædam)quæ habet pa-
ter explicatur. Vbi perſpice ſignificari tum res quas habet,tum patrem habentem: vt intelliga-
mus è regione omnium quæ habet,ſupputari patrem.ita quod ſub omnia quæ habet non com-
prehenditur pater,non comprehenditur paternitas,non comprehenditur eſſe patrem. Et abſ
que exceptione quacunque verum eſt quod omnia quæ habet pater, mea ſunt. Penetra au-
tem ſi potes,quod communicare in omnibus patrem & filius diſtinctos inter ſeſe,ſignificat non
habere aliquid patrem quo careat filius & econuerſo:ſed omnia aliter habere patrem(ſcilicet nõ
ab alio)& aliter habere filium,ſcilicet à patre.❡Propterea dixi quia.pro,quod,de meo accipiet
& annunciabit vobis.)Ex veritate dictæ ſententiæ reddit ratione quare dixerit de ſpiritu ſancto E
quòd de meo accipiet.Ex hac igitur euãgelica doctrina habemus quod ideo ſpiritus ſanctus pro
cedit à filio,quia omnia quæ habet pater ſunt etiam filii:ac per hoc quum pater habeat hoc quod
eſt eſſe principium ſpiritus ſancti,filius quoque eſt principium ſpiritus ſancti,& habemus hunc
vniuerſalem quod pater & filius in omnibus ſunt vnum vbi non obſtat relatiua oppoſitio inter
patrem & filium:immo ꝙ in trinitate diuina omnia ſunt vnum, ſalua ſola diſtinctione penes
relatiuã oppoſitionem patris & filii & ſpiritus ſancti.Lege ſpeculatiuam theologiam,ſi hæc nõ

intelligis & noſſe cũpis,¶Modicum.)temporis intercedet:paucarum ſcilicet horarum ſpatium
F ¶Etiam.Superfluit Iam.non videbitis me.pro.non videtis me.)Et hoc idem intellige in ſubſe
quentibus non videbitis.omnia nanque legenda ſunt in præſenti.Poſt modicum enim tempo-
ris mortuus eſt:& non viderunt eum,ſed cadauer eius.Referuntur autem præſentia iſta ad tem
pus præſens poſt modicum. ¶Et adiunxit hæc,ad declarandum aliud genus purgationis eo-
rum.Prius enim declarauit purgationem ab extrinſecis perſecutionibus: modo vero declarare
intendit purgationem ab internis animis paſſionibus.vt intelligamus quod vtroq; modo cœle
ſtis agricola purgat palmites fructiferos, vt plus fructificent.
¶Et iterum modicum.)temporis intercedet poſt mortem meam. ¶Et videbitis me.) Voſmet
in hac vita videbitis meipſum viuum. ¶Quia ego vado ad patrem.) Ratio vtriuſq; interualli
& interruptæ ac redditæ viſionis,eſt quia vado ad patrem. In ire ad patrem,includitur mori &
G reſurgere. ¶Dixerunt ergo ex diſcipulis eius adinuicem. Quid eſt hoc quod dicit nobis.
modicum & non videbitis.pro,videtis,me,& iterum modicum & videbitis me:& quia vado ad
patrem?Dicebant ergo,Quid eſt hoc quod dicit modicum?neſcimus quid loquitur.)Obſcurus
intellectus diſcipulorum deſcribitur ſatis clare.¶Cognouit autem Ieſus quia.pro,quod,volebãt
eũ interrogare:& dixit eis,De hoc quæritis inter vos quia.pro,quod,dixi.modicum & nõ vide
bitis.pro,non videtis,me,& iterum modicum,& videbitis me?Amen amen dico vobis quia.pro
quod,plorabitis & flebitis.pro,lamentabimini,vos.)Declarat primum poſt modicum quo non
vident ipſum,ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipſius Ieſu ſignificatur(quo
Apoſtoli plorauerunt & luxerunt Ieſum. ¶Mundus autem gaudebit.Vos lugentibus, com-
muniter homines gaudebunt.nã Iudæi & Gentiles gauiſi ſunt in cruce Ieſu:vt patet ex inſultatio
nibus eorum.¶Vos autem contriſtebimini.)Non ſolum exterius plorabitis & lamentabimi-
ni:ſed etiam intus in cordibus veſtris afficiemini triſtitia.
¶Sed triſtitia veſtra vertetur in gaudium.) Declarat alterum poſt modicum quo viſuri erant
ipſum,à gaudio quod habebant poſt reſurrectionem eius,in quod conuertetur eorum triſtitia
H tanquam illud gaudium fructus ſit purgationis habitæ per triſtitiam.¶Mulier quum parit,tri-
ſtitiam habet,quia venit hora eius:quum autem peperit puerum,iam non meminit preſſuræ pro
pter gaudium quia natus eſt homo in mundum. Declarat hoc ſucceſſus à ſimili ſucceſſu gaudii
ad triſtitiam in muliere.Et ſimilitudo eſt clara.¶Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis.)
Applicat ſimilitudinem ad propoſitum.¶Iterum autem videbo vos.Vt apertius declaret ex par
te ipſius Ieſu(quia ſcilicet moriturus erat & reſurrecturus)hoc ſucceſſus,non dicit iterum autem
videbitis,ſed iterum autem videbo:hoc eſt ego Ipſemet qui modo vos video & mortuus non vi
debo vos,iterum viuus videbo vos.
¶Vbi nota acute lector quod ſuum poſt reſurrectionem videre ſignificat in futuro,diſcipulo-
rum autem ſignificauit in præſenti.vt intelligamus non interrũpendum more ipſorum videre
diſcipulorum:ſuum autem videre interrũpendum morte,nouumque videre ſibi futurum,Apo
I ſtolis perſeuerantibus in ſua vita. ¶Et gaudebit cor veſtrum.Ad literam gauiſi ſunt diſcipuli
viſo domino.¶Et gaudium veſtrum nemo tollet.pro,à vobis.)Firmitas æterni gaudii ſignifi-
catur tanta quod nulla perſecutio ſufficeret ad tollendum ab eis ipſorum internum gaudium.Et
dixit hoc:ad ſignificandum quod futurum eorum gaudium adueniente ſpiritu paracleto , non
erit inſtabile ſicut gaudium quod habuerunt hactenus de præſentia Chriſti.hoc enim mundus
abſtulit ab eis illa met nocte. ¶Et dixit in præſenti , nemo tollit, vt intelligerent continuam
præſentis ſæculi perſecutionem ad tollendum inſtare
¶Et in illo die.quo iterum videbo vos.¶Me non interrogabitis quicquam.) hoc eſt non erit
vobis opus vt interrogetis me quicquam:vtpote abſque interrogatione docti.Et hoc verificatũ
eſt non ſolum à die quo confirmatum eſt gaudium eorum per ſpiritum ſanctum:ſed etiam à die
K quo poſt reſurrectionem vidit apoſtolos.poſtquam enim viderunt eum,ita inſtruxit eos de re-
gno dei & aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas , vt non oportuerit illos interrogare
quicquam. Vnde tam Petrus qui præſumpſit interrogare Ieſum de Ioanne,domine hic autem
quid, repræhenſus eſt:quam diſcipuli in aſcenſione eius conuenientes præſumentes interroga-
re domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael,reprehenſi ſunt.¶Amen amen dico vobis
Demum circa metaphoram vitis palmitum declarat ꝙ vniuerſaliter non ſolum magis fructifi-
care ſed etiam abſolute fructum ferre,mediante humili ſupplicatione habetur. ¶Siquid.pro,ꝙ
uuæcunque petieritis patrem.)Ecce modus omnem fructum ferendi.¶In nomine mẽo.in inuo
catione nominis mei.Nouum modum petendi docet eos.quem hodie continue ſeruat eccleſia
apponendo petitionibus,per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum.

¶Dabit vobis.Ecce modus efficaciæ,diuina largitio reſpondens petentibus in nomine Chriſti A
Et dicit quòd dabit vobis quæcunque petieritis inuocato nomine meo:quia ſic eſt in veritate ꝙ
quæcunque non ſolum Apoſtoli ſed electi quiq; petunt abſolute, impetrant. nullus enim ele-
ctus ſecundum rationem rectam petit abſolute quod poteſt negari,ſed petit illud ſub conditio-
ne:vt Paulus ter dominum rogauit vt diſcederet à ſe angelus Satan, &c. ¶Vſque modo non
petiſtis quicquam in nomine meo.Sciebat Ieſus quod hoc ſupplicandi modo(ſcilicet inuocato
nomine Ieſu)non adhuc vſi fuerant Apoſtoli. ¶Petite & accipietis.)Expoſita efficacia impe
trandi hoc nouo orandi modo,& quod hactenus illo non ſunt vſi,monet vt vtantur illo. Tan-
quam ſi diceret.vtimini illo,experiemini efficaciam ſcilicet ꝙ accipietis.

¶Vt gaudium veſtrum ſit plenum.vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudii:præ erit in
patria cæleſti. ¶Hæc in prouerbiis loquutus ſum vobis.) Pronomen hæc demonſtrat dicta ex
tunc,ſurgite eamus hinc.nam ex tunc incœpit parabolam,ego ſum vitis vera &c. & proſecutus
eſt eam,declarando ſpectantia ad illam hucuſque.Vnde finem imponens parabolæ dicit.hæc in
prouerbiis,in metaphoricis ſermonibus,dixi vobis.Venit.)Deeſt ſed.Legendum eſt.Sed venit
hora.)ſeu tempus.Significat enim tempus poſt reſurrectionem. ¶Quum iam non in prouer B
biis.)hoc eſt in metaphoris. ¶Loquar vobis ſed palam.ſeu manifeſte.de patre meo annuncia-
bo vobis.)Poſt reſurrectionem enim Ieſus inſtruxit diſcipulos aperte de myſterio trinitatis in-
ter alia quæ docuit de regno dei.¶In illo die.)Quum inſtructi fueritis, & apertus fuerit vobis
ſenſus ad intelligendum ſcripturas, & cognoueritis me eſſe naturalem filium dei .¶In nomine
meo petetis.)inuocatione nominis mei ſuplicabitis deo.¶Et non dico vobis.)hoc eſt prætereo
taceo.¶Quod ego rogabo patrem de vobis.pro,pro vobis.)taceo officium meum quod roga-
bo patrem pro vobis.Non dicit ſe non rogaturum:ſed dicit ſe tacere nunc officium ſuum quod
alias promiſerat.Rationem autem tacendi nunc hoc officium ſubiungit.

¶Ipſe enim pater amat vos.)ratio tacendi proprium officium rogandi pro ipſis patrem,eſt ac
ſi diceremus.quia pater ipſe iam affectus eſt amore ad vos, nihil dico de intercesſione mea ad
eum pro vobis:vt hinc intelligerent ſeipſos non ſolum diligi ab ipſo Ieſu ſed etiam à patre.

¶Quia vos me amaſtis.) Hinc apparet quod de amore gratiæ ſubſequentis fuit ſermo,dicens C
ipſe enim pater amat vos.amor nanque ſubſequentis gratiæ cauſatus eſt ex merito quo diſcipu-
li amauerunt Ieſum.De amore autem gratiæ præuenientis ſcriptum eſt quod ipſe prior dilexit
nos.Sobrie autem intellige quod patris amor cauſatus eſt ex amore diſcipulorum:quoniam non
eſt ſermo de actu amandi ſecundum ſe(quandoquidem ille eſt æternus,& eſt ſubſtantia dei)ſed
ſecundum effectum ſubſequentium gratiarum,ad quæ dona amauit Apoſtolos ex eo quod ipſi
amauerunt Ieſum.¶Et credidiſtis.) Hic clare teſtatur Ieſus veram fuiſſe fidem in Apoſtolis de
ipſo.¶Quia.pro,quod,à deo exiui.Deeſt ego.Legendum eſt.quòd ego à deo exiui.)Quum res
intellectualis ordinis iungitur rei ſenſibili,exi à penetralibus intelligibilis ſecreti ad externum
ordinem,intellectus enim & intelligibile velut interiora ſunt:ſenſus autem & ſenſibile velut fo
ris ſunt.Ieſus autem non ſolum intellectualem ſed diuinam ac omnino impasſibilem perſonam
iunxit ſenſibili & pasſibili carni.Et propterea dixit quod ego exiui à deo. perſonam enim eius
quæ diuina eſt,demonſtrat pronomen ego.¶Exiui à patre.)aſſumendo carnem, naturam ſen-
ſibilem ac pasſibilem:vt declaratum eſt.¶Et veni in mundum.)hoc eſt in conuerſationem cō- D
munem mundo,conuerſatus eſt enim ita Ieſus vt communis eſſet cuilibet volenti videre & au-
dire ipſum.Et adiunxit hoc:quia potuiſſet exiſſe à patre ſumendo carnem ſenſibilem abſq; eo
quod veniſſet ad communem hominum conuictum:vt ſi aſſumpſiſſet carnem ſenſibilem ſed in
corruptibilem(vt modo habet in cœlo)aut in paradiſo terreſtri fuiſſet,apparēs quandoque ali-
quibus:vt poſt reſurrectionem fecit.¶Iterum relinquo mundum.) Iterum,refert alterum iter
non alteram relictionem.tanquam primum iter fuerit exiſſe à patre & veniſſe in mundum:quo
iam completo alterum aggrediatur iter,inchoans econuerſo.Primum incepit à patre,& termi
natum eſt ad mundum:hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem.

¶Sed nota differentiam dicendo relinquo mundum.Non dixerat reliqui patrem:quia ita exi-
uit à patre quod non reliquit patrem,ita iunxit ſibi carnem pasſibilem quod non reliquit diui- E
nitatem cōmunem ſibi cum patre, mundum autem reliquit:quia conuerſationem huius mū-
di ad quam venerat,relinquebat.¶Et vado ad patrem.Non dicit & Intro ad patrem(quod eſſet
relinquere naturam ſenſibilem,quam aſſumendo exierat)ſed vado ad patrem,vado ad conſor-
tium & conuerſationem gloriæ paternæ,Immortalitate enim & habitaculo cœleſti conditiones
paternæ gloriæ habentur ab humanitate Chriſti:ſecundum quam ibat ad patrem.

¶Dicunt ei diſcipuli eius.)Ecce nunc palam loqueris,& prouerbium nullum dicis.) Diſcipuli

paulo

HEc loquutus eſt Ieſus.)Hiſtoriam texens,ordinem ſubiunctæ orationis ad ſu- A
pradictum ſermonem declarat ſecundum ordinem temporis quo poſt ſer-
monem relatum ſubleuauit oculos, ¶Et ſubleuatis oculis.Deeſt.ſui, in cœ-
lum.)modum exteriorem quo orauit deſcribit: vt exteriore motu internum
mentis motum ſimilem intelligamus.¶Dixit.)Docuerat verbis ſe eſſe vitem
& diſcipulos palmites:exercet modo facto orationis officium vitis,orando &
petendo pro ipſis.Et quoniam inſtruxerat diſcipulos,ꝙ modus fructificandi
erat media oratione,pluresq; repetiit hoc , propterea vt non ſolum verbo ſed facto induceret
diſcipulos ad fructificandum orando,coram ipſis orat. & quòd amplius eſt,ad inſtruendum di-
ſcipulos vt poſtq̃ docuerint gentes adiuuent illas orationum ſuffragio,poſt ſermonem orat pro
eis.Imo ſi perſpecta fuerint promiſſa in ſermone antedicto adimplenda per ſpiritum ſanctum
orat vt impleantur promiſſa.Tria ſiquidem officia deſcripta ſunt exercenda à ſpiritu ſancto ſci
licet arguere mundum,docere,conſolariq; Apoſtolos,& glorificare ipſum Ieſum.Hęc enim tria
in hac oratione tangit,ordine retrogrado.inchoat ſiquidem à glorificatione ſui.
¶Pater venit hora.) Oratio hæc eſt Ieſu ſecundum humanam naturam: quia eius eſt orare. B
Et dicitur veniſſe in præterito.quia inchoata erat hora mortis eius. Venit autem electa & deſi-
derata. ¶Clarifica.pro,glorifica,filium tuum.)Ecce prima petitio qua petit glorificari.mira
culis quidem in paſſione(petræ enim ſciſſæ ſunt,& ſol obſcuratus eſt,& tenebræ factæ ſunt &c.)
gloria autem corporis & gloria fidei chriſtianæ in reſurrectione deinceps merito paſſionis.
¶Vt.Deeſt.& ,filius tuus clarificet.pro,glorificet,te.) Non ſolam petitionem ſed fructum pe
titionis proponit. Supplicat,glorifica filium tuum ad hunc fructum vt et filius tuus glorificet
te. Non peto gloriam mei hominis ſiſtere in homine,ſed reflecti in gloriam tuam.
¶Sicut dediſti ei.) filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem, petit ſimilem
modo quo dedit eidem filio poteſtatem.Ita quod ſenſus eſt.ita glorifica filium tuum,ad hunc fru
ctum vt filius glorificet te,ſicut dediſti ei. ¶Poteſtatem omnis carnis.ad hunc fructum.vt om
ne donum.quod dediſti ei.filio tuo.det eis.omnis carnis.vitam æternam.)Vide ſingula. Dedit
deus pater filio ſecundum humanam naturam poteſtatem acquirendæ omnis carnis hoc eſt cu C
iuſcunque conditionis,ætatis &c.hominum. Dedit autem illi poteſtatem hoc fructu, vt om-
ne donum datum Chriſto homini fructuoſum ſit ad dandum omni carni vitam æternam. In
Chriſto ſiquidem nihil fuit non fructuoſum ad dandum aliis vitam æternam. nam & corpus
eius & anima eius & gratiæ quæcunque in eo,fructuoſa fuerunt ad dandum cuiuſcunque condi
tionis hominibus vitam æternam. Et propterea dicitur.vt omne,nullo excepto,quod dedi-
ſti ei,filio tuo,det vitam æternam eis,cuiuſcunque carnis. Poſtquam itaque petiit glorifica fi-
lium tuum vt filius tuus glorificet te,petit modum,vt ſimili.ſcilicet modo fiat vtrunque:hoc eſt
ſimili modo glorifica filium ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te,quemadmodum dediſti
ei poteſtatem trahendæ vniuerſæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam æter
nam. ¶Si quæris quis eſt iſte modus?reſpondetur quod eſt munde.ita quòd petit vt munde
glorificetur quemadmodum munde executioni mandata ſunt dona præconceſſa. Nec per
hoc intelligas peti æquæ munde:ſed ad imitationem munditiæ qua ipſe I E S V S exercuit do
na dei,Chriſtiani munde glorificent I E S V M ad gloriam patris. ¶Hæc eſt autem vita æter D
na,vt cognoſcant te ſolum:(Ne vacillares putando extraneum quid allatum à Chriſto ad ſi-
milem modum,declarat quòd in eo quod dictum eſt vitam æternam dictum eſt cognoſcere pa
trem. Et intelligas propinquos eſſe illos fructus ſcilicet glorificare patrem & dare illis vitam
æternam:quia eſt dare illis vt cognoſcant patrem. conſtat enim viam ad glorificandum patrē
eſſe,dare aliis vt cognoſcant patrem eſſe verum deum. Et hinc perpendere poſſumus quam pro
pinque & ad propoſitum petat Ieſus glorifica me vt glorificem te ſimili modo quo dediſti mihi
poteſtatem lucrandi cuiuſlibet conditionis homines ſimili fructu,ſcilicet vt omne mihi datum
det illis vt cognoſcant te ſolum &c. ¶Verum deum.) Arriani fouent errorem ſuum ex iſto
textu:in quo manifeſte filius alloquens patrem fatetur cognoſcendum patrē ſolum,verum deū.
Si enim,inquiūt pater ſolus eſt verus deus,ſequitur quod filius non ſit verus deus.¶Sed cęci ſunt E
nolentes intelligere ꝙ dictio excluſiua ſeu exceptiua iuncta termino perſonali (puta patri ſeu
filio)reſpectu eſſentialiū,non excludit niſi à diuerſo.conſtat autem quod nec pater eſt diuerſus
à filio nec filius eſt diuerſus à patre, ſecundum profeſſionem fidei catholicæ . Et.propterea di-
cendo quod ſolus pater eſt deus,ſenſu eſt.pater eſt deus verus,& nullus diuerſus à patre eſt verus
deus. Quod catholica fides profitetur . non enim per hoc excluditur filius ¶Et ne Arriani di-
cā gloſā logicam ſeu metaphyſicā,conuincūtur Euangelio Matthæi cap.xi.nemo nouit filiū niſi
pater

¶Nunc cognouerunt.)Ecce fructus ſecundus directe intentus.ſ cognoſcere & quem miſiſti Ie- A
ſum Chriſtum.¶Quia omnia quæ.pro,ꝙ omnia quæcunque,dediſti mihi,abs te ſunt.)hoc eſt
quod omnia in me ſecundum rem ſunt dona tua, cognita ſunt ab eis eſſe dona tua in me. Et
hoc dicit ad explicandum cognitum fuiſſe ab apoſtolis id quod ſuperius dixerat,vt omne quod
dediſti ei det eis vitam æternam. Cognouerunt enim Apoſtoli omnia quæcunque faciebat aut
dicebat Ieſus,eſſe à deo:& non hæſitabant vnde eſſent miracula,doctrina & facta Ieſu. ¶Quia
verba quæ.pro,quæcunque, dediſti mihi dedi eis.) Non dicit verba quæcunque locutus es mi
hi locutus ſum eis,ſed dicit quæcunque dediſti mihi dedi eis:ad ſignificandum quod ratio quare
cognouerunt Apoſtoli omnia ieſu Chriſti eſſe à deo,non fuit externum dicere,ſed internum
dare:hoc eſt quia tradidit internam notitiam in mentibus eorum. Et ſignificatur notitia data
appellatione verborum,dicendo verba quæcunque dediſti mihi dedi eis:vt intelligamus quod
Ieſus non omnem notitiam infuſam animæ ſuæ transfudit in diſcipulos , ſed illam tantum quæ
eſt ei data ſub ratione verborum:hoc eſt dicendorum:Multa enim data ſunt ei non dicenda:ve
rum quæcunque data ſunt ei vt dicenda in hac via,dedit apoſtolis interna doctrina.Et hinc co-
gnouerunt Apoſtoli omnia Ieſu eſſe à deo. ¶Et ipſa acceperunt.) intus verba data. efficax B
enim datio monſtratur ex acceptione ſubſequuta doni dati. ¶Et cognouerunt vere quia.pro,
quod,à te exiui.)ſumendo carnem. Ecce tertius & principaliter intentus fructus.ſcilicet cogno
ſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. ¶Et crediderunt quia.pro,ꝙ, tu me miſiſti.) Diffe
rentia inter hæc duo(ſcilicet à te exiui,& tu me miſiſti)non eſt penes naturas:quoniam tam exi
tus quàm miſſio temporalis,eſt ſecundum naturam humanam.ſed penes autoritatem,nam dicē
do à te exiui,authoritas in ipſo exeunte ſignificatur:vtpote propria voluntate exiens. dicendo
autem tu me miſiſti,authoritas in patre mittente ſignificatur. ¶Duo autem dicit de Apoſto-
lis.ſcilicet ꝙ cognouerunt & crediderunt.& oportet vtrunque eſſe verum.propter quod in tex-
tu adiungitur cognouerunt vere,tanquam fructus accepti doni. Recole ſuperius pluries di-
ctam differentiam inter cognoſcere rem geſtam & vniuerſaliter ſic eſſe in ſeipſa ſeu in ſeipſo,vel
credendam:& intellige quod Apoſtoli vere cognouerunt Ieſu à deo exitum,non in ſeipſo ſed in
dubitanter credendum:& propterea crediderunt id quod cognoſcebant eſſe credendum. C
¶Ego pro eis rogo.) Poſtquam abſoluta eſt prima orationis pars(qua rogauit pro gloria ſua)
tranſit ad ſecundam,rogans pro diſcipulis.Et hoc ipſum explicat,ad inſtructionem noſtram.
¶Non pro mundo rogo.Differentiam inter diſcipulos & mundum quantum ad beneficium hu
ius orationis,explicat.Et per mundum intellige homines mundi ſine delectu.
¶Sed pro eis quos dediſti mihi:)Ecce differentiæ:quia iſti dati ſunt mihi à te,quia horum cura
mihi incumbit ex hoc ipſo quod dediſti eos mihi.¶Quia tui ſunt.æterna electione.Et mea om
nia tua ſunt,& tua mea ſunt.) Ne erraremus putantes propria aliquam eſſe patris quæ non eſ-
ſent etiam filii,ſubiungit omnia eſſe in eis communia.Ita quod non ſolum diuina eſſentia.ſapi-
entia,potentia & huiuſmodi,ſed etiam electa & poſſeſſa quæcunque cōmunia ſunt,indiuiſa ſunt
reſpectu patris & filii.¶Et clarificatus ſum.pro,glorificatus ſum,in eis.)Secunda ratio quare ro
gat pro eis.Primam quidem rationem ex parte patris ſumpſit,dicendo pro iis quos dediſti mihi
hanc vero ſecundam ex parte ſui ſumit.dicendo & glorificatus ſum in eis:non tam facto q̄ de-
creto.parum ſiquidem glorificatus hactenus fuerat Ieſus in Apoſtolis,ſed immobili decreto di D
uinæ diſpoſitionis poſita erat glorificatio Ieſu in Apoſtolis:vtpote in eorum mentibus,moribus
actibus,prędicationibus,paſſionibus,fructibusque glorificādus in hoc mundo. Vnde merito ex
parte ſui rogat pro eis.¶Et iam non ſum in mundo.)Tertiam ad idem rationem apponit inci-
pientem ex ſua abſentia à mundo.demonſtratur enim tempus mortis eius tanquam præſens:vt
pote certiſſime inſtans.Sed hæc à mundo abſentiæ Ieſu ratio,imperfecta eſt rogandi pro Apo-
ſtolis ratio,niſi adiungeretur ꝙ Apoſtoli remanerent in mundo.Et ideo hanc tertiam rationē
ex parte Apoſtolorum remanentium in mundo abſque Ieſu,ſumit adiungendo.
¶Et hi in mundo ſunt.) Eodem modo intellige Apoſtolos eſſe in mundo quo Ieſus non eſt in
mundo.nam Ieſus à tempore ſuæ mortis non eſt in mundo:hoc eſt cum omnibus communiter
corporaliter exiſtens Apoſtoli autem remanebant communiter cum hominibus corporaliter E
exiſtens.& propterea indigebant adiuuari interceſſione Ieſu ad patrem.
¶Et ego ad te venio.) Ne errares putando Ieſum morte non eſſe in mundo(ſicut alii homi-
nes mortui non ſunt in mundo) adiunxit ſingulariſſimum priuilegium ſui receſſus à mundo,
ſcilicet quod ego ad te patrem meum venio.Moriendo ſiquidem recedebat à communi homi-
num mortalium conſortio:ſed ibat ad immortalem vitam corporis aſſumendā,ad incorrupti-
bilem glorioſumque ſtatum conformem patri incorruptibili ac glorioſo aſſequēndum,ibat ad
potiendum

F potiendum regno dei.¶Pater ſancte.)Poſt rationes quare rogat pro Apoſtolis,ſubiungit ipſam
orationem breuiſſimam.& deinde proſequitur ſingulas eius particulas.Appellat itaque patrem
ſanctum,quia effectum ſanctitatis petere intendit:& formaliter loquens, à patre quatenus ſan-
cto petit.Sanctitas autem quum ſit perfecta mundities,ſoli deo per excellentiam conuenit: qui
ſolus eſt mundus ab omni potentialitate.¶Serua eos.)Ecce petitio, inferius declaranda.
¶In nomine tuo.)in ſtudio & affectu nominis tui,non gloriæ & famę propriæ.¶Quos dediſti
mihi.)Explicat ſimul ex parte patris,ex parte ſui,& ex parte diſcipulorum quod ſunt electi quos
petit ſeruari ſanctos:dicendo quos dediſti mihi. ¶Vt ſint vnum ſicut & nos.) Ecce fructus ad
quem petit ſeruari electos ſanctos:vt ſcilicet ſint vnum quemadmodum & nos(ſcilicet tu & ego)
ſumus vnum.¶Et nota hic tria,ne ſæpius oporteat in hoc capitulo repetere.Primum eſt quod
pronomen nos demonſtrat patrem & Ieſum ſecundum quòd homo . Quod ex eo ſecundum
G planum literæ ſenſum habetur,quod ille demonſtratur qui orat:conſtat autem quod filii homi-
nis eſt orare.& propterea in tota hac oratione demonſtratur Ieſus ſecundum quod homo.
¶Et bene nota quod non demonſtratur deus,ſed pater quē alloquitur:quia non intendit dicere
vt ſint vnum ſicut nos ſcilicet deus & ego filius hominis.tum quia deus & filius hominis non poſ
ſunt appellari nos.nam pronomen nos plures perſonas demonſtrat: Ieſus autem homo & de-
us non ſunt duæ ſed vna perſona.ſed Ieſus homo & pater ſunt duæ perſonæ demonſtratæ pro-
nomine nos. ¶Secundum eſt.quòd non dicit vt ſint vnum quantum & nos, ſed ſicut & nos:
quia non ſignificatur q᷑ quanta eſt vnitas inter filium hominis & patrem , tanta ſit vnitas inter
Apoſtolos & Ieſum. Sed ſignificatur quod quemadmodum filius hominis & pater ſunt vnum
ita apoſtoli & ipſe ſint vnum. ¶Tertium eſt.quod filius dei homo & pater,ſunt vnum non
natura(alia enim eſt natura filii dei vt homo,& alia eſt natura patris) nec perſona (alia eſt nan-
que,perſona Ieſu & alia perſona patris)ſed ſunt vnum indiſſolubili vinculo charitatis mutuæ:&
inde donorum ſpiritualium,hinc pleni vſus illorum donorum. & præter hoc ſunt vnum ſunt
H vnum vnitate gloriæ beatitudinis:quia Ieſus homo erat non ſolum viator ſed etiam compræhē
ſor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum ſed imitandum atque deriuandum petit in di-
ſcipulos:vt ſcilicet vinculum adſit firmum mutuæ dilectionis relatæ in deum , & dona habeant
ab ipſo ſpiritualia ad quorum vſum omni conatu ſtudeant in hac vita,& tādem aſſequantur vni
tatem glorię.Hic eſt fructus ad quem electi ſeruantur in ſanctitate. Et hęc nota ſemel pro ſemper
in ſequentibus.¶Quum eſſem cum eis. Deeſt in mundo.Completa ſumma totius petitionis,pro
ſequitur ſingulas eius particulas:inchoans ab illa particula pater,reddendo triplicem rationem
quare commendat eos patri.Prima eſt quia ipſe Ieſus functus eſt officio ſeruandi eos. Quum
eſſem,inquit,cum eis,hoc eſt communicans cum illis in carne mortali & conuerſatione paſſibili
non ſeorſum ſed communem me exhibens mundo.¶Ego ſeruabam eos in nomine tuo.) quod
peto à te ſerua eos in nomine tuo ego faciebam.
¶Quos dediſti mihi ego cuſtodiui.) Declarat ab effectu quod ipſe ſeruabat Apoſtolos in ſancti-
I tate.Et intellige dediſti ſecundum adhæſionem officii.¶Et nemo ex eis periit niſi filius perdi-
tionis.Ex hac exceptione apparet quod diximus,ſcilicet ſenſum eſſe.quos dediſti mihi ſecundum
adhæſionem officii & gradus apoſtolatus:alioquin locum non haberet exceptio.nam ex æter-
na prædeſtinatione datis Ieſu,nullus periit.¶Appellatur autem Hebraico more filius perditi
onis dignus perditione paſſiua:ſeu plenus perditionis actiuæ. Quemadmodum dicunt filius
mortis,hoc eſt dignus morte:& filius nuptiarum pleni gaudiis nuptialibus,Iudas enim vtroque
modo filius perditionis fuit.¶Vt ſcriptura impleatur.)Ratio quare vnus ex apoſtolis perierit,
redditur vt ſcriptura impleatur. Et eſt ſenſus quod ad implendam ſcripturam electus eſt Iudas
quamuis perditionis filius inter Apoſtolos.Hic eſt enim directe intentus ſenſus:quoniam inten-
dit reddere rationem quare non omnes Apoſtolos ſeruauerit.
K ¶Quamuis etiā verum ſit quòd ipſa culpa Iudæ ordinata non cauſata eſt ad impletionem ſcri-
pturæ.deus enim mala ordinat in bonum.¶Nunc autem ad venio.)Secunda ratio redditur ex
bono interni gaudii ſpiritualis ad quod ſeruandi ſunt.quod modo ipſe ſtudet ingerere. Prima
enim ratio ex præterito officio ac fructu , hæc autē ex præſenti officio ſimul & fructu ſequitur
redditur.Et propterea dicit.nunc,in præſenti,ad te venio,relinquens mundū,ſubtrahens corpo
ralē præſentiam meam iſtis qua ſeruabam eos.¶Et hæc loquor.nunc.in mundo.)adhuc com-
munis mundo.Ecce officium præſens.¶Vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis.Ec
ce conſequens fructus officii præſentis,vt participent internum meum ſpirituale gaudiū,non vi
dendo ſed experiendo in ſemetipſis,intus in propriis animis impletum effectū.hoc eſt enim ad
quod eos ſeruari oportet.¶Et ſicut prima ratio reſpicit ſerua eos in nominę tuo,ita hæc ſecun
da reſpi-

da reſpicit ſubiunctū vt ſint vnū ſicut & nos Gaudiū enim Ieſu vnitatem illā cõſequitur:& gau- A
diū Apoſtolorum vnitatē quoq; charitatis & vſus cū donis ſpiritualibus cõſecutū eſt.❡Ego dedi
eis ſermonē tuum.)Tertia ratio non dicit ego dixi eis,ſed ego dedi eis:vt intelligamus donum
internum inſiti diuini ſermonis in animis diſcipulorū.& percipiamus Ieſum ideo cõmendare
diſcipulos patri,quia datū à Ieſu ſermonis paterni donū occaſio eſt vt diſcipuli odio habeātur
à mundo.❡Et mundus eos odio habuit.)& cõmunes homines mundi eos.ſuſcipientes ſermo-
nem tuum,odio habuerunt.❡Quia nō ſunt de mundo.)hoc eſt quia nō cõſtant doctrina,mo
ribus,vita ac ſtudiis mundanis,ſeu ortis ex mūdo.❡Sicut &.Superfluit &.Legendū eſt.ſicut ego
nō ſum de mundo.)Sermo tuus acceptus ab apoſtolis per me,facit eos non eſſe de mundo quo
ad ſtudiū,mores,affectū &c.quēadmodū ego quoq; nō ſum ſecundū affectū,ſtudiū,vitā,mores,
verba &c.de mundo.ſimiles mihi quo ad hoc fecit.Et adiunxit hanc ſimilitudinē ad ſignificā-
dum nō eſſe malum effectum ſermonis à ſe dati,quis huiuſmodi effectum cõcomitetur ꝙ mun
dus eos odio habet.❡Non rogo.)Proſequitur illā petitionis particulā,ſerua eos. ❡Vt tolas eos
de mundo)hoc eſt de conuerſatione & vita in hoc mundo.❡Sed vt ſerues eos à malo.)Non di-
cit vt ſerues eos à tribulationibus ab odiis,à perſecutionibus,ſed à malo:hoc eſt vt ſerues eos ne B
aliquid proueniat eis in malum,ne cedat in malum.Diligentibus enim deum omnia cooperā-
tur in bonum.& nulla tribulatio cedit in eorum malum:quod eſt malum æternæ ſeparationis à
deo.❡De mundo nō ſunt,ſicut &.Superfluit &.ego nō ſum de mūdo.)Repetit pauloante allatā
rationē.nō tamē ſuperflue:quia prius attulit Apoſtolos non eſſe de mūdo ad ſimilitudinē ſui,ꝑ
ratione quare mundus eos odio habuit:modo autē affert idē pro ratione vt nō tollantur de mū
do ſed ſeruētur à malo.Homines enim tales ſunt quibꝰ mūdus indiget,& merētur ſeruari malo.
❡Sanctifica eos in veritate.Deeſt.tua.)Proſequitur illā particulā ſanctę.incepit enim dicēdo pa
ter ſancte.proprie ſiquidē à ſancto petitur ſanctificatio.Sanctificare autē eſt mundū facere rela
tiue ad deū,eſt deputare ſeu offerre deo ſeu diuino cultui.Et in propoſito ꝑ mūdificare ſumitur.
petit enim vt pater mundificet Apoſtolos in veritate ſua:de qua ſuperius promiſit ꝙ ſpiritus ſan
ctus ducet eos in omnē veritatē.Petit ſiquidē ad literā ꝙ pater ſanctificet Apoſtolos in ſpiritu
veritatis.hoc eſt enim ſanctificare eos in dono interno veritatis ſuæ.Ex tūc náq; fuerūt Apoſto C
li in diuina veritate mūdificati ab omnibus ignorantiis paſſionibuſq; quas habebant :timendo
Iudæos &c.Et proculdubio mundificatio iſta facta fuit ſpiritu veritatis vitæ,doctrinę & iuſti-
tiæ.❡Primo tuus veritas eſt.)Merito ſanctificandi ſunt in veritate tua,quia ſanctificandi ſunt ad
ſermonem tuum prædicandum.ſermo enim tuus veritas eſt.Sicut tu me miſiſti in mundum,ita
& ego miſi eos in mundum,)Quemadmodum quum petiit ſerua eos,reddidit rationem ex fun
cto officio proprio ſeruando eos,& ex præſenti officio circa fructum in eis,ita modo petendo
ſanctifica eos in veritate tua,affert prius proprium officium quo circa hoc fructus eſt:dicendo ſi
cut tu me miſiſti ita ego miſi eos in mundum.Et eſt ſenſus quód quemadmodum tu me miſiſti
ex charitate ad prædicandum mundo veritatem,ita & ego ex charitate miſi eos ad prædicandū
veritatem in mundum,& ſimiliter ſicut tu me miſiſti ſicut agnum inter lupos ita ego miſi eos ſi-
cut oues inter lupos.& propterea egent vt tu ſanctifices eos in veritate tua.
❡Et pro eis ego ſanctifico meipſum.)Ecce officium præſens quo Ieſus ſacrificat ſeipſum,paſſio-
ne & morte offerendo ſe pro eis.❡Si vis fiat in verbo ſanctifico,parui refert:quoniam ſignifica
tum in idem reddit.ſanctifico.i deputo,meipſum deo pro eis.hoc eſt enim offerre & ſacrificare
ſeipſum deo pro eis. Sanctifico meipſum,hoc eſt mundum me facio à carnis corruptibilitate
& animi paſſibilitate.hanc enim munditiam faciebat offerendo ſe in cruce.❡Vt ſint & ipſi ſan-
ctificati in veritate.)vt ſint & ipſi mundificati in veritate re & officio veritatis.ſubaudi tuæ.
Quāuis poſſit intelligi vt ſint & ipſi ſanctificati non ficte ſed in veritate,vt ex meę ſanctificatiōis
merito deriuetur ad eos in veritate ſanctificatio.Et perpende connexionē non tam petitorum
quam requiſitorum ad integritatem primi peti ſcilicet ſerua eos.nam ad perfectam Apoſtolorū
ſeruationem in nomine dei,exigitur eorundem mundificatio a malo timore,malo amore,igno E
rantiis & huiuſmodi:& ꝙ hęc ſit interno dono ſpiritus veritatis.
❡Non pro eis autem rogo tantum.)Declarat extendi preces ſuas etiam ad rogandum pro aliis
electis.Ex hoc enim ꝙ Ieſus in omnibus exauditus eſt,intelligimus quod pro ſolis electis credi
turis rogauit.in quibus ſolis verificatur fructus ſubiunctus.❡Sed & pro eis qui credituri ſunt in
me per verbum eorum.)non quia eorum ſed quia verbum fidei eſt,commiſſum tamen eis.Ideo
non excluduntur ab hac oratione latro & Paulus, qui non erant credituri per prædicationem
Apoſtolorum:quoniam erant credituri per illudmet verbum ꝙ commiſſum eſt. ❡Vt omnes.)
tam apoſtoli quam credituri per verbum eorum.

F ¶Vnum ſint.charitatis vinculo.ſicut tu pater in me & ego in te.)Declarat modum vnitatis.
Vbi aduerte ꝙ ſuperius propoſuit modum vnitatis(dicendo ſicut & nos)ſed non expoſuit illũ.
& propterea modo exponit tum modum vnitatis inter ſe patrem:tum modum vnitatis inter
electos & ipſos,patrem ſcilicet & Ieſum.Et modum quidem vnitatis inter ſe & patrem exponit
dicendo. ſicut tu pater in me & ego in te:hoc eſt ſicut tu pater es in me homine ſicut amatus in
amante,ſicut veneratus in venerante,ſicut in obſequentiſsimo filio &c.& ego,homo, in te ſicut
dilectus,ſicut in quo tibi bene complaceat &c.¶Vt & ipſi in nobis vnum ſint.)Ecce expoſitio
modi quo ipſi omnes electi debent eſſe vnum in nobis ſcilicet in patre & me.Et ſignificatur mo
dus,iſte vt fructus vnitatis inter patrem & Ieſum coniunctionem vt.Sunt autem electi vnum in
patre & Ieſu,in hoc ipſo ꝙ ſunt vnius fidei,ſpei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris
dei & Ieſu hominis. Dilectio ſiquidem qua pater diligit electos,& ſimiliter qua Ieſus homo dili
git electo eſt qua electi ſunt in deo & Ieſu : iuxta ſuperius dicta in parabola de vite.manete in
me,manete in dilectione mea.Et vtraq; dilectio eſt cauſa ſpiritualium donorum in electis.pater
G na quidem principalis:Ieſu a utem meritoria & miniſterialis.¶Vt credat mundus quia.pro, ꝙ,
tu me miſiſti.)Fructus vnitatis chriſtianorum in deo patre & Ieſu,apponitur propagatio fidei ad
vniuerſum mundum:vt intelligamus extenſionem fidei non tam fieri prædicatione quàm vir-
tute vnitatis chriſtianorum in deo & Ieſu.Videns enim mundus chriſtianos vnum eſſe fide, ſpe
& charitate,ſtudio,moribus &c.ſecundum deum & Ieſum,mouetur ad credendum ꝙ Ieſus eſt
vere Meſias,& vere homo miſſus à deo,eſt vere filius dei miſſus in mundum.¶Experientia au-
tem teſtatur verum eſſe ꝙ dicit dominus:quoniam ex quo chriſtiani parum aut nihil ſunt vnũ
in Ieſu & patre,non extenditur fides Chriſti ſed continue diminuitur, non ſequitur fructus vt
credat mundus:hoc eſt communiter homines mundi.¶Et ego claritatem.pro,gloriam, quam
tu.Superfluit tu.dediſti mihi,dedi eis.)Proſequitur aliam particulam petitionis:illam ſcilicet in
nomine tuo.declarando ſimiliter officium proprium quo in hoc fructus eſt cum fructu, No-
H men ad gloriam ſpectare,immo gloriam in nomine conſiſtere & econuerſo,patet.Et propterea
petendo ſerua eos in nomine tuo,quum ſubiunxiſſet quum eſſem cum eis ego ſeruabam eos in
nomine tuo,modo declarat quomodo hoc fecit:dicendo ꝙ gloriam quam dediſti mihi ego de-
di eis.Gloria data à patre Ieſu,eſt ꝙ Ieſus venit in nomine patris ſui.ego inquit veni in nomine
patris mei.non veni quærens gloriam meam,propagaturus nomen meum,ſed nomen & gloriã
patris mei.Hanc inq̃ gloriam nominis tui quam dediſti mihi,magno dono ſpirituali à te acce-
pi ego homo,dedi eis,dono etiam ſpirituali interno dedi eis.Magnũ donũ eſt vt diſcipulorum
animi,ſtudia,affectus ſolã dei gloriã quęrerent,ſola dei gloria delectarẽtur.In hoc.enĩ ſuccubue
rũt oẽs philoſophi & magnates mũdi,quãtũcunq; viderẽtur ꝑditi virtutibus.Et ꝓpterea ſpeciali
ter meminit huius doni.¶Vt ſint vnũ ſicut & nos vnũ ſumus.)Eũdẽ exponit fructũ datę glorię
quẽ dixerat fructũ oratiõis & ſeruatiõis: vt intelligam⁹ deſtructiuũ vnitatis chriſtianorũ in deo
de Chriſto eſſe gloriã propriã,nomẽ propriũ.& ſeruari vnitatẽ in Chriſto quãdiu perſeuerat
I donũ quærendi nomẽ & gloriã dei,q̃diu perſeuerat donũ delectationis in nomine & gloria dei
ac Ieſu,q̃diu ſumus contenti illa gloria in hoc mundo quã dedit deus Ieſu in hoc mundo:vt,ſci
licet gloriaremur in ſolis iis quæ dei ſunt.¶Ego(in eis & tu in me.)Cõtinue auget expoſitionẽ:
Primũ propoſuit vnitatis modũ:deinde expoſuit illũ:nunc autẽ exponit ordinẽ inter has vnita
tes.Ordo enim inter vnitatẽ electorũ cũ Ieſu & vnitatẽ inter Ieſum & patrem,exponitur dicẽ-
do.ego in eis,ecce vnitas inter Ieſum & electos,& tu in me,ecce vnitas inter patrem & Ieſum ho
minem:ad ſignificandum ꝙ ex hac deriuatur illa.vt Intelligamus ꝙ ex hoc ꝙ pater eſt dilect⁹,
veneratus &c.à Ieſu,ipſe Ieſus eſt dilectus & veneratus &c.à nobis. ¶Vt ſint conſummati in
vnum.)Ecce fructus:qui non proprie eſt tertia vnitas,ſed eſt explicatio perfecte vnitatis.Exigi-
tur enim ad perfectam vnitatem electorum in Ieſu vt etiam ſint vnum inter ſe,non qualitercũ-
K q; ſed perfecta vnitate:vt ſint ſinguli aliorum membra,vt ſimul compatiantur,ſimul congaude-
ant &c.¶Et cognoſcat mundus.Deeſt vt.Legendum eſt.Et vt cognoſcat mundus quia.pro, ꝙ,
tu me miſiſti.)Ecce iterum idem fructus cum augmento.ex huiuſmodi enim conſummata per-
fecta bonitate,nata eſt prouenire extenſio fidei chriſtianæ.¶Et dilexiſti eos ſicut & me dilexi-
ſti.)Ecce augmentum fructus:vt non ſolum cognoſcat mundus ꝙ tu me miſiſti,ſed etiam ꝙ tu
dilexiſti eos ſicut dilexiſti me.Ex perfecta enim vnitate chriſtianorum habetur vnde mundus
cognoſcat ꝙ deus diligit chriſtianos quemadmodum dilexit & Chriſtum,dando illis ſpiritualia
dona admirationem donorum ſpiritualium quæ data ſunt Chriſto homini.
¶Pater quos dediſti mihi.)Proſequitur illam petitionis particulam quos dediſti mihi duplici-
ter.Primo quo ad ipſos in ſeipſis.& deinde relatiue ad mundum,ex quo ſunt electi.

¶Volo.)

¶Volo.)Quia non eſt petentis dicere volo,admiſcet Ieſus tot petitionibus competentibus ſibi A
ſecundum ꝙ homo, actum conuenientem ſibi ſecundum ꝙ deus.tum ne errares à diuinitate
eius:tanquam longe vagatus inter ea quæ humanitatis ſuæ ſunt.Tum ad inſerendum ꝙ nó cape
rit quin ipſemet ſecundum ꝙ deus ſit author & largitor præcipui petiti quod eſt æterna fœli-
citas. ¶Vt vbi ſum ego.Non dicit vbi ero ego,ſed vbi ſum:ſignificans fœlicitatem à loco.Eſt
enim ſenſus,vt in qua fęlicitate ſum ego.Erat enim Ieſus & ſecundum ꝙ deus & ſecundum ꝙ
homo,beatus.nam erat verus comprehenſor ſecundum ſuperiorem animæ partem.
¶Et illi ſint mecum.)in eadem beatitudine ſint mecum fœlices.¶Vt videant claritatem. pro,
gloriam,meam quam dediſti mihi.)De gloria animæ Chriſti eſt ſermo:vt patet ex eo ꝙ ſubiũ-
gitur.¶Quia dilexiſti me.)Gloria enim diuinitatis non eſt data filio à patre quia pater dilexerit
filium:ſed eſt ei data naturali generatione.ita quòd non voluntate cuius eſt diligere, ſed natura
(cuius eſt generare)dedit pater filio diuinitatis gloriam.Sed gloriam animæ dedit pater filio quia
dilexit eum.Et intendit per hoc quòd fœlicitatem quam electi habebunt communem cũ Chri-
ſto concomitabitur videre gloriam Chriſti hominis.¶Ante conſtitutionem mundi.) Singula-
riſsimum eſt in Chriſto ꝙ perſona dilecta erat ante conſtitutionem mundi:quamuis gloria ad B
quam diligebatur fuerit multo poſt conſtitutionem mũdi.¶Quia enim dixerat volo,ideo ſub-
iunxit perſonam ſuam dilectam ante mundi conſtitutionem:vt hinc intelligeremus ꝙ ſecundũ
illam naturam dicit volo,ſecundum quam erat ante conſtitutionem mundi. Et vt clare textus
porrigat ſenſum punctandum eſt inter dilexiſti & me.Ita quod ratio redditur gloriæ iam tunc
datæ animæ Chriſti,non meritum ſed dilectio perſonæ ante mundi conſtitutionem exiſtentis:
hoc eſt paterna dilectio terminata ad perſonam filii. Et vere ſic eſt:quia nullo merito anima
Chriſti beatificata eſt,ſed ex hoc quod deus voluit beatitudinis bonum perſonæ diuinæ.beati-
tudo enim animæ Chriſti eſt beatitudo perſonæ diuinæ exiſtentis ante mundi conſtitutionem.
¶Et dicit dilexiſti,abſolute, & non dilexiſti ad hoc:quoniam deus dilexit perſonam filii non
ad hoc vel illud,ſed ſimpliciter & abſolute ad omne bonum gratiæ & gloriæ. ¶Pater iuſte.)
Proſequitur eandem particulam quos dediſti mihi,penes differentiam inter ipſos & mundum,
ex quo electi ſunt.¶Et aduerte quod ſicut ſuperius petiturus ſanctificationem,appellauit patrẽ C
ſanctum, ita modo expoſiturus iuſtitiam,appellat patrem iuſtum:vt intelligamus non acce
ptione perſonæ ſed iuſtitia,effecta eſſe quæ ſubiunguntur.Quæ ideo ſubiunguntur ex diuina ꝓ-
dire iuſtitia vt tertium officium ſpiritus ſancti(ſcilicet arguet mundum)vt diſparitas officiorum
ſpiritus ſancti reſpectu mundi & electorum,declaretur ex iuſtitia diuina prodire. ¶Mundus.
Deeſt ei.Legendum eſt.& mundus te non cognouit:ego autem te cognoui.)Duas combinatio-
nes ſubiungit,& propterea inchoat à coniunctione &.Prima combinatio,iuſtitiæ eſt.& mundꝰ
te non cognouit,ego autem te cognoui.ex tua iuſtitia pater deriuatur hæc differentia quod mũ
dus te non cognouit,ego autem te cognoui.Iuſtitiæ enim eſt ꝙ ego ſecundum humanam natu
ram cognoui te.debetur enim aſſumptæ naturę donum cognitionis tui ex hoc ipſo ꝙ aſſumpta
eſt ad meam perſonam.Et ſimiliter iuſtitiæ eſt ꝙ mundus te non cognouit.hanc ſiquidem pœ
nam damni meruit mundus,tum ex peccato originali:tum ex peccatis perſonalibꝰ communiter
ab hominibus mundi commiſsis.¶Et hi cognouerunt quia.proꝙ,tu me miſiſti.) Ecce ſecunda
combinatio etiam iuſtitiæ.Pronomen hi demonſtrat quos dediſti mihi.Et q̃uis gratiæ fuerit ꝙ
ſint electi de mundo & dati Chriſto,iuſtitiæ tamẽ eſt vt electi & dati Chriſto cognouerint ꝙ
deus miſit ipſum chriſtum.debetur enim electis huiuſmodi cognitio.Sicut gratię eſt ꝙ aliqua eli
gatur à rege in vxorem ſed eo ipſo ꝙ eſt vxor,iuſtitiæ eſt vt ſit regina, vt habeat authoritatem
&c.¶Et notũ feci eis nomẽ tuũ.)Nõ ſolũ iuſtitię eſt ꝙ electi cognouerũt me à te miſſum eſſe,
ſed etiã vt ego notificẽ nõ mũdo ſed electis nomẽ tuũ.ego enim ad hoc teneor.¶Et notũ faciã.)
poſt reſurrectionẽ meã,quãdo aperte annũciabo ipſis de te patre,meo.Acſi apertius dixiſſet.ꝙ
ego notificaui & notificabo nomẽ tuũ electis,iuſtitię eſt:ꝙ vero notificẽ mundo,nõ iuſtitiæ ſed E
redũdãtię eſt.Notificatio enim fit ꝓpter electos:ſed fit publicę,ita vt redũdet etiã in nõ electo,
Vt dilectio.)Ecce finis,fructus ac ordo,qui nõ habet locũ niſi in electis.¶Quia dilexiſti me.ho
minẽ,in ipſis ſit.)vt quẽadmodũ ad ipſos deriuatur ꝑ me notitia nominis tui,ſic quoq; per me
dilectũ à te cómẽdatur dilectio tua ad ipſos diligendos:vt.ſ.& ipſi ſint à te dilecti nã & hęc deri-
uatio iuſtitiæ eſt:quia ex merito Chriſti eſt.¶Et ego in ipſis.)ſim vt dilectus in diligẽtibus.De
betur enim Ieſu vt diligatur ab electis.Et hic eſt fructꝰ notitię noſtrę de Ieſu & de noĩe patris eiꝰ.
¶Et ſic omnes particulas petitionis ſigillatim proſecutus eſt Ieſus:excepta illa, vt ſint vnũ ſicut
& nos.quam multipliciter inſeruit aliis,tanquam per ſingulas intentum fructum.

CAPVT XVIII.

HAEc quum dixiſſet Ieſus)Non dicit hæc quum oraſſet.ſed dixiſſet.tum ad ſi-
F gnificandum ꝙ oratio fuit exteriori voce dicta:& ipſa ratio fuit quoddam di
cere diſcipulis,apoſtrophando ad patrē.tū reſpectu vltimo dictorū:quę non
tuerunt orantis ſed dicētis,ab illo loco pater volo vt vbi ego ſum,vſq; ad cal-
cem dictorū.¶Et continuat ſubiuncta geſta precedētibus dictis,vt intelliga-
mus cōtinuationē fuiſſe.ita ꝙ dictis his immediate ſequutus eſt egreſſus ſub-
iunctus.Hoc enim ſuppleuit euangeliſta omiſſum ab aliis.¶Egreſſus eſt cum
diſcipulis ſuis trans torrentē.)Non dicit abſolute egreſſus eſt,trans torrentem.iam enim in fine
xiiii.capituli dixerat ipſum egreſſum ē cœnaculo,dicente Ieſu ſurgite eamus hinc. verba enim
illa cum effectu intelliguntur.Sed dicendo egreſſus eſt trans torrentem,ſignificat ꝙ ire ab Hie-
ruſalem trans illum,erat egredi:vt intelligamus locum cis torrentem,eſſe infra ſepta Hieruſalē
ſeu ſuburbiorum eius.Quocirca iungendo hæc tria(ſcilicet ſurgite eamus hinc,in receſſu à cœ
naculo:& lōgum deinde ſermonem,tribus capitulis recitatum.& ꝙ quum finiiſſet hunc ſermo
nem egreſſus eſt trās torrētem)videtur ꝙ ſermonem predictum in via dixerit à cœnaculo vſq;
G ad ripam torrentis.Hoc enim non ſolum conſonat huic euangeliſtæ ſed etiam aliis,deſcribenti-
buſq; hymno dicto exierunt in montem Olueti.hymnus nanq; fuit dictus tunc quum dixit,
ſurgite eamus hinc.nam tunc ſurrexerunt à menſa.¶Cedron.) In textu Greco cedron genitiu'
eſt pluralis,ſignificans cedrorum,Verum nonnulli putant textus Græcos corruptos ab imperi-
tis Hebreæ linguæ:quia torrens iſte apud Hebræos appellatur torrens chidron.& eſt ſingularis
numeri:& ſignificat obſcuritatem. Afferuntq; teſtimonia multa ex ſacra ſcriptura,nominantia
torrentem illum torrentem chidron.tum.ii.Reg.xv.tum.iii.Reg.xv.tum Hiere.xxxi.An autē
verum ſit corrūptum eſſe textum,aſſerere non audeo propter articulum pluralis numeri qui in
Græco apponitur.Multum tamen veriſimile apparet euangeliſtam nominaſſe torrentem nomi
ne proprio apud Hebræos:ex eo ꝙ torrens ille Hebræorum erat,& iuxta eorum primam ciuita
tem,& tali nomine in ſcriptura nominatum ſciebat.Nec eſt à ratione alienum vt imperitia lin
H guæ Hebreę corruperit & dictionem & articulum.Siue itaq; chidron ſiue cedron nominetur,
certum eſt torrentem illum qui apud Hebręos chidron dicitur ſignificari:qui eſt inter Hieruſa-
lem & montem Olueti.& Ioannē ſupplere qđ alii euangeliſtæ omiſerant de tranſitu hui' torrē
tis.¶Vbi erat hortus.)Alii dicunt in villā quę dicitur Gethſemane:Ioannes deſcribit locum ma
gis in ſpecie,nominando hortum exiſtentem in illa villa ſeu in illo agro.¶In quē introiuit ip
ſe & diſcipuli eius.)ad orandum & expectandum Iudam proditorem,¶Sciebat autem & Iudas
qui tradebat eum,locum.)Ne putares ꝙ Ieſus latebras quæreret,declarat euangeliſta locum no-
tum Iudęi:vt intelligamus ꝙ Ieſus elegit ire ad locum notum proditori.¶Quia frequēter Ieſus
conuenerat illuc cū diſcipulis ſuis.)Ne hæſitares vnde ſciebat Iudas locum illum,rationem no-
titiæ deſcribit.Iudas ergo cum accepiſſet cohortem)gentilium militum:vt authoritatem Roma
nam vererētur ſi qui forte occurrerent in via defenſuri Ieſum.¶Et à pontificibus.pro,principi-
bus,ſacerdotum,& phariſæis miniſtros.)A curia ſeculari cohortem & à curia eccleſiaſtica mini
I ſtros Iudas accepit:vt quod vtraq; authoritate fiebat,nemo pręſumeret impedire.¶Venit illuc.)
In hortum ſibi notum:in quo ſine tumultu turbæ,poterat ipſum tradere in manus cohortis &
miniſtrorum.¶Cum laternis.pro,lucernis.)Ab officio lucendi intellige ſignificata vaſa illa quę
lucem velatam(tranſparentem tamen)continent.nam præter has lucernas habebant faces luce
non velata.¶Et facibus & armis Ieſus itaq; ſciens omnia quæ ventura erant ſuper eum.)Subiū-
cturus euangeliſta quod Ieſus interrogauit quem quæritis,& ꝙ proceſsit eis obuiam,præmittit
quòd ſciebat omnia quæ ventura erant ſuper eum:ne putares quod neſcius interrogaret aut pro
cederet.¶Proceſsit & dixit eis.quem quæritis?)Vt ſponte ſe pati manifeſtet, vtq; facilius voce
propria diſcernatur à Iuda nocte(cuius facies non tam facile diſcernebatur)dicit quem quæritis.
K tanquam optimum ſui ſignum in nocte exhibens Iudæ cognoſcenti vocem eius.¶Reſpōderūt
ei Ieſum Naſarenum.Dicit eis Ieſus.ego ſum.)Non interrogat quid vultis à Ieſu Naſareno,aut
ad quid quæritis eum?ſed ſciens ſe quæri ad mortem,manifeſtat ſeipſum.¶Stabat autem & Iu-
das qui tradebat eum cum ipſis.)Vt intelligamus ꝙ Iudas etiam cecidit retrorſum,præmittit euā
geliſta quòd Iudas ſtabat cum illis.¶Vt ergo dixit eis ego ſum,abierunt retrorſum,& ceciderūt
in terram.)tanquam vox illa percuſſiſſet eos omnes ita vt non caderēt in facies ſuas,ſed caderēt
ſupini in terram. Et hoc facto monſtrauit Ieſum ſe non perdidiſſe poteſtatem quam hactenus
exercuerat faciendo miracula.Simulq; monſtrauit in poteſtate ſua eſſe euitare inuaſionem illo
rum.qui enim ſola voce ſic proſtrauit,multo magis poterat ſeipſum ſaluare.

¶Iterum

¶Et Iterum ergo interrogauit eos.quem quęritis?)Poſtq̄ illi ſurrexerunt,iterum Ieſus interro A
gauit eos:vt intelligamus ꝙ poſtq̄ ſurrexerunt,nó impetuoſe proceſſerunt,ſed ſpatiū interfuit
interrogandi,reſpódendi & inhibendi.Hæc enim omnia tacita ab aliis euágeliſtis Ioannes ſup-
plet.¶Illi autem dixerunt.Ieſum Naſarenum.Reſpondit Ieſus.Dixi vobis quia.pro, quód ego
ſum.ſi ergo me quæritis,ſinite hos abire.)Non rogat ſed præcepit vt nó capiant diſcipulos:ad
inſinuandum ꝙ nó beneficio ſatellitū ſed ipſius Ieſu diſcipuli non ſunt comprehenſi.¶Et hinc
apparet ꝙ adoleſcens ille quem Marcus deſcribit tantú,nó erat aliquis vndecim Apoſtolorum:
quos demonſtrauit Ieſus,dicendo ſinite hos.Intelligendum eſt enim hoc pręceptum poteſtatiue
dictum.hoc cum efficacia executionis ex diuina virtute.vt ſubiūcta verba euangeliſtę teſtantur
dicendo.¶Vt impleretur ſermo quem dixit.)Efficacia enim præcepti ſignificatur.
¶Quia.pro,ꝙ,quos dediſti mihi,nó perdidi ex eis quemq̄.)Hæc Ieſu verba in pręcedenti cap.
dicta,nó de morte corporis ſed nó interitu animę dicta eſſe cóſtat,& propterea mirū apparet ꝙ
euangeliſta applicauerit illa ad comprehenſionem corporis.¶Solutio eſt.ꝙ euangeliſta appli-
cat ad compreheſionem corporis ſed ad interitum animę:qui ſubſecutus fuiſſet ſi diſcipuli có-
prehenſi fuiſſent.nam omnes tanto timore percuſsi ſunt quòd fugerūt.& negatio Petri teſtatur B
quid alii diſcipuli feciſſent ſi tunc cóprehenſi fuiſſent. Quia itaq; cóprehenſio illa ad interitum
animarū fuiſſet,ideo euangeliſta dicit ꝙ ad implendum ſermoné Ieſu de ſalute animæ,nullus di
ſcipulorum cóprehenſus eſt.¶Simon ergo Petrus habens gladiū,eduxit eum:& percuſsit pon-
tificis ſeruum:& abſcidit auriculam eius dexteram.Erat autem nomen ſeruo Malchus.)Duo ſup
plet hic euangeliſta ſcilicet nomen ſerui,& verba eius ad Petrum.calicem quem dedit mihi pater
&c.¶Dicit ergo Ieſus Petro Mitte gladium tuum in vaginem)Superfluit tuum.
¶Calicem quem dedit mihi pater,non vis bibam.)Superfluunt duę dictiones. Legendum eſt.
¶Non bibam illum?)Ita quòd non ſignificatur reprehenſio voluntatis Petri:ſed repellitur im-
pedimentum bibendi.calicem paſsionis,vt intelligamus quòd vſus gladii impedimentum erat
immo directe contrariebatur voluntariæ bibitioni calicis decreti ei à patre.
¶Cohors autem.pro,igitur,& tribunus.)quem adhuc non explicauerat:caput ſcilicet cohortis.
¶Et miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum & adduxerunt eum ad C
Annam primum.)Hæc apud Annam geſta ſupplet Ioannes.Et ſignificantius adiunxit primum,
vt diſcerneremus hæc à narratis apud alios euangeliſtas apud Caipham:ne erraremus putando
Ieſum ductum ad Annam & Caipham ſimul exiſtentes.Statim itaq; comprehenſum ac vinctū
Ieſum adduxerunt prius ad Anná:& poſtea(vt dicetur)ad Caiphá. ¶Erat enim ſocer Caiphæ
qui erat pontifex anni illius.)Ratio redditur quare ductus eſt ad Annam.
¶Erat autem Caiphas qui conſiliū dederat iudæis.)Commemoratur cóſiliū Caiphę.non tam
vt deſcribatur ꝙ ipſe eſt ille cuius in.vi.cap.mentio facta eſt.quam intelligatur ſocer non ſolum
affinitate ſed omnino cótra Ieſum eſſe iunctū Caiphæ.¶Quod expedit vnū hoïem mori.pro,
perdi.)Significatur enī ꝙ expedit vnū hominē occidi.¶Pro populo. ¶Sequebatur autē Ieſus
Simon petrus.)Diſcipuli omnes reliquerunt Ieſum quum eſt cóprehenſus,& fugerūt:verum vi-
détes aliqui eorum ꝙ cohors & miniſtri contenti erant comprehenſione ſolius Ieſu, reſumpto
ſpiritu ſecuti ſunt Ieſum,à lóge tamen.¶Et alius diſcipulus.)Quis fuerit iſte diſcipulus neſcitur.
¶Diſcipulus autem ille erat notus Pótifici.)Non ſolum Caiphas erat pontifex,ſed etiam An-
nas.vnde & Lucas ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha,deſcribit tempus prędicationis
Ioannis baptiſtæ.¶Et introiuit cum Ieſu in atrium Pontificis.)Iſte alius diſcipulus confidens in
eo ꝙ erat notus pontifici,miſcuit ſe cum miniſtris pontificis:& ſic introiuit cum Ieſu.
¶Petrus autem ſtabat ad oſtium foris.Exiuit ergo diſcipulus alius qui erat notus pontifici:& di
xit oſtiariæ,& introduxit Petrum.Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria.nunquid & tu ex diſcipulis
es hominis iſtius?)Coniunctio &,inſinuat ancillam ſcire quòd ille alius erat diſcipulus Ieſu.Ni-
ſi enim ſciuiſſet illum alium eſſe ex diſcipulis Ieſu aut de hoc non interrogaſſet,aut interrogaſ-
ſet nunquid tu ex diſcipulis eius es?ſed interrogando nunquid & tu,monſtrat alium etiam ex di E
ſcipulis hominis iſtius.Sed illi alteri diſcipulo nihil dictum eſt:tanquam familiari domus ponti-
ficis.¶Dicit ille.non ſum.)Ecce Petri conſtantia.Et hæc proculdubio fuit prima negatio.
¶Stabant autem ſerui & miniſtri.)Nota ſitum:vt clarius intelligas negationes Petri.¶Ad pru
nas.pro prunis congeſtis,quia frigus erat:& calefaciebant ſe.
¶Erat autem cum eis & petrus ſtans.)Nota ſimiliter ſitum.& ſcio ꝙ ſuperfluit &.
¶ET CALEFACIENS ſe.Pontifex ergo interrogauit IESVM de diſcipulis & de
doctrina eius.) Duas nouitates examinat.alteram de congregatione diſcipulorum : alteram
de qualitate doctrinæ. ¶Reſpondit ei Ieſus.)quod ad ſecundum articulum de doctrina:qui erat

F principalis articulus.¶Ego palam.ſeu manifeſte.locutus ſum mundo)hoc eſt communiter ho
minibus mundi,& hoc quo ad auditores.¶Ego ſemper docui in Synagoga & in templo.)quo
ad loca particulariter electa ad docendum.Quod ideo ſubintelligendum eſt:quoniam extra Sy
nagogas & templum docuit iuxta mare & in campeſtribus,non minus publicis locis Synagoga
& templo.Sed hæc loca erant velut loca ab euentu:Synagogæ autem & templum erant loca ele
cta.& propterea dicit ego ſemper docui in Synagoga & templo.¶Quo omnes Iudæi conueniũt
& in occulto locutus ſum nihil.)Ad excludendum ſecretam doctrinam diſcipulis ſecretioribus
datam,adiungit duabus affirmatiuis negatiuam veriſsimam:quoniam dicendo diſcipulis prędi-
cate ſuper tecta:declarabat omnia publicanda. ¶Qui me interrogas?)Interrogauerat pontifex
in genere de doctrina:reſpondet Ieſus petens quid in ſpecie ſe interrogat. Dictio interpretata
quid,anceps eſt ad quid & cur,eſt enim eadem quæ reperitur ſtatim ſubdendo quid locutus ſim
ipſis:& infra quid me cædis?Sed hic quadrat vt ſignificet quid,petendo ſpeciem rei quam in-
terrogat.& ſignificat cur,petendo quam ob cauſam ipſum interrogat,habens in promptu innu
G meros teſtes ſuæ doctrinæ:vt manifeſtata vel materia in ſpecie,vel ratione quare ipſe interroga
tur,appareat quid reſpondendum ſit.¶Interroga eos qui audierunt quid locutus ſim ipſis.)Re-
mittit vt ab auditoribus noſcat in ſpecie quid docuit. Aeſi apertius dixiſſet.nolo ego eſſe teſtis
in cauſa propriæ doctrinæ,interrogentur illi qui audierũt.¶Ecce hi ſciunt quę dixerim ego.)
Ne ad longe poſitos remittere videatur,ſubiungit quod in promptu ſunt in ciuitate,non ex re-
latione ſed ex certa ſcientia ſcientes quæ ego in ſpecie dixerim.¶Hæc autem quum dixiſſet.)nõ
expectata reſponſione ad alterum articulum.¶Vnus aſsiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu,di
cens,Sic reſpondes pontifici?)Modum reſpondendi punit:ex eo ꝙ Ieſus dixerat quid me inter-
rogas, & remiſerat eum ad auditores.quum tamen nihil præſumptionis aut irreuerentiæ tam
petitio q̃ reſponſio contineret.¶Reſpondit ei Ieſus.Si male locutus ſum. Directe reſpondet ad
aduerbium ſic.nam non dicit ſi malum,ſed ſi male locutus ſum. ¶Teſtimonium perhibe de
H malo.)Non dicit affer teſtem:ſed tu ipſe teſtimonium perhibe de malo aliquo morali quod in-
teruenerit in hac mea reſponſione.Aeſi apertius dixiſſet.in genere dicis ſic reſpondes pontifici,
explica in ſpecie rationem aliquam teſtificantem morale malum in locutione mea,hoc enim eſ-
ſet perhibere teſtimonium de malo.¶Si autem bene)locutus ſum.¶Quid me cædis?) hoc eſt
cur me cędis.Et dedit Ieſus hanc reſponſionem ad interpretandum mãdata ſua:vt.ſ.intelligere-
mus illa pro loco & tempore.Mandauerat ſiquidem ipſe,ſi quis te percuſſerit in maxilla prebe
ei alteram.manifeſtat hac reſponſione illud eſſe intelligendum quando & vbi oportet ſeu expe
dit:& non abſolute vt verba ſonant.Et per hoc declarauit ſimilia mandata ſimiliter eſſe intelligẽ
da.¶Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.)Iſta verba interpoſita inter primã
Petri negationem & ſubiunctas,non nihil quæſtionis parere videntur circa locum ſubiunctarũ
I negationum:an fuerint in domo Annę an in domo Caiphæ.Veruntamen tum ex plano con-
textu huius literæ tum ex diuerſitate ſituum,facile,conſtat ꝙ ſubiunctæ negationes patratę ſunt
in domo Annæ,& præter has aliæ negationes fuerunt poſtea ſubſequutę)in domo Caiphæ.
¶Ex contextu quidem:quia Ioannes ex induſtria deſcripſit ſitum miniſtrorum & Petri ingreſsi
in domum Annæ,præmittendo.ſtabant autem ſerui & miniſtri congeſtis prunis,erat autem cũ
eis Petrus ſtans & calefaciens ſe.Et quia introduxerat Petrum poſt Ieſum,narrans quid Petro ac
cidiſſet in introitũ,exigebat contextus ratio vt prius proſequèretur & perficeret Ieſu prius ingreſ
ſi geſta ibidem(quorum complementum fuerat ꝙ Annas miſit Ieſum ligatum ad Caipham,& cõ
ſequenter proſequeretur & perficeret,geſta Petri ibi;reſumendo à loco & ſitu in quibus pinxe-
rat eum nam repetit ſitum eundem Petri(erat autem Simon Petrus ſtans & calefaciens ſe)vt pla
no contextu manifeſtaret ꝙ redit ad Petrum in eodem loco deſcriptum,ex ſitu iuxta prunas ad
calefaciendum ſe.¶Ex diuerſitate autem ſituum:quia Lucas clare inchoat negationes Petri,in di
uerſo ſitu tam Petri q̃ aliorum, dicens accenſo autem igne in medio aulæ & circunſedentibus
k illis ſedebat Petrus in medio eorũ.Ecce Ioannes deſcribit illos & Petrum ſtantes,ab ingreſſu Pe-
tri vſq; ad negationes Petri incluſiue:Lucas vero & Petrum & alios ſedentes deſcribit etiam in
prima negatione.vt intelligamus quòd Ioannes geſta in domo Annæ,Lucas vero geſta in do-
mo Caiphæ deſcribit.Quamuis etiam hæc locorum diuerſitas ex diuerſo ignis modo inſinue-
tur:quia apud Ioannem congeſtæ prunæ,apud Lucam accenſus eſt ignis:ibi prunæ,hic flamma.
¶Et ſi diligentius euangeliſtarum verba librata fuerint,clare conuicitur quòd Petrus ter nega
uit ad vocem mulieris,vltra negationes ad vocem virorum.Nam apud Matthæum deſcribitur
Petrus exiens ſemel negans:dicendo,exeunte autem illo in veſtibulum vidit eum alia.&c.Cõ
ſtat enim quod hæc negatio non eſt illa quam deſcripſit Ioannes,dicens quod ancila oſtiaria &c
nam

nam illa non dixit Petro exeunti,ſed ingredienti vel ingreſſo & ad congeſtas prunas ſtanti vel A
eunti Ecce duæ negationes ad vocem mulieris:altera à Ioanne,altera à Matthæo.Et præter has
oportet fateri tertiã apud Lucã.deſcribentem Petrum:nõ ingredientẽ nõ ſtantem non exeuntẽ
ſed pariter cum aliis ſedentẽ,ad mulieris vocem negãtẽ:dicẽdo quẽ quum vidiſſet ancilla quę-
dam ſedentem ad lumen & fixiſſet in eum oculos dixit &c.¶Vnde colligitur quinquies ad min⁹
Petrum negaſſe:ter ad vocem mulieris,& bis ad minus ad vocem virorũ.Dico autẽ ad minus,
propter contentioſos.Secundum planũ enim euangeliorum ſenſum,negauit bis ad vocẽ viri-
lem in domo Annæ apud Ioannem,& bis in domo Caiphæ apud Lucam.ita ꝙ ſepties ſecundũ
hiſtoriam Petrus negauit Ieſum.Et impletum eſt non ſolũ quod primo dixerat Ieſus,antequam
Gallus bis cantet negabis me ter,ſed etiã quod peius poſtea prædixit,anteq̃ Gallus cantet nega-
bis me ter.Hoc enim impletum eſſe in domo Annæ Ioannes ſupplet.in cuius ſignũ ſolus non
meminit pœnitentiæ Petri,quæ dilata fuit vſq; ad ſecundum Galli cantum in domo Caiphæ.
¶Puerile autẽ eſt ambigere de multiplicato negationũ numero,ex eo ꝙ Ieſus dixerat ter.:Qui
enim plus q̃ ter negat,conſtat ꝙ ter negat:& qui plus q̃ tres aureos ſoluit, tres aureos ſoluit &c.
¶Erat autẽ Simon Petrus ſtãs,& calefaciens ſe.Dixerunt ergo ei.nũquid & tu ex diſcipulis eius B
es?Negauit ille:& dixit.non ſum.Dicit ei vnus ex ſeruis pontificis cognatus eius.Deeſt,exiſtens
cuius abſcidit Petrus auriculam.nõne ego te vidi in horto cum illo?Iterum ergo negauit Petr⁹:
& ſtatim Gallus cantauit. Adducunt ergo Ieſum à Caipha.)Ita legendum eſt, corruptio enim
textus eſt legere ad Caipham,Prætermittit ſiquidem euangeliſta vniuerſa geſta in domo Cai-
phæ,ſciens illa narrata ab aliis euangeliſtis.Et ad ordinate narrandum non prætermittit ordinẽ
quòd ſcilicet à Caipha,hoc eſt à domo Caiphæ.adducunt Ieſum.¶In prætorium.)Pilati domũ
Ita ꝙ Ieſum introduxerunt in prætorium.¶Erat autẽ mane.)Tẽpus deſcribitur.¶Et ipſi)ſcili-
cet principes ſacerdotũ & primates Iudæorum.¶Nõ introierũt in prętoriũ.)vtpote domũ vi-
ri gentilis.¶Vt nõ cõtaminarẽtur.)Immunditiã enim quandã cõtrahere ſe arbitrabãtur intro-
eundo in domũ viri gentilis.¶Sed vt manducarẽt paſcha.)hoc eſt azimos panes:quos ſolis mũ
dis mãducare licebat.Quòd enim appellatione paſchatis intelligatur tota ſolẽnitas paſchatis(du
rans dies ſeptẽ)clare patet ex verbis Lucæ euãgeliſtæ Act.xii.vbi dicitur,erãt autẽ dies azimorũ C
ſubiungẽdo,volens poſt paſcha producere eum populo. Agnum nãq; paſchalẽ manducauerant
præcedente veſpera.Iuſtos profitebantur ſe iſti perſequutores Ieſu,euitantes communicari:& ſic
impediri à manducatione azimorum.¶Exiuit ergo Pilatus ad eos foras.)Defert Pilatus cæri-
moniis Iudęorum in pręcipua eorũ ſolẽnitate.quum audiuit enim quòd propter cærimonias ſo
lemnitatis abſtinendum eis eſſet ab ingreſſu prætorii,exiuit ad eos,Ieſus exiſtente in prætorio.
¶Et dixit.Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc?)Secundum ordinem rei ge-
ſtæ oblatus fuit Pilato exiſtenti intus in prætorio Ieſus vinctus occidendus abſq; accuſatione ali
qua:& dictum eſt ei ꝙ primates Iudæorum foris manent propter pachalem cærimoniam. Et
propterea Pilatus egreſſus ad eos,primum petit de crimine.non abſolute ſed per viam accuſati-
onis:vtpote Iudex.¶Reſponderunt:& dixerunt ei,Si non eſſet hic malefactor.)Pontifices & pri
mates Iudęorum volentes.ex authoritate occidi Ieſum ſubterfugiunt accuſare:propriam autho-
ritatem ingerentes vt ſufficientem ad damnandum Ieſum.Hoc enim ſonant hæc verba.ſi non
eſſet hic malefactor.¶Non.pro,nequaquam,tibi tradidiſſemus eum.) nos pontifices,ſeniores,
phariſæi & vniuerſum concilium.¶Dixit ergo eis Pilatum.)Infert pilatus reſponſionem con-
gruam ſupercilio productæ authoritatis Iudæorum. ¶Accipite eum vos.)ex quo recuſatis accu
ſationem proponere coram me,nolo ego accipere eum damnandum.ſed accipite eum vos.
¶Et ſecundum legem veſtram iudicate eum.)hoc eſt & ſecundum legem vobis decretam,ſup
ple à Romanis,iudicate eum,punite eum.¶Dixerunt ergo Iudæi.)Inferunt etiam Iudæi ex ver
bis Pilati reſponſionem,Nobis non licet interficere quemquam.)hoc eſt punitio iſtius excedit
vires legis noſtræ de qua loqueris:quoniam iſte meretur mortem,nobis autem nõ licet interfi-
cere quẽquam(Hinc enim clare apparet quod non de lege Moſaica,ſed de lege decreta eis à Ro- E
manis loquuntur.nam ſecundum legem Moyſi,falſum erat,nobis non licet interficere quẽquã.
ſed ſecundum legem Romanorũ pœna mortis reſeruata erat præſidi ſeu regi.Vnde & Herodes
videns quod placeret Iudæis occiſio,Iacobi,appoſuit vt apprehenderet & Petrũ Act.xii.
¶Vt ſermo Ieſu impleretur.)Interſerit Euangeliſta rationem diuinam.quare Ieſus non à Iudęis
per ſeipſos ſed per magnus gentilium paſſurus relinquitur.¶Quem dixit,ſignificans qua mor-
te eſſet moriturus.)Refert Ioannes ſermonem Ieſu ab aliis Euangeliſtis narratum ſcilicet quod à
Iudæis traderetur gentibus ad flagellandum & crucifigendum.
¶Introiuit ergo.) Omittit hic Euangeliſta quod ex ſubiectis ſubintelligi vult ſcilicet quod

F Pilatus quum audiſſet ꝙ hic agitur de pœna mortis, voluit ſcire cauſam quare merebatur Ieſus morté:& tunc primates explicauerũt accuſationẽ ꝙ erat crimẽ læſe maieſtatis, pro quanto fecerar ſe regẽ Iudæorũ. hoc enim audito introiuit. ¶ Iterum in prętoriũ.) hoc eſt in locum iudicii. ¶ Pilatus.) Dicit iterũ: quia prius ingreſſus fuerat p̃toriũ ex ꝓpria aula, quũ introduct⁹ fuit Ieſus in prętoriũ. ¶ Et vocauit Ieſum:& dixit ei, tu es rex Iudæorũ?) Hinc manifeſte apparet hãc fuiſſe accuſationẽ tandẽ explicatã à primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volẽs cognoſcere ſi ſic eſſet ꝙ Ieſus diceret ſe regẽ Iudęorũ. ¶ Reſpõdit Ieſus. à temetipſo hoc dicis, an alii tibi dixerũt de me?) Sciens Ieſus Pilatũ gentilem nõ eſſe capacẽ reſpõſionis dandę, diſponit ipſum antequã reſpõdeat ad interrogata. diſponit petẽdo an hãc interrogationẽ formet à ſeipſo vel ex auditu ab aliis. Habebatq; duplicem ad hoc rationẽ. Alterã quia ipſo Ieſu exiſtẽte intus in prætorio, accuſatio fuerat facta foris. vnde merito ratio interrogandi apparebat. Alterã ꝙ aliter fuiſſet reſpondendũ Pilato hoc interroganti à ſemetipſo, & aliter eidem interroganti ex accuſatione Iudęorum: quia Iudęi loquebantur de regno Meſiæ, Pilatus autẽ à ſeipſo locutus fuiſſet de regno
G tẽporali: qualia ſunt regna aliorũ regum. ¶ Reſpondit Pilatus. Numquid ego Iudæus ſum? gens tua & pontifices tradiderũt te mihi. quid feciſti? ¶ Reſpondit Ieſus.) Poſtq̃ Pilatus aperuit ꝙ nõ ex ſe ſed ex accuſatiõe põtificum & gentis Iudaicę interrogauit eum tu es rex Iudæorũ, reſpondet Ieſus ad quæſitum. ¶ Regnum meum nõ eſt de hoc mundo.) hoc eſt regnũ de quo loquuntur pontifices & Iudęi, regnũ Meſiæ prophetatũ & expectatũ, hoc eſt inquam quod eſt regnum meũ nõ eſt de hoc mũdo. ¶ Sicut nõ dicit nõ eſt in hoc mũdo, nõ eſt ſuper hũc mundũ, ita nec dicit nõ horitur ſeu ortũ eſt de hoc mũdo, ſed dicit nõ eſt: hoc eſt nõ cõſtat de hoc mundo trãſitorio, nõ cõſtat ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus, officiis, actionibus, fauoribus, cõſiliis armis & affectibus huius (hoc eſt tranſitorii) mundi. Hoc enim directe ad ſatisfactionẽ quęſiti tẽdit. nõ enim de origine regni erat quęſtio, ſed de ipſo affectato regno. Quãuis etiã verba Ieſu verificẽtur de origine: quia regnũ eius nõ erat ab electione, potẽtia, arte & reliquis hui⁹ mũdi cau-
H ſis. Secundũ tamẽ literalẽ ſenſum prępoſito de, ſignificat ordinẽ depẽdẽtiæ, tanq̃ totius à partib⁹, cõſtituti ad ea ex quibus cõſtituitur. Regna enim reliqua ſunt de hoc mũdo vt partib⁹ eorũ cõſtãt enim ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus & effectibus tranſitorii mũdi. regnũ vero Meſię nõ cõſtat ex his. & ideo dicitur nõ eſſe de hoc mũdo. Nã neq; ꝑ fidẽ regnũ eius eſt de hoc mũdo: neq; ꝙ vere & proprie regnum eius eſt (quod. ſ. in fine mũdi manifeſtabitur) conſtat ex his trãſitoriis. ¶ Si ex mũdo eſſet regnũ meũ.) Manifeſtat ꝙ dixit ab effectu præſenti. ſ. ex hoc ꝙ ſi ex hoc mũdo eſſet regnũ meũ. Miniſtri mei vtiq; decertarẽt vt traderer Iudæis.) hoc eſt haberem miniſtros qui pro me decertarẽt vt nõ traderer voluntati Iudæorũ. vel illi qui vere ſunt miniſtri mei in regno meo, pugnarẽt vt nõ traderer volũtati Iudęorũ, tendẽtiũ ad tollendẽ me
I de hoc mundo. Et vtrouis modo intelligatur, vera eſt cõditionalis ꝙ ſi regnũ meũ eſſet ex hoc mundo miniſtri mei decertarẽt vt nõ tollerer ex hoc mundo. ¶ Et per miniſtros vere ſuos intelligẽ angelos, aut etiã homines electos in futuro miniſtros ſpiritualis regni. Null⁹ enim cõparuit coram Pilato pro Ieſu, nullus in populo, nullus inter phariſæos verbũ aliquod dixit pro Ieſu in toto illo paſsionis tempore. Ita ꝙ ſenſus literalis ad excludendum à Pilato occaſionẽ ſcãdali de affectato regno eſt. ꝙ ſi regnum meũ eſſet ex hoc mundo, haberem vtiq; aliquos miniſtros decertantes pro me (facto vel fauore vel verbo) vt non traderer voluntati Iudæorũ: cuius contrarium tu vides. ¶ Nunc autem regnum meum non eſt hinc.) quod dicit nunc, non ideo dicit tanquam futuro tempore regnum eius futurum ſit hinc: ſed ideo vt explicet regnum ſuum non eſſe nunc, hoc eſt tempore præſentis ſtatus paſsibilis carnis eius. Et eſt ſenſus. dixi regnum meum nõ eſt de hoc mundo: adiungo ꝙ regnum meũ nõ exiſtens hinc ſeu de hoc mundo, non eſt nũc in præſenti tẽpore paſsibilitatis & mortalitatis meæ. Ita ꝙ negatio negat & hinc & nũc: adiũgẽndo prius negato hinc, negationem nunc. Vel ad differentiam regni ſui in futuro ſtatu, dicit quòd nunc nõ eſt hinc: quia tunc erit etiã hinc: hoc eſt cõſtabit etiam ex regnare in iſtis ſenſibilibus:
k quoniam tunc regnabit manifeſte etiam in iſto mundo ſenſibili. Vnde poſt ſuam reſurrectionẽ inchoato iam regno eius dicit. data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, trãſacto, nunc mortalitatis. Et hic eſt ſenſus eſt planior. ¶ Neque prætereas quod tertio reperitur à Chriſto regnum meum, infra tam pauca verba. Ex induſtria enim Ieſus totiens reperiit: vt inde Pilatus cognoſceret quòd non occultat ſibi diffinitum à deo regnum non ex mundo hoc.

¶ Dixit ei itaq; Pilatus ergo rex es tu.) Optime intellexit & intulit Pilatus, Ieſum nõ negaſſe ſe regem, ſed conſiſtentiam regni negaſſe ex hoc mundo. ¶ Reſpondit Ieſus. Tu dicis quia. pro, ꝙ rex ſum ego.) Temperat Ieſus aſſertionem: vtpote non affirmans neque negans. Et ne arrogantiæ vel iactantiæ tribuatur, ſubdit officium ſibi incumbens.

¶ Ego

Ego in hoc natus ſum.) natiuitate temporali. ¶ Et ad hoc veni in mundum.) Exiſtens ſupra mũ A
dum veni in mundum, ſumendo carnem, per hoc enim naturam diuinam, & per illud huma-
nam in ſeipſo ſignificat. ¶ Vt teſtimonium perhibeam veritati. Ne putaret Pilatus gentilis quod
Ieſus inuertendo quæſitum diuerterit ad regum non de hoc mundo, & figmentum eſſe quod
dixerat Ieſus regnum meum non eſt de hoc mundo: quũ nihil eſſet cõmune ei & Pilato niſi ve-
ritas, ideo ſimul & affirmat ſe non inuertere ſed dicere veritatẽ, & excludit eſſe figmentum, & in
ſtructionẽ proponit ab amabili omnibus veritate: declarando officiũ ſuum eſſe perhibere teſti
monium veritati. Acſi apertius dixiſſet, ea quæ dixi de regno meo non alia dixi ratione ꝙ̃ vt te
ſtimonium perhibeã veritati, quia ad hoc officium exercẽdũ veni in mundũ & natus ſum. Teſtĩ
moniũ inquit non euidentiam: quia venit ad ſeminandum veritatis fidẽ, non euidentẽ notitiã in
mundo hoc. ¶ Omnis qui eſt ex veritate, audit vocẽ meã. hoc eſt nõ fruſtra non inutiliter aſſum
pſi hoc officium: quia omnis qui eſt ſecundum affectum ex veritate, audit interno auditu vocẽ
meam, qua ego teſtimoniũ perhibeo veritati. affectus enim ex veritate, non poteſt eſſe niſi ad ve
ritatẽ. ¶ Et aduerte quod opportune ſint hæc omnia dicta. Reſpõdit de regno ſuo non de hoc B
mundo, ad tollendũ ſcandalũ, quia acclamatus fuerat meſſias. Affirmauit ſe teſtẽ veritatis, ad tol-
lendam falſitatẽ. Dixit ſe habere credulos auditores tales, ad tollendã vanitatẽ. ¶ Dicit ei pilatus
quid eſt veritas?) hoc eſt in quo conſiſtit veritas de qua loqueris? ¶ Et quũ hoc dixiſſet. non ex
pectata reſponſione. ¶ Iterũ. ſecundo, exiuit ad Iudæos: & dicit eis. Ego nullã inuenio in eo cau
ſam.) Satis factum ſibi Pilatus arbitratus eſt de crimine affectari regni, ex eo quod Ieſus declara
uerat regnum Meſſię de quo Iudæi ipſum accuſabant non eſſe de hoc mundo: & hoc probaue-
rat, quia non habebat miniſtros decertãtes pro ſe. Et vere rationabiliter acquieſcebat Pilatus:
quoniã anhelantes ad regnũ, per apparatus ſaltem aliquorũ pro eis loquentiũ produntur. ¶ Et
quãuis euangeliſta concluſionẽ tantũ narret verborũ pilati ad Iudæos, recitando quod dixit ego
nullã cauſam inuenio in eo, humani tantum iudicii ratio indubie ſuadet ꝙ Pilatus retulerit Iu-
dæis reſponſionẽ ieſu ſcilicet regnũ meum non eſt de hoc mundo, & ꝙ non habet miniſtros de
certantes pro eo. Quo audito primates Iudæorũ dixerunt ꝙ callide Ieſus inuertit materiã regni
ꝙ quũ non poſſit negare vſurpatũ nomen regiũ inuertit illud in regnum non de hoc mundo. C
Et tunc multiplicauerunt accuſationes tacitas à Ioanne, quas refert lucas, ſcilicet quod ſubuertit
gentem incipiens à Galilea vſque huc ꝙ prohibuit tributa dari Cæſari. hæc enim hic attulerũt
primates Iudæorũ ad manifeſtandũ ꝙ regnum mundi huius ſibi vſurpabat. Et dicendo vſque
huc, declarauerunt commotionem factã in Hieruſalem ante quinque dies: quando acclamatũ eſt
ei, benedictus qui venit in nomine domini rex Iſrael. Et tunc pilatus ponderans Galileæ nomẽ
miſit illũ ad Herodem: & Herodes illuſum remiſit ad Pilatũ. qui dixit Iudæis ꝙ neque Herodes
neque ipſe inuenit in Ieſu cauſã mortis. Hæc omnia tacet hic Ioannes: & tranſit ad ſubſecuta poſt
hæc ſubiungendo. ¶ Eſt autem conſuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in paſcha. vultis er
go dimittam vobis regem Iudæorum?) Expertus pilatus ꝙ nec iudicio ſuo remiſſione ad Hero
dem ſatis facere poterat primatibus Iudæorum, tentat tertiam viam ſi forte etiam inuitis prima
tibus (quos ſciebat inuidia moueri) liberaretur Ieſu fauore populi. & propterea commemorat
conſuetudinem. ¶ Clamauerunt rurſus. pro, igitur, omnes.) vt nullus eſſet qui pro Ieſu loquere
tur. ¶ Dicentes, non hunc ſed Barabbam. Erat autem barabbas latro. Attende ꝙ ioannes ſumma D
riæ narrat hanc propoſitionem: vt poteab aliis euangeliſtis plene narratã. Dicentibus ꝙ Pila-
tus propoſuit optionem Ieſu & Barabbæ. & ꝙ illis optantibus Barrabam, adhuc Pilatus tanquã
volens vtrunque dare populo ſi vtrunque petiſſet, inſtitit quid igitur faciam de Ieſu? & ꝙ popu
lus tanto furore agitabatur vt non reſponderit fac quicquid vis aut fac iuſtitiam, non eſt noſtrũ
niſi petere liberationem vnius, ſed tractendo Ieſum peius omnibus clamauerunt crucifige eum:
quum tamen de reliquis crucifigendis, ſe non impedirent. Hęc enim tacet ioannes.

CAPVT XVII.

TVNC ergo.) Inſinuat per ergo Euangeliſta explicatam à luca cauſam ſubſecutæ fla- E
gellationis, ſcilicet correptum illum dimittam, ſeu corripiam & dimittam illum. Cer-
nens enim pilatus quod non ex voto ſucceſſit data optio turbæ, cogitauit alia via libe-
rare Ieſum, ſcilicet flagellando & illudendo. vt ſic ſaciato furore turbæ liberaret Ieſum
à morte. Apprehendit. per miniſtros, Pilatus Ieſum, & flagellauit.) ſimiliter per miniſtros: vt fla
gris cæſus, non arrogaret ſibi decetero quouis non regium nomen. ¶ Et milites plectẽtes coro-
nam de ſpinis, impoſuerunt capitis eius.) Ordo hiſtoriæ iſte videtur ad literam quem Ioannes

ſeruat:narrãdo ſcilicet ꝙ prius Ieſu fuit flagellatus, & deinde illuſus corona ſpinea.Ita ꝙ primo
F exuerunt Ieſum veſtimentis ſuis & flagellauerunt.& deinde antequam indueretur iterũ propria
veſtimẽta,circũdatus eſt purpura:ad illuſionẽ regii tituli ante quinq; dies acclamati.¶Et veſte
purpurea circundederunt eum.)quoniã non tam induerunt q̃ circũpoſuerunt.¶Et veniebãt ad
eum.Omnes hæ quatuor dictiones ſuperfluunt.¶Et dicebat aue rex Iudæorum,& dabãt eis ala
pas.)Omittit Ioannes hic arundinem pro ſceptro& percuſſiones cum arundine:ſciens explicata
hæc ab aliis.¶Exiuit iterum.quarta vice,Pilatus foras:& dicit eis.Ecce adduco eum vobis foras
vt cognoſcatis ꝙ nullam inuenio in eo cauſam.)hoc eſt ecce monſtro eum vobis punitum fla-
gellis & illuſionibus dehoneſtatũ,vt hinc cognoſcatis ꝙ nullã in eo inuenio mortis cauſam.ſicut
enim flagellaui & dehoneſtaui,ita quoque damnaſſem ad mortẽ ſi cauſa mortis ſupereſſet.¶Exi
uit ergo Ieſus.Deeſt.foras portans ſpineã coronã & purpureũ veſtimentũ.Et dicit eis.ecce ho
G mo.) hoc eſt videte publice dehoneſtatum ac confuſum hominẽ quẽ detuliſtis.Et dixit ac fecit
hoc Pilatus,vt monſtratus Ieſus cũ tanta confuſione,exiſtimaretur nunquã amplius conuerſatu
rus inter homines:ac per hoc ceſſarent ab impetitione mortis.¶Quũ ergo vidiſſent eũ pontifi-
ces & miniſtri.)Non dicit euangeliſta quum vidiſſet eum turba,ſed quũ vidiſſent eum pontifi-
ces & miniſtri ad ſignificandum capita furoris fuiſſe pontifices cum ſuis miniſtris.¶Clamabãt
dicentes.crucifige crucifige eũ.Vere monſtrant quod non ex ira ſed ex odio(prout Ieſu dixerat
perſequebantur eum odium enim inſatiabile eſt. Et propterea viſo Ieſu flagellato & dehoneſta
to,non mitigantur eorum animus,ſed ad turpiora& crudeliora tendit,clamando crucifige.Tur
piſſimum enim ſupplicii genus erat crux,& crudele.Nec ſufficit eis dicere,ſed clamant & repe
tunt.¶Dicit ei Pilatus.Accipite eum vos & crucifigite.)Non ſunt hæc verba concedentis pon-
tificibus vt accipiant Ieſum & crucifigant(hoc enim libenter acceptaſſent)ſed ſunt verba horren-
tis crimen:iuxta conſuetum loquendi modũ quum horremus facinus aliquod patrare.Dicimus
nanque ſuadentibus,facite vos illud ego nolo facere. Dicimus enim hæc non indulgendo ſed
H horrendo crimen.Et propterea rationẽ horrẽdi ſubiungit.¶Ego enim non inuenio in eo cau
ſam.crucifixionis.¶Reſponderunt ei Iudęi.Nos legem habemus,& ſecundum legem.Deeſt.no
ſtram.debet mori.)Audito ſcrupulo conſcientiæ pilati,pontifices dicunt ꝙ non eſt timẽdũ cri-
men aliquod in occiſione Ieſu quia ſecundum legem debet occidi.¶Quia filiũ dei ſe fecit.Hacte
nus ſtudiũ pontificũ fuerat inducere Pilatũ ad occidendũ Ieſum ex crimine leſæ maieſtatis(quia
ſcilicet ſe regem fecerat)ſed vbi vident apud pilatum hanc cauſam non preualuiſſe ad iudicium
mortis(ſed ad flagella & illuſiones)& propterea pilatum horrere damnare ad mortem eum qui
non mereretur mortẽ,citant aliud crimen de vſurpata diuinitate,cum authoritate legis impo-
nentis pœnam mortis vſurpantibus ſibi diuinitatem.¶Quum ergo audiſſet pilatus hunc ſermo
nem,magis timuit.) Hinc apparet quòd pilatus timebat liberare Ieſum etiam quum diceret
nullam cauſam inuenio in eo:& audita iuſtitia legis,auctus eſt timor.¶Et ingerſſus eſt in præto
rium iterum & dicit ad Ieſum.vnde es tu?¶Ieſus autem reſponſum non dedit ei.)Et in promptu
I eſt ratio:quia iam diſcuſſum fuerat & cognitum à pilato ꝙ erat Galilæus,quod erat Nazarenus
ſub Herodis iuriſdictione.¶Dicit ergo ei pilatus.Mihi non loqueris?neſcis quia.pro,quòd,po-
teſtatem habeo crucifigere te,& poteſtatem habeo dimittere te?Reſpondit Ieſus. Non haberes
poteſtatem aduerſum me vllam niſi tibi datum eſſet deſuper.Senſus literalis eſt ꝙ nullam habes
poteſtatem aduerſum me ex meo demerito,ſed tantum quia præſes es.Et in hoc explicauit ſuam
innocentiam non ſolũ reſpectu pœnę mortis ſed etiam reſpectu cuiuſcunque minimę pœnę:di
cendo non haberes aduerſus me vllam poteſtatẽ.¶Et deſcribit poteſtatem inferendi malũ per
eſſe datũ deſuper.tum quia pilati poteſtas à Romana pendebat poteſtate.tũ quia à deo pẽdebat.
¶Et dixit hęc Ieſus ad excludendam iuſtitiã allegatã ex lege diuina à iudæis contra ipſum,quia
filiũ dei ſe fecit.Exigebat ſiquidẽ hæc iuſtificatio accuſationis vt Ieſus manifeſtaret propriam in
nocentiam,& peccatorum illorum qui tradiderant ipſum pilato.¶Propterea qui me tradidit ti
bi,maius peccatum habet.Ex hoc quòd nullum meum demeritum ſubiicit me pœnę quã potes
inferre,cauſatur & quòd tu pecces & quod magis peccet qui tradit me tibi:tanquam principalior
punitor innocentis.Dicendo enim maius peccatum,implicite quoque dicit pilatum peccatũ ha
bere.Simulque daclarat falſam eſſe Stoicorum doctrinam,cenſentium omnia peccata eſſe paria.
¶Et exinde.pro,ex eo.) vel audito verbo vel tẽpore.¶Quærebat pilatus dimittere eum.)Clare
hinc apparet ꝙ pilatus intellexit verba Ieſu in ſenſu expoſito:ꝙ ſcilicet Innocens eſſet.¶Sed nõ
caret quæſtione quo pacto verificatur ꝙ ex eo quærebat pilatus dimittere eum:quum antea hoc
idẽ quęſiſſet.Solutio eſt quod antea pilatus ſtuduerat animo ad liberandũ Ieſum:ex nunc autẽ
manifeſte quęrebat dimittere Ieſum.Cuius ſignum eſt ꝙ non prius ſed modo de Iudęis dicitur.
¶Iudæi.

¶Iudæi autem clamabant,dicentes.Si hunc dimittis.pro,dimiſeris,non es amicus Cæſaris.)Videntes Iudæi ꝙ neutrius criminis cauſa apud Pilatum præualebat via iuſtitiæ,ad minas ſe conuertunt lædendæ amicitiæ Cęſareę. Intendunt eni quod delaturi ſint ipſum ad cęſarem,tanquã paruidentem eius amicitiam.Habebant ſiquidem Iudæ Romæ agentes eorum cauſas:& per illos minantur ſe ſignificaturos Pilatum non eſſe amicum Cæſaris. ¶Omnis enim ſuperfluit enim qui ſe regem facit,contradicit Cæſari.)In promptu eſt ratio,quia faues contradictoribus Cæſaris in tam præcipua cauſa.ſcilicet tituli regii.¶Pilatus autem quum audiſſet hos ſermones,pro, hunc ſermonem,adduxit foras Ieſum:& ſedit pro tribunali in loco qui dicitur lichoſtratos pro lithoſtrotos:Hebraice autem gabatha.)Dictio Græca eſt lithoſtrotos,corrupta in codicibus latinis imperitia ſcriptorum.& ſonat latine lapide ſtratus.Erat enim locus nominatus à Græcis ex hoc quod erat ſtratus lapide.Ab Hebræis autem nominabatur Gabatha, à celſitudine ſeu eminentia.Gabatha enim Hebraice latine dicitur excelſum ſeu eminens.Vnde patet quod hæc erant cognomina illius loci,non ſolum diuerſis linguis ſed etiam diuerſis rationibus. Habebat enim vtranque conditionem:& quod erat non lateribus ſed lapidibus ſtratus, & quod erat eminens. B
Crediderim ego eſſe locum pulchro lapide conſtructum ad hoc vt publicæ ſentiæ ibidem à pręſide promulgarentur,vt ab omnibus conuenientibus videri poſſet eminens iudex.Et propterea tot cognomina ſortium eſſe. ¶Erat autem paraſceue.)Dictio græca eſt, ſignificans præparationem.Et appropriatur diei veneris apud Hebræos:eo quòd illa die præparabant neceſſaria ad victum pro ſabbato,iuxta legis mandatum.Vnde non obſtãte quod eſſet primus dies paſchalis ſolemnitatis,propter ſabbatum tamen ſequens(quod erat ſanctius omni alio feſto)pręparabãt neceſſaria pro die ſequenti. ¶Paſchæ.)hoc eſt infra ſolemnitatem paſchalem.vna enim ſola paraſceue infra paſcha accidebat,ſicut & vnum ſabbatum.Et rationabile eſt quod pro ſabbato paſchali cultior fiebat præparatio.Et propterea etiam euangeliſta nominauit etiam paraſceuem paſchæ,tanquam cultioris apparatus.Et dixit hoc quantum ad hiſtoriam: vt ſciremus quod illo die qui apud hebræos eſt paraſceue(hoc eſt immediate præcedente ſeptimum diem) hæc geſta ſunt.Et quod interfuerunt non ſolum Iudæi ſeu Hieroſolymite perſecutores Ieſu,ſed etiam Galilæi & aliarum nationum Hebræi conuenientes ad paſcha:vt ab omnibus Ieſus paſſus fuerit,& C
nullius nationis inuentus fuerit aliquis in turba(etiã inuitante toties Pilato)qui fuerit pro Ieſu
¶Hora quaſi ſexta.)Explicat non ſolum diem ſed hora diei quintam appropinquando ad ſextã qua promulgata eſt ſententia crucis in Ieſum.vnde à ſententia vſque ad crucifixionem tam paruum ſpatium fuit quod hora ſexta crucifixus eſt.¶Quod apud Marcum legitur erat autem hora tertia & crucifixerunt eum,errore(vt ibi dictum eſt)mutati ſunt characteres ſexti in tertium. Sunt enim parum differentes in Græco.¶Et dicit Iudæis.Ecce rex veſter.)Adhuc inſinuat Pilatus velleitatem ſuam dimittendi Ieſum:demonſtrando Ieſum titulo regio deductum ad ſuſcipiendam ſententiam.Acſi apertius dixiſſet,videte ad quid deductus eſt Meſſias veſter. Si forte ad compaſſionem flecterentur.¶Illi autem clamabant.Tolle tolle crucifige eum.)Perſiſtunt in furore.¶Dicit eis Pilatus.Regem veſtrum crucifigam?)Hinc clare apparet quod ad flectendum illos hæc dicebat Pilatus:vt etſi non compaſſione ſaltem erubeſcentia deſiſterent.Erat enim non nulla confuſio Iudæorum vt eorum meſſiam Pilatus crucifigeret.¶Reſponderunt pontifices.)
Significanter euangeliſta pontifices reſpondiſſe explicat:vt magnitudinem audii tantam in eis D
cognoſceremus vt ſine reſpectu profiterentur.¶Non habemus regem ſine Cæſarem.)Quem tyrannum & hoſtem reputabant,profitentur ſolum regem:vt Ieſu crucifixionem obtineant.
¶Tunc ergo tradidit illum eis)pontificibus.ſcilicet & iudæis:hoc eſt voluntati eorum.¶Pronomen enim demonſtrat illos de quibus hactenus fuerat ſermo.¶Vt crucifigeretur.¶Non dicit vt crucifigerent eum:ad inſinuandum quòd Pilatus tradidit voluntati quidem Iudęorum Ieſum non vt ipſi crucifigerent eum,ſed vt crucifigeretur militibus ſolis exercere hoc officium.
¶Suſceperunt autem.milites:qui inferius explicantur.¶Ieſum,& eduxerunt eum.Et baiulans ſibi crucem.pro,crucem ſuam.)Ad cumulum poenæ,& quia ignominioſum erat,nulluſque inueniebatur qui portaret alienam crucem,iuſſus eſt Ieſus portare crucem ſuam,¶Omittit autem hic euangeliſta duo.Alterum eſt quod Ieſu importante continuare geſtationem crucis,angarias E
rus eſt Simon Cyreneus.Alterum eſt quod plorantibus& lamentantibus mulieribus Ieſus in via dixit.Filię Hieruſalem nolite flere.&c.¶Exiuit.extra ciuitatẽ.in eũ qui dicitur Caluariæ locũ. Caluaria totum eſt caput non ſolum pilis ſed carne carens vnde ab huiuſmodi capitibus damnatorum ibidem forte manentibus,Caluariæ nomen locus ille accepit.Si non per tranſlatonẽ locus vbi occiduntur damnati,Caluariæ appellatus ſit.¶Hebraice autem golgotha:vel Gulgolcht vt aliis placet.Et quia Hiero.dicit non Hebræam ſed Syram eſſe dictionem,intellige euangeli-

ſtam

F ſtam dixiſſe, Hebraice aůtem Golgotha ſeu Gulgoleth: quia vſurpata erat dictio hæc & incorpo
rata Hebreæ linguæ. ❡ Vbi crucifixerunt eum. pro, Ieſum, & cum eo alios duos, hinc & hinc: me
dium autem Ieſum. Scripſit autem & titulum Pilatus: & poſuit ſuper crucem. Hinc apparet quod
non in parte crucis ſed ſuper crucem ſuſtentabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in ſu-
periori parte ligno tranſuerſo in quod extenſe erant manus. alioquin titulus non fuiſſet poſi-
tus ſuper crucẽ ſed in parte crucis. ❡ Diuina prouidentia diſpoſitum eſt vt cauſa crucifixionis pu
blice ſuper crucem à præſide poneretur. Quis chriſtianis crederet ꝙ Ieſus pro hac cauſa cruci-
fixus eſſet, niſi Pilatus ipſe publico titulo teſtaretur? Sicut quis Chriſtianis crederet ꝙ Ieſus non
vſus fuiſſet humanis artibus ad aſſequendum primatum, niſi tam Herodes quam Pilatus teſtatus
publice fuiſſet factis deriſionum & illuſionum, quod accuſata examinata ac diſcuſſa facta Ieſu
G pro regno, erant digna ludibrio, ꝙ nihil pendenda erant. Sicut etiam quis chriſtianis crederet
ꝙ Ieſus non feciſſet ſibi amicos aliquos, ſeu ꝙ in fauore turbarum non confiſus fuiſſet (præſer-
tim quum inimici eius timerent, turbam quum vellent comprehendere eum) niſi turba non ſo
lum Iudæorum ſed etiam Galilæorum & cæterorum Hebræorum conuenientium ad paſcha, tot
horis iam pertinaciter Pilato cõtra dicente, vnanimiter contra ipſum clamaſſet: nulluſque inter
ceſſor aut retractor alicuius eorum fuiſſet. Hæc quidem teſtimonia ab hoſtium factis non ver
bis, elegit Ieſus vt confutarentur increduli ꝙ ipſe diuinitatis virtute fidẽ propagauit nomine ſui.
❡ Erat autem ſcriptum. Ieſus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi iudæorum
legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptum Hebraice, Gre
ce, & latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum. noli ſcribere rex iudęorũ, ſed quia ipſe
dixit rex ſum Iudæorum. Reſpondit Pilatus. Quod ſcripſi ſcripſi.) Milites ergo quum crucifi-
xiſſent eum.) Hinc apparet ꝙ iſti milites ſunt de quibus ſuperius dixi, ſuſceperunt autem &c.
Acceperunt veſtimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam.)
Intellige quatuor partes computata tunica in vna illarum quatuor partium. ita ꝙ ſubdendo &
H tunicam, non fuit adiunctio ad quatuor partes: ſed ſpecificatio tunicę quæ fuit ratio quod vteren
tur ſortibus pro omnibus quatuor partibus, quam partem quis tolleret: vt alii euangeliſtæ nar-
rant: Ioannes enim explicauit occaſionem ſortium ratione tunicæ non ſcindendæ. ❡ Erat autem
tunica inconſutilis, deſuper. pro, à ſummis, cõtexta per totum.) Deſcribitur tunica à ſummis vſq;
ad ima circunquaq; cõtexta. ita quod ſola textura abſque ſutoris opera cõfecta erat. Et propterea
arbitrati ſunt milites non eſſe ſciendã. ❡ Dixerunt ergo ad inuicem. non ſcindamus eam, ſed ſor
tiamur de illa cuius ſit. Vt ſcriptura impleretur. Quãuis milites non facerent hæc intentione im
plendi ſcripturam diuinam tamen prouidentia diſponebat hæc ad implendas ſcripturas, dicẽs.
❡ Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc
fecerunt. ❡ Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophę, &
Maria Magdalenæ. Matthæus deſcribit Mariam Magdalene à longe: quia quum prius mane-
rent à longe, poſtea appropinquauerunt iuxta crucem. ❡ Quum vidiſſet ergo Ieſus matrem, &
I diſcipulum ſtantem. pro, aſtantem, quem diligebat.) Seipſum Ioannes ſpeciali dilectionis ſigno
ſolitus eſt cognominare. ❡ Dicit matri ſuæ. Mulier ecce filius tuus.) Non dixit mater, ne dolorẽ
exaggeraret. ſed communi proprio ſexus nomine ipſam appellauit, indigentiam adminiculi ſi-
gnificans. & propterea ſurrogauit illi Ioãnem in filium. ❡ Deinde dicit diſcipulo. Ecce mater tua.
Et ex illa hora accepit eam diſcipulus. Deeſt, ille, in ſuam. pro, in ſua.) Eſt enim accuſatiuus plu-
ralis neutris generis. Et eſt ſenſus ꝙ ex illa hora accepit Ioannes beatam virginem in propria of
ficia. Cœpit enim ex illa hora officioſum ſe exhibere circa beatam virginem: curando quę ad eã
ſpectabant, obſequendo in iis quę illis cõmoda aut opportuna erant. Poſtea ſciens Ieſus quia. pro
ꝙ, omnia. Deeſt, iam, conſummata ſunt. Declarat euangeliſta aſſiduum Ieſu ſtudium erga adim
plenda omnia ſecundum diuinam diſpoſitionem ordinata circa ipſius paſſionem: deſcribendo
quod ſciens omnia reliquia iam conſummata, vt quod ſupererat vnum ante mortem eius con-
ſummaretur, ad implendas ſcripturas prophetarum. ❡ Vt conſummaretur ſcriptura.) Pſalmi. &
in ſiti mea potauerunt me aceto. ❡ Dicit. Sitio.) Ad literam ex tormentis ſitiebat: & verum paſ-
ſionis effectum ſe ſentire profeſſus eſt. Ita tamen quod hanc profeſſionem ordinauit ad imple-
tionem ſcripturæ, ad executionem veracitatis diuinæ in ſcriptura prædictæ. ❡ Vas autem. pro,
igitur, erat poſitum aceto plenum.) Ratio huius vaſis pleni aceto, in promptu eſt vt citius cruci-
fixi morerentur: quod erat gratum militibus & iudæis. Militibus quidem ne diutius morarentur
in cuſtodia. Iudæis autẽ quia debebant illo die ſecundum legẽ ſepeliri crucifixorum corpora vt
patet Deut. 21. ❡ Illi ergo ſpongiam plenam: pro, impletam, aceto, hyſopo circũponentes. Apud
alios euangeliſtas ſpongia fuit impoſita arundini ſeu calamo. ſed alii euangeliſtæ tacẽt modum
quo

quo ſpongia iuncta eſt arundini:Ioannes vero ſupplet modum,dicendo ꝙ per modum circũpo A
ſitionis iuncta eſt arundini nexu hyſopi.Ita ꝙ verba hyſopi erat circũligans ſpongiam circũpo
ſitam arundini.¶Obtulerunt ori eius.Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum.)Antequam crucifi-
geretur,quum dediſſent ei vinum ſeu acetum amarum noluit bibere:in cruce autem bibit.
¶Dixit.Conſummatum eſt.)myſterium paſsionis meæ.adimpletis quæ ſcripta ſunt de me.
¶Et inclinato capite tradidit ſpiritum.)Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo ſpiritum. Pa-
ter in manus tuas commendabo ſpiritum meum.¶Et dicit ſpiritum:quia ſpiritus nomen eſt rei
ſtā incorporeæ ꝙ etiam inde pendens eſt à corpore:iuxta id quod ſuperius dictum eſt,ſpiritus
eſt deus.Et exinde tranſlatum eſt vt ſit etiam nomen ſtatus: vt.ſ.ſignificet rem illã in ſtatu ſine
corporee.Et ſic ſumitur in propoſito.Et propterea non dicit tradidit animã(quia non tradidit
illã in ſtatu animæ ſed dicit tradidit ſpiritum,quia tradidit illam in ſtatu ſpiritus.Tradidit autem
tanquam in depoſitũ reddendum ſibi, Nec eſt dubium ꝙ tradiderit patri.vt Lucas explicauit.
¶Iudæi ergo quoniam paraſceue erat,vt non remanerent in cruce corpora ſabbato (erat enim
magnus dies ille.ſeu illius,ſabbati.)Propter ſolemnitatem paſcalem ſeptimus ille dies ſolemni- B
or erat q̃ ſeptimus quisque dies ſolitus.¶Rogauerunt Pilatũ vt frangerentur eorum crura & tol
lerentur.Venerunt ergo milites. Et primi quidẽ.)Verba hæc inſinuant ordinem inchoando
ab eo qui erat propinquior militibus.iuxta talem enim ordinem appellatur vnus primus.¶Fre
gerunt crura,& alterius qui crucifixus eſt cum eo.Ad Ieſum autem quũ veniſſent,vt viderũt eũ
iam mortuum,non fregerunt eius crura. An idẽ fuerit ordo rei geſtæ quis eſt ordo narrationis
(ſcilicet quòd ſicut prius narrat euangeliſta vtriuſque crura fracta,& poſtea narrat geſta circa Ie
ſum,ita prius ſecundum ordinem rei geſtę fuerint facta vtriusque crura & poſtea venerint ad Ie
ſum)an diuerſus ſit ordo narrationis ab ordine rei geſtæ,incertum eſt.Ex eo nanque quòd euan
geliſta meminit primi,inſinuare videtur ꝙ ordinate proceſſerũt:ac per hoc ꝙ prius venerint ad
Ieſum medium quàm ad alterum latronem extremum.Ex eo vero quod ratio prius frangendi
vtriuſq; latronis crura,in promptu erat(quia ſcilicet illi apparebãt manifeſte viui , Ieſus autem
iam apparuerat clamans voce magna expiraſſe)potuit eſſe quod de primo ad vltimum tranſirẽt
& demum venerint ad Ieſum:& clare viderunt eum mortuum.¶Sed vnus militum lancea latus C
eius aperuit.pro,pupugit.Ad tollendam omnem ambiguitatem vulnus lancea intulerunt. ¶Et
continuo exiuit ſanguis & aqua.Miraculoſe de corpore mortuo exiuit proculdubio aqua, non
plegma.Quicquid ſit de ſanguine quo ad miraculum:quoniam de corpore nuper mortuo non
apparet euidenter eſſe miraculum exire ſanguinem.Ex eo tamen quòd aqua ſimul exiuit,inſi-
nuatur quod etiam ſanguis miraculoſe exierit.Ratio autem huius miraculi,in promptu eſt my
ſterium redemptionis prætio ſanguinis & regenerationis lauacro aquæ:vt hoc facto intellige-
remus effectum mortis Ieſu pro nobis.¶Et qui vidit,teſtimonium perhibuit. De ſe ipſo Ioannes
loquitur:declarans ſeipſum teſtem de viſu.¶Et verum eſt teſtimonium eius.)Non ſolum de te-
ſte ſed de teſtimonio prolato ſcribit.Et ſicut teſtem aſſerit certiſſimum(vtpote de viſu)ita teſti-
monium aſſert irrefragabile:vtpote verum.¶Et ille ſcit. Aſſerit tertio intentionem ſanctam ac
vtilem teſtificandi hæc. Et quoniam nemo nouit quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis qui
eſt in eo,ideo ſeipſum affert in teſtem huius ſanctæ ac vtilis intentionis:dicendo. ¶Et ille.ipſe
met,ſcit quia.pro,quod,vera dicit,vt &, Superfluit &. Legendum eſt.vt vos credatis.) Ipſe D
enim metipſi quod ideo hæc verba dicit vt vos credatis:& non affectu aut paſsione humana. ¶Fa
cta ſunt enim hæc vt ſcriptura impleretur. Facta ſiquidem ſunt hæc non ſolum ad redemptionẽ
humanam abſolute,ſed ad exequendũ veritatem diuinam.¶Os non comminuetis ex eo.Exod.
12.ſcriptum eſt hoc ad literam de agno paſcali. Vnde hinc apparent duo. Alterum eſt quod
non ſemper apoſtoli vtuntur ſcriptura ſecundũ ſenſum literalem ſed quandoque ſecundum ſen
ſum myſticum. Alterũ eſt quod aliquis ſenſus myſticus ſpectat ad impletionem ſcripturæ,ex intẽ
tione proculdubio ſpiritus ſancti:alioquin nunquam dixiſſet Ioannes vt ſcriptua impleretur,lo
quens de ſenſu myſtico.Os enim agni paſchalis non cõminuendũ,figura erat non frangendi
oſſa Chriſti,figurati per agnum paſchalẽ.¶Et iterum alia ſcriptura.ſcilicet Zachar.12,dicit.Vi
debunt in quem tranſfixerunt.pro,pupugerunt.¶Poſt hæc autẽ.Superfluit autem.rogauit Pi- E
latum Ioſeph ab arimathia(eo quòd.pro,quũ.Legendum eſt.quum eſſet diſcipulus Ieſu, occul-
tus autem propter metum iudæorum)vt tolleret corpus Ieſu.Et permiſit Pilatus. Venit ergo &
tulit corpus ieſu.Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Ieſum nocte primũ,ferens mixturã
myrrhæ & aloes quaſi libras centum. Acceperunt autẽ.pro,ergo,corpus Ieſu:& ligauerũt eum
pro,ipſum,ſcilicet corpus,linteis cum aromatibus,ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.Hoc explicauit
euangeliſta,ne putares ſuperfluum ſumptum in officio ſepulturæ.Quod enim in humanis offi
ciis ſit

ciis ſit ſecundum patriæ conſuetudinem reprehenſione caret. ¶ Erant autem in loco, vbi cruci-
F fixus eſt, hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quiſquam poſitus erat. Ibi
ergo propter paraſceuem iudæorum quia iuxta erat monumentum.) Breuitas temporis coge[n]s
ad celerem ſepulturam, deſcribitur ex eo quòd erat paraſceue: hoc eſt præcedens ſabbatum, ter
minandus imminente occaſu ſolis. Non enim licebat extendere officia hæc ad aliquas horas no
ctis quia à veſpera incipiebat ocium ſabbatinum. Propter breuitatem itaque temporis legitimi
ſepelierunt in loco propinquo. ¶ Poſuerunt Ieſum.) Quum debuiſſet dici poſuerunt corpus le
ſu, dixit tamen poſuerunt Ieſum: non ſolum ſeruando ſolitum loquendi morem (quo Dauidem
aut Ahrahem ſepultum dicimus) ſed etiam ad ſignificandum identitatem hypoſtaſis in mortuo
& viuo Ieſu quo fuit in ipſo ſingulariſſimum. Quamuis enim anima Ieſu ſeparata fuerit à cor
pore eius, eadem tamen numero hypoſtaſis perſeuerauit in corpore mortuo & in anima: quia
G quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit.

VNA autem ſabbati. pro, ſabbatorum.) Omnes euangeliſtæ concorditer deſcribunt
i numero plurali (ſcilicet ſabbatorum) diem reſurrectionis. quamuis apud omnes
euangeliſtas interpres vſus fuerit numero ſingulari. Et eſt magna differentia in pro
prietate ſenſus. quoniam vna ſabbati nullum diem determinate ſignificat: quoniã
ſabbatum commune eſt nomen omni feſto Iudæorum quo nõ licet operari. ſed vna
ſabbatorum explicat iuxta morem Hebræum, diem quẽ hodie appellamus dominicum. Nam
appellatione ſabbatorum ſeptimi qui que dies (qui non quandoque ſed ſemper ſunt ſabbata) in
telliguntur. & vna ſabbatorum dicitur dies illa quæ eſt vna relata ad ſabbata, relata ad ſeptimos
dies Qui ideo dicitur non dies prima ſed dies vna, quia Moyſes appellauit eundem diem, diem
vnum: dicendo & factum eſt veſpere & mane dies vnus. More itaque ſcripturæ loquendo euan-
geliſta dixit vna ſabbatorum: ſignificando diem illum qui ſemper inuenitur vnus (non ſecũdus
non tertius) relatus ad dies qui ſemper ſunt ſabbata. ¶ Maria Magdalenæ.) Tacet Ioannes ſodales
ab aliis euangeliſtis expreſſas. Apud Lucã enim diſcipuli hoc referentes, expreſſe dicunt. Mu-
H lieres quædam ex noſtris terruerunt nos &c. ¶ Venit mane quũ adhuc tenebræ eſſent.) Tempus
auroræ deſcribitur. Vnde & apud Lucam dicitur quod ante lucem venerunt ad monumentum
¶ Nec obſtat quòd Marcus dicat orto iam ſole: quoniam aurora ortus ſolis eſt. ¶ Ad monumen
tum. & vidit. pro, & videt, lapidem ſublatum à monumento.) Tacet hic Ioannes viſionem ange
lorum, narratis ab aliis euangeliſtis. ¶ Cucurrit. pro, currit, ergo: & venit ad Simonem petru[m]
& ad alium diſcipulum quem amabat Ieſus.) Narrat Ioannes hæc tanquam præſentia poſt tem-
pus quo venit ad monumentum: ad inſinuandum feſtinas actiones Magdalenæ. Huiuſmodi enſ
celeritatem tacitã ab aliis, ſupplet Ioannes. ¶ Et dicit illis. Tulerunt dominum de monumento.)
Aſſerit quod viderat. Non ſolum viderat lapidem ſublatum ab oſtio monumenti, ſed hortante
angelo viderat monumentum vacuum. & propterea dicit (vt putabat) tulerunt dominum de mo
numento. ¶ Et neſcimus.) In hoc numero plurali inſinuat euangeliſta ſodales. Et ſimul cũ nulla
I fide data verbis angelorum (qui dixerunt illum viuere) mentes mulierum euangeliſta explicat:
tacendo quod etiã retulerunt ſe viſionem angelorum vidiſſe &c. ¶ Vbi poſuerunt eum. Exiit
ergo Petrus, & ille alius diſcipulus: & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo ſimul:
& ille alius diſcipulus præcurrit citius Petro: & venit primus pro, prior, ad monumentũ. Et quũ
ſe inclinaſſet, vidit. pro, videt, poſita linteamina: non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus
ſequens eum: & introiuit in monumẽtum. & vidit. pro, videt, linteamina poſita: & ſudariũ quod
fuerat ſuper caput eius non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum lo-
cum.) Deſcribuntur hæc ita diſtinctæ, vt omnis ſuſpitio aſportati cadaueris tollatur. Si enim ca-
dauer fuiſſet aſportatum, nõ relicta fuiſſent linteamina (mixtione enim myrrhæ & aloes viſcata
erãt linteamina quibus obuolutum fuerat corpus) nec fuiſſet ſeparatim ſudarium adhibita inuo
K lutionis cura poſitum: ſed fuiſſet aſportatum cadauer vt iacebat, linteaminibus ligatum &c. ¶ Et
dixit hæc eungeliſta, ad deſcribendum quod etiam ex his minutulis teſtimonia reſurrectionis
aderant. ¶ Tunc ergo introiuit & ille. pro, alius, diſcipulus qui venerat primus. pro, prior, ad mo
numentum: & vidit & credidit. Vidit hęc relata: & credidit Ieſum reſurrexiſſe. ¶ Nondum enim
ſciebant ſcripturam. Excuſat euangeliſta tarditatem ad credendum ex ignorantia ſacræ ſcriptu-
ræ. Quia. pro, quod, oportuit. pro, oportet, eum à mortuis reſurgere.) Non refertur præſens tẽ-
pus prolationis verborum: ſed præſens determinatum in ſacra ſcriptura (Eſt enim ſenſus ꝙ non
dum ſciebant ſcripturam continentem ꝙ oportet Ieſum a mortuis reſurgere. quod iam comple
tum erat. Omnes enim ſcripturæ reſurrectionem Chriſti prophetantes, continebant hoc.
¶ Neceſſitas autem qua oportet, multiplex eſt. ſcilicet vt glorificaretur ſecundum merita, vt fir

maretur

maretur fides atque ſpes reſurrectionis noſtræ,vt inchoaretur regnum dei & c.❡Abierunt ergo A
iterum.pro,rurſus,diſcipuli ad ſemetipſos.)hoc eſt ad habitacula propria.❡Maria autem ſtabat.
Quamuis Ioannes deſcribat mariam tacendo ſodales,non tamen intelligendum eſt quod Maria
remanſerit ſola,ſed cum ſodalibus. Et cum hoc deſcribitur ſola quo ad ſitum,dicendo ſtabat.&
quo ad locum,ſubiungendo.❡Ad monumentum foris.)& quo ad fletum,ſubiungendo.❡Plo-
rans.)Vt intelligamus ꝙ quamuis ſola non eſſet,ſodalibus tamen aut ſedentibus aut quaſi vagan
tibus quærendo,ipſa ſola iuxta oſtium monumenti foris non ſedebat ſed ſtabat & flebat.❡Dum
ergo fleret,inclinauit ſe & proſpexit in monumentũ.)Superfluunt duæ dictiones,& proſpexit.
Legendum eſt.❡Inclinauit ſe in monumentum:& vidit duos angelos in albis,ſedentes vnũ ad
caput & vnum ad pedes,vbi poſitum erat corpus Ieſu.)Solus Ioannes ſupplet hanc viſionẽ duo
rum angelorum ſimul. Vidit autem corporeis oculis:vt patet ex circunſtantiis.veſtium,quia in
albis.& ſitus,quia ſedentes:& locorum intus in monumento,quia vnum ad caput & vnũ ad pe
des loci vbi poſitum erat corpus Ieſu.❡Dicunt.)Deeſt & Legendũ eſt.❡Et dicunt ei illi,ſcilicet
angeli.Mulier quid ploras?Ex hoc ſingulari & ex ſubiũctis verbis(dominum meum,& neſcio)
apparet ꝙ Maria ſola erat ibi vt expoſuimus.❡Dicit eis.quia tulerunt dominum meũ,& neſcio B
vbi poſuerunt eum.Hæc deeſt & Legendum eſt.Et hæc quũ dixiſſet.)non expectata reſpóſione
angelorum,non habens reſpectum ad angelos.❡Conuerſa eſt retrorſũ.)Inquietus affectus quę-
rentis Ieſum manifeſtatur huiuſmodi motibus:dum modo ſe inclinat In monumentum. modo
reſpicit retro foris. Et tantus(vt diximus)erat affectus vt poſt habeat præſentiam & ſermonem
angelorum.❡Et vidit Ieſum ſtantem:& non ſciebat quia.pro,quod,Ieſus eſt.Dicit ei Ieſus.Mu-
lier quid ploras?quem quæris?Illa exiſtimans quòd hortulanus eſſet,dicit ei.Domine ſi tu ſuſtu
liſti.pro,aſportaſti eum.)More amantis non nominat quem:putans omnes intelligere de quo lo
quitur,quem amat.❡Dicito mihi vbi poſuiſti eum,& ègo eum tollam.)Vide affectum ſine mẽ
ſura virium propriarũ.Et inter hæc omnia ſemper mens Mariæ deſcribitur perſeuerans in opi-
nione ꝙ aſportatum fuiſſet cadauer.hoc enim apoſtolis, hoc angelis,hoc Ieſu hortulando dixit.
❡Et tacet hic euangeliſta ꝙ Maria his dictis vertit vultum alioſputa ad monumentum.❡Dicit
ei Ieſus.Maria.)Non ſolum nomine proprio ſed etiam ſono vocis propriæ nominat ipſam:ali C
oquin ex ſolo nomine proprlo non cognouiſſet,eum,ſed dixiſſet,vnde me noſti?Et hinc appa-
ret ꝙ verba quæ prius Ieſus dixerat Mariæ(mulier quid ploras,quem quæris)aut non dixit ſoli
ta reſonantia propriæ vocis aut non peruenit ad mariam illa ſolita reſonantia:hoc eſt quod quá
uis Ieſus ſolito more loqueretur,auditus tamen mariæ non,immutabatur ſolito more ab illa vo
ce.Et vtrouis modo acciderit miraculum fuit.Quamprimũ ergo ſolitæ vocis ſuauitatem in Ma
riæ appellatione percipit,agnouit eum.❡Conuerſa illa,dicit .Rabboni:quod dicitur magiſter.
Hinc clare patet quod auerterat ſe ex inquietudine affectus:& ſtatim agnita voce magiſtri,cõ
uertitur ad Ieſum verbo & facto.Verbo quidem,ſolito nomine appellando eum magiſtrum:fa
cto autem ruendo in amplexũ eius.quod euangeliſta ſubſequenti prohibitione inſinuat.❡Dicit
ei Ieſus.Noli me tãgere.pro,ne me tange.Prohibendo ne me tange,manifeſtat quod illa ruerat
ad tangendum eũ.Et quoniam vterque deſcriptus eſt ſtans,ideo dixit ꝙ ruit vt amplecteretur
eum.Quod etiam ex eo apparet,quod eodem mane non prohibuit mulieres quæ tenuerunt pe
des eius.Hinc enim ſignum eſt,ꝙ Maria ſtans,non ad tangendum pedes ſed faciem ſeu collum D
tenebat.Nec mirum:quoniam tanta erat vis amoris vt non conſideraret quld faceret in tam ma
gna,inſperata ac ſubita lætitia occurſus.❡Quôd ſi verba domini exactius librentur,apparebit
quod non prohibuit tactum,ſed familiarem ſed ſolitum tactum:vt teſtatur ſubiuncta cauſa,quę
explicatur ſubiungendo.❡Nondum enim aſcendi ad patrem meum.)Eſt ſiquidem ſenſus.quia
nondum aſcendi ad patrem meum non me tangas:hoc eſt ex hoc quod nondũ aſcendi ad pa-
trem meum ſed tecũ ſum,non adeſt tibi facultas tangendi me,ſicut prius quum eſſem vobiſcum
tetigiſti me.Acſi apertius dixiſſet.Ex hoc quod adhuc ſum in terra,non putes me eſſe paſſibilẽ
ſicut prius. Hæc enim mora parui eſt temporis:vſquequo, ſcilicet aſcendam ad patrem meum.
Vnde & ſtatim mittit ipſam ad annunciandum aſcenſionem ſuam. ❡Et bene nota quod non
dicit nondum iui ad patrem meum,ſed dicit nondum aſcendi : quoniam iam iuerat ad patrem E
moriendo & reſurgendo:vt ipſe prius dixerat,vado ad eum qui me miſit.Iam enim intrauerat
in gloriam ſuam:ſed quia adhuc ſecundum corpus erat In terra,ideo dicit nondnm aſcendi.
❡Vade autem ad fratres meos.)Quos paſſibilis & humilis appellauerat amicos,modo immor-
talis & glorioſus appellat fratres,tum vt eiuſdem naturæ ſe cum illis eſſe declararet: & intellige
remus ex hac appellatione ipſum non mutaſſe naturã,ſed eſſe eiuſdẽ naturæ humanæ & carnis
cuius prlus fuerat,cuius erant apoſtoli.Tum vt ab exemplo diſceremus exhibere nos amicis ma

gis

gls intimos quum promoti fuerimus ad aliqem ſuperiorem gradum quam prius. ¶Et dicit
F Ecce Magdalena fit apoſtolorum apoſtola. Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum.) Ie-
ſus homo proculdubio aſcendit:ac pec hoc dicendo aſcendo, ſecundum humanam naturam ſe
ſignificat. Addendo vero ad patrem meum, naturam in ſe diuinam ſignificat. nam deus non eſt
pater Ieſu adoptione, ſed natura tantũ. Propter ꝙ ſignificantius non dicit patrem meũ & veſtrũ
ſed dicit patrem meũ & patrẽ veſtrum. Si enim dixiſſet patrẽ meũ & veſtrũ, cõmunis pater vna
eademq; ratione ſignificatus eſſet, & Arriani anſam acciperent: ſed dicendo ſeparatim patrẽ me
um & patrẽ veſtrũ, alia ratione ſignificat patrẽ ſuũ & alia patrem Apoſtolorũ. Patrẽ inquit meũ
naturalem: & patrem veſtrũ, gratuita adoptione. ¶Deum meũ. Deeſt &. Legendum eſt. & deum
meum & deum veſtrũ.) vt intelligamus non demonſtrari patrem dicendo & deum meum, ſed
demonſtrari deum: vtranque ſimiliter naturam in ſeipſo per hæc verba ſignificans alio modo
G Ex hoc enim quód aſcendit, hominem ſe manifeſtat: ex hoc vero ꝙ aſcendit ad deum ſuum, gra
tia vnionis perſonalis iunctam naturam humanam hypoſtaſi diuinæ manifeſtat. Eſt enim ſen
ſus. Aſcendo ad deum meum, ſingulariſſima gratia, ſingulariſſimo modo (vnionis ſcilicet perſo
nalis) meum. Propter quod etiam non dixit deum meum & veſtrum, ne eadem ratione intellige
retur deus eius & aliorum: ſed dixit deum meum & deum veſtrum, vt alia ratione intelligere-
tur deus eius & deus aliorum. Eſt enim (vt dictum eſt) deus eius perſonaliter: eſt autem deus alio
rũ prouidentia, cura, cultu &c. ¶Venit Maria Magdalenæ, annunciãs diſcipulis quia vidi. pro.
quod vidit, dominum.) Verba non ſunt Mariæ Magdalenæ ſed euangeliſtæ, narrantis dicta à
Magdalena. ¶Et hæc dixit mihi .pro, ei.) Verba enim ſunt ſimiliter euangeliſtæ: narrãtis quod
Magdalena annunciauit tum quod vidit dominum, tum dicta ſibi à domino. ¶Tacuit hic euan
geliſta ꝙ inter eũdum iterum vidit Ieſum ſimul cum aliis mulieribus. quod Matthæus retulerat.
¶Quum ergo ſero eſſet die illo vna ſabbatorum, & fores eſſent clauſæ vbi erant diſcipuli con-
gregati propter metum Iudæorum.) Explicat Ioannes tot conditiones ſingulares, tum ad inte-
gritatem hiſtoriç, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouum erat miraculum ꝙ ianu
H is clauſis Ieſus ingreſſus fuerat. ¶Venit Ieſus & ſtetit in medio.) non angulo. Vt non ab aliquo
ſic ab aliquo non videretur, ſed vt ab omnibus videretur & palparetur, ſtetit in medio.
¶Et dixit eis. Pax vobis.) Etiam ipſa ſalutatione monſtrat ſe eſſe eorum magiſtrum, qui hanc ſa
lutationem eos docuerat. ¶Et quũ hæc. pro, hoc dixiſſet, oſtendit eis manus & latus. Deeſt, ſuũ.
Non ſolum verbis ſed factis ſtatim conteſtatur ſe eſſe eundẽ qui crucifixus eſt, oſtẽdo eis manus
& latus. ¶Hinc habemus ꝙ in manibus & pedibus & latere poſt Chriſti reſurrectionem fuerũt
ſigna clauorum & lanceæ. ad hoc enim oſtendit eis manus & latus, vt ex ſignis clauorum & lan
ceç cognoſcerent eadem eſſe manus, idem eſſe latus &c. ¶Omittit hic Ioannes pedes, expreſſos
à Luca: & quod Ieſus non ſolum oſtendit eis manus pedes & latus, ſed etiam inuitauit eos ad pal
pandum carnem ſuam & loca vulnerum. quod lucas explicauerat. ¶Gauiſi ſunt ergo diſcipuli vi
ſo domino. ¶Concluſionem gaudii in diſcipulis ſubſecuti (tacitis aliis relatis à Luca) Ioannes re-
I fert ſupplendo quod lucas tacuerat: ſcilicet quod iterum dixit eis pax vobis. Hoc enim circa fi-
nem illius apparitionis videtur fuiſſe. ¶Dixit ergo eis. Deeſt, Ieſus, iterum. pax vobis. Sicut miſit
me pater, & ego mitto vos.) Omni ex parte comprobat Ieſus ſe eſſe eundem. Eadem enim & eo
dem modo eademque authoritate dicit & mandat quæ ante mortem diſpoſuerat. ¶Et nota ad-
uerbium ſicut, ſignificans modum. nam vere quemadmodum pater miſit Ieſum ad prædicandũ
bene faciendo & mala patiendo. ita explicat ſe mittere diſcipulos. Et dixit hoc, tum vt intellige-
rent quod non erat cum eis manſurus corporali præſentia. tum vt ſperarem ſe miſſos ad mortẽ
reſuſcitandos, quemadmodum videbant Ieſum miſſum à patre ad mortem reſuſcitatum.
¶Hæc Deeſt &, & eſt numeri ſingularis. Legendum eſt. ¶Et hoc quum dixiſſet, inſufflauit.) Si-
cut in principio huius ingreſſus manifeſtauit ſeipſum dupliciter (verbis ſcilicet & factis) ita mo-
K do deſtinationis diſcipulorum adhibet verba & facta. inſufflare enim factũ eſt. Quorſum autem
inſufflauerit, ſubiungit euangeliſta. ¶Et dicit eis. Accipite ſpiritũ ſanctum.) Inſufflatio datio quæ
dã corporei ſpiritus eſt. Et propterea aptiſſime congruit ad ſignificandũ donationẽ incorporei
ſpiritus: vt etiam per ſenſibilia facta inſtruamur de iis quæ intus fiunt in anima. ¶Lucas refert
ꝙ aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, quod ſpectat ad perfectionẽ partis intellectiuç:
Ioannes ꝙ dedit illis ſpiritum ſanctũ, perficientẽ principaliter partem affectiuã. Sed hoc in loco
datus videtur ſpiritus ſanctus ad perfectionẽ vtriuſque partis, relatæ ad vſũ ſacramentorũ: immo
relatæ ſpecialiter ad vſum ſacramenti pœnitentiæ. vt ſubiũcta ſine aliqua cõiunctionis nota teſtã
tur. ¶Quorũ remiſeritis peccata remittuntur eis, & quorũ retinueritis, retenta ſunt.) Hic eſt pri
mus & vltimus locus in teſtamento nouo, explicans in ſpecie remiſſionem peccatorũ fieri poſſe
ab

ab hominibus. In genere ſiquidē dictum fuerat, quæcũq; ſolueritis ſuper terrā &c. Mirabilis eſt A
facultas hæc: vtpote ſoli deo propria. Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti peccata
à diſcipulis, nō dixit remittite peccata, ſed quorum remiſeritis peccata remittuntur eis: vt vis &
efficacia remiſsionis explicaretur nō in diſcipulis ſed in deo remittente. dicendo enim quorũ
remiſeritis peccata, remiſsionem quidem ſed miniſterialem ſignificat ſe monſtrat, ex eo quód
ſubiungit remittuntur eis. ¶ Et quoniam non aliter Chriſti diſcipuli remittunt peccata aliorũ
niſi remiſsionem ſeu abſolutionem in ſacramento pœnitentię exibēdo, ideo hoc in loco inſti-
tuitur & promulgatur ſacramentum pœnitentiæ. Et propterea vide ſingula. Dicit quorum, ne-
minē excipiēdo. Dicit remiſeritis, & non dicit remiſſa dixeritis aut monſtraueritis aut declara-
ueritis. Nihil enim horũ eſſet vere remittere: ac per hoc non ſaluaretur veritas verborũ Chriſti
Dicit peccata. Nō dicit pœnas peccatorũ ſed ipſa peccata: non reſtringendo ad peccata hæc vel
illa, aut oris vel operis, ſed nullũ excipiēdo peccatũ. Dicit remittũtur eis, ad ſignificādā diuinā
efficaciā aſsiſtentē immo operantē in ipſa remiſsione veſtra. Dicit & quorũ retinueritis retenta
ſunt: ad ſignificādũ cōcedi facultatē nō ſolũ remittēdi ſed etiā retinēdi peccata. Similiq; effica-
cia donari retentionem qua donatur remiſsio. ¶ Et nota ꝙ non dicit & quæ retinueritis, ſed & B
quorũ retinueritis: vt intelligamus nō cōcedi facultatē remittēdi peccata aliqua & retinēda alia.
Impiũ enim eſt à deo ſperare dimidiā veniā. & ſimiliter impiũ eſt miniſtros eius dimidiā dare
veniā. aut enim omnia peccata dimittũtur aut nullũ, tam à deo q̃ à miniſtris eius. Et propterea
dicit & quorũ, hominũ. Eſt enim conceſſa facultas omnia peccata remittēdi quorũcũque homi-
num. Et ſimiliter omnia peccata retinēdi quorũcunq; hominũ. ¶ Si quęris modũ ſeu actionem
retētionis, ſcito ꝙ ſicut deus remittit dādo gratiā, retinet autē negādo gratiā indigno, ita mini
ſtri eius remittũt peccata præbendo abſolutionem ſacramentalem, retinent autem negando eā
indigno, Propter ꝙ pręmiſit accipite ſpiritũ ſanctũ. Hoc enim ideo præmiſſum eſt, ideo ab hoc
inchoauit, vt intelligamꝰ nō ad libitũ poſſe miniſtros Chriſti remittere & retinere peccata, ſed
tantũmodo ſpiritu ſancto ad hoc mouēte. Quāuis etiā hoc propoſitũ ſit, vt intelligamus donum
eſſe ſpiritus ſancti facultatem remittendi ac retinendi peccata. ita ꝙ acceptio ſpiritꝰ ſancti ad fa
cultatem & vſum facultatis refertur: alioquin efficax nō eſt tā remiſsio q̃ retentio. In cuius ſignũ C
nec in baptiſmo nec in euchariſtia ſed in ſolo hoc ſacramento dixit accipite ſpiritũ ſanctũ. In
euchariſtia enim dixit, hæc quotienſcũq; feceritis in mei memoriā facietis. In baptiſmo autem,
docete omnes gentes baptizātes &c. Hic autem accipite ſpiritũ ſanctũ: ad ſignificandũ hoc eſſe
ſingulare in ſacramento pęnitentię, ꝙ actio ſacramentalis requirit in miniſtro ſpiritũ ſanctũ di
rigentem & mouentem, requirit iudiciũ internũ ſecũdũ ſpiritũ ſanctũ in miniſtro, hominis pec
catorũ eius. ¶ At ſi quęris vnde ſciā ſpiritũ ſanctũ me mouere ad retinendũ vel remittendũ. In
prōptu eſt reſpōſio ꝙ quũ ſpiritꝰ ſanctus ſit ſpiritꝰ ſapientię, ſcientię, intellectꝰ, cōſilii, timoris
domini &c. Tũc proculdubio mouet ſpiritus ſanctus quādo ſeruatis ſeruādis quę ſunt ſcientiæ,
cōſilii & huiuſmodi, recta ratione cōcluditur hũc eſſe abſoluendũ vel nō abſoluendũ. ¶ Si obii-
cis ꝙ hic nihil dicitur de cōfeſsione ſacramentali peccatorum. In promptu eſt ſolutio ꝙ impli-
cite ſignificatur concurſus propriæ cōfeſsionis peccatorum ſuorum. Nam quum remittere vel
retinere commiſſum Chriſti miniſtris, exerceri non poſsit recte niſi cognitis peccatis & homi
nibus quorum ſunt dimittenda aut retinenda peccata, & notitia iſta non ſit vi aut metu extor-
quenda ſed oportet ꝙ voluntarie exhibeatur ad hoc vt ſit meritoria remiſsionis, conſequens eſſe
oportet vt interueniat confeſsio propria peccatorum quorum remiſsionem quis quęrit.
¶ Si rurſus obiicis ꝙ hinc nihil habetur de confeſsione auriculari, Reſpōdetur ꝙ ſicut in baptiſ-
mo Chriſtus non inſtituit modũ baptizandi (ſiue immergendo ſiue infundendo ſiue aſpergen-
do) ſed modos reliquit eccleſiæ vſui, i. a in ſacramento pœnitentiæ inſtituit confeſsionem volũ
tariā peccati, ſed modũ cōfitendi & ſimiliter abſoluendi (an ad aurē an publice) eccleſię vſui re
liqui: iuxta qualitatem tamen peccati, publici vel occulti. nam conformis debet eſſe peccato tam
pœnitentia quam remiſsio. ¶ Si demum obiicis dominũ non pręcipere hic vt quęramus remiſ E
ſionem peccatorum à miniſtris, ſed dare miniſtris ſuis facultatem remittendi vel retinendi pec
cata confitentibus illa. Fateor inſtitutionem ſacramenti pœnitentiæ hic haberi, nō præceptum,
¶ Thomas autem vnus ex duodecim.) Non exiſtentibus ſed inſtitutis. vndecim enim tantum
tunc erant: ſed quilibet erat & vocabatur vnus ex duodecim inſtitutis apoſtolis. ¶ Qui dicitur
didymus.) Græcam actionem interpres reliquit: quum potuiſſet dicere latine geminus ſeu ge-
mellus, Vnde autem hoc cognomen habuerit, aliter neſcitur: niſi quia vocabulum ſonat ꝙ fue-
rit natus cum alio vno eodemq; partu & inde cognominatus geminus ſeu gemellus.
¶ Non erat cum eis quando Ieſus.) Occurrit quæſtio: quoniā Lucas dicit ꝙ diſcipuli redeuntes

F ex Emaus inuenerũt cõgregatos,vndecim.& interpoſitis vltra citroq; dictis ſubdit,dum autem
hæc loquuntur ſtetit Ieſus in medio eorum & dixit pax vobis. Quomodo ergo apud Lucam
erant congregati vndecim,& apud Ioannem deerat Thomas? ❡Solutio eſt ꝙ multis vltroci-
troq; dictis poſtq̃ venerunt diſcipuli ex Emaus,Thomas receſsit:& poſt receſſum eius dum re-
manentes multi præter decem Apoſtolos & illos duos diſcipulos de his loquerentur venit Ieſus
Non enim dicit Lucas vndecim affuiſſe quando venit Ieſus,ſed quando redierunt diſcipuli ex
Emaus.❡Dixerunt ergo ei alii diſcipuli.vidimus dominũ.)Ille autem dixit eis. Niſi videro in
manibus eius fixuram.pro,figuram,clauorum.)Hinc apparet ꝙ alii diſcipuli non ſolum dixe-
rant Thomæ vidimus dominum,ſed etiã ꝙ viderant manus pedes & latus cum ſignis vulnerũ
alioquin nõ dixiſſet Thomas ſe quoq; velle hæc videre.Et pari ratione retulerunt reliqua,ſcili
cet ꝙ comederat cum eis,ꝙ inſufflauerat in eos &c.❡Et mittam digitum meum in locum.p,
in figurã clauorum.)Non eſt contentus Thomas teſtimonio ſenſus viſus,ſed exigit teſtimoniũ
G quoq; ſenſus tactus.Et dicendo mittam digitum meum in fixurã clauorum,monſtrat audiſſe
ſe à diſcipulis ꝙ nõ remanſerat obducta exterius in ſuperficie manus cicatrix claui:ſed profun-
dum interius foramen ſecundum figuram claui,in quod foramen poſſet mitti digitus.Et ſimi-
liter intellige ꝙ ſubiungitur.❡Et mittam manum meam in latus eius.)hoc eſt in foramen ſe-
cundum figuram lanceę ꝙ in latere Chriſti apparebat.Volebat enim Thomas experiri tactu
an eſſet apparentia huiuſmodi foraminum,an in veritate eſſent ibi huiuſmodi foramina.
❡Non credam.)Vſqueadeo exigit ambo hæc teſtimonia,vt ſine his ſe nõ crediturum aſſerat.
❡Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus,& Thomas cũ eis.Venit Ieſus ianuis clau-
ſis:& ſtetit in medio,& dixit eis.)Superfluit eis.❡Pax vobis.)Similiter & iã tertio ſalutat diſci
pulos increpando eis pacem:vt Chriſtianorum corda toties repetita pax penetret.❡Deinde di-
cit Thomæ.)Non requiſitus offert diſcipulo incredulo quæ quæſireat,ſimul monſtrans ſe q̃uis
abſentem noſſe quę dixerat Thomas,& ſuauiſsimum ſe eſſe ſatiſfactorem deſideriis diſcipulorũ.
H ❡Infert digitum tuum huc.)Hinc apparet ex verbis Ieſu,vera remanſiſſe foramina clauorum &
lanceæ.ita quod caro Chriſti diſcõtinua eſt in manibus,pedibus & latere.❡Et huiuſmodi con-
ditio quãuis in carne paſsibili indecora appareat,in carne tamen glorioſa ad cumulum gloriæ
eſt effecta,abſq; vllo preiudicio integritatis,ſenſus & cuiuſcunq; alterius operationis. Sed hæc
noſtram notitiam excedunt(vtpote qui eandem carnis naturam tranſlatam in impaſsibilitatem
& gloriam nunq̃ vidimus,in ſe aut in ſuo ſimili.❡Et vide manus meas.)Quum non videamus
digitis,dicendo vide,intendit,euidenter cognoſce.Frequenti enim vſu,videre appellamus eui-
denti notitia cognoſcere:quocunque ſenſu,quocunq; actu interiori animæ euidenter cognoſca
mus.Perinde dictum eſt vide manus meas,acſi dictum fuiſſet & euidenter cognoſce manus meas
I ❡Et affer manum tuam & mitte in latus meum.)& noli eſſe.pro,& ne ſis,incredulus ſed fidelis.
pro.credulus.)Directe reſpondet ad id quod dixerat Thomas,non credam.❡Reſpondit Tho
mas & dixit.Deeſt.ei,Dominus meus & deus meus.)In textu Greco præponitur articulus dictio
ni dominus,& alter articulus dictioni deus.Et hic eſt ſolus textus in vniuerſis euãgeliſtis in quo
Ieſus in carne appellatus eſt deus,Et appoſitus eſt articulus,vt nullam Arriani habeant exceptio-
nem,vt non poſsint inficiari(quemadmodum alibi inficiantur)deum ſine articulo eſſe ſummum
deum.Hic enim clare Ieſus appellatur deus cum articulo ad explicandam Ieſu veram diuinita
tem.quemadmodum appellando dominum cum articulo,explicant ſupremum dominium.
❡Dicit ei Ieſus,Quia vidiſti me Thoma.)Ex his Ieſu verbis apparet ꝙ Thomas tetigit forami-
na,ꝙ id fecit ad quod inuitauerat ipſum Ieſus dicendo vide.eodem enim verbo vtitur,dicen-
do quia vidiſti:hoc eſt quia euidenter cognouiſti me eſſe eundem.❡Credidiſti.)Hinc apparet
profeſsionẽ Thomæ(ſcilicet dominus meus & deus meus)approbatam eſſe à Chriſto.nam hoc
quod profeſſus eſt,eſt id quod credidit.Vidit enim hominẽ,carnẽ,foramina:credidit autẽ non
quæ vidit,ſed illum eſſe verum deum & dominum.neutrum ſiquidem horũ vidit,ſed credidit.
k ❡Beati qui non viderunt & crediderunt.)Ordo præmii ad meritum,beatitudinis ęternæ ad fi-
dem præſentis temporis ſignificatur,apponendo beatitudinem præteritæ fidei:vt intelligamus
beatitudinis præmiũ non eſſe eorum qui credunt,ſed eorũ qui crediderunt.beati enim non cre
dunt,ſed vident clare quod crediderunt.❡Et dixit hoc Ieſus,ad declarandum ordinem iſtorum
duorum actuum(ſcilicet videre & credere)ꝙ eſt econtrario ad ordinem Thomæ,qui ex viſio-
ne duci voluit & ductus eſt ad credendum.Cõtrarius dicti Ieſus eſt ordo:quia credere ducit ad
beatitudinem,quæ eſt clara viſio.Rurſus quia credere Thomæ fuit tanquam credere conuicti &
& coacti ad credendum ex euidentia facti,docet Ieſus beatitudinis præmiũ eſſe eorum qui non
tanq̃ conuicti crediderunt.Dicendo enim qui non viderunt,excludit conuictionẽ ad credẽdũ,
dæmones

dæmones ſiquidē conuicti credunt.& propterea non meritorie credunt. Ad ſignificandū itaq; A
tum ordinem inter beatitudinis præmium & fidei meritum,tum ordinem inter videre & cre-
dere,tum meritum fidei abſque conulctione, declarauit beatitudinis præmium eſſe eorum qui
non viderunt & crediderunt.❡Vnde patet ratio quare dixerit in præterito,non viderunt & cre
diderunt.prætetitum enim refertur non ad præſens prolationis ſed ad præſens beatitudinis. Et
propterea ſub tali præterito comprehenditur tota via præſentis temporis vſq; ad patriam.
❡Nec per hoc reprobatos intellige qui velut conuicti ad credendum ducuntur,ſicut Thomas
ſed minoris meriti arguuntur.Thomas tamen prioris incredulitatis culpam magnitudine pro-
feſsionis penſauit.primus enim fuit qui profeſſus ſit expreſſe Ieſum eſſe verum deum.
❡Multa quidem & alia ſigna fecit Ieſus in cōſpectu diſcipulorum ſuorum quæ nō ſunt ſcripta
in libro hoc.) Sciebat Ioannes ſe pauca ſigna facta à Ieſu retuliſſe,ſciebat multa alia relata ab
aliis Euangeliſtis.& propterea ne quiſpiam crederet ipſum omnia aut plurima complexum eſſe
vel minorem fidem adhiberet aliis Euangeliſtis,ſubiunxit hæc.❡Hæc autem ſcripta ſunt.) De-
clarat quare hæc ſcripſerit.❡Vt credatis.)Ecce finis propinquus.❡Quia.pro,ꝙ Ieſus.) Nazare-
nus de quo hæc ſcripſimus.❡Eſt Chriſtus.)eſt Meſias ille à prophetis prædictus.❡Filius dei.) B
nō adoptiuus ſed naturalis.His enim duobus creditis de Ieſu,iā credita eſt vtraque ipſius natura,
iam creditum eſt myſterijū redemptionis& ſalutis humanæ per ipſum.❡Et vt credentes, vitā
habeatis.Ecce fructus vltimus.❡Vitā.)nunq̄ terminandam,hic inchoādā & in patria in æter-
num manſurā.❡In nomine.)in inuocatione nominis.❡Eius.)Hæc enim tria(ſcilicet credere:
inuocare nomen Ieſu,& vitam animæ habere credendo & inuocando)ſunt fructus Euangelii.

CAPVT XXI.

POſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus.Deeſt,diſcipulis,ad mare Tiberiadis.)De
ſcribitur locus Galilææ:vt intelligamus diſcipulos poſt octo à reſurrectione
Ieſu dies egreſſos à Hieruſalem,& hac atq; illac diuertiſſe.❡Manifeſtauit au-
tem ſic.Erant ſimul Simō Petrus & Thomas qui dicitur Didymus,& Natha
nael qui erat à cana Galilææ,& filii Zebei,& alii ex diſcipulis eius duo.)Iſti ſe
ptē eiuſdē artis deſcribūtur ſimul:vt pari ratione intelligamus alios non di- C
uulſos ſed fere cateruatim ſociatos.❡Dicit eis Simon Petrus.vado piſcari.ꝑ,
piſcatum.)Petrus poſtq̄ iam ter viderat Ieſum qui ſurrexerat à mortuis,poſt apertum ei ſenſum
vt intelligeret ſcripturas,poſt acceptum ſpiritum ſanctum,vadit ad piſcandum, vt intelligamus
non dedecere hæc & ſimilla exercitia Apoſtolicos ſacerdotes.❡Dicunt ei,venimus & nos tecū
Hinc apparet ꝙ omnes iſti piſcatores erant.❡Et exierunt.Superfluit &.& aſcenderūt in nauim
Deeſt,ſtatim.& illa nocte nihil prendiderunt.Mane autem iam facto ſtetit Ieſus in littore.) Nō
in mari,ne phantaſma putaretur,ſed in terra,vt verus homo haberetur.❡Non tamen cognoue
runt diſcipuli quia.pro,ꝙ,Ieſus eſt.)Mirū eſt ꝙ nec viſu nec auditu cognouerunt Ieſum:cū quo
tanto tempore fuerant conuerſati,qui tunc etiam loquebatur eis ſubiuncta verba. Et quum ex
parte diſcipulorum non appareat impedimentū(credebant enim & acceperant ſpiritū ſanctū)
nec ex parte Ieſu appareat mutatio(puta ꝙ in alia ſpecie apparuerit aut alia voce locutus fuerit: D
quū ſubiūgatur abſq; narrata mutatione aliqua in ipſo Ieſu,ꝙ poſtea cognouerūt eū)reliquitur
ꝙ ex parte immutationis mediæ hoc cauſatū fuerit ꝙ nō cognouerūt eū,hoc eſt ꝙ neq; ſpecies
viſibiles neq; ſpecies audibiles perueniebāt ad diſcipulos ex integro:hoc eſt cū oībus cōditioni
bus quas ab obiecto habebāt ꝙ ſine miraculo nō fuit.Poſtea autē ſubtracta hac miraculoſa ſu-
ſpēſione immutationis,cognouerūt eum.❡Dicit ergo eis Ieſus.Pueri.ꝑ,filioli.)Blādo nomine
fatigatos ſine fructu nocte illa diſcipulos,vere ſibi charos vt filiolos appellat.❡Nūquid.)Legē-
dum eſt.❡Nūquid pulmētarii habetis?)vel ad verbū,nō ꝙ pulmentarium habetis? Græca di-
ctio nō eſt ſimplex ſed cōpoſita ad ſignificādū cibū qui adiūgitur,proculdubio pani:ſed inter-
pres carens proprio vocabulo eius quod vulgari Italico dicim' cōpanatico,vſus eſt pulmētarii
nomine ad ſignificandū cōmuni nomine cibū qui cū pane comeditur:qualis eſt caro piſciū & E
animalium.❡Reſpōderūt ei.nō Dicit eis.Deeſt,ille autē.Legēdū eſt.Ille autē dicit eis.mittite in
dexterā.pro,in dextras partes,nauigii rete:& inuenietis.Miſerunt ergo.& iam nō valebant illud
trahere præ multitudine piſciū.)Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus petro.dominus
eſt)Ioannes dono intellectus incipit præ cæteris donari.nam cōferendo multitudinem piſcium
difficultantem tractum retis cum verbis illius hominis qui in littore tunc eis dixerat, mittite in
dexteras partes & inuenietis,cōcluſit & intellexit ꝙ ille homo in littore eſt Ieſus.Et hoc indubie
aſſeruit Petro,ſibi valde familiari.❡Simō,Deeſt,ergo,Petrus quū audiſſet quia.pro,quōd,do-
minus eſt.)Quemadmodum intellectus Ioānis ita amor Petri ad adeundum Ieſum deſcribitur:

F quod ſtatim quũ audiuit, relictis omnibus iuit ad Ieſum. ¶Tunica.pro,ſuperindumẽto.) …
enim dictio nõ ſignificat tunicã ſed ſuperindumentum, quicquid ſit illud ſupremũ veſtim…
quod pallium appellari videtur. ¶Succinxit ſe.)vt corpus tantum operiret, nõ crura & infe…
res partes. ¶Erat enim nudus & miſit ſe in mare.)Non dicit ꝙ ambulauit ſuper mare, ſed ꝙ…
miſit in mare. Erat enim tam parum alta aqua vt poſſet ambulare homo in illa. ¶Alii autem di-
ſcipuli nauigio.pro,nauicula, venerunt(nõ enim lõge erant à terra, ſed quaſi.pro,circiter,cu…
tis ducentis.) A dictione nõ, hucuſq;, eſt parẽtheſis. & refertur ad reddendam rationẽ quare Pe
trus miſit ſe in mare abſq; periculo, quia paruum ſcilicet diſtabant à terra. Ita ꝙ & Petrus ambu
lare & nauicula alii vehi poſſent. in duobus enim palmis aquæ nauiculæ natant.) Trahentes re-
te piſcium. ¶Vt ergo deſcenderunt in terram, viderunt.pro,videns, prunas poſitas, & piſcẽ ſu-
perpoſitum, & panẽ.)Diſcipuli alii trahentes rete, è nauicula deſcẽderũt cõtinuãtes tractum:&
vbi deſcẽderunt, vident congeſtas prunas & piſcẽ quẽ ipſi nõ attulerant poſitum ſuper prunas.
G Ieſus enim angelorũ miniſterio & prunas & piſcẽ & panẽ attulerat & diſpoſuerat, ſiue de nouo
formauerat, præparans partẽ ſaltem prãdii. Dico autẽ partẽ: quia iuſsit afferri ex piſcibus noui-
ter captis, nõ ad ſuperfluitatẽ. ¶Dicit eis Ieſus. afferte de piſcibus quos prẽdidiſtis nũc. Aſcendit
Simõ Petrus.) Tacet Euãgeliſta quæ Petrus dixerit Ieſu aut econuerſo:& Petrum qui cum Ieſu
erat, ad præceptũ Ieſu præcipiẽtis vt afferrẽt de piſcibus captis, cõſcendiſſe nauẽ vt celerius im-
plerentur iuſſa deſcribit. Ita ꝙ vbi prius alii diſcipuli fuerant in nauicula & Petrus extra, modo
alii diſcipuli ſunt in terra cõtinuantes tractũ retis & Petrus aſcendit in nauiculã ad trahẽdũ rete.
¶Et traxit rete in terrã plenũ magnis piſcibus, cẽtũ quinquagintatribus.) Petrus in nauicula de
ſcribitur ꝙ traxit rete in terrã, non ꝙ ſolus traheret, ſed ꝙ ipſe è nauicula ſubleuabat rete, facili
tãs tractũ: vt ipſo ſic ſubleuante rete plenũ piſcibus prope terrã, reliquorũ diſcipulorũ in terra
trahẽtiũ tractũ quodãmodo efficeret ſubleuãdo. ¶Et quum tanti.pro,tot. eſſent nõ eſt ſciſſum re-
H te.)Miraculo dignum Euangeliſta cenſet ꝙ tot magni piſces ſimul tracti fuerint abſque ſciſsio-
ne retis: vt intelligamꝰ & hoc ad cumulũ miraculi acceſsiſſe. ¶Dicit eis Ieſus, Venite.) Reuerẽtia
diſcipulorũ retinẽs eos ab appropinquatione ad Ieſum inſinuatur, deſcribẽdo ꝙ Ieſus inuitauit
eos, venite. ¶Prãdete.) Hinc apparet ꝙ illo tẽpore nõ tãtum cœnabatur, ſed etiã prandiũ fiebat.
Erat enim mane quũ hoc geſtũ eſt. ¶Et nemo audebat diſcũbentiũ.pro,diſcipulorũ, interroga-
re eum, tu quis es?) Deſcribitur ꝙ anteq̃ diſcumberẽt, quãdo Ieſus dixit eis venite prãdete, diſci
puli cognouerunt ipſum eſſe Ieſum. ¶Scientes.) Vtrunq; dicit Euangeliſta:& ꝙ non audebant
interrogare, & ꝙ ſciebant ipſum eſſe Ieſum. vt intelligamus nõ puſillanimitatẽ ſed reuerentiam
diſcipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad Ieſum tum ab interrogatione:& reue
rentiã retrahentẽ ab vtroq;, cauſari à ſcientia(à certa notitia) ꝙ ipſe eſſet dominus, quia.pro,ꝙ,
I dominus eſt.) Nõ dicit quia Ieſus eſt, ſed quia dominus eſt: vt rationẽ reuerẽtiæ retractiuę intel-
ligamus ex domino. ¶Et venit Ieſus, & accepit panem, & dabat eis.) Omnia ſunt præſentis tem-
poris. Legendum eſt. & accipit panem & dat eis:& piſcem ſimiliter.) Dicendo & venit, ſignificat
acceſſum Ieſu ad eos iam diſcumbentes. tanquam Ieſus officio miniſtri fungatur: dum deſcribi-
tur ꝙ nõ ſolũ venit ſed accipit panẽ & piſcẽ & dat eis quę parauerat. ¶Hoc iam tertio.pro,hac
iam tertia vice, manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis quũ ſurrexiſſet à mortuis.) Nõ ſolum mani
feſtationẽ ſed tertiã manifeſtationem aſſerit Ioãnes hãc fuiſſe: vt intelligamus manifeſtationes
alias ab aliis ſcriptas, fuiſſe poſt hanc. Ita ꝙ anteq̃ diſcipuli cõuenirent in montem Galilææ con-
ſtitutum illis à Ieſu. fuit hæc apparitio iuxta mare Galilææ. vt etiam ſic impletũ ſciamus ꝙ Ieſus
præceſsit eos in Galilęam. ¶Sed bene nota ꝙ non dicit hanc tertiam manifeſtationem abſolu-
te(quoniam ipſemet ſcripſerat quatuor) ſed dicit tertiam diſcipulis ſuis. ¶Verũ non caret quæ-
ſtionis ſcrupulo hæc aſſertio: quia apud Lucam Ieſus ipſo die quo reſurrexit, manifeſtatus eſt di-
ſcipulis in Emaus, ac per hoc iſta non eſt tertia diſcipulis ſuis, ſed quarta. Solutio eſt quód appel-
k latione diſcipulorum Ioannes gratia materiæ intelligit Apoſtolos. Dico autem gratia materiæ
hoc eſt reſurrectionis Chriſti teſtificandæ) appellaſſe illos diſcipulos, qui erãt decreti proprii te
ſtes reſurrectionis Chriſti, hos autem cõſtat eſſe Apoſtolos: vt patet Act.i. dicente Petro. opor-
tet ex his vnum teſtem nobiſcum fieri reſurrectionis eis ad plebem. Et conſtat illos duos diſci
pulos in Emaus non fuiſſe Apoſtolos: quoniam ipſi regreſsi in Hieruſalem, inuenerunt congre
gatos vndecim. ¶Et ſignificantius libra numerũ pluralem, diſcipulis ſuis: vt non ſupputetur ma
nifeſtatio illa qua Ieſus ipſo quo reſurrexit die, Apoſtolo Petro ſoli apparuit. Remanet itaq; ſo-
lida veritas hanc eſſe tertiam manifeſtationẽ Apoſtolis, in numero plurali. ¶Quum ergo pran
diſſent.) Ieſus non minima myſteria exercuit immediate poſt ſumptum cibum . Nam & ſacra
mentum Euchariſtiæ inſtituit poſt cœnam:& in die reſurrectionis poſtquam comedit coram
diſcipulis

diſcipulis,aperuit illis ſenſum,dedit ſpiritum ſanctũ:& nunc poſt prandiũ cõmittit Petro põti A
ficatum.Vt diſcamus ab exẽplo tam cœná quam prádiũ ſic ſumere,vt nullum præſtetur impe-
dimentũ exercitiis ſpiritualibus,vt non minus idonei ſimus ad exercitia ſpiritualia.¶Dixit Si
moni Petro Ieſus.Simon Ioannis.pro,Iona.)Pater enim Simonis Petri non Ioannes ſed Ionas
vocabatur:vt clare patet Matth,xxi.Simõ bariona,hoc eſt filius Iona.Diligis me.) Antequam
curá ouiũ cõmittat,non petit ſcis aut potes aut vis,ſed diligis me.Non dicit diligis oues meas,di
ligis præmia mea,promiſsiones meas & huiuſmodi,ſed diligis me.¶Plus his?) Clarius dixiſſet
interpres plus q̃ hi.Ita ꝙ duo petit.alterum eſt diligis me,alterum eſt plus q̃ hi.¶Et hæc com-
paratiua conuincit ꝙ alloquitur Petrum vt diſtinguitur ab aliis Apoſtolis:vt hinc clare conſtet.
pontificatum commiſſum ita petro quod nulli alii Apoſtolo.¶Dicit ei.)Prima petri reſpõſio
¶Etiam domine.) Affirmat quæſitum.¶Tu ſcis.) Affert ipſum Ieſum in teſtem interni affectus
ipſius petri,profitens per hoc Ieſum videre cor petri.¶Quia.pro,ꝙ,amo te.)Explicat hoc pe-
tr⁹ ne affirmatio dicta(etiá domine intelligeretur extẽdi ad totũ quæſitũ.Refugit enim Petrus
reſpõdere ad ſecundá quæſiti partẽ,ſcilicet plus q̃ hi.hoc enim nõ niſi temere & præſumptuo-
ſe potuiſſet affirmare.Et propterea explicat afferẽdo Ieſum in teſtẽ quo ad primá tantũ quæſi- B
ti partẽ(ſcilicet diligis me)dicẽdo tu ſcis quód amo te. ¶Dicit ei.paſce agnos meos.)Vide qui
bus verbis pontificatus cõmittitur,ad ſimilitudinẽ paſcẽtis agnos mandat vt cibum animæ det
agnis,nõ vrſis.nõ leonibus,ſed agnis,ſed hominibus ſimilibus agnis,nõ qualicunq; ratione ſed
quia mei ſunt.Ideo petii diligis me plus q̃ hi,vt ex maiori dilectione erga me,aſſumeres ſtudiũ
atq; onus paſcendi agnos nõ tuos ſed meos.Nulla merces,nulla mercedi ratio,nulla petri vti-
litas proponitur:ſed ſolus Chriſti amor exigitur & affertur ratio paſcendi agnos Chriſti.¶Di-
cit ei iterum.pro,rurſus ſecundo.) Narrat Euangeliſta ꝙ nõ ſolũ ſecundo ſed etiá rurſus(hoc eſt
velut à capite incipiẽs)interrogauit.¶Simõ Ioánis.pro,Iona diligis me?) Nõ repetit ſecũdam
partẽ prius quæſiti(ſcilicet plus q̃ hi)ne putaret Petrus repeti interrogationẽ quia nõ reſpõde-
rat ad ſecũdá particulam:vt intelligeret repeti interrogationẽ propter primá particulá,eiſdem
præciſce verbis factá.¶Ait illi.etiam domine,tu ſcis quia.pro,ꝙ,amo te.)Repetit reſpõſionẽ pe
trus de verbo ad verbum:& propterea nõ eſt opus expoſitionẽ repetere.¶Dicit ei,Paſce agnos C
meos.pro,rege oues meas.) Aliis verbis vtitur modo.vbi prius dixerat paſce,modo dicit rege.
Sed aduerte ꝙ Græca dictio nõ ſignificat regere cõmuniter, ſed regere paſtoraliter.quod quia
Latinus ſermo non poteſt explicare vnica dictione,ideo tutius putauit interpres dicere paſce.
¶Et vbi prius dixerat agnos meos,modo dicit oues meas,quæ ſunt matres agnorũ.Sed & oues
ſine cornibus ſunt & inermes ſicut agni.¶Et per os duos actus(paſcere ſcilicet & regere)vniuer
ſa officia neceſſaria animabus,cõprehẽſa ſunt.Paſcere enim eſt prouidere de cibo animæ,regere
vero eſt prouidere illis educendo & inducendo,ſtabulando & illa faciẽdo quę apud Ezech.cap.
34.ſcribuntur.quod eſt gubernare animas ſecundũ expediẽtia ſaluti animarum ipſarum.Dicit
ei tertio.)Ideo Ieſus multiplicat quæſtionẽ de amore ſui,vt intelligamus primũ ſecũdũ & tertiũ
requiſitum ad põtificẽ eſſe amorẽ ipſius Ieſu:& hinc totũ negociũ pendere,& ſine hoc amore
non eſſe põtificem aut paſtorẽ niſi æquiuoce.Vt diſceremus nullũ eſſe aſſumẽdum ad paſtorale D
officium niſi credatur teſte Ieſu ꝙ amet ipſum Ieſum,hoc eſt niſi credatur in veritate cõſciẽtiæ
coram deo ꝙ ille amet Ieſum.Et ſimiliter ipſe qui aſſumitur in paſtorẽ niſi corá deo cognoſcat
ſe amare Ieſum,nulla debet ratione paſtorale officiũ ſuſcipere.¶Simon Ioánis.pro, Iona,amas
me?)Bis interrogauerat diligis me:modo interrogat amas me,augendo interrogationẽ.Dilige
re enim voluntatis eſt eligentis bene velle alicui.amare autẽ impetum addit affectus, ſignificás
quod beneuolentię actus extenditur vſq; ad appetitum ſenſitiuũ in quo eſt paſsio amoris.hinc
enim tractum eſt vt vehementer diligere dicatur amare.¶Contriſtatus eſt petrus,quia dixit ei
tertio amas me?)Memor Petrus eius quod acciderat ei ante mortem Chriſti(ꝙ ſcilicet quum di
xiſſet ꝙ paratus erat in carcerem & mortem ire cum Ieſu,audierat quá neſciebát futuram nega-
tionem)cõtriſtatus eſt modo incipi(s dubitare,de aliquo malo futuro.¶Et dicit ei.Domine tu
omnia noſti.)Bis dixerat etiá domine.modo non audet aſſerere,ſed plus credẽs ſcientię Ieſu q̃ E
ſibiipſi,q̃ cordi proprio,dicit domine tu omnia ſcis,etiá mea Intima tam præſentia quá futura.
¶Tu ſcis.pro,tu cognoſcis.)Nõ deſiſtit tamẽ inuocare ipſum teſtẽ quia.pro,ꝙ,amo te.)Perſe-
uerat Petrus ſemper repetẽdo idẽ verbũ,amo te.Sentiebat in ſeipſo Petr⁹ affectũ amoris erga Ie
ſum.& propterea quáuis bis Ieſus interrogauerit diligis me,ipſe tamẽ ſemper reſpõdit amo p'
reſpondens:vtpote conſcius ſui proprii affectus erga Ieſum.¶Dicit ei.)Deeſt,Ieſus,paſce oues
meas.)Secunda vice dixerat rege oues meas:modo dicit paſce oues meas.Ita quod vterque act⁹
paſcendi & regendi explicatus eſt reſpectu ouium:reſpectu autem agnorum ſolus act⁹ paſcendi

F explicatus eſt.ea ratione quia regimen paſtorale principaliter reſpicit oues,& velut acceſſorie
agnos:cibus autẽ vtriſq; eſt æque neceſſarius. Et abſq; vlla exceptione tam agnos q̃ oues cõ-
mittit:vt intelligamus nõ has vel illas oues,nõ hos vel illos agnos ſed omniũ agnorũ ac ouium
curã Petro committi.¶Et quãuis omnium Chriſtianorum cura cõmiſſa intelligatur Petro,ſoli
tamen prędeſtinati(qui ſoli agni & oues Ieſu Chriſti ſunt)explicãtur paſcendi & regendi à Pe
tro quia huc tendit inſtitutio paſtoralis officiũ & curæ,vt prædeſtinati paſtu & regimine ſpiritꝰ
ſeruentur & perducãtur ad beatitudinẽ.¶Cõmittũtur aut ẽpaſcendi & regẽdi paſtoraliter,ſub
nomine ouiũ & agnorũ:vt intelligamꝰ regimen Petri inſtitutũ vt ſit regimẽ hominũ inermiũ
hominũ appetentiũ paſci & regi à paſtore,vt ſit regimen nõ viens gladio ſed baculo paſtorali,
non ad percutiendum ſed ad dirigendum oues.Ita tamen vt in regimine paſtorali intelligatur
etiã ſeruare agnos ac oues à lupis,leonibꝰ & vrſis:prout debet & decet paſtorem ſeruare gregem
ab his.Hoc enim eſt illud regimen de quo ſuperius dictũ eſt.bonus paſtor animã ſuam dat pro
ouibus:tuendo oues à lupis,leonibus & reliquis ad perditionem animarũ(nõ rerũ,nõ corporũ)
G tendentibus,falſa doctrina vel peruerſis ſtudiis,inſtitutis,ſuaſionibus moribus & exemplis.
¶Amen amen dico tibi.)Iniuncto officio paſtorali ſubiungit fructum,in præſenti vita ſubſe-
cuturũ,ad ſignificãdũ fructũ officii paſtoralis in præſenti vita eſſe martyriũ.¶Quum eſſes iu-
nior.)Deſcripturus martyriũ Petri,vt magis memoria retineretur,metaphorico vtitur ſermo-
ne à contrariis conditionibus ætatũ.iuuenilis ſcilicet & ſenilis.Et propterea tria præteritę ętatis
cõmemorat Primũ adoleſcentiã,dicendo quũ eſſes iunior.Significatur enim per hoc ꝙ tũc erat
iuuenis:& minor ętas cõmemoratur.¶Cingebas te.) Secundo cõmemoratur facultas cingendi
ſeipſum.ad literã ſignificãdo facultatem vtendi manibus libere,ad cingendũ ſeipſum.¶Et am
bulabas vbi.pro,quo,volebas.)Tertio cõmemoratur libertas ambulandi ad deſiderata loca.
¶Quo cõtra deſcribit cõditiones ætatis ſenilis,ſubiũgendo.¶Quũ autem ſenueris.)Et hinc cla
re patet Petrũ tũc fuiſſe iuuenem:quũ quadraginta fere anni fluxerint poſt hęc verba vſque ad
H mortem Petri,q̃ ſub hac metaphora deſcribit Ieſus. ¶Extendes manus tuas.ſenili debilitate iã
impotentes.¶Et alius te cinget.)Ad literã ſenex impotens ſe cingere,extendit manꝰ(ne impedi
mento ſint officio cingẽdi)& alius cingit eũ.¶Et ducet quo tu nõ vis.)Superfluit tu. Sicut cõtra
illud,cingebas te(proculdubio manibus tuis)deſcripſit extendes manus tuas & alius te cinget,ita
contra illud & ambulabas quo volebas,deſcribit & ducet quo non vis.Ad literã enim ſenes du-
cuntur quãdoq; quo nõ volũt.¶Hoc autem dixit.)Explanat Euangeliſta quorſum hæc dixerit.
¶Significãs qua morte clarificaturus.pro,glorificaturus,eſſet deũ.)Genus mortis ſignificari ex-
plicat,dicẽdo qua morte.extenſione ſiquidem manuũ mors crucis ſignificata eſt.Quæ etiã ſi-
gnificatur ex hoc ꝙ dicitur,alius cinget te.qui enim cruci affigebantur,ligabantur prius in ipſa
cruce.¶Quod dicit & ducet quo non vis,mortem ipſam violentã ac crudelem ſignificat,Quam
I voluntate naturali non ſolum Petrus ſed etiam ipſe Chriſtus non voluit.Vnde & dixit.nõ ſicut
ego volo fiat ſed ſicut tu vis.¶Hæc ſcripſit Ioannes poſtquam iam Petrus crucifixus erat nam
ſcripſit mortuo Domitiano,Petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis anno.Et propterea
futurum glorificaturus refertur ad tempus prolatorum à Ieſu verborum,nõ ad tempus quo ſcri
ptum eſt Euangelium.¶Et quum hoc dixiſſet.dicit ei.ſequere me.) Ad literam mandat vt cor-
porali greſſu ſequeretur Ieſum ambulantem ſeu incipientem ambulare.myſteriũ tamen imita-
tionis ſui crucifixi intendẽs:vt poſtea declarabit.¶Cõuerſus.Deeſt,autem,Petrꝰ.)Corporaliter
vertit ſe Petrus ſequendo Ieſum.¶Vidit illum diſcipulum quem diligebat Ieſus ſequentem.)cor
porali greſſu.Quamuis ſoli Petro Ieſus dixerit ſequere me,Ioannes non iuſſus ſecutus eſt etiam
poſt tergum Petri.& Petrus verſus retro,vidit Ioannem ſequentem.¶Qui & recubuit.pro,cecī-
dit.)Non enim ſedit aut iacuit,ſed capite cecidit.¶In cæna ſuper pectus eius & dixit.domine
quis eſt qui tradet.pro,tradit,te?)Non vane Ioãnes qui ſolitus eſt deſcribere ſeipſum ab vna cõ-
ditione(ſcilicet quem diligebat Ieſus,familiaribus ſignis)modo deſcribit ſeipſum à caſu ſuper pe
k ctus in cœna & actu interrogandi de proditore.ſed vſus eſt tot præcipuis beneuolentię,familia-
ritatis ac fiduciæ indiciis,ad ſignificãdũ in qualem gradũ poſt Chriſti negationem Petrꝰ aſcitus
fuerat:vt ſcilicet ipſe Petrus interroget pro Ioãne tam dilecto,tã domeſtico ipſi Ieſu,qui Petrꝰ
anteq̃ negaret Chriſtũ interpellabat Ioãnem vt interrogaret Ieſum.Vt intelligamus in magis in
ternã amicitiã dei aſcribi quãdoq; homines poſt crimina q̃ ante habuerãt.Acſi apertiꝰ dixiſſet.
cõuerſus Petrus vidit illũ diſcipulũ quem diligebat Ieſus,cui ipſe Petrus innuit in cœna vt inter
rogaret Ieſum &c.¶Hũc ergo.Superfluit ergo,quũ vidiſſet Petrus dicit Ieſu.domine hic autem
quid?Verbũ multũ cõmune:ſed ex ſubiũctis apparet ꝙ de genere mortis ſeu de morte Petrꝰ quę
fuit.¶Dicit ei Ieſus.Sic.)Corruptꝰ eſt textꝰ Latinꝰ,nõ ab iterprete,ſed à neſcio quo.Legẽdũ eſt
¶Si

¶Si eum volo manere donec veniam,quid ad te?)Ita quod non eſt aduerbium ſic,ſed coniun A
ctio conditionalis ſi.Et ita quilibet debet non ſolum legere in eccleſia,ſed delere de proprio co
dice ſic.Et hoc authoritate veritatis Euangelicæ:quia non eſt mutandus ſenſus textus Euãgelici
propter inueteratum errorem ſcriptorum.¶Et eſt ſermo nihil definiens,niſi ꝙ non pertinebat
ad Petrum ſi Ieſus vellet manere Ioannem vſq; ad ſuum aduentum.¶Tu me ſequere.)Hinc ap-
paret ꝙ myſterium intendebat imitationis,mandando ſequere me.nã clare patet hoc nunc re-
peti quo ad myſterium imitationis,tu me ſequere,imitando mortem crucis.hoc pertinet ad te,
& non ſpectat ad te ſi Ioannem volo manere donec veniam.¶Exiuit ergo ſermo iſte inter fra
tres quia.pro,ꝙ,diſcipulus ille nõ moritur.)Subiungit Euangeliſta,ſenſum in quo Apoſtoli in-
tellexerunt verba Chriſti de Ioanne,ꝙ ſcilicet intellexerũt Ieſum inſinuaſſe per illam reprehẽ-
ſionem Petri ꝙ Ioannes nõ moreretur,ſed victurus eſſet vſq; ad ſecundum Chriſti aduentum,
cũ quo ſempiterna deinceps gloria frueretur.¶Et nõ dixit ei Ieſus,nõ moritur,)Nõ aſſerit Euã-
geliſta ſenſum diuulgatũ inter Apoſtolos eſſe falſum,ſed aſſerit ꝙ Ieſus nõ aſſeruit illum ſenſum
quia vere nullũ ſenſum de mãſione aut nõ mãſione Ioãnis aſſeruit.Ita ꝙ nõ intẽdit Euãgeliſta
dicere,& nõ dixit Ieſus non moritur,id eſt hęc verba nõ moritur(quoniã nec Apoſtoli dicebãt B
ꝙ Ieſus dixerit hæc verba)ſed intendit dicere.& non dixit,non aſſeruit Ieſus nõ moritur,id eſt
ſenſum ſignificatum per hæc verba nõ moritur.quem ſenſum Apoſtoli intellexerãt. ¶Sed ſic.
pro,ſi,eum volo manere donec veniam quid ad te?)Hinc etiam proterui poſſunt cõuinci quòd
corrupte legitur aduerbium ſic.nam ab Euangeliſta reperitur vnica oratio,ſi eum volo manere
donec veniam quid ad te.non eſſet autem vnica oratio legendo aduerbium ſic.Nec opus fuiſſet
repetere quid ad te,ſi eſſet altera oratio:ſicut nõ eſt repetitum tu me ſequere.¶Aduerte hic quod
ex ſenſu diuulgato inter Apoſtolos,apparet ꝙ de ſecundo Chriſti aduentu dictum ſit donec ve
niam.& ſimiliter ꝙ de manſione in hac vita dictum ſit manere.Sed quia nihil aſſeruit Ieſus nec
euangeliſta aliter declarauit,ſenſus literalis eſſe videtur,ꝙ ſi eum volo manere in hac vita donec
veniam quid ad te?Et multo minus ad te pertinet ſcire ſi eum volo manere ſine aliquo genere
mortis violentæ donec veniam ad accipiendum eum ad me.ad quem enim non ſpectat ſcire
mortem vel vitam Ioannis,multo minus ſpectat ſcire genus mortis.ſuper quo genere orta & for C
mata fuerat interrogatio Petri.quęrentis hic autem quid.¶Et ſcripſit hæc Euangeliſta vt intel-
ligerent paſtores eccleſiæ non ſpectare ad eos quærere futuros euentus eorum quæ ex volunta-
te pendent Ieſu.Satis eſt eis ſolicitos eſſe de præcepto eis facto,tu me ſequere,tu me imitare.
¶Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his,& ſcripſit hæc.)Et ſcimus quia.pro,ꝙ,
verum eſt teſtimoniũ eius.)Ioannes in perſona totius eccleſiæ loquitur,dicẽdo & ſcimus.Quod
proculdubio ſpiritu ſancto agente dixit:vt non ipſe ſolus ſed vniuerſa eccleſia certitudinem ꝓ-
fiteatur veri teſtimonii.¶Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus.)Superius dixit multa alia mi
racula facta à Ieſu in cõſpectu diſcipulorum,non eſſe ſcripta in libro hoc.modo extendit ſermo-
nem ad quæcunq; facta,ſiue ſigna ſiue non ſigna,ſiue in conſpectu diſcipulorum ſiue non. D
¶Quæ ſi ſcribantur per ſingula,nec ipſum arbitror mundum capere poſſe.) Superfluit poſſe.
& legendum eſt.¶Capturũ qui ſcribendi ſunt.pro,ſcribendi forent,libros:)Nõ dicit nec ipſum
arbitror mundum capturum illa facta ſi ſcribẽda eſſent,ſed libros qui ſcribendi forent:vt intel-
ligamus ꝙ nõ de ipſis factis à Ieſu,ſed de libris arbitratur ꝙ mundus non caperet. Vt intelliga-
mus ꝙ de innumera multitudine librorũ cõficiendorũ ſi per ſingula ſcriberẽtur facta Ieſu,lo-
quitur:& percipiamus hyperbolica figura nõ latenter ſed manifeſte ipſum vti,nõ in perſona ec
cleſiæ ſed in perſona propria.¶Apparet enim manifeſta hyperbole,dicendo ꝙ ſi ſcriberentur
mundus non caperet.cõſtat nanq; ꝙ ſi ſcribuntur,in mundo ſcribuntur. Sed ſicut deſcribentes
maximã velocitatẽ dicimus velociorẽ aquilis aut vento,& deſcribẽtes maximã albedinẽ dici-
mus albiorẽ niue,& ſimilia.ita Ioannes ſignificat maximã multitudinẽ factorũ à Ieſu ex hoc ꝙ
ſi ſigillatim ſcriberẽtur,mundus nõ caperet libros cõtinentes tot facta.Et ſicut nõ mentitur nec
falſum dicit dicens velociorem aquilis aut vento,candidiorem niue & huiuſmodi(quia intelli-
guntur hæc hyperbolice dicta:& nõ ad fallendum ſed ad ſignificãdum magnam velocitatem, E
vel magnum candorem &c.)ita nihil mẽdacii nihil falſi hic arbitratur Ioãnes:quoniam hyper-
bolice ſe manifeſtat loqui ad ſignificandum innumerabilem multitudinem factorum Ieſu. Cui
eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum.Amen

Caietæ die.xvi.Maii.M.D.XXVIII.

¶Commentariorum Thomæ de vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in
Euangelium ſecundum Ioannem Finis.

F # Thomæ de vio Caietani

CARDINALIS SANCTI XISTI: IN ACTA APOSTOlorum diui Lucæ Euangeliſtæ, Commentarii.

PRIMVM quidem ſermonem feci.)Lucas Euangeliſta, abſq; vlla hęſi-
tatione habetur author huius libri.& propterea à cõmemoratione Euã
gelii ꝙ ſcripſerat inchoat. Et dicit ſe primum ſermonem feciſſe, eo ꝙ
in ſcriptis redegerat illum.¶De omnibus.)in genere, non ſingulis.nul
lus enim Euangeliſta ſcripſit omnia ſigillatim.Vnde non dicit ꝙ in pri
mo ſermone dixit omnia:ſed ꝙ habuit ſermonem de omnibus.
¶O Theophile.)Idem eſt ad quem Euangellum miſerat.
G ¶Quæ cœpit Ieſus facere & docere.pro, facereq; & docere.)Non dicit
quæ Ieſus fecit & docuit, ſed quæ cœpit & facere & docere.tum ex parte
diuerſarum in Chriſto naturarum, ad differẽtiam eorum quę fecit ante-
quã eſſet homo. Significantius nanq; dicit quæ cœpit Ieſus.nomẽ enim
eſt hominis Ieſus.Ipſe ſiquidem anteq̃ eſſet homo, creauit cœlum & terram &c.ſed de his non
eſt locutus in Euangelio Lucas:ſed de iis quæ poſtquam eſt homo cœpit facere & docere. Tum
ex parte rationis agendi, ad differentiam aliorum ſanctorũ:quia nullus (ne etiã Moyſes) incho-
ando ſeu vt principium rectæ beatæ que vitæ, & fecit & docuit, niſi Ieſus.qui quia caput totius
erat rectitudinis, dicitur ꝙ cœpit & facere & docere. Vnde & faciendo dicebat, vt quemadmo-
dum ego feci.& iterum, ſi non veniſſem & non feciſſem. Et docendo dicebat, diſcite à me.& rur
ſus, ego autem dico vobis.¶Tum ex parte actionum, ad differentiam earundem actionum im-
H perfectarum ſeu ſecundum quid:quia nullus aliorum exercuit illas ſimpliciter.nullus priſcorũ
patrum fecit abſq; deficere, nullus docuit ex integro.Solus Ieſus & fecit abſq; vllo defectu, & do
cuit perfecte.& propterea de ipſo ſolo verificatur ꝙ cœpit & facere & docere, ſimpliciter & ab-
ſolute.¶Vſque in diem qua præcipiens Apoſtolis per ſpiritum ſanctum quos elegit.Deeſt, ſur
ſum, aſſumptus eſt.) Dictio interpretata præcipiens, non eſt præſentis ſed præteriti temporis
participium actiuum:quo quia caremus, circumloquimur dicendo quum præcepit. ¶Verum
multæ reſtant ambiguitates. Prima eſt an per ſpiritum ſanctum, referatur ad præcepit an ad ele
git.vtriuſq; enim conſtructionis textus Græcus capax eſt.¶Secunda eſt an præceptum ſignifica
tum per præcepit, intelligendum ſit factum illo die an prius.nam & hoc anceps eſt:quoniam
conſtat relatiuum quo referri ad aſſumptus eſt, & neſcitur an comprehendat etiam tempus man
I dati.¶Tertia eſt quid ſeu quæ præceperit.¶Et ab hac vltima retrogrado ordine inchoando.ve
riſimile eſt illa fuiſſe præcepta quorum in vltimo Euãgelii Lucas meminit.vt hoc initium ſit re
petio ſummaria illius finis.¶Ad ſecundam vero dicitur ꝙ quædam ſcripta à Luca in fine Euã-
gelii, fuerunt ante diem aſcenſionis, quædam autem illo die mandata.¶Ad primam autem cre-
diderim ego dicendum ꝙ per ſpiritum ſanctum refertur ad elegit.Scripturus enim Lucas geſta
Apoſtolorum, ſapienter præmiſit ꝙ fuerant per ſpiritum ſanctum electi à Ieſu:alioquin incon-
grue adiunxiſſet primo ſermoni, id eſt Euangelio de Chriſto, hunc ſecũdũ ſermonem de geſtis
hominum (multum enim degeneraſſet materia huius ſermonis à materia prioris) ſed vbi de ge-
ſtis hominum per ſpiritum ſanctum electorum ab ipſo Ieſu ſecundus eſt ſermo, quadrat primo.
¶Et quod dicitur quos elegit per ſpiritum ſanctum, ad ipſos electos refertur ſpiritus ſanctus.
Acſi apertius dixiſſet.quos elegit Apoſtolos per ſpiritum ſanctum fore. Et hoc ad differentiam
Iudæ, qui ex parte quidem Chriſti electus eſt per ſpiritum ſanctum, ſed ex parte ſui non eſt ele-
ctus per ſpiritum ſanctum. Vnde & ipſe dominus ait.nonne ego elegi vos duodecim & vnus ex
k vobis diabolus eſt.¶Quibus & præbuit ſeipſum viuum poſt paſsionem ſuam in multis argumẽ
tis.)Pauca horum argumentorum in Euangeliis ſcripta ſunt:ea tamen quæ ſcripta ſunt, ſufficiũt
ad aſtruendam veram Chriſti vitam corporalem poſt mortem eius.¶Per dies quadraginta.)
A die reſurrectionis computandi ſunt iſti quadraginta dies, quibus poſt mortem monſtrauit ſe
viuentem.¶Apparens eis.)Coactus eſt interpres dicere apparens, eo ꝙ participium paſsiuum
præſentis temporis eſt in textu Græco:& ſi dixiſſet conſpectus, præteriti temporis vſus fuiſſet
participio. ¶Et loquens de regno dei. Non ſolum locutionem ſed materiam ſermonis expli-
cat:vt omni ex parte monſtraret ſemetipſum Ieſum eſſe.
¶Et conueſcens.)Hoc apud Græcos non habetur:ſed vel congregans vel commorans variant
enim

enim Græci codices. Et vtraque lectio admitti poteſt. nam & Ieſus congregatis diſcipulis &
morans adhuc inter eos. ¶ Præcepit eis.) proculdudio in die aſcenſionis. ¶ Ab Hieroſolymis
diſcederent.) Inter chriſti reſurrectionem & aſcenſionem receſſerant ab Hieroſolymis. tum
eundo In montem Galileæ vbi conſtituerat illis Ieſus. tum eundo ad exercitia ſua quibus victum
ſibi parabant: vt patet de illis qui cum Petro piſcationi incumbebant. Inter aſcenſionem autem
& Pentecoſten, prohibiti ſunt diſcedere ab Hieruſalem: quoniam ibi recepturi erant ſpiritū ſan
ctum. Vnde & ſubditur. ¶ Sed expectarent promiſsionem patris quam audiſtis inquit per os
meum. pro, quam audiſti ex me.) Reliqua ſunt interpretis. Promiſsio patris quam audierant ab
ipſo, promiſsio eſt ſpiritus ſancti, à Ioanne Euangeliſta plenius ſcripta. ¶ Quia Ioannes quidem
baptizauit aqua: vos autem baptizabimini. Deeſt, in, ſpiritu ſancto non poſt multos hos dies.)
Differentiam inter baptiſmum ſuum & baptiſmum Ioannis, declarat Ieſus non eſſe penes elemē
tum (quia vterque vtitur elemento aquæ) ſed penes hoc quod ille baptizauit in aqua ſola, vos
autem baptizabimini in ſpiritu ſancto. Et omnes quoque qui in Chriſto baptizantur, baptizan
tur in ſpiritu ſancto. Verum ad literam Chriſtus loquitur de baptiſmo diſcipulorum in viſibili
ſigno ſpiritus ſancti, & ideo & regione baptiſmi Ioannis locat baptiſmum Apoſtolorum. Acſi B
apertius dixiſſet. Ioannes quidem congregauit populos ſenſibili baptiſmo aquæ: vos autem ſen-
ſibili baptiſmo ſpiritus ſancti congregabitis mundum. ¶ Vnde nihil refert ad hoc nouum In ſi-
gno ſenſibili ſpiritus ſancti. baptiſma, an Apoſtoli fuerint prius baptizati baptiſmo Chriſti.

IGitur qui conuenerant.) Hactenus repetendo continuauit hoc ſecundum volumen priori:
modo inchoat dicta ac geſta in die aſcenſionis quæ in euangelio fuerunt tacita. ¶ Interro
gabant eum, dicentes. Tam conuentus quàm quæſtio in Bethania fuit in monte Oliueti.
¶ Domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael? Adhuc iſti neſcientes quid dicant & pro-
priam minus intelligentes vocem, interrogant de tempore ſecundi aduentus quo Ieſus veniet
rex conſtiturus regnum dei in vniuerſo mundo. quod iſti adhuc non edocti à ſpiritu ſancto ap-
pellant regnum Iſrael: iuxta voces prophetarum quas audierant. ¶ Dixit autem eis, non eſt ve-
ſtrum noſſe tempora vel momenta quæ pater poſuit in ſua. Deeſt. ipſius, poteſtate.) Quoniā bo
na fide interrogabant (quamuis minus intelligerent quæſitū) reſpondet dominus directe ad quę C
ſitum, explicando quòd quæſtio erat eis impertinens. Et ſi illorum non fuit noſſe huiuſmodi tē
pus, indubie credere debemus quòd nulli alteri homini huiuſmodi notitia communicata eſt.
¶ Nec dicit non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta (quoniam multa tempora & multa
momenta futura noſſe noſtrum eſt) ſed limitat ad ea que pater poſuit in ſua ipſius poteſtate, ad
differentiam temporum & momentorum quæ idem pater poſuit in poteſtate corporum cœleſti
um. Vnde dictum eſt in geneſi, vt ſint in ſigna & tempora & menſes & c. Vt hinc intelligamus
quod tempus apparitionis Chriſti ad regnandum vbique, non eſt conſtitutum in curſu ſyderum
ſed in ſola dei poteſtate: ac per hoc tanquam in ea latens, nulli notum eſt niſi ipſi Ieſu.
¶ Sed accipietis virtutem. pro, potentiam, ſuperuenientis. pro illapſi. Eſt enim principium pręteriti temporis. ¶ Spiritus ſancti in vos.) Euentus ſubſequutus teſtatur veritatem horum. acce-
perunt enim illapſi ſpiritus ſancti in eis robur ac potentiam tantam vt mundus obſtupuerit.
¶ Et eritis mihi teſtes in Hieruſalem. primum. ¶ Et in omni Iudæa.) deinde. ¶ Et Samaria. Me-
minit Samariæ: quoniam Samaritani erant velut hæretici ſeu excommunicati apud Iudæos: & in D
ſpecie Ieſus inhibuerat diſcipulis ſuis ire ad Samaritanos. Acſi apertius dixiſſet, non erit ampli-
us diſtinctio inter Iudæos & Samaritanos, ſed ad omnes mitto vos.
¶ Et vſque ad vltimum terræ. Similiter inhibuerat prius, in viam gentium ne abieritis. & pro-
pterea modo ad vniuerſum mundum ituros declarat.
¶ Et quum hæc dixiſſet, videntibus illis eleuatus eſt.) proculdubio à terra. Eleuatus autem non
ab alio quam à ſeipſo. Eleuatus rurſum non ſcandendo gradiens ſed totus ſimul eleuatus eſt: vt
nullus aliis, nullo motu brachiorum aut pedum aerem agitaret, ſed totus ſimul leuaretur furſum.
Et fuit eleuatio iſta à terra videntibus illis, vt eum quem palpauerant, qui loquutus eis fuerat, qui
prædixerat eis & c. non alius conſpiceretur eleuari. Si enim in aere apparuiſſet, putaſſent forteꝙ
non ipſemet eſſet ſed phantaſma aliquod: dum autem eum conſpiciunt eleuari, omnis ſuſpicio E
tollitur. ¶ Et nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum.) Non dicit & nubes ſuſcepit eum (quoniam
nullum fuit ibi nubis adminiculum) ſed nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum: quia ſubduxit eū
ab oculis eorum. Nec aliam intellige nubem quàm nubem ſplendoris quam proprium corpus
Ieſu quum longius verſus cœlum eſſet genuit. Cuius ſimilitudinem perſpicimus in cœlo in ea
quæ vocatur via lactea. ¶ Quum ꝙ intuerentur in cœlum. pro, quum eſſent intentis in cœlum
oculis, euntem illum. pro, eunte illo, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis.) Credi

domo ſeu commoratione. ¶Et epiſcopatum eius accipiat alter. Ex duobus pſalmis Petrus vniuit hæc verba. Nam prima ex pſalmo.lxix.poſtrema ex pſalmo.cix attulit,& in primis muta- A
uit numerum pluralem in ſingularem,applicando ad vnum iudam. Nam in pſalmo dicitur eorum: Petrus dicit eius. Et quidem ſi Iudas fuiſſet in chriſti pace mortuus,ſucceſſores relinquiſſet Apoſtolicæ ſuæ commorationis:ac per hoc non fuiſſet deſerta ipſo mortuo, ſed fuiſſet qui habitaſſet in illa. Apoſtolica domo cœleſtis conuerſationis:quicunque ſcilicet imitator eius fuiſſet. Sed modo facta eſt deſerta commoratio illa Apoſtolica:nec eſt imitator eius qui habitet in illa. Igitur impleta eſt deſertio:reliquum eſt vt impleatur ſurrogatio alterius:& propterea ſubdit inferendo. ¶Oportet ergo ex his viris qui nobiſcum ſunt conuerſari in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Ieſus.) Continuam conuerſationem Ieſu inter ipſos more Hebræo deſcribit ab ingreſſu & egreſſu. ¶Incipiens à baptiſmate Ioannis vſque in diem qua aſſumptus eſt à nobis.) Non dicit a baptiſmate Ieſu(quoniam Ieſus baptizatus in deſertum iuit,& circa finem illius anni cœpit diſcipulos congregare:vt patet ex euangelio Ioannis) ſed dicit à baptiſmate Ioannis:quia durante Ioannis baptiſmate(immo quum eſſet in ſumma authoritate) Ieſus incepit & congregare diſcipulos & docere & miracula facere.

¶Teſtem reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis.) Teſtes geſtorum à Chriſto, innumerabiles erant:ſed teſtes reſurrectionis licet multi fuerint,oportebat tamen vnum ex officio teſtem ſurrogari:quoniam in fide reſurrectionis pendent omnia,& numerum à Chriſto ad hoc electum ſed diminutum oportebat iuxta antiquum vaticinium impleri.

¶Et ſtatuerunt duos Ioſeph qui vocatur Barſabas, qui cognominatus eſt iuſtus: Matthiam) Communi conſenſu in hos duos conueniſſe,ſignificatur dicendo & ſtatuerunt.

¶Et orantes dixerunt.) Bene inſtructi,ad conſulendum dominum recurrunt. Tu domine qui corda noſti omnium,oſtende quem elegeris ex his duobus vnum, accipere locum miniſterii huius & apoſtolatus.) Miniſterium refertur ad teſtificationem reſurrectionis Chriſti: Apoſtolatus vero ad dignitatem inſtitutam à Ieſu. Ipſe enim quũ elegiſſet duodecim, appellauit eos Apoſtolos:vt Lucas refert. Ad vtrunque ſiquidem ſurrogandus erat alter horum. De quo præuaricatus eſt Iudas, vt abiret in locum ſuum.) Conſecutiue tenetur vt ex præuaricatione enim Iudæ C
ſequutum eſt ꝙ abiit in locum ſuum. Suum autem tum quia hactenus occupauerat alienum Apoſtolatus & miniſterii locum.tum quia ex propriis meritis,damnationis locum ſuũ effecit. ¶Et dederunt ſortes eis.pro,eorum.) Duas ſortes.cuiq; propriã dederunt. De qua autem materia ſortes iſte conſtiterint,ſcriptum non eſt. ¶Et cecidit ſors ſuper Matthiam.) More ſcripturæ veteris ſcribit Lucas & cecidit ſors. Lege in primo libro Reg.cap.x.& inuenies talem loquendi modum pluries. Ita quòd per hoc ſignificatur quòd per ſortem datam Matthiæ, cognitum eſt Matthiam ſurrogandum in Apoſtolatum Iudæ. Modus autem quo ſors iſta cognita eſt,non eſt ſcriptus.& quia non eſt ſcriptus,intelligendum eſt quod fuit communis modus quo ſors vnius apparet & non alterius:que fiat per extractionem ſchedularum,ſiue quouis alio modo.

¶Et annumeratus eſt.pro,& ſuffragiis additus.ſeu,cooptatus eſt,cum vndecim apoſtolis.) Non dicit Lucas annumeratus eſt:ſed dictione vtitur ſignificante cooptationem,ſeu pluribus dictionibus explicando additionem per ſuffragia. ¶Neſcio autem an lucas hoc ſubiunxerit vt explicaret quòd poſtquam cecidit ſors ſuper Matthiam , ſuffragiis additus eſt Matthias ad vndecim D
Apoſtolos. illud tamen ſcio quod hoc ſubiunxit tum ad differentiam vndecim Apoſtolorũ,tum præcipuæ ad differentiam Pauli Apoſtoli:de quo diffuſius ſcripturum ſe ſciebat. Explicauit ſiquidem per hoc quòd totum negocium electionis Matthie innixum eſt ſuffragiis. ita quod vndecim Apoſtoli fuerunt Apoſtoli,non per ſuffragia ſed per electionem ſolius Ieſu Chriſti:& ſimiliter Paulus poſtea factus eſt Apoſtolus non per ſuffragia ſed à ſolo Ieſu Chriſto. Matthias autem Apoſtolatum conſequutus eſt per ſuffragia.

CAPVT II.

ET QVVM complerentur.pro,compleretur,dies Pentecoſtes.) eſt enim dies numeri ſingularis. Et eſt ſermo de die quinquageſimo. ¶Et ſi miraris dici & quum compleretur dies(eo quod debuiſſet dici & quum inciperet dies B
nam mane illius diei res geſta ſcribitur) ſcito quod apud Hebræos dies incipiebat à prima noctis hora:ac per hoc res geſta mane hora tertia,recte deſcribitur quum compleretur dies.quoniam diuiſo die apud Hebræos in duas partes(videlicet à veſpera vſque mane, & à mane vſque ad veſperam) ſecundã diei pars iam tertiam agebat horam:ac per hoc non incipiebat ſed complebatur tunc dies ille. Et eſt ſermo de quinquageſimo die à reſurrectione Chriſti. ¶Erant omnes pariter.pro,vna

nimiter.

F nimiter.in eodem loco.)Erant omnes quorum ſuperius meminit,& vnanimiter:vt hinc diſpo
ſitionem eorum ad recipiendum ſpiritum ſanctum intelligamus.& ſimul:vt animo & corpore
vnitos ſignificaret. ℭEt factus eſt repente de cœlo ſonus.)Quum audis de cœlo,non ſis ita ru-
dis vt intelligas ſonitum inchoatum in cœlo:ſed ſonitus factus eſt ibi tanq̄ ſi de cœlo fieret.prę
ſe ferebat enim ſenſibiliter repentina,illius ſoni effectio deſcenſum illius ſoni de cœlo:ſicut ve-
re à cauſa in cœlis habitante fiebat. ℭTanq̄ aduenientis ſpiritus.pro,flatus,vehementis.)Qua-
litatem ſonitus facti deſcribit ad ſimilitudinē flatus vehementis aduenientis ex cōcitato impetu
vt manifeſte videmus in vento impetu concitato. Dederat Ieſus poſt reſurrectionē diſcipulis
ſpiritū ſanctū in ſpecie flatus. vnde modo ſpeciem quoq; flatus apparere facit. Et intellige hęc ad
ſenſum apparuiſſe.ita ꝙ ſonitus auribus perceptus eſt:& adueniens flatus oculis & etiā tactu ſen
ſatus eſt. ℭEt repleuit totam domū vbi erant ſedentes.)Non horreo ſeſſionē corporalē:quū ni-
G hil indecens inducat.& ꝙ repleuerit vniuerſum illud cœnaculū.ad hoc fuit vt ab vniuerſis etiā
tactu perciperetur. ℭEt apparuerunt.pro,& conſpectæ ſunt,illis diſpertitæ lingue tanq̄ ignis.)
Caſus genitiui eſt ignis. Et ſignificat diuiſas linguas fuiſſe forma ignis, Nec fuit verus ignis ſe
tanquam ignis , ſed ſimilitudo ignis in illis linguis. Et ſimiliter non fuit verus ventus ſeu flatus
qui ex vaporibus ſeu exhalationibus conſtituitur:ſed fuit ſimilitudo eius. Iis quod omniū quæ
hic apparuerunt,ſolus ſonitus fuit vere ſonus reliqua autē fuerunt ſimilitudines. Vnde & Lucas
dicit tanquā aduenientis flatus:& ſimiliter tanquā ignis. ℭSeditque ſuper ſingulos eorum. Quia
nullū ad huc nominauit niſi ſonitū & ignem,& de ſonitu dixit quod repleuit totam domum vbi
erant,reſtat vt de igne intelligamus & ſedit ſuper ſingulos eorum. Ita ꝙ ſuper ſingulos eorum
quieuit ſpecies ignis in forma linguæ. Et hic finitur deſcriptio eorum quæ apparuerunt effectus
autem ſubiungitur. ℭEt repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto.)Ecce effectus internus,ꝙ pleni ſunt
ſecundum animā ſpiritu ſancto.nulla pars animæ remanſit carens ſpiritu ſancto:ſed intellectus
voluntas & appetitus pleni ſunt ſpiritu ſancto. ℭEt cœperunt loqui variis.pro,aliis linguis. Ex
plenitudine interna erupit exterius in officio linguæ. ℭProut ſpiritus ſanctus.Superfluit ſanct⁹.
H ℭDabat eloqui illis.)Ne quis quæreret cur iſte tali lingua modo & modo alia & iterum alia lo
queretur,præueniendo dicit ꝙ loquebantur aliis linguis prout ſpiritus dabat illis loqui. In quo
etiam materiā loquelæ deſcriptam intellige. Cœperunt ſcilicet loqui aliis linguis,non vana:ſed,
quæ ſpiritus ſanctus ſubgerebat illis. ℭConſidera iuxta duas ſpecies apparentium duos effectus
nam iuxta ſonitum tanquam aduenientis flatus vehementis, repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto:
& iuxta conſpectas linguas igneas,ceperunt aliis linguis loqui &c. ℭErant autem in Hieruſalem
habitantes.)non hoſpitantes. ℭIudæi.) Vſitato vocabulo Iudæos Iſraelitas appellat.
ℭViri religioſi.)vt digni fide & affectu religionis concurrentes deſcribantur.
ℭEx omni natione quæ ſub cœlo eſt.pro,earum quæ ſub cœlo ſunt.)Diſperſi ſiquidem fuerūt
Iſraelitæ multis vicibus & in captiuitatem redacti.& in tam longo tempore adeo vagati ſunt vt
omnes penetrarent nationes mundi aliis in hanc aliis in illam nationem euntibus.& propterea
I Lucas dicit ꝙ iſti erant quidem Iudæi ſed ex diuerſis nationibus:ita ꝙ ex qualibet natione erat
tunc aliquis Iudæus habitans in hieruſalem. ℭFacta autem hac voce conuenit multitudo.)Non
dicit facto autem hoc ſonitu,ſed facta autem hac voce:quam deſcripſit aliis & aliis linguis. Con-
uenit,ſpiritu ſancto potius impellente quàm facta voce.idem enim ſpiritus qui prouidit vt tunc
eſſent Iudæi viri religioſi ex omni natione habitantes in Hieruſalem prouidit etiam vt conueni
rent facta hac voce. ℭEt mente confuſa eſt.)Superfluit mente. Et eſt ſermo de confuſione non
erubeſcentiæ,ſed ignotę nouitatis repentinæ. ℭQuoniam audiebat vnuſquiſque lingua ſua il-
los loquentes.) Tam ex textu ſuperiore(cœperunt loqui aliis linguis.)quàm ex hoc(loquentes
lingua vniuſcuiuſque)ſoluitur quæſtio illa antiqua.an Apoſtolus loqueretur vna lingua quę in
telligatur ab vno,quoque aliarum linguarum,an vnuſquiſque loqueretur propria cuiuſque lin
gua,nunc hac nunc illa. Vterque enim textus clare affirmat hanc ſecundam partem: dicendo
quod loquebantur aliis linguis,& quod vnuſquiſque aliarum linguarum audiebat illos loquen
tes propria cuiuſque lingua. Clare ſiquidem ſignificatur miraculum in diuerſitate locutionis,nō
in diuerſitate auditionis. Nam quod conuenientes extranei audirent & cognoſcerent loquen
K tes Apoſtolos vniuſcuiuſque propriam linguam,nullum fuit miraculum:ſed quod apoſtoli lo-
querentur propriam vniuſcuiuſque conuenientium linguam,hoc fuit nouum ſpiritus ſancti mi
raculum. ℭStupebant autem omnes & mirabantur,dicentes. Deeſt alius alii,nonne ecce om
nes iſti qui loquuntur Galilæi ſunt,& quomodo nos audiuimus.pro,audimus vniuſcuiuſque lin
guam noſtram in qua nati ſumus.) Quod dicitur linguam noſtram, Græce eſt propria lin-
gua,& ſubauditur eos loquentes.

ℭParthi

¶Parthi & medi & Elamitæ.)Parthi dicuntur quidam Aſſyrii originem regni à Scythis ſorti- A
ti:Elamitæ vero Perſæ,ab Elam filio Sem nominati. ¶Et qui habitant.pro,& qui habitamus.)
Subſcriptio enim eſt in prima perſona. Meſopotaniam.Iudæam,& Cappadociam,Pontum &
Aſiam,Phrygiam & Pamphyliam,Aegyptum & partes Libiæ quæ eſt circa Cyreneum,& ad-
uenæ Romani.)ad differentiam Romanorum Iudæorum qui non erant aduenæ ſed ciues Hie-
roſolymitani.Erant enim multi Iudæi ciues Romani qui nunquam fuerant Romæ:vt patet de
Paulo.Et ad differentiam iſtorum dicitur & aduenæ Romani:ſignificando Iudæos qui erant na-
ti Romæ,& habitabant Hieroſolymis tanquam aduenæ.Dixerant enim in qua nati ſumus.
¶Iudæi quoque.)Niſi in modo ſaltem loquendi fuiſſet differentia inter Iudæos(hoc eſt eos qui
erant de tribu Iuda)& habitatores Iudeæ qui ex diuerſis erant tribubus, non diſtinxiſſet Lucas
inter habitatores Iudeę & Iudæos.Et dixit hoc:vt intelligeremus quòd ſpiritus ſanctus non ſo-
lum diuerſa totaliter idiomata,ſed etiam diuerſos accentus modoſque proprios loquendi etiam
ſub eadem lingua tribuebat Apoſtolis. propter hanc enim rationem diſtinxit inter Iudæos &
habitantes Iudæam.¶Et proſelyti Cretes & Arabes.)Non eſt certæ nationis nomen Proſely-
tus:ſed ſignificat aduentitium quemlibet ad iugum legis Moſayce,ex quacunque natione veni- B
re.Vnde incertæ reſtant nationes Proſelytorum qui ſubſcripſerunt:niſi quis arctaret ad Cretes
& Arabes vt non niſi Proſelyti Cretes & Arabes ſubſcribentes narrentur:reliquarum vero nati
onum qui ſubſcripſerunt fuerint Iſraelitæ ſecundum originem.& ideo in calce omnium,narra-
ti Cretes & Arabes ſint.¶Audiuimus.pro,audimus,eos loquentes noſtris linguis magnalia dei.
¶Hæc eſt ſubſcriptio prænominatarum nationum. Si miraris præmiſiſſe Lucam Hieroſoly-
mis ex omni natione habitantes tunc fuiſſe,& tamen non omnium nationum manſionem fe-
ciſſe in hac ſubſcriptione:ceſſabit admiratio intelligendo quòd licet ex omni natione eſſent in
Hieruſalem,non tamen ex omni natione ſubſcripſerunt aliqui ſed ex his tantum nominatis. ſi-
cut nec omnes qui conuenerunt conuerti ſunt:vt clare ſubiungitur.
¶Stupebant autem omnes.) Primum ſtuporem deſcripſit relatiue ad loquentes tam variis lin-
guis:huius autem iucundi ſtuporis materia fuit effectus ignotus.Stupebant enim neſcientes quor
ſum tenderet hoc prodigium.Vnde & ſubditur.¶Et mirabantur,adinuicem dicentes.quidnam
vult hoc eſſe?) Dictio interpretata mirabantur,vt nonnulli putant ſonat hæſitationem ita ꝙ le- C
gendum eſſet & hæſitabant.Sed parui refert.nam & qui admiratur hæſitat.
¶Alii autem irridentes dicebant quia.pro,ꝙ muſto pleni ſunt.pro,impleti ſunt,iſti,)Vbi etiã
manifeſte vides non omnes qui conuenerunt ſubſcripſiſſe.Et muſtum poſuit pro vino.
Stans autem petrus cum vndecim,eleuauit vocem ſuam:& loquutus eſt eis.) Semper Pe-
trus inuenitur primus.Viri Iudæi.)Sicut ſuperius Lucas dixit erant autem in Hieruſalem
habitantes Iudæi(hoc eſt Hebræi)ita & modo Petrus dicit viri Iudæi,ad differentiam gen
tilium. Sicut & pilatus dixit,nunquid Iudæus ego ſum. ¶Et qui habitatis Hieruſalem vni
uerſi. Conuenerant ſiquidem non ſolum habitantes ſed hoſpitantes in Hieruſalem.Et propte-
rea prius in genere dixit viri Iudæi,vt comprehenderet etiam hoſpitantes:deinde in ſpecie dicit
& qui habitatis Hieruſalem vniuerſi.Fuiſſe autem tunc multitudinem hoſpitum ibidem ſolem
nitas Pentecoſtes legalis præ ſe fert.¶Hoc vobis notum ſit,& auribus percipite verba mea. Nõ
enim ſicut vos exiſtimaſtis,hi ebrii ſunt(quum ſit hora diei tertia)hoc eſt quod dictum per pro D
phetam Iohel.capite ſecundo.¶Et erit in nouiſſimis diebus dicit dominus.)Exponendo Lucas
addidit dicit dominus.Et vbi in Iohele legitur poſt hæc,expoſuit in nouiſſimis diebus,noui ſſi-
mos dies,tempus noui teſtamenti eſſe declarans. Effundam.) non dabo ſed velut effunden
do largiſſime dabo. De ſpiritu meo ſuper omnem carnem.) non Iudæorum tantum.
¶Et prophetabunt filii,veſtri & filiæ veſtræ:& iuuenes veſtri viſiones videbunt.& ſeniores ve-
ſtri ſomnia ſomniabunt.)Spiritum ſanctum non ſolum vigilando ſed etiam dormiendo accipi
endum ſignificat.De ſomniis enim diuinitus immiſſis eſt ſermo:qualia in euangelio legimus Io
ſeph ſponſum beatæ Mariæ habuiſſe.
¶Et quidem ſuper ſeruos meos & ſuper,ancillas meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo.Et
prophetabunt.)Lucas addidit hoc ſecundo loco & prophetabunt, repetendo verbum Iohelis.
¶Et dabo prodigia in cælo ſurſum. & ſigna in terra deorſum ſanguinem & ignem & vaporem E
fumi.)Tres dictiones addidit Lucas,ad maiorem explicationem:ſurſum,ſigna,deorſum. In pro
pheta enim habetur. dabo prodigia in cælo , & in terra ſanguinem & ignem & vaporem fumi.
Lucas autem declarauit ſanguinem ignem & vaporem fumi eſſe ſigna in terra danda.Prodigia
autem in cælo,explicantur ſubiungendo. ¶Sol conuertetur in tenebras & luna in ſanguinem
anteꝗ̃ veniat dies domini magnus & manifeſtus.Et erit.)Hic debet fieri punctus.

¶Omnis

F ¶Omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit.)Prima pars huius prophetiæ ad
primum Chriſti aduentum quo poſt reſurrectionem miſit ſpiritum ſanctum ſpectat: vt Petrus
Apoſtolus exponit. media autem pars ad ſecundum Chriſti aduentum ſpectat. Vnde & in
Hebręo dicitur. antequam veniet dies domini magnus & horribilis. Hæc autem vltima pars ad
ſtatum noui teſtamenti ſpectat: vt paulus Apoſtolus explicauit ad Roma. decimo. in hoc enim
ſtatu non eſt diſtinctio Iudæi & gentilis, ſed omnis quicunque. inuocauerit nomen domini ſal-
uus erit. ¶Viri Iſraelitæ audite verba hæc Ieſum Nazarenum, virum approbatum à deo in vo
bis virtutibus. pro, potentiis.)Eſt enim ſermo de potentiis faciendi miracula.
¶Et prodigiis & ſignis quæ fecit deus per illum in medio veſtri (ſicut & ipſi ſcitis) hunc defi-
nito conſilio & præſcientia dei traditum. Deeſt, quum accepiſſetis.)Refert Petrus rem geſtam:
& q̃ populus non fuit cauſa quod Ieſus traditus fuerit à Iuda pontificibus, nec à pontificibus
G Pilato: ſed quod populus quum accepit Ieſum iam traditum, interfecit Ieſum &c. Et quod Ieſus
traditus eſt iam à Iuda principibus ſacerdotum quam ab illis Pilato præſcientia & conſilio dei.
filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de illo. Et dixit hoc, ne populus horreret Meſ-
ſiam crucifixum. ¶Per manus iniquorum affigentes. pro, affigentes. proculdubio cruci. Inter-
emiſtis. Non enim propriis manibus Iudæi occiderant Ieſum, ſed per manus gentilium: quos ap
pellat iniquos. ¶Quem deus ſuſcitauit ſolutis doloribus inferni. pro, ſolutis doloribus mortis:
iuxta q̃. pro, quatenus: impoſſibile erat teneri illum ab eo. pro, ab ea.) Refertur enim ad mor-
tem. Dolores mortis ſoluti ſunt pœnalitates animæ ſeparatæ. Et dicit pluraliter dolori-
bus mortis: eo quod plures pœnalitates ſufferebat anima Chriſti ſeparata à corpore ipſum
enim eſſe ſeparatum à corpore, pœnalitas quædam eſt animæ: locus quoque inferni nonnulla
pœnalitas erat. & vtrunque mortem conſequutum fuerat. ¶Dauid enim dicit in eum.) pſal. xvi
In eum. hoc eſt in perſona eius. Probat impoſſibilitatem ex prophetia Dauidis: quia impoſſibi
le eſt non impleri ſcripturam. ¶Prouidebam dominum in conſpectu meo ſemper.) Continu-
H um Ieſu meritum per hoc ſignificatur. ¶Quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.) Ratio
continui meriti redditur ex eo quod deus erat fouens Ieſum hominem à dextris: hoc eſt ad ſpi-
ritualia quæque, ne quo ad minimum quid commoueretur paſſione aliqua aut ſurreptione. & ſi
militer vt nulla contumelia nulloque tormento commoueretur.
¶Propter hoc.) quod à dextris eſt mihi. Lætatum eſt cor meum.) delectatione etiam compre-
henſorum. Et exultauit lingua mea. Nam in euangelio exultauit ſpiritu & dixit, pater confiteor
tibi quia abſcondiſti hæc &c. ¶Inſuper & caro mea.) mortua. ¶Requieſcet.) ſepulta. In ſpe.) cele
ris reſurrectionis. In ſpe autem non carnis ſed, mea. Ratio autem huius ſpei explicatur ab effectu
certo. ¶Quoniam non derelinques animam meam in inferno.) vltra triduum. Nec dabis ſan-
ctum tuum.) meipſum. Videre.) hoc eſt experiri. Corruptionem.) corporis in putredinem &
vermes. Modus autem quo neutrum efficies eſt. ¶Notas mihi feciſti vias vitæ.) Ratione certitu
dinis præterito vtitur pro futuro. Notas mihi: notitia experientiæ, feciſti vias vitæ, immortalis
I nulli antea notas. Nullus enim ante Chriſtum reſurrexit ad immortalem vitam. Et ideo ſingu
lariter dicit. notas mihi feciſti vias vitæ, immortalis. Et dicit numero plurali vias, alludens ad
vias tum animæ tum corporis ad vitam immortalem hominis compoſiti ex anima & corpore.
¶Replebis me iucunditate cum facie tua. Non ſolum vitam immortalitatem ſed plenitudinem
iucunditatis dabis. in qua omnes dotes corporis glorioſi comprehenduntur. Et hanc cum facie
tua, ſine cuius præſentia nulla eſſet fœlicitas. ¶Viri fratres liceat audenter dicere. pro, quum
liceat libere loqui, ad vos de patriarcha Dauid quoniam defunctus eſt. pro, q̃ defunctus eſt & ſe
pultus eſt: & ſepulchrum eius eſt apud nos vſque in hodiernum diem.) Argumentatur Petrus
ex illis verbis non dabis ſanctum tuum videre corruptionem, quod hæc ſunt dicta à Dauide
non de ſeipſo (quia ipſe iam tanto tempore fuit mortuus & ſepultus: ac per hoc corpus eius vidit
corruptionem) ſed de Meſſia filio dauid. ¶Propheta igitur quum eſſet, & ſciret quod iureiuran
do iuraſſet illi deus dum fructu lumbi eius.) In aliquibus Græcis codicibus apponuntur hęc ver
ba, quantum ad carnem ſurrecturum Chriſtum. ſed adiectiua videntur.
K ¶Sedere ſuper ſedem eius. prouidens. pro, præuidens, loquutus eſt de reſurrectione Chriſti quia
neque derelictus eſt in inferno. pro, quòd non derelicta eſt in inferno anima eius, neque caro
eius vidit corruptionem.) Argumentatio petri ſatis clara eſt. Et de iureiurando hoc conſtat
in pſalmis. ¶Hunc IESVM reſuſcitauit deus.) Hactenus dixerat de reſurrectione Chriſti
id eſt Meſſiæ: modo explicat in indiuiduo quis eſt Chriſtus, dicendo hunc Ieſum. ¶Cuius nos
teſtes ſumus. Dextera igitur dei exaltatus, & promiſſione ſpiritus ſancti accepta à patre, effudit
hunc quem. pro, hoc quod, vos videtis & auditis.) Ab effectu quem illi videbant & audiebant,
manifeſtat

manifeſtat Chriſtum Dauidis filium eſſe Ieſum. Videbant enim eos Galilæos loquentes tot lin A
guis & audiebant ſimul intelligendo voces eorum vnuſquiſque ſecundum propriam linguam.
¶Non enim Dauid aſcendit in cælos. Dicit autem ipſe. dixit dominus domino meo, ſede à
dextris meis: donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedem tuorum.) Quia dixerat dextera igi
tur dei exaltatus &c. nec in autoritate pſalmi prius allata ſit clara mentio de aſcenſione in cœlum
ideo eadem argumentandi ratione (ſcilicet quia non de ſeipſo ſed de Meſſia loquitur) affert al-
teram authoritatem, pluries expoſitam. ¶Certiſſime ſciat ergo omnis domus iſrael quia domi-
num eum & Chriſtum fecit deus hunc Ieſum quem crucifixiſtis.) Dicendo Chriſtum dicit Meſ
ſiam. dicendo dominum, explicat dominium vniuerſorum collatum Chriſto ſecundum quod
homo. Vnde & ipſe dixit poſt reſurrectionem ſuam, data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in
terra. De Ieſu enim homine qui crucifixus eſt & reſurrexit. Petrus loquitur: aperiendo eis quod
non expectent amplius meſſiam, quia Ieſus conſtitutus eſt à deo Meſſias & dominus vniuerſo-
rum. expectabant ſiquidem iudæi Meſſiam vniuerſorum dominum.
¶His autem auditis compuncti ſunt corde: & dixerunt ad petrum & ad reliquos Apoſtolos:
Quid faciemus viri fratres? Petrus autem ad illos Pœnitentiam inquit agite. pro, pœniteat vos, B
& baptizetur vnuſquiſque veſtrum.) Nomine pœnitentiæ antecedentis neceſſario baptiſmum
in adultis, ſola deteſtatio peccatorum præteritorum intelligitur. baptiſmus enim ſupplet reliqua
neceſſaria ad remiſſionem peccatorum. ¶In nomine Ieſu Chriſti. Hinc apparet idem eſſe bapti
zari in nomine Ieſu Chriſti, & in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti. Apoſtoli ſiquidem qui
bus mandatum erat à Chriſto baptizare in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti, non mutaſ-
ſent ſubſtantialem formam baptiſmi (vt aliud docerent & aliud facerent) ſi alia eſſet forma hæc
& illa. Licet enim diuerſæ ſint quo ad verba, ſunt tamen eadem quo ad ſignificatum. ¶In remis
ſionem peccatorum veſtrorum.) Superfluit veſtrorum.) Et dicit hæc ad differentiam baptiſmi
Ioannis: qui nec in nomine Ieſu Chriſti quo ad formam, nec in remiſſionem peccatorum quo
efficaciam celebratus fuerat. quo baptiſmate populus audiens Petrum, fuerat baptizatus: vt ex
euangelio colligitur. ¶Et accipietis donum ſpiritus ſancti.) Non explicat quale donum, eo
quod deuerſis diuerſa dona ſpiritus ſanctus diſtribuebat: vt patet ex epiſtolis pauli. Accipietis au C
tem poſt baptiſmum per manus impoſitionem. quamuis deus quandoque præueniendo dederit
vt inferius patet in Cornelio Centurione. ¶Vobis enim eſt repromiſſio. Deeſt, facta, & filiis ve
ſtris, & omnibus qui longe ſunt quoſcunque aduocauerit dominus deus noſter.
¶Aliis etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exortabatur eos dicens. ſaluamini à generatione
iſta praua. Qui ergo receperunt. Deeſt, libenter ſermonem eius baptizati ſunt. & appoſitæ
ſunt in die illa animæ circiter tria milia. pro, circiter ter mille. Erant autem perſeuerantes in do-
ctrina Apoſtolorum & communicatione fractionis panis legendum. ¶Et fractione panis & ora
tionibus.) Ita quòd non tria ſed quatuor explicantur ſcilicet in doctrina, in communicatione, in
fractione panis, & orationibus. ¶Commendat tria milia hominum conuerſorum die illa, de
perſeuerantia: ne putetur ex leuitate quadam proceſſiſſe eorum conuerſionem, aut inconſtantia
non perſeueraſſe. Commendat autem eorum perſeuerantiam in quatuor. primo in doctrina
Apoſtolorum ad refectionem intellectus. ſecundo in communicatione rerum & officiorum
mutui obſequii: quæ communicatio manifeſtus eſt effectus internæ charitatis & cōſtantiæ. Ter D
tio in fractione panis: hoc eſt in diſtributione cibi. communicatio redigebat propria in commu
ne: fractio autem panis commune diſtribuebat ſingulis. Quarto in orationibus. ad refectionem
affectus: petendo perſeuerantiam in his omnibus. ¶Fiebat autem omni animæ timor.) Optimus
tutor animarum ad perſeuerandum in prædictis, datus eſt à deo timor, omni animæ cōuerſæ ad
ipſum. Multa quoq; prodigia & ſigna per Apoſtolos in Hieruſalem fiebant. Superfluit in Hieru
ſalem. Superfluunt & ſex dictiones ſequentes. ¶Et metus magnus erat in vniuerſis.) Neſcitur
quis hoc addidit. Alter tutor deſcribitur in miraculis. Ille quidem internus, iſte autem externus
tutor erat perſeuerantiæ. Omnes etiam. pro, autem, qui credebant erant pariter. pro, ſimul. Extē
dit Lucas commendationem trium milium ad omnes credentes. Erant enim multi in Hieruſa-
lem credentes in Chriſtum (vt patet de Nicodemo & Ioſeph ab arimathia) qui non fuerant cū E
turba conueniente: ſicut nec fuerant cum turba clamante, crucifige. Et rationabile eſt quod mul
ti alii Hieroſolimis erant, qui fuerant ſaltem occulti Chriſti diſcipuli. Et ad comprehendendum
omnes Lucas dicit. omnes autem qui credebant erant ſimul, animo, conuerſatione, & loco quā
oportebat. ¶Et habebant omnia communia.) quod erat magnæ perfectionis effectus. Poſ-
ſeſſionemque & ſubſtantias vendebant.) quod maioris erat perfectionis. ¶Et diuidebant illa
omnibus prout cuique opus erat.) Non vt qui plus dediſſet plus haberet, non vt cuique honora-
bilius

bilius erat, ſed prout cuique opus erat. Optima diſtributionis forma: ſed paruo durauit tẽpore.
F ¶Aduerte in hac vita communi duo. Alterum quod niſi Chriſtus hanc inſtituiſſet, non dixiſſet Lucas primum hanc vitam introducens, erant autem perſeuerantes. Alterum eſt quod nulla ſit mentio de voto paupertatis: ſed tantummodo quod erant illis omnia communia, quod vendebant poſſesſiones & ſubſtantias &c. Nec dicitur ꝙ vendiderint domos in quibus habitabant: ſed inter omnia eis communia etiam domus intelligende ſunt communes. ¶Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos. pro, per ſingulas domos, panem ſumebant cibum.) Quod dicitur ſumebant cibum, non circumloquitur comedebant: ſed ſignificat quod ab alio accipiebant cibum. Et ſignificatur per hoc quod per ſingulas domos familiarium conuerſarum ad Chriſtum, fiebat diſtributio panis: conuenientibus iſtis ad iſtam & illis ad illam domum, ita quod accipiebant cibum ſibi datum. Modus enim explicatur quo fiebat diſtri
G butio cibi tantæ multitudini in diuerſis habitaculis. ¶Cum exultatione & ſimplicitate cordis col laudentes deum & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat. pro, addebat, qui ſalui fiebant quotidie. Deeſt, eccleſiæ.) Et quod in latinis codicibus habetur in idipſum (pro ſimul) principium eſt ſequentis ſententiæ.

CAPVT III.

IN idipſum Petrus autem. pro, ſimul autem petrus, & Ioannes aſcendebant in templum.) Et dicit ſimul, non tam ad ſignificandum quod non ſeparatim aſcendebant (quoniam ſine hoc aduerbio fuiſſet ſic intellectum) ſed potius ad ſignificandum identitatem ſeu continuitatem temporis quo aſcendebant iſti & quo geſta ſunt prænarrata. Acſi dictum fuiſſet. per idem autem tempus Petrus & Ioannes aſcendebant &c. Ad oram orationis nonam.) Hinc apparet paternis traditionibus ſtatutam eſſe horam orationis nonam: quæ ex lege Moy
H ſi non fuit decreta. ¶Et quidam vir erat claudus ex vtero matris ſuæ, baiulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur ſpecioſa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum. Is quum vidiſſet petrum & ioannem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemoſynam acciperet. Intuens autem in eum petrus cum Ioanne, dixit reſpice in nos. At ille intendebat in eos ſperans ſe aliquid accepturum ab eis. Petrus autem quum dixit. Argentum & aurum non eſt mihi: quod autem habeo hoc tibi do. in nomine Ieſu Chriſti Naſareni ſurge & ambula. Et apprehenſa manu eius dextera alleuauit eum. Et protinus conſolidatæ ſunt baſes eius & plantæ. Et exiliens ſtetit & ambulabat: & intrauit cum illis in templum. ambulans & exiliens. pro ambulans & ſaliens, & laudans deum, & vidit omnis populus eum ambulantem & laudentem deum. Cognoſcebant autem illum. quoniam ipſe erat qui ad eleemoſinam ſedebat ad ſpecioſam portam templi. & impleti ſunt ſtupore & extaſi in eo quod contigerat illi.
I Ad ſignificandum magnitudinem admirationis duas paſsiones animi appoſui. Stuporem quidem magnitudinem admirationis ſignificantem, & extaſim effectum eius: hoc eſt fere alienationem à ſeipſis.

¶Quum tenerent autem petrum & Ioannem. pro, quum teneret autem is qui ſanatus fuerat claudus petrum & ioannem.) Significatur quod ille qui ſanatus fuerat tenebat petrum & ioannem ad oſtendendum eos populo quod ipſi curaſſent eum. ¶Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum quæ appellabatur Salomonis ſtupentes. ¶Videns autem petrus.) Participium præteriti temporis eſt: ſed quia illo caremus, interpres vſus eſt præſenti, ſed parui refert.

¶Reſpondit ad populum. Viri Iſraelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtra virtute aut pietate. pro, quaſi propria potentia aut religione, fecerimus hunc ambulare?) Excludit tum propriam potentiam: quia potentia I E S V Chriſti non ipſorum propria. tum propriam religionem: quia religione communi qua colitur deus Abraham Iſaac & iacob hoc miraculum fecerat. ¶Deus Abraham & deus Iſaac & deus Iacob, deus patrem noſtrorum glorificauit filium ſuum I E S V M. quem vos quidem tradidiſtis & negaſtis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.) Dictio interpretata iudicante, eſt præteriti temporis potuiſſet transferri quum iudicaſſet ille. ¶Vos autem ſanctum & iuſtum negaſtis: & petiſtis virum homicidam donari vobis, autorem vero vitæ interfeciſtis, quem deus ſuſcitauit à mortuis: cuius nos teſtes ſumus. Et in fide nominis eius.) ſcilicet I E S V. ¶Hunc quem vos videtis & noſtis.) à claudicatione ſanatum. ¶Confirmauit nomen eius. pro, conſolidauit nomen eius.) ſcilicet I E S V. Et eſt nominatiui caſus nomen. Et eſt ſenſus quod nomen Ieſu conſolidauit hunc in

fine

fide nominis Ieſu. Quod enim nomen Ieſu conſolidauerit illum claudum, teſtantur verba qui A
bus vſus eſt Petrus in nomine Ieſu Naſareni ſurge & ambula. Quod autem ipſum non conſoli-
dauerit hunc ratione nominis ſed ratione fidei in ipſo nomine Ieſu, vult Petrus quód intelligāt
vt fidem habeant nominato IESV.
¶ET fides quæ per eum eſt, dedit integram ſanitatem iſtam. pro, dedit illi integritatem iſtam.)
qua ambulat rectus & ſalit. ¶IN conſpectu omnium veſtrum. ¶ET nunc fratres ſcio quia per
ignorantiam feciſtis ſicut & principes veſtri.) Non eſt ſenſus, per ignorantiam feciſtis ſicut &
principes veſtri per ignorantiam fecerunt: ſed quod per ignorantiam feciſtis, imitando princi-
pes veſtros. Excuſat ſiquidem populum quòd ignoranter imitati ſunt ſuós principes, qui ex in-
duſtria procurauerunt mortem Ieſu. ¶Deus autem qui prænunciauit. pro, deus autem quæ prę
nunciauit, per os omnium ſuorum prophetarum.) Per os dicit, ad ſignificandum quòd tanquā
vno ore locuti ſunt omnes prophetæ.
¶P A T I Chriſtum ſuum, impleuit ſic) Relatiuum quæ fertur ad verbum pati. Eſt enim ordo
literę deus autem quæ pati Chriſtum ſuum prænunciauit per os omnium ſuorum prophetarum
impleuit ſic. ¶Pœnitemini igitur pro. peniteat vos igitur, & conuertimini, vt deleantur pecca- B
ta veſtra: vt quum venerint tempora refrigerii à conſpectu domini, & miſerit eum qui prædi-
catus eſt vobis Ieſum Chriſtum. Perlege prudens lector tātum quôd ſequitur: & nullam inuenies
particulam quæ ſubiungatur huic ſubiunctiuo vt quum venerint tempora refrigerii & miſerit
&c. Vnde ſuſpenſa ſeu mutila eſt ſententia, vt opus ſit aliquid ſubintelligere: puta ſalui ſitis. vt
ſalui ſitis quum venerint tempora refrigerii à conſpectu domini. Et appellat tempus iudicii
tempora refrigerii. refrigerii autem â facie domini prouenientis. erit enim facies C H R I T I
ratio ſummi refrigerii bonis.
¶Quem oportet quidem cœlum ſuſcipere vſque in tempora reſtitutionis omnium quę locutus
eſt deus per os ſanctorum ſuorum à ſeculo prophetarum.) Ambigua eſt conſtructio: an ſignifi-
cetur quod Ieſus interim ſuſcipit cælum, an quod cælum ſuſcipit Ieſum Vterque tamen ſenſus
verus eſt: quoniam vſque ad diem iudicii oportet quod cælum ſuſcipiat Ieſum velut locus loca-
tum, & quo IESVS ſuſcipiat cælum tanquam in quo regnet. regnat enim interim in cælis, qui C
poſtea regnabit in omnibus.
¶Moyſes quidem dixit quoniam prophetam ſuſcitabit vobis dominus deus veſter de fratribus
veſtris.) Non auffertur Moyſes in teſtimonium ſecundi aduentus Ieſu Chriſti: ſed in teſtimoni-
um aduentus primi, qui fuit initium & meritum ſecundi. Et ſcribitur hoc teſtimonium Detero.
xviii. ¶Tanquam me ipſum.) Diuidenda ſunt pronomina me iungendum eſt cum antecedenti
bus, prophetam ſuſcitabit tanquam me: hoc eſt mei ſimilem. pronomen vero ipſum, iungendum
eſt cum ſequentibus. Ipſum audietis iuxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem.)
Hic fac punctum: quoniam completur ſententia Hebræo more, erit autem. Subauditur enim
hoc quod ſubiungitur. ¶Omnis anima quæ non audierit prophetam illum exterminabatur de D
plebe. Et omnes.) Deeſt coniunctio. Legendum eſt.
¶Sed & omnes prophetæ. Dixerat, Moyſes quidem. accumulat ſed & omnes prophetæ.
¶A Samuele & deinceps qui locuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos. Vos eſtis filii prophetarum
& teſtamenti quod diſpoſuit deus ad patres veſtros. pro, noſtros.) Erant enim Petrus & Ioannes
etiam Hebræi. ¶Dicens ad Abraham. & in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.)
Ecce teſtamentum diſpoſitum patribus & explicatum Abrahæ, Et ſumpta hæc verba ex Geneſi.
xxii. Diſponitur enim quod in Abrahæ ſemine (hoc eſt Chriſto) benedicentur, benedictione vi
tæ æternæ, non ſolum familiæ Iudæorum ſed omnes familiæ terræ vniuerſæ. Vnde & Petrus
exponit hæc verba ſtatim de benedictione gratiæ in remiſsionem peccatorum: ſubiungendo.
¶Vobis primum.) ad differentiam gentium quibus poſtea. ¶Deus ſuſcitans.) Præteriti tempo-
ris eſt ſuſcitans. pro, quum ſuſcitauit, filium ſuum.) Nec ſermo de ſuſcitare à mortuis ſed de effi-
cientia ortus. Et eſt ſenſus deus quum fecit exoriri proculdubio in carne. Alluſit enim Petrus ad
verba Moyſi allegata, prophetam ſuſcitabit vobis dominus deus. & propterea ſubdit. ¶Miſit eū E
benidicentem vobis vt conuertat ſe vnuſquiſq; à nequitia ſua.) Iungit prophetiam Moyſi cum
promiſsione facta Abrahæ. miſit enim deus filium ſuum in carnem ad benedicendum perſona-
liter Iudæis, prædicando, miracula faciendo &c. vt conuerterentur à malitiis ſuis.

CAPVT IIII.

F LOquentibus autem illis ad populum,ſuperuenerunt ſacerdotes & magiſtratus
templi.pro,dux templi.)Non.en eſt officii præſidentis templo ne quid fie-
ret indecens aut prophanum.& vt ex nomine conijcere licet, præerat non
cultui diuino(hoc enim erat põtificis)ſed miniſteriis & hominibus qui in-
fra atria templi commorabãtur.An autem iſte eſſet laicus vel ex tribu Leui,
incertum eſt.¶Et Sadducæi,dolentes ꝙ docerẽt populum,& annunciarent
in Ieſu reſurrectionem ex mortuis.& iniecerunt in eos manus:& poſuerunt
eos in cuſtodiam in craſtinum.Erat autem iam veſpera.Multis autem eorum qui audierãt ver-
bum crediderunt.Et factus eſt numerus virorum quinq; milia.Deeſt circiter. Legendum eſt.
numerus virorum circiter quinq; milia.)Vbi nota multitudinem augmenti.nam ſuperius(ſup
putatis etiam mulieribus)dixit additæ ſunt animæ circiter ter mille.tanta aũt fuit poſtea augmẽ
tatio vt non ſupputatis mulieribus eſſent fere quinq; milia virorum.¶Factum eſt autem in cra
ſtinum vt congregarentur principes eorum & ſeniores & ſcribæ in Hieruſalem,& Annas prin
G ceps ſacerdotum & Caiphas,& Ioannes & Alexander,& quotquot erant de genere ſacerdota-
li.& ſtamẽtes eos in medio interrogabãt in qua virtute.pro,potẽtia,aut in quo nomine feciſtis
hoc vos?¶Tunc Petrus repletus ſpiritu ſancto dixit ad eos .Principes populi & ſeniores Iſrael
audite.Si nos audie diiudicamur in benefacto hominis infirmi.pro,homini infirmo.) Et par-
ticula ſequens(ſcilicet.¶In quo iſte ſaluus factus eſt.)ſimiliter vt materia examinis legenda eſt.
Beneficium enim & rationem beneficii Petrus vt materiam examinis(tanquam repetens propo
ſita à iudicibus)explicat,dicendo ſi diiudicamur ſeu examinamur in his duobus
¶Notũ ſit omnibus vobis & omni plebi Iſrael ꝙ in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti Naſaro
ni(quem vos crucifixiſtis,quem deus ſuſcitauit à mortuis)in hoc iſte aſtat corã vobis ſanus.Hic
eſt lapis qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus,qui factus eſt in caput anguli:& non eſt in ali-
quo alio ſalus.nec enim aliud nomen eſt ſub cælo datum hominibus.pro,datũ inter homines.)
Ieſus enim homo eſt:& propterea dicit,inter homines.
H ¶In quo oporteat nos ſaluos fieri.¶Videntes autem Petri conſtanciam.pro,audaciam,& Ioan-
nis,comperto quod homines eſſent ſine literis & idiotæ.)hoc eſt plebi.¶Admirabantur:& co-
gnoſcebant.pro,& agnoſcebant,eos quoniam cum Ieſu fuerant.Hominem quoq; videntes ſtan
tem cum eis qui curatus fuerat,nihil poterant contradicere.iuſſerunt autem eos foras extra con
cilium ſecedere:& conferebant adinuicem dicentes.Quid faciemus hominibus iſtis?quoniam
quidem notum ſignum factum eſt.pro,factũ eſſe.)Regitur enim tota ſententia à ſubiuncto ver-
bo manifeſtum eſt.¶Per eos,omnibus habitantibus Hieruſalem manifeſtum eſt,& non poſſu
mus negare.Sed ne amplius diuulgetur in populum.comminemur eis.pro,minando minemur
illis.)Hebræorum more exaggerando.¶Ne vltra loquantur in nomine hoc illi hominum.Et
I vocantes eos,denunciauerunt.pro,præceperunt,ne omnino loquerentur neque docerent in no
mine Ieſu.¶Petrus vero & Ioannes reſpondentes:dixerunt ad eos. Si iuſtum eſt in conſpectu
dei vos potius audire quam deum,iudicate,non enim poſſumus quæ vidimus & audiuimus nõ
loqui.At illi comminantes dimiſerunt eos,non inuenientes quomodo punirent eos propter po
pulum:quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat.pro,glorificabant
deum in eo quod factum fuerat.Annorum enim erat amplius quadraginta homo,in quo factu
fuerat ſignum iſtud ſanitatis.¶Dimiſſi autem venerunt ad ſuos:& annunciauerunt eis quanta.
pro,quæcunq; ad eos principes ſacerdotum & ſeniores dixiſſent.Qui quum audiſſent vnanimi
ter leuauerunt vocem ad deum:& dixerunt.Domine tu.Deeſt.deus,qui feciſti cælum & terram
mare & omnia quæ in eis ſunt:qui ſpiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri ſui dixiſti.)
Quatuor ſuperfluunt dictiones.ſpiritu ſancto,patris noſtri.
¶QVare fremuerunt gentes & populi meditati ſunt inania:aſtiterunt reges terræ,& principes
conuenerunt in vnum aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius?)Initium pſalmi ſecundi
citant:quod & exponunt ſubiungendo.¶COnuenerunt enim vere in ciuitate iſta.) Superfluit
K in ciuitate iſta.¶ADuerſus ſanctum puerum.pro,filium tuum Ieſum quem vnxiſti.) Hebræo
more loquuntur,regem ab vnctione ſignificantes.quem vnxiſti, hoc eſt Meſiam ſeu Chriſtum
feciſti.¶HErodes & Pontius Pilatus.)Geſta in paſſione Chriſti commemorant:exponendo ver
ba pſalmi,reges & principes.Vnde & ſubiungunt.
¶CVM Gentibus & populis Iſrael facere quę manus tua & conſilium tuum decreuerunt. pro,
decreuerat fieri.)Memento ꝙ actio diſplicuit,paſſio grata fuit.¶Et nunc domine reſpice in mi
nas eorum:& da ſeruis tuis cum omni fiducia.pro,audacia,loqui verbum tuum in eo ꝙ ma-
num tuam extendas.pro,manum tuam extendendo,ad ſanitates.pro,ad ſanationem:& ſigna
& prodigia

& prodigia fieri per nomen ſancti filii tui Ieſu. Et quum oraſſent motus eſt locus.)in ſignum A
ſenſibile exauditionis.¶In quo erant congregati.Et repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto) Exterius
motus eſt locus:interius repleti ſunt ſpiritu ſancto.Durante hac via ad cœleſtem patriam quatũ-
cunq; aliquis ſpiritu ſancto repletus prius fuerit,ſemper poteſt iterum atq; iterum repleri: quo-
niam prius repletus fuit iuxta ſuæ tunc diſpoſitionis capacitatem,& poſtea maioris capacitatis
ob meliorem diſpoſitionem effectus iterum repletur:& ſic deinceps.Vnde non mireris ſi prius
repleti,modo quoq; repleti ſunt ſpiritu ſancto.¶Et loquebantur verbum dei cum fiducia.pro,
audacia.)Ecce effectus petitus ab orantibus.¶Multitudinis autem credentium erat cor vnum &
anima vna.)Vnitas cordis ſimilitudinem ſignificat voluntatum deliberatarum.cor enim pro vo
luntate ponitur.Vanitas autem animæ ſimilitudinem affectionum(prout tamen rationi ſubdun-
tur)ſignificat.flebant enim cum flentibus & gaudebant cum gaudentibus.¶Nec quiſquam,eo-
rum quæ poſsidebant aliquid ſuum eſſe dicebat:ſed erant illis omnia communia.) Repetendũ
duxit Lucas meritum communitatis,poſtq̃ tam aucta erat multitudo credentium: ne putarem*
fuiſſe communia apud eos tunc tantum quum erant pauci.Rurſus quoniam non omnes vende
bant ea quæ poſsidebant, explicandum duxit ꝙ nullus dicebat ſuum eſſe aliquid eorum quę
poſsidebat.Acſi apertius dixiſſet.& quamuis non omnes venderent quæ poſsidebant,omnes ta B
men habebant omnia communia.¶Et virtute.pro,potentia,magna.)proculdubio ad faciendũ
miracula.¶Reddebant apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti domini noſtri:& gra-
tia magna erat in omnibus illis.)Non ſolum potentia miraculorum ſed etiã magna gratia apud
auditores donati erant Apoſtoli omnes.Cuius gratiæ ſubiungit.
¶Neq; enim quiſq̃ egens erat inter illos.)proculdubio credẽtes.Cuius effectus media cauſa cau
ſata ex magnitudine gratiæ Apoſtolicæ,ſubiungitur. ¶Quotquot enim poſſeſſores agrorum
aut domorum erant vendentes.)Anceps eſt ſermo:an erant iungatur cum poſſeſſores.& ſit ſen-
ſus quotquot erant poſſeſſores vendebant & ponebant pręcium &c. An verbum erant iungatur
cum participio vendentes,& non cum nomine poſſeſſores.& non ſit ſenſus ꝙ quotquot habe-
bant agros vendebant illos:ſedꝙ quotquot poſſeſſores agrorũ aut domorum vendebant agrum
ſeu domum.¶Afferebant precia eorum quę vendebant.pro,vendiderant,& ponebant ad pe-
des Apoſtolorum.diuidebatur autem ſingulis prout cuiq; opus erat.)Hæc enim fuit ratio quare C
nullus eſſet egens,quia venditores agrorum & domorum pręcium diſtribuendum offerebant,
ne aliquis mendicaret.Et hic ſecundus ſenſus quadrat ſubiunctis dictis à Petro Ananiæ.& ideo iã
quam literalis ſenſus amplectendus eſt.¶Ioſeph.pro,Ioſes,autem qui cognominatus eſt Barna-
bas ab Apoſtolis(quod eſt interpretatum filius conſolationis)leuiter, Cyprius genere,) Inter
poſſeſſores agrorum qui vendiderunt, meminit Lucas ſpecialiter Barnabæ.cuius nomen pro-
prium erat Ioſes:ſed ab Apoſtolis cognominatus eſt filius conſolationis Latinæ,Hebraice autẽ
Barnabas.bar ſiquidem eſt filius ,& nabas conſolationis.Meminit autem iſtius tum propter expli
candum illius meritum ex Apoſtolico cognomine.tum quoniam inferius iſte deſcribitur itro-
ducere Paulum ad Apoſtolos:& à ſpiritu ſancto ſegregatur cum Paulo ad prædicandum Genti-
bus:& alia multa præclara de eo erat ſcripturus.¶Cum haberet agrum,vendidit eum:& attulit
precium,& poſuit ante.pro,ad.ſeu iuxta,pedes Apoſtolorum. D

CAPVT: V.

Ir autem quidem nomine Ananias cum Sapphira vxore ſua vendidit agrum.
pro,poſſeſsionem,& fraudauit de precio agri.)Superfluit agri.
¶Conſcia vxore ſua:& afferens.pro,& allatam, partem quandam, ad pedes
V Apoſtolorum poſuit.Dixit autem Petrus ad Ananiam.Anania cur tentauit.pro,
impleuit,Satanas cor tuum mentiri te ſpiritui ſancto?)Græce habetur menti-
ri te ſpiritum ſanctum.vel ꝙ Gręci ſic loquuntur mentior te ſicut benefacio
te,quemadmodum nos dicimus mentior tibi,benefacio tibi. Et iuxta hunc ſenſum interpres
tranſtulit mentiri te ſpiritui ſancto.Vel ꝙ mentitus eſt ſpiritum ſanctum:hoc eſt ſimulauit ſpiri E
tum ſanctum.quemadmodum aurum Alchimicum mentitur aurum:& hypocrita mentitur vi
rum ſanctum.Et iuxta hunc ſenſum Petrus dicit cur impleuit Satanas cor tuum vt mentiretis
ſpiritum ſanctum,vt ſimulares ſpiritu ſancto agente te ponere precium agri in communi. hoc
enim erat directe mentiri ſpiritum ſanctum.vnde & exponit mendacium in fraude precii, ſub
iungendo.¶Et fraudare de precio agri.)Nonne manẽs tibi manebat,& venundatũ.pro, venũ
datus,in tua erat poteſtate?)Hinc clare apparet ꝙ nõ voti neceſsitate Chriſtiani omnes tunc ha-

bebant omnia communia, libera perfectione charitatis. Expreſſe ſiquidem duo dicuntur Ana-
F niæ quæ non fuiſſent vera ſi Chriſtiani omnes voto obligati fuiſſent ad communitatem rerũ.
Primum enim dicitur quòd ager manens tibi manebat: hoc eſt antequam vẽderetur tuus erat.
Deinde quod etiam poſtquam eſt venditus, in tua erat poteſtate illius precium. Conſtat ſiquidẽ
ꝙ neutrum horum fuiſſet verum ſi obligatus fuiſſet voto. Et hoc clare quadrat pręcedentis ca
pituli textui expoſito quotquot enim poſſeſſores agrorum aut domorum vendentes erant. &c.
¶ Quare poſuiſti in corde hanc rem?) videlicet vt poneres in communi partem prætii. pro, in-
tegro pręcio hæc enim fuit tota peccati ratio, Vnde & ſubiungitur. ¶ Non es mentitus homini
bus. nobis videlicet qui ſumus homines. ¶ Sed deo.) habitanti in nobis. tu irrogaſti iniuriam
nobis, hominibus, ſed deo in nobis: non ęſtimando deum in nobis habitantem curam exercere
huius communis vitæ tanquam proprium illius authorem. Propterea enim dixit non es men-
titus hominibus ſed deo. Quod & dupliciter manifeſtauit Petrus. primo reuelando ſecretum
cordis Ananiæ: & deinde pœna ſubſequente. ¶ Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit & ex
pirauit. Et factus eſt timor magnus ſuper omnes qui audierunt. Surgentes autem iuuenes amoue
G runt eum: & afferentes ſepelierunt. ¶ Factum eſt autem quaſi horarum trium ſpatium: & vxor
ipſius neſciens quod factum fuerat, introiuit. Reſpondit autem ei Petrus.) Salutanti Apoſtolo.
mulieri reſpondit Petrus. ¶ Dic mihi mulier ſi tanti agrũ vendidiſtis? At illa dixit etiam tanti.
Petrus autem ait ad eam. Quid vtiꝙ conuenit vobis.) hoc eſt conueniſtis vos, tu & vir tuus.
¶ Tentare ſpiritum domini?) Sciebat enim Petrus vxorem fuiſſe cõſciam fraudis. & propterea
dixit cur conueniſtis vos vt tentaretis ſpiritum domini. Vere experimentum ſumere attentabãt
non intentione ſed facto de ſpiritu domini habitante in Apoſtolis & actore vitæ communis.
offerentes enim partem precii, experti ſunt ſpiritum domini in Apoſtolis cognoſcentem frau-
dem vtriuſque. ¶ Ecce pedes eorum qui ſepelierunt virum tuum ad oſtium: & efferent te. Con-
feſtim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam:
& extulerunt & ſepelierũt ad. pro, iuxta, virum ſuum.) Aduerte hic initia legum in primis trãſ-
H greſſoribus fuiſſe vindictis ſemper commendata. Nam & in lege veteri primus violator ſab-
bati fuit lapidatus: & primi violatores aræ (filii. ſ. Aaron) fuerunt extincti, & in lege noua iſti cõ-
iuges fuerunt occiſi quia fuerunt primi tranſgreſſores.
¶ Et factus eſt timor magnus. in vniuerſa eccleſia: & in omnes qui audierunt hæc. ¶ Per manus
autem Apoſtolorum fiebant ſigna & prodigia multa in plebe.) Repetit Lucas miracula Apoſto
lorum, non vt commemoret eadem repetendo: ſed vt ſignificet perſeuerantiam diuinæ potentię
in Apoſtolis ad faciendum miracula. Et adiungit in quibus fiebant miracula: videlicet in plebe
ſeu populo, ad differentiam magnatum. vt deſcribat populares fuiſſe diſpoſitos ad fidem Chriſti:
& propterea in ipſis tanquam diſpoſitis fieri miracula per Apoſtolos.
¶ Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat ſe con-
I iungere illis: ſed magnificabat eos.) Propter timorem principium illi qui non credebant time-
bant conuerſari cum Chriſtianis. & quamuis non conuerſarentur cum eis, laudabant tamen
eos. ¶ Magis autem augebatur credentium in domino multitudo virorum ac mulierum, ita vt
in plateas eiicerent. pro. exportarem, infirmos & ponerent in lectulis ac grabatis.) In ſignum
maximi augmenti multitudinum virorum ac mulierum dicit quòd exportabant infirmos in
plateas: ad ſignificandum quòd erant tot vt nec commode poſſent deferre illos ad apoſtolos nec
apoſtolis vacaret venire ad eos præ multitudine. ¶ Vt veniente Petro, ſaltem vmbra illius obũ
braret quenꝙ illorum: & liberarentur omnes ab infirmitatibus ſuis.) Omnes hæ poſtremæ ſex
dictiones ſunt adiectitiæ. ¶ Concurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Hieruſalem,
afferentes ægros & vexatos à ſpiritibus immundis: qui curabantur omnes
¶ Exurgens autem princeps ſacerdotum & omnes qui cum illo erant, quæ eſt hæreſis Saddu-
cæorum.) De hac Sadducæorum ſecta in euangeliis dictum eſt. ¶ Repleti ſunt zelo.) inuidię
& iræ. inimici ſiquidem erant reſurrectionis & ſpirituum. ¶ Et iniecerunt manus in apoſto-
k los: & poſuerunt eos in cuſtodia publica. Angelus autem domini per noctem aperiens ianuas
carceris & educens eos dixit. Ite: & ſtantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius.)
proculdubio Chriſtianæ. ¶ Qui quum audiſſent, intrauerunt in diliculo in templum & do
cebant. Adueniens autem princeps ſacerdotum & qui cum eo erant.) non in templum, ſed ad
locum concilii. ¶ Conuocauerunt concilium & omnes ſeniores. pro, & ordinem ſeniorum, fi-
liorum Iſrael: & miſerunt ad carcerem vt adducerentur. Quum autem veniſſent miniſtri &
aperto carcere.) Superfluit aperto carcere. ¶ Non inueniſſent illos: reuerſi nunciauerunt, di
centes. Carcerem quidem inuenimus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ia-

nuas

nuas:aperientes autem.)Præteriti temporis eſt pro quum aperuimus autem.¶Neminem intus A
inuenimus.Vt autem audierũt hos ſermones magiſtratus tẽpli.pro,dux templi.)Et deſunt duę
dictiones.Legendum eſt.¶Vt autem audierunt hos ſermones &.ſummus ſacerdos & dux tem-
pli & principes ſacerdotum,ambigebant de illis quidnam fieret.Adueniens autem quidam nũ-
ciauit eis,quia ecce viri quos poſuiſtis in carcere ſunt in templo ſtantes & docentes populum.
Tunc abiit magiſtratus.pro,dux,cum miniſtris:& adduxit illos ſine vi.timebant enim populũ
ne lapidarentur.Et quum adduxiſſent illos,ſtatuerunt in conſilio.Et interrogauit princeps ſa-
cerdotum dicens,pręcipiendo.pro,nonne pręcepto,præcepimus vobis.)Hebræo more exage-
rat.¶Ne doceretis in nomine iſto?& ecce repleſtis Hieruſalem doctrina veſtra:& vultis induce
re ſuper nos ſanguinem homini iſtius:)De Ieſu eſt ſermo.& execrãdo ſanguinem Ieſu,timen di
uinam vindictam ſi Ieſus Chriſtus crucifixus adoratur à populo.
¶Reſpondens autem Petrus & Apoſtoli dixerunt.Obedire oportet deo magis quam homini-
bus.deus patrum noſtrorum ſuſcitauit Ieſum quem vos interemiſtis ſuſpendentes in ligno.hũc
principem & ſaluatorem deus.exaltauit dextera ſua,ad dandam pœnitẽtiam Iſrael & remiſſio-
nem peccatorum:& nos ſumus teſtes.)Deeſt ei.Legendum eſt.¶Et nos ſumus ei teſtes horum B
verborum & ſpiritus ſanctus.pro,quin & ſpiritus ſanctus,quem dedit deus omnibus obedienti-
bus ſibi.)hoc eſt non tam nos ſumus ei teſtes quàm ipſe ſpiritus ſanctus datus obedientibus illi.
¶Hæc autem cum audiſſent,diſſecabantur & cogitabant.pro,& conſultabant,interficere illos.
¶Surgens autem quidam in concilio Phariſæus,nomine Gamaliel,legiſdoctor, honorabilis
vniuerſæ plebi.)Hic Gamaliel dicitur fuiſſe occultus Chriſtianus ad diſsipanda concilia Iudæo-
rum.¶Iuſsit foras ad breue homines fieri.pro,iuſſit foras ad breue Apoſtolos facere.) hoc eſt
emittere foras. ¶Dixitque ad illos,Viri Iſraelitæ,attendite vobis ſuper hominibus iſtis quid
acturi ſitis.ante hos enim dies extitit Theodas.pro,Thudas,dicens ſe eſſe aliquem.)hoc eſt ma-
gnum prophetam.¶Cui conſenſit.pro,adhæſit,numerus virorum circiter quadringentorum.
qui occiſus eſt:& omnes quicunque credebant ei diſſipati ſunt & redacti ad nihilum.)Gamaliel
rem notam ſummarie tangit.Nec eſt iſte Theudas ille de quo Ioſephus lib.xx.dicit fuiſſe Ma-
gnum & multos ſeduxiſſe & duxiſſe ad ripas Iordanis,promittendo tranſuum ſicco pede:& iuſ- C
ſu Fadi procuratoris interfectum cum multis,miſſa equitum multitudine.nam iſte de quo lo-
quitur Gamaliel fuit ante Iudam Galilæum,vt textus iſte dicit:ille autem de quo loquitur Ioſe-
phus fuit longe poſt.Nam fuit tempore Claudii Cæſaris qui miſit Cuſpium Fadum procurato
rem Iudææ.Incertum eſt igitur quis iſte Theudas fuerit & quæ fecerit.¶Poſt hunc extitit Iu-
das Galilæus in diebus profeſsionis.)Dies profeſsionis appellat quando(vt Lucas refert) deſcri-
ptio facta eſt vniuerſi orbis:& ibant ſinguli in ciuitates ſuas vt profiterentur.De hoc Iuda libro
decimooctauo.refert Ioſephus ꝙ docebat ne populus tributa ſolueret Romanis:eo ꝙ ſoli deo
tributarius eſſe deberet. ¶Et auertit populum Deeſt multum,poſt ſe.& ipſe periit,& omnes
quotquot conſenſerunt ei diſperſi ſunt.Et nunc itaq; dico vobis,diſcedite ab hominibus iſtis &
ſinite illos:quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium hoc aut opus,diſſoluetur:ſi vero ex deo eſt
non poteritis diſſoluere:ne forte & de repugnare videamini.pro,reperiamini.Conſenſerunt au D
tem illi:& conuocantes Apoſtolos,cæſis.)Hoc non conſuluerat Gamaliel. ¶Denunciauerunt.
pro,præceperunt.ne omnino loquerentur.)Superfluit omnino.¶In nomine Ieſu.& dimiſerũt
eos.Et illi quidem ibant gaudentes à conſpectu concilii,quoniam digni habiti ſunt pro nomi-
ne Ieſu contumeliam pati.)In quo apparet maxima Apoſtolorum perfectio:& tam ingens mu-
tatio vt gauderent ſe contumelioſe cæſos.¶Omni autem die non ceſſabant,in templo & circa
domos pro,per ſingulas domos,docentes & euangelizantes Ieſum Chriſtum)Spiritualem cibũ
docendo tribuebant:ſicut & de corporeo cibo dixerat per ſingulas domos diſtributo.

CAPVT VI.

E

IN diebus autem illis creſcente numero diſcipulorum, factum eſt murmur
Græcorum aduerſus Hebræos) Hebræi erant omnes:ſed alii nati in Græ
cia,alii in terra Iudæorum.& iſti appellantur Hebræi.illi Græci. ¶Eo quod
deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum. Si diceret à quoti-
diano miſterio,ſignificaret ꝙ repellabantur viduæ Græcorum à miniſtran-
do:ſed dicendo in quotidiano miniſterio,ſignificat Græcorum viduas gra-
uari vilioribus miniſteriis quotidianis. ¶Conuocantes autem duodecim

 multitudinem

multitudinem diſcipulorũ,dixerũt.Nõ eſt æquum.pro,placitum.)Et ſubauditur deo.eſt enim
B ſenſus ꝙ nõ eſt placitũ deo.Nos derelinquere verbũ dei & miniſtrare menſis.Conſiderate er-
go fratres viros ex vobis boni teſtimonii.)hoc eſt teſtimonio probatos.❡Septẽ.plenos ſpiritu
ſancto & ſapientia.)quantum exterioribus cognoſci poteſt. ❡Quos conſtituamus ſuper hoc
opus.pro,ſuper neceſsitatem hanc.)Neceſſarius ſiquidẽ erat vſus miniſterii muliebris:ſed opor
tebat adhibere aliquos qui ſuperintẽderent ne iſtæ magis grauarẽtur q̃ illæ.❡Nos vero oratio-
ni & miniſterio verbi inſtantes erimus.)Omni ex parte liquet ꝙ ſeptẽ eligendi erant diaconi:
hoc eſt miniſtri non altaris ſed menſarum. nam ad diaconos altaris ſpectaret vacare orationi &
verbo dei:è regione autẽ iſtorũ dicitur,nos vero orationi & verbo dei inſtabimus.❡Et placuit
ſermo coram omni multitudine.Et elegerunt Stephanũ,virũ plenum fide & ſpiritu ſancto, &
Philippũ,& Prochorum,& Nicanorẽ,& Timonem & Parmenam & Nicolau maduenam.pro
proſelytum,Anthiochenum.Hos ſtatuerunt ante conſpectũ Apoſtolorum:& orantes impoſue
runt eis manus.)Prius orant Apoſtoli:& deinde imponunt manus ſuper hos ſeptem diaconos
non conſecrando eos in diaconos(quum nulla de hoc miniſterio fiat mentio)ſed vt per manuũ
G impoſitionem cõferatur eis gratia ſpiritus ad exequendũ iniunctũ officiũ ſuperintendẽdi mini
ſtris menſarũ.pro hoc enim particulari officio digne exequendo,& orãt & manus imponunt.
❡Et verbum domini creſcebat,& multiplicabatur numerus diſcipulorum in Hieruſalem valde
Multa etiam turba ſacerdotum obediebat fidei.) Intelligo per hoc quod turba ſacerdotum erat
Chriſtiana quo ad ea quæ ſunt fidei:non autem communicabat cum aliis Chriſtianis in hoc ꝙ
haberẽt omnia cõmunia.& propterea Lucas ſignificantius de iſtis dicat quod obediebãt fidei
de aliis autem,& multiplicabatur numerus diſcipulorum in Hieruſalem valde.❡Stephanus au-
tem plenus gratia & fortitudine,faciebat prodigia & ſigna magna in populo.❡Surrexerunt au
tem quidam de ſynagoga quæ appellatur libertinorum,& Cyrenenſium & Alexandrinorum,
& eorum qui erant à Cilicia & Aſia.)Niſi in Hieruſalem multæ fuiſſent ſynagogæ,nõ limitaſ-
ſet Lucas hanc ſynagogam fuiſſe iſtarum nationum. Et forte ſynagoga à libertinis nominata
H eſt.Communis autem erat his quatuor nationibus:intelligendo per Aſiam non tertiam mun-
di partem ſed Aſiam minorem.❡Diſputantes cum Stephano.& non poterant reſiſtere ſapien-
tiæ & ſpiritui qui loquebatur.)Vere apparet impletum Chriſti verbum,ego dabo vobis os &
ſapientiam cui non poterunt reſiſtere omnes aduerſarii veſtri.❡Tunc ſubmiſerũt viros qui di
cerent ſe audiſſe eum dicentem verba blaſphemiæ in Moyſen & deum.Cõmoueruntq; plebem
& ſeniores & ſcribas.Et cõcurrentes rapuerũt eum:adduxerunt in concilium.& ſtatuerũt falſos
teſtes.)Nõ fuit vniuerſa res hæc geſta vnico cõtextu:ſed quum nõ poſſent reſiſtere ſapiẽtiæ &
ſpiritui,clam procurarunt viros in falſos teſtes.Nec hoc ſuffecit illis de ſynagoga:ſed cõmoue-
runt & plebem & ſeniores & doctores aduerſus Stephanũ.Neſcitur autem quot dies in hoc con
ſumpſerint:ſed nacta oportunitate diſputatores verſi ſunt in lictores.Inuaſerũt enim Stephanũ
I diſputantẽ,non argumentis ſed manibus:rapiendo & adducendo ipſum in conſiliũ.Et tunc vſi
ſunt falſis teſtibus.❡Qui dicerent homo iſte non ceſſat loqui verba.Deeſt blaſphema,aduerſus
locum ſanctum & legem.)Locum ſanctum appellant templum.❡Audiuimus enim eum dicen-
tem quoniam.pro,ꝙ,Ieſus Naſarenus hic.)Contemptiue apponunt hic.❡Deſtruet locum iſtũ.
Nunquam hoc Stephanus dixerat.❡Et mutabit traditiones.pro,conſuetudines,quas tradidit
nobis Muyſes.)Ne hoc dixiſſe,Stephanum credendum eſt:quoniam didicerat illud,non veni
ſoluere legem ſed adimplere.Sed quemadmodum deſtructionẽ templi futuram falſo teſtantur
adiungendo quod Ieſus deſtruet illud,ita adimpletionem falſo teſtantur vertendo illam in mu-
tationem. ❡Et intuentes eum omnes qui ſedebant in conſilio viderunt faciem eius tanquam
faciem angeli.)Non explicatur quid deus apparere fecerit in facie Stephani ob quod facies eius
apparebat tanquam facies angeli.

CAPVT. VII.

k

DIxit autem princeps ſacerdotum ſi hæc ita ſe haberent? Qui ait. Viri fratres
& patres audite. DEVS GLORIAE apparuit patri noſtro ABRA-
HAE quum eſſet in Meſopotamia, priuſquam moraretur in Charam:& di-
xit ad illum. exi de terra tua & de cognatione tua, & veni in terram quam
monſtrauero tibi. Tunc exiit de terra Caldæorum, & habitauit in Charam.)
Chaldæa enim pars eſt Meſopotamiæ:in qua Meſopotamia eſt etiam ciuitas Charam.&
propterea ſignificanter Stephanus dicit in Meſopotamia priuſquam moraretur in Charam:

ſciens ꝙ

ſciens quod Charam erat etiam in Meſopotamia. Et ſignificátius dicit ꝙ tunc exit de Chaldæa, A
non de Meſopotamia. venit enim in Charam ciuitatem non Chaldææ ſed Meſopotamiæ verſus
Syriam in qua mortuus eſt pater Abrahæ, vt patet Gene. xi. ¶Et inde poſtꝗ mortuus eſt pater
eius, trãſtulit illum in terram iſtã in qua nũc vos habitatis. Et non dedit illi hæreditatẽ in ea nec
paſſum pedis. pro, nec veſtigium pedis.) Aduerte quod non dicit Abraham ne veſtigium qui-
dem pedis poſſediſſe in terra promiſsionis (quoniam hoc cõſtat eſſe falſum. nam poſſedit agrũ
ibidem cum ſpelunca: vt patet in Gene. ca. xxiii.) ſed dicit quod deus non dedit ei hæridario ti-
tulo nec veſtigium pedis. agrum enim illum emit. ¶Sed repromiſit dare illi eam in poſſeſsionẽ,
& ſemini eius poſt ipſum: quum non haberet filium. Loquutus eſt autem ei deus. pro, loquutus
eſt autem deus ſic.) vt ſubiungitur. ¶Quia. pro, quód, erit ſemen tuum accolla. pro inquilinũ,
in terra aliena: & ſeruituti eos ſubiicient, & male tractabunt eos annis quadringentis triginta.)
Anni iſti non referuntur ad ſeruitutem, ſed ad peregrinationem. nam vt ſupputantes annos ſecũ
dum Hebræos dicunt, nec quadringentis annis fuerunt in Aegypto, ſed ducentis tantum & de-
cem annis. ¶Et gentem cui ſeruierint, iudicabo ego dicit dominus. pro, dixit deus. & poſt hęc
exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto. Et dedit illi teſtamentum circunciſionis, & ſic genuit Iſaac: B
& circũcidit eum die octauo. & Iſaac Iacob: & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmu-
lantes, Ioſeph vendiderunt in Aegyptum. Et erat deus cum eo: & eripuit eum ex omnibus tribu
lationibus eius. Et dedit ei gratiam & ſapientiam in conſpectu Pharaonis regis Aegyptiorum:
& conſtituit eum præpoſitum ſuper Aegyptum & ſuper omnem domum ſuam. Venit autem fa
mes in vniuerſam Aegyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres
noſtri. Quum audiſſet autem Iacob eſſe frumentum in Aegypto, miſit patres noſtros primum.
Et in ſecundo.) ſubaudi diſcenſu patrum in Aegyptum. ¶Cognitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis.
& manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius. Mittens autem Ioſeph, accerſiuit Iacob patrem ſuum
& omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuagintaquinque) Occurit quæſtio de numero:
quia Gene. xlvi. & Exod. I. ſupputantur tantum animæ ſeptuaginta. Reſpódetur quòd Stephanꝰ
ſupputauit alios Ioſeph filios natos poſt deſcenſum Iacob in Aegyptum. ¶Et deſcendit Iacob
in Aegyptum: & defunctus eſt ipſe & patres noſtri. Et tranſlati ſunt in Sichem.) De Ioſeph & fra C
tribus Hierony. affirmat quód ſepulti ſunt in Sichem: vt hæc litera ſonat. Quamuis Ioſephus ſe-
cund. antiquita. lib. capitulo quinto. fratres Ioſeph ſepultos in Hebron dicat. De Ioſeph. ſiquidẽ
conſtat Ioſue vltimo quod ſepultus eſt in Sichem. Et poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abra-
ham precio argenti à Filiis Emor, filii Sichem. Multæ occurrunt hic quæſtiones: quas etiam
Hieron. ad Pammachium inſolutas relinquit. Prima eſt circa ſepulchrum emptum ab Abrahã
nam conſtat illud fuiſſe in Hebron, & non in Sichem. Sed hæc quæſtio facile ſolui poteſt: dicen
do quod ad diuerſos referuntur. ita quod particula tranſlati ſunt in Sichem, refertur ad Ioſeph
& fratres eius ſecundum Hieronymum, particula autem & poſiti ſunt in ſepulchro quod emit
Abraham, refertur ad Iacob: & ſecundum Ioſephum ad filios eius patriarchas.
¶Verum alia quæſtio circa venditores ſepulchri inſolubilis apparet. nam hic dicitur à filiis.
Emor: quum in Geneſi dicatur quod Abraham emit ab Ephron filio Sohar. Nec video ſo- D
lutionem quadrantem, niſi ille Ephron aut pater eius Sohar nominatus etiam fuerit Emor: &
ꝙ alio nomine in Geneſi alio hic appellatur. ¶Inculcatur & tertia quæſtio valde diſtrahẽs tex-
tum: referendo à filiis Emor ad illam particulam & tranſlati ſunt in Sichem. Sed tam, extor-
ta videtur vt non putem proſequendam. Poſſet tamen aliter conſtrui vniuerſa hæc litera, tali or
dine. Et tranſlati ſunt in Sichem patres noſtri filii Iacob, & poſiti à filiis Sichem filii Emor in
ſepulchro quod emit Abraham precio argenti: vt intelligamus quod Sichimitæ memores cla-
dis quam exercuerant in eos filii Iacob non paſſi ſunt corpora eorum honorabiliter manere in
Sichem, & propterea poſuerunt ea in Hebron. Si cõſtaret de re geſta, nullas anguſtias litera hæc
inferret. Alludit autem hoc ad id quod dicit Ioſephus, patriarchas filios Iacob ſepultos in He-
bron. ¶QVVM autem appropinquaret tempus promiſsionis quam profeſſus fuerat. pro
quam iurauerat, deus ABRAHAE, creuit populus & multiplicatus eſt in Aegypto: quoad- E
uſque ſurrexit alius rex in Aegypto qui non ſciebat. pro, non nouerat Ioſeph. Hic circumue-
niens genus noſtrum affixit patres noſtros: vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur. Eo-
dem tempore natus eſt Moyſes, & fuit gratus deo: qui nutritus eſt tribus menſibus in domo pa
tris ſui. Expoſito autem illo, ſuſtulit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi in filium. & eru-
ditus eſt Moyſes omni ſapientia ægyptiorum: & erat potens in verbis & in operibus ſuis. Quũ
autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor eius vt viſitaret fratres

¶Qui inuenit gratiam ante deum.)& petiit vt inueniret tabernaculum deo Iacob.) Locatum
pro loco ponit.petiit enim dauid vt inueniret locum ſtabilem vbi eſſet tabernaculũ dei Iacob: A
& effecit in Sion.¶Salomon autem ædificauit illi domum.Sed non excelſus in manu factis.De
eſt.templis,habitat.Sicut per prophetam dicit.)Eſa.lxvi?Negatur quandoque in ſcriptura ꝙ de
us habitet in templo & quandoque affirmatur,diuerſis rationibus.Negatur ſiquidẽ quod habi
tet in templo tanquã locatum in loco.&adhuc ſenſum affertur authoritas iſta Eſaiæ,ab immen-
ſitate dei manifeſtans ꝙ non comprehenditur in templo.Affirmatur autem ad ſignificandum
quod eſt ibi ſecundum ſpecialem effectum:hoc eſt venerationem &cultum nominis ſui.
¶Cœlum mihi ſedes eſt;terra autem ſcabellum pedem meorum.Quam domum ædificabitis
mihi,dicit dominus: aut quis locus requieſcionis meæ eſt?nonne manus mea fecit hæc omnia,
dura ceruice & incircuncitis cordibus & auribus?)Metaphorico ſermone deſcribit animos iſto-
rum.Et quẽadmodũ obſtinationem eorũ deſcribit à dura ceruice,ita impura corda & impuras
aures mentis ad audiendũ verba vitæ,per circuncisionẽ ſignificat. ¶Vos ſemper ſpiritui ſan-
cto reſiſtitis.)Præſentis temporis legendum eſt,non reſtitiſtis.Et dicit eos ſemper reſiſtere ſpi-
ritui ſancto,quia perſeuerant in reſiſtentia inchoata aduerſus Chriſtũ.¶Sicut patres veſtri, ita B
& vos,Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri?Et occiderunt eos qui prænuncia-
bant de aduentu iuſti:cuius vos nunc proditores & homicidæ.pro,occiſores fuiſtis.Fuerũt enim
& proditores,tractando proditionem cũ Iuda,immo emendo proditionem.& occiſores per ma
nus Gentilium.¶Qui accepiſtis legem in diſpoſitione.pro,in diſpoſitiones,angelorum.)Non
eſt clarum an diſpoſitiones referantur ad varias apparitiones angelorum.an ad diuerſitatem ſi-
gnorum quæ apparuerunt quum data eſt lex,an ad diuerſitatem ordinationum ſeu ſtatutorum
in lege.acſi dictum fuerit quod accepiſtis legem in ſtatutis angelicis.¶Et non cuſtodiſtis. Au-
dientes autẽ hæc,diſſecabantur cordibus ſuis:& ſtridebant dentibus in eum.Quum autem eſſet
plenus ſpiritu ſancto,intendens in cœlum.)oculis corporeis:in cœlum eleuatis ac intentis.
¶Vidit corporali viſione. ¶Gloriam dei.)Non vidit deum ſed gloriam dei:hoc eſt claritatem
quandã corporalem tanquã præ ſe ferentem præſentiam dei.Neque enim alia gloria oculo cor
poreo videri potuit.¶Et Ieſum ſtantem a dextris dei.Ieſus in cœlo vere ſtat(non ſedet)quo ad C
ſitum corporalem:quoniam ſtare eſt naturalis ſitus hominis.& ſic Stephanus vidit ipſum Ieſum
ſtantem vt vere ſtat.Quod autem ſubditur à dextris dei,non poteſt ad literã intelligi:ſed intel-
ligitur ipſum ſtantem in ſummis dei bonis.vidit ſiquidem ipſum glorioſiſſimũ.Et propterea
dicit à dextris dei.¶Et ait.Ecce video cœlos apertos.Hinc habetur quod hæc viſio fuit corpora
lis.Nam ſi fuiſſet imaginaria aut intellectualis,abſtractio aliqua immo multa interueniſſet à ſen
ſibus.Cuius contrarium teſtatur ſermo eius,ecce video cœlos apertos.Nec dicit ecce vidi, ſed
ecce video.Quum autem audis viſionem corporalem,ne intelligas illam puram ſed iunctã In-
telligentiæ:ſicut cum video hominem excellentem mihi notum,conſidero ſimul eminentem
illius ſcientiam ſanctitatem vitæ & huiuſmodi.Videns ſiquidem Stephanus Ieſum verum ho-
minem ſtantem in cœlo & corporalem gloriam, intelligebat & præſentiã dei,& ſummam Ieſu
excellentiam.& propter primum dicitur gloriam dei:& propter ſecundum a dextris dei .Et
quod ante lucas dixit vidit gloriam dei,Stephanus modo explicat video cœlos apertos:hoc eſt
patentes non ſciſſos . Videbat enim claritatẽ ſupra cœlos:& propterea dixit video cœlos aper D
tos,tanquam patentes ad hoc vt videretur ſuperna gloria.¶Et filium hominis.)Vt clarius expli
cetur quòd Ieſus quatenus homo viſus eſt,dicit & filium hominis.¶Stantem à dextris virtutis
dei.)Superfluit virtutis.¶Exclamantes autem voce magna.)proculdubio aduerſus Stephanum
tanquam blaſphèmum.¶Continuerunt aures ſuas.)ne audirent blaſphemantem,magnam reli
gionem ſimulantes.¶Et impetum fecerunt vnanimiter in eum.Et eiicientes eum extra ciuita-
tem,lapidabant.)proculdubio tanquam blaſphemum.Tacet autem lucas de conſenſu Pilati.Iu-
dęi ſiquidem(vt Ioannes teſtatur)dixerunt nobis nõ licet interficere quenq̃,reſeruata cauſa mor
tis præſidi.Vnde quum iſta lapidatio facta fuerit in territorio Hieruſalẽ,proculdubio facta eſt
de conſenſu Pilati.Vnde & Paulus dicit coram Agrippa inferius cap.xxvi.quod ipſe detulit ſen
tentiam.¶Et teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis qui vocabatur Saulus.)
Vide quam religioſe & legaliter ſe habent.Non ſolum continent aures,ſed extra ciuitatem eii- E
ciunt iuxta mandatum Leuit.iiii.& teſtes primi concurrunt.¶Et lapidabant Stephanum,inuo
cantem & dicentem.Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum.Poſitis autem genibus.)Pro ſe ſtans
orauit:pro lapidatoribus autem poſitis genibus,vrgente charitate.¶Clamauit voce magna.)ad
inſtructionem aliorum.¶Dicens.Domine ne ſtatuas illis hoc peccatum:quia neſciunt quid fa-
ciunt.)Superfluunt hæ quatuor vltimæ dictiones.¶Et quũ hoc dixiſſet,obdormiuit in domi-

F no.)Superfluit in domino.Mors martyrum ſomnus appellatur . propter certitudinem quieti
& futuræ reſurrectionis ad ,vitam fœlicem.

CAPVT VIII.

Aulus autem erat conſentiens neci eius.)Ne putares Saulum diſſentientem vacaſ-
ſe ſeruandis veſtimentis,explicat Lucas quod conſenſerat neci Stephani. ¶Facta
S eſt autem in illa die perſecutio magna.)Inchoatam eodem die perſecutionem ma-
gnam aduerſus alios Chriſtianos ſignificat:vt intelligamus furorem tantum exci-
tatum vt non contenti fuerint morte Stephani,ſed inchoaſſe perſecutionem aduer
G ſus alios,& multos occidiſſe:vt patet in cap.xxvi.¶In eccleſia.pro,eccleſiam.)hoc eſt aduerſus
eccleſiam.¶Quæ erat Hieroſolymis.)hæc eſt prima perſecutio mota aduerſus Chriſtianos com
muhiter.¶Et omnes diſperſi ſunt per regiones Iudeæ & Samariæ.)Non omnes baptizati , ſed
omnes diſcipuli in quos deſcenderat ſpiritus ſanctus in variis linguis,quando factus eſt repente
de cœlo ſonus &c.Vnde & Saulus inferius ſubiungitur trahens in carcerem Hieruſalem viros ba
ptizatos,non iſtos qui diſperſi ſunt per regiones Iudæ & Samariæ. ¶Præter apoſtolos.Curaue
runt autem.Deeſt.ſimul,Stephanum viri timorati.pro,religioſi,feceruntque planctum magnũ
ſuper eum.)Hinc apparet non incœpiſſe ſolennitates martyrum in illa primitiua eccleſia.Non
enim dedicauerunt martyrium Stephani,ſed fecerunt planctum magnum ſuper eum: curantes
corpus illius Hebræo more.Et dicit ſimul autem curauerunt,ad ſignificandum quod ſimul cum
perſecutione magna fuit cura ſepeliendi Stephanum. ¶Saulus autem deuaſtabat eccleſiam,per
domos.pro,per ſingulas domos,intrans:& trahens viros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam .)
proculdubio carceris.¶Igitur qui diſperſi erant,pertranſibant euangelizantes verbum dei.)Ec
ce fructus diſperſionis.¶Philippus autem.)Ex eo quod dictum eſt omnes diſperſos præter apo
H ſtolos,& Philippus erat vnus ex diſperſis,conſtat ꝙ Philippus iſte non eſt Philippus apoſtolus
ſed Philippus ſecundus diaconus.¶Deſcendens in ciuitatem Samariæ.)hoc eſt in ciuitatem quę
dicitur Samaria:quæ olim fuerat caput regni Iſrael.¶Prædicabat illis Chriſtum.Intendebãt au
tem turbæ iis quæ à Phillppo dicebantur:vnanimiter audientes,& videntes ſigna quę faciebat
Multi enim eorum qui habebant ſpiritus immundos,clamantes voce magna exibant.pro, ſpiri
tus enim immundi ẽ multis qui illos habebant,clamantes voce magna exibant.) Non enim ha
bentes ſpiritus immundos exibant ſed ipſi ſpiritus exibant ſed ipſi ſpiritus exibant.
¶Multi autem paralitici & claudi curati ſunt.Factum eſt ergo gaudium magnum in illa ciuitate
¶Vir autem quidem nomine Simon,qui ante fuerat in ciuitate Magus.pro,artem exercens ma
giam,ſeducens gentem Samariæ,dicens ſe eſſe aliquem magnum.Cui auſcultabant omnes à
minimo vſque ad maximum:dicentes hic eſt virtus.pro,potentia,dei quæ vocatur magna.)Su
perfluit quæ vocatur.Appellabant Simonem Magum magnam dei potentiã:ipſe autem dicebat
I ſeipſum eſſe aliquem magnum.indefinite enim de ſe ipſo loquebatur:magnũ tamen ſe profitẽs.
Sed dementati populi definiebant eum eſſe magnã dei potentiam.Quid autem per hoc vellent
ſignificare,non eſt certum.¶Attendebant autem ei,propterea quod multo tempore magis.)id
eſt magicis artibus.¶Dementaſſet eos.Quum vero credidiſſent Philippo euangelizanti de re-
gno dei in nomine Ieſu.pro,& nomine Ieſu,Chriſti.)Ita quod ad participium euangelizanti re
fertur vtrũque tum regnum dei,tũ nomen Ieſu Chriſti.¶Baptizabantur viri ac mulieres.Tũc
Simon & ipſe credidit.)An vere an ſimulate;cenſeat qui vult.Subiuncta enim de ipſo quod ſtu
pens admirabatur videns miracula fieri,ſuſpectam reddunt eius fidem. ¶Et quum baptizatus
eſſet,adhærebat Philippo.Vidensque ſigna & virtutes maximas.pro,& potentias,fieri.) Poten
tias appellat efficientias potentiarum ſuper dæmones qui expellebantur, & in modis faciendi:
puta ſola inuocatione nominis Ieſu ſtatim ſanando claudos & huiuſmodi . hæc enim proprie
manifeſtant potentias. ¶Stupens admirabatur. ¶Quum autem audiſſent apoſtoli qui erant
Hieroſolymis,quod recepiſſet Samaria verbum dei,miſerunt ad eos petrum & Ioannem. Quũ
audis miſerunt,non propterea petri principatum neges.Nam ſi minor ſimpliciter & abſolute
K eſt qui mittitur,etiam impar Inuenitur aliis apoſtolis.Mittunt ergo non imperio, ſed fraterna
charitate ac impulſione:vt multi fratres mittunt quandoque maiorem,& capitulares mittũt epi
ſcopum quandoque ad papam vel cæſaream. ¶Qui quum veniſſent orauerunt pro ipſis vt ac-
ciperent ſpiritum ſanctum.Nondum enim in quenquam illorum venerat.pro,illapſus erat:ſed
baptizati tantum erant in nomine domini Ieſu,pro,in nomine Chriſti Ieſu. Tunc imponebant
manus ſuper illos.) Aduerte quod cum hoc quod apoſtolis reſeruata legitur manuũ impoſitio

&

& inde ſumitur quod epiſcoporum ex officio imponere manus in ſacramento confirmationis;
concurrit quod Philippus nec ſacerdos erat ſed ſoli apoſtoli tunc erant ſacerdotes. Quod ideo A
annotauerim vt appareat magis ſobrie docuiſſe beatum Greg. in epiſtola ad Ianuarium Carali:
(& recitatur in Decre. diſt. xcv, cap. peruenit(quam innocentium tertium in ca. quarto de con-
ſuet. ¶ Et accipiebant ſpiritum ſanctum. proculdubio in effectu ſenſibili. Per baptiſmum accepe
rant ipſum in effectu ſolius gratiæ internæ. Accepiſſe autem eos ſpiritum ſanctum in effectu ſen
ſibili(puta locutione linguarum)teſtantur ſubiuncta, quod Simon qui fuerat magus viderit ſpi
ritum ſanctũ datum per impoſitionem manuum. ¶ Quum vidiſſet autem Simon quod per im
poſitionem manus. pro, manuum, apoſtolorum daretur ſpiritus ſanctus. obtulit eis pecunias, di
cens. Date & mihi hanc poteſtatem vt cuicunque impoſuero manus accipiat ſpiritum ſanctum
Petrus autem dixit ad eum. Pecunia tua tecum ſit in perditionem, quoniam donũ dei exiſtima
ſti pecunia poſſideri. Ratio ſimoniaci vitii ab hoc ſimone nominati, redditur id quod eſt libera
le donum ſolius dei ſubiicere emptioni & venditioni. Sub appellatione autem diuini doni non
ſolum veniunt conſecrationes quæ à ſolo deo pendent, ſed etiam officium curæ animarum hoc
enim ſolius dei donum eſt: & cunctis conſecrationibus præfertur. Nam ad ſalutem animarum B
conſecrationes omnes ordinantur: propter ſalutem enim animarum ſunt & non ediuerſo, Vn-
de officium curæ animarum præcipuum ac ſpiritualiſſimum dei donum eſt. Et propterea illud
vendere aut emere ſimoniacum eſt ſuapte natura, & non quia prohibitum ab eccleſia. Vnde ſi
quis conſecratus epiſcopus emeret papatum, proculdubio non emeret niſi officium curæ anima
rum: quoniam iam conſecratus erat epiſcopus. & huius officii emptio ſimoniacum ipſum cõſti-
tueret. Et ſimiliter ſiquis ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalia tum emeret officiũ ſpirituale eme
ret. nam aſſumitur cardinalis eccleſiæ Romanæ in partem ſollicitudinis, proculdubio ſpiritua-
lis curæ vniuerſalis eccleſiæ. Eiuſdem ſiquidem naturæ ſunt tota cura & pars curæ. Ipſum autem
officium curæ vniuerſalis eccleſiæ(quod totum eſt ſummo pontifice) ſpirituale conſtat eſſe: ac
per hoc partes eius ad quas cardinales aſſumuntur, ſpirituales oportet intelligi. Ad idẽ quoq; ge
nus officii ſpectat electio ſpiritualis paſtoris. & propterea quum cardinales ad eligendũ quoque
ſummum paſtorem eligantur, vndique officium eorum ſpirituale conſtat eſſe. ¶ Nec obſtat ſi
dicatur quòd cardinalibus non ex officio cardinalatus ſed ex cõpriuilegio competit hoc officiũ C
quoniam aliud eſt quòd cardinales eligant & aliud eſt quod ſoli cardinales eligãt. & quãuis hoc
ſecundũ(videlicet quòd ſoli eligant) conueniat eis ex priuilegio, primum tamen conuenit eis ſu
apte natura, qua ſunt primi clerici Romani. nam ad clerum romanum ſpectat ſuapte natura ele
ctio pontificis Romani. Et hæc ideo dixerim, ne aliquis fallatur audiendo officia licite vendi.
vt ſciat diſtinguere & inrelligere quod hoc verificatur de officio non ſpirituali. & quod emere
aut vendere officiũ ſpirituale curæ animarũ(ſiue in toto ſiue in parte) ſimonia eſt ſuapte natura.
Venditur enim domum dei quod vere ſolus deus communicat hominibus: vt ſcilicet officiũ cu
ræ animarũ deo proprium homo participet. ¶ Non eſt tibi pars neque ſors in ſermone iſto.)
Melius legeretur in ratione iſta. vtriuſque enim ſenſus Græcus textus eſt capax. Et demonſtratur
ratio illapſus ſpiritus ſancti per impoſitionẽ manuũ. Ratio enim iſta eſt ratio ſpiritualis & mũ
diſſima: vtpote conſiſtens in ſingulariſſima dei gratia ſolis apoſtolis conceſſa. & propterea exclu
ditur Simon ſumptuoſus tam à participio quam à conſortio illius: vt non ſolũ careat parte velut D
ſibi debita ſed careat ſorte velut deſuper contingente. Indignũ enim ſe reddebat vtroque modo.
¶ Cor enim tuum non eſt rectum coram deo. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua: &
roga deum, ſi forte remittatur tibi hæc coglratio cordis tui. In felle enim amaritudinis & obli-
gatione. pro, colligatione, iniquitatis video te eſſe)Petrus eadem ſpiritus ſancti gratia qua vidit
ſecretũ Ananiæ & Sapphiræ, videt modo cor Simonis: metaphorice deſcribens à fellea amari-
tudine ſtatum animæ illius contrariũ dulcedini ſpiritus ſancti: & non vna ſed multis iniquitati-
bus colligatis videt illum tecum, Nam & amarum valde eſt abeſſe à deo, & non ſimoniam tan-
tum ſed multas intendebat cõmittere iniquitates: merito colligatas, quoniã vna trahebat aliam.
Emendo enim intendebat vendere: & innumera inde facinora perpetrare. ¶ Reſpondens autem
Simon, dixit. Precamini vós pro me ad dominum vt nihil veniat ſuper me eorum quæ dixiſtis.
Dixerãt pecunia tua tecũ ſit in perditionẽ, & quod erat reus colligatarum iniquitatũ. Propterea E
Simon non amore veniæ ſed timore pœnæ motus, dicit vt apoſtoli rogent pro eo vt nihi pœna
rum prædictarum veniat ſuper eum. ¶ Et illi quidem teſtificati & loquuti verbum domini.) Ad
miracula refertur teſtificari, quãuis etiam poſſit referri ad perhibitionem teſtimonii dictorum
à Philippo: quod ipſi apoſtoli qui familiariter cum Chriſto fuerant, teſtificati ſunt ita eſſe vt
Philippus prædicauerat. ¶ Redibant Hieroſolymam: & multis regionibus. pro, pagis. Samari-
tanorum

tanorum euangelizabant. ¶ Angelus autem domini loquutus eſt ad philippum.)diaconum ſu-
F perius nominatum. ¶ Dicens.ſurge & vade contra.pro,verſus meridiem ad viam quæ deſcen-
dit ab Hieruſalem in Gazam,hæc eſt deſerta. Gaza ciuitas demonſtratur pronomine hæc:& ad
differentiam Gazæ non deſertæ deſcribitur via illa. ¶ Et ſurgens abiit.Et ecce vir Aethiops,Eu
nuchus potens.pro,præfectus,Candacis.pro,Candaces,reginæ Aethiopum qui erat ſuper om-
nes Gazas eius,venerat adorare in Hieruſalem & reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum legẽſ
que Eſaiam prophetam. Dixit autem ſpiritus Philippo. Accede,& adiunge te ad currum iſtum.
Accurens autem Philippus audiuit eum legentem eſaiam prophetam:& dixit. Putaſne in
telligis,pro,num intelligis, quæ legis?Qui ait.& quomodo poſſum ſi non aliquis oſtenderit mi
hi.pro,duxerit me?)Interpres ſenſum poſuit. ¶ Rogauitque Philippum vt aſcenderet, & ſederet
ſecum.Locus.pro,continentia,autem ſcripturæ quam legebat erat hæc. Tanquam ouis ad occiſi
G onem ductus eſt:& ſicut agnus coram tondente ſe ſine voce,ſic non aperuit os ſuum.in humili-
tate iudicium eius ſublatum eſt,Generationẽ eius quis enarrabit?quoniam tolletur.pro,tollitur,
de terra vita eius.)Eſa.53.cap.ſcripta ſunt hæc. ¶ Reſpondens autem Eunuchus Philippo,dixit.)
Reſponſio eunuchi ad interrogationem quam fecerat philippus refertur.Interrogauerat ſiqui-
dem nunquid intelligis quę legis?reſponderat autem primum ſe egere doctore.reſpondendo ad
illud nunquid intelligis:modo autem reſpondet quo ad rem lectam,tanquam reſpondendo ad
illud quæ legis. Vnde ad hoc reſpondet interrogando.) ¶ Obſecro te de quo propheta dicit hoc
de ſe an de alio aliquo?Aperiens autem Philippus os ſuum,& incipiens à ſcriptura iſta, euange
lizauit illi Ieſum. Et dum irent per viam,venerunt ad quandam aquã:& ait eunuchus.Ecce aqua
quis.pro,quid, prohibet me baptizari?Dixit autem Philippus.ſi credis ex toto corde, licet. Et
reſpondens ait.Credo filium dei eſſe Ieſum Chriſtum.& iuſſit ſtare currum. Et deſcenderunt
vterque,pro,ambo,in aquam philippus & eunuchus:& baptizauit eum. Quum autem aſcendiſ-
ſent de aqua,ſpiritus domini.)Quem prius nominauit angelum, deinde ſpiritum,modo nomi-
nat ſpiritum domini:quia vere erat ſpiritus operans mandato domini. ¶ Rapuit Philippum,&
H amplius non vidit eum eunuchus. Ibat autem per viam ſuam gaudens. Philippus autẽ inuentus
pro,repertus eſt in Aſoto.& pertranſiens euangelizabat ciuitatibus cunctis,donec veniret Cæſa
ræam.)Hiſtoriam clara eſt.in qua id aduertendum eſt quod fides ſtatim extenſa eſt ad Samari-
tanos & ad Gentiles. Vtrorumque enim primitias Philippus deo obtulit.

CAPVT IX.

Aulus autem adhuc ſpirans minarum & cædis.pro,ſpirans minas & cædem,in di-
ſcipulos domini,acceſſit ad principem ſacerdotum:& petiit ab eo epiſtolas in Da-
S. maſcum ad ſynagogas,vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros ac mulieres:)Chriſtia-
nam religionem appellat viam. ¶ Vinctos perduceret in Hieruſalem. Et quum iter
I faceret,contigit vt appropinquaret Damaſco:& ſubito circunfulſit.pro,circunful-
gurauit,eum lux ſed de cœlo.)Actionem lucis Chriſti corporis erga paulum deſcribit ad ſimi
litudinem ſubitæ circunfulgurationis.Ita quòd non fuit ſimplex luminis emiſſio:ſed fuit ad ſi-
militudinem fulgurationis,non ex vna parte ſed circuncirca. nec fuit pedetentim fama ſed ſu-
bito. ¶ Minus autem hic lucas dicit quam fuerit,nam vt ipſe paulus coram rege Agrippa teſtatur
lumen iſtud non ſolum circunfulſit ipſum ſed & ſocios.& ſimiliter non ſolus paulus cecidit in
terram,ſed & ſocii. ¶ Et cadens in terram,audiuit vocem dicentem ſibi.Saule Saule.Legendum
eſſet Saul Saul,hoc loco præcipuæ:quũ dominus Hebræa lingua alloquutus fuerit Paulũ:vt ipſe
met teſtatur.Sed vſus iam obtinuit. ¶ Quid me perſequeris?)Ratio perſequendi Chriſtianos
erat Chriſtus.& propterea Chriſtus dicit,quid me perſequeris?Et vere Saulus non perſequeba-
tur niſi Chriſtum in Chriſtianis. ¶ Qui dixit.quis es domine?)Vide quàm cito declinat à per-
ſecutione,interrogando cum veneratione.quis es domine? ¶ Et ille.ego ſum Ieſus quem tu per-
ſequeris.Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.)Prouerbio vtitur,ſumpto à bobus calci-
k trantibus contra pungentem ſtimulum. Verum in textu Græco nec hoc habetur nec ſequentia
videlicet & tremens ac ſtupens dixit,Domine quid me vis facere?& dominus ad eum.Sed ſta-
tim poſt illa verba,ego ſum Ieſus quem tu perſequeris,ſubiungitur. ¶ Sed ſurge & ingredere ci
uitatem:& dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi qui comitabantur cum illo,ſtabãt
ſtupefacti.pro,attoniti.) Stabant autem poſtquam ſurrexerant Saulo adhuc proſtrato iacente.
Nam omnes ceciderunt:vt Paulus inferius dicit. ¶ Audientes quidem vocem.)Pauli non Chri-
ſti:vt ipſemet Paulus in viceſimo ſecundo capitulo explicat.

¶ Neminem

¶Neminem autem videntes .ſupple cum quo loquebatur Paulus.Et ſignificanter non dicit ni A
hil autem,ſed neminem auté:quia vt Paulus teſtatur inferius,omnes viderunt illud lumen,ſed
non viderunt aliquam perſonã.¶Surrexit autem Saulus de terra:apertiſq; oculis nihil videbat.
Ad manus autem illum trahentes.pro,manu autem ducentes illum,introduxerunt Damaſcum
Et erat tribus diebus non videns:& non manducauit neque bibit.¶Erat autem quidam diſci-
pulus Damaſci nomine Ananias.Et dixit ad illum viſu dominus,Anania.At ille ait.Ecce ego do
mine.Et dominus ad eum.Surge & vade in vicum qui vocatur rectus: & quare in domo Iudæ
Saulum nomine,Tarſenſem.Ecce enim orat.Et vidit.)Non corporeis oculis ſed per internam
apparitionem.¶Virum Ananiam nomine, introeuntem & imponentem ſibi manus vt viſum
recipiat.Reſpondit autem Ananias.Domine audiui à multis de viro hoc quanta.pro,quot,ma
la fecerit ſanctis tuis in Hieruſalem. Et hic.)Non eſt pronomen hic,ſed aduerbium loci.Et eſt
ſenſus.& hic id eſt in hoc loco.¶Habet poteſtatē à principibus ſacerdotũ alligandi omnes qui
inuocant nomen tuũ.Dixit autem ad eum dominus.Vade,quoniam vas electionis eſt mihi iſte
vt portet nomen meum.)Hebræo more loquitur.Sicut enim dicunt filium mortis dignũ mor-
te,& filios nuptiarum vacantes nuptiis,ita vas electionis dicunt vas omniquaq; electum,in quo B
locandæ ſunt omnes gratiæ,immo ſummæ gratiæ:videlicet vt portet nomen meum. Vas ergo
electionis dictum eſt vas diuini nominis.¶Coram gentibus,& regibus & filiis Iſrael.Ego enim
oſtendam illi quanta.pro,quot,oporteat eum pro nomine meo pati.Et abiit Ananias:& intro-
iuit in domum.& imponens ei manus, dixit.Saule frater.pro,Saul frater.)Hebræo more.¶Do
minus miſit me qui apparuit tibi in via qua veniebas,vt videas & implearis ſpiritu ſancto.Et cõ
feſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ.) Non dicit ſquamæ,ſed tanquam ſquamæ.
Erant enim quædam ſuperfluitates tegentes oculos,cauſatæ ex excellenti lumine priuãte ipſum
viſu ad ſimilitudinem ſquamarum,educente & exciccante humidũ exceſſiua fulguratione lucis.
¶Et viſum recepit.& ſurgens baptizatus eſt.& quum accepiſſet cibum,confortatus eſt.Fuit au
tem cum diſcipulis qui erant Damaſci per dies aliquot.& continuo ingreſſus in ſynagogas prę
dicabat Ieſum.pro,Chriſtum,quoniam.pro,quod,hic eſt filius dei.Stupebant autem omnes qui
eum audiebant:& dicebant.Nonne hic eſt qui expugnabat in Hieruſalem eos qui inuocabãt no C
men iſtud,& huc ad hoc veni vt vinctos illos duceret ad principes ſacerdotum? Saulus autem
multo magis conualeſcebat:& confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci,affirmans quoni-
am.pro,quòd,hic eſt Chriſtus.¶Quum autem implerentur dies multi.)Triennium quo Sau-
lus in Arabia fuit comprehendit Lucas ſub diebus multis,Nam in reuerſione ex Arabia hoc ge
ſtum eſt:vt etiam in primo cap.epiſtolæ ad Galathas diximus.¶Conſilium fecerunt in vnum
Iudæi vt eum interficerent.Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorũ.Cuſtodiebantq; portas
die ac nocte vt eum interficerent.Accipientes autem eum diſcipuli eius nocte,per murũ demi
ſerunt eum,ſubmittes in ſporta.)Hiſtoriam hanc ipſe Paulus ad Corinthios narrat.Quum autem
veniſſet in Hieruſalem,tentabat ſe iungere diſcipulis.& omnes timebant eum,non credentes ꝙ
eſſet diſcipulus.Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos.)Petrum & Iacobum
fratrem domini:vt ipſe Paulus ad Galathas narrat. ¶Et narrauit illis quomodo in via vidiſſet
dominum,& quòd loquutus eſt ei:& quomodo in Damaſco fiducialiter egerit in nomine Ieſu
Et erat cum illis.)diebus quindecim,vt ipſemet narrat.¶Intrans & exiens in Hieruſalem.)He- D
bræo more.vniuerſam conuerſationem ab ingreſſu & exitu deſcribit.¶Fiducialiter agens in no
mine domini.Loquebatur quoque gentibus.)Superfluit gentibus. ¶Et diſputabat cum Græ-
cis.)hoc eſt Iudæis natione Græcis.¶Illi autem quærebant occidere eum.Quod quum cogno-
uiſſent fratres,deduxerunt eum Cæſaræam & dimiſerunt Tarſum.)Non fugit Paulus ex ſe:ſed
Chriſtiani memores perſecutionis contra eos excitatæ propter Stephanum,timuerunt ne ſimi-
le quid accideret propter Saulum,& voluerunt vt Saulus recederet. Vnde & Lucas ſubdit.
¶Eccleſia quidem .pro, igitur eccleſiæ, per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habe-
bant pacem.) Ex receſſu Pauli qui diſputando moleſtus erat Iudæis,infert pacem eccleſiarum:
hoc eſt congregationum fidelium diſperſorum per illas regiones.Explicat autem vt ex redeun
do ad ordinem hiſtoriæ,deſcribat pacem reſtitutam eccleſiæ:ſimul ſignificando ꝙ illis tempo-
bus occaſio perſequendi eccleſiam CHRISTI erat diſputatio,Diſputatio ſiquidem Stephani E
primam perſecutionem excitauit:& hæc pauli diſputatio ſecundam excitabat,niſi fratres præue
niſſent emittendo Paulum. ex quo apparet ꝙ Iudæi non tam ægre ferebant aliquos fieri Chri-
ſtianos quàm diſputationibus vinci.Vnde & aliis Apoſtolis non diſputantibus ſed euangelizan-
tibus Chriſtum, miraculaque facientibus pax erat eccleſiis. ¶Et ædificabantur ambulan-
tes in timore domini: & conſolatione ſancti ſpiritus replebantur. ¶Factum eſt autem vt Petrus
dum tranſiret

F dum tranſiret vniuerſos.)Hinc apparet quod Apoſtoli qui remanſerunt in Hieruſalem,non per
manebant ibidem:ſed diſcurrebant euangelizando,vt etiam apparet ex verbis pauli ad Galathas
vbi narrans primum ſuum aduentum in Hieruſalem poſt triennium conuerſionis ſuæ,dicit ſe du
os tantum Apoſtolos vidiſſe tunc:Petrum ſcilicet & Iacobum fratrem domini.Vnde coniectura
eſt quod infra illud triennium facta fuerit diuiſio Apoſtolorum ad prædicandum per mundū.
¶Deueniret ad ſanctos qui habitant Liddæ.Inuenit autem ibi hominem quendam nomine Ae-
neam ab annis octo iacentem in grabatto,qui erat paralyticus.Et ait illi Petrus. Aenea ſanet te
dominus Ieſus Chriſtus:ſurge & ſterne tibi,Et continuo ſurrexit. Et viderunt eum omnes qui
habitabant liddæ & Aſſarone:qui conuerſi ſunt ad dominum.¶In Ioppe autem fuit quædam di
ſcipula nomine tabitha.quæ interpretata dicitur dorcas.)Nomen proprium Hebræum ipſemet
Lucas interpretatus eſt,Græce dici Dorcadem:quam latine dicimus capræam.
G ¶Hæc erat plena operibus bonis & eleemoſynis quas faciebat.Factum eſt autem in diebus illis
vt infirmata moreretur.quamquum lauiſſent,poſuerunt eam in cœnaculo. Quū autē prope eſ
ſet Lidda ab Ioppe,diſcipuli audientes quod petrus eſſet in ea,miſerunt ad eum rogantes.ne pi-
griteris venire vſque ad nos.Exurgens autem Petrus venit cum illis.& quum aduenisset, duxe-
runt illum in cœnaculum:& circumſteterunt illum omnes viduæ flentes,& oſtendentes ei tuni
cas & veſtes quas faciebat illis Dorcas.pro,quas faciebat dum eſſet cum ipſis Dorcas.) Non eſt
vſquequaque certum an fecerit,manibus proprijs incidendo & ſuendo veſtes,an fecerit ſumptu
proprio emendo indigentibus tunicas & veſtes.plena ſiquidem erat eleemoſynis & operibus
bonis.Nec repetit tabitha ſed Dorcas:quia forte vtroꝗ nomine ſolita erat appellari.Ab Hebræ
is quidem Tabitha:& ab eiſdem natione Græcis Dorcas.Et propterea nomen eius interpretan-
dum duxit lucas.¶Eiectis autem omnibus foras,Petrus ponēs genua orauit.) Vt facilius mentē
eleuaret ad deum elegit ſolus orare.¶Et conuerſus ad corpus dixit.Tabitha ſurge.At illa aperu
it oculos:& viſo petro reſedit.Dans autem illi manum,erexit eam. Et quūm vocaſſet ſanctos &
H viduas,aſſignauit eam viuam. Notum autem factum eū per vniuerſam Ioppen:& crediderunt
multi in domino.pro,in dominum.Factum eſt autem vt dies multos moraretur in Ioppe apud
Simonem quendam coriarium.

CAPVT X.

VIr autem quidam erat in Cæſarea nomine cornelius,Centurio cohortis quæ dici
tur Italica.)Non dicitur Centurio cohortis,hoc eſt,caput cohortis:ſed dicitur Cen
turio cohortis,hoc eſt ex cohorte,quæ dicitur Italica.Erat enim caput Centuriæ &
non cohortis.Et forte erat primipilus.& propterea appellatur Centurio cohortis
Is enim præſtabat cæteris Centurionibus.¶Religioſus & timens deum cum omni
domo ſua,faciens eleemoſynas multas plebi,& deprecans deum ſemper.Is vidit in viſu.) hoc
eſt in apparitione imaginaria,non obumbrate ſed.¶Manifeſte quaſi hora diei nona angelū dei
I introeuntem ad ſe & dicentem ſibi,Corneli.At ille intuens eum,timore correptus,Hæc omni
intellige in illa apparitione.¶Dixit.quis es domine.pro,quid eſt domine?Et ad hocd:r recte ſub
ditur reſponſum angeli.¶Dixit autem illi.Orationes tuæ & eleemoſyne tuæ aſcenderunt in me
moriam in conſpectu dei.)Metaphoricus eſt ſermo,dicens aſcenderunt in memoriam quo ad ſi
militudinem effectus.Ad ſimilitudinem enim de nouo recordati eleemoſynarum & orationum
tuarum.Deus diſponit de ſalute tua mittendo me adte.¶Et tunc mitte viros in Ioppen.& accer
ſe Simonem quendam qui cognominatus Petrus.Hic hoſpitatur apud Simonem quendam cori
arium cuius eſt domus iuxta mare.hic dicet tibi quid te oporteat facere.Et quum diſceſſiſſet an
gelus qui loquebatur illi,vocauit duos domeſticos.)hoc eſt duos famulos,ſuos. ¶Et militē me
tuentem dominum.pro,& militem religioſum,ex iis qui illi parebant.pro,aſſiſtebant.Quibus
quum narraſſet omnia,miſit illos in Ioppen.Poſtera autem die illis iter facientibus & appro-
pinquantibus ciuitati.aſcendit Petrus in ſuperiora.Deeſt,domus,vt oraret,circa horam ſextā.Et
quum eſuriret,voluit guſtare.Parantibus autē illis,cecidit ſuper eū mētis exceſſus.Et vidit.pro
K videt cœlū apertum:& deſcendens vas quoddam velut linteū magnū,quatuor initiis.Deeſt,alli
gatum.)Significatur enim quod in quatuor capitibus quæ ſunt quatuor anguli lintei vaſis(alli
gatum erat.¶Submitti de cœlo in terram:in quo erant omnia quadrupedia & ſerpentina terræ
pro quadrupedia terræ beſtiæ que & reptibilia,& volatilia cœli.) Crediderim ego diuidendū
textum ſic.omnia quadrupedia(& ibi fiat diſtinctio) terræꝗ beſtiæ & reptilia &c.¶Et factum
eſt vox ad eū.Surge Petre,occide.pro,macta.)vt ſit vocabulum conſonum ſacrificio.)Et man-
duca.Ait autem Petrus·Abſit.pro,nequaquam,domine:quia nunquam manducaui omne.pro
quicquam

quicquam commune & immundum.)Hebræi impuros ſecundum legē cibos appellabant cō A
munes. appellabant & immundos. Immundos quidem ſecundum legem: communes autem ſe-
cundum quandam modeſtiam loquendi eum gentilibus. Ad ſignificandum autem ſuum ma-
gnum horrorem Petrus, vtrunque dixit, augendo ſermonem. Horrentium enim eſt multiplli-
cando augere. ¶Et vox iterum ſecundo pro, rurſus iterum, ad eum.)hoc eſt & vox velut à prin
cipio iterum facta eſt ad eum. Significatur enim non ſolum diſcontinuatio huius vocis à prima
ſed etiam quod ſimili modo facta eſt ſicut prima. ¶Quod deus purificauit, tu commune ne di
xeris. pro, tu ne communia.)Poteſt referri tam ad dicere q̄ ad habere ſeu tractare cōmune: hoc
eſt immundum. ¶Hoc autem factum eſt per ter. pro, ad ter.)Et pronomen hoc, demonſtrat to
tum: viſum, dictum, auditum. totum enim repetitum eſt ter. ¶Et ſtatim. pro, & rurſum, receptū
eſt vas in coelum.)Terminum totius apparitionis deſcribit: ne putares finitam fuiſſe apparitio-
nem linteo remanente in terra. ¶Et dum intra ſe hæſitaret Petrus quidnam eſſet viſio quam vi
diſſet, ecce viri qui miſſi erant à Cornelio inquirentes domum Simonis aſtiterunt ad ianuam.
Et quum vocaſſent, interrogabant ſi Simon qui cognominatur Petrus illic haberet hoſpitium.
Petro autem cogitante de viſione, dixit ſpiritus ei. Ecce viri tres quærunt te. Surge itaque & de- B
ſcende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego miſi illos. Deſcendens autem petrus ad viros di-
xit. Ecce ego ſum quem quæritis: quæ cauſa eſt propter quam veniſtis? Qui dixerunt. Cornelius
Centurio vir iuſtus & timens deum & teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum, reſ-
ponſum accepit ab angelo ſancto accerſiri in domum ſuam, & audire verba abs te. Introducens
ergo eos, recepit hoſpitio. Sequenti autem die ſurgens, profectus eſt cum illis. Et quidam ex fra-
tribus ab Ioppe comitati ſunt eum. Altera autem die intrauit Cæſaream. Cornelius vero expe-
ctabat illos, conuocatis cognatis ſuis & neceſſariis amicis. ¶Et factum eſt quum introiſſet petrus
obuius venit ei Cornelius: & procidens ad pedes eius, adorauit eum. Petrus vero eleuauit eum,
dicens. Surge, & ego ipſe homo ſum. Et loquens cum illo intrauit: & inuenit multos qui conue-
nerant, dixitque ad illos. Vos ſcitis quomodo abhominatum ſit viro Iudæo coniungi aut acce-
re ad alienigenam: ſed mihi oſtendit deus neminem communem aut immundum dicere homi
nem.)Ecce explanatio viſionis quo ad partem, hoc eſt quo ad homines. Quum tamen illa viſio C
ſignificauerit etiam nullum cibum eſſe immundum. ¶Propter quod ſine dubitatione veni ac-
cerſitus, Interrogo ergo quamob cauſam accerſiſtis me? Et cornelius ait. A nudius quarta die. pro
quarto ab hinc die, vſque ad hanc horam.)Quartum diem determinat retrocedendo ſupputan-
do vſque ad hanc horam. Forte illa met hora erat hora nona. hoc enim videtur ſignificare.
¶Sedebam ieiunus & hora nona orans in domo mea.)Hinc apparet ꝙ in vigilia habuit Corne
lius hanc viſionem imaginariam. Orare enim vigilantis eſt. ¶Et ecce vir ſtetit ante me in veſte
candida. pro, ſplendida.) Apparuit ſiquidem angelus in illa viſione in ſpecie viri veſtiti veſtem
ſplendidam. ¶Et ait. Corneli exaudita eſt oratio tua, & eleemoſinæ tuæ commemoratæ ſunt in
conſpectu dei. Mitte ergo in ioppen & accerſi ſimonem qui cognominatur petrus: hic hoſpita
tur in domo Simonis coriarii iuxta mare.)Deſunt quattuor dictiones. ¶Qui adueniēs loquetur
tibi.) Confeſtim ergo miſi ad te: & tu bene feciſti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conſpe-
ctu tuo adſumus audire omnia quæcunque tibi præcepta ſunt à domino. ¶Apperiens autem Pe
trus os ſuum dixit. In veritate comperi.)experimento. ¶Quod non eſt perſonarum acceptor D
deus: ſed in omni gente qui timet deum & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.)Veriſſimam ſen-
tentiam protulit Petrus: & exemplo Cornelii Centurionis comprobatur ꝙ quicunque intus in
animo timenti deū & in opere facienti iuſtitiā, quantūcunque barbarus fuerit & nihil ſciens de
fide Chriſti, deus prouidet illi de neceſſaria ad ſalutem fide. hanc enim diuinam prouidentiam
Petrus ſe comperiſſe aſſerit. ¶Verbum. Deeſt, quod, miſit deus filiis Iſrael. Et vtrunque eſt caſus
accuſatiui & refertur verbum ad vos ſcitis. Ita ꝙ ordo literæ eſt. Vos ſcitis verbum quod miſit
deus &c. Legendo per Parentheſin, hic eſt omnium dominus. verbum inquam quod factum eſt
per vniuerſam Iudæam, incipiens à Galilæa ¶Coniunctio enim, interpoſita (dicendo incipiens
enim à Galilæa: ſuperflua eſt. Et Hebræo more Petrus appellat verbum quod factum eſt, quod
miſit deus, quod incœpit à Galilæa, rem geſtam. ¶Annuncians pacem per Ieſum Chriſtum (hic
eſt omnium dominus) vos ſcitis. Quod factum eſt verbum per vniuerſam Iudæam, incipiens à E
Galilæa poſt baptiſmū quem prædicauit Ioannes. Ieſum à Naſareth quomodo vnxit eū deus.
Et additio pronominis, Hebraici eſt ſermonis. Eſt enim ſenſus, quomodo deus vnxit ipſum Ie-
ſum à Naſareth. Hoc ſiquidem eſt principium verbi, id eſt rei geſtæ. Et de eo quatēnus homo di
cit quòd vnxit eum deus. ¶Spiritu ſancto & virtute. pro, potentia. Ecce vnctio ex qua Ieſus no
men Chriſti habet. Et effectus vtriuſque ſubiungitur in bonis operibus & miraculis.

F ¶Qui pertranſijt benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo:quoniam deus erat cum
illo.Et nos teſtes ſumus omnium quæ fecit in regione Iudæorum & Hieruſalem quem occide
runt ſuſpendentes in ligno·Hunc deus ſuſcitauit tertia die : & dedit eum manifeſtum fieri non
omni populo ,ſed teſtibus præordinatis.pro,præelectis,à deo nobis:qui manducauimus & bibi
mus cum illo poſt.quam reſurrexit à mortuis.Et præcepit nobis prædicare populo & teſtifica-
ri ꝙ Ipſe eſt qui conſtitutus eſt à deo iudex viuorum & mortuorum.)Niſi adueniente Chriſto
iudice aliqui iudicarentur viui(hoc eſt perſeuerantes ſine morte)nulla eſſet differentia viuorum
ac mortuorum coram illo iudice:quoniam conſtat ꝙ omnes iudicabuntur viui. Dicendo ergo
viuorum & mortuorum,differentiam monſtrat inter eos qui tunc iudicantur ꝙ aliqui erũt viui
(hoc eſt perſeuerantes in vita ſine morte)& aliqui ex mortuis reſuſcitati ad vitam.¶Huic om-
nes prophetæ teſtimonium perhibent,remiſſionem peccatorum accipere per nomen eius om-
G nes qui credunt in eum.¶Adhuc loquente Petro verba hæc cecidit ſpiritus ſanctus ſuper om-
nes qui audiebant verbum.Sciebat ſpiritus ſanctus futuram aduerſus Petrum quæſtionem. Et
propterea præuenit baptiſmum & impoſitionem manuum, in effectu ſenſibili adueniendo in
Cornelium & alios ibidem ethnicos.¶Et obſtupuerunt ex circunciſione fideles qui venerant
cum Petro,quia & in nationes gratia ſpiritus ſancti effuſa eſt.pro,in gentes donum ſpiritus ſan
cti effuſum eſſe.Audiebant enim illos loquentes linguis & magnificantes deum. Tunc reſpon-
dit Petrus.)ſtupori ſociorum. ¶Nunquid aquam quis prohibere potes vt non baptizentur hi
qui ſpiritum ſanctum acceperunt ſicut & nos?Et iuſſit eos baptizari in nomine domini.Ecce ꝙ
Paulus dixit,non miſit me Chriſtus baptizare. Non enim dicit quod eos baptizauit,ſed quod
iuſſit eos baptizari.¶Tunc rogauerunt eum,vt maneret apud eos aliquot diebus.

CAPVT XI.

H AVdlerunt autem apoſtoli & fratres qui erant in Iudæa,ꝙ & gentes receperunt
verbum dei.Quum autem aſcendiſſet Petrus Hieroſolimam. diſceptabãt aduer
ſus illum qui erant ex circunciſione,dicentes.Quare introiſti ad viros præputi
um habentes,& manducaſti cum illis? Incipiens autem Petrus exponebat illis
per ordinem,dicens.Ego eram in ciuitate Ioppe orans,& vidi in exceſſu men-
tis meæ viſionem , deſcendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor
initiis ſubmitti de cœlo & venit vſque ad me.In quod intuens,conſiderabam &
vidi quadrupedia terræ & beſtias,& reptilia & volatilia cœli. Audiui autem & vocem dicentem
mihi.Surge Petre,occide & manduca. Dixi autem.nequaquam domine,quia commune aut im
mundum nunquam introiuit in os meum.Reſpondit autem vox ſecundo de cœlo . quæ deus
mandauit tu ne communia dixeris.Hoc autem factum eſt per ter:& recepta ſunt omnia rurſus
in cœlum.Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in domo in qua eram, miſſi à Cæſarea ad me.
I Dixit autem ſpiritus mihi vt irem cum illis,nihil hæſitans.Venerunt autem mecum & ſex fra-
tres iſti,& ingreſſi ſumus in domum viri.Narrauit autem nobis quomodo vidiſſet angelum in
domo ſua ſtantem & dicentem ſibi.Mitte in Ioppen & accerſi ſimonem qui cognominatur Pe-
trus,qui loquetur tibi verba in quibus ſaluus eris tu & vniuerſa domus tua.Quum autem cœpiſ-
ſem loqui,cecidit ſpiritus ſanctus ſuper eos ſicut & in nos in initio.Recordatus ſum autem ver-
bi domini,ſicut dicebat.Ioannes quidem baptizauit aqua,vos autem baptizabimini ſpiritu ſan-
cto.Si ergo eandem gratiam dedit illis deus ſicut & nobis qui credidimus in dominũ Ieſum chri
ſtum,ego quis eram qui poſſem prohibere deum?His auditis tacuerunt:& glorificauerunt deum
dicentes.Ergo & gentibus pœnitentiam dedit deus ad vitam.)Capitulum hoc ſatis clarum quo
ad hiſtoriam.Vnde pauca annotanda ſunt.¶Et illi quidem diſperſi fuerant à tribulatione quæ
facta fuerat ſub Stephano.pro,ob Stephanum.) Quamuis legendo ſub Stephano,nullus ſit er
ror:intelligendo Lucam deſcribere triumphum Stephani.acſi dixiſſet ſub triumpho Stephani.
¶Perambulauerunt vſque ad Phœnicem & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes ver
K bum niſi ſolis Iudæis. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii & Cyrenei.) Pronomen eis,
diſperſos ſub Stephano demonſtrat . Et per exceptionem legenda eſt hæc particula Lucas
enim quum deſcripſiſſet terminos ad quos peruenerunt diſperſi ſub Stephano(videlicet vſq; ad
Phœnicem & Cyprũ & Antiochiam)narrat in genere quibus prædicauerunt:videlicet ſolis Iu
dæis.Et ad ſignificãdũ ꝙ in genere de diſperſis hoc dixerit, ſubiungit exceptionẽ,ſed erãt quidã
ex eis,diſperſis &c.¶Qui quũ introiſſent Antiochiam loquebantur ad Græcos.)hoc eſt Genti-
les.Principia ſiquidẽ conuerſionis gentiliũ vndequaque Lucas declarat.Nam primo à Philippo
conuerſum

côuerſum Eunuchum,deinde à Petro Cẽturionẽ cum ſuis,& modo à diſperſis narrat côuerſos A
Gẽtiles in Anthiochia.¶Annũciãtes dominũ Ieſum.Et erat manus domini cum eis:multuſque
numerus credẽtium côuerſus eſt ad dominũ.¶Peruenit autẽ ſermo ad aures eccleſiæ quæ erat
Hieroſolymis ſuper iſtis. Et miſerũt Barnabã vſq; ad Anthiochiã.)Prouide Cypriis prædicato
ribus Cypriũ Barnabã adiũxerũt.¶Qui quum perueniſſet & vidiſſet gratiã dei, gauiſus eſt:&
hortabatur omnes in ꝓpoſito cordis ꝑmanere in domino:quia erat vir bonus & plenus ſpiritu
ſancto & fide.Et appoſita eſt multa turba domino.¶Profectus eſt autem Barnabas Tarſum vt
quęreret Saulũ.Quẽ quũ inueniſſet perduxit Anthiochiã.)Quẽadmodũ tacuit Lucas tẽpus triẽ
nii quo Paulus fuit in Arabia,& quid ibi fecerit,ita tacet nũc tẽpus quo Paulus fuit apud Tar-
ſum & quid ibi fecerit. Nã quũ tẽpore Tiberii emiſſus fuerit à fratribus in Tarſum,quũ quatuor
tãtũ anni fluxiſſent ad ſummũ à paſsione Chriſti,& vocatio Pauli ex Tarſo ad Anthiochiã fue
rit aut in fine imperii Caii aut(quod verius videtur)ſub Claudio, multi anni interceſſerũt inter
emiſsionẽ Pauli in Tarſum & aduẽtũ eius Anthiochiã.¶Et annũ totũ côuerſati ſunt in eccleſia
& docuerũt turbã multã.ita vt cognominarentur primũ Anthiochię diſcipuli Chriſtiani.)Ecce
vbi ortũ eſt Chriſtianũ nomẽ.Meſias enim Græce dicitur Chriſtus.& propterea à Chriſto Chri 3
ſtiani appellati ſunt lingua Græca.¶In his autem diebus.)Vt dictũ eſt,nõ eſt vſquequaq; clarũ
an hi dies fuerint ſub Caio caligula an ſub Claudio.¶Superuenerũt ab Hieroſolymis prophe-
tæ Anthiochiã:& ſurgens vnus ex eis nomine Agabus,ſignificabat per ſpiritũ famẽ magnã fu-
turã in vniuerſo orbe terrarũ.quę facta eſt ſub Claudio. Diſcipuli autẽ prout quiſque habebat,
propoſuerunt in miniſteriũ mittere habitantibus in Iudæa fratribus quod & fecerunt,mitten-
tes ad ſeniores per manum Barnabæ & Sauli.)Aſcenſus iſte Pauli in Hieroſolymam medius eſt
inter duos cõmemoratos ab eodem in epiſtola ad Galat.alterum poſt annos tres à conuerſione
eius,quando Barnabas duxit eum ad Apoſtolos:vt ſcriptum eſt ſuperius cap.ix. Alterum poſt
annos quatuordecim:cuius Lucas inferius meminit cap.xv.Iſte enim aſcẽſus fuit tempore Clau
dii,ſecundo forte vel tertio Claudii anno:vt in ſequenti capite clarius apparebit.

CAPVT XII

EOdem autem tẽpore miſit.pro,iniecit,Herodes rex manus vt affligeret quoſ- C
dam de eccleſia.)Aduerte hic duo.Primũ ꝙ iſte rex quem Lucas appellat He
rodem.à Ioſepho appellatur Agrippa,nec appellatur ab eo Herodes Agrippa
ſed Agrippa.Vnde autem Lucas ei Herodis nomen attribuerit,non inuenio
authentice.Verum ꝙ iſte ſit ille ſit ille Agrippa qui à Ioſepho quãdoq; appel-
latur Agrippa maior, ex identitate mortis apparet.illã enim mortem quam
Lucas narrat in hoc cap.contigiſſe Herodi,Ioſephus narrat contigiſſe Agrip-
pæ.Fuit autem iſte filius Ariſtoboli filii Herodis magni:& creatus fuit rex à Caio Caligula dua-
rum tetrarchiarum.poſtmodum autem à Claudio(qui ſucceſsit Caligulæ)habuit etiã regnũ Iu-
deę.Et propterea Lucas dicit Herodes rex.regnabat enim in Hieruſalem.Et hęc dicta ſint ne va 1
cilles in hiſtoriis,quũ certũ ſit Herodẽ tetrarchã(qui occidit Ioãnem Baptiſtã & illuſit Chriſto
veſte ſplendida)relegatũ exilio in Lugdunũ Galliæ à Caio Caligula fuiſſe:vt idem Ioſephus re- D
fert.& Herodem fratrem Agrippæ regem Chalcidis ab eodem Claudio creatum, nunquam in
Hieruſalem regnaſſe.quãuis mortuo Agrippa impetrauerit à Claudio Cæſare poteſtatẽ templi
& ſacerdotũ ordinationẽ:vt Ioſephus lib.xx.cap.iiii.refert.nec ſic mortuũ eſſe referatur:ſed ſo-
lum ꝙ octauo Claudii anno defunctus eſt inquit idem cap,ix.Et quoniã à Claudio habuit re-
gnũ Iudeę,propterea quũ Lucas dicit eodem autẽ tempore iniecit Herodes rex manus,ſub tem
pore Claudii ſignificat Paulum & Barnabam veniſſe Hieroſolymã:quo tempore Agrippa rex
erat Hieroſolymis.¶Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns autem quia pla
ceret Iudæis.pro,ꝙ placitum eſſet Iudæis,appoſuit apprehendere.pro,cõprehendere,& Petrũ.
Erant autem dies Azimorum.Quem quum apprehendiſſet,miſit in carcerem,tradens quatuor
quaternionibus militum cuſtodiendum.)Quaternio quatuor militibus præerat.magnitudoq;
cuſtodiæ ſignificatur ex quartuor quaternionibus.¶Volens poſt paſcha.)Hinc clare apparet ap- E
pellatiõe Paſchæ omnes azimorum dies comprehendi.¶Producere eum populo.Et Petrus qui
dem ſeruabatur in carcere.oratio autem fiebat ſine intermiſsione.pro,prolixa, ab eccleſia ad
deum pro eo.)Hic clare apparet quantum valet oratio eccleſiæ pro pontifice in carcere.

¶Quum autem producturus eum eſſet Herodes,in ipſa nocte erat Petrus dormiens inter duos
milites,vinctus catenis duabus:& cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem. Et ecce angelus
domini aſtitit,& lumen refulſit in habitaculo:percuſſoq; latere Petri excitauit eum,dicẽs.ſurge
velociter.Et ceciderũt catenæ & manibus eius.Dixit autem angelus ad eum.præcingere & cal-

F cea te caligas tuas.pro,& ſubliga ſandalia tua.Et fecit ſic.Et dicit illi.circunda tibi veſtimentum
tuum & ſequere me. Et exiens ſequebatur eum.& neſciebat quia verũ eſſet quod fiebat per ange
lum.exiſtimabat autem ſe viſum videre. Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam.)
carceris.Conſueuerunt enim in carceribus eſſe multæ ordinatæ cuſtodię vna poſt aliam.❡Ve-
nerunt ad portam ferream quę ducit in ciuitatem.)ad differentiam vel portæ ferreę quæ ducit
extra ciuitatem,vel portarum internarum quæ non ducunt in ciuitatem.Vtroque enim modo
diſpoſitus potuit eſſe carcer.vel ꝙ haberet duas portas ferreas:alterá extra ciuitatem verſus. vel
quod reliquę interiores portæ nó erát ferreæ.& ſola ferrea erat immediata ciuitas vicis.❡Quę
vltro aperta eſt eis.Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum.)Hinc apparet ꝙ carcer erat in ciui-
tate.Nó enim dicit & introeuntes,ſed & exeuntes proceſſerũt vicum vnum,proculdubio ciui-
tatis.❡Et cótinuo diſceſsit angelus ab eo.❡Et Petrus ad ſe reuerſus.)Dixerat ꝙ neſciebat ꝙ ve-
rum eſſet quod fiebat per angelum ſed exiſtimabat ſe viſum videre:quod eſt hominis ecſtaſim
patientis.& propterea dicit ad ſe reuerſus,ex illa alienatione à ſoluto vſu ſenſuum.erát enim ſen-
G ſus eius tanquam ligati. ❡Dixit,nunc ſcio vere quia miſit dominus angelum ſuum,& eripuit
me de manu Herodis & de omni expectatione plebis Iudæorum. Cóſideranſq;.)proculdubio
locum vbi erat. ❡Venit ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus eſt Marcus,vbi
erant multi congregati & orantes.Pulſante autem eo ad oſtium ianuę.pro,veſtibuli, proceſsit
puella ad videndum.pro,proceſsit ancillula ad ſubauſcultandum,nomine Rode.& vt cognouit
vocem Petri,prę gaudio non aperuit ianuam ſed intro currés nunciauit ſtare Petrum ante ia-
nuam.pro,veſtibulum.)Dictio Græca & ianuam & veſtibulum ſonat.& ideo diſcretione opus
eſt.❡At illi dixerunt ad eam,inſanis.Illa autem affirmabat ſic ſe habere.Illi auté dicebant.an-
gelus eius eſt.)Hinc apparet Chriſtianos bene inſtructos de cuſtodia angelorum erga homines,
cogitaſſe ꝙ angelus curam gerens Petri apparuiſſet ad ianuam pro Petro.❡Petrus autem perſe-
uerabat pulſans.Quum autem aperuiſſent oſtium,viderunt eum,& obſtupuerunt. Annuens au-
tem eis manu vt tacerét,narrauit quomodo dominus eduxiſſet eum de carcere:dixitq;,nuncia-
H te Iacobo & fratribus hæc.)Hinc apparet ꝙ hæc geſta ſunt Hieroſolymis vbi erat Iacobus frater
domini.❡Et egreſſus abiit in alium locũ.❡Facta autem die,erat non parua turbatio inter mili
tes quidnam factum eſſet de Petro.pro,quid Petrus eſſet factus.)Sermo militũ eſt hic,loquentiũ
ac ſi Petrus conuerſus fuiſſet in aliquod numen,ex eo ꝙ ſic euanuit ab eis. ❡Herodes autem
quum requiſiſſet eum & non inueniſſet,inquiſitione facta de cuſtodibus,iuſsit eos duci.)Ex eo
quòd Lucas nó explicat quo,& ſubiungit ipſum deſcendiſſe à Iudæa in Cæſaream,cóiectura eſt
quod iuſsit eos duci in Cæſaream. Et ex eo ꝙ dicitur deſcendens à Iudæa, cófirmatur quod di-
ximus:videlicet Hieroſolymis hæc fuiſſe geſta.❡Deſcendenſq; à Iudæa in Cæſaream ibi cómo-
ratus eſt.)Quãtum temporis fuerit inter Petri carceré & ſubſecutá mortem Herodis Agrippæ.
I neſcitur.nó potuit autem multum tempus intercedere:eo ꝙ tribus tantum annis fuerit rex Iu-
deæ:& ipſe Romæ erat primo anno Claudii. ❡Erat autem Herodes iratus Tyriis & Sidoniis.)
Plus q̃ iram ſignificat dictio Græca interpretata iratus:videlicet animũ pugnacem. Et hoc qua-
drat petitioni Tyriorum & Sidoniorum ſubiunctę:videlicet ꝙ petebant pacem.❡At illi vna-
nimes venerunt ad eum.& perſuaſo Blaſto qui erat ſuper cubiculum regis poſtulabant pacé:eo
quod alerentur regiones eorum ab illo.)hoc eſt à regia annona. Nec intelligas ꝙ Agrippa do-
naret eis alimoniá:ſed ꝙ cócedebat alimonias extrahi ad regionem Sidoniorum & Tyriorum:
quam extractionem ſi ſubtraxiſſet,defeciſſet alimonia Tyriis & Sidoniis. ❡Statuto autem die
Herodes veſtitus veſte regia ſedit pro tribunali:& concionabatur ad eos.Populus autem accla-
mabat.dei voces.pro,vox dei,& non hominis.)Clamabat populus ꝙ vox Herodis nó erat vox
hominis ſed vox dei:quod eſt dicere ꝙ Herodes eſt deus nó homo.❡Confeſtim autem percuſ-
ſit eum angelus domini:eo ꝙ non dediſſet honorem.pro,gloriam,deo.)Dicit enim Ioſephus ꝙ
non compeſcuit voces eorum.❡Et cóſumptus à vermibus,expirauit.)Non ſtatim ſed quinque
diebus cruciatus:vt Ioſephus dicit.quũ regnaſſet annis ſeptem:quatuor ſub Caio, & tribus ſub
k Claudio.Et addit Ioſephus ꝙ percuſſus vteri dolore dixit ad amicos.ego veſter deus vitam iam
mutare cópellor:nam qui vocabar immortalis à vobis,ecce iam ducor ad mortem.❡Verbum
autem domini creſcebat & multiplicabatur.Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ab Hieroſo
lymis.)in Antiochiam.❡Expleto miniſterio.)Quantum temporis morati fuerint Hieroſoly-
mis neſcitur.Verum ex hoc quod dicit expleto miniſterio(proculdubio eleemoſynarũ pro quo
miſsi fuerant ab antiochia) non multum fuiſſe ibi commoratos ſignificat.❡Aſumpto Ioanne
qui cognominatus eſt Marcus.

CAPVT XIII. A

ERant autem quidam in eccleſia quæ erat Antiochię prophetæ & doctores.in
quibus Barnabas & Simon qui vocabatur Niger,& Lucius Cyrenenſis,& Ma
nahem qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus.pro,cum Herode tetrarcha ſi-
mul educatus.)Non ſignificatur communicatio lactis ſed communio educa-
tionis qua à pueritia filiis regum adiunguntur pueri ſimul educandi.❡Et Sau
lus.)Miniſtrantibus autem illis domino.)Non explicatur ſpecies miniſterii:
ſed ex eo ꝙ dixerat prophetę & doctores,inſinuatur ꝙ miniſtrabant domino
docendo & propheiando. ❡Et ieiunantibus.)Hinc habes,in primitiua eccleſia, ſpontanea ieiu-
nia.Quæ & iunguntur miniſterio exibito domino,& commeritoria deſcribuntur ſpiritus ſan-
cti:vt intelligamus q̄ accepta ſint deo.❡Dixit illis ſpiritus ſanctus.Segregate.Deeſt, iam mihi
Saulum & Barnabã in opus ad quod aſſumpſit eos.)Acſi apertius dixiſſet,ſufficit hactenus fuiſ-
ſe vos ſimul.tempus eſt vt ſegregetis hos duos mihi,non ſibiipſis.Vnde & explicat ad quid ſpi-
ritus ſanctus vult illos ſibi:videlicet ad opus ad quod accerſiui eos.quod conſtat eſſe opus euan
gelizandi gentibus. ❡Tunc ieiunantes & orantes imponenteſque eis manus dimiſerunt illos.) B
Iterum ieiunant,ieiunio adiungentes orationum ſuffragia:ad hoc vt deus Euangelii opus quod
mandauerat,diuino fauore proſequatur.Nec ſolum ieiunant & orant prophetæ & doctores,ſed
etiam imponunt manus Barnabæ & Saulo:quẽadmodũ Apoſtoli impoſuerant manus ſeptem
miniſtris ſuper menſis & viduis.Ex quibus duobus factis habetur ꝙ alia fuerit impoſitio manuũ
ſacramentalis(qua ſacramentum confirmationis in effectu ſenſibili conferebant Apoſtoli) &
alia erat impoſitio manuum qua velut ad firmandum gratiam noui miniſterii vtebantur non
ſoli Apoſtoli ſed etiam alii primates in eccleſia.Nam neque illis ſeptem miniſtris ſacramentum
aliquod,eſt collatum neque iſtis(Barnabæ & Saulo)per manuum impoſitionem:quum nullum
fuerit nouum ſacramentum neceſſarium ad opus illorum aut iſtorum.❡Et ipſi quidem miſſi à
ſpiritu ſancto.)nõ à doctoribus,& prophetis.Et hinc eccleſia Barnabam Apoſtolũ veneratur.
❡Abierunt Seleuciam.& inde nauigauerunt Cyprum.Et quum veniſſent Salaminam prædica
bant verbum dei in ſynagogis Iudæorum.Habebant autem & Ioannem in miniſterio.)procul- C
dubio Euangelicæ prædicationis coadiutorem . ❡Et quum perambulaſſent vniuerſam inſulã
vſque ad Paphum,inuenerunt quendam virum magum,pſeudoprophetam Iudæum,cui nomẽ
erat Barieu.pro,Barieſus.)Hebrę um nomen eſt Barieſus:cõpoſitum ex bar quod eſt filius,& Ie
ſus quod eſt ſaluator.Et hoc erat nomen proprium illius Iudæi.❡Qui erat cum Proconſule Ser
gio Paulo,viro prudente.Hic accerſitis Barnaba & Paulo,deſiderabat audire verbum dei.Reſi-
ſtebat autem illis Elimas magus.ſic enim interpretatur nomen eius.)Quia elimas Hebræũ quo-
que nomen eſt,ſignificans dei mei menſuram ſeu cenſum,non eſt rationi conſentaneum vt Lu
cas Græce ſcribens Hebræum nomen altero Hebræo nomine interpretetur.Et eo magis alienũ
à ratione.hoc eſt,quo ſecundum ſignificationem nominum neutrum alterum interpretatur.
Quo fit vt ipſe Magus ſignificetur interpres proprii nominis:& ad ſignificandum eius temerita
tem Lucas prius explicauerit proprium illius nomen:& poſtea ſubiunxerit vulgatum nomen D
eiuſdem quod ipſemet Magus propria interpretatione ſibi aſciuerat.Et eſt ordinanda litera ſic
videlicet.Elimas interpretatur ipſe magus nomen eius:hoc eſt ſuimet.Carent ſiquidem Græci
pronomine reciproco:& prudentiæ lectoris relinquitur diſcernere quãdo pronomen tenetur
reciproce.❡Et dixit hoc Lucas ad reddẽdũ rationem quare ipſum appellauerit Elimas, dicẽdo
reſiſtebat autem illis Elimas Acſi apertius dixiſſet.nõ ideo nominatur Elimas quia vere ſit Eli-
mas,ſed quia ipſe interpretatur nomẽ ſuum Elimas.Aiebat enim ſe ideo vocatũ Barieſum (hoc
eſt filium ſaluatorem)quia erat futurus Elimas:hoc eſt dei mei menſura ſeu cenſus.& ſic Inter-
pretabatur(hoc eſt rationem nominis ſui reddebat)maxima cum temeritate.❡Quærens auer-
tere Procõſulẽ à fide.❡Saulus autẽ qui & Paulus.)Ex eo ꝙ hactenus Lucas vſus eſt Hebræo nõ
mine(ſcilicet Saul ſeu Saulus)& modo vtitur Latino nomine quo nominabatur Proconſul Cy-
pri,& deinceps ſemper nominat ipſum Paulum,inſinuatur ꝙ ex tunc appellatus eſt Paulus.vel E
quum binomius eſſet,incœpit vti nomine Romano,vel mutuato nomine à Procõſule.Liben-
ter autem Paulus hoc nomen aſſumpſit:quoniam eſt nomẽ humilitatis.eſt enim diminutiuum
à parum.Et acceſsit ad hoc ꝙ Apoſtolus gentium voluit cum gẽtibus cõmunicare in nomine:
& à primo Gentili magnæ dignitatis & authoritatis cõuerſo,nomen ſibi aſciuit,priſtinum vel
mutuatum.❡Repletus ſpiritu ſancto intuens in eum dixit.O plene omni dolo& omni fallacia
pro,malitia.)Vt omnis dolus referatur ad intellectum,& omnis malitia ad voluntatem.
❡Fili diaboli,inimice omnis iuſtitiæ nõ deſinis ſubuertere vias domini rectas.& nũc ecce ma

F nus domini ſuper te:& eris cæcus nõ videns ſolem vſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum
caligo & tenebræ.& circumiens quærebat qui ſibi manũ daret.pro,manu doctores.) Hec enim
ſolíti ſunt facere execati.¶ Tũc Procõſul quũ vidiſſet factũ,credidit admirãs ſup doctrina do-
mini.¶ Et quũ à Papho nauigaſſent Paulus & qui cum eo erant,venerũt Pergẽ Pãphyliç.) Per
ge nomen eſt ciuitatis,Pampylia autem prouinciæ:ex qua Ioannes cognomine.Marcus diſceſ-
ſit,relinquendo Paulum & barnabam.¶ Ioãnes autem diſcedẽs ab eis reuerſus eſt Hieroſolimã:
illi vero pertranſeuntes Pergen venerunt Antiochiam Piſidiç.) Ad differentiã Antiochiæ Sy-
riæ cuius Superius mentio facta eſt,& quæ ſimiliter & abſolute iure vocatur Antiochia:hęc au-
tem cum expreſſione prouinciæ dicitur Antiochia Piſidiæ.¶ Et ingreſſi ſynagogam die ſabba-
torum,ſederunt. Poſt lectionem autem legis & prophetarum.)ſolitam à Iudæis ſingulis ſabba
tis in eorum ſynagogis.¶ Miſerunt principes ſynagogæ ad eos.dicentes.viri fratres ſiquis eſt in
vobis ſermo exhortationis ad plebem,dicite.) Hinc apparet apud Iudæos licitum fuiſſe cuicũq;
G Iudęo viro docto prædicare in eorum ſynagogis.ignoti ſiquidem erant Barnabas & Paulus:&
requiruntur ſi ſciunt exhortari plebem.¶ Surgẽs autem Paulus,& manu ſilentium indicens ait
Viri Iſraelitę,& qui timetis deum audite.deus plebis Iſrael.pro,deus populi huius.) Subaudi Iſ-
raelitæ,quem demonſtrabat.¶ Elegit patres noſtros.& plebem.pro,populum,exaltauit quum
eſſent incolę in terra Aegypti:& in brachio excelſo eduxit eos ex ea:& per quadraginta anno-
rum tempus,mores ęorum ſuſtinuit in deſerto. Et deſtruens gentes ſeptẽ in terra Chanaã,forte
diſtribuit eis terram eorum,quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos.pro,& poſt hæc
annis circiter quadringentis & quinquaginta,dedit iudices vſq; ad Samuelẽ prophetã.) Vnde
apparet diuerſus ſenſus à textu Latino:quoniam ſonat ꝙ poſt diuiſionẽ terræ factam per Ioſue
tempus Iudicum fuerit fere quadringentis & quinquaginta annis. Vbi ſcito corruptos eſſe co-
dices Græcos:& legendum eſſe trecentis quinquaginta annis.nam fere tantum temporis inter-
ceſſit inter Ioſue & Saulem,quo toto tempore fuerunt Iudices. Conuincitur autẽ hic error ſcri-
H ptorum ex tertii Reg.vi.cap.vbi clare dicitur quod anno quadringenteſimo ac octogeſimo ab
egreſſu filiorum Iſrael de Aegypto fundatum eſt templum. Ex hoc ſiquidem numero ſi ſubtra-
xeris octoginta annos regum(Saulis & Dauidis)& quinquaginta annos deſerti & Ioſue,trecenti
quinquaginta reliquuntur Iudicibus, Nec Paulus dicit adamuſſim trecentis.l.ſed fere.cccl.an-
nis dedit Iudices vſque ad Samuelẽ incluſiue.¶ Et exinde poſtulauerunt regẽ:& dedit illis Saul
filium Cis,virum de tribu Beniamin,annis quadraginta. Et amoto illo ſuſcitauit illis Dauid re-
gem.cui & teſtimonium perhibens dixit.inueni Dauid filium Ieſſe virum ſecundum cor meũ,
qui faciet omnes voluntates meas.) Ex primi Reg.xiii.ſumpta eſt hæc ſentẽtia:dicente Samuele
quæſiuit ſibi dominus virum iuxta cor ſuum &c. Crediderim autem ego Paulum non ſolum
I ex illis verbis Samuelis ſed ex Pſalmis conſtaſſe hoc diuinum teſtimonium.nam & ibi legitur.
tunc loquut⁹ es in viſione ſanctis tuis:& dixiſti,poſui adiutorium ſuper potẽtem,inueni Dauid
ſeruum meum &c.¶ Huius ex ſemine deus ſecundum promiſſionem eduxit Iſrael Saluatorem
Ieſum.) Iſrael datiui caſus eſt,& propterea legendum eſſet Iſraeli.¶ Prædicante Ioanne ante fa-
ciem aduentus eius,baptiſmum pœnitentiæ omni populo Iſrael. Cum impleret autem Ioannes
curſum ſuum,dicebat.quem me arbitramini eſſe,non ſum ego.) Subauditur pronomen is ſeu il
le.& refertur ac demõſtratur Meſias. Iudæi enim arbitrabãtur Ioannẽ eſſe Meſſiam.& propte-
rea Ioannes dicebat nõ ſum ego is quẽ me arbitramini eſſe.¶ Sed ecce venit poſt me cuius non
ſum dignus calceamenta pedum ſoluere. Viri fratres filii generis Abraham,& qui in vobis ti-
ment deũ,vobis verbũ ſalutis huius miſſum eſt.qui enim habitabãt Hieruſalẽ & principes eius
hunc ignorantes,& voces prophetarũ quæ per omne ſabbatũ leguntur,iudicantes impleuerũt.)
Ipſi enim damnauerunt Ieſum in cõſilio ſuo,dicendo reus eſt mortis. ¶ Et nullã cauſam mor-
tis inuenientes in eo,petierunt à Pilato vt interficerent eum. Quumq; conſummaſſent omnia
K quæ de eo ſcripta erant,deponentes eum de ligno,poſuerunt in monumento.) Non referuntur
principes qui damnauerunt ſed principes qui ſepelierunt, Nicodemus & Ioſeph ab Arimathia.
¶ Deus autẽ ſuſcitauit eum à mortuis tertia die,qui viſus eſt per dies multos iis qui ſimul aſcẽ-
derant cum eo de Galilæa in Hieruſalem:qui vſq; nunc ſunt teſtes eius ad plebem. Et nos vobis
annunciamus eam quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt:quoniam hanc deus adimpleuit
filiis veſtris.pro,filiis filiorum.) videlicet patrum in quorum filiorum numero eſtis vos.
¶ Reſuſcitans Ieſum. Sicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt. filius meus es tu,ego hodie genui
te.) Dixerat Ieſum eſſe Meſiam ex teſtimonio Ioãnis Baptiſtæ,& ipſum eſſe illũ de quo facta eſt
repromiſſio ad patres antiquos.& ad hoc affert hãc ſecundi pſalmi authoritatẽ,teſtificãtẽ diui
nitatẽ Meſiæ,dicẽdo ego hodie genui te. Is enim de quo ſemper verificatur ego hodie genui te,

filius

filius eſt æternus,nec tēporaliter ſed]æternaliter generatur,alioquin nō poſſet ſemper dici ego A
hodie genui te,¶Quod autem ſuſcitauit eum à mortuis amplius iam non reuerſurum in cor-
ruptionem.)Comprobata æternitate Meſiæ quantum ad diuinitatem,proba ex alia authorita-
te perpetuitatem eiuſdem ſecundum vitam corporis poſt reſurrectionem eiuſdem. ¶Ita dixit,
quia.pro,quòd,dabo vobis ſancta Dauid fidelia.)Ex Eſaiæ.lv.cap,ſumpta eſt hæc ſentētia.Vbi
iuxta Hebræum textum habetur.feriā vobiſcum pactum ſempiternū,miſericordias Dauid ſta
biles.Sed Lucas Græce ſcribens ſententiam ſcripſit iuxta tranſlationem.LXX.dabo vobis ſan-
cta Dauid fidelia.Vniuerſa contenta ſub pacto cōprehēderunt.LXX.ſub verbo ſancta:& quod
ibi dicitur ſtabiles hic dicitur fidelia.Senſus tamen in idem redit:quoniā promittit deus ſe datu
rum gratias ſtabiles Dauidis.Et hoc directe ſeruit propoſito Pauli:ex hac authoritate intenden
tis probare perpetuam ſtabilitatem Meſiæ hominis.Gratiæ ſiquidem ſtabiles Dauidi promiſſæ,
cōſiſtūt in ipſa incorruptione filii Dauidis Meſiæ.Et eędem gratiæ poſſunt dici fideles pro quā
to ſunt veraces.¶Ideoque & alibi dicit.)ſacra ſcriptura.¶Nō dabis ſanctum tuum videre cor
ruptionem.)Quod in Pſalmo hoc.xvi.dicit ſanctum tuum,per authoritatem Eſaiæ explicauit
eſſe ſancta Dauidis fidelia:hoc eſt eſſe Meſiā,in quo cuncta ſancta Dauidis implentur. ¶Dauid B
enim in ſua generatione quum adminiſtraſſet voluntati dei.pro,conſilio dei.)Et dicitur admi
niſtraſſe cōſilio dei,eo quod fecit omnes volūtates dei:iuxta id quod ſuperius dixerat,qui faciet
omnes volūtates meas.¶Dormiuit,& appoſitus eſt ad patres ſuos,& vidit corruptionem.) hoc
eſt expertus eſt corruptionem ſui cadaueris.Et per oppoſitum intellige ſubiuncta verba de Ieſu
ſuſcitato.¶Quem vero deus ſuſcitauit,non vidit corruptionem.)id eſt non eſt expertus corru-
ptionem ſui cadaueris.de tali enim corruptione eſt ſermo.Et dicit hęc Paulus ad mōſtrandum
quod non de ſeipſo Dauide hæc dixit Dauid ſed de Meſia filio ſuo.¶Notū igitur ſit vobis viri
fratres quia.pro,quod,per hunc vobis remſſio peccatorum annunciatur ab omnibus.pro,& ab
omnibus,quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari,in hoc omnis qui credit iuſtificatur.)
Notificat Paulus quod per Chriſtum eſt remiſſio peccatorum,& per ipſum iuſtificatur quilibet
â quibus non potuiſtis per legem Moyſi iuſtificari.Ita ꝙ particula & ab omnibus,iungitur,ſe-
quenti particulæ.Et iuſtitiam fidei Ieſu Chriſti potentem ad iuſtificandum declarat:legem ve- C
ro Moyſi inualidā ad iuſtificandum,hoc eſt ad hominem reddendum iuſtum coram deo.Sum-
marie Lucas molem doctrinæ Pauli inter iuſtitiam legis & iuſtitiam fidei tangit.¶Videte ergo
ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in prophetis.)hoc eſt in libro.xii.prophetarum.¶Vide
te cōtemptores & admiramini & diſpergimini.pro,& euaneſcite.)Ex Abbacuc.1.ca.ſumpta eſt
hæc ſententia:qua Paulus vtitur ad terrendum auditores.Ipſa vſus eſt Abbacuc cōminando ad
aliud propoſitum:eadem vtitur Paulus cōminādo maius malum,nempe perditionem anima-
rum & damnationem æternam non credentibus myſterium incarnationis Ieſu Chriſti.ad hoc
enim ad literam applicat hanc ſententiā.Et vere ſpiritus ſanctus preſcius incredulitatis illorum
auditorum,mouit Paulum ad dicendū eis hæc verba,vere prophetica de eis.Appellat enim eos
contemptores,quoniam vere contempſerunt.& dicit ꝙ non ſolum admirabuntur ſed & euane-
ſcent.Quorum vtrunq; fuit verum.prius enim admirati ſunt:deinde euanuerūt in paſſionibus D
ſuis.¶Quia opus operor ego in diebus veſtris.)opus ablutionis in remiſſionem peccatorum in
nomine filii mei Ieſu Chriſti. ¶Opus quod non credetis ſiquis enarrauerit vobis.)vt euentus
probauit.¶Exeuntibus autem illis rogabant.pro,egreſſis autem è ſynagoga Iudæis rogabant
gentes,vt ſequenti ſabbato loquerentur ſibi verba hæc.)Vnde patet ꝙ nō ſolum Iudæi ſed Gen
tiles in ſynagoga fuerant.¶Quumque dimiſſa eſſet ſynagoga ſecuti ſunt multi Iudæorum & co
lentium deum aduenarum.pro,proſelytorum,Paulum & Barnabam.qui loquentes ſuadebant
eis vt permanerent in gratia dei.¶Sequenti vero ſabbato,pene vniuerſa ciuitas conuenit audire
verbum dei.Videntes autem turbas Iudęi repleti ſunt zelo.)inuidię.¶Et cōtradicebant iis quę
â Paulo dicebantur,blaſphemantes.)Legendum eſt.¶Cōtradicentes & blaſphemantes.)Hebręo
loquēdi modo Lucas vſus eſt,cōtradicebant contradicentes.¶Tunc cōſtanter.p,ſumpta fiducia
Paulus & Barnabas dixerūt.Vobis oportebat primū loqui verbū dei:ſed quoniā repellitis illud, E
& indignos vos iudicatis æternę vitæ,ecce cōuertimur ad gentes.Sic enim præcepit nobis do-
minus,Poſui te in lumē gentibus vt ſis in ſalutē vſq; ad extremum terræ.)Ex Eſa.xlix.ca.ſum-
pta eſt hęc ſentētia.Ad Chriſtū dirigitur ſermo,poſui te in lumē gētiū.& quoniā hoc exequē-
dum erat per Apoſtolos,Paulus & Barnabas dicunt ſibi hoc eſſe præceptū.Et verū dicunt:quo-
niam eſt eis præceptum vt miniſtris Chriſti,vt executoribus officii Chriſti.¶Audientes autem
gentes,gauiſę ſunt:& glorificabant verbum domini.& crediderunt quotquot erāt præordinati.
pro,ordinati ad vitā æternā.Diſſeminabatur autē verbum domini per vniuerſam regionem.

F ¶Iudæi autem cōcitauerunt religioſas mulieres & honeſtas & primos ciuitatis:& excitauerunt
perſequutionē in Paulū & Barnabam.) Armis diaboli vtuntur Iudæi, ſub ſpecie religionis ex
citantes mulieres religioſas, verſus deum,& honeſtas, quo ad exteriorē habitū quo ad mūdum,
contra Paulum & Barnabā tanquam ſeductores hominum à vera religione ad nouam ſuperſti
tionem. ¶Et eiecerunt eos de finibus ſuis. At illi excuſo puluere pedum in eos.) ad literā implē
tes mandatum domini. ¶Venerunt Iconium. Diſcipuli quoque.) hoc eſt Chriſtiani qui credi-
derunt. ¶Replebantur gaudio & ſpiritu ſancto.) Hoc dixit Lucas, ne putaretur quod eiectis Pau
lo & Barnaba alii qui crediderant refriguiſſent

CAPVT XIIII.

FActum eſt autem in Iconio.) Duas aiunt eſſe ciuitates eiuſdem nominis. alte-
ram Iconium Ciliciæ, alterā Iconiū Lycaonię. Hæc de qua eſt hic ſermo (vt
ſubiūcta in hoc capitulo teſtātur) nō eſt in Lyconia. nam hinc Paulus migra-
uit in Lycaoniā. Vnde relinquitur ꝙ eſt Iconium prouincię Ciliciæ. ¶Vt ſi
G mul introirent ſynagogam Iudæorum,& loquerētur ita vt crederent Iudæo
rum & Græcorum copioſa multitudo. Vt alias diximus ex Hiero: Helleni li-
cet proprie ſignificet Græcos, extenſiue tamen ſæpe ſignificat Gentiles in ſa-
cra ſcriptura. Et hic eſt vnus locus in quo Hellenorū hoc eſt Gentilium intellige. ¶Qui vero
increduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt & ad iracundiā cōcitauerūt animas Gentium aduerſus fra
tres.) Multo igitur tempore demorati ſunt, fiducialiter. pro, fortiter, agentes.) Opus enim erat
fortitudine pugnantibus aduerſus eos. ¶In domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuę,
dante ſigna & prodigia fieri per manus eorū. Diuiſa eſt autē multitudo ciuitatis.& quidam qui-
dem erant cum Iudæis: quidem vero cum Apoſtolis. Quum autē factus eſſet impetus Gentilium
& Iudæorum cum principibus ſuis vt cōtumeliis afficerent. pro, vim facerent.) Et quorſum ten
deret violentia, ſubiungit, dicendo. ¶Et lapidarent eos: intelligentes cōfugerunt ad ciuitates Ly
H caoniæ Lyſtram & Derben.) Ecce ꝙ ex Iconio venerunt in Lycaoniam. ¶Et vniuerſam in cir-
cumitu regionem. pro,& in circumiacentem regionem:& ibi euangelizantes erant. Et commo
ta eſt omnis multitudo in doctrina eorū. ¶Paulus autem & Barnabas morabantur Lyſtris. Et
quidam vir Lyſtris infirmus pedibus ſedebat claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambu-
lauerat. Hic audiuit Paulum loquentem. Qui intuitus eum,& videns quia. pro, ꝙ, fidem haberet
vt ſaluus fieret.) Vidit Paulus mentis oculo, claudi fidem ad recipiendam ſanitatem. ¶Dixit ma-
gna voce, ſurge ſuper pedes tuos rectus. Et exiliit & ambulabat. Turbę autem quū vidiſſent quod
fecerat Paulus, leuauerunt vocem ſuam, Lycaonice dicentes. Dii ſimiles facti hominibus deſcen
derunt ad nos.& vocabant Barnabam Iouem, Paulum vero Mercurium: quoniam ipſe erat dux
verbi. Sacerdos quoque Iouis qui erat ante ciuitatem, tauros & coronas ante ianuas. pro, ad ia-
I nuas.) ſeu veſtibula. ¶Offerens cum populis. pro, cum turbis, volebat ſacrificare. Quod vbi au-
dierunt Apoſtoli Barnabas & paulus.) Ex hoc quod dicit audierunt, iuncto eum ad ianuas ſeu
veſtibula innuitur ꝙ Apoſtoli erant in ſynagoga ſeu potius domo aliqua: quam intrauerant fu-
gientes humanas laudes, dii in ſpecie hominum deſcenderunt ad nos. ¶Conſciſſis tunicis ſuis,
exilierunt in turbas, clamantes & dicentes. Viri quid hæc facitis? & nos mortales ſumus ſimiles
vobis homines. pro.& nos eiſdem obnoxii ſumus paſſionibus homines.) Dicūt enim nō ſolum
ſe eſſe obnoxios morti ſed etiam paſſionibus aliis. ¶Annunciantes vobis ab his vanis conuerti
ad deum viuum qui fecit cælum & terram & mare & omnia quæ in eis ſunt: qui in præteritis ge
nerationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas. pro, ingredi viis ſuis.) De gentilibus loqui
tur quod deus permiſit eos viuere propriis viuendi rationibus. dimiſit enim eos in conſiliis pro
priis vſque ad tempus Euangelii. ¶Et quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit: benefa-
ciens de cælo, dans pluuias & tempora fructifera, implens cibo & lętitia corda eorum.) Teſtimo
nium dei explicat eſſe effectus naturales quos continue ē cælis percipimus. Vnde & philoſophi
inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt intellecta conſpexerunt. ¶Et hæc dicentes, vix ſedauerunt
turbas ne ſibi immolarent. ¶Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi.) De
Antiochia Piſidiæ vnde eiecti fuerant Apoſtoli,& ſimiliter de Iconio Ciliciæ vnde fugerent eſt
ſermo. Significantiusq; dicit Iudæi: quoniam ipſi erant authores perſequutionum vbique.
K ¶Et perſuaſis turbis.) Vide inſtabilitatem turbarum. prius volebant ſacrificare Apoſtolis tanꝙ
diis,& modo vertuntur aduerſus Apoſtolos. ¶Lapidanteſque Paulum.) Iudæi deſcribuntur la-
pidantes Paulum tanquam blaſphemum. ¶Traxerunt extra ciuitatem, exiſtimantes eum mor-
tuum eſſe.) Lapidatio fuit in ciuitate: extractio autem exiſtimati cadaueris, ad cumulum ignomi
niæ facta eſt. ſicut extrahitur cadauer beſtiæ extra loca habitata.

¶Circundantibus

¶Circundanti bus autem cum diſcipulis.)ad curã funeris. ¶Surgens intrauit ciuitatẽ:& poſtera A
die profectus eſt cum Barnaba in Derben. ¶Quumq; euangelizaſſent ciuitati illi & docuiſſent
multos,reuerſi ſunt Lyſtram & Iconium & Antiochiã,cõfirmantes animas diſcipulorum, ex-
hortanteſque vt permanerent in fide,& quoniã per multas tribulationes oportet nos intrare in
regnum dei.Et quũ cõſtituiſſent.pro,delegiſſent,illis per ſingulas eccleſias preſbyteros,& oraſ-
ſent cum ieiunantibus.cõmẽda.uerũt eos domino in quem crediderunt.) Cõſidera in electione
preſbyterorum interueniſſe orationes & ieiunia Apoſtolorũ. ¶Tranſeunteſque Piſidiã, vene-
runt in Pamphyliam:& loquentes verbum domini in Perge deſcẽderunt in Attaliam.)ciuitatẽ
quoque Pamphyliæ maritimam. ¶Et inde nauigarunt in Antiochiam,vnde erant traditi gratię
dei.)Hæc eſt Antiochia Syriæ.Ibi enim traditi ſunt ſpiritui ſancto:dicenti ſeparate mihi.&c
Quem quoad effectum illum Lucas appellat gratiam dei. ¶In opus quod compleuerunt.)Non
ſimpliciter & abſolute ſed quod fuerat illo tẽpore exequendum. ¶Quum autem veniſſent &
congregaſſent eccleſiam,retulerunt quanta feciſſet deus cum illis,& quod aperuiſſet Gentibus
oſtium fidei.Morati ſunt autem tempus non modicum.Deeſt illic,cum diſcipulis.)Collige pru
dens lector tria tempora:videlicet tempus tantæ peregrinationis,& multum tempus quo mo- B
rati ſunt in Iconio audacter agentes,& tempus non modicũ quo morati ſunt in Antiochia poſt
reuerſionem:ne fallaris in ſupputatione annorum à carcere Petri ſub Agrippa rege imperãte
Claudio vſque ad decimumquartum annum à conuerſione Pauli quo(vt in ſequenti narratur
capitulo)Paulus aſcendit tertio Hieroſolymam.

CAPVT XV.

ET quidam deſcendentes de Iudæa,docebãt fratres quòd niſi circũcidamini ſe
cundum morem Moyſi.non poteſtis ſaluari.Facta ergo ſeditione.) Deſunt
duæ dictiones. ¶Et diſceptatione,non minima.pro,non exigua,Paulo &
Barnabæ aduerſus illos.)Diſtinguẽda eſt litera ſicfacta autem ſeditione inter
Chriſtianos:cuius cauſa fuerant illi qui deſcenderant à Iudęa.& deinde repe-
tendo facta diſceptatione non exigua Paulo & Barnabæ,id eſt à Paulo & Bar C
naba aduerſus illos Chriſtianos qui deſcenderant ex Iudæa.Datiuus pro abla
tiuo poſitus eſt. Et deinde ſequitur altera particula. ¶Statuerunt vt aſcenderent Paulus & Barna
bas & quidam alii ex aliis.pro,ex eis,ad Apoſtolos & presbyteros in Hieruſalẽ ſuper hac quæ-
ſtione.)Statuerunt omnes communiter vt Paulus & Barnabas ex vna parte aſcenderent,& qui-
dam alii ex eis qui deſcenderant à Iudæa ex altera parte. ¶Illi ergo.)Barnabas & Paulus demõ
ſtrantur. ¶Deducti ab eccleſia.) Antiochena.Comites ac duces itineris eccleſia Antiochena ſed
erat. ¶Pertranſibant Phœnicem & Samariam,narrantes conuerſionem gentium:& faciebant
gaudium magnum omnibus fratribus. ¶Quum autem veniſſent Hieroſolymam,ſuſcepti ſunt
ab eccleſia & ab Apoſtolis & ſenioribus,annunciantes quanta deus feciſſet cum illis. ¶Surrexe-
runt autem quidam de hæreſi Phariſæorum qui crediderunt.)Gręcam dictionem reliquit inter
pres.Nec idem ſonat apud Græcos hæreſis quod apud Latinos theologos.nullum enim impor D
tat errorem,ſed electionem.& perinde dictum eſt de hæreſi acſi dictum fuiſſet de ſecta Phari-
ſæorum. ¶Dicentes quia.pro,ꝙ,oportet circũcidi eos,pręcipereq; ſeruare legem Moyſi.)Vide
quanta authoritate iſti loquuntur,in re tam graui nullam afferentes rationem. ¶Cõuenerũtq;
Apoſtoli & ſeniores videre de verbo hoc. ¶Quum autem magna conquiſitio fieret,ſurgens Pe-
trus dixit ad eos.Viri fratres vos ſcitis'ꝙ ab antiquis diebus.)Iam enim quatuordecim fere anni
erant. ¶Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Euangelii & credere.)Cõme-
morat factum apud Cornelium Cẽturionem. ¶Et qui nouit corda deus teſtimoniũ perhibuit,
dans illis ſpiritum ſanctũ ſicut & nobis.)in effectu ſenſibili:dono ſcilicet linguarum. ¶Et nihil
diſcreuit inter nos.)circũciſos. ¶Et illos.)incircũciſos. ¶Fide purificãs.)Præteriti temporis eſt.
& legendum eſt. ¶Quum fide purificauit,corda illorum.) Petrus ex teſtimonio diuino mon-
ſtrato in conuerſione Centurionis & Gentilium cum eo.rationem affert ꝙ ſola fide purificãtur E
corda Gentilium abſq; obſeruatione legalium.hoc enim teſtificatus eſt tunc ſpiritus ſanctus.
¶Nunc ergo quid tentatis deum,imponere iugum ſuper ceruicem diſcipulorum,)Ex eo ꝙ de'
teſtificatus fuerat ſolã fidem ſufficere Gentilibus ad ſalutẽ,infert Petrus ꝙ imponẽdo iugũ legis
Gentilibus.tentatur deus.Et vere tentatur,vel ad iternm teſtimonium proferendum,vel(quod
potius crediderim)ad vltionem demonſtrãdã aduerſus incredulos primo teſtimonio:quemad-
modum demonſtrata eſt diuina vindicta in Ananiam & Sapphiram. ¶Quod neq; nos neque
patres noſtri portare potuimus?)ob noſtram imperfectionem & multitudinem mandatorum

F ¶Sed per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti credimus ſaluari.quemadmodũ & illi.)Libra hæc
Petri verba:& perpendes nec ad gentilium nec ad Iudæorum ſalutem ſpectare legalia.expreſſe
enim dicit quod nos Iudæi credimus ſaluari queadmodum & illi(ſcilicet Gentiles)per gratiam
domini noſtri Ieſu Chriſti.Pedetentim Petrus proceſsit.primum oſtendens ex diuino teſtimo-
nio legalia non eſſe neceſſaria Gentilibus.& demũ concludit ꝙ nec Gentilibus nec Iudæis ſunt
ſalutaria,ex eo quod credimus omnes ſaluari per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti.¶Tacuit
autem omnis multitudo.& audiebant Barnabam & Paulum narrantes quanta deus feciſſet ſigna
& prodigia in Gentibus per eos.¶Et poſtquam tacuerunt,reſpondit Iacobus,dicens. Viri fra-
tres,audite me.Simon narrauit queadmodum primũ deus viſitauit ſumere ex Gentibus popu-
lum nomini ſuo.& huic cõcordãt verba prophetarum.Sicut ſcriptum eſt.)Amos.9.cap.verum
ſententiã Iacobus refert,non verba ſingula.¶Poſt,hæc reuertar.In propheta dicitur, in die il-
la.nec habetur reuertar.Sed Iacobus exponendo diem illam eſſe poſt tempus veteris teſtamẽti
& diuinã clementiã pro ratione adducẽs,dicit in perſona dei.poſt hæc reuertar,ab ira ad miſe-
G ricordiam,à puniendo ad benefaciendũ.¶Et reędificabo tabernaculũ Dauid quod decidit.)Sub
ſpecie tabernaculi Dauidis,eccleſiam Chriſti filii Dauidis ſignificat.& ſub ſpecie materialium
ruinarum ſpirituales ruinas ſignificat. Miſtycum enim tabernaculum Dauidis magna ex parte
decidit,Iudæis à diuina gratia cadentibus.¶Et diruta eius reædificabo & erigam illud.) Incœpit
reædificare diruta eius,quũ Iudæos cõuertit ad fidẽ.& erexit illud ſpectandũ vniuerſo orbi,quũ
ſpiritum ſanctum dedit Apoſtolis ad euangelizandũ mũdo.¶Vt requirãt cæteri homines do-
minũ & omnes gẽtes ſuper quas inuocatum eſt nomen meũ,dicit dominus faciẽs hæc omnia.)
Propter hoc Iacobus adduxit hanc authoritatem,vt ſcilicet hinc monſtraret prophetis conſona
re quod gentes aſciſcantur in populum dei,inuocato nomine domini ſuper eos per baptiſmũ.
¶Notũ à ſeculo eſt domino opus ſuum.pro,nota,à ſeculo ſunt deo opera ſua omnia.) Verba
Iacobi ſunt nõ prophetæ,aſſerentis ꝙ opera dei noua ſunt ipſi deo nota à ſeculo.& propterea re
H uelata per prophetas.¶Propter quod.)hoc eſt quia dicta Petri conſonant prophetis. ¶Ego iu-
dico.)hoc eſt iudicium meum eſt.non enim proferebat ſententiã in iudicio:vt cõuincitur ex eo
ꝙ adhuc non erat facta cõcluſio cõmunis.ſed de illa ſubiungitur poſt verba Iacobi,tunc placuit
Apoſtolis & ſenioribus cum omni eccleſia &c.¶Non inquietari eos qui ex Gentibus conuer-
tũtur ad deũ:ſed ſcribere ad eos vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum & fornica-
tione & ſuffocatis & ſanguine.Moyſes enim à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus
qui eum prędicent in ſynagogis vbi per omne ſabbatũ legitur.¶Tũc placuit Apoſtolis & ſenio
ribus cum omni eccleſia,eligere viros ex eis & mittere Antiochiã cum Paulo & Barnaba, Iudã
qui cognominabatur Barſabas,& Silã viros primos.pro,primarios,in fratribus:ſcribentes per
manus eorum.¶Apoſtoli & ſeniores fratres iis qui ſunt Antiochię & Syriæ & Ciliciæ fratri-
I bus ex gentibus ſalutem.) Quãuis Antiochia ſit pars Syriæ,quia tamen quæſtio exorta erat in
Antiochia.& inde ad cõſultandũ Apoſtolos miſſum eſt,ideo literæ Apoſtolicæ directe ad fra-
tres qui ſunt Antiochiæ,diriguntur & extenſiue ad omnes qui ſunt in prouinciis Syriæ & Cili-
ciæ.¶Quoniã audiuimus ꝙ quidam ex nobis exeũtes,turbauerũt vos verbis,euertẽtes animas
veſtras,quibus non mãdauimus:placuit nobis collectis in vnum eligere viros & mittere ad vos
cum chariſsimis noſtris Barnaba & Paulo,hominibus qui tradiderũt animas ſuas pro nomine
domini noſtri Ieſu Chriſti.Miſimus ergo Iudam & Silam:qui & ipſi vobis verbis referẽt eadẽ.
Viſum eſt enim ſpiritui ſancto & nobis nihil vltra imponere vobis oneris q̃ hæc neceſſaria, vt
abſtineatis vos ab immolatis ſimulacrorum & ſanguine & ſuffocato & fornicatione:à quibus cu
ſtodientes vos,bene agetis.Valete.) Aduerte ne intelligas hæc neceſſaria vna & eadem ratione
neceſsitatis.Nam ratio neceſſario vitandi fornicationem diuini eſt iuris:ratio autem abſtinendi
ab iis quæ immolata ſunt ſimulachris,& ab ęſu ſanguinis,& ab eſu ſuffocati,eſt vt morẽ geratis
iis quibus conuiuitis Iudæis.Vnde iſta impoſitio expirauit ceſſante tẽpore quo Iudęi conuiue-
bãt ſimul & Gentilęs.Inſeruerũt autem inter legalia fornicationem:eo ꝙ Gentiles nõ putabãt il
lã eſſe peccatũ.& vt vel ſic tanquam à lege prohibitã diſcerent vitare,inſeruerũt Apoſtoli abſti-
nentiam ab ea inter abſtinentias à tribus aliis prohibitis.¶Illi ergo dimiſsi deſcenderunt Antio
chiam:& congregata multitudine tradiderunt epiſtolã.Quam quum legiſſent,gauiſi ſunt ſuper
K cõſolatiõne.Iudas autem & Silas & ipſi quũ eſſent ꝓphetę,verbo plurimo.pro,multo,) cõſolati
ſunt fratres & confirmauerunt.Facto autem ibi aliquãto tempore,dimiſsi ſunt cum pace à fra-
tribus ad eos qui miſerant illos.pro,ad Apoſtolos.) De Iuda & Sila eſt ſermo quod à fratribus
remiſsi ſunt ad Apoſtolos.¶Viſum eſt autem Siliæ ibi remanere.)Iudas autem ſolus abiit Hieru
ſalem.)Superfluũt hæc.v.verba.¶Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ docen-

tes &

tes & euangelizantes cum aliis pluribus verbũ domini.¶Poſt aliquot autem dies dixit ad Bar A
nabam Paulus.reuertentes viſitemus fratres per vniuerſas ciuitates in quibus prædicauimus ver
bum domini,quomodo ſe habeant.Barnabas autem volebat.pro,conſulebat,ſecum aſſumere &
Ioannem qui cognominabatur marcus:Paulus autem rogabat.pro,cenſebat.)& hic fiat punctũ;
& pronomen eum conſtruatur cum infinitiuo non debere recipi. demonſtrat enim Ioannem.
¶Vt qui diſceſſiſſet.pro,defeciſſet.)quod deterius eſt. ¶Ab eis ex pamphylia,& non iſſet cum
eis in opus,non debere eum recipi.Facta eſt autem diſſentio.pro,facta eſt autem inter eos exa-
cerbatio.)Quæ deterior eſt quam diſſentio. An autem huiuſmodi exacerbatio caruerit peccato
cenſeat qui ſcit. hoc tamen certum eſt ꝙ graue peccatum non fuit.¶Ita vt diſcederent ab inuicẽ
& Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum.Paulus vero electo Sila profectus eſt B
traditus gratiæ dei à fratribus.)hoc eſt commendatus gratiæ dei à fratrum orationibus.¶Perá
bulabat autem Syriam & Ciliciam confirmans eccleſias:præcipiens cuſtodire præcæpta Apoſto
lorum & ſeniorum.)Superfluunt hæ ſex vltimæ dictiones.

CAPVT· XVI.

PEruenit autem in Derben & Lyſtram.ciuitates Lycaoniæ.¶Et ecce diſcipu-
lus quidam erat ibi nomine Timothæus.)Hinc apparet ꝙ Timothæus iam
erat Chriſtianus quũ paulus nunc tertio venit in derben.¶Filius mulieris vi
duæ.pro,mulieris cuiuſdã Iudçæ,fidelis.)mater deſcribitur genere Iudæa:re-
ligione autem Chriſtiana.¶Patre gentili.)E regione mulieris Iudçæ ſcribi-
tur patre gentili.¶Huic teſtimonium bonũ reddebat qui in Lyſtris erant &
Iconio fratres.Hunc voluit Paulus ſecum proficiſci:& aſſumens circuncidit
eũ propter Iudæos qui erant in illis locis.ſciebant enim omnes ꝙ pater eius erat Gentilis.)Vtrũ
que explicauit Lucas:tum factũ,tum rationem facti.ne putaretur ꝙ Paulus aliud prędicaret &
aliud faceret:hoc eſt ne putareur ꝙ paulus circunciderit Timothæum pro ſalute timothæi : ſed
ad euitandum furorem Iudæorum,ad non reddendum ſe exoſum Iudæis tanquam violatorem C
legis.Ad literam enim detulit Paulus tempori quo gentiles Chriſtiani effecti non circuncidebã
tur.Iudæi autem etiam Chriſtiani effecti non circuncidebantur.Vnde ad Corinth.ſcribit.in cir
cuncisione vocatus es,noli præputium adducere.ob hoc ſiquidem Timotheum filium mulie-
ris Iudææ,circuncidit,ne exoſus eſſet Iudæis ducens ſecum incircunciſum.Nec min⁹ licuit Pau
lo tunc circuncidere Timothæum q̃ alias legis conſuetudines ſeruare.quod ſe inter illos facere
teſtatur,dicens factus ſum Iudæis Iudæus,¶Quum autem pertranſirent ciuitates,tradebant eis
cuſtodire dogmata quæ erant decreta ab apoſtolis,& ſenioribus qui erant Hyeroſolymis.Et,ec-
cleſiæ quidem confirmabantur fide,& abundabant numero quotidie.Tranſeũtes autẽ phrygiã
& Galatiæ regionem,vetiti ſunt a ſpiritu ſancto loqui verbum in aſia.De minori aſia eſt ſermo
Quare autem ſpiritus ſanctus prohibuerit,& qualis fuerit hæc inhibitio,neſcitur.quis enim no
uit conſilium domini?Crediderim ego apparitione aliqua factam huiuſmodi inhibitionem.
¶Quum autem veniſſent in Myſiam,tantabant ire in Bithyniam: & non permiſit eos ſpiritus
Iuſu.)Superfluit Ieſu.& ſimilis accidit huic inſcitia noſtra.¶Quum autem pertranſiſſent Myſiã D
deſcenderunt Troadẽ:& viſio per noctẽ Paulo oſtẽſa eſt.Hinc cõieci ꝙ apparitio aliqua vetuit
vt oppoſitorũ eadem intelligeretur ratio.¶Vir Macedo quidã erat ſtans,& deprecans eũ, & di
cens.tranſiens in macedoniã,adiuua nos.In illa viſione ſõnii apparuit vir præ ſe ferens habitu
forma,aliiſq; circunſtantiis Macedonẽ.Apparuit autẽ ſtãs & loquens deprecando vt veniret in
Macedoniã ad adiuuandũ eos.Et forte ex verbis agnouit Paulus in ſomniis virũ Macedonem.
nam in prima perſona dixit adiuua nos,explicata Macedonia.¶Vt autẽ viſum vidit,ſtatim quę
ſiuimus proficiſci in Macedoniam:certi facti ꝙ vocaſſet nos deus euangelizare eis.)Hinc clare
apparet ꝙ lucas in hac peregrinatione ſocius erat pauli.Ibant igitur quatuor:Paulus,Silas,Lu-
cas,& Timotheus.¶Nauigantes autem à Troade,recto curſu venimus Samothracẽ: & ſequẽti
die Neapolim.)non Italiæ ciuitatem ſed Thraciæ.hæc enim vicina eſt philippis.¶Et inde Phi-
lippõs:que eſt prima parte.pro,partis,Macedoniæ ciuitas colonia.Sic iacet in textu Græco. &
prima eſt caſus nominatiui.Vnde obſcurus redditur ſenſus literæ. nam ſignificat ꝙ Philippi eſt E
prima ciuitas colonia,non totius Macedoniæ. Et neſcimus quæ eſt illa pars macedoniæ in qua
eſt Philippi prima.& cõſequẽter neſcimus quo ordine ſcribatur prima. Ciuitas autem colonia
ideo dicitur,ꝙ ab aliunde deductis habitaretur.¶Eramus autẽ in hac vrbe diebus aliquot cõfe-
rentes.pro,cõmorantes.)proculdubio abſque exercitio prędicationis.¶Die autem ſabbatorum
egreſſi ſumus foras portam.pro,è ciuitate,iuxta flumẽ vbi videbatur oratio eſſe.)Dictio inter-
pretata videbatur,interpretari poteſt tum ſolebat,tum putabatur.Aduerte hic prudentiã pauli

erant in domo eius verbũ domini:& lotæ ſunt plage eorũ:& baptizatus eſt ipſe & omnis domus
eius cõtinuo.& demũ appoſita eſt menſa ad ſumẽdũ cibũ. ¶Et eſt in hoc facto cõſiderãda magni A
tudo diuinæ gratię effuſæ in cuſtodẽ carceris & domeſticos eius.tanta enim gratia cognita,pau
lus baptizauit eos ſtatim eadẽ nocte. ¶Et quũ dies factus eſſet.) Tacet lucas ꝙ paulus & Silas ſpõ
te reddierunt ad carcerẽ:vt ex calce capituli clare habetur.nã in carcere inuenerunt eos,licto-
res quũ factus eſſet dies. ¶Miſerunt magiſtratus lictores.dicentes.dimitte homines illos.) Ad cu-
ſtodẽ verba diriguntur. Vide terremotũ in montibus cordiũ:ecce mutata ſunt corda gubernato
rũ ab eo qui fecit terremotũ. ¶Nunciauit autẽ cuſtos carceris verba hæc paulo. ꝙ miſerũt magi
ſtrat⁹ vt dimittamini.nũc igitur exeũtes ite in pace. Paul⁹ autẽ dixit eis. Cæſos nos publice indẽ-
natos.p,non dicta cauſa.)id eſt abſq; diſcuſſione cauſæ,abſq; ſentẽtia iudiciali.tumultuarie ſiqui B
dẽ fuerant cæſi. ¶Homines Romanos.)Hoc addidit Paulus ad exaggerandũ crimẽ magiſtratuũ
¶Et de Paulo quidem conſtat ꝙ erat romanus.de Sila autem nihil aliud ſcitur ꝗ hic ſcriptũ eſt.
¶Miſerunt in carcerẽ & nunc occulte nos eiiciunt. Nõ ita:ſed veniãt & ipſe nos eiiciãt.p,educãt
Voluit paulus(& ita factũ)vt magiſtratus educerent ipſos de carcere:vt vel ſic cõfiterentur ſe
errаſſe.& hoc ad promotionẽ fidei chriſtianæ in aliis. ¶Nunciauerũt autẽ magiſtratibus lictores
verba hæc. Timueruntq; audito ꝙ Romani eſſent.& veniẽtes deprecati ſunt eos:& educẽtes ro
gabant vt egrederentur de vrbe. Exeũtes autẽ de carcere.)Hinc clare apparet ꝙ redierãt ſpõte
ad carcerem ex domo cuſtodis. ¶Introierunt ad Lydiã.)proculdubio mulierẽ venditricẽ pur
purarũ. De carcerem ſiquidem recto itinere ad domũ Lydiæ introierunt. ¶Et viſis fratribus.)
in domo Lydiæ. ¶Conſolati ſunt eos.)mœſtos de plagis Pauli & Sylæ & de eorũ diſceſſu. ¶Et
profecti ſunt.)ex vrbe. Cõtextus iſte manifeſte teſtatur ꝙ de Lydia muliere eſt ſermo. Vnde &
non dicit iuerũt,ſed egreſſi ex carcere introierunt ad Lydiã.& deinde ſublũgit & profecti ſunt.

CAPVT XVII.

QVum autem perambulaſſent Amphipolim & Apollonlam,venerunt Theſſalo C
nicam.) Et hoc quoq; idẽ teſtatur.nã Macedoniæ ciuitates ſunt hæ tres & nõ Li
diæ. ¶Vbi erat ſynagoga Iudæorũ. Secundũ conſuetudinẽ autẽ paulus introiuit
ad eos.)Hinc apparet quod in præcedenti diximus capitulo,Philippis non fuiſ
ſe ſynagogã Iudæorum,& propterea paulũ non potuiſſe ſecundum ꝙ illi conſue
tum erat adire ſynagogam ibidem. ¶Et per ſabbata tria diſſerebat eis de ſcriptu
ris.pro,ẽ ſcripturis.) Non enim de ipſis ſcripturis diſputabat,ſed ex ipſis. ¶Adaperiens & inſinu
ans.pro,& alegans,quia pro,ꝙ,Chriſtum oportuit pati & reſurgere à mortuis.& quia.p,ꝙ,hic
eſt chriſtus Ieſus quẽ ego annuncio vobis. Et quidã ex eis crediderunt,& adiũcti ſunt Paulo Et
Silæ. Et de colentibus gentilibusq; multitudo magna.pro,& religioſorũ Græcorũ multitudo
magna.)Sic habet textus:ſed dictio interpreta Græcorũ(vt pluries dictũ)quandoq; Gentiles quã
doq; ipſos Græcos in ſacra ſcriptura ſonat. Et hic eſt vnus locus in quo Hellenorũ,hoc eſt gen
tiliũ interpretandũ videtur. ¶Quia tamen de ipſis gentilibus dicitur ꝙ erant religioſi,ſignifica-
tur ꝙ ab idolatria receſſerant & vnũ deum colebant inſtructi à Iudæis. Et idem intelligendũ eſt D
de mulieribus,in cuius ſignum non narratur paulum docuiſſe niſi in ſynagoga. Hinc enim habe
tur ꝙ multitudo religioſorum Gentilium & mulierum ad ſynagogam conueniebat. ¶Et mulie
res nobiles non paucæ.zelantes autẽ iudæi. Deeſt increduli.)Et eſt ſermo de zelo inuidię. ¶Aſ-
ſumenſq; de vulgo viros quoſdam malos,& turba facta,concitauerunt ciuitatem, Et aſſiſtentem
domui Iaſonis.pro,& vrgentes domum Iaſonis.) Hic enim erat chriſtianus:& credebant Iu-
dæi increduli Paulum & Silam in domo Iaſonis manere. ¶Quærebant eos producere in popu-
lum. Et quum non inueniſſent eos,trahebãt Iaſonem & quoſdam fratres ad principes ciuitatis,
clamantes.quoniã ii qui vrbẽ concitant.pro,ꝙ ii qui vrbem commouerunt,& huc venerũt.hoc
eſt etiã huc venerũt. ¶Quos ſuſcepit.) Deeſt clanculũ. Legendũ eſt. ¶Quos clanculũ excepit Ia
ſon) Ad exaggerandum cauſam adiungunt ꝙ furtim Iaſon illos excepit. ¶Et hi omnes Contra
decreta Cæſaris faciunt.)Ex Iudæorum procedit officina hæc calumnia ad commouendum ma-
giſtratus. ¶Regem alium dicentes eſſe Ieſum.)Idem dixerant iudæi coram pilato.omnis qui ſe
regem facit contradicit Cęſari. Sed craſſa calliditate vtuntur.nam etſi tunc quũ Ieſus eſſet homo E
mortalis,calumnia hęc habuerit aliquid coloris,nullum colorem habebat Ieſum iam regnãte in
cœlis.nõ enim cõtra decreta Cęſaris rex alius eſt niſi rex terrenus. ¶Concitauerunt autem ple
bem,& principes ciuitatis audiẽtes hęc. Et accepta ſatisfactione à Iaſone & cæteris,dimiſerunt
eos.)Qualis fuerit huiuſmodi ſatisfactio neſcitur. Crediderim ego fide iuſſionem aliquam datã
à Iaſone & aliis Chriſtianis qui cum Iaſone tracti fuerant ad principes ciuitatis de fidelitate erga
Cæſarem & Romanum imperium:& ſic dimiſſos propriæ libertati. ¶Fratres vero cõfeſtim ꝑ
noctem

noctem dimiſerunt.pro emiſerunt.Paulum & Silam in Beroen.pro,in Berrhæam.(Ipſa quoq;
F eſt ciuitas macedoniæ.¶Qui quum veniſſent,in Synagogam Iudæorum introierunt. Hi autẽ
erant nobiliores eorum qui ſunt Theſſalonice.pro,aliorum in Theſſalonica.)Pronomen hi de
monſtrat Iudæos in quorum Synagogam paulus intrauit.Et eſt ſenſus quod iſti Iudæi Berrhæ-
enſes erant nobiliores aliis Iudæis qui erant Theſſalonicæ.& de iſtis ſubiungitur.¶Qui ſuſce
perunt verbũ cum omni auiditate.pro,promptitudine,quotidie ſcrutantes ſcripturas ſi hæc ita
ſe haberent.)Non dicit ꝙ iſti Iudæi nobiliores ſuſceperunt euangeliacum verbum cum prom-
ptitudine abſolute,ſed cũ hac limitatione,quotidie ſcrutantes ſcripturas an ita veritas haberet.
Ita ꝙ id quod dicitur cũ omni promptitudine.non refertur ad verbũ ſuſceperunt,ſed ad partici
piũ ſcrutantes.Suſceperunt nãq; iſti euangelicũ verbũ hæſitando an verũ eſſet:& prõpios ſe ex
hibuerunt ad ſcrutandũ ſcripturas prophetarũ,an cõforme eſſet euangeliũ illis ſcripturis. Vnde
G & ſubiungit.¶Et multi quidẽ crediderunt ex eis.)proculdubio nobilioribus Iudæis. Multi di
cit,non omnes.¶Et gentilium mulierũ honeſtarum & viri non pauci.)Dictio interpretata gẽ
tilium,ſolita dictio eſt:ſignificans græcos,& vſurpata in ſcriptura quandoq; pro ethnicis.Et apte
interpres videtur hic expoſuiſſe gentiliũ:ad quarum genus ſpectare videntur viri.vt primo de
ſcripſerit Iudæos qui crediderunt:& deinde Gentiles,tum mulieres,tũ viros.¶Quum autem co
gnouiſſent in Theſſalonica Iudæi quia & Beroe.p,ꝙ & Berrhææ,prædicatũ eſt à paulo verbũ
Dei,venerunt & illuc,cõmouentes & turbas multitudinẽ.p,cõmouentesturbas.Statimq; Tunc
paulum dimiſerunt.p emiſerunt,fratres,vt iret vſque ad mare .p,vt iret velut ad mare.)Nolu
erunt fratres ꝙ Paulus aperte fugeret ſed declinaret tanq̃ iturus ad mare.¶Silas autem & Timo
thæus remanſerunt ibi.)Hinc apparet ꝙ ratio odii ac perſecutionis erat Paulus. ¶Qui autem
deducebant Paulum,perduxerunt eum vſq; Athenas:& accepto mandato ab eo ad Silam & Ti
motheum vt q̃ celeriter venirent ad ſe,profecti ſunt.)Interpres addidit duas dictiones.ſ.ab eo:vt
clarior eſſet ſenſus,ꝙ Paulus mandaſſet per eos qui deduxerant ipſum athenas reuertentes ad
Berrhæã,Silæ & Thimothæo vt venirẽt ad ſe.Et dictio interpretata celeriter ſonat celerrime.
H PAulus autem quũ Athenis eos expectaret incitabatur.pro, irritabatur, ſpiritus eius in ipſo
videns.p,vidente idolatriæ deditã ciuitatẽ.Rationẽ reddit Lucas cõmoti ſpiritus Pauli ad
ſimilitudinẽ irati excandeſcẽtis intra ſe,ex eo ꝙ videbat ciuitatẽ deditã cultui ſimulacrorũ:
ac p hoc lõge remotã à cultu vni⁹ dei.¶Diſputabat igitur in ſynagoga.nõ expectato Sila,vehe
mẽtia ſpiritus actus.¶Cum Iudæis & colentib⁹.p,& religioſis.)proculdubio colentib⁹ vnũ de
um.¶Et in foro per omnes dies ad eos qui audierant.p,ad eos qui forte accedebant.)Cũ Iudæ
is & religioſis diſputabat in ſynagoga:cum aliis autẽ qui caſu aderant in foro.Quidã autẽ epicu
rei & Stoici philoſophi differebant cũ eo:& quidã dicebat.quid vult ſeminiuerbius.pro,verbi-
ſator,hic dicere?Alii vero,nouorũ dæmoniorũ videtur annũciator eſſe quia Ieſũ & reſurrecti-
onem annũciabat eis.Et apprehenſum eũ,ad Areopagũ.pro,ad Martiũ pagũ,duxerunt.) Non
eſt vſquequaq; certum an ſignificetur quidã in Athenis vic⁹ nominatus vicus Marti⁹,an ſignifice
I tur villa nominata villa Martia.Textus enim non explicat an pag⁹ iſte intra vel extra vrbẽ fue
rit.Nec eſt vna dictio(vt in latino habetur)areopagus,ſed ſunt duæ: martius pagus.Et ſimiliter
inferius quum ſubditur ſtans in medio areopagi,legendum eſt ſtans in medio martii pagi.¶Di
centes poſſumus ſcire quæ eſt hæc noua quæ à te dicitur doctrina?noua.n.quędã infers auribus
noſtris:volumus ergo ſcire quidnã velint hæc eſſe.Athenienſes autem omnes & aduenæ hoſpi-
tes pro,& qui illic verſabantur hoſpites,ad nihil aliud vacabant,niſi aut dicere aliquid noui.
Stans autem Paul⁹ in medio areopagi,ait.Viri athenienſes per oĩa quaſi ſupſtitioſos.p, fere ſup
ſtitioſiores.vos video.Præteriens enim & videns ſimulacra veſtra.pro,& cõtẽplans culturas ve
ſtras.Sub nomine culturæ cõprehendens omnia:aras,ſtatuas,& reliqua quæ in huiuſmodi reli
gioſis locis fieri ſolent.¶Inueni & Arã in qua ſcriptũ erat ignoto deo.Maior eſt autoritas Pauli
aſſerentis corã ipſis Athenienſibus inſcriptionem aræ ignoto deo.)q̃ cuiuſcũq; alteri⁹ audẽtis di
cere ꝙ inſcriptio arę nõ erat ita vt Paul⁹ aſſeruit ignoto deo,ſed ita diis Aſię & europę & aphri
cæ,diis ignotis & peregrinis.Cõcedẽdũ ſiquidẽ eſt iſtis alicuius aræ titulũ fuiſſe talẽ,diis aſiæ &
K Europe &c.ſed nõ eũ titulũ citaſſe Paulũ,ſed alterius arę cui⁹ inſcriptio erat ignoto deo.nã pre
ſentes erãt Athenienſes:qui potuiſſent ſtatim Paulũ arguere falſitatis ſi in nulla eorũ ara fuiſſet
in ſcriptũ ignoto deo.Quod.pro,quẽ,ergo ignorantes colitis.hoc.pro,hũc.ego annũcio vobis.
Et non dicit quos ergo ignorantes colitis?ad quos illa ara tot deorũ iuſtitia erat.¶Deus qui fecit
mundum & omnia quæ in eo ſunt,hic cœli & terræ quum ſit dominus,non in manufactis tem
plis habitat nec manibus humanis colitur indigens aliquo.hoc eſt nec manuũ humanarũ offi
ciis diſtinguitur,aptatur,cõcinnatur.omnis enim cura quæ exercetur humanis manibus,ſignifi
catur

catur per collitur. Et apte adiungit hanc conditionem priori videlicet ꝙ non habitat in tẽplis A
manufactis, ſicut contentum in continente: nec quemadmodũ dæmones humanarum manuũ
officia exigunt in ſimulacris ad hoc vt venerentur, deus colitur. Et ratione ſubdendo adiungit
indigens aliquo explicat enim per hoc ꝙ ex indigentia prouenit coli officiis manuũ humanarũ
niſi enim indigerent factis per manus hominũ, colerentur abſq; huiuſmodi dependentia ab ope-
rib' manuũ noſtrarũ. ¶Quũ ipſe det omnibus vitã. Diſtributio eſt accõmoda hoc eſt omnib'
viuentib'. non enim omnibus abſolute: ſed omnib' viuentib' dat vitã. ¶Et inſpiratione & oĩa
ꝑ, & halitũ ſecundũ oĩa. Duos gradus, vtrũq; modũ viuẽdi explicat. primo viuentiũ abſq; inſpi
ratione & reſpiratiõe: vt eſt vniuerſum gen' pnre vetabiliũ, & ſcd̃m Peripateticos piſces. & viuẽ B
tiũ abſq; inſpirãdo & reſpirando. Et quod dicit ſcd̃m oĩa, ad vtrũq; refertur: vitã. ſ. & halitũ. De
us ſiquidẽ dat tã vitã q̃ habitũ oĩb' viuentibus ac oĩb' reſpirantibus nõ ſecundũ quædã requi-
ſita ad vitã & reſpirationẽ, ſed ſcd̃m oĩa principia & organa tã vitæ q̃ reſpirationis. ¶Fecitq;
ex vno. Deeſt. ſanguine. omne genus hominũ inhabitare ſuper vniuerſã faciẽ terræ. Sãgninẽ ꝓ
cõpleto principio naturalis generationis cuiuſcũq; hominis poſuit: quoniã cõmunis eſt ſemini
virili & ei quod miniſtrat mater. Ex vno autẽ ſanguine dicit ꝓpagatũ vniuerſũ genus humanũ:
quoniã ex ſanguine Adã & Euæ tantũ, omne genus humanum propagatũ eſt. ¶Definiens ſtatu
ta tẽpora.) Præteriti tẽporis eſt definiens. & legendũ eſſet præfinitq; ¶Et terminos.) Deeſt præ
fixit Legendũ eſt. ¶Præfixitq; terminos habitationis eorũ. (Carem' enim vt pluries dictũ e
participiis actiuis præteriti tẽporis: & ad ſeruandũ texturã adiũguntur coniunctiones copul
uæ. Diuinæ prouidentiæ tribuit Paulus prædiffinitionẽ certorũ temporũ & locorũ. ¶Quærere
deũ ſi forte attrectent. ꝓ, palpent, eũ, aut, ꝓ, & inueniant.) Ex iſto fine (ſcilicet vt homines quæ-
rant deũ eo modo quo ceci palpando quærunt oſtiũ & huiuſmodi, & ſic palpando inueniũt) cõ
iicimus ꝙ præfinito certorũ tẽporũ & præfixio terminorũ loci, ad regna referuntur. Et eſt ſen-
ſus ꝙ deus præfixit ætates regnorũ ſeu nationũ & ſimiliter terminos locales: vt ex huiuſmodi ꝓ C
uidentia, ſaltẽ tanq̃ cæci velut palpando quærerent deũ ſua prouidentia efficientẽ, & inuenirent.
¶Quãuis non longe ſit ab vno quoq; noſtrũ.) Dixerat deũ ſua prouidentia finire tẽpora & lo-
ca regnorũ & nationũ (vt experientia tot mutationũ teſtatur) ad hoc vt velut à cæcis quærere-
tur deus tãq̃ diſtans. ne forte autẽ hinc intelligerẽt philoſophãtes Paulũ ſentire ꝙ deus diſtat
à nobis, tanq̃ obuiãdo huiuſmodi intelligentiæ ſubiũgit ꝙ deus nõ eſt lõge ab vnoquoq; no-
ſtrũ. Et hoc ſtatim manifeſtat ſubiungendo. ¶In ipſo enim viuimus & mouemur & ſumus. Ad
philoſophãtes philophicũ ſermonẽ habet. Cauſa ſiquidẽ efficiens eorũ quæ ſunt in nobis intima
adeſt noſtris intimis, & adeſt magis nobis q̃ quæcũq; alia cauſa: vtpote cauſa non ſolũ in fieri, ſed
etiã in ſeruando. Et propterea Paulus dicit ꝙ in ipſo deo (vtpote dante & ſeruante) & viuimus &
mouemur & ſumus ꝓgrediendo ſemper ad magis interna. nam viuere cõmune nobis eſt cõ ſo-
lis viuentibus: moueri autẽ etiã cũ vitæ expertibus ſubiectis tamen mortui: eſſe vero cũ omnibus
quãto autẽ vniuerſaliora tanto magis interna cõſtat eſſe eſſentialia. Quemadmodũ ſi diaphanũ
loqueretur & diceret ꝙ in luce eſt diaphanũ, quia lux eſt dans & ſeruans diapheneitatẽ: eo ꝙ lu D
mẽ quod eſt actus diaphani, pendet à luce non ſolũ ſcd̃m fieri, ſed ſcd̃m eſſe. Sicut & quidã ve-
ſtrorũ. ꝓ, veſtratiũ. poetarũ dixerunt. Aratũ poetã citat. ¶Ipſius. n. & genus ſumus.) Qamuis Io-
uẽ pronomen ipſius apud poetã demonſtret: quia tamen Iouis nomine deũ poetæ ſignificant
ideo, Paulus exponit dei. Et eſt ſenſus ꝙ nõ ſolũ ſumus ex genere humano ſed etiã ex genere di-
uino. hoc enim ſignificat coniunctio & dicendo ipſius enim & genus ſumus. ¶Genus ergo quũ
ſimus dei.) & ſecundũ eſſe & ſecundũ viuere & ſecundũ moueri. & magis dei q̃ hominis: quum
ab illo geniti ſimus ſecundũ animã qua ſumus, viuimus & mouemur. ¶Non debemus æſtimare
pro, exiſtimare, auro aut argento aut lapidi ſculpturæ artis & cogitationibus hominis diui-
nũ eſſe ſimile. Ex nobiſipſis ꝓut genus dei ſumus ſecundũ animã, argumentũ habemus ꝙ non
debemus putare diuinã naturã ſimilẽ eſſe ſimulachro argẽteo aureo aut lapideo, appoſitiuę ſcul
pturæ artis & cogitationis humanæ. eſt enim datiui caſus ſculpturæ. ¶Et tempora quidẽ huius
ignorantiæ deſpiciens. pro, quũ diſſimulauit. Eſt enim participiũ præteriti tẽporis. ¶Deus nũc E
annunciant hominibus. Ad ſimilitudinẽ diſſimulãtis quũ ſe habuerit deus relatiue ad tẽpora hu
ius ignorantiæ qua ignoratus eſt ipſe ab hominibus, nunc nõ amplius diſſimulans annũciat ho
minibus per apoſtolos ſuis. ¶Vt omnes vbiq; pœnitentiã agant: eo ꝙ ſtatuit diẽ in quo iudicatu
rus eſt orbẽ in æquitate in viro in quo ſtatuit.) hoc eſt in Ieſu in quo ſtatuit iudicare mundum
Philoſophantibus noluit primo ſermone Paulus aperire Ieſum eſſe verũ deũ, ſed quatenus homi
nẽ introducat in quo deus ſtatuit iudicare mũdũ: vt paulati ꝑ hominẽ diſcerẽt cognoſcere deũ.
¶Fidẽ præbẽs omnib', ſuſcitãs eũ à mortuis. Tã prębẽs q̃ ſuſcitas participia deberent eſſe acti
ua præteriti tẽporis, quæ potuiſſet interpres vertere in participia paſſiua præteriti tẽporis: dicẽ

do fide

do fide præſtita omnibus ſuſcitato eo à mortuis. Et eſt ſenſus ꝙ deus præſtitit omnibus(præte-
F ritis, præſentibus, & futuris) ſufficientem fidẽ ꝙ in Ieſu iudicaturus eſt mundũ, per hoc ꝙ ſuſcita
uit eũ à mortuis in vitã immortalẽ. Et vere teſtimonium hoc fidẽ facit ſufficientiſſimã. ℭ Quũ
audiſſent autẽ reſurrectionẽ mortuorũ quidã quidẽ irridebãt: quidã vero dixerũt. audiemus te
de hoc iterũ. Sic paulus exiuit de medio eorũ. ℭ Quidã vero viri adhærentes ei. crediderunt. in
quibus & Dionyſius Ariopagita. pro, areopageta. Areopagita nomẽ eſt officii iudiciarii. nã areo
pagitæ iudices graues athenis erant circa ſupremas cauſas & de eorũ numero erat Dionyſius iſte
An autẽ iſtemet ſit. ille Dionyſius qui ſcripſit libros de diuinis nominibus & de celeſti ac eccle
ſiaſtica hierarchia, certũ non eſt. tũ quia Hieronymus in lib. de vi. illu iſtius non meminit: ſed Di
onyſiis epiſcopi Corinthiorũ, referẽdo multas illũ ſcripſiſſe epiſtolas & ad quos: nunquã tamẽ
ſcripſiſſe hos libros de diuinis nominibus &c. Tũ quia Greg. in Homel. xxxiii. de decem drach-
G mis, non audet aſſerere authorẽ horũ librorũ fuiſſe Dionyſiũ areopagitã: ſed dicit. fertur vero
Dionyſius areopagita antiquus videlicet & venerabilis pater dicere &c. ℭ Et mulier nomine
Damaris: & alii cum eis.

CAPVT XVIII.

POſt hęc egreſſus ab athenes, venit corinthum: & inueniens quendam Iudæũ
nomine aquilã ponticum genere, qui nuperuenerat ab Italia, & priſcillã vxo
rem eius(eo ꝙ præcepiſſet Claudius omnes Iudæos diſcedere à Roma) acceſ-
ſit ad eos.) Hinc quoq; tempora ſupputantur peregrinationis pauli. ℭ Et quia
eiuſdem erat artis, manebat apud eos & operabatur. erant autem Scenofacto-
riæ artis.) Græca dictione vſus eſt interpres: eo ꝙ ſimili compoſitione careat
lingua latina. Et ſignificatur ars faciendi tabernacula: quæ ex lino vel lana vel
etiam ſerico fiunt. ℭ Et diſputabat in ſynagoga per omne ſabbatum.) Vtrunq; dixit Lucas: & ꝙ
operabatur manibus. texendo ſeu ſuendo tabernacula, & ꝙ diſputabat ad exemplum aliorum.
ℭ Interponens nomen domini Ieſu.) Totum hoc ſuperfluit. ℭ Suadebatque Iudæis & Græcis.
H Quum veniſſent autem de Macedonia Silas & Timothæus, inſtabat verbo. pro, coarctabatur
ſpiritu, Paulus teſtificans Iudæis eſſe Chriſtum Ieſum.) Ne imprudentiæ Pauli tribueretur ꝙ
tam cito Iudæis ingereret aſſertiue Ieſum Chriſtum, explicauit lucas cauſam fuiſſe quia coarcta
batur ſpiritu. Euentum ſiquidem ſubſecutum non Pauli præcipitationi ſed ſpiritui ſancto attri-
buendum eſſe per hoc docet. ℭ Contradicentibus autem eis & blaſphemantibus, excutiens veſti
menta ſua dixit ad eos. Sanguis veſter ſuper caput veſtrum. mundus ego ex hóc.) Tempus demõ
ſtratur. Et eſt ſenſus. poſt hac mundus ego à ſanguine veſtro. ℭ Ad gentes vadam. Et migrans in-
de, intrauit in domum cuiuſdam nomine Titi iuſti.) Superfluit Titi. Nomen viri illius deſcri-
bitur non Titus ſed iuſtus. ℭ Colentis deum: cuius domus erat coniuncta Synag gæ.) Gentilis
hic erat, ſed vnum colens deum: quemadmodum Cornelius Centurio. Et hinc apparet ꝙ nõ cõ
ſueuerat prius Paulus hoſpitari niſi apud Iudæos in locis vbi erant Iudæi, & propterea cũ tanta
I ſolemnitate nunc primum migrans ad hoſpitandum in domo gentiliũ præſentibus Iudæis,
effecit: excutiendo veſtes, & proteſtando & c. ℭ Criſpus autem Archiſynagogus credidit domi-
no cum omni domo ſua: & multi corinthiorum audientes: credebant & baptizabantur. Dixit au
tem dominus nocte per viſionẽ Paulo. Noli timere: ſed loquere & ne taceas(propter quod. pro
propterea ꝙ, ego ſum tecum: & nemo apponetur tibi vt noceat te. pro, & nullus adorietur vt af-
fligat te) quoniã populus eſt mihi multus in hac ciuitate. Sedit autem ibi annum & ſex menſes,
docens apud eos verbum dei. ℭ Gallione autẽ pro conſule achaiæ, inſurrexerunt vno animo Iu
dæi in Paulum: & adduxerunt eum ad tribunal, dicentes ꝙ contra legẽ hic perſuadet. pro. ſua-
det, hominibus colere deum.) Sermo eſt de lege iudæorũ. Paulũ enim iudæum contra legem Iu
dæorũ agentem accuſant. ℭ Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos. Siquidẽ
eſſet iniquum aliquid aut facinus peſſimum. pro, ſi qua iniuria eſſet aut facinus malum, ô viri
Iudæi, recte, pro, merito, vos ſuſtinerem: ſi vero quæſtiones ſunt de verbo & nominibus legis
veſtrę. pro, & lege veſtra.) De verbo dixit ad differentiam factorum de nominibus vero di
k xit inuocantis: puta quia Paulus dicebat eſſe inuocandum eſſe nomen Ieſu Chriſti. de lege autẽ
hoc eſt de Cærimoniis & iuſtificationibus legis Moſaicæ. ℭ Vos ipſi videritis. iudex ego horum
nolo eſſe. Et minauit. pro, depulit, eos à tribunali. Appræhendentes autem omne. Deeſt, Græci.
Non eſt certum an Helleni hoc in loco Græcos ſignificet an gentiles: magis tamen quadrat vt ſi
gnificet Gentiles qui videntes Iudęos eiectos à proconſule, ad cumulum ignominie percutiebãt
archiſynagogum. non Criſpum q̃ conuerſus fuerat & baptizatus: ſed Soſtenem qui caput erat
Iudæorum in hac accuſatione. Forte autem plures erant Archiſynagogi: vel Criſpus chriſtianus
factus ceſſerat officio, & Soſthenes nouus archiſynagogus cauſam agebat aduerſus Paulum.

Soſthenem

¶Soſthenem principem Synagogæ, percutiebant cum ante tribunal:& nihil eorum Gallioni A
curæ erat. ¶Paulus vero cũ adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valefaciens nauigauit. pro
abnauigauit, in Syriã. hoc eſt nauigare cœpit verſus Syriã. Et cũ eo priſcilla & Aquila. qui ſibi
totonderat, in Cenchris caput. pro, poſteaq̃ raſerat caput in Cenchreis. Nec conſtat an ad pau-
lum an ad Aquilam referatur ꝙ raſerit caput. contextus tamen ſonat Paulũ: eo ꝙ reliqua omnia
verba ac participia ad Paulũ referuntur Cenchreæ portus eſt corinthiorum. ¶Habebat enim
votum.) Raſio capitis ex voto Nazarenorũ eſt ſecundum legem duplex. altera per ſe. altera per
accidens. Et illa quidẽ quæ erat præcepta per ſe, erat in termino voti. & hæc nullum videtur ha
bere in propoſito locum: quoniam illa (vt patet Num. vi. debebat fieri ad oſtium tabernaculi fœ B
deris. hoc eſt, ad oſtiũ templi:& capilli ſuper ignem qui ſuppoſitus erat ſacrificio cõburendi erãt
Quæ cum apud Cenchreas ſeruari non potuerint, ſcandalum fuiſſet ibidem pro voto Nazareorũ
radere caput. Altera vero per accidens (hoc eſt ſi infra tempus voti contigiſſet ex ſubito morti
cino Nazareum pollui) abſq; determinatione loci mandabatur fieri. Et hanc lucas ſignificat fu
iſſe: aſſignando pro ratione raſi capitis in Cenchreis votum. ſubintelligi ſiquidem vult occaſio-
nẽ mortui ſubito ob quam ex voto tenebatur ad raſurã capitis. tertiam autem raſurã capitis ex
voto in lege neſcio, ¶Deuenitque epheſum.) nauigando verſus. Syriam. ¶Et illo. ibi reliquit.
Ipſe vero ingreſſus Synagogam, diſputabat cum Iudæis. Rogantibus autẽ eis vt ampliori tẽpore
maneret, non conſenſit: ſed valefaciens (& dicens. iterum reuertar ad vos.) Deſunt hic multę di
ctiones. Legendum eſt. ¶Oportet, me omnino feſtum quod inſtat agere Hieroſolymis, ſed iterũ
reuertar ad vos deo volente profectus eſt ab epheſo.) De quo feſto ſit ſermo non cõſtat. ¶Et de
ſcendens Cæſaream. pro, & vt peruenit in Cæſaream. Oportet enim reſoluere participia qui-
bus caremus vt poſſumus. Et eſt ſermo de Cæſarea ciuitate maritima, ex qua Paulus olim nauiga
uerat in Tarſum: vt dictũ eſt ſuperius ca. ix. ¶Aſcendit. proculdubio Hieroſolymam. ¶Et ſalu-
tauit eccleſiam.) quæ erat Hieroſolymis. ¶Et deſcendit in antiochiã.) Voluit Lucas intelligi ad- C
uentum Pauli in Hieruſalem ex deſcripto aſcenſu ex Cæſarea & deſcenſu in antiochiam ſaluta
ta eccleſia. inſinuans ſimul per hæc ꝙ paulus nihil aliud fecit euangelicũ Hieroſolymis q̃ ꝙ ſalu
tauit eccleſiam. prohibitus à fratribus ne excitaretur tumultus propter ipſum. Et hic eſt quar-
tus Pauli in Hieruſalem aditus poſt conuerſionem eius. ¶Et facto ibi aliquanto tempore profe
ctus eſt perambulans ex ordine Galaticam regionem & phrygiam, confirmans omnes diſcipu
los. ¶Iudæus autẽ quidam Apollo. pro, apollos.) Cuius genitiuus eſt apollo. ¶Nomine, alexã-
drinus genere, vir eloquens, deuenit epheſum, potens in ſcripturis. Hic erat edoctus viã domini
Dictio græca interpretata edoctus, minus ſignificat q̃ edoctus, potius ſignificat ꝙ erat initiatus,
ſicut Cathecumini inſtruuntur in via domini. vnde ſciebat tantum baptiſma Ioannis:& ab aqui
la & Priſcilla exactius didicit viam domini. ¶Et feruens ſpiritu loquebatur & docebat diligen
ter ea quæ ſunt Ieſu: ſciens tantum baptiſma Ioannis. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Syna
goga. Quem quum audiſſent Priſcilla & Aquilla, aſſumpſerunt eum:& diligentius expoſuerunt
ei viam domini. ¶Quum autem vellet ire in achaiam. exhortati fratres ſcripſerunt diſcipulis D
vt ſuſciperent. Qui quum veniſſet, contulit multum iis qui crediderant. Deeſt, per gratiam.) Et
apte refertur ad verbum contulit: vt ſit ſenſus. per gratiam contulit: multũ iis qui crediderant.
¶Et poteſt ſignificari diuini numeris fuiſſe ꝙ non baptizatus apollos multum cõtulerit iis qui
crediderant in achaia. Poteſt quoq; intelligi ꝙ per gratiam facundiæ & doctrinæ in ſcripturis
quã habebat apollos multum contulerit iis qui crediderant. Et hic ſenſus magis conſonat ſubiun
ctis. ¶Vehementer enim Iudæos reuincebat, publice oſtendens per ſcripturas eſſe Chriſtũ Ie-
ſum.) hoc eſt Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam in lege & prophetis promiſſum.

CAPVT. XIX.

FActum eſt autem quum Apollos eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſupe-
rioribus partibus veniret Epheſum.) Inſeruerat Lucas aduentum apollo in
epheſum:& duxerat eum vſq; Corinthum, diſcurrente paulo per ſupradi-
ctas prouincias modo ad Paulum reddit. poſt redditum ex Hieruſalem in an E
tiochiam Syriæ aliquanto tempore ibidem more ſuo commoratum, & ſupe
rioribus partibus Galatiæ ac Phrygiæ peragratis reuerſum epheſum (Aſię mi
noris ciuitatem) prout promiſerat. ¶Et inueniret quoſdam de diſcipulis.
Dixitq; ad eos. ſi ſpiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum. ſed neq; ſi ſpiri
tus ſanctus eſt audiuimus. Ille vero ait. in quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt in Ioannis ba-
ptiſmate. Ideo Lucas præmiſerat ꝙ Apollos baptiſmum tantum Ioannes ſciebat, vt intelligere-
mus hos fuiſſe diſcipulos Apollo: inſtructos quidem in fide Ieſu ſed imperfecte, quando Apol-
los fuerat

los fuerat Epheſi. Et ideo horum tantũ diſcipulorũ (vtpote imperfecte inſtructorum) Lucas me
F minit, tacitis aliis ab eiſdem chriſtianis. ¶ Dixit autem Paulus. Ioannes baptizauit baptiſmo pe
nitentiæ populũ. pro, populo, dicens in eum qui venturus eſſet poſt ipſum vt crederent: hoc eſt
in Ieſum. His auditis baptizati ſunt in nomine domini Ieſu.) Hinc clare apparet ꝙ baptizatos ba
ptiſmo Ioannis oportet baptizari baptiſmo Chriſti. ¶ Et quum impoſuiſſet illis manus Paulus
venit ſpiritus ſanctus ſuper eos: & loquebantur linguis & prophetabant.) Non dicit ꝙ Paulus ba
ptizauerit illos, ſed ꝙ impoſuerit illis manus vt acciperent ſpiritũ ſanctũ in effectu ſenſibili.
¶ Erant autẽ omnes viri fere duodecim. Introgreſſus autẽ Synagogam, cũ fiducia loquebatur,
per tres menſes diſputans & ſuadens de regno dei. Quũ autem quidã indurarentur & nõ crede-
rent maledicentes viã domini corã multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit diſcipulos: quoti-
die diſputans.) Vide Pauli prudentiam. prius publice corã multitudine docebat deinde viſa ma
G ledicentia obſtinatorũ publica, elegit ſegregare diſcipulos: & iam non in ſynagoga ſed alio ele
cto loco quotidie diſputabat. In ſcola Tiranni cuiuſdam. hoc autem factũ eſt per bienniũ.) Græ-
cas dictiones interpretes hic relinquunt. Et ſchola quidem aptiſſime accõmodatur diſputationi
appellatione autem Tiranni cuiuſdam, primatũ aliquis congrue intelligitur: qui ſcholã propriã
habebat pro ſe aut filiis. Quãuis non vſus ſed proprietas ſola intelligi poſſit illius Tirãni ſed par
ui refert quouis modo intelligatur: ſat eſt propoſito ꝙ ſchola illa vſus eſt Paulus biẽnio diſputã
do. ¶ Ita vt omnes qui habitant in Aſia.) proculdubio minore. ¶ Audirent verbũ domini, Iudæi
atq; Gentiles. Virtutesq; non modicas quaslibet. pro, potentiaſq; non caſuales, faciebat deus per
manus Pauli: ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria & ſemicinctia.) Mi
rabilia opera quæ ſancti efficiunt attribuuntur ſepe caſui ita ꝙ dicuntur à multis caſu illa conti-
giſſe tunc & non ex deo miraculũ faciente. Et propterea ad hoc excludendũ Lucas dicit ꝙ per
Paulum deus faciebat potentias non caſuales: hoc eſt exercebat potentias mirabiliũ operũ vt ſic
non poſſent reputari caſualia. Vnde & quendã modum explicat excludentem omnẽ exiſtimati
H onem caſus. per contactum ſudariorum & ſemicinctiorũ. Grammaticis relinquo quæſtionẽ an ſe
micinctia ſint quæ medium hominem cingant, an ſemicingula ſecundum latitudinem fuerint.
¶ Et recedebant ab eis languores. & ſpiritus nequam. pro, mali, egrediebantur. ¶ Tentauerunt
autẽ quidã de circũeuntibus Iudæis exorciſtis inuocare ſuper eos qui habebãt ſpiritus malos no
men domini Ieſu, dicentes. Adiuro vos per Ieſum quem paulus prædicat. Erant autem cuiuſdã
Iudæi nomine ſcene. pro, ſceue.) & eſt nomen propriũ. ¶ Principis ſacerdotũ ſeptẽ filii, qui hoc
faciebant Reſpondens autem ſpiritus nequã. pro, malus, dixit eis, Ieſum noui paulũ ſcio,
vos autem qui eſtis? Et inſiliens in eos homo in quo erat dæmoniũ peſſimũ. pro, dæmoniũ ma
lum, & dominatus amborum. pro, eis.) Non explicatur quot fuerint hi exorciſtæ: hoc tamẽ cõ
ſtat ꝙ adminus erant duo. ¶ Inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa
Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis atq; Gentilibus qui habitabant Epheſi. Et ceci-
dit timor ſuper omnes illos: & magnificabantur nomen domini Ieſu. Multiq; credentium veni
I ebant confitentes & annuuciantes actus ſuos. pro, facta ſua.) Quemadmodũ baptiſmũ Ioannis
concurrebant confitentes peccata ſua (vt dicitur Mar. i) ita modo deſcribuntur cõfitẽtes facta ſua
proculdubio in genere aut publica. neutra enim fuit confeſſio ſacramentalis: ſed profeſſio peni
tẽtiæ vitæ præteritæ. ¶ Multi autẽ ex eis qui fuerant curioſa ſectati. pro, qui curioſas artes exer-
cuerant.) De artibus magicis loquitur. ¶ Contulerunt libros, & combuſſerunt eos coram omni
bus.) vt omnes viderent Chriſtianem religionem inimicam eſſe magicis artibus. ¶ Et ſupputa
tis præciis illorum, repererunt pecuniam denariorum quinquaginta milium.) Ac manifeſtan-
dam magnitudinem facti refer Lucas quod librorum combuſtorum ſupputatis præciis quibus
empti fuerant, repertum eſt quod non in lana aut vino ſeu aliis rebus ſed in pecunia quinquagin
ta millibus nummorum empti fuerant. ¶ Ita fortiter creſcebat verbum dei, & confirmabatur.
¶ His autem expletis, propoſuit paulus in ſpiritu tranſita Macedonia & Achaia ire Hieroſoly-
mam.) Si propria ratione Paulus hoc propoſuiſſet, non diceret Lucas in ſpiritu. Significat enim
per hoc quod diuino inſtinctu hoc propoſitum fecerit. Vnde & prophetauit.
k ¶ Dicens quod poſtq̃ fuero ibi oportet me & Romam videre. ¶ Mittens autem in macedoni
am duos ex miniſtrantibus ſibi (Timotheum & Eraſtum) ipſe remanſit ad tempus in Aſia.
¶ Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima. pro, non exigua, de via domini.) Super-
fluit domini. Subintelligitur tamen ratione articuli ſignificantis hanc viam. ¶ Demetrius
enim quidam nomine, argentarius faciens ædes argenteas Dianæ.) Faber hic argentarius voti-
ua templa offerenda Dianæ argentea faciebat. offerebantur enim huiuſmodi templa argentea
quemadmodum & ſtatuæ argenteæ. Quamuis poſſit intelligi quod faciebat templa argentea

& inſtar

& inſtar templi Dianæ,quæ aduenæ emebant ob venerationem Dianæ.¶Præſtabat artificib⁹ A
non modicum.pro,non exiguum.quæſtum.Quos conuocans & eos qui eiuſmodi erant opifi-
ces,dixit.Viri ſcitis quod de hoc artificio eſt nobis acquiſitio:& videtis & auditis quòd non ſo-
lum Epheſi ſed pene totius Aſiæ.pro, in tota Aſia, Paulus hic ſuadens auertit multam turbam
dicens quoniam .pro,ꝙ,non,ſunt dii qui manibus fiunt.Non ſolũ autem hæc periclitatur no-
bis pars in redargutionem venire.pro,ne reprobetur.)Lucrum ipſius demetrii & aliorum ar-
tificum partem appellat,periculo expoſitam ne reprobetur.ex hoc ꝙ dii manufacti reproban-
tur.¶Sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur. Quod ideo dicunt quia apud
Epheſum erat maximo ſumptu conſtructum.¶Et deſtrui incipiet maieſtas eius: quam tota Aſia
& orbis colit.¶His auditis,repleti ſunt ira:& exclamauerunt,dicentes,Magna Diana epheſio-
rum.Et impleta eſt ciuitas tota confuſione:& impetum fecerunt vno animo in Theatrũ, rapto
Gaio & Ariſtarcho Macedonibus,comitibus Pauli.Paulo autem volente intrare in populum,
non permiſerunt diſcipuli.Quidam autem & de Aſiæ principibus qui erant amici eius,miſerũt
ad eum rogantes ne ſe daret in Theatrum.alii autem aliud clamabant,erat enim eccleſia confu-
ſa:& plures neſciebant qua ex cauſa conueniſſent.¶De turba autem detraxerunt.pro, protra- B
xerunt,Alexandrum,propellentibus eum Iudęis.Alexander autem manu ſilentio poſtulato vo
lebat reddere rationem populo.Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe,vox facta eſt vna omniũ
quaſi per horas duas clamantium,Magna Diana Epheſiorum.)Lucas præpoſtero ordine factũ
narrat.nam res geſta ſic eſt.Alexander manu ſilentio poſtulato,volebat rationem reddere popu
lo pro Paulo & ſuis:quo agnito quòd eſſet Iudæus facta eſt vox contra deum Iudæorum, omniũ
clamantium Magna Diana Epheſiorum.& tunc Iudæi timentes propter Alexandrum, propule-
runt Alexandrum & de turba protraxerunt.

¶Et quum ſedaſſet Scriba turbas,dixit.)Quod non valuit Alexander impetrare,effecit Scriba
publica perſona.Et ipſius Scribæ verba ſunt quæ ſubiunguntur.¶Viri Epheſi quis enim eſt ho-
minũ qui neſciat Epheſiorum ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ Iouiſq; prolis.pro,& è
cœlo delapſi?)Ita quod non refertur ad Dianam,ſed ad ſubintellectum ſimulacrum. vulgares
enim dicebant ſimulacrum illud è cœlo lapſum.¶Quum ergo his contradici non poſſit,opor- C
tet vos ſedatos eſſe.& nihil temere agere.Adduxiſtis enim homines iſtos.)Gaium & Ariſtar-
chum Macedones Pauli comites quos in Theatrum traxerat populus,demonſtrat.¶Neq; ſacri
legos neque blaſphemãtes deam veſtram.Quod ſi Demetrius & qui cum eo ſunt artifices habẽt
aduerſus aliquem cauſam,conuentus forenſes aguntur.)Conuentus addidit interpres. Latius
textus loquitur.nam forenſes poſſunt intelligi lites,cogitationes,cauſæ.&c. ¶Et pro conſules
ſunt.)Nõ eſt ſermo de proconſulibus relatiue ad Conſules Romanos(quia illi erant magni do-
mini,nec erant plures in vno loco)ſed de proconſulibus id eſt iudicibus Epheſi qui proconſu
les vocabantur.¶Accuſent inuicem.ſi quid autem alterius rei quæritis.in legitima eccleſia po-
terit abſolui pro abſoluetur.) Legitimam eccleſiam appellat congregationem legitimo more
collectam,non tumultarie vt erat illa.¶Nam & periclitamur argui ſeditionis hodiernæ:quum
nullus obnoxius ſit de quo poſſimus reddere rationem concurſus iſtius.)hoc eſt quũ nll⁹ re⁹ ſit D
ob quem poſſimus reddere rationem concurſus.tantus enim concurſus præ ſe fert magnum ali
cuius crimen ob quem fuerit factus.¶Et quum hæc dixiſſet,dimiſit eccleſiam.

CAPVT. XX

POſtquam autem ceſſauit tumultus , vocatis Paulus diſcipulis & exortatus eos
valedixit.pro,& complexus eos exiuit : & profectus eſt vt iret in Macedoni-
am. Quum autem perambulaſſet partes illas,& exortatus eos fuiſſet multo
ſermone,venit ad Gręciam,vbi quum fuiſſet menſes tres,factæ ſunt illi inſidię
à Iudęis nauigaturo in Syriam:habuitque conſilium vt reuerteretur per Ma-
cedoniam.Comitatus eſt autem eum Soſipater Pyrrhi Beroenſis.) Aliquid
eſt ſuperfluum,& aliquid deeſt. Legendum eſt.¶Vſque ad Aſiam Sopater Ber
hæenſis:Theſſalonicenſium vero Ariſtarchus & Secundus & Gaius Derbæus & Timothæus.) E
Anceps eſt conſtructio an dictio Derbæus referatur ad Gaium an ad Timotheum. ¶Aſiani ve
ro Tychicus & Trophimus.Hi quum præceſſiſſent,ſuſtinerunt.pro, expectarunt:nos Troade:
nos vero nauigauimus poſt dies azimorum à Philippis.& venimus ad eos Troadem in diebus
quinque.vbi demorati ſumus diebus ſeptem. ¶Vna autem ſabbati.pro, in vna autem ſabbato-
rum.)Diem Dominicum per hoc ſignificari,in euangelicis diffuſe manifeſtauimus.

¶Quum conueniſſemus.pro,congregatis diſcipulis,ad frangendum panem.) Incertum eſt an
F de pane ſacramentali an de pane communi ſit ſermo.Dies dominicus innuit ꝙ de ſacramento
eſt ſermo.veruntamen quia paulo inferius panis communis eiſdem verbis ſignificatur(dicẽdo
frangenſq; panem & guſtans)ambiguitas nonnula oritur.¶Paulus diſputabat cum eis.pro,diſ
ſerebat illis.)Non narratur ꝙ Paulus diſputauerit cum Chriſtianis congregatis: ſed ꝙ docebat
eos modo diſputatorio:hoc eſt afferendo rationes ſeu autoritates hinc & inde,vt veritas clarius
perciperetur.potentes enim ad vtranq; partẽ dubitare,facile verum coniectant.¶Profecturus
in craſtinum.pro,poſtridie:protraxitq; ſermonem vſq; in mediam noctem.)Pani ſacramentali
ſiue communi conuiuio Paulus ſermonem adiunxit:& quoniam diſceſſurus erat ſequenti die,
protraxit ſermonem vſq; ad mediam noctem.¶Erant autem lampades copioſæ.pro,multæ in
cœnaculo vbi eramus congregati.Sedens autem quidam adoleſcens nomine Euthicus ſuper fe
neſtram,quum mergeretur ſomno graui.pro,quum degrauaretur ſomno profundo:diſputãte
diu Paulo.)Naturale enim eſt ſedentibus,ſi profundo ſomno teneantur deorſum agi.¶Ductus
pro,depreſſus,ſomno,cecidit de tertio cœnaculo.pro,tecto deorſum.)Altitudo loci explicatur.
G Feneſtra enim ſupra tertium tectum non poteſt niſi celſo loco eſſe.tertium ſiquidem tectum ſu-
pra quod erat feneſtra,quartum eſt aſcendendo ſolum domus. ¶Et ſublatus eſt mortuus. Ad
quem quum deſcẽdiſſet Paulus,incubuit ſuper eum:& complexus,dixit.Nolite turbari.anima
enim ipſius in ipſo eſt.)Non dicit de mortuo ſed de reſuſcitato ab ipſo ꝙ anima eius in ipſo eſt
Prius incubuit orando:deinde complexus eum viuum reſtituit,dicendo nolite turbari quia ani
ma eius in ipſo eſt.¶Aſcendens autem.)in cœnaculum vnde deſcenderat.¶Frangenſq; panẽ.)
Dixerat Lucas ꝙ congregatis diſcipulis ad frangendum panem,Paulus protraxit ſermonem vſ
q; ad mediam noctem:inſinuans per hoc ꝙ non fuit fractus panis vſq; ad mediam noctem,in-
tentis omnibus ſermoni.interrupto autem ſermone ex morte adoleſcentis poſt ipſius reſuſcita
tionem deſcribitur fractio panis:vt intelligamus ꝙ tunc ſumpſerunt omnes cibum,De cibo au
tem Pauli ſubditur.¶Et guſtans.)Fatigatus longo ſermone non comedit ſed guſtauit:vt mo-
H dicum cibum intelligamus ſumptum.¶Satiſq;.pro,diuq;,alloquutus eſt vſq; in lucem:& ſic pro
fectus eſt.)Mors adoleſcentis interruperat ſermonẽ media nocte:quo factũ eſt vt ſumpto modi
co cibo poſt reſuſcitatũ adoleſcentem Paulus perſecutus fuerit ſermonẽ vſq; ad lucem diurnam.
¶Adduxerunt autem puerũ viuentẽ & conſolati ſunt non minimi.pro,non mediocriter.)Non
fuit hoc dilatũ vſq; ad receſſum Pauli:ſed Lucas prius narrauit totũ Pauli ꝓgreſſum, & deinde
reddit ad aliorũ cõſolationẽ ex ducto puero reſuſcitato.quod tamen fuit media nocte ante fra
ctionem panis.¶Nos autem aſcendentes nauim,nauigauimus in Aſſon.) Aſiæ vt aiunt ciuita-
tem,alio nomine appellatam Apolonia.¶Inde ſuſcepturi Paulum. Sic enim diſpoſuerat,ipſe
per terram.pro,ipſe pedibus,iter facturus.)ne putares Paulum equo aut curru vectum.¶Quum
autem cognouiſſemus in Aſſon.aſſumpto eo venimus Mytilenem.Et deinde nauigantes,ſequẽ
I ti die venimus cõtra Chium:& alia die.pro,& poſtridie applicuimus Samum.)Deſunt hic tres
dictiones.¶Et commorati Trogilii.)Nomen eſt oppidi.Et deinde ſequitur.Proximo die ve-
nimus Miletum.Propoſuerat enim Paulus tranſnauigare.pro,prçternauigare,Epheſum:ne qua
mora fieret in Aſia.pro.ne contingeret terere ſibi tempus in Aſia.Feſtinabat enim ſi poſsibile
ſibi eſſet vt diẽ Pentecoſtẽ.pro,Pentecoſtes,faceret Hieroſolymis)Poſt paſcha à philippis abna
nigauerunt vt intereſſent feſtiuitati Pentecoſtes:proculdubio Iudæorum.A Mileto autem mit-
tens Epheſum,vocauit maiores natu.pro,presbyteros,eccleſiæ.)Potius nomen gradus q̃ ætatis
videtur hoc in loco presbyter.¶Qui quum veniſſent ad eum,& ſimul eſſent,dixit eis.Vos ſci-
tis à prima die qua ingreſſus ſum in Aſiam,qualiter vobiſcũ per omne tempus fuerim,ſeruiens
domino cum omni humilitate.) Nõ abiectio exterior ſed animi virtus ſignificatur.¶Et lachry
mis & tentationibus quæ mihi acciderunt ex inſidiis Iudæorum, quomodo nihil ſubtraxerim
vtilium.ꝓ,vt nihil ſuffugerim cõferentiũ.)Nec eſt vobis:ſed ſubintelligitur fidei & pœnitentię.
Vnde ſubditur.¶Quominus.pro,quin,annunciarem vobis & docerẽ vos publicæ , & per do-
k mos teſtificãs Iudæis atq; gentilibus in deũ pœnitentiã.) hoc eſt pœnitentiam relatã ad deum:
hoc eſt ratione dei offenſi.Huiuſmodi enim pœnitentiã prædicat chriſtiana religio:nõ illã quã
etiã philoſophi nouerunt,eo ꝙ diſpliceat male acta vicia.¶Et fidẽ in dominũ noſtrum Ieſum
Chriſtum.Et nunc ecce ego alligatus ſpiritu.)nõ corporeis vinculis.Sonat enim ſe coactũ à ſpi
ritu ire in Hieruſalẽ.¶Vado in Hieruſalẽ,quæ in ea ventura ſunt mihi ignorans:niſi quòd ſpi-
ritus ſanctus per omnes ciuitates mihi ꝓteſtatur,dicẽs quoniã.pro,ꝙ,vincula & tribulatiões Hie
roſolymis me manẽt.Sed nihil horũ vereor:neq; facio animã ꝓcioſiorẽ q̃ me.ꝓ,neque ha-
beo vitã meã præcioſam mihi ipſi)Duo dicit.Alterum ꝙ vincula & tribulationes & afflictiones
repoſitas

poſitas ſibi in Hieruſalem pro nihilo habet. Alterũ ꝙ etiam ipſam ſuam vitam non æſtimat A
ſibiipſi præcioſam:ad ſignificandũ ꝙ ſi etiam oportuerit ipſum mori,non magniſacit. ¶ Vbi &
ſignificanter dicit mihiipſi:quoniã vitam ſuam præcioſam habebat illis quibus euangelizabat.
Vnde & ſubdit. ¶ Dummodo.ꝑ,vt.ego conſummẽ curſum meũ. Deeſt.cũ gaudio, & miniſte-
riũ verbi quod accepi à domino Ieſu teſtificari euangelium gratiæ dei.) Ratio quare nec vincu
la curat nec æſtimat vitã,redditur euãgelicũ officiũ:& hoc cũ gaudio perficiendũ. Stultũ enim
fuiſſet,abſq; ratione paruipendere libertatẽ & vitã corporalẽ:ſed ꝑ euãgelico officio iniuncto à
Ieſu Chriſto,ſapientiſsimum eſt. ¶ Et nunc ecce ego ſcio ꝙ amplius nõ videbitis faciem meam
vos omnes per quos trãſiui prędicãs regnũ dei. Quapropter cõteſtor vos hodierna die,quia.ꝑ,
ꝙ,mundus ſum à ſanguine omniũ. non enim ſubterfugi quominus.ꝑ,quin,annunciarẽ omne
cõſilium dei vobis.) Perpende debitum paſtoris ad annunciandũ nõ aliquod ſed omne cõſiliũ
dei:tũ de iis quæ ſunt fidei,tũ de iis quæ ſunt morũ. ¶ Attendite vobis & vniuerſo gregi,in quo
vos ſpiritus ſanctus poſuit epiſcopos.) Hinc apparet ꝙ eoſdem appellat hic epiſcopos quos prius
appellauit Lucas presbyteros.officii ſiquidẽ nomẽ eſt epiſcopus. Quod officium ſubiungit Pau
lus dicendo. ¶ Regere eccleſiã dei quã acquiſiuit ſanguine ſuo Ego enim ſcio hoc ꝙ intrabunt B
poſt diſceſsionẽ meã lupi rapaces.ꝑ,graues. Vide cõditiones luporũ duas. ¶ Graues in vos.) epi
ſcopos. Alteram. ¶ Non parcentes gregi.) Iudæos vel Tyrannos appellat lupos intraturos poſt
ſuum diſceſſum.qui gregi non parcerent quo ad legis Moſaicæ onera, vel quo ad tormenta. De
Hæreticis autem ſubiungit. ¶ Et ex vobiſipſis exurgent viri loquentes peruerſa vt abducant di-
ſcipulos poſt ſe. Propter quod vigilate:memoria retinentes ꝙ per triennium nocte & die nõ ceſ
ſaui cum lachrymis monere vnumquenq; veſtrum. Et nunc commendo vos deo & verbo gra
tiæ ipſius.) Verbum gratiæ dei appellat ſermonem dei effectiuũ gratæ qua ſalui ſimus. Commẽ-
do inquit vos deo,qui curã omnium habet,& ſpecialiter ſermoni dei,qui efficit gratiam ſaluta
rem.nã ipſe dicẽdo efficit dixit enim & facta ſunt. Vnde & ſubdit de eodẽ verbo ſeu ſermone.
¶ Qui potẽs eſt ædificare.pro,ſuperſtruere.) in fide & moribus & numero & merito. ¶ Et dare
hæreditatem in ſanctificatis omnibus.) Hæreditas diuina æterni regni non eſt extra electos ſed
in ipſis mundificatis.non quibuſdam ſed omnibus. ¶ Et ſi legitur verbo gratiæ, legendum con- C
ſequenter eſſe quod potens eſt:vt congruat grammaticæ. ¶ Argẽtum & aurum aut veſtem nulli⁹
concupiui? ſicut.pro,ſed,ipſi ſcitis quoniam.pro,ꝙ,ad ea quæ mihi opus erant & iis qui mecum
ſunt,miniſtrauerunt manus iſtæ.omnia oſtendi vobis ꝙ ſic laborantes oportet ſuſcipere infir-
mos.) Dictio interpretata ſuſcipere,non ſignificat ſimplicem ſuſceptionem:ſed ſignificat præue-
niendo retinere hominem caſurũ ſeu abiturum. Et quadrat propoſito,ad reddendum rationem
quare oportet paſtores manibus laborare pro ſumptu habendo:vt ſcilicet retineant infirmos(nõ
corpore ſed animo) qui caderent ſeu abirent à fide ſeu doctrina eccleſię ſi grauarẽtur ſumptib⁹
paſtorum. Ac meminiſſe verbi domini Ieſu quoniam ipſe dixit. beatius.pro,beatum, eſt magis
dare q̃ accipere.) Hinc apparet euãgeliſtas nõ ſcripſiſſe totam Chriſti doctrinam moralẽ:quo-
niam ſententia hęc in nullo inuenitur euangeliſta. Et veriſsimum manifeſte eſt,magis beatũ eſ-
ſe dare q̃ accipere.dare enim magis accedit ad diuinũ ſtatũ:accipere autẽ indigentis eſt. Et quum D
hæc dixiſſet,poſitis genibus ſuis orauit cũ omnibus illis. Magnus autẽ fletus factus eſt omniũ:&
procumbentes ſuper collum pauli oſculabantur eum.dolentes maxime in verbo quod dixerat
quoniam.pro,ꝙ,amplius faciem eius non eſſent viſuri.& deducebant eum ad nauem.

CAPVT XXI.

QVum autem factum eſſet vt nauigaremus,abſtracti ab eis recto curſu venimus Coum:& ſequenti die Rhodũ:& inde Pataram. Et quum inueniſſemus nauem trãsfretentẽ in Phœnicẽ.aſcendentes nauigauimus. Quum apparuiſſemus autem Cypro.) Parui refert an econuerſo legas quum apparuiſſet autẽ nobis Cyprus. ¶ Relinquentes eã ad ſiniſtrã,nauigauimus in Syriam:& venimus Tyrum.ibi enim nauim expoſitura erat onus. Inuentis autem diſcipu E
lis manſimus ibi diebus.vii.qui Paulo dicebant per ſpiritum ne aſcenderet Hieroſolymã. Et expletis diebus,ꝓfecti ibamus:deducẽtibus nos omnib⁹ cũ vxoribus & filiis vſq; foras ciuitatẽ. Et poſitis genibus in littore,orauimus. Et quũ valefeciſſem⁹ inuicem,aſcẽdimus in nauem:illi autem reddierũt ad ſua. Nos vero nauigatione expleta,à Tyro deſcendimus Ptolemaidam.) terreſtri itinere. Et ſalutatis fratribus,manſimus die vna apud illos. Alia autem die.) Legendum eſt. ¶ Poſtridie vero nos qui eramus cum Paulo,venimus Cæſaream) Hæc eſt Cæſarea Paleſtinæ:quæ olim turris Stratonis vocabatur. Et dicit nos qui eramus

cum paulo,ad excludendum fratres qui erant ptolemaidæ.¶Et intrantes domum philippi euá-
F geliſtæ qui erat vnus de ſeptem.)miniſtris ordinatis ab apoſtolis ſuper miniſterium menſarũ.
Manſimus apud eum.Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.Et quum morare-
mur per dies aliquot.pro,cõplures,ſuperuenit quidam vir à Iudæa propheta,nomine Agabus.
Ipſe eſt qui in cap.xi.prophetauit Anthiochiæ famem futuram.¶Is quum veniſſet ad nos,tuli
zonam pauli:& alligans ſibi pedes & manus dixit.Hæc dicit ſpiritus ſanctus.virum cuius eſt zo-
na hæc,ſic alligabunt in Hieruſalem Iudæi,& tradent in manus gentium.Quod quum audiuiſſe
mus,rogabamus nos & qui loci illius erant,ne aſcenderet Hieroſolymam.Tunc reſpondit pau
lus,& dixit.Quid facitis flentes & affligentes cor meum?ego auté nõ ſolum alligari(ſed & mo-
ri in Hieruſalem paratus ſum propter nomen domini Ieſu.Et quum ei ſuadere:pro,perſuadere
non poſſemus,quieuimus,dicentes.domini volũtas fiat.Poſt dies autẽ iſtos præparati.)ad iter.
¶Aſcendebamus in Hieruſalem.Venerunt autem quidem ex diſcipulis à Cæſarea nobiſcum,
adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur.Iaſonem.pro,Mnaſionem,quendã Cyprium an-
tiquum diſcipulũ.¶Et quum veniſemus Hieroſolymã,libenter exceperunt nos fratres.Sequen
G ti autem die introibat paulus nobiſcum ad Iacobum:omneſq; collecti ſunt ſeniores.pro, preſ-
byteri.)In hoc quinto aduentu pauli poſt ſuam conuerſionem in Hieruſalem,ſolus Iacobus in-
ter Apoſtolos nominatur inuenius Fuiſſe enim geſtum hoc Neronis tempore,vel potius ꝑpe
Neronis tempus.ex eo colligitur ꝙ paulus qui ſecundo Neronis anno Romam perductus eſt
paulo poſt hæc geſta vinctus miſſus eſt Romã poſt biennium:vt ſubiuncta teſtantur. ¶Quos
quum ſalutaſſet,narrabat per ſingula quæ deus feciſſet in gentibus per miſterium ipſius. At illi
quum audiſſent,magnificabant deum.ꝑ,glorificabant dominum:dixeruntq; ei. Vides frater ꝙ
milia ſunt in Iudæis qui crediderunt?& omnes æmulatores ſunt legis,audierunt autem de te di-
ſceſsionem.pro,ꝙ,defectioné,doceas à Moyſe eorum ꝑ eos.qui per gentes ſunt Iudęorũ.pro,
omnes Iudęos.)Et in hoc manifeſte apparet falſo delatũ paulũ:quum paulus nõ doceret Iudęos
deficere à lege,ſed Gẽtiles nõ debere ſubiici legi.¶Dicẽs nõ debere eos circũcidere filios ſuos,
H neq; ſecũdũ conſuetudinẽ ingredi.)hoc eſt ambulare.Et eſt ſermo de cõſuetudine legis Moyſi.
¶Quid ergo eſt?vtiq; oportet cõuenire multitudinẽ.audient enim te ſuperueniſſe. Hoc ergo
fac ꝙ tibi dicimus.Sũt nobis viri quatuor votũ habẽtes ſuper ſe.)De voto Nazarçorũ eſt ſer-
mo:vt cõuincitur ex ſubiuncta raſura capitũ.¶His aſſumptis ſanctifica.pro,purifica,tecũ illis.)
ſecũdũ morem legis.¶Et impende in illis vt radant capita.)Ex eo ꝙ nõ dicit vt radatis capita,
ſed vt radant capita,apparet ꝙ non hortantur paulum vt ipſe tanq̃ Nazareus radat caput. Idem
quoq; apparet ex eo ꝙ dicunt paulo,impende in illis vt radant capita,hoc enim manifeſte ſi-
gnificat vt paulus tribuat ſumptus ad hoc vt Nazarçi radant capita.¶Ritus(vt cõiicitur)erat ꝙ
quũ Nazarçorũ votũ terminaretur,aliquis purificatus pręſentabat eos ſeptimo die ante termi-
num,ſacerdoti.& hic erat velut patrinus eorũ.Et ſi Nazarçi erant pauperes,patrinus conſue-
I rat ſumptũ in illis neceſſariũ tribuere,& ad hoc hortantur iſti paulũ.Si quęris quãtitaté ſump
lege ſextũ capitulum Numeri.Et quoniam impenſa iſta fiebat in die raſurę capitis,offeré do ſa-
crificia,ideo dicit vt radant capita.¶Et ſcient omnes quia.ꝑ,ꝙ,quę de te audierũt,falſa ſunt.ꝑ,
nihil ſunt:ſed ambulas & ipſe cuſtodiẽs legẽ.)Nec in hoc mẽtiebãtur:quoniã paul' cuſtodiebat
legẽ prout erat tũc cuſtodiẽda.vnde & Timotheũ circũcidit,& in Cẽchreis raſit caput Naza
rçus.¶De iis autẽ qui crediderunt ex gentibus,nos ſcripſimus iudicãtes.iudicãtes vt abſtineãt
ſe ab idolis immolato & ſanguine & ſuffocato & fornicatiõe.¶Tunc paulus aſſumptis viris,die
poſtera purificatus cũ illis,intrauit in tẽplum.)Qualis fuerit huiuſmodi purificatio, nõ legitur
in capitulo de Nazarçis:ſed ex cõſuetudine legis introducta videtur,ſicut & ſeptimus dies ante
terminum voti ad annunciãdũ terminũ voti.Vnde & ſubditur.¶Annunciãs expletionẽ dierũ
purificatiõis donec offerretur pro vnoquoq; eorum oblatio.)Paulus tãq̃ patrinus,annunciabat
fidẽ dierum purificationis decretum ſorte à ſacerdote.Septẽ nãq; dies(vt ſubiungitur) decreti
erant:ita ꝙ die.vii.offerenda erat oblatio ꝑ vnoquoq; Nazarço.¶Quum autem ſeptem dies cõ
k ſummarentur.ꝑ,dum autẽ ſeptẽ dies iã pene eſſent expleti.)Vt dictum eſt in lege Nazareorũ
ſcripta.Num.vi.de oblatione ꝑ vnoquoq; Nazarço fit mentio:non autẽ de his ſeptẽ diebus in
termino voti.Et quia ſeptimus dies nõdum aduenerat,Paulus cõprçhenſus narratur anteq̃ con
ſummaret officium patrini in illis quatuor Nazaræis.¶Ii qui de Aſia.)proculdubio minore.
¶Erant Iudçi,quum vidiſſent eum in tẽplo,concitauerunt.pro,conturbabãt,omnem:ꝑ,totum
populum:& iniecerunt ei manus.)Cõturbando populum,ipſi Iudçi Aſiani iniecerunt illi ma-
nus.¶Clamãtes.Viri Iſraelitç adiuuate,hic eſt homo qui aduerſus populum & legẽ & locũ hũc
oẽs vbiq; docẽs.ꝑ,docet:inſuper & Gẽtiles induxit in tẽplũ & violauit,ꝑ,ꝓphanauit, ſanctũ
locum

locum iſtum. Viderant enim Throphimű Epheſium in ciuitate cum ipſo, quem exiſtimauerűt A
quoniá. pro, ꝙ, in templum introduxiſſet paulus. Cōmotaq́ eſt ciuitas tota: & facta eſt cōcurſio
populi: & apprehēdentes paulum trahebát eum extra tēplum. & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ.) ex-
tracto paulo, ne in templum tumultus rediret. ℂ Quærentibus autem. Deeſt, illis.) Aſianis qui cű
ceperant. ℂ Eum occidere, nunciatum eſt Tribuno cohortis quia. pro, ꝙ, tota confunditur Hie
ruſalem.) Cohors Romanorum extra Hieruſalem deſcribi videtur ex appellatione caſtrorum.
Verior tamen apparet intelligentia ſi in Sion ciuitate Dauidis caſtra intelligűtur fuiſſe: quoniá
in præſidiű erat cohors à Romanis diſpoſita: & cōſtat ex .i. Maccab. cap. i. ibidē locatű eſſe præ-
ſidium regis ad ſeruandű dominum regium ſuper ciuitatem Hieruſalem. Caſtris igitur mille mi
litum in Sion locatis, ex loci vicinitate ad templum citius potuit rumor ad Tribunum deferri,
& celeriter occurri ab eodē cum centurionibus & militibus. Conſonatq́ quod ſubditur. ℂ Qui
ſtatim aſſumptis militibus & Centurionibus decucurrit ad illos. Qui quű vidiſſent Tribunű &
milites, ceſſauerunt percutere paulum. Tunc accedens Tribunus, appræhēdit eum: & iuſsit eum
alligari catenis duabus. & interrogabat quis eſſet, & quid feciſſet. Alii autē aliud clamabát in tur
ba. Et quum non poſſet certű cognoſcere præ tumultu, iuſsit duci eum in caſtra. Et quum veniſ- B
ſet ad gradus.) nam gradibus aſcendebatur ab Hieruſalem in Sion. ℂ Contigit vt portaretur à
militibus ꝓpter vim populi. Sequebatur enim multitudo populi clamans, tolle eű.) Paulus ē tē
plo in ciuitatē ductus ab Aſianis, occurrenti Tribuno traditus eſt: ſed populo ciuitatis cōmoto
proſequente ac oprimente paulum, ita vt paulű oportuerit portari à militibus vt viuus ad caſtra
Sion perueniret. ℂ Et quum cœpiſſet induci in caſtra paulus.) In gradibus Sion iam erat paulus
ereptus à violentia populi. ℂ Dicit Tribuno. Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit ei Græ-
ce noſti?) Interrogatiue legendű eſſe teſtantur ſubiűcta. Loquutus ſiquidem fuerat Paulus Tribu
no Græca lingua (dicendo ſi licet mihi ad te loqui) & Tribunus admiratus ꝙ Græce Aegyptius
loqueretur, dixit Græce noſti? ℂ Nōne tu es Aegyptius qui ante hos dies tumultum concitaſti,
& eduxiſti in deſertum quatuor milia virorum ſicariorum? Forte hic eſt Aegyptius cuius Ioſe-
phus meminit lib. xxi. cap. xvii. ℂ Et dixit ad eű Paulus. Ego homo ſum quidem Iudęus à Tarſo
pro, Tarſo. pro, Tarſenſis, Ciliciæ nō obſcuræ ciuitatis ciuis.) Ná Tarſus metropolis eſt Ciliciæ. C
Et appoſuit Ciliciæ ad differentiá alterius Tarſi in Bithynia. ℂ Rogo autem te permitte mihi lo
qui ad populum. Et quű ille permiſiſſet, Paulus ſtás in gradibus.) aſcenſus ad Sion. ℂ Annuit ma
nu ad plebem. Et magno ſilentio facto, alloquutus eſt lingua Hebræa, dicēs.

CAPVT. XXII.

V Iri fratres & patres audite quá ad vos nűc reddo rationē. Quű audiſſent autem ꝙ
Hebræa linqua loqueretur ad ipſos. magis præſtiterűt ſilentiű. Et dicit, Ego ſum
vir Iudæus, natus in Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in iſta ciuitate ſecus pedes Ga-
malielis, eruditus iuxta veritatem paternæ legis: æmulator legis. pro, dei ſicut vos
omnes eſtis hodie. Qui hanc viam perſecutus ſum vſq́ ad mortem, alligans & tradens in cuſto-
dias viros ac mulieres: ſicut princeps ſacerdotum mihi teſtimoniű reddit, & omnes maiores na
tu. pro, & totus presbyterorum ordo.) Nomen gradus non etatis eſt hic presbyter. ℂ A quibus D
& epiſtolas accipiens ad fratres. Damaſcű pergebam vt adducerem inde vinctos In Hieruſalem
vt punirentur. Factű eſt autem eunte me & appropinquáte Damaſco, media die ſubito de cœlo
circűfulſit. ꝑ, circűfulgurauit, me.) vt ſuperius declaratű eſt. ℂ Lux copioſa & decidēs in terrá.
ꝑ, in ſolum.) cuiuſcunq́ materiæ fuerit. ℂ Audiui vocē de cœlo dicentem mihi. Saule Saule. ꝑ,
Saul Saul.) Hebraice enim loquut' eſt Ieſus. ℂ Quid me perſequeris? Ego autem reſpōdi. Qui es
domine? Dixitq́ ad me. Ego ſum Ieſus Naſarenus quē tu perſequeris, Et qui mecű erant lumen
quidem viderűt.) Deſunt tres dictiōes. ℂ Et territi ſunt: vocē autē ei' nō audierűt qui loquebatur
mecű.) Nō contrariatur hæc ſententia dictis à Luca cap. ix. ꝙ comites pauli audierunt quidem
vocem: quoniá Lucas loquitur de voce pauli ad Ieſum: hic autem eſt ſermo de voce Ieſu ad pau-
lum. ℂ Et dixi. quid faciá domine? Dominus autem dixit ad me. Surgens vade Damaſcű: & ibi ti
bi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere. Et quű nō viderē ꝑ claritate. ꝑ, gloria, luminis il- E
lius.) Et hinc habes claritatē ſenſibilis lucis appellari gloriá. ℂ Ad manű deductus à comitibus
veni Damaſcű. Ananias autē quidá vir. Deeſt. religioſus.) ſeu ſecundű alios codices. ℂ Pius, ſecű-
dű legem teſtimoniű habens ab omnib' cohabitátibus Iudęis, veniens ad me & ſtás dixit mihi.
Saule frater. pro, Saul frater.) Hebręus enim Hebraice loquut' deſcribitur. ℂ Reſpice. pro, recipe
viſum. Et ego eadem hora reſpexi in eum. At ille dixit, Deus patrum noſtrorű ꝓordinauit. pro
ꝓparauit, te vt cognoſceres volűtatē eius.) Explicat Ananias rē geſtá in via fuiſſe pręparationē
ipſius pauli ad cognoſcēdű volűtatem dei, ℂ Et videres iuſtű.) Ieſum antonomatice iuſtum ap-

 pellat;

pellat:vtpote ſolum inter homines omni ex parte iuſtum.¶Et audires vocem ex ore eius:quia
F eris teſtis illius ad omnes homines eorum quæ vidiſti & audiſti.Et nunc quid moraris?exurge &
baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine ipſ.us.pro,domini.¶Factum eſt autem reuer-
tenti mihi in Hieruſalem & oranti.pro,reuerſo me in Hieruſalē & orāte,in tēplo,fieri me in ſtu
pore mentis.p,in ecſtaſi,& videre illum dicentem mihi,Feſtina & exi velociter ex Hieruſalem
quoniam non recipient teſtimoniū tuū de me.Et ego dixi.Domine ipſi ſciūt quia.p,ꝙ,ego erā
concludens in carcere & cedens per ſynagogas eos qui credebant in te:& quum funderetur ſan
guis Stephani teſtis tui,ego aſtabā & cōſentiebā.)Deſunt duæ dictiones.¶Morti illius.)& cuſto
diebam veſtimenta interficentium illum. Et dixit ad me.vade,quoniam ego in nationes longe
mittam te. ¶Audiebant autem eum vſq; ad hoc verbum:& leuauerunt vocem ſuam,dicentes
Tolle de terra huiuſcemodi:non enim fas eſt eum viuere.Vociferantibus autem eis & proici-
entibus veſtimenta ſua.Superfluit ſua,& puluerem iactantibus in aerem.)Proiectio veſtimento
rū ad expedite iactandum puluerem in aerē,ipſa autem iactatio pulueris in aerē neſcio quo mo
re ſignificauerit forte Paulū turbatorem non ſolum terrę ſed cœli.¶Iuſsit Tribunus induci eum
G in caſtra.)Hinc apparet gradus in quibus ſtans Paulus alloquutus eſt populum,fuiſſe cōtiguos
caſtris quæ erant in Sion vt dictum eſt:aut forte in Antonia,quæ apud Ioſephum erat ſupra tē
plum.Et in eā conſtat cōueniſſe milites Romanorum:vt Ioſephus refert lib.xx.cap.x.Minus ta
men conſonat in Antonia fuiſſe caſtra tot militum quoniam turris erat non opidum. niſi for-
te adiacens ſpatium capax fuerit caſtrorum,& Antoniæ appellatione intelligatur.¶Et flagellis
cædi & torqueri eum.pro,& imperauit flagris examinari eum:vt ſciret propter quā cauſam ſic
acclamarent ei.Et quum aſtrinxiſſet eum loris,aſtāti ſibi Cēturioni Paulus dixit.ſi,pro,an, ho-
minē Romanū & īdemnatum licet vobis flagellare?Quo audito,Centurio acceſsit ad Tribu-
num;& nunciauit ei,dicens.Quid acturus es?hic enim ciuis.pro,homo,Romanus eſt.Accedēs
autem Tribunus dixit illi.dic mihi ſi.pro,num,tu Romanus es? At ille dixit,etiam.Et reſpōdit
Tribunus.Ego multa ſumma.proculdubio pecuniarum.Ciuilitatē hanc cōſecutus ſum.pro pa
H raui.Et Paulus ait.ego autem & natus ſum.Protinus ergo diſceſſerunt ab illo qui eum torturi.p,
examinaturi,erant.Tribunus quoq; timuit,poſtq̄ reſciuit quia.pro,ꝙ,ciuis Romanus eſſet,&
quia.pro,ꝙ,aligaſſet eum.)Timuit enim Tribunus reprehendi ꝙ iuſſu ſuo fuerit Romanus ci
uis alligatus ad flagra ſuſcipienda.¶Poſtera autem die volens ſcire diligentius.pro,certū, qua
ex cauſa accuſaretur à Iudæis ſoluit eum:& iuſsit ſacerdotes conuenire,& omne.pro,totum,cō
cilium.Et producens Paulum.)extra caſtra,¶Statuit inter illos.

CAPVT XXIII

INtendentes autem in cōciliū Paulus,ait.Viri fratres ego omni cōſcientia bo
na cōuerſatus ſum ante deū vſq; in hodiernū diem.Princeps autē ſacerdotū,
I Ananias p̄cepit aſtātibus ſibi,percutere os eius.)Nihil adhuc Paulus dixerat
aduerſus aliquē:ſed teſtatus tantū erat bonitatē cōſcientiæ ſuæ(cuius tantū
deus aut ipſe poterat eſſe teſtis)& tamen iniquus iudex non expectato.vlteri-
ori progreſſu iubet os eius percuti.¶Significanter autem dicit bona conſci-
entia.& non dicit bono opere:quoniā etiā quum perſequebatur eccleſiam dei
bona cōſcientia nō tamen bono opere id faciebat.Arbitrabatur enim obſequiū ſe pręſtare deo.
¶Tunc Paulus dixit ad deum.percutiet te deus paries dealbate.)Non imprecatur ſed prænunci-
at futuram illius percutionem à deo pro peccato percuſsionis iniuſtæ.Quod autem dicit paries
dealbate,nō cōuiciādo ſed arguendo & manifeſtādo illi propriū nomē hypocriſis dicit. Vnde
vtrunq; explicat.Et primū quidē ꝙ ſit paries dealbatus,dicēdo.¶Et tu ſedēs.pro,ſedes,iudicas.
pro,iudicās,me ſecūdū legē.)Ecce paries dealbatus,iudex reſidēs ad iudicandū ſecūdū legē,dei.
Totū hoc pulchrum eſt.& propterea aſsimilatur parieti dealbato.Sed quare dixerit percutiet te
deus,ſubiungit.¶Et cōtra legem iubes me percuti.)Ecce factū cōtrariū officio.& propterea pa
ries es dealbatus:hoc eſt officio tantū cādidus,facto autē cōtra ipſum officiū.& ideo percutieris
K à deo.¶Et qui aſtabāt,dixerūt.Summū ſacerdotē dei maledicis?)Acceperūt verba Pauli tanq̄
cōuiciando & vindicādo dicta.¶Dixit autē paulus.Neſciebam fratres quia.pro,ꝙ princeps eſt
ſacerdotū.)Tot annis fuerat paulus extra Hieruſalē vt nō cognoſceret ſummū ſacerdotē:qui li-
cet ſpecialem haberet habitū in ſacris officiis,nō tamen ſpecialē habebat habitū in cōmuni con-
uerſatione.¶Scriptū eſt enim.)Exod.xxii.¶Principem populi tui nō maledices,Oritur hic q̄-
ſtio duplex.Altera an Paulus vere maledixerit.Ex eo enim ꝙ ipſemet affert legem pricipē po
puli tui non maledices,& excuſat ſe ex ignorātia perſonę,apparet ꝙ ipſe vere maledixit ignotū
tamē ſibi principē.Ex eo vero ꝙ paulus imitator erat Chriſti)qui quū malediceretur nō male

dicabat:

dicebat qui quũ pateretur nõ cõminabatur)rationabile nõ eſt ꝙ maledicẽdo reſpõderit. Altera A
eſt.eſto ꝙ Paulus fuerit excuſatus à maledictiõe principis,quomodo excuſabitur à malectione
iudicis.ipſe enim cognoſcebat illũ eſſe iudicẽ,dicẽdo & tu ſedes iudicãs ſecũdum legẽ.Et eo mi
nus excuſatur quo dominus Ieſus pręcepit,benedicite perſequẽtibus vos.& nõ ſolũ principibꝰ.
¶Solutio eſt ꝙ maledicere indicatiue,nullũ peccatũ eſt ex ſuo genere.vnde etiã & deo attribui
tur.& ꝑlatis ex officio cõgruit maledicere imperatiue.Propter quod licuit Paulo arguẽdo in-
iuſtũ virũ,indicatiue maledicere.Verũ quia multa licita ex proprio genere,ſunt quãdoq; illici
ta ex circũſtantia loci aut tẽporis aut perſonę,ꝓpterea q̃uis princeps populi mereatur quãdoq;
maledici,nõ tamẽ eſt hoc licitũ cuilibet.Ideo lege ſancitũ eſt.Principẽ populi tui ne maledixe
ris,etiã ſi mereatur.Paulus itaq; q̃uis authoritate apoſtolatus ſui licite potuiſſet maledicere etiã
ſummũ ſacerdotẽ iniuſte agentem:quia tamẽ cenſebat hoc tũc nõ expedire,ideo non ad excu
ſandũ peccatũ ſed ad excuſandũ factũ(ꝙ.ſ.ignoranter feciſſet)dicit ſe ſcire legem,& affert illã.
& ꝙ ſeruaſſet illam ſi nouiſſet perſonam.tacita ratione:quia ſcilicet tunc non expediebat vti ſua
authoritate aduerſus principem,qua vti expediebat aduerſus iudices iniuſtos. ¶Sciens autem
Paulus quia pro,ꝙ,vna pars eſſet Sadducęorũ & altera Phariſæorum.)Prudẽter paulus partẽ B
phariſęorũ ſuam procurauit facere:vt ſic eorum vnio crudelis aduerſus eum tolleretur.¶Excla
mauit in conſilio.viri fratres ego phariſæus ſum filius phariſæi,de ſpe & reſurrectione mortu-
orum ego iudicor.Et quum hæc dixiſſet,facta eſt diſſentio inter phariſæos & Sadducæos:& ſo-
luta eſt multitudo.Sadducæi autem dicunt nõ eſſe reſurrectionem mortuorum.neq; angelum,
neq; ſpiritum.(immortalis animę.¶Phariſæi autem vtraq; cõfitentur.)Quum tria permiſiſſet,
duo tamen ſupputauit:eo ꝙ eadem eſſet ratio negãdi ſpiritũ & negãdi reſurrectionem mortu-
orum.propter ꝙ dominus in euãgelio aduerſus Sadducæos de reſurrectione mortuorũ, affert
textum Moyſi ꝙ ſpiritus Abrahã,Iſaac & Iacob viuerent.¶Factus eſt autem clamor magnus.Et
exurgentes quidã phariſęorũ pugnabãt dicentes.Nihil mali inuenimus in homine iſto:ꝙ ſi ſpi
ritus loquutus eſt ei aut angelus.)Deſunt quatuor dictiones.¶Ne pugnemus cum deo.)Eodem
vſi ſunt phariſæi argumento quo alias vſus fuerat Gamaliel,ſuperius.cap.v. ¶Et quum magna
diſſenſio facta eſſet,timens Tribunus ne diſcerperetur paulus ab ipſis,iuſsit milites deſcendere.) C
Hinc clare apparet gradus de quibus fuit ſermo in pręcedenti capitulo,fuiſſe gradus loci caſtro
rum.¶Et rapere eum de medio eorum ac deducere eum in caſtra.Sequenti autem nocte aſſiſtẽs
ei dominus,ait.Cõſtãs eſto.ſicut enim teſtificatus es de me in Hieruſalem,ſic te oportet & Romę
teſtificari.¶Facta autem die collegerũt ſe quidã ex Iudæis & deuouerunt ſe,dicentes neq; mã-
ducaturos ſe neq; bibituros donec occiderent paulum.Erant autem plus q̃ quadraginta viri qui
hanc coniurationem fecerant.qui acceſſerunt ad principem ſacerdotũ & ſeniores,& dixerunt.
Deuotione deuouimus nos,nihil guſtaturos donec occidamus paulum. Nũc ergo vos notum
facite Tribuno cum.pro,& concilio.)Duo,iſti coniurati petunt. Alterum vt ſignificent Tribu
no vt cras adducat paulum &c. Alterum vt ſignificent conſilio:hoc eſt ſignificent iis qui ſunt de
conſilio vt cras congregentur ad conſilium.& hoc vt Tribunus crederet quòd in veritate conſi,
lium Iudæorum vellet diligentius examinare paulum.¶Vt adducat.Deeſt,cras,illum ad vos, D
tanquam aliquid certius cognituri.pro,cognituros,de eo.Nos vero priuſquam appropinquet
parati ſumus interficere illum.¶Quum audiſſet autem filius ſororis pauli inſidias, venit & in-
trauit in caſtra:nunciauitq; paulo.Vocans autem paulus ad ſe vnum ex Centurionibus,ait.Ado-
leſcentem hunc perduc ad Tribunum:habet enim aliquid indicare illi.Et ille quidem aſſumens
eum,duxit ad Tribunum:vt ait.Vinctus paulus rogauit me, hunc adoleſcentem perducere ad
te,habentem aliquid loqui tibi:Apprehendens autem Tribunus manum illius,ſeceſsit cum eo
ſeorſum:& interrogauit illum.Quid eſt quod habes indicare mihi?Ille autem dixit.Iudæis con-
uenit rogare te vt craſtina die producas paulum in conſilium quaſi aliquid certius inquiſituri
ſint de illo.Tu vero ne credideris illis.Inſidiantur enim ei ex eis viri amplius quàm quadragin
ta qui ſe deuouerunt non manducare:neque bibere donec interficiant eum.& nunc parati ſunt,
expectantes promiſſum tuum.)Non factum ſed faciendum.. Expectabant enim petituri hoc vt E
promitteret producere Paulum.

¶Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem:præcipiens ei ne cuiloqueretur quoniam:pro, quod,
hæc nota ſibi feciſſet.Et vocatis duobus Centurionibus,dixit illis. Parate milites ducentos vt
eant vſque Cæſaream,& equites ſeptuaginta & lancearios ducentos,à tertia hora noctis, & iu-
menta parate.pro,præbete:vt imponentes Paulum,ſaluum perducant ad Fœlicem præſidem.)
Timuit enim ne forte raperent eum Iudæi & occiderent:& ipſe poſt ea calumniam ſuſtinere
tanquam accepturus pecuniam.)hoc eſt tanquam permiſiſſet accepturus pecuniam.

Tota hæc particula an ſit de textu non eſt certum: quoniam in multis Græcis codicibus non in
F uenitur.) ¶ Scribens ei epiſtolam continentem hæc. ¶ Claudius Lyſias optimo. pro, potentiſſi-
mo, præſidi Fœlici ſalutem. Virum hunc comprehenſum à iudæis & incipientem interfici ab
eis, ſuperueniens cũ exercitu eripui, cognito quia. pro, quòd, Romanus eſt: voléſq; ſcire cauſam
quam obiiciebant, illi deduxi eum in conſilium eorum, Quem inueni accuſari de quæſtionib⁹
legis ipſorum, nullum vero dignum morte aut vinculis habentem crimen. Et quum mihi perla
tum eſſet de inſidiis quas parauerant illi, miſi eum ad te: denuncians & accuſatoribus vt dicant
apud te. ¶ Vale. ¶ Milites vero ſecundum pręceptum ſibi aſſumentes paulum, duxerunt per no
ctem in Antipatridem. Et poſtera die dimiſsis equitibus vt eum eo irent, reuerſi ſunt ad caſtra.)
Ducenti milites perdeſtres extra periculum furoris popularis videntes Paulum. reuerſi ſunt ex
Antipatride. Quæ erat ciuitas ab Herode in honorem patris conſtructa & nominata. ¶ Qui quũ
veniſſent Cæſaream, & tradidiſſent epiſtolam præſidi. ſtatuerunt ante illum & Paulum, Quũ
legiſſet autem & interrogaſſet de qua prouincia eſſet, & cognoſcens quia. pro, quòd de Cilicia
eſſet: audiam te inquit cum accuſatores tui venerint. Iuſsitq; in prætorio Herodis.) Herodes ſiqui
G dem primus Cæſaream conſtruxerat: & prætorium ibidem quod ab eo perſeuerauit denomini
natum conſtruxit. ¶ Cuſtodiri eum.

CAPVT XXIIII.

POſt quinq; autem dies.) Dies iſtos ſupputandos eſſe à captura Pauli, indicant
verba Pauli inferius ſubiuncta de diebus duodecim. ¶ Deſcendit princeps ſa-
cerdotum Ananias, cum ſenioribus quibuſdam, & Tertulo quodam oratore:
qui adierunt pręſidem aduerſus Paulum. Et citato Paulo, cœpit accuſare Ter
tullus, dicens. Quum. pro, quód, in multa pace agamus per te, & corrigantur
pro, & officia præſtentur, multa genti huic per tuam prouidentiam, & ſemp
& vbiq; ſuſcipimus. pro, comprobamus, optime. pro, præſtantiſsime Fœlix
cum omni gratiarum actione. Ne diutius autem te protraham. pro, detineam, oro breuiter au-
dias nos pro tua clementia. p, humanitate. Inuenimus hunc hominẽ peſtiferũ. p, peſtem.) Peius
H enim q̃ peſtiferum paulum nominant: quanto peſtis peior eſt peſtifero. ¶ Et cõcitantẽ ſeditio-
nẽ omnibus Iudæis in vniuerſo orbe, & autorẽ ſeditionis ſectę Naſarenorũ.) Superfluit ſeditio-
nis. Multumq; exaggerãt cauſam aduerſus paulũ, dicendo ipſum eſſe authorẽ ſectæ Naſareno-
rum. i. Chriſtianorũ: quos à Ieſu Naſareno Naſarenos appellãt. ¶ Qui etiã templum violare. p
pphanare, conatus eſt.) Hoc dicũt quia Aſiani dixerãt q paul⁹ introduxerat Trophimũ Gẽtilẽ
in templum. ¶ Quẽ & apprehenſum voluimus ſecundũ legem noſtrã iudicare. Superueniẽs au
tem Tribunus Lyſias, cũ vi magna eripuit eum de manibus noſtris, iubẽs accuſatores eius ad te
venire. à quo.) Tribunus refertur. ¶ Poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere de quib
nos accuſamus eum. Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita ſe habere.) Qui ſimul cum
Tertulo venerant. affirmabant ita ſe habere vt Tertullus dixerat.

I Eſpódit autẽ paulus. annuẽte ſibi pſide dicere. Ex multis ãnis te eſſe iudicẽ gẽti huic ſciẽs
R bono aĩo p me ſatiſfaciam. p, ęquiore aĩo p mea cauſa reſpódeo, potes enim cognoſcere
qa. p, q, nõ plures ſunt mihi dies q̃. xii. ex quo aſcẽdi adorare in Hieruſalẽ.) A breuitate
tẽporis incipit paulus: vt manifeſtet pſidi nõ eſſe opus lõga diſcuſsiõe ad cognoſcendũ veritatẽ.
Facile enim ſciri poteſt id q geſtũ eſt infra tã paucos dies. Et ſi ſupputaueris vnũ diẽ quo pau-
lus cũ Iacobo fuit, & ſex quibus purificatus perſeuerauit ęxpectans ſeptimum diem, & quinq; à
captura eius, nõ plures q̃. xii. dies inueniũtur à die quo aſcẽdit in Hieruſalẽ, non ſupputatis dieb⁹
extremis. ¶ Et neq; in tẽplo inuenerunt me cũ aliquo diſputantẽ, aut cõcurſum facientẽ turbę
neq; in ſynagogis neq; in ciuitatẽ: neq; pbare poſſunt tibi de quibus me accuſant. p, nec exibere
me poſſunt in iis de quibus me accuſant.) Ad veritatẽ ſpectat ſermo pauli, nõ ad pbatiões quas
potuiſſent fingere. potuiſſent enim pbare falſis teſtibus: ſed nõ potuiſſent exhibere ipſum in iis
criminibus in quibus accuſabatur. ¶ Cõfiteor autẽ hoc tibi q ſecundũ ſectã. p, viã.) Chriſtianã
religionẽ appellat viã. & reuera via eſt ad cęleſtẽ patriã. ¶ Quã dicũt.) pculdubio Iudæi. ¶ Hæ-
K reſim, ſic deſeruio patri & deo meo. p, patrio deo.) hoc eſt illi met deo quẽ coluerunt patres Iu
dæorum. ¶ Credens omnibus quę in lege & prophetis ſcripta ſunt: ſpem habens in deũ (quam &
hi ipſi expectãt) reſurrectionẽ futurã.) Deſunt duę dictiões. ¶ Eſſe mortuorũ, iuſtorũ, & iniquo
rũ. In hoc & ipſe ſtudeo, ſine offendiculo cõſcientiã habere ad deũ & ad homines ſemper.) Ad-
iungit paulus ſuę fidei ac ſpei, ſtudiũ ſemper habendi cõſcientiã tã in iis quę ſunt ad deũ q̃ in iis
quæ ſunt ad homines ſine offendiculo: hoc eſt ſine hoc q alicui offendiculũ ponat, ſine hoc q
aliquẽ offendat. Et in hoc explicat ppriũ charitatis ſtudiũ: cuius eſt neminem offendere. Et dixit
hoc, ad explicandum Fœlici q non ita attendit iis quę ſunt Chriſtianitatis vt Iudęos offendat.
¶ Poſt

¶Poſt annos autem plures veni,eleemoſynas facturus in gentem meam.Hinc apparet ꝙ etiam A
hac vltima vice Paulus eleemoſynas attulit in Hieruſalem fratribus:quæ date fuerant ab eccleſiis
in quibus prædicauerat.¶Et oblationes & vota.)Superfluit & vota.¶In quibus inuenerunt me
purificatum in templo.)In quibus oblationibus offerendis purificatũ me inuenerunt in tẽplo.
¶Non conturba neque cum tumultu.& apprehenderunt me,clamantes & dicentes,tolle inimi
cum noſtrum.Iſte vltime nouem dictiones ſuperfluæ ſunt.¶Quidam autem ex aſia Iudæi.)Ad
præcedens verbum inuenerunt hoc refertur.Et eſt ſenſus.)Dixi inuenerunt me in templo,non
iſti qui hic adſunt ſed quidam ex aſia Iudæi. ¶Quos oportebat apud repræſto eſſe.)vt pote
primos accuſatores. ¶Et accuſare ſiquid haberent aduerſum me,aut hi ipſi dicant,Debebant B
primi accuſatores a deſſe.aut iſti qui ſunt hic aduerſum me Iudæi dicant.¶Si quid inuenerunt
in me iniquitatis quum ſtem.pro,ſtante me,in conſilio.)apud Hieroſolymam.Conſidera Pauli
verba.Primo excluſit ab accuſatoribus facultatem exhibendi ipſum talem qualem accuſauerãt
deinde accuſatores ſuos qui inuenerant ipſum in templo, abſentes eſſe declarauit. & demum
à præſentibus accuſatoribus qui fuerant pręſentes in conſilio Hieroſolymitano(ad quod Paulus
à Tribuno deductus fuit)exigit vt dicant ſiquid in ipſo ſtante in conſilio inuenerunt iniquitatis
¶Niſi de vna hac ſolummodo voce qua clamaui inter eos ſtans.hoc eſt niſi hæc dicatur iniqui
tas ꝙ clamauerim in medio eorum.¶Quoniam.pro,ꝙ.de reſurrectione mortuorum ego iudi
cor hodie à vobis.)Conſtat enim hanc non poſſe vocari iniquitatem.¶Diſtulit.)Legendũ eſt.
¶Auditis autem his Fœlix diſtulit.)ſaubaudi iudicium.¶Illos certiſſime.pro certius, ſciens de
hac via.hoc eſt non diſtulit ex ignorantia illorum qui ſunt de hac via Chriſtianitatis,ſed habens
notitiam eorum certiorem q̃ Tribunus.Quem dicit ſe expectaturum vt cõplacet Iudæis qui di
xerant ꝙ à Tribuno poſſet ſe Fœlix informare.Hanc autem Fœlicis ſimulationem teſtantur,
tum Paulus tanto tempore detentus,tum nuſquam comparẽs Tribunus.tum nec Tertulus nec
Iudæi amplius ſolicitantes cauſam coram Fœlice.tum tandem ipſe Fœlix,in fine officii ſui re- C
linquens Paulum detentum vt cõplaceret Iudæis.¶Dicens.quũ Tribunus Lyſias deſcenderit,au
diam vos.Iuſſitque Centurioni cuſtodiri eum:& habere requiem.pro,relaxationem.ne ſcilicet
vinculis aut catenis aſtringeretur,ſed tantum cuſtodiretur.¶Nec quenquã de ſuis prohibere mi
niſtrare ei.pro nec quenquã ſuorum.)Pauli videlicet.¶Vetaret inſeruire aut adire eum.Defe-
rebat enim ciuilitati Romanæ.¶Poſt aliquot autẽ dies veniens Fœlix.)Diſcurrebat Fœlix iux
ta occurentia negocia prouinciæ.& ꝓpterea dicit veniens.¶Cũ Druſilla vxore ſua,quæ erat Iu-
dæa.)Niſi Druſilla fuiſſet cauſa huius vocationis,non nominaſſet lucas Druſillam Iudæã.¶Vo
cauit Paulum:& audiuit ab eo fidem quæ eſt in Chriſtum Ieſum.Diſputante autem illo de iuſti-
tia & caſtitate & de iudicio futuro.)Druſilla enim pulcherrima erat,& à Fœlice tam concupita
vt à priorib⁹ ipſam nuptiis ſeparauerit:vt dicit Ioſephus.& propterea Paulus de caſtitate ſermo
nem inſeruit.¶Tremefactus Fœlix reſpondit. Quod nunc attinet,vade.)in cuſtodiã deputatã.
¶Tempore autem oportuno accerſiam te. Simul & ſperans ꝙ pecunia ei daretur.Duas cauſas
reddit Lucas mouentes Fœlicem.alteram paſſionis qua tremefactus eſt(alteram ſpei habendi pe D
cuniam à Paulo ad hoc vt ſuæ libertati redderetur.¶A Paulo.Deeſt.vt ſolueret eũ.)Erat enim
vinctus,etſi non catenis tamen cuſtodia.¶Propter quod & frequenter accerſiens eum,loqueba
tur cum eo.¶Biennio autẽ expleto.)detentionis Pauli in Cæſarea.¶Accepit ſucceſſorẽ Fœlix
Portium feſtũ.à Nerone miſſum.Vnde apparet Paulum detentum ſub Claudio Cæſare,& de
tentionem eius duraſſe vſque ad aduentum Feſti miſſi à Nerone:vt Ioſephus dicit.Nam ſecũdo
Neronis anno(vt Hiero.dicit)Paulus ductus eſt Romam. Vltimo ergo Claudii.& primo Ne
ronis anno Paulus manſit detentus ibidem.Volens autem gratiã præſtare Iudæis Fœlix,reliquit
Paulum vinctum.)non appoſitione vinculorũ,ſed non abſolutione à detentione ſub cuſtodia.

CAPVT XXV.

FEſtus ergo quum veniſſet in prouinciam,poſt triduum aſcendit Hieroſoly-
mam à Cæſarea. Adieruntque eum.pro.ſignificauerunt autem illi.)in Hie-
ruſalem.¶Principes ſacerdotum & primi Iudæorum aduerſus paulum: & E
rogabant eum, poſtulantes gratiam aduerſus eum,vt iuberet perduci eum
in Hieruſalem:inſidias tendentes vt interficerent eum in via.)Sciebant nõ
eſſe iuſtitiæ vt Paulus perduceretur in Hieruſalem.& propterea petunt hoc
gratuito concedendum,perſeuerantes in priſtina malitia inſidiarum.¶Fe-
ſtus autem reſpondit ſeruari quidem Paulum in Cæſaræa:ſe autẽ maturius.pro,breui,profectu
rum.qui ergo in vobis(ait)potẽtes ſunt.hoc eſt qui inter vos poſſunt cõmode venire.¶Deſcen
dentes ſimul,ſi quod eſt in viro crimen accuſent eum.Demoratus autem inter eos dies nõ am-

F plius quam octo aut decem,deſcendit Cæſaream.Et altera die ſedit pro tribunali:& iuſſit Paulū
adduci.Qui quum perductus eſſet,circunſtiterunt eum qui ab Hieroſolyma deſcenderant Iudæi
multas & graues cauſas obiicientes,quas non poterant Probare,Paulo rationem reddente quòd
neque in legem Iudæorum neque in templum neque in Cæſaream quicquā peccauit.Feſtus au
tem volens gratiam præſtare Iudæis,reſpondens paulo dixit. Vis Hieroſolymam aſcendere &
ibi de his iudicari apud me?Dixit autem Paulus.ad tribunal Cæſaris ſto,ibi me oportet iudica-
ri.Iudęis non nocui ſicut & tū melius noſti.Si enim nocui aut dignū morte aliquid feci non re
cuſo mori.Si vero nihil eſt eorū quę hi accuſant me,nèmo poteſt me illis donare.Cæſarē ap-
pello.)A Iudice ethnico & declinante ad iniuſtitiam.licuit Paulo ad ſuperiorem illius iudicis eti
am ethnicum appellare.tum propter iuſtitiam.tum propter reuelation ē ſibi factā quodopor-
teret ipſum Romæ teſtificari de Ieſu Chriſto.Et hæc dicta ſint,nè quiſquam putet paulum aliud
docuiſſe(ſcribendo corinthiis ne coram iudice ethnico litigarent)& aliud feciſſe.Erat enim iā
G cauſa eius ſub iudice ethnicho.❡Tunc feſtus cū conſilio loquutus reſpondit.)Cōſulit enim cœ
tum ſapientum ſibi aſſiſtentium antequam reſponderet appellationi.❡Cæſarem appellaſti? ad
Cæſaream ibis, ❡Et quū dies aliquot tranſacti eſſent,Agrippa rex.)Iſte Agrippa filius fuit agrip
pæ regis quem lucas appellauit Herodem:qui ſic miſerabiliter obiit. Et iſte quoque Agrippa
filius agrippæ factus eſt rex à Claudio Cæſare(vt Ioſephus refert)prius Chalcidis,deinde tetrar
chiæ olim Philippi & Trachonitidis &c.non tamen Iudęæ,ſed iudæa ſub ſpeciali præſide gu-
bernabatur .❡Et Bernice.)ſoror agrippæ,quæ fuerat neptis & vxor regis Chalcidis.& erat ſo-
ror Druſille vxoris Fœlicis.Hæc tamen à Ioſepho nominatur Beronice. ❡Deſcenderunt Cæ-
ſaream ad ſalutandum Feſtum.Et quum dies plures ibi morarentur.Feſtus regi indicauit de Pau
lo,dicens.Vir quidam eſt derelictus à Fœlice vinctus:de quo quum eſſem Hieroſolymis,ſignifi
cauerunt mihi principes ſacerdotum & ſeniores Iudæorum poſtulantes aduerſus illum damnati
onem. Ad quos reſpondi quia.pro,quod,non eſt conſuetudo Romanis donare aliquem homi-
nem.pro,gratificari in interitum alicuius hominis.Hæc enim reſponſio directe quadrat peten-
tibus damnationem Pauli.❡Priuſquā is qui accuſatur,præſentes habeat accuſatores,locūque de
H fendendi accipiat ad abluenda crimina quæ ei obiiciuntur.)Quum ergo hunc conueniſſent ſi-
ne vlla dilatione in ſequenti die ſedens pro tribunali iuſſi adduci virum.De quo quū ſteriſſent
accuſatores,nullam cauſam deferebant de quibus ego ſuſpicabar malum.pro, ſuper iis de qui-
bus ego ſuſpicabar.Suſpicabatur ſiquidem feſtus Iudæos accuſaturos Paulum de crimine aliquo
non de quæſtionibus legis Moyſi.❡Quæſtiones vero quaſdam de ſua ſuperſtitione habebāt ad
uerſus eum.)Religionem Iudaicam ſuperſtitionem appellat.❡Et de quodā Ieſu defuncto,quē
affirmabat Paulus viuere.Hęſitans autem ego.Occultando veram cauſam quam Lucas ſuperius
expreſſit(videlicet volens gratiam præſtare Iudæis)dicit hæſitans autem ego.❡De huiuſmodi
quæſtione,dicebam ſi vellet ire Hieroſolimam & ibi iudicari de iſtis.Paulo autem apellante vt
ſeruaretur Auguſti cognitioni,iuſſi ſeruari eum donec mitterem eum ad Cæſaream.❡Agrippa
autem dixit ad feſtum.volebam & ipſe hominem audire.Cras inquit audies eum.Altera autem
I die quum veniſſent agrippa & Bernice cum multa ambitione.pro,oſtentatione, & introiſſent
in auditorium cum tribunis & viri principalibus ciuitatis,iubente feſto adductus eſt paulus.Et
dixit Feſtus.Agrippa rex,& omnes qui ſimul adeſtis nobiſcum viri , videtis hunc hominem
de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Hieroſolymis,petentes & acclamantes nō
oportere eum viuere amplius.Ego vero comperi nihil dignum mor te eū admiſiſſe.Et ipſo au
tem hunc appellante,Ad auguſtum iudicaui mittere.de quo,quid certum ſcribam domino,nō
habeo. Propter quod perduxi eum ad vos & maxime ad te rex agrippa vt interogatione facta
habeam quod ſcribam.Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum & cauſas eius non ſi-
gnificare.)Hæc omnia quæ feſtus dixit agrippæ & primoribus viris,ad colorandum hanc Pau
li vocationem ad inſtantiam agrippæ protulit.

CAPVT. XXVI.

AGrippa vero ad Paulum ait.permittitur tibi loqui pro temetipſo. Tunc Saulus
extenta manu.)vtraque verſus agrippam:in ſignum gratiarum actionis,
K ❡Cœpit rationem reddere. De omnibus quibus accuſor à Iudæis rex agrip-
pa æſtimo.pro,exiſtimo,me beatum.)Et hic fiat comma.❡Apud te quum ſim
me defenſurus hodie.)Ita ꝙ apud te,refertur ad defenſurus. ❡Maxime te
ſciente omnia.pro,omnes.) Et aduerbium maxime,determinat participium
ſciente.Ita ꝙ ordo litere eſt.te maxime ſciente omnes. ❡Quæ apud Iudæos
ſunt conſuetudines & quæſtiones.Propter quod obſecro,patientes me audias.Et quidem vitā
meam

meam à iuuentute(quæ ab initio fuit in gente mea in Hieroſolymis)nouerũt omnes Iudæi.prę A
ſcientes me ab initio(ſi velint teſtimonium perhibere)quoniam ſecundum certisſimá.pro,ꝙ,
ſecundum exactisſimam, ſectã noſtræ religionis vixi Phariſæus.Cõmendat Paulus ſectã Pha
riſaicam:præponens illam tam ſadducæorum ſectæ q̃ cõmuni Iudæorum vitę.¶Et nunc in ſpe
quę ad patres noſtros repromisſionis facta eſt à deo, ſto iudicio ſubiectus.in qua.pro,in quam,
duodecim tribus noſtræ deeſt,inſtanter,nocte ac die ſeruientes.hoc eſt colentes deum.¶Sperãt
peruenire.)Et relatiuum in quam,refert repromisſionem.in quam repromisſionem ſperãt per
uenire duodecim tribus &c.Et eſt ſermo de repromisſione regni Mesſiæ.¶De qua ſpe accuſor
rex Agrippa à Iudæis.)Intellige ſimiliter de ſpe promisſi regni Mesſiæ in reſurrectione mor- B
tuorum. Vnde & ſubdit ſtatim.¶Quid.pro,cur,incredibile iudicatur apud vos ſi deus mortuos
ſuſcitat?)Et apud Gentiles & apud Sadducæos omnino incredibile iudicabatur.& apud Iudæos
incredulos iudicabatur incredibile ꝙ de facto deus mortuũ Ieſum ſuſcitauit.¶Et ego quidem
exiſtimaueram me aduerſus nomen Ieſu Nazareni debere multa contraria agere:quod & feci
Hieroſolymis & multos ſanctorum ego in carceribus incluſi,à principibus ſacerdotũ poteſtate
accepta. Et quum occiderentur .)Hinc apparet ꝙ non ſolus Stephanus fuit in illa prima perſe-
cutione eccleſiæ occiſus.Si enim ſolus occiſus fuiſſet.non diceret in numero plurali quũ occide
rentur.¶Detuli ſententiam.)In cauſa mortis,ſententia Iudæorum non erat ſufficiens:eo ꝙ Ro
manis erant reſeruata.Paulus itaque detulit ſententiá,à principibus ſacerdotũ ad prę ſidẽ vt eius
authoritate robur haberet:& inde ſubſcriptam à præſide ſententiam deferebat.Veriſimile enim
eſt ꝙ poſt Chriſti mortem conuenerunt principes ſacerdotum cũ Pilato:vt ipſi quidẽ iniqui-
rerent & iudicarent reos mortis ob nouam Chriſtianitatis viam,non tamen exequerentur niſi
roborata à præſide ſententia .¶Et per omnes ſynagogas frequenter puniens eos,compellebam
blaſphemare:& amplius inſaniens in eos,perſequebar vſque in exteras ciuitates.In quibus offi
ciis.¶Dum irent Damaſcum cum poteſtate & permiſſu principum ſacerdotum, die media in C
via vidi rex de cœlo ſupra ſplendorem ſolis circũfulſiſſe me lumen,& eos qui mecũ ſimul erant
omneſque nos quum decidiſſemus in terrá.Non contrariatur hæc ſententia verbis Luc.ix.ca.
viri autem qui comitabantur cum eo ſtabant ſtupefacti:quoniam vtrunque eſt verum.Primum
enim tam Paulus q̃ illi dedicerunt in terrá:ſed illi qui exterriti ceciderant,ſtatim ſurrexerũt,&
ſtabant ſtupefacti poſtquam ſurrexerant,audientes Paulũ reſpondentẽ & non audientes neevi-
dentes cũ quo Paulus loqueretur.¶Audiui vocẽ,loquentẽ,mihi Hebraica lingua.Saule Saule.,p,
Saul Saul.)Sic enim dicitur Hebraice.¶Quid me perſequeris?durũ eſt tibi cõtra ſtimulú.,p, ſti
mulos,calcitrare.Ego autem dixi.quis es domine?Dominus autẽ dixit.ego ſum Ieſus Nazaren⁹
quẽ tu pſeq̃ris.Sed exurge & ſta ſup pedes tuos.expectauit paulus pſtrat⁹ vt iuſſus ſurgeret alii
autem iniuſſi ſurrexerat:vt pote qui ſolo terrore ceciderant,nihil intra ſeipſos ſpiritualis motus
verſus Ieſum ſentientes cuius oppoſitum erat intus in Paulo:vt verba eius teſtantur. ¶Ad hoc
enim appparui tibi vt conſtituam.pro,vt præparem,te miniſtrum & teſtem eorũ quæ vidiſti &
eorum quibus.pro,in quibus,apparebo tibi.)Et dixit hoc propterea que reuelauit ei illi triduo D
quo non manducauit neque bibit.¶Eripiens te de populis.pro,populo,& gẽtibus,in quas.pro
in quos,nunc ego mitto te.)Ereptionem promittit Pauli tã à populo Iudæorũ q̃ ab ethnicis.ad
vtroſque enim illũ ſe mittere teſtatus eſt,dicẽdo Ananiæ,vt portet nomẽ meũ corã regibus &c.
¶Aperire oculos eorũ vt conuertantur à tenebris ad lucẽ,& de poteſtate Satanæ ad deũ:vt ac-
cipiant remisſionem peccatorũ,& ſortem inter ſanctos per fidẽ quæ eſt in me.Vnde rex Agrip
pa,non fui incredulus cœleſti viſioni:ſed iis qui ſunt damaſci primum,& Hieroſolymis & in om
nem regionem Iudeæ & gentibus annunciabant vt pœnitentiam agerent & conuerterentur ad
deum,digna pœnitentiæ opera facientes.Hac ex cauſa me Iudæ in templo comprehenſum ten
tabant interficere. Auxilio autem audiutus dei,vſque in hodiernum diem ſto,teſtificans mino-
ri atq; maiori:nihil extra dicens q̃ ea quæ prophetæ loquuti ſunt futura eſſe & Moyſes,ſi paſſi
bilis Chriſtus,ſi primus ex reſurrectione mortuorũ lumen annunciaturus populo & gentibus
Sic abſque vllo verbo ſubſtantiuo græce habetur.Et eſt ſenſus ꝙ ego teſtificor ea quæ prophetę E
prædixerunt futura ſuper veritate harum conditionaliũ,hoc eſt non aliter prædixerunt futura
niſi per Chriſtum pasſibilem & per Chriſtum primum ex reſurrectione mortuorum annun-
ciaturum populo & gentibus lumen. Affirmat enim Paulus ꝙ ipſe teſtificatur & prædicat re-
gnum dei,regnum Meſiæ,& ea quæ ſunt regni cœlorum,quæ Moyſes & prophetæ prædixerũt
futura,non abſolute ſed ſi Chriſtus pasſibilis:hoc eſt niſi per Chriſtum pasſibilem.& ſimiliter ſi
Chriſtus ex reſurrectione &c, Si enim hæc duo(ſcilicet pasſibilitas Chriſti & reſurrectio Chri
ſti)ad notificandũ mundo lumen fidei ſubtraherẽtur,non eſſent vẽtura que prophetę dixerũt
ventura

ventura.Hoc eſt quod aſſeuerat Paulus:quia in his duobus articulis pendent omnia fidei Chri
F ſtianæ,pendet cõſonantia euangelii ad legẽ &prophetas.Hoc eſt qđ directe militat aduerſus Iu
dæos credentes prophetis.vnde hinc paulus adoritur Agrippá,dicendo creditis prophetis &c.
❡Hæc loquente eo,& rationem reddente,Feſtus magna voce dixit.Inſanis paule,multæ te literæ
ad inſaniam conuertunt.Et Paulus,Non inſanio inquit optime Feſte,ſed veritatis & ſobrieta
tis verba loquor.Scit enim de his rex ad quem & conſtanter loquor.latere enim eum nihil ho-
rum arbitror.neque enim in angulo quicquam horum geſtum eſt.Credis rex Agrippa prophe
tis?ſcio quia.pro,ꝙ,credis.)Erat enim agrippa ex genere magni Herodis:& Iudæus fide,circũ
ciſione & profesſione.Vnde & de ſorore eius Lucas dixit,cum Druſilla Iudæa.❡Agrippa autem
ad Paulum.in modico.pro,in pauco,ſuades me fieri Chriſtianum.) hoc eſt in pauco tempore,
in pauco ſermone quo mecum loquutus es,ſuades(ſiue perſuades)me Chriſtianum fieri.Admi
G ratiue legendum eſt.Et dictio Græca ſignificat tam ſuadere q̃ perſuadere.❡Et legendum eſt in
pauco:quia multo opponitur paucum & conſtat Paulum reſpondiſſe & in multo. ❡Et Paulus,
Opto apud deum & in modico & in magno.pro,& in pauco & multo.)ſermone,tempore.
❡Non tantum te ſed etiam omnes qui audiunt hodie,fieri tales qualis & ego ſum,exceptis vin-
culis his.❡Et exurrexit rex & præſes & Bernice & qui aſſidebant eis.Et quum ſeceſſiſſent,loque
bantur adinuicem,dicentes quia.pro,quod nihil morte aut vinculis dignum quid fecit homo
iſte.Agrippa autem Feſto dixit.dimitti poterat homo hic ſi non appellaſſet Cæſaream.

CAPVT XXVII.

VT autem iudicatum eſt nauigare nos in Italiam,tradiderunt Paulũ cum reliquis cu
ſtodiis.pro,tradiderunt & Paulum & quoſdam alios vinctos,Centurioni nomine
Iulio cohortis Auguſtæ.)hoc eſt vni ex Centurionibus Cohortis quæ appellaba
tur Auguſta.❡Aſcendentes autem nauem Adramyttimam.)Incertum eſt an à ciui-
tate Aphricæ,an à ciuitate Myſiæ,an ab inſula Lycia hoc nomen deductum ſit.)
❡Incipientes nauigare circa Aſiæ loca,ſuſtulimus,perſeuerante nobiſcum ariſtarcho Macedo-
H ne Theſſalonicenſi.)cuius In.xx.cap.facta eſt mentio.❡Sequenti autem die venimus Sidonem
humane autem tractans Iulius Paulum,permiſit ad amicos ire & curam ſui agere. Et inde quũ
ſuſtuliſſemus,ſubnauigauimus Cyprũ,propterea ꝙ eſſent venti contrarii.Et pelagus Ciliciæ
& Pãphiliæ nauigantes,venimus Lyſtrá.pro,Myrá,quæ eſt Lyciæ. Et ibi inueniens Centurio
nauem alexandrinam nauigantẽ in Italiá,tranſpoſuit nos in eam.Et quum multis diebus tarde
nauigaremus,& vix deueniſſemus contra Gnidũ prohibentẽ nos vento.adnauigauimus Crete
iuxta Salomonem.)ciuitatem maritimam Crete.❡Et vix iuxta nauigantes,venimus in locum
quendã qui vocatur boni portus.pro,pulchriportus.)numeri pluralis.❡Cui iuxta erat ciuitas
Thalſſa.pro,Laſæa.Quæ & ipſa ciuitas eſt cretæ vicina Pulchrii portubus.❡Multo autẽ tem-
pore peracto,& quum iam non eſſet tuta nauigatio(eo quod ieiunium iam præteriiſſet.pro,ob
id quoque ꝙ iam vltra tempus ſuſtinuiſſent inediam)conſolabatur.pro,hortabatur, eos Paulus
dicens eis.Viri video ꝙ cum iniuria & multo damno,non ſolũ oneris & nauis ſed etiam anima
I rum noſtrarum incipit eſſe nauigatio. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat
q̃ iis quæ à paulo dicebantur Et quum aptus portus non eſſet ad hyemandũ, plurimi ſtatuerũt
conſilium nauigare inde:ſi quo modo poſſent deuenientes phœnicem hyemare, portũ Cretæ
reſpicientem ad aphicum & ad chorum.) Explicat Lucas phœnicem(non Syriæ prouinciam
ſed portum Cretæ)reſpicientem ad duos ventos,aphricum & chorum.❡Aſpirante autem au-
ſtro exiſtimantes propoſitum ſe tenere,quum ſuſtuliſſent de aſſon.)opidulum creditur Cretæ.
❡Legebant cretam.Non poſt multum autem miſit ſe contra ipſam ventus Typhonicus,qui vo-
catur Euroaquilo.Quũque arrepta eſſet nauis,& non poſſet conari in ventũ.hoc eſt non poſſet
reſiſtere vento contrario.❡Data naue flatibus ferebamur.In inſulam autem quandã decurrãtes
quæ vocatur cauda.pro,clauda,vix potuimus obtinere ſcapham.)hoc eſt vix potuimus ſcaphá
quæ poſt nauem trahi ſolita erat in mari,obtinere intus vt poneremus eã in naui.❡Qua ſubla
ta.)à mari in nauem.❡Vtebantur adiutoriis,accingentes nauem(timentes ne in Syrtim incide
rent)ſubmiſſo vaſe ſic ferebantur.)hoc eſt vtebantur nautæ adiutoriis militum aliorumque qui
K erant in naui ad ſuccingendum nauem extrinſecus demiſſo vaſe:hoc eſt damiſſa multitudine va
ſorum vacuorum que appellantur dolia.His enim ſuccinxerunt nauem:vt ſi inciderent in Sirtim
(hoc eſt in mare arenoſum valde periculoſum)nauis ad neutrum latus deflecteretur, doliis ipſã
tuentibus & ſuſtinentibus in arena ex vtroque latere. * Sunt autem Syrtes inter Aphryeam &
ægyptum periculoſiſſima loca propter arenam ibidem.❡Valida autem nobis tempeſtate ia-
ctatis,ſequenti die iactum fecerunt:& tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerũt.pro,
noſtris

noſtris manibus armamenta nauis proiecimus.¶Neque auté ſole neque ſyderibus apparétibus
per plures dies,& tempeſtate non exigua imminente,iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ. A
Et quum multa ieiunatio.pro,inedia,fuiſſet tunc ſtans Paulus in medio eorũ,dixit.oportebat
quidé ò viri audito me non tollere·pro.ſoluere, à Creta,lucrique facere.pro,accerſere,iniuriã
hanc.)ventorum & maris.Et negatio negat tam ſoluere q̃ accerſere. Fuit enim velut accerſita
tam iniuria quam iactura,ex eo ꝙ poterant manere in Creta.¶Et iniuriã.& nũc ſuadeo vobis
pro,hortor vos.bono animo eſſe.amisſio enim nullius animæ erit ex vobis,præterquã nauis
Aſtitit enim mihi hac nocte angelus dei,cuius ego ſum.)Relatiuum,deum refert.Non dicit cu
ius ego ſum Apoſtolus ſed abſolute cuius ego ſum:ad ſignificandũ ſe ſecundum eſſe, eſſe dei. Et B
deinde addit ſecundum operari,ſubiungendo.¶Cui ſeruio dicens.Ne timeas Paule. Cæſari te
oportet aſsiſtere:& ecce donauit tibi deus omnes qui nauigant tecum.Propter quod bono ani-
mo eſtote viri.credo enim deo qua.pro,ꝙ,ſic erit quẽadmodũ dictum eſt mihi, in inſulã auté
quandã oportet nos deuenire.Sed poſteaquam quartadecima nox ſuperuenit,nauigantibus no
bis in Adria.hoc eſt in mari adriatico.maſculini enim generis eſt & numeri ſingularis.¶Circa
mediam noctem ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem.Qui & ſubmittentes bo
lidem.)Bolis plumbeum pondus eſt funiculo affixum,quo ad explorandum profunditaté vtũ-
tur nautæ. ¶Inuenerunt paſſus viginti.& puſillum inde ſeparati inuenerunt paſſus quindecim
Timentes autem ne in aſpera loca incideremur,de puppi mittentes ancoras quatuor, optabant
diem fieri.Nautis vero quærentibus fugere de naui,quum miſiſſent ſcapham in mare.)Hinc cla
re apparet ꝙ ſcapham ſuſtulerant ex mari in nauem:vt ſupra expoſuimus.¶Sub obtentu quaſi
inciperent à prora ancoras extendere.pro,ſub prætextu tanquam é prora ancoras extenſuri.)
Iecerant ancoras à parte poſteriori nauis,fingebant autem notæ ꝙ à parte anteriori nauis vel-
lent cũ ſcapha extendere ancoras.¶Dixit Paulus Centurioni & militibus,niſi hi in naui man
ſerint,vos ſalui fieri non poteſtis. Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ:& paſſi ſunt eam exci- C
dere.Et quum lux inciperet fieri,rogabat Paulus omnes ſumere cibum,dicens. Quartadecima
die hodie expectãtes,ieiuni permanetis,nihil accipientes.)Humano modo loquitur:quo qui val
de parum comedit,nihil comediſſe dicitur.Iſti nanque tanto tempore concusſi,minimũ quid
quandoque accipiebant illis diebus:alioquin non vixiſſent.& propterea Paulus dicit nihil acci-
pientes.¶Propter quod rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra:quia nullius veſtrũ capillus
de capite peribit.Et quũ hęc dixiſſet,ſumens panem gratias egit deo,in conſpectu omniũ:& quũ
fregiſſet cœpit manducare. Animæquiores.pro,bono animo,auté facti omnes,& ipſi aſſumpſe
runt cibum,Eramus vero vniuerſæ animæ in naui ducente ſeptuaginta ſex.Et ſaciati cibo,alleui
abant nauem iactentes triticum in mare.Quum autem dies factus eſſet,terrã non agnoſcebant:
ſinum vero quendam conſiderabant habentem littus.in quẽ.pro,in quod,cogitabant ſi poſſent
eiicere.pro,pellere,nauem.Et quum ancoras ſuſtuliſſent,committebant ſe mari,ſimul laxantes
iuncturas gubernaculorum.}Si de temone eſt ſermo.in prõptu ratio eſt laxationis eorũ quibus
temo alligatur naui,vt temo nataret:alioquin potuiſſet nocere potius impactioni nauis in ter D
ram,quam procurrabant.¶Et leuato artemone.)hoc eſt & eleuatis carbaſis.artemon enim ſpe-
cies eſt carbaroſum. ¶Secundũ auræ ſtatũ tendebant ad littus.Et quum incidiſſent in locũ Bi-
thala ſſum.pro,in locũ Bimarem.)hoc eſt in locũ medium inter duo maria.¶Impegerunt na-
uem.& prora quidem fixa manebat immobilis:puppis vero ſoluebatur à,vi maris.Militũ autem
conſilium fuit vt cuſtodias.pro,vinctos,occiderent,ne quis quũ enataſſet effugeret. Centurio
autem volens ſeruare Paulũ,prohibuit fieri.Iuſſitque eos qui poſſent natare.emittere ſe primos
& euadere,& ad terram exire.& cæteros.)Hic fiat cõm .¶Alios in tabulis ferebãt.)Superfluit
ferebant.refertur enim ad verbum iuſſit.¶Quoſdam ſuper ea quæ de naui erant.Deficientibus
tabulis iuſſit alios ſuper fragmenta nauis ſaluari.Nauẽ enim habebãt pro perdita. & propterea
fractioni exponebatur.Tali ſiquidem prouidentia & omnes ſaluauit & neminẽ perdidit vincto
rum primi enim omnium deſcenderant cuſtodes aliorum.¶Et ſic factum eſt vt omnes animæ
euaderant ad terram.

CAPVT XXVIII E

ET quum euaſiſſemus.pro,euaſiſſent,tunc cognouimus quia.pro,cognouerũt
ꝙ,Mytilene.pro,Melite,inſula vocabatur.Eſt autem Melite inſula inter Epi-
rum & Italiam.¶Barbari vero præſtabant non modicã humanitatem nobis.
accenſa enim pyra reficiebant nos omnes,propter imbrem qui imminebat &
frigus.¶Quum congregaſſet autem Paulus ſarmentorum aliquantam mul-
titudinem,& impoſuiſſet ſuper ignem,vipera à calore quum proceſſiſſet,in
uaſit manum eius. Vt vero viderunt Barbari pendentem beſtiam de manu

eius,

eius,adinuicem dicebant.vtique homicida eſt homo hic:qui quũ euaſerit de mari,vltio non ſi
F nit eum viuere.Et ille quidẽ excutiens beſtiam in ignem,nihil mali paſſus. At illi exiſtimabãt
eum in tumorem conuertendum & ſubito caſurũ & mori.pro,at illi exiſtimabant futurum vt
inflammaretur aut conciderct repente,mortuus.)hoc eſt vt inflammaretur manus & ſic ſucceſ-
ſiue brachiũ &c. Appellamus enim membrum inflammatum quũ ipſum valde rubere cerni-
mus,Putarunt iſti aut ꝙ venenũ recto itinere peteret cor & tolleret vitam,aut ꝙ traheret ad ma
num inflammationem.¶Diu autem illis expectantibus & videntibus nihil mali in eo fieri,con
uertentes ſe,dicebant eum eſſe deum.¶In locis autem illis erant prædia principis inſulæ,nomi
ne Publii:qui nos ſuſcipiens,triduo benigne exhibuit.pro,tractauit. Contigit autem patrẽ pu-
blii febribus & dyſenteria vexatum iacere.ad quẽ Paulus intrauit. Et quum oraſſet & impoſuiſ
ſet ei manus,ſaluauit.pro,ſanauit eum.)Aduerte hic quod impoſitio manuum ab Apoſtolis fie
G bat(vt ſuperius pluries diximus)abſque alicuius ſacramenti collatione. ¶Quo facto,& omnes
qui in inſula habebant infirmitates,accedebant & curabantur. Qui etiam multis honoribus nos
honorauerunt:& nauigantibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.¶Poſt menſes autẽ tres.)qui-
bus fuerunt in inſula Milites.nam vt ſupra dictũ eſt,quærebant locum in quo poſſent hyemare.
¶Nauigauimus in naui Alexandrina quæ in inſula hyemauerat cui erat inſigne Caſtorum.pro
inſignita Iouis filiis.)hoc eſt caſtore & Polluce. Nominibus vſus eſt Lucas ſolitis.conſueuerant
enim Caſtor & Pollux nominari Iouis filii.¶Et quum veniſſemus Syracuſas,manſimus ibi tri
duo.Inde circũlegentes.)proculdubio trinacriam.¶Peruenimus regium.)ciuitatem Calabriæ
è regione Meſſanæ.¶Et poſt vnum diem,ſtante auſtro ſecunda die venimus Puteolos.)Ciuitas
eſt maritima prope Neapolim verſus Romam.¶Vbi inuentis fratribus rogati ſumus manere
apud eos dies ſeptem.& ſic venimus Romam.)hoc eſt ad portum Romanum. ¶Et inde quum
audiſſent fratres de nobis.)Ordo litere.& quum fratres audiſſent inde(hoc eſt ex portu Roma
no)de nobis.Et eſt ſenſus.& quum fratres exiſtentes Romæ audiſſent de nobis ex Romano por
H tu,ꝙ appuleramus illuc.¶Occurerunt nobis vſque ad Appii forum & tribus tabernis.pro, &
tres tabernas.)Vterque locus inter portum Romanum & Romam ſitus eſt. Non eſt hic ſermo
de ciuitate quæ vocatur Appii forum,quum illa longe diſtet à Roma. Paulus autem poſtquam
ad portum venit Romanum pergens Romam,obuios habuit iſtos fratres: conſtat autem quod
portus Romanus non diſtat à Roma quatuordecim miliaribus Italicis. ¶Quos quum vidiſſet
Paulus.gratias agens deo,accepit fiduciam.

QVum autem veniſſemus Romam.)Hinc apparet ꝙ prius appellatione Romæ intellexit por
tum Romanum. Et deſunt hic quinque dictiones. ¶Centurio tradidit vinctos principi
exercitus.)Permiſſum eſt autem Paulo permanere ſibimet.pro,manere apud ſemetipſum.)
hoc eſt in proprio hoſpitio:ad differentiam deputatorũ vt manerent in carcere aut loco publico.
¶Cum cuſtodiente ſe milite.¶Poſt tertiũ autem diem conuocauit primos Iudæorũ. Quũque
veniſſent,dicebat eis.Ego viri fratres,nihil aduerſus plebem faciens aut morẽ paternum vin-
I ctus ab Hieroſolymis traditus ſum in manus Romanorum.)Verum dixit,tacens à quo:quoni
am occaſionaliter traditus fuit in manus Romanorum ab orto tumultu in Hieruſalem ea enim
occaſione tribunus accepit eum in Hieruſalem:vt patet cap.xxi.¶Qui quum interrogationem
de me habuiſſent,voluerunt me dimittere. Non loquitur Paulus de voluntate deliberata,ſed de
velleitate.voluiſſent enim illum dimittere niſi affectus cõplacendi Iudæis præualuiſſet apud eos
Vnde & contradictionem Iudæorum obſtitiſſe dicit,quæ non deliberatæ voluntati ſed vellei-
tati obſtitit.Eo ꝙ nulla eſſet cauſa mortis in me. Contradicentibus autem Iudæis,coactus ſum
appellare Cæſaream,non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare. Propter hanc igitur cau
ſam rogaui vos videre & alloqui. Propter ſpem enim Iſrael.)hoc eſt propter ſpem quam habet
populus Iſrael,ſpem ſcilicet regni Meſſiæ.¶Catena hac circundatus ſum. ¶At illi dixerunt ad
eum. Nos neque literas accepimus de te à Iudæa,neque adueniens aliquis fratrum nunciauit aut
loquutus eſt quid de te malum. Rogamus autem,à te audire quæ ſentis.nam de ſecta hac notum
eſt nobis quia.pro,ꝙ,vbique ei contradicitur. Et eſt ſermo de ſecta Chriſtianorũ.¶Quum con
k ſtituiſſent autem illi diem,venerunt ad eum in hoſpitium plurimi.pro,cõplures. Quibus expo
nebat,teſtificans regnũ dei:ſuadenſque eis de Ieſu ex lege Moyſi & prophetis à mane vſque ad
veſperam. Et quidem credebant iis quæ dicebantur:quidam vero non credebant. Quũque inui-
cem non eſſent conſentientes,diſcedebant:dicente Paulo vnum verbũ,quia.pro,ꝙ,bene ſpiritus
ſanctus loquutus eſt,per Eſaiã prophetam.)cap.vi.¶Ad patres noſtros,dicens vade ad populũ
iſtum & dic. Aure.)corporis.)¶Audietis & non intelligetis.)doctrinã euangelicã. ¶Et videntes
videbitis.)ſigna & miracula.¶Et non perſpicietis.Internã Ieſu diuinã virtutẽ. ¶Incraſſatũ eſt
enim

enim cor populi huius.)Ecce meritum pœnæ antedictæ(videlicet non intelligere nec perſpice
re incraſſatio cordis:hoc eſt voluntatis occupatio ab effectibus propriis. ¶Et auribus grauiter au A
dierunt.)Inde prouenit malus auditus velut ſemiſurdorum.Et eſt ſermo de internis auribus. &
ſimiliter de internis oculis quum ſubditur.¶Et oculos ſuos compreſſerunt.)ad non aut male vi
dendum.Totum ergo meritum ex eorum deſcribitur voluntate.¶Ne forte.pro,quando vide
ant oculis.)internis.¶Et auribus audiant.)internis.¶Et corde intelligant.)hoc eſt & cor appli
cent ad intelligendum. ¶Et conuertantur.)ad veritatem euangelicam.Totum hoc effectus eſt
meriti eorum,non intentus ab eis ſed ex facto eorum interno proueniens.¶Et ſanem eos.)Iſte
dei effectus efficeretur ſi Iudęi non redderent ſeipſos indiſpoſitos ex ſupradicto affectu proprio
¶Notum ergo ſit vobis quoniam.pro,quôd,gentibus miſſum eſt hoc ſalutare dei:& ipſi audi-
ent.Et quum hæc dixiſſet,exierunt ab eo Iudęi,multam habentes inter ſe quæſtionem.¶Man-
ſit autem biennio toto in ſuo conductu.pro,conducto.)proculdubio hoſpitio.¶Et ſuſcipiebat
omnes.)tam Iudæos quam Ethnicos. ¶Qui ingrediebantur ad eum,prædicans regnum dei &
docens quæ ſunt de domino Ieſu Chriſto cum omni fiducia ſine prohibitione.)Explicat Lucas
ꝙ per totum biennium nullus inhibuit Paulo prædicationem Euangelii in ſuo hoſpitio.Quid B
poſtea ſecutum ſit,neſcitur:niſi quantum ex epiſtolis Pauli coniicere licet.Amen. Caietæ
in die ſacro apoſtolorum Petri & Pauli.M.D.XXIX.

¶Commentariorum Thomæ de Vio Caietani,Cardinalis ſancti Xiſti In quatuor
Euangeliſta & Acta Apoſtolorum,per Ioannem Danielis.S.D.N.p̄p̄.
pœnitentiarum ac authoris operis alumnum diligen-
ter recognitorum,Finis.

RESTAURO del LIBRO ANTICO
Cav. G. DI GIACOMO
PESCARA

20 SET 1969